PATROLOGIÆ

CURSUS COMPLETUS

SEU BIBLIOTHECA UNIVERSALIS, INTEGRA, UNIFORMIS, COMMODA, OECONOMICA,

OMNIUM SS. PATRUM, DOCTORUM SCRIPTORUMQUE ECCLESIASTICORUM,

SIVE LATINORUM, SIVE GRÆCORUM,

QUI AB ÆVO APOSTOLICO AD TEMPORA INNOCENTII III (ANNO 1216) PRO LATINIS ET CONCILII FLORENTINI (ANN. 1439) PRO GRÆCIS FLORUERUNT :

RECUSIO CHRONOLOGICA

OMNIUM QUÆ EXSTITERE MONUMENTORUM CATHOLICÆ TRADITIONIS PER QUINDECIM PRIMA ECCLESIÆ SÆCULA,

JUXTA EDITIONES ACCURATISSIMAS, INTER SE CUMQUE NONNULLIS CODICIBUS MANUSCRIPTIS COLLATAS, PERQUAM DILIGENTER CASTIGATA; DISSERTATIONIBUS, COMMENTARIIS, VARIISQUE LECTIONIBUS CONTINENTER ILLUSTRATA; OMNIBUS OPERIBUS POST AMPLISSIMAS EDITIONES QUÆ TRIBUS NOVISSIMIS SÆCULIS DEBENTUR ABSOLUTAS DETECTIS, AUCTA; INDICIBUS PARTICULARIBUS ANALYTICIS, SINGULOS SIVE TOMOS SIVE AUCTORES ALICUJUS MOMENTI SUBSEQUENTIBUS, DONATA; CAPITULIS INTRA IPSUM TEXTUM RITE DISPOSITIS, NECNON ET TITULIS SINGULARUM PAGINARUM MARGINEM SUPERIOREM DISTINGUENTIBUS SUBJECTAMQUE MATERIAM SIGNIFICANTIBUS, ADORNATA; OPERIBUS CUM DUBIIS, TUM APOCRYPHIS, ALIQUA VERO AUCTORITATE IN ORDINE AD TRADITIONEM ECCLESIASTICAM POLLENTIBUS, AMPLIFICATA;

DUCENTIS ET AMPLIUS LOCUPLETATA INDICIBUS AUCTORUM SICUT ET OPERUM, ALPHABETICIS, CHRONOLOGICIS, STATISTICIS, SYNTHETICIS, ANALYTICIS, ANALOGICIS, IN QUODQUE RELIGIONIS PUNCTUM, DOGMATICUM, MORALE, LITURGICUM, CANONICUM, DISCIPLINARE, HISTORICUM, ET CUNCTA ALIA SINE ULLA EXCEPTIONE; SED PRÆSERTIM DUOBUS INDICIBUS IMMENSIS ET GENERALIBUS, ALTERO SCILICET RERUM, QUO CONSULTO, QUIDQUID NON SOLUM TALIS TALISVE PATER, VERUM ETIAM UNUSQUISQUE PATRUM, NE UNO QUIDEM OMISSO, IN QUODLIBET THEMA SCRIPSERIT, UNO INTUITU CONSPICIATUR; ALTERO SCRIPTURÆ SACRÆ, EX QUO LECTORI COMPERIRE SIT OBVIUM QUINAM PATRES ET IN QUIBUS OPERUM SUORUM LOCIS SINGULOS SINGULORUM LIBRORUM S. SCRIPTURÆ VERSUS, A PRIMO GENESEOS USQUE AD NOVISSIMUM APOCALYPSIS, COMMENTATI SINT:

EDITIO ACCURATISSIMA, CÆTERISQUE OMNIBUS FACILE ANTEPONENDA, SI PERPENDANTUR CHARACTERUM NITIDITAS, CHARTÆ QUALITAS, INTEGRITAS TEXTUS, PERFECTIO CORRECTIONIS, OPERUM RECUSORUM TUM VARIETAS, TUM NUMERUS, FORMA VOLUMINUM PERQUAM COMMODA SIBIQUE IN TOTO PATROLOGIÆ DECURSU CONSTANTER SIMILIS, PRETII EXIGUITAS, PRÆSERTIMQUE ISTA COLLECTIO, UNA, METHODICA ET CHRONOLOGICA, SEXCENTORUM FRAGMENTORUM OPUSCULORUMQUE HACTENUS HIC ILLIC SPARSORUM, PRIMUM AUTEM IN NOSTRA BIBLIOTHECA, EX OPERIBUS ET MSS. AD OMNES ÆTATES, LOCOS, LINGUAS FORMASQUE PERTINENTIBUS, COADUNATORUM.

SERIES LATINA PRIOR,

IN QUA PRODEUNT PATRES, DOCTORES SCRIPTORESQUE ECCLESIÆ LATINÆ A TERTULLIANO AD INNOCENTIUM III.

ACCURANTE J.-P. MIGNE,

Bibliothecæ Cleri universæ,

SIVE CURSUUM COMPLETORUM IN SINGULOS [illegible]NTIÆ ECCLESIASTICÆ RAMOS EDITORE.

PATROLOGIÆ LATINÆ TOMUS CXIV

WALAFRIDI STRABI. TOMUS SECUNDUS.

PARISIIS,

APUD GARNIER FRATRES, EDITORES ET J.-P. MIGNE SUCCESSORES,
IN VIA DICTA *AVENUE-DU-MAINE*, 189, OLIM *CHAUSSÉE-DU-MAINE*, 127.

1879

Clichy. — Ex typis Pauli Dupont, 12, via dicta Bac-d'Asnières. 96. 1.79.

SÆCULUM IX

WALAFRIDI STRABI

FULDENSIS MONACHI

OPERA OMNIA

EX EDITIONE DUACENSI

ET COLLECTIONIBUS MABILLONII, DACHERII, GOLDASTI, ETC.

NUNC PRIMUM IN UNUM COADUNATA

ACCURANTE J.-P. MIGNE,

BIBLIOTHECÆ CLERI UNIVERSÆ,

SIVE

CURSUUM COMPLETORUM IN SINGULOS SCIENTIÆ ECCLESIASTICÆ RAMOS EDITORE.

TOMUS SECUNDUS.

PARISIIS,

APUD GARNIER FRATRES, EDITORES ET J.-P. MIGNE SUCCESSORES,

IN VIA DICTA *AVENUE-DU-MAINE*, 189, OLIM *CHAUSSÉE-DU-MAINE*, 127.

1879

ELENCHUS

OPERUM QUÆ IN HOC TOMO CXIV CONTINENTUR.

WALAFRIDUS STRABUS FULDENSIS MONACHUS.

(Operum primæ partis continuatio.)

WALAFRIDI STRABI

FULDENSIS MONACHI

OPERUM PRIMÆ PARTIS CONTINUATIO

SEQUITUR

GLOSSA ORDINARIA.

PROPHETIA JEREMIÆ.

PROLOGUS HIERONYMI IN JEREMIAM.

(*Vide Operum ejus tomo IX, col.* 847.)

PRÆFATIO.

Hæc interpretatio Hieronymi est. Si quid in ea moverit, secundum Hebræos codices exploretur. Alia est Septuaginta interpretum Ecclesiis usitata : quæ, quamvis nonnulla aliter habeat quam in Hebræis codicibus invenitur, tamen utraque, id est secundum Septuaginta et secundum Hebræam, apostolica auctoritate firmata est. Non errore neque reprehensione superiori, sed certo consilio Septuaginta nonnulla aliter dixisse vel contexisse intelliguntur. Quod ideo præmonemus, ne quisquam alteram ex altera velit emendare : quod singulorum in suo genere veritas observanda est.

ARGUMENTUM.

Jeremias Anathotites, qui est viculus tribus a Hierosolymis distans millibus, apud Thamnas in Ægypto a populo lapidibus obrutus occubuit. Jacet vero in eo loco sepultus, quo dudum Pharao rex habitaverat. Et quoniam postulatione sua defugatis ab eodem loco serpentibus, Ægyptios a tactu aspidum facit esse securos, magna eum ibi religione Ægyptii venerantur.

CAPUT PRIMUM.

VERS. 1. — *Verba Jeremiæ.* (HIER.) LXX : Verbum Dei, quia verba Jeremiæ verbum Domini est.

VERS. 2. — *In diebus*, etc. (ID.) Mirabilis Dei clementia. Jam captivitate vicina, et Babylonio exercitu vallante Jerusalem, nihilominus populum ad pœnitentiam vocat, malleus servare conversos quam perdere delinquentes,

VERS. 5. — *Priusquam te.* Non quod ante conceptionem fuerit, ut hæretici suspicantur; sed quia præscivit eum Dominus futurum, qui facienda jam facta sunt; qui vocat ea quæ non sunt tanquam ea quæ sunt.

A VERS. 6. — *A, a, a, Domine Deus.* Detestatur officium quod pro ætate non potest sustinere. Eadem verecundia, qua Moyses gracilis et tenuis vocis se esse dicit; sed ille quasi magnæ et robustæ ætatis corripitur, quasi puero huic venia datur, qui verecundia et pudore decoratur.

VERS. 9. — *Et misit*, etc. (ID.) Notandum quod hic manus Dei mittitur, etc., *usque ad* ut confidentiam accipiat prædicandi.

(ID.) Quatuor tristibus duo læta succedunt, etc., *usque ad* et propinare jubetur omnibus nationibus.

VERS. 11. — *Virgam vigiliarum.* (ID.) Virga vigiliarum, etc., *usque ad* resurrectione Domini floruisse narratur.

VERS. 13. — *Et factum est.* Gradatim peccantes
B corripiuntur; qui noluerunt, percutiente virga, corrigi vel emendari, mittuntur in ollam succensam, de qua plenius Ezechiel.

Ollam succensam. Hinc Dominus ad Job dicit, etc., *usque ad* sed hæc violenta et prava interpretatio est.

VERS. 14. — *Habitatores terræ.* De quibus in Apocalypsi, etc., *usque ad* et Petrus : *Electis adveni, Ponti, Galatiæ, Cappadociæ, Asiæ et Bithyniæ.*

VERS. 17. — *Tu ergo accinge*, etc. (ID.) Job quoque præcipitur, etc., *usque ad* sed civitatem totam quæ super montem posita latere non potest.

VERS. 18. — *Et in columnam.* De qua Apostolus : *Columna et firmamentum veritatis* (*I Tim.*). Et Petrus et Jacobus et Joannes *qui putabantur esse co-*
C *lumnæ Ecclesiæ*, et Paulo et Barnabæ dederunt dextras communionis.

Regibus Juda. (ID.) Si quando reges Juda, etc., *usque ad* in Domino speret ut vincat.

CAPUT II.

VERS. 2. — *Adolescentiam.* (HIER.) Plenius hoc in Ezechiele legitur ubi sibi Dominus Jerusalem matri-

monio copulat, et sub persona uxoris, suis jungit amplexibus. Sive ut ardentiorem monstret affectum, puellam eam et desponsatam vocat. Quo enim nondum potiti sumus ardentius appetimus.

VERS. 3. — *Omnes qui devorant.* (HIER.) Sicut qui primitias devorant, etc., *usque ad* primitiæ debentur sacerdotibus, non hostibus.

VERS. 4. — *Israel* (ID.) Utrumque nomen ponitur, Jacob et Israel, non secundum duas et decem tribus, sed juxta omnem populum, cum ipse Jacob postea dictus sit Israel.

VERS. 5. — *Quid invenerunt patres.* Offensam dicit Deus a patribus factam, non quod peccata patrum filiis imputentur, sed quia filii habentes similitudinem patrum, et suo et parentum scelere puniuntur. Propter sanctos patres filiorum miseretur Deus.

VERS. 6. — *Neque habitavit homo.* (ID.) Qui semper ad majora festinat, etc., *usque ad* sed certamen et incertus exitus futurorum.

VERS. 7. — *Et induxi vos*, quasi diceret : Pro labore durissimi itineris, etc., *usque ad* hæreditatem illius abominabilem facimus.

VERS. 10. — *Cethim.* (ID.) Cethim, vel Italiæ scilicet, vel occidentalium partium, quia Judææ Cyprus insula, in qua urbs hujus nominis vicina est, de qua Zeno princeps Stoicorum.

Et considerate. (ID.) Possumus contra eos hoc dicere, qui majori studio sequuntur vitia quam virtutes, quibus dicitur : *Humanum dico propter infirmitatem carnis vestræ; sicut exhibuistis membra vestra servire immunditiæ et iniquitati ad iniquitatem* (*Rom.* VI), etc.

VERS. 11. — *Populus meus.* Velut anthropophormitæ, qui occasione hujus testimonii : *Faciamus hominem ad imaginem et similitudinem* (*Gen.* I), immensam et simplicem divinitatis substantiam lineamentis nostris et humana figuratione compositam pertinaciter contendunt.

VERS. 12. — *Obstupescite, cœli.* (ID.) LXX : Obstupuit cœlum, etc., *usque ad* et tam cœli quam cœlum eodem dicuntur nomine, ut Thebæ, Athenæ.

VERS. 13. — *Me dereliquerunt.* Qui præceptum dedi dicens : *Ego sum Dominus Deus tuus qui eduxi de terra Ægypti.* Et secundum quod in eodem loco scriptum est : *Non sint tibi dii alieni in conspectu meo*, pro quo secutus est dæmones.

Fontem aquæ vivæ. (ID.) Fons perpetuus est et vitales habet aquas. Cisternæ et lacus de torrentibus et aquis turbidis complentur impluviis.

VERS. 15. — *Nunquid servus.* (ID.) Ex hoc loco Judæ in superbiam elati, etc., *usque ad Maledictus Chanaam, servus erit fratibus suis (Gen.* IX).

Leones. Secundum anagogen, leones intelligimus, etc., *usque ad Omnes adulterantes quasi clibanus corda eorum (Osee* VII.)

VERS. 16. — *Usque ad verticem.* Secundum illud : *A planta pedis usque ad verticem*, etc., *usque ad* qui puritatem Ecclesiæ sua polluunt turpitudine.

VERS. 19. — *Arguet te malitia tua.* (ID.) — Nota quod malitia et prævaricatio, etc., *usque ad* quia dereliquit Dominum Deum suum.

VERS. 20. — *A sæculo confregisti.* (ID.) Potest hoc ad eum dici, etc., *usque ad* et faciunt divaricare pedes suos omni transeunti.

VERS. 21. — *Vineam electam.* In Hebræo, *soreth*, quod genus est vitis optimæ, de cujus sarculo plantavit Israel, et miratur quomodo semen verum et electa vinea in amaritudinem versa facta sit aliena.

Quomodo ergo conversa es ? Nullus securus sit si plantatio, etc., *usque ad* si permanserit in eo quod plantata est.

VERS. 22. — *Borith.* (ID.) Ipsum Hebræum. LXX vero herbam fullonum, quæ in Palæstina in humidis et virentibus nascitur locis, et ad lavandas sordes eamdem vim habet quam et nitrum.

VERS. 23. — *Vide vias tuas*, id est respice convallem filiorum Ennon, quæ Siloe fontibus irrigatur, ibi cernes delubrum Baal, quem relicto Deo coluisti.

VERS. 25. — *Prohibe pedem tuum.* Pascha facturi, etc., *usque ad* quæ deberent evangelico pede calcari et conteri.

VERS. 27.—*Verterunt. Projicientes sermones meos retrorsum.* Quando enim magister præcipit, etc., *usque ad* sed tumorem animi indicant gestu corporis.

VERS. 28. — *Secundum numerum.* Vel eosdem, vel diversos, singulæ civitates colebant deos, ut nec in impietate viderentur habere consensum; sed pugnans contra se superstitio, errorem sequeretur diversum.

VERS. 29. — *Quid vultis ?* Prona est ad excusationem sui humana perversitas : et quod merito sustinet, sibi injuste videtur sustinere.

VERS. 30. — *Filios vestros.* Ut plagis filiorum disceretis, quod austeriori curandi essetis medicamine, et ne forsitan diceretis, peccantes corripere noluisti.

VERS. 31. — *Videte verbum Domini.* Moyses videbat vocem Domini. Et Joannes apostolus verbum Dei se vidisse et attrectasse dicit.

VERS. 32. — *Nunquid obliviscetur ?* (ID.) Ornamentum suum perdit qui a Domino recedit, et intelligentiam doctrinæ, quæ significatur in pectore : Unde, *Joannes supra pectus Domini in cœna recubuit* (*Joan.* XIII), et sacerdotibus inter cætera servatur pectusculum victimarum.

VERS. 34. — *In omnibus.* Istis, sive sub omni quercu alia littera; Hebræum enim et quercum et ista significat. In amœnis autem locis, umbra et frondibus immolabant.

VERS. 35. — *Et dixisti.* His utendum est apud eos, etc., *usque ad* non lugere, sed excusationes prætendere.

Ecce ego judicio. (ID.) Audiat hæresis nova ex veteri, iram Dei esse vel maximam, nolle peccatum humiliter confiteri, sed impudenter jactare justitiam.

VERS. 36. — *Et ab Ægypto.* Ut Ægyptiorum impetum, etc., *usque ad* increpantur ergo quia, relicto Deo, spem in hominibus ponunt.

VERS. 37. — *Super caput tuum.* (ID.) More lugen-

tium, ut Thamar ab Amnom corrupta cinere caput sparsit, et manus supra posuit, et ita reversa est in domum suam.

CAPUT III.

Vers. 1. — *Vulgo dicitur : si dimiserit.* Ecce de fornicata et relicta muliere, etc., *usque ad* quanto contemptus adhuc vocare non dedignatur.

Si dimiserit vir. (Hier.) Hoc dicere possumus adversus eos, qui fidem Domini relinquentes et hæreticorum erroribus irretiti post multas fornicationes et deceptionem suarum animarum, simulant se reverti ad pristinam veritatem, non ut deponant venena pectoris, sed ut insinuent aliis.

Tu autem fornicata es. Sive : Habuisti pastores multos in offensionem tui ut Deum scilicet offenderes ; et qui magistri esse debuerant, ut alios ab omni errore prohiberent, auctores impietatis exstiterunt.

Tamen revertere. Si revertebaris ad me, dicit Dominus. Arguit impudentiam meretricis, quæ post adulterium audet reverti ad virum.

Vers. 2. — *Leva oculos tuos.* Juxta anagogen : His qui hæreticos errores deserere se promittunt, præcipitur ut levent oculos in directum. Nisi enim recta viderint, pristinam pravitatem damnare non possunt.

Quasi latro. Sicut solent latrones ad vesperam, etc., *usque ad* et descendentibus de Jerusalem in Jericho obsidet vias.

Vers. 3. — *Frons mulieris.* (Id.) Hoc possumus dicere de hæreticis qui in erroribus suis gloriantur. Quia supra dixit : *non peccavi*, arguit eam ut mulierem procacem quæ ad nullum declinare erubescit.

Vers. 4. — *Dux virginitatis meæ tu es. Nunquid, irasceris in perpetuum*, etc., *usque ad* tanto miserior meretrix quæ non vult recipere sanitatem.

Vers. 6. — *Nunquid vidisti quæ fecerit ?* (Id.) Facit comparationem, etc., *usque ad* et hoc est quod dicit : *Nunquid vidisti quæ fecerit ?*

Adversatrix Israel. (Id). Sub figura duarum sororum loquitur quæ de una stirpe Abrahæ, Isaac et Jacob, sunt generatæ. Priorem adversatricem vocat, quæ statuit in Dan et in Bethel vitulos aureos.

Vers. 7. — *Et vidit* (Id.) Aliorum tormenta, aliorum remedia sunt, etc., *usque ad* et ad zelum et æmulationem Domini collocatum.

Vers. 11. — *Justificavit animam.* Justificata est Sodoma soror tua ex te. Et alibi : *Descendit hic justificatus in domum suam ab illo (Luc.* xviii).

Vers. 12. — *Et non avertam faciem.* Unde : *Averte faciem tuam (Psal.* l), etc., *usque ad* de quibus vere dicitur : *Qui devorant populum meum sicut escam panis.*

Vers. 13. — *Verumtamen scito.* Quasi dicat, cum misertus fuero tui, non te justum putes ; sed semper memento iniquitatis tuæ et superbiæ colla dimitte, ut qui per arrogantiam offendisti, per humilitatem placare Deum possis.

Vers. 14. — *Convertimini.* (Hier.) Judæi putant

A hoc completum esse, etc., *usque ad Nisi Dominus sabaoth requilisset nobis semen, sicut Sodoma essemus, et similes Gomorrhæ fuissemus (Rom.* ix).

Vers. 16. — *Cumque multiplicati fueritis.* (Id.) Alii hoc ad finem temporum referunt, etc., *usque ad* sed spiritualem cibum sectabuntur.

Vers. 17. — *Vocabunt.* Qui olim dicebant, *Qui sedes super Cherubim manifestare (Psal.* lxxix), etc. Inter duo Cherubim in propitiatorio Domini majestas apparebat, et loquebatur Moysi et sacerdotibus, sed modo aliter tempore fidei.

Vers. 18. — *In diebus illis.* Hoc proprie in Christi adventu completur, cum duodecim tribus simul Evangelio credunt, et terram aquilonis relinquunt et diaboli imperium.

B Vers. 19. — *In filios.* (Hier.) In numero filiorum qui de gentibus crediderunt. *Quotquot enim receperunt eum, dedit eis potestatem filios Dei fieri (Joan.* i.)

Vers. 20. — *Mulier amatorem.* (Id.) Semel mista, videns eum, etc., *usque ad* contempsit Dominum Salvatorem, in perniciem suam.

Vers. 21. — *Vox in viis audita est.* Libenter suscipit Dominus pœnitentem, occurrit filio inopia et squalore confecto, pristinis vestibus induit, gratiam reddit, revertenti, si tamen cum ploratu et ululatu redeat ad patrem.

Vers. 22. — *Aversiones vestras.* Alii conversiones : quamvis propria voluntate ad eum convertamur, nisi tamen ille nos traxerit, et cupidatem nostram suo præsidio corroboraverit, non possumus esse
C salvi. Intelligimus, et de populo Judæorum ad eum revertente, et de hæreticis qui dominum dereliquerunt.

Vers. 25. — *Dormiemus.* Vox Israel, qui Deum suum non audivit et hæretici pœnitentis. Pars enim est salutis peccata nosse et confiteri ; unde : *Dic tu prius iniquitates tuas, ut justificeris (Ibid.).*

CAPUT IV.

Vers. 1. — *Si reverteris* (Hier) Septuaginta : *Si conversus fuerit Israel, ait Dominus, ad me convertatur.* Alia littera, converteris, id est, si salutem desideras, et te peccasse dicis, plene convertere, id est, quem negasti crede. *Si abstuleris.* Patet, quia quando movemur et dicemus : *Mei autem pene moti sunt pedes, pene effusi sunt gressus mei (Psal.* lxxii).
D Non ex imbecillitate naturæ hoc patimur, sed quia contra Deum offendicula et idola nostra ponimus.

Vers. 2. — *Et jurabis vivit*, etc. (Id.) In suggillationem, scilicet mortuorum deorum, per quos jurat omnis idololatra.

Novate. (Id.) Eradicando vepres et sentes, etc., *usque ad* non potest animus ærumnis mundi plenus semen Dei suscipere et fructum facere. *Circumcidimini.* (Id.) Viro Juda et habitatoribus Jerusalem præcipitur, ut deserant occidentem litteram, et sequantur vivificantem spiritum. *Ne forte.* (Id.) Monet et prædicit, ne facere compellatur quæ in Ninivitis probamus, quibus est prædicta sententia, ut imminentem furorem declinarent pœnitentia.

VERS. 7. — *Ascendit leo.* (HIER.) Si quis fautor A est aut auctor perversorum dogmatum, de eo potest dici, *ascendit leo de cubili suo*, etc.

Et prædo. De quo dicitur, *Omnium inimicorum suorum dominabitur* (*Psal.* IX). Qui gloriatur dicens : *Circumivi terram et perambulavi eam* (*Job*, II.) Quis est enim quem Diaboli venena non tangunt, nisi ille qui ait : *Venit enim princeps mundi hujus, et in me non habet quidquam* (*Job*, XIV.) *De loco suo.* De abysso, in qua est religandus, in quam ne mittatur exorat.

VERS. 8. — *Super hoc.* Sine pœnitentia sævissimam bestiam vitare non possumus, et nisi ad Deum non solum mente, sed etiam corpore convertamur. Dum enim vastatur, Ecclesia, ira Dei est aperta.

VERS. 9. — *Principum.* (HIER.) Qui legem docere B debuerunt, et subjectos a leone defendere.

Sacerdotes. Qui putantur esse sapientes : *Stultam enim fecit Deus sapientiam hujus mundi*, quia per illam non cognoverunt Deum. *Prophetæ consternabuntur*, etc. Aquila, *amentes erunt.* Quis enim non insaniat, non perdat cor, cum principes et reges et sacerdotes quondam suos sub leone conspexerit.

VERS. 10. — *Et dixi : Heu, heu, heu, Domine Deus.* Quia supra dixit, *in tempore illo vocabunt Jerusalem solium Domini*, etc., et nunc dicit, *peribit cor regis*, etc., turbatur propheta et in se putat Deum mentitum, nec intelligit illud longe post, hoc in proximo futurum tempore.

VERS. 11. — *Ventus urens.* (HIER.) Quando scilicet pervenerit gladius usque ad animam, etc., *usque* C *ad* nequaquam populo sed mihi veniet, ut meum triticum dissipetur.

VERS. 12. — *Spiritus plenus.* Quidam hunc locum sic exponunt, ut postquam purgata fuerit area, reliquiæ salvæ fiant. Unde scriptum est : *Spiritus plenitudinis veniet mihi* ; unde evangelista, *De plenitudine ejus omnes accepimus (Joan.* I.). *Et nunc ego.* Aposiopesis sicut ait Virgilius (ÆNEID.)

Quos egos ; sed motos præstat componere fluctus.

Propheta dicturus prospera, retinet se, et tristibus junxit tristia.

VERS. 13. — *Ecce quasi*, etc. Ventura cernit ut præsentia ; et babyloniorum describit exercitum, cujus curruum rotarumque strepitus tempestati sæ- D vissimæ comparatur, et equorum velocitas aquilis. Exercitus diaboli, carrus scilicet et equites Pharaonis, quod intelligens vir ecclesiasticus dicit, *Væ nobis quoniam vastati sumus.* Credens illi sententiæ. Cum conversus ingemueris, salvus eris. *Væ nobis*, quia propheta quasi digito demonstravit, populus ingemiscit. Et non futura, sed jam facta sentit dicens : *Væ nobis.*

VERS. 14. — *Lava a malitia.* Respondet propheta imo in propheta Dominus, *Lava.* Unde : *Lavamini mundi estote* (*Isa.* I), scilicet aqua baptismi, aqua pœnitentiæ salutaris.

VERS. 15. — *Vox enim annuntiantis.* Juxta situm Judææ loquitur. Tribus enim Dan juxta Libanum montem et urbem quæ nunc Paneas dicitur, aquilonem respicit, unde venturus Nabuchodonosor. *De monte.* Post tribum enim Dan succedit terra Ephraim per quam venitur in Jerusalem. Allegorice. (HIER.) Venit judicium Domini in terram Domino delinquentem cum omni ubertate supplicii.

VERS. 16. — *Custodes.* Adversarios scilicet qui tam diligentes obsideant, et munitionibus urbem claudant, ut magis vinearum agrorumque custodes, quam adversarios putes. Vult Dominus nationes omnes in circumitu suam nosse sententiam, et flagellata Jerusalem cunctos recipere disciplinam.

VERS. 18. — *Viæ tuæ.* (HIER.) Quidquid mali nobis accidit, etc., *usque ad* quanto minus in homines quondam civitatis Dei ?

VERS. 19. — *Ventrem meum.* (ID.) Loquitur hoc Dominus, cum seditionem et discordiam cernit in Ecclesia, et in conventiculis suis clamare perdicem, et in bella converti Dei requiem. Unde sequitur :

VERS. 21. — *Usquequo videbo.* Vox prophetæ et per prophetam Dei, dolentis super contritionem populi sui, cujus viscera ad instar hominis lacerantur, Salvator in morte Lazari, et super Jerusalem flevit. Nec dolorem celat silentio, et clangor buccinæ et strepitus præliorum illius turbat affectum, dum mala malis cumulantur, et universa duarum tribuum terra vastatur.

VERS. 22. — *Quia stultus populus.* (HIER.) Quia principes populi mei non cognoverunt, etc., *usque ad* quem semper cupiebat videre ? *Sapientes sunt*, etc. (ID.) Sapientes malitiosi, etc., *usque ad* non sapientia, sed versutia et calliditas vocatur.

VERS. 23. — *Aspexi terram.* Propheta cernit in spiritu quæ ventura sunt, ut audiens populus terreatur et pœnitentiam agat, ut non sustineat quæ formidat. Quidquid secundum historiam de Judæa et Jerusalem dicitur, ad Ecclesiam Dei referamus : quæ cum Deum offenderit, et vitiis et persecutione vastata fuerit, ubi quondam virtutum cohors et lætitia, ibi multitudo peccatorum et mœror versetur.

VERS. 27. — *Hæc enim dicit.* (HIER.) Mista est Domini clementia iræ : terra deseritur, sed non consumitur, ut remaneant qui intelligant clementiam ejus.

VERS. 28. — *Cogitavit et non pœnituit me*, etc. Ut prædictam auferrem sententiam, et ira sævientis non perveniret ad finem ; minatus est Dominus per Jonam, sed impendentem gladium lacrymarum et gemituum magnitudo superavit.

VERS. 29. — *A voce equitis.* Describit furentium exercitum a cujus timore populus civitatem reliquit, et ardua conscendit : sed tamen iram Dei declinare non potuit. Hoc totum ad Ecclesiam potest referri, cum Deum offenderit, et adversariis tempore persecutionis, vel vitiis atque peccatis tradita fuerit.

VERS. 30. — *Tu autem vastata.* (HIER.) Hoc idem dicendum contra eos, qui conjugales affectus, et

veræ fidei pudicitiam perdiderunt. *Cum vestieris.* Hæc enim et tuis amatoribus præparas, et lectus angustus utrumque capere non potest. Nec Deus ornamenta suscipit, quibus ante amatoribus tuis placuisti.

VERS. 31. — *Vocem enim quasi*, etc. (HIER.) Duo exempla posita sunt, et parturientis et lugentis, ut quidquid mulier patitur, vel in fetu, vel in morte filiorum, Jerusalem patiatur in populis.

CAPUT V.

VERS. 1. — *Circuite vias.* (HIER.) Grandis amor justitiæ ut non juxta interrogationem Abrahæ, et responsionem Dei, quod pro decem viris justis liberet Deus civitatem, jamjamque perituram ; sed si unum invenerit, qui faciat judicium, et quærat fidem.

VERS. 3. — *Domine, oculi tui.* (ID.) Damnantur opera Judæorum (in quibus juxta legis cæremonias exsultabant) per fidem Christianorum, per quam gratia salvi facti sumus. *Percussisti eos.* (GREG.) Omnis divina percussio, etc., *usque ad* et est unum flagellum quod temporaliter incipit, et æternis consummatur suppliciis.

Et non doluerunt. Inferuntur supplicia ut corrigantur vitia, sed non emendatur Jerusalem nec per tormenta.

VERS. 4. — *Forsitan pauperes sunt.* (HIER.) Sicut illud, *Mittam filium meum, forsitan ipsum verebuntur (Matth.* XXI). Utitur Deus sermone dubitantis, ut ex ambiguitate sententiæ et verborum suspensione liberum hominis monstretur arbitrium.

VERS. 5. — *Ecce magis*, etc. Juxta tropologiam. Qui magni putantur in Ecclesia, quia solvunt jugum et rumpunt vincula, traduntur in ignominias passionum, ut faciant quæ non conveniunt. *Vincula.* (HIER.) Præceptorum Dei, non Pharisæorum, de quibus dicitur : *Dirumpamus vincula eorum et projiciamus a nobis jugum ipsorum* (*Psal.* I).

VERS. 6. — *Pardus vigilans.* Alexandri impetum significat, qui subditis sibi variis gentibus, quasi variatus pardus contra Medos Persasque arma corripuit. Quia vero non de futuro, sed de præterito, vel jamjamque de futuris historiam texit, ideo de Romano tacet imperio.

D VERS. 7. — *Saturavi eos.* (HIER.) Audiat hoc qui acceptis divitiis luxuriæ serviunt.

VERS. 8. — *Equi amatores.* (ID.) Equis, cum non vident jumentum, etc., *usque ad Assimilatus est jumentis insipientibus et similis factus est illis* (*Psal.* XLVIII).

VERS. 10. — *Et dissipate.* (ID.) Audiat Ecclesia quam cito muri, etc., *usque ad* propter clementiam judicis, non propter meritum peccantium.

VERS. 12. — *Negaverunt Dominum*, etc. (ID.) Audiat hoc Ecclesia negligens : et providentiam Dei refutans, quod et gladium et famem sustineat, nisi ventura crediderit quæ dicuntur.

VERS. 14. — *Ecce ego do*, etc. (ID.) Ut increduli A sermone tuo crementur, etc., *usque ad* si supra fundamentum Christi ædificaverimus.

VERS. 15. — *Ignorabis linguam*, etc. (ID.) In Hebræo : *Non intelliges quid loquatur.* Est enim malorum solatium, si habeas hostes, quos rogare valeas, qui intelligant preces tuas.

VERS. 17. — *Et comedet segetes*, etc. Vastitatem terræ describit, interfectionem multorum, abactionem pecorum, subversionem urbium et murorum, quod gladio hostili cuncta capiantur.

VERS. 18. — *Verum tamen*, etc. (HIER.) Reliquiæ scilicet salvæ fient, vel eorum qui in Babylonem ducti sunt, vel relicti ad culturam terræ Judæ ; vel eorum qui post persecutionis ardorem, vel fuga, vel confessione fidem Deo servaverunt.

B VERS. 19. — *Quod si dixeritis.* (ID.) Tropologice. Potest hoc super hæreticis accipi, etc., *usque ad* habitate, imo servite his quorum deos colitis.

VERS. 21. — *Audi, popule stulte.* Proprie ad Judam loquitur et ad domum Jacob. Israel enim multo jam tempore exsulabat in Assyriis. *Qui non habes cor.* Dat intelligi quod absque præcepto naturaliter debemus intelligere quæ recta sunt. *Qui habentes*, etc. Cui simile : *oculos habent, et non videbunt*, etc. *Similes illis fiant qui faciunt ea, et omnes qui confidunt in eis* (*Psal.* CXIII).

VERS. 25. — *Iniquitates vestræ*, etc. (HIER.) Si quando mare transcendat terminos, etc., *usque ad* in quibus operariis vineæ unum æternæ præmium promittitur.

VERS. 27. — *Sicut decipula.* Dum invicem se ve- C nantur ad mortem, et aliorum damnis atque dispendiis domos suas complent, secundum illam philosophorum sententiam, *Omnis dives, aut iniquus, aut hæres iniqui.* Atque utinam hæc tantum ab eis fiant qui foris sunt, et non a nobis, et venientium ad nos, non manus contemplentur, sed ora.

VERS. 28. — *Incrassati sunt*, etc. Cui simile : *Incrassatus, impinguatus, dilatatus, dereliquit Deum factorem suum* (*Deut.* XXXII). Et : *Incrassatus est dilectus et recalcitravit (Ibid). Et impinguati*, etc. In divinis confisi : quasi dicat : *Anima, multa bona habes posita in annos plurimos : requiesce, comede et bibe* (*Luc.* XII).

CAPUT VI.

VERS. 1. — *Confortamini*, etc. (HIER.) Quia jamjamque ab aquilone Nabuchodonosor venturus est, etc., *usque ad* inter hos alius vicus est qui lingua Syra et Hebræa Betacaren nominatur in monte positus.

VERS. 2. — *Speciosæ.* Describitur pulchritudo Jerusalem, quæ est ipsa Sion ut aliud totam urbem, aliud arcem urbis sonet. Sion enim *arx*, id est *specula*, interpretatur et speciosæ mulieri comparatur.

VERS. 3. — *Pastores.* (HIER.) Satis eleganter ponitur hic verbum, etc., *usque ad* quorum alii manifestant ad polluendum scortum , alii ad urbis excidium.

VERS. 4. — *Væ nobis*, etc. (HIER.) Illis dicentibus : *Surgite et ascendamus*, isti respondent : *Væ nobis*, etc. Et est hic sensus : Si per diem hoc patimur, quid per noctem patiemur ?

VERS. 5. — *Surgite.* Qui dixerunt, consurgite et ascendite, etc., sese illis verbis provocant ad bellum : *Surgite et ascendamus in nocte*, ut sciant adversarii non temporis esse victoriam, sed virtutum.

VERS. 7. — *Sicut frigidam.* Sine calore fidei : Ecclesia, spiritu ferventes : mali autem, frigida ; unde : *Refrigescet charitas multorum* (*Matth.* XIV). Et illud : *Assimilabor descendentibus in lacum* (*Psal.* XXVIII). Semel sufficiat dixisse lacum, non stagnum sonare, secundum Græcos, sed cisternam, quæ Syro et Hebræo sermone Gab dicitur.

VERS. 8. — *Erudire.* (HIER.) Per hoc discimus, quod *flagellet Deus*, etc., *usque ad* per omnem dolorem et flagellum erudieris, Jerusalem.

VERS. 9. — *Usque ad racemum.* (ID.) Quasi cum vastata fuerit Jerusalem, etc., *usque ad* quasi in cartallum vel in torcular.

VERS. 10. — *Incircumcisæ aures*, etc. Notandum quod circumcisio in Scripturis dicitur tribus modis : in præputio, in corde, in auribus, unde : *Qui habet aures audiendi audiat (Matth.* XI).

VERS. 11. — *Idcirco furore.* (HIER.) Quasi dicat : Venientem iram Dei prospicio, et furore ejus et iracundia plenus sum, et ultra sustinere non possum : nec pro peccatoribus audeo deprecari Deum.

VERS. 12. — *Extendam.* (HIER.) Septuaginta : *Elevabo :* utrumque autem percutientis habitus est ; unde : *Et adhuc manus extenta* sive, *excelsa (Isa.* V).

VERS. 14.—*Et curabant contritionem.* (ID.) Quasi dicat : Cum tanta facerent mala, etc., *usque ad* magis illos supplicio et Dei iracundiæ præparantes.

VERS. 15. — *Confusi sunt.* (ID.) Expressius hoc legendum est, etc., *usque ad* quin potius peccatum auxere contemptu.

Nescierunt. Noluerunt ; sed nimio contemptu et vitio violenti mali nec intelligere quidem potuerunt. Grandis impietas, non solum non cavere, sed nec intelligere velle peccata, et nullam habere distantiam bonorum malorumque operum.

VERS. 16. — *State super vias.* Legamus Evangelicam parabolam, in qua negotiator bonus omnes vendidit margaritas, ut unam emat pretiosam : ut scilicet per patriarchas et prophetas veniamus ad eum qui dicit : *Ego sum via, veritas et vita* (*Joan.* XIV), unde, *State super vias, etc.*

VERS. 17. — *Vocem tubæ.* (HIER.) Vocem tubæ, mandata Evangelii vel doctrinam apostolorum : unde, *In montem excelsum ascende tu qui evangelizas Sion, exalta sicut tuba vocem tuam, qui annuntias Jerusalem.*

VERS. 20. — *Ut quid mihi thus.* (ID.) Quasi dicat : Frustra mihi ad unguenta conficienda, etc., *usque*
A *ad* eum Scriptura dicat, *Redemptio animæ viri propriæ divitiæ ejus (Prov.* XIII).

VERS. 21. — *Patres et filii.* (ID.) Filii patrum sequuntur blasphemias, quotidie illam imprecationem suscipientes : *Sanguis ejus super nos et super filios nostros (Matth.* XXVII).

VERS. 22. — *Ecce populus*, etc. Proprie hoc dicitur de Babyloniis, qui venturi sunt contra Jerusalem. Et omnis armaturæ ordo describitur, et præliantium impetus, ut terrore commoti agant pœnitentiam et Deum clementissimum placent.

VERS. 23. — *Vox ejus quasi*, etc. Allegorice. (HIER.) Possumus hoc testimonio abuti, etc., *usque ad* et quasi vehementissimi maris fluctus, ita opprimunt resistentes.

B VERS. 25. — *Nolite exire*, etc. (ID.) Evangelium quoque docet, etc., *usque ad* sed firmissime se tueantur munitionibus.

VERS. 27. — *Et probabis.* (ID.) Quasi dicat : Ut cum probaveris et scieris viam, etc., *usque ad* qui sicut aspides surdæ obturant aures suas, ne audiant vocem incantantium.

Omnes isti. (GREG., *Moral.*, l. XVIII, c. 14). Principes sunt a Domino recedentes et inobedientes, etc., *usque ad* qui ab Ecclesiæ unitate discordat, proximum non amat.

CAPUT VII.

VERS. 2. — *Sta in porta domus Domini*, etc. (HIER.) Per quam multitudo populi ad rogandum C Dominum ingreditur, etc., *usque ad* et per occasionem et celebritatem loci audire coguntur verbum Domini.

VERS. 4. — *Templum Domini.* (ID.) Potest hoc convenire illis virginibus, etc., *usque ad* in quo fides vera, conversatio sancta et omnium virtutum chorus.

VERS. 8. — *Ecce vos confiditis in vobis.* (ID.) Frustra eos in templo habere fiduciam hæc peccata demonstrant, etc., *usque ad* et in tantam prorumpunt amentiam, ut liberatos se jactent, quia a cultu Dei recesserunt.

VERS. 11. — *Spelunca latronum*, etc. (ID.) De hoc loco sumptum puto quod dicitur in Evangelio, etc., *usque ad* oculi mei contemplati sunt quod vos putatis occultum.

D VERS. 12. — *Ite ad locum meum in Silo*, etc. (ID.) Ubi scilicet fuit primum tabernaculum meum, etc., *usque ad Cum venerit Filius hominis putas inveniet fidem super terram* (*Luc.* XVIII).

VERS. 13. — *Ad vos mane consurgens*, etc. (ID.) Non quod ei tempus absque diluculo sit, etc., *usque ad* filii lucis dicuntur et non noctis neque tenebrarum, nec dormientes, qui scilicet mandata Dei conservant.

VERS. 14. — *Sicut feci Silo.* Adjeci Silo, abjecturus et templum : abjeci decem tribus, abjecturus et duas tribus. Quidquid illi populo minatur, timeamus et nobis, ne similia faciamus.

VERS. 16. — *Tu ergo noli*, etc. (HIER.) Ne videa-

tur propheta rogans non impetrare quod postulat, A præcipit Dominus, etc., *usque ad* hæc impœnitentia, hæc blasphemia, vel verbum in Spiritum sanctum remissionem non habet in æternum.

VERS. 17. — *Nonne vides.* Ne putemus crudelem Deum : qui nec rogari patiatur, causam reddit quare non audiat, *Nonne vides ?*

VERS. 20. — *Conflatur.* (Hier.) Quasi dicat : Quod diu facere nolui, vestrorum peccatorum multitudine facere compellor super viros et super jumenta. Cum irascitur Deus, etiam homines, et quæ sunt hominis, similem severitatem sentiunt.

VERS. 22. — *Quia non sum locutus.* (ID.) Manifeste ostendit, quia primum decalogum dederit, etc., *usque ad* necessaria ergo fuit gratia evangelica, quæ eos non merito suo, sed Dei misericordia con- B servaret.

VERS. 27. — *Et loqueris ad eos.* (ID.) Ne dubitetis indurare cervices, etc., *usque ad* nunc saltem loquere eis verbis meis.

VERS. 28. — *Hæc est gens.* Hoc in tempore prophetarum factum est, et in umbra præcessit. In Christo plene completum est, cujus disciplinam noluerunt audire, unde eleganter infertur : *Periit fides et ablata est.* Quæ proprie Christianorum est.

VERS. 29. — *Tonde capillum.* Apud veteres consuetudo fuit lugentium tondere cæsariem, nunc e contra comam dimittere luctus indicium est.

VERS. 31. — *Excelsa Tophet.* (HIER.) Tophet Hebraice, latitudo Latine, qui locus est, etc., *usque ad* neque enim si canis aut asinus aut immundum C quod libet animal primum occurrisset domino, offerre debuisset.

VERS. 32. — *Ecce dies venient.* (ID.) Quando recessit a fidelitate Domini sui, tunc incœpit obsidio. Sed cum rex Ægypti veniret et liberaret Jerusalem, Nabuchodonosor illum fugavit. Postea Nabuzardan obsedit eam, et cepit, et duxit Sedeciam in Antiochiam, et ibi orbatus.

VERS. 34. — *Et quiescere faciam.* Cum locus idololatriæ versus fuerit in sepulcra, ut ubi Deum offenderant, ibi cadavera eorum inhumata jacerent.

CAPUT VIII.

VERS. 1. — *In tempore illo,* etc. (HIER.) Omnia quæ prophetalis sermo describit, etc., *uque ad* au- D rum et argentum quæ in sepulcris more antiquo ponebantur.

VERS. 4. — *Et dices.* Post tanta mala ad pœnitentiam provocat eos qui remanserunt. Sive, priusquam veniant, quæ minatus est, hortatur ad conversionem, et pœnitentiæ locum indicat. *Aversus est* sive *avertit.* Quasi dicat : Conversus potest iræ Dei precibus resistere et avertere.

VERS. 5. — *Quare ergo,* etc. (Hier.) Quanto eos ad pœnitentiam provocavi, tanto magis recesserunt, non tam studio peccandi, quam me superandi.

VERS. 6. — *Nemo quod bonum,* etc. (ID.) *Omne genus hominum pronum est ad malum* (*Gen.* VIII). In tempore Salvatoris, *omnes declinaverunt, simul inutiles facti sunt, non est qui faciat bonum* (*Psal.* XII). Unde ipse : *Salvum me fac, Domine, quoniam defecit sanctus* (*Ibid.* XI). Ubi sunt ergo qui dicunt in nostra positum potestate omni peccato carere ?

VERS 7. — *Milvus in cælo.* (ID.) Quasi dicat : Etiam aves sua norunt tempora, ut sciant quando ad calida festinantes loca rigorem hyemis declinare debeant, et veris principio ad solitas redire regiones.

VERS. 10. — *Propterea daba.* (ID.) Receperunt mercedem suam, et qui verbum Domini abjecerunt, ipsi abjecti sunt.

VERS. 11. — *Et sanabant contritionem.* (ID.) Quasi dicat : Boni medici aliena vulnera verbis sanare cupiebant, etc., *usque ad* et ignominiam eorum qui decipiunt dicentes, pax, pax, etc.

VERS. 12. — *Idcirco cadent.* (ID.) Ut quorum dignitas excellebat, etiam ruinæ populi misceantur, quia scilicet *a minimo usque ad maximum omnes avaritiæ student* (*Jer.* VI).

VERS. 13. — *Non est uva,* etc. Quasi dicat : Cum tempora prætereant, et æstati succedat autumnus, et hyeme arborum cadant folia : de longe cuncta videbitis nec ex eis cibum capietis.

VERS. 14. — *Quare sedemus.* Vox populi inducitur respondentis, et vitia sua confitentis, et sese mutuo cohortantis. *Convenite et ingrediamur civitatem munitam.* Vel unam civitatem Jerusalem : jam enim aliæ captæ fuerant.

VERS. 16. — *A Dan auditus est.* Ubi Jordanis fluvius oritur : Nabuchodonosor describitur a Dan veniens per Phœnicem cum exercitu suo.

VERS. 17. — *Mittam vobis serpentes.* (ID.) Ut insanabiliter percutiant vos, etc., *usque ad* qui eloquia Domini contemnunt traduntur adversariis potestatibus.

VERS. 18. — *Dolor meus* (ID.) Ex persona Domini hæc legenda, eversionem Jerusalem plangentis, et ejus miseriam non ferentis.

VERS. 19. — *Et ecce vox.* Describit fletum et ululatum urbis ingressis hostibus. Hostes venientes de terra longinqua clamant contra civitatem vel cives contra hostes.

VERS. 20. — *Transiit messis.* Verba populi in Jerusalem longa obsidione conclusi, quia mutata sunt tempora, anni circulus revolutus. Spes autem nostra irrita.

VERS. 21. — *Super contritione.* Domini responsio, qui in afflictione Jerusalem videtur afflictus.

CAPUT IX.

VERS. 1. — *Quis dabit.* (HIER.) Rex Jerusalem obsessa civitate ab hostibus, etc., *usque ad* hoc autem tam ex persona Domini, quam ex persona prophetæ intelligi potest.

VERS. 2. — *Quis dabit me,* etc. Quasi dicat : Melius est habitare in solitudine, quam inter tanta scelera hominum commorari. Unde in Evangelio : *usquequo sustinebo vos ?* (*Math.* XVII.) Et alibi :

Qui intelligit sedebit, quoniam tempus pessimum est (*Thren.* III; *Mich.* II). A

Vers. 3. — *Quia de malo*, etc. (Hier.) De malo in malum transeunt peccatores, etc., *usque ad* et lingua armantium in blasphemiam.

Vers. 4. — *Unusquisque*, etc. (Greg.) Callidus hostis cum a bonorum cordibus expelli se conspicit, eos qui ab illis valde diliguntur exquirit, et per eorum verba blandiens loquitur, qui plus cæteris amantur, ut dum vis amoris cor perforat, facile persuasionis gladius ad intimæ rectitudinis intima irrumpat. *A proximo suo.* (Hier). Quia *et inimici hominis domestici ejus* (*Mich.* VI). Fratrum quoque gratia rara. *Et tradet pater filium, et filius patrem. Et duo in tres, et tres in duo dividentur* (*Luc* XII).

Vers. 5. — *Ut inique agerent laboraverunt.* B (Greg.) Ac si aperte diceretur: Qui amici esse veritatis sine labore potuerunt, ut peccent, laborant: cumque vivere simpliciter renuunt, laboribus exigunt ut moriantur.

Vers. 7. — *Et probabo eos* (Hier.) In fornace tribulationis. *Vasa figuli probat fornax.* (*Eccli.* XXVII): ut quidquid in nobis adulterinæ materiæ est, excoquatur. Argentum enim Domini *igne examinatum, probatum terræ, purgatum septuplum* (*Psal.* XI).

Vers. 9. — *Nunquid super his* (Id.) Sæpe versiculum istum repetit, ut malis eorum enumeratis inferat se juste facere quod facit.

Vers. 10. — *Super montes.* (Id.) Tropologice. Super montes fletus assumitur, etc., *usque ad* qui C possunt in sublime ascendere usque ad simplices, recesserunt a Deo.

Vers. 11. — *Et dabo Jerusalem.* (Id.) Cum ecclesiastici doctores deficiunt, etc., *usque ad* et qui dicit, *Inhabitabo et inambulabo in eis* (*Lev.* XXVI).

Vers. 14. — *Cordis sui.* Non in corde nostro, sed in Domino confidendum est. Pravum est cor hominis, de quo exeunt pravæ cogitationes.

Vers. 15. — *Ideirco hæc dicit Dominus.* Potest de vicino tempore prophetari, quo capti sunt a Chaldæis: et proprie de hoc, quo in omnibus gentibus sunt dispersi et toto orbe divisi.

Vers. 16. — *Gladium.* (Hier.) Vel materialem vel spiritualem, quo dividuntur, ne in malum consentiant, sed in eo, quod mali sunt, dispereant. C

Vers. 17. — *Et vocate.* Vocate lamentatrices propter futuram captivitatem, etc., *usque ad* voce modulata populum transfundant in lacrymas.

Vers. 18. — *Oculi nostri.* Propterea: vel ipse Deus adjungit se compatientis affectui, ut quod populus sustinet, sustinere et sentire ipse dicatur.

Vers. 19. — *Quomodo vastati.* Dicant hoc in persecutione credentium turbæ, quæ ideirco vastatæ sunt atque confusæ, quia dereliquerunt legem Domini, et deseruerunt tabernacula sua.

Vers. 20. — *Audite ergo.* Superius dixit: *vocate lamentatrices*, etc. Nunc quasi præsentes alloquitur, in suggillationem sacerdotum, atque doctorum, et virorum omnium: ut illis a doctrina cessantibus, mulieres audiant verbum Domini.

Vers. 21. — *Quia ascendit.* Quia tanta erit fortitudo, et velocitas hostium, ut non exspectent ostium, sed per fenestras, et tecta conscendant.

Vers. 22. — *Loquere: Hæc dicit*, etc. (Hier.) Verbum Hebraicum quod tribus litteris scribitur, etc., *usque ad* ut non sit qui sepeliat corruentes.

Vers. 24. — *Qui facio misericordiam.* (Id.) Et si quædam videantur injusta, omnia tamen, etc., *usque ad Qui gloriatur, in Domino glorietur* (*II Cor.* X).

Vers. 25. — *Ecce dies venient.* (Id.) Multæ gentium, et maxime Judææ et Palæstinæ confines, etc., *usque ad* circumcisio enim non prodest, nisi legem observes.

CAPUT X.

Vers. 1. — *Audite verbum*, etc. (Hier.) Proprie adversus eos loquitur, etc., *usque ad* et ex causis cœlestium moderentur terrena.

Vers. 3. — *Lignum.* (Id.) Quod de idolis diximus, etc., *usque ad* propria est et eorum qui ignorant Deum.

Vers. 4. — *Argento et auro.* (Id.) Ut fulgore materiæ simplices occupet et decipiat. Hic error usque ad nos pervenit, ut religionem in divitiis arbitremur.

Vers. 5. — *Nolite ergo timere.* Solent plerique gentium dæmones colere ne officiant, et alios exorare, ut proficiant: unde Virgilius, *Æneid.* III:

Nigram hiemi pecudem, zephyris felicibus albam.

Vers. 6. — *Non est similis tui.* Non est similis tui, Domine, deorum, scilicet qui ab hæreticis finguntur.

Vers. 7. — *Tuum est enim.* (Hier.) Quamvis hæretici juxta sapientiam mundi, etc., *usque ad Perdam sapientiam sapientium, et prudentiam prudentium reprobabo* (*I Cor.* I).

Vers. 8. — *Involutum.* (Id.) Aliter non decipit; falsitas involvitur, veritas, etc., *usque ad* dum cœli sibi colorem ostendunt, et cœlestia promittunt.

Vers. 11, 12. — *Cælos et terram.* Quæ cooperatores Christi, qui dii vocantur et domini, per doctrinam ecclesiasticam partim fecerunt.

Qui facit. (Orig.., *Homil. in Jer.*) *Dominus qui facit terram in fortitudine*, etc. Tres quodammodo virtutes Dei assumens propheta, etc., *usque ad* si vero cœlestia, thesaurizatorem suum ad propinquam sibi regionem subvehunt.

Vers. 13. — *Nebulas* (Hier.) Quæ noverunt scilicet quibus pluvias suspendant et quibus impendant: Moyses quasi nubes loquebatur, qui dicebat, *Exspectet terra, ut pluviam verba mea* (*Exod.* IX). Et Isaias: *Audi, cælum, et auribus percipe, terra, quia Dominus locutus est* (*Isa.* I) *Ab extremitatibus.* Qui vult in vobis primus esse, sit omnium novissimus. Aliter enim nemo fit nubes.

Fulgura in pluvias. (Orig.) Fertur quod fulgura ex nubium vel imbrium collisione generantur, etc., *usque ad* Jeremias quoque et Baruch sibi colloquentes rutilantia fulgura mittunt.

Et educit ventum de thesauris. (Id.) Venti qui

terras perflant in thesauris Dei non sunt, etc., *usque ad* inde oritur ut alius sit sapiens, alius fidelis et hujusmodi.

Vers. 14. — *Stultus.* (Hier.) Stultus comparatione Dei, etc., *usque ad* omnia enim contraria assumpsit Deus, ut contraria dissolvat.

Falsum est. (Orig.) Quod ordine suo fingit. Falsum est enim quod conflavit, sicut stultus est omnis homo a scientia, stultum etiam est quod facit.

Non est spiritus. (Hier.) Notandum quod in hoc capite ventus et spiritus uno nomine apud Hebræos appellantur *ruah.*

Vers. 15. — *Vana sunt.* Aut enim rustica sunt, ut lignum, aut pulchro sermone tinnientia, ut argentum; aut de proprio sensu simulata mentiuntur, ut aurum. *In tempore visitationis.* Ad tempus valet hæresis, ut qui *probati sunt manifesti fiant. (I Cor.* xi). Cum autem visitatio Dei venerit, et oculus ejus cuncta respexerit, omnia conticescent.

Vers. 17. — *Congrega.* (Hier.) Præcipitur Jerusalem ut quidquid substantiæ foris habet, in urbem munitissimam congreget, et longe obsidioni præparet alimenta. Non enim Deus, sicut prius, longe post futura minatus, sed statim futura.

Vers. 19. — *Væ mihi,* etc. (Id.) Conqueritur Jerusalem quod vehementer afflicta sit et plaga insanabili.

Vers. 20. — *Tabernaculum.* (Id.) Plangit Jerusalem tam facilem factam subversionem suam, etc., *usque ad* magna pars eorum interfecta atque deleta est.

Vers. 21. — *Grex.* (Id.) Septuaginta : *pecora.* Quod juxta historiam stare non potest : in tam longa enim obsidione pecora non durassent.

Vers. 22. — *Vox auditionis.* (Id.) Hæc omnia quæ præteritus et præsens sermo describit, etc., *usque ad* qui *stulte egerunt,* et Dominum non quæsierunt.

Draconum. Vel *Struthionum.* Symmachus, *Syrenarum,* ut pro hominibus habitent scilicet dracones, et omnia venenata : vel struthiones, quæ solitudini familiares in desertis nascuntur et nutriuntur. Aut Syrenes, scilicet quædam monstra et dæmonum phantasmata.

Vers. 23. — *Scio,* etc. Erubescant, qui aiunt unumquemque suo regi arbitrio. Non est enim hominis via ejus, etc. ; unde David : *A Domino gressus hominis dirigetur (Psal.* xxxvi).

Vers. 24. — *In judicio, et non in furore.* (Hier). Quasi, quæ patimur, justa sunt, etc., *usque ad* gentes autem, quæ non cognoverunt te, non judicium, sed indignationem merentur.

CAPUT XI.

Vers. 1. — *Verbum.* (Orig., *Hom. in Ezech.*) Quod scilicet in principio apud Deum, etc., *usque ad* et discipulis ait : *Vobiscum sum usque ad consummationem sæculi (Math.* xxviii).

Verbum quod factum est. (Hier.) Non est positum in titulo, quo tempore, est, *usque ad* ad viros Juda et Jerusalem sermo dirigitur.

A Vers. 2. — *Audite,* etc., *Viros Juda,* etc. Alleg. Christianos scilicet, Christus enim de Juda ortus est. De quo vere dicitur : *Juda, te laudabunt fratres tui : manus tuæ super dorsum inimicorum tuorum. (Gen.* xlix), etc. *Jerusalem.* Ecclesiæ, quæ est civitas regis magni, et visio pacis. Pax enim in ea multiplicatur et cernitur.

Vers. 3. — *Maledictus.* (Orig.) Judæi enim maledicti sunt, qui non audierunt testamentum Dei, quando eduxit eos de terra Ægypti. Nos autem qui in Christo credimus, testamento ejus obedimus quod per Moysen traditur : et nobis hoc dicitur ne maledicti simus.

Vers. 4. — *Eduxi eos.* (Hier., Orig.), Nos quoque eduxit Deus de Ægypto et fornace ferrea, etc., B *usque ad* in lege obedientia mandatorum, hic similitudo Dei.

Et eritis. Non est Deus omnium, sed eorum tantum quibus se largitur; unde : *Ego sum Dominus Deus tuus sanctus Israel (Ezech.* xiv). Et alibi quoque inquit, *Ero Deus eorum (Exod.* iii.) Et, *Ego sum Deus Abraham, Deus Isaac et Deus Jacob.* Quod exponens Salvator ait : *Deus autem non est mortuorum, sed vivorum (Luc.* xxix). Mortuus est, scilicet peccator.

Vers. 5. — *Lacte et melle.* (Hier.) Melle et lacte rerum omnium abundantiam significat, etc., *usque ad* vel, fiat, Domine, id est, semper maneat quod dedisti.

Vers. 7. — *Quia contestans,* etc. Usque, *ut facerent* C *hæc,* in Septuaginta non habentur. Quod sequitur : *Et non fecerunt, ab ipsis :* in fine superioris capituli positum est. *Audite verba pacti hujus,* etc.

Vers. 9. — *Inventa est conjuratio.* (Orig.) *Inventa est colligatio in viris Juda,* etc. Si peccaverimus, etc., *usque ad* et efficieris filius Dei in Christo Jesu.

Vers. 11. — *Clamabunt.* In necessitatibus, et non exaudiam, quia me audire noluerunt. Quod et Saul passus est, etc., *usque ad* quod nunc dicitur ad Judam et Jerusalem pertinet quibus instat captivitas.

Vers. 13. — *Secundum numerum.* (Id.) In libro Regum et Paralipomenorum invenimus Judam et Jeremiam multo pejora, etc., *usque ad* tot in confusionem suam aras haberent, quibus idolis immolarent.

Vers. 14. — *Tu ergo.* (Id.) Præcipitur prophetæ, D ne pro eis oret in quos, etc., *usque ad* ex his discimus, frustra pro aliquo rogari, qui non meretur accipere.

Vers. 15. — *Quid est.* (Id.) Dicamus hoc principibus ecclesiarum et divitibus, cum aliena rapiant et malitias cordis sui non auferant, putant se Dei mereri clementiam. *Nunquid carnes sanctæ.* At nunc publice offerentium nomina recitantur, et redemptio peccatorum in laudem mutatur : nec evangelicæ viduæ memoria celebratur, quæ plus omnibus in gazophylacium misit.

Vers. 16. — *Ad vocem loquelæ.* (Hier.) Quasi dicat : Exaltatus per superbiam, non humiliter creatorem et dominatorem tuum intellexisti, sed contra

Dominum granditer locutus, igne ejus succensus redigeris in nihilum.

Vers. 17. — *Et Dominus.* Quasi : Olivam uberem, pulchram, fructiferam vocavit te dominus tuus atque plantavit : sed propter vocem loquelæ grandis flamma ejus descendit in te.

Vers. 18. — *Tu autem.* (Hier.) Judæi et nostri judaizantes ad personam Jeremiæ hoc referunt, etc., *usque ad* nisi forte dicant populum cogitasse, et non fecisse? (Orig.) Tu autem, Domine, etc. *Vel notum fac mihi, Domine, et cognoscam (Psal.* CXLII*).* Juxta Psalmistam, *Dominus docet hominem scientiam (Ibid.* XCIII.) Unde : *Nolite vocari magistri super terram, unus quippe est magister vester qui in cœlis est (Matth.* XXIII), qui, scilicet erudit homines, etc., *usque ad* cum autem venit lignum Jesu Christi, et sermo Salvatoris in eam descendit, dulcoratur.

Vers. 20. — *Tibi enim.* (Hier.) Quia non merito meo, sed eorum scelere crucifigor. *Venit princeps mundi hujus, et in me non habet quidquam (Joan.* XIV).

Vers. 22. — *Propterea hæc dicit Dominus.* Videtur hoc superiori sententiæ contrarium, in qua, etc., *usque ad* et quod in præsenti in Jeremia completur hoc in futurum de Domino prophetatur.

CAPUT XII.

Vers. 1. — *Justus quidem,* etc. (Hier.) Contra omnes inique agentes disputatio est, sicut in illo Psalmista : *Quam bonus Israel Deus his qui recti sunt (Psal.* LXXII), etc. Sed præcipue contra hæreticos.

Vers. 3. — *Et tu, Domine.* (Id.) Ac si dicat : Non est scandalum, si impii vel hæretici pro tempore florent, etc., *usque ad* cum fuerint, scilicet, ecclesiastico jugulati mucrone.

Vers. 5. — *Si cum pedibus.* Quasi dicat : Si captivitas vicinarum gentium te fatigavit, Moabitarum scilicet, Philisthiim, Ammonitarum, Idumæorum, qui propter difficultatem locorum non tam pugnæ quam latrocinio apti sunt. *Quomodo.* Id est, quid facies, cum ad captivitatem in Chaldæam veneris? Chaldæi enim et Persæ equis gaudent.

Vers. 6. — *Nam et fratres,* etc. (Hier.) Potest hoc de Christo intelligi, contra quem fratres clamaverunt : *Crucifige eum : Non habemus regem nisi Cæsarem (Joan.* XIX).

Vers. 7. — *Reliqui domum.* Unde, *Relinquetur vobis domus vestra deserta (Luc.* XIII) : Et : *Surgite, eamus hinc (Joan.* XIV).

Vers. 8. — *Hæreditas mea,* etc. (Orig.) Non est mirandum si tunc truci belluæ comparata sit hæreditas, cum usque hodie sint leones in sylva anathematizantes Christum, et blasphemantes et fidelibus insidiantes.

Vers. 9. — *Nunquid avis discolor?* Septuaginta : *Nunquid spelunca hienæ hæreditas mea mihi?* (Hier.) Hiena nocturna bestia mortuorum devorat cadavera, et de sepulcris effodit corpora et cunctis vescitur sordibus, cujus immunditiæ Israel comparatur.

A Vers. 10. — *Pastores multi,* etc. (Hier.) Audiant hæc, qui principes volunt esse, etc., *usque ad* qui populum Dei dissipaverunt.

Vers. 11. — *Desolatione.* (Orig.) Quoniam Judæi compleverunt mensuram patrum suorum et addiderunt ad prophetarum occisionem, etiam Salvatoris, etc., *usque ad Seminamus non in carne, sed in spiritu, ut non metamus corruptionem de carne, sed de spiritu vitam æternam (I Cor.* XVII).

Vers. 12. — *Non est pax,* etc. (Hier.) Caro pacem Dei in se recipere non potest. *Sapentia enim carnis inimica est Deo, et qui in carne sunt, Deo placere non possunt (Rom.* VIII).

Vers. 13. — *Seminaverunt.* Hoc quoque ecclesiasticis dicitur, etc., *usque ad* et : *Cui plus committitur, plus ab eo exigitur (Sap.* VI)

B *A fructibus.* Septuaginta. *A gloriatione vestra.* (Hier.) Vestibus, scilicet, pretiosis, domibus exornatis, possessionibus multis, sæculari sapientia : *Qui autem gloriatur, in Domino glorietur (I Cor. I).* Et, *in cruce Domini nostri Jesu-Christi (Gal.* VI). Et, *in infirmitatibus suis ut inhabitet in eo virtus Christi (II Cor.* XI).

Vers. 14. — *Vicinos.* (Hier.) Ad litteram, Idumæos, Philistiim, Moab et Ammon. Allegorice. Hæreticos qui Christiani dicuntur, et magis terræ sanctæ fiunt affines quam habitatores.

CAPUT XIII.

Vers. 1. — *Hæc dicit Dominus.* (Hier.) Vir sanC ctus lumbare Dei dicitur, qui de limo terræ assumptus est, etc., *usque ad* multitudine innumerabilium gentium quodammodo absorptus et nihil reputatus.

Vers. 5. — *Et abscondi,* etc. (Orig.) Judæi indigni exstiterunt Deo, et projecti sunt ab eo, etc., *usque ad* si non adhærens Domino, uno spiritu fuerit in Christo.

Vers. 7. — *Et tuli lumbare.* (Hier.) In captivitate. Significat autem quod propheta, etc., *usque ad* ideo æterna perditione contabescit.

Vers. 12. — *Omnis laguncula.* (Id.) Hæc est ebrietas, qua obliviscimur præceptorum Dei, et vitiis atque peccatis, etc., *usque ad Miser ego homo, quis me liberabit de corpore mortis hujus? (Rom.* VII.)

Vers. 14. — *Et dispergam.* (Id.) Rationabili ira, D ut reducam ab errore, doloribus et tormentis, etc., *usque ad* et omnis populus Jerusalem calice Babyloniæ sit inebriandus et captivitate obruendus.

Vers. 16. — *Date Domino,* etc. (Id.) Ad pœnitentiam provocat, antequam ducantur in Babylonem, etc., *usque ad* et Sophonias : *Dies tenebrarum et turbinis (Soph.* I).

Vers. 17. — *Quod si hoc non audieris.* (Id.) Dicamus Judæis et nostris Judaizantibus, qui litteram, etc., *usque ad* plorabit anima prophetæ a facie superbiæ eorum.

Captus est. A diabolo vel Nabuchodonosor, vel contritus. Aliquando Israel fuit grex Domini. Sed quia indignos se judicaverunt salute, conversus est

sermo ad Gentes. Caveat oleaster in bonam olivam contra naturam insertus, ne et ipse conteratur.

Vers. 18. — *Dic regi et Dominatrici.* (Hier.). Verbum Hæbræum *Gebira*, Aquila et Symmachus *Dominatricem* et *dominam* interpretati sunt, etc., *usque ad* et quod quidam angeli passi sunt pro redemptione dæmonum, et post judicium portas inferni claudi et nullum ibi puniri, quod Origenes sentire videtur, quod frivolum est.

Vers. 21. — *Tu enim docuisti eos*, etc. (Id.) Quando Ezechias ostendit thesaurum nuntio regis Babyloniæ. *Tu enim*, etc. Audiat hoc Ecclesia negligens, quæ docet adversarios suos quomodo possint eam spirituali captivitate comprehendere, et pecus ejus bestiali crudelitate lacerare.

Vers. 22. — *Propter multitudinem*, etc. (Id.) Hinc discimus, quandiu peccata sunt minora, etc., *usque ad Isti resurgent in vitam æternam, et illi in opprobrium et confusionem sempiternam (Dan.* xii).

Vers. 23. — *Si mutare potest*, etc. (Id.) Hoc testimonio utuntur, qui diversas naturas asserere conantur, etc., *usque ad Non igitur glorietur sapiens in sapientia sua, vel fortis in fortudine sua (Jer.* ix), et hujusmodi, quæ in omnibus operatur virtus Christi.

Vers. 26. — *Nudavi.* (Id.) Rogemus Christum, ut nec in præsenti, nec in futuro revelet posteriora nostra, sed deleat iniquitates nostras, et scelera nostra apparere non sinat.

Vers. 27. — *Super colles.* Allegorice. In collibus et in agris fornicatur, et nunquam mundatur, qui erecta cervice per superbiam, non humiliatur sub potenti manu Dei, sed confidit in sceleribus suis.

CAPUT XIV.

Vers. 1. —*Et portæ ejus*, etc. (Hier.) Sensus, scilicet, per quos animo concipitur disciplina, etc., *usque ad* et usque in præsentem diem sterelitas pluvarium non solum frugum, sed et bibendi facit inopiam.

Vers. 4. — *Agricolæ.* Quorum unus ait : *Dei agricultura estis (I Cor.* iii). Et alibi *Dei cooperatores sumus.*

Vers. 5. — *Nam et cerva*, etc. (Greg.) *Nam et cerva* (vel cervæ) *in agro peperit* (vel pepererunt). Hæc sententia de doctoribus genitos filios incaute deserentibus dicitur, etc., *usque ad* scriptum est, *Invicem onera vestra portate, et sic adimplebitis legem Christi (Gal.* vi).

Vers. 6. — *Traxerunt ventum.* (Id.) Perversi quasi dracones trahunt ventum cum malitiosa superbia inflantur.

Defecerunt oculi. (Hier.) Claram lucem cernere non valentes, etc., *usque ad* sunt qui discant, non qui doceant.

Vers. 8. — *Exspectatio Israel.* (Id.) Dicamus et nos in tempore siccitatis et aquæ penuria, *Tibi peccavimus, et malum coram te fecimus (Psal.* l), tuum præstolamur adventum, qui salvas Israel, non suo merito, sed tua gratia.

Quasi colonus. (Greg.) Qui enim ut Dominus au-

A ditus non est, non possessor agri, sed colonus, etc., *usque ad* et viatoris prætereuntis, qui negligit ea quæ occurrunt in viis.

Et quasi viator. (Hier.) Judæi hunc locum sic exponunt : Quare segregas te, etc., *usque ad* relicto Israel tendat ad gentes, ut de loco ad locum, de populo ad populum, de templo ad Ecclesiam.

Vers. 10. — *Movere pedes suos*, etc. (Id.) Notandum in Scripturis sanctis quod semper peccatorum pedes moveantur, etc., *usque ad* et qui turrim Babylonis ædificaverunt ab Oriente moverunt pedes suos.

Vers. 11. — *Noli orare.* (Id.) Stultum est orare pro eo qui peccaverit ad mortem, etc., *usque ad* qui enim semel gladio et fami et pesti destinatur,

B nullis precibus eruitur : unde, *Noli orare*, etc.

Vers. 13. — *Prophetæ dicunt eis*, etc. Audiant hæc magistri qui peccantibus et in vitiis permanentibus prospera pollicentur. Multi tales hodie sunt, qui non curant undecunque sit oblatio, consulentes, suæ avaritiæ ; ut quidam fecisse dicitur, qui persuadebat ut secreta confiterentur peccata coram Deo ante altare, et ipse ex adverso sedebat : et audiebat, et hanc securitatem dabat. Tantummodo largas eleemosynas facite et sufficit.

Vers. 15. — *Hæc dicit dominus.* (Hier.) Caveat pseudoprophetæ, ne qui decipiendo lactant populum Dei, et ipsi pereant cum deceptis, et jaceant insepulti, et non sit qui operiat ignominiam eorum pulvere pœnitentiæ.

C Vers. 17. — *Deducant oculi mei.* (Id.) Dupliciter hic locus intelligitur. Quod vel ipse Deus, etc., *usque ad* virgo contrita, filia percussa, populus deletus.

Vers. 18. — *Si egressus*, etc. (Id.) Audiant hoc prophetæ nostri et sacerdotes, quod nec foris nec intus, etc., *usque ad* qui prophetabant prospera, et legis mandata aperire debebant, *abierunt in terram quam ignorabant.* Id est, captivati sunt.

Vers. 19. — Nunquid projiciens, etc. (Hier.) Ut ubi fuerat cultus Dei et tranquillitas, ibi sit seditio et hostilis fremitus. Si quando nostra Sion nosterque Judas abominabilis abjicitur, nequaquam miremur, sed dicamus quod sequitur.

Vers. 20. — *Cognovimus, Domine*, etc. (Id.) Quasi : Et nos et patres nostri eadem dementia Dei

D præcepta neglexímus, etc., *usque ad* nondum venerant ad iniquitatis cumulum : quod in Christi morte completum est.

Vers. 21. — *Solii gloriæ.* Templi, vel cujuslibet sancti, in quo, sicut scriptum est *Thronum ejus in terra allisisti.* Tunc alliditur atque destruitur, cum ab eo multitudine peccatorum Deus offenditur. Sed quia culpa perditur, Domini clementia sustentatur, quæ mutatur severitate sententiæ, si irritum faciat Dominus pactum suum quo nobis pollicitus est salutem.

Vers. 22. — *Nunquid sunt in sculptilibus*, etc., (Hier.) Post multos variosque sermones redit ad titulum prophetiæ, etc., *usque ad* tu solus es qui po-

polum tuum potes instruere, et divisiones gratiarum exspectantibus te.

CAPUT XV.

VERS. 1. — *Et dixit Dominus.* (GREG., *Moral.*, lib. IX, c. 12.) Omissis tot patribus, soli Moyses et Samuel ad medium deducuntur, etc., *usque ad* alter ex principatu ejicitur, et ait : *Absit a me hoc peccatum, quia cessem orare pro vobis (I Reg.* XII).

VERS. 3. — *Et visitabo super eos.* (HIER.) Quatuor plagas, quibus populus Judæ traditus est, etiam Ezechiel propheta demonstrat, gladium, etc., *usque ad* ut Creatore neglecto non universa creatura consurgeret in peccatores.

VERS. 4. — *Et dabo eos in fervorem,* etc. (ID.) Hoc sub Babyloniis ex parte completum est, etc., *usque ad* si liberi nepotesque similia gesserint ad posteros perveniunt. Iste Manasses nequissimus fuit, Isaiam serta lignea secuit, Amon filium suum per ignem traduxit ad honorem idolorum et Tophet.

VERS. 5. — *Quis enim miserebitur tui ?* Nullus offenso Deo potest rogare pro flagitiis peccantium, quia nec tam clemens potest esse creatura quam Creator, nec tam alienus externis, quam Dominus suis misereri.

VERS. 6. — *Retrorsum abiisti,* etc. (HIER.) Cum juxta Apostolum posteriora obliviscens ad priora se extendere debuit, Ægyptias carnes desideravit.

VERS. 8. — *Multiplicatæ sunt mihi.* (HIER.) Diversis medicaminibus cupit Deus salvare peccantes, ut qui contempserant blandientem, timeant minantem.

VERS. 9. *Septem.* (ID.) Verbum Habraicum *Saba,* vel *septem,* vel *juramentum,* vel *plurimos* sonat. Unde, etc., *usque ad* confusa est in æternum spirituali gladio perdens populum suum.

VERS. 10. — *Væ mihi, mater mea,* etc. (ID.) Potest hoc Synecdochicos de Jeremia intelligi, qui non in toto orbe terrarum, etc., *usque ad* sed et Jeremiam deprehendimus sæpe in hoc volumine rogasse pro populo.

VERS. 11. — *Si non reliquiæ.* Responsio Domini ad id quod Jeremias supradixerat : *Væ mihi, mater mea,* etc. Quasi : Noli considerare præsentia tantum, sed futura. *Reliquiæ enim tuæ in bonum,* etc. In præsenti quoque cum te cuperent inimici opprimere, *occurri tibi,* et protexi te. *Si non reliquiæ tuæ in bonum.* De Christo quoque secundum humanitatem possunt hæc dici. *Si non reliquiæ.* Possunt hæc de Jeremia accipi, qui pessimo tempore, imminenteque captivitate prophetare compulsus est, et dura perpeti a populo non credente.

VERS. 12. — *Nunquid fœderabitur ferrum ferro.* (HIER.) Quasi : Nec doleas quod populus tuus inimicus sit, etc., *usque ad* qui in tantam pervenit malitiam, ut duriori metallo, id est, ære circumdatus sit.

VERS. 13. — *Et thesauros.* (ORIG.) Unus thesaurus est Jeremias, alius Isaias, vel Moyses et cæteri. Hos
A thesauros abstulit Deus Judæis, et dedit nobis : unde, *Auferetur a vobis regnum Dei, et dabitur genti facienti fructus ejus (Math.* XXI). Primum *credita sunt illis eloquia Dei (I Cor.* I), et postea data nobis. Habent quidem legem et prophetas, sed non intelligunt.

In omnibus peccatis tuis. (HIER.) Id est propter peccata tua, quæ in omnes terminos tuos pervenerunt, etc., *usque ad* et resurgens Christus non apparuit ultra interfectoribus suis, sed tantum credentibus.

VERS. 14. — *Ardebit.* Non potest exstingui, quia materiam præbuisti ardoris, ut meus ignis tua quæ in te sunt ligna consumat et fenum et stipulam. Non est ergo causa ardoris in Domino, sed in his qui fomenta ministrant incendio.

B VERS. 15. — *Noli in patientia tua suscipere me,* Vox Christi. Quasi : Longanimis fuisti semper huic populo delinquenti, sed quia etiam contra me erexit temeritatem suam, noli jam esse longanimis. Si autem consideres tempora Dominicæ passionis et ruinæ Jerusalem videbis, quia omnino patiens fuit. A quintodecimo anno Tiberii Cæsaris usque ad subversionem templi numerantur anni quadraginta duo. Quia spatium pœnitentiæ oportebat dari propter eos qui per apostolos erant credituri.

VERS. 17. — *Non sedi,* etc. (HIER.) Hebræi arbitrantur hæc ex persona Jerusalem dici, quod sola sederit amaritudine repleta, etc., *usque ad* quæ opere monstrabit omnem amaritudinem instar fuisse fluentium aquarum.

A facie manus tuæ. (ORIG.) Facies manus Dei est
C ipsa percussio justi judicii, quæ superbientem, etc., *usque ad* et si peccare non desistimus, æternis adhuc suppliciis adjicit.

Solus sedebam. (GREG., *Moral.*, lib. IV, c. 35.) Quasi : Dum considero quid jam per judicii experimentum patior a tumultu desideriorum temporalium, trepidus mentis secessum peto, quia adhuc pacrius illa, quæ minaris, æterna supplicia formido

VERS. 19. — *Si separaveris,* etc. (ID., *Moral.*, lib. XVIII, c. 23.) Vilis quippe est Deo præsens mundus, pretiosa est ei, etc., *usque ad* qui ab amore præsentis sæculi loquendo quæ potest, humanam animam evellit.

Quasi os meum. (HIER.) Consideremus quantam mercedem habeat sermo doctoris, si ab errore quempiam liberare voluerit, et de peccantium nu-
D mero revocare.

CAPUT XVI.

VERS. 1, 2. — *Et factum est verbum,* etc. (HIER.) Instante captivitate, ne super proprium dolorem, uxoris quoque et liberorum miseriis torquearis. Bene ergo Apostolus jubet, *Quia tempus breve est et consummatio imminet, ut qui uxores habent, sint quasi non habentes (I Cor.* VII).

VERS. 4. — *Mortibus ægrotationum.* (ID.) Nota quod longa infirmitate tabescere, ira Dei est : unde Joram filius Josaphat infirmitate consumitur. Et Apostolus ait : *Ideo inter vos multi infirmi et imbecilles (I Cor.* XI), etc.

VERS. 5. — *Ne ingrediaris domum.* (HIER.) Unde: *Cum hujusmodi nec cibum sumere (I Cor.* v). Nec debes dicere ei ave. Apostolicis quoque interdictum est, etc., *usque ad* aliud enim est mori communi lege naturæ, aliud Dei occubuisse sententia. Jeremias juvenis ad prædicandum missus est a Domino, unde ait, *A a a Domine nescio loqui.* Et virgo fuit et castus, et sine liberis, ut expeditius prædicaret.

VERS. 6. — *Neque plangentur* (ID.) Modus fuit apud veteres, et usque hodie permanet, etc., *usque ad* et quotidie deceptorum funera prosternunt in Ecclesia?

VERS. 9. — *Ecce ego auferam.* Sic quoque peccanti Ecclesiæ aufert Deus omne gaudium et omnem lætitiam. De quo dicitur: *Gaudete in Domino semper, iterum dico gaudete (Philip.* IV).

VERS. 12. — *Sed et vos,* etc. (ID.) Ne forte dicerent: Injusta sententia est, *patrem comedisse uvam acerbam, et dentes filiorum obstupescere.*

VERS. 14. — *Ecce dies veniunt,* etc. (ID.) Prædicuntur miracula, quæ juxta litteram sub Zorobabel et Jesu pontifice partim completa sunt, etc., *usque ad* reduxit eos in terram suam, id est, ecclesiam quam dedit patribus eorum, id est, apostolis et apostolicis viris.

VERS. 16. — *Ecce ego mittam piscatores.* Judæi putant piscatorum nomine significari Chaldæos, et per venatores Romanos, qui de montibus collibusque, et de cavernis petrarum venati sunt infelicem populum.

Cavernis petrarum, etc. (HIER.) Apostolis et apostolicis viris: *Petra enim Christus (I Cor.* X), sed et Petro donavit, etc., *usque ad* et recepisse duplices iniquitates suas.

VERS. 18. — *Duplices iniquitates,* etc. (ID.) Quia *servus sciens et non faciens voluntatem Domini, vapulabit multis (Luc.* XII). Dignum est enim eos qui de gentibus sunt, simplicia peccata recipere, et nos duplicia. Unde: *Voluntarie nobis peccantibus non relinquitur hostia pro peccatis (Hebr.* VI).

VERS. 19. — *Ad te gentes venient,* etc. (ID.) Postquam ejectus est Israel, et a piscatoribus venatoribusque translatus, gentium multitudo consequenter vocatur, et pristinum confitetur errorem.

Ab extremis. Primi terræ sunt sapientes sæculi, nobiles, divites, optimates. Sed extrema, id est, stulta mundi elegit Deus, ut fortia quæque confundat. *Venient gentes,* id est, ab his, qui sunt novissimi super terram, fatui et ignobiles et abjecti.

VERS. 20. — *Deos.* (HIER.) Non solum de corporeis simulacris faciunt sibi homines deos, etc., *usque ad* et adoraverunt opus manuum suarum, putantes vera esse quæ finxerunt.

CAPUT XVII.

VERS. 1. — *Peccatum Juda scriptum est,* etc. (HIER.) Quasi dicat: Gentium peccata deleta sunt, de quibus ad Moysen dicitur, *Dimitte me,* etc., *usque ad Quiescite ab homine cujus spiritus in naribus ejus (Isa.* II).

A (ORIG.) Forsitan peccatum Juda, peccatum nostrum, qui credimus in Christum de tribu Juda, etc., *usque ad* si de Juda proditore volueris intelligere: *Peccatum Juda scriptum est,* repugnat quod sequitur eorum, etc.

VERS. 3. — *Excelsa.* (HIER.) Quæ Hebraice *Ramoth.* Et significantur hæretici, qui ponunt in cœlum os suum, etc., *usque ad* et servitus dæmonum, qui inimici et ultores.

VERS. 5. — *Maledictus homo.* (ID.) Maledictus ergo Paulus Samosetanus et Photinus qui quamvis sanctum, etc., *usque ad* ut fieret utrumque unum, et non adoremus creaturam, sed Creatorem.

VERS. 7. — *Benedictus vir,* etc. (ID.) Quasi: Judæi maledicti et hæretici, qui non habent spem
B in Domino, etc., *usque ad* qui semel pro nobis mortuus est, et ultra non moritur: et dicit, *Ego sum vita (Joan.* XIV).

VERS. 8. — *Quod ad humorem* (ID.) Quasi diceret: de siccitate Judaica transit ad baptismi gratiam.

VERS. 11. — *In dimidio dierum.* (ID.) Dies ejus hujus sæculi sunt. Eruit nos Christus de hoc sæculo nequam, et derelinquimus per diem. *Novissimum ejus erit insipiens,* cum omnia subjecta fuerint Christo. *Novissimus inimicus destruetur mors.*

VERS. 14. — *Sana me, Domine.* (ID.) Multi medici curaverunt, etc., *usque ad* curari et sanari cupit, cujus vera laus et vera medicina.

VERS. 15. — *Ecce ipsi dicunt ad me: Ubi est*
C *verbum,* etc.

VERS. 16. — *Ego non sum turbatus te pastorem sequens.* (ID.) Quanto plus Christum sequeris, etc., *usque ad* dies judicii malus his qui tormenta patiuntur.

VERS. 19. — *Vade et sta,* etc. Quasi diceret: Quia verba tua audire contemnunt, etc., *usque ad* quasi non audierint, sed audiant velint nolint.

VERS. 21. — *Custodite animas.* Ne præceptum sabbati instauratum per Jeremiam discerpamus, totum simul ponimus, simul omnia cognoscamus.

Ut non inferatis onera per portas civitatis hujus in die sabbati. (ID.) Si nostri judaizantes, etc., *usque ad* sed et patrem suum dicebat Deum.

VERS. 27. — *Si autem non audieritis me, ut san-*
D *ctificetis diem sabbati, et ne portetis onus, et ne inferatis per portas Jerusalem,* etc. Quasi dicat: Hæc sunt præmia eorum qui sanctificant sabbatum, et nullo pondere gravantur. *Si autem,* etc.

CAPUT XVIII.

VERS. 1. — *Verbum quod factum est ad Jeremiam a Domino dicens.* (HIER.) Per omnes sensus ad judicium, etc., *usque ad* et ibi audire præcepta Domini.

VERS. 4. *Et dissipatum est,* etc. Dissipatum divina providentia, ut nescius artifex errore suo parabolam figuraret.

VERS. 7. — *Repente loquar* (ID.) Liberum arbi-

trium significat, etc., *usque ad* ut in omnibus excellat gratia largitoris.

Vers. 11. — *Ecce ego* (Hier.) Implet parabolam quam et aspectu docuit et sermone.

Vers. 12. — *Post cogitationes.* (Id.) Ubi est absque gratia Dei, etc., *usque ad* omnes in circuitu ejus nationes.

Vers. 14. — *Nunquid de petra :* quasi diceret : Sicut de Libani summitatibus, etc., *usque ad* populus meus oblitus est mei.

Vers. 16. — *Ut fieret terra.* (Id.) Hoc plenius post adventum Domini videtur esse completum, quando nullus Judæorum terram et urbem sanctam ingredi lege permittitur. Sed cum ad planctum venerint, mirantur et deflent vaticinia prophetarum completa.

Vers. 17. — *Sicut ventus.* (Id.) Usque hodie hæc sententia permanet, etc., *usque ad tunc omnis Israël salvus fiet.*

Vers. 18. *Venit.* (Id.) Ista tunc Judæorum contra Jeremiam vel Christum, etc., *usque ad* prophetiam omni verborum et sensuum confidentia persequentes.

Vers. 19. — *Attende, Domine, ad me, et audi vocem adversariorum meorum.* (Id.) In typo Salvatoris, etc., *usque ad sanguis ejus super nos et super filios nostros (Matth.* XXVII*).*

Vers. 23. — *Ne propicieris iniquitati eorum,* etc. Non est contrarium superiori sententiæ, etc., *usque ad* ne inultum peccatum illis fieret in exemplum.

CAPUT XIX.

Vers. 1. — *Hæc dicit Dominus : Vade et accipe laguneulam.* (Hier.) Vult divina Scriptura non solum auribus docere populum, sed etiam oculis. Magis enim mente retinetur quod visu percipitur quam quod auditu.

Laguneulam figuli pro laguncula figuli, etc., *usque ad* et pro Hierihoh *Chiricho.*

Vers. 4. — *Eo quod.* (Id.) Omnis hæreticus dereliquit Deum, etc., *usque ad* et comburunt idolis filios suos quos in hæresi genuerunt.

Vers. 5. — *Quæ non præcepi.* Non præcepi vel cogitavi, etc., *usque ad* hæc de Deo accipienda sunt, sicut alia.

Vers. 6. — *Topheth, et vallis filii Ennom,* etc. (Id.) Quæ sit vallis filii Ennom, etc., *usque ad* vel historialiter Babylonio vastante.

Vers. 7. — *Et dabo cadavera.* Quamvis hæc in Babylonica captivitate populo acciderint, etc., *usque ad* ventres suos sepulcra facerent liberorum.

Vers. 11. — *Sic conteram populum istum.* Sub Ælio Adriano civitas, et nomen perdidit, et statum, ad frangendam superbiam habitatorum. Sanctæ autem crucis et resurrectionis vocabula non urbem significant, sed locum.

(Id.) Judæi auream atque gemmatam Jerusalem, etc., *usque ad* et vero judici cuncta reserventur.

Et in Topheth sepelientur, etc., *usque ad* quæ huic imminet loco, fiat sicut Topheth.

Vers. 13. — *Et erunt domus Jerusalem et domus regum.* Omnis domus regum Juda sicut locus Topheth. Hoc in Hebræo non habetur, sed a LXX interseritur.

CAPUT XX.

Vers. 1. — *Et audivit Phassur.* (Hier.) Hic erat pontifex templi, etc., *usque ad* sed considerat imperantem.

Vers. 3. — *Cumque illuxisset.* Notanda prophetæ patientia atque prudentia. Nissus in carcerem tacet, et silentio vincit injuriam, nec tamen dissimulat quod scit esse venturum, ut saltem Dei pontifex peccare desistat, et Dei clementiam deprecetur.

Non Phassur. Juxta superiorem interpretationem, etc., *usque ad* huc illucque circumspicias et venientes adversarios reformides.

Vers. 7. — *Seduxisti me, Domine.* (Id.) Dicit se propheta a Domino deceptum, etc., *usque ad* persecutiones et angustias sustineat.

Factus sum in derisum. (Id.) Propheta putaverat statim futurum quod Dominus minabatur ; et populus æstimabat quod statim non venerat, non esse venturum.

Vers. 12 — *Et tu, Domine exercituum,* etc. (Id.) Solus Deus est, etc., *usque ad* ergo in peccatis mortuus.

Videam. Cum sciat justus se Deum habere propugnatorem, in patientia tamen fragilitatis humanæ quod novit esse venturum, jam nunc videre desiderat.

Tibi enim. Qui dicis : *Mihi vindictam et ego retribuam* (*Heb.* x), etc. Felix conscientia, cujus causa Domino revelatur : Unde apostolus : *Omne quod manifestatur lux est* (*Ephes.* v).

Vers. 13. — *Quia liberavit.* (Id.) Pauper spiritu vindictam a Domino consecutus laudat, et se de manu pessimorum erutum gloriatur. Hoc autem non fit merito, sed ejus gratia qui pauperem liberavit, qui non amat divitias superbiæ corruentis, sed humilitatem pauperis liberati.

Vers. 14. — *Maledicta.* In quinto mense, id est Augusto natus est Jeremias, etc., *usque ad* et vaticinium futuræ subversionis templi autument ?

Vers. 15 — *Maledictus vir,* etc. Qui putant animas fuisse in cœlestibus, etc., *usque ad* et, *Redimentes tempus, quoniam dies sunt* (*Ephes.* v), etc.

CAPUT XXI.

Vers. 1. — *Verbum quod,* etc. *Quando misit.* (Hier.) Notandum quod in prophetis, etc., *usque ad* de quibus dicitur in sequentibus.

Phassur filium, etc. Supra pontifex Phassur sive Phascor qui percussit Jeremiam, patrem habuit Emmer : hic autem Phassur filius est Melchiæ, non est enim idem.

Vers. 4. — *Ecce ego,* etc. Quasi diceret. (Id.) Frustra repugnare vultis, et arma bellica præparatis, quorum in media urbe usum tantum habebitis, ut armati esse videamini. Non enim habuerunt hostes quos vincerent, sed tantum quos caperent.

VERS. 7. — *Dabo Sedeciam.* Primum de universa urbe prophetatum est, etc., *usque ad* nec ullam speret misericordiam, cum fœdus perjurio violaverit.

In manu. In manu Nabuchodonosor regis Babylonis et in manu inimicorum ejus.

VERS. 8 — *Et ad populum.* Nuntiis regis,qui venerant, etc., *usque ad* dicens : *Maledicta dies in qua natus sum.*

Ecce ego do coram vobis. Sunt qui hunc locum secundum tropologiam sic exponunt : Melius est se tradere sæcularibus disciplinis, maxime philosophicis, quam in Ecclesia illa permanere ; in qua fames sit sermonis Dei, et omnis populus hæreticorum gladio et doctrinæ penuria, et peste hæretica moriatur.

VERS. 12. — *Judicate mane.* (HIER.) In hoc loco clementia Dei demonstratur, etc., *usque ad* vitio suo accideret eis, non duritia comminantis.

VERS. 13. — *Ecce ego ad te habitatricem.* Loquitur contra Jerusalem, quæ obsessa est : vel sicut Tyrus mari, ita Babylonio cingitur exercitu, et evadere non potest; vel quasi petra durissima se inexpugnabilem et robustam putat, pro soliditate et magnitudine murorum.

VERS. 14. — *In Saltu.* (ID.) Jerusalem et adjacentem regionem (quæ fructiferas arbores bonorum operum non habebat, et ideo incendio digna) quam pulchre vallem campestrem appellat, quasi perviam hostibus ; non montem excelsum,' qui difficile ascendatur.

CAPUT XXII.

VERS. 1. — *Hæc dicit.* (HIER.) Hic sermo Domini factus est, *usque ad* fugiat Dei sententiam.

VERS. 3. — *Facite judicium.* Quiquid regiæ domui dictum est intelligant, etc., *usque ad* et in Ecclesia composito incedunt gradu.

VERS. 6. — *Si non posuero.* (ID.) Comminatur domui regiæ, etc., *usque ad* et eorum qui ministrant Domino.

VERS. 10. — *Nolite flere mortuum, etc.* (ID.) Mihi proprie dici videtur de Sedecia, etc., *usque ad* omnia de Sedecia intelligamus.

VERS. 11. — *Ad Sellum*, etc. (ID.) Josias rex justus tres filios habuit, etc., *usque ad* ideo quod in eis regnum Juda finitum sit.

VERS. 13. — *Væ quid ædificat*,'etc. (ID.) Joachim filio Josiæ, quem substituit Pharao, etc., *usque ad* narrat mortuum et non sepultum, de quo dicemus in posterioribus.

VERS. 18. — *Non plangent eum*, etc. (ID.) Quod de Hebræo posuimus, etc., *usque ad* tandem latrunculi interfecerunt eum.

VERS. 24. — *Vivo ego dicit*, etc. (ID.) Supra dixerat domui regis, etc., *usque ad* intelligere de Domino majestatis.

Quia si fuerit, etc. (ID.) Miserabiliter Grunius, etc., *usque ad* si voluerit legere legat ut philosophum, non ut ecclesiasticum.

VERS. 28. — *Nunquid ?* (ID.) Cum hoc de Jechonia

A dicatur, etc., *usque ad* qui projiciatur de manu Domini et tradatur Babylonio regi ?

Vir iste. (ID.) Jechonias interpretatur *Domini præparatio*, cui in præsenti loco prima syllaba *ie*, id est nomen Domini aufertur, et dicitur *Chonias*, ut subaudiatur perditioni et interitui præparatus.

VERS. 30. — *Scribe.* (ID.) Christus de hujus semine natus est, etc., *usque ad* imo regni simulacrum, penitus fuisse deletum.

Sterilem, etc. Aquilæ prima editio, sterilem, secunda, *non crescentem*. Symmachus *vacuum*, LXX et Theodotio, *abominabilem et abdicatum.*

CAPUT XXIII.

VERS. 1. *Væ pastoribus*, etc. (HIER.) Quia omnis spes Judaici regni defecit, transit ad principes Ec-
B clesiæ ; et synagoga cum suis pastoribus derelicta atque damnata, ad apostolos sermo fit, de quibus dicitur, *Super eos suscitabo pastores* (*Ezech.* XXXIV), etc.

VERS. 5. — *Ecce dies veniunt, dicit*, etc. (ID.) Abjectis pastoribus synagogæ, Scribis, scilicet et Pharisæis, et apostolis in loco eorum substitutis, inducitur Christus pastor pastorum.

VERS. 7. — *Propter hoc*, etc. (ID.) Hoc totum caput in LXX non habetur, cujus hic sensus est : Quia non per Moysen populus Dei de Ægypto liberatur, sed per Christum de toto orbe ; quod ex toto complebitur, quando ab oriente et occidente et septentrione et meridie venient et recumbent cum Abraham, Isaac et Jacob, *ut postquam intraverit, ple-*
C *nitudo gentium, tunc omnis Israel salvus fiat* (*Rom.* XI).

VERS. 9. — *Quasi homo madidus a vino.* Nullius intelligentiæ, nullius sapientiæ, etc., *usque ad* Jeremias enim interpretatur *excelsus Domini.*

A facie Domini, etc. (ID.) Considerato vultu omnipotentis Dei, id est Patris et vultu Flii qui est splendor gloriæ, et figura substantiæ ejus, propheta et anima et corpore perhorrescit, et se nihil esse intelligit, unde : *Ut jumentum factus sum apud te.*

VERS. 10. — *Luxit terra.* Quidquid de terra Judæa juxta litteram intelligis, ad congregationem credentium referre poteris. Propter adulteria enim et mendacia, et perjuria, virtutum et gratiarum sterilitas consequitur.

VERS. 11. — *Propheta namque*, etc. Quando in
D Ecclesia Dei et maxime in principibus ejus, inveniuntur mala, scimus esse completum, *Propheta namque et sacerdotes polluti sunt.*

Afferam super eos mala. Non quod mala sint, etc., *usque ad* dicitur correctio et cruciatus peccantis.

VERS. 14. — *Et in prophetis.* Quomodo prophetæ Samariæ, quidquid loquuntur, prophetant in Baal ; sic hæretici in Ecclesia, sive extra, ut supplantent populum Israel, qui prius cernebat Deum, loquuntur in dæmonibus.

VERS. 15. — *A prophetis.* (ID.) Utimur enim hoc testimonio, etc., *usque ad* conantur infamare et ubique blasphemias seminare.

VERS. 18. — *Quis enim ?* Nolite credere falsis pro-

phetis hæc dicentibus : unde scire possunt consilia Domini, quis vidit et annuntiavit eis ?

VERS. 19. — *Ecce turbo.* Quasi dicat per contrarium patet prophetas nescire, quod dicunt : pro pace enim et securitate quam promittunt, venit tempestas Babylonia.

VERS. 25. — *Audivi quæ dixerunt.* (HIER.) Sunt multa genera prophetandi, etc., *usque ad* et corda indomabilia tyrannorum propria conscientia Domini majestatem sentirent.

VERS. 27. — *Somnia eorum quæ.* Sunt hodie somniatores in Ecclesia, qui errores suos Domini prophetias faciunt, crebro dicentes, *somniavi :* contra quos dicetur, *usquequo istud,* etc.

VERS. 28. — *Quid paleis ?* Pulchre doctrina hæreticorum paleis comparatur, quæ medullam non habent, nec refectionem præbent.

VERS. 29. — *Nunquid non verba mea ?* Quod in priori populo prophetæ mentiebantur, etc., *usque ad* minatur ergo Dominus contra hujusmodi magistros se esse venturum.

Quasi ignis. De ecclesiasticis viris scriptum est, quod malleus et securis non sunt audita in domo Domini.

VERS. 30. — *Qui furantur.* Semper enim mendacium imitatur veritatem, aliter enim non potest decipere.

VERS. 39. — *Et derelinquam.* Hoc in tempore, Babylonicæ captivitatis factum esse novimus, etc., *usque ad* quod proprie mysterium Trinitatis significat.

CAPUT XXIV.

VERS. 1. — *Ostendit.* (HIER.) Notandum hanc visionem factam esse tempore Sedeciæ postquam Jechonias ductus est in transmigrationem, non in captivitatem, quia ultro se tradidit.

Duo calathi. Duos calathos vel cophinos malarum et bonarum ficorum, etc., *usque ad* ad bonas ficus et calathum optimum referantur.

Positi ante templum. — Non foris, etc., *usque ad* et ficus malas malas valde.

VERS. 2. — *Et Calathus unus.* (ID.) Nos simplices quærentes historias, etc., *usque ad* et in Babylonem ductus et ibi mortuus.

VERS. 4. — *Et factum est.* (ID.) Delirat hoc loco allegoricus interpres, etc., *usque ad* in terra hac et in valle lacrymarum esse morituros.

VERS. 6. — *Et ponam oculos meos.* In captivitate posuit oculos suos super illos, etc., *usque ad* magna pars reversa est in Jerusalem.

CAPUT XXV.

VERS. 1. — *Verbum.* (HIER.) Hæc priora sunt præterita visione, etc., *usque ad* quod non observat carmen lyricum.

Anno quarto. Quarto anno regis Joachim, etc., *usque ad* Joachim autem interfectus est undecimo anno regni sui.

VERS. 3. — *A tertio decimo anno.* A tredecimo
A anno regni Josiæ, etc., *usque ad* nisi assidue Domini admonitione revocetur.

VERS. 4. — *Et misit Dominus ad vos omnes servos.* Non per unum prophetam, sed per omnes, populum suum admonuit, et quasi in vigiliis et excubiis constitutus, surrexit diluculo, ut commoneret, et non audierunt ; ut quanto crebrior admonitio, tanto contemptus major.

Neque inclinastis. (ID.) Tanta fuit duritia, etc., *usque ad* quæ non supplicium pro scelere irrogat.

VERS. 6. — *Post deos,* etc. Quasi dicat : Hæc cum superioribus monebam, ne diis alienis serviretis, nec me ad iracundiam provocaretis et nolentem ad pœnam vestram cogeretis.

VERS. 9. — *Et assumam, Nabuchodonosor servum*
B *meum.* Non sicut prophetæ et alii sancti, qui Deo serviunt ; sed quia in eversione Jerusalem Domini serviat voluntati.

Et adducam eos, etc. Hæc sunt præmia contemptorum et Deum audire nolentium. Quidquid ergo mali super nos adducitur, nostra peccata merentur ; et sicut gentes contra Jerusalem adductæ sunt, sic hodie contra negligentem. Ecclesiam serviunt.

VERS. 10. *Perdamque,* etc. Hoc in conciliabulo malignantium comprobatur, ut magistri eorum non doceant verbum Dei, sed sibilent ad instar colubri : in quibus vox gaudii et lætitiæ periit ut non audiant illud Apostoli : *Gaudete in Domino semper, iterum dico, gaudete* (*Phil.* IV).

VERS. 11. *Et servient.* Sicut Jerusalem, etc.,
C *usque ad* prophetico sermone describit.

VERS. 12. — *Cum impleti.* Nota quod non solum contra Babylonem prophetat Jeremias, sed contra omnes gentes quæ in exercitu Babylonis fuerunt et contra populum Dei dimicaverunt.

VERS. 15. — *Sume calicem vini furoris,* etc. (ID). Propinatio calicis dominici furoris indicium est, etc., *usque ad* calix propinatur, sed pro pœna.

VERS. 18. — *Jerusalem et civitatibus Juda,* etc. Quasit dicat : Putabam quod solis gentibus propinarem, et ideo huic ministerio me lætus obtuleram, sed inter cæteras gentes imo ante cæteras, propinavi Jerusalem et civitatibus Juda, etc.

VERS. 19. *Pharaoni regi Ægypti,* etc. Post Jerusalem bibit Pharao rex Ægypti, et servi ejus, et prin-
D cipes, et universus populus, et qui non quidem est Ægyptius, sed in ejus regionibus commoratur.

VERS. 20. — *Philistiim et Ascalonis,* etc. Generali nomine terram Palæstinorum significat, etc., *usque ad* Palæstinos autem a Babyloniis captos atque vastatos scribit Isaias.

VERS. 22. — *Tyri et universis regibus,* etc. Tyrus et Sidon sunt in littore Phœnicis, etc., *usque ad* lingua Hebraica magna ex parte confinis est.

VERS. 25. — *Regibus Elam et cunctis,* etc. Quia sequitur, *Elam et reges Medorum* arbitrantur Zambri esse Persidis regionem : nisi forte quia præcessit Arabia, intelligantur esse reges solitudinis.

Et rex Sesah, etc. Quasi dicat : Omnes in circum-

itu, etc., *usque ad* ante Antichristum secundum Danielem destruendum.

Vers. 31. —. *Judicium domino.* Quia sunt gentium diversa merita, *qui non credit jam judicatus est,* in eo scilicet quod non credit; sed qui non credunt diversis afficientur suppliciis.

Vers. 32. — *Ecce egredietur,* etc. Erubescant qui, vim Scripturæ sanctæ facientes, in bonam partem accipiunt Domini comminationes.

Vers. 34. — *Ululate pastores* (Hier.) Ululatus optimatum gregis, etc., *usque ad* conticescent bona pacis et auferentur in furore Domini.

CAPUT XXVI.

Vers. 1. — *In principio regni,* etc. (Id.) Hæc prophetia superiore prior est, quamvis sub eodem rege. Illa enim facta est in anno quarto, hæc in ejusdem regis principio. Non igitur in prophetia historiæ ordo texendus cum priora posterius, et posteriora prius dicantur.

Vers. 2. — *In atrio domus.* Ut etiam exteris civitatibus loquaris. Pulchre autem in atrio stat, et in vestibulo templi, ut qui ad orandum conveniunt sermones ejus audire cogantur.

Vers. 3. — *Si forte audiam,* etc. (Id.) Quasi dicat : Forsitan audient, etc., *usque ad* Forsitan verebuntur Filium meum.

Vers. 4. — *Si non audieritis.* In nostra positum est voluntate, etc., *usque ad* nec semel et a sæculo, sed semper et sollicito ?

Vers. 6. — *Dabo domum istam sicut Silo.* Sicut exstructo templo in area, etc., *usque ad* factus pro nobis maledictum.

Vers. 10. *Portæ domus.* Nova dicitur, quia qui in ea sedebant, et judicio præerant, sacerdotum et pseudoprophetarum calumniæ resistebant.

Vers. 11. *Et locuti sunt.* Sedentibus urbis principibus in porta templi, etc., *usque ad* sed futura bona cogitantes.

Vers. 12. — *Et ait.* Jeremias illis accusantibus et crimen, etc., *usque ad : In veritate enim misit me Dominus ad vos.*

Vers. 13. — *Nunc ergo bonas.* Quasi dicat : Si irascimini, etc., *usque ad* ut nihil subtrahatur de veritate.

Vers. 16. — *Et dixerunt.* Principes civitatis, et populus intellexerunt, etc., *usque ad* quas mutatione sententiæ possumus liberare.

Vers. 20. *Fuit quoque.* Quæritur cum Urias eadem, etc., *usque ad* Christus quoque de manibus persequentium lapsus est.

Vers. 22. — *Et misit rex.* Quæritur quomodo Joachim rex, etc., *usque ad* et hanc prophetiam factam esse cum cœpisset regnare.

Vers. 24. — *Igitur manus Ahicam.* Quamvis Jeremias Domini auxilio liberatus sit, in mercedem tamen deputatur illi, per quem prophetam suum liberavit.

CAPUT XXVII.

Vers. 1. — *In principio regni,* etc. (Hieron.) A Multi putant hoc sequentis esse principium ; sed superiori est jungendum, ut quidquid dictum refertur vel factum, in principio regni Joachim credamus fuisse.

Vers. 2. — *Hæc dicit Dominus.* Præterita visio in principio regni Joachim : hæc autem sub Sedecia, qui extremo regnavit in Jerusalem, sub quo urbs capta est et eversa.

Vers. 5. — *Terram et homines.* Ordo contrarius, in Genesi prius fiunt animantia, homo postea ; hic autem prius hominem nominat, postea quæ sunt ei subjecta.

In fortitudine. Christus Dei virtus et Dei sapientia. *Et dedi,* etc. Significat quod humano generi omnia per gratiam sunt tributa.

B Vers. 6. — *In manu Nabuchodonosor.* (Id.) Quantæ infelicitatis est Israel, cujus comparatione Nabuchodonosor servus Dei appellatur ?

Insuper et. Omne genus animalium ; cum homine enim omnia traduntur, quæ ipsi subjiciuntur ; vel feras gentes ut illi serviant qui servire non noverant.

Vers. 7. — *Donec veniat,* etc. Ne putetur regnum Nabuchodonosor esse perpetuum, significat ipsum a Medis et a Persis esse capiendum.

Vers. 12. — *Et ad Sedeciam.* Post universas gentes, transit ad Sedeciam et eadem comminatur, neque enim Judæi privilegium merentur, qui aut similia, aut graviora, aut majora gentibus peccaverunt ; et qui audire dedignantur, peste et fame
C consumuntur.

Nolite audire. In hoc loco allegoricus interpres, etc., *usque ad* et sedem pristinam non recepturos.

Vers. 14. — *Non servietis.* Melius est sponte servire et amicum Deum habere, et gentilem terram colere, quam necessitate captivum servire.

Verba prophetæ. Notandum in Scripturis sanctis pseudoprophetas vocari prophetas.

Vers. 16. — *Et ad sacerdotes.* Post gentes et reges sacerdotibus loquitur, et populo, qui jam interitum prophetis annuntiaverat, dicens : *Et ejiciam vos,* etc. Loquitur autem eadem quæ supra.

Vers. 17. — *Ut vivatis.* Nota Dei clementiam, etc., *usque ad* In quo ostenditur posse retineri Deum precibus sanctorum.

D Vers. 18. — *Occurrant Domino.* (Id. Occurrant, et quæ prædicunt opere completa demonstrent, et tunc veritate vaticinium probabitur.

Vers. 19. — *Ad columnas.* (Id.) Enumerat vasa quæ translata fuerunt in Babylonem, capto Sedecia, civitate incensa, temploque subverso.

CAPUT XXVIII.

Vers. 1. *Et factum est.* (Hier.) Nondum Ezechiele vaticinante in Babylone ad eos qui cum Jechonia fuerant translati.

In domo Domini. In qua fiducialiter loquitur, quia prospera populo pollicetur ; et mendacia libenter audiuntur, præcipue quæ optata promittunt.

VERS. 5. — *Omnia vasa*, etc. Jeremias dixerat etiam reliqua vasa apportanda, hic affirmat asportata esse reportanda.

VERS. 6. *Amen, sic*, etc. Optat fieri, quod ille mentitus, etc., *usque ad* sub aliorum exemplo veritatem asserit.

VERS. 7. *Verumtamen.* Potuit dicere mentiris, etc., *usque ad* ut qui audiunt exspectent exitum.

VERS. 10. *Et tulit.* (HIER.) Consideranda Jeremiæ prudentia, etc., *usque ad* quorum notitia solius Dei est.

VERS. 13. — *Ananias.* Putative propheta dicitur. Multa enim Scripturis sanctis dicuntur juxta opinionem illius temporis, quo gesta referuntur, non juxta veritatem rei.

VERS. 14. — *Et facies.* Cum abiisset Jeremias et silentio devorasset injurias, factus est sermo Domini ad eum non ut suis verbis ad Ananian mendacio gloriantem loqueretur et diceret : *Hæc dixit Dominus;* quod tamen ille Ananias dixerat, sed mendacium semper veritatem imitatur.

Catenas. Ostendit quod minorem pœnam retinens, etc., *usque ad* in brutorum animalium corpora sunt relegatæ.

VERS. 15. — *Et dixit.* (ID.) Notandum quod Jeremias passus injuriam, nondum facto ad se sermone Domini, silet, postea vero missus a Domino, audacter arguit, mentienti denuntians propinquam mortem.

VERS. 16. — *Hoc anno.* (ID.) Si quando morimur, de carceribus corporum liberamur, secundum illud quod male interpretantur hæretici : *Educ de carcere animam meam;* quomodo pro supplicio mors irrogatur?

VERS. 17. — *Mense septimo.* Forsitan in mense septimo, qui requiem significare solet, ideo mortuum mentiuntur, ut de malis corporis liberetur, juxta illud : *Mors viro requies est;* nos autem novimus corpora credentium esse templa Dei, Spiritus sanctus habitet in illis.

CAPUT XXIX.

VERS. 1. — *Et hæc.* (HIER.) Intendit persuadere ne acquiescant pseudoprophetis, qui eis post breve tempus reditum in Jerusalem promittebant. Sed sciant se in Babylone multo tempore moraturos.

Verba libri (ID.) Hic libellus Jeremiæ, etc., *usque ad* quæ a Domino sibi imperata fuerant populo suaderet.

Ad reliquias seniorum. Primo ad senes, deinde ad sacerdotes, tertio ad prophetas, quarto ad omnem populum Dei sermo dirigitur, secundum ordinem ætatis epistola prophetæ mittatur.

VERS. 6. — *Accipite uxores*, etc. Jeremiæ (quia prope est captivitas Jerusalem) imperatur ne accipiat uxorem, nec faciat filios. Si autem, propter angustiam temporis, habentibus usus uxorum tollitur, quanto magis non habentibus ne accipiant imperatur.

VERS. 8. — *Non vos seducant.* (ID.) Falsos prophetas, etc., *usque ad* qui idem erat regni Sedeciæ.

VERS. 10. — *Cum cœperint.* Nolite credere pseudo prophetis, qui vicinum reditum pollicentur vobis : prius enim vobis explebuntur septuaginta anni quam redeatis.

Septuaginta anni. Tandiu in sæculi confusione versamur, etc., *usque ad* et tunc est finis laboris nostri atque patientiæ.

VERS. 14. — *Et reverti.* Ut certius sciatis quod hunc reditum tanquam propinquum sperare non debeatis, sed domos ædificare, pomaria plantare, filios generare, et tempus exspectare promissum.

VERS. 17. — *Quasi ficus.* Theodotio *suarinas*, id est, secundas, Symmachus novissimas, quæ Hebraice suarim (שׁוערם).

B VERS. 19. — *De nocte.* (ID.) Non cessavi monere, ut vos imitarentur qui in transmigratione securo otio fruimini, donec compleantur promissa Dei.

VERS. 21. — *Ad Achab.* Aiunt Hebræi hos esse presbyteros, etc., *usque ad* ut acta pœnitentia post verum sabbatum pristinum locum possiderent.

VERS. 24. — *Ad Semeiam.* Semeias de loco Nehelami, etc., *usque ad* Discretio vero spirituum spiritualis gratia est.

VERS. 27. — *Quare non increpasti* (ID.) Mendacio prævenit veritatem quod ipse merebatur aliis imponit, quia prudentiores sunt filii tenebrarum filiis lucis, et quod timent sibi inferunt aliis.

VERS. 31. — *Hæc dicit.* Semeias vere Nehelamites, etc., *usque ad* contra quos subditur, *Ecce ego*
C *visitabo.*

CAPUT XXX.

VERS. 1. — *Hoc verbum* (HIER.) Jeremias reversionem promittebat, etc., *usque ad* Sed cum Israel et Judas in terram suam revertentur.

VERS. 7. — *Væ quia magna.* (ID.) Prius tristia nuntiantur, etc., *usque ad* nec manibus arma, sed lumbos quasi parturientes tenebunt.

VERS. 9. — *Et David.* Christo scilicet; quomodo enim primus Adam et secundus scribuntur juxta corporis veritatem sic et David. Christus enim de David secundum carnem.

VERS. 19. — *Serve meus.* (ID.) Familiariter vocat, sicut Abraham, Isaac, Jacob vocantur servi Dei. Moyses quoque et alii prophetæ, et Paulus in prin-
D cipio Epistolarum hoc titulo gloriantur.

VERS. 12. — *Plaga.* (ID.) Aliter amicus, aliter percutit inimicus; aliter pater, aliter hostis : ille enim ut corrigat, iste percutit ut occidat.

VERS. 16. — *Propterea.* (ID.) Sub Zorobabel hæc facta cognoscimus, etc., *usque ad* sed plenius atque perfectius in Christo complentur.

VERS. 18. — *Ecce ego convertam.* (ID.) Quoniam typus præcessit, etc., *usque ad* plenius atque perfectius in Christo et in apostolis complentur.

VERS. 19. — *Ludentium, et multiplicabo eos*, etc. Non secundum illud, *Sedit populus manducare et bibere, et surrexerunt ludere (Exod.* XXXII); sed sicut David ludebat ante arcam Domini (*I Par.* XIII).

CAPUT XXXI.

VERS. 1. — *In tempore.* (HIER.) Opere completo, cognoscitur artifex; adepta sanitate, medici industria. Sic eversa Jerusalem, et abjecto priori populo, intelligitur quod repulsio Judæorum salus sit gentium.

VERS. 3. — *Longe Dominus apparuit.* Quia offenderat Dominum Israel, etc. *usque ad* non merito salvatus est.

VERS. 5. — *Plantabunt*, etc. (ID.) Qui post captivitatem Israel ab alienis possessi sunt, quibus dicitur: *Plantate plantaria et vindemiate (Deut.* XXVIII).

VERS. 7. — *Reliquias Israel.* Quæ secundum electionem solvantur.

VERS. 8. — *Ecce ego adducam*, etc. Per apostolos et apostolicos viros qui sunt custodes, clamantes in monte Samariæ, quibus præcipitur: *Personate, canite* (*III Reg.* XVIII), etc.

Claudus. (ID.) Qualibus per Eliam dicitur: *Usquequo claudicatis utroque pede?* Sed in Christo postea cucurrerunt; et, *qui ambulabat in tenebris, vidit lucem magnam.*

In fletu venient et in, etc. (ID.) Judæi hoc putant esse completum, etc., *usque ad* hæc fuisse completa possunt probare.

VERS. 9. — *Et Ephraim.* Ephraim, qui est typus gentilis populi, etc., *usque ad* in Samaria primus regnum obtinuit, etc.

VERS. 11. — *De manu potentioris*, etc. (ID.) Adversariæ potestatis, quæ natura fortior: nos autem fide fortiores, si tamen liberamur ab eo qui alligat fortem, et domum ejus diripit.

VERS. 14. — *Animam sacerdotum.* Qui habent scientiam Dei, de quorum ore interrogant legem, qui credunt in eum qui est sacerdos in æternum.

Pinguedine, et populus meus bonis meis adimplebitur, ait Dominus, etc. Unde Dominus in valle Gethsemani, id est pinguedinis comprehensus est.

VERS. 15. — *Vox in.* (ID.) Quidam Judæorum hunc locum sic exponunt, etc., *usque ad* Hebræos, quod legebant Hebraice, suis sermonibus expressisse.

Rachel plorans. Rachel mater Joseph, etc., *usque ad* flere dicitur pueros juxta se interfectos.

VERS. 16. — *Et revertentur.* (ID.) Melius hoc de parvulis intelligimus, etc., *usque ad* et infantes resurgent in virum perfectum.

VERS. 18. — *Eruditus sum.* Quasi dicat: Correctio proficit in salutem, et quæ ad præsens videtur esse tristitiæ, post reddit fructum pacis.

VERS. 19. — *Quoniam sustinui.* (ID.) Per ignorantiam ætatis dicit se peccasse, ut facilius veniam consequatur, unde: *Delicta, juventutis meæ et ignorantias meas ne memineris.* Et in sequentibus, Deus parvulum eum vocavit et deliciis affluentem, propter divitiarum scilicet magnitudinem et terræ fertilitatem (*Psal.* XXIV).

VERS. 20. — *Si filius honorabilis*, etc. Pœnitentiam agente Ephraim et dicente: *Erudisti me, Domine, et eruditus sum*, etc., respondit Dominus, et plene conversum tali sustentat oraculo, *Si filius honorabilis, etc.*

A *Idcirco conturbata.* Quasi dicat: Avido animo suscepit verba mea, et servavit, sed tamen miserebor ejus; quia et hominum justitia Dei indiget misericordia.

VERS. 21. — *Statue tibi*, etc. Provocat ad satisfactionem, ut consideret in quantis deliquit, et agens pœnitentiam ad pristinam gratiam revertatur, secundum illud, *Memento unde excideris, et age pœnitentiam et prima opera fac* (*Apoc.* II).

Dirige cor tuum. (ID.) Dirigit cor suum in viam rectam, etc., *usque ad* nec per luxus sæculi declinare consentit.

Revertere, virgo, Israel, revertere ad civitates tuas istas. (ID.) Licet hæc quidam juxta historiam, etc., *usque ad* et desinat vagari per luxus sæculi.

VERS. 23. — *Adhuc dicent.* (ID.) Christianis,
B scilicet temporibus, quibus captivitatem populi sui Dominus convertit.

Benedicat tibi. Hæc sub Zorobabel ex parte videntur, etc., *usque ad* juxta Judæos et nostros judaizantes carnaliter.

VERS. 25. — *Quia inebriavi.* Mutatio personarum, etc., *usque ad* respondet populus de captivitate reversus: *ideo expergefactus sum*, etc.

VERS. 26. — *Ideo quasi.* Ut imitarer dicentem, etc., *usque ad* et diem resurrectionis exspectat.

VERS. 27. — *Ecce dies veniunt, dicit Dominus.* Omnes hujuscemodi repromissiones, etc., *usque ad* sed sit Deus omnia in omnibus.

VERS. 30. — *Obstupescent dentes.* (ID.) Dentes
C comedentium non possunt suavitatem sentire, etc., *usque ad* non austeritate ciborum, sed vitio dentium.

VERS. 31. — *Ecce dies.* Hoc testimonio Paulus, etc., *usque ad* et circumcisio et sabbatum spiritualiter complerentur.

VERS. 34. — *Et non docebit.* Ut non quærant Judaicos magistros et mandata hominum, sed doceantur a Spiritu sancto, si tamen templum Dei fuerint, et spiritus Dei habitaverit in ipsis, qui spirat ubi vult, et diversas habet gratias: Notitia tamen unius Dei omnium virtutum possessio est.

Omnes enim cognoscent. (HIER.) Quia omnes erunt etc., *usque ad* non in natura qua in semetipso etiam cum videretur latuit.

D VERS. 35. — *Qui dat solem.* (ID.) Secundum Genesim sol in cœlo positus est in lumine diei, luna et stellæ in lumine noctis. In psalmo quoque legitur: *Dies diei eructat verbum, et nox nocti indicat scientiam*, quia invicem sibi dies et noctes succedunt.

VERS. 36. — *Si defecerint*, etc. Si cœli peribunt, et sic vestimentum veterascent, quomodo semen Israel potest esse perpetuum? Cœli autem peribunt.

VERS. 37. — *Si mensurari.* Quasi dicat: Quomodo rerum etc., *usque ad* nec aliquando cessabit.

VERS. 38. — *Ecce dies.* Qui mille annorum regnum, etc., *usque ad* ibi autem Ananehel per *men* litteram.

VERS. 39. — *Usque ad anguli portam.* (ID.) Nulla

enim vera justitia, etc., *usque ad* hæc ædificatio A manebit in æternum.

CAPUT XXXII.

VERS. 1. — *Verbum quod*, etc. (HIER.) Non solum verba sed et opera prophetarum, sunt nobis in exempla virtutum. Poterat Jeremias nuntiare prospera et frui regis amicitia, sed maluit Deo obedire, qui potest et animam et corpus perdere in gehennam.

VERS. 2. — *In atrio carceris.* (ID.) Notanda ex parte regis clementia, qui non in carcere, sed in vestibulo prophetarum recludi jusserat in libera scilicet custodia, ne posset effugere; quasi non omnis Jerusalem clausa munitionibus fuerit communis carcer.

VERS. 3. — *Clauserat enim eum.* Jean vicina captivitate jam peste et fame consumpta civitate, et B tamen perstat Sedecias in sententia.

Quare vaticinaris. Gravior est terror ante increpationem verborum, quam pœnarum sustinere cruciatum, et videre quem timeas.

VERS. 5. — *Visitem eum.* Temperavit sententiam, ut ad bonam et malam partem possit referri, visitatio enim et consolationem, et supplicium significat.

VERS. 7. — *Ecce Hanameel, filius.* Helchias et Sellum, etc., *usque ad* voluminis hujus monstrat exordium.

Eme tibi agrum. Ager iste sacerdotalis, cujus emptio atque possessio Jeremiæ, defertur, est in Anathot in terra Benjamin. Quorum primum obedientiam, secundum filium dextræ sonat; et convenienter appetit ejus emptionem, in quo obedientia C et virtus Domini versabatur.

VERS. 8. — *In terra Benjamin.* (ID.) Hoc est de suburbanis, etc., *usque ad* Audiant qui falsa adhibitis testibus vendicare conantur.

VERS. 13. — *Et præcepi Baruch.* (ID.) Baruch, qui interpretatur *benedictus*, etc., *usque ad* hoc legere cupientibus exhibeat apertum volumen.

VERS. 14. — *In vase fictili*, etc. Ne foris positi paterent rapinæ, etc., *usque ad* commoventur tamen Dei sermone.

VERS. 15. — *Adhuc possidebuntur domus et agri.* Hoc est quod Jeremias supra dixit se intellexisse verbum Dei, et idcirco emisse agrum.

VERS. 18. — *Qui facis misericordiam.* Grandis misericordia creatoris, etc., *usque ad* diu dilata pœna D reddatur.

Fortissime, magne, etc. (ID.) Hæc nomine potentiam Creatoris indicant, sed proprie nomen Dei, Pater est, unde: *Pater, manifestavi nomen tuum hominibus (Joan.* XVII).

VERS. 19.—*Magnus consilio*, etc. Nemo ergo secretis Dei se inferat, et de illius, judicis judicare præsumat.

Ut reddas unicuique. Significat quod interdum, etc., *usque ad* tandem Rubri maris fluctibus obrutus est.

VERS. 20. — *Qui posuisti signa.* De generali transit ad speciale, et quod proprie præstiterit Israel, brevi, sermone percurrit.

Et portenta, etc. Quibus afflicta est usque ad diem hanc, etc., *usque ad* Et notandum quod Israel ab omnibus separat.

VERS. 21. — *Et eduxisti populum tuum.* Pulchre dixit populum tuum; eo enim tempore quo eductus est, Domini, imperio serviebat.

VERS. 23. — *Et ingressi sunt.* (ID.) Nihil medium inter possessionem et inobedientiam: ubertas enim securitatem, securitas negligentiam, negligentia contemptum parit.

Et non obedierunt. Id est, Frustra ergo promiserunt, dicentes: *Quæcunque præceperit Dominus faciemus;* non enim in responsione, sed in Opere præmium est.

VERS. 24. — *Ecce munitiones exstructæ.* Decimus annus Sedeciæ erat, et civitas obsessa, ut supra dictum est, et Jeremias in atrio carceris. Unde subditur: *Ecce munitiones.*

Ne capiatur. Quasi dicat: Non habent quos vincant, sed quos capiant, jam fame et peste consumptos

Et quæcunque locutus es. Ex creaturis prædicat Creatorem, etc., *usque ad* Hæc autem universa præmittit, ut infera quasi in reprehensionem divinæ sententiæ: *Et tu dicis mihi, Domine Deus, eme agrum.*

VERS. 25.—*Et tu dicis*, Non reprehendit, sed interrogat, etc., *usque ad* et agrum emat quem non possideat.

VERS. 27. — *Ecce ego Dominus.* Non omnium gentium vel populi Israel tantum etc., *usque ad* quia alio propter se, alia in usum hominum sunt facta.

VERS. 28. — *Ecce ego tradam civitatem.* Quia mihi est curæ omnia regere, universa disponere, singulis reddere juxta vias suas.

Civitatem istam. Primum vallata exercitu Chaldæorum, absente Nabuchodonosor, capta est; et Sedecias in Rablatha regi traditus est.

VERS. 29. — *Et venient Chaldæi.* Aquila melius, *ingredientur:* uo n enim absentes erant, ut venirent qui obsiderent civitatem; verbum autem Hebræum, *et venient et ingredientur sonat.*

Et domos in quarum domatibus. Qomodo periturus scribitur mundus, juxta illud: *Cœlum et terra transibunt*, eo quod in maligno positus sit, sic et domus ipsa, et loca, in quibus flagitia facta sunt, iræ Dei subjacebunt.

VERS. 30. — *Jugiter facientes malum.* Sine fine, etc., *usque ad* in conspectu tuo.

VERS. 33. — *Et verterunt ad me terga.* Unde alibi: *Vertunt contra me scapulam recedentem (Zach.* VII). Qui enim precatur, inclinata cervice in terra pronus funditur; qui vero tergum vertit, gestu corporis indicat, se negligere comminantem.

Cum docerem eos. Fugatis tenebris erroris et idolorum cultura, illuminare eos cupiebam, et docere quæ recta sunt.

VERS. 34. — *Et posuerunt Idola sua*, etc. Non solum tunc Judas posuit idolum in templo Dei, sed usque hodie in Ecclesia, vel in corde credentium ponitur idolum, quando novum dogma constituitur et in abscondito adoratur.

Vers. 35. — *Et ædificaverunt*, etc. Proprie tribus Juda et Benjamin in phano Baalis et Moloc dæmonum simulacra venerabantur; vitulos aureos in Dan et in Bethel decem tribubus, quod tam exsecrabile est, ut Dominus nunquam se cogitasse testetur.

In valle filii Ennon. (Hier.) Quæ Siloe fontibus subjacet et amœnitate sua populum ad luxuriam provocavit, quam sequitur cultus idolorum.

Vers. 37. — *Ecce ego congregabo.* Multi putant hoc in tempore Zorobabel, etc., *usque ad* et electio reliquiarum salvatur.

Et reducam eos ad locum istum, et habitare. Sicut sperantibus auxilium, etc., *usque ad* et desperatio atque humilitas Dei mereatur auxilium.

Vers. 38. — *Erunt mihi in populum, et ego*, etc. Tristibus læta subjungit, et captivis reditum promittit; sed primum ostendit causam offensæ et justi furoris; et quanto major culpa, tanto in peccatores amplior clementia.

Vers. 39. — *Et dabo eis.* (Cass.) Manifeste prodit initium nobis, etc., *usque ad* et per hoc vel remunerationem, vel supplicia promereri.

Vers. 40. — *Et timorem meum dabo in corde eorum.* (Id.) Sic liberum donat arbitrium, ut timor qui tribuitur ex gratia sit largitoris.

Vers. 41. — *In toto corde meo, et in tota anima mea.* Si verba sunt salvatoris, etc., *usque ad* sicut illud : *festivitates vestras odi* (*Amos*, v, etc).

Quia hæc dicit Dominus, etc. Hæc juxta litteram, etc., *usque ad* Sed spiritualiter in Christo et apostolis plenius completa sunt.

CAPUT XXXIII.

Vers. 1. — *Et factum est.* Prædicit quod sicut peccatoribus vindicta, etc., *usque ad* donec a Romanis per totum orbem dispersi sint.

Vers. 3. — *Clama ad me, et ego exaudiam eum.* Ostendit quod per orationes prophetarum et sanctorum, qui fuerunt in plebe, Dominus placatus sit et revelaverit eis reversionem in terram suam, quæ adhuc occulta latebat.

Nunc autem dicitur : *Clama ad me, et exaudiam te.* Quia imminentem captivitatem Dominus avertere noluit, ut primum solverent pœnam peccati sui; postea vero reversionem non negavit, quam modo promittit.

Vers. 10. — *Adhuc audietur in loco isto*, etc. Ne desperent Judæi propter minas et captivitates futuras, restaurationis bona promittit, ut locus, qui desertus fuerat propter scelera habitatorum, propter correctionem et emendationem habitetur.

Vers. 12. — *Accubantium gregum.* Greges Ecclesiæ scilicet de gentibus congregatæ, etc., *usque ad* multi sunt qui ad fidem Christi et ovium suarum numerum pertinent.

Vers. 14. — *Ad domum Israel :* De quibus Isaias; erit in novissimis diebus præparatus mons domus Domini in vertice montium, etc.

Vers. 17. — *Hæc dicit Dominus.* Supra dixerat A de creatione solis et lunæ et stellarum, etc., *usque ad* Christi regnum et sacerdotium in æternum manebit.

CAPUT XXXIV.

Vers. 1. *Verbum — quod factum*, etc. (Rab.) Licet rex nequissimus, etc., *usque ad finem capitis.*

CAPUT XXXV.

Vers. 1. — *Verbum quod factum, est.* (Rab.) Cum propheta in proximo capite de Sedecias, etc., *usque ad finem capitis.*

CAPUT XXXVI.

Vers. 3. — *Si forte audiente domo Juda*, etc. Immensa clementia, etc., *usque ad* ut per misericordiam Dei veniam consequantur.

B Vers. 4. — *Vocavit ergo.* Prompta obedientia prophetæ concordat, etc., *usque ad* qui soluti et liberi verbum Dei proximis expendere negligunt?

Vers. 9. — *Prædicaverunt jejunium in conspectu Domini*, etc. Ut qui per luxum peccaverunt, etc., *usque ad* quæ deliquerunt in maximis.

Vers. 16. — *Igitur cum audissent*, etc. Etiam auditoribus necessaria est, etc., *usque ad* verba Dei audire poterant aure corporis, sed non cordis.

Vers. 18. — *Ex ore suo loquebatur*, etc. Significat quod apostoli et prophetæ nullam necessitatem tractandi vel penuriam loquendi patiebantur; sed dprompte et facile omnia proferebant.

Vers. 23. — *Et projecit in ignem.* Stupenda indurati cordis nequitia, etc., *usque ad* ne crederent et pœniterent.

C Vers. 26. — *Abscondit autem*, etc. Contra quem frustra nititur humana præsumptio. *Custodit enim Dominus omnes diligentes se, et omnes peccatores disperdet.*

Vers. 30. — *Propterea*, etc. Digna ultio, etc., *usque ad* æstu solis et gelu noctis ureretur.

CAPUT XXXVII.

Vers. 1. — *Et regnavit rex Sedecias*, etc. Quod Sedecias post Joachim, etc., *usque ad* sed omnes iniqui fuerunt et idololatræ, et ideo perierunt.

Vers. 3. — *Ora pro.* Nequaquam pro se orare postulavit, quia divinis mandatis obtemperare noluit : *Qui enim avertit aurem suam ne audiat legem, oratio ejus erit exsecrabilis.*

D Vers. 4. — *Igitur exercitus.* Quomodo Chaldæi solverunt, etc., *usque ad* Jeremias vero contraria et vera prophetavit.

CAPUT XXXVIII.

Vers. 5. — *Et dicit rex Sedecias*, etc. Pater Sedeciam sine puro affectu, etc., *usque ad* Postea vero flagellatum, tradidit eum Judæis, ut crucifigeretur.

Vers. 7. — *Audivit autem Abdemelech.* Sicut illi principes, qui prophetam miserunt, etc., *usque ad* quanto nos districtius reos tenemus.

Vers. 17. — *Si profectus exieris*, etc. Propheta, prævidens civitatem esse tradendam in manus Chaldæorum, consilium dedit regi ut se traderet in manus regis Babylonis, ut sic furibundum ejus animum

mitigaret, et leviorem sententiam susciperet; sed mens indurata corrigi non poterat.

Vers. 22. — *Ecce.* Significat quod fluxa cogitatio, etc., *usque ad* et animam igne comburet inexstinguibili.

CAPUT XXXIX.

Vers. 17. — *Et liberabo te. Qui sperant in Domino non confundentur (Sap.* XIX*). Confundentur omnes iniqua agentes (Psal.* XXIV.) Ecce principes qui animam Jeremiæ quærebant, captivantur. Eunuchus qui eum liberaverat perfecta potitus est libertate. Sic quoque liberatis sanctis prædicatoribus, persecutores æterna ultione punientur.

CAPUT XL.

Vers. 1. — *Sermo qui factus est*, etc. Quæritur quomodo hic sermo Domini, etc., *usque ad* juxta sermonem Domini liberatus est.

Vers. 2. — *Tollens ergo.* Descripta vastatione urbis, et interitu, et captivitate populi, et perfidia regis, sequitur quid de Jeremia factum sit, et de reliquiis populi, quas propheta monuit ex verbo Domini sedere in terra sua, et servire regi Babylonis, ipsi vero maluerunt ire in Ægyptum, ubi eos postea Nabuchodonosor trucidavit, et ipsam Ægyptum vastavit.

Vers. 3. — *Et factus est vobis.* Ex hoc etiam loco manifestum est Deum, etc., *usque* ad Dei vero sententiam justam prædicabant.

CAPUT XLI.

Vers. 8. — *Decem viri reperti sunt inter eos, habemus thesaurum.* Thesaurus enim in agro, etc., *usque ad* Per calcaneum enim, qui finis est corporis, terminus significatur actionis.

Vers. 16. — *Tulit ergo Johanam filius Careæ et omnes principes bellatorum qui erant cum eo*, etc. Hanc fugam reliquiarum et transitum contra verbum Domini in Ægyptum quem Jeremias longa narratione hic retexuit, longe ante Isaias prædixit, centum scilicet quinquaginta annis, qui fuerunt inter Isaiam et Jeremiam dicens: *Væ filii desertores, dicit Dominus, ut faceritis consilium, et non ex me (Isai* XXX), etc.

CAPITA XLII, XLIII.

(Textus sacer sine expositione.)

CAPUT XLIV.

Vers. 15. — *Responderunt autem Jeremiæ*, etc. Stulta responsio. Confitentur eum loqui in nomine Domini, et non asquiescunt, sed sequuntur pravitatis suæ consilium. Mystice. Omnes hæretici in Ægypto hujus mundi. Id est, in tenebris erroris constituti, sacrificia non Deo vero, sed dæmonibus offerunt, cum figmenta et prava dogmata ad decipiendos homines et fidem subvertendam scribunt. Ideo venient super eos mala, et erunt in desolationem et in stuporem.

Vers. 26. — *Vivit Dominus*, etc. Contradicit propheta ex sermone Domini ne nomen ejus vocetur ore Judæorum in terra Ægypti, quoniam qui contra Dei præceptum illuc pertransierant, protectionem

A Domini ibidem habere non debebant. Mystice autem non vocatur nomen Domini ore hæreticorum in terra Ægypti: quia nec sermo eorum nec oratio, dum in errore sunt, accepta est Deo. *Non enim est Pulchra laus in ore peccatoris (Eccl.* XV). Qui ergo in errore perseveraverint, peribunt gladio districti judicii. Qui autem, relicto errore, de Ægypto in terram Juda redierint pœnitentes: et deinceps catholicam fidem tenentes salvabuntur.

CAPUT XLV.

Vers. 1. — *Verbum quod locutus est Jeremias*, etc. Rudis adhuc in tolerantia passionum quas exsperturus erat Baruch, expavit captivitatis calamitatem que tempore Joachim filii Josiæ, regis Juda imminebat, unde conqueritur dolorem additum dolori suo, cui responsum est a Domino quia superflue quærat, sibi pacem, cum totus populus laboret sub fasce tribulationum. Significat autem eos qui in pressura tribulationum vel persecutionum, quibus in præsenti Ecclesia gravatur, pusillanimitate titubant, quærentes consolationem, quæ in futuro promittitur. Unde: *Vos autem contristabimini, sed tristitia vestra vertetur in gaudium (Joan.* XVI.)

CAPUT XLVI.

Vers. 1. — *Quod factum est verbum*, etc. (Rab.) Hactenus propheta mixtim de Juda et Israel, de Chaldæis et Ægyptis pro convenientia narrationis egit, etc., *usque ad* anno Joachim filii Josiæ quando Pharao Nechao rex Ægypti in Charchamis cum Nabuchodonosor pugnavit, et superatus est.

Vers. 9. — *Ascendite equos.* (Id.) Hæretici et schismatici ex diversis provinciis orti, frustra disponunt contra civitatem Dei bella, etc., *usque ad* cum traduntur in manus ejus quis solium suum posuit ad Aquilonem, ut mittat eos in stagnum ignis et sulphuris.

Vers. 11. — *Ascende in Galaad.* (Hier.) Mons est ad quem septima Die venit Jacob, de Charram fugiens: est autem ad tergum Phœnicis et Arabiæ collibus Libani copulatus, extenditurque per desertum usque ad trans Jordanem ubi habitavit Seon rex Amorrhæorum. Cecidit autem in sortem filiorum Ruben et Gad, et dimidiæ tribus Manasse.

Tolle resinam. (Rab.) Græci, ῥητίνην vocant; ῥέω enim dicitur de eo quod manat, etc., *usque ad* quia non accipient ab eis sanitatem, sed confusionem.

Vers. 12. — *Audierunt gentes.* (Id.) Quia frustrato solatio idolorum, etc., *usque ad* non victoriam veritatis accipiunt, sed errore captivi pariter in foveam perditionis cadunt.

Vers. 14. — *Annuntiate Ægypto.* Quasi dicat: Vos qui audistis vaticinium meum, nuntiate Pharaoni quia prope est tempus et tumultus belli.

Vers. 18. — *Quoniam sicut Thabor.* Hoc est ex comparatione locorum frugiferorum, quasi in mari submersorum, grandem Ægyptiorum potestis intelligere ruinam. (Hier.) Thabor terminus est Zabulon, mons in medio Galilææ campo, mira rotunditate

sublimis : distans a Diocæsaræa decem millibus contra orientalem plagam. Qui confinium quoque inter tribus Issachar et Nephthalim fuit Carmelus, ubi Nabal Carmelus fuit et nunc villa est Carmela nomine, decimo lapide oppidi Chebron, vergens ad orientalem plagam ubi Romanorum præsidium est. A

(Rab.) Mystice autem, quia Thabor, etc., *usque ad* in hujus sæculi mare demersi, et in damnatione perpetua.

Vers. 20. — *Vitula.* Quia Ægyptia plebs in deliciis nutrita, indomita, lasciva, jugum disciplinæ recusavit.

Vers. 21. — *Mercenarii.* (Rab.) Principes Ægyptiorum non pastores, sed mercenarios vocat, etc., *usque ad Mercenarius autem, et qui non est pastor, cum videt lupum venientem, dimittit oves, et fugit* B
(Joan. x).

Vers. 26. — *Et post hæc,* etc. (Id.) Licet videatur intimare regnum Ægyptiorum non irreparabiliter a Nabuchodonosor esse destructum, etc., *usque ad : Percutiet Dominus Ægyptum plaga et sanabit eam (Isa.* xix), etc.

Vers. 27. — *Et tu noli timere,* etc. Hæc promissio non bene convenit Judæis : qui toto orbe dispersi, etc., *usque ad : Quia ex parte cæcitas contigit in Israel, et cum plenitudo gentium subintraverit, tunc omnis Israel salvus fiet (Rom.* xi).

CAPUT XLVII.

Vers. 1. — *Quod factum est verbum,* etc. Jeremias C
sicut Isaias et Ezechiel vicinis nationibus plagas venturas prædicit, quia populum Dei infestabant, et in illius adversitate gaudebant Palæstinis ergo, sicut ante Ægyptiis, prænuntiat captivitatem venturam.

Vers. 4. — *Et dissipabitur.* Ostendit Tyrum et Sidonem ad Palæstinos attinere, licet Tyrus in sortem Nephthalim ceciderit, et Sidon terminus Chananæorum in sortem Aser : sed non eam possedit quia hostes expellere non valuit. *Reliquias insulæ Cappadociæ.* In qua habitabant Cappadoces pristinis cultoribus interfectis. Hæc est terminus Chananæorum juxta Ægyptum, cecidìtque in sortem Judæ : sed eam non obtinuit, quia Enachim, id est, gigantes allophylorum fortissime restiterunt : et est usque hodie insignis civitas Palæstinæ, quamvis de ea pro- D
phetatum sit *Gaza futura est in tumulum sempiternum :* sed ubi prius fuit vix ulla remanent vestigia, in alio enim loco ædificata est.

Vers. 5. — *Venit,* etc. (Rab.) Hæreticis et schismaticis et omnibus Ecclesiæ hostibus plagam venturam significat, etc., *usque ad* Per libidinem enim carnalium mentes exurit : sed novissimo præcipitabitur.

Vers. 7. — *Quomodo quiescet,* etc. Quasi dicat : Non potest gladius quiescere, nisi Domino jubente cujus vindictam exercet, vel : Quasi ex persona afflictorum ad gladium Domini locutus erat, sed hic respondet in persona sua.

CAPUT XLVIII.

Vers. 1. — *Ad Moab hæc dicit Dominus,* etc. (Rab.) Sicut est circumcisio carnalis et spiritualis : sic Moab carnalis et spiritualis. Moab interpretatur, etc., *usque ad* Est autem Moab provincia Arabum, Nabo civitas nobilis, in qua erat Chamos idolum, quod et Beelphegor.

Vers. 6. — *Salvate animas vestras.* Qui volunt salvare animam suam fugiant versuram doctrinam philosophorum et hæreticorum, ubi certus est interitus : et per humilitatem confessionis agant pœnitentiam erroris in deserto districtæ abstinentiæ maneantque in simplicitate et veritate catholicæ doctrinæ.

Vers. 9. — *Date florem,* etc. Qui inventione humana et in sæculari scientia florere videbatur, in desertum et in solitudinem redigetur. Quia vero displicet Deo omnis hypocrisis, ut sequens sententia ostendit :

Vers. 10 — *Maledictus qui facit,* etc. Necesse est enim ut non solum intueamur quod agimus, sed etiam qua discretione agimus.

Maledictus. (Rab.) Desidia per torporem nascitur fraus per privatam dilectionem, etc., *usque ad* sæpe desidia interveniente deficiunt, et frigescente amore tabefiunt.

Et maledictus. Potest hæc maledictio omnibus convenire qui fluxum sæculi sequuntur, et corpora sua castigare et servituti subjicere negligunt, secundum illud : *Qui autem sunt Christi carnem suam crucifixerunt (Galat.* v.), etc. *Quia sine sanguinis effusione non fit remissio peccatorum. Caro enim et sanguis regnum Dei non possidebunt (II Cor.* xv). Maledictus ergo qui prohibet gladium, id est, verbum Dei a sanguine : quo scilicet animatur materia peccatorum ; fundendum est quidquid in membris nostris carnale et terrenum inolevit et resecandum gladium verbi Dei.

(Greg.) Gladium a sanguine prohibere, est prædicationis verbum a carnalis vitæ interfectione retinere, de quo dicitur : *Gladius meus devorabit carnes (Isa.* i Hinc Paulus ait, *Contestor hodie quia mundus sum a sanguine omnium. Non enim subterfugi, quominus annuntiarem omne consilium Dei vobis (Act.* x).

Vers. 11. — *Fertilis.* Ostenditur Moab ex abundantia in odium et elationem venisse, et populum Dei afflictum despexisse, quia nihil afflictionis vel captivitatis patiebatur.

Vers. 12. — *Mittam ei,* etc. (Rab.) Quicunque in humana philosophia confidunt despicientes Ecclesiæ fidem et doctrinam simplicem, etc., *usque ad* tunc ibunt cum diabolo et angelis ejus in ignem æternum. Justi autem in vitam æternam.

Vers. 17.— *Consolamini.* Ironice vel ad pœnitentiam provocat, ut per satisfactionem congruam evadant miseriam. Mystice. Sapientes hujus mundi et hæretici, quos Moab significat, si stultitiam non correxerint ad fidem catholicam conversi, veniet illis ruina et vastatio omnibus urbibus eorum, id est, di-

versis sectis. Quæ enim longe vel prope a veritate distant, lucente Evangelio subvertentur.

VERS. 25. — *Abscissum.* (HIER.) Sicut contra Babylonem et Philisthiim vaticinatus est, etc., *usque ad* quidquid ad terrenam scientiam pertinet et putatur robustum, subvertitur, ut nihil probetur quod fortissimum putabatur.

VERS. 29. — *Audivimus.* Quia in priori commate errantes ad pœnitentiam provocabat, et ad Christum converti monebat; ut in ejus fide perpetuo manerent; nunc incorrigibiles plurimos et obstinatos agnoscens, ex persona eorum, qui de Moab salvati sunt, et experimento suo ejus superbiam didicerunt, ait : *Audivimus superbiam Moab*, etc. Et Moab superbiæ arguit, quia plus effertur quam possit, vel poscat ejus fortitudo.

VERS. 31. — *Ideo super Moab ejulabo.* Potentiam pristinæ felicitatis et plagam repentinæ subversionis ostendit. *Moab universam clamabo.* Quæ interpretatur *fortitudo eorum*, et significat fortissima hæreticorum dogmata dialectice constructa, in quibus videbatur esse fortitudo erroris.

VERS. 32. —*Plorabo tibi, vinea Sabama.* Tempestatem hujus sæculi. Videtur enim significare aliquos de Moab ad Dominum converti velle. Sabama enim *conversio* aliqua interpretatur. *Vinea Sabama*, etc. Attollens altitudinem, quia superbia turrim ad cœlum conatur erigere.

VERS. 34. — *A Segor usque ad Oronaim.* Segor urbs quæ Mortuo mari imminet, ubi terminus Moabitarum. Indicat ergo, quia usque ad extremos fines provinciæ ululatus personabit. De quo Isaias : *Vectes ejus usque Segor vitulam consternantem (Isa.* XV), id est, perfectæ ætatis. Sicut enim in hominibus tricesimus annus, ita in pecudibus et jumentis annus tertius robustissimus est. *Aquæ quoque Nemrim.* Isaias : *Aquæ enim Nemrim desertæ erunt (Isa.* XV), etc. Et quæ hic minus dicuntur, in Isaia plene exponuntur. Est enim Nimrim oppidum super mare Mortuum.

VERS. 35. — *Et auferam de Moab.* Intereunte secta humanæ sapientiæ, cessavit pompa et clamor verborum, ut philosophi nec hæretici de Ecclesia egressi aliquid inveniant in doctrina sua quod humanæ vitæ utile sit.

VERS. 37. — *Omne enim caput calvitium.* (RAB.) Apud antiquos barbæ capitisque rasura luctus indicium fuit, etc., *usque ad* hinc Isaias : *In cunctis capitibus ejus calvitium, omnis barba radetur (Isa.* XV.)

VERS. 38. — *Quoniam contrivi Moab.* Omnis doctrina philosophorum et hæreticorum, quia fragilis est et inutilis, a veritate conteritur et dissipatur.

VERS. 41. — *Et erit cor fortium Moab.* Bene cor Moab cordi mulieris parturientis comparat; quia de magna luxuria ad magnam pervenitur tristitiam.

VERS. 43. — *In umbra Hesebon steterunt.* Quia ejus munitione sperabat sibi solatium, sed frustra : quia ignis vindictæ verticem tumultus filiorum Moab justo judice retribuente oppressit.

VERS. 46. — *Væ tibi, Moab.* Quia nec munitio urbium, nec virtus idolorum valuit te defendere : sic erit perpetuum væ his qui confidunt in sapientia humana, et serviunt erroribus diversis.

VERS. 47. — *Et convertam captivitatem Moab.* Videtur tempus gratiæ significare, in quo *quicumque invocaverit nomen Domini, salvus erit (Joel.* II).

CAPUT XLIX.

VERS. 1. — *Ad filios.* Post Moab ad filios Ammon verba vertuntur, et increpantur, quod ausi sunt terram Israel invadere, unde et eis ultio digna prænuntiatur, et Israel possessores suos prædicitur possessurus.

VERS. 2. — *Filiæ Rabbath.* Metropolis Moabitarum, quæ nunc Ariopolis dicitur, composito nomine ex Hebræo et Græco, quod ἄρχος, id est, Martis civitas vocetur.

VERS. 6. — *Et post hæc.* Quia post conversionem hæreticorum ad fidem rectam, captivitas peccati dissolvetur, recipientur in communionem Ecclesiæ, unde exierant. *Et captivos.* Possumus per filios Ammon, qui de Loth in spelunca, et in ebrietate, et incestu generati sunt hæreticos accipere, secundum illud, *Ex nobis exierunt, sed ex nobis non erant (Joan.* II).

VERS. 7. — *Ad Idumæam.* (RAB.) Tropologice Idumæa terrena et carnea delectatio, quæ consurgit adversus spiritum, ut non faciamus ea quæ sunt spiritus, et animam, etc., *usque ad* Cum enim spiritui caro subjecta fuerit, Idumæa transibit in Judæam, et caro serviet rationi.

VERS. 9. — *Si fures.* Hæretici qui furantur sufficientiam sibi, et quotidie aliquos de Ecclesia rapiunt, ingredientes vineam Domini, quam de Ægypto transtulit, cupiunt universa populari, ut vix racemum in ea relinquant. Sed Dominus e contra omnia secreta eorum, et patriarcharum Esau (qui primas scilicet hæreses invenerunt) viros ecclesiasticos et doctores profert in medium. Et prima illius victoria est patefacere quæ tegebantur.

(HIER). Contra Judæos factus est sermo, qui Christianis invident, etc., *usque ad* ut mortificantes membra nostra (fornicationem, scilicet immunditiam, et hujusmodi) æternam in Christo victoriam consequamur.

VERS. 14. — *Audivi.* Hæc sententia in Abdia pene eisdem verbis continetur, et multa hujus capituli.

VERS. 15. — *Ecce enim.* (RAB.) Quasi dicat : O Edom, qui minor es inter omnes in circuitu nationes, etc., *usque ad* inde te detraherem, et ad terram reducerem cæterarum gentium.

Parvulum dedi te in gentibus. O hæretice, licet magnus tibi videaris, et contemnas parvitatem Ecclesiæ, parvus tamen es et contemptibilis.

VERS. 16. — *Cum exaltaveris*, etc. (RAB.) Quia hæretici altitudinem et similitudinem aquilarum pollicentur sibi, quæ ad cadaver Dominicum congregantur, etc., *usque ad* Quod autem contra hæreticos et carnem dictum est, contra Judæos quoque intelligi potest.

VERS. 19. — *Ecce quasi leo.* (ID.) Sicut Dominus castigavit superbiam Judæorum, quos per Jordanem,

etc., *usque ad* sed leo sævissimus in tartarum eos perpetuo cruciandos detrudet.

VERS. 21. — *A voce ruinæ*, etc. Veniente vastatore strepitus ruinæ eorum longe lateque resonabit, terrorem incutiens vicinis provinciis.

VERS. 23. — *Confusa est*. (RAB.) Post Philisthæos, Moabitas, Ammonitas quoque et Idumæos, ad Damascum, id est, Arabiam, etc., *usque ad* cum enim captus est populus Judæorum, Damascus, cui imperabat Aretha, similiter capta est.

VERS 24. — *Dissoluta*. Damascus interpretatur *poculum sanguinis*, aut *sanguinem bibens*, aut *sanguis cilicii* ; quæ omnia ethnicis conveniunt, etc., *usque ad* Quomodo enim acervus lapidum de dispersis lapidibus cumulatur : sic de omnibus nationibus acervus credentium congregatur in ruina Judæorum cadentium dum gentes surgunt.

VERS. 28. — *Ad Cedar*. Hi Agareni sunt, sed usurpato nomine Saraceni vocantur, et habitant per solitudinem totam, de quibus poeta dicit : *Lateque vagantes Agi*.

(RAB.) Mystice. Cedar, quod interpretatur *tenebræ*, et Asor, etc., *usque ad* qui se simulant filios Orientis, cum sint tenebrarum filii.

VERS. 29. — *Tabernacula* . Hæc omnia Saracenorum proprie gentem significant, qui in tentoriis manent, et ubi nox coegerit sedes habent, et armenta multa, et pecora, camelorumque greges ; sed non habent ostia, nec vectes, non enim versantur in urbibus, sed in solitudine. Hi omnes a Babyloniis sunt deleti.

VERS. 35. — *Ecce ego confringam*, etc. (RAB.) Elam regio Persidis, unde Elamitæ. Prædicit enim propheta, etc., *usque ad* Elamitæ quoque *despicientes* vel *tentantes* interpretantur, et significant persecutores Ecclesiæ.

CAPUT L.

VERS. 1. — *Verbum*. Expleto vaticinio contra Ægyptum, Palæstinos, Moab, filios Ammon, Damascum quoque et Cedar, contra Babylonem et Chaldæos sermo dirigitur ; ut quos ante latenter arguit, nunc palam scelera eorum manifestando, vastationem et desolationem subsequi aperte pronuntiet, Isaias quoque et Ezechiel similia contra Babylonios et Chaldæos prophetaverunt.

VERS. 2. — *Confusa sunt*. Similia dicit Isaias : *Ecce ego suscitabo super eos Medos, qui argentum non quærant, neque aurum velint* (*Isa*. XIII).

VERS. 4. — *Venient filii Israel*. (RAB.) Hæc promissio reversionem populi Dei de captivitate significat, etc., *usque ad* ut jungantur illi fœdere sempiterno.

VERS. 6. — *Grex perditus*. Hac sententia notantur reges Israelitarum, qui errare fecerunt populum et declinare ad idololatriam : quorum fuit primus Jeroboam filius Nabath, qui fecit adorari vitulos aureos : deinde cæteri prævaricatores legis.

VERS. 8. — *Recedite*, etc. Secundum historiam A monet Israelitas, qui captivandi erant in Babylonem, ut non stabilem possessionem arbitrentur se ibi habituros, sed spem revertendi haberent, et cum captivitas laxaretur, fugerent inde : quia venturum erat ut a Medis et Persis vastaretur.

(ORIG.) Quomodo corpus nostrum in aliquo terræ loco consistit, sic anima, secundum statum suum in aliquo terræ loco nuncupative est. Corpus nostrum, etc., *usque ad* sic in Ægypto, alius est in Taphnis, alius est in Memphis, alius in Sienni, alius in Bubastis habitat.

VERS. 12. — *Confusa est mater vestra nimis*, etc. Isaias dicit similia, *Et erit Babylon illa gloriosa, in regnis inclyta, in superbia Chaldæorum, subvertetur sicut Dominus subvertit Sodomam et Gomor-* B *rham* (*Isa*. XIII). *Ecce novissima erit*, etc. In fine mundi, vel in morte cujusque, omnis gloria et superbia Chaldæorum, et confusio mundi recedet a nobis, et ita omnia subvertentur, sicut subvertit Deus Sodomam et Gomorrham, nec ultra voluptatis vel mundi futurus est status.

VERS. 15. — *Sicut fecit, facite ei*. Id est, sicut illa per Nabuchodonosor gentes circumquaque vastavit, ita ei retributionem reddite.

VERS. 16. — *A facie gladii columbæ*. Columba stulta dicitur, quia nutrit pullos alienos ; ita Nabuchodonosor alios opprimendo et fovendo. Etiam Nabuchodonosor columbam vocat, non pro simplicitate, sed pro stultitia superbiæ.

C VERS. 17. — *Leones ejecerunt*, etc. Teglathphalasar qui partem magnam Judæorum in Assyrios transtulit, et Sennacherib qui decem tribus in montes Medorum traduxit, hi leones appellantur.

VERS. 18. — *Ecce ego visitabo*. (RAB.) Visitat Dominus regem Babylonis, id est, confusionis, sicut visitavit regem Assur, qui interpretatur, etc., *usque ad* sed novus populus in nova civitate in perpetuum exsultabit.

VERS. 21. — *Super terram dominantium*. Prædicatoribus Christi præcipitur, ut regnum diaboli studeant evertere : et opera ejus maligna et consilia pessima, ut interficiant omnes peccatores terræ, et disperdant de civitate Domini omnes operantes iniquitatem.

D VERS. 23. — *Quomodo confractus*, etc. (ORIG.) Malleus universæ terræ, diabolus est. Sed est qui non curat de malleo universæ terræ vir scilicet, stans super muros Adamantinos, etc., *usque ad* legi enim Dei non subjicitur, neque enim potest, et inventa est Babylon, et comprehensa : quia Domino restitit.

VERS. 25-27. — *Aperuit Dominus thesaurum*, etc. (ID.) Alia editio : *Aperite apothecas ejus*, etc., ut ait Apostolus (*Rom*. VI) : *Pertulit in multa patientia vasa iræ præparata in perditionem super vasa misericordiæ*, etc. Alii ergo vasa misericordiæ, alii vasa iræ, etc., *usque ad* qui asserit sidera non esse causas eorum quæ fiunt super terram, præcipue eorum

quæ Christianis accidunt : præceptum Domini exsequitur.

Vers 28. — *Vox fugientium.* (Orig.) Utinam hæc esset nostra vox, o catechumeni, fugientium de Babylone, et fugientium, etc., *usque ad* interfice omnes peccatores terræ, qui in te sunt, et omnes Babylonios, ut possis mundatus in Jerusalem transgredi civitatem Dei.

Vers. 31. — *Ecce ego ad te.* (Rab.) Mystice prænuntiat Antichristo, qui extolletur super omne id quod dicitur Deus, etc., *usque ad* quia non timuerunt calumniam et captivitatem populo Dei inferre.

Vers. 37. — *Et erunt quasi mulieres.* (Id.) Imbelles quasi mulieres, per Medos et Persas destruxit eos, etc., *usque ad* quia synagoga eorum *terra sculptilium est, et in portentis*, id est falsis figmentis B *gloriantur.*

Vers. 44. — *Ecce quasi leo.* (Id.) Videtur significare quod Nabuchodonosor, postquam regnum Judæorum, etc., *usque ad* et ut demonstret non Cyri potentia, sed Domini judicio factum esse, subditur : *Quis enim similis mei ?*

CAPUT LI.

Vers. 5. — *Quoniam non fuit*, etc. Quia Dominus misit eos in vindictam populi sui, quem non corripiendo castigavit, sed sæviendo contrivit : unde, *Væ Assur, virga furoris mei (Isa.* x).

Vers. 6. — *Fugite de medio*, etc. Post plagas Babylonis, ad Judæos historice, ad fideles mystice exhortationem convertit, ut fugiant de medio Babylo- C nis, id est mundanæ confusionis.

(Orig.) Non gradatim scilicet, non pedetentim, sed velociter exite, quicunque confusam habetis animam, etc., *usque ad* Similiter, quando sunt minora peccata, ministris utitur Deus : quando vero graviora, tunc ad retributionem ipse festinat.

Vers. 7. — *Calix aureus*, etc. Non est semper calix aureus Babylonis vel in manu Domini : cum enim ad vindictam venerit et in manu Domini posita fuerit, efficietur terra quæ facta est in Job. Nec jugiter in manu Domini continetur ; sed tunc tantum cum restituet ei Dominus quod meretur.

(Orig.) *Calix aureus.* Nabuchodonosor volens decipere homines per calicem Babylonis, non miscuit in vase fictili, etc., *usque ad* sæpe vidi aureum calicem in pulchro sermonis ornatu, et dogmatum venena considerans, deprehendi calicem Babylonis.

Inebrians, etc. (Id.) Vide omnes homines ebrios ; inebriamur ira et tristitia : inebriamur, etc., *usque ad* ab eo omnes inebriamur quandiu terra sumus.

De vino. (Id.) Sicut in his, qui vinum corporale bibunt supra mensuram, videmus ebrii corporis motum, etc., *usque ad* biberunt gentes, ideo commotæ sunt.

Vers. 8. — *Subito cecidit.* Significat consummationem mundi subito futuram, quæ non per partes sed repente fiet, sicut Jericho corruens cito vel subito periit. Si autem veneris ad adventum Christi, et A videris magnum ejus opus, quomodo subvertit omnia dogmata gentium, ut credentes de erroris jugo eximeret, videbis quia in passione ejus Babylon subito corruit et contrita est ; videat quisque Babylonem in pectore suo corruisse. In cujus enim corde non cecidit, Christus ei nondum advenit : Babylon ruit, ædificatus Jerusalem civitas sancta Dei.

Ululate. (Hier.) Quia nulla anima apud Deum insanabilis, consilium dat eis qui possunt, etc., *usque ad* sed quia noluit curari, satisfaciunt boni medici et dicunt :

Vers. 9. — *Curavimus.* (Orig.) Vide ne quando angelis præcipiat Deus languenti animæ tuæ medicamina conficere, etc., *usque ad* profert Deus judicium suum ad humiliandum quod exaltatum est.

Vers. 16. — *Qui levat nubes*, id est prædicatores et prophetas, qui nos a calore futuri judicii defendunt imbre eloquii sui, cum futura depromunt. *Fulgura.* Prædicatores prophetarum fulgura sunt, cum inimicos percutiunt : pluviæ, cum devotos a peccatis abluunt, et imbrem salutis infundunt : unde spirituales germinent fructus, et in maturam messem coalescant. *Et producit ventos de thesauris.* Venti sunt apostoli, quorum prædicatio percurrit mundum tanquam ventus celerrimus : de quibus alibi dicitur : *Sagittas suas ardentibus effecit (Psal.* vii). Ipsis enim ventis pennæ propter discursus celeritatem tribuuntur ; unde : *Volavit super pennas ventorum (Ibid.* xi).

Vers. 17. — *Stultus factus est.* Bene post subversionem Babylonis reprehendit fabricatores idolorum, quia per stultitiam humanæ mentis facta sunt opera vana et risu digna : quia nec spiritus in eis, nec vox, nec ulla efficacia : unde nec se, nec cultores suos in die visitationis liberare possunt.

Confusus est. (Rab.) Demonstrata subversione Babylonis, redit propheta ad auctorem tanti judicii quia non est potestas nisi a Deo, qui dominatur in regno hominum, et cui voluerit dabit illud.

Vers. 25. — *Ecce ego*, etc. Mons pestifer, Nabuchodonosor, et regnum Chaldæorum ; vel diabolus, qui alibi mons caliginosus, propter tenebras erroris, dicitur. *Et dabo te.* Ad hunc montem pertinent Judæi, hæretici, blasphemi, et omnes impii, qui perdurant in malitia, nec convertuntur ut fiant lapides vivi in ædificio Dei.

D Vers. 30. — *Cessaverunt*, etc. Veniente Cyro et Dario cessavit robur Babylonis et principum ejus.

Vers. 33. — *Filia Babylonis* etc. Fuit plebs Babylonis, quando per potentiam regni et divitiarum abundantiam triturabat et conterebat gentes : sed tempus messionis ejus venit cum cogitur recipere quod gessit, de qua ex persona Judaicæ plebis consequenter dicitur : *Comedit me et devoravit me Nabuchodonosor, rex Babylonis.*

Et desertum faciam mare, etc. (Rab.) Mystice mare hujus sæculi significat turbulentiam, quod Dominus desertum ponit. Faciet enim cessare luxum ejus, et dissipabuntur iniqui, qui confusioni errorum vitiorumque deserviebant.

VERS. 41. — *Quomodo capta est Sesach.* (RAB). Sesach, *byssus sacci*, vel *manus sacci* interpretatur : sicut Babylon confusio, etc., *usque ad* ut egrediantur de societate eorum, ne cum illis pereant.

VERS. 45. — *Egredimini de medio ejus.* (ID.) Qui vult animam suam salvam facere, etc., *usque ad* sed in meditatione legis ejus et exercitio virtutum strenui.

VERS. 52. — *Propterea*, etc. (ID.) Enumerat plagas Babylonis superventuras et optimatibus ejus, ducibus et magistratibus, et omni populo, etc., *usque ad Exite de illa, populus meus, ne participes sitis delictorum ejus, et de plagis ejus non accipiatis (Apoc.* XVIII), etc.

VERS. 64. — *Sic submergetur Babylon.* Nam secundum historiam Babylon in Euphraten mersa est; quamvis in solitudinem redacta. Sed spiritualis Babylonis æternum interitum prædicit, quæ in profundum inferni cum principe diabolo demergetur. Unde Joannes : *Sustulit unus angelus fortis lapidem quasi molarem magnum, et misit in mare, dicens, Hoc impetu mittetur Babylon (Apoc.* XVIII).

CAPUT LII.

VERS. 1. — *Filius viginti.* Historia quæ captum refert Sedeciam, et Jerusalem a Chaldæis vastatam, in libro Regum plene tota continetur.

VERS. 4. — *Factum est autem.* Novenarius minor denario imperfectionem legis significat, etc., *usque ad* tenebris peccatorum vallati fugiunt, et videntes lupum venientem oves dimittunt.

VERS. 7. — *Per viam portæ.* Latenter arguit inertiam doctorum, qui inter muros duorum Testamentorum constituti, non bellum gerere, sed effugere quærunt, et deliciis magis affluere (quas hortus signat) quam scuto fidei hostibus resistere.

VERS. 8. — *Persecutus est*, etc. (RAB.) In libro Regum ita legitur : *Fugit Sedecias per Viam*, etc. Malignis spiritibus populum circumdantibus, rector non fugit, etc., *usque ad* Apprehensum ergo regem duxerunt ad regem Babylonis in Reblatha, etc.

VERS. 11. — *Et adduxit eum rex*, etc. Quia anima in confusione peccatorum vincta compedibus vitiorum, per malignos spiritus ducitur in domum carceris usque ad diem mortis, et in angustia mentis includitur, ut mortis sententiam exspectet.

VERS. 12. — *In mense autem quinto*, etc. Congruit ordo temporis cum ratione vindictæ : Mense quinto vastatur civitas, quæ Pentateuchum despexit, decima die mensis, quia decalogo legis contraria, fecit, blandiens sibi de securitate pro sanctorum locorum habitatione ; unde supra : *Nolite confidere*, etc.

(GREG.) Dum Scripturæ Sedeciæ captivitatem narrat, ordinem captivitatis internæ denuntiat, etc., *usque ad* Quandoque enim et lumen totius rationis clauditur, quia pravo usu et iniquitates suæ multitudine gravatur.

Venit Nabuzardan, etc. (RAB.) Justo judicio Dei venit Nabuzardan, princeps exercitus regis Babylonis, super Jerusalem, et succendit, etc., *usque ad* omnem domum comburit igni, id est, cujusque conscientiam flamma illiciti amoris.

De pauperibus, etc. (ID.) Eos, qui utiles verbo et exemplo esse poterant, etc., *usque ad* sed spinæ et tribuli vitiorum.

VERS. 20. — *Columnas quoque*, etc. Per diversa vasa, diversa officia in Ecclesia significantur, quæ maligni spiritus de servitio Dei auferunt, et in usum suum convertunt.

VERS. 21. — *De columnis*, etc. (RAB.) Quod facturam columnarum describit cum capitellis, et retiaculis atque malis granatis, ostendit, etc., *usque ad* legat opus nostrum super librum Regum, ubi quid de his sancti Patres senserint, explanatum est.

VERS. 24. — *Et tulit magister*, etc. Etiam fortes in Ecclesia diabolus decipit et captivat ; unde : *Escæ ejus electæ (Habac.* I), etc.

VERS. 25. — *De civitate tulit*, etc. Continentes, scilicet, oleum gratiæ et misericordiæ (sicut fatuæ virgines) in pectore suo non habentes, qui frustra super viros bellatores constituuntur, cum arrogantiam vitare non præmeditantur.

VERS. 26. — *Septem viros*, etc. Septiformi Spiritu, scilicet, sanctificatos. Sed quia gratiam perdiderunt, septem spiritibus nequioribus traditi, non regis cœlestis mandata intuuntur, sed regis inferni voluntati obsequuntur. *Et scribam*, etc. Quem liber Regum Sophar, qui interpretatur *dissipans* vel *dividens*, et significat eos qui rudes in Ecclesia, quos ad militiam Christi nutrire debuerant, pravis exemplis dissipant, et a cœtu fidelium per errorem sequestrant.

Et sexaginta viros, etc. Stultos, scilicet, cooperatores, qui merito vulgi nomine appellantur, qui utilitatem divini consilii discernere et implere neglexerunt.

VERS. 27. — *Et percussit eos rex Babylonis*, etc. Hoc ambit rex Babylonis, ut quos ab Ecclesia evellit, perducat ad interfectionem perpetuæ mortis.

VERS. 28. — *Iste est populus*, etc. (RAB.) Tertio vastavit Nabuchodonosor Judæam. Primo, cum Joachim, etc., *usque ad* et retrudit in carcerem inferni, ubi gemunt in perpetuum damnati.

VERS. 31. — *Et factum est.* (ID.) Significat admirandam Dei potentiam per bonos et malos æque sua, etc., *usque ad* correctum misericorditer respexit, et de pœnis liberans quieti restituit et honori.

THRENI.

Editio Duacensium theologorum libro Lamentationum Expositionem annectit Paschasii Ratperti, qui circa annum Domini 880 floruit. Hanc certe, ut annis quadraginta Ratperto senior, non novit Walafridus, et ideo nunc omittendam censuimus, mox inter Opera Paschasii Ratperti suo loco daturi (Edit.).

PROPHETIA BARUCH.

PRÆFATIO.

Liber iste, qui Baruch nomine prænotatur, in Hebræo canone non habetur, sed tantum in Vulgata editione [a], similiter et epistola Jeremiæ. Propter notitiam autem legentium hic scripta sunt, quia multa de Christo novissimisque temporibus indicant.

(Antiqua exemplaria Glossæ ordinariæ textum tantummodo Baruch exhibent, nulla comitante expositione.)

[a] Vulgata editio, de qua fit mentio in prologo super Baruch, exponitur in prologo super Ezechielem. Cætera plana sunt.

PROPHETIA EZECHIELIS.

(Vide Expositionem B. Hieronymi in Ezechielem et homilias B. Gregorii in eumdem. Quæ ex aliis auctoribus exhibet editio quam sequimur, cuncta expositorum Walafrido juniorum sunt.)

PROPHETIA DANIELIS.

(*Vide Commentarium B. Hieronymi, Operum ejus tomo V*, col. 493.)

LIBER DUODECIM PROPHETARUM.

(*Vide B. Hieronymum, ubi supra.*)

MACHABÆORUM LIBRI DUO.

(*Vide Expositionem Rabani Mauri in eosdem libros* [Operum ejus editionis nostræ tomo III], *quam ad verbum mutuatus est Walafridus Strabus.*)

EVANGELIUM SECUNDUM MATTHÆUM.

PROLOGUS.

Matthæus cum primo prædicasset Evangelium in Judæa, volens transire ad gentes, primus Evangelium scripsit Hebraice : quod fratribus a quibus ibat, ad memorian reliquit. Sicut enim necesse fuit ad confirmationem fidei Evangelium prædicare, sic et contra hæreticos scribi. Cum autem plures Evan- B gelium scripserint, quatuor tantum habent auctoritatis testimonium : quia per quatuor mundi partes fidem nuntiant Trinitatis, et sunt quasi quatuor rotæ in quadriga Domini, quæ vehit eum per prædicationem Evangelii, et genus humanum quadrifida A morte peremptum eorum erat prædicatione vivificandum : unde et aliorum evangelia deciderunt, nec recepta sunt : quia nolebant præfinitum numerum cessari propter virtutem sacramenti. Designantur etiam evangelistæ quatuor figuris, quæ non sunt deceptoriæ, sed jucundi mysterii sibi consciæ. Matthæus in homine intelligitur : quia circa humanitatem Christi principaliter immoratur. Marcus in leone, quia agit de resurrectione. Lucas in vitulo, agens de sacerdotio. Johannes in aquila, scribens sacramenta Divinitatis. Christus vero quem describunt, homo fuit de virgine natus : vitulus in immo-

latione, leo in resurrectione, aquila in ascensione. A Vel in homine humanitas, in vitulo sacerdotium, in leone regnum, in aquila exprimitur Divinitatis sacramentum.

Incipit Evangelium secundum Matthæum.

CAPUT PRIMUM.

Vers. 1. — *Liber generationis.* (Hier.) Hebræi voluminibus suis a principiis nomen imponunt, ut liber Genesis, etc., *usque ad* sed hic mos est in multis, maxime in prophetis, ut visio Isaiæ, subaudis hæc est.

Filii David. Ordo præposterus ne præmisso Abraham, generationis contextio interrumperetur. Horum duorum specialiter dicitur Filius : quia unus primus inter patriarchas, alter inter reges ad quos B facta est de Christo promissio, ut Judæis Christum ex lege venturum aperiret, in quo viderent vaticinia impleri.

Filii David filii Abraham. Hos duos de omnibus elegit quorum Filius dicitur Christus, ut Judæis quibus scribit, scientibus ex lege Christum venturum, appareret hic esse qui diu erat promissus, in quo viderentur impleri omnia vaticinia ; his enim solis in Veteri Testamento legitur facta promissio Abrahæ, *et benedicentur in semine tuo omnes gentes terræ (Gen.* XXII).

Abraham et David sunt duæ columnæ versantes in lege quasi in vestibulo ante ostium quod est Christus : quas ambit funiculus duodecim cubitorum, id est fides apostolorum. Amplectitur hos in C genealogia patres, de quorum medio ostium Christus aperitur credentibus.

Vers. 2. — *Abraham genuit Isaac : Isaac autem genuit Jacob.* Ab eo congrue sit generationis exordium cui promissus est primum, in quo est benedictio omnium.

Matthæus generationem incipit ad exordio promissionis. Et etiam usque in finem libri hæc agitur, ut qui ex hac generatione natus est, Deus et homo intelligatur.

Ab initio ab eo cui primum facta est promissio fidei incipit, ut in hoc patre discant cui primum facta est promissio, qui et quales esse debeant qui volunt in ejus semine benedici. Matthæus genera- D tionem descendendo incipit vel computat : quia humanitatem Christi ostendit, per quam Deus ad homines descendit. Lucas ascendendo referens formam sacramenti aperit. A baptismo enim incipiens usque ad Deum ascendit, ostendens baptizatos ascendere ad hoc, ut sint filii Dei.

Genuit. Matthæus ponit, *genuit :* qui naturæ filios tantum numerat. Lucas : *Qui fuit :* qui aliquos secundum legem vel per adoptionem filios interponit. Matthæus ponit genuit, et non generavit, forsitan ut ille cognosceretur in fine ostensus de quo dicitur : *Ego hodie genui te (Psal.* II).

Judam et fratres. Ideo solus Judas nominatim exprimitur, ut eum cognosceres qui ex ejus stirpe fuerat promissus.

Fratres Judæ memorat prætermissis fratribus Issac et Jacob : quia illi a populo Dei quasi alieni sunt repulsi : hi velut hæredes in libro vitæ scripti, et quasi patriarchæ duodecim, in quibus et numerus apostolorum signatur. Sed nominatim non exprimuntur, ne ultra numerum sacramenti generatio extendatur.

In semine prædictorum patrum Christus intravit in Ægyptum quod præsagiens inimicus populum premebat, et non feminas, sed mares interimebat, ut eum exstingueret.

De Juda Christus quem omnes gentes susceperunt : quo veniente jam Herodes alienigena principabatur.

Vers. 3. — *Judas autem.* Judas genuit Phares et Zaram antequam intraret Ægyptum in quam ambo postea cum patre transierunt.

Phares autem genuit Esrom. In Ægypto genuit Phares Esrom, et Esrom Aram, et Aram Aminadab, et Aminadab Naasson : et tunc Moyses eduxit eos de Ægypto. Naasson fuit dux sub Moyse in tribu Juda per desertum, in quo genuit Salmon. Iste Salmon fuit princeps in tribu Juda, qui cum Josue in terram promissionis intravit. Iste Salmon in terra promissionis genuit Booz de Raab.

Christus est Phares, id est divisio, quia separabit oves ab hædis. Ipse est Esrom, id est sagitta vel atrium, quia penetrat corda auditorum. Habet etiam latitudinem charitatis, qua et inimicos dilexit.

Vers. 4. — *Aram autem.* Aram *Christus electus* vel *excelsus* interpretatur : Electus de quo propheta : *Ecce puer meus quem elegi (Ose.* XI). Et alibi : *Excelsus super omnes gentes Domini (Psal.* CXII). Ipse est Aminabad, id est voluntarius, qui dicit : *Voluntarie sacrificabo tibi (Ibid.* XXXIII). Idem est Naasson, id est augurium, qui novit præterita, præsentia et futura. Vel Naasson serpentinus, quia Christus more serpentis omnes cavit insidias.

Vers. 5. — *Salmon autem genuit Booz.* Christus est Salmon, id est, *sensibilis,* quia omnia sentit. Ipse accepit Raab, id est Eclesiam de gentibus. Raab, *fames,* vel *beatitudo,* vel *impetus :* quia Ecclesia gentium esurit et sitit justitiam, et dilatata per orbem terrarum impetu doctrinæ philosophos et reges convertit. Raab ostendit coccinum in fenestra, id est in ore per confessionem Christi passionem declarat. Raab meretrix quæ nuntios Josue suscepit, quam Salmon princeps tribus Judæ sibi copulavit, significat Ecclesiam de gentibus, quæ principi ex Juda, id est Christo copulatur. Et sola cum suis salvatur, dum Jericho, id est præsens sæculum, septem muris vitiorum vallatum, septem dierum tempore tubis prædicationum circumvallatur, donec *in novissima tuba* omnes muri corruant, ei novissima mors destruatur.

Booz autem. Booz Christus de quo dicitur : *Ecce Dominus Deus in fortitudine veniet (Isa.* XL). Nota

nullam de sanctis feminis in genealogia Christi assumi, sed quas Scriptura reprehendit. Debuit enim de peccatoribus nasci, qui pro peccatoribus venerat, ut discerent sui peccata patrum sibi non obesse. Unde agnus in Pascha immolandus jussus est assumi ex capris et ovibus id est ex justis et peccatoribus generandus.

Ex Ruth. Moabitide, ut ostendat impletum vaticinium Isaiæ : *Emitte agnum, Domine, dominatorem terræ (Isa.* XVI). Per hanc semen Abrahæ ad Christum deducitur. Ecclesia de gentibus per Ruth significata, priusquam ad Booz, id est ad Christum veniret, ex patre diabolo erat.

Ruth significat Ecclesiam quæ est de Moab, id est de gentibus, quæ ex patre diabolo et petra deserti propter idololatriam de qua Deus suscitavit filios Abrahæ : oblita prioris gentis venit ad Booz, qui fortis dicitur, id est ad Christum, qui suscitat semen fratris sui, id est Moysi qui obiit sine liberis, *quia nihil ad perfectum adduxit lex (Hebr.* VII). Ruth *videns* vel *festinans*; quia Ecclesia puro corde Deum videt quæ festinat ad bravium supernæ visionis et diffluit perseverare in fide et dilectione.

Jesse autem. Pater David sæpius nominatur Isai, sed binomius fuit. Hic autem ideo dicitur Jesse : ut sciret eum venisse; de quo Isaia : *Egredietur virga de radice Jesse (Isa.* XI), etc. Hic est flos quem odorat Isaac, dicens : *Ecce odor filii mei sicut odor agri pleni (Gen.* XXVII), quia Spiritus eum abundantissime replevit.

Regem. Non quod solus in hac genealogia rex, sed quia primus rex de Juda et regum principium, propter quem et cæteri in solio regni servantur : et per istum ordo generationis decurrit ad Christum qui habet regnum David.

VERS. 6. — *David autem rex.* Mystice David, id est Christus qui Goliam, id est diabolum superavit. Ipse est manu fortis, vel visu desiderabilis. De eodem dicitur : *Dominus fortis et potens (Psal.* XXIII), etc. Et iterum : *Speciosus forma præ filiis hominum Ibid).* XLIV).

Uriæ. Uria, lux mea Dei scilicet, id est, diabolus, qui dixit : *Similis ero Altissimo (Isa.* XIV); cui Ecclesiam conjugatam Christus de solario paternæ majestatis adamavit, et pulchram factam sibi matrimonio copulavit. Urias qui est figura diaboli, *lux mea Deus* interpretatur, qui adhuc transformat se in angelum lucis, et lucem Dei se facit.

VERS. 7. — *Salomon autem.* Christus est Salomon, id est *pacificus,* quia ipse est pax nostra qui fecit utraque unum. Ipse est Roboam, id est impetus populi, qui velociter populos convertit ad fidem. *Roboam.* De isto dicitur : *Dabo ipsi Roboam tribum Judam, ut remaneat lucerna David cunctis diebus in Israel (III Reg.* XI). Quod ad litteram non potest accipi, quia nec Israel cunctis diebus exstitit, nec de David post Christum dux aliquis in Israel fuit. Sed Christus lucerna est æterna in cœlesti Israel, et ideo servatur semper. Super solium autem David dicitur sedere Christus, quia regnum David temporale figuravit æternum Christi regnum. *Abias.* Pater Dominus, id est, Christus, qui dicit : *Ego ero illi in Patrem, quia tanquam Dominus omnia quæcunque voluit fecit (Psal.* CXIII). Qui etiam est Asa, id est, attollens, quia ipse abstulit peccata mundi.

VERS. 8. — *Josaphat,* etc. *Judicans* vel *judicium Dei,* scilicet Christus qui judicat orbem terræ in æquitate. *Joram autem genuit.* Christus est Joram, id est excelsus, qui ait : *Nemo ascendit in cœlum nisi qui descendit de cœlo filius hominis qui est in cœlo (Joan.* III).

VERS. 9. — *Ozias autem.* Sub Ozia, Joathan, Achaz et Ezechia, prophetavit Isaias de Christo. Propter peccata principum claudebantur ora prophetarum. *Ezechias.* Fortis Dominus, ipse est qui dicit apostolis : *Nolite timere.* Ezechiæ cum esset sine liberis dictum est : *Dispone domui tuæ, quia morieris tu et non vives (Isa.* XXXVIII). Ideo flevit non propter longiorem vitam, cum sciret inde placuisse Deo Salomonem, quia non petiisset ampliores annos : sed quia dubitabat ne promissio Dei impleretur cum se sciret esse de genere David per quem oportebat venire Christum : et ipse erat sine liberis unde et dicebat (*Ibid.* XXXVIII) : *Non videbo Dominum Deum,* item, *non aspiciam hominem ultra,* etc. E contra credebat, quia fidelis est qui promiserat. Deus autem sententiam quam dederat, ad probationem fidei immutat, et spatium generandi dat.

VERS. 10. — *Manasses.* Obliviosus. Iste est qui quasi converso peccatori dixit : *Omnium iniquitatum ejus non recordabor (Ezech.* XVIII). *Amon,* id est *fidelis* vel *nutritius,* significans Christum de quo dicitur : *Fidelis Dominus in omnibus viis suis, qui convocat filios, ut gallina pullos suos (Psal.* CXLIV).

VERS. 11. — *Josias,* id est *salus Domini* vel *incensum.* Ille est qui dicit : *Dirigatur oratio mea sicut incensum (Psal.* CXL), etc.

Josias, rex justus, quod non filii ejus quos genuit, non in transmigratione, quia nunquam transmigravit : sed secundum prædestinationem Dei ad transmigrandum, Jechoniam et fratres ejus simul posuit, ut quorum est communis iniquitas similis sit et miseria. Jechonias præparatio Domini, quia tam patrem quam filium Dominus ad transmigrandum præparavit.

(ISID.) Veritas historiæ habet, quod duo fuerunt Jechoniæ, ut unus scilicet pater sit in fine præcedentis tesseradecadis, alter in principio sequentis. Sed mystice secundum Augustinum unus et idem est in fide præcedentis et in principio sequentis. Sed quare prætermissus est Joachim pater Jechoniæ? forsitan ut typum Christi faceret Jechoniam bis numeravit, et Joachim ne numerus augeretur prætermisit.

Omnes qui a David usque ad transmigrationem Babylonis numerantur, reges fuerunt.

Jechonias. Prior Jechonias, *resurrectio Domini,* sequens Jechonias *præparatio Domini* dicitur. Utrum-

que congruit Christo, qui est *resurrectio et vita* A (*Joan.* XI).

VERS. 12. — *Salathiel.* Petitio mea Deus, Christo convenit qui dicit : *Pater sancte, serva eos quos dedisti mihi, ut sint unum sicut et nos (Joan.* XVII).

VERS. 13. — *Zorobabel autem genuit Abiud.* Magister Babylonis, id est confusionis. Illi convenit qui mundum ab errore idololatriæ ad viam veritatis revocavit. Fuerunt viri studiosi ex Judæis dicti Heriles propter propinquitatem generis Christi, erantque Nazaræi, qui ordinem genealogiæ Christi partim memoriter, partim ex libris Dierum, partim ab avis et proavis retinentes secundum ordinem scripserunt. *Abiud,* id est, *pater meus.* Iste Christo convenit, de quo dicitur : *Ipse invocavit me : pater meus es tu (Psal.* LXXXVIII*),* etc. *Eliachim.* Dominus ressusci- B tans. Ille qui dicit : *Omnis qui videt Filium et credit in eum, habebit vitam æternam, et ego resuscitabo eum* (*Joan.* VI), etc.

VERS. 14. — *Azor.* Adjutus. Ille est qui dicit : *Ecce Deus adjuvit me, Dominus susceptor est animæ meæ (Psal.* LIII*). Sadoch.* Justus, id est Christus de quo dicitur: *Justus Dominus et justitias dilexit (Ibid.* X*). Achim,* id est, *frater meus iste.* Quis alius quam ille qui homo fieri voluit, ut possit habere fratres, de quibus diceret : *Nuntiabo nomen tuum fratribus meis (Ibid.* XXI*). Eliud,* id est, Deus meus convenit Christo qui dicit : *Deus meus ut quid dereliquisti me* (*Matth.* XXVII) ?

VERS. 15. — *Eleazar,* id est, *Deus meus adjutor.* Ille est qui ex persona hominis dixit : *Deus meus* C *sperabo in eum* (*Psal.* XC*). Mathan.* Donans vel donatus. Ille est qui dedit bona hominibus, et de quo dicitur : *Sic Deus dilexit mundum, ut Filium suum daret* (*Joan.* III).

Per hos patres Christus in mundum, et omnium horum in se gerebat officium. Et dignum est ut per eamdem lineam sanctitatis ad eum ascendamus, per quam ad nos descendere est dignatus.

VERS. 16. — *Joseph.* Apponens Christus qui Judæis gentes apposuit, qui et pater Christi dicitur, quem de sua conjuge natum adoptive suscepit : sed et putative pater dicitur. *Joseph* Matthæus dicit filium Jacob et Jacob filium Mathan. Lucas Joseph filium Heli, et Heli filium Mathat, sed Mathan et Mathat de eadem uxore Hesta nomine singulos ge- D nuerunt. Mathan, qui per Solomonem descendit, eam prius duxit, et relicto uno filio Jacob obiit, et postea Mathat qui per Mathan descendit de David, eamdem duxit et genuit Heli, sic Jacob et Heli fratres sunt uterini. Jacob autem uxorem Heli fratris sui sine liberis defuncti, ad suscitandum semen ejus, accipiens, genuit Joseph natura suum, sed secundum legem Heli filium. Quod dicitur filius nomine ejus vocari cui suscitatur, non est verum cum Booz eum quem genuit ex Ruth, non Elimelech cui suscitatur, sed Obeth vocavit.

Virum Mariæ. Quid ad Christum generatio ex David deducta ad Joseph, cum Christus non ex semine Joseph ? Sed non est consuetudo Scripturarum ut ordo mulierum in generationibus texatur ; et ideo non per Mariam, sed per Joseph inducitur, cum de una Joseph et Maria tribu fuerint. Unde et eam quasi propinquam cogebatur accipere, ne tribus in aliam se confunderet : unde etiam simul tanquam de una stirpe profitentur in Bethlehem redire cum singulis in suam civitatem.

Exemplo Mariæ liquet fidelibus conjugatis servato pari consensu continentiam posse permanere, conjugiumque vocari non permisto corporeo sexu, sed custodito mentis affectu. Unde et Joseph vir Mariæ dicitur, quia conjugium verum est ubi conservatur amoris effectus, et in Maria fructus nuptiarum invenitur.

VERS. 17. — *Omnes itaque.* Decurso ordine generationis tandem, in fine concludendo, evangelista recapitulat sub mystico numero.

VERS. 18. — *Christi autem generatio.* Sine additamento, Jesu, ponit, ut eum intelligas de quo propheta : *Unxit te Deus tuus.* Jesus, quod substantialiter illi convenit, angelo reservat, ut qui post dicturus est conceptum de Spiritu sancto, nomen ei proprium ex salvationis officio sublimius declaret. *Sic erat.* Sicut dictum est, ut ex Joseph, origo Mariæ, quæ et de David claresceret : et Christus, non ex ejus semine, ut Deus et homo, per genealogiam homo, per hoc, de virgine de Spiritu sancto Deus ostenditur. Sic, inquam, erat ut præscripta est et mox dicetur, sicut postea signis et prodigiis manifestatur, ut totus liber Deum et hominem natum demonstret : quod est credendum ut possit intelligi. Hic enim sensus deficit humanus, ubi non est natura, sed virtus : qui non credit non intelligit quod virgo peperit, quod verbum caro factum est.

Cum esset desponsata. (ORIG.) Ideo desponsata ut significaret Ecclesiam, quæ virgo est et sponsa : et ut per Joseph, etc., *usque ad* desponsatio fiebat per aliquot dies ante assiduam cohabitationem, et interim erat uxor sub custodia viri.

Antequam convenirent. Non quod postea convenerint : ut si diceremus antequam pœnituerit, morte præventus est. Non quod postea convenerint ; sed ostendit proximum tempus nuptiarum, in quo nuptiarum solemnia celebrantur.

Inventa est in utero habens. Invenit Joseph in utero habere, sed non de Spiritu sancto sciebat esse : cum postea ut dubius deliberaret dimittere eam, apostolus autem hoc addit ne interim surreperet suspicio lector. Quomodo hoc factum sit, et quo ordine, vel in qua civitate Christi conceptio sit celebrata, hoc prætermissum a Luca exponitur.

VERS. 19. — *Justus.* Per fidem, qua credebat Christum de virgine nasciturum, et voluit se humiliare ante tantam gratiam.

Quod justus erat, hoc est testimonium castitatis Mariæ, ut qui servat innocentem, justus dicatur : sed et pius dum nollet propalare, ex conscientia castitatis justus, ex timore pius. Sciebat illam esse

inculpabilem : sed unde vel quid esset ignorabat ; et ideo mediam elegit viam effugiendi, ut neque innocentem proderet, neque rei incognitæ consentiendo se reum faceret coram Deo. Vera virtus est, cum nec pietas sine justitia, nec sine pietate justitia quæ separatæ ab invicem dilabuntur.

Et nollet eam. Quam desponsaverat in conjugium ducere, ne videretur quod ignorabat celare. Vel traducere ad pœnam in qua noverat non esse infamiam, quia sciebat se eam virginem accepisse, intactam servasse.

Vers. 20. — *Hæc autem eo cogitante.* Hic docemur diu deliberandum esse in incertis, ne peccetur temeritate levitatis. *Ecce angelus Domini.* Quia sic pie cogitat, consolari meretur, et consilium suum meliori consilio mutatur. *Fili David.* Recognosce quod promissum est domui David, de qua tu es et Maria, et vide impletum in ea. *Noli timere.* Quamvis tantum sit quantum credis, et ne timeas pro reatu, sed amplectere charitatis intuitu. *Conjugem.* Conjux erat non concubitu, sed affectu, non conjunctione corporis, sed copulatione animorum.

Nota conjugem dici a prima fide desponsationis. Igitur disponsationis est, si quis permittitur aliam ducere post sacramentum sponsionis, et si nunquam debitum solvere possit.

Bene Joseph vir, et Maria conjux dicitur, cum in eo servatur affectus amoris, quod verum conjugium, et in ea sine coitu est fructus nuptiarum.

In ea natum est. De ea nasci, est in lucem produci. In ea vero nasci, est concipi, vel secundum præsentiam angeli quam habet ex Deo : cui futurum quasi præteritum, natum dicitur. *De Spiritu sancto est.* Spiritus sanctus dicitur Deus, et donum Dei, et charitas, et sola charitas eum incarnari fecit.

Vers. 21. — *Pariet.* Ne videretur Joseph non esse necessarius ei, subdit : *Pariet.* Et ita eris necessarius procurationi. *Et vocabis nomen ejus Jesum.* Idem dicit isti quod prædixerat Mariæ ut promissum Salvatorem jam venisse tam viris quam feminis repræsentet ex voce. *Ipse enim.* Nomen interpretatur.

Vers. 22. — *Hoc autem,* etc. Quod propinquo est desponsata : quod inventa est in utero habens : quod peperit virgo : quod Jesus vocatus est : quod salvat. Hoc enim ait Evangelista, quando jam omnia impleta erant.

Ut adimpleretur. Isaiæ prophetia, signum est præscientiæ Dei, quia quod dicit certum est a Deo præsciri : et ideo ab homine debet timeri. Nullum autem signum quod designat, efficit : sed tantum signat quod ostendit, sic prophetia non necessitatem eorum facit quæ prædicit, sed signum est præscientiæ Dei.

(Hier.) Non est necessitas rerum ex eloquio prophetarum, sed sola exhibitio veritatis. Prophetia non fecit necessitatem eorum quæ dixit, sed signum est præscientiæ Dei.

Prophetia alia est ex prædestinatione Dei, quam necesse est omnibus modis evenire, ut sine nostro
A impleatur arbitrio : ut hæc de qua hic agitur. Alia est ex præscientia Dei cui nostrum admiscetur arbitrium. Alia est, quæ comminatio dicitur, quæ fit ob signum animadversionis divinæ, ut fugiant a facie arcus electi, et juste pereant incauti, et non ex præscientia : quia longe aliter scitur, quam futurum comminetur.

Vers. 23. — *Ecce virgo.* Admiratur propheta Isaias, et quasi omnes de somno suscitans, ait : *Ecce virgo in utero habebit* (*Isa.* vii). Spiritui sancto præsens erat quod in tempore nondum erat. *Ecce virgo,* etc. Dicunt Judæi quod non est hoc nomen integritatis, sed ætatis puella. Sed quomodo tunc est signum ? Sensum Isaiæ sequitur, non verba. Pro concipiet, ponit : *In utero habebit* : et vocabunt, pro vocabis,
B vel vocabitur.

Emmanuel. Proprium est Christi, ut Jesus, quia cum his quos salvat, semper adjuvando perseverat.

Tribus de causis de Veteri Testamento astruit ea quæ ponit in Evangelio : pro testificatione, ut habeat testimonium a lege et prophetis : pro confirmatione fidei, quia facilius credimus cum videmus impleta quæ sunt prædicta : pro conjunctione Novi et Veteris Testamenti.

Vers. 24. — *Esurgens autem Joseph,* etc. (Beda.) Moraliter. Quisquis a Deo movetur, solvat moras, surgat a somno : faciat quod jubetur. *Fecit sicut præcepit.* Perfecta obedientia. Fecit non tantum quod præcepit angelus, sed etiam sicut præcepit. Exhibitione servitutis, et effectu amoris obediens recte dici-
C tur fecisse sicut præcepit ei. *Angelus Domini.* Non relinquitur mentiendi locus, ubi officium angelorum celebratur. *Et accepit conjugem,* etc. Ad vitandam virginis infamiam, ad celandum Salvatoris adventum, ad necessarium pueri nascentis obsequium.

Vers. 25. — *Donec peperit.* Non quod post, quod magis constat : cum multis modis cognovit Deum esse qui natus est.

Non quod postea cognoverit : sed ponitur *donec,* pro *et*, vel pro *æterno,* ut : *Donec ponam inimicos tuos scabellum pedum tuorum* (*Psal.* cix). Dicitur quod Joseph Mariam facie ad faciem videre non poterat, quam Spiritus sanctus a conceptione impleverat penitus. Et ideo non cognoscebat facie ad faciem quam desponsaverat, donec uterus evacua-
D retur : de quo hic non agitur. *Primogenitum,* etc. Primogenitum dicitur omne quod aperit vulvam, sive aliud sequatur sive non. Vel primogenitus inter omnes electos per gratiam. Proprie autem unigenitus Dei Patris vel Mariæ dicitur.

CAPUT II.

Vers. 1. — *Cum ergo natus,* etc. Quamvis Matthæus nativitatem prætermittat, tamen adventum magorum referens, breviter eam commemorat, sic dicens : *Cum ergo.* (Rab.) Quatuor hic ponuntur a prophetis roborata, nativitas, nomen, locus et tempus, etc., *usque ad* de adventu magorum Lucas tacet, et Matthæus exponit.

Bethlehem Judæ. Ad differentiam illius quæ est in Galilæa, in tribu Zabulon. Duæ enim sunt Bethlehem: Bethlehem prius dicta est Ephratha, Bethlehem domus panis, quia ibi nasciturus erat Panis vivus qui de cœlo descendit, qui ponitur in præsepio: ut irrationabiles pastos, faciat socios angelorum. Significat autem Ecclesiam, quæ est domus in qua panis vivus comeditur.

In diebus. (Hier.) Hoc non ponit tantum pro tempore, sed ut videatur impletum, etc., *usque ad* Judæi locum insinuant: tempus adventus non cognoscunt.

(Aug.) Manifestatus est Jesus non doctis nec justis: prævalet namque, etc., *usque ad* ut nullus magnus superbiret, nullus infirmus desperaret.

Venerunt. Magi, non post annum: quia tunc non inveniretur in præsepio, sed in Ægypto, sed decima tertia die. Fuerunt autem de terra Persarum ubi et Saba fluvius a quo regio nominatur, juxta quam et Arabia est, ubi Magi fuerunt reges. Qui etsi tria munera obtulisse dicuntur, non ideo non plures quam tres fuisse probantur, sed ut per eos gentes quæ ex tribus filiis Noe natæ sunt, venturæ ad fidem præfigurentur: vel tot fuerunt principes, qui multos duxerunt in suo comitatu. Ideo Magi apud Jerosolymam præcipue rogant: quia per Balaam de Israel nasciturum audierunt. Nova enim stella novum hominem indicabat. Stella, Christus quem sequi debemus, qui nisi in cordibus oriatur, rex Judæorum in Oriente non quæritur.

Vers. 2. — *Ubi est, qui natus est rex*, etc. Confusio Judæorum est, ubi Christi nativitatem a gentibus discunt, et si non credunt, inexcusabiles sunt. *Vidimus enim stellam.* Hæc stella Dominicæ nativitatis nuntia nunquam prius apparuit, sed eam tunc puer creavit, et Magis deputavit: quæ mox peracto officio esse desiit. Christum nondum loquentem muta stella prædicat, postea loquentem apostoli nuntiaverunt Judæis, tanquam ratione utentibus; substantia rationalis, id est, angelus ortum Christi nuntiavit. Magos vero primitias gentium nondum ratione utentium irrationalis, id est stella, perduxit. Pastoribus angeli, Magis stella, utrisque tamen loquitur lingua cœlorum, quia jam cessabat lingua prophetarum. Utrum stella orta sit in oriente, an ipsi ibi positi natam ad occidentem viderint, ambiguum est. Potuit enim nasci in oriente, et eos in Jerusalem perducere. Sed dum humanum quasi ex lege quærunt auxilium, divino deseruntur. Per stellam intellexerunt eum in Judæa natum, et ideo Jerusalem veniunt, ubi locum discentes tunc aggressi iter primum habent stellam præviam quam recognoscunt.

Allegorice. Stella est illuminatio fidei quæ ad Christum ducit. Dum divertunt ad Judæos, eam amittunt: quia dum a malis consilium quærunt, veram illuminationem perdunt.

(Leo.) Sequuntur tres viri superni luminis ductum et prævii fulgoris indicium intenta contempla-
A tione comitantes, ad agnitionem veritatis, etc., *usque ad* ut eos tantæ visionis mysterium non lateret, et quod oculis ostendebatur insolitum, animis non esset obscurum.

Vers. 3. —*Audiens autem Herodes,* etc. Rex dicitur, ut collatione ejus qui quæritur, hic intelligatur extraneus, quia jam defecerat proprius.

Audiens autem Herodes. Alium regem Judæorum quam se quæri, volebat enim cum esset alienigena legitimus rex videri: et ideo codices quibus genealogia texitur cremavit.

Turbatus est, etc. Vel quia exitum regni sui timet, vel propter iram Romanorum si hoc pateretur, qui decreverant ne quis rex vel dominus sine eorum consilio diceretur. Nato rege cœli, rex terræ
B turbatus est, quia nimirum terrena altitudo confunditur cum cœlestis celsitudo prædicatur.

Cum illo. Propter favorem: quia sæpe populus plus eis injuste favet, quos crudeles sustinent. Unde Salomon: *Rex* injustus *omnes ministros impios habet* (*Prov.* XXIX).

Vers. 4. — *Et congregans omnes principes sacerdotum.* Nota diligentiam inquirentis, ut si invenerit faciat quod post se velle ostendit: sin autem, excusatus sit Romanis. Explorabat etiam, si rex eorum tristes vel lætos faciat Judæos. *Ubi Christus nasceretur.* A Judæis quærit locum, a Magis tempus, ut de utroque fiat certus.

Vers. 5. — *In Bethlehem Judæ.* Locum nativitatis exprimunt, quem testimonio Scripturæ
C didicerunt, ut ipsa eorum scientia illis fieret ad testimonium damnationis, nobis ad adjutorium fidei.

Ex hoc patet, quia non ex ignorantia, sed ex cordis duritia credere noluerunt.

Vers. 6. — *Et tu, Bethlehem.* Hoc sic ponit, ut ab eis dictum est, quia etsi non verba, veritatem sensus quodammodo ponunt.

Vers. 7. — *Clam vocatis Magis.* Remotis sacerdotibus et scribis; timebat enim ne Judæi quasi ex Dei oraculo promissum occultarent, si se velle eum perimere sentirent. Ideo etiam promisit se adorare, ne quis sentiret dolum ejus: sed sine suspicione ob gratiam favoris ei renuntiarent.

Vers. 8.—*Adorem eum.* Herodes devotionem pro-
D mittit, sed gladium acuit; malitiam cordis depingens colore humilitatis. Finxit se vultu et verbis adorare eum, quem invida mente cogitabat occidere. Cujus personam repræsentant hypocritæ, qui ficte Deum quærunt, nunquam merentur invenire.

Vers. 9. — *Et ecce stella quam viderant.* Ingressi Judæam deseruntur indicio stellæ, ut cogantur ex lege inquirere. Vel divino deseruntur auxilio qui quærunt humanum. Nec decebat signum infidelibus datum apparere domesticis legis et prophetarum; quia, *si Moysen et prophetas non audiunt: neque si quis ex mortuis*, etc. Non tenuit æthereas vias: sed multum domui vicina, aliter non discernerent domum.

Moraliter. Stella est bona exhortatio ducens ad Christum. Vel potius fides quæ est mentis illuminatio, per quam ingrediens Christum videt qui est stella matutina : et eo viso gaudet gaudio et adorare non desinit.

VERS. 10. — *Gavisi sunt gaudio magno*, etc. Gaudio gaudet, qui propter Deum (qui verum gaudium est) gaudet. Addit et magno quo nihil est majus. Et valde gavisi, quia de magno potest alius plus, alius minus gaudere.

VERS. 11. — *Et intrantes domum*, etc. Tres Magi uno itinere. Deum veniunt adorare : quia in uno Christo (qui est via) inseparabilis Trinitas ab eis erat adoranda. *Puerum cum Maria matre ejus*, etc. Sæpe puer nominatur, ut eum agnoscant, de quo dictum est : *Puer natus est nobis*.

Cur non et Joseph cum Maria inventus est a Magis? Ne aliqua inde malæ suspicionis occasio daretur gentibus, quæ primitias suas statim nato Salvatore ad eum adorandum miserunt.

Adoraverunt eum. Sic confitentes Deum, quem actum esse hominem intelligunt, et moriturum quod per myrrham ostendunt.

Et apertis, etc. Fidem suam mysticis protestantur muneribus : Munera clausa, fides est cordis ; munera aperta, etc., *usque ad* vel per hæc tria in eodem Christo intimantur, regia potestas, divina majestas, humana mortalitas.

VERS. 12. — *Et responso accepto*. Sicut Moyses tacens clamabat, sic isti pio affectu interrogabant quid divina juberet voluntas. Hæc responsio non fit per angelum, sed per ipsum Deum, quia nullus alius viam reversionis instituit, nisi ille qui dicit : *Ego sum via, veritas, et vita*. Non loquitur puer ad eos, ne divinitas ante tempus revelaretur, et vera humanitas habeatur. Unde et mox in Ægyptum mittitur : quia et fides nutrienda erat ad præmium, et vita doctrinæ præparanda est ad eundum. *Per aliam viam*, etc. In hoc forma datur credentibus, ut devoti ad Deum veniant : et quod jubeat intendant, scilicet, ne ad diabolum redeant : sed per semitas virtutum ad patriam veniant, et qui ceciderunt contemnendo resurgant obediendo.

(LEO.) Adorant in carne Verbum, in infantia sapientiam, in infirmitate virtutem, et in hominis veritate Dominum majestatis, etc., *usque ad* quia quod erat in substantiis proprium, non erat in persona diversum.

VERS. 13. — *Accipe puerum*, etc. (HILAR.) Cum desponsatam eam justo significabat, conjugem nuncupavit, sed post partum mater tantum Jesu ostenditur, ut quemadmodum justo Joseph deputaretur Mariæ in virginitate conjugium, ita venerabilis ejus ostenderetur in Jesu matris virginitas.

VERS. 14, 15. — *Qui consurgens*. Joseph figura prædicatorum, qui Christum, cum matre, id est, fidem Christi, et Ecclesiæ tulerunt ad gentes, relicto Herode, id est Judæorum infidelitate. *Nocte*. Quia
A occulte per fugam ad illustrandam Ægyptum descendit, relicta nocte Judæis.

Nocte tulit in Ægyptum, quia nocte ignorantiæ his a quibus ipse recessit reliquit incredulis. Quando redit, noctis non fit mentio, quia in fine mundi, Judæi fidem tanquam Christum ab Ægypto revertentem suscipientes illuminabuntur.

In Ægyptum, et erat ibi, etc. Omnigenum Deum monstrat venerantem : quia Christus a Judæis non receptus, per prædicationem transit ad gentes. Fugit in Ægyptum sicut natus est ut corruptam repararet naturam. Sic fugit, ut fugaces revocaret. Quod fugit, sacramenti fuit non timoris, ut exemplum fugiendi daret suis. Non fugit mortem qui mori venerat : nec insidias expavit qui venerat aperire versutias
B diaboli. De hac fuga prædixit Isaias : *Ecce Dominus ascendet super nubem levem*, id est, carnem sine peccato : *ingredieturque Ægyptum* (*Isa.* XIX). Septem autem annis in Ægypto latuit.

Ex Ægypto, vocavi. In Osæa juxta Hebraicam veritatem hoc invenitur : vel in libro Numerorum, ut quidam asserunt : quia totum dispositione Dei factum est.

VERS. 16. — *Tunc Herodes videns*. Verisimile est, quod cum Herodi nihil renuntiatum esset a Magis, credidit illos fallaci stella deceptos esse, et ideo ad se non esse reversos : unde et tandiu quievit a pueri inquisitione. Deinde vulgatis his quæ in templo facta dictave fuerant, se a Magis sensit illusum, et in mortem Christi properans pueros occidit.

C Verisimile est per annum et quatuor dies a nativitate Christi Herodem in pueros desævisse : quod forsitan ideo distulit, quia Romam profectus est, vel ibi accusatus, vel ut Romanos consuleret super his quæ de Christo dicebantur. Ideo forsitan tandiu ad inquisitione pueri se continuit, ut sollicitius eum deprehenderet, neque elabi aliquo modo posset.

Occidit omnes pueros. Quam cito Christus apparuit mundo, incepit in eum persecutio : quæ figuravit persecutionem sanctorum : et dum infans quæritur, infantes occiduntur ; in quibus forma martyrii nascitur, ubi infantia Ecclesiæ dedicatur.

Figurat mors parvulorum passionem omnium martyrum, qui parvuli, humiles et innocentes occisi sunt : qui non in Judæa tantum, sed ubique passi
D sunt ab impiis, quos significat Herodes. Quod bimi : quia doctrina et operatione perfecti. Illis occisis Christus evasit : quia corpora possunt perimi, divinitas non contingi.

Et in omnibus finibus ejus. Non est contentus vastatione Bethlehem, sed adjacentia loca vastavit ; nec ullam misericordiam ætatis habuit a filio unius noctis usque ad filium duorum annorum quin omnes occideret.

A bimatu. Ideo a bimatu, ut sicut præoccupaverat Herodes fines civitatis, ita et præoccuparet alium annum. Ideo etiam a bimatu : quia timebat, ne puer cui famulabantur sidera, paulo supra ætatem vel infra speciem sibi conformaret.

VERS. 17. — *Tunc adimpletum est.* Adimpletum dicitur : quia antequam fieret legentibus erat semiplenum, quia quod in littera sonabat, aliquid futurum occulte promittebat.

(CHRYSOST.) Dicit quod stella per annum apparuit, sicut in destructione Romanorum signa apparuerunt in cœlo, quando vox angelorum audita est : Transeamus ab his sedibus.

VERS. 18. — *Vox in Rama.* Id est, in excelso longe lateque diffusa est.

Allegorice. Vel, vox Ecclesiæ de nece membrorum gementis usque ad solium superni ascendit judicis. *Vox in Rama.* Propter uxorem Levitæ fornicatione peremptam, secundum numerum tribuûm in duodecim partes divisam, omnis Israel tribum Benjamin præter trecentos viros delevit : eorum qui superfuerunt ploratus et ululatus auditus est usque Rama, qui est locus juxta Gabaa duodecimo milliario a Bethlehem. *Audita.* Exaggerat, ut hyperbolice Rachel jam mortua, dolentis affectu filios jam flere dicatur. Unde per hoc de Chaldæis historia texitur quod similis esset ab eis cladi priori populo Judæorum futura vastatio. Sed verius revelante per evangelistam spiritu, prophetia de nece puerorum accipitur. Dicit ergo, quod tunc completum sit quod dictum est, quia etsi ad imminentem captivitatem sermo prophetiæ respicit, tamen in eo sicut in umbra, futura veritas cædis infantium pronuntiatur.

Rachel. Quia sepulta est juxta Bethlehem, et ex terreno corporis hospitio matris nomen accepit. Vel quia multi de Benjamin et Joseph occisi sunt. De Rachel natus est Benjamin, ad cujus sortem non pertinet Bethlehem, sed ad tribum tantum Juda. Sed quia contiguæ tribus sunt Juda et Benjamin in finibus Bethlehem, multi quoque de tribu Benjamin occisi sunt.

Nota quod melius per Rachel (quam si per Bethlehem plorasse diceretur) figura sacramenti innuitur, quia per eam in omnibus schema Ecclesiæ commendatur, quæ plorat non tam morte translatos, quam supplicio peremptos. *Rachel.* Id est Ecclesia, suos teneros agnos plorat peremptos : neque vult consolari in præsenti, quia non sunt : sed omnem spem et consolationem ad æternam transmitit vitam.

Plorat Ecclesia, et non vult consolari hic : quia filii sui non sunt de hoc mundo. Vel plorat : quia dum parit, justitiam habet unde dicitur : *Vos plorabitis*, etc., sed additur consolatio : *tristitia vestra vertetur in gaudium* (*Joan.* XVI).

VERS. 19. — *Defuncto autem Herode, ecce,* etc. Quia sopita Juædorum perfidia, et Helia et Henoch prædicantibus, Judæa verbum Dei recipiet.

Defuncto rege illico complices ejus pereunt, sic cessante persecutione Ecclesiæ ad cœlestia invitatur.

VERS. 20. — *In terram.* Non determinat in quam partem, ut dubitante Joseph angelus revertatur : et frequenti ejus allocutione Joseph certior reddatur. Quia non distinxit in quam partem, ideo Josephus intellexit Judæam quæ dignior pars regni erat. *De-* A *functi.* Tradunt quidam quia fecit Herodes super funus suum nobiliores Judæorum occidere, ut sic cogeret Judæos mortem suam flere.

VERS. 21. — *Qui consurgens.* Allegorice. Joseph gerit figuram apostolorum, quorum officio Christus circumfertur. Apostoli primum venerunt in terram Israel : quia primum prædicaverunt Judæis. Sed pro Herode, id est, manente hæreditaria infidelitate, metuunt et recedunt admoniti gratiam gentibus prædicare, et ad eas Christum transferre.

Nominata terra Israel visum est Joseph non alicubi talem puerum debere habitare, nisi in Jerusalem ubi erat templum et celebratio prophetarum. Tamen angelus intelligi voluit Galilæam, quam et Judæi incolebant, quod ostendit sic fuisse prædestinatum, quia Nazareus vocabitur. B

VERS. 22. — *Timuit illo ire.* Si timuit Judæam pro Archelao hærede paternæ crudelitatis, cur non et Galilæam, ubi Herodes alius frater ejus regnabat ? Quia Archelaus post patrem monarchiam totius regni obtinuit : sed insolescens a Tiberio Cæsare dejectus est Lugdunum in exsilium, et tunc divisum est regnum in quatuor tetrarchias, quarum unam, id est Galilæam, Herodes frater ejus obtinuit.

Quæritur : quare non timuit Joseph ire in Galilæam sicut in Judæam, cum et ibi regnaret Archelaus ? Sed melius potuit in Nazareth (quæ remota erat) latere quam in Jerusalem, ubi erat caput regni et assiduus Archelaus.

Secessit in partes. Quod Christus illuc non transfertur ubi regnabat Archelaus significat, quia illis C abscondetur Christus, in quibus regnabit Antichristus.

VERS. 23. — *Nazareth.* Nazareth *germen novellum* vel *flos campi* interpretatur, de cujus radice germinis sanctus sanctorum ad significandum æternitatis suæ substantiam ascendisse legitur. Sicut ergo eligit tempus quo nasceretur et locum, ita et civitatem in qua coalesceret : cujus nomen judicio est, quod ipsa sanctitas, in sanctitate nutritus, sanctus sanctorum recte dicitur : unde et discipuli ejus prius Nazaræi dicti sunt, sed postea a Christo Christiani vocati sunt.

Nazareth Galilææ quo transfertur, partem ejusdem gentis quæ fidem susceptura erat, significat, unde *flos* interpretatur : quia Ecclesia quo ardentius a terrenis ad cœlestia transmigrat, eo magis virtutum flore et germine abundat.

D *Per prophetas.* Prophetas pluraliter dicit, quia non habemus fixum de Scriptura exemplum : ostendit sensum non verba se sumpsisse. Vel eisdem verbis in Isaia juxta Hebraicam veritatem : *Nazaræus de radice ejus ascendet* (*Isa.* XI).

CAPUT III.

VERS. 1. — *In diebus autem.* Præterit multa, et transit ad prædicationem Joannis. *In diebus.* Non solum pueritiæ annos, sed omnes usque ad prædicationem Joannis comprehendit, id est, cum fere esset triginta annorum. Lucas significantius temporat exprimit : Anno quintodecimo imperii Tiberii Cæsaris. *Prædicans.* Manifestavit se qui prius siluerat, bapti-

zando, viam præparans Domino. *In deserto Judææ.* Quia Judæi a Deo deserti erant, quibus necessaria est pœnitentia, ut redeant.

VERS. 2. — *Pœnitentiam* Hoc præco nuntiat, quod post per seipsam Veritas; pœnitentia præcedit sequitur promissio regni : qui vere pœnitet, in se præteritos errores, deindeerigit animum ad cœleste regnum. Si gratis in baptismo fit remissio, cur prædicatur pœnitentia ? Sed triplex est modus pœnitentiæ. Primus, errores et omnia mala ante baptismum abrenuntiare et condemnare : quod necesse est ad Christum venturis. Secundus, post baptismum lapsos per pœnitentiam revocari. Tertius, quo sancti quotidie a talibus purgantur peccatis sine quibus vita non agitur.

Pœnitere est ante acta deflere, et deflenda non committere. Pœnitentibus regnum cœlorum adesse, dicitur. Non terrena, ut in veteri lege : et hoc per obedientiam Christi. Et hoc regnum cœlorum primus Joannes prædicavit : *Pœnitentiam agite.* Prima virtus est, per pœnitentiam perimere veterem hominem, et vitia odisse : quod qui non facit, non modo virtutes non comprehendit, sed nec etiam supplicia fugit. Pœnitentiæ virtus timore concipitur, qui est initium sapientiæ. Pœnitentia a puniendo, qua quisque punit quod illicite commisit.

Pœnitentiam agere est dignos fructus pœnitentiæ facere. *Regnum cœlorum.* Id est Christus, per quem sancti regnant in cœlestibus. Vel Evangelium, quo invitat ad regnum.

Appropinquavit enim, etc. Nisi appropinquaret, nemo redire posset : quia infirmi et cæci via (quæ est Christus) carebant : quam parans Joannes pœnitenti anteponit.

VERS. 3. — *Vox clamantis.* Joannes vox, Christus verbum qui clamat in Joanne : Nullum verbum sine voce auditur, nec vox sine intelligentia verbi valet. Vox viam verbo præparat, ut recipiatur. Unde : *Paravi lucernam Christo meo* (*Psal.* CXXXI).

In deserto. Forma pœnitentibus : locus conversationis, non frequentia hominum, sed desertum. Vestitus non mollis ad fluxum, sed asper : victus tenuis et insitatus.

Typice, desertum significat sanctorum vitam a mundi illecebris segregatam.

Viam Domini. Via Domini ad cor dirigitur, cum sermo ejus diligenter auditur.

VERS. 4. — *Ipse autem Joannes.* Qui pœnitentiam prædicat, habitum pœnitentiæ prætendit. In eo vilitas vestis et cibi laudatur, quorum usus in divite arguitur.

Ipse autem Joannes in semetipso erudit pœnitentes, et formam vitæ exhibet in deserto habitans, de locustis vivens, pilos cameli vestiens.

Servus Dei non debet habere vestimentum ad decorem vel ad delectationem, sed tantum ad tegendam nuditatem. Inde Joannes pilis vestiebatur.

VERS. 5. — *Tunc exibat ad eum*, etc. Quia nisi quis a malis exeat, non abluitur. Unde apte sequitur : *Baptizabantur ab eo in Jordane :* qui *descensio* inter-

A pretatur, quia de superbia veteris hominis ad humilitatem, confessionis et emendationis descendebant. Jam tunc enim baptizandis exemplum dabatur confitendi peccata et promittendi meliora.

VERS. 6. — *In Jordane.* Quia in eo figura baptismi præcessit, et ex nomine descensum de superbia exigit, quod congruit baptizatis. *Confitentes.* Confessio peccatorum, conscientiæ est testimonium timentis Deum. Qui enim timet judicium Dei, peccata non erubescit confiteri. Perfectius timor solvit omnem pudorem. Confessio peccati pudorem habet, et ipsa erubescentia est gravis pœna. Ideoque jubemur confiteri peccata, ut erubescentiam patiamur pro pœna. Nam hoc ipsum pars est divini judicii.

VERS. 7. — *Multos Pharisæorum*, etc. Hi sunt ex
B hæreticis Judæorum, et Pharisæi observationum et traditionum præferunt justitiam. Unde et Pharisæi, id est, divisi a populo per privatam justitiam dicuntur. Sadducæi, id est justi : vindicant enim sibi quod non sunt : hi negant resurrectionem, dicentes animam interire cum corpore : quinque libros Moysi recipiunt, prophetas respuunt. Hos venientes ad baptismum Joannes increpat : quia maxime indigebant correctione et pœnitentia.

Progenies viperarum, etc., id est, venenati venenatorum filii : quia bonis invident eosque persequuntur, proximos lædunt ut patres eorum.

Vipera patrem suum occidit, sic Judæi prophetas qui erant patres eorum.

VERS. 8. — *Facite ergo fructus dignos.* (BEDA).
C Quasi diceret : Quare prius venena non deponitis, ut sic ad baptismum, etc., *usque ad* gratia est quæ sentit, sentiens quærit sanctitatem.

VERS. 9. — *Dico enim.* A carne retrahit, ut cogitent opera prædestinationis Dei. Prima sunt rudimenta fidei, credere Deum posse quidquid voluerit, ut omnia qui de nihilo creavit, possit de lapidibus vel de pulvere filios Abrahæ formare. *De lapidibus.* Demonstrative ad illos lapides quos Josue de Jordane transferre fecit, ad quos quasi digitum extendens ait.

Josue duodecim lapides de medio Jordanis in terram transportari fecit, et alios ex terra in eodem alveo restitui : per quos excæcatio Judæorum et gentium ad lucem transformatio præsignatur.

D Vel gentiles lapides vocat : et est sensus : Ne gloriemini de semine carnis : quia hi tantum sunt filii Dei, qui per gratiam sunt illuminati et interius suscitati. Suscitare signanter dicit, quia Christus Saram, id est Ecclesiam, accepit, et suscitat per gratiam filios Abrahæ defuncto sine liberis, ne tantus patriarcha privaretur promissis. In cujus rei præsagium olim Deus de Sara genuit filium.

VERS. 10. — *Jam enim securis.* Ne autem viderentur immunes, si se a talibus sacramentis separarent, comminatur. *Securis.* Christus, qui ex manubrio constat et ferro, id est, humanitate qua tenetur, et divinitate quia incidit. *Posita est :* quia etsi per patientiam exspectat, videt tamen quid est facturus.

Ad radicem. Id est, finem Judaici populi, ut auferat de terra viventium eos qui in Christo non credunt. Vel, securis, sententia judicii, vel prædicatio Evangelii. *Ad radicem.* Nota non ad ramos, sed ad radicem. Cum enim filii malorum tolluntur, quid aliud quam rami infructuosæ arboris abscinduntur ? Cum tota progenies simul cum parente tollitur, arbor radicitus absciditur, ne quid remaneat unde iterum aliquid germinis oriatur. Radices sunt cogitationes, quibus plantati, vel sursum cœlo sustolluntur, vel ad ima inferni mittuntur. Arbor humanum genus ; hujus rami, alii sunt aridi, id est, pagani incendio apti. Alii virides, sed sine fructu : ut hypocritæ, qui speciem sanctitatis prætendunt, sed intus vacui : alii fructuosi, sed venenosi, id est hæretici : qui prædicando fructum pariunt, sed mortalem. Alii id est, catholici, qui bonum fructum ferunt. *Omnis ergo arbor*, ut gentiles, hypocritæ, qui nullum, et hæretici, qui malum.

VERS. 11. — *Ego quidem.* Ne videatur sua auctoritate minari, incipit aperire quantæ sit dignitatis : cujus præsentia comminatur, vel cujus beneficii persuadet : *Ego quidem baptizo vos in aqua.* Tantum corpora lavo, quia peccata solvere nequeo, ut sicut nascendo, prædicando, præcurro sic baptizando : ut pœnitentes, quos ego hoc signaculo ab impœnitentibus discerno, ad baptismum Christi dirigam. *Post me venturus est.* Et si moneo dignos fructus pœnitentiæ facere, superbiam abjicere : non tamen possum a peccatis solvere. *Fortior me est.* Quia ego baptizo in pœnitentiam, ille in remissionem. Ego spiritum habeo, ille dat. Ego regnum cœlorum prædico, ille dat.

Cujus non sum, etc. Alii scribunt : Cujus non sum dignus corrigiam calceamenti solvere. Potuit autem Joannes utrumque dicere, vel contextim vel diverso tempore : ut alius evangelista hoc, alius illud assumere. Omnes tamen verum narraverunt. Intendit autem in hoc ostendere excellentiam Christi et suam humilitatem.

Vel secundum allegoriam. Calceamentum est incarnationis mysterium ; corrigia, mysterii ligatura. Non ergo valet Joannes corrigiam solvere, quia incarnationis mysterium non sufficit investigare. Vel Non sum dignus solvere corrigiam calceamenti, ejus, id est, nomen sponsi mihi non usurpo, nec sponsus credi vel dici, sed amicus sponsi volo. Mos enim erat ut si quis eam quæ sibi competeret accipere in uxorem nollet, ille ei calceamentum solveret qui ad hanc sponsus jure propinquitatis accederet. Joannes ergo, qui non sponsus, ait : Non sum dignus, etc. Ac si dicat : Ego redemptoris vestigia non valeo denudare : quia nomen sponsi non mihi usurpo.

Vel simpliciter se humiliat, vel Evangelii sacramenta non est dignus circumferre prædicando, quod non sibi deputatum, apostolis est commissum. Non sum dignus explicare naturam Divinitatis ad humanitatem. Vel, non sum dignus Evangelii prædicatio-

A nem portare, vel nomen sponsi usurpare. Joannes ut purus homo spiritum dare non poterat, quo remittitur culpa. Christus vero dat, quia Deus : et baptizat in verbo, de quo dicitur : *Et vos mundi estis propter verbum quod locutus sum vobis* (*Joan.* XV); et alibi : *Mundans eos lavacro aquæ in verbo vitæ sanctificatæ (Ephes.* V).

In spiritu sancto. Vel spiritu sanctificationis, et igne, id est probatione tribulationis. Vel spiritu in præsenti abluit : post si quæ macula surrepit, igne purgatorio ad purum exuret : quod de levioribus credendum est peccatis. Unde in Levitico, super altare semper ignis missus de cœlo ardebat, id est, ignis divini amoris, qui omnes in Christo (id est, qui super altare offeruntur) quasi rebaptizat et exu-

B rit carnis eorum vitia.

VERS. 12. — *Cujus ventilabrum.* Ventilabrum in manu est examen judicii quo discernuntur leves et vacui a fructu boni operis. *In manu*, quia Pater non judicat quemquam, sed omne judicium dedit Filio. *Permundabit*, id est, quotidie a variis tentationibus mundat. Vel, *Permundabit*, dum ob manifesta peccata perversus de Ecclesia ejicitur, vel post mortem damnatur. *Paleas autem.* Paleæ de origine unde et triticum oriuntur, id est de semine, zizania vero de diversa. Paleæ ergo sunt qui fidei sacramentis imbuuntur, sed solidi non sunt : zizania vero qui et opere et professione secernuntur ab electis. De his dicitur : *Qui non credit, jam judicatus est*, et ideo non fit hic mentio de illis. *Inextinguibili.* Quia non

C exstinguetur neque exstinguet cruciatos, sed æternaliter puniet. Dicitur autem ad differentiam illius de quo dicitur : *Igne nos examinasti (Psal.* LXV), etc.

VERS. 13. — *Tunc venit.* Quando Joannes prædicabat et baptizabat, scilicet quando Jesus triginta erat annorum, ostendens nullum debere sacerdotem vel prædicatorem fieri nisi utilis ætatis. Sicut Joseph tricenarius regnum Ægypti suscepit. David regnum ea ætate inchoavit : Ezechiel prophetiam promeruit. Venit Jesus his de causis ut baptisma Joannis comprobaret, et ut (quia homo erat) omnem impleret justitiam et legis humilitatem : et ut aquas sanctificans, per columbam in lavacro, adventum Spiritus sancti ostenderet. Venit enim non necessitate ablutionis, sed ut nemo quantumlibet sanctus

D baptismi gratiam superfluam judicaret. *A Galilæa in Jordanem.* Galilæa, transmigratio : Jordanis, descensus. Qui ergo vult baptizari transmigret a vitiis, et descendens humilietur.

VERS. 15. — *Sine modo.* Sine modo me a te baptizari, ut postea quod a me quæris in spiritu baptizeris. Sicut enim decet dare exemplum implendæ omnis justitiæ, ut discant omnes neminem sine unda baptismi esse perfectum.

Tunc dimisit. Cum tali ordine cognovisset implendam justitiam. Dimisit, quia vere est humilitas, quam non deserit comes obedientia.

Spiritus in momento eum docuit, quod prius nesci-

vit : et ideo quod prius timuit humiliter, devotus implevit.

Vers. 16. — *Baptizatus autem.* Christus aquas baptismi sanctificavit : quia cujus est creare, ejusdem est et sanctificare.

Sicut homo constat duobus, id est, corpore et anima, ita duobus renascitur : aqua quæ purgat sordes et consepelit Christo : et igne spiritus quo conflagranti ad cœlum rapimur. Sic Ecclesia post baptismum culmen virtutum quibusdam incrementis appetit, ut Christus baptizatus de aqua ascendit. Sic post baptismum ascendunt, qui ad virtutes proficiunt : et qui prius carnales et filii Adæ, fiunt spirituales et filii Dei.

Aperti sunt, etc. Et hoc ad impletionem justitiæ. Non enim tunc primum sibi patuere cœlestia vel Spiritus sanctus est datus : sed nobis per acceptum baptismum aditum cœli patere, et Spiritum sanctum dari monstravit. Quod enim cœli aperti, quod Spiritus sanctus venit, quod vox Patris insonuit, etc., hæc mystica insunt nobis.

Patet renatis aditus in cœlum per Christum, qui per Adam clausus fuit.

Sicut columbam. Verum corpus formatum ad horam habuit in specie columbæ : quia aliter spiritus ab hominibus videri non posset sicut columba, non quia vera columba esset, sed quia spiritus in corporali specie, non tamen ipse corpus. Ita de hac figura sentitur sicut de aliis in quibus Deus apparuit : quæ expleto officio resolvebantur. Bene spiritus in columba quæ simplex et mansueta descendit, ut et suæ naturæ simplicitatem, et cum in quem descendebat, mitem misericordiæ præconem datoremque indicaret. Similiter omnes baptismo renati septem virtutibus in columba significatis debent repleri. Columba a malitia fellis est aliena, in quo prohibemur ab ira. Nullum ore vel unguibus lædit, in quo notatur innocentia. Nec minimas aviculas invadit, in quibus aliæ aves se et pullos suos nutriunt : in quo prohibemur a rapina. Puro pascitur grano : in quo notatur abstinentia, alienos tanquam pullos suos fovet, ecce charitas. Gemitum dat pro cantu, ecce compunctio. Super aquas sedet ut accipitrem prævisa in aquis umbra declinet : ecce sollicitudo. In columba super Dominum spiritus apparuit : quia venit nos per mansuetudinem colligere. Super discipulos in igne quos ad consumendam rubiginem peccati contra seipsos veniebat accendere. Adam peccando cœlum amisit, Christus a Spiritu sancto per columbam glorificatus apparuit : flammam vibrantem quæ viam prohibuit aqua baptismi exstinxit : quia aqua est contraria igni.

Complacui. Id est, bene placitum meum constitui, ut tu in quo nihil nisi bonum placeas, et per te alii non in se, sed in te, id est, tibi fide et claritate uniti placeant.

CAPUT IV.

Vers. 1. — *Tunc Jesus.* Post baptismum, quia nulla est mora a tentatione : Ut mox doceat baptizatos de mundo exire, in quiete Deo vacare : sic filii Israel post transitum maris per desertum ascendunt, et manna comedunt donec veniant ad terram promissionis. *Tunc Jesus ductus est*, etc. (Rab.). Hic est ordo rectæ conversationis, ut post acceptam Spiritus sancti gratiam contra diabolum arctius accingamur : ea via Samaritanus descendit, quia carne indutus easdem tentationes sustinuit.

Spiritui Sancto, qui quos replet ad pugnam mittit fortes. Sine hoc spiritu qui ad pugnam vadit, cito cadit. *Ut tentaretur a diabolo.* Non tentatur a diabolo, nisi quia ad desertum exierit, id est, bono studere cœperit.

Vers. 2. — *Et cum jejunasset.* (Beda). Jejunat ut tentetur, tentatur quia jejunat, et exemplum jejunandi nobis dat, etc., *usque ad* et sic quandiu hic sumus, semper peccata ploremus : quia hoc numero præsens vita ostenditur.

(Leo.) Dum per varias actiones vitæ hujus sollicitudo distenditur, necesse est de mundano pulvere, etc., *usque ad* ut in cujus sumus resurrectione conresuscitati, in ipsius inveniamur passione commortui.

Postea esuriit. Hoc est vere humanitatis : et per hoc est occasio tentandi. Latet potestas, patet infirmitas.

Vers. 3. — *Et accedens.* Quia esuries est signum infirmitatis. Et sic nobis in abstinentia non deest tentatio. Per exteriorem infirmitatem Christum tentat in quo nullam legem peccati inveniebat. *Si Filius Dei es.* Aliud horum explorantis est, aliud tentantis, dum Deum confiteri videtur, et hujusmodi illudere conatur. Sic enim tentat ut exploret quod veretur. Sic explorat, ut tentando decipiat. *Si Filius Dei es.* Noverat Filium Dei venisse in mundum, seu per prophetas seu per angelos nuntiantes, seu per Joannem demonstrantem : sed quia humilia in eo videbat, quod de Deitate suspicatus est, ex superbia ei in dubium venit. Unde et callide exquirit : Nec indignum fuit Christum tentari qui venerat occidi, ut tentationes superando nobis potestatem daret superandi tentationes, sicut sua morte abstulit nostram mortalitatem.

(Rab.) Christus non nisi post baptismum se tentari permisit, insinuans ad se euntes graviores passuros, etc., *usque ad* Christus vero sola suggestione tentatus fuit : quia delectatio peccati mentem ejus non momordit.

Vers. 4. — *Scriptum est.* Non utitur potestate, sed Scripturarum auctoritate, docens nos magis doctrina quam miraculis pugnare. *Non in solo pane vivit homo.* Quasi : Persuasio tua tentatio est : quia agis de cibo corporis, et non de cibo mentis. Inferior pars hominis pane sustentatur, alia verbo Dei reficitur : quia vero agis de inferiori, patet quod tentator sis. *Sed in omni verbo*, etc. Omne verbum charitas, in qua complentur omnia quæ procedunt de ore Dei, quia cujuscunque ministerio dicantur, non ejus sunt, sed Dei : sed si adversum quid inseritur, hoc non est

Dei. De uno verbo, id est, sapientia Dei procedit quidquid loquuntur sancti qui sunt os ejus.

Vers. 5. — *Tunc assumpsit.* Prima et ultima tentatio in deserto, media quoque historialiter, ultima fuit postquam regressus est Jerusalem. Quia Matthæus non secundum ordinem historiæ, sed secundum tentationem Adæ prosequitur : Lucas vero ut res gesta est.

Qui ex responsione Christi victus et incertus remansit : post primam ad secundam accessit tentationem.

Quod permisit se assumi, non infirmatas fuit, sed patientia : in diabolo vero non virtus, sed superbia.

Nota hæc omnia corporeis sensibus esse completa. Nec mirum si se permisit circumferri : si sic accipitur assumptio, qui permisit se crucifigi.

Supra pinnaculum. (Rab.) In Palæstina desuper plana erant tecta, et ibi erat sedes doctorum, unde, etc., *usque ad* ostendit ut cuicunque bona et alta imperanti obediamus, sed præcipitare volenti contraeamus.

Si filius. (Beda.) In omnibus tentationibus hoc agit, ut intelligat, etc., *usque ad* in specie hominis diabolum apparuisse verisimile est.

Mitte. Hæc vox convenit illi, qui omnes præcipitare satagit : in quo infirmus ostenditur, quod nulli nocere possit, nisi prius ille se deorsum miserit. Suggerebat enim, ut aliquo signo exploraret quantum apud Deum posset. Sed nemo debet tentare Deum, quando habet ex humana ratione quid faciat. Unde quamvis omnia posset, ait tamen suis : *Si persecuti vos fuerint in civitate ista, fugite in aliam.* Et ipse idem fugit et abiit et latuit. Nunc autem poterat aliter de templo descendere, quam per jactantiam se præcipitare. Postquam deficit humana ratio, commendet se homo Deo, non tentando, sed devote confitendo.

Quia angelis suis mandavit de te. (Beda.) Quod bene dicitur de corpore, diabolus male interpretatur de capite, etc., *usque ad* sed de auxilio angelorum quasi ad infirmum loquitur, de sua conculcatione tacet.

Vers. 8. — *Iterum assumpsit.* Hæc tentatio ordine præcessit, sed narratur præpostero, secundum quod factum est Adæ.

Ostendit, etc. Non quod visum ejus qui omnia videt ampliaverit, sed vanitatem mundanæ pompæ quam amabat, quasi speciosam, etc., *usque ad* Non quod eam concupiscentiæ oculo intueretur sicut nos, sed sic hæc ostensio fuit in mente, sicut medici vident morbos sine læsione.

Vers. 9. — *Hæc omnia tibi dabo.* Hæc de arrogantia dicit : non quod totus mundus suus sit.

A principio quod Dei erat ut sibi usurparet diabolus laboravit : unde ut in eis coleretur, idola invenit. In his tribus notantur gula, avaritia, superbia.

Rab. Lucas avaritiam mediam ponit, ultimam su-
A perbiam, etc., *usque ad* in his tribus omnia genera tentationum comprehenduntur.

Vers. 10. — *Scriptum est.* David Goliam tribus lapidibus de torrente prostravit, et Christus diabolum tribus testimoniis de lege. *Dominum Deum tuum.* Hoc vel ad diabolum dicitur : non quia ex devotione sit impleturus sed ut, econtra, quam ipse moliebatur scriptum ostendatur quod non ipse, sed Deus sit adorandus : vel, non diabolo, sed sibi secundum humanitatem et cuilibet homini hoc præceptum esse insinuat. Similiter, et illud : *Non tentabis Dominum Deum tuum*, scilicet Filium et Patrem et Spiritum sanctum, qui est unus Deus. Deus adoratur, et specialiter ei propter se servitur.

Hic ostenditur, quod homo Christus, ut Deus et
B Dominus sit adorandus ex debito.

Servies. Græce λατρεύσεις : λατρεία enim servitus dicitur. Servitus communis Deo et homini et cuicunque, Græce δουλεία dicitur. Illa vero quæ soli Deo debetur, latria dicitur : unde idololatria, quæ quod soli Deo debet, idolis dat.

Nota diabolum in his vinci in quibus Adam vicit. Quem de gula tentavit, dum de ligno vetito gustare rogavit. De vana gloria, cum dixit (*Gen.* iii) : *Eritis sicut dii.* De avaritia, cum ait : *Scientes bonum et malum.*

Vers. 11. *Accesserunt.* Non quasi tunc primum adeuntes, sed agonem Domini procul aspicientes, ne videatur eorum præsidio eguisse vel vicisse. Sed ut ille victus abiit, parati ad obsequium venerunt. Sic-
C ut in hoc agone militia nostra præstruitur, ita in obsequium angelorum gloriosa remuneratio docetur.

Vers. 12. — *Cum autem audisset.* (Rab.) Hic Matthæus, sicut Marcus et Lucas, prætermittit primum adventum Domini in Galilæam, postquam, etc., *usque ad Hoc fecit initium signorum Jesus.* Et iterum : *Nondum Joannes missus erat in carcerem.*

Joannes, etc. Quod erat propter Evangelium. Jesus hoc idem perfectius prædicans ad tempus cedit et fugit, ut sit exemplum suis. *In Galilæam.* Duæ sunt Galilææ : una dicitur Judæorum, altera gentium propter inhabitationem gentium, quam partem dedit Salomon regi Tyri qui gentes ibi posuit.

Vers. 13. — *Nazareth.* (Rab.) Unde Christus Na-
D zaræus dicitur, vicus est in Galilæa juxta montem Thabor, etc., *usque ad* quia in medio gentium ad dilatandum verbum Dei fortiter consistit, ut credentibus refugium periclitantibus ostendat fidei portum.

Vers. 15. — *Terra Zabulon.* (Id.) Quod primo positum est prætermittit evangelista; scilicet : *Primo tempore alleviata est terra Zabulon et terra Nephtalim* (*Isa.* ix) : sicut et quod in medio est, etc., *usque ad* sed pro figura eorum qui vocandi sunt de gentibus, ea quæ gentium est hic memoratur.

Vers. 16. — *Populus.* (Aug.) Populus iste qui prior ductus est in captivitatem, et in tenebris vitiorum erat, prior lucem prædicationis Christi vidit. Deinde

in omnes Evangelium disseminatum est. Unde sequitur : *Habitantibus in regione.*

Umbræ mortis. Mors est in inferno. Umbra hujus mortis sunt peccata, quæ nunquam sine morte. Qui ergo vult fugere mortem, vitet umbram.

Vers. 17. — *Exinde.* Postquam baptizatus est. Baptismus idoneos facit ad prædicandum. *Exinde*, id est, tradito Joanne : quia lege desinente sequitur Evangelium, ut auroram sol. Humilis magister qui doctrinam discipuli non impedit, sed exspectat donec consummet cursum suum. In quo docet, ne quis ab inferiore persona sermonem contemnat. Unde Apostolus. *Si cui revelatum fuerit, prior taceat.*

Pœnitentiam agite. Eadem quæ præco prædicat : ut ostendatur non alius quam qui in voce clamaverat. Christus enim verbum quod clamat in Jordane organo et in omnibus qui ab initio aliquid divinitus dixerunt : et tamen iste solus vox, quia per eum præsens verbum ostenditur quod alii longe nuntiaverunt. Inter enim vocem et verbum nihil est medium, sed ut vox sonuit, mox verbum percipitur : sicut Joannes clausus destitit : Christus virtutibus claruit. Unde Joannes est figura prophetarum et legis, qui vere sunt vox clamantis sapientiæ Dei, quorum Joannes est finis, quibus cessantibus solum verbum, quod in eis sonuerat, per se ostenditur.

(Rab.) Hæc prædicatio Christi in Capharnaum coruscantibus miraculis incepta, dicitur, etc., *usque ad* Baptista incarcerato prædicare incepit.

Vers. 18. — *Qui vocatur Petrus.* Vel quando primum Andræas adduxit eum, hoc nomen inditum est ei, dum dicitur : *Tu vocaberis Cephas* (*Joan.* I), quod interpretatur *Petrus* : quanquam hic videtur de futuro promittere. Vel quando confessus est : *Tu es Christus Filius Dei vivi*, dictum est ei : *Tu es Petrus et super hanc petram ædificabo Ecclesiam meam* (*Matth.* XVI).

(Beda.) Petrus, *agnoscens* : Andræas, *virilis* : quod doctoribus convenit : quia hi soli, etc., *usque ad* quia vero primus homo inobediens exivit, secundus obediens ingressus est. (Rab.) Matthæus dicit post habitationem Capharnaum discipulos vocasse. Joannes dicit, etc., *usque ad* ante autem quam veniret Jesus in Cana Galilææ, Andræas Petrum adduxit, sed nondum discipuli.

Mittentes rete. Quia quos sæpe terrenis lucris inhiare considerat, cœlestibus desideriis advocat, et per eos retibus Evangelii, alios de profundo iniquitatis eripit, unde subdit : *Venite post me, et faciam vos fieri piscatores hominum* (*Joan.* I).

Vers. 19. — *Piscatores.* Piscaturus per piscatoria vadit loca.

Mystice. Cum incarnatus carnem suscepit, divinitus vidit in mari mundi spirituales piscatores : et aliis quid essent ostendit, quos ab æterno prævidit.

Vers. 20. — *Continuo.* Perfecta obedientia est sua imperfecta relinquere. Relictis retibus : quia et

A si postea resumunt, non cupiditate et proprietatis amore. In his datur forma volentibus sequi. Mutatur intentio non piscatio, mutantur retia in doctrinam, cupiditas in amorem animarum : fit mare sæculum, navis Ecclesia, pisces boni et mali homines.

Vers. 21. — *Vidit alios duos.* Ecce in his quatuor numerus evangelistarum præfiguratur, qui animas a mundo extrahunt de quatuor partibus mundi.

Bini et bini vocantur, quia charitas non nisi inter duos est. Vocatio dicitur : Vel secundum electionem gratiæ. Unde dicitur : *Quos vocavit* (*Rom.* VIII), etc. Vel secundum illud : *Multi sunt vocati* (*Matth.* X).

(Aug.) Quæritur quomodo Mathæus et Marcus dicant binos vocasse Jesum : primo Petrum et Andræam, etc., *usque ad* ideo autem piscatores illitteratos misit prædicare, ut fides in virtute Dei, non eloquentia hominum putetur. B

Zebedæi et Joannem. Zebedæus fugitivus, id est, diabolus. Jacobus, supplantator qui adjuvatur a Joanne, id est, a gratia Dei. *Et vocavit eos. Illi autem*, etc. Vocavit et alios, sed sufficit nominare istos.

Vers. 23. — *Et circumibat Jesus totam Galilæam.* Coadjutoribus vocatis prædicationi insistit, docens impigrum esse debere doctorem. *Docens in synagogis.* Docens de moribus, vitæ activæ subditos. Prædicans de futuris vitæ contemplativæ perfectis. Docens naturales justitias, castitatem scilicet et humilitatem et similia quæ homo naturaliter habet. Prædicans Evangelium regni. Ad Evangelium pertinet C mysterium justitiæ, bonum initium, beatitudinis promissio, peccatorum remissio, adoptio, resurrectio, cœlestis hæreditas, angelorum societas.

In synagogis. Nec otiosus doctor in vacuum discurrat, sed ubi sunt plures prædicet.

Evangelium. Quia justitia est molestia viventi in carne, labor justitiæ non suscipitur, nisi merces operis exspectetur. Ideo Christus evangelizat beatitudinem, ut excitet ad boni operis patientiam.

Et sanans. Curare languorem et infirmitatem non fuit magnum, cum postea morituri. Sed ideo factum, ut sic erigerentur ad regnum. Moraliter instruens prædicatores etiam terrena subsidia subditis ministrare, et sic ad regnum trahere.

Vers. 24. — *Et abiit opinio.* (Beda.) Opera salutis sine fama boni odoris non satis relucent audito- D ribus, nec fama sine opere proficit : sine quibus, etc., *usque ad* curat corpora, ut paratius audiant invisibilia. Aliter parum erat mox morituris curam impendere.

Vers. 25. — *Secutæ sunt.* (Aug.) Quadripartitæ turbæ, scilicet. Alii, etc., *usque ad* alii, per invidiam volentes eum accusare et in aliquo capere.

CAPUT V.

Vers. 1. — *Videns autem Jesus.* (Aug.) Huic rei consentit Lucas dicens : *Factum est autem in illis diebus, exiit in montem orare* (*Luc.* VI), etc. Sed Lucas dicit, etc., *usque ad* non enim omnes omnium pos-

sunt : quod verius putatur quamvis idem utriusque simul possit videri factus.

Ascendit. Docens suos ascendere nec in turba remanere : altiorem docturus justitiam, quam illam quæ est Scribarum et Pharisæorum. Ascendit ipse mons in montem, ut altiora virtutem culmina doceret, et Ecclesiam supra quam sedet prædicans præceptum Domini sublimius erigendam ostenderet quam eadem doctrina usque ad finem sæculi plenius erudiret. Apostolos præeminentius abducit, ut a monte prius suscipiant montes pacem populo. *Sedisset.* Sessio humanitatis per quam cognoscitur. Unde : *Et mundus eum non cognovit,* ante incarnationem. *Accesserunt.* Ut vicinius audiant, qui ad implendum animo properant.

VERS. 2. — *Et aperiens.* Apertio oris profunditatem significat sacramenti. B Quasi abyssum, quasi thesaurum aperuit, quasi fluvium paradisi. In hoc monte Novum Testamentum in cordibus filiorum scribit, incipiens a beatitudine qui in monte Sinai Vetus Testamentum in lapidibus servis dedit incipiens a terrore.

(AUG.) Sermonem quem locutus est Dominus noster in monte, sicut in Evangelio, etc., *usque ad, Omnis qui audit verba mea hæc et faciat, assimilabo eum viro sapienti* (*Matth.* VII).

VERS. 3. — *Beati.* (GREG. NYSS.) Beatitudo, ut mea fert opinio, comprehensio est omnium earum rerum quæ, etc., *usque ad* miseria enim est in acerbis et tristibus nostraque voluntate non occidentibus casibus et calamitatibus ærumna.

Beati pauperes. Sententiarum numerus diligenter est attendendus. Incipit enim beatitudo ab humilitate.

(HIER.) *Beati pauperes spiritu.* Quia non necessitas sed fides, et devotio paupertatis beatos facit, etc., *usque ad* sicut initium sapientiæ timor Domini, sic paupertas est principium beatitudinis.

(CHRYSOS.) Pauperes spiritu sunt humiles et contriti corde. Spiritum autem hic animam et voluntatem dixit. Quoniam autem multi sunt humiles non spontanei, sed astricti necessitate, primos vocat beatos.

VERS. 4. — *Beati mites.* Mites sunt qui malis moribus dominantur : perfecta virtus est morum possessio.

(THEOPH.) Mites sunt, non qui prorsus non irascuntur, etc., *usque ad* sic doctrina viri per patientiam dignoscitur.

Possidebunt terram. (AUG.) Illam terram ego credo de qua in Psalmo dicitur : *Spes mea es tu, portio mea in terra viventium (Psal.* CLXI).

VERS. 5. — *Beati qui lugent.* Pro suis vel aliorum peccatis, qui est ab irriguo inferiori, sed qui fit ab irriguo superiori est ex desiderio cœlestis patriæ. Ille lavat præsentes sordes, hic accendit acrius æternorum amatores. Qui autem peccata deposuit, mores mansuetudine correxit, flevit etiam, jam potest esurire et sitire justitiam, quod prius non poterat. Hæc

A virtus sine spiritu fortitudinis non impletur : quia per eum esuriendo ad satietatem quandoque veniemus. *Beati qui lugent.* Restat post prædicta ruinarum colluvionem luctu purgare. Luctus pro peccatis vel pro desiderio cœlesti consolationem meretur et non alius.

Hi scientiæ spiritu illustrantur, ut sciant quibus malis involvantur.

(HILAR.) Lugentibus non orbitates, aut contumelias, aut damna mœrentibus, sed peccata vetera flentibus, et criminum quibus obsordescimus conscientia ærumnosis, hæc sedula in cœlo consolatio præparatur.

VERS. 6. — *Beati qui esuriunt.* Amatores verbi boni, quibus non satis est quod justi sunt, sed semper sitiunt opus justitiæ.

Justitia est sua cuique tribuere, sibi, et proximis, et Deo. Hæc justitia non plene implebitur, donec Deus sit omnia in omnibus : ideo hic possumus esurire, non saturari. Justitiæ lumen est misericordia, misericordiæ virtus justitia ; hæc misericordia eget spiritu consilii, sine quo nemo circumspecte miseretur. Initium est sui misereri, finis est pro alio mori. Ordo enim est miserendi ut unusquisque incipiat a se. Finem Christus insinuat, pro peccatoribus mortuus ex misericordia.

VERS. 7. — *Beati misericordes.* Misericordia nascitur de præcedentibus, quia si præcesserit vera humilitas et animus mansuescat, et suos et aliorum casus fleat, et justitiam esuriat, post nascitur vera misericordia. Tunc enim miserias alienas faciet suas C et pro viribus juvabit : et si juvandi facultas deest, compassio non deerit : *Estote misericordes sicut et Pater vester misericors est* (*Luc.* VI), id est, ad hoc misereamini ad quod et Deus, ut bonitas redundet in omnibus : misericordia sine justitia remissio et tepiditas ; justitia sine misericordia severitas et austeritas dicitur.

VERS. 9. — *Beati pacifici.* (RAB.) Pacifici sunt qui omnes motus animi componunt et rationi subjiciunt, quia his nihil repugnat qui similes patri, etc., *usque ad* cum autem Deus erit omnia in omnibus, tunc beatitudo adoptionis dabitur.

VERS. 10. — *Beati qui persecutionem.* In prædictis septem est perfectionis ostensio et probatio. Qui prædicta habent, pati possunt persecutionem : et D recte tenet prædicta quæ accepit qui pro eis paratus est mori.

VERS. 11. — *Beati estis cum maledixerint.* Hucusque generaliter sententias posuit quasi ad absentes, cum et ad præsentes pertinerent, nunc ad eos verba converti (quamvis et hoc aliis conveniat), prædicens quanta pro nomine ejus essent passuri : quia dignitatem gradus eorum eis intimare volebat dicens : *Vos estis sal terræ, vos estis lux mundi ;* ut ex tristibus humilitatem, ex lætis acciperent consolationem.

Maledixerint. Antiqua translatio habet : *Cum oderint vos homines, et dixerint omne malum, et expulerint.* Idem tamen sensus in nostra, cum maledicta ex odio cordis fiant. Qui gloriam cœli optat, non

timet opprobrium in terra; quantum quisque de laude hominum lætatur, tantum de opprobrio tristatur. Quem laus extollit, vituperatio deprimit: ubi quis quærit laudari tantum apud Deum, non timet confundi in conspectu hominum. *Mentientes.* Hoc addit ne glorietur de quo vere mala dicuntur. Etiam addit: *Propter me*, quia aliquando falsa dicuntur, quod accedit temeritate hominum, non tamen propter Christum hoc patiuntur, quem non sequuntur.

Vers. 12. — *Quoniam merces vestra copiosa est in cœlis.* Non in volubilibus, cum non in rebus volubilibus merces æterna esse debeat, sed in spiritualibus firmamentis, ubi habitat sempiterna justitia. Jam ergo sentiunt hanc mercedem qui spiritualibus bonis gaudent. Sed perficietur cum mortale hoc induet immortalitatem. *Sic enim persecuti*, etc. Temperat exemplo rigorem passionis. Tribus modis fit persecutio: odio cordis, dictis, factis.

Vers. 13. — *Vos estis sal terræ.* Hic jam ostenditur apostolorum officium, scilicet quod sunt sal terræ et lux mundi. Hoc specialiter ad apostolos, qui prædictis virtutibus, paupertate scilicet et aliis, debent ornari, ut sint sal optimum condientes alios doctrina, et vitæ suæ exemplo. Sal, salus a corruptione. Unde propheta: *Posui te in lucem gentium, ut sis salus mea usque ad extrema terræ.*

Quod si sal, etc. Id est, si vos, per quos alii condiendi sunt, adversis vel prosperis cesseritis: per quos a vobis error auferetur, cum vos Deus tollere aliis elegerit? Ad nihilum valet: quia (ut alius evangelista ait) nec terræ utilis est quam suo injectu germinare prohibet, nec sterquilinio quod non fecundare sinit. Sic qui retro vadit, nec ipse fructum fert, nec alios valet excolere, sed ab Ecclesia ejicitur, et in hæc verba ridetur: *Hic homo cœpit ædificare, et non potuit consummare. Si sal evanuerit* (*Luc.* IV.) Id est, si timore vel cupidine doctor saporem sapientiæ omiserit, per quem fatuitas ejus emendabitur? Hoc solis apostolis convenit: Quod sequitur, omnibus magistris: *Ad nihilum valet ultra*, etc. In fine de omnibus concludit sic: *Nisi abundaverit justitia*, etc.

Et conculcetur ab hominibus. Sanctus et verus minister Christi, et si a malis ridetur, conculcari non potest, quia mente fixus in cœlo manet.

Vers. 14. — *Vos estis lux mundi.* Prius sal quam lux, quia prius vita quam doctrina: vita ducit ad scientiam veritatis. Qui Deum timet, scientia non caret.

Lux mundi. Alia causa est quare non debent deficere: quia illuminati a Christo verbo et exemplo: quocunque illati mundanis lucem fidei et scientiæ debent ministrare. Et sicut (quia sunt sal) debent corruptionem pellere: sic et tenebras (quia lux sunt) fugare.

Non potest civitas, etc. Quia apostoli fundamenta sunt, apte civitas dicuntur. *Supra montem.* Locus montem justitiæ innuit, qui excelsus est, quo propalamini ne vos abscondatis. Non enim facultas subterfugiendi vel clam aliquid faciendi; ideo subditos misericorditer intus consilio regite, et extra contra adversarios pro justitia pugnando defendite: quod pertinet ad spiritum consilii et fortitudinis.

Vers. 15. — *Neque accendunt lucernam.* Domesticis exemplis docet, ne celent lucem verbi sibi commissam. Non accendunt, id est, non ideo data est doctrina prædicationis ut celent eam et subjiciant servituti corporis, dum aliqua timent. Sed corpus suum ministerio Dei subjiciant, ut per vocem et cætera corporis officia lux excellentior cæteris appareat. Unde dicitur (*I Cor.* IX): *Castigo corpus meum*, etc. Vel, Christus lucernam accendit, dum testam humanæ naturæ flamma suæ divinitatis implevit: quam nec credentibus abscondit, nec modio, id est mensura legis, vel terminis unius gentis inclusit. Sed super candelabrum, id est, Ecclesiam fidem suæ incarnationis affixit, ubi omnes possint intueri, qui in domo, id est, Ecclesia sunt vel mundo. Unde subdit: *Sic luceat*, etc. *Candelabrum.* Sicut lucerna Christus, candelabrun crux est, super quam erat levandus. Candelabrum Ecclesia, quæ verbum vitæ præsentis bajulat.

Vers. 16. — *Sic luceat*, etc. Et hæc omnia ita agite, ut non finem boni operis in laudibus hominum constituatis. *Ut videant*, etc. Opera requiro, ut videantur, et sic doctrina confirmetur: et hoc non ad gloriam vestram.

Vers. 17. — *Nolite putare.* Postquam hortatus est omnia pati pro veritate, et non celare, et gloriam Dei facere, incipit docere quid docturi sint. Quasi diceret: Quid est quod vetas abscondi, pro quo jubes omnia pati? an est aliquid contra legem? *Non veni solvere legem, sed adimplere*, vel faciendo quod dicit, vel supplendo quod deerat et imperfectum erat.

Vers. 18. — *Iota.* (Beda.) Hic ostenditur, quod quæ minima putantur in lege, sacramentis spiritualibus plena sunt, et omnia, etc., *usque ad* quia iota decem significat, id est decalogum, cujus apex est Evangelii perfectio.

Omnia fiant. Spiritualiter impleantur, vel imperfecta perficiantur, et significantia, id est impletione, consummentur.

Vers. 19. — *Qui ergo solverit*, etc. Minima sunt crux Christi et passio, quam qui erubescit minimus est; qui confitetur magnus. Vel Pharisæos notat, qui mandata Dei dimiserunt pro suis traditionibus, quæ nihil valent, dum vel minimum, quod in lege est prætereunt. Moraliter autem solvit qui non implet, sed tenet sicut infirmis data sunt. Vel qui non intelligit spiritualiter. Solvere, non est agere, quod recte intelligit, vel non intelligere quod non depravat, aut minuere integritatem superadditionis Christi.

Minimus vocabitur, etc. In regno cœlorum minimus vocabitur qui erit in eo indignus, in quo nullus minimus, sed omnes magni.

Qui autem fecerit. Qui non solverit, et sic docet, non minimus, non tamen magnus : sed facit quod docet. *Soli enim factores legis justi sunt apud Deum.* (*Rom.* II).

VERS. 20. — *Dico autem vobis.* Cum ait, dico, magnam vim et profundam intelligentiam cogitandi incussit : ostendit quomodo superaddit. Et non quæ prius mandaverat, absolvit. Plus etiam est diligere inimicos quam non odisse : non cupere, quam non adulterari : non irasci, quam non occidere.

Nisi, etc. Id est, non solum minima legis præcepta impleveritis, sed et ea quæ addo : quia dum fiunt addita ad perfectionem, etiam hæc plenius aguntur quæ præmissa sunt ad inchoationem : quia qui non videt mulierem ad concupiscendum eam, nec fornicatur : nec occidit qui non irascitur.

Justitia vestra. Justitiam Pharisæorum vocat omnia illa ad cultum Dei actualiter præcepta : seu figurarum mystica tantum ad litteram instituta.

VERS. 21. — *Audistis,* etc. Exponit quæ est justitia Pharisæorum, quam qui adimplet non statim magnus, sed aliquem gradum conscendit.

VERS. 22. — *Ego autem*, etc. Perfectionem quam venit implere incipit explanare, et quomodo justitia eorum debeat superabundare.

Omnis qui irascitur. Quia nesciebant homicidium esse nisi peremptionem : aperit omnem motum animi ad nocendum, in homicidium computari. Mandatum Christi non est contrarium legi, sed latius legem in se continens. Qui non irascitur, non occidit. Sed non econtra, licentia irascendi causa homicidii. Tolle iram, et homicidium non fit.

VERS. 23. — *Si ergo offers munus tuum.* Explanat ampliorem justitiam ostendendo quod si non licet fratri irasci, multo minus in animo retinere quod in odium quærat converti. Si quidquam mali contra proximum in animo habemus, Deo placite offerre non possumus. *Si ergo offers.* Secundum litteram hoc absurdum est : Est ergo in interiori templo altare, id est fides, cui quodlibet munus, id est, psalmus, hymnus, oratio, et hujusmodi, nisi sit innixum non est Deo placiturum. *Et ibi,* etc., id est, cum in corde (quod est templum interius) tale munus oblaturus es, si in mentem venerit quod frater tuus habet aliquid adversum te, quem tu læsisti. Si enim ipse te læsit, non ipse, sed tu habes adversus eum : nec tunc oportet te veniam petere, sed dare sicut vis tibi dimitti.

VERS. 24. — *Relinque ibi,* etc. Non ait refer : quia quod recte offertur immutari non licet. Sed relinque, donec placabilius offeras : non enim munus repellit, sed charitatem proximi quærit, sine qua nemo ad charitatem Dei pervenit. Unde : Prius charitatem proximo exsolvat qui munus suum Deo placeret optat. *Vade.* Non pedibus, sed animo humiliter ei prosternas in conspectu illius cui oblaturus es. Vel petendo veniam si præsens est, *offeres.* Hoc ex spiritu pietatis quo mitis fit, et divinum verbum A pie intelligit, intelligendo obedit, et ad implendum cor erigit.

VERS. 25. — *Esto consentiens.* Sicut jam præcepit fratri reconciliari et post jubet inimicos diligi, ita hic dum currimus in via hujus sæculi, ad pacem et concordiam hortatur, sicut dicitur : *Si fieri potest quod ex vobis est cum omnibus hominibus pacem habentes* (*Rom.* XII). Et pro consentiens ex Græco habetur benignus vel benevolus. *Cito,* ne differas in crastinum : *Dum es in via,* dum adhuc licet operare.

Si fratrem læsisti, reconciliare ei. Si adversarius exstiterit, esto benevolus, ut fiat amicus.

In via cum eo. Sermo divinus, nobiscum est in Christi via. Adversarius nobiscum in via sæculi. B Sermo divinus nobis via est qua currimus. Unde : *Viam mandatorum tuorum cucurri, cum dilatasti cor meum* (*Psal.* CXVIII).

Ne forte tradat. Sic temperavit, ut pœnitentiæ locum non afferet : putaretur enim, quod si obiisset adversarius et non posset ei in via esse benevolus, necessario judici traderetur. Sed et locum pœnitentiæ reliquit, et impœnitentem judici tradidit, dicens : Judex tradat te ministro. *Tradat,* id est, causa sit cur traderis in manus Christi, cui Pater omne judicium dedit. Christus ministro, id est angelo, qui colliget zizania.

VERS. 26. — *Novissimum quadrantem.* Id est, minuta peccata, quia nihil erit impunitum. Vel per quadranten novissimum, significantur terrena pec- C cata, quia prima pars mundi cœlum ; secunda, aer ; tertia, aqua ; quarta, novissima terra. Ergo donec reddas novissimum quadrantem, id est, donec luas peccata quæ de terra contraxisti.

VERS. 27. — *Audistis* (RAB.) Adhuc qui dixit : *Non veni solvere legem, sed adimplere* (*Marc.* XI). Addit : quantum debeat abundare, etc., *usque ad* quando anima relicta superiori lege, turpi voluntate inferiorum prostituta corrumpitur.

Viderit mulierem. (BEDA.) Magna superadditio. Visus ponitur pro omni motu qui est, etc., *usque ad* quia non secundum quod quisque potuit et non licuit, sed secundum quod voluit et proposuit ex conscientia accusatur vel defenditur.

Ad concupiscendum. Ut transeat in affectum cor- D dis, ut facere disponat, ubi non deest voluntas, sed occasio : quod passio dicitur, quæ est mors in domo. Propassio est animi subitus affectus vel iræ, vel amoris. Passio est animi forma vel deliberatio ex consensu. Unde dicitur aliquis iracundus vel amator.

(ISID.) Si contemplatio vertitur in tædium vel in arrogantiam, dimitte eam, et transi ad activam : quia melius est per activam salvari, quam per contemplativam perire.

VERS. 29. — *Erue eum.* Ad litteram nullum membrum erui præcipitur, sed interior visus qui dexter, et exterior qui sinister dicitur, per studium pii laboris si nocet est revocandus vel removendus : et

etiam longe faciendus, ut silicet nec in memoria habeatur. Eruitur oculus cum frangitur malus usus. Projicitur, cum ex toto annihilatur, nec intrare permittitur.

VERS. 30. — *Dextera manus tua.* Prospera operatio, vel aliquis adjutor strenuus intra vitæ negotia : qui si scandalum est in lege Dei melius est illo præciso salvari, quam cum illo damnari. *Abscinde eam,* etc. Si quis hoc prædicat de membris, affectu pietatis non debet audiri. Sed ut improbitas morum et pravitas actionum inde resecetur, ut quidquid in oculo mentis de via justitiæ et morum probitate nos subvertit, et quidquid contra operationem virtutum extra pulsat, procul pellatur. *In gehennam.* Nomen gehennæ in veteribus non invenitur : sed prius a Domino ponitur. Cujus nominis occasio est. Idolum Baal fuit juxta Jerusalem ad radicem montis Moria ubi Siloe fuit. Hæc vallis irrigua fuit et nemorosa et plena deliciis, et locus in ea idolis consecratus : populus autem Israel adeo insanivit, ut relicto templo ibi immolarent, et filios suos incenderent dæmoniis. Et dicebatur locus iste Gehennon, id est, vallis Ennon. Comminatur autem Deus se impleturum locum illum cadaveribus, ut vocetur polyandrum, id est, tumulus mortuorum : hujus ergo loci nomine futura supplicia designantur.

VERS. 31. — *Det illi* (AUG.) Scripsit Moyses in Deuteronomio, quod si uxor non placet viro propter aliquam fœditatem, dimittat eam. Quod Christus exponit, etc., *usque ad* sicut diligit inimicum, non in hoc quod inimicus et malus, sed quod homo ut secum sit salvus.

(CHRYSOST.) Permisit Moyses dari libellum repudii, ne propter odium funderetur sanguis. Permisit fieri mala, etc., *usque ad* quia malas hominum voluntates ad plenum prohibere non possumus.

VERS. 32. — *Causa fornicationis.* Quia in hoc fides castitatis et connubii rumpitur : et ille non facit eam mœchari, sed ipsa causa est reatus sui. Si autem pro fornicatione dimittit, a fornicatione debet esse immunis, nec aliam ducere licet dum illa vivit. *Fornicationis causa.* Feminæ, quæ fornicata est, vel viri ne fornicetur, scilicet si uxor cogat ad idololatriam, vel ad avaritiam, vel ad alias illicitas concupiscentias. Non enim fornicatio est tantum stupri, sed generaliter quæ a lege Dei aberrare facit. *Et qui,* etc. (CHRYSOST.) Non dicas quoniam vir suus eam dimisit, quia etiam postquam dimissa est, remanet dimittentis uxor.

VERS. 33. — *Reddes autem.* Si jurare contigerit : per Creatorem jurabis : non per Creaturam. Hoc enim per quod jura quilibet veneratur : hoc amat, hoc timet. Ideo lex præcipit ut non juretur nisi per Deum.

Ego autem, etc. Docet nil tam vile in creaturis quod quis pejerare debeat, dum a summo usque ad imum, juramentum vetat, id est, a cœlo usque ad capillum. In Deum pejerare convincitur, cujus thronus est cœlum, et cujus est quidquid est.

A *Per cœlum.* Illi vel cœlum plus aliquid suspicabantur, vel per illud jurantes non putabant se juramento teneri : ideo sententiam sic temperat, ut et cœlum creatura Dei credatur, non plus aliquid : et quia thronus ejus est perjurium timeatur. Sic et de terra, quia scabellum pedum ejus. Qui ergo per creaturam jurat, ili debet juramentum qui eam creavit et regit, nec alii recte putatur reddi.

Non juremus per creaturas ut veneremur eas ultra quam debemus per eas, ut viles existimemus, ut scilicet cum per eas juremus nihil jurare putemus.

Neque per terram. Alii per salutem Pharaonis, qui Dei judicio positus est in infimis. *Non est potestas nisi a Deo* (*Rom.* XIII) : et in hoc Deum juras.

B *Neque,* etc. Quod non est tuum opus, sed Dei : et ita in minimis Deum jurando perjurium incurrere potes.

Qui per caput jurat, illi debet cujus figura et potestas in eo manet.

VERS. 36. — *Quia non potes,* etc. Hæc prædicta cum sint ardua et difficilia, nemo sine spiritu fortitudinis servat. Compellit ad perfectionem, dum tollit jurandi occasionem.

VERS. 37. — *Est, est ; non, non.* Ideo bis dicit, ut quod ore dicis, operibus probes. Quod verbis negas, factis non comprobes vel confirmes.

Non penitus jurare prohibuit, sed occasione perjurii. Quod perfectius est docuit ostendens quod ulterius est a malo esse. Apostolus jurat, ut fidem C persuadeat : Ecclesia etiam pro fœdere pacis ad fidei suos jurare concedit. Sed Christus quod perfectius est docuit, quod infirmitatis indulsit, quod superstitiosum resecavit.

Veritas Evangelii juramentum non recipit, sed alterius infirmitas id cogit, dum veritati non credit.

A malo est. Non quidem malum, quia etsi non bonum, tamen necessarium, sed a malo est, non tuo sed illius a quo cogeris jurare, id est, ab infirmitate illius quæ malum est.

VERS. 38. — *Audistis.* (AUG.) Lex modum ultionis instituit : oculum pro oculo. Quod si dici potest, etc., *usque ad* sed pro dilectione justitiæ, justum pro injusto, quod est bonum pro malo, quod etiam judex facit.

D Quod dicit, *oculum pro oculo, dentem pro dente :* non alterum vult tollere, sed utrumque conservare, dum minatur talionem. Quam etiam cum modo facit, ut injuriam vindicta non transeat : et hæc est pacis inchoatio, et quasi justitiæ inceptio.

VERS. 39. — *Non resistere.* Justitia legis rudes instruit in initio justitiæ, id est, non plus quam est illatum reddere. Justitia Evangelii (quæ ducit homines ad regnum) est non resistere malo : *Non resistere* : ut ipse idem : *Discite a me, quia mitis sum, et humilis corde* (*Math.* XI) Et David *: Si reddidi retribuentibus mihi mala* (*Psal* VII). Jerem. *Et maxillam dedi percutienti* (*Thren.* III). Ecce idem Dominus legis et Evangelii.

Præbe illi. Non tantum non repercutias, sed si vult alteram ferire, patienter feras : hoc de injuria corporis. De necessariis autem si perdideris unum, sine tolli et reliquum. Quid ergo de superfluis ?

Alteram. (CHRYSOST.) Primum indigna res est ut nomo fidelis stet in judicio ante conspectum judicis infidelis. Nam et si infidelis, etc., *usque ad* Si semel in judicium ingressus fueris, non jam desideras ut veritas causæ appareat, sed ut quocunque modo victor existas.

VERS. 40. — *Et ei qui,* etc. Consilium est antequam contendas. Licet quidem infirmis sua repetere, sed non contendere. Lucas econverso : Qui aufert vestem, etiam tunicam noli prohibere. Quod non de his solis, sed de omnibus temporalibus faciendum est. *Tunicam tuam.* Vel, tunica est anima, quam si quis perdere noluerit, dimittat pallium, id est, corpus ad martyrium. Spiritualiter, doctor tunicam tollit, cum interiora vitia facit confiteri, ut est invidia, superbia, et hujusmodi. Ille addit : *Et pallium;* qui et exteriora, ut furtum et fornicationem, non erubescit confiteri.

VERS. 41. — *Mille passus.* Hoc est iter sabbati, quo designatur perfectio spiritualis : quia non licet in sabbato servile opus facere. *Alia duo.* Vadit et alia duo qui dum corpore tantum in servitutem redigitur, spiritu et anima, id est, ratione et voluntate, redigi est paratus.

VERS. 42. — *Da ei.* Quæ honeste et juste possunt dari. Si deest facultas, da affectum verbo vel obsequio. *Da ei,* Ita, scilicet, ut nec tibi noceat nec alii : pensanda est enim justitia. Ita enim omni petenti dabis, et si non id quod petit, sed melius cum injuste petentem correxeris. *Et volenti.* Duo genera præstandi complectitur. Vel enim benevole damus, vel reddituro commodamus. Et quandoque qui donat, non vult commodare, quasi nihil mercedis in eo sit cum rem acceptam debitor persolvit. Sed vere ille qui etiam hoc jubet, retribuit. Dicit ergo : *Ne avertaris,* id est, nec alienes voluntatem tuam. *Hilarem enim datorem diligit Deus (II Cor.* IX), sic et spiritualis doctor verbi divini fœnus auditoribus debet accommodare, ut boni operis retributionem ab illis possit accipere, et a Deo mercedem sperare.

VERS. 43. — *Audistis.* Qui legem implere venit, in fine ad charitatem plenam perducit, quæ est impletio legis.

Odio habebis. Forsitan intelligendum est juxta hoc quod supra : *Oculum pro oculo,* etc. Vel subtrahendo officia humanitatis.

VERS. 44. — *Diligite.* Contra Ecclesiam pugnatur tribus modis : odio, verbis, cruciatu corporis. Ecclesia econtra diligit, benefacit, orat. Hoc est novum mandatum, hoc de filiis iræ facit filios Dei ; unde sequitur : *Ut sitis filii.* Adoptio filiorum sola charitate acquiritur.

Benefacite. Ministrando cibum mentis vel corporis. Quod facit etiam qui dicit eum hujusmodi nec cibum sumere. Omnia enim ea spectant, ut fratres fiant.
A Singulis singula opponuntur, ut omnes partes malitiæ bonitate vincantur. Videntur contra esse imprecationes prophetarum quæ non dicuntur voto optantium, sed spiritu prævidentium.

Orate. (AUG.) Non ait hoc pro fratribus in quibus sunt aliquando peccata persecutione inimicorum graviora, etc., *usque ad* cum et si peccasse fateantur, et fecisse mala vehementer eos pœniteat, tamen hujusmodi affectiones mentis habent ut se non humilient ad petendam veniam.

Movere autem potest, quod Joannes in Epistola de dilectione Dei et proximi tantum monere videtur, ut fratres diligamus, cum Dominus dicat et pro inimicis orandum. Sed fratres intelliguntur non solum qui jam credunt, sed qui credituri sunt, pro quibus
B orandum est, ut fraterno fœdere nobis socientur.

VERS. 45. — *Filii.* Non degeneres. Quasi diceret : Accepta potestate operibus agite ut sitis filii renascendo per charitatem. *Patris.* Jam dicitur pater. Videte ut sitis filii renati ex Deo qui est charitas. *Qui solem.* Hunc visibilem. Nam inquiunt in libro Salomonis, *Sol justitiæ non illuxit nobis (Sap.* V). Et de pluvia doctrinæ propheta dicit : *Super unam civitatem pluit, et non super alteram. Solem suum (Amos* IV), etc. Quasi dicat : Quem fecit, cujus proprie sunt omnia quæ de nihilo creavit. Quid ergo nos faciemus de his quæ de munere ejus accepimus ?

VERS. 46. — *Publicani.* Exactores Romanorum, quos Judæi sic vocant, quia de republica curam gerebant. Dicuntur et nomen traxisse a Publio Romano
C no rege, qui prius eos ordinavit.

VERS. 47. — *Et si salutaveritis.* Si pro his tantum oraveritis, qui aliqua affinitate vobis sint conjuncti, quid amplius habet beneficium vestrum quam infidelium ? Oportet fratres diligere, et humiliter salutare : sed parum est.

VERS. 48. — *Perfecti.* In charitate Dei et proximi. Cumulus perfectionis diligere etiam inimicos, et orare pro illis, sicut et Christus fecit.

CAPUT VI.

VERS. 1. — *Attendite,* etc. Qui hucusque præcepit de misericordia, nunc præcipit de cordis munditia qua Deus videtur. Si enim non simplici intentione sed pro hominum laude, non probantur a Deo opera
D misericordiæ. Laus hominum non debet appeti, sed subsequi, ut exemplo alios invitet. Hactenus de justitia Evangelii, quæ est super justitiam Scribarum et Pharisæorum. Nunc qua munditia cordis eadem justitia debeat impleri : quod in eleemosyna servatur et oratione. Non enim monet hic vel orare vel eleemosynam facere : sed quo animo debemus facere. Agitur enim hic de mundando corde. *Apud Patrem vestrum.* Cujus gloriam filii quærere debent, et omnia bona ad hoc ut placeant ei, referre.

VERS. 2. — *Cum ergo,* etc. A toto in partes, ut exponat quæ bona non sint pro hominum laude facienda. *Tuba canere.* Forsitan convocandi gratia hoc fecerunt : ut omnes irent quasi ad spectaculum.

Ante te. Ante se tuba canit qui ante alios vult laudari : ut appareat major illis. *Receperunt.* A Deo cordis inspectore fallaciæ supplicium de quibus dicitur : *Recedite a me, operarii dolosi : nomen enim meum habuistis : sed opera mea non fecistis.* A

VERS. 3. — *Nesciat.* Sinistra, vitia : dextera, virtutes. Quod ergo agit virtus, nesciat elatio, vel vana gloria, seu aliquod vitium : sed lux rectæ operationis fuget tenebras peccati.

VERS. 4. — *In abscondito.* In abscondito eleemosyna fit, quæ nullis miscetur tenebris : lux intus est, tenebræ extra. *Videt in abscondito.* Videre Dei est approbare. Illa autem tantum approbat quæ sunt abscondita, quæ extra sunt non placent ei neque approbat.

VERS. 5. — *Et cum oratis.* Ad superiora conjungitur hæc sententia, supra dixerat : *Attendite ne justitiam vestram faciatis coram hominibus;* hic subdit : *Et cum oratis.* Non prohibet orare, sed in orando hypocritis similes esse. *In angulis.* Quasi absconsores precum, et tamen in plateis ut videantur, et per hoc amplior gloria. Allegorice. In angulo orat qui in abscondito se orare simulat : et tamen in platea cum famam captat. Anguli platearum sunt ubi via per transitum viæ ducitur, et quadrivium reddit. Non enim nefas est videri, sed appetere videri. *Receperunt.* In his non solum vera merces prava intentione evacuatur : sed vitium simulationis et irrisionis contra Deum augetur. B

VERS. 6. — *Tu autem.* Hoc simpliciter intellectum, docet vanam gloriam mundi fugiendam. Sed magis videtur præcipi, ut, inclusa pectoris cogitatione labiisque compressis, oret Deum. Cubiculum autem est cordis secretum. Ostium, carnalis sensus per quem hæc exteriora improbe se ingerunt, et turbæ phantasmatum orantibus obstrepunt. Parum est ergo cubiculum intrare, si importunis cogitationibus ostium patet. Sed resistendum est carnali sensui, ut oratio spiritualis ex intimis cordis dirigatur ad Deum. *Clauso ostio.* Sensibus clausis, ne turbæ phantasmatum exteriorum occurrant, vel ostium vocat amorem vel timorem hujus sæculi. Sicut enim omne bonum ex timore et amore est Dei, sic omne malum ex amore et timore sæculi. His clausis, id est ablatis, ora. C

(CHRYSOST.) Quid ergo, inquis ? in Ecclesia non oportet orare ? Et valde quidem, sed cum hac voluntate ut illum unum intuearis, qui habet donandi quod petieris potestatem. Ubique enim Deus, quo aliquid facias intuitu, spectat. D

Patrem. Quem intus habes per fidem ; unde : *Apud me oratio Deo vitæ meæ (Psal. XLI).*

VERS. 7. — *Orantes autem.* Sicut hypocritarum est ostendi et placere hominibus, ita gentilium est multiloquium, a quibus et cœpit. Hi enim exercendæ linguæ magis operam dant, quam menti mundandæ : ut hoc nugatorii officii genus, etiam ad Deum prece flectendum transferant, putantes quod sicut orator judicem, ita et ipsi Deum flectere queant.

(CHRYSOST.) Si paucis orandum est, cur parabolam proposuit Lucas ad montem semper esse orandum, etc., *usque ad* Si quidem et Christus et Paulus jussit breves, sed crebras fieri orationes ex paucis intervallis.

(CASS.) Utilius censent (PATRES) breves quidem orationes, sed creberrimas, etc., *usque ad* succincta brevitate vitemus.

Putant enim. Putantes quod persuasibilibus verbis Deus mulceatur. Vel si absens est vocetur : et quod nescit, verborum ambagibus doceatur.

VERS. 8. — *Nolite ergo assimilari eis.* Non enim apud Deum agendum est verbis, sed rebus, intentione cordis, affectu simplici. Quæ cum dicimus, non eum docemus, sed nos tempore orandi recordamur. *Scit enim pater.* Cur ergo scienti loquimur ? Non ut nostræ faciamus indicium voluntatis, sed ut excitemus piæ devotionis obsequium.

VERS. 9. *Pater noster.* (BEDA.) Inter cætera salutaria monita et divina, quibus consulit credentibus, formam orandi proposuit, etc., *usque ad* et hi sunt veri adoratores, qui Filii per gratiam adorant Patrem in spiritu et veritate.

Nulla oratio magis spiritualis est quam illa quæ ex ore Filii, qui est Veritas, processit. *Pater noster.* Cui non timore, sed amore hæreditatis servimus. Dum Pater dicitur, de adoptione cogitemus, ut Patri pium affectum rependamus. Dum dicitur *noster,* fraternitatis admonetur, cum sit communis adoptio omnibus. Nemo dicat meus, quod proprie filio convenit, cui pater est per naturam. Unde alibi : *Vado ad Patrem meum (Joan. VII),* specialiter per naturam : et vestrum, conjunctum per gratiam. *Pater noster dicitur,* quod commune omnibus, nemo dicat meus : quod solum Christo convenit, qui filius est per naturam ; aliis conceditur communis gratia adoptionis.

(RAB.) Monetur nobilis et dives non superbire, etc., *usque ad* Quid negabit filiis, qui jam dedit quod pater est ?

(AUG.) Nusquam invenitur præceptum populo Israël, ut diceret : *Pater noster,* aut oraret, etc., *usque ad* si ab ejus mandatis non aberrarent. Sicut est illud : *Filios genui et exaltavi (Isa. I),* etc.

In cœlis. Spiritualibus, ut ad spiritualitatem in qua habitat, festinare discamus, et cœlestia ab eo quæramus.

Sanctificetur nomen tuum. Videnda est harum distinctio septem petitionum. Nam cum vita nostra temporaliter agitur speraturque æterna, priora sunt, etc., *usque ad* liberatio enim facit liberos, id est, filios, ut dicamus spiritu adoptionis, Abba Pater.

Amen, significat in omnibus his petitionibus indubitanter a Domino tribui quod petitur, si ultimæ conditionis pactum servare non negligimus. Unde subdit : *Si dimiseritis,* etc., *Sanctificetur,* etc. Hic spiritum sapientiæ oramus, ne a sanctificatione nominis primus in aliquo discrepemus : sed patris nomen in filiis moribus et vita ostendatur.

Nomen patris in nobis est, qui filii dicimur : quod A petimus sanctificari. Non ut ipse sanctior sit, sed ut in nobis operetur augmentum suæ sanctificationis : nam sanctificatio filiorum nomini ejus attribuitur. Ita dicitur sanctificari sicut clarificari, et magnificari in nobis : *Sanctificetur*, id est, ita sicut est sanctum, habeatur hominibus : et ita innotescat illis Deus, ut non putent aliquid sanctius.

VERS. 10. — *Adveniat regnum tuum*. Hic spiritus intelligentiæ petitur, quo mundatur cor ut Deus videatur. Duritia et potestas diaboli excluditur, et in futuro perfectius, cum evacuaverit omnem principatum et potestatem, et tradetur regnum Deo Patri. Congrue sequitur, ut post adoptionem filiorum regnum petamus quod filiis debetur.

Regnum Dei semper est : sed veniat, id est, ma- B nifestetur hominibus a quibus ut lux cæcis non videtur, quod nullus ignorare poterit, cum Filius judicare venerit. In quo regnabunt et sancti, ut dicitur, *Percipite regnum quod vobis paratum (Matth.* XXV*)*, etc.

Spiritu intelligentiæ regnum futurum ingredientibus declaratur, et munditia cordis attribuitur, per quam Deus ibidem regnans sicut est videbitur, ubi spiritus sapientiæ complebitur septima sanctificatio nominis ejus. In perfectione senarii adventus regni poscitur, ut curramus omnes in virum perfectum : deinde in eo quiescentibus sanctificetur ipse in nobis dum nos in illo sanctificamur. Ejus requiem jure possimus in nobis sanctificari, ut perenniter in eo sanctificati requiescamus, in qua sanctificatione C pax beatitudinis firmatur et plena sapientia donatur.

Fiat voluntas tua. Hic petitur spiritus consilii, per quem voluntas Dei inquiritur, ut a nobis impleatur.

Voluntas Dei in terris sicut in cœlo, spiritu consilii regitur. Nobis etiam opus est spiritu consilii : ut voluntas Dei dirigatur in nobis, ut misericordes in re esse possimus. Voluntas Dei semper fit : sed oramus ut libertas nostri arbitrii societur per gratiam suæ voluntati, quæ est sanctificatio nostra et vita æterna. Voluntas Dei est præceptorum ejus custodia.

Sicut in cœlo. Sicut in angelis, ita in hominibus. Vel sicut justis, ita in peccatoribus conversis. Vel sicut in Christo, ita in Ecclesia. Vel sicut mente ser- D vio legi Dei, ita et in carne.

Secundum spiritum cœlum, secundum carnem terra sumus. Oramus ergo ut sicut in cœlo, id est, in spiritu, ita in terra fiat voluntas : ut caro et spiritus sit homo spiritualis de quo dicitur : *Cor meum et caro mea exsultaverunt in Deum vivum*. Nec tantum oratur ut bona velimus, sed fiat voluntas in nobis, ut vivamus tibi, non nobis. Hæc tria perfectius habentur in futuro, sed hic interim ex parte oramus, ut postea perfectius habeantur. Quatuor sequentia præsentis vitæ sunt præsidia.

VERS. 11. — *Panem*. Esuries justitiæ ut ad saturitatem pertingat, fulcitur spiritu fortitudinis. Ideo oramus : Panem nostrum quotidianum da nobis : sine quo fame moreremur.

Panis, corpus Christi est, vel verbum Dei, vel ipse Deus quo quotidie egemus, vel qui est super omnes substantias. *Hic est panis vivus qui de cœlo descendit (Joan.* VI*)*, cujus naturæ sublimitas super omnes substantias est.

Nostrum. Quia christus noster est factus, et Deus Pater cum Christo omnia nobis donavit. Ideo oramus ut quod nostrum est per donum, quotidie detur per effectum.

Supersubstantialem. Vel quotidianum. Quia *qui edunt me adhuc esurient (Eccl.* XLIV.*)* Hic quotidianus, in patria æternus. Hic panis assidue per fidem et charitatem interius reficere debet : quia sine eo nemo vivere potest. Vel panis dicuntur spiritualia præcepta, quæ semper sunt exercenda vel conservanda.

VERS. 12. — *Et dimitte*, etc. Post cibum petit veniam peccatorum, ut qui a Deo pascitur, in Deo vivat, et ad vitam æternam perveniat.

Cum dicimus : *Dimitte nobis debita nostra :* spiritum scientiæ rogamus, quo delicta intelligimus, quæ sine spiritu scientiæ non intelliguntur. Scientia quippe ad usum temporalium pertinet, quæ virtus est, in vitandis malis et petendis bonis, ut nostra et aliorum contagia ploremus, bona cupiamus.

Sicut. Ecce qua cautione constringimur, in qua etiam nos ad invicem ad misericordiam inflectit, et peccantibus in se veniam promittit, et nobis et per nos aliis veniam promittit.

Culpæ veniam non debemus negare ; unde : *Cum oratis, remittite si quid habetis adversus aliquem : aliter enim Pater vester non dimittet vobis peccata vestra*.

Pecuniam alicui repetere conceditur, sed debita peccatorum petenti veniam nunquam juste negamus.

VERS. 13. — *Et ne nos inducas* Sed spiritu scientiæ illustra, ut sciamus quibus malis involvimur, et ut lacrymæ prosint rogamus : *Dimitte nobis debita nostra. Et ne nos*, etc. Non quod ipse inducat, sed quia deserit et ire permittit. Non vero precatur non tentari, sed nec ad modicum vinci. Tentatio enim est necessaria ad coronam. *Et ne nos*, etc., deserens in tentatione sinas vinci : et si sinas tentari, sine qua nullus probatus est.

Sed libera nos a malo. Hæc una petitio, tantum continet quantum omnes superiores.

Ut spiritu timoris Dei omnia noxia intus et exterius pellantur : et sub paupertate beate vivamus. *Sed libera nos*. In illam quæ nondum est ne sinas induci, et ab ea in qua sumus ducti, libera : quo facto nihil est metuendum, nihil restat orandum.

A malo, omni, visibili et invisibili. Hæc liberatio quotidie necessaria est, dum sine malo animæ et corporis non vivitur, sed in fine complebitur, quando immortales et impassibiles erimus. De imis ad summa gradatim sic ascenditur. A malo per spiritum timo-

ris liberamur : inde liberati pauperes spiritu et rebus esse cupimus, dum dicimus. Ne nos inducas in tentationem.. Spiritum pietatis rogamus, ut homo interior mansuescat et mitis fiat, ne tentatione moveatur.

Vers. 14. — *Si enim dimiseritis.* Formam imposuit qualiter velimus judicari. Unde indulgentibus coram Deo fiducia respondet impetrandi : exigentes vero, pœna remordet ultionis vel damnationis.

Vers. 15. — *Si autem non dimiseritis.* Nulla excusatio relinquitur, quia unusquisque secundum hanc sententiam in futuro judicabitur. Ex hoc patet quod unusquisque in sua infidelitate condemnatur.

Vers. 16. — *Cum jejunatis.* Postquam docuit quomodo orandum sit, docet de jejunio quod iterum pertinet ad munditiam cordis, ne non sit simplex ad Deum, dum ad exteriora rapitur. *Nolite fieri.* Non prohibet virtutem, sed fictam virtutis speciem.

Bonum est jejunio pro peccatis tristes esse ad pœnitentiam, et humiliare animam nostram ; unde : *Cor contritum et humiliatum, Deus, non despicies (Psal.* L*).* Sed tristitiam quæ pro laude est, prohibet. Unde non ait simpliciter : Nolite jejunare, sed addit : sicut hypocritæ, tristes.

Exterminant. Id est, extra terminos humanæ conditionis obducunt. Sicut de nitore vestium jactantia est : sic de nimio squalore et macie. Demoliri est quasi dissipare : et venustatem vultus quasi ad nihilum redigere. *Facies suas.* Luctuosis sordibus in quibus etiam jactantia est : et magis sub specie religionis decipiunt.

Nota non debere oves pelles suas deponere, sed vestiri, si aliquando lupi eis se contegunt.

Vers. 17. — *Unge caput tuum.* Spirituali lætitia mentem refice diebus abstinentiæ : ut dilectionis odor fragret in operibus misericordiæ. Conscientiam lava lacrymis : ut sit munda coram Deo. Non enim sufficit opus misericordiæ sine munda conscientia : nec hoc sine illo. Palæstinis mos erat in festis caput ungere : ergo caput unge, id est, festivum et hilarem te exhibe : et mentem spirituali oleo refice : et de jejunio non quæras laudem exterius. Sed quia sic a sæculo averteris, coram Deo gaudeas : et sic faciem, id est, cor mundabis a sordibus : quibus remotis, Deum videre licebit. *Unge caput tuum.* Ecce nondum omnia in novo Testamento ad litteram. Ridiculi enim essent in jejunio oleo delibuti : sed de spiritu amoris ejus, cujus passionibus debemus participare nos macerandum, mens debet inungi et non oleo adulationis : aliter vana sunt jejunia.

Christus factus est unguentum nobis : quod effusum per passionem mortis Ecclesiam suam suo odore implevit. Ideo non alterius causa jejunare debemus : sed ejus perfusi spiritu per abstinentiam macerantes carnem ejus passioni participemus. Illo ergo ungamur : ut opera misericordiæ cumulentur : et charitas interius diffundatur : quia sine illo calix nostri jejunii non inebriatur affectu pietatis.

Deo jejunat qui pro amore ejus se macerat et quod sibi subtrahit alteri largitur.

Vers. 18. — Et pater tuus. Pater per fidem intus est : et remunerat in abscondito facta. Ibi ergo jejunandum quo ipse videat. Et necesse est ut jejunans sic jejunet, ut ei placeat quem in pectore portat.

Vers. 19. — *Nolite thesaurizare.* Ad munditiam cordis terrena erogari præcipit.

Vers. 20. — *Thesaurizare autem.* Quasi : Cum jejunatis aut aliquid boni operis agitis : ibi recondite ubi corruptio non possit accedere.

In cœlo. Id est, omnem spem in cœlestibus ponite fide gradientes, charitatem amplectantes. *In cœlo,* id est, in spirituali firmamento : quod non transit : *Cœlum et terra transibunt : verba autem mea non transibunt.* Si ergo cor est in cœlo, mundum est, quia munda sunt cœlestia. Si autem in terra volutatur, quomodo mundum est ? Id est, si quid agit ut terrena consequatur, quomodo mundum est ? Si etenim illa in genere suo munda tamen sordescit res dignior dum inferiori miscetur : ut aurum argento, argentum plumbo.

Vers. 21. — *Ubi enim est thesaurus.* Si in terra, cor est deorsum ; si in cœlestibus, cor est in Christo fixum.

Vers. 22. — *Lucerna.* Prosequitur munditiam cordis. Sicut oculus membra ad operandum dirigit, sic intentio et lux fidei omnes virtutes. Lucerna est lumen in testa, sic charitas in fide. Cum fides cessabit, sola charitas lux erit. De exteriori, docet officium interioris hominis, intentione mentis et luce fidei omnes virtutes illustrantur, ut reddant lucidum corpus.

Item ad munditiam cordis per se hoc, capitulum est, vel gratia priorum operum quæ palam apparent.

Si fuerit oculus, etc. Si pura intentione, quæ potes bona agis, opera sunt lucis, etiamsi non ita hominibus videatur. Si perversa intentio est, pravum est quidquid agitur, et si videatur rectum.

Oculus unus et simplex est, scilicet charitas, quæ modo lucet in fide sicut in testa.

Vers. 23. — *Si autem oculus.* Si intentio non est ex fide, totus homo interior tenebrosus est. Quia quod non est ex fide, peccatum est. *Tenebrosum erit.* Quandoquidem intentio sequens opus informat. Ergo si bona quæ agis, quia mala intentione fiunt, tenebræ sunt, quid ea quæ per se mala sunt, et mala intentione fiunt ? *Si ergo lumen.* Intentio qua facimus quodcunque, quæ in nobis est nota, lumen dicitur ; exitus vero rei incertus est, ut cum quid alicui do vel ago nescio utrum cedat ei bono an malo : et ideo tenebras vocat. Dicit ergo : Si intentio qua facis (quæ tibi nota est) appetitu temporalium sordidatur : quanto magis ipsum factum cujus dubius est exitus ? quia etsi bene cedat alii, quod non bona intentione facis, nihil tibi proderit : quia quomodo feceris tibi imputatur, non quomodo illi evenerit.

Vers. 24. — *Nemo potest,* etc. Quasi : non poteritis ad oculum hominum bona agere, et ex his Deo placere. Non simul in cœlo et in terra thesaurizare, nec et vitiis et virtutibus deservire. Quiquid facis, vel ex amore Dei, vel servitute diaboli.

Cum regnum Dei et diaboli dissideant inter se, in utroque nemo potest simul militare : unde qui baptizantur, diabolo abrenuntiant et operibus ejus.

Aut enim unum odio. Nihil est medium. Quiquid enim facis, aut ex amore Dei, vel ex servitute diaboli.

(Aug.) Diabolus enim semper est odio habendus : Deus vero, etc., *usque ad* sed contemnunt, victi concupiscentia sua et persuasione diabolica.

Aut unum sustinebit. (Id.) Non quidem diligit : nemo enim diabolum diligit, sed sua cupiditate implicatus, etc., *usque ad* et si non amet illum cujus ancillam diligit.

Alterum contemnet. Non quidem odio habebit : nullius enim conscientia Deum potest odisse quod retractavit idem Augustinus, dicens : Non video fuisse dicendum. Multi enim sunt de quibus scriptum est : *Superbia eorum qui te oderunt (Psal. III), etc.*

Et mammonæ. Mammona, Syra lingua, divitiæ, quibus servire Deum negare est. Non dicit habere : quod fieri licet ut bene dispenset, sed servire, quod est avari. Dicitur hoc nomen esse dæmonis qui præest divitiis, non quod in ejus ditione sunt : sed quod his utitur ad decipiendum, irretiendo laqueis divitiarum.

Vers. 25. — *Ideo dico vobis,* etc. *Quia non potestis Deo servire et mammonæ.* Ne sitis solliciti, quod est servire divitiis. Contemptum sæculi et fiduciam futurorum toto sermone præcepit, dum et mala sustinere et non ulcisci, et inimicos diligere jussit, et humanam gloriam fugere. Nunc vult confirmare per fidem in spe æternorum, quia plures sunt quos amor præsentium et desperatio futurorum torpentes facit.

In sudore vultus paratur panis, sed labor est exercendus, sollicitudo tollenda est, quæ mentem perturbat : dum timet ne aut possessa dispereant aut elaborata non contingant.

Animæ vestræ. Id est animalitati cui hæc necessaria sunt. Totam spem deo committite, quia nihil, nisi quod decrevit ille, potestis acquirere vel retinere.

Anima hic ponitur pro vita, quæ cibo sustentatur, ut ibi : *Qui amat animam suam, perdet eam (Joan.* XII*).*

Animalitas cibo alitur : et ponitur hic pro vita : vivit cum pecoribus. Quam qui perdit propter Christum, invenient eam spiritualem in vitam æternam.

Nonne anima ? etc. Non vita propter escam, nec corpus propter vestimentum, sed econtra. Ideo non sit sollicitus animus, ut percipiat quod propter se creatum est.

Quasi dicat : Qui dedit majora, id est vitam et corpus, dabit et minora, id est victum et vestes. In his promissis veritatis nemo dubitet : sit homo quod esse debet, mox adduntur ei omnia propter quem sunt facta.

Vers. 26. — *Respicite.* Hoc ad escam. Sancti merito comparantur avibus, quia cœlum petunt, et quidam ita remoti sunt a mundo, ut jam in terris nil agant, sed sola contemplatione jam in cœlo degunt. De quibus dicitur : *Qui sunt hi, qui ut nubes volant ? (Isa.* LX*)*, etc.

Hæc exempla non prohibent providentiam ne laboret, sed sollicitudinem, ut tota fiducia vestra sit in Deo, cum et aves sine cura vivant.

Et pater vester. Exaggerat fiduciam filiorum et confirmat : quia si bonitas Patris etiam ad illa se extendit, quanto magis ad filios adoptionis ?

Vers. 27. — *Quis autem vestrum,* etc. Illi autem curam regendi corporis relinquite, qui illud ad hanc mensuram fecit pervenire.

Vers. 28. — *Et de vestimentis.* Non quod laborare et providere hoc non deceat, sed omnis sollicitudo abjicienda est et spes in Deo habenda est. *Considerate lilia agri.* Exhortationem de indumento satis congruo confirmat exemplo.

Vers. 29. — *Quoniam nec Salomon*, etc. Quæ purpura regum, quæ pictura textricum potest floribus comparari ? Ipse color dicitur operimentum florum, sicut dicimus : operuit istum rubor.

Vers. 30. — *Si enim fenum agri.* Si ista quæ ad usum sunt temporis tantum, et cito decidua igne cremabuntur, Deus tam venuste adornat.

Cras pro futuro ponitur in Scripturis, dicente Jacob : *Exaudiet me cras justitia mea (Gen.* XXX.*)*

In clibanum mittitur. Alii libri habent : in ignem vel in acervum qui habet speciem clibani. *Quanto magis vos*, scilicet vestiet ; et ideo omnis fiducia in eo habenda ; quod si nec de his fidentes sumus, quomodo invisibilia speramus ? Permodica fides est, quæ nec de minimis certa est. Ideo et de æternis ingerit fiduciam, et condemnat infidelitatem. *Modicæ fidei.* Quicunque in aliqua promissione dubitat, modicus est fidei, et quanto plus dubitat, tanto minus invenit ea pro quibus sollicitus fuit.

Vers. 31. — *Nolite ergo solliciti*, etc. Plenius inculcat et revolvit, quod a principio sermonis docuit, ut absque sollicitudine vivamus. *Nolite*, etc. Hic videntur argui hi qui, spreto victu vel vestitu communi, lautiora sibi vel austeriora præ his cum quibus vivunt, alimenta quærunt vel indumenta. *Solliciti esse.* Sollicitudo suffocat verbum Dei, ne fructum referat, et facit similem gentili, id est infidelem.

Vers. 32. — *Hæc enim omnia.* Quid ergo amplius habet a gentili : cujus infidelitas animum sollicitat, et curis vitæ hujus fatigat ? *Gentes.* Quibus de futuris cura non est, sed filiorum est quærere regnum. *Scit enim.* Provisa sunt hæc a Deo, qui novit nobis hæc invia sua esse necessaria. *Pater vester.* Sic filios de

bonitate et providentia patris securos reddit, absque A cura scilicet.

VERS. 33. — *Quærite ergo.* Hic aperte ostendit ista non esse petenda tanquam bona nostra, etsi necessaria. Regnum autem Dei petendum est, et in eo finis noster est ponendus, propter quem omnia faciamus : verbi gratia : Manducamus ut evangelizemus, non evangelizamus ut manducemus. Cum dicit primum, significat hoc posterius, non tempore, sed dignitate. Illud enim petendum est, hoc propter illud necessarium : ergo primum quærite regnum Dei, id est, præponite omnibus rebus cæteris.

Et hæc omnia. Quia omnia sunt liliorum : et ideo hæc omnia adjicientur, etiam non quærentibus, quibus si subtrahuntur, ad probationem est ; si dantur, ad gratiarum actionem ; quia omnia cooperantur in bonum.

VERS. 34. — *Solliciti.* Timore, mœrore, et anxietate curarum, quæ mentem pertubant.

In crastinum (AUG.) In futurum, de præsentibus concedit : unde Apostolus : *Nocte ac die operabamur ne quem gravaremus* (*I Thes.* II). De futuris quæ divina procurat ordinatio, non convenit, etc., *usque ad* quia ille qui hoc præcepit cui ministrabant angeli, propter hoc exemplum dandum loculos habuit : unde necessaria usibus præberet quorum custos erat Judas.

Dies. Non quem fecit Dominus, sed cui maledixit Job et Jeremias, scilicet quem diabolus invenit. *Sufficit.* Et quia cura præsenti mentes obruitur, non debet germinari malitia Dei.

CAPUT VII.

VERS. 1. — *Nolite judicare.* De dubiis, quia de manifestis judicatur, et non de illis de quibus incertum est quo animo fiant : de quibus nemo sine periculo judicat.

Judicium temerarium est quando, quibus commissum non est, judicant, sive sit de manifestis, sive de occultis. Committitur autem judicium vel magistris Ecclesiæ vel principibus terræ. Hi ergo si de manifestis judicent, quæ scilicet sunt convicta, vel confessa, non temere judicant ; si autem de incertis, temere judicant : hæc judicia prohibet.

VERS. 2. — *In quo enim.* Quasi diceret : In qua voluntate benefeceris, in ea liberaberis ; et in qua male, in eadem punieris. De his enim agitur in quibus vel temere judicantes offendimus, vel recte agentes excusamur ; et ideo addit : *In qua mensura.* Et juste quorum voluntas non habuit finem peccandi, quamvis cum fine peccaverint, non habent finem ultionis ; et quibus judicium fuit sine misericordia, sine misericordia judicabuntur.

In qua mensura. Potest in hac mensura in qua aliud mensuratum est, ut triticum, aliud mensurari, ut hordeum : et alia quantitas ut si unus modius de uno, centum de alio. Ita facit Deus, et non inique ut illi in æternum.

Et ipsa infamia, vel malum quod tuleris, causa est cur pœnam debitam incurras.

Juste qui æternaliter peccato perfrui volunt, æternam pœnam et inveniunt : quorum voluntas non habuit finem peccandi, nec habebit finem torquendi.

VERS. 3. — *Quid autem vides.* Ecce moderamen judicii, et præventus majoribus, alium non judicet de minoribus. Multi enim præventi majoribus, leviora in fratre magis volunt vituperare et damnare quam emendare. Ut si pleni odio vel invidia, vel malitia, damnent in eo quod delinquit ira quæ est ut festuca, odium, ut trabs. Iratus alicui vult aliquando eum corrigi ; qui odit hoc velle nequit : et ideo impossibile dicitur ut festucam fratri demat, qui trabem gestat ; prius ergo trabs odii, invidiæ, simulationis et totius malitiæ rejicienda est, ut sic misericorditer respectu Dei, non nostri, fratrem possimus
B increpare : ut, sive prosit illi correctio, sive non, nos tamen de simplicitate nostri oculi simus securi.

Vix invenitur aliquis ab hoc vitio alienus, quia unusquique suis favens, aliena facile reprehendit : et aliena gravius tolerando quam sua, sumit auctoritatem arguendi sine exemplo suæ emendationis.

Salutem in eo quod temere judicant in oculo habent trabem.

VERS. 4. — *Aut quomodo dicis fratri tuo.* Id est non poteris minus (ut iram) in fratre emendare, donec majus, id est odium, vel invidiam pepuleris de corde tuo.

VERS. 5. — *Hypocrita, ejice.* Hi enim odio et livore suscipiunt omnia accusare, et volunt videri
C consultores sine exemplo emendationis suæ. Non enim est idoneus doctor alii mederi, qui nondum se sanaverit.

VERS. 6. — *Nolite sanctum*, etc. Purgato oculo, possunt dispensatores Ecclesiæ alios castigare, sed non sanctum canibus dare ; quia sicut periculosum est abscondere, ita prodigum est canibus dare. Talibus mystica non sunt aperienda, sed velo tegenda sancta sanctorum : apertiora vero et quasi viliora dici possunt. *Nolite.* Eadem dicitur sanctum et margarita, id est Evangelium et sacramenta ecclesiastica. *Sanctum*, quia natura inviolabile, nec debet ab aliquo corrumpi. *Margarita*, quæ in abscondito latet : et de figuris, quasi apertis conchis eruitur, gemma est pretiosa quæ non potest corrumpi. Canes vere sunt qui oblatrant, et quod integrum est
D dilacerant ; porci vilipendunt et conculcant : vel canes ad vomitum reversi, porci nondum conversi, sed in luto vitiorum versati.

Et conversi. Ne forte adhuc aliquid audire disrumpant, non margaritas quas conculcant, sed vos indignatione. Non enim facile potest inveniri quod talibus gratum sit.

VERS. 7. — *Petite.* His gradibus via, veritas, et vita legitime certantibus; præstatur : Christus est via qua ambulatur veritas qua invenitur, ostium ad quod pulsatur, ut ad ipsum per ipsum ingrediamur.

(AUG.) Operose quidem quod ista tria inter se differant exponendum putavi, sed longe melius, etc.,

usque ad non enim dixit petentibus, et quærentibus, et pulsantibus.

VERS. 8. — *Omnis enim*, etc. Ut præbeat constantiam perseverandi, diligentiam quærendi, fiduciam impetrandi, addit. *Omnis*, etc. Supra docuit quid petamus, regnum scilicet. Hic confidentiam, ut nihil hæsitantes petamus. Non denegat se petentibus qui sponte obtulit se non petentibus : et quærentes invenient eum qui non quærentibus dedit ut invenirent, et pulsantibus aperiet, qui clamat : *Ecce ego sto ad ostium et pulso* (*Apoc.* III).

VERS. 9. — *Aut quis*. Explanat quid petendum sit, et ex humana circa filios benevolentia diligentiam Patris circa nos commendat. Petentibus Christum, recta fide non datur lapis offensionis nec duritia cordis. Ita si petieritis patrem vestrum charitatem, sine qua nil sunt cætera, ut sine pane inops est mensa cui contraria est cordis duritia.

VERS. 10. — *Si piscem*. Per piscem, fides quæ sub fluentis Spiritus sancti nutritur.

Piscem dicit invisibilium fidem : vel propter aquam baptismi, vel quia de invisibilibus locis capitur, vel quia fluctibus hujus mundi non frangitur. In Evangelio Lucæ sequitur comparatio ovi et scorpionis. In ovo et spes accipitur, quia in eo nondum est fœtus persecutus ; sed fovendo speratur. In scorpione, cujus aculeus retro timendus est, accipitur contrarium spei, scilicet retro aspicere, cum spes se debeat in anteriora extendere.

VERS. 11. — *Si ergo vos*. Quandoquidem patres bona tribuunt filiis, ergo multo magis Pater noster, qui bonus est incomparabiliter, bona dabit petentibus se filiis. *Nostis bona*. Secundum sensum eorum bona qui ea pro bonis habent, quanquam et in rerum natura bona sunt, et in vitam istam pertinentia, quæ malus non de suo dat. *Domini enim est terra* (*Psal.* XXIII), etc. Vel apostoli mali dicuntur, quantum ad se respectu Dei qui solus bonus, ex quo omnes boni. *Dabit bona*. Id est Spiritum sanctum. Vel bona scilicet æterna, quæ non dantur nisi filiis. *Petentibus se*. Omnium bonorum spiritualium distributorem ut opera charitatis impleantur.

VERS. 12. — *Omnia ergo*, etc. Quia amare amantem naturæ est ; non amantem vero cogi beneficiis ad amorem, perfectionis Christi est. Cum nos priores, ut nobis fieri velimus aliis facere juberet, mox eumdem sensum astruit dicens : *Omnia ergo quæcunque*, etc., id est, bona que vultis accipere ab aliis, eadem facite illis ut charitas proximi impleatur, quæ sine dilectione recte non potest perfici. Et ideo addit : *Hæc est lex et prophetæ*, etc. ; quia nec Deus sine proximo, nec proximus diligitur sine Deo, quia non ex odio vel ex invidia judicandus est proximus : ergo qua charitate velletis moneri, facite aliis. *Ut faciant vobis homines*. Quia addit, homines, dicit tantum de dilectione proximi. Unde nec subdit, tota lex, relinquit vero de dilectione Dei. Quod si dixisset : Omnia quæcunque vultis fieri vobis, facite aliis : utrumque complexus esset, in quibus tota lex, propter salutem hominum scriptum est in prophetis et lege.

VERS. 13. — *Intrate*. Etsi difficile sit ut aliis facias quod tibi vis fieri, tamen sic faciendum est ut intremus. *Per angustam*. Angusta quæritur, nec ad omnibus invenitur. Nec omnes qui inveniunt per eam ingrediuntur, quia capti sæculo retroeunt. *Et spatiosa*. Hanc etsi non quærant, omnes tamen inveniunt, quia in ea nati. Voluptas, ut meretrix importuna, suis oblectamentis omnes invitat : et ideo multi intrant per eam.

VERS. 14. — *Quam angusta*. Satis angustum est omnia prætermittere, unum solum diligere, unum quærere, ad unum quotidie pulsare, prospera non ambire, adversa non timere. *Et pauci*. Si pauci inveniunt, pauciores per eam intrare contendunt. Nemo intrat sine labore, et sine animi puritate.

VERS. 15. — *Attendite*. Cum dixisset arctam viam a paucis inveniri, ne forte sui implicarentur erroribus pseudo-prophetarum, adjecit : Attendite : *Attendite*. Quod supra latam portam dixit, falsos prophetas apertius dicit. *Attendite*. Licet hoc de omnibus qui aliud habitu et sermone, aliud opere ostendunt, possit accipi ; tamen specialiter de hæreticis qui quadam pietatis veste tecti, venenato animo et intentione nocendi lupi sunt rapaces, vel exterius si copia datur persequendo, vel interius corrumpendo.

Ad vos in vestimentis ovium. In conspectu hominum similes ministris justitiæ dum jejunant, orant, eleemosynas dant : sed non sunt eorum fructus, quia pro vitio eis reputatur.

A fructibus eorum. (HIER.) Non a veste, sed ab operibus quod de manifestis, etc., *usque ad* sed non debent oves pelles suas deponere, etsi aliquando eis lupi se contegant.

VERS. 16. — *Nunquid*. Allegorice. Spinæ et tribuli sunt hæretici a quibus nullus sapientum sanctitatem vel veritatem poterit invenire : sed conscindunt et cruentant approximantes. Vel spinæ et tribuli, curæ sunt sæculi, punctionesque vitiorum. Uva et ficus, dulcedo novæ conversationis quam Christus in nobis esuriit, et fervor dilectionis, qui lætificat cor hominis. Non ergo de spinis et tribulis uva et ficus : quia mens adhuc veteris hominis consuetudine pressa, potest simulare non ferre fructus novi hominis. Quod si aliquando dicta vel facta malorum prosunt bonis, non hoc faciunt mali, sed fit de illis consilio Dei : quia non eorum fructus est, sed vitis quæ super spinas aliquando exuberat. Sed carpendus est botrus, spina cavenda. Vitis Christus. Sui, palmites qui ferunt uvas, id est opera spiritus quæ inebriant mentem.

VERS. 17. — *Sic omnis arbor*. Id est secundum prædictam impossibilitatem : quia de mala radice non potest fructus suavitatis erumpere. Exspectandi sunt boni fructus de bona arbore. Arbor bona vel mala non natura quæ in omnibus bona a Deo est creata, sed voluntas bona vel mala. Fructus, opera quæ nec bona malæ voluntatis possunt esse, nec

mala bonæ voluntatis. Fructus bonæ arboris gaudium, pax, patientia, longanimitas, etc.; quos fructus non nisi bona voluntas parturit. Sic econtrario malos mala intentio nutrit.

Vers. 18. — *Non potest.* Non ait: Non potest mala arbor bona fieri, vel bona mala; quia Paulus de persecutore factus apostolus, et anima manente integra natura, affectu voluntatis corrumpitur, vel in melius mutatur.

Voluntas uniuscujusque arbor bona vel mala. Et sicut arbor radicatur in terra, sic voluntas in anima.

Fructus malæ arboris sunt opera carnis, scilicet fornicatio immunda, luxuria

Vers. 19. — *Omnis arbor.* Hac sententia hypocritas et pseudo-prophetas damnat, et quod supra docuit de cordis munditia, hoc exemplo confirmat, quod nemo de mala intentione fructum bonum percipit, nec de bona nisi bonum metit.

Vers. 20. — *Igitur ex fructibus.* Quasi dicat: A falsis prophetis attendite, et ex fructibus eos cognoscite.

Vers. 21. — *Non omnis qui dicit.* Sicut cavendi sunt qui habent speciem bonæ vitæ propter dogma nequitiæ, sic et hic econtrario qui, cum integræ fidei et doctrinæ sint, turpiter vivunt. Utrumque enim necesse est, ut et opus sermone et sermo operibus comprobetur.

Qui dicit: Domine, Domine. Iter regni Dei est obedientia, non nominis nuncupatio. Non est hoc illud vere et proprie dicere ubi prolatio discordat a voluntate. De quo Apostolus ait: *Nemo potest dicere: Dominus Jesus, nisi in Spiritu sancto (I Cor.* XII).

Vers. 22. — *Multi dicent.* Maxime autem cavendum est ab his qui propter nomen Christi etiam miracula habent, quæ cum propter infideles Dominus fecerit, monuit tamen ne a talibus decipiamur: putantes ibi esse invisibilem sapientiam, ubi est visibile miraculum; unde adjungit: *Multi dicent.* Quam mundo ergo et simplici oculo opus est, ut inveniatur via sapientiæ inter tot deceptiones.

Vers. 23. — *Nunquam novi vos.* Non novit lux tenebras, id est, non aspicit, quia si aspiceret, tenebræ non essent. *Qui operamini iniquitatem.* Non qui operati estis, ne tollat pœnitentiam, sed qui in judicio; licet non habeatis facultatem peccandi, tamen habetis affectum.

Vers. 24. — *Omnis ergo.* Quasi dicat: Omnia prædicta bene tenenda sunt, quia qui tenet assimilabitur Christo; qui non tenet, diabolo. *Qui autem*, quæ in monte habita sunt: quod dicit ut ostendat sermonem in monte habitum, omnibus præceptis quibus Christiana vita informatur, esse perfectum. *Assimilabitur.* Quia sicut Christus de personis variis unam Ecclesiam construit, erudit, regit in vitam dedicaturus æternam, sic iste variis virtutibus perpetuam mansionem sibi ædificat, et in futura dedicatione cum Christo lætabitur. *Viro.* Illi qui dicit: Ut sapiens architectus, fundamentum posui in Christo. *Qui ædificavit.* Ille ædificat in Christo, qui quod audit ab illo facit. *Supra petram.* A qua Petrus nomen accepit pro firmitate fidei, id est, super seipsum ædificavit Ecclesiam.

Vers. 25. — *Et descendit.* Tribus modis diabolus impugnat: carnis concupiscentia, exterioribus mundi oblectamentis, vel per se, cum universos ventus impulsionum laxat. *Pluvia.* Concupiscentia, a qua quisque tentatur, quæ sensum rigorem fidei emollit, quæ si non proficit, majora flumina eveniunt.

Vers. 26. — *Qui audit verba mea*, etc., exterius. Et ideo non habet excusationem, sed est ruina ejus magna: quia monita salutis contempsit. *Viro stulto.* De quo dicitur: *Inimicus homo hoc fecit, cujus* opera omnia instabilia sunt, et ruinæ patent. *Super arenam.* Qualiacunque sint quæ super concupiscentiam vitiorum fundantur, non stabunt.

Vers. — 27. *Et cecidit fuitque ruina ejus magna.* Omnis conscientia quæ fixa in Deum spe non permanet, in tentationibus non valet subsistere; et tanto amplius agitur, quanto plus in his quæ mundi sunt a superioribus disjungitur: et vere omnes mali vel ficte boni, ingruente qualibet tentatione pejores fiunt.

Vers. 28. — *Turbæ.* Vel aliqui in turba, quia infideles, vel potius omnes de excellentia sapientiæ.

CAPUT VIII.

Vers. 1. — *Cum autem descendisset.* Post descensionem Domini de monte, etc., *usque ad* ostendit post quantum temporis intervallum. *Cum autem descendisset.* Secundum Lucam, et in campestri loco sermonem quem jam forsitan supra habuerat ei fecisset. *Secutæ sunt.* Alii propter charitatem, alii propter doctrinam, alii propter admirationem et curationem.

Vers. 2. — *Adorabat eum dicens: Domine.* Priusquam peteret, cultum divinitatis ostendit. *Si vis, potes me mundare.* De voluntate non quasi pietatis incredulus, dubito; sed quasi meæ colluvionis conscius non præsumo.

Vers. 3. — *Extendens.* Post sermonem et miracula facit, quibus sermo apud auditores confirmatur. *Tetigit.* Non quia sine tactu sanare posset, sed ut indicet se non subjectum esse legi, sed Dominum legis, qui non timet contagium. *Tetigit.* Propter humanitatem, ut nos doceret nullum spernere pro aliqua corporis maculatione. Apparet supra legem (quæ leprosum excludit) esse gratiam, quæ sanat eum; ut ait: *Non veni solvere legem, sed adimplere, etc. Volo.* Eo sanavit genere quo fuerat obsecratus, deinde imperat: *Mundare.* Ecce potestas.

Vers. 4. — *Vide, nemini*, etc. Tacere jussit, nec tamen tacere potuit. Non quod aliquid voluit et non potuit, sed dat exemplum, ut sui in magnis quæ faciunt latere velint: sed ut prosint aliis, prodantur inviti, *Nemini dixeris* (*Marc.* I). Hunc tamen Marcus ubi quod hoc prædicasse dicit quasi Evangelista factus sit, *Vade.* Mittit ad sacerdotes propter humili-

tatem, ut sacerdotibus deferat honorem quibus lex jubet mundatos munera offerre, et ut videntes credant ei : vel si non credunt, inexcusabiles sint, et ne legem frangere videretur. *Ostende te sacerdoti.* Ut sacerdos non legis ordine, sed gratia Dei supra legem curatum esse intelligat. *Offer*, etc. Quia legem non solvo, quia nondum cœpit verum sacrificium. *In testimonium.* Id est, Domino credant, si impietatis lepra discendat. *In testimonium.* Spiritualis curationis, offerendum est munus spirituale homo ipse.

VERS. 7. — *Ego veniam et curabo eum. Et respondens centurio ait*, etc. Magna humilitas, etc., *usque ad* ob impotentiam virium corporaliter ire putaretur.

VERS. 8. — *Non sum dignus.* Propter conscientiam vitæ gentilis, magis timet gravari præsentia quam juvari, quia et si erat fide præditus, nondum tamen erat sacramentis imbutus. Sed quod nec infirmitas nostra præsumit gratia dare novit.

VERS. 9. — *Nam et ego*, etc. Si ego homo, etc., *usque ad* ut Cornelius dicitur *vir justus et timens Deum* (*Act.* x).

VERS. 11. — *Ab oriente et occidente venient et recumbent.* Vel oriens, qui illuminati statim transeunt; occidens, qui passiones usque ad mortem tolerant. Per istas duas partes mundi ex quibus gentes vocandæ erant designantur.

VERS. 12. — *Filii autem regni ejicientur.* Quia in hoc mundo fruuntur beneficiis Dei; secundum illud : *Pluit super justos et injustos.* Nunc videntur in facie Domini, sed tunc minime. *In tenebras exteriores.* Quia a Domini foras expellentur, etc., *usque ad* pœnitet quod deliquit pertinaciter. *Fletus.* Per hoc ostenditur magnitudo tormentorum. Per fletum, tormentum animæ; per stridorem dentium, corporis.

VERS. 14. — *Et cum venisset*, etc. Quando hoc sit factum non expressit Matthæus, etc., *usque ad* narranda recordationi ejus suggerere. *Et febricitantem.* Febris Græce, fervor Latine dicitur : et si quando hæc passio faciat tremere, naturæ est humanæ.

VERS. 15. — *Et tetigit*, etc. Lucas dicit, quod rogaverunt, etc., *usque ad* ut *Delicta quis intelligit : ab occultis meis munda me* (*Psal.* VIII). *Et surrexit*, etc. Naturale est febricitantibus incipiente sanitate lassescere, etc., *usque ad* ministrat in spiritu.

VERS. 16. — *Vespere autem facto*, etc. Occasus solis, mors est Christi, per quam plures sanavit dæmoniacos, quam ante vivens in carne ægrotos.

VERS. 18. — *Videns autem Jesus.* Manifestum est alium esse diem, etc., *usque ad* amaros sæculi fluctus transeamus.

VERS. 19. — *Et accedens.* Quod Matthæus dicit hoc factum quando jussit ire trans fretum : Lucas vero *ambulantibus illis in via* : non est contrarium : quia via ambulabant ut venirent ad fretum. *Magister.* Quasi unus sit de pluribus. Et ipse litterator erat, non spiritualis auditor. *Magister.* Non dixit,

A Domine, sed magister : unum de pluribus magistris æstimans.

VERS. 20. — *Vulpes foveas habent.* Quasi dicat : Quid me propter lucra sæculi, etc., *usque ad* divinitati Christi non est locus. *Filius autem hominis non habet*, etc. Cum homines vocent eum Filium Dei, ipse seipsum vocat Filium hominis, humilitatis causa.

VERS. 21. — *Alius autem.* Nota hunc vocatum esse a Jesu. *Domine.* Ille qui ingessit se vocat eum magister, ut elatus Pharisæus, alter qui receptus est, Dominum vocat humiliter, sicut publicanus.

VERS. 22. — *Mortuos suos.* Qui culpa exierunt, ut ipsi cum culpa vivunt. Mortuos sepelire, est peccatores in peccato fovere.

B VERS. 23. — *Et ascendente.* Qui magna fecit in terra, transit ad mare, ut et ibi faciat, et Dominus terræ et maris appareat.

VERS. 24. — *Ecce motus.* Non ex se orta est tempestas, sed ejus imperio : ut discipuli magis timeant et rogent : et rogantibus ostendat potentiam. *Dormiebat.* Dormit in nobis Dominus, id est fides Domini, cum negligentius agimus, et ideo tempestas. Si vero fides resurgit, imperat ventis et fluctibus.

VERS. 25. — *Suscitaverunt.* Primum est Jesus in tribulationibus orationibus excitandus, ut post increpationem surgens imperet ventis et mari, et sit tranquillitas magna.

VERS. 26. — *Modicæ*, etc. Si novistis potentem
C in terra, cur non creditis etiam in mari? Qui parum credit, arguitur : qui nihil, contemnitur. *Imperavit*, etc. Cui imperatur, imperantem sentit. Nota quod omnis creatura creatorem sentit. Quæ apud nos insensibilia, isti sunt sensibilia.

VERS. 27. — *Qualis est hic*, etc. (ORIG.) Qualis est iste, major Moyse, etc., *usque ad* non habent auditum obtemperant.

VERS. 28. *In regionem Gerazenorum.* Geraza urbs est Arabiæ, etc., *usque ad* a Christo visitata per prædicatores. *Duo habentes.* Marcus et Lucas dicunt unum, etc., *usque ad* fœditatem corporum ostendebant. *Sævi.* Marcus dicit quod nullus jam dæmoniacum, etc., *usque ad* impugnant aliquem transire.

VERS. 29. — *Jesu fili Dei.* (HILAR.) Magis suspicati
D quam nosse credendi sunt. (AMBR.) *Jesu fili Dei.* Tantum eis innotuit quantum voluit, etc., *usque ad* videbant in eo, non credebant. *Ante tempus.* Sciebant enim sibi futuram in Dei judicio, etc., *usque ad* fuerunt enim duo millia, ut Marcus ait. *Torquere nos.* Præsentia Christi tortura est eis; vel, torquentur dum de corporibus ejiciuntur, in quorum tortura delectabantur, sicut præsentia Dei refectio angelorum.

VERS. 31. — *Mitte nos.* Nota multo minus eos sua potestate nocere hominibus, qui nec pecoribus possunt. Nisi quis more porci vixerit, diabolus in eum potestatem non accipit, nisi forte ad probandum.

VERS. 32. — *Et ecce magno.* Dignior homo bestiis

cum propter salutem duorum hominum duo millia porcorum perierunt. Liberato populo gentium, increduli agunt malos ritus in abditis : cæca et profunda curiositate submersi.

Vers. 33. — *Pastores autem fugerunt.* Quia etiam quidam principes impiorum, et, si fugiunt fidem Christi, tamen potentiam ejus mirando nuntiare non cessant.

Vers. 34. — *Exiit obviam.* (Bed.) Prodeuntes, signant quosdam consuetudine ligatos, mirari quidem et venerari legem Christi, sed nolle pati : unde transire rogant. *Et invenerunt hominem* (ut Lucas ait) *vestitum et sana mente sedere ad pedes Jesu* (*Luc.* VIII). *Rogabant eum.* Rogant non de superbia de humilitate judicantes se indignos, ut Petrus fecit, et vidua de Elia. Timebant ne destrueret eos præsentia sanctitatis ejus propter peccata sua, sicut destruxerat porcos.

CAPUT IX.

Vers. 1. — *In civitatem.* Ne putes hanc esse Nazareth, etc., *usque ad* Capharnaum quasi metropolis.

Vers. 2. — *Offerebant.* Doctores sunt, qui sublevant et offerunt Christo monendo et intercedendo. *Fidem.* Quantum valet apud Deum fides propria, apud quem sic valuit aliena, ut intus et extra sanaret hominem. *Confide, fili, remittuntur tibi.* Lucas dicit : Homo, etc., *usque ad* tollens causam morbi, post curat corpus.

Vers. 5. — *Qui est.* Nota infirmitates aliquando contingere propter peccata, etc., *usque ad* unde : *Duplici contritione conteret eos Dominus.* (Bed.) *Quid est facilius,* sed quoniam hoc spirituale non creditis, probetur signo visibili quod non minoris constat esse potentiæ, ut in Filio hominis latentem cognoscatis potentiam majestatis, quæ potest dimittere peccata ut Deus.

Vers. 6. — *Tunc ait paralytico.* Ecce per remissionem pœnæ, dimissionem culpæ intellige. *Surge.* Surgere, est animam a carnalibus desideriis abstrahere. Lectum tollere, est carnem a terrenis desideriis ad voluntatem spiritus attollere. Domum ire, est ad paradisum redire, vel ad internam sui custodiam, ne iterum peccet. *Tolle lectum tuum et vade in domum tuam.* Ut quod fuit testimonium infirmitatis, sit probatio sanitatis.

Vers. 7. — *Et surrexit.* Magna virtus, ubi sine mora imperium salus comitatur. Unde merito, qui aderant relictis blasphemiis stupentes, ad laudem convertuntur tantæ majestatis.

Vers. 9. — *Vidit hominem.* Hic probabilius videtur, quod prætermissa memoret, cum duodecim elegit ante sermonem. *In telonio.* Τέλος Græce, Latine vectigal. Matthæus Hebraice, Latine donatus, qui tantum munus gratiæ accepit : Levi, additus vel assumptus, quia divina electio eum assumpsit, et numero apostolorum addidit. *Matthæum.* Cæteri Evangelistæ propter verecundiam, etc., *usque ad* sermo supradictus fuit. *Surgens.* (Bed.) Lucas plenius di-

A cit : relictis omnibus, secutus est eum tam corpore quam mente. Non levitate ductus, sed veritate operum, et divina potentia intus operante tractus, perfecta obedientia, et perfecta abrenuntiatio, et lucra reliquit, cupidus sequendi Christum.

Vers. 10. — *In domo.* Non dicit cujus, sed Lucas exprimit, etc., *usque ad* conversione pœnitentium ostenditur. *Ecce multi publicani.* Bonum præsagium : jam ejus exemplo multi convertuntur. Jam post se multos trahit. Apostolus et doctor gentium futurus. (Hier.) *Publicanis et peccatoribus.* Tertullianus dicit hos fuisse ethnicos, etc., *usque ad* præcepit : *In viam gentium ne abieritis. Peccatores venientes discumbebant.* Pœnitentes, exemplo Matthæi, veniam sperantes : unde Marcus dicit hic : *quia*
B *multi sequebantur eum* (*Marc.* II).

Vers. 11. — *Quare cum publicanis.* Omnis quæstio, etc., *usque ad* et omnia quæ gessit, saluti serviunt.

Vers. 12. — *At Jesus audiens, ait.* Et susceptos pœnitentes amplius in fide confortat, et superbos ad humilitatis et pietatis gratiam provocat. *Non est opus valentibus medicus, sed male habentibus.* Medicus est Christus, etc., *usque ad* Dei verbum recipiunt, esurire non possunt.

Vers. 13. — *Euntes autem dicite.* Tumentibus de falsa justitia consilium correctionis dat, etc., *usque ad* ove, et drachma, et duobus filiis. *Non enim veni vocare justos.* Nonne Nathanael, et Petrum, et Andream, etc., *usque ad* jam non justi sibi videntur.

C Vers. 14. — *Discipuli autem tui non jejunant,* Joannes, Marcus et Lucas, etc., *usque ad* gratiam et potestatem intelligas.

Vers. 15. — *Nunquid possunt.* Quasi dicat : Facturi estis, ut lugentes, etc., *usque ad* sed ab omnibus terrenis. *Lugere quandiu cum illis est sponsus.* Hoc verbo exprimit illud jejunium, etc., *usque ad* postea jejunabunt, non lugebunt. *Et tunc jejunabunt.* Luctus de absentia sponsi, nec ante incarnationem defuit in patribus, nec post passionem, nisi quandiu in carne cum discipulis conversatus est. *Jejunabunt.* A mundi amore, non solum a cibis. Spirituale enim jejunium cum si pars vitæ novæ, nondum eis convenit, qui per alia, dediti sunt veteri vitæ.

Vers. 16. — *Nemo autem.* Quasi dicat : Carnales
D nondum fide passionis et resurrectionis solidati, etc., *usque ad* ipsi vetustati non convenit. *Tollit enim.* Id est perfectio novæ vitæ quæ una est dividitur, et veteri fides quam habet aufertur, cui perfectio novæ debebatur.

Vers. 17. — *Neque mittunt.* Eosdem discipulos veteribus utribus comparat, etc., *usque ad* in novitate sensus intus reformamur.

Vers. 18. — *Ecce princeps unus accessit.* Marcus et Lucas dicunt archisynagogum, etc., *usque ad* cœpit remedium sperare et quærere.

Vers. 20. — *Mulier quæ.* Salutem Judæis paratam, spe certa præripuit gentilitas. *Duodecim annis.* Duodecim annis fluxit, sicut et illa filia creverat

duodenis : quia ex quo Synagoga cœpit Deo famulari, cœpit gentilitas idololatria et peccato pollui. A *Accessit.* Credidit, dixit, quia his tribus fide et opere omnis salus acquiritur.

Vers. 21. — *Si tetigero.* Fimbriam, non vestem. Quia non vidit in carne Dominum, sed suscepit per apostolos incarnationis verbum. Beatus qui vel extremam partem verbi fide tangit.

Vers. 22. — *Confide, filia.* Credidit utique quæ petiit, sed inculcat robur et perseverantiam in fide.

Vers. 23. — *Vidisset.* Tibicines sunt carmen lugubre canentes. Hi sunt magistri mœrore suo subditos demulcentes, et turbam Judæorum adversus doctrinam Christi calcitrantium. *Et turbam.* Quia Synagoga lætitiam Dominicæ inhabitationis, etc., *usque ad* paruit in susceptione. B

Vers. 24. — *Non est.* Vobis mortua est. Deo autem qui suscitare potest, dormit, tam in anima quam corpore.

Vers. 25. — *Et cum ejecta esset.* Id est, cum reprobati essent irrisores, intravit in electorum mentes. *Et tenuit manum.* Nisi prius manus Judæorum, etc., *usque ad* secreta potest deleri pœnitentia.

Vers. 27. — *Transeunte.* Id est, de domo principis in tuam domum. Domus principis Synagoga est, sua domus cœlestis Jerusalem. *Duo cæci*, etc. Duo cæci, duo populi inscii, etc., *usque ad* idem factum, sed aliud simile.

Vers. 32. — *Hominem.* Significat gentilem populum : vel omne genus hominum, quo ducto per prædicationem ad Christum, et ablata idololatria, confessus est Christum. C Κωφὸς Græce usitatius, sed tamen indifferenter, et mutus et surdus dicunt.

Vers. 34. — *Pharisæi autem.* In Pharisæis infidelitas Judæorum signatur.

CAPUT X.

Vers. 1. — *Et convocatis.* A curatione socrus Petri, etc., *usque ad* curatum centurionis servum. *Duodecim.* Hi sunt operarii qui mittendi erant, et quadrati orbis partes ad fidem Trinitatis vocaturi. Quorum prædicatio ut pondus haberet auctoritatis, datur eis potestas curandæ omnis infirmitatis.

Vers. 2. — *Petrus et Andreas.* Apostolorum paria jugaque sociat, etc., *usque ad* Christus in quem credebat.

Vers. 3. — *Thomas.* Abyssus : quia altitudinem D divinæ virtutis in resurrectione certa fide penetravit. Vel, Thomas geminus, quod est Græce didymus, propter dubium cor in credendo.

Vers. 4. — *Et Judas Scariothis.* Magnum in nobis exemplum doctrinæ, cum qui omnia noverat non dubitaret proditorem in discipulum eligere, atque apostolum ordinare. Habet enim Christus conscium munditiæ testem, cum suum non dubitet eligere proditorem.

Vers. 5. — *In viam.* Post resurrectionem dicit : *Docete omnes gentes.* Sed hoc ante : quia prius oportet Judæis prædicari, ne causam habeant non recipiendi, quia ad gentes apostolos misit.

Vers. 7. — *Appropinquabit regnum cœlorum.* Per fidem prope est regnum. Sicut enim sit peccans terra, ita justus sit cœlum, in quo Deus præsidet; unde dicitur : *Regnum Dei intra vos est* (*Luc.* XVII), etc. Ecce quid debeant prædicare : Appropinquabit regnum cœlorum.

Vers. 8. — *Infirmos curate.* Ecclesia infirmos statu boni operis confortat, mortuos in peccatis, vel sine fide, suscitat; leprosos erroribus aspersos mundat, dæmones per exorcismos fugat. *Gratis accepistis.* Ne Judas, qui loculos habebat, de prædicta potestate pecuniam congregare vellet, nequitiam ejus supprimit Dominus, dicens : *Gratis accepistis*, etc. Damnat etiam hic perfidiam Simoniacæ hæreseos. Dona spiritualia pretio vilescunt.

Vers. 9. — *Aurum neque argentum.* Qui hæc haberent, viderentur non causa salutis prædicare, sed lucri. *Neque pecuniam in zonis vestris.* Duo sunt genera necessariorum : unum quo emuntur necessaria, aliud ipsa necessaria. Per pecuniam in zonis, illud unde emuntur : per peram quod emitur, quod ibi reponitur. De hoc in passione : *Quando misi vos sine sacculo et pera, nunquid defuit vobis aliquid? At illi dixerunt : Non.*

Vers. 10. — *Neque calceamenta.* Et Plato dicit duas corporum summitates non esse velandas, nec assuetam fieri debere mollitiem capitis et pedum : Cum autem hæc habuerint firmitatem, cætera robustiora sunt. *Neque virgam.* Matthæus et Lucas dicunt *neque virgam ;* Marcus *non nisi virgam :* quo nomine, etc., *usque ad* iter prædicationis pergere debeat, ostendatur. *Dignus est.* Unde ergo necessaria? Tantum accipite, quantum ad necessitatem sufficit, ut inde securi æternis melius vacetis.

Vers. 11. — *Interrogate quis.* Testimonio vicinorum eligendus est hospes, ne hujus infamia prædicatio lædatur. *Dignus sit.* Ut sciat se magis accipere gratiam quam dare. *Ibi manete.* (Ambr.) Dat constantiæ generale mandatum ut hospitalis necessitudinis jura custodiant : ideo domus eligenda, ut mutandi hospitii necessitudinisque violandæ causa non suppetat.

Vers. 14. — *Excutite pulverem de pedibus.* Per excussionem pulveris, intelligitur amissio itineris. *Excutite* pulverem, ad contestationem terreni laboris quem pro eis inaniter susceperant, etc., *usque ad* per ipsum Salvatorem narrantur abluti.

Vers. 16. — *Ecce ego mitto.* Illis sua pœna servabitur in futurum, etc., *usque ad* mala inferre non debet, sed tolerare. *Sicut serpentes.* Serpentis astutia est, etc., *usque ad* veterem exuit hominem.

Vers. 18. — *In testimonium.* Ut inde perversi pereant, etc., *usque ad* testimonium ipsorum innocentiæ.

Vers. 19. — *Dabitur enim vobis in illa hora quid loquamini.* Voluntatem vestram pro Christo offerte; Christus vero loquetur pro se.

Vers. 21. — *Tradet autem frater*, etc. Minorem dolorem ingerunt mala quæ ab extraneis : majorem

A quæ ab illis patimur, de quorum mentibus præsumebamus : quia cum damno corporis, mala nos cruciant amissæ charitatis.

Vers. 22. — *Qui autem*, etc. Docet virtutem longanimitatis et patientiæ, etc., *usque ad* hoc ipsum incipimus possidere quod sumus.

Vers. 23. — *Cum autem*. Hoc ad illud tempus pertinet, quo dictum est : *In via gentium ne abieritis*, quod persecutiones non debeant timere, sed declinare : ut tribulationis occasio sit Evangelii seminarium.

Vers. 24. — *Non est discipulus*, etc. Ne indignemini tolerare quod tolero qui Dominus sum, faciens quod volo, et magister docens quod utile scio.

Vers. 25. — *Si patremfamilias*. Ostendit calumnias suas, ut suo exemplo ferant injurias. Unde dixit : *Sufficit dici malitia sua. Beelzebub*. Beel ipse est Bel, Zebub, musca, etc., *usque ad* vir muscarum, sive habens muscas.

Vers. 26. — *Ne ergo timueritis eos*. Eorum sævitiam vel blasphemias, quia veniet dies cum Deus judicabit occulta hominum, ubi et nequitia discooperietur, et vestra intentio, nunc soli Deo cognita, ab omnibus scietur.

Vers. 27. — *Quod dico*. Hoc est, in quo volo vos constantes esse, etc., *usque ad* calcato carnis domicilio *prædicate*.

Vers. 29. — *Super*. Loquitur juxta morem Palestinæ, etc., *usque ad* in toto mundo dicite. *Nonne duo passeres ?* Lucas : *Nonne quinque passeres*
C
veneunt dipondio (*Luc*. xii) ? Nec multum distat, ut duo asse et quinque dipondio. Dipondio enim est ex duobus assibus. Quod autem in numeris est unus, hoc in pondere as : et quod duo, hoc dipondius. *Et unus ex illis*. Quomodo ergo Apostolus : *Nunquid de bobus cura est Deo* (*Luc*. ix)? Sed aliud est cura, aliud scientia.

Vers. 30. — *Numerati*. Hoc est, scientia Dei, etc., *usque ad* parva otiosaque dicta cum lateant.

Vers. 32. — *Qui confitebitur*. Vel confitetur quis Jesum ea fide, quæ per dilectionem operatur : negat qui præceptis Dei non obedit.

Vers. 33. — *Qui autem*. Negatur a Filio apud Patrem, cui non manifestatur in divinitatis potentia Filius et Pater. Confitetur a Filio apud Patrem, qui
D
per Filium habet accessum ad Patrem.

Vers. 34. — *Pacem*. Missum est bellum bonum, ut rumperetur pax mala.

Vers. 35. — *Veni enim*. Hic Lucas ait : *Erunt quinque in una domo divisi, tres in duo et duo in tres dividentur*. Quomodo ergo, etc., *usque ad* circumcisionem cæterasque carnales observantias. *Separare*. Id est, privatos carnis affectus exstinguere, quibus ita invicem diliguntur, ut Deo minus serviant. Vel penitus avertantur, non quod non sint honorandi pater et mater, sed post Deum; hic est ordo charitatis.

Vers. 37. — *Qui amat patrem*. Post Deum amandi sunt, sed si utrumque non potest servari, odium in suos, pietas est in Deum.

Vers. 38. — *Et qui non accipit*, etc. Crux duobus modis portatur, etc., *usque ad* amor Christi ostendatur. *Et sequitur me*. Aliquis enim carnem macerat pro inani gloria, vel proximo carnaliter compatitur ut culpæ faveat : Hic crucem ferre videtur, sed Dominum non sequitur.

Vers. 39. — *Qui invenit*, etc. Nomine animæ vita præsens designatur.

Vers. 40. — *Qui recipit*, etc. Cum ad prædicationem mittit, etc., *usque ad* debere stipendia accipere.

Vers. 42. — *Et quicumque*. Qui periculum non suscipientium testimonio excussi pulveris denuntia-
B
vit, meritum recipientium ultra speratum commendat. Nota Deum magis ad pium affectum respicere quam ad quantitatem rei exhibitæ. *Uni ex minimis*. Minimi sunt qui nihil penitus habent in hoc mundo, et judices erunt cum Christo.

CAPUT XI.

Vers. 2. — *Joannes autem*. Et dum Christus prædicaret, etc., *usque ad* quis ordinem rei gestæ teneat, non apparet.

Vers. 3. — *Tu es*. Non ait *qui venisti*, quasi dicat : Cum ad inferna descensurus sum : debeo te nuntiare inferis, qui nuntiavi superis. An conveniat Filio Dei mori, an alium ad hæc sacramenta missurus es ?

Vers. 6. — *Qui non fuerit*. Qui de divinitatis potentia non dubitaverit, hoc non contra Joannem dixisse putandus est quem mox adeo commendat.

Vers. 7. — *De Joanne*. Præcursor Christi de Christo certificare discipulos voluit, quia sensit eos dubitare. De præcursore, Christus turbas dubitantes ne dubitent docuit, mollem eum levemque putantes.

Vers. 8. — *Ecce qui mollibus*, etc. *Qui ponunt pulvinaria sub cubito*, qui vitam peccantium palpant, non pungunt.

Rigida vita et prædicatio debet declinare mollium palatia, quæ frequentant mollibus indutis adulantes.

(Clem. Alex.) Beatus Joannes, despectis quoque ovium pilis, qui delicias redoleant, pilos camelorum, etc., *usque ad* ab omni inani studio, vanaque boni specie, sordidoque ac illiberali decore, se removit.

Vers. 9. — *Plusquam propheta*. (Beda.) Quia angelus non natura sed officio.

Vers. 11. — *Major Joanne*. In hoc non præfertur patriarchis, et cunctis hominibus, sed æqualis cæteris sanctis ostenditur. *Qui autem*. Id est, omnis sanctus qui jam est cum Deo, major est eo qui adhuc in mundo. Vel ego quem minorem facit multorum opinio, in Ecclesia sanctorum illi prælatus sum. Vel novissimus angelus cœli melior est quovis homine. *In regno*. Regnum cœlorum duobus modis accipitur : aut supernum, in quo nondum sumus :

aut præsens Ecclesia, in qua adhuc vivimus, et jam A quodammodo regnamus.

Vers. 12. — *A diebus Joannis.* Apostolos Dominus ad oves quæ perierunt domus Israel ire jusserat, ut ad regnum reducerentur. Sed hæc prædicatio ad profectum publicanorum et peccatorum versa est qui crediderunt. Cæterum Joanni a plebe non creditur, Christi opera non autorisantur, quia crux est scandalo. Jam prophetia cessat, jam lex expletur ; Christus aliis prædicatur, et ab aliis recipitur : sui respuunt, inimici accipiunt. Itaque regnum cœlorum vim patitur, quia gloria Israel patribus debita, a prophetis nuntiata, a Christo oblata, fide gentium occupatur et rapitur. Vel a diebus Joannis, qui præsentiam prædicavit, qua peccator reviviscit : et non ante, quia lex pœnam intulit et non B per pœnitentiam vivificavit. Patria cœlestis vim patitur dum peccator ad eam quasi in alienum locum intrat per pœnitentiam. Grandi violentia est in terra nasci et cœlum capere, et habere per virtutem quod non possumus per naturam.

Vers. 13. — *Omnes enim.* Non quod post Joannem non fuerint aliqui, ut Agabus, sed quia quidquid prophetaverunt, de Domino vaticinati sunt. *Omnes enim.* Quia quidquid illi dixerunt, de venturo locuti sunt, hic vero venientem ostendit.

Vers. 14. — *Et si vultis recipere.* Ut minus excusabiles sitis, quia eum non recepistis. Ipse est Elias in virtute, non in persona, par in vitæ severitate, mentis rigore præcedens Christi primun adventum, ut ille secundum. C

Vers. 16. — *Cui autem*, etc. Laudato Joanne transit ad increpandum illos, qui nec prædicatione Joannis moti sunt : vel ipsius Christi prædicationem despiciunt. Joannes talis ac tantus ut dixi, et adeo dignus, ut ei debeat credi : sed vos cui estis assimilandi, qui noluistis credere ei ? *Similis est pueris.* Pueri doctores sunt humiles spiritu. Horum synagoga, vel ipsa Jerusalem, ubi jura præceptorum Dei recondebantur. Coæquales contribules quos solebant exprobrare, quod ad laudes Dei non assurrexerunt corde devoto, membrorum agilitate quod notat saltus. Nec per lamenta prophetarum pro excidiis jam factis vel faciendis ad pœnitentiam conversi sunt.

Vers. 17. — *Cecinimus vobis.* Ut David : *Exsultate Deo adjutori nostro jubilate Deo Jacob* (*Psal.* lxxx), et hujusmodi. *Lamentavimus.* Ut : *Convertimini ad me in toto corde vestro in jejunio et fletu et planctu* (*Joel.* ii), *et hujusmodi.* D

Vers. 18. — *Venit enim.* Sicut tunc ita et nunc utramque viam salutis respuitis. Lamentavimus ad Jonnem, cecinimus ad Christum. Hæc est summa. Generatio ista nec plorat cum Joanne plorante, neque gaudet cum Christo gaudente. Nec mirum si duplicem viam salutis contemnunt, cum et jejunium et saturitatem petitur spernunt ; si jejunium placet, cur Joannes displicet ? si saturitas, cur Filius hominis ?

Vers. 19. — *Et justificata est sapientia, etc.* Ostendit filios sapientiæ intelligere, nec in abstinendo, nec in manducando esse justitiam : sed in æquanimitate tolerandi inopiam, et temperantiam non se corrumpendi per abundantiam. Non est regnum Dei esca et potus : quorum non usus sed concupiscentia reprehenditur, in quibusdam libris habetur : Justificata est sapientia ab operibus suis, quia sapientia non quærit vocis testimonium, sed operum.

Vers. 20. — *Tunc.* Qui hactenus Judæos communiter increpavit, nunc nominatim civitates exprimit, quæ frequenter audita doctrina et visis tot signis credere noluerun, quibus non optat mala, sed prædicit ventura.

Vers. 21. — *Væ tibi*, etc. Supra ubi legitur, quia circumibat Jesus civitates et omnes vicos, curans omnem languorem : intelligendum est inter alias etiam in Corozaim et Bethsaida Dominum fecisse virtutes. Corozaim interpretatur *mysterium meum* : Bethsaida *domus fructum* vel *venatorum. Si in Tyro*, etc. Hoc impletum modo videmus, quia Corozaim et Bethsaida præsente Domino credere noluerunt. Tyrus et Sidon postea prædicantibus Apostolis crediderunt : adeo devoti, ut Paulum Tyro abeuntem omnes cum uxoribus et liberis usque ad naves prosequerentur. Cur ergo non credituris prædicavit, credituros evitavit : ipse scit cujus viæ sunt misericordia et veritas. Proposuit tamen fines Judææ non excedere, ne justam Pharisæis et sacerdotibus persecutionis occasionem daret. Et erant tunc qui in Corozaim essent vocandi : nec tamen de contemptu gravius puniendi.

Tyrus, *angustia.* Sidon, *venatio.*

Vers. 23. — *Et tu Capharnaum.* Non solum Corozaim et Bethsaidæ væ erit, sed et tibi Capharnaum. *Nunquid usque in cœlum exaltaberis ?* Nonne tu es quæ fama hospitii mei, et signorum in te factorum famosa effeceris, et contra prædicationem meam superbissime restitisti ? Capharnaum interpretatur *villa pulcherrima*, in qua condemnatur perfida Jerusalem, cui dicitur : *Justificata est Sodoma soror tua ex te*, id est, ex tui comparatione cum illa, quæ non est exemplo Loth correcta, tu Filii Dei verbis et miraculis semper *exstitisti* ingrata.

Vers. 25. — *Respondens Jesus.* Respondens tacitæ objectionis quasi quæreretur, quæ ratio quod Judaicus populus Dei cultor, Dei Filium in carne venientem tam obstinatus rejecit, quem gentilitas tam prona recepit ? *Domine cœli et terræ.* Qui facis cœlos, et relinquis in terrenitate quos vis, vel ad litteram. *Parvulis.* Sapientibus et prudentibus non opponit insipientes et hebetes, sed parvulos, ut probet se tumorem damnare, non acumen.

Vers. 26. — *Ita pater.* Blandientis affectu loquitur ut inceptum in apostolis beneficium compleatur. Hic exemplum humilitatis accipimus, ne temere discutere præsumamus superna consilia de vocatione horum, et repulsione illorum ; cum enim utrum-

que attulisset, non mox rationem reddidit, sed sic Deo placitum dixit, ostendens quia injustum esse non potest quod justo placet. In omnibus ergo quæ exterius disponuntur, apertæ causa rationis est, occultæ justitia voluntatis. *Quoniam sic fuit placitum ante te.* Ne quis iterum quærat cur humiles eligat, sapientes reprobet.

Vers. 27. — *Omnia mihi*, etc. Tradentem Patrem, accipientem Filium, mystice intellige. Alioquin, si juxta fragilitatem nostram accipis, cum cœperit habere qui accepit, incipiet non habere qui dedit per omnia coomnipotentem nota, per tradita, Filium cui per naturam omnia pro unius substantiæ jure sunt propria, non data per gratiam. Tradita autem omnia non cœlum et terra et cætera quæ fecit : sed hi qui per Filium accessum habent ad Patrem, et ante rebelles, Dominum postea sentire cœperunt.

Et nemo novit Filium, etc. Seipsum revelare. Et nemo novit Patrem nisi Filius, et cui Patrem voluit revelare. Ad utrumque enim illud subditum refertur. Verbo enim suo Pater se declarat. Et Verbum seipsum declarat, quia mentis nostræ lumen est.

Nisi Filius et cui Filius voluerit, etc. Mutua cognitio, quæ est æqualitate naturæ. Illa autem tantilla quæ in nobis est, dignatione revelantis est.

Vers. 29. — *Tollite jugum*, etc. Jugum Christi, Evangelium est, quod Judæos et gentes in una fide conjungit. *Tollite super vos.* Id est, in honore habete : non subtus, ut contemnatis. Qui laboratis, difficultate legis, et onerati peccatis, scilicet, reficiam, si jugum tollitis, id est, præcepta mea. Et quid jugo ejus suavius? quid onere levius ? probabilem fieri, abstinere a malo, bonum velle, amare omnes, æterna sequi, præsentibus non capi, nolle alii facere quod pati non vis.

Discite a me. Docente verbo et exemplo, ut sitis humiles mentibus, mites moribus. Humiles, ut neminem contemnant ; mites, ut nullum lædant. Corde, ut idem extra in opere sit et in corde, ne lateat serpens in specie columbæ.

Vers. 30. — *Jugum enim meum.* Quomodo Evangelium lege levius est, cum ibi opera, hic et concupiscentia damnatur ? sed in lege multa jubentur, quæ Apostolus impleri non posse dicit : hic voluntas quæritur quæ in arbitrio nostro est, et quæ sola sufficere potest et præmium habere. Item quomodo jugum Christi suave, cum supra dicitur : *Arcta via est quæ ducit ad vitam.* Sed angusta, quia non nisi angusto initio incipitur, processu vero temporis ineffabili dilectionis dulcedine dilatatur.

Onus meum. Quia illud momentaneum nostræ tribulationis æternum pondus gloriæ operatur in cælis (I Cor. IV).

CAPUT XII.

Vers. 1. — *In illo tempore.* Narrata prædicatione et miraculis unius anni ante quæstionem Joannis factis, transit ad illa quæ facta sunt alio anno, scilicet, post mortem Joannis, quando jam in omnibus Christo contradicitur. *Esurientes*, etc. Quia ut alius ait evangelista, nec locum vescendi habebant pro turbis : propter nimiam importunitatem eorum. Alii Evangelistæ addunt : *manibus confricasse* (*Luc.* VI). Unde et Petro dicitur : *Macta et manduca* (*Act.* X.)

Vers. 2. — *Non licet.* Secundum præceptum legis. Sed quia alia scriptura dicit : *Misericordiam malo quam sacrificium* (*Ose.* IV), melius fuit hominem de famis periculo liberare, quam sacrificium Deo offerre, quia hostia placens est salus hominum. De vastatione frugum non arguunt, quia licet per legem inde edere.

Vers. 3. — *At ille dixit*, etc. In hoc facto nihil aliud instruimur, nisi ut sabbatum non ad litteram, sed spiritualiter intelligamus. *Non legistis.* Si David et Abimelech non reprehenditur, quorum uterque mandatum legis probabili necessitate transgressus est, et hic similis causa famis est, cur non idem probatis in apostolis ?

Vers. 4. — *Panes propositionis.* Quod significavit sacerdotalem cibum transiturum in usum populorum. Vel quia omnes sacerdotes debemus imitari. Vel quod omnes saderdotes sumus.

Vers. 5. — *Quia sabbatis sacerdotes.* Hic sine necessitate ostendit sabbatum violari ab ipsis qui calumniantur. Unum exemplum datum est regiæ potestatis de David : aliud sacerdotalis, de his qui per ministerium templi sabbatum violant, ut multo minus ad ipsum pertineat crimen spicarum sabbato vulsarum, qui verus rex et sacerdos est et dominus sabbati.

Vers. 6. — *Dico autem vobis.* Quasi dicat : Si figurale templum potuit defendere sacerdotes sibi servientes, cur spirituale non potest defendere discipulos sibi credentes ?

Vers. 7. — *Si autem.* Et vos ostenderet omnia futuri temporis speciem continere, adjecit : *Si autem scietis*, id est, quia Deus per gratiam disposuit liberare populum, et non per exteriores observantias, non reprehenderetis meos, si vetera omittunt.

Vers. 8. — *Dominus est enim.* Si David pastus et sacerdotes templi ministerio sabbatum violantes sine crimine sunt, quanto magis Filius hominis, qui verus est rex et sacerdos et dominus sabbati ?

Vers. 10. — *Et ecce homo.* Iste homo dicitur cæmentarius fuisse quia manus cui spiritualis ædificii cura commissa fuit arida erat usque ad tempus Christi. *Ecce homo manum*, etc. Significat humanum genus in fœcunditate boni operis arefactum pro manu ad pomum extensa, quam sanavit manus innocens in cruce extensa. Bene manus in Synagoga erat arida, quia ubi majus donum scientiæ, ibi trangressor majori subjacet culpæ.

Interrogabant. Quia discipulos de violatione sabbati probabili exemplo excusaverat, ipsum volunt calumniari, ut si non curet, crudelitatis, vel imbecillitatis : vel si curet, transgressionis arguant.

Sabbatis, etc. Præcipue sabbatis docet et operatur Jesus, non solum propter speciale sabbatum,

sed et propter celebriorem populi conventum quærens salutem omnium.

Vers. 11. — *Quis erit.* Competenti exemplo solvit quæstionem, ut eos ostendat sabbatum violare in opere cupiditatis, qui eum violare arguunt in opere charitatis. Arguit eos qui legem male interpretantur, qui dicunt in sabbato a bonis operibus feriandum. Sed a malis tantum feriandum est; unde dicitur : *Omne opus servile non facietis in eo* (*Levit.* XXIII). Id est, peccatum. Sic et in æterna requie a malis tantum feriabuntur, non a bonis.

Vers. 13. — *Extende.* Quia nil plus valet curationi eleemosynarum largitate, unde dicitur : *Non sit manus tua ad accipiendum porrecta, sed ad dandum collecta* (*Eccl.* IV). Quia frustra pro peccatis rogaturus manus ad Deum expandit, qui has ad pauperes pro posse non extendit.

Sicut altera. Homo ante adventum Christi dexteram habuit languidam, quia ab eleemosynis torpebat : sinistram sanam quia suæ utilitati intendebat : sed veniente Christo dextera sanatur ut sinistra : quia quod congregaverat avide, modo distribuit charitate.

Vers. 15. — *Recessit inde.* Nota exemplum : *Si vos persecuti sunt in una civitate, fugite in aliam* (*Matth.* X). *Secuti sunt.* Docti visis virtutibus persequuntur, indocti opinione ejus ducti amando sequuntur, unde et curari merentur.

Vers. 16. — *Et præcepit.* Non timore, ne proditus occideretur, sed parcendo Judæis, ne invidia trucidarentur in ejus innocentia et mansuetudine. Hic mystice nos instruit, ne cum aliquid magnificamus, laudem foris quæramus.

Vers. 18. — *Animæ meæ.* Per animam omnis affectus demonstratur.

Vers. 20. — *Arundinem.* Judæos, omni vento cedentes, qui ab invicem discrepando dissipati sunt, non mox damnabit, sed supportabit. *Arundinem quassatam.* Qui peccanti non porrigit manum, nec portat onus fratris, quassatum calamum confringit. Et qui fidei modicam scintillam contemnit in parvulis, linum fumigans extinguit : quod Christus non fecit, qui potius venit quærere quod perierat ; patientiam namque servavit, donec judicium quod in eo agebatur, ad victoriam perveniret, et expulso mundi principe ad regnum rediret, in dextera Patris sedens, donec ponat inimicos sub pedibus. *Linum fumigans.* Gentes, quas naturalis legis ardore fere extincto fumus erroris amarissimus, et odoris noxius involvit : quas non exstinxit, sed de parva scintilla in magnum ardorem ignis Dei suscitavit. *Donec.* Tandiu prædicatio ejus nullis insidiis superata mundo lucet, donec ponat in terra judicium, et impleatur : *Fiat voluntas tua, sicut in cœlo et in terra.*

Vers. 22. — *Et curavit.* Tria signa simul facta sunt quæ et quotidie in conversione, hominum fiunt, ut expulso dæmone lumen fidei videant et Deum laudent.

Vers. 24. — *In Beelzebub.* Beel, id est, Baal : muscarum, ob sordes immolatitii sanguinis : deus est Accaron, quo nomine vocant principem dæmoniorum.

Vers. 25. — *Omne regnum.* Necessaria complexione eos arguit. Vel enim Christus virtute Dei dæmones ejicit, vel in principe dæmoniorum. Si virtute Dei, frustra calumniantur. Si in principe dæmoniorum, regnum ejus divisum est, nec stabit : et ideo a regno ejus recedant : quod innuit eos sibi elegisse, dum in se non credunt.

Vers. 26. — *Et omnis civitas.* Eadem ratio est civitatis et domus, quæ regni. Civitas Jerusalem semper gloriosa, postquam in Christum et in Apostolos exarsit, facta divisione, excidio cecidit.

Vers. 27. — *Et si ego in Beelzebub.* Si expulsio dæmonum in filiis vestris Deo non dæmonibus deputatur, quare in me idem opus eamdem non habet causam ?

Ipsi, etc. Contemptibilia mundi in quibus sancta simplicitas meæ virtutis apparet. Vel ita potius : Filii, id est, Apostoli qui bene sibi conscii erant, nihil malæ artis ab eo didicisse : ideo ipsi testes mei judicii, judicantes duodecim tribus Israel.

Vers. 28. — *Si autem ego.* Illa pars : *Si ego in Beelzebub ejicio dæmones*, ad plura inconvenientia perducta est, modo agitur de alia parte complexionis. *Si autem ego spiritu Dei.* Hic Lucas ait : *in digito* (*Luc* XI). Digitus dicitur Spiritus sanctus propartitione donorum. Regnum Dei, vel seipsum dicit. Unde alibi ; *Medius inter vos stetit, quem vos nescitis* (*Luc.* XI, *Joan.* I). Vel, regnum quod Joannes et ipse Jesus prædicavit. *Pœnitentiam agite : appropinquabit enim regnum cælorum* (*Matth.* XXI). Est et tertium regnum Scripturæ sanctæ, quod aufertur a Judæis et datur genti facienti fructum ejus. Vel regnum, id est, omnes mundi partes, Apostolis et successoribus eorum ad convertendum distribuit.

Vers. 29. — *Aut quomodo potest.* Ostendit ergo Dominus per manifestam parabolam, quod non concordat in fallaci operatione cum dæmonibus sicut calumniabantur, sed virtute divinitatis homines a dæmonio liberaret ; ideoque grande scelus committunt, qui quod Dei esse cognoverant, diaboli esse clamabant. Neque enim possunt esse concordes : quorum opera diversa sunt. Unde addit : *Qui non est mecum*, etc.

Domum illius. Vel domum, id est, omnes mundi partes Apostolis et eorum successoribus ad convertendum distribuit.

Vers. 30. — *Qui non est mecum*, etc. Id est, qui dissimilia meis facit opera, contrarius mihi est : ille trahit ad vitia, ego ad virtutes.

Vers. 31. — *Omne peccatum et blasphemia.* Quod humana fragilitate contrahitur, remissibile est, si congregatio non deseratur. Si vero diabolica obstinatione de dispersione ad congregationem nunquam reditur, peccatum insolubile judicatur.

(Hier.) *Omne peccatum.* Non omnia peccata omni-

bus remittuntur, sed his, etc., *usque ad* omnes veniam consecuturos post universale judicium, transactis licet multis sæculis, asserens.

Spiritus autem. Qui manifeste opera Dei intelligit, cum de virtute negare non possit, si stimulatus : invidia calumniatur, et dicit esse Beelzebub, isti non dimittetur. Non quod et ei negetur remissio si pœniteret : sed quia hic blasphemus, exigentibus meritis suis malis, sicut nunquam ad remissionem, ita nec ad pœnitentiam perventurus sit. Sicut Joannes evangelista de quibusdam blasphemiæ suæ merito excæcatis ait : *Propterea non poterant credere* (*Joan.* x). Quod iterum dixit Isaias : *Excæcavit oculos eorum (Isa.* vi). Qui Spiritum sanctum non esse, vel minorem Patre credunt, et dicunt : quia non invidia diabolica, sed humana ignorantia hoc faciunt, irremissibili crimine non tenentur. Sed qui in similitudine diaboli contra conscientiam suam majestatem Dei oppugnant, non habent remissionem in æternum, sicut Marcus aperte declarat : qui posito hoc testimonio Domini subjunxit : *Quoniam dicebant, spiritum immundum habet (Matth.* iii).

Vers. 32. — *Et quicunque.* (Ambr.) Etiam qui scandalizatus infirmitate carnis meæ, purum hominem vel voratorem suspicatus fuerit, remissibile erit.

Qui autem. Gratiam sancti Spiritus qua pœnitentia inspiratur et ad congregationem reditur, non cognoscens impœnitenti corde permanserit : cum hoc jam non sit humanum, sed diabolicum, irremissibile erit. *Neque in hoc sæculo.* Quædam enim culpæ in hoc sæculo laxantur : quædam vero parvæ scilicet etiam in futuro. Quæ quidem post mortem gravant, sed et dimittuntur, si homo bonis actibus in vita, ut ibi dimittantur, promeruit. *Neque in futuro.* Quia sunt quædam levia, quæ si in hac vita nondum sunt remissa, post mortem gravant, sed et remittuntur, si digni sunt.

Vers. 33. — *Aut facite.* Nihil enim medium quin boni auctoris bona tantum sint opera, et mali mala. Coarctat eos hinc inde complexione, et utroque cornu premit. Si malus est diabolus, non facit bona ; si bona sunt, non sunt diaboli.

Aut facite, etc. Mystice arbor bona, Christus ; fructus, prædicatio Evangelii ; curationes, redemptio. Arbor mala diabolus et sui, id est, Scribæ et Pharisæi : et cæteri mali fructus, invidia, detractio, blasphemia, hæresis et hujusmodi.

Vers. 34. — *Progenies viperarum*, etc. Ostendit eos malam arborem : et fructus afferre blasphemiæ. *Ex abundantia.* Homo sæpe fallitur, qui pensat cor ex ore, et opere. Sed Deus opus et verba ex corde quod novit judicat. Illi ergo ex abundantia cordis os loquitur qui scit ex qua intentione exit.

Vers. 35. — *Bonus homo.* Thesaurus cordis intentio est, ex qua Deus judicat opera, ut et aliquando minora majorem, majora minorem habeant mercedem. Hoc in loco, vel Judæos ostendit de quali thesauro proferant blasphemiam. Vel cum superioribus hæret, quod sicut bonus homo non potest proferre mala, vel malus bona, sic nec Christus mala, nec diabolus bona opera potest facere.

Vers. 36. — *Verbum otiosum.* Si de otioso verbo reddet homo rationem in die judicii, quanto magis vos qui opera sancti Spiritus dicitis esse Beelzebud.

(Greg.) Otiosum verbum est, quod aut utilitate rectitudinis, aut ratione justæ necessitatis caret, quod scilicet, etc., *usque ad* hic non otiosi verbi sed criminosi tenebitur reus.

Vers. 37. — *Ex verbis.* Mors et vita in manibus linguæ.

Vers. 38. — *Tunc responderunt.* Cum Scribæ et Pharisæi verba nullatenus possent improbare, in operibus quærunt tentare, quærentes signa videre, quasi non fuerint signa quæ viderant.

Vers. 39. — *Nisi signum Jonæ.* Ostendit Judæos ad instar Ninivitarum criminosos, et nisi pœniteant subversioni proximos. Sed sicut illis et denuntiatur supplicium, et demonstratur remedium : ita Judeæi non debent desperare veniam, si saltem postquam Christus resurrexit a mortuis, commoniti egerint pœnitentiam : quia mors Christi reconciliatio est mundi.

Vers. 40. — *Sicut enim fuit Jonas.* Jonas, id est, dolens, significat illum qui dolores nostros portavit. Vel columba : Piscis qui voravit in pelago, mors quam passus est in mundo. Sicut ejectus est in aridam, sic Christus surrexit in gloriam.

Tribus diebus. More antiquorum, qui diem cum nocte præcedente computabant. Partem diei qua sepultus est cum præterita nocte, pro nocte et die accipe, hoc est pro toto die per synecdochen. Sabbati noctem et diem integre. Noctem Dominicam cum eadem die illucescente, partem pro toto, et ita habes tres dies et tres noctes. Primi dies propter futurum hominis lapsum a luce in noctem. Isti propter hominis reparationem a tenebris ad lucem computantur.

Mystice. *Tres dies*, tria tempora, ante legem, sub lege, sub gratia. Tres noctes, tres mortui quos suscitavit Dominus.

Vers. 41. — *Viri Ninivitæ.* Et est sensus : Jonas paucis diebus et sine signis prædicavit genti incredulæ, et profecit : ego longo tempore, et populo Dei, et compluribus signis, in vanum prædico. Eo magis indigni sunt venia, qui ex lege sunt infideles, quo plus est fidei in his, qui legem nescierunt. Ninive, *speciosa* : signat gentilitatem quam Christus amavit fœdam, ut faceret pulchram. In Ninivitis et regina Austri, fides Ecclesiæ signatur, quæ non minus per pœnitentiam peractæ insipientiæ quam per industriam discendæ sapientiæ Deo conciliatur. Duæ enim partes sunt Ecclesiæ, quæ peccare nescit, et quæ peccare desistit, pœnitentia enim peccatum abolet, sapientia cavet.

Vers. 43. — *Cum autem*, etc. Quasi dicat : Vos non estis similes Ninivitis vel reginæ Austri : quia me prædicante pœnitentiam non pœnituistis, et me

docente sapientiam non didicistis. Sed estis similes A homini a quo diabolus exclusus iterum ingreditur.

Distat inter opera mea qui polluta mundo, et Satanæ, qui mundata gravius contaminat.

Ambulat per loca. Explorat corda fidelium a mollitie fluxæ cogitationis purgata, si quos gressus ibi figere possit quod, quia nequit, ad humida redit.

VERS. 44. — *Revertar in domum.* Sub umbra dormit, in secreto calami, et locis humentibus. Umbra tenebrosa, conscientia : calamus foris nitidus, intus vacuus, simulator : locus humidus, lasciva mollisque mens.

VERS. 45. — *Septem alios spiritus.* Septem vitia, septem virtutibus spiritualibus contraria. *Nequiores.* Quia non modo habet vitia, sed et bona simulat. Tanto nequiores, quanto callidiores. Septem, B quia tot erant gratiæ cum Christo destinatæ.

Septem vitia, septem dæmonia septem spiritibus contraria spiritui sapientiæ et intellectus, etc.

Sic erit, etc. Quod de una sola re dixit, hoc in hac tota gente fit. Immundus Spiritus a Judæis exivit, quando legem acceperunt. Ambulavit ad gentes, quæ cum postea Domino crederent, non invento loco in eis dixit : Revertar in Judæos vacantes præsidio Dei et angelorum, increpationibus et correptionibus mundatos, ornatos superfluis observationibus. Adduntur septem, quia multo majore numero dæmonum possidentur blasphemantes Jesum quam in Ægypto possessi fuerunt. Contra septem spiritus virtutum est numerus vitiorum.

VERS. 46. — *Ecce mater ejus.* (RAB). Mystice. C Mater et fratres populus est Judæorum qui Jesu intus docente non possunt intrare, quia spiritualiter ejus verba, etc., *usque ad* Fratres Domini sunt consobrini ejus, filii Mariæ materteræ ejus : quæ dicitur mater Jacobi minoris et Joseph, et Judæ et Simonis.

VERS. 47. — *Dixit autem ei.* Insidiose utrum spirituali operi carnem præferat : et ideo se nosse dissimulat matrem et proximos per cognitionem, sed per conjunctionem spiritus esse sibi proximos dicit.

VERS. 48. — *Quæ est mater mea?* Non recusat obsequia matris, sed præfert ministeria Patris : fratres non contemnit, sed opus spirituale præfert cognationi, ut et nos carni spiritum præferamus. D Unde : *Qui amat patrem aut matrem plus quam me, non est me dignus (Matth.* X*). Ecce mater mea,* etc. Hi sunt mater mea, qui me in credentium cordibus generant. Hi sunt fratres, qui faciunt opera Patris mei. Fratres et soror credendo, mater prædicando.

CAPUT XIII.

VERS. 1. — *In illo die.* Per hoc indicat hoc gestum consequenter, nisi forte dies ponatur pro tempore, more Scripturæ. Marcus eumdem tenet ordinem. Lucas in aliud transit, sed nec repugnat huic. (RAB.) Non solum facta et dicta Domini, sed et itinera, etc., *usque ad* ad quæ Judæi non intraverunt, foris in littera fixi.

VERS. 2. *Turba stabat.* Hi sunt qui nuper audire venerunt, qui et a fluctibus maris secreti sunt, necdum cœlestibus mysteriis quæ desirant imbuti cum Christo ascendunt.

VERS. 3. — *Locutus est multa.* Quia turba non unius est sententiæ sed diversarum voluntatum, loquitur eis multis parabolis, ut juxta varias voluptates, diversas recipiant disciplinas. *Qui seminat.* Ipse Christus, qui verbum veritatis quod apud Patrem vidit hominibus per se vel per suos seminavit. Qui discipulis sacramenta loquebatur, exiit seminare Dei verbum in turbas.

VERS. 4. — *Secus viam.* Via est, mens malarum cogitationum sedulo meatu trita et arefacta. Ubi dupliciter perit semen, quia et transitu cogitationum conculcatur, ut Lucas ait, et a volucribus rapitur. Dæmones dicuntur volucres, seu quia cœlestis spiritualisque naturæ, seu quia per aera volitant. *Et venerunt.* Secundum Lucam ab hominibus conculcatum est, quia prava persuasione impiorum sublatum est. *Et comederunt.* Quia mentibus hominum illud surripuerunt.

VERS. 5. — *In petrosa.* Petrosa cito quærunt germinare, sed non figitur radix, quia non est alta terra, id est, quia parum inest desiderii salutaris. In hac expositione Domini discimus, quia res non semper in eadem significatione ponuntur. Nam petra hic pro duritia, terra pro lenitate mentis, sol pro fervore persecutionis. Cum sol alibi in bono : *Fulgebunt justi sicut sol (Matth.* XIII*),* et petra in fundamento pro fortitudine fidei, et terra pro terrenis cogitationibus. *Altitudinem terræ.* Altitudo terræ est probitas animi disciplinis cœlestibus eruditi, et in tentationibus probati.

VERS. 8. — *Sexagesimum.* Quia in numero senario mundi ornatus expletus est, per hunc bona operatio signatur.

VERS. 9. — *Qui habet aures audiendi.* Quoties hæc admonitio in Evangelio vel in Apocalypsi Joannis interponitur, mysticum quod dicitur insinuatur.

VERS. 10. — *Et accedentes discipuli,* etc. Quomodo accedunt discipuli cum Dominus in navi sederet? Sed forte intelligendum, quod dudum cum ipso navem conscenderint : et ibi stantes quærunt.

VERS. 11. — *Vobis datum est.* Nota non solum verba Domini, sed et facta, parabolas esse : id est, signa mysticarum rerum, quæ non intelligebant multi qui foris sunt.

VERS. 12. — *Qui enim habet.* Id est, apostolis habentibus fidem, si quid minus virtutum habent, conceditur Judæis, qui non credunt in Filium Dei, etiam si quid boni per naturam habent, tollitur. Nam nihil possunt sapienter intelligere qui caput non habent sapientiæ. *Auferetur ab eo.* Nulla veræ sapientiæ dulcedine gaudebit.

VERS. 13. *Ideo in parabolis.* Dicitur quod ideo excæcati sunt, et sententiæ Domini per parabolas

eis occultatæ sunt, ut post salubrius converterentur. Nam quia obscure dicta non intellexerunt, ideo non crediderunt in eum, et sic cruxifierunt, et sic post resurrectionem miraculis territi, majoris criminis reatu compuncti sunt. Unde accepta indulgentia ampliori flagrant dilectione. Sed Joannes hunc locum ita dicit : *Propterea non poterant credere, quia iterum dixit Isaias : Excæcavit oculos eorum, ut non videant (Joan.* XI*).* Ubi aperte dicit non ideo factam excæcationem, ut ea commoniti, et dolentes se non intelligere, converterentur aliquando : non enim hoc possent nisi crederent, sed potius ideo excæcati, ut non crederent, quod aliis peccatis meruerunt. *Videntes non vident.* Sicut avarus multas habet opes et nullas, quia inutiles sunt ei.

VERS. 14. — *Auditu audictis.* Hæc de turbis prophetata sunt, quia stant in littore, et Domini non merentur audire sermonem.

VERS. 15. — *Oculos suos.* Id est, ipsi sibi causa fuerunt ut Deus eis oculos clauderet.

Ne quando. Id est, ideo, quia oculos et aures aperire noluerunt, non meruerunt aliquando converti : quod tamen misericorditer factum est eis.

VERS. 16. — *Beati.* Vere beati, quia hoc etiam præsentialiter videre et audire meruerunt quod nullus priorum quantivis meriti meruit, quamvis multum desideraverit.

VERS. 17. — *Et justi.* Lucas justos reges dicit, quia motus suos bene regunt.

VERS. 18. — *Vos ergo audite.* Primam parabolam exponit, ut idem attendant in cæteris. Exponit non secundum singula verba, sed summam sententiæ. (AUG. *sup. Gen.)* Proinde quod narravit evangelista (etiam factum est) Dominum scilicet talia fuisse locutum. Ipsius autem, etc., *usque ad* illud quippe scripsit narrator rerum præteritarum, hoc prænuntiator tantummodo futurorum.

VERS. 20. — *Super petrosa.* Super petram et in spinis seminantur, qui bene accipiunt : sed vel adversa terrendo, vel prospera blandiendo, retardant eos ne perficiant. Divitiis jungitur sollicitudo custodiæ, quæ affligit, et voluptas, quæ effluere facit.

VERS. 22. —*Fallacia divitiarum.* (CHRYSOST.) Suffocantur spinis quæ audivimus, non quidem ipsarum spinarum culpa, sed ejus qui illas, etc., *usque ad* duo quippe vitia inter se opposita in divitiis sunt, unum quod incendit sollicitudinem, et offuscat curis : alterum quod molliores deliciis reddit.

VERS. 23. — *Aliud quidem centesimum.* (RAB.) Tres differentiæ sunt in bona terra, sicut fuere in mala. Triginta enim refertur ad nuptias. Sexaginta ad, etc., *usque ad* tricesimum conjugatorum, quia hæc est ætas præliantium, et his est major conflictus ne libidine superentur.

VERS. 24. — *Aliam parabolam.* Quasi dives paterfamilias invitatos diversis reficit cibis, ut unusquisque secundum naturam stomachi sui varia alimenta susciperet. Unde et dixit aliam parabolam et non alteram, ut plures sequi intelligantur. Hæc parabola proponitur, dimissis turbis, domi rogantibus discipulis exponitur. Et docet hic bonam voluntatem, et cautelam, et patientiam, et discretionem, et longanimitatem, et justitiam.

VERS. 25. — *Homines.* Qui aliis ad tutelam et custodiam deputati sunt prælati in Ecclesia : vel cum dormitionem mortis accipient apostoli.

VERS. — 28. *Vis imus.* Cum spiritualis homo audit hoc esse a diabolo qui nihil valet contra voluntatem Dei, potest ei voluntas suboriri, ut tales auferat de mundo si facultatem habeat. Sed consulit justitiam Dei, an facere debeat, et an Deus velit esse hoc officium hominum. Sed Veritas respondet : Non nosse hominem in hac vita qualis futurus sit qui modo errat, et quid bonis conferat ejus error : et ideo eos non esse tollendos, ne forte interficiantur, qui forte futuri sunt : vel ne bonis obsit, quibus prosunt, etc. Tunc vero opportune fieri, cum jam non est commutandæ vitæ tempus et proficiendi aliis : et tunc non ab hominibus, sed ab angelis dicit fieri.

VERS. 29. — *Et ait Non,* etc. Ecce patientia. Non enim audito dolore exarsit in iram, nec mox ulcisci voluit, ita et nos læsi patienter feramus.

Ne forte. Hic datur locus pœnitentiæ et monemur non cito amputare : quia qui errat hodie, cras forte defendet veritatem. Si ergo modo avelleretur, triticum quod futurum erat eradicaretur. Vel necesse est ut mali permisti sint bonis per quos exerceantur. Vel quorum comparatione nitantur ad melius, quibus sublatis altitudo charitatis marcescit quod est eradicari.

Ibi patienter tolerandi sunt mali, ubi aliqui inveniuntur quibus adjuventur boni.

(AUG.) Multitudo non est excommunicanda, nec princeps populi.

VERS. 30. — *Sinite.* Hoc videtur contrarium illi apostolico : *Auferte malum ex vobis. (I Cor.* V*).* Sed sicut inter lolium et triticum quamdiu herba est, parum distat : ita monet Dominus ne de ambiguo judicemus, quod Dominus in die judicii non suspiciose, sed manifeste damnabit.

In patiendo justitiam meditemur : in judicando justitiam non negligamus.

Et in tempore. Qui longanimiter tulit per justitiam, digna retribuit : discretæ enim sunt virtutes, sed non contrariæ. *Et alligate.* In hac vita non est alligatio, alioquin non tot ab errore resipiscerent.

VERS. 31. — *Simile est regnum*, etc. Regnum cœlorum, prædicatio est Evangelii, de qua alibi : *Auferetur a vobis regnum Dei, et dabitur genti facienti fructum ejus (Matth.* XXI*).* Vel notitia Scripturarum. *Grano sinapis.* Grano sinapis comparatur pro fervore fidei, quia dicitur venena expellere, id est, omnia dogmata pravitatis. Potest in grano sinapis humilitas Dominicæ incarnationis intelligi. Quo accepto homo misit in hortum suum, quia corpus crucifixi Salvatoris accipiens Joseph in horto sepelivit. Expandit ramos in quibus volucres cœli re-

quiescent, quia prædicatores dispersit in mundum, A in quorum dictis et consolationibus fideles ab hujus vitæ fatigatione respirarent.

Vers. 32. — *Cum autem creverit.* Toto mundo vel in animo singulorum : quia nemo repente perfectus. Crevit et factum est in arborem, quia surrexit et ascendit in cœlum. Vel creverit, id est, mentibus hominum quantæ sit virtutis innotuerit. Cætera apparent olera, quæ cito crescunt et corruunt : non vivida, sed marcida : illa non olus, sed arbor fit, ubi folia cum fructu, et in ejus diversis sententiis spirituales quiescunt.

Oleribus et fit arbor. Id est, dogmatibus philosophorum, quæ cito crescunt et corruunt, nil vitale promittentia.

Vers. 33. — *In farinæ satis.* Ut spiritus, anima, B et corpus in unum redacta non discrepent inter se. Vel tres animæ virtutes in unum rediguntur, ut in ratione possideamus prudentiam, in ira odium vitiorum, in cupiditate desiderium virtutum. Vel, mulier, Ecclesia, fidem hominum farinæ tribus satis miscet, credulitati Patris et Filii et Spiritus sancti. Cumque in unum fuerit fermentatum, non nos ad triplicem Deum, sed unius deitatis notitiam perducit, quia non est diversa natura in singulis.

Donec fermentatum. Tandiu charitas in mente recondita crescere debet, donec mentem totam in sui perfectionem commutet, ut nihil præter Deum diligat vel recolat, quod hic incipitur, in alia vita perficitur.

Vers. 34. — *In parabolis ad turbas.* Quia quidquid ibi dicitur de exercitu Israël, et omnia signa C occulta sunt sacramenta.

Vers. 44. — *Thesauro abscondito in agro.* Thesaurus potest accipi verbum Dei, qui in carne Christi absconditur. Vel Scriptura, in qua reposita est notitia Salvatoris. Vel, duo Testamenta in Ecclesia, pro quorum intelligentia omnibus renuntiatur ut in otio discantur.

Terrenis regnum cœlorum similatur, ut per cognita surgat ad incognita animus, et diligat.

Abscondit et præ gaudio illius. Ut servetur a malignis spiritibus et laudibus hominum. Sic sit opus in publico, ut intentio maneat occulta.

Vers. 45. — *Negotiatori.* Beatitudinem qua exuti sumus culpa primi hominis, debemus omnes, intelligendo recte et operando bene, negotiari. *Bonas mar-* D *garitas.* Bonæ margaritæ, lex et prophetæ. Una pretiosa, scientia Salvatoris, pro qua homo, ut Paulus, omnibus mysteriis legis et observationibus renuntiavit.

Vers. 46. — *Inventa autem.* Id est, Christo, qui præest omnibus hominibus, vel spirituali præcepto dilectionis. Vel intellecto verbo, quod erat apud Deum penetrata carnis testitudine. Vel cœlestis vitæ dulcedine, pro qua omnia vilescunt.

Vers. 47. — *Sagenæ missæ.* Impletur Jeremiæ vaticinium : *Ecce ego mitto ad vos piscatores multos* (*Jer.* XVI). Postquam audierunt Petrus et Andræas, Jacobus et Joannes : *Sequimini me, faciam vos piscatores hominum :* contexuerunt sibi sagenam ex Veterri et Novo Testamento, et in mare sæculi miserunt quæ usque hodie trahitur, et in fluctibus tenditur : capiens quiquid incidit, bonos et malos; quos ad littus trahit, id est, ad finem mundi, ut tunc fiat divisio. Unde sequitur : *Sic erit in consummatione sæculi,* etc. Sagenæ comparatur Ecclesia vel prædicatio evangelica, quæ a fluctibus sæculi ad cœlum trahit.

Vers. 48. — *Et secus littus.* Littus, finis sæculi, in quo boni ad cœlum, mali ad tenebras mittentur : in præsenti enim erant permisti.

Vers. 52. — *Ideo omnis Scriba doctus*, etc. Quia intelligitis mysteria quæ vobis revelo : ideo faciam vos prædicatores, et eritis mihi similes qui de thesauro scientiæ meæ, nova et vetera profero, ut vos similiter faciatis.

Apostoli sunt scribæ et notarii Christi, verba ejus signantes in tabulis cordis, et pollent opibus patrisfamilias, ejicientes de thesauro doctrinarum suarum nova et vetera, quia quiquid in Evangelio prædicatur, legis et prophetarum vocibus comprobant.

Vers. 54. — *Ut mirarentur.* Magna cæcitas, quem verbis et factis Christum cognoscunt, ob generis notitiam contemnunt.

Vers. 55. — *Fabri filius.* Non sine re voluit dici fabri filius, non illius quem putant, sed fabricatoris omnium. Sed hujus sacramenti Judæi ignari divinæ virtutis opera carnalis prosapiæ contemplatione contemnunt. Non enim considerant præsentia ejus opera, sed fragilem recordantur infantiam.

Vers. 57. — *Propheta.* Christus dicitur propheta. Unde Moses dicit : *Prophetam suscitabit vobis Dominus de semine vestro* (*Deut.* XVIII). *In patria.* Id est, in populo Judæorum : majora autem facit in gentibus.

Vers. 58. — *Et non fecit.* Fecit virtutes aliquas, sed non multas, ne incredulos condemnaret. Vel despectus pauca facit, ne penitus excusabiles sint, majora autem in gentibus facit.

CAPUT XIV.

Vers. 1. — *In illo tempore audivit Herodes.* Lucas vero ita : *Audivit autem Herodes tetrarcha* (*Luc.* IX), etc. Quod ergo ait : *Hic est Joannes* (*Joan.* IV). Vel confirmatus quorumdam sententia post hæsitationem dixit, vel adhuc dubius : hæc enim verba ad utrumque se habent.

Vers. 2. — *Et ait.* Nota invidiam Judæorum. Hic alienigena dicit resurrexisse Joannem, qui nullum signum fecit. Illi Jesum tot virtutibus approbatum non resurrexisse contendunt. *Et ideo.* Senserunt enim quod majoris virtutis sunt futuri sancti a mortuis resurgentes, quam fragili carne gravati.

Vers. 3. — *Herodes enim.* Quia dixit de opinione resurrectionis cum nihil de morte dixisset, revertitur et narrat qualiter et cur obierit. Herodes iste et Philippus fratres fuerunt filii Herodis, sub quo Dominus fugit in Ægyptum. *Herodiadem uxorem.* Herodias filia Arethæ regis, quam ipse pater tulit Philippo, et in dolorem ejus dedit Herodi inimico illius.

Vers. 4. — *Non licet.* Herodes forsitan legem Ju-

dæorum tenebat, et ideo Joannes eum ab adulterio A
prohibebat.

Vers. 5. — *Timuit populum.* Populum timebat, sed amor superabat, pro quo et Deum postponebat. Timor Dei corrigit, timor hominum differt, sed voluntatem non aufert : unde et avidiores reddit ad crimen quos aliquando suspendit a crimine.

Vers. 7. — *Cum juramento.* Ad hoc forte juravit ut occasionem pararet, qua videretur facere invitus quod faciebat spontaneus. Non enim hoc implesset de aliquo amato, quod implevit de propheta : quod et ante fecisset, si excusabiliter posset.

(Beda.) Si quid nos forte incaute jurasse contigerit, etc., *usque ad* nec aliquid culpæ se tali perjurio contraxisse doluit.

(Isid.) Non est conservandum sacramentum quo B
malum incaute promittitur, velut si, etc., *usque ad* tolerabilius enim est non implere sacramentum, quam manere in stupro.

Vers. 9. — *Constristatus.* Ut discumbentibus videbatur. Talis quippe erat tristitia Herodis, qualis pœnitentia videlicet Pharaonis.

Vers. 10. — *Et decollavit.* Minutus est Joannes capite, exaltatus est in cruce Christus : quia illius fama decrevit, istius crevit ; unde : *Illum oportet crescere, me autem minui* (*Joan* III). In truncato capite Joannis, ostenduntur Judæi Christum (qui est caput omnium prophetarum) perdidisse.

Moraliter. Mors Joannis finem significat legis, qua finita merito migratur ad Christum, qui est finis legis ad justitiam omni credenti. C

Vers. 13. — *Quod cum audisset Jesus.* Postquam apud Judæos lex et propheta caput perdit et vocem: Jesus transit ad desertum Ecclesiæ locum, quæ ante non habebat virum. *Secessit.* Non fugit timore, sed secessit parcens inimicis ne homicidium homicidio jungerent, dans exemplum vitandæ temeritatis. Vel *secessit*, ut probaret fidem credentium ; unde : *Et cum audissent turbæ*, etc. *Pedestres.* Proprio labore, ut ardorem mentis ostenderent. Relinquunt civitates, id est, pristinas conversationes. Habent voluntatem, sed non vires perveniendi. Ideo Jesus obviam exit, et misertus curat, ut plena fides statim præmium habeat. Ecce quantum delectatur devotione credentium.

Vers. 15. — *Vespere autem facto*, etc. Recedit Jesus de Judæa, vadit in desertum turbæ sequuntur, quibus obviat et curat. Hoc non mane vel meri- D
die, sed vespere quando sol justitiæ occubuit et finis mundi appropinquavit.

Discipuli ejus. Carnales, et de futuro miraculo refectionis ignari, quibus dictum erat : *In viam gentium ne abieritis* (*Matth.* X).

Mystice. Fastidiunt Judæi gentes recipi et murmurant : quorum voce utitur Isaias (*Isa.* XL) : *Ecce gentes quasi stilla situlæ.* Iterum : *Omnes gentes quasi non sint, sed sunt coram eo.* Sed Dominus per apostolos reficere decrevit ; unde subdit : *Jesus autem*, etc.

Dimitte turbas. Diu est quod idola sequitur, ideoque non est a nobis pascenda pane verbi Dei.

Vers. 16. — *Date illis.* Provocat ad dandum, ut illis se non habere testantibus notior sit magnitudo signi, ubi etiam innuit, quod per eos sunt pascenda jejuna corda.

Vers. 17. — *Quinque panes et duos pisces.* Per quinque panes et duos pisces, totum Vetus Testamentum significatur. Per quinque panes, quinque libri Moysi, qui bene hordeacei, qui cibus est jumentorum, rudibus enim aspera et grossa danda. *Animalis enim homo non percipit ea quæ sunt spiritus Dei (I Cor.* I). Intus tamen latet medulla suavissimi sensus. Per duos pisces, prophetæ et psalmi : unde et post resurrectionem ait : *Quæ scripta sunt in lege et prophetis plurimis de me (Luc.* XXIV).

Vers. 19. — *Acceptis quinque*, etc. Accepit quinque panes, non novos creavit, quia veniens in carne non alia quam prædicta erant prædicavit, et opere implevit. *Benedixit.* Cum aperiens sensum, ut intelligerent Scripturas, dono internæ suavitatis multiplicavit. Fregit cum mysteria legis in medium protulit.

Vers. 20. — *Reliquias.* Secretiora quæ a rudibus capi nequeunt, non sunt negligenter habenda, sed a duodecim apostolis qui per cophinos duodecim significantur, et ab eorum successoribus diligenter inquirenda. Cophinis servilia opera geruntur. *Et infirma mundi elegit Deus, ut confundat fortia (I Cor.* I).

Vers. 21. — *Exceptis mulieribus et parvulis.* Sexus fragilis et minor ætas sunt numero indigni. Significat infirmos in fide nondum idoneos pugnæ.

Vers. 22. — *Et statim compulit*, etc. (Rab.) Qui, ut ait Joannes, *venturi erant ut facerent cum regem (Joan.* VI), qui miraculum panum viderant, etc., *usque ad* pro quibus ne nos emolliant, oremus.

Vers. 23. — *Ascendit.* Pavit turbam ut Deus, ascendit orare ut homo. Non quod omnia non habens in potestate, sed ut formam hominis impleret. In hoc officium pietatis est, sequitur insigne potestatis miraculum. *Vespere autem.* Merito dicitur hæc tempestas esse in vespere, quia dum Ecclesia in tribulatione est, dicitur esse quasi in nocte, et sol justitiæ se abscondisse videtur.

Vers. 24. — *Navicula autem.* Navis in medio mari, solus Jesus in terra : quia aliquando ita est Ecclesia non modo afflicta, sed et fœdata ut prorsus videatur derelicta a Deo : sed Deus eam non relinquit. Unde Marcus ait : *Vidit eos laborantes remigando (Marc.* VI). Etsi non præsens, et si differt, tamen videt et corroborat.

Vers. 25. — *Quarta autem.* Tota nocte periclitantur, quia cum se homo considerat, nihil invenit nisi tenebras angustiarum et æstus hostium.

Venit ad eos. Marcus ait : *Volens præterire eos*, pro quibus tamen liberandis venit. Quod fit ut ad horam turbati, sed mox liberati amplius stupeant, et gratias agant quod idem sæpe fit in passionibus sanctorum.

Vers. 26. — *Et videntes*, etc. Quia sæpe fit ut cum aliqua subito diutinæ tribulationis oritur sedatio, non statim credatur vera liberatio. Ideoque per-

manente priori formidine intensa, ad liberationem dirigitur oratio.

Vers. 27. — *Ego sum, nolite timere.* Non supponit quis, quia ex voce sibi nota poterant eum cognoscere. Vel quia ipse est qui dixit : *Qui est misit me ad vos (Exod.* III).

Vers. 28. *Domine, si tu es.* Si tu es ille liberator, jube me venire ad tuam imitationem superando pressuras.

Vers. 29. — *Et descendens.* De humano desperans adjutorio, mente calcat pressuras, ut Jesu sit conformis. *Ambulabat,* etc. Ecce homo super aquas ambulat. Ne ergo dubites Christum verum corpus esse, quia super aquas ambulavit.

Super mare ambulare fecit, ut ostendat divinam potestatem. Mergi facit, ne infirmitatem obliviscatur, ne putet se æqualem Deo, et ne superbiat.

Vers. 30. — *Et cum cœpisset,* etc. Paululum relinquitur tentationi, ut augeatur fides ; ut enim credidit se ejus imperio posse fluctibus sustentari, sic dum mergitur, posse ejus virtute salvari.

Vers. 32. — *Cessavit ventus.* In quocunque Deus per gratiam adest, mox universa bella quiescunt.

Vers. 33. — *Et adoraverunt,* etc. Viso signo Filium Dei confitentur : cur ergo Arius creaturam esse perducat ?

Vers. 34. — *In terram Genesar.* Allegorice. Genesar interpretatur *hortus principum.* Per typum ergo apostolorum et navis, intelligendum est Ecclesiam de persecutionibus liberatam a Domino duci ad littus, id est quietem, ubi paradisi restituetur hæreditas et primæ stolæ jucunditas.

Vers. 36. — *Fimbriam vestimenti,* etc. Id est, minimum mandatum, vel caro qua ad verbum Dei venimus, quem qui credendo tangit, ab omni morbo impietatis sanatur.

CAPUT XV.

Vers. 1. — *Tunc accesserunt.* Homines Genesar, minus docti, credunt, sed qui sapientes videntur ad pugnam veniunt.

(Chrysost.) Tunc, inquit, quando scilicet innumera signa operatus est, quando, etc., *usque ad* ut magnam eorum malitiam ostenderet.

Vers. 2. — *Non enim lavant.* Intus nihil arguunt, qui intus livore polluti sunt. In vanum quidem sua baptismata servant, qui suorum cordium et corporum sordes abluere negligunt.

Vers. 3 — *Quare et vos.* Si vos mandata Dei contemnitis propter traditiones hominum, quare arguitis discipulos, qui mandata hominum dimittunt, ut scita Dei custodiant ?

Vers. 4. — *Honora patrem.* (Hier.) Honor in Scripturis, non tantum in salutationibus et officiis deferendis, quantum, etc., *usque ad* ut filii honorarent etiam in vitæ necessariis ministrandis parentes suos.

Vers. 5. — *Vos autem dicitis,* etc. Vestra autem traditio contraria est. Hoc filios dicere parentibus

A compellitis : quod Deo oblaturus eram in tuos consumo cibos, tibique prodest, o pater, ut timeat consecrata comedere. Vel quod Deo offero, tibi ipsi prodest. *Quicunque dixerit.* Scilicet, vita æterna dignus erit. Vel *dixerit,* id est, dicere proderit. *Proderit.* Quasi dicat : Non, imo sacrilegus esses, si acciperes, quia Deo devovi, *Vel tibi proderit :* si Deo dedero.

Vers. 7. — *Bene prophetavit,* etc. In spiritu simulationem Judæorum, quod in dolo repugnarent Evangelio.

Vers. 8. — *Labiis me honorat. Magister, scimus quia verax es (Marc.* XII). Vel exteriorem munditiam commendando, interior et quæ vera est, in eis non est.

B Vers. 11. — *Non quod intrat.* Nihil est extra hominem quod interius inquinet, nec idolothitum in hoc quod Dei creatura est ; uno sermone omnis superstitio observationum eliditur, cum in discernendis cibis religio putetur.

Vers. 12. — *Tunc accedentes.* Pharisæorum magna est religio in cibis, qui audito verbo hoc scandalizati sunt, id est, indignati sunt. *Scandalizati sunt.* Σκάνδαλον Græce, nos offendiculum vel ruinam vel impactionem pedis possumus dicere. Unde : Qui scandalizaverit aliquem, id est, occasionem ruinæ dederit.

Vers. 14. — *Sinite,* etc. Permittite suo arbitrio, quia irrevocabiles sunt. Unde Paulus : *Hæreticum hominem post primam et secundam correctionem devita (Tit.* III).

C Vers. 15. — *Edissere.* Quod aperte est dictum, putant apostoli per parabolam dictum. Vitiosus est auditor, qui vel obscura manifeste, vel manifeste dicta obscure vult intelligere.

Vers. 19.— *De corde,* etc. Non enim a diabolo immittuntur, sed ex propria voluntate nascuntur. Diabolus enim incentor est non auctor, quia nec interiora nisi per habitus et gestus novit.

Vers. 20. — *Non lotis.* Spiritualia dicta prophetarum, de cordis et corporis castigatione, ut hæc : *Lavamini, mundi estote (Isa.* I). Pharisæi carnaliter de solo corpore accipiebant, quod vanum est fieri.

Vers. 21. — *Et egressus,* etc. Relictis calumniatoribus intra fines Tyri et Sidonis, ut filiam liberaret, et per fidem gentilis feminæ perfidiam Scribarum argueret. D Relictis calumniatoribus significat quod post resurrectionem relicturus esset perfidiam Judæorum, per prædicationem iturus ad gentes.

Vers. 22.— *Clamavit,* etc. Per fidem clamat, unde novit vocare filium David, Christi incarnationem confitens. Rogat pro filia, id est, pro populo suo nondum credente, ut ipsa fraude diaboli absolvantur. Vel, filia est anima vel conscientia cujuslibet intra Ecclesiam diabolo mancipata, pro qua mater Ecclesia rogat, vel ipse homo pro fœdata conscientia.

Vers. 23. — *Qui non respondit.* Non de superbia, sed ne sit contrarius sententiæ suæ : *In viam gen-*

tium ne abieritis (*Matth.* x). Unde vitat calumniam
Judæorum, gentium autem salus, passionis et resurrectionis
tempori servatur.

Vers. 24. — *Non sum missus.* Quasi dicat : Prius
oportet me sacramentum mei adventus complere in
Judæis, et sic adducere alias oves, et hoc de signo
petitionem hujus differendo.

Vers. 26. — *Panem filiorum.* Verbum salutis,
quod prius debetur Judæis, non est bonum dare canibus
vel gentibus, canina rabie latrantibus semper.

Vers. 27. — *Etiam, Domine.* Sub persona mulieris,
mira fides Ecclesiæ, et patientia, et humilitas
prædicatur. Fides, quia credit posse sanari filiam.
Patientia, quia toties despecta in precibus perstat.
Humilitas, quia se non canibus, sed catellis comparat.

Nam et catelli. Mensa, est sacra Scriptura ; micæ
puerorum, sunt interna mysteria quibus humiles
reficiuntur sub mensa : quia Scripturæ humiliter
subditi, catelli gentes humiles. Parvuli edunt non
panes, non crustas, id est, non litteræ superficiem,
sed medullam.

Vers. 28. — *Magna est fides.* Sic superius de
centurione : *Non inveni tantam fidem in Israël*
(*Matth.* viii), qui similiter (ut hæc Chananæa) fidem
gentium præsignabat. Magna est fides gentium, quæ
in auditu auris obediunt : et in Deo salutem sibi
suisque impetrat. Quod puerum centurionis et filiam
Chanaueæ non veniens ad eos sanat, significat gentes,
ad quas non venit per præsentiam, salvandas
per verbum suum.

Et sanata est. Ubi datur exemplum catechizandi
et baptizandi infantes, qui nec sapere, nec facere
aliquid possunt, sed per fidem et confessionem parentum
liberantur a diabolo.

Vers. 29. — *Et cum transisset.* Cum in filia
Chananitidis salutem gentium præsignasset, revertitur
in Judæam, quia cum plenitudo gentium intraverit,
tunc omnis Israël salvus fiet. *In montem.* Dominus
in monte, verbum in alto sedet : quia in sua
majestate non posset intelligi.

Vers. 30. — *Cæcos.* Cæci sunt qui non intelligunt,
etiamsi obediant jubentibus. Surdi, qui non
obediunt, etiamsi intelligant.

Vers. 32. — *Jesus autem.* Convocat discipulos, ut
doceat magistros cum minoribus communicare consilia
sua. Vel ut ex locutione intelligant signi magnitudinem.
Misereor turbæ. Turba triduo sustinet Dominum,
quia fideles pœnitentes se ad Dominum in
opere et sermone et cogitatione convertunt, qui in
præsentis vitæ via deficerent, si in sua conscientia
sine doctrinæ pabulo dimitterentur. In superiori
signo propinqui memorantur, et vicini quinque sensuum
et eorum non recordatur Dominus, sed discipuli
in vespera jam inclinato sole. Hic Dominus se
misereri dicit, et quare, quia triduo jam perseverant
mecum. In toto sæculo tertium tempus est, quo gratia
datur, primum ante legem, secundum sub lege,

A tertium sub gratia, quartum est in futuro : ubi
dies erit sine nocte, ad quod tendens reficitur in
via.

Vers. 33. — *In deserto panes.* Panes prædicatores
desertum sese, id est, infecundos dicunt. Quasi
dicat : Unde nobis tanta facundia ut possimus tam
avidis auditoribus sufficere ?

Vers. 36. — *Et accipiens.* Ut ostendat se congaudere
de salute hominum et nos ad agendas gratias
informat etiam de temporalibus. *Septem panes.*
Septiformi Spiritu pascit, adjuncta apostolica
auctoritate, quasi paucorum piscium sapore qui nos
reficiunt exemplo suæ vitæ vel mortis. Septem panes,
Scriptura Novi Testamenti in quo gratia Spiritus
sancti et revelatur et datur. Nec sunt hordeacei, ut
B supra, quia hic non (ut in lege) vitale alimentum
animæ figuris, quasi tenacissima palea tegitur. Hic
non duos pisces (ut in lege duo ungebantur, rex et
sacerdos), sed pauci, id est, sancti Novi Testamenti,
qui de fluctibus sæculi sunt erepti, et sustinent turbulentum
mare, et exemplo suo nos reficiunt, ne in
via deficiamus.

(Beda.) Ibi supra fenum, ut desideria carnis comprimantur,
hic super terram ubi et ipse mundus, etc.,
usque ad utraque refectio in monte celebrata est,
quia utriusque Testamenti Scriptura altitudinem cælestium
præceptorum mandat et præmiorum : utraque
altitudinem Christi prædicat.

Et quod superfuit. Altiora mysteria quæ non capit
communis turba, apostoli sustollunt et implent
septem sportas, id est, perfectorum corda septiformi
C Spiritus gratia ad intelligendum illustrata. *Septem
sportas.* Sportæ junco et palmarum foliis solent
contexi, et significant sanctos, qui radicem cordis
in ipso fonte vitæ collocant, ne arescant, ut juncus
in aqua : et palman æternæ retributionis in corde
retineut.

Vers. 39. — *Et dimissa turba.* Hic docet quod
prædicatores ministrato turbæ verbo, ipsi intra cubiculum
cordis virtutum debent refici pomis. *In
fines.* Magedan quæ alio nomine dicitur Dalmanuta,
quæ est regio circa Gerasam. Et interpratur *poma*
vel nuntia, et significat hortum de quo dicitur :
Hortus conclusus, fons signatus, ubi crescunt poma
virtutum. Et ibi nuntiatur nomen Domini.

CAPUT XVI.

D Vers. 1. — *Et accesserunt*, etc. *Ut signum de cælo*,
etc. Ut qui pavit multos paucis : manna plueret quo
omnes reficeret. Unde Joannes post edulium panum :
*Quod signum facis, ut videamus et credamus tibi ?
quid operaris ? Patres nostri manducarunt manna in
deserto* (*Joan.* vi). Petebant tentendo ut in morem
Eliæ ignem de sublimi mitteret, vel in similitudinem
Samuelis æstivo tempore mugire tonitrua faceret,
quasi non possent et illa calumniari, et dicere ex
occultis et variis aeris passionibus accidisse.

Vers. 2. — *Facto vespere.* Increpat eos, quod ex
ordine elementorum discernant dies, sed signa tem-

porum ignorant, cum omnis lex et prophetæ, adven- A tus sui indicia ex operum quæ gereret admiratione significent.

Vers. 3. — *Rutilat enim.* Patiuntur apostoli post resurrectionem, per quos me judicare in futuro scire potestis, quia cum non parco meis bonis quin patiantur, non parcam aliis in futuro.

Vers. 4. — *Signa.* Ad tempus gratiæ pertinentia prophetis prædicta, non possunt vobis fidem facere de meo adventu. *Signa autem.* Signa temporum dixit de adventu suo vel passione cui simile est roseum cœlum vespere. Et item de tribulatione ante adventum futurum, cui simile est roseum cœlum cum tristitia. *Non dabitur ei.* Sed datur fidelibus de cœlo quando videntibus apostolis in cœlum ascendit, et Spiritum sanctum misit. B

Vers. 5. — *Obliti sunt panes accipere.* Quomodo panes non habent qui modo impletis sportis navem ascenderunt et navigantes audiunt ut caveant a fermento Pharisæorum. Sed tamen ait Scriptura quod obliti sunt tollere panes secum unius veri et interni panis (qui cum eis erat) dulcedine capti, parum se curare judicantes de cura corporis et necessariis, cum et ipsa naturalis refectio a mente excesserat.

Vers. 6. — *A fermento.* Fermentum est perversa doctrina, quæ vel modica totam massam corrumpit, et in suum saporem trahit.

Vers. 8. — *Quid cogitatis.* Quid cogitatis me dixisse de terrenis panibus de quibus non est vobis dubitandum, cum de tam paucis tantas feci abundare reliquias ?

Vers. 11. — *Cavete a fermento Pharisæorum.* A C superstitiosa doctrina, quæ more fermenti veri panis simulat se substantiam habere. Per hoc innuit, quid significant quinque panes vel septem. Si enim fermentum dicit hæretica dogmata, panes sunt vera doctrina.

Vers. 13. — *In partes Cæsareæ Philippi.* Iste locus est, ubi Jordanus oritur ad radicem Libani, ex Jor et Dan duobus fontibus. *Homines esse.* Homines sunt qui de Filio hominis loquuntur : dii enim qui Deitatem intelligunt. *Filium hominis ?* Dominus de se humilitatem humanitatis profitetur, discipuli Deitatem intelligunt.

Vers. 14. — *Alii Joannem Baptistam.* Sic poterant errare in Elia vel in cæteris aliis, sicut Herodes erravit in Joanne cum ait : *Joannes quem ego de- D collavi surrexit a mortuis : et ideo virtutes operantur in eo* (*Marc.* vi). Ideo vult exponi errores eorum, ut eis repulsis discipuli veritatem proferant, non ex vulgi opinione, sed ex Domini revelatione.

Vers. 17. — *Respondens Simon Petrus.* Ideo unus respondens, et uni respondetur pro omnibus ut unitas in omnibus observetur. *Dei vivi.* Ad distinctionem falsorum deorum, quos gentes vel de mortuis hominibus, vel de sensibili materia sibi instituerunt.

Barjona. Bene filius columbæ, quia Dominum pia simplicitate sequebatur, vel quia plenus spirituali gratia erat. Filius Spiritus sancti dicitur, qui ostensus est in columba ab eo quem Filium Dei vivi vocaverat, et filio columbæ pater revelat, quia una est operatio Patris et Filii cum sancto Spiritu. Revelat, inquam, mysterium fidei, quia caro et sanguis non revelare potuit, id est, homines carnali sapientia inflati, qui non columbæ filii, et ideo a sapientia Spiritus alieni ; de quibus supra : *Alii Joannem Baptistam, alii autem Eliam*, etc.

Vers. 18. — *Tu es.* Non dico vocaberis, sed tu es Petrus ob fortitudinem fidei et confessionis constantiam. *Petrus.* A me petra, ita tamen ut mihi retineam dignitatem fundamenti : tu super me ordinabis lapides mundos, et abjicies leprosos.

Sicut lumen et cætera nomina, ut : *Vos estis sal terræ*, a Domino sortiti sunt apostoli, sic Simoni a se nomen Petri dedit.

Et portæ. Portæ inferi sunt peccata, minæ, blandimenta, hæreses, quibus infirmi ruunt in mortem, qui non vere supra petram, sed super arenam domum professionis suæ credendi sunt ædificavisse, id est, non simplici et vera intentione Christum sequi, sed ob terrenam quamlibet causam habitum prætendisse. Qui enim in intimo cordis amore fidem Christi percipit, quidquid ingruit extra, facile vincit.

Vers. 19. — *Et quodcumque ligaveris.* Id est, quem in peccatis persistentem æternis pœnis adjudicaveris : vel quem humilem et vere pœnitentem absolveris, sic erit et in cœlis.

Et quodcumque ligaveris super terram. (Hier.) Habent quidem eamdem judiciariam potestatem alii apostoli, quibus post resurrectionem ait : *Accipite Spiritum sanctum* (*Joan.* xx), etc., *usque ad* unde in Levitico ostendere se sacerdotibus jubentur leprosi, quos illi non faciunt leprosos, sed discernunt qui mundi vel immundi sunt, ita et hic.

Vers. 20. — *Ut nemini*, etc. Supra adventum suum prædicare præcipit, hic ne dicant eum esse Jesum. Sed aliud est prædicare Christum, quod est commune nomen dignitatis : aliud Jesum, quod est proprium Salvatoris. Quasi dicat : Non prodest publice prædicari majestatem populis : qui visuri sunt me multa pati, quod tunc demum licebit, cum resurrectio potentiam Deitatis ostenderit. *Jesus-Christus.* Salvator, ne scandalizarentur in eo quem paulo post visuri sunt conspui et crucifigi.

Vers. 21. — *Exinde*, etc. Ecce causa prohibitæ prædicationis, quasi dicat : Tunc me prædicate cum ista passus fuero, quia non ante prodest.

Vers. 22. — *Absit.* Non vult Petrus destrui confessionem suam : nec putat Filium Dei posse occidi.

Vers. 23. — *Vade.* Supra : omnia illa gloriosa in futurum promissa sunt, non in præsenti data. *Ædificabo Ecclesiam meam, et tibi dabo claves*, etc. Quæ si statim dedisset, nunquam postea locum error invenisset in eo. *Quia non.* Non placet tibi, ut per mortem meam mundum redimam, quæ est voluntas Patris : sed carnaliter hæc sapis.

VERS. 24. — *Si quis vult.* Prædicta apostolis passione et resurrectione, hortatur ad sequendum tam eos quam turbas. *Abneget semetipsum.* Quod per vetustatem est, ut capiat quod ultra se est. Remotis vitiis, virtus sequatur : tollat crucem suam, et sequatur me. Quod erat per vetustatem, abnegaverat ille qui dicebat : *Vivo autem ego, jam non ego.* Quod vero ultra se erat, cœperat : *vivit vero in me Christus* (*Gal.* II). *Tollat crucem.* Scilicet : Crux tollitur vel cum per abstinentiam corpus, vel cum per compassionem proximi animus affligitur. Crucem abstinentiæ habuit Paulus, dum dicebat (*II Cor.* XI) : *Castigo corpus meum et in servitutem redigo.* Compassionis quoque cum ait : *Quis infirmatur, et ego non infirmor?*

VERS. 26. — *Quid enim prodest.* Ecclesia habet tempus persecutionis : habet et tempus pacis. Hæc tempora designat in præceptis. Nam tempore persecutionis ponenda est anima, et tempore pacis frangenda sunt terrena desideria.

Aut quam, etc. Nec lucra, nec timor, nec aliquid aliud retrahat a salute : quia *quam commutationem dabit homo,* etc. *Calicem salutaris accipiam, et nomen Domini invocabo* (*Psal.* CXV). Vel nihil terrenum pro anima perdita poterit homo dare.

VERS. 27. — *Filius enim.* Nec durum videatur hoc pati : *Quia non sunt condignæ passiones hujus temporis ad futuram gloriam, quæ revelabitur in nobis* (*Rom.* VIII).

VERS. 28. — *Sunt quidam.* Quia rudes erant apostoli, etiam in præsenti vita promittitur eis aliqua consolatio, ut certius credant de futuro. *In regno.* In regno beatitudinis æternæ, vel ostendendo suam potestatem in præsenti Ecclesia.

CAPUT XVII.

VERS. 1. — *Et post dies,* etc. Idem Marcus dicit, sed Lucas octo. Hi ergo ponunt medios, Lucas addit, etc., *usque ad* et in futuro omni modo separabuntur, cum abscondet eos in abscondito faciei suæ a conturbatione hominum.

Petrum. Nomina istorum conveniunt. Quisque debet esset Petrus, id est, firmus in fide. Inde Jacobus, id est, supplantator vitiorum. Inde Joannes, id est, omnia gratiæ divinæ ascribens contra superbiam vitæ, quæ solet oriri ex virtutibus.

VERS. 2. — *Transfiguratus est.* Speciem quam habebat per naturam, ostendit non amittens carnem quam assumpserat voluntate. Illud autem corpus quod habuit per naturam, dedit discipulis suis in cœna, non mortale, non corruptibile. *Resplenduit facies.* In exemplum futuræ beatitudinis et claritatis, quam videbunt justi, prius sublatis impiis. *Vestimenta autem,* etc. Facta sunt alba quod non ante, quia nondum apparuit quod erimus, sed cum apparuerit, similes ei erimus. Marcus ait, qualia fullo super terram non potest facere. Id est, Deus in hac vita tam claras nequit facere, quia nullus sine peccato. Nullus mundator sui in terra faciet, quod Deus in cœlo A mundans vestem suam ab omni inquinamento. Fullo est doctor animarum, vel mundator sui corporis.

VERS. 3. — *Et ecce.* Quales vel quid locuti, Lucas dicit : *Visi in majestate, et dicebant excessum ejus quem completurus erat in Jerusalem* (*Luc.* IX), id est, passionem et resurrectionem. Significant oracula, etc., *usque ad* quod si Petrus, videns glorificatam humanitatem, tanto afficitur gaudio, ut nunquam velit ab ejus intuitu secerni, quid putandum est de his qui Divinitatem videre meruerunt.

VERS. 5. — *Adhuc eo loquente.* Ut discat qui tabernaculum quæsivit, in resurrectione non tegmine domorum, sed Spiritus sanctis gratia protegendos esse. *Ecce nubes lucida,* etc. Sicut baptizato Domino, B sic et clarificato mysterium sanctæ Trinitatis ostenditur : quia gloriam ejus quam in baptismo confitemur credendo, in resurrectione laudabimus videndo. Spiritus sanctus ibi in columba, hic in nube lucida. Quia qui modo simplici corde fidem servat, tunc aperta visione quod crediderit contemplabitur, et ea gratia qua illustrabitur, protegetur. *Et ecce vox,* etc. Quia imprudenter quæsivit, responsionem Domini non meruit : sed vox Patris de Filio testatur, docetque Petrum, et in eo cæteros veritatem. *Hic est Filius.* Moyses et Elias sunt servi, et nobiscum debent in cordibus Domino præparare tabernaculum. *Ipsum audite.* Hoc jam Pater præcipit, quod Moyses incarnationi testimonium dans prædixit : *Prophetam suscitabit* (*Deut.* XVIII), etc. Quasi diceret : Iste est quem Moyses promisit.

C VERS. 6. — *Et audientes discipuli ceciderunt in faciem.* Altiorem enim sensu unam utriusque intellexerunt Deitatem. Timuerunt, vel quia se errasse cognoverunt, vel quia nubes operuit eos, vel quia vocem Patris audierunt.

VERS. 7. — *Surgite,* etc. Pulso metu, doctrina datur, quo manente non audiretur.

VERS. 8. — *Levantes autem oculos,* etc. Ablata nube vident Jesum, et Moysen et Eliam evanuisse : quia postquam legis et prophetarum umbra discessit, quæ velamento suo apostolos texerat, verum lumen in Evangelio reperitur. *Nisi solum Jesum.* Si enim Moyses et Elias cum Jesu perseverassent, vox Patris videretur incerta, cui potius dedisset testimonium.

D VERS. 9. — *Nemini dixeritis nisi,* etc. Ne gloria futuri regni præostensa incredibilis esset, et apud rudes sequens crux scandalum faceret.

VERS. 10. — *Quod Eliam oporteat,* etc. Traditio Pharisæorum est juxta Malachiam prophetam, quod Elias veniet ante adventum Salvatoris, et reducet corda patrum ad filios et filiorum ad patres, et restituet omnia in antiquum statum. Æstimant ergo apostoli transformationem gloriæ ultimam hanc esse quam viderant et dicunt. Si jam venisti in gloria, quomodo præcursor tuus non apparet, maxime quia et Eliam viderant recessisset.

VERS. 13. — *Tunc intellexerunt,* etc. Ex indicio

passionis suæ quam sæpe dixerat, et præcursoris sui quam completam videbant.

Vers. 14. — *Et cum venisset.* Loca rebus congruunt, etc., *usque ad* infirmos confortat, docet, castigat. *Quia lunaticus est.* Hunc Marcus surdum et mutum dicit, etc., *usque ad* per creaturam infamet creatorem.

Vers. 15. — *Et obtuli*, etc. Latenter accusat discipulos, cum sæpe impossibilitas curandi non vitio curantium, sed eorum qui curandi sunt, proveniat.

Vers. 16. — *Respondens.* Non tædio superatus, qui mitis est in verba erumpit, sed sicut medicus ægroto contra sua præcepta agenti.

Vers. 17. — *Et increpavit.* Quia iratus est non homini, sed vitio : et per unum hominem Judæos arguit infidelitatis. Unde addit : *Afferte illum huc ad me. Et exiit ab eo dæmonium.* Marcus dicit, etc., *usque ad* quam prius quando possidebat quietus.

Vers. 19. — *Propter incredulitatem.* Ecce quando non exaudimur, non est impossibilitas præstantis, sed culpa deprecantis. Nam ex opposito si fides vestra tam fervens esset quam tribulata, magis et magis calesceret. *Sicut granum sinapis.* Fidem perfectam grano sinapis comparat, quæ sit in facie humilis, et in pectore fervens : vilis videntibus, et nullarum virium apparens, sed pressuris trita, quod intus habet ostendit.

Vers. 20. — *Hoc autem genus.* Quomodo protervitas diaboli superetur ostendit, ut graviora quæque sciamus jejuniis et orationibus superanda : et iram Dei in nos hoc remedio posse placari. *Nisi per orationem.* Ista carnalium voluptatum mutabilitas non mutatur, etc., *usque ad* unde dicitur : *Sine intermissione orate (I Thess. v).*

Vers. 21. — *Filius hominis.* Semper lætis miscet tristia, ut cum venerint quasi prævisa minus moleste ferantur.

Vers. 22. — *Et contristati.* Hoc non de infidelitate provenit, sed de dilectione : quia nihil humile de eo patiuntur audire.

Vers. 23. — *Et cum venissent Capharnaum.* Per Augustum Cæsarem Judæa facta est tributaria, etc., *usque ad* utrum reddat tributa, an contradicat Cæsari.

Vers. 24. *Quid tibi videtur.* Antequam Petrus suggerat, Dominus interrogat ne scandalizentur discipuli ad postulationem tributi, cum videant eum nosse quæ eo absente gesta sunt. *Reges terræ.* Dominus noster, et secundum carnem filius regis erat ex David natus, et omnipotentis verbum : ergo ut filius regum tributa non debebat, sed pro humilitate carnis decet eum implere omnem justitiam.

Vers. 25. — *Ergo liberi*, etc. Liberi sunt filii regni in omni regno, tunc multo magis liberi sunt filii illius regni, sub quo sunt omnia regna in quolibet terreno regno.

CAPUT XVIII.

Vers. 1. — *Quis putas*, etc. Ex æqualitate pretii qua in tributi redditione Domino fuerat comparatus, arbitrati sunt Petrum omnibus apostolis prælatum. *In regno cœlorum.* Vel regnum Dei, doctrina est Evangelii, cui obedire simpliciter et sine ulla retractatione debemus, sicut puer non contradicit doctoribus.

Vers. 2. — *Et advocans.* Secundum Marcum puerum Jesus complectitur, significans humiles dignos suo complexu et dilectione. *Parvulum*, etc. Parvulum ætate, ut similitudinem demonstraret. Vel se statuit in medio qui non venit ministrari, sed ministrare. Vel *parvulum*, id est, Spiritum sanctum posuit in cordibus eorum, ut humilitate superbiam vitarent.

Vers. 4. — *Quicunque ergo humiliaverit*, etc. Invitat discipulos suos, et omnes alios Dominus, ut quod puer habet per naturam, id est innocentiam et humilitatem, hoc habeant discipuli et omnes alii per virtutem. *Sicut parvulus iste.* Innocens erit sicut iste parvulus, qui non perseverat in ira : Jesus non meminit : visam mulierem non cupit.

Vers. 6. — *Qui autem scandalizaverit.* Etsi hoc generaliter dicitur contra omnes, etc., *usque ad* nos oportet consulere expedit, etc. *Expedit.* Quia multo melius est pro culpa brevem suscipere pœnam quam æternis servari cruciatibus. *Non enim judicabit Deus bis in idipsum.*

Vers. 7. — *Væ homini.* Quia non judicatur secundum utilitatem quæ inde provenit, sed secundum exitum quem intendit.

Vers. 8. — *Si autem manus tua.* Docuit supra ne scandalizemus credentes, etc., *usque ad* per occasionem pietatis pateas scandalis. *Bonum tibi est*, etc. Melius est vitam solitariam ducere, quam ob vitæ præsentis necessaria vitam æternam perdere.

Vers. 10. — *Videte ne condemnatis.* Sic præcipio vobis severitatem dimittendi omnes amicitias, etc., *usque ad* salutem infirmorum quantum potestis. *Quia angeli eorum.* Cur non sunt contemnendi ? quia pro eis quotidie mittuntur angeli (Hier.). Magna dignitas animarum, ut unaquæque habeat ab ortu nativitatis in custodiam sui angelum delegatum. *Semper vident*, etc. Visione Dei manifesta perfruuntur, etc., *usque ad* intra ipsum currunt qui ubique est.

Vers. 12. — *Si fuerint alicui centum*, etc. Dominus centum oves habuit, etc., *usque ad* quibus ad perfectionem unitas deest. *Nonne relinquet*, etc. (Greg.) Quia *seipsum exinanivit formam servi accipiens*, etc., *usque ad* cum tantum sit si quod male gessit damnat injustus.

Vers. 13. — *Gaudebit*, etc. Magis Dominus gaudet de nostra reparatione (quia magis nos gaudere facit) quam de angelorum immutabilitate. Major enim Dei virtus et humilitas in nostra reparatione cognoscitur quam in nostra creatione.

Vers. 15. — *Si autem peccaverit in te*, etc. Si enim in Deum, non est nostri arbitrii. Hoc ordine scandala vitare debemus ne quem lædamus, et pec-

cantem zelo justitiæ corripiamus, et pœnitenti misericordiæ viscera pandamus. *Corripe eum*, etc. Non passim jubet peccanti dimittere; sed pœnitenti. Ita peccat qui videns fratrem peccare tacet : sicut qui pœnitenti non indulget. Nam quod dixit : si pœnitet dimitte, præmisit, si peccaverit increpa. Nec difficilis sit venia nec remissa indulgentia. A

VERS. 17. — *Dic Ecclesiæ*. Ut detestationi eum habeat, etc., *usque ad* damnantur humanam sententiam divina sententia corroborari. *Sicut Ethnicus*. Detestabilior est qui sub nomine fidelis agit, etc., *usque ad* per furta et per perjuria.

VERS. 18. — *Amen dico*, etc. Adeo vestra sententia confirmatur divina vel ad recipiendum pœnitentem, vel ab abjiciendum contumacem.

VERS, 20. — *Si duo*. Typice. Ubi spiritus anima B et corpus consenserint, ut non sit inter eos bellum, carne cupiente contra spiritum et spiritu contra carnem, quidquid petunt fiet. Quia si corpus vult quæ spiritus vult, tantum bonarum rerum est petitio. *Ibi sum in me*. Omnis sermo scilicet ad concordiam provocat et pacem quam adeo commendat, ut dicat Deum in medio esse eorum, quia pax et charitas sedem sibi in pacificis constituit, et unitatis merito omnia petenda impetranda esse confirmat.

VERS. 23. — *Ideo assimilatum*. Ut sciatis dimittendum esse conservis, ostendam per similitudinem, quia si ille rex et dominus dimisit servo, multo magis homo conservis suis.

VERS. 25. — *Et uxorem*. Eum non solum populum, sed etiam prælatos et subditos simul cum tota familia vel substantia eorum pro magnitudine delictorum tra- C didit exteris nationibus : ut quod noluerunt voto, solvant tormento. Jussit pro cupiditate et operibus quasi uxore et filiis pœnas solvere.

VERS. 27. — *Misertus autem*. Misericors Dominus non solum captivitatem Judaicam absolvit, sed etiam peccatorum omnium veniam in adventu Christi se dare promisit, si persisterent in incepto. *Dimisit ei*. Id est, pondere carnalium observationum absolvit, et debitum dimisit, id est priores transgressiones.

VERS. 28. — *Invenit unum*. Gentilem populum, quasi sibi debitorem fatigabat : gratiam Christi non esse eis ad salutem dicens, carnales observantias ab eis non modo persuasionibus, sed etiam tormentis exspectabat.

VERS. 32. — *Serve nequam*. Sæpe debita dimisi D tibi, quando in angustiis rogasti; sed liberatus compassionem non habuisti, quin potius prophetas et apostolos persequeris, et ingratus et de justitia præsumens spernis gentes, indignas tua societate in Christo judicans.

CAPUT XIX.

VERS. 3. —*Et accesserunt*. Quasi complexione capiatur. Si diceret : Dimittenda est quæcunque ex causa, et ducenda alia : pudicitiæ prædicator contra se facit. Si dicit non est dimittenda, contra doctrinam Moysi et Dei facit. Ideo responsum temperat naturalem legem, primamque Dei sententiam secundo opponens, quæ non voluntate Dei, sed peccantium necessitate concessa est.

VERS. 4. — *Et feminam*. Non ait feminas, ut unum conjugium sit non plura, quod ex repudio priorum quærebatur.

VERS. 5. — *Adhærebit uxori*. Si malum moribus, si luxuriosa, seu quidlibet hujusmodi sit uxor, velimus nolimus sustinenda est. Cum enim liberi essemus, volentes nos subjecimus servituti. Si ancilla libero, vel servus liberæ supponitur, non reputatur conjugium postquam detectum fuerit : sic et de consanguineis. *Et erunt duo in carne*. Præmium nuptiarum est ex duobus una caro : Castitas conjuncta spiritui unus spiritus efficitur. Salubri consilio Dei factum est, ut portionem sui corporis vir amplecteretur in femina, ne a se putaretur diversum esse, quod de se cognosceret fabricatum.

VERS. 6. — *Homo non separet*. Homo separat, quando pro desiderio secundæ primam dimittit : Deus separat (qui et conjungit) quando ex consensu propter cultum Dei, eo quod tempus in arcto sit, sic habemus uxores quasi non habentes.

VERS. 7. — *Quid ergo Moyses*, etc. (CHRYS.), Displicet peccatoribus doctrina, etc., *usque ad* veritatis interpretatio taceatur.

VERS. 9. — *Et aliam duxerit mœchatur. Et qui dimissam*. Quia poterat accidere, ut aliquis calumniam faceret innocenti, et ob secundum crimen impingeret primæ uxori : sic priorem dimittere jubet, ut ea vivente secundam non habeat. Et ne uxor idem faciat viro eadem cautela præcipitur ne secundum habeat virum. Et quia adultera non timet opprobrium, viro dicitur, quod si talem ducit, sub adulterii crimine sit, dicit Scriptura : *Qui adulteram tenet stultus et impius est (Prov.* XVIII).

VERS. 10. — *Non expedit*. Videbant grave pondus uxorum, quod iracundæ, ebriosæ et hujusmodi, quæ quidem sunt sustinendæ, quia, cum essemus liberi, subjecimus nos servituti.

VERS. 12. — *Sunt enim*. Tria sunt genera eunuchorum, duo carnalia, eorum qui sic nascuntur, et qui captivitate et deliciis dominarum abscissi sunt. Tertium spirituale, qui, cum possent esse viri, propter Christum continent. *Qui facti sunt*. Inter hos computantur etiam hic qui specie religionis simulant castitatem. *Qui potest*. Vox est hortantis non jubentis, quasi unusquisque vires suas consideret, an queat virginitatis et pudicitiæ implere præcepta.

VERS. 14. — *Sinite parvulos*. Si sancti sunt futuri, cur vetatis venire ad patrem? Si mali, cur sententiam profertis ante culpam. *Talium*. Nam quales sunt modo, meum quidem est, quod honorate : quales post futuri sunt, ipsorum est, quod misereminì. Non ait istorum sed talium : ut ostendant non ætatem regnare, sed mores : et his qui similem habent innocentiam et simplicitatem, præmium promittit.

VERS. 15. — *Et cum imposuisset*. Imponit manus parvulis, quando humilibus auxilium gratiæ tribuit.

VERS. 16. — *Et ecce unus* (BED.) Audierat ille

similes parvulo condignos esse regno, vultque certius non per parabolas sed aperte exponi, quibus meritis vitam possit consequi. (HIER.) Iste adolescens et dives et superbus erat. Et secundum alium evangelistam cum non voto discentis sed tentantis interrogat.

VERS. 17. — *Quid me interrogas de bono?* Quia bonum dixit magistrum, et non Deum, vel Dei Filium confessus est : dicit quemlibet sanctum hominem comparatione Dei non esse bonum. Christus autem non renuit testimonium bonitatis, sed magistri absque Deo excludit errorem. Non se magistrum bonum esse negat, sed magistrum absque Deo nullum bonum esse dicit. *Serva mandata.* Iste quæsierat, quid faciam? Contra non ait, disce : quia Deus cum docuerat factor rationalis creaturæ : ostendens quia ille non est bonus qui quærit de bono, sed qui facit quod bonum est.

VERS. 20. — *Dicit et adolescens.* (BED.) Non putandus iste (ut quidam aiunt) vel Dominum tentasse, vel de sua vita mentitus esse, sed simpliciter ut vixit, confessus est : alioquin (ut alius Evangelista ait) non, intuitus arcana cordis ejus, diligere eum diceretur Jesus. Diligit enim eos qui mandata legis custodiunt, sed quod ibi minus est his qui perfecti volunt esse, adjungit; unde sequitur : *Si vis perfectus esse. Omnia hæc.* (HIER.) Mentitur. Si enim diligeret proximum suum sicut seipsum, opere complesset, non esset tristis cum sua pauperibus dare juberetur.

VERS. 23. — *Dives difficile.* Divites non manentes, sed qui esse desierunt intrabunt. De omnibus tutius est nec habere nec amare divitias.

VERS. 24. — *Quam divitem.* (ISID.) Nullus dives intrabit, id est, confidens in divitiis, ut Jesus secundum Marcum exponit.

VERS. 25. — *Mirabantur.* Quia in numero divitum deputabant omnes qui amant divitias, etsi non habeant. Aliter enim cum sit major turba pauperum, non dicerent : *Quis poterit salvus esse?*

VERS. 26. — *Deum.* Qui ab amore terrenorum ad charitatem æternorum convertit : non quod cupidi et superbi intrent.

VERS. 28. — *In generatione.* Duæ sunt regenerationes, prima ex aqua et Spiritu sancto, secunda in resurrectione. Ita duæ adoptiones et duæ resurrectiones. *Filius hominis.* Id est, cum servi forma quæ judicata est judiciariam exercuerit potestatem, eritis et vos mecum judices. *Super sedes duodecim.* Per duodecim sedes, universitas judicantium. Per duodecim tribus, universitas judicandorum intelligitur. Qui reliquerunt omnia, et secuti sunt Dominum, hi judices erunt : qui licita habentes recte usi sunt, judicabuntur, quibus dicetur : *Venite, benedicti Patris mei : Esurivi enim et dedistis mihi manducare.* Duo enim sunt ordines bonorum.

VERS. 29. — *Centuplum.* Id est, qui carnalia pro Domino dimiserit, spiritualia accipiet quæ comparatione et merito sui ita erunt, quasi parvo numero centenarius comparetur. Marcus ait : *Centies tantum nunc in tempore hoc cum persecutionibus fratres et sorores, et in futuro vitam æternam* (*Marc.* X), id est, in hac vita persecutionibus plena gaudium regni degustant, et omnium electorum sincera dilectione fruuntur. Sed quia multi tepescunt vel retrocedunt, subdit : *Multi autem erunt primi* (*Luc.* XV), etc.

CAPUT XX.

VERS. 1. — *Simile est regnum.* Ostendit per parabolam, quia primi erunt novissimi, et novissimi primi. Pater iste familias conditor noster est, qui habet vineam, universalem Ecclesiam, quæ ab Abel usque ad ultimum electum qui in fine nasciturus est quotquot sanctos protulit, tot palmites misit. Hic pater exiit ad excolendam vineam mane hora tertia, sexta, nona, undecima operarios conduxit a mundi hujus initio usque ad finem : ad erudiendam fidelium plebem prædicatores mittere non desistit. *Simile est regnum.* Non homini solum, sed toti negotio ab homine gesto, et in similibus similiter. *Primo mane.* Manifeste cœpit a primo justo æterna mercede prædicatores ad plantandam Ecclesiam invitare.

VERS. 2. — *Conventione.* Id est, confirmata promissione quod ad imaginem Dei reformandi essent si Ecclesiam ædificando mandatis decalogi insisterent.

Ex denario. (HIER.) Denarius habet imaginem regis, etc., *usque ad,* vel in ultimis resipiscite.

A novissimis usque, etc. Quia qui in adventu Domini vocati sunt ad regnum, sine aliqua tarditate perveniunt, æquales his qui ab initio mundi cœperunt, omnes quidem idem cœlum, sed stella differt a stella in claritate. A novissimis incœpit, dum prius latronem quam Petrum in paradisum introduxit. Quia prius aliquando remunerantur sero venientes, quia prius de corpore exeunt, quam qui in pueritia vocati sunt.

VERS. 15. — *Aut non licet.* Stulta quæstio contra bonitatem Dei. Quærendum esset, non si daret quod non deberet : sed si non quod deberet. *An oculus tuus,* etc. Vere Judæi pravam intentionem habuerunt qui prohibuerunt apostolos gentibus loqui, ut salvæ fierent.

VERS. 16. — *Sic erunt novissimi primi.* (AUG.) Id est, Judæi de capite vertentur in caudam : et gentes de cauda in caput. Unde Moyses in Deuteronomii libro : *Advena qui tecum moratur, ascendet super te : ille erit in caput, et tu eris in caudam.* Sed tamen nec omnes primi nec omnes novissimi ad numerum electorum pertinent.

VERS. 18. — *Ecce ascendimus,* etc. (HIER.) Hoc sæpe eis dixerat, etc., *usque ad* resurrecturum non dubitent.

VERS. 19. — *Ad illudendum,* etc. Ideo Dominus in mundo noluit prosperari sed gravia pati, ut ostenderet nos qui per delectationem cecidimus cum qua amaritudine redire debeamus.

VERS. 20. — *Tunc accessit ad eum.* Audita resurrectione putavit eum illico (immemor secundi adventus) regnaturum, et aviditate feminea præsentia cupit, immemor futurorum.

VERS. 21. — *Dic ut*, etc. Bonum desiderium, sed

inconsiderata petitio. Et ideo non voluntas, non pro- A positum culpatur, sed ignorantia : et si impetrare non debet simplicitas, non meretur confundi.

Vers. 22. — *Nescitis.* Qui sedem gloriæ petitis vel quæritis, quam nondum meruistis, delectat culmen honoris quos nondum exercuit via laboris. *Potestis.* Et hoc sciebat, quod ejus passionem poterant imitari; sed hoc dicit, ut eo interrogante et illis respondentibus, omnes audiamus : quia nemo potest cum Christo regnare, nisi passionem ejus sit imitatus.

Vers. 23. — *Calicem.* Ut Jacobus ab Herode truncatus, et Joannes in ferventis olei dolium missus, et in Pathmos relegatus, animo non defuit martyrium. *Non est meum dare.* Hoc est regnum cœlorum non est dantis sed accipientis. *Non enim personarum acceptio est apud Deum :* Sed quicunque dignus est ac- B cipit, quod non paratum personæ est, sed vitæ. Si itaque tales estis qui consequamini, quod victoribus pater paravit, accipietis. Vel non est meum dare superbis, quod adhuc estis, sed aliis quibus paratum est. Ergo et vos nolite esse quod estis, sed estote alii, id est, humiliamini qui jam vultis exaltari, et est paratum vobis.

Vers 24. — *Et audientes decem.* Ut illi carnaliter petiverunt esse super omnes, sic et isti carnaliter contristati sunt esse aliquem ante se.

Vers. 30. *Et ecce duo cæci.* De istis unum commemorat Marcus, quia fuerat in illa civitate famosissimus : qui ex magna felicitate ejectus notissimæ erat miseriæ. Cæcus nempe et mendicus, unde et nomen ejus memorat, et nomen patris ejus Barthimæus C Thimæi filius, quod in aliis non facile occurrit, nisi in Jairo, qui et in illo loco nobilis fuit. Famositas autem illuminati, magnam famam miraculo comparavit. Veniens Jericho unum illuminat quod Lucas ait quia morti propinquans lumen Evangelii prædicavit Judæis, exiens duos, quia post resurrectionem Judæis, et gentibus. De quibus Marcus unum ponit, qui gentibus scribit.

CAPUT XXI.

Vers. 1. — *Et cum appropinquassent.* Hic prætermittit Matthæus ea quæ facta sunt antequam intraret Jerosolymam, quæ alii prolixius tractant. *Et cum appropinquassent.* Dominus spiritualiter Jerusalem appropinquavit quando incarnatus, Ecclesiam in qua est visio pacis visitavit, quam per confessionem sibi D reconciliavit. Bethphage enim domus buccæ dicitur. *Bethphage.* Bethphage erat viculus sacerdotum in monte Oliveti, in cujus monte latere est civitas Bethania. Bethphage, domus buccæ. Bethania, domus obedientiæ. Has Dominus pergens, Jerusalem sua præsentia sublimat, quia multos ante passionem docendo donis piæ confessionis et obedientiæ implevit. Sitæ autem sunt illæ civitates in monte Olivarum, id est, in Christo Domino, a quo unctio et lux omnibus venit; unde : *Non potest civitas abscondi super montem posita.* — *Ad montem Oliveti : tunc Jesus,* etc. Ad sublimitatem misericordiæ respiciens, ἔλεος *misericordia* interpretatur. Olei natura lucis ministra est, et laborum et dolorum solamen, et excellit cæteris liquoribus. *Misit.* Quia lucernam quam accepit, non vult sub modio abscondi. *Duos discipulos.* Duo propter scientiam veritatis et munditiam operis, et sacramentum geminæ dilectionis prædicaturi. Quidam dicunt hos duos Petrum et Philippum, qui primum gentiles ad Christum adduxerunt, Philippus Samariam quam *asinam* interpretantur, Petrus Cornelium quasi Samariæ pullum.

Vers. 2. — *Et pullum.* Pullus est populus gentium cui nullus doctorum frenum correctionis imposuit, liber et lascivus, qui et ipse vinculis peccatorum irretitus erat. *Omnes enim peccaverunt et egent gratia Dei (Rom.* III). Alii de solo pullo : Matthæus qui Hebræis scribit, et de asina dicit docens non desperari salutem Hebræis si pœniteant. Marcus dicit pullum ante januam in bivio inventum. Janua Christus, extra quam populus gentium stabat ligatus : non in una via fidei, sed in diversis erroribus.

Vers. 5. — *Dicite filiæ Sion.* Filia Sion, est Jerusalem sita in monte Sion. Mystice. Ecclesia pertinens ad supernam Jerusalem quæ est mater omnium nostrum, cujus non minima pars tunc erat in populo Israël. *Rex.* Ne dicatis : *Non habemus regem, nisi Cæsarem (Joan.* XIX). *Tibi.* Si credis; contra te si non credis. *Super asinam,* etc. Non ad litteram super utrumque sedit, sed in præcordiis utriusque populi. Potuit dominus super utrumque ascendere, descendens de uno, et ascendens super alium.

Vers. 7. — *Et adduxerunt.* Sic et apostoli mundum virtute Christi a potestate diaboli solverunt, et imposuerunt vestimenta super eum. Sed cætera turba, id est, Judæi vestimenta, id est, legis mandata sternunt, quia a Christianis erant conculcanda, in via, id est, in Christo, *super eos.* Vestes apostolorum sunt præcepta divina, et gratia spiritualis, quibus turpitudo carnis nostræ tegitur. His prius nudi populi, sed modo per apostolos ornati Christum habent sessorem. Minor turba non ponit vestes super asinam, sed in via nec ubi offendat : quia sancti martyres carnem exuentes, simplicioribus viam per exemplum suo sanguine parant.

Vers. 8. — *Ramos de arboribus,* etc. Ramos vel frondes cædunt, quia verba et sententias de libris Patrum excerperunt vel exempla.

Vers. 9 — *Osanna.* (Hier.) Osi, id est, salva, salvifica. Anna interjectio deprecantis, quasi salva obsecro. Osanna totum Hebraicum est, et significat quod adventus Christi salus mundi sit : unde sequitur : *Benedictus. Osanna,* id est, salva. *In excelsis.* Quia adventus Christi non tantum hominum sed totius mundi salus est, terrena conjunges cœlestibus *ut in nomine Jesu omne genu flectatur cœlestium, terrestrium et infernorum (Phil.* II). *In excelsis.* Quia et angelorum salus quorum numerum implet.

Vers. 10. — *Cum intrasset.* Frequenter ingressus est civitatem Jerusalem, sed non cum his laudibus :

non rex vocatur, quod semper fugerat, nisi modo cum ascendit passurus. Quod ideo factum est, ut amplius illorum adversum se excitaret invidiam, quia jam tempus passionis instabat.

Vers. 12. — *Et ejiciebat.* (Aug.) Ejecerat et ante alia vice, quod Joannes solus dicit : sed de hac ultima ejectione dicunt et alii. *Mensas numulariorum.* Quia de omnibus partibus ad templum veniebant, vendebant sacerdotes non habentibus omnia animalia, etiam columbas quas pauperes offerent, ut vendita postea reciperent oblationes. Sed quia alii nihil habebant unde emerent, posuerunt numularios, qui mutuo darent : et quia lex vetat usuram, pro ea varias species, id est, poma, uvas et hujuscemodi accipiebant ; hos ejicit. Sic et mystice quotidie de Ecclesia ejicit. Et habet unius criminis reos vendentes et ementes ecclesiastica officia. *Et cathedras vendentium.* Quæ magistrorum sunt, id est, sacerdotium eorum destruit qui de impositione manus, per quam Spiritus sanctus datur, pretium accipiunt. Hinc est, quod hæresis Simonis damnatur. Ad litteram autem absurdum est dicere institores columbarum in cathedris sedere.

Vers. 13. — *Latronum.* Latro est qui lucra sectatur, qui et non dantes corporaliter persequitur, et dantes necat spiritualiter, et dum læsionem proximi cogitat, quasi latro sedet in spelunca.

Vers. 14. — *Et accesserunt.* Mystice. Simplices peccatores ad se per pœnitentiam accedentes, prius cæcos in cognitione et claudos in operatione illuminando, et in vitam rectitudinis dirigendo quotidie sanat.

Vers. 15. — *Mirabilia quæ,* etc. Ut flagello unius et vilis tot ejici, mensas subverti, quo nihil mirabilius egit. Igneum et sidereum aliquid radiat ex ejus oculis, lucet in facie majestas deitatis.

Vers. 16. — *Dixit eis.* Non patet calumniæ, non, ait, bene faciunt vel male, vel ætati parcite, sed temperat, et se tacente verba puerorum testimonio Scripturæ confirmat. *Infantium et lac.* Testes miraculorum Christi infantes dicuntur, non ætate, sed simplicitate. Lactentes quasi lacte, id est, miraculorum suavitate delectati, quæ dicuntur lac, panis vero doctrina perfecta.

Vers. 17. — *Abiit foras.* Quia pauper, nullique adulatus, nullum in tanta urbe invenit hospitem, sed apud Lazarum receptus est.

Vers. 19. — *Fici arborem.* Sicut multa dixit in parabolis ita et fecit. Cur enim in ficu fructum, quæreret, cujus tempus nondum esse quilibet sciret et ob id æternæ sterilitati damnaret, nisi quia plebem quam docebat verbo terruit hic facto ; ne quis habens folia, id est verba justitiæ sine fructu operum, mereatur excidi. *Folia.* Traditiones Pharisæorum sine fructu veritatis, unde aliis evangelista nondum erat tempus salvationis Israel, eo quod populus gentium nondum subintrasset, vel quia præteriit tempus fidei, cum spretus ad gentes transiit. *Nunquam ex te fructus.* Non facit injuriam creator.

A possidenti, si creatura sua ad arbritium suum utitur, et ad utilitatem aliorum.

Vers. 20. — *Et videntes.* Passurus Dominus et scandalum crucis portaturus discipulorum animos debuit signi anticipatione signare, unde et mirabantur, quod ficus aruit : potuit eadem virtute inimicos siccare nisi per patientiam eorum exspectasset salutem.

Vers. 21. — *Fidem.* Perfectam fidem habet, qui per dilectionem operatur : hic potest montes transferre. Alii de peccato veniam obtinent si ipsi aliis dimittunt.

Vers. 22. — *Accipietis.* Et si differatur ad tempus opportunum, et si non his quibus petitur tamen qui digne petunt.

B Vers. 24. — *Interrogabo,* etc. Poterat aperte confutare eos : sed ideo interrogat, ut suo vel silentio vel sententia damnentur, et in qua potestate hoc facit cognoscant per se, secundum illud : *Deus conteret dentes eorum in ore ipsorum.*

Vers. 27. — *Nec ego dico vobis.* Duabus de causis occultatur veritas, vel quia non sunt capaces auditores, unde : *Habeo multa vobis dicere, sed non potestis portare modo :* vel quia sunt contemptores, unde *Nolite sanctum dare canibus.*

Vers. 28. — *Homo quidam habebat duos filios, et accedens,* etc. Facta sacerdotibus cauta responsione, statim infert parabolam, quæ et illos impietatis arguat, et ad gentes regnum Dei transferendum doceat.

C Vers. 31. — *Dicunt ei.* In quibusdam codicibus habetur, *pro* primus, novissimus. Intelligunt enim veritatem, sed tergiversando nolunt dicere quod sentiunt, ut de baptismo Joannis.

Vers. 32. — *Joannes in via justitiæ.* Joannem Judæi contemnentes, nec viam justitiæ comprehenderunt, nec de operibus malis pœnitentiam egerunt. *Vos autem* (Greg.) Quia aperte nolebant respondere sapientiæ, in parabolis capiuntur.

Vers. 33. — *Vineam.* De qua Isaias *(cap.* IV). *Vinea Domini saba,* etc. *Fodit in ea torcular.* In fossione timor notatur, quia præcepta illa legalia non amore sed timore servabant.

Vers. 34. — *Tempus fructuum appropinquasset,* etc. Bene tempus fructuum, non fructus : quia nul-
D lus fuit in illo contumaci populo.

Vers. 37. — *Novissime,* etc. Vide patris familias patientiam qui exspectat ad pœnitentiam. *Verebuntur.* Quasi faciam quod meum est, ipsi videant quod suum est.

Vers. 38. — *Hic est hæres.* Patet principes sacerdotum non per ignorantiam, sed per invidiam occidisse Jesum, cum scirent eum esse, cui dicitur : *Postula, a me et dabo tibi gentes hæreditatem tuam (Psal.* II) ; unde et consulentes sibi aiebant: *Si dimittimus eum sic (Joan.* II), etc. *Habebimus hæreditatem.* Hæreditas Christi quam resurgens possedit, Ecclesia est, quam moliebantur præripere Judæi :

dum fide ejus exstincta justitiam quæ ex lege est, A gentibus persuadere conabantur.

Vers. 39. — *Ejecerunt extra vineam.* Marcus mutat hunc ordinem, dicens : *Occiderunt et ejecerunt extra vineam (Luc. xx)*, quasi vile cadaver. In quo notat pertinaciam, quia occiso Domino et resuscitato, a suis finibus eum excluserunt, et gentibus miserunt.

Vers. 42. — *Ædificantes.* Qui de subdita plebe quasi Deo domum struere videbantur.

Et qui ceciderit, etc. Qui credit, et tamen peccat : cadit super illum lapis et non conteritur : sed constringitur, quia per patientiam ad salutem reservatur, sed cui lapis irruit, id est, qui negat, penitus conteritur, ut nec testa remaneat ; vel cadit super eum qui modo contemnit et injuriis afficit, necdum B penitus interiit, sed quassatur ut non ambulet rectus. Cadit super illum lapis, quando veniens in judicio opprimit, eum dicit : *Ite in ignem æternum.*

CAPUT XXII.

Vers. 2. — *Simile factum.* Iterum arguit per parabolas : non tacet quia exasperati sunt, sed pejorem iram Dei per aliam parabolam dicit eis esse venturam. *Nuptias.* Nuptiarum thalamus est virginis uterus. De invitatis ad nuptias solus Matthæus narrat. Aliud simile ex parte Lucas dicit de cœna, id est, æterno convivio, de quo nemo ingressus repellitur, sicut de præsenti Ecclesia.

Vers. 4. — *Tauri.* Quia prius prophetæ, et post C apostoli ab infidelibus passi sunt : qui vobis modo sunt in exemplum quid sit vobis credendum. Venite fide, cæteris concordando. Tauri sunt patres Veteris Testamenti, quibus indulta est licentia inimicos quasi cornu feriendi. Altilia ab alendo, id est pinguia interna charitate præcones Novi Testamenti, contemplationis penna superna petentes. Occisa, vel ab eo quod fuerant, vel per mortem carnis jam in requie positi.

Vers. 5. — *Alius in villam.* In villam ire est terreno labori immoderate incumbere. Negotiari vero, terrenis lucris inhiare.

Vers. 7. — *Rex autem.* Supra homo dum invitabat et opera clementiæ agebat, nunc in ultione rex tantum. *Et missis*, etc. Missis exercitibus, id est, D angelis per quos judicium exercebit, persequentes perdit : et civitatem, id est, carnem in qua habitaverunt cum anima in gehenna cremabit.

Vers. 8. — *Nuptiæ quidem paratæ.* Omne sacramentum incarnationis peractum est, nativitas et passio.

Ad exitus, etc. Actiones sunt viæ : exitus, defectus actionum : quia plerumque facile convertuntur quos in terrenis actibus prospera nulla comitantur.

Vers. 11. — *Ut videret discumbentes.* Id est, videri faciat judicandorum merita, et discernat. *Non vestitum veste nuptiali.* Confutatis autem Pharisiæis supponit non omnes qui sunt in Ecclesia, esse dignos regno, ne torpeant sui.

Vers. 12. — *Amice quomodo huc intrasti non habens vestem nuptialem ?* Amicus, quia ad nuptias invitatus. *Quomodo*, impudentiæ arguit.

Vers. 13. — *Ligatis manibus et pedibus.* Ligantur pœna qui hic a malo noluerunt ligari, id est, cohiberi. Manus quæ non extensæ ad eleemosynam. Pedes tardi ad bonum. Ibi singula membra pœnis subjicientur, quæ hic singulis vitiis servierunt. *Exteriores*, etc. Quia hic interiores habent tenebras cordis.

Vers. 14. — *Multi autem sunt vocati, pauci vero electi.* Repulso uno, in quo omne corpus malorum exprimitur, generalis sententia infertur. *Multi autem sunt vocati.* Quasi dicat : Et si de uno dixi, de multis est intelligendum.

Vers. 16. — *Cum Herodianis dicentes.* Tanquam ignotis, ut facilius deciperent, quia timebant turbas. Quod per se non audent, præsidis manibus attentant. *Cum Herodianis.* Id est, militibus Herodis. Sub Cæsare Augusto quando descriptio facta est. Judæa facta est tributaria. His tributis præpositus est Herodes Antipatris filius alienigena et proselytus, rex Judæis ab Augusto constitutus. Erat ergo seditio in populo, aliis dicentibus debere dari tributa pro securitate et quiete, cum Romani pro omnibus militent. Pharisæis contra nitentibus, non debere populum Dei qui decimas solvit; et cætera quæ lex dicit, humanis legibus subjacere. Mittunt igitur Pharisæi si possent decipere.

Non est tibi cura, etc. Illuc provocant, ut Deum magis timeat quam Cæsarem : et ideo non debere solvi tributa dicat, ut Herodiani quasi auctorem seditionis teneant.

Vers. 18. — *Hypocritæ.* Quia aliud sunt, et aliud simulant.

Vers. 21. — *Reddite ergo.* Vel sicut Cæsar exigit impressionem suæ imaginis, sic et Deus animam lumine sui vultus signatam.

Vers. 23. — *Sadducæi*, etc. Duæ erant hæreses in Judæis. Pharisæorum qui præferebant justitiam traditionum et observationum : et Sadducæorum, qui et ipsi vindicabant sibi, quod nondum erant, id est, justi. Sadducæi namque *justi* interpretantur, qui resurrectionem corporum non credunt, et animas interire putant cum corpore, turpitudinem fabulæ fingunt, quæ deliramenti eos arguat qui resurrectionem asserunt. Potest autem fieri ut in gente eorum hoc aliquando acciderit.

Vers. 29. — *Erratis.* Ideo quia nescitis Scripturas, unde sequitur, ut nesciant virtutem Dei.

Vers. 30. — *In resurrectione.* Resurgent quidem corpora, quæ possent nubere et nubi : quod de his dicitur, qui habent membra genitalia : sed alia ratione non nubent.

Vers. 31. — *Non legistis.* In Moyse quem recipitis, alioquin posset apertiora de resurrectione testi-

monia prophetarum dare : sed prophetas Sadducæi A non recipiunt.

Vers. 32. — *Deus Abraham,* etc. Qui jam mortui erant, quando hæc dicebat, ergo per hoc animas probat permanere post mortem : non enim diceretur Deus non exsistentium. Et sic introducitur et corporum resurrectio, quæ cum animabus bona vel mala gesserunt : *Deus Abraham, Deus Isaac et Deus Jacob.* Per hoc probat æternitatem animarum, et statim infert : *Non est Deus mortuorum,* etc., ut cum probaverit animas permanere post mortem, consequenter introduceretur etiam corporum resurrectio, quæ cum animabus bona vel mala gesserunt.

Vers. 34. — *Silentium.* Nota venena invidiæ superari posse, sed difficile conquiescere. *Convenerunt.* Ut multitudine vincerent quem non poterant ratione. B In tentando conveniunt qui in doctrina contrarii sunt. Jam confutati erant in ostentione denarii, jam viderant etiam Sadducæos obmutescere, sed tamen malevolentia et livor nutrit impudentiam.

Vers. 35. — *Tentans eum.* Marcus ait, quod ei sapienter respondenti Dominus dixerit : *Non longe es a regno Dei.* Potuit enim fieri, ut qui tentans venit, responso Dominico conversus sit. Vel tentatio non est mala quasi volentis decipere, sed causa volentis amplius experiri ignotum.

Vers. 37. — *Diliges Dominum Deum tuum.* Fictam conscientiam interrogantis Dominus primo responso percutit. *Deus tuus unus est. Non assumes nomen Dei tui in vanum. Observa diem sabbati.* Hæc tria ad dilectionem Dei pertinent : cujus cogites unitatem, C veritatem, voluntatem. *Ex toto corde.* Integritas fidei exprimitur. In tota anima, perfecta obedientia, exigitur. In tota mente, perseverantia ostenditur.

Vers. 42. — *De Christo.* Sive venit, sive futurum creditis, quem purum hominem asseritis.

Vers. 44. — *Dixit.* Istud dicere est æqualem sibi filium generare. *Domino.* Non secundum quod de eo natus, sed quod de patre semper fuit.

Vers. 45. — *Quomodo.* Repugnantia sunt hæc secundum vestrum intellectum.

Vers. 46. — *Et nemo poterat,* etc. Nota venena invidiæ superari posse, sed difficile conquiescere.

CAPUT XXIII.

Vers. 1. — *Tunc locutus est.* Illis confutatis qui dolosi sunt, instruit eos qui idonei sunt, nihilominus D hortans eos subjici illis propter sacerdotium et nominis dignitatem : non opera, sed doctrinam considerantes.

Vers. 4. — *Onera gravia.* Legis mandata permisti suis traditionibus, secundum ea suadentes vivere : et non venire ad facilem et delectabilem gratiam Christi ; unde supra : *Venite ad me qui laboratis et onerati estis.*

Vers. 5. — *Omnia ore.* Dixit tales doctores audiendos esse, non imitandos : nunc ostendit causam propter quam non possunt credere Christo, id est quia omnia faciunt ut videantur ab hominibus. Non potest enim Christo cœlestia prædicanti credere, qui gloriam terrenam cupit.

Vers. 8. — *Vos autem.* Duplici ratione ab his attendere jubet, ne eorum simulatione seducamur, vel ne æmulatione inflammemur.

Vers. 9. — *Unus est.* Qui illuminat hominem, quod non alius homo, sed tantum exercet, docendo non intellectum præstat. *Pater vester.* Deus dicitur Pater et Magister natura, homo indulgentia. Pater, ut honor ætati deferatur, non ut auctor vitæ habeatur. Magister, ex consortio veri magistri tanquam ejus nuntius : et pro reverentia ejus a quo mittitur, honoratur.

Vers. 13. — *Clauditis.* Vel malo exemplo, vel mysteria Scripturarum tollendo, exemplo enim et doctrina eorum qui magistri sunt, alii quidem Christum non recipiunt.

Vers. 15. — *Circumitis.* In toto orbe Evangelio detrahitis : et si quis vobis adhæret, duplæ pœnæ filius est : quia neque remissionem peccatorum accipit, et in eorum sociatem incidit qui Christum sunt persecuti. Quisquis ejus Filius dicitur cujus opera agit. *Proselytum.* Proselyti sunt de gentibus in Synagogam recepti, quorum raritas per unum significatur quia vix aliquis post Christum.

Vers. 16. — *Quicunque.* Pharisæi qui omnia fecerunt propter lucrum dicebant esse etiam sanctiora oblata quam templum vel altare : ut homines promptiores essent ad offerenda dona, quam ad preces fundendas in templo vel justitias faciendas. In quo non Dei timorem, sed suam cupiditatem attendebant. Ideo arguit eos Dominus stultitiæ et fraudulentiæ.

Vers. 22. — *In cœlo.* Per creaturam : ubi non putatis perjurium esse, jurat in cœlo, id est, per subjectam creaturam jurat, et per divinitatem præsidentem creaturæ.

Vers. 23. — *Væ vobis.* Et hic arguit eos avaritiæ : quia nihil prætermittunt de his quæ ad commodum suum sunt. *Qui decimatis.* Quia Deus præceperat omnium rerum decimas offerri propter alimoniam sacerdotum. Nota quod per eleemosynam aliqua impunitas non emitur in iniquitate manentibus.

Hæc oportuit. Ne eleemosynas fructum terræ videreretur respuere, hæc addidit.

Vers. 24. — *Duces cæci.* Opinione religionis in minimis quæ lucrum habent diligentiam ostenditis : sed magna præcepta de judicio, fide et misericordia devoratis et negligitis. *Excolantes.* Mystice. Culicis nomine seditiosus homicida Barabbas signatur : quia hoc animal strependo inquietat et sanguine delectatur. Cameli nomine propter humilitatem ad subeunda onera, Dominus intelligitur. Colunt ergo Judæi culicem, id est, minima observant, quia Barabbam qui non solverat sabbatum, dimiserunt, et camelum glutiunt, id est, majora contemnunt : quia Christum spiritualiter sabbatum insinuantem per judicium et

misericordiam et fidem (quæ illi contemnunt) occiderunt.

Vers. 25. — *Væ vobis*. Diversis similitudinibus simulationis et mendacii arguit pharisæos qui aliud hominibus ostendunt, alind domi agunt. *Qui mundatis*. Frustra sanctitatem exterius prætenditis, sicut si quis calicem mundet exterius, intus autem relinquat sordes : cum ejus usus sit interior. Lucas ita. *Stulte, qui fecit quod deforis est etiam id quod intus est, fecit* (*Luc.* XI), id est, qui utramque naturam hominis fecit, utramque mundari voluit. Nemo igitur putet fornicationem et hujusmodi corporalia vitia solummodo gravia esse, et avaritiam, et superbiam, et iram, et cætera spiritualia levia esse.

Vers. 26. — *Calicis*. Per similitudinem, non quod in calice et paropside sit eorum superstitio.

Vers. 29. — *Qui ædificatis*. Extruitis memoriam occisorum propter favorem vulgi, ut justi videamini, arguitis etiam facinora patrum vestrorum.

Vers. 31. — *Itaque*. Quia scelera patrum detestamini pro specie quidem sanctitatis ; dum Christum persequendo et apostolos eadem facitis, facto probatis vos esse filios non solum carne, sed imitatione iniqua : et patet eos scientes peccare. Id est contra vos loquimini dum patres damnatis : similiter enim facitis.

Vers. 32. — *Et vos*. Probato quod filii sunt homicidarum, ponit id ad quod tendebat : *Et vos implete*, quod illis defuit implete, illi prophetas, vos Dominum prophetarum occidite. Non jubet, sed quod facturi sunt ostendit.

Vers. 33. — *Quomodo fugietis*. (Hier.) Sepulcra sanctorum ædificando, an potius corda a malitia mundando. Liberabunt vos sancti, quorum sepulcra ornatis ? Non certe. Sancti non sunt amici inimicis Dei : frustra sanctos honorant, qui sanctitatem spernunt.

Vers. 34. — *Sapientes*. Qui sciunt quem proferant sermonem. *Scribas*. In lege peritos.

Vers. 35. — *Ut veniat super vos*. Non hos tantum præsentes dicit, sed omnem generationem malorum præcedentem et futuram : quia omnes una civitas sunt, unum corpus diaboli, *Abel justi*. Justitia Abel approbata est per munerum acceptionem. *Usque ad sanguinem*. Cur usque adhuc, cum multi post hunc occisi ante natalem Christi, et Christo nato mox pueri ab hac generatione sunt perempti ? Sed quia Abel pastor ovium fuit necatusque in agro : Zacharias sacerdos necatus est in atrio templi : utriusque gradus martyres et laicos et officio altaris mancipatos, sub eorum voluit intimare vocabulis. Zacharias qui occisus est a rege Joas inter templum et altare, ut historia Regum narrat, filius fuit Joiadæ, et in Evangelio quo utuntur Nazaræi, pro filio Barachiæ legitur filius Joiadæ. Sed ut justitia Joiadæ sacerdotis prædicetur, ipse Barachias vocatur, id est, benedictus Domini. Iste Zacharias de duodecim prophetis unus erat, sicut pater Joannis de prophetis unus erat.

A Vers. 36. — *Super generationem*. Quæ a primo parricida usque ad ultimum perditionis filium computatur : quasi, similes erunt in pœna sicut sunt et in culpa.

Vers. 37. — *Jerusalem*. Quasi dicat : Rei estis sanguinis, et merito, quia multoties misi ad vos congregandos, et noluistis. *Quoties*. Ac si dicat : Ego volui, et tu noluisti, et quoquot congregavi mea voluntate semper efficaci te nolente feci, quia semper ingrata fuisti. *Gallina*. Hoc animal magnum affectum habet in filios, ita ut eorum infirmitate affecta infirmetur, et eos alis protegens contra milvum pugnet. Sic Dei sapientia per carnem infirmata, protegit nos et defendit a diabolo.

Vers. 38. — *Relinquetur*. Civitas auxilio Dei nu-
B data suæ ditioni relinquetur, quæ bene derelicta est, cum a Deo derelinquitur.

Vers. 39. — *Benedictus qui venit*. Hoc turbæ dixerunt Domino venienti Jerusalem. Quod autem his transactis hic Dominus dicit, cogit mystice intelligi de adventu charitatis suæ, ubi confitebuntur Filium quem crucifixerunt.

CAPUT XXIV.

Vers. 2. — *Non relinquetur hic lapis super lapidem*. Mystice. Recedente Domino de templo omnia legis ædificia et compositio mandatorum ista destructa est, ut nihil possit a Judæis impleri. Divinitus autem provisum est, ut crescente Evangelii gratia templum illud cum suis cæremoniis tolleretur, ne
C quis infirmus in fide illis stantibus Judaismi occasionem haberet. Idem qui comminatus est verbo, ostendit signo, dum egreditur ab illis facta comminatione.

Vers. 3. — *Sedente autem*. Ubi Marcus ait, *contra templum*. Sedet contra templum cum de ruina ejus et excidio gentis disputat ut et corporis situs verbis suis congruat. Mystice. Sedet in monte Oliveti, id est in Ecclesia quietus manens superborum detestatur arrogantiam. *Dic nobis*. Quia dixit omnia destruenda, tempus et signa destructionis quærunt. Tria quærunt : quo tempore destruenda Jerusalem sit ? quo venturus Christus ? quo consummatio sæculi ventura sit ?

Vers. 4. — *Videte*. Cum hæc fient, ne putemus instare diem Domini, cujus signum perspicue poni-
D tur in sequentibus. Præmunit ne turbentur vel deficiant per deceptionem, ut per Simonem Magum, vel per tribulationem et persecutionem, ut per Neronem. Nota hæc venientia ante excidium Jerusalem similia sunt et eadem fere cum his quæ fient in consummatione sæculi, et loquitur ita de uno quasi de alio.

Vers. 5. — *Multi*. Imminente Jerusalem excidio multi fuerunt principes qui se dicerent esse Christos, et tempus libertatis prope esse. Multi in Ecclesia temporibus apostolorum, qui præter alia falsa dicerent instare diem Domini.

Vers. 6. — *Audituri*. Hæc in Judæa a passione Do-

A mini abundaverunt : quibus ne territi apostoli Jerusalem et Judæam deserant admonentur, quia non statim finis, sed post quadraginta duos annos.

VERS. 8. — *Hæc autem.* Hæc autem omnia sunt initia, non consummatio quasi præconia Antichristi, vel excidii urbis. Hæc partim ad eversionem Judæorum, partim ad diem judicii pertinent, quia ita apostoli interrogaverunt de utroque.

VERS. 9. — *Tunc tradent.* Quo merito hæc Judæis eveniant subdit, qui post occisionem Christi, nominis et fidei ejus præcones persecuti sunt.

VERS. 11. — *Et multi pseudoprophetæ.* Quidam hoc ad eversionem Judæorum referunt. Sed tunc inter eos, quia nullus erat fidelis, ad quem fieret exhortatio ; melius hoc accipitur de hæreticis, quorum primus Simon Magus fuit. Extremus major omnibus, Antichristus est. Diligenter intuendum est, quod signorum ad excidium urbis, quod ad diem Domini referatur. Respondit enim Dominus, quæ ex illo tempore erant secutura sive de excidio Jerusalem sive de adventu suo.

VERS. 14. — *Et prædicabitur.* Quia noverat Dominus corda discipulorum de excidio et perditione suæ gentis contristanda, hæc solatio relevat ut scirent multo plures socios gaudii æterni de toto orbe colligendos. Adhuc tenete hoc signum, quod non instet dies Domini vel desolatio Jerusalem antequam apostoli toto orbe dispersi sint, præter duos Jacobos qui primitus in Judæa interfecti sunt. Dispersi, inquam, ut si dolerent de perditione suæ gentis, solatium habeant plures socios de omni gente collectos.

VERS. 15. — *Abominationem*, etc. Vel si de excidio urbis, abominatio, id est idolum. Pilatus enim posuit imaginem Cæsaris in templo desolato. Vel hoc dicitur de statua Adriani equestri, quæ in ipso sanctorum loco longo tempore stetit.

VERS. 16. — *Tunc qui in Judæa.* Hæc ad litteram facta sunt, cum, appropinquante exterminio Judæorum, oraculo moniti omnes Christiani fugerunt in regnum Agrippæ qui parebat Romanis.

VERS. 22. — *Et nisi.* Quæ ergo spes electis, nisi gratia Dei, quæ dat patientiam piis, ut citius demat potentiam impiis? Quanto enim erit hæc tribulatio gravior, tanto erit brevitate moderatior. Vel dierum nomine, ipsa mala significantur. *Breviati fuissent.* Non mensura, sed numero, ne mora temporum fides concutiatur credentium. Erunt enim hæc mala tribus annis, et dimidio tantum. *Ecce hic Christus.* Habet unaquæque hæresis, vel certas mundi partes, unde dicitur : *Ecce hic et ecce illic.* Vel in occultis aut in obscuris conventiculis curiositatem hominum decipit, unde dicitur : *Ecce in cubilibus, ecce in deserto.* Multi erunt qui non credent Christum esse communem salutem omnium, sed quorumdam, unde dicitur : *hic aut illic.*

VERS. 24. — *Si fieri posset.* Id est, si aliquo modo fieri posset, ut Dei præfinitio mutaretur, et ideo non de veris intelligi potest electis. *Electi.* Non quod divina electio frustretur, sed qui judicio humano videntur electi.

VERS. 26. — *Ecce in deserto.* Multi etiam credunt non venire in publicum, sed in deserto. Multi credunt Christum dedisse secretiora præcepta fidei aliis, non omnibus, unde dicitur, *in penetralibus. Nolite credere,* quod Christus in deserto vel in penetralibus, sed quod fides ejus ab Oriente in Occidentem in catholicis fulget clara et manifesta. Ne ergo credatur schismaticis. Nomine Orientis et Occidentis totum orbem designat.

VERS. 31. — *A summis cœlorum.* Ne quis putaret a quatuor plagis terræ, et non a cunctis finibus ejus, simul et mediterraneis regionibus electos esse congregandos, subditur : *A summo terræ usque ad* B *summum cœli,* id est, ab extremis terræ finibus per directum usque ad ultimos terminos ejus : ubi longe aspicientibus circulus cœli terræ videtur insidere.

VERS. 32. — *Ab arbore.* Mystice. A populo Israel, in quo cæcitas ex parte contigit : et fuit ficus damnata. Sed cum de arido ligno ramus fidei et charitatis in eo viruerit, et folia, id est, verba prædicationis exorta fuerint, prope est æstas, quæ exspectatur, id est, æterna serenitas et renascentium desiderata novitas. Cum enim tandem ablata perfidia Israel omnis salvus fiet, prope esse diem judicii non dubitandum est.

VERS. 35. — *Cœlum et terra.* Innovabuntur, deposita priori forma, permanente autem substantia, unde dicitur : *Terra in æternum stabit.*

C VERS. 36. — *De die.* Ne forte auditis signis, quærerent etiam illius diei certum terminum, ait : De die novissima, post quot annos vel dies ventura sit, nolite esse solliciti, nulli diffinitum est, quod vel in die vel in nocte judicium futurum sit, sed pro manifestatione dicitur dies, vel pro occultatione nox. *Nemo scit,* etc. In quibusdam codicibus additur, *neque Filius.* Qui quidem omnia scit cum Patre, sed non facit homines scire, sicut Apostolus ait : *In eo esse absconditos thesauros sapientiæ et scientiæ (II Col.* II). Non facit scire, quia inutiliter sciretur. Sed semper simus incerti de adventu judicis, ut sic quotidie vivamus quasi in alia die judicandi simus. Neque electi angeli quemquam scire fecerunt. Vel nulli sanctorum angelorum concessit Deus notitiam D diei hujus, neque filio adoptivo, id est, neque ulli sanctorum hominum.

VERS. 37. — *Sicut autem.* Subitum adventus sui diem plurimis affirmat exemplis : nam et fulguri cito omnia transvolanti comparavit et diebus Noe, vel Loth secundum alium evangelistam æquiparat.

VERS. 38. — *Comedentes et bibentes, nubentes,* etc. Non alimenta et nuptiæ, sed immoderatus licitorum usus arguitur. Post bella, fames, terræmotus, etc., tunc brevis sequetur pax, ut fidelis probetur, an transactis malis speret judicem venturum, unde dicitur : *Cum enim dixerint pax et securitas, tunc repentinus eis superveniet interitus (I Thess.* V).

VERS. 40. — *Tunc*, etc. Lucas, *in illa nocte*, id est, in illa tribulatione qua probantur, in qua alii permanent, alii cadunt. *Duo erunt.* Duæ differentiæ prædictorum sunt in Ecclesia, quasi in agro laborantium, eorum qui sincere Christum annuntiant, et eorum qui verbum Dei adulterant.

VERS. 41. — *Duæ molentes.* Duæ differentiæ sequentium orbem rerum mobilium, qui feminino genere designantur, quia majorum consilio reguntur feminæ a viris. *Duo in lecto.* Qui otium eligunt et quietem, quæ significantur nomine lecti, nec sæcularibus, nec ecclesiasticis negotiis occupati. *Unus assumetur.* Qui propter Deum continere studet, ut sine sollicitudine vivens cogitet quæ Dei sunt. Qui autem humana laude vel aliqua vitiorum corruptione monasticam vitam elegerit, relinquetur a Deo. Non sunt alia genera hominum, quam hæc tria in Ecclesia. Unde Ezechiel tres viros liberatos vidit, Noe, Daniel et Job, id est rectores ut Noe, continentes ut Daniel, conjugatos ut Job. Et secundum hæc tria genera hominum, tres supponit parabolas. In prima agit de laborantibus in agro, quod est ubi dicit : *Vigilate ergo.* In secunda agit de exsistentibus in lecto, quod est ubi dicit : *Simile est regnum cœlorum decem virginibus.* In tertia agit de molentibus in mola, quod est ubi dicit : *Sicut enim homo peregre proficiscens*, etc.

VERS. 42. — *Vigilate ergo.* (HIER.) Non dixit quia nescimus, sed quia nescitis, ut ostendat se diem judicii non ignorare.

VERS. 43. — *Si sciret*, etc. Nesciente patrefamilias fur domum perfodit, quia dum a sui custodia spiritus dormit, improvisa mors carnis habitaculum irrumpit, et ad supplicium trahit. Furi autem resisteret si vigilaret, quia adventum judicis occulte venientem præcavens occurreret pœnitendo.

VERS. 45. — *Quis putas est fidelis servus.* Tribus similitudinibus, fulguris, furis, et submersionis Pentapolis, terrorem judicii introduxit communiter ad omnes, ut vigilarent et parati essent. Nunc specialiter ad prælatos loquitur qui humiles, prudentes, non appetentes bonum propter lucrum temporale, sed verbo et exemplo et opere debent pascere oves. *Quis putas*, quasi dicat : Admonendi estis. Nam quam rarus est Domino propter Dominum serviens, oves Christi non ad lucrum, sed amore Christi pascens. *Prudens.* In futuro sibi providens. *Quem constituit.* Quam rarus qui sit vocatus a Deo tanquam Aaron et non magis se ingesserit, et qui non magis se pascat quam oves.

VERS. 46. — *Beatus ille.* Æterna autem beatitudine glorificandus est qui Domino veniente ad judicium repertus fuerit fideliter annonam verbi ministrans et in cura gregis vigilans. Rarus invenitur fidelis vel prudens, sed qui talis invenitur beatus est.

VERS. 47. — *Super.* Id est, super omnia cœlestis regni gaudia, cæteros, id est, bonos auditores faciet discumbere, et transiens ministrabit eis.

VERS. 49. — *Percutere conservos.* Injuria afficere vel infirmorum conscientias pravo verbo vel exemplo vitiare. Unde Lucas ait *servos vel ancillas (Luc.* XII), quorum quanta infirmior est ætas vel sexus, tanto facilior est ruina.

VERS. 51. — *Cum hypocritis*, etc. Cum illis scilicet qui erant in agro et qui molebant, et nihilominus derelicti sunt. Qui dicuntur hypocritæ, et in agro, et in mola, id est, qui bona videbantur facere, sed exitus diversæ voluntatis apparuit. *Fletus.* Per similitudinem membrorum magnitudo ostenditur tormentorum.

CAPUT XXV.

VERS. 1. — *Decem virginibus.* Virgines sunt omnes qui se a luxu sæculi continent. *Et sponsæ.* Omnes simul sunt sponsa quæ modo desponsata est virgo a corruptione sæculi. Nubet, cum mortalis immortali conjungetur.

VERS. 2. — *Quinque.* Quia quinque pertita est continentia in carnalibus illecebris, videlicet ut in quinque sensibus contineant se a voluptatibus.

VERS. 5. — *Moram autem faciente sponso.* Quia non est parum temporis inter priorem et secundum adventum Christi. *Dormitaverunt omnes et dormierunt.* Quia postea suscitandi.

VERS. 6. — *Media autem nocte clamor factus est.* Id est, nullo sciente vel sperante. Unde *Dies Domini sicut fur in nocte veniet (I Thess.* III).

VERS. 8. — *Date nobis de oleo*, etc. Quorum facta alicua fulciuntur, laude eadem subtracta deficiunt, et de consuetudine id semper inquirunt, unde gaudere animus solet. Itaque hominum qui corda non vident, testimonium volunt habere apud Deum, qui cordis inspector est.

Exstinguuntur. Id est, adventu judicis intus obscurantur, et a Deo non habent mercedem, quia receperunt laudem.

VERS. 9. — *Ne forte.* Quia quisque pro se rationem reddet, nec alieno testimonio juvatur quis apud Deum, cui secreta patent, et vix sibi quisque sufficit ut ei perhibeat testimonium conscientia sua. *Ne forte* unusquisque pro suis operibus mercedem suscipiet, nec possunt in die judicii aliorum virtutes, aliorum vitia sublevare. *Ad vendentes.* Vendentes sunt adulatores, quia dant laudem et accipiunt aliquam mercedem.

VERS. 10. — *Dum autem.* Inclinantibus se illis in ea quæ foris sunt, et solita gaudia requirentibus, cum interna non noverunt, venit ille qui judicat. *Clausa est.* Post judicium magna est ejus severitas, cujus est ante ineffabilis misericordia.

VERS. 11. — *Novissime vero.* Per veram pœnitentiam, per infructuosas lacrymas pulsant foris relictæ. Non dicitur quod emerunt oleum : quia nullo jam remanente gaudio de alienis laudibus, in angustiis redeunt ad implorationem Dei.

VERS. 13. — *Vigilate.* Videlicet ut testimonium bonæ conscientiæ nobis præparemus, ne cum fatuis virginibus foris remaneamus. *Nescitis diem neque horam.* Non solum diem judicii, sed diem mortis cujusque, vel horam in qua qui paratus invenitur,

et tunc paratus inveniatur. Et quia paratos nos in- A venire desiderat, subjicit aliam de eadem re parabolam.

Vers. 14. — *Peregre proficiscens vocavit servos suos*, etc. Locus carnis terra est, ergo Christi carnem nostram ad peregrina duxit, quando cœlum ascendit.

Vers. 15. — *Et profectus est statim.* Non locum mutans, sed liberam eis potestatem operandi permittens.

Vers. 16. — *Operatus est in eis.* A visibilibus se custodiendo, alios pro posse exhortando, ut de visibilibus ad invisibilia transeant. Vel utrique sexui prædicando, et de bonis moribus informando geminavit accepta talenta.

Vers. 19. — *Posuit autem.* Cœpit singulorum B actus discutere accusante conscientia unumquemque vel excusante.

Vers. 20. — *Ecce alia quinque.* Quotquot ab errore convertit, tot Domino obtulit, testimonium sibi dante conscientia, quod per gratiam sibi datam non tantum sibi profuit, sed etiam quos potuit lucrifecit.

Vers. 21. — *Super pauca.* Pauca sunt bona præsentis vitæ quamvis multa videantur, quia non sine alicujus molestiæ admistione sunt. Multa autem bona æterna, quæ sunt sine omni corruptionis molestia. *Intra in gaudium Domini tui.* Admistus choris angelorum : sic intus lætare de munere, ut jam non sit quod exterius doleas de corruptione.

Vers. 22. — *Qui duo talenta acceperat.* Iste viribus suis quidquid in lege Dei didicerat, in Evan- C gelio duplicavit. Sive conscientiam et opera præsentis vitæ futuræ beatitudinis typos intellexit.

Vers. 24. — *Durus es.* Quia ardua est via quæ ducit ad vitam, et quia quanto gradus altior, tanto casus gravior.

Vers. 25. — *Et timens abii*, etc. Et timens aggredi altioris vitæ gradum, ne alterius salutem quærens ipse periclitarer. *Abscondi talentum tuum.* Non prædicavi quod te donante intellexi.

Vers. 26. — *Sciebas quia*, etc. Quare ista cogitatio non incussit tibi timorem ut scires me mea diligentius quæsiturum ? Quod dixit pro excusatione vertitur in culpam.

Vers. 27.— *Nummulariis.* Vel cæteris doctoribus, ut apostolis et episcopis. Vel, cunctis credentibus D qui possunt pecuniam duplicare.

Vers. 28. — *Et date ei*, etc. Hoc in Ecclesia fieri plerumque videmus, quia plerique dum bene ministrant exteriora quæ accipiunt per adjunctam gratiam ad intellectum quoque mysticum perducuntur.

Vers. 29. — *Omni enim*, etc. Multi enim natura licet sapientes et acuti, si sint desides, perdunt bonum naturæ, et præmium quod erat eis promissum videtur transire ad alios qui quod habent minus, per naturam acquirunt per industriam. Vel qui habet fidem et bonam voluntatem, etiam si minus habet in opere dabitur ei a bono judice. Sed qui in fide non habet etiam virtutes quas naturaliter habet, perdit sine qua non sunt virtutes. Vel qui habet amorem verbi, datur ei sensus intelligendi. Qui vero non habet, etiam si naturali studio callet, deficit. Vel qui non habet charitatem, amittit omne bonum quod habet. Nota quod hoc quod cuique datur in rebus mundanis vel spiritualibus, pro talento imputatur de quod est rationem redditurus.

Vers. 31. — *Cum autem.* Tradendus in proximo cruci præmisit gloriam triumphantis, ut secutura scandala hac promissione compensaret. Post parabolas de fine mundi nunc exsequitur Dominus modum futuri judicii.

Vers. 32. — *Oves ad*, etc. Duo ordines erunt in judicio electorum scilicet et reproborum : sed electorum alii judicabunt, quibus dicitur : *Sedebitis et vos super sedes duodecim judicantes tribus Israel.* Alii judicabuntur quibus dicitur : *Esurivi et dedistis mihi manducare.* Item reproborum alii qui extra Ecclesiam sunt, non judicabuntur : alii qui judicabuntur, quibus dicitur : *Esurivi, et non dedistis mihi manducare*, etc.

Vers. 33 — *Hædos.* Hædus est animal petulcum et olidum, qui pro peccatis offerebatur in lege, et significat peccatores : nec dicit capras quæ possunt habere fetus.

Vers. 34. — *Benedicti Patris.* Beneficio Patris mei promoti ad obtinendam gloriam, in qua sine corruptione regnetis, ad quam prædestinati estis a constitutione mundi.

Vers. 37. — *Tunc respondebunt.* Non diffidentes de verbis Domini, sed vel stupentes pro magnitudine majestatis regis ; vel quia parum videtur illis omne bonum quod fecerunt, unde dicitur : *Non sunt condignæ passiones hujus temporis ad futuram gloriam* (*Rom.* VIII), etc.

Vers. 40. — *De his fratribus.* Fratres mei et mater sunt qui faciunt voluntatem Patris mei.

Vers. 42. — *Non dedistis*, etc. Quid meretur qui aliena rapuit, si æternaliter damnatur quid de suo non dedit ?

Vers. 44. — *Domine quando*, etc. Excusare se satagunt quasi Deum fallere possint qui homines fallebant. Sed non habent excusationem qui converti a malis et agere eleemosynas noluerunt ; unde subdit : *Quandiu non fecistis uni*, etc.

Vers. 46. — *In supplicium æternum.* Frustra ergo Origenes spondet liberationem post multos annos malis hominibus et ipsis dæmonibus. *In supplicium æternum.* (Aug.) Qua in re misericordior profecto fuit Origenes qui et ipsum diabolum atque angelos ejus post graviora pro meritis et diuturniora supplicia ex illis cruciatibus eruendos atque sociandos sanctis angelis credidit. Sed illum et propter hoc et propter alia nonnulla, et maxime propter alternantes sine cessatione beatitudines et miserias et statutis sæculorum intervallis, ab illis ad ista itus ac reditus interminabiles non immerito reprobavit Ecclesia.

CAPUT XXVI.

Vers. 1. — *Et factum est cum consummasset.* De consummatione sæculi et discretione judicii : vel ab initio Evangelii usque ad passionem omnia faciendo et prædicando compleverat. Post sermonem quo se venturum in claritate prædixit, passurum se ostendit, ut sacramentum crucis admistum esse gloriæ æternitatis admoneat.

Vers. 6. — *Cum autem.* Habito consilio ordo narrationis illuc transit, *tunc abiit unus de duodecim,* ut factum Judæ conjungatur ad consilium sacerdotum. Redit autem ad eum diem, qui erat ante sex dies paschæ dicens : *Cum autem,* etc. *Simonis.* Permanet pristinum nomen ut virtus curantis appareat. Per eam domum accipe illam partem populi quæ credidit Domino et curata est. *Simon,* id est obediens.

Vers. 7. — *Accessit.* (Hier.) Diligenter observa, quæ de duabus super caput. Siquidem peccatrix, super pedes, et ea quæ dicitur non fuisse peccatrix, super caput. *Mulier habens.* Maria Magdalena soror Lazari modo justa et familiaris, quæ quondam peccatrix venit et pedes lacrymis lavit, nunc caput et pedes unxit, pedes nunc, ut Joannes dicit. *Unguenti pretiosi.* Marcus : nardi spicati, id est, de spicis et foliis confecti, quod pretiosius est. Joannes nardi pistici, id est, fidelis, non adulterati aliis herbis : πίστις Græce, fides Latine. *Mystice.* Hæc devotio Mariæ fidem significat Ecclesiæ, quæ dum deitatem Christi prædicat, caput ungit : dum humanitatem, pedes. De hoc unguento in domo Simonis leprosi in Bethania dicunt, et Matthæus et Marcus et Joannes. Lucas vero aliud dicit simile huic factum ante in domo alterius Simonis pharisæi non leprosi, neque in Bethania, sed de eadem muliere quæ tunc accessit peccatrix.

Vers. 8. — *Discipuli indignati.* Joannes dicit hæc Judam locutum, et hoc gratia cupiditatis : alii potuerunt verbis ejus consentire, vel etiam idem dicere, sed propter curam pauperum.

Vers. 11. — *Me autem,* etc. Corporali præsentia, alioquin dicit alibi : *Ecce ego vobiscum sum omnibus diebus uque ad consummationem sæculi.*

Vers. 12. — *Mittens enim.* Officium est sepulturæ quod vos perditionem esse putatis. Nec mirum, si mihi dat fidei odorem, pro qua mox fusurus sum sanguinem.

Vers. 15. — *Quid vultis.* Quasi vile mancipium tradens, ponit in potestate ementium quantum velint dare.

Vers. 17. — *Ubi vis,* etc. Non erat eis certa domus : in quo improbatur ædificatio superfluorum.

Vers. 18. — *Ad quemdam.* Eumdem significat, quem Marcus et Lucas dicunt patremfamilias. Qui ergo ait ad quemdam, tanquam ex persona sua (et non Domini) studio brevitatis illum compendi insinuavit. *Ad quemdam.* Non ad quemlibet, sed ad aliquem certum, quem ex persona sua loquens recte posuisset. Modo autem cum verba Domini posuit, *Ite in civitatem :* interponit ipse, *ad quemdam :* non A quia Dominus hoc dixerit, sed ut ipse nobis insinuaret tacito nomine proprio fuisse ibi quemdam ad quem mittebantur.

Vers. 19. — *Et fecerunt discipuli sicuti.* In alio Evangelio scribitur : *invenerunt cœnaculum grande stratum.* Cœnaculum, lex spiritualis est, quæ de angustiis littera egrediens in sublimi loco recipit Salvatorem. Nam qui litteram sequitur in imo pascha facit. Sed qui aquæ bajulum, id est præconem gratiæ, in domum Ecclesiæ sequitur, hic per spiritum litteram transcendens in alto mentis Christo refectionem parat.

Vers. 21. — *Quia unus.* Qui prædixit de passione, prædicit de proditore, ut videns se non latere pœniteret facti. Mittit crimen in numero, ut agat conscius B pœnitentiam, non tamen designat specialiter ne, impudentior fieret.

Vers. 22. — *Cœperunt singuli.* Quia plus credunt magistro quam sibi : et timentes etiam fragilitatem suam, quærunt de peccato cujus non habent conscientiam.

Vers. 23. — *Qui intingit.* Aliis contristatis et a cibo manum retrahentibus, ea impudentia qua tradidit, manum cum magistro mittit, ut audacia bonam conscientiam mentiretur. Ecce humilitas et patientia, qua proditorem ad mensam admittit. *In paropside.* Marcus : *in catino.* Paropsis est vas escarum quadrangulum a paribus absidibus, id est, ab æquis lateribus dictum : catinum vas fictile aptum ad immittendum liquorem, et potuit fieri ut mensa fictile vas et quadrangulum contineret. Pœna prædicitur, ut C quem pudor non vicerat, corrigant denuntiata supplicia.

Vers. 24. — *Bonum erat ei.* Multo melius esset omino non esse quam male esse, usitate et simpliciter hoc dicit. Non potest enim ei bene esse qui non est. An diabolo dicit non nasci ad peccatum : an etiam bonum illi erat ut Christo non nasceretur per vocationem, ne esset apostata per proditionem ? Vel solemus dicere simpliciter, melius esset non esse quam male esse.

Rabbi. Alii dicunt, Domine, iste, rabbi. Quasi minus peccatum habens prodere magistrum quam Dominum, vel blandiendo.

Vers. 25. — *Tu dixisti.* Nec hic aperte dicitur an ipse esset : potest enim intelligi, quasi dicat, non ego D dixi.

Vers. 26. — *Cœnantibus autem,* etc. Finitis solemnibus gaudiis veteris paschæ quæ in memoriam liberationis populi Dei de Ægypto agebantur, transit ad novum quod in sui memoriam Ecclesiam frequentare volebat. Ut videlicet pro carne agni ac sanguine, sui corporis et sanguinis sacramentum substitueret, ipsumque esse monstraret, cui *juravit Dominus et non pœnitebit eum : tu es sacerdos (Psal.* CIX). etc. *Accepit.* (Hier.) Postquam typicum pascha fuerat impletum, et agni carnes cum apostolis comederat, assumit panem. *Et benedixit ac fregit.* Quia hominem assumptum ita morti subdidit, ut ei immortalitatis

potentiam inesse, et ideo cito resurrecturum esse monstraret. *Fregit*, ut ostendat corporis sui fractionem non sine sua sponte fore. Benedixit prius, quia naturam quam assumpsit cum Patre et Spiritu sancto, gratia divinæ virtutis implevit. Ideo post cœnam corpus suum dedit, quia necesse erat pascha typicum prius consummari, et sic veteri paschæ sacramenta post substitui. Nos vero pro reverentia tanti sacramenti prius reficimur Dominicæ passionis sacramentis, quam corporalibus escis.

VERS. 27. — *Gratias egit.* Ostendit quod quisque facere debet in flagello culpæ propriæ, cum ipse æquanimiter tulit alienæ : quia panis corpus confirmat, vinum sanguinem operatur.

VERS. 29. — *Non bibam.* Non delectabor cæremoniis hujus populi, in quibus sacra paschalis agni præcipua sunt. Post passionem non assumam carnem, donec assumam eam novam quæ modo mortalis est.

Novum in regno Patris. Dicens illud *novum*, hoc vetus, ostendit corpus: scilicet, de veteri Adam quod immortalitate immutabitur. *Vobiscum*, per hoc et suis immortalitas promittitur, etsi non eodem tempore. *De hoc genimine*, quia eadem corpora resurrectura. Erit autem dies meæ resurrectionis cum in regno Dei, id est, immortalitatis gloria sublimatus, de salute ejusdem populi spirituali gratia regenerati, novo vobiscum gaudio perfundar.

VERS. 30. — *Ethymno.* Hoc est quod psalmus dicit : *Edent pauperes et saturabuntur (Psal.* XXI), etc. Vel hymnum secundum Joannem Patri gratias agens cantabat, in quo pro se et discipulis et credituris precabatur. *Exierunt in montem*, etc. Ut per sacramentorum perceptionem et suam intercessionem ad altiora charismata quibus corde perungamur nos conscendere doceat : ubi laboris refectio, doloris solatium.

VERS. 31. — *Omnes vos scandalum pati.* Prædicit illis quid passuri sunt, ut post eum tum non desperent, sed pœnitentia liberentur.

VERS. 32. — *Postquam.* Sicut prædixit locum passionis, sic prædicit locum resurrectionis, ut sicut sunt tristes ex passione, sic lætentur glorificati resurrectione vel visione. *Præcedam vos*, etc. Ut infirmitatem eorum sponsione reditus sui consolaretur.

VERS. 33. — *Etsi homnes.* Non est mendacium nec temeritas, sed fides et ardens dilectio, intantum ut imbecillitatem suam et fidem verborum Dei non contueretur.

VERS. 36. — *Et orem.* Proxima morte apte orant in valle pinguedinis, quia per humilitatem et charitatis pinguedinem pro nobis subiit mortem.

VERS. 37. — *Cœpit contristari.* Non timore passionis, qui ad hoc venerat, sed pro scandalo apostolorum et perditione impiorum (HIER.) *Cœpit contristari*, ut veritatem assumpti hominis probaret. Vere constristatus est, sed non passio ejus animo dominatur : verum pro passio est, unde ait : *Cœpit*

A *contristari.* Contristatur autem non timore patiendi, qui ad hoc venerat, sed propter infelicem Judam et scandalum apostolorum et ejectionem Judæorum et eversionem Jerusalem.

VERS. 38. — *Tristis.* Anima est quæ timet et tristatur. Petrus inferior non timet, dicens : *Animam meam ponam pro te :* quia ut homo vim mortis ignorat. Christus timet, quia, ut Deus in corpore constitutus, fragilitatem carnis exponit : qui corpus suscepit omnia debuit subire quæ corporis sunt.

Usque ad mortem (HIL.) Non propter mortem, sed donec apostolos sua liberet passione. Non mors, sed tempus mortis in metu est, quia post virtutem resurrectionis, fides est firmanda credentium.

B VERS. 39. — *Si possibile est.* Hoc non pro timore, sed pro misericordia, ne Judæi, qui excusationem ignorantiæ non habent, non occidant ; unde ait : *iste*, id est populi Judæorum non simpliciter calix : *Si possibile est*, ut sine interitu Judæorum credant gentiles, passionem recuso. Sin autem illi excæcandi sunt ut gentes intrent, fiat non mea, sed tua voluntas. *Non sicut ego volo.* (AUG.). Transfigurat in se suos, qui nihil aliud vult quam Pater, ut ibi : *Esurivi et dedistis mihi manducare. Et quid me persequeris ?* Docet autem eos privatam voluntatem corrigere et dirigere justa divinam (AMBR.) Hominem quem veritate corporis demonstrabat, æquabat affectu, ut dicere : *Sed non sicut ego volo, sed sicut tu.* Suscepit voluntatem meam, suscepit tristitiam meam. Confidentur tristitiam nomino qui crucem prædico.

C VERS. 41. — *Caro autem.* Non de se utique hoc dicit, sed de his qui dixerunt se nunquam negaturos.

VERS. 42. — *Iterum secundo.* Secundo orat, id est, si non potest Ninive salvari aliter, nisi aruerit cucurbita, id est populus Judæorum, qui prius fuit ejus tabernaculum, ut me occidat.

VERS. 44. — *Oravit tertio.* Tribus viribus oravit, ut et nos a præteritis peccatis veniam, et a pœnitentibus malis tutelam, et a futuris periculis cautelam oremus, et ut omnem orationem ad Patrem et Filium et Spiritum sanctum dirigamus. Item sicut est trina tentatio cupiditatis, ita et timoris. Est enim concupiscentia carnis, concupiscentia oculorum et ambitio sæculi. Est et timor mortis, et timor utilitatis, et timor doloris, contra quæ omnia docet nos
D debere muniri oratione. Unde et propter trinam tentationem passionis potest intelligi Dominus ter orasse.

VERS. 47. — *Cum gladiisset fustibus.* Factum congruit mutatæ menti. Jam enim venit cum fustibus qui quandiu cum pace fuit tranquillius se egit.

VERS. 48. — *Dedit eis signum.* Putabat signa quæ viderat non divinitus, sed magice facta : et quem in monte transformatum audierat, timebat ne tali modo nunc de manibus eorum laberetur : et ideo dabat signum. *Quemcunque osculatus.* Habebat adhuc aliquid de verecundia discipuli, cum non meum palam tradidit persecutionibus, sed per signum osculi.

VERS. 49. — *Et osculatus est.* Suscepit Dominus osculum non quo simulare nos doceat, sed ne proditionem fugere videatur, unde : *Cum his qui oderunt pacem, eram pacificus (Psal.* CXIX).

VERS. 52. — *Gladio peribunt.* Gladio illo quo igneus vertitur ante paradisum, id est, divinæ vindictæ, et gladio spiritus, id est, verbi Dei.

VERS. 53. — *An putas quia,* etc. Quasi dicat non indigeo auxilio apostolorum duodecim qui possum habere duodecim legiones angelorum, in quibus sunt septuaginta duo millia quibus omnium gentium lingua exprimitur. Innuit autem non esse verendum, si contra Jesum omnes nationes insurgant, cum multo fortiores ipse habeat exercitus angelorum. Aliter : Hic numerus significat omne genus hominum cum Romano imperio contra Judæos certaturum. Hi sunt angeli Dei, qui post resurrectionem anno quadragesimo secundo, cum Tito et Vespasiano perdiderunt homicidas illos, et civitatem illorum succenderunt.

VERS. 55. — *Existis cum gladiis.* Stultum est eum gladiis et fustibus quærere eum qui ultro se tradit, et in nocte per proditorem investigare quasi latitantem, qui quotidie in templo docebat. Sed in tenebris congregamini, quia potesta vestra in tenebris.

VERS. 57. — *Ad Caipham.* Convenit nomen actioni. Caiphas, id est investigator vel sagax ad implendam, scilicet doli sui nequitiam. Vel vomens ore, quia impudens ad proferendum mendacium et ad petendum homicidium.

VERS. 58. — *A longe.* Merito a longe, qui in proximo fuerat negaturus, significat Ecclesiam imitaturam passionem Christi longe differenter, quia Ecclesia patitur pro se sed Christus pro Ecclesia.

VERS. 64. — *Tu dixisti.* Marcus : *Ego sum:* quod idem est : Et est similis contra Pilatum et Caipham responsio, ut a propria sententia condemnentur. *Filium hominis.* Me in forma quam judicatis exaltatum et habentem nomen quod est super omne nomen.

VERS. 65. — *Scidit vestimenta.* Furor qui fecit de solio surgere, facit et vestem scindere. Magno mysterio : cum vestis Domini nec a militibus scindi potuit. Significat enim sacerdotium eorum pro sceleribus pontificatum esse penitus solvendum : sed soliditas Ecclesiæ (quæ vestis Dei dicitur) usque in finem sæculi indirupta manebit. Mos est Judæorum cum aliquid blasphemiæ audiunt, scindunt vestimenta.

Quod Paulus et Barnabas fecerunt in Licaonia, cum dicti sunt Jupiter et Apollo.

VERS. 67. — *Tunc exspuerunt.* Sicut tunc consputus est salivis infidelium, ita nunc opprobriis exhonoratur falsorum fidelium, et colaphis, id est, blasphemiis eorumdem cæditur.

VERS. 68. — *Prophetiza.* Dicunt contumeliam ei qui se prophetam haberi voluit a populis. Velaverunt enim faciem ejus secundum Marcum, non ut eorum scelera non videat, sed ut a seipsis gratiam cognitionis ejus abscondant. Sicut velum fuit super faciem Moysi, quod usque hodie manet.

VERS. 69. — *Una ancilla.* Cur prima ancilla prodit eum viri magis poterant cognoscere, nisi ut iste sexus ostendatur in necem Domini peccasse : et per passionem redemptus. Et ideo, mulier prima resurrectionis mysterium accepit : et mandata custodivit, ut veterem prævaricationis aboleret errorem. Sicut per feminam hostis antiquus primum parentem seduxit, ita per mulierem ad magistrum negandum quem Christum Filium Dei confessus fuerat, principem Ecclesiæ compellit.

VERS. 72. — *Non novi hominem.* Quam noxia pravorum colloquia, quæ cogunt Petrum negare Christum, vel hominem se nosse, quem confessus est inter discipulos Dei Filium.

VERS. 73. — *Qui stabant.* Joannes et Lucas unum dicunt cognatum Malchi. Sed vel est plurale pro singulari. Vel unus erat qui eum viderat, et præcipue dicebat, quem secuti cæteri similiter arguebant.

VERS. 74. — *Et continuo gallus cantavit.* Post tertiam negationem sequitur galli cantus. Sacramenta rerum per statum temporum designantur. Media nocte negat, in galli cantu pœnitet, post resurrectionem sub luce quem ter negaverat ter se amare professus est : quia quod in tenebris oblivionis erravit, speratæ jam lucis rememoratione correxit : et ejusdem veræ lucis præsentia plene quidquid mutaverat, erexit.

VERS. 75. — *Recordatus est.* In alio Evangelio dicitur, *Respexit Dominus Petrum (Luc.* XXII), et intuitu provocavit ad lacrymas, quasi in mentem ei reducens quoties negaverat, et quod ei prædixerat, nec potuit in tenebris permanere, quem lux mundi respexit. *Et egressus.* Ab impiorum consilio seclusus culpam lavat, quod non intus. Ob hoc hæsitare permissus est ut in Ecclesiæ principe remedium pœnitentiæ conderetur, et nemo auderet de sua virtute confidere.

CAPUT XXVII.

VERS. 1. — *Mane autem.* Matthæus et Marcus contexerunt narrationem de his quæ cum Domino acta sunt usque ad mane, sed postea redeunt usque ad negationem Petri narrandam : qua terminata redeunt iterum ad mane, ut inde cætera contexerent.

VERS. 4. — *Peccavi tradens,* etc. Quasi in potestate sua esset mutare persecutorum sententiam : licet autem mutaverit voluntatem, tamen primæ voluntatis exitum non mutavit. *Quid ad nos.* Quid ad nos pertinet de hoc ? *tu videris,* tu scias quid fecisti. Vel quid videris pertinere ad nos. Quid ad nos pertinet pretium acceptum : tu istud probaveras, tu inde fac quod vis. Qui ad mortem peccant, tantam habent ignorantiam et cæcitatem, ut nec turbentur in sceleribus suis, nec pœnitentiæ dolore crucientur.

VERS. 5. — *Et projectis.* Sicut pœnitentia ejus fuit infructuosa, sic et hæc oblatio in templo est exsecrabilis. *Et abiens.* (HIER.) Nihil profuit Judæ egisse pœnitentiam, per quam scelus corrigere non

potuit. Sed quando frater sic peccat in fratrem, ut emendare valeat quod peccavit, potest ei dimitti. Sin autem permanent opera, frustra voce assumitur pœnitentia. Hoc est quod de eo dicitur : *Et oratio ejus fiat in peccatum* (*Psal.* CVIII) : ut non solum emendare nequiverit proditionis nefas, sed proprii homicidii scelus addiderit, unde scelestior.

VERS. 6. — *Non licet eos.* Vere colentes culicem et camelum glutientes : si enim ideo non mittunt pecuniam in corbonam, id est, in gazophylacium, id est, inter dona Dei, quia pretium sanguinis est, cur ergo ipse sanguis effunditur? Et quid præmii eis, si inde ager emitur in sepulturam pauperum ?

VERS. 9. — *Per Jeremiam.* (HIER.) Hoc non in Jeremia, sed in Zacharia legitur : tamen aliis verbis. Legi nuper Jeremiæ apocryphum, in quo hæc verba scripta reperi. Sed tamen magis mihi videtur hoc sumptum de Zacharia more apostolorum, qui verborum ordine prætermisso, sensus tantum de Veteri Testamento proferunt.

A filiis Israel, etc. A quibus minus oportuerat, qui magnificare debuerant.

VERS. 11. — *Tu es rex Judæorum.* Secundum Lucam duo objecerant, scilicet quod prohibebat dari censum Cæsari, et quod diceret se regem. De regno ergo Pilatus, quia nescit, interrogat. De tributis : quia audierat eum respondisse : *Reddite quæ sunt Cæsaris Cæsari* (*Zac.* II) : quasi apertum mendacium invidorum negligit. Unde Marcus : *Et non erant convenientia testimonia eorum* (*Marc.* XXIV). In hoc quod Pilatus nihil aliud criminis interrogat, nisi an sit rex Judæorum : arguuntur impietatis Judæi, qui nec falso invenire potuerunt quod objicerent Salvatori.

VERS. 16. — *Qui dicebatur Barabbas.* Barabbas in Evangelio secundum Hebræos *filius patris* vel *magister eorum* interpretatur. Ipse est Antichristus, quem illi Christo prætulerunt, quibus dicitur : *Vos ex patre diabolo estis* (*Joan.* VIII). Pilatus qui *os malleatoris* interpretatur, diabolum significat, qui est malleus universæ terræ, per quem Dominus vasa sua permittit probari : et ad ultimum conterit, quando in extrema damnatione confringet.

VERS. 17. — *Quem vultis.* Populo volens satisfacere dat optionem quamvis non dubitet Christum eligendum sciens per invidiam traditum. *Qui dicitur Christus.* Idem quod Marcus ait : regem Judæorum, quorum rex Christus vocabatur.

VERS. 19. — *Pro tribunali.* Tribunal sedes judicum, ut solium regum, cathedra doctorum. *Uxor ejus.* Uxor viri gentilis hoc in visione intelligit, quod Judæi vigilantes intelligere noluerunt. *Nihil tibi.* Nunc demum diabolus intelligens per Christum se spolia amissurum, sicut primum per mulierem mortem intulit ; ita modo per mulierem vult Christum de manibus Judæorum liberare, ne per mortem ejus mortis amittat imperium.

VERS. 21. — *Barabbam*, etc. Filium diaboli elegerunt pro filio Dei, ut Salvatorem cum sua salute per-

A derent, et proditorem liberarent, quæ sua petitio hodie etiam hæret eis, amissa gente et loco et libertate : quia datorem libertatis perdere voluerunt.

VERS. 22. — *Quid igitur faciam de Jesu.* Multas quærebat occasiones, ut eum cum benevolentia populi liberaret. Primo, latronem justo conferens. Deinde : *Quid ergo faciam de Jesu, qui dicitur Christus ?* Et cum dicerent : *crucifigatur*, non statim acquievit, sed juxta suggestionem uxoris ait : *Quid enim mali fecit?* Quo dicto Pilatus absolvit Christum.

VERS. 24. — *Lavit manus.* Gentilem populum ab impietate Judæorum alienum designans, qui clamaverunt : *Crucifige, crucifige eum !*

VERS. 25. — *Sanguis ejus.* Perseverat usque hodie imprecatio, et sanguis Christi non aufertur
B ab eis.

VERS. 26. — *Tunc dimisit illis Barabbam.* Barabbas latro seditiosus et homicidiorum auctor, dimissus est populo Judæorum. (ISID.) Diabolus qui jam olim ob superbiam a patria lucis expulsus, et in tenebrarum carcerem fuerat missus. Et ideo Judæi pacem habere non possunt, quia seditionum principem eligere maluerunt. Vel Barabbas typum gerebat Antichristi.

Jesum vero flagellatum. Ideo credendus est Pilatus Jesum flagellasse et militibus ad illudendum dedisse, ut satiati pœnis ejus et opprobriis. Judæi ejus mortem ultra non sitirent. *Jesum vero.* Serviens Romanis legibus, quæ crucifigendos prius jubent flagellari.

C VERS. 28. — *Chlamydem coccineam.* (HIER.) In chlamyde coccinea opera gentium cruenta sustentat. In corona spinea, maledictum solvit antiquum. In calamo, venenata occidit animalia. Vel calamum tenet in manu, ut sacrilegium scriberet Judæorum. In suis vestibus non illuditur, sed in his quæ propter peccata nostra portavit. Cum crucifigeretur suum recepit ornamentum statim : quia elementa turbantur, et Creatori testimonium dat creatura.

VERS. 32. — *Cyrenæum.* Ecce non Hebræus, sed alienigena opprobrio Christi subditur, ut plenitudo sacramentorum transire a circumcisione ad præputium ostendatur.

VERS. 33. — *Golgotha.* Syrum est, et interpretatur *Calvariæ*, non ob calvitium Adæ quem mentiun-
D tur ibi sepultum, sed ob decollationem damnatorum. Adam juxta Hebron in libro Jesu legitur sepultus.

VERS. 34. — *Cum felle mistum.* Alius evangelista dicit *mirrhatum*, id est, amarissimum. Et potuit utraque esse commistio fellis et myrrhæ. *Et cum gustasset noluit.* Hoc Marcus tacet : *noluit bibere.* Hoc est quod Marcus ait : *non accepit*, scilicet ut biberet.

VERS. 35. — *Diviserunt.* Hoc Joannes distinctius : vestimenta in quatuor partes ut Ecclesia in quatuor partibus mundi signetur. Tunica sortita significat omnium partium unitatem vinculo charitatis, quæ sorte, id est, gratia Dei provenit, non humano arbitrio.

VERS. 37. — *Causam.* Pro qua eum Judæi Pilato

tradiderunt. Rex per crucem non perdidit, sed confirmavit imperium, velint nolint Judæi. A

Vers. 38. — *Unus a dextris.* Unus a dextris per quem mortificatio significatur carnis pro cœlesti gloria : unus a sinistris, per quem iterum significatur mortificatio carnis pro aliqua mundi causa.

Vers. 39. — *Blasphemabant.* Prædictum erat in libro Sapientiæ (*Cap.* II) : *Morte turpissima condemnemus eum. Erit enim respectus in sermonibus illius. Si enim vere Filius Dei est, suscipiet illum et liberabit illum de manu contrariorum.* Quia ergo crucifigebatur, et non liberabatur, credebant illum non esse Dei Filium : propterea pendenti in ligno insultant, et caput agitant.

Vers. 40. — *Si Filius Dei es.* Si insultantibus cedens descenderet de cruce, virtutem patientiæ non demonstraret. B

Vers. 42. — *Et credemus ei.* Fraudulenta promissio : majus facit surgens de sepulcro, et non credītis : si ergo de cruce descenderet, non crederetis. Sed hoc dæmones immiserunt ; statim enim senserunt virtutem crucis, et suas vires fractas et hoc agunt ut de cruce descendat. Sed sciens hoc Dominus, permanet ut diabolum destruat.

Vers. 44. — *Idipsum autem et latrones.* Prius uterque blasphemavit, deinde visis signis unus credidit. Ita uterque populus Deum prius blasphemavit : sed alter signis territus pœnituit, et nunc Judæos arguit.

Vers. 45. — *A sexta autem hora.* Nota, sole a centro mundi recessuro crucifigitur Dominus, quia propter peccata moritur, et Adam post meridiem cum peccasset vocem Domini audivit. Et ordo est rationis, ut quo tempore prævaricanti Adæ clausit, eo tempore pœnitenti latroni januam reseret paradisi. Quod Marcus ait hora tertia crucifixisse Dominum, ideo est, ut Judæos qui se excusant, magis crucifixisse ostendat linguis, quam milites quorum manibus factum est : qui hora tertia ut crucifigeretur inclamaverunt. Quando enim crucifixus est, hora erat quasi sexta, id est non adhuc plene sexta. C

Vers. 46. — *Et circa horam nonam.* Cum inclinata est dies ad vesperam et tepefactus est sol a fervore, passionem consummat, ostendens se mori propter peccata nostra quibus a divina luce et dilectione in hanc noctem cecidimus. Mane surrexit Dominus, docens resuscitatos in anima se esse producturum in lucem æternæ felicitatis. *Eli, Eli, lamma.* Quorum suscipit naturam, eorumdem plorat miseriam. In quo ostendit quantum ipsi flere debent qui peccant. Ne mireris verborum humilitatem et querimonias derelicti, cum formam servi sciens scandalum crucis videas. D

Vers. 47. — *Quidam autem.* Non omnes, forsitan Romani, Hebræi sermonis ignorantes proprietatem. Vel aliqui Judæi Christum minorem Elia reputantes, ut ejus auxilium deprecetur.

Vers. 49. — *Sine videamus.* Quia vocem Domini male intelligebant, frustra Eliæ exspectabant adventum.

Vers. 51. — *Et ecce velum templi.* Ut arca testamenti et omnia sacramenta legis quæ tegebantur appareant, et ad gentes transeant. Josephus ait virtutes angelicas præsides quondam templi tunc pariter conclamasse : transeamus de his sedibus. Velum quod dicebatur exterius : quia nunc ex parte videmus ; cum autem venerit quod perfectum est, tunc velum interius dirumpetur. *Terra mota est.* Omnia elementa suum Dominum crucifixum demonstrant. Terra movetur, Dominum suum pendentem ferre non sustinens. *Petræ.* Id est corda gentilium, vel vaticinia prophetarum, qui petræ dicuntur a petra Christo, ut quidquid in eis duro legis velamine clausum erat, scissum pateret gentibus.

Vers. 52. — *Et monumenta.* Et tamen cum monumenta aperta sunt, non ante surrexerunt, quam Dominus resurgeret, ut esset primogenitus ex multis fratribus. *Corpora sanctorum.* Hi credendi sunt cum Domino ascendente similiter ascendisse cum corpore.

Vers. 53. — *In sanctam civitatem.* Jerusalem quæ sancta dicitur propter templum, et Sancta sanctorum, quod nulla alia.

Vers. 54. — *Centurio autem.* Hi in scandalo crucis confitentur Deum. Arius in Ecclesia prædicat creaturam, quem cæci Judæi nec tot miraculis credunt. In centurione fides Ecclesiæ designatur, quæ velo cœlestium mysteriorum per mortem Domini reserato, Jesum Filium Dei tacente Synagoga confirmat.

Vers. 55. — *Mulieres multæ.* Matthæus et Lucas dicunt Mariam Magdalenam a longe stetisse. Joannes vero juxta crucem, quia tanto intervallo aberat, ut juxta diceretur : quia præsto erat in conspectu ejus, et longe comparatione turbæ propioris. Possumus etiam dicere quod illæ quæ erant cum matre Domini postquam eam commendavit discipulo, abire cœperint jam, ut a densitate turbæ eruerent se et cætera quæ facta sunt longius intuerentur. *Ministrantes ei.* Consuetudinis Hebraicæ erat, ut mulieres de substantia sua præceptoribus suis ministrarent : quod Dominus accepit, ut exemplum daret apostolis.

Vers. 56. — *Jacobi.* Jacobus Alphæi minor dicitur ad differentiam Jacobi, qui inter primos apostolos vocatus est et electus a Domino.

Vers. 57. — *Homo dives.* Quia ad præsidem nisi dives accedere non poterat, non quod divitias commendet evangelista. Dictus est et decurio, quia fuit de ordine curiæ et officium curæ ministrabat, per hoc potuit habere facultatem, per hoc quod discipulus, hoc ministerio dignus fuit. *Discipulus erat Jesu. Hic accessit ad Pilatum.* Etsi occultus, vitans prius inimicitias Judæorum, in hoc extremo officio nihil curat de illis.

Vers. 59. — *In syndone munda.* Mystice. Sindone munda Jesum involvit, qui pura mente eum suscepit. Hinc etiam mos Ecclesiæ habet, ut sacrificium altaris non serico, non panno tincto, sed puro lineo celebretur.

Vers. 60. — *In monumento suo novo.* Quia si in monumento, ubi alius positus esset, poneretur, alius

fortasse resurrexisse fingeretur. In petra, ne si ex multis lapidibus ædificatum esset, suffossis tumuli fundamentis ablatus furto diceretur.

Vers. 61. — *Erant autem ibi.* Aliis notis Jesu ad sua redeuntibus, solæ mulieres quæ arctius amabant, obsequium funeris inspiciebant, exspectantes quod promiserat Jesus : et ideo primæ resurrectionem vident.

Vers. 63. — *Post tres.* A parte totum, sexti diei quo crucifixus est cum sua nocte pro uno die. Sabbatum integre. Tertius dies a parte prima, id est, nocte totius cum suo diurno, et sic est triduum.

Vers. 66. — *Munierum sepulcrum.* Diligentia eorum nostræ profuit fidei. Nam quanto amplius servabatur, tanto magis virtus resurrectionis ostenditur.

CAPUT XXVIII.

Vers. 1. — *Vespere,* etc. (Hier.) Quod diversa tempora istarum mulierum, etc., *usque ad* adire non potuerunt, mane adeunt. *Maria Magdalene, et altera Maria.* Duæ unius nominis et devotionis mulieres, duas significant plebes pari devotione Christi passionem et resurrectionem amplectentes.

Vers. 2. — *Terræ motus.* Sicut in passione et in resurrectione fit motus terræ : significat autem corda terrenorum per fidem passionis et resurrectionis ad pœnitentiam movenda. *Revolvit lapidem.* Clauso potuit exire sepulcro, qui clauso natus est virginis utero. Revolutio lapidis significat reserationem sacramentorum Christi, quæ velo litteræ tegebantur : quo ablato, resurrectio, mortis abolitio, vita æterna cœpit toto orbe prædicari.

Vers. 3. — *Sicut fulgur.* In candore vestis significabat blandum justis, in terrore fulguris, significat terribilem futurum reprobis.

Vers. 5. — *Nolite timere.* Quæ vestros concives videtis. Illi timeant qui ad eorum societatem non pertinent.

Vers. 7. — *Et cito euntes.* Nec concessum est nobis hoc gaudium occulto cordis tenere, sed similiter amantibus pandere.

Vers. 8. — *Cum timore et gaudio.* Duplex est affectus in eis, timoris et gaudii. Alter de magnitudine miraculi, alter ex desiderio resurgentis, et uterque gradum femineum concitabat.

Vers. 9. — *Et ecce Jesus,* etc. Sic omnibus iter virtutum inchoantibus adjuvando occurrit Christus. *Et tenuerunt.* Superius dictum est clauso exisse monumento, ut immortale corpus intelligeres : hic tenentur pedes, ut veram carnem comprobes. Et quia tantam visionem tremebant, primum pellitur timor : *Nolite timere,* ut mente placida possint audire quæ dicuntur. Istæ tenent pedes quæ adorant resuscitatum : sed illa quæ nesciebat adhuc resurrexisse Filium Dei, audit merito : *Noli me tangere, nondum enim ascendi ad Patrem meum (Joan.* xx).

Vers. 10. — *Nuntiate.* Ut mulier mortifera serpentis verba narravit, ita modo verba vivificatoris, ut a qua tunc mors, modo ab ea vita. *Fratribus meis.* Ante etiam servos vocavit, modo fratres, ut post resurrectionem eamdem humanitatem resumpsisse, et illos idem sperare doceat.

Vers. 12. — *Pecuniam copiosam.* (Hier.) Qui rebus Ecclesiæ abutuntur in aliis rebus quibus suam expleant voluntatem, similes sunt scribarum et Pharisæorum et sacerdotum redimentium mendacium et sanguinem Salvatoris.

Vers. 13. — *Furati sunt eum nobis dormientibus.* (Aug.) Si dormierunt, quomodo viderunt? Si non viderunt, quomodo testes esse potuerunt? Avaritia quæ captivavit discipulum comitem Domini, decepit et milites custodes sepulcri : et sic Judæos seduxit, unde subdit : *Et divulgatum est.*

Vers. 16. — *Abierunt.* A Jerusalem in Galilæam. *In montem :* quia corpus de communi terra susceptum super omnia terrena erat elevatum. Et monet nos, ut si eum videre volumus, ad superna de infimis elevemur. Præcessit Christus primitiæ dormientium, sequuntur alii in suo ordine, et videntes eum adorant, id est, sine fine laudant.

Vers. 17. — *Quidam autem dubitaverunt,* ut Lucas ait : existimantes se spiritum videre, quem moriendo tradidit.

Vers. 18. — *Et accedens.* Et ideo pius magister et illos ad fidem confortat, et dubios ad fidem vocat intimans ad quantam pervenerit gloriam. *Data est.* Hoc non de coæterna Patris divinitate, sed de assumpta dicit humanitate, in qua minor angelis, in qua etiam gloria et honore coronatus est et omnibus superpositus.

Vers. 19. — *Euntes.* Qui jam in lucem venit, quod hactenus quibusdam de causis dubium hominibus fuerat. *Docete.* Congruus ordo. Primo enim docendus est auditor. Deinde fidei sacramentis imbuendus, tunc ad servanda mandata instruendus. Quia nisi prius anima fidem recipiat, non est dandus baptismus, nec valet mundari, si post non insistat bonis operibus.

Vers. 20. — *Et ecce ego vobiscum suum.* Quæ autem merces piæ conversationis, quodve pignus futuræ beatitudinis etiam in præsenti sit fidelibus, subdit : *Ecce ego vobiscum sum,* etc. Quod apostolis per successiones universali Ecclesiæ promittit. Nota quod usque in finem sæculi non sunt desituri qui divina mansione sunt digni.

(Aug.) Prima sabbati diluculo, etc., *usque ad* dicente eis angelo : *Sic veniet quemadmodum vidistis eum euntem in cœlum (Act.* i).

EVANGELIUM SECUNDUM MARCUM.

PROLOGUS B. HIERONYMI.

(Vide Opera ejus.)

CAPUT PRIMUM.

VERS. 1. — *Initium Evangelii.* (ISID.) Evangelium, *bona annuntiatio*, quod proprie ad regnum Dei et remissionem peccatorum pertinet. Unde : *Pœnitemini et credite Evangelio : et appropinquavit regnum cœlorum.*

(HIER.) Quatuor Evangelia unum sunt, et unum quatuor. Itaque et Marci liber dicitur Evangelium, et similiter aliorum : quia unum omnia, et omnia unum.

Jesu Christi. (HIER.) Jesus Hebraice, Soter Græce, Salvator Latine, Christus Græce, Messias Hebraice, unctus Latine, id est, rex sacerdos : dicitur de genere David regis, et Levitico.

Filii Dei. (BEDA.) Matthæus dicit : *filii David filii Abraham (Matth.* I). Marcus dicit : *filii Dei*, ut paulatim a minoribus ad majora, etc., *usque ad* Joannes ab æternitate Verbi Dei inchoat, in resurrectione Domini consummat.

VERS. 2. — *Sicut scriptum est.* Marcus prophetarum testimonia præmittit quibus hæc vetera et non nova, sed a prophetis præscita et prædicta asserit, in quo et Judæos qui legem et prophetas susceperant ad Evangelium invitat : et gentiles qui Evangelium tenebant ad venerationem legis et prophetarum provocat, ne quis juxta hæreticos alterum sine altero suscipiat.

Ecce mitto. (BEDA.) Angelus dicitur Joannes non societate naturæ, ut mentitur Origenes, sed officii dignitate : sicut et sacerdotes, de quibus dicitur : *Labia sacerdotis custodiunt scientiam, et legem exquirunt ex ore ejus, quia angelus Domini exercituum est (Mal.* II).

(ID.) Nota quod hoc testimonium : *Ecce ego mitto angelum*, etc., Malachiæ est, utrumque tamen dicit Isaiæ esse, quia, etc., *usque ad* omnes prophetæ uno spiritu locuti sunt quasi uno ore.

VERS. 3. — *Clamantis.* (ISID.) Ad Judæos surdos propter peccata longe positos, indignationis clamore dignos. *In deserto.* In deserto fit vox et clamor : quia deserta domus Judæa vacans scopata sine spiritu Dei, propheta, rege, sacerdote. Unde Jesus et Joannes quærunt quod in deserto amissum est. Ubi vicit diabolus, ibi vincitur : ubi cecidit homo, ibi resurgit.

Parate. (ISID.) Pœnitentiam agite et prædicate. Unde Parasceve ante sabbatum, etc., *usque ad* ut possideamus quieti terram desiderabilem.

Viam Domini. (HIER.) Via Domini qua ad homines ingreditur, pœnitentia est, per quam ad nos Deus descendit, et nos ad illum ascendimus. Unde angeli ascendentes descendentesque memorantur super Filium hominis.

Rectas facite semitas. (ISID.) Præcipit, ut regia

A via euntes, proximos diligamus ut nos, et nos, etc., *usque ad* ut non separetur os ab opere, nec opus ab ore.

Semitæ post viam, quia mandata moralia post pœnitentiam secundum Marcum vel Matthæum explanantur. Paratur via per fidem et baptismum et pœnitentiam.

Rectæ semitæ per austera indicia vestis, zonæ, cibi, potus, vocis humillimæ.

VERS. 4. — *Joannes.* (ISID.) Gratia Dei. A gratia Dei incipit, unde sequitur : *Baptizans*, etc. Per baptismum peccata dimittuntur; unde : Quod *gratis accepistis, gratis date (Matth.* X). Et Apostolus : *Gratia salvati estis (Ephes.* II).

Baptizans. (HIER.) Baptismum pœnitentiæ dedit,

B baptismum in remissionem peccatorum prædicavit, tamen non dedit. Sicut prædicatione, etc., *usque ad* nunc per amicum sponsi inducitur sponsa, ut Rebecca Isaac, per puerum pallio albo velata.

VERS. 5. — *In Jordane.* (ID.) Jordanis aliena descensio, ubi peccata absolvuntur. Arca enim, etc., *usque ad* corpus Christi, non mundatis non proficit, sed in deterius mutat.

Confitentes, etc. (ID.) *Confessio et pulchritudo in conspectu ejus (Psal.* CXV), id est sponsi. Unde desilit sponsa de camelo, cum se humiliat Ecclesia Christo, qui figuratur per Isaac, in cujus nativitate risum fecit Deus Saræ. Sicut ad Mariam dicitur, quæ est princeps cum Deo : *Benedicta tu in mulieribus (Luc.* I).

(BEDA.) Confitentes peccata sua baptizantur. De-

C bent enim melioris vitæ novitatem promittere, qui baptismum, etc., *usque ad* et sic mundatos Christianam religionem promittentes in Ecclesiæ membra commuta.

VERS. 6. — *Et erat Joannes*, etc. (HIER.) Vestis prophetæ et cibus et potus, totam austeram vitam prædicantium significant, et gentes, etc., *usque ad* quia omnia a gratia Evangelii, in qua non est distinctio Judæi et Græci.

(BEDA.) *Vestitus pilis cameli.* Quia peccata non fovit, sed aspere increpavit, dicens : *Genimina viperarum*, etc. Zona pellicea, etc., *usque ad* in melle enim dulcedo, in locusta alacer volatus, sed cito deciduus.

VERS. 7. — *Fortior me.* (HIER.) Quis fortior est

D gratia qua abluuntur peccata? Ille qui, etc., *usque ad* et usque ad centum quadraginta quatuor millia pervenit.

Solvere corrigiam. (BEDA.) Modus fuit apud veteres, ut si quis eam quæ sibi competeret, accipere uxorem nollet, ille, etc., *usque ad* Redemptoris vestigia nudare non valeo, quia sponsi nomen mihi non usurpo.

(HIER.) Corrigia calceamentorum, id est mysterium Incarnationis Dei. Calx enim, etc., *usque ad* sponsa in patriarchis, amica in prophetis, proxima

A in Maria et Joseph, dilecta in Joanne Baptista, columba in Christo et apostolis.

Vers. 8. — *Ego baptizavi vos aqua.* (Beda.) Nondum Joannes dicit Deum aut Dei Filium esse aperte, quia rudes erant auditores : sed paulatim per humanitatem glorificatam ad fidem divinitatis ducit, dicens : *Ille vero baptizabit vos Spiritu sancto.* Sed postea cum capaciores jam videret, Dei Filium jam aperte prædicat dicens : *Testimonium perhibuit, quia hic est Dei Filius (Joan.* III).

(Isid.) *Ego baptizo vos aqua, ille,* etc. Dei fluvius semper plenus, semper æqualis, de quo : *Fluminis impetus lætificat civitatem Dei (Psal.* XLV). Multum distat, etc., *usque ad* unctio Christi de amaritudine passionis pervenit ad gloriam resurrectionis; unde Apostolus : *Hoc sentite in vobis, quod et in Christo*
B *Jesu,* etc., usque : *Propter quod et Deus illum exaltavit (Phil.* II).

Vers. 9. — *Et baptizatus est in Jordane.* Tribus causis : Ut justitiam et humilitatem impleret; ut baptismum Joannis comprobaret; ut Jordanis aquas sanctificans per descensionem columbæ Spiritum sanctum in baptismo adesse monstraret.

(Hier.) Marcus : Sicut cervus desiderans ad fontes aquarum saltus dat, culmina pratorum carpit, palmas in vertice portat, velut apis melliflua flores agri (cui odor veri Isaac similatur) summatim gustat. Unde a Nazareth Galilææ venientem Jesum ad baptismum, etc., *usque ad : Vincenti dabo edere de ligno vitæ, quod est in paradiso Dei mei (Apoc.* II).

C Vers. 10. — *Vidit apertos cælos,* etc. (Beda.) Mysterium Trinitatis in baptismo demonstratur : Filius baptizatur, Spiritus est in columba, Pater in voce sonat. Aperiuntur cœli, etc., *usque ad* apud nos manebit et in nobis erit juxta mensuram fidei Spiritus. De Christo autem dicitur : *Plenum gratiæ et veritatis (Joan.* I).

Manentem in ipso. Manet in eo Spiritus, non ex quo baptizatus, sed ex quo conceptus. Quod autem in baptismo descendit, significat nobis gratiam spiritualem in baptismo dari, quibus in remissionem peccatorum ex aqua et Spiritu regeneratis solet amplior Spiritus gratia per impositionem manus episcopi cœlitus dari.

Vers. 11. — *Tu es Filius meus dilectus.* (Beda.) Non quod nesciebat docetur, sed nobis quod cre-
D dere debeamus ostenditur, ipsum scilicet, etc., *usque ad* bene autem in specie columbæ descendit Spiritus, quæ simplex animal et sine felle : quia simplices quærit, nec habitat in mentibus impuris.

Vers. 12. — *Spiritus.* (Id.) Ne dubium quis spiritus, Lucas consulte præmittit : *Jesu plenus Spiritu sancto regressus est a Jordane;* deinde intulit : *et agebatur a Spiritu in desertum, ne putetur immundus* spiritus quidquam contra eum potuisse.

Vers. 13. — *Quadraginta diebus.* (Id.) Totum tempus significat, quo membra ejus diabolus tentat. Quadripartitus enim mundus per observantiam decem præceptorum contra diabolum certando Domino famulatur. Quater vero decem quadraginta faciunt. Ubique et semper adest adversarius, qui iter nostrum impedire non cessat.

Eratque cum bestiis. Nos quoque si in eremo sanctæ conversationis bestiales hominum mores impolluta mente toleramus, mysterium angelorum meremur, a quibus corpore absoluti in cœlum transferamur.

Vers. 14. — *Postquam autem.* (Isid.) Accepimus gratiam pro gratia, carnalia decollantur, spiritualia vivificantur. Cessante umbra, adest veritas. Joannes in carcere, lex in Judæa, Jesus in Galilæa, salus in gentibus.

Prædicans, etc. (Hier.) *Beati pauperes spiritu, quoniam ipsi possidebunt (Matth.* V.), etc. Regno terreno succedit paupertas, paupertati Christianorum regnum sempiternum; unde : *Regnum meum non est de hoc mundo (Joan.* XVIII) : omnis enim honor terrenus, spuma, fumus, somnus.

Vers. 15. — *Pœnitemini.* (Hier.) Amaritudinem radicis dulcedo pomi compensat : pericula maris spes portus delectat, dolorem medicinæ spes salutis mitigat. Qui desiderat nucleum, nucem frangat : pœnitentiam agat, qui vult æterno adhærere bono. Præconia Christi narrare possunt, qui ad palmam indulgentiæ pervenire meruerunt. Unde post pœnitentiam prædicatores eliguntur.

Vers. 16. — *Vidit Simonem.* (Hier.) Simon, *obediens;* Andræas, *virilis;* Jacobus, *supplantator;* Joannes, *gratia.* His nominibus, etc., *usque ad* per prudentiam obedimus, per justitam viriliter agimus, per temperantiam serpentes calcamus, per fortitudinem Dei gratiam meremur.

(Id.) Quem non inebriat eloquentia sæcularis? Difficile homines potentes, et nobiles, et divites, et multo his difficilius eloquentes credunt Deo. Obcæcatur mens eorum divitiis et opibus atque luxuria, et circumdati vitiis non possunt videre virtutes, simplicitatemque Scripturæ sanctæ, non ex majestate sensuum, sed ex verborum judicant utilitate.

(Id.) Vocantur quatuor piscatores, Simon, Andræas, Jacobus et Joannes : relictis omnibus sequuntur. Hac quadriga vehimur ad æthera, etc., *usque ad* pellibus Salomonis tegimur, quibus sponsa se gloriatur formosam.

(Beda.) Quæritur quomodo primum Petrum et Andream et post pusillum Jacobum et Joannem vocaverit, sicut narrat, etc., *usque ad* tunc enim non subductis ad terram navibus tanquam cura redeundi, sed tanquam vocantem et jubentem secuti sunt.

Et ingrediuntur. (Hier.) Marcus dicta Evangelii in semetipso disponens, ordinem historiæ non secutus, mysteriorum ordinem servat, unde in sabbatis primam virtutem narrat dicens : *Et ingrediuntur,* etc.

Capharnaum. (Id.) Capharnaum villa consolationis, sabbatum requies. Homo in spiritu immundo,

genus humanum, in quo immunditia, etc., *usque ad* Pharao dimissus ab Israel, persequimur eum, diabolus contemptus surgit in scandala.

(Beda.) Quod sabbato maxime curat et docet, ostendit se non sub lege esse, sed supra : et docet non verum sabbatum, ut saluti scilicet animarum studentes, ab omni opere servili, id est, ab omnibus illicitis abstineamus.

Vers. 22. — *Erat enim*, etc. (Beda.) Scribæ dicebant quæ scripta erant in Moyse et prophetis ; Jesus, ut Deus et Dominus, ipsius Moysi libere quæ deerant legi addebat vel commutabat ; unde in Matthæo : *Audisti quia dictum est antiquis*, etc. *Ego autem dico vobis.*

Vers. 24. — *Quid nobis*, etc. (Id.) Non est hic voluntatis confessio, sed necessitatis extorsio : sicut servus fugitivus visum dominum timet, et de verberibus deprecatur. Dæmones enim in terris Dominum cernentes, se continuo judicandos credebant esse.

Vers. 25. — *Obmutesce.* (Id.) Congruo ordine lingua serpentina quæ prima virus sparsit, ne ultra spargat primo obcluditur, deinde, etc., *usque ad* ut sit idem ordo restaurationis in Domino, qui perditionis in protoplasto.

Vers. 26. — *Discerpens.* (Id.) Vel convexans, sicut quidam codices habent. Lucas autem dicit quia nihil ei nocuit. Sed quod Marcus ait, *discerpens*, idem est quod Lucas : *cum projecisset eum in medium.* Quod vero addidit, *nihilque nocuit* : intelligendum est quia illa jactatio non eum debilitavit : sicut exeunt dæmones amputatis vel avulsis aliquibus membris.

(Id.) Virum a dæmonio liberatum, animum ab immunda cogitatione purgatum intelligimus. Feminam vero a febribus consequenter curatam, carnem a concupiscentiæ fervore per continentiæ præcepta frenatam.

Vers. 27. — *Quidnam est?* Per ea quæ vident ad inquisitionem eorum quæ audierant excitantur. Ad hoc enim et ipse Dominus signa facit, et discipulis facere dedit, ut per hoc Evangelio certius credatur. dum qui cœlestia promittunt terrenis, cœlestia et divina opera operentur in terris.

Vers. 30. — *Et statim dicunt ei*, etc. Lucas dicit quia rogaverunt pro illa. Modo enim Salvator rogatus, modo ultro curat, ut contra vitiorum quoque passiones, et se precibus fidelium semper adesse, et quæ non intelliguntur, vel intelligenda dare, vel non intellecta, dimittere pie petentibus ostendat. Unde : *Delicta quis intelligit ? ab occultis meis munda me* (*Psal.* XVIII).

Vers. 31. — *Apprehensa.* Socrus Petri febricitans apprehensa manu levatur. Febris intemperantia est, de qua nos filii Synagogæ per manum disciplinæ et levationem desiderii sanamur, et hujus qui sanat nos ad vesperam declinantis a nobis ministramus voluntati.

Ministrabat eis. (Beda.) Tropologice : Id est, membra quæ servierant immunditiæ, serviant justitiæ.

Vers. 32. — *Vespere autem.* (Id.) Occasus solis mors Christi. *Afferebant ad eum omnes male habentes.* Plures enim per apostolos post mortem suam sanavit, quam cum in carne vivens Judæis prædicavit.

Vers. 33. — *Ad januam.* (Hier.) Janua regni moraliter pœnitentia est cum fide, quæ operatur salutem variis languoribus. Varia enim sunt vitia, quibus languescit civitas mundi.

Vers. 34. — *Quoniam sciebant eum* (Beda.) Lucas dicit apertius : *Exibant dæmonia a multis, etc., quia sciebant eum esse Christum.* Dæmonia ergo Christum esse sciunt et Filium Dei, etc., *usque ad* unde Paulus : *Nemo principium hujus sæculi cognovit. Si enim cognovissent, nunquam Dominum gloriæ crucifixissent (I Cor.* II).

Vers. 35. — *Et diluculo.* (Id.) Sicut per occasum solis mors, sic per diluculum resurrectio Christi cujus manifesta luce abiit in desertum gentium et in fidelibus orabat, quia eorum corda ad orationem excitabat.

Vers. 38. — *Ad hoc enim veni.* (Vict. Ant.) Commode hoc subdit evangelista. Neque enim solo illius divinitatis auctoritas per hoc adumbratur, verum etiam spontaneæ evacuationis humilitas. Lucas autem, quo verbi œconomiam exprimat, *ad hoc enim missus sum*, scribit. Quare is Patris de Verbi in carnatione beneplacitum apostolatus nomine designat.

Vers. 39. — *Et erat prædicans in synagogis.* (Beda.) In hac prædicatione intelligitur etiam sermo ille habitus in monte quem refert Matthæus ; nam, etc., *usque ad : Et ecce leprosus veniens adorabat eum, dicens : Domine si vis, potes me mundare* (*Matth.* VIII).

Vers. 40. — *Et genu flexo*, etc. (Beda.) Humilis pudibundus. Debet enim quisque de maculis vitæ suæ erubescere, sed confessionem verecundia non reprimat : ostendat vulnus, remedium poscat.

(Hier.) Leprosus genuflexo Domini voluntatem deprecans mundatur qui non vult mortem peccatoris, sed, etc., *usque ad : Date eleemosynam : et ecce omnia munda sunt* (*Luc.* XI).

(Beda.) Leprosus genus humanum significat, qui, secundum Lucam, lepra plenus fuisse perhibetur. *Omnes enim*, *usque ad* et vere sacerdoti offerre *corpora sua hostiam viventem, sanctam, Deo placentem* (*Rom.* XII).

Si vis potes. (Id.) In voluntate tribuit potestatem, nec dubitat ut incredulus de voluntate Domini, sed colluvionis suæ conscius non præsumit.

(Id.) Qui exclusus a lege Domini se potestate curari postulat, supra legem judicat gratiam esse. Ut enim in Domino potestatis auctoritas, sic in illo fidei constantia.

Vers. 41. — *Extendit manum.* (Id.) Leprosum taugi lex prohibet, sed quia Dominus legis est, non

obsequitur legi, sed legem facit. Non ideo tangit, quia sine tactu curare non poterat, sed sic probat, quia legi subjectus non erat.

Volo, mundare. (Id.) Illud mirabile, quo rogatur eo sanat genere. *Volo, mundare : et cum dixisset, statim discessit ab eo lepra.* Nihil medium inter opus et præceptum. *Dixit et facta sunt* (*Psal.* XXXII). Vides quia voluntas potestas est. Itaque, etc., *usque ad* : *Volo* enim dicit propter Potinum, imperat propter Arium, tangit propter Manichæum.

Vers. 44. — *Vide*, etc. (Id.) Non quia voluit quod non potuit, quia *omnia quæcunque voluit fecit* (*Psal.* CXIII). Sed docet nostra beneficia reprimi, non tantum a mercede pecuniæ, sed etiam gratiæ.

Ostende te, etc. (Id.) Ut intelligat non legis ordine, sed gratia quæ super legem est esse curatum. Offerre jubet, ut ostendat quia non legem solvit, sed implet, dum secundum legem gradiens supra legem sanat, quos remedia legis non sanabant. Nec sacrificium significans cessare debebat, cum nondum significatum confirmatum erat constitutione apostolorum et fide credentium.

Vers. 45. — *At ille egressus.* (Id.) Unius salvatio multos ad Dominum cogit. Non potest tacere beneficium, etiam jussus ab eo qui dedit. Præcepit Dominus abscondi. Vult enim, ut in bonis quæ agimus latere velimus, quod est humilitatis ; et inviti prodamur ut aliis prosimus, quod magnæ est sublimitatis, cum etiamsi ipsi velimus opera non possunt taceri.

Ita ut jam, etc. (Hier.) Non omnibus manifestatus est Jesus, qui latis atque plataneis serviunt laudibus et propriis voluptatibus, sed his, etc., *usque ad* quos nihil potest separare a charitate Dei.

CAPUT II.

Vers. 2. — *Ita ut non caperet*, etc. (Beda.) Prædicante Domino, in domo non capiuntur, neque ad januam : quia prædicante in Judæa Christo gentiles ad audiendum nondum intrare voluerunt, ad quos tamen (etsi foris positos) doctrinæ suæ verba direxit per prædicatores suos.

Vers. 3. — *Paralyticum.* (Hier.) Paralysis typus est torporis, quo piger jacet in mollitie carnis, habens desiderium salutis : sed turbis, etc., *usque ad* ut per aliam viam cum Magis in suam regionem redeat.

A quator portabatur. (Beda.) Quia quatuor virtutibus ad Dominum fiducia mentis erigitur. De quibus dicitur in libro Sapientiæ : *Sobrietatem et sapientiam docet, et scientiam et virtutem* (*Sap.* VIII), quas alii prudentiam, fortitudinem, temperantiam et justitiam nuncupant.

Vers. 4. — *Nudaverunt tectum ubi erat.* Tectum domus in qua Christus docet, sublimitas est Scripturæ, *in qua corrigit adolescentior viam suam in custodiendo sermones tuos* (*Psal.* CXVIII).

(Beda.) Domus Jesu secundum alium evangelistam regulis tecta dicitur, quia vilitate litteræ sensus spiritualis tegitur. Cum grabato ante Jesum deponitur, quia cognoscere Jesum debet etiam in carne hac constitutus.

Vers. 5. — *Cum autem vidisset.* (Id.) Multum valet apud Deum fides propria, ubi tantum valuit aliena ; ut homo interius et exterius sanatus repente exsurgeret, aliorumque meritis sua ei relaxarentur errata.

Fili. Mira humilitas, despectum ab omnibus, dissolutum totis artubus, filium vocat. Aut certe ideo, quia dimittuntur ei peccata.

Vers. 6. — *Dimittuntur tibi peccata.* Ostendit propter peccata fuisse morbo percussum, et ideo non posse sanari nisi prius his dimissis. Sicut paralytico ad piscinam : *Ecce sanus factus es, jam noli peccare, ne deterius tibi contingat* (*Joan.* V). (Beda.) Quinque de causis afficiuntur homines molestiis carnis. Aut propter merita augenda, ut Job et martyres. Aut propter humilitatem, etc., *usque ad* Lazarus, cujus infirmitas non fuit ad mortem, sed pro gloria Dei, aut ad initium æternæ damnationis, ut Herodes.

Vers. 7. — *Quis potest dimittere.* (Id.) Verum dicunt : Solus Deus hoc potest, solus etiam per eos dimittit quibus potestatem dimittendi peccata tribuit ideo vere Deus. Verum testantur, sed personam Christi negando falluntur. Errant igitur, quia ut Deum esse, et peccata dimittere credunt. Christum tamen esse eum non credunt. Sed dementius Ariani, qui et Christum esse et peccata dimittere negare non audent : Deum esse negare non timent.

Vers. 9. — *Quid est.* (Id.) Quasi dicat : Qua potentia cordis occulta intueor, eadem peccata dimitto. Quasi dicat : Ex vobis intelligite quid consequatur paralyticus.

Vers. 10. — *Filius hominis.* (Id.) Solus Deus dimittit peccata, et Filius hominis habet potestatem dimittendi peccata : ergo idem Deus et Filius hominis est. Ita homo Christus per divinitatem dimittit peccata, per humanitatem pro peccatoribus potest mori.

Vers. 11. — *Vade in domum tuam.* (Id.) Qui languerat, grabatum domum reporta, cum anima peccatorum remissione curata, se ad diuturnam sui custodiam cum ipso corpore refert : ne quid iterum unde feriatur admittat.

Vers. 13. — *Et egressus*, etc. (Id.) Post curationem paralytici in Capharnaum ad mare egreditur, quia non solum cives, sed et maris habitatores instruit, et fluctivagos mundi motus fidei firmitate, etc., *usque ad* et ab undis cupiditatum separatos ad solitudinem, quiete conversationis quæ est in spe cœlestium, pertrahit.

Vers. 14. — *Levi.* (Hier.) Levi additus, quia a telonio negotiorum sæcularium sequitur solum verbum quod dicit : quia *qui non renuntiat omnibus quæ possidet, non potest meus esse discipulus* (*Luc.* XIV).

(Beda.) Marcus et Lucas verecundiæ causa et honore evangelistæ nomen vulgatum non ponunt. Ipse (secundum hoc quod scriptum est : *Justus in primis*

accusator est sui (*Prov.* XVIII); Matthæum se et publicanum nominat: ut ostendat nullum conversum debere de salute diffidere cum apostolus et evangelista de publicano sit factus repente.

Secutus est eum. (ID.) Lucas plenius: *Et relictis omnibus secutus est eum* (*Luc.* V). Sequitur, qui ut pauperem Christum non tam corporis gressu quam mentis affectu possit sequi, omnia relinquit, etc., *usque ad* merito ergo qui obediendo humana contempsit negotia, divinorum dispensator factus est talentorum.

VERS. 15. — *Et factum est.* (ID.) Lucas: *Fecit eis convivium magnum Levi in domo sua* (*Luc.* V). Qui enim Christum intus recepit, voluptatum delectatur ubertate, et Dominus libenter ingreditur, et in ejus recumbit affectu. Hoc est spirituale convivium bonorum pauperum, quo dives eget, pauper epulatur.

Publicani. Qui publica vectigalia exigunt, vel sæculi lucra sectantes, qui exemplo publicani conversi jam de salute præsumunt, nec ut Pharisæi calumniantur in vitiis permanentes, sed pœnitentes.

(BEDA.) Ad convivium peccatorum vadit: ut docendi occasionem habeat, et spirituales cibos impertiat. Eundo ad peccatores, Domini humilitas ostenditur: in conversione pœnitentium patet doctrinæ ejus potentia.

(ID.) Per vocationem Matthæi fides gentium: quæ relictis lucris sæculi, epulis charitatis et operum bonorum cum Domino convivantur. Per pharisæorum supercilium, de salute gentium Judæorum invidia designatur, quibus dicitur: *Publicani et meretrices præcedent vos in regno Dei* (*Matth.* XXI).

VERS. 17. — *Non necesse.* (ID.) Si medicum dicit qui miro medicandi genere vulneratus est propter *iniquitates nostras, et livore ejus sanati sumus* (*Isa.* LIII).

VERS. 18. — *Et erant discipuli.* (ID.) Alii evangelistæ dicunt pharisæos et discipulos Joannis hoc quæsivisse. Hic videtur dicere, quod alii quæsierunt quos ejusdem rei cura movisset. Unde colligitur hoc a pluribus fuisse objectum, a pharisæis, a discipulis Joannis, a convivis, vel quibuslibet aliis.

(ID.) Discipuli Joannis et Pharisæorum jejunant, quia qui operibus legis gloriantur, vel (quod pejus est) traditiones sequuntur, etc., *usque ad* manducavit cum peccatoribus, ut gratiam cernens potestatem agnosceres.

VERS. 19. — *Nonquid possunt.* Matthæus ita: *Nunquid possunt filii sponsi lugere quandiu cum illis est sponsus*, etc. (*Matth.* IX.) Sponsus Christus, sponsa Ecclesia, de quo spirituali connubio apostoli creati sunt, qui lugere et jejunare non possunt, quandiu sponsum cum sponsa vident. Quando transierint nuptiæ, ac passionis et resurrectionis tempus advenerit, tunc jejunabunt.

(BEDA.) Quandiu sponsus nobiscum est, in lætitia sumus, nec jejunare possumus, nec lugere; cum vero pro peccato recedit et avolat, tunc jejunium indicendum, tunc luctus multiplicandus.

VERS. 21. — *Nemo assumentum.* (ID.) Discipulos, vestimenta vetera dicit, id est, adhuc carnales, necdum innovatos fidei firmitate, etc., *usque ad* vinum, fervor fidei, spei et charitatis, quo in conspectu Dei intus sensus novitate reformamur.

VERS. 22. — *Sed vinum novum.* Erant autem novi, cum post ascensionem desiderio consolationis ejus sperando et orando innovabantur: tunc Spiritum sanctum acceperunt, quo quasi novo musto novi utres repleti sunt.

VERS. 23. — *Cum sabbatis.* (BEDA.) Nota primo apostolos litteram sabbati destruere contra Ebionitas, qui, cum alios discipulos recipiant, Paulum quasi transgressorem legis repudiant.

Et vellere espicas. Esuriunt ut homines, præ turba manducandi spatium non habentes. Sed exemplum austerioris vitæ præbent, non præparatas epulas, sed simplices quærunt.

(BEDA.) Discipuli per sata transeunt, cum prælati subditos pia sollicitudine circumspiciunt, et qualiter quemque ad fidem trahant, sedule, etc., *usque ad* hoc Dominus sabbati probat, stulti defensores sabbati improbant, qui solam litteræ superficiem diligunt, mentis refectionem nesciunt, requiem animarum non norunt.

VERS. 25. — *Nunquam legistis*, etc. Præ cæteris in medium affert Davidem, qui legis sanctimoniæ adversatus videri potuit. Facit autem hoc eo consilio quo per honorem et reverentiam quam Davidi deferebant, compescat impudentem sycophantiam, quam apostolis maligne intentarunt. Quasi diceret: An non Davidem legis servitute obstrictum meministis? Ego autem, etsi Filius hominis dicar, sabbati Dominus sum.

VERS. 26. — *Sub Abiathar*, etc. Non te turbet quod alii dicunt Achimelech, ambo enim tunc illic aderant. Achimelech pater, et Abiathar filius: qui occiso patre a Saule, comes exsilii David factus est, et eo regnante summus pontifex majoris nominis quam pater: et ideo dignus cujus Dominus mentionem faceret, quasi summi sacerdotis, etiam patre vivente.

Panes propositionis. (BEDA.) Quasi dicat: Si David et Achimelech a nobis non reprehenduntur, sed pro fame excusantur, cur in his causam improbatis quam in cæteris probatis? quamvis sit, etc., *usque ad* et omnes filii Ecclesiæ sacerdotes sunt, juncti in sacerdotium sanctum, offerentes seipsos spirituales hostias Deo.

Et dedit eis. Hoc secutus. *Misericordiam volo, et non sacrificium* (*Ose.* VI): melius judicavit a famis periculo homines liberare quam sacrificium offerre. Hostia Deo placabilis, hominum salus.

VERS. 27. — *Homo propter sabbatum.* (BEDA.) Ita sabbatum custodiri præceptum est, ut si necessitas fuerit, non sit reus, *usque ad* si quis jejunium fregerit ægrotus, reus non tenetur.

VERS. 28. — *Itaque Dominus.* Quasi dicat: Si David rex et sacerdotes (secundum alium evange-

listam) propter templi ministerium sabbatum violantes, crimine carent, quanto magis Filius hominis verus Rex et Sacerdos ! et ideo Dominus sabbati in sabbato vulsarum spicarum crimine non tenetur reus.

CAPUT III.

Vers. 1. — *Manum aridam.* (Beda). Quæ ad fructum vetitum extensa est, a bono opere aruit, per manus Christi in cruce extensas, bonorum operum succis restituta.

(Hier.) Homo iste significat avaros, qui, nolentes dare, volunt accipere, prædari et non largiri : quibus dicitur ut extendant manus suas, id est, qui *furabatur jam non furetur, magis autem laboret operans manibus suis quod bonum est, ut habeat unde tribuat necessitatem patienti (Ephes.* IV).

Vers. 2. — *Et observabant.* (Beda.) Quia discipulos probabiliter excusaverat : ipsum observant, ut si in sabbato curet, transgressionis ; si non curet, crudelitatis aut imbecillitatis arguant.

Licet sabbatis benefacere. (Id.) Arguit, quod legis præcepta prava interpretatione violant, æstimantes in sabbato a bono feriandum, cum lex dicat, etc., *usque ad* similitudinem præposuit de ove, et conclusit quod *licet sabbato benefacere.*

Animam. (Id.) Hominem totum per partem significat. Vel quia propter animam hoc faciebat, vel quod hæc manus sanatio animæ salutem significat.

Perdere. (Id.) Non quod summe pius quemquam possit perdere, sed ejus non salvare est perdere. Sicut dicitur indurasse cor Pharaonis, non quod obduravit, sed obduratum non emollivit.

Vers. 5. — *Extende manum.* (Beda.) Infructuosa debilitas animæ non melius curatur quam eleemosynæ largitione ; unde : *Qui habet duas tunicas, det non habenti : et qui habet escas, similiter faciat (Luc.* III). Et in Ecclesiastico : *Fili, non sit manus tua porrecta ad capiendum et ad dandum collecta (Eccl.* IV). Frustra enim in oratione manus ad Dominum expandit, qui eas ad rogantem viduam non extendit.

Et restituta est manus illi. Magnum studium nequitiæ in crimen reputant, quod ad verbum illius sanata est manus. Neque et sabbato potest convinci laborasse, qui dixit et facta sunt : cum ipsi in sabbatis cibos portent, calices porrigant, et cætera victui necessaria.

Vers. 6. — *Exeuntes autem.* Qui per se non possunt, socios iniquitatis quærunt. *Cum Herodianis.* Ministri Herodis propter inimicitias quas ipse adversus hominem exercebat, Jesum insidiis et odiis persequebantur quem Joannes prædicabat.

Vers. 7. — *Secessit.* Fugit ut homo, quia nondum venerat hora ejus, et passionis ejus extra Jerusalem non erat locus.

(Beda.) De synagoga secedit ad mare, etc. Judæam relinquit, ad gentes venit cum discipulis, scilicet prædicantibus apostolis corda gentium adiit : et sic

A multos ad se venientes suscepit, et desideratam salutem dedit.

Et multa turba. (Id.) Magistri plebis et ministri regis odio persequuntur : vulgus indoctum dilectione sequitur, et plurimi sanari merentur.

Vers. 9. — *Navicula.* Ecclesia de gentibus congregata fluctus sæculi mente transgressa : quæ quanto sinum cordis gratiæ recipiendæ dilatat, tanto fluctus sæculi securius calcat. *Ne comprimerent.* Comprimunt, qui Ecclesiæ pacem turbant. Tangunt, qui fidem vero corde et dilectione suscipiunt, qui tetigere sanati esse perhibentur : fugiens comprimentes naviculam ascendit.

Vers 11. — *Et spiritus immundi,* etc. (Beda.) Uterque et plagas habentes, et immundi spiritus.
B Sed infirmi pia intentione salutis : dæmoniaci, vel potius in eis dæmones : non solum timore coacti ad procidendum, verum etiam ad confitendum majestatem ejus. Præsentia enim ejus perterriti, quem Filium Dei esse jamjamque noverant, celare non poterant. Saniores Arianis, qui etiam hodie negant Filium Dei esse.

Vers. 12. — *Ne manifestarent.* (Id.) Non solum dæmones, qui inviti, vel ab eo sanati, qui sponte confitentur : sed et apostoli toto orbe post passionem prædicaturi, ante passionem tacere jubentur, ne divina majestate prædicata passio differretur, et sic salus mundi.

Vers. 13. — *Et ascendens.* (Id.) Postquam immundos spiritus se prædicare prohibuit, sanctos elegit,
C qui eum prædicarent et nefandos spiritus ejicerent.

Mons iste significat altitudinem justitiæ, qua instruendi, et quam prædicaturi erant, per locum admonet ad cœlestia erigi, sic et legem in monte dedit.

(Hier.) Consuetudo divinæ Scripturæ est allegorice loqui : sed nos sic excelsa sensibus nostris applicemus, ut historiæ veritatem, etc., *usque ad* in montem vocantur excelsi et merito et verbo, ut locus congruat meritis altis.

Vers. 14. — *Ut essent duodecim.* Speciem Jacob dilexit Deus cum videret excelsus gentes, et separaret filios Adam. Statuit terminos populorum juxta numerum filiorum Israel, ut sint super thronos duodecim, judicantes duodecim tribus Israel. Quibus
D data est potestas, quam Filius accepit a Patre secundum carnem, ut opera quæ ipse fecit et ipsi faciant, et majora horum faciant.

(Beda.) Dedit etiam potestatem mortuos suscitandi, sicut Matthæus dicit, ut virtus ostensa fidem, etc., *usque ad* quia *linguæ in signum sunt non fidelibus, sed infidelibus (I Cor.* XIV).

Vers. 16. — *Et imposuit.* (Id.) Non modo primum, sed cum adducto ab Andræa dixit : *Tu vocaberis Cephas, quod interpretatur Petrus (Joan.* I). Sed hic evangelista te attentum reddit dicens, quod, etc., *usque ad* vel audiens tristitiam mortis, scilicet cum ei dicitur : *Alius te cinget et ducet quo tu non vis (I Cor.* IV).

VERS. 17. — *Et Jacobum.* Qui supplantata habet desideria carnis. Et Joannem, qui gratia accepit quod alii per laborem. *Et imposuit eis nomen Boanerges, quod est filii tonitrui.* Quorum sublime meritum in monte meretur audire tonitruum Patris per nubem de Filio tonantis : *Hic est Filius meus dilectus* (*Matth.* XVIII), ut per nubem carnis et ipsi Christi ignem ac fulgura in pluviam spargerent in terris, quoniam Dominus in pluviam fulgura fecit, ut exstinguat misericordia quod judicium exurit; unde : *Misericordiam et judicium cantabo tibi, Domine* (*Psal.* C).

Jacobum. Qui curam carnis Domino vocante supplantavit, et ipsam carnem Herode trucidante contempsit.

Joannem. (BEDA.) In quo est gratia, vel *Domini gratia*, qui ob amoris præcipui gratiam quam virginali gloria promeruit, supra Redemptoris sui pectus in cœna recubuit.

Filii. (ID.) Quorum unus intonans, vocem theologam (quam nemo prius edere noverat) emisit : *In principio erat Verbum*, etc. (*Joan.* I.) Quam tanto pondere gravidam reliquit, ut si aliquanto plus intonare voluisset, nec ipse mundus capere potuisset.

VERS. 18. — *Et Andream.* (HIER.) Qui viriliter vim facit perditionis suæ ut responsum mortis semper in se habeat et animam semper in manibus suis.

Et Philippum. (ID.) Qui *os lampadis* est, qui illuminat ore quod accepit, cui datum est opus oris illuminati. Hoc locutionis genus sæpe Scriptura commemorat, quando nomina propter mysteria sunt posita : quod nunc evangelista, ex Dei persona vehementer affectans interserit.

Et Bartholomæum. (ID.) Qui est filius suspendentis aquas, illius scilicet qui dixit : *Mandabo nubibus meis ne pluant* (*Isa.* V). Nomen vero filii Dei per pacem et dilectionem acquiritur : *Beati* enim *pacifici, quoniam filii Dei vocabuntur* (*Matth.* V). Et : *Diligite inimicos vestros* ut sitis *filii Dei* (*Luc.* VI).

Et Matthæum. Qui est *donatus* : qui non solum remissio peccatorum, sed etiam in apostolorum numero esse datur, *ut leo et bos simul comedant, et lupus cum agno* (*Isa.* XI).

Nota, quod alii evangelistæ Matthæum præponunt, et publicanum non dicunt. Ipse post Thomam se ponit, et publicanum se dicit.

Et Thomam. (ID.) Qui est *abyssus.* Multi enim profunda sciunt, sed non proferunt. *Unde scio hominem in Christo*, etc., usque : *quæ non licet homini loqui* (*II Cor.* XII).

(BEDA.) Thomas abyssus : quia altitudinem virtutis in resurrectione penetravit. Vel geminus, græce quod dicitur *didymus*, id est, dubius propter dubium cor, quia resurrectionem vix credidit.

Et Jacobum Alphæi. Id est, docti vel millesimi, cujus *a latere cadent mille, et decem millia a dextris tuis* (*Psal.* XC).

(BEDA.) Jacobum Alphæi, qui et frater Domini dicitur : quia Maria Alphæi fuit soror, etc., *usque ad* post resurrectionem statim Jerosolymorum ordinatur episcopus, tanquam doctus vel docti filius.

Thaddæum. Custos cordis. Hunc Lucas in Evangelio, et in Actibus apostolorum Judam Jacobi nominat, quia frater Jacobi fratris Domini. Unde dicitur filius Mariæ matris Jacobi et Ioseph et Judæ et Simonis.

(HIER.) *Et Thaddæum*, qui est *corculus*, id est, cordis cultor qui servat cor suum omni custodia. Munditia namque cordis videtur Deus ut per vitrum mundum.

Et Simonem. (BEDA.) Simon Cananæus a Cana vico Galilææ, qui et Simon *Zelotes*, id est, æmulator. Cana, Zelus; Cananæus, Zelotes.

Et Simonem Cananæum. Qui et Zelotes Simon ponens vel habens tristitiam. *Beati* namque *qui lugent, quoniam ipsi consolabuntur* (*Matth.* V). Trinum luctum implet qui consolationem quærit futuram. Deflet propria peccata cum David et Maria. Cum Paulo flet cum flentibus. Et flet multum cum Joanne qui dicebat : *Et ego flebam multum : quia nemo dignus inventus est aperire librum et solvere signacula ejus* (*Apoc.* V). Zelotes autem dicitur quem comedit zelus domus Dei, ut Phinees : *Et cessavit quassatio* (*Num.* XXV).

VERS. 19. — *Et Judam Scariotem.* Qui non delet peccatum suum per pœnitentiam, nec illud deletur per memoriam. Unde : *Et peccatum matris ejus non deleatur. Fiat contra Dominum semper* (*Psal.* CVIII).

Judas *confitens* vel *gloriosus*; Scarioth *memoria mortis.* Confessores multi sunt in Ecclesia superbi et gloriosi quorum primus Simon Magus, et alii hæretici, quorum memoria mortalis in Ecclesia celebratur : ut deleatur.

(HIER.) Judas Scarioth a vico in quo ortus, aut a tribu Issachar. Issachar *merces*, pretium scilicet perditionis : Scarioth, etc., *usque ad* quos unius exemplum ad timorem humiliat, ut angelos luciferi casus, ut *Non glorietur sapiens in sapientia sua* (*Jer.* IX), sed *qui gloriatur, in Domino glorietur* (*I Cor.* I).

Et veniunt, etc. (BEDA.) Qui aliorum curam susceperunt, sollicite custodire debent conscientiæ donum, ut se prius, inde alios regant.

VERS. 20. — (HIER.) Domus in qua conveniunt, primitiva Ecclesia est. Turbæ quæ impediunt panem manducare, peccata et vitia sunt, quia *qui manducat corpus Domini indigne, judicium sibi manducat et bibit, non dijudicans corpus Domini* (*I Cor.* XI). Unde Dominus in furorem vertitur cum dicit : *Nisi manducaveritis carnem Filii hominis et biberitis ejus sanguinem, non habebitis vitam* (*Joan.* VI).

VERS. 21. — *Et cum audissent*, etc. Turba frequentat eum, sui tanquam furiosum despiciunt, in quo salus gentium notatur, et invidia Judæorum reprobatur, de quibus : *In propria venit, et sui eum non receperunt* (*Joan.* VI).

VERS. 22. — *Et Scribæ.* (BEDA.) Si qui tarditate mentis non intelligunt verbum Dei, remanet tamen spes salutis; si forte intelligant, nulla. Qui autem intelligere nolunt et invertunt quod intelligunt, nulla spes est. Unde, *Scribæ*, id est sapientes, etc. *Ab Hierosolymis.* Quod significat eum a civibus suis esse persequendum usque ad mortem. Legimus supra quia secuta est eum turba a Galilæa et Jerosolymis et trans Jordanem et circa Tyrum et Sidonem quæ sunt civitates gentilium : et Scribæ ab Jerosolymis blasphemabant : quia turba populi Judæorum illum cum palmis et laudibus perduxit; gentiles desiderabant; scribæ et seniores populi de nece ejus tractabant. *Beelzebub habet.* Vir muscarum sive habens muscas : quo nomine principem dæmoniorum cognominabant propter sordes immolatitii cruoris.

VERS. 23. — *Quomodo potest Satanas*, etc. (BEDA.) Eligant quod volunt. Si Satanas Satanam non potest ejicere, nihil contra Dominum dicunt. Si autem potest, recedant a regno ejus, quod divisum stare non potest.

VERS. 27. — *Et tunc domum ejus diripiet* (ID.) Domum diripuit, quia omnes mundi partes a diabolo possessas, apostolis et eorum successoribus quasi divisas provincias, ut populos ad fidem converterent, distribuit.

VERS. 29. — *Qui autem blasphemaverit.* (HIER.) Quia non meretur pœnitentiam agere ut recipiatur, qui Christum intelligens principem dæmoniorum esse dicebat, etc., *usque ad : Qui enim fecerit et docuerit, hic magnus vocabitur in regno cœlorum* (*Matth.* v).

(BEDA.) Matthæus dicit (*Matth.* XII) : *Qui blasphemaverit in Spiritum sanctum vel verbum*, etc. Ubi ostendit quædam revelari in futuro. Quod de minimis intelligendum est, ut de sermone otioso, de risu nimio ; quorum etiam hæc vita veniam promeruit.

In æternum. Hoc contra Origenem, qui omnibus peccatoribus veniam promittit post judicium transactis innumeris sæculis.

Reus erit æterni delicti. (BEDA.) Non quia spiritum non esse : vel quia esse, sed non Deum esse : sed minorem Patre et Filio : quia hoc non invidia diabolica, sed humana ignorantia, etc.

VERS. 31. — *Fratres.* (HIER.) Non filii Mariæ semper Virginis, ut mentitur Helvidius : vel Joseph ex alia uxore, sicut alii garriunt, sed cognati.

(BEDA.) Mater et fratres, populus Judæorum ex quibus Christus secundum carnem, foris stant in litterali sensu. Turba in domo, gentes in spirituali mysterio. Foris volunt Judæi videre Christum, quia, spiritualem intelligentiam non quærentes, potius ad carnalia docenda eum exire cogunt vel quærunt.

VERS. 23. — *Quæ est mater.* (ID.) Non refutat obsequi matri qui dicit : *Honora patrem et matrem* (*Exod.* XX) : sed ostendit se plus debere paternis mysteriis, quam maternis affectibus, idem exemplo monstravit, quod verbo ait : *Qui amat patrem aut matrem plusquam me non est me dignus Matth.* x).

Nec fratres injuriose contemnit, sed opus spirituale præficit cognationi, docens meliorem esse copulam cordium quam corporum.

VERS. 34. — *Ecce mater mea*, etc. (HIER.) Ut sciamus nos esse et fratres ejus et matrem si voluntatem Patris ejus fecerimus, ut cohæredes simus, quia non in sexibus, sed in factis dicernit. Soror et frater credendo, mater prædicando, dum per prædicationem amor Christi quasi ipse Christus in corde auditoris generatur.

CAPUT IV.

VERS. 1. — *Et iterum cœpit docere.* (BEDA.) Exiens de domo ubi dæmonium habere dicitur, docet ad mare, ut ostenderet se ob perfidiæ culpam Judæam relicturum et ad gentes transiturum. Unde apte præmittitur, quia prædicante eo in domo, mater et fratres foris steterunt.

(HIER.) Cœpit docere ad mare, ut locus indicet auditores amaros et instabiles. Et ideo, etc., *usque ad* qui amara dulcificat, tristia convertit in gaudium, ægritudinem in salutem.

Navim ascendens, etc. (BEDA.) Ecclesiam, quæ est in mari inter infideles, quam Deus gratia suæ visitationis illustrat et dilectam sibi mansionem consecrat.

Et omnis turba circa mare. (HIER.) Hi sunt qui nuper ad audiendum verbum venerunt, et inde pietate animi, ab amaritudine reproborum tanquam a mari secuti sunt : sed nondum cum Domino in navi sunt, quia nondum cœlestibus mysteriis vel sacramentis quæ desiderant imbuti sunt.

VERS. 2. — *In parabolis multa.* Parabola est rerum natura discrepantium sibi sub aliqua similitudine facta comparatio. More suæ prudentiæ loquitur, ut qui cœlestia sapere non poterant, per similitudinem terrenam auditam percipere potuissent. Græce similitudo dicitur quando quod intelligi volumus, per aliquas comparationes indicamus, ut ferrum, aliquem durum, velocem, ventis comparamus et avibus. Idem fit in tricessimo sexagesimo et centesimo fructu, id est lege, prophetia et Evangelio quod in ore trium testium mysterium regni in monte, ostensum, id est, Moysi, Eliæ et Jesu, consistit.

VERS. 4. — *Aliud cecidit secus viam*, etc. Lucas : *Et conculcatum est, et volucres cæli comederunt* (*Luc* VIII). Via mens, metu carnalium cogitationum trita : unde semen perit nec fructum affert, et a volucribus rapitur, id est a dæmonibus, qui volucres cœli dicuntur, sive quia cœlestis et spiritualis naturæ, vel, quia in aere habitant.

VERS. 15. — *Hi autem*, etc. Differentias ponit eorum qui audiunt verbum. Sunt autem quidam, ut gentiles, qui nec audiunt.

VERS. 19. — *Reliquia concupiscentiæ*, etc. Quod præceptum est. Præcipitur enim : *Concupisces sapientiam : serva mandata* (*Prov.* VII), etc. Et alibi : *Beatus vir qui timet Dominum, in mandatis ejus vo-*

let nimis (*Psal.* III). Hæ concupiscentiæ bonæ : qui A reliqua concupiscit, aberrat.

VERS. 21. — *Lucerna*, etc. (HIER.) Lucerna verbum Dei. Modius aut lectus, auditus inobedientium. Candelabrum, apostoli, quos illuminavit verbum Dei. Absconditum et occultum, quod palam fit cum a Domino tractatur.

(BEDA.) Modius, vita nostra divina præscientia mensurata. Lectus, caro, in quia, etc., *usque ad* quia ei carnis concupiscentias præponit.

Nonne ut super candelabrum ponatur ? (ID.) Ut dominetur prædicatio veritatis, subsit servitus corporis, per quam tamen excelsior appareat doctrina tanquam per candelabrum lucerna.

VERS. 22. — *Non est enim aliquid*, etc. Quasi dicat : Nolite erubescere Evangelium, quia nihil B occultum modo, quod non fiat palam in judicio, *quando illuminabit Deus abscondita tenebrarum, et manifestabit consilia cordium* (*Matth.* X) ; ubi vobis a Deo laus, illis autem pœna æterna.

VERS. 24. — *In qua mensura*, etc. (HIER.) Etenim secundum mensuram fidei unicuique dividitur intelligentia mysteriorum, et adjicietur nobis donum scientiæ, etiam adjicientur virtutes.

VERS. 25. — *Qui enim habet*, etc. Scilicet qui fidem habet, habebit virtutem, et qui habet opus verbi, habebit intelligentiam mysterii. Et econtra, qui non habet fidem, deficit virtute ; et qui non habet opus verbi ejus intelligentia caret ; et qui non intelligit, auditum perdit ac si non audisset.

VERS. 26. — *Sic est regnum Dei.* (HIER.) Scriptura divina per terrenas similitudines monstrat cœlestia sacramenta, sicut per totum Evangeliorum corpus constat. *Regnum Dei* est Ecclesiæ quæ, etc., *usque ad* : *Quoniam adest messis*, id est consummatio sæculi, in qua justi gaudebunt qui in lacrymis seminaverunt.

VERS. 29. — *Mittit falcem.* (VICT. ANT.) Messis quidem tempus consummationis, falx Dei verbum omni gladio ancipiti penetrabilius. Cæterum falx hoc loco non denotat, etc., *usque ad* omnes enim ferunt frumentum, et si non æque multum omnes.

VERS. 31. — *Sicut granum.* (HIER.) Hoc semen iterum comparat grano sinapis, quod minimum in timore est, magnum in charitate, quæ major est omnibus oleribus, quia Deus charitas est, et omnis caro fenum, et qui infirmus est, olera manducet. Et facit ramos misericordiæ et compassionis. Cujus sub umbra pauperes Christi qui sunt cœli animalia delectantur habitare.

Seminatum fuerit. A Christo sive ab homine in terra, vel in agro, id est in corde suo. Hic homo est sensus noster et animus, qui fovens granum prædicationis humore fidei facit pullulare in agro pectoris sui. *Minus est*, etc. Quasi contemptibilia prædicans, et primo non creditur, quia prædicat Deum hominem mortuum, crucifixum, hoc eloquentiæ et sapientiæ philosophorum comparatum minus invenitur.

VERS. 32. — *Ascendit*, etc. Quæ altitudine, amplitudine, annositate transcendit herbarum naturam : Alta est, quia ad cœlestia sustollit ; ampla, quia totum mundum occupavit ; annosa, quia non poterit finiri. *Oleribus.* (BEDA.) Philosophicis disciplinis, quæ tanto apertius excrescunt, viliores fiunt : quia sicut olera herbarum cito decident.

VERS. 34. — *Sine parabola.* (ID.) Non quod nullum sermonem turbis apertum faceret, sed quia nullus sermo ejus invenitur in quo aliquid parabolæ non inveniatur.

Seorsum autem discipuli (HIER.) Illi enim digni erant audire mysteria in intimo penetrali sapientiæ, qui, remotis cogitationum tumultibus, in solitudine virtutum permanebant. Sapientia enim est in tempore otii discenda.

VERS. 36. — *In navi.* (BEDA.) Allegorice : Mare sæculi æstus. Navicula, crux qua mundi fluctus ascendimus et ad litus patriæ cœlestis pervenimus. Aliæ naves, etc., *usque ad* erant enim forsitan illæ naves nuper factæ et in portum tantum deductæ, vel post maris pericula ad portum reductæ.

VERS. 38. — *In puppi.* (HIER.) Puppis mortuis pellibus vivos continet et fluctus arcet, et ligno solidatur, etc., *usque ad Tranquillitas magna* ; pax Ecclesiæ post pressuras, sive theorica post activam vitam.

Dormiens. (BEDA.) Discipulis navigantibus Christus obdormit, quia fidelibus regni futuri quietem meditantibus et Spiritus sancti secundo flatu vel remigio proprii conatus mundi fluctus post terga C jactantibus, subito Christi passio, advenit quo ascendente, etc., *usque ad* sed ad gubernatorem recurramus, illum sedulo excitemus, qui non servit, sed imperat ventis, qui omnia sedabit, qui portum salutis indulgebit.

VERS. 39. — *Tace obmutesce.* Nota quod omnis creatura sentit imperium Creatoris. Non quod omnia animata, ut mentiuntur hæretici, sed majestate conditoris quæ nobis insensibilia, illi sunt sensibilia.

VERS. 40. — *Quid timidi estis ?* (BEDA.) Quasi dicat : Quid me præsente timetis ? Cui simile est quod post resurrectionem *exprobravit incredulitatem illorum, et duritiam cordis, quia hi qui viderunt eum resurgere, non crediderunt.* (*Marc.* XVI). Et item : *O stulti et tardi corde ad credendum in* D *omnibus quæ locuti sunt prophetæ! Nonne oportuit pati Christum et sic intrare in gloriam suam* (*Luc.* XXIV) ?

Et timuerunt. Matthæus : *Porro homines mirati sunt, dicentes : Qualis est*, etc. (*Matth.* VIII). Non ergo discipuli, sed alii qui in navi erant mirabantur, de eo dubitantes, cui mare et ventus obedirent. Vel etiam ipsi discipuli recte homines dicti, quia necdum noverant potentiam Salvatoris.

CAPUT V.

VERS. 1. — *Et venerunt*, etc. (BEDA.) Gerasa urbs insignis Arabiæ, trans Jordanem, juncta monti Galaad in tribu Manasse, non longe a stagno Tiberia-

dis, in quo porci præcipitati sunt, significat, etc., *usque ad* et qui erat longe, factus est, prope in sanguine Christi.

VERS. 2. — *Homo in spiritu.* (ISID.) Homo iste desperatissimus est populus gentium quem enumerat Apostolus. Elatus, superbus, immundus, sanguinarius, idololatra, ignominiosus, etc., *usque ad* flagellato enim stulto sapiens sapientior fit vel prudentior.

VERS. 3. — *Et neque catenis*, etc. (BEDA.) Catenis et compedibus graves, et duæ leges gentium signantur, quibus peccata in re eorum publica cohibebantur. Ruptis catenis (ut Lucas scribit) subito agebatur a Domino in deserto, quia etiam transgressis illis legibus ad ea scelera cupiditate raptabantur quæ jam vulgarem excederent consuetudinem.

VERS. 4. — *Torqueas.* (ID.) Magnum tormentum ei a læsione hominis cessare, et tanto dimittit gravius quanto possidet diutius.

VERS. 9. — *Quod tibi nomen est?* (BEDA.) Non quasi nescius interrogat, sed ut confessa publica peste quam toleraverat, virtus curantis gratior appareat. Sed etiam sacerdotes nostris temporis qui per exorcismum dæmones ejiciunt solent dicere : non aliter patientes posse curari, nisi quantum sapere possunt, omne quod a dæmonibus visu, auditu, vel quolibet sensu corporis aut animi vigilantes dormientesve pertulerunt, patenter confiteantur.

Legio mihi nomen est. (ID.) Significat populum gentilem innumeris idololatriæ cultibus mancipatum : cui contra, est, etc., *usque ad* reprobos autem plures sectæ quam linguæ dissociando confundunt.

VERS. 12. — *Mitte nos.* (ID.) Lucas : *Et rogabant eum ne imperaret illis, ut in abyssum irent* (*Luc.* VIII). Sciebant ergo aliquando futurum ut per adventum ejus mitterentur in abyssum, non futura, etc., *usque ad* nam nisi quis porci more vixerit, in eum diabolus potestatem non accipit, nisi forte ad probandum non autem ad perdendum.

VERS. 13. — *Grex præcipitatus est.* (BEDA.) Quia jam clarificata Ecclesia, et liberato populo gentium, dæmonum dominatione, in abditis agunt sacrilegos ritus, etc., *usque ad* quoniam ob unius hominis salutem duo millia porcorum suffocantur.

VERS. 14. — *Qui autem.* Quia quidam primates impiorum, quamvis Christianam legem fugiant, potentiam tamen ejus stupendo et mirando per gentes prædicant.

VERS. 15. — *Et vident illum.* (BEDA.) Lucas : *Sedentem ad pedes ejus :* quod signat eos qui a peccatis correcti sunt, fixa mentis intentione vestigia Salvatoris quæ sequantur, intueri.

Vestitum. Virtutum studio, quod vesana mente perdiderat. Unde filius prodigus ad Patrem rediens, mox stola prima cum annulo induitur : quia quisquis vero corde pœnituerit potest donante Christi gratia pristina justitiæ opera, de quibus ceciderat, cum annulo inviolatæ fidei recuperare.

Et timuerunt. Multi enim antiqua suavitate delectati honorare se, sed pati nolle Christianam legem dicunt, quia eam implere non possunt, admirantes tamen fidelem populum a pristina conversatione sanatum.

VERS. 17. — *Et rogare cœperunt eum.* (RAB.) Ut Petrus : *Exi a me, Domine, quia homo peccator sum*, etc. (*Luc.* V.) Ne tangant arcam Dei, ut Oza.

VERS. 19. — *Vade in domum tuam.* (BEDA.) Sic quisque post resurrectionem peccatorum in conscientiam bonam redeat et propter aliorum salutem Evangelio serviat : ut post cum Christo quiescat, ne dum præpropere vult jam esse cum Christo, negligat prædicationis mysterium fraternæ redemptioni accommodatum.

(HIER.) Homo sanatus mittitur in domum suam, id est, in spiritualem legis observantiam : et prædicat, etc., *usque ad* quia moralia ad litteram observanda sunt.

(BEDA.) Matthæus duos, Marcus et Lucas unum a dæmone curatum dicunt, quia unus eorum clarioris nominis, est famosioris : et ideo curatio ejus est famosior. Allegorice : Duo, gentes significant de duobus filiis Noe. Cum enim Noe tres filios genuerit, unus assumptus est in possessionem Dei, duo idolis dediti.

VERS. 22. — *Et venit quidam*, etc. (HIER.) Post hæc Jairus archisynagogus venit, quia cum intraverit plenitudo gentium, tunc omnis Israël, etc., *usque ad* Abraham et Moyses et Samuel rogant pro plebe mortua, et sequitur Jesus preces eorum.

(BEDA.) Jairus *illuminans* vel *illuminatus* : quia verbis vitæ populum illuminavit : et ut hoc posset, a Spiritu sancto illuminatus est.

VERS. 23. — *Quoniam filia mea.* (BEDA.) Lucas : *Quia filia unica erat illi fere annorum duodecim, et hæc moriebatur* (*Luc.* VIII). Filia Archisynagogi est Synagoga sola legali iustitutione, etc., *usque ad* subito errorum languore consternata, spirituales vias desperabiliter omisit.

VERS. 24. — *Et comprimebant.* Dum ad puellam sanandam vadit, a turba comprimitur : quia Judæis salutis monita præbens, quibus ægram eorum conscientiam erigeret, noxia carnalium populorum consuetudine gravatus est.

VERS. 25. — *Et mulier*, etc. Pergente Domino ad filiam archisynagogi, morbosa mulier annis duodecim præripit sanitatem, et post filia sanata est et suscitata est : quia sic dipensata est salus humani generis, ut primo aliqui ex Israel, deinde plenitudo gentium, et sic omnis Israel salvus fiet.

(BEDA.) Notandum quod puella duodenis et mulier duodecim annis sanguine fluxit, etc., *usque ad* hæc dum Christus Judæam sanare discerneret, jam paratam aliisque promissam salutem spe certa prævenit.

VERS. 26. — *Multa perpessa*, etc. (ID.) Falsis theologis, philosophis, legum sæcularium doctoribus, qui se utilia vivendi præcepta dare promittebant. Dæmones quoque, etc., *usque ad* cœperunt languoris sui et sperare et inquirere remedium.

VERS. 27. — *Venit in turba.* (ID.) *Si quis mihi ministrat, me sequatur* (*Joan.* XII). Et alibi : *Post Dominum Deum ambulabis* (*Ose.* XI). Vel quia Deum præsentem in carne non videt, sed post ad fidei agnitionis gratiam, etc., *usque ad* sacramentis Evangelicis, quasi suis vestimentis, fontes obsceni sanguinis emundat.

VERS. 31. — *Tetigit.* (BEDA.) Sola fidelis mulier Dominum tangit, quem passim comitans turba comprimit. Quia qui diversis inordinate glomerantium hæresibus, vel perversis moribus gravatur, solo fideli Ecclesiæ corde tangitur ; unde : *Noli me tangere : nondum enim ascendi ad Patrem meum* (*Joan.* XX). Quia veraciter tangere est eum æqualem Patri credere.

(HIER.) Septima virtute suscitatur mortua, sed inter viam tangit fimbriam retro mulier sanguinaria, quæ cum salute substantiam, etc., *usque ad* cymbalum confessionem ; malum punicum, martyrii voluntatem significat et virtutum candorem.

VERS. 33. — *Mulier autem.* (BEDA.) Ecce quo tendebat interrogatio, ut mulier scilicet confiteatur veritatem diuturnæ infirmitatis, et subitæ credulitatis et sanationis : et ita ipsa confirmaretur in fide et aliis præberet exemplum.

VERS. 35. — *Adhuc*, etc. (BEDA.) Muliere sanata statim nuntiatur puella mortua : quia Ecclesia gentium a labe vitiorum curata, et ob fidei meritum, etc., *usque ad* sed quod hominibus est impossibile, Deo est possibile.

VERS. 36. — *Archisynagogo.* Archisynagogus cœtus est doctorum legis de quibus : *Super cathedram Moysis sederunt scribæ et Pharisæi* (*Matth.* XXVIII). Qui si credere voluerint, etiam subjecta eis Synagoga salva erit.

VERS. 37. — *Et non admisit*, etc. (BEDA.) Blasphemis et irrisoribus non sunt revelanda mysteria, sed fidelibus qui honorent. Unde alibi : *Justificata est sapientia ab omnibus filiis suis* (*Matth.* XI).

VERS. 38. — *Flentes et ejulantes.* (ID.) *Lætentur omnes qui sperant in Domino, et in æternum exsultabunt, et habitatis in eis* (*Psal.* V). Hanc lætitiam merito infidelitatis Synagoga amisit : et ideo inter flentes et ululantes mortua jacet. Sed Jesus eam funditus interire non patitur.

VERS. 39. — *Non est mortua.* Mihi, in cujus dispositione et anima recepta vivit, et caro suscitanda quiescit. Hinc mos est Christianis, ut mortui qui resurrecturi non dubitantur, dormientes vocentur ; unde : *Nolumus vos ignorare, fratres, de dormientibus* (*I Thess.* IV).

(BEDA.) Cum anima quæ peccaverit moriatur, ea tamen quam Dominus ad vitam æternam prævidet, nobis quidem mortua fuisse, sed ei obdormisse non incongrue dici potest.

VERS. 40. — *Ejectis omnibus.* (ID). Turba ejicitur ut puella suscitetur : quia nisi sæcularium curarum multitudo a corde ejiciatur, anima quæ intus jacet mortua non suscitatur. Dum enim se per universas cogitationes spargit, ad considerationem sui sese nullatenus colligit.

VERS. 41. — *Talitha cumi.* In Syro sermone quem evangelista ponit, non plus est quam : Puella, surge. Sed forte ad vim Dominicæ jussionis exprimendam hoc addidit : *Tibi dico, surge*, et magis sensum loquentis quam verba intimare curavit. Sic sæpe apostoli et evangelistæ cum aliquod testimonium assumunt, magis sensum quam verba ponunt.

(HIER.) Ad puellam dicitur *Talitha cumi*, id est, Puella, surge. Archisynagogo, etc., *usque ad* unde dicitur : *Credidit Abraham Deo, et reputatum est ei ad justitiam* (*Jac.* II).

(BEDA.) Quod Christus tres mortuos suscitavit, tria genera animarum significat. Puellam suscitat, etc., *usque ad* quartum mortuum annuntiante discipulo audivit : sed quia vivi qui pro eo precarentur defuerunt : *Dimitte*, inquit, *mortuos sepelire mortuos suos* (*Matth.* VIII).

CAPUT VI.

VERS. 2. — *Unde huic*, etc. Mira cæcitas. In factis et dictis Christum cognoscere possunt, ob solam generis notitiam contemnunt.

VERS. 3. — *Faber.* (BEDA.) Qui operatur igni et spiritu ; unde : *Ipse baptizabit vos in igne et spiritu* (*Joan.* I). Faber est qui fabricatus est auroram et solem.

VERS. 4. — *Non est propheta.* Prope naturale est cives civibus invidere quia non opera, sed infantiam quam viderunt recordantur.

(ISID.) Comitatur sæpe vilitas originem. Ut, *Quis est filius Isai* (*III Reg.* XII). Sed : *Humilia Dominus respicit, et alta a longe cognoscit* (*Psal.* CXXXVII).

VERS. 5. — *Et non poterat*, etc. Ne cives incredulos pejus condamnaret facient multas virtutes. Vel quia in patria sua despicitur, paucas ibi virtutes fecit et signa, ne penitus excusabiles sint. Majora quotidie in gentibus signa facit, non tam in corporum sanatione quam animarum.

VERS. 6. — *Et mirabatur.* (BEDA.) Non quasi de improviso, sed quasi mirandum ostendit, quia nec prophetis credunt, nec ipsi quem præsentem cernunt.

VERS. 7. — *Et vocavit.* (HIER.) Mittuntur duodecim apostoli, et datur eis potestas præcepta docendi ut comitetur verbum simul et factum : et compromissis invisibilibus virtutes misceantur, et sic cum ungunt ægros oleo, infirmitatem. fidei virtute corroborant.

Et dabat illis, etc. Benignus Dominus et magister non invidet discipulis et servis potestatem suam. Sed ipse potestate sua agit, illi sua infirmitate, si quid agunt, et Domini virtutem confitentur dicentes : *In Jesu nomine surge et ambula* (*Act.* III).

VERS. 8. — *Ne quid tollerent*, etc. Tanta sit in Domino fiducia, ut nihil deesse certissime sciant, ne dum sibi provident temporalia minus aliis provideant æterna.

(BEDA.) Mattheus et Lucas memorant Dominum A discipulis dixisse, ut nec virgam ferrent : Marcus ne quid tollerent nisi virgam. Sed illi realiter virgam accipiunt. Marcus per virgam potestatem accipiendi necessaria a subditis intelligit.

VERS. 9. — *Calceatos sandaliis.* (ID.) Ut pes neque tectus sit neque nudus ad terram, id est nec Evangelium occultetur, nec terrenis commodis innitatur.

Ne induerentur duabus tunicis. (ID.) Quod est ut simpliciter ambulent, non dupliciter.

VERS. 11. — *Excutite pulverem de pedibus.* (ID) Pulvis excutitur de pedibus in testimonium laboris sui, quod ingressi sunt civitatem, quod prædicatio usque ad illos pervenerit. Vel quod nihil ab eis acceperint ad victum necessarium qui Evangelium B spreverunt.

VERS. 13. — *Et ungebant oleo.* — (ID.) Jacobus dicit : *Infirmatur quis in vobis ? inducat presbyteros Ecclesiæ et orent super eum ungentes eum oleo. (Jac. V),* etc. Unde patet ab apostolis hunc morem esse traditum ut energumeni et alii ægroti ungantur oleo a pontifice consecrato.

VERS. 14. — *Et audivit rex.* (ID.) Lucas (*Luc.* IX) : *Audivit Herodes tetrarcha omnia quæ fiebant,* etc. Unde intelligendum, aut confirmatum eum ex aliorum verbis credendo dixisse, aut adhuc hæsitando, etc., *usque ad* non resurrexisse, sed sublevatum esse furtim credere maluerunt.

VERS. 17. — *Philippi fratris sui.* (BEDA.) Vetus historia narrat Philippum majoris Herodis fuisse C filium et fratrem Herodis sub quo passus est Dominus, et duxisse Herodiadem, filiam Arethæ, et postea Aretham ortis simultatibus filiam suam tulisse, et Herodi inimico Philippi in dolorem ipsius nuptiis copulasse. Egesippus vel Josephus tamen longe aliter.

VERS. 18. — *Non licet tibi habere,* etc. (ID.) Qui venerat in spiritu et virtute Eliæ, Herodem arguit et Herodiadem, sicut, etc., *usque ad* homo enim ad laborem nascitur, et sancti per mortem transeunt ad requiem.

VERS. 23. — *Et juravit.* (BEDA.) Non excusatur a perjurio per juramentum. Ideo enim forte juravit, ut occasionem inveniret occidendi. Et si illa patris aut matris interitum postulasset, non utique concessisset D Herodes.

VERS. 26. — *Et contristatus,* etc. (ID.) Consueto more Scripturæ contristatus, non re, sed multorum opinione. Sicut et ipse Joseph, etc., *usque ad* ut sub occasione pietatis impius fieret.

VERS. 27. — *Caput ejus in disco.* (ID.) Caput legis quod est Christus, a corpore abscinditur, etc., *usque ad* Christus autem, qui est lux mundi, cum incipiunt crescere dies.

VERS. 29. — *Et tulerunt.* (ID.) Josephus narrat Joannem vinctum, in castellum Macheronta adductum ibique truncatum. Ecclesiastica narrat historia, in Sebaste urbe Palæstinæ, quæ dicta est quondam Samaria. Tempore vero Juliani, etc., *usque ad* expugato a sordibus templo Serapis ossa eadem ibi posuit, et basilicam in honore sancti Joannis consecravit.

VERS. 30. — *Et convenientes.* (HIER.) Ad locum unde exeunt flumina redeunt. Deo gratias semper referunt super his quæ acceperunt.

Omnia. Non solum quæ ipsi egerant et docuerant apostoli Domino renuntiant, sed etiam quæ Joannes eis docentibus passus sit. Vel sui vel ejusdem Joannis discipuli, sicut Matthæus scribit.

VERS. 31. — *Venite seorsum.* (BEDA.) Non solum requisitionis causa, sed mystice significat quod, relicta Judæa, quæ, etc., *usque ad* venit seorsum, ducit quos eligit, ut inter male viventes mala non attendant, ut Loth in Sodomis, et Job in terra Hus, et Abdias in domo Achab.

Requiescite. Ut aves in ramis sinapis. Pusilla hic requies sanctis, longus labor : sed post dicitur illis ut requiescant a laboribus suis.

Erant enim, etc. (HIER.) In arca Noe animalia quæ intus erant, foras mittebantur et quæ foris erant, intus erumpebant. Sic in Ecclesia Judas, etc., *usque ad* tunc cessabit ventus et procella, Jesu sedente et regnante in navi, quæ est universalis Ecclesia.

VERS. 32. — *Abierunt in deserto* (BEDA.) Petendo solitudinem fidem turbarum an se sequatur explorat, et exploratam digna mercede remunerat. Turbæ autem non jumentis, non vehiculis, sed proprio labore pedum, iter deserti arripiunt, et salutis desiderium ostendunt. Rursus ipse excipiendo fatigatos, docendo inscios, sanando ægrotos, recreando jejunos quantum devotione credentium delectetur insinuat.

VERS. 33. — *Et pedestres.* Nota quia non in aliam maris ripam sine Jordanis navigio pervenerunt. Sed transito aliquo freto vel stagno, proximos ejusdem regionis locos adierunt, quo etiam pedestres indigenæ pervenire potuerunt.

VERS. 34. — *Et misertus est.* (BEDA.) Quomodo misertus sit, Matthæus plenius exponit hoc modo : *Et misertus est eis, et curavit languores eorum.* Hoc est enim pauperum et non habentium pastorem veraciter misereri, et viam veritatis aperire, et languidos curare et jejunos reficiendo ad laudem supernæ largitatis animare ; quæ sequentia eum fecisse declarant.

VERS. 35. — *Et cum jam hora.* Die declinata Salvator turbas reficit, quia vel fine sæculi propinquante, vel cum sol justitiæ pro nobis occubuit, a diutina spiritalis inediæ sumus liberati fame.

(BEDA.) Christum deserta gentium petentem multæ fidelium catervæ relictis mœnibus priscæ conversationis, neglectoque variorum dogmatum præsidio, sequuntur, et cum primum notus in Judæa Deus, tunc exaltatus est super cælos et super omnem terram gloria ejus.

VERS. 37. — *Date illis.* Provocat apostolos ad fra-

ctionem panis, ut illis se non habere testantibus, A magnitudine signi notesceret. Et insinuans, quia quotidie per eos jejuna corda sunt pascenda, cum eorum exemplis vel verbis ad amanda cœlestia suscitamur. Notandum, quod hoc panum miraculum Joannes scripturus, præmisit, quod proximum esset Pascha. Matthæus et Marcus hoc, interfecto Joanne, continuo esse factum dicunt : unde colligitur Joannem imminente Pascha fuisse decollatum, et alio sequente Pascha crucifixum Dominum.

VERS. 38. — *Quinque.* (BEDA.) Quinque panes, quinque Mosaicæ legis libri, quibus divinæ æternitatis cognitio, mundi creatio, cursus labentis sæculi, et vera Deo serviendi religio, etc., *usque ad* ad ultimum vero magno munere dat electis ut edant et bibant super mensam suam in regno suo. B

VERS. 39. — *Secundum contubernia.* (ID.) Diversi discubitus, distincti ordines ecclesiarum qui unam catholicam faciunt.

VERS. 40. — *Per centenos et quinquagenos.* Per quinquaginta jubilæi requies. Quinquagenarius autem bis ductus centum facit ; et ideo utriusque quietis perfectionem significat, scilicet, corporis et mentis. Qui enim quiescit ab actibus pravis, requiem habet corporis. Qui autem a cogitationibus etiam perversis, requiem habet mentis.

Bene autem super viride fenum discumbentes, Dei pascuntur alimentis, qui per studium abstinentiæ, calcatis illecebris carnis, audiendis implendisque verbis Dei operam impendunt.

Ideo alii quinquageni, alii centeni quia requiescitur prius a malo opere, ut post sit etiam requies in mente. C

VERS. 41. — *Et acceptis.* Non nova cibaria creat quia incarnatus, non alia quam quæ scripta erant prædicat : sed legem et prophetas mysteriis gravida esse demonstrat.

Fregit. Et ante turbas ponenda distribuit discipulis suis, quia sacramenta sanctis doctoribus, qui hæc toto orbe prædicent, patefecit.

VERS. 43. — *Et sustulerunt*, etc. (BEDA.) Secretiora mysteria quæ rudes capere nequeunt perfectiores diligenter inquirunt. Nam per cophinos, duodecim apostoli : et per apostolos sequentes doctores figurantur, foris despecti, intus salutaris cibi reliquiis ad alenda humilium corda cumulati. In cophinis enim servilia geruntur opera : sed ille eos panis fragmentorum implevit, qui infirma mundi, ut frangat vel confundat, elegit. D

VERS. 44. — *Quinque millia* (ID.) Propter quinque sensus corporis. Hi dominum secuti significant eos qui in sæculari adhuc habitu positi, exterioribus quæ possident bene uti norunt. Qui recte quinque panibus aluntur : quia necesse est ut tales legalibus adhuc præceptis instruantur. Qui autem mundo omnino renuntiant, et quatuor sunt millia et septem panibus refecti, hoc est evangelica perfectione sublimes, et spirituali gratia intus eruditi.

VERS. 45. — *Et statim coegit.* Exemplum dat nobis ut in omnibus bonis quæ agimus humani favoris retributionem vitemus : ne nos operatio virtutum ad concupiscentiam flectat temporalium. Quod ipse Dominus nobis insinuans, cum hi qui virtutes ejus admirabantur, regem eum facere vellent, fugit in montem orare. Crucifixoribus promptus occurrit, ut scilicet parati simus ad adversa toleranda, cauti ad blandimenta si arriserint, et ne nos, si affluant, emolliendo decipiant, crebris a Domino precibus imploremus.

Ad Bethsaidam. (BEDA.) Bethsaida civitas est in Galilæa Andreæ et Petri et Philippi prope stagnum Genesareth. Sed Marcus dicit, etc., *usque ad* quæ ambæ sunt civitates in Galilæa juxta stagnum Genesareth : quod etiam Tiberiadis a Tiberiade civitate sic vocatur.

VERS. 46. — *Abiit in montem.* (ID.) Bene orat qui Deum orando quærit, a terrenis ad superiora progrediens, verticem curiæ sublimioris ascendit. Qui de divitiis, etc., *usque ad* omnia quæ vult potest quin advocatus et judex noster est ; alterum pietatis officium, alterum potestatis insigne.

VERS. 47. — *Et ipse solus*, etc. Qui aliquando omnino in periculis Ecclesiam deseruisse videtur ; unde : *Ut quid, Domine, recessisti longe* (*Psal.* X) ? etc. Sed quia differt auxilium, non aufert subsidium.

VERS. 48. — *Et circa quartam.* (BEDA.) Stationes et vigiliæ militares, horarum spatio dividuntur : patet ergo eos, etc., *usque ad* Lucifer namque tres horas noctis, id est, totam vigiliam matutinam illuminare dicitur.

Et volebat præterire eos. (ID.) Ut ad horam, scilicet, conturbati : sed continuo liberati, plus liberationis suæ miraculum stuperent, et ereptori suo, etc., *usque ad* Cum ambulaveris in igne, non combureris, et flamma non ardebit in te.

VERS. 49. — *Putaverunt.* (BEDA.) Adhuc hæretici putant phantasma esse, nec veram carnem de virgine assumpsisse. Theodorus enim, etc., *usque ad* et qualiter non infusis pedibus corporale pondus habentibus et materiale onus, deambulabat in humidam et instabilem substantiam.

VERS. 50. — *Nolite timere.* Prima subventio est pellere timorem ; secunda, tempestatem præsentiæ suæ virtute compescere. Nec mirum si Domino ascendente in navim cessat ventus : quia in quocunque corde per gratiam sui amoris adest, mox universa vitiorum et adversantis mundi et malignorum spirituum bella quiescunt.

VERS. 52. — *Non enim intellexerunt* (BEDA.) Miraculo panum, quod esset rerum conditor ostendit. Ambulando super undas, quod totum corpus habebat liberum ab omni gravedine peccati. Placando ventos et undas, quod elementis dominaretur ostendit. Sed carnales adhuc discipuli magnitudine quidem virtutum stupebant, sed divinæ majestatis veritatem non cognoscebant.

VERS. 54. — *Cognoverunt.* Rumore, non facie vel

magnitudine signorum : etiam vultu plurimis notus erat.

VERS. 56.— *Fimbriam vestimenti*.(BEDA.)Minimum mandatum quod qui transgressus fuerit, minimus vocabitur in regno cœlorum : vel assumptionem carnis per quam venimus ad Verbum Dei.

CAPUT VII.

VERS. 1. — *Et conveniunt*. (ID.) Patet quam vera sit confessio Domini ad Patrem qua dicitur : *Quia abscondisti hæc a sapientibus et prudentibus, et revelasti ea parvulis* (*Matth.* XI). Indocti veniunt, infirmos adducunt, ut vel fimbriam ejus contingant, et ideo cupita salute patiuntur. Pharisæi vero et Scribæ, qui doctores populi esse debebant, non ad verbum audiendum, non quasi ad medicum, sed ad quæstionum pugnas concurrunt.

VERS. 2. — *Communibus manibus*. (HIERON.) Immundis, vel communibus manibus communionem gentium significat. Munditia Pharisæorum sterilis est, communio apostolorum non tota extendit palmites suos usque ad mare. *Non lotis*. De non lotis corporis manibus vituperant, cum in eorum operibus nihil immunditiæ inveniatur. Ipsi aqua exterius loti, conscientiæ livore intus sunt polluti.

VERS. 3. — *Pharisæi*. (BEDA.) Superstitiosa hominum traditio crebrius lavari, ob manducandum et hujusmodi. Sed necessaria doctrina veritatis eos jubet, qui panem vitæ qui de cœlo descendit manducare desiderant, crebro eleemosynarum, aliorumque justitiæ fructuum lamento sua opera purgare.

VERS. 4. — *Baptismata*. Frustra vasorum baptismata servant, qui cordium suorum et corporum sordes negligunt. Non enim hoc de materialibus manibus dictum est, sed pro mentium emundatione, et operum castigatione, et animarum sanctimonia et salute.

VERS. 5. — *Quare discipuli tui*, etc. Mira stultitia! Filium Dei arguunt, quia non servat præcepta hominum. Manus autem, id est, opera non corporis sed animæ lavandæ sunt, ut fiat in illis Verbum Dei.

VERS. 6. — *Bene prophetavit*. (HIERON.) Latratum Pharisæorum reprimit furca rationis, id est, Moysi et Isaiæ increpatione, ut et nos hæreticos verbis Scripturæ vincere possimus.

VERS. 9. — *Bene irritum*. Falsam calumniam vera ratione confutat, quasi, Vos propter traditionem hominum præcepta Dei contemnitis et negligitis, quare ergo meos discipulos arguitis, qui jussa seniorum parvipendunt, ut custodiant mandata Dei?

VERS. 11. — *Vos autem dicitis*. (BEDA.) Consulens Dominus imbecillitati, vel ætatum vel penuriæ parentum, præcepit, etc., *usque ad* qui verus Pater est, oblatio Domini præponatur. *Tibi profuerit*. (ISID.) In tuos usus consumitur, quod sacrilegium est. Vel interrogative. Quasi dicat : Proderit tibi? Non debet : Hoc metuentes patres afficiebantur inedia.

VERS. 15. — *Nihil est extra*, etc. (BEDA.) Nec A idolothytum in quantum cibus est, in quantum Dei creatura est, sed dæmoniorum invocatio hoc facit immundum. Unde : *Non potestis bibere calicem Domini et calicem dæmoniorum* (*I Cor.* X).

Judæi se partem Dei jactant, communes cibos vocant, quibus omnes homines utuntur, ut ostrea, lepores, et hujusmodi animalia, quæ ungulam non findunt, nec ruminant, nec squamosa in piscibus sunt.

VERS. 18. — *Et vos imprudentes*. Corripiuntur, quia quæ per se patent, mystica putant. Ex quo advertimus vitiosum esse auditorem, qui obscura manifeste, aut manifeste dicta obscure vult intelligere.

VERS. 19. — *Et in secessum*. (BEDA.) Hinc calumniantur quidam hæretici, quod Dominus physicæ
B ignarus putet omnes cibos, etc., *usque ad* per occultos meatus (quos Græci poros vocant) ad inferiora dilabitur et in secessum vadit.

(AUG.) Quædam sic accedunt ut etiam mutent et mutentur, sicut et ipse cibus amittens speciem suam, in corpus nostrum vertitur, et nos refecti in robur mutamur.

VERS. 21. — *De corde hominum*. (BEDA.) Animæ locus principalis non juxta Platonem in cerebro, sed juxta Christum in corde est. Arguuntur etiam, etc., *usque ad* ut si pulchram mulierem nos crebro viderit inspicere, intelligit nos amare.

VERS. 24. — *Et inde surgens*. Relictis Scribis et Pharisæis calumniatoribus, in partes Tyri et Sidonis secessit, ut Tyrios Sidoniosque curaret. *Neminem*.
C (BEDA.) Quamvis latere non potuerit, non tamen factum est quod voluit. Sed exemplum, etc., *usque ad* ut filiam Syrophœnissæ a dæmonio liberaret et per fidem gentilis feminæ Scribarum et Pharisæorum perfidiam argueret.

VERS. 25. — *Mulier enim*. Marcus dicit Dominum fuisse in domo, cum venit ad eum mulier, Matthæus dicit quod *clamat post nos* (*Matth.* XV). Per quod innuit quod post ambulantem preces emiserit. Venit ergo ad eum mulier in domum, sed quia Matthæus ait : *Non respondit ei verbum*, dedit intelligere quod ambo tacuerunt, et cum silentio ingressi sunt. Et ita cætera contexuntur, quæ in nullo dissentiunt.

(HIER.) Mulier est mater nostra Romana Ecclesia Nata, dæmoniaca occidentalis barbaries, cujus fi-
D des fecit de caue ovem. Micas intellectus quærit, non panem infractum litteræ cupit.

(BEDA.) Mulier gentilis, sed cum fide ad Dominum veniens Ecclesiam significat de gentibus collectam, quæ pro filia, etc., *usque ad* qui priscas suæ perfidiæ mansiones relinquunt, atque in domum Dei, id est Ecclesiam, pia se devotione transferunt.

VERS. 27. — *Sine prius saturari filios*. Quasi dicat : Futurum est ut et vos gentes salutem consequamini : sed prius oportet Judæos, qui antiqua electione filii Dei nominantur, pane cœlesti refici et sic tandem gentibus vitæ pabula ministrari. *Filiorum*. (BEDA.) Mira conversio : nam Israel quondam filius, nos canes. Pro diversitate fidei ordo nominum mutatur.

De illis dicitur: *Circumdederunt me canes multi* A (*Psal.* XXI). De nobis: *Alias oves habeo, quæ non sunt ex hoc ovili* (*Joan.* X).

VERS. 28. — *De micis.* Non integros cibos digna sum recipere, reliquiis catellorum contenta sum, ut sic veniam ad panem integrum. (BEDA.) *De micis*, etc. Mensa, scriptura, unde: *Parasti in conspectu meo mensam.* (*Psal.* XXII). Micæ puerorum, etc., *usque ad* ut ad speranda superna quæ a Domino promissa sunt præmia in cœlo, merito se humilitatis erigant.

VERS. 29. — *Propter hunc sermonem.* (BEDA.) Hic datur exemplum catechizandi et baptizandi infantes, quia per fidem et confessionem parentum in baptismo liberantur a dæmonio parvuli, qui necdum per se sapere vel aliquid agere boni possunt aut mali.

B

VERS. 31. — *Tyri.* (HIERON.) Tyrus angustia significans Judæam, cui Dominus: *Coangustatum est stratum et pallium breve, utrumque operire non potest, ut transferat se ad alias gentes* (*Isai.* XVIII). *Sidonem.* (HIERON.) Sidon, venatio, fera indomita, nostra regio vel natio est. *Decapoleos.* (BEDA.) Regio decem urbium trans Jordanem ad Orientem. Quod autem dicitur: *Venit ad mare Galilææ inter medios fines Decapoleos*, non ipsos eum intrasse significat, neque enim mare transnavigasse dicitur, sed usque ad mare venisse, atque ad locum qui medios fines Decapoleos longe trans mare positos respiciebat.

(HIERON.) Salvator ad salvandas gentes ab apostolis deducitur, et docet quod adolescenti interroganti respondit: *Nosti mandata, hæc fac et vives* (*Luc.* XVIII).

C

VERS. 32. — *Surdum et mutum.* (BEDA.) Qui scilicet, nec aures verbis Dei audiendis, nec os pro loquendis aperit. Quales necesse est ut hi qui audire et loqui verbum Dei longo usu didicerunt, Domino sanandos offerant, ut eos quos humana fragilitas nequit, gratiæ dextera salvet.

(HIERON.) Genus humanum tanquam unus homo varia peste absumptus in protoplasto, cæcatur dum videt, surdus fit dum audit, dum odorat emungitur, obmutescit dum loquitur, mancus fit dum manus erigit, incurvatur dum erigitur, hydropicus fit dum concupiscit, claudus dum progreditur, lepra suffunditur dum mundatur, dæmone impletur dum divinitatem appetit, moritur morte dum audacter excusat. *Et deprecabantur.* Incarnationem Domini prophetæ D et patriarchæ cupiebant.

VERS. 33. — *Et apprehendens eum*, etc. Seorsum a turbulentis cogitationibus et actibus inordinatis sermonibusque incompositis educitur qui sanari meretur. Digiti qui in aures mittuntur, verba Spiritus sancti, de quo dicitur: *Digitus Dei est hic* (*Exod.* VIII). Et: *Opera digitorum tuorum sunt cœli* (*Psal.* VIII). *Tetigit linguam*, etc. Spuma de carne Domini, divina sapientia, quæ solvit ignorantiam humani generis, ut dicat: Credo in Deum Patrem omnipotentem, etc. *Seorsum.* (BEDA.) Prima salutis via est de turba educi. De turba educit Dominus infirmum, cum mentem peccatis, etc., *usque ad* exspuens ergo linguam muti ut loqui valeat, tangit, cum ora diu bruta ad verba sapientiæ proferenda contactu suæ pietatis informat.

VERS. 34. — *Et suspiciens*, etc. (HIERON.) *Ingemuit.* Gemere nos docuit, et in cœlum thesaurum nostri cordis erigere, quod per compunctionem cordis a frivola carnis lætitia purgatur, ut dicitur: *Rugiebam a gemitu cordis mei; Domine, ante te omne desiderium meum*, etc. *Et ait illi: Ephpheta, quod est Adaperire. Corde creditur ad justitiam* (*Rom.* X), etc. *Et statim apertæ*, etc. Aures apertæ sunt ad hymnos et cantica et psalmos. Solvitur lingua, ut eructet verbum bonum, quod non possunt nec minæ nec verba cohibere vel prohibere. Unde Paulus: *Ego vinctus sum sed verbum Dei non est alligatum in me* (*I Tim.* II).

VERS. 36. — *Et præcepit illis ne cui dicerent.* Non in virtutibus gloriandum esse docuit, sed in cruce et in humiliatione. *Quanto autem eis*, etc. Civitas in monte posita undique circumspecta abscondi non potest (*Matth.* XV): humilitas semper præcedit gloriam.

Adaperire. Ad aures proprie. Aures enim ad audiendum aperiendæ, lingua ut loqui possit erat solvenda. Unde sequitur: *Statim apertæ*, etc.

VERS. 35. — *Et loquebatur recte.* (BEDA.) Ille solus recte loquitur vel Dominum confitendo, vel aliis prædicando, cujus auditum ut cœlestibus possit auscultare et obsecundare mandatis divina gratia reserat. Cujus linguam Dominus tactu sapientiæ, quæ ipse est, ad loquendum instruit. Hic talis dicere potest: *Domine, labia mea aperies* (*Psal.* V), etc.

VERS. 36. — *Quanto autem eis præcipiebat*, etc. Sciebat ille qui omnia novit antequam fiant, quod magis prædicarent, et hoc præcipiendo pigris voluit ostendere, quanto studiosius quantoque frequentius [ferventius] prædicare debeant, quibus jubet ut prædicarent: quando illi qui prohibentur tacere non poterant.

CAPUT VIII.

VERS. 2. — *Misereor super turbam.* Quia verus homo miseretur et compatitur affectu humanæ fragilitatis. Quod de septem panibus et paucis pisciculis quatuor millia hominum satiavit, divinæ potentiæ opus est contra Eutichetis errorem.

Triduo sustinent. Quare triduo sustinerent Matthæus dicit sic (*Matth.* XV): *Et ascendens in montem sedebat ibi, et accesserunt ad eum*, etc. Turba triduo Dominum sustinet propter sanationem infirmorum suorum, cum electi quique fide sanctæ Trinitatis lucidi Domino, pro suis suorumque peccatis, animæ peccantis, scilicet, languoribus instanter supplicant.

Turba multa triduo Dominum sustinet, cum multitudo fidelium peccata sua per pœnitentiam declinans ad Dominum se in opere, in locutione et cogitatione convertit.

(BEDA.) Hoc miraculo designatur, quod viam præsentis sæculi, aliter incolumes transire nequimus, nisi alimento verbi sui Christus nos reficiat. Hoc vero typice, etc., *usque ad* ipse ab infimis delectationibus

abstractam pane cœli reficit, atque ad appetitum A
supernæ suavitatis cibi spiritualis dato pignore accendit.

Vers. 3. — *Si dimisero eos.* Quia conversi peccatores in præsentis vitæ via deficiunt, si in sua conscientia sine doctrinæ pabulis dimittantur.

De longe. — Moraliter. Qui nihil carnalis corruptionis expertus, ad servitutem Dei festinat, de longinquo non venit ; qui etiam nulla impudicitia, nullis flagitiis inquinatus, solum autem conjugium expertus, nec iste de longinquo. Alii post multa flagitia veniunt : et ideo de longinquo.

Vers. 5. — *Septem.* (Beda). Mysterium est Novi Testamenti, in quo septiformis Spiritus gratia plenius creditur et datur. Nec sunt panes bordeacei,
sicut illi quinque de quibus quinque millia hominum B
satiata sunt, ne, sicut in lege, vitalis animæ alimentum corporalibus sacramentis tegeretur. Hordei enim medulla tenacissima tegitur palea.

(Hier). Septem panes, septem dona Spiritus sancti. Quatuor millia, annus Novi Testamenti cum quatuor temporibus. Septem sportæ, septem primæ Ecclesiæ. Fragmenta panum mystici intellectus primæ septimanæ sunt. Pisciculi benedicti : libri Novi Testamenti, quomodo piscis assi partem resurgens postulat, et piscem superpositum prunis discipulis in captura piscium porrigit.

Vers. 6. — *Super terram.* (Beda). In refectione quinque panum turba supra fenum discubuit ; quæ autem septem panibus reficienda est, super terram
discumbere præcipitur : quia per legem carnis, etc., C
usque ad hic autem remota omni cupiditate carnali convivas Novi Testamenti spei permanentis firmamentum tanquam ipsius montis soliditas nullo feno interposito continet.

Vers. 7. — *Pisciculos.* (Id.) Sanctos illius temporis, per quos eadem condita est Scriptura : vel quorum ipsa Scriptura, fidem, vitam et passiones continet ; qui de fluctibus sæculi erepti, et divina benedictione consecrati refectionem nobis, ne in hujus mundi excursu deficiamus, vitæ suæ et mortis suæ exemplo præbuere.

Vers. 8. — *Manducaverunt.* (Id.) Sunt multi qui quamvis omnia sua relinquere, et altiora hujus mundi nequeant implere, tamen esurientes et sitientes justitiam
saturantur, cum audientes mandata Dei ad D
vitam perveniunt æternam.

Quod superaverat. (Id.) Altiora præcepta vel exhortamenta, et consilia, quæ generalis fidelium multitudo nequit attingere, sicut hic : *Si vis perfectus esse, vade et vende omnia quæ habes* (*Matth.* xix), etc.

Septem sportas. Septem sportæ, Spiritus sancti gratia septiformi repleti. Fiunt enim sportæ de junco, et palmarum foliis. Juncus nascitur super aquas, palma victorem coronat. Sancti quoque ne ab humore æternitatis arescant, in ipso vitæ fonte se collocant, et æternæ retributionis palmam exspectant.

Vers. 10. — *Et statim.* Pro hoc in Matthæo habemus : *Ascendit in naviculam, et venit in fines Magedan.* Sed non est dubitandum eumdem locum esse sub utroque nomine. Nam plerique codices habent Magedan etiam secundum Marcum.

Vers. 11. — *Quærentes,* etc. Quasi ea quæ viderant, non fuissent signa. Sed quid quærant per hoc determinatur, de cœlo, vel in morem Eliæ ignem de sublimi, vel ad similitudinem Samuelis æstivo tempore mugire tonitrua, vel fulgura vel imbres, quasi non possent et hæc calumniari qui ea calumniabantur quæ oculis viderant, manu tangebant, utilitate sentiebant. Vel signa de cœlo, manna, ut qui paucis panibus multa hominum millia satiavit, nunc sicut Moyses manna cœlitus misso populum omnem passim reficiat. Unde Joannes post edulium panum turbas quæsisse dicit : *Quid operaris ? Patres nostri manducaverunt manna in deserto* (*Joan.* vi), etc.

Vers. 12. — *Si dabitur.* (Aug.) De concordia evangelistarum. In Marco ita scriptum esse dicit : et signum non dabitur ei.

(Beda.) Generationi isti, id est tentantium Deum et contradicentium verbis ejus, non dabitur signum de cœlo, quod tentantes, etc., *usque ad* impositionem manuum apostolorum gratiam sancti Spiritus de cœlo plurimis credentibus infudit.

Vers. 13. — *Ascendit navim.* (Id.) Septem sportis modo impletis, statim ascenderunt in naviculam, et venerunt in fines Magedan, et ibi navigantibus dictum est quod caverent a fermento Pharisæorum et sadducæorum. Sed Scriptura dicit quod obliti sunt panes tollere, in quo ostenditur quod modicam curam carnis haberent intenti Domini præsentiæ.

Vers. 17. — *Quid cogitatis.* (Beda.) Accepta occasione, docet quid significent quinque panes et septem, et pauci pisciculi, quinque millia hominum aut quatuor. Si enim fermentum Pharisæorum et Herodis traditiones perversas et hæretica significat dogmata, quare cibi quibus nutritus est populus Dei non veram doctrinam integramque significat ?

Vers. 23. — *Et exspuens.* (Id.) Sputum ab intus a capite Domini procedit. Manus vero membra corporis exterius posita. Exspuens ergo in oculos cæci manus suas imponit, ut videat : quia cæcitatem humani generis et per invisibilia divinæ pietatis dona et per ostensa a foris sacramenta assumpta humanitatis abstersit.

Quem uno verbo totum simul curare poterat, paulatim curat, ut magnitudinem humanæ cæcitatis ostendat : et quæ vix et quasi per gradus ad lucem redeat, et gratiam suam nobis indicat, per quam singula perfectionis incrementa adjuvant.

Vers. 24. — *Video homines,* etc. (Hier.) Omnes æstimat sibi superiores, se indignum judicans : ut David se vocari hominem, sed canem mortuum et pulicem unum. Primo autem, etc., *usque ad* huic Dominus secunda impositione manuum, lucem omnia clara videndi restituit : scilicet quid credendum, quomodo vivendum, quæ præmia sunt speranda.

Vers. 25. — *Deinde iterum,* etc. (Hier.) Ut clare videret omnia, id est per opera visibilia invisibilia

intelligeret, et quæ oculus non vidit, et clarum, animæ suæ statum post rubiginem peccati mundi cordis oculo contemplaretur. *Beati enim mundo corde, quoniam ipsi Deum videbunt* (*Matth.* v).

Vers. 26. — *Et misit.* (Hier.) Ut videret in se quod ante non vidit. Non enim putat desperans homo de salute omnino posse se quod facere illuminatus per spem potest perficere.

Mystice. Admonet Dominus omnes qui agnitione veritatis illustrantur, ut ad cor redeant, et quantum sibi donatum fuerat sollicita mente perpendant, et beneficiis Dei digna operatione respondeant.

Nemini dixeris. (Beda.) Quod sanationem silere jubet, exemplum est suis, ne si miranda faciant, favorem quærant, sed divinis aspectibus sint placere contenti.

Vers. 27. — *Quem me dicunt?* Pulchre primo sententiam hominum interrogat, ne confessio eorum vulgi opinione, sed veritatis agnitione videatur infirmata : ne sicut Herodes de auditis hæsitare putentur. Unde Petro secundum Matthæum dicit : *Caro et sanguis non revelavit tibi* (*Matth.* xvi), id est doctrina hominum.

Homines. Pulchre qui hominum more diversam de Domino sententiam ferunt, homines dicuntur. Nam qui veritatem potentiæ ejus pia mente cognoscunt, non homines, sed dii appellari merentur. Unde dicit illis : *Vos vero*, etc. Quasi dicat : Illi, homines, humana opinantes ; sed vos, dii, quem me esse dicitis ?

Vers. 29. — *Tu es Christus.* (Beda.) Omnia complectitur qui et naturam et nomen exprimit, in quo summa virtutum. Paulus dicit, etc., *usque ad* non licet tamen nescire generationis fidem.

Vers. 30. — *Et comminatus est.* (Beda.) Noluit se ante passionem et resurrectionem prædicari : quia completo sanguinis sacramento apostolis opportunius dicit : *Euntes docete omnes gentes, baptizantes eos in nomine Patris et Filii et Spiritus sancti* (*Matth.* xviii). Quia non prodesset eum publice prædicari, quem flagellatum sunt visuri, et crucifixum multa pati.

Vers. 31. — *Quoniam oportet*, etc. (Hier.) Sicut gubernator peritus tempestatem in tranquillitate præcavens, nautas paratos vult esse suos. Sicut alibi : *Si quis vult venire post me, abneget se* (*Matth.* xvi), etc.

Vers. 32. — *Et apprehendens.* (Beda.) Amantis affectu dicens : *Absit a te, Domine.* Vel ut melius in Græco habetur : *Propitius esto*, etc., *usque ad* apprehenditque eum in affectum suum, vel separatim ducit, ne præsentibus cæteris magistrum videatur arguere.

Vers. 33. — *Vade retro.* (Id.) Multi putant quod non Petrus, sed adversarius Spiritus sit correctus, quo suggerente hoc Apostolus dicebat : Sed mihi error Apostoli de pietatis affectu veniens, nunquam incentivum videbitur diaboli. Diabolo dicitur : *Vade retro, Satanas.* Petro : *Vade retro me*, etc., id est sequere sententiam meam.

Quæ Dei sunt, etc. Mea est voluntas et Patris, ut pro salute hominum moriar : tu non vis granum fru- A menti in terram cadere, ut multum fructum afferat.

Vers. 34. — *Si quis vult*, etc. (Beda.) Postquam mysterium suæ passionis et resurrectionis ostendit, hortatur omnes ad imitandum passionis exemplum, et omnibus salutem promittit animarum. Sed perfectioribus, quanta passurus quod a mortuis resurrecturus esset aperuit, formam tribuens prædicandi, ut scilicet, pro suo quisque modo instruatur, neque infirmis altiora committantur.

Deneget. Non valet apprehendere quod ultra ipsum est si nescierit mactare quod est. Nisi quis a semetipso deficiat, ad Deum, qui supra ipsum est, non appropinquat. *Tollat crucem.* Vel per abstinentiam macerando corpus, vel per compassionem animum. De corpore dicit Paulus ; *Castigo corpus meum, et in* B *servitutem redigo.* (*II Cor.* ix), etc. Idem de compassione animi : *Quis infirmatur, et ego non infirmor ?* (*II Cor.* xi.)

Vers. 38. — *Qui enim.* (Beda.) Duo tempora Ecclesia significat, aliud persecutionis, quando ponenda est anima ; aliud pacis, quando frangenda sunt desideria terrena.

Qui enim me, etc. Quia multi avaritiam vincunt, labentia despiciunt, sed fidei rectitudinem quam habent verecundia impediti, non exprimunt voce. Addit : *Qui enim me*, etc.

Vers. 39. — *Amen dico.* (Beda.) Cum de futura vita loqueretur, ideo necessarium fuit ut hoc promitteret de pœnitenti vita, ut rudes adhuc discipuli hac consolatione confortarentur, sicut de Judaico C populo dicitur : *Dedit illis regiones gentium et labores populorum possederunt, ut custodiant justificationes ejus, et legem ejus requirant* (*Psal.* civ.)

Regnum Dei, etc. Id est, Ecclesiam contra mundi hujus gloriam erectam. Vel futuram in cœlis beatitudinem quam in monte viderunt. Quod pia provisione factum est, ut æternum gaudium, tametsi ad breve momentum prælibatum, ad adversa ferenda fortius animaret.

CAPUT IX.

Vers. 1. — *Et post dies*, etc. (Hier.) Post comminationem crucis resurrectionis gloria ostenditur, unde sequitur :

Et post dies, etc. Ut non timerent opprobria crucis, qui oculis suis viderant gloriam futuræ resur- D rectionis.

(Beda.) *Et post dies sex.* Lucas : Factum est autem post hæc verba fere dies octo, etc., *usque ad* ne in octavo retributionis tempore ab irato judice corripiamur. *In montem excelsum.* In montem ut oraret, etc., *usque ad* tunc æterna ejus visione merebuntur lætari.

Transfiguratus. Non veram substantiam carnis amisit, sed gloriam futuræ suæ, vel nostræ resurrectionis ostendit. Talis post judicium cunctis apparebit electis : in judicio, in forma servi et bonis et malis, ut impii quem sprevere, quem Judæi negavere, milites quem crucifixere, Pilatus Herodesque quem judicavere nequeant judicem agnoscere.

VERS. 2. — *Et vestimenta.* Vestimenta Domini, A sancti. Unde : *Qui in Christo baptizati estis Christum induistis (Gal.* III). Hæc Domino in mundo manente videbantur despecta, sed ipso montem petente novo candore refulgent. *Quia nunc quidem filii sumus Dei, sed nondum apparuit quid erimus. Cum ergo apparuerit, similes ei erimus, quia videbimus eum sicuti est (I Joan.* III). Unde subditur.

VERS. 3. — *Et apparuit,* etc. Moyses sanctus mortuus, Elias vivus in cœlum raptus, visi in majestate cum Domino (ut Lucas dicit) futuram in illo omnium sanctorum gloriam significant : qui tempore judicii vel vivi in carne reperientur vel mortui.

Elias cum. (BEDA.) Legislator et eximius prophetarum apparent : loquuntur cum Domino in carne vivente, ostendentes ipsum esse quem lex et prophe- B tæ promiserunt ; non infimis , sed in monte cum illo, quia qui terrena desideria mente transeunt solvi majestatem Scripturæ sanctæ, quæ in Domino impleta est, perspiciunt.

VERS. 4. — *Rabbi.* Quamvis stupefactus, etc., *usque ad* unum habentia tabernaculum, id est Ecclesiam Dei. *Bonum est.* Multo ergo melius choris sanctorum interesse, Deitatis perfrui visione : si sic delectat humanitas Christi transfigurata, et duorum societas ad punctum ostensa.

VERS. 6. — *Nubes obumbrans.* Unde quia quæsivit materiale tabernaculum, nubis accepit umbraculum ut discat in resurrectione non tegmine domorum, sed Spiritus sancti sanctos esse protegendos. *Hic est.* Quasi dicat : Hic vere est ille quem Moyses C iste vobis promisit, etc., *usque ad* ipsaque illustrabitur gratia et in perpetuum protegetur.

VERS. 7. — *Et statim.* (BEDA.) Cum fieret vox super Filium hominis, inventus est ipse solus. Quia cum manifestaverit seipsum electis, erit Deus omnia in omnibus : imo ipse cum suis unus per omnia Christus, id est, caput cum corpore splendebit, unde : *Nemo ascendit in cœlum, nisi qui descendit de cœlo, Filius hominis, qui est in cœlo (Joan.* III).

VERS. 8. — *Præcepit illis.* Non vult gloriam regni futuri et triumphi quam in monte ostenderat publice prædicari : ne et incredibile esset pro magnitudine, et post tantam gloriam apud rudes animos sequens crux scandalum faceret.

VERS. 9. — *Verbum continuerunt.* (HIER.) Id est, D cum absorpta mors fuerit in victoria, non erunt in memoria priora, cum abstulerit Dominus sordem filiæ Sion, auferens omnem lacrymam ab oculis sanctorum.

VERS. 10. — *Quid ergo.* Tradunt scribæ, secundum Malachiam, quod Elias veniet ante adventum Salvatoris, et reducet corda patrum ad patres eorum, et restituet omnia in antiquum statum. Existimant ergo discipuli hanc adventus gloriam esse, quam viderant in monte, et dicunt : Si jam venisti in gloria, quare præcursor tuus non apparet ? maxime quia vident recessisse Eliam.

VERS. 11. — *Restituet,* etc. Scilicet *converte cor patrum ad filios, et cor filiorum ad patres.* Restituet enim morti quod debet et diu vivendo sustulit, unde addit : *Quomodo scriptum.* Quasi dicat : Sicut de Christi passione prophetæ multifarie scripserunt : sic et Elias multa passurus est. Restituet ergo omnia. Primo, corda hominum illius temporis ad credendum in Christo, resistendum Antichristo. Deinde, ponet animam pro Christo.

VERS. 13. — *Turbam magnam.* (HIER.) Non est requies sub sole : semper occidit parvulos invidia, magnos percutiunt fulgura montes, alii dicentes cum fide, alii invidentes cum fastu, ad Ecclesiam veniunt. *Conquirentes.* (BEDA.) Quid conquirant Evangelista non dicit, sed potest intelligi de hoc quæstionem motam fuisse, quare discipuli dæmoniacum qui in medio erat, non possent liberare : hoc enim ex sequentibus concipi potest.

VERS. 15. — *Et interrogavit.* (ID.) Nota quod loca rebus congruunt. In monte orat, transformatur, discipulis arcana suæ majestatis aperit, in imo a turba excipitur, miserorum fletu pulsatur. Sursum discipulis mysteria regni reserat, deorsum turbis peccata infidelitatis exprobrat. Sursum vocem Patris his qui audire poterant pandit, deorsum malos spiritus expellit. Nunc pro meritorum qualitate aliis ascendere, aliis non desistit descendere. *Et interrogavit.* (HIER.) Scit et interrogat, ut confessio pariat salutem, et murmur cordis nostri sermonibus solvatur prius ut est : Dic iniquitates tuas prius, ut justificeris.

VERS. 17. — *Et dixi discipulis.* Latenter culpam obliquat in discipulos, cum sæpe curatio non curantium, sed curandorum impediatur vitio.

VERS. 18. — *O generatio.* Non homini irascitur, sed vitio. Non tædio affectuum hoc dicit, sed ut medicus ægro contra præcepta agenti. Et arguit per unum Judæos incredulitatis.

VERS. 19. — *Statim spiritus.* Quia dum post peccatum ad Dominum converti volumus, magis a diabolo impugnamur, ut vel excutiat virtutem, vel vindicet suam expulsionem.

VERS. 20. — *Ab infantia.* (HIER.) Significat gentilem populum cui nativitate increvit cultus idolorum, ut stulte immolaret filios suos dæmoniis, unde sequitur.

VERS. 21. — *Et frequenter eum,* etc. Alii enim ignem, alii aquam venerabantur. *Adjuva.* (HIER.) Credulitas nostra, ut rostrata lingua infirma est, nisi innixa adjutorio Dei. Fides cum lacrymis optata vota capit, ut est : *Fiat tibi secundum fidem tuam (Matth.* XV).

VERS. 25. — *Discerpens,* etc. (HIER.) Discerpit diabolus appropinquantes ad salutem, quod est ei esca dilecta, quos in ventrem suum trahere desiderat per terrores et damna, ut Job : *Factus,* etc. (ISID., RAB.) etc. Sanatis enim dicitur : *Mortui enim estis et vita vestra abscondita est cum Christo in Deo (Col.* III). Unde infirmitas Christianorum non est mors, sed mortis similitudo.

VERS. 28. — *Hoc genus in nullo.* (HIER.) Stultitia

ad luxuriam carnis pertinet et jejunio sanatur. Ira A et ignavia oratione depellitur. Medicina cujusque vulneris adhibenda est ei. Non sanat oculum quod calcaneum, jejunio passiones corporis, oratione sanantur pestes mentis.

Vers. 30. — *Occident eum*, etc. Prosperis miscet tristia, ut cum venerint, non impræmeditatis ferantur animis. Si contristat eos, quia occidendus est, debet lætificare quia die tertia resurrecturus est.

Vers. 31. — *Ignorabant.* Non tam ingenii tarditate quam amore, quia Deum verum cognoverunt, moriturum credere nequibant. Et quia eis in figuris loqui consueverunt, horrentes ejus mortem, in his quoque eum loqui figurate putabant.

Vers. 32. — *Capharnaum.* (Hier.) Villa consola- B tionis : congruit prædictæ sententiæ : *Occisus die tertia resurget (Joan.* xii). Granum frumenti moritur, ut multiplicius colligatur : si non moritur, solum manet. *Quid in via*, etc. In via tractabant de principatu : similis tractatione loco. Principatus enim vi ingreditur, sic deseritur, et dum tenetur labitur : et incertum in qua mansione, id est, in qua die finiatur; unde dicit : *Qui vult esse primus*, etc.

Vers. 33. — *Inter se disputaverunt.* (Beda.) Hinc exorta videtur disputatio, quia viderant Petrum et Jacobum et Joannem seorsum ductos in montem, et aliquod secretum ibi esse creditum eis, sed et Petro, sicut Matthæus dicit, claves regni cœlorum promissas, et Ecclesiam super petram fidei, a qua ipse nomen acceperit, ædificandam. Putabant ergo C vel illos tres cæteris, vel omnibus Petrum esse prælatum.

Vers. 34. — *Et residens*, etc. Illi euntes disputabant de principatu, et ipse sedens docet humilitatem. Principes enim laborant, humiles quiescunt. Desiderium gloriæ vult humilitate sanare, et primo simplici monet imperio, mox innocentiæ puerilis exemplo.

Vers. 35. — *Complexus.* Significat humiles dignos esse suo complexu, qui jure possunt gloriari et dicere : *Læva ejus sub capite meo, et dextera illius amplexabitur me (Cant.* ii).

Vers. 36. — *Quisquis unum.* Vel simpliciter pauperes Christi ab his qui velint esse majores, pro ejus honore ostendit esse recipiendos. Vel ipsos D malitia parvulos esse suadet, ut tanquam parvuli simplices sint. *Et quicunque.* Quia in pueris se recipi docebat, ut caput in membris, ne putaretur hoc solum esse quod videbatur, adjunxit : *Et quicunque me susceperit*, etc.

Vers. 37. — *Respondit illi.* Quia dixerat : *Quisquis unum ex hujusmodi pueris receperit, me recipit*, intelligit Joannes quod in nomine ejus eos non recipiant, qui non sincere ambulant ; unde ait : *Magister, vidimus quemdam.* Quasi dicat : Hic in nomine tuo non debet suscipi. *Et prohibuimus eum.* Putavit eum excludendum a beneficio qui non utitur officio, sed docetur neminem a bono quod ex parte habet arcendum, sed ad hoc potius quod non habet provocandum : unde : *Nolite prohibere.*

Vers. 38. — *Nolite prohibere.* (Beda.) Hinc Apostolus : *Sed sive occasione sive veritate Christus annuntietur*, etc., *usque ad* detestari et prohibere debemus.

Vers. 41. — *Et quisquis scandalizaverit.* Quanquam hoc generale sit, potest tamen secundum consequentiam sermonis contra apostolos dici, qui de primatu disputabant et eos quos ad fidem vocabant, exemplo suo perdere poterant. (Beda.) Nota quod in bono opere nostro aliquando cavendum est scandalum proximi, aliquando pro nihilo habendum : in quantum sine peccato possumus, vitare proximorum scandalum debemus. Si autem pro veritate scandalum sumitur, utilius nasci permittitur quam veritas relinquatur.

Mola asinaria. (Hier.) Secundum morem provinciæ, etc., *usque ad* tolerabilior utcunque eum inferni pœna cruciaret.

Vers. 42. — *Et si scandalizaverit.* Quia supra docuit, ne scandalizemus eos qui credunt in eum, admonet quantum debemus eos cavere qui scandalizant. Σκάνδαλον Græce offendiculum vel ruina vel impactio pedis. Vel, ut alii, scrupulus. Ille ergo scandalizat fratrem qui ei dicto vel facto occasionem ruinæ præbet. *Manus tua.* Amicus, cujus ope et consilio indigemus quotidie. Sed si hic lædere in causa animæ voluerit, excludendus est a nostra societate, ne si cum perdito in hac vita partem habere volumus, simul cum illo pereamus.

Quam duas manus. (Hier.) Duæ manus principatus, humilitas et superbia. Abscinde superbiam, tene humile principatum.

Vers. 43. — *Ubi vermis.* (Beda.) Fetor vermium de corruptione carnis et sanguinis, ideoque caro recens sale conditur, ut exsiccato humore sanguineo, vermis esse nequeat. Caro ergo et sanguis vermes creant, quia delectatio carnalis cui condimentum continentiæ non resistit, pœnam luxuriosis generat æternam. Debemus ergo corpus continentiæ sale, et mentem condimento sapientiæ ab erroris et vitiorum labe castigare.

Vers. 48. — *Omnis enim igne.* Quia tertio mentionem fecit ignis et vermis, ostendit quomodo utrumque valeamus vitare. *Omnis enim igne*, mire dictum est : Quod enim sale salitur, vermis putredinem arcet. Quod vero igne, id est, in igne, asperso sale carnem quoque consumit. Hæc secundum legem in hostiis fiebant quæ in altari cremabantur, ubi in omni victima et sacrificio sal offerri præceptum est. *Omnis victima sale salietur.* Ille enim vere Domini victima est qui corpus et animam, etc., *usque ad* dilectos et proximos nobis abnegare. *Omnis victima sale salietur.* (Hier.) Victima genus humanum, quod hic sapientiæ sale vel ratione salitur, dum corruptio sanguinis, custodia putredinis, et mater vermium hic consumitur, et post purgatorio igne examinabitur.

VERS. 49. — *Quod si sal*, etc. Id est, si quis semel condimentis veritatis refectus ad apostasiam redierit : quo alio doctore corrigitur, qui eam quam gustavit sapientiam, vel adversis territus, vel prosperis illectus respuit ? Unde : *Quis medebitur incantatori a serpente percusso? (Eccli. XII.)* In hoc Judam et socios ejus significare creditur, qui phylargyria corruptus, et apostolatum perdere, et Dominum tradere non dubitavit. Quia autem sunt multi quos dum major scientia erigit, ab aliorum societate disjungit, et quo plus sapiunt, eo plus a concordiæ virtute desipiunt, subjungit : *Habete in vobis sal et pacem.* (BEDA.) Habere sal sine pace, non virtutis est donum, sed damnationis argumentum. Quo enim quisque melius sapit, eo deterius delinquit.

CAPUT X.

VERS. 1. — *Et inde exsurgens.* Hucusque ea quæ in Galilæa fecit et docuit : hinc narrat quæ in Judæa fecit, et docuit, et passus est. Et primo quæ trans Jordanem ad orientem : deinde quæ cis Jordanem quando venit Jericho, et Bethaniam, et Jerusalem. Cum enim omnis Judæorum provincia generaliter ad distinctionem aliarum gentium Judæa dicta sit, specialius tamen meridiana plaga dicitur Judæa ad distinctionem Galilææ Decapolis, et cæterarum in eadem provincia regionum.

VERS. 2. — *Pharisæi interrogabant.* Magna distantia inter turbas et Pharisæos. Hæ conveniunt, ut doceantur, et infirmi curentur, sicut Matthæus aperte dicit : Illi ut tentando decipiant. Has enim devotio pietatis : illos adducit stimulus livoris. *Si licet viro.* (BEDA.) Cornuto syllogismo tentavit, etc., *usque ad* sed peccantium necessitate concessa est.

VERS. 5. — *Ad duritiam cordis.* (ID.) Nunquid Deus contrarius sibi est, etc., *usque ad* per odia et homicidia perseverare nuptiarum copulam.

VERS. 8. — *Et erunt*, etc. Præmium nuptiarum est e duobus unam carnem fieri. Castitas juncta spiritui unus spiritus efficitur.

VERS. 9. —*Homo non separet.* Desiderio secundæ uxoris. Deus separat : qui conjungit, quando ex consensu utriusque propter servitutem Dei (eo quod tempus breve sit), sic habent uxores quasi non habentes.

VERS. 10. — *Et in domo*, etc. (HIER.) Non discipuli interrogaverunt prius, etc., *usque ad* ut panis cor hominis confirmet, ut est : *Si quis vult post me venire (Luc.* IX), etc.

VERS. 11. — *Quicunque dimiserit.* (BEDA.) Matthæus plenius. *Quicunque dimiserit uxorem suam, nisi ob fornicationem, et aliam duxerit, mœchatur (Matth.* V). Una ergo solummodo causa est carnalis, fornicatio : una spiritualis, timor Dei, ut uxor dimittatur, sicut multi religionis causa fecisse leguntur. Nulla autem causa est Dei lege præscripta, ut alia ducatur vivente ea quæ est relicta.

VERS. 13. — *Discipuli autem comminabantur offerentibus.* Non quia nollent eis et manu et voce A Salvatoris benedici, sed nondum plenam fidem habentes putabant eum more hominum offerentium importunitate lassari.

VERS 14. — *Talium enim est regnum Dei.* Talium significanter dicit, non istorum. Quasi dicat : Mores regnant, non ætas. His promittitur regnum cœlorum qui similem habent simplicitatem et innocentiam, quibus congruit illud apostolis : *Nolite effici parvuli sensibus, sed malitia parvuli estote (I Cor.* XIV.)

VERS. 15. — *Quisquis non receperit regnum.* Qui non perseverat in ira, læsus non meminit, videns pulchram mulierem non concupiscit, non aliud habet in ore, aliud in corde. Quasi dicat : Si tales non fueritis, non intrabitis in regnum cœlorum.
B *Regnum Dei.* Id est, doctrinam Evangelii sicut parvuli accipere jubemur, id est, sicut parvulus doctoribus non contradicit, rationes adversus eos non componit, sed fideliter suscipit, cum metu obtemperat et quiescit : ita et nos obediendo simpliciter, et sine omni contradictione verba Domini debemus suscipere.

VERS. 17. — *Procurrens quidam genu.* (BEDA.) Audierat, credo, iste a Domino tantum eos qui volunt parvulis esse similes introitu regni cœlestis esset dignos, et ideo certior esse desiderat, non per parabolas, sed aperte : quibus operum meritis vitam æternam consequi possit.

VERS. 18. — *Quid me dicis.* (ID.) Quia magistrum vocaverat bonum, etc., *usque ad* sed absque Deo, nullum bonum esse testatur.

C VERS. 19. — *Ne adulteres.* (ID.) Hæc est puerilis innocentiæ castitas, quæ nobis imitanda proponitur, si regnum Dei intrare velimus. Notandum sane, quod justitia legis suo tempore custodita, non solum bona temporalia, sed etiam vitam conferebat æternam.

VERS. 20. — *Magister.* (ID.) Non putandus est voto tentantis, etc., *usque ad* unde addit : *Vade, quæcunque habes vende, et da pauperibus (Matth.* V), etc.

VERS. 21. — *Et veni, sequere me.* (ID.) Quasi dicat : Post contemptas divitias Salvatorem imitare, id est, relictis malis fac bona. Facilius saccus contemnitur quam concupiscentia vel voluptas.

VERS. 23. — *Quam difficile.* (ID.) Qui multiplicandis divitiis incumbunt, etc., *usque ad* intrare possint
D regnum Dei.

VERS. 25. — *Facilius est camelum.* Quomodo ergo in Evangelio Matthæus et Zachæus, et Joseph et in Veteri Testamento quam plurimi divites intravere ? Forte quia divitias pro nihilo habuere vel ex toto contemnere didicerunt, unde David : *Unicus et pauper sum ego (Psalm.* XXIV). Et idem : *Divitiæ si affluant, nolite cor apponere (Ibid.* LXI). Non ait, nolite suscipere.

VERS. 26. — *Et quis potest.* Cum plures sint pauperes quam divites, non hoc dixissent nisi in divitum numero intellexissent cunctos qui divitias adipisci vellent.

VERS. 27. — *Apud Deum.* Qui a cupiditate terre-

norum ad charitatem æternorum convertere potest, A et superbos facere humiles.

VERS. 28. — *Ecce nos dimissimus.* Grandis fiducia : piscator erat, dives non erat, victum manu et arte quærebat, et tamen confidenter dicit : *Ecce nos reliquimus omnia. Et secuti sumus.* Quia non sufficit sic dimittere, jungit quod perfectum est, *et secuti sumus te.* Quasi dicat : Fecimus quod jussisti : quid ergo dabis præmii ?

VERS. 30. — *Centies tantum.* (BEDA.) Hac occasione quidam Judaicam mille annorum fabulam post resurrectionem justorum dogmatizant, etc., *usque ad* patriæ cœlestis, quæ per dexteram significatur, omnium pariter electorum verissima dilectione fruuntur.

VERS. 31. — *Multi autem.* Quia multi incipiunt B sed non perficiunt, terribilis sententia subditur : *Multi autem*, etc. Latro in cruce confessor eodem die quo pro peccatis suis crucifixus est gratia fidei cum Christo in paradiso gaudet. Quotidie quoque videmus multos laicos magis vitæ meritis excellere, et alios a prima ætate spirituali studio ferventes, ad extremum otio torpescere.

VERS. 32. — *Et stupebant.* Ideo scilicet quia meminerant quod se passurum multa a summis sacerdotibus et scribis prædixerat, et occidendum. Metuebant ergo ne vel ipsi cum eo occiderentur, vel ille, cujus vita et magisterio gaudebant, occideretur.

Et assument. (BEDA). Prævidens discipulorum animos ex passione sua perturbandos, etc., *usque ad* locum mortis quasi intrepidus adit.

VERS. 35. — *Et accedunt.* Audita resurrectione, C immemores secundi adventus putant eum more hominum regnare. Matthæus dicit matrem postulasse, sed Marcus dicit ipsos, desiderium eorum volens aperire quorum consilio mater petebat.

VERS. 38. — *Aut baptismo.* Idem quod calix. Unde alibi de passione sua dicit : *Baptismo habeo baptizari : et quomodo coarctor usque dum perficiatur.*

VERS. 39. — *Calicem quidem.* (BED.) Jacobus ab Herode capite truncatur. Joannes in ferventis olei dolium missus. Inde ad coronam martyrii athleta Christi processit, statimque in Pathmos relegatus. Itaque et martyrio animo non defuit, et calicem confessionis bibit quem biberunt in camino tres pueri, licet persecutor sanguinem non fuderit.

VERS. 40. — *Sedere autem.* Quasi, Vultis ut hoc D tribuam vobis? Sed regnum cœlorum non est dantis, sed accipientis. *Non enim personarum acceptio est apud Deum* (*Act.* X), sed quicunque dignus fuerit, accipiet quod non personæ sed vitæ paratum. *Vobis.* Adhuc superbis, quasi dicat : Si vultis accipere, nolite esse quod estis : aliis paratum est, et vos alii estote, et vobis paratum est, quod est, prius humiliamini qui jam vultis exaltari.

VERS. 41. — *Indignati sunt.* Non de matre, sed de filiis, qui ignorantes mensuram suam immodica cupiditate ardebant.

VERS. 42. — *Jesus autem vocans eos.* Humilis magister, et pius et mitis, nec cupiditatis immodicæ duos arguit, nec decem indignationis increpat et livoris, sed docet majorem esse qui minor fuerit, et dominum qui servus sit. Frustra igitur, aut illi ad majora suspirant aut hi super desiderio eorum dolent, cum ad summitatem virtutum non potentia sed humilitas ducat. Suis denique proponit exemplum, ut si dicta, parvipenderent, ad opera erubescerent. *Nam et Filius hominis*, etc.

VERS. 46. — *Et veniunt Jericho.* (HIER.) Jericho luna vel anathema, quod congruit appropinquanti passioni. Defectus carnis Christi, præparatio est cœlestis Jerusalem, unde Jericho deserentes, Jerusalem, id est visioni pacis, appropinquant. *Et proficiscente eo.* (BEDA.) Quia ascendente ad cœlos Domino et fidelibus sequentibus, etc., *usque ad* eosque ad illuminationem omnium populorum in mundum dispersit. *Bartimæus cæcus.* (HIER.) Cæcitas Judæorum quæ illustrabitur in fine in adventu Eliæ et Enoch.

VERS. 47. — *Qui cum audisset.* Populus gentium audita fama Christi, cujus particeps quærebat fieri, contradicebant multi, primo Judæi post etiam gentiles, ne illuminandus sanandusque mundus Christum invocaret, nec tamen ad vitam præordinatos æternam poterat impugnantium furor prohibere.

Fili David. (HIER.) Per merita patriarcharum illuminatur Judaicus populus, cui adest misericors Deus et miserator illuminans cæcos et erigens elisos.

VERS. 48. — *At ille multo magis.* Ingravescente bello vitiorum, manus levandæ sunt ad lapidem adjutorii cum clamore, id est, ad Jesum.

(HIER.) Conveniens ordo salutis, etc., *usque ad* apostolos in altis considerans.

VERS. 49. — *Et vocant cæcum.* (BEDA.) Allegorice, cæcum clamantem Dominus vocat, dum populo gentium scientiam veritatis desideranti, per sanctos prædicatores verbum fidei committit. Qui vocantes cæcum animæquiorem esse et surgere, ad eumque venire, præcipiunt, cum prædicando spem salutis habere, de vitiorum torpore surgere, atque ad virtutum studia quibus illuminari mereatur, accingi jubent quasi dicat : *Accedite ad eum et illuminamini* (*Psal.* XXXIII). *Et, surge qui dormis* (*Ephes.* V), etc.

VERS. 50. — *Qui, projecto vestimento suo.* Id est, objectis mundi curis, expedito mentis gressu ad datorem lucis properat. *Exsiliens.* Promptam voluntatem completione desiderii remunerat, unde : *Quodcunque petieritis in oratione credentes accipietis.*

VERS. 51. — *Rabboni, ut videam.* Non aurum quærit, sed lumen. Cæcus enim divitias habere potest, sed non videt quod habet. Exemplo hujus non falsas divitias quæramus, sed lucem quam cum solis angelis videre possumus ad quam via fides est. Unde illuminato cæco dicitur : *Vade, fides tua salvum te fecit.*

VERS. 52. — *Vidit et sequebatur.* (BEDA.) Videt et sequitur qui quod bene intelligit operatur. Sequi imitari. Unde : *Si quis mihi ministrat, me sequatur* (*Joan.* XII).

In via. Consideremus quia via graditur, et sequamur per humilitatem, per labores. Via quæ dicit : *Ego sum via, veritas et vita (Joan.* XIV). Hæc est via angusta quæ ducit ad ardua, Hierosolymæ et Bethaniæ ad montem Olivarum, qui est mons luminis et consolationis.

CAPUT XI.

VERS. 1. — *Bethaniæ.* (BEDA.) Bethania villa sive civitas in latere montis Oliveti, etc., *usque ad* duos propter veritatis scientiam et operis munditiam. *Duos ex discipulis.* (HIER.) Bini vocantur, bini mittuntur, etc., *usque ad* inter duo cherubim Dominum cognoscant, spiritu mente psallentes.

VERS. 2. — *Et statim.* (BEDA.) Introeuntes mundum prædicatores invenerunt populum nationum, etc., *usque ad* qui autem mundus et sanctus est, B solius Dei est.

VERS. 4. — *Pullum ligatum.* (HIER.) Pullus ligatus et indomitus, quem solvunt et domant, populus gentilis est. Ante januam fidei, cum vinculis peccatorum suorum in bivio stat : in libertate arbitrii dubitat inter mortem et vitam.

VERS. 6. — *Et dimiserunt.* (BEDA.) Qui in solvendo contradicebant, etc., *usque ad* quo Christo sessore fiant digna operiunt.

VERS. 7. — *Et sedit.* (HIER.) Cœpit regnare ut non regnet peccatum in mortali vel lasciva carne : sed justitia et pax et gaudium in Spiritu sancto.

VERS. 8. — *Multi autem straverunt.* Quia multi martyres se propriæ carnis amictu exuentes, simplicioribus viam suo sanguine parant, ut inoffensi ad C supernam civitatem, ad quam ducit Jesus, incedant.

(HIER.) *Multi,* etc. Pedes sunt extremi quos ad jungendum constituit Apostolus, qui et si non sunt dorsum in quo sedit Dominus, tamen cum militibus a Joanne instruuntur.

Alii autem. (ID.) Justi ut palma florebunt, angusti in radicibus, lati in floribus et fructibus : quoniam bonus odor Christi sunt, et sternunt viam mandatorum Dei bona fama. (BEDA.) Alii autem frondes vel ramos de arboribus cædunt, qui in doctrina veritatis verba et sententias Patrum de eorum excerpunt libris. Et hæc in via Dei ad animum auditoris venientis humili prædicatione submittunt.

VERS. 9. — *Et qui præibant.* Præcessit Judaicus populus, secutus est gentilis. Et quia omnes qui fideles sunt vel fuerunt in Christum crediderunt et D credunt, et qui præeunt, et qui sequuntur, hosanna clamant : quod Salva nos, Latine dicitur : ab ipso enim omnes priores etiam salutem quæsierunt.

VERS. 10. — *Benedictus qui venit.* Quoniam una fides, una spes omnium. Illi exspectabant et venturum credebant, et nos venisse credimus.

(BEDA.) Per hoc quod jungitur : hosanna in excelsis : quod est salus, significat quod adventum Christi non solum hominum salus est, sed totius mundi terrena jungens cœlestibus, ut ci omne genu flectatur, *cœlestium, terrestrium et infernorum.* (*Philip.* II).

(HIER.) Hoc Gabrieli consonat : qui ait : *Hic erit* A *magnus, et filius Altissimi vocabitur,* etc., *usque ad* per ipsum verbum obsecrationis.

VERS. 11. — *Et introivit.* (ID.) Jam appropinquante passione in loco passioni præfinito ante sæcula vult esse, etc., *usque ad* jam sacramentum beatæ immolationis inchoavit.

In templum. Exemplum dedit nobis, ut quocunque veniremus, primum ad domum orationis si ibi sit divertamus : et cum nos per orationis studium Deo commendaverimus, ad ea propter quæ venimus agenda secedamus. *Et circumspectis,* etc. Non semel hoc fecit, sed per omnes quinque dies. Per diem in templo docebat, noctibus exiens in monte Oliveti morabatur, sicut Lucas ait. Docendo enim incredulis officium correctionis sedulus impendebat, manendo apud fideles gratiam benignitatis propitius exhibebat.

Cumque vidisset. (BEDA.) Sicut per parabolas loquitur, ita facit, etc., *usque ad* miracula faciendo, et non invenit : ideo damnavit.

VERS. 14. — *Jam non amplius.* (ID.) Tu quoque si non vis audire in judicio a Christo, *Discedite a me, mali, in ignem æternum, quia esurivi et non dedistis mihi, manducandum* (*Matth.* XXV), arbor sterilis esse caveto, sed potius Christo pauperi et esurienti fructum pietatis quo indiget offer.

VERS. 15. — *Cœpit ejicere.* In ipsa re ostendit quod per figuram in ficu fecit. Ficus enim non peccavit si ante tempus fructum non habuit, sed sacerdotes.

Vendentes. (BEDA.) Ea scilicet quæ qui de longinquo venerunt ab indigenis offerenda emebant, etc., *usque ad* semper privantur sacerdotio.

VERS. 16. — *Et non sinebat.* Futuri judicii exemplum præmittit quando omnes reprobos ab Ecclesia repellit : et ne ultra ad eam turbandam intrent æterno verbere compescit.

Vos autem fecistis. Ad hoc enim in templo erant, ut vel non dantes corporaliter persequerentur, vel dantes spiritualiter necarent. Templum et domus Dei mens est et conscientia fidelium, quæ in læsione proximi perversas cogitationes profert, quasi in spelunca latrones resident, et simpliciter gradientes interficiunt : et sic mens jam non domus Dei, sed spelunca est latronum.

VERS. 20. — *Aridam factam.* (BEDA.) A radicibus arefacta est ficus, ut ostenderetur gens impia non ad tempus, vel ex parte corripienda externorum incursibus, et per pœnitentiam liberanda, sicut sæpe factum est, sed omni et æterna damnatione ferienda. Aliter. Arefacta est a radicibus, ut ostendatur non solum humano extrinsecus, sed divino intus favore funditus destituenda : nam et vitam perdidit in cœlis et patriam in terris.

VERS. 21. — *Recordatus Petrus.* Petrus agnoscit aridam, et abscissam radicem cui succedit oliva pulcherrima fructifera vocata a Domino. Unde sequitur : *Amen, dico vobis,* etc.

VERS. 23. — *Quicunque dixerit.* (BEDA.) Solent quidam dicere, quod nostri nondum plenam fidem ha-

buerunt, etc., *usque ad* quanto a piorum læsione se expulsum gemit. (HIER.) Sed hoc factum est : quando dixerunt apostoli : *Digne transferimur ad gentes quia vos indignos judicatis (Matth.* XXI). (BEDA.) Notanda est distinctio deprecantium, etc., *usque ad* si tamen in se peccantibus primo dimittunt.

VERS. 25. — *Et cum stabitis.* (HIER.) Marcus suo more, septem versus orationis Dominicæ una oratione comprehendit. Is namque cui dimissa sunt omnia, quid amplius rogabit, nisi quod perseveret in eo quod obtinuit ?

VERS. 28. — *In qua potestate.* De Dei dubitant potestate, et volunt subintelligi diaboli esse quod facit.

VERS. 29. — *Interrogabo.* Poterat aperta responsione calumniam tentatorum confutare : sed prudenter interrogat, ut vel silentio suo vel sententia condemnentur.

VERS. 31. — *Si dixerimus.* (HIER.) De lucerna mundi obscurantur, unde dicit : *Paravi lucernam Christo meo : inimicos ejus induam confusione* (*Psal.* CXXXI).

Quare ergo, etc. Quasi dicat : Quem confitemini de cœlo habuisse prophetiam, mihi testimonium perhibuit et ab illo audistis in qua potestate hæc facio.

VERS. 32. — *Si dixerimus.* Quodlibet horum respondeant : vident se in laqueum ruituros, timent. lapidationem : sed magis confessionem veritatis.

VERS. 33. — *Neque ego dico vobis.* (BED.) Duabus de causis scientia veritatis occultatur quærentibus, cum aut hic cui quærit minus intelligit, aut odio aut contemptu veritatis indignus est qui debeat aperiri Propter alterum dicitur : *Adhuc multa habeo vobis dicere, quæ non potestis portare modo.* Propter alterum, *Nolite sanctum dare canibus.*

CAPUT XII.

VERS. 1. — *Lacum,* sive torcular aut altare, aut illa torcularia quorum titulo quidam psalmi prænotantur. *Peregre profectus.* Dans liberum arbitrium operandi non mutatione loci, quia ubique Deus, et omnia complet.

VERS. 6. — *Quia reverebuntur.* Non hoc ignorando dixit, quia omnia novit, sed semper ambigere dicitur Deus, ut libera voluntas homini reservetur.

(BEDA.) Interrogamus Arium, et Eunomium, ecce pater dicitur ignorare, et sententiam temperat, et quantum in nobis est dicitur esse mentitus. Quidquid pro patre responderint, hoc intelligant pro filio, qui se dicit ignorare, consummationis diem.

VERS. 7. — *Coloni autem.* (ID.) Probat Judæorum principes non per ignorantiam Christum crucifixisse, etc., *usque ad* et suam justitiam quæ ex lege est præferre nitebantur.

VERS. 8. — *Et ejecerunt.* Notat pertinaciam eorum : qui nec crucifixo ac resuscitato Domino ad prædicationem apostolorum credere voluerunt, sed quasi vile cadaver projecerunt : quia quantum in se erat, a suis finibus excludentes gentibus suscipiendum dederunt.

(BEDA.) Cuicunque fidelium mysterium baptismi, etc., *usque ad* Dominum crucifigere et ostentatui habere gaudebit.

VERS. 10. — *Lapidem quem reprobaverunt.* (HIER.) Lapis reprobus, quem gessit angulus, conjungens in cœna agnum cum pane, finiens Vetus, Novum inchoans Testamentum, hic prestat mira in oculis nostris.

VERS. 13. — *Et mittunt ad eum* (BEDA.) Turbam timebant, atque quod per se non poterant,etc., *usque ad* et regnum et omnia perdere maluerint, quam esse tributarii.

VERS. 14. — *Magister, scimus.* (ID.) Blanda et fraudulenta interrogatio ad hoc provocat respondentem, ut magis Deum quam Cæsarem timeat, et dicat non debere tributa solvi, ut audientes Herodiani seditionis contra Romanos auctorem teneant.

VERS. 15. — *Qui sciens versutiam.* Qui putant nterrogationem Salvatoris ignorationem esse, non dispensationem, ex hoc loco discant, quod potuit scire cujus imago esset. Sed interrogat, ut ad sermonem eorum competenter respondeat. *Denarium.* Denarius genus nummi qui pro decem nummis computatur, et habet imaginem Cæsaris.

VERS. 11. — *Reddite ergo quæ sunt Cæsaris.* Hoc ipse fecit : pro se et pro Petro solvendo tributa. *Quæ sunt Dei Deo.* Hoc quoque fecit Patris implens voluntatem. Aliter : *Reddite quæ sunt Cæsaris Cæsari.* Impressionem suæ imaginis. *Quæ sunt Dei Deo.* Animam lumine vultus ejus illustratam, Unde : *Signatum est super nos lumen vultus tui* (*Psal.* IV), etc.

VERS. 18. — *Sadducæi,* etc. Duæ hæreses erant in Judæis, Pharisæorum et Sadducæorum. Pharisæi traditionum et observationum (quas illi δευτερώσεις vocant) justitiam præferebant : unde et divisi vocantur a populo. Sadducæi autem, id est, justi, et corporis et animæ resurrectionem negabant.

Sadducæi, etc. (BEDA.) Qui resurrectionem corporum esse negant, vel non credunt animas judicantes interire cum corporibus ; recte hujusmodi fabulam fingunt, quæ deliramenti arguat eos qui asserunt resurrectionem corporum. Potuit autem et in gente eorum aliquando hoc accidere.

VERS. 20. — *Septem ergo,* etc. (ID.) Turpitudinem fabulæ opponunt, ut resurrectionem negent. Sed mystice, septem fratres sine filiis defuncti, omnibus reprobis congruunt : qui per totam vitam (quæ septem diebus volvitur) a bono opere steriles sunt, quibus viritim morientibus ad ultimum et ipsa mundana conversatio moritur, id est, transit, quasi uxor infecunda, quam illi sine fructu boni operis exegerunt. (HIER.) Mulier sterilis, nec relinquens senem ex septem fratribus, etc., *usque ad* quia *initium sapientiæ timor Domini.*

VERS. 25. — *Neque nubent, neque,* etc. (BEDA.) Græco idiomati Latina consuetudo non respondet, nubere enim proprie mulieres dicuntur : et viri ducere. Sed non simpliciter dictum intelligamus, *neque nubent* viri, *neque nubentur* mulieres.

VERS. 26. — *Ego sum Deus,* etc. (BED.) Cum multa apertiora testimonia de resurrectione posset proferre, etc., *usque ad* quæ cum animabus vel bona vel mala gesserunt.

VERS. 28. — *Interrogavit eum.* (HIER.) Quid sibi A vult hæc quæstio, cum hoc sciant omnes periti in lege? Sed diverse in Exodo et Levitico et Deuteronomio ordinantur mandata. De his enim duobus uberibus super pectora sponsæ levatis alitur nostra infantia.

Primum omnium, etc. Maximum quod ante omnia debemus in corde, quasi unicum pietatis fundamentum locare, hoc est, scilicet cognitio atque confessio divinæ unitatis cum exsecutione divinæ operationis, quæ in dilectione Dei et proximi perficitur: hæc est *fides quæ per dilectionem operatur.*

VERS. 32. — *Bene magister.* (BEDA.) Ostendit scriba in hac responsione inter scribas et Pharisæos gravem quæstionem diu versatam esse, etc., *usque ad* nemo autem absque fide et dilectione in qua sen- B tentia scriba iste declarat se fuisse.

VERS. 34. — *Non longe es a regno Dei,* etc. (ISID.) Quamvis ad tentandum venerit: longior namque est ignorantia quam scientia, ut Sadducæis dicitur: *Erratis nescientes Scripturas neque virtutem Dei (Matth.* XXII). (BEDA.) Matthæus dicit, quia tentando quærebat, etc., *usque ad* secundum illud: *Qui facile credit levis est corde, et minorabitur.* (*Eccl.* XIX).

Et nemo. Quia in sermonibus confutantur, ultra non interrogant; sed aperte comprehensum Romanæ potestati tradunt, unde patet venena invidiæ superari posse, sed difficile quiescere.

VERS. 38. — *Sede a dextris.* Nam in hoc infirmitatem filii, sed quia alter in altero operatur ostendit. Nam et filius subjicit inimicos Patri, et Deum Patrem glorificat super terram. C

VERS. 38. — *Cavete.* (BEDA.) Nota, quia non vetat eos qui hujus officii sunt, etc., *usque ad* simulatione seducamur, vel æmulatione ad idem inflammemur.

VERS. 40. — *Qui devorant domos viduarum* Quasi patroni in judicio futuri, ab infirmis et peccatorum conscientia turbatis pecuniam accipere non dubitant: cum commendet Deo orationem manus porrecta ad dandum, non collecta ad accipiendum: quibus illud congruit: *Oratio ejus fiat in peccatum.*

VERS. 41. — *Gazophylacium.* (BEDA.) Φυλάττειν Græce servare Latine. Gaza, Persice, divitiæ, Gazophylacium locus quo divitiæ servantur, et arca, scilicet, in qua populi donaria congregabantur ad usus templi. Unde in libro regnum: *Tulit Joiada pontifex gazophylacium unum, aperuitque fora-* D *men desuper* (*IV Reg.* XII), etc., et porticus in quibus servabantur. Unde: *Hæc verba locutus est Jesus in gazophylacio, docens in templo.*

Aspiciebat quomodo. Sicut appetitores primatus et vanæ gloriæ cavendos esse dixit, et simulatione orantibus prolixius judicium prædixit, sic etiam offerentes justo examine discernit, ut retribuat singulis, secundum cor et opera, quod et hodie facit in Ecclesia.

Divites. (BEDA.) Divites, Judæi de justitia legis elati, etc., *usque ad* cunctis superborum Judæorum operibus, præstant.

VERS. 42. — *Vidua pauper.* (HIER.) Hæc paupercula me et similes signat, qui mitto quod possum et desidero quod non possum vobis explanere. Non quantum, sed ex quanto desiderat Deus. Unusquisque quadrantem potest offerre. Hæc est torta panis in Levitico, quæ est voluntas prompta. Quadrans, quia ex tribus consistit, cogitatu, verbo et facto.

Quadrans. Quadrantem vocant calculatores quartam partem cujusque rei, scilicet, loci, temporis, pecuniæ. Forsitan ergo hic quartam partem sicli, id est, quinque obolos significat.

VERS. 44. — *Omnes enim.* (BEDA.) Judæus ex abundante mittit in munera, etc., *usque ad Deus meus misericordia ejus præveniet me (Psal.* LVIII).

CAPUT XIII.

VERS. 1. — *Et cum egrederetur* (BEDA.) Recedente de templo Domino, etc., *usque ad* erat luitura, et ædificia ruitura.

Vides has, etc. Divinitus autem procuratum est, ut patefacta per orbem fidei evangelicæ gratia, ipsum templum cum cæremoniis tolleretur: ne forte aliquis parvulus adhuc, ac lactens in fide, si videret manere illa a prophetis facta a Domino instituta admirando sanctum sæculare, paulatim ad Judaismum relaberetur. Aufertur ergo umbra, et palmam, tenet veritas per orbem declarata.

(HIER.) Prænuntiat cladem novissimi temporis, id est destructionem templi cum plebe et littera sua. De qua: *Lapis super lapidem non relinquetur* (*Luc.* XXI): id est, testimonia prophetarum super eos in quos Judæi retorquebant ea ut in Esdram, in Zorobabel, in Machabæos.

VERS. 3. *Et cum,* etc. (BED.) In sanctis quietus manet: dum superborum detestatur amentiam. Mons enim Olivarum fructiferam Ecclesiæ celsitudinem significat: mons ille non infructuosas arbores, sed oliveta gignit, quibus lumen alitur, requies lassis tribuitur, infirmitas solvitur.

VERS. 5. — *Et respondens.* (ID.) A tempore Dominicæ passionis in populo Judæorum qui latronem seditiosum elegerunt, Christum Salvatorem abjecerunt, nec bella hostium nec seditiones civium cessaverunt; sed apostoli ne his adventantibus terreantur, et ne Hierozolymam Judæamque deserant, admonentur, *quia non statim finis.* In quadragesimum enim annum desolatio provinciæ et ultimum urbis ac templi excidium prolatum est.

VERS. 6. — *Multi enim venient.* Imminente excidio multi venerunt qui se esse Christos, et jam tempus libertatis adesse mentirentur. Multi etiam in Ecclesia temporibus apostolorum inter cætera diem Domini instare minati sunt. Multi in nomine Christi venere Antichristi, quorum primus Simon Magus, *cui auscultabant omnes qui erant in Samaria a minimo usque ad maximum dicentes: Hic est virtus Dei quæ vocatur magna: eo quod multo tempore magicis artibus dementasset eos.*

VERS. 8. — *Exurget enim* (BEDA.) Hæc omnia ante ultimos et acerbissimos dolores, etc., *usque ad* qui contra se invicem dimicantes, Ecclesiæ victoriam faciunt.

Vers. 9. — *Videte autem.* (Beda.) Quare hæc omnia inferantur, dicit *Videte*, etc. Ea enim vel sola maxima causa est excidii, quia post occisionem Domini, nominis quoque ac fidei præcones similes et confessores impia crudelitate vexabant.

Vers. 10. — *Et in omnes gentes.* (Id.) Quia noverat Dominus corda discipulorum de perditione suæ gentis tristanda, hoc modo consolatur, ut sciant amissis Judæis se socios regni cœlestis ex toto orbe habituros. Sicut enim ecclesiasticæ historiæ testantur multo ante excidium Judææ, omnes apostoli ad prædicandum Evangelium per totum orbem sunt dispersi, exceptis Jacobo Zebedæi, et Jacobo fratre Domini, qui prius in Judæa pro verbo Evangelii sanguinem fuderunt.

Vers. 14. — *Cum autem videritis*, etc. (Id.) Potest abominatio intelligi, vel Antichristus, vel imago Cæsaris quam Pilatus in templo posuit, etc., *usque ad* semper parebat imperio Romanorum.

Vers. 17. — *Væ autem prægnantibus*, etc. Quia vel uteri pondere vel filiorum sarcina gravatæ fugere non poterunt. Unde in libro Historiarum legitur uxorem Jonathæ turbatam fuga, filium sinu suo lapsum recepisse perpetuo claudum.

Vers. 21. — *Et tunc si quis.* (Bed.) Quidam hoc ad captivitatem Judaicam referunt, quando multi Christos se esse dicentes, populum post se deceptum trahebant. Sed ibi nullus erat fidelis, quem Deus exhortaretur, ne perversos magistros sequeretur. Omnes et obsidentes et obsessi alieni a Christo obdurabant, unde melius de hæreticis accipiendum, qui contra Ecclesiam venientes, se Christos esse mentiuntur : quorum primus Simon Magus; extremus Antichristus.

Vers. 24. — *Sed in illis diebus*, etc. (Id.) Sidera in judicio videbuntur obscura, etc., *usque ad* tunc fiet quod idem propheta alibi dicit : *Et erit lux lunæ sicut sol, et lux solis erit septempliciter sicut lux septem dierum (Isa.* III).

Vers. 25. — *Decidentes.* A lumine quando pene deerit semen Abrahæ, cui assimilatæ sunt stellæ.

Et virtutes quæ, etc. (Beda). Quid mirum tremere homines, cum aspectu judicii tremant angelicæ potestates? Unde Job : *Columnæ cœli contremiscunt, et pavent ad nutum ejus (Job.* XXVI). Et qui patitur virgula deserti, ubi concutitur cedrus paradisi? *Movebuntur.* (Hier.) Ad iram vindictæ quando mittentur a Filio hominis veniente in nubibus cœli cum virtute, quæ prius sicut pluvia in vellus descendit in humilitate.

Vers. 27. — *A quatuor ventis.* Ab oriente et occidente, austro, aquilone, et non tantum ab his; sed a summo terræ usque ad summum cœlum, id est, ab extremis finibus terræ per directum usque ad ultimos terminos ejus, ubi longe aspicientibus circulus cœli terræ videtur insidere.

Vers. 28. — *A ficu autem.* Quasi dicat, quomodo cum fuerint in fici teneri cauliculi, et gemma in florem erumpit, intelligitis adventum ætatis et veris
A et favonii; sic cum hæc quæ scripta sunt videritis, non putetis jam adesse finem mundi, sed quasi præcursores venire, qui ostendant prope esse.

(Beda.) Ficus Synagoga, quæ quia ad se veniente Domino fructum justitiæ non habuit, etc., *usque ad* et æstatem veræ lucis et pacis.

(Hier.) Fici parabola, id est prophetia. Folia nata, verba sunt præsentia, æstas vero proxima dies est judicii, in quo unaquæque arbor manifestabit quod intus habuit an aridum ad comburendum, an viride ad plantandum in Eden cum ligno vitæ cujus folia in salutem gentium, id est, verba quibus dicetur *Venite, benedicti Patris mei*, etc.

Vers. 31. — *Cœlum et terra transibunt.* Cœlum, aereum, a quo aves cœli et nubila cœli, unde Pe-
B trus : *Cœli autem qui nunc sunt, et terra eodem, verbo repositi sunt et igni reservati (II Pet.* III), aperte docens, quia alii cœli sunt igne perituri quam aqua perditi, id est, inania et nebulosa. Aqua enim diluvii quæ tantum quindecim cubitis cacumina montium transcendit ultra aeris ætherisque confinia non pervenit. Ecclesiastes *(Cap.* I.) : *Generatio præterit et generatio advenit : terra vero in æternum stat.* Sic ergo cœlum et terra transeunt, secundum imaginem, manent in æternum secundum essentiam.

Vers. 32. — *Neque filius, In eo enim sunt omnes thesauri sapientiæ et scientiæ absconditi.* Ideo absconditi, quia nobis scire non expedit, unde ait : *Non est vestrum nosse tempora vel momenta quæ Pater posuit in sua potestate (Act.* I). In quo ostendit quod sciat, sed nosse apostolis non expediat, ut
C semper incerti de adventu judicis, sic quotidie vivant quasi alia die judicandi. Scit ergo filius sibi, sed non nobis, ut semper simus solliciti, unde : *videte, vigilate*, etc.

(Hilar.) Filius et Spiritus sanctus, quia non sunt a se, de die illa nesciunt a se : Pater autem, quia a se est, scit a se.

Vers. 34. — *Et janitori*, etc. (Hier). Ei, scilicet, qui prædicat. Cui dicitur : *Si non annuntiaveris iniquo iniquitatem suam, sanguinem ejus de manu tua requiram (Ezech.* III).

Vigilate ergo. Præmisso patrisfamilias exemplo, cur consummationis diem reticeat, dicit : *vigilate ergo.* Qui dormit, non corpora, sed phantasias videt; cum evigilat nihil habet de his quæ viderat. Sic sunt
D quos mundi amor rapit in vita, deserit post vitam.

Vers. 36. — *Quod autem vobis.* Non solum rectores Ecclesiæ, sed et omnes vigilare præcipimur, januas cordium custodientes; ne antiqui hostis mala suggestio subintret, ne nos Dominus dormientes inveniat, unde Paulus : *Vigilate, justi, et nolite peccare.*

CAPUT XIV.

Vers. 1. — *Erat autem Pascha.* (Hier.) Pascha, transitus interpretatur, phase vero immolatio, etc., *usque ad* et armati virtute comedamus dicentes : *Etenim Pascha nostrum immolatus est Christus (Matth.* XXVI).

(Beda.) Pascha, quod Hebraice phase, a transitu,

non a passione, etc., *usque ad* iter scilicet admonet subire virtutum. *Et quærebant summi sacerdotes* (HIER.) A principibus egressa est iniquitas, qui templum parare, et vasa, et se purificare, secundum legem ad esum agni debuerant.

VERS. 2. — *Non in Die festo.* (ID.) Vitant diem festum, quod convenit illis : non est festivitas eis qui vitam et misericordiam perdiderunt.

VERS. 3. — *Et cum esset Bethaniæ.* (ID.) Hinnulus cervorum semper ad lectulum suum redit, id est, Filius obediens Patri usque ad mortem : obedientiam a nobis petit. Simon enim obediens dicitur. *Simonis leprosi.* Simon leprosus mundum infidelem primo, postea fidelem significat. *Et recumberet, veni,* etc. Recumbente seipso, id est, humiliante se, ut eum tangeret fides peccatricis : quæ de pedibus ascendit ad caput, a capite descendit per fidem, id est, a Christo ad membra ejus.

Mulier. (BEDA.) Maria Magdalena soror Lazari quem suscitavit Dominus, etc., *usque ad* ut Matthæus, et Marcus perhibent, oleo sancto perfudit.

Alabastrum. Alabastrum marmor candidum variis guttis distinctum unguenta incorrupta servat. *Nardi spicati.* Pistica nardus dicitur mista, quia non solum de radice, sed de spicis et de foliis compositum erat : quod est pretiosius.

Et fracto. (HIER.) Domus impleta odore, cœlum et terra est. Fractum alabastrum carnale est desiderium quod frangitur ad caput : ex quo omne corpus compaginatum est. (BED.) Devotio Mariæ, fidem et pietatem designat Ecclesiæ, etc., *usque ad* pia prædicatione et devotis veneratur obsequiis.

VERS. 4. — *Erant autem quidam.* (ID.) Per synedochem plurale pro singulari posuit, etc., *usque ad* cujus hac de causa furandi consuetudinem intimare curavit. *Ut quid perditio ista.* (HIER.) Perditus de salute perditionem invenit, ut in ficu fructifera mortis laqueum nancisceretur.

VERS. 5. — *Poterat enim inguentum.* (ID.) Sub prætextu avaritiæ mysterium loquitur fidei, etc., *usque ad* spolia dividamus ad vesperam.

VERS. 6 — *Bonum opus operata.* (ID.) Qui credit in Deum, reputatur ei in opus justitiæ. Aliud enim est credere ei, aliud est credere in eum, id est, totum se injicere in illum.

VERS. 7. — *Me autem non semper.* (BEDA.) Corporali præsentia et familiaritate conjunctum sicut nunc. Unde Apostolus : *Etsi noverimus Christum secundum carnem, sed nunc jam novimus.* (*I Cor.* V). Spiritualiter autem semper est nobiscum, unde : *Ecce ego vobiscum sum usque ad consummationem sæculi omnibus diebus.* (HIER.) Ita intelligendum est : Me autem non semper habebitis in corporali præsentia, ut prius in convictu et familiaritate.

VERS. 8. — *Quod habuit.* Quod putatis perditionem esse unguenti, officium sepulturæ est. Nec mirum si mihi dedit odorem fidei bonum, cum ego pro ea fusurus sum sanguinem meum.

VERS. 9. — *Amen dico vobis.* (BEDA.) Nota in Christo notitiam futurorum, passuros post paucos dies præscit Evangelium suum toto orbe prædicandum. Notandum, quod sicut Maria toto orbe quo est Ecclesia diffusa gloriam meruit de pio obsequio, quod Domino devote exhibuit : sic et Judas qui et detraxit, perfidiæ nota longe lateque infamatur. Sed Dominus bonum pia laude remunerat, futuras impii contumelias, tacet.

VERS. 10. — *Uno de duodecim.* (HIER.) Unus numero, non merito nomine non numine, corpore non animo, unde sponsus ad sponsam : *Vulnerasti cor meum, soror mea, in uno oculorum tuorum, et in uno crine colli tui.* (*Cant.* IV). Oculus et crinis sapientia est et virtus quoniam Judæ cum cæteris dicitur : *Vobis datum est nosse mysterium regni Dei* (*Matth.* XIII). Et : *Dedi vobis potestatem* (*Luc.* X), etc.

Abiit ad, etc. Ille abiit ad principes : et postquam exivit, intravit in eum Sathanas. Hic *nox nocti indicat scientiam. Unumquodque animal ad sibi simile jungitur* (*Matth.* XXVIII). Maria currit ad apostolos ut dies diei eructet verbum ; Judas ad Judæos, ut nox nocti indicet scientiam.

VERS. 11. — *Et quærebat quomodo illum,* etc. HIER.) Promittit se tradere, ut magister ejus ante dicebat : Tibi dabo hanc potestatem universam. (BEDA.) Multi hodie scelus Judæ exhorrent nec tamen cavent, etc., *usque ad* ut amotis arbitris mendacio veritatem, crimine mutent virtutem.

VERS. 12. — *Et prima die azymorum.* (ID.) Quarta decima luna, quando abjecto fermento agnus occidebatur ad vesperum, etc., *usque ad* ipsius immolationis, id est, suæ passionis exordium sacravit.

(ISID.) Cum amaritudine comeditur azyma, quæ est redemptio nostra. Amaritudo enim est passio Domini.

VERS. 13. — *Ite in civitatem.* (BED.) Indicium est præscientiæ divinitatis, etc., *usque ad* et ad tollenda mundi crimina vivifici fontis baptisma consecretur. (HIER.) Civitas est Ecclesia quæ muro fidei cingitur : homo occurrens primitivus populus est, amphora aquæ lex litteræ. *Homo lagenam aquæ.* (BEDA.) Consulte et aquæ bajuli, et Domini domus tacita sunt vocabula, ut omnibus verum pascha celebrare volentibus, id est sacramentis Christi imbui, eumque suæ mentis hospitio suscipere quærentibus, facultas danda signetur.

Sequimini. (HIER.) Qui ducit in altum ubi refectio Christi, unde Raab exploratoribus mandat, ut non per ima sed per excelsa irent.

VERS. 15. — *Cœculum grande.* (ID.) Ecclesia magna, quæ narrat nomen Domini, strata varietate virtutum et linguarum, unde : *Circumamicta varietate* (*Psal.* XLIV) virtutum, in qua paratur Domino pascha. Dominus domus Petrus apostolus cui Dominus domum suam credidit : ut sit una fides sub uno pastore. (BED.) Cœnaculum lex spiritualis, quæ de angustiis litteræ egrediens in sublimi loco recipit Salvatorem, etc., *usque ad* quia cuncta paschæ sa-

cramenta et cætera legis decreta ejus esse sacramenta cognoscit.

Vers. 17. — *Vespere autem.* (Hier.) Vespera diei vesperam indicat mundi. Circa undecimam namque horam veniunt novissimi : qui primi denarium accipiunt vitæ æternæ : quia ante crucem Abraham erat in inferno, et post crucem latro in paradiso.

Vers. 18. — *Amen dico*, etc. Sicut de passione prædixerat : ita de proditore prædicit, dans locum pœnitendi, ut cum intellexisset cogitationes suas præsciri a Deo, pœniteret eum facti sui. Non tamen ex nomine designat, ne aperte redargutus impudentior fiat. Mittit crimen in numerum : ut conscius pœnitentiam agat. *Unus ex vobis.* Dum falsitas arguitur, veritas comprobatur et impletur. *Qui edebat panes meos, magnificavit super me supplantationem* (*Psal.* xl). Omnes tanguntur ut fiat harmonia in cithara. Omnes nervi bene suspensi consona voce respondent : *Nunquid ego sum, Domine?* Unus remissus et pecuniæ amore affectus dixit : *Nunquid ego sum, Rabbi?*

Vers. 19. — *Contristari.* Sicut undecim quia nihil mali contra Dominum cogitaverant : sed plus credunt magistro quam sibi, et timentes fragilitatem suam, tristes de peccato suo interrogant, cujus non habebant conscientiam.

Vers. 20. — *Unus ex duodecim.* (Hier.) Separat seorsum ovem lupus quam capit. Ovis quæ de ovili egreditur, lupi patet morsibus. *Qui intingit.* (Beda.) Mira Domini patientia. Prius dixit : *Unus ex vobis tradet me*, perseverat proditor in malo. Apertius arguit : et tamen non proprie designatur. Judas aliis contristatis et manum retrahentibus a cibis temeritate et impudentia qua Dominum tradit ; etiam manum cum magistro in catino mittit ut audacia bonam conscientiam mentiretur.

Vers. 21. — *Væ autem.* (Id.) In sempiternum væ homini illi qui ad mensam Domini indigne accedit, etc., *usque ad* pœna prædicitur ut qui pudore non vincitur, timore corrigatur.

Vers. 22. — *Manducantibus.* (Id.) Finito veteri pascha quod in commemoratione liberationis populi Dei ab Ægypto agebatur, etc., *usque ad* ideoque velocius a morte resuscitandum. *Accepit.* (Hier.) Figurans corpus suum in pane, etc., *usque ad* exstinguuntur inimici quæ sunt mysteria Ecclesiæ Christi. (Beda.) Panis qui confirmat cor hominis, etc., *usque ad* vel nos sine illius passione salvari.

Vers. 23. — *Gratias.* Gratias egit et benedixit jam proximus passioni, qui pœnam alienæ iniquitatis, suscipit : qui nihil dignum passione egit : ut ostendat quam æquanimiter unusquisque propriæ culpæ flagella sustinere debeat.

Biberant. (Hier.) Ebrietas felix : salutaris satietas, etc., *usque ad* sanguis enim Novi Testamenti qui pro multis effunditur non omnes emundat.

Vers. 25. — *Jam non bibam* (Id.) Hic mutat sacrificium, sed non mutat tempus ; ut nos nunquam cœnam Jesu ante quartam decimam lunam faciamus. Qui facit in quarta decima resurrectionem, in

A undecima cœnam Domini facit, quod nunquam inventum est nec in Novo nec in Vetere Testamento. *Vitis.* (Beda.) Vitis vel vinea Domini Synagoga, etc. *usque ad* de salute ejusdem populi baptismo regenerati novo vobiscum gaudio perfundar.

Vers. 26. — *Et hymno dicto.* (Id.) Potest intelligi hymnus quem secundum Joannem Patri gratias agens decantabat, etc., *usque ad* et charismata sancti Spiritus quibus in corde perungamur, debere conscendere. *In montem Olivarum.* (Hier.) In monte Oliveti tenetur Jesus : et inde ascendit ad cœlos : uti sciamus quia inde ascendimus ad cœlos : unde vigilamus, et oramus, et ligamur, nec repugnamus in terra.

Omnes scandalizabimini. (Beda.) Prædicit quid passuri sint : ut cum passi fuerint non desperent,
B sed pœniteant.

Vers. 27. — *In nocte ista. Qui ebrii sunt, nocte ebrii sunt* (*I Thess.* v), et qui scandalizantur, nocte scandalizantur, id est, mente obscurati. (Hier.) Omnes cadunt, sed non omnes jacent. *Nunquid qui dormit non adjiciet ut resurgat.* (*Zach* xiii.) Carnale est cadere : diabolicum est jacere. *Percutiam pastores.* Percute pastorem. Propheta postulat passionem Domini : Pater respondet : *Percutiam pastorem.* Precibus sanctorum Filius a Patre mittitur : id est, incarnatur et percutitur, et patitur : disperguntur oves pastore capto. Resurrectio promittitur ut spes non exstinguatur.

Vers. 29. — *Petrus autem.* (Id.) Avis sine pennis in altum volare nititur : sed corpus aggravat
C animam ut, timore humanæ mortis, timor Domini superetur.

Vers. 30. — *Bis gallus vocem.* (Beda.) Alii simpliciter : *Priusquam Gallus cantet, ter me negabis*, etc., *usque ad* sicut et illud : *Qui viderit mulierem ad concupiscendum, jam mœchatus est eam* (*Matth.* v). (Hier). Gallus cantat : Petrus negat ter, etc., *usque ad* et trinæ negationis sordes lavit lacrymis.

Vers. 32. — *Gethsemani.* (Id.) Id est, vallis pinguium, ubi tauri pingues obsederunt eum et vituli multi circumdederunt eum. *Sedete hic.* (Isid.) Separantur in oratione qui separantur in passione : quia ille orat, illi dormiunt pinguedine cordis oppressi. *Donec orem.* (Bed.) Cum Dominus in monte orat, etc., *usque ad* unde : *Humiliavit semetipsum factus obediens usque ad mortem. Et majorem hac*
D *dilectionem nemo habet ut ponat quis animam suam pro amicis suis* (*Phil.* ii ; *Joan.* xv).

Vers. 33. — *Et cœpit pavere.* (Hier.) Pavere et tristari docemur ante judicium mortis, qui non possumus per nos dicere nisi per illum : *Venit princeps hujus mundi et in me non habet quidquam* (*Joan.* xiv).

Vers. 34. — *Tristis est*, etc. (Bed.) Non propter mortem tristis est, etc., *usque ad* sed a somno infidelitatis et torpore mentis.

Vers. 35. — *Et orabat.* (Id.) Hæc vox est sonus infirmitatis nostræ, etc., *usque ad* sed quia aliter non fiet, *Non quod ego volo, sed quod tu.*

(Hier.) Hoc contra Eutychianos qui dicunt unam tantum in Christo operationem, unam voluntatem :

hic autem ostendit humanam quæ per infirmitatem A carnis recusat passionem, et divinam quæ prompta est perficere dispensationem.

VERS. 36. — *Sed non quod.* (HIER.) Usque in finem non cessat docere nos patribus obedire : et voluntatem eorum voluntati nostræ præponere.

VERS. 37. — *Et ait Petro,* etc. Qui dixerat : *Et si oporteat me mori tecum, non te negabo : etsi omnes scandalizati fuerint, sed non ego* (*Matth.* XXVI); nunc tristitiæ magnitudine somnium vincere non potest.

VERS. 38. — *Ut non intretis.* Non ait ut non tentemini, sed *ut non intretis in tentationem,* id est, ut tentatio vos non superet, non teneat intra suos casses.

(HIER.) In tentationem intrat qui orare negligit. Ter discipuli dormiunt, ter Dominus orans suscitat. Trina dormitio, tres mortuos quos Dominus B suscitavit significat. Primus in domo, secundus ad sepulcrum, tertius de sepulcro. Trina Domini vigilia tres personas nos habere in orando docet, et de præteritis et de præsentibus, et futuris veniam rogare. *Caro autem infirma.* (BEDA.) Caro namque pondere suo ad ima semper trahit.

VERS. 42. — *Surgite.* Postquam tertio oravit, apostolorum timorem pœnitentia corrigendum docuit, securus ad passionem pergit, dicens : *Surgite, eamus.* Quasi dicat nos non inveniant timentes, sed ultro eamus obviam, ut passuri gaudium et confidentiam videant.

VERS. 44. — *Signum.* (HIER.) Dat signum osculi cum veneno diaboli : sicut Cain obtulit sacrificium subdolum et reprobatum, unde vinum cum aceto in C cruce ponunt.

VERS. 45. — *Rabbi.* (BEDA.) Impudens et scelerata confidentia magistrum vocat, etc., *usque ad* illud etiam complet : *Cum his qui oderunt pacem (Psal.* CXIX*),* etc.

VERS. 47. — *Unus.* (ID.) Petrus secundum Joannem eodem ardore mentis quo cætera. Sciebat enim quod Phinees puniendo sacrilegos, mercedem justitiæ et sacerdotii perennis acceperat. Lucas ait : *Quod Dominus tetigit auriculam et sanavit eam* (*Luc.* XXII). Ipse enim pietatis nunquam obliviscitur, hostes etiam suos vulnerari non patitur. Mystice : Docens eos qui in suæ mortis consensione vulnus animæ contraxerunt, si digne pœnituerunt salutem posse mereri. D

VERS. 48. — *Tanquam ad latronem.* (ID.) Quasi dicat : Stultum est cum gladiis et fustibus comprehendere, qui ultro se vobis tradit : et in nocte quasi latitantem investigare per proditorem, cum quotidie in templo doceat. Sed ideo adversum me congregamini in tenebris, quia potestas vestra in tenebris est.

VERS. 50. — *Tunc,* etc. (ID.) Impletur quod dixit, quod omnes scandalizarentur, etc., *usque ad* et a Deo revocandi, adversariis dare didicerunt.

VERS. 52. — *At ille,* etc. Sicut Joseph relicto pallio nudus de manibus impudicæ dominæ effugit. Qui autem vult effugere manus iniquorum, relinquens mente quæ mundi sunt, post Jesum fugiat. *Ab eis.* Quorum et præsentiam detestabatur et facta. Non a Domino, cujus amorem etiam absens corpore fixum servavit in mente.

VERS. 53. — *Summum,* etc. Caipham scilicet, qui secundum Joannem erat pontifex anni illius, de quo consentaneum scribit Josephus, quod pontificium sibi absque merito dignitatis emerat a principe Romano : quid ergo mirum, si iniquus pontifex inique judicat ?

VERS. 54. — *A longe.* (BEDA.) Quia negationi proximus, si Christo proximus fuisset non negasset : in hoc tamen admirandus est, quod Dominum non reliquit etiamsi timeat. Quod timeat naturæ est, quod sequitur devotionis est : quod negat obreptionis est, quod pœnitet fidei est. *Atrium.* (HIER.) Atrium, sæcularis circumitus est. Ministri, dæmonia sunt. Ignis desiderium carnale, cum quibus qui manet, flere peccata non valet. *Et calefaciebat se.* (BEDA.) Est ignis charitatis ; de quo dicitur, etc., *usque ad* moxque sui cordis arcana prunis inflammavit amoris.

VERS. 56. — *Falsum testimonium.* (ID.) Falsus est qui non in eodem sensu dicta intelligit quo dicuntur, etc., *usque ad* ut proprie de templo Judaico videatur dixisse.

VERS. 60. — *Et exsurgens,* etc. Iratus, quia non invenit locum calumniæ, motu corporis insaniam mentis demonstrat. *Non respondens,* etc. Ad responsum provocat, ut ex qualibet occasione sermonis locum accusandi inveniat. Jesus autem non respondit, quia prævidit quidquid responderet in calumniam verti.

Tu es Christus. (HIER.) Quem exspectabat a longe non videbat prope : sicut Isaac caligantibus oculis, Jacob sub manibus non agnoscebat, sed longe post de eo futura canit.

VERS. 62. — *Et videbitis.* Sacerdos interrogat Filium Dei ; Jesus respondit Filium hominis ; ut intelligamus eumdem Filium Dei esse et Filium hominis, ne quaternitatem faciamus in Trinitate, et homo in Deo, et Deus in homine sit. *A dextris virtutis.* Quia *humiliavit seipsum factus obediens usque ad mortem, mortem autem crucis : propter quod et Deus exaltavit illum, et dedit illi nomen quod est super omne nomen (Phil.* II*).*

Cum nubibus cœli. (HIER.) Ascendit in nube, cum nube veniet : id est cum corpore solo suo quod assumpsit a virgine ascendit, et cum multiformi Ecclesia, quæ est corpus ipsius et plenitudo ad judicium venturus est, sicut dicit Matthæus : Cum autem venerit Filius hominis, et omnes angeli cum eo, etc.

VERS. 63. — *Summus autem sacerdos.* (BEDA.) Eadem rabies quæ prius de sede excusserat, etc., *usque ad* cum in Lycaonia quasi dii honorarentur, fecerunt. *Vestimenta sua,* etc. (HIER.) Hoc est, ephod in quo Judæi habebant honorem, amiserunt, etc., *usque ad* ejus tamen inviolata permanet ca-

stitas usque ad consummationem sæculi in illis, A quos sors electionis invenerit.

Vers. 64. — *Qui omnes*, etc. (Hier.) Quo reatu suo nostrum reatum solveret, etc., *usque ad* hinc propheta : *Quid retribuam Domino pro omnibus quæ retribuit mihi* (*Psal.* cxv.)

Vers. 65. — *Velare faciem*, etc. Non ut scelera eorum non videat, sed, ut ipsi quondam Moysi fecerunt, a se gratiam cognitionis ejus abscondant. Hoc velamentum usque hodie manet super cor eorum, quod in Christum credentibus est ablatum. Unde eo moriente velut templum scissum est, et sancta sanctorum arcana patefacta..

Alapis eum cædebant. (Beda.) Qui tunc cæsus est alapis, et nunc cæditur blasphemiis falsorum Christianorum. Qui consumptus salivis infidelium, nunc B vesanis fidelium opprobriis exhonoratur.

Vers. 68. — *At ille*, etc. Nota, quod negat Christum qui se negat ejus esse discipulum. Dominus enim non dixit : Negabis te discipulum meum, sed *me negabis*. Negavit ergo eum cum se negavit ejus esse discipulum.

Et exiit foras, etc. (Hier). Petrus sine spiritu, voci ancillæ cessit, etc., *usque ad* et foras eximus extra quod fuimus.

Vers. 70. — *Nam et Galilæus.* (Beda). Eadem lingua Galilæis et Hierosolymitis est, sed tamen quæcunque provincia et regio habet proprium loquendi sonum quem mutare, etc., *usque ad* quia nomen illud aliter Hierosolymitæ, aliter Galilæi sonabant.

Vers. 72. — *Et recordatus est.* (Id). Petrus nocte C negat, ad galli cantum pœnitet. In die quem tertio negaverat, se tertio amare professus est. Quod enim, etc., *usque ad* egreditur foras (ut alii Evangelistæ narrant), ut ab impiis secretus, negationis culpam liberius abluat fletibus.

CAPUT XV.

Vers. 1. — *Et confestim*, etc. Sequitur : *Vincientes Jesum.* Mos erat Judæis, ut quem morte adjudicassent, vinctum judici traderent. Et notandum, quod non tunc primum ligaverant, sed mox comprehensum nocte in horto, ut Joannes dicit : Et sic *adduxerunt eum ad Annam primum* (*Joan.* xviii).

(Hier). Adest Samson vinctus a Dalila. Samson D interpretatur, etc., *usque ad* et fontem perennis vitæ sitientibus nobis, id est corporis sui, aperit.

Vers. 2. — *Tu es rex Judæorum ?* Cum Pilatus nihil criminis interrogat nisi an sit rex Judæorum, arguitur impietas eorum qui nec falso quidem quod objiciant invenerunt. *Tu dicis.* Sic temperat responsum, ut verum dicat, nec tamen calumniæ pareat. Et nota, quod Pilato qui invitus fert sententiam, aliqua in parte responderit : sacerdotibus autem et principibus respondere noluerit, indignosque sermone suo judicaverit.

Vers. 4. — *Vide*, etc. Ethnicus condemnat Jesum, sed causam refert in populum Judæorum. *Vide in quantis*, etc.

Vers. 11. — *Ut magis Barabbam.* (Beda.) Adhæret Judæis usque hodie petitio sua, quam toto labore impetraverunt. Data enim optione sibi, pro Jesu latronem, pro Salvatore interfectorem elegerunt. Merito ergo salutem et vitam perdiderunt et latrociniis ac seditionibus in tantum se subdiderunt, ut regnum et patriam perderent, et libertatem corporis et animæ nunquam reciperent.

Vers. 14. — *Pilatus vero.* Multas occasiones dedit Pilatus liberandi Salvatorem, primo justo conferens latronem, deinde inferens : *Quid ergo vultis faciam regi Judæorum ?* Cumque respondissent : *Crucifigatur*, non statim acquievit, sed secundum suggestionem uxoris quæ mandaverat ei (ut Matthæus dicit) : *Nihil tibi et justo illi* (*Matth.* xxvii), respondens ait : *Quid enim mali fecit ?* Quod dicendo, Jesum absolvit. *At illi magis*, etc. David : *Circumdederunt me canes multi* (*Psal.* xxi), etc. Isaias : *Exspectavi ut faceret judicium, et ecce iniquitas : et justitiam, et ecce clamor* (*Isa.* v). Jeremias : *Facta est hæreditas mea mihi sicut leo in silva : dedit contra me vocem* (*Jer.* xii).

Vers. 15. — *Barabbam, et tradidit*, etc. (Hier.) Hi sunt duo hirci, unus apompeius, id est emissarius, cum peccato populi in desertum inferni absolutus dimittitur. Alter pro peccatis absolutorum, ut agnus occiditur. Pars Domini semper mactatur, pars diaboli, qui est magister eorum, effrenâta in tartara præcipitatur.

Jesum flagellis. Ut nos flagellis liberaret ; unde : *Flagellum non appropinquabit tabernaculo tuo* (*Psal.* xc) : cum prius diceretur : *Multa flagella peccatoris* (*Psal.* xxxi).

(Beda.) *Jesum flagellis cæsum.* Cæsus est ab ipso Pilato, unde Joannes : *Apprehendit Pilatus Jesum et flagellavit* : et post subjunxit : *Et milites plectentes coronam de spinis* (*Joan.* xix), etc. Et militibus illudendum præbuit. Quod ideo fecit, ut ejus pœnis et opprobriis saturati ultra mortem non sitirent.

Vers. 17. — *Et induunt.* (Beda.) Matthæus ita : *Et exuentes eum, chlamydem coccineam circumdederunt ei* (*Marc.* xxvii). Quod idem est. Pro regia enim purpura data est, etc., *usque ad* purpura vel cocco vestitur, cum triumpho gloriosorum martyrum gloriatur.

Vers. 19. — *Et percutiebant*, etc. Caput Christi Deus est: Caput ergo Christi percutiunt qui eum denegant esse Deum. Et qui Scripturæ auctoritate errorem suum defendunt (quia scriptura arundine solet fieri), quasi arundine caput ejus feriunt. In faciem ejus spuunt qui præsentiam gratiæ ejus exsecrandis verbis ex interna cæcæ mentis insania conceptis respuunt, et eum in carne venisse negant.

Adorabant eum. Quasi falso se dixisset Deum. Sed hodie (quod est gravioris insaniæ) quidam eum certa fide ut Deum verum adorant, sed perversis actibus mox verba ejus quasi fabulosa despi-

ciunt, ac promissa regni illius temporalibus illecebris postponunt.

Et educunt illum. (Hier.) Hic educitur Abel in agrum a fratre ut perimatur. Hic adest Isaac, etc., *usque ad* hic adest Jonas de ligno navis foris et in mare ventremque ceti triduo missus.

Vers. 20. — *Ut crucifigerent.* (Hier.) Ipsa crucis species quid est nisi forma quadrati mundi? Oriens de virtute fulget, arcton dextera tenet, auster læva consistit, occidens sub plantis firmatur. Unde Apostolus : *Ut sciamus quæ sit latitudo, longitudo, sublimitas et profundum* (*Ephes.* III). Aves in forma crucis ad æthera volant, homo adorat, et natat in forma crucis, navis per maria antenna cruci assimilata sufflatur. Tau littera signum salutis et crucis demonstrat.

Vers. 21. — *Et angariaverunt.* (Beda.) Ipse Dominus primo crucem suam portavit, sicut Joannes dicit : Post iste Simon, de quo et alii dicunt, et hoc satis congruo ordine mysterii. *Christus enim passus pro nobis, vobis relinquens exemplum ut sequamini vestigia ejus* (*Joan.* XIX ; *I Petr.* II).

(Hier.) Simon qui portat crucem in angaria, hic est qui laborat pro laude humana. Cogunt eum homines huic labori quem non cogit timor vel dilectio Dei.

Patrem Alexandri. Magnæ opinionis Simon iste videtur esse, cum et filii ejus tanquam noti omnibus ex nomine designantur.

(Hier.) Alii per merita patrum suorum commemorantur, alii per merita filiorum. Hic autem Simon, etc., *usque ad* unde : per Jeremiam ad Judæam dicitur : *Olivam uberem, pulchram, fructiferam, speciosam vocavit Dominus nomen tuum.*

Vers. 22.— *Calvariæ locus.* (Hier.) Tradunt Judæi quod in hoc loco montis immolatus fuerit aries pro Isaac (*Gen.* XXII), ut ibi decalvetur Christus, id est carne sua, scilicet Judæa carnali, separetur.

(Beda.) Extra portam truncabantur capita damnatorum, et calvariæ decollatorum loca dicuntur. Ideo ibi crucifixus Dominus ut ubi erat area damnatorum, ibi erigantur vexilla martyrum. Et quoniam pro nobis factum est maledictum crucis et flagellatus et crucifixus pro salute omnium, quasi noxius inter noxios voluit crucifigi.

Vers. 23. — *Et dabant.* (Beda.) Matthæus, *cum felle mistum* (*Matth.* XXVII), quod idem est. Fel enim pro amaritudine posuit. Myrrhatum enim vinum est amarissimum ; quanquam fieri possit ut et felle et myrrha amarissimum redderent vinum.

(Hier.) *Et dabant,* etc. Hoc aceto succus lethalis pomi abstergitur. *Et non accepit.* Id pro quo patitur. Unde de eo : *Quæ non rapui tunc exsolvebam* (*Psal.* LXVIII).

Et non accepit. Matthæus : *Et cum gustasset, noluit bibere.* Indicat Matthæus quod pro nobis amaritudinem mortis gustaverit, sed die tertia resurrexit.

Vers. 24. — *Et crucifigentes eum.* (Hier.) Hic
A figitur salus in ligno. Primo infixa est mors in ligno. Lignum primum, scientiæ boni et mali ; secundum boni tantum et vitæ nobis lignum est. Extensio primæ manus ad lignum mortem apprehendit ; extensio secundæ vitam quæ perierat invenit. Ligno hoc vehimur per mare undosum ad terram viventium.

Vestimenta sua. (Beda.) Quadripartita vestis Christi secundum numerum militum, significat Ecclesiam quatuor partibus orbis æqualiter, id est concorditer distributam.

(Hier.) Vestimenta Domini mandata sunt quibus tegitur corpus ejus, quod est Ecclesia, quia dividuntur inter milites gentium ut sint quatuor ordines cum sit una fides, id est conjugati, viduati, præpo-
B siti, separati. Sortiti sunt tunicam indivisam quæ est pax et veritas in cunctis in modum regalis amictus vel annuli. *Mittentes sortem.* (Id.) Super tunicam scilicet quæ erat inconsutilis. Hic sortita, etc., *usque ad* et sors solius Dei judicio venit vel cedit.

Vers. 25. — *Erat autem hora ter.* (Hier.) Hoc proprie Marcus, nam sexta hora tenebræ suffuderunt terram, ut non quis posset movere caput. A tricesimo namque, etc., *usque ad* qui magis dicendi sunt eum crucifixisse quamvis nitantur hoc dissimulare, quam milites qui secundum officium suum duci suo paruere.

Vers. 26. — *Et erat titulus.* (Beda.) Titulus ostendit quod nec occidendo potuerunt efficere quod
C non esset eis rex ; unde : *Ego autem constitutus sum rex ab eo,* etc. Bene enim simul est rex et pontifex, cum eximiam Patri suæ carnis hostiam offerret in altari crucis, et regis dignitatem titulo prætenderet, ut cunctis insinuaret quod per crucis patibulum non perdiderit, sed confirmaverit imperium.

Vers. 27. — *Et cum eo crucifigunt.* (Beda.) Sicut dicit Apostolus : *Vetus homo noster simul cum illo crucifixus est ut destruatur corpus peccati, ut ultra non dominetur super nos peccatum.* Quandiu ergo figunt opera nostra ut evacuetur corpus peccati quandiu, etc., *usque ad* unde Apostolus : *Ut in charitate radicati et fundati possitis comprehendere cum omnibus sanctis quæ sit latitudo, longitudo, sublimitas, et profundum* (*Ephes.* III). *Duos latro-*
D *nes.* (Id.) Latrones qui cum Domino crucifixi sunt signant eos qui fide et confessione Christi, vel agone sui martyrii, vel quamlibet arctam continentiam subeunt. Et qui hoc pro æterna gloria gerunt, dextri latronis merito et fide signantur. Qui autem pro humana gloria vel qualibet minus digna intentione, sinistri latronis mentem imitatur et actus.

(Hier.) Cum iniquis veritas deputata unum relinquit sinistrum, alterum assumit dextrum ; sic faciet in die judicii, ex simili crimine dissimiles sortiuntur vias. Alter præcedit Petrum in paradisum, alter Judam in infernum. Confessio brevis vitam acquirit longam, et blasphemia finita pœna plectitur æterna. Hic pullus Judæ ligatur ad vitem,

ἀναβόλαιον, id est, pallium tingitur in sanguine uvæ, A hic laceraut hædi vineam.

Vers. 29. — *A Moventes capita.* (Hier.) Emittitur mors iniquorum quando excitantur vincula inferni usque ad cervicem, quæ est cervix humani generis.

Vers. 31. — *Alios salvos.* (Hier.) Etiam nolentes confitentur quod alios fecit salvos, et se propria damnant sententia, quia alios salvos fecit et se si vellet salvare poterat.

Vers. 32. — *Descendat nunc.* Plus est de sepulcro surgere, et tamen non crediderunt. *Ili omnes declinaverunt, simul inutiles facti sunt* (*Psal.* XIII).

Et qui cum eo. (Beda.) Secundum Lucam (*Luc.* XXIII) unus latro blasphemabat dicens : *Si tu es Christus, salvum fac te et nos.* Alter, etc., *usque ad* qui cœlestia petunt, ad ea sine dubio Christo B mediante et miserante perveniunt.

Vers. 33. — *Et facta hora sexta.* (Beda.) Notandum quod hora sexta, id est sole recessuro a centro mundi, crucifixus sit, et diluculo, oriente sole resurrexit, etc., *usque ad* et qua hora primus Adam peccando mundo mortem intulit, eadem hora secundus Adam mortem moriendo destrueret.

Tenebræ. (Hier.) Hic adest Noe inebriatus ac nudatus cœlo ac terra ebrioso pallio tectus, et ab homine irrisus hic stillavit de ligno sanguis.

Vers. 35. — *Et quidam,* etc. Non omnes. Forsitan milites Romani non intelligentes proprietatem Hebræi sermonis, ex eo quod dicitur Eloi, putaverunt Eliam ab eo vocari. Vel Judæi solito sibi sermone verba Domini depravantes, imbecillitatis infa- C mabant eum quod Eliæ vocaret auxilium.

Vers. 36. — *Currens autem,* etc. (Beda.) Joannes plenius dicit : *Postea sciens Jesus,* etc. Quasi Hoc minus fecistis, date quod estis. Erant enim, etc., *usque ad* de quo : *Dominus plantavit vineam Soreth : et quomodo conversa es in amaritudinem vitis alienæ : et exspectavi ut faceres uvas, et fecisti spinas.* (*Isa.* V).

Vers. 37. — *Jesus autem,* etc. (Beda.) Quid dixerit Lucas aperit : *Pater, in manus tuas commendo spiritum meum ; et hoc dicens exspiravit* (*Luc.* XXIII). Quod autem dicit Joannes : *Cum accepisset acetum, dixit : Consummatum est : et inclinato capite tradidit spiritum* (*Joan.* XIX). Inter hoc quod ait : *Consummatum est,* et illud : *inclinato* D *capite emisit spiritum,* emissa est vox illa magna, quam Joannes tacet, cæteri commemorant : *In manus tuas,* etc.

(Hier.) Infirmata etenim carne mox virtus divina invaluit quæ dicit : *Aperite mihi portas justitiæ* (*Psal.* CXVIII), etc. Nos autem cum nulla, vel una voce morimur qui de terra sumus ; ille enim cum exaltata voce exspiravit qui de cœlo descendit.

Vers. 38. — *Et velum templi.* Ut arcam testamenti, et omnia legis sacramenta quæ tegebantur appareant, et ad gentes transeant. Ante dicebatur : *Notus in Judæa Deus, in Israel magnum nomen ejus* (*Psal.* LXXV) ; nunc autem : *Exaltare super cœlos Deus* (*Ibid.* LVI), *et in omni,* etc. ; et in Evangelio prius : *In viam gentium ne abieritis* (*Matth.* X). ; et post passionem : *Ite, et docete omnes gentes* (*Ibid.* XXVIII).

Vers. 39. — *Videns autem,* etc. Ostenditur quare centurio miratur, quia vidit eum sic exspirasse, id est spiritum emisisse. Nullus enim habet potestatem emittendi spiritum, nisi conditor animarum.

Vere, etc. (Hier.) Nota quod centurio ante crucem in ipso scandalo passionis vere Filium Dei confitetur : et Arius, etc., *usque ad* et vere Filium Dei Synagoga tacente confirmat.

Vers. 40. — *Erant autem.* (Id.) Sicut non excluditur muliebris sexus a salute per Mariam Virginem : ita non repellitur a mysterio crucis scientiæ et resurrectionis per viduam Mariam Magdalenam et cæteras matres.

Jacobi minoris et Joseph. (Beda.) Minorem Jacobum dicit Jacobum Alphei, qui et frater Domini, eo quod esset filius Mariæ materteræ Domini. De qua Joannes : *Stabant autem juxta crucem Jesu mater ejus* (*Joan.* XIX), *etc.* Cleophæ videtur eam dicere a patre vel a cognatione.

Vers. 42. — *Et cum jam sero esset,* etc. (Id.) Παρασκευή Græce, preparatio Latine. Hoc nomine Judæi inter Græcos morantes sextam sabbati appellabant, quia in eo quæ sabbato erant necessaria præparabant secundum quod, etc., *usque ad* donec octava veniente ætate et ipsa corpora resurrectione glorificata cum animabus simul incorruptionem æternæ hæreditatis accipiant.

Vers. 43. — *Venit Joseph.* (Hier.) Joseph venit sero parasceve ab Arimathia, quæ interpretatur *deponens,* ad deponendum corpus Christi, etc., *usque ad* aspicientibus a longe electis qui sunt stellæ maris, quando, si fieri potest, scandalizabuntur etiam electi.

Vers. 46. — *Joseph autem,* etc. (Beda.) Ex simplici sepultura Domini, ambitio divitum condemnatur, qui nec in tumulis, etc., *usque ad* lineo terreno celebrat, sicut corpus Domini in syndone munda sepultum est : sic a papa Sylvestro statutum est.

Quod erat excisum. (Beda.) Dicitur quod monumentum Domini domus rotunda fuit de subjacente rupe excisa tantæ altitudinis ut homo rectus consistens vix extenta manu culmen possit attingere. Et habet introitum, etc., *usque ad* color autem monumenti et loculi albo et rubeo dicitur esse permistus.

Vers. 47. — *Maria autem,* etc. (Id.) Lucas dicit : *Quia astabant omnes noti ejus a longe, et mulieres quæ secutæ fuerant eum* (*Luc.* XXIII). Sed aliis deposito corpore ejus ad sua remeantibus, solæ mulieres, etc., *usque ad* et si forte valeant imitari pia curiositate, quo ordine sit ejus passio amplectenda, perpendunt.

CAPUT XVI.

Vers. 1. — *Et cum transisset.* (Beda.) Lucas dicit quia revertentes a monumento paraverunt aromata et unguenta, et sabbato siluerunt, quia mandatum

erat ut sabbati silentium, etc., *usque ad* illuminata facie decussis vitiorum tenebris odorem bonorum operum Domino et orationum suavitatem offerre.

(HIER.) Nunc cum aromatibus redolentibus cum sponsa et adolescentulis currunt, post eam conspergimus librum, id est cubile, etc., *usque ad* et Domino in eo cum triumpho resurgente et dicente : *Hæc est dies quam fecit Dominus*, etc. (*Psal.* CXVII.).

VERS. 2. — *Et valde mane.* (HIER.) Quod alius dicit diluculo. Diliculum est inter tenebras noctis et diei claritatem in qua salus venit in Ecclesia declaranda more solis, qui consurgens roseam præmitti auroram, ut tantus splendor præparatis oculis possit videri, cum tempus Dominicæ resurrectionis illuxit ut tunc laudes Christi tota cantaret ecclesia sanctarum feminarum, quando vitam præstitit et lumen credulitatis infundit.

VERS. 3. — *Et dicebant ad invicem.* (HIER.) Aquilæ congregantur ad corpus, martyres et apostoli vident lapidem revolutum, qui est lex mortis, quasi dicat : *Ubi est, mors, aculeus tuus* (*I Cor.* XV)?

VERS. 4. — *Revolutum lapidem.* (BEDA.) Quomodo lapis per angelum sit revolutus, Matthæus dicit? Allegorice autem, lapidis revolutio resurrectionem sacramentorum Christi quæ velamine litteræ legis tecta erant, insinuat. Lex etenim in lapide scripta est cujus ablato tegmine, gloria resurrectionis ostensa est, et abolitio mortis antiquæ, et vita nobis speranda perpetua toto orbe cœpit prædicari.

VERS. 5. — *Juvenem.* (HIER.) Non senem, non infantem, sed jucundum ætate, ut dicitur : *Lætare, juvenis in adolescentia tua* (*Eccle.* XI), quæ non est hic vera dum senio mista.

(BEDA.) Mulieres angelos vident quæ cum aromatibus venerunt, quia illæ mentes supernos cives aspiciunt, quæ cum virtutibus ad Deum per sancta desideria veniunt.

Sedentem in dexteris. (BEDA.) Ad meridianam partem loci illius, ubi positum fuerat, etc., *usque ad* intrantes in monumentum duos angelos ibi stantes invenerunt.

(GREG.) Per sinistram vita præsens, per dexteram vita æterna, etc., *usque ad* et ad angelorum numerum restituens cœlestis patriæ damna reparavit.

VERS. 6. — *Nolite expavescere.* (GREG.) Quasi : Paveant illi qui non amant adventum Domini vel supernorum civium, qui vitiis pressi de eorum societate desperant. Vos autem, quid timetis quæ vestros concives videtis? Unde Matthæus angelum apparuisse describens ait : *Erat aspectus ejus sicut fulgur, et vestimenta ejus sicut nix* (*Matth.* XXVIII).

Jesum. Salutare. Sed quia multi non substantialiter sed nuncupative hoc nomine dicebantur, determinat per locum Nazarenum, et causam subdit : *Crucifixum.* Atque addit : *Surrexit, non est hic.* Per præsentiam majestatis. *Ecce locus.* Ostenditur mortalitas mortalibus ad actionem gratiarum debitam,

A ut intelligamus quid sumus et fuerimus, et sciamus quid erimus.

VERS. 7. — *Et Petro.* (BEDA.) Petrus vocatur ex nomine, ne desperet ex negatione. Nisi enim, etc., *usque ad* ut futurus erat pastor Ecclesiæ in sua culpa disceret quomodo aliis misereri deberet.

Et Petro. (HIER). Qui se indignum discipulatu indicat, cum ter magistrum negat. Sed peccata præterita non nocent, quando non placent.

Præcedit vos. Bene de Redemptore nostro dicitur : de Galilæa namque transmigratio facta interpretatur. Jam enim a passione ad resurrectionem, a morte ad vitam, a pœna ad gloriam transmigraverat. Et bene post resurrectionem in Galilæa a B discipulis videtur, quia resurrectionis ejus gloriam post læti videbimus, si modo a vitiis ad virtutum celsitudinem transmigremus. Qui ergo in sepulcro nuntiatur, in transmigratione ostenditur; et qui in mortificatione carnis agnoscitur, in transmigratione mentis videtur.

(BEDA.) Nota quod Marcus dicit : *Præcedit vos in Galilæam*, etc. Nec tamen ibi visum retulit. Matthæus autem, etc., *usque ad* sicut in illa æternitate cognosceretur, quo et nos perducet propter formam servi, ut liberi contemplemur formam Domini.

VERS. 8 — *Fugerunt.* (HIER.) De futura vita dicitur : *Fugiet dolor et gemitus.* Imitantur mulieres ante resurrectionem omnium quod faciunt post, id est, quod facturæ sunt fugiunt mortem et pavorem.

C *Et nemini.* (HIER.) Quia illi soli mysterium resurrectionis vident qui meruerunt, unde, secundum Joannem : *Petrus autem surgens cucurrit ad monumentum*, ut videret quæ audivit.

VERS. 9. — *Surgens autem.* Mane surrexit, sero sepultus est, ut hoc adimpleret : *Ad vesperum demorabitur fletus et ad matutinum lætitia (Psal.* XXIX). Sepultus ergo sexta sabbati quæ vocatur parasceve circa vesperam sequenti nocte et die sabbati, cum sequenti nocte in monumento positus, die tertia, id est primo mane prima sabbati, surrexit. Et bene una die et duabus noctibus in sepulcro jacuit, quia lucem suæ simplæ mortis nostræ duplæ mortis tenebris adjunxit. In morte enim animæ et spiritus tenebamur, unde ad nos suam, id est carnis mortem attulit, D et duas nostras solvit : simplam suam duplæ nostræ contulit, et duplam nostram moriens abstulit. *Apparuit primo Mariæ Magdalenæ.* Mariæ Magdalenæ primo ostenditur, de qua ejecerat septem dæmonia : quia meretrices, et publicani præcedunt Synagogam in regnum Dei, ut latro præcessit apostolos. Apostoli flent et lugent, quia necdum viderunt, sed cito consolabuntur.

(BEDA.) In principio mulier auctor culpæ viro fuit, exsecutor vir erroris, etc., *usque ad* ut ipsis evangelistis et apostolis resurrectionem evangelizaret.

VERS. 11. — *Et illi audientes.* (BEDA.) Quod discipuli resurrectionem tarde credunt, non tam est illorum infirmitas, quam nostra firmitas; dubitantibus enim

resurrectio permulta argumenta monstrata est, quibus et nos firmius solidamur.

Vers. 12. — *Duobus ex his.* (Beda.) Hoc Lucas apertius (*Luc.* xxiv): *Oculi eorum*, etc. Post cognoverunt eum in fractione panis. Et sicut Lucas ait : *Surgentes eadem hora reversi sunt in Hierusalem*, etc.

Ambulantibus (Hier.) Fides hic laborat agens activam vitam, illic contemplativa, etc., *usque ad* oblitus carnis suæ postulat in ista vita quod post illam speramus in futura.

Vers. 14. — *Novissime*, etc. (Beda.) Quadragesimo die, quando erat jam ab eis recessurus in cælum, hoc eis maxime, etc., *usque ad : Euntes in mundum universum, prædicate Evangelium.*

Duritiam cordis, etc. (Hier.) Ut succedat cor carneum charitate plenum : hinc quod catervæ martyrum mortem hujus sæculi libenter affectant, quia norunt pro temporali interitu perpetuo se esse victuros.

Vers. 15. — *Omni creaturæ*. Omni nationi gentium. Ante enim dictum erat : *In viam gentium ne abieritis (Matth.* x) : ut scilicet apostolorum prius a Judæa repulsa prædicatio, tunc gentibus in adjutorium fieret.

(Hier.) Omni generi humano, quod habet aliquid commune omni creaturæ, angelis, pecoribus, lignis, lapidibus, igni et aquæ, calido et frigido, humido et arido, quia minor mundus homo dicitur.

Vers. 16. — *Qui crediderit*, etc. Per alios parvuli credunt, sicut ex aliis ea quæ in baptismo eis remittuntur, peccata extraxerunt.

Vers. 17. — *Signa autem*, etc. Nunquid si signa

A non faciamus, non credimus? Sed hæc in exordio necessaria fuerunt, ut fides miraculis nutriretur, fide autem Ecclesiæ jam confirmata non sunt necessaria. *Dæmonia ejicient*, etc. Hoc hodie spiritualiter facit Ecclesia, cum per exorcismi gratiam manum credentibus imponit, et malignos spiritus expellit. *Linguis loquentur novis*. Hoc fit dum fideles veteris vitæ sæcularia verba relinquunt, et sancta mysteria insonant, et Dei laudes et potentiam quantum valent extollunt.

Vers. 18. — *Si mortiferum*, etc. Dum pestiferas persuasiones audiunt, nec ad operationes usque perducunt, quod inde eis non nocet si mortiferum bibunt. *Super ægros manus*, etc. Dum proximos in bono opere confirmatos roborant exemplo bonæ operationis,
B super ægros manus imponunt, et bene habebunt. Hæc miracula tanto majora, quanto spiritualia; per hoc enim animæ suscitantur, non corpora.

Vers. 19. — *In cælum*. (Aug.) Nota quod aliquando cælos pluraliter et aliquando cœlum singulariter, etc., *usque ad* ubi fidelium credulitas plus actibus quam locutionibus eruditur.

Et sedet a dextris. (Beda.) Et nunc omnia judicans, in fine omnium Judex venturus est. Stephanus autem vidit eum stantem, quia in certamine habuit eum adjutorem.

Vers. 20. — *Illi autem*, etc. (Beda.) Nota quod Marcus Evangelium suum quanto inchoavit tardius, tanto, etc., *usque ad* quo apostoli idem Evangelii
C verbum per totum orbem seminaverunt.

EVANGELIUM SECUNDUM LUCAM.

PROLOGUS B. HIERONYMI.

(Vide inter ejus opera.)

PROŒMIUM LUCÆ IN EVANGELIUM SUUM.

Vers. 1. — *Quoniam quidem*, etc. (Beda.) Lucas de omnibus quæ fecit Jesus et docuit, etc., *usque ad* magis ordinarent narrationem quam historiæ texerent veritatem.

Vers. 3. — *Omnia*. (Id.) Non omnia quæ assecutus, sed de omnibus quæ ad fidem legentium confirmandam credit idonea. Ex consulto enim multa præterit, quæ alii dicunt, ut diversa in Evangelio gratia refulgeret, et propriis quibusdam libri singuli mysteriorum gestorumque miracula eminerent. *Theophile*. Theophilus, amans Deum, etc., *usque ad* fidem perpetuæ divinitatis et temporaneæ dispensationis illius debet ordinem nosse.

CAPUT PRIMUM.

Vers. 5. — *Fuit in diebus Herodis regis Judææ*. (Ambr.) Vitulus sacerdotalis hostia. Per vitulum ergo hoc Evangelium figuratur, in quo a sacerdotibus inchoatur, et in vitulo consummatur, id est in Christo, qui pro mundi vita immolatur.

Sacerdos quidam. Implevit ordinem, dixit regem, et regionem in qua fuit, sacerdotem et gentem ejus et uxorem illius indicat. *Zacharias*. Zacharias, memor Domini : cui apparet Angelus a dextris altaris, quia ei qui memor Domini est demonstratur mysterium.

De vice Abia. (Beda.) Abia, Pater Dominus, etc., *usque ad* sicut per septem Testamentum declaratur
D Vetus.

Elisabeth. Elisabeth, Dei mei saturitas, signat Mariam quæ plena Deo fuit.

Vers. 6. — *Erant autem ambo*. (Beda, Ambr.) Plena laudatio quæ genus in majoribus, mores in æquitate, officium in sacerdotio, factum in mandatis, judicium in justificationibus comprehendit. *Justi ante Deum*. (Ambr.) Non enim omnis qui justus est ante homines justus est ante Deum ; aliter enim vident homines, aliter Deus : homines in facie, Deus in corde. Ideoque fieri potest, ut aliquis affectata bonitate populari justus videatur mihi, justus tamen non sit ante Deum, si justitia non ex mentis simplicitate formetur, sed adulatione simuletur.

VERS. 7. — *Et non erat illis.* (BEDA.) Divinitus procuratum fuit, ut de provectis diuque fructu conjugii privatis Joannes nasceretur, ut inopinato ortu prolis et ipsos donum Dei gratius afficeret, et cæteros stupor miraculi pararet auditui futuri prophetiæ. Unde postea subditur : *Possuerunt omnes qui audierant in corde suo dicentes : Quis putas puer iste erit ?*

VERS. 8. — *Factum est autem.* Cum ex præcepto Moysi uno sacerdote decedente, unus succedere jubeatur, tempore David statutum est ut vicissim ministrantes per octonos dies a sabbato usque ad sabbatum tempore vicis suæ, singuli castimoniæ studerent, nec interea domum tangerent.

VERS. 9. — *Sorte.* (BEDA.) Non nova tunc sorte electus, quando incensum erat adolendum, etc., *usque ad* prædicitur dum ille promittitur præcursurus.

VERS. 12. — *Et Zacharias turbatus est videns, et timor irruit super eum,* etc. (AMBR.) Solemus turbari et a nostro affectu alienari quando perstringimur superioris potestatis occursu. Sed sicut humani defectus est terreri, ita angelicæ benignitatis est paventem suo aspectu blandiendo solari ; contra, dæmones, si quos sua præsentia territos senserint, ampliore horrore concutiunt.

VERS. 13. — *Quoniam exaudita est deprecatio tua: et uxor tua Elizabeth pariet tibi filium, et vocabis nomen ejus.* Exaudita est magis quam petisti. Rogasti pro liberatione plebis, et donatus est tibi præcursor.

(AMBR.) Multa divina beneficia hic sunt congesta. Primum, deprecationis fructus, deinde sterilis partus. Tum lætitia plurimorum, et magnitudo virtutis, Altissimi etiam prophetia promittitur. Quinetiam ne qua esset dubitatio, futuri nomen designatur. Tantis igitur supra votum fluentibus, non immerito diffidentia pœna plectitiur silentii.

VERS. 14. — *Et erit gaudium,* etc. (BEDA.) Singularis meriti est indicium quoties hominibus a Deo vel imponitur nomen, vel mutatur, etc., *usque ad* quia hic salutem multis prædicat, ille vero omnibus dat. (AMBR.) *Gaudium et exsultatio.* Monentur parentes non minus gratias agere, etc., *usque ad* matres quia honorantur præmiis conjugii.

VERS. 15. — *Vinum et siceram,* etc. (BEDA.) Magnæ coram Deo virtutis est prædicare in deserto gaudia cœlestia, etc., *usque ad* et jam erat spiritus gratiæ.

VERS. 16. — *Et multos filiorum Israel convertet.* (ID.) Cum Joannes Christo testimonium perhibens, in fide Christi baptizans, dicatur filios Israel ad Deum convertisse, patet Christum esse Dominum Deum Israel.

VERS. 17. — *Præcedet ante.* (ID.) Sicut Elias præco judicis, etc., *usque ad* ille cum eo manifestatur in gloria. *In spiritu et virtute.* (AMBR.) Bene junguntur spiritu et virtute. Non enim sine virtute spiritus, nec sine spiritu virtus est. Elias virtutem habuit abstinentiæ, et patientiæ, et convertendi animos populorum a perfidia ad fidem, spiritum autem prophetandi habuit.

Convertat, etc. (BEDA.) Corda patrum in filios con-

A vertit, etc., *usque ad* fere eadem verba quæ angelus de Joanne, Malach, prædixit de Elia.

VERS. 18. — *Unde,* etc. (ID.) Si homo esset qui promittebat, impune liceret quærere signum, etc., *usque ad* et infidelitatis esset pœna quam meruit.

VERS. 19. — *Ante Deum.* (ID.) Cum ad nos veniunt angeli, sic exterius implent ministerium, ut tamen ante Deum interius per contemplationem assistant. Quia etsi angelus est spiritus circonscriptus, summus spiritus qui Deus est, incirconscriptus est, intra quem currit angelus quocunque moveatur vel mittatur.

VERS. 22. — *Et ipse erat innuens illis et permansit mutus,* etc. Sine voce corporales actus indicare moliens, nec exprimens voluntatem. Cui similis populus

B Judæorum, actuum suorum impotens reddere rationem.

VERS. 23. — *Ut impleti sunt,* etc. Quia vicis suæ tempore, pontifices templi tantum officiis mancipati, non solum a complexu uxorum, sed etiam a domorum ingressu abstinebant. Nostris autem sacerdotibus quibus non carnalis successio, sed spiritualis perfectio quæritur, qui quotidie præsto debent esse altari, perpetua castitas indicitur.

VERS. 24. — *Occultabat.* (AMBR.) Occultat quia partus sui erubescit ætatem, etc., *usque ad* neque enim ea quæ senilem non erubesceret coitum, erubesceret partum.

VERS. 25. — *Quia sic fecit.* (BEDA.) Gesta sunt hæc, inquit Joannes Chrysostomus, etc., *usque ad* quia per ipsum afflictio pœnitentiæ erat prædicanda.

VERS. 26. — *In mense autem sexto.* (HIER.) Sicut

C sexto mense missus est Gabriel angelus a Deo in civitatem Galilææ, ita sexto millenario missus est Christus.

Gabriel. (BEDA.) Ideo angeli ex nomine aliquando signantur, ut ex ipso nomine quid ministraturi veniant, demonstretur. Gabriel fortitudo Dei, quia illum nuntiat qui ad debellandum diabolum veniebat.

VERS. 27. — *Ad virginem.* Mulier a diabolo seducta mortem intulit : contra mulier ab angelo edocta salutem edidit.

VERS. 28. — *Dominus tecum.* Quam novo castitatis amore ad cœlestia sustulit, et post mediante humana natura, omni plenitudine divinitatis consecravit. *Benedicta tu in mulieribus.* Quæ, sine exemplo mulieribus conditionis, et virgo et mater est et Deum genuit.

VERS. 29. — *Turbata est,* etc. Quia nesciebat si

D præteritum an futurum esset, quod angelus dixit.

VERS. 30. — *Et ait angelus ei : Ne timeas, Maria.* Turbatam insolita salutatione quasi familiarius notam vocat ex nomine. Ne timeat jubet, et quare gratia plenam vocaverit, plenius explicat.

VERS. 31. — *Jesum.* Jesus salvator, sive salutaris dicitur. Ipse enim salvum faciet, non populum Israel, sed suum populum, sive ex præputio, sive ex circumcisione, in unum ovile sub uno pastore congregatum.

VERS. 32. — *Sedem David patris ejus.* (BEDA.) Id est Israeliticam plebem, etc., *usque ad* in his qui de oleastro incisi in olivam bonam sunt inserti.

VERS. 35. — *Sanctum vocabitur Filius Dei.* Jesus nascitur sanctus, qui conditionem naturæ corrupti-

bilis vinceret, et commistione copulæ carnalis conceptus non est. Nos conditione corruptibilis naturæ constricti, per gratiam possumus sanctificari. Et congruit, ut quæ contra morem virgo concepit, supra morem humanæ consuetudinis Dei Filium generet. A

Vers. 36.— *Et ecce*, etc. (Beda.) Ne virgo desperet de partu, etc., *usque ad* præcursorem quoque de anu sterili nasciturum cognosceret.

Cognata tua. Quia de tribu Levi, id est de tribu Dei. (Beda.) Legimus, quod Aaron qui de tribu Levi erat, etc., *uque ad* quæ secundum Deum spiritualis cognationis consortio non carebant.

Vers. 38.— *Ecce ancilla Domini.* Non de singularitate meriti se extollit, sed suæ conditionis et divinæ cognationis per omnia memor, se ancillam illius esse fatetur, cujus mater eligitur, et cum magna devotione promissionem angeli optat impleri. B

Vers. 39. — *Exurgens autem Maria in diebus illis, abiit in montana cum festinatione in civitatem Juda.* (Ambr.) Non incredula de oraculo, etc., *usque ad* dum subditur : *Et factum est ut audivit.*

Vers. 40. — *Et intravit in domum Zachariæ.* Hinc discant sanctæ mulieres, quam sedulitatem prægnantibus debeant exhibere cognatis.

Et salutavit Elizabeth. (Beda.) Prior salutat, quia decet ut quanto castior, tanto humilior sit.

Vers. 41. — *Exsultavit*, etc. Quia lingua non poterat, animo exsultante salutat, et suæ præcursionis officium inchoat. Ecce apparet quod angelus dixerat : *Spiritu sancto replebitur adhuc ex utero matris suæ.*

Vers. 42. — *Benedicta tu.* (Beda, Ambr.) Conveniunt verba Evangelii cum verbis psalmi in quo promittitur David : *De fructu ventris tui ponam super sedem tuam* (*Psal.* cxxxi). Et eadem voce Maria benedicitur ab Elizabeth qua a Gabriele, ut et angelis et hominibus veneranda, et nostris feminis præferenda monstretur. C

Vers. 43.— *Mater Domini.* Sentio miraculum, mysterium cognosco, mater Domini verbo feta, Deo plena.

Vers. 44. — *Ut facta.* Ipso momento quo vox intrat ad aures corporis, virtus spiritualis cor intrat audientis, et non solum matrem, sed etiam sobolem amore advenientis accendit.

Exsultavit. (Beda.) Revelante Spiritu quo impleta erat, etc., *usque ad* credidit virgo, ubi sacerdos negavit.

Vers. 46. — *Magnificat anima mea Dominum.* (Id.) Primo dona sibi spiritualiter concessa profitetur, etc., *usque ad* in ejus præceptis observandis impendo. D

Vers. 47. — *Et exsultavit.* (Id.) Quia terrena non curo, prosperitas non emollit me, adversitas non frangit, sed sola illius memoria delectat, a quo salus speratur æterna, illius divinitate lætor cujus temporali conceptione mea caro fetatur.

Vers. 48— *Quia respexit.* (Id.) Ecce quam vilia de se sentit, etc., *usque ad* et de parvis et infirmis magnos facit et fortes.

Quia fecit mihi magna. Quia in me carnem sumpsit, et me a peccatis mundavit, et dona Spiritus sancti mihi contulit.

Et misericordia. (Beda.) A specialibus donis ad generalia Dei judicia se convertit, etc., *usque ad* subdit quid contemptores mereantur.

Vers. 53.— *Esurientes implevit bonis.* (Id.) Qui æterna toto studio desiderant, saturabuntur, cum Christus apparuerit in gloria. Sed qui terrenis gaudent, in ultimo inanes totius beatitudinis dimittuntur. In præsenti etiam videmus humiles divina gratia impleri, superbos lumine veritatis privari.

Vers. 55. — *Sicut locutus est ad patres nostros.* Memoriam patrum quibus hæc salus revelata est faciens, Abraham nominatim exprimit, cui primo ipsa incarnatio manifestata est. *Et semini ejus in sæcula.* Non tam carne genitis, quam fidei vestigia secutis, quibus adventus Salvatoris in sæcula est promissus, quia ipsa promissio hæreditatis nullo fine claudetur. Nam et usque in finem sæculi credentes non deerunt, et beatitudinis erit gloria perennis.

Vers. 56. — *Mansit autem Maria.* (Beda.) Tandiu mansit, donec videret præcursoris nativitatem, propter quam maxime venerat. Nec causa sola familiaritatis tandiu mansit, sed ut tanto tempore et Elizabeth et Joannis cresceret profectus. Nam si in primo adventu Mariæ, Spiritu sancto sunt repleti, multum est illis superadditum tanta mora mansionis.

Vers. 59. — *Die octavo.* Per circumcisionem resurrectio Domini figuratur, quia et octava die, id est post sabbatum, facta est. Et sicut illa a reatu mortis absolvere solebat, sic ista immortalis vitæ nativitatem, et in auctore nostro exhibuit, et in nobis monstravit sperandam.

Et vocabant eum. (Beda.) Joannis celebrata nativitas, est Novi Testamenti inchoata gratia, etc., *usque ad* gratiam Evangelii si recte intelligatur exprimit.

Vers. 62. — *Innuebant autem patri ejus*, etc. Qui innuunt patri de nomine pueri, significant illos qui testimonio legis intendunt astruere gratiam fidei.

Vers. 67. — *Et prophetavit dicens.* (Beda.) Magna largitas divinæ pietatis. Ecce loquela quæ sola ablata est diffidenti, cum spiritu prophetiæ restituta est credenti.

Vers. 68. — *Benedictus.* Qui dum bonitatem Dei rogavit, pro liberatione præcursor donatus est.

Visitavit. Quod proxime faciendum cognoverat, prophetico more quasi jam factum narrat.

Vers. 69. — *Cornu salutis nobis.* (Beda.) Per cornu quod carnem excedit, cum omnia ossa carne tegantur, regnum Christi significatur, quo mundus et gaudia carnis superantur. In cujus figuram David et Salomon cornu olei, sunt in regni gloriam consecrati, ut prius Saul lenticula.

Vers. 71. — *Salutem ex inimicis nostris, et de manu*, etc. Erexit nobis salutem ex inimicis, et est explanatio superioris versiculi, in quo breviter idem præmiserat : *Et erexit cornu salutis nobis.*

Vers. 72. — *Ad faciendam misericordiam cum*

patribus nostris, et memorari testamenti, etc. Locutus est, erexit nobis salutem ad faciendam misericordiam, ut misericordiam quam patribus promisit impleat in nobis, et juramentum quod fecit patribus de liberatione nostra, in nobis per Christum compleatur.

Vers. 76. — *Et tu, puer, propheta Altissimi vocaberis : præibis enim ante faciem Domini parare*, etc. (Beda.) Non mirum si alloquitur infantem octo dierum, etc., *usque ad* quæ agnoscebat se in filios suscepisse.

Vers. 79, 80. — *Ad dirigendos pedes nostros in viam pacis. Puer autem crescebat*, etc. Ut per omnia gressus nostrorum operum illuminatoris nostri gratiæ concordent, donec ad mansionem perpetuæ pacis intremus.

CAPUT II.

Vers. 1 — *Exiit edictum a Cæsare.* Aug., Bed.) Augustus duodecim annis circa nativitatem Christi in pace regnavit, etc., *usque ad* hic primum Judæa facta est stipendiaria Romanis.

Vers. 2. — *Prima.* (Beda.) Jam diversis temporibus, pleræque partes terrarum leguntur descriptæ, sed hæc est prima earum quæ totum orbem concluserunt, quæ professio est mentium, quia nullus excluditur. Vel certe tunc primum cœpit, quando Cyrinus a Cæsare in Syriam missus est, censor patrimoniorum futurus.

Vers. 4. — *Nazareth.* (Id.) Quotidie Dominus in Nazareth concipitur, etc., *usque ad* quod instantia loquentis magistri nihil valet nisi augmentum superni juvaminis ut audiatur acceperit.

Vers. 6. — *Factum est autem.* Alibi concipi, alibi nasci Dominus voluit, ut insidiantis Herodis furorem facilius evaderet. Humilitas Christi commendatur, quia non solum incarnari, sed etiam illo tempore nasci voluit, quo mox natus censui Cæsaris propter nostram liberationem subderetur.

Vers. 7. — *Pannis eum involvit.* Vilibus induitur pannis, ut stolam immortalitatis reciperemus. Manus et pedes stringuntur ; ut manus nostræ ad bene operandum, pedes in viam pacis dirigantur ; parvulus factus, ut nos perfecti simus.

Vers. 8. — *Et pastores.* (Beda.) Nato summo pastore, pastores ab insidiis noctis, etc., *usque ad* super quos divina gratia largius coruscat.

Vers. 9. — *Et ecce angelus Domini.* (Id.) Et concipiendum, et conceptum, et natum Dominum, cœli cives testantur, ut et mortales sufficienter imbuant, et suum auctori servitium impendant.

Vers. 12. — *Infantem pannis involutum.* (Id.) Crebris infantia Salvatoris et angelorum testimoniis, et evangelistarum est inculcata, ut mentibus nostris altius infigatur quid pro nobis sit factus : In quo humilitas commendatur : *Quia cum esset dives, pauper pro nobis factus est, ut inopia sua nos ditaret (II Cor).*

Vers. 14. — *Et in terra pax.* Quando peccando eramus a Deo extranei, extraneos nos angeli deputabant ; sed quia cognovimus regem nostrum, recognoverunt nos angeli cives suos. Et timet angelus adorari ab humana natura quam in suo rege considerat.

A

Hominibus bonæ voluntatis. (Beda.) Qui suscipiunt natum Christum, non his qui audita ejus nativitate sunt turbati et eum persecuti. *Non est pax impiis, dicit Dominus* (*Isa.* XLVIII).

Vers. 16. — *Et venerunt festinantes* (Beda.) Non cum desidia Christi quærenda est præsentia, etc., *usque ad* quasi in præsipio invenient.

Vers. 17. — *Videntes autem.* Visio vel cognitio Dei est, et hæc est sola vita hominum ut cognoscant verum Patrem, et quem misit Jesum Christum esse unum Deum.

Vers. 18. — *Mirati sunt.* Mirantur et de mysterio incarnationis et de tanta pastorum attestatione,

B

qui fingere audita nescirent, sed simplici facundia vera prædicarent. Sed Dominus non rethores, sed piscatores ad evangelizandum destinavit. Sic et in Vetere Testamento suæ dispensationis nuntios pastores ordinavit. Ideo non est parvipendenda pastorum attestatio.

Vers. 20. — *Et reversi*, etc. (Beda.) Sic spirituales pastores modo dormientibus aliis contemplando cœlestia subvehuntur, etc., *usque ad* dum dicunt : *Gloria in altissimis Deo, et in terra pax hominibus bonæ voluntatis.*

Vers. 22. — *Tulerunt illum.* Parvuli qui de toto regno Judæorum ad templum portabantur, si erant de tribu Levi, in ministerium domus perpetuo detinebantur. Si de alia tribu, pretio dato a parentibus

C

primogeniti redimebantur ad propria referendi.

Vers. 23.— *Sicut scriptum.* (Beda.) Scriptum est in lege : *Mulier quæ suscepto*, etc., *usque ad* cum bonorum operum fructibus supernæ beatitudinis gaudia subit.

Vers. 24. — *Par turturum* (Id.) Hæc oblatio, pauperum erat, qui non sufficerent offerre agnum, ut per omnia humilitas Domini pateat.

Vers. 25. — *Et ecce homo.* Non solum angeli, sed omnis ætas et sexus testimonium nato reddunt puero. Et sicut ab omnium sæculorum fidelibus præsagiebatur, ita veniens omnium sanctorum laude prædicatur.

Vers. 27. — *Puerum.* Cum pueritia post septem annos infantiæ incipiat, Jesus frequenter puer dicitur, non tam ætate quam pro servitio, unde Pro-

D

pheta : *Ecce puer meus*, quia *Filius hominis non venit ministrari, sed ministrare (Isa.* XLII*).*

Vers. 29. — *Nunc dimittis servum tuum.* (Ambr.) Qui vult dimitti, veniat in Hierusalem, etc., *usque ad* tunc dimittetur ut non videat mortem, quia viderat vitam.

Vers. 34. — *Ecce positus est hic.* In ruinam illorum qui steterant, et resurrectionem illorum qui ceciderant ; vel in ruinam vitiorum, et in resurrectionem virtutum.Non in se tantum, sed in suis quoque prædicatoribus positus est in ruinam et resurrectionem, unde Apostolus : *Christi bonus odor sumus Deo, in his qui salvi fiunt, et in his qui pereunt.* Bono enim odore, alii salvantur, alii pereunt (*II Cor.* II).

VERS. 35. — *Gladius.* (BEDA.) Dolor Dominicæ passionis, etc., *usque ad* zizania germinare conspicit.

Ut revelentur. Ante erat incertum qui Judæorum Christi gratiam reciperent, qui conspuerent : sed audita nativitate revelantur cogitationes, et Herodes et alii turbantur, quidam ad Christi magisterium accedunt.

VERS. 36. — *Et erat Anna,* etc. Quia per virum et mulierem vita totius mundi perdita est, in testimonio vitæ per Christum redeuntis Anna conjungitur Simeoni. Convenit mysteriis Ecclesiæ, quod Anna gratia interpretatur, quæ est filia Phanuel, qui facies Dei dicitur, unde supra : *Signatum est super nos lumen vultus tui, Domine(Psal. IV). De tribu Aser.* Id est beati, descendit, qui inter duodecim patriarchas ordine nascendi octavus est, propter mysterium resurrectionis. Quinque sunt Annæ. Prima mater Samuel, secunda uxor Raguel, tertia mater Tobiæ, quarta filia Phanuel, quinta Mater Mariæ.

Processerat in diebus. (BEDA.) Juxta historiam, Anna, et devotæ conversationis, etc., *usque ad* multiplicantur propter apostolicam doctrinam.

VERS. 38. — *Omnibus qui,* etc. Omnibus fidelibus qui jugo Herodis alienigenæ gravati, liberationem civitatis et populi exspectabant, promittebat per adventum Christi in proximo redemptionem a tyrannide alieni.

VERS. 40. — *Puer autem.* (BEDA.) In eo quod puer erat, etc., *usque ad* homo fieri cœpisset, perfectus esset ut Deus.

VERS. 41. — *Et ibant parentes,* etc. (ID.) Merito Lucas inter quator animalia vitulo comparatur, etc., *usque ad* discipulos Domini in templo laudantes in fine Evangelii sui concludit.

VERS. 45. — *Et non invenientes.* (ID.) Si quæritur quomodo potuit a parentibus obliviscendo relinqui,etc., *usque ad* cum altero parente reversum.

VERS. 46. — *In medio* (ID.) Quasi fons, medius doctorum sedet, sed quasi exemplar humilitatis, prius interrogat et audit quam instruat, ne parvuli a senioribus doceri erubescant, ne infirmus docere audeat.

VERS. 49. — *Quid est quod me quærebatis ?* (ID.) Non quod eum quasi filium quærunt vituperat, sed quis sit sibi verus Pater insinuat, et quid potius debeat ei cui est æternus Filius, mentis oculos attollere cogit. Quia enim Deus et homo est, nunc excelsa Deitatis, nunc infirma præfert humanitatis. Quasi Filius Dei in templo commoratur, quasi Filius hominis cum parentibus quo jubent regreditur.

VERS. 51. — *Et mater ejus conservabat omnia verba in corde suo.* Omnia quæ de Domino, vel a Domino facta cognovit, sive quæ intellexit, sive quæ nondum intelligere potuit, omnia in memoria recondebat, ut, quando tempus prædicandæ seu scribendæ incarnationis ejus adveniret, sufficienter universa prout essent gesta posset explicare quærentibus. Sic nos crebra factorum et dictorum Domini meditatione importunos cogitatu, repellamus, et alios instruere laboremus.

VERS. 52. — *Proficiebat sapientia.* (BEDA.) Sicut est carnis ætate proficere, etc., *usque ad* utraque pariter salvaretur.

CAPUT III.

VERS. 2. — *Factum est verbum,* etc. (BEDA.) Congregaturus Ecclesiam, Dei filius primum operatur in servulo, etc., *usque ad* unum itaque dixit, et omnia declaravit.

VERS. 3. — *Prædicans baptismum pœnitentiæ,* etc. (ID.) Joannes baptismum pœnitentiæ prædicavit, et quibusdam etiam dedit, etc., *usque ad* præcurretur suo baptismate quo peccata solvi non possunt.

VERS. 4. — *Vox clamantis.* Vox, quia prænuntius verbi. *In deserto.* Quia desertæ et destitutæ Judææ solatium redemptionis annuntiat. Nullum verbum sine voce auditur, nec vox sine verbi intelligentia valet. *Parate viam Domini,* etc. Qui fidem et bona opera prædicat, quid aliud quam venienti Domino ? ad corda audientium viam parat, ut hæc vis gratiæ illustret, ut rectas Deo semitas faciat, dum mundas cogitationes in animo per sermonem prædicationis format.

VERS. 5. — *Et erunt prava.* (BEDA.) Prava, id est, malorum corda per injustitiam distorta ad regulam justitiæ dirigentur.

VERS. 6. — *Et videbit.* (ID.) In hac vita omnis homo Christum videre non potuit, sed in die judicii, in sede majestatis et electi et reprobi pariter videbunt, ut justi remunerentur, et mali in æternum gemant. Unde et subditur :

VERS. 7. — *Quis ostendit,* etc. ? (AMBR.) Quis ostendit in prudentia miseratione Dei infusa, etc. ? *usque ad* quam ad gentes transferendam prophetat.

VERS. 8. — *Dico enim vobis.* (ID.) Qui amisso sensu rationis, etc., *usque ad* replentur fructibus, vestiuntur frondibus.

VERS. 11. — *Qui habet duas.* (BEDA.) Tunica plus sui necessaria quam pallium, etc., *usque ad* sed quod habet cum paupere partiat.

VERS. 12. — *Publicani.* (ID.) Qui vectigalia publica exigunt, etc., *usque ad* tandem ad propria cum proximis communicanda pertingerent.

VERS. 15. — *Existimante autem.* (ID.) Non solum cogitabant, etc., *usque ad* per virginem venisse non credunt.

VERS. 16. — *Veniet autem,* Ideo baptizo aqua, quia ille venit qui baptizabit spiritu, et oportet, ut illi via præparetur.

Cujus non sum dignus. (BEDA.) Non sum dignus mysterium incarnationis investigare, etc., *usque ad* evangelica prædicatio, qua calceati sunt apostoli.

VERS. 19. — *Herodes.* Antequam Lucas aliquid narrat de actibus Jesu, dicit Joannem ab Herode captum, ut ostendat se solummodo ea facta descripturum, quæ eo anno gesta sunt, quo Joannes vel captus est, vel punitus.

VERS. 21. — *Et Jesu baptizato.* (BEDA.) Baptizatur

Dominus, non mundari indigens, etc., *usque ad* jam edoctus Dei Filium aperte prædicat.

Vers. 22. — *In te complacui.* Non aliena in filio, sed sua laudatur, quasi dicat : Quæcunque habes tu, mea sunt.

Vers. 23. — *Annorum triginta.* (Beda). Quod tricennalis baptizatur, etc., *usque ad* ut in Jeremia et Daniele.

Vers. 26. — *Qui fuit Mathathiæ, qui fuit Amos, qui fuit Nahum, qui fuit Hesli.* (Beda.) Mathath, qui per Salomonem descendit, etc., *usque ad* qui per carnalem generationem ostenditur factus Filius hominis.

Vers. 29. — *Qui fuit Levi.* Non autem hi quator qui hoc loco inferuntur Jacob filii fuerunt, sed quod eorum nominibus participabant.

(Beda.) Quasi nominibus alludens quod in illis figuratum est, etc., *usque ad* genera virtutum diversa præcederent.

Vers. 31. — *Nathan.* (Id.) Quod Matthæus per Salomonem, etc., *usque ad* cui judicium a Deo rege defertur : *Sacerdos est in æternum secundum ordinem Melchisedech.*

Vers. 37. — *Mathusale.* (Ambr.) Anni Mathusale ultra diluvium numerantur, significat Christum, cujus vita ætatem nescit.

Qui fuit Enoch. (Beda.) A baptizato Dei Filio usque ad Deum Patrem ascendens, septuagesimo gradu Enoch ponit, etc., *usque ad* quos in resurrectione immutabili Dei sapientiæ contemplandæ per sæcula monstrat esse jungendos.

Vers. 38. — *Seth.* Seth posterior Adæ filius, non siletur, ut cum duæ populi sint generationes, significet Christum in posteriore potius quam in priore generatione numerandum.

Qui fuit Dei. A Filio Dei generatio incipit, terminatur in Filium Dei, præcedit creatus in figura, ut sequatur natus in veritate ; præit factus ad imaginem, ut propter eum imago descendat.

CAPUT IV.

Vers. 1. — *Et agebatur.* (Ambr.) Agebatur in desertum, hoc consilio, ut diabolum provocaret ; nam nisi ille certasset, iste mihi non vicisset ; mysterio, ut Adam de exsilio liberaret ; exemplo, ut ostenderet nobis diabolum ad meliora tendentibus invidere.

In desertum. Historialiter : in illo deserto quod est inter Hierusalem et Hiericho, ubi figuraliter dixerat Adam a diabolo victum fuisse.

Vers. 2. — *Esuriit.* (Beda.) Non est scriptum de Moyse vel Elia, etc., *usque ad* esurit autem non tam cibum corporis quam salutem animæ.

Vers. 3. — *Si Filius Dei es.* (Ambr.) Noverat Dei Filium venturum, sed venisse per infirmitatem corporis non putabat, etc., *usque ad* qui hoc verbo non vescitur, non vivit.

Vers. 4. — *Scriptum est.* Docet magis doctrina quam miraculis pugnare, humilitati quam potentia,

A nihil pro diaboli arbitrio, nec declarandæ virtutis consideratione faciendum.

Vers. 5. — *Et duxit.* Lucas sicut res gesta est exsequitur, mediam ponens avaritiam, ultimam superbiam, secundum mores præsentis temporis, quia superbia post omnes virtutes sævit. Matthæus non sequitur ordinem historiæ, sed tentationum Adæ.

Vers. 6 — *Tibi dabo.* Hæc de arrogantia dicit, non quod totus mundus sit suus, sunt enim aliqui boni. *Mihi traditur.* Non a diabolo est potestas, sed obnoxia tamen insidiis diaboli. Nec ideo mala ordinatio potestatum, quia malo sunt obnoxiæ potestates.

Vers. 7. — *Tu ergo.* (Beda.) Dicens diabolus Salvatori : *Si procidens adoraveris me*, econtrario audit, quod ipse magis adorare eum debeat, Dominum

B et Deum suum.

Vers. 8. — *Si Filius Dei.* In omnibus tentationibus hoc agit, ut intelligat si Filius Dei sit. Sed Christus sic responsum temperat, ut ambiguum relinquat : *Mitte te deorsum.* Quem nec gula nec avaritia vicit tentat vana gloria, si forte illum vel ipsa victoriæ, suæ jactantia valeat dejicere. *Mitte.* Hæc vox ei convenit qui omnes præcipitare satagit. In quo infirmus ostenditur qui nulli possit nocere, nisi prius ille se deorsum miserit.

Vers. 9. — *Scriptum est.* Quia Scripturarum exemplum prætulerat. Scripturarum vincitur exemplis. Utitur autem diabolus per hæreticos testimoniis Scripturarum, non ut doceat, sed ut fallat.

Vers. 10. — *Angelis.* (Beda.) Hæc prophetia non

C de Christo est, sed de sancto viro. Quæ etiamsi de Christo esset, etiam quod sequitur debuerat meminisse : *Super aspidem et basiliscum ambulabis, et conculcabis leonem et draconem (Psal.* xc). Sed de angelorum auxilio quasi ad infirmum loquitur, de sua conculcatione quasi tergiversator tacet.

Vers. 13. — *Et consummata.* (Id.) Tribus tentationibus victis, omnem tentationem dicit consummatam, etc., *usque ad* tamen formidat instare, ne frequentius triumphetur.

Vers 14. — *Et fama exiit.* Non tantum a præsentibus propter visa miracula honoratur, sed apud absentes fama divulgabatur.

Vers. 15. — *Docebat.* Post miracula ecce sapientia, qua docet, qua doctrina per miracula præceden-

D tia magnificat.

Vers. 16. — *Et surrexit legere.* (Beda.) Qui non venerat ministrari, sed ministrare, etc., *usque ad* vel propetiæ lectonis attestatione corrigeret.

Vers. 18. — *Spiritus.* (Id.) In superioribus prophetiæ Salvator de gentium vocatione et Ecclesiæ confirmatione loquens, etc., *usque ad* quia Spiritus Domini est super eum.

Evangelizare pauperibus, etc. Gentes intelligit quæ erant vere pauperes. Neque enim Dei cognitionem, neque legem, neque prophetas, neque aliud quidquam in bonis habebant, et cæteris omnibus spiritualibus opibus erant destitutæ.

Vers. 20. — *Et cum plicuisset.* (Beda.) Audientibus

illis qui aderant legit, etc., *usque ad* sed pro capacitate A
audientium committit doctori dispensandum verbum.

Vers. 23. — *Medice.* Sicut fabri filium, ita eadem erroris dementia; medicum vocant, sed in errore illorum veritas latet. Vere enim erat filius fabri, qui per ipsum in principio omnia fecit, qui operatur in Spirituo sancto et igni, qui in magna domo hujus mundi facit vasa diversi generis. Est et medicus, quia per ipsum omnia quæ in cœlis et quæ in terra sunt restaurata. Qui de se dicit : *Non est opus valentibus medicus, sed male habentibus (Matth.* IX).

Vers. 24. — *Amen dico vobis.* (Beda.) Non solum Dominus et caput prophetarum, etc., *usque ad* miracula suæ virtutis avertit.

Vers. 25. — *In diebus Eliæ.* (Id.) Quasi dicat : Non est contrarium exemplo prophetarum, etc., *us-* B
que ad quia nulla erat cognoscendæ divinitatis ubertas.

Vers. 26. — *Viduam.* (Id.) Vidua ad quam Elias mittitur, gentium figurat Ecclesiam, etc., *usque ad* in qua nobis vitæ æternæ præparatur panis.

Vers. 27. — *Naaman Syrus.* (Id.) Naaman, qui decor interpretatur, populum significat nationum, etc., *usque ad* quia oportet baptizatos Dominici corporis participatione confirmari.

Vers. 29. *Et duxerunt.* (Id.) Pejores Judæi discipuli, diabolo magistro, etc., *usque ad* veluti divini Sculptoris expressa manu servantur.

Vers. 31. — *Et descendit,* etc. (Id.) Nec indignatione commotus, nec scelere offensus, etc., *usque ad* nec solvitur lex, si sit renovatio hominis jam labentis. C

Vers. 33. — *Et in Synagoga.* (Id.) In Synagoga est homo habens spiritum immundum, quia Spiritum sanctum amiserat. Introierat enim diabolus, unde Christus spiritualiter exierat.

Vers. 34. — *Scio te.* Per opera potuit probari Filius Dei. Sed nonne dixit Apostolis : *Majora facietis ?* Solutio, per opera, id est modum operationis. Alii dicebant : *In nomine Jesu,* etc. Ipse dicebat : *Tibi dixi,* etc.

Vers. 33. — *Et cum projecisset.* (Beda.) Curandus permittur a dæmone in medium projici, ut virtus patefacta plures ad salutem invitet.

Vers. 36. — *Et virtute.* Non ut homines qui in verbo Dei dæmonia ejiciunt, sed propria potestate virtutes operatur. D

Vers. 38. — *In domum Simonis.* Domus Petri, circumcisio est ejus apostolatui commissa. Socrus est Synagoga quæ quodammodo mater est Ecclesiæ Petro commissæ. Hæc febricitat, quia invidiæ æstibus laborabat, persequens Ecclesiam. Sed Jesus stans super eam sanat, quia ubi timor Dei incipit esse, talis æstuatio solet recedere.

Vers. 40.— *Cum sol autem occidisset.* (Beda.) Solis occubitus, passio Christi, per quam plures sanantur dæmoniaci, quam ante vivens in carne ægrotos sanaverat, quia in carne vivens paucos Judæorum docuit, post resurrectionem gentibus apparuit.

Vers. 41. — *Tu es Filius Dei.* (Id.) Cum jejunio fatigatum diabolus videret, etc., *usque ad* quia, *si cognovissent Dominum gloriæ, nunquam crucifixissent (Matth.* I).

Vers. 42. — *Facta autem die.* Mystice : manifesta luce resurrectionis a credentium turmis requiritur : et in gentium deserto inventus, ne abeat, retinetur.

CAPUT V.

Vers. 1. — *Factum est autem.* Nec tempore, nec loco turba a studio sanandi cohibetur ; vesper incumbit, et tamen sequitur ; stagnum occurrit et turba urget, et ideo ascendit in navim Petri.

Secus stabat. (Beda.) Stagnum, præsens sæculum designat. Dominus autem jam non in stagno quasi jam non in carne passibili, sed secus stagnum, quia in ea carne in qua passus est stabilitatem perpetuæ quietis adiit.

Vers. 2. — *Vidit duas naves.* (Id.) Duæ naves, mystice, circumcisionem et præputium significant quas vidit, quia in utroque populo *novit qui sunt ejus,* quorum corda a fluctibus sæculi ad futuræ vitæ tranquillitatem, quasi ad littus misericorditer vivendo, provenit.

Vers. 3. —*Rogavit eum.* (Id.) Quod primo rogat navim a terra reduci pusillum, etc., *usque ad* ad remotiores gentes quibus postea prædicatum est pertinet.

Vers. 4. — *Duc in altum.* (Ambr.) Etsi aliis imperatur ut laxent retia, etc., *usque ad* vel de Spiritu sancti profluentibus donis instruitur Ecclesia, et armatur.

Vers. 5. — *In verbo,* etc. (Beda.) Nisi verbo gratiæ laxata fuerint instrumenta disputationum, etc., *usque ad* etiam inter persequentium scandala.

Vers. 7. — *Et impleverunt.* (Id.) Hæc impletio usque in finem sæculi crescit, etc., *usque ad* et talis humilitas meretur piam Domini consolationem.

Vers. 10. — *Ex hoc jam.* (Id.) Hoc ad ipsum Petrum specialiter pertinet, cui exponitur quid captura significet piscium. Sed sicut tunc per retia pisces, sic per verba aliquando capiet homines, in quo Petro est typus totius Ecclesiæ.

Vers. 12. — *In una civitatum.* Hic duo adventus in Capharnaum notantur. Primus, incarcerato Joanne, quando fecit continue illa tria miracula ; secundus, quando descendit de monte electis apostolis, quando fit istud miraculum de leproso.

Vers. 13. — *Tetigit.* Propter humilitatem, ut nos doceret nullum spernere pro aliqua corporis maculatione. Tangit non dedignatus, imperat non diffisus, adhibet operis testimonium. *Volo.* Dicit propter Fotinum, imperat propter Arium, tangit propter Manichæum.

Vers. 14. — *Præcepit illi.* (Beda.) Taceri jubet, nec taceri potest. Non quod aliquid voluerit et non potuerit, sed dat exemplum ut sui in magnis quæ faciunt latere velint, sed ut prosint aliis, prodantur inviti.

Vers. 15. — *Et conveniebant turbæ,* etc. (Beda.) Sanatio hujus multas ad Dominum cogit turbas. Ut enim ipse interius et exterius se sanatum doceret : perceptum beneficium etiam jussus non tacet. Sed

et Marcus ait, evangelico functus officio : *Mox egressus, cœpit prædicare et diffamare sermonem* (*Marc.* I).

VERS. 16. — *Et orabat.* Quando orat, theoricam vitam, quando sanat activam informat.

(BEDA.) Sanat ut Deus, orat ut homo, in urbe, etc., *usque ad* per interna desideria silenter loquatur.

VERS. 17. — *Et factum est,* etc. (ID.) Ubi sedens docuerit Lucas breviandi gratia præteriit, etc., *usque ad* quam non nascendo, sed virtutibus illustrando suam fecerat.

Et erant. (AMBR.) Inter cæterorum remedia debilium convenientibus, etc., *usque ad* actuumque nostrorum clauda vestigia verbis cœlestis remedio reformentur.

VERS. 18. — *Viri portantes.* Allegorice : id est, erigentes ad superiora animum hominum, quamvis exterioris hominis debilitate torpentem ; quorum rursus adminiculis, et attollere et humiliare se facilius ante Jesum docetur, Dominico dignus videri aspectu. Humilitatem enim respicit Deus.

Et quærebant, etc. (BEDA.) Desiderant offerre, sed turba interposita recluduntur, quia sæpe anima, etc., *usque ad* quia ad Christi humilitatem fidei pietate descenditur, et ad Christi notitiam venitur.

VERS. 19. — *Et per tegulas.* (ID.) Domus Jesu tegulis tecta describitur, quia sub contemptibili litterarum velamine, si adsit doctor, qui reseret divina, spiritualis gratiæ virtus invenitur- Qoud cum lecto deponitur, significat ab homine adhuc in ista carne constituto Christum debere cognosci.

VERS. 20. — *Quorum fidem.* (BEDA.) Multum valet fides propria cujusque, cum per alienam fidem homo interius et exterius sit salvatus.

(ID.) Hæc curatio paralytici significat salvationem animæ suspirantis ad Deum, etc., *usque ad* quæ sunt prudentia, fortitudo, temperantia, justitia.

Homo, remittuntur, etc. Tu homo peccator, ego Deus qui peccata remitto, qui aliorum merito tibi peccata relaxo. Qui ergo peccatis gravatur, adhibeat Ecclesiam quæ pro eo precetur.

Quia pro culpa animæ etiam corpus infirmabatur, ideo sanaturus corpus, prius sanat animam.

VERS. 21. — *Quis potest dimittere ?* Nemo dimittit peccata nisi Deus, qui per eos quoque dimittit quibus potestatem dimittendi dedit. Cum ergo Christus dimittat, vere Deus probatur. Verum testimonium Deo reddunt, sed personam Christi negando falluntur. Perfidia enim confiteri potest, credere non potest. Itaque testimonium non deest Divinitati, fides deest saluti. Deus autem volens salvos facere peccatores, et occultorum cognitione se Deum esse demonstrat, et admiratione factorum illis respondens : *Quid cogitatis mala in cordibus vestris ?* Eadem majestate et potentia qua cogitationes vestras intueor, possum hominibus delicta dimittere. Ex vobis intelligite quid paralyticus consequatur. Sed quia spiritualem gratiam non cognoscitis, nec creditis quod interius factum est, probetur signo visibili quod non minoris constet esse potentiæ, ut in Filio hominis
A latentem cognoscatis potentiam majestatis qua potest peccata dimittere ut Deus.

VERS. 22. — *Ut autem cognovit,* etc. (AMBR.) Magnus sacerdos lepram videbat in cordibus Judæorum, et pejores ostendit illo leproso cui purgato jussit se offerre sacerdoti. Sed hos summus sacerdos repudiat ne alios quoque eorum lepra contaminet.

VERS. 24. — *Tibi dico , surge.* (BEDA.) Surgere , est animam a carnalibus desideriis abstrahere. Lectum tollere, etc., *usque ad* per missionem pœnæ, remissionem culpæ intellige.

VERS. 26. — *Et stupor.* (AMBR.) Spectant surgentem increduli , mirantur abeuntem, et divini operis miracula malunt timere quam credere ; nam si crederent, non timerent, sed diligerent. *Perfecta enim*
B *dilectio foras mittit timorem* (*I Joan.* IV).

VERS. 27. — *Levi.* (BEDA.) Idem Levi qui et Matthæus. Sed Lucas, etc., *usque ad* de telonario in evangelistam sit mutatus.

(BEDA ; AMBR.) Reliquit propria, qui rapiebat aliena. Nec solum lucra reliquit vectigalium, sed et periculum contemnit, quod poterat venire a principibus sæculi, quia rationes vectigalium incompositas reliquerit. Et quia in nullo prorsus hujus vitæ respectum vel cogitationem sibi reservavit, Dominicorum talentorum fidelis dispensator esse meruit.

(BEDA.) Per Matthæi electionem, fides gentium quæ prius mundanis inhiabant, sed nunc corpus Christi sedula devotione reficiunt, exprimitur. Per superbiam Pharisæorum insinuatur Judæorum invi-
C dia, quæ de gentium salute torquetur.

VERS. 30. — *Quare,* etc. (AMBR.) Omnis questio ex lege quæ tenax justitiæ, non habet, etc., *usque ad* et ambulatio et omnia quæ gessit, saluti serviunt.

(AMBR., BEDA.) Qui domicilio Christum recipit interno maximis exuberantium pascitur delectationibus voluptatum. Itaque Dominus ingreditur, et in ejus qui credidit recumbit affectu. Sed rursus accenditur invidia perfidorum , futuræ pœnæ species præfiguratur. Epulantibus enim fidelibus et in regno cœlorum recumbentibus, perfidia jejuna torquebitur. Ostenditur etiam quantum intersit inter æmulos legis et gratiæ, quia qui legem sequuntur, mentis famem patientur æternam. Qui vero in interioribus verbum receperint, alimenti cœlestis et fontis uber-
D tate recreati, esurire et sitire non possunt, et ideo qui animo jejunant murmurant, dicentes : *Quare cum publicanis*, etc. ? Filii diaboli, venenum serpentis diffundunt. Serpens primam vocem emisit, dicens Evæ : Quid utique Deus dixit : *Nolite manducare ex omni ligno ?* (*Gen.* III.) Hunc imitantur isti.

VERS. 31. — *Medico.* Christus medicus qui, miro medicandi genere, *vulneratus est propter iniquitates nostras*. Hoc medicamine serpentis venenum excluditur. Qui hoc medicamento utitur , non remanet jejunus.

VERS. 32. — *Vocare justos.* (BEDA.) Justos vocat eos qui, *Dei justitiam ignorantes et suam volentes constituere, justitiæ Dei non sunt subjecti;* et de lege

præsumentes, gratiam Evangelii non quærunt; peccatores qui sua mala attendentes, nec per legem se posse justificari putantes, Christi se gratiæ pœnitendo submittunt.

VERS. 33. — *Quare discipuli.* (BEDA.) Matthæus dicit ipsos discipulos hoc quæsisse. Sed sciendum, quia utrique quæsierunt.

(ID.) Spiritualiter : discipuli Joannis et Pharisæorum jejunant, quia qui operi legis, etc., *usque ad* manducat cum peccatoribus, ut gratiam et potestatem intelligas.

VERS. 34. — *Nunquid enim potestis.* (ID.) Quandiu sponsus nobiscum est et in lætitia sumus, nec jejunare possumus, etc., *usque ad* tunc filii sponsi jejunabunt, desiderantes Judicis adventum.

VERS. 35. — *Venient autem.* (ID.) Quasi dicat : Facturi estis, ut lugentes jejunent, qui estis, etc., *usque ad* quandiu cum discipulis Dominus in carne conversatus est.

Tunc jejunabunt, etc. De utroque jejunio quod est in tribulatione vel gaudio respondet : *Cum ablatus fuerit sponsus,* tunc erunt in mœrore et luctu, donec per spiritum sanctum consolatio tribuatur; quo dono percepto, jejunium quod fit per lætitiam, jam renovati in vitam spiritualem celebrabunt. Et hic prius agit de jejunio quod pertinet ad humilitatem tribulationis. Illud autem quod ad gaudium mentis pertinet (quando mens ad spiritualia suspenditur, et ideo a cibis corporeis alienatur) sequentibus similitudinibus significat, ostendens quod carnalibus et ob hoc adhuc veterem sensum trahentibus, hoc genus jejunii non congruit.

VERS. 36. — *A vestimento novo.* (BEDA.) Veteri vestimento comparantur discipuli, qui adhuc sunt vetus homo. Quibus novus pannus, etc., *usque ad* unde Apostolus : *Exuite veterem hominem cum actibus suis, et induite novum* (*Ephes.* IV).

VERS. 37. — *Vinum.* Vino intus reficimur, veste foris tegimur. Vestis ergo sunt bona opera quæ foris agimus, quibus coram hominibus lucemus. Vinum, fervor fidei, spei et charitatis, quo in conspectu Dei in novitate sensus intus reformamur.

In utres. (BEDA.) Veteribus etiam utribus comparantur, qui novo vino, id est, spiritualibus præceptis, facilius dirumpuntur quam contineant. Erunt autem novi utres, cum post ascensionem, accepto Spiritu desiderio consolationis ejus orando innovabuntur.

Aliter : animæ nondum innovatæ, sed in vetustate malitiæ perseveranti novorum mysteriorum sacramenta non debent committi. Aliter : veteres utres sunt scribæ et Pharisæi; novus pannus et novum vinum, præcepta Evangelii, quæ non possunt sustinere Judæi, ne major scissura fiat, cum quibus Galatæ præcepta legis miscebant in utres veteres vinum novum. Conveniunt autem apostolis non his qui traditionibus majorum depravati, sinceritatem præceptorum Christi nequeunt custodire; unde subditur : *Et nemo*, quia Judæis veteris vitæ salivis imbutis novæ gratiæ præcepta sordebant, quia majorum traditionibus accumulati, dulcedinem spiritualium verborum percipere non valebant.

VERS. 38. — *Sed vinum.* Fragilitas humanæ conditionis aperitur, cum corpora nostra exuviis defunctorum animalium comparantur. Sed renovatis utribus nova vina conducuntur, cum sacramenta quæ accipimus inviolata servamus. Hos utres, si pleni sunt, gratia servat, si vacui, tinea et ærugo consumit : semper ergo sint pleni.

CAPUT VI.

VERS. 1. — *Factum est autem,* etc. (BEDA.) Dicit quod sabbati littera solvi cœperat, etc., *usque ad* post secundum, ab eo quo præcedentia sunt dicta vel facta.

Per sata, etc. Mystice : ager mundus; agri seges, humani generis fecunditas; spicæ, fructus Ecclesiæ, quibus saturantur apostoli nostro se alentes profectu.

Vellebant discipulis, etc. Non habentes discipuli spatium manducandi, propter importunitatem turbarum, esuriebant ut homines, sed vellentes spicas inediam consolantur, quod est indicium austerioris vitæ, non præparatas escas, sed cibos simplices quærere. Et nota quod apostoli litteram sabbati jam destruunt adversus Ebionitas, qui alios apostolos recipiunt, Paulum quasi legis transgressorem repudiant.

(BEDA.) Mystice : discipuli esurientes salutem hominum transeunt per sata, id est per regiones quæ, etc., *usque ad* arguens doctores legis nescire legem.

VERS. 2. — *Dicebant illis,* etc. Alii dicunt ipsi Domino hæc fuisse objecta. Sed a diversis et ipsi Domino, et discipulis potuerunt objici, et cuicunque objectum sit ad ipsum maxime respicit. *In sabbatis.* Sabbata significant feriationes; vel quæ in hoc sæculo aguntur a vacantibus superstitionibus Judæorum; vel quæ in futuro agentur, quando in perpetua solemnitate manducabimus bona terræ.

VERS. 3. — *Nec hoc legistis,* etc. (BEDA.) Quomodo Domino ad crimen objicitur, quod in servo pro crimine non tenetur? Verus rex, etc., *usque ad* omnes filii Ecclesiæ sunt sacerdotes, uncti Spiritu sancto ut seipsos offerant.

VERS. 4. — *Intravit in domum Dei.* Magna hospitalitatis gratia, proposito mortis periculo, non declinat hospitem animus sacerdotis. Et sic nos debemus aliena pericula in nos transferre. Sed et verum David hospitio mentis nec pro periculo mortis veri excludunt sacerdotes.

VERS. 6. — *Homo.* (BEDA.) Mystice : homo iste humanum genus significat in fecunditate boni operis arefactum, per manum in primo parente ad lignum extensam, quam sanat manus innocens in cruce extensa. Et bene manus in Synagoga erat arida, quia ubi majus donum scientiæ, ibi majori transgressor subjacet culpæ.

VERS. 7. — *Observabant.* (ID.) Quia destructione sabbati, quam in discipulis arguebant, probabili ma-

gistri excusavit exemplo, nunc ipsum observando magistrum, calumniari volunt, ut si non curet, crudelitatis vel imbecillitatis, si curet, transgressionis arguant.

VERS. 9. — *Interrogo vos.* (BEDA.) Præveniens calumniam quam sibi parabant, arguit eos, etc., *usque ad* non est auctor mali Deus, sed quos non salvat, perdere dicitur.

VERS. 10. — *Extende.* (ID.) Infructuosæ debilitas animæ nullo melius ordine curatur, quam eleemosynarum largitate; unde dicitur: *Non sit manus tua ad accipiendum porrecta, et ad dandum collecta (Eccles.* IV). Quia frustra pro peccatis rogaturus, manus ad Deum extendit, qui has ad pauperes pro posse non extendit.

VERS. 11. — *Insipientia.* Quia solo livore permoti sunt, non enim in culpa fuit vel hominis manum extendere, vel Jesum sanare. Magna insipientia erat de nece ejus tractare cujus beneficiis plurimum indigebant.

VERS. 12. — *Exiit in montem orare.* Mons in quo apostolos eligit et docet, altitudinem significat justitiæ, quia instituendi erant et prædicaturi, ne infirmis remaneant, sed ad superna erigantur. Sic et lex in monte data fuit. Apostolos præeminentius adducit, ut a monte prius montes suscipiant pacem populo annuntiandam. Sic et Moyses, solus legem spiritualiter intelligens montis verticem in quo Deus erat ascendit.

VERS. 13. — *Discipulos.* De quibus elegit duodecim quos apostolos, id est suo loco missos, nominavit: unde: *Sicut misit me Pater, et ego mitto vos* (*Joan.* XX). In montem ascendens ad se vocat, elegit quos vult, quia non illorum est studii sed divinæ gratiæ, ut in apostolatum vocarentur; unde: *Non vos me elegistis, sed ego elegi vos* (*Ibid.*, XV). Non sapientes, non divites, non nobiles elegit, ne duxisse pro prudentia, ne redemisse divitiis, ne potentiæ nobilitatisque auctoritate aliquos ad gratiam traxisse videretur.

VERS. 14. — *Cognominavit.* Non modo primum, sed longe prius cum ab Andræa adductus dicitur: *Tu vocaberis Cephas, quod interpretatur Petrus.* Sed volens Lucas nomina duodecim apostolorum nominare, cum necesse haberet Petrum dicere, breviter voluit innuere, quod non antea vocaretur; sed ita Dominus cognominavit, ut non casu factum putetur, sed ex commutatione sacramentum petræ audientibus commendaretur.

VERS. 15. — *Matthæum.* Matthæus compari suo Thomæ, in ordine causa humilitatis se supponit, cum a cæteris evangelistis prælatus sit.

VERS. 17. — *Et descendens,* etc. Electurus apostolos Dominus in montana subiit; turbas docturus ad campestria redit, quia non nisi in humili turbæ Christum videre sufficiunt, et raro invenitur quod vel turba Dominum ad altiora sequatur, vel quispiam debilis in monte curetur, sed exstincta febre libidinum et succensa luce scientiæ, pedetentim quisque subiit culmen virtutum.

Maritima. Non a proximo mari Galilææ, quia hoc non miraculi loco ponunt, sed a mari magno cognominatur. In quo etiam Tyrus et Sidon comprehendi A poterant. Sed quia sunt civitates gentium, consulte nominatim ponuntur, ut quanta sit virtus Christi intimetur, quæ etiam exteras civitates excitat.

VERS. 18. — *Ut audirent.* Si dicamus duos esse sermones, ascendit in montem, et habuit ibi discipulos; et post, descendit et fecit istum ad turbam. Si dicimus unum fuisse, ita intelligendum est, quod ascendit in montem, et post aliquantulum descendit, et ibi fecit sermonem, ubi erat planities.

VERS. 19. — *Eum tangere.* Tangit Christum qui fidelitar credit in eum. Tangitur a Christo qui firmatur in illo. Qui sic tangit et tangitur, spiritus ipsius virtute sanatur.

VERS. 20. — *Et ipse elevatis,* etc. Etsi generaliter omnibus loquitur, specialiter in discipulos oculos B levat, ut qui intenta cordis aure verbum Dei percipiunt, latius saporis intimi lumen accipiant, quibus os in monte sedens aperit, ut magna proferret in eos stans in campo oculos dirigit, ut audita patienter intelligant. *Beati pauperes*, etc. Qui nondum consummatæ virtutis arcem conscendere possunt, generalis interim perfectionis sunt beatitudine perfovendi, ut paulatim ad meliora progressi, dum Domino in planitie stante libenter auscultant, ad hunc quandoque in monte sedentem sublimiter ascendant. Nam quorum cordibus adhuc edomandis insistit, hos quasi stans affatur. Quos longo studio exercitatos et jam dociles invenit, his quasi quietus residens mystica intimat.

(BEDA.) Quod apud Matthæum plenarie per octo C beatitudines dicitur in sermone perfectionis ad apostolos in summo montis, hoc apud Lucam. etc., *usque ad* sed quia fide præstitit, fide præ cæteris meruit principatum.

VERS. 21. — *Qui nunc esuritis.* Qui esurit esurienti compatitur: compatiendo largitur, largiendo fit justus; æqualem se inferioribus præstat, dolum excludit, veritatem requirit. *Qui nunc fletis.* Qui propter divitias hæreditatis Christi, propter panem vitæ æternæ, propter spem cœlestium gaudiorum fletus, esuriem, paupertatemque desiderat, beatus est; multo beatior, qui has virtutes inter adversa servare non trepidat.

VERS. 23. — *Gaudete et exsultate.* Inter odia cordium, inter probra linguarum, inter manus perD sequentium, lætiori corde versamini, intuitu supernæ mercedis. *Secundum hæc.* Exemplo prophetarum confortat illos, quia vera dicentes persecutionem solent pati.

VERS. 24. — *Verumtamen væ,* etc. Matthæus in monte, beatitudines solummodo proborum; Lucas vero in campo, etiam væ describit improborum, quia rudes adhuc auditores minis et terroribus ad bona sunt compellendi, perfectos satis est præmiis invitari. *Verumtamen væ.* Cum supra regnum cœlorum pauperum esse dicatur: ex opposito apparet, quod ab hoc regno se alienat qui consolationem quærit in temporalibus. Nec tam divitiæ quam amor divitiarum in culpa est.

Mystice : dives populus Judaicus; vel hæreticus, A vel philosophus mundi, qui, ubertate verborum et facundiæ patrocinio delectati, simplicitatem veræ fidei supergressi thesauros inutiles condiderunt, secundum usum sæculi de generatione Christi disputantes, qui in futuro egestatem fidei suæ recognoscent, cibumque perfidiæ quæ in præsenti eructant, æterno macerati jejunio causam tanti supplicii esse scient. Eritque tempus cum risus suos lugeant. Quibus bene dicitur : *Væ cum benedixerint vobis homines;* quia dum hic placent potentibus, maledicto perpetuo se subdunt, quia sicut pauperes esurientes, flentes, improbitate malorum probantur, sic divitiis, epulis, risuique vacantes, mala obsequentium clientela, majorem foventur ad pœnam.

VERS. 25. — *Qui saturati estis*, etc. Qui inter B divites amplius abundatis, sicut dives qui induebatur purpura, et bysso, et epulis, qui de digito Lazari quærit guttam aquæ.

Væ vobis, qui nunc ridetis, etc. Salomon : *Cor sapientis ubi est tristitia, cor stultorum ubi est lætitia (Eccl.* VII); docens stultitiam ridentibus, prudentiam flentibus ascribendam.

VERS. 26. — *Benedixerint vobis*, etc. Magna pars pœnæ est peccatorum sua scelera non modo non argui, sed insuper quasi bene gesta laudari.

VERS. 27. — *Diligite inimicos*. Dicto quid ab inimicis possint pati, supponit qualiter ad ipsos se debeant habere inimicos. Et hic Ecclesia non lacte imbuitur, sed validiore charitatis cibo roboratur. Non sufficit non odisse, sed quod ultra humanam natu- C ram est, præcipitur diligere. Et cum lex vicissitudinem imperet ultionis, Evangelium inimicitiis charitatem, odiis benignitatem, maledictis vota, persequentibus patientiam, esurientibus etiam gratiam remunerationis impertit.

VERS. 28. — *Orate pro calumniantibus vos*. Quod prophetæ videntur imprecari, non vota sunt optantium sed prænuntiationes futurorum : ipsi enim pro inimicis orabant.

VERS. 29. — *Et qui te percutit*. Cum charitas patiens sit, debet patientiam verberantis sustinere; cum benigna sit, non debet respondere maledictis. Si *non quærit quæ sua sunt*, non debet resistere rapienti, si *non æmulatur (I Cor.* XIII), non debet odisse D inimicum. *Præbe illis*, etc. Medicus animarum quos ad curandos proximos instruit, omnia quæ ad salutem proximorum valere possunt tolerare præcipit. Et pertinet ad misericordiam, ut tanquam a filiis ægrotantibus et phreneticis, si salus illorum hoc exigat, multa patiantur, donec infirmitas transeat. Quid tam mirum quam percutienti maxillam præbere? Imo omnis indignantis impetus frangitur, ira sedatur; et per patientiam ille invitatur ad pœnitentiam. *Vestimentum* Quod de vestimento et tunica dicitur et in aliis est faciendum, quæ aliquo jure temporaliter nostra esse dicimus. Si enim de necessariis hoc imperatur, multo magis superflua contemnere præcipitur.

VERS. 30. — *Ne repetas*. Quia *charitas est patiens, benigna est* (I *Cor.* III); non tantum injurias inimici fortiter sustinet, sed etiam amici quoque gratiam benigne prævenit, ut beneficiis aliis trahantur.

VERS. 31. — *Et prout vultis*. Ne videatur legem dissolvere, in beneficiis vicem servat, quam negligit in injuriis. Nec ait prout faciunt, sed *prout vultis ut faciant vobis homines, et vos faciatis illis*, ut vicissitudo sit cumulatior, cum votis actus æquatur. Et non tantum jam ad amicos opera charitatis extendite, sed etiam ad inimicos, ut amici esse incipiant, et prius affectum dilectionis, et postmodum opera extendite charitatis.

VERS. 32. — *Et si diligitis*. Quantum vobis gradus professionis eximior, ita necesse est ut cura virtutis sit uberior, ut etiam non amantes charitatis sinu amplectamini.

Duo sunt genera beneficii : vel cum benevole donamus quod damus, vel cum reddituro commodamus.

VERS. 35. — *Verumtamen*, etc. Postquam dilectionem et mutuum beneficium peccatorum quasi infructuosa redarguit, nunc qualiter hæc a fidelibus fructuose fieri debeant ostendit, quasi dicat : Quamvis peccatoribus non prosit talis dilectio et mutuum beneficium, tamen vos diligite, non tantum ducta naturæ, sicut illi amicos, sed altiori gradu virtutis inimicos. Philosophi in tres partes dividunt justitiam : unam in Deum, quæ pietas dicitur; alteram in parentes, vel reliquum humanum genus; tertiam in mortuos, ut his exsequiarum justa solvantur. Sed Dominus legis oraculum et prophetiæ fastigium supergressus, in eos quoque qui læserint pietatis porrexit officium.

Nihil inde sperantes : et erit. Non in hominem spem mercedis figentes. Qui sive reddat quod commodastis, reddet tamen et Deus quo jubente fecistis, sive non reddat, hæreditas vestra in æternum erit.

VERS. 36. — *Estote ergo misericordes*, etc. Pluit super malos, proventus terra non negat, idem sol bonos et malos illuminat.

Mystice : populum Judæorum propheticis pulviis irrigat, et non merentibus radius æterni solis refulsit. Si ergo illi crediderint, estote eis misericordes, docendo, et extollendo, et nolite temere judicare, ne quis sui conscius delicti, in alterum cogatur ferre sententiam.

VERS. 37. — *Nolite judicare*. Sunt quædam media et incerta quo animo fiant, quia bene et male possunt fieri. Nescimus etiam qualis futurus est, qui nunc apparet malus, de cujus correctione desperare, eumque quasi abjectum reprehendere temerarium est.

De apertis quæ bono animo fieri non possunt, permittitur nobis judicare.

VERS. 38. — *Eadem quippe mensura*. Generaliter de omnibus potest accipi, quæ mente, manu, lingua, aguntur, quia secundum opera singulorum reddet Deus.

Eadem quippe. (AMBR.) Non iniqua mensura rependet Deus, sed est ac si dicat : Ipsa temeritas judicandi et iniqua mensura tibi nocet, te punit, et sæpe non illum de quo hoc agis. Vel si recte judicas et metiris, tibi prodest, te salvat, etsi aliquando non illum cui hæc impendis.

VERS. 39. — *Dicebat.* Per quam invitat ad eleemosynam dandam et ad dimittendam injuriam. *Nunquid potest.* Si contra violentum ira te cæcaverit : si contra petentem avarus eris, nunquid vitiata mente tua, vitium ejus curare poteris? Nec solum qui tibi injuriam fecit, sed etiam tu qui ferre nescis, reus eris. Sed si improbitas illius te tranquillum invenit, et ille pœnitebit, et tu de patientia coronaberis, quia cæcum vidente oculo, id est, sereno corde ad lumen ducere curasti.

VERS. 40. — *Sicut magister.* Deus non suas ulciscitur injurias, sed tolerando persecutores mitiores reddere voluit; discipuli, qui homines sunt, hanc regulam perfectionis debent imitari.

VERS. 41. — *Quid autem vides*, etc. Vere peccans peccantem castigare non valet, quia qui superbia, vel odio, vel alio vitio præventi, levia hæc vel nulla judicantes, graviter increpant illos quos a statu mentis vident, vel ira vel aliquo levi peccato perturbatos, hi tales amant magis vituperare et condemnare, quam corrigere et emendare. *Non consideras.* Apertus oculus male videt, scilicet jactantiam sui, dum aliis vult mederi, sed cæcus se non valet intueri dum in hoc deterius cadit.

VERS. 42. — *Hypocrita.* Si quem vis reprehendere, primum vide si similis ei sis. Quod si es, pariter ingemisce et noli eum tibi obtemperare, sed pariter conari mone. Quod si non es similis, tamen quia olim fuisti, vel esse potuisti, condescende, et non ex odio sed misericordia argue. Raro ergo non sine magna necessitate sunt objurgationes adhibenda, et nonnisi respectu Dei, remota ab oculo trabe.

Ili enim odio vel livore omnia accusare suscipiunt et volunt videri consultores, sine exemplo suæ emendationis. Sed prius debent auferre trabem invidiæ, vel malitiæ, vel simulationis de occulto sui cordis, ut valeant ejicere festucam iræ vel alicujus livoris culpæ de oculo fratris.

VERS. 43. — *Non est arbor*, etc. Arbor bona vel mala, non natura, quæ a Deo in omnibus bona creata est, sed bona vel mala voluntas. Fructus, opera, quæ nec bona malæ voluntatis possunt esse, nec mala bonæ voluntatis. *Neque arbor.* Si veram vis habere justitiam et non fictam, quæ verbis ostendis, factis imple, ut sis bona arbor, et bonis fructibus orneris. Quia etsi fingat hypocrita, non est bonus qui facit opera mala, et si reprehendit insontem, non ideo malus est qui facit opera bona. Et nota quod de manifestis hic agitur.

VERS. 44. — *Unaquæque enim arbor.* Mali suo fructu noscuntur, dum bonos opprimunt, et Deum si non verbis, blasphemant factis : et maxime per impatientiam dignoscuntur in tempore adversitatis. Jejunia enim et oratio, et hujusmodi sunt simulatis ut et bonis : sed non debent oves pelles suas deponere, etiam si aliquando lupi eis se contegant. *Cognoscitur.* Non a veste, sed ab operibus quæ fiunt ab eis, cognoscuntur. Quia ut spina non facit uvam, sic bona arbor bonum, mala malum, et non e converso. *Neque enim de spinis.* Non de spinis, id est sollicitudinibus mundi, ficus, id est dulcedo resurrectionis, neque de rubo, id est punctione vitiorum, uva, id est fructus animæ. Quæ sicut uva proxima terrenis, corrumpitur, in superioribus maturatur. Vel de carne quæ generat spinas et tribulos, non vindemiamus Christum, qui sicut uva pependit in ligno.

Spina et rubus, hæreticis, a quibus nullus sapientium sanctitatem vel virtutem poterit invenire, sed conscindunt et cruentant approximantes. Vel spinæ et rubi, curæ sæculi et punctiones vitiorum. Uva et ficus, dulcedo novæ conversationis quam Christus in nobis esurit, et fervor dilectionis qui lætificat cor hominis.

Non de spinis et rubis uva vel ficus, quia mens adhuc hominis veteris pressa consuetudine, potest quidem simulare, sed non ferre fructum novi hominis. Quod si quando facta vel dicta malorum prosunt bonis, non hoc faciunt mali, sed fit de illis consilio Dei.

VERS. 45. — *Profert bonum.* Diligit inimicum. Omni petenti tribuit, et hujusmodi.

Profert malum, etc. Odit amicum, aufert aliena, non dat sua, et hujusmodi, quæ Deus judicat secundum intentionem cordis. Et vere, quia de bono vel malo corde procedit, bonus vel malus debet judicari fructus, quia ex abundantia cordis quod interius latet loquitur os, id est procedit exterius effectus, tam in verbis quam in factis. Hoc est quantum ad divinum examen cui loquitur os cordis, quia ex qua intentione verba procedunt, non ignorat. Quia etiam verba quæ exterius bona videntur, quia ex mala radice procedunt, non bona esse judicat; unde subdit : *Quid autem vocatis me Domine?* Quasi dicat : Quid folia rectæ confessionis vos germinare jactatis, qui nullos boni operis fructus ostenditis? *Ex abundantia.* Per oris locutionem, universa quæ actu vel cogitatu de corde proferuntur, Dominus significat. Nam et verbum pro facto solet poni; unde : *Non fuit verbum, quod non ostenderet eis* (*Isa.* XXXIX).

VERS. 46. — *Quid autem*, etc. Hæc vocatio videtur fructus bonæ arboris, sed quia non procedit de pinguedine charitatis, Deus non bonum judicat. Quæ autem bonorum malorumve fructuum vera discretio sit, sub alia figura supponit.

VERS. 47. — *Omnis qui venit*, etc. Postquam de aperte malis, de vere et simulatis bonis diu disputavit, bonos auditores verbi sibi ipsis, malos diabolo assimilat. Quia sicut Christus variis hominum personis unam Ecclesiam construit, erudit, gubernat, in vitam æternam perducturus; sic bonus auditor variis virtutibus supernam sibi mansionem ædi-

licat in futuro cum Christo de dedicatione lætaturus. A Et sicut diabolus obedientes sibi de cœlis ad terrena et ad peccata trahit, ubi non est fundamentum, quia malum est sine substantia, et semper in deteriora præcipitat : sic malus auditor, sive sit initiatus mysteriis Christi, sive ex toto alienus, quasi in puteum sine fundo præcipitatus, non invenit ubi se retineat, sed cum venerit in profundum malorum, contemnit.

VERS. 48. — *Fodit in altum.* Fodit in altum qui præceptis humilitatis terrena omnia de suorum cordibus funditus eruit, ne propter aliquod fluxibile Deo serviat, ut inconcussam in eis habeat mansionem. *Posuit fundamentum.* Fundamenta pluraliter, doctores ; singulariter fundamentum, doctor doctorum Christus. B

Moraliter. Fundamenta domus, intentiones bonæ conversationis, quas per humilitatem Christianam exhaustis supervacuarum cogitationum ruderibus perfectus auditor in se inserit, hoc in se spiritualiter agens, quod Christus in universa Ecclesia generaliter agit.

Inundatione. Hanc inundationem alibi portas inferi appellat. *Et portæ inferi non prævalebunt adversus eam* (*Matth.* XVI). Hæc inundatio tribus modis fit, quia tentatur quisque a propria concupiscentia, vel falsorum fratrum improbitate, vel aperta exteriorum impugnatione. *Illisum.* Potest per impetum fluminis, extremi judicii discrimen intelligi, quando Ecclesia utraque est consummata. *Omnis qui se exaltat humiliabitur, et qui se humiliat exaltabitur* (*Luc.* XIV). *Domui illi.* Singulæ nostræ domus, quotidie, vel immundorum spirituum, vel improborum hominum, vel suæ ipsius mentis, vel carnis inquietudine pulsantur. Et quantum propriis viribus fidunt, inclinantur : quantum invictissimæ petræ adhærent, labefactari nequeunt. C

VERS. 49. — *Supra terram,* etc. Diabolus mundum qui in maligno positus est super terram ædificat, quia ad terrenorum amorem trahit. Sine fundamento ædificat, quia peccatum in propria natura non subsistit, quia malum substantia non est, quod tamen ubicunque fit in bona natura coalescit vel sine fundamento, id est sine fundo. Sicut ergo qui in puteo mergitur, puteì in fundo retinetur, sic anima lapsa quasi in quodam loco fundi consistit, D si in aliqua peccati mensura se retinet. Sed cum peccato in quo labitur non potest esse contenta, dum ad deteriora quotidie ducitur, quasi in puteo quo concidit fundum quo figatur non invenit. *Concidit et facta est ruina,* etc. Omnis conscientia, quæ spe fixa in Deum non permanet, in tentationibus non valet persistere, et tanto plus agitur, quanto plus in illis quæ mundi sunt a superioribus disjungitur. Et vere omnes mali vel ficte boni ingruente qualibet tentatione, pejores fiunt.

CAPUT VII.

VERS. 1. — *Cum autem implesset.* Pulchre ubi præcepta complevit, formam docet suorum exsequendi præceptorum. Nam statim gentilis centurionis servus Domino sanandus offertur, in quo gentiles qui mundana servitute ægri tenebantur, beneficio Dei salvandi exprimuntur. *Intravit Capharnaum. Centurionis,* etc. Non ante intravit quam verba terminasset, etsi statim post hæc verba non intravit. Priusquam enim intraret, in ipso intervallo mundatus est leprosus, ut Matthæus ponit.

VERS. 3. — *Misit ad eum seniores,* etc. Divina providentia seniores Judæorum mittuntur, et eis præsentibus languidus sanatur, ut inexcusabiles sint si credere noluerint.

Centurio amicos mittit, ne præsentia sua verecundiam Domini gravare videretur, et officium officio provocasse. Significat autem, quia nos qui de gentibus credimus ad Dominum, non ipsi venire possumus quem in carne videre non possumus, sed ad residentem in dextera Patris. Gentilis populus quasi centurio stipatur milite virtutum et spiritualium perfectione, quæ in centum significatur. Sublimis, nihil terrenum a Domino sibi suisque requirens, sed sola æternæ salutis gaudia : et hi pro servis, id est, pro his qui adhuc spiritu servitutis in timore premuntur, Domino supplicant, ut eis paulatim ad superiora provectis, *perfecta dilectio foras mittat timorem* (I *Joan.* IV).

Matthæus dicit centurionem accessisse, quod per fidem intelligendum est. Per fidem enim vere ad Deum acceditur, quæ in centurione a Domino commendatur : *Non inveni tantam fidem in Israel.* Porro Lucas ordine quo gestum est exsequitur, ut intelligere cogeremur, quomodo cum accessisse dicit Matthæus.

VERS. 5. — *Gentem nostram.* Mystice. Gentilis populus (cujus figuram gestat centurio) non longe habet a domo Jesum, tametsi sub tecto invitare non audet, quia, *prope timentes eum salutare ipsius.* Qui naturali lege recte utitur, ut bona quæ novit operatur, eo illi qui vere bonus est appropiat. At illis quos errore gentilitatis crimina vinxerant, aptari potest, quod alibi dicitur : *Quidam enim ex his de longe venerunt* (*Marc.* VIII).

VERS. 6. — *Jesus autem ibat.* Solo verbo potenter curaturus, ad humilitatis commendationem visitare dignatur languentem ; et qui ad sanandum reguli filium ire noluit, ne divitias honorasse videretur, ad servum vadit, ne servilem conditionem sprevisse putaretur. Elucet fides in operibus dum sanat, sed plus operatur humilitas in affectibus dum vadit. *Non sum dignus.* Propter vitæ gentilis conscientiam, gravari se magis dignatione putavit Domini quam juvari, nec posse habere hospitem Christum, cujus etsi fide præditus, nondum tamen sacramentis imbutus. Sed quia quod infirmitas humana non præsumit, divina gratia dare novit in figuram gentilis populi, et suam fidem nondum catechizatus a Domino laudari et famulum sanari promeruit.

VERS. 8. — *Nam et ego,* etc. Si ego homo sub alio

possum imperare minoribus, quanto magis tu, qui super omnia habens famulantes angelos, potes per eorum ministeria sine corporis præsentia dicere infirmitati ut recedat, et recedet, et sanitati ut veniat, et veniet.

VERS. 9. — *Nec in Israel.* Fides istius etiam electioribus et Deum videntibus antefertur. Etiam in isto uno fides gentium præfertur Israeli.

VERS. 10. — *Et reversi sunt.* Matthæus planius explicat, quod dicente Domino : *Sicut credidisti fiat tibi, sanatus sit puer (Matth.* VIII). Sed mos est beato Lucæ ab aliis plane exposita breviare, vel etiam de industria prætcrire quæ briviter dicta ab aliis, vel omissa solertius dilucidare. *Invenerunt servum.* Credente Domino sanatur servus, quia potest meritum Domini etiam servis suffragari, non tantum fidei merito, sed etiam studio disciplinæ.

VERS. 11. — *Et factum est*, etc. Post sanatum infirmum suscitat mortuum, quia infirmitas præcedit mortem.

Quæ vocatur Naim. Naim est civitas Galilææ in secundo milliario a Thabor contra meridiem juxta Endor, qui est vicus grandis. Naim autem interpretatur *fluctus* vel *commotio.*

VERS. 12. — *Cum autem appropinquaret*, etc. (BEDA.) Cum Verbum caro factum, gentilem populum per portas fidei, etc., *usque ad* quod et interim in paucis Judæorum conversis, et tandem in plenitudine imperat.

Ecce defunctus efferrebatur, etc. Defunctus, qui coram multis extra portam effertur, significat criminaliter peccantem, et peccatum non cordis cubili tegentem, sed indicio operis vel locutionis, quasi per ostia suæ civitatis aliis propalantem. Quem sicut unicum deflet mater Ecclesia, quæ licet ex multis collecta personis, una est tamen virgo mater Ecclesia, singuli autem filii. Porta qua effertur, aliquis est de sensibus quo aliquis in peccatum corruit. Ut qui videt ad concupiscendum, qui autem otiosis vel turpibus audiendis, qui linguam commodat litigiis.

Filius unicus matri suæ. (AMBR.) Adam de terra portatur quatuor elementis, unde homo constat. Tangitur loculus, etc., *usque ad* quando avaritiam cogitat, vel quando pro nimia febre tangi non potest.

VERS. 13. — *Et turba.* Multi cum Domino, multi cum vidua, ut viso miraculo multi Dei laudatores et testes fiant.

VERS. 15. — *Et resedit.* Tres mortuos suscitavit Dominus : filiam archisynagogi in domo, id est, cogitatione ; filium unicum matris in porta, id est in verbo ; Lazarum in monumento, id est in opere.

VERS. 16. — *Visitavit.* Dum et Verbum semel incorporari constituit, et quotidie Spiritum sanctum in corda hominum, ut suscitentur mittit.

VERS. 18. — *Et nuntiaverunt.* (AMBR.) Non simplici corde, sed invidia stimulante, etc., *usque ad*

A et correcti credant in Jesum et magistro interrogante sibi dicant : *Tu es qui venturus es.*

(BED., GREG.) Non ait, qui venisti, etc., *usque ad* quia lapsus amoris fidem non impedit, talis enim lapsus est religiosus.

VERS. 22. — *Et respondens dixit illis : Euntes renuntiate Joanni quæ vidistis*, etc. Sciens Jesus neminem sine Evangelio plene posse credere, quia sicut fides a Veteri incipit Testamento, ita impletur in Novo. Interrogatus de se, non verbo aliquo, sed factis se esse signavit, non respondens ad ea quæ interrogabantur, sed ad scandalum nuntiorum.

VERS. 23. — *Beatus.* Quasi dicat : Mira quidem facio, sed abjecta pati non dedignor, et cavendum est hominibus ne in me despiciant mortem, qui

B signa venerantur.

Qui non. (GREG.) Qui de potentia divinitatis non dubitaverit. Hoc non contra Joannem, quem mox adeo commendat, sed non credentes a perfidia revocat, et Joanni exponit quod quærebat, quia *Deus salvos faciendi, et Domini Domini exitus mortis (Psal.* LXVII). Visis tot signis et virtutibus, fidelis non potuit de morte ejus dubitare, sed admirari, sed infidelium mens scandalum in illo pertulit, cum et post miracula morientem vidit.

VERS. 24. — *Quid.* Ubi monuit discipulos Joannis in crucem Dominicam esse credendum : conversus ad turbas, ad virtutem pauperes provocat, ne exaltati corde, mente instabiles, consilio infirmi, speciosa utilibus æternis caduca præferrent, sed crucem

C potius quam mundi phaleras tollant. Et ideo laudat personam Joannis, qui posthabito amore vitæ etiam justitiæ formam nec mortis timore mutavit. Deserto mundus comparatur, quia adhuc incultus et sterilis in quem non est ita prodeundum, ut homines mente carnis inflatos et virtutis vacuos, et de fragilis mundi gloria jactantes, putemus esse imitandos.

Arundinem vento. (BED.) Per arundinem carnalis animus, qui cum favore vel detractione tangitur, in quamlibet partem inclinatur. Sed Joannes non est arundo vento agitata, quia illum nec gratia blandum nec cujuslibet ira faciebat asperum, nec prospera erigebant, nec adversa inclinabant.

VERS. 25. — *Mollibus vestimentis indutum.* Per vestem, corpus humanum intelligitur. Prophetico

D ergo exemplo ad virtutem subeundæ virtutis hortatur. Ecce quæ in veste pretiosa. Quibus fluida divitiis membra solvuntur, exteros cœlestis regni, sub jure dæmonum (qui sunt reges tenebrarum) intra habitacula hujus mundi consenescunt.

VERS. 26. — *Plusquam prophetam.* Quia angelus : non natura, sed officio, qui surpernum judicem nuntiare mittitur.

VERS. 28. — *Dico autem.* In hoc non præfertur patriarchis et cunctis hominibus, sed æqualis cæteris sanctis ostenditur. *Qui autem.* Omnis sanctus qui jam est cum Deo, major est eo qui adhuc est mundo. Vel, ego quem minorem facit multorum opi-

nio, in Ecclesia sanctorum illi prælatus sum. Vel novissimus angelus cœli melior est quovis homine. A

VERS. 29. — *Et omnis populus.* Si hoc a Domino dictum esse intelligitur : audiens Joannem, populus intelligitur esse designatus. Si ab evangelista dicitur interpositum : audiens ipsum Dominum, de Joannis magnitudine disputantem, restat intelligi.

VERS. 31. — *Cui ergo,* etc. Laudato Joanne, transit ad increpandum illos qui nec prædicatione Joannis moti sunt, vel ipsius Christi prædicationem despiciunt.

VERS. 32. — *Similes sunt pueris.* Pueri, doctores sunt spiritu humiles. Forum, synagoga, vel ipsa Jerusalem, in qua jurā præceptorum Dei condebantur, quia contribulibus solebant exprobrare quod nec psalmis allecti ad laudes Dei assurexerunt corde devoto, membrorum agilitate (quod notat saltus) nec threnis (id est lamentationibus prophetarum pro excidiis jam factis vel faciendis) ad pœnitentiam sunt conversi. B

VERS. 34. — *Venit Filius hominis manducans et bibens.* Venit sicut tunc, ita et nunc, utramque viam salutis respuitis. Lamentavimus ad Joannem, cantavimus ad Christum.

VERS. 35. — *Justificata est sapientia.* Ostendit filios sapientiæ intelligere, nec in abstinendo, nec in manducando esse justitiam, sed in æquanimitate tolerandi inopiam et temperantiam, non se corrumpendi per abundantiam. *Non est regnum Dei esca et potus* (*Rom.* XIV). Quorum non usus, sed concupiscentia reprehenditur. *Justificata*, etc. Quidquid me putetis, ego tamen Dei virtus et Dei sapientia juste facere intelligor ab apostolis, quibus Pater revelavit quæ prudentibus abscondit. C

VERS. 36. — *Rogabat.* Sicut proposuerat verbis, ita factis etiam astruit justificatam sapientiam ab omnibus filiis, quia etiam a Maria pœnitente post culpam.

VERS. 37. — *In domo.* In cujuscunque domo interiore cognoveris sapientiam et justitiam recumbentem, recurre ad pedes, id est, ad extremam sapientiæ partem, inquire lacrymis, confitere peccata, expande capillos, id est, sterne ante eum cunctas corporis tui dignitates, osculare, id est, nihil nisi sapientiam loqueris. *Attulit.* Quot habuit in se oblectamenta, tot de se invenit holocausta. D

(HIER.) Alabastrum unguenti, id est, corpus cum fide, etc., *usque ad* id est, peccata Judæorum.

VERS. 38. — *Cœpit rigare.* Maria soror Lazari bis eodem functa est officio : semel in Galilæa cum primo accedit cum humilitate et lacrymis, ubi remissionem peccatorum accepit. Secundo, in Bethania, non jam peccatrix nominata, sed casta, et ideo devota : ibi pedes, hic caput inungit.

VERS. 43. — *Is cui plus.* Secundum homines plus fortasse offendit, cui plus debuerit. Sed per misericordiam Domini causa mutatur, ut amplius diligat qui amplius debuit, tamen gratiam consequatur. *Recte judicasti.* Sua sententia Pharisæus convincitur, quia sicut phreneticus funem portat ex quo ligetur.

VERS. 44. — *Intravi in domum.* Intravi carne assumpta in populum Judæorum.

VERS. 46. — *Oleo caput meum non unxisti.* Et si populus ille in Deum se credere et non in hominem fatebatur, tamen ipsam potentiam divinitatis quæ per miracula apparebat, digna laude prædicare neglexit. Sed gentilitas dum mysterium incarnationis credit, summa laude etiam infirma ejus prædicat.

VERS. 47. — *Remittuntur ei peccata.* In domo Pharisæi, id est, in custodia legis et prophetarum, non Pharisæus incredulus, sed peccatrix pœnitens glorificatur, quia ardor charitatis in ea rubiginem delictorum combussit.

VERS. 49. — *Et cœperunt qui simul.* Sanata ægra, de salute ejus alii ægrotant.

VERS. 50. — *Fides tua te salvam fecit.* Fides salvam fecit, quia quod petiit, posse accipere non dubitavit, quia jam spem ab illo acceperat, a quo salutem quærebat.

CAPUT VIII.

VERS. 1. — *Et factum est.* More aquilæ provocantis ad volandum pullos suos, paulatim Dominus discipulos suos in nido fidei plumis virtutum induit, quibus postea sublimius volare, et alios instruere valeant. Prius docet in synagogis, miracula facit, famam ubique dispergit, turbas suscipit, curat, instruit, hic discipulos facit, ex quibus duodecim elegit, quos primo præsente turba docet, et miseris solita præstat beneficia, jam vero solos ipsos secum retinet, ut cum familiarius audiant solis illis occultiora exponit mysteria, et sic demum virtutum suarum ostentione quasi alarum protectione firmatis, dat ipsis potestatem curandi, et mittit prædicare regnum Dei.

VERS. 2. — *Maria quæ vocatur Magdalene.* Cum Maria iter faceret cum Domino, et ei ministrare commemoratur, celebri eam vocabulo Magdalenam vocat : ubi eamdem peccatricem describit, reverenter eam generali nomine mulierem dicit, ne nomen tantæ famæ quod hodie veneramur, prisci erroris nota fuscaret. *Maria*, amarum mare, propter insitum pœnitentiæ rugitum, quo ipsa vel nos singula mala deflemus. *Dæmonia septem.* Eamdem Ecclesiam de gentibus a sordibus vitiorum mundatam, quam Maria significat, significat et Joanna prius cultibus idolorum deditam, sed jam Christi pietate redemptam, et gratia impletam, quæ quasi uxor erat prius diaboli.

VERS. 3. — *Et Joanna*, etc. Joanna, Dominus gratia ejus, vel Dominus misericors, cujus est omne quod vivimus. *Procuratoris Herodis.* Cum quilibet malignus spiritus pro regno diaboli ad decipiendum laborat, quasi Herodis impiissimi procurator existit. *De facultatibus*, etc. Antiquus mos erat Judæorum, nec ducebatur in culpam, ut mulieres sua substantia pascerent et vestirent doctores. Hic quia hoc in

gentibus scandalum poterat facere, Paulus se memorat abstinuisse. Ministrabant ergo Domino carnalia, cujus metebant spiritualia, ut formam daret prædicatoribus quod victu et vestitu deberent esse contenti accipiendo a plebibus.

Vers. 4. — *Cum autem turba*, etc. Quotiens in Evangelio turbæ vocabulum interseritur, sicut diversitas hominum, ita etiam diversitas intimatur voluntatum. Non enim omnes eadem voluntate, sed diversis ex causis Christum sequebantur : quidam pro bono, quidam pro malo, omnibus tamen Dominus beneficia præstat, docendo, alendo, sanando. *Exiit qui seminat*, etc. Exiit Filius Dei de sinu Patris, quo creaturæ non erat accessus, ut seminaret semen suum, venit in mundum, ut testimonium perhiberet veritati. Unde secundum alios evangelistas hanc parabolam dicturus de domo exiisse, mare adiisse, navem conscendisse memoratur, id ipsum situ corporis quod processu sermonis insinuans.

Vers. 5. — *Secus viam*. Via, est cor sedulo malarum cogitationum transitu attritum et arefactum, ne semen verbi possit accipere vel germinare, sed a pessimis cogitationibus conculcatur, et a dæmonibus rapitur. Qui ideo volucres cœli dicuntur, quia cœlestis et spiritualis sunt naturæ, vel quia per aerem discurrunt.

Vers. 6. — *Supra petram*. Petra indomitum cor nullo veræ fidei vomere penetratum, in quo non est verus amor et perseverantiæ virtus.

Vers. 8. — *Centuplum*, etc. Cum denarius pro perfectione soleat accipi (quia in decem legis præceptis custodia continetur), centenarius qui permultiplicatum denarium surgit, pro magna perfectione ponitur : cor igitur centuplum facit fructum quod per amorem proximi activam, et per amorem Dei contemplativam adipiscitur vitam,et spiritualium ornatur perfectione virtutum.

Vers. 9. — *Hæc parabola*. Nota hanc esse primam parabolam quæ cum interpretatione sua posita sit. Et cavendum est ubicunque Dominus rogatus a discipulis intrinsecus sermones suos disserit, ne vel aliud vel plus vel minus intelligere velimus, quam ab eo expositum est. Ideo autem hanc parabolam per seipsum dignatur ostendere, ut se figurate loqui innotesceret, et rerum significationes etiam in his quæ exponere noluit, quærendas esse doceret.

Vers. 10. — *Videntes*. Doctores Judæorum qui cum merito perversitatis suæ excæcati sunt mendaciter se videntes putant.

Vers. 12. — *Quod autem secus viam*. Secus viam seminantur, qui nulla fide, nullo intellectu, nulla saltem tentante utilitatis occasione, percipere dignantur. Porro super petram et in spinis seminantur, qui audiunt quidem et utilitatem verbi probant et desiderium gustant, sed ne perveniant ad id quod gestiunt : vel per adversa terrendo, vel prospera blandiendo retardant. His tribus generi-

A bus quicunque verbum auditum non faciunt designantur.

Vers. 13. — *Ad tempus credunt*. Multi audientes disputationem contra avaritiam vel luxuriam, dicunt contemptores sæculi et castos homines esse beatos : sed ubi species concupiscibiles eorum obtutibus præsentantur, mox recedunt ab eis quidquid recte cogitaverant.

Vers. 14. — *Suffocantur*. Quia voluptates et divitiæ suis importunis cogitationibus guttur mentis, ne bonum desiderium ad cor possit intrare quasi aditum vitalis strangulant flatus.

Vers. 15. — *In terram bonam*, etc. In bonos auditores qui verbum audire satagunt, et in ventrem memoriæ recondunt, et sic opportuno tempore fru-

B ctum operationis proferunt, inter prospera et adversa sæculi patientes. Et bona terra cum patientia fructum reddit, quia bona agit, et mala proximorum æquanimiter tolerat, et dum humiliter flagella suspiciunt, post flagella in requiem suscipiuntur.

Vers. 16. — *Nemo autem*. Hæc verba ponuntur secundum similitudinem humanæ consuetudinis.

Vers. 17. — *Non enim*, etc. Quasi dicat : Timor carnalium non vos retardet, sed nec mala opinio, quæ de vobis modo habetur apud incredulos quia etsi viles apparetis, quandoque claritas vestra apparebit, cum *Dominus illuminabit abscondita tenebrarum*, tunc et vos coronabimini, et punientur vestri adversarii.

C Vers. 18. — *Qui enim habet*, etc. Hæc specialiter apostolis, quibus ex charitate nosse mysteria datur, et perfidis Judæis (qui per parabolas quod non intelligunt audiunt) dicta videntur. Potest et generaliter accipi, quia et ingeniosus, negligendo, sapientia vera se privat et simplex studiosus laborando degustat. Quia qui amorem verbi habet, dabitur et sensus intelligendi quod amat. Sed qui non habet amorem audiendi, etiamsi naturali ingenio vel labore studioso se intelligere putat, nullam tamen veræ scientiæ dulcedinem gustabit. *Et quicunque non*. Ideo desidiosus ingenium accipit sæpe, ut de negligentia justius puniatur, qui scire contempsit quod sine labore assequi potuit, et aliquando studiosus tarditate intelligentiæ premitur, ut eo ma-

D jora præmia inveniat, quod studiosius elaborat.

Vers. 24. — *Et cessavit, et facta est tranquillitas*. Nota quod omnis creatura sentit Creatorem. Imperat, increpat, sentiunt imperantem,non quod secundum hæresim quorumdam sint animantia, sed majestati conditoris sunt sensibilia, quæ apud nos sunt insensibilia.

Vers. 25. — *Mirati sunt ad invicem*. Non discipuli, sed nautæ et alii qui in navi erant mirantur. Unde Matthæus : *Porro homines illi mirati sunt, dicentes : Qualis est hic ?* (*Matth.* VIII.) Quod si discipulos dicimus miratos fuisse, merito et ipsi homines sunt appellati.

Ad regionem Gerasenorum. Gerasa civitas Arabiæ

juxta montem Galaad in tribu Manasse, non longe a A stagno Tiberiadis, significat gentes quas post passionem et resurrectionem Dominus per prædicatores visitavit, unde Gerasa sive Gergesi colonum ejiciens, id est diabolum a quo prius incolebatur vel advena propinquans, qui longe erat in tempore.

Vers. 27. — *In monumentis.* Quid aliud sunt perfidorum corpora, nisi quædam defunctorum sepulcra, in quibus non habitant Dei verba?

Vers. 28. — *Jesu Fili Dei.* Arius contendit esse creaturam, quem dæmon confitetur esse Filium Dei. Judæi dicunt : *In principe dæmoniorum ejicit dæmonia,* quem dæmonia negant aliquid secum commune habere. Tormentum est diaboli ab hominis læsione cessare, et quantum diutius possederat, tantum difficilius dimittit. Caveat ergo aliquis læsus a B diabolo, ut cito ejus jugum dirumpat, quia tanto facilius quanto citius ejus dominium evitatur.

Vers. 29. — *Vinciebatur catenis.* Catenæ et compedes, duræ et graves sunt gentium leges, quibus, et in eorum republica cohibebantur peccata. His tamen legibus ruptis, ad ea scelera cupiditate ducebantur, quæ vulgarem consuetudinem excedebant.

Vers. 30. — *Quia intraverunt dæmonia multa,* etc. Multa dæmonia quæ unum premunt, signant multos cultus idololatriæ in uno gentium populo. E contra dicitur: *Multitudinis credentium erat cor unum et anima una* (*Act.* IV). Unde bene in Babylone unitas linguarum scissa, in Jerusalem est adunata.

Vers. 31. — *Et rogabant.* Sciebant dæmones per adventum Domini se aliquando in abyssum mergen- C dos : non non ipsi futura prædivinantes, sed prophetarum de se dicta recolentes.

Vers. 32. — *Grex porcorum.* Porci sunt homines vocis et rationis expertes, lutulentis actibus dediti, in monte superbiæ pascentes. Et nisi quis more porci vixerit, diabolus in eo potestatem non accipit, vel ad probandum tantum, non autem ad perdendum accipit.

Vers. 34. — *Fugerunt et nuntiaverunt in civitatem, et in villas.* Pastores fugerunt, quia nec philosophi gentium, nec principes Synagogæ pereuntibus possunt conferre medicinam, et licet Christianam fugiant legem, potentiam tamen ejus stupendo et mirando prædicant.

Vers. 35. — *Exierunt autem videre quod factum* D *est, et venerunt ad Jesum, et invenerunt hominem,* etc. Significat multitudinem sua venusta vita delectatam, honorare quidem, sed nolle pati religionem Christianam, dum dicunt quod eam implere non possunt, mirantur et fidelem populum a pristina conversatione sanatum, et sedere ad pedes Domini, id est, sano mentis examine vestigia Salvatoris quæ sequatur intuerit, et vestitum studiis virtutum, quæ deceptus amiserat.

Vers. 37. — *Et rogaverunt.* Conscii fragilitatis, præsentia Domini se indignos judicant, non capientes verbum Dei, et in firma mente pondus sapientiæ non sustinentes, et ideo diutius molestus non fuit, sed regreditur quia non dignatur curare invitos, sed cito deserit infirmos, quibus oneri videt esse suam præsentiam.

Vers. 39. — *Redi in domum,* etc. Allegorice. Post remissionem peccatorum redeundum est in bonam conscientiam, et serviendum Evangelio, propter aliorum etiam salutem, ut deinde cum Christo requiescat, ne cum jam prope vult esse cum Christo, negligat mysterium prædicationis accommodatum fraternæ liberationi, unde Apostolus : *Cupio dissolvi, et esse cum Christo (Philip.* I), multo melius, *manere autem in carne necessarium propter vos.*

Vers. 43. — *In medicos.* Medici, dæmones, qui quasi consulentes hominibus, pro Deo se coli exigunt, quibus servierat gentilitas.

Vers. 44. — *Tetigit fimbriam.* Fimbriam tangit, qui Incarnationis mysteria perfecte amat et credit, donec ad majora capienda parveniat. Si consideremus quanta sit fides nostra, et intelligamus quantus sit Filius Dei, videmus quia, comparatione ejus fimbriam tantummodo tangimus superiorem vestimenti ejus partem nequimus attingere.

Et confestim, etc. Suscitaturus mortuam rediit ad fidem faciendam, prius curat hemorroidam. Sic Elisabeth sterilis paritura indicatur ut conceptura virgo credatur.

Vers. 45. — *Quis est.* Non quærit ut doceatur quæ nesciat, sed ut fides mulieris appareat.

Vers. 46. — *Nam et ego novi.* Non latet quicunque tangit : Deus non indiget oculis ut videat, nec corporaliter sentit, sed in se habet cognitionem omnium. Etiam virtus quæ propitiatur omnibus iniquitatibus nostris, et sanat omnes infirmitates nostras, non ex nobis, sed ex Deo exit.

Vers. 47. — *Videns autem mulier.* Hæc mulier verecunda fimbriam tangit, fidelis accessit, religiosa credidit : sapiens se esse sanatam cognoscit : sic plebs gentium quæ Deo credidit, peccatum erubuit ut desereret, fidem detulit ut crederet, devotionem exhibuit ut rogaret, sapientiam induit ut sanitatem suam et ipsa sentiret, fiduciam sumpsit ut fateretur quod præripiebat alienum.

Vers. 51. — *Patrem puellæ.* Pater puellæ, cœtus doctorum legis, scilicet Scribæ et Pharisæi, qui si credere voluerint etiam subjecta Synagoga salva erit.

Vers. 52. — *Flebant autem.* Flent qui Synagogam a Deo, qui vita est, vident alienam et dolent, nec amplius posse vivificari putant, et illa quæ sponsi præsentiam qua vivere debet, amisit, quasi inter plangentes mortua jacens, nec hoc ipsum quidem quare plangatur, intelligit. *Nolite flere.* Fleant mortuos suos, qui putant mortuos, ubi est fides resurrectionis non est mors, sed spes quietis. *Non est mortua,* etc. Mortua est puella hominibus qui suscitare non possunt : non Deo, qui anima vivit, et caro suscitando quiescit.

Vers 53. — *Deribant*, etc. Merito exclusi sunt,

qui deridere quam credere malebant, indigni videre resurrectionis miraculum.

Vers. 54. — *Tenens manum.* Tenet manum, quia nisi manus Judæorum (quæ sanguine plenæ) prius fuerint mundatæ, Synagoga non surget. *Puella, surge.* Quisquis a morte animæ, a Christo manum sibi confortante resipiscit, a sordibus vitiorum debet exsurgere, et (sicut Marcus ait) in bonis operibus ambulare, et cælesti pane necesse est ut mox satietur, id est, verbi Dei et altaris.

Vers. 56. — *Quibus præcepit.* Sicut publica noxa publico eget remedio, ita levia peccata leviori et secreta queunt deleri pœnitentia. Unde puella in domo jacens, paucis arbitris exsurgit, eisdemque ne miraculum vulgarent interdicitur.

CAPUT IX.

Vers. 1. — *Convocatis autem Jesus.* Concessa primum potestate signorum mittuntur prædicare regnum Dei, ut magnitudini promissorum attestetur etiam magnitudo factorum, et fidem verbis daret virtus ostensa, et nova facerent qui nova prædicarent.

Vers. 3. — *Nihil tuleritis.* In Marco legitur, *ut nihil tollerent in via nisi virgam tantum (Marc. VI).* Sed sciendum est, quia utrumque præceptum est a Domino, ut nihil nisi virgam ferrent, et ut nec virgam ferrent. Non ferre virgam, est non esse sollicitum de his quæ necessaria sunt humanæ sustentationi, quia hæc debentur prædicatoribus ab his quibus prædicant, quando sine scandalo possunt accipi. Nihil ferre nisi virgam, est uti illa potestate accipiendi necessaria quæ data est prædicatoribus. *Duas tunicas.* Simplex vestimentum est quidquid est necessarium alicui secundum qualitatem loci vel temporis. Duplex est, quod ultra necessitatem est. Allegorice, in duabus tunicis, duplicitatem prohibet.

Vers. 4. — *Ibi manete.* Ne excursetis per domos et inviolabilis hospitii jura mutetis. Unde secundum Matthæum, domus in qua manere debeant prius eligenda est, ut mutandi hospitii necessitas auferatur.

Vers. 5. — *Pulverem pedum vestrorum.* Pulvis excutitur in testimonium laboris sui quod ingressi sunt in civitatem, et usque ad illos prædicatio pervenit. Vel, excutitur, ut nihil ab eis accipiant qui Evangelium spreverunt, nec etiam necessaria vitæ.

Vers. 8. — *Joannes surrexit.* Qui Joannem, cujus nullum signum viderant, resurrexisse dicebant, per summam malitiam Jesum resurrexisse negabant, multa mirabilia opera viderant, in cujus passione multa miranda contigerant.

Vers. 10. — *Narraverunt.* Narrant apostoli Domino quæ fecerint, et quomodo docuerint, quomodo Joannes dum ipsi docerent passus sit. Unde sequitur : *Et assumptis.* Non otiosis, non in civitate Synagogæ, id est, sæcularis dignitatis residentibus, sed inter deserta Christum quærentibus cælestis gratiæ alimonia impertitur. Qui enim non fastidiunt, a Christo suscipiuntur, et spiritualiter et corporaliter,

A etiam si indigent curantur. Et nota, quia postquam perfecta est mentio passionis Joannis, Christus reficit, quia post defectum legis, evangelicus cibus incipit. Denique postquam curata est mulier quæ gestat figuram Ecclesiæ, et postquam apostoli ad prædicandum sunt missi, fit mentio refectionis, quia per apostolos in Ecclesia vera refectio fit.

Vers. 11. — *Secutæ sunt illum.* Non jumentis, non vehiculis, sed proprio labore pedum, ut ardorem mentis ostenderent. *Sanabat.* Nemo cibum Christi accipit nisi antea sanatus fuerit, quia post remissionem peccatorum tribuitur alimonia cælestis.

Vers. 12. — *Dies autem cœperat.* Declinata die reficit, quia vel fine sæculorum propinquante, vel cum sol justitiæ occubuit, a spirituali fame sumus salvati. B Et nota ordinem mysterii : prius per remissionem peccatorum vulneribus medicina tribuitur, postea alimonia mensæ cœlestis expenditur.

Vers. 13. — *Nisi forte.* Nondum intellexerant apostoli fidem populi credentis non esse venalem, sed noverant nos potius esse redimendos per suas escas gratuitas.

Vers. 14. — *Quinque millia.* Per quinque millia significantur, qui in sæculari adhuc habitu per quinque sensus corporis exterioribus quæ possident, bene uti noverunt. Qui quinque panibus aluntur, quia tales necesse est legalibus adhuc præceptis institui, et legali timore comprimi. Nam qui mundo integre renuntiant et quatuor sunt millia propter evangelicam C doctrinam, et septem panibus, id est, septiformis spiritus reficiuntur gratia.

Vers. 15. — *Et discumbere omnes.* Secundum alium evangelistam quinque millia super fenum discumbunt, quia illi quibus adhuc sunt corporales sensus, melioribus delectantur. *Omnis enim caro fenum.* Quatuor millia super terram recumbunt, plus est enim terra premere quam super feno jacere.

Vers. 16. — *Distribuit discipulis suis.* Provocat apostolos ad fractionem panis, ut illis non habere testantibus magnitudo signi notior fiat. Insinuat quod per eorum doctrinam, jejuna corda quotidie sunt pascenda.

Vers. 17. — *Et saturati sunt.* Quod manducans populus satiatur, significat famem in perpetuum ab D electis repellendam, quia non esuriet qui acceperit Christi cibum. Quod apostoli ministrant, futuram divisionem Dominici corporis et sanguinis pronuntiat. *Cophini duodecim.* Cur quinque millibus hominum plus redundat, quatuor millibus minus ? Quia quatuor millia triduo cum Christo fuerunt, et ideo amplius cœlestis pabuli receperunt.

Vers. 18. — *Et factum est.* Post miraculum cum turbæ vellent eum facere regem, dimissa turba, fugit et ascendit in montem solus orare, et antequam discipuli ascenderent in naviculam, aderant cum ipso. Ipse autem solus orat Patrem. Possunt enim sancti fide et amore Domino conjungi, et eum hominibus excellentiorem intueri, et conversationem

ejus in carne passibus humilitatis subsequi, sed incomprehensibilia paternæ positionis arcana solus penetrat, et solus quod orandum novit, orat. Cum discipulis autem non reperitur orasse, sed solus obsecrat, quia Dei consilium humana corda non capiunt, nec quisquam potest interiorum particeps esse cum Christo. *Quem me dicunt esse turbæ?* Exploraturus fidem discipulorum, prius vulgi sententiam inquirit, ne apostolorum fides firmata videatur vulgari opinione, sed veritatis agnitione. Merito turbæ nominantur quæ diversas de Domino ferunt sententias, quorum sermo et sensus instabilis est et vagus, a quibus suos distinguens ait. *Vos autem quem me esse dicitis?*

VERS. 19.—*Joannem Baptistam.* Opinio de Joanne ideo forte erat, quia in utero matris positus, Domini præsentiam sentiebat. De Elia, quia raptus est in cœlum, et venturus creditur. De Jeremia, quia in matris utero sanctificatus est.

VERS. 20. — *Vos autem.* Qui tractat debet audientium considerare personas, ne prius irrideatur quam audiatur. *Christum Dei.* Complexus est omnia, qui et naturam et nomen expressit. In nomine enim Christi et divinitatis et incarnationis est expressio et fides passionis. Hæreticus etsi nomen Christi non negat Christum tamen negat, qui non omnia quæ Christi sunt confitetur.

VERS. 21. — *Præcepit ne*, etc. Jubet tacere discipulos ut fallat principem mundi, et ut declinet jactantiam, doceat humilitatem. Simul ne adhuc rudes et imperfecti discipuli majoris prædicationis mole opprimerentur.

VERS. 23. — *Dicebat autem.* Quæ ad fidem Dominicæ nativitatis vel passionis pertinent, solis seorsum discipulis aperuit, sed hæc ad omnes. *Abneget semetipsum.* Nisi quis a seipso deficiat, ad eum qui super se est non appropinquat : et novitatem ad quam vocatur, non apprehendit, nisi mactet vetustatem, in qua natus fuit ; et cum cessat a vitiis exquirat etiam virtutes, unde subjungitur :

VERS. 24. — *Nam qui.* (GREG). Sicut persecutionis tempore ponenda est anima, ita in pace frangenda sunt desideria terrena, ut quanto videtur homo securior, tanto sit ad sui custodiam sollicitior.

VERS. 26. — *Hunc filius hominis.* Non sufficit ad probationem fidei vox professionis, quam defendit a verecundia professio generalitatis.

VERS. 27. — *Aliqui hic stantes.* Qui stat cum Christo non gustat mortem, quia nec tenuem mortis æternæ sensum habebit, qui Christi consortia meruerit, cui nec in morte interrumpitur ordo vivendi. *Donec videant regnum.* Quia arduum erat animam periculis, corpus morti offerre, sustentat infirmitatem humanæ mentis remuneratione præsentium, ne frangatur desperatione vel tædio. Visa enim æterna gloria, etsi transitu et ad breve momentum, fortiores tamen contra mundi adversa redduntur. Promittit itaque futuram gloriam in transitu videndam in terra, ut certius in cœlo speretur æterna. Vel promittit aliquos de discipulis visuros dilationem Ecclesiæ antequam per mortem recedant de mundo, ut in præsenti contra mundi gloriam erecti, certius credantur in cœlo regnaturi.

VERS. 28. — *Post hæc verba.* Alii qui sex dies tantum numerant post sex ætates sæculi sanctis a labore quiescendum signant. Lucas qui et primum quo promittitur, et ultimum quo promissio impletur connumerat, octava innuit resurgendum. Nam sicut Christus post sextam sabbati, qua crucem ascendit, et post septimam sabbati, qua in sepulcro quievit, octava die resurrexit : sic nos post sex sæculi ætates quibus pro Domino patimur et laboramus, et post septimam quietis animarum quæ interim in alia vita geritur, octava ætate resurgemus. *Assumpsit Petrum.* Tres tantum dicit, quia *multi vocati pauci electi* (*Matth.* XX), et qui fidem Trinitatis inviolatam servant, æterna merentur visione lætari. Scit meritorum cognitor perfectiores fuisse cæteris tres apostolos. Signant illos qui habent fidem, spem, charitatem. Vel per Petrum, præpositi sive conjugati, per Jacobum pœnitentes vel actuales, per Joannem, virgines vel theorici.

VERS. 29. — *Et factus est.* Transfiguratus non substantiam veræ carnis amisit, sed gloriam, vel suæ vel nostræ resurrectionis ostendit, qui qualis tunc apostolis, talis post judicium cunctis apparebit electis. Nam in ipso judicio et bonis et malis in forma servi apparebit ut videant in quem pupugerunt. *Et vestitus ejus.* Vestes Domini sancti sunt qui Christum induerunt. Quæ vestis Domino in terris consistente despicabilis, et aliorum similis visa est, sed Domino montem ascendente fulget, quia *nondum apparuit quid erimus, sed tandem similes ei erimus, quando videbimus eum sicuti est.* Vel vestimenta verbi sermones sunt Scripturarum, et quædam indumenta divini intellectus. Quia sicut illis apostolis in altera specie apparuit ipse et vestis ejus refulsit, ita et oculis mentis tuæ jam divinarum sensus albescit lectionem.

VERS. 30. — *Ecce duo viri.* Notandum est, non corpora vel animas Eliæ vel Moysi apparuisse, sed ex aliqua subjecta creatura illa corpora formata fuisse : potest etiam credi angelico ministerio illud factum esse, ut angeli eorum personas assumerent. Mortuus et vivus apparent, ut significent Christum moriturum et post victurum, et ut vivamus Christo, et moriamur mundo. Etiam apostolis dat signum de cœlo, ut fides eorum augeatur. Sed scribis tentantibus dare noluit, ut indurarentur. *Erant autem Moyses, et Elias visi.* Per Moysen, infernales ; per Eliam, cœlestes ; per apostolos, terrestres ad judicium venturi significantur.

VERS. 31. — *Dicebant excessum.* Moyses, id est legislator, et Elias prophetarum eximius apparent cum verbo, ut ostendant ipsum esse qui locutus est in lege et prophetis, et quem lex et prophetæ promiserunt, qui non in infimis, sed in monte visi sunt,

quia soli mente excelsi majestatem Scripturæ, quæ in Domino impleta est, perspiciunt.

Vers. 32.— *Gravati erant somno.* Somno gravantur, quia splendore incomprehensibilis deitatis premitur sensus humani corporis. Vel somno gravantur, ut resurrectionis gloriam post corporis quietem viderent, et sancti eo verius majestatem Domini videbunt, quo carnis suæ in qua mortem vicerant immortalitate gaudebunt. Tunc Moysen et Eliam speculabuntur in gloria, quia melius intelligent quomodo *unum iota aut unus apex non præteribit a lege* (*Matth.* v), et quomodo Dominus legem et prophetas non solverit, sed adimpleverit.

Vers. 33.— *Bonum est nos hic esse.* Qui ad montana conscenderat non vult ad terrena descendere, sed semper in sublimi perseverare, et est Petrus in persona ingredientium regnum Dei. *Bonum est nos hic esse.* Bonum est in regno Dei esse. Quasi dicat: Nos soli hac luce fruemur, non Judæi invidi. *Tria tabernacula.* Id est, verba, cogitationes, opera. *Unum Moysi.* Quomodo noscunt quos antea non viderunt. Per majestatem super eos venientem, sicut in futura resurrectione unusquisque alterum cognoscet, et desiderata in altero alter per charitatem intelliget

Vers. 34. — *Facta est nubes, et obumbravit eos.* Etsi Petrus ex infirmitate ignorat, placet tamen obsequii devotio. Unde et nubes obumbrat, divini Spiritus est ista obumbratio quæ non caligat affectibus hominum, sed revelat occulta, cujus perfectus ostenditur audita voce dicentis: *Hic est Filius meus.* Quia materiale quæsivit tabernaculum, nubis accepit obumbraculum, ut discat in resurrectione, non regimine domorum, sed Spiritus sancti gloria sanctos esse protegendos. *Et timuerunt.* Timent, quia humana fragilitas conspectum majoris gloriæ ferre non sustinet, et quanto quis ampliora quæsierit, tanto magis ad inferiora collabitur, si mensuram suam ignoraverit

Vers. 36. — *Et vox.* Vox Patris Petrum sublato terrore docet veritatem. Et nota quod, sicut Domino baptizato, sic et transfigurato mysterium Tinitatis declaratur, quia gloriam quam in baptismate confitemur, in resurrectione videbimus. Spiritus in columba, hic in nube lucida, quia qui nunc simplici corde fidem servat, tunc aperta luce visionis contemplabitur quod credidit, ipsaque qua illustrabitur gratia, protegetur. *Inventus est Jesus solus.* Non Elias, non Moyses, sed quem solum videtis, huic figendum est tabernaculum in corde. Recedunt ergo illi ubi Dominus cœpit designari, ne ad servos vox Patris missa putetur.

Vers. 37. — *Factum est autem in sequenti die, descendentibus illis de monte.* Pro qualitate meritorum, quotidie Dominus aliis ascendit, dum perfectos, quorum conversatio in cœlis est, sublimius extollendo glorificat, et de æternis instruit et docet quæ a turba non audiri valeant. Aliis descendit, dum terrenos et incipientes confortat et docet et castigat. *Occurrit illis turba.* In monte orat, docet, majestatem suam demonstrat, Patris vocem apostolis aperit, descendens a turba excipitur, miserorum fletu pulsatur, infidelitatis peccata exprobat, malos spiritus expellit.

Vers. 39.— *Et ecce spiritus apprehendit.* Matthæus lunaticum, Marcus surdum et mutum describit. Significat autem illos qui ut luna mutantur, nunquam in eodem statu manentes, sed per diversa vitia crescunt et decrescunt, qui nec fidem confitentur, nec ipsius fidei audire volunt sermonem.

Vers. 42. — *Et cum accederet.* Dum puer ad Dominum accedit, eliditur, quia conversi ad Dominum plerumque a dæmonio gravius pulsantur, ut vel ad vitia reducantur, vel de sua expulsione diabolus se vindicet. Sicut in principio nascentis Ecclesiæ multa et gravia opposuit certamina illis quos suo regno subtrahi videbat.

Vers. 43.— *Et increpavit.* Non puer vim patiens, sed diabolus vim inferens increpatur, quia qui peccantem vult sanare, vitium debet arguere et depellere, sed hominem amando refovere donec sanatum spiritualibus reddat patribus Ecclesiæ.

Vers. 44. — *Ponite vos.* Vos qui meo discipulatui adhæretis, quibus arcana mea manifestius aperui, pretiosi sanguinis quo mundus redimendus est, eventum mente recondite, dum cæteri mirantur tanta facta divinæ altitudinis. *Futurum est ut tradatur.* Inter magnalia potentiæ divinæ sæpius replicat abjecta passionis humanæ, ne subito veniens terreat, sed levius feratur præcogitata.

Vers. 45.— *At illi ignorabant.* Hæc ignorantia non tam de tarditate, quam de amore nascitur, qui adhuc carnales, et mysterii crucis ignari, quem Deum cognoverunt, moriturum credere nequeunt, sed sicut per figuras loquentem audire solebant, sic etiam quod de sua traditione loquebatur, figuraliter aliud significare putabant.

Vers. 46.—*Intravit autem cogitatio.* Quia viderant Petrum et Jacobum et Joannem in montem seorsum ductos, secretumque aliquod eis esse traditum. Sed et Petro superius claves regni cœlorum esse promissas, Ecclesiamque super eum esse ædificandam rati sunt; vel, istos tres cæteris, vel, omnibus apostolis Petrum esse prælatum, vel quia in tributi solutione Petrum ipsi Domino parificatum viderant, ipsum cæteris præferendum arbitrabantur. Sed sciendum est istam quæstionem et ante tributum et post tributum solutum esse factam.

Vers. 48. — *Quicunque susceperit puerum.* Vel simpliciter: pauperes Christi ab his qui volunt esse majores, pro ejus docet esse honore suscipiendos. Vel parvulos malitia docet esse, ut puerilis innocentiæ simplicitatem conservent, ut formam virtutis quam natura duce puer observat, ipsi pro nomine Christi sequantur ex industria. *Me recipit.* Qui imitatorem Christi recipit, Christum recipit, et qui imaginem Dei recipit, Deum recipit.

Vers. 49. — *Joannes dixit.* Joannes diligens Deum et a Domino dilectus, excludendum putat a beneficio

qui non utatur obsequio, ideo docetur neminem a bono quod ex parte habet, esse arcendum, sed ad hoc potius quod nondum habet esse provocandum. Tales etiam ob aliorum salutem admittendi censentur. Igitur in hæreticis vel in malis catholicis, non sacramenta communia in quibus nobiscum sunt, et adversum nos non sunt, sed divisionem paci veritatique contrariam, qua adversum nos sunt, et Dominum non sequuntur nobiscum, detestari et prohibere debemus.

VERS. 50. — *Nolite prohibere. Qui enim.* Non reprehenditur Joannes qui amore faciebat, sed docetur ut noverit infirmorum esse firmorumque distantiam, quia Dominus, etsi remunerat fortiores, non excludit infirmos.

VERS. 54. — *Domine, vis.* (BED.) Apostoli adhuc rudes et modum vindicati ignorantes, etc., *usque ad* talis potestas sanctis viris a Deo collata est.

Dicimus ut ignis descendat de cælo. Ad sermonem istorum ignis de cœlo descenderet, quia sunt filii tonitrui. *Et consumat illos? Et conversus increpavit illos et dixit.* In similitudine Eliæ, qui et propria manu et igne divinitus impetrato, presbyteros Baal morte affecit. Et in hoc quod apostoli potestatem talis prophetæ sibi præsumunt, ostenditur in ipsis fuisse meritum prophetarum.

(AMBR.) Non peccant apostoli, qui legem sequuntur, etc., *usque ad* vindictam non quærit qui non timet.

VERS. 55. — *Nescitis cujus spiritus estis.* Cujus spiritu signati estis, cujus acta imitamini, nunc pie consulentes, sed in futuro juste judicantes.

VERS. 56. — *Filius hominis non venit animas perdere, sed salvare*, etc. Perfecta virtus non habet studium ultionis, nec ulla est iracundia, ubi est charitatis plenitudo.

(BED.) Non semper in eos qui peccant est vindicandum, etc., *usque ad* a quibus hoc loco ignis arcetur.

VERS. 57. — *Dixit quidam.* (ID.) Iste signorum magnitudine motus vult sequi, etc., *usque ad* et linxit obsequium discipuli, quæ fictio per vulpem figuratur.

VERS. 58. — *Vulpes foveas habent.* (ID.) Vulpes animal fallax, insidiis intentum, rapinas fraudis exercens, etiam inter ipsa hominum hospitia habitans in foveis : ita hæreticus domum fidei non habens alios in suam fraudem trahit et a fide seducit.

VERS. 59. — *Ait autem ad alterum.* Attende Dominum non culpas aspernatum, sed fraudes, quia qui repudiavit fraudulentum, elegit innocentem, sed eum cujus patrem sciebat mortuum, illum patrem de quo dicitur : *Obliviscere domum patris tui* (*Psal.* XLIV), etc.

VERS. 60. — *Sine ut mortui.* (BED.) Mystice. Non revocatur ab officio patris filius, etc., *usque ad* diaboli perfidias in se sepelire non debet.

VERS. 61. — *Renuntiare his.* Si discipulus Deum secuturus arguitur, quod renuntiare domui velit, quid fiet illis qui nulla utilitate sæpe visitat domos suorum quas dereliquerunt.

CAPUT X.

VERS. 1. — *Post hæc autem*, etc. (BED.) Sicut in apostolis est, forma episcoporum, etc., *usque ad* sicut sol triduanum suæ lucis ambitum per septuaginta duas horas efficere solet.

Misit illos binos. Per hoc quod binos mittit, innuitur quod nemo prædicationis officium debet suscipere, qui erga alium charitatem non habet. Vel bini mittuntur, secundum quod bina animalia missa sunt in arcam, id est masculus et femina, immunda prius in carnali generatione, sed mundata Ecclesiæ sacramento per spiritualem gratiam in discipulorum prædicatione.

VERS. 2. — *Messis quidem multa, operarii autem pauci.* Messis, turba credentium, operarii apostoli et sequaces eorum. Et licet messis verbo Dei sit sata, tamen culturæ laborem et sollicitum manus operarii requirit, ne aves cœli sparsa semina dissipent.

VERS. 3. — *Sicut agnos inter lupos.* Sicut lupus ovibus, sic hæreticus insidiatur fidelibus. Et sicut lupus ovile circumit nocte, non audens intrare, canis somnum pastoris absentiam vel desidiam explorans, sic hæreticus nocte suæ interpretationis fideles decipere conatur Ecclesiam non intrans, pastores Ecclesiæ vel vitare, vel necare, vel in exsilium mittere contendit. Lupus natura corporis rigidus, se inflectere facile non potest, sic hæreticus intentionem duri cordis non solet ab errore revocare.

VERS. 4. — *Nolite ergo portare sacculum neque peram.* Tanta prædicatori debet esse fiducia in Deo, ut præsentis vitæ sumptus etsi non prævideat, tamen sibi non defecturos certissime sciat, ne dum occupatur mens ad temporalia, minus prædicet æterna. *Neminem per viam salutaveritis.* Festinare jubet contendere, ne alicujus obvii confabulatione reflectantur ab injuncto itinere. Nec simpliciter ait: *Neminem salutaveritis* cum sit usus humanitatis alios salutare sed addidit, *in via*, quia non salutationis sedulitas aufertur, sed obstaculum impediendæ devotionis aboletur, ut quando divina mandantur, paulisper sequestrentur humana.

VERS. 7. — *In eadem autem domo.* Si pax vestra recipitur, dignum est ut in ea maneatis, carnalia stipendia ab eis accipientes, quibus cœlestia offertis. Ecce qui saccum et peram prohibuit, sumptus ex prædicatione concedit, sic tamen ut oblato cibo et potu sint contenti. *Manete.* Non est de domo in domum vaga facilitate demigrandum, ut in hospitali amore servetur constantia, ne coalita amicitiæ necessitudo facile resolvatur. *Dignus est enim.* Nota quod uni operi prædicatorum duæ mercedes debentur : una in via, quæ nos in labore sustentat ; alia in patria, quæ nos in resurrectione remunerat.

VERS. 8. — *Et in quamcunque civitatem.* Descripto diverso domus hospitio, quid etiam in civitatibus agere debeant docet, piis scilicet, in omnibus

communicare, ab impiorum per omnia societate secerni.

Vers. 11. — *Etiam pulverem.* Pulverem excutere jubet : vel ad contestationem terreni laboris, quem pro illis inaniter susceperunt ; vel ut ostendant usque adeo se ab ipsis nihil terrenum quærere, ut etiam pulvere de terra eorum non sibi patiantur adhærere.

Vers. 12. — *Quia Sodomis in die illa.* Sodomitæ, etsi in vitiis exardebant, et inhospitales erant, tamen apud illos nulli hospites tales qualcs apud Judæos prophetæ, quales apostoli reperti sunt. Loth inter eos etsi justus, non tamen aliquid docuit, nulla signa fecit. Et ideo *cui multum donatum est, multum ab eo quæritur, et potentes potenter tormenta patientur* (*Sap.* VI).

Vers. 13. — *Væ tibi, Corozaim.* Corozaim, Bethsaida, Capharnaum, et Tyberias civitates sunt Galileæ, in littore laci Genesareth. Has plangit Dominus, quia post tanta miracula et virtutes non pœnituerunt : et sunt pejores gentilibus, naturale solummodo jus dissipantibus, quia post descriptæ legis contemptum, Filium quoque Dei conculcare, gratiamque ingrati spernere non timuerunt. *Et cinere sedentes.* Impleta videmus verba Salvatoris, quia cum illæ civitates prædictæ, Domino præsente credere noluerunt. Tyrus et Sidon olim fuerunt amicæ David et Salomoni, et postea evangelizantibus Christi discipulis, devote fidem susceperunt. Quare autem sit prædicatum non credituris et non prædicatum credituris, novit ille qui omnia novit.

Vers. 16. — *Qui vos audit me audit.* In audiendo vel spernendo Evangelii prædicatorem, quisque sciat se non viles personas, sed ipsum Salvatorem spernere vel audire, quia in discipulo magister auditur, et in Filio Pater honoratur.

Vers. 17. — *Domine, etiam.* Bene confitentur deferentes honorem nomini Christi : sed quia infirma adhuc fide, gaudent in virtutibus, et de signorum operatione efferuntur, exemplo terrentur, et ad humilitatem revocantur. Quia si diabolus propter superbiam de cœlo est præcipitatus, multo magis isti de terra editi, si superbierunt, humiliabuntur.

Vers. 19. — *Supra serpentes et scorpiones.* Serpentes sunt mali homines vel dæmones qui inchoandis virtutibus venena pravæ persuasionis objiciunt. Scorpiones, qui consummandas virtutes ad finem vitiare contendunt.

Vers. 20. — *Nolite gaudere, quia spiritus vobis,* etc. Malos spiritus ejicere et alias virtutes facere, aliquando non est meritum illius qui illa operatur, sed invocatio nominis Christi hoc agit ad condemnationem eorum qui invocant, vel ad utilitatem eorum qui vident et audiunt : ubi licet homines despiciant signa facientes, Deum tamen honorant, ad cujus invocationem miracula fiunt. Prohibet gaudere de humiliatione diaboli, qui propter superbiam cecidit sed gaudeant de sua sublimatione : ut unde

A illi ceciderunt sublevati, isti ascendant humiliati. *Gaudete autem.* Si quis cœlestia sive terrestria opera gesserit, per hæc quasi litteris adornatus apud Dei memoriam æternaliter est affixus.

Vers. 21. — *In ipsa hora.* Cum de subjectione immundorum spirituum, de nominibus scriptis in cœlo loqueretur, ostendit per quid hæc tanta celsitudo data sit hominibus, scilicet per humilitatem fidei Christianæ. *Confiteor tibi, Domine.* Gratias ago, quia apostolis adventus mei aperuisti sacramenta, quæ ignorant scribæ et Pharisæi, qui sibi sapientes videntur. *Revelasti ea.* Non ait, insipientibus et hebetibus, sed parvulis, id est humilibus, ut probet se tumorem damnasse, non acumen. *Quia sic.* Non rationem reddit cur hos elegit,
B illos reprobaverit, sed sic Deo placitum dicit. In quo accipimus exemplum humilitatis, ne temere discutiamus de supernis consiliis.

Omnia mihi, etc. Commendata humilitate, per quam ad fidem venitur, pulchre de ipsa fide locus connectitur, cum omnia sibi tradita dicit, non elementa quæ ipse creavit, sed illos parvulos, quibus Pater sacramenta Filii revelavit. Cum audis omnia, agnoscis omnipotentem, non decolorem, non degenerem Patris. Cum audis tradita, confiteris Filium cui per naturam unius substantiæ omnia jure sunt propria, non dono collata per gratiam.

Vers. 24. — *Quod multi prophetæ.* Prophetæ et justi a longe Domini gloriam viderunt per speculum et in ænigmate ; sed apostoli præsentem Do-
C minum habentes, et ab ipso quæ volebant interrogantes, non per angelos vel varias visionum species docebantur.

Vers. 25. — *Legis peritus surrexit.* Legis doctor qui sine fide in lege jacebat, surgit ut stet : stat dum magistrum vocat, sed et stando tentat Deum tacendo quod erat.

Vers. 27. — *Ille respondens dixit.* Dixit quod legerat, sed non implevit quod scriptum erat, quia in præsentia habebat Dominum quem diligere debebat, sed hunc magistrum, non Deum, vocat.

Vers. 29. — *Ille autem volens.* Legis spiritus ut sapienter respondisse dicatur, primum se legis fatetur ignorare mandatum, quia humiliari recusans, et seipsum justificare volens, arcana non potest videre
D quæ revelantur parvulis Christi : cui Christus ita responsum temperat, ut et omnis qui misericordiam facit proximus intelligatur, et specialiter ipse Dei Filius qui nobis per humanitatem proximus factus est designetur. *Quis est meus.* Nemo proximior homini quam Deus, qui intrinsecus et extrinsecus novit, et omnia curare potest, sed omnis incredulus vel tentator nec Deum nec hominem proximum habet.

Homo quidam, etc. (Aug.) Homo iste Adam intelligitur in genere humano, etc., *usque ad* proximior fuit quam sacerdos vel Levita ejusdem gentis.

Vers. 31. — *Accidit autem*, etc. Sacerdos Dei legem annuntiat : descendit quidem lex per Moysen

in mundum, et nullam sanitatem contulit hujusmodi. Descendit Levita, qui typum ostendit prophetarum, sed et hic nullum sanat, quia lex peccata arguit, sed pertransit, quia indulgentiam non largitur.

VERS. 33. — *Misericordia motus.* Hoc de sacerdote et Levita non est dictum, quia lex non habet misericordiam, sed judicium et vindictam.

VERS. 34. — *Duxit in stabulum.* Non domum, sed stabulum vocat, quo nomine miserias, et fetores hujus vitæ signat, ne homo in hoc exsilio tanquam in patria gaudeat.

VERS. 37. — *Qui fecit.* Cognatio non facit proximum, sed misericordia, quæ misericordia est secundum naturam. Nihil enim tam secundum naturam quam naturæ juvare consortem.

VERS. 38. — *Factum est, dum,* etc. Habito sermone de dilectione Dei et proximi, supponitur exemplum utriusque dilectionis, non tam in solo verbo, quam in operis exhibitione. Per istas enim duas sorores, duæ significantur vitæ spirituales. Per Martham, operibus actuosa devotio, qua proximo in charitate sociamur. Per Mariam religiosa mentis intentio in Dei verbo, qua in Dei amore suspiramus. Activa panem vel corporalem esurienti, vel doctrinæ ignoranti tribuit, errantem corrigit, superbum ad humilitatem revocat, quæ singulis expediant dispensat : contemplativa, charitatem Dei et proximi retinet, sed ab exteriori actione quiescit, soli conditoris desiderio inhæret, et calcatis omnibus curis ad videndum faciem Creatoris inardescit, et desiderat misceri supernis civibus, de æterna in conspectuo Domini incorruptione gaudentibus. *In domum suam.* Intrante Jesu in domum, vita iniqua, et si aliquando fuerat, aufugit, remanent duæ vitæ innocentes, laboriosa et otiosa, inter eas medius est ipse fons vitæ.

VERS. 39. — *Sedens secus.* Quanto humilius sedet, tanto amplius cadit. Aqua confluit ad convallem de tumoribus collis. Maria sedet, quia contemplativa pacatis vitiorum tumultibus, optata jam in Christo mentis quiete fruitur. Martha stat, quia activa laboriosa desudat in certamine

VERS. 40. — *Martha autem.* Intenta erat Maria quomodo pasceretur à Domino, intenta erat Martha : quomodo pasceret Dominum : hæc convivium parat Domino, in convivio Domini illa jam jucundatur.

VERS. 41. — *Et respondens.* Maria non respondet, sed causam suam tanquam otiosa committit judici. Si enim pararet respondendi sermonem remitteret audiendi intentionem. *Martha, Martha.* Repetitio indicium est dilectionis, vel forte monendæ intentionis, ut audiret attentius.

VERS. 42. — *Porro unum est.* Præponitur unum multis. Non enim a multis unum, sed multa ab uno, et tamen multa sunt necessaria tendentibus ad unum. *Maria optimam.* Non reprehenditur pars Marthæ, quia et ipsa bona, sed laudatur pars Mariæ, quæ quare sit optima, subinfertur.

CAPUT XI.

VERS. 1. — *Et factum est.* Post historiam sororum

A (quæ duas vitas significant) inducit Dominum orasse, et discipulos ad orandum informasse, quia et oratio quam docuit utriusque vitæ in se continet mysterium, et ipsarum perfectio vitarum non nostris viribus, sed precibus est obtinenda. *Ut cessavit.* Ideo sæpe Salvator orans inducitur, ut discipulos ad orationis studium inducat. Unde finita oratione, a discipulis sciscitatur, ut doceat qualiter debeant orare.

VERS. 5. — *Quis vestrum habet amicum.* Postquam formam orationis rogantibus proposuit, instantiam etiam et frequentiam orandi illis injungit, ut non solum diebus, sed etiam noctibus oratio deferatur, qui enim media nocte panes ab amico petit, et in petendi intentione persistit, non fraudatur orans.

VERS. 7. — *Noli mihi.* Non aufert spem impe-
B trandi, sed vehementius accendit desiderium orandi, ostensa difficultate consequendi. *Jam ostium.* Ostium quod Paulus sibi aperiri petit ad loquendum mysterium Christi, et quod Joannes sibi apertum vidit, intelligentia est divini sermonis, quod est clausum tempore famis verbi Dei, cum intelligentia non datur. Et pueri, id est, illi qui evangelicam sapientiam tanquam panem erogantes per orbem terrarum prædicaverunt, jam cum Domino sunt in æterna quiete, et tamen orando efficitur, ut orans accipiat intellectum ab ipso Domino, etiamsi homo desit per quem, sapientia prædicetur. *Non possum surgere.* (AMBR.) Nemo timet ne excitet dormientem, quem scit semper orare vigilantem.

VERS. 8. — *Propter improbitatem tamen ejus,*
C etc. Multæ sunt insidiæ et gravis corporis somnus, quia si dormire mens incipit, vigorem suæ virtutis amittit. Excita ergo somnum tuum, ut pulses Christi ostium, ut cum intraveris aperiantur tibi thesauri absconditi, et tenebrosi in Christo Jesu.

VERS. 9. — *Petite et dabitur vobis.* Si amicus homo surgit, et dat non amicitia, sed tædio compulsus, quanto magis dat Deus qui sine tædio largissime donat quod petitur. Ne ergo animus ab erroris vanitate conversus spirituali inopia diutius tabescat, petamus epulas verbi, quæramus amicum qui det, pulsemus ostium ubi servantur abscondita. Magnam enim spem tribuit, qui promittendo non decipit. *Omnis enim qui petit accipit.* Opus est perseverantia, ut consequamur. Quod si petenti datur, et quæ-
D rens invenit, et pulsanti aperitur, cui ergo non datur, et qui non invenit, et cui non aperitur, apparet quod non bene quæsierit, petierit et pulsaverit.

VERS. 10. — *Quærite et invenietis. — Prope est Dominus omnibus invocantibus eum in veritate, et voluntatem timentium se faciet* (*Psal.* XLIV). Alios qui non ita petunt regarduit Jacobus dicens : *Petitis et non accipitis, eo quod male petatis* (*Jac.* IV), quia perseveratis in peccatis.

VERS. 11. — *Quis autem ex vobis patrem petit panem, nunquid lapidem,* etc. (BED.) Mystice. Panis signat charitatem propter majorem appetitum et necessarium usum, etc., *usque ad* in ea quæ ante sunt se extendat.

VERS. 13. — *Quanto magis.* Aperta comparatio. Si enim homo peccator adhuc fragili carne gravatus, petentibus filiis temporalia dare non abnegat, multo magis Pater cœlestis filiis suo timore et amore prædilis, non deficientia bona largitur in cœlis.

VERS. 14. — *Et erat ejiciens.* Post prædicationis verba quæ humilibus proposuit etiam miracula operatur, ut qui prædicanti non credunt, visis miraculis credant. Matthæus hunc dæmoniacum etiam cæcum fuisse dicit. In quo tria miracula a Domino fiunt : videt, loquitur, a dæmone liberatur. Quod autem tunc in uno carnaliter factum est, quotidie fit in conversione gentium, ut primum expulso dæmone, et omni spurcitia idololatriæ, fidei lumen videant, deinde tacentia prius ora ad laudem Dei laxarentur.

VERS. 15. — *In Beelzebub.* Ninus rex, conditor Ninive, Belo patri suo statuam consecravit, eique divinos honores instituit, cujus simulacri similitudinem suscipientes Chaldæi Bel vocabant. Palæstini suscipientes, Baal dicebant, Moabitæ Beelphegor. Judæi autem unius Dei cultores propter derisionem gentilium Beelzebub appellabant. Baal enim vir dicitur, Zebub musca, inde Beelzebub, id est, vir muscarum, sive habens muscas, propter sordes cruoris, qui in templo ejus immolabatur. Asserebant etiam Judæi in hoc simulacro principem dæmoniorum habitare, per cujus potestatem dicebant Jesum dæmonia pellere.

VERS. 18. — *Ipse autem ut vidit cogitationes eorum.* Hoc sibi proprium Dominus reservavit, ut cogitationes intueatur et judicet. Proprium est Judæorum quærere signa, unde Paulus : *Judæi signa petunt, gentes sapientiam* (*I Cor.* I). *Ipse autem ut vidit.* Non ad verba, sed ad cogitata respondet : in quo dat certum potentiæ suæ signum qua secreta cordium rimatur. Juxta litteram patet, quod omne regnum solidum, et firmum si per partes dividitur, in solitudinem redigitur, vacuatum ab habitatoribus, et domus supra domum cadet cum habitatoribus unius domus ab alterius domus familia vel opprimuntur vel puniuntur. Quo autem hæc spiritualiter tendant, exponit cum adjungit : *Si autem et Satanas in seipsum divisus est.* Si ego, ut vos dicitis, in principe dæmoniorum ejicio dæmonia, ergo regnum diaboli est divisum contra se, et ita potestas malitiæ ejus stare non potest. Si autem dæmon dæmonem non potest expellere, falso dicitis me in principe dæmoniorum dæmonia ejicere. Si vero potest sicut dicitis, prospicite vobis, ut de regno ejus quod divisum est exeatis, ne in ruina ejus pariter involvamini. In quo autem Dominus ejiciat dæmones, ne dæmoniorum principem existiment, attendant quod sequitur.

VERS. 19. — *Si autem ego in Beelzebub ejicio dæmonia, filii.* Filios Judæorum apostolos vocat, qui inter alia miracula quæ a Domino acceperant, etiam dæmones pellebant. Quam expulsionem non diabolo, sed Deo assignabant, qui sibi conscii erant nihil malarum artium a Domino didicisse. Ideo ipsi ignobilia et contemptibilia mundi eligentes, in quibus

A nulla malitia artificiosa fuit, sedebunt *super sedes duodecim judicantes duodecim tribus Israel.* Vel, filii, id est, exorcistæ illius gentis, qui invocato nomine Domini dæmones expellebant. Quasi dicat : Si expulsio dæmonum in illis, non diabolo sed Deo deputatur, cur idem opus in me non habeat eamdem causam? *Ideo ipsi judices vestri erunt.* Non potestate, sed comparatione, dum illi expulsionem, non diabolo sed Deo assignant. *Si autem.* Quasi dicat : Regnum divisum stare non potest, sed regnum Satanæ est divisum, ut vos dicitis, quod Satanas Satan expellat, ergo, etc.

VERS. 20. — *Porro, si in digito.* Filius dicitur manus vel brachium Patris : Spiritus sanctus dicitur digitus propter differentiam variorum donorum, quæ per B Spiritum sanctum hominibus dantur, sicut digiti inter se discreti sunt : nec nocet inæqualitas membrorum. Licet enim brachium majus sit digito, tamen brachium cum digito unum est corpus. Hoc digito scripta est lex in tabulis. Hunc digitum magi confessi sunt in Ægypto. *Profecto pervenit,* etc., *regnum.* Id est, judiciaria potestas *Dei :* qua bonos a malis secernet in die judicii. Vel, *Regnum,* id est superna beatitudo. Quasi dicat : Si in Spiritu Dei ejicio dæmonia, sine dubio sciatis aditum regni cœlestis patefactum credentibus.

VERS. 21. — *Cum fortis atrium.* Quasi dicat : Si ego in Beelzebub, sicut dicitis, ejicerem dæmonia, tunc in aliquo operibus diaboli consentirem, sed nullo modo cum illo consentio, sed potius illum superare et eji- C cere a meis fidelibus festino. *Cum* diabolus, *fortis.* Ad nocendum, *armatus,* multis spiritualibus nequitiis, *custodit,* in sua servitute, *atrium, suum* id est mundum, qui in maligno positus est, in quo usque ad adventum Filii Dei diabolus sine contradictione principabatur, et male pacato utebatur imperio in cordibus infidelium.

VERS. 22. — *Si autem fortior.* Fortiorem se vocat, qui non concordi pace et operatione, sicut calumniabantur, sed fortiori potentia ipsum stravit, mundumque ab ipsius dominatione liberavit. Arma diaboli quæ abstulit, calidissimæ sunt versutiæ spiritualis nequitiæ. Spolia, sunt animæ ab eo deceptæ, quæ victor Christus distribuit, quod est insignium triumphantis, quia *captivam ducens captivitatem, dedit dona homi-* D *nibus, quosdam quidem apostolos, alios evangelistas* (*Ephes.* IV), etc.

VERS. 23. — *Qui non est,* etc. Et vere opera mea non conveniunt cum operibus Satanæ, quia ego ipse in nullo convenio cum illo, sed omnino contrarii sumus, quia ego humilis, benignus, animas volens salvare : ille superbus, invidus cupit perdere. Ego prædicatione mea virtutes congrego ; ille spargit et separat ab unitate Ecclesiæ. *Et qui non colligit.* Hæc de omnibus hæreticis vel schismaticis ex superfluo possunt intelligi, qui omnes excluduntur a regno Dei.

VERS. 24. — *Cum immundus spiritus.* Quia subtrahitis vos a meo regno, attribuentes opera mea diabolo,

ideo diabolus habitat in vobis, sicut in suo regno gra- A
vius quam in principio. *Exierit.* Exivit diabolus a Judæis, quando legem et cultum unius Dei populus iste suscepit, et transivit ad gentes quæ erant a pinguedine Spiritus sancti et dilectione proximi aridæ et steriles. In quibus jam non invenit requiem, quia jam a cordibus gentium suscepta fide Christi expellitur, quando dicit : Repetam Judæos quos ante dimisi. Et invenit scopis mundatam illam plebem, id est superfluis observationibus Pharisæorum et cæremoniis legis, quæ jam nihil valent post adventum Christi. Et ut firmius possideat, assumit universitatem dæmonum. Et modo deteriores Israelitæ sunt, blasphemantes Christum in suis conventiculis, quam olim fuissent in Ægypto ante perceptam legem, quia major infidelitas est venientem non suscipere, quam venturum B
non credere.

Quærens requiem et non invenit. Quia qui in pravis cogitationibus et actibus pascitur, in mentibus fidelium omnia sua tentamenta cessare perpendit. Tunc dicit : *Revertar in domum meam unde exivi.* Revertar ad illius conscientiam, unde in baptismo ejectus fueram, et pristinam possessionem consueto dominio mihi subjiciam.

VERS. 25.—*Et cum venerit invenit eam scopis mundatam.* Quia cum hujusmodi reprobum delictis cogentibus repetierit, invenit conscientiam peccatoris a vitiis in baptismo mundatam, sed nullo bono opere cumulatam.

VERS. 26. — *Tunc assumit septem.* Plenitudinem omnium vitiorum. Qui scilicet tales spiritus, *ne-* C
quiores, diabolo dicuntur, quia cum diabolus malus sit, illi tamen qui suis meritis impellentibus, vitiis mancipantur, non solum mali sunt, sed etiam speciem bonitatis affectatis virtutibus per hypocrisim ostentare nituntur *Et fiunt novissima hominis.* Melius erat viam veritatis ignorare, quam post agnitionem converti retrorsum.

VERS. 27 — *Beatus.* Hic Maria laudatur quæ Dominum portavit. Et pravitas tam præsentium Judæorum quam futurorum hæreticorum qui veram Christi humanitatem negant, confutatur, quia verum Dei Filium adversus blasphemos Judæos confitetur, et verum hominis filium testatur, matri consubstantialem. Nisi enim esset una caro cum matre, frustra venter ille virginis et ubera beatificarentur. *Et ubera* D
Secundum physicos ex eodem fonte et lac nutriendis et semen procreandis pueris emanat, ergo de semine virginis potuit concipi, qui ejus lacte potuit nutriri.

VERS. 28. — *Quinimo.* Quasi dicat : Non solum laudanda Maria, quia Verbum Dei portavit in utero, sed maxime beata est, quia præcepta Dei servavit in opere. Sic etiam omnes beati sunt qui verbum Dei auditu fidei concipiunt, et boni operis custodiam in suo vel proximorum corde pariunt et nutriunt. *Qui audiunt.* In laude Ecclesiæ. E contrario damnantur Pharisæi, qui verbum Dei nec audire nec implere, sed blasphemare quærebant.

VERS. 29. — *Cœpit dicere.* Quidam calumniabantur opera ejus, quibus hucusque respondit. Alii tentantes, signum quærebant de cœlo, et illis hic respondet. *Signum quærit et signum non dabitur illi,* etc. Discipulis signum dedit divinitatis, et prius transfiguratus in monte, et postea ipsis videntibus sublevatus in cœlum. Sed incredulis de inferiori humanitatis passione.

VERS. 31. — *Regina austri surget.* Hic condemnata plebe Judæorum, Ecclesiæ mysterium exprimitur, quæ in Ninivitis per pœnitentiam (quæ peccatum abolet) in regina austri studium percipiendæ sapientiæ (quæ peccatum cavet) de totis finibus orbis congregatur, ut veri Pacifici verba cognoscat. Ex duobus enim constat Ecclesia, ut aut peccare desistas, aut peccare nescias. *In judicio.* Non mille annis ante judicium sicut Judæi fingunt, sed in ipso judicio surget. *Cum viris.* (BED.) Ecce communis ostenditur resurrectio, tam bonorum quam malorum. *Condemnabit.* Non potestate judicii sed comparatione melioris facti, quia, relicto imperio, venit in Judæam audire hominem sapientia famosum, sed Judæi veram Dei sapientiam cum ipsis conversantem, non audiunt sed blasphemant.

In prædicatione. Jonas paucis diebus, Christus longo tempore prædicavit. Ille peregrinis, Christus suis civibus. Ille signum non fecit, Christus multa fecit.

VERS. 33. — *Nemo.* (BED.) Qui in figura reginæ et Ninivitarum Ecclesiam prætulit Synagogæ, etc., *usque ad* apertam lucis januam nolunt ingredi credendo.

VERS. 35. — *Vide ergo ne,* etc. Post institutionem rectæ fidei etiam de bonis operibus et bona intentione instruit, ut non tantum opera, sed etiam cogitationes et cordis intentiones mundentur, quasi dicat : Ego lucernam fidei in vestris sensibus accendo, et in Ecclesiam pono. Vos autem, quantum ex vobis est, lucernas vestras accendite, id est intentiones cordis vestri mundate, ut ex intentione munda placeant etiam opera. Hæc contra hypocrisim Pharisæorum subdole signa quærentium specialiter dicta, nos juxta moralem sensum generaliter instruunt.

VERS. 37. — *Et cum loqueretur.* Non ait, cum loqueretur hæc, sed *cum loqueretur.* In quo innuitur, non statim finitis his verbis, sed aliis interpositis ad Pharisæum divertisse, quia finito hoc sermone adhuc eo loquente, ecce mater et fratres quærebant loqui ei. De quibus postquam nuntianti sibi respondit : *Qui facit voluntatem Patris mei, hic frater meus et soror et mater est,* postea intravit ad convivium Pharisæi.

Quare non baptizatus. Judæi frequenter lavant manus antequam manducent, tenentes traditionem seniorum, et a foro revertentes nisi baptizentur non comedunt.

VERS. 39. — *Calicis.* Marcus refert, Judæos baptismata calicis et urceorum lectorumque et æramentorum solitos observare. Calix, vas vitreum ; catinus, fictile de terra. Per hoc figuratur fragilitas humani corporis, in quo exterius prætendunt san-

ctitatem et simulant justitiam, quod foris erat lavabant, intus nequissimi. *Quod autem intus est vestrum.* Nemo putet fornicationem et hujusmodi corporalia vitia solummodo gravia esse, et spiritualia vitia esse levia, sicut avaritiam, iram, superbiam, etc., sicut Pharisæi putabant.

Vers. 41. — *Verumtamen quod superest.* Jam bonus doctor, quomodo contagium corporis mundari debeat, docet. Et hic latius explicatur quod supra breviter dixerat de mundando cordis oculo. Totus enim hic locus ad hoc dirigitur, ut nos ad studium simplicitatis invitet, et superflua Judæorum et terrena condemnet, qui secundum corpus intelligendo legem vitro et catino propter fragilitatem comparantur. In quo et si graviter peccant, ipsis tamen absolutio peccati promittitur, si misericordiam facere nitantur. Quod necessario victui et vestimento superest, date pauperibus. Vel do consilium, quod restat solummodo post tanta scelera, date eleemosynam. Prima eleemosyna est mederi animabus vestris credendo in me qui corda mundo, et per fidem mundatis cordibus omnia etiam exteriora erunt munda. Qui ordinate vult dare eleemosynam, a semetipso incipit, et eam sibi primum dat. Est enim eleemosyna opus misericordiæ, unde dicitur : *Miserere animæ tuæ placens Deo.*

Vers. 42. — *Præteritis judicium.* Breviter multa eorum vitia perstrinxit, qui ad vilia decimanda intendentes, futuri judicii metum, et Dei charitatem non habent. Prætereunt judicium, quia non omnia quæ agunt in judicium referunt. Charitatem prætereunt, quia non ex affectu Deum diligunt. Sed rursus, ne fidei vos studiosos faciat operum negligentes, perfectionem fidelis viri supponit, ut post fidem operetur.

Vers. 44.— *Qui estis ut monumenta.* Hic superstitionem ipsorum doctorum redarguit, qui foris speciem rectæ doctrinæ prætendunt, fœditatem vero quam intus gerunt, occultant.

Vers. 45.— *Respondens autem.* Audito verbo Dei Pharisæus ex mala conscientia sibi contumeliam fieri putat, et commemorata pœna perfidorum, intelligit se damnandum.

Vers. 47. — *Væ vobis.* Non arguuntur quod exornant monumenta prophetarum, sed quia interfectores prophetarum imitantur, ædificando sepulcra, accusant paterna facinora. Sed persequendo Christum et apostolos imitantur scelera patrum, et sententiam damnationis quam in patres proferebant, in seipsos retorquent.

Vers. 48. — *Profecto.* Propter vulgi favorem captandum ædificatis, quasi exhorreatis scelera eorum, sed ipso opere ostenditis, quod perfidiæ eorum, consentitis, quia hoc bonum non bene facitis sed pro vana gloria. *Vos autem.* Propterea quia estis imitatores illorum, ut impleatis quod patribus defuit, scilicet ut me et meos persequamini, quem illi persecuti sunt in prophetis.

Vers. 49.— *Prophetas et apostolos, et ex illis occident, et persequentur.* Mentiuntur hæretici, qui alium Veteris, alium Novi Testamenti dicunt institutorem.

A

Vers. 50. — *A generatione.* Omnes mali una generatio sunt, una civitas, unum corpus diaboli, sicut omnes boni una generatio, et unum corpus sunt dicti.

Vers. 51. — *Usque ad sanguinem Zachariæ.* Cur usque ad hunc, cum post hunc multi occisi ante natale Christi, et nato Christo mox pueri ab hac generatione sunt perempti? Sed quia Abel pastor ovium fuit, necatusque in agro, Zacharias sacerdos necatus in atrio templi, duos ordines martyrum signant, laicos, et eos qui altaris officio mancipantur.

B

Vers. 52. — *Quia tulistis clavem.* Clavis, humilitas Christi, quam qui habent, Scripturas intelligunt. Hanc legisperiti, nec ipsi lege et prophetis intelligunt, nec ab aliis intelligi volunt. Intrare clavem, est non esse contentum superficie litteræ sed usque ad arcana intelligenda penetrare. Vel doctor si illos quos verbo ædificat exemplo scandalizat, nec ipse regnum Dei intrat et illos qui intrare poterant excludit.

Vers. 53. — *Cum autem hæc ad illos diceret, cœperunt Pharisæi, et legisperiti.* Quam vera perfidiæ simulationis et impietatis suæ crimina audierint, ipsi testantur qui tanto intonante turbine non resipiscunt, sed doctorem veritatis aggrediuntur.

CAPUT XII.

C

Vers. 1. — *Attendite.* Ad hoc fermentum pertinent omnia quæ superius in domo Pharisæi disputavit, unde et Apostolus : *Non in fermento veteri neque in fermento malitiæ* (I *Cor.* v), etc. *Attendite a fermento.* Pulcher locus tenendæ simplicitatis et æmulandæ fidei, ne more Judæorum aliud promamus affectu, aliud voce simulemus, cum sciamus in die judicii non posse esse latebram fraudis.

Vers. 2. — *Neque absconditum quod non sciatur.* Ideo ne æmulemini simulatores, quia profecto veniet tempus in die judicii in quo et vestra virtus et illorum hypocrisis omnibus revelabitur, unde sequitur. *Quoniam quæ in tenebris dixistis, in lumine dicentur.* Non solum in futuro omnia patebunt, sed etiam in præsenti tempore in tota Ecclesia per orbem terræ

D

publice prædicabuntur, quæ in tenebris, id est, in umbra pressurarum et carcerum locuti estis, quando actus vestri legentur in excelsis. *Quoniam quæ in tenebris dixistis, in lumine dicentur.* (Ambr.) Quod in tenebris, id est in timore dixistis, dicetur in lumine, id est in fiducia veritatis accepto Spiritu sancto. Et quod in aure, id est secreto locuti, super tecta, id est calcato carnis domicilio prædicabitur.

Vers. 4. — *Dico autem vobis.* (Id.) Cum gemina sit causa perfidiæ, etc., *usque ad* ita fidei fundamentum est fortitudo.

Vers. 5. — *Ostendam autem vobis.* Quia duo sunt genera persecutorum, unum aperte persequentium, alterum fraudulenter blandientium. Sicut su-

pra contra hypocrisim, ita hic armat contra carnifices. Totus hic locus ad subeundam pro confessione Domini passionem vel contemptu mortis, vel spe præmii, vel mansuros in denuntiatione supplicii instruit.

Vers. 6. — *Nonne quinque.* (Ambr.) Quinque passeres, quinque corporis sensus; vel duo secundum Matthæum, corpus et anima, etc., *usque ad* non dubium fidelium contemplationem apud illum valituram.

Veneunt dipondio. Dipondius est pondus ex duobus assibus compositum. Quod autem in numeris est unum, hoc in ponderibus as: quod duo, hoc dipondius est. *Et unus ex*, etc. Simplicitatis affectum inspiraverat, virtutem mentis erexerat, sola fides nutabat, hanc de vilioribus roborat. Quomodo dicit Apostolus: *Nunquid de bobus cura est Deo? (I Cor.* IX.) Sed aliud est cura, aliud est scientia.

Vers. 7. — *Sed et capilli.* Non actu computationis sed facultate cognitionis, a similitudine pecuniæ quæ numeratur ut servetur. Ubi magna providentia Dei, quod nec parva nec otiosa dicta eum lateant.

Vers. 8. — *Omnis quicunque.* Ne quis tempore persecutionis sufficere sibi putaret fidem cordis, dicit: *Omnis quicunque confessus fuerit.* Confitetur quis Jesum ea charitate quæ per dilectionem operatur, negat qui præceptis non obedit. *Filius hominis.* Confitetur Filius apud Patrem illum, qui per Filium habet accessum ad Patrem. Negatur a Filio apud Patrem, cui non manifestatur in divinitatis potentia Filius et Pater. Et ne putetur una conditio omnium et eorum qui studio et eorum qui infirmitate vel ignorantia negant, subdit: *Et omnis qui dicit verbum in Filio hominis remittetur.*

Vers. 10. — *Ei autem.* Ei etiam qui scandalizatus in infirmitate carnis me purum hominem vel voratorem suspicatus fuerit, remissibile erit, sed qui gratiam Spiritus sancti (qua pœnitentia inspiratur, et ad congregationem reditur) non cognoscens impœnitenti corde permanserit, cum hoc jam non sit humanum sed diabolicum, irremissibile erit.

Vers. 11. — *Cum autem inducent vos in synagogas, et ad magistratus, et potestates.* Terror talium conventuum solet auferre libertatem loquendi. *Nolite solliciti esse.* Voluntatem vestram pro Christo offerte. Christus vero loquetur pro se.

Vers. 13. — *Magister.* Commendanti gratiam supernæ pacis et unitatis, vult iste ingerere molestiam terrenæ divisionis, unde et homo dicitur, id est terrenus. Inter quos enim hujusmodi zelus et contentio est, homines sunt et secundum hominem ambulant. Inter fratres, patrimonium, non judex medius, sed pietas debet sequestra dividere, quamvis immortalitatis patrimonium non sit pecunia hominibus petendum.

Vers. 14. — *Quis me constituit.* Non sum dissensionis Deus, sed pacis et unitatis, qui veni homines pacificare cum angelis, ut multi unum cor et unam animam habeant. Non ut dividantur, sed ut habeant omnia communia, nec sit aliquis egens inter eos.

A Ille qui non colligit mecum, est divisor fraternitatis et dissensionis auctor.

Vers. 15. — *Ab omni avaritia.* Nemo putaret crimen esse, hæreditatem dividere, fructus in horrea congregare, sed et hoc avaritiam indicat supernus judex, unde et subjungit: *hominis cujusdam divitis.* Sicut supra contra Pharisæos et hypocritas, ita hic occasione stultæ petitionis contra avaritiam disputat *Non in abundantia. Non in solo pane vivit homo, sed in verbo Dei (Deut.* VIII), nec temporalis vita multitudine divitiarum protenditur.

Vers. 16. — *Dixit autem*, etc. Post præceptum subdit exemplum ad declinandam avaritiam temporalium. *Hominis cujusdam divitis uberes fructus.* Non reprehenditur dives quod terram coluerit, vel fru-
B ctus condiderit in horrea, sed quod fiduciam vitæ posuerit in illis, nec pauperibus erogaverit, ut ab eis reciperetur in æternis tabernaculis.

Vers. 17. — *Quid faciam*, etc. Fructus suos, et sua bona esse computans non erogat pauperibus quæ supersunt, sed suæ luxuriæ reservare in futurum studet, et ignarus quis congregatis sit usurus.

Vers. 19. — *Bona mea et dicam.* (Ambr.) Non sunt hominis bona, quæ secum auferre non potest. Sola enim misericordia comes est defunctorum.

Requiesce. Ecce cum pesti avaritiæ jungitur pestis desidiæ, ut nec pro temporalibus Deum interpellaret.

Vers. 20. — *Dixit autem.* Dicere Dei, est ad hominem pravas ejus machinationes subita animadversione compescere. *Stulte.* Quia longa tibi tem-
C pora divitiarum promittebas, hac nocte præreptus aliis congregata relinques. *Repetunt*, etc. In nocte aufertur anima, quæ in obscuritate cordis quod poterat pati, prævidere noluit.

Vers. 21. — *Et non est in Deum dives.* In Deum dives est qui transitoria contemnens pauperibus distribuit, cujus exspectatio Dominus est, cujus substantia, id est conscientiæ possessio qua sustentatur et pascitur, est apud Deum, non in sacculis terræ.

Vers. 22. — *Dixitque ad discipulos suos.* Apostolos per fidem in spe æternorum confirmat, quia plures sunt quos torpentes facit amor præsentium et desperatio futurorum. *Nolite solliciti.* Perfectius esset pauperibus omnia dare, et de mammona iniquitatis amicos facere; sed quia plerumque devotio fidei in-
D firmitate revocatur, non prohibet providentiam, per quam in sudore vultus panis præparatur, sed vetat sollicitudinem quæ mentem perturbat et ab æternis revocat.

Vers. 24. — *Considerate.* Sancti merito avibus comparantur, qui nihil in mundo habentes, nec laborantes, sola contemplatione æterna petunt, jam similes angelis. *Quanto magis.* Si volatilibus non laborantibus, nec communes fructus aliquo sibi dominatu specialius vindicantibus providentia Dei necessaria largitur, verum est causam inopiæ nostræ avaritiam indicare, qui communia quasi propria vindicamus et aliis invidemus.

Vers. 26. — *Si ergo neque.* Si nec in augmenta-

tione corporis vestri operari potestis, quæ operatio est Deo minima ad comparationem spiritualis creaturæ, quid solliciti estis de cæteris majoribus, id est de animæ conservatione.

VERS. 27. — *Considerate lilia.* Aperta comparatio. Lilia non sicut cæteri fructus aliquem agricolarum cultum requirunt. Solet etiam per lilium cœlestis beatitudo significari, ad quam nos invitat Dominus. Lilia non silvis sed in hortis nascuntur, sic et nos in hortis virtutum nasci debemus. *Nec Salomon.* (AMBR.) Salomon et hic vestitus, et alibi coopertus gloria dicitur, qui infirmitatem corporeæ naturæ veluti quadam virtute mentis adopertam, operum gloria vestiebat.

Vestiebat sicut unum. Quæ purpura regum, quæ pictura textricum potest floribus comparari? Ipse color dicitur vestimentum floris, sicut dicitur : Operuit istum rubor.

VERS. 28. — *Cras in clibanum.* Cras in Scripturis pro futuro ponitur, dicente Jacob : *Exaudiet me cras justitia mea* (*Gen.* XXX).

VERS. 29. — *Nolite quærere quid manducetis, aut quid bibatis.* Non ait : Nolite quærere vel solliciti esse de cibo vel vestimento, sed expressius *quid manducetis aut quid bibatis.* In quo videntur argui hi qui, spreto victu vel vestitu communi, lautiora vel austeriora præ his cum quibus vivunt, alimenta vel indumenta requirunt. *Nolite in sublime.* Prohibita sollicitudine victus vel vestitus, quæ sunt ad necessitatem, prohibet etiam superbiam quæ solet de istis superabundantibus consequi : ideo hæc ne requiratis, quia talis sollicitudo facit infidelibus similes.

VERS. 30. — *Et hæc omnia.* Quia omnia sunt filiorum, ideo hæc omnia adjicientur vobis, etiam non quærentibus, ut nec in præsenti nec in futuro desit aliqua gratia fidelibus, quibus si hæc subtrahuntur, ad probationem est, si dantur ad gratiarum actionem, quia *omnia cooperantur in bonum bonis.*

VERS. 32. — *Nolite timere.* Regnum quærite, et de regno ne diffidatis; quia Pater complacita bonitate dabit vobis regnum, non vestris meritis. *Pusillus.* Vel ob comparationem majoris numeri reproborum, vel potius ob humilitatis devotionem, per quam humilitatem crescit Ecclesia, per quam pervenitur ad regnum.

VERS. 33. — *Vendite.* Non tantum non timeatis ne propter regnum militantibus vitæ necessaria desint, sed etiam possessa vendite propter eleemosynam, quæ est via ad regnum, dum per eam peccata redimuntur. Non tantum cibos vestros communicate pauperibus, sed etiam vendite vestras possessiones, ut omnibus vestris semel pro Domino spretis postea labore manuum vestrarum operemini, unde vivatis vel eleemosynam faciatis. *Date eleemosynam.* Qui pro cœlo omnia mundana spernit vendat quæ habet et distribuat : qui non est tantæ virtutis, de his quæ habet eleemosynam det. *Non deficientem.* Temporalia, vel ex sua fragilitate deficiunt, vel si quid solidum superest, ut lapides pretiosi, a furibus possunt

A tolli. Sed data pro Christo æternum fructum conferrunt in cœlis.

VERS. 34. — *Ubi enim thesaurus.* Universaliter, et de pecunia et de omnibus voluptatibus. Gulosi thesaurus est venter, ubi habet cor, sic et de aliis. Nam si in terra, cor est deorsum; si in cœlestibus, est in Christo fixum. Necesse est enim, ut quo præcesserit dilectionis thesaurus, illic et cogitationis sequatur affectus.

VERS. 35. — *Sint lumbi,* etc., *et lucernæ.* Deo non placet unum sine altero cum quis vel bona agit nondum refrenata luxuria, vel caste vivit, non exercens se per bona opera. Et ut ab amore temporalium possitis removeri, et bona quæ agitis, simplici intentione æternorum agatis, cingite lumbos, id est motus carnalium desideriorum refrenate, et habete lu- B cernas ardentes, ut in operatione vestra solo Dei amore ardeatis et aliis exemplum præbeatis.

VERS. 36. — *Exspectantibus.* Sive vitatis mala sive facitis bona, nihil mundamini, sed solum adventum Redemptoris exspectetis. *Quando revertatur.* Ad nuptias Dominus ivit, cum post resurrectionem novus homo angelorum multitudinem sibi copulavit : a quibus revertitur, cum nobis per judicium manifestatur. Unde et bene de exspectantibus subdit : *Ut cum venerit, confestim aperiant ei.* Non vult aperire judici pulsanti, qui timens videre iratum quem contempsit, de corpore exire metuit. Aperit qui judicem lætus et securus sustinet, et de propinqua morte gaudet, unde subditur : *Beati servi illi, quos cum* C *venerit,* etc.

VERS. 37. — *Vigilantes.* Vigilat qui oculos apertos in vero lumine tenet, ut tenebras negligentiæ evitet; qui etiam quod credidit operatur, qui sollicitus est in cura gregis sibi commissi. Quid vero vigilantibus debeatur subdit : *Amen dico vobis.*

VERS. 38, 39. — *Et si venerit in secunda,* etc. Vigilias vocat a similitudine excubantium. In nocte hujus mundi semper debemus esse contra hostem solliciti, et exspectare lucem venturam, id est adventum judicis. Prima ergo vigilia custodia pueritiæ est, secunda juventutis, tertia senectutis. Si quis vero in pueritia vigilare neglexerit, non tamen desperet, sed etiam in juventute vel saltem tandem in senectute resipiscat, quia pius judex moras nostras D patienter exspectat. Qui ad excutiendam mentis desidiam exteriorum damnatorum similitudinem inducit, ut per hoc animus ad custodiam sui suscitetur. Unde, *Hoc autem scitote quoniam si sciret paterfamilias.* Nesciente patrefamilias fur domum perfodit, quia dum a sui custodia spiritus dormit, improvisa mors carnis habitaculum irrumpit, et ad supplicia trahit. Furi autem resisteret si vigilaret, quia adventum judicis occulte venientem præcavens, pœnitendo occurreret.

VERS. 40. — *Qua hora non putatis Filius hominis veniet?* Ultimam horam semper ignorari voluit Dominus, ut semper sit suspecta, et ad eam semper præparetur.

Vers. 41. — *Ait autem ei Petrus.* Cum Dominus duo proposuerit, scilicet et se subito venturum, et illos exspectando paratos esse debere, quærit Petrus si illa sublimia instituta cœlestis vitæ, quæ sunt necessaria se præparantibus, ad apostolos solum et similes eorum, an ad omnes salvandos pertineant.

Vers. 42. — *Dixit autem Dominus.* Respondens ad interrogata Dominus, primum et secundum judicium cunctis affuturum, et singulos pro meritis vel remunerandos vel damnandos dicit. Deinde, quod maxime quæsierat, supponit scilicet gratiam virtutum quam mundo attulerat, a singulis quantum potest esse sectandam, quod est ibi : *Ignem veni mittere in terram. Quis putas esse fidelis dispensator?* Quasi dicat : Vobis, qui dispensatores estis instituti, hoc specialius convenit de custodia et præparatione, ut et vos et alios præparetis in adventum judicis, quia pauci sunt qui commissam sibi bene administrant dispensationem. *Et prudens quem constituit Dominus super familiam suam, ut,* etc. Quam rarus est Domino propter Dominum serviens, oves Christi non ad lucrum, sed amore Christi pascens, prudens in futuro, sibi providens quem constituit; id est, quam rarus qui sit vocatus a Deo tanquam Aaron, et non magis se ingesserit, et qui non magis se pascat quam oves!

Vers. 43. — *Beatus.* Quasi dicat : Pauci sunt fideles. Iste autem qui repertus fuerit fideliter annonam verbi ministrat, et in curam gregis vigilans, æterna beatitudine glorificabitur.

Vers. 44. — *Super omnia quæ possidet.* Quanta inter bonos auditores et bonos doctores est distantia meritorum, tanta et præmiorum. Auditores bonos facit discumbere et transiens ministrat, dispensatores constituit super omnia quæ possidet, non ut soli, sed ut præ cæteris habeant æterna, tum pro sua vita, tum pro gregis custodia.

Vers. 45. — *Quod si dixerit servus.* Nota inter vitia servi ascriptum, quod tardum putat domini reditum. In virtutibus boni non annumerantur, quod hunc cito speraverit, sed tantum quod fideliter ministravit. Nihil ergo est melius, quam ut patienter sustineamus ignorare quod sciri non potest, sed tamen laboremus ut idonei inveniamur.

Et edere. Id est, cunctis sceleribus et illecebris sæculi, quæ mentem errare faciunt, occupari, vel ad litteram, si sit deditus gulæ et ebrietati.

Vers. 46. — *Partemque.* Mali cum infidelibus punientur, sed differenter. Illi enim qui scienter peccant, gravius punientur. Minus graviter, qui peccant ex ignorantia. Et inter injustos tanto quisque tolerabiliorem habebit damnationem, quanto minorem habuit iniquitatem.

Vers. 48. — *Paucis.* Mitissima omnium pœna est eorum qui præter originale nullum insuper addiderunt delictum.

(Ambr.) Multi existimantes se minus vapulaturos, si nesciant, etc., *usque ad* sed contemptores judicantur.

Omni autem. Merito malus cognoscens plus, et non cognoscens minus vapulabit quia illi plus, isti minus, commissum est : et ab omni cui plus committitur, plus exigitur.

Vers. 49. — *Ignem,* etc. Quasi dicat : Tu quærebas, an omnes moneam accinctis lumbis, ardentibus lucernis adventum Domini præstolari? Sed ego qui tantum ob hoc veni in mundum ut a cupiditatibus mundi ad cœlestia homines accenderem, nil aliud volo, nisi ut incendii hujus jubar usque ad finem sæculi cunctas mundi partes illustret, et ut in cordibus fidelium ita ignescat, ne aliquo impetu fluctuum vel flatuum exstinguatur.

Baptismo autem habeo, etc. Et ut ignis iste in fidelium cordibus queat accendi, ita ut omnia temporalia perfecte et seipsos possint despicere, prius habeo baptismo baptizari, hoc est unctione proprii sanguinis perfundi : non enim daretur spiritus, nisi Jesus primum glorificaretur. *Et quomodo.* Tanta est dignatio Domini, ut infundendæ nobis devotionis et consummandæ perfectionis in nobis, et maturandæ pro nobis studium passionis sibi inesse testetur, qui cum in se nil haberet unde doleret, nostris tamen angebatur ærumnis, et tempore mortis mœstitiam prætendebat, quam non ex metu mortis suæ, sed mora redemptionis nostræ assumpserat. *Usque dum perficiatur.* Qui usque ad perfectionem angitur de perfectione est securus, nec de ipsa angitur, sed potius mors corporis absolutio est anxietatis, non coacervatio doloris.

Vers. 51. — *Putatis.* Quomodo post baptisma passionis, et post adventum ignis terra sit arsura, dicit : Quia ad fidem Christi totus orbis contra se est divisus, unaquæque domus habuit fideles et infideles, his contra fidem, illis pro fide pugnantibus.

Vers. 52. — *In domo una.* Unusquisque homo, domus una est, vel Dei, vel diaboli. Itaque homo spiritualis domus spiritualis est. *Divisi.* Prima causa est religionis ad Deum, secunda pietatis ad proximum. Oportet enim ut divinis humana posthabeas. Non est ergo pignoribus renuntiandum, sed Deus omnibus præferendus. Etenim naturæ pignora sunt Dei beneficia, nec debet plus amari beneficium quod accipitur, quam Deus a quo beneficium acceptum servatur. *Tres in duos.* Id est, filius et filia et nurus, in patrem et matrem, et duo in tres, id est, pater et mater, ubi etiam socrus intelligitur, in filium et filiam et nurum.

Vers. 54. — *Dicebat autem.* Cum apostolos etiam de suo primo adventu informasset, insinuans quid in eo factum sit, et de futuro, qualiter eum exspectare debeant, admonuisset, vertit sermonem ad turbas, in quibus Pharisæi erant, ut Matthæus indicat : Quia nec primum adventum factum credentes, nec secundum recte exspectantes, signum de cœlo quærebant tentantes. Hos ergo arguit, quia si vellent attendere, possent ex verbis prophetarum certum utriusque adventus habere indicium. *Cum videritis.* Mystice. Nubes ab occasu oriens, carnem

Christi a morte resurgentem significat, ex quo tempore imber Evangelicæ prædicationis omnibus terris est infusus. Auster flans ante æstum, leviores tribulationes ante judicium significat.

Nimbus venit. Ad litteram manifestus est sensus : Qui ex elementorum immutatione aurarum statum possunt prænoscere, possent etiam tempus utriusque adventus scire, tum ex dictis prophetarum, tum ex magnificentia operum.

Vers. 56. — *Hypocritæ*, etc. Et ne aliqui rudes in turba de imperitia sua sibi blandientes se excusarent, dicentes se legem et prophetas ignorare, supponit eos per naturalem rationem posse discernere, vel eum qui opera facit quæ nullus alius fecerat, supra hominem et Deum esse : vel post tot sæculi injustitias, justum Creatoris judicium esse venturum.

Vers. 58. — *Cum autem vadis.* Cum in hac vita præparas te ad placatam faciem judicis videndam, quamvis sermo Dei sit contrarius tuæ carni, tamen eo utere sicut custodia data tibi in hoc itinere, ne contemptus te accuset. *Cum adversario.* Adversarius noster in via est sermo Dei, contrarius nostris carnalibus desideriis in præsenti vita, a quo liberatur qui præceptis ejus humiliter subditur : alioquin ex sermonis contemptu reus, in examine judicis tenebitur peccator, quem judex exactori, id est diabolo, tradet; quia permittet ut diabolus animam ejus ad pœnam trahat, et ipse exactor qui pœnam exigit pro reatu quem suggessit, eam retrudet in gehennam.

Da operam, etc. Hæc etiam ad calcandas mundi illecebras et ad judicis adventum præstolandum pertinent. Quasi dicat : Quandoquidem constat districtum judicem esse venturum, ergo hic ita vivite, ne in illo judicio damnemini.

Vers. 59. — *Reddas.* Reddit semper pœnas pro peccatis patiendo, sed nunquam veniam consequendo.

CAPUT XIII.

Vers. 1. — *Aderant autem.* Dum magister veritatis præsentes instrueret qualiter se præparare deberent ad adventum judicis, et qualiter qui se non præparant sunt damnandi, nuntiatur ei de Galilæis, quod quasi juste ideo perierunt, quod non bene se præparaverunt : et respondet Dominus, et illos vere fuisse peccatores et juste periisse, et similiter alios peccatores perituros, si se peccatores non attendunt. *Nuntiantes.* Quasi dicant : Apparet istos fuisse peccatores et damnandos in æternum, qui tam scelerata morte ab impio præside inter sua sacrificia occisi sunt. *De Galilæis.* Galilæi impias scelerata morte scelerum suorum pœnas solvunt, quibus tamen non ipsa mors obfuit, ut in secundam mortem mitterentur, sed improba vita. Puniti sunt autem ad correctionem viventium, ut flagellato pestilente stultus sapientior fiat, vel ad exemplar corrigi nolentium, ideoque pessime periturorum.

Vers. 3. — *Omnes*, etc. Hoc impletum est post passionem Domini quando Romani impœnitentes A Judæos incipiendo a Galilæa adeo devastaverunt, ut non solum atria templi, sed etiam interiora domus, quo Galilæorum accessus non erat, humano sanguine fœdarentur.

Vers. 4. — *Sicut illi decem.* Isti Hierosolymitæ sicut et Galilæi non soli peccatores fuerunt, sed in terrorem reliquorum puniti sunt; qui ruina turris pressi significant Judæos qui pœnitere noluerunt, cum suis mœnibus esse perituros. Nec frustra decem et octo, qui numerus apud Græcos ex iota et ita exprimitur, hoc est ex eisdem litteris quibus nomen Jesus incipit. Significat autem Judæos hinc maxime perituros, qui nomen Salvatoris recipere noluerint. Illa turris significat illum qui est turris fortitudinis, quæ merito in Siloa, quia Siloa, quod interpretatur B *missus*, significat eum qui missus a Patre venit in mundum, qui omnes super quos ceciderit conteret.

Vers. 6. — *Arborem fici.* In origine humani generis Adam et Eva cum peccassent de foliis ficulneæ succinctoria sibi fecerunt. Per folia ergo ficulneæ intelliguntur peccata. Erant autem sub arbore fici, tanquam sub umbra mortis, de quibus dictum est : *Qui sedebant sub umbra mortis lumen ortum est eis* (*Isa.* xi).

Vers. 7. — *Quærens fructum. Vinea Domini sabaoth, domus Israel est*, in qua domo Synagoga condita est sicut ficus in vinea. Sed qui in vinea peccantem a viatoribus permisit diripi, hanc etiam ficum jussit excidi. In qua quærit fructum, non qui adesse nesciret, sed ostendit in figura, quia in Syna- C goga jam fructum habere deberet. Nec ante tempus quærit qui per triennium venit. Qui per Moysen Synagogam instituit, ipse in carne apparens in Synagoga crebris, docet fructum fidei quærit, sed in Pharisæis non reperit.

Dixit autem ad cultorem vineæ. Cultor vineæ, doctores sunt et apostoli quorum precibus et monitis assidua Dei cura suggeritur, quibus Dominus sæpe de infructuosa gente Judæorum conqueritur quod per tres annos suæ visitationis, id est, in legalibus edictis, propheticis contestationibus, Evangelii gratia, negligens exstiterit.

Ut quid etiam terram, etc. Potest per terram sterili ficu occupatam Judaica plebs signari, quæ noxia præpositorum umbra premitur, ne lumen veritatis D videat et exemplis eorum impeditur, ne sole dilectionis calescat; unde (*Matth.* xxiii) : *Væ vobis, Scribæ et Pharisæi*, etc. Terram occupat, qui locum quem tenet bonis operibus non exercet, qui exemplo pravitatis impedimentum præstat cæteris.

Vers. 8. — *Usquedum fodiam*, etc. Donec radicem infructuosæ mentis humilem, et præsentium pressurarum, et æternæ damnationis incutiendo metum. Fossa quippe in imo est, et increpatio, dum mentem sibi demonstrat, humiliat. Novit cultor terram excolere, qui novit vitia reprehendere. Intellexit duritiam et superbiam Judæorum causam esse sterilitatis. Pollicetur itaque dura corda apostolicis ligonibus esse fodienda, et superbientia ad humili-

tatem revocanda. *Mittam stercora.* Id est, malorum quæ fecit abominationem ad animum reducam, et compunctionis gratiam cum fructibus boni operis quasi de pinguedine stercoris exsuscitem. Peccata enim carnis stercora dicuntur, quæ immittuntur ad radicem arboris, quando pravitatis conscientiæ tangitur cogitationis memoria, et dum inde pœnitet quasi per tactum stercoris redit ad fecunditatem operis.

VERS. 9. — *Et si quidem.* Cum pœnitentiæ ordo exigeret, ut apponeret, reservabitur vel aliquid tale, nihil tamen subjunxit, sed suspendit sententiam.

Sin autem. Scilicet, non fecerit fructum, continue judicium venturæ damnationis annexuit, quia procliviores ad negandum quam ad credendum videbat.

VERS 10. — *Erat autem docens.* Hanc similitudinem de ficulnea dicitur Dominus docuisse in Synagoga, ut intimetur ad ipsam Synagogam pertinuisse parabolam. Quod enim fructum quærit in ficulnea nec invenit, significat quod verbum commodat Synagogæ, nec illa recipit, quam tamen non ex toto exstirpandam, sed reliquias per fidem salvandas intelligens, mox ibidem primitivæ Ecclesiæ sanatio sub specie incurvæ mulieris subsequitur. Idem enim significat ficulnea reservata quod mulier erecta. *Sabbatis.* Sabbatis docet et curvam erigit, quia per verbum prædicationis a temporalibus ad æterna erectos ad quietem resurrectionis perducit.

VERS. 11. — *Ecce mulier*, etc. Hæc mulier non nisi post decem et octo annos erigi potuit, quia humana natura hanc corruptionem deponere et ad induendam incorruptionem æternæ beatitudinis erigi non poterit, nisi prius impleverit legem quæ in decem præceptis continetur, et gratiam in qua Christi resurrectio facta est nostra exspectatur.

Annis, etc. Senarius in quo mundi creatura perfecta est, operum perfectionem signat, qui per tres multiplicatos decem et octo reddit, et signat eos qui n tribus temporibus Dominicæ visitationis, scilicet ante legem et sub lege et sub gratia, perfectionem operum habent. Hoc ergo tempore Judæa a suæ mentis rectitueine curvata fuit, quæ magis terrena quam cœlestia noverat, operatur.

VERS. 14.— *Quia Sabbato.* Deus ab operibus mundi Sabbato requievit. Unde et Moyses Sabbato a servili et noxia actione feriandum præcepit, præfigurans tempus quo nostra sæcularia opera, non vero religiosa, id est laudandi Deum cessabunt. In sigeum hujus rei etiam Sabbato Dominus curat. Hoc autem non intelligens archisynagogus fallitur et fallit, quia lex in Sabbato non hominem curare, sed servilis opera facere, id est peccatis gravari prohibuit.

VERS. 15. — *Hypocritæ.* Merito hypocritas, id est simulatores vocat, qui cum magistri plebium videri appetant, sanationem hominis non reverentur postponere curæ pecoris. *Non solvit bovem.* Mystice. Bos qui cognovit possessorem suum et asinus qui novit præsepe domini sui, Judaicum et Gentilem populum significant, qui uterque peccati vinculis absolutus, sitim æstumque hujus mundi per haustum Dominici fontis deposuit. In his ergo duobus animalibus vocationem duorum populorum, adversantibus Judæis, prænuntiat Dominus.

VERS. 16. — *Hanc autem*, etc. Filia Abrahæ, quæque fidelis anima filia Abrahæ, Ecclesia de utroque populo ad fidem collecta, quæ tempore legis et Dominicæ resurrectionis impleto, per septiformem gratiam Spiritus sancti vincula longæ captivitatis erupit : et sic idem est bovem vel asinum a præsepio solutos ad potum agi, quod est filiam Abrahæ a vinculo noxiæ inclinationis erigi.

VERS. 17. — *Erubescebant omnes.* Qui de dictis Salvatoris erubescunt, ficulneæ sterili se similes ostendunt. Qui ergo gaudent de miraculis, pertinent ad filiam Abrahæ, id est Ecclesiam, Deum de sua erectione glorificantem. *Adversarii.* Scribæ et Pharisæi, qui nec aperte veritati contradicere possunt, nec propter invidiam credere volunt. *Omnis populus gaudebat.* Simplices, humiles verba veritatis et miracula amantes, et isti sunt figura gentium, quæ excæcatis Judæis congregandæ sunt ad fidem per humilitatem. Unde et Salvator fidem eorum commendat sub comparatione grani sinapis.

VERS. 18. — *Dicebat ergo.* Quandoquidem aderant gaudentes et glorificantes, dicebat ad commendationem et instructionem illorum qui per humilitatem et fidei fervorem exaltandi sunt in Ecclesia.

VERS. 19. — *Simile est*, etc. Granum sinapis, res vilis et simplex, sed, si teritur, vim suam fundit. Regnum ergo cœlorum, id est fides per quam venitur ad regnum, comparatur grano sinapis: quia primo humilis et quasi abjecta et amari saporis propter infirmitatem Christi et scandalum crucis; sed trita adversis, gratiam suæ virtutis effundit et odore suo circumstantes adimplet, dum gloriam resurrectionis et ascensionis etiam post mortem prædicavit toto orbe terrarum. Vel corpus Christi granum sinapis, quod accipiens Joseph in horto sepelivit, quod postea in resurrectione et ascensione crevit. Expandit ramos, prædicatores per totum mundum mittens, in quorum dictis et consolationibus fideles a fatigatione mundi respirant.

VERS. 21. — *Quod acceptum*, etc. Mulier Ecclesia, cujus farina sumus, quotquot timoris et spei exercitio quasi mola superiore et inferiore conterimur, et unus panis multi simus in Christo. Abscondit ergo Ecclesia fermentum dilectionis in farinæ sata tria, quia præcipit ut diligamus Deum toto corde, tota anima, tota virtute.

VERS. 22.— *Et ibat*, etc. Ubique indifferenter prædicabat, non personas discernens, sed salutem credentibus quærens.

VERS. 24. — *Contendite intrare*, etc. Quasi diceret : Vere pauci, et illi cum magnis laboribus, quia nisi mentis intentio fervent, unda mundi non vincitur, per quam anima ad ima semper revocatur.

VERS. 25. — *Cum autem*, etc. Paterfamilias Christus, cum ubique ex Divinitate sit, illis jam intus esse dicitur, quos in cœlo præsens sua visione lætificat, sed quasi foris est his quos in hac peregrinatione certantes occultus adjuvat. Intrabit ergo cum totam Ecclesiam ad sui contemplationem perducet. Claudet ostium, cum reprobis locum pœnitentiæ tollet, qui foris stantes pulsabunt, id est a justis segregati, misericordiam quam contempserunt frustra implorabunt. *Incipietis foris stare*. Modo tempore misericordiæ contendite, quia tempore judicii reprobis tollitur locus pœnitentiæ, qui nunc aperitur cunctis pie quærentibus.

Nescio vos. Non novit lux tenebras, id est non aspicit, quia, si aspiceret, tenebræ non essent.

B

VERS. 26. — *Manducavimus*, etc. Non festivitatum epulatio juvat, quæ fidei pietas non commendat. Non scientia Scripturarum notum Deo facit, quem operum iniquitas indignum ostendit. Vel de Judæis simpliciter intelligendum est, qui respuentes mysteria fidei, gratos se Deo arbitrantur, quod in templo victimis oblatis coram Domino epulantur, et lectionem prophetarum auscultant. Vel mystice : Manducat coram Domino et bibit, qui verbi pabulum avide suscipit.

In plateis, etc. Scriptura in obscurioribus cibus est, quia quasi exponendo frangitur, et manducando glutitur. Potus enim in apertioribus, ubi ita absorbetur sicut invenitur. Et occulta ergo et aperta se intellexisse testantur, qui reprobante judice, quod manducaverunt conqueruntur.

C

VERS. 28. — *Ibi erit fletus*, etc. Fletus de ardore, stridor dentium de frigore solet excitari, quia ibi transibunt ab aquis nivium ad calorem nimium. Vel stridor prodit indignantis affectum, quod sera pœnitet, quod deliquit pertinaciter. Vel stridebunt dentibus, qui hic de edacitate gaudebunt. Flebunt oculi qui hic per concupiscentias vagabuntur. Et nota per fletum qui est oculorum, et stridorem dentium, veram impiorum resurrectionem.

VERS. 29. — *Et venient*. Multi prius ferventes postea torpent. Multi prius frigidi, subito ardescunt. Multi in sæculo despecti, in futuro sunt glorificandi. Vel gentiles, qui diu sine fide vixerant, ad fidem sunt vocandi, Judæi exsecrandi.

D

VERS. 32. — *Dicite vulpi*, etc. Vulpis animal dolosum, in fovea ad insidias latens, odore fetens, nunquam rectis itineribus incedens. Hæc omnia hæreticis (quorum typum tenet Herodes) congruunt, qui Christum, id est humilitatem Christianæ fidei, in credentibus conantur exstinguere. *Ecce ejicio dæmonia*, etc. Quasi diceret : Nec Herodes, nec hæretici quorum ipse figura est, poterunt perturbare quod intendo facere. Intendo autem ejicere dæmonia de cordibus hominum, ut relictis vanitatibus in me credant ; et perficere sanitates, ut secundum mea præcepta vivant ; postea consummor in meo corpore,

A

quod est Ecclesia, qua in die resurrectionis glorificatam ad consortium angelorum perducam.

VERS. 33. — *Verumtamen oportet*. Non poterit perturbare Herodes quin ita agam et ita consummar, sed nec mortem corporis mei poterit operari, quam in Jerusalem oportet fieri, ubi non ipse sed Pilatus dominatur. *Hodie et cras*, etc. Prima dies, est per Dei gratiam abrenuntiare vanitatibus. Secunda, concordare veritati moribus et vita. Tertia, est ultima glorificatio.

VERS. 34. — *Jerusalem*, etc. Ubi prophetæ mei, ibi ego caput prophetarum debeo immolari, pro quo peccato juste ipsa destruetur, cui destructioni eorum sicut pius pater condoleo. *Quoties volui congregare*. Ac si dicat : Ego volui et tu noluisti : et quotquot congregavi mea voluntate semper efficaci, te nolente feci, quia ingrata semper fuisti. *Filios tuos*. In hoc quod dicit : *Quoties volui congregare filios tuos*, etc., omnes retro prophetas a se missos testatur. *Quemadmodum avis*, etc. Pulchre qui Herodem de sua nece tractantem vulpem vocaverat, se avi comparat, quia fraudulenta vulpes semper avibus insidias tendit.

VERS. 35. — *Domus vestra*. Templum vel civitas quia, occiso Domino, Romani quasi vacuum nidum diripientes, tulerunt locum et gentem. *Non videbitis me*, etc. Nisi pœnitentiam egeritis et confessi fueritis me Filium omnipotentis Patris, in secundo adventu faciem meam non videbitis. *Cum dicetis*, etc. Hoc quidem turbæ dixerunt Domino veniente in Jerusalem. Sed quia Lucas non dicit Dominum ad Galilæos postea reversum, ut ab illis hoc ei decantaretur, cogit mystice hoc de adventu claritatis intelligi.

CAPUT XIV.

Et factum est, etc. Ὕδωρ, aqua, inde hydropis, morbus aquosus subcutaneus, de vitio vesicæ natus cum inflatione turgente et anhelitu fetido. Et est proprium hydropici, quanto plus bibit, tanto plus sitit, et ideo comparatur ei quem fluxus carnalium voluptatum exuberans aggravat, comparaturque diviti avaro.

VERS. 3. — *Si licet*, etc. Sabbatis præcipue docet et operatur Jesus, non solum propter spirituale sabbatum, sed et propter populi celebriorem conventum, quærens salutem omnium.

VERS. 4. — *At illi tacuerunt*. Merito tacent, qui contra se dicturum quidquid dixerat vident. Si enim licet, cur observant ? Si non licet, cur pecora curant? *Ipse vero*. Ideo ante Pharisæos hydropicum sanat, et mox contra avaritiam disputat, ut ipsos avaritiæ arguat per quam sabbatum violant, et legem male interpretantur. In sabbato enim non a bonis, sed a malis operibus feriandum est, unde dicitur : *Omne opus servile non facietis in eo (Lev. XXIII)*, id est peccatum. Sic in æterna requie a malis tantum feriabitur, non a bonis.

VERS. 5. — *Cujus vestrum*. Competenti exemplo solvit quæstionem, ut ostendat eos sabbatum violare

in opere cupiditatis, qui eum violare arguunt in opere charitatis. *Bos in puteum.* Congrue animali quod decidit in puteum hydropicum comparat, quia noxio humore peribat. Et bene bovem et asinum nominat, ut vel sapientes vel hebetes, vel utrumque populum signat, scilicet Judæum pressum jugo legis et gentilem nulla ratione domitum, sed stolidum et brutum, quos omnes a puteo concupiscentiæ demersos extrahit : *Omnes enim peccaverunt, et egent gratia Dei* (*Rom.* XXXV).

VERS. 7. — *Dicebat autem.* Postquam convicerat illos de avaritia et violatione sabbati, incipit docere de Evangelica gratia illos qui aderant idonei, invitans illos ad humilitatem contra tumorem quem habebant in lege Pharisæi, vel intendens in doctrina sua quomodo debeant accubitus in Ecclesia eligere.

VERS. 8. — *Cum invitatus fueris.* Cum per gratiam fidei vocatus a prædicatore, membris Ecclesiæ te junxeris, non te de meritis gloriando, quasi cæteris sublimior extollas. *Ne forte honoratior.* Honoratiori post invitato locum dat, qui de suæ conversationis confidentia securior factus, cito illorum qui se in Christo secuti sunt agilitate præitur. Et cum rubore novissimum locum tenet, etc., cum de aliis meliora cognoscens, quidquid de suæ operatione altum senserat, humiliat, dicens cum Propheta : *Exaltatus autem humiliatus sum et confessus* (*Psal.* LXXXVII).

VERS. 9. — *Et tunc incipias*, etc. Et tunc, erubescens quod de te aliquando majora præsumpsisti, incipies ad pœnitentiam humiliari, et te minoris cognoscere meriti, ne nunc incipias quærere quod tibi servatur in fine, quia hæreditas ad quam festinatur in principio, in novissima benedictione deficiet.

VERS. 10. — *Tunc erit tibi gloria*, etc. Quotidie Dominus, dum convivas suos visitat et dijudicat, tanta spiritus sui humilibus dona præstat, ut eos cœtus fidelium cum admiratione glorificet ; stupensque in auctoris sui laudem prosiliat, dicens : *Mihi autem nimis honorificati sunt amici tui, Deus* (*Psalm.* CXXXVIII).

VERS. 12. — *Dicebat autem.* Secundum ordinem litteræ. Postquam monuit invitatos qualiter debeant accumbere, monet et invitatorem quod debeat invitare, ne temporalis expensio bonorum quam facit cedat in vacuum, vel forsitan augmentet peccatum : sed ita expendat temporalia, ut per hæc pateat via ad æterna. *Et ei qui se invitaverat.* Principi Pharisæorum loquitur, qui forsitan superbire poterat, quia tot ad convivium quasi ex misericordia vocaverat ; vel sicut ex verbis Domini potest concipi, ideo potius invitaverat, ut ab illis iterum invitaretur, et sic nulla specialis retributio sequeretur. *Noli vocare amicos.* Fratres, amicos, et divites alterutrum convivia celebrare, non quasi scelus intercidit, sed ostendit non valere ad præmia vitæ. Sunt autem et quædam talium divitum convivia, quæ non solum in præsenti retributiones, sed etiam damnationem percipiunt futuro ; unde Apostolus : *Non in comessationibus et ebrietatibus* (*Rom.* VIII), id est in luxuriosis conviviis, quæ aut collatione omnium celebrantur, aut vicibus contubernalibus solent exhiberi ubi neminem pudeat aliquid inhonestum facere vel dicere. *Ne forte.* Quasi dicat : Si intendis invitare, ut inviteris, ibi potes falli ; sed si distribueris pauperibus, de mercede non falleris.

VERS. 13. — *Voca pauperes.* Qui pauperes vocat in futuro præmium percipiet. Qui amicos et fratres et divites vocat, recepit mercedem suam. Sed si hoc propter Deum facit, in exemplum filiorum Job, sicut cætera fraternæ dilectionis officia, ipse qui jussit remunerat. Qui luxuriosos propter lasciviam vocat, pœna non carebit.

VERS. 14. — *In resurrectione.* Cum omnes resurrecturi sint, tamen singulariter et quasi propria dicitur resurrectio justorum, qui in ea sunt immutandi.

VERS. 15. — *Hæc cum audisset*, etc. Illectus dulcedine auditæ resurrectionis in laudem ejus prorumpit, et in ea vere beatos fore asserit, etsi non bene intelligat quibus meritis ad illam beatitudinem possit attingi. *Beatus*, etc. *Si quis manducaverit ex hoc pane, vivet in æternum* (*Joan.* VI). Si quis incarnationis sacramento perfecte incorporatus, divinæ majestatis visione frui meruerit, hic æterna beatitudine gaudebit. Sed quia multi fide tenus quasi orando percipiunt, dulcedinem vero ejus veraciter attingere fastidiunt, torpor eorum redarguitur.

VERS. 16. — *Homo quidam*, etc. Verbum incarnatum societatem internæ dulcedinis multis præparavit, sed pauci veniunt, quia multi qui per fidem ei subjiciuntur male vivendo ei continuo contradicent. *Cœnam magnam.* Hoc convivium, non prandium sed cœna dicitur, quia post prandium de quo Matthæus agit, cœna restat, post cœnam nullum convivium restat : de prandio multi, et de cœna nullus ejicitur.

VERS. 17. — *Et misit servum.* Hora cœnæ finis sæculi ; unde Apostolus : Non scimus *in quos fines sæculorum devenerunt* (*I Cor.* X). In hoc fine mittitur servus, id est ordo prædicatorum ad invitatos per legem et prophetas, ut repulso fastidio ad gustandam cœnam se præpararent, quia omnia jam sunt parata. Christo enim immolato, introitus regni patet.

VERS. 18. — *Et cœperunt*, etc. Ideo excusant, quia nemini intercluditur regnum, nisi quem suæ vocis professio excluserit. Excusat autem se omnis qui plus terrena quam cœlestia diligit, etiamsi ad cœlestia se tendere dicat. *Villam emi.* Villa, id est terrena substantia. Exit ergo videre villam, qui sola exteriora cogitat propter substantiam, et hoc est quod ab amatoribus mundi prius quæritur, scilicet substantia corporis.

(AUG.) In empta villa, dominatio notatur et superbia. Habere enim villam, etc., *usque ad* amor rerum terrenarum viscus est spiritualium pennarum.

Rogo te. Dum dicit: *Rogo te, habe me excusatum,* humilitas sonat in voce dum venire contemnit, superbia in actione.

VERS. 19. — *Juga boum.* Quinque juga boum, quinque corporis sensus, qui recte juga dicuntur, qui in utroque sexu geminantur; qui quoniam non interna, sed sola exteriora cognoscunt et tangunt, recte per eos curiositas designatur, quæ dum exterius investigat vitam proximi, sua intima nescit. Et curiosi animus quanto est peritus alieni, tanto ignarus sui. Nec discrepant verba excusantis a significatione sui vitii, dum dicit: *Eo probare illa.* Quia probatio ad curiositatem solet pertinere.

VERS. 20. — *Uxorem duxi.* Quia multi non propter fecunditatem, sed propter desideria carnis uxores ducunt, ideo per rem istam carnis voluptas designatur, propter quam ad cœnan Dei fastidiosus venire recusat.

VERS. 22. — *Factum est,* etc. Multos tales ex Judæis ad cœnam tuam collegimus, sed isti locum convivii tui non implent, superest locus ubi gentium numerositas suscipiatur.

VERS. 23. — *Exi in vias et sepes,* etc. Nota quod in hac tertia invitatione non dicitur: Invita, sed Compelle intrare. Qui enim hujus mundi adversitatibus fracti ad Dei amorem redeunt, atque a præsentis vitæ desideriis corriguntur, illi non nisi compulsi intrant. Quidam autem vocantur et contemnunt, qui domum intellectus accipiunt, sed opere non implent. Quidam vocantur et veniunt, qui acceptam intelligentiam opere adimplent.

VERS. 25. — *Ibant autem turbæ,* etc. Turbæ quæ sequuntur Jesum iter facientem in Jerusalem, signant eos qui ad cœnam invitati vel compulsi veniunt et, tota intentione Jesum imitantur, præcedentem ad æternæ pacis visionem. Hos ergo instruit qui sincero amore patriam illam debeant appetere, et pro eat carnalis pietatis affectibus renuntiare.

VERS. 26. — *Si quis venit.* Simul et odisse et diligere possumus: ut et cognitione conjunctos, et divino præcepto diligamus, et quos adversarios in via Dei patimur, odiendo et fugiendo nesciamus. *Adhuc.* Tunc bene animam odimus, cum ejus carnalibus desideriis non acquiescimus, sed reluctamur et frangimus.

VERS. 27. — *Et qui non bajulat.* Crux duobus modis bajulatur; cum vel per abstinentiam caro affligitur, vel per compassionem proximi affligitur animus. *Et veni post me.* Aliquis enim carnem lacerat pro inani gloria, vel proximo carnaliter compatitur ut culpæ faveat, hic crucem ferre videtur, sed Deum non sequitur.

VERS. 28. — *Quis enim ex vobis.* Postquam Dominus sequentibus se in Jerusalem dedit sublimia præcepta de contemptu mundi, et de abjectione corporis, supponit præceptum de perseverantia, ad quam necessaria est cum humilitate patientia. Et hoc per simile ædificantis. *Turrim ædificare?* Quia sublimia præcepta dedit, ædificandæ sublimitatis comparationem subjungit. *Computat sumptus.* Ille computat sumptus, qui discernit esse erogandam temporalem pecuniam, et cor avertendum a cupiditatibus mundi, et animam præparandam contra adversa mundi.

VERS. 29. — *Omnes qui vident.* Sicut ait Apostolus: *Facti sumus spectaculum mundo angelis et hominibus (II Cor. IV.)* et in omni quod agimus, considerare occultos adversarios debemus, qui nostris operibus insidiantur, et nisi contra eos vigilemus, patimur irrisores quos habemus ad malum suasores.

VERS. 31. — *Aut quis,* etc. Post similitudinem de turre ædificanda, supponit similitudinem majoris rei, de rege pugnaturo. In quo ostenditur per impletionem præcedentium mandatorum nullum ad gloriam posse pertingere, nisi severi judicis sententia temperetur per misericordiam. In conspectu enim Dei omnis homo imperfectus. *Si possit.* Quasi cum decem millibus occurrit Deo, qui offert opera decem mandatorum quæ exterius gessit. Sed Deus quasi cum duplicato numero contravenit, cum vix illum præparatum in solo opere, discutit simul de opere et cogitatione. Et ideo, dum adhuc longe est per dilationem judicii, nos fragilitatis nostræ insufficientiam attendentes, ad impetrandam severi judicis pacem debemus præmittere legationem lacrymarum, bonorum operum, piorum affectum.

VERS. 33. — *Sic ergo,* etc. Infert a præmissis similitudinibus. Quandoquidem non bene potest ædificare qui non computat sumptus, nec secure potest occurrere qui non præmittit legationem, ergo nec meus potest esse discipulus qui non renuntiat omnibus.

VERS. 34. — *Bonum.* Vere qui vult meus esse discipulus oportet ut renuntiet omnibus quia ita erit bonum sal, id est dignus constitui in numero apostolorum, ad condienda corda auditorum spiritualia sapientia.

VERS. 35. — *Neque in sterquinilium.* Sal sterilem facit terram. Unde ira victorum destructas urbes sale seminabat, ne in eis germen oriretur. Ita apostoli, destructo peccati regno, germen vitiorum compescunt. Sal cibos condit, carnes sicat. Prædicatio a vermibus et putredine vitiorum illæsam servat suo Creatori humanam naturam.

CAPUT XV.

VERS. 4. — *Qui ex vobis,* etc. Didiceras in superioribus abnegare negligentiam, vitare arrogantiam, devotionem sumere, sæcularibus occupationibus non teneri, caduca non præferre perpetuis. Sed quia fragilitas humana firmum nequit in tanto sæculi lubrico tenere vestigium, etiam adversus errorem remedium ibi medicus demonstrat, scilicet, judex spem veniæ non negat. *Centum oves.* Quia centenarius numerus perfectus est. Deus centum oves, id est perfectum numerum habuit, cum angelorum et hominum substantiam creavit; sed una periit, quando homo pascua vitæ peccando dereliquit: ergo quia

rationalis creaturæ numerus pereunte homine erat diminutus, quærit in terra hominem ut summa integretur.

Nonne dimittit. Quasi dicat : Murmuratis, quia peccatores recipio, sed ego non veni nisi ut aberrantes colligam, sicut unusquisque vestrum aberrantem ovem reducere laborat.

VERS. 5. — *Imponit in humerum.* Ovem in humeris posuit; qui, humanam naturam suscipiens, peccata nostra ipse portavit : unde humeri Christi crucis brachia sunt, illic peccata nostra deposuit, in illa nobilis patibuli cervice requievit.

VERS. 6. — *Et veniens.* Reparato homine ad cœlum redit pastor, ibi angelorum choros invenit. Qui amici, quia in stabilitate sua voluntatem ejus continue custodiunt; qui et vicini, quia claritate visionis ejus fruuntur. Et nota, quod non dicit : Congratulamini ovi inventæ, sed *mihi*, quia gaudium ejus est vita nostra.

VERS. 7. — *Dico vobis.* In nonaginta novem, justorum numerus intelligitur; in una ove, peccatorum. *Gaudium.* Angeli, quia rationales, gaudent de reconciliato sibi homine, quod incendit nos ad probitatem : agamus quod illis gratum sit, quorum et affectare patrocinium, et offensam timere debemus. *Quam super.* Si in nonaginta novem justis qui non erraverunt nec indigent pœnitentia, angeli intelliguntur, majus videtur impios justificare quam justos creare et conservare, quia etsi utrumque æqualis potentiæ, hic majoris misericordiæ et majoris gaudii.

VERS. 8. — *Aut quæ mulier.* Mulier, id est Dei sapientia, decem drachmas habuit, cum homines et angelos ad imaginem suam creavit. Sed unam perdidit, cum homo a similitudine Creatoris recessit. Sed Dei sapientia lucernam ad quærendum accendit, cum in carne apparuit, quia lucerna est lux in testa, id est verbum in carne. Quod ibi inter homines claruit, domum evertit, quia conscientias hominum de reatu suo perturbavit, et sic drachma reperitur, dum in homine similitudo Conditoris reparatur. *Habens drachmas decem.* Angelorum et hominum naturam, quam ad æternitatem Dominus consistere voluit, ad suam similitudinem creavit. Decem ergo drachmas mulier habuit, cum novem ordinibus angelorum additus est homo, ut compleretur decimus electorum numerus. Qui nec post culpam a Creatore periit, quia cum sapientia Dei per carnem miraculis coruscans, ex lumine testæ reparavit. *Convocat.* Amicæ et vicinæ supernæ potestates, quæ tanto Deo juxta sunt, quanto eum vicinius contemplantur. Quas vocat, dum per exibitionem gratiæ hominibus impensæ ad amorem sui vehementius accendit.

VERS. 11. — *Homo quidam.* Duabus præmissis parabolis, quantum ipse cum angelis gaudeat de pœnitentium salute insinuat. In hac tertia non solum gaudium ostendit sed etiam murmur invidentium reprehendit.

VERS. 12. — *Et dixit*, etc. Sicut Deus non habet alium a quo formetur, a quo negatur, sic iste vult sua potestate uti, ut nullo formante, nullo regente vivat. *Pater, da.* Dimidium patrimonium petentibus datur, nec est culpa patris qui dat adolescentiori. Nulla in regno Dei infirma ætas, nec fides gravatur annis, nisi ipse certe se judicaverit inidoneum qui poscit. Si iste non recessisset a patre, impedimentum nescisset ætatis, sed peregre profectus merito patrimonium vastat. *Et divisit.* Fidelibus suæ gratiæ protectionem, quam desiderabant, impertiendo : infidelibus vero naturalibus solum ingenii quo contenti erant, beneficium concedendo.

VERS. 13. — *Non post multos.* Non multo post institutionem humani generis, placuit animæ liberum arbitrium ferre secum, quasi quamdam potentiam naturæ suæ, et deserere eum a quo condita est, confidens viribus suis. Et has vires tanto citius consumat quanto datorem deserit. Hæc est prodiga vita, quæ amat fundere et spatiari in pompis exterioribus, relinquens eum qui sibi est interior.

VERS. 14. — *Et ipse cœpit.* Quia nihil satis est prodigæ voluptati, quia voluptas semper habet famem sui; merito ergo eget, qui thesauros sapientiæ, divitiarumque cœlestium altitudinem reliquit.

VERS. 15. — *Uni civium.* Unus civium ille est qui concupiscentiis terrenis merito pravitatis suæ præpositus princeps mundi vocatur. Qui in villam mittit, quia cupiditati mundialis substantiæ subjugat. Porcos pascit, cum ea quibus immundi spiritus gaudent, operatur. *Ut pasceret porcos.* Porcus immundum animal, quod sordibus delectatur; sic diabolus, qui in idolis cruore pecudum pascitur, et morte ipsius hominis. Misit ergo in villam, id est suum fecit famulum, ut pasceret porcos, immolans ei animam suam.

VERS. 16. — *Et cupiebat.* Cibus dæmonum est ebrietas, fornicatio et hujusmodi, quæ blanda sunt et ad sui usum provocant. Neque alia cura est luxuriosis nisi ut ventrem suum impleant, *Quorum deus venter est (Philip.* III.) Sed eis non potest saturari, quia voluptas, semper habet famem sui. *Nemo illi dabat.* Quia diabolus cum aliquem suum facit, ultra ad vitiorum abundantiam non procurat, sciens esse jam mortuum.

VERS. 17. — *Quanti mercenarii.* Qui futuræ mercedis intuiti digna operari satagunt, quotidianis supernæ gratiæ reficiuntur alimentis. Sed fame perit, qui extra domum patris, id est sine fide vivens, vitam beatam in inani philosophia inquirit.

VERS. 18. — *Pater, peccavi.* Etsi Deus omnia novit, vocem tamen exspectat confessionis. Sine periculo prodas quod scis jam esse cognitum : habes causam ut pro te interveniat Christus, nec pro te gratis mortuus sit; habet et causam ignoscendi Pater, quia quod vult Filius vult et Pater.

VERS. 19. — *Fac me*, etc. Ad Filii affectum qui, omnia quæ Patris sunt sua esse non ambigit, aspirare non præsumit, sed mercenarii statum jam pro mercede serviturus desiderat, sed nec hunc etiam nisi paterna dignatione se promereri posse testatur.

(Ambr.) Distat inter servum, mercenarium et filium. Servus, etc., *usque ad* quod post osculum patris generosissime dedignatur.

Vers. 20. — *Cum autem adhuc longe esset*, etc. Antequam intelligeret Deum, sed tamen cum jam pie eum quæreret, tamen nondum dignus operibus rediret, per Verbum incarnatum anticipat filii reditum. Ante ad terras venit quam ille ad domum confessionis, ipsum verbum non deserens, sed in verbo usque ad peregrinationem nostram condescendens. Brachium, id est filium in amplexum revertentis humiliavit. Pater super filii collum cecidit, dum leve jugum suæ dilectionis sibi imposuit, et osculatus est eum, ut ostenderetur quod alibi dicitur : *Osculetur me osculo oris sui (Cant.* I). Rediens, osculum charitatis a patre accipit, dum per gratiam certificatur de indulgentia.

Vers. 22. — *Cito proferte*, etc. Stola prima, vestis innocentiæ, in qua primus homo conditus, sed post culpam se nudum novit, et pellicium, id est mortale sumpsit indumentum. *Annulum*. Id est signaculum fidei, quo signantur promissa in cordibus credentium. *In manu*. Id est operatione : ut per opera fides clarescat, et per fidem opera firmentur. *Et calceamenta*. Id est exempla priorum munite in officio prædicandi, ut et opus ornetur bene vivendo, et cursus ad æterna præparando.

Vers. 23. — *Adducite vitulum*. Prædicate Christum et mortem ejus insinuate, ut et corde credat, occisum imitando, et ore percipiat passionis sacramentum ad emendationem.

Vers. 24. — *Et cœperunt epulari*. Non solum filius, pro quo vitulus occisus est, reficitur, sed et pater et servi ejus, quia refectio Dei et sanctorum est salus peccatorum. Et nota, quod post datam stolam annulum, calceamentum, vitulus immolatur quia nisi quis spem primæ immortalitatis indueri, nisi annulo fidei opera præmunierit, nisi ipsam fidem confitendo prædicaverit, cœlestibus non potest interesse sacramentis.

Vers. 25. — *Erat autem filius*. Filius, id est populus Israel qui nec ad colenda idola elongaverat. Neque in domo erat, quia interiora legis non penetrabat : litterali sensu, contentus, terrena operans, terrena exspectans. Hic est qui agrum emit, et quinque juga boum, legis onere pressus, terrenis sensibus fruitur, et uxorem duxit in affectu carnis. *Et cum veniret*. Appropinquat filius domum cum aliquis in populo illo spiritualiter legem intelligens, labores servilis operis improbat, et Ecclesiæ libertatem considerat. Audit symphoniam et chorum, id est spiritu plenos vocibus consonis Evangelium prædicare. Vocat unum de servis, cum sumit ad legendum aliquem de prophetis. Et eum interrogat dum in eo scrutatur quæ sint hæc festa Ecclesiæ in quibus se esse non videt.

Vers. 26. — *Interrogavit*. Et nunc quærit Israel cur Deus lætetur in assumptione gentium, et propter invidiam nescit patris voluntatem, et foris stat, quamvis per præcones rogetur.

Vers. 28. — *Indignatus*. Indignabantur Judæi et conquerebantur, quia Jesus cum gentibus epularetur. Et adhuc de gentium salute indignantur nec volunt introire. Sed cum plenitudo gentium introierit, egredietur pater ad rogandum Israel, quando manifesta erit vocatio Judæorum.

Vers. 29. — *Ecce tot annis*. (Hier.) Justitiam legis secutus, justitiæ Dei non est subjectus. Quæ enim major est justitia Dei quam ignoscere pœnitentibus ?

Mandatum tuum, etc. Quasi non sit præterire, saluti alterius invidere, vel de justitia se jactare.

Vers. 30. — *Occidisti illi vitulum*. Confitentur venisse Christum, sed invidia non vult salvari. Sic de Judæo et gentili. Generaliter autem de justo et peccatore potest accipi. *Devoravit substantiam*, etc. Meretrices sunt superstitiones gentilium, cum quibus substantiam dissipat, qui, relicto connubio verbi Dei, cum Dæmone feda cupiditate fornicatur. *Fili, tu semper*, etc. Non quasi mentientem redarguit, sed secum perseverantiam ejus approbans, et ad perfruitionem potioris exsultationis invitans. *Omnia mea*, etc. In æterna beatitudine, et omnium singula, et singulorum omnia.

CAPUT XVI.

Vers. 1. — *Ad discipulos*. Quia Pharisæi superbi et avari sicut petentibus veniam, ita egentibus pecuniam negabant ; ideo Salvator nunc ad illos, nunc illis audentibus, ad discipulos de pietate verba facit.

Homo quidam. Villicus proprie, villæ custos, sed ponitur hic pro œconomo, id est dispensatore, qui universam substantiam domus dispensat. In hoc quippe dispensatore, non omnia ad imitandum debemus sumere, scilicet ut fraudulenter erga Deum agamus. Sed econtrario istæ similitudines dantur, ut intelligamus si laudari potuit a Domino qui fraudem faciebat, quanto magis placet Deo qui secundum ejus præceptum opera illa facit.

Vers. 6. — *Centum cados*. Cadus Græce, amphora dicitur Latine, continens tres urnas. Chorus modiis triginta impletur. Simpliciter sic potest accipi ; quisquis indigentiam pauperis, vel ex dimidia, vel ex quinta parte alleviat misericordiæ suæ mercede donandus est.

Vers. 8. — *Et laudavit Dominus*. Si dispensator iniqui mammonæ Domini voce laudatur quod de re iniqua sibi justitiam præparavit, et passus dispendium, tamen laudat prudentiam ejus, non quod adversum Dominum fraudulenter egerit, sed quod pro se prudenter fecerit : quanto magis Christus qui nullum damnum sustinere potest, et pronus est ad clementiam, laudabit discipulos, si in sibi creditos misericordes fuerint. *Filii hujus sæculi*. Cujus quisque opera agit, ejus et filius dicitur ; unde : *Filii hujus sæculi*, id est tenebrarum ; et filii lucis, æternæ vitæ.

VERS. 9. — *Facite vobis.* Mammona lingua Syrorum divitiæ iniquitatis, quia de iniquitate collectæ sunt. Si ergo iniquitas bene dispensata vertitur in justitiam, quanto magis epulæ divini sermonis, in quo nulla est iniquitas, bonum dispensatorem levant in cœlum.

VERS. 10. — *Qui fidelis.* In pecunia cum paupere participanda. *Et in majori* Adhærens Creatori, et cum eo spiritus unus effectus. Sed qui temporalia quæ possidet non bene dispensat, æternorum sibi gloriam de qua tumet evacuat.

VERS. 11. — *Si ergo*, etc. Qui non dat fratribus ad utendum quod a Deo pro omnibus est creatum, iniquus erit in spirituali pecunia dividenda, ut non pro necessitate, sed pro personis doctrinam Domini dividat.

VERS. 12. — *Et si in alieno.* Si carnales divitias quæ labuntur non bene dispensatis, veras et æternas divitias quis dabit vobis?

VERS. 13. *Nemo servus.* Corripiens avaritiam dicit amatores pecuniæ Deum amore non posse; qui ergo Deum amat pecuniam contemnit: non valet enim simul transitoria et æterna diligere.

Aut uni adhærebit. (AUG.) Non quidem diliget. Nemo enim diligit, etc. *usque ad* et de bonitate ejus et impunitate sibi blanditur.

Non potestis, etc. Non ait habere divitias, sed servire. Servit qui custodit ut servus; sed qui servitutis excussit jugum, distribuit ut Dominus. Qui servit mammonæ, illi utique servit qui merito suæ perversitatis rebus istis præpositus princeps mundi a Domino dicitur.

VERS. 14. — *Audiebant autem.* Monebat Dominus scribas et Pharisæos non superbe sapere, non de sua justitia præsumere sed peccatores pœnitentes suscipere: et sua quæ forte inciderent peccata, eleemosynis redimere. Sed illi præceptorem misericordiæ, humilitatis, et parcimoniæ, derident, quasi minus utilia et nunquam facienda noxius imperaret, vel certe utilia, sed a se jam perfecta superfluus ingereret.

VERS. 15. *Et ait*, etc. Dum peccatores quasi infirmos et desperatores contemnitis, et vos perfectos in omnibus cunctæque fragilitatis expertes, eleemosynarum remedio non egere creditis. Sed hæc tumoris altitudo quam juste damnanda sit, videt ille qui illuminat abscondita tenebrarum, et manifestat consilia cordium.

VERS. 16. — *Lex et prophetæ.* Disputantem contra philargyriam deridebant, quasi contrarium legi et prophetis: cum in lege multi divites Deo placuerunt, et cum lex suis observatoribus bona terræ promittat, quibus occurrit docens distantiam esse inter legem et Evangelium: quia in lege carnalibus propter terram præcipiuntur minora, et in Evangelio spiritualibus propter cœlum præcipiuntur majora.

Et omnis. Magna vis est cum de terra genitus cœlum quærit possidere per virtutem, quod non potuit tenere per naturam, cum linguas etiam deridentium contemnit, sicut Dominus irritus est a Pharisæis. Omnis qui vim facit, vehementi studio properat, non torpenti lentescit affectu. Est ergo fidei religiosa violentia, segnities criminosa. Faciamus ergo vim naturæ, ut non ad terrena demergat, sed ad superna se erigat.

VERS. 17. — *Facilius est.* Quamvis dicam, *Lex et prophetæ usque ad Joannem*, tamen non prædico legis destructionem: quia facilius est maxima mundi elementa quam minima legis præcepta transire, quia etiam illa quæ levia vel superstitiosa videntur, non vacant a sacramentis spiritualibus quando omnia et in Evangelio recapitulatur.

VERS. 18. — *Omnis*, etc. (AMBR.) Non omne conjugium est a Deo. Non enim gentilibus Christianæ copulantur, cum lex prohibeat. Ubi est impar conjugium, lex Dei non est.

VERS. 19. — *Homo quidam.* Contra desirores avaros quod proposuit exemplo astruit, scilicet quod dives apud inferos torquetur, qui Lazarum non fecit sibi amicum, a quo posset recipi in æterna tabernacula, et magis videtur narratio quam parabola.

Qui induebatur purpura, etc. (GREG.) Purpura color regii habitus est, conchis marinis, etc., *usque ad* quia viscera pietatis ignoravit, quia præcepta pretio redimere noluit.

VERS. 20. — *Et erat quidam.* Si quia reprehensibilia in pauperibus videmus, despicere non debemus, quia fortasse quos morum infirmitas vulnerat, medicina paupertatis curat. *Ulceribus plenus.* Hujus ulcera dives fastidiosus exhorret, ne inter pretiosas epulas, unguentatosque convivas, fetorem ulcerum lambentibus canibus sustineat.

VERS. 21. — *Cupiens.* In una re duo judicia Dei explentur: ex visione pauperis diviti non miserenti cumulus damnationis infertur; et rursum ex visione divitis, tentatus quotidie pauper probatur, quem ad majorem ipsius probationem paupertas simul et ægritudo, et visa divitis copia, et nulla sibi adhibita consolatio afficiunt. *Canes.* Potest in lingua canum lingua significari adulantium qui vulnera lingunt, dum mala quæ in nobis reprehendimus improbo favore laudant.

VERS. 22.— *In sinum Abrahæ.* Sinus Abrahæ est requies beatorum pauperum, quorum est regnum cœlorum, in quo post hanc vitam recipiuntur. Sepultura inferni pœnarum profunditas est, quæ superbos et immisericordes post hanc vitam vorat. *Et sepultus est.* In lege non tenacia, sed rapina damnatur; in Evangelio dives quod sua non dedit torquetur.

VERS. 23. — *Elevans autem.* A longe vident infideles, dum in imo positi ante diem judicii fideles super se in requie attendunt, quorum gaudia post contemplari non possunt. Longe est quod conspiciunt, quia illuc per meritum non attingunt.

Vidit Abraham. (GREG. Credendum est, quod ante retributionem extremi judicii injusti in requie, etc., *usque ad* et de illorum pœna torquentur quos inutiliter amaverunt.

Vers. 24. — *Ut intingat.* Qui micas cadentes de mensa Lazaro non dedit, de extremo ejus digito vita non dedit, in inferno minima quærit.

Vers. 25. — *Quia recepisti.* (Aug.) Nota quod dives iste aliquid boni habuit, ex quo bonum transitorium in hac vita recepit, et Lazarus aliquid mali habuit, sed ignis inopia purgavit.

Vers. 26. — *Et in his omnibus.* Sicut reprobi a pœnis ad gloriam sanctorum transire volunt, ita justi per misericordiam mente ire volunt ad positos in tormentis, ut eos liberent ; sed non possunt, quia justorum animæ et si in naturæ suæ bonitate misericordiam habent, jam tamen auctoris sui justitiæ conjunctæ, tanta rectitudine constringuntur, ut nulla ad reprobos compassione moveantur.

Vers. 27. — *Rogo ergo.* Postquam ardenti de se spes tollitur, animus ad propinquos recurrit, quia reproborum mentem pœna sua quandoque inutiliter erudit ad charitatem, ut jam tunc etiam suos spiritualiter diligant, qui hic dum peccata diligerent, nec se amabant. Servatur ergo diviti ad pœnam, et cognitio pauperis quem despexit, et memoria fratrum quos reliquit, ut de visa despecti gloria, et de pœna inutiliter amatorum amplius torqueatur. *Ut mittas.* Serius dives iste magister incipit esse, cum jam nec discendi tempus habeat, nec docendi.

Vers. 31. — *Si Moysen.* Qui verba legis despiciunt, Redemptoris præcepta qui ex mortuis surrexit, quanto subtiliora sunt, tanto hæc difficilius implebunt, et cujus dicta implere renuunt, ei procul dubio credere recusant.

CAPUT XVII.

Vers. 1.— *Et ait ad discipulos.* Sciendum cum Dominus de misericordia loqueretur, Pharisæi avari in irrisione perseverabant, in quo infirmis auditoribus scandalum, ne attenderent, faciebant. Hos ergo increbat loquens apostolis, scilicet quod illi suo vitio faciebant, ut evenirent scandala per se quæ non poterant non evenire in mundo ærumnis et erroribus plenissimo.

Vers. 2. — *Si lapis molaris*, etc. Secundum ritum provinciæ ubi erat ista criminum pœna, ut alligato saxo in profundum demergerentur. Et vere utilius innoxium pœna gravissima vitam finire, quam lædendo fratrem mortem mœreri perpetuam. *De pusillis.* Non ætate, sed fide et animo, qui occasiones quærunt quomodo scandalizentur, ideo consulere oportet vos his ne occasione vestri recedant a fide et a salute.

Vers. 3. — *Attendite vobis.* Quo ordine, scandala declinare et væ perpetuum evitare possimus, insinuat. Sed si nos attendimus ne quem lædamus, si pœnitentem zelo justitiæ corripimus, si ex corde pœnitenti dimittimus, nec jubemur passim peccanti, sed pœnitentiam agenti dimittere. Primum ergo est peccantem increpare, ut postea pœnitenti, possimus dimittere. Ita enim peccat qui peccantem videns

A tacet, sicut qui pœnitenti non indulget. *Et si pœnitentiam.* Aliter fratri pœnitenti, aliter inimico persequenti veniam dare præcipimur. Fratri concessa remissione socia charitate communicamus, persecutori malum nobis volenti, vel si potest facienti, bona volumus et facimus quod possumus.

Vers. 4. — *Septies.* Solet universitas septenario designari. Præcipitur ergo ut omnia peccata dimittantur, vel semper pœnitenti dimittatur.

Vers. 5. — *Adauge.* Cum supra dixisset (*Luc.* xvi) : *Qui fidelis est in minimo*, etc. Apostoli qui in alieno et in minimo, id est in terrenorum contemptu fuerant fideles, in suo et majori fidem postulant augeri, ut qui ex fide jam habent exordia virtutis, in eadem proficiant, donec ad perfectionem veniant.

B Vers. 6. — *Arbori moro.* Per morum colore sanguineo cujus fructus et virgulta rubent, Evangelium crucis exprimitur, quæ per fidem apostolorum de gente Judæorum (in qua velut in stirpe generis tenebatur verbum prædicationis) est eradicata et in mare gentium transplantata, cui etiam convenit subjecta parabola de ministris verbi. Folia mori serpenti subjecta necem inferunt, et verbum crucis ut cuncta salutaria confert, cuncta noxia tollit. Fructus mori in flore albet, formatus irrutilat, maturitate nigrescit : sic diabolus, flore angelicæ naturæ et potestate rutilantis prævaricando terror inhorruit odore, qui per fidem excluditur.

Vers. 7. — *Quis autem*, etc. Servus arans aut pascens doctor est Ecclesiæ, de quo dicitur : *Nemo*
C *mittens manum ad aratrum et ascipiens retro, aptus est regno (Luc.* ix) Dei. Et Dominus Petro dicit : *Pasce oves meas* (*Joan.* xxi). Qui servus de agro regreditur, cum intermisso opere prædicandi, quasi ad curiam conscientiæ rediens sua dicta vel facta pertractat, cui Dominus non statim jubet ab hac vita transire, et æterna quiete refoveri, sed domi parare quod cœnet, id est post laborem apertæ locutionis, humilitatem, propriæ conversationis exhibere, in tali enim conscientia Deus cœnat.

Vers. 8. — *Et ministra mihi.* Ministrat conditori qui ejus naturam considerans, et ejus judicia pertimescens, de suis se virtutibus humiliat. Minister enim a minori statu dicitur.

Vers. 10. — *Sic et vos.* Postquam ad perfectio-
D nem fidei exhortatus est, per quam fiunt mirabilia opera, etiam contra rerum naturam monet, ne quis de suis operibus glorietur, sed quanto fides est foris virtutibus excellentior, tanto conscientia intus sit humilior, quia Domino jure debemus obsequium. *Servi inutiles.* Si homo ab homine servo non uniforme, sed multiplex ministerium exigit, nec gratiam habet, quanto magis vos qui sine me nihil potestis, non unius usum operis vel laboris exercere debetis, sed semper novis studiis augere priora, nec vos jactetis, quia bene servitis.

Quod debuimus facere. Qui venit ministrare non ministrari, nos debitores sibi fecit, ne nostris operibus confidentes, sed ejus examen paventes, omni

bus impletis quæ præcepta sunt, nos imperfecto esse recognoscamus, quandiu peregrinamur a Deo.

VERS. 11. — *Et factum est.* Post parabolam qua invitat ad humanitatem et perseverantiam in diversis officiis Dei, reprehenduntur ingrati de impensis beneficiis.

VERS. 12. — *Occurrerunt*, etc. Leprosi sunt hæretici, qui quasi varios colores habentes in eodem corpore, varias sectas, nunc falsitatis, nunc veritatis, permiscent in eadem prædicatione. Hi autem quia vitantur et ab Ecclesia removentur longe, necesse habent ut magno clamore interpellent.

Qui steterunt, etc. Qui contra Decalogum peccaverunt, nec amando Deum (de quo male sentiunt), ne proximum, a quo dividuntur, sub denario ad Deum clamant et sanantur, dum in Ecclesiæ societate doctrinam integram veramque assequuntur, et omnia secundum Catholicæ fidei regulam disserunt, et varietate mendaciorum quasi lepra carent. Sed unus gratias agit, id est qui in unitate Ecclesiæ per humilitatem remanent; qui vero per superbiam elati mundatori sunt ingrati, novem sunt, quia per unitatem a perfectione denarii deficiunt.

VERS. 13. — *Et levaverunt vocem.* Quia in verbis Salvatoris se errasse cognoscunt, salvandi præceptorem vocant, et per cognitionem præceptoris redeunt ad formam salutis.

VERS. 14. — *Ite*, etc. Quisquis hæretica pravitate vel gentili superstitione vel Judaica perfidia, vel fraterno schismate per Dei gratiam mundatus caruerit, necesse est ut ad Ecclesiam veniat, coloremque fidei verum aliis simul em ostendat.

VERS. 15. — *Unus autem.* Unus autem regressus significat unius Ecclesiæ devotam in Christo humilitatem, qui cadens ad pedes ejus gratias agens, quia repressis præsumptionis cogitationibus, quam sit infirmus videt, nihil virtutis sibi tribuit; bona quæ agit de misericordia intelligit.

VERS. 16. — *Et cecidit in faciem.* Cadit in faciem, qui de perpetratis malis erubescit. Ibi enim cadit homo, ubi confunditur. Qui in faciem cadit, videt quo cadat; qui retro cadit, non videt. Boni ergo in faciem cadunt, quia humiliant se in his visibilibus, ut ad invisibilia erigantur; mali retro cadunt, quia cadunt in invisibilibus, ubi non vident quid eos sequatur.

VERS. 19. — *Surge.* Qui infirmitatem suam agnoscens humiliter ante Deum jacuit, divina consolatione surgere ad fortiora opera, et ire crescendo usque ad perfectiora jubetur. *Fides tua.* Fides quæ ad agendas gratias inclinavit, econtra perfidia illos damnat qui de acceptis beneficiis sunt ingrati. *Te salvum fecit.* In superiori parabola decernitur fidem per humilitatem debere augeri. In ista rebus ipsis manifeste ostenditur, non fidei tantum agnitam rationem, sed fidei exsecutam operationem esse, quæ salvum faciat credentem.

VERS. 20. — *Interrogatus.* Ideo interrogant, quia sicut Lucas inferius aperuit, existimabant quod,

A veniente Domino Hierosolymam, confestim regnum ejus manifestaretur.

Non venit regnum Dei, etc. Quia, quando veniet, neque ab angelis, neque ab hominibus potest observari, sicut Dominicæ incarnationis tempus, et prophetarum vaticiniis præfixum, et angelorum est præconiis manifestatum, adeo ut conceptus est, natus, baptizatus, prædicans, moriens, resurgens, ad cœlos ascendens, comitantibus indesinenter, vel angelorum, vel hominum, vel certe miraculorum sit declaratus indiciis.

VERS. 21. — *Ecce enim regnum.* Non poterit observari, quia regnum meum non est corporale, ut putatis, sed spirituale, quod fide jam incepit.

Regnum Dei. Vel sic potest accipi responsio Do-
B mini: *Regnum dei intra vos est*, qui quandoque venturus Judex omnium, nunc etiam regnat in cordibus fidelium. Sed cum hæretici turbant Ecclesiam pravis dogmatibus, desiderant fideles ut Dominus, una die ad terras rediens, si fieri posset, veritatem fidei intimaret. Sed non videbunt, quia quod semel Evangelico fulgore est exhibitum, non est opus corporali visione Domini firmari.

VERS. 22. — *Venient dies.* Noluit dicere quando veniret, sed venturum dixit, ut incuteret omnibus terrorem imminentis judicii, nec securitatem afferret dilationis.

Desideretis. Post meam ascensionem, quando vos in hoc exsilio mundi ingemiscentes desiderabitis me videre in gloria mea, quæ voluntas laudanda, non
C tamen in hoc mundo implenda. *Unum diem.* Bene unum dicit, quia in illa gloria, de qua propheta ait: *Melior est dies una in atriis tuis super millia* (*Psal.* LXXXIII), nulla est tenebrarum interruptio, nulla saltem memoria miseriæ vel doloris. Hujus diei præsentiam bonum est desiderare, non tamen magnitudine desiderii nobis fingere somnia, quasi instet dies Domini, quod ab aliquibus faciendum prædicit.

VERS. 23. — *Et dicent*, etc. Fuere quidam qui computantes curricula ætatum, consummationis sæculi, certum annum, diem et horam se dicerent invenisse.

VERS. 24. — *Nam sicut*, etc. Nolite illis credere, quia secundus adventus repentinus erit, et ita manifestus, quod nullus poterit ignorare de sub cœlo,
D quia discrimen judicii sub cœlo, hoc est, in aeris medio geritur.

VERS. 25. — *Primum autem*, etc. Loquens de gloria adventus, inserit etiam de passione, ut cum morientem viderent quem regnaturum audierant, dolorem passionis, spe promissæ claritatis mitigarent.

VERS. 26. — *Et sicut factum est.* Subitum adventus sui diem pluribus astruit exemplis, et quem fulguri (cito omnia transvolanti) comparaverat, diebus Noe, vel Loth æquiparat, quando repentinus mortalibus supervenit interitus.

VERS. 27. — *Edebant*, etc. Non connubia vel alimenta damnantur, cum in his successionis, in illis naturæ posita sint subsidia, sed immoderatus licito-

rum usus arguitur. Quia enim his se totos dando, Dei judicia contemnebant, igne vel aqua perierunt. *Usque in diem.* Allegorice : Noe arcam ædificat, cum Dominus fideles in Ecclesia congregat. Quam et consummatam ingreditur cum hanc in die judicii præsentia sua illustrat. Sed dum arca ædificatur, iniqui luxuriantur, et dum intratur, æterna damnatione plectuntur.

VERS. 28. — *Similiter*, etc. Prætermisso maximo Sodomitarum scelere, sola ea commemorat quæ vel levia, vel nulla esse putarentur, ut intelligas quali pœna feriantur illicita, si licita et ea sine quibus vita non ducitur, immoderatius acta, igne et sulphure punientur.

Loth. Allegorice : Loth, qui interpretatur *declinans,* est populus electorum, qui dum in Sodomis, id est inter reprobos ut advena moratur, quantum valet scelera eorum declinat. Exeunte Loth, Sodoma perit, quia *in consummatione sæculi exibunt angeli, et separabunt malos de medio justorum, et mittent eos in caminum ignis* (*Matth.* XIII).

VERS. 30. — *Filius hominis.* Qui interim apparens omnia videt, tunc apparens omnia judicabit, quando cunctos judiciorum suorum oblitos huic sæculo conspexerit mancipatos, ut merito debeant cum ipso quem inhabitant orbe deleri.

VERS. 31. — *In illa die.* Hucusque de hoc quod regnum, id est Christus, non cum observatione, sed insperatus adveniat : nunc a qualibus ipse adventus exspectari debeat. In tecto est, qui carnalia excedens velut in aura libera spiritualiter vivit. Vasa ejus in domo, sunt concupiscentiæ carnales, quas prius amaverat, sed superna petens in mundo reliquerat, quas imminente judicio necesse est ne repetat.

Et qui in agro. Quod dixerat : Eum qui in agro est retro non debere redire, ne de his tantum dictum videretur, qui aperte de agro redituri sunt, id est Dominum palam negaturi ; ostendit multos qui cum faciem in anteriora videntur tenere, animo tamen retro respiciunt.

VERS. 32. — *Memores estote.* Uxor Loth significat illos qui in tribulatione retro respiciunt, et se a spe divinæ promissionis avertunt, et ideo statua salis facta est, quia admonendo homines ne similia faciant, corda eorum condit ne sint fatui.

VERS. 33. — *Quicunque.* Qui vitam carnalem (negando Christum) in mundo salvare voluerit, in futuro perdet eam ; vel qui æternam salutem animæ quærit, non dubitet eam dare ad mortem hujus temporis.

VERS. 34 — *In illa nocte.* Id est in illa tam tenebrosa tribulatione *ut in errorem inducantur, si fieri potest, etiam electi* (*Matth.* XXIV). *Duo in lecto.* Illi scilicet qui otium eligunt, neque sæcularibus, neque ecclesiasticis negotiis occupati.

VERS. 35. — *Altera relinquetur.* Qui vel humana laude, vel qualibet corruptione statum vitæ qua imbutus est, deserit. De quo Jeremias : *Viderunt eam hostes, et deriserunt sabbata ejus* (*Thren.* I). *Duæ erunt,* etc. Duæ differentiæ, sequentium orbem rerum mobilium. Quæ feminco genere designantur, quia majorum consilio reguntur, ut feminæ a viris, quæ tamen in unum molunt inquantum de suis negotiis Ecclesiæ usibus deserviunt. Sed quidam tantum propter æterna, *qui habent tanquam non habentes,* quidam propter temporalia, *qui in incerto divitiarum sperant* (*I Tim.* VI).

VERS. 37. — *Qui dixit illis.* Duo quærentibus unum respondet, sanctos scilicet secum assumendos, aliud subjiciendo innuit, malos scilicet a se repulsos cum diabolo damnandos. *Ubicunque,* etc. Ubicunque fuerit Dominus corporaliter, illo congregabuntur electi, qui ejus passionem humiliter imitando tanquam de carne ejus saturantur, quorum per resurrectionem renovabitur ut aquilæ juventus.

CAPUT XVIII.

VERS. 2. — *Judex quidam.* Hæc parabola ad orandum et credendum, et non de nobis, sed de Deo præsumendum hortatur.

VERS. 3. — *Vidua autem.* Hæc vidua potest habere similitudinem Ecclesiæ, quæ desolata videtur donec veniat Dominus, qui tamen in secreto etiam nunc curam ejus gerit. *Vindica me.* Cum justi pro persecutoribus orare moneantur, tamen de malis salva justitia hanc vindictam expetunt : ut pereant omnes mali, vel conversi ad justitiam, vel amissa per supplicium potestate quam nunc contra bonos quandiu hoc ipsum bonis expedit vel temporaliter aliquid possunt. Quem finem cum justi venire desiderant, quamvis pro inimicis orent, tamen non absurde vindictam desiderare dicuntur.

VERS. 8. — *Verumtamen.* Dico me facturum vindictam justorum, sed illi erunt valde pauci, quia cum in die judicii in forma Filii hominis apparuero, tanta erit raritas justorum, ut non tam ob clamorem fidelium injuste damnandorum, quam ob eorum torporem juste damnandorum totius jam mundi sit accleranda ruina. *Putas.* In verbo increpatur dubitationis infidelitas, non opinatur Divinitas. Scit enim omnia per quem sunt omnia, sed dubitando increpat infidelium corda.

VERS. 10. — *Duo homines.* Quia parabola qua ad orandum invitavit, ita conclusit, ut diceret, veniente Judice, difficile fidem in terra reperiendam. Ne quis sibi de supervacua fidei cognitione, vel etiam confessione blandiretur, in hac parabola, diligentius ostendit a Deo non fidei verba, sed opera examinanda, inter quæ maxime regnat humilitas, quam quia non habent superbi de sua justitia præsumentes, et infirmos despicientes, quasi vacui fide, cum orant non exaudiuntur.

VERS. 11. — *Deus gratia,* etc. Quatuor sunt species tumoris : cum vel quis bonum quod habet, a se habere æstimat : aut si datum a Deo credit, pro meritis datum putat ; aut cum jactat se habere quod non habet ; aut cum despectis cæteris appetit singulariter videri habere quæ habet. Hac Pharisæus peste laborabat, qui ideo non justificatus descendit, quia merita bonorum operum sibi singulariter tribuens, publicano se prætulit.

VERS. 12. — *Jejuno bis.* Ecce Pharisæus ad exhibendam abstinentiam, ad impetrandam, misericordiam, ad referendas Deo gratias oculum habet, ad humilitatis custodiam non habet. Et quid prodest si tota civitas custodiatur, et unum foramen per quos hostes intrent relinquatur?

VERS. 13. — *Et publicanus.* Sicut humilis, non audet appropinquare, ut ad eum Deus appropinquet : non aspicit ut aspiciatur ; premit conscientiam, sed spem sublevat ; percuti pectus, pœnas de se exigit ut Deus parcat ; confitetur ut Deus ignoscat ; ignoscit Deus quod ille agnoscit *Deus, propitius.* Publicanus humiliter orans ad illos pertinet de quibus dicitur : Deus non faciet vindictam electorum ad se clamantium. Pharisæus merita jactans, ad illos de quibus subditur : *Filius hominis veniens, putas inveniet fidem in terra?* B

VERS. 14. — *Quia omnis*, etc. Posita Pharisæi et publicani controversia, ponitur judicis sententia, ut caveatur superbia.

VERS. 15. — *Afferebant autem.* Post dictam controversiam, post datam sententiam humili magistro, offeruntur infantes, ut ostendatur quod innocens et simplex ætas ad gratiam pertineat. Increpant apostoli, non quod nollent infantes manu et voce Salvatoris benedici, sed quia nondum perfecti in fide, putabant eum in similitudinem hominum lassari importunitate offerentium.

Increpabant. Hoc fortasse ideo, quia prius populum Judæorum ex quo secundum carnem erant, salvari volebant, sed et pro Chananæa muliere supplicaverunt. Sciebant ergo mysterium, quod utriusque populi vocatio deberetur, sed fortasse adhuc nesciebant ordinem. C

VERS. 16. — *Sinite pueros.* Nemo probibeat languidos venire ad medicum. Isti in ramo nihil adhuc commiserunt, sed in radice perierunt. Qui pro se agere non possunt, causam suam majoribus commiserunt. Tangat medicus, et *benedicat pusillis cum majoribus* (*Psal.* CXIII). *Talium est enim.* Non ait istorum, sed qui habent ex studio innocentiam et simplicitatem quam isti habent per naturam, quia non ætas regnat, sed mores. Non enim est virtus non posse peccare, sed nolle. Sicut puer non perseverat in ira, læsus non meminit, non concupiscit mulierem, non cogitat vel loquitur malum, sic vos nisi talem innocentiam et animi puritatem habueritis, non intrabitis in regnum cœlorum. D

VERS. 17. — *Regnum Dei.* Id est doctrinam Evangelii sicut puer jubemur accipere. Puer in discendo non contradicit doctoribus. Non rationes et verba componit ad resistendum, sed fideliter suscipit, obtemperat et quiescit.

VERS. 18. — *Et interrogavit eum.* (BEDA.) Audierat hic princeps similes puerorum dignos esse, etc., *usque ad* his qui perfecti esse volunt, adjungit : *Omnia vende et da pauperibus* (*Marc.* X).

Magister bone. Quia bonum magistrum dixit, et non Deum vel Dei Filium confessus est dicit quamvis sanctum hominem comparatione Dei bonum non esse. Christus autem non renuit testimonium bonitatis, sed magistri absque Deo excludit bonitatem.

VERS. 19. — *Dixit autem.* (AMBR.) Versuta interrogatio, et ideo arguta responsio. Tentator enim, etc., *usque ad* cum his verbis definiatur contra naturam esse dives misericors.

Mandata nosti. Hæc est puerilis innocentiæ castitas, quæ nobis imitanda proponitur, si regnum Dei ingredi volumus.

VERS. 23. — *Dives erat.* Nullus dives, id est condens divitiis suis, intrabit, ut Jesus secundum Matthæum exponit. Non ergo divites manentes, sed qui esse desierunt intrabunt.

VERS. 25. — *Facilius est enim.* Mystice. Facilius est Christum pati pro dilectoribus sæculi, quam dilectores sæculi ad Christum converti. Camelus dicitur Christus, quia sponte humiliatus, infirmitatis nostræ onera sustulit. Acus punctio, per quam angustias passionis significat, qua passione velut acu, naturæ nostræ quasi scissa vestimenta resarcire dignatus est, id est reparare post lapsum. Aliter : facilius est gentilem populum gibbo peccatorum deformem per angustam vitæ viam ingredi, quam Judæum de meritis gloriantem, et ad subeundum leve onus Christi se humiliare nolentem.

VERS. 26. — *Quis potest?* Intelligunt in numero divitum deputandos omnes qui amant divitias, etsi non habent : aliter enim, cum sit turba major pauperum, non dicerent : *Quis potest salvus fieri?*

VERS. 29. — *Nemo.* Qui carnalia pro Domino dimiserit, spiritualia accipiet. Marcus ait : *Centies tantum nunc*, etc. (*Marc.* X), id est, in hac vita persecutionibus plena gaudium regni degustant, et omnium electorum sincera dilectione fruuntur.

VERS. 30. — *Recipiat*, etc. Qui pro Domino omnes divitias dimiserit, et carnis affectus contempserit, multo plura recipiet in præsenti, et a fratribus et sororibus propositi sui glutino spirituali colligatis, multo gratiosiorem in hac vita recipiet charitatem.

VERS. 31. — *Assumpsit.* Prævidens ex passione sua discipulos perturbandos, prædicit et passionis pœnam, et resurrectionis gloriam, ut eum morientem cernerent, resurrecturum non dubitarent. *Et consummabuntur.* In hoc ostendit quidquid prophetæ prædixerunt ad suæ dispensationis mysterium intendisse. In quo percutit hæreticos, qui dicunt Christum legi et prophetis contrarium prædicasse, et alium Veteris, alium Novi esse Deum Testamenti. Confutat etiam paganorum dementiam, quia ejus crucem derident cum proximæ suæ passionis, et tempus quasi futurorum præscius ostendit, et locum quasi mortem non timens adiit.

VERS. 34. — *Et ipsi*, etc. Discipuli sermonem Dominicæ passionis toties replicatum ideo intelligere non valent, quia quem maxime videre desirant, ejus mortem audire non possunt, et quem non solum hominem innocentem, sed etiam verum Deum esse sciunt, mori posse non putant.

VERS. 35. — *Cæcus.* Cæcus significat humanum genus, quod a superna claritate exclusum damnatio-

nis suæ patitur tenebras, sed a Domino appropinquante Jericho curatur. Jericho *luna* interpretatur, per quam defectus mortalitatis intelligitur. Dum ergo Verbum Dei infirmitatem nostræ carnis suscipit, homo ad cognoscenda redit. Cæcus sedet juxta viam dum incipit credere in ipsum, qui dicit : *Ego sum via* (*Joan.* XIV). Mendicat, dum rogat.

VERS. 39. — *Et qui præibant*, etc. Qui Jesum præeunt venientem, significant cæcum carnalium vitiorum, quæ dissipant cogitationem hominis et perturbant vocem orationis, ne Jesus ad illuminandum venire possit cor hominis, sed jam sentiens se gravari phantasmate priorum vitiorum, et vocem orationis suæ impediri, ne pro se exorari possit, ardentius clamat.

VERS. 40. — *Stans autem*, etc. Transiens, cæcum audit, stans, illuminat, quia per humanitatem suam nostræ cæcitatis vocibus compatitur, sed per potentiam Divinitatis lumen nobis gratiæ infundit. *Adduci ad se.* Qui prætereuntem aliquatenus sentiebat, dum in oratione patitur phantasmatum turbas, vehementius insistens orationi ducitur ad stantem, et recipit lumen, quia Deus in corde firmo figitur, et sic lux amissa reparatur.

VERS. 41. — *Quid tibi*, etc. Non ex ignorantia quærit, sed ideo ut rogetur, ut mentem adorationem excitet. Quod intelligens, cæcus subjungit : *Domine, ut videam.* Non petit cæcus aurum vel aliquid temporale, sed tantum lumen. Imitemur ergo eum, quem mente et corpore audivimus sanatum ; petamus a Domino lucem æternæ visionis, et dicet nobis : *Respice, fides tua salvum te fecit.*

VERS. 43. — *Et confestim vidit.* Videt et sequitur, qui bonum quod intelligit operatur, et Jesum præsentem vel prætereuntem imitatur. Et hic talis non solum pro impetrato in Deum proficit, sed etiam alios ad laudem Dei accendit. *Et omnis plebs.* Laudat plebs Deum non solum pro impetrato munere lucis, sed et pro merito fidei impetrantis, quia non solum laudat quod potenter et misericorditer illuminat, sed quia clamorem fidei firmiter clamantis exaudit.

CAPUT XIX.

VERS. 1, 2. — *Et ingressus*, etc. Ecce camelus deposita sarcina gibbi per foramen acus transit, dum contempto censu fraudium, angustam portam quæ ducit ad vitam ascendit. Et quia devotione fidei ad videndum Salvatorem, quod natura minus habebat, ascensu arboris supplet, juste quod rogare non audebat, Dominicæ susceptionis benedictionem accipit quam desiderabat. Mystice, Zachæus, qui interpretatur *justificatus*, significat credentes ex gentibus qui per occupationem temporalium depressi erant, et minimi, sed a Domino sanctificati.

Et ipse dives. Quis de se desperet, cum venit iste ad Deum cui census ex fraude? Per hunc apparet, quia non omnis dives avarus.

VERS. 3. — *Præ turba.* Quæ turba, nisi imperitæ confusio multitudinis, quæ verticem sapientiæ videre nequit? Zachæus ergo non in turba, sed plebem transgressus Messiam quem desiderat aspicit.

VERS. 4. — *Sycomorum.* Sycomorus arbor est, moro foliis similis, sed altitudine præstans, et interpretatur *ficus fatua*, id est crux. Quæ credentes ut ficus pascit, ab infidelibus irridetur ut fatua. Quam pusillus ascendit, dum quilibet humilis et propriæ infirmitatis conscius, in virtute crucis gloriatur, et per hanc laudabilem fatuitatem transeuntem prope Dominum cernit, quia si nondum ita solide ut est jam, tamen raptim, et quasi in transitu luci sapientiæ cœlestis intendit.

Quia inde erat transiturus. (ISID.) Illa parte ubi sycomorus, vel ubi crediturus, etc., *usque ad* velut in fecunda altitudine operis eminebat.

VERS. 5. — *Et cum venisset.* Per præmissos præcones verbi sui, in quibus erat Jesus et loquebatur, venit ad populum nationum, qui passionis ejus fide jam sublimis, etiam divinitatem ejus agnoscere ardet, suspiciens videt, quia per fidem a terrenis elevatum elegit eligentem se, et amat amantem se. *Descende.* Quod descendere de sycomoro, et sic in domo parare mansionem jubetur, hoc est quod Apostolus ait : *Etsi cognovimus secundum carnem Christum, sed jam non novimus. Si enim mortuus est ex infirmitate, sed jam vivit ex virtute Dei* (*II Cor.* V, XIII). *Manere.* Manebat aliquando Dominus in domo principis Pharisæorum, id est in Judæorum Synagoga docebat.

VERS. 7. — *Murmurabant.* Manifestum est Judæos semper gentium odisse, vel non intellexisse salutem. Unde et adversus Petrum dicitur: *Quare introisti ad gentes præputium habentes* (*Act.* IX).

VERS. 8. — *Stans autem*, etc. Aliis calumniantibus hominem peccatorem, ipse et Zachæus stans, id est in ea quam cœperat fidei veritate persistens, non solum se ex peccatore conversum, sed etiam inter innocentes probat conversatum, cum etiam ante conversionem innocenter vixit, et qui ante conversionem dimidium, post conversionem potest dare et totum. *Si quid*, etc. Primum est secundum legem reddere, deinde quod remanet pauperibus erogare Hunc fructum vitæ publicanus de sycomoro per sapientem stultitiam legit quod rapta reddit, propinqua relinquit, visibilia contemnit, ejus quem nondum videt sequi vestigia concupiscit.

VERS. 9. — *Filius sit.* Non carne, sed fide, quia sicut Abraham jussu Dei patriam ob spem futuræ hæreditatis deseruit, sic et iste qui thesaurum in cœlis acquirit spe.

VERS. 10. — *Venit*, etc. Etiam murmurantibus sua mysteria non dedignatur exponere, quod propter pœnitentiam peccatorum suspiciendam maxime ipse in terram venerit, ubi et se appellat Filium hominis, ut insinuet nobis dispensationem suæ pietatis.

VERS. 11. — *Hæc illis*, etc. Suscepta et commendata pœnitentia publicani divitis, per parabolam docet sibi magis pænitentiam peccatorum, quam justitiam placere superborum, latisque in gentibus de ignorantia legis humilibus, quam in Judæis de justitia legis superbientibus se esse regnaturum.

Eo quod. Non solum qui justi perseverant, sed etiam qui de injustitia convertuntur ad filios promissionis pertinent.

VERS. 12. — *Nobilis abiit.* Hic est nobilis cui cæcus clamabat : *Miserere mei, fili David*, et cui tubæ clamabant : *Hosanna filio David : benedictus qui venit in nomine Domini rex Israel*, qui constitutus est a Patre rex, cui datæ sunt gentes in hæreditatem. *Longinquam.* Excæcatos Judæos relinquens, transit ad illuminandas gentes, quæ longe (quia a finibus terræ) clamant ad Dominum, vel quia *longe a peccatoribus salus* (*Psal.* CXVIII) : Deus, qui ubique præsens, longe ab his qui idola colunt, sed et ipsi prope facti sunt in sanguine.

VERS. 13. — *Vocatis autem decem.* Vocat decem servos, dum elegit discipulos littera Decalogi imbutos. Dat decem mnas, dum post resurrectionem surgit, et aperit sensum, ut spiritualiter intelligat legis dicta Mna decem drachmas appendit. Et omnis Scripturæ sermo, quia vitæ cœlestis perfectionem suggerit, quasi centenarii numeri pondere fulget. *Negotiamini.* Verba legis mystica interpretatione discussa populis offerte, et ab eis confessionem fidei, morumque probitatem recipite.

VERS. 15. — *Et factum est.* Quotidie Christus accepto regno a Patre redit, quia peregrinantis in terra Ecclesiæ semper statum conspicit. Huic servo pecuniam negotiaturo commodat, in altero modum consummati operis examinat. Hunc prudenter laborantem ampliori gratia donat, illum luxuriosa sectantem, etiam quod dederat privat. In judicio vero multi qui ad docendum idonei videbantur, ob negligentiam suam inter indoctos reputabuntur. Quidam simplicioris observationis devotionem inter apostolicos summa præmia percipient. *Qui enim recipit prophetam in nomine prophetæ, mercedem prophetæ accipiet* (*Matth.* X).

VERS. 16. — *Venit autem.* Primus servus, ordo doctorum in circumcisione missus, qui unam mnam negotiaturus accepit, quia unum Deum, unam fidem, unum baptisma missus est prædicare. Sed decem acquirit dum populum sub lege constitutum docendo sibimet associat.

VERS. 17. — *In modico fuisti fidelis.* Modicum est quidquid in præsenti percipimus donorum ad comparationem futurorum. *Ex parte enim cognoscimus, et ex parte prophetamus* (*I Cor.* XIII). *Decem civitates.* Decem civitates sunt animæ, per legis verba ad gratiam Evangelii pervenientes, quibus tunc glorificandus præponitur, qui eis pecuniam verbi digne Deo commendaverit ; unde Apostolus : *Quæ est spes nostra, aut gaudium, aut corona gloriæ? Nonne vos ante Dominum Jesum* (*I Thes.* II).

VERS. 18. — *Et alter*, etc. Bonus ordo, vocaturus gentes, et Judæos missurus interfici, qui noluerunt super se Christum regnare, hanc præmisit comparationem, ne diceretur : Nihil dederat populo Judæorum unde melior possit fieri, ut quod exigeretur ab eo qui nihil recipit? Ex una mna quinque facit, qui moralia habet propter quinque sensus.

VERS. 20. — *Et alter*, etc. Qui ad præputium mis-
A sus est, cui Dominus mnam unam eamdemque fidem, quæ circumcisioni credita est, ad prædicandum commisit. Quæ quinque mnas facit, quia gentes quinque sensibus corporis mancipatas, ad gratiam fidei evangelicæ convertit. *In sudario*, etc. In sudario pecuniam reponit, qui ad prædicandum idoneus, officium prædicandi vel suscipere renuit, vel susceptum non bene gerit, sed percepta dona sub otio temporis abscondit secum, dicens : Sufficit mihi ut de me rationem reddam, cur aliis prædicem, vel de aliis cogar reddere rationem? cum etiam apud Deum illi sunt inexcusabiles quibus lex data non est, neque audito Evangelio dormierunt, quia per creaturam poterant Creatorem cognoscere.

VERS. 21. — *Metis quod.* Metit enim Deus ubi non
B seminavit, id est etiam eos impietatis reos tenet quibus legis verbum vel Evangelii non ministravit. Timens ergo periculum judicii, requiescam ab administratione verbi.

VERS. 22. — *Sciebas*, etc. Quod putaverat pro excusatione dixisse vertitur in culpam. Si me ita durum et crudelem noveras, quare ista cogitatio non incussit tibi timorem, ut scires me mea diligentius quæsiturum.

VERS. 23. — *Pecuniam.* Id est evangelicam prædicationem paratisque fidelium cordibus non intimasti. *Meam ad mensam.* Non tuam. Unde Apostolus : *Si quis loquitur, quasi sermones Dei* (*I Petr.* IV). *Cum usuris.* Qui verbi pecuniam a doctore emit credendo, necesse est ut cum usuris solvat operando. Vel,
C de accepto verbi fenore usuras solvit, qui ex eo quod audit, etiam alia studet intelligere.

VERS. 24. — *Auferte*, etc. Collatam gratiam amittit, qui prædicando aliis communicare neglexit. Augetur vero illi qui in ea laboravit. Sicut regium chrisma quod superbiendo Saul amisit, David obediendo promeruit. Spiritus enim Domini qui a Saul recessit, directus est a die illa et deinceps in David.

VERS. 26. — *Et abundabit.* Mystice : cum omnis Israel salvus erit, tunc plenitudo spiritualis gratiæ quam modo torpenter exercemus, doctoribus illius temporis abundanter conferetur.

VERS. 28. — *Et his dictis.* Finita parabola, vadit Hierosolymam, ut ostenderet de ejusdem maximæ civitatis eventu parabolam fuisse præmissam, quæ
D non longe post, et ipsum occisura ob odium regni ejus hostili clade sit peritura.

VERS. 29. — *Ad Bethphage.* Bethphage, viculus sacerdotum in monte Oliveti, et interpretatur *domus buccæ*. Bethania villa vel civitas in latere ejusdem montis, et dicitur *domus obedientiæ*. Has Dominus Hierosolymam venturus præsentia sua sublimavit, quia multos ante passionem suam docendo piæ confessionis donis et obedientiæ spiritualis implevit. Quæ bene in monte Oliveti sunt positæ, id est in ipso Domino qui nos unctione spiritualium chrismatum, et conscientiæ pietatisque luce refovet. Et quia non vult abscondi civitatem supra se positam, mittit discipulos in castellum, quod est contra eos, ut per

eos totius contra positi orbis munitiones penetret.

Vers. 30. — *Introeuntes invenietis.* Introeuntes in mundum prædicatores inveniunt populum nationum, perfidiæ vinculis irretitum, liberum et lascivum. *Cui nemo*, etc., id est, nullus rationalis doctor frænum correctionis posuit, qui vel linguam a malo prohiberet, vel in arctam viam vitæ ire cogeret. Nemo indumenta salutis quibus *calefieret*, utilia suadendo contulit. *Nemo sedit*, quia nullus stultitiam ejus deprimendo correxit. *Alligatum.* Alligatus vinculis perfidiæ, in quo addictus vel astritus Domino errore famulabatur, sed dominatum sibi vindicare non poterat, quem Dominum fecerat non natura, sed culpa. Et ideo cum Dominus dicitur, unus agnoscitur. Nam, etsi multi dii et domini, generaliter tamen unus Deus et unus Dominus.

Vers. 33. — *Solventibus autem*, etc. Non despicias hunc asellum, quia sicut in vestitu ovium sunt lupi rapaces, ita sub exuviis corporis (quod nobis est commune cum belluis) mens Deo plena vegetatur. *Dixerunt.* Multos habebat dominos qui non uni superstitioni deditus, sed pro libitu immundorum spirituum raptabatur ad varios errores. *Quid solvitis.* Qui solvendo pullo contradixerant, audito nomine quiescunt, quia magistri errorum qui doctoribus ad salutem gentium venientibus obsistunt, suas tenebras defendunt, donec miraculis attestantibus veri possessoris virtus emineat. Sed postquam Dominicæ fidei potestas apparet, cedentibus adversariorum querelis, cœtus qui Deum corde portet adducitur.

Vers. 35. — *Vestimenta.* Vestimenta apostolorum doctrina virtutum, vel discretio Scripturarum, et gratia spiritualiter, quibus illi corda hominum prius nuda et frigida contegunt, ut mereantur habere sessorem Christum. *Imposuerunt.* Dum populus gentium portat Christum, discipuli in via vestimenta sternunt, quia corporis sui exuentes amictum simplicibus sanguine suo viam parant, ut inoffenso gressu mentis, Hierosolymam, quo Christus ducit, tendant, id est ad veram pacis visionem.

Vers. 37. — *Ad descensum.* Descendente Domino de monte Oliveti, id est, humiliante se ad infirmitatem nostræ carnis illo qui erat in forma Dei, cum eo descendunt turbæ, id est, humiliatur qui ejus misericordia indigent, ut ab eo exaltentur. *Gaudentes.* Frequenter ingressus est civitatem Hierusalem, sed non rex vocatus, quod semper fugerat, nisi modo cum ascendit passurus. Quod ideo factum est, ut amplius eorum adversum se excitaret invidiam, quia jam tempus passionis instabat. *Super.* Maxime de resurrectione Lazari, quæ nuper facta erat. Nam et propterea obviam venit ei turba, quia hoc signum factum audierant ab eo. Laudant etiam de signis et doctrina, quæ fecit cum ascendit ad diem scenopegiæ, quod Joannes narrat.

Vers. 38. — *Benedictus.* Turba post modicum crucifixura, regem appellat, exspectatum secundum carnem David filium venisse declarat, ut adversum se testimonium extorqueatur invitis. *Pax.* Sicut nascente Domino hominum et angelorum agmina cœlestia decantabant: *Gloria in excelsis Deo. Et in terra pax hominibus*, etc. Sic eidem mox triumphaturo homines concinunt : Pax in cœlo, et gloria in excelsis.

Vers. 39. — *Magister.* Mira invidentium dementia, quem vera docentem noverant, cum magistrum appellari audiunt, discipulos ejus quasi melius edocti redarguendos æstimant, quos ille instituerat, quem Deum apparet esse per miracula.

Vers. 40. — *Lapides.* Crucifixo Domino apostolis præ timore tacentibus, petræ quæ scissæ sunt, apertis monumentis Deum et mundi Dominum aperte clamabant.

Mystice : si cæcitas contigerit in Israel, ut a laude Dei conticeat, populus gentium mollito corde lapideo Creatorem suum credet et annuntiabit.

Vers. 44. — *Et non relinquent.* Perversus enim cum perversionem adjicit, quasi lapidem super lapidem struit. Sed cum anima ad ultionem rapitur, talis cogitationum constructio dissipatur, et hoc ideo, *quia non cognoveris tempus.* Perversam enim animam Deus visitat, aliquando præcepto, aliquando miraculo. Sed quia superbiens contemnit, nec de malis suis erubescit, in extremo inimicis tradetur, cum quibus in æterno judicio damnationis societate colligitur. *Ad pacem*, etc. Dum carnem das voluptatibus mala ventura non prospiciens, habes bona præsentia quæ ad pacem possunt esse temporalem. Et cur hoc, subdit, scilicet, quia non prævidet mala quæ ei ventura sunt. Si enim prævideret, in præsentibus prosperis lætata non fuisset.

Vers. 45. — *Et ingressus.* Post enumerata mala, ingressus templum ejecit vendentes et ementes, per hoc innuens, quod ruina populi, maxime ex sacerdotum culpa fuit ; dum enim vendentes et ementes percutit, ostendit unde radix perditionis processit.

Vers. 47. — *Et erat docens.* Domus Dei est conscientia fidelium, quam facit speluncam latronum qui, relicta simplicitate sanctitatis, illud meditatur agere, unde proximum innocentem possit lædere. Sed econtra Dominus mentes fidelium ad cavenda mala erudit. *Quærebant illum perdere.* Ideo non poterant illum perdere, quia timebant tumultum populi, vel ideo volebant perdere, quia, neglecto, suo magisterio, totum populum videbant ad ejus doctrinam confluere.

CAPUT XX.

Vers. 2. — *In qua potestate.* De Dei potestate dubitant, et subintelligi volunt diaboli esse quod facit. Unde addunt : *Aut quis est*, etc. In quo plane negant Dei Filium, quem non suis viribus, sed alienis signa facere credunt.

Vers. 3. — *Interrogabo vos*, etc. Poterat aperta responsione tentatorum calumniam confutare, sed prudenter interrogat, ut vel suo silentio vel sua sententia condemnentur.

VERS. 1. — *Baptismus Joannis*, etc. Quem contemnimi de cœlo habuisse prophetiam mihi perhibuit testimonium, et ab illo audistis in qua potestate ego faciam. Quod illi intelligentes, dubitant quid debeant respondere.

Neque ego, etc. Propter duas causas veritas quærentibus est abscondenda. Vel, quia minus capaces sunt ad audiendum ; unde dicitur : *Multa habeo vobis dicere, sed non potestis portare modo (Joan.* XVI). Vel quia ex odio et contemptu quærunt ; unde dicitur : *Nolite sanctum dare canibus (Matth.* VII).

VERS. 9. — *Cœpit autem*. Principibus sacerdotum et scribis de sua interrogatione confutatis, Dominus quod cœperat, exsequitur, et illis audientibus plebem, quod sua verba libentius audiat alloquitur, inferens parabolam qua et illos impietatis arguat, et regnum Dei ad gentes transferendum ostendat.

Vineam. Moraliter : *Vinea Domini sabaoth, domus Israel (Isa.* V.) : coloni, operarii, qui ad excolendum prima hora, tertia, sexta et nona sunt conducti. *Et ipse peregre*, etc. Qui ubique est, diligentibus se præsentior est, negligentibus abest, et longo tempore abfuit, ne perperam videretur exactio. Nam quo indulgentior liberalitas eo inexcusabilior pervicacia.

VERS. 10. — *Et in tempore*. Primus servus qui mittitur, Moyses legislator. Qui per quadraginta annos fructum legis quam dederat, a cultoribus inquirebat, sed cæsum dimittunt inanem.

VERS. 11. — *Et addidit*, etc. Alter servus David propheta, qui post Moysem colonos vineæ psalmodiæ modulamine et citharæ dulcedine ad exercitium boni operis invitavit, sed et hunc contumelia affectum, dimittunt inanem, dicentes : *Quæ nobis pars in David, aut quæ hæreditas in filio Isai (Reg.* XII) ? Qui tamen pro hac vinea, ne penitus exstirpetur exorat : *Domine Deus virtutum, converte et respice de cœlo, et vide et visita vineam istam (Psal.* LXXVII). Tertius servus chorus prophetarum. Qui populum corripiebant, et mala quæ vineæ imminerent prædicabant, sed et illos persecuti sunt et occiderunt.

VERS. 14. — *Quem cum vidissent*. Aperte probat Judæos, non per ignorantiam crucifixisse Filium Dei, sed per invidiam. Intellexerunt enim hunc esse cui dictum est : *Postula a me, et dabo tibi gentes hæreditatem tuam, et possessionem tuam terminos terræ (Psal.* CXVII). Et ideo consulentes sibi dicunt: *Ecce mundus totus post eum abiit (Joan.* XII), etc. Hæreditatem ergo Ecclesiæ quam non moriens Pater reliquit, sed ipse sua morte emptam resurgendo possedit, hanc Judæi eripere volunt, dum fidem, quæ per eum est, exstinguere conantur, justitiæ Dei non subjecti, sed suam constituere volentes. *Hic est hæres :* Christus hæres, quia morti propriæ supervixit, et testamentorum quæ ipse condidit, quasi hæreditaria in nostris profectibus emolumenta consequitur.

VERS. 15. — *Et ejectum illum*. Marcus ordinem mutat : *Occiderunt et ejecerunt extra vineam (Marc.* XII). In quo pertinacia eorum notatur, qui post resurrectionem prædicantibus apostolis credere noluerant, sed quasi utile cadaver projicientes, gentibus suscipiendum dederunt.

VERS. 16. — *Absit*. Contradicunt sententiæ quam contra perfidiam suam dictam esse cognoscunt. Quod enim in mente gerebant, in parabola contineri intelligunt. Negantibus ergo Judæis justum fore, divinæ scientiæ legis (quam ipsi spernebant) ad gentes transferri, quid Salvator respondeat attende.

VERS. 17. — *Quid est*, etc. Quomodo implebitur hæc prophetia ? Nisi quia Christus a vobis reprobatus, crediturus gentibus est prædicandus, ut in se uno angulari lapide duos condat parietes. *Ædificantes*. Qui supra coloni, hic ædificantes dicuntur, quia qui plebem ad ferendos fructus excolere, hanc ipsi Domino inhabitatore dignam quasi domum constituere jubebantur.

VERS. 18. — *Omnis qui ceciderit*. Qui credit et tamen peccat, cadit super lapidem, et non conteritur, sed confringitur, quia per patientiam ad salutem reservatur. Sed cui lapis irruit, id est, qui negat penitus, conteritur, ut nec testa remaneat. Vel cadit super eum, qui modo contemnit, et injuriis afficit, necdum penitus interit, sed quassatur, ut non ambulet rectus. Cadit super eum lapis, quem veniens in judicio opprimit.

VERS. 19. — *Et quærebant*, etc. Quasi mentientem quærunt interficere in quo vera probantur quæ dixerat. Ipse est enim hæres, illi pravi coloni qui solo humano terrore retardantur donec veniret hora ejus.

VERS. 20. — *Et observantes*. Quod præ timore populi, per se non possunt, inanibus præsidiis efficere volunt, velut immunes a morte ipsius videantur.

VERS. 22. — *Licet nobis*, etc. Cum nuper sub Augusto Judæa Romanis stipendiaria facta esset, Pharisæi qui de justitia sibi applaudebant, qui decimas et primitiva Deo dabant, tributa homini solvenda negabant, pro qua seditione postea regnum et tota patria destructa sunt.

VERS. 24. — *Cujus habet*, etc. Alia imago Dei, alia mundi. Si ergo Christus non habuit imaginem Cæsaris, cur censum dedit ? Non de suo dedit, sed mundo reddidit quæ erant mundi. Et tu si non vis esse obnoxius Cæsari, noli habere quæ sunt mundi. Si habes divitias, obnoxius es Cæsari. Si vis terreno regi nihil debere, omnia tua relinque et Christum sequere. Et bene prius quæ Cæsaris sunt reddenda decernit. Non enim potest quis esse Domini, nisi prius mundo renuntiaverit.

VERS. 25. — *Reddite ergo*. Sicut Cæsar exigit impressionem suæ imaginis, sic et Deus animam lumine vultus sui signatam.

VERS. 27. — *Accesserunt autem*, etc. Duæ hæreses erant in Judæis : Pharisæorum, qui præferebant justitiam traditionum et observationum, unde et divisi vocabantur a populo, et Saducæorum, qui et ipsi vindicabant sibi quod non erant, id est justi.

VERS. 28. — *Magister.* Qui resurrectionem corpo- A
rum non credunt, et animas putant interire cum corporibus, turpitudinem fabulæ fingunt, quæ deliramenti arguit eos qui resurrectionem asserunt. Potest autem fieri, ut in gente eorum hoc aliquando acciderit. *Ut accipiat*, etc. In lege litteræ cogebatur nubere in vita. Sed in lege spiritus commendatur castitas.

VERS. 35. — *Illi vero*, etc. Cum omnes boni et mali sint resurrecturi et absque nuptiis mansuri, Dominus tamen ut ad gloriam resurrectionis incitet, de solis electis disserit. Si autem in resurrectione neque ducent uxores, resurgent ergo corpora quæ possunt nubere et ducere. Quod dicitur de his qui habent membra genitalia, sed nulla voluptate vel necessitate nubendi mancipabuntur. Et nota quod cum B
insidiatoribus et conculcatoribus secreta mysteria loquatur, non tamen sanctum dat canibus, sed aderant multi idonei quos propter aliorum immunditiam non oportebat negligi. *Neque nubent*, etc. Cum connubia propter filios, filii propter successionem, successio propter mortem, ubi ergo non est mors, neque connubia.

VERS. 37. — *Quia vero resurgent mortui.* Postquam propositæ quæstioni de resurrectionis conditionibus satisfecit, de ipsa resurrectione contra eorum infidelitatem agit.

VERS. 40. — *Et amplius*, etc. Confutati in sermonibus non amplius interrogant, sed aperte comprehensum Romanæ potestati tradunt, ex quo intelligimus venena invidiæ posse quidem superari, sed diffi- C
cile conquiescere.

VERS. 41. — *Quomodo dicunt*, etc. Consummaturus præcepta Dominus, in fine testamenti sui fidem concludit ut Dominum Jesum verum Deum et verum hominem ad dexteram Patris sedere credamus.

VERS. 43. — *Donec ponam.* Quod a Patre subjiciuntur inimici, non infirmitatem Filii, sed unitatem naturæ, qua in altero aliter operatur, significat. Nam et Filius subjicit inimicos Patri, quia Patrem clarificat super terram.

VERS. 46. — *Attendite a scribis.* Duplici ratione jubemur attendere a vanæ gloriæ cupidis, ne vel eorum simulatione decipiamur, vel eorum exemplo ad amorem temporalium inflammemur. *Et amant sa-* D
lutationes in foro. Non salutari in foro, nec primas sedes vetat eis quibus debentur ex ordine officii, sed eis qui indebite amant. Animum enim, non gradum redarguit. Nec vero caret culpa, si is fori litibus interesse velit, qui desiderat sedere in cathedra Moysi.

Qui devorant, etc. Marcus : *Sub obtentu prolixæ orationis*, qui ut religiosiores appareant, prolixius orant, ubi ab infirmis quibuslibet, et peccatorum suorum conscientia turbatis, quasi patroni laudes et pecunias accipiant, quorum oratio fit in peccatum, ut non solum pro aliis non possint intercedere, sed nec sibi ad salutem proficere, imo pro ipsis orationibus magis damnabuntur. *Hi accipien damnationem.* In hoc insinuat illos etiam, qui in angulis stantes orant, ut videantur ab hominibus, damnationem quidem mereri, sed istos majorem.

CAPUT XXI.

VERS. 1. — *Respiciens autem*, etc. Qui appetitores primatus, et vanæ gloriæ cavendos esse monuerat, etiam dona ferentes in domum Domini certo examine discernit, ut retribuat singulis secundum intentionem cordis.

VERS. 4. — *Ex abundanti.* Judæus ex abundantia mittit, qui de justitia præsumens, ita orat apud se (*Luc.* XVIII) : *Deus, gratias agotibi, quia non sum sicut cæteri hominum.* Omnem victum Ecclesia in munera Dei mittit, quæ omne quod innuit, non sui meriti, sed divini muneris intelligit, dicens : *Deus, propitius esto mihi peccatori.*

VERS. 5. — *Et quibusdam.* Post oblationem viduæ in qua Ecclesia de gentibus signatur, destructio templi supponitur, ut velemento litteræ occultantis, recondita sacramenta Ecclesiæ incipiant patescere. Curavit enim Deus civitatem et templum et omnia figuralia subvertere, ne quis post adventum Christi ad illa recurreret.

VERS. 7. — *Interrogaverunt.* Quia laudantibus ædificationes templi prædixerat omnia destruenda, discipuli (sicut Marcus ait) Petrus, Jacobus, et Joannes et Andreas separatim quærunt tempus, et signa prædictæ destructionis.

VERS. 8. — *Multi enim.* Imminente Hierosolymorum excidio, multi fuere principes qui se Christos esse, et tempus liberatis appropinquare dicerent. Temporibus quoque apostolorum hæresiarchiæ multi prodierunt, qui inter cæteras falsitates diem Domini instare prædicabant, quos et Apostolus redarguit.

VERS. 9. — *Prælia et seditiones.* Hæc a passione Domini in Judæa abundaverunt, quibus ne territi apostoli Jerusalem et Judæam deserant, admonentur, *quia non statim finis*, sed post quadragesimum secundum annum.

VERS. 10. — *Tunc dicebat.* Horum alia a cœlo, alia e terra, alia ab elementis, alia ab hominibus. Mystice. Regnum adversus regnum, et pestilentia eorum quorum sermo, ut cancer serpit, et fames, audiendi verbum Dei, commotio terræ, a vera fide separatio in hæreticis intelligit debet, qui contra se invicem dimicantes, Ecclesiæ victoriam faciunt. *Et signa magna.* Hæc etiam eo tempore impleta apud Josephum inveniuntur, qui narrat stellam gladio similem per annum supra Hierosolymam pependisse, et currus equitesque armatos quadraginta diebus in aere debellasse, et vitulam inter manus immolantium agnam peperisse.

VERS. 13. — *Continget autem*, etc. Eorum qui vel persequuntur, vel vivendo non mutantur. Mors enim justorum bonis est in adjutorium, malis in testimonium damnationis ut inde perversi sine excusatione pereant, unde electi exemplum capiunt, ut vivant.

VERS. 16.— *A parentibus*, etc. Majus tormentum, cum aliquis ab illis patitur, de quibus præsumebat,

quia cum damno corporis mali cruciant amissæ charitatis. Et quia dura sunt quæ prædicuntur de afflictione mortis, subditur consolatio de gaudio resurrectionis.

VERS. 18. — *Et capillus.* Quasi dicat : Cur timetis ne pereat, quod incisum dolet, quandoquidem nec illuc potest perire in vobis, quod incisum non dolet ? Caro enim incisa dolet, capillus non dolet.

VERS. 19. — *In patientia vestra.* Patientia radix et custos est omnium virtutum. In hac ergo animas, ad patiendum ratione regimus. Vera autem patientia est aliena mala æquanimiter perpeti ; contra eum qui mala irrogat, nullo dolore moveri.

VERS. 21. — *Et qui in regionibus.* Ecclesiastica historia narrat Christianos qui in Judæa erant, imminente excidio ab angelo monitos fuisse, et trans Jordanem in civitate Pella, donec desolatio Judææ impleretur, habitasse.

VERS. 23. — *Erit enim pressura*, etc. Hæc pressura et ira usque hodie populo illi per omnes gentes disperso durat. Non tamen in æternum durabit.

VERS. 24. — *Donec impleantur*, etc. Id est, *Donec plenitudo gentium intraverit, et sic omnis Israel salvus* (*Rom.* VI), et quasi ad solium propriæ nativitatis gavisurus redeat. Quid enim impletis temporibus nationum, et omni Israel salvato sequatur, Dominus ex ordine ponit. Nam et hæc secundum Matthæum apostoli quæsierunt, non solum tempus evertendi templi, sed et signum adventus ejus, et consummationis sæculi.

VERS. 25, 26. — *Et erunt signa.* Hæc de ipso adventu, cum omnes virgines prudentes et fatuæ, insolito clamore suscitatæ, lampades ornant, id est, opera secum numerant, pro quibus maximo cum timore jam instantem æterni discriminis exspectant eventum. Appropinquante extremo judicio, sonitus maris et fluctuum confunditur, terrarumque orbis prementibus undique colonis inficitur : maxima cœli luminaria novo horrore percussis radiis, turbatam faciem velant, quia, appropinquante termino suo, elementa quasi paventia nutant et fremunt.

VERS. 27. — *Et tunc videbunt.* Quem in humilitate positum audire noluerunt, ut virtutem ejus tanto tunc districtius sentiant, quanto nunc corda ad ejus patientiam non inclinant. Quia vero contra reprobos hæc dicta sunt, mox ad consolationem electorum supponit.

VERS. 28. — *His autem fieri incipientibus.* Id est cum plagæ crebrescunt, cum terror judicii commotis virtutibus ostenditur. *Levate capita.* Exhilarate corda vestra, quia, dum finitur mundus cui amici non estis, prope est redemptio quam quæritis. Quod vero mundus despici debeat, provida comparatione manifestatur.

VERS. 29. — *Videte ficulneam.* Regnum Dei æstati comparat, quia tunc mœroris nostri nubila transibunt, et æterni dies vitæ sub claritate solis fulgebunt. Sicut enim ex fructu arborum vicina æstas
A cognoscitur, ita et rex ruina mundi prope esse cognoscitur regnum Dei. Ex his verbis ostenditur, quia fructus mundi ruina est. Ad hoc enim crescit ut cadat, ad hoc germinat ut quæcunque germinaverit, cladibus consumat.

VERS. 33. — *Cœlum et terra.* Nihil in corporum natura cœlo et terra durabilius est. Nihil transit velocius quam sermo. Verba quousque imperfecta sunt verba non sunt, si perfecta sint jam omnino non sunt : neque enim perfici nisi transeundo possunt. Ait ergo : *Cœlum et terra transibunt.* Quasi dicat : Omne quod apud vos durabile, et sine mutatione est, ad æternitatem durabile non est, et omne quod apud me transire cernitur, fixum et sine transitu tenetur, quia sermo meus, qui transit, sententias
B manentes exprimit. *Verba autem mea non transibunt.* Et cum verba mea ita absque dubio sint implenda, videte ne contra contestationem verborum meorum sitis dediti crapulæ, et ebrietati, et sæcularibus curis, sicut quidam erunt tempore imminentis judicii : De quibus dicitur : *Cum dixerunt : Pax et securitas, superveniet repentinus interitus* (*I Thes.* V).

VERS. 37. — *Erat autem*, etc. Quod verbo docuit exemplo astruit. Qui ante universale judicium, et singulorum incertum exitum voluptatibus et curis sæculi renuntiare, et vigilare monuit et orare, ipse imminente sua passione, doctrinæ, vigiliis, precibusque instat, et eos pro quibus passura erat, verbo provocat, et oratione Patri commendat. Sic et nos cum inter prospera juste et pie conversamur, inter
C adversa de divina misericordia non desperemus. Diebus docemus in templo, quia fidelibus boni operis formam præbemus ; noctibus in monte Oliveti moramur, quia in tenebris augustiarum gaudii spiritualis consolatione respiramus.

CAPUT XXII.

VERS. 1. — *Appropinquabat*, etc. *Qui dicitur Pascha*, etc. Pascha non a passione, sed a transitu nominatur, quod illa die transivit exterminator per Ægyptum, vel Dominus liberans populum suum, quo nomine significabatur Agnum in hac die de mundo ad Patrem transiturum. Inter Pascha vero et azyma hoc distat, quod Pascha vocatur solus dies, in quo agnus occidebatur ad vesperam, id est decima quarta luna
D primi mensis. Dies azymorum erant a quinta decima luna usque ad vigesimum primum diem ejusdem mensis. Sed evangelistæ indifferenter ponunt, et diem Azymorum pro Pascha, et Pascha pro diebus Azymorum, unde hic Lucas : *Dies festus Azymorum, qui dicitur Pascha* (*Luc.* XII), quia et Paschæ dies in azymis panibus celebrari præcipiebantur. Et nos quasi perpetuum Pascha facientes, semper ex hoc mundo transire præcipimur : uno die immolato agno ad vesperam sequuntur septem dies Azymorum, quia Christus in plenitudine temporum semel pro nobis passus, toto tempore sæculi (quod septem diebus agitur) in azymis sinceritatis et veritatis præcepit esse vivendum.

VERS. 2. — *Et quærebant*, etc. Hæc ante biduum Paschæ congregatis principibus sacerdotum et scribis in atrium Caiphæ Matthæus gesta testatur.

VERS. 3. — *Intravit.* Dicit Joannes, quod post buccellam a Domino traditam intravit Satanas in Judam. Sed et ante buccellam invaserat eum Satanas, et quem prius intraverat ut deciperet, postmodum intravit, ut jam sibi traditum plenius possideret.

VERS. 7. — *Venit autem dies.* Licet sequenti die, id est quintadecima luna sit crucifixus, hac tamen nocte qua Agnus immolabatur, et carnis sanguinisque suis discipulis sacramenta celebranda tradidit, et a Judæis tentus, ligatus, ipsius immolationis, id est passionis suæ, sacravit exordium.

VERS. 10. — *Ecce introeuntes.* Sicut Deus cunctorum præscius, cum discipulis loquitur de his quæ alibi geruntur. Et bene paraturis Pascha amphoram aquæ portans occurrit, ut ostendatur, quod hujus Paschæ mysterium pro ablutione mundi per aquam baptismi sit celebrandum ubi veri Paschæ cultoribus typicus de limine fervor aufertur, et ad tollenda peccata vivifici fontis baptisma consecratur. Amphora significat perfectam mensuram expleti temporis, quo dignum erat hæc geri. *Homo amphoram.* Sine nomine designatur, ut pauper et ignobilis æstimetur, qui a Domino eligitur. Cujus sanctitas in hoc apparet, quod in strato ejus Dominus cum discipulis, cum sublimium virtutum delectatione requiescit. *Sequimini.* Consulte prætermittuntur nomina, vel bajuli aquæ, vel Domini domus, ut omnibus volentibus imbui sacramentis Christi (quod est Pascha celebrare) Christum suæ mentis hospitio suscipere quærentibus, facultas danda signetur.

VERS. 12. — *Cœnaculum magnum.* Spiritualis est lex, quæ de angustiis terræ egrediens in sublimi loco recipit Salvatorem. Qui in littera remanet, intimis Pascha facit, sed qui aquæ bajulum, id est, gratiæ præconem in domum Ecclesiæ sequitur, transcendens litteræ superficiem, in mentis solio refectionem parat Christo, dum cuncta vel Paschæ sacramenta, vel cætera legis decreta de eo intelligit scripta.

VERS. 15. — *Desiderio desideravi*, etc. Desiderat primo typicum Pascha manducare, et sic passionis suæ mysteria mundo declarare, ut et antiqui Paschæ probator existat, et hoc ad suæ dispensationis figuram pertinuisse demonstrans, jam adveniente veritate umbra cessare debeat. In cujus rei figura defecit manna, postquam comederunt filii Israel de frugibus terræ, nec usi sunt ultra cibo illo.

VERS. 16. — *Non manducabo.* Non ultra Mosaicum Pascha celebrabo, donec in Ecclesia quod est regnum Dei spiritualiter intellectum compleatur. In hoc regno usque hodie manducat Christus, cum ea quæ Moyses rudi populo carnaliter observanda præcepit, in membris suis spiritualiter exercet.

VERS. 17. — *Et accepto calice.* Hic calix ad vetus Pascha, cui finem imponebat, pertinet. Quo accepto gratias agit, ideo scilicet, quia vetera transierunt et nova omnia erant ventura. *Gratias egit.* Ostendit quid quisque facere debet in flagello culpæ propriæ cum ipse æquanimiter flagella tulit alienæ.

VERS. 18. — *Dico enim vobis.* Sicut typicum esum agni, sic et typicum Paschæ potum negat se bibiturum, donec ostensa resurrectionis gloria, regnum Dei, id est fides mundi adveniat, ut per horum duorum immutationem sacramentorum, cætera legis sacramenta vel jussa ad spiritualem observantiam doceat transferenda. Potest tamen simpliciter accipi, quod ad hora cœnæ usque ad tempus resurrectionis quo in regno Dei erat venturus, vinum non erat bibiturus. Post resurrectionem enim cum discipulis manducavit et bibit.

VERS. 19. — *Et accepto.* Finitis veteris Paschæ solemniis transit ad novum, quod in suæ redemptionis memoria in Ecclesiam frequentare desiderat, ut pro carne et sanguine agni, suæ carnis et sanguinis sacramentum in panis et vini figura substituat. Frangit et porrigit, ut ostendat sui corporis fractionem non sine sua sponte futuram. Agit gratias de veteribus terminatis, et novis incipiendis. *Pane*, etc. Quia panis corpus confirmat, vinum operatur sanguinem.

VERS. 21. — *Verumtamen*, etc. Sicut de passione prædixit, sic prædixit et de proditore, ut videns se latere non posse, pœniteat facti. Nec designat ex nomine, ne manifeste correctus impudentior fiat. Mittit ergo culpam in numero, ut conscius pœnitentiam agat prædixit et pœnam, ut quem pudor non convicerat, denuntiata supplicia coerceant. *Manus tradentis me.* Exemplo Judæ Filium hominis tradit, qui illud inviolabile Dominici corporis sacramentum violare præsumit. Vendit, qui ejus timore et amore neglecto caduca amare convincitur et criminosa.

VERS. 24. — *Facta est*, etc. (BEDA.) Causa contentionis nobis incognita, sed non est incredibile, etc., *usque ad* quid spiritualis magister jusserit videamus.

(AMBR.) Caveamus ergo impendio, etc., *usque ad* ut non de prælatione jactantia sit, sed de humilitate contentio.

VERS. 25. — *Dixit autem eis.* Pius magister non initæ contentionis arguit, sed formam humilitatis quam sequantur, describit ; quasi dicat : Vos more sæcularium per prælationem pervenire vultis ad regni possessionem, sed ad summam virtutum non potentia venitur, sed humilitate. Necesse est autem ut correctionem subditus et matrem pietas, et patrem exhibeat disciplina, aut ne districtio rigida, aut pietas sit remissa.

VERS. 27. — *Nam quis*, etc. Ad verba exhortationis explendæ exemplum de se exponit. Hinc Joannes scribit (*Joan.* XIII) : *Si ego lavi pedes vestros Dominus et magister*, etc. Possunt et in verbo ministrandi omnia quæ Dominus in carne gessit, non tantum prædicando vel miraculis admovendo, sed

etiam animam quam pro nobis accepit, ponendo, ut A et nos pro invicem ponere animas discamus.

Vers. 28. — *Permansistis mecum.* Infirmitas mea non conturbavit vos, sed in bono cœpto perseverastis. Sicut ego mihi perseveranti usque ad mortem dedit Pater *nomen quod est super omne nomen* (*Phil.* III) : sic et ego perseverantes vos mecum ducam ad æternum regnum. Intelligendum est Judam jam recessisse, et multos alios jam retro abisse, auditis verbis incomprehensibilis sacramenti quando hæc loquebatur Dominus.

Vers. 30. — *Et sedeatis super thronos.* Hæc mutatio dextræ Excelsi, ut qui humiles nunc gaudent ministrare conservis, tunc sublimes super mensam Domini perpetuis dapibus alantur, et qui in tentationibus injuste judicati cum Domino permanent, B illic cum eo super tentatores suos justi judices veniant. Quanto enim hic despectiores, tanto illic majori culmine potestatis excrescent. *Judicantes duodecim.* Per duodecim, non duodecim personæ, sed multitudo judicantium significatur, propter duas partes septenarii, quo universitas significatur, id est tria et quatuor per quas duodecim multiplicantur.

Vers. 31. — *Ait autem Dominus.* Ne glorientur duodecim quod soli de tot millibus cum Domino in tentationibus permansisse dicerentur, admonet eos eadem procella potuisse conteri, nisi divina gratia fuissent protecti. Cum vero Satanas expetit tentare, et velut qui triticum purgat ventilando concutere, docetur nullus a diabolo, nisi Deo permittente tentari. C *Ecce Satanas*, etc. Satanas bonos ad cribandum petit, cum ad eorum afflictionem æstibus anhelat malitiæ. Quo enim invidens eorum tentationem appetit, eo illorum quasi probationem deprecans petit.

Vers. 32. — *Ego autem rogavi.* Non ut tenteris sed ne deficiat fides tua, ut post lapsum negationis ad pristinum statum pœnitendo resurgas. Utile est enim sanctis et tentationibus examinari, ut vel tentati quam fortes fuerint appareat, vel cognita per tentationem sua infirmitate fortiores fieri discant, et sic cum probati fuerint accipiant coronam vitæ.

Vers. 33.— *Qui dixit ei*, etc. Quia Dominus dixerat se pro Petro orasse, conscius ille præsentis affectus et ferventis fidei, sed nescius casus futuri, non D credit se ab eo posse deficere. Sed ille qui novit, quid sit in homine, ne quis de suo statu incaute confidat, vel de casu incautius diffidat, sicut Deus modum, tempus, numerum negationis ejus prædicit, et sicut misericors auxilium suæ defensionis promittit.

Vers. 35. — *Quando misi vos.* Non eadem regula vivendi persecutionis tempore qua pacis discipulos informat. Missis siquidem discipulis ad prædicandum, ne quid tollerent in via præcepit ; ordinans scilicet, ut qui *Evangelium nuntiat, de Evangelio vivat.* Instante vero mortis articulo, et tota illa gente pastorem simul et gregem persequente, congruam tempori regulam decernit, permittens necessaria victui, donec sopita persecutorum insania tempus evangelizandi redeat.

Vers. 36. — *Sed nunc*, etc. In hoc nobis quoque datur exemplum, ut nonnunquam causa instante, quædam de nostri propositi rigore sine culpa possimus intermittere. Verbi gratia : si per inhospitales regiones iter agimus, plura viatici causa licet portare quam domi habeamus. *Et qui non habet.* Gladium vel habitum sumere, vel non habitum jubet emere, ut sciant legentes non facultatem resistendi deesse discipulis, sed amorem magistro potius inesse patiendi, ubi etsi nulla alia causa esset evaginandi gladium, sufficere potest illa ut, amputata servi auricula, tactu Domini sanaretur. In quo admonemur, ne iram percussi sustineamus, sed fidem resurgentes suscipiamus.

Vers. 38. — *Ecce gladii duo.* Duo gladii promuntur, unus Novi, alter Veteris Testamenti, quibus adversus diaboli munimur insidias. Et dicitur : *Satis est.* Duo gladii sufficiunt ad testimonium sponte passi Salvatoris. Unus qui et apostolis audaciam certandi pro Domino et evulsa ictu ensis auricula Domino etiam morituro pietatem virtutemque medicandi inesse doceret. Alter qui nequaquam exemptus vagina, ostenderet eos non totum quod potuere, pro ejus defensione facere permissos.

Vers. 39. — *Et egressus.* Tradendus a discipulo Dominus consuetum locum adit, ubi facile posset inveniri, ne mortem putaretur timuisse. Et bene discipulos sanguinis et corporis sui mysteriis imbutos, in montem Oliveti educit ut omnes in morte ipsius baptizatos designaret, altissimo sancti Spiritus charismate confirmandos.

Vers. 40. — *Orate.* Impossibile est hominem non tentari, nec ait, ut non tentemini, sed *ne intretis in tentationem. Orate*, id est, ne tentatio vos superet, et intra casses suos teneat.

Vers. 41. — *Et ipse*, etc. Dato apostolis præcepto orandi, et ipse avulsus est ab eis. Solus orat pro omnibus qui solus pro omnibus passurus erat, innuens orationem suam, tantum quantum et passionem a nostra distare. *Jactus est lapidis*, etc. In hoc mystice innuit, ut in idipsum dirigant lapidem, id est usque ad ipsum perducant intentionem legis, quæ scripta erat lapide : usque ad illum enim potest pervenire ille lapis, quoniam *finis legis est Christus omni credenti ad justitiam* (*Rom.* X).

Vers. 42. — *Orabat dicens.* Orat non tam timore patiendi, quam misericordia prioris populi, ne ab illo bibat calicem propinatum. Unde et signanter dicit : *Istum*, id est, populi Judæorum qui non habent excusationem ignorantiæ in meam mortem, quia quotidie annuntior illis in lege et prophetis. Si ergo fieri potest, ut sine interitu Judæorum credat multitudo gentium, recuso passionem. Si vero illi excæcandi sunt, ut alii videant, non mea, sed tua fiat voluntas.

Pater, si vis, etc. (Ambr.) Pro me doluit cum pro

se nihil habuit quod doleret. Suscepit enim tristitiam meam ut mihi largiretur suam lætitiam. Confidenter ergo tristitiam nomino, qui crucem prædico.

Verumtamen, etc. Appropinquans Dominus passioni, infirmantium vocem et timorem ut abstraheret, in se suscepit : et rursus per obedientiam fortitudinem mentis ostendit, ut cum nobis imminet quod fieri nolumus, sic per infirmitatem petamus ne fiat, ut tamen per fortitudinem parati simus ad implendum conditoris voluntatem potius quam nostram.

VERS. 44. — *Et factus est sudor.* Appropinquante morte certamen mentis nostræ in se expressit, qui merito quamdam vim terrori patimur, cum post pusillum sumus inventuri quod in æternum duret.

Sanguinis decurrentis in terram. Per terram sanguine irrigatam declaratur, quod effectum suæ precis jam obtineret, ut fidem scilicet discipulorum quam terrena adhuc fragilitas arguebat, suo sanguine purgaret, et quidquid illa scandali de morte ejus pertulisset, hoc totum ipse moriendo deleret, sed et totum mundum peccatis mortuum ad vitam resuscitaret.

VERS. 47. — *Ut oscularetur.* Suscipit Dominus osculum, non quod simulare nos doceat, sed ut nec proditorem refugere videretur, et plus afficeret proditorem, cui amoris officia non negaret. Unde dicitur : *Cum his qui oderunt pacem eram pacificus (Psal.* CXIX*).*

VERS. 49. — *Domine, si percutimus in gladio.* Ordo : Cum interrogascent dicentes : *Domine, si percutimus in gladio,* tunc respondit : *Sinite usque huc.* Id est, non vos moveat quod futurum est. Permittendi sunt hucusque progredi, ut me apprehendant, et impleantur quæ de me scripta sunt. Sed inter moras verborum interrogantium et respondentis, Petrus, aviditate defensionis majore commotus, pro Domino percussit. Sed non potuerunt simul dici, quæ potuerunt simul fieri. Non ergo dicitur : Sinite usque huc, quasi Domino placuerit factum Petri, cum apud Matthæum legatur dixisse : *Converte gladium tuum in locum suum,* quod post factum apparet dixisse Jesum.

VERS. 50. — *Servum,* etc. Mystice : Servus est populus Judæorum, principibus, scilicet indebite mancipatus, qui in passione Domini dexteram aurem, id est, spiritualem intelligentiam perdidit. Sinistra, id est, vilitate litteræ contentus, non Petro tollente, sed divino judicio ablatam pandente. Quæ auris in his qui credere maluerunt, pietate Domini restituitur.

VERS. 52. — *Venerant ad se*, etc. Juxta alios evangelistas non venerant ad Jesum principes sacerdotum et magistratus, sed in atrio Caiphæ exspectaverant. Sed quia illi de nece Domini ita agebant, ut quasi innoxii viderentur, cum per discipulum traditus, a tribuno et turbis comprehensus, a præside damnatus, a Romanis crucifixus, a populis etiam Barabas est electus, volens evangelista eos maxime esse reos, quorum consilio cuncta gerebantur, dicit eos venisse ad comprehendendum Salvatorem qui suæ jussionis potestate venerunt. *Quasi ad latronem,* etc. Stultum est cum gladiis et fustibus quærere, qui ultro se eorum offert manibus, et in nocte quasi latitantem et vestros oculos declinantem investigare per proditorem, qui quotidie in templo docet. Sed ideo adversum me in tenebris congregamini, quia potestas vestra qua contra lucem armamini, in tenebris est.

VERS. 54. — *Principis sacerdotum.* Caiphæ, qui pontificatum unius anni pretio sibi emerat a Romano principe : prius tamen ad Annam, ut Joannes ait : *Sequebatur a longe.* Merito a longe qui in proximo fuerat negaturus. Significat Ecclesiam imitaturam Christi passionem longe differenter, quia Ecclesia patitur pro se, Christus pro Ecclesia.

VERS. 55. — *Igne in medio.* Ignis cupiditatis instinctu maligni spiritus accensus, in atrio Caiphæ ad negandum et blasphemandum Deum linguas perfidorum armabat. Quod enim intus in domo principis sacerdotum maligna synodus gerebat, hoc ignis inter frigora noctis foris accensus typice demonstrabat. Hoc frigore ad horam torpens Petrus, quasi prunis ministrorum calefieri cupiebat, quia temporalis commodi solutium perfidorum societate quærebat. Sed hanc infidelitatem Domino respiciente reliquit et post resurrectionem in captura piscium, cum prunas positas, et piscem superpositum vidisset, cor suum prunis amoris inflammavit.

VERS. 56. — *Ancilla quædam.* Cur prima ancilla prodit, cum viri magis poterant cognoscere ? Nisi ut iste sexus ostendatur in nece Domini peccasse, per passionem redempturus. Et ideo mulier prima resurrectionis mysterium accepit, et mandata custodit, ut veterem prævaricationis errorem aboleret.

VERS. 57. — *At ille negavit.* Non in monte, non in templo, non in Domo sua Petrus negat, sed in prætorio Judæorum, in domo principis sacerdotum ubi non est veritas, ubi Christus captus et ligatus. Quid nisi erraret, quem intromisit ostiaria Judæorum? Eva male induxit Adam, Petrum male introduxit femina.

VERS. 59, 60. — *Homo, nescio quid dicis.* Non solum negat Christum, qui dicit illum non esse Christum, sed etiam qui cum sit, negat se esse Christianum, et ita impletur quod Dicit Dominus : *Tu me negabis. Galilæus est.* Hierosolymitæ et Galilæi æque sunt Hebræi et unius linguæ, sed unaquæque provincia habet suas proprietates, vernaculum loquendi sonum mutare non potest. *Et continuo.* Post tertiam negationem sequitur galli cantus. Sacramenta rerum per statum temporum designantur. Media nocte negat, galli cantu pœnitet. Post resurrectionem sub luce quem ter negaverat, ter se amare professus est, quia qui in tenebris oblivionis erravit speratæ jam lucis rememoratione correxit et ejusdem veræ lucis præsentia plene quidque putavera erexit.

VERS. 61. — *Et conversus Dominus.* Intuitu provocavit ad lacrymas, quasi in mentem ei reducens quoties negaverat, quod ei prædixerat, nec potuit in tenebris remanere quem lux mundi respexit.

VERS. 62. — *Et egressus foras.* Ab impiorum concilio seclusus culpam lavat, quæ non intus ob hoc permissus est hæsitare ut in Ecclesiæ principe conderetur, remedium pœnitentiæ, et nemo auderet de sua virtute confidere.

VERS. 63. — *Illudebant*, etc. Impleta est prophetia : *In virga percutietur maxilla judicis Israel.* Et item : *Dedi maxillam meam alapis.* Sed qui tunc cædebatur colaphis Judæorum, nunc cæditur blasphemiis falsorum Christianorum. Velaverunt faciem, non ut eorum scelera non videret, sed ut a se (sicut quondam Moysi fecerunt) gratiam cognitionis ejus abscondant : *Si enim crederent Moysi, crederent et Domino (Joan.* VIII.) Hoc velamen usque hodie manet super corda eorum, sed credentibus est ablatum : cum illo moriente velum templi scissum est.

VERS. 64. — *Prophetiza.* Contumelia in eum qui se prophetam dicebat. Sed et hæretici et Judæi, qui usque hodie Christum negant, et mali Christiani qui reprobis actibus exacerbant, dum suas cogitationes et opera tenebrarum ab illo videri non putant, quasi illudentes aiunt : *Prophetiza* : *Quis est qui te percussit ?*

VERS. 66. — *Si tu es Christus.* Non veritatem desiderant, sed calumniam parant. Intelligebant Christum purum hominem de David nasciturum. Secundum hoc ergo quærunt, ut si diceret, Ego sum Christus, calumniarentur quod sibi arrogaret regiam potestatem.

VERS. 67 — *Si vobis dixero.* Sæpe dixerat se esse Christum. Interrogaverat etiam eos quomodo dicerent Christum filium David cum eum David Dominum vocet, ut per hoc ad credendum Deum provocaret : sed illi nec dicenti credere, nec interroganti respondere, nec eum qui innoxius erat dimittere volebant.

VERS. 69. — *Ex hoc autem erit.* Qui semen David calumniari quærebant plus etiam audiunt, quod per contemptum sit venturus ad gloriam.

VERS. 70. — *Vos dicitis.* Ita temperat responsionem ut et verum dicat, et sermo calumniæ non pateat. Maluit se Christum Filium Dei probare, quam dicere, ut condemnandi causa tolleretur his qui fatentur quod objiciunt.

VERS. 71. — *Ipsi enim audivimus.* Ubi dixit : *Erit Filius hominis sedens ad dexteram virtutis Dei.* Sua se sententia damnant qui eum morti tradunt quem oris et operis sui testimonio Deum esse cognoscunt.

CAPUT XXIII.

VERS. 1. — *Duxerunt illum.* Tradiderunt Romanæ potestati, ut eo modo Judæi ab ejus interfectione alienos se esse ostenderent, in quo non eorum innocentia, sed insania monstratur.

VERS. 3. — *Pilatus autem*, etc. Cum duo objecta fuerint, scilicet quod attributa reddi prohiberet, et se Christum diceret, Pilatus potuit audire quod de tributis dixerat : *Reddite quæ sunt Cæsaris Cæsari*, et inde hoc quasi apertum mendacium nihilipendens, solum quæ nesciebat quæsivit.

Tu dicis. Eodem verbo quo principibus sacerdotum, respondet et præsidi, ut propria sententia ambo condemnentur.

VERS. 4. — *Nihil invenio.* Pridie quam pateretur Dominus, ait discipulis : *Venit princeps mundi hujus, et non habet in me quidquam. (Luc.* XX). Sed quia princeps, id est Pilatus, cum absolvit, in quo nihil damnationis invenit, vide quid agant Judæi qui non æquitatis amore verum investigant, sed invidiæ stimulo justum damnare laborant.

VERS. 2. — *Commovet populum.* Non illum, sed se accusant. Docuisse enim populum, et a pristina corporis ignavia docendo commovisse, talique actu a Galilæa usque ad Judæam, id est totam promissionis terram, a fine usque ad finem pertransisse, non criminis sed judicium est virtutis. Denique Pilatus nec interrogandum Salvatorem de hoc ratus, sed magis nacta occasione, liberum ab eo judicando cupit reddere.

VERS. 7. — *Et ut cognovit.* Ne contra insontem, et quem traditum per invidiam noverat, sententiam dare cogeretur, Herodi mittit audiendum, ut a suo tetrarcha vel absolveretur vel damnaretur, sed ne qua Judæis excusatio remaneret, Herodes quoque qui natu et religione Judæus erat, quid de Christo senserit, ostendere permissus est, ut utraque regio, et Judæa in qua Christus natus, et Galilæa in qua nutritus erat, in ejus necem conspirasse monstrentur.

At ipse nihil respondit. Tacuit et nihil fecit, quia et Herodis incredulitas non merebatur videre divina, et Dominus jactantiam declinabat. Significantur autem in Herode omnes impii, qui non credunt legi et prophetis, et in Evangelio Christi opera videre non possunt. Principibus ergo sacerdotum accusantibus apud Pilatum pauca, apud Herodem nulla respondet, ne crimen diluens dimissus a principe crucis utilitatem differret.

VERS. 11. — *Et illusit.* Quod in alba veste spernitur et illuditur, significat quod pro totius mundi peccatis in carne casta immolatus agnus est passus et sepultus : quod hic alba, juxta alios Evangelistas purpurea vel coccinea veste illuditur, indutus, signat geminum martyrii genus: quo in passionibus Ecclesia adornatur, ut sit candidus actione, rubicundus sanguine. Ipse enim membrorum flosculis vernans, in pace lilia gignit, bello rosas. *Et remisit ad Pilatum.* Ad Herodem mittitur, ad Pilatum remittitur, et si uterque reum non pronuntiat, alienæ tamen iniquitatis stimulis obsequitur.

VERS. 12. — *Et facti sunt amici.* Nefandum fœdus, quod Herodes et Pilatus in occidendo Christum pepigerunt, successores eorum hæreditario jure custodiunt, dum Judæi et gentiles, sicut genere et religione, ita mente quoque dissidentes, in Christianis tamen

persequendis, et fide Christi perimenda consentiunt. A in typo Herodis et Pilati qui per Jesum amici facti sunt, Judæorum gentiumque figura servatur, ut per passionem Christi utriusque populi concordia facta sit ventura, ita tamen ut Gentiliis prius capiat regnum Dei, et ad Judæum fidei suæ devotionem transmittat, ut illi quoque gloria majestatis suæ corpus vestiant Christi, quem antea despexerant.

Vers. 14. — *Obtulistis*. Quantum studium dimittendi Jesum Pilatus habeat, attende. Primo illis accusantibus dicit se nihil causæ in eo invenisse, deinde tamen in incœpto persistentibus mittit ad Herodem, ut exploret an ille aliquid sceleris in eo invenire possit, an dimittendum decernat. Denique Herodis agnita voluntate, nec invento in Jesu facinore, plebis sententiam quærit, cui unum in Pascha B oportet dimitti. Iterum etiam tertio volens dimittere, interrogat. Sed quanto curiosius dimittere quærit, tanto criminosiores ad mortem ejus invenit.

Vers. 15. — *Sed neque Herodes*. Ad exprobrandam duritiam Judæorum vel Gentilium fatetur Pilatus, nec se, nec Herodem aliquid in occidendo Christo et illudendo invenisse, sed alienæ crudelitatis clamoribus obtemperasse.

Vers. 16. — *Emendatum ergo*, etc. Pilatus absolvit Jesum quem probat insontem, sed ut implerentur Scripturæ, absolvit quidem judicio, quem tamen crucifigit mysterio.

Vers. 18. — *Tolle hunc*, etc. Quia pro Jesu latronem, pro Salvatore interfectorem, pro datore vitæ C ademptorem elegerunt, merito salutem perdiderunt et vitam, et latrociniis et seditionibus in tantum se subdiderunt, ut et patriam regnumque quod Christo prætulerant, perderent, et hactenus libertatem animæ vel corporis quam vendiderant, non reciperent. *Barabbam*, etc. Barabbas, qui filius magistri vel patris eorum interpretatur, ipse est Antichristus, quem illi Christi præferent, quibus dicitur : *Vos ex patre diabolo estis*. Pilatus os malleatoris interpretatur, diabolum significat, qui est malleus universæ materiæ, per quem Deus vasa probare permittit, et tandem conterit, cum in extrema damnatione confringit.

Vers. 21. — *Crucifige, Crucifige eum*. Magna crudelitas : non solum occidere, sed crucifigere quæ- D runt, ut manibus et pedibus ad lignum confixis producta morte necaretur, ne dolor citius finiretur, et ut in cruce diu videretur.

Vers. 22. — *Corripiam*, etc. Hanc correptionem deridendo et flagellando nefandorum desideriis exhibuit, ne usque ad crucifigendum sævirent. Quod et verba Joannis evangelistæ, et ipsa columna testatur ad quam ligatus fuit Dominus, quæ usque hodie Dominici sanguinis cernantibus certa signa demonstrat. Sed licet Pilatus hoc agat, abi lis instat quia accusationem, quam contra Dominum detulerant, sollicita Pilali interrogatione viderant evacuatam. Tandem impudici ad solas preces se convertunt, ut quod criminando vel quasi ratiocinando nequiverant, jam postulando et vociferando et perficiendo perficiunt.

Vers. 25. — *Dimisit autem*, etc. Auctor seditionis et homicidiorum Judæis dimittitur, id est diabolus, qui ob culpam a lucis patria depulsus, et in tenebrarum carcerem fuerat missus, et ideo pacem habere non possunt, quia pacis auctorem non elegerunt.

Vers. 26. — *Apprehenderunt quemdam*, etc. Primo Dominus crucem portavit, sed postea imposita est Simoni, quem exeuntes obviam habuerunt, et hoc congrue : *Christus enim passus est pro nobis ut sequamini vestigia ejus (I Petr. II)*. Qui vero eum vult sequi, tollat crucem suam et sequatur. Quia vero Simon non Israelita, sed Cyrenæus erat, per eum Gentiles designantur, prius peregrini et hospites testamentorum, sed nunc in fide cives et domestici Dei et cohæredes Christi, unde Simon obediens Cyrenææ hæres interpretatur. Sed Simon venit de villa, id est de pago, a quo pagani, qui a civitate Dei alieni urbanæ sunt conversationis ignari. Sed Simon pago egrediens crucem portat post Jesum, cum populi gentium paganis ritibus derelictis obedienter amplectuntur vestigia Dominicæ passionis.

Vers. 27. — *Sequebatur*, etc. Sed non eadem mente crucem sequitur : Mali sequuntur ut morientem læti aspiciant. Mulieres, ut quem vivere desiderabant, moriturum, morientem, et mortuum plorarent. Nec ideo inducitur solus mulierum planctus, quando et multi viri doleent, sed quia femineus sexus quasi contemptibilior, liberius poterat præsentibus principibus sacerdotum, quod contra eos senserit ostentare. Quia vero *novit Dominus qui sunt ejus (II Tim. II)*, pretermissa furentis populi turba, ad amantes et plangentes se feminas oculos et ora convertit. *Quæ plangebant*. Tristabantur de vita mortali, quæ morte erat finienda, non de cæcis qui medicum occidebant.

Vers. 28. — *Filiæ Hierusalem*. Nota cum filios Hierusalem vocat, quod non solæ quæ cum eo venerant a Galilæa, sed etiam ejusdem urbis cives ei multæ mulieres adhæserant. *Notite flere*. Ne lamentemini me moriturum, cujus cito resurrectio mortem solvere potest, cujus mors mortem et ipsum mortis auctorem destruet. Vos potius vestramque progeniem dignis lacrymarum fontibus abluite, ne cum perfidis damnemini in ultionem meæ crucis.

Vers. 29. — *Ecce venient dies*. Dies Romanæ obsidionis et captivitatis. Naturale est imminente captivitate, hostilique per agros urbesque clade fervente, cunctos qui evadere queant, alta quæque vel abdita refugia quibus abscondantur, requirere.

Vers. 30. — *Cadite super nos*. Potest hoc ex superfluo intelligi de his qui utrolibet sexu seipsos castraverunt propter regnum cœlorum.

Vers. 31. — *Quia si in viridi ligno*. Viride lignum Christus et sui electi, aridum impii et peccatores, unde ait : Si ergo ego qui peccatum non feci, qui

lignum vitæ merito appellatus duodenos fructus gratiæ per singulos menses affero, sine igne passionis de hoc mundo non exeo, quæ tormenta manent illos qui fructibus sunt vacui, insuper et lignum vitæ flammis dare non timent? Et *si nunc est tempus, ut incipiat judicium de domo Dei, et omnes qui volunt pie vivere Christo persecutionem patiuntur*, qui finis eorum qui non credunt Evangelio? (*I Petr.* IV; *I Tim.* III).

VERS. 32. — *Ducebantur autem.* Impletur quod dictum est : *Et cum iniquis deputatus est* (*Isa.* LIII). In morte deputatur cum iniquis, ut in resurrectione vivificet iniquos qui propter homines homo factus, hominibus dedit potestatem filios Dei fieri.

VERS. 33. — *Calvariæ locum.* Extra portam Hierusalem erant loca in quibus truncabantur capita damnatorum, et dicebantur loca Calvariæ, id est decollatorum. Ibi crucifigitur, ut, ibi erat area damnatorum, erigantur vexilla martyrii. *Et latrones*, etc. Exsecrabilis in facto iniquitas Judæorum, quæ quasi latronem crucifigit omnium redemptorem, bonus tamen in mysterio latro, qui insidiatus est diabolo, ut vasa ejus auferret. Per illum qui a dextris significatur mortificatio carnis pro cœlesti gloria, per illum qui a sinistris mortificatio carnis pro aliqua mundi causa.

VERS. 34. — *Jesu autem*, etc. Quia Lucas Christi sacerdotium scribere disposuit, recte Dominus apud Deum pro persecutoribus jure sacerdotis intercedit et latroni confitenti paradisum pandit, nec frustra orat, sed pro eis qui post passionem ejus crediderunt, impetrat. Non pro eis orat, qui per invidiam et superbiam Filium Dei intellexerunt, negant et crucifigunt, sed pro eis qui zelum Dei habentes, sed non secundum scientiam, nescierunt quid fecerunt. *Dividentes.* De his Joannes latius. Quadripartita vestis significat Ecclesiam toto orbe, quæ quatuor partibus constat, diffusam, omnibus partibus æqualiter, id est, concorditer distributam. Tunica sortita, omnium partium significat unitatem, quæ charitatis vinculo continetur. *Sortes.* In sorte Dei gratia commendata est. Sic quippe in uno ad omnes pervenit, cum sors omnibus placuit, quia et Dei gratia in unitate ad omnes pervenit, et cum sors mittitur, non personæ cujusquam vel meritis, sed occulto Dei judicio creditur.

VERS. 35. — *Alios salvos fecit.* Sua se sententia damnant, qui etiam nolentes quod alios salvos fecerit, confitentur. Poterat quidem se salvare, sed quia ipse Christus Dei electus, de cruce descendere noluit. Nam qui ideo venit, ut pro nobis crucifigeretur, ideo, se de cruce salvare neglexit, quia cum cæteris peccatoribus etiam crucifixores moriendo curavit salvare.

VERS. 36. — *Illudebant autem ei*, etc. Nota quod Judæi vocabulum Christi et Filii Dei auctoritate Scripturæ sibi traditum irrident. Milites vero Scripturarum inscii non Christo Dei electo, sed regi Judæorum insultant. *Et acetum offerentes.* Acetum
A erant Judæi, a vino patriarcharum degenerantes. Hoc aceto milites potant Dominum, quem illorum suggestione morti tradunt.

VERS. 38. — *Erat autem*, etc. Hæ tres linguæ præ cæteris eminebant. Hebræa, propter Judæos in lege gloriantes : Græca propter Gentilium sapientiam : Latina propter Romanos imperantes. Ergo velint nolint Judæi, omne regnum mundi, omnis mundana sapientia, omnia divina legis sacramenta testantur, quod Jesus est imperator credentium et confitentium. *Hic est rex Judæorum.* Titulus qui Christum regem testatur, non infra, sed supra crucem ponitur, quia licet in cruce hominis infirmitate dolebat, super crucem tamen regis majestate fulgebat, et ideo immolato titulus est supra positus, ut cunctis legere,
B id est, credere volentibus pateat, quia per crucem non perdidit, sed corroboravit imperium.

VERS. 40. — *Increpabat eum.* Ipsa increpatio futurum crucis scandalum etiam circa credentes revelat, quorum alii a dextris, alii a sinistris.

VERS. 42. — *Domine, memento mei.* Magna gratia in hoc latrone eminet. Nullum membrum a supplicio liberum habet, præter cor et linguam, totum quod liberum habet, offert. Corde credit, ore confitetur. Fidem habuit qui regnaturum credidit, quem secum morientem vidit. Spem habuit, qui aditum postulavit. Charitatem firmiter tenuit, qui latronem et de sua iniquitate arguit, et vitam quam cognoverat ei prædicavit. Magna virtus, confitetur quem videt humana infirmitate morientem, quem negabant apostoli,
C quem viderant miracula divina virtute facientem.

VERS. 43. *Amen dico tibi.* Pulcherrimum affectandæ conversionis exemplum, quod tam cito latroni venia relaxatur, et uberior gratia quam precatio. Semper enim Dominus plus tribuit quam rogatur; Ille rogabat : *Memento mei*, etc. Dominus ait : *Hodie mecum eris*, etc. Cito ignoscit Dominus, quia ille cito convertitur.

VERS. 44. — *Et tenebræ*, etc. Sol retraxit radios ne aut pendentem videret Dominum, aut ne impii blasphementes sua luce fruerentur. Et nota quod sexta hora, id est sole recessuro a centro mundi, crucifigitur; diluculo, id est oriente sole, resurgit, quia *mortuus est propter peccata nostra, et resurrexit propter justificationem nostram* (*Rom.* XVIII.)
D Adam peccante post meridiem, id est inclinata luce fidei, vox Domini auditur, eodem igitur temporis articulo, quo tunc peccanti Adæ obcluserat, nunc latroni pœnitenti Dominus paradisum reserat.

VERS. 45, 46. — *Velum templi*, etc. Hoc exspirante Domino gestum est, sed Lucas præoccupat, volens miraculum solis conjungere miraculo veli. Scinditur autem velum, ut arca testamenti et omnia sacramenta legis quæ tegebantur appareant, et ad gentes transeant. Josephus ait : Virtutes angelicas præsides quondam templi tunc pariter conclamasse : *Fugiamus ab his sedibus. Pater*, etc. Patrem invocans, se Filium Dei declarat. Spiritum commendans, non defectum virtutis, sed confidentiam ejusdem

cum parte potestatis insinuat. Amat enim dare gloriam Patri, in quo nos informat, ut gloriam demus Creatori.

VERS. 47. — *Videns autem centurio.* Videns quod ita haberet potestatem mittendi spiritum, quod non habet nisi conditor animarum, ipse qui crucifixerat in ipso passionis scandalo, confitetur Dei Filium, quem Judæi post tot miracula credere renuerunt. Unde per centurionem fides Ecclesiæ designatur, quæ, velo mysteriorum cœlestium per mortem Domini reserato, mox justum et Dei Filium tacente Synagoga confirmat.

VERS. 48. — *Percutientes pectora.* Quod percutiunt pectora in signum pœnitentiæ et luctus dupliciter potest intelligi. Sive enim cujus vitam dilexerant, injuste occisum dolebant : sive cujus mortem se impetrasse meminerant, hunc in morte amplius glorificatum tremebant. Sed quæcunque causa pectus tundere coegerit, videamus distantiam gentis et gentis. Gentiles, moriente Domino Deum timentes, apertæ confessionis voce glorificant : Judæi percutientes solum pectora, silentes domum redeunt.

VERS. 50. — *Nomine Joseph.* Joseph per nobilitatem potentiæ sæcularis corpus accipere, per justitiam meritorum dignus est sepelire.

VERS. 52. — *Hic accessit,* etc. Non apostoli, sed Joseph justus et constans, et Nicodemus, in quo non erat dolus, sepeliunt. Talis est etiam sepultura Christi, quæ fraudem iniquitatemque non habet, in quo obstruitur tergiversatio Judæorum. Nam si apostoli sepelissent, dicerent non sepultum quem dixerunt raptum.

VERS. 53. — *Syndone.* Ex simplici sepultura Domini ambitio divitum condemnatur, qui nec mortui carere possunt divitiis.

Mystice : In syndone munda Jesum involvit, qui pura mente eum suscipit. Hinc etiam mos Ecclesiæ habet, ut sacrificium altaris non serico, non panno tincto, sed puro lineo celebretur.

Et posuit eum. Bene ergo Christus in monumento justi conditur, ut habeat Filius hominis ubi reclinet caput, et justitiæ habitatione quiescat. Bene novo, ut in novitate vitæ qui Christum suscipit ambulet. Non sepelit Christum, nisi qui credit in Christum.

In monumento exciso. Solus Dominus tumulo includitur, ut sepultura illius et resurrectio a nostræ fragilitate naturæ dissimilis monstretur. Sepultus est, sed quandiu voluit : resurrexit, sed quando voluit. *In quo nondum.* Si in monumento ubi alius positus fuisset, poneretur, alius resurrexisse fingeretur. In petra exciso, ne si ex multis lapidibus ædificatum esset, fossis tumuli fundamentis, furto ablatus diceretur.

VERS. 54. — *Et dies erat,* etc. Sexta die factus homo, sabbato quievit Deus. Sexta ergo crucifixus præparationis implet arcanum. Sabbato sepulcro quiescens, resurrectionis exspectat eventum. Sic nos in sexta mundi ætate debemus pati pro Domino. In septima, id est, quando morimur, corpus in tu- A mulo, anima cum Domino post opera manet in quiete, donec in octava resurgant corpora.

VERS. 55. — *Mulieres.* Aliis notis Jesu post depositum corpus recedentibus, solæ mulieres, quæ arctius amabant, officium funeris inspiciebant, ut congruo tempore munus devotionis suæ offerrent, exspectantes quod Jesus promiserat, et ideo primæ viderent.

VERS. 56. — *Et revertentes.* Inspecta Domini sepultura revertentes parant aromata et unguenta, qui lecta, audita, recordata, passione Domini, ad opera virtutum quibus Christus delectetur se convertunt, et sabbato silent. Post sabbatum cum muneribus venturi ad Dominum, cum finita præsentis vitæ parasceve in beata quiete gaudentes exspectant tempus resurrectionis, quo Christo occurrunt cum redo- B lentibus actionum aromatibus. *Et sabbato,* etc. Mandatum erat, ut sabbati silentium a vespera usque ad vesperam servaretur. Ideo mulieres sepulto Domino, quandiu licebat operari, in unguentis præparandis occupantur parasceve usque ad solis occasum, et transacto sabbato accidente sole, ut mane venientes ungerent eum, quia vespere sabbati, præoccupante jam noctis articulo, monumentum adire non poterant.

CAPUT XXIV.

VERS. 1. —*Una autem sabbati,* etc. Una sabbati idem est quod prima sabbati, id est, una dies a die sabbati vel sabbatorum, quæ nunc Dominica dicitur. Quod valde mane mulieres ad monumentum vene- C runt, magnus fervor charitatis quærendi et inveniendi Dominum ostenditur.

Mystice : Exemplum datur, ut, illuminata fide, decussisque vitiorum tenebris, ad sacrum corpus Domini accedamus. Nam sepulcrum figura est altaris, in quo celebratur mysterium corporis et sanguinis Domini. Aromata quæ deferunt odorem virtutum, et suavitatem orationum, cum quibus altari propinquare debemus, significat.

VERS. 2. — *Lapidem revolutum.* Revolutio lapidis significat reserationem sacramentorum Christi, quæ velo litteræ tegebantur. Lex in lapide scripta est, cujus ablato tegmine Domini corpus mortuum non invenitur, sed vivum evangelizatur : *quia etsi cognovimus Christum secundum carnem, sed jam non no-* D *vimus (II Cor.* v). Potuit autem clauso exire sepulcro, qui clauso exivit utero.

VERS. 4. — *Mente consternatæ.* Mente consternantur, quia et lapidem immensæ magnitudinis revolutum stupebant, et corpus tam venerabile non inventum dolebant. Sicut tentato in solitudine Domino, expleta victoria angeli ministrabant ei, ita modo post devictam mortem venerunt angeli, qui non solum verbo, sed etiam fulgenti habitu gloriam annuntiant triumphantis. Et sicut corpori in sepulcro astiterunt, sic etiam corpori consecrato in altari quotidie assistunt.

VERS. 5. — *Declinarent vultum.* Nota quod nec sanctæ mulieres in terram cecidisse, nec aliquis

sanctorum in resurrectione Domini prostratus in terram adorare legitur; unde mos cœpit in Ecclesia paschali tempore non liceti genua in oratione, sed vultu in terram declinato orare.

VERS. 6. — *Recordamini.* Die tertia, sicut ex hoc loco habemus, inter discipulos etiam feminis quæ eum sequebantur, Dominus resurrecturum se prædixit. Parasceve hora nona exspiravit, mane prima sabbati resurrexit. Merito autem una die et duabus noctibus in sepulcro jacuit, quia lucem suæ simplæ mortis (quæ tantum in carne erat) tenebris duplæ nostræ mortis quæ in corpore erat et anima, apposuit, et utramque nostram curavit. Si enim utramque suscepisset, nos a neutra liberasset.

VERS. 8. — *Et recordatæ sunt.* Sicut mulieres in monumento Domini stantes, recordantur verborum quæ de sua dispensatione præfatus erat, sic nos inter Dominicæ passionis mysteria celebranda, non solum passionis, sed et resurrectionis debemus recordari.

VERS. 9. — *Nuntiaverunt.* Sicut in principio mulier auctor culpæ viro fuit, vir exsecutor fuit erroris, ita nunc quæ mortem prior gustaverat, resurrectionem vidit, et ne perpetui reatus opprobrium apud viros sustineret, quæ culpam viro transfuderat, transfudit et gratiam. Et quia constantiam prædicandi non habet inferior sexus ad exsequendum infirmior, mandatur viris officium evangelizandi.

VERS. 11. — *Et non crediderunt.* Quod discipuli tarde credunt, non tam illorum infirmitas quam nostra futura firmitas fuit, nam illis dubitantibus resurrectio multis argumentis monstratur, quæ dum legentes agnoscimus, quid aliud quam de eorum dubitatione solidamur?

VERS. 12. — *Petrus autem surgens.* Joannes commemorat, quod et ipse et Petrus simul cucurrerunt, et quod Petro intus introeunte in monumentum, et vidente linteamina et sudarium, ipse Joannes inclinans se, vidit linteamina, nec introivit. Sed intelligendum est Petrum primo procumbentem vidisse quod Lucas commemorat, Joannes tacet: post vero ingressum, ut diligentius interiora dignosceret, ingressum tamen antequam Joannes intraret.

VERS. 13. — *Nomine Emmaus.* Emmaus ipsa est metropolis civitas insignis Palæstinæ, quæ post expugnationem Judæ sub Marco Aurelio Antonis principe restaurata, cum statu mutavit et nomen.

VERS. 15, 16. — *Dum fabularentur.* Loquentes de se Dominus appropinquans comitatur, ut et fidem resurrectionis eorum mentibus incendat, et quod se promiserat facturum, impleat: *Ubi sunt duo vel tres congregati in nomine meo, ibi sum in medio eorum (Matth.* XVIII). *Appropinquans*, etc. *Oculi*, etc. Apparuit quidem in specie propria, sed speciem quam recognoscerent, non ostendit. Sicut et ipsi et intus amabant, et tamen dubitabant, sic ipse foris et præsens adest, et quis sit, non ostendit. De se ergo loquentibus præsentiam exhibet, sed de se dubitantibus speciem cognitionis aufert.

VERS. 18, 19, 20. — *Peregrinus es*, etc. *Quibus*, etc. Peregrinum putant, quem non agnoscunt. Et vere peregrinus erat eis, a quorum fragilitate per gloriam resurrectionis jam longe stabat, a quorum fide resurrectionis nescia extraneus manebat. *Vir propheta*, etc. *Et quomodo tradiderunt*, etc. Prophetam et magnum fatentur, Filium Dei tacent, vel quia nondum perfecte credunt, vel si credunt timent tradi in manus Judæorum, nescientes cum quo loquuntur.

VERS. 21. — *Nos autem*, etc. Quodammodo redarguunt scipsos, quod in illum redemptionem speraverint, quem mortuum viderant, nec resurrecturum credebant, et maxime dolent eum sine culpa occisum, quem innocentem noverant, et ex hoc tristes incedebant.

VERS. 22. — *Terruerunt nos*, etc. Merito dicuntur terruisse eos quibus de non invento corpore plus mœstitiam addiderunt, quam de nuntiata resurrectione gaudium quo recrearentur, afferunt.

VERS. 24. — *Abierunt quidam*, etc. Cum supra dixerit Petrum cucurrisse ad monumentum, et modo dicat Cleophas: *Quidam ex nostris abierunt ad monumentum*, etc. Intelligendum est, quod duo simul ierunt. Sed Petrum solum primo commemoravit, quia primitus illi nuntiavit Maria.

VERS. 25. — *O stulti et tardi corde.* Hic gemina humiliandi necessitas incumbit, qui nec in Scripturis quantum oportet edocti, nec ad implenda quæ novimus quantum decet, sumus intenti. Nam si Moyses et prophetæ de Christo locuti sunt, et eum per passionem et gloriam intraturum prædixerant, quomodo gloriatur esse Christianum, qui neque in Scripturis qualiter ad Christum pertinent investigat, neque ad gloriam quam cum Christo habere cupit, per passiones attingere desiderat?

VERS. 28, 29. — *Et ipse*, etc. *Mane nobiscum*, etc. Talem se exhibuit in corpore, qualis apud illos erat in mente. Probandi erant, si hunc quem nondum ut Deum diligebant, saltem ut peregrinum diligerent. Sed quia extranei a claritate esse non possunt, cum quibus veritas gradiebatur, ad hospitium vocant, imo cogunt. Quo exemplo colligitur, quia peregrini non solum ad hospitium sunt vocandi, sed etiam trahendi.

VERS. 30. — *Fregit*, etc. Quem in expositione Scripturæ non cognoverunt, in fractione panis noverunt, quia non auditores legis, sed factores justificabuntur, et veritas melius operando quam audiendo intelligitur.

VERS. 31. — *Aperti sunt*, etc. Subtrahitur carnalibus oculis species infirmitatis, ut mentibus incipiat apparere gloria resurrectionis.

VERS. 32. — *Et dixerunt*, etc. Mystice: Ideo in Christo illis ostensa est alia effigies, ne eum nisi in fractione panis cognoscerent, ut omnes intelligant se Christum non agnoscere, nisi fiant participes corporis ejus, id est Ecclesiæ, cujus unitatem commendat Apostolus in sacramento panis, dicens:

Unus panis, unum corpus multi sumus (*I Cor.* x). Cum ergo panem benedictum porrigit, aperiuntur oculi ut eum cognoscant, et removetur impedimentum quod a Satana in oculis erat, ne agnosceretur Jesus. Et hoc impedimentum permittit inesse Dominus donec ad sacramentum panis veniatur. Sed participata unitate corporis, aufertur impedimentum inimici, ut possit Christus agnosci.

Ardens. (Greg.) Exaudito sermone, cor prius torpore incredulitatis et timoris frigidum igne sancti Spiritus et accensum, ut jam superno desiderio ardeat, et ad credendam veritatem se extendat. Quot præceptis instruitur homo, quasi tot facibus inflammatur.

Vers. 34. — *Surrexit Dominus.* Jam fama erat quod resurrexerat Jesus ab illis mulieribus facta, et a Simone Petro cui apparuerat, hæc loquentes invenerant isti duo, sed et ipsi prius audierant quod resurrexerat, sed timuerunt dicere in via quando tantummodo angelos dixerunt visos mulieribus. Ignorantes enim eum cum quo loquebantur, poterant timere ne inciderent in manus Judæorum, si quid passim dicerent de Christi resurrectione.

Vers. 36. — *Stetit Jesus,* etc. Hæc ostensio est illa, de qua Joannes ait (*Joan.* xx) : *Cum sero esset die*, etc., *et dixit eis : Pax vobis.* Quod vero dicit Joannes Thomam non fuisse cum illis : cum Lucas dicat istos duos invenisse undecim congregatos, et eos qui cum eis erat, intelligendum est quod Thomas inde exisset antequam Dominus eis hoc loquentibus appareret.

Vers. 37,38. — *Spiritum videre. Et dixit eis.* Noverant discipuli fuisse verum hominem, sed postquam mortuus est, non credunt tertia die potuisse veram carnem de sepulcro resurgere. Putant ergo se videre spiritum quem emisit in passione, sed hunc errorem aufert Dominus.

Quid turbati estis. (Ambr.) Credebant apostoli, sed tamen turbantur, etc., *usque ad* quod clausis januis, Dominus cum corpore suo se improvisus infuderit.

Cogitationes, etc. Falsæ non desuper descendentes, sed sicut mala herba in corde ascendentes, fidem quam in vobis plantavi exigo, quod ex vobis ortum est condemno, si non est veritas resurrectionis, perditus est fructus passionis.

Vers. 39. — *Palpate et videte.* Multis documentis persuadet resurrectionem præbendo se, et oculis videndum, et manibus contrectandum, qui dum palpando ossa carnemque monstrat, statum suæ vel nostræ resurrectionis signat, in qua corpus nostrum, et subtile erit per effectum spiritualis potentiæ, et palpabile per veritatem naturæ. Post resurrectionem Dominus in corpore suo duo contraria ostendit, et palpabile ejusdem naturæ, ut informet ad fidem, et incorruptibile alterius gloriæ, ut invitet ad præmium.

Vers. 40. — *Ostendit eis manus*, etc. Ut ostensa vulnerum cicatrice infidelitatis vulnus sanaret, quas

A cicatrices et tunc servavit, et in judicio servaturus est. Primo ad fidem resurrectionis astruendam : deinde ut Patri pro nobis supplicans, quale genus mortis pro homine pertulerit semper ostendat : tertio, ut sua morte redemptis quam misericorditer sint adjuti, propositis ejusdem mortis insinuat indiciis. Sed postremo, ut in judicio quam juste damnentur impii denuntiet, ostensa quam ab illis accepit cicatrice. Non ergo ex impotentia curandi cicatrices servavit, sed ut perpetuum victoriæ suæ circumferat triumphum.

Vers. 41. — *Habetis hic aliquid.* Ad insinuandam veritatem resurrectionis, non solum tangi, sed convesci voluit, non quod vel ipse vel nos post resurrectionem cibo debeamus indigere, sed ut corpus,
B non spiritum esse manifestaret, manducavit potestate, non necessitate. Aliter absorbet aquam terra sitiens aliter solis radius calens : illa indigentia, iste potentia.

Vers. 42. — *Piscis assi.* Piscis assus, ipse mediator passus, in aquis humani generis captus laqueo mortis, assatus tempore passionis. Ipse et favus mellis nobis est in resurrectione. Favus mellis in cera, id est Divinitas in humanitate. In hujus mellis comestione signatur, quia illos in corpore suo ad æternam quietem suscipit, qui cum tribulationes pro Deo sentiunt, ab amore internæ dulcedinis non recedunt. Qui hic assantur, illic vera dulcedine satiabuntur.

Vers. 43. — *Et cum manducasset.* Omnes am-
C bages aufert : visus est, tactus est, manducavit, et ne in aliquo sensus humanos ludificasse videretur, mittit manus ad Scripturas, ut etsi magicis artibus videatur potuisse quod voluit, sicut dicunt pagani, saltem videant prophetare non potuisse antequam natus fuit.

Vers. 45. — *Tunc aperuit.* Post visum, post contactum, post commemoratam legem aperuit sensum, ut quod vident et legunt, intelligant, deinde post sui corporis commandatam veritatem commendat Ecclesiæ unitatem : *Et prædicari in nomine ejus.*

Vers. 46. — *Oportebat*, etc. Oportebat ut ministri qui pœnitentiam et remissionem erant prædica-
D turi in omnes gentes, inciperent ab Hierosolymis. Non solum quia illis credita sunt eloquia Dei, et quia eorum est adoptio filiorum, et gloria testamenti, et legislatio ; sed ideo etiam ut gentes variis erroribus et facinoribus implicitæ, hoc maxime indicio divinæ pietatis ad spem veniæ provocentur, quod eis qui Filium Dei crucifixerunt, veniam relaxat.

Vers. 49. — *Vos autem sedete.* Postquam discipulos de virtute prædicationis perfecte instruxit, cum repente si vellet posset eos roborare, distulit, dicens : *Vos autem sedete.* Ut exemplum sequentibus daret, ne imperfecti prædicare ante tempus præsumant. In civitate sedet, qui intra mentis claustra se constringit, ne loquendo exterius evagetur, ut

cum divina virtute perfecte fuerit indutus, tunc quasi a seipso foras exeat, alios instruendo.

Vers. 50. — *Eduxit autem eos.* Prætermissis omnibus quæ per quadraginta dies gesta sunt, primo resurrectionis diei tacite conjungit novissimum quo ascendit in cœlum. Et pulchre benedicturus discipulos, educit in Bethaniam, quæ domus obedientiæ dicitur, quia qui propter inobedientiam perversorum descendit, propter obedientiam conversorum ascendit.

Vers. 53. — *In templo.* Ut in loco orationis inter laudum devotiones, promissum sancti Spiritus adventum, paratis per omnia cordibus exspectent. Sic

A nos post celebrata in Hierosolymis, id est visione pacis, passionis et resurrectionis solemnia, Domino duce petamus Bethaniam, ut mente quieta corporis et sanguinis ejus sacramentis imbuamur, et domus obedientiæ esse curemus.

Laudantes et benedicentes. Lucas qui sacerdotium Christi cæteris amplius exponendum suscepit, et ideo Evangelium suum a ministerio templi per sacerdotium Zachariæ cœpit, pulchre hoc in templi devotione complevit, cum apostolis ibi ministros, scilicet, novi sacerdotii futuros, non in victimarum sanguine, sed in laude Dei et benedictione concludit.

EVANGELIUM SECUNDUM JOANNEM.

PROLOGUS.

Omnibus divinæ Scripturæ paginis, Evangelium excellit, quia quod lex et prophetæ futurum prædixerunt, hoc completum dicit Evangelium. Inter ipsos autem evangeliorum scriptores Joannes eminet in divinorum mysteriorum profunditate, qui a tempore Dominicæ Ascensionis per annos sexaginta quinque verbum Dei absque adminiculo scribendi usque ad ultima Domitiani prædicavit tempora. Sed occiso Domitiano, cum permittente Nerva de exsilio redisset Ephesum, compulsus ab episcopis Asiæ de coæterna Patri divinitate Christi scripsit adversus hæreticos, qui eo absente irruperant in ejus ecclesias, qui Christum ante Mariam fuisse negabant. Unde merito in figura quatuor animalium aquilæ volanti comparatur, quæ volat altius cæteris animalibus, et solis radios irreverberatis aspicit luminibus. Cæteri quippe evangelistæ, qui temporalem Christi nativitatem et temporalia ejus facta, quæ gessit in homine sufficienter exponunt, et de divinitate pauca dixerunt, quasi animalia gressibilia, cum Domino ambulant in terra. Hic autem pauca de temporalibus ejus gestis edisserens, sed divinitatis potentiam sublimius contemplans, cum Domino ad cœlum volat. Qui enim supra pectus Domini in cœna recubuit, cœlestis haustum sapientiæ cæteris excellentius de ipso Dominici pectoris fonte potavit. Legerat siquidem evangelia trium evangelistarum, et approbaverat fidem eorum et veritatem in quibus deesse vidit aliqua gestarum rerum historiæ, et ea maxime quæ Dominus gessit primo prædicationis suæ tempore, scilicet, antequam Joannes Baptista clauderetur in carcere. Hæc ergo quasi dimissa ab illis, scribit Joannes quæ fecit Jesus antequam Joannes traderetur, sed maxime divinitatem Christi et Trinitatis mysterium commendare curavit. Tres siquidem alii evangelistæ, dicta et facta Domini temporalia, quæ ad informandos mores vitæ præsentis maxime valent, copiosius consecuti, circa activam vitam sunt versati. In qua laboratur, ut cor mundetur ad videndum Deum. Joannes vero pauca Domini facta dicit, verba vero

B Domini quæ Trinitatis unitatem, et vitæ æternæ felicitatem insinuant, diligentius conscribit, et sic in contemplativa vita virtute commendanda, intentionem suam et prædicationem tenuit. In qua contemplativa vacatur, ut Deus videatur. Iste siquidem est Joannes quem Dominus de fluctivaga nuptiarum tempestate vocavit, et cui matrem virginem virgini commendavit.

CAPUT PRIMUM.

Vers. 1. — *In principio erat Verbum.* Contra eos qui propter temporalem Christi nativitatem dicebant Christum non semper fuisse, incipit de æternitate Verbi dicens : *In principio erat Verbum.*

Vers. 3. — *Omnia per ipsum facta sunt.* (Aug.) Non est creatura per quem omnis creatura facta est,
C etc., *usque ad* quæ concordant cuncti potentiæ Divinitatis.

Et sine ipso factum est nihil. (Orig.) Ita distinguit : *Et sine ipso factum est nihil.* Ordo : *Nihil est quod factum est sine ipso.*

Vers. 4. — *Quod factum est, erat vita in ipso,* (Aug.) Joannes Chrysostomus : *Et sine ipso factum est nihil. Quod factum est.* Hilarius : *Sine ipso, factum est nihil, quod factum est in ipso.*

Vers. 6. — *Fuit homo missus.* Postquam sublimi volatu ultra omnem naturam in altitudinem theologiæ ascendit, quia Verbum apud Patrem semper fuisse contemplatus est, mox ad humilitatem humanæ naturæ, et specialiter præcursoris Verbi descendit contra illos qui dicebant humanam naturam in
D primo parente ex toto perditam et ad nihilum redactam. *Homo missus.* Homo, non angelus, ut hæretici volunt, missus a Deo. Ideo potuit dicere de Deo.

Vers. 9. — *Erat lux vera.* Omnis homo dicitur illa natura in homine, quæ ad imaginem et ad similitudinem Dei facta est. Alia omnia quæ sunt in homine inferiores partes hominis sunt, et quodammodo extra hominem sunt. In illa scilicet, anima velut in quodam mundo superiori vera lux lucet, et in illum mundum venientes et per gratiam renascentes, illuminat quia

quorum vita et conversatio in cœlis est, quasi in alio mundo sunt.

Vers. 11. — *Et sui eum non receperunt.* Ab initio mundi nullum tempus erat in quo receptores divini verbi non essent, unde addit : *Quotquot autem receperunt.*

Vers. 12. — *Filios Dei fieri.* Mirabilis potestas ut qui filii diaboli erant, et filii Dei et fratres Christi per eum liberati dicantur, quo autem ordine filii Dei fiant, et quomodo hæc generatio distat a carnali, subditur : *Qui non ex sanguinibus.*

Vers. 14. — *Et Verbum caro factum est.* Ut autem secure credamus homines nasci ex Deo, subdit Deum nasci ex homine, ex hac susceptione infirmitatis sanatur nostra infirmitas, ut possimus filii Dei fieri. Et hoc est : *Et Verbum caro factum est.* Quod superius erat, inferius descendit. Quid mirum : si quod erat inferius, in id quod superius est ascendit ? Nec mirum, si homines nascuntur ex Deo, quia Deus ex homine est natus. *Plenum gratiæ et veritatis.* Homo Christus plenus fuit gratia, quia nullis præcedentibus, meritis ex quo conceptus est, fuit Deitas in eo implens hominem illum omni plenitudine redundante, in omnes sanctos, unde et mater ejus non tantum dicitur mater hominis, sed et mater Dei. Nec mirum, si dicitur, homo etiam Deus, cum Deus dicatur etiam homo, hæc autem gratia dicitur et veritas, quia sic olim promissum est, et modo exhibitum, scilicet, ut Deus sit in homine implens eum omni bono, et per eum suos.

Vers. 15. — *Hic erat quem dixi.* Per demonstrativum pronomen innuitur Christum affuisse in illo loco. Sæpe enim ipse Dominus adhuc ignotus antequam baptizaretur et prædicaret, ad Joannem solitus erat venire. *Qui post me venturus est.* Qui post me natus, post me prædicaturus, baptizaturus, moriturus. Non quod jam non esset natus, quando hæc dixit, quia etiam baptizatus : sed venturus in prædicatione, in morte, sed non in resurrectione. *Ante me factus est, quia prior me erat.* Ex Græco, coram me factus est, id est, apparuit mihi quidem, scilicet, quia prior me erat.

Vers. 16. — *Et de plenitudine.* Exposito testimonio præcursoris, redit evangelista ad testimonium suæ assertionis. Quasi dicat : *Verbum caro factum est : vidimus gloriam ejus nos plenam gratia et veritatis, et de plenitudine ejus nos omnes accepimus.* Gratiam, ut ipsum credamus, et veritatem qua illum intelligemus. *Accepimus.* (Aug.) Non solum gratiam, quæ plane gratis datur, non pro merito ut fidem quæ per dilectionem operatur, ex qua justus vivit, sed pro ista, gratiam, id est beatitudinem æternam, quæ et merces justitiæ dicitur, et etiam gratiam, quia meritum ex gratia. *Gratiam pro gratia.* Gratia in conceptione boni per gratiam datur. Gratia simpliciter quæ non est meriti, si postea cum illa operamur, in bonis consuescimus, et tunc datur gratia pro gratia priori.

Vers. 17. — *Per Moysen.* Per Moysen servum præนuntiatio, per Dominum Jesum salutis impletio.

Vers. 18. — *Deum nemo vidit unquam.* Id est, nullus purus homo vivens in hoc corpore vidit Deum ut est, unde dictum est Moysi : *Non videbit me homo et vivet* (*Exod.* XXXIII), id est, nemo vivens in corpore videbit divinitatem meam. Unde ista adjecit Deus Moysi : *Sta in foramine petræ, et cum pertransiero videbis posteriora mea* (*Ibid.*). Petra, id est, Christus, foramen, crucis patibulum, pertransiero, id est, transiero de mundo ad Patrem. Posteriora, ortus ejus, passio, resurrectio, ascensio, per quæ credita ad ejus beatitudinem et visionem pervenimus. Quod legitur Deum apparuisse hominibus sive visibiliter carnalibus oculis, sive invisibiliter propheticis visionibus per subjectam creaturam, intelligendum est, visiones enim prophetarum quadam spirituali creatura factæ sunt, quibus Deum vidisse perhibentur.

Unigenitus Filius, etc. Quæ sit summa gratiæ et veritatis, breviter subdit, scilicet cognitio ipsius Trinitatis, unde : *Hæc est vita æterna, ut cognoscant te unum verum Deum, et quem misisti Jesum Christum.* Quæ in hac vita non plene est, quia nemo in carne vidit Deum ut est. Unde nec ipse Moyses nedum per eum data sit gratia, sicut etiam ipse post omnia visa in typo Dei dixit : *Ostende mihi teipsum* (*Exod.* XXXIII), sed Filius qui est in secreto Patris narravit, *quia nemo novit Patrem nisi Filius, et cui voluerit Filius revelare* (*Luc.* X). Ipse narrat suis quid de Trinitate deitatis sentiendum sit, quomodo ad eam perveniendum, et ad ipsam introducit.

Vers. 19. — *Et hoc.* Et hæc et cætera sequentia testimonia Joannis, exhibita sunt post baptizatum Christum, cum jam Jesus veniret invitare discipulos, quos Joannes suis testimoniis mittit ad eum. Testimonium contra hoc, quod occultus Christus : occultus quia humilis : humilis ut possit sperni et occidi, ut redimeret mundum. *Tu qui es.* Putabant Judæi Joannem esse Christum, qui in lege promittebatur : Alii putabant eum esse Eliam, propter nimiam abstinentiam et castitatem, et solitariam vitam, et asperrimam delictorum reprehensionem, et durissimum futuræ vindictæ terrorem. Alii dicebant eum esse unum de prophetis resuscitatum, propter prophetiæ gratiam.

Vers. 20. — *Confessus est.* Confessus est, ut postea dicit, non quod erat Christus. Non negavit quod erat, id est, quod esset præcursor, ut post interrogatus dicit : *Ego vox clamantis.* Ordo verborum, et confessus est et non negavit quando miserunt.

Vers. 21. — *Elias es tu ?* Cum omnes scirent nomen Christi, sciebant etiam quod Elias præcessurus sit eum. Sed ipse Elias præcessurus, in potestate judicaturum, Joannes figuraliter Elias eumdem judicandum, ut sint duo præcones sicut duo adventus ejusdem, unde : *Non sum Elias*, id est, non præco : potentiam indicans ; sed in quam offenditis ostendo

humilitatem; quasi dicat: Servite humili antequam excelsus judicet. Ecce nec ego Christus, nec a parte potentiæ judex.

VERS. 23. — *Ego vox clamantis in deserto.* Non dicit, Ego sum homo, vel Joannes, vel filius Zachariæ. Non considerat humanam subsistentiam vel generationem, sed ultra hæc omnia exaltatus præcursor Verbi, deserit omnia quæ intra mundum continentur. Ascendit in altum factus vox Verbi, nullam in se substantiam fatetur præter abundantiam gratiæ, qua excedit omnem creaturam, ut sit vox Verbi. Vox est interpres animi, animus autem, id est intellectus omnium est Filius Dei, Joannes ergo vox est et interpres hujus animi, quia primo mundo eum demonstravit: *Ecce agnus Dei. Isaias*, Hoc de Joanne prophetavit: *Ego vox clamantis in deserto*, in qua verbum sonat, id est prophetia, et ostensio et lucerna verbi præsentis.

VERS. 24. — *Ex Pharisæis.* Id est, ex principibus Judæorum, qui doctrinam non quærunt, sed invident. Qui tamen ad Joannem ideo veniunt, quia audiunt eum prædicasse communem omnium resurrectionem, quam et ipsi credebant, unde et ipsi in multis Christo consentiunt. Paulum quoque apostolum in multis audierunt.

VERS. 25. — *Quid ergo baptizas.* Audiebant Pharisæi in prophetis Christum venturum et baptizaturum, scientes Jordanem figuram baptismi gessisse, eumque Eliam et Elisæum siccis pedibus transisse, figuramque baptismi in Elia et Elisæo non dubitabant præcessisse, unde et nunc eos surrexisse putabant et baptizasse, unde nec interrogant, Es tu unus prophetarum? sed solummodo: Es tu propheta? ille videlicet qui præfiguravit baptismum.

VERS. 26. — *Ego baptizo in aqua.* Non imputetur audaciæ quod ago, quia corpora abluo aqua, non aufero peccata, ut sicut nascendo et prædicando præcursor sum, sic et baptizando, sed iste medius inter vos est qui peccata tollit.

VERS. 27. — *Cujus ego non sum dignus*, etc. Non ait non solvam. Solvit enim, quoniam ipsum manifestavit et de divinitate et humanitate ipsius multa aperuit; sed, Non sum dignus, quia indignum ad hoc agendum se reputat, in quo simpliciter indicatur humilitas.

VERS. 28. — *Hæc in Bethania.* Duæ sunt Bethaniæ. Una trans Jordanem, altera circa non longe ab Hierusalem, ubi Lazarus suscitatus est. Illa quæ trans Jordanem est significat humanam naturam sub lege naturali ante fluenta gratiæ, quæ gratia post incarnationem Christi abundans fuit, quæ natura ad hoc creata erat; ut legi naturæ obediret in qua Joannes baptizat, quia a peccato non liberat. Baptizat ultra fluenta divinorum donorum, quæ nondum in Christo inchoaverant in humanam naturam descendere. Illa quæ est citra Jordanem significat eadem humanam naturam obedientem sub lege gratiæ, quæ est proxima Hierusalem, id est visioni pacis, per charitatem,

A in qua Christus mortuum suscitat quia a peccato liberat.

VERS. 29. — *Altera die vidit Joannes Jesum.* Typice. Joannes, id est populus gratiæ, altera die, id est post legem, cognoscit agnum quo redimitur. *Venientem ad se, et ait.* Non solum gressibus corporis, sed etiam interioris suæ contemplationis accessibus, quia dignatus est a Joanne cognosci secundum divinitatem et humanitatem. *Ecce agnus Dei*, etc. Tria ministrat agnus possidentibus se, lac simplicis doctrinæ quo parvuli nutriuntur, lanam, id est incrementa virtutum, esum carnis suæ. *Peccata mundi.* Peccatum mundi dicitur originale peccatum quod est commune totius mundi quo tota humana natura simul et semel condita leges divinas per inobe-

B dientiam transgressa est in paradiso, quod originale, singulaque superaddita gratia relaxat.

VERS. 30. — *Post me venit vir.* Christus est vir in quo nobis congruit et pro nobis solvit, et Filius Dei in quo Patri congruit et peccata dimittendo reconciliat nos ei.

VERS. 31. — *Ut manifestetur.* Hic est agnus qui tollit peccata, quod non ego quem etiam melius modo novi, sed propterea baptizo ut manifestetur Israeli. Ne enim propter insolentiam minus baptizarentur a Christo in spiritu, usu baptizandi ei viam paravit, unde postquam ad ipsum, qui via est, ventum est, baptismus ejus cessat. In baptismo etiam Joannis manifestatur humilitas Christi, quæ est impletio totius justitiæ; sicut enim opus est Christum

C nasci et mori, sic et baptizari. Si enim ipse qui non eget a servo baptizatur, non dedignentur quantumcunque sapientes et sancti a Domino baptizari, sine quo permanent in peccatis. *Baptizans.* Christus a Joanne baptizatur, ut indicetur omnis humilitas quæ est omnis justitia. Sed non solus, ne baptisma Joannis sanctius et majus, in quo Deus homo baptizatus est, videretur baptismo Christi, in quo homines baptizantur. Baptizantur autem alii a Joanne, ut usus baptizandi præparet viam baptismo Christi.

VERS. 32. — *Et testimonium.* Sicut dixit se venisse ut manifestaret Christum, ita perhibuit testimonium, scilicet *vidit spiritum.* In quo didicit, quod prius nescivit: venerat etiam prædicare pœnitentiam,

D id est, facere præparationem prædicationis Christi, sed tantum de præparatione baptismi ponit singulariter, quia baptismus Christi est summum sacramentum inter alia. *Spiritum descendentem.* Non quod modo primum descenderit, sed ut per hoc descenderet ostendatur, et manere in baptizatis aqua et non aliter, et ut Joannes per eum de Christo excellentius intelligeret.

VERS. 33. — *Et ego nesciebam.* (AUG.) Visa columba, dicit se per eam didicisse, quod prius nesciebat, etc., *usque ad* unde Apostolus: *In labore et mente sunt differentes, in operatione indifferentes.*

(HIER.) Ostendit Joannem non scire per baptismum Christi, id est mundum esse redemptum, nam scie-

bat eum Filium Dei esse, et natum in carne. Aug. dicit Joannem ignorasse hoc tantum utrum sibi retineat vim baptizandi, an alicui suorum tribuat. *Et manentem*. (Aug.) Spiritualiter dicitur spiritum manere in Christo, a quo nunquam per peccatum recessit, in quo semper mirabiliter vixit et mirabiliter operatus est ; in sanctos venit, et per peccata recedit. Manet tamen semper in eis ad aliquid, ut Christus eis promisit, scilicet ut bonis semper insistant. Ad aliquid non manet, scilicet ut ex eo prophetent, vel miracula faciant, et ideo hoc quod dicit est primum signum agnoscendi Christum.

Qui baptizat. Baptizat Christus in spiritu, non solum remittendo peccata in aqua, sed et post purgando, et amorem accendendo, et donis implendo.

Hic est Filius Dei. Hic testatur Filium Dei quem superius virum vocabat : ut ab eo habeatur testimonium utriusque naturæ.

Vers. 35. — *Altera die iterum stabat Joannes*. Typice. Stat Joannes, cessat lex, tamen testimonium perhibens Christo. Ambulat Jesus, id est gratia hinc inde colligens.

Vers. 37. — *Secuti sunt Jesum*. Secuti sunt, ut eum jam potius quam Joannem audirent, non tamen adhuc ei penitus adhærentes, sed ut videant ubi habitat, ut assidue ad eum veniant, et ab eo erudiantur, et postea perfecte sunt secuti, quando eos de navi vocavit. Duo sequuntur, quia qui sequuntur gemina charitate debent accendi.

Vers. 38. — *Conversus*. Quasi a tergo viderant, sed quasi faciem præbuit illis dum de majestate descendit, ut posset videri, dum pro umbra legis Evangelii lucem exhibuit. *Quid quæritis ?* Interrogat non ignorans, sed ut mercedem habeant respondentes, qui rem, non personam, quid, non quem, ne se videatur ostendere, illi personam respondent. *Ubi habitas ?* Mystice. Volunt ostendi sibi in quibus Christus habitet, ut se illis assimilent. Vel, qui incarnationem vident, pie quærunt ostendi sibi æternam mansionem quomodo sit apud Patrem.

Vers. 39. — *Venite*. Quasi sermone non potest explicari, sed opere demonstratur, venite credendo et operando, et intelligetis ; venite testimonio Joannis et a lege recedite, et gratiam recipietis. *Dic illo*. Ostendit Novum Testamentum, sive præsentem vitam. *Hora autem quasi decima*. Quia ex lege venerant, decalogus ad Christum misit, hora decima quærunt ab eo doceri, quia non alius docet legem, nisi qui dedit eam. Docet autem cum misericordia et implentur quæ implere non poterant, vel hora decima vesperam mundi indicat.

Vers. 40. — *Frater Simonis Patri, unus ex duobus qui audierant a Joanne, et secuti fuerant*. Frater junior natu prior credit, non enim est ordo fidei inanis. Forte ad dignitatem Andreas dicitur esse frater Petri, super quem, id est super cujus fidem fundata erat Ecclesia.

Vers. 41. — *Invenit hic primum*. Vera pietas statim inventum thesaurum nuntiat fratri, ut sicut est sanguine, sit et germanus in fide. *Invenimus Messiam*, etc. Christus Græce, Messias Hebraice, unctus Latine, vere enim unctus est a Spirito sancto specialiter, a qua unctione Christiani appellantur. Quod Jacob erexit lapidem post visionem in titulum quem olei superfusio unxit, jam divinitus per illam petram, futuram petram, scilicet Christum Spiritu sancto ungendum figuraliter intellexit, in qua petra sic fundari Ecclesiam præfigurabat, etc.

Vers. 42.— *Tu es Simon filius*. Prius dicit nomen ut habet a parentibus, ut significetur mutatio, dum de Simone Petrum dicit. In mutatione autem notatur vivacitas mysterii, sed nec prius nomen caret virtute. Est enim Simon obediens filius gratiæ vel columbæ, dum venit ad Jesum, sequens fratrem, unde a petra Christo dicitur Petrus, infirmus in illo, in figura Ecclesiæ quæ in petra fundatur.

Tu es Simon. (Chrys.) Ideo nomen mutavit ut ostendat quia ipse est qui Vetus Testamentum dedit, et nomina transmutavit, quia Abram Abraham vocavit, et Sarai Saram, et Jacob Israelem. Igitur multis quidem et a navitate nomina imposuit, ut Isaac et Samson, aliis autem post eam quæ a progenitoribus est nuncupationem, ut Petro et filiis Zebedæi. Nam quibus quidam a prima ætate debebat virtus clarescere, ex tunc nomina susceperunt : quibus autem postea debebat augeri, postea nuncupatio posita est.

Filius Joanna, etc. Jona dicitur et Joanna indifferenter. Jona *columba*, Joanna *gratia* interpretatur.

Vers. 43. — *In Galilæam et invenit Philippum*. Galilæa dicitur transmigratio, vel revelatio. Transmigrat enim homo de vitiis ad virtutes, et post de virtute in virtutem, et sic fit ei revelatio, ut videatur Deus deorum in Sion. Vocaturus ergo discipulum ad sequendum, id est ad imitandum exit in Galilæam, ipso loco innuens, ut sicut ipse proficiebat sapientia, et sicut per passiones intravit in gloriam, sic et sequaces.

Vers. 44. *A Bethsaida civitate*. Non frustra nominatur civitas, nec frustra dicitur Philippi, Petri et Andreæ. Sonat enim domus venatorum, in quo notatur animus et officium istorum : sunt enim venatores in capiendis animabus, unde Philippus, antequam fiat apostolus, sponte vocat Nathanaelem.

Vers. 45. — *Invenit Philippus*, etc. Nathanael peritissimus Scripturarum intelligit quod non alii, scilicet a Nazareth exire singularem Nazarenum : quia autem doctissimus, non est in apostolum electus : omnes enim apostoli primum de idiotis, ut confundantur sapientes. *Quem scripsit Moyses*. Ut cautus venator multis rationibus veritatem fratri astruit, scilicet quod Jesus est qui prænuntiatur in lege et prophetis. Filius Joseph, qui est de domo David, ut per eum (non quod de eo natus) cum Maria matre ejus (quam sciebat ex prophetis virginem peperisse) notetur esse ex David.

Vers. 46. — *Et dixit ei Nathanael*. Vel dubitando interrogat vel affirmat ut legisperitus, a civitate

tanti nominis posse esse aliquem bonum vel eximium doctorem, summum Salvatorem. Dicitur enim Nazareth, flos vel germen munditiæ, vel sanctitas. Utrique a uteir pronuntiationi congrue subditur : *Veni et vide*, etc.

Vers. 47. — *Ecce vere Israelita*. Dolus, id est simulatio. Si enim habet peccata, confitetur. Non ergo negat peccatorem, sed in eo laudat confessionem : Pharisæi autem sunt dolosi qui se bonos prædicant cum sint mali.

Vers. 48. *Unde me nosti ?* Cognoscens Dominum loqui de sua conscientia, non ex indignatione quærit, sed admirando, unde et ex qua virtute. *Sub ficu vidi te.* (Aug.) Nathanael, id est donum Dei, est verus populus Israel donum Dei, qui erat sub ficu abditus, id est subditus sub consuetudine peccandi et umbra mortis, ut primi parentes sub fici foliis se texerunt, ubi prius visus esset a Domino et quæsitus, quam Dominum videret et quæreret, et ante etiam quam per apostolos vocaret.

Vers. 49. — *Rabbi, tu es Filius Dei.* Quia cognovit Nathanael Christum absentem vidisse quæ ipse in alio loco gesserat, id est, quomodo et ubi vocatus sit a Philippo, quod est indicium Deitatis, fatetur non solum magistrum, sed et Dei Filium, et regem Israel, id est Christum in quo probatur esse Israelita, ut dicitur, id est videns Deum.

Vers. 51. — *Videbitis cœlum apertum.* Nathanael Israelita, dicitur visurus apertum cœlum, et angelos Dei descendentes et ascendentes, ut olim patriarcha Jacob vidit scalam, et angelos ascendentes et descendentes, qui per benedictionem vocatus est Israel. *Angelos Dei.* Sæpe hoc miraculum apparuit quod angeli ascendebant et descendebant super Christum. *Super Filium hominis.* Christus dicit se Filium hominis, affirmans quod minus est, scilicet humanitatem, Nathanael et Petrus Filium Dei, quod majus est, affirmantes divinitatem. Ecce confirmatio utriusque naturæ in Christo. Isti confitentes deitatem, merentur ascendere, ille asserens humanitatem, testatur se ad redimendum venisse. *Super Filium hominis.* Confirmat se esse hominem ne aliqui errarent, credentes ipsum tantum esse Deum ut etiam Petrus cum dixit : *Absit a te, Domine.*

CAPUT II.

Vers. 1. — *Et die tertia.* (Aug.) Post ostensionem Christi per testimonia Joannis ipse se miraculo ostendit.

Et die. Significat tertia die, id est tempore gratiæ, post tempus, id est ante legem et sub lege Christum ad nuptias Ecclesiæ per carnem venisse.

Vers. 2. — *Vocatus est autem.* In quo ostendit non despiciendas nuptias quas fecit, et sacramentum nuptiarum insinuat.

Vers. 3. — *Deficiente.* Vinum deficit, ut mirabiliter vino de aqua facto, virtus latentis Deitatis appareat.

(Aug.) Major virtus est in creatione et gubernatione cœli et terræ, etc., *usque ad* per quæ virtus quæ in majoribus etiam operatur, ad memoriam reducitur.

Vers. 4. — *Quid mihi.* (Id.) In his non negat matrem, ut hæretici dicunt, etc., *usque ad* intrationem ad Deum intelligit, vinum bibit.

Vers. 6. — *Binas vel.* (Id.) Æstimantis est hoc dicere, ut ipsas diceret binas quas et ternas, etc., *usque ad* tribus filiis Noe disseminatæ.

Vers. 7. — *Et impleverunt.* Quod jussu ejus impletæ sunt hydriæ, significat quod etiam illa Scriptura a Domino est, sed dum in ea sub velamine, id est adopertione litteræ, latet Christus, sapit aquam insipidam. Cum autem aufertur velamen, est vinum inebrians. Potuit quidem vacuas implere vino, qui cuncta creat ex nihilo, sed maluit de aqua vinum facere, ut doceret se non solvere legem, sed implere, nec in Evangelio alia facere vel docere quam quæ prophetia prædixit.

Vers. 9. — *Ut autem gustavit.* Triclinium, id est tres ordines discumbentium, altitudine distantes inter se, id est doctores, continentes, conjugati. Architriclinus aliquis legisperitus, qui bibit spiritualem sensum legis. Unde spiritualem sensum in Scripturis aperire discipulis est aquam in vinum convertere, ut quando post resurrectionem aperuit illis sensum, intelligerent Scripturas. *Aquam vinum factam.* Per aquam baptismus Joannis, per vinum passio Christi, unde et vinum prius fertur architriclino, id est Joanni qui ante bibit passionem quam Christus.

Vers. 11. — *Hoc fecit.* (Hier.) In initio signorum quæ mortalis mortalibus erat daturus, aquam vertit in vinum, sicut jam immortalis discipulis aperuit sensum, ut in lege et prophetis intelligerent Christum, ita carnales mentes prius sapore sapientiæ imbuit, postea resuscitatos majori gloria completurus.

Vers. 12. — *Post hæc*, etc. Post initium signorum de vino, subdit aliud indicium divinæ majestatis in ejectione vendentium de templo. Typice. Filius Dei ut humilis, descendit Capharnaum, id est in mundum, secundum quod habet matrem et fratres.

Vers. 13. — *Et prope erat Pascha.* Pascha agimus, dum a vitiis ad virtutes transimus. Ad hoc Jesus venit dum Ecclesiam quotidie visitat, et actus cujusque considerat, et eos ejicit qui inter sanctos, vel ficte bona, vel aperte mala faciunt. Per boves qui arant, prædicatores doctrinæ cœlestis significantur, hos vendunt qui non amore Dei, sed pro quæstu temporali prædicant. Oves innocentes sua vellera vestiendis præbent, per has signantur opera munditiæ et pietatis, quæ venduntur, dum pro humana laude geruntur. Spiritus ut columba apparuit, unde per columbam spiritus accipitur, quam vendunt Simoniaci. Nummos dant mutuo in Ecclesia, qui non simulate cœlestibus, sed aperte terrenis serviunt. Hi omnes ejiciuntur de parte sortis sanctorum, qui vel ficte bona, vel aperte mala faciunt, et funiculis peccatorum modo flagellantur ad corre-

ctionem; qui, si incorrecti permanserint, in fine litigabuntur. Oves quoque et boves ejicit, quia talium vitam et doctrinam ostendit reprobam. Et mensas subvertit, quia in fine ipsæ res quas dilexerunt, destruuntur. *Et ascendit.* Si ipse qui dedit decreta Dei, custodit, docet quanta cura hominibus debet esse vacare orationibus et Dei solemnitatibus. Bis legitur ad Pascha ascendisse. Semel primo anno prædicationis, nondum incarcerato Joanne, unde hic agitur. Secundo cum ad passionem iret, et in utroque vendentes ejecit de templo.

Vers. 14. — *Et invenit in templo.* Si in figurali templo quod est domus orationis, prohibet negotiationem quæ honesta putatur, cum sit de his quæ in templo offeruntur, quanto magis prohibet potationes et cætera graviora?

Vers. 15. — *De funiculis.* Funiculi quibus ejiciuntur sunt incrementa actionum malarum, unde Isaias: *Væ qui trahitis iniquitatem in funiculis vanitatis* (*Isa.* v). Et Salomon: *Funiculis peccatorum suorum quisque contringitur* (*Prov.* v.)

Vers. 16. — *Qui columbas.* Non solum vendentes columbas, sed etiam alii domum Dei faciunt domum negotiationis, id est omnes qui quærunt quæ sua sunt, non quæ Jesu Christi.

Vers. 17. — *Zelus domus tuæ.* (Aug.) Bonus zelus est fervor animi, quo mens, abjecto humano timore, pro defensione veritatis accenditur. Ab eo comeditur, qui quælibet prava quæ viderit, corrigere satagit; si nequit, tolerat et gemit.

Vers. 18. — *Quod signum ostendis nobis, quia hæc facis? Respondit.* Quia signum qærunt quare solita commercia de templo ejicit? et ait: *Solvite.* Quasi dicat: Quia hoc templum significat templum corporis in quo nulla est macula et merito hoc figurale purgo, qui illud ab hominibus morte solutum divina potentia suscitare queo.

Vers. 20. — *Dixerunt ergo.* Carnales carnaliter sapiebant, ille spiritualiter loquebatur. Quod Evangelista nobis aperit: *Ille autem dicebat de templo corporis sui.*

Quadraginta et sex. (Aug.) Anatole Græce oriens, dysme occidens, arctes septentrio, etc., *usque ad* qui senarium numerum quadragies sexies habent.

Ædificatum. (Aug.) Ædificatio Salomonis septem annis perfecta est, etc., *usque ad* unde dicitur electo esse congregandos a quatuor ventis.

Vers. 23. — *Cum autem.* Conventus adibat, ut verbis et signis plures converteret. Et quia aliqui solis signis moti credebant in eum, vere quidem, sed tamen ita, ut possent postea in passione ejus scandalizari, et quia nondum erant renati ex aqua et spiritu, non erant digni quibus se crederet Jesus, et familiariter cohabitaret. Sciebat enim quid esset in illis, melius quam ipse homo de se. Hæc fides convenit catechumenis, qui credunt in eum, sed quia non sunt renati, non creditur eis communio corporis et sanguinis Christi. De talibus erat Nicodemus, qui credens dicit eum a Deo venisse, propter signa quæ viderat, sed nondum renatus erat, et ideo nocte venit, non die, quia nondum illuminatus cœlesti lumine.

CAPUT III.

Vers. 1. — *Erat autem homo,* etc. Hic erat unus ex his, qui per signa crediderant. *Nicodemus nomine.* Nicodemus, victoria populi, vel victor populi gestans figuram omnium qui ex Judaico populo in Christum credentes per fidem vincunt mundum.

Vers. 2. — *Hic venit,* etc. Nox significat litteram legis, vel ignorantiam cordis, vel timorem. Et nocte ideo forsitan venit, quia magister in Israel palam dicere erubesceret, vel pro metu Judæorum. Hic quia prudenter aperta signa notavit, plenius mysteria fidei requirit, et ideo meruit doceri de deitate Christi et ipsius utraque nativitate, de passione, de resurrectione et ascensione, de secunda generatione, et ingressu regni cœlorum, et de aliis pluribus.

Vers. 3. — *Amen, amen dico.* Non interroganti secundam nativitatem exponit, ne credat Nicodemus solam fidem, quapropter visa signa crediderat in Jesum sufficere ad salutem absque spiritualis regenerationis virtute, et absque sacramentis. Etiam quia hominem purum intelligebat eum Nicodemus ut Joannem Baptistam, vel quemlibet ex prophetis, ideo incœpit eum instruere Jesus de secunda regeneratione, qua intelligit eum Filium Dei, et se posse Filium Dei fieri.

(Aug.) Secunda nativitas de qua docet Jesus spiritualis est, quæ est ex Deo et Ecclesia ad vitam, sed ille solam carnalem sapit quæ est ex Adam et Eva ad mortem. Sed sicut carnalem dicit iste non posse iterari, sic et spiritualis a quocunque facta non potest iterari. Ex semine enim veri Abrahæ sunt nati, sive per liberam sive per ancillam.

Nisi quis. Necessarium est visibile sacramentum aquæ ad ablutionem visibilis corporis, sicut est necessaria doctrina invisibilis fidei, et ad santificationem animæ invisibilis.

Renatus fuerit. (Chrys.) Hoc est, si tu non natus fueris desuper, et dogmatum susceperis certitudinem alicubi, extra erras et longe es a regno cœlorum, seipsum hic ostendens et indicans, quoniam non est hoc tantum quod videtur, sed aliis oculis opus est ad videndum Deum.

Vers. 5. — *Ex aqua.* Ex aqua visibili sacramento, et spiritu, invisibili intellectu, ut symbolum baptismi visibiliter accipiat, et spiritualem intellectum ipsius symboli perficat. Vel ex aqua visibili et Spiritu sancto.

Vers. 6. — *Quod natum.* Hanc spiritualem nativitatem distinguit a carnali, dicens: *Quod natum est. Ex carne.* Id est, ex primo homine per carnis successionem carnale est. Nomine carnis, non solum carnem, sed totum carnalem hominem significat. Sic econtra totus homo spiritualis anima et corpore spiritus dicitur. *Et quod,* etc. Verbo et sacramento spiritus invisibiliter adest quo natus

ex Adam ad mortem nascitur, Filius Dei ad vitam, qui non tantum spiritualis dicitur, sed spiritus, quia sicut substantia spiritus est invisibilis, ita invisibiliter per visibile sacramentum efficitur Dei Filius. *Spiritus est.* Non autem mireris, si sic natum dico spiritum, quia sicut spiritus ubi vult spirat, et nescis unde venit, aut quo vadat, sic est omnis qui natus est ex spiritu.

VERS. 8. — *Spiritus ubi vult.* Qua in potestate habet cujus cor illustret. Vocem ejus audis in Scripturis, vel dum loquitur aliquis plenus Spiritu sancto, quæ et si audis, nescis unde venit, id est, quomodo cor illius intravit, vel quomodo redierit, quia natura ejus est invisibilis. Sic est omnis qui natus est ex Spiritu sancto, quia ipse invisibiliter agente Spiritu incipit esse quod non erat, ita ut infidelis nesciat unde veniat, et quo vadat, id est, qua gratia venit in adoptionem Filii, et vadit in regnum Dei. Quæ quia incognita sunt carnali, iterum quærit? Quomodo possunt hæc fieri, non habens spiritualem intellectum in littera legis; impossibile putat quod dicitur de nativitate per spiritum, unde redarguitur a Domino: *Tu es magister*, etc. *Et vocem ejus*, etc. Vox spiritus est vox Christi, quam audivit Nicodemus, sed quia nondum est natus de spiritu, nescit unde veniat, aut quo vadat, id est, qua occasione velit nasci hominem in spiritu, aut quo vadat, id est, ad quam perfectionem dicat ipsum nascentem ex se. Nam qui ex eo nascitur, unus cum ipso spiritus per gratiam efficitur, sicut etiam ipse spiritus unus est per naturam.

VERS. 10. — *Tu es magister*, etc. Non insultat ei, ut superior eo habeatur qui omnibus præest, sed quia vult eum nasci ex spiritu, quod nequit nisi humilis, tumidum ex magisterio humiliat. Quasi dicat: Superbus princeps, nil nosti, humiliare ut ille qui seipsum exinanivit, et natus est ex spiritu, scies quod modo nescis.

VERS. 11. — *Quod scimus loquimur.* Id est quia ipse est scientia, locutio et sermo Patris. *Et quod vidimus testamur.* Quia ipse visio, et verum testimonium et veritas Patris. Quod pluraliter mysterium Trinitatis innuit.

VERS. 12.— *Si terrena dixi vobis.* (AUG.) Et quia non accipitis terrena, quomodo potestis capere cœlestia, id est cœlestem spiritus nativitatem? cum non solum non credatis, sed nec intelligatis terrena, quod de templo corporis mei (quod de terra accepi) dixi a vobis solvendo, a me suscitando.

VERS. 13. — *Nisi qui descendit.* Hoc pertinet ad secundam nativitatem in spiritu, quia nemo in Christo ad Patrem ascendit, nisi qui ex spiritu nascitur. Nemo salvatur per mortem Christi, nisi qui ex spiritu nascitur. Nemo nascitur ex spiritu, nisi in morte Christi. Et cum dicit Filius hominis, dat nobis certitudinem ascendendi, cum filii hominum simus.

VERS. 14. — *Et sicut Moyses exaltavit serpentem in deserto.* Supponit de morte sua quæ est origo A et causa habendi prædicta, in cujus fide eum instruit. Et quia carnalis erat, et notus in lege, ideo quamdam legis partem adducit, quam ostendit esse figuram et mortis suæ significativam, ut etiam sic pateat de aliis partibus legis, quod sint in figura. Et quia mors intelligitur per serpentem, et Christus mortuus serpens dicitur, quem qui fide intuetur, liberatur, sicut intuitu illius in figura ab ignitis serpentibus liberantur qui significant incentiva vitiorum. *Ita exaltari oportet Filium hominis*, etc. Magistrum legis ad significationem legis invitat. Et quia dixerat de Filio hominis, ne hoc solum putet Nicodemus, subdit, eumdem etiam esse Filium Dei. *Sic enim dilexit Deus.* Aperit causam humanæ salutis, scilicet dilectionem Dei Patris, ex quo omnis B restauratio est per Filium suum in Spiritu sancto.

VERS. 16. — *Mundum.* Cosmos Græce, quod Latine *mundus* interpretatur, ornatus dicitur. Per mundum igitur humana natura significatur, non quod secundum corpus ex quatuor elementis constet, sed quia secundum animam a Deo est ornata, et ad imaginem Dei est facta, qua ad hoc diligit Deus ut eam æternam faciat.

Ut Filium suum unigenitum daret, ut omnis qui credit, etc. Ecce idem dicit de Filio Dei quod supra de Filio hominis, ut per quem in deitate conditi sumus, per eumdem in homine restauremur.

VERS. 19. — *Hoc est autem judicium.* Cur qui C non credit judicatur? quia lux venit quæ excitat homines et admonet cognoscere sua mala, in quibus omnes sunt, sed alii oderunt admonentem lucem, et fugiunt, ne arguantur eorum mala quæ diligunt Alii admoniti per lucem accusant sua mala, quod est facere veritatem et sic illuminantur. *Erant enim eorum.* Qui est in tenebris, et diligit lucem, non est malus, sed ille dicitur malus, et opera ejus mala, qui postquam lux venit, odit lucem et diligit mala. Et hoc est quod dicit: *Erant enim opera eorum mala.* Opera, id est impietas, et incredulitas, et odium æternæ lucis, et nolle eam aspicere, sed velle in tenebris peccatorum remanere.

VERS. 21. — *Qui autem facit.* Ostenso qua justitia damnetur qui non credit, ostendit qua ju-D stitia salvetur qui credit. *Qui autem facit.* Id est, cui displicent mala sua et accusat, non sibi ignoscit, non sibi parcit, sed venit ad lucem. Et incipit agere cum Deo qui mala accusat, quia initium boni est accusatio mali, ergo opera ejus, hæc scilicet, quod se accusat sicut Deus accusat, manifestat, quia in Deo sunt facta, nisi enim Dei lux sibi luceret, sibi non displiceret.

VERS. 22. — *Post hæc.* Non continuo post disputationem cum Nicodemo quæ facta est in Hierosolymis, sed peracto spatio temporis de Galilæa in Judæam rediit. *In terram Judam, et illic demorabatur*, etc. Moraliter. Ubi est confessio peccatorum vel divinarum laudum, illuc venit Jesus, et discipuli

ejus, id est doctrina et illuminatio ejus, ubi moratur A purgando a delictis, unde sequitur, *et ibi morabatur et baptizabat.*

Erat autem. Christo jam baptizante adhuc baptizat Joannes, quia adhuc permanet umbra. Nec debet præcursor cessare donec manifestetur veritas.

VERS. 24. — *Nondum enim missus fuerat Joannes in carcerem.* Ecce aperte notat facta Christi ante Joannem incarceratum quæ alii prætericrunt, incipientes ab his quæ facta sunt post Joannem missum in carcerem, quando, cessante baptismo præcursoris, aperte incœpit baptismus Christi.

VERS. 25. — *Facta est autem quæstio ex discipulis Joannis,* etc. Dum Joannes prædicat, et schola ejus durat, Christus latenter prædicat et operatur, sed palam baptizat, ut oriatur quæstio de baptismo B Joannis, et de baptismo Christi, et illa solvatur testimoniis Joannis.

VERS. 26. — *Et venerunt ad Joannem et dixerunt ei: Rabbi,* etc. Volentes accusare Christum quem paulo ante viderant a Joanne baptizatum.

VERS. 27. — *Respondit Joannes, et dixit,* etc. Quia ultra consuetudinem humanæ naturæ sum natus ex parentibus provectæ ætatis, putatis me esse ultra homines. Sed scitote quia purus sum homo, ille Deus, a quo habeo quidquid habeo. Ex me infirmitas, ex illo gratiæ sublimitas. Putatis ut aliquid dicam contra meum testimonium ? Ego non baptizo in remissionem peccatorum, sed ille. *Non potest.* Quasi dicat : Ego purus homo, nil habeo nisi quod datum est a Deo, id est baptizare in pœ- C nitentiam non in remissionem, quia non ego Christus sed ille ut scitis me testatum fuisse vobis, ideo ad illum currite.

VERS. 28. — *Non sum ego Christus.* Non sum unctus a Patre plenitudine spiritus, sed de plenitudine illius accepi, ut illum præcurrerem.

VERS. 29. — *Hoc ergo gaudium.* In hoc gaudium meum est plenum, quod factus sum amicus sponsi, et quia sto et gaudeo.

VERS. 30. — *Illum oportet crescere.* Gaudeo ad vocem sponsi. Ille sponsus crescet, id est invenietur esse Christus, qui putabatur propheta. Ego minuar, quia ejus propheta inveniar, qui Christus putabar. *Illum oportet crescere.* Id est exaltari, id est dum peccata dimittit, gratiam dat, in quo gloria ejus D quæ in se semper est perfecta, crescit in hominem, dum eam homo plus videt et habet. Homo minuitur qui ante in se gloriabatur, dummodo peccata confitetur, et accipit quod ille dat. Cui rei attestatur passio utriusque : Christus in cruce exaltatur, Joannes capite minuitur. Attestatur et creatura. Joannes natus est decrescentibus diebus, Christus vero crescentibus.

VERS. 31. — *Me autem minui.* Joannes figura legis est, Christus, veritas, lex minuitur, apparente veritate.

Qui desursum venit, super omnes est, etc. (ALC.) Id est, de altitudine humanæ naturæ ante peccatum primi parentis, etc., *usque ad* secundo juxta altitudinem Patris, cui est æqualis.

De terra. Id est, qui est de terrenis parentibus natus, a quibus peccatum et pœnam peccati contraxit, ex se nihil est nisi terra.

Et quod vidit. Cum ipse Filius Dei sit verbum Patris, non aliud verbum Patris audit vel hominibus testatur, sed se verbum quod Pater locutus est, id est, edidit et genuit ex se, scit et indicat hominibus esse ex Patre. Hoc Evangelista dicit, ut potuit, quod plene dici vel intelligi nequit.

VERS. 33, 34. — *Signavit quia Deus.* Hoc est, signum posuit in corde suo quasi speciale aliquid, scilicet hunc esse verum Deum, qui missus est ad salutem hominum. *Verax est. Quem enim misit Deus.* Omnis homo ex se mendax ; non enim vera dicere potest, nisi illuminatus a Deo. Quem enim misit Deus Pater, verba Dei loquitur, quod est ? Quem misit Deus, Deus est : ideo verba Dei loquitur, ergo verba Filii de se testimonium perhibentis quod Deus sit, verba Dei sunt. *Verba Dei loquitur.* In hoc se distinguit a Christo, sed quia missus et verba Dei loquitur, apertius addit : *Non enim ad mensuram dat Deus spiritum. Pater diligit Filium et omnia dedit in manu ejus.* Hominibus dat ad mensuram, filio non dat ad mensuram, sed sicut totum ex seipso toto genuit Filium suum, ita incarnato Filio suo totum spiritum suum dedit, non particulatim, non per subdivisiones, sed generaliter et universaliter, et non ob aliud dat nisi quia Pater diligit Filium.

VERS. 36. — *Qui credit in Filium habet vitam æternam ; qui autem,* etc. Ac si diceret, qui credit in Filium habet ipsum Filium, et per hoc habet vitam. *Sed ira Dei manet super eum.* Ira cum qua natus est, permanet, et ideo non ait, venit, sed manet, quia per Filium missum, qui est vita, non tollitur effectus illius iræ, scilicet mors, corruptio, etc., quæ omnia manent.

CAPUT IV.

VERS. 1 — *Ut ergo cognovit.* Sciebat Jesus scientiam eorum et invidiam, quod non ideo didicerant de eo ut eum sequerentur, sed persequerentur, et ideo fugit, docens suos cedere malis, non timens, vel evadere eos impotens. *Et baptizat.* Quod vere dicitur, ipse enim semper mundat in spiritu invisibiliter et dono, sed ejus baptismus fit etiam in corpore, qui est in duobus, scilicet in aqua et verbo vitæ; unde Paulus : *Mundas eam lavacro aquæ et verbo vitæ* (*Ephes.* V).

VERS. 2. — *Sed discipuli.* In quorum baptismo dabatur spiritus, licet non ita manifeste, ut post Ascensionem datus est ineffabili et inexcogitabili modo.

VERS. 3. — *Reliquit Judæam.* Id est Pharisæos incredulos, qui cogitabant eum persequi, propter baptisma ipsius quod crescebat, et quia per doctrinam ejus, legem evacuari intelligebant. *Et abiit.* Postquam paucos de Judaico populo suscepit, reliquit incredulos legis litteram sequentes, quæ nemi-

nem ad perfectum ducit. *Et abiit in Galilæam*, id est in spiritualem ipsius litteræ intelligentiam. *In Galilæam*. In Galilæa transformatio Domini creditur facta, per quam significatur transmutatio humanæ naturæ in pristinam gloriam. In Galilæa dedit discipulis in monte doctrinam per quam ad vitam transituri sunt credentes.

Vers. 4. — *Oportebat*. Inter Judæam et Galilæam Samaria est, id est, inter legem litteræ, quæ per Judæam et divinas leges circa Deum revolutas, quarum figura est Galilæa, est lex naturalis in medio constituta, quia ergo ex lege sumpsit fundamenta Ecclesiæ, oportebat eum ad gentes transire constitutas sub lege naturæ, ut cum utrisque in Galilæam æternæ beatitudinis rediret.

Vers. 5. — *Venit ergo*. Ut agnoscerent et converterentur ad eum Samaritani, vindicantes sibi hæreditatem patriarchæ Israel.

Quæ dicitur Sichar. Sichar, id est conclusio, vel ramus, id est gentilis populus conclusus sub peccato, qui est ramus de oleastro excisus et olivæ insertus.

Vers. 6. — *Erat autem*, etc. Quia naturalis ratio non aliunde surgit nisi a causa omnium bonorum, ideo pulchre dicitur fons esse Jacob, id est ratio infinita Patris altitudine procedens.

Jesus ergo fatigatus, etc. Allegorice. Iter Jesu carnis est assumptio in qua est fatigatio, id est infirmitas, relevans hominem quem creavit potentia: sessio est humilitas. Sexta hora, sexta ætas qua venit, puteus profunditas hujus sæculi. Samaritana Ecclesia venit non jam justa, sed justificanda. Aqua putei voluntas hujus sæculi, quæ quasi de profundo extrahitur submissis et inclinatis ad eam hominibus, præmissa cupiditate quasi hydria. *Sedebat*. Quasi lassitudinem relevans in quo indicatur magister docturus accedentes et possessurus. *Supra*. Fons dicitur ubicunque manat aqua de terra, sed si in superficie fons tantum, si in profundo etiam dicitur puteus.

Vers. 7. — *Venit*. In figura Ecclesiæ de gentibus quæ prius hauriebat aquam, id est voluptatem de profundo sæculi cujus fidem sitit Jesus et petit ab ea potari.

(Greg.) Vel mulier, id est Synagoga, quæ venit haurire aquam, etc., *usque ad* primitivam Ecclesiam.

Da mihi. Jesus sedens supra fontem petit a primitiva Ecclesia quam de gentibus elegerat potum fidei, qua in eum credatur, petit a natura potum rationis, qua conditor et redemptor investigetur. Apostoli missi in civitatem, id est in mundum, emere spirituales escas, id est fidem, et actionem, et cognitionem, quibus magistri satiantur Ecclesiæ. *Da mihi*. Licet Jesus post fatigationem sitire posset, tamen hunc potum non exigit, sed ut cor Ecclesiæ gentium pro laboris ejus cognitione potus ei efficiatur, desiderat.

Vers. 8. — *Discipuli enim*. In civitatem discipuli abierunt, scilicet ad Judæos, qui legis valle muniti, et prophetiæ sunt telis armati, ut cibos emerent ipsorum, scilicet corda prædicatione fidei Deo præparantes.

Vers. 9. — *Dicit ergo*. Nesciens quem potum petit ab ea, putans quod de aqua opponit se esse de alienigenis vasculis, quorum etiam conversatione non utuntur Judæi, sed Jesus qui fidem petebat, ei spiritum dare cupiebat, et eam admonet ut petat, spiritus est autem et donum Dei et viva aqua.

Non enim, etc. Samaritanos Judæi exsecrantur et supplantatores vocant, quia eos hæreditate patris sui Jacob privaverunt abstinendo a cibis et vasis eorum.

Vers. 10. — *Respondit Jesus*. Pedetentim et simplicibus verbis instruit, ut tandem donum Dei, id est spiritum possit accipere.

Vers. 11. — *Dixit ei mulier*. Aqua viva dicitur non alia, nisi quæ ubi oritur, excipitur, de qua mulier carnaliter sapiens dixit: Cum hauritorium non habeas, et puteus altus sit, quomodo habes aquam vivam? Sed ne forte alium fontem promittere videretur, subdit: Nunquid tu melior es, id est potes melior esse Jacob qui cum suis usus est isto? Contra quod ergo aperte Christus ostendit se non carnaliter, sed spiritualiter loqui, dicens non sitire eum qui suam aquam biberit.

Vers. 12. — *Nunquid tu*. Alienigena Jacob patrem suum vocat, quia ipsa sub lege Moysi vixerat, et prædium quod Jacob filio suo dederat, possidebat.

(Aug.) Vasculum cupiditas, aqua voluptas, reficitur, non exstinguitur.

Et ipse ex eo. De puteo bibunt homines et pecora, et similiter de ratione, quasi depravata et obscurata magno labore foditur et exercetur: bibunt autem quidam ut homines qui ea ratione ad bonum utuntur, ut sancti. Quidam ut pecora, qui utuntur ea ad malum ut philosophi.

Vers. 13. — *Qui autem*. Quicunque meæ prædicationi cor accommodaverit et gratiæ donum cognoverit, fides quæ per dilectionem operatur in eo nascitur, et sic tandem in vitam transibit æternam.

Vers. 14. — *Aqua*. Aqua corporalis deorsum fluit, aqua spiritualis sursum salit et secum eos qui eam bibunt in æternam gloriam subvehit.

Vers. 16. — *Vade, voca virum tuum*, etc. Ut eo duce ad contemplationem spiritualis intelligentiæ ascendas: *vade voca virum tuum*. Tu sensualis voca rationalem intellectum, quo ut viro regaris, tu quæ modo carnaliter sapis, hunc ego lux et caput viri illuminabo. Quasi dicat: Hec quæ dico non carnaliter, ut tu animalis facis, sed spiritualiter sunt intelligenda et ductu rationis accipienda, et ideo tu para intellectum mihi et veni, intelligendo hæc spiritualia quæ dico.

Vers. 17. — *Respondit mulier*. Revera hæc mulier tunc non habebat virum, sed utebatur quodam non legitimo, de quo respondet adhuc carnaliter sapiens, qui nondum vocaverat virum, id est intellectum. *Dicit ei Jesus*. Paulatim ea attollens adhuc

mysteria loquitur, ut paulatim perduceret eam ad cognoscendum quis cum ea loqueretur. Et non opus bonum, non prudentem mulieris laudat responsionem, sed veritatis laudat confessionem.

VERS. 18. — *Quinque enim viros.* Quinque viri sunt quinque leges humanæ naturæ datæ. Prima, in paradiso ante peccatum in prohibitione ligni. Secunda, post prævaricationem et expulsionem de paradiso, de multiplicatione humanæ propaginis. Tertia, Noe ante diluvium de fabricanda arca. Quarta, post diluvium de divisionibus gentium. Quinta, Abraham de circumcisione et immolatione filii. His quinque legibus quasi quinque viris humana anima ab initio mundi usque ad Moysen subjecta fuit : postea data est lex litteræ, quæ nullam salutem contulit, unde dicitur : *Quem nunc habes, non est tuus vir.* Dimitte litteram, vade ad spiritum litteræ ad Novum Testamentum, a quo spiritualem virtutum prolem concipias.

(AUG.) Quinque viri, id est quinque sensus corporis te rexerunt, nunc in tempore discretionis non te regit vir, id est intellectus sapientiæ, sed adulter, id est error corrumpit, dum carnaliter quæ dico accipis, et ideo voca virum, ut (sicut dico) spiritualiter intelligas. Ideo quinque sensus in minori ætate dicuntur, viri, quia sunt legitimi. Post lapsum enim hominis et decreto Dei naturaliter regitur illa ætas, non ad æterna, sed ad ista temporalia appetenda si mulcent, vitanda si offendunt.

VERS. 19. — *Quia propheta tu es.* Mulier ex auditis proficiens, jam cœperat aliquatenus habere intellectum, unde et prophetam vocat, sed non plenum, quia non credit venisse Christum.

VERS. 20. — *Panes nostri*, etc. Propheta es tu, et ideo judica de hac contentione, quæ me movet. Judæi se præferebant Samaritanis pro templo quod ædificavit Salomon, in quo adorabant. Econtra Samaritani adversum Judæos pro monte, in quo et non in templo patres adoraverunt, qui Deo placuerunt. Et sic patriarchæ in montibus, Judæi in templo adoraverunt, præfigurantes modum bene orandi.

VERS. 21. — *Mulier.* In hoc loco Dominus jactantiam Samaritanorum reprimit, qui putabant se non minoris religionis fuisse quam Judæos. Loquitur ergo in persona prophetarum et omnium qui in Christum credunt ; unde ait : *Vos adoratis Patrem quem nescitis*, quia nullus adorat Patrem nisi Filium adoret, per quem ad notitiam Patris venitur, sed nos scimus Filium, et per Filium Patrem, unde sequitur : *Quia salus ex Judæis est*, etc., id est, quia Christus, qui est salus, ex Judæis est, non solum origine carnis, sed etiam ex eis orta est fides et primitiva Ecclesia. *Crede mihi.* Quia jam est in te vir qui potest credere et ideo credere : *Quia nisi credideris non intelliges* (*Isa.*) *Quando neque in monte* Ecce pariter mons vester et templum Judæorum reprobabitur, sed in hoc estis impares, quod vos Samaritani adoratis quod nescitis, sed nos Judæi non omnes, sed electi adoramus quod scimus, quia nobis cognitio Dei testamentum ; prophetia promissa ; de nobis Christus, et hoc est, *quia salus ex Judæis est*, sed quamvis ita simus differentes, tamen non præfero locum Judæorum loco Samaritanorum, et hoc est.

VERS. 23. — *Sed venit hora, et nunc est, quando.* Priusquam venirem in carne, nemo potuit adorare Patrem in spiritu et veritate, præter patriarchas et prophetas, quibus mea incarnatio revelata fuit, sed per meam præsentiam in carne fient veri adoratores.

In spiritu et veritate. Non in templo, non in hoc monte, sed interius in intimo templo cordis et in veritate cognitionis Patrem esse adorandum.

VERS. 24. — *Spiritus est Deus.* Cum Deus sit spiritus et non corpus, non quærit corporeum locum, montem vel templum in quo oretur, sed spiritus purus est ejus templum, in quo oretur non de visibilibus quæ transeunt, sed de æternis quæ veritas sunt.

VERS. 25, 26. — *Scio quia Messias venit, qui dicitur*, etc. Jam per verba docentis amplius provecta, scit a quo perfecte debeat instrui, id est a Messia. *Ille nobis annuntiabit omnia. Dicit ei Jesus.* Qualiter spreto templo vel monte in spiritu in veritate adoremus ostendet, et abjectis umbris veritate illustremur. *Ego sum qui loquor.* Quem venturum exspectas, venisse cognosce : et adducto tecum viro qui te regat, quæ fidei sunt necessaria discere labora. Et quia sciebat jam quis eam posset docere cum eum jam docentem non agnosceret, digna erat, cui ipse se manifestaret, unde dicit : *Ego sum Messias*, qua manifestatione accepta non habet quid ultra quærat, unde sequitur : *Reliquit ergo hydriam*, etc. Sed Evangelista interserit de discipulis.

VERS. 27. — *Et mirabantur quia.* Non mirabantur quod cum muliere loquitur, cum quibus loqui consueverat, sed quia cum alienigena, ignorantes mysterium Ecclesiæ de gentibus futuræ. Et non malum suspicantur, sed clementiam mirantur, quia gentilem erroneam docet sicut *qui venit quærere quod perierat.*

VERS. 28. — *Reliquit ergo.* Audito *ego sum*, jam habens in intellectu mulier Christum caput viri, reliquit hydriam, id est cupiditatem, et cucurrit evangelizare. Hic discant evangelizaturi prius deponere curam, et onus hujus sæculi.

VERS. 29. — *Venite et videte.* Pedetentium inducit ad veritatem illos rudes ; nec statim affirmat Christum, ne irascerentur et indignarentur.

VERS. 33. — *Nunquid aliquis attulit.* Non ausi sunt interrogare Dominum timentes ne ab eo reprehendentur, si incaute interrogaverint.

VERS. 34. — *Meus cibus est.* Non intellexerunt escam sicut mulier supra non intellexit aquam, unde magister eos instruit non per circuitum ut illam, sed jam aperte dicens : *Meus cibus est ut faciam*, etc. *Voluntatem ejus.* Patris. Voluntas Patris est ut credatur in eum, id est in Filium quem ipse misit. Opus Patris est nostra salus. Christi ergo cibus, no-

stra fides et nostra salus. Facit ergo voluntatem docendo credere in se, facit opus maturando mysterium redemptionis.

VERS. 35. — *Nonne vos dicitis.* Cum quærat fidem et salutem populorum, fervet in opus, et operarios mittere disponit. *Levate oculos vestros.* Intellectu mentis considerate quod, transacta hieme, id est infidelitate, adest calor fidei et parata sunt corda, ut opera justitiæ ex eis colligatis, quasi dicat : Juvate ad implendum voluntatem Patris. Et bene potestis, quia parata est messis, id est, videte gentes facile credentes.

VERS. 36. — *Ut et qui seminat.* Utroque opus erat, seminatore et messore quia est hoc apparet probabile verbum, quia alius seminat, alius metit; nisi enim parati essent per prophetas, non audirent apostolos.

VERS. 38. — *Ego misi vos.* Vos facio messores ibi ubi alii seminaverunt, id est in Judæa, ubi prima seges collecta est, unde aliqui exeuntes in toto mundo seminaverunt, unde alia messis quasi de granis surgit colligenda in fine sæculi messoribus angelis. *Laboraverunt, et vos in labores eorum introistis.* Multi enim labores fuerunt patriarchis et prophetis, in quibus omnibus erat prophetia Christi, et multa passi sunt quasi in frigore seminationis.

VERS. 40. — *Cum venissent.* Prius audierunt famam, post conspexerunt præsentem, nec satis est eis, sed apud se manere faciunt, ut ipsius verbis instruerentur, quæ præferunt verbis mulieris. In quibus omnibus econtrario arguitur duritia Judæorum qui nec miraculis credunt. *Et mansit ibi duos.* Moraliter. Sic quotidie apud illos qui foris sunt, nuntiatur Christus per mulierem, id est Ecclesiam, et credunt per istam famam. Inde apud eos manet per duos dies sine mentione noctis, ut lux eorum duobus præceptis charitatis instruatur.

VERS. 42. — *Et mulieri dicebant.* Postquam Dominus carnis præsentia Judæis spiritualiter edoctis gratiam suæ cognitionis infudit mulieri, id est legi, dicebant, jam non propter tuam loquelam credimus.

VERS. 43. — *Ipsi enim audivimus.* Quia sibi primum moratus miracula fecerat, nec nisi pauci in eum crediderunt, unde super viso signo crediderunt in eum discipuli ejus, non alii : et ideo a Samaritanis qui facile nullo signo viso crediderunt, revertitur ad istos, ut qui per priora non crediderunt, modo credant. Significat quod a gentibus facile conversis, in fine sæculi revertetur ad Judæos qui sunt sua patria, quia prius in eis honorem non habuerat.

VERS. 44. — *Quia propheta.* Allegorice. Patria Christi est populus Judæorum, ubi sine honore est, quia pauci de his credunt quod de Galilæis civibus Christi dicitur. Ecclesia gentium facile credens similis est Samaritanis, et hi multi solo verbo prædicationis, illi per miracula et pauci. Ecce cur venit, ideo revertitur, quia testatus est quod propheta non habet honorem in patria; alioquin videtur non debuisse ad hos reverti, ubi honorem non habet, sed manere apud illos ubi bene receptus est.

VERS. 46. — *Et erat quidam regulus cujus filius.* Iste regulus potest figurare aliquem gentis Judaicæ doctorem, qui tandem post plenam Ecclesiæ gentium conversionem ad quam Dominus a Judæis expulsus per discipulos transmigravit, pro filio, Judaico populo, quem non nisi in fine sæculi fidem accepturum cognoscit, orat, ut de longa perfidiæ infirmitate sanetur.

VERS. 47. — *Et rogabat.* Jam credens quod posset sanare filium ejus, sed quia per deitatem, quæ ubique est, non credit filio adesse, rogat ut descenderet et præsens corpore sanaret, unde infidelitatis arguitur : *Nisi signa et prodigia*, etc. Econtrario centurio laudatur, qui dicit : *Dic verbo et sanabitur puer meus* (*Matth.* VIII); unde : *Non inveni tantam fidem in Israel.* Vel forsitan cupiebat tentare qualis esset Christus, unde arguitur : *Nisi signa et prodigia.* Propter salutem filii credidit ipse et domus ejus tota.

VERS. 48. — *Nisi signa.* In hoc redarguitur de incredulitate, quod non ubique credebat eum esse, et per hujus duritiam significatur duritia Judæorum, qui nec visis miraculis credunt. Vere econtra per Samariam signatur fides gentium, quæ solo verbo credidit, hoc autem, quantum ad allegoriam, a primo Christi adventu usque post regnum Antichristi in perfidis Judæis durabit.

Et prodigia. Prodigium quasi porro dictum, quasi quod aliquid significat. Vel, prodigium quasi procul a digito, quia præfigurat aliquod remotum et futurum.

VERS. 49, 50. — *Descende.* Quasi aliter non posset sanare, nisi præsens esset. Unde Dominus indicans se non deesse ubi invitatur, solo jussu sanat, unde : *Vade, filius tuus.* Ad filium reguli non vadit, ne divitias honorare videatur, ad servum centurionis ire promittit qui naturam hominis non despicit : in quo superbiam destruit quæ in hominibus non pensat naturam, sed quæ extra patent. *Credidit ipse.* Non alii cives, in quo paucitas fidei Judæorum signatur, quamvis signa viderint, unde infert : *Hoc iterum secundum signum fecit Jesus.* Sicut supra multitudo gentium solo verbo convertendarum in Samaritanis signabatur.

VERS. 54. — *Hoc iterum secundum signum fecit Jesus cum venisset a Judæa in Galilæam.* De omnibus miraculis quæ fecit Jesus in anno ante mortem Joannis, non facit Joannes mentionem nisi de istis, et de disputatione Christi cum Judæis, quæ supra ponitur, Cæteri enim Evangelistæ quæ hic reticet, dixerunt plane.

CAPUT V.

VERS. 4. — *Angelus autem.* Ecce duo miracula : unum invisibiliter per angelum in piscina, alterum visibiliter a Domino. In utroque unus sanatus, ut unitas commendetur. Alioquin nec in potestate ideo magnum et in benignitate parum fuit, unum de tot sanari ab eo qui omnes uno poterat erigere verbo.

Sed in his corporalibus plus intendit æternam salutem animarum.

Vers. 5. — *Triginta et octo.* Id est duobus minus quadraginta, qui numerus constat ex quater decem, et significat perfectionem operum ; in decem præceptis legis et quatuor Evangeliis, a quo duo minus habet qui charitate Dei et proximi caret.

Vers. 6. — *Vis sanus fieri.* Non nescit quid velit, sed accendit ad amorem sanitatis, de qua jam desperabat, unde jam conquerebatur, quod non haberet qui eum mitteret in aquam.

Vers. 8. — *Tolle grabatum tuum.* Dilige proximum infirma ejus tolerando, qui te infirmum patienter tulit, et non solum ætate de tua erectione, sed etiam de proximorum sollicitus esto salute. Ecce angelus magni consilii latens in carne, turbata aqua Judæorum sanum fecit unum.

Vers. 9. — *Et ambulat.* Diligendo Deum festina usque ad visionem ejus, nec fratrem propter amorem ejus ad quem pergis deserens, nec propter fratrem ab illo quærendo cessans.

Vers. 10. — *Dicebant ergo.* Judæi observatores litteræ nescientes gratiam qua lex impletur, quæ ab omni servili opere, id est a peccato cessare jubet, unde hic dicitur : *Tolle grabatum*, etc. *Non licet.* Non calumniantur de salute qui in sabbato curant animalia dei, de lecti portatione.

Vers. 11.— *Respondit eis.* Non cedit objicientibus, sed sanatoris mandatis obediens, auctoritatem sanationis suæ objicit calumniantibus.

Vers. 13. — *Nesciebat quis esset.* In turba positus non agnovit Jesum, sed post in templo. In quo docemur, ut quisquis vult ad visionem Dei pervenire, fugiat turbam suorum affectuum et nequitiam hominum, et adeat templum internæ orationis.

Vers. 14. — *In templo.* Non in turba, sed in templo, quia si gratiam conditoris cognoscere volumus, oportet ut conventicula fugiamus, et templum efficiamur. *Noli peccare.* Innuit quod propter peccata languebat, sed ipse Jesus illum sicut exterius, ita intus sanavit, unde præmonet ne iterum peccando gravius judicetur.

Vers. 16. — *Quia hæc faciebat in sabbato.* Quasi solutor legis agens contra Deum qui requievit in sabbato, sex diebus primo operatus. Contra quod ait Jesus : Non sex diebus tantum ut putatis operatus est Deus, sed usque modo operatur, quia qui sex diebus condidit nova, a quibus requievit die septimo, postea operatur usque in finem gubernando, sustentando, renovando, propagando, ut permaneant condita. Et cum semper operatur Deus, constat sacramentum esse quod de requie sabbati legitur.

Vers. 17. — *Jesus autem respondit.* Quasi dicat cæci in lege cur mihi invidetis, si hominem in sabbato sano, qui Deus cum Patre semper operor.

Vers. 18. — *Respondit itaque Jesus.* Quia commoti sunt de audita æqualitate ejus quem putant hominem purum cum Deo Patre, subdit se esse Filium æqualem Patri, ejusdem voluntatis, ejusdem pote-

A statis, ejusdem operationis. In his autem disserendis hoc genere loquendi utitur, quo mentes parvulorum possit excitare, et si non implere, et quo mentes adultorum exerceantur et pascantur. Dicit enim de deitate Filii. Non potest a se facere, nisi quod videt Patrem facere, et demonstrat ei Pater, quæ omnia non secundum litteram ut in hominibus fieret accipienda sunt, sed mystice. Ille autem hæc secreta dicit, ut conturbentur, vel ut forte turbati medicum quærant. Propter nos etiam ut nobis scriberentur, quæ non bene intellecta in errorem, bene intellecta in veritatem ducerent.

Vers. 19. — *Amen, amen dico vobis.* Agit hic de identitate sua cum Patre, et minoritate sua secundum hominem, et quid in his faciat, scilicet utram-

B que resurrectionem, corporis scilicet et animæ. *Non potest filius.* Ita sum æqualis Patri, ut non ipse a me, sed ego sim ab eo. Non facit a se, nec potest a se, qui non est a se, sed ab eo facit et potest a quo est. *Hæc et Filius.* Videtur corpus omne facere quod animus, sed non similiter, cum animus imperet corpori ; Pater vero et Filius eadem et similiter operantur, quia una natura, una substantia Patris et Filii, et una voluntas, et una potestas, et una operatio.

Vers. 20. — *Omnia demonstrat.* Demonstrare Patrem Filio est cuncta operari per Filium, ut æque habeantur in fide nostra, Pater et Filius. Et ne aliquo modo minus sentiatur de Filio, addit : *Et majora his demonstrabit ei*, hoc est, per eum majora faciet.

C Quæ? *Sicut enim Pater suscitat mortuos et vivificat.* Majus est suscitare mortuos quam languidum sanare, unde agebatur. *Majora his.* Suscitat Pater animas per Filium, ut animæ vivant ex substantia Patris et Filii, et ei Filio homini facto in tempore demonstrabit majora, id est resurrectionem corporum, ut miremini eam fieri per Filium.

Vers. 21. — *Sicut enim Pater suscitat.* Incipit ostendere quod Filius secundum quod æqualis est Patri, faciat, scilicet animas a morte resuscitat. Et est prima resurrectio a vitiis. In sequenti vero ostendit etiam resurrectionem mortuorum corporum secundum quod Filius hominis est et potestatem dedit ei, id est Filio.

Sic et Filius. (Aug.) Quia Pater et Filius sunt ea-

D dem vita. Judicat autem et suscitat corpora,etc., *usque ad* hæc causa redditur, *quia Filius hominis est.*

Vers. 23. — *Ut omnes honorificent.* Honorat Deum qui commendat Creatorem, omnipotentem, æternum. Honorat Patrem, qui credit eum habere Filium, æqualem sibi. Honorat Filium, qui credit eum esse æqualem Patri.

Qui non honorificat. (Aug.) Si enim minor crederetur Filius, Pater inhonoraretur, quod vel invidus nollet eum genuisse æqualem, vel infirmus non posset, et sic non esse Deus convinceretur, quia impotens.

Vers. 24. — *Quia qui*, etc. Quia æqualis sum

Patri et uno honore cum eo honorandus, ergo qui audit verbum meum, id est, qui credit me Filium, et credit eum Patrem, habet vitam æternam, quia hæc est vita æterna, ut post dicet, ut cognoscant te quem misi Jesum Christum esse unum verum Deum. *Audit et credit.* Cur ait : Audit verbum meum et credit, non mihi, sed ei qui me misit : quia verbum ejus est in me, imo ego sum verbum ejus. Qui ergo ei credit, credit verbo ejus, id est mihi. *Sed transiit.* Hic a morte infidelitatis ad vitam fidei et justitiæ, post a corruptione ad æternitatem. De prima autem resurrectione apertius subdit : *Amen, amen dico vobis, quia venit hora et nunc est*, etc.

VERS. 25. — *Quia venit.* Dixi quia Filius suscitat et vivificat, quod verum est, quia venit hora, etc., et ostensio Patris sui, hic enim de suscitatione animæ a peccatis agitur. *Vocem Filii.* Hoc solum justis convenit, qui sic audiunt de incarnatione ejus ut credant quia Filius Dei est.

Sicut enim Pater. (AUG.) Vita quæ est ipse Pater et Filius pertinet ad animam, non ad corpus, etc., *usque ad* vita et ipsa est vita corporis.

In semetipso. Non aliunde, sed ipse est vita, sic et Filius in semetipso est vita. Sed differunt, quia Pater est vita non nascendo, Filius est vita ex Patre nascendo, unde ait : Dedit, non quod aliquando Filius fuerit sine vita, sed nascitur ex eo vita, dedit ergo, id est, vita genuit vitam.

VERS. 27. — *Et potestatem.* Postquam dixit de resurrectione animæ, subdit de resurrectione carnis. Et potestatem quam habet Filius cum Patre in occulto, dedit Pater ei, quia Filius hominis est, in qua forma judicans bonis et malis videbitur. Visio enim formæ Dei solis mundis corde promittitur, unde : *Beati mundo corde, quoniam ipsi Deum videbunt* (*Matth.* V.) (AUG.) Christus in eo quod est Filius Dei, etc., *usque ad* per verbum factum in carne Filium hominis fit corporum resurrectio.

VERS. 28. — *Quia veniet hora.* Sicut supra auctor de resurrectione mentis in vitam æternam, ita etiam hic est auctor de resurrectione carnis, aliter nemo crederet.

VERS. 30. — *Non possum ego a meipso facere.* Dedit mihi potestatem judicii, non tamen possum a me, id est, qui non est a se, non facit a se, et ita qui culpat eum de opere sabbati, culpat Patrem. *Sicut autem.* Audio per unitatem substantiæ, id est, scio quia non est aliud audire, quam scire vel esse. Vel, ego Filius hominis nihil a me possum, sed sicut audio a Deo judico, et hoc judicium meum de quibuscunque est justum, ideo quia non quæro voluntatem meam, id est hominis, sed Patris, quæ est de salute hominum, qui ad hoc me misit, id est, incarnari fecit. *Non quæro.* Loquitur nunc secundum quod æqualis est Patri, ut probetur in eo vera deitas, nunc secundum quod minor, ut probetur vera humanitas.

VERS. 31. — *Si ego testimonium.* Dico de identitate essentiæ suæ cum Patre, ex qua vivunt non corpora quæ non sentiunt, sed animæ rationales mediæ inter Deum et corpora : dicto etiam de minoritate humanitatis, in qua scilicet moritur, resurgit, suscitat corpora et judicat : supponit de testimoniis suis quæ non indiget habere ab homine, quia habet ab operibus quæ Pater dedit et ab ipso Patre. Habet tamen et ab hominibus, sed ut a lucernis, id est a Joanne et a Moyse, qui si non possunt conjungere animas Deo, possunt tamen confutare inimicos.

VERS. 34. — *Sed hæc.* Sed tamen testimonium Joannis induco, ut per Joannem vos homines ad veritatem ipsam ducamini, et credentes salvi sitis.

VERS. 35. — *Ille erat*, etc. Qui me exterius oculis hominum visibilem exhibuit, interius corda hominum ad me cognoscendum accendit. Etiam omnes prophetæ et apostoli sunt lucernæ : Christus verum lumen, *quod illuminat omnem hominem venientem in hunc mundum.*

VERS. 37. — *Neque vocem.* Et si in Sina vocem ejus audisse et speciem vidisse putetis.

VERS. 41. — *Claritatem.* Nec ideo hoc loquor, ut quæram gloriam meam, sed vobis errantibus condoleo, qui non habetis dilectionem Dei, et ad viam veritatis reducere volo.

VERS. 42. — *Quia dilectionem.* Dilectio Dei non est in vobis, quia me non accipitis, id est non creditis, quia veni ut per me Pater glorificetur.

VERS. 43. — *Si alius.* Antichristus, qui propriam gloriam quærit non Dei, id est in nomine suo veniet, hoc est quod Apostolus ait, ut credant mendacio, qui non crediderunt veritati.

CAPUT VI.

VERS. 1. — *Trans mare.* Tiberiadis et Capharnaum in eodem littore ex parte nostra, ultra in alio littore opposito, locus est ubi miraculum istud factum est. Nec proprie vocatur mare, sed quædam magna Jordanis refluxio.

VERS. 2. — *Et sequebatur.* Viso hoc miraculo, gentium magna turba sequitur, quia sicut eos quos a corporis infirmitate sanabat, intus spiritus reintegrabat, sic ipso a morbo incredulitatis sanabat.

VERS. 5. — *Cum sublevasset.* Exemplo suo nos admonet levare oculos cordis nostri, ut si forte eo ducente ad altitudinem actionis et scientiæ ascendere permittatur, turba sequientium carnalium cogitationum nos non perturbet, nec ab altitudine contemplationis dejiciat, sed eam spiritualibus escis, quantum capere possit, pascere curemus

VERS. 7. — *Ducentorum.* Centenarius duplicatus significat perfectionem bonæ actionis et rationalis scientiæ, quæ erudiendis in fide non sufficiunt, nisi eis altitudo theologiæ addatur, quæ animas per bonam operationem purgatas, et per scientiam rerum creatarum illuminatas, ad consummatam spiritualium refectionum plenitudinem perducit.

VERS. 9. — *Est puer unus.* Hic puer est Moyses legislator, cujus lex neminem ad perfectum perduxit.

Unus, quia vanitatem Ecclesiæ futuram præfigura- A bat. Hic, id est, in Veteri Testamento quod quamvis Novo clarescente jam vilescit, adhuc tamen omnino non recessit. *Sed hæc*, etc. Quasi dicat : Legis littera, vel corporei sensus quid prosunt ad multitudinem in te creditorum, qui spiritualia alimenta sunt petituri, quæ omnem litteram omnemque corporeum sensum superant?

Vers. 10. — *Facite homines.* Magister veritatis prius in simplicitate litteræ quasi in infimis locis, et in simplicitate visibilis creaturæ auditores erudivit, ut sic in altitudinem contemplationis erigantur.

Vers. 14. — *Illi ergo homines cum vidissent quod*, etc. Illi nondum plena fide proficiebant, quare hunc Deum dicere nesciebant. Nos certiores illis dicimus : Hic est Verbum, sine quo non est propheta B vel angelus.

Vers. 15. — *Jesus ergo.* Qui volunt rapere et regem facere significant discipulos et alios credentes, qui volunt prævenire tempus regni ejus, putantes eum sic venisse, ut jam regnaret. Sed hoc tempore colligitur regnum, quod in fine erit manifestum, cum dicet : *Percipite regnum quod vobis paratum est.* Fugit ergo non timens teneri, qui postea eisdem colloquitur, sed signare volens quod altitudo ejus non potest intelligi. Fugit in montem, id est ascendit cœlos, solus sacerdos interpellans pro populo foris constituto, qui interim jactatur fluctibus, unde subdit : *Ut autem sero factum est.* Sero mundi est post ascensionem Christi in quo discipuli descendunt ad labores mundi, et regunt navem, id est Eccle- C siam.

Vers. 19. — *Timuerunt.* Quod discipuli qui omnium in Ecclesia futurorum figuram gerebant, viso Domino super fluctum maris ad se venientem timuerunt, et ut alius evangelista apertius dicit, phantasma crediderunt eum, mysterio non vacat, quia adhuc hodie multi in Ecclesia, cum audiunt sibi persuaderi ut præsentia bona et caduca pro æternis quæcunque habendis dimittant, timent et se deceptos credunt, quibus Dominus ait : *Nolite timere, ego sum.*

Vers. 22. — *Altera die.* Insinuatum est turbæ hoc miraculum, quod super aquas Jesus ambulasset quia non fuerit ibi nisi navis una, et in eam non intravit Jesus cum discipulis, unde ergo factus esse transitus, nisi super aquas ambulasset?

Vers. 25. — *Et cum invenissent.* Ecce præsens est eis quos fugerat, ne eum regem facerent. Cur ergo fugerat, nisi pro prædicto sacramento? Iterum præsens loquitur eis, ut quorum satiavit ventres, eorum satiet et mentes, dicens : *Amen amen, dico vobis*, docens eo quos doctores instituit, fugere laudem et terrenum imperium, sed tamen insistere prædicationi.

Vers. 26. — *Amen, amen dico vobis.* Postquam de divinitate sua qua idem est cum Patre tractavit, et eodem honore honorandus, et de humanitate sua qua de morte liberat et suscitat grandi honore dignus vult tractare de cibo vitæ, id est verbo Dei. Et hæc continuatio quantum ad sententiam. Ad litteram vero sic : Vos quæritis me, non propter me, sed propter panes qui pereunt. Ergo operamini, id est, quærite me propter me, non propter aliud. Ipse est enim cibus ille qui permanet in vitam æternam, ut post aperte dicet. Similiter quotidie quærunt multi Jesum, non propter Jesum, sed ut bene sit eis in tempore.

Vers. 27. — *Signavit Deus.* Quasi proprio signo a cæteris discrevit, quia qui est Filius hominis, est et Filius Dei et ideo me nolite contemnere Filium hominis, sed petite a me cibum spiritualem.

Vers. 29. — *Hoc est opus Dei.* Fides per dilectionem operans, est opus, quia si desit facultas, non quæritur nisi voluntas. Merito etiam fides quæ per dilectionem operatur, opus dicitur, quæ est initium et finis totius boni.

Vers. 32. — *Dixit ergo.* Quod præferebant opus Moysi suo operi, ostendit illud esse minus, quia non fuit panis de cœlo, sed tantum figura illius et suum majus, qui est panis de cœlo qui dat vitam, et hic est cibus quem supra dixit permanere in vitam æternam.

Vers. 33. — *Panis enim verus.* Angeli purum verbum solidum cibum comedunt : nos vero verbum, sed in lac versum, quia si non possumus comedere, possumus sugere. Nisi enim incarnaretur, a nobis non cognosceretur, a nobis non gustaretur.

Vers. 34. — *Domine, semper*, etc. Sicut mulier Samaritana audiens : *Qui biberit de hac aqua, non sitiet in æternum*, secundum corpus accepit, et tamen labore et indigentia carere volens, dixit : *Da mihi hanc aquam*, sic isti quærunt panem qui eos reficiat, et nunquam deficiat, propter quod eum regem facere voluerunt. Sed Jesus ad se revocat, et quem panem dixit evidentius aperit, *Ego sum panis vitæ.* Potero dare vitam, quia sum panis vivificans, igne Spiritus sancti in clibano uteri virginalis coctus et formatus, et mundo ad pellendum famem ignorantiæ Dei donatus.

Vers. 36. — *Sed dixi vobis.* Quasi dicat : Non dixi de hoc pane, qui sciam vos esse satiandos, sed ad improperium vestræ infidelitatis, quia videtis et non creditis.

Vers. 37. — *Omne quod dat mihi Pater*, etc. Id est, quæcunque Pater trahit ad me, Pater dat Filio. Pater trahit ad Filium illos qui ideo credunt in Fi-
D lium, quia credunt eum Patrem habere Deum.

Veniet. Mihi unitur humilis humili, et ideo non foras ejicitur, quod est tantum superbi, qui nihil habet in bono interiori, neque hic neque in futuro.

Vers. 39. — *Hæc est enim voluntas ejus qui misit me Patris*, etc. Non est voluntas Dei ut pereat unus de pusillis, de tumentibus perit, de pusillis nihil.

Non perdam, etc. Id est, quia videt me et credit in me, qui sum vita sicut et Pater, et ideo modo habet vitam quæ non est ei sola, sed et resuscitabo eum.

Vers. 40. — *Ut omnis*, etc. Supra dicebat : *Qui audit verbum meum et credit ei qui me misit*; hic di-

citur : *Qui videt Filium et credit in eum.* Non dicit : Qui credit in Patrem, quia hoc est credere in Filium quod et in Patrem, quia sicut Pater habet vitam in semetipso, sic et Filius habet vitam in semetipso.

Vers. 41. — *Murmurabant.* Nescientes hunc panem, nec Patrem ejus cœlestem, quia inflati de sua justitia in qua de viribus suis præsumunt, justitiam Dei quæ de cœlo venit, non esuriunt.

Vers. 43.—*Nolite murmurare.* Quasi non sim panis qui de cœlo descendi, quia vere sum, sed nemo potest venire ad me nisi a Patre tractus, et ideo vos non creditis me esse Patrem, quia non estis tracti a Patre.

Vers. 44. — *Nisi Pater.* (Aug.) Illum Pater trahit ad Filium, qui ideo credit in Filium, quia cogitat, etc., *usque ad* in quo commendatur magna gratia. *Et ego resuscitabo,* etc. Ego æqualis Patri faciam eum videre quod credit, manducare quod esurit, habere quod amavit et desideravit, quod non potest esse in præsenti, ubi tantum trahitur.

Vers. 45. — *Est scriptum.* Vere nemo venit ad me nisi Pater docuerit, quia ita testantur prophetiæ. Omnes homines regni illius, id est Christianæ fidei, *erunt docibiles Dei,* quia etsi homines foris loquuntur, tamen Deus solus intus sensum aperit, intus instruit veritatis cognitione et amore, ita quicunque audit et discit a Patre, venit ad me. *In prophetis.* Prophetis, dicit pluraliter, quia omnes prophetæ uno et eodem spiritu repleti, licet diversa prophetarant, tamen ad idem tendebant.

Vers. 46. — *Non quia Patrem,* etc. Id est ergo novi Patrem, quia ab illo sum, et ideo credite, quia qui credit in me habet vitam æternam. Potuit dicere, habet me, sed revelat quod ipse sit vita æterna, quia verbum est vita hominum quod et carni suæ quam susceperat, cui intervenit mors ut mortem tolleret, dat vitam in resurrectione, et aliis credentibus in se.

Vers. 48, 49. — *Ego sum panis vitæ. Patres vestri,* etc. Manna de quo superbitis, patribus murmuratoribus quorum estis filii, murmurando non fuit panis vitæ, quia non intellexerunt in eo spiritualem cibum, sic et vos qui me auditis, non spiritualiter intelligitis. Vixit autem Moyses et alii electi de manna, quia spiritualiter manducaverunt. Sic et qui modo verba mea spiritualiter accipiunt. *Ego sum panis vitæ.* Ecce sacramentum verbis tegit, ut Judæi et etiam aliqui discipuli non credentes verbis illius magis scandalizentur, et humiles apostoli humiliter credentes probentur ; unde Petrus : *Verba vitæ æternæ habes.*

Vers. 52. — *Et panis,* etc. Quomodo sit panis determinat non solum secundum verbum quo vivunt omnia, sed etiam secundum carnem assumptam pro mundi vita. Humana enim caro quæ erat peccato obnoxia, et ideo mortua, carni ejus mundæ unita, incorporata, unum cum illo effecta, vivit de spiritu ejus, sicut vivit corpus de suo spiritu : qui vero non est de corpore Christi, non vivit de spiritu Christi.

A Quia autem Judæi non erant hujus unitatis, litigabant, nec talibus exponitur quomodo Dominus carnem suam det ad manducandum, sed audivit, unde magis moveantur.

Vers. 54. — *Nisi manducaveritis carnem,* etc. (Aug.) Hunc cibum et potum societatem vult intelligere, etc., *usque ad* ut ex multis granis unus panis sit, et ex multis acinis vinum confluit.

Vers. 55.—*Qui manducat.* Exponunt quidam sancti de comestione altaris, et bene dicunt, sed quærunt quomodo fiat in vitam æternam cum quidam ad mortem ut dicit Apostolus. Si quis comedit in altari cum hac comestione de qua agit hic, scilicet cum fide operante et dilectione, hic comedit in vitam æternam. Si quis vero aliter, in mortem.

B Vers. 56. — *Caro enim.* Vere vivet anima et corpus ex hoc cibo, quia *caro mea vere est cibus.* Qui solus facit immortales, ut neque esurient neque sitient, alius cibus hoc non præstat, etiam si in eo hoc appetatur.

Vers. 57. — *Qui manducat.* Jam exponit quomodo fiat quod dixit, et quid sit manducare carnem, et bibere sanguinem, hoc est manere in Christo, et Christum habere in se manentem. Qui vero non manet in Christo, et in quo non manet Christus, non manducat spiritualiter, et sic sacramentum sibi sumit in judicium corporaliter.

Vers. 58. — *Sicut misit me.* Me æqualem sibi misit, id est, hominem fecit, et inde est ut ad eum referam vitam meam quasi ad majorem. *Et ipse vivet.* Ut vivam ex Patre, mea exinanitio facit : ut homo

C vivat ex me, participatio facit quæ me manducat.

Vers. 59. — *Hic est panis.* Et ita constat quod hic est vere panis de cœlo, non manna, quia illud manducantes patres vobis similes mortui sunt in æternum : hunc panem homo qui vitam non habebat manducans, vivet in æternum : Supra dixerat, *Ego sum panis qui de cœlo descendi.* Hic dicit : Hic, id est Filius hominis, ad esum cujus carnis invito, est ille *panis qui de cœlo descendit* : ergo idem est Filius hominis et Filius Dei.

Vers. 61. — *Multi ergo.* Multi carnaliter sapientes, quasi particulatim carnem qua indutus erat se eis distributurum promitteret, contra naturam esse putant, ut cibum hominum humanam carnem daret.

D *Durus est,* etc. (Aug.) Sic oportebat dici ut ab hominibus non intelligeretur, sed secretum Dei verbis tegeretur : secretum Dei intentos debet facere, non adversos.

Vers. 63. — *Si ergo,* etc. Suspenditur oratio. Quasi dicat : Tunc intelligetis quod non eodem modo quo putatis erogo corpus, et quod hæc gratia morsibus non consumitur, sed spirituali gratia me illis dando, ipsos in corpus meum converto ; hinc plane solvit quod ipsos moverat ; putabant enim quod corpus distribueret, ille dicit in cœlum se ascensurum utique integrum. Quid ergo tenendum sit, aperte subdit :

Vers. 64. — *Spiritus est qui vivificat.* Caro, sicut

intelligitis; sicut quæ in macello emitur, sicut alius A cibus non prodest, ipsa tamen vas spiritus, qui in ea salutem operatur multum prodest, sicut sola scientia inflat, ipsa tamen non est mala, sed per charitatem ædificat.

Verba quæ ego, etc. Quibus dixit manducandum me esse, manere in me et me in ipso. Ut autem aliquis maneat in Christo ut membrum, et Christus in ipso ut in templo, unitas facit. Unitas autem ex charitate est, charitas autem ex spiritu, ergo spiritus qui vivificat compaginata membra non separat.

VERS. 65. — *Sed sunt quidam*, etc. Propheta. Nisi credideritis, non intelligetis: per fidem copulamur, per intellectum vivificamur.

Et quis traditurus. Quia Judas inter scandalizatos recedit, sed manet ad insidiandum, quem nec silet, B nec aperte ostendit, ut omnes timeant dum unus perit.

VERS. 66. — *Quia nemo potest*, etc. Causam quare quidam non credant subdit: Quia non est a Deo datum; fides enim non est hominibus a se, quasi propria, sed a Deo quasi gratia.

VERS. 67. — *Ex hoc*, etc. Nota esse caute loquendum, sed si tamen ex verbis tuis aliquis scandalizabitur, habet consolationem in eo, ex cujus dicto multi scandalizati sunt, qui hoc fecit ut tibi esset exemplum.

VERS. 71. — *Nonne ego vos*, etc. Duodecim numerus sacratus est qui permanet, etsi Judas inde perit. Elegit undecim ad permanendum, elegit Judam ut per eum divinæ dispensatio misericordiæ in salutem mundi impleretur, utens malo ad bonum, ut C mali utuntur bonis Dei ad malum.

CAPUT VII.

VERS. 1. — *Post hæc autem*. Dominus in carne manens frequenter in Galilæam ambulabat, ut eum imitari volentes, de vitiis ad virtutes transmigrare discant: quod illa figurabat. Vel ut illius temporis sancti de Judæa ad gentes verbi Dei transitum exspectarent.

VERS. 2. — *Dies festus*. Non quod unus, sunt enim septem, sed more eorum quotquot sunt, quasi unus dicuntur propter unam festivitatem scenopegia festivitas tabernaculorum, quia mense septimo Judæi habitabant in tabernaculis: in memoriam il- D lorum in quibus patres eorum habitaverunt in deserto.

VERS. 3. — *Ut et discipuli*. Opera quæ veri discipuli sciebant, laudibus divinis et non populari favore efferenda.

VERS. 4. — *Nemo*. Gloriæ ejus consulunt. Quasi: Mira facis, scilicet in abscondito, sed innotescere, ut ab omnibus lauderis.

VERS. 6. — *Tempus*. Ideo non est nunc tempus meum, sed vestrum, quia non sum amator mundi ut vos, sed accusator, et ideo non audit vos mundus suos falsos testes, qui dicitis bona mala et mala bona.

VERS. 8. — *Ego enim non ascendo*. (AUG.) Quidam dicunt hoc ad passionem pertinere, quia non in festivitate scenopegiæ, sed in paschali qua agnus occidi solet, crucem ascendit.

VERS. 10. — *Non manifeste*, etc. Typice: Christus occultus ascendit in festivitatem, quia in omnibus illis figuralibus latuit qui modo est manifestus nobis. Et quod latuit, exemplum est vitandi malos: quod palam loquitur et non tenetur ab his qui quærebant, potestatis est.

VERS. 16. — *Respondit eis: Mea doctrina*, hominis, *non est mea*, sed Dei. Vel quia non est verbum nullius, sed alicujus doctrina ejus, id est ipse verbum, doctrina ejus non est sua, sed ejus a quo est: quod est. Ego non sum a meipso. Et quia hoc profundum vidit non omnes intellecturos, dedit consilium: Si vis intelligere, crede. Hoc est: Si quis credit me Filium Dei, cognoscet de doctrina, id est, intelliget quod doctrina mea non est mea.

VERS. 18. — *Qui a semetipso*. Antichristus non est verax, et injustitia in illo est, quia quærit gloriam suam, non Dei, a quo non est missus, sed venire permissus. *Qui autem*, etc. Id est, ego qui licet æqualis Patri, tamen in servi forma quæro gloriam Patris, non meam, in hoc exemplum humilitatis tribuit, ut omnia bona Deo tribuamus.

VERS. 19. — *Nonne Moyses*, etc. Ego ex Deo loquor et gloriam ejus quæro, verax, justus: sed vos qui gloriamini in lege, contra legem quæ vetat occidere, quæritis me interficere.

VERS. 20. — *Dæmonium*. Quærunt occidere et, quod pejus est, dicunt eum dæmonium habere, qui dæmonia pellit.

VERS. 21. — *Unum opus feci*. De uno miramini, quid si omnia videretis? Unum opus fuit, quod totum hominem sanavit in sabbato, unde turbati sunt stulti observatores sabbati, sed convincit eos Moyses, jubens circumcidere octava die, quod aliquando occurrit in sabbato fieri. Et hoc est: Propterea ne quis turbetur, si salus semper fit etiam in sabbato. Et sciant omnes semper debere fieri quæ salutis sunt.

VERS. 22. — *Circumcisionem*. (ALC.) Propter tres causas data fuit circumcisio. Primo, etc., *usque ad* et cor a cupiditatibus spoliatur.

VERS. 23. — *Si circumcisionem*, etc. Quasi vos qui in lege gloriamini contra legem quæ me nuntiat, de morte mea tractatis, sed non est contra legem, quod totum hominem sanum feci in sabbato ego Dominus sabbati. Custodia enim sabbati sicut cætera omnia propter salutem hominis sunt, sicut vos ipsi circumcidentes in sabbato, (quia ad salutem pertinet) non solvere vos sabbatum creditis.

VERS. 24. — *Nolite judicare*, etc. Non debetis mihi irasci de salvatione hominis in sabbato, sicut non irascemini de circumcisione in sabbato, quia non est judicandum secundum faciem, id est actionem personarum, ut quod licuit Moysi, mihi non liceat, sed justum judicium, id est, secundum veri-

tatem rerum : qua cognita, nec me nec Moysen damnabitis, nec me contrarium illi dicetis. In quo illos arguit, nos instruit, ne in judicandis causis personas accipiamus, non quod pro diversitate graduum diversimode personas non honoremus.

Vers. 25. — *Dicebant ergo.* Quia etsi occultus ad festum ascendit, palam loquitur, et apparet potestas quæ putabatur timiditas. Mirantur aliqui, quia potentia non tenetur cujus mors tantopere quærebatur, et nondum plene intelligentes ejus esse potentiam, putant esse scientiam principum, quia cognoverunt eum esse Christum, unde sibi ipsis objiciunt non esse hunc Christum, cum nemo sciat unde sit Christus, quia etsi per prophetas dicitur locus nativitatis et hujusmodi, tamen æterna nativitas ejus ex Patre nascitur, unde Propheta : *Generationem ejus quis enarrabit* (*Isa.* LIII) ? Unde Christus ad utrumque respondet, et de infirmitate, et de majestate.

Vers. 28. — *Et me scitis.* Id est, effigiem vultus mei, *et unde sim* nativitatem et parentes, quod est : secundum carnem me noscitis, sed non secundum Divinitatem, quia *a me ipso non veni.* Nesciebant eum Dei Filium esse, nec a Patre missum : nesciebant etiam Deum Patrem qui verus est genitor ipsius veritatis. Sed unde possunt scire, subdit : *Ego scio.* Ergo a me quærite, in me credite, quia *nemo novit Patrem nisi Filius, et cui Filius voluerit revelare* (*Marc.* XI).

Vers. 29. — *Sed scio eum.* Ideo scio eum, *quia ab ipso sum ipse*, etc. Breviter utrumque complectatur, *ab ipso sum*, quia Filius de Patre, Pater non de alio, et in carne me videtis, quia ipse me misit. In quo ei magna generantis auctoritas et sibi communis cum hominibus natura.

Vers. 30. — *Hora ejus.* Non quod necessitas sit facti, sed opportunitas voluntatis. Voluit enim opportuno tempore nasci, præmissa longa serie præconum. Similiter prædicator Evangelii voluit opportuno tempore mori.

Vers. 32. — *Audierunt Pharisæi.* Principes insani, audito murmure quo Christus a turba glorificabatur, quærunt occidere, quem tamen nondum volentem apprehendere non potuerunt, sed docentem audierunt.

Vers. 33. — *Adhuc modicum tempus.* Quasi dicat : Quod modo vultis, post facturi estis, sed non modo, quia adhuc modicum tempus vobiscum sum, quo dispensationem meam implere debeo, et tunc vado ad eum qui me misit, tunc pati debeo. Et qui modo non vultis audire præsentem et miracula facientem, quæretis me post resurrectionem et ascensionem cum tanta miracula fient per apostolos mea virtute, et cum tanta credet multitudo. Tunc enim compuncti de tanto scelere mortis Christi dixerunt Petro : *Quid faciemus ? Vobiscum sum et vado.* Non ait ero, sed sum, quia et si secundum quod homo mutat loca, secundum quod Deus non mutat, cum ubique sit. Unde alibi : *Filius hominis qui est in cœlo,* quasi dicit, loquens in terra.

Vers. 34. — *Non potestis venire.* Non ait poteritis, sed potestis. Tales enim tunc erant qui non possent, sicut et alibi dicit Petro : *Non potes me sequi modo, sequeris autem postea* (*Joan.* XIII), sic nec de istis datur desperatio.

Vers. 35. — *Ad semetipsos*, etc. Unde Domino dicere nescierunt, et tamen illud quod futurum erat nescientes pronuntiaverunt. Quod et si non præsentia per apostolos, tamen iturus est ad gentes credituras.

Vers. 36. — *Quis est hic ?* Cum ignorantes prophetassent veritatem, replicantes eamdem quæstionem, ostendunt se prophetasse ex ignorantia, ut potius ignorasse videantur quam prophetasse.

Vers. 37. — *In novissimo autem.* Post dissensiones Judæorum de Jesu, et post verba quæ dixit, quibus alii conderentur, alii docerentur, in ultimo die scenopegiæ vocat non solum loquendo, sed et clamando, ut qui sitit veniat ad eum.

Si quis sitit. Bibat spiritum, ut post exponit, *et cum biberit, flumina de ventre ejus fluent aquæ vivæ.* Venter est conscientia cordis, quæ bibito spiritu purgata vivit, et habet fontem. Et ipsa est fons vel fluvius, qui manat benevolentia, dum proximo vult consulere, qui bona sua putat sibi soli sufficere, non fuit ille fons.

(Hier.) Audacter et tota libertate pronuntio, ex eo tempore, etc., *usque ad* quamobrem cum duceretur Jesus ad passionem negant, et Christum se nescire jurant.

Vers. 39, 40. — *Nondum enim*, etc. Et si prophetæ acceperunt eumdem spiritum : et Joannes et alii ante resurrectionem Christi ; tamen erat alius modus donationis futurus apertior et plenior : post resurrectionem enim, quando primum apparuit apostolis, insufflavit in faciem eorum, qui flatu primo homini animam indidit, et de limo erexit. Significans ergo se esse eumdem, insufflavit spiritum apostolis, ut de luto exsurgerent. Deinde post ascensionem plenius Spiritum misit in igneis linguis, ut omnes gentes docerent, sicut illi tunc omnibus linguis : sic nunc unitas Ecclesiæ loquitur omnibus linguis, a qua unitate præcisus non habet spiritum.

Quia Jesus nondum erat glorificatus, etc. *Ex illa ergo turba*, etc. Postquam autem baptizantur Spiritu sancto, et effunditur gratia Spiritus sancti in eis ; tunc libere loquuntur ad principes Judæorum : *Oportet obedire magis Deo quam hominibus* (*Act.* V) : mortuos suscitant, inter flagella lætantur, sanguinem fundunt, et aliis suppliciis coronantur. Nondum ergo erat Spiritus in apostolis, nec de ventre eorum fluebant gratiæ spirituales : quia nondum fuerat Dominus glorificatus.

Vers. 45. — *Venerunt ergo.* Missi ad capiendum eum redierunt immunes a crimine, pleni admiratione divinæ doctrinæ testes.

Vers. 47. — *Nunquid et vos*, etc. Laudabiliter

seducti erant qui dimisso malo infidelitatis transierant ad fidem.

Vers. 48. — *Nunquid ex principibus aliquis*, etc. Qui docent legem contemnunt eum qui misit legem, sed qui non noverant legem, credunt in eum qui dedit legem, ut impleatur quod dicitur : *Ut non videntes videant, et videntes cæci fiant (Joan.* IX).

Vers. 51. — *Nunquid lex.* Quia illi perversi volebant prius esse damnatores quam cognitores, iste vero putabat quod si patienter eum præsentem audirent, forsan essent similes ministris qui maluerunt credere quam tenere. Auctoritate ergo legis vult eos inducere, ut eum prius velint audire.

Vers. 52, 53. — *Et tu Galilæus es*, etc. *Et reversi sunt*, etc. Galilæus dicebatur Jesus, quoniam de Nazareth erant parentes ejus.

CAPUT VIII.

Vers. 1 — *Jesus autem.* Quia mos ei erat die docere in templo, vespere reverti in Bethaniam, quæ est in monte Oliveti.

Mystice : Signat altitudinem misericordiæ, unde nobis chrisma, id est unctio. Mane redit ad templum. Mane est ortus novæ lucis post tenebras legis, quo fidelibus, id est, in templo ejus misericordiam venit pandere et dare. Sessio est humilitas Incarnationis, quia miseretur et docet, unde libentius populus venit ad eum, sed inimici Pharisæi de justitia tentant, an contra eam dicat. Sciebant mansuetum et misericordiæ prædicatorem, unde placebat populo, unde putabant dicturum dimittendam esse adulteram, et in hoc diceretur hostis legis contrarius Moysi et Deo auctori et cum adultera reus mortis. Quod si secundum legem diceret lapidandam, deriderent, quasi non haberet mansuetudinem quam prædicabat pro qua amabatur. Ipse autem neutra capitur calumnia, sed servata mansuetudine respondet quod est veræ justitiæ : *Qui sine peccato est, primus in illam lapidem mittat.* Non autem statim judicat, sed inclinans se digito scribit in terram.

Vers. 3. — *Adducunt.* Mystice : Mulier in adulterio deprehensa signat Synagogam, quæ adulteravit legem Moysi, sequendo traditiones patrum. Vel quæ dimissa lege Moysi, jam sequitur fidem Christi, unde Judæus jam quasi adulteram accusat. Vel signat Ecclesiam, quæ relinquens Deum, fornicata erat cum dæmonibus, quam Judæus accusat, quod ad Christum accedat, et quasi novum idololatriæ genus reputata est.

Vers. 6. — *Jesus autem inclinans se deorsum.* Quid scriberet in terra, sive verba illorum, sive quid aliud, non est diffinitum, secundum quod se inclinat, et digito scribit. Docet tamen ut antequam judicium fiat, nos debere inclinare, id est, condescendere in judicio aut faciendo uti discretione.

Vers. 8. — *Et iterum se inclinans.* Data sententia justitiæ qua illi conscii malorum, percussi sunt, iterum scribit in terram ex more, vultum alio vertens : ut illis sit liberum exire, quos prævidebat citius exituros quam plura interrogaturos. Docet autem nos sicut et ante correctionem alterius, ita et post non ipsos humiliter investigare, ne idem vel aliud simile in nobis sit.

Vers. 11. — *Nec ego te condemnabo.* Sed quia poterat timere ne iste qui sine peccato est eam puniret, dicit ei, ut misericors præterita peccata dimittens : *Nec ego te condemnabo,* ut justus ne amplius peccet interdicens.

Vers. 12. — *Iterum ergo.* Repulsis tentatoribus, sanata culpa mulieris, apertius subdit quid possit ex Divinitate, ne ambigant de eo homine an possit peccata dimittere. *Ego sum lux mundi.* Quæ nube carnis tegitur, et sic telorando hominibus officitur, unde et peccata possum dimittere et etiam hominem illuminare.

Vers. 13. — *Testimonium.* Putant non credendum ei. Quasi : Solus de se testatur obliti præmissarum lucernarum, et ipsius Joannis Baptistæ, qui de eo evidenter ostendit.

Vers. 14. — *Verum est testimonium.* Meum testimonium ideo verum est, habendum, quia scio unde venio, hoc est, quia testimonio Patris confirmatur : veni missus a Patre, non tamen eum deserens, et impleto ministerio ad Patrem redeo, nec tamen mundum relinquo.

Vers. 15. — *Vos secundum carnem judicatis.* Quia illud nescitis, ideo vos secundum carnem judicatis, hoc est, hominem putatis, cui in laude sua credendum non sit, et etiam damnatis.

Ego non judico quemquam. Ego non judico, quasi secundum carnem, ut nos, vel penitus non judico hoc primo adventu, sed salvo, sed quia secundo adventu judicabit, subdit hoc : *Et si judico ego,* etc.

Vers. 16. — *Quia solus* (Aug.) Ideo verum quia non solus, sed ego et Pater. Ecce ergo duo in personis, licet unum in substantia ; quod est : Ideo verum est judicium meum, quia verus Dei Filius sum, unde probatur quod Filius, quia non solus, sed Pater mecum.

Vers. 17. — *Et in lege vestra scriptum est.* (Id.) Dicto de judicio quod suum et Patris testimonium verum sit, probat ab auctoritate legis. Dicitur enim, etc., *usque ad* ut accusata Susanna habuit.

Vers. 19. — *Dicebant ergo ei.* Secundum carnem judicantes, Patrem Christi carnaliter acceperunt : sed erat homo in aperto, Verbum Patris in occulto. *Ubi est Pater tuus.* Quasi dicant : Te videmus sed non Patrem tecum. Quibus econtra dicitur : Sed nec me scitis, quia si hominem quem videtis, non quod in occulto sum scitis, et ideo nec Patrem scitis. Sed si me sciretis, quod est prius, me cognoscite, et sic Patrem sciretis, quia unum sumus. *Forsitan et Patrem*, etc. Non dubitat, sed dubitantes quasi irridet et increpat ; ut et dominus servo, forsitan Dominus tuus sum.

Vers. 20. — *Hæc verba*, etc. Gazæ divitiæ, Phylaxe servare. Typice : Gazophylacium est mysteria Scripturarum, quæ sunt in templo, id est in Chri-

sto. Hæc secreta post resurrectionem aperuit apostolis, sed in his modo loquitur per parabolas non intelligentibus Judæis. *Et nemo apprehendit eum.* Id est, loquentem de Deitate.

VERS. 21. — *Ego vado.* Quasi sponte, et ideo frustra laboratis. Vadit illo unde venerat, et unde non discesserat. *Quæritis*, ideo persequentes assumptum in cœlis non ut amici habere cupientes. Unde eis pœnam prædicit : *In peccato vestro moriemini.*

VERS. 22. — *Nunquid interficiet semetipsum?* Stulta verba quasi si de morte diceret, non possent eum sequi ad mortem. Dicebat ergo non de morte, sed de gloria ad quam ibat per mortem, unde illis carnalibus subdit :

VERS. 23. — *Vos deorsum estis.* Et ideo terram sapitis, sicut serpens terram comeditis.

VERS. 24. — *Dixi ergo vobis.* Hic exponit quid sit esse de mundo, id est esse peccatores infideles terrena sapientes, unde hoc eis exponit. *Si enim.* Sed econtrario spem dat credituris. *Credideritis.* Credideritis dicit, non perceperitis, quia nemo nunc capit immutabilem essentiam. *Ego sum, moriemini,* etc. Non dicit quid, vel Christus, vel Filius Dei, vel aliud hujusmodi, sed ad istos utitur verbo æternæ essentiæ, sicut olim ad Moysen quem mittebat ad liberandum Israel. Quasi dicat : Qui misi Moysen ad liberandum filios Israel, ego per meipsum veni liberare perditos. Cætera vero omnia quæ mittuntur, non vere sunt.

VERS. 25. — *Principium.* (AUG.) Credite me principium, etc., *usque ad* ipse manus dextera, fortitudo, sapientia, et Verbum est Patris.

(ID.) Ecce quid est esse, quia principium in se manet innovat omnia, et mutari non potest.

Loquor vobis. Et habeo vobis multa loqui, docendo, si credideritis, accusando si non credideritis, et qui modo non judico, sed salvo, habeo post judicare. Habeo dico, sed totum ex Patre qui verax est ex se, ex quo ego sum veritas quam genuit ex se, et ideo vera dico, et judico. Ecce quomodo dat gloriam Patri cui æqualis est ut doceat nos minores dare gloriam Deo.

VERS. 27. — *Et non cognoverunt.* Cum dicit, *qui misit me, verax est,* non intellexerunt quod de Patre diceret, quia adhuc habebant clausos oculos, et ideo subdit eis : *Cum exaltaveritis Filium,* etc., ubi ostendit aliquos ibi esse, qui post passionem suam essent credituri et cognituri quis ipse esset.

VERS. 29. — *Quia ego sum.* Esse est immutabile divinæ substantiæ. Sed ne ipse qui loquitur, intelligeretur esse Pater, subdit : *Et a meipso facio nihil;* quia a meipso non sum, sed a Patre.

Quia ego, etc. Semper ipsa æqualitas est. Semper non ex quodam initio et deinceps sed sine initio et fine. Dei enim generatio non habet initium temporis, quia per Unigenitum facta sunt tempora.

VERS. 30. — *Multi crediderunt in eum.* Fides est credere quod non vides, veritas est videre quod credidisti.

A Non cognoscimus ut credamus, sed credimus ut cognoscamus : ideo Christus homo in terra fidem jacit, post se videndum dabit, quod est merces fidei.

VERS. 31. — *Vere discipuli.* Ad hanc altitudinem pervenietis ex fide quæ est humilis, et contemnitur, et est granum sinapis.

VERS. 33, 34. — *Liberi.* Hoc verbum Dominus posuit a libertate, non ut plerumque Latine dici solet, liberari aliquis ab infirmitate. Et non dixerat Dominus : liberi eritis, sed : *Veritas liberabit vos,* in quo tamen verbo non intellexerunt nisi libertatem carnalem. *Respondit eis,* etc. Non illi qui crediderunt, sed alii in turba qui non crediderunt, qui audito *liberabit vos,* indignati sunt se vocari servos, putantes dixisse de carnali libertate. *Et nemini servivimus.*

B Mentiuntur. Joseph servivit in Ægypto, patres in Ægypto servierunt in luto, isti eidem tributis Cæsaris.

Amen, amen dico, etc. Amen Hebraice, verum dicitur Latine, quod nullus interpres mutavit, ne vilesceret nudatum, sed honorem habeat secretum, et est quasi juramentum, unde Hieronymus super Isaiam : Jurat Dominus per semetipsum, quoniam sententiam oris sui et verbum quod semel protulit, nequaquam irritum facit, hoc est, per semeptipsum juravit.

VERS. 35. — *Servus autem,* etc. In hoc terruit nos. Quæ ergo spes est libertatis his qui non sunt sine peccato ?

VERS. 37. — *Scio,* etc. Exposito a Domino contra

C gloriantes de vana libertate carnis, et vera servitute peccati, et vera libertate per se filium, consedens istis, scilicet quod filii Abrahæ sunt per carnem, tales liberos ostendit non esse filios Abrahæ per imitationem fidei et justitiæ, sed esse filios homicidæ diaboli, quærentes se occidere, et ita esse vere servos.

VERS. 39. — *Responderunt et dixerunt ei.* Quia arguit eos facere mala patris, fatentes patrem suum esse Abraham, provocant aliqua maledicere contra Abraham, ut sit eis occasio faciendi quod volebant, sed Dominus Abraham laudat et istos degeneres damnat, dicens : *Si filii Abrahæ,* etc.

VERS. 40. — *Nunc autem quæritis, etc.* Non dicit (quod poterat) se esse dominum Abrahæ, ne sit oc-

D casio calumniæ, nec filium Dei, sed quod invident, et quod possunt occidere.

VERS. 41. — *Vos facitis opera.* Jam innuit alium patrem quam Abraham, cujus filii sunt, non natura, sed imitatione. *Dixerunt,* etc. *Nos,* etc. Jam intelligentes non de origine carnis, sed de vita Dominum loqui, et ex usu Scripturarum scientes fornicationem spiritualiter dici, cum anima falsis diis subjicitur, mutant responsionem et tacent jam de patre Abraham, ne eis dicatur : Cur de eo gloriamini, cujus vitam non imitamini ? et dicunt patrem Deum, volentes videre quid ad hoc posset eis dicere.

VERS. 42. — *Dixit ergo.* Sicut præostendit de Abraham, ita nunc ostendit Deum non patrem eis esse

eorum, quia non cognoscunt Filium quem misit nec A eum diligunt. *Ego enim.* Processio ex Patre æterna est, in qua est Filius unigenitus Patri æqualis : venit homo factus, in quo frater hominibus.

Vers. 43. — *Quare loquelam.* Ita res est ut dico, sed non potestis quod dico cognoscere, quia non potestis audire, cum non velitis credendo corrigi. Et hoc quare ? Quia ex diabolo estis : filii diaboli perseverare elegistis.

Vers. 44. — *Vos ex patre,* etc. Ecce jam determinat quis sit pater eorum, cujus filii sunt non nascendo, ut Manichæi dicunt, sed imitando ; unde et Judæis dicitur : *Pater tuus Amorrhæus est, mater tua Cethæa (Ezech.* XVI).

Et desideria. Ideo filii diaboli quia *desideria patris vestri vultis facere,* et occidere me in carne, quia B non potestis in mente. *Ille homicida.* Nota homicidam non solum qui ferro, sed etiam qui verbo occidit, ut diabolus primos parentes, unde in psalmo : *Lingua eorum gladius acutus (Psal.* LVI*). Et in veritate non stetit.* Quare non stetit ? *Quia non est in eo veritas.* Id est, Verbum et sapientia Patris. Cum dicitur, in Christo est veritas, ita dicitur, ut ipse sit veritas. Si ergo diabolus stetisset in veritate, in Christo stetisset, sed non stetit in ea, quia non est ipsa in eo. *Ex propriis loquitur, quia mendax est.* Et hoc non sufficit, quia et homo mendax est qui non habet de proprio, sed ab alieno cœpit, id est a diabolo, ideo addidit : *Et pater ipsius.* Scilicet mendacii quod invenit. *Ex propriis.* Quia non aliunde habet, sed a se postquam cecidit a veritate ; unde subditur C esse pater mendacii quod ex se genuit, ut Deus ex se veritatem.

Vers. 46. — *Quis ex vobis,* etc. Non dedignatur ex ratione ostendere se non esse peccatorem, etc.

Vers. 48. — *Nonne,* etc. Quia convicti sunt non esse filii Abrahæ vel Dei, sed diaboli, ingerunt convicia, quia non poterant resistere.

Vers. 49. — *Honorifico.* Non me (ne arrogans vobis videar) facio quod debeo, sed vos non facitis quod debetis, quia non honorastis me, quem si cognosceretis, sicut ego honorifico Patrem, sic vos me honoraretis.

Vers. 50. — *Ego autem.* Audito convicio, *Dæmonium habes,* econtra de gloria sua hoc solum dicit : *Honorifico Patrem,* omnia tribuendo ei, et ego non D quæro gloriam meam ut homines, qui illatis contumeliis aliquid reddunt, sed Patri reservo, et *est qui quærat et judicet.* Duæ sunt tentationes. Una probationis, de qua *: Tentat vos Deus* (*Deut.* XIII). Alia deceptionis, de qua : *Deus intentator malorum est (Jac.* II). Sic et duo timores : unus quem charitas foras mittit, alter qui permanet in sæculum sæculi. Sic et duo judicia : unum damnationis, quo non judicat Pater, sed omne judicium dedit Filio : alterum discretionis ; unde : *Judica me, Deus, et discerne causam meam (Psal.* XLII*).* Secundum hoc dicitur : Est Pater qui quærat gloriam meam, et discernat a gloria vestra, quia vos secundum sæculum gloriamini, ego non, sed ea gloria quam habui apud Patrem antequam mundus esset, quæ est ab humana inflatione discreta.

Vers. 51. — *Amen, amen dico vobis.* Non ego, sed Pater quærit gloriam meam ; ego autem dico. Si vos dicitis, Dæmonium habes, ego vos ad vitam voco. Hinc discat homo Jesus, non malum, sed bonum reddere. *Non videbit.* Quod dicitur, videbit vel gustabit, nihil aliud est quam experietur.

Vers. 52. — *Nunc cognoscimus.* Sicut accepta contumelia bonus fit melior, ita malus de beneficio pejor.

Vers. 53. — *Quem teipsum facis ?* Secundum illos se faciebat Filium Dei, æqualem sibi, quasi non esset, sed non faciebat, imo vere erat ; unde Apostolus : *Non rapinam arbitratus est esse se æqualem Deo (Philip.* II). Ideo non qui es , sed quem teipsum facis ?

Vers. 54. — *Respondit Jesus.* Contra hoc quod dicunt : *Quem te facis ?* refert gloriam suam ad Patrem, de quo est quod Deus est.

Vers. 55. — *Est Pater meus.* Aperte dicit Patrem suum esse Deum qui annuntiatus est Judæis : non recentem Deum vobis annuntio, sed illum de cujus cognitione soletis gloriari. *Qui glorificat.* Vox Patris glorificat Filium in baptismo, in monte, et in aliis hujusmodi.*Et non cognovistis.* Non cognovistis spiritualiter, dum pro terrenis servistis. Ecce videt aperte eos sibi resistere, sed tamen non desinit se eis prædicare. *Et si dixero,* etc. Ne in hoc arrogans videatur gloriari, addit, *et si dixero.* Arrogantia sic caveatur, ut veritas non relinquatur.

Vers. 56. — *Abraham.* Credens exsultavit sperando, ut videret intelligendo tantum mysterium.

Diem meum. (Aug.) Incertum est in diem temporalem, etc., *usque ad* et quod ipsum caro factum est ?

Vers. 59. — *Et exivit.* Exiens de templo, id est, de figuris Judæorum, videamus quid fecerit in templo gentium.

CAPUT IX.

Vers. 1. — *Et præteriens.* Non stans in via peccatorum, sed secus viam nostræ mortalitatis.*Cæcum.* Cæcus significat humanum genus, in quo cæcitas naturalis, quia peccante primo homine, vitium propter naturam inolevit, unde secundum mentem omnis homo cæcus natus est.

Vers. 3. — *Neque hic peccavit.* Peccaverunt quidem, sed non illo peccato factum est, ut cæcus nasceretur, sed hæc est causa, *ut manifestentur opera Dei in illo.* Ut eum illuminando et per eum quid in cæcitate humani generis facturus sit significando , Filius Dei manifestetur ; unde subdit : *Me oportet operari.*

Vers. 5. — *Quandiu sum in mundo.* Non solum tunc Christus lumen erat in mundo, sed et semper usque ad consummationem sæculi per fidem est cum electis, et est tempus operandi. Nox illa est infer-

nalis, in qua nulli licet operari, ut nec ardenti diviti licuit, sed tantum est tempus recipiendi.

VERS. 6. — *Et fecit lutum.* Sicut primum hominem de limo terræ formavit, ita per idem genus luti genus humanum reformavit. De saliva lutum fecit, quia Verbum caro factum est. Saliva est sapientia quæ ex ore Altissimi prodiit. Terra est caro Christi. *Unxit oculos.* Id est, catechumenum fecit, qui credit Verbum carnem factum. Unctus nondum videt, sed mittitur ut lavet, id est, baptizetur in Misso, id est in Christo, propter quod nomen piscinæ interpretatur. Baptizatus a peccatis lumen recepit.

VERS. 7. — *Et venit videns,* etc. Quæritur quomodo istum sine fide sanaverit, cum legatur neminem sine sanatione interiore, exterius sanasse? Sed hoc dicitur de illis qui propter peccata infirmabantur : iste non propter peccatum, sed propter gloriam Dei languebat.

VERS. 16. — *Non est hic homo a Deo,* etc. Ille spiritualiter custodit sabbatum, qui est sine peccato ; illi non, qui servi sunt peccati.

VERS. 17. — *Tu quid dicis,* etc. Quærunt calumniam, ut ille de synagoga pelleretur, sed a Christo inveniretur. *Ille autem dixit,*etc. Adhuc inunctus in corde, qui confitetur, non tamen mentitur.

VERS. 18. — *Donec vocaverunt,* etc. Mystice : Parentes, id est diabolus vel vitia, qui dicunt. Ætatem habet, ipse de se loquatur, qui nolunt hominem confiteri Christum.

Da gloriam Deo : Nos scimus, etc. Dare gloriam Deo, est veritatem de aliquo quasi præsente Deo dicere, hoc est : Confiteri istum non esse Deum sicut nos, sed peccatorem.

VERS. 27. — *Quid iterum,* etc. (AUG.) Stomachatur contra duritiam eorum, de cæco factus videns, et cæcos jam non ferens.

VERS. 28. — *Maledixerunt ergo ei.* Secundum cor eorum maledictio est. Sed quod dicitur optabile est omnibus, ut discipuli Christi sint.

VERS. 29. — *Hunc autem nescimus.* Superius dixerant : *Hunc scimus :* unde hinc dicunt se nescire, sed nescire nos dicimus quæ abjicimus. Ille nescitur, latet humilitate, proditur signorum virtute : nescitur unde sit, et ut Deus cæcos illuminat.

VERS. 33. — *Nisi esset hic a Deo,* etc. Spreta eorum ira, libere veritatem confitetur. Hæc enim non nisi a Domino, nec a discipulis fierent, nisi Deus in eis.

VERS. 34. — *In peccatis natus est totus.* Id est, cum clausis oculis, quod dicunt esse pro peccatis parentum, sed Christus totum sanat, extra oculos, intus cor aperit. *Et tu doces nos? Et ejecerunt eum foras.* Toties interrogando ut discerent, magistrum fecerant, sed ingrati docentem projecerunt. Sed quia expulsus, magis factus est Christianus.

VERS. 36. — *Quis est,* etc. Adhuc inunctus his verbis ostendit se jamdudum cor ad credendum habuisse paratum, sed in quem credere debeat, ignorasse.

VERS. 37. — *Et vidisti.* Jam Dominus lavat faciem

A inuncti, jam cordis oculos illuminat et ille non tantum Filium hominis, sed etiam confitetur Filium Dei.

VERS. 39. — *Ut qui non vident.* Id est, qui se videre putant, quærunt ut videant, et qui vident, id est, qui se videre putant, et medicum non quærunt, et hoc est judicium, id est discretio quod discernit causam credentium a superbis. Judicium enim damnationis non modo, sed in fine faciet ; unde : *Ego non judico quemquam.*

CAPUT X.

VERS. 1. — *Amen, amen dico vobis.* Quia Pharisæi jactabant se videre, quod possent, si oves Christi essent, Dominus contra eorum arrogantiam de grege suo, et de ostio quo intratur in ovile similitu-
B dinem proponit, ostendens quod nec sapientia, nec observatio legis, nec bona vita quidquam valet nisi per eum : sine eo nihil sunt in quocunque Judæo, vel gentili et philosopho vel Pharisæo qui docent beate vivere : vel hæretico sub nomine Christi : nec tamen in Christo prædicante, sed omnes sine eo rapiunt et occidunt. *Per ostium.* Id est per me, ut post exponit. Hæc janua est humilis : qui per hanc vult intrare, oportet ut se humiliet, ne, si erectus est, offendat in humilem januam. *Fur.* Quia quod alienum est suum dicit, id est, oves Dei suas facit. Latro, quia quod furatus est occidit. Sed omnes qui veritatem tenent et docent in Christo pastore, sunt unus pastor.

VERS. 2. — *Pastor est ovium.* Christus proprie
C pastor est secundum officium pascendi oves, ut ipse post exponit, qui per se ostium intrat in ovile ovium. Sed quia alii comparticipes sunt ei pastoralis officii, quæ de eo proprie dicuntur, etiam eis suo modo congruunt. Ostium est quo intratur, Christus ergo pastor per se ostium, et quicunque sub eo pastor, per ipsum ostium intrat in corda ovium ; quia si aliud, prædicat, non audiunt oves, si Christum, oves Christi hanc vocem agnoscunt.

VERS. 3. — *Huic ostiarius aperit.* Ostiarius, id est Christus qui se aperit, vel Scriptura quæ ducit ad Christum, vel Spiritus sanctus qui docet omnem veritatem.

Et oves, etc. (AUG.) Aliqui sunt veræ oves, quia novit Dominus, etc., *usque ad* hanc nullus proprius contemnit, nullus alienus audit.

D VERS. 6. — *Illi autem non cognoverunt.* Prædestinatæ oves ad tempus se nesciunt, nec vocem pastoris audiunt, sed in fine perseverant, e contra lupi ad tempus audiunt, sed in fine perseverant.

VERS. 8. — *Omnes,* etc. Fur est qui per simoniam vel aliquo alio modo contra Christum intrat, et postquam intraverit malo exemplo occidit et sic aperte latro. Nec talis dicendus est mercenarius, ideo lupo veniente non resistit, sed pro mercede cedit. Si lupo violenter distrahente non resistit, mercedem hanc recipit, quod non distrahitur cum ovibus, sed postea male vivendo oves corrumpit, et jam in aliam partem relapsus fit fur vel latro, nomen mercenarii amittens.

VERS. 9. — *Si quis.* Hic evidenter ostendit, non solum pastorem, sed et oves intrare per ostium. *Et ingredietur.* Intus bene cogitando, egredietur extra exemplo aliorum bene operando. Vel ingredietur in Ecclesiam, ut hic vivat per fidem. Unde post dicit: *Ut vitam habeant.* Et egredietur de ista vita, ut in æternum vivat. Unde post et abundantius habeat vitam et pascua inveniet ingrediens et egrediens.

VERS. 10. — *Nisi ut furetur*, etc. Furetur alienam rem sibi usurpando, mactet, a fide retrahendo, perdat in æternam damnationem.

VERS. 11. — *Mercenarius autem*, etc. Mercenarius est qui quærit quæ sua sunt, non quæ Christi, qui servit Deo non propter Deum, sed pro aliqua mercede ; qui culpabilis est, et non est filius, sed tamen necessarius et tolerandus. Fur vero semper est cavendus. Præpositi vero qui filii sunt, sunt et pastores, et tamen unus est pastor, quia illi omnes sunt membra illius cujus sunt oves propriæ. *Et lupus rapit.* Lupus est vel violentus qui corporaliter vastat, vel diabolus qui spiritualiter dissipat, cui qui non animas ovium, sed sua quærit, non occurrit resistendo vel mala arguendo, quod est fugere, quia timor est fuga animi : fugit ne perdat quod diligit, unde reddens causam fugæ subdit : *Quia mercenarius est,* et non amat oves, sed sua : pastores autem non dicuntur fugere si cedunt persecutioni, et servant se ovium utilitati, quibus etiam corpore absentes, sunt spiritu præsentes.

VERS. 14. — *Ego sum pastor.* Post culpam ficti, iterum formam veri pastoris opponit. *Ego sum pastor bonus et animam pono pro ovibus.* Quod non ipse unus fecit, nisi quod omnes sui et ipse unus sunt, quia ipse sine illis hoc potuit, illi non sine eo sine quo nihil possunt.

VERS. 15. — *Et ego.* Filius per se agnoscit Patrem, non per illum, sicut alibi, *Deum nemo vidit unquam, nisi Unigenitus qui est in sinu Patris ipse enarraverit* (*Matth.* XI). Item *nemo novit Filium nisi Pater, neque Patrem quis novit Filius, et cui Filius voluerit revelare* (*Matth.* XI ; *Luc*, X). *Et animam meam pono.* Hoc est probatio dilectionis ad Patrem, et ad oves. Sic et Petrus tertio confitens amorem, jubetur pascere oves, et pro eis mori. *Pro ovibus.* Pro ovibus domus Israel quæ perierant, ad quas corporaliter missus, a quibus non sunt dissimiles illæ quæ sunt de gentibus, unde dicit :

VERS. 16. — *Oportet me.* Quamvis per suos, quia in illis ipse. *Et vocem meam.* Non dicit meorum, quia in ipsis ille loquitur.

VERS. 17. — *Quia ego*, etc. (AUG.) Verbum ex quo suscepit hominem, id est carnem et animam, etc., *usque ad* non potestate sua, sed potestate inhabitantis carnem Deitatis, scilicet.

VERS. 22. — *Facta sunt autem encænia*, etc. Cænon, id est novum. Inde encænia, id est initiare. Encænia festa dedicationis templi, quæ facta est a Juda Machabæo tempore hiemis. Hiems autem hic commemoratur, ut significet Judæos frigidos, qui non accedunt ad ignem, id est, non credunt in Christum. Salomon autem facto templo in autumno illud dedicavit (*III Reg.* VIII). Zorobabel, et Jesus sacerdos post captivitatem reædificatum templum, in vere dedicaverunt (*II Esdr.* VI). Judas Machabæus pro profanatione Antiochi in hieme (*I Machab.* IV).

VERS. 23. — *In porticu.* Porticus quibus templum cingebatur, solent significari nomine templi.

VERS. 24. — *Circumdederunt ergo eum Judæi.* Domino patienter inter opprobria veritatem prædicante excæcati non obsequuntur, sed tentant, *Quousque animam nostram tollis ?* Calumniantur illum tollere animas qui salvat, quem purum hominem putabant, sed præ omnibus regnaturum. *Si tu es Christus, dic nobis palam.* Non veritatem desiderant, sed parant calumniam, ut si dixerit se regem, contra Augustum facientem potestati tradant. Sed Dominus sic temperat responsum, ut nec illis sit locus calumniæ, et fidelibus propter quos hæc referuntur manifeste appareat quod ipse sit Christus, non homo tantum, ut illi putant, sed Filius Dei.

VERS. 29. — *Et nemo potest rapere de manu Patris mei.* Quia ex hoc quod sum ex Patre, major sum ad protegendum, quam illi ad impugnandum.

VERS. 30. — *Ego et Pater unum sumus.* His verbis non solum Judæorum solvit quæstionem, qui ut tentarent accesserunt, sed etiam futurorum hæreticorum damnat insaniam.

VERS. 31. — *Sustulerunt ergo lapides.* Hoc jam non ferunt qui cætera tulerunt, sed duri ad lapides currunt, Sed quia Jesus non patitur nisi quod vult, adhuc loquitur.

VERS. 33. — *Facis teipsum.* Intellexerunt non posse dici. *Ego et Pater unum sumus,* nisi ubi est æqualitas Patris et Filii, quod Arius non intellexit ; Christus autem, quia vidit illos tardos non ferre splendorem veritatis, temperavit eum in his verbis : *Nonne scriptum est*, etc.

VERS. 34. — *Quia ego.* Tribus modis dicitur Deus, natura, adoptione, ut *Ego dixi : Dii* falso, ut dæmones et idola.

VERS. 35. — *Si illos dixit deos.* Si per sermonem Dei participando fiunt homines dii, quomodo ille qui per naturam est Filius quo participant, non est Deus ?

VERS. 38. — *Operibus credite.* Fidem adhibete operibus, ut merito fidei amplius cognoscendo opera, veniatis ad fidem deitatis.

VERS. 39. — *Quia in me est Pater.* Pater est in Filio, Filius in Patre, ut æqualis in eo cui æqualis est ; unde et potest dicere : *Ego et Pater unum sumus qui videt me, videt et Patrem;* et hoc est ei proprium. Munus autem est homini per participationem quod dicitur esse in Deo continente et Deus in eo, ut in vase.

VERS. 41. — *Et multi venerunt.* Isti apprehendunt permanentem, non quomodo iniqui apprehendere volebant discedentem. *Quia Joannes*, etc. Nullum in Hierusalem fecit ut iste, et quidquid dicebat

testimonium huic perhibebat, quasi per lucernam veniamus ad diem.

CAPUT XI.

VERS. 1. — *Erat autem.* Dum moratur trans Jordanem, infirmatur Lazarus, et mittunt ad eam sorores illuc. Istæ sorores Lazari figura sunt Judæorum in æterna beatitudine jam receptorum, qui pro fratre sanando, id est pro aliquis in tenebris ignorantiæ adhuc errantibus, Domino supplicant ex notissima actione. *Languens Lazarus.* Lazarus figura est Judæorum qui infirmi erant in fide Christi : Martha et Maria significant doctrinam bonorum Judæorum.

VERS. 3. — *Ecce quem amas*, etc. Lazarus, per quem peccator significatur, qui a Domino amatur, quia non venit vocare justos, sed peccatores. Sorores, peccatoris sunt bonæ cogitationes, quæ pro peccatis dissolvendis orant.

VERS. 4. — *Pro gloria Dei*, etc. Id est, ut glorificatur Filius Dei. Ecce se Deum dicit, contra illos qui dicunt Filium Dei non esse Deum.

VERS. 5. — *Diligebat.* Diligebat languentium Salvator et mortuorum suscitator Lazarum, quia languens et mortuus.

VERS. 6. — *Duobus diebus.* Ut quatriduum impleretur. Prima enim die quo nuntiatum est ei, mortuus est languidus trans Jordanem : per duos dies mansit, ecce tres : quarto autem die venit.

VERS. 7. — *Eamus in Judæam.* Mystice : Significat fidem rediturам ad Judæos in fine per Eliam et Enoch.

VERS. 8. — *Dicunt ei discipuli.* Territi, volentes consilium dare magistro ne moreretur, sicut et alibi Petrus : *Absit a te, Domine*, non fiet tibi istud. Sed sicut Petrus laudatur de alieno : *Beatus es, Simon Barjona, quia Pater revelavit tibi*, culpatur de suo : *Redi post me, Satana, quia sapis non quæ Dei, sed quæ hominis sunt.* Ita et hos corripuit dicens se diem in quo debent ambulare ne offendant, et sine eo ambulantes offendant, ut modo nolentes cum mori qui pro hominibus venit mori. Illos autem dicit esse horas quæ diem sequuntur, non dies eas, sed dies eas illuminat. Duodecim est sacratus numerus qui permanet plenus : dejecto enim Juda, qui non lucebat inter horas, alius subrogatur.

VERS. 9. — *Nonne duodecim sunt horæ* (HIER.) Dies Christus, et aliter dies apostoli, quomodo Christus, etc., *usque ad* ipsi intelliguntur duodecim apostoli.

VERS. 15. — *Ut credatis.* Non quod modo inciperent credere, sed ut robustius crederent. Semper enim fides eorum miraculis augebatur.

VERS. 17. — *Et invenit.* (AUG.) Mystice : Quatuor sunt dies mortis. Nascitur homo, etc., *usque ad* sed nec tales relinquit misericordia.

VERS. 22. — *Sed et nunc scio.* Hoc scio, quia potest suscitare si vis, quod tuo relinquo arbitrario, non autem præsumo, neque rogo ut suscites, quæ nescio an sit utilis fieri resurrectio.

VERS. 25. — *Etiam si mortuus fuerit.* Tres mortuos suscitavit Jesus, unum in domo, id est in corde ; secundum in porta, id est in ore ; tertium in monumento, id est in opere et consuetudine peccandi. *Vivet.* Ut vivit Abraham, Isaac et Jacob, quorum Deus dicitur sicut vivorum. Credens etiam mortuus vivit, sicut non credens etiam vivens mortuus est.

VERS. 28. — *Silentio.* Quia si audissent Judæi eam vocatam fuisse a Jesu, non sequeretur, et ita non viderent miraculum. Sed quia putaverunt eas ad sepulcrum fratris ituras, secuti sunt. *Et vocat te.* Causa brevitatis in verbis Marthæ ostendit non prius dictum, id est quod Dominus Mariam vocaverit.

VERS. 31. — *Secuti sunt.* Hæc ideo evangelista narrare curavit, ut videamus quæ occasio fecerit ut plures haberet testes resurrectio quatriduani.

VERS. 33. — *Infremuit spiritu.* Nota potestatem : Ipse fremuit et turbavit se, quem alius turbare non potuit, sicut omnia hujusmodi suscepit, quia voluit. Significat autem quantum homo turbari debeat, pressus tanta mole peccati. Quando autem peccator computans quæ bona Dei accepit, quæ mala reddidit, fremit in spiritu et turbatur : Christus fremit in eo et turbatur, quia fides de Christo, Christus est in corde. Fremit vero fides in homine dum de peccatis increpat se.

VERS. 34. — *Ubi posuistis eum ?* Qui absens scivit mortuum, scit et ubi sit sepultus, sed sic dicens, se quasi nescire perditum hominem significat ; unde dicitur : *Non novi vos* (*Matth.* VII). Et : *Ubi est Adam ?* (*Gen.* III).

VERS. 38. — *Jesus ergo*, etc. Difficultatem ostendit vivificationis talis peccatoris. *Erat autem spelunca.* Moraliter : Unusquisque peccator mole peccatorum pressus et sua lege gravatus, et consuetudine sua mala jam fetens, alios exemplo suo malo aperte corrumpit : sorores, cogitationes aliquæ, quia quandoque cogitans se male fecisse, dolet.

VERS. 39. — *Domine, jam fetet.* Timebat remoto lapide potius fetorem excitari, quam fratrem resuscitari.

VERS. 42. — *Sed propter populum*, etc. His verbis se gloriam Patris quærere, sicut in aliis operibus ostendit. Nam quia secundum hominem minor erat Patre, ab eo petit suscitationem Lazari, et ideo se exauditum dicit, et hoc propter circumstantes, ut sic crederent Dei Filium.

VERS. 43. — *Voce magna.* Fremuit, lacrymavit, clamavit, quia difficile surgit quem moles malæ consuetudinis premit, sed tamen post magnam vocem surgit, id est, per magnam Dei gratiam vivificatur dum pœnitet.

VERS. 44. — *Et statim prodiit.* Dum peccator contemnit, sepultus jacet ; quando pœnitet, surgit ; quando confitetur, prodit, quasi de occultis exeundo manifestus. *Solvite eum.* Christus per se vivificat intus, ministris tribuit potestatem solvendi.

VERS. 48. — *Credent in eum. Et venient Romani.* Et quia sentiebant doctrinam ejus esse contra templum et paternas leges, timebant ne si omnes crede-

rent in Christum, nemo remaneret qui contra Romanos civitatem Dei et templum defenderet. *Et venient Romani.* De temporalibus timent, non de æternis, et utraque perdiderunt. Locus est Hierusalem quem perdiderunt, gentem suam perdiderunt ubique dispersi.

Vers. 51. — *Hoc a semetipso* (Aug.) Nota etiam malos per spiritum prophetiæ prædicere futura, etc., *usque ad* quod non licet nisi summo sacerdoti, ut de Zacharia legitur.

Vers. 52. — *Pro gente.* Judæorum, scilicet in qua erant oves, hoc tantum Caiphas. Sed quia noverat evangelista esse alias oves, addidit : *Sed ut filios Dei qui erant dispersi congregare.* Filii prædestinatione, sicut et oves in Israel, nondum enim erant, quia nondum crediderant.

Vers. 55. — *Proximum autem.* Imminente Pascha figurali in quo jam verus agnus immolandus est, consilium erat inter Judæos de eo occidendo, et ipse appropinquat passionis loco.

CAPUT XII.

Vers. 1. — *Venit in Bethaniam.* Ideo prius Bethaniam venit, ut resuscitatio Lazari altius memoriæ omnium traderetur, et inexcusabiles Judæi confunderentur, tractantes de morte tanti suscitatoris.

Vers. 3. — *Maria ergo.* Pretiosum unguentum fit de nardo maxime de spicis, hic autem dicitur pistici a loco unde erat. Et interpretatur fidelis, non alia admixtione corrupti. *Dixit ergo unus.* Judas et si malus tamen inter apostolos numeratur, ut doceamur, malos tolerare, ne corpus Christi dividamus, et malos bonis non obesse.

Vers. 6. — *Non quia*, etc. Quantum ad suam intentionem ad eum non pertinebat de egenis, quia non curabat de ipsis, non quia commissum esset ei dispensare pauperibus.

Loculos habens, etc. Cui ministrant angeli, loculos habet in sumptus pauperum, condescendens infirmis.

Vers. 7. — *Sinite illam.* Novit furem, sed non prodit, docens tolerare malos. Tantum obsequium Mariæ commendat, ostendens quod esse moriturus, et ad sepeliendum aromatibus ungendus. Ideo Mariæ cui non licuit mortuum ungere, datum est viventem officio funeris donare, unde secundum Marcum dicitur, quod habuit, id est potuit, hoc fecit, *prævenit ungere corpus meum in sepulturam.*

Vers. 8. — *Me autem non semper habetis.* Corporali præsentia. Vel non habebitis, tu Juda et qui sunt hujusmodi, quia si mali jam communicant sacramentis, postea tamen non habent Dominum ut boni.

Vers. 9. — *Ut venerunt.* Curiositas hos, non charitas adduxit. Nos econtra, si cognoscimus Jesum obedientis animæ domum in qua habitet invenisse, veniamus illuc contemplatione, non propter hominem tantum quem in anima suscitatum videmus, sed ut bonam vitam imitemur, et per hoc ad visionem Jesu perveniamus.

Vers. 10. — *Cogitaverunt.* Quia non poterant occultare vel negare miraculum, stulte volunt occidere, quasi non possit suscitare occisum qui suscitavit defunctum.

Vers. 12. — *In crastinum.* Ecce oves ex Israel veniunt ad pastorem. Rami sunt laudes significantes victoriam superaturi diabolum et mortem.

Vers. 13. — *Clamabant.* (Aug.) Osanna vox obsecrantis magis indicans affectum quam rem aliquam significans, sicut interjectiones.

Rex Israel. Rex non terreno more, quod parum est, sed quia regit, et ad mentes, et ad regna cœlorum ducit, et est miserationis non indignationis.

Vers. 15. — *Noli timere, filia.* In reprobo populo erat filia Sion, id est, Jerusalem, scilicet oves quæ devote occurrunt venienti, quibus divinitus dicitur : Agnoscite quem laudatis, et ne timeatis cum patitur qui est vestra redemptio. Pullus in quo nemo sederat, populus est gentium qui legem Dei non acceperat.

Vers. 19. — *Ecce totus.* Per passionem et resurrectionem totum mundum redemit, et secutus est eum. Et quid mirum si mundus post eum vadit per quem factus est mundus ?

Vers. 21. — *Hi ergo accesserunt.* Ostendit gentes per prædicationem apostolorum conversas.

Vers. 23. — *Jesus autem.* De Judæis erant, qui clamabant : *Benedictus qui venit in nomine Domini ;* modo gentiles quærunt videre, ecce duo parietes concurrentes. Dicit itaque angularis lapis. *Venit hora ut clarificetur.* Hæc non est clarificatio de istis volentibus videre, sed occasione horum annuntiat venturam plenitudinem gentium eo in cœlis glorificato. Sed hanc altitudinem glorificationis præcedit humilitas passionis, unde : *Amen, amen dico vobis*, etc. Ubi se dicit granum mortificandum et multiplicandum, ad quam passionem jam exhortatus subdit : *Qui amat animam suam*, etc.

Nisi granum frumenti. (Aug.) Ipse est frumentum quo vivere debet fidelis anima. Granum, de quo spiritualis seges debet surgere. Cum sint multa grana seminum, nulli se comparat nisi frumento, unde mos cœpit Ecclesiæ de hoc solo grano confici corpus Domini.

Vers. 25. — *Qui amat.* (Aug.) Qui amat in hac vita, perdit in futuro quod magis congruit, unde subdit : *Qui odit animam*, etc. Non amat, sed odit animam in hoc mundo, qui diligendo Deum potius quam in eum peccet eligit occidi.

Vers. 26. — *Si quis mihi ministrat.* Pretium operis quo illi ministratur est esse cum illo, sine quo nusquam bene est esse, et cum quo nusquam male est esse, unde et apertius subdit, *si quis mihi ministrat.*

Vers. 27. — *Nunc anima mea turbata est. Et quid dicam?* Prædicta passione et ad eam supposita exhortatione quasi data voce fortitudinis suæ subdit affectum infirmitatis nostræ quam vere suscepit, sed ex voluntate pro nobis ne de hac infirmitate desperemus : in qua etiam docet quid dicere debeamus,

et quo confugere. Quasi dicat : Conturbatur anima A mea, quid dicam ? quo confugiam ? quem invocem ? in quem sperem ? in Patrem qui salvat, cui voluntatem meam propono, quia propterea ut hæc patiar veni in hanc horam, unde et clarificatio mihi sic fit et in membris meis.

Vers. 28. — *Pater, clarifica.* Salvationem quæro, sed passionem non recuso, propter quam passionem clarifica me quod est gloria tui nominis.

Vers. 30. — *Non propter me vox.* Ostendit hanc vocem non sibi indicasse quod sciebat, sed eis quibus indicari oportebat.

Vers. 31. — *Nunc judicium est.* Discretionis scilicet, quod est ante ultimum damnationis, quia nunc per passionem jure diaboli destructo multi liberabuntur, unde exponendo subjungit : Patior, turbor, B et per hæc, etc. *Ejicietur.* A redemptis expelletur, prædicantibus apostolis plene expellatur qui olim a paucis etsi extra tentetur, non lædit intus.

Vers. 34. — *Et quomodo tu*, etc. Quomodo in cruce morietur ? Hoc enim eum dixisse putabant quod facere cogitabant. Filium hominis. Quia hoc memoriter tenebant, quod sæpe dixerat se Filium hominis, non quod hic dixisset, *si exaltatus fuerit Filius hominis. Quis est iste Filius hominis ?* Si enim Christus est, manet in æternum. Si manet in æternum, quomodo exaltabitur a terra, id est morietur in cruce?

Vers. 35. — *Ambulate.* Id est, totum intelligite, et moriturum Christum ut redimat victurum in æternum in cœlo quo perducat. Vel dum Christum vo- C biscum habetis ne tenebræ ignorantiæ et mortis perpetuæ vos comprehendant. *Nescit quo vadat.* Qui non credit mortem Christi, nescit quo vadit, sed offendit in petram scandali, quod est Christus, Judæis contemnentibus et irridentibus mortuum.

Vers. 36. — *Dum lucem habetis.* Id est, dum aliquid veri intelligitis de æternitate Christi, credite in veritatem addendo de humilitate, ut renascamini in veritate. *Ab eis.* Non ab his qui credere incœperant, sed ab his qui invidebant. Quod abscondit se nostræ infirmitati consuluit, non suæ potestati derogavit.

Vers. 38. — *Ut sermo Isaiæ impleretur.* Quem omnibus modis implere necesse est, non tamen necessitate faciendum, sed voluntate, præscivit enim Deus et prædixit, non credituros et peccaturos, non D tamen coegit ad hoc, sed ut fit sic præscivit et prædixit.

Vers. 39. — *Non poterant.* (Aug.) Non quod non possunt homines mutari in melius, sed quandiu tales non possunt credere.

Vers. 43. — *Gloriam Dei.* Ideo crux in fronte credentium, ubi est sedes verecundiæ, figitur, ut de nomine Christi nullus erubescat, et magis gloriam Dei quam hominum quærat.

Vers. 44. — *Jesus* Aliis non credentibus, aliis vero credentibus, vel palam cum palmis et laudibus, vel in occulto jam appropinquante sua passione, clamat Jesus qui latebat quandiu passio non erat complenda. *Qui credit in me.* Quia homo apparebat, et Deus in homine latebat, ne putarent eum hoc tantum esse quod videbant, vult se credi talem et tantum qualis et quantus pater est.

Vers. 45. — *Et qui me videt, videt et eum qui, etc.* Usque adeo nihil distat inter me et eum, ut qui videt me videat eum. Hæc visio non carnalis, sed intellectualis est munde corde. *Qui videt me.* Non ait non videt me, sed eum qui me misit, sicut dixit, *qui credit in me, non credit in me, sed in eum qui misit me*, quia illud dixit, ne sicut videbatur crederetur tantum Filius hominis; hoc autem dixit, ut crederetur æqualis Patri. Neutrum horum diceret alius missus, id est apostolus, quia tantum servus. Potest autem dicere alia Filio communia, ut qui audit vel recipit me audit eum et recipit qui me misit, quia Dominus honoratur in servo et Pater in Filio.

Vers. 46. — *Ego lux.* De alio non dicitur : Lux venit in mundum, nisi de eo qui illuminat cæteri ut illuminati sunt lux, quia vita eorum lucet hominibus.

Sermo quem locutus sum. Manifeste dicit se judicaturum in novissimo die quia ipse est sermo Patris qui seipsum locutus est, seipsum annuntiavit.

Vers. 49. — *Mandatum.* Non dedit Pater Filio mandatum per angelum vel aliam creaturam. Nec mandatum quod aliquando nescisset : sed dum verbum et sapientiam in qua sunt omnia mandata, genuit, dedit : sicut Filio qui est vita, eo dedit vitam quo genuit vitam, quia gignendo vitam, dedit esse vitam, quæ sine vitio fuit.

Vers. 50. — *Et scio.* Cum dicat mandatum esse vitam æternam, et ipse sit vita æterna, aperte dicit se mandatum Dei. *Quæ ergo ego loquor sicut dixit mihi Pater, sic loquor.* Intelligentibus mentibus, ut est nata veritas ex Patre, sed sic loquitur veritas intus sine sono, sicut dixit ei Pater ut crederent homines quod nondum possunt intelligere, ex ore carnis verba sonuerunt, quæ prolata et litteris signata, nos ad ipsam veritatem aliquatenus erigunt.

CAPUT XIII.

Vers. 1. — *Ut transeat.* Interpretatur nobis evangelista nomen paschæ, id est transitus et significationem, quia sicut illi de Ægypto, sic Christus de mundo. Sic et nos, sanguine Agni insigniti, de vitiis ad virtutes, de mundo ad cœlum. *In finem dilexit.* In finem, id est in Christum qui est finis consummans, id est, ut ejus dilectione transeant quo ipse transit. Vel in finem, id est in mortem, non quod morte terminetur ejus dilectio, sed in tantum dilexit quod usque ad mortem dilectio eum perduxit, in quo exemplum dedit ut omnes in Dei veritate permaneant usque in finem.

Vers. 2. — *Et cœna facta.* Cœna significat passionem. Sicut enim post cœnam non fit prandium sic et Christus postquam semel passus est, non iterum patitur. Surgit a cœna, post passionem ponit vestimenta, secundum priorem infirmitatem linteo

præcinxit se, eadem carne jam immortali, mittit A aquam in pelvim, id est gratiam baptismi, lavat pedes et tergit a peccatis in baptismo, *accepit vestimenta*. id est Judæos in fine sæculi, quos prius excæcatos deposuit.

Vers. 4. — *Surgit a cœna*. Ab illa cœlesti refectione, qua cum angelis reficiebatur, deponit vestimenta, gloriam æternæ beatitudinis. *Et ponit vestimenta*. Prætermisit altitudinem, suppositurus ejus humilitatem, ut perfecte commendetur humilitas homini cum tam altus sic se humiliaverit, ut et pedes traditoris lavaret.

Vers. 5. — *Deinde mittit*. Sanguinem in terram fudit, ut vestigia credentium mundaret, quæ terrenis peccatis erant sordida.

Vers. 8. — *Dicit ei Petrus*, etc. Pro altitudine B promissi mysterii nondum permittit fieri, nondum potest sustinere Deum ad pedes humiliari, pavore perterritus. *Respondit*. Qui non lavatur per baptismum et confessionem pœnitentiæ, non habet partem cum Jesu.

Vers. 9. — *Dicit ei Simon*. Error Petri hic nobis profuit. Erravit enim ne nos erraremus. Erravit, cum se totum lavandum Deo obtulit, quem Deus correxit, ostendens semel baptizatum non esse baptizandum.

Vers. 10. — *Qui lotus*. Ex his verbis intelligimus baptizatos apostolos, etsi non legimus ubi : vel quando. *Qui lotus*. Baptismo lotus est mundus. Sed quia iterum pulvere terrenæ habitationis inquinatur, iterum opus est pedes lavare, quos lavat Dominus C interpellans pro nobis, et nos ipsi orando. Ille etiam qui in otio studet veritati, dum in aliis pulsanti sponso aperire pergit, pedes inquinat, quia veritas humiliter auditur, sed sine periculo non potest prædicari, sed hos pedes Dominus discipulis lavat.

Vers. 12. — *Et cum recubuisset, iterum dicit eis : Scitis quid fecerim vobis? Vos vocatis me*, etc. Sicut prius exemplo, sic etiam nunc verbo instruit eos magister veritatis. Et quod dicit magna de se non est arrogantia, sed veritas quæ prodest auditoribus, sicut facit et Paulus.

(Greg.) Incauti sunt humiles qui se mendacio illaqueant dum arrogantiam vitant, quia contra veritatem se erigunt quam relinquunt. Qui enim necessitate cogente vera de se et bona loquitur, tanto magis D humilitati jungitur, quanto veritati sociatur.

Vers. 18. — *Non de omnibus*. Non omnes facietis hoc unde beati sitis, sed qui manducat meum panem, non ut proficiat, sed ut lateat, *levabit contra me calcaneum suum*, id est me calcabit, ut impleatur Scriptura quæ hoc prædixit, non quod cogat, sed quia quod futurum erat non tacuit.

Vers. 19. — *Amodo dico vobis*. Quasi dicat : Hucusque toleravi et tacui, sed jam noto proditorem antequam fiat quod mox faciendum est, uti cum factum fuerit credatis quia ego sum ille de quo Scriptura illa prædixit.

Vers. 20. — *Amen, amen dico vobis*. Postquam exemplo suo eos docuit humiliationem et calcanei passionem, supponit quo consoletur eos honore, quod ipse et Pater in eis recipitur.

Vers. 21. — *Cum hæc dixisset Jesus*. Nostra infirmitas in eo vere turbata est, non sua potestas, sicut et vere passa. Voluntarie autem accepit turbationem, ne desperet servus turbatus necessitate. Quod autem turbatur significat turbandos spirituales ex charitate, cum urgens causa et zizania a tritico ante messem cogitur separare.

Vers. 26. — *Et cum intinxisset panem*. Panis intinctio significat fictionem Judæ, qui fictus amicus venit ad cœnam. Quæ enim tinguntur, non mundantur, sed inficiuntur. Si autem bonum aliquid significat intinctio, eidem bono ingratum, non immerito secuta est damnatio. *Dedit Judæ Simonis Scariothis*, etc. Non, ut quidam putant, nunc Judas corpus Christi accepit. Sciendum est enim, quod jam omnibus Dominus distribuerat sacramentum corporis et sanguinis, inter quos et Judas fuit, deinde per buccellam intinctam, exprimitur ipse traditor, etc.

Vers. 27. — *Quod facis*. Non præcepit, sed prædicit Judæ malum, nobis bonum, quia hoc vult cito fieri, non tam festinando in illius pœnam quam in salutem fidelium.

Vers. 29. — *Quia loculos habebat*. In quibus oblata scrutabantur suorum necessitatibus et aliis indigentibus. In quo datur forma Ecclesiæ servandi necessaria, quæ jubetur non cogitare de crastino, ne pro terrenis serviat, vel timore inopiæ justitiam deserat.

Vers. 30. — *Erat autem*. Nox congruit sacramento. Erat enim qui exivit filius tenebrarum faciens opera tenebrarum.

Nunc clarificatus est Filius hominis. (Aug.) Exeunte Juda pro quo dicebatur : *Non estis mundi omnes*, etc., *usque ad* quasi sit factum quod mox est futurum.

Vers. 33. — *Filioli*. (Id.) Quia dixerat quod Deus est cito clarificaturus eum, etc., *usque ad* non potest hoc accipi; quia non conveniret quod sequitur.

Quo ego vado vos non potestis venire. Nunc non poterant apostoli nondum spiritu confirmati sequi Dominum, id est mori pro Domino et justitia, vel venire ad vitam immortalem ad quam ipse ibat, secuturi autem erant postea. Quomodo autem idonei possint esse et pergere quo ille antecedit, docet.

Mandatum novum do. (Aug.) Non quod hoc non sit in antiqua lege, *Diliges proximum tuum sicut teipsum*, etc., *usque ad* quæ dilectio facit mori sæculo.

Vers. 34. — *Ut diligatis invicem sicut dilexi vos*. Non putetur hæc prætermissa dilectio Dei quæ est in dilectione proximi, in proximo enim non nisi Deus diligitur, sicut et Christus in nobis diligit Deum, et non quod hoc habeamus, sed ut haberemus sicut medicus in ægro, non morbum, sed salutem quam venit dare.

Vers. 36. — *Domine, quo*, etc., Audito, quo ego vado, et intellecta via qua sequi potest, id est di-

lectione, dicit Petrus ut sequi paratus. Et quia hunc ejus animum novit Dominus, dixit non modo eum posse, in quo non abstulit spem futuri, sed confirmavit. *Sequeris autem postea.*

Vers. 37. — *Animam meam.* Multum præsumit qui animam pro eo ponere promittit, qui nondum pro Petro animam dedit, quasi præire possit.

(Aug.) Voluntatem suam, sed non vires suas cognoscens, ut infirmus voluntatem suam jactat, sed inspiciebat invalitudinem medicus. Ille promittebat, ille prænoscebat, et qui nesciebat audiebat, qui præsciebat docebat.

Vers. 38. — *Non cantabit gallus*, etc. Petrus ante primum galli cantum trinam negotionem incipit, totam autam perficit ante secundum galli cantum.

CAPUT XIV.

Vers. 1. — *Non turbetur cor vestrum*, etc. (Aug.) Ne autem mortem tanquam hominis timerent, et ideo turbarentur, etc., *usque ad* alia claritas lunæ, alia claritas stellarum.

Vers. 2. — *In domo*, etc. Domus Dei, templum Dei, regnum Dei. Regnum cœlorum, sunt homines justi, in quibus sunt multæ differentiæ inter se. Et hæ sunt mansiones ipsius domus.

(Aug.) Modo justi sunt regnum Dei et regnum cœlorum, etc., *usque ad* quod eratis in spe, sitis in re.

Si quo minus, etc. Id est, si non prædestinassem mansionem, quod est inconveniens quantum ad Deum qui omnia bona ante omnia tempora prædestinavit, tunc modo præpararem, id est, prædestinarem, quod iterum est inconveniens, quantum ad Deum præsentialiter aliquid prædestinare.

(Id.) Confirmat esse, quia si non essent dixisset, ibo et parabo, etc., *usque ad* et hæc multitudo mansionum est.

Vers. 3. — *Et si abiero.* (Id.) Abiit latendo, venit apparendo, sed manet regendo, ut proficiamus bene vivendo, et sic paratur locus.

(Id.) Fides quæ non videt credit, nam si videret, etc., *usque ad* desiderium dilectionis, præparatio est mansionis.

Vers. 4. — *Et quo ego vado.* Hoc dictum est secundum quosdam qui sciebant et Filium et Patrem. Thomas vero etsi putaret se nescire, convincitur per hoc quod ipsum novit, et viam scire et vitam, id est, Filium et Patrem. De istis scientibus subditur : Amodo cognoscetis eum per me cognitum, et vidistis eum in corde, dum me per omnia similem ei vidistis.

Vers. 5. — *Dicit ei Thomas*, etc. Quo et qua itur, dixit eos scire qui non mentitur, sed Thomas dicit eos utrumque nescire, nesciens eos scire, sed Christus convincit eos scire, quia si eum sciebant, et ipse est via, viam sciebant, et si ipsum sciebant, et ipse est veritas et vita, tunc sciebant veritatem et vitam ad quam vadit : ipse ergo per se viam, ad se veritatem et vitam et ad Patrem, quia cum Patre unum est, vadit.

Vers. 7. — *Si cognovissetis me.* Quia dixerat, nullum venire ad Patrem, nisi per se, qui est inseparabiliter idem cum Patre, ne quærerent quis est Pater, ostendit ex se noto nosci Patrem, quod nondum quidam cognoverant, quos arguit dicens : *Si cognovissetis*, etc. *Et vidistis eum.* Ut de duobus omnino similibus dicitur : Si istum vidisti, illum vidisti; viderant ergo quam simillimum Filium, sed monendi erant, ut talem etiam Patrem intelligerent, et non dissimilem.

Vers. 9. — *Quomodo tu dicis.* Et cum omnino similis. *Quomodo tu dicis*, etc. Quasi diceret : Vides quo animo dicas, non quæris alterum similem, sed putas meliorem. *A meipso.* Quia non sum a meipso qui loquor : ei tribuit quod facit, de quo est ipse qui facit.

Vers. 12. — *Qui credit in me.* Ego et Pater indifferenter operamur. Et quicunque credit in me (ne de solis apostolis hoc acciperetur) opera quæ ego facio per me, ipse faciet, id est, ego facio in eo vel per eum, et etiam majora. *Opera quæ ego facio.* Non tamen ex se, sed ex me. *Non est servus major domino.* Ipse enim sine eis multa, illi sine eo nihil, nisi peccatum.

Majora horum. (Aug.) Quia si ipse fimbria, Petrus umbra sanavit. Vel opus ejus, etc., *usque ad* quia si utrumque æqualis potentiæ, hoc est majoris misericordiæ.

Vers. 15. — *Si diligitis me.* Quomodo monet diligere et servare mandata, ut accipiant spiritum, quem nisi habeant non possunt diligere et servare? Sed quod habebant minus occulte, accepturi erant amplius manifeste, ut eis innotesceret quod habebant.

Vers. 16. — *Et ego rogabo Patrem.* (Theoph.) Rogabo, hoc est, obsecrabo Patrem et alium Paracletum mittet vobis, etc., *usque ad* quod omnino superveniat eis Spiritus paracletus ejusque gratia condescendens, illis dicit : *Rogabo Patrem.*

Vers. 17. — *Qui non videt*, etc. Non habent spirituales oculos mundi amatores quibus Spiritum sanctum videant. Nec vero carnalibus oculis possunt videre, quia Spiritus sanctus non apparuit indutus humanitate. *Et in vobis.* Erit in vobis, non manebit ut sit, quia prius est esse alicubi quam manere. Ne quis ergo putet sic manere, ut hospes apud alium visibiliter, sed in eis cognosci potest, non ab aliis.

Vers. 18. — *Non relinquam.* Non ita dabitur Spiritus pro me, ut ego etiam non sim vobiscum. Orphani Græce, pupilli Latine est.

Vers. 19. — *Adhuc modicum et mundus.* Sed mundus qui modo videt oculis carnis, post modicum non videbit, quia ressuscitatus se eis non ostendit, sed totum tempus modicum est, quo finito auferetur impius ne videat gloriam Dei, quam justi videbunt. *Quia ego vivo, et vos vivetis.* Præsenti utitur quia mox futura est ejus resurrectio. Ad illos utitur futuro quorum in fine futura resurrectio.

Vers. 21. — *Et vos in me et ego in vobis.* Hoc modo est, et cognoscitur quodammodo per fidem ;

sed tunc cognoscetur per speciem, quando hæc conjunctio perficietur quæ modo inchoatur.

Vers. 21. —*Qui habet*, etc. Non solum vos apostoli vivetis et cognoscetis, sed et quicunque habet in memoria et servat in vita. Vel, habet faciendo, servat perseverando. Vel qui habet in sermonibus servat in moribus. Vel, habet audiendo, servat faciendo. *Et ego diligam eum.* Ad hoc diligam, ut manifestem, quia et nunc diligit, sed non ad hoc, sed potius ut credamus et mandata servemus, ut mereamur quod post capiamus. *Et manifestabo ei.* Qui habet meum mandatum, ille me cognoscit, et hoc est ibi : *Manifestabo ei meipsum.* Sed præmittit causam mandati, quia diligit me, et qui me diligit, Pater meus diliget eum, et quia Pater, tunc ego diligam eum, et inde est manifestatio.

Vers. 22. — *Dicit ei Judas*, etc. Audito quod mundus modo videbit eum, sed ipsi videbunt, pro omnibus quæsiturus quærit Judas causam hujus discretionis. Hæc autem causa est secundum responsionem Domini, dilectio, per quam solam et non per aliam discernitur gens sancta a non sancta.

Vers. 23. — *Ad eum veniemus.* Venit Deus ad hominem, dum homo venit ad Deum. Venit homo credendo, obediendo, intuendo, capiendo ; Deus venit subveniendo, illuminando, implendo. *Et mansionem*, etc. Charitas facit habitare in domo in qua Pater et Filius facit mansionem, unde et dabit manifestationem de qua ille quæsierat.

Vers. 25. — *Hæc locutus sum vobis.* Hæc de mansione in dilectoribus suis in quo significatur Ecclesia futura spiritualis, in qua beati, a quibus non recedit. *Apud vos manens.* Hic Ecclesia præsens corporalis in qua visitat liberando, et redit.

Vers. 26. — *Paracletus.* Consolari cum sit opus Trinitatis, ad personam tamen maxime Spiritus sancti pertinet, quia in Scriptura nomine bonitatis Spiritus sanctus designatur : per bonitatem ergo Deus nos consolatur, per eam omnia bona sua nobis tribuit.

Ille vos. Quia etsi Filius doceat nos et revelet Patrem, hoc totum facit per suam bonitatem. *Ille vos docebit omnia.* Docebit quæ dixero, non quod dicat Filius et Spiritus doceat, quia quod dicit et docet, et ipsa Trinitas dicit et docet. Sed quia Trinitas est, oportet singulas personas insinuari, quos nos distincte audire, inseparabiliter intelligere debemus. Cum ergo dicimus, Pater et Filius et Spiritus sanctus, non eos simul dicimus, cum non possint esse non simul.

Vers. 27. — *Pacem relinquo vobis.* Iturus ad Patrem. *Pacem*, etc. Et repeteus de eodem. *Pacem meam do.* Et hoc est quod Propheta dicit : *Pacem super pacem* (*Isa.* XXVII). Pax est in hoc sæculo, in qua manentes hostem vincimus, invicem diligimus, et de occultis invicem non judicamus. Pax erit in futuro cum sine hoste regnabimus, ubi alter ab altero non poterit dissentire, ubi *omnia aperta et laus unicuique* (*I Cor.* IV). In illo autem et ab illo est utraque pax. *Ipse enim est pax nostra (Ephes.* II), et eum

A credimus, qui est, et cum videbimus sicuti est. Unde quod dicit meam, a posteriori, etiam ad prius subaudiendum est. Vel pax in hoc sæculo est nostra, quæ est aliqua et non plena, et ab illo in futuro sua est pax ubi nihil repugnat qualiter ipse habet.

Non turbetur. Quia in pace vos relinquo, non turbetur cor vestrum de eo quod dixi, Vado, quasi pastoris absentia lupus invadit, quia sicuti homo vado, ut Deus præsens sum.

Vers. 28. — *Si diligeretis.* (Aug.) Hoc erat ire ad eum, et recedere a nobis, etc., *usque ad* ut incorruptibilis pulvis sederet ad dexteram Patris.

Gauderetis, etc. Quia humanæ naturæ congratulandum est, quæ levatur ad dexteram Patris, in quo idem sibi sperant cæteri.

B Vers. 28. — *Credatis.* Non quod factum videritis quia non est laus vel meritum fidei, imo nec fides est de eo quod videtur, sed de eo quod non videtur. Sed credatis me Filium Dei, non nova fide, quia etiam prius crediderant, sed aucta fide et refecta, quia et modo cum hæc diceret parva erat, et cum moreretur, nulla.

Vers. 30, 31. — *Et in me*, etc. Noluit Dominus habere quod perderet ; pauper venit ne haberet diabolus quod auferret.

CAPUT XV.

Vers. 1. — *Ego sum vitis vera.* Et me præcedentem ad passionem debetis sequi, quia ego sum vitis, id est caput vestrum ejusdem naturæ vobiscum, C ut in me possit fructificare humana natura. *Et Pater*, etc. Ego etiam agricola cum Patre, quia sum mundator palmitum, quod est agricolæ non vitis officium, qui etiam palmites operarios facit, licet non de suo, nec per ipsos, sed per meipsum.

Vers. 3. — *Propter sermonem*, etc. Non ait : propter aquam baptismi, quia et ipsa sine verbo est solum aqua, per verbum fit sacramentum.

Vers. 5. — *Ego sum*, etc. Qui se a se ferre fructum existimat, non est in vite. Unde cum repetitione et superiorum explanatione supponit : *Ego sum vitis, vos palmites.* Mihi quasi viti adhærentes. *Qui manet in me.* Et ideo quicunque (non solum vos) manet in me credendo, obediendo, perseverando. *Et ego in eo.* Illuminando, subveniendo, perseverantiam dando. *Hic fert.* Et si secundum hominem Christus D est vitis, tamen hanc gratiam palmitibus non daret, nisi etiam Deus esset.

Vers. 6. — *Si quis.* Sarmenta præcisa cæteris lignis sunt viliora, quia nullis usibus deputantur, sed igni, vel in vite sunt vel in igne.

Vers. 7. — *Et verba.* Verba Dei tunc dicuntur manere in nobis, quando facimus quæ præcipit et diligimus quæ promittit. Qui autem hoc non facit, tangit, non cohæret, et ideo non sunt ei in beneficium, sed in testimonium damnationis. *Petetis.* Si quid petit fidelis et non fit, non petit hoc quod habet mansio in eo, nec quod habet verba ejus quæ sunt in eo, sed quod habet cupidites et infirmitas carnis.

VERS. 8. — *In hoc clarificatus*, etc. Qui manet in me fructum multum fert, quod est ex gratia Dei, et ita est gloria ejus non hominis, et hoc est : *In hoc*, etc. *Ut fructum plurimum*. Sicut non æqualitatem ostendit nostræ naturæ et suæ, sed gratiam qua Mediator est, nam Pater diligit nos, sed in Filio, *Efficiamini*. Quomodo? Si me dilexeritis. Ex qua dilectione? ex præceptorum observatione. Si me dilexeritis sicut dilexit me Pater, non quantum. Non enim notatur æqualitas, sed similitudo dans eis æternam æternitatem.

VERS. 11. — *Ut gaudium*. Gaudium Dei de nobis qui præscivit et prædestinavit semper est plenum, in nobis incipit ex fide, crescit imo et perficietur in resurrectione.

VERS. 12. — *Hoc est præceptum*, etc. Et supra de dilectione proximi, sed repetitio est confirmatio : ibi tamen dicit : Mandatum do, quasi non ante fuerit ; hic autem, hoc est quasi non aliud sit. Ibi Novum, ne in vetustate remaneamus, hic, Meum, ne contemnatur.

VERS. 13. — *Majorem hac*. Diffinit plenitudinem mutuæ dilectionis quam habere præcipit.

VERS. 15. — *Jam non dicam*. Commendata dilectione addit quod dignationis est, ut bonos servos (qui sciunt faciendo quæ præcipit) dicat amicos, et eis tollit nomen servi, qui est ex timore foras mittendo, qui nescit quid faciat Dominus. Quia cum aliquid facit, sic extollitur quasi ipse faciat, non dominus.

VERS. 17. — *Hæc mando*, etc. Hic ostendit quis sit fructus quem dixerat, pro quo et dabit Pater quod petimus, qui et hoc dedit, ut diligamus.

Ut diligatis. (AUG.) Merito sæpe dilectionem commendat, quasi sola præcipienda sit sine qua non possunt cætera, quæ sine cæteris non potest haberi. Pro hac autem patienter debemus sustinere etiam omnia adversa mundi. Unde subdit :

VERS. 18. — *Si mundus*. Nomine mundi aliquando boni, aliquando mali designantur, quia una massa est quæ tota in Adam periit, de qua sunt alia vasa in honorem, alia in contumeliam.

VERS. 19. — *Mundus quod suum*. Si malus punit scelus mali, ex parte odit mundus quod suum est ; dum punit ex parte amat, quia malus favet malis.

VERS. 20. — *Sermonis mei*. Hoc scilicet : *Non est*. Et illius superioris : *Scitote, quia me priorem vobis odio habuit*. Et subdit causam : *Non est servus major*, etc. Quia exemplo sui (quo aliud melius non est) monuit ad ferenda odia mundi, subdit quare debeant eum in hoc imitari, quia ipse Dominus, illi servi.

VERS. 22. — *Si non venissem*. Hic expressius Judæos ostendit, ad quos venit, de quibus sub nomine mundi superiora dixerat. Et quia ad eos venit, hic inexcusabiles de omnibus malis ostendit. *Excusationem*, etc. Illi quibus non venit nec locutus est, habent excusationem non de omni peccato, sed de hoc quod in Christum non crediderint. Hi vero quibus in apostolis venit et locutus est, non excusantur. Priores vero *qui sine lege peccaverunt, sine lege peribunt* (*Rom.* II). *De peccato*. Quod non credunt me sed oderunt, et persequentur in meipso et in meis, sed hoc peccatum in me, etiam redundat in Patrem, quia qui me odit et Patrem meum odit. Et quod est gravissimum, non solum veni et locutus sum, sed opera feci, quæ videntes oderunt et me et Patrem.

VERS. 24. — *Quæ nemo*, etc. (AUG.) Quod pavit tot millia de paucis, quod super aquas ivit, etc., *usque ad* et quia ipse per seipsum fecit, nemo sine eo.

Oderunt, etc. Judæi dicunt se diligere Deum et tamen nescientes oderunt, quia qui volunt esse mali nolunt esse veritatem qua damnatur. Et sicut oderunt suam pœnam, oderunt veritatem quæ irrogat pœnam, nescientes eum esse veritatem. Et si oderunt veritatem, oderunt eum de quo nata est veritas, et ita Patrem nescientes de eo natam veritatem oderunt.

VERS. 25. — *Quia odio*. Gratis odit, qui nullum ex odium commodo quærit vel incommodum fugit. Sic impii oderunt Christum. Sic justi diligunt gratis, non propter aliud sed propter ipsum.

VERS. 26. — *Cum autem*. Nunc videntes opera oderunt gratis et me et Patrem. Sed cum venerit Paracletus, manifestiore testimonio convincet eos qui viderunt et oderunt, sed et quosdam eorum compunctos de tanto scelere convertet. *Quem ego mittam*. Die Pentecostes venit Spiritus sanctus in centum viginti homines congregatos, cum quibus erant omnes apostoli in domo ubi cœna fuerat. *Qui a Patre*. Spiritus procedit a Patre et Filio, sed Filius dicitur a Patre procedere, quia ad Patrem solet referre, et quod ipsius est de quo ipse est. A quo ergo habet ut sit, ab illo habet ut de illo procedat Spiritus.

CAPUT XVI.

VERS. 1. — *Hæc locutus sum*, etc. Postquam exemplo suo docuit ferre odia in quo sciunt quid debeant facere, sed non possunt postquam etiam promisit Spiritum quo poterant resistere, etiam addit : *Hæc locutus sum*, etc. Quod est exemplum de Spiritu qui confirmabit, ut, ita charitate diffusa in cordibus vestris, sit vobis multa pax et non scandalum.

VERS. 2. — *Sed venit hora*. Quasi dicat : Si pulsi ab eis tot acquiretis mihi (unde vobis gaudendum) ut non satis sit eis vos pellere. Sed non sinant vivere, ne omnes acquiratis, ut a Judaismo avertatis, in quo Deum Israel credunt deseri et sancta sua.

VERS. 4. — *Hæc autem*. Postquam dixit futuras eorum passiones et consolatorum Spiritum eis esse dandum, subdit : *Hæc non dixi*, etc. Quod si de passionibus accipimus, non solummodo post cœnam sed et ante proximum Pascha, et ab initio missionis duodecim apostolorum prædixerat ; sed de consolatione Spiritus eis ventura non prædixerat, quia ipse

cum eis corporali præsentia advocatus vel consolator erat; sed quia jam iturus est, opus erat ut illum diceret venturum qui confirmaret eos contra abjicientes et interficientes.

Vers. 5. — *Vado ad eum.* Ita palam ut nemo interroget quod visu corporali cernat, viderunt eum in nube ascendentem certi de gloria qui prius prædicta passione quæsierant : *Domine, quo vadis ?*

Vers. 7. — *Si enim*, etc. Non quod positus in terra non posset dare, sed quia illi non sunt idonei accipere, nisi cum secundum carnem desistant nosse.

Si autem. Mentibus vestris sic raptis ad cœlestia aderit Spiritus simul Pater et Filius. Spirituales enim ex carnalibus facti, capacius fuerant Trinitatem habituri, sicut promissum erat.

Vers. 8. — *Ille arguet.* Non quod Filius non arguat, sed quia Spiritus dabit eis charitatem et pellet timorem, ut sit eis libertas arguendi.

(Aug.) Arguitur de peccato qui in Christum non credit. Arguitur, etc., *usque ad* ne cum mundi principe judicentur quem judicatum imitantur.

Et de justitia. Non de sua, sed de credentium justitia mundus arguitur, quorum comparatione damnatur. Unde non ait : Non videbit me mundus, sed *Non vedebitis me,* vos apostoli. Contra infideles qui dicunt, Quomodo credemus quod non videmus? Est vera justitia credere quod non videtur, ut qui viderunt hominem crediderunt Deum. Et cum per ascensionem forma hominis subtracta est visibus, tunc ex omni parte impletum est : *Justus ex fide vivit.*

Vers. 10. — *Et jam*, etc. Id est, nunquam videbitis me talem ut modo, id est mortalem judicandum, sed glorificatum judicem. Et hoc est justitia fidei, de qua Apostolus : *Et si novimus Christum secundum carnem, sed jam non novimus* (*II Cor.* v), quam quia mundus ab istis non vult accipere arguitur.

Vers. 11. — *De judicio.* Quia si damnatum illum sequuntur cum eo damnantur, et ne sibi credant parci terrentur supplicio illius superbi.

Vers. 13. — *Omnem veritatem*, etc. Promittit quod totum facturus est Spiritus, non quod in hac vita totum compleatur.

A semetipso, etc. (Aug.) Quia non est a seipso, quia solus Pater, etc., *usque ad* semper scivit, scit et sciet.

Vers. 14. — *Ille me clarificabit.* Quia spirituales faciendo vos declarabit quomodo Patri Filius est æqualis quem secundum carnem ut hominem noverant, vel timorem tollendo faciet vos gloriam meam annuntiare toti mundo, quæ non mihi, sed hominibus prosit.

Deo meo. Non quod Spiritus sit minor Filio. Cur autem hoc dixit, explanat : *Omnia quæcunque habet Pater mea sunt.* Propterea dixi quia de meo accipiet. Ergo de Patre accipit Spiritus, unde accipit Filius, quia in hac Trinitate de Patre natus est Filius, de Patre procedit Spiritus. Qui autem de nullo natus est de nullo procedit, Pater est solus.

Vers. 15. — *Omnia*, etc. (Aug.) De Spiritu dicit Christus. *Spiritus Patris*, etc., *usque ad* ita aperte ostenditur Patris et Filii esse Spiritus.

Vers. 16. — *Modicum.* Id est, parvum tempus restat usque ad hoc quod patiar et claudar sepulcro, et iterum parvum tempus usquequo me videatis resuscitatum. Vel parvum tempus est, id est triduum quo clausus non videbo. Et iterum parvum, id est quadraginta dies, quo resuscitatus videbor. *Quia vado.* Hoc est quia tempus est ut, deposita mortalitate, humanam naturam cœlis inferam.

Vers. 20. — *Quia plorabitis.* Me occiso, de quo inimici gaudebunt. Similiter plorant omnes boni in ærumnis hujus sæculi; sed mundi amatores gaudent. Boni autem comparantur parienti quæ genuit in partu; sed lætatur de fructu, et plus gaudet de adventu futuræ prolis quam tristis est de præsenti dolore.

Vers. 23. — *Si quid petieritis.* (Aug.) Ita sane intelligendum est, quod ait, dabit vobis, ut ea beneficia significata sciantur quæ ad eos qui petunt proprie pertinent. Exaudiuntur enim sancti pro seipsis, non autem pro omnibus aliis amicis vel inimicis.

Dabit vobis. In futuro non rogabitis, sed modo petite et dabitur vobis quod ad vos pertinet, et si non omnibus illis quibus petitis, et ideo dicitur vobis.

Vers. 25. — *Hæc in proverbiis.* Quæ hucusque dixi quasi in proverbiis (quæ solent homines audire sed non intelligere) dixi, quia animales estis. *Animalis autem qui non percipit quæ sunt Spiritus Dei* (I *Joan.* I). Quæcunque dicuntur de incorporea et immutabili substantia, habet quasi proverbia. *Sed venit hora.* Qua dato Spiritu faciam vos spirituales, ut certissima intelligentia mentis (etsi non ut in futuro) Deum videatis, et tunc palam de Patre nuntiabo, ut ipsum et me ejusdem substantiæ intelligatis, et tunc, *In nomine meo petite.* Quia tunc vere cognoscetis et scietis quod si ut homo rogo Patrem, ut Deus exaudio cum Patre; unde dicit : *Et non dico vobis, quoniam ego rogabo Patrem.*

Vers. 27. — *Ipse enim.* Amat nos Pater quia amamus Filium, cum a Patre et Filio accepimus ut amemus Patrem et Filium : data charitate per Spiritum, quem et ipsum amamus cum Patre et Filio, prior amans facit in nobis quod ametur.

Vers. 28. — *Iterum relinquo mundum.* Reliquit mundum corporali præsentia. Vadit ad Patrem, quia humanitatem ad invisibilia paternæ majestatis induxit. Reliquit mundum, quia ab aspectu amatorum mundi quod viderant abstulit. Redit sd patriam, quia amatoribus suis se æqualem credendum docuit Patri.

Vers. 29. — *Dicunt ei discipuli ejus.* Cum nondum venisset hora quam promisit : *Ecce nunc palam loquitur.* Illa quæ Dominus scit non intelligentibus esse proverbia : illi usque adeo nobis intelligunt, ut nec saltem se non intelligere intelligant. De qua

eorum infirmitate admonens respondit : *Modo creditis*, etc.

Vers. 30. — *Nunc scimus quia scis omnia.* Aperte ostendunt, quia loquens de eis, ad eos maxime agebat quæ illos delectabant audire : et quæ ipsi interrogare volebant, hæc ipse præveniens ultro proferebat, et ideo illum, quia cogitationes noverat, confitentur scire omnia quasi Deum et Dei Filium. *Et non opus est tibi*, etc. Cum scias omnia, non est opus ut interroges aliquem a quo aliquid scias. Vel etiam interrogeris ab aliquo præsciens quid ille velit. Si autem aliquando interrogavit vel interrogatus est, non eis, sed aliis opus fuit.

Vers. 31. — *Modo creditis.* Ut parvuli, quibus quæcunque alta adhuc proverbia sunt, creditis, sed venit hora passionis, et jam prope est, in qua ita perturbemini, ut quod modo creditis, relinquatis, non modo corpore, sed etiam mentis fide; unde : *Sperabamus quod redempturus esset Israel.*

Vers. 32. — *Et non sum*, etc. Ecce profecerunt, sed ad majus vult eos extendi, ut cum dixerint : *A Deo existi*, dicat : *Pater mecum est*, nec sic putent a Deo exisse, ut putent etiam recessisse. *Quia Pater mecum est.* Dixerat *Relinquo mundum et vado ad Patrem*, nunc dicit : *Pater mecum est*, quod intelligenti est verbum, non intelligenti proverbium. Cui si non est cibus, tamen lactis est alimentum. Ex quo est, quod sciebant eum nosse omnia.

CAPUT XVII.

Vers. 1. — *Hæc locutus est.* Non solum quæ in cœna, sed etiam quæ ab initio. Sed maxime quæ in cœna hac de causa dicit dicta, ut in illo pacem haberent. Hæc pax est pro qua Christiani sumus, pro qua sacramentis imbuimur, pro qua omnimodis erudimur, pro qua Spiritum in pignus accepimus, pro qua in eum credimus et speramus et amore ejus accendimur. Hæc est pressuris consolatio et liberatio. *Pater, venit hora.* Potuit horare silentio, sed in orando est etiam doctor, et notam facit orationem quæ et præsentium et futurorum ædificatio. *Venit hora.* Non urgente fato, sed disponente Deo, qui sine tempore ordinavit omnia quæ fiant per tempora ordine congruo. *Clarifica Filium.* Humilitas in passione, claritas in resurrectione cœpit. Venit hora passionis, seminandæ humilitatis, non differas gloriam resurrectionis, *ut Filius tuus clarificet te.* Et sic claritas Patris nec augeri nec minui potest in se. Apud homines minor erat dum in Judæa sola notus, sed per resurrectionem Filii ubique innotuit. *Ut Filius tuus clarificet te.* In cognitione hominum, sicut dedisti, usque *ut cognoscant te, et quem misisti.* Non enim potest cognitione hominem clarificari Pater, nisi ille cognoscatur per quem clarificatur, id est populus innotescat, et hæc est clarificatio Patris, quæ non circa solos apostolos sed etiam circa omnes credentes sit.

Vers. 3. — *Hæc est autem*, etc. Ordo, *Ut cognoscant te, et quem misisti*, id est Christum cum Spi-
A ritu, qui est amborum, esse unum et solum verum Deum. Si ergo eo modo te clarificat Filius sicut dedisti ei potestatem omnis creaturæ, et sic dedisti, *ut omne quod ei dedisti ei det eis vitam æternam:* Et *hæc est vita æterna, ut cognoscant te.* Sic te ergo Filius clarificat, ut omnibus quos dedisti ei te cognitum faciat. *Ut cognoscant te.* Quod hic est ex Patre, in futuro erit plene. Qui ergo proficit in cognitione, magis vivere tendit. Quando autem erit plena cognitio, erit sine fine laudatio. Et hæc est illa clarificatio, sed prius hic clarificatur dum innotescit fidelibus; unde : *Ego te clarificavi super terram.*

Vers. 4. — *Opus consummavi.* Id est, si aperte futurum diceret, clarificabo, gentibus prædicando. Opus consummabo, quia jam factum prædestina-
B tione; et pro jam facto est habendum, quod certissime est futurum. Hanc prædestinationem in sua clarificatione manifestius aperit, dicens : *Quam habui apud te priusquam mundus esset;* id est, sicut tunc in prædestinatione habui apud te ante tempora, ita nunc in re fac in mundo in tempore. *Dedisti mihi*, etc. In quo notatur gratia. Nihil enim habet in homine quod non accepit.

Vers. 5. — *Hominibus.* Possunt hæc omnia dici de omnibus fidelibus futuris. Et est hæc clarificatio qua clarificatus Filius clarificat Patrem super terram, secundum quod est præteritum pro futuro.

Vers. 6. — *Tui erant.* (Aug.) Patris erant hi sicut omnia, etc., *usque ad* quia nondum erat homo.

Vers. 7. — *Cognoverunt.* Ne putaretur cognitio
C jam facta per speciem, addit : Crediderunt vere; non eo modo quo cum dixit : Modo creditis, venit hora ut dispergamini. Sed nec adhuc tales erant, sed prænuntiat quales sint futuri accepto Spiritu, sine quo nec servaverunt sermonem quem dixerat.

Vers. 9. — *Ego pro eis rogo.* Prima oratio fuit : *Clarifica Filium, ut Filius clarificet te*, et de his exsecutus est et conclusit in fide credentium. Jam pro eis rogat ut Pater servet eos quos ipse corpore reliquit.

Vers. 10. — *Et mea omnia.* Non enim quia Filio dedit Pater amisit, cum Filius adhuc addat : *Mea omnia tua et tua mea sunt.* Unigeniti Filii sunt omnia quæ Patris, per hoc quod etiam Deus est ipse, etiam de Patre natus, Patri est æqualis.

D Vers. 11. — *Serva eos.* Ut sint unum in natura sua, sicut et nos in nostra sumus unum; et ideo non ait, ut sint unum nobiscum, aut ut simus unum ipsi et nos sicut nos unum sumus, quia non sunt ejusdem naturæ cum Deo, sicut Filius, secundum quod Deus, unum est cum Patre.

Vers. 12. — *Cum essem.* Non debemus intelligere, quod Pater et Filius alternatim servent quasi alter post alterum. Simul enim servant Pater et Filius et Spiritus sanctus qui est unus Deus. Sed Scripturæ nos non levat, nisi ad nos descendat. Cum ita loquitur, intelligamus distinguere personas, non separare naturam. Gaudium quod supra expressit, ut sint unum sicut et nos, hæc est pax illa et beatitudo in

futuro sæculo, propter quam omnia fiunt, propter A quam se esse locutum dicit in mundo.

VERS. 17. — *Sanctifica.* Sicut ex gratia tua incæpta est sanctificatio per quam jam non sunt de mundo, eadem gratia fac sanctiores, ut perseverent in veritate, cujus umbra fuerunt veteres sanctificationes ; id est, in me qui sum veritas, quod subdendo aperit : *Sermo tuus veritas est,* quod est, ego sum veritas. Græce λόγος Latine verbum vel sermo, qui est unigenitus Patris.

VERS. 19. — *Et pro eis ego sanctifico.* Id est, ut pro eis prosit, ego me hominem sanctificabo in me Verbo quod est ab initio Incarnationis suæ quando Verbum factum est caro. Ita autem illis prodest, quia et ipsos, qui sunt ego quia caput et corpus sunt unus Christus, sanctifico in meipso, unde addit : *ut sint et ipsi* B sicut ego, *sanctificati in veritate* et in me.

VERS. 20. — *Non pro eis.* Jam non de solis apostolis, vel de cæteris membris incipit : Non autem orat pro his qui jam sunt in fide ejus defuncti, sed pro his qui sunt in tentationibus. *Sed et pro eis qui.* Usque in finem mundi, vel jam credunt ubicunque sunt, non tamen tam perfecte, ut post credituri sunt post resurrectionem. *Per verbum.* Per verbum Evangelii, quod est eorum, non quod per eos tantum sit prædicatum, sed et per Paulum et alios quoslibet, sed quia eis primo et principaliter commissum sit ad prædicandum. Hoc est verbum fidei, verbum Dei, per quod credidit latro, credidit Paulus, et quicunque credit.

VERS. 21. — *Ut omnes unum sint.* Non ait, Omnes C unum sumus, sed ut illi omnes unum sint, sicut tu Pater in me et ego in te, subaudi unum sumus : Ita et Pater in Filio et Filius in Patre, ut unum sint, quia unius substantiæ. Nos vero possumus esse in Patre et Filio et Spiritu sancto. Vel Pater et Filius et Spiritus sanctus in nobis esse possunt, unum tamen cum Deo esse non possumus, quia non unius substantiæ. Deus vero in nobis est ut in templo, nos in illo ut creatura in Creatore. *Ut et ipsi.* In nobis dicit, ut quod unum sunt fide et charitate, gratiæ Dei tribuant, ut nunc autem lux in Domino.

Ut mundus. Mundus hic accipitur pro omnibus illis qui unum sunt. Nec hoc quod sunt facit causam ut credant, quia potius credendo unum sunt quamvis unum essent natura, dissentiendo tamen ab uno D non erant unum, sed orando dixit ut mundus credat, sicut orando dixit ut omnes unum sint, acsi tertio subaudiatur, rogo ut mundus credat.

VERS. 24. — *Quos dedisti.* Id est, traxisti ad me, sic et ego elegi eos de mundo : alii non sunt dati ei, non sunt sui, etsi potestas sit ei omnium. *Volo.* Non potest non fieri quod vult Omnipotens, sed illa voluntas est hominis, de qua dicit : *Non sicut ego volo* (*Matth.* XXVI). *Videant.* Cum in forma servi clarificata viderint judicantem bonum et malum, tolletur impius ne videat claritatem Dei qua Deus est, quam soli mundi corde videbunt quod erit eis vita æterna.

VERS. 26. — *Ut dilectio.* Dilectio qua Pater diligit Filium est in omnibus justis, qui membra ejus sunt et diliguntur in illo qui totus diligitur, ideo subdit : *Et ego in ipsis sum.* Quasi dicat : Quia ego sum in ipsis, aliter est in nobis ut in templo, nos in illo aliter ; quia nos sumus ille, cum secundum hominem ejus capitis sumus corpus.

CAPUT XVIII.

VERS. 1. — *Ubi erat.* In horto capitur ut deleret peccatum commissum in horto deliciarum, in quem hujus sæculi torrentem transiens discipulos introduxit.

VERS. 3. — *Cohortem.* Non Judæorum sed militum a præside servato ordine legitimæ potestatis, ut illis tenentibus nullus auderet resistere ; vel etiam si quis auderet, contra tot non posset. *Venit illuc.* Nocte traditur, ut sine turbis, quæ in die frequentes aderant, inveniretur.

VERS. 5. *Ego sum.* Hac una voce tot feroces et fortes moriturus prostravit virtute latentis Deitatis : quia volebat quidem comprehendi, sed non nisi quando voluit.

VERS. 6. — *Abierunt retrorsum et ceciderunt in terram.* Sic modo, per Evangelium ubique dicit Christus, Ego sum, et Judæi exspectantes Antichristum retro abeunt et in terrena, quæ amant, cadunt.

VERS. 8. — *Sinite hos abire.* (AUG.) Faciunt quod jubet, sinunt eos abire quos non vult perire, non quin post sint morituri, sed quia sic nondum credebant quomodo credunt qui non pereunt.

VERS. 11. — *Mitte.* Acsi diceret : Quiescat vindicta. Aliter : Converte gladium in locum suum, id est verbum prædicationis converte ad gentes, ubi secundum Paulum ostium apertum et ingens inveniatur. Aliter, postquam plenitudo subintraverit, dicit Petro, per quem totus ordo prædicatorum designatur : Mitte verbum prædicationis ad Israel. *Omnes enim qui gladium acceperint gladio peribunt* (*Matth.* XXVI). Quo gladio ? Illo qui igneus vertitur ante paradisum : et gladio spiritus, qui in Dei scribitur armatura.

VERS. 12. — *Cohors autem.* Mos erat Judæis, ut quem morte dignum judicarent vinctum præsidi traderent.

VERS. 13. — *Et adduxerunt eum.* Erant eo tempore duo sacerdotum principes (ut Lucas ait), Annas et Caiphas, qui vicissim annos suos agebant. Sed tunc erat annus Caiphæ, et voluntate ejus primum ductus est Jesus ad Annam, non quia collega, sed quia socer ejus erat. Vel domus sic erant positæ, ut non deberet Annas a transeuntibus præteriri.

VERS. 15. — *Et alius discipulus.* Quis sit iste, quia hic tacetur, non temere definiatur. Solet tamen iste Joanes sic se significare.

VERS. 17. — *Dicit ille : Non sum.* (AUG.) Non solum negat Christum qui dicit eum non esse Christum, sed qui etiam negat se esse Christianum, et

in hoc impletur quod Dominus dixit : *Ter me negabis* (*Math.* XXVI).

VERS. 21. — *Quid me interrogas?* Id est, a quo veritatem audire non desideras. Interroga magis eos de quorum dictis non habeas invidiam. Ita temperat responsionem, ut nec veritatem taceret, nec defendere se videretur.

VERS. 22. — *Hæc autem.* Objicitur, cur non fecerit quod docuit. Debuit non sic respondere, sed alteram maxillam præbere. Sed veraciter et mansuete et juste respondit, et non modo maxillam, sed totum corpus ferienti paravit. Et hinc potius ostendit præcepta patientiæ, non ostentatione corporis, sed cordis præparatione facienda, potest enim quis maxillam visibiliter præbere iratus. Melius ergo respondet vere placatus, et ad ferenda graviora tranquillo animo paratus.

VERS. 23. — *Si male locutus.* Male loquitur qui contra veritatem loquitur. Si male locutus sum, da testimonium quo probes mendacem.

VERS. 25. — *Erat autem.* (AUG.) Dicto, quod Annas misit Jesum ad Caïpham, redit ad locum narrationis ubi reliquerat Petrum, ut explicet quid in domo Annæ de trina Petri negatione contigerat.

VERS. 28. — *In prætorium.* Id est, ubi præses Pilatus habitabat. Sed si ad Caipham, quomodo in prætorium ? forsitan, aliqua causa urgente, de domo Annæ ad audiendum Jesum ambo convenerant. Caiphas perrexit ad prætorium præsidis, et socero suo Jesum reliquit ad audiendum; vel in domo Caiphæ Pilatus acceperat prætorium, et tanta erat domus, ut seorsum habitaret dominus, seorsum Pilatus. *Ut non contaminarentur.* Quia diebus azymorum, contaminatio erat illis in alienigenæ habitaculum intrare.

VERS. 31. — *Nobis non*, etc. Hoc dicunt propter diei festi sanctitatem. Lex enim præcipit, ne parcant malefactoribus, præsertim seducentibus a Deo suo, qualem istum dicebant esse ; et contra seipsos dicunt, quia interficiebant quem interficiendum offerebant, sicut et Pilatus interfecit, non tamen manibus suis. Cum Pilatus vellet Jesum tradere Judæis, ut secundum legem suam judicarent eum, noluerunt recipere, dicentes : *Nobis non licet interficere quemquam* ; et sic impletur sermo Jesu quem de sua morte prædixit, ut eum a Judæis traditum gentes interficerent, quasi sic essent alieni a scelere qui magis peccant, in quo non eorum innocentia, sed dementia monstratur.

VERS. 34 — *A temetipso hoc dicis*, etc. Scit Jesus quid ipse interrogat et quid ille responsurus est, sed tamen dici voluit non ut sciret, sed ut scriberetur quod scire voluit.

VERS. 35. — *Quid fecisti.* Quasi : Si hæc culpa non est, quod te regem dixeris, quid aliud fecisti ? Quasi non est mirum si judici traderis puniendus qui te regem dicis. Sed si hæc causa non esset, tunc forte alia quærenda esset ; quasi : confirma si hæc causa est quæ objicitur, an alia.

VERS. 36. — *Regnum.* Hoc est quod nos scire voluit, sed prius vicissim interrogando voluit ostendere quæ esset de regno suo hominum opinio, Judæorum vel gentilium, qua ostensa utrisque aptius respondet : *Regnum meum non est de hoc mundo.* Quasi, decepti estis; non enim impedio dominationem vestram in hoc mundo, ne vane timeatis et serviatis, sed ad regnum cœleste credendo venire.

VERS. 37. — *Tu dicis.* Non se regem timet confiteri, sed ita liberatum est, ut neque se regem neget, nec de mundo se fateatur esse, ut ille sentiebat qui dixit : *Ergo rex es tu?* Cui respondit : *Tu dicis, quia rex sum ego.* Quasi dicat, carnalis carnaliter dicis.

VERS. 38. — *Iterum.* Non exspectat responsum, ne cum vellet dimittere mora fieret, subito enim venit in mentem consuetudo qua posset per Pascha dimitti.

VERS. 39. — *Est autem.* Quia in Pascha a servitute liberati sunt, in Pascha hæc consuetudo dimittendi eis fuit.

VERS. 40. — *Erat autem Barabbas latro.* Id est filius magistri, id est diaboli, qui latroni in suo scelere Judæis in perfidia magister fuit. Vel Barabbas, id est filius patris, id est diaboli.

CAPUT XIX.

VERS. 1. — *Tunc ergo.* Hoc fecit Pilatus, id est, milites facere permisit, vel etiam jussit ut Judæi satiati de pœnis a morte desisterent.

VERS. 2. — *Coronam de spinis imposuerunt.* In spinea corona nostrorum notatur susceptio peccatorum, pro qua mortalis fierit voluit. Unde præcursor : *Ecce Agnus Dei, ecce qui tollit peccata mundi.* Spinæ namque in peccatorum significatione ponuntur. Unde Dominus : *Terra tua spinas et tribulos germinabit* (*Gen.* III). Id est, conscientia tua punctiones, et aculeos vitiorum procreare non desistet.

VERS. 4. — *Exivit ergo.* Ecce implentur quæ de se prædixerat Jesus occulta potentia, commendatur patientia qua informantur martyres.

VERS. 5. — *Et dicit eis.* Hic apparet non ignorante Pilato hæc a militibus esse facta, sive jusserit, sive permiserit, ut satiatis Judæis hæc sufficerent, sed magis inardescunt et clamant : *Crucifige, crucifige.*

VERS. 7. — *Filium Dei.* Ecce altera major invidia, quia parva videbatur illicita affectatio regni, et tamen utrumque vere erat Christus, et rex et Filius Dei.

VERS. 9. — *Jesus autem.* Hic et in aliis locis legitur siluisse Christus ut prophetia impleatur : *Sicut agnus coram tondente sine voce, sic non aperuit os suum* (*Isa.* LIII). Quæ similitudo de agno data est, ut in suo silentio non reus sed innocens habea-

tur. Non enim ut conscius convincitur, sed ut mansuetus pro aliis immolatur.

Vers. 12. — *Et exinde.* Id est, ex hac causa, ne haberet peccatum occidendi innocentem (et si minus illis invidis) quærebat dimittere, non quod tunc primum quæreret, sed si prius volebat modo quærebat.

Si hunc dimittis, non es amicus. Supra legem proposuerunt, secundum quam deberet mori, quia Filium Dei se fecit : sed quia ille legem gentis alienæ non timet, sed magis timet occidere Filium Dei, terrent eum a Cæsare, quem non potest ut auctorem potestatis suæ contemnere.

Vers. 14. — *Erat autem parasceve.* (Aug.) Parasceve quod interpretatur *præparatio*, etc., *usque ad* et eadem est sexta præparationis.

Vers. 15. — *Regem vestrum crucifigam?* Adhuc terror quem de Cæsare ingerunt superare conatur, dicens : *Regem vestrum crucifigam?* De ignominia eorum volens eos frangere, quos de ignominia Christi non poterat mitigare.

Vers. 16.— *Tunc ergo.* Quia profitentur Cæsarem aperte contra eum esse si alium regem velit eis ingerere, dimittendo impunitum quem propter hos ausus tradiderant occidendum. Victus ergo timore, tradidit eis Jesum ut crucifigatur. *Tradidit eis Jesum ut crucifigeretur.* Eis, non quod ipsi manibus eum acciperent, qui supra hoc excusaverant, sed ut crimine impliciti videantur a quo alieni esse conantur, cum non nisi pro eis hoc faceret Pilatus, unde nec ait ut crucifigerent, sed ut crucifigeretur judicio et potestate Pilati.

Vers. 17. — *Bajulans.* Portabat crucem suam Jesus. Grande ludibrium impiis, grande mysterium piis gloriantibus, quasi in sceptro regni, et est crux candelabrum lucernæ quæ non erat sub modio ponenda. Primo Dominus crucem portat, quia prior passus est; postea imposita est Simoni Cyrenæo, quia debemus sequi vestigia.

Vers. 18. — *Et cum eo.* Latro qui permansit in perfidia significat Judæos; qui confitetur, gentes significat.

Vers. 19. — *Et erat scriptum.* Hæ tres linguæ cæteris eminebant : Hebræa propter Judæos in lege Dei gloriantes; Græca propter gentium sapientes; Latina propter Romanos tunc pene omnibus gentibus imperantes.

Vers. 23. — *Milites ergo cum crucifixissent eum.* Ecce quæ gesta sunt juxta crucem, cum jam crucifixus esset.

Quatuor. Quadripertita vestis signat Ecclesiam toto orbe, qui quatuor partibus constat diffusam omnibus partibus æqualiter, id est concorditer distributam. Tunica sortita omnium partium significat unitatem, quæ charitatis vinculo continetur. *Desuper.* Quia charitas supereminet omnibus per totum, quia nemo est ejus expers qui pertinere videatur ad totum, a quo toto, sicut Græca indicat lingua, catholica vocatur Ecclesia, quæ in sorte Dei gratia commendatur.

Vers. 26. — *Cum vidisset ergo Jesus matrem et discipulum stantem quem diligebat.* Qui divina facturus, quasi repulit ignotam matrem; jam ostendit venisse horam, quam tunc prædixit, in quia agnoscit de qua fuerat mortaliter natus. Et docet ut a piis filiis impendatur cura parentibus, unde et Apostolus : *Si quis suorum curam non habet, fidem negat* (I *Tim.* v), etc.

Vers. 27.— *Et ex illa hora accepit eam discipulus.* Qui etsi jam non haberet propria, in illa societate centupliciter acceperat, ubi erant omnia communia, nihil habens et omnia possidens.

CAPUT XX.

Vers. 4. — *Currebant autem.* Joannes significat Synagogam, quæ prior venit ad monumentum sed non intravit, quia prophetias de incarnatione et passione audivit, sed et mortuum credere noluit. Petrus Ecclesiam, quæ cognovit carne mortuum, viventem credidit Deum, post quem et in Judæa in fine intrabit.

Vers. 7. — *Separatur.* Quia sacramenta Divinitatis incomprehensibilia a nostræ infirmitatis cognitione remota sunt. In involuto, nec finis nec initium aspicitur. Sic celsitudo Divinitatis nec cœpit esse, nec desinit. *In unum locum.* Quia in scissura mentium Deus non est, sed in unitate. Vel, sudarium capitis passio Christi, cujus sacramenta infidelibus sunt occultata seorsum, quia longe a nostra, quia ille sponte et sine culpa passus, nos inviti cum culpa.

Vers. 9. — *Nondum enim.* Scilicet, usque adeo, ut cum ab ipso Domino aperte diceretur propter consuetudinem ab eo audiendi parabolas, non intelligerent.

Vers. 11. — *Plorans.* Jam plus de sublato quam de occiso plorat, quia tanti magistri cujus vita subtracta fuerat, nec memoria remanebat et iste dolor ibi eam tenebat. *Dum ergo*, etc. Cum eum sciret ibi non esse, sed quia nimis dolet, nec suis oculis, nec oculis illorum duorum credentium putavit. Vel potius divino instinctu hoc factum est.

Vers. 12. — *Vidit duos.* Angeli, id est nuntii, significant Evangelium Christi a capite usque ad pedes, id est ab initio usque ad finem esse nuntiandum. Et ille ex passione sua erat nuntiandus, quia Deus est ante sæcula, et homo in fine sæculi. Sedet ergo angelus ad caput, cum dicit : *In principio erat Verbum.* Ad pedes, cum dicit : *Verbum caro factum est.* Vel duo angeli duo Testamenta, unum prius, aliud sequens. Conjuncta dum pari sensu incarnatum, mortuum, resuscitatum nuntiant.

Vers. 13. — *Quid ploras?* Quasi dicat : *Noli peccare.* Prohibent lacrymas quodammodo nuntiantes gaudium. At illa putans eos interrogare nescientes, prodit causam lacrymarum : *Quia tulerunt Dominum meum*, id est corpus Domini mei.

VERS. 14. — *Et non sciebat quia Jesus*, etc. Quia A tergum ad eum habebat quem non resurrexisse credebat; quia amabat et dubitabat, videbat et non cognoscebat.

VERS. 15. — *Quem quæris? Illa existimans quia hortulanus esset, dicit ei.* Non quod dubitet quem requireret, sed quia illa quem quærit ignoret, non enim quærit Christum, sed quem putat raptum. *Domine.* Quem putat hortulanum dicit Dominum, ut honorificaret hominem a quo rogabat beneficium. Nec sic dicit eum Dominum, sicut illum quem quærit sublatum. Jesum vero agnoscens vocat magistrum, quia recolit eum a quo discernere humana et divina discebat. *Si tu sustulisti eum.* Non dicit quem, quia hoc in animo agit vis amoris, ut quem semper cogitat nullum alium ignorare credat. B

VERS. 16.— *Maria. Conversa illa dicit ei: Rabboni, quod dicitur magister. Dicit ei Jesus.* Postquam communi nomine vocavit, et non est agnitus, vocat ex nomine, ac si dicat, Recognosce eum a quo recognosceris.

VERS. 18. — *Venit Maria Magdalenæ annuntians discipulis, quia vidit Dominum*, etc. Ibi culpa abscinditur undet processit. Mulier mortem viro propinavit, modo mulier vitam nuntiat viris, et quæ tunc verba serpentis modo narrat verba vivificatoris, ac si ipsis rebus dicat Deus: De qua manu illatus est potus mortis, de ipsa suscipite potum vitæ.

VERS. 19.— *Cum ergo*, etc. Hoc ipso in die resurrectionis factum est, in quo quinquies Jesus apparuit. Primo Mariæ Magdalenæ, secundo eidem cum C aliis currenti nuntiare discipulis volentibus, tertio Petro, quarto Cleophæ et socio ejus, quinto discipulis januis clausis prædictis duobus jam reversis.

VERS. 20. — *Ostendit eis manus et latus.* Post resurrectionem in corpore suo Dominus duo contraria ostendit, et palpabile ejusdem naturæ ut formet ad fidem, et incorruptibile alterius gloriæ ut invitet ad præmium.

VERS. 21. — *Dixit ergo eis iterum. Pax vobis*, etc. Pacem offert, qui propter pacem venit, iterat, ut monstret per suum sanguinem esse pacificata quæ in cœlis sunt, et quæ in terra.

VERS. 22. — *Accipite Spiritum sanctum.* (AUG.) In terra datur spiritus ut diligatur proximus, e cœlo datur Spiritus, ut diligatur Deus.

VERS. 23. — *Quorum remiseritis peccata.* Ecce charitas, quæ per Spiritum sanctum infunditur cordibus eorum. Qui participes sui sunt, peccata dimittit; eorum qui non sunt, tenet. Et ideo postquam dixit: *Accipite Spiritum sanctum*, continuo subjecit: *Quorum remiseritis peccata.*

VERS. 24. — *Thomas autem unus.* Non casu, sed divina dispositione defuit Thomas et audita non credidit; unde palpandum se ei Dominus præbuit, quia ejus dubitatione et facta sibi probatione nulli relinquitur jam dubitare. *Qui dicitur Didymus.* Didymus, id est geminus, quia dubius Thomas, id est abyssus: quia dubitando profundius novit.

A VERS. 28. — *Respondit.* Videbat et tangebat hominem, et super hoc Deum credebat jam remota dubitatione, et confitebatur quem non videbat.

VERS. 29. — *Quia vidisti me, Thoma, credidisti*, Non ait tetigisti, sed vidisti: quia visus quodam modo generalis sensus est qui de aliis quatuor dici solet. Forsitan non fuit ausus tangere; sed aspiciendo tantum, seu etiam tangendo credit.

Beati. Commendat fidem gentium, sed præterito utitur, ut qui quod erat futurum, in sua prædestinatione noverat jam factum.

CAPUT XXI.

VERS. 1. — *Postea manifestavit.* Relictis omnibus secuti fuerunt Jesum. Quod si post mortem Jesu antequam redderetur eis vivus, repetissent priorem artem, possent videri ex desperatione hoc fecisse; sed post redditum vivum, post acceptum ejus insufflationis spiritum, post verba ejus: *Sicut misit me Pater, et ego mitto vos*, subito fiunt quod fuerunt, piscatores, non hominum sed piscium. Sed sciendum est non prohibitos fuisse sua arte licita victum quærere, apostolatus integritate servata, cum unde viverent non haberent, et sic illis laborantibus adjecit Deus necessaria quæ promisit, hic autem penuria eorum disposita est, ut in piscatione tanta exhiberentur sacramenta.

VERS. 14. — *Hoc jam.* Non quod ter tantum manifestatus sit, sed ad dies refert, primo die quo resurrexit, post octo dies, hoc die quando hoc fecit de piscibus. Secundum dies ergo manifestationes numerantur. Prima, quotiescunque sit facta, uno die resurrectionis. Secunda, post octo dies, et hæc est tertia. In hac tertia manifestatione hoc Evangelium terminatur.

VERS. 15.— *Cum ergo prandissent.* Jesus scit quod interrogat an plus diligat, Petrus quod de se novit, dicit, id est quod amat. Et quia de aliis quantum diligant, nescit, ideo utrum plus illis diligat, tacet. Ecce docet, non temere definire de occultis, et priori periculo negationis cautius de se respondit.

Pasce agnos meos. Si me diligis, *pasce agnos meos.* Non ut tuos gloriam meam in eis quære, non tuam; mea lucra, non tua, quia dilectio Dei probatur in dilectione proximi. Qui vero opus D pietatis negat proximis, minus Deum diligit. Hæc autem charitas ex divina datur gratia. Quod tacite innuit Joannes dum interrogans de amore dicit hic quod non alibi: *Simon Joannis*, id est obediens Dei gratia, quia quod ardentius cæteris diligit et obedit, non est nisi Dei gratia.

VERS. 17. — *Dicit ei tertio.* Interrogat quod sciebat non semel, sed iterum et tertio; et tertio audit a Petro se diligi, et tertio jubet pascere oves. Trinæ negationi redditur trina confessio, ne minus amori lingua serviat quam timori. Et sicut fuit judicium timoris negare pastorem, sic officium amoris pascere Domini gregem. *Contristatus est Petrus* (AUG.) Etiam remissis peccatis tolerat homo miseriam, in quam tamen

ex peccato venit. Productior enim pœna est quam culpa, nec parva videretur culpa, si cum illa auferretur pœna. Est ideo vel ad demonstrationem debitæ miseriæ, vel ad emendationem labilis vitæ, vel ad exercitationem necessariæ patientiæ temporaliter tenet hominem pœna, etiam quem jam reum non tenet culpa, et hæc est horum dierum flenda, sed non reprehendenda conditio. *Pasce.* Pascere oves est credentes ne deficiant confortare, terrena subsidia, si necesse est, subditis providere exempla virtutum præbere, adversariis obsistere, peccantes corrigere.

Vers. 18. — *Cum autem senueris.* Passurum prædicit qui negaturum prædixerat, hoc jam poterat resurrectione firmatus, quod immature pollicebatur infirmus. Jam non metuit hujus vitæ interitum, quia resurgente Domino vitæ alterius præcessit exemplum.

Vers. 19. — *Et cum hoc dixisset.* Hic ditis cœpit Jesus abire, et nondum intellecto quod audivit, *Sequere me,* cœpit Petrus incessu pedum sequi, secutus est et Joannes qui sciebat se diligi.

Vers. 20. — *Quem diligebat Jesus.* Diligebat et alios, sed familiarus istum donavit potiore dulcedine sui amoris, quia virgo electus ab ipso virgo permansit, unde et matrem ei commendavit.

(Aug.) Tacito nomine discernitur Joannes a cæteris, etc., *usque ad* qui virgo est Joannes convenit futuræ vitæ, ubi neque nubent neque nubentur.

A *Super pectus.* In pectore Jesu sunt *omnes thesauri sapientiæ et scientiæ absconditi,* super quod recubuit quem majori cæteris sapientiæ et scientiæ singularis munere donat, in quo figurabatur quanta arcana divinitate præ cæteris esset scripturus.

Vers. 21. — *Domine, hic autem quid ?* Quia audierat Petrus se crucifigendum, voluit etiam fratris cognoscere exitum.

Vers. 22. — *Sic eum volo manere, donec veniam.* Nolo eum per martyrium consummare, sed exspectare eum placidam carnis suæ absolutionem quando ego veniens recipiam eum in æternam beatitudinem.

Vers. 23. — *Et non dixit ei.* Non est intelligendum quod Joannes non sit mortuus in carne, sed quidquid ante passus, quod ultimum in pace senium
B finiret. Non enim magnum erat dare dilecto non mori, cum dissolvi et esse cum Christo sit multo melius.

Vers. 24. — *Hic est,* etc. Hic aperte suam designat personam ex officio, quod noluit designare ex vocabulo.

Vers. 25. — *Nec ipsum arbitror mundum.* (Aug.) Non spatio locorum, credendum est mundum capere non posse, etc., *usque ad* sicut alii tropi, hoc est locutionum modi.

Nec ipsum. Non dicit spatio non posse capi, sed capacitate legentium, quamvis salva fide rerum plerumque verba videantur excedere fidem per hyperbolen.

ACTUS APOSTOLORUM.

PROLOGUS B. HIERONYMI.

(*Vide inter opera ejus.*)

CAPUT PRIMUM.

Vers. 1. — *Sermonem feci.* Id est, scripsi : quia scribere est operari. Vel hoc ita dicit, quia factis meruit esse scriptor Evangelii. *Feci.* Totus liber Evangelii unus sermo dicitur, eo quod habeat unum sensum : aut singulare pro plurali. Evangelium est bona annuntiatio, qua annuntiatur requies post laborem, regnum post servitium, vita post mortem. *De omnibus.* Dictis et factis Christi quæ judicavit officio digna vel idonea suæ dispensationi. *Theophile.* Theophilus idem est quod Dei amicus, vel Dei amator : et si tu sis amicus Dei, tibi scribitur. *Quæ cœpit Jesus facere.* A baptismo Joannis quo Jesus baptizatus est, *usque in diem* quo assumptus est in cœlum : quia de toto illo tempore Lucas sermones texuit, qui in fine Evangelii ita scripsit : *Cum benedixisset, recessit ab eis et ferebatur in cœlum. Facere.* Bonum doctorem instituit vel instruit qui faciat quod docet.

Vers. 2.— *Præcipiens apostolis* prædicare Evangelium *per Spiritum sanctum,* per quem prædicatum est Evangelium, quia verba inspirabat, et fiduciam tribuebat. Vel, *præcipiens per Spiritum sanctum,* id est quod Filius præcipit, præcipit et hoc Spiriritus
C sanctus. Vel, propter Spiritum præcepit, quia non præciperet nisi Spiritus venturus esset. *Elegit.* Hoc ad laudem apostolorum, quorum actus scribere proponit, vertitur. *Assumptus.* A Divinitate, vel a nube assumptus, quasi verus homo.

Vers. 3. — *Vivum.* Corpus vivum et proprium, non phantasticum quod et apostoli cognoverunt tanquam notissimum. Aut vivum, eo quod post mortem vivebat. Vel vivum, id est amplius non moriturum. *Per dies.* Non tamen eis per quadraginta dies continuos apparuit : post diem enim resurrectionis alios quatuor dies intervenisse Joannes dicit. Post quos rursus apparuit per quadraginta : quia quadraginta horis mortuus fuerat, quadraginta diebus se vivere confirmat. Et per quadraginta
D typus præsentis sæculi, quo Christus in Ecclesia versatur, potest intelligi : sive quia homo quatuor constans elementis, eruditur contra transgressionem Decalogi.

Vers. 4. — *Convescens.* Signa veri corporis annuntiat, quia non uno corporis sensu, sed visu, auditu, tactu, apparendo, loquendo, convescendo probavit se resurrexisse. *Promissionem,* quam promisit per Joel, ut habetur in sequentibus : et si a Christo facta, a Patre tamen complebitur. Vel *Patris* dicitur, quia in ejus Verbo, id est Christo, promittitur.

VERS. 5 — *Quia Joannes.* (BEDA), Cum diceret Dominus : Quia Joannes baptizavit aqua, vos autem, etc., *usque ad* quod in baptismo Joannis non fiebat.

Baptisma datur in duabus naturis, corporali scilicet et spirituali : quia homo qui baptizatur, duobus constat : corpore scilicet et anima, tamen unum est baptisma, sicut unus homo.

Vos autem, etc. Quando Petrus negavit, non erant apostoli baptizati ; non aqua, sed spiritu : post resurrectionem enim dictum est : *Vos vero baptizabimini Spiritu sancto.* Nondum enim resurrectione Christi et missione Spiritus confirmati erant. Sicut autem justis circumcisio non fuit necessaria, antequam imperaretur Abrahæ et posteritati suæ : sic postquam sacramentum Novi Testamenti, id est baptisma, circumcisionis loco datum est a Domino dicente : *Nisi quis renatus fuerit ex aqua et Spiritu sancto* (*Joan.* III), etc., certum est nullum ad corpus Christi pertinere, nisi baptizatum, præter eos quibus passio deputatur pro baptismo. Item scriptum est, quando Paulus baptizatus est : et non est scriptum quando alii apostoli baptizati sunt : sed debemus intelligere baptizatos esse propter illud : *Nisi quis renatus fuerit*, etc.

VERS. 7. — *Non est vestrum nosse.* Non ait, non erit, sed *non est* : notans adhuc esse infirmos, et ideo ad secretum cognoscendum non esse idoneos : Cum vero ait : *Non est vestrum nosse*, ostendit quod ipse sciat, cujus sunt omnia quæ Patris, sed eis non expedit nosse, sed ita vivant quasi quotidie judicandi. *Quæ Pater.* Illius, inquit, regni tam secretum est tempus, ut tantum scientiæ Patris pateat, *sed accipietis virtutem Spiritus sancti*, ut quod propter infirmitatem carnis non potestis, possitis ex virtute Spiritus sancti. *In sua potestate.* Hoc ut verus homo excusabiliter dixit, sed tantum una est Patris et Filii et Spiritus sancti potestas : Filius etiam potestas Patris est.

VERS. 8. — *Sed accipietis.* Tollitur scientia temporum, sed divinum, quo indigent, adhibetur auxilium : hoc modo, cum pueris aliquid tollitur, aliud datur ne penitus tristentur. *Supervenientis Spiritus sancti.* Cum superveniet Spiritus in vos, non regnum Israel, sive regnum Dei in Israel, ut putatis, afferet, sed virtutem testificandi de me vobis præstabit, tantumque illius regni tempus longe est, ut prius non solum Hierosolymam, sed omnes fines Judææ et Samariæ, mundi etiam terminos per circuitum fama Evangelii percurrat. *In Jerusalem et in omni Judæa.* Consequentia ordinis in vocabulis locorum conservata est : Jerusalem succedit proxima Judææ provincia, cui Samaria situ conjungitur, dehinc omnis terræ communio subinfertur. *In Jerusalem.* Mystice : in visione pacis, in confessione veræ fidei : custodia præceptorum Dei : et in his qui se in alienos fecerint a terra prædicaturos eos prædixit, per quos quasi rotæ radios de medio terræ ubi salutem operatus est, gratia spiritualis et salutaris doctrina per totum orbem defluxit.

VERS. — *Et cum hæc dixisset.* Aliter Marcus commemorat dicens : *Et Dominus quidem Jesus postquam locutus est eis, assumptus est in cœlum* (*Matth.* XXVIII). Sed quia Lucas significantius adjecit : *Cum hæc dixisset, elevatus est*, completis illis sermonibus quos commemoraverat Dominum ascendisse cœlos ostendit.

VERS. 11. — *Galilæi, quid statis aspicientes in cœlum?* In quibus debet esse prudentior sensus, quia Galilæi cæteris Judæis in sapientia præcellebant. Vel, Galilæi volubiles, quia instabilitate sui sensus obliti erunt præcepta Dei.

VERS. 12. — *Tunc reversi sunt*, etc. Reversio apostolorum de monte Oliveti Jerusalem, significat Ecclesiam quæ de activa in contemplativam ascendens, iterum descendit in conversationem activalem. Mons enim Oliveti ab antiquis mons trium luminum vocabatur : lucernæ scilicet de templo resplendentis, ac solis ex altera parte orientis, et olei in ipso monte naturalis lucis : quæ tria conveniunt perfectioni propter divini Verbi lucem de Ecclesia fulgentem, propter solis justitiæ fulgorem, propter puræ conscientiæ nitorem.

VERS. 13 — *Et cum introissent.* In Græco ita ponitur : *Cum introissent civitatem, in cœnaculum ascenderunt, ubi erant manentes Petrus*, etc. In Græco sic est ordo nominum : *Petrus et Andræas, Jacobus et Joannes, Simon Zelotes et Judas Jacobi. Cœnaculum*, etc. (BEDA.) Locus est in superiori, designans quod a terra sublati ad superiora scientiæ et virtutis conscendunt.

Cœnaculum dicitur tertium tectum, figura charitatis fidei superædificatæ et spei. Charitas autem diffusa est in cordibus nostris per Spiritum. *Petrus et Joannes.* Petrus primus ponitur, quia princeps et pastor. Petrus et Joannes merito primi ponuntur, qui simul cucurrerunt ad monumentum, quia plus cæteris amabant. Primus (si fas est dici) plus cæteris dilexit : alium, plurimum Jesus amavit. Catologus apostolorum ideo ponitur, ne extra hos aliqui falsi recipiantur : paria et ponuntur loca singulorum, distinguentibus gradibus meritorum.

Hi sunt duodecim filii Jacob ; duodecim fontes deserti, quos Israel reperit in Elim ; duodecim panes propositionis , duodecim lapides in veste pontificis ; duodecim signa zodiaci : duodecim lapides altaris ; duodecim lapides de Jordane elevati : duodecim boves sub æneo mari ; duodecim stellæ in corona sponsæ ; duodecim fundamenta ; duodecim portæ ; duodecim menses anni ; duodecim horæ diei , duodecim fructus ligni vitæ.

Zelotes. (BEDA.) Zelotes ipse est qui in Evangeliis dicitur Chananæus. Chana *zelus* interpretatur. Erat enim de vico Galilææ ubi Dominus aquam convertit in vinum. Hic post Jacobum fratrem suum, rexit Ecclesiam Hierosolymorum.

Filio pereunte perditionis, imperfectus numerus

apostolorum remansit, juxta similitudinem enim A lunæ crescit et decrescit Ecclesia : sed vetera transeunt, et nova fiunt

VERS. 14. — *Maria*, etc. Virgo a mulieribus distinguitur, quæ tamen aliquando mulier non pro corruptione, sed pro sexu appellatur. Ecce principium nascentis Ecclesiæ adornatur flore virginitatis. *In medio fratrum*. Id est filiorum, quorum unus est Pater in cœlis.

In medio Petrus stetisse dicitur : quasi communi miseratione condescendens. Hoc exemplum sumendum est pastoribus Ecclesiæ.

Hic numerus centum et viginti congruit ætati Moysi, ut sicut sub hoc numero, Moyse defuncto, Jesus successit, qui populum in terram promissionis B induxit, sic veteri legi in Ecclesia principatus Christi successit, ducens verum Israel ad regnum cœli.

VERS. 18. — *Possedit agrum*. Non quia agrum possederit, sed quia ipsius fuerat pretium agri qui Dominum vitæ vendidit. Amissa terra viventium, agrum sanguinis et mortis, æterna sceleris et nominis sui memoria possidet Judas. Emptum tamen pretio sanguinis agrum figuli non possedit, qui traditionis crimen in se protinus mulctavit, sed *possedit* dictum est pro *possideri fecit*. Quidam agrum a Juda possessum ridicule exponunt infernum. Alii possedisse agrum illum existimant, ex eo quod cum peregrinis in eo sepultus fuit. *Viscera*. Viscera quæ sunt sedes fraudis, tanto scelere dirupta, se cohibere non valuerunt. Merito autem per sedem doli C viscera funduntur, non per locum osculi, id est os quo osculatus est Jesum, quamvis falsa superficie, sed per alium cui virus occultæ malitiæ inerat.

VERS. 19. — *Eorum*, id est habitantium Jerusalem, quia etsi utrique loquebantur Hebraice, distabat tamen proprietas linguæ Hierosolymorum a Galilæis, de quibus apostoli erant : quod in passione Domini ostenditur, ubi etiam Petrus nolens lingua sua proditus est esse Galilæus.

VERS. 20. — *Deserta, et non sit*, etc. Donec electus pro eo assumatur Matthias. Vel, non sit ipse Judas, qui habitet in ea, sed alius assumatur pro eo qui pœnitentia indignus judicatus est.

VERS. 23. — *Duos*. Clemens refert hos duos qui ad sortem apostolatus statuti sunt, de numero septuaginta discipulorum fuisse. *Qui cognominatus*. In laude Barnabæ immoratur : quia pro laude Matthias habet, quod sorte eligitur. Barnabæ laus cumulatur, ne velut indignus repelli videretur : quod postea declaratum est ; quia cum Paulo gentium apostolus ordinatur, illi officio reservatus. *Justus*. Aut latinum est, aut Hebræum : et interpretatur *parcens*, vel *elevatus*. *Et Matthiam*, qui *donatus* vel *donum Dei* interpretatur : cui donum apostolatus a Domino collatum est, vel *Dei pannus* interpretatur. Merito parvi transcenditur ille laude hominum qui justus erat, inquit Arator.

CAPUT II.

VERS. 1. — *In eodem loco*. Cœnaculo scilicet, in quod ascenderant. Qui scriptum desiderat, carnis domicilium mentis contemplatione transcendens calcat.

VERS. 2. — *De cœlo*. Datur Spiritus de cœlo, ut diligatur Deus ; in terra datur, ut diligatur proximus : bis enim post resurrectionem est datus ad duo præcepta charitatis commendanda. *Sonus*. Potest dici locutio linguarum de ore apostolorum sonans. *Spiritus*. Ante passionem datus est apostolis Spiritus ad gratiam doctrinæ et sanitatum ; post resurrectionem insufflavit Jesus spiritum, et ait : *Accipite Spiritum sanctum ; quorum remiseritis peccata, remittuntur eis* (*Joan*. XV), etc. Quod donum soli Petro prius dederat : sed ut creditur tunc per anticipationem, nunc cum cæteris per completionem etiam Petro tribuitur : et potestas data est dimittendi illis quos ad officium mittebat prædicationis.

Vehementis. Comparatione præcedentium vehemens dicitur gratia apostolorum, vel in similitudinem venti vehementis Spiritus venit. *Totam domum*. In una domo sedentibus infunditur Spiritus, ut Ecclesiæ unitas commendetur, in cœnaculo tertia lege incipiente. In datione legis plebs longe stabat præ timore ; hic veniente Spiritu congregati erant in unum ex amore. *Sedentes*. Ut compleatur quod dictum erat eis : *Sedete hic in civitate*. Sessio est indicium humilitatis et stabilitatis : quibus præparatur sedes Spiritui sancto, qui super humiles requiescit.

(GREG.) In igne apparuit Spiritus, sed per seipsum, etc., *usque ad* et voce sive sonitu docta sunt corda.

VERS. 3. — *Dispertitæ*. Dispersio linguarum est facta in turre, sed quod dispersit superbia, recolligit humilitas : in superbia dispersio, in humilitate fit concordia. Ecce completur sententia Domini quæ ait : *Non vos relinquam orphanos, sed mittam Spiritum paracletum* (*Joan*. XIV), qui eorum advocatus, pro eis omnibus linguis locutus est. Linguas attulit ; qui pro Verbo venit, cognationem enim habet lingua cum verbo, ut ab invicem non possint separari. Sic Verbum Patris, id est Filius, et Spiritus sanctus inseparabiles sunt, imo et unius naturæ. *Tanquam ignis*. Idem in igne Spiritus venit : quia peccatores D *Spiritus purgat, illuminat, accendit, urit*. Ignis enim quatuor habet naturas, *urit, purgat, calefacit, illuminat*. Similiter Spiritus exurit peccata, purgat corda, torporem excutit, ignorantias illustrat. Ignis incorporeus et invisibilis est in sua natura ; sed assumpto aliquo corpore videtur, diversi coloris apparens, propter materias in quibus ardet. Sic spiritus videri non poterit, nisi per creaturas in quibus operatur.

VERS. 4. — *Et cœperunt*. Ecce signum plenitudinis : plenum vas erumpit. Ignis in sinu non potest occultari. *Variis linguis*. Quia linguis omnibus loquebantur, vel sua, id est Hebræa lingua, loquentes, ab omnibus ita intelligebantur, ac si propriis singu-

lorum loquerentur, secundum illud Prophetæ : In aliis linguis, et labiis aliis, loquar populo huic, etc.

VERS. 5. *Ex omni natione*, etc. (RAB.) Ac si diceretur : Ubicunque nati. Judæos autem in omnibus gentibus nasci captivitas fecit, quæ sub Antiocho facta est non multis temporibus ante.

VERS. 6. — *Confusa*. Confusio ista confusioni linguarum opponitur, a qua Babel vocabulum sortita est. Sic humilitas apostolorum humanæ superbiæ respondet. *Unusquisque*. Linguæ omnes dicuntur esse septuaginta duæ : unde et discipuli secundi ordinis sub hoc numero sunt electi, ut numerus prædicatorum concordaret numero linguarum.

VERS. 8. *Audivimus*. In hoc significabatur unam Ecclesiam omnium gentium linguis locuturam.

(BEDA.) Quæritur utrum hi qui loquebantur, etc., *usque ad* magis videbatur audientium esse miraculum quam loquentium.

VERS. 9. — *Cappadociam*, etc. Istæ quinque provinciæ quæ post Judæam ponuntur, Græce quidem loquuntur : sed ex patria consuetudine est in sono diversitas. Unde mira fuit in apostolis gratia, quæ non solum diversitatem eos docuit, sed etiam distantiam proprietatum in unaquaque linguarum juxta numerum provinciarum in eorum loquela fecit.

VERS. 10. — *Advenæ Romani*. In Græco, peregrinantes Romani, id est, Judæi qui peregrinam vitam Romæ gerebant.

VERS. 14. — *Viri Judæi*. Id est, duæ causæ sunt prudentiæ, nimirum quod Judæi, et quod habitarent Jerusalem, quam decet sobrietas.

VERS. 17. — *Effundam*. Hoc verbo largitatem muneris ostendit, quia non ut olim prophetis et sacerdotibus tantum, sed omnibus passim in utroque sexu personis Spiritus erat dandus. *De spiritu*. Ad diversa dona respicit dum hoc dicit, non autem ad substantiæ imminutionem. *Super omnem carnem*. Quæ sit omnis caro consequenter exponit ibi : *Et prophetabunt filii*, etc.

(RAB.) Super omnem carnem masculi et feminæ, vel circumcisi et ethnici, secundum illud : *Non est masculus et femina, circumcisio et præputium, Barbarus et Scytha, servus et liber* (*Gal.* III).

Et prophetabunt. Lex et prophetæ usque ad Joannem : ex eo regnum evangelizatur. Sed aliud est de Christo prophetare, aliud ventura prædicere et docere.

VERS. 19. — *Et dabo*. Mystice prodigia in cœlo, labores sunt in Ecclesia. Signa, super terram. Vindictæ, in terrenos. Sanguis, in martyrio. Ignis, Evangelii vel Spiritus sancti. Vapor fumi, animæ vel cordis compunctio. *Prodigia in cælo*. Etenim Christo nascente, novum sidus apparuit; eo ascendente crucem, sol obscuratus est et cœlum tenebris obductum.

Sanguinem. Non solum vulneris, sed etiam sudoris, quando in oratione factus est sudor ejus sicut guttæ sanguinis, quod inter signa Deitatis ponitur, quia in humana natura non invenitur. Ergo significat orbem universum sanguine Christi abluendum, ut sicut tabernaculum sanguine victimarum fuerat consecratum, ita populus fidelis sanguine ejusdem dedicaretur : et ut non solum Hierosolymis locus esset orationis, sed in omni loco dominationis ejus levarent manus electi per orationes ad Dominum. *Vaporem fumi*. Compunctionis et fletuum, scilicet vaporem. Quia sicut fumus ab igne, ita compunctio a Spiritu sancti ardore

Sol convertetur, etc. Hoc in passione Christi partim factum partim ante judicii diem creditur venturum, Tunc enim sol obscuratus est, sed luna in sanguinem versa hominibus apparere non potuit : quia tunc (utpote in Pascha) quintadecima exsistens, interdiu fuerat visibus humanis objectu terræ occultata.

VERS. 23.— *Definito consilio* (RAB.) In hoc solo Judæi fuere notabiles, quia non obedienti animo fecerunt

Et præscientia Dei, etc. (ID.) In Græco sic est : *Præscientia sic traditum accipientes*. Traditus est enim a præside in potestatem illorum, ut ipsum sive latronem eligerent, sed latroni concessa vita, Jesum per manus militum occiderunt.

VERS. 24. — *Suscitavit*. Non usitata cum cæteris atque communi resurrectione quæ in finem differtur, sed quæ die tertia celebraretur, ut assertio hujus resurrectionis testimonium esset Deitatis.

(RAB.) *Suscitavit*, secundum humanitatem, quam maxime oderant Judæi.

Solutis doloribus. Videtur esse sensus hujus sententiæ, quod Domino ad inferos descendente dolores pœnarum soluti sint, quia eum tangere non potuerunt, sed juxta Græcum in quo scriptum est : *Solvens per ipsum mortis dolores, juxta quod impossibile erat teneri illum ab eo*, patet, quia per descensum ejus liberati sunt sancti a locis infernorum ; qui licet in sinu Abrahæ, id est in consolatione quietis essent, a dolore tamen mortis sive inferi non erant soluti ex toto, quia non meruerant gaudia cœli intrare, donec fieret illud Prophetæ : *In sanguine testamenti eduxisti vinctos tuos de lacu, in quo non est aqua* (*Zach.* V). Vincti enim erant antequam educerentur.

VERS. 25. — *Providebam Dominum*. Vox Christi post resurrectionem exsultantis ad dexteram. Sinistra, est præsens vita ; dextera, æterna. *Ne commovear*. Post resurrectionem omnia erunt immobilia. *Et exultavit lingua*. Quia requies post laborem data est : laboravit enim in spe vitæ æternæ. *Non derelinques*. Non iterum movear corruptione iteratæ crucis et mortis. *Notas mihi fecisti*. Scio me semper esse victurum. *Replebis me* plena lætitia, id est, iterum non moriar. *Quoniam a dextris*. Causa quare non moveatur, est quia Dominus a dextris opitulatur, sinistra non prævalente. Si enim a dextris non fuerit, illam partem diabolus occupat, sicut de Juda dicitur : *Et diabobus stet a dextris ejus*. (*Psal.* CVIII.)

VERS. 26. — *Et exultavit*. In passione dixit : *Tristitis est animo mea usque ad mortem* (*Matth.* XXVI) : et cœpit pavere et tædere : ut se verum hominem

in anima et corpore, et veraciter passibilem monstraret. Exsultavit vero postea anima et lingua, quia passione sua genus humanum salvandum erat.

Vers. 27. — *In inferno.* Constat animam non derelictam in inferno, quæ, ablatis illis pro quibus descenderat, mox ad superna rediit, nec caro est corrupta, sed veloci resurrectione glorificata.

Vers. 28. — *Notas mihi fecisti.* Non solum hæc de illo intelliguntur, qui semel accepta plenitudine divinæ virtutis et sapientiæ, per se mortem destruxit, resurgens ad vitam; sed et de justis qui per eum via veritatis inventa ad vitam redibunt et jucundabuntur videntes faciem ejus : quia ille visus est super omnia et beatitudo perfecta.

Vers. 33. — *Promissione Spiritus sancti accepta.* Christus eam accepit sicut verus homo, et tanquam Deus effundit Spiritum, sicut Joel dicit : *Effundam,* etc. Item accipiunt apostoli ab ipso promissionem Spiritus qui dicitur a Patre mittendus in Evangelio. *Effudit hunc,* etc. Qui prius Jesum suscitatum a Deo dixit, nunc fidem auditorum altius erigens, hunc esse Dominum assignat, quem effudisse Spiritum confirmat : hoc enim est signum. Et pulchre verbo effusionis usus est : quod prophetam Joel posuisse supra memoravit, ut ex hoc etiam constet ipsum esse Dominum Jesum, qui ante assumptionem carnis loqui consuevit in prophetis, qui signa et prodigia dat in cœlo et in terra, qui omnes invocantes se salvat. Et cætera quæ propheta describit, quasi verus Deus, explet.

Vers. 34. — *Sede a dextris.* (Rab.) Manifeste Petrus ex hoc psalmo regnum Christi non terrenum, sed cœleste, etc., *usque ad* in altera, ejusdem est Dominus.

Vers. 36. — *Dominum eum.* Ponens nomen majestatis et potestatis, ostendit eum esse cui omnis creatura debet subjici. Christus regiæ sive pontificalis dignitatis nomen est. In lege ungebantur reges et pontifices, in figura illius. *Et Christum.* Ille vere est Christus omni plenitutine Spiritus sancti unctus, qui de eodem Spiritu potentialiter dedit quibus voluit. *Jesum quem,* etc. Jesus est Dominus et Christus, una in duabus naturis exsistente persona, quia in Divinitate æternaliter ex Patre natus in humanitate temporaliter factus, cum operante Spiritu sancto in utero virginis est incarnatus.

Vers. 37. — *Compuncti.* Impletur prophetia Joelis, quia post ignem Spiritus sancti sequitur vapor compunctionis. Fumus lacrymas excutere solet, incipiunt flere qui irriserant, tundunt pectus, dant Deo precem sicut sacrificium, ut sanguinem illum gustare valeant, per eum salvandi, quem super se et super filios suos prius fuerant imprecati.

Vers. 38. — *In nomine.* In honore, vel in hac forma, quia in uno trium fides continetur.

Vers. 39. — *Et omnibus.* Hoc ad illud testimonium prophetiæ respicitur, quod ultimum posuit, scilicet. *Omnis quicunque invocaverit nomen Domini salvus erit :* quod ad Gentium vocationem pertinet specialiter; quæ a filiis Israel longe factæ, per invocationem nominis Domini salvandæ erant.

Vers. 40. — *Testificatus est,* etc., id est testificatio et exhortatio. *Salvamini.* Hæc est testificationis qualitas et exhortationis, sed Lucas plurima verba Petri brevi conclusit sententia. *A generatione.* Duæ sunt generationes, una bonorum, alia malorum.

CAPUT III.

Vers. 2. — *Portam templi,* etc. Hanc portam ædificavit Joathan filius Oziæ rex Juda, sublimissimam. Omnes siquidem portæ templi in terra fuerunt, excepta Speciosa quæ pendebat : quæ ab Hebræis vocatur Porta Joathan.

(Beda.) Porta templi Speciosa Dominus est, per quam, etc., *usque ad* claves cœli sunt datæ.

Vers. 6. — *Argentum,* etc. Memor erat Petrus illius præcepti : *Nolite possidere aurum et argentum.* Pecuniam etiam quæ ad pedes apostolorum ponebatur, non sibi recondebaut, sed ad usus pauperum, qui sua patrimonia reliquerant, servabant.

Vers. 8. — *Et exsiliens stetit,* etc. Ordo perfectionis : primo surgit qui jacuerat, deinde iter virtutum arripit, et sic regni januam cum apostolis intrat.

Vers. 10. — *Stupore et exstasi.* Id est, pavore et excessu mentis. Dicitur etiam exstasis, cum mens a pavore non alienatur, sed inspiratione revelationis assumitur.

Cucurrit, etc. (Beda.) Salvato Israele per apostolos, cucurrit omnis mundus, etc., *usque ad* solus per orbem pacificum tenet imperium.

Vers. 13. — *Deus Abraham,* etc. (Rab.) Tres memorantur nullo impio intercedente, vel propter principatum justitiæ, vel, etc., *usque ad* quod etiam in spiritali generatione similiter observatur.

Vers. 15. — *Interfecistis,* voluntate et verbo, et hoc contra legem, quæ dicit : Qui occiderit hominem volens, et ipse occidetur.

Vers. 16. — *Integram sanitatem.* In duobus quæ prædicta sunt.

Vers. 17. — *Per ignorantiam.* Duo cooperata sunt : ignorantia vestra, et præscientia Dei.

Vers 18. — *Per os omnium,* etc. Ideo necesse erat impleri, quia non unus, sed omnes prophetaverant.

Vers. 19. — *Ut deleantur peccata.* Tunc plene delebuntur peccata, cum virtute resurrectionis mors destruetur novissima.

Vers. 20. — *Ut cum venerint,* etc. Continuative ad præcedentia hæc dicuntur, scilicet, *ut cum venerint tempora refrigerii a conspectu Domini,* tunc deleantur peccata vestra.

Vers. 21. — *Quem oportet,* etc. Id est, Ecclesiam per fidem, vel in cœlo ad dexteram Patris sedere.

Vers. 22. — *Moyses quidem.* Exempla ponit, non de omnibus qui locuti sunt, vel quæ, sed de aliquibus duntaxat.

Quoniam prophetam, etc. Filius Dei de populo Israel carnem assumpsit, apparens in similitudine Moysi, ut sicut ille carnalem Israel cæremoniis et sacris legibus instructum et purificatum in terram promissionis introduxit, ita et Jesus per gratiam Evangelii spiritualem Israel ad cœlum duxit. Et sicut contemptores legis Moysi de terra promissionis ab inimicis sunt ejecti, sic qui doctrinam Evangelii despiciunt per ultores spiritus de cœtu sanctorum pellentur.

De fratribus vestris. (RAB.) Josue de Ephraim, Jesum de Juda Deus suscitavit.

VERS. 23. — *Exterminabitur de plebe*. Id est, a sorte sanctorum, et extorris reddetur. Vel, extra terminos beatitudinis ejicietur.

(RAB.) Resistentes Josue, de carnali plebe projecti sunt; at resistentes Christo, de spirituali exterminantur : utramque inobedientiam mors sequitur sive carnalis sive spiritualis.

A Samuele et deinceps. Sub Samuele regum tempora cœperunt in Judæa.

VERS. 25. — *Testamenti*. (BEDA.) Ex illo testamento quod ad Moysen, etc., *usque ad, in semine tuo benedicentur omnes gentes*.

Patres. Posuit plurale *patres*, et non singulare *patrem*, quia non soli Abrahæ, sed Isaac et Jacob promissum est. *In semine tuo*, etc. (BEDA.) Semen Abrahæ Chistus est : in fide cujus omnibus familiis, Judæis scilicet et gentibus, benedictio promissa est.

Omnes familiæ. Non quod omnes, sed quia nulla benedicitur nisi in eo, sicut et illud : *Illuminat omnem hominem venientem in hunc mundum* (*Joan*. I).

Benedicentur. In Adæ peccato maledictæ, in Christo benedictæ sunt, in quo et illi benedicuntur qui incarnationem præcesserunt : quia idem homo Deus januam cœli aperuit, et in fine dicet omnibus electis : *Venite, benedicti Patris* (*Matth*. XXV), etc.

CAPUT IV.

VERS. 1. — *Sacerdotes et magistratus*, etc. Hi doctores et judices populi esse videbantur. *Sadducæi*. Hi negabant resurrectionem : et ideo in doctrina apostolorum qui annuntiabant resurrectionem, dolebant.

VERS. 2. — *Dolentes*, quod ad audiendos apostolos conflueret multitudo.

Resurrectionem. Hoc est maxime contra Sadducæos : utrique vero dolebant quod Jesum, quem ut hominem occiderant, apostoli a Deo Patre glorificatum affirmabant.

VERS. 4. — *Et factus est*, etc. Si in quinque millibus hominum quos in eremo Dominus pavit, populus legis a Christo liberatus accipitur, possunt et hic quinque millia ab apostolis instructa populum gentium designare : ejusdem legis spiritaliter mysteria secuturum. Et bene utique vesperi cœlesti munere donantur, quia cum venit plenitudo temporis, misit Deus Filium suum in terris, etc.

A VERS. 11. — *Hic est lapis*. (RAB.) Hic respondens ad interrogata de Christo prædicat, et maxime de David, cui, veluti patriarchæ suo, præ cæteris crediderant.

Reprobatus. (AUG.) De lapide reprobato historia non habetur.

VERS. 13. — *Sine litteris*, etc. Non quia litteras omnino nescirent, sed quia grammaticæ artis peritiam non haberent, hæc dicebantur *Idiotæ*. Idiotæ dicebantur, quia proprium ingenium non exercuerant per doctrinam : ἰδίωμα Græce, Latine proprietas.

(BEDA.) Illitterati mittuntur ad prædicandum, ne fides credentium non Dei virtute, sed eloquentia fieri putaretur : secundum illud : *Non in sapientia verbi, ut non evacuetur crux Christi* (*I Cor*. I).

B VERS. 19.—*Petrus vero*, etc. (RAB.) Qui estis judices, vestrum facite officium, non sermonem pravum proferendo, sed juste judicando. Ecce plenum frumentum in spica invenitur : quod ante quasi in herba flectebatur.

VERS. 20. — *Non enim possumus*. Id est, nolumus, vel in naturam versum est (ut angelis confirmatis) non peccare.

VERS. 21. — *Clarificabant*. In Græco : Omnes clarificabant in eo, quod factum est : et non habetur in eo quod acciderat.

Clarificantur facta vel dicta, quando fama vulgante in notitiam plurimorum deferuntur. Deus autem glorificatur in factis hominum, quod est proprium Christianæ pietatis et humilitatis, ipso dicente : *Videant opera vestra bona, et glorificent Patrem vestrum, qui in cœlis est* (*Matth*. V).

C VERS. 22. — *Annorum enim*, etc. Unde apparuit amplior gloria vel gratia virtutis, et ideo non ætatem hominis, sed tempus infirmitatis dicit.

VERS. 24. — *Unanimiter*, etc. Sine sono. Vel perfectione unanimitatis, secundum illud : Si duo vel tres convenerint in unum in nomine meo, de omni re quam petierint, fiet illis.

VERS. 25. — *Fremuerunt gentes*. Fremitus est vox leonis. Unde Jeremias : *Facta est mihi hæreditas mea quasi leo in sylva : dedit super me vocem* (*Jer*. XII). *Meditati sunt inania*. De Christo venturo, vel ut in morte detineretur.

VERS. 26. — *Convenerunt*. Herodes et Pilatus

D convenerunt in amicitiam.

VERS. 27. — *Unxisti*. Nomen Christi exponunt. Christi, a chrismate, id est unctione, secundum illud : *Unxit te Deus Deus tuus oleo lætitiæ præ consortibus tuis* (*Psal*. XLIV).

VERS. 29 — *Cum omni fiducia*. Hoc Deum postulant, ut cum omni fiducia possint loqui verbum Dei.

VERS. 30. — *Per nomen*. In Græco : *Per nomen pueri tui Jesu*, quod magis apostolorum votis congruit, qui satagebant, ut homo crucifixus a Judæis clarescentibus miraculis, per nomen ejus, qui est in cœlum assumptus, ipsemet Dei Filius innotesceret.

VERS. 31. — *Motus est locus*. Magna virtus oratio-

nis fidelium, hoc autem ad suscitandas mentes factum est.

VERS. 32. — *Erat cor unum.* Qui mundum reliquerant, non de nobilitate generis gloriantes se aliis præferebant, sed sicut unius ejusdemque matris Ecclesiæ visceribus editi, eodem fraternitatis amore gaudebant. *Nec quisquam eorum.* Virtutes quas possident justi, non suas judicant esse, sed eorum quorum utilitati dispensant. *Communia.* Græce κοινὰ : unde cœnobitæ, id est communiter viventes. Cœnobia habitacula eorum.

VERS. 33. — *Reddebant apostoli.* Discernit ordinem doctorum et auditorum. Nam multitudo credentium, rebus temporalibus spretis, copula charitatis invicem jungebantur. Apostoli vero, virtute fulgentes mysteria Christi pandebant.

VERS. 36. — *Joseph.* (RAB.) Auctus Barnabas *filius consolationis* interpretatur, auctus incremento et profectu spiritualis boni.

Quod est interpretatum. Ubicunque Scriptura nomina rerum vel personarum cum interpretatione ponit, sensum sacratiorem eisdem inesse significat. Merito filius consolationis vocatur, qui, spretis præsentibus, spe futurorum se consolatur. Nam et Spiritus sanctus paracletus ideo vocatur, quia in mundo pressuram habentibus infusione sui, paraclesim, id est consolationem tribuit, sicut etiam Petrus propter gratiam Spiritus Barjona, id est filius columbæ, vocatus est.

Filius consolationis. (RAB.) Vel propter eleemosynam qua pauperes consolatus est, vel pro mercedis consolatione quam meruit a Deo accipere, vel quia dignus habitus est qui pro Juda consolaretur apostolos.

CAPUT V.

VERS. 3. — *Tentavit.* (RAB.) Præteritum *tentavit* ponit, quia perfecta erat tentatio. Tribus modis tentatio agitur, suasione, delectatione, consensu : quod totum impletum est in Anania. *Et fraudare.* (ID.) In hoc videtur mendacium fuisse, quia totum voverat. Melius est autem non vovere quam post votum non solvere Spiritui sancto.

VERS. 4. — *Sed Deo.* Supra dixerat : *Spiritui sancto :* patet ergo Spiritum sanctum esse Deum.

VERS. 5. — *Cecidit.* (RAB.) Legum initia semper vindictis commendantur. Duo filii Aaron ignem offerentes consumuntur : Oza sustinens arcam mortuus est. Cecidit ille, ut cæteri prævaricatores exemplo ejus terreantur.

Et factus est timor, etc. (BEDA.) Anticipatio : quoniam solius viri morte ante uxoris exitum pauci audierant, quamvis de paucis dici potuerit, quod timuerunt.

VERS. 7. — *Horarum,* etc. (RAB.) Parvum tempus pœnitentiæ datur uxori, cujus culpa magis est venialis quam mariti, utpote quæ consensit capiti.

VERS. 8. — *Dic mihi,* etc. (ID.) Culpam uxoris, interrogans, declarat ex ipsius confessione, quam maritus suam monstraverat in opere.

A VERS. 9. — *Quid utique,* etc. Increpative dictum ? vel sic distinguendum : quid ? quasi : Quid est hoc : deinde sibi ipse respondet et dicit : Utique convenit inter vos tentare Spiritum Domini ?

Tentare, etc. (RAB.) Tentatio Spiritus in hoc erat quod probaverunt quanta sit ejus scientia.

Sepelierunt. (ID.) Ex hoc multi exemplum sumunt, ut uxores ad viros suos sepeliant. Alii indignum putant, ut de prævaricatoribus exempla capiant, quibus in crimine simul et morte et sepultura meritum, æquale fecerat consortium.

VERS. 11. — *Et factus est.* Prius Ananias a Sapphira in conspectu Ecclesiæ cito mortui sunt, ut apostolica auctoritas, quanta esset, ostenderetur : et quam magnum peccatum esset, quod oblatum est,
B iterum ab Ecclesia retrahere monstraretur, et cæteri hujus exemplo castigarentur.

VERS. 12. — *Apostolorum.* Dicitur pluraliter apostolorum, quia non per manum solius Petri ; licet enim pro honore ejus cæteri taceantur, non tamen facta eorum tacentur.

VERS. 13. — *Cæterorum,* etc. Exemplo Ananiæ et uxoris : pœna enim duorum qui fraudulenter eis se conjunxerant, cæteris tribuit exemplum.

VERS. 14. — *Augebatur,* etc. (RAB.) Tanta erat multitudo credentium, ut fidei crescente fortitudine, sola sufficeret umbra. Vel : Tot erant tunc infirmi a credentibus allati, ut omnes non possent contingere.

VERS. 17. — *Hæresis.* (RAB.) Hæresis *scissio* interpretatur, quia hæreticus, spretis aliorum dictis,
C quod sequendum putat eligit.

Sadducæorum repleti, etc. Sadducæi interpretantur *justi,* dicti a Sadoch sacerdote, vel propter genus, vel propter mores ; justificantes autem seipsos vindicabant sibi quod non erant : corporum resurrectionem negantes, animas cum carne perire dicebant : sed nec angelum, neque spirituum ullum esse credebant, omnes Scripturas præter libros Moysi respuebant : et ideo maxime principibus in persecutione apostolorum consentiebant qui virtute et signis reddebant testimonium resurrectionis Christi.

VERS. 20. — *Vitæ hujus.* (RAB.) Christianæ, vel æternæ. Hoc autem ideo non additur, quia famosa erat secta Christianorum, pro qua traditi erant carceri.

D VERS. 23. — *Carcerem quidem,* etc. Insani Judæi qui stimulante invidia dicunt furantibus apostolis Jesu de monumento sublatum, cujus furto dicant apostolos de carcere clauso ablatos.

VERS. 24. — *Magistratus.* Secundum Græcum *magistratus* legendum est singulari numero, sicut et in sequenti ubi dicitur : Tunc abiit magistratus cum ministris. *Ambigebant.* Nec sic credunt : malitia enim interior cor perfidum signis etiam manifestis obdurat.

VERS. 28. — *Præcipiendo,* etc. In Græco : *Nonne præcipiendo præcipimus vobis ?* Nam sic loqui, magis convenit interroganti. *Replestis Jerusalem.* Principem civitatum, in qua etiam non conversamur. In hoc ignoranter laudant apostolos, qui nec territi mi-

nis cessant prædicare. *Super nos sanguinem.* (RAB.) A
Patet per antiphrasim dictum esse : *Sanguis ejus super nos.*

Temeraria interrogatio pontificis refutatur responsione prudenti.

(ID.) Interrogant, solet enim in verbis esse dubieas, cum in corde firma teneatur sententia.

VERS. 30. — *Deus patrum.* (RAB.) Non novus nec a nobis nuper inventus : hoc autem dicit, ut eorum inobedientia sit inexcusabilis.

VERS. 32. — *Spiritus sanctus.* Nos spiritus sanctus roboravit, ut vobis etiam resistentibus magnalia Dei firmiter prædicemus, in nobis loquens format verba quæ auditis.

Omnibus. (RAB.) Non nobis solis, sed omnibus obedientibus, etiam vobis, si velitis accipere. In hoc
ad pœnitentiam provocat.

VERS. 34. — *Gamaliel.* Hic erat discipulus apostolorum, ut putatur, remanens apud Judæos consilio Apostolorum, ut pessima destrueret consilia, et furorem eorum mitigaret.

VERS. 36. — *Theodas.* (BEDA.) Theodas persuasit multis sublatis ex urbe facultatibus suis ripas Jordanis obsidere, et cum esset magus, prophetam se dicebat, et diviso fluvio se præbere transitum promittebat. Cui jussu Fadi procuratoris equitum turba superveniens, multis peremptis aut captis, ipsius caput Hierosolymam revexit.

VERS. 37. *Judas Galilæus*, etc. De hoc Josephus dicit, quia cogebat populum ne tributa solvendo Romanis libertatem amitteret : proferens ex lege soli Deo serviendum, et eos qui decimas dabant, tributa non dare debere. Quæ hæresis intantum crevit, ut Pharisæi et multa pars populi Christum interrogant, an liceret tributa dare Cæsari.

VERS. 40. — *Cæsis*, etc. (RAB.) Ecce fortitudo fidei patet, quæ nec verbis cohiberi poterat, nec flagellis. Prius sunt sermone prohibiti, modo flagellis cæsi.

VERS. 41. — *Quoniam digni.* Non putabant se laborare, sed maximum munus percipere : quia *Beati qui persecutionem patiuntur propter Deum* (*Matth.* VI.)

VERS. 42. — *Omni autem die*, etc. Sæpe talia interponuntur capitula, breviter multa colligentia, ut quasi finis præterito sermoni, et fundamentum statuatur sequenti.

CAPUT VI.

VERS. 1. — *Græcorum* (RAB.) Sive advenarum gentilium in civitate conversantium : sive, etc., *usque ad* quotidiano ministerio gravabantur.

Despicerentur. (ID.) Ex defectu plus gravarentur.

VERS. 2. — *Non est æquum nos*, etc. Ostendunt Apostoli episcopos et doctores Ecclsiæ non debere corporalibus rebus implicari.

VERS. 3. — *Considerate*, etc. (BEDA.) Hinc jam decreverunt apostoli, etc., *usque ad* non sine septenarii numeri mysterio.

VERS. 4. — *Nos vero*, etc. De seipsis non interrogant, sed judicant.

VERS. 5. — *Et elegerunt*, etc. (RAB.) Hic ordo servandus est in ordinandis : eligat populus, ordinet episcopus.

Stephanum. Hic primus ponitur, et solus laudatur, ut in uno omnes laudentur, aut primo martyrii honor feratur.

VERS. 6. — *Et orantes.* Communis dispensatio exigebat ut ministri eligerentur, qui ut digni inventi sunt, crescente gradatim providentia consilii salutaris, placuit eosdem ipsos sacri altaris et Dominici sanguinis, sicut refectionis, et mensæ communis ministros ordinari. Quod probatur inde, quia dictum est : *Orantes imposuerunt eis manus* : hoc est pro-
B prium eorum qui ad sacrosancti altaris promoventur officium. Hoc exemplo orationes fiunt in ordinibus, licet oratio apostolorum non sit scripta.

VERS. 7. — *Et verbum*, etc. (RAB.) Quasi recapitulatio videtur, quia dixerat : *Omni die non cessabant docentes*, etc., et in hoc ipsum redit, dicens : *Et verbum Domini crescebat.*

(ID.) Sæpe in hoc libro, et in Evangelio etiam talia interponuntur capitula, etc., *usque ad* quia prius crescente plebe zelus fuerat concitatus.

VERS. 8. — *Stephanus*, Græce ; Latine, *corona :* qui quod præcepturus erat in re, præsagio nominis præoccupabat : quia post crucem Christi primus martyrio coronatus est sublimiter, qui lapidatus est
C humiliter. Hebraice interpretatur Stephanus *norma nostra*, qui primo passus, sequentibus martyribus factus est forma mori pro Christo.

VERS. 13. — *Homo iste.* Ex despectu, non vocant eum proprio nomine, sed hominem quasi carnalem et infimum appellant.

CAPUT VII.

VERS. 2. — *Viri fratres et patres.* Quia Stephanus insimulabatur blasphemasse in Moysen et Deum, in principio sui sermonis illorum calumniæ occurrit, dicens Deum qui loquebatur patribus et prophetis Deum esse majestatis et gloriæ. Moysen etiam laudat : sed illos rebelles et semper inobedientes comprobat, Sed arte loquendi usus est ad rebelles, incipiens
D quasi timeret eos ; sic, *Viri fratres et patres :* lenis sermo et clemens conciliat auditorem, ut commendet actorem. Blande cœpit, ut diu audiretur, et qui recusabat contra Deum, et legem loqui, verum Deum prædicat in principio orationis. Legem etiam sic exposuit, ut ejus esset prædicator cujus accusabatur destructor : in processu etiam sermonis errores eorum redarguens, vigorem animi, et quod liber erat a timore inimici perdocuit.

Deus gloriæ, etc. Memor Stephanus præcepti illius : *Diligite inimicos vestros* (*Luc.* VI), etc., persecutoribus suis salutem nuntiavit.

In Mesopotamia. Mesopotamia in capite Syriæ constituta ad aquilonem.

(Rab.) Mesopotamia et Charram in Chaldæa sunt, de Mesopotamia transmigravit in Charram.

Vers. 3. — *Et dixit*, etc. In Genesi videtur contineri quod post mortem patris sui locutus est Dominus Abrahæ qui in Charra mortuus est, ubi cum eo filius habitavit. Sed priusquam in civitate habitaret, cum esset in Mesopotamia, dictum est ei :

Exi de terra tua, etc. Terram et cognationem Abrahæ Chaldæorum patriam, genusque appellat, unde jam exierat, degens modo in Mesopotamia ; sed adhuc tenebatur spe et desiderio redeundi, et ideo audit : *Exi de terra et de cognatione tua ;* non ut corpus extraheret (quod jam fecerat), sed amorem cordis evelleret.

(Rab.) Tertium Stephanus prætermisit, id est, *et de domo patris tui :* quod factum est propter nimiam populi peritiam vel imperitiam.

Vers. 4. — *Tunc exiit*, etc. (Rab.) De Ur Chaldæorum Abraham exivit. Ur, etc., *usque ad* mortuo patre dictum est ei : *Exi de terra tua*, etc.

Pater ejus, etc. (Id.) Redit ad originem generis Israel, et amicitiæ divinæ exordium, ut nihil prætermittat in quo blasphemare videatur.

Vos habitatis. Dixit vos, non vero nos, quia jam quodammodo apostoli terram reliquerant, et Stephanus, qui jam quasi in morte positus erat.

Vers. 6. — *Quia erit semen*, etc. (Beda.) Non ita intelligendum est, quasi male tractandum, etc., *usque ad* sive, in terra Chanaan, sive in Ægypto.

Annis quadringentis. (Rab.) Sic est jungendum : *Accola*, etc., *usque ad* ad distributionem terræ promissionis completus est.

Vers. 7. — *Judicabo.* (Id.) Judicium aliquando discretionem significat, ut ibi : *Judica me, Deus, et discerne causam meam (Psal.* xlii). Aliquando pœnam, ut : *Judica illos, Deus* (*Psal.* v).

Vers. 8. — *Testamentum circumcisionis.* (Id.) Fœdus sive signum ideo factum, ut populus Israel, etc., *usque ad* signatur vitandam esse jactationem gloriæ in circumcisione spiritali.

Die octavo. (Rab.) Octo diebus mysterium circumcisionis nostræ ostenditur, qui per octavam Novi Testamenti (quæ in resurrectione Domini, et octo beatitudinibus continetur) a vitiis octava die circumcidimur.

Vers. 9. — *Vendiderunt in Ægyptum.* Breviter narrans transit ad finem, non enim primo Ægyptiis, sed Ismaelitis negotiatoribus, et Madianitis venditus est, et illi vendiderunt eum in Ægyptum Putiphar sacerdoti.

Vers. 14. — *In animabus.* Hoc secundum editionem Septuaginta interpretum dicitur. In Hebræo septuaginta tantum reperiuntur.

(Rab.) Si Jacob et Joseph cum duobus filiis non numerantur, etc., *usque ad* quam pro Hebraica veritate sermonem suum suspectum facere.

Vers. 15. — *Et descendit.* Secundum situm locorum descensus est de terra promissionis in Ægyptum,

A et quia libertati successerat servitus, Jacob cum progenie descendisse in Ægyptum dicitur.

Vers. 16. — *Translati.* (Rab). Per synecdochen dicuntur translati propter Joseph, cui Jacob, etc., *usque ad, Ferte ossa mea hinc vobiscum* (*Gen.* l).

(Beda.) De solo Joseph Scriptura testatur, quod ossa ejus, etc., *usque ad* duodecim patriarchæ non sunt sepulti in Arbe, sed in Sichem.

Et positi sunt, etc. (Rab.) Docet Genesis Abraham ab Ephron filio Seor Ethæi, etc., *usque ad* nec Moysi, nec Domino servire voluerunt.

In sepulcro, etc. Hoc de solo Jacob, cujus corpus filii de Ægypto tollentes sepelierunt in spelunca duplici, ubi Abraham cum Sara sepultus est, et Isaac cum Rebecca : et ibi Lia condita est : unde civitas B illa vocatur Hebron, id est conjugium, quia patres ibi cum conjugibus sepulti sunt. Duas autem historias confundit, et alteram alteri implicat. Non enim a filiis Emor filiis Sichem emit Abraham, sed Jacob ab illis emit Sichem ; ideo sic jungendum est : Translati sunt in Sichem a filiis Emor filii Sichem : quasi diceretur, in Sichem illam quam emit Jacob a filiis Emor filii Sichem. In Genesi legitur Sichem filius fuisse Emor, unde putant quidam duos fuisse Sichem, quorum alter a Luca dicitur pater Emor, alter a Genesi filius. Quidam jungunt principium et finem sermonis, dicentes, a filiis Sichem, et post inferunt, Emor filii, ut hic locus congruat Genesi.

Vers. 18. — *Rex alius.* Rex iste diabolus est, qui effeminatos diligit, masculos odit.

C Vers. 19. — *Genus nostrum*, etc. Patres nostros dicit, et, genus nostrum, ne patres blasphemare videatur.

Vers. 20. — *Gratus Deo*, etc. Ostendit beatus Stephanus quod Moyses non blasphemaverit.

Vers. 22. — *Moyses.* (Rab.) Moyses idem valet quod *aquaticus*, quia de aqua est assumptus, vel *liniens*, quia inventus est in fiscella, bitumine lita. Moyses typus est Salvatoris, qui, percusso diabolo, genus suum liberavit.

Vers. 24. — *Vindicavit illum*, etc. Ostendit illum qui injuriam faciebat non esse de genere suo.

Vers. 26. — *Apparuit illis.* (Rab.) Sic Christus post ascensionem apparuit per apostolos, litigantibus Judæis et infidelibus qui resistebant apostolis.

D Vers. 27. — *Quis te constituit*, etc. Quasi respondeat Moyses : Nullus, sed : Solus Deus. Non est potestas nisi a Deo. Hinc tale a Christo responsum quidam acceperat : *O homo, quis me constituit judicem aut divisorem super vos* (*Luc.* xii)? *Quis te constituit*, etc. In contentione sua illos redarguit jam tunc legi et Moysi fuisse contrarios.

Vers. 28. — *Nunquid*, etc. Quidam putant illum qui defensus est ex ira rem protulisse.

Vers. 29. — *Fugit.* Moyses fugit in Madian, id est, Christus in gentes.

Vers. 30. — *In igne flammæ*, etc. Ignis in rubo Spiritus sanctus, peccata populi quasi spinæ, quia ardor Spiritus sancti peccata illius populi non con-

sumpsit qui densas nequitiæ spinas beneficiis Dei A opposuit.

(Rab.) Ideo forma ignis (quæ non est imitabilis) ostensa est illis, ne aliquam, etc., *usque ad* quam promptum homini calceamentum tollere.

Vers. 32. — *Ego sum. Sum*, proprium Dei verbum est, secundum illud : *Ego sum qui sum*, etc. : *Qui est, misit me ad vos.* Serpentes non sunt timendi, ubi Deus præsens loquitur.

Vers. 33. — *Solve calceamentum.* Hoc nos admonet, ut stantes in Ecclesia (quæ est sancta terra), mortuis operibus renuntiemus.

Vers. 34. — *Videns*, etc. (Rab.) Deus totus est visus, totus est auditus, omnia videt, omnia audit, sed videre et audire dicitur quando miseretur.

Vidit afflictionem. (Id.) Qui licet aliquem tentari B permittam, non tamen putandum est quod nesciam.

Vers. 35. — *Quem negaverunt.* Synecdoche. Multi dicuntur negasse, cum unus dixisset, vel forsan quia plures consenserunt uni neganti.

Principem. Magna laus, quod princeps et redemptor et eductor populi dicitur.

Vers. 37. — *Hic est Moyses.* In eos culpam retorquet, quam ipsi inobedientes et increduli in Moysen refundebant.

Vers. 38. — *Verba vitæ.* (Rab.) Id est, duas tabulas cum Decalogo, et mandata cætera, de quibus dicitur : *Qui fecerit ea, vivet in eis.*

Vers. 40. — *Ad Aaron.* (Id.) Quasi ad principem. Quasi ignari Divinitatis loquuntur. Deus enim verus non est factus, sed omnia fecit, nec creatura est, sed C Creator omnium.

Fac nobis deos. (Id.) Deos dicunt, propter duas columnas, etc., *usque ad* columna ignis in nocte populum præcedebat.

Vers. 42. — *Militiæ cœli.* Militia cœli aliquando dicitur exercitus angelorum, sed in hoc loco, sidera militiam cœli nominat, cum protinus addat, *sidus Dei vestri. In libro*, etc. Quamvis multi sint prophetæ, unus tamen liber dicitur esse, et apud Hebræos unus est liber.

Nunquid victimas. (Rab.) Quamvis necessitate serviendi Deo libarent, mente tamen, etc., *usque ad* semper corde in Ægyptum sunt reversi.

Quæritur quomodo non obtulerint Deo, cum legatur Deo eos quædam obtulisse, non voluntate, sed D metu pœnarum? Deus autem non quæ offeruntur, sed voluntatem offerentium accipit.

Vers. 43. — *Figuras*, etc. (Rab.) Sidus Dei vestri est Lucifer, cui assignaverunt figuras. Iidem dii in figuris et stellis adorabantur.

(Id.) Quidam sic dicunt sidus Dei vestri, ut ad Deum pertineat verbum, quia non ipsum Dominum, sed ejus sidus susceperunt.

Et transferam. Propter hæc sacrilegia trans Babylonem ducemini captivi. Non est putandus primus martyr errasse, qui pro eo quod in propheta scriptum est. Trans Damascum ducti sunt, dixit, trans Babylonem : magis enim intelligentiam quam verbum posuit, quia trans Damascum ducti sunt in Babylonem, sive trans Babylonem.

Vers. 44. — *Tabernaculum.* Quia dicebant eum contra sanctum locum agere, ostendit quod in sanctum locum non est locutus blasphemiam.

Secundum formam. (Rab.) Quam ei in Sina ostenderat, quia et secundum formam factum, ostenditur ipsum tabernaculum formam fuisse.

(Id.) Historice cum Jesu dicitur, quia Moyses era defunctus.

Vers. 46. — *Ut inveniret tabernaculum.* Id es verum templum, cujus illud figura, quod loco non mu taretur, id est Ecclesiam quam prævidebat futurar firmam et immutabilem, de qua Apostolus : *Firmun fundamentum Domini stat* (*II Tim.* II, 9). Et alibi *Fundamentum aliud nemo potest ponere præter illu quod positum est, quod est Christus Jesus* (*I Cor.* III

Vers. 48. — *Sed non Excelsus.* (Rab.) Ex senten tia Salomonis Judæos convincit, etc., *usque ad* no in solo templo Judæorum eum habitare.

Sicut per prophetam, etc. De tabernaculo prim quod fuit umbra et non veritas, prius dixit, post testimonium posuit dicentis de tabernaculo quod v rius fuit. *Si introiero in tabernaculum Domini*, etc ad ultimam sententiam posuit Deum. Ut *in ore du rum vel trium testium stet omne verbum.*

Vers. 49. — *Cœlum mihi.* Sic demonstrat se circumdare omnia ; unde alibi, cœlum se palmo metiri, et terram pugillo se concludere asserit.

Terra autem. Terræ exemplo designat omnem creaturam Creatoris.

Vers. 51. — *Dura cervice.* (Rab.) Purgatus a crimine, de quo falsi testes eum arguebant, incipit Judæos arguere, quia qui sine crimine est, dignus est doctoris officio.

Et incircumcisis, etc. Ostendit eis circumcisionem, de qua contra gratiam Evangelii gloriabantur, non valere ad salutem iis qui cogitationem et auditum habebant immundum.

Vers. 52. — *Patres vestri.* (Rab.) Supra *patres nostri* dicebat, persuadendo loquens, nunc increpando, patres illorum tantum vocat, quibus similes sunt in malitia.

Et occiderunt. (Rab.) Tres gradus malitiæ eorum ponit : primus est, quod spiritui resisterent ; secundus quod prophetas persecuti sunt ; tertius, quod crescente malitia eos occiderunt.

Vers. 55. — *Stantem.* Immobiliter, quia non iterum casurus, vel indicatur habitus auxiliantis, et injurias judicantis, et pro servo pugnantis.

Video cœlos. (Rab.) Migraturus e terra, cœlos vidit apertos, ut qui terrenam vitam pro Christo contempsit, mereatur hæreditatem cœli, et ideo in ipsa passione videt præmium.

Filium hominis. Cum Christus sit Filius Dei, maluit tamen appellare Filium hominis, ut confundatur Judæorum infidelitas, qui eum ut purum hominem crucifixerunt, quem Deum credere noluerunt.

Vers. 57. — *Et ejicientes* (Rab.) In hoc se implere legem glorificabant. Moyses enim de blasphemante dixit : *Educ eum foras extra castra, et lapidet eum populus (Lev.* xxiv).

Vers. 58. — *Domine Jesu, suscipe spiritum meum*, in cœlum quod video apertum. Christus dixit Patri : *Pater in manus tuas commendo spiritum meum.* Stephanus, quasi servus Domino. *Domine*, etc.

Quia nesciunt. (Rab.) Multi eorum, occidendo Stephanum, æstimabant se implere legem, quia blasphemum eum credebant. Hoc et Christus prædixerat : *Veniet*, inquit, *hora, ut omnis qui interficit vos arbitretur se obsequium præstare Deo(Joan.* xvi).

Vers. 59. — *Obdormivit.* Pulchrum dictum est, *Obdormivit*, et non, *Mortuus est*, quia obtulit sacrificium dilectionis, et obdormivit in spe resurrectionis. Sancti non moriuntur, quia in melius mutantur, et vita temporalis in æternum vertitur.

Saulus autem, etc. Non quidem lapidavit, sed lapidantibus consensit. Unde periret, nisi gratia Dei et pœnitentia ei subveniret ; quia qui faciunt et consentiunt, digni sunt morte.

CAPUT VIII.

Vers. 1. — *In illa die* (Rab.) Qua Stephanus occisus est, non quia tunc solum facta, sed quia ab illa die cœpit persecutio magna, occiso uno de principibus Ecclesiæ.

Ecclesia. Collectio vel congregatio, sive vocatio. *Dispersi sunt.* Hoc est quod Dominus præcepit : *Cum persequentur vos in civitate ista, fugite in aliam (Matth.* x). Ejus enim nutu gerebatur : ut occasione tribulationis fieret seminarium Evangelii.

Vers. 2. — *Curaverunt autem Stephanum viri timorati*, id est, Deum timentes, sive Christiani, qui postea sunt dispersi, sive Judæi timentes Deum etsi nondum Christiani.

Vers. 3. — *Saulus.* (Rab.) A Saule persecutore qui rex Israel fuit de tribu Benjamin, de qua et Paulus ; etenim juxta antiquorum consuetudinem a majoribus posteri nomina trahunt.

Devastabat. (Id.) Quasi lupus gregem, juxta prophetiam Jacob : *Benjamin lupus rapax mane comedet prædam, sero dividet spolia* (*Gen.* xlix).

Trahens. Trahebat, non occidebat, quia fortasse manus ejus custodiebat Dominus, ne sanguine innocentum pollucrentur.

Dispersi. (Rab.) Quamvis timore dispersi, tamen stabiles erant in prædicatione Evangelii.

Vers. 5. — *Philippus.* De numero disseminatorum fuit, qui primus Christum prædicavit Samariæ. Diaconus secundus a Stephano. Secundus post ipsum narratur quasi hæres et ejusdem gradus.

Vers. 6. — *Intendebant.* (Rab.) Credebant audientes verba, et videntes signa. Duæ causæ fidei : Verba prædicationis, et signa virtutum. Ex præsenti capitulo et samaritanæ mulieris historia probatur animos hujus gentis ad credendum promptos fuisse, ait Beda.

A Vers. 11. — *Magis.* (Rab.) Magi de singulis philosophantur, de natura mundi, cursu siderum, et motibus. *Seducens.* Seorsum et a veritate ducens, vel in excessum, sive stuporem et admirationem convertens, per præstigias suas. *Dementasset.* Dementare est rationalem mentem absentare.

Vers. 12. — *Philippo.* (Rab.) Dicunt quidam istum Philippum fuisse apostolum, et unum de duodecim, sed non videtur verum secundum seriem hujus libri.

Jesu Christi. (Id.) Cujus erant ignari vel (ut prædictum est) in nomine Jesu Trinitatem prædicavit, et qui tantum unam personam de Trinitate perfecte credit, credulitate aliarum duarum carere non potest.

Vers. 13. — *Tunc Simon.* (Id.) Vel credidit Do-B mino, verbis Philippi et virtute, etc., *usque ad* Ecclesiam fraudulenter ingressi, baptisma furantur.

Vers. 14. — *Miserunt.* Petrus Joannem sociat sibi, quia virginitas Ecclesiæ grata est, et placet.

Vers. 16. — *In nomine.* Non est sic legendum, *in nomine Jesu tantum*, ut aliæ personæ excludantur, sed sic : *tantum baptizati erant*, etc., id est necdum confirmati. *Jesu.* Tamen ante, in Patrem credebant et in Spiritum sanctum, sicut alii Judæi. Vel, plena fides unius personæ fidem Trinitatis confirmat.

Vers. 17. — *Imponebant manus.* (Beda.) Philippus, qui Samariæ evangelizabat, unus de septem, etc., *usque ad* cum tradit Spiritum paracletum baptizatis.

C Vers. 19. — *Potestatem.* (Rab.) Non baptizandi tantum in aqua et prædicandi, sive virtutes faciendi quam habebat Philippus, sed cuicunque imponendi manus, etc.

Vers. 20. — *Pecunia tua.* Non nostra, qui non cupimus, sed tua, quam Spiritui comparas, ut illam pro eo vendas, et illam Spiritu emas. Ideo Spiritum emere volebat, ut aliis vendens eum, plus accipere posset.

Pecunia. (Rab.) Ex hoc exemplum capitur, ut perditorum eelemosyna non recipiatur.

Apostoli nolentes pecuniam dicunt, *sit tecum*, id est tuam retine, et hoc, in perditionem, ut pecunia injuste congregata, pœnam æternam luas.

Vers. 22. — *Pœnitentiam age.* Pro cupiditate, et pravo sensu quo putasti de Spiritu commercium D fieri posse.

(Rab.) Ut omnes videant quod es. Non quod ignoret Petrus eum pœnitentiam non acturum, sed quia omnibus justum est prædicare, suum facit officium, ut ille sit inexcusabilis. Coram omnibus etiam arguitur ne amplius ab eo fallantur.

Roga Deum. Cui patet cor, de quo Propheta : *Quam bonus Israel Deus (Psalm.* lxxii) ; quem fallere nemo potest, quia *Spiritus Sanctus disciplinæ effugiet fictum* (*Sap.* i).

Vers. 24. — *Precamini.* Causa desperationis non audet ipse precari, sed apostolos rogat, ut pro se precentur, nec pro se audet orare, qui non credit se exaudiendum esse. Apostolis etiam ficte loquitur.

Quæ dixistis. Non quæ credidi, sed quasi infidelis A eis imputat quæ ventura sunt.

Vers. 26. — *Angelus autem.* Post reditum apostolorum, de Philippo historia texitur. *Ad viam,* etc. Nam via descendit, et per viam descenditur ex natura loci.

Vers. 27. — *Æthiops.* Natura et merito. Æthiops enim tenebrosus. Unde : *Æthiopia præveniet manus ejus Deo* (*Psalm.* LXVII).

Potens, etc. (Beda.) Regina Æthiopum thesaurarium præmittens, etc., *usque ad, Audi, filia, et vide et inclina aurem tuam (Psalm.* XLIV), etc.

Candacis reginæ. Mos erat illius regionis a feminis regi, et eas Candaces vocari.

Vers. 28. — *Revertebatur.* Incipiebat reverti legens Isaiam. Ubicunque in Novo Testamento salutis narratur principium, de Isaia sumitur testimonium, qui interpretatur *salus Domini.*

Vers. 30. — *Putasne intelligis,* etc. (Rab.) Suas invicem linguas agnoscunt, vel per doctrinam eunuchi vel per spiritum Philippi.

Vers 31. — *Quomodo,* etc. Hic arguit illorum audaciam qui existimant sine doctore Scripturam divinam intelligere.

Vers. 33. — *In humilitate.* (Beda). Etenim judex omnium, veritatem judicii non reperit, sed sine ulla sua culpa, seditione Judæorum, et voce Pilati, damnatus est.

Humilitate. (Rab.) Passione qua *humiliavit se factus obediens usque ad mortem* (*Philip.* II).

Tolletur. Secundus homo de cœlo cœlestis, sanctitate segregatus a terrenis, vel, de vita in mortem transibit.

Vers. 35. — *Aperuit.* (Rab.) Thesaurum scientiæ aperuit. Vel aperuit os, ut Spiritus loquatur in eo, secundum illud : *Dilata os tuum, et implebo illud* (*Psalm.* LXXX).

Mystice, os Ecclesiæ Philippus aperuit, ut ex hoc Gentibus is prædicetur quem prius nesciebant.

Evangelizavit. Solvit quæstionem illius interrogantis : *De quo propheta dixit ?* Demonstrat autem quod de Jesu prophetatum est.

Vers. 36. — *Ad quamdam aquam.* Ad hoc enim prædicatio duxerat, ut aqua indigeret, quæ de baptismo in via audierat.

Vers. 37. — *Si credis.* (Rab.) Non ignorabat ejus fidem, sed volebat manifestam confessionem, ut baptizaturis et baptizandis daretur exemplum interrogandi et confitendi.

Vers. 39. — *Spiritus Domini.* (Rab.) Vel Spiritus irruit in eum fortiter, sicut et in apostolos, etc., *usque ad* in quos Spiritus descenderat ?

Vers. 40. — *Inventus est.* Ab hominibus qui in raptu non inveniebatur, quia ambulavit in solitudine, vel nimia velocitate.

Cæsaream. (Beda.) Cæsaream Palæstinæ dicit ubi infra domum habuisse describitur, quæ usque hodie demonstratur, necnon et cubiculum filiarum quatuor ejus prophetantium virginum.

CAPUT IX.

Vers. 1. — *Saulus autem.* Redit ad hoc quod supra dixerat : *Saulus adhuc devastabat Ecclesiam. Minarum,* etc. Minis terrens cæde afficiebat præsentes : dubitatur utrum occideret seu flagellaret, vel utrumque faceret. *Spirans.* Spirat in modum ignis non ab alio incitatus ipse alios accendebat.

Vers. 4. — *Et cadens.* Territus ad terram refugit, vel quasi adorans in faciem cadit.

Quid me, etc. (Beda.) Non ait : Cur persequeris, etc., *usque ad, Quandiu uni ex minimis istis fecistis, mihi fecistis* (*Matth.* XXV).

Vers. 5. — *Ego sum Jesus.* Non Deum vel Dei Filium se vocat, sed humilitatis meæ, inquit, infirma B suscipe, et superbiæ tuæ squamas depone.

Vers. 7. — *Surge.* Impiger operare ut bos, et esto doctor Ecclesiæ. In lege scriptum est : *Non alligabis os bovi trituranti (I Cor.* IX).

Ingredere. (Rab.) Ingressurus civitatem terretur, ne sanctis tristitiam inferat, dehinc Dominus jubetur ingredi, ut fidem discat quam impugnaverat.

Et dicetur. Exemplum discendi datur, et superbia increpatur, ut nullus alium indignum existimet a quo doceatur quod ignorat.

Vers. 8. — *Apertis oculis.* (Rab.) Ostenditur ei in corpore quod prius patiebatur in anima. Sicut enim apertus oculus sine visu, sic lex inutilis sine fide Christi.

(Beda.) Oculis non posset rursus bene videre, nisi C prius excæcatus, et propriam sapientiam, quæ turbatur, excludens, fidei se committeret.

Vers. 9. — *Et erat.* (Rab.) Hic datur forma pœnitentibus, ut ex triduo incipiant, hoc etiam triduo catechumenorum gradus dedicatur.

Tribus diebus. Apparet quod per triduum cæcatus lucem gratiæ exspectabat, non torpens otio, sed illustratus a Deo cœlestia rimabatur. Credibile est quod etiam eo tempore dispensationem Evangelii edoctus sit.

Non videns. Quia non credebat Deum tertia die resurgendo mortem vicisse, suo exemplo instruitur, qui tenebras tridui luce reversa mutavit.

Non manducavit. (Rab.) Hoc animæ suæ acciderat, quæ cibum interiorem non habuerat et potum. D Ex inedia autem corporis et siti ostenditur animam indigentem satiari oportere.

Vers. 10. — *Anania.* (Id.) Indicium familiaritatis aliquem vocari suo nomine.

Vers. 11. — *In vicum.* (Id.) Vici dicuntur agri, aut civitatibus, aut sibi intrinsecus in civitate proximi.

Vers. 15. — *Vade,* etc. Non est timendus quasi persecutor, sed amplexandus ut frater : quia mala quæ sanctis intulit, paratus est sustinere.

Vers. 17. — *Introivit.* Impleta est prophetia Isaiæ dicentis : *Habitavit lupus cum agno,* id est, Saulus cum Anania.

Vers. 18. — *Ceciderunt,* etc. (Beda.) Serpentis cor-

pus squamis tegitur, etc., *usque ad* quod lumen recepit in mente.

(Rab.) Quod cadunt squamæ, similitudo est interioris visionis renovatæ de legis velamine.

Vers. 20. — *Et continuo.* Implet sermonem Domini dicentis : *Qui vult venire post me, abneget semetipsum* (*Luc.* ix), etc.

Vers 21. — *Nonne.* (Rab.) Exemplum dat non erubescendi, ubi potest veritas mutare sententias suas.

Vers. 24. — *Custodiebant.* Non Judæi, sed cives cum rege suo Aretha, ut ipse scribit ad Galatas. Judæis enim concordabant Gentiles in persecutione Christianorum.

Vers. 26. — *Cum autem venisset.* Non quam cito baptizatus est : venit in Jerusalem ad apostolos, sed (sicut Galatis scribit) primo abiit in Arabiam, et inde reversus est Damascum; deinde post annos tres venit Jerusalem videre Petrum, etc. Deinde, ut Lucas testatur, venit in partes Syriæ et Ciliciæ.

Vers. 27. — *Barnabas.* (Beda.) Hic fuit Cyprius genere, Levites, qui pretium agri ad pedes apostolorum supra memoratur attulisse.

Vers. 29. — *Cum Græcis.* Græci Judæi dicuntur, quod inter Græcos dispersione sunt nati.

Vers. 30. — *Cæsaream.* Cæsarea Philippi civitas est Syriæ. Tharsus civitas est Ciliciæ.

Vers. 31. — *Ecclesia.* Talia, ut supra dictum est, in fine narrationum, et principio interseruntur sæpe, ad laudem apostolorum et ecclesiasticæ fidei. *Et consolatione.* Consolatio in labore datur, unde patet quod Ecclesia tentabatur.

Vers. 33. — *Nomine Æneam.* (Rab.) Æneas signat genus humanum languens, etc., *usque ad* qui infirmatur voluptate carnis, et delectatione sæculi.

Vers. 34. — *Surge.* Quem de paralysi curaverat, surgere et sternere sibi præcepit, insinuans ut qui fidem in corde perceperat, non solum torporem discutiat, sed etiam opera paret in quibus quiescat.

Vers. 35.— *Lyddæ et Saronæ.* Duæ civitates fuerunt conversæ ad Deum, ideo enim fiebant virtutes in eis.

Vers. 36. — *Nomine Tabitha.* (Rab.) Tabitha de Hebræo in Latinum *Dorcas* transfertur, vel *Damula,* ut in quisbusdam exemplaribus invenitur.

Dorcas. Allegorice : Dorcas est damula vel caprea : significat autem animam studio virtutis sublimem, sed hominum opinione contemptibilem. Interpretationem autem nominis Lucas ponens, mysterium inesse significat. Hæc animalia morantia in montibus, acute vident : unde ab acumine visus dorcades Græce vocantur. Sic meritis operum excelsi superius intendunt, et sibi circumspecte invigilant, simpliciter vivunt discreto gradu operis, quasi fissa ungula incedunt, verbum Dei assidua meditatione ruminant.

Vers. 39. — *In cœnaculo.* (Rab.) In loco superiori ponitur, vel propter altitudinem meriti, vel propter sublimitatem miraculi, quod faciendum erat de ea.

Vers. 40. — *Ejectis.* (Id.) Juxta exemplum Christi
A filiam archisynagogi principis resuscitantis hoc factum est, ad vitandam elationem, vel ne indigni signum viderent. *Aperuit.* (Beda.) Rectus est ordo resurgentium, ut prius oculos mentis aperiat, postea agnita voce Petri resedeat, lumen suæ circumspectionis amissum recipiat, ut ad doctrinam eorum qui adjuvant, vivat. *Aperuit oculos.* Isti sunt tres gradus resuscitationis.

Vers. 41. — *Dans autem.* Contacta manu Petri Tabitha resurgit, quia anima languens in peccatis, nullo melius ordine quam sanctorum exemplis convalescit.

CAPUT X.

Vers. 1. — *Vir autem,* etc. (Rab.) Merito perfe-
B ctionis et opere virili hic centurio dicitur vir, secundum illud : *Vir erat in terra Hus, nomine Job.*

Cornelius. (Beda.) Non virtutibus ad fidem, sed fide pertingebat ad virtutes. (Greg.) Cornelius, cujus eleemosynæ ante baptismum angelo testante, etc., *usque ad* in fide vero solidatur per opera.

Vers. 2. — *Religiosus,* etc. (Rab.) Hæc omnia bono naturæ, etc., *usque ad* sine virili semine, id est, doctrina magistri concepisse credatur.

Vers. 3. — *Is vidit.* (Rab.) Non in nocte, non in somnis, quia Gentiles grosso sensu, etc., *usque ad* sicut prius in Petri et Joannis exemplo ostensum fuit.

Angelum Dei. (Id.) Non Satanæ. In hoc excusantur apostoli gentibus prædicantes et eas baptizantes :
C quomodo enim zelaretur ab homine quod manifestabatur ab angelo? *Introeuntem,* ad se forsitan, vocantem eum, et datur excusandi occasio Petro Judæis contra eum disceptantibus et dicentibus : *Cur introisti ad viros præputium habentes* (*Act.* xi), etc. *Corneli.* Familiaritas ostenditur, qua nomen gentilis hominis notitiæ angelorum est insertum.

Vers. 5. — *Et nunc mitte viros,* etc. (Rab.) Hic incipit retributio, ut qui misericors est misereatur tui Deus, quia : *Beati misericordes, quoniam misericordiam,* etc. (*Matth.* v).

Joppen. (Id.) Civitas est terræ promissionis mari Tyrrheno proxima, et in ipsius orientali littore sita, in quam Jonas descendens intravit navem, ut fugeret.

Vers. 6. — *Hospitatur,* etc. Hospitatur Petrus in
D domo Simonis, id est, obedientis, qui est coriarius, quia doctor Ecclesiæ ibi libenter habitat, ubi sunt obedientes, qui castigant corpus et servituti subjiciunt, transgressi fluctus sæculi libertate mentis. Constantia enim fidei fluxam gloriam mundi et terrores contemnunt.

Vers. 7. — *Et cum discessisset.* (Rab.) Non ait, cum evigilasset Cornelius, quia ei nec per somnium, nec in exstasi, sed manifeste angelus visus est.

Militem. (Id.) Non dicit domesticos metuentes Dominum, quia in principio dixerat eum religiosum fuisse, timentem Dominum cum omni domo sua.

Vers. 9. — *Appropinquantibus,* etc. Alia littera : *Apparentibus illis,* scilicet qui a Cornelio missi sunt,

id est, ita propenquantibus, ut videri possent a A domo Simonis coriarii.

(RAB.) Pro, *in superiora*, alia littera habet, *in cœnaculum*, et bene : quia gentilis populus est quasi superior domus : Synagoga vero est infra, quia mundo immersa.

Dicens *in superiora*, significavit Ecclesiam, relicta cupiditate terrenorum, conversationem in cœlis habituram. Sexta hora Petrus inter preces esurit, salutem utique mundi, quem Jesus sexta ætate sæculi quærere et salvare venit : quod indicavit cum eadem hora super puteum Samariæ sedit.

VERS. 10. — *Cum esuriret*. (RAB.) Salutem gentium compatiendo esurit, quæ nunc in visione ostenditur, quæ ideo sexta hora est visa, quia sexta ætate sæculi est facta.

VERS. 11. — *Cœlum apertum*. (BEDA.) Apertio cœli revelatio est sacramentorum cœlestium proxime futura gentibus. Designat autem in hoc cœlos gentibus esse apertos, et introitum esse pandendum.

Vas quoddam. (ID.) Vas illud designat Ecclesiam, etc., *usque ad* per quos Ecclesia cœlesti dono imbuta sublimatur.

Linteum. Pro Ecclesia, pro candore sanctitatis, et mortificatione carnis. *De cœlo in terram*. (RAB.) Inde monemur, ut ubi caput nostrum est et radix (cujus rami sumus) illuc penetret anchora spei nostræ.

VERS. 12. — *Omnia quadrupedia*. Omnes gentes crediture et in unitatem corporis Christi assumendæ, ut omnes efficiantur membra ejus.

VERS. 13. — *Occide*. Munda, mortifica, et macta, ut hostias Deo facias, ut eruti de vetustate in novitatem transeant.

VERS. 14. — *Manducavi*, etc. (BEDA.) Qui manducat cibum foris positum in suum trajicit corpus. Præcepit ergo gentes per incredulitatem, foris positas, societati Ecclesiæ (quam Petrus significat) inseri.

(ID.) Gentiles Petrus immundos putabat, etc., *usque ad* sed in sola Dei dilectione constringat.

VERS. 21. — *Descendens*. (BEDA.) Descendere de tecto, et ad prædicandum ire jubetur, etc., *usque ad*, *Sanctorum vero conversatio est in cœlis* (*Philipp.* III).

Ecce ego, etc. Ostendit se scire adventum illorum, humilitatis etiam dans exemplum, dimittens circuitum verborum.

Quæ causa est, etc. Spiritus adesse milites dixit, et qua de causa venerant tacuit, quia ad conservandam humilitatem aliquando prophetiæ spiritus ex parte animum tangit, et ex parte non tangit.

VERS. 22. — *Responsum accepit*. Eleemosynis et orationibus ejus per angelum respondit Dominus. *In domum*. Per hoc suadent quia angelus jussit introire in domum ejus, quamvis gentilis esset.

VERS. 23. — *Introducens*, etc. Hic incipit communio apostolorum cum gentibus, quia descenderat ad eos, qui audierant ab angelo præceptum ut intrarent in domum gentilis, ideo gentiles hospitio recepit.

VERS. 24. — *Convocatis cognatis*, etc. Duplex causa convocationis; proximitas cognationis, et amicitia.

VERS. 27. — *Et loquens*, etc. (BEDA.) Communionem æqualitatis meruit sanctitas actionis, sicut in Ananiæ et Sapphiræ culpa zelus ultionis ejus aperuit potestatis.

VERS. 30, 31. — *Et ecce vir*, etc. Non dicit angelum, adeo alienus erat a fastu, et inquit : *Corneli, exaudita est oratio tua, et eleemosynæ tuæ in memoria habitæ sunt coram Deo*.

In conspectu Dei. (RAB.) In Græco, *In conspectu Dei adsumus*. Hoc recte dicitur ab eo qui Deo promptus erat obtemperare, credens eum ubique præsentem esse.

VERS. 34. — *Non est personarum acceptor*, etc. B (BEDA.) Patet Deum non esse personarum acceptorem, etc., *usque ad* sed omnes credentes acciperent.

VERS. 37. — *Vos scitis*, etc (RAB.) Sic legendum : Scitis Jesum ut prædicavit Joannes : Jesum a Nazareth, quomodo unxit eum, etc. Vel : hoc prædicavit Joannes, quod unxit eum, non quidem terreno more, sed spiritu et virtute signorum.

VERS. 38. — *Qui pertransiit*, etc. In Græco additur, *per quadraginta dies*, non quod quotidie cum illo manducarent et biberent, nam esset contrarium Joanni, qui octo dies interponit quibus eis visus non est, ut tertio manifestaretur, et totidem diebus jejunavit ante mortem, cibo indigens, quod manducavit post resurrectionem jam cibo non indigens. Jejunavit ante mortem, ut nos abstineremus a desideriis C hujus sæculi. Manducavit, docens per hoc quod nobiscum est usque ad consummationem sæculi. Jejunium est in certamine, quia qui in agone est, ab omnibus se abstinet. Cibus est in spe pacis, quæ perfecta erit, cum mortale hoc induerit immortalitatem. Nos autem cum viam Domini carpimus, a vanitate sæculi jejunamus, et futura repromissione reficimur.

(RAB.) Per quadraginta dies, non assidue, sed quibusdam vicibus in illo quadragenario dierum numero factis.

VERS. 41. — *Et bibimus*. (BEDA.) Hic exponit Petrus quod in Evangelio tacetur, post resurrectionem se bibisse cum Christo, nisi forte illic credamus indicatum, ubi ait : *Donec illud bibam vobiscum in regno Patris mei* (*Matth.* XXVI).

D VERS. 45. — *Spiritus*. Spiritus, donum Dei est, inquantum eis datur qui per eum diligunt Deum; apud se autem Deus est, etiamsi nulli datur, Patri et Filio coæternus. Nec, quia illi dant, et ipse datur, minor est illis. Ita enim datur sicut donum Dei, ut seipsum det sicut Deus : *Spiritus enim ubi vult spirat* (*Joan.* III).

VERS. 47. — *Nunquid aquam*, etc. Quasi Deus quod majus est, prius dedit, et ordinem præposteravit, nunquid quod minus est, potest prohibere. Vos venistis ad hoc ut testes sitis, ergo judicate.

VERS. 48. — *In nomine Christi*. Cum sit regula Ecclesiæ, baptismum tradi in nomine Trinitatis. Lucas tamen testatur in nomine Jesu Christi illum dari. Quod Ambrosius solvens, dicit per unitatem nominis

mysterium plenum fieri, quia qui Christum dicit, et Patrem a quo Filius, et Spiritum sanctum etiam designat : qui etiam Patrem dicit, et Filium et Spiritum pariter ostendit : et qui Spiritum nominat, Patrem a quo procedit Spiritus, et Filium, cujus etiam Spiritus est, nuncupat. Unde, ut rationi copuletur auctoritas, etiam in Spiritu baptizatur, secundum illud : *Vos autem baptizabimini in Spiritu sancto* (*Act.* XI), et Apostolus : *In uno Spiritu baptizati sumus* (*I Cor.* XII).

CAPUT XI.

VERS. 6. — *Quadrupedia terræ*, etc. (RAB.) Miror quosdam hoc interpretari super escis, etc., *usque ad* mysterium hujus visionis exposuit.

VERS. 18. — *Ergo et gentibus*, etc. Hoc est quod in Job legitur : Ab Aquilone aurum veniet, et ad Deum formidolosa laudatio, quia prius frigido gentium in pectore splendor fidei exortus est, et pro eadem inopinata fide, Judæa Deum tremendo glorificat.

VERS. 19. — *Et illi quidem*, etc. Revertitur ad id quod dixerat : igitur qui *dispersi erant, pertransibant evangelizantes verbum*. Interserta est autem narratio de Philippo, Petro, Joanne, Paulo.

VERS. 20. — *Erant autem quidam*. (RAB.) Non de illis qui fuerant dispersi ab Jerusalem, sed, etc., *usque ad* inter Græcos conversati sunt in dispersione.

VERS. 21. — *Multusque numerus*. (BEDA.) Jam post revelationem evangelicæ syndonis (in qua sancta animalia superna spe quiescerent) cœpit Ecclesia crescere, cum per exteras provincias, insulas et civitates non solum Judæis, sed etiam gentibus Evangelium prædicatur.

VERS. 22. — *Et miserunt Barnabam*. (RAB.) Barnabas virilis in bonitate. Barnabas sæpe in hoc libro laudatur, ne ob indignitatem meriti apostolatu caruisse credatur, qui postea ab apostolis gentium apostolus est ordinatus.

VERS. 23. — *Et hortabatur*, etc. Nihil mutavit vel addidit, sed perseverantiam docuit, quia vera et plena fides erat in eis.

VERS. 25. — *Tarsum*. Dictum est enim superius quod fratres deduxerunt eum nocte Cæsaræam et dimiserunt Tarsum. *Ut quæreret Saulum*. Ecce bonitas Barnabæ, qui non solus præsumit docere plebem, sed apostolatus quærit consortem.

VERS. 26, 27. — *Discipuli, Christiani. In his*, etc. Videntur discipuli in hoc non servasse mandatum Dei dicentis : *Nolite solliciti esse de crastino* (*Matth.* VI). Sed constat non hoc eum improbare, si quis humano more ista procuret, sed non pro eis Deo militet, ut in opere suo non regnum Dei, sed temporalia intueatur. Ad hanc ergo regulam hoc præceptum redigitur, ut in horum provisione regnum Dei attendamus : sed in militia Dei ista non cogitemus.

Prophetæ. (RAB.) De quibus dictum est : *Et prophetabunt filii vestri* (*Joel.* II). Laus est Antiochiæ quo multi perfecti conveniebant.

CAPUT XII.

VERS. 4. — *Quatuor quaternionibus*. Quaternio dicitur princeps quatuor militum. Sicut enim centurio centum, ita quaternio quatuor sub se milites habet.

Volens, etc. (RAB.) Amplior enim gratia esset, si ipsi eum occiderent Judæi, quia princeps erat, non ipse Herodes, sicut et Jacobus.

VERS. 6. — *Milites, vinctus*, etc. (RAB.) Quatuor difficultates cumulant custodiam : milites, catenæ, carcer, custodes.

VERS. 7. — *Lumen*. Signum præsentiæ angeli Dei cujus præsentia soli Petro lumen præbebat, nec aliis refulgebat.

Percussoque. (RAB.) Tactum corporalem, corpore ex aere sumpto, potuit habere angelus.

VERS. 11. — *Ad se reversus*. A culmine contemplationis ad hoc reversus est, quod in intellectu communi prius fuit.

VERS. 13. — *Processit puella*, etc. Et Dominum de tumulo egressum prima omnium mulier discipulis nuntiavit, ut ubi abundavit delictum, superabundaret et gratia.

VERS. 15. — *Angelus ejus est*. (HIER.) Magna dignitas animarum : ut unaquæque ab ortu nativitatis habeat angelum in custodiam sui delegatum.

(ID.) Quod autem unusquisque nostrum habeat angelos, etc., *usque ad* isti sunt qui ascendunt et descendunt super Filium hominis.

VERS. 17. — *Tacerent*, etc. Donec narraret virtutem : vel tacere jubet, ne clamore gaudentium adventus ejus in civitate cognoscatur.

VERS. 23. — *Confestim*, etc. Dum impietatem illicitæ adulationis non exhorreret, respiciens paulo post imminentem et insistentem capiti suo vidit angelum, eumque sensit continuo exitii sui ministrum, quem prius noverat provisorem bonorum. Inde continuis septem diebus ventris dolore cruciatus, vitam violenter abrupit.

CAPUT XIII.

VERS. 1. — *Erant autem in Ecclesia*, etc. Iidem erant prophetæ et doctores. Vel, alii eorum prophetæ, alii doctores fuerunt.

Niger. (RAB.) A colore, si Latinum est. Vel, *ascendens* interpretatur, si Hebræum.

VERS. 4. — *Missi a Spiritu sancto*. (RAB.) Ab hominibus dimissi, mox a Spiritu sancto mittuntur ad Seleuciam. Dux itineri eorum fuit, qui eos separavit a cæteris.

Abierunt Seleuciam. (ID.) In quibusdam exemplaribus invenitur : *Abierunt Seleuciam, quæ est Salumina*; duo autem sunt nomina unius civitatis.

VERS. 7. — *Sergio Paulo*. Duo unius nomina sunt, Sergius et Paulus.

VERS. 8. — *Elymas*. (RAB.) Elymas, secundum quosdam interpretatur, *Dei mei mensura*, vel *Magnus*, et ideo resistebat.

Avertere. (ID.) Eum qui inceperat converti, a fide ad transgressionem volebat convertere juxta nomen suum.

VERS. 9. — *Saulus* (ID.) Saulus interpretatur *Tentatio respicientis*, vel *securitas*, vel *mirabilis*.

Qui et Paulus. (BEDA.) A Sergio Paulo proconsule (quem fidei subegit) sortitus est nomen Pauli.

Apte gentium apostolus de gentili nomen sortitur.

(RAB.) A Sergio Paulo dictus est apostolus, Paulus, etc., *usque ad*, *Ego sum minimus apostolorum (I Cor.* XV).

VERS. 11. — *Et nunc*, etc. *Eris cæcus*, etc. Oportuit Paulum miracula agere ad consummationem apostolatus, quem diu contra stimulos calcitrantem Dominus elegerat.

VERS. 14. — *Antiochiam Pisidiæ.* (RAB.) Ad differentiam alterius Antiochiæ, ut creditur ; sed a multis eadem esse putatur.

Sederunt. (ID.) Quasi audituri legem, non prædicaturi. Ecce exemplum humilitatis.

VERS. 19. — *Terra Chanaan*, etc. (RAB.) Id est promissionis, quæ ideo (ut plerisque videtur) Israeli est data, etc., *usque ad* et ideo maledici meruit.

VERS. 20. — *Dedit*, etc. Tempus judicum transit ad probandam patientiam Dei.

VERS. 26. — *Vobis.* (RAB.) Judæis. *Non veni nisi ad oves quæ perierunt domus Israel* (*Matth.* XV). Vel vobis, qui estis dispersi, quia (ut sequitur) habitatores Jerusalem repulerunt illud.

VERS. 27. — *Judicantes.* (ID.) Jesum esse reum mortis. Vel, judicantes voces prophetarum, id est non credentes : qui enim detrahit fratri, detrahit legi, et judicat legem, quanto magis Christo detrahentes?

Sancta David fidelia. (BEDA.) Isaias Novi Testamenti mysteria prægustans, ait : *Constituam vobis testamentum æternum sancta David fidelia.* In Hebræo : *Et feriam vobiscum pactum sempiternum misericordias David fideles.*

VERS. 35. — *Non dabis*, etc. (ID.) Post resurrectionem non moritur, mors illi ultra non dominabitur, et ideo dicit sancta fidelia, id est incorrupta et æternaliter permansura.

VERS. 41. — *Videte contemptores.* In Græco : Audite contemptores, et respicite et disperdimini.

Admiramini. (RAB.) Sic junge : *Admiramini et dispergimini* ab Assyriis et Chaldæis, novissime a Romanis, quia opus operor utriusque vindictæ. *Non credetis*, etc. Vel propter utriusque vindictæ magnitudinem, non credere dicuntur donec completæ fuerint.

VERS. 43. — *Et colentium.* (ID.) Bene legitur *colentium Deum*, sicut in Græco habetur. Significat autem eos qui natura gentiles erant, sed religione Judæi, Græce vocati proselyti.

VERS. 46. — *Primum.* (ID.) Primo filiam principis curare venit Jesus, sed mulier fluxum sanguinis patiens præripuit sanitatem. *Æternæ vitæ.* Non quia scirent vitam æternam esse quam respuebant, sed ex suo sensu et fide sua locuti sunt apostoli.

VERS. 47. — *Sic enim*, etc. (ID.) Prophetia est præceptum immobile nobis : primum dicitur, deinde infertur Prophetæ testimonium ad personam Patris loquentis ad Filium.

Posui te. Non ait, *Posui vos*, quia quod Christo dicitur, hoc ad apostolos, qui membra ejus sunt, pertinet. *Posui te in lumen gentibus.* (BEDA.) Hoc dictum est specialiter Christo, et tamen idem sibi dictum esse arbitrantur apostoli, quia membra ipsius sunt : sicut propter ejusdem corporis unionem dictum est, *Saule, Saule, quid me persequeris?* etc.

VERS. 48. — *Præordinati.* Ordo hic est, ut post labores præsentes et mortificationem carnis, vita sequatur.

VERS. 50. — *Religiosas mulieres.* (RAB.) Sive de Judæis qui legis religionem servabant, sive de gentibus religionem salvare incipientes.

VERS. 51. — *Excusso pulvere*, etc. Secundum præceptum Evangelii, excutitur pulvis in testimonium quod inanem fecerunt laborem.

(RAB.) Merito excutitur pulvis, quia in judicio sic a Christo ejicientur, sicut *pulvis quem projicit ventus a facie terræ* (*Psal.* I). Si vero apostolos reciperent, pedes suos, id est sensus, a pulvere, id est vitiis, solverent.

CAPUT XIV.

VERS. 6. — *Confugerunt.* (RAB.) Fuga apostolorum non plus fuit ex timore, quam amore verbi Dei. *Et universam*, etc. Quod in Græco sequitur : *Deus autem pacem fecit*, quidam Latini codices minus habent.

VERS. 10. — *Levaverunt.* (RAB.) In hoc notatur petulantia. Vel, altior erat sententia quam sua lingua barbara et unius Dei ignara.

VERS. 12. — *Coronas.* (ID.) Ut faciem templi juxta ritum gentium ornaret, vel eis (quasi diis immolaturus) imponeret. Mos erat gentilium : ut deorum suorum honori sacrificantes sumerent coronas, victimis simul coronatis.

VERS. 16. — *Implens cibo*, etc. (ID.) De carnalibus loquitur, quia lætitia est de cibis et vino quod lætificat, cor hominis.

VERS. 18. — *Traxerunt.* (ID.) Ad lapidandum sicut cadaver, de hoc ipse ad Corinthios : *Semel lapidatus sum (II Cor.* XI), etc.

VERS. 21. — *Ut permanerent in fide.* (ID.) Contra multas tribulationes : quia multitudo tribulationum fidei poscit perseverantiam. *Quoniam per multas tribulationes.* Labor præmittitur, dehinc regni introitus prædicatur, quia spes præmii solatium est laboris.

CAPUT XV.

VERS. 2. — *Seditione.* A Paulo et Barnaba, contra illos, qui hæc dicebant.

Statuerunt. (RAB.) Scilicet hi qui descenderant de Judæa, etc., *usque ad* ad fidem venisse probatur.

VERS. 6. — *Conveneruntque apostoli.* (ID.) Hic datur exemplum faciendi conventus, ad discernenda ea quæ fidei sunt necessaria.

VERS. 7. — *Per os meum.* (ID.) Non alterius ex apostolis, quasi dicat : Qui primus prædicavi gentibus, primus ab eis jugum legis excutiam. Nam eunucho nullus apostolorum prædicavit : sed Philippus diaconus, et gratuito impletus est dono.

Vers. 9. — *Fide purificans.* (Chrys.) A sola fide, inquit, illa assecuti sunt, et non operibus vel circumcisione. Etenim hæc non dicunt solum pro gentibus rationem reddentes, sed etiam illos a lege abducere cupientes : verum jam hoc nondum dicunt.

Vers. 12. — *Tacuit autem omnis multitudo.* Notandus ordo loquendi vel loquentium, quia singulis loquentibus tacent, primum Petro.

Vers. 13. — *Et postquam*, etc. (Chrys.) Hic erat episcopus Ecclesiæ Hierosolymitanæ, etc., *usque ad* ubi scilicet et finem imponit operibus.

Vers. 16. — *Revertar et reædificabo*, etc. Revertar ad gentes, quas prius dixerat ingredi vias suas, cui sensui firmando Jacobus testimonium intulit. Hoc aperte testimonium concordat verbis Simonis.

(Rab.) Umbra legis, quæ traditionibus Pharisæorum corrupta, Domino revelante, id est Domino in carne apparente, per gratiam est erecta, ut non tantum Judæi, sed etiam gentes nomen ejus requirant.

Vers. 17. — *Super quas invocatum.* (Id.) Secundum illud : *Invocabunt sacerdotes nomen meum super filios Israel* (*Num.* vi) ; et Alibi : *Moyses et Aaron sacerdotibus ejus* (*Psal.* xcviii), etc.

Invocatum est. Pro futuro, more prophetico.

Vers. 19. — *Ego judico.* (Rab.) Recte judicandum erat, quod trium testimonio firmatur, duorum apostolorum et prophetarum.

Vers. 20. — *Et suffocatis.* Suffocatum est morticinum, de quo Ezechiel dicit : *Omne morticinum et captum a bestia de avibus et pecoribus, sacerdotes non comedant* (*Ezech.* iv). Hoc præceptum convenit servare illis, qui uncti sunt oleo spirituali, ne comedant illud, cujus sanguis non est effusus, quod epistola apostolorum servandum decrevit.

Et sanguine. (Rab.) Effusione humani sanguinis, etc., *usque ad* sed ut casti sint et abstineant.

Vers. 22. — *Tunc placuit.* (Id.) Dicente Petro narrantibus Barnaba et Paulo, judicante Jacobo Jerosolymorum episcopo, merito placuit sententia. *Placuit mittere Antiochiam.* Missi a Christo legati suos possunt mittere legatos.

Vers. 23. — *Apostoli et seniores.* Apostolorum communis titulus præponitur, ne aliqua dissensionis relinquatur occasio.

Fratribus ex gentibus. (Rab.) Primum styli beneficium est, quod apostoli gentiles vocant fratres, id est unius Dei filios. *Salutem.* Eclipsis, quia latitudine charitatis omne verbum augustius est, et ideo nullum verbum ponitur, ut omnia simul bona eis velle intelligantur.

Vers. 24. — *Evertentes animas.* In Græco : *Evertentes animas vestras, dicentes : Circumcidi oportet, et observare legem quibus non mandavimus.*

Vers. 28. — *Visum est.* Id est placuit. *Spiritui sancto.* Qui arbiter suæ potestatis, ubi vult spirat, et quæ vult loquitur.

A *Spiritui sancto.* (Rab.) Et nobis humano quidem sensu, sed sano.

Et nobis. Non tamen solum voluntate nostra, sed instinctu ejusdem Spiritus.

Quam hæc necessaria. (Rab.) Hæc necessaria sunt sine quibus non est salus, sed circumcisio necessaria non est : verum ea quæ vobis fieri non vultis, alii ne faciatis.

Vers. 29. — *Ut abstineatis vos*, etc. (Tert.) Propterea igitur quoniam utraque species, etc., *usque ad* quorum munditia magis ad Deum pertinet, quam intestinorum.

Vers. 34. — *Visum est autem.* (Rab.) Materia est futuri sermonis : *Solus autem Judas abiit Jerusalem*

Vers. 39. — *Dissensio.* Non in hoc delinquebant,
B quia non omnis commotio est peccatum, sed irrationabilis, et quæ juste non fit. *Assumpto Marco.* Hic erat affinitatis vinculo conjunctus Barnabæ, unde et leguntur fuisse consobrini. Barnabas a Paulo dimissus, patriam insulam repetiit, et nihilominus opus Evangelii sibi injunctum exercuit.

Vers. 40. — *Electo sila.* (Rab.) Ad hoc remanere cum fecit Dominus, juxta illud : *Visum est autem Silæ ibi remanere*, ut Paulo cooperaretur sicut Marcus Barnabæ. Fuit enim in hoc divinum consilium.

CAPUT XVI.

Vers. 1. — *Viduæ filius.* (Rab.) Vel Judææ. Eam vero fuisse genere Judæam, apparet ex hoc quod ait *patre gentili* fuisse oriundum.

C Vers. 3. — *Et circumcidit.* (Id.) Thimotheum circumcidit pro scandalo Judæorum, ne legem Moysi videretur damnare, sed eam quasi non necessariam gentibus non imponere. Titum non circumcidit, ne occasionem circumcidendi acciperent gentes ab eo. Et quod est quod dicit : *Sed propter subintroductos fratres falsos*, etc.

Vers. 4. — *Custodire dogmata, quæ erant.* (Id.) Non prædicabant quod ipsi fecerant, sed id quod propter voluntatem Dei apostoli decreverant. Et est exemplum recte docendi etiam quod non feceris. In figura hujus facti feminalibus induebantur sacerdotes, velut seminaturi opus non autem tanquam facturi.

Vers. 5. — *Et ecclesiæ quidem*, etc. (Id.) Hoc est
D superioribus capitulis sæpius expositum, cum diximus hujusmodi sententia superiorem claudi narrationem, et initium fieri sequentis.

Vers. 7. — *Tentabant ire.* (Id.) Permittuntur apostoli velle, sed non ire, etc., *usque ad* Lucas in Bithynia, etc.

Vers. 9. — *Vir Macedo.* Angelus illius gentis assimilatus viro Macedoni, proprietate linguæ, vel forma speciali, vel judicio verbi.

Adjuva nos. (Rab.) Hoc ex persona hominis dictum, non enim angeli humano auxilio indigent. Vel hoc dicit angelus propter illos quibus præsidet, ut baptizentur et salvi fiant.

Adjuva nos. Ostendit Macedones vel angelos a

Deo inspirari, vel aliquos doctores cœpisse doceri. A

Vers. 11. — *Samothraciam.* Thracia, Neapolis et Philippi, civitates sunt.

Vers. 12. — *Aliquot, conferentes.* In quibusdam libris invenitur : Conferentes verbum Domini die sabbati.

Vers. 14. — *Purpuraria.* Regina induta regali purpura vel purpuræ textrix, vel purpuram vendens, significat Ecclesiam quæ purpuram vendit, dum sanguinem pro Christo fundit, ut vita mercari possit. Purpura recte sanguinem colore et natura designat, quia de sanguine conchyliorum est confecta. Lydda apostolum, cum sociis suis domum intrare coegit : quia repulsam prædicationem a Judæis Ecclesia devoto corde suscepit.

Vers. 15. — *Cogit nos.* (Rab.) Hic datur exem- B plum vel duo exempla dantur : unum hospites cogendi, alterum ad nuper conversos intrandi.

Vers. 17. — *Subsecuta Paulum.* (Id.) Quamvis obviasset, non in facie, sed post eos clamat femina, servans pudicitiam.

Vers. 23.— *Miserunt eos in carcerem.* (Id.) Per hoc major virtus est liberantis. Ad idem spectat et quod sequitur : *Misit in interiorem carcerem, et pedes eorum strinxit ligno.*

Vers. 25. — *Media autem nocte*, etc. Orandum est media nocte et in periculis servanda diligentia orationis.

Vers. 26. — *Terræ motus factus est magnus*, etc. Devotio orantium et virtus orationis exprimitur, quia illis in carcere hymnos canentibus, laus eorum terram movet : carceris fundamenta concutit, C ostia aperit, catenas vinctorum solvit.

Vers. 29. — *Procidit*, etc. (Rab.) Propter potentiam et scientiam : poténtia, quia terræmotu ostia sunt aperta : scientia, quia cognovit Paulus cur se vellet interficere : ideo præ omnibus Paulo et Silæ procidit ad pedes.

Vers. 33. — *Lavit plagas eorum.* (Bed.) Pulchra rerum varietas. Quibus plagas vulneris lavit, per eos plagas criminis amisit. *Continuo.* (Rab.) Velocitas obedientiæ signatur. Nescit tarda molimina Spiritus sancti gratia.

Vers. 34. — *Cumque perduxisset apposuit eis mensam*, etc. (Id.) Optimum utriusque exemplum : ingressus domus, et mensæ appositio. D

CAPUT XVII.

Vers. 4. — *Et de colentibus gentilibusque.* Id est, et de his qui gentilem ritum Judaismo mutaverunt, et de his qui gentiles permanserant multi ad Christum confluebant.

(Rab.) Prima causa malitiæ est quod ii sint de vulgo; secunda quod et mali erant præ vulgo.

Vers. 6. — *Trahebant Jasonem.* (Bed.) In Græco : *Jasonem et quosdam alios fratres.* Unde intelligendum est Jasonem fratrem et fidelem fuisse.

Vers. 7. — *Regem alium.* (Rab.) Præter Cæsarem. Hoc contra decretum Cæsaris erat, unde in Evangelio : *Omnis qui se regem facit, contradicit Cæsari* (*Joan.* xviii). Apostoli vero contradicebant Christum regem esse Judæorum, id est confitentium, unde et Judæi ipsum Christum accusabant.

Vers. 13. — *A Paulo.* Qui erat dux verbi : et ideo postea solus dimissus est, ut iret de Macedonia ad mare.

Vers. 15. — *Profecti.* (Rab.) Ab Athenis fratres illi qui duxerunt Paulum, profecti sunt. Quidam de Sila dictum putant et Thimotheo, quod de Macedonia ad Paulum profecti sint.

Vers. 18. — *Epicurei.* (Id.) Vocantur sic ab auctore suo, qui dicitur voluptatis assertor. Stoici Græce, Latine elementa; qui contendebant paria esse peccata, id est omne peccatum uniforme esse.

Quid vult seminiverbius. Seminiverbius est qui verbum seminat ; vel seminiverbius, id est sermologus ; quia semen est verbum Dei ; unde : Si vobis seminavimus, etc.

(Aug.) Legimus Paulum apostolum dictum fuisse seminatorem verborum, quod dictum est ab irridentibus, sed non respuendum a credentibus ; erat quippe seminator verborum, sed messor morum. Et nos, licet parvuli, nec illi comparandi in agro Dei (quod est cor vestrum) seminamus verbum Dei, exspectantes uberem frugem, vel fructum de moribus vestris.

Alii vero. (Rab.) A Judæis audierunt vocabulum dæmoniorum esse abominabile, et ideo huic abominationi comparant doctrinam Pauli ; vel Judæi sunt qui hoc dicunt, id est sadducæi.

Vers. 19. — *Ad Areopagum.* (Rab.) Nomen est curiæ apud Athenas, dictum ab idolo Martis, quod apud eos Arios vocatur.

Vers. 22, 23. — *Viri Athenienses*, etc. *Quod ignorantes colitis, hoc annuntio.* Respondet ad hoc quod dixerant vel præmiserant : *Nova quædam infers*, quasi dicat : Nova quæ infero inter vetera vestra habetis. Hoc autem dicit ad persuadendum, ne quasi nova refutent sua verba.

Ignoto Deo. (Rab.) Id est, vero Deo, quem nemo novit ut est, etc., *usque ad* quod tacetur, vel simpliciter scriptum erat : *Ignoto Deo.*

Vers. 24.—*Deus, qui fecit mundum.* Nota ordinem hujus disputationis, quia primo unum Deum auctorem mundi omnium docet esse, in quo vivimus, movemur, et sumus, cujus et genus sumus : ut non solum pro luce et vita, sed etiam pro cognatione generis, diligendus ostendatur.

Vers. 26. — *Ex uno omne genus hominum.* In Græco : *ex uno sanguine*, quia sanguis propaginem carnis designat, et per carnem homo intelligitur.

Vers. 28. — *In ipso enim vivimus.* (Aug.) Quia id operatur in nobis, quod *vivimus, movemur et sumus*, etc., *usque ad* quia quid non ex ipso de quo dicitur : *Ex ipso, et per ipsum, et in ipso sunt omnia* (*Rom.* xi)?

Sicut et quidam vestrorum poetarum. His qui prophetas non recipiebant, non Moysi, non Isaiæ, vel alicujus prophetarum, sed auctorum suorum loquitur

testimonium, versum Arati ponens, et de falsis eorum quibus contradicere non poterant, suam veritatem conservat et confirmat. *Ipsius enim*, etc. De Arato poeta hoc sumptum est testimonium, non de divina pagina, ne nova videatur inferre.

VERS. 29. — *Genus ergo*, etc., *non debemus*. (RAB.) Homo in medio est, habens Deum superiorem, aurum et argentum, cum cæteris hujusmodi inferiora, quæ non debent ei comparari.

VERS. 30. — *Despiciens Deus*. (ID.) Id est, ignoscens ut venialia, et tunc despiciens, id est, indigna judicans sua notitia.

VERS. 31. — *Fidem præbens omnibus*. (ID.) Resurrectionis suæ exemplo : vel statuit judicare, et post sic jungendum est, fidem præbens omnibus quod resurgent.

VERS. 34. — *Dionysius*. (BED.) Hic est Dionysius qui, postea episcopus Corinthiorum ordinatus, bene rexit Ecclesiam, ad cujus utilitatem etiam multa reliquit volumina, cognomen a loco cui præerat accipiens. Areopagus est Athenarum curia, nomen trahens a Marte, qui Græce Arios dicitur, pagus, villa.

CAPUT XVIII.

VERS. 2. — *Eo quod præcepisset Claudius discedere omnes*. (BED.) Hoc Josephus nono anno Claudii factum narrat. Suetonius dicit quod Claudius Judæos Roma expulit.

VERS. 3. — *Scenofactoriæ artis*. (ID.) Quasi exsules et peregrini tentoria sibi quibus in via utantur ædificant, etc., *usque ad* et a ventis insidiarum verbo et opere defendit.

VERS. 6. — *Sanguis vester*. (CHRYS.) Hoc facit, ut non solo verbo terreat, et vehementius disserit, utpote multis persuasis.

VERS. 7. — *Titi Justi, colentis Deum*. Titus Justus aut proprium nomen viro fuit, aut merito justitiæ sic cognominatus est. Non fuit hic Titus discipulus Pauli cui ipse Epistolam scripsit, et Cretæ episcopum ordinavit ; cum quo et Barnabas ascendens Jerosolymam, contulit Evangelium cum apostolis, inquirens in concilio eorum an recte prædicaret per baptisma fidei gentes sine circumcisione salvari, non quia ipse de hoc dubitaret, sed ut mentes dubitantium apostolorum auctoritate confirmaret.

VERS. 15. — *Si vero quæstiones sunt de verbo*. Nunc nimirum declarato et narrato, id est Evangelio : *et nominibus* (Jesus) et (Dei) vel (Dei Patris). In Græco : *Apprehendentes omnes Græci Sosthenem*, etc.

VERS. 18. — *Qui sibi totonderat*. (RAB.) Qui sibi totonderint caput est incertum, fuere tamen Paulus vel Aquila ; vel timore Judæorum, vel aviditate convertendi eos ? Ambigue tamen hoc dictum est, sed secundum Hieronymum, de Paulo est intelligendum.

VERS. 22. — *Cæsaream*. (ID.) Cæsarea metropolis est Cappadociæ. Nondum enim in Syriam Phœnicis venerat.

VERS. 27. — *Contulit multum*. Alia translatio :

A *Profuit multum credentibus*, per gratiam, hoc est quod Apostolus scribit : *Ego plantavi, Apollo rigavit* (*I Cor.* III), etc.

CAPUT XIX.

VERS. 4. — *Joannes baptizavit*. (BED.) Non peccata Joannes suo baptismate remisit, sed pœnitentiam docuit. Nam sicut circumcisio in patriarchis signaculum fidei quam habebant fuit : ita et hoc lavacrum populus pœnitens quasi signaculum suæ devotionis accepit : quod Christi baptisma, in quo fit remissio, figurabat.

(RAB.) Non est baptisma quod non datur in nomine Trinitatis. Baptizati a Juda non rebaptizantur, quia in fide Trinitatis ; sed baptizati a Joanne, quia
B Joanne in aqua tantum ; at Christus in Spiritu sancto baptizat. Cum ergo bonus vel malus minister baptizat, si plena est Trinitatis fides, Dominus baptizat ; in aqua vero sola a Joanne baptizati, a Paulo sunt baptizati.

(BED.) Quæstio est, utrum ille qui per ignorantiam forte a non baptizato, sed tamen rectæ fidei baptizatus est debeat rebaptizari ? Quam hoc capitulo expositam reor. Quid enim differt, an tunc ante initium baptismi Christi, an nunc a quopiam sine susceptione ejusdem quisquam baptizaretur ? cum quos Joannes in fide et nomine Christi venturi baptizavit, iterum baptizandos prædicavit, dicens : *Ego baptizo in aqua, ille baptizabit in Spiritu sancto*.

VERS. 7. — *Erant autem omnes*. (RAB.) Judicia
C Dei abyssus multa Ecce Asia apostolorum visitatione indigna, nunc apostolico numero sacrata et prophetiæ munere est sublimata. Et notandum quod Spiritus sanctus hic in duodecim discipulos, et supra in centum et viginti (qui numerus perficitur duodenario decies ducto) adventus sui signa monstravit illud in Jerusalem, hoc in Epheso, quæ est civitas Græcorum. In quo ostenditur illos tantum (sive de Judæis, sive de gentibus) spiritum replere, qui sunt in catholica unitate.

VERS. 9. — *Quotidie disputans in schola*. (BED.) Ab hora quinta usque ad horam nonam et decimam : sicut traditur a quibusdam : quia horas operi quinque, alias quinque doctrinæ duas dabat cibo et orationi, quod nulla tamen auctoritate firmatur. *In*
D *schola tyranni*. (RAB.) Tyranni nomen positum est pro dignitate, vel est proprium nomen, et interpretatur *continens* eos, vel *confirmans*.

VERS. 10. — *Per biennium*. Hoc tempore, Paulus in Epheso scripsit primam Epistolam ad Corinthios.

VERS. 12. — *Semicinctia*. (RAB.) Vestes ex uno latere pendentes, vel zonæ sive vestes nocturnæ, vel genus sudarii, quo Hebræi utuntur capite.

VERS. 13. — *Exorcistis*. Excogitavit Salomon, et docuit suam gentem modos exorcismi, id est conjurationis quibus immundi spiritus expulsi non audebant ad homines reverti. Fit autem hoc per reprobos ad condemnationem ipsorum et utilitatem eorum qui vident et audiunt : quia licet illos despi-

ciant qui signa faciunt, tamen Deum honorant, ad A cujus invocationem fit.

Vers. 14. — *Septem filii*, etc. (Bed.) Quoniam Satanas transfigurat se in angelum lucis, etc., *usque ad* ostendit de quibus custodibus Ecclesiæ præcipitur : *Capite nobis vulpeculas quæ devastant vineas* (*Cant.* ii).

Vers. 19. — *Multi autem ex eis qui curiosa fuerant sectati.* (Bed.) Magicæ artis industriam : cujus sectatores merito libros incendunt, licet pretio magno æstimatos, quia dæmones (quibus servierant) Jesum appellare et apostolos ejus vident honorare.

Vers. 21. — *His autem expletis*, etc. (Chrys.) Sat diu conversatus in civitate, etc., *usque ad* ita ubique contexit opera.

Romam videre. (Rab.) Hanc prius non viderat forsitan, vel quia levem ducebat tribulationem quam ibi passurus erat ; *videre* tantum dicit, non autem multa pati. B

Vers. 22. — *In Macedoniam.* (Rab.) Transire volebat de Asia, in qua est Ephesus, in Europam, ubi Macedonia et Achaia sunt ; et sic rursus ire in Asiam, id est Jerusalem cum eleemosyna, de qua scripsit Corinthiis.

Vers. 28. — *Magna Diana Ephesiorum.* (Bed.) Quam Demetrius perituram dixit Dianam, illi econtrario magnam esse mirantur.

Vers. 32. — *Alii autem aliud clamabant.* Illud aliud quod clamabant erat, vel ut raperentur in theatrum, vel quod alius esset Deus magnus, vel quod aliud idolum, vel etiam in Paulum opprobria C jaciebant.

Vers. 34. — *Vox facta est una omnium, quasi per horas duas clamantium : Magna Diana Ephesiorum.* Merito extrahunt Judæi scribam Alexandrum de turba illa quæ tota Dianam adorabat.

Vers. 37. — *Neque sacrilegos, neque blasphemantes deam vestram.* (Rab.) Sacrilegi dicuntur a profana diligentia. Sacrum enim mundum et profanum significat.

Vers. 40. — *Et cum hæc dixisset.* Hoc loquitur quasi Judæus, nolens Judæos ab idolorum cultoribus occidi ; aut quasi Christianus locutus est.

CAPUT XX.

Vers. 2. — *Ad Græciam.* Græcia provincia Achaiæ; D ad hanc venit Paulus post Macedoniam : quia sic proposuerat, ut supra dictum est ; transit autem a Macedonia et Achaia ire Jerusalem.

Vers. 4. — *Sosipater.* In Hebræo Sosipater interpretatur idem esse quod *narrans dispersionem*, vel *salvans dispersos.*

Vers. 7. — *Una autem sabbati.* Nomen diei dicitur, ut sit præparatio virtutis faciendæ et dicendæ.

(Bed.) Cœnaculum, altitudo charismatum. Nox, obscuritas Scripturarum, etc., *usque ad* subjunxit ; *Hæc autem sunt duo Testamenta.*

Vers. 9. — *Eutichus*, etc. (Id.) Hebraice *amens*, Græce *fortunatus* interpretatur, etc., *usque ad* memoria etiam magistri jam discessuri arctius menti infigatur.

Vers. 10. — *Cum descendisset Paulus, incubuit.* (Id.) Descendit et incubuit, complexus est, etc., *usque ad* et sole justitiæ afflante, redivivus adducitur. *Anima enim ipsius in ipso est.* (Rab.) Id est non ex toto discessit, vel rediit. Hoc propter incredulos dixit, ut : *Non est mortua puella, sed dormit :* sic enim desperatio tollitur.

Vers. 16. — *Pentecosten.* Constat Paschæ tempus et Pentecostes temporibus apostolorum celebratum esse.

Vers. 31. — *Memoria retinentes.* (Rab.) Quod ipsis dixerat, vult illud esse memoria retinendum, non enim parva est custodia, divini præcepti memoria.

Vers. 35. — *Beatius est.* (Id.) Hoc in Evangelio non legitur, non enim omnia scripta sunt, sed Paulus forsitan hoc ab apostolis audivit, vel a Spiritu sancto accepit, vel potest dici quod, si non verba, sensum istum Jesus indicavit, dicens : *Omni petenti da* ; et alibi : *Nolite accipere aurum*, etc. (Bed.) Non illis qui relictis omnibus secuti sunt Dominum, divites eleemosynarios præponit, sed illos maxime glorificat, qui cunctis quæ possident in semet renuntiantes, nihilominus laborant operando manibus ut habeant unde tribuant necessitatem patienti. Vos igitur episcopi, estote solliciti de alendis pupillis, etc.

CAPUT XXI.

Vers. 1. — *Cum autem*, etc. *Coum, Rhodum, inde Pataram.* (Rab.) Cous et Patara insulæ sunt.

Vers. 8. — *Philippi evangelistæ.* Ob promptum prædicationis officium evangelista meruit vocari.

Vers. 9. — *Huic autem erant filiæ.* (Rab.) Alibi filiæ Philippi apostoli prophetissæ leguntur fuisse, sed veritati hujus loci non est contradicendum, nisi fortasse uterque filias prophetissas habuisse intelligatur.

Vers. 11. — *Hæc dicit Spiritus sanctus.* (Bed). Prophetas veteres imitatur, qui dicere solebant : *Hæc dicit Dominus Deus*, quia Spiritus sanctus, æque ut Pater et Filius, Dominus et Deus est, nec eorum separari operatio potest quorum natura et voluntas una est.

Vers. 21. — *Dicens non debere.* (Bed.) Quasi dicerent : In doctrina Christi damnas velut sacrilega, etc., *usque ad* sed Judæi non prohibebantur.

Neque secundum. Non sunt prohibiti eo tempore Judæi in Christum credentes, secundum legem ingredi, stante adhuc templo et sua religione, quamvis in sacramentis Novi Testamenti salutem habituri, sed credentes ex gentibus prohibebantur ad legem converti, qui tamen legis mandata ad mores et munditiam corporis pertinentia, ut est : *Non concupisces*, etc., diligenter observare jubebantur. Quadruplex synodus Jerosolymis habita est : prima fuit de electione alterius apostoli pro Juda ; secunda de electione septem diaconorum ; tertia de circumcisione non imponenda illis qui credebant de gentibus ; quarta hæc de Judæis illo tempore non prohi-

bendis (ubi necessitas exigeret,) legalibus cæremoniis initiari propter scandalum eorum qui putabant apostolos legem Moysi sicut idololatræ dogmata damnare.

VERS. 24. — *Quia quæ de te,* etc. Non enim ita reprobas legalia sicut dictum est, si autem ideo celebraret, ut actione simulata suam occultaret sententiam, non hoc diceret Jacobus.

VERS. 27. — *Cum autem septem dies*, etc. Nondum consummati erant, sed eorum cursus agebatur adhuc, etc., *usque ad* ne venirent Romani et tollerent locum et gentem.

VERS. 35. — *Et cum venisset ad gradus.* Gradus non descensionis de templo, sed ascensionis in castra significat.

VERS. 37 — *Græce nosti?* (RAB.) Interrogatio est vel affirmatio, quia (ut putatur) tribunus Græca lingua loquebatur, vel, ne Judæi cognoscerent.

VERS. 39. — *A Tarso,* etc. (ID.) Quo captus cum parentibus commigravit.

CAPUT XXII.

VERS. 3. — *Natus in Tarso.* (BED.) Natus in oppido Galilææ Giscali nomine fuit Paulus, etc., *usque ad* sic Christus, in Bethleem natus, Nazarenus est appellatus.

Æmulator legis. In Græco : *Æmulator legis Dei existentis,* secundum illud : *Testimonium illis perhibeo, quod æmulationem Dei habent, sed non secundum scientiam (Rom.* x).

VERS. 7. — *Saule, Saule.* (RAB.) Quædam exemplaria habent : *Saul, Saul*, ut ostendatur de nomine Saulis Saulum nominatum esse.

VERS. 9. — *Audierunt.* (ID.) Intellexerunt, sed solum sonum vocis Pauli, vel ejus qui Paulo loquebatur.

VERS. 10. — *Et ibi.* (ID.) Exemplum humilitatis, contra doctores non disputandi, nec de nobis præsumendi, quasi a Deo simus edocti.

VERS. 13. — *Saule frater, respice.* (ID.) Duo erant in oculis Pauli, excæcatio et illuminatio : et ideo merito credidit.

VERS. 14. — *Præordinavit te.* (ID.) Conveniens ordo : primo, præordinatus in præscientia Dei ; deinde cognoscit veritatem, videt Justum, audit ex ore ipsius ; postea fit testis eorum quæ cognovit, vidit, audivit.

VERS. 17. — *Fieri me in stupore mentis.* Hoc non narrat ad elationem, sed propter necessitatem, ut videatur idoneus evangelizare gentibus.

VERS. 20. — *Consentiebam.* Confitendo quod consentit, notat quia non occidit, nisi cædens accipiatur pro occidens, vel occidere curans.

VERS. 28. — *Ego multa summa.* Alia editio manifestius insinuat quid dixerit tribunus. Dixit tribunus : tam facile dicis civem Romanum te esse ? ego enim quanto pretio civilitatem possedi istam.

Civilitatem. Id est socialem inter cives conversationem, vel reipublicæ administrationem. Non enim tribunus civitatis Romanæ civis esse non posset, sed consortium civitatis emerat, ut esset particeps. Paulus eo magis erat civis Romanus, quod non comparando, sed hoc nascendo habebat.

CAPUT XXIII.

VERS. 3. — *Percutiet te.* (RAB.) Non dicit *percutiat*, quia prophetia est, non maledictio, etc., *usque ad* sed inspiratione divina dixit Apostolus.

VERS. 5. — *Nesciebam, fratres.* Id est non cognoscebam esse Ananiam ; vel subtiliter dicit se nescire principem, quia sacerdotium Judæorum reprobatum est.

VERS. 9. — *Quid si spiritus ?* (RAB.) Hic apparet juxta Hieronymum sadducæos spiritum non confiteri et angelos, et ideo Pharisæi spiritum nominant et angelum, quia hoc noverant contrarium esse illis.

VERS. 10. — *Ne discerperetur Paulus ab ipsis.* (ID.) Sadducæis volentibus eum rapere, vel ab utrisque simul contendentibus.

VERS. 12. — *Devoverunt se dicentes.* Græce, anathematizaverunt : hoc verbum quantæ sit auctoritatis norunt qui anathemate sacerdotali a societate Christi et Ecclesiæ alienantur.

VERS. 23. — *Parate milites ducentos,* etc. (RAB.) Hoc fieri jubet, ne cum Judæi auferrent, et ipse tribunus criminis accusaretur apud præsidem, tanquam accepturus pecuniam a Judæis, et pretium mortis Pauli.

CAPUT XXIV.

VERS. 14. — *Patri et Deo meo.* (RAB.) Cujus filius demonstror, non *servus*, ut in aliis codicibus habetur.

VERS. 21. — *Nisi de una hac.* (ID.) Hoc loquitur per antiphrasim, sciebat enim hoc eis placere : quasi dicat nihil commisi, nisi quia prædicavi quod et ipsi credunt.

VERS. 23. — *De suis ministrare.* (ID.) Discipulis et sociis ; aliter, jussit non prohibere quemquam ministrare ei de suis rebus vel facultatibus.

VERS. 25. — *Tremefactus,* etc., *et sperans.* (ID.) Sic junge : tremefactus et sperans, pro his duobus dimisit eum liberæ custodiæ, præ timore Dei et spe pecuniæ.

VERS. 27. — *Reliquit Paulum vinctum.* (ID.) Utrum Felix vivens an moriens Paulum reliquerit, incertum est ; sed tamen melius videtur, quod vivens Judæis gratiam præstiterit.

CAPUT XXV.

VERS. 1. — *Festus ergo cum venisset in provinciam,* etc. (RAB.) Palæstinæ provinciam intellige, sicut Palæstinæ præsides alii semper aliis succedentes a Romanis mittebantur.

VERS. 18. — *De quibus,* etc. (ID.) His causis, vel rebus, sive verbis : de quibus ego suspicabar, id est ab accusatoribus exspectabam, vel mala de quibus suspicabar ; aliter, de quibus, id est accusatoribus

suspicabar malum : quia nullam causam dignam A morte deferebant.

Vers. 19. — *Sua superstitione.* (Rab.) Amborum, id est Pauli et Judæorum legem vocabat superstitionem.

Vers. 23. — *Cum multa ambitione.* (Id.) Id est multa turba ambiente eos, vel cum multo desiderio Paulum audiendi. Pro ambitione in Græco ponitur phantasia, id est multiplex apparatus et pompa regalis officii : qua illam ambiente undique stipabatur.

CAPUT XXVI.

Vers. 8. — *Quid incredibile ?* (Rab.) Vel sic : Rex quid dicis ? incredibile judicatur apud vos ? etc., interrogando, quasi dicat : Non est incredibile. B Suscitavit quidem ante mortuos in exemplum futuri, vel suscitat.

Vers. 10.— *Cum occiderentur detulit sententiam.* (Id.) Alia editio : Occidendisque detulit sententiam, id est qualiter occiderentur ipse sententiam dedi. *Detuli sententiam.* Judicavi illos occidendos : non ait occidi, nisi forte ad occisionem pertineat quod sequitur : *Puniens eos*, etc., *et amplius insaniens*, etc.

Vers. 14. — *Contra stimulum.* (Id.) Hucusque sine stimulo restitisti, sed nunc si resistis contra stimulum calcitrabis, quod satis durum est. Stimulus est ipsa correctio.

Insanis, Paule. (Bed.) Insaniam putat, quod homo vinctus loco defendendi accepto, etc., *usque ad* et Propheta : *Non respexit in vanitates et insanias falsas* (*Psal.*) xxxix). C

Vers. 24. — *Multæ te.* (Rab.) Philosophi gentium multa legendo sectas commutabant. *Ad insaniam*, subaudi mutabilitatis ; vel insaniam dicit resurrectionem mortuorum, quam annuntiat.

CAPUT XXVII.

Vers. 1.— *Ut autem judicatum est eum navigare*, etc. In Græco : Ut judicatum est nos navigare in Italiam, tradiderunt Paulum et quosdam alios vinctos centurioni.

Vers. 2. — *Adrumetinam.* (Rab.) Id est ad Romam navigantem secundum quosdam, sed melius derivatur de nomine civitatis Africæ quæ Adrumetis dicitur.

Vers. 5. — *Venimus Lystram.* (Bed.) Pro Lystra, D in Græco Smyrna scriptum est. Hieronymus vero Myrrham ponit.

Vers. 9. — *Jejunium.* (Rab.) Fames magna in navigio infirmiores reddens nautas. Alii dicunt tunc fuisse quadragesimam ante natale Domini, quod non est probabile. Melius jejunium septimum putandum est, in quo occisus erat Godolias. Vel dies jejunii decimi in Juanuario, quando cognoverunt in Babylone captivi templum esse destructum.

Vers. 12. — *Portum*, etc. (Id.) Portus Cretæ dicitur qui est in Phœnice e regione Cretæ : portum autem Cretæ petebant, quia Cretam navigabant.

Ad Africum, etc. Africus stat inter meridianam plagam et occidentalem, magis vergens ad occidentalem ; Corus inter septentrionalem et occidentalem, plus deflexus ad occidentem ; et provincia Phœnicis Cretam habebat ad occidentem.

Vers. 13. — *Asson.* (Rab.) Nomen est loci sic vocati, quia inde solvebantur naves in mare progredientes.

Vers. 14. — *Typhonicus.* Alia translatio : ventus tempestuosus.

Euroaquilo. (Rab.) Id est Boreas, ventus inter aquilonem et orientem ; hic ventus erat contrarius navi navigaturæ in Phœnicen.

Vers. 17. — *Syrtim.* (Id.) Angustia sive tribulatio dicitur Syrtis.

Vers. 21. — *Oportebat quidem*, etc. (Id.) Quasi dicat : Deum non audistis quod supra hortabatur eos Paulus ; vel oportebat me audito, id est ut audiretis me.

Vers. 26. — *In insulam autem quamdam oportet nos devenire.* (Id.) Quasi dicat : Pro signo est prophetia veritatis de insula, ut, cum ad illam venerint, de salute sua certi sint.

Vers. 27. — *In Adria.* Regio est ad quam navigabant ; vel, nomen cujusdam freti in Tyrrheno mari, seu potius videtur nomen illius terræ de qua Adriaticus sinus vocatur. Aliter, Adria pluraliter accipitur pro scopulis, et ideo putabant nautæ regionem apparere. In libro Hebræorum nominum, Adria, continens mala, vel locus malorum dicitur.

Vers. 34. — *Sumere cibum.* (Bed.) Nemo sæculi tempestates evadit, nisi qui pane vitæ pascitur, et qui in nocte tribulationum, sapientiæ, fortitudini, temperantiæ et justitiæ innititur, auxilio Domini coruscante portum salutis consequitur, ita ut sæculo expeditus, flammam dilectionis qua calefiunt interiora, quærat.

Vers. 37. — *Eramus universæ animæ.* (Rab.) Non ait viri, quia fortasse erant et mulieres ; vel, propter confusionem Christianorum, militum et nautarum ita dicitur.

Vers. 41. — *Bithalassum.* (Bed.) Græci Thalassan vocant mare, etc., *usque ad* et mare a Græcis dicitur Thelasson.

CAPUT XXVIII.

Vers. 2. — *Pyra.* (Rab.) Quidam dicunt pyram nomen ligni esse.

Vers. 8. — *Dysenteria* vel *dysin.* (Bed.) Est passio intestinorum. *Salvavit eum.* Cur infidelem infirmum prece salvat, qui Thimotheum, Trophimumque infirmos fideles sic tractat, ut unum curet, alterum relinquat ? nisi quia ille per miraculum foris sanandus erat, qui interius non vivebat : hoc autem non indigebant, qui intus salubriter vivebant.

Vers. 13. — *Puteolos.* Puteoli locus est ultra Romam ubi Virgilius fecit balnea medicinalia, singula propriis inscripta titulis (ut dicitur) contra

quam, scilicet valerent ægritudinem. Unde Salernitani invidia ducti, supervenientes in manu forti titulos destruxerunt, et ædificia mutilaverunt.

Vers. 15. — *Audissent fratres.* (Rab.) Christiani Romæ habitantes unde? patet Paulum non primo prædicasse Romanis.

Vers. 30 — *Conductu.* Id est in libera custodia per quam conducebatur, vel in sua concione qua contra Judæos disputabat.

Vers. 31. — *Sine prohibitione.* (Rab.) Post passionem Domini vigesimo quinto anno, etc., *usque ad* Petrus et Paulus martyrio coronati sunt.

EPISTOLA B. PAULI AD ROMANOS.

ARGUMENTUM.

Romani sunt partis Italiæ. Hi præventi sunt a falsis apostolis, et sub nomine Domini nostri Jesu Christi in legem et prophetas erant inducti. Hos revocat Apostolus ad veram evangelicam fidem, scribens eis a Corintho.

CAPUT PRIMUM.

Vers. 1. — *Paulus.* (Bed.) Super Actus apostolicos Paulum anno secundo passionis et resurrectionis Christi ad fidem venisse dicit, etc., *usque ad* juxta condictum apostolorum ad magisterium gentium est profectus.

(Aug. lib. *de Spiritu et litt.*, c. 7). Non ob aliud hoc nomen elegit, etc., *usque ad* Saulus *inquietudo* et *tentatio* interpretatur.

(Amb.) Porro ex more sanctorum apostolorum illud fecisse perhibetur, qui virtutibus proficientes mutato nomine sunt vocati, ut et ipso nomine essent novi, ut et Cephas et filii tonitrui.

(Hier. *Com. in Ep. ad Philem.*) Paulus a primo spolio quod Ecclesiæ contulit, scilicet a Sergio Paulo proconsule quem apud Cyprum convertit, hoc sibi nomen assumpsit.

Servus. Ex servo et humili fecit Deus apostolum et sublimem, ita et vos humiles sitis : *Qui enim se humiliat, exaltabitur (Luc.* xiv).

(Aug.) Utrumque ponendo, unam Dei hominis personam esse testatur. Alterum pro Judæis, alterum pro gentibus ponit. Christus enim, hoc nomen Judæis est cognitum, quo nomine Dei Filium designatum vident, et audiunt in lege promissum, quibus etsi alium prædicares, non crederent. Gentibus vero quia in aliquo non legerant, præmittit Salvatorem, id est Jesum. Christus, quamvis non sit proprium, sed nomen sacramenti, sicut propheta et sacerdos, Judæis tamen cognitum recte præponitur : etsi pluribus indita hæc nomina, tamen sola figura ; hic enim solus verus Rex et Sacerdos.

Vocatus. Non a se, sed a Deo ; vel vocatus, ab hominibus dictus privilegio nominis *Apostolus.* Ecce de humili altus. *Segregatus.* A doctrina scribarum et Pharisæorum : hoc contra Judæos ; vel, ab aliis apostolis, corpore et non mente unde : *Segregate mihi Barnabam et Paulum in opus ad quod assumpsi eos* (*Act.* xiii).

Evangelium. (Haym.) Bona annuntiatio est, etc. *Dei.* Non ab homine inventum.

Vers. 2. — [a] *Quod ante* completionem, non venit ut subitum, sed longe ante promissum. Unde in hoc verbum verum est : *Quia alius est qui seminat, et alius qui metit.*

Vers. 3. — *Qui factus est ei.* Qui factus secundum carnem, opere sancti Spiritus de virgine, id est natus. Impietati hæreticorum occurritur, qui obtuso corde capitulum hoc intelligentes, Christum tantum hominem accipiunt. Addendo ergo, *secundum carnem,* divinitati suam dignitatem reservavit, in qua Christus Dei verbum est, per quem facta sunt omnia.

(Aug.) Qui erat, etc., *usque ad* ut carnalibus congruenter appareret, indutum.

(Id. *Expos. in hanc epist.*) Christus ergo una persona est geminæ substantiæ : nec tamen Deus et homo pars hujus personæ dici potest : alioquin Filius Dei, antequam formam servi susciperet, non erat totus, et crevit cum homo divinitati ejus accessit.

Vers. 4. — *Qui prædestinatus est.* (Aug., *Tract.* 105 *in Joan.*) Prædestinata est ista humanæ naturæ tanta et tam celsa et summa subvectio, ut quo attolleretur, altius non haberet : sicut pro nobis ipsa divinitas, quousque se deponeret, humilius non habuit, quam suscepta natura hominis cum infirmitate carnis usque ad mortem crucis.

(Aug., lib. i de *Prædest. sanct.*, c. 15.) Est etiam præclarissimum lumen prædestinationis et gratiæ ipse mediator Dei et hominum homo Christus Jesus, etc., *usque ad* ut qui futurus erat secundum carnem filius David, esset in virtute Filius Dei.

Mortuorum Jesu Christi. Christi pro ejus vel suorum, proprium nomen pro pronomine posuit more Hebraico, quæ locutio in Scripturis præcipue veteribus est usitatissima, ut : *Fecit Moyses sicut præcepit Dominus Moysi.*

(Chrys.) Hoc est, non nos hoc virtute nostra præstitimus, quod apostoli simus, neque enim nostris multis sudoribus ac laboribus hanc dignitatem sortiti sumus, sed gratiam invenimus.

Vers. 5. — *In omnibus gentibus.* Non solum Judæis, cum quibus (quia sine lege vocati) non debent

[a] Quiquid ex Haymonis episcopi Halberstatensis in Epistolas Pauli expositione in hac sua expressit Glossa Walafridus, requirat Lector inter opera ipsius Haymonis Patrologiæ, tom. CXVI, CXVII et CXVIII. Edit.

sub lege agere. *Pro nomine ejus.* Pro ejus gloria non nostra sicut vos facitis.

Vers. 6. — *Vocati Jesu Christi.* Id est ab eo, scilicet Jesu Christo. Genitivus pro ablativo more Græco.

Vers. 7. — *Vocatis sanctis.* Non ideo vocati sunt quia sancti, sed ideo sancti effecti quia vocati : et ideo vocati, quia delecti.

Vers. 8. — *Gratia ago.* Gratias agere est sentire omnia a Deo data esse, et pro eo laudare corde, voce et opere.

Deo meo. (Aug., lib. *de Ovibus.*(Non enim vox ista esse potest nisi sanctorum, quorum Deus dicitur, sicut Deus Abraham, Isaac et Jacob. Cum enim omnium unus sit Deus per naturam, eorum tamen proprie per gratiam esse dicitur, qui merito fidei et justitiæ ejus cultores esse probantur.

Pro omnibus vobis. Cum pro aliis, primum pro vobis, de quibus magna utilitas venit per Christum mediatorem, per quem vobis Deus dedit bona omnia.

Quia fides. (Ambr.) Congaudet de bono incepto eorum, per quod charitatem erga illos ostendit, et hortatur ad profectum. Hæc autem omnia se agere dicit, quia multis proficit fides eorum.

Vers. 9. — *Testis.* Quod habetis fidem Domino imputo. Nam habenda oro ab eo; vel exponit quando gratias agat, in orationibus scilicet, quomodo? sine intermissione.

Vers. 11.— *Desidero enim.* Ut quæ verbis suadere non poterat, præsens suaderet virtute miraculorum.

Vers. 12. — *Consolari.* Modo ego sum desolatus, sicut et vos : et si non sentitis, sed sic, consolaremur.

Vers. 13. — *Fratres.* Quia renati, et aliqui recti ; vide supra : *Vocatis sanctis.*

Vers. 14. — *Græcis.* De Judæis tacet, quia magister gentium. *Græcis.* Græcos præponit, quia ab eis omnis philosophia mundana exordium habuit. *Barbaris.* Barbaros dicit, qui sunt quasi exleges, qui scilicet nec Hebræi, nec Græci, nec Latini sunt. Nulli specialibus debetur hæc prædicatio. *Debitor*, quia missus ad omnes.

Vers. 16. — *Virtus enim Dei*, etc. Quia signis firmatur incredibilis prædicatio : quod non est in falsis præconibus.

Vers. 17. — *Justitia enim Dei.* (Ambr.) Est quæ gratis justificat impium per fidem sine operibus legis, etc., *usque ad* qui negant hunc esse Christum quem promisit Deus. *Revelatur.* (Aug.) Aggreditur gentiles secundum priorem statum, etc., *usque ad* quod inflati per se in idola ceciderunt. *Ex fide*, etc., (Ambr.) Dei promittentis, in fidem hominis qui credit ei, etc., *usque ad* in fidem rerum et speciei.

(Aug.) Fides est qua creduntur ea quæ non videntur, etc., *usque ad* in fidem rerum qui credita obtinebimus.

Sicut scriptum est. In Abacuc (*cap.* II) ita est : *Justus autem ex sua fide vivet.* Sed hoc et talia plura testimonia quæ ponit, ab Hebraicæ veritatis translatione, qua nunc utimur, videntur discordare : quia aliquando sumit a LXX interpretibus, aliquando sicut loquens eadem spiritu quo prophetæ sensum sumit tantummodo, suis utens verbis suaque dispositione.

Vers. 18. — *Super omnem impietatem.* Impietas est in Deum peccasse, iniquitas in homines ; vel impius, infidelis sicut idololatra : iniquus, qui pravitate operis ab æquitate discordat. *Eorum qui veritatem.* Quasi dicat : Cur eis ira de impietate, cum non cognoverint Deum ? Ad quod respondet : Poterant quidem cognoscere, sed ipsi nolunt, malentes morari injuste in suá voluptate. *Veritatem Dei detinent.* Quia, ut dicitur, quod est de Deo noscibile est in illis; quasi dicat : in se habent unde noscant, scilicet naturalem rationem. *In injustitia detinent.* Bonum est quod tenent, sed malum est ubi tenent ; veritatem enim tenent, sed in iniquitate. Invenisti Deum ? invenisti veritatem, et ipsum detinens in injustitia ; etiam quod per Dei opera cognovisti, per hominis opera perdidisti.

Vers. 19. — *Notum est Dei* (Greg., lib. x *Moral.*, c. 4.) Notum est quod ex hujus mundi dispositione et naturali ordine assequi possumus, gnotum vero Dei, quod omnem latet creaturam : ut ratio substantiæ ejus vel naturæ, et mysterium humanæ liberationis.

Manifestum est in illis. (Aug). Quia non solum ratio naturalis ad hoc profuit, sed Deus quotidie adjuvit, ne sola natura sufficere videretur.

Vers. 20. — *A creatura.* (Greg., lib. xxix *Moral.*, c. 8.) Ab homine per excellentiam, quia excellit inter alias creaturas, vel propter convenientiam quam habet cum omnibus creaturis : est enim localiter in loco cum corporibus, sentit cum animalibus, intelligit cum angelis, unde : *Prædicate Evangelium omni creaturæ* (*Marc.* xvi).

Cum cognovissent, etc. (Aug., *Serm.* lv *de Verb. Dom.*) Viderunt quo veniendum esset, etc., *usque ad* quod enim Deus dederat gratis, tulit ingratis.

Vers. 21. — *Obscuratum.* (Ambr.) Nebula enim erroris texit cor illorum, quia cum Creatorem ex iis quæ fecit pulchra, amplius honorificare debuerint, obtusi sunt, relicto illo.

Vers. 22. — *Stulti facti sunt.* Ecce quomodo obscuratum est cor, quod est vindicta : sapientes in naturis rerum, stulti in Deo.

Vers. 23. — *Et mutaverunt.* (Aug., *epist.* cxix, c. 6, *ad Januarium.*) Hic damnat simulacra impiorum. Alii terram, alii solem et hujusmodi venerabantur.

In similitudinem imaginis. Exaggerat stultitiam ad cumulum hebetudinis ostendendum.

Hominis et volucrum, etc. Mos fuit ab antiquo Romanis adorare simulacra hominum, ut Romuli, Jovis, et aliorum, maxime ab adventu Æneæ in Italiam. Volucrum autem et quadrupedum et ser-

pentium, ex quo Alexandria ab Augusto victa est et Romæ subjugata.

(Ambr.) Primi enim Babylonii Deum vocaverunt figmentum Belis, etc., *usque ad* et volucres quia coracina sacra habent pagani.

(Aug., lib. vii *de Civit. Dei*, c. 33.) Per hanc (Christi) religionem unam et veram, potuit aperiri deos gentium esse immundissimos dæmones sub defunctarum occasionibus animarum vel creaturarum specie mundanarum, deos se putari cupientes.

Vers. 24. — *Tradidit*, etc. (Aug., lib. *de Grat. et libero arbit.*, c. 21.) Manifestum est Deum operari in cordibus hominum, ad inclinandas eorum voluntates, sive ad bona, pro misericordia sua, sive ad mala pro meritis eorum, judicio utique suo aliquando occulto, aliquando aperto, semper autem justo.

Afficiant. (Greg., *Homil.* 11 *in Ezech.*) Peccatum quod pœnitentiæ lamento non diluitur, etc., *usque ad* Deus permittit ut cæcata mens etiam in alia labatur.

Vers. 25. — *Quia commutaverunt.* Exsequitur latius per partes culpam et pœnam, ut comparet. *Quia commutaverunt.* Ostendit per partes mutasse gloriam Dei, scilicet quod Deum putaverunt, qui non erat, et coluerunt et servierunt creaturæ potius quam Creatori. Et exsequitur partes immunditiæ, quod feminæ in feminas, masculi in masculos : in quibus comparat pœnam culpæ, ut sicut contra naturam creantem peccaverunt, ita in natura propria punirentur, unde concludit : *Et mercedem.*

Commutaverunt veritatem. (Ambr.) Nomen Dei qui est verus, dederunt his qui non sunt dii.

(Aug.) Veritas creaturæ a Deo est, sed non Deus, quam illi in mendacium converterunt, creaturas tanquam Creatorem colentes.

Et coluerunt, etc. Sed ne dicant, non colo simulacra, sed res eorum, ut solem, addit : *Et servierunt creaturæ.* Hic damnat quæ in simulacris intelligebant. *Amen.* Quasi dicat : Verum est, quod Deo vero benedictio est in sæcula : diis autem gentium ad tempus impietas dat honorem. Ideo quod illi dicunt, est falsitas.

Vers. 26. — *Passiones.* Id est voluptates quæ, etsi delectent, sunt passiones tamen, naturæ non nominandæ.

Naturalem usum. (Aug., lib. iii *cont. Jul. Pelag.*, c. 20.) Putas Juliane Apostolum ex hoc laudasse libidinem, etc., *usque ad* contra naturam est et flagitiosum.

Vers. 27. — *Et mercedem*, etc. (Aug.) Sed istas pœnas pauci vident, etc., *usque ad* peccata sunt et pœnæ. *Oportuit.* Hic causa propter quam traditi sunt, sine ulla ambiguitate monstratur.

Vers. 28.— *Et sicut*, etc. Item quia nondum resipiscunt, in alia cadunt pro eadem culpa. Per *sicut*, pœnam peccato assimilat, quod sicut peccaverunt in sensu Dei, sic puniti sunt in proprio sensu. *Non probaverunt.* Quia non noverunt Deum habere in notitia quod ratio probabat : vel quia putaverunt Deum nescire et negligere mala. *Tradidit*, etc.

Vers. 29. — *Omni iniquitate.* Enumerat partes, ut apertius accuset malitiam, quando quis damnum molitur alicui. Nequitia est temeritas quando audet quod nequit, vel intemperantia sui. Contentio est impugnatio veritatis per confidentiam clamoris. Malignitas est mala voluntas, cum ultra non potest vel de beneficiis gratiam non referre. *Detractores* : qui aliorum bona negant, vel invertunt.

Deo odibiles. Ne levis putetur susurratio vel detractio, quia in verbis sunt, addit de eis : *Deo odibiles*, ut intelligant se per solam susurrationem et detractionem æternam incurrere posse damnationem. *Elatos.* Elati sunt qui nolunt pati priorem, vel parem.

Vers. 31. — *Incompositos.* Incompositio corporis indicat qualitatem mentis.

Vers. 32. — *Digni sunt morte.* Ne putentur his tantum pœnis affligi quibus delectantur, addit ultimam, mortem æternam. *Qui consentiunt facientibus*, etc. Consentire est tacere, cum possis arguere ; vel errorem fovere.

CAPUT II.

Vers. 1. — *Propter quod*, etc. Hoc communiter de gentibus et Judæis. Judæus judicabat gentilem, propter priorem statum : gentilis Judæum : uterque homo, non spiritus. Si Judæus judicat gentilem de idololatria, et ipsi idololatræ. Si gentilis Judæum de legis prævaricatione, et ipse prævaricator naturalis legis. *Inexcusabilis.* Quia tu ipse testis es damnationis tuæ, dum alium judicas : quare hoc ? quia eadem agis. *Qui judicas.* In quo ostendit se esse quod non est, id est justum. *Eadem enim agis.* Inanem excusationem gentium et Judæorum sua auctoritate destruit Apostolus : posset enim excusationem peccati sui dicere Judæus : Etsi agam eadem, tamen me Judæum defendit genus et lex, me gentilem ignorantia. Contra Apostolus, *Qui judicas*, etc.

(Theod.) Est autem manifestum iis qui sapiunt, quod qui se inique gerunt, divina sententia puniuntur.

Vers. 3. — *Existimas autem.* Communiter legitur hoc capitulum contra Judæos et gentiles ; potest tamen et specialiter legi contra superciliosum quemlibet Ecclesiæ prælatum. *Quia tu effugies.* Peccas, dum tibi impunitatem promittis, gravius : quia contemnis bonum Dei, et ignoras te contemnere, et hoc facis ? Increpatio, quasi diceret : Mirum est.

Vers. 4. — *An divitias bonitatis.* (Ambr.) Copiosa est bonitas quæ multa et multis, etc., *usque ad* sed ad impunitatem vertit.

Vers. 5. — *Secundum autem.* Sunt enim quidam quibus mala quæ agunt displicent, et ducti pœnitentia cordis, quatenus eis datur ex eis exire, laborant : de quibus hic non loquitur. Sunt alii quibus placent mala, et de misericordia Dei nimis præsumentes in eis pertinaciter perdurant, in quo illius ostendunt patientiam, et suam cumulant sarcinam deterius pec-

cando. Sunt et alii quibus displicent quidem mala, A sed quoniam gravia esse intelligunt, putant sibi jam non posse ignosci, sicut ille qui dixit : *Major est iniquitas mea* (*Gen.* IV), etc. Illi ergo nimia spe Deum non justum autumant : isti vero desperatione Deum non bonum æstimant. Ex utroque ergo periclitabuntur, et sperando et desperando, contrariis rebus et contrariis affectionibus laborantes, peribunt.

Justi judicii. (CYPR.) Justum judicium Dei dixit esse, etc., *usque ad* non potest pœnitentia prodesse peccanti.

VERS. 6. — *Qui reddet unicuique.* Qui modo illis quos liberat, non reddit, quoniam erga iniquos modo larga est ejus bonitas. In futuro autem reddet mala pro malis, quoniam justus : bona pro malis, quoniam bonus et justus. Tantum mala pro bonis non reddet, B quoniam injustus non est.

(GREG.) Ad justitiam pertinet, ut nunquam supplicio careant, quorum mens, etc., *usque ad* æternaliter puniri hominem.

VERS. 8. — *Indignatio.* Ne videatur irasci, et non vindicare : unde tribulatio et angustia.

VERS. 9.— *Tribulatio et angustia.* Interim in anima sola ante judicium, post judicium autem ira et indignatio. *In omnem.* Quod supra indefinite, ibi : *His autem qui*, hic universaliter, ut includat Judæum et gentilem. *Animam* dicit, quia de incredulo agit anima, pro cujus perfidia arctabitur spirituali pœna.

Judæi primum. (AMBR.) Judæum semper anteponit : quia sicut credens honorificentior est propter Abraham, ita diffidens pejus tractandus est, quia C promissa patribus refutavit.

VERS. 11. — *Non est enim*, etc. Coæquat Judæum et gentilem in pœna et gloria : quia Deus judicat non secundum personas, sed secundum merita : quia utrosque secundum modum peccati damnat.

(AMBR.) Prærogativam generis non sequitur Deus ut suscipiat, causa patrum, diffidentem, vel abjiciat a se, propter indignitatem parentum, credentem, sed unumquemque proprio merito aut remunerat, aut condemnat.

VERS. 12. — *Sine lege.* (AUG.) Ideo Apostolus gentiles sine lege dixit, quia Moysi legem scriptam non acceperant, quam se accepisse gloriabantur Judæi.

In lege. (ID.) Qui noverunt divina mandata, aufertur ab eis excusatio, etc., *usque ad* vel additamento D propriæ voluntatis.

Judicabuntur. Non ut quasi per ignem salvi fiant, ut quidam dicunt, sed prorsus peribunt. Dicit enim Christus quod tolerabilius erit Sodomæ in judicio, quam Judæis in Christum non credentibus. Et item dicit quod excusationem non habebunt de peccato infidelitatis, quia venit et locus est eis : de quo habent excusationem illi, quibus nec per se nec per suos locutus est, qui tamen non effugient damnationem : quia *qui sine lege*, etc. Leviora tamen passuri quia cui plus committitur, plus ab eo exigitur.

VERS. 13. — *Non enim auditores.* Nonne sola lex salvat? Non, quia non facit justos, et hoc est : Non enim pro auditu, sed factores quicunque, quod quidem est per gratiam. *Sed factores*, id est, qui credunt in Christum, quem lex promisit, quicunque sint, quod non est nisi per gratiam.

(AUG., lib. *de Spir. et lit.*, c. 26.) *Factores legis justificabuntur*, id est, justi deputabuntur, vel justi fient non qui ante erant factores justificabuntur, quia etiam gentes.

VERS. 14. — *Cum enim*, etc. Supra dixerat gentilem damnari, si male operaretur ; salvari, si bene : sed cum legem non habeat, quasi nesciat quid sit bonum quidve malum, videtur sibi neutrum debere imputari. Contra Apostolus : Etsi non habeat scriptam legem, habet tamen naturalem : qua intelligit et sibi conscius est quid sit bonum et quid sit malum, vitium quippe contra naturam est, quod utique sanat gratia. Non enim usque adeo in humana anima imago terrenorum affectuum labe detrita est, ut nulla in ea lineamenta remanserint. Non omnino deletum est quod ibi per imaginem Dei, cum homo crearetur, impressum est. Proinde vitio sanato per gratiam, naturaliter fiunt ea quæ legis sunt. Non quod per naturam negata sit gratia, sed potius per gratiam reparata natura : qua gratia in interiori homine renovato lex justitiæ rescribitur, quam deleverat ulpa.

VERS. 15. — *Opus legis.* Est fides, quam ultro habent in cordibus, id est, intimo affectu, ubi fides per dilectionem operatur.

VERS. 17. — *Si autem tu*, etc. Hic Judæos aggreditur, gravius accusans eos de peccatis, eo quod plura haberent auxilia.

VERS. 19. — *Ducem esse.* Cæcos et in tenebris existentes dicit gentiles, qui et ratione privati cæci sunt ; et si quid sciunt, tamen in tenebris sunt.

VERS. 20. — *Habentem formam.* Ut aliis exemplum scientiæ legis sis et veritatis. Quidam enim scientiam et intellectum alicujus libri habent et ita sentiunt sicut auctor ipse sensit, non tamen habent inde veritatem : quia nesciunt quomodo sit verum, nec etiam esse verum : sed Judæus jactat se habere sensum legis, et scire verum esse sensum illum legis, ita ut aliis scire volentibus sit exemplar.

VERS. 24. — *Nomen enim Dei.* Inter gentes blasphematur nomen Dei per Judæos : quia credentibus Judæi suadere nitebantur Christum non esse Deum dicendum. Vel quia olim gentes non animadvertebant Judæos sibi traditos pro noxis suis, sed idolis suis dabant gloriam de victoria sua, quasi Judæorum Deum vicissent in Judæis.

VERS. 25. — *Circumcisio quidem.* Ostendit supra legem non juvare eos, modo circumcisionem non juvare ad obtinendam justitiam. *Prodest, si legem*, etc. Quia obediendo Deo, signum facit veritatis, dum populus rudis sub timore Dei custoditur.

Prodest. Quæritur quomodo hic dicit circumcisionem prodesse, cum in sequentibus dicat : Si circumcidamini, Christus nihil vobis proderit? Respondetur : Secundum statum diversorum temporum hoc

vult intelligi. Nam secundum statum veteris legis olim profuit circumcisio, sed non profuit ad salutem sine spirituali legis observantia, de quo hic. Modo autem, scilicet tempore gratiæ, postquam exhibita est veritas, non modo non prodest, sed etiam obest, de quo in sequentibus.

Vers. 26. — *Nonne*. Gentilis comparatione sui te, o Judæe, damnabilem ostendit, qui non per naturam, neque per circumcisionem, sed per legem novisti, quod ille per naturam, id est Christum ?

Vers. 27. — *Judicabit*, etc. (Orig. *In carne est circumcisio*. Circumcidere est ex genitali membro, etc., *usque ad* in quibus non carnis circumcisio, sed legis observatio est.

Vers. 28. — *Non enim*. Quasi : bene potest fieri Judæus gentilis, et gentilis Judæus, sicut dictum est. *Judæus*. Interpretatur *confitens* : qui enim vere credit et recte confitetur, vere est Judæus.

Vers. 29. — *Circumcisio cordis*. (Orig.) Est quæ purificat animam, et vitiorum maculas abscindit.

Cujus laus. (Ambr.) Laudat Deus credentem, etc., *usque ad* quod coram hominibus apparebat in opere.

Non ex hominibus. (Aug.) Circumcisionem autem cordis dicit, puram scilicet ab omni illicita concupiscentia voluntatem : quod non fit littera docente et minante, sed spiritu adjuvante atque sanante.

CAPUT III.

Vers. 1. — *Quid ergo amplius*. Objicit sibi quod videt posse objici, ut solvat. Quandoquidem Judæus fit gentilis, et e converso. Ergo quid est plus Judæo, qui dicitur populus peculiaris Dei, quam gentili qui dicitur canis immundus ? aut quid consecutus est de circumcisione ? Ad hoc respondet : Valuit quidem olim, sed non ideo digniores sunt in fide, et hoc est : Multum est plus Judæo secundum priorem statum, quam gentili, et hoc per omnem modum. Omnis modus est vel in administratione temporalium, vel reseratione spiritualium in quo utroque multa Judæis Deus fecit, quæ non gentibus : et ita secundum priorem statum digniores fuerunt.

Vers. 2. — *Primum quidem*, etc. Quasi : Ut alia minora de temporalibus prætermittam, hoc primum et præcipuum pono, quia eloquia Domini, id est lex et prophetæ, eis ut amicis sunt credita : per quæ intelligerent futuram redemptionem. Sed dices : Non ideo plus factum est eis quia non crediderunt eloquiis, ut Christum promissum reciperent quidam eorum. Ad quod respondetur : Non ideo tamen minus profuit credentibus, et hoc est : Nam etsi quidam non crediderunt, non ideo tamen fides evacuata est.

Vers. 3. — *Nunquid incredulitas*. (Ambr.) Non, inquit, quia aliqui credere noluerunt, præjudicabitur cæteris Judæis, ne digni dicantur accipere quod Deus promisit fidelibus, quippe cum sic facta sit promissio ut credentibus proficeret.

Fidem. (Orig.) Eam intelligimus quam habet Deus cum his quibus credit eloquia sua, vel eam qua quidam credunt Deo.

Vers. 4. — *Omnis autem*. Hoc addit, ut appareat promissionem Dei factam esse et completam, non propter aliquam hominis dignitatem, sed propter misericordiam : ut gratia detur indignis, et commendabilior sit gratia. Deus autem dicitur verax, id est invariabilis, tam in essentia quam in promissione. Homo mendax, id est nec verum esse habens naturæ, et per peccata defluens.

Omnis homo mendax. Qui negat Deum implesse promissa : hoc maxime Judæus, quem vincit Deus, cum dat promissa.

Omnis homo. Etiam Judæus, ne dignior videatur in novo statu quam gentilis.

Vers. 5. — *Si autem iniquitas*. Dixit quod Deus verax et omnis homo mendax, et quod indignis dat bona, in quo commendabilior apparet ejus justitia et gratia : unde carnalis dicens Deum uti malis ; quasi instrumento ad gloriam suam, eo rem deducit, ut dicat iniquum Deum qui punit peccata quæ sibi prosunt. Quod removet, dicens :

Nunquid iniquus. Deus verax et homo mendax. Si autem hoc est, et ita iniquitas nostra justitiam Dei commendat, quid sequi videtur ? Quod Deus iniquus est. Sed nunquid iniquus Deus qui infert mala ?

Vers. 7. — *Si enim veritas*. Interjecta remotione iniquitatis Dei redit Apostolus ad probationem carnalis nitentis probare quod Deus sit iniquus si punit malos, quia si inde gloriosior : quid etiam nunc et non solum in futuro judicor quasi peccator, quod non sum ? Vel : *Adhuc*, id est post conversionem postquam dedit dona indigno. Nam cum ante male mererer ex meis, non erat gloriosior ; ac si diceret : Quod ante remissionem videri poterat, post videri non debet, scilicet quod ego peccator judicandus sim, quasi dicat : Certum est quod dimittendi veritas non abundasset in gloriam nisi peccassem.

Vers. 8. — *Et non sicut*. Quasi : Et si istud est quod veritas Dei in peccato abundet, cur non facimus mala ut veniant bona, sicut imponitur nobis hoc sentire (quod est blasphemia) et etiam prædicare occasione hujusmodi verborum : ubi abundavit delictum, superabundavit gratia ?

Vel : Propius jungatur cum præcedenti littera quam ante. Quasi : Quomodo judicabit Deus ? Quasi : Non recte, quia nec modo juste judicaret me quasi peccatorem, quod non sum, et vere non.

Vers. 9. — *Quid ergo*. Quasi : Plus fecit Judæo in priore statu ; et, quia bona eis implevit non ex aliquo eorum merito. *Quid igitur ? præcellimus eos ?* Vere, cum omnis homo sit mendax ; ergo non præcellimus nos Judæi gentiles in hoc statu gratiæ, quamvis præcellentiores in priori statu fuerimus per omnem modum.

Nequaquam. Quia non est personarum acceptio apud Deum, *sed in omni gente qui timet Deum acceptus est illi* (*Act.* x).

Vers. 11. — *Non est requirens*. Ex operibus poterant quærere et invenire quod Christus erat Deus.

Vers. 12. — *Omnes declinaverunt*, etc. Non totam penitus plebem significat, sed alteram partem plebis. Semper enim duo populi sunt in una plebe: unde Jeremias: *Tunc omnes insurrexerunt in prophetam Domini, volentes eum occidere*. Et subjecit: *Omnis autem populus non permisit illos* (*Jer.* XXXVIII). Omnes dixit insurrexisse, id est malos; omnem populum non permisisse, scilicet bonos.

Non est usque ad unum. Christus enim tantum facit bonum in se et in suis.

Vers. 15. — *Veloces pedes eorum*. De quibus Dominus: *Jerusalem, Jerusalem, quæ occidis prophetas* (*Matth.* XXIII). Et item: *Generatio mala et adultera* (*Ibid.* XIV). Et de quibus Isaias: *Væ genti peccatrici, semini nequam* (*Isa.* I), etc.

Vers. 16. — *Contritio*. Talia faciunt, unde conterantur in hoc sæculo, per Titum et Vespasianum, et in futuro erunt infelices, puniti in anima et corpore.

Vers. 19. — *In lege*. Lex aliquando appellatur generaliter Vetus Testamentum, ut ibi: *Aperuit Dominus discipulis sensum, ut intelligerent de eo quæ scripta erant in lege et prophetis et psalmis* (*Luc.* XXIV; *Joan.* X; *Psal.* LXXXI). Nonnunquam psalmi lex vocantur. Sicut Dominus ait: *In lege vestra scriptum est. Ego dixi: Dii estis et filii Excelsi omnes*. Et alibi: *Ut impleatur sermo, qui in lege eorum scriptus est: Quia odio habuerunt me gratis* (*Joan.* XV; *Psal.* XXXIV). *Ut omne os obstruatur*, etiam Judæorum, a sua gloria jactantium se pro meritis suis ad fidem venisse; vel ita obstruatur os Judæorum, sicut superius gentilium qui de bona natura se jactabant.

Vers. 20. — *Quia ex operibus*. Sicut abstulit gloriam de circumcisione, ita et de cæteris operibus legis vult facere. Et est nova sententia, quamvis jungatur præcedentibus per: *Quia ex operibus legis*, etc. Opera legis dicuntur quæ in lege instituta et terminata sunt, ut erant cæremonialia et figurativa, quæ nunquam valuerunt conscientiam mundare, etiamsi cum charitate et devotione fierent, quia non fuerunt instituta in justificationem, sed in futurorum significationem et peccati infirmitatis ostensionem, quia lex non venit peccata tollere, sed ostendere et punire.

Non justificabitur omnis caro, etc. Secundum cæremonialia intellige, non moralia, quæ utique justificant et in Evangelio consummantur.

Coram illo. Qui intima videt, scilicet utrum ex amore justitiæ quid agatur, vel timore pœnæ, quod non vident homines. *Per legem enim*. Hic incipit de lege, ut ostendat justitiam non esse ex ea. *Per legem enim cognitio peccati*. Hoc dicit, non quod prius peccata nescirentur, sed quod omnia non impune futura essent apud Deum cognita sunt per legem. Quædam peccata ante legem cognoscebantur, ut cum apud Pharaonem Joseph accusatus de crimine adulterii missus fuit in carcerem. Et fratres ejus dixerunt: A *Merito hæc patimur, quia peccavimus in fratrem nostrum* (*Gen.* XXXIX). Quædam autem cognita sunt per legem quæ ante ignorabantur, ut concupiscentia et originale peccatum. Quædam etiam graviora per legem cognita sunt quam ante putabantur.

Vers. 21 — *Testificata*, etc. Quia lex eam multis sacramentis figuravit, eo ipso perhibet testimonium justitiæ Dei, quia in ea nemo justificatur. Prophetæ perhibent testimonium, id prænuntiando quod Christi implevit adventus.

Vers. 22. — *Justitia autem*, etc. Non qua ipse justus est essentialiter, sed qua induit impium: quando misericorditer de infideli facit fidelem. Idcirco autem Dei justitia dicitur quæ magis proprie videtur dici misericordia, quia de promissione originem ha- B bet: et cum promissum Dei redditur, justitia Dei dicitur. Justitia enim est quia exsolutum est quod promissum est, et cum suscipit confugientes ad se justitia Dei dicitur quia non suscipere iniquitas est.

Vers. 23. — *Egent gloria*, id est, indulgentia et venia peccatorum.

Vers. 23. — *Justificati gratis*. Non per legem, non per propriam voluntatem, sed per gratiam Christi, non tamen quod sine nostra voluntate fiat. Sed voluntas nostra ostenditur infirma per legem: ut sanet gratia voluntatem, et sancta voluntas impleat legem, non constituta sub lege nec indigens lege. *Gratis*, id est nullis operum præcedentibus meritis, alioqui gratia jam non est gratia, quandoquidem ideo datur non quia bona opera fecimus, sed C ut ea facere valeamus.

Vers. 25.— *Proposuit Deus*, etc. Ad hoc ut ostenderet se veracem in promissis, quæ ostensio necessaria fuit, non solum pro remissione præsentium, sed et eorum quæ præcesserunt in sustentatione Dei, Deo scilicet patiente et non puniente, tum ut ostenderet in hoc tempore Christi quod nullo alio tempore fieri potuit, ut sit justus et justificans eum qui ex fide est Jesu. *Fidem in sanguine*, id est, fidem passionis, vel per fidem et per passionem: neutrum enim sine altero valet. *Propter remissionem*. Duplex effectus remissionis est, scilicet carere pœna et frui gloria. Primum habuerunt ante Christi mortem justi, quia pœnam actualem non sentiebant. Sed post Christi mortem data est eis gloria divinæ visionis, D a qua differebantur Deo sustentante eorum delicta.

Vers. 26. *In sustentatione*. Patienter sustinuit Deus peccata eorum qui fuerunt ante legem, et sub lege: non punivit, neque remisit, ita ut gloriam haberent, donec venit qui delicta tam præcedentium quam subsequentium pretio sui sanguinis absolveret.

Vers. 27. — *Exclusa est*. Sive glorificationem dixerit laudabilem quæ in Domino est, eamque exclusam scilicet non ut abscederet, pulsam, sed ut emineret, expressam. Unde et exclusores dicuntur artifices argentarii; unde Psalmista: *Ut excludantur ii qui probati sunt* (*Psal.* LXVII), etc. Sive gloriationem

vitiosam commemorare voluerit, eam per legem fidei dicit exclusam, id est ejectam et abjectam, quia per legem fidei quisque cognoscit, si quid bene vivit, Dei gratia se habere.

Vers. 28. — *Justificari hominem.* Non quin credens per dilectionem non debeat operari, ut et Abraham filium immolare voluit. Sequuntur enim opera justificatum, non præcedunt justificandum, sed sola fide sine operibus præcedentibus homo fit justus, ut non magis sint justi, qui opera legis timore fecerant, cum fides per dilectionem operetur in corde, etiam si foris non exit in opere. Unde et non meritis priorum operum ad justitiam fidei venitur, in quo Judæi se præferebant. Bona enim opera quæ dicuntur ante fidem, inania sunt, ita ut videantur esse magnæ vires, et cursus celerrimus præter viam. Ubi fides non erat, bonum opus non erat. Bonum enim opus intentio facit, intentionem fides dirigit. *Sine operibus.* Præcedentibus, non sequentibus, sine quibus est inanis fides, ut Jacobus ait : *Fides sine operibus mortua est (Jac.* II); et ipse Paulus : *Si habuero omnem fidem* (*I Cor.* XIII), etc.

Per fidem. (Aug., *Ench.*, c. 107). Ipsa est fides Christi quam commendat Apostolus quæ per dilectionem operatur.

Vers. 31. — *Absit.* Lex enim non destruitur, cum impleta secundum spiritum, cessat secundum litteram. *Statuimus.* Quia ostendimus completum quod lex dicit, vel statuimus, id est firmamus, quia hæc gratia fidei est, qua lex impletur, lex quæ sine fide infirma esset. Legis enim status firmatur, quia mystica et cæremonialia spiritualiter implentur, et quod minus in moralibus pertinebat, in Evangelio additur, et quod lex venturum promittebat, fides Evangelii advenisse testatur. Mystica ergo et promittentia, in Evangelio impleta sunt secundum spiritualem intelligentiam, littera autem occidens tollitur.

CAPUT IV.

Vers. 1. — *Secundum carnem.* Id est ex operibus legis. Quasi dicat : Dicemus quod fuit justus ex eis? non, quia si ex carnali observatione est justus, habet gloriam æternam quæ ex justitia sequitur : sed a se habet eam, non a Deo. Vel, hæc justificatio est in opinione hominum, et non apud Deum. Ad Deum autem habet gloriam : non ergo ex operibus justificatus est. Si ergo non ex operibus justificatus est, unde justificatus est? Sequitur et dicit unde, etc.

Vers. 3. — *Credidit.* Credere, sufficiens causa fuit ei justitiæ, et est aliis, sed tamen qui habet tempus operandi, ei non dabitur merces secundum gratiam tantum, sed secundum debitum operationis suæ; sed ei qui non habet tempus operandi, si credit, sola fides sufficit ad justitiam, et ita ad salutem secundum gratiam propositam omnibus, vel secundum quod Deus legem ante posuit.

Vers. 4. — *Ei autem*, etc. Quasi dicat : Abraham est justus ex fide : sed ei qui operatur illa carnalia, vel aliqua bona ut gratiam mereatur, si merces est ei, non est ex gratia, sed ex meriti sui debito. Illi vero qui non facit hæc carnalia vel aliqua bona, sed tantum credit, fides sufficit ad justitiam, et ita attribuit aliis quod dixit Abraham, scilicet quod si est justus ex operibus, habet gloriam, sed non apud Deum, et ideo ex fide.

Secundum gratiam. Si gratia est, gratis datur seu gratis constat. Nihil boni fecisti, et datur tibi remissio peccatorum. Attenduntur opera tua et inveniuntur omnia mala.

Sed secundum debitum. (Aug.) Non tibi blandiaris de meritis, etc., *usque ad* ipsius dono et largitione faciamus.

Vers. 5. — *Credenti autem*, etc. Non dicit ei. Credit enim illi qui credit vera esse quæ ille loquitur, quod et mali faciunt. Credere illum est credere quod ille sit Deus, quod et diaboli faciunt. Sed credere in eum, est illum credendo amare, credendo diligere, credendo in eum ire, et ejus membris incorporari.

Secundum propositum. Quasi dicat : Sine operibus præcedentibus justificatur impius, et hoc secundum propositum gratiæ Dei, id est, secundum gratiam Dei propositam omnibus credentibus, vel secundum quod Deus longe ante posuit.

Vers. 7. — *Remissæ.* Remittere, tegere, non imputare, ejusdem rationis et sensus sunt verba. *Iniquitates.* Intelligitur per iniquitates originale peccatum, scilicet fomes peccati, qui dicitur concupiscentia, vel concupiscibilitas, sive lex membrorum, sive languor naturæ et aliis nominibus. Et illa ante baptismun culpa est et pœna, post baptismum autem pœna et non culpa, quæ parvulum habilem concupiscere, sed, non concupiscere, facit : adultum vero etiam concupiscere, quæ quidem in baptismo remittitur et transit secundum reatum, sed remanet secudum actum. Originale autem dicitur, quia ex vitiosa originis nostræ conditione trahitur, et quia ex vitiosa lege concipiendi ex peccato primi hominis accidenti concepti sumus, id est, carnis concupiscentia, ideo peccati rei sumus quod originale dicitur

Tecta sunt peccata. (Aug.) Non sic intelligatis quod dixit : peccata cooperta sunt, quasi ibi sint et vivant. Tecta ergo dixit, ut non viderentur, Dei autem videre peccatum, punire est.

Vers. 9. — *In circumcisione*, id est, tempore circumcisionis reputata est fides Abrahæ ad justitiam.

Vers. 10. — *Sed in præputio*, id est, tempore præputii.

Vers. 13. — *Non enim per legem promissio.* Promissiones aliæ sunt factæ Christo quam Abrahæ. Abrahæ enim facta sunt ita, ut qui eum ita imitarentur, a Christo benedicerentur, Christo autem non sic, sed ita ut non tantum esset exemplar et forma institutionis morum et operum, sed quod benediceret benedictione æterna imitantibus eum. *Semini ejus.*

Id est credentibus omnibus qui sunt semen Abrahæ, A non carne, sed imitatione. Vel Christo cui facta dicitur promissio, quia in eo implenda erat.

Vers. 14. — *Si enim*, etc. Quasi dicat : Vere Abraham non est hæres mundi per legem : quia filii ejus per legem, non sunt ii qui filii dicuntur hæredes, scilicet quod ipse habet possidentes. Nam si hoc esset, hæc inconvenientia inde sequerentur : Quod fides esset frustrata, qua constat justum fuisse Abraham, quod promissio esset abolita, id est inexpleta, ut nulli sint hæredes : lex enim nullos facit hæredes, nam potius iram operatur, ita prævaricationem; nam ex ea est prævaricatio, quia sine ea non est. Ideo quia si ex lege ista sequerentur : tunc ex fide sunt hæredes, et sic est firma promissio.

Vers. 15. — *Lex iram operatur*. Ut reos faceret B delinquentes, non efficienti causa, sed non adjuvante gratia, vel reos faceret temporalibus pœnis iram operaretur, quia prævaricationem, quod qualiter sit, aperit, dicens :

Ubi enim, etc. (Orig.) Ostendit quod prævaricatio esse non possit nisi lex fuerit ; non tamen si lex sit, omni genere prævaricatio erit : potest enim fieri ut sit lex, et prævaricatio non sit, at non e converso.

Nec prævaricatio. Non ait : Non est iniquitas. Omnis enim legem præteriens iniquus, sed non e contra. Qui enim legem non acceperunt, iniqui dici possunt, prævaricatores autem dici non possunt.

Vers. 16. — *Non ei qui ex lege*. Quia hic talis a gratia excidit, et ideo causa fidei a lege recedendum est, ut firma sit promissio : lex enim sine gratia pro- C missionis non solum non aufert, verum etiam auget peccatum.

Vers. 18. — *Qui contra spem*. Incipit commendare fidem Abrahæ, ut imitemur eum qui per fidem justitiam et talem promissionem accepit.

Sic erit semen, etc. Sciendum quoniam Abraham Deum prius trinum et unum cognovit, et per hoc fidei meritum, omnium peccatorum remissionem adeptus est. Post justitiam vero, ut multarum pater fieret gentium, a Deo promissionem accepit. Deinde facta fuit sibi rursus promissio quod ita fieret semen suum sicut stellæ, etc.

Vers. 19. — *Non est infirmatus*. Aliqui ratione mundi inflati, Deum neglexerunt : ideo quæ mundo sunt impossibilia, Deus fecit, ut per hæc credentes, D salvarentur.

. Vers. 20. — *In repromissione*. Isaac contra naturam humanæ generationis promissus, in signum fuit Dei Filium contra humanam naturam nasciturum ex homine : filiosque hominum per spiritum regenerationis ex peccatoribus filios Dei, ex mortalibus immortales generandos.

Vers. 24.— *In eum qui suscitavit Jesum*, etc. Sermonem de Domino apte aggressus est, et ait, non propter peccata sua mortuus est, nam hoc modo non debuisset resurgere, sicuti neque quispiam ante illum, sed propter peccata nostra, ut nos ab eis liberaret. Quemadmodum et Abraham ac Saræ matricem senectute ac sterilitate jam emortuos vitæ restituit, filiorumque procreationi.

Vers. 25. — *Qui traditus*. Mors Christi sola interitum veteris vitæ signat, et in sola resurrectione nova vita significatur, quæ a justificatione incipit, et in immortalitate perficietur.

CAPUT V.

Vers. 1. — *Ex fide*. Superius dixit, justificati gratis per gratiam, ne ipsa fides superba sit. Non dicat fidelis : ut merear justificationem, habeo fidem : respondetur enim ei : quid habes quod non accepisti? *Pacem habeamus*, qui ei reconciliati per ministrum gratiæ Christum.

Vers. 2. — *Per quem*. Enumerat beneficia quæ a Christo habentur.

Vers. 3. — *Tribulatio*. Quod tribulatio non tollit patientiam, facit charitas quæ est proprium donum Spiritus sancti.

Spem. Id est certitudinem gloriæ futuræ, quæ humanæ rationi vana videtur : sed testimonio virtutis, id est patientiæ vel miraculorum, firmatur.

Vers. 5. — *Spes autem*. Quia est in Deo qui non fallit, non in homine mendace, cujus spei pignus est Spiritus : legitur enim : *Fons aquæ tuæ sit tibi proprius, et nemo alienus communicet tibi* (*Eccli.* v); ipse est Spiritus, quem non possunt accipere mali, et charitas est, quam habere et malus esse non potest aliquis. Sed nomen Christi habere et baptismum, corpus Domini sumere, et cætera sacramenta habere, et malus esse potest. Charitas ergo est proprium donum Spiritus, et singularis fons.

Charitas Dei. Vel Deus late nos diligit : et hoc habemus in cordibus nostris per Spiritum qui facit nos intelligere charitatem Dei erga nos.

Vers. 6. — *Ut quid enim*. Cum Deus nos diligat, vel nos eum per Spiritum, spes implebitur : quia nisi ita sit, frustra est passus Christus. Et hoc est cur Christus pro impiis, id est pro dilectione impiorum vel pro vice eorum, pro impiis, non qui olim fuissent, et non tunc, sed cum essemus infirmi in peccatis.

Secundum tempus, id est, per triduum tantum, ne desperes de ejus potentia cujus apparet in morte benevolentia : a quo tales arrhas accipimus, quod donavit impiis mortem suam, qui servat justis vitam suam. Mortuus est pro te, o homo mortalis, ut vivas cum illo. Suscepit mortem nostram, ut donaret nobis vitam suam : accepit ex te, unde moreretur pro te. Induit se, ubi pro te moreretur : induet te, ubi cum illo vivas. Induit se carne mortali in virginitate matris : induet te vita perenni in æqualitate Patris.

Vers. 7. — *Vix*. Dicit, *pro justo*. Forsitan pro bono : ostendit utrumque difficile et rarum, sed alterum difficilius et rarius.

Pro justo, etc. Justus pro exercitio, qui et bonus; sed est et bonus qui non justus, id est qui natus est in simplicitate : innocens qui nondum labo-

ravit, ut amplificaret se bonis, ut sunt parvuli in baptismo mundati ; et licet justus melior, causa tamen innocentiæ miserabilior quam justitiæ, quia non est hujusmodi justitia sine severitate.

VERS. 8. — *Cum adhuc.* Ecce dum oderat secundum peccata. amabat secundum quod opus ejus : quod et fecit ante mundi constitutionem. Dicendum erat quantum nos dilexit, ne desperaremus ; et quales, ne superbiremus. Fuit et alius modus possibilis Deo qui omnia potest, sed nullus nostræ miseriæ sanandæ convenientior. Quid enim nos tantum erigit, et a desperatione immortalitatis liberat, quam quod tanti nos fecit, ut homo pro nobis moreretur ?

VERS. 9. — *Multo igitur.* Gravius est pro peccato mori et peccatum tollere, quam jam justos etiam cooperantes salvare. *In sanguine.* Quia sic superatur justitia diabolus, non potentia. Justitia, quia immeritum, scilicet Christum diabolus occidit : unde et alios jure perdit. Non potentia, quia diabolus amator potentiæ, desertor justitiæ est, in quo homines magis eum imitantur. Placuit igitur Deo ut non potentia, sed justitia vincens hominem erueret, in quo homo eum imitaretur : postea vero in resurrectione secuta est potentia, quia revixit mortuus, nunquam postea moriturus.

VERS. 10. — *Inimici essemus.* Non quoquomodo peccatores. *Reconciliati sumus.* Quia prius juste eramus sub potestate diaboli natura depravata peccato.

VERS. 12. — *Propterea.* Dixit per Christum esse justitiam et vitam. Et quod possit esse per eum, per similitudinem in minori probare intendit.

Per unum. Adam scilicet non unam Evam dixit Apostolus: consuetudinem tenens, dum successionem posteritatis humanæ (quæ peccato et morti ex eo venienti succumbit) non mulieri, sed viro attribuit. Non enim ex muliere posteritas, sed ex viro nominari solet. Vel, quia mulier de viro est, et utriusque una caro. Sive ergo ab Eva, sive ab Adam dicatur, utrumque ad primum hominem pertinet : et per hoc Apostolus peccatum originale propagationis intelligi voluit cujus princeps Adam, non imitationis, cujus princeps diabolus ; unde : *Invidia diaboli mors intravit in hunc mundum.*

In omnes homines. Quia etiam ante legem, cum non ita videretur lege non docente : imputabatur quidem peccatum apud homines, sed non apud Deum ut putabant peccatores apud quem putabatur impune futurum, cum nesciretur judicaturus : sed ubi lex data est, noverunt Deum curare humana et judicare. Ante non imputabatur, sed regnavit mors secure, possidente homines diabolo pro impunitate credita usque ad Moysen per quem rediit cognitio unius Dei. Regnavit ergo mors (ut habet alia littera), non tamen in omnes, sed in similes prævaricatori Adæ, qui, neglecto Deo, creaturæ servierunt, sicut ille loco Dei, diabolo consensit. Tales erant fere omnes usque ad legem. Pauci, ut Abraham, uni Deo servierunt, et in eos non regnavit mors, imo sub spe servati sunt in adventu Christi liberandi.

VERS. 13. — *Usque ad legem*, etc. Id est quia nec lex potuit auferre peccatum, sed auxit, sive naturalis, sive scripta : sed non imputabatur, id est ignorabatur : regnavit tamen usque ad Moysen, id est legem : quia nec ipsa potuit regnum mortis auferre, quæ regnat dum non sinit reatus peccati ad vitam æternam venire, sed ad gehennam trahit. Hoc regnum sola gratia Christi destruxit etiam in antiquis : præter quos in omnes regnavit : etiam in eos qui non sua propria voluntate peccaverunt, sicut Adam, sed originali vitio tenebantur ut pueri.

VERS. 14. — *Sed regnavit.* Non imputabatur, sed effectus indicabat, quia mors corporalis regnavit quotidie per aliquas passiones, tandem dissolvendo usque ad Moysen, cum minus videretur.

Qui est forma. Adam est forma Christi : quia sicut ille est pater omnium secundum carnem, sic Christus secundum fidem ; et sicut ex latere illius formata est Eva, sic ex hujus latere profluxerunt sacramenta per quæ salvatur Ecclesia. Ideoque sicut ille communicare potuit filiis suis peccatum et mortem, sic iste suis justitiam suam et vitam, et etiam iste plus boni suis confert, quam ille mali : et ideo magis potest salvare quam ille perdere.

VERS. 15. — *Sed non sicut*, etc. Forma est in hoc, quod unus emendat, unus peccavit, sed causa Adæ non talis est qualis Christi : quia unum est delictum Adæ, quo multi, id est similiter prævaricantes mortui sunt, sed Christi gratia in plures : quia et in hos, et in non similiter prævaricantes.

VERS. 17. — *Si enim.* (AMBR.) Mors regnavit, non regnat, quia qui per legem, etc., *usque ad* non enim generalis damnatio vel justificatio in omnibus.

Per unum regnavit, etc. Quia quas vires in illo habuit, in omnes posteriores exercuit, quorum materia fuit : sicut et culpa, quæ ejus solius fuit ; in omnes transfusa est. *Multo magis*, etc. Quia æternaliter, cum in eis regnaverit mors temporaliter et cum fine.

VERS. 18. — *Per unius justitiam*, etc. Non quod omnes geniti ab Adam regenerentur per Christum, sed sicut nullius carnalis generatio est nisi per Adam, sic spiritualis nullius nisi per Christum. Si qui essent præter Adam generati, et si qui præter Christum regenerati, non diceret *omnes* et *omnes*. Sicut autem nullus homo præter illam generationem, sic nullus justus præter istam. Eosdem post dicit *multos*.

VERS 19. — *Sicut enim*, etc. Determinat delictum unius et justitiam unius, ut sicut ille merito peccati perdidit, ita iste merito justitiæ nos liberasse videatur. *Ita et per unius*, etc. Hominis ait, non, Dei vel Verbi fidem, ne putes antiquos justos in solo Verbo Dei, id est solius Verbi fide sine fide incarnationis liberari.

VERS. 20. — *Lex autem*, etc. Ostenderat Chri-

stum dimittere omnia peccata tam originalia quam actualia : hic addit quod et a peccato legis liberat, id est prævaricatione, ut Judæi Christo magis sint obnoxii ; quasi dicat : Prima est justificatio, lex autem latenter intravit.

(AMBR.) Dicit hic Apostolus qui provenerit data lege, etc., *usque ad* Deus omnia dimisit.

Lex autem subintravit. Natus in peccatis datur lex ad domandam superbiam quasi : Non deest qui jubeat, sed deest qui impleat, quia in peccato natus implere non potest : ideo natus est Christus, id est gratia quæ sanaret. *Ut abundaret delictum.* Ut scilicet qui in sordibus erat prævaricando magis sordesceret, ut medioeris pædagogum haberet, perfectus signum, et durus sentiret flagellum. *Superabundavit.* Quia et gratia Christi etiam his proficit quos diabolus vincere non potuit : et quia peccatum ad tempus regnavit, gratia in æternum.

VERS. 21. — *Sicut regnavit peccatum in mortem.* Non addit, per unum vel per Adam : quia non de illo solum agit quod ex Adam traxerunt homines, sed et de eo quod sua voluntate addiderunt. Sed cum dicit : *Gratia regnet*, addit, *per Jesum Christum*, etc., quia per eum non tantum originalis, sed et voluntariorum fit remissio peccatorum.

CAPUT VI.

VERS. 1. — *Permanebimus.* Hoc perversi accipiunt ex illo : *Ubi abundavit delictum, superabundavit et gratia.* Hoc dicere est esse ingratos gratiæ. Et quia gratia viget, ubi delictum abundavit, non est permanendum in peccato, ut quidam æstimant pro majori gratia. Non enim peccantis merito, sed subvenientis auxilio superabundavit gratia, ubi abundavit delictum. Non ergo permanendum in peccato, sed potius debemus et possumus esse peccato quasi mortui et sepulti per ipsam gratiam et resurgere in justitiam, et post, in vitam æternam.

VERS. 2. — *Mortui sumus.* Id est liberati a peccato per baptismum, ut jam non dominetur in nobis per gratiam. Mori enim peccato, est liberari a peccato. *Quomodo adhuc*, etc. Cum enim hoc præstiterit gratia, ut moreremur peccato, quid aliud facimus si vivimus in eo, nisi ut gratiæ simus ingrati ?

VERS. 3. — *An ignoratis.* Mortui peccato quod fit in baptismo, non debemus ei iterum vivere, ut iterum mori sit ei necesse : quia in morte Christi, id est, in similitudine mortis Christi ut sicut semel mortuus est carne, et semper vivit, ita nos semel mortui malo per baptismum, semper vivamus bono. Vel *in morte* dicit : quia mors est causa hujus purificationis.

VERS. 4. — *Consepulti.* Quidquid gestum est in cruce Christi, in sepultura, in resurrectione, in ascensione, in sedere ad dextram, ita gestum est, ut his rebus mystice non tantum dictis, sed etiam gestis configuretur vita Christiana. Attende singula Christi, qui vixerat vetus homo secundum pœnam, famem, sitim et hujusmodi, non secundum culpam : hoc modo vetustatem finivit et disposuit, ut dolorem crucis sustinens, sic haberet membra distenta et fixa, ne ad priores actus moverentur, a quibus etiam sepultus quievit, humanis subtractus aspectibus, exigens a nobis, ut vetustatem peccatorum cum dolore et gemitu pœnitentiæ deponamus : membra per continentiam et justitiam confixa sint, ne ad priora mala redeamus, a quibus ita perfecte quiescamus, ut nec eorum visio, nec memoria habeatur : et non solum hoc a nobis exigit in sacramento passionis, sed et eum si volumus imitari, efficit. *Surrexit a mortuis.* Mors et resurrectio Christi etiam sacramenta sunt.

VERS. 6. — *Vetus homo.* Id est, veteres actus sunt crucifixi, id est, mortui. Vetustas nostra et maledictio in duobus consistit, scilicet, in culpa et pœna. Christus autem sua simpla vetustate nostram duplam consumpsit. In sepulcro enim uno die et duabus noctibus quievit. Per unum Diem simpla ejus vetustas signatur, per duas vero noctes gemina nostra ; unde : Culpam nostram Christus delevit præsentem, præteritam, et futuram. Præteritam remittendo, præsentem ab ea retrahendo, futuram ut vitaremus gratiam conferendo. Pœnam quoque similiter consumpsit, gehennalem prorsus delendo, ut eam vere pœnitentes non sentiant. Temporalem vero non penitus quidem tulit : manet enim fames, sitis, mors, et hujusmodi ; sed regnum et dominium ejus dejecit, et in novissimo penitus exterminabit.

VERS. 9. — *Scientes quod Christus.* (AUG.) Unus resurrexit jam non moriturus. Resurrexit Lazarus, sed moriturus : resurrexit filia archisynagogi, sed moritura ; resurrexit filius viduæ, sed moriturus : resurrexit Christus non moriturus. Audi Apostolum, *Christus resurgens*, etc. Talem spera resurrectionem, et propter hoc esto Christianus, non propter felicitatem terræ hujus.

VERS. 10. — *Quod enim mortuus est peccato.* (AUG.) Sacramentum baptismatis Apostolus commendat, ut quomodo ille semel moriendo similitudine peccati mortuus prædicatur, ita quicunque fuerit in illo baptizatus, eidem rei, cujus illa fuit similitudo, moriatur, id est, peccato ; et vivat a lavacro renascendo, sicut ille a sepulcro resurgendo.

VERS. 11. — *Ita et vos.* Quidquid supra dixit, esse hominibus per gratiam Christi, hic Romanis attribuit.

VERS. 12. — *Non ergo.* Quia supra dixit nos mortuos esse peccatis, et non debere vivere in eo, cum nemo sine peccato : determinat a quibus maxime est cavendum, quasi concludat quod supra quærebatur : Permanebimus in peccato.

Obediatis concupiscentiis. Concupiscentia aliquando nomen est fomitis, scilicet vitii innati ; aliquando actus interioris, qui est etiam in primo motu, qui dicitur propassio, et in secundo qui dicitur delectatio, et in tertio qui dicitur consensus. Hic non prohibet concupiscentiam, quæ est in primo motu, quia non est in potestate nostra quando surgat : sed

Dei gratia compescere possumus, ne usque ad delectationem et consensum perveniat, quod prohibet

Vers. 15. — *Quid ergo?* Quia lex a Deo, peccat qui eam dimittit pro gratia. *Quid ergo? Peccabimus.* Quia non sub lege, quæ terret, sed sub gratia, quæ bene promittit? quid ergo? peccabimus? Hoc quidam, qui legem quasi cohærentem vel coercentem prædicant, et tenendam.

Vers. 16. — *An nescitis quoniam*, etc. Ne Deum profitentes verbis, facti simus diaboli, præmonet nos esse servos ejus cujus voluntatem facimus.

Vers. 17. — *Gratias autem Deo*, etc. Et eorum mutationem ostendit, et quam sit ei hoc gratum aperuit, Deo hymnum offerens. Eratis enim, inquit, servi peccati : vestra autem sponte liberaque animi B voluntate illius dominium excussistis, et spiritualem doctrinam amplexati estis. *Formam doctrinæ.* Nostra doctrina est forma, quæ imaginem Dei deformatam restituit.

Vers. 19. — *Humanum*, etc. Hactenus ostendit Apostolus non esse peccandum. Hic dicit quid deinceps sit agendum ut scilicet serviatur justitiæ, de qua nullus est qui possit se excusare, quia nullus est qui non possit bene operari, saltem voluntate : quod idem est per gratiam.

Sicut enim exhibuistis, etc. (Aug.) Si non plus, vel quantum tunc, ne fides quasi aspera et importabilis fugeretur.

Sicut tunc nullus timor coegit, sed libido voluptasque peccati duxit, sic modo delectatio justitiæ C adultæ, etsi nondum perfecta; unde dixit : *Humanum.*

Ita nunc. Quia plus etiam deberet amari justitia, quam tunc fuit iniquitas, ut pro justitia toleret homo dolores, et contemnat omnia, etiam mortem.

Vers. 20. — *Liberi.* Libertas servi est, quando eum peccare delectat, quod est ex libero arbitrio. Liberaliter servit, qui voluntatem Domini libenter facit; sic et justitiæ libere servit, qui amat, qui lætatur.

Vers. 21. — *Quem ergo fructum.* Hæc rememoratio facit priora abhorrere, et magis obnoxios gratiæ. *Erubescitis.* Est enim quædam temporalis confusio, scilicet, perturbatio, animi respicientis peccata sua, et respectione horrentis, et horrore erubescen- D tis, et erubescendo corrigentis. *Finis illorum*, etc. Quia mors est digna retributio pro peccato : sed vita æterna, quæ est finis justorum, sola gratia datur per Christum, quia et merita ex gratia, et reddetur gratia pro gratia.

Vers. 22. — *Nunc vero liberati.* (Aug.) Liberos dixit justitiæ, non liberatos : nunc a peccato non liberos, ne sibi hoc tribuant, sed dicit proinde liberatos, ad sententiam Domini : *Si Filius vos liberaverit, vere liberi eritis (Joan.* VIII).

Stipendia. Merito stipendium, quia militiæ diabolicæ mors æterna tanquam debitum redditur. Cui redderet coronam justus Judex, si non donasset gra- A tiam misericors Pater? quomodo ista debita redderetur, nisi prius illa gratia gratuito donaretur?

(Aug.) Cum genus humanum peccata longe separaverint a Deo, per mediatorem, qui solus sine peccato natus est, vixit et occisus est, reconciliari nos oportebat, ut et humana superbia per humilitatem Dei argueretur ac sanaretur, et demonstraretur homini quam longe a Deo recesserat, etc.

CAPUT VII.

Vers. 1. — *An ignoratis.* Hactenus de vi gratiæ : nunc, quod lex ultra non est tenenda, et agit de fine legis, et priori ejus inutilitate : non ergo mirentur Romani quia Apostolus dicit : *Non estis sub lege, sed sub gratia* : supra dicebatur non justificare, hic debere cessare; quia data usque ad Christum. Ordo : An ignoratis hoc scilicet : quia lex naturalis in homine dominatur quanto tempore vivit, quod non debetis ignorare; quia legem scitis, et ego loquor scientibus legem? in qua quod dico manifestatur, si spiritualiter intelligatur, vel lex Moysi dominatur in homine, ut ei obediat; quia et vos scitis legem Moysi, *scientibus enim*, etc. Et sic dupliciter potest legi littera, vel de lege naturali, vel de lege Mosaica. *Vivit.* Mortua enim dicitur lex, cum cessat ejus auctoritas.

Vers. 2. — *Nam quæ sub viro.* Ut firmet animos eorum, exemplo humanæ legis utitur. Sciunt legem Romani, quia non sunt Barbari, sed naturalem justitiam comprehenderunt, partim ex Græcis, sicut Græci et Hebræi.

Vers. 3. — *Igitur vivente marito*, etc. Si servans legem mortuam, vult esse fidei, adulter est in utroque, nec prodest ei Christus. *Si autem mortuus fuerit vir.* Sic finita lege non prævaricatur, qui ad Christum transit dimissis figuris.

Vers. 4. — *Per corpus Christi.* Quia Christus fuit impletio et veritas : legalia vero figura et umbra Christi fuerunt, et eorum quæ in Christo impleta sunt.

Vers. 5. — *Cum enim essemus.* Hic quatuor actus hominis ponit, ante legem, sub lege, sub gratia : deinde in alia vita ubi nullum bellum.

Vers. 6. — *Nunc autem*, etc. (Aug.) In præcedenti similitudine tria sunt : vir, etc., *usque ad* quod eum non vincant.

A lege mortis. Aucta est enim concupiscentia cum lex prohiberet ubi non erat fides, et ad cumulum peccatorum, prævaricationis crimen adjectum est; quia ubi non est lex, nec prævaricatio.

In novitate spiritus. Operibus novi hominis, quæ non nostris viribus vel lege attingimus, sed gratia, scilicet spiritus in quibus sic est immorandum, ut nihil addatur de legis operibus, quæ vetusta sunt.

Vers. 7. — *Quid ergo dicemus.* Quandoquidem lex mortis est et auxit vires peccati, detinens a bona operatione; videtur ergo lex peccatum, id est docens peccare, vel talis pro qua donata peccavit auctor ejus, quasi malæ rei. Non, sed potius bonum

est : peccatum fecit agnoscere, quia prius nesciebantur quædam vel esse peccata, vel adeo esse gravia, vel esse punienda. *Absit. Sed peccatum.* Ostendit legem non esse peccatum, sed indicem peccati : ut sic anima reatus sollicitudine ad percipiendam gratiam converteretur. A

(AUG.) *Absit.* Uno verbo legem absolvit, etc., *usque ad* magna est Apostoli defendentis auctoritas.

(THEOD.) Illud autem, *Non cognovi*, et *Nesciebam*, non hic ignorationem omnino significant, sed hoc dicit : Naturalis discretionis exactiorem cepi cognitionem per legem.

Nam concupiscentiam. Hoc legit Apostolus generale, unde omnia. Bona lex, quæ dum hoc prohibet, omnia prohibet. *Concupiscentiam.* Aliqui generalem intelligunt. Alii illam de qua in Decalogo : *Non concupisces rem proximi tui vel uxorem* (*Exod.* XX). Generalem, quia ex ea omne malum. *Nesciebam.* In sua persona generalem agit causam.

VERS. 8. — *Occasione autem accepta.* Quia talis est nostra carnalitas, ut ardentius desideret prohibita : quibus non memoratis, jaceret quasi sopita. Et diabolus videns legem in auxilium hominibus datam, magis exarsit et magis institit, ut eam verteret illis in perniciem, cum prius quasi secure possidens minus tentaret, vel occasione accepta in ipsis rebus, ut visa muliere vel auro.

(AUG.) Minor erat concupiscentia quando ante legem securus peccabas, etc., *usque ad* omnis est, quando transcendit legem.

(AMBR.) *Omnem concupiscentiam*, dicens, cuncta peccata signat. Erat enim ante peccatum, sed non omne, quando crimen prævaricationis adhuc deerat. Sed omne peccatum modo accessit, quia etiam prævaricatio.

(AUG.) Aucta est enim concupiscentia ex prohibitione legis, quando adhuc gratia deerat liberantis.

VERS. 9. — *Ego autem vivebam.* Patet : quia non ex sua, sed ex persona hominis generaliter loquitur. *Ego autem vivebam.* Nota duos homines in eodem, interiorem et exteriorem, id est rationem et fomitem, qui est in carne. Interiorem dicit consentire legi, et ejus testimonio bonam esse legem approbat. Exteriorem vero contra interiorem et contra legem repugnare et captivare et per legem majorem potestatem peccandi habere. *Sed cum venisset*, etc. Hic secundus actus sub lege. Id est : Hic loquitur Apostolus in statu hominis positi sub lege. *Revixit.* Cœpit apparere et rebellare. *Revixit*, ait, non vixit. Vixerat enim aliquando in paradiso, quando contra præceptum datum satis apparebat admissum. Sed cum homines nati peccatores sine mandato viverent, tanquam mortuum latebat sine cognitione, quia sine cohibitione : sed data lege, in notitia hominis revixit, quod in notitia primi hominis aliquando vixerat.

VERS. 10. — *Inventum.* Ante erat sibi ignoratus peccator, sed modo factus manifestus sibi prævaricator.

Nam. Quasi dicat : Quomodo mihi datum est ad mortem? Quia per illud seductus falsa dulcedine. *Occasione accepta*, etc. Quod concupiscitur, fit dulcius dum vetatur, et sic fallit peccatum per mandatum. Ex prohibitione, namque ubi charitas deficit desiderium mali crescit : quo acto dulcius fit quod prohibetur, et ita fallit falsa dulcedine. Fallax enim dulcedo est, quam plures atque majores pœnarum amaritudines sequuntur. *Seduxit.* A bono ad malum traxit, et par hoc ad æternam damnationem perduxit.

Occidit. (AUG.) Gladio tuo quem portabas, etc., *usque ad* esto ergo humilis et poteris vincere.

VERS. 12. — *Itaque lex quidem.* Ipsa est sancta, sane docens. *Et mandatum*, id est quod per eam B præcipitur.

Sanctum, in se. *Et justum*, id est justificans peccatorem. *Et bonum.* Id est utile, acquirens vitam. Et cum constet mihi quod lex bona, et tamen ex ea mihi mors, ut supra dictum est, ergo quod bonum est, factum est mors, id est datur mihi a Deo, ita ut si efficiens causa mortis? Non : sed fomes est efficiens, qui bonam rem vertit in malum.

VERS. 13. — *Ut appareat peccatum.* Non dico, ut sit, quia etiam erat, quando non apparebat, ut supra. Concupiscentiam nesciebam. Non dixit, Non habebam.

Per bonum. Legem. Non utique efficientem peccatum, sed potius demonstrantem et prohibentem illud.

C *Ut fiat supra modum.* Quia per legem non defecit, sed magis solitis cupiditatibus crevit.

VERS. 14. — *Ego autem.* Hucusque legem excusavit, quod non debet refundi in eam culpa; hic dicit, quod nec in principalem naturam, id est rationem, secundum hic quod a Deo habet; et ita non in Creatorem, sed in homines, qui ex se vitiati sunt, ut pravis motibus resistere nequeant. *Carnalis sum.* Non indecenter hoc etiam de seipso dicit Apostolus, secundum carnem quandiu hic vivit, propter carnis motus. Et hoc bene dicit omnis sanctus. *Venundatus sub peccato.* Et hoc ex culpa primi hominis, qui pro delectatione cibi vetiti, se et omnes alios vendidit. Vel, sub peccato, id est servi peccati sint. Vel unusquisque vendidit se consuetudine propriæ vo- D luntatis.

VERS. 16. — *Quod enim operor.* Probat, quod servus est peccati : quia quod operor secundum exteriorem dimittendo bona vel faciendo mala, intelligo secundum interiorem non esse operandum. Vere operor quod non intelligo, quia et dimitto bonum quod volo, et facio malum quod nolo. *Non intelligo.* Quia aliud video me per legem scire, et aliud agere. *Non enim quod volo bonum, hoc ago; sed quod.* Subjectus peccato, facit quod non vult. *Facio.* Concupisco, non quod post concupiscentiam Apostolus eat, et cum ad mala trahat : luctabatur, non subjugabatur : de se hoc tibi proponit, ne de hoc desperes in te.

VERS. 17. — *Nunc autem.* Jam redemptus : jam accepta gratia Christi qui fuit ante sub peccato venundatus. *Non ego.* Libera est mens, caro captiva. *Habitat*, et si non consentiendo ei, vivit ex fide. Sunt desideria, sed si non regnant ipse non facit, faceret autem si consentiret. *Sed quod habitat in me.* Quomodo habitat, cum non sit substantia sed privatio boni ? Ecce primi hominis corpus corruptum est per peccatum. Ipsaque corruptio per conditionem offensionis manet in corpore, robur tenens divinæ sententiæ datæ in Adam, cujus consortio anima maculatur peccato.

VERS. 18. — *Nam velle.* Velle non : quia velle bonum adjacet mihi, quia juxta carnem jacet et quiescit, impotens surgere ab bonum operandum. Juxta : quia naturale est quodammodo bonum velle per rationem, sed tale est hoc velle, quod semper vi carnis superatur : velle autem Dei carnem superat. *Velle.* Bona sunt quæ jubet lex, adeo ut naturaliter, amet et facere velit, sed deest virtus perficiendi.

Velle. (AUG.) Semper bonus vult penitus non concupiscere, sed nunquam hoc perficit in hac vita. *Perficere.* Non ait facere, sed perficere, quia non nihil facit. Agit bonum : quia concupiscentiæ non consentit ; sed non perficit ut omnino non concupiscat, sic et hostis agit malum, dum movet desiderium, sed non perficit, quia non pertrahit ad malum.

VERS. 19. — *Non enim quod volo.* Bonum perficere non invenio, quia nec bonum illud quod nolo. A parte a qua minus videretur ostendit, sed econtrario malum, quia etiam illud quod nolo, etc. Vel, non invenio bonum, quia non est ibi. Multi enim stulti non inveniunt bonum in aliqua re, quod tamen est ibi.

(AUG.) Aliud est non concupiscere, aliud post concupiscentias suas non ire. Non concupiscere, omnino perfecti est ; post concupiscentias suas non ire, pugnantis est, luctantis est. Ubi fervet pugna, quare desperatur victoria ?

VERS. 20. — *Si autem*, etc. Concludit superiorem sententiam : ergo ego non operor illud, scilicet malum, ex quo prior quæstio concluditur, scilicet quod consentit legi Dei. *Sed quod habitat in me peccatum.* Pressus peccato ejus voluntatem facit quod tamen est vitio hominis. Hoc dicit, ut notet de quantis Deus hominem eruit.

VERS. 21. — *Invenio igitur.* Dixerat legem bonam, naturam bonam quæ idem vult et ei consentit : hic adjungit bonam legem bonæ naturæ adjutricem ; et tamen exterior homo conjuncta illa duo vincit : ut homo per neutrum posse evadere videns, obnoxius sit gratiæ. *Volenti.* Tantum : quia perficere non possum, quia malum rationi prope est, insidians in carne est quasi ad januas animæ, et aliud cogit facere, quam vult homo et lex.

VERS. 22 — *Secundum interiorem.* (AMB.) Quia caro ex Adam traducitur peccatum in se habet, si anima traduceretur, et in ipsa habitaret peccatum : quia anima Adæ peccavit, si vero anima peccatum in se haberet, homo non se cognosceret.

VERS. 23. — *Video autem.* (AUG.) Ad corpus mortis pertinet, ut lex membrorum repugnet legi mentis dum caro adversus spiritum concupiscit. Sed lex peccati non regnat, cum non obeditur desideriis ejus. *Legem in membris.* Recte fomes peccati lex dicitur : quia legitime factum est, ut qui non obedivit suo superiori, ei non serviat suum inferius, id est caro. *Captivum.* Ex carne, ex parte : quia mens repugnat, et condelectatur legi Dei. Sic de ipso Apostolo legitur : mens non consentit peccato, mors contendit, mens non consentit. Est in me quiddam mortuum, quiddam vivum : quid inde sperandum ?

VERS. 24. — *Infelix.* Non in mente, sed in carne. *Quis me liberabit ?* Liberabitur cum mortale hoc induet immortalitatem, ubi nulla concupiscentia permanebit.

VERS. 25. — *Igitur ego ipse.* Hic tertius actus in lege spiritus. Sed quia dicit gratia se esse liberatum, ne quis torpeat securus, quasi peccatum non ultra noceat, determinat quomodo sit liberatio si in gratia manserit. Alioquin peccatum iterum occupabit. *Ego ipse.* Ego in carne, ego in mente : non duo, sed unus ex utroque ; mente non consentio, carne concupisco.

CAPUT VIII.

VERS. 1. — *Nihil igitur nunc.* Etsi ante, non nunc : cum in Christo. *Nihil damnationis.* Qui per gratiam baptismatis et lavacrum regenerationis solutus est et ipse reatus, cum quo eras natus, et quidquid ante commisisti.

(AUG.) Etsi habent desideria carnis quibus non consentiunt, etc., *usque ad* sed hoc bonum fecit regeneratio.

VERS. 2. — *Lex enim spiritus.* Hic ostendit per quid gratia liberet, scilicet per Spiritum sanctum, quia *lex spiritus.* Est spiritus sanctus qui docet quid sit agendum, et quid non, qui est dator vitæ, et hoc per Christum qui dat Spiritum : et quomodo in Christo exponit.

VERS. 3. — *Nam quod impossibile.* Quomodo in Christo facta sit liberatio, ostendit. *Per carnem.* Per carnalitatem, quæ rebellabat, et audita lege amplius est incitata ; sic infirmata est lex litteræ per carnem, et ideo erat ei impossibile liberare a lege peccati et mortis.

Filium suum mittens. (AUG.) Non ubi non erat : qui ubique est, etc., *usque ad* quia visibilis mundo apparuit.

In similitudinem, etc. Non in carnem peccatricem ; quia non eum mater concupiscentia sed gratia concepit. Non peccatrix ergo fuit, quia nec in libidinis concupiscentia concepta, nec peccati causam in se habuit, nec in ea peccavit. In pœna ergo similis nostræ, non in qualitate peccati.

Et de peccato. (Orig.) Hoc est : Per hostiam carnis suæ quam obtulit in ara crucis, damnavit peccatum, et ad nihilum redegit in carne sua.

Damnavit. Id est dextruxit diabolum, id est pro peccato quod facit in carne Christi. Vel peccatum, id est fomitem procedentem de peccato Adæ damnavit, id est debilitavit.

Vers. 4. — *Ut justificatio.* Ita damnatur peccatum per Christum ut justitia quam lex Moysi promisit consummaretur.

Vers. 5. — *Qui enim secundum carnem.* Ambulans secundum carnem non est justus, quia nec qui est secundum eam. Cur non? quia carnalia pro summis bonis concupiscit, quod repugnat justitiæ.

Vers. 6. — *Nam prudentia.* Qui hæc quæ carnis sunt sapit, non est justus; nam prudentia carnis mors est. *Vita et pax.* Vita quidem ad id relatum, *affectus carnis mors*; pax autem ad id quod sequitur : *affectus carnis inimicitia est ad Deum.*

Vers. 7. — *Quoniam sapientia carnis.* Hæc enumerando deterret a carnis obedientia.

Inimica est. Dum nil putat Deum posse, præter quod in naturis rerum videtur.

Vers. 9. — *Si tamen.* Ambigue loquitur, quia nondum sunt perfectæ fidei, sed spes est perficiendi. *Spiritus Dei.* Spiritus Christi, quia idem est Spiritus Dei et Spiritus Christi.

Vers. 10. — *Corpus quidem.* Nomine corporis hominem totum significat, sicut Ezechiel econverso nomine animæ, cum inquit : *Anima quæ peccavit*, etc. Et sensus est : Si spiritus Christi in vobis est, licet corpus mortuum, id est homo mortuus fuerit propter peccata, id est in peccatis, spiritus tamen, id est anima quæ fuerat impia, vivit : quia Deo, qui est vita, jungitur, et hoc propter justificationem, id est peccatorum remissionem, quæ est ex Spiritu sancto. *Mortuum,* ait, non mortale. Ante peccatum enim corpus animale, id est mortale fuit, scilicet potens mori. Sed quod non necesse erat mori : modo mortuum dicitur propter peccatum, id est quod est necesse mori. *Propter peccatum* vitandum, reservatur hæc infirmitas, ut exinde peccare magis timeat.

Vers. 11. — *Quod si Spiritus.* (Aug.) Attende quod Spiritus sanctus, etc., *usque ad* sicut et generationem Filii quis enarrabit?

Vivificabit et mortalia. (Id.) Ecce quartus actus. In prima actione, etc., *usque ad* quia nos superiorem nobis Deum deserueramus.

Mortalia. Non mortua, quia in resurrectione cum mortale hoc induet immortalitatem, non solum necessitas moriendi, quam modo habet propter peccatum, sed nec mortalitas, quam habuit corpus animale ante peccatum, remanebit.

Propter inhabitantem. Evidentissime apparet non tantum Spiritus, sed etiam corporis morte propter peccatum hominem meruisse, et per Spiritum sanctum, utrumque liberatum a Christo.

Vers. 13. — *Si autem Spiritu.* Vel Spiritu sancto A vel nostro : quod tamen non est, nisi agente Spiritu sancto.

Vers. 14. — *Aguntur.* Aguntur dicit, non reguntur. Plus est enim agi quam regi : agi enim dicimus aliquem, quasi vix aliquid agentem; regi autem quasi jam aliquid agentem, qui ideo regitur, ut recte agat. Sed aguntur, non quod nihil per se, sed quod, ut aliquid agant, impetu gratiæ impelluntur.

(Aug., lib. *de Correp. et Grat.*, c. 2.) Non se ita que fallant qui dicunt : Ut quid nobis, etc., *usque ad* accepisse se gaudeant.

Vers. 15. — *Non enim accepistis,* etc. Filii esse debetis, non servi, quia non accepistis spiritum servitutis : qui invitos timore pœnæ servire faciat.

Sed accepistis spiritum adoptionis. Idem est spiritus, B sed propter diversa opera dissimiliter appellatur : Spiritus iræ Ægyptiis dicitur, quibus aqua spiritu divisa nocuit. Filius Israel non dicitur iræ, quibus aqua divisa profuit. Spiritus timoris est, his qui per legem, de peccatis et sua infirmitate convicti, gratiam spiritus non intelligebant. Spiritus libertatis ejus opere istis quibus regeneratio in vitam æternam et fides, quæ per dilectionem operatur, impertita est. Unus ergo spiritus qui duos timores facit. Qui et duo genera servorum faciunt. Est enim servus qui et filius, qui timet Dominum et honorat patrem, unde Malachias : *Si Dominus sum, ubi est timor meus? Si pater, ubi est honor meus?* (*Malach.* I). Et est servus qui timet pœnam, sed non diligit justitiam. Et quia de timoribus fit mentio, sciendum est C præter naturalem timorem, qui omnibus inest, quatuor esse timores, scilicet : mundanum, qui malus est nec a Deo; et servilem, qui bonus est et a Deo, sed non est sufficiens; initialem, qui bonus est et sufficiens; et castum, qui bonus est et perficiens, de quo hic agitur : *Ipse enim generat nos filios Dei. In quo clamamus.* Hoc iterum ex dono Spiritus, quod ita nos facit clamare *Abba*, Hebraice, *pater* Latine. *Abba pater.* Propter sacramentum, utrumque posuit Apostolus. Et in passione dixit Christus, *Abba pater,* quia Ecclesia est de utroque populo, cui compatiens in se ostendit filios ejus (martyres scilicet) non debere desperare, si qua tempore passionis ex humana fragilitate tristitia irrepat.

Vers. 16. — *Quod sumus filii Dei.* Hoc recog-D noscere facit Spiritus sanctus, dum in Ecclesia fit remissio peccatorum; quam etsi tota Trinitas faciat, ad Spiritum sanctum tamen intelligitur pertinere, quia communis est Patri et Filio, amborumque unio; per quam fit societas et unitas, qua efficimur unum corpus unici Filii Dei. Unitas enim nos compaginat, quam facit charitas, quæ non est nisi a Spiritu sancto. Hæc dicuntur, ut amemus unitatem, et timeamus separationem.

Vers. 17. — *Hæredes* Etsi non decedat Deus, quod dicitur humanis legibus. Vel decedet, ut non videatur per speculum in ænigmate sicut nunc, sed facie ad faciem. Potest etiam dici, quod Christus caput nostrum ad passionem decedens, nobis reli-

quit pacis ecclesiasticæ possessionem, sicut ipse ait: *Pacem meam do vobis, pacem meam relinquo vobis* (*Joan.* XIV). Christus etiam est hæreditas nostra. Unde: *Dominus pars hæreditatis meæ (Psal.* XV), etc.

Si tamen compatimur. Mortificare facta carnis, unde vita erit, nemo potest sine molestia, cui necessaria est patientia.

VERS. 19. — *Nam exspectatio creaturæ.* Creatura, sunt boni, qui in creatione Dei manent, vel quia sunt causa omnium. Corruptio est vanitas, cui subjecta est creatura. Omnia enim quæ nascuntur infirma et corruptibilia sunt, et per hoc vana: quia statum suum tenere non possunt.

(AUG.) Quod ait, *nam exspectatio*, etc. Sic intelligendum est, ut neque sensum, etc., *usque ad* laborat et corruptioni subjacet.

VERS. 20. — *Non volens*, etc. Sponte peccavit, sed non sponte fert pœnam, quod subjicitur fallaciæ: sed propter justitiam et clementiam ejus qui et peccatum punit, et sanare intendit.

VERS. 21. — *Quia et ipsa creatura.* (AUG.) Modo creatura tantum cum nondum filiorum forma perfecta, etc., *usque ad* homo enim, signaculo imaginis amisso, remansit, tantum creatura.

Liberabitur. Revelabitur, exspectat revela; subjecit liberabitur. Hæc omnia per Spiritum.

VERS. 22. — *Omnis creatura.* (AUG.) Homo. Omnis creatura est vel corporalis, etc., *usque ad* etsi non in omnibus hominibus. *Omnis creatura.* (AMB.) Omnia elementa cum labore sua explent officia, quod est nostri causa: unde quiescent nobis assumptis; et ideo diligenter nos paremus.

Ingemiscit. Semper in hoc nova est, quod notatur per inchoativum verbum, et pro desiderio patriæ cœlestis. *Parturit.* Id est dolet.

Usque adhuc. (AUG.) Quia etsi aliquis in sinu Abrahæ dolere destitit, tamen adhuc in his qui nondum sunt liberati, omnis creatura ingemiscit.

VERS. 23. — *Non solum*, etc. (AUG.) Id est, non solum in homine corporis, sed et nos in nobis ipsis præter corpus, exceptis corporis molestiis.

Non solum. (AUG., *in expos. propos.* 53 *in epist. ad Rom.)* Non solum ipsa quæ tantummodo creatura dicitur in hominibus, etc., *usque ad* aut sollicitante molestia.

Primitias spiritus. Id est, quorum jam spiritus quasi in sacrificium oblati sunt Deo, et divino charitatis igne succensi. *Adoptionem.* Ut corpus etiam beneficium adoptionis accipiat, et ex omni parte filii Dei sint.

VERS. 24. — *Spe enim.* Ideo dicit ut majus meritum spei videatur et ideo debeat salvare.

Spiritus adjuvat infirmitatem. (AUG.) Quia ingemiscimus et petimus liberari, sed ne vel ante tempus vel contrarie petamus, Spiritus adjuvat. Quod oratio impetrat, donum Dei est evidenter, sed et orare est ex gratia.

VERS. 26. — *Inenarrabilibus.* Quomodo enim enarraretur, quando desideratur, quod ignoratur?

A Non tamen omnino ignoratur. Nam si penitus ignoraretur, non desideraretur. Et rursus si videretur, gemitibus non quæreretur.

Scrutatur. (AMBR.) Non quasi quærens quod nesciat cui nihil est occultum, cuique nota est precatio omnium spirituum.

VERS. 28. — *Scimus autem quoniam diligentibus*, etc. Quasi dicat: Non solum hoc facit Spiritus sanctus, sed etiam facit omnia diligentibus se provenire in bonum, prospera vel adversa; talis enim Deus consolatur prosperis, exercet adversis. Prosunt ergo mala quæ fideles pie perferunt, vel ad emendanda sive demenda peccata, vel ad exercendam probandamque justitiam, vel ad demonstrandam hujus vitæ miseriam. Quamvis enim mors
B carnis de peccato primi hominis originaliter venerit, tamen bonus ejus usus gloriosissimos martyres fecit. Ideoque non solum ipsa, sed et omnia sæculi mala remissis peccatis remanere debuerunt, ut haberet homo cum quibus pro veritate certaret, et unde exercitaretur virtus fidelium.

Secundum propositum. Quasi dicat: Quod vocati sunt, non aliunde est quam a prædestinatione Dei. Et unde est, quod *omnia cooperantur in bonum*: non ex merito.

VERS. 29. — *Nam quos*, Deus, *prædestinavit*, id est, per appositam gratiam præparavit ut verbo prædicationis crederent: illos *præscivit*, id est longe ante prænovit, *fieri conformes Filii*, qui est imago Patris, usquequaque eadem cum Patre. Unde dici-
C tur: *Qui videt me, videt et Patrem* (*Joan.* XIV).

Imaginis. Ut portemus imaginem cœlestis, sicut portavimus imaginem terreni. Vel *primogenitus.* Quia ante omnem creaturam non factus sed natus est, et quia primus sine peccato natus, et primus impassibilis resurgens, in quo habet fratres.

VERS. 30. — *Vocavit.* Vocatio exterior fit per prædicatores et est communis bonorum et malorum. Interior vero tantum electorum. De exteriori dicitur: *Multi sunt vocati, pauci vero electi.* Vocatione impletur prædestinatio. Vocare, est cognitionem de fide adjuvare vel compungere cum quem faciat audire, et hoc est electorum tantum. *Magnificavit.* Hoc de præscitis, de aliis non, qui etsi ad tempus credant et boni videantur, tamen quia non perma-
D nent, non magnificantur. *Magnificavit*, vel *magnificabit*: hoc autem futurum est, sed dicitur præteritum: quia dicitur Deus fecisse quæ ab æterno disposuit facere; unde Isaias: *Qui fecit quæ futura sunt* (*Isa.* XLIV). Talibus omnia in bonum, etiam quod deviant, ut inde cautiores sint, et in se non confidentes. Sunt hic quatuor memorata: prædestinatio, vocatio, justificatio, magnificatio. Unum est in Deo, et tria in nobis. Prædestinatio enim nostra non in nobis est, sed in occulto apud ipsum in ejus præscientia. Tria vero reliqua in nobis sunt.

VERS. 31. — *Si Deus pro nobis.* (AUG.) Deus pro nobis ut prædestinaret nos ante quam essemus, ut vocaret nos cum aversi essemus, ut justificaret nos

cum peccatores essemus, et glorificaret nos cum mortales essemus.

Vers. 32. — *Tradidit*. Dicitur hoc quia Pater tradidit Filium, verum auctor calicis hujus est etiam ipse qui bibit. Unde Apostolus : *Christus dilexit nos, et tradidit semetipsum pro nobis* (*Ephes.* v). Si ergo Pater Filium tradidit, et Filius seipsum, Judas quid fecit ? Pater tradendo Filium, bene fecit ; Filius tradendo seipsum, bene fecit ; Judas tradendo magistrum pro avaritia, male fecit. Non enim quod nobis præstitum est de passione Christi, malitiæ Judæ deputabitur ; habebit ille mercedem malitiæ, Christus laudem gratiæ. *Omnia*. Minus est nobis omnia dare, quam nostri causa morti Christum tradere. Itaque omnia superiora, scilicet Deus trinitas, nostra sunt ad videndum sive fruendum. Æqualia, scilicet angeli quibus æquabimur in futuro ad convivendum, modo vero sumus inferiores. Inferiora quoque nostra sunt ad dominandum. Et similiter quædam etiam superiora, ut sublimes angeli, et universa ministeria cœlestia Dei nostra sunt, non dominio, sed usu ; sicut res Domini, famulorum sunt ; ad victum, scilicet vel ornamentum vel aliud hujusmodi.

Vers. 34. — *Ad dexteram Dei*. In honore quo Deus cujus postulatio non potest contemni. *Interpellat*. Dum quotidie hominem quem assumpsit, et grave genus mortis quod pro nobis sustinuit, vultui paterno offert.

Vers. 35. — *Quis nos separabit*, etc. (Cypr.) Nihil horum potest separare credentes, etc., *usque ad* ut et nos propter ipsum patiamur : *Sed in his omnibus superamus*.

Vers. 38. — *Neque angeli, neque principes, neque virtutes*. Hi ordines accipiuntur de malis angelis, et de bonis si fieri posset.

Vers. 39. — *Neque altitudo, neque profundum*. Id est nec prospera vel adversa, unde Salomon : *Divitias et paupertates ne dederis mihi : ne repletus mendax fiam, vel pauper rapiam, et perjurem nomen Dei (Prov.* xxx). Multi peccant altitudine, multi necessitate. Contra hoc proponitur Achaz in Isaia, qui nolebat petere signum neque in alto neque in profundo. Remedium de Christo, qui neque elatus potestate qua æqualis Patri, nec turbatus de ejectione mortis, qui est signum in alto, et in profundo : ne ille vel regia potestate extolleretur, vel ærumna turbaretur, sicut tunc erat pro bello Assyriorum.

CAPUT IX.

Vers. 1. — *Veritatem dico*. Modo nihil me potest separare, sed olim fui separatus; unde modo doleo, et sic mala jam in bonum convertuntur.

Veritatem dico. (Ambr.) Quia contra Judæos loqui visus est, etc., *usque ad* Job tamen fuit ex filiis Esau quintus, scilicet ab Abraham, hoc est nepos Esau.

Vers. 3. — *Pro fratribus*. Judæis, vel etiam pro his retrahendis qui modo sunt fratres in fide, qui sunt et cognati mei : et ita gravius peccabam.

(Aug.) Tam perfecta hic filii eminentia declaratur, etc., *usque ad* : *Mediator Dei et hominum, homo Christus Jesus* (*Tim.* ii).

Vers. 6. — *Non autem quod exciderit*. Consolatur dolorem suum Apostolus. Quis enim plangat eum qui olim mortuus habebatur ; hos olim Deus salvandos non decrevit præscius, non personarum acceptor. Nullum enim damnat antequam peccet, nullum coronat antequam vincat ; sed præscientia definitum habet, qualis unicuique futura sit voluntas, ex qua damnetur vel coronetur. Quia dolebat de Judæis, consolatur se, inveniens scriptum : non omnes esse salvandos, sed tantum similes Isaac. In his ostendit quod sola gratia Dei faciet filios Dei. *Non autem quod exciderit verbum Dei*. Ex hoc quod dixit quod promissio æternæ hæreditatis facta est Judæis, qui ipsi ex magna parte non crediderunt, videbatur verbum Dei non esse impletum. Ad quod respondet : Et si in quibusdam non est impletum, in aliis tamen, scilicet in gentibus credentibus impletum est, qui modo veri sunt filii Abrahæ. *Non autem exiderit*. Quasi dicat : Etsi ita laboravit ; etsi non omnes credunt, non tamen excidit verbum Dei ; vel, non dico quod exciderit. Verbum Dei excidere, est promissa non impleri.

Vers. 7. — *In Isaac*. Id est in Christo, vocante gratia, congregantur. In Isaac promisssione præfigurati sunt, non qui seipsos justos, sed quos Deus facit ; hi sunt filii liberæ quæ sursum est, quæ est mater nostra. Filii carnis sunt terrenæ Jerusalem, quæ servit cum filiis suis. Sicut Isaac non meruit ut nasciturus promitteretur, sic et isti, sed sola gratia promissa est et eis data filiorum adoptio.

Vers. 10. — *Non solum autem illa*. Sara habuit promissionem, sed et Rebecca habuit promissionem, habens scilicet duos filios *ex uno concubitu Isaac patris nostri*. Ex uno concubitu dicit, ne videantur merita parentum differentia in generatis, sed patris, id est institutoris nostri, quem imitemur, si volumus esse filii Dei. Promissio facta Saræ ostendit quod propter genus nullus salvatur. Ista autem promissio facta Rebeccæ, ostendit quod propter nullum meritum suum vel parentum aliquis eligitur, sed sola gratia.

Vers. 11. — *Cum enim nondum nati*. Rebecca habuit promissionem hanc : *Major serviet minori*, id est Esau, persequendo Jacob, ei proficiet.

Vers. 12. — *Non ex operibus*. Futuris quæ bona vel mala non erant futura, nisi apposita gratia vel subtracta.

(Aug.) Quod si futuros eorum mores dicitur divinum discrevisse judicium etc., *usque ad* quomodo enim futura dicuntur, quæ nulla erunt ?

Vers. 13.—*Major serviet minori*. Hoc ad litteram : quia Idumæi qui de Esau (qui et Edom dicitur), subditi fuerunt Filiis Israel ; sed magis in hac prophetia intenditur quod populus Judæorum major, id est in cultu unius Dei prior, minori, id est posteriori Christiano esset serviturus.

Jacob dilexi, etc. In Jacob nihil invenit amandum, A nisi misericordiæ suæ donum. In Esau nihil odit, nisi originale peccatum. Sed quo modo hoc recte, cum nihil egissent? Quia res est stupenda, sibi objicit : *Quid ergo dicemus?* Ex misericordia, est velle et currere ; quod apparet in aliis ex eadem massa cui debita est perditio.

Vers. 14. — *Quid ergo*. Quia sine merito hunc elegit, hunc reprobavit, dicetur iniquus Deus? Non quia hunc per misericordiam elegit, illum per justitiam reprobavit. In quo neutro est iniquitas ; hunc justitiam, quia ita dicit Scriptura inducens Deum loquentem Pharaoni.

Absit. Constat quod nullus liberatur, nisi gratuita misericordia ; nullus damnatur, nisi æquissima justitia. Sed cur potius hunc quam hunc liberet ; scrutetur qui potest tam profondum judicium, verumtamen caveat præcipitium.

Vers. 15. — *Miserebor cui misertus*. Id est, cui præscio miserendum, et apud me mansurum : hoc est dare illi cui dandum est, non dare illi cui dandum non est ; ut cum vocet, quem sciat obaudire ; ut David qui post veniam tam bene perstitit. Saul non auditus in prece non perstitit, sed ad idola conversus est ; unde juste reprobatus esse a præscio videtur.

Vers. 16. — *Igitur non volentis*, etc. Tanquam diceret : Non sufficit sola voluntas hominis ; si non sit etiam misericordia Dei. Cui dicitur, econtra : Non sufficit etiam misericordia Dei, si non sit voluntas hominis ; ac per hoc si recte dictum est illud, cur etiam a contrario non recte dicitur : Non miserentis est Dei, sed volentis est hominis? Restat ergo ut recte dictum hoc intelligatur, ut totum Deo detur : qui hominis voluntatem bonam, et præparat adjuvandam, et adjuvat præparatam : volentem prævenit ut velit, volentem subsequitur ne frustra velit.

(Aug.) Quis porro tam impie desipit, ut dicat Deum malas hominum volontates, etc., *usque ad* sicut ex misericordia sua gratiam præstat.

Vers. 17. — *Excitavi*. Vel suscitavi, vel servavi. (Ambr.) In hoc ipsum te servavi, etc., *usque ad* sed ut te indurato ostendam virtutem meam signis Ægypti.

Vers. 18. — *Ergo cujus vult*. Meritum misericordiæ nullum est meritum obdurationis peccatum massæ totius damnatæ. Nec obdurat impartiendo malitiam, sed non impartiendo misericordiam, sicut nec digni sunt, quod facit æquitate occulta ; et ab humanis sensibus remota, quia non aperit Apostolus, sed miratur : O altitudo divitiarum.

Indurat. (Aug., *epist*. cv.) Non quasi quemquam peccare cogat, sed tantum quia quibusdam peccantibus misericordiam justificationis suæ non largitur, ob hoc eos obdurare dicitur, quia eorum non miseretur, non quia impellit ut peccent. Eorum autem non miseretur quibus gratiam non esse præbendam æquitate occultissima, et ab humanis sensibus remotissima judicat.

Vers. 19. — *Quid adhuc*. Postquam constat ex voluntate Dei esse, quare inquiritur unde alius sit bonus, alius sit malus? Non est opus, quia talis erit quisque qualem vult Deus esse, et ideo injuste alium damnat, alium salvat : vel quid queritur, id est cur nititur aliquis bene agere, cum nihil possit, nisi quod Deus velit?

Vers. 20. — *O Homo*. Hoc non ex inopia rationis reddendæ, sed hominen ad se revocat.

Vers. 21. — *Ex eadem massa*. Sic tota massa humani generis juste corrupta, et lutosa est ; si inde vas in honorem, misericordia est; si in contumeliam, justum est ; quia hoc erat ex natura : ecce justitia B in his qui non habent tempus operandi ; de his autem qui habent tempus subdit : *Quid si Deus volens*, scilicet quid respondeas Deo. *Aliud in contumeliam*. Vas in honorem, sed in contumeliam : si vile est ; ex se lutum habet, non ex figulo.

Quid si Deus, etc. (Aug., lib. i, *ad Simplicianum*, quæst. ii.) Quasi dicat : Jam ostensum est ; quod etsi Deus nihil boni det, non tamen iniquus est, etc., *usque ad* sed abusi sunt hac gratia.

Vers. 22 — *Sustinuit*. Sustinet Deus malos ut ordinate disperdat ; et utitur illis tanquam instrumento ad salutem bonorum. Nullum enim Deus, vel angelorum, vel hominum crearet, quem malum futurum esse præsciret, nisi pariter nosset eos, quibus C bonorum usibus commodaret.

Vers. 23. — *Ut ostenderet*. Quasi dicat : Ad hoc patitur malos, et præostendit iram et ad notitiam sui trahit, ut ostenderet in vasa misericordiæ, id est in electis per misericordiam, divitias gloriæ, id est quam dives, et quam magna sit et gloriosa misericordia ; ob hoc tot bona dat malis, ut convincat eos juste damnari, ut fideles eum magis diligant quibus gratiam ipsam conservavit.

Vers. 25. — *Sicut in Osee*. Cum ostensum sit, quod ex sola gratia sint filii, incipit probare per prophetas quod hi sunt ex utroque populo.

Vers. 27. — *Si fuerit*. Ecce sic dicitur salus Judeorum, ut major pars sit excæcata.

Vers. 28, 29. — *Verbum enim*. Subdit propheta D per quid salvi fiant, scilicet per verbum Evangelii, ut gloria operum legalium excludatur. Verbum enim Evangelii quod dicitur consummans, ad perfectionem ducit, et omnia legalia in uno Christo abbreviat : tamen æquum est, priori verbo legis ; unde additur, *in æquitate*, id est ut nihil desit ad justitiam de omnibus præfiguratis, vel quia quæ æqua sunt retinet, ut moralia ; et quæ jus est tolli, ut sunt figuræ, rescindit. *Et abbrevians in æquitate*. Ut compendio fidei per gratiam salvet, non per innumeras observationes. Ne quis autem dubitet, Propheta adjungit :

Nisi Dominus sabaoth. Dominus fecit verbum, quod tam necessarium erat, quod nisi esset semen,

id est verbum, etc. Vel per semen intelliguntur re- A liquiæ salvandæ, id est apostoli et alii boni, et nisi per illas prædicatum esset verbum Dei, gentes periissent. Et hoc est : Nisi Dominus exercituum, quando alios excæcavit, reliquisset nobis, id est ad nostram utilitatem, semen, id est apostolos, de quibus seges Christi crevit.

Et sicut Gomorrha similes. Utrumque posuit, ut notet similitudinem culpæ et pœnæ, quasi dicat : Pares essemus in pœna, quia similes essemus in culpa.

Vers. 31. — *Israel.* Israel vero secutus est legem quasi retro, quia nunquam attingit spiritualem intelligentiam. *Sectando justitiam.* Lex Moysi est lex justitiæ, si bene sit intellecta. Vel sectando justitiam legis, id est quæ est ex timore pœnæ, non amore B justitiæ, non pervenit, etc.

Vers. 32. — *Quia non ex fide.* Non enim ex fide quærebat justificari, et quia justitiam non petivit a Deo, non credit in eum qui justificat impium, non credens Deum operari in homine quo justificetur. Unde vero contigerit ut non crederent, supponit. *Offenderunt.* Ad similitudinem parvi lapidis, a quo non cavetur, Christus habilis fuit offendere, latens in humilitate. Cui attestatur Isaias (*cap.* VIII). *Ecce in evidenti pono*, id est nasci facio, *in Sion*, id est in Judæis, Christum *lapidem offensionis*, a quo parvo non caveatur, et *petram scandali*, id est ex toto conterentem malos in futuro, et contristantem. Lapis autem offensionis dicitur Christus secundum statum quo apparuit hic malis. Petra vero scandali, secun- C dum quod in futuro faciet malis.

Vers. 32. — *Et petram scandali.* Petra dicitur ante politionem et lapis post politionem. Politio autem Christi, passio fuit, quia infirmitatis miseriam deposuit. Christus ergo ante passionem fuit petra scandali, quo tempore scandalizati sunt Judæi irascentes et indignantes, quia se Filium Dei faceret. Lapis per politionem, Christus in passione, quando iidem Judæi maxime offenderunt, et excæcati sunt; Deum non esse credentes quem mortuum videbant.

Non confundetur. (Aug.) Qui enim crediderit in eum, non habebit suam justitiam quæ ex lege est, quamvis sit bona lex, sed implebit ipsam legem, non sua justitia, sed data a Deo. Ita enim non con- D fundetur.

CAPUT X.

Vers. 1. — *Et obsecratio.* Voluntas enim, ut ad vera credenda moveatur non sibi sufficit, nisit per gratiam Deus sibi opituletur, unde : *Nemo venit ad me, nisi cui datum fuerit a Patre meo* (*Joan.* IV).

Vers. 2. — *Testimonium enim perhibeo illis quod.* (Ambr.) De his dicit, qui non ex invidia, sed ex errore Christum non receperunt, quibus Petrus : *Scio quod per ignorantiam hoc egistis* (*Act.* III). *Non secundum scientiam.* Stultum enim est legem venerari, et Deum legis persequi.

Vers. 3 — *Ignorantes enim Dei justitiam.* Non qua Deus justus, sed quæ homini inest ex Deo. *Justitiæ Dei non sunt subjecti.* Hæc est justitia Dei, quæ non in præcepto legis quo timor incutitur, sed in adjutorio gratiæ Christi constituta est.

Vers. 4. — *Finis.* Non consumens, sed perficiens : perficit ergo justitiam per fidem sine operibus legis. *Christus.* Ex Christo est justitia ; quia si per legem scriptam vel naturalem esset, et non fide Christi, ergo Christus gratis moreretur.

Ad justitiam. Non humanam, sed divinam. Est enim humana et divina : de humana ibi, *Moyses* ; de divina ibi : *Quæ autem ex*, etc.

Scriptura. In Numeris et Levitico ita habetur : *Qui fecerit ea, vivet in illis.*

Vers. 5. — *Vivet in ea.* Habet istud præmium, scilicet ne ista morte puniatur. Non est autem magna justitia, timere, nec habet meritum apud Deum.

Vers. 6. — *Id est Christum deducere.* Id est negare Christum ascendisse.

Vers. 8. — *Prope est verbum.* Id est utile est, vel non est aliquid inconveniens vel dicere vel credere. Vel *prope*, quia non est longe a natura animorum : et loquendi ratione, quod nobis dicitur ut credamus.

Hoc est verbum. (Aug., *Tract.* 80, *in Joannem.*) De quo Dominus ait : *Nam vos mundi estis propter verbum quod locutus sum vobis*, etc., *usque ad* nam et in ipso verbo aliud est sonus transiens, aliud est virtus remanens.

Vers. 9. — *Quia si confitearis.* (Aug.) Ecce laus fidei et merces. Laus fidei est, si credideris, quia Dominus est Jesus, etc., *usque ad* qui eam in resurrectione sibi congrua, hoc est in justificatione præcedit.

Vers. 10. — *Corde creditur.* Cætera potest nolens, sed credere non potest nisi volens.

Confessio. (Aug., *in Psal*, XXX, *concione* III.) Confiteri est dicere, quid sit in corde, etc., *usque ad* quia ita credit, ita et in ore debet, ut ita prædicet.

Vers. 12. — *Qui invocant.* Orans invocat; sed hoc certe non potest, nisi prius credat. Qui ergo invocant, non modo credunt, sed etiam orant, ut postquam crediderit alicujus animus, non desinat id postulare, quod promisit Deus toto corde vigilantibus, quia credere dat remissionem peccatorum. Invocare autem impetrat promissa Dei.

Vers. 14. — *Quomodo ergo invocabunt*, etc. Probato, quod de utroque assumitur populo, ostendit per quid, scilicet per missionem utrisque factam, quam qui non receperit, inexcusabilis est. Invocatio salvat, ergo oportet credere : quia, *quomodo*, etc. *Aut quomodo credent*, etc. Quasi dicat : Non credent, nisi audiant. Nec enim olim aliquis credidit qui non aliquo modo audivit vel interius vel exterius. Dicit autem quod credere ex auditu sit, audire ex prædicatione, prædicare ex missione Dei ; ita ut totum descendat ex fonte gratiæ. Prædicatio autem vere

est ex missione, quia et pseudo bene nuntiantes, misit Deus qui in bonum malo novit uti. Aliquando etiam malos malis mittit in iram, id est prædicare permittit malos malis ad eorumdem pœnam, ut vicissim per se, sicut justum est, pereant.

(Aug.) Apostolus quod ait : *Quomodo credent ei quem non audierunt?* De gentibus dixit, etc., *usque ad* prædicatores Christi esse mittendos.

Vers. 15. — *Quomodo vero prædicabunt nisi mittantur?* Ecce apparet quod et ad gentes missi sunt prædicatores. *Quam speciosi.* Quia mundum illuminant, in quo apparet a Deo missos, alioquin hoc non poterant. *Pacem.* Reconciliationem inter populum et populum diruta maceria legalis ritus in Judæis, et idololatriæ in gentibus. Et inter Deum impios per fidem justificantem, et homines in eum credentes. *Evangelizantium bona.* Pacem super pacem, quia et regnum Dei pax est.

Vers. 16. — *Isaias enim dicit*, etc. Præscius Deus prædixit infidelitatem Judæorum, sed non fecit; neque præscisset mala eorum, nisi ea haberent. Sic etiam excæcat quod est deserendo, non autem faciendo et hoc meruit voluntas. Si dicitur non possunt Judæi credere quia Isaias prædixit, dico non possunt, quia nolunt. Quod Deus præscivit, prædixit; sed non fecit. Non possunt, dum superbi, dum tales, ut scilicet omnia suis viribus attribuerent, et negarent sibi necessarium esse divinum auxilium ad bene operandum.

Vers. 17. — *Fides ex*, etc. Etsi Deus intus doceat, tamen præco exterius annuntiat. *Per verbum.* Id est per gratiam Christi doctores verbi evangelici nobis mittentis. Nisi enim dicatur aliquid, nec audiri potest nec credi.

Vers. 18. — *Et quidem.* Vel equidem, id est certe, et ita inexcusabiles, sicut in Psalmis ostendit David dicens: *In omnem terram exivit sonus eorum.* (Aug., *epist.* 80, *quæ est ad Hesych*). Non hoc tempore Apostoli impletum est, etc., *usque ad* sic et illud : *Testes mihi eritis usque ad ultimum terræ* (*Act.* I).

Vers. 19. — *Sed dico : Nunquid Israel.* Probavit omnes audiisse, et ita Judæos audiisse. Sed quia possent et audisse et non cognovisse, affirmat eos etiam cognovisse. *Cognovit.* Israel dicitur cognovisse doctrinam Evangelii et adventum Christi, quia contradicere non potuit ratione vel auctoritate; sed non vere cognovit, ut menti eorum bene sederet. *Ad æmulationem.* Invidia Judæis est, dum gentes eorum Deum suum dicunt, et promissiones et legem eorum et prophetas ad se pertinere. *In non gentem.* Gentiles non prius dicebantur gens sancta, quia sine lege erant; vel modo non gens, quia non gentiliter vivunt. *In gentem insipientem.* In id est, contra gentem insipientem, id est contra gentiles qui Deum verum non noverant.

Vers. 21. — *Tota die.* Toto tempore quo cum eis commoratus sum, et mundum illuminavi, opera et affectus ample ostendi Judæis; vel in parte diei totius, in cruce expandi manus meas, etc. *Expandi manus*, Quasi dicat: Ampliora ostendi Judæis. Etenim nullum eis beneficium negavit; nam mortuos illorum suscitavit, diversas eorum infirmitates curavit. Ille autem dicitur manus expendere, qui poscentibus beneficia largiter tribuit.

CAPUT XI.

Vers. 1. — *Dico ergo.* Quia tot auctoritatibus confutavit Judæos, insultare possent gentiles, dicentes eos ex toto repulsos esse.

Vers. 2.—*Præscivit.* Pro prædestinavit, posuit præscivit. Sic enim debet accipi, ut ex sequentibus patet; ideo autem dixit, præscivit, ne iterum Judæi superbiant ex eo quod dixit eos non repulsos, et plebem Dei.

(Aug.) An quisquam dicere audebit Deum non præsciisse quibus esset daturus ut crederent, aut quos daturus esset Filio suo, ut ex eis non perderet quemquam? Quæ utique si præscivit, profecto beneficia sua, quibus nos dignatur liberare, præscivit. Hæc prædestinatio sanctorum nihil aliud est quam præscientia, scilicet et preparatio beneficiorum Dei, quibus certissime liberantur quicunque liberantur.

An nescitis. Quasi dicat : ita reliquias in hoc tempore non repulit Dominus, sed salvavit; sicut tempore Eliæ multos sibi reservavit, cum Elias solus sibi videretur, qui si ignoravit et alios præter se reservatos, non mirum si isti ignorent.

Vers. 4. — *Septem millia.* Per septenarium universitas, per millenarium perfectio designatur.

Vers. 5. — *Sic ergo.* Quasi dicat : Tunc erant multi etsi nesciret Elias. Ergo sic, id est ita latenter; vel sic, id est per eamdem gratiam.

Vers. 6. — *Alioquin gratia jam non est gratia.* Hoc est, si aliter salvi facti sunt (quod non potest fieri nisi gratia Dei), ergo ipsa gratia jam non erit gratia, sed debitum.

Vers. 7. — *Quid ergo?* Audito quod reliquiæ salvæ factæ sunt gratia, et non ex operibus, quid ergo dicendum est? *Electio autem consecuta est.* Electio gratiæ est, non meritorum. Excæcatio vero meritorum est. Excæcati enim sunt, quia credere noluerunt, sicut illi quia voluerunt, crediderunt. Misericordia igitur et judicium in ipsis voluntatibus facta sunt a Deo, illis vel per misericordiam gratiam apponente, ipsos vero per judicium excæcari permittente. Quicunque enim cum intellexisset credere noluit, id debet consequi quod vult, scilicet ne de cætero possit credere. In voluntate ergo sua adjuti sunt, non immissa malitia, sed deferente gratia; ut quia scientes verum, dicebant esse falsum, de cætero non intelligerent quod verum est. Hoc meretur invidia malæ voluntatis, non ita est de his qui errore hoc agunt.

Vers. 8. — *Dedit illis spiritum compunctionis.* Malam compunctionem hoc signat, quia sæpe fit ut etiam bonum sit homini molestum, ut Pharisæis doctrina Christi; et sic spiritum compunctionis appellat mentem invidentem, qua inviderunt doctrinæ Christi.

Usque in hodiernum diem. Id est, quandiu poterit A dici hodiernus dies, id est usque in præsentem diem, omnium ad quos hoc scriptum perveniet.

Vers. 9. — *Mensa.* Id est Scriptura : *eorum*, id est quæ ipsis primo oblata est, et *coram ipsis* posita, quia in ejus carnalibus observationibus delectantur; vel, *coram eis*, quia si rationem vellent attendere, possent intelligere. *In laqueum*, etc. Sicut seipsos acetum mihi obtulerunt, sic fiat ipsis iniquitas laqueus, quia iniquitatem noverunt, et in ea perstiterunt. *In laqueum*, etc. Scriptura quæ intelligentibus est panis, illaqueat dum male intelligitur et pro ea prædicatio Christi respuitur. Item Scriptura legis fuit causa captivitatis, dum zelo ejus Christum occiderunt, et in illa captivitate fuit causa eis scandali et opprobrii, et post erit causa æternæ damnationis, B quæ specialiter retributio Dei dicitur.

Vers. 10. — *Obscurentur oculi.* Quia sine causa non viderunt, fiat eis non videre. *Obscurentur oculi.* Hæc verba non optantis voto, sed prædicentis officio dicuntur.

Vers. 11. — *Dico ergo, Nunquid.* Quia dico excæcatos auctoritate prophetarum, putatis quod irrecuperabiliter et sine utilitate ceciderunt? quasi dicat, non. Sed casus eorum prodest, et possunt restitui, ne quis eos despiciat.

Nunquid sic offenderunt, ut caderent? (Aug.) Hoc non ideo dicit quia non ceciderunt, etc., *usque ad* sed magis caveant ne dum superbiunt, cadant.

Salus. Dum divisi per mundum in testimonium sunt non fictas de Christo esse prophetias. *Ut illos* C *æmulentur.* Potest sic accipi : ut Judæi imitentur gentiles in bono. Hoc sæpe factum est, et plenius fiet in fine sæculi, quando Judæi Christianos sequentur in fide Christi. Tunc enim manus Moysi revocabitur in sinum, tunc Moyses noster revertetur ad matrem et ad fratres. Potest etiam intelligi, ut gentes Judæos æmulentur, id est credant, sicut et ipsi credebant. Velut gentes Dei æmulatione circa opera Judæorum mala moveantur.

Vers. 12. — *Quod si*, etc. Quasi dicat : Dixi delictum Judæorum prodesse; quod si est, tunc magis conversio eorum proderit. *Quanto magis.* Id est, si malum eorum vertit Deus in bonum, id est in divitias mundi, multo magis bonum eorum, cum in fine plenitudo eorum conversa ditabit gentes doctrina et D exemplo. In quo ostendit nec inutilem, nec irrecuperabilem casum eorum.

Vers. 13. — *Quandiu.* (Anselm.) Etsi apostolus sim gentium, tamen honorificabo ministerium superaddendo ultra hoc quod debeo, ut etiam de Judæis laborem tentans; si hac non succedit via, aggrediar alia, quod non facerem, si de salute eorum desperarem.

(Chrys,) Rursus mala suspicione seipsum liberare satagit. Videtur autem eos quidem qui ex gentibus erant, objurgare, mentesque illorum humiliare; sensim tamen Judæum vellicat.

Vers. 16. — *Quod si delibatio.* Dixi quod assumptio eorum erit multum utilis; quam ne dicatis gentiles non posse fieri, quasi totum genus sit repudiatum, dico quod si delibatio, id est pauci de illis assumpti, ut apostoli et alii discipuli sunt sancti. *Et massa.* Id est, genus potest sanctificari. *Et si radix.* Id est patriarchæ, a quibus contrahunt sancti humorem fidei. *Et rami.* Qui de eorum genere excreverunt in eorum fide fundati.

Vers. 17. — *Cum oleaster esses, insertus*, etc. (Anselm.) Videamus quemadmodum et ipse Dominus prænuntiet insertionem oleastri et fractionem ramorum, etc., *usque ad* quod Dominus prædixit faciendum.

Socius. In spe promissionis : hoc contra morem. Bona enim arbor in non bonam inseri solet, hic non bona in bonam.

Vers. 18.—*Noli gloriari*, etc. (Anselm.) Gentes jam in Christum credentes erigebant se contra Judæos, quia crucifixerant Christum, cum et de ipsis veniret alius paries ad angularem lapidem, et ideo reprimit illas Apostolus. *Noli*, inquiens, *gloriari*, etc., id est, non es stabilis si illos per quos stas destruis.

Vers. 19. — *Dicis ergo fracti.* Quasi dicat : si non contra stantes, tamen contra eos licet gloriari, qui causa insertionis meæ repulsi sunt; quod removet Apostolus, ita : Bene dicis, quia verum est quod fracti sunt propter incredulitatem; tu stas fide, id est non merito tuo, sed gratia Dei; et ideo noli superbire, ne et tu frangaris per superbiam, ut illi per incredulitatem. Non es stabilis, si per quos stas destruis. Facile decipitur, qui alienis malis gaudet.

Vers. 20. — *Fide stas.* Dei est beneficium quod tu stas, non tuum meritum. *Sed time.* Ne tantæ gratiæ beneficium amittas, et in supplicium incidas. Castus enim timor est cum cavet anima ne Deus illam desertus deserat.

Vers. 22. — *Si permanseris in bonitate.* Si digna Dei benignitate operatus fueris, neque enim tibi sola fide opus est. *Severitatem autem Dei.* Quod eis non pepercerit, eo quod patrum virtute indignos ipsos invenerit.

Vers. 24.—*Contra naturam.* Dicitur id contra naturam quod est contra consuetudinem naturæ, ut si surculus fructum radicis ferat. Deus tamen nihil contra naturam facit, quia id est natura quod facit. *Olivam.* Per olivam intelligitur hic fides Patrum.

Vers. 25. — *Nolo enim vos ignorare*, etc. (Aug.) Legis defensores, legis tractatores, legis doctores, legis intellectores, auctorem legis crucifixerunt. O cæcitas! Ipsa est quæ ex parte cecidit in Israel, ut crucifigeretur Christus, et plenitudo gentium intraret.

Vers. 26. — *Impietatem.* Id est infidelitatem, vel legalis observantiæ cultum. Cultus enim Judæorum ab adventu Christi cognito est impietas.

Vers. 27. — *Abstulero.* Hoc erit in fine quando prædicatione Eliæ et Enoch convertentur Judæi, unde per Malachiam : *Mittam vobis Eliam Thesbitem qui convertet corda patrum ad filios, et corda filiorum ad patrem* (*Mal.* IV); ut intelligant filii ut patres, id est ut prophetæ intellexerunt.

Vers. 28. — (Aug.) *Secundum Evangelium*, etc. Vel ita : tunc converterentur; sed modo inimici quidem sunt Christi, et quidem nostri. Iterum ex se, ex suo scilicet vitio. Sed hoc est secundum Evangelium et propter vos, id est ad profectum Evangelii et vestrum.

Inimici propter. Ostendit hoc ex Dei dispositione provenire. Ex se enim possunt inimicari, quod proficit Evangelio, Deo utente malis ad bonum, ut cum faciant contra voluntatem Dei impleatur voluntas Dei sapienter omnia disponens. *Propter patres*. Electi sunt dilecti propter patres, quibus hæc promissa sunt, quia non sunt vocati ea vocatione qua multi non præsciti, qui tamen pereunt, de qua dictum est : *Multi sunt vocati, pauci vero electi* (*Marc*. xx); sed ea qua vocantur electi, quæ est sine mutatione : quia qui audit a Patre venit ad Filium, qui non perdit quidquam de omni dato; quisquis vero perit, non inde fuit; unde : *A nobis exierunt, sed ex nobis non fuerunt* (*I Joan*. II.)

Secundum electionem et propter patres. (*Aug*., lib. *de Prædest. sanc*., c. 16.) Sunt salvandi : quia *dona*, id est promissiones, etc., *usque ad* quia eos dolore non vident.

Vers. 30. — *Sicut enim*. Id est qua ratione vos olim permisit Deus non credere, scilicet ne causam superbiendi haberetis postea conversi.

Vers. 31 — *Ut et ipsi*. Experti non per legem esse salutem, sed per gratiam : ut et sic per humilitatem consequentur misericordiam.

Vers. 32. — *Conclusit*. Id est permisit concludi. Hic videtur aliquo modo mysterium exponere. *Conclusit enim Deus omnia in infideli*, ut de amaritudine infidelitatis suæ pœnitendo confusi, ad dulcedinem misericordiæ Dei credendo conversi, humiliores permanerent, ut et gratia muneris esset gratissima, et clamarent : *Quam magna multitudo dulcedinis tuæ, Domine* (*Psal*. xxx.) *Omnium*. Id est Judæorum et gentium, non quod nullum damnaturus sit, quod quidam falso opinati sunt.

Vers. 33. — *O altitudo*, etc. Præmiserat sententiam miræ profunditatis, cujus profunditatis veluti horrore perculsus, exclamat *o altitudo*, etc. Valde enim parvum sensum habemus ad discutiendam justitiam judiciorum Dei, ad discutiendam gratiam gratuitam nullis meritis præcedentibus redditam. Nec tam movet nos, quod gratia præstatur indignis, quam quod æque indignis aliis denegatur.

(Aug., lib. *de Spirit. et lit*., c. 36 in fine.) Scio quod sicut impossibilitas, et ita iniquitas non est apud Deum, etc., *usque ad* ut prius permitteret eos concludi in infidelitate.

(Id.) Aliquando filiis infidelium præstatur Dei gratia, etc., *usque ad* et si non in hac vita, certe in altera, etc.

Viæ ejus. Id est impletiones dispositionis, quia nec in exhibitione potest cognosci quod disposuit. *Consiliarius*. Patris conciliarius est unigenitus A Filius ejus, qui et Angelus magni consilii appellatur. Sed ex hominibus et angelis nullus fuit ei consiliarius.

Vers. 35. — *Aut quis prior*. Etsi judicia Dei non possumus scire, saltem hoc constat quod ex sola gratia dat bona, et non ex præcedenti merito.

(Aug.) Deus debitor factus est, non aliquid a nobis accipiendo, etc., *usque ad* et hoc tu fecisti qui laborantes juvisti, etc.

Vers. 36. — *Quoniam ex ipso*, etc. *Ex, per, in*, distinctionem personarum indicant; ipse vero idem pronomen repetitum, identitatem substantiæ; et quia talis ipsi gloria, non justis ipsis.

(Aug., lib. *de Natura boni*, cap. 27, *Ex ipso*.) Non de ipso sunt omnia, etc., *usque ad* singula horum B trium referri ad singulos voluit.

Omnia. Cum audivimus *omnia esse ex Deo*, omnes utique naturas intelligere debemus, et omnia quæ naturaliter sunt; neque enim ex ipso sunt peccata quæ naturam vitiant, quæ ex voluntate peccantium nascuntur.

CAPUT XII.

Vers. 1. — *Obsecro vos*. Hucusque satis utramque partem humiliavit, et gloriam de priori statu annulavit, modo quasi finito negotio deinceps ad moralitatem tendit. *Obsecro vos*. Hucusque ne alter adversus alterum superbiret; hinc ut alter de alterius utilitate laboret. *Obsecro per*, etc. Id est per apostolatum misericorditer a Deo mihi commissum, vel C misericordiam a Deo vobis factam et exhibitam.

Hostiam, etc. (Aug., lib. x, *de Civit*., cap. 6.) Verum sacrificium est omne opus quod agitur, etc., *usque ad* adjungit dicens : *Sed reformamini in novitate mentis vestræ*, etc.

Vers. 2. — *Nolite conformari*. Generalis prohibitio. *Sed reformamini*. Regularis jussio. Ibi continentia, hic justitia. Illud pertinet ad non concupiscere, hoc ad diligere; illud ad declinandum a malo, hoc ad faciendum bonum. Non concupiscendo enim vetustate exspoliamur, et diligendo novitate induimur. *Reformamini*. Quia in Adam partim amissa est imago Dei, ut incipiat ab illo reformari a quo formata est. Non enim reformare seipsam potest sicut potuit deformare.

D Vers. 3. — *Dico enim*. Hoc est sacrificium Christianorum, ut multi unum corpus sint in Christo. Hoc enim in Sacramento altaris fidelibus voto demonstratur Ecclesiæ, quæ in ea re quam offert, significatur. Sicut enim panis ex multis granis conficitur, ita ex multis fidelium membris sancta constat Ecclesia, qui Creatoris sui participatione congaudent; cujus munere sancti sunt et unum, quod et in sequenti ostenditur, ubi ait : *Multi unum corpus sumus in Christo* (*I Cor*. x.) Quod non potest fieri, nisi sapiant ad sobrietatem, quod hic præcipitur. *Sapere ad sobrietatem*. Id est, quod, justitiæ terminos non egrediatur quod nobis solum utile sit, et nulli obsit.

Mensuram fidei. Secundum fidem quam mensurate partitur Deus, hæc est fides per charitatem operans sine qua nulla cujusquam existimanda sunt opera. Christo non ad mensuram datus est spiritus, sed cæteris omnibus datur et datus additur; unde Joannes de Christo ait: *Non enim ad mensuram dat Deus Spiritum*, cæteris dividitur, non quidem Spiritus, sed dona ejus.

Vers. 4. — *Sicut enim in uno.* (Aug.) Nemo poterit esse justus, quandiu fuerit ab unitate hujus corporis separatus, etc., *usque ad* sed bene utendi pietate possideant.

Vers. 5, 6. — *Singuli autem alter alterius membra, habentes*, etc. Ad hoc habentes bona differentia. Vel singuli sumus membra, igitur in differentibus donis hoc agatur; quæ autem sunt illæ gratiæ ex B quarum diversitate dicimur membra, et qualiter in illis, nobis invicem subservire debeamus, aperit dicens: *Sive prophetiam secundum rationem fidei, sive ministerium*, etc. Habentes, simus membra aliorum, ut illis prophetemus. Habentes dico *secundum rationem fidei*, quia prout exigit fides eorum, vel auditorum prophetia datur. Nota quod in enumeratione gratiarum a prophetia incipit, quia prima probatio quod fides nostra sit rationabilis, est quod credentes accepto Spiritu prophetabant.

Vers. 8. — *Qui miseretur.* Hæc miseratio est quotidiana medicina quotidianis vulneribus etsi levioribus: tamen *judicium sine misericordia fiet ei qui non facit misericordiam* (*Jac.* II), et hoc utique justum est ut dimittatur dimittenti et detur danti. C Quisquis vero quasi nimis justus et securus judicium exspectat sine misericordia, sibi iram provocat. Misericordia hæc multiplex est, scilicet peccanti ignoscere, oppresso subvenire, etc.; et ideo subdit de misericordia ponendo unum ejus membrum cum præmissum sit aliud membrum, ubi autem *qui tribuit, in simplicitate.* Simplicitas excludit hypocrisim, hilaritas gaudium ostendit, et fretum spe futuri.

Vers. 11. — *Non pigri.* Maledictus est qui facit opus Dei negligenter, piger sine spe est in conversatione divina. Et ideo ut frigus pigritiæ pellatur. *Sitis ferventes*, etc.

Spiritu ferventes. (Theod.) Spiritum, gratiam appellavit, etc., *usque ad* hoc enim dixit. *Orationi instantes.* Id est, assidue hoc facientes.

Domino servientes, etc. Quasi dicat: Quamvis dixerim ut spiritu ferventes sitis; non tamen passim et importune verba Dei ingeratis, sed temporis opportunitate sitis ferventes, ut aptis locis, personis, et tempore verba fidei loquamini. *Ferventes.* Spiritus ignis est quo fervet charitas, unde Dominus ait: *Ignem veni mittere in terram, et quid volo, nisi ardeat?* (*Luc.* XII.)

Vers. 12 — *Spe gaudentes.* Certi de futuris gaudent, et ideo patientes in tribulatione.

Vers. 16. — *Consentientes.* Quod non fit ore tantum, quia tunc est vera humilitas, si non est in sola A lingua, ne præsumentes de se non condoleant aliis, sed exprobrent.

Vers. 19. — *Date locum.* Non præcipit ut vindicari nolint sancti a Deo, quod in Apocalypsi clamant sancti, non quidem propter exsaturandum odium, sed quia scriptum est: *Lætabitur justus, cum viderit vindictam.* Præcipit autem, ut ipsi se non vindicantes dent locum iræ Dei qui dicit: *Mihi vindictam, et ego retribuam.* Si ergo vult bonus, ut Deus inimicum puniat, non est hoc reddere malum pro malo. Cum ergo homo justus et homo malus de inimicis suis a Deo velit vindicari, in quo discernuntur? Bonus magis cupit corrigi inimicum quam puniri, et cum Deus punit non delectatur de pœna inimici, sed hoc ei placet quod et Domino, quia eum diligit, et Deus est quem sequitur in hoc: *Qui pluit super justos et injustos* (*Prov.* XXV); et tamen etiam in hoc sæculo asperius pertinaces corripit et in fine damnabit, cui proinde reservanda est vindicta. Ille dat locum iræ adversarii, qui permittit adversarium facere quod vult.

Vers. 20. — *Sed si esurierit.* Nota insolentiam, *sed*, conjunctionis. Ita enim prosequendum est, quasi non interposita utraque sit conjunctio. Vel etiam ita potest legi, ut neutra superfluat conjunctio, quasi dicat, non solum non defendatis vos, sed si, etc.

CAPUT XIII.

Vers. 1. — *Omnis anima.* (Aug. *Expositio* prop. 720 *ex epist. ad Rom.*) Quod ait Apostolus hic rectissime admonet, etc., *usque ad* tamen omnis homo subditus sit superiori se.

Non est enim potestas. Potestas est a Deo; sed quæ a Deo sunt, ordinata sunt; ergo potestas est ordinata. Itaque qui resistit potestati, Dei ordinationi resistit, de bona potestate patet, quod eam perfecit Deus. Rationabiliter de mala videri potest, dum et boni per eam purgantur, et mali damnantur, et ipsa in deterius præcipitatur. Et scias, quod nomine potestatis interdum accipitur potestas ipsa, quæ datur alicui a Deo, aliquando ipse homo habens potestatem; quod diligens lector distinguat.

Quæ autem sunt, a Deo ordinata sunt. Id est, rationabiliter a Deo disposita, unde: *Deus potentes non abjicit, cum et ipse potens sit* (*Job.* XXXVI.)

(Greg.) Deum quippe imitari desiderat, qui fastigium potentiæ, etc., *usque ad* quia nequaquam justa D potentia, sed actio prava damnatur.

Vers. 2. — *Qui autem resistit.* (Aug.) Quid si jubeat quod non licet? hic sane contemnet potestatem, timendo potestatem majorem; ergo si aliud imperator, et aliud Deus jubeat, contempto illo obtemperandum est Deo.

Vers. 3. — *Principes.* Dicit illos esse principes Apostolus, qui propter corrigendam vitam et prohibenda adversa creantur, Dei habentes imaginem, ut sub uno cæteri sint. *Non sunt timore boni*, etc. Si bonus est princeps, bene operantem non punit, sed diligit. Sin malus, non nocet bono, sed purgat eum. Malus ergo subditus debet timere, quia instituti sunt

principes ut mala puniant. *Habebis laudem ex illa.* Si justa est, ipsa laudante; si iniqua, ipsa tibi laudis occasionem præbente.

VERS. 4. — *Dei enim minister.* Ideo dati sunt rectores, ne mala fiant. *Vindex in iram.* Id est, propter iram Dei vindicandam, vel vindex in iram Dei ostendendam; quia hæc punitio indicat persistentes in malo gravius puniendos.

VERS. 6. — *Ideo enim.* Subditi esse debetis, quia etiam ideo, id est propter ostendendam subjectionem, præstatis tributa, quod est signum subjectionis. Non ait, solvitis, sed præstatis, quasi reddituris; quia reddunt dum pugnant pro patria, et dum agunt judicia, vos præstatis servientes Deo. Per hoc enim, quod illi tributa datis, Deo servitis, quia ministri Dei sunt. Vel præstatis tributa, quia ministri Dei sunt, ut boni laudentur, mali puniantur.

VERS. 7. — *Tributum.* Vel tributum quod dominis solvitur. Vectigal quod ad domum domini vehitur.

VERS. 8. — *Nemini quidquam.* Pax ad omnes, dilectio inter fratres. Aliter enim vere fratres non sunt. *Diligatis.* Mentio fit hic de charitate, quia valet ad hanc humilitatem. Sola enim charitas est, quæ etiam reddita semper retinet debitorem. Redditur enim cum impenditur, debetur autem etiam si reddita fuerit, quia nullum est tempus quo impendenda non sit. Nec cum redditur, amittitur, sed potius reddendo multiplicatur; habendo enim redditur, non carendo, ut pecunia quæ reddi non potest, nisi habeatur; nec haberi, nisi reddatur, imo cum redditur ab homine, crescit in homine; et tanto major acquiritur, quanto pluribus redditur. *Diligit proximum.* Cum duo præcepta sint charitatis, pro utroque unum sæpe ponitur, quia nec Deus sine proximo, nec sine Deo proximus diligitur vel potest diligi. Dilectio proximi in factis apparet, dilectio Dei amplius latet, et ideo hanc specialius ponit, de qua Dominus ait: *Mandatum novum do vobis, ut diligatis invicem,* ubi illud mandatum majus dilectionis Dei videtur esse prætermissum. Sed bene intelligentibus utrumque invenitur in singulis; quia qui diligit Deum, nec potest eum contemnere quem Deus præcipit diligi, et qui sancte ac spiritualiter diligit proximum, quid in illo diligit nisi Deum? *Proximum, legem implevit.* Omnem hominem intelligi oportet per proximum, quia nemo est, cum quo sit operandum malum. Qui ergo amat homines, aut quia justi sunt, aut ut justi sint amare debet. Sic enim et seipsum amare debet, scilicet, vel quia justus est, vel ut justus sit. Qui enim aliter se diligit, injuste se diligit, quia ad hoc se diligit ut sit injustus, ad hoc ergo ut sit malus: ergo jam se non diligit; qui enim diligit iniquitatem, odit animam suam.

VERS. 11. — *Et hoc scientes.* Scilicet quia hora est, vel sicut quidam libri habent: hoc tempus, scilicet gratiæ, scientes. Jam ex quo dilectionem habuimus; est hora, id est opportunitas, sed brevis. *Somno surgere.* Somnus est negligentia vel ignorantia. *Nunc enim.* Causæ interpositæ, quare surgere debeamus. *Propior est.* Bene operans vicinus est æternæ vitæ. Baptismus enim est ad veniam, vita bona ad coronam. Vel *propior*, quia plus morti proximi sumus.

VERS. 12. — *Nox præcessit.* Item quare surgere debent ostenditur: quia *nox* infidelitatis et ignorantiæ *præcessit*, id est fuit; sed modo non est cujus memoria monet, ut caveatis. *Dies autem*, id est æterna beatitudo, *appropinquavit*, dum peccata remissa, dum estis justi per gratiam. *Nox* vetus homo, qui in baptismo præteriit; *Dies*, sol justitiæ Christus, cujus luce veritatem didicerunt, ut sciant quid agendum sit. *Opera tenebrarum.* Opera mala, quæ ex tenebris ignorantiæ venerunt, vel tenebras amant, et ad tenebras ducunt.

VERS. 13. — *Non in comessationibus.* Nota in his Romanos tangi; et ideo non est eis jus gloriandi.

(AUG.) Horum autem morborum superbia est mater, et humanæ mentis aviditas, quæ etiam hypocrisim sæpe generat; huic non resistitur, nisi crebris divinorum librorum testimoniis incutiatur timor et charitas.

CAPUT XIV.

VERS. 1. — *Infirmum autem.* Perfectæ fidei est nullum cibum discernere, vel immundum putare, quia *omnia munda mundis.* Sed quidam infirmi censebant a quibusdam abstinendum, et ita inter Romanos contentio; unde præcipit tales assumere, non abjicere, sed patiendo exemplo et verbo ad fidem erigere. Et si incognitum est quo quis animo faciat, non inde disceptare. *Non in disceptationibus.* Non est damnandus cujus cogitatio non est aperta, vel de quo nescimus qualis post sit futurus.

VERS. 2. — *Infirmus.* Ille est infirmus qui cibos discernit, putans alios mundos, alios immundos, eo quod Judæi prohibiti sunt edere, hunc autem suo judicio relinquendum dicit, ne cum scrupulo edat. Vel, licet sit perfecta fides, quæ omnia licere credit, tamen infirmus et pronus ad casum, qui facile impetu libidinis sternitur, edat olus, id est tenues et aridos cibos, qui non sunt fomentum vitiorum, et abstineat ab illis quibus libido excitatur. Crassitudo enim carnium et deliciosæ epulæ provocant corpus ad libidinem.

VERS. 3. — *Is qui manducat.* Supra præcepit non disceptare de cogitationibus aliorum, hic præcipit non spernere.

Non judicet. (AUG., lib. II *de Ser. Dom. in monte.*) De manifestis judicandum, non de occultis, etc., *usque ad* quicunque humani cibi indifferenter sumi.

VERS. 4. — *Domino suo stat.* De incognito corde alieni servi tu non habes judicare, sed suus Dominus ad cujus honorem stat, qui stat; ad quem pertinet et casus cadentis, qui potest erigere vel judicare. *Stat, aut cadit,* ideo dicit: quia ambiguum est, forsan stat, qui putatur cadere. *Stat aut cadit.* Per hoc ostendit se nescire quo animo ille se agat in dubiis. *Stabit autem.* Hic innuit, quod ambigua

debemus in meliorem partem vertere, et plus salutem quam mortem reorum optare, et in futuro spem boni habere, etsi aliter sit in præsenti. *Stabit autem.* Quia neque si edit, reus est; neque si non edit, si tamen devotione hoc agit.

VERS. 5. — *Nam alius.* Supra dixit, quod alii omnia manducant, alii non omnia; de generibus ciborum agens hoc dicit, quod alii omni tempore, alii aliquo certo tempore abstinent, et utrumque recte fieri posse dicit. *In suo sensu.* Id est in suo consilio dimittatur ne scandalum passus a charitate, quæ est mater omnium virtutum, recedat.

VERS. 6. - *Qui sapit.* In suo sensu dico, ut abundans: quia qui sapit diem, vel omnem, vel diem interpositum, Domino sapit. *Et qui manducat, Domino manducat.* Id est ad honorem Domini, cujus omnia creata credit munda, et quia ei serviturus illis sustentatur.

VERS. 7. — *Nemo enim nostrum sibi vivit.* Qui enim lege frenatur, non sibi, sed Deo, qui legem dedit, vivit. Si lex non esset, sibi quisque viveret. *Sibi.* Sed Domino, quo judice damnatur vel coronatur; vel, *sibi*, id est ad laudem suam, sed Dei. Sicut enim magnitudinis ejus non est finis, sic nostræ laudis non erit finis. Non enim cum mortui fuerimus in hac carne, desinemus laudare Deum. Et secundum hoc de fidelibus tantum agit. *Vel sibi*, id est a se judicandus, sed a Domino secundum hoc de bonis et malis accipitur.

VERS. 10. — *Ante tribunal.* Hoc a simili dicitur: tribunal enim sedes judicis est, quæ in excelso locatur, ut judex ab omnibus videatur et ipse ex eminente loco omnes valeat intueri. Ita et Christus quasi in tribunali sedebit, quia ab omnibus videbitur, et ipse omnium conscientias videbit, et causas dijudicabit.

VERS. 13. — *Non ergo amplius.* Non usurpemus nobis quod ad nos non pertinet. Non reprehendamus ea quæ nescimus quo animo fiant; vel etiam si aperta, non ita reprehendamus, ut de sanitate desperemus. In his enim duobus temerarium est judicium, et vel superbia, vel invidentia, unde dicitur: *Nolite judicare et non judicabimini* (*Luc.* VI).

VERS. 14. — *Scio et confido.* Quasi dicat dico: Ne ponatis offendiculum fratribus. Non autem dico offendiculum vel scandalum, eo quod cibus sit immundus; quia scio per hoc, quod fiducia est in Jesu, qui postquam venit, absolvit a lege. Commune ponit pro immundo, ut tractum a vasis quæ ante omnibus usibus erant communia, quorum quædam postea sacrificiis dedicata non amplius communia, sed sancta dicebantur; vel tractum est a Judæis quia ipsi Judæi dicebantur proprius populus Dei, alii vero omnes communes et immundi.

VERS. 16. — *Non ergo blasphemetur bonum.* Quia qui habet opera bona,, si reprehendatur in re minima, bonum suum obfuscatur, et incipit bonum ejus blasphemari per malum. Unde Ezechiel: *Justitia justi non proficiet ei, si erraverit* (*Ezech.* XXXIII). *Non ergo blasphemetur bonum.* Bona in se comestio

A blasphemabilis est dum aliis nocet: et quia nocet, abstine, quia non est causa regni Dei esca.

VERS. 17. — *Non est enim regnum Dei esca et potus.* Non usus ciborum, sed concupiscentia refrenanda est. Non interest quid alimentorum vel quantum pro congruentia hominum et personæ suæ et pro valetudinis suæ necessitate quis capiat, sed quam facile et læto animo careat his, cum his vel oportet vel necesse est carere.

Gaudium in Spiritu sancto. Qui enim, etc. Non utique in epulis, ut multi solent, sed in Spiritu sancto hoc gaudium oritur de fraterna pace; sicut in disceptatione ira, ubi non est spiritus, quia in solis pacificis est; cujus etiam gratia hæc tria sunt in aliquo: justitia, pax et gaudium, quæ in istis Romanis non erant.

B

VERS. 18. — *Placet Deo, et probatus est hominibus.* Secundum quod gaudium est in Spiritu sancto. Probatus autem habetur hominibus secundum justitiam, et pacem etiam, quia disceptatio discordiam parit, ideo dimissis temerariis judiciis, sectemur quæ pacis non discordiæ, et quæ ædificationis, ut cæteri ædificentur, vel jam ædificati conserventur invicem Judæus ad gentilem, et gentilis ad Judæum.

VERS. 21. — *Offenditur.* Perturbatus nesciens quid teneat. Offenditur, qui a fide recta discedit.

VERS. 22. — *Beatus.* Beatum dicit qui non facit aliud quam quod utile probat, sed illum proprio judicio censet damnandum, qui, quod dicit se debere facere, non facit.

VERS. 23. — *Omne autem.* Non tamen omne quod C fit cum fide bonum est, quia ignorantia quæ est ex culpa, nocet. Omnis vita infidelium peccatum est, quia omnis infideliter vivens vel agens, vehementer peccat, et nihil bonum sine summo bono, ubi deest agnitio veritatis æternæ. Falsa virtus est etiam in optimis moribus. Opera quæ videntur probabilia, præter fidem sic sunt, ut magnæ vires et cursus celerrimus extra viam. *Non est ex fide.* Fides nostra vult ut homo agat hoc quod bene intelligit esse agendum, et peccatum est quod aliter fit, quam probatum est.

CAPUT XV.

VERS. 5. — *Idipsum sapere.* Quasi dicat: Nisi idem sapiatis, Deum honorare non poteritis.

D

VERS. 8. — *Circumcisionis.* Id est Judæorum ad quos corporaliter venit; unde: *Non sum missus nisi ad oves quæ perierunt domus Israel* (*Matth.* XV). *Propter veritatem.* Non repulit Judæos, quibus proprie veritas, gentibus misericordia, quibus nulla promissio facta erat. *Promissiones.* Promiserat enim Abrahæ: *In semine tuo benedicentur omnes gentes* (*Gen.* XXII). Et David: *De fructu ventris tui ponam super sedem tuam* (*Psalm.* CXXXI). Et item Jacob dixit: *Orietur stella ex Jacob* (*Num.* XXIV).

VERS. 9. — *Confitebor.* Confessio autem non tantum peccatorum est, sed et laudis.

VERS. 12. — *Erit radix Jesse.* Et ex hac radice erit ille qui exsurget, etc. Jesse, radix: David, ar-

bor, quæ per ramum, id est Mariam, fecit fructum, A id est Christum.

Vers. 13. — *Et pace.* Ut possitis gaudere, det pacem et concordiam ad invicem; et hoc erit, si sit sana fides. *Ut abundetis.* Id est, ut per ista habita certiores sitis de æterna beatitudine et abundetis in virtute Spiritu sancti, id est, fortitudine bonæ operationis, quæ datur per Spiritum sanctum.

Vers. 14. — *Certus sum.* Ne videretur Apostolus omnes intelligere discordes et ad corrigendum insipientes, removet quod ideo incipit, ut admoneat perfectiores de correctione minorum; et inde præponit se exemplum qui laborat de aliis, et opus est ut isti hoc faciant, cum ipse aliis impeditus ad eos venire non possit. *Repleti omni sapientia.* Per hanc laudem provocat ad meliora, more exhortantis. Unde nec dicit docere, sed monere; quasi dicat quod sciatur, sed subterfugit animo. B Hoc enim solet moneri, quod cum sciatur, aliquando subterfugit animo, aut negligenter habetur.

Vers. 15. — *Propter gratiam.* Non temere scribit; sed Apostolus gentium audet scribere omnibus gentibus auctoritate sibi tradita per gratiam.

Vers. 17. — *Habeo igitur.* Sic et vos si de fratribus laboratis. Hoc ideo dicit ut nihil minus se posse probet quam apostolos qui cum Christo fuerant.

Vers. 20. — *Non ubi nominatus*, etc. Quia sciebat pseudoapostolos et alios sub nomine Christi falsa docere, quod postea corrigere maximi erat laboris; ideo sollicitus erat prævenire, et veritatem integre tradere, ubi nondum erat nuntiatus Christus; quod testimonio prophetæ probat.

Vers. 21. — *Et qui non audierunt*, etc. Ut verus C esset et inviolabilis de verbo Dei intellectus, festinavit gentes veritate imbuere.

Vers. 26. — *Probaverunt enim.* Ad hujusmodi opera Romanos invitat, quia qui per misericordiam Dei vivit, pius debet esse confratri. *In pauperes.* Hi totos se dederunt divinis obsequiis, nihil mundanum curantes, exemplum bonæ conversationis dabant fidelibus.

Vers. 30. — *Ut adjuvetis.* Multi minimi dum congregantur unanimes, fiunt magni, et multorum preces impossibile est ut non impetrent. Si ergo eum videre cupiunt, orent ut liberatum cum recipiant cum gaudio charitatis; unde sequitur *ut liberer.*

Vers. 31. — *Accepta.* Ut illi intellecta charitate D illius erga se, cum illo unanimes Deo gratias agant. Magnus enim profectus est ei, cujus ministerio multi facti læti Deum laudant.

Vers. 33. — *Deus autem pacis.* Christus, qui ait: *Pacem meam do vobis, et pacem meam relinquo vobis* (*Joan.* XIV); qui cum suis est usque ad consummationem sæculi, ita et sit vobiscum; ipse enim est qui ait: *Vobiscum sum omnibus diebus usque ad consumationem sæculi* (*Matth.* XXVIII).

CAPUT XVI.

Vers. 1. — *Commendo autem vobis.* Amodo multos justos Apostolus proponit, quibus credere debeant Romani, quasi dicat: Ita facite ut dixi, hos autem imitamini. *Phœben.* Scilicet Phœbe ditissima et nobilissima mulier fuit, quæ Ecclesiam in loco qui dicitur Cenchris, sua substantia sustentabat. Ea vero tunc temporis pro aliquo negotio Romam profecta est, per quam forsan hanc misit Epistolam.

Vers. 2. — *Suscipiatis digne.* Vel, ut alii codices habent, valde honeste et honorifice.

Vers. 3. — *Priscam et Aquilam.* Aquila est vir Priscillæ: hi coadjutores Pauli Romam ad confirmationem Romanorum venerant. Sic et omnes alii quos salutat, Romæ fuisse intelliguntur.

Vers. 4. — *Ecclesiæ gentium.* Quia hi laborant ad profectum gentium exhortantes fidem Christi, qui etiam pericula pro Apostolo pati non recusaverunt; unde et Romani eis obedire debent.

Vers. 10. — *Appellen.* Per tentationes inventus est fidelis in Christo: etsi non suus amicus, vel particeps operis.

Vers. 11. — *Aristoboli.* Solebat iste Aristobolus congregare fratres in Christo, quos Apostolus salutat adeo probans factum illius. *Ex Narcissi.* Narcissus dicitur fuisse presbyter, sicut legitur in aliis codicibus, qui peregrinando confirmabat sanctos fratres, qui quia præsens tunc non aderat, suos salutat; et quia non omnium illorum merita noverat, discernit, subdens: *qui sunt in Domino*, id est eos quos dignos noveritis.

Vers. 12. — *Laboravit.* Labor hic, de quo crebrius Apostolus, est in exhortatione et in ministerio sanctorum, et in pressura et in egestate propter Deum.

Vers. 13. — *Et meam.* Pro sanctitate ejus vocat suam matrem, cujus filium præposuit pro ecclesiastico officio.

Vers. 15. — *Et omnes.* Omnes, quibus scribit et quos nominat, jubet se salutare invicem in osculo sancto, id est in pace Christi, ut religiosa sint oscula, non carnalia.

Vers. 16. — *Christi.* Id est quæ in Christo continent, non in alia re.

Vers. 17. — *Ut observetis.* Pseudoapostolos tangit, quos in tota Epistola cavendos esse monet.

Vers. 19. — *Vestra enim.* Ideo moneo vos vitare illos, quia vestra fides et obedentia ubique laudatur: quia estis in capite mundi, et sic exemplo vestro jam possent alii corrumpi. Vel, rogo vos vitare illos, quia leviter obedistis, quod bonum est, et inde gaudeo; sed volo ut sitis sapientes in bono discernendo, et sine aliqua parte mali.

Vers. 20. — *Deus autem.* Vos sitis sapientes: Deus autem *conterat Satanam*, id est falsos prædicatores, vel quemlibet vobis adversantem hominem, vel diabolum. *Sub pedibus.* Ut caput, id est primos motus suggestionum contemnatis, et si diabolus est, conteratis ejus caput sicut Evæ in figura Ecclesiæ, vel sensualitatis dictum est. *Gratia.* Gratiam quam promisit in adventu suo, jam optat eis.

Vers. 21. — *Salutat vos.* Quasi dicat: Tot et tanti

congaudent vestro cœpto, et ideo perseverare vos A decet.

Vers. 23. — *Et universa.* Supra dixerat omnes Ecclesias; sed hic dicit Ecclesiam alterius provinciæ, unde Caius erat.

Vers. 25. — *Ei autem.* Sic ego vos moneo. Ei autem qui potest vos confirmare, sit gloria, a quo solo bono sunt bona omnia; in quo epistolæ notatur summa, quia hic principaliter intendit Apostolus illos monere ut omnia attribuant gratiæ Dei.

Secundum revelationem. Mysterium dicit incarnationem Christi, etc., quæ æternis temporibus erant abscondita: quia licet ex aliqua parte antiquis patribus fuissent cognita, plene tamen a nullo fuerunt scita, quousque suo tempore per ipsum Christum sunt revelata.

Vers. 26. — *Per Scripturas prophetarum.* Ab eo reseratas, testimonium dantes huic prædicationi. *Patefactum* in cunctis gentibus ad obediendum, id est ut obediant fidei bene operando. *Taciti* aliis, sed cogniti soli Deo: quia etsi sit modo hominibus revelatum, tamen soli Deo cognitum est, quia solus novit cur ita factum est. In quo reprimit inquisitores qui quærunt cur tantum distulit Deus? cur tot gentes perire permisit.

Vers. 27. — *Cui honor.* (Aug.) Quod additur: Cui gloria, etc., *usque ad* quia per eum innotuit hominibus Deus Trinitus, quod est mysterium.

EPISTOLA I AD CORINTHIOS.

ARGUMENTUM.

Corinthii sunt Achaici, et hi similiter ab Apostolo audierunt verbum veritatis, et subversi sunt multifarie a falsis apostolis. Quidam a philosophiæ verbosa eloquentia, alii secta legis Judaicæ inducti sunt. Hos revocat Apostolus ad veram fidem et Evangelicam sapientiam, scribens eis ab Epheso, per Timotheum discipulum suum.

CAPUT PRIMUM.

Vers. 1. — *Paulus vocatus.* Id est ab omnibus privilegio nominis dictus *Apostolus Jesu Christi.* Hic non servum se nominat: quia potius erat opus auctoritate et commendatione contra superbiam Corinthiorum, apud quos viluerat. *Et Sosthenes.* Ecce per eum qui inter eos versabatur, culpas eorum se rescisse innuit. *Frater.* Per hoc removet, quod non malo animo ei notificaverit, sed ex charitate et desiderio correctionis.

Vers. 2. — *Cum omnibus.* Et omnibus scribit suffraganeis Corinthiis, qui in eisdem vitiis laborabant.

Vers. 3. — *Gratia.* Primum proponit de bonis, ut his aliis conformentur. *Et Domino Jesu Christo.* Qui a Patre personali quidem proprietate distinctus est, sed unus cum ipso unitate substantiæ Deus.

Vers. 5. — *In omnibus.* Supponit partes aliquas in omni verbo, id est in omni genere linguarum, vel in omni modo prædicandi, id est minoribus, mediocribus, et perfectis.

Vers. 10. — *Obsecro.* Hucusque bonos laudavit. His laudatis, invitat alios ad horum similitudinem.

Vers. 11. — *Chloes.* Nomen est loci vel personæ. Aliquibus enim videtur locus esse, ac si diceretur: ab his qui sunt Antiochiæ. Aliquibus autem femina fuisse videtur Deo devota cum qua multi essent colentes Deum.

Vers. 12. — *Hoc autem dico.* Hic contra baptistas agere incipit, de quibus illi gloriabantur. *Ego quidem.* Sub suo nomine et apostolorum notat pseudo, ne si diceret: in nomine ipsius vel illius, videretur B eis invidere, et sibi velle attribuere. Vel posuit nomina bonorum apostolorum ut ostendat quod si in nomine majorum non est gloriandum, nec in nomine illorum quorum doctrina prava est, gloriandum est.

Vers. 13. — *Divisus est* secundum vos *Christus,* quasi dicat: Multos facitis Christos, id est datores gratiarum. Vel qui operatur idem in omnibus divisus est, dum creditur in isto plus operari, in illo minus. Vel quia hoc dicitis, modo a vobis divisus est Christus, id est separatus: *Nunquid Paulus crucifixus est?* Per hoc verum quod Corinthii tenebant, facit eos erubescere de falsis: sicut per Christi resurrectionem, quam credebant, probat resurrectionem mortuorum, quam negabant.

Vers. 14. — *Gratias ago Deo,* etc. (Aug.) Paulus C gratias agit Deo, quod neminem ipsorum baptizaverit, qui tanquam obliti in cujus nomine baptizati essent, per hominum se nomina dividebant. Cum enim tantum valet baptismus per hominem contemptibilem, quantum per Apostolum datus, ita nec illius, sed Christi esse cognoscitur, etc.

Vers. 17. — *Sed evangelizare.* Perfecte enim baptizare etiam minus docti possunt. Perfecte autem evangelizare multo difficilius est et rarioris operis. Ideo doctor gentium pluribus excellentior, evangelizare se missum dicit, non baptizare. Hoc tamen necessitate instante interdum egit. *Non in sapientia.* Contra sapientiam sæculi. *Non in sapientia verbi.* Sapientiam dicit philosophorum quæ sic dicitur, etsi non sit: attamen illa est quæ verbosos facit, per D quam crux, id est mors Christi, evacuatur; et impossibile secundum naturam judicatur, ut Deus immortalis moreretur. *Verbi.* Ibi compositio verborum quæritur, ubi teste virtute ipsa veritas se non commendat.

Vers. 18. — *Pereuntibus.* Id est sapientibus mundi, quorum et sapientia perit, et falsa ostenditur, et ipsi damnandi sunt.

Dei virtus. Dum occisus diabolum vicit, et hominem liberavit, vel virtutem dat credentibus per quam fiunt miracula, cum res exigit.

Vers. 19. — *Scriptum est enim.* Ideo non misit me in sapientia, quia prædixerat quod eam non reciperet in prædicatione evangelica, sed perderet et reprobaret de collegio prædicatorum suorum : et sic factum est.

Vers. 21. — *Placuit Deo per stultitiam prædicationis salvos facere credentes.* Id est crucis fide æternitatem provenire mortalibus : ut ibi salus reperiretur, ubi stultitia creditur.

Vers. 26. — *Videte enim.* Vere stultum et infirmum Dei, est sapientius et fortius hominibus. Quod in vobis potestis experiri. Insipientes enim et infirmi vos vocaverunt, inter stulta et infirma Dei enumerati sunt tales vocatores, qui tamen confundunt sapientes et fortes. Et vere sunt tales, *quia non multi.* Non autem ait, *nulli*, forsan pro se, qui solus inter apostolos sæcularium litterarum peritus, terrenarum opum dives, Romanæ dignitatis parentela conspicuus fuit : qui tamen hæc nihili pendit, nec usus est eis.

Vers. 27. — *Sed quæ stulta.* Ecce contra ordinationem Dei faciunt aperte, quia sapientiam sæculi jactant, cum Deus humilitatem proponat. Venit enim humilis Deus quærens humiles, non altos. Qui etsi primum elegerit pauperes, indoctos, infirmos, non tamen relinquit sapientes, divites, nobiles, sed si eos primos eligeret, merito talium rerum sibi viderentur eligi; et ita in eis esset superbia qua homo cecidit. Nisi fideliter præcederet piscator, non humilis sequeretur orator. Unde Nathanael doctus, in apostolum non est electus.

Vers. 29. — *Ut non glorietur.* De se, sed de Deo, quod ibi ostenditur : qui gloriatur, in Domino glorietur.

Vers. 30. — *Ex ipso autem.* Non glorietur quis ex se, sed tamen est alia gloria, quia ex ipso vos estis.

CAPUT II.

Vers. 2. — *Non enim judicavi.* Qui minus capaci altiora loquitur, non utilitatem, sed sui ostentationem facit.

Vers. 6. — *Perfectos.* Non cognitores et doctores, quibus opus non est, sed auditores jam capaces.

Vers. 7. — *In mysterio.* Exponendo mysteria Veteris Testamenti in quibus Christus significatus est, ut in hostia Abel, vel Abrahæ. *Quæ abscondita.* Quia non verbis, sed in virtute : non humana ratione comprehensibilis, sed spiritus efficacia credibilis.

Vers. 8. — *Si enim cognovissent.* Vel minores illum esse Messiam in lege promissum, vel majores Deum esse, vel Dei Filium : *nunquam Dominum gloriæ crucifixissent.*

Vers. 9. — *Nec in cor hominis.* Infra cor hominis est quod in cor ascendit ; super cor est æternum ad quod cor ascendit. Vel non est homo, sed spiritus qui novit. *Ascendit.* Res dicitur in corde ascendere, quando bene intellecta placet.

Vers. 10. — *Scrutatur*, etc. Scrutari dicitur spiritus Dei omnia, non ut quod nescit, inveniat, sed
A quia nihil relinquit omnino quod nesciat, vel quia scrutari te facit ; quod enim dono ipsius tu facis, ille facere dicitur, quia sine illo tu non faceres.

Vers. 12. *Sed Spiritum qui ex Deo est.* Spiritus sanctus utique Patris et Filii est, necnon et noster. Quod enim datum est, etiam ad eum qui dedit refertur, et ad eos quibus dedit. Itaque Spiritus sanctus non tantum Patris et Filii qui dederunt, sed etiam noster est qui accepimus. Et non est iste spiritus noster in quo sumus : quia ipse spiritus noster in quo sumus ipse spiritus est hominis, qui in ipso est. Et ipsum tamen spiritum qui hominis est accepimus. Sed aliud est quod accipimus, ut essemus, aliud quod accepimus ut sancti essemus. Spiritus autem hominis in Scriptura accipitur, pro ipsa
B anima vel ipsius animæ potentia rationalis. Dedit enim nobis naturam ut essemus, animam ut viveremus, mentem, ut intelligeremus. *Ut sciamus.* Multi habent dona Dei, et nesciendo a quo habeant impia vanitate jactantur. Nemo donis Dei beatus, qui danti est ingratus, unde in Evangelio : *Qui habet, dabitur ei.* Plene habere est scire unde habeat. *Qui ergo non habet*, id est, qui nescit unde habeat, *et quod habet, auferetur ab eo* (*Luc.* VIII).

Vers. 13.—*Spiritualia.* Quod Corinthii non estis; et ideo culpa vestra est, non nostra, quod majora non diximus.

Vers. 14. — *Animalis autem homo.* Dicitur animalis homo vita, qui fertur dissoluta lascivia animæ suæ, quam intra naturalis ordinis metas spiritus
C rector non continet, eo quod ipse Deo regendum se non subjicit. Animi vero sensu dicitur animalis, qui Deo juxta corporum phantasiam, vel legis litteram, vel rationem philosophicam judicat. *Quia spiritualiter examinatur.* Animalis non potest intelligere spiritualia, quia examinatur, id est, examinatio et comprobatio fit illorum spiritualium, tantum spiritualiter, id est, a spirituali homine, personaliter legitur : examinatur. Vel ita : Animalis non intelligit spiritualia, quia spiritualiter, id est, per spiritualia tantum probatur quod animalis est, quia audita improbat, et non ob aliud ei proponuntur, nisi ut examinetur.

Vers. 15. — *Spiritualis autem homo.* Est vel vita vel scientia : spiritualis est vita, qui spiritum Do-
D mini habens rectorem, animam regit ; scientia vero spiritualis est qui, etsi ex parte et per speculum videt, tamen de eo secundum imagines corporum, vel legis litteram, vel humanam philosophiam non sapit, sed spiritui. Dei subjectus certissime ac fideliter judicat. *Omnia.* Non quidem universa quæ continet divina scientia, sed quæ ad justitiam et vitam sufficiunt, id est, omnia judicanda.

CAPUT III.

Vers. 2. — *Adhuc enim carnales.* Arguit eos qui querebantur se dudum non audisse spiritualia, cum adhuc indigni essent audire.

Ministri ejus. (Aug.) Homo exterius ministrat

quasi servus, etc., *usque ad* quia Deus operatur velle A et perficere.

Vers. 8. — *Unum sunt.* Posset videri quod si nihil ex se dant, tamen Deus magis per hunc quam per illum.

Vers. 9. — *Adjutores.* In colendo agro dominico; non depravatores, ut quidam aiunt. Quod inde patet, quia vos estis agricultura. *Agricultura.* Quia colit vos ad fructum. *Ædificatio*, quia qui colit habitat in vobis. Et ita idem est ager et ædificium, quod non in rebus visibilibus. Nos colimus Deum adorando, non ornando. Ille autem sic nos colit, quod meliores nos reddit.

Vers. 11. — *Fundamentum enim.* (Aug., lib. *de Fide et operibus*, c. 15.) Fides gratiæ christianæ, id est, ea quæ per dilectionem operatur, etc., *usque ad* B de qua scriptum est : *Vasa figuli probat fornax, et homines tentatio tribulationis probat* (*Eccli.* XXVII).

Christus. Id est, fides Christi, quæ per dilectionem operatur, per quam Christus habitat in cordibus. Aliud non est fundamentum. Hæc autem neminem perire sinit.

Vers. 12. — *Si quis autem.* In auro, argento, lapidibus pretiosis præclara doctrina significatur, in tribus aliis vana doctrina signatur, quæ si modo fallit, in igne apparebit : quia ardebit bona permanente, et erit ei bonæ, scilicet doctrinæ merces vita æterna. *Ligna, fenum, stipulam.* Non hæc de malis operibus accipienda sunt quasi fides sine operibus salvet, quod non est.

(Aug., *in psal.* XXX.) Non sibi polliceatur quisquam C habens nefaria opera regnum Dei, etc., *usque ad* peccata minima atque levissim a, quæ ignis facile consumat.

Vers. 13. — *Dies enim.* Hic, dies est hominis pro nutu suo agentis, sed in judicio vel morte cujusque. Dies est Domini secundum merita judicantis, imo et hic judicium incipit a domo Dei, id est, a salvandis incipit pœna, quæ consummabitur in reprobis. Ideo enim puniuntur electi, ut ibi non puniantur. In quo die est ignis tribulationis quo uritur amor rerum temporalium, dum contristantur de amissis, unde et dicitur : *Tribulationem carnis habebunt hujusmodi*, Ignis vero extremi judicii tam diu durabit, quousque purgati sint qui salvandi erunt. *Ignis probabit.* Duos ignes futuros legimus. Unum æternum, quo D æternaliter punientur reprobi, qui sequetur judicium. Alterum qui præcedet, quo exuretur facies mundi hujus, qui emendabit eos qui superædificaverunt lignum, fenum, stipulam. Qui autem aurum, argentum, lapides pretiosos de utroque igne securi sunt.

Vers. 14. — *Mercedem.* Non solum post finem, sed et in hac vita habet requiem suæ animæ contemnentis omnia.

Vers. 16. — *Nescitis*, etc. Hoc præmisit ut illos cumpungat, qui turpiter viventes corpora sua violant ; maxime ille qui uxorem patris habet. Hic agit de structoribus super fundamentum.

Vers. 17. — *Si quis autem.* Iste salvus per ignem, sed si quis voluerit templum quod vos estis, disperdet illum. Et nescitis hoc.

Templum. (Aug.) In quibus Deus habitat per fidem sunt templum Dei, etc., qualiter etiam nunc sunt templum Angeli Dei.

(Aug.) Talis congregatio ædificatio est templi Dei; talem congregationem non generatio carnalis, sed regeneratio spiritualis facit. Habitat itaque in singulis Deus tanquam in templis suis, et in omnibus simul congregatis, tanquam in templo suo. Deus igitur ubique præsens est, et ubique totus præsens, nec ubique habitans, sed in templo suo, cui per gratiam benignus est et propitius. Capitur autem habitans ab aliis amplius, ab aliis minus. Habitare autem ideo in animalibus hominibus et parvulis non carnis ætate, sed mentis, quia in eis occulte agit ut sint templum ejus, idque in proficientibus et proficiendo perseverantibus perficit.

(Id.) Sed diceret aliquis : Antequam faceret Deus cœlum et terram, antequam, etc., *usque ad* beatissimi autem sunt illi, quibus hoc est Deum habere quod nosse.

Sapientia enim hujus mundi, etc. (Ambr.) Abusive ponitur sapientia pro astutia.

Vers. 21. — *Nemo*, etc. Baptistis vel doctoribus. *Nemo.* Quia vestri sunt ipsi ; quia universa sunt ad serviendum vobis data, et non est gloriandum, nisi de rebus excellentioribus. *In hominibus.* Quia non sunt datores gratiarum, sive boni sive mali sint, sed tantum ministri.

Vers. 22. — *Omnia enim.* Singulos non sibi defendant doctores vel baptistas, cum omnibus utantur. Mundus est noster si cursus ejus in Dei voluntate ponimus. Vita præsens, nostra, si modeste et cum gloria Dei agitur. Mors nostra est, si spe futuri libenter pro Christo morimur. Præsentia sunt nostra, si sic utimur eis, ne offendamus. Futura, si ea credentes magis optamus.

Sive vita, etc. Et vita et mors doctorum ad ædificationem subditis esse debent. Vel per vitam, sanctos homines et angelos accipe : qui student profectui fidelium, per mortem, diabolum et membra ejus, qui dum persequuntur, utilitati servorum Dei inserviunt.

Vers. 23. — *Vos autem Christi.* Ut sicut hæc nobis, ita nos Christo subjiciamur. *Christus autem Dei.* Proprius Filius ejus voluntatem ejus faciens, ut et nos faciamus ipsius. Cur ergo ad injuriam Christi de hominibus aliquid speratis ?

CAPUT IV.

Vers. 1. — *Sic nos.* Hactenus de gloria pseudo : hic de suo contemptu agit. *Sic nos.* Hoc ideo ait Apostolus, quia de eo minus sentiebant ; sed sic homo sentiat, ut Deus qui eum elegit.

Et dispensatores. (Aug.) Non solum boni, sed etiam mali dispensatores sunt, etc. *usque ad* est illius esse participem.

Vers. 2. — *Hic jam quæritur.* Ita de nobis æsti-

mandum, sed hic inter vos quod non alibi. *Jam* in A præsenti cum exspectandum esset, donec Deus judicet.

Vers. 3. — *Meipsum.* Periculum est vobis de ignotis cordis mei vel aliorum judicare. Tanta enim profunditas credenda est esse in homine quæ lateat etiam ipsum hominem in quo est, ut in Petro profunditas infirmitatis latebat, cum se Domino commoriturum temere promittebat. Cum ergo quisque de se aut non omnino aut vix possit veram ferre sententiam, quomodo potest de alio judicare, cum nemo sciat quid agatur in homine, nisi spiritus hominis? *Ab humano.* Id est ab hominibus, dum sunt in suo die, et non est dies Domini. *Humano.* Quia est dies Domini, quo judicabit quando unusquisque pro se rationem reddet, et tunc secreta cordium patebunt. B

Vers. 4. — *Nihil enim conscius sum.* (Ambr.) Ne dicatis: Non peccavimus. Dixit sanctus Paulus: *Etsi nihil mihi conscius sum;* addidit tamen, *sed in hoc justificatus non sum.* Et vos etiam, si nihil estis conscii, confiteamini tamen Domino, ne quid sit quod vos prætereat.

Vers. 5. — *Quoadusque veniat Dominus.* Aliter injuria judici fit: quia judicis injuria est si ante judicium ejus a servo procedat sententia. *Illuminabit.* Id est aperta faciet abscondita tenebrarum, id est peccatorum. *Tunc laus erit unicuique.* Bene agenti vel cogitanti; hic autem nescitur quis sit laude dignus. C

Vers. 6. — *Me et Apollo.* Proposui figuram pro omnibus, ut ab omnibus abhorreatur sicut a nobis. *Ne*, etc., *unus*, etc. Ab illo, id est meliori quam ille, id est, quasi sit alius ab illo qui nullus est, quantum ad se vel quantum ad ministerium.

Vers. 7. — *Quis enim te discernit.* A massa perditorum? Nullus nisi Deus. Vel si baptizatus es a Petro, quomodo discerneris ab eo qui a Paulo? Nihil ille habet a baptista, nihil tu. Vel redarguit illos eosdem, qui gloriabantur de magisterio pseudo. Quasi dicat: Gloriaris pro illis, sed quid habes ab illis quod non a me? et si a me, quid contra me gloriaris, quasi non idem a me acceperis?

Quid autem, etc. Aliud genus arrogantiæ amovere conatur, scilicet ne homo superbiat propter aliquam D gratiam a Deo sibi datam, putans se eam habere a se vel a ministro.

Si autem accepisti. Hoc dicit contra illos, qui eadem quæ ab Apostolo audientes, de magisterio pseudoapostolorum gloriabantur, qui per eloquentiam commendantes, gloriam in se vertebant; cum Apostolus contemptibilem se videri fecerat, ut gloriam Deo faceret. Ideo Apostolus ironice eis loquitur, quasi concedens quod eis de seipsis videbatur, cum subdit.

Vers. 8. — *Jam saturati estis.* Quasi: Inquiro a vobis, Quid gloriaris, etc.; sed non recte videor hoc facere; quia vos, *jam saturati, jam divites*, ironia est, ac si diceret: Non est ita. Irascentis enim verba sunt, non confirmantis.

Regnetis. Vere regnare est de spe et promissis Dei securum esse, et in adversis gaudere.

Vers. 9. — *Puto enim.* Quasi dicat: Nullatenus putandum est. Ironice enim loquitur. Dico *sine nobis*, quia per mala quæ patimur, *Deus ostendit nos apostolos novissimos*, de quibus non curetur, *tanquam morti destinatos*, id est ad nullam utilitatem, sed ad mortem reservatos: quod per hoc videtur, quia ad spectaculum nostrum quasi ad monstrum conveniunt homines; per quod magis probamur amici Dei. Vel ideo deberetis nobiscum regnare, quia puto et certus sum quod nos sumus similes novissimis Eliæ et Enoch in tribulationibus.

Et angelis. Boni angeli et boni homines laudant, mali irrident: hæc sunt dextera et sinistra. His utimur ad feriendum hostem, id est diabolum, nec illa elevant, nec ista frangunt.

Vers. 10. — *Propter Christum.* Cujus crucem prædicamus, quod vos tacentes, videmini in Christo prudentes.

Vers. 13. — *Tanquam purgamenta.* Per hæc omnia probamur in Christo prudentes et fortes.

Vers. 14. — *Non ut confundam vos.* Aspera blandis mitigat, ut salutaris medicus.

Vers. 15. — *Pædagogorum.* Dum pædagogos nominat, pueros significat. *Per Evangelium.* Addidit *per Evangelium*, ne ipsius putaretur esse quod Dei est. Ait enim Dominus in Evangelio: *Ne vobis dicatis Patrem in terra, unus est enim Pater Deus* (*Matth.* XXIII); non ut hoc nomen cæteris tollatur, sed ne gratia Dei qua in æternam vitam generamur, naturæ vel potestati, vel etiam sanctitati cujusquam hominis tribuatur.

Vers. 19. — *Si Dominus voluerit.* Ideo dicit, ut ostenderet, quod si non iret, Deum noluisse, causa utique indignitatis illorum.

Vers. 20. — *In virtute.* Terroris verba infert, ut inflati humiliarentur, et se præpararent ad recipiendum eum. Absit autem, ut pii filii dicerent: Si in virga venturus es, noli venire. Melius enim est erudiri in virga patris, quam perire in blandimento prædonis.

CAPUT V.

Vers. 1. — *Omnino auditur.* Incipit agere de fornicatione, et redarguit illum fornicatorem qui uxorem patris tenebat, et eos qui eum tolerabant. Erant enim et ipsi comparticipes, dum paterentur reum tam ingentis peccati secum incorreptum convenire. Non solum ergo illum reum mortis, sed etiam inhærentes illi, non esse immunes a crimine demonstravit.

Vers. 2. — *Inflati estis.* Vento superbiæ, quæ pellit misericordiam; quia si unum membrorum patitur, compatiuntur et cætera.

Vers. 4. — *In nomine Domini.* Hoc modo judicavi, ut vos congregati in unum sine aliqua dissensione

(quibus mea auctoritas et virtus Christi cooperabitur) tradatis hujusmodi Satanæ.

Vers. 5. — *Tradere*, etc. Hanc potestatem dicitur Apostolus habuisse, ut dum aliquem a stultitia non posset amovere, diabolo eum vexandum traderet; quousque pœnitentiam profitens, a malo desisteret.

Ut spiritus salvus sit. Sic Apostolus non crudeliter, sed amabiliter Satanæ tradit. Sic Moyses in cultores idolorum paucos quidem judicavit in præsens terrens, in posterum disciplinam sanciens. Sic et Elias et alii boni: quia sic et metus aliis incutitur, et ipsis peccatum minuitur. Unde hoc exemplum Eliæ non reprehendit Christus in discipulis suis; sed quia odio et non amore correctionis desiderabant vindictam ignis in eos qui sibi hospitium non præbuerunt; sic et Petrus in Anania et uxore ejus vindicasse legitur, vel tradit, ut Spiritus sanctus quo contaminati nudantur, salvus sit eis, non amissus in die judicii.

Vers. 6. — *Totam massam.* Participes erant, dum paterentur reum. Sed si quis potestatem non habet, quem scit reum abjicere, vel probare non valet, immunis est. Et judicis non est sine accusatore damnare, ut nec Christus Judam abjecit.

Vers. 7. — *Conspersio.* Est farina per aquam conglutinata sine fermento, id est, azyma. Vult ergo ut isti sint unum quid per dilectionem, puri a corruptione peccati, novum hominem induti sicut in baptismo sunt facti. Zyma Græce, fermentum Latine.

Pascha immolatio est, non transitus, sicut quibusdam videtur, prius enim Pascha et sic transitus: quia ante exemplum est Salvatoris, et sic salus.

(Aug.) Hæc vitæ nostræ innovatio est quidam transitus de morte ad vitam, etc., *usque ad* quoniam pascha nostrum immolatus est Christus.

Vers. 8. — *Sinceritatis.* Novæ vitæ et veritatis, sine omni fraude, ut sinceritas mundam vitam faciat, et veritatis omnem fraudem excludat.

Vers. 10. — *Alioquin*, etc. Non possent tales Christo lucrari, si colloquium eorum vitarent et convivium; unde et Dominus cum publicanis et peccatoribus comedebat.

Vers. 11. — *Nunc autem.* Tunc scripsi vobis, et non bene accepistis, nunc autem determinate scribo. *Nominatur.* Eam nominationem voluit intelligi Apostolus: quæ in quemquam, cum sententia, et ordine judiciario, atque integritate, profertur. Nam si quælibet nominatio sufficit, multi damnandi sunt innocentes, quia sæpe falso in quoquam crimina nominantur. Dicendo *nominatur*, ostendit satis non temere et quolibet modo, sed per judicium auferendos esse malos ab Ecclesiæ conjunctione, aut si per judicium auferri non possunt, tollerentur potius, ne perverse malos evitando quisque ab Ecclesia discedens, eos quos fugere videtur mittat ad gehennam.

CAPUT VI.

Vers. 1. — *Audet aliquis.* Occasione hujusmodi judicii incipit agere de judiciis, in quibus multis modis peccabant Corinthii, velut, quod contemptis fidelibus infideles judices adibant, vel stultos judices constituebant, et litigabant, et fraudabant, et alia hujusmodi faciebant.

Vers. 2. — *Quoniam.* Quia exemplo fidei illorum, perfidia hujusmodi damnabitur.

Vers. 4. — *Sæcularia igitur judicia.* Quia dixerat Apostolus eos posse de his minimis judicare, determinat, qui ad hujusmodi negotia definienda sint constituendi, scilicet, contemptibiles qui sunt in Ecclesia. Majores enim spiritualibus intendere debent.

(Aug., *lib. de opere Monac.* c. 20.) Sapientes igitur qui in locis consistebant fideles, etc., *usque ad* vel interveniendo præcidendis.

Vers. 5. — *Ad verecundiam.* Terrenas causas examinent qui exteriorum rerum sapientiam perceperunt. Qui autem spiritualibus donis dotati sunt, terrenis non debent negotiis implicari; ut dum non coguntur inferiora bona disponere, valeant bonis superioribus deservire. Cavendum est tamen, ut hi qui donis spiritualibus emicant, nequaquam proximorum infirmantium negotia funditus deserant, sed vel aliis quibus dignum est tractanda committant, vel per se gerant.

Vers. 8. — *Fratribus.* Quos juvare deberetis, et sic regnum perditis, et pejus, quia scientes.

Vers. 9. — *An nescitis.* Nota quod toties repetit, *Nescitis*; quasi: Me sequendo, hoc scire deberetis; sed sequentes pseudo, stulti facti estis.

Vers. 11.-*Sed sanctificati estis.* Nota *sed*, repetitam conjunctionem, non parvum pondus dare sententiæ.

Vers. 12. — *Omnia mihi licent.* Quia dixit potius ferendum esse, quam causas male agere, ne quis putet sua nullo modo esse repetenda, supponit: Omnia mea mihi licet repetere, sed tamen non repetam, quia non omnia expediunt ad cursum meum, sed impediunt. Item per aliam causam idem ostendit. Quasi: Licita sunt, sed non repetam, quia cum sim liber, nolo redigi suo potestate judicis: vel, nolo esse sub dominio alicujus rei, ut causa ejus fratrem offendam.

Vers. 13. — *Esca ventri.* Propter hæc non sunt repetenda, tamen esca debetur ventri. Per hæc nota necessaria naturæ, et ideo licet repeti. Sed non multum pro his laborandum, quia destruentur, et ideo licet de his fieri judicium vel prætermitti.

Vers. 15. — *Corpora.* Non potest non esse sanctum corpus, quo sanctificatus utitur Spiritus. *Membra sunt*, etc. Sicut membra omnia quæ una eademque anima reguntur, unum corpus sunt, ita omnes qui eodem Spiritu sancto vivificantur, unum in Christo corpus efficiuntur. *Christi.* Quia corpus accepit, et corporum caput est.

Vers. 16.— *Unum corpus.* Tradunt physici, quod adeo uniuntur, quod si sanguis eorum commisceretur, omnino conjungeretur.

Vers. 17. — *Qui autem adhæret*, etc. Non substantiæ identitate sed participatione, cum ei sic adhæret hic per fidem accedens, ut sit particeps beatitudinis ejus, quod tunc plene erit, cum satiabitur desiderium ejus in bonis immutabilibus,

scilicet in ipsa Trinitate Domino suo cujus est imago.

Vers. 18. — *Fugite fornicationem.* Cum aliis vitiis potest exspectari conflictus, sed hanc fugite, ne approximetis, quia non aliter potest melius vinci. *Omne enim peccatum.* Nullum peccatum intantum dehonestat et coinquinat corpus, ut illud. *Qui autem fornicatur.* Non dicitur propter quantitatem fornicationis, quod ipsa sola sit in corpore, et alia extra corpus. Plura enim adeo magna, ut fornicatio, vel majora. Sed propter qualitatem, quia turpius coinquinat corpus quam alia peccata.

Vers. 19. — *Templum.* Ex hoc patet quod Spiritus sanctus est Deus; si enim non esset Deus, templum utique nosipsos non haberet. Non solum autem Spiritus sanctus, sed etiam Pater et Filius templum nos habent. Templum ergo Dei, hoc est totius Trinitatis, sancta Ecclesia est.

Vers. 20. — *Et portate Deum.* Portate Deum est imaginem Dei in rebus bene gestis ostendere. *In corpore.* Si non parcis tibi propter te, parce vel propter Deum qui te sibi fecit domum. Quam si evertis, peccas in Deum, quod grave est genus peccati; aliud vero genus est peccare in hominem.

CAPUT VII.

Vers. 1. — *De quibus.* Occasione fornicationis quam prohibet, continuat de nuptiis, unde illi quæsierant. Et agit tripliciter, secundum consilium, secundum indulgentiam, secundum præceptum.

Vers. 6. — *Hoc autem*, etc. — Dicet aliquis : Si hoc secundum veniam concessit Apostolus, ergo peccatum sunt nuptiæ; cui enim venia nisi peccato conceditur? Plane quod infirmitati concessit Apostolus secundum veniam concubitum attendit conjugatorum ubi est incontinentiæ malum. Incontinentiæ malum est, quod vir cognoscit uxorem etiam ultra necessitatem procreandi liberos, sed et ibi est nuptiarum bonum. Non enim quia incontinentiæ ibi malum est, ideo connubium quod est præter intentionem generationis, non est bonum; imo vero non propter illud malum culpabile est hoc bonum, sed illud malum fit veniale propter bonum nuptiale. Hoc bonum nuptiarum non reprehendit Apostolus, sed malum incontinentiæ. Concubitus in necessarius causa generationis inculpabilis, et solus ipse nuptialis est. Ille vero qui ultra necessitatem progreditur, non rationi, sed libidini obsequitur.

Vers. 7. — *Unusquisque*, etc. Non debet quis constringi, ne prohibitus a licitis admittat illicita, sed ipse quid sequatur eligat, attamen in hoc propensiorem esse melius est.

Vers. 9. — *Uri*, est desideriis agi vel vinci. Non ergo ideo dicit *melius*, quasi bonum sit uri et nubere melius, sed consuetudinem locutionis est secutus.

Vers. 11. — *Quod si discesserit.* Aliud est discedere, aliud ex communi consensu continere. Illud enim malum est, hoc bonum.

(Ambr.) Ideo non subdit de viro sicut de muliere, quia licet viro aliam ducere, quia inferior non omnino hac lege utitur, quia potior quod a falsariis dicitur esse appositum.

Et vir uxorem. Non debet vir dimittere uxorem, quia faceret eam mœchari. Quod si illa est adultera non facit, sed adulteram dimittit. Causa quam Christus excepit hic tacetur, quia notissima est, scilicet fornicationis.

Vers. 12. — *Nam cæteris.* Ubi uterque fidelis hoc præceptum Domini dedit Apostolus. Nam cæteris ubi non est uterque fidelis (quod in initio Ecclesiæ contigit, cum Evangelium prædicari cœpit), ego dico, etc. *Si quis frater*, etc. Idololatria et quælibet noxia superstitio fornicatio est, et Dominus causa fornicationis quidem permisit uxorem dimitti, sed non jussit, et sic dedit locum Apostolo monendi, ut qui voluerit, non dimittat infidelem, quo forsan possit fieri fidelis.

Vers. 14. — *Sanctificatus est.* Quia hoc sæpe contingit quod alter per alterum ad fidem convertitur. Vel mundus est vir infidelis quantum ad fidelem mulierem, et nullam ex ejus conjunctione immunditiam patitur mulier fidelis. *Alioquin.* Si dimittitis, invicem nolentes cohabitare et aliis vos copulatis, adulteri estis, et filii vestri spurii, et ideo immundi; nunc, sancti, quia de licitis conjugiis nati, et sub Creatoris veneratione nati.

Vers. 15. — *Non enim.* Non est tantum conjugium quod sine Dei devotione est : et ideo non est peccatum ei qui dimittit propter Deum si alii se copulavit. Si vero ambo crediderint, per cognitionem Dei confirmatur conjugium. *In pace.* Non oportet litigare cum discedente, quia odio Dei discedit.

Vers. 16. — *Unde enim.* Hortatus est supra per ea quæ evenerunt, nunc quia eadem fieri possunt, ad idem hortatur. Hæc autem non lege jubente, sed libera charitate fiunt.

Vers. 17. — *Divisit Dominus.* Cuique Deus dedit quando salvetur, id est, scit quando credet, et sustinet donec credat, sic et tu exspecta.

Vers. 18. — *Circumcisus aliquis.* Nusquam aufert Apostolus consuetudinem, quæ servata non impedit salutem, monens ne in talibus spes salutis ponatur, cum tantum pro offensione infirmorum serventur. Unde dicit nihil ea esse, subdens: *Circumcisio nihil est.*

Vers. 20. — *Unusquisque in ea.* Hoc ad eas conditiones vel vitæ consuetudines respicit, quæ nihil obsunt fidei bonisque moribus. Sicut enim conjux, sic et latro ad Christi fidem vocatur. Sed ille in conjugio, non a conjugio. Iste vero non in latrocinio, sed a latrocinio. Non enim necesse est, ut conjuges desinant esse conjuges propter fidem Christi, sicut necesse est ut latrones desinant esse latrones.

Vers. 21. — *Servus*, etc. Supra posuit unum exemplum de ritu vivendi, hic aliud de conditione officii. *Magis utere.* Quia quanto quis propter Deum despectior est in hoc sæculo, tanto magis exaltabitur in futuro.

Vers. 22. — *Libertus.* Quia ereptus a peccatis, quæ servos faciunt. Ergo nec servus conditione despiciatur, nec liber ereptus elatus servo se præponat.

VERS. 23. — *Empti estis.* Reddite vicem, ut vos servi sitis Christi, non hominum. Hi sunt servi hominum, qui humanis se subjiciunt superstitionibus. *Servi hominum.* Quod contingit vobis si dicatis : *Ego sum Pauli, ego Apollo*, etc.

VERS. 25. — *De virginibus.* Causa illius fornicatoris, de omni fornicatione vitanda docet.

VERS. 26. — *Necessitatem* dicit penuriam sæculi quam sæpe patiuntur conjugati. Infirmis infirmam rationem prætendit. Posset enim digniorem reddidisse virginitatis rationem, ejus munus amplius commendando. Supergreditur enim virginitas conditionem humanæ naturæ, per quam homines angelis assimilantur. Major tamen victoria virginum est quam angelorum. Angeli enim sine carne vivunt, virgines vero in carne triumphant.

VERS. 29. — *Hoc itaque dico.* Hic ad temperantiam monet, quasi diceret : Quando conjungemini, ut id sine peccato possit fieri ; hoc consilium do vobis, ut qui habent *Tanquam non habentes sint.* Hoc facit qui habens uxorem, reddit et non exigit debitum ; qui propter infirmitatem propriam ducit uxorem, plangens potius quia sine uxore esse non potuit, quam gaudens quia duxit, et maxime quia pari consensu continentiam servant. Beatiora sane conjugia indicanda sunt, quæ sive filiis procreatis, sive prole contempta continentiam pari consensu servare potuerunt.

VERS. 34. — *Cogitat*, etc. Hæc enim de damnatione non timens et de salute secura, cogitat tantum quæ Domini sunt. *Ut sit sancta*, etc. Hoc et nupta, sed amplius innupta, quæ libera a necessitatibus mundanis, quibus astricta est nupta, intensius vacat cœlestibus præceptis.

VERS. 35. — *Non ut laqueum.* Sed ad id tendens dico, quod honestum est, ut homo sit castus corpore et animo, non quod turpe sit conjugium, sed quod hoc honestius et facilitatem habeat Deum orandi.

VERS. 36. — *Si quis autem*, etc. Sicut de virginibus determinavit, sic de custodibus determinat.

VERS. 38. — *Melius facit.* Quia apud Deum, meritum illi collocat, et a sæculi sollicitudine liberat illam. Et ideo recte ait : Melius est enim quod licet et expedit, quam quod licet et non expedit.

VERS. 39. — *Mulier alligata.* Dixerat mulierem causa fornicationis a viro recedentem manere innuptam, aut viro suo reconciliari, et non dixerat, an maneret toto tempore vitæ suæ, an tempore viri; hoc ergo determinat. Itaque virgo semper potest nubere cui vult, sed mulier, id est conjugata, etiam causa fornicationis dimissa, et separata a viro, vivente viro alligata est legi, etc. *Quod si dormierit.* Non dicit, primus, vel secundus, vel quotus, nec enim nobis diffiniendum quod non diffinit Apostolus : unde nec ullas debeo damnare nuptias, nec eis verecundiam numerositas inferre. Dominus autem septemviram non damnat, nec dicit in resurrectione non posse esse. Sed tantum : *neque nubent, neque nubentur.* Unde nec contra humanæ verecundiæ sensum audeo dicere, ut quoties voluerint, nubant, nec ex corde meo quaslibet nuptias condemnare. Quod dicitur univiræ, hoc omni viduæ.

VERS. 40. — *Beatior*, etc. Satis ostendit beatam esse etiam post mortem viri iterum nubentem fidelem, sed beatiorem non nubentem. *Puto autem.* Non dubitat Apostolus, sed contemptores increpat, ut et Dominus dicens : *Si me sciretis, forsitan et Patrem meum sciretis* : Vel, *Putas inveniet fidem in terra?* verbo dubitationis infidelitatem arguit.

CAPUT VIII.

VERS. 1.— *De his.* Quasi dicat : scitis æque ac ego, quod licet ea comedere ; quia omnes scientiam habemus. Hoc de his dicit qui habentes scientiam cum offendiculo edebant. Quos primum arguit, nec sufficienter scire dicit. Alii autem ignari sub veneratione idoli comedebant.

Scientia inflat. Per se inutilis est scientia, cum charitate utilis. Per se inflat in superbiam, ut dæmones qui Græco nomine a scientia sic sunt nominati. Propter elationem scientiæ reprimendam datus est Paulo stimulus. Melius est scire infirmitatem nostram, quam naturas rerum ; hanc scientiam qui apponit, apponit dolorem peregrinationis ex desiderio patriæ.

VERS. 3. — *Si quis autem diligit Deum.* Hic diligit Deum, qui charitatis causa scientiam mitigat, ut prosit fratri pro quo Christus mortuus est.

VERS. 4. — *De escis.* Vituperata scientia eorum, tandem aperit quæ est ea vera. *Idolum nihil est in mundo.* Id est, inter creaturas mundi. Materiam enim Deus formavit, sed stultitia hominum formam dedit. Quæcunque enim sunt in creaturis, facta sunt per Verbum. Sed forma hominis in idolo non est facta per Verbum, sicut nec peccatum per Verbum. Sed est nihil, et nihil fiunt homines cum peccant. *Nisi unus.* Hoc dicit ne putetur Deus esse in idolo.

VERS. 5. — *Si quidem sunt dii multi.* Id est gentibus plures : quos terret Deus noster, id est dæmones qui volentes videri dii sibi exigunt quæ vero Deo debentur, aras, sacrificia, et alia. Noster vero homines deos facit.

VERS. 6. — *Deus.* Tribus modis Deus dicitur. Substantive dicitur Deus, Trinitas. Adoptive, sancti qui per adoptionis gratiam dii sunt. Nuncupative, dæmones et idola. *Ex quo.* Omnia a Patre, sed per Filium creata sunt. Nec alia per Filium, alia per Patrem, sed eadem : alioquin jam non omnia per Patrem, nec omnia per Filium ; si autem omnia per Patrem, et omnia per Filium ; ergo eadem per Patrem quæ et per Filium facta sunt ; æqualis est ergo Patri Filius, et inseparabilis operatio utriusque. *Et unus.* De Christo pro humanitate subdit, sed de Spiritu sancto non oportuit.

VERS. 7. — *Polluitur.* Per illos scilicet qui habent scientiam unius Dei, sed non cum charitate, per quos in hunc errorem infirmi inducebantur, quorum non cibus polluitur, sed conscientia.

VERS. 12. — *In Christum.* In Christum peccare, est Christum negare.

CAPUT IX.

VERS. 1. — *Non sum liber.* Incipit se proponere in exemplum, ut sicut ipse abstinet a licitis pro scandalo fratrum, ita et illi. Quasi diceret : Abstinete ab hoc licito, quia ego habeo libertatem accipiendi stipendia, et tamen non accipio. Etsi sic inductum sit, intendit tamen se comprobare apostolum, quia occasione pseudoapostolorum minus de eo senserunt Corinthii.

VERS. 4. — *Nunquid*, etc. (BEDA.) Permisit enim Dominus, non jussit, etc., *usque ad* potestas igitur est, non jussio Domini, accipere sumptus.

Sororem mulierem. Dominus in comitatu suo mulieres habuit ne viderentur alienæ a salute, quæ et ministrabant ei ; sic et apostoli.

VERS. 6. — *Operandi.* Verbum operandi, honestius quam accipiendi.

VERS. 7. — *Quis militat.* Ne, quia abstinet, coapostolos reprehendisse videretur, addit : *Quis militat.*

(CHRYS.) *Quis plantat vineam, et de fructus ejus non edit ?* Per illud pericula ; hoc autem laborem et miseriam multam et curam ostendit, et tertium item addit exemplum his verbis.

Quis pascit, etc. (ID.) Multam diligentiam, et magistro debitam erga subditos ostendit. Quod ex his apparet : Etenim milites, et agricolæ, et pastores erant apostoli, non bellorum, neque terræ, neque brutorum animantium, sed ratione præditarum animarum, et ejus exercitus qui adversus dæmones armatur. *Et de lacte.* Lac gregis dicitur quidquid a plebe præpositis datur.

VERS. 8. — *Nunquid*, etc., (ID.) Hoc est : Nunquid ego humanis duntaxat exemplis rem meam confirmo ? an et lex hæc non dicit ?

VERS. 9. — *Nunquid de bobus.* Curæ quidem sunt : verum non ita, ut de iis legem instituat.

VERS. 12. — *Ne quod offendiculum.* Id est, ne dicatur de nobis, quod causa quæstus et lucri temporalis potius prædicemus Evangelium, quam causa salutis animarum et remunerationis æternæ, habeaturque Evangelium venale.

VERS. 13. — *Nescitis.* Redit rursus ad illud quod incœperat, ostendens quia sibi liceat, et tamen non faciat. Naturalis etiam ratio hoc habet, ut quis inde vivat ubi laborat.

VERS. 15. — *Ego autem.* Abstinet Apostolus a sumptibus, ne sit forma pseudoapostolis rapacibus.

Bonum est, etc. Quisquis enim eo quod sibi debetur uti non vult, amplius impendit Ecclesiæ. Maximam ergo habebat gloriam Apostolus apud Deum, non exigendo stipendium ab infirmis, vel de suis laboribus transigendo quotidianum victum. *Gloriam.* Quam habeo apud Deum infirmis compatiens.

VERS. 16. — *Nam et si*, etc. Pro mercede : Vel, si

A ita evangelizavero, *non est mihi gloria ;* quia tunc esset pro necessitate, quia *væ*, id est, penuria esset sicut pseudoapostolis. *Necessitas*, hujus vitæ sustentandæ. *Væ.* Quia unde vivam non habeo.

VERS. 17. — *Si enim volens.* Quia ex voluntate est merces. Videamus quomodo, scilicet si ita ex dilectione facio, ut potius patiar penuriam quam abutar potestate. *Si autem invitus.* Ut quod necessitate cogar, aliis prodero, at non mihi. *Dispensatio mihi.* Hic dispensatio talis intelligitur, ut quasi servus alienum censum dispenset, unde ipse nihil capiat præter cibaria. Alibi dispensator dicitur qui ut filius ministrat Evangelium cohæredibus. Non debemus ideo evangelizare, ut manducemus, sed ideo manducare, ut evangelizemus ; ut cibus non sit bonum

B quod appetitur, sed necessarium quod adjicitur.

VERS. 19. — *Ex omnibus.* Negotiis hominum, nihil ab eis accipiendo ; *Omnium*, subaudi hominum, *me servum feci*, supportando omnes, veluti bonus procurator supportat infirmos, maxime vos, o Corinthii, per meam patientiam. Feci autem hoc non calliditatis astutia, sed compatientis affectu, *ut plures lucrifacerem Christo.*

VERS. 20. — *Tanquam Judæus.* (HIER.) Non vere Judæus, sicut nec vere gentilis, quibus in cibis, etc., *usque ad* quomodo sibi serviri velit, si ægrotaret.

VERS. 21. — *His qui sub lege*, etc. Samaritanis qui libros Moysi recipiunt, quibus non contuntur Judæi. Sunt autem ex origine Persarum, quos sublato Israel posuit rex Assyriorum vel Persarum ad incolenda loca Samariæ.

C VERS. 22. — *Omnibus omnia.* Omnibus cessit, non tamen religionem excessit.

VERS. 24. — *Nescitis*, etc. Ostendit quanta sit utilitas legis nostræ, in qua non uni, sed omnibus promissa est palma ; et qui prior venit, exspectat ut coronetur cum posteriori. *Bravium.* Est præmium cursus.

VERS. 25. — *Omnis enim*, etc. De rebus non laudandis trahuntur multæ similitudines, ut in Evangelio de iniquo judice, qui viduam nolebat audire, et pigro qui non ex amicitia, sed ex tædio panes commodabat ; ita hic non commendantur agonistica et ludicra.

VERS. 26. — *Non quasi.* In incertum currit qui talia facit, ut ex quibusdam sperare, ex aliis despe-

D rare possit.

VERS. 27. — *Castigo corpus meum.* Apostolus suo timore nos terruit. Quid enim faciet agnus, ubi aries tremit ? *Ne forte*, etc. Quod cito contingere posset ; tunc aliis magis cavendum, ne offendendo sint reprobi.

CAPUT X.

VERS. 1. — *Nolo enim.* Volenti comprehendere sic est agendum ; non enim baptisma et sacramenta sufficiunt, ut quidam putant ; sicut nec Judæis beneficia Dei valuerunt, cum post peccarent. *Quoniam patres.* Exemplo Judæorum, qui negligentia sua offenderunt, sollicitos facit. *Sub nube.* Quia omnia in figura nostri illis contingebant.

VERS. 2. — *In Moyse baptizati.* In ducatu Moysi purgati per visa signa illa. Vel, signum baptismi acceperunt, quod credentibus idem valuit. *Baptizati sunt*, quia a morte liberati et per eam mundati ab ignorantia Dei, quæ premebat omnes gentes, et præparati ad accipiendam legem. Vel baptizati dicuntur, quia gerebant formam nostri sacramenti. Moyses Christum, nubes Spiritum sanctum, mare baptismum significat.

VERS. 3. — *Eamdem escam.* Id est fide : diversa in tempore, diversa in specie. *Spiritalem.* Id est, spirituale aliquid significantem. Cum dicit *spiritalem*, ostendit spiritualiter intelligi in Christo et hoc de omnibus innuit, unum exponit : *Petra erat Christus.*

VERS. 4. — *Consequente eos petra.* Id est, satisfaciente voluntati eorum, quia quoquo irent, aquæ inundantes secutæ sunt; sic Christus in deserto hujus mundi suos comitatur. Vel, *consequente*, id est, secuturam veritatem significante. *Petra autem.* Solet res, quæ significatur nomine rei quam significat nominari. *Petra.* Id est Christus, sequebatur, quia ubi humanum deficiebat suffragium, aderat.

VERS. 7. — *Neque idololatræ*, etc. Illos tangit, qui in idolio epulabantur, putantes se immunes, crimine. *Sedit populus.* Per commemorationem illorum notat ea quæ in Corinthiis sunt, ostendens quam graviter punita sint in Judæis. *Ludere.* Id est adorare, quod ludo puerorum simile. Facilis namque ad lusum est pueritia. Quid autem lusui puerili tam simile est quam idola adorare?

VERS. 9. — *Neque tentemus Christum.* Nota Christum Deum quem tentaverunt Judæi, et ideo a serpentibus perierunt, donec serpens æneus erectus est, quem qui intuebantur, a morsibus sanabantur.

VERS. 10. — *In figura.* Ecce ostendit cur signa illa jam non observantur, cum res manifesta sit ad correctionem nostram.

VERS. 11. — *Scripta sunt.* Non propter nos tantum. Per hæc enim exempla ad correctiorem vitam provocamur, ut aut præmium, si obedientes fuerimus, aut propensiorem pœnam inobedientes mereamur. *Fines sæculorum.* Quia in ultima ætate sumus, et tot exemplis priorum magis corrigi debemus. Vel fines sæculi devenerunt in nos, sæcularitas in nobis finitur; et ideo turpius si peccamus.

VERS. 12. — *Videat ne cadat.* Ut qui præsumentes de scientia, cum scandalo fratrum edebant idolothyta, et de pseudo gloriantes, judicabant apostolum cum ipsi essent rei.

VERS. 13. — *Tentatio vos*, etc. Hortatur ut humana tentatio illos apprehendat, non alia. Humana enim tentatio est, ut in necessitate vel pressura non diffidat homo de Deo, auxilium humanum requirendo. Propter Christum ergo pati, humana tentatio est, per quam proficitur apud Deum.

Possitis sustinere. Quod fit per humilitatem. Humiles enim in omni tentatione custodit, ut illi non A crepent in fornace, qui non habent ventum superbiæ.

VERS. 14. — *Propter quod*, etc. Quia sola sacramenta non salvant, et quia qui cadit punitur, et quia auxilium Dei non deest, fugite ab idolorum cultu. Vel, ne comedant sapientes idolothyta cum offendiculo infirmorum, quibus idololatræ viderentur. Vel, ne ipsi infirmi idololatræ sint, et ut fugiatis loquor altum aliquid quasi prudentibus, et ideo diligenter dijudicate. Vel, modo loquor infirmis, ut supra prudentibus.

VERS. 16. — *Calix benedictionis.* Ideo fugiendum a cultura idolorum, quia ut comedens idolothytum unum est cum dæmone, sic per corpus Christi unum est cum Christo.

B *Panis quem frangimus.* (BEDA.) Christus quando manducatur, vita manducatur. Sed quis audeat, etc., *usque ad* manebat apud Patrem integer, ut angelos pasceret.

VERS. 17. — *Quoniam unus*, etc. Unus panis unione fidei, spei et charitatis. Corpus est per subministrationem charitatis : quia unum sumus, et unum sentire debemus. Hæc autem dicit ut fides una unum habeat sensum et opus.

VERS. 18. — *Videte.* Similitudo est ad intelligendum quod supra dictum est. Ideo addidit, *secundum carnem*, quia est Israel secundum spiritum, qui veteres umbras jam non sequitur, sed eam consequentem (quæ illis umbris præcedentibus significata est) veritatem; et immolat Deo in corpore C Christi sacrificium laudis, ex quo Deus deorum Dominus locutus est, et vocavit terram a solis ortu usque ad occasum.

VERS. 19. — *Quid ergo?* Quia dixi, fugite a cultura idolorum, videor dicere, quod *idolis immolatum sit aliquid* magnum, sed non hoc dico, sed potius dico, quod ea quæ gentes immolant, dæmoniis immolant : quia idolo diabolus colitur, qui pejor est idolo.

VERS. 20. — *Socios fieri dæmoniorum* (AUG., lib. II *de Doctrin. Christ.*, c. 20, 21, etc.) Ad hoc genus etiam pertinent consultationes et pacta, etc., *usque ad* mathematici, qui conantur actionum eventus prædicere, dicuntur.

D VERS. 22. — *An æmulamur Dominum.* Videntur æmulari et invidere Domino, cujus regnum diminuerunt, qui cum scandalo fratrum comedunt.

VERS. 23. — *Omnia mihi licent.* Potestate liberi arbitrii et doctrina legis naturalis. Non quia omnia liceant etiam illicita, sed ecce ponamus licere omnia.

VERS. 25. — *Omne quod in macello.* Quia licita sunt, et tamen non est utendum eis semper, determinat quomodo liceat edere vel non edere.

VERS. 28. — *Propter illum.* Quia qui idolis servit, per hoc gloriabitur et confirmabitur in errore, et fratribus malum datur exemplum.

VERS. 29. — *Ut quid enim.* Quasi : Quid opus est,

ut puter causa venerationis edere? Judicor enim non distare ab idololatra.

Vers. 31. — *Sive ergo manducatis.* Non solum ergo vox tua sonet laudes Dei, sed etiam opera tua concordent cum voce tua. Cum enim voce cantaveris, silebis aliquando vita. Sed sic canta, ut nunquam sileas. Si enim ore clamas, et fraudem cogitas, siluisti a laude Dei, et quod gravius est, in blasphemiam perrexisti. Cum enim laudatur Deus de bono opere tuo, laudas Deum: et cum blasphematur Deus de malo opere tuo, blasphemas Deum. Si ergo quod manducas et bibis, ad refectionem corporis sumis, reparationemque membrorum, gratias agens ei qui tibi tribuit mortali et fragili ista supplementorum solatia, cibus tuus et potus laudat Deum. Si vero modum naturæ debitum immoderatione voracitatis excedas, et vinolentia te ingurgites, quantaslibet laudes Dei lingua tua sonet, vita blasphemat.

Vers. 32. — *Ecclesiæ Dei.* Quantum ad infirmos quibus fiunt offendicula, dum eorum exemplo adhærent his quæ inimica sunt Deo.

Vers. 33. — *Omnibus placeo.* Qui hominibus propter veritatem placet, jam non ipse illis, sed veritas placet. Si propter seipsum placet homo, superbia est; hoc est quod alibi dixit: *Si hominibus placerem, servus Christi non essem* (*Gal.* I). Sed nunquid placebat persecutoribus suis? Placebat omni generi hominum, quod Christi congregabat Ecclesiam, sive jam intus positis, sive introducendis in eam.

CAPUT XI.

Vers. 1. — *Imitatores.* Sunt gradus in Ecclesia majorum et minorum, ut illi exemplo præcedant, hi imitatione sequantur. Sed et qui præcedunt, si neminem sequuntur, errabunt: sequuntur ergo aliquem, id est Christum.

Vers. 2. — *Laudo*, etc. Incipit hic agere de velationibus in quibus arguit illos suas traditiones non servantes: quia illorum aliqui viri velato capite, et aliquæ mulieres non velato capite orabant, aut prophetabant. Unde et succenset eis Apostolus, quia cum esset eis Apostolus, immemores erant traditionum ejus, quasi. Etsi de aliis culpo, laudo tamen de hoc: ironia.

Vers. 3. — *Viri*, etc. Potest nomine viri intelligi hic spiritus, non ille Spiritus sanctus qui cum Patre et Filio immutabilis manet, et dignis animis incommutabiliter datur; sed spiritus hominis, qui quasi animæ maritus, animalem affectionem tanquam conjugem regit. *Caput Christus est.* Quia spiritus hominis regitur a sapientia Dei, quæ Christus est: in quo sicut in capite sunt omnes sensus spirituales, id est, plenitudo gratiarum, de qua accipit vir iste, et per hoc est vir caput mulieris, id est, rector animalitatis, quæ regitur a spiritu tanquam mulier a viro.

Orans. Quia in aliis ubi est, potest velare, sed A nondum suo judici se offert et colloquitur, ubi conditionem suam necesse est profiteri.

Vers. 7. — *Quoniam imago.* Imago et similitudo pro se invicem accipiuntur, sed tamen in hoc proprie est similitudo animæ cum Deo, quod incircumscripta, quod ubique tota et simul.

(Aug., lib. XII *de Trin. c.* 7, 8, 9.) Homo dicitur imago Dei, et ad imaginem: quia non æqualis, etc., *usque ad* ut male viventes bene loquendo turpitudinem suam contegant.

Vers. 11. — *Verumtamen.* Quamvis in prima conditione non sit vir de femina, sed converso: etiam in sequenti generatione non est hoc. *In Domino.* Id est in operatione Domini, in qua alter sine altero non creatur.

B Vers. 12. — *Omnia autem.* Postquam singula dixit, ut omnia Deo uni principio subjiceret, addit *omnia ex Deo*, ut neque mulier de subjectione doleat, neque vir de exaltatione superbiat.

Vers. 13. — *Vos ipsi.* Quia Corinthii ejus traditionem non servaverant (quod eis succenset), jam non ex auctoritate traditionis suadet, sed ex natura. *Natura nos docet, quia vir si comam nutriat*, etc. Coma est gloria mulieri, quia naturaliter eam habet pro velamine: coma enim indicium velaminis est ut naturæ voluntas addatur. Et ideo vir non est naturaliter comatus, quia non est velandus, et lex prohibet virum esse comatum.

Vers. 14. — *Si comam*, etc. Coma Samuelis et prophetarum pro velamine veteris legis, in revela- C tione Evangelii deponitur: unde cum transieris ad Christum, auferetur velamen.

Vers. 17.— *Hoc autem præcipio.* Non deserentis solertia requiratur, sed præcipientis auctoritas attendatur. *Non laudans.* Incipit de Dominica cœna dicere, in qua multum peccabant.

Vers. 19. — *Oportet et hæreses*, etc. Non vult nec optat Apostolus esse hæreses, sed quia sic futurum est, dicit. Et ad quid hoc sit utile, subdit: Ut non tantum reprobi (qui dicunt: *Ego sum Pauli*), sed et qui probati sunt, manifesti fiant. Hæreses dicit pro his qui dubitant de resurrectione. Scissuræ erant pro donis spiritualibus: et hi malo suo prosunt catholicis. Omnes enim inimici Ecclesiæ vel errore cæcati vel malitia depravati prosunt Eccle- D siæ: quia si accipiunt potestatem corporaliter affligendi, exercent ejus patientiam. Si vero male sentiendo adversantur, exercent ejus sapientiam.

Vers. 20. — *Dominicam cœnam.* Dominicam cœnam dicit acceptionem Eucharistiæ, quam non debent pransi sumere, vel mensis suis miscere, ut hi quos Apostolus arguit, sed jejuni, in honorem tanti sacramenti. Licet enim post cœnam discipulis suis dederit corpus et sanguinem suum, non tamen jam calumniandum est universæ Ecclesiæ, quod a jejunis semper sumitur. Nam Salvator quo vehementius commendaret mysterii hujus altitudinem, voluit hoc ultimum infigere cordibus et memoriæ eorum. Quo ordine autem post sumeretur, ab apo-

stolis per quos ecclesias dispositurus erat, servavit A docendum.

Vers. 21. — *Unusquisque enim*, etc. Notat illos qui munera quæ offerebant altaribus pro sacrificio conficiendo, peracto illo, sibi resumebant, nec aliis non habentibus communicari sinebant, sed soli sumebant : ita ut inde etiam inebriarentur, aliis esurientibus.

(Ambr.) Munus oblatum totius fit populi, etc., *usque ad* formam quæ a Christo in hujusmodi redata est iterat.

Vers. 22. — *Ecclesiam.* Ecclesia sunt fideles ; de quibus dicitur : *Ut exhiberet sibi Ecclesiam gloriosam.* Hoc tamen nomine vocari ipsam domum orationis Apostolus testatur, dicens, *Aut Ecclesiam Dei*, etc. *Laudo vos ?* Vel sic distingue : *Laudo vos in hoc ?* B utique non laudo.

Vers. 23. — *Ego enim accepi*, etc. Ostendit mysterium Eucharistiæ inter cœnandum celebratum, non cœnam esse. Medicina enim spiritualis est, et memoria redemptionis, ut majora consequamur, quia morte Christi liberati sumus. Hujus in edendo et bibendo memores esse debemus, Novum Testamentum in hoc consecuti : quia beneficii divini sanguis est testis, unde ad tuitionem corporis et animæ percipimus : quia caro Christi pro salute corporis, sanguis pro anima nostra : ideoque non manducandum prædixit lex sanguinem. *In qua nocte.* In nocte passus ad lucem resurrectionis venit.

Vers. 24. — *Fregit.* In sacramento scilicet, secundum quod videbatur et integrum esse a fideli- C bus credebatur. Unum omnibus dedit, ut in unitate permanerent : sed cum fregit, spontaneam passionem suam ostendit.

Vers. 26. — *Quotiescunque.* Exponit in quam Christi commemorationem, mortem scilicet. *Donec veniat.* Quia hoc non mutabitur sicut sacramenta Judæorum.

Vers. 27. — *Indigne.* Non quia manducat aliquis non ad salutem, ideo minus est corpus et sanguis quod accipit.

Vers. 29. — *Judicium sibi manducat.* Quæritur quomodo hoc, cum Dominus dicat : *Qui manducat me, ipse vivet propter me ?* Sed duo sunt modi manducandi : unus sacramentalis, quo manducant tam boni quam mali ; alius spiritualis, quo soli boni. Et D hoc est non solum Christum manducare et in sacramento ejus corpus accipere, sed in ipso manere, et habere ipsum in se manentem. Spiritualiter enim manducat, qui in unitate Ecclesiæ (quam ipsum sacramentum significat) manet. Nam qui discordat a Christo, nec carnem Christi manducat, nec sanguinem bibit, etsi tantæ rei sacramentum ad judicium quotidie sumat.

Vers. 30. — *Ideo inter vos.* Hoc fit ad correctionem aliorum.

Vers. 32. — *Dum judicamur*, etc. Eisdem qui patiuntur etiam pœna propria, est aliquando purgatio, ut prophetæ Addo, qui prohibitus comedit : qui vivus potuit terreri vel contristari de eo quod non erat sensurus mortuus. Dictum est enim ei : *Non inferetur cadaver tuum in sepulcro patrum tuorum* (*III Reg.* XIII). Et per hoc inobedientia prophetæ puniri potuit, ne ad supplicium tartareum ejus anima raperetur. *Corripimur.* In paucis est omnium emendatio, quatenus timore pœnæ nostræ alii emendantur.

Vers. 33. — *Invicem exspectare.* Ut multorum oblatio simul celebretur, et omnibus ministretur.

CAPUT XII.

Vers. 1. — *De spiritualibus.* Agere incipit Apostolus de bonis sancti Spiritus, pro quorum majoribus alii superbiebant, minores invidebant et despiciebant, quasi nunquam habituri essent.

Vers. 2. — *Scitis.* Spiritualia, traditurus priora commemorat, ut sicut fuerunt tunc imago idolorum, ita nunc sint imago Dei.

Vers. 3. — *Ideo notum.* Quia per singula charismata hominibus magis gloriam quam Deo dabant, nescientes hoc a Spiritu sancto ministrari ; in omnibus ostendit laudem Dei esse et gratiam, ut sicut tunc imago idoli totum malum fuit ex homine, ita nunc ex Spiritu Dei omnia bona credantur. *Nemo in spiritu*, etc. Cogitando, loquendo, operando. *Dicit* similiter tribus modis, scilicet, corde, ore et opere anathema Jesu, id est aliquam separationem, a Jesu, id est quodlibet peccatum : quasi : Abstinetur per spiritum a malo.

Nisi in Spiritu sancto. Quasi : Bene operari et omne bonum est per Spiritum sanctum, et ideo major non despiciat minorem, quia nihil habet nisi a Spiritu sancto.

Vers. 4. — *Divisiones.* Hoc commune omnibus : sed gratiæ sunt divisæ, ne minor desperet : ne major, dum audit gratias, superbiat.

Vers. 6. — *Idem vero Deus.* Hoc ait, ne Pater et Filius et Spiritus sanctus alia separatim operari videantur, ex eo quod Spiritui gratias, et Domino ministrationes, et Deo operationes supposuerat, omnia referens ad unum Deum subdit : *Quia Deus operatur. Omnia in omnibus.* Non uni omnia tribuit, sed in omnibus omnia operatur, ut quod non habet quis in se, habeat in alio, et sic maneat charitas et humilitas.

Vers. 7. — *Unicuique.* Divisa sunt bona, et non ad meritum alicujus singulariter dantur, sed ad utilitatem ædificandæ Ecclesiæ. Accepimus et nos Spiritum sanctum, si amamus Ecclesiam, si charitate compaginamur, si catholico nomine et fide gaudemus. Credamus, fratres, quantum quisque amat Ecclesiam Christi, tantum habet Spiritum sanctum.

Vers. 8. — *Sapientiæ.* Sapientia est in contemplatione æternorum. Scientia in actione temporalium. Unde in Job : *Ecce pietas.* Id est, cultus, Dei *est sapientia*, qui Græce *theosebia*. Et quis hic cultus ejus, nisi amor et cognitio ejus ? abstinere autem a malis

scientia est : mala autem in temporalibus sunt, in quibus caute et prudenter versandum est. Cui datur sapientia, est quasi sol; cui scientia luna in nocte sæculi; quibus cætera dantur, stellæ sunt : quia hæc in nocte sunt necessaria.

Vers. 9.— *Alteri fides.* Et fides inter dona Dei et munera est. Non ergo sola charitas, cum fide a Deo nobis est.

Vers. 10. — *Sermonum.* Sermones sunt allegoricæ pronuntiationes quæ in prophetis et in Evangeliis apparent.

Vers. 11. — *Unus atque idem spiritus.* Quod supra dixit tres operari, hic nominat spiritum : quia enim unius sunt naturæ, quod unus operatur, tres operantur. Unus et idem, inquit, ne tot putentur quot sunt opera : non quod sine Patre et Filio Spiritus operetur. Inseparabilis est enim operatio Trinitatis. *Dividens singulis.* Unde nec huic dolendum, nec illi superbiendum. *Ut vult.* Qui solus novit quod conveniat, et gratis, non ad meritum hominum.

Vers. 12. — *Ita et Christus.* Caput et corpus dicitur Christus, propter ineffabilem unitatem capitis et membrorum. Unus spiritus faciet omnia in membris corporis Christi, sicut una anima videt in oculo, audit in aure, et in cæteris omnibus omnia facit.

Vers. 13. — *Etenim.* Ostendit quomodo corpus Christi sit unum quia omnes baptizati, id est abluti et in uno spiritu ducti sumus in hoc, ut simus unum corpus, id est unanimes per illum unum spiritum, ut totum corpus hominis una anima vegetatur. Et quia omnes potati sumus in acceptione diversorum donorum Spiritus sancti, *in uno spiritu* : quia omnia dona ad unum efficiendum dirigit. Non illius persona contemnenda vel præferenda, nec hominibus gloria Dei danda : quia unus et idem in omnibus operatur.

Vers. 14.— *Nam et corpus.* Ostendit per similitudinem humani corporis unitatem corporis Christi, id est Ecclesiæ, habere varietatem officiorum et diversitatem hanc non tollere unitatem : sicut humani corporis unitas non in singularitate consistit, sed in multis membris, ut invicem sibi præstent quod debent.

Vers. 17. — *Si totum.* Quasi dicat : Si in Ecclesia omnes essent unius officii, quomodo impleretur necessitas corporis, cujus gubernationi diversis opus est?

Vers. 18. — *Memora, unumquodque eorum sicut voluit.* Ut nihil desit illi : ita et in Ecclesia diversas personas quibus tribuit munera diversa.

Vers. 19. — *Quod si essent omnia unum,* non modo multitudo sensuum periret, sed etiam corpus. Ita si in Ecclesia omnes essent unius officii et dignitatis, non discernerentur membra neque corpus.

Vers. 21. — *Aut iterum caput pedibus.* Ipsa dignitas contemptibilis est sine subjectis. Officium enim est per quod dignitas constat. Magnus imperator necessarium habet exercitum.

Vers. 23. — *Inhonesta sunt.* Absit ut in membris sanctorum aliqua sit turpitudo : sed dicuntur inhonesta, quia non habent eam speciem decoris quam habent ea quæ in promptu sunt. Vel propter legem membrorum quæ de peccato venit ; usus membrorum illicitus turpis est, non membra ipsa. Intelliguntur etiam quidam fratres qui cum honesti sunt egestate et habitu, aliquando tamen vitæ mundioris sunt. Vel intelliguntur illi qui in Ecclesia per aliquod peccatum inhonesti, abundantius adjuvantur consolationibus et orationibus, ut honesti fiant.

Vers. 24. — *Honesta autem.* Quasi dicat : Ita et fratribus in quibus studium peritiæ, conversationis ornavit honestas, nihil est quod addatur a nobis. *Sed Deus temperavit.* Remoto illo quod obest, ponit illud quod prodest, scilicet contemperationem.

Vers. 25. — *Sed in idipsum pro invicem.* Quasi dicat : Sollicita sint membra, ut tendant in idipsum, id est in id sollicitudinis quod sit ipsum, id est indifferens, ut non minus pro alio quam pro se.

Vers. 26. — *Et si quid patitur.* Hoc de membris corporis ambiguum non est, quia si oculus vel pes capiatur aliqua ægritudine, totum corpus condolet. Ita et nos decet condolere fratribus si quid adversitatis emerserit, et lætari si bene cesserit.

Vers. 27. — *De membro.* Vel Christo, vel a me cujus prædicatione instituti estis.

Vers. 28. — *Et quosdam quidem.* Determinat hic de donis Dei, quæ altiora, et quæ sint inferiora. De his enim putabant Corinthii, quod minus esset majus, et quod majus esset minus. *Primum.* Dignitate et tempore *apostolos* vice Christi prædicantes et omnium judices.

Secundo prophetas. Id est mysteria Scripturarum vel futura revelantes. *Tertio doctores.* Præcepta vivendi dantes, vel qui pueros litteris imbuunt.

Genera linguarum. (Chrys.) Ecce donum Dei est, multas scire linguas. Et nota quod ultimum ponit illud, quod illi primum ponebant.

Vers. 29. — *Nunquid omnes pro,* etc. Qui hæc non habet in se amet in aliis ea : et in eis jam hæc habet quæ in se non habet.

Vers. 31. — *Excellentiorem viam.* Charitatem, quia est majus omnibus prædictis donum ; unde in fine, his qui dicunt, *Domine, in nomine tuo prophetavimus, dæmonia ejecimus, virtutes fecimus,* dicet *Dominus : Recedite a me, non novi vos, operarii iniquitatis* (*Matth.* vii).

CAPUT XIII.

Vers. 1. — *Si linguis,* etc. Probat hic quod charitas excellentior est : quia alia sine illa non valent, et illa sine istis prodest plurimum. *Charitatem autem.* Charitas est fons proprius et singularis bonorum cui alienus non communicat. Quæ ut oleum non potest premi in imo, sed superexcellit ; quæ si desit, frustra habentur cætera : si adsit, habentur omnia? *Velut æs sonans,* etc. Sicut impulsu aliquo et non per se æs resonat, sic loquens linguis, non per se, qui nescit quod loquitur, sed virtute spiritus profert ea quibus audientes mulceat.

Vers. 2. — *Et si habuero prophetiam.* Ut Balaam et Caiphas, et Saul. *Noverim mysteria.* Ut et Judas cum apostolis, et diabolus, qui (ut Ezechiel dicit) mysteria divina novit. *Scientiam.* Ut scribæ et Pharisæi, unde : *Vos habetis clavem scientiæ, sed nec intratis, nec alios intrare sinitis* (*Matth.* XXIII). Habent hæc utique et mali, qui et confitebuntur in judicio, ubi non audebunt mentiri : quibus non dicetur : Non habuistis, sed *non novi vos* : quia ea sine charitate habuerunt.

Vers. 4. — *Charitas patiens est*, etc. Hæc sunt arma quibus miles Christi armatur. Cujus armaturæ quasi præcipua arma præmisit, patientiam et benignitatem.

(Orig.) Patientia illata a proximis mala æquanimiter portat, benignitas sua bona proximis desiderabiliter impendit. *Non æmulatur.* Quia non eam sua felicitas contristat. *Non inflatur.* Quia non eam sua felicitas attollit.

Vers. 5. — *Non quærit*, etc. Non est amatrix pecuniæ.

Vers. 7. — *Omnia credit.* Non dicit omnibus credit, quia soli Deo. *Omnia sperat.* Sic in partibus, id est in populo Israel apparuit, qui sperabant habere quod promittebat Deus. *Omnia sustinet.* In capite, id est in Christo, qui patienter exspectavit gloriam resurrectionis et ascensionis.

Vers. 8. — *Charitas.* Item in hoc est dignior quia nec in hoc sæculo, nec in futuro finitur, etsi quædam opera ejus cessent. *Nunquam excidit.* Si credendo et sperando diligimus quod nondum videtur, quanto magis cum videbitur?

Vers. 10. — *Evacuabitur quod.* Destructio imperfectionis est, quando id quod imperfectum est impletur in totum.

Vers. 12. — *Nunc.* Imagines veritatis per fidem videntur. *Tunc autem facie ad faciem.* Id est res ipsæ manifeste videbuntur. *Tunc cognoscam.* Id est videbo promissa, *sicut ipse est*, hoc est præsentem ad Deum esse, ubi Christus est. Vel sicut præscitus sum cognoscere quod modo est secretum. *Speculum.* Est anima : speculum vi cujus aliquo modo Deum noscimus, sed obscure. *Ænigma.* Est autem ænigma non omnis, sed obscura allegoria. Unde sicut per speculum significavit imaginem, ita nomine ænigmatis similitudinem quamvis, sed obscuram et ad percipiendum difficilem intelligit.

Vers. 13. — *Fides, spes*, etc. Quibus scientia et prophetia militat sine quibus nullius justi est vita ista perfecta. *Major autem horum est charitas.* Charitas est cui hic fides et spes non potest deesse, sed fides et spes sine charitate possunt esse.

CAPUT XIV.

Vers. 2. — *Qui enim loquitur lingua*, etc. Hoc autem fiebat quando lingua loquens se non intelligebat, ut si quis alicujus linguæ prolationem et non significationem sciret.

Vers. 6. — *Nunc autem.* Dixi quod major est qui prophetat, quam qui loquitur lingua. In meipso autem videre potestis, quod lingua non prodest, prophetia autem prodest. *Nunc autem.* Si venero nunc ad vos, quando fideles estis, *linguis loquens*, quid vobis prodero? quasi dicat nihil, quid ergo tunc lingua proderat, quando infideles eratis? quasi dicat nihil. *Aut in revelatione.* Ut exponam revelationem. Revelatio est quando per figuras ostenduntur quædam mysteria, ut in Apocalypsi. *Aut in scientia.* Ut exponam ea quæ ad sciendum pertinent. Ea sunt quæ fidem illuminant, ut de natura Deitatis. *Aut in prophetia.* Ut exponam Scripturas quæ de futuris agunt.

Aut in doctrina. Ut exponam Scripturas quæ mores informant.

Vers. 7. — *Tamen quæ sine*, etc. Per me ostendi linguam non valere sine interprete. Per me dico, ostendi, qui sum rationalis, tamen per inanimata idem possum ostendere.

Vers. 8. — *Etenim si incertam.* Item per aliam similitudinem. *Etenim si incertam*, etc. Judæis erat usus tubæ in festis et in bellis diversis sonis.

Vers. 10. — *Et sine voce.* Multæ sunt linguæ, sed habent proprias significationes vocum, ut intelligantur.

Vers. 11. — *Si ergo nesciero.* Et quia alii sine interprete non intelligerent, ego ero barbarus.

Vers. 12. — *Sic et vos.* Vel sub una distinctione, sic. Et propter hoc ne sitis barbari, et vos ut ego quærite ut abundetis.

Vers. 14. — *Spiritus meus orat.* Spiritus vocatur vis animæ inferior mente, ubi corporalium rerum similitudines imprimuntur. Mens, altera superior vis animæ, ut supra. Spiritus Pharaonis informatus est, ut videret imagines mens Joseph illuminata est, ut intelligeret. *Sine fructu.* Ita est si lingua incognita quis loquatur, vel signa aliquarum rerum sine intellectu proferat, sicut solent Latini homines Græce cantare, oblectari sono verborum, nescientes tamen quid dicant.

Vers. 15. — *Orabo spiritu.* Id est, ita loqui approbo, ut signa rerum formentur in spiritu, et eorum intellectus refulgeat in mente. Vel, *Orabo* ore et mente.

Vers. 16. — *Amen.* Nota quod hoc verbum *amen*, nec Græcum, nec Latinum est, sed Hebræum, et interpretatur *verum*. Cumque posset dici, *verum*, non tamen dixit, sed *amen*. Nec Græcus, nec Latinus interpres ausus est id facere, ne vilesceret nudatum, sed honorem haberet velamento secreti.

Vers. 18. — *Gratias ago Deo.* Proponit se exemplum, quod non debent loqui linguis nisi ad ædificationem, sicut ipse qui omnes novit.

Vers. 20. — *Sed malitia parvuli estote.* Sitis remoti a malitia, ut parvuli, studentes his quæ prosunt, quod est perfectio sensus.

Vers. 21. — *In lege.* Ratio quare non debet quærere linguas est quia in signum sunt infidelibus (quod ipsi jam non sunt) et non ad ædificationem quæ necessaria est jam fidelibus. *Aliis linguis.* Non de sabbato, et neomeniis, et circumcisione et hujusmodi, sed Novum Testamentum. Vel, non in revelatione,

qua indigni sunt, sed in parabolis dicitur eis Evangelium. *Et nec sic exaudient.* Hoc de his prædixit quos præsciit non credituros, quibus propter peccata non patet vel placet veritas.

Vers. 22. — *Itaque linguæ in signum.* Id est sermones Dei incognita lingua et peregrina obscuri sunt ne videantur a perfidis, ut cum audiuntur, signum sit qui propter perfidiam factum est ne audientes intelligant : hoc utique fit infidelibus quibus teguntur sensus, fidelibus autem convenit prophetia et non lingua incognita.

Vers. 23. — *Si ergo conveniat.* Alia ratio datur hic cur non debeant loqui linguis, quasi dicat, quia *linguæ sunt in signum*, non ad ædificationem.

Vers. 26. — *Quid ergo.* Jam incipit determinare quo modo linguis sit utendum ; quasi dicat : Quamdoquidem hæc veniunt de locutione linguarum ; ergo quid agendum de his est ? quasi dicat : Utamini linguis ad ædificationem, sicut cætera agenda sunt. *Unusquisque,* etc. Ideo nullus se excuset. *Psalmum habet.* Laudem Dei, per canticum. *Doctrinam.* Sensum spiritualem per prudentiam.

Vers. 27. — *Aut ut multum tres*: Non plus quam tres, ne loquens linguis occupet diem, et non sit locus prophetis Scripturas disserentibus.

Vers. 28. — *Sibi autem loquatur.* Sibi loquitur qui compungitur ex his quæ dicit. Et ideo ad honorem Dei, quem laudat vel orat.

Vers. 29. — *Prophetæ duo.* Quia sufficit sermo tot hominum, et in ore duorum vel trium stat omne verbum.

Vers. 30. — *Quod si alii.* Datur inferiori quod non superiori.

Vers. 33. — *Non enim est dissensionis Deus.* Esset autem Deus dissensionis si eos quos replet, simul loqui compelleret.

Sicut in omnibus, etc. Mulieres taceant, sicut ego doceo in omnibus ecclesiis.

Vers. 35. — *Turpe est.* Quia contra disciplinam ecclesiasticam hoc est.

Vers. 37. — *Si quis videtur propheta.* Quod utique non est, si non ita esse cognoscit : qui enim vere est, ita cognoscit, et qui hæc ignorat, ignorabitur, id est improbabitur. Pusilli in cruce gloriantes etiamsi ignorent quæ subtilissime disseruntur, ad gloriam tamen perveniunt, quia non perit unus de pusillis pro quibus Christus mortuus est. *Cognoscat.* Cum hoc dicit, innuit difficilia esse verba epistolarum, cum a propheta vel spirituali jubet cognosci.

Vers. 38. — *Si quis autem ignorat.* Sed si quis hæc ignorat, et non vult credere esse mandata Dei, ignorabitur, ut in Evangelio : *Nescio vos*, id est non novi vos esse meos, vel inter prædestinatos.

CAPUT XV.

Vers. 2. — *Per quod et salvamini.* Si retinetis illud Evangelium, id est resurrectionem mortuorum, ea ratione qua confirmavi vobis, id est per resurrectionem Christi. *Nisi frustra credidistis.* Quod est, si non tenetis resurrectionem mortuorum. Incassum est fides quæ non accipitur sub spe resurrectionis.

Vers. 4. — *Resurrexit tertia die.* Et hoc dixi secundum Scripturas. Inquit enim Osee : *Post biduum vivificabit nos, et in die tertio resurgemus in conspectu ejus* (*Ose.* vi). Si mortuus et sepultus resurrexit, ne dubitetis mortuos et sepultos resurgere.

Vers. 5. — *Visus est Cephæ.* Prius quam aliis viris quibus apparuisse legitur in Evangelio, aliter contrarium esset ei quod primo mulieribus apparuisse legitur.

Vers. 8, 9. — *Abortivo.* Abortivus dicitur quia extra tempus legitimum natus, id est antequam debeat, vel post et tardius renatus apostolatum accepit, jam Christo assumpto. Vel similis abortivo, quia sum minimus, vel tempore et vocatione, non dignitate, labore et prædicatione. Hoc causa humilitatis vere dixit, et probat dicens : *Non sum dignus.* Cur ergo Apostolus ? *Gratia autem Dei.* Primum sola gratia, cum non præcederent nisi mala merita. Sed post per gratiam incipiunt merita.

Vers. 10. — *Abundantius.* Hoc magis impletum est, quia de opere manuum vixit, nec Evangelio minus fecit. Et ne voluntas sine gratia Dei putaretur aliquid posse, subdit : *Non ego, sed gratia,* etc.

Vers. 11. — *Et sic credidistis.* Arguit eos : quia cum hæc manifesta fides esset apud omnes ecclesias, illi tamen inde desciverant.

Vers. 14. — *Si autem Christus.* Hucusque Christum resurrexisse ostendit. Nunc per resurrectionem ejus probat resurrectionem mortuorum. Negabant pseudoapostoli Christum vere passum fuisse, aut sepultum, aut resurrexisse vel in carnem venisse.

Vers. 15. — *Invenimur autem.* Hæc et alia ideo inferuntur, ut erubescant Corinthii sequentes errorem pseudoapostolorum, quem absurda hæc consequuntur, quæ etiam ipse damnat. Ne ergo in hoc errore remaneant, dicit : *Inveni*, etc. *Adversus Deum.* Non minore, sed majore fortassis scelere in Deo laudatur falsitas, quam vituperatur veritas.

Vers. 17. — *Quod si Christus non,* etc. Si Christus non resurrexit, Christus in morte retinetur. Et si in morte, tunc et in peccato, quod est causa mortis. Et si in peccato tenetur, peccata vestra remittere non potuit. Et ita adhuc estis in peccatis vestris, quæ remissa vobis credebatis, et sic est vana fides vestra.

Vers. 21. — *Quoniam quidem per hominem.* Ecce primitiæ, homo et homo, homo ad vitam, homo ad mortem, sed ille non nisi homo, iste Deus et homo.

Vers. 22. — *Et sicut.* Per *sicut,* notatur similitudo et causa, quia sicut ex corruptione Adæ ad mortem, ita ex spiritu Christi ad vitam.

Vers. 23. — *Unusquisque.* Ordines exponit, ut de re certa : et tempora quando factum sit, et quando futurum sit, ut resurgant mortui. *Deinde qui sunt.* Alia littera : *Deinde hi qui sunt Christi in adventu ejus,* scilicet resurgent. Itaque qui in Christum credunt, et minus eo digni sunt, resurgent posteriores tempore, et dignitate minores. Et qui sint Christi, exponit subdens: *Qui in adventu ejus crediderunt,* etc.

VERS. 24. — *Deinde finis.* Hoc ponit ad commendationem resurrectionis, qua impleta finis erit mundi et consummatio omnium. *Cum evacuaverit.* Dum durat mundus, angeli angelis præsunt, dæmones dæmonibus, homines hominibus : ad utilitatem viventium, vel ad deceptionem. Sed hominibus collectis in angelis et hominibus omnis prælatio cessabit, non erit inter præsidentes et subditos illa dissensio. Tunc autem notum erit omnibus, nihil horum aliquos terrenos vel cœlestes habuisse ex se, sed ab illo, ex quo sunt omnia.

VERS. 25. — *Oportet autem illum regnare.* Sensus est : Oportet regnum ejus interim manifestari, donec omnes inimici eum regnare fateantur : dicendo *donec* excludit majorem manifestationem, non ampliorem regni permanentiam. Unde alibi : *Oculi nostri ad Dominum Deum nostrum, donec misereatur,* etc. Non ut tunc avertantur, sed ut nihil amplius requirant.

VERS. 26. — *Novissima autem.* Inter alia constat quod et potestatem suscitandi habet Christus cum subdit : *Novissime autem inimica destruetur mors.* Modo Christus regnat, et tunc regnabit : sed novissime, id est post omnia destruetur mors, quia amplius non dissolventur homines sicut hæretici arbitrantur. *Novissime.* Quia non erit aliquid quod destruat : postquam hoc mortale induat immortalitatem. *Inimica.* Cui inimicamur : vel ipsa nobis. Iterum commendatio resurrectionis.

VERS. 27. — *Præter eum qui subjecit ei omnia.* Qui sicut ex nullo est, ita nulla ratione potest alicui esse subjectus : Ipse enim principium est omnium. *Ut sit Deus omnia.* Quia cum omnis creatura Christum esse suum caput, Christi autem caput, Deum, non tantum in omnibus, id est in confessione omnium, unus erit Deus, sed et omnis creatura fatebitur ipsum esse ex quo sunt omnia.

VERS. 28. — *Ut sit Deus.* Ipse est finis quem supra toties concludens posuit : post membratim explicat quæ sit consummatio futura. *Omnia.* Quæ desiderari possunt. *In omnibus,* membris suis : quia præmium virtutis erit ipse qui dedit virtutem, quia Deus erit unde satientur.

VERS. 29. — *Pro mortuis.* Id est pro peccatis delendis. Vel, pro se mortuis faciendis ad similitudinem mortis Christi, quid facient cum non sint vitam habituri? *Si omnino,* etc. Ita ut nec Christus surrexerit? ut quid baptizantur cum peccata non dimittantur, si Christus non resurrexerit?

VERS. 31. — *Propter vestram.* Vel : *Per vestram gloriam.* Ecce Apostolus jurat ut sciamus quia verum jurare non est peccatum, sed non ideo in dubiis jurandum est; et tutius est non jurare quam consuetudine jurandi pejerare. Falsum vero jurare, gravissimum est peccatum. Contra præceptum non est juratio : quæ non est a malo jurantis, sed increduli vel infirmi, qui aliter non credit.

VERS. 32. — *Si secundum hominem.* Id est agens rationabiliter quia hominis est credere, non mori hominem ut bestiam, *pugnavi,* id est disputavi. *Man-*
A *ducemus et bibamus, cras enim moriemur.* Hoc propter eos qui quasi nihil futurum sit post mortem, ventri tantum student ut pecora, dicentes : Quis inde venit? Non audivi vocem cujusquam inde venientis. Quibus dicitur : Stulte, si pater tuus surgeret, crederes? Dominus omnium surrexit, et non credis. Qui voluit mori et surgere, ut omnes uni crederemus, ne a multis deciperemur. Crederes patri iterum morituro, et non credis jam immortalis, qui denique testimonium habet in cœlo, testimonium in terra, testimonium ab angelis, testimonium ab inferis.

VERS. 33. — *Nolite seduci,* etc., a pseudo; qui de medicina quærunt vulnus et de Scripturis conantur torquere vinculum, unde laqueum mortis injiciant.
B *Corrumpunt bonos mores,* etc. (THEODOR.) Bonos hic leves vocavit qui facile decipiuntur.

VERS. 34. — *Evigilate.* Hoc nolite, sed *evigilate* a corpore; et sic eritis *justi;* et post : *Nolite peccare* illis consentiendo, quia ignorant Deum.

VERS. 35. — *Sed dicet aliquis.* Hactenus per rationes probavit resurrectionem mortuorum, modo per ipsam rerum naturam posse fieri ostendit; quasi dicat per hæc probatur : sed tamen aliquis depravatus sic loqui posset, quasi mortuorum resurrectio per naturam fieri non possit : *Et si resurgent, quali ve corpore,* quasi dicat : Non poterit aliud esse quam modo, id est passibile et mortale. Respondet Apostolus : *Insipiens,* id est qui non attendis quod
C quotidie vides in grano.

VERS. 36. — *Insipiens tu : quod seminas.* Ita mortuus poterit vivere, et meliori corpore : ut quod seminas, melius surgit.

VERS. 38. — *Deus autem dat.* Sicut ergo nudum granum seminatur, et Dei nutu quodammodo vestitum resurgit multa secum habens incrementa, ita mortuus Dei virtute poterit vivere, et meliori corpore resurgere. *Unicuique seminum.* Ita et nobis reformabit corpora nostra antiqua, ut Job ait : *Quem visurus sum ego ipse, et non alius.* Sed erit differentia in gloria et dignitate, quamvis de eadem sint natura. Sicut non omnis caro est ejusdem dignitatis, licet de eisdem elementis, et hoc est quod ait :

D VERS. 39. — *Et eadem caro.* Omnis caro corpus, sed non e converso : ut lignum.

VERS. 40. — *Cœlestia.* Resurgentium corpora sunt cœlestia; terrestria antequam moriantur, quia ex Adam. Et quia Christus cœlestis est, ex eo corpora cœlestia dicuntur, et non jam caro dicuntur. Ex Adam vero, quia terrestris est, terrestria corpora denominantur.

VERS. 41. — *Stella enim a stella differt,* etc. *In domo Patris mei mansiones multæ sunt,* etsi idem denarius, id est vita æterna omnibus. Una est enim beatitudo, quam justi percipiunt; sed dispar retributionis qualitas. Cum sint autem resurgentes imparis claritatis, tamen Deus est omnia in omnibus,

quia Deus charitas est, et per charitatem fiet ; ut A
quod habent singuli, communiter sit omnium.

VERS. 42. — *Seminatur.* Id est, quamvis homo ex quo concipitur usque ad dissolutionem sit in corruptione et post vermibus scateat, tamen surget in incorruptione.

VERS. 44. — *Corpus animale.* Id est quod nihil habet ab anima, nisi quod sensificetur per eam, sicut animalia. *Surget spirituale.* Transiens in naturam spiritus, id est habens quædam spiritualia, quia agile, leve, cibis non indigens. Cum dixit corpus transiturum ad incorruptionem, corruptionis mentionem facit, ut ostendatur major dignitas resurrectionis. *Si est corpus.* Vere surget corpus spirituale, quia *si* modo est, *animale est*, id est constat esse ; quandoque *erit spirituale*. Sicut enim ani- B
males sumus quia pater noster carnalis factus est in animam viventem : sic erimus in resurrectione spirituales : quia Pater noster spiritualis factus est in sua resurrectione in spiritum vivificantem.

VERS. 45. — *Homo.* Totum genus humanum sunt quodammodo illi duo homines, primus et secundus : ex illo nati, ex hoc renati. Christus dicitur Adam, quia de eadem materia ; novissimus, quia post eum non succedit homo alius, qui sit caput vel auctor humani corporis.

Sed non. Dixit corpora nostra futura spiritualia : sed ne quis dubitet an animale possit fieri spirituale, probat per similitudinem Christi : quasi dicat, factus est in spiritum vivificantem. *Sed non prius* fuit in eo illud *quod est spirituale, sed quod est animale,* C
deinde spirituale. Sic et de nobis poterit fieri.

VERS. 47. — *Primus homo.* Vere primus est in animam viventem ; quia de pulvere terræ formatus est animalis et passibilis ex natura. *Secundus homo,* quia *de cœlo,* id est quia divina natura fuit humanæ unita, ideo *cœlestis,* id est spiritualis in resurrectione ; et quia primus pater fuit terrenus, tales sunt omnes. *Cœlestis.* Dicitur esse Christus, quia non humano ritu, sed divino nutu conceptus est et natus.

VERS. 50. — *Hoc autem dico.* Judæi credebant futuram resurrectionem, sed more hujus vitæ, ut nuberent et generarent : inde sadducæis quidam non poterant respondere de septemvira muliere, de resurrectione enim erant hi carnaliter cogitantes : D
sed hoc Apostolus removet, dicens :

Quia caro. Per carnem et sanguinem, ventrem et libidinem, id est opera carnis (quæ ibi non erunt) significat.

Neque corruptio incorruptelam possidebit. Ne putares secundum substantiam carnis hoc dici, aperuit. Ideo dixit quod caro non possidebit regnum Dei : quia corruptio mortalitatis, quæ nomine carnis hic ostenditur, non possidebit incorruptibilitatem.

VERS. 51. — *Omnes quidem.* Vel (secundum Hieronymum qui vivos repertos non morituros asserit, ad Marcellam scribens) omnes mortui resurgent, et non omnes vivi reperti immutabuntur, sed soli sancti.

VERS. 52. — *In novissimo.* Id est in novissimo signo, quod dabitur, ut ista impleantur. Hæc tuba est clamor de quo dicitur : *Media nocte clamor factus est : ecce sponsus venit.* Tubæ nomine aliquod evidens et præclarum signum dicitur, quod vox archangeli et tuba Dei alibi dicitur, et in Evangelio appellatur vox quam audient mortui qui in monumentis sunt et procedent, etc.

Immutabimur. Exponit quomodo hoc fiat, vel qualis sit immutatio.

VERS. 54. — *Absorpta est.* Id est destructa in victoria Christi ; vel in hoc quod modum vincendi excessit, Christum invadendo ; vel mors est peccati delectatio cum consensu, quæ victa est in hoc quod servi Dei vincent concupiscentias carnis suæ.

VERS. 57. — *Ubi est, mors, victoria tua ?* Hæc sunt verba prophetæ, vel Apostoli lætantis et morti insultantis in persona resurgentium, ut certior sit resurrectio : quasi dicat : Vicisti in morientibus, victa es in resurgentibus. Victoria tua qua absorbueras corpora morientium, temporalis fuit : qua in corporibus resurgentium absorpta es ; æterna constabit.

CAPUT XVI.

VERS. 1. — *De collectis.* Post alia, de collectis faciendis in sanctos qui erant Hierosolymis breviter monet. Quod non est contra illud : *Nolite cogitare de crastino.* Non est enim cogitare de crastino, si quis humano more ista cogitet : sed si quis propter ista Deo militet, ut in operibus suis non regnum Dei, sed istorum acquisitionem intueatur.

Ita et vos. (AMBROS.) Præcipit Apostolus omnem plebem die Dominico convenire, etc., *usque ad* nec grave est, et multum invenitur.

VERS. 2. — *Per,* etc., Id est Dominica die. Quia una dies sabbati vel una sabbatorum, vel primo sabbati vocatur apud Judæos dies iste, quem Christiani Dominicum appellamus.

VERS. 6. — *Manebo vel etiam hiemabo,* etc. Ibi tanquam medicus, moram habuit, ubi multi ægrotabant.

VERS. 15. — *Obsecro autem vos, fratres, notis domum Stephanæ et Fortunati,* etc. Ordo hujus litteræ respicit et pendet usque illuc, *ut et vos subditi sitis.*

VERS. 18. — *Spiritum meum et vestrum,* etc. Meum, lætitia : vestrum, charitate.

EPISTOLA II AD CORINTHIOS.

ARGUMENTUM.

Post actam a Corinthiis pœnitentiam, consolatoriam scribit eis Epistolam Apostolus a Troade per Titum ; et collaudans eos hortatur ad meliora, contristatos quidem eos, sed emundatos ostendens.

CAPUT PRIMUM.

VERS. 1.— *Paulus apostolus.* Salutationem primo more solito præmittit. Inde de bonis per gratiam collatis gratias Deo agit loquens perfectis : post ad passionis tolerantiam sui exemplo invitat ; postea pseudoapostolos deprimendo redarguit detegens versutias eorum. Et se multis modis commendat. Tandem moralis admonitio cum iteratione benedictionis subditur. Salutationem igitur præmittens, contra pseudosuperbiam, *Paulum* ; et contra cordis præsumptionem, *apostolum* se nominat dicens : *Paulus*, etc.

VERS. 2. — *Benedictus.* Primum perfectis loquitur de tribulatione, proponens se exemplum patientiæ et consolationis a Deo acceptæ, ducens laudi quod alii ignominiæ. *Deus.* Creator omnium. *Pater Domini.* Per quem est et nobis. *Pater misericordiarum.* Paterne dans veniam peccatorum, et bona opera, et in tribulatione constantiam. *Et Deus.* Dator *totius* perfectæ *consolationis* : quantam decet dare Deum his, qui pro Christo patiuntur. Quod Deus sit consolationis, ex hoc patet quod consolatur.

VERS. 4. — *Qua exhortamur.* Id est, quam Deus ad hoc dedit, non solum ut consolaretur, sed etiam exhortaretur : et ita nostra consolatio valet etiam ad alios exhortari, ut vere possimus consolari.

VERS. 9. — *Ipsi.* Non solum alii de nobis, sed et *in nobis*, etc., quia natura nostra nil nisi mortem promittebat vel defectum. Tantam insolentiam impiorum significat insurrexisse contra fidei prædicatores, ut mortem coram oculis haberent. Sic enim afflicti fuerant, ut desperarent de præsenti vita. Sed quia Deus præsidia sua non negat in desperatione positis, maxime suis, eripuit illos desperantes de semetipsis, fidentes autem de Deo. Nimia enim pressura deficere se profitebantur nisi adesset Deus.

VERS. 10. — *Et eruit.* Deus præsidia sua non negat suis in necessitate positis.

VERS. 11. — *Nam gloria nostra.* Ideo et vos et alii debetis orare pro nobis. Vel ideo orationes vestræ poterunt nos juvare : quia hoc unde gloriamur tam honestum est, scilicet : *Testimonium.* Sunt bona opera, quæ testantur exterius quid sit in conscientia. *Testimonium*, id est conscientia non remordens, sed testificans, quod in simplicitate, etc.

Sinceritate Dei. Sicut impiis est magna pœna con- A scientia, ita piis gaudium. Non quasi inde superbe gloriantibus, sed Deo totum dantibus ; ideo recte non ait : Gloria nostra est testimonium alienæ malitiæ vel minoris gratiæ, sed conscientiæ nostræ. Quæ quia occulta, non est subjecta alieno judicio, et ideo nullus præsumat contra eam vel cogitare, vel proferre sententiam. *Non in carnali sapientia.* Carnalis sapientiæ est voluptates diligere, labores vitare, vel secundum naturas rerum et non contra, prædicare, ut pseudo faciebant quorum fucatam prædicationem arguit.

VERS. 13. — *Spero autem.* Proficere illos sperat, quia cœperant meliores effici cognito Apostoli affectu circa se, et gloriabantur in eo.

VERS. 14. — *Quia gloria vestra sumus.* Cognos- B cetis quia gloria, id est per nos consequi gloriam æternam debetis, et nos per vos bene instructos, quod non esset, si offendicula a vobis acciperemus.

VERS. 15. — *Hac confidentia.* Quia vita quorumdam munda vel emendata erat, voluit videre quos ante indignum erat videre. Si ergo non ivit, voluit intelligi esse aliquos inter eos propter quos voluntatem suam non implevit Apostolus, qui operam adhibere debent ut modo se purgent. *Volui prius venire ad vos, ut secundam gratiam*, etc. *Prius*, quia in priori Epistola promiserat se venturum, et non venerat : et ideo mendax et levis videbatur, quod modo excusat. Non enim fecit hoc, nisi pro eorum culpa. Non est judicandus mendax, qui dicit falsum quod putat verum : quia quantum in se est C non fallit ipse, sed fallitur. Econtra mentitur ille, qui dicit verum quod putat falsum, nec est liber a mendacio, qui ore nesciens verum loquitur, sciens autem non esse verum, voluntate mentitur.

VERS. 17. — *Ut sit apud me, est et non.* Id est ut præponam voluntatem utilitati ; quasi dicat : Non sic, quia ut utilitas præponenda est voluntati, et sic feci.

VERS. 18. — *Fidelis autem Deus, quia sermo noster, quia fuit apud vos non est*, etc. Quasi dicat : In hoc non sum mentiri credendus, quia in nullo alio sum vobis mentitus. Et hoc credi potest, quia Deus est fidelis, qui promisit doctores veritatis.

VERS. 20. — *Ad gloriam nostram.* Quia per hoc probamur vera prædicare. Nostram dico, non enim D tantum nobis tribuo, sed Deo, quia qui confirmat est Deus.

VERS. 21. — *Vobiscum in Christo.* Tunc si vos estis firmi in Christo, magis constat de nobis, per quos vos confirmati estis.

VERS. 23. — *Ego autem*, etc. Quasi dicat : Pro levitate vel terreno commodo non dimisi, sed parcens. Spiritualis tunc dispositum non implet, quando providentius aliquid ad salutem meditatur.

VERS. 23. — *Non quia dominamur.* Ne indignarentur quasi de dominio, eo quod dixerat, *parcens vobis non veni, subdit* : *Non quia dominamur*, etc.

CAPUT II.

VERS. 1. — *Statui autem.* Parcens non veni, *sed statui hoc idem* : quod promisi, cum primam misi epistolam, scilicet *ne iterum venirem* : vel iterum esset tristitia sicut fuit, auditis eorum peccatis.

VERS. 2. — *Si enim ego contristo.* Corrigendo, increpando quocunque modo, vel per epistolam vel præsentiam.

VERS. 4. — *Non ut contristemini.* Ad hoc enim corripiebat Apostolus, ut ostenderet quo amore illos diligeret, de quorum peccatis plus illis dolebat, qui non hoc affectu corripit, contristat. Insultat enim, qui non condolet fratri.

VERS. 5. — *Si quis autem contristavit.* Præcipit fornicatorem illum, quem prius Satanæ tradendum indicaverat, recipi, quia correctus erat. *Sed ex parte, ut non onerem*, etc. Non omnibus onus tristitiæ impono, propter illos qui de peccatis doluerunt.

VERS. 6. — *Objurgatio hæc, quæ fit a pluribus ita ut e contrario magis.* Quæ etsi pro temporis quantitate vel alio modo non satis digna pœna videtur, in hoc tamen non est parva æstimanda, quod fit a pluribus quibus congregatis Satanæ traditus est. Magnum utique dolorem patitur, qui delictum suum plures videt horrere. Et ita sufficit, quod a pluribus objurgetur.

VERS. 7. — *Donetis et consolemini.* Recte homini pro peccato afflicto ignoscere et subvenire per consolationes præcipit. Si enim correctus in animo dolet, mox habet fructum. Hæc est enim vera pœnitentia, cessare a peccato.

VERS. 9. — *Ideo enim et scripsi.* Cum propter eum recipiendum scripserim, propter hoc etiam scripsi, ut quos expertus sum mihi obedientes in ejectione, cognoscam an in omnibus obedientes sint futuri.

VERS. 11. — *Ut non circumveniamur.* Ideo debemus condonare, ne decipiamur a Satana, per nimiam asperitatem. Sæpe enim propter asperiores animadversiones in desperationem infirmus præcipitatur.

VERS. 12. — *Cum venissem autem Troadem*, etc. Post interpositionem de recipiendo fornicatore, redit ad ipsos, ostendens quod sicut culpa eorum fuit, quod non venit Corinthum, sic quod non profecit in Troade, dum apud eos impeditus moratur Titus, sine quo non poterat ibi proficere, quia forsan lingua eorum Titus expressius uti poterat.

VERS. 13. — *Eo quod non.* Quia solus non poterat fideles instruere, et simul perstrepentibus incredulis repugnare.

VERS. 14. — *Odorem notitiæ*, etc. Id est Christum, qui velut odor procedens a Patre notificat eum invisibilem : sicut aliqua res quæ non videtur, per odorem cognoscitur, et in quo loco sit, intelligitur.

A Vel miracula vel doctrinæ verba quibus ad notitiam ejus venitur nomine odoris intellige.

VERS. 15. — *Bonus odor.* Scilicet ut olim hostia legalis, ita modo prædicatio vera, et sincera fama apostolorum. Dei patris odor, Christus : odor Christi sunt apostoli in quorum vita et prædicatione Christus ostenditur, non blasphematur. Sicut de malis dicitur : *Nomen Domini per vos blasphematur inter gentes.*

VERS. 16. — *Odor mortis.* Ut de nostra prædicatione procedat mors, inde ruentibus in æternam damnationem.

VERS. 17. — *Sicut plurimi.* Hic pseudoapostolos tangit, qui corrupta doctrina veritatem violabant, de quibus Isaias ait : *Caupones tui vino aquam mi-*
B *scent.*

CAPUT III.

VERS. 1. — *Incipimus iterum.* Quia sciebat eos sinistre accipere suam commendationem, sicut et in prima Epistola, quasi suam gloriam quæreret; incipit contra eorum opinionem ostendere se non suam gloriam, sed Dei quærere.

VERS. 3. — *Scripta non.* Estis repræsentatio Christi et mea, hoc autem est firmiter scriptum in cordibus nostris, non delibiliter, ut quod atramento scribitur : vel non tetris notis hæreticæ pravitatis qui hæreses interserunt. *Non in tabulis.* Lapis non signat nisi durissimam voluntatem, et adversus Deum inflexibilem. *Carnalibus.* Id est, sensum, habenti-
C bus, non lapideis sine sensu.

VERS. 4. — *Fiduciam.* Dixit se non egere epistolis, modo dicit, quod non se commendat, sed Christum; quasi dicat : Epistola Christi, et nostra estis, sed fiduciam dicendi talia non ad vos, sed ad Deum referimus.

VERS. 5. — *Non quod sufficientes.* (AUG., *lib.* II, *contra duas epist. Pelag.*, c. 8.) Quis non videat prius esse cogitare quam credere? Nullus quippe credit aliquid nisi prius cogitaverit esse credendum. Quanquam et ipsum credere nihil est aliud, quam cum assensione cogitare. Si ergo cogitare bonum non est ex nobis, nec credere.

Sed sufficientia. Attendant hic et verba ista perpendant, qui putant ex nobis esse fidei cœptum, et ex Deo ejus supplementum. Commendat enim gra-
D tiam, quæ non datur secundum aliqua merita, sed efficit omnia bona merita.

VERS. 6. — *Qui et idoneos.* Hic commendat se per dignitatem officii, scilicet Evangelii præferens se non solum pseudoapostolis qui carnales observantias prædicant, sed et ipsi Moysi ministro legis.

VERS. 9. — *Multo magis abundat.* Id est in laude quam vetus : quia magis gloria Dei est in salute quam in morte. Quamvis enim juste damnet quod agebatur sub lege, tamen magis ad laudem proficit si indulget, ut possit se reus corrigere; quod per gratiam in Novo Testamento præstatur.

VERS. 10. — *Nam nec.* Vere abundat, adeo quod ad ejus comparationem illa nec dicenda est gloria

Quod claruit. Scilicet Moyses in *hac* prædicta *parte*, id est facie. Vel non est gloriosum in hac parte, id est respectu hujus nostræ partis. Illa enim tanta fuit, quanta servo credi debuit. Hæc vero tanta quanta est genitoris Christi : quia Christus in gloria est Dei Patris, ut tantum intersit inter gloriam Moysi et Christi, quantum inter imaginem et veritatem.

Vers. 12. — *Habentes.* Id est ostensa dignitate Novi et Veteris Testamenti ostendit usum utriusque. *Multa fiducia.* Usu exercemus nos in bonis operibus unde crescit nobis fiducia. Tantum enim videbimus quantum credimus, et quia aperta est gloria, non celamus sensum nostrum, sicut Moyses, sed aperte dicimus.

Vers. 14. — *Idipsum.* Quia non aliter modo intelligunt quam ante adventum Christi. *Quod in Christo evacuatur.* Unde in passione Christi velum templi scissum est, ut significetur per Christi passionem revelari sacramenta legis et prophetiæ. Velamen enim dicit ad comparationem prophetiæ ut non intelligeretur.

Vers. 15. — *Sed usque*, etc. His qui sunt in Christo evacuatur : *sed super cor eorum est velamen*, id est cæcitas deprimens rationem eorum : *cum*, id est quamvis, *legitur*, id est exponitur, eis *Moyses.* Et ita duo obsunt, cur non intelligant, et velamen, id est obscuritas est in lectione, et cæcitas super corda, et hoc usque in hodiernum tempus.

Vers. 16. — *Cum autem conversus fuerit.* Id est cum eorum animus deposita cordis duritia et propria cæcitate fuerit conversus credendo. *Auferetur velamen.* Ut in aqua latere vinum intelligatur, omnis enim prophetia non intellecto Christo insipidum et fatuum quiddam est.

Vers. 17. — *Dominus autem spiritus est.* Ordo verborum est : Spiritus sanctus est Dominus, id est potest operari quod vult, et ideo quod vult, illuminat ; et quod vult in tenebris deserit. *Ubicunque autem est spiritus Domini*, id est Filii, per quem datur Spiritus sanctus, *ibi libertas* : et ideo Judæi qui non habent spiritum, non possunt libere intelligere ut nos. Vel, Dominus ad quem convertuntur est spiritus, id est spiritualis essentia, et ita facit spiritualiter intelligere.

Vers. 18. — *Nos revelata facie.* In qua Judæis est velamen. In speculo non nisi imago cernitur. Hoc ergo conamur ut per hanc imaginem, id est rationem quod nos sumus videamus utcunque illum a quo facti sumus tanquam per speculum. *In eamdem imaginem.* Quia eadem imago Dei est gloria Dei sicut supra : *Vir quidem imago Dei est, et gloria Dei.* — *Transformatur.* Transimus de forma in formam, de obscura in lucidam : quia et ipsa obscura imago Dei est in qua homines creati sunt qua animalibus præsunt. Quæ natura excellens, dum a Deo justificatur, a deformi forma in formosam formam mutatur. Est enim et inter vitia natura bona. Vel hoc intelligitur de gloria creationis in gloriam justificationis. Vel de gloria fidei, ubi filii Dei ; in gloriam speciei, ubi et similes erimus, cum videbimus eum sicuti est.

CAPUT IV.

Vers. 2. — *Commendantes.* Ut luceat lux vestra coram hominibus. *Coram Deo.* Non ut videantur ab hominibus.

Vers. 4. — *In quibus.* Talis potest esse ordo verborum : In quibus pereuntibus Deus verus et justus excæcavit mentes infidelium hujus sæculi.

Deus hujus sæculi. Id est Deus qui non solum bonos regit, sed et malos pro merito præcipitat, dans eis quod volunt, id est ut non credant : quod non facit malitia, sed justitia. Vel, Deus sæculi, superbia vel ingluvies, vel diabolus princeps mundi, qui sæcularibus principatur.

Vers. 5. — *Non enim.* Quasi dicat : Bene dico gloriæ Christi, vel : Commendavimus nos coram Deo in manifestatione veritatis, et cætera talia facimus ; et hoc propter Christum.

Vers. 6. — *Lucem splendescere.* Quod fuit in separatione elementorum. Cœperunt enim tenebræ, ex quo confusa moles cœli et terræ cœpit esse : post accedente luce quod factum est ; melius redditur. In quo proficientis hominis affectio significatur, unde *fuistis aliquando tenebræ, nunc autem lux in Domino* (*Ephes.* v). *In faciem Jesu :* Hunc habet sensum : Quoniam divina natura sub aspectum non cadit, per sumptam humanitatem divina luce resplendentem, et fulgura emittentem aspicitur, ut licet. Hinc autem etiam manifestum est, quod Deus incredulitatem non immisit, qui intelligentis lucis splendorem omnibus abunde præbuit : sed ipsi quidem dilexerunt incredulitatem, ipse autem eis cum nollent aspicere radium non præbuit. *Scientiæ claritatis.* Scientia gloriæ Dei est qua scimus lumen esse quo tenebræ nostræ illuminantur.

Vers. 7. — *Habemus.* Hactenus de altitudine scientiæ egit : hic de fragilitate carnis, quæ est ad gloriam, etsi contra videatur. *Thesaurum.* Sacramentum Dei, quod fidelibus erogatur, perfidis absconditur ; esse thesaurum affirmat.

Vers. 10. — *Semper mortificationem*, etc. Dubium non est, quia in martyribus Christus occiditur, et in his qui pro fide patiuntur, aut exitus, aut vincula, aut verbera Christi passiones sunt, ut et vita ejus in corpore eorum palam fiat. Passiones enim sunt quæ ostendunt meritum ad futuram vitam, quam promisit Christus, unde alio loco dicit : *Cum infirmor, tunc potens sum*, et iterum : *Per tribulationes*, etc. *Manifestetur.* Quidam enim de resurrectione dubitabant.

Vers. 12. — *Ergo mors*, etc. Quia per mortem vitam Jesu consequimur : ergo mors non est inutilis, sed operatur magnum quid in nobis. Sed vita qua delectamini in terrenis, operatur in vobis mortem æternam. Vel passive ergo, id est propter spem vitæ Jesu mors operatur, id est a prædictis passionibus

efficitur in nobis, id est permittimus effici : sed per hoc vita efficitur in vobis, id est fides plantatur.

Vers. 14. — *Vobiscum*. Non vos nobiscum, ut inferiores, sed pares nobis sitis, si volueritis. Et bene de vobis assero quia omnia ista facimus propter vos instruendos nostro exemplo. Ita omnia ad vos spectant : ut gratia Dei abundans in nobis abundet in vobis, et per vos in aliis, et per vos multos abundet gratiarum actione, ut vos et illi Deo gratias agatis. In gloriam Dei, id est ad ostendendum Deum gloriosum.

CAPUT V.

Vers. 1.— *Scimus enim quoniam si terrestris domus nostra hujus habitationis dissolvatur quod ædificationem*, etc. Id est corpus immortale habebimus, si corpus per tribulationes dissolvatur, et ideo, quoniam sic dissolvetur, ut conditio et causa sit præmissa. *Non manufactam, sed æternam*. Id est non hominum complexione factam, scilicet, non humanæ generationis ope productam nec humanis fomentis auctam, sed a Deo ineffabiliter compactam. *Æternam*. Quia in ea sine fine manebitur.

Vers. 2. — *Nam*. Non solum pro præsenti inhabitatione, sed etiam, *in hoc*, id est in consideratione hujus tantæ gloriæ, *ingemiscimus*. Ex dilatione desiderii : quod non faceremus, nisi essemus certi. In cujus rei figura Axa filia Caleb petiit irriguum superius et irriguum inferius, ut nos lacrymas effundamus, non solum pro præsentis incolatus miseria, sed pro dilatione supernæ gloriæ. Ingemiscimus, quia cupimus super invocationem animæ, quam jam accepimus. *De cœlo*. Id est, optamus habere immortale et impassibile corpus, ad similitudinem cœlestium.

Nam et qui, etc. Quasi dicat : Nos perfectiores pro dilatione gemimus, quia etiam minus perfecti, qui carnem fovent. Inter hos autem se Apostolus connumerat ne illi de se minus sentiant.

Vers. 3. — *Si tamen vestiti* gloria promissionis ; *non nudi*. Hoc desiderant sancti, ne resurgentes recepto corpore, nudi, id est alieni a promissa gloria inveniantur. Hoc enim opus est : ut induti corpore, superinduantur gloria, quæ est immutatio in claritate. *Gravati eo* corpore : quo tamen nolumus mortem nobis tolli, sed superindui, id est a Deo vestiri stola immortalitatis quæ destruat mortalitatem, non ut superveniat.

Vers. 4. — *Qui sumus in tabernaculo*. Qui habitationem hujus corporis diligimus, de quo non est curandum, cum non sit tabernaculum nisi ad tempus, *ingemiscimus* desiderio cœlestis. Nos dico gravati, quasi dicat : Non mirum, si ingemiscimus : quia a beatitudine sumus remoti. Nam etiam de hoc minori gemimus, quia hoc corpore exuimur. *Eo*. Id est, ideo gemimus. *Quod nolumus exspoliari*, si hoc posset fieri. Vel, ingemiscimus, desiderio cœlestis. *Deus autem hoc effecit*. Vel, nolumus exspoliari : *Deus tamen effecit* ut immortalitatem desideremus. *Ut absorbeatur*, etc. Ita ut nusquam sit mortalitas.

A Non infra, non supra, non intra, non extra. Absorpta est enim mors in victoria.

Vers. 6. — *Audentes*. Deus facit nos velle immortalitatem, facit et certos per spiritum, et ideo audentes sumus. *Peregrinamur a Domino*. Quomodo ? cum alibi scriptum sit : *In ipso vivimus, movemur et sumus ?* (*Act*. XVII.) Quia etsi ubique Deus, non tamen hic videtur sicut in cœlis. Peregrinamur ergo non fide, sed specie.

Vers. 10. — *Ut referat unusquisque*. Etiam pueri, qui, si non per se, per alios gesserunt, dum per eos crediderunt vel non crediderunt, secundum quod judicantur, non secundum quod gesturi erant, si diu viverent. Dicit enim : *prout gessit in corpore*, non ut gesturus erat si viveret, frustra ergo homo post hoc

B corpus sibi promittit, quod hic in corpore comparare neglexit. *Suademus*. Suadent apostoli ut reliqui bene viventes credant et provideant sibi, quia quorumdam praviloquio dies Domini in dubium venit.

Vers. 11. — *Deo autem manifesti sumus*, quia hoc prædicamus quod jubet Deus.

Vers. 13. — *Sive enim mente*. Quasi dicat : De nobis utique gloriari potestis, quia quidquid agimus, vel est honor Dei, vel utilitas proximi. *Sive excedimus*, id est, si nos commendamus (in quo putamur insensati), Deo est, id est ad honorem Dei, qui sic nos exaltavit. *Sive sobrii :* ut non alta de nobis dicamus, ad vestram est hoc utilitatem. *Sive enim mente excedimus*. Loquitur Apostolus de quadam ineffabili contemplatione et raptu, ubi audivit quod

C non licet homini loqui. *Deo est :* non vobis, qui non potestis capere.

Sive enim sobrii sumus. Condescendendo. *Vobis*. Quia sic loquimur, ut capere possitis. Isti sunt angeli de quibus Dominus ait in Evangelio : Videbitis cœlum apertum, et angelos ascendentes et descendentes super Filium hominis; hos eosdem angelos vidit Jacob in scalis ascendentes et descendentes.

Vers. 14. — *Charitas enim Christi*, etc. Quia Christus charitate pro nobis mortuus est, constat omnes mortuos fuisse in Adam ; pro quibus mortuus est Christus, ut eos a morte liberaret. Quæ gratia ne inutilis sit hominibus, apostoli, ut eos illiciant, necessario se laudant ; per gloriam enim et meritum apostolorum agnoscitur gratia et beneficium Christi.

D *Si unus pro omnibus*. Id est, si Christus pro omnibus quantum ad se, etsi non omnibus profuit, ergo et omnes homines deben' mori pro honore illius.

Vers. 15. — *Qui vivunt* in corpore, *non sibi vivant, sed* voluntati Dei. Quod quidem debent : quia etsi Christus usque ad mortem fuit infirmus, injuriatus, jam tamen post resurrectionem non est. sed apparet quod esse videbatur. Unde : *Cum exaltaveritis Filium hominis, tunc cognoscetis quia ego sum* (*Joan*. VIII). Vicem ergo ei reddant quasi Deo, non homini solum pro eis passo.

Vers. 16.— *Neminem novimus*. Id est, laudamus. *Secundum carnem*. Id est, sua quærentem, non quæ

Christi; temporalia, non æterna. Nec hoc debet facere aliquis, quia etsi Christus fuit mortalis sicut ego, per quod eum putavi hominem esse tantum, dum eram infidelis : tamen jam est immortalis, et ita securi sumus de præmio. Si quis ergo in Christo est renatus novus, illi jam spe transiit mortalitas, et transibit, et dabitur nova immortalitas. Vel, si quis novus, vetus lex transiit illi, et novam habet. *Neminem non secundum carnem.* Vitam futuram ita certa spe tenet, quasi jam sit præsens : quæ in Christo surgente impleta est, quæ non est secundum carnem : non quin in eadem carnis substantia resurrecturi simus, sed quod non in eadem qualitate corruptionis, quæ nomine carnis signatur. *Et si cognovimus secundum carnem.* Quia quamvis dum infidelis intellexit Christum in lege promissum esse secundum carnem, ut legalia observaret et servari præciperet : sed tamen non jam post conversionem nunc ita esse credit, sed umbra penitus cessat.

VERS. 17. — *Vetera.* Omnino Vetus Testamentum et omnia ad veterem hominem pertinentia, ut sic. *Nova.* Venerunt Novum Testamentum, et omnia novi hominis. *Vetera.* Ut error idololatriæ, cui cognitio unius veri Dei successit.

VERS. 19. — *Deus erat.* Per hoc intelligitur Pater esse in Filio, et Filius in Patre, quia una est eorum substantia. Ibi est unitas, ubi nulla diversitas : et ideo alter in altero est, quia et imago et similitudo eorum una est.

VERS. 20. — *Reconciliamini.* Reconciliamur confitendo peccata, et pœnitendo ei qui nos sibi reconciliat.

VERS. 51. — *Pro nobis peccatum fecit.* Usus est Veteris Testamenti peccata dici sacrificia pro peccatis, vel, peccatum dicitur similitudo carnis peccati. Unde dicitur : *De peccato delevit vel damnavit peccatum,* id est de similitudine carnis peccati : *quia misit Deus Filium suum in similitudinem carnis peccati.* Ita etiam maledictum pro morte accipitur, quæ de maledicto Dei venit, ut vere dictum in lege intelligatur : *Maledictus omnis qui pendet in ligno (Deut.* XXI). Quid est quod ait, maledictus? id est, *terra es, in terram ibis* (*Gen.* III). Quid est quod dicit, omnis? quia Christus, qui pependit in ligno, cum esset vera vita, mortuus est vera morte non ficta.

CAPUT VI.

VERS. 1. — *Ne in vacuum.* Gratia Dei est remissio peccatorum, quam in vanum recipit, qui non vult se exercere in operibus bonis, vel qui in legalibus confidit.

VERS. 2. — *Nunc tempus.* Quod non in lege veteri, vel nunc, non cras, non post annum : quia statim in obitu fidelis : salus datur.

VERS. 3. — *Ut non vituperetur.* Quod utique fieret, si, quod verbo doceremus, operis exemplo non exhiberemus.

VERS. 4. — *Sicut Dei ministros.* Hi non adulantur, ut pseudostudentes lucro. *In multa patientia, in*

A *tribulationibus.* In tot duris, leve est onus Christi et requies, intus Spiritu sancto vivificante, et spe futuri omnia mitigante, omnia enim sæva et immania, facilia et prope nulla facit amor. Et secundum hoc intellige quod dicitur : *Venite ad me, omnes qui laboratis et onerati estis, et ego reficiam vos* (*Matth.* XI). Et iterum : *Tollite jugum meum super vos, et invenietis requiem animabus vestris. Jugum enim meum suave est* (*Ibid.*), etc.

VERS. 6. — *In castitate* habita, *in scientia,* ut caste omnes agere sciant, nihil adulterinæ opinionis admisceant. *In suavitate,* habita, *in Spiritu sancto :* ut scilicet, secundum Deum suaves et affabiles, non ut illi qui per dulces sermones seducunt corda innocentium. *In charitate non ficta.* Ficta est, quæ de-
B serit in adversitate.

VERS. 7. — *In virtute Dei.* Non speremus in homine vel in bonis ; si quid boni est, Deo attribuamus. Vel hoc dicit, quia qui prædicta habet, miracula facit ad conversionem infidelium.

VERS. 8.—*Per gloriam et ignobilitatem.* Exhibeamus nos ut ministri Dei. *Per gloriam.* Si gloriosi sumus apud homines, vel ignobiles et contempti, nec inde inflemur, nec inde succumbamus vel doleamus. Eodem modo si infamamur de aliquo scelere vel bonam famam habeamus de aliquo opere. Item exhibeamus nos Deo habiti *ut seductores* apud quosdam, quod falsum est. Et non dicit simpliciter, *habiti seductores,* sed addit : *ut,* et inde est infamia. Et apud alios habiti ut *veraces.* Quasi dicat : hoc verum est,
C attamen nec bona æstimatione superbiamus, nec mala doleamus. Item habiti apud alios, *ut castigati,* etc.

VERS. 10. — *Quasi tristes.* Inimici putabant apostolos non evadere minas iniquorum. Ipsi ope Dei tuti sunt a morte præsenti et futura. *Omnia possidentes.* Tales sunt qui, terrenas divitias abjicientes, cœlestes per fidem jam tenent. Quasi nihil habentes omnia possident, qui, terrenis in usum vel opus misericordiæ retentis, cœlestes divitias se quandoque habituros sperant. Gloria apostolorum fuit, nihil omnino possidere, sine sollicitudine esse : et tam res quam dominos earum possidere, quia omnia ad pedes eorum ponebantur.

VERS. 11. — *Os nostrum.* Quasi dicat : Multa dixi
D de vobis, sed hæc omnia ample et diffuse dicta, ad vos corrigendos spectant, o Corinthii, et non ad meam superbiam ; itaque stulti estis qui me dimisistis.

VERS. 14. — *Nolite jugum,* etc. Ratio est, quia vos justi, illi iniqui : et ideo in nullo debetis eis communicare.

VERS. 15. — *Quæ autem conventio Christi.* Ut Christus et Belial non conveniunt, sic Christianus et quilibet infidelis. Item nihil habet templum Dei cum idolis ; et quia vos estis templum Dei, ideo non debetis communicare cum his qui sunt templum diaboli.

VERS. 16. — *Cum idolis?* Idola prohibet coli, quia ab uno Deo separant. His omnibus modis ostendit

communitatem pseudo esse vitandam. *Quoniam inhabitabo.* Potest hoc intelligi de corporali conversatione quam Christus inter homines egit. Et dicit Christus: *Habitabo inter illos et ambulabo* (*Baruch* III), id est, corporaliter inter illos conversabor. Unde alibi: *Terris visus est, et cum hominibus conversatus est;* et *Vebum caro factum est, et habitavit in nobis* (*Joan.* I). Et hic Christus Deus noster est, et Ecclesia est populus ejus: et ideo Apostolus vult eos separari ab omni contaminatione.

CAPUT VII.

VERS. 1. — *Ab omni iniquitate.* Scilicet mentis: quod tunc fit, si timorem Dei sequimur, quia qui sine Deo hæc agit, sanctus mundi est, non Dei. *Ab omni inquinamento carnis.* Id est carnalis observantiæ, et perficientes sanctificationem quæ est tantum Spiritus sancti.

VERS. 3. — *Ad commoriendum.* Vel ut mecum patiamini, vel ut mecum coronemini.

VERS. 4. — *Repletus sum consolatione.* Per jam correctos, invitat alios ad correctionem. *Superabundo*, etc. Hoc contingit Apostolo dum videt eos proficere pro quibus patitur.

VERS. 5. — *Caro nostra.* Dicit *caro*, quia in adversis anima quæ est in corpore quod patitur, spe futuri quiescit. *Foris.* Hoc intelligitur de apertis inimicis, *intus* de falsis fratribus, qui difficilius tolerantur. Vel ab his qui foris sunt, est tribulatio: de his, scilicet fidelibus qui intus, id est in Ecclesia; timores, ne moveantur. Vel de his qui sunt intus, id est in Ecclesia, corpore, non mente: nomine, non homine, id est de falsis fratribus, ut prius.

VERS. 7.— *Qua consolatus est in vobis.* Quia vidi Titum consolatum in vobis, et ego consolatus sum.

VERS. 8. — *Et si* prius *pœniteret.* Hoc dicit ne videatur inhumanus, qui de aliorum tristitia gauderet. *Videns.* Quasi dicat, non me pœnitet, sed gaudeo. *Videns quod*, id est quamvis videam quod Epistola contristavit; unde primum dolui, et me pœnituit.

VERS. 9. — *Contristati estis.* Non cum ira quæ pejores efficit, sed cum pudore qui corrigit.

VERS. 10. — *Pœnitentiam in salutem.* Satisfactio pœnitentiæ est causas peccatorum excidere, nec earum suggestionibus aditum indulgere.

Sæculi autem, etc. Dum dolet peccator se detectum.

VERS. 11. — *Ecce enim.* Tristitia secundum Deum facit pœnitere in salutem: quia quæ ducunt ad salutem, sollicitudinem operantur.

Quantam in vobis. Qui pœnitet sollicitus est ne denuo peccet, et non se excusat, sed confitetur: quod est se defendere a gehenna: et desiderat reformari, qui scit se per peccatum deformem, et habet zelum bonorum operum, et vindicat in se quod deliquit.

Exhibuistis, etc. Id est, ostendistis puniendo illum qui incestum admiserat, *vos esse incontaminatos, a negotio*, id est gravi peccato illius qui uxorem patris habuit, cui consentiendo inquinati eratis.

A

VERS. 12. — *Qui fecit injuriam.* Ut ille qui incestum fecit. Vel illos tangit quos superius in prima Epistola injurias et fraudes fratribus fecisse dixit. Et ostendit non magis causa eorum qui peccaverunt scripsisse remitti eis, quam causa Ecclesiæ quæ omni contumeliam aut fraudem patienti compatitur et indignatur. Et hoc est quod ait: *Igitur etsi scripsi vobis, non* tantum *propter eum qui fecit injuriam*, id est fraudem proximo suo, *nec propter eum qui passus est fraudem, sed ad manifestandam sollicitudinem nostram, quam*, etc. Totius populi sollicitudinem se habere ostendit, ut scilicet injusti emendentur et polluti sanctificentur, et Ecclesiæ reconcilientur.

B

VERS. 13. — *Abundantius magis.* Quasi dicat de utroque, id est de correctione vestra et de gaudio Titi. Sed magis abundantius de gaudio Titi sumus gavisi, quia se gaudebat Apostolus non solum de correctis, sed etiam de aliis quos sperabat corrigendos.

VERS. 14. — *Sed sicut*, etc. In corrigendo veritas arguentis apparet, dum qui arguuntur se emendant. Dum enim correcti emendantur, testimonium perhibent arguenti. Verum ergo ostendens Apostolus prædicationem suam, per efficaciam illorum ait: *Sed sicut omnia in veritate*, etc.

Et viscera ejus, etc. Sancti affectus in omni bono est.

C

CAPUT VIII

VERS. 1. — *Notam autem vobis.* Hic (ubi de correctis agitur) mentio fit de collectis: quia ab aliis non quærit, quibus suadere non potest. Vel, ut alii codices habent, quibus sua dare non prodest.

VERS. 2. — *Quod in multo experimento.* Abundantissima gratia eorum fuit in multo experimento tribulationis. Quia pro tribulatione Pauli et Sylæ ibi facta, non sunt scandalizati: sed cum gaudio acceperunt verbum, probati passionibus eorum. *Et altissima.* Tenues in substantia, divites in dando: quia pura conscientia operati sunt.

VERS. 5. — *Primum Domino* se emendantes, deinde fratribus sua offerentes. Aliter non erat accipiendum, quia munera excæcant oculos, et jura auctoritatis inclinant.Qui vero dant ne arguantur, fructum dandi non habent.

D

VERS. 8. — *Non quasi imperans*, etc. Non solum rogavi Titum, sed ego ipse dico ut abundetis, *non quasi imperans.* Id est non quasi pœnitentiam injungendo, quia sic quasi ex voto tenerentur Corinthii.

VERS. 9. — *Egenus factus est.* Non ait, pauper factus est, cum dives fuisset: sed, *cum dives esset.* Paupertatem enim assumpsit, et divitias non amisit: intus dives, foris pauper; latens Deus in divitiis, apparens homo in paupertate.

Ut inopia illi. Per illius enim paupertatem abjicimus pannos iniquitatis, ut induamur stola immor-

talitatis. Omnes ergo divites facti sunt, in pauperem Christum credentes. Nemo ergo se contemnat pauper in cella, dives in conscientia. Securior dormit in terra, quam auro dives in purpura. Non ergo expavescas cum tua mendicitate ad illum accedere qui indutus nostra paupertate, ubi se pauperavit, nos ditavit.

Vers. 10. — *Sed et velle.* Quasi dicat : Vestrorum quidam voluerant, quidam autem cœperant : nunc vero utrique perficiant.

Vers. 13. — *Sed ex æqualitate.* Dividat quisque quantum habet cum sanctis, quia non plus exigitur quam retinere sibi debet : sic Zachæus dimidium bonorum suorum dedit pauperibus.

Vers. 14. — *Ut fiat æqualitas.* Non quin differant in claritate : sed quia omnibus idem, et omnibus erit sufficientia. *Sicut scriptum.* De manna in signo hujus rei.

Vers. 15. — *Qui multum non abundavit.* Plus habent sancti in spe futuri, minus hi qui in tempore divites, et tamen ibi æquabuntur. Ut sicut hic inopiam sanctorum sustentant, ita ibi ab eis sustententur, et divites fient in æterno bono. *Qui multum non abundavit.* Sic qui multum dat dives, et qui parum pauper, si æqua sit utriusque voluntas, æqualem habent mercedem.

Vers. 18.— *Misimus autem.* Duos fratres Apostolus misit cum Tito, sed eos non nominat, forte enim ignorabant eos Corinthii, nec de ipsis adhuc periculum fecerant. Quoniam autem pecuniarum collectarum multitudo sufficit malis dare suspicionem, securitatem exhibet ; propterea, inquit, tales misimus, et non unum solum, sed et duos et tres. Commendat vero eos non ab Evangelio, neque ab electione solum, sed etiam quod probati sint, et propterea electi, ita ut nihil suspicentur.

Vers. 19. — *In hanc gratiam.* Id est prædicationem gentium cui destinatus sum, et volo.

Vers. 20. — *Devitantes hoc.* Circa curam sanctorum negligentius agere non vult videri Apostolus, et ideo præmonet ut sollicitudo ejus providentia appareat. *In hac parte.* Doctrinæ et miraculorum, ut dicatur, Bene prædicat, sed non est memor sanctorum, sicut alii apostoli, et sicut sibi præceptum est.

Vers. 21. — *Coram Deo.* Propter nos conscientia nostra sufficit nobis : propter vos fama nostra non pollui, sed pollere debet in vobis. Duæ res sunt, conscientia et fama : conscientia tibi, fama proximo : qui conscientiæ fidens negligit famam, crudelis est.

Vers. 22. — *Confidentia.* Quasi dicat : pro confidentia vestri ivit ? et pro Tito et Luca cum quibus libenter ibat.

Vers. 23. — *Sive.* Vel sive per patres vestros apostolos Ecclesiarum ad gloriam Dei, id est quod ipsi sunt apostoli Ecclesiarum, hoc est gloriæ Dei Christi, id est ad gloriam Christi : quia in eis non hominum, sed Christi gloria est.

Vers. 24. — *Ostensionem.* Id est charitatem vestram quam ostendistis aliis et gloriam nostram quam similiter ostendistis esse veram, nunc ostendite, bene istos recipiendo, et hoc in faciem Ecclesiarum, ut alii a vobis accipiant exemplum.

CAPUT IX.

Vers. 2. — *Et vestra æmulatio.* Æmulatione Corinthiorum aliæ Ecclesiæ (dum audiunt illos prius erroribus implicatos, postea bonæ voluntatis fuisse effectos) incitatæ sunt ad bonum opus.

Vers. 4. — *Erubescamus.* Si enim non fuerit hoc inventum, quod Apostolus testificatus est de his, et ipse erubescet et ipsi amplius confundentur.

Vers. 6. — *Qui parce seminat.* Non parce seminat qui parum habens parum largitur, si animus promptus sit plus dare, si plus haberet.

Vers. 7. — *Non ex tristitia.* Qui invitus dat propter præsentem pudorem, non habet mercedem. *Hilarem enim datorem,* qui dat ut careat tædio interpellantis, non ut reficiat viscera indigentis, et meritum et rem perdit. Large dat qui affectum largiendi habet, etiamsi nihil habeat quod largiri possit.

Vers. 8. — *Abundare,* etc. Licet enim exiguum sit quod parum habens tribuit, abundat tamen, quia recto judicio fit : quia non quæritur de quanto, sed quo animo detur.

Vers. 9. — *Justitia enim.* Justus est qui bona mundi fine æterni præmii communia reputat.

Vers. 10. — *Incrementa frugum.* Justitia est sanctitas, et bona vita : et inde fruges, id est, æterna remuneratio. Incrementa eleemosynæ : pro quibus et hic virtutes, et in futuro gloria augebitur.

Vers. 11. — *Quæ operatur.* Id est, ipsa largitio est causa quare gratiæ agantur Deo, cujus largitionis nos sumus ministri.

Vers. 15. — *Gratias Deo.* De alterna indigentia, et de alterno supplemento indigentiæ provincialium Christi et militum Christi gratias Deo agit. Egit hic de rebus carnalibus in illos, et postquam egit de spiritualibus in istos, tanquam plenus gaudiis exclamat : *Gratias ago,* etc.

CAPUT X.

Vers. 1. — *Ipse autem ego Paulus.* Incipit agere de incorrectis qui pseudo sequebantur, et Apostolum ferocem putabant, quasi diceret : Correctos ad eleemosynas invito : *Paulus* vere *humilis,* non superbus ipse qui alios ad eleemosynas moneo, idem vobis qui illis, obsecro, dico, etc.

Vers. 3. — *Non secundum carnem militamus.* Non enim militiam a Deo nobis datam exercemus secundum carnem, id est, pro terreno commodo.

Vers. 4. — *Ad destructionem munitionum.* Ut destruantur consilia diversis calliditatibus hominum seu dæmonum munita. *Munitiones,* etc. Munitiones sunt corda infidelium, quæ diabolus obtinet, et munit diversis erroribus, ne verbum Dei possit intrare per fidem, vel per similitudinem munitionum. Et ad hæc devincendum valeant arma militiæ Apostoli,

et ostendit munitionis illius partes, scilicet, consi- A
lia.

Vers. 6. — *Et in promptu habentes.* Quia nihil nos remordet quo minus audeamus. *Ulcisci*, etc. Tunc aliquis vindicat inobedientiam, cum illam condemnat per obedientiam. Tunc illam destruit quando illos qui resistunt, perducit ad fidem. Et hæc est digna ultio, ut perfidia ab his quibus defendebatur, damnetur.

Vers. 7. — *Quæ secundum faciem.* Multa dixi quibus ostendi vobis potius debere nos sequi quam pseudo, quasi diceret : Si vobis non sufficiunt quæ dixi, quare me potius quam pseudo sequamini ? Videte hæc quæ secundum faciem, id est, ita evidentia sunt, sicut ea quæ sunt subjecta oculis.

Vers. 8. — *Non erubescam.* Quia et verum est, B
et non ad gloriam meam, sed hoc dicitur ad utilitatem vestram.

Vers. 9. — *Ut autem non existimer.* Hic dicit se cum præsens fuerit, opere implere quod absens verbo minatur. Hoc autem dicit occasione illius sententiæ : *parati ulcisci omnem inobedientiam :* ut, inquit, non existimer a vobis tantum terrere verbis, et opere (quod minor verbis) non implere, sciatis quod minor verbis impleturus sum factis.

Vers. 11. — *Hoc cogitet*, etc. (Hier.) Ne quis putet me illa comminari, etc., *usque ad* et peccantibus per severitatem fortis existo.

Tales. Quia si vitia vestra palparemus, tunc non ædificaremus, sed destrueremus.

Vers. 12. — *Non enim audemus*, etc. Tales eri- C
mus facto, quia non sumus similes pseudo, qui usurpant sibi potestatem, et vitia palpant. Et hoc est : Non inserimus nos quibusdam, id est, pseudo qui commendant, id est, usurpant potestatem. Quod est, non ponimus nos in numero illorum, ut potestatem usurpemus, sed a Deo accepimus. Aut non comparamus nos illis ut, sicut illi, adulemur vobis et vitia vestra palpemus : quod posset etiam habens potestatem.

Vers. 13. — *Nos autem*, etc. Sicut illi qui usurpando gloriantur ultra mensuram. *Sed secundum mensuram.* Dei enim nutu Corinthiis evangelizare monitus est. Partitum erat unicuique ad quos in prædicatione dirigeretur, ut singuli aliquos populos haberent proprios, de quorum fide gloriarentur. Ad D
regulam autem Apostoli illi omnes pertinebant, quos in fide fundaverat : qui ad omnes missus erat a Deo.

Vers. 15. — *Non in alienis laboribus.* Hoc facere esset ultra mensuram gloriari ; sed spem habentes in vobis : id est, per vos magnificari apud alios, et evangelizare secundum regulam nostram, id est, secundum quod a Deo injunctum est, non habentes spem gloriari in aliena regula.

Vers. 17. — *Qui autem gloriatur.* Ego non gloriabor in aliena regula. Similiter autem qui gloriatur id est vult potestatem exercere, in Domino, id est in mensura a Deo datu glorietur.

Vers. 18. — *Sed quem Deus.* Illum Deus commendat et probatus est, quem dignum habet, ac mittit ut prædicet donum ejus : quem non mittit, non commendat, quia non missus prædicat.

CAPUT XI.

Vers. 1.—*Utinam sustineretis*, etc. Quasi : Glorior de regimine (quod videtur insipientia), sed *utinam sustineretis*, etc. Insipientiam dicit gloriationem secundum carnem, ne in eo illis videatur inferior quam ipse quidem non curat, sed prodest Corinthiis de ea agere. *Insipientiæ.* Quia dictum est : Non te laudent labia tua, sed proximi tui. *Supportate.* Quasi dicat : Et si gravem, vos tamen patienter ferte.

Vers. 2. — *Æmulor.* Æmulatio est propter alienum statum motus mentis, vel in bonum vel in malum. Hic amoris est, non livoris, quia diligit eos æmulatione Dei, id est quam Deus spiritu suo inspirat, per hoc ostendit ea quæ dicet, amore eorum se dicturum, non ut ad laudem ejus proficiant, sed ad horum profectum. *Vos uni.* A plurali ad singulare descendit, volens intelligi totam Ecclesiam virginem esse, et in omnibus veris membris virginitate mentis (etsi non corporis) servare. Virginitas carnis, corpus est intactum : hæc virginitas paucorum est. Virginitas cordis fides est incorrupta : hæc est omnium fidelium.

Vers. 3. — *Timeo autem.* (Hier.) Serpens Evam de Deo mentiendo seduxit, etc., *usque ad* penitus non esse, aut æternam non esse affirmat contra auctoritatem omnium Scripturarum.

Vers. 4. — *Nam si is qui venit.* Non missus. *Recte pateremini.* Si aliquid majus vobis sit per eos quam per nos, tunc recte pateremini. Galatis anathema dicit, si aliud reciperent, quod non utique majus esset, sed contrarium.

Vers. 5. — *Existimo.* — Supra egit de pseudoapostolis, nunc de veris, quibus Paulus inferior videbatur ; quia non fuerat cum Jesu conversatus.

Vers. 6. — *Nam etsi imperitus.* Hoc non ad apostolos pertinet, quia non erant eloquentes, sed ad pseudo, qui componebant verba. Imperitus ergo sermone non est reus apud Deum, sed qui non habet scientiam Dei, quæ pertinet ad salutem.

Vers. 7. — *Quoniam gratis Evangelium.* Minus non feci, sed plus : quia gratis , unde mihi irascimini, et alios mihi præponitis : cum hoc non sit peccati, sed gloriæ.

Vers. 10. — *Est veritas.* (Hier.) Sicut Christus semel statuit, nec negavit, necesse est ut etiam ego non mentitus ita faciam. *Ut in quo gloriantur.* Gloriantur in accipiendo, sed me non accipiente, non accipient. *Nam ejusmodi*, etc. *Inveniantur sicut et nos.* Id est, similes nobis. *In quo* , id est, in hoc quod glorientur se esse similes nobis.

Vers. 13. — *Transfigurantes se.* Ad tentandum eos quos ita erudire opus est. Vel ad decipiendum prout justum est. Ad hoc magna Dei misericordia

necessaria est, ne quisquam cum angelos bonos amicos se habere putat, habeat malos dæmones, fictos amicos; eosque tanto nocentiores, quanto astutiores ac fallaciores patitur inimicos.

VERS. 15. — *Quorum finis.* Id est, retributio data in fine vitæ *erit secundum opera ipsorum*, quia sicut pseudo peritura appetiverunt, ita et ipsi peribunt, et sicut ministri justitiæ æternæ, ita et ipsi erunt æterni.

VERS. 17. — *Quod loquor.* In hac substantia gloriæ, id est, in gloria carnis quam putant substantiam, id est, ita amant ac si per eam credant se subsistere. *Sed quasi in insipientia.* Quia hæc ad carnis tumorem pertinere videntur, ubi insipientia est. Insipientia enim est aliquem laudare se. Sed quia Apostolus non propter se facit, sed propter Deum, ideo ait, *quasi in insipientia.*

VERS. 20. — *Cædit.* Id est, decipit. In faciem cæditur is, in cujus os injuria irrogatur. Hoc faciebant quidam Judæi qui eo quod essent de genere Abrahæ, detrahebant illis, eo quod essent incircumcisi et se præferebant, nobilitatem carnis sibi vindicantes: quos Corinthii tolerabant, et Apostolo præferebant.

VERS. 22. — *Hebræi.* Hebræi dicuntur ab Heber, qui in confusione linguarum solus retinuit linguam naturalem. Et quia multi sunt Hebræi, qui non sunt Israelitæ, sicut proselyti, addit: *Israelitæ sunt, et ego.*

VERS 23. — *Ut minus sapiens.* (AMBR.) Ostendit se coactum in laudem suam prorupisse.

In laboribus. Occasione inventa etiam veros apostolos tangit, quibus plus laboravit, ne in se videatur minor gratia.

VERS. 24. — *A Judæis quinquies.* Judæis mos erat in synagoga contra legem agentes verberare correctionis causa. Unde Paulum legem impugnantem quinquies verberaverunt, ei in unaquaque correctione triginta novem ictus ei dederunt, quadragesimum pro misericordia condonantes. *Una minus.* In ultima vice corrigia subtracta. Vel, in unaquaque percussione una minus.

VERS. 26. — *Periculis latronum*, etc. Quos diabolus (cum in civitate occidere non posset) ei excitabat in via, cum tamen nihil ferret, quod latrones cuperent.

VERS. 27. — *In fame.* Ubi ergo promissio Dei: *Primum quærite regnum Dei, et hæc omnia adjicientur vobis?* (*Luc.* XII.) Sed novit medicus, cui nos semel commisimus, hæc adjutoria quando apponat, quando subtrahat.

VERS. 28. — *Sollicitudo.* Quanto major charitas, tanto majores plagæ de peccatis alienis. Unde: *Qui apponit scientiam, apponit et dolorem.*

VERS. 29. — *Non uror?* Urunt omnes tribulationes, sed non ad consumptionem, imo ad purgationem. Iste affectus purgat: quia de charitate venit. Omnes qui scandalum patiuntur frixorium sunt habentium charitatem, id est ossium quæ ferunt carnes, id est perfectorum qui portant et regunt carnales; unde: *Et ossa mea in frixorio confrixa sunt.*

VERS. 31. — *Non mentior.* Quia fert mihi testimonium per signa et prodigia.

CAPUT XII.

VERS. 2. — *Scio hominem.* Quasi de alio, et res dicitur, et jactantia vitatur. *Sive in corpore, sive,* etc. Hoc ignoravit Apostolus, utrum quando raptus est, in corpore fuerit anima, an omnino de corpore exierit, adeo ut mortuum corpus jaceret, an secundum modum alium quemdam viventis corporis ubi anima fuerit, mens ejus ad videnda vel audienda ineffabilia illius visionis accepta sit. Et quia hoc incertum erat, ideo forsitan dixit, *sive in corpore, sive extra. Raptum.* Contra naturam elevatum.

Usque ad tertium cælum. Id est, ad cognitionem Deitatis. Primum cælum est aereum; secundum, firmamentum; tertium spirituale, ubi angeli et sanctæ animæ Dei fruuntur contemplatione.

VERS. 4. *Raptus est.* (THEOPH.) Ipsius vide summam demissionem et humilitatem, quomodo tanquam de alio hæc recenseat: de hoc enim, inquit, gloriabor. At cujus gratia (si alius raptus est) gloriaris? Itaque hæc de seipso dicit. *Arcana verba.* Intimationem de secreta Dei essentia, quasi per verba.

VERS. 6. — *Supra id quod*, etc. Si enim magna referrem et plura, forte aliqui putarent me non esse infirmum, sed hominem immortalem, vel angelum, etc.; ideoque parce de me loquor.

VERS 7. — *Et ne magnitudo.* Parco multum gloriari, ne alter puter. Et ideo datus est stimulus pungens carnem. Quis? angelus malignus missus a Satana, ut colaphizet, id est reprimat omnem motum superbiæ incutiendo tribulationes, vel tentando (ut quidam aiunt) per libidinem. Tentatio autem cui non consentitur, non est peccatum, sed materia exercendæ virtutis

VERS. 9.— *Dixit mihi.* Per inspirationem, vel per angelum. *Nam virtus in infirmitate perficitur.* Perfectio virtutum est, quæ habet infirmitatem contrariam, cum qua legitime certet: et ideo gloriabor in infirmitatibus, non invitus, sed libens.

VERS. 11. — *Factus sum insipiens.* In his omnibus commendationibus videor insipiens, sed vestra culpa qui debuistis me contra pseudo commendare.

VERS. 12. — *In omni patientia.* Patientiam primam memorat, quæ ad mores pertinet: quia diu illos portavit, quasi impatientes ægros, ut adhibita potestate signorum, quasi medicina curaret vulnera eorum. *Et virtutibus.* Virtus est genus signorum et prodigiorum, id est omne miraculum. Signum, quod in quocunque tempore aliquid significat, et est prodigii genus. Prodigium quod in futuro. Vel signum et prodigium in his quæ contra naturam, virtus in his quæ non contra naturam,

ut per impositionem manus et orationem a morbo liberare.

Vers. 14. — *Nec enim debent*, etc. Carnales patres filiis congregant, sed spirituales dignum est ut a filiis sumptus accipiant. Hic autem in tantum probat se nolle accipere, ut transferat causam carnalis patris ad spiritualem: et dicit non solum se pro salute eorum impendere, sed et mori paratum

Vers. 15 — *Et superimpendar*, etc. Perfecta quidem charitas hæc est, ut quidem paratus sit etiam pro fratribus mori. Sed nunquid mox ut nascitur ? Cum fuerit nata, nutritur : cum fuerit nutrita, roboratur : cum fuerit roborata, perficitur : cum ad perfectionem venerit, dicit : *Cupio dissolvi, et esse cum Christo.*

Vers. 19. — *Olim putatis.* Quasi dicat : Jamdudum forsan putatis : quod causa excusationis quasi reus dicam, quod non gravavi, sed dico (teste Deo qui scit) quod non circumveni vos, et non superbe, sed in Christo amplificando in vobis.

Vers. 21. — *Ne iterum cum venero*, etc. (Chrys.) Gloria est punire, improperare, pœnas exigere, etc., *usque ad* sed propter illius præceptum.

Et non egerunt. Non sufficit mores in melius commutare et a malis recedere, nisi de his quæ facta sunt, satisfiat Domino per pœnitentiæ dolorem, per humilitatis gemitum, per contriti cordis sacrificium, cooperantibus eleemosynis.

CAPUT XIII.

Vers. 2 — *Non parcam.* Post tot correctiones, si qui se non emendant, non debet eis parci.

Vers. 3. — *An experimentum.* Moris est divinæ Scripturæ personæ Dei tribuere quod in nobis facit, sicut Apostolus locutionem ipsam illi tribuit cujus munere loquebatur, id est Christo. *Qui in vobis non infirmatur*, sed potens apparuit cum dona dedit. Quod experti, non dubitent se ab eo posse puniri.

Vers. 4 — *Nam et nos infirmi.* Vivit Christus qui prius fuerat infirmus. *Nam et nos* multo minores, licet *infirmi in illo*, id est licet ad imitationem ejus multa patimur a perfidis, *tamen vivemus*, id est po-

A testatem habebimus per eum in vobis judicandis. Vel, *vivemus cum eo*, id est in simili beatitudine cum eo : et hoc ex *virtute Dei* : quod tale est *in vobis*, id est in conscientiis vestris. *In vobis.* Erga vos. Mors illata a perfidis vita est erga credentes, quia virtute Dei resurgentes vivent cum Christo.

Vers. 7. — *Oramus autem*, etc. Hoc orat Apostolus, ut his bene agentibus in eis corripienda non inveniat, et sic reprobi appareant : probati enim videntur, dum judicant peccatores. Sic ergo si non sint quos judicet, cessante auctoritate quasi reprobi videntur. *Reprobi simus*, id est appareamus reprobi, non habentes quod vindicemus vel dijudicemus.

Vers. 9. — *Gaudemus enim*, etc. (Hier.) Gaudemus si non sit necesse ut nostra virtus appareat,
B sicut Petri apparuit in Saphyra et Anania.

Vers. 10. — *Secundum potestatem.* Iterum ostendit quod non cupit potestate in illis abuti, adjiciens non in destructionem sed in ædificationem se eam accepisse, unde subdit : *Non in destructionem.* Non destruuntur autem qui corriguntur, sed correcti ædificantur.

Vers. 11. — *Gaudete, fratres.* Id est bene operamini ut verum gaudium habere possitis. *Et Deus pacis erit vobiscum.* Hinc vobis erit pax a dilectione illius, hinc malorum omnium sublatio. Ista pax orbem servavit, diuturnum bellum solvit, cœlo terram conjunxit, ista homines angelos fecit, Istam ergo imitetur. Innumerabilium enim bonorum mater est dilectio, per istam salvati sumus, per istam ineffabilia bona omnia assequimur.

C Vers. 13. — *Gratia.* Totam Trinitatem optat benedicere eos. Sua tribuit congrua cuique. Gratiam, id est remissionem Filio, charitatem Patri qui ex dilectione misit Filium, communicationem Spiritui, per quem fit unio. *Et charitas Dei.* Dilectio Dei misit Christum, cujus gratia salvat. Et ut possideamus hanc gratiam salutis, communicatio facti Spiritus sancti, vel ipse Spiritus ita sit vobiscum, ut communicet et conferat vobis et gratiam Christi et charitatem Dei. Quasi : Tota sit vobiscum Trinitas, dans gratiam de commissis et charitatem per Spiritum.

EPISTOLA AD GALATAS.

ARGUMENTUM.

Galatæ sunt Græci. Hi verbum veritatis primum ab Apostolo acceperunt. Sed post discessum ejus tentati sunt a falsis apostolis, ut in legem et circumcisionem verterentur. Hos Apostolus revocat ad fidem veritatis, scribens eis ab Epheso.

CAPUT PRIMUM.

Vers. 1. — *Paulus, apostolus.* Nomine officii terrorem incutit. *Non ab hominibus.* Subaudi apostolis, ut quidam electi et missi a Judæis pseudoapostoli. *Neque per hominem.* Sed per Jesum jam suscitatum. Qui non ut homo homines paulatim, sed totum si-

D mul per spiritum docuit : ut per hoc sit major, per quod videbatur minor. Cæteri enim apostoli videbantur esse majores : quia priores. Iste minimus, quia novissimus. Sed inde apparet dignior : quia priores constituti sunt per Christum adhuc ex parte hominem, id est mortalem. Novissimus vero Paulus per Christum jam totum Deum, id est ex omni parte immortalem.

Vers. 2. — *Qui mecum.* Dolentes fratres Christiani sunt de vestra seductione, testes veritatis meæ, quibus vos oportet credere, et non paucos, sed omnes.

Vers. 3. — *Et Domino Jesu Christo.* Quem inju-

riose æquatis legi, dum ipsum non sine lege ad salutem sufficere asseritis : sicut legem sine eo : sed ab ipso sine lege gratia est et pax.

Vers. 4. — *Qui dedit.* Id est, sponte obtulit : quia non est alius qui potuit aperire librum, nisi leo de tribu Juda. *Semetipsum.* Quia non erat hostia alia digna pro peccatis nostris delendis, quod est initium salvationis. Quem ergo locum habet lex ? Quasi : Nullum penitus. *De sæculo.* Id est de conformitate mundi, qui nos allicit.

Præsenti sæculo nequam. Tanto plus capit, cum æterna non videantur. *Sæculo nequam.* Hoc dicit non quod mundus iste creatus a Deo sit malus, sed quia in eo fiunt mala. Et hoc sensu dicitur : *Dies mali sunt. Mundus in maligno positus. Tempora periculosa.* Saltus, qui pleni sunt latronibus, et gladius, quo cruor effunditur, et calix, in quo venenum temperatur, mala dicuntur : quia non solum tempora, sed etiam loca et instrumenta malorum traxerunt infamiam quæ in eis fiunt.

Vers. 5. — *Cui est gloria.* Quasi : Hæc testantur præsentes boni, et futuri testabuntur. In hac *salvatione* prælibavit et commendationem sui, et quid possit gratia Dei, et quod lex nihil confert.

Vers. 6. — *Miror.* De destructione legis consequenter agit Apostolus. Et de levitate eos reprehendit, quod ab Evangelio indiscrete transierunt ad legem. Et quia Galata, *translatio* dicitur, congrue ex ipso nomine reprehensionis occasionem sumit. Et cum hæc prædicta bona sunt ex Christo, miror quod bene instructi prius, sic, tam vehementer et tam brevi tempore, transferimini, etc.

Vers. 8. — *Sed licet nos,* etc. Bonus angelus potest intelligi, non quod hoc contingat, sed adeo certus est de veritate Evangelii sui, quod si etiam angelus aliud nuntiaret, non crederet, sed anathematizaret.

Præterquam quod. (Aug.) Attende. Non ait : Plus quam accepistis. Nam si illud diceret, sibi ipsi præjudicaret, qui cupiebat venire ad quosdam, quibus ipse scribebat : sicut ad Thessalonicenses, ut suppleret quæ illorum fidei deerant. Sed qui supplet, quod minus erat addit ; non quod inerat, tollit. Qui autem prætergreditur fidei regulam, non accedit in via, sed recedit a via. *Anathema sit.* Quare hoc ? Quia aliud evangelizans, de privato vult fluere, non de medio. Et cum hoc homo carnali nebula præpeditus, et a fonte communi ad propriam suam falsitatem reductus possit facere, nunquid et angelus ? Vere si angelus de proprio fluens in paradiso non esset auditus, non præcipitaremur in mortem. Media aqua posita erat omnibus præceptum Dei. Aqua quodammodo publica erat, et sine fraude, sine labe, sine cœno fluebat. Sed venit angelus de cœlo lapsus serpens factus, quia insidiose jam venenum spargere cupiebat, et emisit venenum. De proprio locutus est, de suo : *Gustate, et eritis sicut dii (Gen.* III). Et illi appetentes quod non erant, amiserunt quod accepe-

A runt. *Anathema.* Hoc verbum pro maledicto ponitur, et vulgo dicitur devotio. Nam devotare se quemque nemo fere dicit, nisi se maledicens. Unde illud : *Et anathematizavit eum et civitates ejus, et vocatum est nomen loci illius Anathema (Num.* XXI.) Hinc tractum est ut anathema detestabile aliquid et abominabile videatur, ut nihil inde victor in usus suos auferret, sed totum in pœnam luendam votavit : hoc erat anathematizare, quod vulgo dicitur devotare. Origo autem hujus verbi est in Græca lingua ab his rebus quæ votæ et persolutæ, id est promissæ et redditæ sursum ponebantur in templis : et est dictum : ἀπο τοῦ ἀναθήναι, id est sursum ponere.

Vers. 9. — *Sicut prædiximus.* A majore infert. Quandoquidem nos vel angelum excommunicarem
B magis pseudo excommunicandi sunt.

Vers. 10. — *Modo.* Dicit modo quia olim dum dixit hominem ex lege justificari, hominis gloriam inutilem, gratiam Dei prædicavit. Innuit hic etiam hoc facere illos seductores, ut laudarentur a Judæis, quos non timet offendere Paulus pro gloria Christi, qua veniente cessat lex. *Si adhuc.* Hinc quidam putant sufficere conscientiam, ut parum quid de eis existimet alius, curent ; sed conscientia coram Deo est necessaria conversatio coram proximo ; quæ si negligentius agitur, lædit exemplo. Unde alibi : *Placete omnibus per omnia, sicut ego omnibus placeo (II Cor.* X). Item : *Sine offensione estote Judæis et Græcis Ecclesiæ Dei* (*II Cor.* VIII). Item : *Providemus bona, non solum coram Deo, sed etiam coram homi-*
C *nibus (Math.* V.) Item : *Luceant opera vestra coram hominibus,* etc. Ergo contra temerarios judices, detractores, susurrones, murmuratores, quærentes suspicari quod non vident, quærentes etiam jactare quod non suspicantur, sufficit conscientia. Nec in aliis quibus placere volumus quæramus nostram gloriam, sed eorum salutem, ut non nos, sed Deum laudent, qui tales fecit; unde : *Nolite facere justitiam vestram coram hominibus,* ubi illos arguit qui ita ventilant opera sua, ut finem operum suorum laudem hominum ponant, eamdemque laudem quasi pro mercede operum suorum laudem computent.

Vers. 14. — *Et proficiebam in Judaismo.* Quasi dicat : Qui prius in illis legalibus tantum valui, jam illa reliqui, ideoque vos meo exemplo ab his rece-
D dite.

Vers. 15. — *Cum autem placuit.* Quasi dicat : Tunc apparet me non didicisse, sed nec post. *Segregavit ex utero matris.* Unde de Jeremia legitur : *Priusquam te formarem in utero, novi te* (*Jerem.* I.) Qui ergo præscit futuros antequam sint, quoscunque vult nasci, facit ut sint, et jam natos quos vult per gratiam vocat ut justi sint, sicut Paulum vocavit per gratiam, ut annuntiaret Christum. *Ex utero.* Mater, Synagoga ; uterus ejus et secretarii ejus sunt Pharisæi, de numero quorum separatus est.

CAPUT II.

Vers. 1 — *Deinde post annos quatuordecim.* A

passione Domini, quando conversus fuerat ad fidem, A venit, sicut Beda super Actus apostolorum scribens demonstrat.

Vers. 2. — *Et contuli cum illis.* Ostendit se non habuisse securitatem Evangelii, nisi esset auctoritate Petri et aliorum roboratum. *Seorsum*, etc. Separatim contulit cum his non publice, ne fidelibus ex Judæa (qui putabant legem esse servandam) fidei scandalum nasceretur. Eo tempore cum venisset Petrus Antiochiam (licet hoc in Actibus apostolorum non legatur) in faciem ei restitit Paulus.

Vers. 4. — *Subintroductos.* A Judæis. Quod enim infideles per se non poterant, per falsos fratres moliebantur, quos sub specie religionis immiserant, ut explorarent quæ libertas est nobis in fide Christi, non ut eam tenerent, sed ut aliqua contentione ab B ea in servitutem legis redigerent. Quod si esset veritas Evangelii apud gentes, non remanerent, sed omnes judaizarent. Et ideo hic iis quibus assertionem prædicationis suæ conferebat, nullatenus voluit cedere. Alibi vero ubi non obfuit, pro scandalo Judæorum, circumcidit Timotheum. In his omnibus et se commendat, et legem non tenendam comprobat.

Vers. 5. — *Neque ad horam.* Nec ad horam cessit, qui nunquam cessit. Quod si aliquando cessit, quomodo nec ad horam? Cur etiam propter falsos fratres, si per se facturus erat? Cessit ergo propter illos : quod per se non faceret : humilians se legi, circumciso Timotheo ut dolus et scandalum Judæorum cessaret, qui parati erant commovere tumul- C tum et seditionem, si illum filium Judææ incircumcisum susciperet, et episcopum ordinaret.

Vers. 6. — *Quales aliquando.* Ad priora non recurro, quia ea quæ modo sunt, sufficiunt; sed qui videbantur esse aliquid, nihil contulerunt. In quo apparet quod non inferior sit illis. Deus autem probatur non accipere personam, quia si ita esset, ego Paulus ante impius cui tales nihil conferrent non fuissem. Vel illud, *nihil interest*, sed nihil mihi tulerunt. *Qui videbantur aliquid esse.* Id est, alicujus auctoritatis : quia cum Domino ambulaverant, et transfigurationi ejus interfuerant. Videbantur dico *ab his*, id est, falsis fratribus. Quia qui videbantur esse aliquid, carnalibus duntaxat hominibus videbantur esse; nam ipsi non sunt aliquid. Etsi aliqui boni ministri D Dei sunt, Christus in illis est aliquid, non ipsi per se. Nam si ipsi essent aliquid per se, semper fuissent aliquid.

Vers. 9. — *Columnæ.* Ecclesia firmamentum dicitur veritatis : quam etiam sapientia ædificavit, id est, constituit in septem columnis, quo numero vel universitas prædicatorum (quia solet poni pro universo) vel septenaria operatio Spiritus sancti insinuatur. *Dextras dederunt.* Unde contulit cum illis, et dextras accepit? Quia idem cum eis verbum habuit. Ipsa collatio unitatem doctrinæ monstravit, aliter non crederet Ecclesia ei qui non fuerat cum Domino. *Ut nos ingentes.* Ut essem primus in prædicatione gentium, sicut Petrus in circumcisione. Et sicut apostoli Petro, ita Barnabas sibi sociaretur.

Vers. 11. — *Restiti.* Hoc Paulus non auderet, nisi se non imparem sentiret.

Vers. 12. — *Prius enim quam venirent*, etc. Quidam æmulatores leges, qui æquo jure Christum et legem venerabantur, quos timens non miscebatur gentibus. Quod si solum esset, non esset reprehensibile. Sicut et ipse Paulus pro scandalo aliquando cessit. Sed in hoc erratum est, quod gentes cogebat judaizare.

Vers. 14. — *Quomodo gentes cogis.* Non docentis imperio, sed conversationis exemplo.

Vers. 15. — *Nos.* Commandata auctoritate sua, jam rationibus incipit agere quod carnales observantiæ post Christum non sunt observandæ. Quasi : Gentes non debent judaizare, quia nos, qui valuimus in lege, scimus eam non justificare : et ideo, ea dimissa, ad Christum confugimus.

Vers. 16. — *Nisi per fidem*, etc. Non ideo dicit ex fide, quod opera bona frustrentur, cum Deus reddat unicuique secundum opera sua : sed quia bona opera sunt ex gratia, non autem ex operibus gratia : quia fides per dilectionem operans nihil operaretur, nisi ipsa dilectio Dei diffunderetur in nobis per Spiritum sanctum; nec ipsa fides esset in nobis, nisi Deus eam daret.

Vers. 17. — *Quod si quærentes.* Si nos revera cognovimus non posse justificari nos, nisi transeuntes ad Christum, nunquid patitur Christus relabi nos ad id quod eramus? Quod si pateretur, profecto minister nobis esset peccati, id est, prioris status nostri, sicut fuisset transeuntibus ad se minister justitiæ.

Vers. 19. — *Ego enim per legem.* Spiritualiter intellectam. *Mortuus sum.* Ne carnaliter vivam. *Ut Deo vivam.* Non mihi, sed quod Deo jam possum? quia cum Christo sum. *Confixus.* Id est, crux Christi exstinxit in me ardorem peccati ut jam ultra ad id non extendar, quasi : clavis habens manus affixas.

Vers. 20. — *Vivo.* In virtutibus vigorem bene operandi habeo. *Jam non ego.* Ille peccator, qui prius eram. *Vivit vero in me Christus.* Id est, novitas Christi apparet in me. Ad quid ergo lex?

CAPUT III.

Vers. 1. — *O insensati.* (Ambr.) Verba irascentis. Erant autem insensati Galatæ qui nec se circumventos a pseudo agnoscebant. *Fascinavit.* Fascinus est quando magicis delusionibus aliter quædam oculis hominum ostenduntur quam sunt. Dicitur etiam fascinus vulgo qui nocet infantibus. Dicuntur enim quorumdam oculi visu urentes, dum et hic eorum actus fascinatio dicitur : et potest fieri ut huic peccato inserviant dæmones. Similiter invidia tanquam fascinus urit. Invidus enim non modo sibi nocet, sed et his in quibus aliqua bona esse incipiunt; unde Salomon, *Fascinatio malignitatis obscurat bona*

(*Sap.* IV). Sic factum est, ut invidi tanquam fascinantes nocerent Galatis, nuper in Christo renatis, ut iidem Galatæ fidei stomacho nauseante cibum spiritus evomerent. *Ante quorum oculos.* Vere fascinati, quia ante oculos, id est, in vestra præsentia ille tantus qui est. *Jesus Christus proscriptus est.* Id est, exhæredatus : et hoc *in vobis*, in aliis non deberetis pati ut regnum et hæreditatem suam amitteret, nedum in vobis. A

VERS. 2. — *Hoc solum a vobis.* Commonitis per increpationem, probat quod lex non est observanda, quia non ex ea, sed ex fide veniunt omnia necessaria, spiritus, justitia, benedictio. Quasi : Quamvis fascinati et stulti, tamen *hoc volo a vobis discere*, quia hoc adeo evidens est, ut et stulti docere queant. Si nihil aliud esset, hoc solum ad probandum sufficeret, cum constet quia spiritum accepistis ; sed an ex operibus in quibus laborem nunquam accepistis, an ex fide quæ auditus facilitate venit ? B

VERS. 4. — *Sine causa.* Ideo dicit : Quia multa jam pro fide toleraverant, et in ipsis passionibus, charitate timorem vicerant. Sine causa ergo tanta passi erant, qui a charitate, quæ in eis tanta sustinuerat, ad legem labi volebant.

VERS. 5. — *Qui ergo tribuit.* Quia vos non ex operibus quæ nunquam habuistis accepistis spiritum, sed ex fide ; ergo potestis videre quod ego qui habui opera legis, non per ea, sed per fidem accepi potestatem dandi spiritum et operandi miracula. De eo quod sub lege fuerat, poterat dubitari : sed per similitudinem istorum totum liquet. C

VERS. 6. — *Ad justitiam.* Justitiam vocat hic peccatorum remissionem et bonæ vitæ observantiam.

VERS. 8. — *Providens.* Non solum justitia ex fide, sed et benedictio, quia Scriptura dicit : *In te benedicentur*, id est, in tuæ fidei conformitate. *Quia ex fide.* Non ex operibus, etc. *Prænuntiavit*, id est, ostendit. Vel, *prænuntiavit*, id est, ostendit prænuntiatum esse, quod *benedicentur* in æterna beatitudine. *In te.* In tuæ fidei imitatione, etc.

VERS. 10. — *Quicunque enim*, etc. Hoc intelligendum est, non de operibus quæ ad mores pertinent, sed quæ in observationibus illis fiebant. Prodest lex in tabulis scripta : cætera onus sunt, quod probat auctoritate Scripturæ, dicens : *Scriptum est.* Qui ex operibus legis sunt, maledicti sunt, quia sicut scriptum est à Moyse in Deuteronomio (*Deut.* XXI) : *Maledictus omnis homo*, etc. Quasi : Multa præcepi quæ omnia nullus implere poterit : sed in onus data sunt, et ideo omnes maledicti. In quo innuit desiderandum esse Salvatorem, qui finem ponat his, et liberet non solum ab aliis peccatis, sed a maledicto legis. Cur ergo Galatæ transeunt a gratia ad maledictum ? D

VERS. 11. — *Justificatur apud Deum.* Qui eum gratis colit, scilicet, non cupiditate appetendi aliquid ab ipso præter ipsum, vel timore amittendi. In ipso enim solo vera nostra beatitudo est, et perfecta est.

VERS. 12. — *Lex autem*, etc. Ex fide est justitia et vita : sed lex non est ex fide. Posset quidem videri, quia opera legis ex fide fierent, ut pro eis sperarentur æterna : sed id non est, quoniam Judæi ex timore pœnæ illa servabant. *Vivet in illis.* Non ait : Qui fecerit eam, vivet in ea, cum præmisisset : *lex non est ex fide ;* ut intelligas legem in hoc loco positam pro ipsis operibus quæ in illis observationibus fiebant. Qui autem vivebant in his operibus, timebant utique (si non ea fecissent) lapidationem, vel crucem, vel aliud hujusmodi pati. *Qui ergo fecerit ea, vivet in illis* : non apud Deum, id est, habebit præmium, ne ista morte puniatur. Qui autem ex fide vivit, cum hinc exierit, tunc magis habebit præsentissimum præmium. Non igitur ex fide vivit, quisquis præsentia quæ videntur, vel cupit vel timet : quia fides Dei ad invisibilia pertinet.

VERS. 13. — *Factus pro nobis*, id est, reputatus non solum maledictus, sed etiam maledictum. Vel, Factus est rei veritate *maledictus*, id est, mortalis. *Maledictus qui pendet.* Quasi : Satis ad pœnam sit quod suspensus moritur reus : et quod illic est usque ad vesperam, ut tunc deponatur et sepeliatur, ne si ibi sit diutius, majus sit opprobrium : et macula generi ejus. *Omnis homo.* Etiam Christus, ne futuri hæretici negent ejus veram mortem.

VERS. 17. — *Hoc autem dico.* Hoc promisit Deus Abrahæ, *hoc autem testamentum confirmatum* per juramenta *dico* et affirmo, quod *lex non facit irritum*, de qua non esset hoc putandum : quia data est tantum ad tempus : quia post multum tempus a promissione facta Abrahæ, lex data est : de qua si esset benedictio, homines illius temporis Abraham, Isaac et Jacob non eam habuissent. *Lex non facit irritum.* Id est, falsum : quod faceret, si per eam daretur benedictio. Promissio enim illa non dixit, quod per legem, sed per semen. Quod si per legem benedictio, ergo frustra semini prosit, et frustra semen ipsum venit. Lex non facit irritum quasi jam valeret ad evacuandam promissionem : quia esset falsa, et Deus mendax.

VERS. 19. — *Propter transgressiones.* Posita est in medio, inter promissionem et semen : cui facta est promissio, id est, inter Abraham et Christum, ut populum Dei erudiret sub timore Dei : ut dignus fieret excipere promissionem quæ est Christus. *Ordinata per angelos.* Lex dico ordinata per angelos, id est Moysen, et alios ministros Dei, vel ministerio angelorum hominibus data, in quibus angelis erat utique Pater et Filius et Spiritus sanctus. Aliquando sine ulla distinctione personæ, Deus per illos figurabatur. Et nota quod non ait data, sed, *ordinata :* quasi ordinabiliter data inter tempus naturalis legis (de qua convicti sunt quod juvare non potuit) et tempus gratiæ antequam de lege convincendi erant : qui ergo nunc eam reducit, contra ordinem angelorum facit. *In manu.* Id est, in potestate Christi, ut staret lex dum vellet, cessaret cum vellet. Ergo contra eum facitis qui eam destruxit. *Mediator* est inter duo

extrema, et ob hoc videretur vel quod Christus non esset Deus, vel quod duo dii essent. Ad quod respondet, etsi mediator non est unius sed duarum extremitatum, tamen est Deus unus cum Deo Patre per divinam naturam, cui mediat per humanam.

VERS. 20. — *Mediator*. Lex quam habet mediator, unius populi tantum est : sed tamen ipse mediator, non est tantum unius populi, id est, Judæorum qui legem habuerunt sed et gentilium, et ideo non quæratis legem, ut habeatis mediatorem. Mediator non est unius, sed tamen est unus : sufficiens ad omnes reconciliandos Deo, quia Deus, et ideo aliud non adjungatis ei.

VERS. 21. — *Lex ergo*, etc. Quandoquidem lex est propter transgressionem, ergo est ita contra promissa, ut per eam impleatur aliter quam promissum est : non quia ex lege non est vita, id est, æterna beatitudo : quia si inde esset vita, tunc et justitia : sed non est ex ea justitia, sed potius condemnat, et sub peccato concludit. Et hoc est quod dicitur :

Sed concludit Scriptura. Judæos omnino clausit sub peccati dominio lex ipsa, et ostendit omnes homines clausos sub peccato, ut dicitur etiam ad Romanos : *Conclusit Deus omnia in justitia, ut omnium misereatur*. Notis peccatis per legem conclusi sunt, ut se excusare non possint, sed quærant misericordiam.

VERS. 23. — *Priusquam*. Ante fidei adventum utilis erat lex Judæis. *Veniret fides*. Spontanea est fides quam nullum meritum advocavit. *Custodiebamur*. Non liberi, sed servi. *Conclusi*. Ut sic assueti duceremur. *In eam*. Id est, tam bonam fidem. *Quæ*. Tempore Christi erat. *Revelanda*. Tempore Christi multa aperta sunt, quæ prius obscura. Ecce honor legis : quia custodivit ut pædagogus : sed hoc non magnum est, quia hoc puerorum est, non adultorum.

VERS. 24. — *Pædagogus noster fuit in Christo Jesu*. Institutione Christi : qui ideo instituit, ut sic venientes ad fidem, quasi pueri ad perfectionem justificemur. Vel *in Christo*, id est, in exsequendis præceptis Christi.

VERS. 26. — *Omnes filii Dei estis per fidem*. Nos Judæi tempore fidei pædagogum deseruimus : quia omnes vos gentiles, qui non habuistis legem, estis filii. Quod ergo vestro exemplo deseruimus, vos accipitis ? Quasi diceret : Non debetis hoc facere. *In Christo Jesu*. In institutione Christi, et ad similitudinem mortis ejus.

VERS. 27. — *Induistis*. Id est conformes ei facti estis, quod est vobis honor et contra æstus protectio. Quod autem Christus indumentum sit, alibi Apostolus aperit dicens : *Induite vos Dominum nostrum Jesum Christum*. Induunt autem homines Christum : aliquando usque ad perceptionem sacramenti : aliquando etiam usque ad vitæ sanctificationem. Et illud primum bonis et malis est commune. Hoc alterum vero proprium est bonorum.

VERS. 29. — *Ergo Abrahæ semen estis*. Semen Abrahæ dictus est Christus : ubi legitur quod promissiones dictæ sunt Abrahæ, et semini ejus. Hic autem semen Abrahæ dicti sunt filii Christi, id est, omnes credentes. Verum quoties Christus nominatur semen Abrahæ, corporaliter sentiendum est : quod scilicet ex ejus stirpe generetur. Quoties autem nos qui credimus in eum dicimur semen Abrahæ, tunc spiritualiter semen fidei accipere debemus.

CAPUT IV.

VERS. 1. — *Dico autem*, etc. Modo vos gentiles et nos Judæi sumus Christi, et semen Abrahæ et hæredes. Sed olim nos Judæi sub lege eramus dum parvuli fuimus sicut hæres futurus, et a patre substitutus.

VERS. 3. — *Sub elementis*. In clementis neomenias, id est lunares dies, et sabbatum significat, non quod in elementis sperarent ut pagani, sed quod in his Deum venerarentur. *Mundi*. Quia lex non cœlestia sed terrena promittebat : vel transitoria, ut est mundus.

VERS. 4. — *Venit plenitudo temporis*. Id est postquam totum spatium illud fuit adimpletum, quo lex durare debuit, tunc misit Deus, etc. *Plenitudo temporis*. Sciebat quando venire deberet, vel etiam pati, etc. Non est enim hora ejus vel nostra, nisi voluntas ejus. Ante tamen longa series præconum præmittenda erat.

Misit Deus Filium. Unde, *Ego a Patre exivi, et veni in hunc mundum* (*Joan*. XVI). Et tamen de illo dicit Evangelista Joannes : *In mundo erat, et mundus per ipsum factus est, et mundus eum non cognovit* (*Ibid*. I). Deinde conjungit : *In propria venit*. Illuc ergo missus est, ubi erat. Unde et illud Propheta dicit : *Cœlum et terram ego impleo* (*Jer*. XXIII). Quærendum est ergo quomodo intelligatur ista missio. Si ergo sobrie de Dei Filio quæ digna sunt opinemur, ideo missum intelligere debemus, quia ex illo incomprehensibili inenarrabilique secreto majestatis profundæ dedit se comprehendendum mentibus nostris Dei Verbum, non solum cum se exinaniret, sed etiam cum habitaret in nobis. *Ex muliere*. Usus Hebrææ locutionis mulieres dicit non corruptas, sed feminas. *Factum sub lege*. Ut appareat circumcisus quasi filius Abrahæ signum habens ejus cui promissus fuerat ; in quo impleta est circumcisio : itaque signum jam cesset. Credidit enim Abraham se habiturum filium, in quo benedicerentur omnes gentes : quod jam factum credimus.

Ut adoptionem. Id est, ut participes essemus divinæ gloriæ. Sicut enim ipse natura participat, ita ad ipsam videndam nos adoptat. Hinc enim adoptionem recipimus, quod ille unicus Dei Filius non dedignatus est participationem nostræ naturæ, factus ex muliere, ut non solum unigenitus esset, sed etiam primogenitus in multis fratribus fieret. Adoptionem autem dicit, ut distincte intelligamus unicum Dei Filium.

VERS. 6. — *Misit Deus*. Ut enim probaremur adoptati esse a Deo in filios, Spiritum suum dedit nobis

qui signum Patris ostendat in filios, ut quia nos hoc non auderemus dicere infirmitate et indignitate nostra, suggerat ut audeamus dicere. *Spiritum Filii.* Nota Spiritum etiam esse Filii. Et nota etiam hic trinitatem. (Aug.) Si forsitan aliquis quærat utrum a Filio procedat Spiritus, etc., *usque ad* ab illo habet, ut et de illo procedat Spiritus sanctus.

Clamantem. Notandum quod clamor in Scripturis non magnæ vocis emissio, sed scientiæ intelligatur, et dogmatum magnitudo.

Abba pater. Eleganter duo verba idem significantia posuit, propter universum populum qui de Judæis et gentibus in unitatem fidei vocatus est, ut Hebræorum verbum ad Hebræos, Græcum ad gentes pertineat. Utriusque autem verbi eadem significatio ad ejusdem fidei Spiritusque unitatem pertinet.

Qui natura non sunt, etc. Unam Dei veri esse naturam ostendit, scilicet Patris, et Filii, et Spiritus sancti. Quid autem est natura Deum esse, nisi verum Deum esse? Unde alibi Apostolus : *Conversi estis servire Deo vivo et vero* (*I Petr.* II).

Vers. 9. — *Imo cogniti estis.* Hoc genere locutionis frequenter utitur Scriptura ; unde : *Sic in sancto apparui tibi, ut viderem virtutem tuam et gloriam tuam (Psal.* LXII), id est, vidisti me, ut viderem te. Cognoscit nos Deus, id est, cognitionem sui nobis præstat. Non enim a nobis est, quod novimus eum, ab æterno quidem novit : sed tunc cognoscere dicitur, quando ut ea cognoscantur, facit. *Infirma.* Vere lex est egenum elementum : quia perfecte non justificat.

Egena. Quia quantum juvat, non per se, sed respectu gratiæ facit. *Egena elementa* dicuntur quæ sui invicem egent ad regendum mundum.

Vers. 10. — *Dies.* Dies observant qui dicunt : Hodie non est aliquid incipiendum. *Menses.* Qui cursus lunæ perscrutantes dicunt : Tali luna non est aliquid inchoandum : ii menses observant et colunt. *Tempora.* Ut cum dicunt : Modo est initium veris. *Et annos.* Cum dicunt : Novus annus est. Sed nulla debet suspicio esse harum rerum, quia prospere potest cedere quidquid simpliciter sub Dei devotione fit.

Vers. 11. — *Timeo vos, ne forte*, etc. Hoc observant qui certis diebus, mensibus vel annis volunt vel nolunt inchoare : quasi fausta, vel infausta sint tempora.

Vers. 12. — *Estote sicut ego.* Et ego qui legem habui, sum modo sine lege sicut vos debetis esse sine illa. Ego, inquam, qui cum Judæus natus sim, jam ista carnalia spirituali dijudicatione contemno. *Quia*, etc., *sicut vos*, etc. Homo sum qui de errore correctus sum et ita vos potestis corrigi. *Fratres, obsecro.* Aspere correctos recreat per bene gesta. *Nihil me.* Excusat se, quia pseudo dixerant Paulum Galatis inimicum nec voluisse eos docere, quæ in aliis ecclesiis prædicabat.

Vers. 13. — *Tentationem vestram.* Tentati enim sunt (cum tribulationem secundum carnem pateretur Apostolus), utrum timore desererent eum, an charitate amplecterentur

Vers. 14. — *Sed sicut angelum Dei*, etc. Hoc dicit quia Deus loquitur in sanctis suis, et Paulus non seipsum, sed Deum in seipso diligi volebat ; ideoque perhibet testimonium quibusdam, quod sicut angelum Dei et sicut Christum Jesum eum exceperant. In omnibus ergo sanctis suis ipse est amandus qui ait : *Esurivi, et dedistis mihi manducare* (*Matth.* XXV). Tanta est charitas capitis erga corpus suum.

Vers. 15. — *Ubi est ergo*, etc. Admirans opus eorum spirituale, commendat ut, hoc intuentes, in timorem carnalem non decidant. Et quia mutati erant in deterius, increpat eos. Etsi enim receperint eum sicut angelum, non ideo tamen parcit secare et urere, quia non quærit sua, sed quæ Christi. Non quærit lac et lanam de ovibus, idem commodum supplendæ necessitatis et favorem honoris, sed salutem omnium. *Si fieri posset.* Nonne illud fieri potuisset, quod ait Apostolus ? Non potest fieri quod juste non fit. Non posse se dixit, quod sine dubio poterat per potentiam, sed non poterat per justitiam.

Vers. 16. — *Verum dicens vobis.* Quia nemo vult se argui errantem, et omnis reprehendens videtur inimicus.

Vers. 17. — *Æmulantur.* Ego non sum inimicus, sed illi æmulantur, etc. Æmulantur autem non bene ii qui non tam cupiunt eos esse meliores, quam ipsos volunt facere pejores et retrorsum trahere æmulatione perversa.

Vers. 19. — *Donec Christus.* Quem deformatis formosus sit in vobis. Vel, ut formosus aliis per vos appareat. Gravius dictum, quam si diceret eos formari in Christo.

Vers. 20. — *Vellem autem.* Sciens Apostolus habere majorem vim sermonem qui ad præsentes fit, cupit apostolicam vocem litteris comprehensam in præsentiam commutare. Scriptura enim divina ædificat lecta, sed multo plus prodest si de litteris mutatur in vocem. Magnam si quidem vim habet vox viva, vox de auctoris sui ore resonans, quæ ea pronuntiatione profertur, et distinguitur, quia in hominis corde generata est.

Vers. 21. — *Dicite*, etc. Respondete. Usque huc enim pendet sententia. Et interponitur illud : *quos iterum parturis*, etc. *Legem non legistis.* Quidquid eligant, probantur stulti. Si non legerunt, non debent recipere quod ignorant. Si legerunt, ipsa probat se dimittendam. Quod si non intelligunt, stulti sunt.

Vers. 22. — *Scriptum est*, etc. Complures habuit, sed de duobus tantum Scriptura specialiter singula exsequitur, innuens aliquid egregium in his præfigurari. *Unum de ancilla et unum*, etc. Nec hoc frustra distinxit : uterque quidem natus est de Abraham, sed de diversa operatione. Quia qui de ancilla secundum carnis naturam, qua juvencula de sene solet concipere. Qui de libera, non secundum vim carnis, ut vetula sterilis de vetulo, sed per operationem Dei, qui promisit. Illum ergo genuit, de-

monstrans consuetudo naturam. Illum vero dedit promissio, significans gratiam. Ibi humanus usus ostenditur, hic divinum beneficium commendatur.

Vers. 24. — *Per allegoriam.* Dicitur id per allegoriam, quando aliquid aliud videtur sonare in verbis, et aliud intellectu significare, sicut hic per Abraham, Deus Pater : ipse est enim pater multarum gentium. *Abba* enim, pater; *am*, multarum. Et subauditur, *gentium. In monte Sina.* Talis loci mentione Apostolus significat quod Judæi contra gentes essent superbi de mandato, vel ipsi essent superbi et tumidi contra ipsum mandatum, quod est Agar, id est, significatur per Agar. Agar enim alienatio, quia alienat ab hæreditate.

Vers. 25. — *Mons.* Per omnia est *conjunctus*, et similis ei Hierusalem, id est Judaico populo, qui nunc est, id est qui temporaliter servit. Totus populus mater, singuli sunt filii, vel proselyti, qui omnes timore pœnæ serviunt. Per hæc omnia patet quod vetus lex non est tenenda, sed nova quæ sursum, quæ libera. *Arabia*, etc. Humilitas, vel afflictio, quia affligebantur sub carnalibus observantiis.

Vers. 26. — *Quæ sursum est.* Superna est sanctorum civitas, licet in quibusdam quos hic parit, adhuc peregrinetur. Sara sterilis significat quod natura humani generis peccato vitiata, et ideo damnata nihil veræ felicitatis in posterum merebatur. Isaac per repromissionem natus signat filios gratiæ : et quia hoc non per regenerationem, sed per generationem futurum erat, ideo tunc imperata est circumcisio, quando Saræ promissus est filius. Circumcisio enim significat naturam exuta vetustate novatam. Quod omnes filios et servos circumcidi jubet; ad omnes istam gratiam pertinere testatur. *Quæ est Mater.* Quia singuli verbo et exemplo ejus instructi ex charitate serviunt.

Vers. 27. — *Scriptum est.* Quod libera sit ei mater auctoritate Isaiæ probat subdens : *Lætare.* Lætari, erumpere, clamare, pertinent ad libertatem. *Non paris.* Hoc dicit quia illo tempore quasi nullos genuit. *Non parturis*, quia necdum conatum habuit. *Lætare*, in corde. *Erumpe.* Lætitiam mentis extra ostende. *Clama.* Gaudium tuum aliis prædica. *Quia multi filii.* Hoc pertinet ad matrem. Isaias aspiciens tempore Christi Ecclesiam gentium ante sterilem, tunc fetosam eam alloquitur, dicens : O Ecclesia sterilis quæ tempore legis nec virtute miraculi paris, etc. *Desertæ.* Plures filii sunt Ecclesiæ olim desertæ, quam Synagogæ generantis interim. Hoc superflue de antiqua Sara diceret Isaias, de Ecclesia ergo dicere intelligendus est. Sterilis autem erat in omnibus gentilibus Ecclesia, antequam iste fetus, quem cernimus oriretur. Synagoga ergo est quæ habet virum, id est legem. Deserta vero, et vaga et sine ulla potestate viri vivens, gentium multitudo est, quæ et sterilis erat, nullius legitimi verbi proferens germen. Parit quidem cives terrenæ civitatis peccato vitiata natura ; cœlestis vero civitatis cives
A parit a peccato naturam liberans gratia. *Qui habet virum.* Synagoga quippe virum habuit, id est legem, et fetosa quondam fuit in liberis. Sterilis vero Ecclesia sine viro Christo, sine ullo sponsi alloquio diu jacuit in deserto. Sed postquam illa librum repudii accepit, et omne ornamentum viri ad idoli convertit ornamentum, tunc maritus, priore putrescente cingulo, alium lumbis suis balteum, aliud de gentibus lumbare contexuit, quæ statim ut viro conjuncta est concepit et peperit. Unde Isaias exclamat : *Dilata locum tabernaculi tui, et protende funiculos tuos* (*Isa.* LIV).

Vers. 28. — *Isaac.* Risus, id est qui in lætitia serviunt, non ex tristitia, vel necessitate.

Vers. 26. — *Persequebatur.* Non puto nos de fa-
B cili invenire posse ubi Ismael persecutus fuerit Isaac, sed tantum illud, quod cum filius Ægyptiæ luderet cum Isaac, indignata sit Sara.

Vers. 31. — *Qua libertate.* Libertas qua liberati sumus a Christo, est peccatorum remissio, et fidei per dilectionem operantis justificatio.

CAPUT V.

Vers. 2. — *Si circumcidamini.* Circumcisio et cætera legalia ita natis et institutis non sunt noxia, licet non necessaria, magis noxium erat prohibere quasi noxia. Gentiles vero ad talia non sunt cogendi. Sed si nolunt eis congruere, ut Timotheus, non sunt probibendi, sed si in his confidunt, sunt perditi ; licet his ergo illa tenere ne videantur improbata potius
C quam terminata. Gentibus vero non sunt imponenda, ne videantur aut non causa promittenti Christi, instituta, aut adhuc promittere, sed cessando jam patent signa futuri fuisse, quæ cum honore paulatim deserendo erant sepelienda, non ut sacrilegia gentium fugienda.

Vers. 3. — *Debitor est.* Hoc ideo ait, ut terrore tam innumerabilium observationum quæ in lege scriptæ sunt, ne omnes implere cogerentur, quod nec ipsi Judæi, nec patres eorum implere potuerunt, sicut Petrus ait, abstinerent ab his quibus eos aliqui subjicere cupiebant.

Vers. 4. — *A gratia excidistis.* Quæ ad hoc venit, ut cessante onere justificet; quod qui reducit, hanc perdit.

D Vers. 5. — *Nos enim.* Qui in lege confidit, amittit gratiam, quod ex contrario potest videri, quia ex fide justitia, et spes, id est, externa beatitudo : et hoc facimus per spiritum, qui non potest falli aut fallere. *Spem justitiæ.* Id est, quam sperat justitia, scilicet vitam æternam, vel, quæ speratur ipsa justitia. Fides enim esuriens et sitiens justitiam sperat in ea renovari et proficere. Vel, spes justitiæ est Christus, ex quo speratur justitia ipsa.

Vers. 6. — *Nam in Christo.* His vero qui in Christo Jesu volunt pie vivere, virtutes appetendæ sunt, et vita fugienda. Media vero quæ inter virtutes et vitia sunt, nec appetenda sunt, nec fugienda, ut circumcisio et præputium, quæ nihil valent in Christo

Sed fides. Sine dilectione fides inanis est. Fides cum dilectione Christiani est. Alia est dæmonis. *Nam et dæmones credunt et contremiscunt* (*Jac.* II). Qui autem non credunt, tardiores sunt et pejores quam dæmones. Sed multum interest, utrum quis credat ipsum esse Christum, an credat in Christum. Nam ipsum Christum esse dæmones crediderunt, nec tamen in Christum crediderunt. Ille enim credit in Christum, qui sperat in Christum, et diligit Christum.

VERS. 7. — *Currebatis.* Hic laudat Galatas, et eos per quos inducti sunt ut judaizare vellent, vituperat; et ne illis consentiant, monet.

VERS. 10. — *Confido.* Ideo confidere de his se dicit, quia non sponte sed circumventi errabant. Et ideo ostensa modo vera via facile credit eos reversuros. *Conturbat.* Ut scilicet mutato ordine de spiritualibus sitis carnales. *Quicunque.* Occulte, iquiunt, Petrum lacerat, cui supra in faciem se restitisse scripsit quod non recto pede incesserit ad Evangelii veritatem : sed nec Paulus tam procaci maledicto de Ecclesiæ principe loqueretur, nec Petrus dignus, ut portaret judicium Ecclesiæ. Quocirca arbitrandum est hæc de alio quodam dici, qui vel cum apostolis fuerat, vel de Judæa venerat, vel ex Pharisæis crediderat, vel aliquis magnus sic apud Galatas æstimatus, ut portet judicium Ecclesiæ perturbatæ.

VERS. 11. — *Ego autem.* Imponebatur a pseudo, quod Paulus alibi circumcisionem prædicaret, sed non eis facile sententiam suam aperire vellet.

Quid adhuc persecutionem. (HIER.) Persecutiones enim creberrimas sustinuit a Judæis, eo quod doceret eos, qui de gentibus crediderant in Christo, non debere circumcidi.

Scandalum crucis. Scandalum erat Judæis prædicatio crucis, quia sabbatum et circumcisionem evacuabat. Si vero admitteret circumcisionem, non esset eis scandalum, et pacifici essent.

VERS. 12. — *Utinam abscindantur.* Ipsi vos conturbant, sed utinam abscindantur, non carnaliter, sed vim generandi perdant in vobis, vel in aliis nihil proficiant non solum circumcisi sed abscissi, ut nullam omnino generandi potentiam habeant, et merito hoc opto ne vos redigant in servitutem legis : *Vos enim vocati estis a Deo in libertatem.*

VERS. 13. — *Ne libertatem.* Sensus est : Cavete ne audito nomine libertatis, impune vobis peccandum esse arbitremini. *Sed per charitatem Spiritus.* Non per affectum carnis charitas habenda est, sed per spiritum.

VERS. 14. — *Omnis enim lex.* Nam et illa quæ ad bonos mores pertinent, et illa quæ in sacramentis sunt (cum bene a liberis intelligantur, nec carnaliter observantur a servis) ad charitatem referantur necesse est. *Diliges proximum.* Hoc scriptum est in Levitico (*Levit.* XIX.), in quo recte dicit impleri legem universam, cum tamen duo sint præcepta charitatis in quibus tota lex pendet et prophetæ, A quia dilectio Dei in dilectione proximi continetur ; et ideo in hoc præcepto perfectio salutis est, quia sine proximo non diligitur Deus : *Qui enim non diligit proximum suum, quem videt, Deum, quem non videt, quomodo potest diligere ?* (*I Joan.* IV.) Cum igitur utrumque præceptum ita sit, ut neutrum sine altero possit teneri, unum eorum sufficit commemorare. *Sicut teipsum.* Non potest proximum diligere, qui non diligit se. Se autem non diligit qui diligit iniquitatem. *Qui enim diligit iniquitatem, odit animam suam* (*Psal.* X).

VERS. 15. — *Comeditis.* Vel *criminamini*, id est, crimina vobis invicem imponentes. *Ne ab invicem consumamini.* Per schisma Christianæ religionis, per vanam gloriam vanamque victoriam mutata occa- B sione charitatis hoc eorum vitium tetigit, quia dissensio inimica est dilectionis. Hoc enim maxime vitio contentionis et invidiæ et perniciosa inter eos jurgia nutriebantur, quibus consumitur societas et vita.

VERS. 16. — *Dico autem in Christo*, etc. Ostendit quam sufficiens sit fides Christi sine lege, quia per eam carnem vincunt et ejus opera, et sequuntur spiritum ; quasi dicat : Ne detis libertatem in occasionem carnis, sed per charitatem spiritus servite. Hoc autem dico posse esse vobis in Christo, et nunquam aliter. *Non perficietis*, etc. Non ait non feceritis vel non habueritis quia ea non habere non poterant, sed non perficietis, id est non opera eorum consensu voluntatis implebitis.

C VERS. 17. — *Caro enim concupiscit*, etc. Caro dicta est concupiscere, quia hoc secundum ipsam agit anima, sicut auris dicitur audire, et oculus videre, cum potius anima et per aurem audiat, et per oculum videat. Caro enim nihil, nisi per animam concupiscit, sed concupiscere dicitur, cum anima carnali concupiscentia spiritui reluctatur. Ipsius enim, carnalis concupiscentiæ causa non est in anima, ex utroque enim fit, quia sine utroque delectatio nulla sentitur.

VERS. 18. — *Quod si Spiritu ducimini*, etc. Ex quo apparet eum Spiritum sanctum non habere qui sub lege est, non dispensative, sed vero. *Non estis sub lege.* Hoc commodum jam habetis, ideo hæc pars eligenda. Hos damnabiliter dicit esse sub lege, D quos reos facit lex, non implentes legem dum nescientes gratiam de se præsumunt. Porro sub lege est, qui timore, non amore, abstinet a malo, reus in voluntate. Hæc lex timorem incutit, non amorem.

VERS. 21. — *Regnum Dei non consequentur.* Nullus medius locus est, ut non sit in supplicio, qui non erit in regno.

VERS. 22. — *Charitas.* Caput præmisit, unde membra sequuntur. Non enim bene aliquis gaudet, qui non diligit bonum unde gaudet. Non habet pacem veram cum aliquo, nisi eum diligat. Non est longanimis perseveranter exspectando nisi ferveat diligendo. Non est benignus, nisi diligat cui opitulatur. Non bonus, nisi diligendo. Non fidelis sa-

A lubriter, nisi ea fide quæ per dilectionem operatur. Non est mansuetus qui dilectione non moderatur. Non continet se quis ab eo unde turpatur, nisi diligat unde honestatur. Merito ergo charitatem sic sæpe commendat, quasi sola sit præcipienda, quæ non potest haberi sine cæteris, quibus homo efficitur bonus. *Gaudium.* Puritas conscientiæ. Unde : *Non est impiis gaudere, dicit Dominus* (*Isa.* XLVIII).

VERS. 24. — *Qui autem.* Quasi dicat : Contra malos posita est lex ; bonis autem posita est crux. Quod ita ait : *Qui autem*, etc., *carnem suam crucifixerunt*, etc. Congruit nostræ devotioni ut qui Domini crucifixi passionem celebramus, reprimendarum carnalium voluptatum crucem nobis faciamus. In hac quidem cruce semper in hac vita debet pendere Christianus, ut sit fixus clavis et præceptis B justitiæ, ut Christus in cruce clavis confixus fuit.

VERS. 25. — *Si spiritu vivimus.* Quod communiter supra dixit, ad istos quibus scribit retorquet, et se eis connumerat, per hoc ostendens, se non dicere eis quod ipse non velit servare. Quasi dicat : Non dico vobis aliquid quod et facere ipse nolim.

VERS. 26. — *Inanis gloriæ.* Inanis gloriatio est velle vincere ubi præmium non est. *Invidentes.* Sciendum quia, cum per omne vitium antiqui hostis virus humano cordi infundatur, in zelo invidiæ tota sua viscera serpens concutit, et in hac imprimenda malitia quasi postem movit. Zelus iste modum non habet permanens jugiter sine fine, cum alia scelera finiantur. Quantoque ille cui invidetur successu meliore profecerit, tanto invidus in majus C incendium livoris ignibus inardescit. Hinc vultus minax, torvus aspectus, pallor in facie, tremor in labiis, stridor in dentibus, verba rabida, et effrenata convicia, et manus ad violentiam prompta ; et si gladio interim vacua, odio tamen furiatæ mentis est armata.

CAPUT VI.

VERS. 1. — *Fratres, et si.* Hactenus toti Ecclesiæ locutus est improbando legem, et commendando gratiam, modo se convertit ad prælatos qualiter tractent subditos, scilicet leniter, quia etiam fratres sunt, etsi superiores. *In aliquo delicto.* Delictum est declinare a bono, peccatum est facere malum ; vel delictum quod ignoranter fit, peccatum quod a sciente. Tamen indifferenter po- D nuntur. Præoccupatio est, dum vel ad horam non videtur quid faciendum sit, vel qui viderit vincitur ut malum fiat cum latet veritas, vel compellit infirmitas. *Lenitatis.* Ne si aliter feceritis, non patiatur se argui, sed defendere se incipiat, ne turpis videatur. *Considerans teipsum.* Nihil ad misericordiam sic inclinat quam proprii periculi cogitatio.

VERS. 2. — *Et sic adimplebitis legem Christi.* Id est charitatem; ex charitate enim Christus peccata nostra tulit, qui etiam præcepit ut nos invicem diligamus.

VERS. 3. — *Nihil.* Comparatione spiritualis, qui totum dat gratiæ.

VERS. 4. — *Probet.* Diligenter inspiciat. *Opus autem suum.* Non peccatum alterius, ut pharisæus qui dixit : *Non sum sicut cæteri hominum* (*Luc.* XVIII), qui non re, sed fallaciter erat justus. *In semetipso.* Id est intus in conscientia sua pura. *Gloriam habebit.* Id est gloriabitur et gaudebit. *Et non in altero.* Id est in alterius laude, scilicet cum alter eum laudat. Qui enim conscientiam boni operis habet, non debet de hoc apud alium gloriari, et laudem suam foras fundere, sed in semetipso humiliter gloriari. Vel ita : *Et sic*, id est si actus suos consideret, sciens neminem debere gloriari se habere mundum cor, *in semetipso*, etc. *Et sic in se.* Id est, si actus nostros consideremus, nulli nos anteponemus, nec quemquam judicabimus. Vere justus alterum sibi præponit, quia plus sua mala scit quam alterius, quorum cognitio sibi gloria est. Gaudet enim, dum cognoscit morbum suum, quem sanare desiderat.

VERS. 5. — *Unusquisque enim.* Non inquinatur quis alieno peccato. *Onus.* Alia sunt opera participandæ infirmitatis, de quibus supra : *Alter alterius onera portate;* alia reddendæ Deo rationis, de quibus hic. Contra eos qui putant hominem alienis inquinari peccatis, dicit : *Unusquisque enim*, etc. Contra negligentes qui nullum curant corrigere, securi quod alienis non contaminentur peccatis dicit : *Invicem onera portate.* Onera infirmitatis invicem portamus, dum lenitate iram alterius sustinemus, et dum ei qui læsit, si petit, indulgemus. Vel per onus, intelligitur bonum et malum opus. In Scripturis enim onus et in bonam et in malam partem accipitur; et sic : *Unusquisque*, bonus vel malus, *portabit onus suum*, id est mercedem operum suorum referet.

VERS. 6. — *Communicet.* Bona sua faciat ei communia, et ne excuset, quia Deus non potest falli. Usitatum præceptum est, ut prædicatori verbi Dei præbeat necessaria ille cui prædicatur, quæ boni appellatione recte signavit. Sicut et Dominus in Evangelio cum discipulis loquens ait : *Cum mali sitis, nostis bona dare filiis vestris ;* prævidens autem quosdam obtendere paupertatem, et præceptum velle eludere, addidit :

VERS. 7. — *Nolite errare.* Quasi dicat : Nemo se vane excuset, quia Deus non potest falli. Scit enim corda vestra, non ignorat facultates. Excusatio verisimilis hominem potest placare, Deum non potes fallere.

VERS. 8.— *Qui seminat in carne* addit *sua.* Cum vero dicit, *in spiritu*, non addit *suo*, quia semen carnale ex homine est, semen vero spirituale ex Spiritu Dei est. Messis vero hic in fine promittitur. Ideoque in seminando perseverantia opus est. *In carne, in spiritu.* (AMBROS.) Homo Christianus spiritu constat et carne. Homo enim ad comparationem sancti Spiritus caro est. *Qui autem seminat.* Id est, qui spiritui dat offensum ex fide, cum charitate serviendo justitiæ, et legem spiritualiter intelligendo, de spiritu metet, etc.

VERS. 9. — *Non deficiamus.* Si homo non imposuerit finem operi, nec Deus imponit remunerationi.

Quantum seminaverimus in operibus, tantum metemus in fructibus. Et quantum aviditas inquirentis se dilataverit, tantum se aperiet ad præmium manus retribuentis, quia sic recipiet quisque quomodo facit; quia qui fortis erit ad seminandum, fortis erit ad metendum. *Tempore enim.* Non statim Deus facit quidquid ad salutem oratur; nec ideo negat, quia differt, sed tempore suo, id est congruo præstat.

VERS. 10. — *Dum tempus.* Tempus seminandi est præsens vita qua currimus. In hac licet nobis quod volumus seminare. Cum vero transierit, tempus operandi aufertur; unde: *Operamini dum dies est: veniet nox quando jam nullus poterit operari (Joan.* IX). *Ad omnes.* Omnibus impendenda est misericordia. In quo præponendi sunt justi qui sunt ex fide. Quod et omnibus inimicis nostris qui scelerati sunt, persequentes Ecclesiam, testis est Dominus: *Benefacite his qui oderunt vos. Diligite inimicos vestros (Luc.* VI); quia et ipsi sunt homines: quibus in hoc Dominus pluit, et solem dat.

VERS. 11. — *Videte autem.* Postquam ad moralia opera exhortatus est, redit ad illud unde prius agebatur: ne scilicet legales observantiæ teneantur. Ne quis autem sub nomine ejus fallat incautos, cavet finem epistolæ manus suæ annotatione complens. Ab hoc enim loco sua usque ad finem descripsit.

VERS. 12. — *Hi cogunt.* Isti erant pseudo, qui sic Christum prædicabant ut et legem servandam docerent. Crucem prædicabant, ut a fidelibus quæstum haberent; legem, ut Judæis placerent. *Ut crucis Christi persecutionem*, etc. Forte hoc ideo dicit, quia Romani imperatores Caius Cesar et Octavianus, et Augustus, leges promulgaverunt ut Judæi, ubicunque essent, proprio ritu viverent, et patriis cæremoniis deservirent. Quicunque enim circumcisus erat, licet in Christum crederet, quasi Judæus habebatur in gentibus; qui vero incircumcisus se non esse Judæum præputio præferebat, persecutionis tam A gentilium quam Judæorum fiebat obnoxius. Has igitur persecutiones, qui Galatas depravaverant, declinare cupientes, circumcisionem pro defensione discipulis persuadebant. Nam nec Judæi persequi eos poterant, nec gentiles quos videbant, et proselytos circumcidere, et ipsos legalia servare.

VERS. 14. — *Mihi mundus crucifixus est.* Contigit plerumque, ut homo mundum mente non teneat, sed tamen mundus eum in suis occupationibus astringit et mortuus est homo mundo, et mundus quasi vivus eum conspicit, dum alio intentum in suis actibus rapere contendit; sed nec Paulus mundum cupit, nec mundus eum: ut in duobus mortui neuter neutrum videt. Quia igitur nec Paulus mundi gloriam quærebat, nec a mundi gloria ipse quærebatur, ideo et se B mundo et mundum sibi crucifixum gloriatur. *Et ego mundo.* Nec ego in mundo aliquid cupio, nec ipse suum aliquid in me cognoscit. Sicut Dominus ait: *Venit enim princeps mundi hujus, et in me non habet quidquam (Joan.* XIV).

VERS. 17. — *De cætero.* Non vult per turbulentas contentiones tædium sibi fieri de re quantum satis erat exposita. Vel sicut in Græco legitur: De cætero nemo mihi laborem exhibeat vel præstet, scilicet ut rursum in vobis necessitatem habeam laborandi. Laborem enim præstat magistro, qui aliter sentit quam docuit. *Stigmata.* Stigma est punctum vel nota aliquo ferro acta. Stigmata ergo appellat quasi notas pœnarum de persecutionibus quas patiebatur. Et est sensus: Ideo non debet mihi fieri molestia, quia ego C habeo alios conflictus et certamina, quæ in persecutionibus quas patior mecum decertant.

VERS. 18. — *Gratia Domini nostri Jesu Christi.* Conclusio epistolæ et quasi subscriptio, qua et in nonnullis aliis epistolis utitur: quasi diceret: Ut prædicta teneatis: gratia non dissensio, non legis servitus, non rixa, non jurgium, etc.

EPISTOLA AD EPHESIOS.

ARGUMENTUM.

Ephesii sunt Asiani. Hi, accepto verbo veritatis, perstiterunt in fide: hos collaudat Apostolus, scribens eis ab urbe Roma de carcere per Tychicum diaconem.

CAPUT PRIMUM.

VERS. 1. — *Paulus Apostolus.* More suo salutationem præmittit. Deinde gratias agit Deo, exponens prius beneficia humano generi præstita, post ipsis apostolis specialiter indulta; deinde et Ephesiis ipsis, ostendens a quo et ad quid vocati sint. Deinde Christi dignitatem et prælationem ostendit; postea ad patientiam et charitatem eos invitat, unitatem fidei et Ecclesiæ commendans, et dona gratiæ enumerans. Tandem ad certamen exhortans contra principes tenebrarum, militiæ Christianæ armaturam describit. *Sanctis omnibus.* Perfectis, et non D solum eis, etc. *Fidelibus.* Qui si non sancti, vel in fide sani. *Sanctis*, exercitio virtutum. *Et fidelibus*, fide recta quæ in Christo Jesu. Recte illa duo posuit, tunc enim prodest ac creditur bona vita, si fides est in Christo Jesu. Tunc vere sancti sunt si fideles sunt in Christo. Vel: distingue inter sanctos et fideles, ut sanctos intelligas majores et perfectiores, fideles minus perfectos.

VERS. 3. — *Benedictus.* Præmissa salutatione, incipit ab actione gratiarum, innuens omnia esse ex Deo. *Benedixit.* Unum quidem benedictionis verbum, sed per congruentia personæ varie debet intelligi. Benedicitur ab homine Deus, cum laudibus dignis extollitur. Homo autem a Deo, cum Deus ei gratiæ suæ dona impartitur, non meritis illius, sed misericordia sua.

Vers. 4. — *Sicut elegit*, etc. Ne quis ergo putet animas cum Deo æternas, et tunc aliquid meruisse juxta errorem illorum, qui ante hæc visibilia dicunt quasdam fuisse animas sanctas, et ideo tunc fuisse electas.

Vers. 5. — *Qui prædestinavit.* Posita prædestinatione, quæ pertinet ad justitiam et sanctitatem vitæ præsentis, ponitur hic alia pertinens ad vitam æternam, cujus effectum supra notavit.

Vers. 6. — *In laudem gloriæ gratiæ suæ*, etc. Quasi dicat : Gloria gratiarum est æterna adoptio. *In qua gratificavit.* Effectus primæ præordinationis ad justitiam. *In dilecto Filio.* Diligens Deus Pater unigenitum suum, illis quos diligit, et quibus vult Filius divina largitur.

Vers. 7. — *In quo habemus*, etc. Duplicem gratiam ostendit, quia et redemit, et peccata nostra non imputavit.

Vers. 8. — *Quæ superabundavit.* Hactenus de his quæ toti humano generi : modo de his quæ singulariter apostolis dedit, loquitur.

Vers. 10.—*In dispensatione.* Id est in plenitudine temporis dispensati a Deo, id est in hoc tempore gratiæ, quo implere quæ cæteris temporibus promissa vel præfigurata sunt, divina providentia rationabiliter dispensavit. Si enim penitus ignari essent homines non prædocti, non reciperent Christum, et nisi prius de naturali et doctrinali essent lege convicti superbi, parvi penderent Christi adventum.

Instaurare. (Aug.) Instaurantur autem quæ in cœlis sunt, etc., *usque ad* a corruptionis vetustate renovantur.

Omnia, quæ in cœlis. Id est, angelos ; vel : *instaurare*, id est, supplere. *Quæ in terra.* Id est homines, qui peccato depravati erant. *In ipso.* Id est per Christum.

Vers. 11. — *In quo et nos.* Ne apostoli, in quibus superabundat gratia, viderentur meruisse melius aliis, ostendit eos ita gratis vocatos, non meritis, sicut fuerunt et alii. *Sorte.* Sors dicitur gratia, quia non est hominis electio, sed voluntatis Dei. Unde tunica Domini desuper texta, quæ charitatem significat, sorte provenit. *Omnia operatur.* Etiam velle bonum, et ut credere incipiamus, ut exemplo nostro nemo glorietur in homine. Verum est enim : *Non vos me elegistis, sed ego vos*, etc. Laus autem gloriæ Dei est cum multi acquiruntur ad fidem, sicut gloria medici cum multos curat.

Vers. 13. — *In quo vos.* Modo venit ad ea quæ dedit Ephesiis. *Cum audissetis. Cum* causam notat hic, et tempus.

Vers. 15. — *Propterea.* Enumeratis beneficiis humano generi, vel apostolis, vel Ephesiis collatis, quid de eorum beneficiis sentiat Apostolus subdit, scilicet quod gratias agit, et rogat superaddi, ne illi superbiant, sed ultra tendant.

Vers. 17. — *Ut Deus*, etc. Quasi diceret : Ad impetrandum non obtendo merita, sed quod Deus et Pater Christi, etc.

Vers. 18. — *Oculos cordis.* Imagine ergo sua cognosce auctorem ejus, qui corporali sensu non attingitur. Ne ergo putetis corporeo sensu Deum attingi, sed oculis mentis, ipsum audite. In corpore, ubi diversa membra sunt, alibi audis, alibi vides. In corde autem tuo, ubi diversa membra non inveniuntur, ibi audis ubi vides. Ad hoc autem illuminet oculos. *Ut sciatis*, etc. Hoc dicit ut propensiores sint : quia cum plene scierint qui fructus est credentium, propensiores fient circa excolendam religionem. Vel ita : ut spes proprie accipiatur. Et sensus est : Ut sciatis quæ sit, scilicet voluntas ejus, id est quantum valet spes vitæ æternæ ad quam vocat. Et sciatis quæ sit adimpletio ejus spei. Quod ita ait : *Et quæ divitiæ.* Hic quid nomine spei intellexerit aperit : spem enim accipit rem speratam.

Vers. 19. — *Quæ sit supereminens.* Quoddam incrementum gloriæ habebunt summi doctores, ultra illud quod communiter omnes habebunt. Habebunt enim omnes eumdem denarium. *Sed differt stella a stella in claritate* (*I Cor.* xv). *Et erant diversæ mansiones in domo Patris* (*Joan.* xiv).

Vers. 20.— *Suscitans illum*, etc. Exemplum autem gloriæ sanctorum consistit in resurrectione Salvatoris, ut in ea cognoscant fideles quod eis promissum est. *Ad dexteram suam.* Dextera est beatitudo æterna, quæ sanctis datur : sinistra est miseria, quæ impiis. Nulla enim forma corporis Deus finitur et concluditur.

Vers. 21. — *Supra omnem*, etc. Hoc dicit propter incarnationem Filii Dei, est etiam homo, factus super omnes cœlos esse dicatur, et super omnem creaturam, habens nomen ejus per naturam, non per adoptionem.

Vers. 22. — *Sub pedibus ejus*, etc. Per pedes plena subjectio notatur, et omnia merito sunt ei subjecta, quia per eum facta ; vel, pedes significant humanitatem, quia sicut pes est inferior pars corporis, ita in Christo inferior natura est humanitas quam etiam angeli adorant. *Et ipsum*, etc. Postquam commemoravit dignitatem Christi, ad nos redit, ostendens ejus dignitatem ad nos pertinere ; quasi dicat : Ita exaltavit Deus Christum, ut hæc exaltatio ejus ad nos pertineat : quia ipse est caput, et nos corpus, ut ei participemus. *Caput.* Secundum deitatem : quia omnes ab ipso facti, et etiam secundum humanitatem, qua ei conjungitur Ecclesia, natura et gratia. *Nam de plenitudine ejus omnes accepimus* (*Joan.* x).

Vers. 23. — *Plenitudo ejus.* Quia adimpletur per eos, tamen eos omnia in omnibus hic et in futuro. Item. Cum ingressi ad confessionem flectunt genu Christo, adimpletur, quia recedentes videntur evacuare eum. *Omnia in omnibus.* Quia membra nihil ei conferunt, sed ipse omnia membris : quia ejus virtute sunt quod sunt.

CAPUT II.

Vers. 1. — *Et vos, cum essetis*, etc. Commemorat priora, ut in bonis humilientur, et certum sit quod

si inimicis hæc data sunt, magis amicis dabuntur, A quæ apostolus optat; quasi dicat: Caput est omnis Ecclesiæ et vestrum, quia vos convivificavit: cum id est, quamvis essetis mortui. Vel nos qui credidimus, habemus spem hæreditatis, et vos, scilicet credidistis. Deus autem convivificavit, vel Jesum suscitavit, etc.

Vers. 2. — *Principem.* Scilicet Beelzebub, qui est princeps malignorum spirituum, vel, intransitive principem spirituum. Principem erroris dicit spiritum aeris, in quo dominatur. *Aeris.* Caliginosus aer infernus et dæmonum. *Spiritus.* Id est, spirituum: ponitur enim genitivus singularis pro plurali. *Operatur in filios diffidentiæ.* Quid? nisi opera sua mala: et in primis maxime, quia ipsam diffidentiam et infidelitatem qua sint inimici fidei, per quem B scit eos dosse mundari?

Vers. 3. — *Et eramus natura*, etc. Quasi: Cum hæc prædicta fuerunt in nobis, non desperet gentilis quin par Judæis fiat. *Filii iræ.* Cum ira Dei nascuntur mortales, quia, peccante Adam, vitium pro natura inolevit. Tenebatur enim justa damnatione genus humanum, et erant omnes natura filii iræ.

Vers. 5. — *Convivificavit nos.* Vel nos Judæos similiter et vos gentiles, et hoc est: cujus gratia vos gentes estis salvatæ. Et utrosque conresuscitavit.

Vers. 6. — *Consedere fecit*, etc. Non inaniter, sed fideliter jam computat factum quod futurum esse non dubitat. Certe enim in cœlestibus Christus jam sedet, nondum autem nos; sed spe certa tenemus.

Vers. 7. — *Supervenientibus abundantes*, etc. In C futuro enim sæculo, apparebit donum Dei, in remuneratione credentium; quod oculus non vidit, nec auris audivit. Et hæc sunt abundantes divitiæ, ut tantum detur quantum mens investigare non potest.

Vers. 8. — *Et hoc non ex vobis*, etc. Ne forte dicas: Promerui; ideo accepi. Non putes te promerendo accepisse. Gratia præcessit meritum tuum: non gratia ex merito, sed meritum ex gratia. Nam si gratia ex merito, emisti, non gratis accepisti. Omnia merita præcedit gratia, ut dona Dei consequantur merita mea.

Vers. 9. — *Ne quis glorietur.* Non hoc ideo dicit, quia opera bona pia cogitatione facta frustrentur, cum Deus reddat cuique secundum opera ejus, sitque gloria Dei operanti bonum, sed quia opera ex D gratia, non ex operibus gratia. Bonum igitur est homini, ut de viribus arbitrii sui non præsumat, quia ille qui putavit sine ejus adjutorio se posse custodire quod dedit, profectus in longinqua, et vivens prodige cuncta consumpsit: et miseria attritus et in se reversus dixit: *Surgam, et ibo ad patrem meum (Luc.* xv). Quam cogitationem bonam non haberet, nisi et ipsam illi in occulto Pater misericordissimus inspirasset.

Vers. 10. — *Ipsius enim*, etc. Nemo debet gloriari, quia nos creati in fide et in operibus sumus factura, id est opus ejus, vel sumus creati per facturam, id est operationem ejus: et ita nec de operibus per fidem gloriandum est, cum fides et omnia ex gratia sint.

Vers. 11. — *Propter quod.* Ut sciatis omnia esse a gratia Dei. Contulerat Judæos et gentes, quod utrique sub peccato fuissent, nunc ostendit gentes fuisse indigniores et improperia Judæorum perpessas, ut modo æquales Judæis, magis sint obnoxii gratiæ Dei. *Aliquando vos.* In quibusdam codicibus reperitur scriptum esse: *qui*, ibi: *vos qui gentes eratis*, et secundum hoc suspensive legitur usque ibi: *Nunc autem in Christo*, etc.; eodem tamen manente sensu.

Vers. 12. — *Hospites.* Hospes quasi ostii pes, eo quod cum suscipiebatur in domum, ponebat dominus domus, et qui suscipiebatur, pedem super ostium, et datis dextris jurabat quod pacificus esset ingressus.

Vers. 14. — *Qui fecit utraque unum.* Ipse enim est lapis angularis, in quo duo populi tanquam parietes de diverso angulo venientes sibimet, quasi in pacis osculo copulantur. *Parietem.* Id est, obstaculum hinc ex lege, inde ex idololatria.

Vers. 15. — *Faciens pacem*, etc. Facit pacem inter ipsos, ut ambos conciliet Deo Patri. *In semetipso.* Non aliter quam per crucem, id est mortem, interfecit inimicitiam quæ inter Deum et homines, id est peccata dimisit. Omnibus enim profecit mors Salvatoris.

Vers. 17. — *Longe fuistis*, etc. Si affectu amas Deum, prope es: si odisti, longe es. Non enim regionibus longe est quisquam a Deo, sed affectibus.

Vers. 19.— *Non estis hospites.* Id est indigniores in fide, sicut olim recepti in lege. *Et advenæ.* Id est extranei a Deo. *Sed estis cives.* Id est, ejusdem juris et dignitatis in domo Dei. *Sanctorum.* Non carnalis Israel. *Et domestici.* Id est familiares. *Dei.* Quibus arcana revelat.

Vers. 20. — *Ipso summo angulari*, etc. (Aug., *in Psal.* lxxxvi.) Ne Apostoli vel prophetæ (in quibus fundata est civitas) se tenerent, in se secutus ait: *Ipso summo angulari lapide Christo Jesu*; etenim in Christo totum innititur ædificium velut in primo fundamento: quod fundamentum in summo est, non in imo, ut in corporali fabrica.

Vers. 21. — *Crescit in templum sanctum in Domino.* Nemo tam perfectus qui non possit crescere.

CAPUT III.

Vers. 1. — *Hujus rei*, etc. Ostenso quod per Christum facta est pax et reconciliatio, hic ponit per quem ipsi sunt coædificati, quia Deus revelavit salutem ad gentes pertinere, et misit eis prædicare, et facit pati pro eis, ut magis sint Deo grati.

Vers. 2. — *Si tamen audistis.* Id est, si intellexistis gratiam, id est apostolatum dispensatum a Deo, qui scit quare me ad hoc officium elegit? Vel apostolatum, per quem diversis diversa pensamus. Per hoc vult eos scire, quia Dei judicio a Christo missus est prædicare gentibus mysterium gratiæ Dei.

Vers. 3. — *Sicut supra scripsi*, etc. Scilicet, ibi *ipse est pax nostra.* Ibi namque mysteriorum sibi re-

velatorum summam pro modico sermone perstrinxit, non tam totum quod noverat proferens, quam ostendens ex modico.

VERS. 5.— *Et prophetis.* Prophetæ quidem priores præscierunt olim hoc de gentibus, quod vocandæ essent, et futuræ participes doni Dei, sed hoc latuit, quod sine lege salus eis esset per fidem Christi.

VERS. 6. — *Per Evangelium*, etc. Per prædicationem cognitum est donum Dei, quod Deus dat gentibus juxta operationem virtutis suæ : qua suscitavit Christum, in quo omnes sunt salvi sine operibus legis.

VERS. 7. — *Minister.* Non enim est meum sed Dei, et ita nullæ mihi gratiæ reddendæ, sed Deo.

VERS. 8. — *Investigabiles.* Per naturam scilicet, sed per gratiam et revelationem sancti Spiritus investigabiles sunt fidelibus.

VERS. 9. — *Absconditi a sæculis.* In mundo absconditæ sunt causæ rationabiles omnium rerum, quæ naturaliter fiunt, sicut absconditus fuit Levi in lumbis Abrahæ, quando decimatus est. In Deo autem absconditæ sunt causæ eorum quæ per gratiam fiunt, sive eorum quæ ad hoc significandum mirabiliter et non naturaliter fiunt, quæ ministrantibus angelis facta sunt. *In Deo.* Habet enim Deus in seipso absconditas quorumdam factorum causas, quas rebus conditis non inseruit, easque implet, non illo opere providentiæ, quo naturas substituit ut sint, sed eo quo illas administrat ut voluerit, quas, ut voluit, condidit. Ibi est et gratia per quam salvi fiunt peccatores. Non enim per naturam vitio depravatam, sed per Dei gratiam homo restauratur.

VERS. 10 — *Ut innotescat.* Datum est mihi evangelizare et illuminare. Videte quantum est hoc, quia per hoc accrevit aliquid angelis, qui multa secreta in his didicerunt. *In cœlestibus.* Quia ibi primitus Ecclesia fuit, quo post resurrectionem et ista Ecclesia congreganda est, ut simus æquales angelis Dei.

VERS. 11. — *Secundum præfinitionem.* Quæ enim sapientia in sui natura simplex est, secundum ea quæ aguntur in sæculo, quæ Deus præfinivit, id est præordinavit, est multiformis, cum variatur multiformiter. Et ne videantur sibi contradicere in prædictis sententiis sacræ paginæ doctores, ita potest determinari quod dictum est : ut illis, qui majoris dignitatis sunt, et per quorum ministerium illa nuntiata sunt, cognita fuerint ex parte, ut puta familiaribus et nuntiis illis ; iis autem qui minoris dignitatis sunt, incognita essent.

VERS. 14. — *Hujus rei gratia.* Vos peto, et Deo supplico, ut gratia cooperetur vobis. Et hoc est quod addit : *Hujus rei gratia.* In quo ostendit eos habere propriæ voluntatis arbitrium. Sed ne illud sufficere putent, addit : *Flecto genua mea ad Patrem.* Tantum in Græco habetur ; quod autem in Latinis codicibus additum est : *Domini nostri Jesu Christi*, bene convenit, quod orabat, ut merito ejus obtineamus cui proprie et naturaliter est pater, non autem adoptive.

VERS. 15. — *Paternitas*, etc. Nec angelus, nec
A homo vere est pater ut Deus qui est pater omnium, creatione, et fidelium recreatione, quos adoptavit in filios. Vel *nominatur*, id est nominabilis est. Ab illo enim qui est pater omnium, et angeli in cœlo, et homines in terra acceperunt ut patres alios vocarent. Et nota quod Christus Dei unigenitus per naturam, adoptionis beneficio patrem se esse significat dicens, *Fili, dimittuntur tibi peccata tua (Matth.* II). Similiter et spiritus sanctus, per quem justi adoptantur in filios. Homo autem dicitur pater vel natura, vel auctoritate exempli, vel ratione beneficii.

VERS. 17. — *In charitate.* Oro etiam ut *radicati*, id est firmiter plantati, a similitudine arboris, quæ quanto plus terræ figitur, tanto plus crescit, et uberiorem fructum reddit.

B VERS. 18.— *Cum omnibus sanctis.* Hæc est communio cœlestis reipublicæ. Hi non sua quærunt, sed quæ Christi sunt, id est, commoda privata non sectantur, sed in communione ubi salus omnium est consulunt.

Quæ sit latitudo. Charitatis, quæ usque ad inimicos extendi debet, et cum hilaritate bene operari, quia qui tristis dat, perdit quod dat. Opus ergo est latitudine charitatis, ne pereat quidquid boni facis. Sed quia abundante iniquitate refrigescit charitas multorum, opus est etiam longitudine.

Et sublimitas. Charitatis. Hæc est quod sursum cor dirigatur, ut Deus in præminum exspectetur. Nam si bene operaris etiam usque ad inimicos, et hilariter tribuis, habes latitudinem ; et si in his us-
C que in finem perseveras, habes longitudinem. Sed si omnia hæc non propter mercedem supernam facias, altitudinem non habet : et ita jam nec latitudo erit, nec longitudo. Nam habere altitudinem est cogitare Deum, amare Deum, et gratis amare ipsum adjutorem, ipsum coronatorem, postremo ipsum præmium deputare non aliud ab ipso, quam ipsum exspectare. Si amas, gratis ama. Si vere amas, ipse sit merces quem amas. *Et profundum.* Charitatis, id est possitis intelligere occultum Dei judicium ; quare isti dat, non vero illi. De profundo enim judiciorum Dei, quæ scrutari et contemplari nequimus, procedit omne quod possumus. Quod possum, video ; unde possum, non video ; nisi quia novi esse a Deo. Quare autem illi det, isti non det, multum est a me, abyssus est et profundum.
D Nunc ergo ipsa charitas in bonis operibus exercetur ad subveniendum aliis, et usque ad inimicos porrigitur ; et hæc latitudo est. Nunc longanimitate adversa tolerat, et in eo quod veraciter tenuit, perseverat ; et hæc longitudo est. Hoc autem totum propter adipiscendam patriam æternam facit, quæ illi promittitur in excelso ; et hoc altitudo est. Existit vero ex occulto illa charitas, et hæc est profundum.

VERS. 19. — *Ut impleamini.* Quia tunc nihil deest Christiano, cum Patrem et Filium sic cognoscit. Aliter non est integra professio deitatis, quia fides nec in solo Patre integra est, nec in Filio solo perfecta. *In omnem plenitudinem Dei.* Non ut sint (plenus Deus) sicut quidam errantes voluerunt, sed ut perfecte sint

pleni Deo; vel sic: ut confessione et gratiarum actione sicut Patri, ita et Filio honorificentia reservetur, et omnia quæ a Deo Patre sunt, per Filium facta et restaurata credantur, ut sit plena professio divinitatis in credentibus.

VERS. 20. — *Potens est omnia facere*, etc. In hac sunt quædam quæ nemo alioqui peteret vel intelligeret, ut quod Deus homo pro hominibus moreretur et hujusmodi alia.

CAPUT. IV.

VERS. 1. — *Obsecro*. Hactenus ostendit omnia gratiæ attribuenda, hinc de moribus monet, prius omnes communiter, post per singulos ordines.

VERS. 2. — *In charitate*. (AUG.) Ipsa est enim actio recti itineris, quæ oculos semper habet ad Deum. Talis actio nec frangitur negotio, nec turbulenta est, nec marcida, nec audax, nec fugax, nec præceps, nec jacens.

VERS. 3. — *In vinculo pacis*. Id est pacem servantes. Hæc autem pax est, si peccata quæ sine damno tritici aut cum spe salutis corrigendorum eradicari non possunt, usque ad messem ultimam toleramus,

VERS. 5. *Unus Dominus*. Debetis servare unitatem, quia nobis est unus Dominus, non tres pro quorum diversis voluntatibus vos oporteat discordare. Et idem jubemini credere, et eodem modo operari. Et vobis est unus Deus creator omnium et pater procurando: et ideo nemo potest se alteri præferre. *Qui*, Deus, *est super omnes*, id est præcellit omnibus creaturis, cujus dignitas vos invitet, *et per omnia* diffusus, quia ubique, et ideo timendus; cum nusquam possit evitari. *Et in omnibus nobis*, per gratiam, qui unitatem servamus. Et sic non singulariter de una persona, sed communiter de omnibus, id est de Trinitate hoc accipitur. *Una fides*. Non numero, sed genere, quia similis in omnibus.

VERS. 8. *Captivam duxit captivitatem*. Id est eos quos diabolus captivaverat a paradiso, et proprios mundi et inferni fecerat, iterum captivos fecit Christus, dum ad cœlum reducuntur.

VERS. 11. — *Prophetas*. (AMBR.) In Novo Testamento, prophetæ dicuntur explanatores Scripturarum, tamen fuerunt quidam in primordio fidei futura prædicentes, sicut Agabus, septemque filiæ Philippi. *Evangelistas* Qui et diaconi, quia etsi non sacerdotes, tamen evangelizare possunt.

VERS. 12. — *In opus ministerii*. Hos autem dedit in opus ministerii, ut quisque plene possit facere opus ministrationis sibi creditæ. Si enim unus haberet omnia, non perfecte ageret singula. *Ad consummationem*. Id est, ut eos consummaret qui jam sancti sunt. *Et in ædificationem*. Id est ut eos ædificent in corpus Christi, qui adhuc sunt alieni.

VERS. 13. — *Donec*. Id est in *die* judicii. *Omnes*. Qui sumus in una et non discrepanti fide: et in una et non differenti unitate *agnitionis Filii Dei*; vel in virtutibus quibus agnoscitur Filius Dei in nobis: vel quibus agnoscemus eum in futuro. *Occurramus*. Nobis invicem de diversis mundi partibus, vel ipsi Christo, quasi desiderio currentes ad gaudium. *In virum perfectum*. Ut unusquisque sit vir perfectus et habens eamdem ætatem, quæ est mensura et meta ætatis, ultra quam non accrescit aliquid naturaliter homini: in qua ætate Christus habuit plenitudinem annorum et corporis, in qua de hoc mundo transivit. Omnes enim in eadem resurgent, in qua Christus mortuus est et resurrexit, cujuscunque ætatis mortui fuerint.

VERS. 15.— *Christus*. Unctus dicitur Et in Veteri Testamento reges ungebantur.

VERS. 17.—*Hoc igitur*. Admonet ut caveant a consuetudine antiquæ gentilitatis; quasi diceret: Quia Deus tot auxilia ad custodiam dedit unitatis, et quia crescere potestis et ei occurretis, ego dico, non obsecro ut prius.

VERS. 18. — *Obscuratum*. Non parum: et ideo minus mirum est si in vanitate ambulant potius quam vos qui estis illuminati, et spem habetis vitæ.

A vitæ Dei. Duæ sunt vitæ: una corporis, altera animæ; et sicut vita corporis est anima, sic animæ vita est Deus: et quomodo si anima deserat, moritur corpus, sic anima moritur, si deserat Deus. Anima recedens a luce justitiæ, quanto magis quærit quod inveniat contra justitiam, tanto plus repellitur a lumine veritatis, et in tenebrosis demergitur.

VERS. 19. — *Desperantes*. Vel indolorii, quod ex Græco trahitur, id est de peccato non dolentes.

VERS. 21. — *Sicut veritas*. Hoc ideo dicit: quia sunt quidam in Ecclesia qui sub nomine Christi non sequuntur veritatem quam Christus docuit.

VERS. 22. — *Deponite*. Non jubet ut corpus deponatur, sed ut vita in melius mutetur. *Veterem*. Non nulli putant quod vetus homo corpus sit, et novus anima; sed corpus exterior homo est, anima interior: et in interiori agitur hæc vetustas et novitas.

VERS. 23. — *Spiritu mentis*. Non ibi duas res intelligi voluit Apostolus quasi aliud sit mens, aliud spiritus mentis, sed quia mens spiritus est. Simile dictum est: *In exspoliatione corporis carnis*, id est carnis quæ corpus est. Mens ergo, vel ratio, vel intelligentia, imago Dei est, qua præest homo cæteris: qui creatus in agnitione Dei, postquam peccato desipuit, in eadem renovatur, ut incipiat illa imago ab illo reformari, a quo formata est.

VERS. 24. — *Qui secundum Deum creatus est*. Conceptus est enim in utero virginali, opere Spiritus sancti de semine mulieris sine semine viri. Hoc novum fuit; unde Jeremias: *Novum faciet Dominus super terram: Mulier circumdabit virum in gremio uteri sui* (*Jer*. XXXI.)

VERS. 25. — *Propter quod*. Exsequitur partes veteris et novi hominis. *Cum proximo*. Etiam gentili: quia omnis homo proximus conditione primæ nativitatis, vel spe conversionis omnis debet putari proximus.

VERS. 26. — *Irascimini*. Id est indignamini vobis-

ipsis tanta vehementia ut peccare desistatis, quia super hanc iram non occidit sol justitiæ, sed potius illi irradiat. Ira est naturalis motus animi contra peccantes ; sed ne modum excedendo peccetis asperius arguendo. Unde Salomon : *Noli esse nimis justus qui perit in justitia sua* (*Eccl.* VII). Temperanda est ergo justitia, unde Deus suffert iniquos, ut aliqui ex eis corrigantur. *Sol non occidat.* Vult ut ira non duret, quia si durat, datur occasio diabolo. Iratus enim male cogitat, et sic se diabolus inserit ut mala peragat. *Sol non occidat.* Christus mentem non deserat, qui cum ira nunquam habitat.

VERS. 27. — *Nolite*, etc. Duæ sunt portæ quibus diabolus intrat : cupiditas et timor de terrenis. Eisdem in contrarium versis Deus intrat. Illi sunt claudendæ, isti aperiendæ.

VERS. 29. — *Omnis sermo*, etc. In Dei servo omnia bona debent videri, nec ex aliqua parte puritas ejus debet maculari.

VERS. 30. — *Et nolite contristare.* Per inobedientiam, *Spiritum sanctum*, id est prædicatorem veritatis, quod est Spiritum sanctum contristare quantum ad vos. Quod non debetis in quo vos quasi cera signati estis ejus imagine vobis relicta ; vel estis signati, id est discreti a malis.

VERS. 31. — *Omnis amaritudo.* Hæc etiamsi fiant accedentibus causis, tamen temperanda sunt, *Blasphemia*.Blasphemia est per quam de ipso Deo falsa dicuntur. Et ideo pejus est blasphemare quam pejerare, quia pejerando falsæ rei adhibetur testis Deus; blasphemando autem de ipso Deo falsa dicuntur.

CAPUT V.

VERS 2. — *In odorem suavitatis.* Si Christi mors Deo fuit suavis odor, ergo mortem ejus libenter accepit. Non ergo peccaverunt qui illum crucifixerunt? Sed non est ita, quia injuste justum occiderunt : qui Patris et sua voluntate oblatus est. Sicut et Judas, quid habet nisi peccatum in tradendo Christum? Nisi tamen se traderet Christus, non eum traderet Judas. Tradidit Judas Christum, tradidit se Christus. Sed ille agebat negotium suæ venditionis, iste nostræ redemptionis. Ideo ille impie deliquit, hic misericorditer egit.

VERS. 5. — *Avarus.* Avaritiam idololatriæ æquat, quia illum avarum significat cujus Deus nummus est, vel quia res Dei quas Deus vult servire indigentibus usurpat sibi et recondit, et Deo præfert sicut idolatria Dei honorificentiam.

VERS. 6. — *Inanibus verbis.* Omnes eorum rationes sunt inania verba, fructu vacua, ad supplicia trahentia.

VERS. 9. — *Fructus enim*, etc. Hujus modi autem opera sunt fructus et opus lucis. *Et justitia*, etc. Justitia et veritas sunt partes bonitatis. Et est sensus : *In omni bonitate et justitia et veritate.* Id est, justa et vera convenienter loquamini.

VERS. 11. — *Redarguite.* Animo leni, ut alibi ait Apostolus. Hoc videlicet agite, ut foris terribiliter,

A personet increpatio, et intus lenitatis teneatur dilectio. Duo conjungit, ut, scilicet, non communicent consentiendo et redarguant. His enim duobus modis non te maculat malus, si non consentis, et si redarguis. Utrumque autem complexus est Apostolus, dicens : *Nolite communicare*, etc., id est nolite consentire, laudare et approbare. Et quia parum est non consentire, addit : *Magis autem redarguite*, id est reprehendite, corripite, coercete. Et est sensus : Non sitis consentientes malis approbando ea, neque negligentes arguendo, neque superbientes insultanter arguendo.

VERS. 13. — *Omnia autem.* Quasi : Etsi turpe sit dicere ea quæ ipsi faciunt, tamen redarguenda sunt, quia sic manifestantur sæpe per confessionem et B pœnitentiam : et ideo arguendum est, quia quod sic manifestatur, vertitur in lumen, vel illi mali manifestantur sibiipsis quod mali sunt, et ideo arguendi, quia sic incipiunt esse lumen. *Omne enim quod manifestantur.* Id est malus, cum sibi innotescit esse malus, fit lumen. *Lumen est.* Id est per pœnitentiam incipit converti in bonum.

VERS. 14. — *Surge.* Per confessionem. *Et exurge.* Per satisfactionem.

VERS. 16. — *Redimentes tempus.* Id est, quod minus fecistis in uno tempore, restituite in alio dimidiantes dies quos impii non dimidiant. Alii enim dimidiant, alii implent dies, alii nec incipiunt; id est, alii moriuntur in Ægypto, alii in deserto, alii in terra C sancta. Nec mirum si minus fecistis, quoniam dies mali sunt, nec possunt omnia agi pro libitu.

VERS. 21. — *Subjecti invicem.* Non solum auditores prælatis, sed etiam prælati subditis, in charitate eis serviendo et humiliter curam gerendo. Nam etsi dignitas majorum est, administratoriam tamen est; unde Apostolus : *Omnium me servum feci* (*I Cor.* IX). Est ergo majorum (salva tamen dignitate) servire, sicut minorum est humiliter obedire ; hæc autem tam majorum quam minorum ordinata subjectio, debet esse in casto timore Christi, qui humilitatem mandavit.

VERS. 22. — *Mulieres.* Hucusque communiter de moribus egit, nunc quædam singulis ordinibus suadet.

D VERS. 27. — *Non habentem maculam*, etc. Quia per actionem bonam munda est a macula, et per spem tensa ad superna : proinde vestis ejus in monte tanquam nix dealbata effulsit, quæ significabat Ecclesiam omni macula peccati mundatam, quæ per Christi in ligno crucis extensionem extensa est a ruga, et desiderio ad cœlestia. *Non habentem nunc maculam, aut rugam, sed ut sit sancta*, hic per bona opera, *et immaculata*, in abstinentia mali. Vel hoc erit in futuro, erit enim tunc Ecclesia sancta per gloriam, immaculata per corruptionis remotionem. Sicut Christus fudit sanguinem, ut lavaret maculam Ecclesiæ, et extendit se in cruce, ut tolleret rugam, sic et viri, si opus est, debent mori pro salvandis

uxoribus, et verbo vitæ eas instruere, ut exhibeant eas Deo.

Vers. 29. — *Nemo enim unquam.* Qui ergo mavult esse sine corpore, non corpus, sed corruptiones et pondus ejus odit. *Sicut et Christus Ecclesiam.* Ita faciat vir de uxore, quæ est caro ejus quia sic et Christus nutrit Ecclesiam cibo corporis sui, et fovet spiritualibus indumentis præceptorum, virtutum et bonorum operum.

Vers. 32.— *Sacramentum hoc magnum.* Ne aliquis putaret in viro esse et uxore, secundum utriusque naturalis sexus copulationem, corporalemque mixtionem, addit : *Ego dico in Christo,* etc., secundum hoc ergo quod in Christo et Ecclesia, accipitur quod dictum est : Non jam duo, sed una caro sunt, et quomodo sponsus et sponsa dicuntur, sic caput et corpus. Sive ergo dicatur caput et corpus, sive sponsus et sponsa unum intelligite. Fit enim ex duobus quasi una quædam persona, scilicet ex capite et corpore, ex sponso et sponsa : quam unitatem miram et excellentem commendat Isaias, in quo Christus loquens, ait : Sicut sponsa alligavit mihi mitram, et sicut sponsam ornavit me ornamento. Cujus spiritualis unitatis sacramentum fuit illud quod in Genesi de unione conjugii ad litteram dicitur.

CAPUT VI.

Vers. 2. — *Primum.* Scilicet inter mandata quæ sunt ad hominem in secunda tabula. Ad duo namque præcepta charitatis Dei et proximi pertinet Decalogus. Ad primum præceptum Dei tres chordæ pertinent, id est, tria mandata, quia Deus trinitas est. Ad alterum vero præceptum, scilicet proximi, septem chordæ, id est septem mandata. Et illa tria ad Deum pertinentia sunt in prima tabula. Et alia septem ad proximum, in secunda tabula scripta erant. Inter quæ hoc merito primum est, quia, sicut Deus principaliter principium est hominis, sic pater secundario. Cujus mandati additur promissio quod non in aliis est.

Vers. 5. — *Servi obedite.* Servitus cœpit ex peccato ; prima enim servitutis causa peccatum est, ut nemo homini conditionis vinculo subderetur, quod non fuit nisi Deo judicante, apud quem non est iniquitas, et novit diversas pœnas meritis distribuere delinquentium. *In simplicitate.* Liberam facit servitutem ; non timore subdolo, sed fideli dilectione, donec transeat iniquitas, et omnis evacuetur potestas.

Vers. 10. — *De cætero.* Post specialia præcepta quibus admonuit singulos ordines, in communi nunc admonet omnes ; quasi : Huc usque vos juvi verbo et opere ; deinceps, in futuro, in reliquo tempore, fide et dilectione.

Vers. 12. — *Mundi rectores.* Non ideo sic appellantur, quia regunt mundum, qui constat ex cœlo et terra ; sed mundum peccatores dicit, de quo Joannes : *Et mundus eum non cognovit* (*Joan.* I). Talem mundum illi regunt, contra quos habemus perpetuas inimicitias : quia et quod patimur homines importunos, illi faciunt. Instigant enim et inflammant illos et tanquam vasa sua movent, et velut organa tangunt. Contra illos habemus occultam luctam, ad quam nos armat Apostolus. *Tenebrarum.* Ne putentur dæmones hunc visibilem mundum regere, subdit quid nomine mundi intellexerit : *Tenebrarum harum,* id est peccatorum ; quasi : Non dominantur dæmones mundo qui constat cœlo et terra, sed peccatoribus. *Contra spiritalia.* Quasi : Timendi hostes quia spiritales et invisibiles, et quia nequam : et non pro parva re, sed pro cœlesti hæreditate tollenda pugnant. Ut cœlestia dicit virtutes, in quibus pugnam dæmonum patimur, vel spiritus nequam sunt in cœlestibus, id est in hoc inferiori aere. Ipsi enim quasi equites pugnant in equis hominibus. Equites ergo occidamus, equos possideamus.

Vers. 14. — *Succinti lumbos vestros,* etc. Id est carnales concupiscentias cingulo castitatis frenantes non simulatorie, sed in veritate, vel per charitatem. *Induti loricam justitiæ.* Recte lorica justitiæ comparatur, quia, sicut lorica multis circulis contexitur, ita justitia multis virtutibus constat. Aliter : Justitia loricæ potest comparari quia, sicut lorica pectus munit, ventrem stringit, femora protegit, ita justitia superfluas cogitationes quæ in pectore versari solent, repellit : ingluviem ventris stringit, luxuriam quoque opprimit.

Vers. 15. — *Calceati.* Marcus dicit apostolos calceatos sandaliis, vel soleis, ut neque pes sit rectus, nec nudus ad terram, id est nec occultetur Evangelium, nec terrenis commodis innitatur. *Pedes.* Id est affectiones sint munitæ virtutibus ne a vitiis pungantur, ut ita sint parati ad prædicandum Evangelium quod nuntiat pacem inter Deum et hominem ; vel ut sint parati complere præcepta Evangelii.

Vers. 16. — *Scutum fidei.* Fides est scutum, sub quo tuta est justitia, sicut sub munimine omnium virtutum, quod protenditur ante omnia arma et quod primo omnium impugnat diabolus.

Vers. 17. — *Et galeam.* Galea est salus æterna, cujus memoria mentem obvolvit ne deficiat. *Et gladium spiritus.* Verbum Dei est gladius bis acutus, docens de temporalibus et æternis. Illorum consolationem in Veteri, istorum perfectionem in Novo Testamento promittens. Quod enim temporaliter nobis promissum est, ad unam partem gladii : quod vero in sempiternum ad aliam partem gladii pertinet. Nam et ideo duo Testamenta dicuntur, quia Vetus terrena promittit, Novum æterna. De hoc gladio Dominus ait : *Non veni pacem mittere in terram, sed gladium* (*Matth.* X). Iste gladius vere acutus est, quia eum quem fecit a mundo dividit.

Vers. 18. — *In spiritu.* Orat in spiritu, qui munda conscientia et integra fide orat. Incarne orat, qui polluta mente iterum peccat, non casu, sed de proposito.

Vers. 19. — *In apertionem.* Id est ut aperte possim reserare mysterium Evangelii, id est secreta

incarnationis et passionis. Quasi : Ne pressura tribulationis ipsa formidine acumen doctrinæ obtundat. A

VERS. 23. — *Pax fratribus.* Pacem optat eis, quæ est janua dilectionis.

EPISTOLA AD PHILIPPENSES.

ARGUMENTUM.

Philippenses sunt Macedones. Hi, accepto verbo veritatis, perstiterunt in fide, nec receperunt falsos apostolos. Hoc collaudat scribens eis a Roma de carcere per Epaphroditum.

CAPUT PRIMUM.

VERS. 1. — *Paulus.* More solito salutationem B præmittit ; deinde gratias Deo agit pro eis, implorans eis majora bona, ut et in virtutibus crescentes ad perfectionem perveniant. Deinde patientiam in tribulationibus monet exemplo sui et Christi, postea ut caveant a versutiis pseudoapostolorum ; tandem admonitionem moralem interserit, et prope finem de gratia, quam sibi Romam per Epaphroditum miserant, gaudere se dicit. *Timotheus.* Hunc apponit, quia eum missurus erat ad illos : propter hoc eum quodammodo commendans, ut eadem quæ scribit ab eo recipiant. *Servi.* Servos dixit, ut et ipsi pro Domino ferant dura. *Christi.* Ut contra pseudo stent.

VERS. 3. — *Gratias ago Deo meo.* Quasi dicat : Agite quæ agitis, quia talia sunt, unde Deum laudo. C

VERS. 5. — *Communicatione.* Per quam vestra communia fecistis, in Evangelio exaltando.

VERS. 6. — *Confidens.* Quasi : Deprecor ut stetis, et confido hoc ipsum fieri a vobis quod precor, non autem aliud ; sed videte ne frustra confidam.

Perficiet. Ipse ut velimus operatur incipiens, qui volentibus cooperatur perficiens.

VERS. 7. — *Sicut est mihi.* Ita gratias ago, deprecor et confido, *sicut justum est sentire*, id est ita velle. Et exponit causam, *eo quod habeam vos in corde*, bonum vobis desidero, sive sim vinctus, sciens vos quoque vinctos, sive defendens Evangelium, quod et vos facitis.

VERS. 8. — *Cupiam omnes vos*, etc. Id est intimo amore Christi, ut ab eo perfecte diligamini, vel eo affectu diligatis Deum et proximos, quo Christus D qui animam posuit. Vel hoc refertur ad id quod supra dixit, se desiderare eos esse socios gaudii sui. Et determinat quomodo, scilicet amore Christi, non humano, ut participes habeat in Deo.

VERS. 10. — *Ut probetis potiora.* Id est, ut crescat charitas vestra in scientia, ut probare et discernere sciatis non solum quæ sunt mala et bona, sed etiam inter bona quæ sint potiora, ut post probationem *sitis sinceri* in vobis, sine operibus corruptionis, et quantum ad proximum, *sine offensione.*

VERS. 11. — *Repleti fructu*, etc. Id est mercede justitiæ, adeo sitis gloria et laus Dei, ut pro vobis dicatur : *Mirabilis Deus in sanctis suis* (*Psal.* LXVII).

VERS. 12. — *Scire autem volo*, etc. Hactenus communiter locutus est, inde ponit specialiter quæ tolerantiam suadeant, scilicet. *Pro vobis gratias ago : Confido. Vos autem volo scire*, etc., quasi dicat : Cum ita sitis perfecti, perseverate et cavete, ne tribulationes instantes hanc vestram diminuant perfectionem, sed exemplum mei respicite.

VERS. 13. — *Ut vincula*, etc. Quia namque patienter quælibet mala sustineo, patet non esse scelus falsitatis quam in me justa vindicta percellat, sed quamdam veritatis virtutem quam sustinendi fortitudo magnificat.

VERS. 14. — *Auderent*, etc. Constantia enim ejus multos ita animavit, ut non timerent evangelizare.

VERS. 17. — *Quidam autem*, etc. Convicti in contentione a me, prædicant secundum quod eos convici debere prædicare. *Ex contentione.* Ex privato odio, quod aliquando mecum contulerunt, et confutati sunt. Et ne viderentur correcti, addit : *Non puro animo.*

VERS. 18. — *Quid enim?* Non prohibet mercenarios, sed permittit, quia et ipsi utiles sunt ad aliqua. *Sed et gaudebo.* Ideo gaudeo de malis meis, vel de profectu Evangelii, quia inde mihi salus.

VERS. 21. — *Mihi autem vivere Christus est*, etc. Quasi diceret : Merito Christum magnifico sive vita, sive morte, quia *Christus mihi vivere*, id est mihi vita hic per fidem et spem, et in futuro per speciem. Pro hac vita mortale corpus tradidit, ut ipsum immortale in æternum recipiat, unde et subdit et mori lucrum.

VERS. 22. — *Quod si vivere*, etc. Christus est mihi vivere, ut eum magnificem. Quod si est, tunc nescio quid eligam, mori, an vivere. Quasi : Nisi hic, fructus esset, non dubium, quin mori eligerem ut Christum haberem præmium : et ideo, ne dubitetis mori pro Christo.

VERS. 24. — *Permanere autem*, etc. Ecce quod non sibi melius, sed quod multis expedit, eligit, propter charitatem, quæ præ omnibus eligenda est.

VERS. 25. — *Et gaudium fidei*, etc. Id est : Ut de fide vestra gaudeamus, vel ut vos de fide gaudeatis in ea proficientes. Quod non est nisi ubi est munda conscientia.

VERS. 28. — *Et hoc a Deo*, etc. Etiam quod patimini non a vobis est, sed a Deo : quia pro merito Christi qui Patri obedivit, hæc inter alias gratias data est vobis.

VERS. 29. — *Non solum*, etc. Utrumque ergo ad Dei gratiam pertinet, et fides credentium, et tolerantia patientium, quia utrumque dixit esse donatum.

VERS. 30. — *Quale et vidistis in me.* Quando nu-

dus verberatus sum pro muliere pythonissa a qua spiritum malignum exclusi, quæ magnum quæstum præstabat dominis suis.

CAPUT II.

VERS. 1, 2. — *Si qua consolatio*, etc. Si vultis habere consolationem in rebus Christi, id est remissione peccatorum et in aliis donis ; vel : si consolari me vultis, *si quod solatium charitatis* est vobis, id est si vultis ut charitas ecclesiarum quæ orant et bona agunt pro fratribus, sit vobis solatium et confortatio in adversitatibus vestris. *Si qua societas spiritus*. Propter hanc societatem illi in quos primitus venit Spiritus sanctus, linguis omnium gentium sunt locuti. *Si qua viscera*. Id est affectum pietatis habetis erga me. Non dico ipsam miserationem, id est exhibitionem misericordiæ. Si ista, inquam, vultis vobis prodesse, *implete gaudium meum*, id est estote humiles, *unanimes*, quod eritis habueritis idem sapere, etc.

VERS. 3. — *Nihil per contentionem*. Nota contentiones fuisse inter eos. *Superiores*, etc. Vere hoc existimandum, quia potest esse in olio aliquid occultum, quo superior sit, etiam si bonum nostrum, quo videmur superiores esse, non sit occultum.

VERS. 4. — *Non quæ sua sunt*. Hic docet quomodo vitent contentionem et inanem gloriam, et quo modo arbitrentur alios superiores, scilicet si consideraverint non sua bona, sed aliorum.

VERS. 5. — *Hoc enim sentite*, etc. Quasi dicat : Unusquisque non quærat suum commodum, sed aliorum, sicut Christus. Ad patientiam et humilitatem vos invito. Hoc enim debetis in vobis sentire quod in Christo fuit. Sicut Christus non quæsivit sua, sed nostra, ita nos invicem onera nostra portemus.

VERS. 6. — *Qui cum in forma*. Præmittit alta de Christo, ut hi in quibus est locus abjectionis non dedignentur humiliari. *Non rapinam*. Usurpando quod suum non esset, ut diabolus et primus homo. Vel, non est arbitratus se æqualem Deo esse secundum humanitatem, quod esset rapinam facere, id est non suum præsumere. *Sed semetipsum*. Ostensa altitudine, subdit de humilitate.

(AUG., *Ench. c.* 35 *et* 36.) Exinanivit autem se formam servi accipiens, etc., *usque ad* factum est ut homo Christus nullum posset habere peccatum.

Formam servi. Non formam Dei amittens : forma servi accessit, non forma Dei abscessit. *Exinanivit*. Exinanire est ab invisibilitatis suæ magnitudine se visibilem demonstrare.

VERS. 7. — *Factus*. Secundum formam servi, qui erat infectus secundum formam Dei et etiam suo. *Habitu*. Id est conversatione.

VERS. 8. — *Humiliavit*, etc. (CHRYS.) Sponte Filius Patri obedivit, non quasi in servilem, etc., *usque ad* quod omnium maxime Patrem honoravit.

VERS. 9. — *Propter quod*. Ostensa humilitate Christi quæ maxime in passione apparuit ; nunc de claritate ejus, et quod et quantum humilitas mereatur ostendit.

VERS. 10. — *Ut in nomine*. Hic aperit cui datum sit nomen Dei, cui omnis creatura flectit genu, id est Deo. Sed forte diceretur, quod homo adoptione Deus quod ex parte adoptivus erit. Adoptivo autem Deo non flectit genu creatura, sed vero. Constat autem Christum verum Deum esse, cui flectitur genu, non adoptivum.

VERS. 11. — *Quia Dominus*, etc. Quod hic quidam negant, dicentes : Quomodo potest fieri, ut homo sit in gloria Dei Patris ? sed si adoptivus sit, homo Deus in gloria Dei Patris esse non potest.

VERS. 13. — *Deus enim*. Nec de ipsa perseverantia boni voluit Deus sanctos suos in viribus suis, sed in ipso gloriari : qui eis non solum dat adjutorium quale primo homini dedit : sine quo non possunt perseverare si velint, sed in eis etiam operatur et velle, ut quoniam non perseverabunt nisi et possint et velint, perseverandi eis et possibilitas et voluntas divinæ gratiæ largitate donetur. Tantum quippe Spiritu sancto accenditur voluntas eorum, ut ideo possint quia sic volunt : ideo sic velint, quia Deus operatur ut velint.

VERS. 14. — *Omnia autem*. Adjungit patientiam humilitati.

VERS. 15. — *Nationis pravæ*, etc. Id est malorum, qui rectum ordinem depravant et pervertunt. Qui dicuntur natio, quia non sunt renati ex aqua et Spiritu sancto. *Sicut luminaria*. Bene sanctos luminaribus comparat. Sicut enim stellas cœli non exstinguit nox, sic mentes fidelium adhærentes cœlo sacræ Scripturæ non obscurat mundana iniquitas.

VERS. 20. — *Neminem enim*, etc. Hoc tempore multi cum Apostolo mercenarii, filii vero vel pastores nulli nisi Timotheus.

VERS. 21. — *Omnes*, etc. Hi sunt mercenarii, qui sunt tolerandi, quia eadem habent in ore, quæ et pastores, qui utique sunt diligendi. Fures vero qui falsa prædicant, et latrones qui occidunt, sunt cavendi.

CAPUT III.

VERS. 1. — *De cætero*. Quasi : Huc usque instruxi vos quomodo debeatis stare in bello contra tribulationes, de cætero pseudoapostolos, ne legalia ab eis recipiatis moneo, sed fidem Christi solam sufficere credatis. De sinceritate fidei incipit *Scribere*. Ut diutius maneat scriptura quam prolatio

VERS. 3. — *Nos enim*, etc. Id est : Nos habemus circumcisionem : hoc voluit dicere Apostolus : Nos sumus justitia. Circumcisio enim justitia est. Magis autem commendat dicendo nos esse circumcisionem, id est justitiam, quam dicendo nos esse circumcisos, id est justos : sic tamen ut cum justitiam dicit esse, justos intelligamus. *Qui Spiritu Dei*, vel, *Deo*, etc. Notat Spiritum Domini cui latria exhibe-

tur, sed ea servitus soli Creatori exhibenda. Alia est servitus, qua per charitatem jubemur servire invicem, quæ Græce dicitur dulia. *Et non in carne fiduciam.* Carne servit qui de rebus carnalibus sperat se placere Deo. Cum vero et ipsa caro per bona opera spiritui subditur, spiritu servimus Deo, qui carnem domamus, ut spiritus obtemperet Deo.

Vers. 4. — *Quanquam et ego,* etc. Ne videatur Apostolus contemnere in aliis quod non habet, et non posse fidere in carne, subdit : *Quanquam,* etc.

Vers. 5. — *De tribu Benjamin.* Tribus Benjamin adhæsit Judæ, non recedens a templo, quando facta est separatio in servo Salomonis. Tunc enim tribus Juda quæ erat regia, et tribus Benjamin, et tribus Levi quæ erat sacerdotalis, remanserunt simul, non recedentes a Jerusalem et a templo.

Vers. 7. — *Propter Christum.* Ne adventum Christi ostenderem, vel nondum factum, vel esse superfluum. Inania enim erant hæc omnia impedimenta, ne accederetur ad gratiam.

Vers. 8. — *Verumtamen existimo.* Non solum propter Christum habendum ita arbitratus sum, sed etiamsi ipsum non possem assequi. *Propter* hoc solum, scilicet propter *scientiam* quam de Jesu habemus, *præeminentem,* cæteris scientiis. *Ut stereora.* Quasi : Non tantum detrimenta bonorum, sed quæ inquinant jam observantem : et hoc ideo, ut in futuro Christum habeant præmium : et hic sim in illo membrum : quod aliter nequit fieri nisi illa æstimem ut stercora.

Vers. 9. — *Meam justitiam,* etc. Si ex lege est justitia, quomodo tua? Nunquid tu tibi imposuisti legem? Deus legem dedit et imposuit. Deus te legi suæ obtemperare præcepit. Sed et tua est, quia de lege præsumis tua voluntate te legem posse implere æstimans.

(Chrys.) Recte dixit : *Non habens meam justitiam,* etc., *usque ad* quæ ex nostro studio profecta sunt.

Sed illam, etc. (Aug.) Quæ impetrat a Deo, quæ tollit timorem, etc., *usque ad* omnino tollenda est secundum umbram legalium figurarum. *Justitia in fide.* Justitia scilicet est ens in fide, et sicut ex fide nata est, ita existere non habet nisi in fide.

Vers. 10. — *Ad cognoscendum.* Subdit commendationem fidei, per multa quæ facit. Facit enim et in alia vita cognoscere Deum perfecte, qui hic creditur. Et habere resurrectionem, quæ nostra resurrectio est virtus et efficacia resurrectionis Christi. Et in hac vita habere societatem in patiendo : nisi enim per fidem, nemo tanta pateretur : et configurationem mortis, id est ut moriamur, sicut ipse, si opus est.

Vers. 11. — *Occurram.* Deo tribuens quæ mihi tribuit, per hoc venturus ad resurrectionem. Vel, occurram Christo in judicio quod sanctorum est tantum, veniens prius ad resurrectionem veram et gloriosam, quæ non est inter mortuos, sed longe ex mortuis : quia licet omnes resurgant in die judicii,

A soli tamen justi gloriose immutabuntur, et occurrent Domino in aera deportati ab angelis. Impii vero manebunt in terra quousque percipiant terribilem sententiam judicis.

Non quod jam acceperim. Hoc dicit de se, ne illi quos laudat, ut homines extollantur, sed laborem adderent, ut ipse facit qui tantus est. *Sequor autem,* etc. Non passibus corporis, sed mentis affectibus et vitæ moribus, ut possim esse perfectus justitiæ possessor : qui recto itinere de die in diem spirituali renovatione proficiens, jam perfectus sum ejusdem justitiæ viator. Perfectus enim erat viator, sed nondum ipsius itineris perfectione perventor. *Si quo modo comprehendam.* Hoc dicit quia difficile est. Et ne videatur superfluum tot pati, cum fidem et
B alia bona habeat, subdit : Merito pro illa gloria tantum laboro, quia *Non* dico quod *jam acceperim* aliquid : quia si quid gloriæ accepi, nihil est ad comparationem futuræ. *Aut* si quid accepi, ut de cognitione Christi, non dico quod in illa *perfectus sim.* Et si ita de me, quid de aliis?

Vers. 13. — *Quæ quidem retro.* Priora acta non quia mala, sed parva ad meritum, sed ad potiora extensus, ut semper proficiat in melius.

Vers. 14. — *Persequor.* Eo usque donec veniam ad destinatum bonum. *Supernæ vocationis.* Id est æternæ vitæ, ad quam vocat Deus, et ideo digna res est, etc.

Vers. 15. — *Perfecti sumus.* Sciendum quod justitia qua justus ex fide vivit vera justitia est, quæ licet non immerito in aliquibus justis pro hujus vitæ
C capacitate perfecta dicatur, parva tamen est ad illam magnam, quam cepit æqualitas angelorum : quam qui nondum habebat, et propter illam quæ jam inerat, perfectum, et propter istam quæ adhuc deerat imperfectum se esse dicebat. At minor ita justitia facit meritum, major illa præmium. Ideo qui istam non sequitur, illam non assequitur. *Et si quid aliter sapitis.* Id est, si quid melius ad cultum Dei excogitaveritis, etiam hoc donum Dei esse sciatis, quia hoc revelabit vobis. Sed ne qua inde præsumptio oriretur, subdit : ad quod pervenimus ut idem sapiamus : hoc est non extra regulam disciplinæ sapere, sed quod commune sit et modestum in veritate evangelica. *Verumtamen ad.* Modo imperfecti sumus, modo aliter sapimus, sed tamen necesse est, ut om-
D nes idem de illo sapiamus, *ad quod pervenimus* fide et scientia, *et in eadem permaneamus regula.* Id est, opere compleamus.

Vers. 18. — *Inimicos crucis.* Qui carnis observantias inducunt, crucem superfluam asserunt.

Vers. 19. — *Quorum deus venter est.* Quasi in esca salus, ut deus sit venter, et gloriantur in pudendis circumcicis, quod est terrena sapere, et quidquid faciunt, pro ventre faciunt. Vel escas quæ ventris sunt, faciunt deum : dum eas justificare homines dicunt, et gloria eorum in talibus est, unde confundi et erubescere possunt, dum per temporalia se justificari dicunt. Itaque gloria eorum temporalis perducet eos ad confusionem æternam.

VERS. 20. — *Nostra conversatio.* Id est vivendo et intelligendo simus similes angelis. Unde etiam, id est, præter commoda quæ jam habemus, *etiam Dominum exspectamus.*

CAPUT IV.

VERS. 1. — *Gaudium, et consolatio.* Id est per quos in præsenti lætificor et in futuro coronabor. Discipulis enim in agone victoribus, dignus erit corona magister.

VERS. 2. — *Evodiam rogo*, etc. Omnes moneo, sed specialiter Evodiam et Syntichen : quia hæ mulieres religiosæ prædicatores suscipere solebant.

VERS. 3. — *Nomina.* Qui discreti sunt meritis diversas mansiones habebunt in æterna domo. Unde : *In domo Patris mei mansiones multæ sunt (Joan.* XIV). *Libro vitæ.* Prædestinatio in qua omnes salvandi prædestinati sunt. Quasi : Nolite, o Philippenses, graviter ferre quod omnes vos in epistola mea sigillatim non nominavi, quia etsi in ea non estis scripti, in libro tamen vitæ continemini.

VERS. 4. — *Gaudete*, etc. Lætatus in fide eorum et operibus, Apostolus ut alacriores sint, optat in hoc studio proficientes gaudere in Domino, et id iterat, ut se in eis vere gaudere ostendat.

VERS. 5. — *Modestia.* Id est rectus modus, ut in Domino sit omne gaudium, et hoc per vos addiscant alii. Vel *modestia nota sit omnibus* fidelibus et infidelibus, ut imitentur ne possint reprehendere. *Dominus prope est*, id est paratus dare quidquid opus est in spiritualibus vel temporalibus. De nulla re sitis solliciti et timidi. Sed petitiones de his quæ vultis impetrare.

VERS. 6. — *Sed in omni oratione.* Oratio et obsecratio, communiter pro se vel aliis, de quibuslibet, at petitio de rebus nominatim necessariis fit. *Innotescant.* Hæc notitia assiduitate fit, et vigilantia orationis. Tunc demum pax custodit corda in Christo. Hoc ideo dicit, quia qui cum Deo habet pacem, non timet mentem adversam. *Apud Deum.* Vel angelis, qui Deo eas offerunt. Unde : Cum oraretis, orationem vestram obtuli apud Deum. Vel nobis innotescant apud Deum per tolerantiam, non apud homines per jactantiam.

VERS. 7. — *Et pax Dei*, id est Deus qui est pax summa, quæ nec cogitari potest, et ideo extra eum nullo opus est. *Exsuperat omnem sensum.* Nostrum, non eorum qui semper vident faciem Patris. Vel pax qua ipse Deus pacatus est, *superat omnem sensum :* præter suum, quia nec nos sic possumus nosse, nec ulli angeli.

VERS. 8. — *De cætero, fratres*, etc. Hactenus contra persecutores et contra pseudoprædicatores monuit. De cætero autem in conclusione, quæ ad perfectionem sunt exponit. *Quæcunque justa.* Istud ad proximum. *Sancta*, in propria vita ; et ut minus dicatur, *quæcunque sunt amabilia*, id est, amari digna, A ut modestus incessus, humilis sermo et hujusmodi. *Bonæ famæ.* (AUG.) Nobis vita nostra, aliis bona fama necessaria est. Proinde quisquis a flagitiorum criminibus vitam suam custodit, sibi benefacit ; quisquis autem famam, etiam in alios misericors est.

VERS. 10. — *Gavisus*, etc. Hic commemorat, quod sibi sæpe necessaria miserant, unde alacritatem suam propensiorem factam ostendit quia in quo negligentes facti fuerant, adhibita solertia iterarunt, ut memores facti apostoli sui fructus emitterent in horreo cœlesti condendos. *Aliquando*, etc. Aliquo tempore, quia non omni potuerunt. *Refloruistis.* Ministrando mihi necessaria. Quæ ministratio dicitur flos, quia inde fructus vitæ æternæ provenit. *Pro me.* Quia mihi prodest vestra compassio. Ne autem B viderentur aliqua mala causa intermisisse addit : *modo refloruistis*, sed ante erratis occupati et impediti aliquibus adversis.

VERS. 11. — *Non quasi.* Non propter se, sed profectum eorum gaudet.

VERS. 12. — *Scio et humiliari.* Qui penuria non frangitur, a gratiarum actione non retrahitur. Qui rerum temporalium desiderio non accenditur, scit humiliari, id est inopiam pati. *Abundare.* Qui acceptis rebus non extollitur, qui eas ad usum vanæ gloriæ non intorquet, qui solus non possidet quod accepit, sed cum indigentibus misericorditer dividit, scit abundare. Qui acceptis alimentis non ad ingurgitationem ventris, nec plus carni tribuit quam necessitas petit, scit satiari. Qui alimentorum inopiam C sine murmuratione tolerat, nec pro necessitate victus agit aliquid, unde anima peccati laqueum incurrat, scit esurire.

VERS. 17. — *Non quia quæro.* Datum est res ipsa quæ datur, ut munus, cibus, potus et hujusmodi. Fructus autem opera bona, et recta voluntas datoris. Unde Dominus in Evangelio non ait simpliciter : *Qui recipit justum vel prophetam,* sed addidit : *in nomine justi vel prophetæ.* Suscipere enim prophetam vel justum, datum est. In nomine justi vel prophetæ hoc facere, fructus est. Eliam pavisse leguntur corvus et vidua. Sed per corvum qui non nomine justi, dato pascebatur, per viduam, fructu, quia sciebat quod hominem Dei pasceret. *Sed fructum.* Id est bonam et rectam voluntatem bonæ operationi adD junctam. Non enim tam gaudet subventum esse suæ necessitati, quam illorum congratulatur fecunditati.

VERS. 18. — *In odorem.* Quæ missa sunt a vobis placent Deo ut odor suavissimus. Comparantur etiam orationi quæ est incensum Dei. Unde dicitur : *Date eleemosynam, et ecce omnia munda sunt vobis (Luc.* XI.).

VERS. 19. — *Impleat omne desiderium vestrum.* Non in terrenis, sed in gloria. Vel gloria Christi implentur desideria sanctorum, ut ipse Christus inde sit gloriosus.

EPISTOLA AD COLOSSENSES.

ARGUMENTUM.

Colossenses, sicut et Laodicenses, sunt Asiani, et ipsi præventi erant a pseudoapostolis, nec ad hos accessit ipse Apostolus, sed eos per epistolam corrigit. Audierant enim verbum ab Archippo, qui et ministerium in eos accepit. Ergo Apostolus jam ligatus scribit eis ab Epheso per Tichicum diaconem, et Onesimum acolythum.

CAPUT PRIMUM.

Vers. 1. — *Paulus.* Solito more salutationem præmittit. Qua præmissa de bonis eorum gratias agit, et fidem et dilectionem commendans orat, ut perficiantur in Christo, cujus beneficia et primatum secundum utramque naturam commendat; deinde sui ministerii dignatem commemorans monet ne per prophetiam vel legis cæremonias seducti a Christo recedant; tandem omnes simul secundum sexus et ætates et conditiones moraliter instruit, et in fine Archippum commonet sollicitum fore suscepti ministerii. *Apostolus*, etc. Nota omnibus dignitate recte hic apostolum se nominat, quia et hic apostolus erat, quibus per discipulos suos prædicaverat.

Vers. 3. — *Gratias agimus.* Ostendit bona quæ receperunt, dum pro his gratias agit.

Vers. 6. — *Sicut*, etc. Id est, ita pure et vere, sicut per me et alios venit in universum mundum, et adhuc manet in eo, quasi dicat : Non minus vobis factum est, quam in aliis ecclesiis. Cum sit in mundo Evangelium, fructificat ibi per bona opera, et crescit augmento scientiæ, et numero fidelium. Non per hoc ii plus habent quam vos, sed ita hoc facit Deus, sicut est in vobis, et ideo nil debetis superaddere.

Vers. 7. — *Pro vobis*, etc. Quorum salutem desiderans, cœpit Archippum adjuvare.

Vers. 8. — *In Spiritu.* Quia pro spiritualibus, non pro carnalibus diligitis.

Vers. 9. — *Impleamini in omni.* Magnum est plene scire quid Deus velit, in omnibus rebus activæ vitæ et contemplativæ.

Vers. 10.— *In scientia.* Ut non ignorent fidei suæ speciem, id est rem speratam, unde firmi erunt.

Vers. 11. — *In omni virtute.* Vos dico confortati a Deo in omni virtute, castitate scilicet et cæteris. Quod bene potest ille qui est claritas Patris, id est Filius. Vel secundum quod claram cognitionem vobis dedit.

Vers. 12. — *Gratias agentes.* Jam incipit dicere quod lex non prodest, sed nocet, et Christus ad omnia bona sufficit : quod inde potest sciri, cum ipse et alii apostoli (qui in legalibus fuerant) eis dimissis ad Christum confugerunt : Quasi dicat : Pro vobis oramus nos, gratias agentes Deo, ideo quia nos dignos facit, quod nunquam lex potuit.

A *Dignos nos fecit.* Non in lege, sed *in lumine*, id est per Deum qui est lumen de lumine, cujus gratia illuminamur. Vel *in lumine*, id est in clara cognitione, a quo devians cadit in tenebras. *Sortis.* Voluntas Dei, in humano genere sors est apud quem non est iniquitas, sed omnia facit per justitiam, etsi occultam.

Vers. 13. — *Eripuit nos de potestate.* Id est de inferno, in quo tenebamur a diabolo : tam ex proprio quam ex delicto Adæ. *Et transtulit*, etc. Quando attollens nos de imo tartari, induxit in cœlum cum unico Filio suo. Jam enim credentes, qui fixa mente devoti sunt, exeuntes de sæculo duce dexteræ Patris angelo inducuntur in cœlum. *Regnum Filii.* De quo ipse dicit : *Regnum meum non est de hoc mundo;*
B non ait : Non est hic, sed, *non est hinc*, quia peregrinatur quidem in mundo, sed non est de mundo. Regno enim suo dicit, *De mundo non estis, sed ego elegi vos de mundo.* Erant de mundo, quando ad mundi principem pertinebant.

Vers. 14. — *Redemptionem.* Destructa potestate diaboli facultas libertatis nobis data est fuso illius sanguine, qui nullum habuit peccatum. Ut quia diabolus illos merito tenebat, quos peccati reos conditione mortis obstrinxit, hos per eum merito dimitteret, quem nullius peccati reum immerito pœna mortis affecit.

Vers. 15.— *Qui est imago.* Aliter imago regis est in nummo, aliter in filio. Nos sumus nummus, in quibus imago Dei Christus Filius. Nulla imago
C Dei debet coli, nisi illa quæ, hoc est quod ipse, nec ipsa pro illo, sed cum illo.

Vers. 18. — *Caput corporis Ecclesiæ.* Quia ita se habet ad Ecclesiam, sicut caput ad corpus. Et cum Ecclesia ab Abel cœpit, quomodo caput eorum? Bene quia est principium Ecclesiæ, id est fundator. *Qui est principium.* Ecclesiæ secundum divinitatem, id est fundator Ecclesiæ, quia omnes justos, qui ab Abel usque ad ultimum justum generantur virtute divinitatis et misericordiæ suæ dono illuminavit. Secundum humanitatem etiam potest dici principium Ecclesiæ, quia super fidem humanitatis ejus fundata est. Et bene ipse est caput et principium, et rector, et fundator, quia ipse est primogenitus, etc. *Primogenitus*, etc. Sicut natus est ante omnia de Deo, ut
D omnia crearet, sic homo primus resurgit, ut restauret, ut semper sit primus et princeps.

Vers. 19. — *Plenitudinem.* Quia omnia potest ex se; unde : *Sicut Pater habet vitam in se, sic et Filius qui suscitat et vivificat quos vult*, sic ostenditur perfectus Deus esse.

Vers. 20. — *Per eum reconciliare.* Deo placuit per eum reconciliare, et ipse pacificavit non gratis, sed per sanguinem cœlestia et terrestria, unde patet

homini introitus in cœlum. *Omnia* per eum facta, A in ipso auctore vivunt.

VERS. 21. — *Alienati et inimici* concilio ejus, quod idem valet, quia non receperunt quæ per Moysen mandavit Deus utpote devoti idolis suis.

VERS. 22. — *Reconciliavit in corpore.* Si mortalis et mortuus potuit reconciliare, jam immortalis potest omnia facere.

VERS. 23. — *Si tamen permanetis.* Ideo tot et tanta dixerat de Christo, ut ipsi ponant spem in eo solo, in quo omnia sunt; non aliqui elementorum vel angelorum se subjiciendos putent : hic solus colendus est, et ad hunc non æstimandus est quisquam. *In universa.* Quæ nova creatura modo est sub cœlo, adhuc tamen est peregrina, sed tamen veniet ad gloriam.

B VERS. 24. — *Adimpleo.* Ea passionum quæ Christus sustinuit, vel quæ modo sustinere præcepit, quæ adhuc desunt adimpleo, id est paratus sum pati.

VERS. 25. — *Factus sum ego.* Ministrum Evangelii a Deo per Christum se factum dicit, ut ministerium a Deo cœptum, per idoneum servum impleatur, quod ignotum fuit a sæculis. *Data est mihi.* Ut impleam quod Deus præordinavit de vobis, vos scilicet per incarnationem salvari. Hoc dicit, ne videatur salus non esse promissa gentibus. Vel, *mihi data est in vobis*, tantum est enim quod a meis quæritur, quantum si a meipso.

VERS. 28, 29. — *Corripientes.* Contradicentes corripimus et vincimus, et obedientes docemus. *In omni* C *sapientia*, etc. Vera sapientia est, cum Christus agnoscitur. *Ut exhibeamus*, etc. *In quo.* Quasi dicat : Labori meo adjungit Deus miracula ad confirmationem.

CAPUT II.

VERS. 1. — *Volo*, etc. Sequitur : *Pro vobis.* Non enim minus pro his quos non vidit, quam pro his quos vidit sollicitus fuit Apostolus.

VERS. 2. — *Instructi in charitate.* Quam Deus ad nos habuit, qui pro nobis Filium tradidit. *In omnes divitias.* Id est copias intellectus pleni, ubi perfecte de humanis et divinis habeant intellectum, velut de anima et de supernis spiritibus. Aliter enim nemo ad cognitionem Dei ascendit.

D *Dei Patris*, etc. Ut sciatis quod alia persona sit Pater a Filio, quamvis idem in substantia cum eo. Ad cognitionem si tenditis, ad Christum tantum recurrite, quia in eo sunt omnes copiæ, sed absconditæ, et ideo ne miremini si in Christo estis, et eas nondum invenistis, quia non omnibus patent, sed his qui petunt et pulsant.

VERS. 4. — *Hoc autem.* Non solum dico ut ad ea tendatis quæ nondum habetis, sed ut nemo decipiat et ratione mundanarum rerum abstrahat a spe quæ est in Christo.

VERS. 5. — *Sed est spiritu.* Sanctis datum est in spiritu videre remota. Caveant ergo sibi quorum actus magistrum non latent.

Gaudens. Per hoc promptiores facit circa Evangelium, quia gaudere se dicit in dispositione conversationis eorum et fidei stabilitate, ut scientes unde placeant Deo in eo fierent firmiores.

VERS. 7. — *Radicati.* Minores in activa vita. *Super* alios *ædificati in ipso.* Id est vos majores qui in contemplatione estis.

VERS. 8. — *Fallaciam.* Quod de lege pseudoprædicatores dicunt. *Et inanem.* Quia in hac falsitate nulla utilitas, quod solet aliquando esse in falsis. *Secundum elementa.* Illos tangit qui prudentius idola exponunt dicentes, Juno est aer, Neptuuus mare ; ideo cum diceret *secundum philosophiam et inanem*, addit, *secundum elementa mundi :* quasi admonens ne qualescunque adoratores simulacrorum, sed et quasi doctores et interpretatores signorum cavendos esse.

VERS. 9. — *Corporaliter.* Non quia corporeus sit Deus, sed Verbo translato usus est, quia in templo manufacto, non corporaliter, sed umbratiliter habitavit, id est præfigurantibus signis. *Corporaliter*, quia in Christi corpore quod sumpsit de virgine tanquam in templo habitat Deus, sed non ita in sanctis, quia ille caput in quo omnes sensus, insistit ; quasi solus tactus, quibus datus est spiritus ad mensuram, de quibus non potest dici : *Verbum caro factum est* (*Joan.* I), nec quisquam illorum dicitur unigenitus Dei.

VERS. 12. — *Consepulti ei.* Id est ad similitudinem sepulturæ ejus baptizati. *Per fidem operationis.* Id est credendo opera Dei. Exponit unum de operibus Dei quod præcipue necesse est credere volentibus resurgere, scilicet quod Christum suscitavit Deus, et quod exemplo Christi suscitabit illos unde subdit : *Qui suscitavit*, etc.

VERS. 14. — *Delens.* Non solum vobis gentibus Deus donavit, sed et nobis Judæis prævaricationes, quæ sunt ex lege, dimisit. Et hoc, *Delens.*

Chirographum. Dicit peccatum Adæ, quod tulit et fixit cruci, non autem solum alia : quia nisi hoc et alia tolleret, non liberaremur a morte et inferno. Dum innocens occiditur, peccatum crucifigitur. *Decretum*, est sententia in cunctis hominibus adversa, qua dictum est : *Morte moriemini*, etc.

Affigens illud. Ut jam cesset, cum omnia sacrificia in oblatione veri agni sint adimpleta.

VERS. 15. — *Exspolians principatus et potestates.* Auferendo Abraham, Isaac et cæteros justos. *Traduxit*, longe ab hoc regno ad cœlum duxit. *Confidentes.* Id est cum spe victoriæ. *Triumphans*, id est expugnans illos in cruce, quod non est in abscondito, sed *palam*. Si quis enim perfectionem Ecclesiæ respicit, aperte videtur victus antiquus hostis. Vel, *principatus et potestates traduxit*, id est ab Ecclesia exterminavit. *Triumphans illos in semetipso.* Morte sua. Uno quippe verissimo sacrificio pro nobis oblato, quidquid culparum erat (unde nos principatus et potestates ad luenda supplicia vitæ detinebant),

extinxit : unde ergo accepit diabolus exterius potestatem Dominicæ carnis occidendæ, inde interior quæ nos tenebat potestas ejus occisa est.

Vers. 17. — *Quæ sunt umbra,* etc. Tunc fuerunt hujusmodi præcepta, quæ non servare peccatum erat, nunc testimonia et confirmatio veritatis. Ego Scriptura quæ tunc fuit exactrix operum significantium, nunc testis est rerum significatarum : et quæ tunc observabatur ad prænuntiationem, nunc recitatur ad confirmationem. *Corpus autem.* Id est, veritas hujus umbræ est *Christi,* id est, ad Christum pertinet. Vel illa omnia sunt corpus Christi, id est significant corpus Christi, vel quod sumpsit de virgine, vel quod est Ecclesia.

Vers. 18. — *Volens.* Id est amans ea quæ non vidit. Vel *volens* scilicet suadere *quæ non vidit,* scilicet legis cæremonias quarum rarationem ignorat. *Inflatus.* Non aliud intelligit inflatus quam sensualitas capit.

Vers. 19. — *Constructum,* etc. In unum per conjunctionem, quia idem credunt, et eadem operantur. Et *subministratum* in subserviendo. *Per nexus.* Id est per charitatem, sine qua membra non cohærent, nec invicem serviunt, nec vivunt. *In augmentum Dei.* Augetur Deus redeuntibus, sicut comminuitur deserentibus.

Vers. 20. — *Si ergo mortui.* Hactenus monuit stantes ne seducerentur, nunc eos aggreditur, qui jam aliqua de lege servabant ; quasi dicat : Vos videte ne seducamini, sed vos aliis dicite quare legem servatis ? Elementa dicit creaturas hujus mundi. Si, inquit, cum fidem Christi accepistis, estis separati a peccato, et ab elementis mundi, id est ab abstinentia, et ab omni superstitione creaturarum mundi. *Quid adhuc,* etc. Potest accipi *cum Christo* ac *sicut Christus.*

Vers. 22. — *Quæ omnia ipso usu,* etc. Si quis utitur eis Judaico ritu, ut ab his abstineat, illis utatur, credens inde justificari, ducunt in mortem. Ista dico jam existentia *secundum præcepta et doctrinas hominum,* etc., non Dei : postquam enim veritas venit, jam non hæc Deus præcipit, sed Pharisæi et auctoritate hæc præcipiunt, et rationibus docent.

Vers. 23. — *In humilitate,* etc. Non intelligitur, hic illa humilitas quæ est virtus, sed sicut ex Græco intelligitur, ea qua mens sentit humilia, id est utilia et terrena, id est dejectione animæ, et sunt : *Non ad parcendum corpori.* Quia in illis observantiis multus labor est, qui est inanis, et non sunt : *In honore* Dei, cujus consilium, irritum dicitur, nec sanctorum, quorum fides destruitur et non sunt : *Ad saturitatem carnis,* quia multa subtrahunt. *In superstitione,* etc. Simulata est religio ut videantur vera quæ falsa sunt quæ mentes in terra humiliat, ne erigantur ad superna ; et obest corpori, cujus caput Christus : non in honore quia truncati capite Christo explentes sensum carnis. Sagina enim carnalis est sensus tra-

A ditio humana, quia hoc dicit sufficere quod carnis tradit prudentia.

CAPUT III.

Vers. 1. — *Quæ sursum sunt.* Non loco, sed merito excellentiæ.

Vers. 2. — *Quæ sursum.* Spiritualia, quæ significabantur per carnales observantias, hæc sunt, gloria æterna et quæ ad eam ducunt.

Vers. 3. — *Vita vestra abscondita.* Hoc est, tempus vestrum nondum advenit, quia nondum venit æstas, id est Christi adventus, ubi discernentur arbores fructuosæ a sterilibus ; sed tempus terrena amantium semper est paratum. Cum autem Christus apparuerit, hoc est tempus nostrum.

B Vers. 5. — *Mortificate,* etc. Post rationes de plenitudine Christi, generalis exhortatio ad omnes de moribus subditur, ne ad priorem consuetudinem redeant. *Membra vestra.* Id est partes veteris hominis, vel membrorum concupiscentias. *Fornicationem,* etc. Describit delicta quæ membra appellat, ut post acceptam veritatis rationem bonæ vitæ operam darent. Multum obest scire rationem veri, et non eam factis exsequi. *Qui enim scit voluntatem Domini, et non facit, plagis vapulabit multis* (*Luc.* XII). *Et avaritiam.* Sub uno nomine duo pessima prohibet, idololatriam et avaritiam, quæ non est dispar malitia, quia radix omnium, malorum, et pene uno explentur opere : quia sicut idololatria uni Deo auferre nititur gloriam, ne solus nomen deitatis habeat, ita avarus in Dei res se extendit, ut solus usurpet

C quæ Deus omnibus fecit : utraque Deo inimica, quia negant Deo quæ ejus sunt.

Vers. 7. — *In quibus et vos ambulastis.* Hoc memorat ut se evasisse gaudeant et de cætero caveant.

Vers. 8. — *Nunc autem.* Supra vetuit graviora, nunc minora, ne hæc putentur non periculosa. Sunt qui non habent consuetudinem ebrietatis, qui aliquando inebriantur : sicut etiam sunt qui non habent consuetudinem mentiendi, et tamen aliquando mentiuntur, sic et in aliis fit. Prohibet ergo aliquando mentiri, et præcipue assidue mentiri.

Vers. 10. — *Qui renovatur.* Renovatio mentis dicitur secundum Deum, ut in epistola ad Ephesios legitur, vel *secundum imaginem Dei,* ut hic legitur. Sed ideo secundum Deum ne secundum aliam creatu-

D ram fieri putetur.

Vers. 14. — *Charitatem.* Ipsa est enim eminentior via quæ supereminet scientiæ et omnibus præceptis. Hæc est vestis Domini inconsutilis desuper contexta. Inconsutilis ne aliquando dissutilis, quæ ad unum pervenit, quia charitas in unum omnes colligit.

Vers. 15. — *Pax.* Hæc est necessaria ad unitatem corporis, quam ipsa fecit. *Pax Dei.* Potest pax dici quæ non habet charitatem ; charitas vero semper secum habet pacem.

Vers. 16. — *Docentes et commonentes.* Hoc dicit, ut doctrina fiat illis qui nesciunt, et commonitio illis qui sciunt.

Vers. 17. — *Omne quodcunque.* Quia præcepit supra Deum laudari in corde, nunc et in verbis et in factis nomen Dei laudari, et exaltari hortatur : ut sic verba nostra et opera careant reprehensione, ut magnificetur Dominus, cujus magisterio invituperabiles sunt discipuli. *Omnia.* Non solum quæ facitis in verbo vel opere, sed omnia, etiam cogitationes, et si qua sunt alia. Vel quidquid facitis, facite omne, id est perfectum, Deo attribuendo, et hoc est, facientes in nomine. *Gratias agentes.* Tunc vere agimus gratias Deo per Christum, si modum præceptorum ejus custodiamus.

Vers. 21. — *Patres.* Modestos præcepit patres esse filiis, ne coarctati ab illis, delinquant in illos, et Deum offendant. Ira enim inconsiderata res est, ita ut aliquando nec sibi parcat qui irascitur.

Vers. 23. — *Ex animo operamini sicut Domino.* Eam Deus innocentiam probat, qua homo non metu pœnæ fit innocens, sed amore justitiæ : nam qui timore non peccat, quamvis non noceat aliis, sibi tamen plurimum nocet. Simulata æquitas non est

A æquitas, sed duplicatum peccatum, in quo est iniquitas et simulatio.

CAPUT IV.

Vers. 3. — *Ostium.* Id est os meum faciat apertum : quod ad hoc datum est, ut inde prodeat verbum. Apertum est, quando multa et magna dicit.

Vers. 5. — *Tempus redimentes.* Id est opportunitatem prædicandi eis, aliquibus modis, præparantes.

Vers. 8.— *Ut cognoscat quæ circa vos sunt et consoletur corda vestra,* etc. Magis cavet qui se videt cognosci, quam qui se videt ignorari.

Vers. 10. — *Accepistis,* quod rediit ad me, et ideo si venerit.

Vers. 16. — *Facite ut et in,* etc. Ex hoc loco in-
B telligimus, quod generales sunt instructiones Apostoli, et ad omnium hominum profectum scriptæ sunt epistolæ.

Vers. 18.— *Memores estote,* etc. Antequam salutationem ponat, præmittit exhortationem dicens : *Memores,* etc.

EPISTOLA I AD THESSALONICENSES.

ARGUMENTUM.

Thessalonicenses sunt Macedones. Hi in Christo Jesu accepto verbo veritatis persliterunt in fide, etiam in persecutione civium suorum. Præterea, nec receperunt falsos apostolos, nec ea quæ a falsis apostolis dicebantur. Hos collaudat Apostolus, scribens eis ab Athenis, per Tichicum diaconem, et Onesimum acolythum.

CAPUT PRIMUM.

Vers. 1. — *Silvanus et Timotheus.* Nominibus illorum præscribitur salutatio, sed sensus et verba hujus epistolæ solius apostoli sunt.

Vers. 2. — *Gratia vobis et pax.* De more suo salutationem præmittit, qua præmissa de bonis eorum gratias agit, commemorans non solum fidem et opera, sed etiam conversionis modum et malorum sustinentiam.

Vers. 3. — *Ante Deum.* Inde ita certi ac si jam videatis, et ita eos animat.

Vers. 5. — *In Spiritu sancto.* Quia per me recepistis dona Spiritus, non parce, sed in plenitudine. *Quales fuerimus,* etc. Per hoc etiam quod nos passi sumus in exemplum vobis, patet quod Deus vos dilexit et elegit.

CAPUT II.

Vers. 1. — *Quia non.* Hoc de illo scitis, quia non fuit in prosperitate sæculari, quæ inanis, sed in multa sollicitudine pro adversis : et propterea habuimus fiduciam non in nobis qui fragiles, sed in Domino.

Vers. 2. — *In Philippis.* Pressuram quam hic commemorat, passus est propter spiritum pythonem, quem a puella ejecerat.

Vers. 3. — *Exhortatio.* Hic contra pseudoaposto-
C los videtur incipere commemorans de Evangelii veritate, deinde sua inter nos prudenti conversatione. *In dolo.* Etiam veritas est in dolo quando non pro amore veritatis et utilitate auditorum prædicatur, sed ut gloria vel aliud lucrum acquiratur.

Vers. 4. — *Non quasi hominibus placentes.* Hoc nisi ipse operetur in nobis, vitare nequimus. Quas enim vires nocendi habeat humanæ gloriæ amor non sentit, nisi qui ei bellum indixerit : quia si cuiquam facile est laudem non cupere, dum negatur, difficile est tamen ea non delectari cum offertur.

Vers. 5. — *Neque.* In hoc tangit pseudoapostolos, qui se potius quam Dei doctrinam commendari volebant. Apostolus autem, qui gloriam non ad præsens, sed in futuro quærebat, se humilem faciebat, ut Dei prædicatio exaltaretur. *In occasione.* Non
D dico in avaritiam, sed nec feci vel dixi, in quo esset occasio avaritiæ. Inde est. *Deus testis,* qui novit cor : hoc enim non ita patet hominibus.

Vers. 7. — *Possemus vobis,* etc. Intantum gravat pseudoapostolorum causam ut se abnuere dicat, cum liceret illi subsidia requirere ad comprimendum illos quibus nec facultas erat, nec pudor poscendi. Apostolicæ autem potestatis debitum vocat *onus*, propter pseudoapostolos, qui illud indebite usurpantes importune a plebibus exigebant. *Filios suos.* Alienos filios quandoque nutrit mulier pro mercede, non ex amore : proprios vero, ex dilectione.

VERS. 12. — *Vocavit*, vocatione quæ est secundum propositum.

VERS. 13. — *Ideo*. Quia vos vocavit, gratias agimus. *Vocavit* dico, quod inde apparet, quia vos cito, et firmiter recepistis verbum, etc. *Auditus Dei*. Id est, quod audivimus a Deo, vel in quo auditur Deus. *Sicut est verbum Dei*. Tanta enim devotione receperunt verbum, ut probarent se intellexisse Dei esse doctrinam.

VERS. 14. — *Vos enim imitatores*, etc. Multa dixit contra pseudo : jam ne pro sua vel apostolorum tribulatione moveantur, hortatur.

VERS. 16. — *Pervenit*. Ideo semper implent peccata, quia ira Dei pervenit ut excæcentur. *Usque in finem*. Quia in fine sæculi convertentur Judæi nonnulli.

Ore, aspectu, etc. Os et aspectus cessabant, quia coram alloqui non poterat Apostolus; sed cor et sollicitudo non quiescit.

VERS. 18. — *Sed impedivit*. Quod Deus impediri permiserit, ad majorem coronam istorum est, quia steterunt eo absente.

VERS. 19.— *Quæ est*, etc. (CHRYS.) Quanti est hoc ardoris? Nunquam pater et mater si simul essent congressi, et suum miscuissent desiderium, potuissent ostendere suum desiderium ex æquo respondens Paulo. Magis, inquit, exsulto propter vos quam propter coronam. Cogita ergo quantum sit integram adesse Ecclesiam quæ a Paulo fuit plantata, et egit radices.

Aut corona gloriæ. Si modo gloria, quid apud verum judicem?

CAPUT III.

VERS. 2. — *Ad confirmandos vos*. Propter hoc ipse venire desideraverat.

VERS. 6, 7. — *Sicut nos quoque vos : ideo*. Quia hæc annuntiavit, non pro ejus præsentia, consolati sumus.

VERS. 9. — *Quam enim gratiarum*, etc. Nihil est enim tam dignum, quod sufficere possit ad compensationem acquisitæ salutis gentium.

VERS. 13. — *Sine querela*. Ne vos de malis conqueramini, vel ita sitis innocentes, ne quis de vobis possit conqueri, et ut sitis etiam. *In sanctitate*. Id est, virtutum consummatione per hoc exsistentes ante Deum, non ad aspectus hominum.

CAPUT IV.

VERS. 1. — *De cætero*. Hactenus patientiam perfectis in sua vel in illorum tribulatione suasit, nunc minoribus de munditia suadet, exhortans eos ad continentiam. *Quemadmodum*. Audiendo et intelligendo *a nobis*, id est a me et Silvano. *Quomodo vos oporteat ambulare*, etc., *sic et ambuletis*, recte conversando. *Et placere Deo*. Ille placet Deo, qui fidem rectam quam habet, exsecutione virtutum et perfectæ operationis decorat. *Sic et ambuletis*. Est ordo : rogamus ut ambuletis quemadmodum accepi-

A stis. *Ut abundetis magis*. Hoc non mutatur in ordinatione litteræ.

VERS. 2. — *Scitis enim quæ præcepta*. (HIER.) Sanctificatio ab omni incontinentia revocat Christianum, cui incontinenti non expedit sanctum Christi corpus attingere, maxime cum Moyses Judæos sanctificare volens, populum totum ab omni femina se continere præcepit, ut Dei potiri præsentia mererentur.

VERS. 4. — *Vas suum*. Id est uxorem, possideat dominando ei, et hoc. *In sanctificatione*, abstinendo in festis a coitu, *Honore*. Non turpiter abutendo ea.

VERS. 8. — *Qui etiam dedit*, etc. Ad hæc peragenda dedit vobis spiritum, ne ergo tantum adju-

B torem spernatis, qui in corpore subdito peccatis non habitat. Vel nobis apostolis, ut major esset auctoritas prædicandi et arguendi.

Rogamus autem vos fratres, etc. Non est prædictis legibus contraria exhortatio. Etenim accidebat, ut alii quidem liberaliter suppeditarent egentibus, alii vero propter eorum munificentiam, operari negligerent. Jure ergo et illos laudavit, et his dedit utile consilium.

VERS. 11. — *Operam detis*. Quasi dicat : Difficile est dimittere consuetudinem, sed cogite vos. *Et operemini manibus*. Opus agendum est, non otiandum : quia et honestum est, et quasi lux ad infideles, et non desiderabitis rem alterius, nedum rogetis vel tollatis.

C VERS. 12.— *Nolumus autem*. Post exhortationem de continentia, et post correctionem a curiositate, mortuos resurrecturos confirmat, et per Christi resurrectionem, et sua auctoritate.

VERS. 13. — *Per Jesum adducet eum eo*. Semper euntes, eum sequendo venerunt ad somnum mortis, unde et in alia scribitur Epistola : *Nos qui vivimus*.

VERS. 14. — *Eos*. Non solum eos qui vivi invenientur, sed et mortuos, de quibus dubitatis. *Qui dormierunt*. Christum dicit mortuum, fideles dormientes, ut magis credant resurrectionem : Christum mortuum appellat, ut dum audivimus illum mortuum fuisse et resurrexisse, nos quoque speremus resurrecturos

D per virtutem divinitatis ejus.

VERS. 15. — *Quoniam ipse Dominus*. In propria persona.

In tuba Dei. (ANSELM.) Hæc tuba omnes excitabit et inimicos terrebit, suos ad bellum invitabit, ut expugnent adversarios, et effugiant a facie Domini atque mittantur in gehennam. Et iterum sicut tuba quondam in festis convocabat populum Hebræorum : sic hæc tuba convocabit ad solemnitatem æternæ lætitiæ populum sanctorum Deo, inquit, jubente et voce archangeli atque tuba Dei sonante. *Descendet*. Non humilis ut prius, sed jubens voce, vel sui ipsius vel archangeli, vel angelorum qua faciet resurgere mortuos quæ dicitur tuba, quia

manifesta, vel quasi ad bellum, quæ erit Dei et A Christi, cui Deus dabit efficaciam.

Vers. 16. — *In nubibus.* Quia nubes suscipiet eos, ut Christum in ascensione suscepit, unde alius interpres dicit : *Bajulis nubibus.*

CAPUT V.

Vers. 1. — *De temporibus.* Id est an æstate, an hieme, an die vel nocte. *Et momentis.* Scilicet qua hora diei vel noctis venturus sit Christus.

Vers. 2. — *Dies Domini.* Hic dies est hominum pro libitu suo, sed tunc erit dies Domini. *Sicut fur.* Ita improvisus veniet malis tunc, quod et in obitu cujusque fit. Sicut fur, non dico die sed nocte, cum latentius venit, et homines dormiunt, tunc omnia subripit : ut qui divitem se putabat, evigilans nihil B inveniat. Ita multi hic bene securi, nihil boni se habere tunc invenient. Propter hoc incœpit de temporibus ut moneret eos cavere sibi, ne ita deprehendantur.

Vers. 3. — *Cum enim dixerint.* Nam sicut in verbis Danielis invenitur : Regnabit Antichristus et ministri ejus tribus annis et dimidio, et interficientur ab illo Elias et Enoch, sicut et in Apocalypsi habetur : Et tunc erit talis tribulatio, qualis ante non fuit, nec post erit. Postea interficietur a Michaele cum maxima parte suorum.

Vers. 5. — *Filii lucis.* Fides est lux quæ facit diem, id est habitum virtutum ; econtra tenebræ sunt infidelitas, nox habitus vitiorum. *Non sumus noctis neque tenebrarum,* etc. Id est, in præsentibus C non torpeamus, sed vigilet mens attendens hæc caduca, et sobrie his utamur, non quasi bonis nostris sed ad sustentationem datis. Vere nos qui non sumus noctis non debemus dormire. Nam qui dormit, propter noctem dormit, id est vitia et peccata sua traxerunt eos ad hoc, ut obliti vitæ æternæ in istis requiescant, et qui ebrii sunt, his immoderate utendo ; ex nocte vitiorum hoc habent.

Induti loricam, etc. Sicut lorica munit vitalia, ita fides et charitas nos contra appetitum terrenorum.

Vers. 13. — *Ut habeatis illos.* Necessaria eis ministrando, et reverentiam dignitati exhibendo. Quid enim prodest honorem sine fructu habere ? Sicut divitiæ negligentiam pariunt salutis, ita egestas dum saturari quærit, a justitia declinat. Ideo in alia epi- D stola præcipit presbyteros duplici honore esse honorandos.

Vers. 15. — *Malum pro malo.* Tunc malum pro malo redditur, si corripiendus non corripitur, sed prava dissimulatione negligitur. *In omnes,* etc. Generaliter ad omnes. *Sine intermissione.* Id est, semper juste vivite et æterna desiderate. Justus nunquam desinit orare, nisi desinat justus esse. Semper orat qui semper bene agit. Ipsum enim desiderium bonum, oratio est; et si continuum est desiderium, continua est oratio.

Vers. 18. — *In Christo.* Est ostensa voluntas Dei, quia hæc fuerunt in Christo, in quo nihil Deo displicuit. *Spiritum nolite.* Quia voluntas Dei est facere hæc omnia, vos majores qui habetis per Spiritum sanctum, donum intelligentiæ, nolite illud abscondere, quo merito et vos perderetis. Vos subditi prophetias illorum nolite spernere, tamen non omnia indiscrete accipiatis, sed *probate,* id est ratione discutite, et quod bonum invenitur tenete. *Spiritum nolite exstinguere,* id est : Si cui Spiritus sanctus ad aurem quid revelat, noli prohibere loqui quod sentit. Spiritum sanctum qui datus est nobis, non quantum in se, sed in nobis, exstinguimus, dum peccando fugamus.

Vers. 23. — *Ipse autem Deus pacis sanctificet vos per omnia,* etc. Id est, ego ita prælatos et subditos moneo, ipse autem Deus est qui potest. *Spiritus vester.* Ratio servetur integra, non consentiendo carni. *Et Anima.* Id est, sensualitas servetur integra, serviendo rationi. *Et corpus.* Ut nihil agatis ejus ministerio. Unde aliquis conqueratur. Aliquando inquinatur anima per cogitationem malam et est mundum tamen corpus. Ideoque spiritum integrum in homine dicit esse debere. Si autem mala vita, vel cogitatio intercedat, non erit spiritus. Spiritus et anima et corpus quibus homo constat, scilicet illud quo intelligimus, et illud quo vivimus et illud quo visibiles et contrectabiles sumus, quæ rursus duo dicuntur, quia sæpe anima cum spiritu nominatur. *Sine querela.* Aliud est esse sine peccato, quod de solo in hac vita Unigenito dictum est. Aliud est esse sine querela, quod de multis justis etiam in hac vita dici potuit. Quia est quidam modus bonæ vitæ, de quo etiam in ista conversatione, justa querela esse non possit. *In adventu.* Hoc est usque ad finem vitæ.

Vers. 24. — *Fidelis.* Quasi dicat : Oro ut sanctificet, ut sanctificatos servet, nec inde dubitandum est, quia verus est in promissis, qui vocavit vos ad hoc ut sancti essetis.

EPISTOLA II AD THESSALONICENSES.

ARGUMENTUM.

Ad Thessalonicenses secundam scribit Epistolam Apostolus, et notum facit eis de temporibus novissimis, et de adversarii dejectione. Scribit hanc Epistolam ab Athenis per Titum diaconem et Onesimum acolythum.

CAPUT PRIMUM.

Vers. 3. — *Gratias agere,* etc. Hic gratias agit Deo de bonis eorum, ne forte de tanto bono quod ex Deo habebant, extollantur, tanquam a seipsis habentes. *In invicem.* Ut scilicet, qui diligitur diligat alios, et mutuis obsequiis charitatem ostendat

Vers. 5. — *In exemplum justi*, etc. Si enim tam severe punit peccata in pœnitentibus, quid faciet induratis? Hoc dicit, ut intelligatur quod non parcit impiis qui non parcit justis. *Justi : si tamen justum est*, quod constat esse. Non enim ponitur hic, *si tamen*, pro dubitatione, sed pro affirmatione, unde alius interpres ait : *Siquidem justus est*, etc.

Vers. 7. — *In revelationem*. Incipit ostendere quam horribilis tribulatio illis, et quam jucunda requies istis futura est.

Vers. 8. — *Domini Jesu*. Venientis *in flamma ignis* non quod sit flamma circumdatus, sed per effectum, quia inimicos exuret. *His qui non noverunt Deum*. Nam alii sunt qui nesciunt legem.

Vers. 9. — *Qui pœnas dabunt*. Id est sustinebunt. Dare enim aliquando ponitur, pro sustinere, ita et hic. Et congrue, qui enim patitur, dat ei quem offendit, pœnas quasi gratas. *In interitu æternas*. Quasi dicat : Semper sentient pœnas, non tamen semper deficient.

Cum venerit glorificari, etc. Ipse enim clarus et mirabilis videbitur in credentibus, severus autem apparebit in incredulos, cum eos pœnis æternis coarctabit. Et est horum verborum brevis sensus : Veniet punire malos, et glorificare bonos.

Vers. 10. — *Quia testimonium*. Ideo vobis tribulatis dat requiem nobiscum, quia testimonium, id est quidquid diximus de illo die judicii, credidistis de gloria bonorum et pœna malorum.

Vers. 11. — *In quo*. Ordo verborum talis est : *In quo die oramus, ut dignetur*, id est dignos judicet : *Semper oramus*. Vel *in quo*, id est pro quo, vel cujus diei periculo vitando, semper orandum est. *Opus fidei*. Id est, confessionem quæ proprie est opus fidei in virtute, ut a confessione nullo modo flecti possint. Vel, opus fidei, omne bonum quod fides exigit : et sine quibus fides mortua est. *In virtute* perseverantiæ, ut scilicet det vobis perseverantiam usque ad finem.

CAPUT II.

Vers. 1. — *Rogamus autem vos, fratres, per adventum Domini nostri Jesu Christi*, etc. Hucusque dixit se eis gratias agere et orare, hic determinat de die judicii, obsecrans eos ne leviter et facile de adventu Domini quasi de prope imminenti opinionem recipiant vel terreantur.

Vers. 2. — *Non cito moveamini*. Quasi dicat : Si moveamini; cito est, nihil enim vobis infertur quod diu duret. *Neque per spiritum*. Id est, si malignus spiritus, quasi angelus lucis apparens in visione hoc vobis persuadeat. Vel, si quis dicat per Spiritum sanctum revelantem hoc se cognovisse quod dies judicii immineat, nolite credere. *Neque per Epistolam*. Solent enim tergiversatores, ut fallant, sub nomine clari alicujus viri epistolam fingere, ut auctoritas nominis possit commendare quod per se ipsum recipi non posset. *Quasi instet dies Domini*. Non hoc ita dicit quin velit, ut habeant succinctos lumbos et lucernas ardentes in manibus, exspectantes quando revertatur Dominus a nuptiis.

Vers. 3. — *Quoniam nisi venerit*. Occulte loquitur de destructione imperii Romani, ne irritaret eos ad persecutionem Ecclesiæ. Vel hoc dicit de spirituali imperio Romanæ Ecclesiæ, vel discessione a fide. *Nisi venerit refuga primum*. Sic aliqui codices habent. Quod nulli dubium est de Antichristo cum dixisse, quem refugam vocat : utique a Domino Deo. Si enim hoc de omnibus impiis merito dici potest, quanto magis de isto! *Filius perditionis*. Antichristus, non per naturam, sed per imitationem.

Vers. 4. — *In templo*. Vel, *templum*. Nonnulli non ipsum principem tantum, sed universum corpus ejus, id est, ad eum pertinentem hominum multitudinem simul cum ipso principe hoc loco intelligi volunt : rectiusque dici putant, sicut in Græco est, non *in templo*, sed *in templum Dei sedeat*, quasi ipse cum suis sit templum Dei, quod est Ecclesia. Sicut dicitur : Sedet in amicum, id est ut amicus.

Vers. 6. — *Scitis*. Eos scire dicit quid detineat, nec aperte exponit, et ideo nos nescimus, nisi quod quidam suspicantur de Romano imperio dictum fuisse, donec tollatur, vel de medio fiat. Et ideo Apostolum non id aperte scribere voluisse, ne calumniam scilicet incurreret, quod Romano imperio male optaverit, cum speraretur æternum. *Suo tempore*. Completa accessione ad Romanum imperium, et ad Romanæ Ecclesiæ obedientiam, aderit discessio ab utroque imperio : qua impleta aderit ille iniquus, impleto tempore misericordiæ quo plenitudo gentium intrat ad fidem : revelabitur discessio, et sic instabit dies Domini.

Vers. 7. — *Nam mysterium*, etc. Jam in ipsis initiis accessionis invenitur iniquitas, sed mystica, id est pietatis nomine palliata, ut velint haberi ministri Christi cum sint pseudo. Diabolus occulte per Neronem et alios occidebat martyres, sicut per illum tunc aperte facturus est, occidendo Eliam et Enoch aliosque plurimos : et sunt Nero et alii umbra futuri Antichristi, sicut David et Abel Christi. *Donec de medio fiat*. Id est, tollatur illa potestas Romani imperii de medio mundi : quia omnes undique Romam quasi ad caput confluebant. Vel, qui fidem tenet, teneat, donec ipsa refrigescat. Vel, qui detinet illum, id est accessio ad fidem, detineat, donec ipsa tollatur de medio. Vel, donec iniquitas, quæ modo est mystica, fiat de medio, id est quasi de communibus, ut non erubescat homo adulterari vel furari, sicut nec ambulare vel loqui. *De medio fiat*. Scilicet discessio, id est manifeste appareat : et tunc jam revelata discessione a Deo vero, jam refrigerata charitate ex abundantia iniquitatis revelabitur, etc.

Vers. 8. — *Spiritu oris sui*. Id est virtute Spiritus sancti, qui dicitur spiritus oris, quia ab eo procedit.

Vers. 9, 10. — *Mendacibus et in omni seductione*. Signa illa vocantur mendacia, vel quia non vera ut

videntur, sed phantastica erunt. Vel si vera, Dei permissione ad mendacium trahent.

Ideo mittet illis Deus. (Aug., lib. xx, *de Civit. Dei*, c. 19.) Deus diabolum ista facere permittet, etc., *usque ad* alias injustissime judicatum.

Vers. 12. — *Primitias in salutem.* Ut scilicet non in illo periculoso tempore ultimo, sed in primitiva Ecclesia crederemus in Christum, atque fidem confiteremur. Vel, nos apostolos primitias omnium credentium, quia apostoli primi crediderunt, et hoc in salutem omnium gentium.

Vers. 13. — *In acquisitionem gloriæ Domini nostri Jesu Christi.* Vel, ut sitis acquisitio, in qua Deus glorificetur.

Vers. 15. — *Et dedit consolationem.* Promittendo cœlorum regnum. *In gratia.* Id est per gratiam quam dedit, speramus æterna. Vel hæc omnia dedit non merito nostro, sed in gratia sua.

CAPUT III.

Vers. 1. — *De cætero, fratres, orate.* Orandum esse hortatur, ut dignetur Deus doctrinam suam infatigabili cursu dirigere et transfundere per ora apostolorum in aures audientium, et ab auribus in corda, ut compescantur malorum seditiones.

Vers. 2. — *Ut liberemur.* A pseudo, ne nostros seducant, vel nobis insidias tendant. Vel, liberemur ab importunis, id est infidelibus qui resistunt verbo Dei, nec stant in portu quietis. *Et malis*, qui persequuntur infideles. Ideo dico *liberemur*, quia nondum acceperunt omnes fidem per me qui accepturi sunt. *Non enim omnium est fides.* Id est, nec vobis orantibus omnes sunt credituri, sed tantum præordinati in adoptionem filiorum.

Vers. 6. — *Denuntiamus.* De curiosis incipit et otiosis, monens bonos ut eos corripiant.

Vers. 7. — *Scitis quomodo oporteat nos imitari.* Et cum illi hæc non faciant, debetis vitare. Vel, non ambulant secundum traditionem. Scitis enim quomodo me habui, quod in illis non videtis, quasi dicat : Non est opus ut exponam vobis eam traditionem quia eam scitis, quod non inquieti fuerimus, ut ii qui aliena negotia curant, vagantes hac illac.

Vers. 9. — *Sed ut nosmetipsos.* Notandum quia Apostolus non solum verbis docebat, sed hortabatur et factis. Idonei enim magistri est quæ docet verbis, operibus explere.

Vers. 10. — *Quoniam si quis non vult operari.* Dicunt quidam de operibus spiritualibus hoc Apostolum præcipisse, alioquin si de opere corporali hoc diceret, in quo vel Agricolæ vel opifices laborant, videretur sentire adversus Dominum, qui dicit in Evangelio : *Nolite solliciti esse, quid manducetis* (*Matth.* vi), etc. Sed superflue conantur et sibi et cæteris caliginem obducere, ut quod utiliter charitas monet, non solum facere velint, sed nec intelligere, cum multis aliis locis epistolarum quid hic sentiat Apostolus apertissime doceat. Vult enim servos Dei corporaliter operari unde vivant ut non compellantur egestate necessaria petere. Nec est contra illud quod prædictum est : *Nolite solliciti esse quid manducetis*, etc. Non enim hoc ideo dictum est, ut non procurent quantum necessitati sat est, unde honeste potuerunt, sed non ut ista intueantur, nec propter ista faciant quidquid Evangelii præconio facere jubentur.

Vers. 11. — *Curiose agentes.* Hoc factum abhorret disciplina Dominica, eorum enim deus venter est, qui fœda cura necessaria sibi provident.

Vers. 13. — *Nolite deficere.* Quia etsi operentur, possunt tamen nonnullis indigere. Et ideo monet, ne illi qui habebant unde servis Dei necessaria præberent, hac occasione pigrescerent. Non enim in reprehensionem venit qui humanus est in largiendo, sed hic qui, cum possit laborem ferre, otiose vult vitam agere.

EPISTOLA I AD TIMOTHEUM.

ARGUMENTUM.

Timotheum instruit et docet de ordinatione episcopatus, et diaconii, et omnis ecclesiasticæ disciplinæ, scribens ei a Laodicea per Tychicum diaconem.

CAPUT PRIMUM.

Vers. 2. — *Gratia, et misericordia, et pax a Deo Patre.* In hac salutatione tria ponit, quæ exoptat, cum in aliis tantum duo posuerit. *Misericordia* hic accipitur pro eo quod in aliis epistolis gratia dicitur, id est remissio peccatorum. *Pax* est tranquillitas animi, prælibatio æternæ pacis. Hæc communiter omnibus optari solet. *Gratia* vero quam hic addit, episcopis optatur, id est donatio Spiritus sancti, qua ministri Dei armantur.

Vers. 3. — *Sicut rogavi.* Post salutationem prius de pseudo repellendis : incipit hic legem adhuc tenendam docentibus.

Rogavi. (Ambr.) Dicit *rogavi*, ut affectum charitatis, et formam humilitatis ostenderet.

Fabulis et genealogiis. (Aug., lib. ii *contra adversarios legis et Proph.*, c. 1.) Hæreticus quidam inimicus legis et prophetarum, existimat Apostolum hoc loco divina eloquia fabulas appellasse, etc., *usque ad* quod nusquam sacra pagina narrat.

Vers. 4. — *Genealogiis.* Genealogiæ erant quibus quidam Judæi narrabant se esse de genere Abrahæ et David : quasi inde eis deberetur, vel quibus narrabant Christum non esse ex David oriundum.

Vers 5. — *Finis autem.* In fide est ædificatio Dei, quia ex fide est spes, et inde charitas, quæ est adimpletio legis. Vel sic construe : Quidam docent

et intendunt fabulis et genealogiis, sed finis et impletio legis est charitas, quare non est opus aliis. *Præcepti.* Dicitur *præcepti*, pro præceptorum, quorum impletio est dilectio Dei et proximi. Unde : *In his duobus mandatis tota lex pendet et prophetæ* (*Matth.* XXII).

(AUG., *in psal.* XXXI.) Finis dicitur terminus, etc., *usque ad* cupiditas ergo refrenetur, charitas excitetur.

Conscientia bona. Conscientia pro spe. Ille enim ad id quod diligit se perventurum desperat, cui malæ conscientiæ scrupulus inest. *Et fide non ficta.* Vel, non fictili et fragili, vel, in quæ non quisque sibi quodlibet fingit, sed catholica duntaxat.

VERS. 6. — *A quibus.* Improbat hic adversarios, qui legalia tradebant.

Non intelligentes, etc. Si quando enim de prava et falsa opinione sua reprehendi et convinci cœperint, ad defendendum id quod levissima temeritate et apertissima falsitate dixerunt, de sanctis libris multa verba pronuntiant, volentes esse legis doctores, cum tamen non intelligant quæ loquuntur, vel de quibus.

VERS. 8. — *Scimus autem.* Ne videretur legem incusare, addit : *Scimus autem,* etc. Sed ne iterum videatur eam inducere, subjungit : *Scientes hoc, quia justo non est lex posita :* quia non ex ea est justus, sed ex fide. Ad quid igitur ei neccessaria est lex ? Ideo data est, ut vel reum puniret, vel peccare volentem coerceret. Justus tamen, et si ea non eget, utitur, ut sic esset in auctoritate aliis, et futura attestaretur factis. *Legitime utatur.* Qui scit ad tempus datam esse legem et sub Christo deserit. Jam justis per remissionem non est opus lege, a qua liberi sunt per Christum. Lege autem legitime utendi multiplex est modus, ut secundum aliud justus, et secundum aliud injustus recte dicatur legitime uti lege. Injustus enim ea legitime utitur, quando intelligens quare data sit, ejus comminatione tanquam pædagogo perducitur ad gratiam, per quam justus fiat. Justus vero et illa legitime utitur, cum eam tenendo injustis imponit, ut cum injustis cœperit inolitæ concupiscentiæ morbus incentivo prohibitionis, et cumulo prævaricationis augeri, confugiant ad justificantem gratiam, et per eam suavitate justitiæ delectati pœnam litteræ minantis evadant.

VERS. 12. — *Gratias ago ei qui,* etc. Hic ostendit mala sibi fuisse in lege. Bona vero ea ; dimissa , quod fidelis est, et positus in ministerio, unde et fortis : per quæ ostendit legem post Evangelium inutiliter duci.

VERS. 13. — *Sed misericordiam Dei.* Consequuntur misericordiam et qui scienter peccant, ut David, et qui ignoranter, quod facilius ignoscitur. *Misericordiam consecutus sum,* ex eo quod ignorans feci. Vel ignorantiæ ponitur causa misericordiæ non tamen proprie, cum mala fuerit ignorantia, misericordia vero gratuita.

VERS. 14. — *Superabundavit.* Super majora bona A quam olim mala. Quia non solum peccata dimisit, sed fidem et dilectionem dedit. De quibus nulli est ambigendum : *Quia Jesus Christus venit in hunc mundum peccatores salvos facere.* Et iste *sermo est fidelis,* id est verus et acceptabilis, quia utilis.

VERS. 15. — *Omni acceptione,* quia corpus et animam salvat. Vel, humanus est sermo iste. Alia littera : *Ut non dicam divinus,* quia si homo qui hospitio suscipit hominem, humanus dicitur, quanto magis humanus est qui in seipso suscipit hominem. *Quia Christus Jesus.* Nulla causa veniendi fuit Christo, nisi quod peccatores salvos faceret.

Primus. Id est pejor, quia persecutor, quo prior non erat : Nemo enim acrior inter persecutores, ergo nemo prior inter peccatores, primus ergo erat B non ordine temporis, sed magnitudine iniquitatis.

VERS. 16. — *Sed idcirco misericordiam,* etc. Cæterum idcirco misericordiam se fuisse consecutum judicat, ut nemo jam peccator quibuslibet sceleribus pressus, de se desperet, imo eamdem se consecuturum veniam hoc exemplo præsumat : magnum valde ac revera ingens est donum. *In me.* Quem idoneum Deus gentibus prædicatorem constituit, in quo tantum exemplum misericordiæ suæ exhibuit.

VERS. 17. — *Invisibili.* Quia cæteri dii sunt visibiles. Non dicitur *soli invisibili,* quia sunt et creaturæ quædam invisibiles, ut anima, quæ tamen sensu capi possunt : quia omnes vires ejus possunt cognosci, sed ea non est nobis Deus. Invisibilis est ergo C ab hominibus Deus in natura, secundum illud : *Deum nemo vidit unquam.* Videtur autem cum vult et sicut vult, non sicut est, sed quasi specie vult apparere. In futuro vero videbunt eum filii sicut est. *Soli Deo.* Qui solus Deus est natura, id est, solus creat, quod de ipsa Trinitate intelligitur, non de solo Patre, ut quidam volunt : quia non ait, soli Patri, sed soli Deo. Unus enim et solus Deus a nobis prædicatur ipsa Trinitas. Et unigenitus, secundum quod est Deus apud Deum, et Spiritus sanctus in sua natura est immortalis et invisibilis.

VERS. 18. — *Hoc præceptum.* Postquam commemoravit quæ quanta sint beneficia Patris et Christi erga peccatores, quomodo populum imbuat disciplina ecclesiastica ostendit.

D VERS. 19. — *Conscientiam.* Vocat cogitationes, in quibus summopere humilitas servanda est, qua spreta in magnos quidam devenerunt errores, sicut in principio ad Romanos ostensum est.

VERS. 20. — *Quos tradidi.* Utrumque Apostolus excommunicavit, ut hoc modo excludatur a Satana regnum Satanæ. Nulla enim creatura est, sive quæ in veritate manet dans Deo gloriam, sive quæ in charitate non stetit quærens gloriam suam quæ, velit nolit, divinæ providentiæ non serviat. Sed volens facit cum illa quod bonum est. De illa vero quæ hoc non vult, fit quod justum est. Non ei tamen rependitur quod de ipsa juste fit, sed quo animo ipsa facit, quia neque liberam voluntatem

rationabili creaturæ Deus negavit, sed potestatem A qua injustos juste ordinat sibi retinuit. *Tradidi*. Non tamen ita ut pereant, quia nihil potest Satanas, nisi permissus, qui vexat sibi datos, unde : *Jam noli peccare, ne deterius tibi contingat* (*Joan*. v). Itaque Satana ad correptionem hominum utebatur ipsa potestas apostolica. Prævaricatores enim angeli cum principe suo diabolo recte dicuntur procuratores, vel actores divinæ providentiæ, et diabolus magistratus hujus mundi dicitur, sed magistratus sub Deo imperatore non facit nisi quantum illi permittitur, et procuratores actoresque hujus mundi nihil faciunt nisi quantum Dominus sinit.

CAPUT II.

B Vers. 1. — *Obsecro*. Hactenus de pseudo-apostolis, hic de orationibus. *Primo omnium*. Id est, ante omnia fieri obsecrationes. Ordo missæ hic ostenditur quod est speciale genus orationis. *Obsecrationes*. Sive precationem illam quæ fit juxta vel ante consecrationem. *Orationes*. Id est ipsa consecratione. *Postulationes*. Vel interpellationes, quasi ex debito ut quod hic geritur, in æterna vita perficiatur, ut cum populus ab episcopo benedicitur. *Gratiarum actiones*. De factis, quæ totum concludunt quasi totum sit a Deo : ut benedicamus Domino. *Pro omnibus*. Ut sequamur clementiam Dei, quia Deus, vult omnes homines salvos fieri, etsi secundum justitiam quosdam reprobet. *Ut quietam* a persecutione.

C Vers. 3. — *Hoc enim*. Ne quis putaret hæc non esse facienda pro his quos patitur Ecclesia addit : *Hoc enim bonum est*. Et ne quis putaret cultu unius Dei et vita bona salutem esse posse sine participatione corporis Christi, id est sine fide Ecclesiæ. *Unus*, inquit, *Deus, unus et mediator*, ut omnes homines salvari nunquam fiat nisi per mediatorem Deum Verbum quod semper erat, secundum tamen carnem, factum est.

Vers. 4. — *Mediator Dei*, etc. Hic est arbiter ille, quem Job desiderat, dicens : *Utinam esset nobis arbiter*.

(Aug., lib. ix *de Civit. Dei*, c. 15.) Mediator inter Deum et homines, oportebat ut aliquid haberet simile Deo, etc., *usque ad* alius bonus, qui reconciliat inimicos, Jesus Christus.

D Vers. 7. — *Et veritate*. Futura veritas est res et merces fidei. Quæris, mercedem ? fides præcedat. Credimus enim ut cognoscamus, non cognoscimus ut credamus. Quid est enim fides, nisi credere quod non vides ? fides ergo est, quod non vides credere. Veritas, quæ credidisti videre.

Vers. 8. — *Volo ergo viros*, etc. (Aug., *serm*. 93 *de Tempore*.) Levavit Christus pro nobis manus suas in cruce, etc., *usque ad* ut veniant tibi in mentem opera tua.

Ira, ad proximum ; *disceptatione*, ad Deum.

Vers. 9. — *Non in tortis*, etc. Ne his omnibus ultra personæ suæ modum et mores occasioni movendæ concupiscentiæ, studeant, sed potius per omnia bona opera sint promittentes et indicantes extra pietatem animi.

Vers. 11. — *Mulier in silentio*. Orandi officium dixit convenire omnibus, et qualiter, et pro quibus, et quare, et quod ubique orandum sit. Nunc dicit, quod docendi officium solis viris conveniat, et quales ad illud debeant ordinari, determinat.

Vers. 12. — *Docere*, etc. Ecce non solum habitum humilem et honestum habere mulierem docuit, verum etiam auctoritatem docendi ei negavit, et subjiciendam viro præcepit, ut tam habitu quam obsequiis, sub potestate sit viri ex quo trahit originem.

Vers. 14. — *Adam non est*. (Aug., lib. ii *de Gen. ad litteram*, c. ult.) Cum enim prævaricatorem dicat Apostolus in similitudine prævaricationis Adæ, etc., *usque ad* nullo modo illum arbitror potuisse seduci.

Vers. 15. *Salvabitur*. Etsi mulier fuit causa peccati, tamen salvabitur non solum virgo et continens, sed etiam nupta, etsi nunquam ab opere nuptiarum cessans, si *per generationem filiorum*, incedens, ab hoc mundo exierit. *Si permanserit in fide et dilectione et sanctificatione*, ut præter proprium virum alterum non cognoscat. *Cum sobrietate*. Id est temperantia, ut proprio etiam viro temperate utatur.

CAPUT III.

Vers. 1. — *Bonum opus desiderat*. Opus, non dignitatem, laborem, non delicias, non crescere fastigio, sed humilitate decrescere,ut fiat servus et minister hominum propter Christum, ut etiam intermissa Rachele decora facie, sed non relicta, cum Jacob intret ad Liam oculis lippam, et de monte cum Moyse descendat ad campos, de otio contemplationis ad laborem actionis.

Vers. 2. — *Irreprehensibilem*. Idem quod ad Titum, *sine crimine*. Res pene contra naturam, ut *sine peccato* : sed eligatur, cujus comparatio cæteri grex dicantur. *Unius uxoris virum*, etc. Id est monogamum post baptismum. Si enim et ante conjugem habuit quæ obierit, non ei imputatur, cui prorsus novo, nec stupra, nec alia quæ ante fuerunt jam obsunt. *Sobrium*, etc. Ministri templi prohibentur vinum et siceram bibere, ne ebrietate graventur corda eorum, et ut sensus vigeat, semper tenuis sit.

Vers. 3. — *Non cupidum*. Nihil præter victum et vestitum quærentem.

Vers. 6. — *Ne in superbiam*. Nescit momentaneus sacerdos humilitatem, modos personarum, vel se contemnere non jejunavit, non flevit, non se correxit, non pauperibus erogavit. In arrogantiam, quæ est ruina diaboli, incidunt qui puncto horæ needum discipuli, fiunt magistri.

Oportet autem, etc. Hæc clausula congruit principio, quod irreprehensibilis sit non solum a domesticis, sed ab alienis, Judæis, gentibus, hæreticis,

ut qui religioni detrahunt, juri ejus detrahere non A audeant.

Vers. 10. — *Nullum*, etc. Crimen est peccatum grave, accusatione et damnatione dignissimum.

Vers. 15. — *Ecclesia*. Multorum convocatio ad unius Dei cultum. *Columna veritatis*. In se bene sustinens veritatem ne corruat, licet tribuletur.

Vers. 16. — *Apparuit angelis*. Non in Deo tantum innotescit angelis quod absconditum est, sed et hic apparet eis, cum efficitur atque propalatur; ideo dicitur apparuisse angelis non jam in forma humilitatis, sed in potestate; qui ergo prius visus humilis, devicta morte, in majestate apparuit, ut agnoscentes angeli mysterium quod prius latuit, declaratum in carne, genu illi flectentes quasi Deo gratias agant, quia didicerant veritatem. *In mundo*. Ut perfidia B mundi veniam erroris mereri non possit. Sicut Dominus dicit de Judæis : *Si non venissem, et locutus eis fuissem, peccatum non haberent*, etc. (*Joan.* XV).

CAPUT IV.

Vers. 1. — *Spiritus autem manifeste dicit*. Quæ sibi futura Spiritus sanctus revelaverit ad instructionem et cautelam Ecclesiæ; non tacet dicens futuros pestiferæ doctrinæ viros, ut præmonita Ecclesia sit sollicita, ne ab hujusmodi hominibus circumveniatur, quasi dicat : Ita est digna domus Dei, sed *Spiritus manifeste dicit*. Et ideo pro ejus sublimitate ne curam deponas.

Vers. 2. — *Cauteriatam*. Cauterium est ferrum C a cavendo dictum.

Vers. 3. — *Quos Deus creavit*. Hæc doctrina sanctorum, illa dæmoniorum.

Vers. 5. — *Sanctificatur*. Sanctus fit cibus et salubris, non noxius animæ vel corpori, verbum sanctificat, oratio impetrat, diabolus vero per cibum tentat.

Vers. 8. — *Nam corporalis*. Datur hic intelligi quod vigiliis, jejuniis, orationibus et bonis operibus se exercebat Timotheus, non adeo intentus operibus misericordiæ. *Pietas*, quæ operatur bona fratribus et valet ad promerendum Deum.

Vers. 11. — *Præcipe hæc*. Monet eum, ut profectus ejus per omnia exemplum esset aliis, ut in adolescente mirabilis videretur, et gravis disciplina, D ut actus ejus excusarent : et non quasi juvenis sed quasi senior habeatur, et erubescerent majores natu, si non exhiberent se juxta formam hujus, conversatione et moribus graves.

Vers. 14. — *Prophetiam*. Vocavit prophetiam inspirationem sancti Spiritus, per quam præsciebat quid de hoc et de cæteris esset acturus. Ideo ait : *Quæ data est tibi per prophetiam* : quia Spiritu revelante cognovit Apostolus Timotheum esse dignum episcopali honore. *Presbyteri*. Pro *presbyterorum*, quia minus tribus esse non possunt. Et vocat presbyterum, episcopum ; vel quia unus manus imponit cæteris assentientibus.

CAPUT V.

Vers. 1. — *Seniorem ne increpaveris*. Ne, indigne ferens se a minore correctum, magis exasperetur quam proficiat.

Vers. 2. — *Ut sorores*. Ut videntes se amoris causa commoneri, facilius se corrigant. *In omni castitate*. In alloquio juvencularum recte juvenis de castitate admonetur.

Vers. 3. — *Viduas honora quæ vere viduæ sunt*. Hoc est, quæ omnium suorum auxilio destitutæ sunt, et quæ manibus laborare non possunt, quas paupertas debilitat, ætasque conficit : quibus Deus spes est, et omne opus, oratio.

Vers. 4. — *Parentibus*. Parentes sunt iidem, qui superius filii et nepotes. Unde et in mundana lege parens parenti jubetur per gradum succedere. Quibus mutuam vicem reddimus, cum a patribus educati sumus, et alios pari lege nutrimus.

Vers. 5. — *Desolata, speret*. Videns ex nulla parte se habere suffragium, toto animo est devota Deo, de quo solo sperat auxilium vitæ et salutis.

Vers. 6. — *Quæ in deliciis*. Genus est imposturæ honorem viduæ habere velle, et non obsequi Deo et aliud agere, aliud profiteri, cum profiteatur religionem.

Vers. 8. — *Curam non habet*. Cura impendenda parentibus, ut Jesus matrem Joanni commendavit.

Vers. 10. — *Pedes*. (Aug., *in Tract.* 58 *in Joan.*) Faciamus hæc invicem humiles, quod humiliter fecit excelsus, etc., *usque ad* confirmatur humilitatis effectus. *Sanctorum*. Quorum obsecro? Eorum, qui in tribulatione sunt, non sanctorum simpliciter : possunt enim esse sancti, summoque obsequio ab omnibus foveri. Noli hos prosequi copia rerum affluentes. Sed afflictos, et qui a multis ignorantur. Noli præsuli Ecclesiæ ista tribuere partienda, ipse potius ministra, ne solius impendii, verum obsequii præmium percipias : propriis eroga manibus, tu sulcum sere pietatis.

Vers. 11. — *Devita*. Id est, vota castitatis earum non usque adeo cures, ut eas Ecclesiæ alimoniis sustentandas suscipias.

Vers. 12. — *Habentes* (Aug., *de Bono viduitatis*, cap. 8, 9, 10.) In conjugali vinculo si pudicitia conservetur, damnatio non timetur, etc., *usque ad* omnis hujusmodi similis est uxori Loth, quæ retro aspexit.

Irritam fecerunt. Etsi non nubendo, tamen volendo : non quia nuptiæ damnentur, sed fraus propositi, et fracta fides voti damnatur et voluntas, quæ a proposito recedit damnabilis est, sive nuptiæ sequantur, sive non.

Vers. 15. — *Conversæ sunt retro Satanam*. Ab excellenti illo vidualis vel castitatis virginalis proposito in posteriora respiciendo ceciderunt et interierunt.

Vers. 17. — *Qui bene*. De honore presbyterorum hic agit, quasi dicat : Illud quod dixi de viduis observa : et hoc etiam præcipe de presbyteris, ut pre-

sbyteri, qui bene præsunt vita et doctrina, digni habeantur.

Vers. 19. — *Adversus presbyterum accusationem noli recipere*, etc. Solet qui corripit non amari, et ideo habita occasione facile accusatur. Contra hoc monet, non esse recipiendam de facili accusationem adversus presbyterum.

Vers. 20 — *Coram omnibus*, etc. (Aug., *serm.* 16 *de Verb. Dom.*) Aliquando debes corripere peccantem inter te et ipsum solum, etc., *usque ad* quando autem palam peccatur, palam arguendum est.

Vers. 21. — *Testor coram Deo.* Id est, Deus sit mihi testis, quod animam meam salvavi tibi, cave.

Vers. 23. — *Noli adhuc aquam*, etc. Quia castitatem admonuit, hac occasione immoderatam abstinentiam prohibet, quam ipse inierat.

Vers. 24. *Quorumdam hominum peccata*, etc. Quia dixerat sine præjudicio nihil faciendum, determinat ubi præjudicium sit necessarium, et ubi non, dividens bona et mala, in manifesta et occulta, quasi dicat : ideo opus est examinatione, quia sicut quædam sunt manifesta, quæ non oportet examinari, ita quædam sunt occulta, de quibus sine præexaminatione non potest fieri præjudicium. *Manifesta.* Hoc dicit de iis, de quibus clarum est quo animo fiant, hæc præcedunt ad judicium, quia si ista sequitur judicium, non est temerarium. *Subsequuntur.* Sicut quæ occulta sunt mala ipsa non latebunt tempore suo quando Christi tempus advenerit, quo manifestentur : sic et de bonis. De his ergo judicemus : illa Dei judicio relinquantur.

CAPUT VI.

Vers. 1. — *Quicunque.* Sciendum est quosdam prædicasse communem omnibus in Christo libertatem. Quod de spirituali libertate utique verum est, non de carnali, ut illi intelligebant : ideo contra eos hic loquitur Apostolus, jubens servos dominis suis esse subditos. Ne exigant servi quod de Hebræis dicitur, ut sex annis serviant, et gratis dimittantur liberi, quod mysticum est.

Vers. 4. — *Superbus.* Superbia quippe, non cum ratio ducit, cum ad favorem quærendum in conflictum prorumpat, quod a mansuetis et bonis vitatur. *Languens.* Non enim recusando fidem penitus moritur, nec ad veritatis scientiam convalescit, sed quasi repetitis accessionibus languet circa quæstiones et pugnas verborum. *Quæstiones.* Quæstio erat an servus esset, cum omnes ex eisdem patribus orti, et Christus omnes redemerit.

Vers. 9.— *Nam qui volunt.* Hoc dicitur his qui volunt et non sunt, ne desiderent. Jam divitibus aliud dicitur, scilicet non superbe sapere, sed dare pauperibus. *Incidunt in tentationem et laqueum diaboli, quia radix omnium malorum*, etc. Non est genus mali quod non ex cupiditate aliquando proveniat, quia radix omnium malorum est cupiditas.

Vers. 10. — *Cupiditas.* In Græco habetur, φιλαρ- A γυρία. Si ergo avaritia habetur quæ proprie est pecuniæ amor, pro genere quod est cupiditas, ponitur species.

Doloribus multis. Avari enim tanto plus sollicitudinem cruciatus sustinent, quo amplius desiderant quæ vel habita transeunt, vel quæ habere non possunt.

Vers. 11. — *Tu autem, homo*, etc. Non dicit quod hoc timeat de isto, sed sciebat hoc venturum in manus ecclesiarum. *Hæc fuge.* Nihil enim tam asperum tamque perniciosum quam si vir ecclesiasticus maxime qui sublimem tenet locum, divitiis hujus sæculi studeat : quia non solum sibi ipsi sed et cæteris obest, quibus contrariam dat formam. *Pietatem.* Pietas est ut egenti condescendamus, quod non B facit cupidus. *Fidem.* Qui veram fidem habet de Deo, non cupit in miseriis fieri dives, nec pluris est ei mundus, quam Deus.

Vers. 13. — *Præcipio tibi.* In Timotheo omnibus successoribus loquitur Apostolus. *Et Christo Jesu.* Exemplo Christi hortatur.

Vers. 15. — *Beatus et solus*, etc. Hoc non de Patre tantum dicit, sed de Deo qui est ipsa Trinitas.

Vers. 16. — *Qui solus habet immortalitatem.* Habet per naturam, alii ab eo per gratiam. *Inaccessibilem quem nullus hominum.* Quia nullus ad eam ex se accedit sed cui datur, dono ejus datur, quod intelligebat Propheta dicens : *Accedite ad eum, et illuminamini* (*Psal* XXXIII), etc.

C Vers. 17. — *Divitibus hujus sæculi.* Supra egit de his qui divites volunt fieri, dicens eos incidere in tentationem et laqueum diaboli, hic agit de his qui divites sunt, monens eos non sperare in divitiis. Et quia dixit mala venire ex cupiditate, et contra suasit, ne viderentur divites adjecti, determinat. *Non sublime.* Non expavit Apostolus divitias, sed morbum earum, id est superbiam, quæ est vermis divitum. Grandis animus est, qui inter divitias isto morbo non tentatur. Magnus est qui non se ideo magnum putat, quia dives est. Qui autem ideo se magnum putat, superbus est, egenus est, in carne turget, crepat in corde, mendicat, inflatus est, non plenus. *Ad fruendum.* Temporalia enim in hac vita dat Deus ad utendum, æterna ad fruendum : illa, D unde bona faciamus ; ista unde boni efficiamur.

Vers. 19. — *Thesaurizare.* Ad hoc præmittuntur divitiæ non perituræ.

Vers. 20. — *O Timothee.* Timotheus, pretiosus ideo Τίμιος pretiosus, Θεὸς Deus.

Profanas. Ut est, *hypostasis*, quæ vox se habet ad personam et ad substantiam. Unde et hæretici sub hujus nominis multiplicatione inducere volebant tres esse substantias. Profanas voces intellige quæ sunt contra religionem, aliæ non sunt vitandæ.

Vers. 21. — *Promittentes, circa fidem exciderunt*, etc. Nihil enim sic amant isti, quam scientiam promittere, et fidem rerum verarum (quas credere parvuli præcipiuntur) velut imperitiam deridere.

EPSTOLA II AD TIMOTHEUM.

ARGUMENTUM.

Item Timotheo scribit de exhortatione martyrii, et de omni regula veritatis, et quid futurum sit temporibus novissimis, et de sua passione, scribens ei ab urbe Roma.

CAPUT PRIMUM.

Vers. 1. — *Paulus apostolus.* Primo Apostolus salutat, deinde gratias agit de bono quod habet, ubi suum videndi eum desiderium ostendit. Postea monet ad prædicandum, et ad patientiam martyrii, suo exemplo et aliis modis. Inde dicit quales futuri sunt in novissimis diebus : tandem de tempore resolutionis suæ instanti. *Per voluntatem Dei.* Non meis meritis, quasi dicat : Similiter et tu gratis missus es, et ideo prædicandæ gratiæ magis obnoxius.

Vers. 3. — *Gratias ago.* Agit gratias de bono ejus, commendans fidei gratiam quæ in Christo est.

Memoriam. Flevit enim Timotheus a Paulo dimissus, paratus cum eo ire ad omnia pericula. Quod ergo præsens habuit, absens teneat, *accipiens etiam recordationem fidei* quæ te commoneat, cum etiam in feminis fuerit firma.

Vers. 6. — *Propter quam.* Commendata fide illius, ad eam sine timore erubescentia prædicandam exhortatur. *Per impositionem manum.* Hoc est, gratiam Spiritus sancti, quam accepisti ad Ecclesiæ institutionem, ad perpetranda miracula, ad omne religionis obsequium.

Vers. 7. — *Timoris.* Timore turbatus Petrus negavit Christum. Unde : *Nolite timere eos qui occidunt corpus* (*Matth.* XXVI.) Hujus timoris non accepimus spiritum, sed illius de quo Dominus ait : *Eum timete qui potest corpus et animam perdere in gehennam.* Spiritus enim sanctus dat timorem non mundi, sed Dei, qui potest perdere in gehennam ignis.

Vers. 8. — *Noli itaque.* Constantiam habendam docet nec erubescendum esse in professione : non est enim ut erubescatur in ea : quia sicut homo visus est Christus, gestis tamen apparuit Deus etsi crucifixus est, resurrexit tamen a mortuis, et multis videntibus suscipiente eum nube, in cœlum ascendit. Ubi ergo putatur infirmitas, ibi apparet potentia.

Vers. 9.— *Qui nos liberavit.* Vicem reddere liberanti convenit : Cujus cum beneficiis digne respondere non valemus, saltem legationem ejus fideliter et instanter agamus.

Vers. 10. — *Qui destruxit.* Mors utpote victa, non est timenda pro fide Christi. *Illuminavit autem.* Quo hæc spectent, ibi aperit : *Formam habens. Per Evangelium.* Ostendit Deus vitam incorruptibilem, A quæ prius ignota erat, ostendit, inquam, per prædicationem Evangelii cujus prædicator est Paulus.

Vers. 11. — *In quo positus sunt.* Hic suo exemplo hortatur. *Prædicator, et apostolus, et magister,* etc. Quænam vero ratio est, cum seipsum jugiter gentium magistrum vocet? persuadere quippe vult, gentes quoque in hæreditatem Dei vocatas esse, atque ideo a consortio fidei non repellendas.

Vers. 12. — *Scio enim.* Quasi dicat : Ideo *non confundor*, id est deficio, vel non frustra patior, quia promisit et verax est et potens : et ideo credidi illum ipsum, qui mihi reddet. *Quia potens est.* Spe et magnificentia Salvatoris securus est, quia quod commendat illi, in tuto est. Illi autem commenda salutem suam, ut hic pro illo patiens, salutem inveB niat penes illum cum cœperit judicare, ut puniens infideles, istum dignum æterna vita pronuntiet.

Vers. 13. — *Formam habens.* Hic ostendit quo de se prædicta spectent. Quasi dicat : Ita laboro in isto officio mihi credito : similiter ergo et tu formam habens, etc.

Ex quibus est Phigellus et Hermogenes. Simulate hi cum Apostolo fuerunt, ut calumniam invenirent : sed postquam viderunt se manifestatos, recesserunt ab eo.

CAPUT II.

Vers. 4. *Nemo militans.* Quasi dicat : Si bonus miles esse vis, non implices te sæcularibus negotiis, quia nemo, etc. *Negotiis.* Negotia sæcularia sunt cum animus occupatur colligendæ cura pecuniæ C sine labore corporis, ut negotiatores et hujusmodi : quod ne iste faceret, quia infirmus laborare non poterat, prohibet.

Vers. 6. — *Laborantem agricolam.* Quasi Timotheus quæreret : Unde ergo vivam cum fodere non possim, mendicare confundar? subdit *laborantem agricolam.* Quasi dicat, etsi non implices te negotiis sæcularibus, est tamen unde vivere possis : *Quia oportet*, etc. *Primum percipere.* Id est sumere. *De fructibus.* Id est necessaria ab auditoribus, quia dignus est operarius mercede sua ; ut agricola vel vinitor primos fructus laboris sui degustat, ita Apostolus prius jubet eum sumere qui primus est, et sic, cæteris distribuere. Primo enim debet ille suam necessitatem implere ex his qui accepit, et post, aliis de his quæ supersunt ministrare.

D Vers. 8. — *Memor esto.* Labora sicut ego, et hoc spe vitæ æternæ. Hæc autem non propter Timotheum memorat, sed propter hæreticos quos prævidit futuros et ista negaturos.

Vers. 9. — *Quasi male operans.* Hic contumeliam notat quæ ei ingerebatur. *Sed verbum Dei non est alligatum.* Quasi dicat : Licet ergo sim alligatus corpore, tamen verbum Dei non est alligatum : qui

et sermone præsentes, et litteris absentes docere non cesso.

Vers. 10. — *Salutem*, etc., *cum gloria*, etc. Quasi dicat : Justificati estis ut hic consequamini salutem, et, post hanc vitam, gloriam cœlestem.

Vers. 11. — *Fidelis sermo.* Est iste, quod consequentur salutem et gloriam, nam sumus mortui mundo, sicut Christus veteri homini, et sustinentes, id est martyres.

Vers. 14. — *Hæc commone.* Hæc prædicta ut patiaris, commoneo te. Vel, hæc commone tuos. *Ad nihil enim utile est.* Contentio minus stabilis sæpe generat scrupulum. Solent enim in contentione talia opponi elimato malevolentiæ argumento, ut moveant animos insipientium fratrum. Nec potest esse, quin contentio extorqueat aliquid quod dicatur contra conscientiam, ut intus in animo perdat, et foris victor accedat. Nemo enim patitur se vinci, licet sciat vera esse quæ audit. Collatio ergo inter Dei servos esse debet, non altercatio.

Vers. 17. — *Ex quibus est Hymenæus et Philetus.* Horum prodidit nomina, ut ab his spiritualiter caveat, quos et profanos et impios designat et errantes a veritate.

Vers. 18.— *Dicentes resurrectionem jam factam.* Duæ sunt resurrectiones. Prima est quæ fit in anima per fidem, quando qui mortuus erat in infidelitate et aliis peccatis, per fidem et baptismum vivificatur. Altera, quæ erit corporum, quæ erit in die judicii. De illa resurrectione quæ fit in anima per fidem loquitur hic Apostolus, cum ait : *Dicentes resurrectionem*, mentium scilicet *esse factam* in baptismo, et in fide nullam resurrectionem corporum futuram. Omnes sectæ quæ religionem promittunt, concedunt resurrectionem mentium in fide. Aliter enim non viderentur audiendi. Volentes ergo credi sibi omnes etiam qui instituerunt alicujus falsæ religionis sectam, negare istam resurrectionem mentium non potuerunt, omnes de illa consenserunt. Sed corporum resurrectionem multi negaverunt, sicut isti quos nominat Apostolus.

Vers. 19. — *Cognovit Dominus qui sunt ejus*, etc. Id est, amat et defendit præscitos suos. In hoc notatur præscientia, qua quos præscivit futuros esse conformes imaginis Filii sui, id est prædestinavit, vocavit, justificavit, glorificavit.

Vers. 20. — *Vasa aurea et argentea.* Sicut enim vasa lignea et fictilia valent ut purgentur aurea et argentea, sic mali prosunt ad profectum bonorum. Magna ergo domus, Ecclesia, in qua sunt vasa aurea et argentea, id est, boni et fideles et sancti Dei servi ubique dispersi et spirituali unitate devincti, in eadem communione sacramentorum degentes. Et vasa lignea et fictilia, id est illi qui sunt in domo, ut non sint in compage domus, nec in societate pacifica, et tamen adhuc corpore simul cum bonis.

Vers. 23. — *Stultas autem et sine disciplina quæstiones devita.* Non omnes questiones vitandæ, sed inutiles et sine disciplina.

Vers. 24. — *Servum autem Domini non oportet litigare, sed mansuetum esse ad omnes.* Satis obstrepunt contradicentes. Ne ergo serves Dei sibi obstrepat studio altercandi. Non deesse voluit nos fratrum correptioni, nec studere certamini. Multi enim homines cum a somno excitantur, litigare volunt, au rursus dormire, cum litigare prohibentur.

Vers. 25. — *Nequando det illis Deus pœnitentiam ad cognoscendam veritatem.* Non prodest correptio, nisi supernus medicus respiciat, id est nisi faciat, ut peccati sui quemque pœniteat. Quæ pœnitentia pudore et timore displicendi aliis interdum impeditur, dum plus delectat hominem aliorum existimatio ; quam justitia, qua se quisque humiliat pœnitendo. Ideoque non solum cum agitur pœnitentia, verum etiam ut agatur, Dei misericordia necessaria est. Ut enim Petrus amare fleret, respexit eum Dominus. Et ideo Apostolus hic dicet : *Det illis Deus pœnitentiam* (*Matth.* XXVI).

CAPUT III.

Vers. 2. — *Seipsos amantes.* Non Dominum, ut Petrus, qui ter interrogatus a Domino, ter professus est se eum diligere dicens : *Tu scis quia amo te.* Unde et Dominus ei oves pascendas credidit : quia in pascendis ovibus vera monstratur dilectio, si quis ibi non quærit sua, sed quæ Christi sunt. Ex eo autem quod seipsos, non Deum amant, quasi ex radice hæc quæ sequuntur mala oriuntur. *Ingrati.* Illi sunt ingrati qui corrigentibus mala pro bonis reddunt.

Vers. 5. — *Habentes speciem.* Quia habent eadem sacramenta cum piis. *Virtutem autem.* Virtus est, charitas de corde puro, conscientia bona et fide non ficta.

Vers. 6. — *Qui penetrant.* Ingrediebantur enim domos mulierum, et decipiebant eas.

Vers. 7.— *Semper discentes et nunquam ad scientiam*, etc. Nos autem semper ambulemus in via donec eo veniamus quo ducit via, nusquam in illa remaneamus, donec perducat ubi maneamus. Atque ita et quærendo tendimus, et inveniendo, ad aliquid pervenimus.

Vers. 8. — *Quemadmodum autem Jannes*, etc. Quasi dicat : Tales seducunt : veritati autem semper resistunt. Et hoc est quod ait : *Quemadmodum autem Jannes*, etc. Jannes et Mambres, duo fratres, fuerunt magi Pharaonis. Horum nomina non invenit Apostolus in divinis libris, sed in apocryphis, de quibus hoc sumitur. Hi autem restiterunt Moysi usque ad tertium signum, in quo defecerunt dicentes : *Digitus Dei est hic.* Et sicut illi restiterunt Moysi, ita hi scilicet hæretici mihi resistunt.

Vers. 13. — *Mali autem homines*, etc. Tales sunt qui timent hos lædere coram quibus loquuntur qui non præparant ad tentationes, sed promittunt felicitatem hujus sæculi, quam Deus ipse sæculo non promisit. Ille prædicit labores usque in finem venturos sæculo : tu prospera. Ille ad confortandum cor

tuum, venit pati, mori, sputis illiniri, spinis coronari, opprobria ferre, fel et acetum bibere, ligno configi. Omnia hæc ille tulit pro te. Ille confortans infirmum, ut cum crediderit, non speret prospera hujus sæculi ; unde : *Fili, accedens ad servitutem Dei, sta in justitia et timore, et præpara animam tuam ad tentationes.*

Vers. 15. — *Sacras litteras nosti quæ te*, etc. Multum signat prodesse Veteris Testamenti habere notitiam, ubi Christi persona et incarnatio insinuatur quæ ad salutem hominum valet.

CAPUT IV.

Vers. 2. — *Importune.* Tu opportune agis, sed importunus esse videris ei qui non libenter audit, quod tamen ei aliquando prodest. Tu tamen sciens hoc illi esse opportunum, quod ei videtur importunum, dilectionem curamque sanitatis ejus, animo teneas mansueto et modesto. *Increpa in omnibus.* Timotheo acriorem suadet patientiam. Tito nimis patienti, imperium persuadet.

Vers. 3. — *Coacervabunt sibi magistros.* Id est, qui ea doceant quæ volunt. Prophetia est sancti apostoli, qui præscius futurorum, in doctrina præcipit esse instandum, ut contra hoc quod futurum erat, præpararetur Ecclesia. Tales enim dicit futuros, qui pro desideriis suis doceri volunt ut a magistris scilicet constantibus et veracibus ad eos convertantur qui hæc illis doceant quæ libenter audiant, quia veritas illis aspera videbitur, ut relicta vera doctrina fabulis vacent.

Vers. 5. — *Opus fac evangelistæ.* Testando opere quod ore prædicans, ut retorqueatur os turturis ad ascellas, et sint mala punica et tintinnabula in extremis oris hyacinthinæ tunicæ.

Vers. 6. — *Delibor.* Libare dicimus, degustare, fundere et immolare. Inde delibare, quod tamen hic pro ipsa immolatione ponitur, passionem enim suam delibationem appellat. Deo enim immolatur qui pro justitia patitur.

Vers. 7. — *Fidem*, quæ est caput Christianæ religionis, *servavi*, quæ non potest haberi nisi Deo miserante, quia donum Dei est ; unde alibi ait : *Misericordiam consecutus sum*, non quia fidelis eram, sed A *ut fidelis essem.* Apostolum enim invenimus sine ullis bonis meritis, imo cum multis vitiis Dei gratiam consecutum, reddentibus bona pro malis. Qui sua jam propinquante passione bona merita sua commemorat, post quæ consequetur coronam, qui post mala merita consecutus est gratiam : quæ nisi prius gratuita donaretur, corona non redderetur. Non ergo merita ipsius tanquam ipsius sunt, id est ex ipso ei comparata, sed dona Dei sunt.

Vers. 8. — *Reddet.* Si enim fides gratia est, et vita æterna quasi merces est fidei ; videtur quidem Deus vitam æternam tanquam debitum reddere cui debet fideli, quia promeruit illam per fidem ; sed quia fides gratia est, et vita æterna est gratia, per gratiam ergo reddet. *Justus judex.* Utique justus retribuendo B bona pro bonis, quia tamen prius misericors est retribuendo bona pro malis ; ipsa justitia qua retribuuntur bona pro bonis non est sine misericordia.

Vers. 13. — *Penulam.* (Chrys.) Pallium hic penulam dicit, etc., *usque ad* ne ab aliis hanc accipere opus sit.

Vers. 14. — *Alexander.* Iste quem supra dixit reversum ad apostasiam, qui fabricabat ædes Dianæ apud Athenas, et omnes contra Apostolum commovit. *Multa mihi mala ostendit.* (Chrys.) Qui a magno aliquo premitur, etc., *usque ad* ut infirmiores quoque etiam ex hac parte solatium capiant.

Vers. 16. — *Defensione.* Pressuram et tribulationem sibi illatam defensionem appellat : tribulatio defensio est Christianis, quia defendit eos in die C judicii.

Non illis imputetur. Non orat pro Alexandro, qui invidentia fraternitatem oppugnando peccaverat, sed pro his qui abruperant amorem, sed timore succubuerunt ; orat ut eis ignoscatur. Multum enim interest inter eos qui hoc modo et eos qui illo modo peccant.

Vers. 17. — *De ore leonis.* Neronis, de cujus manibus liberatus est a Domino, quando venit Romam adductus ab his qui præerant Judææ, ob hoc quod Cæsarem appellasset. Nam cum venisset Romam duobus annis mansit in libera custodia, post etiam transivit ad alias nationes quæ erant in circuitu Romæ.

EPISTOLA AD TITUM.

ARGUMENTUM.

Titum commonefacit et instruit de constitutione presbyterii et de spirituali conversatione, et hæreticis vitandis, qui in traditionibus Judaicis credunt, scribens ei a Nicopoli.

CAPUT PRIMUM.

Vers. 1. — *Paulus servus*, etc. Conditione non tamen peccati misera servitute, sed *Dei.* Quidam nobilitate, qualiter Moyses et David servi sunt appellati, et Maria ancilla. *Secundum fidem electi.* Id D est quam tenent vel qua salvantur electi Dei, et ideo per ea magis laborandum.

Vers. 2. — *In spem vitæ æternæ.* Hæc res, hic fructus apostolici officii. Per hoc commendat officium apostolicum non tepidius agendum. *Ante tempora*, etc. Non recens promissio, sed ante tempora omnium sæculorum.

Vers. 3. — *Manifestavit.* Congruis hoc factum est temporibus, scilicet Verbum, id est Filius : *Hæc est vita æterna.*

VERS. 4. — *Filio secundum communem fidem.* Id est catholicam non privatam alicujus. Catholicon Græce, commune vel universale dicitur Latine.

Hujus rei gratia. Primo dicit quid agere debeat et quales ordinare presbyteros, incipiens, ita, *hujus rei gratia.* Dum hæc recolit, sicut ei disposuerat monet exsequi.

VERS. 5. — *Presbyteros.* Pluraliter dicit presbyteros, non autem singulariter, ut scilicet pastoralis curæ onus facilius sustineatur, per multos divisum.

VERS. 6. — *Sine crimine.* Si dixisset, sine peccato, nullus in Ecclesia recte posset ordinari minister. Multi enim baptizati fideles sunt sine crimine, sine peccato vero in hac vita neminem dixerim; non quia peccati aliquid remaneat quod in baptismate non dimittatur, sed quia in nobis in hujus vitæ infirmitate manentibus quotidie fieri non quiescunt, quæ fideliter orantibus quotidie remittantur. Quamlibet valde justum discutias in hac vita, non est tamen sine peccato.

Unius uxoris virum. (HIERON. *Epist. ad Oceanum.*) Post baptismum, etc., *usque ad* quia est ab uno Deo apostatare, et in alterius superstitionem ire.

Filios habens fideles. Id est, nec saltem de luxuria accusatos, vel sibi non subditos. Alioquin nec spes in illo est corrigendi alios, nec frontem habet ad alios talium cohabitator.

VERS. 7. — *Oportet enim.* Talis debet constitui: necesse est enim ad tractationem officii eum *esse sine crimine,* id est irreprehensibilem episcopum. Hic aperte ostendit presbyterorum nomine episcopos supra fuisse designatos.

VERS. 9. — *Eos qui contradicunt, arguere.* Contradicentes non uno modo intelligendi sunt, paucissimi quippe nobis contradicunt loquendo, sed multi male vivendo. Quis enim audet apertissime loquendo contradicere veritati. Non contradicunt multi lingua, sed vita: quos redarguere bonum opus est, grandis sarcina, clivus arduus.

VERS. 12. — *Dixit quidam ex illis.* (AUG., lib. II *contra adversarium leg. et prophet.*) Iste fuit Epimenides Cretensis, in cujus libris hoc invenitur, etc., *usque ad* ad ministerium domus Dei assumendum est.

VERS. 14. — *Mandatis.* Quia mandata legis post manifestam veritatem, jam hominum, non Dei mandata sunt.

VERS. 15. — *Omnia munda mundis.* Hoc ipsi negant ideo, quia in lege quædam Moyses prohibuit, et ab immundis munda discrevit. Hoc autem non secundum naturas quas Deus creavit, intelligi voluit, sed secundum significationes: Omnia ergo munda sunt mundis secundum naturam; unde in Genesi: *Vidit Deus cuncta quæ fecerat, et erant valde bona.* Secundum significationes quædam immunda sunt Judæis: nec nobis omnia apta sunt, vel propter salutem corporum, vel propter consuetudinem humanæ societatis.

VERS. 16. — *Factis autem.* Si negatio non tantum lingua fit, sed etiam factis, certe multos invenimus
A Antichristos, qui ore confitentur Christum, et moribus dissentiunt ab eo. Quisquis factis negat Christum Antichristus est. Tales sunt omnes mali catholici, qui non verbis, sed factis negant. Nolite ergo esse tanquam de fide, securi, adjungite fidei rectæ vitam rectam, ut Christum confiteamini, et verbis vera docendo, et factis bene vivendo. Nam si confitemini verbis et non factis, fides tantum meorum proprie fides est dæmoniorum.

CAPUT II.

VERS. 1. — *Tu autem loquere quæ decent sanam doctrinam.* Hæc sunt quæ ad bonos mores pertinent.

VERS. 2. — *Senes ut sobrii sint.* (CHRYS.) Habet senectus vitia quædam propria, et morbos quibus ju-
B ventus caret. Et ipsa quoque senectus morbus est, inest illi tamen præterea segnities quædam ac tarditas, oblivio profunda, obtusio sensuum et iracundia. Sunt enim plurima quæ in hujusmodi ætate vix fieri patiantur.

VERS. 3. — *In habitu sancto.* Ut scilicet earum incessus, motus, vultus, sermo præferant sanctitatem. *Non vino multo.* Solent enim esse quædam, quæ corporis frigescente luxuria, vino se pro libidine dederunt.

VERS. 4. — *Ut viros suos.* Quos naturali affectu naturaliter diligunt, ament etiam pudica dilectione, ut scilicet cum pudore viris debitum potius reddant, quam exigant.

VERS. 5. — *Ut non blasphemetur.* Hoc ad senes et ad omnia superiora potest referri, quasi dicat: Hor-
C tare senes, et anus, et adolescentulas, ut ita se habeant ut dixi, quod ideo facere debent ut non blasphemetur, etc.

VERS. 7. — *In omnibus,* etc. Omnis enim qui male vivit in conspectu eorum quibus præpositus est, quantum in ipso est occidit eos; etiamsi illi vivunt, de misericordia Dei vivunt.

VERS. 10. — *Ut doctrinam Salvatoris.* Hoc refertur ad omnia prædicta, scilicet ad senes, et anus, et servos, quasi dicat: Hortare omnes prædictos, ut ita se habeant sicut præscriptum est, ut ita ornent in actibus suis doctrinam Salvatoris, etc. *Ornent.* Ornamentum doctoris est honesta vita discipuli.

VERS. 11. — *Apparuit enim.* Quasi dicat: Omnes monendi sunt, quia omnibus natus est Christus, nullum exclusit. Vel, *Gratia,* id est Christus qui est
D gratia Dei. Vel *gratia Dei et Salvatoris,* etc., id est Deus et Salvator noster, scilicet Dei Filius, etsi invisibilis sit in forma Dei, tamen per gratiam apparuit in forma servi.

VERS. 13. — *Et adventum gloriæ magni Dei,* etc. Qui non in infirmitate ut prius, sed in gloria et potestate veniet præmia daturus secundum merita, qui in primo adventu adeo humilis fuit, quod non solum erudivit, sed etiam dedit semeptipsum. *Sectatorem bonorum operum,* etc. Quia ad hoc redemit nos Christus, ut puram vitam sectantes et repleti operibus bonis, Dei hæredes esse possimus.

VERS. 15. — *Argue cum omni,* etc. Ut non aspere accipiatur, cum pro salute fieri scitur.

CAPUT. III.

Vers. 1. — *Ad omne opus*, etc. Quasi dicat : Admone, ut ad malum tardi sint, sed ad bonum parati, scientes quod singulis persolvi oporteat, quia singulis paratur.

Vers. 3. —*Eramus enim et nos aliquando.* Etsi philosophi essent quidam nostrum, vera tamen sapientia carebant.

Vers. 4. — *Benignitas*, etc. Per quam dona nobis spiritualia abunde tribuit.

Vers. 10. — *Hæreticum hominem.* Hæreticus est qui per verba legis legem impugnat : proprium enim sensum astruit ex verbis legis, ut pravitatem mentis suæ legis auctoritate confirmet, qui vitandi A sunt : quia frequentius correcti exercitatiores essent ad malum.

Vers. 11. — *Proprio judicio.* Se damnat qui errorem laudat, et veritatem vituperat.

Vers. 13. — *Zenam legisperitum.* Hoc dicit, non quia peritior ait Apollo, sed quia hujus professionis erat in Synagoga. *Apollo.* Episcopus fuit Corinthiorum, qui propter seditionem concitatam adversum se a pseudoapostolis discesserat cum Zena socio suo ad Titum Cretensem episcopum. Sed Corinthiis jam sedatis per epistolas Pauli mandat Tito, ut priusquam veniat Nicopolim, præmittat eos ita solite, ut nihil in viatico illis desit. *Ut nihil*, etc. Ideo jubet sumptus illis necessarios dari, quia dignum erat, ut qui spiritualia tradebant, non illis deessent carnalia.

EPISTOLA AD PHILEMONEM.

ARGUMENTUM.

Philemoni familiares litteras facit pro Onesimo servo ejus, scribens ei ab urbe Roma de carcere per suprascriptum Onesimum.

CAPUT UNICUM.

Vers. 1. — *Paulus vinctus.* Non dicit, *Apostolus* : quod est nomen dignitatis, sed vinctus, quod est nomen humilitatis : quia non imperat, sed orat. Est enim hic intercessio pro Onesimo : ideo quæ humilitatis sunt commemorat incipiens ab injuria sua, ut dignitatem Epistolæ suæ faceret. Sicut enim peccati causa vinciri opprobrium est, sic econtra pro Christo custodiæ vincula sustinere, maxima gloria est. Eo ergo tempore in custodia erat. Ideo ait se vinctum.

Vers. 5. — *Quam habes.* Quia enim in Christum credebat et eum diligebat ; sanctis credebat et eos diligebat, et ita per opera fidei et charitatis Christo serviebat et sanctis.

Vers. 6. — *Ut communicatio.* Quasi dicat : Fidem habes et charitatem in Christo et in sanctis, ita ut *communicatio fidei tuæ evidens fiat*, id est, ut fides tua communicans fidei nostræ ; vel, quod aliis ex fide tua communicans evidens sit. Et hoc, *In agnitione omnis.* Id est, ita evidens sit, hoc merito cognoscatur omne bonum esse in te per Christum, id est omnium bonorum sufficientia. Ut ita : Memor sum tui, et gratias ago in orationibus habitis de hoc, ut *communicatio fidei tuæ*, id est operatio fidei qua servis Christo et sanctis, *evidens fiat in agnitione quæ est. In Christo Jesu.* Id est, cum cognitione boni æterni, ut illud exspectetur in præmium. Hoc enim orat Apostolus, ut operatio ejus cum cognitione fiat bonitatis, id est, ut tali mente operetur, ut in futurum inde exspectet præmium Jesum Christum, non autem retributionem temporalium.

Vers. 7. — *Viscera sanctorum.* Id est filii sanctorum charissimi, vel, erga te propensus sanctorum affectus quievit in te, scilicet consolante, et refrigeratus est, quia bonum te per omnia invenerunt.

Vers. 10. — *Obsecro te.* Magnum est non de hu- B mili, sed de sublimi, si se inclinat et obsecrat. *Senex.* Seni magis ætatis similitudine debet obsequi.

Vers. 11. — *Qui tibi aliquando*, etc. (Chrys.) Vide quam prudenter ipsius, scilicet Onesimi, delictum confitetur, ut eo ipso exstinguat iracundiam Domini, non ait : Nunc tibi utilis erit, ne ille non crederet, sed personam quoque introduxit suam, ut ex hoc ille dignius sperare meliora potuisset. Si enim Paulo futurus est utilis, qui tantum virtutis et perfectionis diligentiam exigit, quanto amplius Domino.

Vers. 12. — *Ut mea viscera*, etc. Onesimum profugum recurrentem ad divinum auxilium cum esset in custodia Apostolus baptizavit, videns in illo utilitatis spem : quem sic commendat, ut suum animum in illo significet recipi.

Vers. 15. — *Forsitan enim.* Ideo dicit *forsitan*, quia humana sunt dubia, et potuit alia esse causa, quare sic Deus disposuerit.

Vers. 16. — *Maxime mihi.* Mihi magistro tuo : frater Onesimus, offenso proprio domino, confugit ad Apostolum ad hoc ut, oblitteratis peccatis, utilis reverteretur, in tantum, ut non solum domino suo æqualis fieret meritis, sed ipsi magistro frater. Et ne Philemon (quia dominus) contra servum inflaretur, humiliat eum dicens : *Fratrem in carne*, quia ex uno Adam omnes, et *in Domino* per fidem.

Vers. 18. — *Hoc mihi imputa.* Nunc excusationem omnem convellit, cum sibi imputandum esse dicit, si vel læsit, vel debet aliquid.

D *Ita frater ego te fruar in Domino.* Id est gaudebo de te in regno Dei, si faceris quod rogo. Et quin sit illud subdit : *Refice viscera*, etc.

Confidens in obedientia. Provocat eum sic blandiendo, ut non amplius faciat, quam postulatur ab eo Solet enim fieri, ut qui de se videt bene sentiri, meliorem se præbeat.

Vers. 22. — *Simul autem.* Ut sollicitiorem eum faciat, et ab obediendum promptiorem, venturum se ad illum significat : quia vel hoc potest eum movere ad veniam. Solent enim absentes contemni.

EPISTOLA AD HEBRÆOS.

ARGUMENTUM.

In primis videndum est cur apostolus Paulus in hac epistola scribenda non servaverit morem suum, ut vel vocabulum nominis sui, vel ordinis describeret dignitatem. Hæc causa est : quod ad eos scribens qui ex circumcisione crediderant, quasi gentium apostolus et non Hebræorum, sciens quoque eorum superbiam, suamque humilitatem ipse demonstrans, meritum officii sui noluit anteferre. Simili etiam modo Joannes apostolus propter humilitatem, in epistola sua nomen suum eadem ratione non prætulit. Hanc autem epistolam ad Hebræos conscriptam, Hebraica lingua fertur Apostolus misisse : cujus sensum et ordinem retinens Lucas evangelista, post excessum beati apostoli Pauli Græco sermone composuit.

CAPUT PRIMUM.

Vers. 1. — *Olim.* Non est Novum. *Deus*, qui est invariabilis tunc et nunc. *Loquens.* Dicit : *loquens*, in præsenti, quia quod tunc etiam nunc. *Patribus.* Id est iis qui carne et cultu Dei patres nobis sunt. *In prophetis.* Non enim ipsi, sed Deus in eis. *Multifarie.* Id est multotiens Abrahæ, Isaac, Jacob et cæteris, ac eisdem sæpe. *Multisque modis.* Quia modo per somnia, ut Danieli : modo aperta voce, ut Moysi : modo interiori inspiratione, ut David.

Vers. 2. — *In Filio*, qui prophetis est major. Est enim Dominus prophetarum impletor et sanctificator. Sic ergo propheta est, quod est Dominus prophetarum. Sic et angelus Christus est, ut et Dominus angelorum. *Constituit* immutabiliter : *Hæredem universorum*, id est possessorem omnis creaturæ. Non enim jam portio Domini est Jacob, et pars ejus Israel : sed omnes prorsus nationes mundi.

Vers. 3. — *Qui cum sit splendor gloriæ*, etc. Hic secundum divinam naturam commendat Christum, ostendens eum coæternum et coæqualem Patri, ejusdemque cum eo substantiæ, sed alterum in persona.

Figura substantiæ. Ecce aliter personaliter, ut figura ab eo cujus est figura. Sed æqualis, quia non dissimilis, sicut ipse ait : *Pater in me est* ; et : *Qui videt me, videt et Patrem meum (Joan.* XIV). Attende quod hæc nomina, scilicet lumen, gloria, quandoque ad naturam divinam referuntur, quandoque ad personam. Et quando ad personam referuntur ; modo ad Patrem, modo ad Filium referuntur. Dicimus enim : Pater est lumen, et Filius est lumen. Similiter Pater est gloria. Filius gloria, et hi duo una gloria et unum lumen, non duo. Et dicitur Filius gloria de gloria, sicut lumen de lumine, et principium de principio, et Deus de Deo, non tamen duo dii, sed unus, non duo principia, sed unum. Splendor autem et figura, sicut et imago proprie ad personam Filii referuntur et relative dicuntur.

A *Portansque omnia*, etc. Supra dictum est, quia, per ipsum fecit omnia. Hic ei nunc summam auctoritatis attribuit, ex eo quod cum auctoritate cuncta gubernat et continet. Sicut enim ab eo creata sunt omnia, ita per eum immutabilem conservantur. Creatoris enim omnipotentia causa est subsistendi omni creaturæ, quæ virtus si ab eis quæ condidit regendis aliquando cessaret, simul omnium rerum species et natura concideret.

Purgationem. Postquam ostendit ejus excellentiam quo cuncta creavit et gubernat, hic humilitatis ejus benignitatem commendat. Commonet enim nos crucis et resurrectionis et ascensionis, ubi ait : *Sedet*, etc. *In excelsis.* Dicens hoc, non loco concludit Deum : sed ostendit hominem Christum omnibus B altiorem, et omnibus eminentiorem. Sic et per dexteram, non Deum deformavit, sed similitudinem honoris demonstravit. Confessus enim nihil demonstrat aliud nisi honoris æqualitatem.

Vers. 4. — *Tanto melior.* In psalmo tamen ait : *Paulo minus minoratus est ab angelis* (*Psalm.* VIII). Hic eisdem melior dicitur. Et sicut illud secundum humanam naturam, ita ei hoc secundum divinam dictum esse posset intelligi, nisi adderetur *effectus*, per quod aperitur, quod hic loquitur de eo secundum carnem. Nam secundum hoc quod Patris substantiæ consubstantialis agnoscitur, non est factus, sed natus : de eo ergo sermo versatur secundum humanam naturam, secundum quam et minor fuit angelis passione, et major et melior etiam gratiæ plenitudine, C de qua et ipsi angeli ad mensuram accipiunt.

Differentius nomen. Dum fuit mortalis, differens nomen habuit, quia angeli ministrabant ei. Postquam immortalis, magis differens. Et quia hoc habere posset, et non pro illis, addit *præ illis*, id est, valde differens a nomine angelorum, hoc est nomen quod est super omne nomen, scilicet Deus, sive Filius, quod revera dignius est illo quo illi dicuntur angeli, id est nuntii. Filii enim nomen proprietatem ostendit, non adoptionem, quia nisi esset proprius Filius, non posset ex hoc Apostolus amplitudinem honoris asserere. Proprius autem Filius est de ipso Patre genitus. Si autem adoptionis gratia esset Filius, non solum Patre, sed etiam angelis minor esset.

Vers. 5. — *Hodie.* Ne præterita generatio videretur, dixit hodie. Quanquam enim possit etiam ille dies intelligi, quo Christus secundum hominem natus est, tamen quia *hodie* præsentiam significat, atque in æternitate nec præteritum est quidquam quasi esse desierit, nec futurum quasi nondum sit, sed præsens tantum : quia quidquid æternum est, semper est : divinius accipitur de sempiterna generatione sapientiæ Dei, quam fides sincerissima et catholica prædicat.

Ego ero illi. Id est, honorem illius, vel illi homini de virgine nascituro. Potest tamen et secundum carnem hoc accipi dictum, etenim caro communicat altioribus, sicut et divinitas humilibus.

Vers. 6. — *Iterum introducit,* visibilem carne assumpta qui ante invisibilis in mundo erat, quæ assumptio dicitur exitus a Patre : introductio ad hæreditatem, ubi jubetur adorari.

Et adorent. Et iterum dicit Pater de eodem Filio : *Cum introducit.* Id est, cum ostendit *intro*, usque ad corda hominum, *ducendum*, per fidem; quid dicit? *Et adorent.* Adorant angeli, quia jussioni ejus obtemperant et reverentur.

Vers. 7. — *Angelos.* Spiritus, naturæ nomen est; angelus, officii. Quos enim Deus spiritus condidit, mittendo nuntios, angelos facit. Et omnibus utitur ad incommutabile arbitrium sententiæ suæ, sive bonis per gratiam ejus, sive malis per propriam voluntatem. Ac per hoc voluntas Dei est prima et summa causa omnium corporalium specierum atque motionum. Nihil enim visibiliter fit, quod non de interiori invisibili atque intelligibili aula summi imperatoris, aut jubeatur, aut permittatur, secundum ineffabilem justitiam. Vel illi spiritus dicuntur angeli quando levia nuntiare mittuntur : quando autem ad vindictam, ut in Sodoma, dicuntur ignis ardens. Sic et ministri Ecclesiæ, ignis sunt dum vitia nostra uruntur, angeli autem, dum verbum Dei nuntiant.

Vers. 8. — *Ad Filium.* Hic per dignitatem simul et potestatem commendat Christum. *In sæculum.* Quia semper regnabit, et novissimum judicium semper stabit; unde : *Ibunt hi in ignem æternum, et illi in vitam æternam* (*Matth.* xxv).

Vers. 9. — *Unxit te.* Secundum hominem, quia Deitas nullo indiguit. Unctus significat regem vel sacerdotem. *Deus* repetitur ex magna dilectione. Vel secundum Augustinum : Alter casus est vocativus, alter nominativus, ut sic : O tu Deus Fili, unxit te Deus tuus, scilicet, Pater. In Latino putatur idem casus, sed in Græco evidentissima distinctio est : qua aliter nominativus, aliter vocativus intelligitur.

Vers. 10. — *Et tu.* Post humanitatis excellentiam, iterum redit ad æternitatem Filii. *In principio.* Quia Creator ante creata exsistit sine ullo initio. *Manuum.* Virtus jussionis, id est, potentia voluntatis vocatur manus, quia ut voluit facta sunt omnia.

Vers. 11. — *Peribunt.* Ab eo quod sunt, dum immutabuntur in melius creaturæ. *Tu autem permanebis.* Ut sicut æternus ante omnia, sic quia permanet, idem erit post mutata omnia. *Veterascent.* Veterascere dicitur quod more vestis consumitur, sicut caro humana, quæ tamen in melius mutabitur.

Vers. 12. — *Et velut amictum.* Significat mutationem cœli. Unde : *Vidi cœlum novum et terram novam* (*Apoc.* xxi). *Mutabis eos,* etc. Quia facta Dei sub æternitate stabunt, ne ad corruptionem revertantur. *Tu autem,* ex toto immutabilis.

Vers. 13. — *Ad quem angelorum.* Agere instituit de gloria humanitatis. *Sede.* Victori Filio confessus offertur a Patre. *Pedum.* Per pedes stabilitas æterna signatur, id est, in æternitatem, ubi vestigiis quasi positis virtute omnipotentiæ consistit.

Vers. 14. — *Nonne sunt omnes,* etc. Quasi dicat : Utique. Intellige igitur quantus honor nobis exsistit, ut ad nos sicut ad amicos ministros angelos suos destinet Deus. Quamvis enim multum intersit inter angelos et homines, propinquos tamen eos nobiscum fecit, quia nostræ saluti student, propter nos discurrunt, pro nobis suo funguntur officio, hoc est opus angelicum, angelicæ functionis officium, ut omnia fiant pro salute proximorum. Magis autem hoc est opus Christi, quia angelis nobis superioribus præcepit ad nostram salutem suum exhibere ministerium.

CAPUT II.

Vers. 1. — *Propterea.* Postquam locutus est de Filio Dei multa quæ ad ejus commendationem valent, hortatur eos quibus scribit, ut diligenter animadvertant et custodiant ea quæ per illum annuntiata sunt eis. Et ad hoc tendunt omnia præmissa quibus probavit quod esset Christus major prophetis et angelis. *Abundantius,* quam quæ de lege, vel prophetis, vel angelis dicta sunt. Nomen legis obticuit Apostolus, quia in astructione sua quam in posterioribus facit etiam hoc manifestum facit.

Pereffluamus. Fluimus per pœnas mortalis naturæ, effluimus, peccata addendo, pereffluimus in æterna damnatione. Hinc suadet audienda esse verba Christi per pœnam quæ erit negligentibus.

Vers. 2. — *Et omnis prævaricatio.* Dicit *omnis*, ut pro singulis peccatis sit pœna; non enim solum omnis prævaricator qui multorum reus est, pœnam luet. *Justam mercedem.* Ita loquitur ne putetur perire justitia per misericordiam. Quod vero ait, *retributionem*, hoc ad pœnæ quantitatem refertur, quæ æqualis peccato erit : quia secundum quod majus vel minus est peccatum, major vel minor erit pœna. Quod vero ait : *mercedis*, hoc ad qualitatem pœnæ refertur, ut qui libidinis igne perierit, igne æterni incendii crucietur.

Vers. 4. — *Et Spiritus distributionibus.* Per hoc affluentiam designat gratiarum, quæ non erat apud antiquos, neque tanta signa, neque tam diversa prodigia per quod ostendit, quia non simpliciter est eis creditum, sed per ligna et prodigia. Ideoque cum credimus, non illis, sed Deo nos credere declaratur.

Vers. 6. — *Quid est homo.* Potest hoc legi admirative, ut per hominem et Filium hominis intelligatur Christus homo. Cujus fuit memor Deus in conceptione, dando immunitatem a peccato. Et visitavit in resurrectione, dando gloriam immortalitatis. Potest etiam hoc legi, cum despectu, pro terreno : Adam enim homo fuit, sed non filius hominis, sicut homines dicuntur qui portant ejus imaginem. Qui autem portavit imaginem Christi dicuntur filii hominum potius. Et ille, vetus homo dicitur; iste, novus. Homo igitur hoc loco terrenus est; Filius

autem hominis, cœlestis. Et ille longe sejunctus est Deo, hic autem præsens est. Et ideo illius est memor tanquam in longinquo positi. Hunc visitat quem vultu suo, id est, gratiæ suæ præsentia illustrat. *Visitas eum* : hominem per Filium hominis, quasi per medicum infirmum, visitavit Pater.

VERS. 7. — *Gloria*. Claritate immortalitatis *honore*, eo quod sic flectitur omne genu. *Super opera manuum*, digniora, scilicet, angelos et homines, quæ per excellentiam dicuntur opera manuum.

VERS. 8. — *In eo autem*. Exponit sensum David. Ait David (*Psal.* VIII): *Omnia subjecisti: In eo autem quod* Scriptura *subjecit*, id est, subjecta ostendit *omnia, nihil dimisit*, id est, nihil excepit de omnibus.

VERS. 9. — *Eum autem*, etc. Majores angeli homine dici possunt, quia majores sunt hominis corpore. Majores sunt et animo, sed in eo tantum quod peccati originalis merito corpus aggravat ipsum animum, sed hoc non in Christo. Quod autem tibi videtur nihil magnum de Deo Patre dici, si forma servi major est, qua majores videntur et angeli; non recte cogitas, nec attendis quem habeat locum in rebus humana natura, quæ condita est ad imaginem Dei : cui tamen injuria facta non est, cum Christus dicebat : *Pater major me est (Joan.* XIV); qui non carni suæ solum, sed etiam menti quam gerebat humanæ Deum patrem præferebat, quæ sine dubio forma agnoscitur servi, quoniam servit tota creatura Creatori.

Propter passionem. Hic jam incipit ostendere non pro potentia tantum, vel ultione verba Christi audienda esse, sed pro dilectione qua dilexit nos, ut pro nobis moreretur.

VERS. 10. — *Auctorem*. Christum. *Salutis eorum*, id est filiorum. Ipse enim est filius per naturam, cujus hæredes erimus qui sumus adoptione filii. Vide quantus est in medio nostrum : Et ille filius, et nos filii sumus. Sed distat, quod ille salvat, nos salvamur. Ille sanctificat, nos sanctificamur. Modo conjungit nos Scriptura, modo disjungit. *Multos*, inquit, *filios*, hic conjunxit : *auctorem salutis eorum*, hic discrevit. *Per passionem*. Quia nisi Christus moreretur, homo non redimeretur, et non redemptus periret. Quod si esset, frustra omnia facta essent. Cætera enim homini serviunt, homo Deo. Nec in aliquibus Deus glorificaretur cum ad hoc omnia facta sint. Falsa quoque esset prædestinatio de adducendis filiis. *Consummare*. Hoc in resurrectione incœpit, quando immortalitatis gloria sublimatus est. Et auctum in ascensione, quando ascendit ad dexteram Patris. Et perficietur in judicio, *quando ei omnia subjicientur, et erit omnia in omnibus* (*I Cor.* XV).

Qui enim, etc. (AUG.) Probat, quod pro nostra liberatione Christum pati decuerit, etc., *usque ad* eum et utramque naturam per se constat scivisse.

Ex uno omnes. Sed ille ut proprius Filius, nos adoptivi. Cum dicit : *non erubescit fratres vocare*, ostendit quod non ei naturæ est fraternitas nostra, sed misericordiæ. Quod probat per prophetam, ne putetur novum.

VERS. 14. — *Quia ergo*. Quasi : Cum essent ex uno omnes, et, quia pueri qui sanctificandi erant communicaverant carni, id est erant homines ex anima et corpore, quæ per sanguinem accipitur, corruptibiles; ideo *et ipse*, Christus. *Participavit eisdem* pueris, vel *eisdem*, id est carne et sanguine, et hoc similiter, id est, passibilis et mortalis, ut posset mori, et sic destrueret diabolum, et per mortem, legem evacuaret, et Judæos liberos faceret per gratiam qui timore pœnarum servi erant legis. *Per mortem*. Mirum quid? Mors erat arma per quæ vincebat diabolus, et per eam victus est a Christo diabolus.

VERS. 16. — *Nusquam*. Participavit eisdem ut homines sanctificaret. Et recte hæc causa apponitur, quia si non esset eos liberaturus, non eis participaret. Quod in angelis apparet, quia nusquam, id est, nulla scriptura legitur apprehendisse angelos. *Apprehendit*. Apostolus dicit : *apprehendit*, non autem *assumpsit*, quasi : Longe fugientem assecutus est. In quo humanæ naturæ dignitas intelligi potest, et misericordia et gratia qua hoc fecit, et cura quam de nobis habuit. Fugientem quippe ante humanam naturam, et longe fugientem (longe enim eramus); insecutus apprehendit, non angelicæ, sed humanæ naturæ data est hæc dignitas, ut Deus ei in unam personam jungeretur.

VERS. 17. — *Per omnia*. Quia natus, educatus, crevit; passus, mortuus. Qui supra dictus est figura paternæ substantiæ.

VERS. 18. — *In eo enim*. Id est, in carne quam suscepit multa sæva passus est. Novitque quid est ista tribulatio patientium per experimentum. *Qui tentantur*. Tentat Deus ut probet, diabolus ut decipiat, homo ut sciat quod nescit.

CAPUT III.

VERS. 1. — *Unde fratres*. Ex omnibus superioribus infert; quasi : Quia potens, quia passus pro nobis, et potest auxiliari.

VERS 2. — *Qui fidelis*. Incipit Christum comparare Moysi, sicut supra prophetis et angelis, ita ut sit præ Moyse fidelis, quia non suam, sed Patris gloriam quæsivit, nec ejus mandata abscondit. Qui Christus fidelis est Patri (Sicut Moyses) in omni domo Judæorum et gentium.

VERS. 3. — *Amplioris*. Quasi : Quod fidelis fuerit, ipse effectus indicat : quia dignus est gloria, ut Moyses : et quidem ampliore præ Moyse, id est, quam Moyses, vel præ Moyse exsistens in merendo.

VERS. 4. — *Omnis namque domus*, etc. Fabricavit dico, per se enim non potest fieri, sed ab aliquo. An ideo a Christo? Vere, quia deus est qui facit domum, et omnia. *Qui autem omnia creavit*, et domum. *Deus est*. Utriusque enim domus tam ejus quam rexit Moyses, quam ejus quam erexit Christus, factor est Deus.

Vers. 5 — *Et Moyses.* Ostendit Christum dignum ampliori gloria quam Moysen, quia Christus fabricator est domus, non autem Moyses. Hic aliam rationem etiam ostendit, quia scilicet Christus filius, Moyses famulus est, qui et carnalia carnalibus tradebat, Christus vero spiritualia.

Vers. 7.—*Quapropter.* Cum supra præ angelis et prophetis Christum commendasset in multis, subintulit nos oportere observare quæ ab illo audivimus; ita et nunc commendato ipso præ Moyse, incipit eos terrere, ne sint increduli Christo, per patrum similitudinem; et ne amittant requiem, blanditur, per opportunitatem temporis. *Hodie.* Modo, per se loquitur, qui prius per præcones: si tunc duri modo estote molles.

Vers. 8. —*Nolite obdurare corda vestra;* id est, nolite Deo rebelles et contumaces esse, sed obsequentes.

Vers. 9. —*Probaverunt;* id est, curiositatis causa exquisierunt.

Vers. 10. — *Offensus.* Valde et implacabiliter iratus. *Infensus.* Vel *proximus* adhibendo correctionis flagella.

Vers. 11. — *In ira mea.* Irasci dicitur Deus per figuram anthropopathos. *Si introibunt in requiem meam.* Aposiopesis est, id est non introibunt.

Vers. 12. — *Cor malum incredulitatis.* Ut putetis Christum non sufficere sine lege, quod est malum, quia sic ruit homo in multa peccata. Nec hoc leve, quia hoc est cor discedendi a Deo vivo.

Vers. 13. — *Donec hodie;* id est, tempus gratiæ et de quo aiebat propheta superius in psalmis, quia non minus modo præstatur credentibus gratia ad salutem, quam ipso Christo præsente corporaliter. *Fallacia peccati,* id est diaboli, qui est causa peccati.

Vers. 14.—*Participes enim Christi.* Debetis hortari, et non esse duri, quia quod non eramus, facti sumus per gratiam, habentes partem cum Christo in hæreditate: hac tamen conditione, *si initium substantiæ,* id est fidei, quæ est initium bonorum per quam Deus existit, in nobis, et per quam deificamur, et divinæ substantiæ participamus, *usque ad finem, firmum retineamus.*

Vers. 16. — *Quidam enim audientes.* Hoc ideo dicit, ne quis putet satis esse audire de requie, quia et illi omnes audierunt, sed non omnes audierunt, sed non omnes pervenerunt.

CAPUT. IV.

Vers. 2. —*Non profuit,* etc. Egressi enim de Ægypto, cum multam viam perambulassent, et multa indicia virtutis Dei accepissent in Ægypto, in mari Rubro, in eremo, consilium fecerunt mittere speculatores qui deberent inspicere naturam terræ. *Quæ audierunt.* Exploratoribus; qui mala retulerunt, non crediderunt; vel ita distingue, *fidei* sumptæ *ex his quæ audierunt.*

Vers. 3.— *Et quidem.* De prima requie quod significet, hic agit. *Operibus.* Quia dixerat nuntiatum

A esse de requie, dicit quando: videlicet, ante legem, post perfectionem operum septem dierum per requiem sabbati; et sub lege, quando per terram promissionis designabatur; et tempore, gratiæ Spiritu sancto dicente in David: *hodie,* etc., quasi, nuntiatum est de requie illa et sic *quidem* quando nondum completio istius veræ requieri erat significata, quia requie nullus adhuc potitus fuerat. *Perfectis.* Quod fuit facto homine, pro quo facta sunt omnia, et ipse ad Deum glorificandum factus est.

Vers. 4. — *Et requievit dia septima.* Sex diebus fecit omnia, ut post nihil fieret nisi de materia tunc facta, et ad similitudinem factorum. Septima die quievit, quæ ideo significat requiem. Sic et sexta ætate homo Christus natus est mundo ad laborem,
B sexta die et sexta diei hora passus, septima quievit. Sic et nos dum sub operibus sex dierum vivimus, operamur; inde exeuntes, quiescimus: si tamen opera nostra valde bona inveniantur.

Vers. 5. — *Et in isto.* De secunda requie, quæ significatur per figuram requiei terræ promissionis.

Vers. 7. — *Diem quemdam hodie.* De tertia significata, et quando datur, quamvis obscure, quæ per Christum credentibus promissa est. *Post tantum temporis.* In hoc autem patet quod hæc est alia requies de qua David dicit *hodie,* quam illa ad quam Josue duxit. Nam si illa esset, non loqueretur de alia David; ergo certum est esse aliam ad quam Christus ducit, quæ per illam Palæstina signabatur.

Vers. 8. — *Eis,* filiis Israel, quibus prius nuntia-
C tum est de requie per signum, id est terram promissionis; *requiem præstitisset nunquam,* id est nullo tempore; *posthac* id est in sequenti tempore; *loqueretur de alia die,* id est tempore gratiæ, quo deberet dari. Vel, nunquam post loqueretur de alia, scilicet requie, præter terram promissionis. Dicendo, hac die idem vult esse, quod dixerat supra, *hodie,* etc.

Vers. 9. — *Sabbatismus;* id est, vera requies significata per sabbatum (id est, plenæ quietis feriata jucunditas) quo Dominus requievit et in lege observabatur. Tunc enim perfecte vacabimus, gratia majore refecti, et Deo pleni. Et sciemus perfecte, quia ipse est Deus. Ibi vacabimus, videbimus, et amabimus. Amabimus et laudabimus: ecce quid
D erit in fine sine fine. Nam quis alius noster est finis, nisi pervenire ad regnum, cujus non est finis?

Vers. 11. — *In idipsum exemplum.* Vel, in pœnam qualem illi per incredulitatem habuerunt; *exemplum* dicit ut mentem nostram habeamus illic, ne similiter excidamus.

Vers 12. — *Sermo Dei.* Qui a regabilus sedibus venit. *Vivus.* Quem infideles mortuum putant. *Pertingens.* Tota consideratione perveniens ad separationem animæ, id est sensualitatis, et spiritus, id est rationis. *Divisionem animæ.* Anima vivimus cum bestiis, spiritu intelligimus cum angelis. Ideoque per animam intelliguntur carnalia peccata, id est quæ actu corporis fiunt, ut luxuria. Per spiritum vero spi-

ritualia, id est quæ sunt mentis, ut superbia. Discernit autem sermo Dei inter carnalia peccata et spiritualia, quis, quid, quo animo agat. *Ac spiritus* Pertingit sermo Dei cognitione inseparabili, quia cognoscit quomodo dividatur sensualitas a ratione, et ipsa a se, dum plus dedita infimis rebus, inferior est, vel ab his revocata dignior. Sic etiam videt quomodo spiritus a seipso dividatur, vel dum in Deum inhiat de divina visione cogitans, vel dum inferius cœlestia considerat, vel inferius in terra de mundanis recte agendis pertractat, vel quomodo spiritus, id est ratio, a sensualitate secernitur, dum quod in se interius est, superat quod in illa altius est.

Compagum quoque. Compages dicitur junctura ipsius sensualitatis et rationis, quam videt Filius Dei; scilicet quomodo et inter se cohæreant in aliquo, vel hoc et illa, id est ratio et sensualitas, quomodo in suis differentiis inter se conveniant, dum superior differentia sensualitas consentiendo convenit cum differentiis rationis. Vel inferior differentia rationis, pressa et captiva, aliquando consentit inferiori differentiæ sensualitatis. *Medullarum.* Medulla quæ interior est, dicitur hic quidquid interius et subtilius est in anima vel spiritu, quod etiam videt Filius Dei. Discernit enim cogitationes, id est quæ diversa diversi cogitent. Discernit et intentiones earum cogitationum, quo singulæ tendant ad bonum vel malum. Et, ut plus dicam, nulla creatura terrena vel cœlestis est ei invisibilis, sed omnia sunt nuda et discooperta, quia ex omni parte plene visa. Item compages dicit conjunctiones cogitationum : medullas intentiones earum.

VERS. 14. — *Habentes ergo.* Hic incipit dicere de pontifice Christo, quomodo sufficiens, et quomodo dignior veteri sacerdote. Quem etiam immutat, et legem, quæ sub illo est, per meliorem legem suam, et quomodo necessarius nobis ad justitiam et salutem.

VERS. 15. — *Non enim habemus,* etc. Quasi : Teneamus et tenere debemus, quia, cum sit potens, est etiam misericors, nostram utpote expertus infirmitatem. *Qui non possit*, etc. Impossibile est scire afflictiones afflictorum, homini qui experimentum afflictionis non habuit et sensibiliter omnia non sustinuit. Christus vero scit non solum per hoc quod Deus, secundum quod omnia novit, sed per hoc quod homo et similia sustinuit.

VERS. 16. — *In auxilio opportuno.* Nunc tempus est auxilii, nunc est tempus donorum, cum post baptismum peccantes per gratiam invenire pœnitentiam possunt. Cum autem thalamus fuerit clausus, cum intraverit rex videre discumbentes, ut ad sinum patriarchæ venerint qui eo fuerint digni, tunc malis erit desperationis tempus. Nunc autem cum adhuc agon permanet et palma pendet, non est desperandum, sed cum fiducia, id est sine dubitatione accedendum, ut per gratiam accedatur, inveniatur auxilium opportunum. Est enim tempus quod non congruit.

CAPUT V.

VERS. 1. — *Omnis namque pontifex.* Quia spiritualia hoc sic introducunt infirmos : ut corporalia; de his incipit, volens ostendere Novum Testamentum esse melius Veteri. Quædam autem Christo communia cum sacerdotibus ponit, quædam altiora pertinentia ad solum Christum. Quædam porro humiliora, illis tantum sacerdotibus convenientia.

VERS. 2. — *Quoniam et ipse.* Aufer hic occasionem extollendi se supra alios.

VERS. 4. — *Nec quisquam*, etc, Percutit cupidos, qui non vocantur, sed ingerunt se.

VERS. 5. — *Non seipsum clarificavit.* Clarificatus est Filius a Patre, cum dixit : *Hic est Filius meus dilectus, in quo mihi bene complacui* (*Matth.* III). Quæ clarificatio longe ante per Prophetam prædicta est : *Filius meus es tu, ego hodie genui te* (*Psal.* II).

VERS. 6. — *Tu es sacerdos.* Sacerdos autem Christus est, non secundum id quod natus est de Patre Deus apud Deum coæternus gignenti : sed propter carnem absumptam, propter victimam, quam obtulit pro nobis. *Secundum ordinem Melchisedech*, qui non temporalis fuit, Scriptura subticente initium et finem ejus vitæ, in figura Christi qui caret initio et fine. Et sicut ille obtulit, in pane et vino et semel, sic et Christus sub specie panis et vini corpus et sanguinem suum discipulis dedit.

VERS. 7. — *Preces supplicationesque.* Christi dicit actionem et vitam cujus omnis actio fidelium est institutio, et ad Deum oratio. Quidquid egit Christus, preces et supplicationes fuerant pro omnibus. Sanguinis effusio fuit clamor validus, in quo auditus, pro reverentia ejusdem passionis. Reventia est, quod sine peccato passus pro sola charitate. *Exauditus est.* Per hoc patet, quod per eum possumus consequi misericordiam cum jam ad dexteram sit Patris.

VERS. 8. — *Didicit,* etc. Id est voluntarie suscepit obedientiam usque ad mortem.

VERS. 9. — *Omnibus optemperantibus.* Tantum valet passio, ut omnibus sufficiat ad salutem, quæ salus bene potest esse per eum, quia ipse *est appellatus*, etc. *Factus est causa salutis*, non cujuslibet, sed æternæ ; nec paucis, sed omnibus ; hac tamen conditione, ut obtemperent ei. Non enim aliter salutem consequi poterunt. Et bene potest ipse causa salutis esse cæteris, quoniam *appellatus est a Deo pontifex*, sicut et ipse suis operibus realiter ostendit se talem esse. Nam quia pontificis officium implevit, atque Patri fuit in omnibus obediens, et in seipso pervenit ad tantum bonorum omnium consummationem, ut sufficeret etiam ad aliorum salutem, idcirco *appellatus a Deo est pontifex*, et hoc, *juxta ordinem Melchisedech*, scilicet, ut omnis ordo divinitatis in eo consideretur, qui considerari potuit in Melchisedech.

VERS. 11. — *Ininterpretabilis.* Sermo de incarnato Filio difficilis est ad interpretandum, quia debiles sensu estis ad intelligendum profunda mysteria.

VERS. 12. — *Etenim cum deberetis.* Interserit in-

crepationem de infirmitate, ut alta de Christo laborent intelligere. *Quæ sunt elementa exordii.* Exordium sermonum est simplex doctrina. Elementa ejus, materia de qua agit, ut nativitas, passio.

Vers. 13. — *Omnis enim,* etc. Qui non capit hoc : *Verbum caro factum est,* quomodo capiet : *In principio erat Verbum?* Omnis de hac re sermo, quo agitur, ut non solum credatur, verum etiam intelligatur, sciaturque quod dicitur, onerosus est : facilius illos premit quam pascit. Ex quo fit, ut spirituales, ista carnalibus non omnino taceant, propter catholicam fidem, quæ omnibus prædicanda est. Nec tamen sic deserant, ut volentes ea perducere ad intelligentiam non capacem, facilius fastidiri faciant in veritate sermonem quam in sermone percipi veritatem.

CAPUT VI.

Vers. 1. — *Quapropter.* Duriter eis increpatis et culpatis, eo quod velint semper eadem ipsa discere, iterum blanditur illis se eis connumerando, hortans eos ad perfectionem. *Inchoationis Christo sermonem,* quo rudes sunt catechizandi, ut est Symbolum fidei et Dominica oratio. *Non rursus,* id est non olim, ut sicut prius ceciderunt, iterum cadant. Vel, *non rursus jacientes,* ita modo jaciamus, ut amplius jacere non sit opus. *Fundamentum.* Quod prius dixit sermonem inchoationis, hic appellat fundamentum, eo quod ad Christianam religionem venientibus prius proponitur, ut super hoc, quod perfectionis est ædificetur. Hoc fundamentum dividitur in sex, quæ sunt; inchoatio seu pœnitentia, fides, baptismatum doctrina, impositio manuum, resurrectio, atque judicium. Quicunque aliquos ad fidem convertit, prius facit pœnitere, in Deum credere, baptizari in remissionem, confirmari per impositionem resurrectionem et diem judicii præstolari.

Vers. 4. — *Impossibile.* Ne quis vero existimet secundum vel tertium baptisma post peccata posse fieri, subdit : *Impossibile,* non tantum difficile, ne quis in hoc confideret. *Eos qui,* id est, etiam eos qui hæc bona habuerunt. Nedum penitus malos.

Vers. 6. — *Renovari,* per baptismum, cujus virtus in cruce Christi constat, unde subditur : *Rursum crucifigentes.* Quia in baptismo sumus conformes morti ejus et sepulturæ. Qui putat secundo baptizari, secundo Christum (quantum ad se est) crucifigit, quod est eum habere ostentui et derisioni ut semel mortuus est ; ita nos in baptismo semel morimur peccatis, non secundo vel tertio.

Vers. 7. — *Sæpe venientem.* Dicit *sæpe venientem,* quia si rara, non sufficit : si assidua, vilescit. *Imbrem.* Doctrinam sanctam, rorem cœlorum, quem sitienti terræ pluunt cœli, id est prædicatores verbi veritatis. *Generans herbam.* Significat eos sæpe bibisse per legem et prophetas verbum cœlestis doctrinæ, qui nec sic prompti fuerunt germina fidei proferre. *A quibus colitur.* Cultores terræ sunt qui vomere spirituali arbusta conscindunt, et falce verbi Dei noxia præcidunt. Vel illi a quibus colitur, sunt illi iidem qui se colunt in bonis operibus, imitati scilicet majores, secundum illud : *Et fecerunt fructum nativitatis,* quia patres suos, qui eos fide genuerunt, imitantur.

Vers. 9. — *Confidimus.* Quia de præsenti non habet Apostolus unde eos laudet ; de spe futurorum attollit, ad quæ per præterita allicit, et recreat animos eorum et confortat, antiqua eis in mentem revocans, et facit eos existimare Deum non oblitum bonorum quæ fecerunt. Sicut enim priora bona per sequentia mala mortua fuerant et irrita facta, ita ipsa eadem per pœnitentiam et alia bona sequentia reviviscent.

Vers. 10. — *Operis.* Magna illis testificatus est. Tria autem bona commendat in eis, scilicet quod omnia sua fecerunt communia sanctis. Ecce opus, et hoc ex dilectione, quæ informat actiones ; ecce alacritas, et hoc ad gloriam Dei ; ecce pura et recta intentio.

Vers. 11. — *Cupimus.* Multam dilectionem erga illos ostendit, et eamdem circa singulos curam demonstrat, et tum majorum, tum minorum similiter curam gerit, et omnes diligit.

Vers. 13. *Abrahæ namque,* etc. Tria dicit : quod promissio facta ; et per juramentum firmata ; et in Abraham jam impleta.

Vers. 14. — *Nisi benedicens,* etc. Aposiopesis est hic, id est defectio. Quasi : Si hoc non fecero non mihi credatur de aliquo.

Vers. 17. — *In quo abundantius volens.* Quasi diceret : Si autem homini, qui mendax est, per juramentum creditur, quanto magis Deo credendum est, qui mentiri non potest ?

Vers. 18. — *Confugimus.* Fugit ad spem qui spe beatitudinis tribulationes spernit.

Vers. 19. — *Quam sicut.* Sicut anchora navem, sic spes animam tenet, ne mergatur in salo hujus mundi, consentiendo iniquitati ; *ac firmam,* ne saltem titubet.

(Aug.) *Jacta in Deum curam tuam,* etc., *usque ad* si ad tempus fluctuat, anchora spes ejus est.

Vers 20. — *Præcursor.* Ad hoc Christus præcucurrit, ut nos sequamur. Qui bene dicitur cursor, quia nulla culpa eum impedivit, secundum illud : *Exultavit ut gigas ad currendam viam (Psal* XVIII). Et alibi : *In via peccatorum non stetit (Ibid.* I). Et præcursor, quia ante nos, et pro nobis cucurrit.

CAPUT. VII.

Sacerdos Dei summi. (Chrys., *hom.* 35, *in. Gen.*) Sacerdos autem erat forte a semetipso ordinatus, sic enim tunc erant sacerdotes. Vel quia ætate provectior erat, a suis colebatur. Vel quod et ipse sacrificare studuit, sicut et Noe, Abel, Abraham, quando sacrificia obtulerunt.

Vers. 3.—*Neque initium,* etc., *neque finem vitæ habens.* Christus omnino non habuit initium neque finem. *In perpetuum.* Hoc ita dicit quia Scriptura obticet, quod aliquis ei successisset. Vel mystice loquitur de sacerdotio Christi.

VERS. 4. — *Intuemini autem*, etc. Immoratur in commendanda dignitate. Melchisedech et excellentia sacerdotii ejus; præferens eum ipsi Abrahæ patri omnium et omnibus Levitis.

VERS. 5. — *Et quidem de filiis Levi*, etc. Quasi: Et ex hoc intuemini quantus sit, quia aliqui quidem de filiis Levi per hoc quod accipiunt sacrificium, (aliter enim non auderent) habent mandatum in lege, sine cujus auctoritate nunquam præsumerent sumere decimas.

VERS. 8. — *Contestatur*. Ut ego, vel, idem in multis locis. *Vivit*. Gerebat enim typum pontificis nostri, cujus excellentia potestatis per illius similitudinem ostenditur. Per Melchisedech enim, in quo figura præcessit, discernitur sacerdotium Christi a sacerdotio Levi; in Christi autem figura dicitur quod Melchisedech vivit. Unde dicitur sacerdos in æternum, qui seipsum obtulit, non ex aliqua necessitate sed ex voluntate propriæ potestatis.

VERS. 11. — *Sub ipso*. Quia in manu sacerdotis lex, et per eum impletur lex quæ dicitur consummare. Hæc translatio præfigurata fuit in Samuele, qui de tribu Ephraim electus est sacerdos a Domino, reprobatis filiis Eli, Domino dicente: Qui honoraverit me, honorabo eum; et qui inhonoraverit, etc.

VERS. 12. — *Translato enim*, etc. Quod alius surgat, subsequenter probat et per tribum et per ritum. Per tribum ibi: *In quo enim hæc*, etc. Per ritum ibi: *Et amplius*, etc. *Translato enim sacerdotio*. Quia ergo similiter et ab eodem et sub eadem sponsione data sunt lex et sacerdotium, quod de uno dicitur, necesse est ut et de altero intelligatur.

VERS. 14. — *Manifestum est enim*, etc. De tribu ad tribum translatum est sacerdotium, de sacerdotali ad regalem, ut eadem sit sacerdotalis et regalis. Et intuere mysterium: primum fuit regalis, postea facta est sacerdotalis. Sic Christus rex erat semper; sacerdos autem factus est quando carnem suscepit, quando sacrificium obtulit.

VERS. 16. — *Non secundum legem*. Id est secundum carnalem intellectum legis, ut faceret secundum carnales observantias; sed secundum virtutem ipsius legis, id est spiritualem intellectum, quem exsequentes, vitam habent æternam. Distat inter sacerdotium, et sacerdotium. Illud carnale, hoc spirituale. Illud temporale, hoc æternum.

VERS. 22. — *In tantum*. Ex laude sacerdotis infert commendationem legis. *Melioris*. Quia meliora, id est æterna promittit; Vetus autem Testamentum, temporalia.

VERS. 24. — *Hic autem*, etc. Sicut Christus permanet, ita et lex quam attulit, in qua vera remissio peccatorum, et perpetua gratia, quod quia vetus lex non potuit, exclusa est. Quod autem permaneat in æternum ostendit ex pontifice, qui unus est, quod non esset, nisi esset immortalis, sicut in lege fuerunt multi, quia mortales.

VERS. 25. — *Unde et salvare*. Ostenso quod per sacerdotium Christi vetus sacerdotium et lex destruatur, commendat actum ipsius deprimendo, per contrarium, operationem veteris sacerdotii.

VERS. 26. — *Sanctus*, interius. *Innocens*, manibus. *Impollutus*, corpore. *Segregatus a peccatoribus*, id est ab omni peccato immunis.

VERS. 27. — *Qui non habet*, etc. Cum sit talis, non habet necessitatem quotidie offerre. Non hoc dixit Apostolus quasi Christus eo aliquando egeat, sed ut ab eo removeat quod aliis convenit. *Hoc enim fecit semel seipsum offerendo*. Adeo magnum est sacrificium, quod licet unum et semel oblatum sit, sufficit tamen ad æternitatem.

VERS. 28. — *Lex enim homines constituit*, etc. Illi habent necessitatem quotidie offerre, quia infirmi; hic semel seipsum offerens, omnibus sufficit, quia perfectus est.

CAPUT VIII.

VERS. 1. — *Capitulum*. (CHRYS.) Commiscet humilia cum excelsis apostolus Paulus, semper Magistrum suum sequens, etc., *usque ad* cui oportet fungi munere sacerdotis.

Talem habemus. Hic incipit capitulum; et finit ibi: *Deus et non homo*. *In cœlis*. Vel super materiales cœlos. Vel super thronos et dominationes.

VERS. 2. — *Sanctorum minister*. Quia sanctis augmentum virtutum, et vitam æternam ministrat. Vel, in cœlis ministrat gloriam per sancta sanctorum significantam. *Minister tabernaculi veri*. Id est veritatis, quam tabernaculum vetus præfigurabat; scilicet justitiam in præsenti Ecclesia, gloriam in futura. *Quod*, verum tabernaculum, *fixit Deus*, ut in æternum permaneat; umbratile vero erat non fixum, sed portatile; *et non homo*: hoc addit quia et vetus posuit Deus, sed per ministrum hominem.

VERS. 3. — *Quod offerat*. Et cum necesse sit eum habere aliquid ad offerendum; vel illud erit super terram, vel cœleste: sed non super terram, quia si hoc esset jam non esset sacerdos; ergo cœleste est quod offert.

VERS. 4. — *Cum esset*, etc. *Si ergo esset*, etc. Quia omnis qui offert, si esset terrenus aliquis qui posset mundare genus humanum, non esset sacerdos secundum ordinem Melchisedech, quia satis essent qui offerent legalia; sed quia illi erant mortales et peccatores, et ideo humanum genus mundare non valentes, venit Christus qui sufficeret. Nunc autem, id est in novissima ætate, melius ministerium sacerdotii sortitus est Christus tanto quanto melior est lex ejus. Jam a sacerdotio et sacrificio transit ad differentiam Testamentorum.

VERS. 5. — *Responsum est*, etc. Non cum inciperet, quia jam multa figuris expresserat, sed cum per se non posset consummare, consulit Dominum, qui de figuris, sicut et de veritate eum docuit.

VERS. 6. — *Et melioris Testamenti*, etc. Jam a sacrificio et sacerdotio transit ad differentiam Testamentorum. Veteri præferens Novum; eo quod Novum in melioribus repromissionibus sancitum.

VERS 7. — *Nam si illud prius*. Probat quod Te-

stamentum Christi melius est Veteri : nam illud non vacat culpa, hoc vacat. Si enim vacasset culpa, non daretur secundum, sed datur. Et ita apparet illud fuisse imperfectum, hoc perfectum. *Culpa vacasset, non utique*. Ita hoc dicit, quasi ipsum culpam habeat. Quod videtur, dum præcipit sine gratia, et prævaricatores facit. *Inquireretur*, a Domino qui prius paulatim instruxit et educavit, ut post perfectum daret.

VERS. 9. — *Quod feci patribus eorum*. Et quia quibusdam speciale fecerat, determinat. *Quod feci in die*, id est tempore legis, quæ post exitum de Ægypto data est. Quod ergo ante legem Abrahæ dixit : *In semine tuo benedicentur omnes gentes (Gen.* XXII), postmodum complevit in Evangelio. Illa enim promissio fuit spiritualis et specialiter pertinens ad gratiam. *Non permanserunt in Testamento*. Vitio eorum deputat quod non permanserunt in Testamento, ne lex quam tunc acceperunt culpanda videatur. Ipsa enim est quam non venit Christus solvere, sed implere. Non tamen justificat sine gratia, pro veteris hominis noxa, quæ quia per litteram jubentem et minantem non sanatur, dicitur illud, Vetus; hoc Novum : propter novitatem spiritus qui sanat a vitio vetustatis, quod evidenter aperit dicens : *Hoc est Testamentum*, etc.

VERS. 10. — *Dando leges meas in mentes*. Non in tabulis lapideis, non atramento, sed Spiritu, quo præsente (qui est digitus Dei) diffunditur charitas in cordibus, quæ est plenitudo legis. Siquidem justi non extra terrentur, sed intus diligunt justitiam. *Dando leges* : Ecce Testamentum. *Superscribam*. Quasi : Quæ debent superesse eisque dominari. *Et ero illis in Deum*. Id est vivent ex me et mihi, et in futuro me videbunt, quod est perfectio, ut alter alterum non doceat. Hæc est distantia Veteris et Novi, quod illud in lapide, hoc in corde ; ibi merces, terra ; hic visio Dei.

VERS. 11. — *Non docebit*. Quod latebat in littera, et discebat populus per traditiones magistrorum, hoc Spiritus adveniens docuit apostolos, et hoc est quod Propheta dicit : *Non docebit unusquisque proximum, quia omnes scient (Jer.* XXXI) ; sicut in Evangelio dicitur : *Tunc aperuit eis sensum (Luc.* XXIV), etc. *Majorem*. Majores intellige vel tempore : ut priores qui nos posteriores exspectaverunt in denario accipiendo ; vel scientia, vel virtute digniores, qui scilicet intelligere valuerunt lumen incorporeum atque incommutabile, quantum in hac vita potest : quod minores tamen credere potuerunt. Cum ergo venerit quod perfectum est, et evacuatum fuerit quod ex parte est, tunc qui assumpta carne carni apparuit, ostendet seipsum dilectoribus suis. Tunc omnes scient eum a minore usque ad majorem, quia etiam minimus tunc perfecte sciet, cum per se, non a majore instructus erit.

CAPUT IX.

VERS. 1. — *Habuit*. Hucusque differentiam Testa-
A mentorum ostendit, et quod Veteri Novum supereminet, et illud immutat. Nunc idem ostendit ex ipsius tabernaculi schemate. *Sanctum*, non spiritale, sed : *Sæculare*. Quia putabatur ab hominibus sanctum. Et vere habuit sanctum sæculare, quia tabernaculum primum et secundum.

VERS. 2. — *Tabernaculum enim sanctum*. Primum tabernaculum intus habuit altare incensi ; ante fores sub dio, altare holocaustorum ; vel quod foris est significat Vetus Testamentum, et est figura figuræ ; intus significat Novum.

VERS. 5. — *Cherubim*. Per Cherubim significatur plenitudo scientiæ ; per propitiatorium super arcam, Christus, quia ipsi Christo a Deo Patre specialiter datum est, ut esset propitiatio pro peccatis nostris.

B VERS. 7. — *In anno*. Quod singulis annis intrabatur, significabatur non venisse adhuc perfectionem. *Pro sua et populi ignorantia*. Christus pro populo suo obtulit, pro se vero non, nisi in membris suis. Unde ipse ait : *Verba delictorum meorum (Psal.* XXI). Delicta enim nostra sua dicit, quia ea suscepit, non ad habendum, sed ad delendum.

VERS. 8. — *Nondum propalatam*. Cœlum adhuc inaccessibile est mortalibus secundum corporis conditionem, ante vero etiam secundum animas. Sed patienter exspectanda est resurrectio, in qua et corporibus per Christum patebit in cœlum accessus. *Sanctorum viam*. Via sanctorum est Christus, vel spiritualis intelligentia legis per quam ascenditur in interiora cœli.

C VERS. 9. — *Quæ parabola*. Quod autem hæc de sacrificiis consummandis vel in primo vel in secundo tabernaculo secundum significationem dicta sint aperit, subdens : *quæ parabola est*, etc.

VERS. 10. — *Usque ad tempus correctionis* ; id est usque ad tempus gratiæ, quo in melius corrigendi erant ii qui hucusque sub pædagogo erant, quos lex non poterat perfectos facere, non tamen eo tempore debebat cessare.

VERS. 11. — *Per amplius*. Christus introivit tabernaculum, id est, cœlum. Nomine signi, id est tabernaculi, designat Apostolus signatum, id est cœlum, quod bene dicitur, *per amplius*, quia plures capit quam terrenum illud, et *perfectius*, quia ibi,
D perfecta beatitudo.

VERS. 12. — *In sancta*. Exponit quod dixerat : *Tabernaculum non manufactum, sancta sanctorum*, id est cœlestia.

VERS. 13. — *Si enim sanguis*. Quod per Christum, potuerit esse redemptio, a minori probat, quia per illa legalia fiebat mundatio corporalis. *Hircorum*. Hircus Christum significat, per similitudinem carnis peccati. Taurus dicitur Christus, quia duorum Testamentorum cornibus ventilat inimicos. *Ad emundationem carnis*, id est, ut caro emundata sit propter legis præceptum ; sed in Christo est perfectio.

VERS. 14. — *Obtulit semetipsum*. Christus, medius inter Deum et homines, dator est Novi Testamenti :

quasi pontifex nobis est dator legis novæ. *Immaculatum.* Illius sanguis est immaculatus.

Ab operibus mortuis; id est peccatis; quæ qui tangit inquinatur, sicut qui tangebat mortuum coinquinabatur; nec intrat in cœlum, sicut nec ille in templum. *Viventi.* Christi tamen mors erat necessaria in redemptione non modo gentilium, sed et earum prævaricationum quas lex ostendebat, non solvebat. Tantum fuit peccatum nostrum, ut salvari non possemus nisi Unigenitus Dei pro nobis moreretur, debitoribus mortis; sed sic fecit nos dignos Testamenti et promissæ hæreditatis, et ita Testamentum factum est firmum.

VERS. 15. — *Intercedente.* Inter vetus Testamentum et Novum (in quibus non solum sacramenta divisa sunt, sed et promissa,) distinctio est passio Christi, in cujus morte constat terrena non promitti, sed æterna. In morte enim Unigeniti necesse est magna sperari.

VERS. 16. — *Ubi enim.* Christus est dator Novi Testamenti, morte intercedente, nunc vero in confirmationem Testamenti, poterat Christus mori ut probat consuetudine humanæ legis.

VERS. 19. — *Lana.* Charitas Christi est nobis lana, de qua vestem faciamus.

VERS. 22. — *Et sine sanguinis effusione*, etc. Hæc determinatio ideo apponitur, quia per aquam aspersionis quæ fiebat de cinere vitulæ rufæ, fiebat remissio peccatorum aliquando, quando non effundebatur sanguis, sed tamen effusus erat in immolatione vitulæ. In illis autem sacrificiis quamvis magis ea perverso populo fuerint congruenter imposita, quam Deo desideranti oblata, figura tamen veritatis fuerunt quæ Christus est, cujus sanguine redempti et mundati sumus, quia nostra emundatio et Dei propitiatio nobis sine sanguine nulla est.

VERS. 23.— *Ipsa autem cœlestia.* Christus, qui in quibusdam significatus est, non indiguit mundari, sed omnes sui indigent; attamen signa ejus quæ in tabernaculo usum ministrationis præstabant, sanguine mundata sunt.

VERS. 25. — *Neque ut sæpe*, etc. Probavit, quod Christus per hostiam suam cœlestia mundavit; modo probat quod melioribus hostiis, id est, quod ejus hostia fuit dignior et efficacior omnibus aliis: quia illæ sæpe iteratæ sine consummatione, hæc semel oblata ad patriam reducit.

VERS. 26. — *Alioquin*, etc. Si semel oblatus non sufficeret omnium in se credentium peccata exhaurire, oportuisset eum pati sæpius ab origine mundi; quod, ne fieret, semel passus est in consummatione sæculorum. *In consummatione.* Id est, in ultima ætate in qua sunt omnia adimpleta quæ ante imperfecta, et ideo non opus fuit, ut inciperet pati ab origine mundi.

VERS. 27. — *Et quemadmodum.* Lex naturalis id ostendit, quod per inconveniens probatum est. *Semel mori.* Non est intelligendum quod aliqua peccati necessitate Christus oblatus sit, etiam semel, imo sola voluntate. Verum ut homo semel mortuus necessitate et jure naturæ amplius non moritur, sic et Christus eodem jure semel oblatus non potest amplius mori. *Post hoc autem.* Post semel mori, restat judicium, in quo omnes accipiant secundum quod meruerunt; non restat autem ut iterum surgant, et denuo moriantur.

VERS. 28. — *Sine peccato apparebit.* Ita quod tunc non erit hostia pro peccato, sed justitia in remunerando, vel damnando. Quod si nec in die iræ hostia erit, multo minus in aliis temporibus. Vel *sine peccato*, id est similitudine carnis peccati, sed potius in carne gloriosa.

CAPUT X.

VERS. 1. — *Umbram enim.* Probavit quod Christus fuerit semel mortuus; sed quare? vel semel? Quia lex non poterat perfectos facere, ideo agnus sine macula erat offerendus. *Non ipsam imaginem.* Id est veritatem, ut in pictura usquequo ponat quis colores, quædam est substratio. Vel substratio est umbra quædam, et non imago; cum vero flores ipsos quis colorum intinxerit, tunc imago efficitur. *Accedentes.* Licet pontifices per singulos annos in sancta sanctorum cum eisdem hostiis indesinenter offerrent, nunquam tamen suis hostiis potuerunt perfici.

VERS. 2. — *Cultores semel*, etc. Una hostia Christi perfectos facit; et si millia peccant non indigent alia, quia sufficit ad omnia, et omnem conscientiam a peccatis lavat; quod non vetus, si enim hoc faceret, non esset opus iterari. Sicut medicamentum si fuerit forte, et salutis efficax, et valens cunctam valetudinem repellere, semel impositum, totum operatur; si vero semper imponitur, manifestum indicium est non contulisse salutem; ideoque quia illis sacrificiis nemo curabatur, frequenter offerebantur.

VERS. 3. — *Commemoratio*, non absolutio; infirmitatis ergo ostendendam, et ut memoria peccatorum fieret, imperavit Deus illa semper offerri.

VERS. 5. — *Noluisti.* A tempore passionis, in quo est consummatio omnium hostiarum, cœperunt illa displicere. Namquam ea ante destruxit, sed illis subditus fuit, dum in templo cum hostiis præsentatus fuit. *Corpus autem aptasti mihi* Ablata sunt signa, quia exhibita est veritas, tunc tempus fuit ut illa auferrentur, et veritas veniret. Nec unquam in odoribus illis delectatus est Dominus, nisi in fide, et desiderio offerentis. Præcepit tamen hæc sibi offerri, potius quam offerrentur idolis; imposuitque in servitutem, non in justificationem, et ut figura essent futuri.

VERS. 6. — *Non placuerunt.* In figuris illis veritas prænuntiabatur. Celebrant figuras, figuræ rem multi scientes, sed plures ignorantes quæ cessare debent re exhibita.

VERS. 7. — *Tunc.* Quando vidi omnia illa displicere, et corpus idoneum ad hoc mihi datum. *Dixi: Ecce venio*, ad me offerendum, ut faciam et compleam voluntatem tuam, quia tu es meus Deus. Ideo

venio ad implendam tuam voluntatem tuam, quia ita scriptum est, et præfiguratum de me in consilio Deitatis, quæ est caput mei, qui sum liber humani generis secundum quod homo, in quo legant homines omnia sibi necessaria, et ideo non est opus lege.

VERS. 8. — *Superius dicens*. Quasi diceret : Non solum notat hæc auctoritas veteres hostias non fecisse perfectos, sed solam hostiam Christi ; verum etiam ablationem Veteris Testamenti, et constitutionem Novi, si diligenter notentur verba ; quia superius dicens, *illa noluisti*, addit : *Tunc dixi*. Ecce enim aufert primum sacrificium et cum eo Vetus Testamentum, et statuit ut stabile novum sacrificium et cum eo Novum Testamentum.

VERS. 10. — *Sanctificati*, etc. Facta peccatorum purgatione, reconciliati sumus Deo.

VERS. 11. — *Et omnis*, etc. Ne videretur sanguis per pontifices semel in anno oblatus minus profuisse et sacrificia quotidie per sacerdotes facta perfectos facere, hoc addit, quasi dicat : Pontifex per singulos annos offerens, non pervenit ad consummationem, sic etiam omnis sacerdos semper offert, et tamen per ea nunquam consummatur.

VERS. 12. — *Sedet in dextera*. Bene potest consummare qui sic meruit exaltari.

VERS. 13. — *De cætero*. Id est de eo quod restat, scilicet gloria bonorum et pœna malorum. *Scabellum*. Quia etiam si modo repugnent ei, et non videantur subjici, tunc omnibus apparebunt ei subditi per cujus imperium suberunt pœnis.

VERS. 15. — *Contestatur autem nos*, etc. Spiritus sanctus testificatur quod consummavit in æternum sanctificatos, et quod in Novo Testamento non recordabitur Deus peccatorum *Postquam*. Quasi dicat : Postquam illud dixit quod non valet ad probationem nostram, adjecit alia quæ corroborant utrumque quod dicimus : scilicet *dando leges*, quod pertinet ad consummationem ; *et peccatorum et iniquitatum eorum jam non recordabor amplius*, quod pertinet ad sanctificationem.

VERS. 16. — *Superscribam*. Non dicit *scribam* sed *superscribam*, quia leges illæ super vires hominum sunt, in quarum completione nullus sufficiet, nisi ope gratiæ. In his verbis dicitur quod consummat virtutibus, deinde subdit de sanctificatione.

VERS. 18. — *Ubi autem*, etc. Non solum ex hac auctoritate videri potest quod Jesus sanctificat et consummat, sed quod oblatio jam post tempus gratiæ non est facienda pro peccatis, quando facta est remissio.

VERS. 20. — *Per velamen*. Fides nostra est velata, quia fides non habet meritum, cui humana ratio præbet experimentum.

VERS. 22. — *In plenitudine fidei*. Perfecta est nostra fides, quoniam nihil horum jam est visibile, nec sacerdos, nec hostia. *Aspersi corde*. Per hoc ostenditur, quod non fides sola, sed vita cum virtute quæritur. *Abluti aqua*, id est baptismo.

VERS. 23. — *Fidelis enim*. Sicut Deus fidelis in A promissis, ita nos sibi fideles vult esse in promissis nostris. Fidem ergo et confessionem habeamus quantum ad nos.

VERS. 24. — *Et consideremus*, etc. Perfectus alios hortando, minor perfectum imitando. Inde hortatur Apostolus ad ea qua conveniunt fidei.

VERS. 25. — *Sicut consuetudinis*. Culpat scindentes unitatem charitatis, quasi inter alios non possent habitare causa sanctitatis suæ ; qui potius suo exemplo debuerunt consolari eos. *Sed consolantes*. Consolatur laborantem, qui pariter in labore persistit, quia sublevatio laboris est nisus seu nisio collaborantis, ut in itinere fit.

VERS. 26. — *Volontarie enim peccantibus*. Id est, nobis in voluntate peccandi manentibus non pro- B dest Christus, qui est hostia pro peccatis, jam in hoc præsenti. Per quod constat quod nec in futuro. *Post acceptam notitiam veritatis*, id est, quamquam venissemus ad fidem, pro qua quidam securi sunt, quasi nunquam perituri. Non ait, volentibus, sed *voluntarie*, quia voluntarius est qui in aliquo assiduus est ; volens, qui ad tempus. Vel etiam, si voluntate, nedum actu peccemus. *Jam non relinquitur pro peccatis hostia* ; sicut in veteri lege datum est sæpius offerri hostias pro peccato. Non enim Christus iterum immolandus est pro peccatis, quod semel factum est, et secundo non est opus. Sed magis opus est manere in fide et veritate. Quod si non facit judicium, te exspectat, nisi per pœnitentiam renoveris.

VERS. 28. — *Duobus vel tribus testibus*. Convic- C tus. Quid ergo illi contra quos perhibent testimonium angeli, et sancti, et propria conscientia ?

VERS. 29. — *Conculcaverit*, etc. Conculcat Christum qui libere peccat absque timore, et pœnitentia; et qui indigne participat, sanguinem pollutum ducit, si ab eo mundatus ad vomitum redit et pœnitere negligit. Spiritui injurius est, qui ejus beneficium grate non suscipit. *Pollutum duxerit*. Talis est qui per carnales observantias credit peccata dimitti, a quibus retrahit nos sanguis Christi, et ita pollutus est et nos polluit, si ab eo, unde est remissio, non retrahit.

Et spiritui gratiæ. Id est Spiritui sancto gratis dato ; vel, qui dat gratiam, contumeliam facit ; qui remissionem, quam ipse Spiritus facit, ascribit carnalibus observantiis, vel, qui eum male vivendo a se D abjicit.

VERS. 30. — *Mihi vindicta*, etc. De inimicis hoc dictum est, qui male faciunt, non autem de his qui male patiuntur. Hic autem et consolatur eos, dicens quod permanet in sempiternum Deus, et vivit. Proinde etiamsi nunc tyranni non recipiunt quod eis promissum est ; tamen postea recepturi sunt, itaque illos oportet congemiscere, non vero nos. Nos enim in illorum incidimus manus, illi autem in manus Dei. Neque enim qui patitur, aliquid malum patitur, sed qui facit ; neque beneficium percipit qui juvatur, sed qui beneficium prestat. Hæc igitur scientes, patientes efficiamur ad sufferenda mala, et prompti ad bene faciendum.

Vers. 31. — *Rememoramini.* Invitat eos per antefacta.

(Chrys.) Sicut optimi medicorum cum alios securint, etc., *usque ad* ut autem nos incidatis in manus Dei, *rememoramini*, etc.

Pristinos, etc. Si rudes sustinuerunt, turpe est si modo deficiunt. *Magnum certamen*, etc. Passiones erant eis, tum ex propriis doloribus, tum ex doloribus aliorum, quibus compatiebantur.

Vers. 33. — *Et in altero quidem*, etc. Quasi : Certamen passionum sustinetis, et in propriis passionibus, et in compassionibus aliorum, et hæ sunt duæ partes certantium contra nos passionum. *Spectaculum.* Grave est opprobrium, gravius est cum spectaculum hominibus fit et non secreto exprobratur.

Vers. 38. — *Vivit.* (Aug.) Justi, recti, exsultate in Domino, quia vos decet, etc., *usque ad* et deficientem sublevat, et vincentem coronat.

Vers. 39. — *Nos autem*, etc. Id est, non sumus filii paganorum, sed prophetarum fidelium.

CAPUT XI.

Vers. 1. — *Est autem fides.* Hic est laus et commendatio fidei, cujus descriptionem ponit. In qua tria notat, scilicet : quid efficiat in nobis, quod fundamentum est omnium bonorum, et quod et de non apparentibus est. De qua in Epistola ad Romanos plenius dictum est : *Fides est substantia sperandarum rerum*, id est, causa quæ res sperandas faciet quandoque subsistere in nobis; quod est dicere : faciet nos consequi futura bona. Et proprie dicitur fides *substantia*, quia sperandis substat, et facit ea esse in credentibus in alia vita. Et est fundamentum omnium bonorum quod nemo mutare potest, et sine quo non est bona ædificatio; vel, speranda jam facit esse in corde credentis. *Argumentum*, id est certitudo rerum quæ non apparent, et si quis de ea dubitet, probatio, ubi adhuc probatur futura resurrectio ; quia ita crediderunt patriarchæ, apostoli, alii sancti. Fides est causa sperandorum, quia causa justitiæ per quam sunt speranda. Et hoc est : *In hac testimonium*, justitiæ, quod propter fidem Deus testatus est justos eos esse. *Senes* : Hoc dicit, non quod ætate senes, sed antecessores horum, et sic constat fidem non esse novam, sed tenendam, cum antiqui eam tenuerint.

Vers. 3. — *Fide intelligimus.* Exemplis utitur ad commendationem fidei, ad ostendendum quod de non apparentibus sit fides.

Vers. 4. — *Fide plurimam.* Quod patres antiqui per fidem sint consecuti testimonium justitiæ ostendit, ponens aliud exemplum ad commendationem justitiæ. *Defunctus adhuc loquitur.* Id est, materia est nobis loquendi, ut de ejus fide exemplum demus. Non enim mors exstinxit famam fidei. Ex fide et patientia præcedentium consolatur istos. Abel adhuc loquitur, quia alios suo exemplo admonet ut justi sint. Interemit eum quidem mors, sed non cum eo interemit gloriam ejus et memoriam.

(Aug.) Neque Henoch et Elias per tam longam ætatem senectute marcuerunt, nec tamen, etc., *usque ad* priusquam propter peccatum inde exire meruisset.

Vers. 6. — *Quia est.* Esse proprie Deo convenit : quia immutabiliter est.

Vers. 7. — *Fide Noe*, etc. *Et justitiæ*, etc. Id est, fuit justus ex fide, sicut patres sui, nisi enim justus esset, hoc ei Deus non præcepisset.

Vers. 8. — *Fide qui vivit.* Hic ad patres Judæorum descendit et ostendit in eis, sicut in prioribus, omnem justitiam ex fide habuisse originem. Et ponit exemplum de Abraham. *Obedivit*, Deo dicenti sibi : « Exi de terra tua, et de cognatione tua. » Hoc jam fecerat. Hoc enim dictum est jam egresso de terra Chaldæorum, et jam constituto in Mesopotamia. Non ergo Dominus corpus, sed animum a terra sua avertit, ne velit reverti. Non enim exierat inde animo, sed redeundi tenebatur desiderio; quod desiderium Deo jubente ac juvante, et illo obediente fuerat amputandum.

Vers. 11. — *Quoniam fidelem.* Prius risit, etsi ex gaudio, non tamen plena fide : sed post, verbis angeli, in fide solidata est. Riserat etiam Abraham, quando ei promissus est filius, sed risus ille admirationis fuit et gaudii, non dubitationis.

Vers. 12. — *Ab uno.* Utero, vel Abraham emortuo. Emortuum dicit ad opus concipiendi Saræ uterum, quantum ad virum seniorem; vel dicit ipsum Abraham ad opus generandi emortuum, quantum scilicet ad seniorem feminam. *Tanquam sidera.* Hoc dicit quantum ad bonos, id est qui luce virtutum et multitudine comparantur sideribus. *Et sicut arena.* Hoc dicit quantum ad malos, id est qui instabilitate et numero comparantur arenæ. Mare est ipsa gentilitas : ora, ritus ejus ; cui propinqui facti sunt aliqui Judæi, non tamen in gentilitate.

Vers. 13. — *Et salutantes.* Utitur verbo translato a navigantibus, qui longe prospiciunt desideratas civitates, quas antequam ingrediantur, salutatione præveniunt. Ex metaphora ergo navigantium dicit, *Et salutantes;* id est gaudentes et desiderantes eas, sicut faciunt nautæ longe visis civitatibus. Et ideo confitebantur quod essent ipsi peregrini, qui in aliena patria nihil habent. *Hospites.* Hi de patria non sunt, et isti confitebantur se non esse de mundo, neque aliquid se habere in mundo, ideoque hoc confitebantur. Qui autem hoc dicunt, dant intelligi quod aliam patriam quærunt, quod ipsi significare volebant. Et ne putaret quis quod illam appeterent de qua exierant, subditur : *Et si quidem*, etc.

Vers. 17. — *Cum tentaretur.* Non tentavit Deus Abraham quasi qui fidem ejus ignoraret, sed ut ipse Abraham et mundus fidei ejus veritatem et firmitatem cognosceret.

Vers. 19. — *Et in parabolam.* Fide obtulit Abraham non solum in re, sed etiam in significatione. Intellexit enim Christum significari, cujus deitas non moritur; sed aries hærens cornibus inter vepres, id est caro laborans inter Judæos in cornibus crucis, potuit Deo offerri spinis Judaicis ante coronata.

VERS. 20. — *Isaac.* Fidem hic habuit, non solum quod benedictus esset melior, sed etiam credidit quod Christianus populus supplantaret benedictionem Judæis factam et promissam.

VERS. 21. — *Adoravit fastigium*, etc. Forte tulerat a filio virgam, quando ei fidem filius jurabat et dum eum teneret, post verba jurantis, mox adoravit Deum. Non enim pudebat eum ferre tantisper insigne potestatis filii sui, ubi figura magnæ rei futuræ præsignabatur, et regni Christi futuri in gentibus.

VERS. 22. — *De ossibus suis mandavit.* Adjurans filios Israel, ut asportarent ea in terram promissionis, et reconderent ea in sepulcro patrum suorum, scilicet in spelunca duplici, in qua sepulti sunt Abraham, et Isaac, et Jacob, et cæteri et patres, ubi et Adam et Eva quiescebant. Quod ideo voluerunt, quia in ea terra præviderunt nasciturum Christum, ut cum eo resurgerent.

VERS. 26. — *Improperium Christi.* Hoc dixit, vel quod Moyses pateretur pro Christo, vel quod significabat improperia Christi futura : vel, quod Moyses sustinuit a fratribus suis quos liberare volebat, sicut Christus a suis quos redimere venerat. Illi dixerunt Christo : *Dæmonium habes* (*Joan.* VIII). Et isti Moysi : *Vis nos interficere, sicut interfecisti Ægyptium* (*Exod.* II)? Quod tamen patienter sustinuit, sicut et Christus.

VERS. 27. — *Non veritus.* Quod prius fugerat in terram Madian, non fuit metus, sed fides ; eo quod credebat a Deo liberari. Noluit ibi manere, ne esset causa jactantiæ, si in apertum periculum se præcipitaret, et tentaret Deum, quod diabolicum est. Sancti enim, quandiu habent quid faciant, non debent tentare Deum, ut et Dominus locum dedit Judæis, qui et suis præcepit : *Si vos persecuti fuerint in una civitate, fugite in aliam* (*Matth.* X).

VERS. 28. — *Fide celebravit Pascha.* Hac utique quia sic credidit populum salvandum : illos quidem a Pharaone, nos a diabolo.

VERS. 29. — *Transierunt mare Rubrum*, etc. Sic per baptismum fideles transeunt, remissis peccatis ; tanquam Ægyptiis cum diabolo principe tenebrarum submersis.

VERS. 30. — *Circuitu dierum septem* completo a Levitis arcam Dei portantibus, et æneis tubis clangentibus.

VERS. 31. — *Excipiens exploratores cum pace*, etc. Quasi : Ita et vos debetis duo Testamenta per apostolos tanquam exploratores a Christo missos credendo excipere, et ita cum infidelibus non peribitis.

VERS. 32. — *De Gedeon.* Ipse, accepto signo velleris a Domino, ivit contra Madianitas cum trecentis viris, eosque noctu expugnavit. *Samson.* Hic, ut legitur in libro Judicum, afflixit vehementer Philisthæos. *Jephte.* Hic, cum iret ad pugnam contra hostes, vovit Domino quod, si triumphum de hostibus assequeretur, rediens, quod primo occurreret, offerret Deo : occurritque et filia, quam immolavit.

VERS. 33. — *Qui per fidem.* Etsi recusat dicere quæ fecerint singuli, dicit tamen quæ quidam operati sunt fide. *Repromissiones.* Dicit Apostolus *repromissiones* et non promissiones, quia promissiones multæ sunt factæ David, ut Abrahæ. Sapienter historiarum commemorationem vitat, ne sermonem suum protelet, breviter quædam tangens. Nec enim omnino tacuit, nec dicens molestus effectus est, fugit densitatem et longitudinem, ne fatiget auditorem.

VERS. 35. — *Alii autem distenti*, etc. In illis Patribus Veteris Testamenti, quamvis rara, fuerunt tamen exempla patientiæ, a sanguine Abel usque ad sanguinem Zachariæ, quorum sanguinem dicit Dominus ab eis exigendum, qui in patrum suorum (a quibus illi occisi sunt) iniquitate persisterent. Et in Novo Testamento, non defuerunt temporali felicitate pollentes, in quo misericordiam Dei experimur.

VERS. 38. — *Quibus dignus non erat mundus.* Id est, quorum conversatione *non erat mundus dignus*, ideoque ne viles habeantur pro toleratis tribulationibus : vel, adeo viles erant hominibus, ut putarentur non esse digni stare vel habitare inter eos. Et tam illi quam priores, non acceperunt statim promissam vitam usque ad Christum. Cur non subditur.

VERS. 40. — *Deo pro nobis melius aliquid providente.* Prout naturam nostram assumeret, et gloriosius nobiscum exsultaret. Si illi tenuerunt fidem, qui nos tandiu expectaverunt requiem, multo magis teneamus, qui statim a morte accipimus.

CAPUT XII.

VERS. 1. — *Ideoque et nos.* Post fidei commendationem, ad illud quod incœperat redit, exhortans ad patientiam pluribus modis, et præcipue ipsius Christi exemplo. *Nubem.* Id est multitudinem sanctorum, qui testes sunt fidei, qui ut nubes exemplo sui in æstu tribulationum nos refrigerant, et doctrinis compluunt.

VERS. 2. — *Qui proposito sibi gaudio*, etc. Sic nos proposito nobis æterno gaudio, posthabita confusione, debemus currere ; vel, proposito sibi gaudio temporalis regni, quando voluerunt eum turbæ rapere ut facerent regem, et noluit, quia erat via humilitatis.

VERS. 3. — *Deficientes.* Deficere est timore tribulationis fidem negare. Itaque non debetis deficere, neque enim estis obliti vos consolationis, nec debetis oblivisci.

VERS. 6. — *Omnem filium.* Etiam unicum qui fuit sine peccato. Si ergo exceptus es a passione flagellorum, exceptus es a numero filiorum. Unicus ille de Patris substantia natus æqualis Patri in forma Dei, Verbum quo facta sunt omnia, non habebat ubi flagellaretur. Ad hoc autem carne indutus est, ut sine flagello non esset. Qui flagellat unicum sine peccato, relinquit adoptatum qui est cum peccato? Unicus sine peccato, non tamen sine flagello, exemplum nobis proposuit in passionibus suis. Non ergo turbari debemus, cum aliquis sanctus gravia et indigna

perpetitur, si obliti non sumus quæ pertulerit Justus justorum, Sanctusque sanctorum. Et attende hic justitiam et misericordiam Dei. Justitia est in eo quod flagellat. Misericordia vero in eo quod recipit.

Vers. 8. — *Ergo adulteri.* Nota non jure vocari patrem, qui ex adulterio genuerit, quia ab eo geniti, non dicuntur filii legitimi.

Vers. 9. — *Reverebamur.* Revereri est cum timore honorem impendere.

Vers. 10. — *Et illi quidem.* Hic alia ratio ostenditur, quare obtemperandum sit Deo. *Ad id quod utile est,* scilicet, *in recipiendo sanctificatione ejus.*

Vers. 11. — *Disciplina.* Hæc græce dicitur παιδεία id est, eruditio per molestias, quando pro peccatis suis mala quis patitur, ut corrigatur prout hic intelligitur. Est et disciplina quæ scientia dicitur, et a discendo nomen accepit, et Græce ἐπιστημή dicitur.

Vers. 12. — *Manus.* Id est affectum charitatis, quo Deum complectebamini olim, iterum erigite sursum ad Deum; et *genua,* id est fortitudinem, quæ soluta est refrigerata charitate.

Vers. 13. — *Gressus.* Ut vestra fides recte incedat, confitendo quod credit, etsi opus est patiendo. Fides recte dicitur pes, quia totum portat. Ita gressus rectos, ut non aliquis deviet a vera via fidei, sicut ille qui carnales observantias recipit, nam hoc est errare. Et non claudicet, sicut qui timore passionis titubat, *sed sanetur,* si erravit vel timuit; vel recti gressus, sunt recta intensio in operibus.

Vers. 14. — *Sanctimoniam.* Id est castitatem mentis et corporis; unde: *Beati mundo corde, quoniam* (*Matth.* v), etc. *Sine qua nemo videbit Deum.* Ecce quomodo exterruit amatorem boni, id est, visionis Dei. Non dixit, in ignem mittetur; vel, infatigabilibus tortoribus dabitur (quæ tamen vera sunt), sed volens te amatorem boni esse, id est, visionis Dei, non formidatorem mali, ait: *sine qua nemo* etc. Ex eo ipso quod desideras, te terret.

Vers. 15. — *Contemplantes,* etc. Ne dubitetis posse esse tam patientes, quia gratia Dei præsto est; sed ne desitis ei, hoc modo potestis retinere gratiam. *Ne qua radix,* etc. Delectatio peccati vere dicitur amaritudo, et ideo vitanda. *Radix amaritudinis,* mala cogitatio, quæ non dulces fructus, id est opera, sed amaros generat, quibus impeditur iter ad cœlum.

Vers. 16. — *Ne quis fornicator,* etc. Hic quomodo contemplari debeant, ne qua radix amaritudinis germinet, ostendit per partes in quibus aliquos de illis notat. *Primitiva.* Vel primogenita sua. Primitiva hic appellat honorem et dignitatem sacerdotii, quia ante sacerdotium Aaron, omnes primogeniti erant sacerdotes, sicut fuit Sem: et hæc erat magna dignitas, quia et de substantia et de hæreditate paterna majorem portionem sumebat. Vestiumque ornatu locupletior resplendebat, eique benedictio dabatur. Ecce quam procul a religione fuit Esau, qui pro ventre dedit benedictionem. Cujus factum ideo commemorat, ut dehortetur ab illius similitudine.

Vers. 18. — *Non enim accessistis.* Dixerat, ne quis desit gratiæ his modis quos subdidit, parata enim est gratia, et hoc est: *Non enim accessistis* ad asperitatem legis, quam describit, ut econtra intelligatur suavitas gratiæ, non ad ignem, sed ad Spiritum sanctum, qui est ignis consumens peccata, ad quem non motu corporis, sed spiritu itur. *Turbinem.* Turbo est vis ventorum cum grandine et pluvia, et significat impetum vitiorum quæ per legem magis damnata sunt. Sed modo venitur ad serenitatem per gratiam Spiritus. *Caliginem.* Hoc ponit quia obscura lex fuit, modo clara intelligentia. *Procellam,* quæ est major quam turbo, et est tempestas quæ quocunque impellit. Hæc est servitus peccati secundum operationem quæ per legem trahebat homines: modo autem est requies a vitiis imperfectis.

Vers. 19. — *Tubæ sonum.* Tuba est signum motionis ad bellum, et est motus delectationis qui non per legem, sed per gratiam exstinguitur. *Vocem verborum.* Hujusmodi vox est legis præceptio et comminatio, quam populus gravem putavit et intolerabilem, quia sola præceptio erat, sine gratia adjuvante.

Vers. 20. — *Non enim portabant.* Quia sine gratia insufficientes erant ad observanda præcepta. *Et si bestia,* etc. Mons est divinitas; bestia, defectus rationis, quod est quando verbum blasphemiæ profertur in Deum. Tangere est offendere. Tangit ergo montem bestia, qui offendit Deum blasphemia, quem præcipit lex sine misericordia lapidari; sed in Ecclesia, si vult reverti, misericorditer suscipitur.

Vers. 22. — *Sed accessistis.* Ex superioribus ista pendent, ubi dicit ad quæ accesserint post remotionem illorum, et non ponit contraria eorum quæ ex opposito intelliguntur, sicut supra assignatum est, sed primum quod ex eis sequitur, ut per hoc magis suadeat tenendam esse gratiam. *Ad Sion.* Id est, ad eos qui in alto speculantur Deum, quod speculari est magnum præmium. *Et civitatem Dei.* Hoc dicit, quia Deus in eis habitat quando eos justificat.

Vers. 23. — *Qui conscripti sunt.* Quasi dicat: Ne dubitetis ad angelos pervenire, quia vestri antecessores pervenerunt, et hoc est: *Qui conscripti sunt,* id est, cum eis qui in cœlis sunt, scripti sunt, id est in eorum ordine sunt.

Vers. 26. — *Adhuc semel,* etc. Quasi dicat: Jam fuerunt mota, sed adhuc movebo: per *semel* nota quod ulterius non sunt movenda. *Sed etiam cœlum* quod inferius est, scilicet aereum: unde dicuntur aves cœli. Totus autem pene aer iste ventosus, quem cœlum vel cœlos Scriptura vocat: istos utique imos non illos supremos (ubi sol et luna et sidera constituta sunt) dicit hic Scriptura movendos, et alibi, perituros, propter magnam sui quamdam commutationem.

Vers. 27. — *Quæ sunt immobilia.* Quasi dicat: Id profecto sunt, quia quidquid erunt vel in principalibus essentiis, vel in formis extrinsecus sumptis, secundum id immobilia erunt.

Vers. 28. — *Itaque regnum immobile.* Quia Deus

cœlum et terram immobilem promittit, patet quod habemus gratiam, sine qua non possemus ad illud promissum pervenire, sed per eam suscipimus illud regnum immobile, ut ideo nullus desit gratiæ.

Habeamus gratiam. Id est, fidem, spem et charitatem in sancta operatione ; vel : *Habeamus gratiam,* id est, gratias agamus de omnibus, non murmurantes in aliquo, quia sic bene servitur Deo.

VERS. 29. — *Deus noster ignis.* Id est Spiritus sanctus, qui est donum et gratia illa, quia nobis gratis datus.

CAPUT XIII.

VERS. 1, 2. — *Charitas.* Ab hoc loco moraliter instruit Apostolus, quasi diceret : Quia charitas est habenda, ipsa maneat in vobis, et *hospitalitatem nolite oblivisci. Per hanc enim quidam latuerunt,* ut Loth nesciens esse angelos, sciens tamen quis in eis esset.

VERS. 3. — *Tanquam simul vincti,* id est, sicut vobis vinctis velletis subveniri, vel laborantibus.

VERS. 5. — *Sint mores.* Postquam sua Hebræi perdiderant, volebant iterum congregare : quod Apostolus prohibet. Sed ne dicerent : Quid si necessaria defecerint? subdit consolationem. *Sine avaritia.* Avarus est qui tenax est in largiendo, cupidus in accipiendo. *Non te deseram.* Hoc Deus dicit omni speranti in se, sicut Josue, ita est nobiscum, *ut confidenter dicamus,* etc. *Neque derelinquam.* Derelinqueretur qui fame periret : sed quia hoc non est, ne sit homo cupidus.

VERS. 6, — *Non timebo,* etc. Homo omnis adversarius, etiam diabolus, qui homo ab officio, eo scilicet quod hominem decipiat.

VERS. 7. — *Mementote,* etc. Quia longum est de singulis dicere, monet sequi magistros.

VERS. 8. — *Jesus Christus,* etc. Hoc pertinet ad superiorem sententiam, ubi testatus est Deum dixisse : *Non te deseram, neque derelinquam.* Poterat enim illis videri, quod hæc promissio ad Josue tantum pertineret, ad quod respondet, quod et nos juvabit sicut juvit illum. Quasi : Non est dubitandum, quia qui heri, id est in præterito, adjuvit Josue, hodie, id est in præsenti, adjuvat et adjuvabit futuros per omnia sæcula.

VERS. 10. — *Habemus altare,* etc. Non studendum escis, quia habemus altare, id est corpus Christi, in fide cujus oblatæ preces et operationes sunt acceptæ Deo, *de quo edere non habent,* etc. *Tabernaculo,* etc. Id est, observantiis legis, ut qui cibos discernunt et alia hujusmodi legalia servant, quæ nomine tabernaculi signat, quia ad tempus sunt imposita ; vel, nostrum corpus recte dicitur tabernaculum, quia ad tempus in eo manendum est, et ideo non est ei serviendium in desideriis.

VERS. 11. — *Quorum enim,* etc. Per duplicem allegoriam, quarum una est Veteris, et altera Novi Testamenti, probat corpus Christi non essse edendum ab his qui tabernaculo deserviunt. Ad hoc enim corpora animalium extra castra cremantur, et propterea Christus extra portam passus est, ut nos, qui corpore et sanguine ejus a peccatis mundari volumus, improperia et angustias passuri, tabernaculi delicias deseramus. *Animalium.* Christus per illa animalia significabatur.

VERS. 12. — *Portam.* Porta civitatis est sensus corporis, in quorum nullo Christus peccavit : et ideo extra passus. Et nos ostio sensuum vitiis clauso, extra patiamur.

VERS. 15. — *Per ipsum ergo.* Qui est nobis via, a quo sumimus exemplum, ad martyrium curramus. *Confidentium.* (AUG.) Ergo qui timetis Dominum, laudate eum, etc., *usque ad* cujus invisibilis sacrificii illud visibile sacrum signum erat.

VERS. 16. — *Beneficentiæ.* Evacuata sententia pravorum de gula, redit ad mores. *Beneficentiæ,* id est, largitatis in alios. Et si vestra substantia sit ablata, tamen ex his quæ habetis eleemosynas date. Hoc supra dixerat : *Non deserentes collectionem.*

VERS. 17. — *Ut cum gaudio.* Faciamus utique ista cum gaudio, quando videmus homines proficere in verbis Dei. Tunc enim cum gaudio laborat operarius in agris, quando attendit arbores, et fructum videt ; quando attendit segetem, et videt ubertatem. Tunc intelligit quod non sine causa laboravit, non sine causa dorsum curvavit, non sine causa manus attrivit, non sine causa frigus æstusque toleravit.

Non expedit vobis Non dico : non expedit illis, quia etiam illis prodest tristari de vobis. Nam illi præpositi, quando contristantur de malis vestris, expedit illis ipsa tristitia, sed non vobis. Similiter ergo in Dominico agro bonum operemur prælati et subditi, ut similiter de mercede gaudeamus.

VERS. 18. — *Orate pro nobis.* Superbiam elationemque mentis quorumdam pontificum percutit, qui dedignantur precari subjectos, quatenus pro eis orationes fundant. *Bonam conscientiam habemus,* id est, conscientia nos non accusat, nec nobis conscii sumus quod vobis insidias fecerimus, nihil cum fictione protulimus, nihil negotiationis gratia fecimus. Ne ergo sinistre quid arbitremini. *In omnibus.* Accusabatur Apostolus quod suam gentem negligeret, sed ostendit se habere affectum ad omnes Judæos et gentiles, de quorum præteritis bonis gaudet, eisque in futuro meliora optat.

VERS. 21. — *Faciens, in vobis,* etc. Nihil enim boni habere potestis, nisi illo præveniente et subsequente.

VERS. 22. — *Etenim perpaucis,* etc. Quasi : Non potest quisquam longitudinem sermonis abnuere, hoc quippe erat quod adversarii faciebant, et ideo latenter hoc tangit.

Salutate omnes propositos vestros. Sicut generaliter ominibus scribit, ita generaliter omnibus prælatis et subditis salutem optat. Salutare enim est salutem optare.

PROLOGUS S. HIERONYMI IN SEPTEM EPISTOLAS CANONICAS.

(*Vide Hieronymi divinam Bibliothecam, Epist. ad Paulinum, et librum de Viris illustribus.*)

EPISTOLA CANONICA B. JACOBI.

ARGUMENTUM.

Jacobus apostolus sanctum instituit clerum de cultura cœlestium præceptorum, et regula catholicæ observantiæ, et de invictæ patientiæ majestate, et de revelatione plurimorum, et de mandatione magistrorum.

CAPUT PRIMUM.

Vers. 1. — *Jacobus.* Iste ecclesiæ Hierosolymitanæ, post apostolos ad prædicandum missos, curam et regimen suscepit. *Duodecim tribubus.* Præcipuam sollicitudinem de istis habere ad duodecim pertinebat apostolos, qui legatione pro Domino in circumcisione fungebantur. Unde et Paulus dicit : *Jacobus, et Cephas, et Joannes, qui videbantur columnæ esse, dexteras dederunt,* etc. Idcirco eis scribit præcipue, et quia ipse a cæteris apostolis super eos ordinatus erat episcopus.

Vers.. 2. — *Omne gaudium.* Ne indignemini si mali in mundo florent, si vos patimini, quia non est Christianæ veritatis in temporalibus exaltari, sed potius deprimi. Mali nihil habent in cœlo, vos nihil in mundo. Spe illius boni ad quod tenditis, quidquid in via contingat, gaudere debetis. *Cum in tentationes.* A perfectioribus incipit de extrinsecis tentationibus.

Vers. 3. — *Probatio fidei,* etc. (Bed.) Eadem sententia, sed converso ordine in Paulo legitur, etc., *usque ad* per quod fides perfecta probatur.

Vers. 6. — *Qui autem hæsitat.* Qui conscientia peccati pressus dubitat de præmiis cœlestibus, superveniente vento tentationum, facile deserit fidei statum, et secundum tentantis voluntatem, ad flatum venti per diversos vitiorum raptatur errores.

Vers. 10. — *Dives autem.* Divitem vocat eum qui totam spem in divitiis ponit ; non nocet habere divitias, sed amare. *Dives autem glorietur* Ironice. Quasi : Non debet gloriari in sua gloria qua superbit et alios opprimit, quia finienda est et humilianda in inferno. Vel, *Glorietur in humilitate sua,* id est, non in superbia, sed humiliet se subserviendo aliis de divitiis. *Quoniam sicut flos feni.* Justus ut palma floret, injustus ut fenum : quia ille manet, hic cito transit. Flos justi spes quæ fructum exspectat, radix justi charitas quæ immobilis manet ; mali radix cupiditas, flos delectatio temporalium.

Vers. 11. — *Dives in itineribus.* Viæ divitis temporalia sunt, quibus beatificari quærit, quæ cito destruentur. Ardor solis, adventus severi Judicis : vel in morte cujusque improvisus, vel in judicio communiter. In quo justus ut arbor fructifera manebit.

Vers. 12. — *Beatus vir.* Quia difficile est hortari ad contemptum mundi, subdit de magnitudine præ- A mii : *Beatus vir,* etc. Non solum verbera et carceres debetis pati, sed et amissionem rerum temporalium, quæ sunt viles et transitoriæ, et amatores earum puniendi.

Vers. 13. — *Nemo, cum tentatur.* (Bed.) Hactenus de tentationibus exterioribus, nunc, etc., *usque ad* et hominem quasi ex necessitate peccare.

Quoniam a Deo tentatur. Exteriorem tentationem immittit Deus ad probationem suorum, interiorem vero, qua sæpe concipitur furtum, adulterium, homicidium, non immittit Deus.

Vers. 14.— *Unusquisque tentatur.* Duo sunt genera tentationum : unum quod probat, secundum quod tentavit Deus Abraham. Aliud quod decipit, secundum quod Deus neminem tentat. Cum super B fundamentum, lignum, fenum, stipulam ædificamus, diabolus superponit incendium. Ædificemus aurum, argentum, lapides pretiosos : et tentare non audebit ; nec tamen omnino desistit, sed sedet in occultis ut interficiat innocentem.

Generat mortem. Sicut qui tentatus superat, præmia vitæ ; ita qui concupiscentiis illectus superatur, merito ruinam mortis incurrit.

Vers. 17. — *Omne datum,* etc. (Bed.) Postquam docuit quod vitia non a Deo nobis, sed a nobis sunt, etc., *usque ad* donum perfectum potest intelligi.

Nec vicissitudinis. Lumen ejus aliqua umbra non interdicit, ut aliqua mala immittat. Semper bona lucis sunt in Deo, sed ejus dona in nobis aliquando sunt quæ C supervenientia obumbrant peccata.

Vers. 18. — *Voluntarie.* Omne bonum est a Deo, et non meritis vestris ad hoc accessistis, sed sola gratia divinæ voluntatis. *Ut simus initium,* etc. Per hanc genituram non putemus nos esse id quod ipse est, sed quemdam principatum in creaturis, adoptione nobis concessit. Unde alius translator : *Ut simus primitiæ creaturarum ejus.*

Vers. 19. — *Tardus ad iram.* Non temere, et sine causa aliquis irascatur, vel contra subditos peccantes, vel contra quoslibet fratres, vel contra felicitatem malorum, quia maturitas sapientiæ non nisi tranquilla mente percipitur. Et qui iratus judicat, etiamsi justitiam judicat, tamen divini examinis justitiam, in qua perturbatio non cadit, non potest imitari.

D Vers. 21. — *Propter quod abjicientes,* etc. Monuit ad inquirendam doctrinam, ad quam suscipiendam, et ut in ea possint proficere, hortatur nunc ad munditiam corporis et animæ. Qui enim non declinat a malo, non potest bonum facere. *Insitum verbum.* Quod vestris cordibus prædicando imponimus, vel

verbum quod insitum et seminatum est in die redemptionis, quando vos genuit Deus ; nunc perfectius suscipite, et operibus implete, quid in mysterio tenetis.

Vers. 23. — *Consideranti vultum.* Qui proponit in animo suo considerare in Scripturis quasi in speculo vultum nativitatis, qualiter homo sit natus, quam fragilis, vel quid futurus, quam brevis ævi, in quantis miseriis positus, conpunctionem magnam et voluntatem pœnitendi contraxit; sed statim, aliqua tentatione seductus, obliviscitur compunctionis, et ad peccata redit. Hujus inconstantiæ comparat eum qui libenter verbum audit, et implere negligit. Et est similitudo inter illum qui sponte sua, sine doctore se ad Scripturas applicuit, et illum qui ab alio Scripturas audit, cum neuter impleverit.

Puer cum nascitur vagit, per quod indicatur dolor animæ, et quod in vita intrat ad miserias carnis, quem dolorem postea obliviscitur, consueta illecebris carnis anima.

Vers. 26. — *Non refrenans linguam suam*, etc. (Aug. *Serm.* 3 *ad fratres in eremo.*) Verbositas quid aliud est? etc., *usque ad* et tu diligenter attendas : *Qui non refrenat linguam suam, hujus vana est religio*, etc.

Vers. 27. — *Et immaculatum se custodire ab hoc sæculo.* Per sæculum intelligit mundum, seu omnia quæ sunt in mundo, ut sunt concupiscentia carnis, et oculorum, et superbia vitæ.

CAPUT II.

Vers. 1. — *Nolite. Quasi dicat* : Dominus non divites invitat ad fidem et pauperes despicit, sed pauperes elegit in hoc mundo, et eos fide donavit. Mundus pauperem abjicit, divitem colit ; fides Christi econtra docet quia omnis gloria divitum tanquam flos feni, mirericordia in pauperes floret in æternum. *Domini gloriæ.* Dominum gloriæ nominat, ut ejus jussis obediatur, qui sempiterna gloria remunerat id quod pro ejus amore pauperibus datur.

Vers. 5. — *Audite.* (Bed.) Diligentius attendite, quia non qui ditiores in sæculo, etc., *usque ad* sed hos tamen exspectatione futuri regni præclaros reddidit et nobiles.

Nonne Deus. (Bed.) Pauperes elegit Deus qui alibi ait : *Nolite timere, pusillus grex, quia complacuit Patri vestro dare vobis regnum.* Pauperes etiam parentes quorum nutriretur officio elegit.

Vers. 6. — *Nonne divites.* Apertius ostendit quos divites superius dixerit, scilicet illos qui divitias Christo præferunt, et ipsi alieni a fide, eos qui credunt per potentiam opprimunt, et ad judicia potentiorum trahunt. Et est alia causa quare non sunt eligendi, quia mala inferunt fidelibus.

Vers. 7. — *Blasphemant.* Hæc apostolorum temporibus plures gentilium et Judæorum, maxime ditiores fecisse inveniuntur.

Vers. 8. — *Si tamen legem.* Quia aspere et de contemptu divitum locutus erat, et quodammodo contrarius legi divinæ, quæ omnes diligi præcipit,
A ne omnino contemnendi divites putentur, subdit : quasi dicat propter prædictas causas non sunt eligendi, sed si perficitis hanc legem quæ dicit : *Diliges proximum* (*Matth.* XXII), benefacitis ; quia, et si divites propter divitias non sunt eligendi, non tamen propter Deum minus sunt diligendi.

Regalem. Id est excellentem, vel quia communis est omnibus, et omnes complectitur. Vel quæ dicit : *Non confundas personam pauperis, nec honores vultum potentis* (*Levit.* XIX), et alibi : *Nulla erit distantia personarum : ita parvum ut magnum audietis, quia judicium Dei est* (*Deut.* I).

Vers. 10. — *Quicunque autem.* Ne putarent contemptibile esse peccatum in hac una re legem transgredi, addit : *Quicunque autem*, etc. *Offendat autem*
B *in uno factus est omnium reus.* Vere qui in uno offendit est transgressor totius legis, quia qui peccat, contra auctorem legis facit, quem in sua lege negligit, et contra charitatem, quæ est causa et mater totius legis. Hanc sententiam ex simili videamus : Si quis me offenderet, omnes fratres et amicos meos in me offenderet, et quodammodo contra omnes peccaret. Sic qui unum mandatum negligit, cætera, quæ completa videbantur adjuvare, sibi inutilia reddit.

Vers. 12. — *Sic loquimini.* (Bed.) Quandoquidem malum est divitem propter divitias eligi, etc., *usque ad* quæ spontaneos vocat ad pœnitentiam et peccata dimittit.

Quasi diceret : Bene loquimini, et bene facite : quia
C si negligitis, gravius damnabimini quam qui fuerunt in tempore Moysi, quia cui plus committitur, plus ab eo exigitur. Quo plus majorem quis misericordiam a Domino consequitur, eo injustius indigenti proximo misericordiam negat, et justius luit pœnas impietatis.

Vers. 13. — *Superexaltat autem.* (Bed.) Sicut in judicio dolebit ille qui non fecit misericordiam, ita qui fecit, remuneratus exsultabit atque gaudebit.

Vers. 14 — *Quid proderit*, etc. (Id.) Hic latius disputat de operibus misericordiæ, ut quos præcedente sententia terruerat, consoletur, docendo quibus remediis expientur quotidiana peccata, sine quibus non agitur vita. Ne illi qui non in uno tantum, sed in multis offendunt, in judicio inveniantur rei om-
D nium.

Vers. 18. — *Sed dicet quis.* Non solum propter prædictas rationes debetis ad bene operandum incitari, sed etiam propter hoc ne improperium ab aliis patiamini, quia aliquis assumpta fiducia de suis operibus ut ostendat solam fidem non valere, improperando dicet : *Tu fidem*, etc.

Vers. 19.— *Tu credis*, etc. Probavit eos qui opera non habent veram fidem non habere nunc cujusmodi fidem habeant, patefacit, ne illam talem fidem magnifaciant. *Et dæmones credunt, et contremiscunt.* (Bed.) Scriptum est, etc., *usque ad* dæmonibus tardiores et proterviores sunt existimandi.

VERS. 20. — *Vis autem scire, o homo inanis?* (BED.) Probato, quod fides sine operibus mortua est, etc., *usque ad* imitentur in tentatione et in operatione.

VERS. 21. — *Abraham pater noster*, etc. (ID.) Quod Abraham per fidem sine operibus justificatus dicitur, etc., *usque ad* de utroque in exemplum proponitur. *Offerens filium suum Isaac super altare?* Magna tentatio, cum filium jubebatur occidere; magna fides, cum etiam de mortuo credebat se posse semen accipere; magnum opus, cum dilectissimum non dubitaret offerre.

VERS. 22. — *Vides quoniam fides cooperabatur operibus illius, et ex operibus*, etc. Quia obtulit illum, in quo acceperat promissionem, apparet magna virtus fidei: quia, etsi cum offerret, credebat promissionem implendam, quia potentem credebat Deum etiam suscitare mortuum.

Similiter et Raab meretrix. (BED.) Ne causarentur opera tanti patris se imitari non posse, etc., *usque ad* et annumerata in generationibus Salvatoris.

CAPUT III.

VERS. 1. — *Nolite.* Sicut monui vos ad opera facienda, sic moneo ad vitanda stulta magisteria. *Nolite plures.* Multi fuere temporibus apostolorum, qui descendentes de Judæa Antiochiam, non bene eruditi in lege fidei, docebant, credentes ex gentibus debere circumcidi, et alios errores inducebant, quæ veris prædicatoribus non parvum laborem quæstionis contulerunt. Hos ergo ab officio verbi removet, ne impediant veros prædicatores.

Majus (BED.) Qui indoctus officium docendi usurpat, et Christum non sinceriter nuntiat, majorem damnationem meretur quam si solus suo scelere periret; sicut contra, qui bene ministrat, gradum sibi bonum acquirit.

VERS. 2. — *In multis.* Vere periculosum est reliquis præesse velle, quia non tantum vos minus eruditi, sed nos omnes prædicatores, etiam majores in multis offendimus, alii male docendo, et aliis male vivendo, et aliis modis. Se illis beatus Apostolus connumerat, ut liberius arguat. Aliter justus, aliter malus offendit; justus carnis fragilitate, nec justus esse desinit, unde Salomon: *Septies in die cadet justus et resurget;* sicut quotidiana est offensio, ita quotidiana est medela orationum, et bonorum operum, sed impii corruunt in malum. *Si quis.* Vult ostendere inevitabilem verbi offensionem, ut imperitos deterreat, ne cupiant prælationem: quia cum qui cupit præesse, oportet aliis perfectiorem esse, ne offendat dum debet prodesse; sed imperiti non possunt in prædicando non offendere.

In verbo non offendit. (BED.) Illo videlicet, cujus offensionem humana potest vitare fragilitas. Ut verbum doli, detractionis, superbiæ, jactantiæ, sed et otiosæ et superfluæ locutionis, *hic perfectus est vir.*

VERS. 3. — *Si autem frenos equis in ora mittimus.* (BED.) In ora nostra multo magis debemus mittere. Quidam libri habent: *Sicut autem frenos equis*, et conjungitur sic ad sequentia: *Sicut autem frenos equis in ora mittimus, ita et lingua modicum quidem membrum est, et magna exaltat.*

VERS. 5. — *Et magna exaltat.* (ID.) Præmia, si impetus dirigentis bene eam gubernat; si male, sibi suisque magnam perditionem exaltat, unde Salomon: *Mors et vita in manibus linguæ* (*Prov.* XVIII). Vitam exaltat, si bene docet Ecclesiam; mortem si male. Agitur namque contra illos qui, et vita et scientia destituti, docere præsumebant. Magna ergo exaltat lingua quæ cæterorum verba et sensus despiciens, singulariter se sapientem jactat et facundam. Contra quod: *Nolite multiplicare loqui sublimia gloriantes.*

Ecce quantus ignis. Sic et lingua incontinens magnam materiam bonorum operum perire facit, itaque, cum fere sit impossibile vitari peccatum linguæ etiam a perfectis, non quivis debet appetere magisterium.

VERS. 6. — *Universitas iniquitatis.* Universitatem dicit, quia per eam cuncta fere facinora, aut concinnantur, ut latrocinia, stupra: aut patrantur, ut perjuria, falsa testimonia: aut defenduntur, ut cum quilibet impurus excusando scelus quod admisit, simulat bonum quod non fecit. *Quæ maculat totum corpus.* Et quia talis est lingua totum corpus maculat, et immundum facit reputari in conspectu Dei, et ideo grave est subire magisterium: quia *constituitur in membris nostris*, una est de membris nostris, nimis propinqua nobis.

Inflammat rotam, etc. (BED.) Contaminat totum procursum vitæ temporalis, etc., *usque ad* per cætera membra ad affectum perducere cogit.

VERS. 7. — *Omnis enim natura bestiarum*, etc. (ID.) Legimus in Plinio immanissimam aspidem in Ægypto a quodam patrefamilias domitam, quotidie de caverna sua egressam et a mensa ejus annonam percipere solitam. Legimus in Marcellino, tigridem mansuetam factam ab India Anastasio principi missam.

VERS. 10. — *Ex ipso ore procedit.* Alii videntes quod agimus exemplo nostro inducuntur, ut similiter benedicant et maledicant. *Non oportet.* Vere non oportet ut eodem ore benedicamus de capite, et maledicamus de membris, quia amaritudine maledictionis consumitur dulcedo benedictionis.

VERS. 11. — *Nunquid fons.* Oportet prædicatorem aliquando amara prædicatione uti, abstrahendo, increpando. Quod satis difficile est, ut diversis verbis ad idem tendentibus utrumque facere possit.

VERS. 12. — *Nunquid potest, fratres.* Non potest fieri ut doctor sit ficus dulcedine beatitudinis ad quam monet, et dulcibus utatur verbis, et ut sit vitis, faciens oblivisci omnium temporalium, ad quod oportet asperis uti: hoc ergo difficile est. *Sic neque salsa dulcem potest facere aquam*, id est, aliquis prædicator acriter mordens mores aliorum, in eadem doctrina non potest esse dulcis eisdem.

VERS. 13. — *Quis sapiens et disciplinatus inter vos?* Confutatis illis qui nec vitæ sanctitatem, nec linguæ

continentiam habent, monet illos qui sibi sapientes videbantur, vel etiam erant, ut sapientiam magis ostendant disciplinate vivendo, quam alios docendo, quia qui proclivior est ad docendum quam faciendum, aliquando jactantiam, vel contentionem incurrit, vel invidiam contra alios doctores, et alia multa mala.

Vers. 14. — *Et mendaces esse adversus veritatem.* Nolite mentiri Deo, cui in baptismo promisistis abrenuntiare pompis diaboli, quod non facitis cum de bonis superbire vultis.

Vers. 17. — *Quæ autem.* Hæc est mansuetudo quam superius habendam esse præcepit, zelo amaritudinis et contentionibus adversa. *Primum quidem pudica est.* Nisi primum pudicitia sedeat in mente, nulla perfectio sequetur in opere. *Suadibilis, bonis consentiens.* Si quid minus agit, vel propter ignorantiam, vel propter negligentiam, bonorum suasioni assensum præbet.

Vers. 18. — *Fructus autem.* Postquam sapientiam per singulas virtutes distinxit; ut facilius invitet ad hanc, fructum ejus subjungit: *In pace seminatur.* Non postulat videri doctior vel sanctior quam est: non lacerat proximum ad commendationem sui, quod contentiosa facit sapientia. Non solum propter prædicta debet hujusmodi sapientiam appetere, sed etiam ideo; quia a facientibus pacem quasi jacientibus hoc semen seminatur, et præparatur in pace æternæ beatitudinis fructus, id est merces justitiæ, quæ pro justis operibus retribuitur. Qui igitur hic studet paci, et terram cordis sui operibus pacis quasi semente aspergit, justum est ut habeat æternam pacem, quasi fructum hujus seminis.

CAPUT IV.

Vers. 1. — *Unde bella*, etc. (Bed.) Prohibuerat zelum et contentionem, unde etiam latius disputat, addens alia vitia quæ inde sequuntur: ex contentione concupiscentia, ex concupiscentiis bella et lites. Qui enim cupit præferri, vel temporalibus abundare, odit, invidet, occidit.

Vers. 2. — *Propter quod.* Propter hæc, scilicet quod Deum digne postulatis; si enim illum pia intercessione postularetis etiam temporalia ad usum necessaria, et non solum sempiterna daret.

Vers. 4. — *Adulteri, nescitis*, etc. (Bed.) Dixerat supra de apertis inimicis Dei, etc., *usque ad* et per hoc inimici Dei constituimini.

Vers. 5. — *An putatis?* etc. Non debetis litigare: nam spiritus, qui in vobis est, non concupiscit ad invidiam, sed potius facit concordes, et hoc dicit Scriptura: *Ad invidiam concupiscit spiritus qui habitat in vobis.* Vel: *spiritus concupiscit ad*, id est *contra invidiam*, id est hoc desiderat, ut invidia tollatur; vel, cupit ut invideatis mundo, nec ametis eum; vel, spiritus cujuslibet hominis cupit temporalia ad invidiam, quia invidet aliis quod non habet.

Vers. 6. — *Majorem autem dat gratiam.* Spiritus gratiæ non facit invidere, imo dat gratiam, id est gratuita dona, majora quam sunt divitiæ sæculi. Propter quod, id est ut sciamus, dat, et quibus non

A det, dicit Scriptura: *Superbis resistit, humilibus autem dat gratiam.* etc. Malos omnes punit Deus, sed superbis specialiter resistere dicitur, quia majori pœna plectuntur, qui Deo subdi pœnitendo negligunt Sed humilibus dat gratiam, qui in suorum plagis vitiorum manibus veri medici se subdunt.

Vers. 11. — *Detrahit legi, judicat legem.* Quæ detractionem prohibuit. Quasi dicat, lex non fecit. Vel, qui detrahit fratri legem facienti, detrahit et judicat legem quare talia jussa dederit, quæ injurias fratrum jubet oblivisci.

Vers. 13. — *Tu autem.* Non solum ideo debes vitare detractionem, ne ut transgressor a Deo judiceris, sed ideo etiam quia fortasse in nullo præcellis illos quos vituperas. *Ecce nunc, qui dicitis.* Post increpationem detractionis, arguit illorum temeritatem
B qui, non habentes certitudinem vitæ, cupiditate temporalium vitam et lucrum promittunt sibi in futurum. *Faciemus ibi quidem annum, et mercabimur*, etc. Multimodam stultitiam notat eorum qui et de lucrorum augmento agunt, et se multo tempore victuros arbitrantur, et suæ potestatis æstimant, ut annum faciant, et in his omnibus superni judicis examen ad mentem revocare contemnunt.

Vers. 15. — *Quæ est enim vita vestra?* etc. Non consentit illis qui dicunt post mortem nihil esse, et mortem ipsam nihil esse. Sed ita loquitur ut doceat quod vita pravorum brevis est in præsenti: quam tamen in futuro mors æterna sequetur.

C

CAPUT V.

Vers. 1. — *Agite nunc.* Tempore accepto et in die salutis, futuras pœnas fletibus et eleemosynis redimite.

Vers. 3. — *Et ærugo.* (Bed.) Non solum immisericordes divites visibilis gehennæ ignis cruciabit, etc., *usque ad* et propterea gravius punietur.

In testimonium. Id est ad augmentum pœnarum, id est ut hanc visibiliter intuendo, majores cruciatus sustineatis. *Manducabit carnes.* Id est corpora vel carnales concupiscentias, quia luxuriosas animas, et exterius sæviens flamma cruciabit, et interius pungens dolor suæ tenaciæ accusabit. *Sicut ignis*, qui consumit metalla et cæteras res, sic ærugo vestras carnes.

D Vers. 4. — *Ecce merces.* (Bed.) Magna est hominum iniquitas, qui pauperes nolunt suscipere; sed major est quando mercenariis, et famulis debitam laboris mercedem nolunt reddere. Unde Job: *Si adversum me terra mea clamat et sulci ejus deflent? si fructus ejus comedi absque pecunia?*

Vers. 5. — *Epulati.* (Id.) Nec tantum peccastis superflue congregando, etc., *usque ad* et cæterorum scelerum quæ fecerant Judæi.

Vers. 7. — *Patientes.* (Id.) Increpatis superbis et incredulis, etc., *usque ad* unde Apostolus: *Habetis fructum vestrum in sanctificatione, finem vero vitam æternam (Rom.* VI.)

Vers. 10. — *Prophetas.* (Id.) Prophetæ, qui tam

sancti erant ut Dei Spiritus per eos sua mysteria loqueretur, etc., *usque ad* de Domino quantum ad exitum mortis.

VERS. 11. — *Sufferentiam Job.* Non dicit : *finem Job*, cui temporalia sunt restituta, sed *sufferentiam Job. Et finem Domini*, quia ad patiendum exemplo Job invitat, et tamen non ut temporalia recipiant, sicut Job vetus homo, sed æterna sicut Christus novus homo.

Et finem Domini. (BED.) Audistis lectione, vidistis oculis in cruce longaminiter patientem, sed et gloriam resurrectionis et ascensionis Evangelica prædicatione didicistis.

VERS. 13. — *Oret.* Ne murmuret, nec judicia Dei vituperet, sed ad Ecclesiam currat flexis genibus, ut Deus consolationem mittat.

VERS. 15. — *Et si in peccatis.* (BED.) Multi propter peccata etiam corporis plectuntur morte, etc., *usque ad* unde recte subditur : *Confitemini*, etc.

VERS. 17.— *Oratione oravit.* Astruit exemplo quantum valeat justi deprecatio assidua cum Elias tantum A una oratione orando tam longo tempore continuerit cœlos, terris imbres averterit, fructus mortalibus negaverit.

Et rursum. (BED.) Ubi Elias tempus perspexit, etc., *usque ad* quid ergo multi fideles multis orationibus ?

VERS. 19. — *Si quis ex vobis.* Ostensa efficacia orationis, ostendit quanti sit meriti pro fratribus orare, et ad sospitatem revocare, ut qui in superiori parte a lingua nostra malignam et otiosam locutionem removit, in fine Epistolæ quid loqui debeamus, ostenderet. Oremus, et psallamus, quoties adversis pulsamur, peccata confiteamur, pro invicem oremus ut salvemur : pro salute proximorum non solum temporali, sed potius æterna. Si enim magnæ mercedis est a morte eripere corpus quando- B que moriturum, quanti meriti est a morte animam liberare in cœlesti patria sine fine victuram?

VERS. 20. — *Salvabit.* Quidam codices habent : *Salvabit animam suam a morte.* Et vere qui errantem corrigit, per hoc ampliora gaudia vitæ cœlestis sibi conquirit.

EPISTOLA I B. PETRI.

ARGUMENTUM.

Discipulos Salvatoris invicti, toto orbe diffusos et peregrinos in hoc sæculo monstrat, et præteritæ vitæ pœnitere suadet et in novam vitam proficere, tota cum sollicitudine exhortatur Simon Petrus, filius Jonæ, provinciæ Galilææ, vico Bethsaida, frater Andreæ apostoli.

CAPUT PRIMUM.

VERS. 1. — *Advenis.* (BED.) Advenæ Latine, Græce proselyti, etc., *usque ad* habentes : *Charissimi, obsecro vos tanquam advenas et peregrinos.*

Dispersionis. Anno ascensionis mortuus est Stephanus, et multi timore dispersi. *Ponti.* Omnes hæ provinciæ Græcorum sunt in Asia, sed est et alia Bithynia in Europa : de qua illi qui in Asia sunt Bithynii originem habuerunt. Illa autem quæ in Asia est Bithynia, major Phrygia vocatur, quæ Hiera flumme a Galatia disterminatur.

VERS. 2. — *Gratia.* Sine gratia Christi, ad pacem reconciliationis ejus nunquam venitur, nihil pacificum nisi per gratiam ejus habere valemus. *Et pax multiplicetur.* Id est nulla adversitas retrahat vos a laudibus Dei, omnis tribulatio invitet vos ad laudem, quia omnia ad felicitatem multiplicantur : ut quod bene cœpistis, perfecte compleatis.

VERS. 3. — *Regeneravit.* (BED.) Cum nostris meritis generati essemus ad mortem, etc., *usque ad* ut per munditiam sitis cœli et sedes Dei.

VERS. 4. — *Incorruptibilem.* Naturaliter non est anima incorruptibilis, sed gratia Dei per fidem et justitiam ad intellectum perficitur incorruptibilis. *In vobis.* Qui dedit vobis credentibus potestatem filios Dei fieri, posuit in vobis illam perseverantiam, per quam hæreditatem in cœlis accipiatis, quia qui non servaverit disciplinam Patris non meretur hæreditatem ejus.

VERS. 5.— *In virtute.* Nullus suæ libertatis poten- C tia custodiri valet in bonis, nisi ille perficiat a quo initium bonæ actionis habetis. Laborate de fide per fidem, venturi in salutem æternam, quæ etiamsi modo non apparet, tamen parata est revelari, si nos fuerimus parati.

VERS. 6. — *Nunc, si oportet.* Si, id est quamvis oporteat. Vel, *si oportet contristari*, non deficiamus.

VERS. 7. — *Ut probatio*, etc., *in laudem.* Cum judex laudans vestram fidem, dicet : *Et dedistis mihi manducare*, etc. (*Matth.*, XXV).

Pretiosior auro (BED.) Patientia sanctorum auro comparatur, etc., *usque ad* unde et subjungit : *Inveniatur*, etc.

In laudem. Ut laudabiles et gloriosi sitis per con- D stantiam *in revelatione*, id est in die judicii, quando revelabitur quam magnæ potentiæ sit Deus. *Et honorem*, ut dicatur vobis : *Venite, benedicti Patris mei (Matth.* XXV).

VERS. 9. — *Salutem animarum.* Hæc salus multum est amanda, quia de hac salute multum exquisierunt, quando vel quo ordine salus æterna mundo adveniret; unde dicitur : *Multi prophetæ et reges voluerunt videre quæ vos videtis, et non viderunt* (*Matth.* XIII).

VERS. 10. — *Prophetaverunt.* Palam hominibus loquendo et exponendo ea quæ in occulto internæ contemplationis ipsi cognoverant.

VERS. 11. — *In quod vel*, etc. Quod tempus, id

est quo anno, vel sub quo principe. Quale, bellicosum vel pacificum, vel quo ordine, per partum virginis, vel quo alio modo. *Spiritus Christi.* Archangelos et propinquos, vocat spiritus, per quos operatur Dominus, quia Christo sunt subjecti. *Posteriores glorias.* Duæ sunt glorificationes Domini secundum suscepti hominis formam. Una qua resurrexit a mortuis, et alia qua ascendit in cœlum ante oculos apostolorum. Restat tertia, et ipsa erit in conspectu hominum, cum in majestate venerit ut reddat cuique secundum opera sua.

VERS. 12. — *Vobis autem ministrabant.* Hoc ideo dicit ut moneat illos curam gerere salutis oblatæ, quam sic amaverunt priores sancti.

Spiritu sancto. (BEDA.) Spiritus in prophetis, spiritus in apostolis, ita apparet, quod prophetæ et apostoli eamdem salutem nuntient. Illi venturam, isti impletam. Una itaque Ecclesia, cujus pars præcessit adventum Christi, pars sequitur.

VERS. 13. — *Propter quod.* Quia tanta gratia vobis est promissa, ut revelate videatis illam quam nunc vident angeli, tanto amplius digni esse curate, ut eam percipere valeatis. *Sperate.* Securi exspectate mente, et corpore casti. Nam qui Domino se placere non novit, merito spe bonorum carens, ne citius adveniat, metuit.

VERS. 14. — *Filii.* Et secure possitis exspectare, sitis filii obedientes Patri corripienti.

VERS. 15. — *Sanctum.* Id est sanctificatum et sanctificantem vos ut in omni conversatione sitis sancti : unde : *Estote et vos perfecti*, etc.

VERS. 17. — *In timore*, etc. (HIER.) Ego cunctis peccatorum sordibus inquinatus, diebus ac noctibus operior cum tremore reddere novissimum quadrantem. Et tempus quo mihi dicatur, Hieronyme, veni foras.

Incolatus vestri. Ut possitis esse sancti, habete conversationem vestram in timore, tempore vestri incolatus quandiu in hujus mundi exsilio estis. *Beatus enim qui semper est pavidus*, hoc dico si Deum invocatis, quasi dicat : Non vere Deum invocatis, nisi solliciti et timidi sitis.

VERS. 19. — *Sed pretioso sanguine.* Ordo litteræ est : sed pretioso sanguine Christi, quasi agni incontaminati et immaculati. Hic tangit leviticas et sacerdotales celebrationes. Significat autem animam mundam per justitiam quæ offertur Deo.

CAPUT II.

VERS. 1. — *Deponentes igitur omnem malitiam.* Quid est malitia? nisi nocendi amor? Quid dolus? nisi aliud agere, aliud simulare? Quid adulatio? nisi fallaci laude, seductio? Quid invidia? nisi odium felicitatis alienæ? Quid detractio? nisi mordacior quam veracior reprehensio? Malitia malo delectatur alieno. Dolus duplicat cor. Adulatio linguam. Detractio vulnerat famam.

VERS. 2. — *Sicut modo geniti.* (BEDA.) Quia sic renati estis, et filii æterni facti, tales estote per studium bonæ conversationis, quales sunt infantes recenter nati per naturam ætatis.

Rationabile. Estote infantes per malitiam remotam, rationabiles tamen per sapientiam : nec ratio aliqua ad versutias sæculi vos trahat, sed sine dolo sitis; unde : *Estote prudentes sicut serpentes* (*Matth.* x), etc.

Lac concupiscite. (BEDA.) Tangit illos qui ad audiendas sacras lectiones fastidiosi adveniunt, ignari illius sitis et esuriei, de qua Dominus ait : *Beati qui esuriunt et sitiunt justitiam* (*Matth.* v). Ideoque tardius ad perfecta salutis incrementa perveniunt, quo possint solido cibo verbi refici, id est, arcana cognoscere divina, vel majora facere bona. *Ut in eo crescatis.* Ut etiam bene discendo, per sacra Dominicæ incarnationis perveniatis ad contemplationem divinæ majestatis.

VERS. 3. — *Si tamen gustastis.* (ID.) Hoc pacto purgata cordis malitia, vitalem Christi alimoniam concupiscite, si, quanta sit divina dulcedo, sapitis. Nam qui nihil de ejus dulcedine gustat, non est mirum si hunc terrestribus desideriis sordidare non evitat.

VERS. 5. — *Tanquam lapides vivi.* Per infidelitatem quidem duri et insensibiles, sed per discretionem eruditi vivificantur et apti sunt, ut in Dei ædificio charitate compingantur.

Ædificamini. Ad offerendum bona opera, eleemosynas, preces et vos ipsos. *Per Jesum Christum.* Hoc ad omnia refertur, ædificamini, sacerdotes estis, offertis, et hoc totum, per Jesum Christum, cujus gratia omnia habetis.

VERS. 6. — *Propter quod* confirmandum, quod Dominus propter firmitatem suam jure sit lapis vocatus, etc.

VERS. 7. — *Vobis igitur credentibus est honor non credentibus*, etc.. *quem reprobaverunt ædificantes.* Ita reprobatus ab istis sicut ab illis, et ille lapis hic, id est credentibus, *est factus in caput anguli*, et infidelibus factus est *lapis offensionis et petra scandali.*

VERS. 8. — *Et lapis offensionis.* Cum Christus sit lapis in quo sustententur et tuti quiescant boni, incredulis erit causa offensionis in præsenti non credentibus in eum et ideo cadentes sunt de vitio in vitium. Est in futuro petra scandali, quia ad illum lapidem Christum quem tanquam humilem conculcaverunt, collidentur gressus eorum, et cadent in ignem æternum qui paratus est diabolo et angelis ejus. *Offendunt verbo.* Offendit verbo qui eo quod verbum audivit; offendit animo, dum quod audivit, non credit, cujus stultitiam exaggerat. *Nec credunt in quo positi sunt :* per naturam ad hoc sunt facti homines, ut credant Deo et voluntati ejus obtemperent.

VERS. 9. — *Vos autem genus electum.* Hoc testimonium laudis quondam antiquo populo per Moysen datum Gentibus dat Apostolus, qui in Christum credunt : qui veluti lapis angularis in eam quam in se

Israel salutem habuerat, gentes adunavit. *Regale sacerdotium.* Summi sacerdotis corpori uniti, qui regnum sperare, et hostias immaculatæ conversationis Deo offerre debebant. *Acquisitionis*, in sanguine redemptionis ejus sicut erat quondam populus Israel redemptus sanguine agni de Ægypto. Unde et in sequenti versu mystice recordatur veteris historiæ, et hanc specialiter in uno populo impletam docet.

Annuntietis. (BEDA.) Sicut liberati de Ægypto, triumphale carmen Domino cantaverunt, ita nos post tenebras dissolutas, post acceptam remissionem per Christum qui nos ducit ad patriam supernæ claritatis debemus Deo rependere gratias dignas cœlestibus beneficiis.

VERS. 10. — *Qui aliquando.* (ID.) Hinc probatur quod hanc epistolam scribit his qui de gentibus ad fidem venerant. Assumuntur hi versus de prophetia Oseæ in qua agitur de vocatione Gentium.

VERS. 11. — *Charissimi.* (ID.) Hucusque generaliter instruxit Ecclesiam, etc., *usque ad* libertas vitæ remissioris majora illecebrarum titillantium tolerare pericula. *Tanquam advenas.* Eo minus animum terrenis rebus supponite, quo vos patriam in cœlis habere meministis. Reprobi hic habent patriam, cujus desideriis inhiant, ideo relegabuntur in perpetuum exsilium, carentes voluptatibus.

VERS. 12. — *Ex bonis operibus considerantes.* (ID.) Plerumque contigit, ut pagani qui vituperabant fidem Christianorum, postea considerantes bonam eorum conversationem, Christum laudare inciperent.

VERS. 13. — *Subjecti igitur estote omni humanæ creaturæ propter Deum, sive regi*, etc. Et ut conversatio vestra omnibus placeat, non resistatis alicui dignitati hominum, alicui personæ, alicui principatui cui Deus vos subdi voluit, quia non est potestas nisi a Deo, et qui potestati resistit, Dei ordinationi resistit. Et creaturam per partes exponit *dicens, sive Regi*, etc.

VERS. 14. — *Tanquam ab eo missis.* Multoties Deus aliquem malum tyrannidem exercere permittit, ut et mali confundantur, et boni magis probentur.

Ad vindictam. (BEDA.) Hoc dicit, non tamen ita quod semper fiat, sed quæ esse debeat actio ducis, simpliciter narrat, qui etiamsi bonos damnat; non minus ad laudem eorum pertinet quod agit, si patienter improbitatem ejus tolerant boni, et sapienter ejus astutiæ resistunt.

VERS. 15. — *Laudem vero bonorum. Quia sic est.* Vere pii, quidquid duces agant, laudem consequuntur : quia hoc vult Deus, qui etiam malis utitur in bonum, unde et vos utamini etiam illis in bonum, sive boni sive mali sint, *facientes obmutescere imprudentium hominum ignorantiam.* Ut quoquo modo eis in bonum utamini, et per eos laudem mereamini, nec ipsi inveniant quid in vobis vituperent, dum etiam ipsos honoratis et patimini, quamvis sint immundi.

VERS. 16. — *Non quasi velamen.* (BEDA.) Non habentes libertatem vestram in velamen malitiæ, etc., *usque ad* unde addit : *Sed sicut servi Dei.*

VERS. 17. — *Fraternitatem diligite.* (ID.) Et inter omnia, etiam illos qui conditione temporali subjecti sunt vobis, ut fratres in Christo diligite.

VERS. 18. — *Servi subjecti.* Hucusque exhortatus est liberos ad subjectionem, nunc servis loquitur, ut et ipsi subjecti sint dominis. *Non tantum bonis.* Alia translatio : *Non tantum bonis et modestis : sed etiam difficilioribus. Dyscolis.* Id est indisciplinatis. Schola Græce, Latine locus, in quo ad audiendos magistros liberalium artium conveniebant, unde schola vacatio interpretatur, quia ibi vacabant studiis. Scholastici igitur sunt eruditi. Dyscoli indocti et agrestes. Ecce quomodo supra monebat subdi humanæ creaturæ propter Deum.

VERS 19. — *Si propter conscientiam Dei.* Si proter Deum scientem bonam intentionem aliquis patiens a Domino verberatur injuste, cum ei bene serviat, et sustineat, id est leves reputet tristitias, hæc est gratia, et per hoc efficitur gratus Deo, et hoc exigit gratia fidei.

Patiens injuste. Si injuste patimini, gratiam Dei acquiritis. Nam si vos suffertis patienter pœnas illatas a dominis, vos dico peccantes nolendo obedire eis et colaphizati ab ipsis dominis, id est sæpe correcti ab illis, ut per colaphos ad obediendum inducamini, quæ gratia erit vobis inde? Nihil, propter hoc accipietis a Deo.

VERS. 21. — *In hoc enim vocati.* Multum glorificat conditionem servorum, quos benefacientes et absque culpa vapulantes a dominis crudelibus, et improbis affirmat imitatores esse Dominicæ passionis.

Quia et Christus. (BEDA.) Cum supra specialiter servos, nunc totam Ecclesiam instruit ut etiam dominis in memoriam revocet, quid pro eorum salute vel liberatione suus auctor pertulerit.

VERS. 23. — *Tradebat autem judicanti se injuste.* Illis judicantibus secundum injustam legem, utpote justus exsistens. Sive, tradebat Deo Patri injuste judicantes, id est eos qui eum nequissime condemnabant, et neci ejus instabant, ut supplicia sumentes erudiantur. Tangit evangelicam parabolam, ubi dicitur quod pius pastor, relictis nonaginta novem ovibus in deserto, venerit visitare unam quæ perierat.

VERS. 25. — *Et episcopum.* Vel visitatorem, quod idem est. Episcopus enim, id est superintendens, quia *oculi Domini super justos, et aures ejus in preces eorum.* Et, *Visitavit nos oriens ex alto.*

CAPUT III.

VERS. 3. — *Quarum non sit.* Ordo verborum est iste : quarum cultus non sit capillatura, aut aurum circumdans, aut non sit cultus vestimentorum indumenti, id est, non sint festiva vestimenta quibus induantur. Sed sit vobis ornatus homo cordis interior soli Deo notus, incorruptibilitate spiritus : spiritus dico quieti ab impugnatione vitiorum et modesti, ne superbiat, qui talis spiritus, etsi hominibus non patet, tamen in conspectu Dei est dives.

VERS. 7. — *Viri*. Quasi dicat : sicut præcepi uxoribus, ut per sanctam conversationem suam lucrifaciant maritos, et serviant illis, similiter præcipio vobis, o viri, ut per vestram conversationem lucrifiant mulieres, et custodite eas, vos dico cum illis, reddendo debitum, cohabitantes. Et hoc secundum conscientiam, non in passionibus desiderii, sed sicut Deum intelligimus velle, scilicet ut generetis filios in cultum unius Dei, vos dico impertientes honorem vasculo muliebri, quasi infirmiori, et in vestibus, et in aliis necessariis eis providentes : et si aliquando placet illis a coitu cessare, impendite honorem, quia infirmiores sunt. Impendite etiam tanquam cohæredibus gratiæ in præsenti datæ a Deo, et vitæ dandæ in futuro, vel vitæ pro gratia dandæ.

VERS. 9. — *Non reddentes*. Non solum cessetis reddere malum pro malo, sed etiam pro maledicto date benedictionem.

Quia in hoc. (BEDA.) Quia prohibuerat malum pro malo reddere, etc., *usque ad* nos quoque pro ipsorum salute (quam precabamur) coronam accepturos. *Ut benedictionem*. Dicente judice : *Venite, benedicti Patris mei, possidere regnum* (*Matth.* XXV). Vel intelligitur benedictio, qua sancti in futura vita benedicent Deum. Quod ergo quisque in futuro venire desiderat, hoc in præsenti meditari et agere satagat, conditorem et fratrem benedicat, et se dignum fraterna benedictione reddat.

VERS. 13. — *Et quis est*. (BEDA.) Ideo debetis a malo declinare et facere bonum, quia nemo potest vos retrahere a bono, nec a corona, si persistere volueritis, imo prosunt dum nocere volunt.

VERS. 14. — *Timorem autem*. In futuro eritis beati, in præsenti autem *ne timueritis timorem eorum*, id est illa quæ in eis possunt videri timenda, ut est regia potestas, et hujusmodi.

VERS. 15. — *Dominum autem*. Sanctitatem Christi; quam sit incomprehensibilis gloriæ, intimo cordis affectu intuemini, et sic ipsum Christum sanctificate in vobis, ut non a memoria, non ab amore recedat. Qui hanc sanctitatem non considerat, deficit ad insidias hostis. *Omni poscenti*. Volenti mutuo accipere rationabiles pecunias, non negemus. Unde Paulus : *In sapientia ambulate propter eos qui foris sunt, scientes quomodo oporteat singulis respondere*. Foris enim exsistentes, id est nondum fides volunt aliquid cognoscere de spe quæ in vobis est. Qui ergo ecclesiastico præest magisterio, doceat patientes, obstruat resultantes.

VERS. 16. — *Sed cum modestia*. In ipsa doctrinæ scientia qualitatem docendi monet observari, ut humilitas et vivendo et loquendo monstretur.

VERS. 17. — *Melius est*. (BEDA.) Ita debetis calumniatores pati et confundere, etc., *usque ad* removetur et æternæ ultioni præparatur.

VERS. 18. — *Offerret Deo*. (ID.) Quia etiam tunc si qui ad prædicationem Domini (quam per vitam fidelium prætendebant) credere voluissent, ipsos offerre Deo Patri gaudebat. Si qui autem detrahebant de bonis quasi de malefactoribus, imminente diluvio confundebantur.

VERS. 19. — *In carcere*. (ID.) Qui habent sensum obscuratum tenebris, merito etiam in hac vita dicuntur carcere inclusi, et in hoc interiori carcere mentis operibus injustis gravantur, donec carne soluti in exteriores tenebras projiciantur æternæ damnationis. Habent et justi hic carcerem, sed tribulationum, reprobi vero vitiorum.

VERS. 20. — *Quando exspectabant Dei patientiam*. Cum patientia Dei invitaret illos ad pœnitentiam, parcens illis per centum annos quibus Noe ædificabat arcam, per quam ostendebatur quid futurum esset in mundo. Ipsi ergo non utebantur patientia Dei ad pœnitentiam, sed exspectabant eam quasi esset duratura semper. *Noe*. Noe interpretatur requies, et significat Christum qui dat suis fidelibus requiem animarum.

Cum fabricaretur arca. (BEDA.) Sicut arca fabricata est de lignis levigatis, sic Ecclesia de collectione fidelium animarum : et sicut pereunte mundo pauci salvi facti sunt per aquam : sic ad comparationem pereuntium parvus est electorum numerus, quia augusta est via quæ ducit ad vitam, et pauci sunt qui inveniunt eam.

VERS. 21. — *Quod et vos similis formæ*. Baptisma facit salvos, baptisma dico *similis formæ*, id est per omnia assimilatum illi arcæ, quia quidquid ibi carnaliter, hic spiritualiter geritur.

Non carnis depositio, etc. Non dico illum baptisma salvare, ubi tantum est *depositio sordium carnis*, id est ubi caro tantum abluitur exterius (quod hæretici habuerunt), sed ubi est *interrogatio puræ conscientiæ*, id est, ubi interrogatur et exigitur a baptista bona conscientia baptizandi : quia tale baptisma salvat, aliud occidit ; interrogatio facta est tendens in Deum, ut per bonam conscientiam unum efficiatur cum Deo.

VERS. 23. — *Deglutiens mortem*. (BEDA.) Quod deglutimus, agimus ut in corporibus nostris assumptum nusquam pareat : Dominus sic mortem funditus consumpsit, ut nihil contra se valeret, et manente specie veri corporis, abesset labes priscæ fragilitatis. Quod etiam nobis promittitur, unde addit, *ut et nos vitæ æternæ hæredes efficeremur*. *Subjectis sibi angelis*. Semper angelos subjectos fuisse Filio Dei non dubitamus, sed hic ideo subjectionis meminit, ut assumptam humanitatem ita in resurrectione sublimatam monstraret, quod omni angelicæ dignitatis potentiæ præferatur. Unde, *omnia subjecisti sub pedibus ejus* (*Psal.* VIII).

CAPUT IV.

VERS. 1. — *Quia qui passus*. (BEDA.) Qui timore judiciorum cœlestium carnales in mente concupiscentias extinguit, jam similis Christo crucifixo, quasi mortuus existens peccatis. Dei tantum servitio vivit.

VERS. 4. — *Blasphemantes*. (ID.) Et si blasphemant vos segregatos a perfidia sua, tamen in conversa-

tione vestra opera justitiæ et pietatis videntes mirantur, et fidem quodammodo venerantur. A

VERS. 6. — *Propter hoc enim et mortuis evangelizatum est.* (BEDA.) Tanta cura est Deo nos mortificari carne, etc., *usque ad* ut ratio ipsorum damnet mala in impiis.

VERS. 7. — *Omnium.* Quia dixerat in judicio judicandos vivos et mortuos, ne quis blandiretur sibi de longinquitate futuri judicii, consulte admonet, quia etsi incertus adventus est extremi discriminis, tamen certum est omnibus quod in hac vita diu subsistere nequimus.

Vigilate in orationibus. (BEDA.) Ne animus aliquid cogitet præter id solum quod precatur. Cum ad orandum stamus, omnis carnalis cogitatio absistat, intentio cordis sincera Deum non sono vocis, sed B sensu animi oret.

VERS. 8. — *Charitatem continuam habentes.* (ID.) Qui per charitatem proximum monet, increpat, etc., *usque ad* quamvis in publicum non semper ostendi, potest.

VERS. 11. — *Si quis loquitur.* Si quis habet scientiam loquendi, non sibi, sed Deo imputet : timeat ne præter voluntatem Dei, vel auctoritatem sanctarum Scripturarum, vel præter utilitatem, fratrem doceat, nec quod dicendum est, taceat.

Si quis ministrat. (BEDA.) Cum omnia bene et secundum voluntatem ejus feceritis, non vestris meritis, sed gratiæ ejus attribuatis, ut alii videntes vestra bona opera, glorificent Patrem vestrum qui in cœlis est. C

VERS. 12. — *Charissimi, nolite.* Si patimini fervorem tribulationum quæ contra rationem inferuntur ad vestram probationem et gloriam, non ideo putetis vos esse exsules a membris Christi, et nolite mirari de illatis malis, ut per illa tentet vos Deus et probet, quia antiquum et frequens est electos Dei pro æterna salute in præsenti adversa pati.

VERS. 14. — *Beati eritis*, etc. Qui patitur pro nomine Christi, beatus ; non enim debetis credere quod sine remuneratione patiamini, sicut illi qui pro suis sceleribus patiuntur, et inviti puniuntur.

Spiritus ejus super vos requiescit. Qui requiescent super vos patientes, et in præsenti ex parte ad bene operandum, et in futuro perfecte ad remunerandum.

VERS. 17. — *Quoniam tempus*, etc. (BEDA.) Ideo D patiendum est pro nomine Christi, etc., *usque ad* reprobi vero nunc *ducunt in bonis suis dies suos, et in puncto ad inferna descendent* (*Job.* XXI).

VERS. 18. — *Et si justus*, etc. (ID.) De Proverbiis hoc sumptum est juxta veterem editionem. In nostra quæ secundum Hebraicam veritatem, ita est : *Si Justus in terra recipit, quanto magis impius et peccator?* Id est, si tanta est fragilitas moralis vitæ, ut nec justi quidem (qui in cœlo coronandi sunt) hanc sine tribulationibus propter innumerabilem vitiatæ naturæ labem transeant : quanto magis hi qui cœlestis gloriæ sunt exsortes, certum damnationis suæ perpetuæ exitium spectant !

(AUG.) Quæritis causam quare justus vix in Dei judicio salvus esse possit, et quare? nisi quia Dei justitiam tantam esse certum est, interdum quæ videntur in hominibus nostro judicio esse justa, judicio Dei inveniuntur injusta, secundum illud : *Homo videt in facie, Deus autem intuetur cor* (*I Reg.* XVI).

(BEDA.) Non est laboriosum Deo liberare justum; sed ut ostendatur quod merito fuerit damnata tota humana natura, non vult facile de tanto malo ipse Deus liberare : propter quod et peccata proclivia sunt et laboriosa justitia, nisi amantibus : sed charitas quæ homines amantes facit, ex Deo est.

VERS. 19. — *Commendent animas suas*, etc. Et quia incipit judicium a domo Domini, et per multas tribulationes oportet ingredi in regnum Dei, itaque hoc restat illis passuris : ut quando patiuntur secundum quod Deus vult, id est propter justitiam, commendent animas suas Deo, nil de se præsumentes, ut et hic secundum quod vult, purget, et in futuro beatificet, quia fidelis est bona reddendo illis quos creavit. Patiuntur dico *in benefactis*, non propter peccata.

CAPUT V.

VERS. 1.— *Seniores.* Cum supra distincte monuisset liberos et servos, viros et ipsas mulieres, post interpositam communem exhortationem, sic alloquitur senes et juvenes.

VERS. 2.-*Non coacte.* Nolite prædicare Evangelium, ut de Evangelio vivere possitis, *sed spontanee secundum Deum*, id est tantum intuitu supernæ mercedis.

VERS. 5. — *Similiter adolescentes.* (BEDA.) Postquam seniores, quomodo præessent, etc., *usque ad* continuo generaliter admonendo subdit :

Omnes autem invicem humilitatem insinuate, senes quidem docendo, juvenes autem subsequendo.

VERS. 6. — *Humiliamini.* (BEDA.) Quæ sit gratia quam Deus confert humilibus, etc., *usque ad* sequitur congrua merces exaltationis.

VERS. 8. —*Tanquam leo rugiens*, etc. Sicut rugitus leonis impedit aures, ne alium sonum excipiant, sic diabolus fidelium mentes terrendo, et illicita suggerendo, a via veritatis, ne vocem Christi audiant, avertit.

VERS. 9. —*Scientes.* (BEDA.) Tanto majorem habete fiduciam, etc., *usque ad* pudeat vos solos præ omnibus non posse pati.

VERS. 12. —*Scripsi.* Vobis, inquit, *scripsi* non ut imperans, sed obsecrans et contestans auctoritate Scripturarum hanc esse veram gratiam quam scribendo prædico, quia non est in alio aliquo salus, in quo oportet vos salvos fieri Vel, obsecrans vos, ut hanc gratiam in qua statis, et qua imbuti estis, esse faciatis veram gratiam vestram et teneatis ut proficientem vobis. Qui gratiam spernit non gratiam minuit, sed hanc non suam, id est non sibi utilem reddit.

VERS. 13. — *In Babylone.* (BEDA.) Romam vocat Babylonem propter confusionem multiplicis idololatriæ, etc., *usque ad* pressura diaboli non potest esse immunis.

EPISTOLA II B. PETRI.

ARGUMENTUM.

Simon Petrus per fidem huic mundo sapientes mortuos esse declarat, eisdemque pietatis quanta sit magnitudo luce ipsa clarius manifestat.

CAPUT PRIMUM.

VERS. 1. — *Simon.* (BEDA.) Istam eisdem quibus et primam scribit epistolam, etc., *usque ad* non cesserunt, hæreticis non cedant.

Servus et Apostolus. Commendatur persona scribentis.

Coæqualem. (BEDA.) Coæquales sibi cognoscit, non pro circumcisione, sed quia eadem quam ipsi acceperant Christi gratiam et fidem et hanc per opera exercebant. *In justitia.* Hanc justitiam non humana prudentia reperit, nec legis institutio docuit, sed nostro Salvator in Evangelio ostendit : *Nisi abundaverit justitia vestra plus quam scribarum et Pharisæorum, non intrabitis in regnum cœlorum* (*Matth.* v).

VERS. 2. — *Gratia vobis.* (BEDA.) In prima Epistola scripsit *multiplicetur ;* in hac, *adimpleatur :* quia illam incipientibus, hanc perfectioribus scribit. Multiplicatur gratia bene proficientibus in hac vita per fidem, adimplebitur pervenientibus in alia vita per speciem. Unde addit, *in cognitione Dei,* id est ut noscatis unum verum Deum, et quem misit Jesum Christum.

VERS. 3. — *Quomodo omnia.* (ID.) Ita adimpleatur gratia Christi, etc., *usque ad* sed infirmos et inglorios sua virtute reparavit et gloria.

VERS. 4. — *Maxima et pretiosa nobis promissa donavit.* Id est vitam æternam quam per ejus cognitionem consequamur. Vel quæ promisit nobis, de conversione aliorum per nos, vel de adventu Spiritus sancti, vel de potentia miraculorum donavit.

VERS. 5. — *Ministrate in fide.* (BEDA.) Non solum fugiatis concupiscentiam mundi, etc., *usque ad* ne sitis molles et dissoluti.

VERS. 6. — *In scientia autem abstinentiam.* (ID.) Cum bona facere didiceritis, spe vitæ æternæ mox a malis abstinete, et in cogitatione et in opere, ne in vacuum scientia cœlestium cedat, si se ab illecebris sæculi aliquis non coerceat.

VERS. 7. — *In pietate autem.* (ID.) Non alterius rei intuitu pietatis opera adversariis vestris impendatis, nisi fraternæ dilectionis, ut pro eis oretis ut convertantur, qui doctrina vestra vel increpationibus nolunt converti.

VERS. 8. — *Hæc enim si vobiscum,* etc. Ideo hæc tenete et aliis ministrate, quia hæc omnia si adsint vobis in affectu cordis, et etiam superent, id est adversum vitiorum bella prævaluerint, non vos vacuos virtutibus constituent in hoc sæculo, vel sine fructu in futuro.

A VERS. 9. — *Cæcus est et manu tentans.* (BEDA.) Oculus scientiam, manus operationem designat, etc., *usque ad* præscire nequibat, incidit.

Oblivionem accipiens. Quando homo de peccato in peccatum cadit, videtur oblitus pacti quod in baptismo cum Deo iniit.

VERS. 10. — *Non peccabitis aliquando.* Id est, ad vitam æternam attingetis, ubi amplius non peccabitis. Vel criminalia vitabitis, quæ qui egerit, non habebit hæreditatem in regno Christi, a quibus immunis juvante Domino permanet, qui supradictis virtutibus se mancipaverit. Sine venialibus vero nullus esse potest.

VERS. 11. — *Sic enim.* (BEDA.) Ezechiel loquens de ædificio in monte constituto, etc., *usque ad, et videbitur Deus deorum in Sion* (*Psal.* LXXXIII). B

VERS. 12. — *Vos incipiam semper commonere de his.* Ut sit vobis introitus patens ad Sancta sanctorum, iterum et iterum monebo vos, et semper ero in inceptione, quia nunquam erit finis monitionis. Quod ergo non est mihi pigrum sæpius iterare, vobis non sit onerosum sæpius audire.

Et quidem scientes. (BEDA.) Quare vult monere illos qui sciunt, et confirmati sunt ? Ideo scilicet ut scientiam quam habent, operibus exerceant, et veritatem cujus præsentia confirmati sunt, fixa mente custodiant, ne quando per magistros erroris excidant a simplicitate et castitate fidei.

VERS. 13. — *Justum autem,* etc. Ideo monebo, quia justum arbitror, per hoc quod Dominus benigne vo-
C cavit me, et confirmavit, et alios confirmare monuit, dicens : *Confirma fratres tuos,* suscitare vos quasi dormientes ad hæc prædicta, semper exsistens in commonendo sollicitus.

VERS. 14. — *Depositio tabernaculi mei.* (BEDA.) Pulchre non mortem, sed depositionem vocat, quia sic est famulis Dei carnis retinacula eruere, sicut viatoribus confecto itinere domum propriam pro habitatione tabernaculi adire, sicut positis in expeditione prostrato hoste ad patriam redire.

VERS. 15. — *Dabo autem operam.* Quia cito sum transiturus, ideo interim dum vivo, dabo operam ut vos frequenter, scilicet quoties instabunt pseudo et volent vos abstrahere, habeatis hæc in memoria post obitum meum, quando me præsentem non habebitis doctorem, non quolibet modo habere, sed
D ita ut horum memoriam faciatis opere adimplendo, et alios docendo.

Post obitum, etc. Obitus dicitur sanctorum quando exeunt obviam sponso.

VERS. 16. — *Non enim indoctas fabulas,* etc. (BEDA.) Hic et paganos tangit et hæreticos. Pagani, quidquid eos delectabat, deos appellare non timuerunt. Hæretici, acceptis Dei veri mysteriis, de cætero non divinis

Scripturis attendere, sed potius ad sensum erroneum has male interpretando transferre studuerunt.

Sed speculatores facti, etc. Transfiguratio Domini et claritas ejus signum erat resurrectionis suæ et nostræ. Per Eliam qui cum eo apparuit, intelligitur resurrectio eorum qui fuerunt ante legem. Per Moysen, eorum qui sub lege ; per Petrum, et Jacobum, et Joannem, eorum qui sub gratia. Vel, per Moysen mortuum mortuorum, per vivos vivorum.

Vers. 19. — *Et habemus firmiorem*. Quod dixi vobis, non est fabulosum, sed certum, et non tantum his signis declaratum, sed etiam ad confirmationem nostræ prædicationis habemus propheticum sermonem David : *Dominus dixit ad me, Filius meus es tu* (*Psal.* II), etc., firmiorem inter alios prophetas, quia clarius aliis de Christo prophetavit.

Cui benefacitis attendentes. (Beda.) Ut lucem possitis habere scientiæ, etc., *usque ad* ad comparationem futuræ vitæ lucerna indigemus.

Vers. 20. — *Hoc primum intelligentes*. Attendite prophetico sermoni, nam a Deo est. Quod potest probari per hoc, quod prophetia non est talibus verbis et tali modo locutionis scripta, quali utuntur homines in locutione sua, et quali sæculares scripturæ sunt compositæ et interpretatæ. Et vere non est locutio prophetarum secundum suam, vel audientium voluntatem, sed secundum voluntatem Spiritus sancti qui loquebatur in illis.

Vers. 21.— *Non enim voluntate humana*. (Beda.) Sicut in potestate prophetarum non erat semper habere spiritum, semper futura prædicere : ita non erat potestatis eorum ut quæcunque vellent, docerent, sed ea sola dicebant quæ a spiritu didicerant. Hæc ideo dicuntur, ne quis ad libitum suum Scripturas exponat.

CAPUT II.

Vers. 1. — *Perditionem*. Merito perditionem sibi inducunt, qui Redemptorem suum negant, vel non qualem veritas ostendit, sed qualem sibi ipsi fingunt, prædicant. Et propterea alieni a Redemptore, nil certius quam foveam exspectant.

Vers. 2. — *Via veritatis blasphemabitur*. (Beda.) Per hæreticos non solum in eis quos suæ hæresi seductos associat, sed in eis quoque quos per impurissima facta sua et sacrificia vel mysteria exsecranda quæ faciunt, in odium Christiani nominis concitant, existimantibus imperitis omnes Christianos hujusmodi flagitiis mancipatos, via veritatis blasphemari solet.

Vers. 4. — *Si enim Deus angelis*. (Id.) Si Deus apostatas angelos traditos pœnis inferni, etc., *usque ad* in abyssi profunda sunt rapti.

Vers. 5. — *Originali mundo*. (Id.) Idem mundus est post diluvium qui et ante, etc., *usque ad* justi gloriam vitæ perpetis accipient.

Vers. 6. — *Et civitates*. Hæ civitates dupliciter in ignem sunt redactæ, quia et primo eas per incendium cum adjacentibus terris in cinerem redegit, et cum loca incendii postmodum Mortui maris undis contexerit, servare adhuc voluit circumpositam regionem priscæ speciem pœnæ. Nascuntur enim poma pulcherrima, quæ et edendi cupiditatem spectantibus generent. Si carpas, fatiscunt et resolvuntur in cinerem, fumumque excitant quasi adhuc ardeant. *In cinerem*. Ignis qui Sodomitas semel punivit, significat quod impii sine fine sunt passuri. Quod terra fumigabunda, quod fructus pulcherrimi cinerem intus habent et fetorem, innuit quia dilectio carnalis, etsi stultis arridet, nil tamen in invisibilibus nisi incendium sibi reservant, vel ut fumus tormentorum eis in sæcula sæculorum ascendat.

Vers. 7. — *Loth oppressum*. (Beda.) Cruciabant justum iniqua proximorum facta et dicta, quæ cernens, corrigere non valebat, ipse autem in bonis actibus se reservabat. Nec visis, vel auditis flagitiis se fuscabat. Dicitur item visu, vel auditu justus ; quia nihil in illo videbant, nihil de eo audiebant, nisi quod pertinebat ad justitiam.

Vers. 9. — *Iniquos*. Pseudo et eorum sequaces, et ideo nolite eos sequi.

In diem judicii. (Beda.) Et ante diem judicii soluti corpore pœnas luunt, et in judicio graviora exspectant, quando corpore et anima cruciabuntur.

Vers. 11. — *Ubi angeli*. Ibi cruciabuntur iniqui, ubi angeli mali, qui prius contra Deum superbierant, et inde puniti sunt, jam non portant, sed potius abjiciunt judicium superbiendi contra Deum : quod est exsecrabile adversus seipsos, quia pro illo graviter puniuntur, et territi magnitudine pœnarum, jam ab illo judicio præsumptioni desistunt : sed isti iniqui nondum desistunt. Vel torquebuntur ibi, id est apud Deum : ubi angeli non boni, non sustinent, sed vindicant si quid exsecrabile contra illos dicitur.

Vers. 13. — *Mercedem injustitiæ*. (Beda.) Id est pœnam pro malis operibus, et maxime illi qui cum corruptioni carnis serviant, et vesanis teneantur erroribus, conversationem justorum blasphemant, et eis qui sanum sapiunt, detrahere non cessant.

Vers. 17. — *Hi sunt*. Non sunt imitandi pseudoapostoli, quia licet videantur utiles, nihil tamen in eis est nisi vanitas et immunditia.

Vers. 18. — *Superba*. Superbe dicentes se esse justos, quamvis sit vanum, carnaliter desiderantes et luxuriose viventes pelliciunt eos qui paululum refugerint a peccatis ; qui cum similes eis sunt, tamen aliquatenus declinant eorum societatem, et a peccatis aliquatenus abstinent. *In desideriis carnis*, etc. Immundus est omnis qui exaltat cor suum, ut qui paululum refugerint a peccatis, ad suum revertantur errorem et studeant in luxuria.

Vers. 20. — *Si enim*, etc., *cognitione Domini nostri et Salvatoris Jesu Christi*, etc. Si fugientes coinquinationem et animæ et corporis quam mundus immittit ; rursus implicati (sicut ante baptismum) superantur ab illis coinquinationibus, apparet quod facta sunt posteriora eorum deteriora prioribus : quia magis offendunt Deum quam ante baptismum,

et majores pœnas patientur, quia mendaces sunt A promissiones factæ in baptismo.

Vers. 22.— *Contigit enim illis.* (Beda.) In Proverbiis cum expositione positum est, etc., *usque ad* ante Dei oculos sordidas ipsas etiam lacrymas facit.

CAPUT III.

Vers. 1. — *Hanc ecce vobis.* Quasi dicat : Jam aliam Epistolam scripsi ad repellendos pseudo ; et ut meam magnam sollicitudinem vobis ostendam, ecce pro eadem causa hanc etiam secundam scribo Epistolam.

Vers. 2. — *Ut memores.* Id est ut per illas Epistolas sitis memores eorum verbum quæ ego ipse præsens prædixi vobis. *Verborum,* dico acceptorum, *a sanctis prophetis* quæ auctoritate sanctorum B prophetarum confirmantur, et sitis memores præceptorum sanctorum *apostolorum :* ne præcepta quæ sancti apostoli dederunt vobis, dimittatis pro prædicatione illorum pseudo, et quæ *præcepta* sunt etiam *Domini et Salvatoris* quia ipse Dominus, qui venit salvare nos, hæc præcepta instituit et servare præcepit.

Vers. 5. — *Latet.* (Beda.) Ideo dicunt omnia eodem modo perseverare, etc., *usque ad* in diem judicii et perditionis impiorum hominum.

Vers. 8. — *Unum vero hoc.* Probabo quod judicium vere erit, ostendit quam efficax futurum sit. Si dicitur vobis a pseudo : Quod vultis potestis facere, quia tantum tempus restat usque ad diem judicii quod ex longinquitate temporis judex scire C multa non poterit ; non credatis eis, quia quidquid potest fieri mille annis, ita videt, sicut illud quod fit una die. Si dicunt : Mille annis, pœnitendo non assequemini veniam delectorum ; non credatis : quia unus dies veræ pœnitentiæ tantum valet ad salutem, quantum mille anni, sicut latroni.

Sicut mille anni. (Beda.) In agnitione divinæ virtutis, etc., *usque ad* unde et recte subjungitur :

Vers. 9. — *Non tardat Dominus.* Et quia omnia videt, potestis credere quod Dominus non tardat promissis implendis, quia nondum est tempus quo implenda implebit. Sed ideo differt, ut electorum summam, quam prævidit, prius adimpleat, unde in Apocalypsi : *Et dictum est illis, ut requiescerent adhuc modicum tempus, donec compleantur conservi eorum* (*Apoc.* vi).

Vers. 10. — *Cœli magno. Cœli,* id est sancti ; si quid ergo in eis purgandum est, per ignem purgabitur.

Elementa. (Beda.) Quatuor, quibus mundus consistit, etc., *usque ad* et per temporale supplicium solventur in melius.

Vers. 13. — *Novos vero cœlos.* (Id.) Non ait *alios,* sed veteres et antiquos in melius commutandos, etc., *usque ad* habemus et in prophetis : *Lux lucernæ non lucebit ibi amplius* (*Isa.* lxv).

Vers. 14. — *Satagite immaculati et inviolati.* Hæ sunt vigiliæ de quibus dicitur : *Beati servi illi quos cum venerit Dominus, invenerit vigilantes.* Vigilat qui se a sordibus immunem custodit, qui quantum in se est, cum omnibus hominibus pacem habet, qui omnes illecebras carnis spiritus regimini subdit, in seipso pace felicissima utens.

Vers. 15. — *Frater noster.* (Beda.) Paulum illis scripsisse dicit, in quo ostendit, etc., *usque ad* et per has se ad profectum excitent.

Vers. 16. — *Difficilia.* In Epistolis Pauli quæ depravantur ab hæreticis, etc., *usque ad* quidam luxuriæ frena laxantes, et alia multa, etc.

Depravant. (Beda.) Nullus Veteris vel Novi Testamenti liber est in quo hæretici aliquid non perverterint, vel demendo, vel addendo, vel mutando. Unicum remedium indoctis, humili stabilitate verba doctorum auditum præbere, quam stabilitatem quia hæretici non habent, vento superbiæ quasi palea levis de Ecclesia tolluntur, ad suam ipsorum perditionem.

EPISTOLA I B. JOANNIS.

ARGUMENTUM.

Rationem verbi, et quod Deus ipse sit charitas, manifestat, et susurrones fratrum nec Deum scire, nec pios fieri posse eousque dissertat, ut esse comprobet homicidas, eo quod odium sit interfectionis occasio.

CAPUT PRIMUM.

Vers. 1. — *Quod fuit ab initio.* In natura, seu vero esse Deitatis, *quod audivimus,* per legem et prophetas, *quod vidimus,* sensibiliter hominem venientem, *quod perspeximus,* Divinitatem advertentes in homine, *et manus contrectaverunt, de Verbo vitæ :* non fortuitu consentientes ei qui in carne visus, sed cum multa contrectatione Scripturas perhiben- D tes testimonium de ipso Verbo. Quod vidit aliquis nuntiare potest aliis, quod perfecte conspexerit aliquando, non potest explicare verbis.

Vers. 2. — *Vidimus* et testes sumus. Vidimus et incredulis annuntiantes martyres effecti sumus. *Annuntiamus vobis.* Sic per eos audivimus nos, sed non vidimus, non minus tamen felices quam illi, quia scriptum est : *Beati qui non viderunt et crediderunt* (*Luc.* xxiv).

Vers. 5. — *Et hæc est annuntiatio.* Quare Verbum caro factum? quid novi attulit mundo? Cur venit pati? Non frustra fuit, vide quid voluit docere, *quia Deus lux est.* Hac sententia divinæ puritatis excellentiam monstrat, quam imitari jubemur. Hinc Manichæi confutantur qui Dei naturam a principe

tenebrarum dicunt bello victam et vitiatam. *Annuntiamus*, etc. Applicuimus nos : ad lucem lux nobis irradiavit. Tenebræ eramus, modo per lucem lux sumus, et alios illuminamus, dum peccata dimitti et tenebras expelli nuntiamus.

Vers. 6. — *Si dixerimus*. Hactenus commendatio epistolæ ; hic ostendit qualiter charitas sit habenda. *Et in tenebris*, etc. Persistentes in peccatis, et alios obscurantes non computantur in membris ejus ; unde : *Quæ conventio Christi ad Belial ? quæ societas lucis ad tenebras ? (II Cor*, vi.)

Vers. 7. — *Si autem in luce*. Sumus mundi, si ambulamus in luce, sed tamen non debemus putare nos, quandiu vivimus, omnino posse a peccatis mundari. *Sicut et ipse*, etc. Deus in luce esse dicitur, quia summa bonitas ubi proficere valeat non invenit, homo in luce ambulat, quia virtutum operibus ad meliora proficit.

Vers. 8. — *Si dixerimus*, etc. Illi etiam non habent charitatem qui de meritis superbientes se dicunt esse mundos. *Habemus*. Non ait, *habuimus* : ne forte de præteritis dictum videretur.

Vers. 9. — *Remittat nobis peccata*. Ea quæ in nobis sunt graviora, vocat peccata, at minora, appellat iniquitatem.

Vers. 10. — *Mendacem*. Solus Deus ex se verax : homo ex Deo verax, ex se mendax. Impossibile est quemlibet sanctum aliquando non cadere in minimis peccatis. Nec justi esse desistunt, quia ocius opitulante Deo resurgunt.

CAPUT II.

Vers. 1. — *Filioli mei, hæc scribo*, etc. Ne malam securitatem assumatis, audientes vos a Deo mundari, sed utilem timorem habeatis. *Si quis peccaverit*. Si ex humana fragilitate non potestis omnia vitia cavere, date operam ut saltem majora et apertiora caveatis, ut non apprehendat vos tentatio nisi humana. Quod si quis etiam post admonitionem meam ceciderit, non desperet. *Advocatum*. Non est advocatus nisi eum vocantibus. Displiceant peccata tibi, clama : et ipse audit et liberat. *Justum*. Justus advocatus injustas causas non suscipit, qui tamen justos nos defendet in judicio, si nos nunc accusamus injustos.

Vers. 3. — *Et in hoc scimus*. Scire vel cognoscere, non semper propter notitiam dicitur, sed propter experimentum et unionem alterius rei. Cognoscimus Deum quando unimur ei. Qui sic noscit, mandata ejus servat. *Si mandata ejus observamus*. Debemus fragilitatem nostram attendere, debemus in peccatis advocatum quærere, quod ut impetremus, de custodiendis mandatis laboremus, per quæ ad cognitionem ipsius venitur.

Vers. 4. — *Qui dicit se nosse*, etc. Non est magnum unum Deum nosse, cum et dæmones credant et contremiscant.

Vers. 7. — *Non mandatum novum*. Eadem charitas mandatum vetus est, quia ab initio commendata.

A Eadem est novum mandatum, quia tenebris ejectis desiderium novæ lucis infundit.

Vers. 8. — *Quod verum est*. Secundum quod promisit per observationem mandatorum Dei ad ipsius cognitionem et dilectionem perveniri. *Et in ipso*. Christo impletum, quia obedivit Patri usque ad mortem : et ideo glorificatus est. *Et in vobis*. Quorum quidam jam per hoc cum Deo gloriantur, et vere est novum *quia tenebræ* jam *transierunt*. Tenebræ ad veterem hominem pertinent, lux vero ad novum hominem.

Vers. 9. — *Qui dicit*, etc. Determinat quod mandatum accipiat, id est charitatem, et qualiter charitas ipsa habenda sit, scilicet dilectio Dei et proximi.

Vers. 10, 11. — *Qui diligit fratrem suum*, est in
B lumine scientiæ et operationis : sed *qui odit est in tenebris* ignorantiæ, et per ipsam ignorantiam ambulant de vitio in vitium, *et nescit*, id est non providet, *quo eat ;* et ad quam pœnam recipiendus sit. Vel, *nescit quo eat*, id est ignorat viam qua convertatur ad melius, et hoc non ideo, quasi via aperta non sit, sed *quia tenebræ obcæcaverunt oculos ejus*, qui a lumine Christi recedens peccatis et carnali voluptate ita præpeditur, ut etiamsi bonum videat, non tamen exsequatur.

Vers. 12. — *Scribo vobis*, etc. Præponit causam quæ posset eos abstrahere ab amore mundi, quia baptizatis in nomine Christi et invocantibus nomen Christi, dimittuntur peccata, ergo Christo magis adhærendum est quam mundo. *Filioli*. Patres, adolescentes, juvenes. Ideo filii : quia remittuntur
C peccata. Ideo patres, quia cognovistis antiqua. Ideo juvenes, quia fortes, quia vicistis.

Vers. 13. — *Adolescentes*. Adolescentiæ tempus propter incentiva carnis lubricum ; sed propter robur ætatis habile certamini, et hi tentamenta voluptatum verbi Dei amore vicerunt, et persecutiones contempserunt.

Vers. 14. — *Et vicistis*. Trahebantur tunc temporis juvenes consuetudine ad lupanar, sed isti viriliter resistendo vincebant.

Vers. 15. — *Nolite diligere mundum*. Utimini mundo ad necessitatem, sed non diligite ad superfluitatem. Et carnis curam ne feceritis in desideriis. *Nolite diligere mundum*. Unum cor duos sibi ad-
D versarios amores non capit. Radicati in charitate, super hanc radicem nihil ædificetis, nisi quod convenit charitati, quia non potestis duobus dominis servire. Sicut dilectio Dei fons omnium virtutum, ita dilectio mundi omnium vitiorum.

Vers. 16. — *Omne quod est in mundo*. (Beda.) Id est : Omnes dilectores mundi, nihil habent nisi hæc tria, quibus, etc., *usque ad* noluit extolli super regna mundi.

Vers. 17. — *Qui autem facit voluntatem*, etc. Hoc etiam modo potest haberi charitas, si nimirum nullo instinctu hæreticorum dejecti estis a fide et cæteris quæ sunt Dei. Et ut eam teneatis, permaneant in vobis quæ audistis ab initio.

VERS. 18. — *Filioli, novissima hora est.* Et propterea debetis persistere, quia multi sunt Antichristi qui vos volunt seducere. *Sicut audistis quia Antichristus venit.* Cum quanto enim impetu et terrore audistis venturum Antichristum, cum tanta violentia et isti veniunt. In undecima hora sumus, venit Salvator in carne, et secutura est pestis Antichristi, qui præconia salutis impugnet, qui vineam quam Christus excolit exstirpet, et hujus nequissimi capitis jam multa membra præmissa sunt, a quibus cavendum est, quia jam imminet finis sæculi; vel *novissima hora,* id est similis novissimæ, similis est hæc persecutio illi futuræ. *Nunc Antichristi multi.* Antichristi sunt omnes hæretici, omnes qui fidem quam confitentur verbis destruunt actibus; omnes Christo contrarii, qui venturo suo capiti testimonium reddunt, quia mysterium iniquitatis jam operatur in illis.

VERS 19. — *Ex nobis prodierunt,* etc. Licet sint multi Antichristi, non tamen vos terreat si ad judaismum vel paganismum redierunt, non ideo putetis Ecclesiam ex hoc pati aliquod damnum; quia si ex nobis exierunt, tamen non erant nobis veraciter. Non potuissent egredi nisi essent Christo contrarii. Qui non est Christo contrarius, in corpore Christi manet. Sic sunt ficti in Ecclesia quomodo humores mali in corpore; quando evomuntur, relevatur corpus; sic quando exeunt mali, relevatur Ecclesia. *Sed ut manifesti.* Multi qui non sunt ex nobis accipiunt nobiscum sacramenta Christi, sed tentatio probat quia non sunt ex nobis. Quando illis tentatio venerit, quasi occasione venti volant foras, quia grana non erant. Omnes tunc volabunt, cum area Dominica cœperit ventilari in die judicii. Ideo, permittente Deo, quidam ante ultimam dissensionem exeunt de Ecclesia, ostendentes se non fuisse de corpore Christi, ut per hoc manifeste clarescat, quoniam non sunt omnes ex nobis qui nobiscum intra positi sacramenta Christi recipiunt, et ideo non debet vos gravare eorum separatio.

VERS. 20. — *Sed vos unctionem habetis.* Cum de hæreticis loqueretur, repente ad suos conversus, dicit eos habere unctionem a Sancto, ut e contrario ostendat quod hæretici et omnes Antichristi sint gratiæ spiritualis munere privati, nec pertineant ad eum qui Sanctus vocatur a prophetis. *Nostis omnia.* Nostis veritatem fidei et vitæ, docti per unctionem Spiritus, nec opus habetis doceri, nisi ut persistatis in eo quod cœpistis.

VERS. 21. — *Et quoniam omne mendacium.* (BEDA.) Dixerat omne mendacium non esse ex veritate, etc., *usque ad* omnium qui Christi mandatis obtemperare contemnunt.

VERS. 22. — *Hic est Antichristus,* etc. Ecce admoniti sumus quomodo cognoscamus Antichristum, scilicet, *quicunque negat Christum,* etc. *Qui negat Patrem.* Frustra confitetur Deum Patrem qui negat Filium, qui ex Deo procedit.

VERS. 24. — *Quod audistis,* etc. Si quis dixerit: Ecce hic Christus, ecce illic, ne credideritis, sed hoc quod ab apostolis audistis, tenete. *Et vos in Filio et Patre.* Ita eritis membra Patris et Filii, ut a memoria et protectione Patris et Filii non excidatis, et hoc debetis appetere, ut sitis in Patre et Filio, quia inde mercedem consequemini.

VERS. 25. — *Hæc est repromissio.* Memoria promissæ mercedis perseverantem te faciat in opere.

VERS. 27. — *Sed sicut unctio ejus.* Id est Spiritus sanctus, cujus sacramentum est in unctione visibili; vel intelligitur unctio charitatis quæ diffunditur in cordibus nostris per Spiritum sanctum, qui datus est nobis; quæ ad observanda Dei mandata cor quod implet inflammat.

VERS. 28.— *Et nunc, filioli, manete.* Crebra iteratione inculcat, ut mentibus arctius infigat. *Manete in eo.* Et si quid boni habetis, illi totum et non vobis imputate; mala vobis et diabolo imputate.

VERS. 29. — *Omnis,* etc. (BEDA.) Justitia perfecta vix est in angelis, etc., *usque ad* quando non erit lucta cum carne, sed triumphus de hoste.

Ex ipso. Jam si nati sumus ex justo, justitiam justi Patris sequi oportet.

CAPUT III.

VERS. 1. — *Videte,* etc. Advertite diligenter quantis et qualibus donis ostenderit Deus erga nos paternam charitatem. Dedit enim ut in hoc sæculo nomine et actu nominaremur filii Dei, et in futuro simus, possidendo hæreditariam beatitudinem. *Dedit.* Ad hoc Deus dedit charitatem ut eum amare noverimus et possimus, non tamen ut dominum servi, sed ut patrem filii. Unde dicitur: *Quotquot autem receperunt eum, dedit eis potestatem filios Dei fieri* (*Joan.* I).

VERS. 2. — *Filii Dei sumus.* Quasi dicat: Esse et dici filios Dei, quæ dignitas est? respondet: *Charissimi, nunc filii Dei sumus.* Nunc per miracula quæ facimus et per puritatem vitæ apparet quod sumus filii Dei, sed quidquid est in præsenti, parum est ad respectum futuri. *Similes ei erimus.* Cum enim immutabilis æternæque Divinitatis contemplatione perfruemur, nos quoque immortales et æterni in illo erimus: non quidem idem quod ipse, sed similes, quia creatura et ad similitudinem ejus facti sumus. *Quoniam videbimus.* Secundum quod Verbum caro factum est, viderunt mali, et in judicio sunt visuri: sed quomodo Verbum in principio erat apud Patrem, videbunt soli justi: tolletur impius ne videat gloriam Dei.

VERS. 3. — *Sanctificat se.* (BEDA.) Non aufert liberum arbitrium, dum dicit, etc., *usque ad* dicentes Deo: *Adjutor meus es tu, ne derelinquas me* (*Psal.* XXVI).

VERS. 4. — *Et peccatum,* etc. (ID.) Quod Latini appellant legem, Græci, etc., *usque ad* qui innocentiam naturalis legis corrumpunt, prævaricationis rei sunt.

VERS. 5. —*Et scitis.* Ne nos (qui peccatis et ini-

quitatibus carere non possumus) de salute desperemus, subdit quod per Christum a peccatis solvimur. Non solum ergo per gratiam facti sumus filii Dei, et speramus quod ei similes erimus, sed etiam ab iniquitate liberamur : quia ideo *apparuit ut peccata tolleret*, de qua iniquitate nemo se excuset.

VERS. 6. — *Qui peccat non vidit eum.* Et qui manet in eo, non peccat. Et in hoc *nemo vos seducat*, dicendo quod, vel justitia sit ex homine vel quod cum peccato possit aliquis in Deo manere, quia et omnis justitia ex Deo, et omne peccatum ex diabolo est.

VERS. 7. — *Qui facit justitiam.* Id est : qui habet actum justitiæ et intentionem, justus quidem est sed non ex se : sed sicut ille est, ab eadem radice procedit. Justitia in illo principaliter, in isto secundarie, in illo naturaliter, in isto per adoptionem Hoc ipsum quod qui justus est ab illo justus est .

VERS. 8.—*Ex diabolo est* (BEDA.) Non carnis originem ducendo, sicut Manichæus voluit, etc., *usque ad* natus est Christus homo, ut solvat peccata hominum, ut reducat ad vitam.

VERS. 9. — *Peccatum non facit.* Non de omni peccato dicit : *Si enim dixerimus quia peccatum non habemus, nos ipsos seducimus*, sed de violatione charitatis, quam qui semen Dei, id est verbum Dei quo renatus est, in se habet, committere non potest. *Quoniam semen ipsius est.* Verus Filius Patris non potest legem dimittere. Lex Patris est : Diligite invicem.

VERS. 12. — *Quoniam opera ejus maligna erant.* Ubi est invidia, non est fraternus amor. Opera Cain mala non dicit, nisi invidiam et odium fratris. Opera Abel justa non dicit, nisi charitatem. Hinc discernuntur homines. Nemo attendat linguas, sed facta. Cor si non benefaciat pro fratribus suis, ostendit quid in se habeat. Caïn recte offerebat, creatura Creatori, sed non bene dividebat, quando credebat placere munera quæ offerebat cum odio fratris. Abel cum dilectione obtulit, et placuit.

VERS. 14. — *Nos scimus*, etc. Nemo de virtutibus se falso extollat, nemo suarum virium paupertatem ultra modum metuat. Qui fratrem diligit, apertum dat judicium, quia ad sortem justorum pertineat. *Manet in morte.* Vita carnis anima, vita animæ Deus; corporis mors amittere spiritum ; animæ mors amittere Deum. Qui ergo per odium fratris amittit Deum, amittit vitam.

VERS. 15. — *Qui odit fratrem.* Qui ex odio insequitur fratrem provocat ad iram et discordiam, et sic quantum ad se occidit eum in anima. Si quis contemnat odium fratris, non contemnet in corde suo homicidium? Non movet manus ad occidendum, et homicida jam tenetur : vivit ille, et iste interfector judicatur. *Non habet vitam æternam.* In perpetuum, Cum Cain damnabitur qui hoc genere homicidii tenetur, ut discordet a fratribus,

VERS. 16. — *In hoc cognoscimus*, etc. Præpositis multis rationibus de habenda charitate, tandem sup-

A ponit de charitatis perfectione, sub exemplo passionis Dominicæ. Hanc Petrus monetur habere, cum Domino interroganti profiteretur se amare, cui dicitur : *Cum autem senueris, extendes manus tuas, et alius te cinget, et ducet quo tu non vis* (*Joan* XXI). In quibus verbis, ut animam pro ovibus poneret, docebatur. *Majorem enim charitatem nemo habet quam ut animam suam ponat quis pro amicis suis Ibid.* XV).

VERS. 17. — *Qui habuerit*, etc. Si vel ex temporis opportunitate, vel ex humana infirmitate non contigerit animas ponere, debemus saltem res nostras pro fratribus deponere, et hoc est nutrimentum charitatis. Qui didicit rem suam dare, quandoque poterit seipsum deponere.

VERS. 18. — *Filioli, non diligamus*, etc. Quia
B non est perfecta charitas in illo; qui non ponit animam pro fratribus, vel qui saltem non dat pecuniam. Ergo ut perfectam charitatem habeatis, *filioli* ejusdem patris. *Non diligamus verbo, neque lingua.* In verbo pura locutio, non opus; in lingua multiplex oratio intelligitur, sicut quidam sæpe repetitis sermonibus affectum suum volunt commendare. *Sed opere.* Quia etiamsi fallimur in dilectione ex humana infirmitate, non fallimur in mercede, quia Deus major est corde nostro, et novit quo zelo fiant omnia. *Et veritate.* Si simplici intentione beneficia præstemus, non propter jactantiam, vel propter aliquod temporale commodum, sed respectu solius Dei.

VERS. 19. — *In hoc cognoscimus*, etc. In hoc quod veritatem diligimus, scimus quod ex veritate
C sumus, id est scimus nos ex Deo (qui est veritas) hanc veram dilectionem habere, et ex hac dilectione scimus nos esse in conspectu, id est promereri ejus conspectum, et in hac etiam suademus corda nostra, ad meliora opera excogitanda. *Et in conspectu*, etc. Id est, tales cogitationes corda nostra habere suademus, quæ divinis sint dignæ conspectibus. Omnes enim qui aliquid facere disponunt, ad idem factum meditandum corda sua se convertere suadent. Sed qui mala cogitat, si posset, Deo occultaret : qui vero bona, hi facillime cordibus suadent, ut conspectui Dei patefieri desiderent, quod est indicium magnæ perfectionis, cum sua operatio vel cogitatus a Deo gaudet videri.

VERS. 20. — *Quoniam si reprehenderit.* Et hoc
D magnum est quod per dilectionem ita mundas habemus cogitationes, quod Deo eas volumus ostendere : quia etiamsi conscientia accusaret nos intus et vellet latere Deum, quia non bono animo bona nostra faceremus, tamen Deo occultare non possemus, quia major est corde nostro, et novit omnia : valet ergo dilectio quæ nos commendat illi quem latere non possumus.

VERS. 22. — *Et quidquid petierimus.* Magna promissio et desiderabilis fidelibus. Sed *si quis* est adeo perversus, ut cœlestibus promissis non delectetur, saltem timeat quod econtrario sapientia terribiliter intonat : *Qui avertit aurem suam ut non audiat legem, oratio ejus erit execrabilis* (*Prov.* XXVIII).

VERS. 23. — *Et hoc est mandatum.* Mandatum A singulari numero præponit, et duo subjungit, quia hæc nequeunt separari.

CAPUT IV.

VERS. 1. — *Quoniam multi.* Multi hæretici, multi schismatici confitentur Jesum in carne venisse, sed factis negant, non habendo charitatem. Charitate Verbum caro factum est ; qui non habet charitatem, negat eum venisse in carne, et hic convincitur spiritum ex Deo non habere. Spiritus Dei non sono linguæ, sed amando et faciendo dicit Jesum in carne venisse. Jesus venit ut colligat, hæreticus spargit : hic non habet spiritum Dei.

VERS. 3. — *Omnis spiritus,* etc. Multi hæretici B qui unitatem Ecclesiæ separare pravo dogmate volebant, hunc versiculum ex epistola raserunt, ne per eum erroris convincerentur. *Solvit.* Qui Deum ab homine distinguit, qui membra a Deo male vivendo recedit, hic solvit Jesum.

VERS. 5. — *Ipsi de mundo.* Hi spiritus qui sunt de mundo non sunt diligendi, non sunt audiendi. Quia etsi Christi nomen invocant, et signo Christi se notant, tamen sunt de illorum numero qui mundana cupiunt, qui cœlestia ignorant. *Ideo de mundo loquuntur.* Ratione mundanæ sapientiæ probantes Deum non posse suscitare hominem mortuum, hominem mortalem in cœlis habere mansionem, et alia hujusmodi.

VERS. 7. — *Charissimi, diligamus nos.* Commen- C davit charitatem multis modis, jam ad ejus singularem laudem accedit in quo eum maxime debemus audire, scilicet : *Qui diligit, ex Deo natus est et Deum novit, quia Deus charitas est.* Dixerat *: Charitas ex Deo est ;* hic superaddidit : *Deus charitas est.*

VERS. 8. — *Quoniam Deus charitas.* Non differt charitas in Deo, cum justus et justitia dicatur, ut diligens et dilectio quia non transnominative a justitia dicitur justus vel diligens dilectione, quasi justitiam vel dilectionem a se distinctam habeat, sed quia est justitia et dilectio sua.

VERS. 9. — *In hoc apparuit.* Probando quod Deus charitas est et quod nos diligit, voluit inducere nos suo exemplo, ut invicem diligeremus et ad notitiam ejus veniremus. Sicut Deus non exspectavit ut eum D diligeremus, sic nos non exspectemus ut alii nos diligant, sed priores diligamus. Dilectio Patris probata est, quia misit Filium : dilectio Filii in hoc apparuit, quod pro nobis quos prædilexit mortuus est.

VERS. 10. — *Non quasi nos.* Non prius dileximus, ut quasi merito nostræ dilectionis ipse diligeret nos, sed ipse prior dilexit nos, ut præeunte gratia ejus nos eum diligamus.

VERS. 11. — *Et nos debemus alterutrum diligere.* Dilige, et quod vis fac. Sive taceas, dilectione tace : sive clames, dilectione clama. De hac radice non potest nisi bonum exire.

VERS. 12. — *Deum nemo vidit unquam* (BEDA.) Sicut videntur ista visibilia corporis sensibus nota, sic non videtur Deus, etc., *usque ad* dum adhuc peregrinamur in corpore, diligamus invicem, etc.

VERS. 13. — *In hoc cognoscimus.* Unde sciemus si habeamus spiritum Dei ? Interroga viscera tua : si sint plena charitate, habes spiritum Dei. *Quoniam in eo manemus.* Deus in nobis manet, et nos in eo, ideoque nemo de salute desperet, quia etsi morbi scelerum nos deprimunt, omnipotens est medicus qui salvet. Gaudeamus in spe ut veniamus ad rem.

VERS. 16. — *Et nos cognovimus.* Nos vidimus et testamur quod Deus misit Filium suum, et cognovimus qua causa hoc fecit : non quia indigeret, non quia aliquid deberet, sed sola charitate. Cum haberet unicum noluit illum esse unum, sed ut fratres haberet, et adoptavit illi eos qui cum illo possiderent vitam æternam.

VERS. 18. — *Timor non est in charitate.* In ea nimirum charitate quæ ad imitationem divinæ bonitatis etiam inimicis benefacit, non est timor.

CAPUT V.

VERS. 1. — *Omnis qui credit.* Credit, qui sic vivit quomodo Christus præcepit, aliter et dæmones credunt. Opera autem præter fidem, vel nulla, vel, etiamsi bona videantur, sunt inania, quia sunt præter viam, quæ Christus est. Vere qui diligit Deum, diligit fratrem. Nam qui diligit Deum Patrem, diligit Deum Filium, a Patre genitum, et qui diligit Deum Filium, diligit etiam Dei filios, membra illius capitis.

VERS. 3. — *Gravia non sunt.* (BEDA.) Non trahunt deorsum, ut talentum plumbi, etc., *usque ad* ne quis sua virtute confidat se posse vincere mundum, subdit de fide :

VERS. 4. — *Et hæc est victoria,* etc. Illa nimirum fides, quæ per dilectionem operatur, quæ Dei auxilium flagitat.

VERS. 5. — *Quis est autem ?* etc. Determinat quæ fides vincit, scilicet fides Christi. Quasi : Vere per fidem vincit mundum, quia per aliud non vincitur. *Fides nostra.* Ecce quæ fides vincit, quæ credit verum hominem et verum Deum.

VERS. 6. — *Hic est,* etc. Quia sola fides et confessio divinitatis non sufficit ad salutem et ad vincendum mundum, addit et de humanitate : propterea expressit sanguinem.

Spiritus. Id est, humana anima quam emisit in passione ; *aqua et sanguis,* quæ fluxerunt de latere. Hoc fierit non posset, si veram carnis naturam non haberet. Sed et ante passionem, sudor qui factus est sicut guttæ sanguinis ostendit veritatem carnis. Hoc autem quod de latere jam mortui contra naturam aqua sanguis vivaciter fluxit, testabatur quod corpus Domini post mortem melius esset victurum, et mors ejus vitam nobis daret. Quod vero sudor sicut sanguis in terram fluebat, signabat quod suo sanguine, Ecclesiam toto orbe lavaret.

VERS. 7. — *Quoniam tres sunt.* Per hoc apparet,

quod Jesus est veritas, verus Deus, verus homo. Et de utroque habemus certum testimonium, de Deitate quidem per Patrem, et Filium, et Spiritum sanctum : de humanitate per animam, aquam, et sanguinem. Pater dedit testimonium Deitatis quando dixit : *Hic est Filius meus dilectus.* Ipse Filius dedit, quando in monte transfiguratus est, et potentiam Divinitatis et spem æternæ beatitudinis ostendit. Spiritus sanctus dedit, quando super baptizatum in specie columbæ requievit, vel quando ad vocationem nominis Christi corda credentium implevit.

VERS. 10. — *Qui credit in Filium Dei.* Is intelligit Patrem veracem in testimonio Filii. Qui non credit, dicit Patrem esse mentitum. Frustra igitur dicunt Judæi se credere in Patrem, quandiu contemnunt Christum. *In Filium.* Quia Pater testatur de Filio, credamus in Filium. Quia qui ita credit in Filium, ut bene optando tendat in ipsum habet testimonium Dei in se, quasi dicat : De eo etiam testatur Deus, quod ipse sic credens erit in numero filiorum Dei, ipso Filio suis ita pollicente : *Si quis mihi ministraverit, honorificabit illum Pater meus* (*Joan.* XII). Si ergo Deum testem tuæ fidei habueris, quid te hominum infamia vel persecutio lædit ? *Si Deus pro nobis, quis contra nos ?* (*Rom.* VIII.)

VERS. 11. — *Et hoc testimonium.* De Filio testatus est, et etiam de nobis filiis adoptivis, quod per Filium suum unicum etiam nobis jam in spe, quandoque autem in re vitam æternam daret.

Et hæc est vita. (BEDA.) In fide et confessione nominis, in perceptione sacramentorum, etc., *usque ad* qui dat suis vitam æternam.

VERS. 14. — *Et hæc est fiducia.* Multipliciter eadem quæ supra promiserat inculcat, ut nos ad orandum vivacius excitet. *Secundum voluntatem ejus.* Qua vult ut quod velit rogemus, vel quales nos esse desiderat ad rogandum veniamus. Si volumus nostram salutem et proximorum non discordamus a voluntate Dei. Si voluntas nostra per ignorantiam a voluntate Dei recedit, bona voluntas Dei nostram stultam corrigit, ut apostolo Paulo contigit.

VERS. 15. — *Scimus quoniam*, etc. Quia scimus quod habemus ab eo petitiones quas petimus, nihil petamus quod ei sit adversum, nihil nisi quod nos docuit, quod nobis inspiravit, petamus : et si in aliquo erramus, statim corrigimur.

VERS. 16. — *Qui scit fratrem.* (BEDA.) Loquitur de quotidianis et levibus peccatis, etc., *usque ad* et ad illorum examen castiga te.

Est peccatum ad mortem. Hoc peccatum separat a Deo, sicut mors separat animam a corpore.

VERS. 17. — *Omnis iniquitas peccatum.* Quasi : Vere orandum est pro peccantibus non ad mortem, quia multis peccatis occupantur omnes, et nemo potest esse sine peccato, quia omnis iniquitas est peccatum. Sed supra alia est peccatum ad mortem, quod non humana fragilitate committitur, et ideo oratione justorum non purgatur : quoniam qui talia agunt, regnum Dei non consequentur.

VERS. 18. — *Omnis qui natus est*, etc. Qui natus est ex Deo non peccat ad mortem : qui non est natus, peccat ; sed nos sumus de illis qui nati sunt ex Deo: ideo non peccabimus, non tangemur ab hoste, sed mundi amatores sunt subjecti maligno hosti. *Non peccat.* David graviter peccavit, sed quia ex Deo natus ad societatem filiorum Dei pertinebat, non peccavit ad mortem, sed veniam pœnitendo meruit. *Sed generatio Dei*, etc. Qui in generatione Dei perseverant, peccare non possunt, neque a maligno contingi. Quomodo dies et nox misceri nequeunt, sic justitia et iniquitas malignus et generatio Dei. Tangit ergo aliquos malignus lædens et affligens, sed non ad malum eorum.

VERS. 19. — *Et mundus totus.* Non solum mundi amatores, sed etiam nuper nati, qui non habent discretionem boni et mali, propter primam prævaricationem pertinent ad regnum diaboli, nisi gratia Dei eruantur a tenebris.

VERS. 20. — *Et scimus*, etc. Nemo sine divina cognitione ad vitam æternam pervenire, nemo cognoscere sine gratia Dei potest, quia nemo novit Filium nisi Pater, neque Patrem quis novit nisi Filius et cui voluerit Filius revelare et Patrem et Filium. Utrumque enim Filius revelat, qui carne visibilis apparens, Divinitatis arcana per Evangelium mundo patefecit.

VERS. 21. — *Filioli.* Et quia verum Deum et verum hominem cognoscitis, et vitam æternam exspectatis, custodite vos a doctrinis hæreticorum, qui speciem sanctitatis sibi assumunt, qui pravis dogmatibus gloriam incorruptibilis Dei in similitudinem corruptibilium rerum mutant. Avaritia enim est simulacrorum servitus ; qui ergo mundum Deo præponunt, idololatræ sunt. *Custodite.* Cum testimonium perfectionis in multis perhibuerit illis, poterat tamen adhuc timeri, ne aliquis nuper conversus reliquias superstitionis mente retineret, ideoque ab idolorum cultu fugiendum esse demonstrat.

EPISTOLA II B. JOANNIS.

ARGUMENTUM.

Usque adeo ad sanctam feminam scribit, ut eamdem dominam non dubitet litteris appellare, ejusdemque filiis testimonium, quod ambulent in veritate, perhibet.

CAPUT UNICUM.

VERS. 1. — *Non ego.* Scripturus contra hæreticos qui a veritate exciderunt, dicit omnium qui veritatem noverunt, unam esse dilectionem in sanctos ut similitudine catholicorum ab hæreticorum deterreat

societate. Omnes enim fideles in una veritate consentiunt, hæretici in erroribus se invicem impugnant.

Vers. 4. — *Gavisus sum valde.* Quasi dicat : Quod tenetis, tenete. Nihil aliud ab hæreticis recipite, quia in his quæ habetis gaudeo ; nihil aliud ad salutem vobis superaddi expeto. Cum ergo gaudeam de vestro bono principio, ne me faciatis dolere defectu vestro, quia ut sollicitus custos, omnia quæ circa vos fiunt cognosco. *Ambulantes in veritate.* Positus est Adam in paradiso, ut operaretur et custodiret illud. Operatio, effectus provectionem : custodia, perfectionis ipsius statum atque constantia designat.

Vers. 8. — *Videte vos,* etc. Istis talibus ne consentiatis, sed potius attendite qualiter sitis perfecte instructi ad fidem et constantiam. *Sed ut mercedem plenam accipiatis,* id est verum Deum plena cum jucunditate capiatis, perseverando in doctrina vobis tradita, et non consentiendo eorum errori.

Vers. 9 — *Et non permanet.* Si quis separat se a divina doctrina, ut extra rectam fidem conversationemque mandatorum Dei sit, separat se a Deo ne habeat Deum. Per actualem et contemplativam vitam fit alicujus Deus ei manifestando qui est Creator omnium. *Qui permanet.* Manet in evangelica doctrina, qui secundum eam sapit et agit ; separat se ab illa is qui aliter sapit et agit.

Vers. 10. — *Nec Ave ei dixeritis.* Quia signum videtur consensus erroris, hoc enim dicimus amicis quorum opera nobis placent, et vos si forte decepti non essetis, alii tamen per talem vestram familiaritatem possent decipi, qui crederent illos placere vobis, et sic crederent illis.

Vers. 12. — *Plura habens.* Intelligite hanc admonitionem vobis fore perutilem, quia ad confirmationem illius, decrevi etiam venire ad vos, nec tamen ex toto interim potui silere.

Vers. 13. —*Salutant te.* Sicut adversariis veritatis prohibet dicere : Ave, ita econtra electos ex persona electorum salutat.

EPISTOLA III B. JOANNIS.

ARGUMENTUM.

Gaium pietatis causa extollit, atque ut in ipsa pietate maneat exhortatur ; Diotrephen impietatis et superbiæ causa objurgat. Demetrio autem bonum testimonium perhibet cum fatribus universis.

CAPUT UNICUM.

Vers. 2. — *De omnibus orationem,* etc. Sicut nunc intentio recta abundat tibi, et perseverat bona voluntas largiendi indigentibus, et facultas opum ; ita semper virtutibus plenam, Domino adjuvante, vitam ducere possis.

Vers. 4. — *Majorem horum.* Ideo gravisus sum, quia horum fratrum venientium non habeo majorem gratiam, id est : quando fratres veniunt ad me, in nullo facto vel verbo eorum magis gaudeo quam quando annuntiant filios meos (quos prædicando vel baptizando genui) veritatem rectæ fidei et operationis observare.

Vers. 5. — *Charissime, fideliter,* etc. Ideo non debes deficere ab hospitalitate et eleemosynis. Quidquid enim operaris in fratres fideliter, id est sicut fidelis, id est sicut decet fidelem facis, non pro vana gloria, sed fidem tuam operibus ostendis.

Vers. 7. —*Pro nomine enim ejus,* etc. Quasi : Vere sunt honorandi, non enim pro suis sceleribus expulsi sunt a patria, sed sponte profecti sunt pro nomine Christi ampliando, et pro nomine ejus patiendo.

Vers. 9. — *Scripsissem forsitan,* etc. Perseverare debes in eleemosyna, quia utilitatem tantam in ea intelligo, quod non solum tibi, sed etiam toti Ecclesiæ scripsissem de commendatione eleemosynæ, sed hac necessitate dimisi, quia Diotrephes non curat nostram auctoritatem. Diotrephes hæresiarcha illius temporis nova decendo principatum sibi usurpabat. Diotrephes interpretatur *speciose insulsus,* sive *decor insaniens,* ut perfidiam cordis etiam nomine signet. *Ecclesiæ.* Illi Ecclesiæ,*quæ forsitan,*id est dubitative est Ecclesia, et ut per observationem eleemosynæ mereretur perfecta fieri Ecclesia, scripsissem.

Vers. 10. —*Commonebo.* Id est, in omnium notitiam manifestius arguendo producam ; quorum exemplar nusquam habet ; sed *facit* ea, et nova invenit, *garriens,* falsis rationibus utens *in nos* confutandos et sic ad vos a fide retrahendos. Sicut linguas detrahentium nostro vitio non debemus excitare, ne ipsi pereant, ita per suam malitiam excitatas debemus æquanimiter tolerare, ut meritum nobis crescat, aliquando compescere, ne dum de nobis disseminant, eorum qui audire bona poterant, corda corrumpant.

Vers. 12.— *Demetrio testimonium.* Quod illum velit imitari bonum, aperit ut imitetur Demetrium, ut simili laude omnium possit et ipse dignus existere.

Vers. 14 — *Pax tibi.* Amicis gratiam pacis et salutis mandat, ut veritatis inimicos a salute monstret extraneos esse.

EPISTOLA CATHOLICA JUDÆ.

ARGUMENTUM.

Judas apostolus fratres de corruptoribus viæ veritatis ita informat, ut illicitum esse dissertet de subjugo semel erutos servitutis denuo operam suam officiis navare servilibus.

CAPUT UNICUM.

VERS. 1. — *Consolatis et vocatis.* Vocat, conservat, diligit filios, et membra Dei facit Jesus Dominus noster.

VERS. 2. — *Misericordia vobis.* Si Deus cœpit misereri vobis condonando delicta, impleat misericordiam, per ampla bona ducendo ad æterna. Si est reconciliatus inimicis, æternam pacem det factis amicis, in qua in nullo ab eo dissentiatis.

VERS. 3. — *Charissimi.* Ego qui vestræ saluti volo providere, *habui necesse,* propter pseudo qui vobis se ingerunt, *scribendi vobis* admonitiones *de vestra salute communi,* id est de fide quæ est tam mea salus quam vestra et omnium fidelium, scilicet fides quæ per dilectionem operatur. Ego dico *faciens omnem sollicitudinem scribendi vobis,* id est omnia quæ pertinent ad sollicitum. Oro pro vobis, disputo contra seductores vestros, et ut vobis me sciatis providere, scribo vobis de illis : Detego nequitias eorum : ostendo vobis qualiter fidem et dilectionem debeatis tenere : et cum sim ita sollicitus pro vobis, admonitionem meam recipere debetis.

VERS. 4. — *Gratiam transferentes.* Duritiam et districtionem legis : quæ dicit oculum pro oculo, dentem pro dente, temperat gratia Evangelii, in quo purgantur scelera commissa per pœnitentiam, et eleemosynæ fructus. Sed hanc gratiam transferunt impii in luxuriam qui nunc tanto licentius peccant, quanto minus vident se asperitate legis de facinoribus examinari.

VERS. 5. — *Omnia.* Arcana fidei, et non habetis opus, recentia quasi sanctiora a novis audire magistris, id est : Perfecte scitis omnia quæ scienda sunt de fide, et ideo non est opus ut audiatis illos. *Quoniam Jesus.* Confutatis hæreticis, deinde ut revocet eos qui crediderant malignis et impiis, ostendit quanta sit magnitudo Domini quem negant, ostendens quod ipse est qui eduxit populum Israel ex Ægypto.

VERS. 6. — *Angelos vero.* Et vere non sunt imitandi qui Jesum non verum Deum, sed hominem de utroque sexu genitum mentiuntur. Si enim angelis peccantibus non pepercit, nec hominibus superbientibus parcet. *Non servaverunt suum principatum.* Sic homines, qui non servant principatum quo per gratiam adoptionis filii Dei sunt effecti. Sed relinquunt domicilium, id est unitatem Ecclesiæ, in qua renati sunt, vel sedes regni cœlestis quas accepturi erant, si fidem servarent, et ante judicium graviter et gravius in universali judicio damnabit. *Vinculis æternis.* Id est superbia et corde impœnitenti. Vel sententia divina quæ eos in perpetuum coarctabit. Vel vinculum est cupiditas infimarum rerum, qua vincti ad superiora reverti non possunt.

VERS. 7. — *Sicut Sodoma.* Dederat exemplum damnationis eorum qui solum dominatorem negant : commemorato interitu infidelis populi vel angelorum erigentium se contra Deum, dat etiam exemplum
A pœnæ illorum qui Domini gratiam transferunt in luxuriam, commemorans incendium Sodomorum.

VERS. 8. — *Dominationem autem spernunt.* In minoribus peccatis, majestatem blasphemantes : in criminalibus, nolendo humiliter confiteri et pœnitere : nullum habentes timorem, nec fidem venturi judicis.

VERS. 9. — *Cum Michael,* etc. Id est cum Moyses, qui ut Deus erat constitutus Pharaoni, et qui erat princeps et nuntius, quantum ad alios, *disputans* cum Pharaone, *altercaretur,* id est signa faceret alterna contra signa magorum, *de corpore Moysi,* id est populo Israel, ut permitteret illos sacrificare Deo suo, *non est ausus inferre pœnam blasphemiæ* hujus sæculi, *sed dixit : Imperet tibi Dominus.* Vel aliter : Cum Dominus Jesus altercaretur cum Pilato,
B de corpore Moysi, id est de Ecclesia, noluit aliquam blasphemiam inferre, sed tanquam ovis ad occisionem ductus.

VERS. 11. — *Væ illis,* etc. Quia per omnia hæretici monstrati sunt a verbo veritatis cecidisse, ostendit eos diversis malis subjectos.

(BEDA.) In viam Cain abeunt, qui propter invidiam, etc., *usque ad* veritatem quam noverunt impugnant.

VERS. 12. — *Maculæ.* Non solum in comessationibus et ebrietatibus carnalibus pereunt et maculantur, sed etiam sunt maculæ illorum, et alios secum perdunt, Domini gratiam in luxuriam transferentes. *Nubes.* Comparat se prædicatoribus pluentibus justitiam, coruscantibus per miracula, sed hæretici sunt nubes obscurantes solem, ponentes in cœlum os
C suum, perversa superbe docendo, sine aqua sapientiæ. *Arbores autem.* Impii et pseudoapostoli comparant se arboribus bonum fructum ferentibus, sed sunt arbores autumnales : tarde enim ferunt bonum fructum sicut arbor in autumno plantata, vel quia tunc folia cadunt et fructus, vel si supercrescit fructus, adulterinus est et inutilis. Si quid enim faciunt impii quod bonum videatur, non bona intentione id agunt, sed ut bona quæ sunt in aliis exstirpent. *Bis mortuæ.* (BEDA.) Semel moritur quæ non facit fructum, etc., *usque ad* in qua sancti dicuntur radicati.

VERS. 13. — *Sidera.* In hoc apostatas significat, quia in similitudinem diaboli, de sedibus angelorum ceciderunt, quibus propter apostasiam tenebræ reservantur. *Sidera.* Lucem veritatis promittunt in
D hoc mari vitiorum, sed nunquam in eodem statu docendi vel vitæ perdurant, et aliis causa naufragii sunt, et ipsis pro tenebris quas in Ecclesia Dei inducebant, tenebræ inferni parantur, et qui pacem fidei mundana tempestate turbabant, procella tormentorum percellentur.

VERS. 14. — *Prophetavit.* Non solum, inquit, mea auctoritate probo quod puniendi sunt, sed etiam auctoritate Enoch, quod jam olim præscripti sunt in tale judicium impii homines, qui nostris temporibus subintroierunt ad subvertendam fidem piorum. *Enoch.* In stirpe Cain, Enoch, qui *dedicatio* interpretatur, primus nascitur ; in electorum vero progenie, Enoch septimus memoratur, qui reprobi in hac

vita, quæ ante est, seipsos ædificando dedicant : electi vero ædificationis suæ dedicationem in fine temporis, id est in septimo exspectant.

Ecce venit Dominus. (BEDA.) Vera sententia quod Dominus arguet impios, et de operibus, etc., *usque ad* licet enim etiam de apocryphis testimonium veritatis sumere.

VERS. 16. — *Hi sunt.* Si fratribus aliquid boni contigit, murmurant et conqueruntur, quasi sua felicitas in illorum prosperitate minuatur. Avari enim (quibus nihil sufficit) etiam ab aliis invident.

VERS. 19. — *Spiritum non habentes.* Quia Spiritum sanctum (quo congregatur Ecclesia spiritualis efficitur) non habent, ideo animales, inscii, non providentes, ideo defluunt, quia coagulum charitatis non habent.

VERS. 20. — *Superædificantes vosmetipsos,* etc. Ædificantes vos ipsos in bonis operibus super fundamentum fidei, ut lapides vivi ponamini in domo Dei. *In Spiritu sancto orantes.* Ut de vestris viribus non præsumatis, sed divinæ tuitionis adjutorio speretis, non per vos salvari putantes, sed adventum Spiritus sancti in vos petite, quo inspirati ardentius oretis ne cum his qui Spiritum non habent, ab Ecclesia segregemini.

A VERS. 23. — *Illos vero salvate.* Eos qui non sunt damnati apud Deum, sed etiam prope cadunt in ignem, docete ut seipsos liberent.

In timore. (BEDA.) Hoc ad priora illa omnia adjungendum est. Nam, etc., *usque ad* ne forte plus justo vel severus existat, vel pius.

Odientes eam. Non corpus nostrum odisse debemus, sed maculatum esse, ut immaculatum reddamus, ut de carnali spirituale efficiatur. Quod non nostri arbitrii potestate, sed Dei gratia perficiendum est.

VERS. 24.—*In exsultatione.* Quos superius monebat in timore Deo servire, dicit constituendos in exsultatione, quia quanto magis trepidi de actibus in præsenti fuerimus, tanto amplius in futuro de
B percepta mercede lætabimur.

VERS. 25. — *Gloria et magnificentia.* Si habetis gloriam puræ fidei et conscientiæ et magnificentiam in operatione, et imperium super infirmitatem, vel super dæmones, et potestatem resistendi vitiis vel tortoribus, Deo, non autem vobis imputare, qui ante tempora, in præsenti, et post omnia tempora, est gloriosus in essentia, magnificus in operibus, imperans tam volentibus quam nolentibus, et potens cui nihil resistit.

APOCALYPSIS B. JOANNIS.

PROLOGUS HIERONYMI.

Joannes apostolus et evangelista, a Christo electus atque dilectus, in tanto amore dilectionis uberior habitus est, ut in cœna super pectus ejus recumberet, et ad crucem astanti soli matrem propriam commendasset, ut quem nubere volentem ad amplexum virginitatis asciverat, ipsi etiam custodiendam virginem tradidisset. Hic itaque cum propter verbum Dei et testimonium Jesu Christi in Pathmos insulam sortiretur exsilium, illic ab eodem Apocalypsis præostensa describitur, ut sicut in principio canonis, id est libri Geneseos, incorruptibile principium prænotatur, ita etiam incorruptibilis finis per virginem in Apocalypsi redderetur, dicens : Ego sum Alpha et Omega, initium et finis. Hic est Joannes, qui sciens supervenisse sibi diem egres-
D sionis de corpore, convocatis in Epheso discipulis, descendit in defossum sepulturæ suæ locum, orationeque completa, reddidit spiritum tam a dolore mortis factus extraneus, quam a corruptione carnis noscitur alienus. Cujus tamen Scripturæ dispositio, vel libri ordinatio, ideo a nobis per singula non exponitur, ut nescientibus inquirendi desiderium collocetur et quærentibus laboris fructus, et Deo magisterii doctrina servetur.

ARGUMENTUM.

Apocalypsis Joannis tot habet sacramenta quot verba. Parum dixi, et pro merito voluminis laus
C omnis inferior est. In verbis singulis multiplices latent intelligentiæ.

CAPUT PRIMUM.

VERS. 1. — *Apocalypsis Jesu Christi.* Præparat auditores, redditque eos benevolos et attentos, sicut et ibi : *Joannes septem Ecclesiis quæ sunt in Asia. Quam dedit.* Secundum humanitatem Christus accipit eam a Patre et Verbo sibi conjuncto hypostatice, et a Spiritu sancto. *Quæ oportet fieri.* Quasi dicat : Inevitabile est quin fiant, et utile est ut fiant. Oportet ut servi patiantur tribulationes cito. *Cito.* Dicit *cito*, ut seipsos parent, ne sit grave pati. Cito finiendi sunt labores, et præmia danda. Brevis labor, festinata gloria.

VERS. 2 — *Qui testimonium perhibuit.* Qui testatur esse vera verba ipsius Christi habita tam de Verbo, id est Divinitate, quam de humanitate Jesu Christi. *Verbo Dei.* Filius vocatur Verbum Dei, quia per eum manifestatus est in mundo Pater. *In his quæ vidit.* In his quæ corporaliter vidit, ut passum et mortuum, sola mente, ut fuisse cum Patre ante omnia.

VERS. 3. — *Beatus.* Christus dedit hæc mihi, beatus autem quia me acceperit. *Beatus,* quia hæc Apocalypsis est Jesu Christi, etc. *Qui legit.* Id est, narrat aliis quæ audivit : quia plures ab uno legente possunt audire ; vel, *audient*, et in hoc notat auditores, quia plures. Illi soli beati qui audiunt ut mente recondant ; et mente recondunt, ut opere compleant ; et opere implent, ut vitam æternam

possideant. *Servat ea.* Non enim auditores legis, sed factores justi sunt. Serva ea, qui fidem Christi et Ecclesiæ non violat, et timet minata, et quærit promissa. Vere beatus est iste, quia nec longa mora laboris, et præmia vicina.

VERS. 4. — *Septem ecclesiis.* Principaliter illis scribit ecclesiis Asiæ, quibus magister erat constitutus, et per similealiis. Deus dedit Christo, Christus Joanni, Joannes autem ecclesiis, vel per septem, universæ Ecclesiæ. Quia *septem* universitatem significant, vel quia septiformi spiritu illustrantur. *In Asia.* Asia est elatio, Ecclesia ergo nunc est in elatione virtutum, vel olim vitiorum. Asia ista non est magna illa tertia pars mundi, sed quædam provincia ubi erant septem civitates, et septem ecclesiæ cum septem episcopis. *Gratia vobis.* Præparat auditores in salutatione, et reddit eos benevolos et attentos, sicut et in prologo. *Qui est et qui erat.* Æternaliter. Quamvis autem sit natus ex tempore, jam immutabilis est per humanitatem qui olim fuerat corruptibilis. Talis venturus est, etiamsi mundo non apparet talis. *Et a septem spiritibus, qui in conspectu. Spiritus.* Idem sonat quod charitas. Unde attribuitur Spiritui remissio peccatorum, et alia dona quæ sunt dona totius Trinitatis, ut intelligamus Trinitatem ex sola dilectione operari. Personam Patris tacet, quia de Deo Creatore nemo mala intellexerat ponit personam Filii et Spiritus sancti de quibus omnes nascuntur in ecclesiis hæreses. *Throni.* Throni Dei sunt angeli ejus et sancti homines in quibus nunc sedet Deus et judicat, ne in futuro judicet.

VERS. 5. — *Testis fidelis.* Dicit hoc propter desperantes de morte Christi ut illi qui dixerunt : *Nos putabamus quod ipse esset redempturus Israel (Luc.* XXIV). *Primogenitus mortuorum.* Quasi dicat : Vos non terreat, quia surrexit, et est impassibilis. Vel est primus mortificantium se, quia peccatum non fecit. *Princeps regum terræ.* Princeps terrenarum potestatum, potens eas removere, et ad utilitatem suorum vel sanctorum permittens impios servire.

VERS. 6. — *Et fecit nos Deo nostro regnum.* Id est potentes vitiis resistere, *et sacerdotes,* id est pro nobis et pro fratribus nosmetipsos Deo offerentes.

VERS. 7. — *Ecce venit,* etc. Et vere debetis eum glorificare, quia ipse est qui venturus est ad remunerandum. *Cum nubibus,* id est cum sanctis : quia nubes fuerunt compluendo aliis doctrinam, et miracula faciendo ; vel, sicut in nube ascendit, ita in nube veniet, per quam Dei clementiam intelligimus, qua bonis est refrigerium et illuminatio, malis vero terror et excæcatio. Quod et significatum est per nubem qua educti sunt filii Israel de Ægypto.

Et videbit eum. Alia translatio habet : *Videbit omnis terra talem.* Quasi dicat : Talem videbunt qualem impii venturum esse non credebant. *Omnis oculus.* Boni ut lætentur, mali ut confundantur, videbunt. *Plangent.* Seu collident super eum impotentes ejus imperio resistere, ad similitudinem lapidis et fictilium. *Vel plangent se,* id est dolebunt respicientes eos qui fundati sunt super eum, quia non tantum dolebunt de ipso tormento, quam quod repellentur a tali consortio.

VERS. 8. — *Ego sum.* Vere veniet, quia ipse promittit se venturum. Vel præmissa salutatione reddit attentos, quasi dicat : Ne a me hoc dictum, sed ab ipso Christo credatis. *Alpha, principium.* Ante quem nullus, vel e quo omnia cœperunt. *Omega, finis.* Post quem nullus, vel in quo omnia terminabuntur.

VERS. 9. — *Ego Joannes.* Finita salutatione, progreditur ad narrationem, imponendo quatuor, personam, locum, causam ipsius loci, tempus, quæ valent ad commendationem ipsius revelationis. *Ego Joannes.* Quasi dicat : Scio quia tribulamini, sed exemplo Christi patienter sufferatis, ut sitis participes regni ipsius. *Frater vester,* etc., *in Christo.* In fidei unitate, et propter illam fidem tribulatus fui, sicut et alii, per quod ad regnum pervenire patienter sustinui, habendo Christum in omnibus exemplum. *Pathmos.* Id est fretum, scilicet tribulatio, in qua magis cœlestia a fidelibus aperiuntur. Ecclesia comparatur insulæ, quia sicut insula marinis procellis illiditur, ita Ecclesia persecutionibus marinorum, id est mundanorum, affligitur. *Propter verbum Dei.* Id est, propter testimonium divinitati et humanitati exhibitum.

VERS. 10. — *In Dominica die.* Solet rerum qualitas ex tempore notari, ut Abraham in fervorem fidei, angelum in meridie vidit ; Loth in perditionem Sodomæ vespere ; Adam post meridiem audivit vocem Domini ; Salomon, non reservaturus, sapientiam nocte suscepit. *Audivi post me vocem.* Post se audivit, quia dum de præsentibus eductus in anteriora veræ contemplationis se extenderet, etiam alios respicere admonitus est ; vel post se audit, quia a lege et prophetis prædictum est hoc, id enim intelligit.

VERS. 11. — *Quod vides, scribe.* Communis admonitio fit Joanni, quæ monuit communiter mittere ecclesiæ Asiæ, per quas intelligendæ sunt omnes aliæ Ecclesiæ. Hæc communis admonitio fit usque ibi : *Et Angelo Ephesi,* etc. Sive simul et uno intuitu, sive per tempora diversa hanc visionem vidit Joannes, angelus utrumlibet ei conferre potuit. *Epheso.* Ephesas *voluntas mea* interpretatur, vel *lapsus profundus,* vel *consilium.*

VERS. 12. — *Et conversus sum.* Et quia audivi vocem, conversus sum, etc. *Septem candelabra.* Id est septem ecclesias ardentes et illuminatas sapientia divini Verbi. *Aurea.* Sicut aurum per ignem probatum, percussionibus extensum candelabrum efficitur, sic Ecclesia tribulationibus purgata, tentationum ictibus in longanimitatem extensa consummatur, et hæc si habeat vocem in ore, et non in opere, candelabrum quidem est, sed non aureum.

VERS. 13. — *Similem Filio hominis.* Id est angelum in persona Christi, qui jam non dicitur Filius hominis, sed similis, quia jam non moritur. Vel

Filio hominis similis, quia non cum peccato, sed in A similitudine carnis peccati, apparuit Christus, in quo sunt omnia necessaria ad regimen Ecclesiæ. *Podere.* Id est sacerdotali veste, id est carne in qua se obtulit, et quotidie offert, repræsentans se Deo Patri. Vel, poderis est Ecclesia, qua vestitur Deus ut tunica, quæ dicitur talaris, quia usque ad finem mundi duratura est Ecclesia. *Præcinctum ad mamillas.* Daniel cinctum renes vidit in Veteri Testamento, quia ibi carnalia constringuntur; hic legimus præcinctum *ad mamillas*, quia in Novo Testamento, etiam cogitationes judicantur.

Vers. 14. — *Capilli erant candidi.* Id est sancti extenuati, et adhærentes ipsi capiti. Vel cogitationes ejus. *Tanquam lana.* Sicut lana alba apta est ad quoscunque colores accipiendos, sic sancti ad tribu- B lationes sufferendas. *Nix.* Nix candor est immortalitatis, quia candidior omni creatura. *Oculi.* Id est dona Spiritus sancti: hæc sunt Christi velut habentis et dantis, sicut Ecclesiæ accipientis; hæc illuminant et faciunt ardere. Vel oculi sunt ipsi spirituales in Ecclesia, vel divina præcepta.

Vers. 15. — *Et pedes.* Id est ultimi fideles, qui multis concussionibus non retinebunt priorem naturam, sicut aurichalcum, quod sæpe incenditur, et meliorem accipit colorem. *In camino ardenti.* In alia translatione habetur: aurichalco Libani, per quod ostenditur quod in illa regione ubi Dominus crucifixus est, maxime illa tribulatio est valitura. *Et vox illius tanquam vox aquarum multarum.* Id est, prædicatio ejus obtinet vim aquæ, quia mundat. Vel, C quia hanc vocem receperunt jam multi populi (qu comparantur aquæ propter fluxum) tanto magis vos constare debetis. Vel vox datrix multarum aquarum, id est gratiarum, unde mox sequitur:

Vers. 16. — *Stellas.* Stellæ sunt episcopi, qu debent aliis lucere verbo et exemplo vitæ, qui etsi peccaverint, stellæ vocantur, secundum quod instituti sunt: quos habet in dextera, id est in potioribus donis, quæ per dexteram significantur. *Et ex ore.* Id est Dei inspiratione exivit prædicatio, quæ utrumque secat, in Veteri quidem Testamento carnalia opera, in Novo autem concupiscentias; unde de hoc gladio, qui est verbum Dei, scriptum est: *Non enim vos estis qui loquimini, sed spiritus Patris vestri, qui loquitur in vobis. Sicut sol lucet in virtute.* Id est in D meridie sine nubibus. Vel, sicut ipse Christus in resurrectione; vel, quando fixus erit in æternum.

Vers. 17. — *Cecidi.* Id est, projeci curam humanitatis ad similitudinem ultimorum fidelium. *Tanquam mortuus.* Mortuus mundo, vivus Deo, et nil terrenitatis cupiens. *Dexteram suam.* Scilicet sanctum Spiritum confortantem, id est auxilium suum. *Noli timere.* Pati pro me tribulationes et mortem, quia *ego* qui non indigebam propter me, cum sim *primus et novissimus, fui mortuus et vivus.*

Vers. 18. — *Sum vivens.* Et ideo non terreamini, quia manifeste surrexi, nec amplius moriar. *Et habeo.* Et ideo non patiar vos tentari supra quam potestis ferre, quia habeo potestatem super diabolum et super membra ejus. *Mortis et inferni.* Diabolus est mors, quia causa est peccati, id est mortis; ministri ejus sunt infernus, in quibus habet locum.

Vers. 19. — *Quæ oportet fieri post hæc.* In ultimis fidelibus, per quorum exemplum isti multum debent animari.

Vers. 20. — *Sacramentum.* Scilicet mysterium, ubi aliud videtur, et aliud intelligitur. Hæc prima visio est de correptione Ecclesiarum. Angelus allegoriam in parte aperit, ut doceat ubique debere requiri.

CAPUT II.

Vers. 1. — *Et angelo.* Id est episcopo scribit, de manu cujus peccata subditorum requirit, et sine cujus consensu subditos judicare non præsumit ipse Joannes. *Ephesi Ecclesiæ.* Ephesus secundum bene persistentium partem *voluntas* interpretatur, quorum operibus Deus delectatur, de quibus proponit, ut per horum exemplum (qui lapsi fuerant) corrigantur. Item Ephesus interpretatur *consilium*, id est indigens consilio, sive lapsus profondus, vel voluntas mea. *Septem.* Incipit singulares admonitiones, quæ singulæ et universales esse possunt secundum diversa membra cujuslibet ecclesiæ. *Non potes sustinere.* Vi humanitatis. Vel, *non potes sustinere* quin emendes vel expellas.

Vers. 2. — *Tentasti eos qui se.* Non tentantur nisi qui intus sunt in Ecclesia.

Vers. 3. — *Sustinuisti propter nomen meum.* Hoc non fecisti pro humana laude, sed propter nomen meum glorificandum. *Et non defecisti.* Notat causam humani defectus fuisse nisi auxilium prævenisset.

Vers. 4. — *Sed habeo adversum te quod charitatem.* Vel episcopus in persona sua, affectus tædio vitiorum reprehenditur in subditis, vel subditi amore terrenorum delinquere inveniuntur. Heli sacerdos fuit bonus, et tamen damnatus est quia filios corrigere nolebat.

Vers. 5. — *Movebo candelabrum.* Auferam virtutes et dona Spiritus sancti, per quæ sunt constituta candelabra.

Vers. 6. — *Sed hoc habes bonum.* Quamvis hoc est adversum te, tamen non desperes, quia habes bonum. *Facta Nicolaitarum.* Id est, communem usum mulierum, et comestionem idolothitorum.

Vers. 7. — *Qui habet aurem.* Cur audiendum? quia perseveranti Christus est lignum vitæ, quia umbraculum et robur et dans fructum, id est corpus et sanguinem et hic et maxime in futuro.

Vers. 8. — *Smyrnæ.* Smyrna *canticum* interpretatur, vel *quasi myrrha*: etiam canticum in quibus delectatur, myrrha sic est amara ut etiam corpora a putredine servet. *Hæc dicit primus.* Talem describit Christum quod valeat ad consolationem eorum quibus tribulationes ingeruntur. *Hæc dicit primus.* Quasi dicat: Ne deficiatis vos, quia ego tantus propter vos passus sum mortem, de qua resurrexi. Hoc idem exspectetis et vos.

Vers. 10. — *Aliquos ex vobis.* Hic patet quod non de uno solo, sed de pluribus intelligatur. *Ut*

tentemini. Id est, ut probemini, vel despecti habeamini a diabolo et membris ejus. *Diebus decem*. Id est tempore illius belli. Deus enim suos ad bella mittens, Decalogo armat. Vel decem diebus, id est, toto hoc tempore in quo per septem dies contra tria principalia vitia pugnatur, avaritiam, cupiditatem, vanam gloriam.

Vers 11. — *A morte secunda*. Prima mors animæ est in peccatis, secunda in pœnis : prima mors corporis, quando dissolvitur ; secunda, quando damnabitur in judicio.

Vers. 12. — *Rhomphæam*. Exigit ut isti hunc gladium habeant in electione bonorum et reprobatione malorum.

Vers. 13. — *Non negasti fidem meam*. Tribulatio justis illuminatio est, contumacibus correptio obstinatis excæcatio.

Vers. 14. — *Balaam*. Per Balaam intelligendi sunt hæretici qui docent terrenos principes qualiter subvertant cultores veri Dei. Vel Balaam, id est dæmones qui docent carnem decipere animas videntes Deum,

Vers. 15. — *Doctrinam Nicolaitarum*. Ideo repetit de Nicolaitis, ut ad pœnitentiam invitet, quod non fecit.

Vers. 17. — *Manna*. Per manna intellige æternam gloriam de qua omnes dicent : Quid est hoc ? *Quoniam nec oculus vidit, nec auris audivit (I Cor.* II), etc. *Et dabo ei*. In Daniele scriptum est : *Abscisus est lapis sine manibus (Dan.* I). In Proverbiis : *Gemma gravissima exspectatio præstolantis (Prov.* XVII). Idem corpus solidum per ipsum lucidum, candidum virtutibus et spe immortalitatis.

Et in calculo. Vel super baptismum adde martyrium, cujus vim non intelligit hypocrita qui pro laude hominum patitur. *Scriptum*. Quinque litteris scilicet quinque vulneribus cum quibus ostensum fuit corpus ejus in cruce, quod martyr fuit.

Vers. 19. — *Novi opera tua*, etc. Filius dona Spiritus sancti habet, id est, dat cui vult, vel aufert. Ideo videant isti qui jam receperunt illa dona, ne per consensum malorum perdant ea. Vel intellige charitatem et fidem, ut sit ordo retrogradus ; non enim prius est charitas quam fides. Prius fides, ex fide charitas, ex charitate bona opera.

Vers. 20. — *Fornicari*. Fornicatio dicitur quadriformis in animo. *Si videris mulierem ad concupiscendam eam* (*Matth.* V), etc. In actu ipso, in amore terrenorum, in cultu idolorum.

Vers. 24. — *Non mittam*. Quidam pseudo terrebant eos dicendo quod adhuc missurus erat Dominus majores tribulationes quam passi essent : contra hoc dicit, quod non mittet.

CAPUT III.

Vers. 1. — *Et angelo Ecclesiæ Sardis*. Sardis *principium pulchritudinis* interpretatur, et per hoc is significatur qui primum nihil vel parum virtutis habet, deinde fit turpis per vitia ; vel intelliguntur hypocritæ qui extra pulchri, intus deformes. *Scio opera tua*. Et scio quod in omnibus operibus tuis quæris humanam laudem.

Vers. 2. — *Esto vigilans*. Ideo vigila, quia licet sis mente immotus, vel in mente laudabilis, non es tamen perfectus, nisi cæteros excites, et non est satis Christum confiteri, nisi etiam opera feceris. *Non enim invenio opera tua plena*. Dum es sine charitate, vel pro laude, vel quia committis criminale.

Vers. 3. — *In mente ergo habe*. Id est, recordare qualiter fidem Christi in baptismate perceperis : ubi promisisti renuntiaturum te diabolo et omnibus pompis ejus. Recordare etiam quod a doctoribus fidei Christianæ qualiter te vivere oportet audivisti : et serva quod audisti, et pœnitentiam age, eo quod a bonis operibus tandiu torpuisti. *Audieris* a sanctis Patribus, quia, *qui in uno offendit, omnium reus est* ; unde, *charitatem autem non habeam, nihil sum* (*Jac.* II).

Vers. 4. — *Non inquinaverunt vestimenta sua*. Vestes immortalitatis et innocentiæ, quas acceperunt in baptismo, vel, sua bona opera.

Vers. 5. — *Non delebo*. Delet reprobos, secundum illud : *Induravit Dominus cor Pharaonis (Exod.* X). *De libro vitæ*. Liber vitæ præscientia Dei est, in qua omnia continentur. *Confitebor nomen ejus*, dicens : *Venite, benedicti Patris mei (Matth.* XXV). Vel hic, *Dedistis mihi manducare et bibere*.

Vers. 7. — *Hæc dicit*. Quasi dicat : Labora de conversione fratrum sicut cœpisti : quia in eo quod promisi, *quodcunque petieritis Patrem in nomine meo, dabit vobis* (*Joan.* XIV), sum verax in promissis, unde scire potestis quod multos congregabo vobis sicut desideratis. *Claudit*. Ut quæramus, *aperit*, ut inveniamus, ut inquisitor fructum accipiat sudoris sui, et largitor gratias suæ bonitatis habeat.

Vers. 8. — *Ecce dedi coram te*. Merito dedi, quia aperte non poteras habere per te, quia modicam habes virtutem.

Ostium. Per ostium, quod dicitur ab obstando, intelliguntur corda hominum prius dura. Vel intelligere potes Scripturas obscuras. Vel Christum, qui est verum ostium ad vitam, unde discipuli prohibiti loqui et cæsi dixerunt : *Non possumus quæ vidimus non loqui (Act.* IV).

Vers. 9. — *Judæos*. Hoc nomen perdiderunt dum de Christo dixerunt : *Hunc nescimus (Joan.* IX). *Mentiuntur*. Nituntur comprobare verbis et quibusdam simulationibus. *Ecce faciam illos ut veniant*. Parati imitari opera tua per similitudinem humilitatis tuæ. *Scient*. Extra positi non crediderunt Deum diligere Ecclesiam quam permittebat affligi, sed nunc faciet fidem dilectionis, id est certitudinem, ne succumbatis, quia venio ad remunerandum.

Vers. 10. — *Servasti verbum patientiæ meæ*. Præceptum de patientia quod in me ostendi, orans pro persecutoribus. *Ab hora tentationis*, vel generalis persecutionis in Christianos statim post Neronem futuræ, vel ultimo tempore Antichristi. *Tentare habitantes in terra*. Sicut in sequentibus sexto sæpius ordine, sic et hic in sexto angelo novissima designatur persecutio, in qua quidam Judæorum sunt

decipiendi : quidam Eliæ monitis legem spiritualiter impleturi, hostem credunt victuri.

Vers. 11.— *Ecce venio cito.* Quasi dicat : Tentatio vero veniet, sed ne succumbatis, quia venio ad remunerandum.

Vers. 12.— *Columnam in templo.* Firmum in se et sustentantem alios verbo et exemplo. *Non egredietur.* Cum sit Deo certus numerus suorum, si quis labitur, alius misericordia ejus subinducitur, sicut per superbiam Judæorum gentilitas subintravit. Filius junior, id est gentilium populus, exierat, sed morte vituli saginati, id est cruore Christi, reconciliatus non exibit amplius. *Novæ.* Ubi nihil vetustatis, sed plena visio pacis. *De cælo.* De conformitate cœlestium creaturarum.

Vers. — 14. *Testis*, eorum quæ audivit a Patre intrepidus. Vel, cui fides est adhibenda in omnibus. Vel, testis operum nostrorum apud Patrem. *Et verus.* Veritas est, quia per eum promissa Patris complentur.

Vers. — 15. *Neque frigidus es, neque calidus*, quia neque omnino fidem ignoras, neque aperte negas acceptam. *Utinam frigidus.* Non optat eum frigidum simpliciter, sed talem de quo major spes habeatur.

Vers. 16. — *Incipiam te evomere.* Rem mirabilem dicturus, quod tepidi excommunicandi essent, quia ab hominibus boni credebantur, dicit se veracem in omnibus, ut in hoc sibi credatur, et si illi resipiscere voluerint, promittit conservationem, quia dedit primam fidem. *Ex ore meo.* De ore evomitur qui in deteriora præcipitatur vel qui impœnitens moritur.

Vers. 17. — *Dives sum*, scientiæ divinæ, vel sæcularis.

Vers. 18. —*Suadeo tibi emere a me aurum ignitum probatum.* Quia talia opera non perducent ad salutem. *Non appareat confusio.* Melius est hic erubescere coram paucis, quam in futuro coram omnibus. *Collyrio.* Oculi, ut videamus, inunguntur, cum ad cognoscendum veri luminis claritatem, intellectus nostri aciem medicamine bonæ operationis adjuvamus. *Præceptum Domini illuminans oculos (Psal.* XVIII). Vel inunge dono Spiritus sancti mentem quam terrena concluserant.

Vers. 20. — *Ecce ego sto ad ostium et pulso. Si quis audierit*, etc. Exspecto, vel inspiro, vel per prædicatores voco.

Vers. 21. — *Sedere mecum in throno meo.* Judicare in illis quibus sedeo et judico. Hæc de prælatis, et, per prælatos, de subditis.

Sicut et ego vici et sedi cum Patre meo in throno ejus. Hoc ita dicit, quia victoria et sessio Christi est causa victoriæ et sessionis Christianorum.

CAPUT IV.

Vers. 1. — *Post hæc vidi.* In hac secunda visione agit de sedente in throno, et de ornatu ejus, et de agno aperiente librum, id est divinam dispositionem de reparatione humani generis, et de solvente

A septem sigilla, id est obscuritates, ut cum viderimus Deum tantam intelligentiam Scripturarum impendisse hominibus, grati ei simus, nec pro eo pati formidemus. *In cælo.* Id est in Scriptura, quæ est via ad vitam, vel Christus est ostium, cujus mysteria, ante clausa, modo sunt aperta his qui fide et opere sunt cœlum. *Tanquam tubæ loquentis mecum.* Non dissentientis a rationalitate mea, dando rationes has. *Ostendam tibi.* Dictis iis quæ jam præterierunt, dicit etiam ea quæ adhuc oportet fieri, utpote in eodem statu quo cœperint, permansura. Vel, post correctionem oportet videre secreta per quæ animentur in prælia. Vel, *quæ oportet fieri cito post hæc*, id est in ultimis fidelibus. Vel, *post hæc fui in spiritu.*

B Vers. 2. — *Statim fui.* Non repugnavi, sed abjeci curam totius terrenitatis. *Et ecce sedes.* In quibus sedet Deus et judicat, et etiam subditos quorum quidam ita sunt apti, ut competenter Deus sedeat et requiescat in eis. *Sedens.* Christus supra dicebatur inter candelabra ambulans, nunc sedens, id est judicans merita singulorum, de quo digne facit hic memoriam, quos hortatus est ad pugnam.

Vers. 3. — *Qui sedebat.* Ubi tantum boni sunt, non est opus judicare, id est discernere ; ubi boni et mali, ibi discretione opus est. *Similis erat aspectui.* Prius incognitus per carnem mundo apparuit, confringens inimicos, robur suis tribuens. *Jaspidis et sardinis.* Per colorem duorum lapidum, notat Deum et hominem. *Smaragdinæ.* Per colorem viridem
C smaragdi, qui color est aquaticus, baptismus, intelligitur. Per ruborem ejusdem, dona Spiritus sancti in baptismo accepta, per quæ comburuntur peccata.

Vers. 4. — *Viginti quatuor seniores.* Duodecim prophetæ, duodecim apostoli, quamvis plures utriusque ordinis. *Circumamicti stolis albis.* Peccata justorum teguntur, et ipsi albent virtutibus. *Coronæ.* Id est victoria per sapientiam et charitatem etiam ad inimicos.

Vers. 5. — *De throno.* Id est Ecclesia, id est aqua pluit fulgura, id est miracula quæ terrent, et illuminant. *Septem spiritus.* Lampades sunt dona Spiritus sancti, quæ accendunt et illuminant, parata omnibus illis qui sunt sedes Dei.

D Vers. 6. — *In conspectu.* Quia intelligunt sacramentum et rem sacramenti, nec recipiunt nisi quos idoneos viderint et cognoverint. *Mare vitreum.* Baptismus sinceritate fidei lucidus post quem tribulationis igne electo ducuntur ad firmitatem bonorum operum, sicut ex aqua durescit chrystallus. *In medio.* Planitiem quamdam apparuisse describit ad similitudinem magni judicis, qui habet plateam latam et spatiosam, ubi sedet et judicat judicia. *Sedis.* Nomine sedis intelligitur Jerusalem, vel sustentatores, ut homo, ut vitulus, ut leo, ut aquila. *Quatuor.* Propter officium quadrifariæ prædicationis. *Animalia.* Hæc bene repræsentant Christum, qui natus est, passus, resurgens, ascendens. Fideles quoque rationales et man-

sueti sunt, ut homo. Sine terrore ferentes adversa, ut leo; sese mortificantes, ut vitulus; cœlestia petentes, ut aquila. *Plena oculis.* Memores præteritorum peccatorum, et caventes sibi in futurum, vel habentes cognitionem de his quæ Deus fecit vel facturus est in fine mundi, vel placent Deo et hominibus.

Vers. 7. — *Leoni.* Leo mortuus nascitur, die tertia voce Patris vivificatur. Sic et Christus die tertia resurrexit, et resurgere oportuit, quia mortuus fuit, et mori oportuit, quia homo, et mortuus resurgere voluit ac potuit, quia aquila, id est Deus.

Vers. 8. — *Et quatuor animalia singula eorum habebant alas senas*, ad hoc ut ista de Christo prædicarent in quibus bene instructi erant. *Alas senas.* Prima ala, lex naturalis; secunda, lex Moysi; tertia, prophetæ; quarta, Evangelium; quinta, institutiones apostolorum; sexta, quorumcunque decreta, ut Augusti, Gregorii, Ambrosii, per quos Ecclesia alta petit: et a quibus prædicatores accipiunt totius prædicationis fundamentum. Vel sex alæ cognitio operum Dei factorum sex diebus, quorum notitiam in altum sublevant qui in eis bene operantur. *In circuitu et intus.* Per litteram, supplices; per allegoriam, perfectiores ea animalia instruunt, et in medio et in finibus terræ illuminant. *Plena sunt oculis.* Quia se mundos servant et alios exemplo informant. Vel, *plena sunt oculis intus*, id est conscientia mundi: *et in circuitu*, id est in conspectu hominum irreprehensibiles. *Qui venturus est.* Filius corporaliter apparebit, tota Deitas fidelibus se suo modo manifestabit.

Vers. 9. — *Et benedictionem*, supernæ remunerationis, vel in exaltatione, *ut ei omne genu flectatur cœlestium, terrestrium et infernorum* (*Philip.* II).

Vers. 10. — *Et adorabant.* Quod a se non habebant, ab illo requirebant voce et opere. *Dicentes.* In secreto cordis attribuentes Deo victoriam vitiorum et tribulationum.

Vers. 11. — *Creasti omnia.* Ideo omnia ad te referenda, quia omnia a te habent initium. Invisibilia etiam vel angelos et animas, ut spirituales esse dicit cum de impiis facit pios spiritualiter creatos. *Propter voluntatem tuam.* Et non de subito. *Et quod factum est, in ipso vita erat* (*Joan.* I). *Erant.* In mente, priusquam formarentur in opere. *Creata sunt.* Visibiliter existendo. Omnia ergo fuerunt ab æterno secundum quod erant in mente divina, sed esse incœperunt in tempore per creationem.

CAPUT V.

Vers. 1. — *Et vidi in dextera sedentis.* Per dexteram intelligo Filium, per quem omnia fecit Deus Pater, ad quem totius libri intentio dirigitur. *Librum.* Id est duo Testamenta quæ sunt idem liber. *Foris.* Significans Vetus quod forinseca promittit. *Intus,* Novum significans quod evidenter sæpe promittit beatitudinem.

Signatum. Factæ sunt scripturæ prophetarum clausæ, et obscuræ, sed per Christum postea sunt A apertæ. *Sigillis.* Id est universis obscuritatibus, vel clausus septiformi spiritu, per quem fides aperitur. *Septem.* Dicit, quia (ut sequentibus determinabit) illa sunt septem sigilla, scilicet album esse equum et rufum et nigrum, etc.: quæ aperta et nota fuerunt in exordio Ecclesiæ, quæ fuit albus equus supra quem sedit Christus, et doctrina et exemplo munivit, quam rufus equus impugnavit.

Vers. 2. — *Angelum.* Sancti et antiqui Veteris Testamenti patres intellexerunt aliquando a Deo dispositam reparationem Jerusalem: et quando fieret, videre exoptabant, sed quomodo fieret ignorabant, donec scilicet revelavit quibusdam antequam fieret. *Prædicantem.* Inquirentem, et aliis annuntiatem et præ nimio desiderio, tandiu differri conque- B rentem. *Aperire librum.* Divinam dispositionem, et universas obscuritates Scripturarum tollere.

Vers. 4. — *Flebam multum.* — Hoc dicitur in persona priorum et antiquorum patrum, eo quod non intelligebant, vel dilatam reparationem dolebant, unde: *Multi reges et prophetæ voluerunt videre* (*Luc.* X), etc.

Vers. 5. — *Et unus de senioribus.* Quilibet propheta Christi adventum annuntiando consolatur alios. *Vicit leo.* Leo dum fugatur, per montes fugit, et nodo quem habet in cauda vestigia delet, ne inveniatur: ita Christus fugit per montes, id est, divinitas Judæos latuit, assumpta carne divinitatem texit, ne posset agnosci. Leo dormit apertis oculis, ita Christus exspiravit divinitate vivente.

C Vers. 6. — *Et ecce in medio throni.* Ecclesia, quæ a Christo tanquam thronus possidetur, tanquam animalia pascitur, tanquam seniores in judicio potestatis honoratur, ipsa super Christum ædificata in septem cornibus fortitudinis, regno exaltatur, in septem oculis, signis et virtutibus illuminatur. *Tanquam occisum.* Quia etsi fuerit mortuus, ex virtute tamen Dei vivit. Vel inter suos tanquam occisus est, in quibus quotidie mortificatur. *Cornua septem,* etc. Quia dat regnum, quod in cornibus notatur. Oculos, quia illuminat. Vel cornua sunt eminentiores sancti, in capite Christo fundati, carnem excedentes.

Vers. 8. — *Ceciderunt coram agno.* Humilia de se senserunt, quod ipsum imitantur, unde sequitur. D *Habentes singuli citharas.* Mortificationes vitiorum et concupiscentiarum. In cithara lignum et chordæ: per lignum crux Christi, per chordas caro sanctorum, quæ tenditur in ligno, dum diversis tormentis eumdem sonum reddentes crucem Christi imitantur.

Vers. 9. — *Cantabant canticum.* Cum exsultatione Novum Testamentum Ecclesia opere profitetur, dum in morte ejus baptizat. *Tribu.* Dicitur a tribus ordinibus, in quibus duo et septuaginta linguæ in singulis, quarum multi populi, in populo nationes. Tres ordines salvandorum, Noe, Daniel, Job. Vel tres ordines gentium, Græci, Hæbræi, Christiani.

Vers. 11. — *Vidi.* Non solum animalia et seniores ex officio suo idem attestantes, sed etiam *audivi.*

Vocem angelorum. Id est supernorum spirituum qui Ecclesiam muniunt et custodiunt, qui de reparato sanctorum consortio gratulantur, qui testimonium perhibent Christo et in nativitate, quando apparuerunt pastoribus et in passione, et in resurrectione et ascensione testati sunt judicem venturum. Vel angeli sunt minores subditi in Ecclesia, angelicam vitam ducentes, qui circumdant et honorant suos prædicatores et suos judices testimonio eorum consentientes et se conformantes. *Multorum in circuitu throni et animalium et seniorum,* etc. Quanto plures, tanto major attestatio, et majus gaudium. *Millia millium.* Hunc numerum posuit, quia finitum est apud Deum quod hominibus infinitum.

Vers. 12. — *Sapientiam, et fortudinem,* etc. Cognitionem omnium rerum, sicut habet Verbum sibi unitum.

Vers. 13. — *Benedictio.* Id est augmentatio quam habemus in bonis operibus, *et honor* qui inde sequitur, *et gloria* de virtutibus quas in baptismo accipimus, *et potestas* qua concupiscentiis resistimus, non nobis, sed tibi attribuatur.

Vers. 14. — *Et quatuor animalia.* Omnes seniores et animalia testimonio angelorum assensum præbent. *Ceciderunt in facies,* etc. Non superbiunt quod alios judicant, sed humiliant se.

CAPUT VI.

Vers. 1. — *Et Vidi.* Postquam Agnus quæ de se prædicta erant implevit et Ecclesiam suam testimonio prophetarum et angelorum in fide solidavit, aperuit eis sensum ut intelligant Scripturas, et per prædicatores exterius denuntiat, quod pro hac fide pati deceat, et quæ auxilia, vel quas coronas suis præferat, quia facta memoria de reparatione, si de tribulationibus taceret, jam possent deficere, si de improviso tribulatio insurgeret. *Quod aperuisset.* Signatus erat iste liber, quia omnia Christus vel in se, vel in suis aperuit. Ipse enim suis aperuit sensus, ut hæc sigilla in Scripturis intelligerent. In primo sigillo aperto, unde egressus est equus albus, intelligitur Ecclesiæ dealbatio per baptismum. In secundo equo rufo insinuatur aperta persecutio fundentium sanguinem, unde baptizatis insurgunt tribulationes. In tertio nigro hæreticorum persecutio occulta. In quarto pallido, falsorum reatuum aperta et occulta persecutio. *Veni et vide.* A mysterio transi, et completam vide veritatem vel justitiam.

Vers. 2. — *Ecce equus albus.* Ecclesia in baptismo dealbata, vel maximi prædicatores, qui ubique Deum ferunt. *Arcum.* Christus habet Scripturam qua illuminat suos, et occidit inimicos.

Vers. 3. — *Et cum aperuisset sigillum secundum.* Videns diabolus Ecclesiam institui ad locum supplendum, unde ipse ceciderat, eam subvertere nititur prius aperte. *Equus rufus.* Superiori contrarius, scilicet aperti persecutores et sanguinolenti.

Vers. 4. — *Sumeret pacem de terra, et ut invicem,* etc. Id est concessum est a Deo, ut auferret omnem quietem animi ab his qui sunt terrenis deditì. *Et datus est ei gladius magnus.* Magna potestas interficiendi, quia non solum in minores, sed etiam in majores, ut in Petrum, sævire ausus est.

Vers. 5. — *Et ecce equus niger.* Videns diabolus se per apertas persecutiones non profecisse, immittit hæreticos, qui falsis rationibus contendant ut facilius decipiant.

Stateram. Quia dicunt se habere veram discretionem in Scripturis.

Vers. 6. — *Et audivi tanquam.* Quia hic in pugna hæreticorum, ubi est majus periculum, prætenditur auxilium. *Bilibris.* Quasi dicat : O fideles, ne timeatis eos qui antea vos poterant lædere ; et vos diaboli, ne lædatis istos, quia non proficietis, *quia bilibris tritici,* etc. *Tritici.* Per triticum intelliguntur perfectiores, qui per tribulationem attriti igne decocti sunt, Deo cibus suavis. Hordeum sunt minores in eodem genere. Vinum, prælo quidem attriti, sed non ita excocti, acres tantum in se, et alios ad bene operandum inebriantes : oleum sunt non alios inebriantes, sed prius orationibus ungentes. *Et vinum et oleum ne læseritis.* Id est istos qui sunt refecti vino, id est sanguine meo, et oleo, id est Spiritu sancto uncti. Vinum similiter emitur denario uno.

Vers. 8. — *Ecce equus pallidus.* Videns diabolus nec per apertas tribulationes, nec per apertas hæreses posse proficere, præmittit falsos fratres : qui sub habitu religionis obtinent naturam rufi equi et nigri, pervertendo fidem. *Nomen illi mors.* Quia per eum mors accessit, vel ad litteram quia occidit quosdam in carne, quosdam in anima. *Et infernus.* Id est insatiabiles terrenis eum imitantur, et in inferno apponuntur. *Super quatuor.* Id est super omnes malos ubique morantes, vel super Judæos et gentiles, hæreticos et falsos Christianos.

Vers. 9. — *Et eum.* Ostensis tribulationibus quæ in præsenti imminent fidelibus, ne deficiant, aliquatenus certificans de propinqua corona patientes consolatur. *Vidi subtus altare.* Id est capiti suo humiliantes se, vel, *sub,* in absconso, quia nemo in hac vita percipit quomodo ibi sint.

Altare. Christus super quem se omnes sancti offerunt, et quem habent munimentum. Vel ipsæ animæ altare sunt de quibus fumus procedit Deo delectabilis, et quia fuerunt sanguine liniti, modo sunt existentes subtus, id est in minori dignitate quam sint futuræ, quam nondum nisi unam stolam acceperunt. *Interfectorum propter verbum.* Vel aperto martyrio, vel aliquibus anxietatibus.

Vers. 10. — *Usquequo.* Desiderant sancti majus gaudium et consortium sanctorum, et justitiæ Dei consentiunt in damnatione impiorum.

Judicas et non vindicas sanguinem. Faciendo discretionem bonorum et malorum.

Vers. 11. — *Conservi eorum.* Servi dicuntur causa ipsius Domini, fratres ex dilectione debent exspectare.

Vers. 12. — *Sol factus est niger.* Id est illi in

quibus lucet reputabuntur rei et peccatores claritatem suam se retinentes, vel quia quidam ad tenebras decident. Vel Christus sol verus, et modo clarus, Antichristi tempore erit obscurus, id est nullis miraculis coruscans. *Tanquam saccus.* Lux in sacco posita extra non lucet ; fideles lucem prædicationis non effundent in isto magnæ tribulationis die.

VERS. 13. — *Grossos suos.* Id est manes fructus, nullum enim permittit Deus cadere, qui ei servit vero amore.

VERS. 14. — *Cœlum.* Id est Ecclesia recedet a malis, fide et opere. Unde : *Exite de Babylone, populus meus, et immundum ne tetigeritis.*

VERS. 15. — *Reges terræ.* Secundum diversos honores sæculi quos nolentes perdere, delent fidem. *Divites.* Quiquid mali volunt implentes. *Fortes.* In subvertendis aliis. Servus peccati, liber justitiæ. Hi desperantes a sanctis, auxilia dæmonum quærunt, ut se illi liberent in quibus confidebant.

VERS. 16. — *Et dicunt montibus.* Petant suffragia angelorum, qui sunt montes eminentiores, et petræ firmitate : ut eorum precibus misericordiam judicis impetrent.

CUPUT VII.

VERS. 1. — *Post hæc*, etc. Multiplici Ecclesiæ bello descripto, subjicit tempore hujus belli diabolum nocere paratum, sed a Deo refrenatum, ne sui aliquatenus torpeant vel desperent. *Quatuor angelos.* Pro quatuor partibus mundi in quibus nocent. *Angelos.* Diabolus angelus dicitur, id est missus a Deo ad probationem bonorum, et permissus ad deceptionem malorum et a principe diabolo ad subvertionem cunctorum missus. *Tenentes.* In tempore tribulationis nihil magis est necessarium quam prædicatio, et ideo nititur diabolus detinere eam omni loco. *Ventos.* Ventus nubes excitat, terram rigans fructiferam facit, faciem ejus hilarem reddit, sic prædicatio mentes hominum. *Super mare.* Habitantibus in insulis vel diversis vitiis affluentibus.

VERS. 2. — *Et vidi alterum.* Hic angelus est ille lapis sine manibus præcisus, qui statuam quatuor metallis constantem confregit, hic quatuor ventos solvit. *Ascendentem.* Ex quo Christus exspiravit ascendit, dum diabolum ligavit, et per prædicatores mundum illuminavit fide, sicut sol lumine. Vel ascendit ab ortu, id est a Patre, proficiens sapientia et ætate. Vel a se descendit, quia non per concubitum viri carnem assumpsit, sed ipse creavit qui est ortus solis, id est Patris. *Signum.* Id est crucem qua suos signaret, vel potentiam Patri æqualem, vel immunitatem a peccato per quam Deus apparet, quia omnis homo peccator. Hoc signum etsi non re, fide tamen antiqui patres prætulerunt. Signum geritur in fronte ne celetur in tribulatione, nam signatio pectoris, confessio est cordis. Cum catechizatur infans, inungitur in pectore, ut fidem cordis habeat : in fronte ne erubescat, sed confiteatur : *Corde enim creditur ad justitiam, ore autem confessio fit ad salutem* (*Rom.* x.) In scapulis, ut

A onus Christi portet. In vertice, ut rationem conservet, quæ est vertex et caput hominis interioris.

VERS. 4. — *Centum quadraginta.* Finitum ponit, quia Deus sibi sub certo numero omnes comprehendit.

Ex omni tribu. Id est ex omnibus fidem Jacob imitantibus.

VERS. 5. *Duodecim.* Per duodecim habemus eos qui fide Trinitatis quatuor mundi partibus sunt signati, et ut hos perfectos ostendamus, duodecim per quator multiplicamus, et fiunt quadraginta octo ; ut vero ad Trinitatem hæc perfectio referatur, quadraginta octo multiplicamus, et sic fiunt centum sexaginta quatuor.

VERS. 7. — *Simeon.* Tristitiæ sive mœroris exau-
B ditio, id est de præteritis peccatis dolens et ad virtutis conversationem aspirans. *Levi.* Id est additus, id est etiam non injuncta sibi faciens. *Issachar.* Id est merces, id est ad remunerationem tendens, ut : *Cupio dissolvi, et esse cum Christo.*

VERS. 8. — *Zabulon.* Id est habitaculum fortitudinis, id est laborem non recusantes, sed aliquando pro necessitate fratrum de Maria ad Martham descendentes. *Joseph.* Id est augmentum, id est Ecclesiam numero sanctorum locupletantes. *Benjamin.* Id est filius dexteræ, id est a propitiatione Dei omnia, et nihil a se reputantes.

VERS. 9. — *Post hæc.* Cum secundum figuram designandos sub certo numero vidisset, et tantummodo de filiis Israel, nunc aperte docet quod per
C illum numerum, universi fideles, et per duodecim tribus accipiendæ sunt omnes gentes. *Stantes.* Scilicet parati Deo obedire judici, vel etiam suis prælatis. Hoc in præsenti.

VERS. 10. — *Salus Deo nostro qui sedet.* Non per nos, sed per agnum habemus salutem, id est remissionem peccatorum, et bonam operationem, et æternam gloriam.

VER. 11. — *Et omnes.* Per supradictos angelos, intelligi possunt majores prælati ; per istos, minores prælati, vel subditi tantum, sicut sunt angeli et archangeli, et tamen omnes angeli, id est nuntii. Sed et modo sunt majores et minores prælati, id est archiepiscopi et episcopi.

VERS. 12. — *Amen.* Quasi dicat : Si attribuitis
D Deo, benefacitis. Vel *amen*, ad sequentia legetur : *Amen*, id est veritas in præmissis, et *benedictio*, id est exaltatio quam habet super omnem creaturam, vel nostra exaltatio in virtutibus : et *claritas*, id est impassibilitas, vel vestra in operibus.

VERS. 13. — *Et respondit unus.* Visa turba in tanta dignitate, movetur attendere qua via potuit illuc ascendere, ut idem alios doceat inspicere.

VERS. 14. — *Stolas suas*, etc. Innocentiam in baptismo acceptam, vel corpora sua.

VERS. 16. — *Non esurient, neque sitient*, etc. Qui dedit cognitionem angelis, dabit etiam eamdem illis cognitionem.

VERS. 17. — *Deducet eos ad vitæ*, etc. Et per hoc

in futuro deducet ad omnimodam refectionem. *Absterget Deus omnem lacrymam.* Omnem dolorem sive pro delictis suis, sive pro adversis, vel exsilio, vel cæteris hujusmodi.

CAPUT VIII.

Vers. 1. — *Et cum aperuisset.* In hac vita tertia visione sunt septem angeli canentes tubis ad destructionem inimicorum, ad similitudinem illorum qui canentes tubis destruxerunt mœnia Jericho. Quasi dicat : Cum intellexissem salvationem justorum, ex alia parte intellexi damnationem impiorum per officium prædicationis bonis injunctum.

Vers. 2. — *Septem angelos.* Universos, vel septiformi Spiritu imbutos. *Et datæ sunt.* Quia non displicet Deo damnatio impiorum.

Vers. 3. — *Et alius angelus.* Stetit angelus ante altare paratus immolare, ad similitudinem sacerdotis, vel Christus est altare qui se obtulit, et super quem Ecclesia offert Deo preces. *Stetit ante altare,* id est ante seipsum, quia non habet mediatorem per quem placeat. *Habens.* Dicturus ex prædicatione justorum eventuram damnationem impiorum, præmittit quasi excusationem, ne eis culpa de damnatione impiorum imputetur, quia quantum ad ipsos prædicatio eorum bona, et a bono doctore injuncta. *Thuribulum.* Id est apostolos, qui sunt vasa ignis, id est Spiritus sancti, et de quibus exeunt orationes quæ elevantur coram Deo. *De orationibus.* Dixit *de orationibus,* et non *orationes,* quia non omnes orationes repræsentat Patri, sed eas exaudit quæ ad salutem pertinent. *De orationibus,* quia illi aliquando petunt quod petendum non esset, ut Paulus. *Super aureum altare.* Id est illi qui est supra se secundum humanitatem, secundum quam est altare Trinitatis.

Vers. 4. — *Fumus.* Compunctio procreata orationis studio, igne visionis Dei interius accensa.

Vers. 6. — *Præparaverunt.* Id est, prius impleverunt opere quæ dicturi erant ore. Vel, *præparaverunt,* id est prævidierunt quid conveniret unicuique personæ.

Et primus angelus. Ordine narrationis, vel quia hæc cæcitas Judæorum prius contigit prædicantibus apostolis.

Vers. 7. — *Et facta est grando.* Id est prædicatio aliis suavis, visa est eis condensa et gravis. *In terram.* Judæi sunt tanquam terra exculti per legem et prophetas.

Arborum. Per arbores intelliguntur majores Judæi ; qui in lege sine querela conversabantur.

Vers. 8. — *Et secundus angelus,* secundum ordinem narrationis, et secundum quod impletum fuit. Judæis enim excæcatis, apostoli sunt ad gentes conversi. *In mare.* Gentiles sunt mare, id est fluentes in multa vitia ; in quibus cum ante esset diabolus, vere tamen missus dicitur, quia quibusdam recedentibus alios retinere nititur.

Vers. 9. — *Mortua est tertia.* Duæ partes, id est A boni omnes crediderunt : tertia, id est omnes reprobi dati sunt in reprobum sensum.

Quæ habebant animas, etc. Id est illorum gentilium qui ab aliis digniores reputabantur pro quibusdam bonis operibus.

Vers. 10.—*Et tertius angelus,* ordine narrationis et quia istud post illa duo contigit. Postquam enim diabolus omnes Judæos et gentiles excæcare non potuit, immisit eis hæreticos, et quosdam subvertit. *Fontes.* Dicuntur illi esse fontes, in quibus summa et quasi totius fidei origo comprehenditur, sicut est Evangelium. Flumina, quæ inde trahuntur, sicut expositiones eorum sunt, in quibus sunt duo sensus fidelium, historialis et allegoricus. Tertius est hæreticorum, cum hæreses suas confirmant pravis expo- B sitionibus Scripturarum.

Vers. 12. — *Et quartus angelus.* Quartus dicitur ordine narrationis, et ordine rei. Cum enim diabolus quosdam de Judæis et gentilibus excæcasset, tandem ipsos filios Ecclesiæ expugnare egressus est, et quosdam rapuit, tam majores quam minores. Has quatuor damnationes ut præteritas narravit, ut pote quæ quotidie videntur in ecclesiis. Tres vero futuras prænuntiari facit, ut doceat in novissimis temporibus, etiam graviores præteritis imminere, quod etiam ad consolationem præsentium potest redigi.

Vers. 13. — *Unius aquilæ.* Aquila omnes prædicatores, qui mente loginqua conspiciunt, et Ecclesiam circumeuntes, prædicendo futura, muniunt : hic C omnes unus, quia ad idem tendunt.

CAPUT IX.

Vers. 1. — *Et quintus angelus.* Ordine narrationis et ordine temporis hic angelus dicitur esse quartus. Hic est enim damnatio eorum quos diabolus immittit ad præparandas vias ante faciem Antichristi. *Et vidi stellam.* Id est flammam hæreticorum de qua pauca dixerat, et quo fomite creverit exponit. *Stellam.* Id est diabolum cadentem, et ne quis in locum ejus, id est in paradisum eat, laborantem. *Et data est.* Abyssus, id est tenebrosi. Puteus, id est profundiores hæretici, quia alios mergunt pravis sententiis. In hos clavem, id est potestatem accipere dicitur, quia tunc non sicut modo a D Deo refrenabitur. Vel clavis illa sunt ipsi principes per quos hæretici operantur.

Vers. 2. — *Aperuit puteum abyssi.* Hæreses quæ latebant in cordibus eorum proferri fecit. *Fumus fornacis.* Doctrina Antichristi recte dicitur fumus quoniam ipse Antichristus est fornax purgans bonos, et in cinerem redigens malos. *Obscuratus est sol et aer.* Et per hoc percussi sunt quidam illuminantes alios, et quidam illuminati ab eis.

Vers. 3. — *Exierunt locustæ.* Discipuli hæreticorum locustis comparantur, quia neque volant in altum : sive, contemplationem per cognitionem : sed superbia saliunt, et in pejus recidunt, et sunt corrosores bonorum.

Sicut habent scorpiones. Scorpius blandus facie cauda pungit occulte; vel scorpioni comparat, quia sicut scorpius cauda, sic hæretici decipiunt per temporalia, quæ debent post esse, sicut cauda posterior pars in animali. Vel ideo comparat quia quando scorpius pungit, non sentitur, postea diffundit venenum, sic decepti ab hæreticis non sentiunt, tandem perimuntur.

VERS. 4. — *Præceptum est illis ne læderent*, etc. Quia dolos istorum refrenat Deus, licet ipsi non intelligant.

VERS. 5 — *Ne occiderent.* Cum per dolos nequeunt hæretici in aliqua subvertere volunt, contra quos a Deo ordinatum est, ut etsi corpora occidant, animas tamen non decipiant. *Mensibus quinque.* Alia littera dicit *mensibus sex*, propter sex ætates quibus hæc vita distinguitur. *Ut cruciatus scorpii.* Cum data sit potestas cruciandi, non aperte tormentant, sed apud sæculi principes accusant.

VERS. 6. — *Et fugiet mors ab eis.* Quia cura gregis eos astringit labori.

VERS. 7. — *Similutidines locustarum*, etc. Cum ostendisset qualiter nocerent, et per dolos et per occultam impugnationem, et in utroque Dei refrenationem, nunc ostendit quales ipsi sint per quos operari possunt. *Similes equis.* Quia sunt veloces ad discurrendum, feroces ad impugnandum, et non provident quos incurrant, sive in vicinos, sive in hostes. *Tanquam coronæ.* Id est victoriæ de præcipitatis et subversis acquisitæ, non per veram sapientiam.

VERS. 8.—*Et habebant capillos.* Id est mores lascivos et effeminatos, qui eis adhærent, et ab eis ad deceptionem aliorum dependent. Vel capilli sunt homines minores, quos adherentes sibi decipiunt. *Dentes leonum.* Laniatum habent et fetorem.

VERS. 9. — *Loricas.* Id est corda obstinata, quæ sagita veritatis non penetrat. Vel sententias deceptionibus munitas, quas infringit veritas. *Sicut vox curruum*, etc. Diversi currus diversis vis et a diversis equis ad idem bellum rapiuntur, sic isti diversis hæresibus unanimiter Ecclesiam impugnant.

VERS. 10. — *Et habebant caudas.* Postquam non valet ratio vel tumultus eorum, quærunt auxilium principum, qui caudæ dicuntur, quia ut astringant, terrent et blandiuntur. Vel caudæ sunt dolosæ sententiæ, quibus coram blandiuntur et latenter pungunt.

VERS. 11. — *Et habebant super se regem.* Ostenso quales in se sint, monstrat per quem hæc possunt. *Cui nomen Hebraice Abaddon.* Quasi dicat: Ad hoc cavete vobis, Hebræi, Græci et Latini, id est omnis Ecclesia. Posuit autem tres linguas, quia Christi Evangelium aliqua harum trium linguarum est scriptum et receptum.

VERS. 12. — *Væ unum abiit.* Id est primum ordine narrationis et ordine temporis. Hæc est enim declaratio et damnatio malorum quæ erit tempore Antichristi.

VERS. 13. — *Ex quatuor cornibus.* Per quatuor cornua intellige illa quatuor quæ de Christo prædicantur, quæ sunt nativitas, passio, resurrectio, et ascensio: circa quæ alia sunt. *Altaris aurei.* Altare Christus, cornua altaris sunt prædicatores Christum sublevantes, et pro eo mori parati, sicut sanguis ponebatur in cornibus altaris. Vel altare est Ecclesia, in qua sunt cornua, id est defensores aliorum, qui omnes ad idem tendunt. Vel per quatuor cornua intelligere possumus dogmata evangelica quæ docent detegi fraudes Antichristi. *Vocem unam.* Præcones præteriti temporis præmonent illos qui erunt tempore Antichristi.

VERS. 14. — *Solve quatuor.* Pro quatuor partibus mundi, vel quia quatuor de Christo prædicata impugnant. *Qui alligati sunt in flumine magno Euphrate.* Euphrates fluvius circumiens Babylonem, id est principes mundani per quos diabolus, cum in ipsis esset, occulte operabatur. Dicens autem *solve*, hos jubet excommunicari, ut qui in eis erat quasi ligatus, per eos sibi traditos apertius operetur. Vel quatuor angeli sunt omnes immundi spiritus in quatuor partibus mundi regnantes, qui fuerunt refrenati in passione Christi.

VERS. 15. — *Soluti sunt*, etc. Soluto diabolo multi præcipitantur, qui ad alios excæcandos moliuntur. *In horam et diem.* Per *horam* accipe medietatem anni; per *diem*, unum annum; per *mensem*, alium annum; et per *annum*, tertium: nam per tres annos et dimidium durabit persecutio Antichristi.

VERS. 16. — *Vicies millies.* Sancti decem præceptis legis perfecti, contra quos duplex numerus ponitur malorum, quia mali plures sunt bonis. *Et audivi*, etc. Quasi dicat: Bene pono sub certo numero, quia *audivi*, id est intellexi, quod plures essent mali quam boni.

VERS. 17. — *Et ita vidi.* Id est sicut intellexeram quod ad destructionem aliorum equitabant, sic intellexit, quod per diabolum hoc faciebant, quem sicut equi portabant, vel equi intelligi possunt diaboli, super quos mali fundantur. *Habebant loricas igneas.* Id est muniebant eos sententiis de quibus sequitur æterna pœna, ubi est ignis et fetor et fumus. *Vel habebant loricas igneas*, id est æternam pœnam, quæ nunquam dimittit quos accipit. *Tanquam capita leonum.* Superius in plaga locustarum vidit facies hominum, hic leonum: quia hæretici aliquid humanitatis ostendunt, ministri autem Antichristi, quod docebunt dictis et signis hoc etiam pœnis cogent confiteri. *Procedebat ignis.* Causa æternæ pœnæ. *Vel ignis*, id est cupiditas; *fumus*, id est superbia; *sulphur*, id est fetor malorum operum. *Fumus et sulphur.* Cæci sunt et in tenebris positi, propter fetorem vitiorum et malorum operum.

VERS. 18. — *Occisa est tertia pars.* Id est, omnes reprobi de Ecclesia, et similiter omnes Judæi vel pagani, qui nunquam fuerunt baptizati, nec ab Ecclesia separati.

VERS. 19. — *Similes serpentibus.* Qui blandiuntur facie, et occulte immittunt venenum.

CAPUT X.

VERS. 1. — *Et vidi alium angelum fortem.* Quia fortis armatus fortem diabolum exsuperavit. *De cœlo.* Id est cognitione angelorum. *Amictum nube.* Id est, se humiliantem assumptione carnis, vel quia cognoscibilem fecit. Latentem in carne quæ est nobis refrigerium contra vitia. *Et iris in capite.* Qui veram de Deo habet cognitionem, reputat eum Deum esse. *Tanquam columna ignis.* Illi in quibus vere luce imago Dei, ut in contemplativis, vel prædicatio.

VERS. 2. — *Et habebat in manu sua libellum apertum.* Id est omnes Scripturas operatione sua completas, partim prædicando, partim quæ de se dicta erant, complendo : tandem suis sensum aperiendo. *Pedem suum.* Id est portatores firmos in fide et sustinentes alios. *Sinistrum autem super terram.* Id est super eos, qui quoquo modo sustentabant etsi non credebant. Hoc est : posuit majores et firmiores prædicatores super majores peccatores, minores super minores.

VERS. 3. — *Quemadmodum cum leo rugit.* Vox leonis ostendit ejus virtutem et infert terrorem. Cum leo cauda circa silvam sulcum fecerit et rugit, nulla ferarum audet exire : ita Christus suos in fide concludens, rugit ne aliquis exeat.

VERS. 4. — *Scripturus eram.* Hic fert personam eorum qui Antichristi tempore volent prædicare ex præcedentium imitatione. *Signa quæ locuta :* inspirationem divinam, vel angelicam admonitionem.

VERS. 5. — *Levavit manum suam ad cœlum.* Cum tanta desolatio erit in Ecclesia, quod etiam prædicatio erit ablata; ne fideles desperent audiunt pro sua consolatione, non ad detrimentum suæ salutis prædicationem subtrahi.

VERS.. 6. — *Juravit*, etc. Et per hoc firmiter statuit, quia Deus erat : *Nam si Christus resurrexit, et nos resurgemus* (*I Cor.* XV.) *Et ea quæ in illo.* Cum dicis : *Creavit ea quæ in eo sunt*, hæresim quorumdam destruxit, qui astruunt res quasdam non creatas a Deo, sed a dæmone ut bufonem.

Tempus amplius non erit. Id est nulla varietas, sed æterna stabilitas, animarum immortalitas. Hoc illi ultimi considerantes, patientur libenter.

VERS. 7.— *Consummabitur mysterium.* Tempore Antichristi, tanta erit persecutio quod prohibebitur illis qui erunt tempore ipsius prædicatio, quamvis prædicare velint, etiamsi ex antecessoribus suis habituri sint officium prædicandi ; alii autem idem prædicaverunt, quia a Christo ad hoc instituti fuerunt. Christus vero eos instituit, quia tunc tempus prædicandi erat, et ipse ad hoc venerat, sed modo vide destructionem temporis Antichristi contrariam destructioni quam Christus fecit, et per hoc perpende prædicationem merito subtrahi. *Mysterium Dei.* Id est remuneratio sanctorum, quod est secretum, quod *nec oculus vidit, nec auris audivit* (*I Cor* II).

VERS. 8. — *Sicut evangelizavit.* Intentio prophetarum prima fuit de adventu Domini, et de consummatione sæculi.

VERS. 9. — *Et audivi.* Quasi dicat : Ostensa destructione quæ erit tempore Antichristi, et inde etiam prædicatione subtracta, et ob hoc fidelibus consolatione adhibita, monetur quæ vidit interim prædicare, quasi dicatur aperte sibi : Ecce revelavi tibi omnia, modo vade et prædica, nec quia sunt aspera, devita : nec terrearis pro tribulatione aliqua, quia non tanta patieris quanta patientur qui perseverabunt tempore Antichristi. Hoc ad consolationem præsentis Ecclesiæ hic apponitur, ubi major tribulatio pronuntiatur. *Vade.* Quod bene sciebat, intelligere monetur, ut per admonitionem alii prædicaturi informentur. *Stantis super mare.* Hoc dicit, quia implere grave est humanitati, quæ est mollis et fragilis.

VERS. 10. — *Et abii.* Hoc dicit, quia Deus si quem paratum videt, quod necessarium est sponte offert.

Ad angelum. Id est ad Scripturam a Deo completam, a fidelibus intimatam.

VERS. 11. — *Et dixit mihi : Oportet*, etc. Cum ego librum reciperem, licet amara intelligerem, monuit ut nec pro morte dimitterem.

CAPUT XI.

VERS. 1. — *Metire.* Id est ita secundum uniuscujusque capacitatem prædica, ut constituas Ecclesiam et in ea altare, etc.

VERS. 2. — *Atrium.* Id est falsos Christianos, qui se Ecclesiam simulant, sed factis abnegant. *Civitatem sanctam.* Id est Ecclesiam ad juste vivendum congregatam, et virtutibus imbutam persequentur mensibus quadraginta duo, id est tribus annis et dimidio, quibus regnabit Antichristus ; quasi dicat : Sciatis omnes persecutiones quæ sunt in præsenti, et quæ fuerunt in præterito ab Antichristo procedere, sicut illas quæ erunt in tempore suo.

VERS. 3. — *Et dabo duobus.* Quasi dicat : Cum minor est tribulatio, non debetis cessare, quia tempore quo gravior fuerit, faciam illos prædicare.

Duobus testibus. De Elia et Enoch agitur, per quos prædicatores alii intelliguntur. *Diebus mille.* Nota quod hi dies non perficiunt tres annos et dimidium, sicut et Christus non complevit dimidium annum prædicationis suæ supra triennium.

VERS. 6. — *Super aquas.* Id est super doctrinas, quæ sunt fidelibus aquæ irrigantes. *In sanguinem*, etc. In peccatum, vel cum audita negligitur, vel cum audiri etiam contemnitur.

VERS. 8. — *Ægyptus.* Id est tenebrosa sine cognitione Dei.

VERS. 10. — *Et munera mittent.* Id est dona, litteraliter : vel congratulationes et confabulationes ad invicem de eis loquentes.

VERS. 11. — *Et post dies.* Ostensa tribulatione eorum, per quorum exemplum angelus Joannem

invitabat ad prædicandum, etsi necesse fuerit ad compatiendum : ostendit tamen et ipsorum coronas, ut similiter istum Joannem, vel quemlibet alium de corona sua pro modo suo certum faciat. *Super pedes.* Id est super seipsos qui prius fuerunt indigentes aliquo quo nitantur, sed erunt tunc firmi.

Vers. 12. — *Vocem magnam.* Quæ illos refrigeret, et inimicos terreat.

Vers. 13. — *Terræmotus magnus.* Id est terreni moti sunt, ut puniantur in inferno ; vel ad destructionem Ecclesiæ occisis magistris. *Et decima pars.* Id est homo,qui ad hoc constitutus videtur, ut decimus ordo restauretur. *Occisa sunt in terræmotu.* Omnino destructa in inferno, vel postea non resipuerunt. *Gloriam Deo.* Id est laudes Deo de justorum salvatione et malorum damnatione.

Vers. 15. — *Et septimus angelus*, etc. Sex tubæ priores, sæculi præsentis ætatibus comparatæ, varios bellorum Ecclesiæ denuntiavere concursus ; septima vero sabbati æterni nuntia, victoriam tantum et imperium veri Regis indicat. *Factum.* Qui prius vilis erat et abjectus jam regnat, coronans bonos, et malos condemnans. *Et regnabit.* Id est permanebit regnum ipsius in sempiternum, non ut quidam hæretici putant sanctos post definitum tempus in mundi vitam redituros.

Vers. 16. — *Et viginti quatuor seniores.* Non tantum minores ita glorificant Deum, sed etiam majores. *Ceciderunt in facies.* In faciem cadit qui in hac vita culpam agnoscit, eamque pœnitendo detlet. Retro cadit qui in hac vita repente decidit, et ad quæ supplicia ducatur nescit.

Vers. 18. — *Qui corruperunt terram.* Id est seipsos per malam operationem, et alios per malum exemplum.

Vers. 19. — *Et apertum est.* In hac quarta visione habes materiam bene ornatam et bona auxilia habentem, scilicet de pugna Ecclesiæ quæ a diabolo impugnatur et aperte et occulte, et in omnibus his ostendit Joannes eam superare per quod maxime armat fideles ne deficiant in aliqua tribulatione. De pugna ergo Ecclesiæ pendet cognitio ex tertia visione, quæ est de injuncto officio prædicandi. Apertum est templum Dei, id est, datus est Spiritus sanctus, per quem mysteria Ecclesiæ, quæ per secundum tabernaculum figurabantur, revelata sunt fidelibus. *Arca.* Christus est arca in quo omnes thesauri sapientiæ absconditi, qui complevit Vetus Testamentum et instituit Novum. *Et grando magna.* Id est quibusdam visa est prædicatio intolerabilis.

CAPUT XII.

Vers. 1. — *Et signum.* Et ex his vidi istud procedere,scilicet fidei gratiam, id est quiddam magnum significantem. Hic facit mentionem de revelatione mysterium quæ fuerunt in secunda visione, et de injuncto officio prædicationis, quod habuimus in tertia, ut istam quartam quæ de pugna Ecclesiæ et diaboli est, ex his duabus, id est secunda et ter-

A tia, ostendat pendere. *Luna sub pedibus.* Licet mundanis sustentetur Ecclesia, ea tamen non affectat. *Et in capite ejus corona*, etc. Id est duodecim apostoli, quibus mundus credidit, vel in quibus mundum vicit Ecclesia.

Vers. 2. — *Cruciatur ut pariat.* Prædicando, adversa patitur. Vel cruciatur a seipsa, id est carnem suam macerat, ut prædicatio sit idonea.

Vers. 3. — *Draco magnus.* Non de magno effectu, sed de potentia et superbia draconis loquitur.

Et cornua decem, etc. Id est regna et divitias quibus principes decalogum legis impugnant.

Vers. 4. — *Et cauda.* Id est deceptiones, quibus celant vitia, ut cauda celantur turpia. *Stellarum.* Id est illorum qui illuminant Ecclesiam doctrina, non

B vita. *Stetit ante mulierem.* Quæ patiebatur dolorem, per quod credebat cito cessuram. Per passionem credebat diabolus Ecclesiam subjugatam. *Devoraret.* Paratus erat draco ad devorandum ; sed non potuit, quia natus est qui prohibuit.

Vers. 5. — *Et peperit.* Carnali generatione, Christus de Abraham et David præcessit ; vel peperit Ecclesia filium, id est fidem Christi in cordibus auditorum.

Vers. 6. — *Diebus mille.* Id est toto tempore quo subsistit Ecclesia prædicatione Christi tribus annis et dimidio facta.

Vers.. 7. — *Michael et angeli ejus præliabantur* Ecclesiam sustentantes orando, auxilium ferendo.

Vers. 8. — *Non valuerunt.* Removere auxilia

C angelorum, quia non poterunt Ecclesiam ducere in peccatum.

Vers. 10. — *Et audivi vocem.* Cum ostendisset diabolum in hoc certamine occulto ab Ecclesia victum auxilio filii et angelorum, subjungit exsultationes angelorum ipsorum, vel sanctarum animarum de victoria fratrum, ut laborent vincere qui de victoria sua angelos vel sanctas animas audiunt exsultare. *Accusabat illos.* Officium diaboli est accusare, id est per peccatum accusabiles reddere. *Die ac nocte.* In prosperis delectando, in adversis contristando.

Vers. 12. — *Descendit diabolus.* De cœlo : vel de minoribus sanctis, in quibus jam non habet locum tentatio. *Sciens quod modicum tempus habet.* Quia videt multos sibi subtrahi, et in locum suum substitui.

D *Et postquam vidit.* Cum vidit diabolus se per occultam fraudem non posse proficere, aperta tribulatione aggreditur expugnare. *Et datæ sunt mulieri*, etc. Quæ etiam contra apertam tribulationem habet auxilium ab eodem filio a quo habebat contra occultam impugnationem.

Vers. 14. — *Aquilæ.* Illi dicuntur aquilæ, qui per conversationem vitæ cœlum petunt, et ideo in Deo fixum habent intuitum. *Per tempus, et tempora*, etc. Si accipitur illius Ecclesiæ status quæ erit tempore Antichristi, dicetur aliter *per tempus et tempora et dimidium*, etc., pro prædicatione Heliæ et Enoch ; si generalis Ecclesiæ tempus accipitur, dicitur *per tempus, et tempora, et dimidium*, etc., aliter pro præ-

dicatione Christi facta tribus annis et dimidio, quia A Christi prædicatione pascitur Ecclesia quotidie.

Vers. 16. — *Et adjuvit terra mulierem.* Id est Christus Ecclesiæ suæ dedit vires patiendi. *Et aperuit*, id est præparavit, et idoneam se fecit, ut reciperet quidquid sibi inferrent, ad similitudinem os aperientis. Hoc Christus in passione sua fecit, in quo suis exemplum patiendi se proposuit. *Absorbuit*, id est, omnes pœnas in se destruxit, factus immortalis et impassibilis, quod idem facit in suis.

Vers. 17. — *Iratus est draco in mulierem.* Quia licet non possit eam devincere, non tamen desistit invidere, et locum invadendi quærere.

Vers. 18. — *Et stetit.* Non tamen omnes illos vicit minores, sed tantum super arenam, id est, infructuosos moram fecit, in quibus apparent signa B vestigii.

CAPUT XIII.

Vers. 1. — *Et vidi*, etc. Bestia hæc spiritualiter est Antichristus, vel generaliter tota collectio malorum. *Capita septem et cornua decem.* Ad hoc ut bene posset istos vincere, talem familiam sibi instituit. *Nomina blasphemiæ.* Variis hæresibus erat bestia plena, vel variis simulatiouibus occultans vitia.

Vers. 3. — *Quasi occisum.* Simulabit se Antichristus mortuum, et per triduum latens post apparebit, dicens se suscitatum. *Et plaga mortis ejus curata est.* Arte magica ascendet in aera, ferentibus eum dæmonibus, et sic curabit *plaga mortis ejus*, quia prius mortuus credebatur, post vivens reputabitur. C

Vers. 6. — *Et aperuit os suum.* In tantam fiduciam prorupit, ut quod occulte ante, jam tunc publice audeat blasphemare. *Et tabernaculum.* Id est omnem institutionem ejus, per quam laudabilis apparet.

Vers. 8. — *Occisus est ab origine mundi*, in suis, ut in Abel. Vel quia ante omnia dispositum est, quod in fine temporum occideretur. Vel occisus est in agno mystice quem Abel obtulit, vel in ipso Abel a fratre occiso præfiguratus est.

Vers. 10. — *Qui in captivitatem.* Qui captivat homines nunc a fide, tandem a salute, scilicet Antichristus, vel ipse diabolus. *Qui in gladio occiderit.* Antichristus et sui occident gladio materiali et persuasionis, et peribunt gladio æterni judicii. *Hic est*, D etc. Id est, patientiam et fidem sancti tenebunt, quia, illo destructo, sciunt se remunerandos. Respiciendo pœnam malorum et remunerationem bonorum, patientes fiunt et fidem tenent.

Vers. 11. — *Et vidi.* Descripta tribulatione quæ erit per Antichristum, et suos participes, subjungit aliam quæ fiet per suos apostolos quos ipse per totum mundum sparget. *Cornua.* Quia simulabunt se habere innocentiam, et puram vitam, et veram doctrinam, et miracula, quæ Christus habuit et suis dedit; vel, duo Testamenta sibi usurpabunt. *Et loquebatur sicut draco.* Id est pseudoapostoli ita loquentur, sicut diabolus in Antichristo erat locutus.

Vers. 12. — *Et potestatem*, etc. Quia in omnibus caput suum sibi præponebant Antichristum.

Terram. Id est terrenos, et in amore terræ perseverantes; vel: *terram* secundum corpus, *habitantes in ea* secundum animam. *Adorare.* Quia et hi, simulata resurrectione, prædicationis suæ faciunt fundamentum, sicut et apostoli Christi fecerunt.

Vers. 13. — *Ignem*, id est malignum spiritum super suos faciet descendere, ut loquantur variis linguis. Ut apostolis datus est Spiritus sanctus in specie ignis, et sic illi dabunt spiritum malignum in specie ignis. *In conspectu.* Ut omnes videre possint cum apostoli Spiritum sanctum in conclavi acceperint.

Vers. 15. — *Ut loquatur imago.* Hic magica arte faciet statuam loqui et futura prædicere.

Vers. 16. — *Habere characterem*, etc. In manu et in fronte ponent signa, ut omnes confiteantur suum esse Deum verbo et opere.

Vers. 17. — *Numerum.* Id est qui exspectant ab eo remunerationem eo minorem, vel mediocrem, vel maximam.

Vers. 18. — *Qui habet.* Cum liber præsens Græce sit editus, secundum Græcos numerus est quærendus apud quos omnes litteræ numerum significant. Nomen ejus *Antemos* quod ei competit, qui Christo contrarius dicitur : *A*, unum ; *N* quinquaginta ; *T*, ccc ; *E*, quinque ; *M*, quadraginta ; *O*, septuaginta ; *S*, cc. Vel *Arnoyme*, id est nego, qui Christum negat Deum in quo idem numerus : *A*, unum ; *R*, cc ; *N*, quinquaginta ; *O*, lxx ; Y, cccc ; *M*, xl ; *E*, quinque. Vel *Teian*, id est sol gigas, quod vero Christo, usurpative convenit Antichristo : *T*, ccc ; *E*, quinque ; *I*, x ; iterum *T*, ccc ; A, unum ; *N*, *L*. Vel Latinis litteris : *Diclux*, quia ipse se lucem esse dicet : *D*, quingenti ; *I*, unum ; *C*, centum ; *L*, quinquaginta ; *V*, quinque ; *X*, decem et sic eadem summa.

Sex primus perfectus numerus est, et significat illos minus perfectos qui conjugati sunt, et pro modo suo decem præcepta servant. Sexaginta significat mediocriter perfectos, qui, dimissis legalibus conjugiis in castitate permanent, et iterum decem præcepta pro modo suo complent. Centum significat perfectissimos qui mentis et corporis integritatem non violant et decem præcepta perfectissime servant. *Ili reddunt fructum, alii tricesimum, alii sexagesimum, alii centecimum.* Et discipuli Antichristi tunc dicent neminem posse salvari, nisi Antichristo obtulerint aliquem de fructibus illis.

CAPUT XIV.

Vers. 1. — *Et vidi : et ecce Agnus stabat.* Ostensa gravissima persecutione, quam patietur Ecclesia ab Antichristo et ejus apostolis, nunc ostendit qualem habeat adjutorem, et qualem ipse habeat familiam, ut magis electos afflictos consoletur. *Centum quadraginta*, etc. Id est in virginitate perfectissimos, in fide trinitatis ex quatuor mundi partibus collectos.

Vers. 2. — *Tonitrui.* Quia terret eos qui ad con-

sortium suum venire suffugiunt. *Citharœdorum.* A Quia ipsi ad hoc se instituerunt, ut extenderent sua corda devota super lignum crucis. *Citharizantium.* Quod ex officio habebant, opere implebant.

Vers. 3. — *Et cantabant.* Id est de integritate animæ et corporis exsultabunt : quod gaudium nunquam eis veterascet, sed semper est eis ut novum.

Vers. 4. — *Hi sunt qui cum mulieribus non sunt.* Id est quos ad hoc ut essent virgines sanguis Christi elevavit. *Ex hominibus primitiæ*, etc. Ut ex grege optimus equus, vel ex fructibus primitiæ.

Vers. 6. — *Et vidi.* Descripta impugnatione facta per duas bestias, suppositoque auxilio Agni et dignitate familiæ ejus ostensa, subjungitur admonitio, ut ad hanc familiam accedant, et comminatio, ut ab alia declinent. *Alterum angelum.* Id est prædica- B tores qui sunt alteri a Christo, id est vicem ejus exsequentes. *Per medium cœli.* Per catholicam Ecclesiam, quam verbis et exemplis secum trahunt. *Evangelium æternum.* Id est prædicationem æternam promittentem, et sui observatores ad æternitatem ducentem.

Vers. 7. — *Timete Dominum*, etc. Bene operando, et bene de eo annuntiando, ut per vos gloriosus appareat. *Quia venit.* Quasi dicat : Non deficiatis, quia non longo tempore patiemini.

Vers. 8. — *Et alius angelus secutus est eum.* Hoc dicit, quia prædicatores sibi invicem succedunt. *Cecidit.* Bis positum vocabulum *cecidit*, infinitatem significat, in quo omnimoda destructio intelligitur. *Vino iræ fornicationis.* Id est vitiis, et præci- C pue idololatria, quæ est dulcis potus peccantibus, quibus ipsi alios inquinant, et, ne recto tramite gradiantur, inebriant; unde debetur eis ira Dei. Purum vinum bibitur, dum flagellat Deus hic ad emendationem : turbidum, dum infertur æterna damnatio.

Vers. 9. — *Et angelus tertius.* Tres ponit pro fide Trinitatis, cum tria hæc in eadem persona possint considerari.

Vers. 10. — *Quod mistum.* Quasi dicat : Qui non corrigitur vindicta ejus ad correctionem data, punietur æterna pœna. *In calice.* Calix est vindicta Dei, ubi desuper merum quod ad correctionem hic vindicat, subtus est fæx, id est damnatio in ultimis. Bibent impii de vino, id est de fæce : quod vinum D quia vult ad comparationem meri ostendere turbidum, addit quod mistum est.

Vers. 11. — *Et fumus tormentorum.* Quod quædam de damnatione malorum numerat, non dicit pro damnatione describenda : sed tantum pro terrore inferendo illis quos deterret ab eorum consortio. *Ascendet in sæcula.* Cum dicit : *ascendet in sæcula*, notat æternam pœnam continuari. *Nec habent requiem.* Quasi : Non mirum si illi qui Antichristum adoraverunt tempore ipsius punientur, quia sui etiam præcedentes ministri eamdem pœnam habebunt.

Vers. 12. — *Hic patientia*, etc. Id est hic debent patienter pati sancti, ne veniant ad æternam pœnam.

Vers. 13. — *Opera.* Id est mercedes operum quæ sequuntur. Quasi : Dum in mundo erant, majores tribulationes ad majorem coronam ingruebent : unde adeo abjecti reputabantur, sed jam nihil patientur.

Vers. 14. — *Et vidi.* Ostensa remuneratione bonorum, per quod invitabat ad consortium eorum, supponit damnationem impiorum, ut per terrorem ducat ad idem propositum. *Similem Filio hominis.* Quia non jam vere erat Filius hominis, qui immortalis.

Vers. 15. — *Angelus.* Id est sancti, qui usque huc fuerant in fidelibus occulto, in claritate apparebunt judicaturi, orantes cum desiderio, ut Deus separationem faciat bonorum et malorum. *Exivit de templo.* Exire dicuntur sancti de templo, cum jam apparent non quales olim fuerant, sed quales in æternum mansuri. *Quia venit hora*, etc. Quia jam est opportunum, cum completus sit numerus tuorum.

Vers. 18. — *Et alius angelus*, etc. Cum sanctus Joannes ostendisset Deum potestatem judicandi habentem a sanctis implorari, et sic judicium fieri, ostendit eamdem potestatem sanctos habere, et Christum ut judicent imperare, et illos imperio obedire. *Alius angelus*, id est Christus, qui occultus et vilis fuerat, in fidelibus clarus apparuit, et veniens de altari, id est de loco secretiori, quod nunquam alii sancti, solus enim Christus est cognitus ab omnibus Deo consubstantialis. *Mitte falcem.* Per messem terræ et uvas vineæ, eorumdem malorum damnatio intelligitur; sed tamen per vineam illos determinatius habemus qui majori studio mala operabantur, sicut vineæ, ut fructificet major cura quam terræ adhibetur.

Vers. 19. — *Et misit in lacum*, etc. Unde Propheta : Lacus ubi non erat aqua, id est refrigerium.

Vers. 20. — *Et exivit sanguis.* Æterna pœna pro peccato sanguinis, non autem vinum quod est in cellario Dei ponitur. *Usque ad frenos equorum*, id est usque ad ipsos rectores iniquorum puniendos, scilicet diabolos. *Per stadia.* Omnes intellige ludis mundi, id est vitiis detentos, qui vel simpliciter in hoc sunt perfecti, quod per sex habemus ; vel perfectiores, quod per centum ; vel perfectissimi, quod per mille.

CAPUT XV.

Vers. 1. — *Et vidi*, etc. In his tribus visionibus supradictis, id est revelatione mysteriorum, datione turbarum, et in pugna mulieris contra diabolum, a principio redemptionis prosecutus est ordinem usque ad diem judicii : in his vero tribus sequentibus, circa ultima tempora immoratur, quia de his præcedentibus in aliis divinis Scripturis dictum enucleatius, de illis vero parum et occultius. In hac ergo quinta visione, materia sunt septem angeli tenentes phialas, in quibus continentur plagæ, id est destructiones iniquorum qui tempore Anti-

christi erunt, quæ destructio maxime hortatur præsentes ad patiendum. In sequentibus ponit visiones tres, cum quatuor sint supradictæ. Sed omissa prima, quæ fuit de correctione ecclesiarum, de aliis tribus dicit, consideratione tamen. *Et mirabile.* Mirum est hominem habere tantam potestatem, ut alios possit damnare. *Plagas septem*, id est omnes, excæcationem et destructionem illorum qui tempore Antichristi erunt. *Quoniam in illis.* Vere *plagas* habebunt, quia iram Dei super iniquos exercebunt, et vere *novissimas*, quia in mundo post eas non inferet Deus alias.

VERS. 2. — *Tanquam mare vitreum mistum igne.* Id est baptismum, ubi fidei puritas exigitur, et homines a vitiis mundantur. *Habentes citharas*, id est mortificantes carnem, quod Deus eis injunxit, vel quod prior ipse fecit.

VERS. 3. — *Canticum Moysi.* Id est veterem legem, et est exsultatio bene intelligentibus, id est spiritualiter. *Viæ*, id est institutiones Dei, per quas nos ad Deum, vel ipse ad nos venit, sunt *justæ*, quia unicuique pro merito reddunt ; et *veræ*, quia perducunt quo promittunt.

VERS. 4. — *Judicia tua*, etc. Quod quosdam eligis, quosdam reprobas, ut cognoscant fideles esse ex justitia.

VERS. 5. — *Et post hæc.* Cum ostendissent illos angelos habere potestatem plagandi, dicturus quas plagas illi sunt illaturi, prius proponit causam qua ostendit illos dignos esse qui plagas sunt passuri, scilicet quia omnia mysteria Ecclesiæ sunt revelata omnibus volentibus intrare, quæ isti malo merito suo non possunt intelligere. *Apertum est templum*, id est revelata sunt mysteria Ecclesiæ, in qua Deus habitat, et ad honorem Dei militant.

VERS. 6. — *Et exierunt.* Et quia ita aperta erant, exibunt prædicatores et reprehendent male operantes.

VERS. 7. — *Et unum.* Quia quod illi prædicabunt ex institutione priorum patrum habebunt, qui omnes unus dicuntur, quia unum docent. *Iracundiæ*, id est iræ : quia corrigunt, corripiunt, iram Dei peccantibus minantur, aliquando etiam excommunicant.

VERS. 8. — *Fumo a majestate*, etc. Quamvis tunc omnia erunt ita aperta fidelibus, tamen ipsa erunt clausa obscura infidelibus. *Introire*, id est intelligere illud occultum Dei judicium, quare alios elegit, alios reprobat, donec in fine mundi aperte cognoscent sancti. Vel, introire interim in Ecclesiam, donec completa sit omnimoda damnatio malorum in judicio, quia postea constat non intraturos.

CAPUT XVI.

VERS. 2. — *Vulnus.* Inobedientia est causa quare vulnus illud fiat.

VERS. 2. — *Et factus est sanguis.* Id est damnatio ejus illata est pro sanguine quem effuderunt. *Sanguis*, id est, damnatio illa erit *tanquam mortui*, id est irrevocabils ; sicut enim mortuus non redit ad vitam, sic illa sententia damnationis non revocabi-

A tur. *Omnis anima vivens.* Omnes consentientes, qui vivere videntur, non quia aperte persequuntur, sed propter consensum damnabuntur.

VERS. 4. — *Super flumina*, etc. Quia similiter isti damnabuntur pro sanguine quem fuderunt, vel corporaliter, vel spiritualiter.

VERS. 5. — *Audivi.* Id est intellexi ipsos prædicatores qui hanc vindictam facient, non sibi sed Domino attribuentes et juste fieri confirmantes. *Qui es et qui eras.* Venturum non ponit, quia in proximo venturum intellexit.

VERS. 6. — *Et sanguinem eis dedisti bibere.* Id est, æternam pœnam pro effusione sanguinis, in qua promerenda sunt delectati.

VERS. 7. — *Et audivi.* Quod magistri dicunt, dis-
B cipuli confirmant. *Etiam, Domine Deus omnipotens*, etc. Ex magna affectione convertunt sermonem ad Deum. Justum enim est ut qui sanguinem fudit bibat vindictam sanguinis.

VERS. 9. — *Et æstuaverunt.* Vel afflicti afficient tortores æstu iracundiæ, dum invenientur inseparabiles, et sic æstuaverunt invidia et ira. *Neque egerunt.* Interius pœnitentes dolebant, extra confiteri non audebant,

VERS. 10. — *Super sedem bestiæ.* Hoc dicit, quia ii sunt tantum corpora, et non spiritus : super quos sedebit, quia corporalia et non spiritualia dabit. *Commanducaverunt*, etc. Mutua detractione se omnes reficientes.

VERS. 12. — *Præpararetur via.* Quia, finito mundo,
C erit resurrectio fidelium, qui venient ab ortu solis, id est a Christo, quando incœperit lucere, id est se manifestare.

VERS. 13. — *Vidi.* Effusionem phialæ super istos, et ipsos non corrigi, sed in majorem excæcationem præcipitari. *Exire spiritus.* Id est omnes impios qui pro nimia malitia dicendi sunt spiritus immundi ; vel, ipsos dæmones, quos in cordibus aliorum generant. Sicut enim fideles sua doctrina generant fidem Christi in cordibus aliorum, sic isti malitia diabolum. *Ranarum.* Ranæ in luto morantur, et garrulæ sunt, et aliis quietem auferunt : sic et isti.

VERS. 14. — *Procedunt*, etc. Procedunt dæmones, et congregabit diabolus, quia omnes unus.

D VERS. 16. — *Et congregabit.* Id est, facient illos habere fiduciam in Antichristo, qui est refugium omnibus volentibus furari sanctis fidem suam ; vel ad quem gloriabuntur omnes mali diversarum sectarum.

VERS. 17. — *Et septimus angelus.* Ostenso super quos angeli phialas suas effundant, supponit quid contigit ipsis malis per effusionem istam, scilicet quia hic quantum poterunt, repugnabunt, quasi ab ipsa infusione acceperint incrementum, sed tandem detrudentur in infernum.

VERS. 18. — *Et facta est civitas.* Propter istam damnationem et propter peccata quæ ipsi addunt, damnata est ipsa civitas, et divisa est pœna unicui-

que pro merito, Judæis scilicet et gentibus, et falsis A Christianis. *Civitates gentium ceciderunt*, id est, omnes collectiones malorum in generatione prima manentium damnabuntur : carnali, non in secunda regeneratione spirituali.

Vers. 19. — *Venit in memoriam*. Id est, recordatus est Deus singula peccata eorum quorum prius videbatur oblitus. *Dare ei calicem*. Ad hoc ut ipse Deus daret illis pœnam mensuratam pro delectationibus quas habuerunt. Retribuit Deus malis pro meritis, id est quod meruerunt, sed non quantum meruerunt, ut in ipsa retributione ubi patet justitia, sit etiam misericordia. *Universæ enim viæ Domini misericordia et veritas*. Bonis etiam dat pro meritis et plus quam meruerunt, ut misericordia ibi justitiæ prævaleat.

Vers. 20. — *Et omnis insula fugit*. Et vidit quod omnes qui pro Deo afflicti in mundo et virtutibus eminentes respectu harum pœnarum, in vita sua vitaverunt consortia impiorum, et ideo non sunt inventi in pœnis eorum.

Vers. 21. — *Talentum*. Talenti genera sunt tria : magnum, centum et viginti librarum ; medium, septuaginta duarum, minus quinquaginta. De medio hic dicit, quia peccatores in septuaginta duabus linguis non effugient hanc vindictam.

Et blasphemaverunt. Id est, in inferno positi, quamvis sciant se promerito puniri, dolebunt tamen quod Deus tantam potentiam habet quod plagas eis inferat, et est blasphemia.

CAPUT XVII.

Vers. 1. — *Et venit unus*, etc. Cum descripsisset plagas quas inferent prædicatores tempore Antichristi, et damnationem æternam quam iidem patientur impii, monet attendere causas ipsius damnationis. Quasi : Ostendi vobis quid in illo futuro fiet, modo cavete vobis vos potentes, quia idem diabolus, qui tunc ita aperte decipiet occulte decipit quotidie, et ad eumdem interitum vos ducet, quo et illos. *Angelis*. Angelus hic habet personam docentis, Joannes discentis personam tenet. *Ostendam tibi damnationem*, id est causam damnationis malorum, qui, relicto Creatore, fornicantur cum dæmone, idola colendo, terrena amando, immunditiæ serviendo. *Meretricis*. Meretrix ista magna est Antichristus, et mali qui tempore ejus erunt ; quæ jam sedet super aquas, id est jam regnat super malos potentes, quorum omnium ipse est caput. *Quæ sedet super aquas multas*, id est, quæ regnat super multos populos quos attrahit ad se luxuria. Unde Dominus ad Job : *Virtus ejus* (*Job*. XL), scilicet diaboli *in lumbis*, quando viros (quorum seminarium in lumbis est) decipit : *in umbilico*, cum mulieres (quarum semen est umbilico) decipit. Unde Propheta (*Ezech*. XVI), ad Jerusalem quasi ad meretricem : *In die ortus sui*, id est hoc tempore sæculi, *non est præcisus umbilicus tuus*, id est, non refrenasti luxuriam.

Vers. 2. — *Inebriati sunt*, etc. Sicut ebrius nihil timet, sic terrenis inhærentes, intantum excæcabuntur amore terræ, ut nec Deum diligant, nec pœnas timeant.

Vers. 3. — *Mulierem sedentem*. Id est, illos molles qui Evæ (a qua peccatum incœpit) conformantur ; qui habent diabolum fundamentum, qui est sanguineus et in se et in suis ; vel quia sanguinem sanctorum fundunt, eloquia Dei male intelligunt. *Capita septem*. Quinque sensus corporis, et postea errorem et tandem Antichristum, per quæ septem diabolus ducit homines ad peccatum. *Cornua decem*. Id est decem regna quæ erunt tempore Antichristi, per quæ alia intelliguntur.

Vers. 4. — *Circumdata purpura*. Id est regali B veste dicent se reges ut decipiant. *Auro*. Quia videbuntur divina sapientia illuminati. *Poculum aureum*, id est divinam Scripturam, qua potantur fideles ad salutem. *Abominatione*. Id est quæ, secundum illas expositiones, debent abjici ab hominibus quia immunditiam carnis docent et fornicari a Deo.

Vers. 5. — *Et in fronte*. Quamvis sit ita habilis ad decipiendum, tamen, o fideles, ne desperetis, quia habet *in fronte*, id est in manifesto, signum quod rudibus est mysterium istud quo dat exemplum faciendi peccata, pro quibus terreni a salute fidelium repellentur.

Vers. 6. — *Ebriam*. Id est depressam vindicta pro effusione sanguinis : ut præ doloribus nimiis C nesciat ubi sit. *Et miratus sum*. Hic habet Joannes personam illorum qui, cum vident malos in mundo exaltatos, mirantur cum audiunt pœnas quæ ipsis malis promittuntur, et cum ita sint puniendi, quare Deus permittit illos exaltari. Sed docentur intelligere illam exaltationem datam ad majorem excæcationem, et tandem juste inferri æternam damnationem.

Vers. — 7. — *Ego tibi dicam*. Id est quare puniantur isti mali; id est diabolus qui eos peccare fecit : quod est incognitum, nisi doctis.

Vers. 8. — *Bestiæ quæ portat eam*. Bestia, id est diabolus, portat, id est regit, mulierem, id est omnes malos effeminatos. Qui enim alios regit, quasi onus regiminis portare dicitur. *Fuit*. Ante adven-D tum Christi, habuit diabolus maximam potestatem, sed post licet non penitus amisit, tamen non modice debilitatam habet. *Ascensura est*. Quia tempore Antichristi potestatem recipiet, per illos enim qui in peccati profundis sunt ascendet in elationem. *Et in interitum ibit*. Quia, mortuo Antichristo, amplius non habebit tentandi locum. *Mirabuntur*. Cum viderint mali potestatem suam ita annihilatam, dolebunt : non quasi pœnitentes, sed tantum admirantes. *Septem capita*. Per hæc septem, erigit diabolus homines in superbiam, et in iis innituntur infideles.

Vers. 10. — *Quinque ceciderunt*. Adam, si in obedientia perseverasset, sensus corporis ad nullam voluptatem verterentur, malam scilicet ; sed per pec-

catum ita corrupti sunt, ut jam naturale sit lenia A tactu, sapida, gustu, nare odorifera, visu pulchra quærere. Hi sunt quinque reges per quos diabolus in pueritia regit, quia ipse fuit causa quare corrumperentur. Hi sunt quinque viri Samaritanæ. In juventa succedit error, nam postquam discretionem habet, et si peccat, jam non sensibus, sed errori imputatur : de quo Dominus : *Quem nunc habes non est tuus vir* (*Joan.* IV).

Vers. 11. — *De septem est.* Quia similiter peccat, et similiter punietur : *et ipse octava*, quia omnes transcendit, et in nequitia et in pœna.

Vers. 15. — *Populi sunt*, etc., id est præsentes mali, ex omni diversitate hominum collecti.

Vers. 16. — *Desolatam facient.* Solatium diaboli est perditio malorum, quos perdet completo nu- B mero impiorum. *Et nudam.* Diabolus habet protestatem faciendi signa ad decipiendum, hanc perdet completo numero bonorum, quia postea tentatio non habebit locum. *Carnes.* Carnes fornicariæ manducare dicuntur, quia inferendis pœnis delectabuntur.

Igne concremabunt. Id est, tormentabuntur pro delectationibus ejus quas secuti sunt.

Vers. 17. — *Donec consummentur verba.* De promissione præmiorum vel pœnarum.

CAPUT XVIII.

Vers. 1. — *Et post hæc vidi.* In hac sexta visione, agit de ultimis pœnis quas patientur impii in inferno pro singulis peccatis ; et primum de Babylone os- C tendit ; postea de bestia et pseudoprophetis ; tandem de ipso diabolo in quo finis patet, in quo damnato erit finis. Istam damnationem prosecuturus est, et a Christo prædicatam esse dicit, ut major ei fides habeatur.

Vers. 2. — *Cecidit, cecidit.* Bis pro duplici damnatione animæ et corporis, vel quia æternaliter punietur. *Custodia omnis spiritus immundi.* Dæmones in pravis cordibus pro carnis illecebris sunt immundi, per mentis elationem volucres, vel quia per hunc aerem discurrunt.

Vers. 3. — *De virtute.* Id est de peccatis per quæ acquiruntur divitiæ, quia omnis dives, vel iniquus, vel hæres iniqui.

Vers. 4. — *Et audivi*. Dicens futuram illam damnationem ad præsentes, supponit admonitionem. D *Exite*, quia modicum tempus superest, quo pro merito accipient mercedem.

Vers. 5. — *Quoniam pervenerunt peccata*, etc. Peccata perveniunt usque ad contemptum Dei per impœnitentiam.

Vers. 6. — *Reddite illi.* — Sicut vindictam meam de vobis, qui purgamini, exercuit, sic vos injuriam meam vindicate in illis. *Duplicate duplicia*, id est animæ et corpori majores pœnas inferte quam ipsi vobis.

Vers. 7. — *Quantum glorificavit se*, etc. Hoc recte dicitur, quia recipiunt alii plus, alii minus. Causa discretionis hujus repetit quod dixerat superius. *Et vidua non sum.* Quia habeo consolationem in temporalibus.

Vers. 8. — *Mors.* Absentia vitæ, id est Dei, quia præsentia ejus vita est.

Vers. 9. — *Et flebunt.* Alii autem gaudium perpetuum habebunt. *Reges terræ.* Etiam illi qui bene rexerunt terrenitatem suam ; sed aliquando fornicati sunt cum ista, dolebunt, quod nunquam similes illis fuerint. *Cum viderint fumum incendii ejus* id est, cum defecerint divitiæ, quod est signum æterni incendii judicii ; vel cum viderint pœnam exaltatam ultra modum.

Vers. 11. — *Et negotiatores terræ flebunt.* Quia illa perire dolebunt, in quibus suam deputabant prosperitatem.

Vers. 12. — *Auri et argenti*, etc. Per aurum sapientia, argentum divina eloquia. Christus in lapide pretioso significatur ; apostoli in margaritis : in bysso candido sanctorum justificationes ; in purpura martyrium ; in serico virginitas ; in cocco rubeo charitas ; in ligno thyino imputribili constantia indeficiens ; in ebore virtutum pulchritudo ; in ære fortitudo et longanimitas ; in ferro sublimitatis acumen ; in marmore invicta humilitas.

Vers. 13. — *Cinnamomum.* In cinnamomo, odor virtutem quas simulant intelligi debet. *Similæ et tritici*, id est carne Christi, qua fideles vere satiantur, reprobi irritantur. *Mancipiorum et animarum.* Distinguit : quia quidam fiunt servi tantum corpore, ut Joseph ; quidam etiam animo, ut si Ægyptius venditus Judæo, ritu eorum circumcidatur, vel paganorum idola colat.

Vers. 20. — *Exsultate super eam.* Postquam prædixit hanc damnationem futuram impiis, monet bonos exsultare, ut concordent divino judicio ; vel quia, his damnatis, sequitur eorum remuneratio.

Vers. 21. — *Et sustulit.* Elevat Deus malos, ut gravius puniat vel corruant. *Lapidem quasi molarem.* Ad litteram etiam omnia ista visa sunt. *Hoc impetu.* Postquam descriptæ sunt singulæ pœnæ, ostenditur sibi modus damnationis, quasi diceret : Quod vidi prædictum, vidi etiam jam impletum, sicut vides in hac figura ; vel : quanto plus exaltati erunt, tanto gravius cadent.

CAPUT XIX.

Vers. 1. — *Post hæc audivi.* Id est, damnationem malorum vidi completam, sicut a Christo audieram complendam. Modo subjungit quod de ista damnatione sancti exsultant sicut moniti erant ad exsultandum in versu illo : *Exsultate super eam, cœli*, per quod multo gravior intelligitur pœna malorum. *Alleluia*, etc. Ideo dicimus alleluia, quia laus est Deo nostro, et quia talia nobis fecit, antonomastice eum laudare debemus.

Vers. 4. — *Et ceciderunt seniores*, etc. Non minores sancti solummodo de hac damnatione laudaverunt Deum, sed etiam illi majores qui in Ecclesia fuerunt judices et doctores aliorum. *Amen.* Specia-

liter Deus laudandus est de hoc, quod inimicos nostros ita punit.

Vers. 5. — *Et vox*, etc. Dicta damnatione malorum et exsultatione sanctorum, supponit admonitionem ad præsentes, quasi dicat : Vidistis exsultationem, modo vos providete vobis ad vestram salutem. *Pusilli*. Qui nequeunt altiora penetrare mysteria, nec Dei possunt implere consilium : *Vende omnia, et sequere me*, intelliguntur nomine pusillorum.

Vers. 6. — *Et audivi quasi vocem*, etc. Ostensa lætitia quam habebant sancti de perditione malorum, supponit aliam lætitiam ipsorum quam de salvatione sua (quam dicturus est) habebunt.

Vers. 7. — *Et uxor ejus*, etc. Et conveniens est ut jungatur Ecclesia Christo, quia ipsa Ecclesia fecit se idoneam ut reciperetur.

Vers. 10. — *Et cecidi*, etc. Quia cum majorem me intellexi, et obedire paratus fui, sic et vos obedite mihi. *Vide ne feceris*. In veteri lege non prohibuit se adorari ; sed post ascensionem, videns super se exaltatum hominem, ab homine timuit adorari.

Testimonium enim, etc. Quidquid prophetæ dixerunt, perhibet Christo testimonium.

Vers. 11. — *Et vidi cœlum apertum*. Dicta damnatione Babylonis,et exsultatione quam inde habebunt sancti, supponit damnationem ipsius Antichristi et apostolorum ejus, quod est ibi : *Et apprehensa est bestia*. Et isti, quare damnabuntur ? quia pugnaverunt contra Christum quantum potuerunt, et tamen Christus bene poterit vincere, qui tantam habet potestatem secundum divinitatem et humanitatem, quod nullus possit resistere ei, et ideo debemus eum imitari. Unde et ipse admonitionem interponit : *Et vidi unum angelum*. Vidi vocatos ad nuptias, vidi etiam et qui possunt venire : nam bonum adjutorem et bonos habent admonitores. *Equus albus*, id est caro Christi portans Verbum Dei ad bellum contra diabolum.

Vers. 12. — *Sicut flamma ignis*. Quia comburit vitia, et accendit, et illuminat. Hæc omnia sine respectu alicujus dicta sunt, ut tantum notemus qualis sit et quanta possit.

Vers. 13. — *Verbum Dei*. Id est : *Ipse dixit, et facta sunt (Psal.* XXXII) : per quem omnia Pater fecit, et per quem Pater mundo se annuntiavit.

Vers. 14. — *Vistiti byssino albo et mundo*. Id est, in corporibus mundis, qui ab illicitis refrenantur, et stimulo charitatis ad bona incitantur, id est ad justitiam.

Vers. 15. — *Gladius ex utraque parte acutus*. Id est, divina sententia, incidens pravas cogitationes mentis et illicitos motus corporis ; vel Vetus et Novum Testamentum. *Reget eas* . Sanctos de virtute in virtutem promovendo, malos de vitio in vitium labi sinendo.

Vrrs. 16. — *Et habet in vestimento*. Vel in cordibus fidelium qui sunt vestimentum Filii, scriptum est : *Sex regum*.

Vers. 17. — *Et vidi unum angelum*. Ostensa dignitate Christi, per quam diabolum expugnare poterit, subdit admonitionem de præsenti, quasi diceret : ipsi tali adhærere debetis. *Omnibus avibus*. Omnibus fidelibus qui agiles et leves sunt in promotione bonorum operum. *Venite*, etc. Bene operando, in eadem fide, non diversas hæreses sequentes sicut mali ; vel : de partibus mundi diversis ad me venite. *Et congregamini*. Quasi : Multum debetis esse solliciti, ut ad hanc cœnam venire possitis, quia nisi bene pugnaveritis, diabolo succumbetis ; quia multum paratus est nocere vobis, cum tamen auxilio Dei superare poteritis.

Vers. 20. — *Vivi missi sunt hi duo*. Videlicet Antichristus et sui apostoli majores pœnas patientur quam alii, ad similitudinem illius qui vivus comburitur.

Vers. 21. — *Et cæteri occisi sunt*. Id est, sequaces eorum minori pœna punientur, vel illi qui erunt cæteri, sive ad eum conversi, occisi mundo, vivent Deo. *Et omnes aves*, id est omnes sancti, delectati sunt de pœna illorum, et de profectu fratrum.

CAPUT XX.

Vers. 1. — *Et vidi angelum*. Dicta damnatione Babylonis et Antichristi et pseudoapostolorum, supponit damnationem ipsius diaboli, et præponit causam quare et tempus quo damnabitur : et quis illum poterit vincere, scilicet ille qui in humili adventu potuit illum ligare quantum voluit, glorificatus eumdem omnino destruere poterit. *Abyssi*. Abyssus tenebrosa vocantur corda impiorum ; vel ipse diabolus, quos Dominus sævire permittit et refrenat quando vult.

Vers. 2. — *Apprehendit*. Id est, peccasse ostendit dum se immunem a peccato ille diabolus occidit. *Ligavit eum*. Sciendum quod similiter in Abraham et aliis fidelibus diabolus fuit ligatus sicut in istis præsentibus ; sed in illis ligavit spes futuri Christi, in istis ipse Christus adveniens ligavit.

Vers. 3. — *Et misit eum* etc. Quia ejectus a fidelibus, in malis cœpit dominari atrocius ; sic legitur in Evangelio, quod intravit in porcos. *Signavit super illum*, etc. Id est sigillum, posuit, scilicet signum crucis, quod eum sic superat, ut a fidelibus repellat. *Et post hæc oportet*, etc., ut recipiat potestatem quam habuit ante adventum Christi.

Vers. 4. — *Et vide sedes*. Ligato diabolo, vidi solutos fideles,et minores prælatis suis obedire paratos, et prælatos judicare subditos. Vidi in tempore ligationis Ecclesiam ad bene operandum ita solutam et hoc eodem tempore, illos qui pro Christo moriuntur vidi statim in gloriam intrare, nunquam ad inferos descendere, sicut Abraham et cæteri prophetæ descenderunt, quamvis justi fuerunt. *Et animas decollatorum*. Et vidi similiter animas eorum qui non adoraverunt. *Et vixerunt*. Et non dico viveut et regnabunt in futuro, sed etiam in hoc præsenti, scilicet ex quo interfecti sunt vixerunt et regnaverunt cum Christo.

VERS. 5. — *Cæteri vero mortuorum non vixerunt*, id est æternas patientur pœnas, et in hoc præsenti, quia statim moriuntur. *Hæc est resurrectio*. Quod diabolus ita ligatus est, et quod a peccatis resurgunt homines, et quod ipsis mortuis statim animæ fruuntur æterna requie, est prima resurrectio et potissima. *Prima*. Ad differentiam illius quæ erit simul in anima et corpore, hæc dicitur prima.

Qui habet partem. Si omnes perfecti esse non possunt, nec in eadem claritate futuri sunt. *Secunda mors*, id est, damnatio æterna, quæ erit in corpore et in anima reproborum, non apprehendet electos, qui in nullo unquam augentur. *Sed erunt sacerdotes*, id est æternas laudes offerentes Divinitati et humanitati.

VERS. 7. — *De carcere*. Id est, de cordibus reproborum, in quibus modo ligatus est, ne pro velle sæviat. *Magog*. Id est detectos, id est omnes persecutores diabolum in se tegentes, et tandem ad apertam persecutionem procedentes. Vel ad litteram has duas gentes prius seducet, et per eas ad alios procedet.

Et circumierunt castra sanctorum, id est eosdem sanctos in virtutibus munitos et unanimes in hoc bello.

VERS. 10. — *Die ac nocte*. Hoc dicit, respectu gloriæ sanctorum, quæ est dies, et pœnarum suarum, quæ est nox.

VERS. 11. — *Et vidi thronum*. Dicta destructione diaboli et suorum membrorum, supponit destructionem mundi, ad majorem pœnam impiorum. Competit enim ut destructis malis mundus destruatur, secundum quod ab eis fuerat corruptus. Sæpe locutus de glorificatione sanctorum et de pœnis impiorum, non fecerat mentionem corporum, si deberent glorificari vel puniri ; ideo hic aperte ostendit ea.

VERS. 12. — *Et libri aperti sunt*. Libri, id est, divina præcepta quæ qui dimiserunt, scient se pro merito puniri ; vel libri sunt conscientiæ singulorum, quæ apertæ omnibus erunt. *Alius liber*. Id est, Christus, qui tunc omnibus apparebit potens et suis dabit vitam. Vel, liber est præscientia Dei, quia tunc aperte scient mali se non prædestinatos ad vitam quam in mundo existentes sibi promittebant. *Ex his quæ scripta erant*. Per comparationem sanctorum impii damnabuntur : legent enim ipsis impii in ipsis sanctis quæ agere noluerunt.

VERS. 13. — *Et dedit mare mortuos*. Vult aperte ostendere corpora mortuorum quantumcunque fuerint dissecta, in illo judicio vivificari, quod quidam non credunt.

VERS. 14. — *Hæc est mors secunda*. Quasi dicat : Cavete vobis a morte prima, quia ex illa prima sequitur hæc secunda.

CAPUT XXI.

VERS 1. — *Et vidi*. In hac septima visione agit de innovatione elementorum, glorificatione sanctorum, describens merita per quæ sancti ita glorificati sunt. *Cœlum novum et terram novam*. Immutatio

A aeris et terræ, dubitalilis non est quin per ignem fiat. Sed de aqua dubitatur, nam purgationem in seipsa habere creditur.

VERS. 2. — *Sicut sponsam ornatam*. Sicut sponsus præmittit munera sponsæ antequam eam ducat, sic Christus Ecclesiæ fidem et virtutes et bona opera antequam eam suscipiat in gloria.

VERS. 3. — *Vocem magnam de throno*. Cum dixisset se vidisse innovationem elementorum et glorificationem sanctorum, incognitum id erat, et, ne incredibile videtur, apponit auctoritatem sanctorum. Patrum, qui hoc prædixerunt. *Ecce tabernaculum*. Id est in evidenti est, quod in eadem gloria erit humanitas Christi in qua militavit, et homines cum imitati et ea sunt bene usi.

B *Et ipsi populus ejus*. Id est, in nullo offendentes, quod non esse potest dum sunt in carne mortali.

VERS. 4. — *Et mors*. Vere non erunt ibi lacrymæ, quia non erit causa lacrymarum.

VERS. 5. — *Et dixit*. Quasi dicat : Scribe quidquid ostensum est tibi de hac innovatione. Hoc pro utilitate præsentium factum est, quibus hæc scribere jussus sum. *Scribe : quia hæc*, etc. Jubens scribere, et aliis nuntiare, supponit exhortationem, ut omnes ad hanc innovationem laborent pertinere.

VERS. 6. — *Et dixit mihi*. Posita auctoritate sanctorum de hac innovatione, ponit auctoritatem ipsius Dei. *Factum est*. Ne quæreret aliquis : Quid post illam innovationem futurum est, dicitur sibi nihil restare faciendum.

C *Alpha et omega*. Quasi dicat : Hanc innovationem facere potero, quia ego omnia creavi, et in me omnia consummabantur. *Sitienti*. Non dabo sitienti ad horam, sed perseveranti.

VERS. 7. — *Possidebit hæc*. Id est, meipsum qui sum principium omnis beatitudinis.

VERS. 8. — *Timidis*. Id est : illis qui timore pœnarum fidem accipere fugiunt, vel acceptam relinquunt, erit æterna damnatio.

VERS. 6. — *Veni et ostendam*. Descripta gloria quam habituri sunt sancti, dicit quo merito, vel quo auxilio accepturi.

VERS. 10. — *In montem magnum*. Christus est *mons*, quia munimentum suorum magnum est, quia totum mundum replet, *altus*, quia insuperabilis

D *Ostendit mihi civitatem*. Et super illum montem ostendit Ecclesiæ fundamentum.

VERS. 11. — *Lumen*. Ipsa Jerusalem cœlestis lucens pro modo suo, est similis Christo, qui fuit in proposito firmus, et lucens in virtutibus. *Jaspidis*. Durus est lapis hic, et viridis : sic Ecclesia nitet fide, et in ea firmata est.

VERS. 12. — *Murum*. Id est Christum defensorem, qui magnus in Sion, altus cum Patre. Vel intellige defensores aliorum, qui sunt magni in vincendo alios. Alii ne vincantur, id est, apostolos vel prophetas, vel angelos veritatis nuntios. *Portas duodecim*. Id est, patriarchas, per quorum exemplum alii ad fidem introducuntur. Vel portæ, apo-

stoli, qui alios introducunt in Ecclesiam. Angeli, id A est, subditi qui perfecte instructi in loco angelorum sunt substituti. Numerus portarum duodecim, quæ per quatuor mundi partes sub ternario comprehenduntur, ad mysterium pertinet duodecim apostolorum, per quos fides Trinitatis diffunditur per orbem quadripertitum. *Nomina inscripta*, etc. Id est memoria sanctorum Patrum veteris legis est in apostolis, quia quod illi prædixerunt futurum, hi docent completum. Vel omnes gentes in fide apostolorum et dilectione eorum sunt positæ. Unde : *Epistola nostra vos estis scripta in cordibus nostris* (*II Cor.* III).

VERS. 13. — *Ab oriente portæ tres.* Oriens, Judæi : a quibus sol justitiæ ortus est, et in his portæ tres, quia in his primum fides Trinitatis, nuntiata ab apostolis et a prophetis. Aquilo, frigidæ gentes : B quæ post Judæos crediderunt. Ab austro, id est a claritate fidei, quæ est ab adventu Christi. Ab occasu, id est ab ultima ætate mundi quæ per Eliam et Enoch fidem Trinitatis recipiet.

VERS. 14. — *Murus.* Id est, fides Christi qua munivit ipsam civitatem, habet duodecim patriarchas, per quos fundatur, quia illi primi hanc fidem tenuerunt, et in illis innituntur quicunque ad fidem accedunt. *Et in ipsis duodecim.* Quam fidem isti tenent, illi venturam intellexerunt, et prænuntiaverunt.

VERS. 15. — *Et qui loquebatur mecum.* Vidi civitatem istam ita munitam et ornatam, et non omnes ibi vidi æquales inter se : sed unumquemque perfectum pro modo suo. *Mensuram arundineam auream.* C Id est, divinam Scripturam Dei sapientia compositam, quæ tangit et illustrat corda fidelium. *Ut metiretur civitatem et portas ejus.* Id est, secundum mensuram daret etiam minoribus intelligentiam ipsarum Scripturarum.

In quadro posita est. Quatuor latera, fides, spes, charitas, operatio, quæ sunt æqualia, quia quantum quis credit, tantum sperat : quantum sperat, tantum diligit : quantum diligit, tantum operatur. In quadro ergo, quia robusta fide, longanimis spe, ampla charitate, efficax opere. Vel quatuor latera sunt quatuor principales virtutes, quarum una non debet aliam excedere. In homine ergo est prudentia appetendi boni et vitandi mali, quam sequitur temperantia, ut a voluptatibus homo se retrahat : post D hæc est fortitudo, ut quod intelligit, operetur : dehinc justitia, ut sic suos actus temperet, ne nimis justus vel sapiens sibi videatur. *Per stadia*, Stadium est locus et cursus et mensura, et octo faciunt milliare, notat autem tendentes ad bravium.

Duodecim millia. Hi perfecti sunt in fide Trinitatis ex quatuor mundi partibus.

VERS. 17. — *Mensura hominis.* Juxta litteram sanctus Joannes ostendit angelum apparuisse sibi in specie hominis, ut aperte denotet eum qui significabatur verum angelum, id est Filium Dei, et verum hominem fuisse.

VERS. 18. — *Et erat.* Dixerat in hac civitate esse muros et portas et fundamenta, et ipsos inter se, alios majores, alios minores, hic exsequitur qualis sit murus et qualis ipsa civitas et fundamentum et portæ. *Structura muri ejus ex lapide jaspide.* Id est, si aliquis sic ad hoc instructus ut sit defensor aliorum, hoc habet ex fide quam firmiter tenet et prædicat, quam Jaspis viridis significat, ut sit defensor aliorum. *Aurum.* Sapientiam denotat aurum ; vitrum autem fidei puritatem, qua ore promittit quod corde credit.

VERS. 19. — *Jaspis.* Viridis est hic lapis, et ideo virorem fidei immarcescentem significat. Vel *jaspis* est sanctorum fides non marcescens, sed semper in operis virore perseverans.

Sapphirus. Similis est sereno cœlo, qui percussus radiis solis ardentem imittit fulgorem ; significat autem altitudinem spei sanctorum quorum conversatio in cœlis est, qui et a vero sole innovati ardentius æterna quærunt, et alios quærere docent, dicentes : *Nostra conversatio in cœlis est* (*Phil.* III). *Chalcedoni.* (BED.) Colorem pallentis lucernæ hic lapis habet : fulget, etc., *usque ad* peccatores et fragiles ad se trahunt sibique conjungunt.

Smaragdus. (ID.) Quartus nimiæ viriditatis super omnes herbas et frondes, adeo ut etiam, etc., *usque ad* quarta dicitur fides propter quatuor Evangelia.

VERS. 20. — *Sardonyx.* (ID.) Quintus tricolor, niger in imo, candidus, etc., *usque ad* quod quinque sensibus agitur, quinta dicitur.

Sardius. Sextus sanguinei coloris unicolor, martyrii gloriam significat. Sextus quia sexta feria crucifixus est Christus. Vel Sardius rubeæ terræ habens speciem, significat sanctos qui licet cum mentis sublimes intellectu, tamen fragilitatis suæ recordantur attendentes se filios Adæ, qui rubra terra dicitur, qui sexta die factus est, unde et sardius sextus inducitur.

Beryllus. (BED.) Octavus est prædicantium operatio. Lucet beryllus, etc., *usque ad* cura terrenæ administrationis ad pallorem activæ vitæ redeuntes.

Topazius. Nonus ponitur hic lapis, quia rarior et pretiosior, et habet duos colores ex auro et ætherea claritate, maxime lucens cum splendore solis tangitur, superans omnium gemmarum claritate, in aspectum suum singulariter provocans aspicientes, quem si plus polis, obscuras : si naturæ relinquis, clarior est : et nihil est charius regibus inter divitias. Contemplativam vitam significat, quam sancti reges omnibus operum divitiis et gemmis virtutum præferunt et in eam maxime aspectus suos dirigunt, et tanto amplius, quanto frequentius divina illustrantur gratia. Ex interna charitate color aureus, ex dulcedine contemplationis ætherus, quæ ex attritu sæculi semper obscurascit, vix enim potest quis simul doloribus attingi, et tranquilla mente cœli gaudia intueri. Vel si polis, quod si dignitatibus sæculi honoras eos, et ornas, obscuras : quia contemplationi minus vacant, vel minori meritis fiunt. Et sicut in octavo est activa vita, sic in nono contemplativa quæ est angelorum, quorum sunt novem ordines.

Dicunt quidam quod omnium lapidum colores habet, unde et nomen habet, quia pan, id est omne. Et invenitur in insula Ægypti, quæ dicitur Topazon, significat sanctos omnibus coloribus virtutum fulgidos.

Chrysoprasus. In India nascitur viridis aureæque misturæ. Quidam etiam purpureus cum guttis aureis, significat eos qui virorem æternæ patriæ charitate merentur, et aliam purpuream martyrii ostendunt, et quia exemplum Domini sequuntur, in India, id est, prope ortum solis sunt, et cum Christo regnare exspectant. In denario numero sunt, decalogus impletur per dilectionem, quæ non finitur. Igitur in chrysopraso opus martyrii signatur et præmium. Chryson, aurum : prasos, porrum dicitur.

Hyacinthus. Undecimus est hic lapis, cum aere mutatur in sereno perspicuus, in nubilo obscurus, significat discretissimos doctores omnibus qualitatibus, moribus, ætatibus, intellectibus se contemperantes.

Amethistus. Duodecimus lapis est purpureus, misto colore violæ et rosæ quasdam flammulas de se effundens. Purpureus color, significat cœlestis regni habitus, angelicæ societatis principatum ad quem venturi sunt sancti. Viola humilem sanctorum verecundiam cum odore bonæ operationis. Rosa pretiosam mortem martyrum, qui non modo inter se, sed etiam ad inimicos et persecutores flammas charitatis emittunt. Significat igitur amethistus cœlestis regni semper memoriam in cordibus humilium, et illam egregiam virtutem, ut etiam pro inimicis orent, et de salute eorum curent, quæ est virtus virtutum. Colorum varietas virtutum multiplicitas.

Vers. 21. — *Et duodecim portæ.* Quasi dicat : Dixi esse duodecim portas, et cum ita sint duodecim illæ portæ, id est prophetæ introducentes ad fidem Trinitatis ex quatuor mundi partibus. *Per singulas,* id est, per instructionem singulorum ; *sunt margaritæ,* id est, imitatores eorum, qui de quacunque parte mundi ad fidem Trinitatis vocentur, sunt splendidi virtutibus. *Singulæ portæ,* etc. Quasi dicat : Ad hoc ut essent portæ, oportuit esse margaritas. *Plateæ civitatis aurum.* Id est sapientia, vel claritate pleni, mundi a criminali macula. *Vitrum per lucidum.* Id est nullas sordes in se celantes. Vel quia possunt mali in operibus nequitiam suam, velut in speculo, cognoscere.

Vers. 23. — *Non eget sole.* Hic sancti egent ad servitium sole et luna, ibi non : Deus enim plene illuminabit eos. Vel, *non eget sole, neque luna,* id est majoribus vel minoribus prædicatoribus.

Vers. 24. — *Et ambulabunt.* Tanta erit lux in futuro, quod usque ad finem mundi, *ambulabunt gentes,* id est promovebuntur de bono in melius. *In lumine.* In spe hujus luminis vel per lumen, vel per lucem, vel per radios cognitionis ejus. *Reges terræ.* Id est illi majores qui regunt terrenitatem suam et aliorum.

Vers. 25. — *Et portæ.* In præsenti aliquando subtrahitur prædicatio, ne fures intrent et conculcent dum nox est, id est locus insidiarum : sed quia ibi dies perpetua, omnis timor auferetur.

Vers. 26. — *Afferent.* Ad similitudinem victorum qui spolia in suas urbes ferunt.

Vers. 27. — *Non intrabit in eam.* Dicta honestate civitatis, ne quisquam falsus frater ad aliquem horum graduum pertingere præsumeret, determinat qui sunt intraturi, qui non.

CAPUT XXII.

Vers. 1. — *Et ostendit.* Postquam situm civitatis, dignitatem ejus, et muros et fundamenta ostendit, describit refectionem quam Deus civitati præbuit, et in præsenti, maxime in futuro. In præsentia Deitatis vel imitatione vitæ Agni, qui proposuit nobis in se exemplum. *Fluvium.* Id est aquam fluentem, id est æternam beatitudinem. In specie aquæ notatur ablutio baptismi, qua ad istam beatitudinem pervenitur. *De sede Dei.* Id est de illis in quibus principaliter sedebit Deus, quia in illis maxime est, et per instructionem eorum minores coronabuntur.

Vers. 2. — *Et ex utraque.* Circa flumen, id est, in hac vita habemus *lignum vitæ,* id est corpus et sanguinem Christi, in quibus reficimur ultra flumen, id est, in futuro habebimus ipsum præsentem. Vel per circa flumen, accipiamus tempus ante baptismum, per ultra, illud quod fuit post baptismum, ut denotemus fideles et in veteri et in nova lege salvatos per Christum, quod significavit Moyses qui duxit filios Israel usque ad flumen Jordanis, et Jesus filius Nave, qui de flumine Jordanis duxit eos in terram promissionis. *Lignum vitæ.* Quasi dicat : Ipse refectionem dat, ipse etiam dat eis qui pararent eos quibus ipse reddat.

Fructus. Id est prophetas et apostolos in fidem Trinitatis per quatuor mundi partes fructificantes *Et folia ligni.* Quasi dicat : Et quod Christus reddet fructum, hoc erit sic, quod apostoli, et post eos alii etiam spargent folia ipsius Christi.

Vers. 6. — *Et dixit mihi.* Sicut in principio posuit commendationem visionis, sic etiam jam ad ultimum ponit. *Dominus.* Et bene debes credere, quia ille qui in potestate habet dona Spiritus sancti, per quem locuti sunt omnia prophetæ quæ dixerunt. *Angelum suum,* etc. Sicut angelus Joanni, sic Joannes commendat discipulis suis : quasi dicat : Non propter me facta est hæc annuntiatio mihi, sed ut vos mihi credatis.

Vers. 8. — *Et postquam audissem, et vidissem.* Hic dat nobis intelligere, quod pro his in veneratione debemus eum habere, nec tantum eum, sed Deum adorare, et per observantiam verborum libri, purificationem angelorum consequi.

Vers. 9. — *Et fratrum tuorum,* etc. Non sunt a munere prophetiæ alieni putandi, qui habent gratiam interpretandi : ut Augustinus, Hieronymus, Ambrosius, Gregorius, etc.

Vers. 11. — *Qui nocet, noceat adhuc.* Quia posset objici quod malum esset prophetare malis, cum

gravius essent inde puniendi, dictum est sibi, ne ideo cesset, quia justum est.

Vers. 13. — *Beati qui lavant*, etc. Quia dixerat: Nocens noceat, sordens sordescat, ne aliquis malus diceret: Cum sim malus, quare me pœniteret? dicit. Non solum beati sunt qui majorem respuunt persecutionem, sed etiam illi qui contaminaverunt stolas suas quas in baptismo acceperunt, si deinde fuerint eos peccasse pœniteat.

Vers. 16. — *Ego Jesus*. Commendavit Joannes librum, per angelum, per sui dignitatem, modo etiam per auctoritatem ipsius Christi. Quasi dicat: Omnes audientes sciant *quod ego Jesus misi angelum meum testificari vobis hæc. Stella splendida.* Clara stella, id est, magna charitas annuntians diem, id est futuram beatitudinem, per meam resurrectionem in mane factam.

Vers. 17. — *Et spiritus*, id est Trinitas, quæ propuritatis excellentia spiritus dicitur: *Et spiritus et sponsa dicunt*, etc. Hic etiam subdit testimonium Trinitatis et fidelium, quasi: Ideo debetis recipere, quia spiritus et sponsa, etc. *Et qui sitit, veniat.* Non tamen quilibet, sed ille tantum veniat, qui sitit: id est credere desiderat. *Qui vult, accipiat aquam vitæ gratis.* Et non est labor, quia sola voluntas sufficit.

Vers. 18. — *Contestor enim*, etc. Postquam commendationem posuit per se, per angelum, per Christum, per Trinitatem, per fideles; qui quosdam sciebat esse in Asia qui pro suis erroribus fovendis aliquid adderent vel demerent, supponit excommunicationem.

Vers. 21. — *Gratia Domini nostri Jesu Christi.* Consummatio apostoli in verbo Christi.

WALAFRIDI STRABI

FULDENSIS MONACHI

EXPOSITIO IN VIGINTI PRIMOS PSALMOS

(Pez., Thes. Anecd. nov., tom. IV.)

PEZII MONITUM PRÆVIUM.

« Apud Augienses nostros occurrit Walafridi abbatis Expositio in psalmos septuaginta sex, incipiens a primo in hunc modum: *Omnis Scriptura divinitus inspirata Veteris ac Novi Testamenti ad imitationem Mediatoris Dei et hominum, hominis Jesu Christi*, etc., tomus alter amissus videtur. » Huc usque Joannes Mabillonius tom. IV Analectorum, pag. 633. Cujus auctoritatem secutus nullam non operam apud clarissimos Augienses nostros dedi, ut hanc Walafridi sui viri sæculo IX doctrina et virtute longe celeberrimi Expositionem, e tenebris erutam, benevole mecum communicarent. Qua in re viros doctos et diligentes eo indulgentiores ac promptiores habui, quo certiorem spem conceperunt futurum ut eo labore suo non nihil catholicæ Ecclesiæ commodaretur. Itaque integram omnium septuaginta sex psalmorum Expositionem, scite ac emendate descriptam, curante rem omnem cl. ac eruditissimo D. P. Aproniano Hueber. priore Mereraugiensi, ad me miserunt, qui celerem ejus in meo Thesauro editionem amicis addixeram. Nec sententiam unquam mutassem, nisi opere probe discusso deprehendissem nucleum et medullam Walafridianæ commentationis jam pridem in Glossa ordinaria, quæ itidem Walafridum Strabum auctorem habet, eruditis exhibitam fuisse. Ne igitur viris doctis, qui me aliunde in propinandis theologicis non nihil partiorem esse cupiunt, gravior essem, decrevi non nisi primorum viginti psalmorum expositionem, velut in reliqui operis specimen meo Thesauro inserere. Quod si qui viri eruditi majus ex hoc specimine discrimen inter Walafridianam psalmorum expositionem et ordinariam in eosdem Glossam animadverterint quam ego adverti, censerintque operæ fore pretium, si eadem ratione reliquorum etiam psalmorum explanatio promulgetur: iis tanto promptius morem in sequentibus voluminibus geram, quanto æquius est, ne tantus Augiensium amicorum labor, communi commodo et usui destinatus, omnino depereat.

IN PSALMUM PRIMUM.

Vers. 1, 2. — *Beatus vir qui non abiit in consilio impiorum, et in via peccatorum non stetit: et in cathedra pestilentiæ non sedit. Sed in lege Domini*, etc.

Omnis Scriptura divinitus inspirata Veteris ac Novi Testamenti ad imitationem Mediatoris Dei et hominum, hominis Christi Jesu fideles invitat, ut per imitationem ad similitudinem ejus pervenire mereamur. Sicut ipse ait: *Si quis mihi ministrat, me sequatur; et ubi sum ego, illic et minister meus erit.* Ita apostolus atque evangelista Joannes: *Charissimi*, ait, *nunc filii Dei sumus, et nondum apparuit quid erimus: scimus quia, cum apparuerit, similes ei erimus, quoniam videbimus eum sicuti est.* Sic ergo et hic primus psalmus docet credentes, ut auctorem et largitorem veræ beatitudinis sequantur, declinando a malo, et faciendo bona, ut perveniant ad similitudinem ejus, et fiant *tanquam lignum plantatum secus decursus aquarum.*

Perfecte autem declinat a malo, qui nec delectatur in corde, nec agit in opere, nec alios docet, ut

faciant. Hoc est enim *non abire in consilio impiorum, nec stare in via peccatorum, nec sedere in cathedra pestilentiæ;* sed potius *meditari in lege Domini,* non necessitate, sed voluntate, sine cessatione, quod significat *die ac nocte.* Vel, sicut solet Scriptura, *diem* pro prosperis, et *noctem* pro adversis ponere : ut neque lætitia rerum temporalium, neque adversitas transitoriarum mentem sequentis Dominum avertat a meditatione divinæ legis. Quæ quantum sit necessaria, etiam ibi ostenditur, ubi Josue ministro et conscio legislatoris, qui legem primus et prime didicerat, Dominus præcepit ut *volumen legis* non deserat, sed meditetur in illo *diebus ac noctibus, ut dirigat viam suam, et intelligat cuncta quæ ait.*

Si autem apertius quis requirit quod si *consilium impiorum,* multipliciter Scriptura loquitur, et maxime liber qui dicitur Sapientiæ, ubi ait : *Dixerunt impii apud se non recte cogitantes.* Et post pauca : *Venite, et fruamur bonis quæ sunt, et utamur creatura tanquam in juventute celeriter.* Et iterum : *Opprimamus pauperem justum, nec veterani revereamur canos multi temporis,* etc.

Via vero peccatorum est, de qua Psalmista alibi post talia subjungit : *Hæc via illorum scandalum ipsis.* Et Dominus ait : *Spatiosa via est quæ ducit ad mortem. Cathera autem pestilentiæ* perversam significat doctrinam, quæ dupliciter fit : aut aperte ad scelera operum invitando, sicut Salomon in Parabolis ostendit dicens : *Fili mi , si te lactaverint peccatores, ne aquiescas eis : si dixerint : Veni nobiscum, insidiemur sanguini, abscondamus tendiculas contra insontem frustra,* etc. Aut in errorem inducendo, sicut ibi post aliqua sequitur, ubi et hanc cathedram *sellam* nominat dicens : *Mulier stulta, et clamosa, plenaque illecebris, et nihil omnino sciens, sedit in foribus domus suæ super sellam.* Et post pauca : *Aquæ furtivæ dulciores sunt, et panis absconditus suavior :* quæ absque dubio perversam significant doctrinam : hæc namque omnia in tantum reprobi sectantur, et sectando divinæ legis meditationem respuunt, et exsecrantur, ut, juxta Prophetam, odio habeant corripientem in pota, et loquentem perfecte abominentur, dicantque Deo : *Recede a nobis, scientiam viarum tuarum nolumus.*

Huuc ordinem, quem hic primus psalmus ostendit, plenissime in brevi comprehendens, quæ mala sint declinanda, et quæ bona facienda, in multis locis sacra Scriptura servat : sicut illud est huic simile beati Jacobi apostoli dicentis : *Abjicientes omnem immunditiam, et abundantiam malitiæ, in mansuetudine suscipite insitum verbum, quod potest salvare animas vestras.* Et iterum : *Resistite diabolo, et fugiet a vobis : appropiate Domino, et appropiabit vobis.* Quem etiam ordinem celeberrime tenet Ecclesia in sacramentis renascentium ex aqua et Spiritu sancto, ut prius abrenuntient diabolo, et omnibus pompis vel operibus ejus, et postea profiteantur credere se in Deum Patrem omnipotentem, et in Jesum Chistum Filium ejus, et in Spiritum sanctum, et Ecclesiam catholicam, ac remissionem peccatorum ; et sic tingantur aqua salutari, incorporenturque Ecclesiæ (extra quam etiamsi quispiam supra dicta fecerit, salvus esse non poterit) ac membra ligni vitæ effecti incipiant ad ejus similitudinem tendere. Quod beatus Paulus verbis subsequentibus consonans ostendit dicens : *Quicunque baptizati sumus in Christo Jesu, in morte ipsius baptizati sumus: consepulti enim sumus cum illo per baptismum in mortem, ut quomodo resurrexit Christus a mortuis per gloriam Patris : ita et nos in novitate ambulemus. Si enim complantati facti sumus similitudini mortis ejus, simul et resurrectionis erimus.*

VERS. 3. — *Et erit tanquam,* etc. Hoc lignum tempore passionis suæ de semetipso ait : *Si in viridi ligno hæc faciunt, in arido qui fiet?* Ad hoc lignum si prævaricator extenderit manum suam, et sumpserit de fructu ejus, vivet in æternum. Quod et in Apocalypsi victori promittit dicens : *Vincenti dabo edere de ligno vitæ, quod est in paradiso Dei mei.*

Decursum autem aquarum, aut Spiritum sanctum intellige, sicut Evangelista Dominum dixisse scribit : *Qui credit in me, sicut dixit Scriptura, flumina de ventre ejus fluent aquæ vitæ.* Quod exponens subjungit dicens : *Hoc autem dixit de Spiritu, quem accepturi erant credentes in eum.* Cujus opere facta est ipsa incarnatio Salvatoris, secundum quod Gabriel angelus de beata Dei genitrice Maria loquitur ad Joseph dicens : *Noli timere accipere Mariam conjugem tuam, quod enim in ea natum est, de Spiritu sancto est.* Aut eloquia Scripturarum, quæ prænuntiaverunt de adventu justi, futurasque in Christo passiones et posteriores glorias, sicut ipse justus et justificans Dominus apostolis post resurrectionem suam loquitur dicens : *Hæc sunt verba quæ locutus sum ad vos, cum adhuc essem vobiscum : quoniam necesse est impleri omnia quæ scripta sunt in lege Moysi, et prophetis et psalmis de me.* Et : *Tunc aperuit illis sensum, ut intelligerent Scripturas,* ut ex eis sumerent humorem vitalem, quem credentibus ministrarent, secundum quod Propheta illis promittit dicens : *Haurietis aquas in gaudio de fontibus Salvatoris.* Nam quod *divina eloquia* aquarum nomine significentur, multis in locis eadem Scriptura testatur : de quibus unum est : *Aqua profunda verba ex ore viri, et torrens redundans fons sapientiæ.*

Fructus autem et *folia hujus ligni* sunt, quæ cœpit Jesu facere et docere : de quo quidam discipulorum loquebantur : *Qui fuit vir propheta potens in opere et sermone coram Deo et omni populo.*

Quod vero ait *in tempore suo,* Apostolus exposuit dicens : *Ubi venit plenitudo temporis, misit Deus Filium suum, factum ex muliere, factum sub lege, ut eos, qui sub lege erant, redimeret, ut adoptionem filiorum reciperemus :* quæ sunt fructus ligni.

Quodque subjungit : *et folium ejus non defluet.* verborum ejus immobilem significat firmitatem. Sic

ipsa ait : *Cœlum et terra transibunt, verba autem* A *mea non transibunt.*

De *prosperitate autem factorum ejus* et Pater per Isaiam promittit : *Verbum meum, quod egredietur de ore meo, non revertetur ad me vacuum : sed faciet quæcunque volui, et prosperabitur in his ad quæ misi illud.*

Vers. 4. — *Non sic impii*, etc. *Impii non sic* quemadmodum illi qui per imitationem in tantum ad similitudinem ligni vitæ proficiunt, ut videndo beatitudinem et æternitatem ejus, ipsi beati et æterni sint, juxta quod Deus per Isaiam prophetam promittit dicens : *Secundum dies enim ligni erunt dies populi mei.*

Sed tanquam pulvis aridus et infecundus, ut pote alieni ab humore supra dictarum aquarum, projiciuntur a soliditate et stabilitate terræ in ventum præsentis, scilicet Ecclesiæ et futuræ, projectique existunt cibus serpentis, de quo scriptum est : *Et serpenti pulvis panis ejus. Ventus* autem ipse diabolus intelligitur, sicut scriptum est : *Aquilo ventus durus.* Nomine autem *dexter* vocatur, qui et spiritus dicitur fornicationis in propheta : et ab Apostolo nominatur *spiritus, qui nunc operatur in filiis diffidentiæ.*

Vers. 5. — *Ideo non resurgent*, etc. Si aliqua hic differentia accipienda est inter *impios et peccatores, impii* intelligendi sunt, de quibus Dominus dicit : *Qui non credit in Filium, jam judicatus est. Peccatores vero* quibus judex dicturus est : *Discedite a me, maledicti in ignem æternum.* Qui *resurgent* quidem *in judicio*, sed non *in concilio justorum*, sicut C Dominus per Ezechielem prophetam quibusdam comminatur dicens : *In concilio populi mei non erunt, ut in scriptura domus Israel non scribentur, nec in terram Israel ingredientur.*

Vers. 6. — *Quoniam novit Dominus*, etc. *Novit*, id est approbat, et laudans remunerat facta justorum : sicut per Salomonem dicturum se in judicio universali Ecclesiæ promittit dicens : *Date ei de fructu manuum suarum, et laudent eam in portis opera ejus.* In portis videlicet, in ingressu regni cœlestis : quæ portæ sive januæ clauduntur fatuis virginibus, quæ inter istos remanebunt, quorum *iter peribit.* Nam et quod perit, Dominus ignorare se dicit, et quod Dominus nescit, perit : sicut et prædictis virginibus fatuis, et illis, qui dicturi sunt : D *Domine, Domine, nonne in nomine tuo prophetavimus?* etc., ipse Judex responsurum se esse dicit. *Amen dico vobis, nescio vos* ; vel : *nunquam novi vos.*

IN PSALMUM II.

Vers. 1. — *Quare fremuerunt gentes, et populi meditati sunt inania*, etc. Interrogatio est arguendi. Corripit enim populos propheta. *Cur fremuerunt* contra Dominum Salvatorem, cum causas iracundiæ non haberent ? *Inania* autem dicit meditatos, quia non impleverunt quod voluerunt ut Christus exstingueretur.

Vers. 2. — *Astiterunt reges*, etc. Hoc de persecutoribus Domini dicitur, qui et in Actibus apostolorum commemorantur. *Astiterunt* autem non præsentiam significat, sed voluntatem.

Vers. 3. — *Dirumpamus vincula*, etc. Quanquam possit et aliter, tamen aptius ex eorum persona accipitur, quos dixit inania meditatos, ut hoc sit *dirumpamus vincula eorum*, demus operam ut nos non alligent, neque imponatur nobis Christiana religio. *Eorum autem*, vel Dei Patris et Christi ejus, vel Christi et apostolorum.

Vers. 4. — *Qui habitat in cœlis*, etc. Repetita sententia est. Nam pro eo quod est, *Qui habitat in cœlis*, subsequenter positum est : *Dominus.* Pro eo quod est, *irridebit*, subsequenter positum est, *subsannabit*. B Nihil horum sapere oportet carnaliter, quasi aut buccis Deus irridat, aut naso subsannet ; sed ea vis accipienda est, quam dat sanctis suis, ut futura cernentes, id est nomen Christi, et dominationem pervagaturam in posteros, et universas gentes obtenturam, illos inania meditatos esse intelligant. Hæc enim vis, qua ista præscita sunt, irrisio Dei est, et subsannatio. *Cœlos* autem animas sanctas accipimus, per quas utique præscientes quid futurum sit, deridebit Deus subsannabit.

Vers. 5 — *Tunc loquetur*, etc. *Iram et furorem* Dei non perturbationem ejus oportet intelligi ; sed vim, qua justissime vindicat subjecta sibi ad ministerium universa creatura. Quanquam possit *ira Dei* recte intelligi etiam ipsa mentis obscuratio, quæ consequitur eos qui legem Dei transgrediuntur.

Vers. 6. — *Ego autem constitutus*, etc. Sion *speculationem* quidam interpretantur, quam Ecclesiam debemus accipere, ubi quotidie intentio erigitur speculandæ charitatis Dei. Quæ *mons* etiam dicitur propter eminentiam et firmitatem.

Vers. 7. — *Dominus dixit ad me*, etc. Potest ille dies in prophetia dictus videri, quo Jesus Christus secundum hominem natus est. Tamen quia *hodie* præsentiam significat, atque in æternitate nec præteritum quidquam quasi esse desierit, nec futurum, quasi nondum sit, potest etiam *hodie* sempiternam generationem virtutis et sapientiæ Dei, qui est unigenitus Filius, fide sincerissima et catholica intelligi.

Vers. 8. — *Postula a me*, etc. Ut scilicet gentes nomina Christiano copulentur, et ita a morte redimantur, ut possideantur a Deo.

Vers. 6 — *Reges eos in virga*, etc. *In virga ferrea*, in inflexibili justitia, conterens in eis cupiditates terrenas, et veteris hominis lutulenta negotia.

Vers. 10. — *Et nunc, reges*, etc. *Et nunc*, id est jam innovati : spirituales enim significantur, *judicant terram* : inferius enim nobis est quidquid judicamus : quidquid vero infra spiritalem hominem est, merito *terra* nominatur.

Vers. 11. — *Servite Domino*, etc. Optime subjectum est, *exsultate*, ne ad miseriam valere videretur, quod dictum est, *servite*. Sed rursus ne idipsum ver-

geret in effusionem temeritatis, additum est, *cum tremore*, ut ad cautionem circumspectam valeret.

Vers. 12. — *Apprehendite disciplinam*, etc. Intelligere, et erudiri, hoc est *apprehendere disciplinam*. In eo autem, quod dicitur, *apprehendite*, satis significatur præsidium quoddam atque munimentum esse adversus omnia quæ obesse possent, nisi tanta cura apprehenderetur. *Perire* vero *de via justa* magna pœna est, quæ ab his formidatur qui aliquid dulcedinis justitiæ perceperunt.

Vers. 13. — *Cum exarserit in brevi*, etc. Id est cum vindicta venerit, quæ impiis et peccatoribus præparatur, non solum eos non attinget qui *confidunt in Domino*, sed etiam ad beatitudinem illis proficiet, ubi est bonorum omnium summa et cumulus. Quod autem positum est : *in brevi*, hoc significare arbitror, quia repentinum aliquid erit, cum hoc remotum et longe futurum peccatores existiment.

IN PSALMUM III.

Vers. 1. — *Psalmus David, cum fugeret a facie filii sui Absalom.*

David, qui interpretatur *manu fortis* sive *desiderabilis*, significat Dominum nostrum Jesum Christum, cujus vox in hoc psalmo introducitur loquentis de passione et resurrectione sua. *Absalom* autem significat Judam proditorem, sive populum persecutorem. Nam et Judas adhuc inter apostolos erat, quando Dominus dixit : *Non possunt filii sponsi jejunare, quandiu cum illis est sponsus*. Et de populo per Moysen dicit : *Filius primogenitus inter Israel*. Veritas ergo fugit mentem Judæ, vel persecutoris populi, cum eos illustrare non destitit. Vel sicut Evangelium narrat : *Hæc locutus est Jesus, et abiit, et abscondit se ab eis*. Quod autem Absalom *Patris pax* interpretatur, bene intelligitur pacem Christum exhibuisse trâditori suo, quamvis ille tam sceleratæ cogitationis interno bello vastaretur : et populo persecutori tam placatus exstitit, ut pro illis Patrem exoraret dicens: *Pater, ignosce illis, non enim sciunt quid faciunt.*

Vers. 2. — *Domine, quid multiplicati sunt*, etc. Tam scilicet *multiplicati sunt*, ut etiam de numero discipulorum non defuerit, qui numero accesserit persequentium.

Vers. 3. — *Multi dicunt*, etc. Manifestum est quod nisi desperarent resurrecturum, non utique occiderent. Ergo nec Judas eum tradidisset, nisi ex eorum esset numero qui Christum contemnerent dicentes : *Non est salus ipsi in Deo ejus.*

Vers. 4. — *Tu autem, Domine, susceptor, Gloriam* suam Dominum dicit etiam ille, quem sic suscepit Dei verbum, ut simul cum eo Deus fieret. *Caput* autem mentem ipsam humanam hic accipiendam puto, quæ ita adhæsit, et quodammodo coaluit excellenti supereminentiæ Verbi hominem suscipientis, ut in tanta passionis humilitate non deponeretur.

Possunt hæc et ex persona Ecclesiæ accipi. Nam in illo homine et Ecclesia suscepta est a Verbo, quod caro factum est, et habitavit in nobis. Loquatur ergo A simul Ecclesia, et caput ejus inter procellas persecutionum constituta per universum orbem terrarum : *Domine, quid multiplicati sunt*, etc., exaltato capite suo, qui promegenitus a mortuis ascendit in cœlum.

Vers. 5. — *Voce mea ad Dominum*, etc. Non corporis voce, quæ cum strepitu verberati aeris promitur, sed voce cordis, quæ hominibus silet, Deo autem sicut clamor sonat, cum sola anima, nihil carnis nihilque carnalium intentionum in oratione attrahens, loquitur Domino, ubi solus audit. Clamor autem etiam iste dicitur propter vim ipsius intentionis.

De monte vero Patrem exaudisse dicit, id est, de justitia sua. Justum enim erat ut innocentem occisum, et qui retributa sunt malo pro bonis, resusci- B taret a mortuis, et digna persequentibus retribueret : Legimus enim : *Justitia tua sicut montes Dei*. Sed et Ecclesia exauditur de ipso monte, quod etiam caput ejus est, de quo Propheta dicit : *Erit mons domus Domini præparatus in vertice montium.*

Vers. 6. — *Ego dormivi*, etc. Non inconvenienter animadverti potest *ego*, ad significandum quod sua voluntate mortem sustinuit secundum illud. *Propterea me Pater diligit, quoniam ego pono animam meam, et iterum sumam eam : nemo tollet eam a meipso*. Bene autem accipitur : *Ego dormivi et soporatus sum :* ego me passioni permisi, et mors consecuta est. Ecclesiæ quoque populo dicitur : *Surge qui dormis, et exsurge a mortuis, et continget te Christus,* quoniam de peccatoribus assumptus est. *Non timebo millia*, etc. Non dormienti, non jacenti C Deo dicitur, *exsurge* : sed moris divinarum Scripturarum est personæ Dei tribuere, quod in nobis facit, non quidem ubique, sed ubi congruenter dici potest : vel ut ipse loqui dicatur, quando ejus dono loquuntur quique nuntii veritatis.

Vers. 7. — *Quoniam tu percussisti omnes*, etc. Contrita sunt, id est in irritum perducta, verba peccatorum, dilacerantum et maledicentium Filium Dei. Possunt et *dentes peccatorum* accipi principes peccatorum, quorum auctoritate quisque de societate recte viventium jam præciditur, et quasi incorporalitur male viventibus.

Vers. 8. — *Domine est salus*, etc. Nemo ergo de se præsumat, quoniam Domini est salvos facere de morte peccati. Tu autem, Domine, benedic popu- D lum tuum de te salutem sperantem.

IN PSALMUM IV.

Vers. 2. — *Cum invocarem exaudivit me*, etc. *Deus justitiæ meæ*, a quo est justitia mea, ab angustiis tristitiæ in latitudinem gaudiorum me duxisti : *Tribulatio enim et angustia in omnem animam hominis operantis malum*. Qui autem dicit : *Gaudemus in tribulationibus, scientes quoniam tribulatio patientiam operatur, patientia autem probationem, probatio vero spem, spes autem non confundit ; quia charitas Dei diffusa est in cordibus nostris per Spiritum sanctum, qui datus est nobis*, non habet cordis an

gustias, quamvis extrinsecus a persequentibus ingerantur. Vox autem ista aut Domini. Jesu Christi est post resurrectionem suam : Aut Ecclesiæ credentis, et sperantis in eo : *Miserere mei et exaudi*, etc. Pia mater sibi miserandum esse dicit, si pro filiis ejus audiatur oratio, quoniam quidquid membris tribuitur, toti corpori sine dubitatione præstatur.

Vers. 3. — *Filii hominum*, etc. Saltem *usque* in adventum Filii Dei vester error duraverit : quid ergo ultra *gravi corde* estis ? quando habituri finem fallaciarum, si præsentiam veritatis non habetis ? Cum enim sola veritatis faciat beatos, ex qua vera sunt omnia, ut quid temporalium rerum amore detinemini, ut quid tanquam prima extrema sectamini, quod est vanitas et mendacium ? Cupitis enim permanere vobiscum, quæ omnia transeunt tanquam umbra.

Vers. 4. — *Et scitote quoniam*, etc. Quem, nisi eum quem suscitavit ab inferis, et in cœlo ad dexteram collocavit ? Increpatur ergo genus humanum, ut ad eum se tandem ab hujus mundi amore convertant ; et sicut gratulantur de illuminatione in hac vita, ita orandum sibi noverint pro requie post hanc vitam.

Vers. 5. — *Irascimini et nolite*, etc. Duobus modis intelligi potest. Aut : Etiamsi *irascimini, nolite peccare*, id est etiamsi surgit motus animi, qui jam propter pœnam peccati non est in potestate, saltem non ei consentiat ratio et mens, quæ intus regenerata est secundum Deum, ut mente serviamus legi Dei, si adhuc carne servimus legi peccati. Aut : Agite pœnitentiam, id est, *irascimini* vobis ipsis de præteritis peccatis, et ulterius peccare desinite.

Quodque sequitur : *quæ dicitis in cordibus vestris*, plena sententia est : quæ dicitis in cordibus vestris, dicite, id est nolite esse populus, de quo dictum est : *Labiis me honorant, cor autem eorum longe est a me. Cubicula* autem ipsa sunt corda, de quibus et Dominus monet, ut intus oremus clausis ostiis.

Vers. 6. — *Sacrificate sacrificium*, etc. Idem dicit in alio psalmo : *Sacrificium Deo spiritus contribulatus*. Quare non absurde hic accipitur ipsum esse *sacrificium justitiæ*, quod fit per pœnitentiam. Quid enim justius, quam ut suis quisque peccatis potius quam alienis irascatur, seque ipsum puniens mactet Deo ? Vel certe *sacrificium justitiæ* est opera justa post pœnitentiam.

Multi autem sunt stulti, qui de ipsa futura vita, quæ nobis promittitur, dubitant, vel desperant, qui sæpe dicunt : *Qui novit si vera sunt, aut quis venit ab inferis, ut ista nuntiaret ?*

Vers. 7. — *Signatum est super nos*, etc. Hoc lumen est totum hominis et verum bonum, quod non oculis sed mente conspicitur. *Signatum* autem dixit in nobis, tanquam denarius signatur regis imagine. Homo enim factus est ad similitudinem et imaginem Dei, quam peccando corrupit. Bonum ergo ejus est verum atque æternum, si renascendo signetur. Non ergo

A foris quærenda est *lætitia*, sed intus, ubi signatum est lumen vultus Dei.

Vers. 8. — *A fructu frumenti*, etc. Non vacat, quod additum est *sui* ; est enim et *frumentum et vinum et oleum* Dei. Isti autem dediti temporalibus voluptatibus semper exardescunt cupiditatibus, nec satiari possunt : et multiplici atque ærumnosa cogitatione distenti, simplex bonum videre non sinuntur. Vir ergo fidelis exsultat et dicit :

Vers. 9. — *In pace in idipsum*, etc. Recte enim speratur a talibus omnimoda mentis abalienatio a mortalibus rebus, et miseriarum sæculi hujus oblivio, quæ nomine obdormitionis et somni decenter et prophetice significatur, ubi summa pax nullo tumultu interpolari potest. Sed hoc post hanc vitam sperandum est. Quapropter congruenter ultimum adnectit, B et dicit :

Vers. 10. — *Quoniam tu, Domine, singulariter*, etc. Bene ait, *singulariter* : potest enim referri adversus illos multos, qui multiplicati a fructu frumenti, vini, et olei sui, dicunt : *Quis ostendit nobis bona ?* Perit enim hæc multiplicitas, et *singulariter* tenetur in sanctis, de quibus dicitur : *Multitudinis autem credentium erat anima et cor unum.*

IN PSALMUM V.

Vers. 1 — *In finem pro ea quæ veritatem consequitur, Psalmus David.* Intelligitur Ecclesia, quæ accipit hæreditatem in vitam æternam per Dominum nostrum Jesum Christum, ut possideat ipsum Deum, C cui adhærens beata sit, secundum illud : *Dominus pars hæreditatis meæ.* Quapropter vox Ecclesiæ est vocatæ ad hæreditatem, et ut ipsa fiat hæreditas Dei.

Vers. 2. — *Verba mea oribus percipe*, etc. Bene ostendit quis iste sit *clamor :* quando quidem vox corporis auditur, spiritalis autem intelligitur.

Vers. 3. — *Intende voci*, etc. Regem Filium solent appellare Scripturæ. Secundum illud ergo quod dictum est : *Per me itur ad Patrem*, certe primo *rex meus*, et deinde *Deus meus*.

Vers. 4, 5. — *Quoniam ad te orabo, Domine*, etc. *Mane astabo*, etc. Non ille es, inquit, qui possit videri ab eis, quorum ab oculis nox peccatorum nondum recessit. Peracta erroris mei nocte, et disce- D dentibus tenebris, quas mihi peccatis meis feci, *exaudies vocem meam*.

Astabo autem, quid est nisi : non jacebo ? Jacere vero est in terra quiescere, quod est a terrenis voluptatibus beatitudinem quærere. Non est ergo inhærendum terrenis, si volumus Deum videre, qui mundo conspicitur.

Vers. 6. — *Neque habitabit*, etc. Id est non sic videbunt, ut hæreant, quia mens eorum reverberatur luce veritatis propter tenebras peccatorum, quarum consuetudine fulgorem rectæ intelligentiæ sustinere non possunt.

Vers. 7. — *Odisti omnes qui operantur*, etc. Illos odit, quos in se manere non sinit : non autem ma-

nent, qui cum sustinere non valent. *Mendacium* vero est veritati contrarium. Sed ne quis putet aliquam substantiam vel naturam veritati esse contrariam, intelligat, ad id quod non est, pertinere mendacium, non ad id quod est. Si enim hoc dicitur, quod est, verum dicitur : si autem hoc dicitur, quod non est, mendacium. Ideo incipit : *Perdes eos, qui loquuntur mendacium*, quia recedentes ab eo quod est, ad id quod non est declinant.

Virum sanguinum et dolosum, etc. *Virum sanguinum* operantur iniquitatem, *dolosum* autem diligentem mendacium intellige. Solent vero *abominati* dici exhæredati. Hic autem psalmus pro ea est *quæ hæreditatem consequitur*, quæ subjicit exsultationem spei suæ dicens :

Vers. 8. — *Introibo in domum*, etc. *Introibo in domum tuam* : tanquam lapis, credo, in ædificium dictum est. Quid enim aliud domus Dei, quam templum Dei est, de quo dictum est : *Templum enim Dei sanctum est, quod estis vos*. Cujus ædificii lapis angularis est ille quem suscepit coæterna Patri virtus, et sapientia Dei.

Considerandum vero est quod non dixit : *in templo*, sed : *ad templum* : templum enim sanctum corpus Domini est Salvatoris, quod jure adorat Ecclesia : de quo ipse dixit : *Solvite templum hoc*. Addit vero : *in timore tuo*, quod magnum est præsidium procedentibus ad salutem.

Vers. 9. — *Domine, deduc me*, etc. Nihil manifestius, quam id tempus eum commendare, quo proficit : hoc est enim iter, quod non terrarum locis peragitur, sed affectibus animorum. *In conspectu tuo*, inquit, *viam meam*, secundum quod et in oratione Dominica dicitur : *Sanctificetur nomen tuum ;* non quo nobis orantibus sanctificetur, quod per se sanctum est ; sed quo petamus, ut quod per naturam sui sanctum est, sanctificetur et in nobis. Ego et nunc Propheta postulat ut via Dei, quæ per se recta est, etiam sibi recta fiat.

Vers. 10. — *Quoniam non est in ore*, etc. Quomodo potest esse in ore eorum veritas, quorum cor fallitur de peccato, et pœna peccati ?

Vers 11. — *Sepulcrum*, etc. Adulatores et hæretici *sepulcra patentia* dicuntur, quia cum ipsi sint mortui vitam non habendo veritatis, mortuos in se recipiunt, quos verbis mendacibus necant. Quod autem ait : *Judica illos, Deus*, non optat ut eveniat, sed cernit quid venturum sit.

Decidant, etc. *Decidant* accusantibus se cogitationibus suis, conscientia sua : et quia multum sunt impii, multum longe eos expelle ab illa hæreditate, quæ intelligendo et videndo Deo possidetur.

Vers. 12. — *Et lætentur*, etc. Ipse ergo erit æterna exsultatio, ceu templum Dei fiunt justi.

Et gloriabuntur, etc. Hæc est benedictio : gloriari in Deo et habitari a Deo.

Vers. 13. — *Domine, ut scuto bonæ voluntatis*, etc. Bona voluntas Dei præcedit nostram voluntatem, ut peccatores vocet in pœnitentiam. Et ipsa sunt arma, quibus expugnatur inimicus, contra quem dicitur : *Quis accusabit adversus electos Dei ?* Et iterum : *Si enim cum adhuc inimici essemus, Christus pro nobis mortuus est, multo magis reconciliati salvi erimus ab ira per ipsum.* Hoc invictissimum scutum, quo pellitur inimicus, desperationem salutis suggerens multitudine tribulationum et tentationum.

IN PSALMUM VI.

Vers. 1. — *In finem in carminibus pro octava psalmus David*. Potest dies judicii octavus intelligi, quod jam post finem hujus sæculi accepta æterna vita. Tunc non erunt animæ justorum obnoxiæ temporibus. Et quoniam omnia tempora septem dierum justorum repetitione volvuntur, octavus forte ille dictus est, qui varietatem istam non habebit, qui meritis tribuens quod debetur, ad vitam æternam sanctos transfert, impios vero damnat in æternum. Quam damnationem metuens orat Ecclesia, dicens :

Vers. 2. — *Domine, ne in furore tuo*, etc. In die judicii *arguuntur*, id est accusantur omnes, qui non habent fundamentum, quod est Christus. *Corripiuntur* autem, id est purgantur, qui huic fundamento superædificant ligna, fenum, stipulam, et tamen salvi erunt quasi per ignem. Iste autem orat, ut in ira Domini nec damnetur, nec emendetur, sed ita hic perfecte sanetur, ut non solum mortem non timeat, sed nec urentis, aut secantis medici manus sustineat. Sequitur itaque et dicit :

Vers. 3. — *Miserere mei, Deus*, etc. Id est firmamentum animæ vel fortitudo : hoc enim *ossa* significant. Quapropter ad expositionem pertinet quod subditur :

Vers. 4. — *Et anima mea*, etc. Quis non intelligat animam luctantem cum morbis suis, diu autem dilatam a medico, ut ei persuaderetur in quæ mala peccando se præcipitaverit ? Quod enim facile sanatur, non multum cavetur. Ex difficultate autem sanationis erit diligentior custodia receptæ sanitatis.

Vers. 5. — *Convertere, Domine*, etc. Convertens se orat, ut ad eum convertatur et Deus, sicut dictum est : *Convertimini ad me, et convertar ad vos, dicit Dominus*.

Vers. 6. — *Quoniam non est*, etc. Intelligit nunc esse tempus conversionis, quia, cum ista vita transierit, non restat nisi retributio meritorum. Potest etiam illud intelligi, ut *mortem* vocet peccatum, quod contempta lege Dei committitur. In qua morte, hoc est, esse immemorem Dei, legem et præcepta contemnere, ut *infernum* dixerit cæcitatem animi, quæ peccantem, id est morientem excipit, et involvit. Ab ista morte et ab isto inferno tutam se præberi anima deprecatur, dum molitur conversionem ad Dominum, et sentit difficultates. Quapropter contexit dicens :

Vers. 7. — *Laboravi*, etc. *Lectus* est hoc in loco appellatus, ubi requiescit animus æger et infirmus, id est in voluptate corporis et omni delectatione sæculari, quem *lacrimis lavat*, qui se ab illo conatur

extrahere, et tanquam dies et noctes alterno affectu cogitur pati : ut, cum dicit : *mente servio legi Dei*, tanquam diem sentiat : rursus cum dicit : *carne autem legi peccati*, inclinetur in noctem, donec omnis nox transeat, et veniat unus dies, de quo dicitur : *mane adstabo tibi*. Hoc autem accipimus *stratum*, quod et lectum : quanquam *rigabo* amplius sit aliquid quam *lavabo* : quoniam potest aliquid in superficie lavari, rigatio vero ad interiora pertinet, quod significat fletum usque ad cordis intima.

VERS. 8. — *Turbatus est*, etc. Propter iram Domini *oculum* cordis sui profitetur esse *turbatum*. Quid enim formidolosius quam illum irasci, qui, si non miseretur, exstinguit? Quodque subjungit, *inveteravi inter omnes inimicos meos*, invenit se omnibus vitiis esse vallatum, quæ quoniam veteris vitæ sunt, et veteris hominis, quo exuendi sumus ut induamur novo, recte dictum est : *inveteravi*. *In omnibus* autem *inimicis meis*, vel inter ipsa vitia dicit, vel inter homines, qui nolunt ad Deum converti. Nam et hi etiamsi nesciunt, etiamsi parcunt, tamen intentione contraria inimici sunt eis qui se ad Deum convertunt. Verum qui inane non potest esse, quod tam vehementer rogatur, qui fons est omnium misericordiarum, verissimeque dictum est : *prope est Dominus obtritis corde*, post tantas difficultates exauditam se anima pia significans (quam licet etiam Ecclesiam intelligere), vide quid adjungit :

VERS. 9. — *Discedite a me*, etc. Vel in prophetia dictum est : *Discessuri enim sunt*, id est separabuntur a justis impii, cum judicii dies venerit : vel nunc, quia etiamsi pariter atque iisdem conventiculis continentur; tamen in area nuda jam grana separantur a paleis, quanquam inter paleas lateant.

Exaudivit Dominus, etc. Cebra ejusdem sententiæ repetito non quasi narrantis necessitatem, sed affectum exsultantis ostendit.

VERS. 10. — *Erubescant*, etc. Hoc illo die implebitur, cum manifestata fuerint justorum præmia, et supplicia peccatorum. Nam usque adeo non erubescunt impii, ut nobis insultare non desinant.

Quanquam et illud hic accipi potest, ut jam, quia gementem et tam sæpe diuque flentem Deus exaudivit, intelligatur liberata a peccatis orare etiam pro inimicis, ut de peccatis suis agant pœnitentiam (quod sine confusione et conturbatione fieri non potest) et convertantur ad Dominum, erubescantque se in prioribus tenebris peccatorum gloriatos. Quod autem addit : *valde velociter*, aut ad optantis affectum, aut ad Christi potentiam referendum est, qui gentes, quæ pro idolis suis persequebantur Ecclesiam, ad Evangelii fidem tanta temporum celeritate convertit.

IN PSALMUM VII.

Chusi interpretatur Æthiops, significat diabolum, vel Judam proditorem, seu populum Judæorum, qui post acceptam beatitudinem ad peccatorum nigredinem sunt conversi. Qui etiam *filius Jemini*, hoc est : filius dexteræ scribitur; qui licet vitio suo ceciderint, tamen in natura sua boni a Deo creati sunt: hi enim adversus Christum et Ecclesiam in persecutione pari consensu conspiraverunt.

A VERS. 1, 2. — *Domine Deus meus, in te speravi*, etc. *Ne quando rapiat*, etc. Dicit apostolus : *Adversarius vester diabolus tanquam leo rugiens circuit, quærens quem devoret*. Itaque cum diceret per pluralem numerum : *salvum me fac ex omnibus persequentibus me*, singularem postea intulit dicens : *ne quando rapiat ut leo animam meam*. Non enim ait : *ne quando rapiant*; tanquam cui non resistat jam perfecto nisi invidus diabolus, superato omni bello atque adversitate vitiorum. Quod autem subjungit : *dum non est qui redimat*, ita intelligendum, ne ille rapiat, dum tu non redimis neque salvum facis.

B VERS. 4. — *Domine Deus meus*, etc. Quod dicit : *si feci istud*, inferius quid sit exponit, cum ait : *si est iniquitas in manibus meis*.

VERS. 5. — *Si reddidi*, etc. Non ait : *si reddidi facientibus*, sed *retribuentibus mihi mala*. Qui enim retribuit, jam aliquid acceperat. Majoris autem patientiæ est nec ei mala rependere, qui acceptis beneficiis reddidit mala pro nobis, quam si nullo accepto beneficio nocere voluisset. Et bene addidit : *decidam merito ab inimicis meis inanis*. Inaniter enim se jactat, qui cum ipse homo sit, cupit se de homine vindicare : et cum superare hominem palam quærit, occulte a diabolo superatur, *inanis* effectus vana et superba lætitia, quod quasi vinci non potuit. Intelligens ergo ista, ubi major fiat victoria, iram
C potius quam hominem vincit.

VERS. 6. — *Persequatur inimicus*, etc. *Inimicum* nominat, quem superius *leonem* appellavit : ipse enim animam persequitur, et si deceperit, comprehendit, vitamque ejus conculcando *terram* facit, cibum videlicet suum. Non enim tantum leo, sed etiam serpens appellatus est, cui dictum est : *terram manducabis*. Gloriam quoque ejus *in pulverem deducit*, quem projicit ventus a facie terræ, quod est vana et inepta jactantia tanquam vento elatus pulveris globus.

VERS. 7. — *Exsurge, Domine*, etc. Non adversus homines hæc precatur, sed adversus diabolum et angelos ejus, quorum possessio peccatores atque impii homines sunt, quibus pœna est, cum aufertur
D ab eis ista possessio, in qua dominari desiderant. Hanc pœnam dicit *iram* Dei adversus diabolum, ut desinat possidere quod possidet. Quam possessionem dixit *fines*, ubi vult Deum *exaltari* potius, id est honorari et glorificari, quam diabolum, dum impii justificantur et migrant in templum Dei.

Exsurge, Domine Deus meus, etc. Quia humilitatem præcepisti, humilis appare, et tu prior imple quod præcepisti, ut exemplo tuo vincentes superbiam non possideantur a diabolo.

Synagoga autem *populorum*, id est credentium per ejus humilitatem multitudo, ita eum *circumdedit*, ut verissime diceretur : *Cæcitas ex parte contigit in Israel, donec plenitudo gentium intraret*.

VERS. 8. — *Et propter hanc,* etc. Id est propter hanc congregationem regredere in altum, quod resurgendo et in cœlum ascendendo fecisse intelligitur. Et bene prosequitur :

VERS. 9. — *Dominus judicat populos,* etc. Quia inde venturus est judicare vivos et mortuos. Quapropter hæc anima, quæ perfecte orat, vide quemadmodum non timeat judicii diem, et vere desiderio dicat in oratione :

Judica me, Domine, etc. Illa est vera innocentia, quæ nec inimico nocet. Itaque bene judicari se postulat *secundum innocentiam* suam, qui vere dicere potuit : *si reddidi retribuentibus mihi mala.* Quod autem addidit : *super me,* demonstrat idipsum, quod anima justa est : Et inquam, si lucerna ardens et lucens diceret : Judica me secundum flammam, quæ super me est : id est non quæ sum ego, sed qua fulgeo accensa de te.

VERS. 10.— *Consummetur nequitia,* etc. *Consummetur,* inquit, perficiatur, id est perveniat ad summam nequitiam, ut possit istud jam venire judicium. Sed quoniam non solum dictum est sordibus : *sordescat* adhuc ; sed etiam : *justus justior fiat,* adnectit et dicit *: diriges justum, scrutans corda et renes Deus.* Quomodo ergo *dirigitur* juste in tanta confusione simulationis, nisi dum scrutatur corda et renes Deus, videns omnium cogitationes, quæ nomine *cordis* significatæ sunt, et delectationes, quæ nomine *renium* intelliguntur ? *Scrutans* ergo *cor* nostrum, et proscipiens, non nos acquiescere carni et sanguini, sed delectari in Domino, *dirigit justum* in ipsa conscientia coram se, ubi nullus hominum videt, sed solus ille, qui prospicit, quid quisque cogitet, et quid quemque delectet.

VERS. 11. — *Justum adjutorium,* etc. *Justum auxilium* est, quod jam justo tribuitur. Si enim medicinam exhibet, qua sanamur infirmi, quanto magis eam, qua custodiamur sani : *quoniam, si cum adhuc peccatores essemus, Christus pro nobis mortuus est, quanto magis nunc justificati salvi erimus ab ira per ipsum.* Ita fit, ut scrutans corda et renes Deus, et prospiciens in corde rectas cogitationes, in renibus nullas inferiores delectationes, *justum auxilium* præbeat rectis corde, ubi mundis cogitationibus supernæ delectationes sociantur.

VERS. 12. — *Deus judex justus,* etc. *Justus,* qui reddit unicuique secundum opera sua : *fortis* , qui etiam persecutores impios, cum sit potentissimus, pro nostra salute toleravit : *patiens,* qui ipsos, qui persecuti sunt, non statim post resurrectionem ad supplicium rapuit, sed sustinuit, ut se aliquando ad salutem ab illa impietate converterent. Non *irascitur per singulos dies,* quia adhuc sustinet servans ultimo judicio ultimam pœnam.

VERS. 13, 14. — *Nisi conversi,* etc. *Et in eo paravit,* etc. Secundo adventu veniens judicare vivos et mortuos *Judex justus* in manifesto splendore claritatis suæ justis suis lumen et terrores impiis coruscabit. *Arcum* autem Scripturas sanctas appellat, ubi fortitudine Novi Testamenti, quasi nervo quodam duritia Veteris flexa et edomita est. Hinc tanquam *sagittæ* emittuntur apostoli, vel divina præconia jaculantur. Quas sagittas *ardentibus effecit,* quibus percussi, divino amore flagrarent. *Vasa* vero *mortis vel* hæretici intelliguntur, qui ex eodem arcu, id est ex eisdem scripturis in animas non charitate inflammandas, sed venenis perimendas insiliunt : quod non contigit, nisi pro meritis : et ob hoc divinæ Providentia etiam ista disposito tribuenda est. *Vel* iidem apostoli, quia *aliis* sunt *odor vitæ in vitam, aliis odor mortis in mortem.*

VERS. 15. — *Ecce parturiit,* etc. Unusquisque iniquus *concepit dolorem,* dum quid concupiscit illicitum : *parturit injustitiam,* cum desiderando meditatur : *parit iniquitatem ;* quia *peccatum, cum consummatum fuerit, generat mortem.*

VERS. 16. — *Lacum aperuit,* etc. Hoc est, quod in alio Psalmo dicitur : *in operibus manuum suarum comprehensus est peccator.*

VERS. 17. — *Convertetur dolor,* etc. Recte erit iniquitas ejus super ipsum, cum se iniquitati suæ sponte subdiderit : sicut et in alio Psalmo dicitur : *iniquitates meæ supergressæ sunt caput meum ; sicut onus grave, gravatæ sunt super me.*

VERS. 18. — *Confitebor Domino,* etc. Non est ista confessio peccatorum, sed justitiæ Dei, ita loquimur : Verus justus es, Domine, quando et justos sic protegis, ut per teipsum eos illumines : et peccatores sic ordinas, ut non tua, sed sua malitia puniantur.

Potest etiam iste psalmus in persona Dominici hominis intelligi, si modo ea quæ ibi humiliter dicta sunt, ad nostram infirmitatem referantur, quam ille gestabat.

IN PSALMUM VIII.

Torcularia possumus accipere Ecclesias, eadem ratione qua et aream intelligimus Ecclesiam : quia sive in area sive in torculari nihil aliud agitur nisi ut fructus ab inquinamentis purgentur, quæ necessaria erant, et ut nascerentur, et ut crescerent, atque ad maturitatem vel messis, vel vindemiæ pervenirent, sicut nunc agitur, ut non loco, sed affectu interim separentur boni a malis : quamvis simul in Ecclesiis, quantum attinet ad corporalem præsentiam, conversentur. Aliud autem erit tempus, quo vel frumenta in horrea, vel vina in cellas segregentur.

Solent accipi *torcularia* etiam martyria, tanquam afflictione persecutionum calcatis eis qui Christi nomen confessi sunt, ut mortalia eorum tanquam vinacea in terra remanserint : animæ autem in requiem cœlestis habitationis emanaverint. Verbum quoque divinum potest uva intelligi, cum enuntiationis necessitate usurpat vocis sonum, quo in aures perveniatur audientium. Eodem sono vocis tanquam vinacea intellectus tanquam vinum includitur : et sic uva ista in aures venit, quasi in calcatorio torcularium. Ibi autem discernitur, ut sonus usque ad aures valeat, intellectus autem memoria eorum,

qui audiunt, velut quodam loco accipiatur, inde transeat in morum disciplinam et habitum mentis, tanquam de lacu in cellas, in quibus, si negligentia non acuerit, vetustate firmabitur. Acuit namque in Judæis et hoc aceto Dominum potaverunt.

Vers. 2. — *Domine, Dominus noster,* etc. Ac si aperte dicat : *Domine,* qui es *Dominus noster*, quam te admirantur omnes qui incolunt terram, quoniam tua magnificentia de terrena humilitate super cœlos elevata est ! Hinc enim apparuit quia descenderis, cum a quibusdam visus es, et a cæteris creditum, quod ascenderis.

Vers. 3. — *Ex ore infantium,* etc. Possunt accipi *infantes* atque *lactentes* hi quibus dicit Apostolus : *Tanquam parvulis in Christo, lac vobis potum dedi, non escam.* Quod significabant illi, qui Dominum præcedebant laudantes, in quo ipse Dominus hoc testimonio usus est. *Inimicos* autem huic dispensationi, quæ facta est per Christum Jesum, et hunc crucifixum, generaliter accipere debemus omnes, qui vetant credere incognita, et certam scientiam pollicentur, sicut faciunt hæretici universi et illi qui in superstitione gentilium philosophi nominantur. Diabolus vero acerrimus inimicus potest et *ultor* intelligi; ipsi enim peccantes traduntur in interitum carnis, ut spiritus salvus sit in die Domini. Sed et omnes qui divina gratia de ejus faucibus erepti non fuerint, in æternum possidet.

Vers. 4. — *Quoniam videbo cœlos,* etc. *Videbo,* inquit, *cœlos opera digitorum tuorum* : id est cernam et intelligam Scripturas, quas operante sancto Spiritu, qui digitus Dei dicitur, per ministros tuos conscripsisti.

Sic ergo destruitur inimicus, cum intelliguntur Scripturæ prædicatæ usque ad infantium tarditatem. *Luna* vero et *stellæ* in cœlis sunt fundatæ : quia et universalis Ecclesia, in cujus sæpe significatione luna ponitur, et particulatim per loca singulæ Ecclesiæ, quas nomine *stellarum* insinuatas arbitror, in eisdem scripturis collocatæ sunt, quas cœlorum vocabulo positas credimus.

Vers. 5. — *Quid est homo,* etc. Quid inter *homines et filium hominis* distet quæri potest. Si enim nihil distaret, non ita poneretur : *aut filius hominis*, per disjunctionem. Omnis namque filius hominis homo, quamvis non omnis homo Filius hominis possit intelligi. Adam quippe homo, sed non filius hominis. Christus autem et homo et Filius hominis. *Homo* itaque dicitur, qui portat imaginem terreni hominis. Hujus *memor* est Deus tanquam absentis. *Filium* autem *hominis*, qui portat imaginem cœlestis, *visitat* tanquam præsentem : et hoc in susceptione humanitatis Deus verbum. Unde sequitur :

Vers. 6. — *Minuisti eum,* etc. Minoratum enim eum paulo minus ab angelis per humilitatem carnalis generationis atque passionis audivimus et credimus. Quod magnificentius in Hebraico legitur : *Minues eum paulo minus a Deo* : ubi et æqualis Patri secundum divinitatem evidenter ostenditur, et minor Patre futurus secundum humanitatem declaratur.

Vers. 7. — *Omnia subjecisti,* etc. Nihil excipit, cum dicit *omnia*. Et ne aliter liceret intelligi, sic Apostolus credi jubet, cum dicit : *Excepto eo qui ei subjecit omnia.* Nec tamen quasi aliquid magnum videtur adjungere, cum dicit : *Oves et boves,* etc., nisi *oves et boves* intelligamus animas sanctas, vel innocentiæ fructum dantes, vel etiam operantes, ut terra fructificet, id est, ut terreni homines ad spiritalem ubertatem regenerentur. Has ergo animas sanctas non hominum tantum, sed etiam angelorum oportet accipi ex eo quod Dominus dicit reliquisse se *nonaginta novem oves in montibus,* id est in sublimioribus locis, et descendisse propter unam. Nam de *bubus* facilis expeditio est, quoniam ipsi homines non ob aliud *boves* dicti sunt, nisi quod evangelizando verbum Dei angelos imitarentur. *Pecora* autem *campi* congruentissime accipiuntur homines in carnis voluptatibus gaudentes, ubi nihil arduum, nihil laboriosum ascendunt. *Campus* est enim lata via, quæ ducit ad interitum.

Vers. 8. — *Volucres cœli,* etc. Vide nunc etiam *volucres cœli* superbos, de quibus dicitur : *posuerunt in cœlum os suum* : vide quam in altum vento portentur, qui dicunt : *Linguam nostram magnificabimus, labia nostra a nobis sunt, quis noster Dominus est?* Intuere etiam *pisces maris* curiosos, *qui perambulant semitas maris*, id est, inquirunt in profundo hujus sæculi temporalia, quæ tanquam semitæ in mari vilescunt et intereunt. *Perambulant* autem dixit, ostendens pertinacissimum studium inania et præterfluentia requirentium.

Vers. 10. — *Domine, Dominus noster*, etc. Decentur post textum sermonis ad caput reditur, quo tritus idem sermo referendus est.

IN PSALMUM IX.

De occultis filii quæri potest. Sed quia non addidit cujus, ipsum unigenitum Dei Filium oportet intelligi. Nam et ipse Dominus, cum sine additamento ponit Filium, se ipsum Unigenitum vult intelligi, sicut illud ubi ait : *Si vos Filius liberaverit, vere liberi eritis.* Quæ sunt autem *occulta filii*, ex Hebræo translata editio manifeste ostendit, quæ dicit : *Victori super morte filii.* Quocirca in hoc psalmo observanda sunt *occulta filii*, id est humilis ejus adventus, quo profuit gentibus cum cæcitate Judæorum, et pœna, quæ nunc *occulte* agitur, nondum damnatione peccantium, sed aut exercitatione conversorum, aut admonitione ut convertantur, aut cæcitate, ut damnationi præparentur, qui converti noluerint. Nam et illud, quod titulo inscribitur : *in finem pro occultis filii,* et supra dicta ex Hebræo translatio ponit, *victori pro morte filii*, decentissime his congruit procul dubio, quibus quippe auctor est Christus, qui dixit : *Confidite, ego vici mundum,* cum de morte pariter et inferno triumphavit. Ipse et *finis*, hoc est complementum legis, sicut ait : *Non veni solvere legem, sed adim-*

ptere. Siquidem et victoriam feret de mundo, finis A est futurorum bonorum.

Vers. 2. — *Confitebor tibi, Domine,* etc. *Non in toto corde confitetur* Deo, qui de providentia ejus in aliquo dubitat. *Narrat* autem *omnia mirabilia* Dei, quia non solum in corporibus palam, sed et in animis invisibiliter quidem, sed longe sublimius et excellentius fieri videt.

Vers. 3. — *Lætabor et exsultabo,* etc. Non in hoc sæculo, ubi lethifera lætitia est, non in ambitionibus mundi, ubi peccata amara suavia sunt, sed *in te* ubi securum gaudium semper sumit augmentum.

Narrabo autem *omnia mirabilia tua,* potest præcipue intelligi ex persona Christi, qui discipulis ait: *Omnia quæcunque audivi a Patre meo nota feci vobis* : siquidem jam incipit apparere persona Domini B in hoc psalmo loquentis. Nam sequitur :

Vers. 4. — *In convertendo,* etc. Hujus enim inimicus retrorsum conversus est, quando ei dictum est : *Redi retro, Satanas.* Tunc enim, qui tentando se præponere cupiebat, retro factus est, in eum nihil valendo. Hominum quoque nullus eum præcedit, et retro esse facit, nisi qui deponens imaginem terreni hominis portaverit imaginem cœlestis, ea scilicet, *quæ retro sunt obliviscens, et se ad ea quæ ante sunt extendens.* Nam quod dictum est : *Inimicum meum,* generaliter accipere non erit absurdum, sicut Hebraica docet editio, quæ postquam dixit : *Canam nomini tuo, Altissime,* statim inferet : *Cum ceciderint inimici mei retrorsum, et corruerint, et perierint a facie tua.* Quare ?

Vers. 5. — *Quoniam fecisti judicium,* etc. Id est C judicium illud, in quo judicari visus sum, *meum* fecisti, et *causam* illam, in qua me justum et innocentem homines damnaverunt, *meam* fecisti. Hæc enim ei militaverunt ad nostram liberationem : sicut nautæ dicunt ventum suum, quo utuntur ad bene navigandum.

Vers. 6. — *Increpasti gentes,* etc. Convenientius hoc Domino Jesu Christo dici, quam ipsum dicere accipimus. Quis enim alius *increpavit gentes, et periit impius,* nisi qui posteaquam ascendit in cœlum, misit Spiritum sanctum, quo completi apostoli cum fiducia prædicarent verbum Dei, et peccata hominum libere arguerent ? Qua increpatione *periit impius,* quia justificatus est. *Deletumque* est *nomen* impiorum. Non enim appellantur impii, qui Domino vero D credunt.

Vers. 7. — *Inimici defecerunt,* etc. Cujus inimici, nisi diaboli *frameæ defecerunt,* quæ intelliguntur diversæ opiniones erroris, quibus ille tanquam gladiis animas perimit? *In finem* vero, hoc est in Christo, qui *civitates ejus destruxit,* cum exclusit inde principem, de quo dictum est : *Princeps hujus sæculi missus est foras.*

Periit memoria, etc. Sive, quia fit strepitus, cum impietas evertitur, sive etiam ipso strepitu pereunte, in quo tumultuatur impietas.

Vers. 8. — *Paravit in judicio thronum,* etc. Quia etiam palam manifesteque venturus est ad vivos et mortuos judicandos, paravit in occulto *judicio sedem suam.*

Vers. 9. — *Et ipse* item palam *judicabit orbem terræ in æquitate.* Id est meritis digna restituens.

Vers. 10. — *Et factus est Dominus refugium pauperi,* etc. Quid sit *adjutor in opportunitatibus,* exposuit cum addidit : *in tribulatione.* Non enim convertitur anima ad Dominum, nisi cum ab hoc sæculo avertitur. Nec opportunus ab hoc sæculo avertitur, nisi nugatoriis ejus, et noxiis, et perniciosis voluptatibus labores doloresque misceantur.

Vers. 11. — *Et sperent in te,* etc. Quærentem quippe animam, ubi figat spem, cum ab hoc mundo evellitur, opportune excipit *cognitio nominis* Dei : nam nomen ipsum Dei usquequaque divulgatum est, sed *cognitio nominis* est, cum ille cognoscitur, cujus momen est.

Vers. 12. — *Psallite Domino,* etc. His dicitur, quos non derelinquit quærentes se Dominus. Ipse *habitat in Sion*, quæ interpretatur *speculatio*, et gestat imaginem Ecclesiæ, quæ nunc est, et cui dictum est : *Templum Domini sanctum est, quod estis vos.*

Vers. 13. — *Quoniam requirens,* etc. Quasi responderetur ab his qui missi sunt evangelizare inter gentes studia Dei, et diceretur : *Domine, quis credidit auditui nostro ?* Et : *Propter te mortificamur tota die.* Aut, quasi aliquis imperitior et minoris fidei quæreret dicens : quomodo annuntiabitur, cum infidelitas gentium sævitura sit ? convenienter sequitur dicens : non sine magno fructu æternitatis morituros in persecutione Christianos, *quoniam requirens sanguinem eorum recordatus est.*

Vers. 14. — *Miserere mei, Domine,* etc. Unus interpellat pro sanctis, qui primus pro nobis pauper factus est cum esset dives, cum supra plurali numero diceret : *Non est oblitus clamorem pauperum.* Et ipse dicit :

Vers. 15. — *Qui exaltas me,* etc. *Exaltatur* enim in illo quisque nostrum in membris ejus ab omnibus pravis cupiditatibus, quæ sunt *portæ mortis,* quia per illas itur in mortem. Sunt autem *portæ filiæ Sion* omnia optima studia, per quas venitur ad visionem pacis. In sancta Ecclesia *portæ* sunt etiam *filiæ Sion* sacramenta et initia fidei.

Vers. 16. — *Exsultabo in salutari tuo,* etc. *Exsultabo,* id est cum beatitudine continebor a *salutari tuo,* quod est Dominus noster Jesus Christus, virtus et sapientia Dei. Deinde animadvertendum quemadmodum servetur pœna peccatori de operibus suis.

In laqueo, isto, etc. *Laqueus,* absconditus est dolosa cogitatio : *pes* animæ recte intelligitur amor, qui cum pravus est, vocatur cupiditas, aut libido : cum autem rectus, dilectio vel charitas. In fraudulento ergo consilio *comprehensus est pes eorum,* cum amore pervenit per fraudem ad vanam lætitiam.

Vers. 17. — *Cognoscetur Dominus,* etc. Hæc sunt *judicia* Dei, cum reddit unicuique secundum opus suum.

Vers. 18. — *Convertantur peccatores,* etc. Id es

dentur in manus suas, cum eis parcitur, et illaqueentur delectatione mortifera.

Vers. 19. — *Quoniam non in finem oblivio*, etc. *Pauperes* dicuntur, qui nunc videntur, quasi in oblivione esse : cum mali florent, et illi tribulantur. Sed *patientia* eorum, qua nunc portant malos, *non peribit*, sed remunerabitur in finem.

Vers. 20. — *Exsurge, Domine, non confortetur*, etc. Imploratur futurum judicium : quodque dicit : *in conspectu tuo*, significat, in occulto coram Deo, paucis sanctis et justis intelligentibus.

Vers. 21. — *Constitue, Domine*, etc. Videtur Antichristum significare, de quo Apostolus dicit : *Cum revelabitur homo peccati*, ut qui nolunt liberari a Filio Dei, et pertinere ad Filium hominis, et esse filii hominum, id est novi homines, serviant homini, id est veteri homini peccatori, *quoniam homines sunt.* Et quia ille ad tantum culmen inanis gloriæ venturus creditur, et tanta ei licebit facere in omnes homines et in sanctos Dei, ut tunc vere nonnulli infirmi arbitrentur Deum res humanas negligere : subjicit tanquam voce gementium et querentium cur judicium differatur.

Vers. 22.— *Utquid, Domine, recessisti*, etc. Id est opportuna despicis, et facis tribulationes ad inflammandos animos desiderio adventus tui. His enim jucundior est fons ille vitæ, qui multum sitiunt. Itaque insinuat consilium dilationis dicens :

Vers. 23. — *Dum superbit impius*, etc. Mirum est et verum, quanto studio bonæ spei parvuli incendantur ad recte vivendum, comparatione peccantium : quo mysterio agitur, ut etiam hæreses esse permittantur, ut probati manifesti fiant inter homines, qui Deo noti sunt. *Comprehendantur* autem impii *in consiliis*, quia cogitationes eorum vincula illis fiunt. Sed quare ?

Vers. 24. — *Quoniam laudatur peccator*, etc. Adulantium linguæ alligant animas in peccatis : delectat enim a facere, in quibus non solum non metuitur reprehensor, sed etiam laudator auditur.

Vers. 25. — *Exacerbavit Dominum*, etc. Multum irascitur, dum non exquirit, dum quasi obliviscitur, dum non attendit peccata, et impius per fraudes et scelera ad divitias honoresque pervenit : quod maxime in illo Antichristo eventurum est, qui usque adeo beatus videbitur hominibus, ut etiam Deus putetur. Sed quanta ista ira Dei sit docent sequentia.

Vers. 26 .— *Non est Deus in conspectu ejus*, etc. Quantam ergo pœnam patitur, qui secundis rebus peccatorum suorum eo perducitur, ut non sit Deus in conspectu ejus : id est deseratur luce veritatis, et contaminentur viæ ejus *in omni tempore*, id est cogitationes et consilia ejus immunda sint ?

Auferuntur judicia tua, etc. Animus enim male sibi conscius, dum sibi videtur nullam pœnam pati, credit quod non judicet Deus : et sic auferuntur judicia tua, Deus, a facie ejus ; cum hæc ipsa sit magna damnatio. *Omnium inimicorum suorum dominabitur*, quia reges omnes superaturus traditur, et solus regnum obtenturus, quando etiam secundum Apostolum, *in templo Dei sedebit ; extollens se super omne quod colitur et quod dicitur Deus.*

Vers. 27. — *Dixit enim in corde suo*, etc. Id est, fama mea et nomen meum de hac generatione in generationem posterorum non transiet, nisi artibus malis adipiscar tam excelsum principatum, de quo posteri tacere non possint. Vel certe de humana generatione in divinam generationem rebus magicis transiturum se arbitrabitur.

Sciendum autem quod Hebraica translatio significat illum damnatum hominem ita a diabolo suadendum, ut se putet in æternum sine ulla adversitate regnaturum ; quæ ita dicit : *Loquitur in corde suo : Non movebor : in generatione et generatione ero sine malo.*

Vers. 28. — *Cujus maledictione os plenum est*, etc. Magnum enim maledictum est tam nefandis artibus cœlum appetere, et ad capiendam æternam sedem talia merita comparare. Sed hac ejus *maledictione os* ejus *plenum est.* Non enim habebit effectum ista cupiditas, sed infra omnes ejus tantum valebit ad eum perdendum, quia hoc sibi ausus est polliceri. *Cum amaritudine et dolo*, id est ira insidiisque, quibus in suas partes conversurus est multitudinem. Quod vero sequitur : *Sub lingua ejus labor et dolor*, ad illud refertur quod dixit in corde suo : *Non movebor*, et propterea *sub lingua ejus*, non in lingua ejus, quoniam tacite ista cogitaturus est, hominibus autem talia locuturus, ut bonus et justus et Dei filius videatur.

Vers. 29. — *Sedet in insidiis*, etc. Quibus divitibus, nisi eis, quos hujus sæculi muneribus cumulabit? Et ideo *in insidiis* cum his *sedere* dictus est, quoniam falsam ipsorum felicitatem ad dejiciendos homines ostentabit. *In occultis* autem puto dictum esse, ubi non facile intelligitur quid appetendum, quidve fugiendum sit. *Innocentem* vero *interficere* est ex innocente facere nocentem.

Vers. 30. — *Oculi ejus in pauperem respiciunt*, etc. Justos enim maxime persecuturus est, de quibus dictum est : *Beati pauperes spiritu. Leonem* autem *in spelunca* dicit eum, in quo et vis et dolus operabitur. Prima enim persecutio Ecclesiæ violenta fuit, cum proscriptionibus, tormentis, cædibus Christiani ad sacrificandum cogerentur. Altera persecutio fraudulenta est, quæ nunc per hujuscemodi hæreticos et falsos fratres agitur. Tertia superest per Antichristum ventura, qua nihil est periculosius, quoniam et violenta et fraudulenta erit. Vim habebit in imperio, dolum in miraculis. Ad vim relatum est, quod dictum est *Leo* : ad dolos, quod dictum est : *in spelunca sua.* Et rursum ipsa repetita sunt converso ordine : *Insidiatur ut rapiat*, etc. Nam *insidiæ* ad dolum pertinent, *rapere* violentiæ deputatur. Item quæ sequuntur ipsa sunt :

Vers. 31. — *In laqueo suo humiliavit*, etc. *Laqueus* enim bene significat insidias : dominatio vere

terrorem aptissime insinuat : unde ait : *inclinabit et cadet*, etc.

Vers. 32. — *Dixit enim in corde suo*, etc. Hæc est inclinatio et casus miserrimus, dum animus humanus in suis iniquitatibus quasi prosperatur, et parci sibi putat, cum excæcatur, ut servetur ad ultimam opportunamque vindictam, de qua nunc jam loquitur dicens :

Vers. 33. — *Exsurge, Domine Deus, exaltetur*, etc. Id est manifesta sit potentia tua. Laborans enim Ecclesia illis temporibus tanquam navis in magnis fluctibus et procellis quasi dormientem excitat Dominum, ut imperet ventis, et tranquilitas redeat. Jam itaque manifesto judicio intelligentes et exsultantes dicunt :

Vers. 34. — *Propter quid irritavit impius Deum*, etc. Id est quid profuit tanta mala facere? Deinde sequitur :

Vers. 35. — *Vides quoniam tu laborem*, etc. Sensus iste pronuntiationem quærit, in qua si erratum fuerit obscuratur. Sic enim dixit in corde suo impius *non requiret Deus*, quasi Deus laborem et dolorem consideret, *ut tradat eos in manus suas*, id est quasi laborare et dolere timeat, et propterea illis parcat, ne onerosa sit illi pœna eorum, aut ne iracundiæ tempestate turbetur : quomodo plerumque homines faciunt dissimulata vindicta ne laborent, aut doleant.

Tibi derelictus est, etc. Ideo enim pauper est, id est omnia hujus mundi temporalia bona contempsit, ut tu sis tantum spes ejus. *Orphanum* autem dixit, cui moritur pater hic mundus, per quem carnaliter genitus est, sed potest jam dicere : *Mihi mundus crucifixus est, et ego mundo.* Talibus enim orphanis pater fit Deus, quibus dicit : *Ne dicatis vobis patrem in terris.*

Vers. 36. — *Contere brachium peccatoris*, etc. Illius scilicet, de quo supra dicebatur : *omnium inimicorum suorum dominabitur. Brachium* ergo ejus dixit potentiam ejus. *Quæretur* autem *peccatum ejus*, id est judicabitur de peccato suo : *nec invenietur*, quia periet ipse pro peccato suo.

Vers. 37. — *Dominus regnabit in æternum*, etc. *Gentes* posuit peccatores et impios.

Vers. 38. — *Desiderium pauperum*, etc. Desiderium illud, quo æstuabant, cum in angustiis et tribulationibus hujus sæculi Domini diem concupiscerent.

Præparatio autem *cordis* illa est, de qua in alio psalmo canitur: *Paratum cor meum, Deus, paratum cor meum* : de qua et Apostolus : *si autem, quod non videmus, speramus, per patientiam exspectamus.* Jam vero *aurem Dei* non membum corporeum, sed potentiam esse, qua exaudit, regulariter debemus accipere. Non enim corporeum fas est putare, quod Dominus Deus non sonantem vocem, sed præparationem cordis audivit.

Vers. 39. — *Judicare pupillo et humili*, etc. Aliud *judicare pupillum*, aliud *judicare pupillo. Judicat* A *pupillum* etiam, qui condemnat: *judicat* autem *pupillo*, qui pro pupillo profert sententiam. *Homines* autem sunt non solum de quibus dictum est : *Constitue, Domine, legislatorem super eos, ut sciant gentes, quoniam homines sunt;* sed etiam ille, qui eodem loco intelligitur poni super eos, *homo* erit, de quo nunc dicitur : *ut non apponat ultra magnificare se homo super terram*, cum venerit scilicet Filius hominis judicare pupillo, vel exuit veterem hominem, atque hoc modo tanquam extulit patrem.

IN PSALMUM X.

Psalmus iste canitur adversus hæreticos, qui nos ab uberibus matris Ecclesiæ avertere moliuntur, B affirmantes quod apud ipso sit Christus, et quasi pie admonentes, ut ad eos transeundo transmigremus in Christum, quem se habere mentiuntur. Nam cum multis nominibus Christus in prophetia allegorice insinuaretur, etiam *mons* appellatus est : Istis itaque respondendum est ita :

Vers. 2. — *In Domino confido, quomodo dicitis*, etc. Unum enim *mentem* teneo, in quo *confido, quomodo dicitis*, ut ad vos transeam, tanquam multi sint Christi ?

Vers. 3. — *Quoniam ecce peccatores*, etc. *Tetenderunt arcum*, Scripturas videlicet, quas carnaliter interpretando, venenatas sententias inde emittunt. *Paraverunt sagittas in pharetra*, eadem verba scilicet, quæ scripturarum auctoritate jaculantur, ut C cum senserint Ecclesiæ lumine propter multitudinem imperitorum et carnalium obscurato, non se posse convinci, corrumpunt mores bonos colloquiis malis.

Vers. 4. — *Quoniam quæ perfecisti dextruxerunt*, etc. Omnes hæretici, quantum in ipsis est, *dextruxerunt* laudem, quam ex ore infantium et lactentium perfecit Deus, dum quæstionibus vanis et scrupulosis exagitant parvulos, et nutriri fidei lacte non sinunt. Quod si hæretici, aut Judæi laudem vel legem Dei destruxerunt, Christus, *quid fecit*, qui dixit : *Pacem meam do vobis* : quam illi nefanda dissensione violarunt ?

Vers. 5. — *Dominus in templo sancto suo*, etc. Ita vero, sicut Apostolus dicit : *Templum enim Dei sanctum est, quod estis vos. In* hoc *templo sancto* D *suo Dominus* est, quod constat ex multis membris sua quæque officia gerentibus, in unam ædificationem charitate constructis. Ipsum intelligitur et *cælum*, in quo regnat, et unde judicat Deus.

Oculi ejus in pauperem, etc. Quippe cui derelictus est pauper, et qui factus est refugium pauperi. *Filios* autem *hominum* de veteribus per fidem regeneratos accipe. Hi enim quibusdam Scripturarum locis obscuris tanquam clausis oculis Dei exercentur, ut quærant : et rursus quibusdam locis manifestis tanquam apertis oculis Dei illuminantur, ut gaudeant, et ista in sanctis libris crebra apertio atque operatio tanquam *palpebræ* sunt Dei, quæ *interrogant*, id est probant filios hominum, qui

neque fatigantur rerum obscuritate, sed exercentur, neque inflantur cognitione, sed confirmantur.

Vers. 6. — *Dominus interrogat justum et impium*, etc. Quid ergo metuimus, ne aliquid nobis obsint impii, si forte nobiscum sacramenta non sincero corde communicant, quando ille interrogat justum et impium, et animæ tantum suæ nocet dilector iniquitatis?

Vers. 7. — *Pluet super peccatores*, etc. *Pluet*, ad verba prædicantium retulit cœlo manantia, quæ piis imbres sunt: male autem intelligentibus aut non credentibus *laquei*. Illi enim bene intelligendo in fide fructificant: isti male tractando animas suas modo perversitatis strangulant. Pœna vero eorum est atque exitus, per quos blasphematur nomen Dei, ut primum cupiditatum suarum *igne* vastentur, deinde malorum operum pudore a cœtu beatorum abjiciantur, postremo arrepti atque submersi ineffabiles pœnas luant: hæc enim *pars* est *calicis eorum*. *Calicem* autem propterea puto appellatum, ne quid præter modum atque mensuram vel in ipsis peccatorum suppliciis per divinam providentiam fieri arbitremur.

Vers. 8. — *Quoniam justus Dominus*, etc. Pro justis *justitiæ* intelliguntur positæ. In multis enim justis tanquam multæ justitiæ videntur esse, cum sit una Dei, cujus omnes participant: tanquam si una facies intueatur plura specula, quod in illa singulare est, de illis pluribus pluraliter redditur. Facies autem Dei est potentia, qua dignis innotescit. Aut certe *æquitatem vidit vultus ejus*, quia non se præbet cognoscendum malis, sed bonis. Et ipsa est *æquitas*.

IN PSALMUM XI.

Octava potest intelligi dies judicii, aut certe Evangelicam prædicationem figurat, in qua Judæi vel hæretici decalogum legis transgrediendo velut in undenario numero lapsi sunt. Unde corpus Ecclesiæ, quod unius et vocis et cordis, Dominum orat, ut ab eorum damnatione eripiatur:

Vers. 2. — *Salvum me fac, Domine, quoniam*, etc. *Defecit sanctus*, id est non invenitur, sicut loquimur, cum dicimus: defecit frumentum, aut defecit pecunia. Veritas autem una est, qua illustrantur animæ sanctæ. Sed quoniam multæ sunt animæ, in ipsis multæ *veritates* dici possunt; sicut ab una facie multæ in speculis imagines apparent.

Vers. 3. — *Vana locuti sunt unusquisque*, etc. *Proximum* omnem hominem oportet intelligi, quia nemo est cum quo sit operandum malum, et *dilectio proximi malum non operatur*. Quod autem bis ait: *in corde et corde*, duplex cor significat: qui enim in corde suo scit verum esse, quod verum est, quodammodo alio corde suppressa veritate dolo instigante mentitur.

Vers. 4. — *Disperdat Dominus universa labia*, etc. *Universa* dixit, ne quis se exceptum putet. *Linguam* autem *magniloquam* superbiam intellige.

A Vers. 5. — *Qui dixerunt linguam nostram*, etc. Superbi hypocritæ significantur, in sermone suo spem ponentes ad homines decipiendos, et Deo non sunt subditi.

Vers. 6. — *Propter miseriam inopum*, etc. Hoc de persona Dei Patris accipiendum, qui propter *inopes et pauperes*, id est, inopia et paupertate bonorum spiritualium egentes, Filium suum misit.

Ponam in salutari, etc. *In salutari*, in Christo accipiendum est secundum illud: *quia viderunt oculi mei salutare tuum*; in quo intelligitur posuisse quod ad miseriam inopum auferendam et consolandum gemitum pauperum pertinet. *Fiducialiter* vero *egit in eo*, secundum illud in Evangelio: *Erat enim docens eos tanquam potestatem habens*.

B Vers. 7. — *Eloquia Domini, eloquia casta*, etc. *Casta*, id est nullo adulterata mendacio, sed ad vicem argenti, quod examinatur, septemplici Spiritus sancti igne probata. Quod autem ait: *probatum terræ*, manifestius Hebraica editio posuit, *separatum a terra*.

Vers. 8. — *Tu, Domine, servabis nos*, etc. Hic tanquam inopes et pauperes, ibi tanquam opulentos et divites.

Vers. 9. — *In circuitu impii ambulant*, etc. *In circuitu ambulant*. Id est, in temporalium rerum cupiditate, quæ septem dierum repetito circuitu tanquam rota volvitur, et ideo non perveniunt in *octavam*, id est in æternum, pro qua iste psalmus titulatus est. *Multiplicantur* autem *filii hominum*, hoc est, justi *secundum altitudinem* Dei, quando eunt C de virtute in virtutem.

IN PSALMUM XII.

Vers. 1. — *Usquequo, Domine, oblivisceris me in finem?* etc. Id est differs me ad intelligendum Christum spiritualiter, qui est sapientia Dei, et rectus finis omnis intentionis animæ. *Avertere* enim *faciem* Deus dicitur, dum non dat animæ notitiam sui, quæ adhuc purum mentis oculum non habet.

Vers. 2. — *Quandiu ponam consilium in anima*, etc. Consilio non opus est nisi in adversis. Ergo, *quandiu ponam consilium in anima mea*, ita dicitur: quandiu ero in adversis? Aut certe responsio est, ut iste sit sensus: Tandiu, Domine, oblivisceris D me in finem, et tandiu avertis faciem tuam a me, quandiu ponam consilium in anima mea, ut perfecte operetur misericordiam. Non eum dirigit Deus in finem, neque notitiam sui plenam, quod est facie ad faciem, præbet illi. In eo etiam, quod subjungit: *dolorem in corde meo per diem*, subauditur, quandiu ponam? Per diem vero aut continuationem significat, aut dies pro tempore intelligitur, a quo se quis desiderans exui dolorem ponit in corde, deprecans ad æterna conscendere et humanam diem non pati.

Vers. 3. — *Usquequo exaltabitur inimicus*, etc. *Inimicus* iste diabolus est, sive populus impius, vel consuetudo carnalis.

VERS. 4. — *Respice* autem refertur ad id quod dictum est : *Usquequo oblivisceris me in finem ?*

VERS. 5. — *Illumina oculos meos, ne unquam,* etc. Orat *oculos* sui cordis *illuminari*, ne delectabili defectu peccati claudantur. Diaboli quippe insultatio metuenda est, qui detestabili consuetudine tunc efficitur lætus, quando eos quos deceperit, se cognoverit possidere.

Qui tribulant me exsultabunt, etc. Tribulantes sunt diaboli et angeli ejus, qui non exsultaverunt de justo viro Job, cum eum tribularent, quia non est *motus*, id est, de stabilitate fidei non recessit. Idipsum autem quod non movetur homo, et fixus in Domino permanet, non sibi debet tribuere, ne cum se gloriatur non esse *motum*, ipsa superbia moveatur.

VERS. 6. — *Exsultabit cor meum in salutari*, etc. *In salutari tuo*, hoc est in Christo Jesu, *exsultabit cor meum*, qui *tribuit mihi bona* spiritalia, non ad humanum diem pertinentia. Propter quod *psallam nomini Altissimi*, id est, cum gaudio gratias ago, et ordinatissime utor corpore, quod est cantus animæ spiritualis. Si autem aliqua hic differentia consideranda est, *cantabo* corde, *psallam* operibus Domino, qui solus videt : nomini autem Domini, quod apud homines innotescit, quod non illi sed nobis est utile.

IN PSALMUM XIII.

Finis legis Christus. Ad illum redimus, quando incipimus viam bonam ingredi : ipsum videbimus, cum pervenerimus. Et ideo ipse finis, quem Judæi videntes humilem in assumpta carne venisse, non intellexerunt ipsum esse qui prædictus fuerat a prophetis. Ideo sic incipit psalmus :

VERS. 1. — *Dixit insipiens in corde suo,* etc. Quod ideo gravius, quia non tantum labiis dixerunt, sed *in corde*, ut malo voto pejor incredulitas jungeretur. Potest hoc et de gentibus intelligi, qui providentiam divinam negantes casibus mundum æstimant gubernari.

Corrupti sunt et abominabiles, etc. Id est, dum amant hoc sæculum, et non amant Deum, ipsa sunt studia, quæ corrumpunt animam, et sic excæcant, ut possit etiam dicere insipiens in corde suo : *Non est Deus : sicut enim non probaverunt Deum habere in notitia, dedit illos Deus in reprobum sensum*, ut nefandissima incredulitate maculati, *abominabiles* Domino suis erroribus redderentur. Quod vero ait, *usque ad unum*, vel cum ipso uno potest intelligi, ut nullus hominum intelligatur ; vel *præter unum*, ut intelligatur Dominus Christus, sicut dicimus : iste ager usque ad mare est, non utique simul computamus et mare. Et iste est melior intellectus, ut nemo intelligatur fecisse bonitatem usque ad Christum, quia non potest quisque hominum, nisi ipse donaverit, facere bonitatem. Et illud unum est : quia usquequo quisque cognoscat unum Deum, non potest facere bonum.

VERS. 2. — *Dominus de cœlo prospexit super filios*
A *hominum*, etc. Super Judæis potest intelligi, ut honoratius eos appellaverit *filios hominum* propter unius Dei cultum in comparatione gentilium. *Prospicit* autem *Dominus*, ut videat per animas sanctas suas, quod significat id quod dictum est, *de cœlo*. Nam per seipsum nihil eum latet : nisi forte eo modo intelligatur dictum, *ut videat*, id est videre faciat : sicut Abraham dictum est : *Nunc cognovi, quod timeas Deum*, id est, nunc cognoscere feci.

VERS. 3. — *Omnes declinaverunt*, etc. Id est, Judæi tales facti sunt, quales et gentes.

Sepulcrum patens est, etc. In sepulcro patente aut voracitas significatur inhiantis gulæ, aut in allegoria, qui occidunt, et quasi devorant interfectos eos, quibus morum suorum perversitatem suadent. Cui
B simile est, e contrario, quod Petro dictum est, *Macta, et manduca*, ut in suam fidem et bonos mores gentes converteret. Patet vero quod sequitur : *Linguis suis dolose agebant*. Comes quippe est voracibus adulatio et omnibus malis. *Venenum* autem dolum dicit ; *aspidum* vero, quia nolunt audire verba incantantis. Aspidi enim Judæi aptissime comparantur, qui adversum verba salutaria induxerunt miseri lethiferam surditatem.

Quorum os maledictione, etc. *Pedes* appellat consilii progressus, quibus de incepto movemur ad exitus rerum. Nam quod dixit *veloces*, ostendit, moderationis illis consilia defuisse. *Ad effundendum sanguinem*, divinum videlicet Salvatoris, ut sceleratæ rei crescat immanitas actionis.

C *Contritio et infelicitas in viis eorum*, etc. Omnes malorum hominum viæ plenæ sunt laboribus et miseria. Unde *non cognoverunt viam pacis*, quæ dicit : *Venite ad me, omnes qui laboratis et onerati estis, et ego reficiam vos, et discite a me quia mitis sum et humilis corde, et invenietis requiem animabus vestris : jugum enim meum lene est, et sarcina mea levis est.*

VERS. 4. — *Nonne cognoscent omnes*, etc. *Omnibus* impiis Dominus judicium comminatur, dicens, in retributione generali *cognoscere* vindictam, qui nunc operantur sub libertate malitiam. *Qui devorant*, inquit, *plebem meam sicut escam panis* : id est, quotidie. Cibus enim panis quotidianus est, devorant etiam populum, quia sua commoda ex illo capiunt, non ferentes ministerium suum ad gloriam Dei
D et ad eorum, quibus præsunt, salutem.

VERS. 5. — *Dominum non invocaverunt*, etc. Non enim vere *invocat* Dominum, qui desiderat quæ illi displicent. Judæi quoque timuerunt regnum terrenum amittere, *ubi non erat timor*. Dixerunt enim : *Si dimitimus eum sic, omnes credent in eum, et venient Romani, et tollent nobis et gentem et locum ;* et amiserunt regnum cœlorum, quod timere debuerunt. Et hoc de omnibus temporalibus commodis intelligendum est, quorum amissionem cum timent homines, ad æterna non veniunt.

VERS. 6. — *Quoniam Dominus in generatione*, etc. Ad superiora refertur, quod dicitur *quoniam Deus in generatione justa est*, ut sit sensus : Nonne

cognoscent omnes, qui operantur iniquitatem, quoniam Deus in generatione justa est, id est, non in eis qui diligunt sæculum. Injustum est enim relinquere sæculorum conditorem et diligere sæculum, et servire creaturæ quam Creatori. *Consilium inopis confudistis*, etc., id est, contempsistis humilem adventum Dei, quia non in eo vidistis pompam sæculi, ut hi, quos vocabat, in Deo solo spem ponerent, non in rebus transeuntibus. A

VERS. 7. — *Quis dabit ex Sion*, etc. *Quis dabit ?* subauditur : nisi ipse, cujus humilitatem contempsistis. Ipse enim in claritate venturus est ad judicium vivorum et mortuorum, regnumque justorum, ut quoniam isto humili adventu *facta est cæcitas ex parte in Israel, ut plenitudo gentium intraret*, illo alio fiat quod sequitur : *et sic omnis Israel salvus fieret*. Pro Judæis Apostolus etiam illud Isaiæ testimonium accepit, quod dictum est : *Veniat ex Sion, qui eripiat, et avertat impietatem ex Jacob*, sicut hic positum est : *Quis dabit ex Sion salutare Israel ?* Si autem, ut plerumque solet, *ex Jacob* Judæorum populus, per *Israel* intelligitur gentium, considerandum est diversis causis, quam propria verba tributa sunt. Ait enim : *Exsultabit Jacob*, id est inenarrabili gaudio cumulabitur, quando viderit quod ardentissima desiderabat spe ; *lætabitur Israel*, qui non speratam suscepit medicinam. B

IN PSALMUM XIV.

VERS. 1. — *Domine, quis habitabit in*, etc. Quanquam aliquando ponatur *tabernaculum*, etiam pro habitatione sempiterna, tamen cum proprio accipitur, *tabernaculum* belli res est. Ad tempus enim cum diabolo dimicamus, et tunc opus est tabernaculo, quo nos reficiamus, quod significat maxime fidem temporalis dispensationis, quæ pro nobis acta est temporaliter per incarnationem Domini. *Mons* vero sanctus ipsam æternam habitationem significat. Sed intuere quam pulchre per varios sensus apta verba distinguantur : *In tabernaculo*, dicitur, *quis habitabit ?* de illo qui adhuc in hujus sæculi agone contendit ; *in monte, quis requiescet ?* quando jam unusquisque fidelium per labores hujus sæculi æternæ pacis securitate reficitur. C

VERS. 2, 3. — *Qui ingreditur sine macula et operatur justitiam. Qui loquitur*, etc. Nonnulli enim in labiis habent *veritatem*, in *corde* non habent ; tanquam si aliquis dolose ostendit viam, sciens in ea esse latrones, et dicat : Si hac ieris, tutus a latronibus eris, et contingat ut vere ibi non inveniantur. Verum ille *locutus est in corde* suo, aliud enim putabat, et nesciens verum dixit. Ergo parum est verum loqui, nisi etiam *in corde* ita sit. *In lingua* vero agitur *dolus*, cum aliud ore profertur, aliud pectore legitur. D

Nec fecit proximo suo malum, etc. *Proximum* omnem hominem accipi oportere notum est : adversus quem *opprobrium non accipit*, qui non libenter ac temere credit criminatori.

VERS. 4. — *Ad nihilum deductus est*, etc. Ista perfectio est, ut nihil in homine valeat malignus. Et ut nihil sit in *conspectu ejus*, certissime noverit malignum non esse, nisi cum animus a suo Creatore æterno et incommutabili ad creaturæ speciem avertitur, quæ de nihilo facta est. *Timentes autem Dominum glorificat*, qui potest dicere cum Propheta : *Mihi autem nimis honorificati sunt amici tui, Deus*.

Qui jurat proximo suo et non decipit, etc. Ista non sunt magna : sed qui nec ista potest, multo minus potest *loqui veritatem in corde suo*, et non agere *dolum in lingua sua* , sed ut est in corde, verum ita proferre, et habere in ore Est, est, Non, non, *et non facere proximo suo malum*, id est nulli homini ; et *opprobrium non accipere adversus proximum suum*, quæ sunt perfectorum, in conspectu quorum ad nihilum deductus est malignus. Tamen etiam ista minora ita concludit.

VERS. 5. — *Qui facit hæc, non movebitur in æternum*.

IN PSALMUM XV.

Rex noster in hoc psalmo loquitur ex persona susceptionis humanæ, de quo titulus regalis tempore passionis inscriptus emicuit : *Jesus Nazarenus rex Judæorum*. Sed ipsi in hoc loco veraciter Judæi intelliguntur, qui fidem Christi corde retinent ad justiam, et ore confitentur in salutem.

VERS. 1, 2. — *Conserva me, Domine, quoniam speravi in te. Dixi Domino : Deus meus es tu, quoniam bonorum meorum non eges*. Quoniam *bonis meis* non expectas tu fieri beatus. Quæ verba, si ex persona Domini accipienda sunt, notandum valde quam aptissime congruant titulo, qui in Hebraico ita legitur : *humilis et simplicis Dei*, illius videlicet qui dixit : *Discite a me, quia mitis sum, et humilis corde*. Animadvertendum quoque, quod solus ille veraciter *Dominus* sit, qui, secundum quod hic excellentissime definitur, bono servi non eget. Non enim Deo, sed nobis præstamus, si bene agimus.

VERS. 3. — *Sanctis qui sunt in terra ejus*, etc. Sanctis qui in terra viventium spem suam posuerunt, civibus Hierusalem cœlestis, quorum conversatio spiritualis per anchoram spei in illa patria figitur, quæ recte *Dei terra* nominatur, quamvis adhuc in his terris carne versentur, *miras fecit* Pater *voluntates meas* in profectu illorum, quo senserunt quid eis profuerit et humanitas meæ divinitatis ut morerer, et divinitas humanitatis ut resurgerem.

VERS. 4. — *Multiplicatæ sunt infirmitates eorum*, etc. Hæ *infirmitates* errores sunt, quas per Evangelicam doctrinam multas in se esse cernentes *acceleverunt* salutem expetere a Christo.

Non congregabo conventicula eorum de sanguinibus, etc. Erunt ergo conventicula eorum non carnalia, nec *de sanguinibus* pecorum propitiatus congregabo eos, sed spirituali mutatione oblivisceu-

tur quid fuerint; nec a me jam et peccatores, et amici, et homines, sed justi et fratres mei, et filii Dei vocabuntur.

VERS. 5.—*Dominus pars hæreditatis meæ et calicis mei*, etc. Possidebunt enim mecum *hæreditatem* ipsum Dominum. Eligant sibi alii partes, quibus fruantur terrenas et temporales : portio sanctorum Dominus æternus est. Bibant alii mortiferas voluptates : portio *calicis mei* Dominus est. Quod dico, *mei*, adjungo Ecclesiam, quia ubi caput ibi et corpus. Nam in hæreditate *congregabo conventicula eorum*, et per calicis ebrietatem obliviscar nomina vetera eorum, ut nota sit et his, quos libero, claritas, qua eram apud te, o Pater, priusquam mundus fieret. Non enim *restitues* mihi quod non amisi, sed *restitues* his, qui amiserunt, ejus claritatis notitiam, in quibus, quia ego sum, restitues.

VERS. 6. — *Funes ceciderunt mihi in præclaris*, etc. Limites passionis meæ in tua claritate tanquam sorte *ceciderunt*, velut possessio sacerdotum et Levitarum Deus est. Quæ autem sit ejus præclara hæreditas, manifestius in Hebraico, conversione ad Dominum facta, sic exponit : *Et tu hæreditas speciosa mea es.*

VERS. 7. — *Benedicam Dominum qui tribuit mihi intellectum*, etc. Eo quippe *intellectu* ista hæreditas videri et possideri potest. Super intellectum autem usque ad mortem me erudivit inferior pars, mea carnis assumptio, ut experirer tenebras mortalitatis, quas ille intellectus non habet.

VERS. 8. — *Providebam Dominum in conspectu meo semper*, etc. Veniens enim in ea quæ transeunt, non abstuli oculum ab eo qui semper manet, hoc *providens*, ut in eum per temporalia peracta recurrerem, qui mihi semper *à dextris est*, ut stabiliter in eo permaneam.

VERS. 9. — *Propter hoc lætatum est cor meum*, etc. Ac si aperte dicat : Propter hoc et in cogitationibus meis jucunditas, et in verbis exsultatio. *Insuper et caro* non deficiet in interitum, sed in spe resurrectionis obdormiet.

VERS. 10. — *Quoniam non derelinques animam meam in inferno*, etc. Nam neque animam meam inferis possidendam dabis, neque sanctificatum corpus, per quod et alii sanctificandi sunt, corrumpi patieris.

Notas mihi fecisti vias vitæ, etc. *Notas fecisti* per me humilitatis *vias*, ut ad *vitam* redirent homines, unde per superbiam ceciderunt. In qua *adimplebis* eos *lætitia*, ut non ultra quærant aliquid, cum facie ad faciem viderint te, in quibus, quia ego sum, *me adimplebis. Delectatio* est in favore et propitiatione tua, in hujus vitæ itinere perducens usque ad finem gloriæ conspectus tui.

IN PSALMUM XVI.

Hoc est personæ Domini tribuendum, adjuncta Ecclesia, quæ corpus, ejus est.

VERS. 1.— *Exaudi, Domine, justitiam meam*, etc. A Apud Dominum certum est habere *justitiam* vocem suam, quæ res tacitas intelligentiæ suæ virtute cognoscit. Ipsius enim est oratio perfecta, cujus et causa clamat et lingua. *Non in labiis dolosis*, hoc est, non ad te *in labiis dolosis* procedentem. Bene enim orat, in cujus labiis dolus non est.

VERS. 2. — *De vultu tuo judicium meum prodeat*, etc. Ex illuminatione notitiæ tuæ verum judicem. Aut certe *de vultu tuo* ait secundum illa quæ in me respicis atque cognoscis. Hoc autem ille recte petebat, qui se noverat pollutionem non habere peccati.

VERS. 3. — *Probasti cor meum et visitasti nocte*, etc. Probatum est cor meum visitatione tribulationis. Non autem *nox* tantum, quia perturbare assolet, B sed etiam *ignis*, quia urit, vocanda est ipsa tribulalatio, qua examinatus justus inventus sum.

VERS. 4. — *Ut non loquatur os meum opera hominum*, etc. Ut aliud non procedat ex ore meo, quam id quod pertineat ad gloriam tuam. Non ad *opera hominum*, qui faciunt præter voluntatem tuam. *Propter verba* pacis tuæ et prophetarum tuorum *ego custodivi vias laboriosas* mortalitatis humanæ atque passionis.

VERS. 5. — *Perfice gressus meos in semitis tuis*, etc. *Perficiatur* charitas Ecclesiæ in itineribus angustis, quibus venitur ad requiem tuam. *Ut non moveantur signa itineris mei*, quæ tanquam *vestigia* sacramentis et Scripturis apostolicis impressa sunt quæ intueantur et observent, qui me sequi volunt. C Aut certe ut jam stabiliter in æternitate permaneam, posteaquam peregi vias duras, et in angustis semitarum tuarum gressus perfeci.

VERS. 7. — *Ego clamavi, quoniam exaudisti me*, etc. Qui clamat, quoniam exauditur, utique purus, innocens, et immaculatus agnoscitur : nam confidenter oravit, quoniam se audiri posse de conscientiæ puritate præsumpsit. Aut certe ita intelligendum : Ego liberam et validam intentionem precis ad te direxi, quoniam ut hanc habere possem, exaudisti me infirmius orantem. Non ergo deserat exauditio tua humilitatem meam.

VERS. 7. — *Mirifica misericordias tuas, qui salvos facis sperantes in te*, etc. Non vilescant misericordiæ tuæ, ne minus amentur.

D VERS. 8. — *A resistentibus dexteræ tuæ*, etc. *A resistentibus* favori, quo mihi faves, *custodi me ut pupillam oculi*, quæ apparet parva et exigua, per eam tamen dirigitur acies luminis, quo lux et tenebræ dijudicantur : sic per Christi humanitatem divinitas judicii, dicernens inter justos et peccatores.

Sub umbra alarum tuarum protege me, etc. Id est, sub munimento charitatis et misericordiæ tuæ protege me.

VERS. 9. — *Inimici mei animam meam circumdederunt*, etc. *Inimici* ejus Judæi, *animam* ipsius id est, vitam temporalem, *circumdantes* eum eripere quæsierunt.

VERS. 10.—*Qui adipem suum concluserunt.* Id est, A lætitia sua pingui cooperti sunt, posteaquam cupiditas eorum de scelere satiata est. Et propterea *os eorum locutum est superbiam : Non habemus regem nisi Cæsarem ;* et, *qui destruis templum*, et cætera talia.

VERS. 11.—*Projicientes me nunc circumdederunt me*, etc. *Projicientes* me extra civitatem, nunc *circumdederunt me* in cruce, et intentionem cordis sui *statuerunt declinare* in ista terrena, putantes magnum malum perpeti eum qui occidebatur.

VERS. 12. — *Susceperunt me sicut leo paratus ad prædam*, etc. *Susceperunt* me, sicut ille adversarius circuiens quærens quem devoret, et *sicut catulus ejus*, populus scilicet, cui dictum est : *Vos ex patre diabolo estis*, cogitans de insidiis, quibus justum cir- B cumveniret et perderet.

VERS. 13. — *Exsurge, Domine, præveni eum et supplanta eum*, etc. *Exsurge*, Deus, quem dormire infidelis populus arbitratur, et iniquitates hominum non curare, antequam exerceatur malitia sua, ut factum ejus vindicta præveniat, et ita *supplanta eum. Erue* autem *animam meam*, resuscitando me a morte, quæ mihi ab impiis irrogata est. Anima autem mea *framea* tua est, quam assumpsit manus tua, id est æterna virtus tua, ut per ipsam regna debellet iniquitatis, et dividat justos ab impiis. Hanc ergo erue ab inimicis meis.

VERS. 14 — *Domine, a paucis de terra divide eos*, etc. *Pauci* sunt boni ad comparationem malorum ; sed *divisi* Judæi per orbem sunt *a paucis*, qui ex C eis crediderunt, de Ecclesia, quæ *terra* viventium, separati *in vita* ipsorum, id est, in ista, quam solam suam vitam putant, quia æternam desperant. Non solum autem ista pœna eos consecuta est visibilis, sed etiam de peccatis, quæ tanquam tenebræ *absconduntur* a lumine veritatis Dei, *adimpleta* est memoria eorum, ut obliviscerentur Deum.

Saturati sunt filiis, et dimiserunt reliquias suas parvulis suis ; hoc est, malorum operum fructibus sunt repleti, et peccata infidelitatis suæ etiam suis posteris reliquerunt.

VERS. 15.—*Ego autem in justitia tua apparebo*, etc. Ego autem qui non apparui eis qui corde sordido et tenebroso lucem sapientiæ videre non possunt, *in justitia tua* videbo faciem tuam, et *satiabor, cum* D *apparuerit gloria tua*, ut hi qui me intelligunt. Diligenter vero notandum, et solerter est memoriæ inculcandum, quam perspicue gloria resurrectionis fidelium juxta editionem Hebraicam his novissimis versiculis declaretur, quibus dicitur : *Ego in justitia videbo faciem tuam; implebor, cum evigilavero, similitudine tua.* Nam cum constet quod, nisi justificatum corpus Christi gratia ejus faciem Dei, qui justitiæ est fons, videre non possit, non solum de tam excellenti dono gratulatur, sed insuper impleri se similitudine ipsius, cum evigilaverit, id est resurrexerit, tota certitudine confidit. Quid enim est aliud, *implebor, cum evigilavero, similitudine tua*, nisi quod beatus Joannes Apostolus ait : *Scimus quia, cum apparuerit, similes ei erimus : quoniam videbimus eum sicuti est.*

IN PSALMUM XVII.

Quæ est ista *dies*, in qua corpus Christi *de manu omnium inimicorum* suorum eripiendum se novit, nisi illa cujus gloriam in fine præcedentis psalmi evidenter expressit dicens : *Implebor, cum evigilavero, similitudine tua.* Cum enim Ecclesia Christi in evigilatione, id est resurrectione, impleta fuerit similitudine Dei, tunc non solum de manu cæterorum inimicorum ereptam se gratulabitur, sed et de manu Saul, per quem significatur mors, cui in resurrectione insultabunt sancti dicentes : *Ubi est, mors, victoria tua, ubi est, mors, aculeus tuus* ? Saul quippe, qui interpretatur *petitus*, mortis similitudinem gerit, de qua Scriptura dicit : *Deus mortem non fecit, nec lætatur in perditione viventium.* Et post pauca : *Impii autem manibus et verbis accersierunt illam.*

VERS. 2. — *Diligam te, Domine, fortitudo mea, Dominus firmamentum meum*, etc. Loquitur hæc Christus et Ecclesia, id est totus Christus, caput et corpus. *Diligam te, Domine*, per quem fortis sum, qui me firmasti, qui refugi ad te : refugi autem, quia liberasti me.

VERS. 3. — *Deus meus adjutor meus, et sperabo in eum.* Qui mihi prius adjutorium vocationis tuæ præstitisti, ut sperare in te possim. *Protector meus, et cornu salutis meæ, et susceptor meus.* Protector meus, quia non de me præsumpsi, quasi erigens adversum te cornu superbiæ, sed teipsum cornu, hoc est, firmam celsitudinem salutis inveni : quod ut invenirem, suscepisti me.

VERS. 4. — *Laudans invocabo Dominum*, etc. Non meam gloriam, sed Domini quærens *invocabo Dominum*, et non erit unde mihi noceant impietatis errores.

VERS. 5.—*Circumdederunt me dolores mortis*, etc. *Dolores* mortalitatis, hoc est carnis, *circumdederunt me*, et turbæ iniquæ ad tempus commotæ velut flumina pluvialia cito desitura egerunt, ut conturbarent me.

VERS. 6. — *Dolores inferni circumdederunt me*, etc. In his qui me circumdederunt, ut perderent, erant *dolores* invidentiæ, qui mortem operantur, perducuntque ad infernum peccati. Prævenerunt autem me, ut priores nocere vellent, quod eis postea redderetur. Tales autem homines capiunt in perditionem, quibus mala persuaserint jactatione justitiæ, cujus non re sed nomine adversus gentes gloriantur.

VERS. 7. — *In tribulatione mea invocavi Dominum*, etc. *De templo*, hoc est de corde meo, in quo habitat, *exaudivit vocem meam ; et clamor meus*, quem non in auribus hominum, sed coram ipso intus habeo, *introivit in aures ejus.*

VERS. 8. — *Commota est et contremuit terra, fundamenta montium conturbata sunt.* Clarificato Filio

hominis *commoti sunt et contremuerunt* peccatores, A et spes superborum, quæ in hoc sæculo fuerunt, conturbatæ sunt, ut scilicet jam firmamentum non haberet in cordibus hominum spes temporalium bonorum.

VERS. 9. — *Ascendit fumus in ira ejus*, etc. *Ascendit* lacrymosa deprecatio pœnitentium, cum cognovissent quid minaret Deus impiis ; et flagrantia charitatis de notitia ejus post pœnitentiam *exarsit* ; et illi, qui jam mortui erant, deserti ab igne boni desiderii ac luce justitiæ, et frigidi tenebrosique remanserant, rursus *accensi* et illuminati revixerunt.

VERS. 10. — *Inclinavit cœlos et descendit*, etc. Apostolos humilitate informavit, et impii, qui terrena sapiunt, *caliginem* malitiæ suæ non cognoverunt. B

VERS. 11. — *Et ascendit super cherubim et volavit*, etc. Exaltatus est super plenitudinem scientiæ, ut nemo ad Dominum veniret, nisi per charitatem. *Plenitudo enim legis est charitas* ; et cito se incomprehensibilem esse monstravit dilectoribus suis ne illum corporeis imaginationibus prehendere se posse arbitrarentur. Illa autem celeritas, qua se incomprehensibilem esse monstravit, super virtutes animarum est, quibus se velut pennis a terris in auras libertatis extollunt.

VERS. 12. — *Et posuit tenebras latibulum suum*. *Posuit* obscuritatem sacramentorum, et occultam spem in corde credentium, ubi lateret ipse non eos deserens. In his etiam *tenebris*, ubi per fidem adhuc C ambulamus, non per speciem, quandiu quod non videmus, speramus, et per patientiam exspectamus. Conversi tamen ad ipsum ambiunt eum, qui credunt ei, quia in medio eorum est, cum omnibus æqualiter favet, in quibus, tanquam in tabernaculo habitat hoc tempore. Nec propterea quisquam in illa luce, quæ futura est, cum ex fide ad speciem venerimus, jam se esse arbitretur, si Scripturas recte intelligit : quia in prophetis, atque omnibus divini verbi prædicatoribus obscura doctrina est in comparatione fulgoris, qui est *in conspectu* manifestationis ejus. Unde et sequitur :

VERS. 13. — *Præ fulgore in conspectu ejus nubes*, etc. *Nubes ejus*, id est prædicatores verbi ejus, non jam in Judææ finibus continentur, sed *transierunt* ad gentes. Objurgationes autem, quibus velut *grandine* corda dura tunduntur, si animus mitis et pius exceperit, in doctrinam satiantem resolvuntur ; igne vero charitatis accenso corda reviviscunt. Hæc omnia in nubibus ipsius ad gentes *transierunt*.

VERS. 14. — *Et intonuit de cœlo Dominus*, etc. Ut in profundo rerum humanarum audirentur cœlestia.

VERS. 15. — *Et misit sagittas suas, et dissipavit eos, fulgura*, etc. *Et misit* evangelistas pennis virtutum recta itinera transvolantes, non suis, sed ejus a quo missi sunt, ut aliis essent odor vitæ in vitam, aliis odor mortis in mortem. *Multiplicavit* quoque miracula, *et conturbavit eos*.

VERS. 16. — *Et apparuerunt fontes aquarum*, etc. Revelati sunt prophetæ, qui non intelligebantur, super quos ædificaretur orbis terrarum credens Domino. *Ab increpatione tua, Domine, ab inspiratione spiritus iræ tuæ* ; clamantis scilicet : *Appropinquavit super vos regnum Dei* ; et : *Nisi pœnitentiam egeritis, omnes simul moriemini*.

VERS. 17. — *Misit de summo et accepit me*, etc. Vocando ex gentibus in hæreditatem gloriosam Ecclesiam non habentem maculam aut rugam, assumpsit me de multitudine populorum.

VERS. 18. — *Eripuit me de inimicis meis fortissimis*, etc. *Eripuit me de inimicis meis*, qui prævaluerunt ad affligendam et pervertendam istam temporalem vitam meam.

VERS. 19. — *Prævenerunt me in die afflictionis meæ*, etc. Priores mihi nocuerunt in tempore, quo mortale et laboriosum corpus gero ; et quoniam amaritudine miseriarum firmamentum terrenæ voluptatis contribulatum atque convulsum est, *factus est Dominus protector meus*.

VERS. 20. — *Et eduxit me in latitudinem, salvum me fecit quoniam voluit me*. Quia carnales patiebar angustias, *eduxit me* in spiritalem *latitudinem* fidei, *quoniam voluit me*, antequam ego illum vellem.

VERS. 21. — *Et retribuet mihi Dominus secundum justitiam meam*, etc. *Retribuet mihi Dominus secundum justitiam* bonæ voluntatis, qui prior præbuit misericordiam, antequam haberem bonam voluntatem ; *et secundum puritatem factorum meorum*, qui tribuit mihi, ut bene facerem, educendo me in latitudinem fidei.

VERS. 22. — *Quia custodivi vias Domini, nec impie gessi a Deo meo*. Ut latitudinem bonorum operum, quæ per fidem sunt, longanimitas perseverandi consequatur.

VERS. 23. — *Quoniam omnia judicia ejus in conspectu meo*, etc. Id est, præmia justorum, et pœnas impiorum, et flagella corrigendorum, et tentationes probandorum perseveranti considero contemplatione. *Et justitias ejus non repuli a me*, quod faciunt deficientes sub sarcina earum, et revertentes ad vomitum suum.

VERS. 24, 25. — *Et ero immaculatus cum eo, et observabo me ab iniquitate mea. Et retribuet mihi Do*D*minus secundum justitiam meam*, etc. Non solum propter latitudinem fidei, quæ per dilectionem operatur, sed etiam propter longitudinem perseverantiæ, *retribuit mihi Dominus*, non quod homines vident, *sed in conspectu oculorum ejus*, quoniam quæ videntur, temporalia sunt ; quæ autem non videntur, æterna sunt, quod pertinet ad altitudinem spei.

VERS. 26, 27.— *Cum sancto sanctus eris, et cum viro innocente innocens eris ; et cum electo electus eris, et cum perverso perverteris*. Est etiam occulta profunditas, qua intelligeris *cum sancto sanctus*, quia tu sanctificas, *et cum viro innocente innocens*, quia nulli noces, sed criniculis peccatorum suorum unusquisque constringitur : et ab eo, quem eligis,

eligeris, et *cum perverso* videris *perversus*, quoniam dicunt : *Non est recta via Domini*, et ipsorum via non est recta.

Vers. 28. — *Quoniam tu populum humilem salvum facies*, etc. Hoc perversum videtur perversis, quod confitentes peccata sua salvos facis, ignorantes autem Dei justitiam, et suam volentes constituere, *humilias*.

Vers. 29. — *Quoniam tu illuminas lucernam meam*, etc. Non est nostrum lumen ex nobis, sed *tu illuminas lucernam meam, Domine* : nos enim peccatis nostris tenebræ sumus, sed Deus meus illuminabit tenebras meas.

Vers. 30. — *Quoniam in te eripiar a tentatione, et in Deo meo transgrediar murum*. Non in me, sed *in te eripiar a tentatione*, et non in me, sed *in Deo meo transgrediar murum*, quem inter homines et cœlestem Hierusalem peccata crexerunt.

Vers. 31. — *Deus meus impolluta via ejus, eloquia Domini igne examinata*, etc. *Deus meus* non venit in homines, nisi manducaverint viam fidei, qua veniat ad eos, quia *impolluta est via ejus. Eloquia* quoque *Domini igne* examinationis probantur, et omnes, qui non in se ipsis, sed in illo sperant, eadem tribulatione non consumuntur ; spes enim sequitur fidem.

Vers. 32. — *Quoniam quis Deus præter Dominum aut quis Deus præter Deum nostrum ? Quis Deus præter Dominum*, cui servimus ? *et quis Deus præter Deum nostrum*, quem post bonam servitutem tanquam hæreditatem sperantes filii possidebimus ?

Vers. 33. — *Deus, qui præcinxit me virtute, et posuit immaculatam viam meam. Præcinxit me*, ut fortis sim, ne defluentes sinus cupiditatis impediant opera et gressus meos. *Et posuit immaculatam viam* charitatis, qua ad illum veniam, sicut impolluta est fides, qua venit ad me.

Vers. 34. — *Qui perfecit pedes meos tanquam cervorum, et super excelsa statuens me. Qui perfecit* amorem meum ad transcendenda spinosa et umbrosa implicamenta hujus sæculi, et super cœlestem habitationem figit intentionem meam, ut implear in omnem plenitudinem Dei.

Vers. 35. — *Qui docet manus meas ad prælium*, etc. *Qui docet* me operari ad superandos inimicos, qui nobis intercludere cœlestia regna conantur. *Et posuisti* infatigabilem intentionem bonorum operum meorum.

Vers. 36. — *Et dedisti mihi protectionem salutis tuæ, et dextera tua suscepit me. Dedisti mihi protectionem salutis tuæ*, et favor gratiæ tuæ suscepit me.

Et disciplina tua correxit me in finem, et disciplina tua ipsa me docebit. Disciplina tua me deviare non sinens correxit, ut quidquid ago, in eum finem referam, quo hæretur tibi, et eadem disciplina tua me docebit pervenire, quo direxit.

Vers. 37. — *Dilatasti gressus meos subtus me et non sunt infirmata vestigia mea*. Nec impediunt carnales angustiæ, quoniam latam fecisti charitatem meam operantem hilariter, etiam de ipsis quæ subter me sunt, mortalibus rebus et membris : *et non sunt infirmata* sive itinera mea, sive signa, quæ impressi ad imitandum sequentibus.

Vers. 38. — *Persequar inimicos meos, et comprehendam illos, et non convertar donec deficiant. Persequar* affectus meos carnales, ne ab eis comprehendar, sed comprehendam illos, ut absumantur, et ab ista intentione *non convertar* ad quietem, *donec deficiant* qui obstrepunt mihi.

Vers. 39. — *Confringam illos, nec poterunt stare, cadent subtus pedes meos. Confringam illos*, nec durabunt adversum me : directos illis proponam timores, quibus ambulo in æternum.

Vers. 40. — *Et præcinxisti me virtute ad bellum, supplantasti insurgentes in me subtus me*. Constrinxisti fluentia desideria carnis meæ virtute, ne in tali pugna præpedirer, et decipi fecisti eos qui me insequebantur, ut subter me fierent, qui super me esse cupiebant.

Vers. 41. — *Et inimicos meos dedisti mihi dorsum*, etc. Inimicos meos convertisti, et dorsum mihi eos fecisti esse, id est ut sequerentur me, alios autem eorum, qui in odio perdurarunt, disperdidisti.

Vers. 42. — *Clamaverunt, nec erat qui salvos faceret ad Dominum, nec exaudivit eos*. Quis enim salvos faceret, quos tu non faceres ? Nec ad quemlibet, sed ad Dominum clamaverunt, nec exauditione dignos judicavit non recedentes a malitia sua, quod de Judæis specialiter intelligendum est, qui in synagogis clamant, nec exaudiuntur, quia terrenam Hierusalem desiderant, non cœlestem.

Vers. 43. — *Et comminuam eos ut pulverem ante faciem venti*, etc. Et aridi sunt non recipientes imbrem misericordiæ Dei, ut elati superbia ab spe firma et inconcussa tanquam a terræ soliditate ac stabilitate rapiantur ; *ut lutum platearum*, quia per latas, quas multi ambulant, perditionis vias luxuriantur et lubrici sunt.

Vers. 44. — *Eripies me de contradictionibus populi*, etc. *Eripies me de contradictionibus* eorum qui dixerunt : *Si dimiserimus eum vivum, sæculum post illum abit*.

Vers. 45. — *Populus quem non cognovi*, etc. *Populus* gentium, quem corporali præsentia non visitavi, servivit mihi : neque oculis me vidit, sed recipiens prædicatores meos *in auditu auris obedivit mihi*.

Vers. 46. — *Filii alieni mentiti sunt mihi*, etc. *Filii* non mei dicendi, sed potius *alieni*, quibus recte dicebatur : *Vos ex patre diabolo estis mentiti sunt mihi : filii alieni*, quibus ut renovarentur, Novum Testamentum attuli, in vetere homine remanserunt, et tanquam uno pede debiles (quia Vetus tenentes Novum respuerunt) claudi effecti sunt, etiam in ipsa veteri lege potius suas traditiones sequentes quam Dei.

Calumniabantur enim de manibus non lotis, quia tales erant *semitæ* quas ipsi fecerant, et consuetudine triverant, aberrando, ab itinere præceptorum Dei.

VERS. 47. — *Vivit Dominus, et benedictus Deus meus*, etc. Non terrena consuetudine de Deo salutis meæ sentio ; nec terrenam ipsam salutem sed in excelso de illo sperem.

VERS. 48. — *Deus, qui das vindictas mihi*, etc. Deus, qui vindicas me subdendo sub me populos, *liberator meus de inimicis meis*. Judæis, clamantibus Crucifige, crucifige !

VERS. 49. — *Et ab insurgentibus in me exaltabis me*, etc. Ab eisdem insurgentibus in me patientem, exaltabis me resurgentem, atque a regno eorum iniquo eripies me.

VERS. 50. — *Propterea confitebor tibi in nationibus, Domine*, etc. Propterea tibi pro me confitebuntur gentes, Domine, et latius innotesces bonis operibus meis.

VERS. 51. — *Magnificans salutes regis ejus*, etc. Deus magnificat, ut amabiles faciat salutes, quas ejus Filius dat credentibus, et *facit misericordiam Christo suo*, ipsi liberatori manu forti, qui vicit hunc mundum, et eis, quos credentes in Evangelio genuit in æternum.

Quæcunque in hoc psalmo dicta sunt, quæ ipsi proprie Domino, id est capiti Ecclesiæ congruere non possunt, ad Ecclesiam referenda sunt. Totus enim hic Jesus loquitur, in quo sunt omnia membra ejus.

IN PSALMUM XVIII.

Titulus notus est, nec Dominus Jesus Christus hæc dicit, sed de illo hæc dicuntur.

VERS. 2.— *Cœli enarrant gloriam Dei, et opera manuum ejus annuntiat firmamentum*. Justi evangelistæ, in quibus Deus tanquam in cœlis habitat, exponunt gloriam Domini nostri Jesu Christi, sive gloriam, qua glorificavit Patrem Filius super terram. Et facta virtutum Domini *annuntiat firmamentum* : fiducia quippe Spiritus sancti firmamentum et cœlum factum est, quod antea timore terra erat.

VERS. 3. — *Dies diei eructat verbum, et nox nocti indicat scientiam*. Spiritus spiritalibus profert plenitudinem incommutabilis sapientiæ Dei, quod Verbum in principio Deus apud Deum est, et mortalitas carnis, tanquam longe positis carnalibus fidem insinuando annuntiat futuram scientiam.

VERS. 4.— *Non sunt loquelæ neque sermones*. Per quas non auditæ sunt voces evangelistarum, eum omnibus linguis Evangelium prædicaretur.

VERS. 5, 6. — *In omnem terram exivit sonus eorum, et in fines orbis terræ verba eorum. In sole posuit tabernaculum suum*, etc. Dominus, ut adversus regna temporalium errorum belligeraret, non pacem sed gladium missurus in terram, in tempore vel in manifestatione posuit tanquam militare habitaculum suum, hoc est, dispensationem incarnationis suæ, procedens de utero virginali, ubi Dominus naturæ humanæ tanquam sponsus sponsæ copulatus est. *Exsultavit ut gigas ac currendam viam suam*, etc. Exultavit A ut fortissimus, et cæteros homines incomparabili virtute præcedens, non ad habitandum, sed ad currendam viam. Et :

VERS. 7. — *A summo cæli egressio ejus*. Id est, a Patre, non temporalis æquiparatio, sed æterna, quæ de Patre natus est. *Et occursus ejus usque ad summum ejus*, etc. Occurrit plenitudine divinitatis usque ad æqualitatem Patris. Cum autem Verbum etiam caro factum est, et habitavit in nobis, mortalitatem nostram suscipiens, non permisit ullum mortalium excusare se de umbra mortis, et ipsam penetravit verbi calor.

VERS. 8. — *Lex Domini immaculata convertens animas*, etc. *Lex Domini*, id est, qui venit legem implere non solvere. Et, *immaculata* lex, quia pec- B catum non fecit, nec inventus est dolus in ore ejus, non premens animas servitutis jugo, sed ad se imitandum libertate convertens. Cujus *testimonium fidele* est, quia nemo novit Patrem nisi Filius, et cui voluerit revelare, quæ abscondita sunt a sapientibus, et revelata parvulis, quoniam Deus superbis resistit, humilibus autem dat gratiam.

VERS. 9. — *Justitiæ Domini rectæ, lætificantes corda*, etc. Omnes *justitiæ Domini* in illo *rectæ*, qui non docuit quod ipse non fecit, ut qui imitarentur, corde gauderent in eis, quia libere cum charitate facerent, non serviliter cum timore. Cujus præceptum *lucidum* est, sine velamento scilicet carnalium observationum, *illuminans* hominis inferioris aspectum.

VERS. 10. — *Timor Domini sanctus, permanens in* C *sæculum sæculi*, etc. *Timor Domini* non ille sub lege pœnalis, temporalia bona sibi subtrahi perhorrescens, quorum dilectione anima inquinatur , sed *sanctus* quo Ecclesia sponsum suum quanto ardentius diligit, tanto diligentius cavet offendere. Et ideo non foras mittit consummata dilectio timorem hunc, sed *permanet in sæculum sæculi*. *Judicia* quoque ejus, qui non judicat quemquam, sed omne judicium dedit Filio, vere *justificata* incommutabiliter. Neque enim et minatus, et pollicitus Deus quemquem fallit, aut quisquam et impios supplicio ejus, et pios præmio ejus potest eripere.

VERS. 11. — *Desiderabilia super aurum et lapidem pretiosum multum*, etc. Sive *multum* ipsum aurum et lapidem, sive *multum* pretiosum, sive *multum* D desiderabilia, tamen *desiderabilia judicia* Dei super pompas hujus sæculi, quarum desiderio fit, ut non desiderentur, sed timeantur, aut contemnantur, aut non credantur judicia Dei. Quod si quisque ipse sit aurum, lapisque pertiosus, ut igne non consumatur, sed assumatur in thesaurum Dei, plus quam seipsum desideret judicia ejus, cujus voluntatem præponit suæ ; et sive quisque jam sit mel, quia solutus vitæ hujus vinculis exspectat diem, quo veniat in epulas Dei ; sive adhuc favus sit, ut quasi cera circumplicetur hac vita, non huic concretus, sed implens eam, cui opus sit aliqua pressura, non opprimentis, sed exprimentis manus Dei, qua de temporali vita in æternum relinquetur : *dulciora* illi sunt

judicia Dei, quam sibi ipsi est, quia *super mel et favum* illa dulciora sunt.

VERS. 12. — *Etenim servus tuus custodit ea*, etc. Ideo inquit, tam dulcia mihi sunt, quia custodio ea : nam non custodienti amara dies Domini. Itaque non in aliquo extra posito commodo, sed in eo ipso, quod judicia Dei custodiuntur, *multa retributio* est, quia gaudetur in eis.

VERS. 13. — *Delicta quis intelligit? Ab occultis meis munda me*, etc. In *delictis* autem, qualis suavitas potest esse, ubi non est intellectus, quoniam *delicta quis intelligit ?* Quæ ipsum occultum claudunt, cui suavitas est veritas, cui desiderabiliora et dulciora sunt judicia Dei, et sicut tenebræ oculos, ita delicta mentem nec lucem sinunt videre, nec se. Ab *occultis* ergo *meis*, inquit, *munda me*, Domine, nec B seducas *ab alienis*. Neque enim ab alienis capitur, qui est mundus a suis. *Parce* itaque *ab alienis* cupiditatibus, non superbo, et in sua potestate esse cupienti, sed *servo tuo*.

VERS. 14. — *Si mei non fuerint dominati*, etc, Hujus versiculi sensum manifestiorem facit ex Hebræo translata editio, ubi legitur : *A superbis quoque libera servum tuum ; si mei non fuerint dominati, tunc immaculatus ero :* superbi enim et alieni maligni spiritus intelliguntur ob immanitatem superbiæ suæ a Deo irremeabiliter alienati, quorum dominatio per peccatum humanum genus opressit. Cum ergo orasset superius dicens : *Ab occultis meis munda me*, congrue mox subdidit : *Si mei non fuerint dominati, tunc immaculatus ero :* quia si superbi C et alieni illi a Deo spiritus nullam in nobis peccati merito obtinuerint potestatem, tunc vere celeri remissione percepta immaculati erimus. Et quia radix ac fomes totius peccati superbia est, per quam et diabolus corruit, et primus homo mundo mortem induxit, etiam ab hoc *delicto maximo emundabimur* de potestate dæmonum liberati, quorum princeps est dominator superborum, sicut de illo legitur : *ipse est rex super omnes filios superbiæ*. Si autem legamus, ut in quibusdam codicibus habetur, *si mei non fuerint dominata, tunc immaculatus ero*, hic sensus est : si mei non fuerint dominata occulta mea et aliena, tunc immaculatus ero. Non enim est tertia origo peccati præter *occultum* suum, quo cecidit diabolus, et *alienum*, quo seductus est homo, ut D consentiendo suum faceret. *Et emundabor*, inquit, *a delicto maximo*, superbiæ scilicet : non enim est majus delictum, quam apostatare a Deo, quod est initium superbiæ hominis. Et vere ille immaculatus est, qui etiam hoc delicto caret, quia hoc est ultimum redeuntibus ad Dominum, quod recedentibus primum fuit.

VERS. 15. — *Et erunt ut complaceant eloquia oris mei*, etc. Meditatio cordis mei, non ad jactantiam placendi hominibus, quia jam nulla superbia est, sed *in conspectu tuo semper*, qui conscientiam puram inspicis.

Domine adjutor meus et Redemptor meus. Domine adjutor meus tendentis ad te, quoniam *Redemptor meus* es, ut tenderem ad te, ne quisquam et sapientiæ suæ tribuens, quod ad te convertitur, et viribus, quod ad te pervenit, magis repellatur abs te, qui superbis resistis, quia non est mundatus a delicto maximo, nec complacuit in conspectu tuo, qui redimis ut convertamur, et adjuvas, ut perveniamus ad te.

IN PSALMUM XIX.

Notus est titulus, nec Christus dicit, sed Christo dicit Propheta, figura optandi, quæ ventura sunt, canens :

VERS. 2. — *Exaudiat te Dominus in die tribulationis, protegat te nomen Dei Jacob*, etc. *Exaudiat te* Dominus *in die* qua dixisti : *Pater, salavifica me ex hac hora* : ad te enim pertinet populus, posterius natus, quia major serviet minori.

VERS. 3. — *Mittat tibi auxilium de sancto*, etc. Faciens tibi sanctificatum corpus Ecclesiam, quæ te tanquam de speculatione exspectat, quando venias a nuptiis.

VERS. 4. — *Memor sit omnis sacrificii tui*, etc. Memores nos faciat omnium injuriarum tuarum, et contumeliarum, quas pro nobis pertulisti, et crucem, qua totus anima et corpore oblatus es Deo, in lætitiam resurrectionis convertat.

VERS. 5. — *Tribuat tibi secundum cor tuum*, etc. *Tribuat tibi* non secundum cor eorum, qui putaverunt persequendo te posse deleri, sed *secundum cor tuum*, qui scisti quid utilitatis haberet passio tua. *Et confirmet omne consilium tuum*, non solum quo animam posuisti pro amicis tuis, ut mortificatum granum copiosius surgeret, sed etiam, quo cæcitas ex parte in Israel facta est, ut plenitudo gentium intraret, et sic omnis Israel salvus fieret.

VERS. 6. — *Lætabimur in salutari tuo*, etc. *Lætabimur*, quod tibi mors nihil nocebit, ita enim eam nec nobis nocere posse monstrabis. Et confessio nominis tui non solum non perdet, sed etiam magnifibabit nos.

VERS. 7. — *Impleat Dominus omnes petitiones tuas*, etc. *Impleat Dominus* non solum *petitiones* quas habuisti in terra, sed etiam quibus in cœlo interpellas pro nobis. Nunc enim mihi per prophetiam demonstratum est, quoniam resuscitabit Dominus Christum suum.

Exaudiat illum de cœlo sancto suo, etc. *Exaudiat* illum non de terra tantum, ubi se petit clarificari, verum etiam *de cœlo*, ubi jam ad dexteram Patris interpellans pro nobis diffudit inde Spiritum sanctum super credentes in se. *Potentatus* vero nostri sunt *salus* favoris ejus, cum etiam de tribulatione dat auxilium, ut quando infirmamur, tunc potentes simus. Nam vana salus hominum, quæ non *dextera* sed sinistra ejus est : ecce enim extolluntur in magna superbia, quicunque peccantes temporaliter salvi facti sunt.

VERS. 8. — *Hi in curribus et hi in equis, nos autem*

in nomine Domini Dei nostri invocabimus. Hi volubili successione temporalium bonorum trahuntur, et hi superbi efferuntur, honoribus, atque in his exsultant. Nos autem spem figentes in æternis, neque gloriam nostram quærentes, *In nomine Domini Dei nostri exsultabimus.*

Vers. 9. — *Ipsi obligati sunt et ceciderunt, etc. Ipsi* rerum temporalium cupiditate *obligati sunt* : timentes parcere Domino, ne a Romanis perderent locum, et irruentes in lapidem offensionis et petram scandali, de spe cœlesti ceciderunt, quibus cæcitas ex parte Israel facta est, ignorantibus Dei justitiam, et suam volentibus constituere : nos vero, ut plenitudo gentium intraret, de lapidibus excitati filii Abraham, qui non sectabamur justitiam, apprehendimus eam, et *surreximus,* nec viribus nostris, sed per fidem justificati *erecti sumus.*

Vers. 10. — *Domine, salvum fac regem,* etc. *Domine, salvum fac regem,* et ipse, qui nobis exemplum præliandi passione sua monstravit, offerat etiam sacrificia nostra sacerdos excitatus a mortuis, quo jam pro nobis offerente, *exaudi nos in die qua invocaverimus te.*

IN PSALMUM XX.

Titulus notus est : de Christo canitur.

Vers. 2. — *Domine, in virtute tua lætabitur rex,* etc. *Domine, in virtute tua,* quod Verbum caro factum, lætabitur homo Christus Jesus, *et super hoc,* quod vivificas omnia, *exsultavit vehementer.*

Vers. 3. — *Desiderium cordis ejus tribuisti ei,* etc. Desideravit manducare Pascha, et ponere cum vellet, atque iterum sumere animam suam, et dedisti ei ; *pacem meam,* inquit, *relinquo vobis,* et factum est.

Vers. 4. — *Quoniam prævenisti eum in benedictionibus dulcedinis,* etc. Quoniam prius hauserat *benedictionem dulcedinis* tuæ, fel peccatorum nostrorum non nocuit ei, quem in principio sermonis ejus accedentes ambierunt lapides pretiosi, discipuli sui, a quibus exordium annuntiationis ejus fieret.

Vers. 5. — *Vitam petiit a te, et tribuisti ei longitudinem dierum,* etc. Resurrectionem petiit dicens : *Pater, clarifica Filium tuum* : et dedisti ei longa tempora sæculi hujus, quæ haberet Ecclesia, et deinceps æternitatem *in sæculum sæculi.*

Vers. 6. — *Magna est gloria ejus in salutari tuo,* etc. *Magna est* quidem *gloria ejus* in salute, qua cum resuscitasti ; sed adhuc *gloria et magnum de-*

A *corem* addes ei, cum in cœlo collocabis ad dexteram tuam.

Vers. 7. — *Quoniam dabis eum in benedictionem,* etc. Hæc est *benedictio* quam *dabis* ei *in sæculum sæculi* : *lætificabit eum in gaudio cum vultu tuo* secundum hominem, quem levavit ad te.

Vers. 8. — *Quoniam rex sperat in Domino,* etc. *Quoniam rex* non superbit, sed humilis corde *sperat in Domino, et in misericordia Altissimi non conturbabitur,* humilians se, et obediens usque ad mortem crucis.

Vers. 9. — *Inveniatur manus tua omnibus inimicis tuis,* etc. *Inveniatur,* o rex, potestas tua, cum ad judicandum veneris, *omnibus inimicis tuis,* qui eam in humilitate tua non intellexerunt, claritasque, B qua regnas ad dexteram Patris, *inveniat* in die judicii puniendos, *qui te oderunt,* quia nunc ipsi non invenerunt eam.

Vers. 10. — *Pones eos ut clibanum ignis,* etc. Constitues eos ardentes intrinsecus conscientia impietatis suæ in tempore manifestationis tuæ : deinde conturbati vindicta Domini post accusationem conscientiæ dabuntur æterno devorandi incendio.

Vers. 11. — *Fructum eorum de terra perdes,* etc. *Fructum eorum,* quia terrenus est, *perdes de terra,* et opera illorum, et quoscunque seduxerunt, non deputabis inter filios hominum, quos in hæreditatem sempiternam vocasti.

Vers. 12. — *Quoniam declinaverunt in te mala,* C etc. Hæc pœna retribuetur eis, quoniam mala, quæ sibi imminere te regnante arbitrabantur, in te occidendum retorserunt, cogitaveruntque consilia dicentes : *Expedit unum pro omnibus mori.* Et : *Venite, occidamus eum, et habemus hæreditatem ejus.* Quæ idcirco *non potuerunt stabilire,* nescientes quid dixerint, nec adepti, quod cupierunt.

Vers. 13. — *Quoniam pones eos dorsum,* etc. Quoniam ordinabis eos in his, a quibus postpositis et contemptis averteris, et in his, quæ relinquis, id est cupiditatibus regni terreni, præparabis tibi ad passionem impudentiam eorum.

Vers. 14. — *Exaltare, Domine, in virtute tua,* etc. O *Domine,* quem humilem non cognoverunt, *exaltare in virtute tua,* quam infirmitatem putaverunt. D Nos autem corde et opere celebrabimus, et nota faciemus mirabilia tua.

WALAFRIDI STRABI

FULDENSIS MONACHI

EPITOME COMMENTARIORUM RABANI IN LEVITICUM

(Colvenerius, Opera Beati Rabani Mauri.)

PRÆFATIO.

Sequentis libri, id est Levitici, brevissimam adnotationem ego Strabus, tradente domino Rabano abbate, viro in multis scientiæ divinæ eloquiis spectabiliter adornato, quantum tenuitas ingenioli mei permittebat, abbreviare curavi, ut quia memoriæ tenacitatem in me non cognosco, saltem ad putatia glossularum recurrens, aliquam eorum quæ mihi tradita sunt partem recognoscam. Sed quia nequaquam hoc a notitia aliorum abscondere [a], valde obsecro te, quicunque legeris, si quid in eo secus quam decet dictum inveneris, ut non illi qui hoc de pleno sapientiæ fonte hauriens mihi transfudit, sed meæ inertiæ deputare incipias, qui potui præ inopia sensus facile deviare. Studui namque juxta fidem catholicam, quantum mihi fidei auctor concedere dignatus est, quæ mihi in me seminata sunt ad alimentum animæ meæ recondere. Erat autem in hujus libri expositione ductor Hesychius, Hierosolymorum presbyter, fidei integer, et veritate suffultus cum cæteris sanctis doctoribus. Lege feliciter.

CAPUT PRIMUM.

VAIEKRA, id est Leviticus, quasi oblatorius sacerdotalis liber. Hunc librum superiori adhærere manifesta ratio probat, quia in eo illud tabernaculum construebatur, de quo ista quæ in libro [Exodi] servanda jubentur, præciperentur. Quod tabernaculum Ecclesiam vel sanctam Scripturam signat, de quibus nobis omnis sanæ doctrinæ plenitudo ministratur. Porro quod dicitur Dominum vocasse Mysen de tabernaculo testimonii, signat quod Dominus doctores Ecclesiæ in Scriptura sancta Ecclesiæ disciplinis ad fidelium instruit salutem, qui loquuntur filiis Israel, id est fidelibus consilium salutis imponunt « homo qui obtulerit hostiam. » Hominem dicit ut ille qui digne Deo vota cupit offerre, ratione insita sibi bene utatur, ne jumentis insipientibus assimiletur. Hostia dicitur inde quod ad ostium tabernaculi ducebatur, et ibi Domino offerebatur. « De pecoribus, » id est operibus actualis vitæ quæ secundum carnem fiunt ; in sequentibus enim de vita contemplativa facit mentionem, ubi de volucribus tractat. « De bobus et ovibus. » In bobus opera bona quæ fratribus impenduntur, in ovibus opera

A simplicitatis quibus ab omni læsione cessatur accipimus. Unde Dominus dicit : « Estote prudentes sicut serpentes, et simplices sicut columbæ (*Matth.* X). » Ac si dicat, « prudentes, » ut opera misericordiæ fratribus impartiatis ; « simplices, » ne quem voluntarie lædatis. « Offerens victimas. » Victima dicitur, qui vinciebatur et occidebatur pro victoria, offerebatur, et significat omne opus bonum quod Domino offertur. « Si holocaustum ejus fuerit oblatio. » Holocaustum est totum concrematum et ea opera signat quæ ex omni parte Deo digna indicantur. « De armento, » id est, de multitudine bonorum operum. « Masculum immaculatum, » id est illud opus in quo nihil sit fragile et feminea mollitia tepens. « Anniculus, » id est perfectum et probatum tale sacrificium,
B « ad ostium tabernaculi, » est applicandum, id est ad doctrinam et exempla sanctorum Patrum, apostolorum videlicet et cæterorum. « Ponit manum suam super caput hostiæ, » qui initio bonæ voluntatis studiis bonorum operum insistere non tardat, sicque proficiat ad remissionem peccatorum. « Immolabit que vitulum coram Domino. » Vitulus, quia jucundus est, docet opus Domini lætitia spirituali agendum. « Filii Aaron, » qui offerunt, Christiani sint et fideles, quos Petrus apostolus genus electum, regale sacerdotium vocat (*I Petr.* II). Sicut enim Christus est et pontifex et hostia, ita Christiani et per se et in se hostias spirituales offerre debent. Sanguinem offerunt, id est animam suam, quia in Genesi sanguis anima carnis vocatur. Funditur circa altare. In memoria incarnationis Christi omne opus bonum per-
C ficitur. Unde Dominus dicit : » Hoc quotiescunque feceritis, in meam commemorationem facite. » De quo altari superius dicitur : « Altare de terra facietis mihi. » — « Quod est ad ostium tabernaculi, » quia in ingressu fidei statim de fide incarnationis Christi imbuimur. Detrahitur pellis, dum divitiarum et facultatum superfluitas imminuitur ut eo liberius hostia boni operis immoletur. Quas divitias in Job pellis nomen ostendit dum dicitur, « pellem pro pelle (*Job* II), » etc. Artus in frusta conciduntur, dum singuli sensus in corpore ad servitutem Domini præparantur.

Strues lignorum componitur, dum Petri et Patrum exempla ad imitationem assumuntur. Ignis subjicitur, dum Spiritus sancti gratia bonum opus consecratur. Caput est principalitas mentis, in jecore

[a] Deest aliquid.

omne desiderium accipitur. Dicunt enim philosophi A jecur caloris ad digerendos cibos et desiderii esse radicem. « Intestinis et pedibus lotis. » Intestina fimo sordent, in quo sordidæ cogitationes monstrantur. Pedes, qui sæpe immunditias tangunt, ea opera signant quæ nequaquam a carnalibus negotiis separari possunt. Sunt tamen et hæc et illa aqua compunctionis emundanda, et ita sacrificio Domino coaptanda. Hujusmodi hostiam dum quilibet offert sacerdos est Domini, quia Dominus de manu ejus suscipit odorem suavitatis, dum talibus sacrificiis delectatur. « Quod si de pecoribus oblatio est, » etc. In bobus fortia opera ; in ovibus simplicitatem vitæ ; in capris pœnitentiam peccatorum accipimus. De holocausto et anniculo absque macula supra diximus ad latus altaris quod respicit ad aquilonem B præcipitur immolari, ut in commemorationem Christi omnia fiant, sicut omnes postulationes per Dominum nostrum Jesum Christum nos implorare confidimus, post petitionem addentes, Per Dominum nostrum Jesum Christum, etc. Plaga aquilonalis, quasi sole longinquo obscura, hoc designat quod quidquid homo in hac vita laborat, nescit quanto apud Deum pretio æstimetur, nisi quod spei firmitas sperare docet. Nam hinc scriptum est : « Sunt justi quorum opera in manu Dei sunt, sed nescit homo utrum amore dignus sit an odio (*Sap.* III, *Eccli.* IX). » Aliter, aquilo gentes significat quæ in frigiditate incredulitatis torpuerunt. In omni autem opere illius propitiationis nos memores esse convenit, quia Christus gentilitati consuluit, liberans eam a Domino diaboli C qui se in lateribus aquilonis sedere gloriabatur. De sanguine et de altari dictum est. Dividuntur membra, dum discretio recta in omnibus virtutibus custoditur. De capite et cæteris quæ offerenda sunt et de lignis, et igni, et sacerdote supra jam dictum est, « Si autem de avibus holocausti oblatio fuerit, » etc. Hactenus de activæ laboribus disputavit, nunc de contemplativæ vitæ puritate subjungit. Turtur, qui mortuo socio alii non jungitur, castitatem designat ; columba autem, quæ arbori insidens et aquam inspiciens, accipitris prævidet adventum, simplicitatem et cautelam : sanctæ enim animæ in arbore, id est in celsitudine virtutum requiescentes in aqua, id est meditatione divinæ legis, antiqui hostis norunt insidias præcavere. Retorquetur caput ad collum, ut Christus, licet divinitate præmineat, D nullius fidelis æstimatione ab unitate Ecclesiæ, quæ est corpus ejus, separetur. Aliter, dum in te cœlestibus appropinquas, curam carnis, unde firmius consistere possis, penitus non omittas. Quamvis enim Apostolus dicat : « Carnis curam non feceritis in desideriis tantum (*Rom.* XIII), » alias dicitur : « Quis unquam carnem suam odio habuit (*Ephes.* V) ? » « Rupto vulneris loco decurrit sanguis super crepidinem, » vel « basim altaris, » ut alia editio dicit, dum patefacta bona intentione, vita omnis juxta evangelicam doctrinam consecratur. Vesicula, quæ semper tumida videtur, et pennæ, lenitatis radices, projiciuntur propter altare ad orientalem plagam ubi cineres effundi solent, dum omnis tumor superbiæ et lenitatis vanitas propter Christum in memoria originis nostræ, ubi corruptionem intelligimus nostram, comprimitur, ut sine malitiæ admixtione ablatio puritatis contemplativæ perficiatur, ne plus sapiamus quam oportet (*Rom.* XII), et ne quid indignum his adjungere tentemus. Ascella est pars in qua alæ junguntur corpori. Ascella frangi non ferro dividi jubentur, ut in ipsa Dei contemplatione nihil ferro doli et schismatis impetatur, aut investigetur, sed manu, id est simplicitate intelligentiæ quam Dominus concesserit observandum, et in servitio Domini offerendum suscipiatur. Cætera quæ de his subjunguntur in superioribus dicta sunt.

CAPUT II.

« Anima cum obtulerit oblationem sacrificii Domino. » Et animam pro toto homine ponit, sicut Jacob descendisse in Ægyptum cum animabus septuaginta loquitur, etc. Ideo animam dicit, quia de spiritualibus est locuturus. Spiritualis enim intelligentia animi non corporis capacitate percipitur. Sacrificium est quod in pane et in fructu terræ Domino offerebatur. Simila enim omni genere panum nobilior, panis autem omni cibo validior, sapientiam divinam signat, quæ alias auro, quod omnibus metallis est pretiosius, comparatur quam Isaias inter Spiritus sancti dona primam nominavit, et Dominus in numero beatitudinis, inferioribus enumeratis, in loco posuit perfectionis dicens : « Beati pacifici, quoniam filii Dei vocabuntur (*Matth.* V). » Major enim sapientia non est quam meritis virtutum Dei effici filium. Oleum charitatem et misericordiam sonat, sine quibus sapientia perit, hoc ipsum ubique in sequentibus signat. Thus orationem assiduam indicat. « Si quis enim, ait Jacobus apostolus, indiget sapientia, postulet a Deo et dabitur (*Jacob.* I), » etc. Hæc ad filios Aaron offerri jubentur, ut cuicunque Deus scientiam intelligendi præstiterit, cum magistris spiritualibus conferat, ne forte insidias diaboli orans incidat. Nam et Paulus cum per revelationem Dei didicerit Evangelium, descendit tamen, ut ipse testatur, ad apostolos et contulit cum illis, ne forte in vacuum curreret aut cucurrisset (*Galat.* III). « Quorum unus, » et cætera. Unus pro unitate fidei accipitur, et Paulus dicit : « Unus Dominus et una fides (*Ephes.* IV), » etc. Idem et alibi : Rogo, inquit, vos ut idem sapiatis et unum omnes dicatis (*Phil.* II). Pugillus plenus immolatur ut quisque quantum capere potest scrutari conetur, ne plus tentet quam potest continere. Pars similæ et olei immolatur, totum autem thus, quia sapientia et charitatis et misericordiæ nequaquam in hac vita perfectio in sanctis aliquibus impletur. Paulus enim dicit : « Ex parte cognoscimus, et ex parte prophetamus (*I Cor.* XIII). » Et de charitate : « Major autem charitas est his, » quia videlicet in hac vita cum spe et fide perfici non potest, sed permanet in futuro perficienda. Et de misericordia dicit ultra vires velle. Ideo hic

non perficitur, quia quod facere non possumus, velle A debemus. Thus autem totum incenditur, quia sine intermissione orandum est, ut videlicet omnia quæcunque facimus, in nomine Domini faciamus. Ponitur [memoriale] super altare, ob memoriam Dominicæ incarnationis, ut supra dictum est. Reliquum sacerdotibus datur. Huic concordat quod fragmenta quæ turbis superfuerant, apostoli collegerunt, ut quæ minores intelligere non valent, majoribus sumenda reservent.

« Cum autem obtuleris sacrificium coctum in clibano, de simila, panes scilicet absque fermento conspersos oleo. » Clibanus uterus est Virginis, ubi panis qui de cœlo descendit sancti Spiritus operatione nobis præparatus est ad salutem. Dum de his tractes, de simila panes, id est doctrinæ evangelicæ firmita- B tem adhibe, absque fermento, id est, sine erroris amaritudine. Unde Dominus dicit : « Attendite vobis a fermento Pharisæorum (*Matth.* XVI), » id est malitiosa eorum doctrina. Ipsi panes sint conspersi oleo, hoc est ipsa inquisitio et sapientiæ investigatio misericordia et charitate condiatur ; lagana azyma oleo lita est panis, lata et tenuis, quæ quantum a panis distat firmitate, tantum lex et prophetarum narratio infirmior est Evangelii claritate et apostolorum scientia, quæ tamen oleo lita est, quia in præceptis legis charitatis observantia, et misericordiæ effectus mundatur, et prophetæ de ventura misericordia advenientis Christi et charitate præsagabant. Oblatio de sartagine de simila conspersa oleo fieri jubetur. Sartago, quæ media est inter ignem et ci- C bos, firmissimo robore contra ignem tuta, et quædam mollia indurat, quædam vero dura emollit, crucem Christi significat, quæ mediatrix erat, quia cibum sustinebat, et per eam calor passionis incendebatur. Nisi vero panis in illa cœlestis torreretur, ejus mysterium corporis nullatenus ad salutem humani generis panderetur. Tota enim dispensatio incarnationis ejus ad crucis spectabat consummationem. Unde illi omnis creatura nostra [subjicitur] propter virtutem crucis. Nam Apostolus : « Factus est, inquit, obediens Patri usque ad mortem, mortem autem crucis : propter quod et Deus illum exaltavit, et dedit illi nomen quod est super omne nomen, ut in nomine Jesu omne genu flectatur cœlestium, terrestrium et infernorum *(Phil.* II), » et cætera. Cujus D crucis virtus quædam corda dura in lenitate mansuetudinis edomavit, quædam vero mollia et infirma virtute stabilitatis erexit, ut utraque Christi corpori sociaret. Inde si quid tractandum sit, simila sapientiæ et cum vera charitate inquiratur. De fermento jam diximus. Dividitur minutatim, cum singulæ passionis ejus species dignæ recensentur. Hoc est, quid valeat proditio, flagellatio, spinarum impositio, colaphorum irrisio, et cætera hujusmodi. Sacrificium de craticula, de morte Christi est disputatio digna ; sicut enim subter sartaginem validus ignis accenditur ut cibus excoquatur, sub craticula autem consumptionis carbones subjiciuntur : ita etiam vis passionis cruce Christi carnem assavit, et his peractis mors eam momentanea suscepit ut hujus mortalis vitæ eam exueret qualitate. Unde cum fuerit disputandum, simila oleo conspergatur, manibus sacerdotis tradatur, memoriale incendatur, quod superest sacerdotibus relinquatur ; de quibus omnibus supra jam diximus. « Omnis oblatio quæ offertur Domino absque fermento fiet, » id est, omne opus servitutis Dei malitia alienæ careat doctrinæ. Nec quidquam fermenti ac mellis adolebitur in sacrificio Domino. Mel dicitur philosophicæ dulcedo sonoritatis, qua instabiles ad sensus pravos illiciunt. Primitiæ eorum et munera offeruntur tantum, quia elementis litterarum et liberalium artium instrumentis, quæ philosophi repererunt, ad utilitatem sanctæ utendum est Ecclesiæ, non tantum eorum theologiæ falsæ in munera Domino replicandæ nec eorum disputationibus de divinis investigandum. « Quidquid obtuleris sacrificii sale condies. » In omni opere bono sapientiæ divinæ suavitatem nos adhibere hortatur. Munus primarum frugum de spicis virentibus offertur, dum alicujus inchoatio bonæ operationis et disciplinæ Domini gratia commendatur, dum nec per se ad maturitatem, id est ad perfectionem, pervenerit, igni quoque Spiritus sanctus debet emundari, et confirmari debet : et confringi in farris morem, id est, litteræ velamine adaperto, ipsa disciplina statim initio medullitus investigari ad similitudinem perfectæ sapientiæ. Sunt enim quædam quæ omnimodis interiorem, non exteriorem sensum, recipiant. De oleo et thure, et sequentibus jam dictum est.

CAPUT III.

« Quod si hostia pacificorum fuerit ejus oblatio, si voluerit, de bobus marem seu feminam immaculatam offeret. » Holocaustum quod totum incendebatur summorum et maximorum opera significat, sicut est virginitas, de qua dicitur : « Qui potest capere capiat (*Matth.* XIX), » et omnia relinquere perfectionis est, sicut dicitur illi diviti : « Si vis perfectus esse *(Ibid.)*, » etc. Hæc paucorum sunt. Unde et masculus tantum offerri præcipitur ; hæc autem pacifica utrique sexui, videlicet firmis et infirmis, offrenda sunt, quia quidam de bobus, id est fortibus operibus, offertur : quidam de ovibus, id est de simplicitate vitæ, offerunt munus : utrumque autem sine macula, videlicet erroris et vitiorum depositione. Manu super caput et introitu tabernaculi et sanguine et altari jam dictum est. Adeps qui operit vitalia, id est cor et ei adhærentia, quia in corde ratio esse dicitur, iram signat aut aliquem appetitum desiderii quod intrinsecus nutritur, quia anima rationabilis, concupiscibilis, irascibilis dicitur. Quando enim irasci contigerit, debet Domino offerri, ut pro Domino fiat ne peccetur in ipsa commotione sic, etc. « Renes, cum adipe quo teguntur ilia, » desiderium coitus signant, qui Domino offeruntur dum non propter luxuriam nuptiæ, sed pro amore sobolis suscipiuntur. « Reticulum jecoris, » quia je-

cur cibos digerere dicitur, desiderium gulæ significat, quod per abstinentiam Domino est offerendum, ut cum cæteris etiam virtutibus parcimoniæ virtus immoletur. Quæ tres species intestinorum ubi in proximis capellis inveniuntur, in eodem sensu intelliguntur. De ovibus hostia pacificorum offertur agnus, dum quilibet simplex innocentiam suæ Domino exhibet vitæ; cujus etiam cauda, id est usque ad finem perseverantia in bono, offerri præcipitur, etc. Intestina ut supra. « Filii Aaron » doctores sunt, quorum ministerio fidelium dona Domino offeruntur. Capra in oblatione est dum quis per pœnitentiam Domini placationem curaverit sibi advocare. De ejus sequentibus sicut de superioribus accipitur: Quod vero in singulis dicitur, « lignis igni superpositis » non ita intelligendum quod Spiritus sanctus inferior sit operibus nostris, sed quia ipse fundamentum sit in singulis, et quia ejus auxilio ante Dei oculos subleventur. « Omnis adeps Domini erit jure perpetuo, » id est, omne desiderium nostrum in Domini obsequio conservatur. « Jure perpetuo » dicit, non quod ipse ritus victimarum perpetuus esset, sed quod in significatione figurabat perpetuum. In omnibus generationibus, id est usque ad finem sæculi: in cunctis habitaculis, id est in omni proposito sive in ordine apostolorum, clericorum, monachorum, laicorum. « Nec adipem, nec sanguinem omnino comedetis, » ne quis sibi vivat et suis desideriis obsecundet. Quod sanguis in pecoribus, hoc anima in hominibus facit. Anima autem ipsa vita est, et principaliter vita de ratione constat: totum autem quod in nomine ratio operatur, ad Domini gloriam exhibendum.

CAPUT IV.

« Anima cum peccaverit, » etc. Duo capitula hic in primis convertit de quibus plenius in proximo narrat: ideo dicitur « anima, » id est sive sacerdos, sive tota congregatio. « Si sacerdos, qui est unctus, peccaverit, » etc. Si hæc supra sacerdote vero, oleo Spiritus sancti uncto, Christo videlicet, intelliclueger vorimus, possumus dicere quoniam patienter suffert peccantes ut revertantur. Paulus enim dicit: « An nescis quod patientia Dei ad pœnitentiam te adducit? » (*Rom.* II.) Quod ideo peccare dicatur, cum penitus sit sine peccato, quia feriendis peccatis sæpius non statim insistit. Peccator enim, videns se differri, pertinacius peccat. Vel peccare sacerdos noster dicitur propter membrorum suorum infirmitatem. Pro quibus peccatis, id est et eorum, qui non cognoscentes Dei patientiam, peccant, et membrorum suorum, offert, vitulum, se ipsum videlicet, immaculatum, ab omni delicto; qui immolatur ad ostium tabernaculi, id est juxta quod docent apostoli et cæteri doctores, ejus passio peracta est. Ponit manum suam super caput ejus. Ipse quidem, cum sit sacerdos et hostia potestatem habens ponendi animam suam et iterum sumendi eam (*Joan.* X). Immolabit coram Domino, quia in omnibus Patris cooperantis voluntatem implevit, contulit sanguinem in tabernaculum, quia, ut Apostolus ait: « Ut appareat nunc vultui Dei pro nobis (*Hebr.* IX). » Tinxit digitum in sanguine, totum scilicet opus suum in passione complevit. Dixit enim: « Consummatum est (*Joan.* XIX). » Septies aspersit, remissionem peccatorum et gratiam Spiritus sancti donavit. « Contra velum » sanguinem sparsit, id est carnem suam inter nos et sanctuarium divinitatis mediatricem fecit. Sanguine tinxit digitum, clavibus vulneratus, latere perfossus, etc. Posuit super cornua altaris thymiamatis sanguinem. Altare thymiamatis angelicæ sunt virtutes odore virtutum superabundantes. Si aliqui homines cœlestibus fulgent virtutibus, quanto magis hi quorum vita extra rectitudinem nunquam exorbitat, quorum numerum redintegravit dum nos redemit. Sic et Apostolus ait: « Pacificavit sanguine suo non solum quæ in terris sunt, sed etiam quæ in cœlis (*Coloss.* I). » Reliquum sanguinem fudit ad basim altaris: qui ipse in corpore suo altare est pro peccatoribus, et infimis, et jam sanguinem fudit humani generis populis, ut et intus angelis et nobis prodesset extrinsecus. In introitu tabernaculi fundit, quia ipse est ostium. De interraneis supra diximus, quod diversa desideria signent. Quia vero quædam horum in Christo non inveniuntur, ut est cupido libidinis, generaliter dicamus quod omnia desideria ejus in nostram salutem proficerent, sive sitiret, sive esuriret, dormitum iret, vel aliud quod secundum hominem quem suscepit appeteret. Adolevit ea super altare holocausti, dum jure omnia perfecit et in sui memoriam celebranda commisit. Caput cum intestinis, pellis cum carne et pedibus, simul comburuntur. Quia caput Christi Deus, Christus enim Deus et homo. « Cum intestinis », id est anima rationali. « Et pelle, et carne, et pedibus, » id est carnis substantia pro nobis est passus, unus est Deus indivisibilis. Ibi et fimus comburitur, quia peccata nostra portabit, quæ ipse non fecit. Extra castra, id est extra portam passus. In loco mundo, mundavit enim nos a peccatis, ubi cineres effundi solent, id est ubi æstus facinorum nostrorum ejus redemptione exstinctus est. Concremantur super lignorum struem, id est juxta quæ prophetæ prædixerunt plenitus explevit. Ad singula enim quæ dicuntur, evangelistæ subjungunt: « Ut impleretur quod dictum est (*Joan.* XIX). » Porro peccatum omnis turbæ flebilem signat Judæorum duritiam. Condemnantes enim Jesum clamaverunt: « Non habemus regem nisi Cæsarem (*Matth.* XXVII). » Et: «. Sanguis ejus super nos, etc. (*Ibid.*) » Quod non sicut sacerdotis peccatum est, quia per ignorantiam et imperitiam eorum evenit. Quibus Petrus dicit: « Scio quia per ignorantiam egistis sicut et principes vestri», etc. (*Act.* II). Ex quibus aliqui, postea intelligentes peccatum suum, obtulerunt vitulum, id est in crucifixum crediderunt secundum omnem veritatem passionis ejus. Posuerunt seniores populi manus super caput ejus, quoniam Christum principes sacerdotum et scribæ morti addixerunt. Quod in hoc

vitulo intestina, quæ desideria signant, similiter sicut et in superiori offerri jubentur, hoc videtur ostendere quod eadem desideria quæ Christus pro salute habuit nostra, nobis pro nobis et fratribus commendavit habenda. Cætera omnia quæ de vitulo dicuntur, ad superiorem sensum flectantur, ut sicut in eo faciendum præfigurabatur, ita in hoc credendum intelligatur. « Si peccaverit princeps » , id est, qui voluntatem Domini scit, cui potestas et virtus scientiæ a Domino collata est; « per ignorantiam », id est per negligentiam, offerat hircum, hoc est pœnitentiam fortem. Princeps hircum offert, animam quamlibet de populo capram, quia « qui scit voluntatem domini sui, et non facit, vapulabit multa; qui vero nescit, vapulabit pauca (*Luc.* XII). » « Potentes potenter tormenta patiuntur (*Sap.* VI). » Hoc est enim facere fructus dignos pœnitentiæ (*Matth.* III), ut juxta qualitatem culparum pœnitentia extendatur. « Ponit manum suam super caput ejus, » cum initium pœnitentiæ operis exercitio ornat. In loco ubi mactatur, holocaustum, ibi et hostia pro peccato mactatur, quia ipso Domino, cui summa opera offeruntur pœnitentia placet. Tingit sacerdos digitum in sanguine et tangit cornua altaris, quia Christus oblationem pœnitentiæ redemptionem quam in crucis cornibus fecit suscipit: Dicit enim discipulis: Hic calix pro vobis et pro multis effundetur in remissionem peccatorum (*Matth.* XXVI). Altare ipsius signat passionis memoriam; cornua ejus, cornua crucis in qua nostra redemptio peracta est. Sanguis funditur ad basim altaris, quia in initio evangelicæ prædicationis prædicavit Dominus pœnitentiam, sicut in Evangelio legitur. De intestinis ut supra ut omne desiderium Domino offeratur. Rogat sacerdos pro principe. Christus rogat secundum humanitatem, quia Patri ostendit formam quam pro nobis suscepit, et quotidie propitiatio pro nobis. Sive metonymice dictum est, rogat quasi rogari facit. Illo enim donante pro nobis peccatoribus rogant sancti, quod et quotidie imploramus. Si anima de populo terræ peccaverit, id est persona et scientia minor faciliori pœnitentia solvitur. Cognoscit peccatum suum, sive instinctu divino sive doctorum monitu. Cætera omnia ut supra. Ovem de pecoribus offert, qui simplicitatem vitæ Domino immolat. Omnes hæ hostiæ immaculatæ esse jubentur ut nihil fictum sive in pœnitentia sive in operibus exhibeatur, ut sic præterita defleantur ne deflenda committantur. Cremabat super altare incensum Domini. Omnia in memoria incarnationis et passionis Christi fiant, et ita erit Domino acceptabile munus. Cætera ut supra.

CAPUT. V.

« Si peccaverit anima et audierit vocem jurantis, » et reliqua. Quisquis conscius est peccatorum alterius, si consenserit vel astipulando, vel etiam non judicando, cum ipso qui fecit reverse esse [*f.* reum se esse] non nesciat. Non solum enim qui faciunt, sed A etiam qui consentiunt facientibus digni sunt morte. « Anima quæ tetigerit immundum aliquid, etc. » Plures species habuere Judæi in quibus hominem contaminari putabant, ut sunt animalia non ruminantia, vel ungulam non dividentia, vel unum e duobus non ambo facientia. Cujus superstitionis eos arguit Dominus: Erratis, inquiens, nescientes virtutem Dei (*Marc.* XII). Non enim quod intrat in os coinquinat hominem, sed quod exit de ore, etc. (*Matth.* XV). Jubet autem non consentire peccatis, sive a diabolo ingerantur, ut est invidia et odium, superbia, etc. quod est a bestia occisum esse, sive ab ipso homine sumant originem, diabolo incentore, ut est libido et gula, et reliqua, quod est, per se mortuum esse. Reptile etiam peccatum terrenis sordibus inhærens vocat. B Obluta dicitur anima vel negligentia vel contemptu: Qui enim parva negligit, paulatim defluit et ad majora delabitur (*Eccl.* XIX). « Si tetigerit quidquam de immunditia hominis, » et reliqua. Qui enim seminis fluxum patiebatur, cum omnibus quibus utebatur pollutus judicabatur, sic et de menstruo mulieris. In horum tactu prohibet nos alicujus communicare peccatis. « Postea cognoverit, » sive instinctu divino, seu admonitione alterius, « subjacebit delicto, » id est ut pro delicto pœnitentiam agat. « Anima quæ juraverit et protulerit labiis, » et reliqua, id est si malum quid se facturum juraverit, vel si bonum cum juramento devoverit, et non perfecerit, rea est delicti. In hoc Herodes deceptus est quod male filiæ spopondit jurando et pœnis [*f.* plenius] lapsus est ipsum malum C perficiendo. Hæc qui fecerit offerat agnum vel capram, id est innocentiam vitæ, ut Apostolus præcepit. « Qui furabatur jam non furetur (*Ephes.* IV), » id est qui prius nocuit, jam innocenter vivat. Vel capram offerat, id est strictam pœnitentiam agat, ut Christus verus sacerdos illi propitiatio fiat. Si autem pecus offerre non poterit, id est fortem pœnitentiæ castigationem in jejuniis, in vigiliis et indumento cilicii, et cætera, quæ ad hoc pertinent, « offerat duos turtures vel duos pullos columbarum, id est sæculum relinquat, qui turtur solivagus est; et castitatem sectetur, et in monasterio vel eremo simpliciter vivere contendat, gemitum pro cantu habens sicut columbæ, ut peccata defleat, et pro æternæ vitæ desiderio suspiret, quod est etiam, « unum pro peccato et alterum in holocaustum » offerre. « Dabit D eos sacerdoti, » Christo videlicet suam devotionem commendet. « Retorquebit caput ejus ad pennulas, » et reliqua. Quia penna sublevat avem, præcipit ita mentem ad contemplationem copulari ut curam carnis necessariam non omittat, ut supra diximus. Aspergit parietem altaris sanguine, dum vitam suam Christi offert miserationi. Reliquum sanguinem fundit ad basim altaris, dum quidquid in vita sua gerit, evangelicæ subdit doctrinæ. Rogabit pro eo sacerdos, id est Christus ipse homo, sacerdotis membrum, qui Domino offert hostiam laudis. Quod si etiam sæculum non potest relinquere, nec ea quæ diximus adimplere, offerat similam decimam partem ephi. Ephi tres habet modios et significat scientiam sanctæ

Trinitatis. Offert de ea decimam partem dum in humanitatem Christi, quam sibi sancta Trinitas associavit, perfecte confidit. Denarius enim perfectionis est index. Non mittit in eam oleum nec thuris aliquid. Qui enim tam infirmus est ut perfecte pœnitere non norit, spirituali lætitia fiducialiter uti non potest, nec in oratione sua confidere, quia nescit qualiter Domini misericordia erga illum patescat, sicut propheta dicit : « Quis scit si convertatur et ignoscat Deus, » etc. (*Joel.* II.) Tradit sacerdoti similam, dum confidentiam ipsam Christo commendat, admonens ut quod ipse discipulis suis jussit dicens : Quoties peccaverit in te frater tuus et dixerit : Pœnitet me, dimitte ; et item Petro : « Non dico tibi septies, sed septuagesies septies, » (*Matth.* XVIII), sua largitate perficiat. « Qui plenum pugillum ex ea cremabit, » dum suæ promissionis memor suam præstat pietatem. Nam quia pugillo litteræ formantur, firmitas promissionis per eum figuratur. « Reliquam partem ipse habebit id munere, » quia totum commendatur ejus clementiæ. « Anima si prævaricans cæremonias, per errorem in his quæ Domino sunt sanctificata peccaverit, » et reliqua. Id est plurima de sanctificatis, quæ reliquo populo usurpanda non erant, sicut de unguento et thymiamatis compositione fieri prohibetur, et de quibusdam immolatis jubentur tantum mares de semine Aaron vesci ; de aliis autem uterque sexus. Pro hujusmodi transgressionibus hæc secundum historiam ita jubentur, nobis autem præcipitur ut quisquis in locis sanctis et omnibus rebus Domino consecratis maxime in Eucharistiæ tractatione, rectum excedat, « Offerat pro delicto suo arietem immaculatum de gregibus, » id est in redemptionem, quæ per humanitatem Christi facta est, pœnitendo confidat. « Qui emi potest duobus siclis, » vel « pro siclis, » ut LXX transtulerunt. Binarius numerus duo significat præcepta charitatis, a quibus ad quinquagenarium, id est ad gratiam sancti Spiritus, perveniamus. Frustra enim pœnitentia castigatur nisi cui per Spiritum sanctum præceptum charitatis servetur, ut ipse Spiritus infundatur. « Quod intulit damni restituet, » hoc est, quod peccavit, pœnitentia solvat. « Quintam partem ponet supra. » Sensus corporis sunt quinque : quicunque horum minister esset, postea in laude Domini et operis boni observantia custodiatur, etc., ut supra. « Anima si peccaverit per ignorantiam, » et reliqua. Idipsum in superioribus commemoravit et capram sive agnum offerre præcepit, nunc autem arietem docet immolare, quia nihil est pœnitentia si extra spem remissionis et redemptionis agitur Christi. « Juxta æstimationem peccati, » quia fructus dignos facit pœnitentiæ, qui quantum deliquit cum Domini misericordia emendare conatur. De cæteris sæpe dictum est.

CAPUT VI.

« Anima quæ peccaverit, et contempto Domino, » et reliqua. Contemnit Dominum, qui negligit emendare, et non intelligit ab ipso posse manifestari et vindicari. Quicunque autem a tali duritia deceptus, Domino in aliquo contrarius exstiterit et præceptis ejus contraierit, vel si proximum scienter læserit, addat quintam partem pretii, id est linguæ confessiones. Ad linguam enim gustus, qui est unus de quinque sensibus, pertinet. Reddat de, etc. « Et omnia integra, » id est dignam pœnitentiæ compensationem. Et offerat arietem, id est firmiter de Domini misericordia confidat et se dignum præparet ut exaudiatur. « Qui rogabit pro eo, » quia protector est omnium sperantium in se. « Inficians, » id est negans. Reliqua ut supra. « Hæc est lex holocausti : Cremabitur in altari tota nocte usque mane. » De eo holocausto videtur hic dicere quo quotidie agnus unus mane, alter vespere erat offerendus. De cætero quid sit holocaustum spiritualiter supra diximus. Tota nocte usque ad mane ignis, qui in eodem altari est, ardet, quia charitas, quam Christus commendavit dicendo : « Manete in dilectione mea sicut dilexi vos (*Joan.* XV), » in cordibus fidelium usque ad mane futuræ vitæ, ubi lux perfectæ scientiæ effulgebit, flagrare debebit. Vestitur sacerdos tunica, sicut David dicit : « Sacerdotes tui induantur justitia (*Psal.* CI). » Vestitur et feminalibus lineis, dum continentiam pudicitiæ conservat, sicut Dominus ait : « Sint lumbi vestri præcincti, » et reliqua. (*Luc.* XII.) Ponit cineres juxta altare, dum consummationem bonorum operum Domino commendat, ut Paulus dicit : Potens est depositum meum servare, et reliqua, (*II Tim.* I.) Aliter altare cordis ara intelligitur, quia charitas æterna servanda est, et consummatio laborum recondenda. Paulus dicit : « Gloriatio nostra, hæc est testimonium conscientiæ nostræ (*II Cor.* I). » Donec efferatur extra castra, id est, donec post finem hujus vitæ in loco mundissimo, quando, Apostolo teste, « Dominus illuminabit abscondita tenebrarum, » etc. (*I Cor.* IV), consumi faciat usque ad favillam, id est exuta omni corruptione, in regno constituat æterno. Induitur sacerdos aliis vestibus, dum quilibet fidelis proficit de virtute in virtutem. Exspoliatur propriis vestibus, dum, quæ retro sunt obliviscens, in priora extenditur. Nutritur ignis in altari lignis mane subjectis, dum Patrum exemplis et Scripturarum sententiis in luce scientiæ ad ardorem charitatis fidelium corda provocantur. Adeps est pinguedo charitatis. Simila oleo conspersa est perfecta scientia cum misericordiæ operibus. De pleno pugillo et thure supra diximus. Reliqua comedunt filii Aaron, quia pauci maxima mysteria scientiæ divinæ immolant, minores vero inferiora incarnationis Christi vel cæterorum mysteria percipiunt. Quæ in loco sancto comeduntur sine fermento, id est intra sanctam Ecclesiam absque philosophicis et Judaicis superstitionibus. Mares tantum illis utuntur, id est firmiores et mollitiæ cupi-

ditatum minus consentientes, ad sancta admittuntur. « Omnis qui tetigerit illa, » id est qui fide pura et vera dilectione sanctis se dignum præbet, « sanctificabitur, » sanctitate et perceptione salutis. Offeret Aaron cum filiis suis in die unctionis suæ decimam partem ephi similæ, quia in sua incarnatione Christus, quando humanitas uncta est oleo lætitiæ decimam partem ephi, quæ habet tres modios, id est plenitudinem bonorum operum in scientia fidei sanctæ Trinitatis, fidelibus servandam constituit. « Medium ejus mane et medium vespere. » Mane quidem ante præsidem stetit damnandus ad mortem, vespere vero, consummata passione, positus est in sepulcrum. Quæ simila oleo conspersa in sartagine frigetur et calida offertur, quia passio Christi propter nimiam charitatem qua dilexit Deus mundum in cruce peracta est. Quod calida « offertur in odorem suavissimum Domino, » id ostendit quod pro nostra passus dilectione, « nunc apparet vultui Dei pro nobis, ut sit propitiatio nostra (*Hebr.* IX). » « Sacerdos qui patri jure successerit. » Christus successit pontificio legali, et evangelica sacramenta legalium cultui victimarum. « Omne enim sacerdotum sacrificium igne consumitur, nec quisquam comedet ex eo. » Christus enim, cum sit Deus et homo, pro nostra salute natus et passus, humanæ separationis discretione non debet separari, sed integre omnis dispensatio incarnationis ejus Spiritus sancti est cognitioni commendanda et fide sincera tenenda. « In loco ubi offertur holocaustum, immolatur sacrificium pro peccato, » quia fructus bonæ pœnitentiæ ad sanctum perfectionis sanctorum ducit : Petrus namque et David, et cæteri sancti, post lapsum pœnitentes, creduntur in pristino recepti fastigio, et ideo « sanctum sanctorum, » dicitur. Sacerdos comedit hostiam in atrio tabernaculi. Christus recipit pœnitentiam in Ecclesia : nisi enim ipse receperit et per remissionem quam contulit remittat, non erit acceptabilis Deo. « Quidquid tetigerit ejus carnes, sanctificabitur. » Pœnitentiæ opera sunt jejunia, vigiliæ et plurima alia, quæ quisquis, licet extra discretionem pœnitenti cessit, fecerit, certa mercede donabitur, sicut sancti sæpe se sic castigant, quasi maximis sint involuti peccatis. « Si de sanguine ejus vestis fuerit aspersa, » etc. Id est, e vita pœnitentis substantia ejus corporis maculabitur, per baptismum quod in Ecclesia suscepit debet spem habere electionis. Nisi enim prius recte fuerit baptizatus, pœnitentia non erit emendatus. Per baptismum enim et præterita dimittuntur et de futuris, præcedente pœnitentia, indulgentia præparatur. « Vas autem fictile in quo cocta est confringetur. » Si post remissionem per pœnitentiam concessam fragilibus se operibus infixerit, jam Domini judicio timeat se puniendum. Vas ergo æneum defricatur et aqua lavatur, id est, si in soliditate virtutis et constantiæ perstiterit, igne Spiritus sancti et compunctione lacrymarum mundabitur. Omnis masculus, ut supra. « Hostia enim quæ cæditur pro peccato, » etc. Hic videtur dicere de vitulo quem supra pro peccato offerri jussit, de quo in suis locis dictum est. « Non comedetur, sed igni comburetur. » Cum Christus pro peccatis nostris sit passus, non debet dentibus minui, ut videlicet pro suis mortuus dicatur peccatis, « quia peccatum non fecit, nec inventus est dolus in ore ejus (*I Pet.* II), » sed scientiæ sancti Spiritus commendandum est illud mysterium et fide plena laudabiliter exhibendum.

CAPUT VII.

« Hæc quoque est lex hostiæ pro delicto. » Delictum potest quod in divinis rebus delinquitur nuncupari, peccatum vero contra homines. Delicti autem remedium perfectioni ex integro devotorum per veram pœnitentiam acquiritur. Fundetur sanguis ejus per gyrum altaris, ut vita ejus ad imitationem Christi penitus inclinetur. De cauda et intestinis supra dictum est, similiter de masculo. « Ad sacerdotem qui eam obtulerit pertinebit. » Ad Christum, qui se obtulit pro nobis, pertinet actio nostra ut per eum nos veniam imploraturos speramus. « Sacerdos, qui offert holocausti victimam habebit pellem ejus. » Pellis exteriorem substantiam significat, quæ Christo, id est membris ejus, in eleemosyna largienda est, ut sic perficiatur pœnitentia. Dominus namque dicit : « Quandiu fecistis uni de minimis meis, mihi fecistis (*Matth.* XXV). » « Et omne sacrificium similæ quod coquitur in clibano, » etc. Id est omnis ratio de incorporatione, vel passione, vel morte Christi ipsi commendetur, nec de his temere sentiatur. « Sive oleo conspersa, sive arida, » id est, si ejus sit scientiæ, qui placiditate eloquentiæ redundet, vel cui eleemosynam faciendi suppedit facultas ; sive in infirmiore sit scientia, qui tarditate verborum torpeat vel substantiæ subsidio careat largiendæ, « æqua tamen mensura dividetur per singulos. » Quia in æqualitate et unitate fidei debent omnes æquari, ut Paulus unum omnes sapere et idipsum dicere hortatur (*Philip.* II). « Pro gratiarum actione » donum, qui immensitate peccatorum non cogitur pœniteri, sed pro collata sibi divina misericordia gratias agit. Offert panes conspersos oleo, id est doctrinam sequitur Patrum Novi Testamenti. Offert et lagana azyma oleo lita, id est intellectum Patrum Veteris Instrumenti. Majus est autem conspergi quam ungi oleo, quia veritatem isti prædicant eorum quæ illi ventura somniabant. Collyridas offert, id est doctrinam orthodoxorum, quorum labore libros canonicos intelligimus. Hæc omnia sine fermento, id est sine alienæ amaritudine doctrinæ. Offert panes fermentatos, id est fidei firmitatem. Nam et fermentum fidem significat, ut Dominus de muliere farinam fermentante dicit. Unus in primitiis offertur dum in unitate fidei omne opus bonum inchoatur. « Et erit sacerdotis qui fundet hostiæ sanguinem, » quia ei fides exhibenda est per quem oblatio servitutis nostræ Patri est præsentanda. « Cujus carnes eadem die comedentur, » quia in hac vita omnem fidei perfectionem passionis Christi servare debemus et in

nobis ipsis hostiam Deo placentem exhibere : « Post mane enim vitæ futuræ, ut Salomon dicit, non est sapientia, nec consilium, nec ratio quo properamus (*Prov.* xxi). »

« Si voto, vel sponte, quispiam obtulerit hostiam, » etc. Id est, sive qui ex voto, ut monachi, et clerici, sæculique renuntiatores ; sive qui subito pertractans bonum opus inchoaverit, ipsa die, id est in præsenti, et cras, hoc est temporibus vitæ suæ post concessis, ipsum opus perficiat. « Quidquid enim tertius dies invenerit, ignis consumet. » Nihil hic imperfectum relinquatur ibi, id est in vita futura perficiendum, quia « uniuscujusque opus quale sit ignis probabit ; si cujus opus arserit, detrimentum patietur, » et sequentia (*I Cor.* iii). « Si quis carnes victimæ die tertia comederit, » et cætera. Si quis æstimat se in die futuræ vitæ posse perficere quod hic imperfectum relinquit, non placet Domino opus ejus, ideo damnationi obnoxius est : « Caro quæ aliquid tetigerit immundum, » etc., id est opus quod vitiis inquinatur non reputetur ad profectum, neque in exemplum sumatur, vindictæ ejus, quasi igni, servatur. « Qui fuerit mundus vescetur ea, » etc. Non est dicendum quod ad priorem versum respiciat, ut mundus immundis vesci jubeatur, sed ad sequentem versum, ut mundus ea hostia vescatur a cujus carne anima immunda prohibetur. Indigne corpus Christi et sanguinem sumere prohibemur, ut in Apostolo pleniter docetur, quæ mundis tractanda jubentur. Aliter : immunda anima sacrificium Domini comedit dum quilibet non ex bona voluntate opus Dei foris simulat, ut qui seminat vel sua largitur propter arrogantiam et plurima talia. « Et quæ tetigerit immunditiam hominis, » et reliqua. Immunditiam hominis, vel fluxum seminis, vel cætera quæ ei secundum legem ad immunditiam reputantur. Vetat autem vitiis non communicandum sive hominis, id est ingeniosi in malo, sive jumenti, id est hebetis et publice delinquentis. « Adipem ovis, et bovis, et capræ, » et reliqua ; id est, desiderium ad Deum simplicis et fortiter operantis et pœnitentis, non alio vertas quam sicut ille bene proposuit. « Adipem cadaveris morticini, » et reliqua ; id est voluntatem per se peccatis mortui, ut Apostolus : « Vidua in deliciis vivens mortua est (*I Tim,* v) ; » sive ejus qui a diabolo deceptus est, ad imitationem tuam convertas. « Sanguinem omnis animalis non sumetis in cibo, » etc. ; id est, vitæ nullius invideas ; Apostolus enim dicit : « Videte ne si invicem mordetis, ab invicem consumamini (*Gal.* v), » sive sit spiritualis homo, sive simplex et carnalis. « Qui offert victimam pacificorum, » etc. Qui gratiarum actionem Domino solvit, libamen charitatis adjungat, sine qua nihil placet Deo. Pectusculum significat fidem et constantiam ; armus, bonam operationem, quæ proprie ad Deum servare debemus. Hoc est quod ait : Cedit in partem Aaron, « Qui obtulerit sanguinem et adipem, » et reliqua. De uno dicitur, et ideo ad unum pertinet Christum fides et bonum opus. « Pectusculum elevationis » dicitur, quia elevat nos fides ; quasi diceret : hic est ritus sacerdotii Aaron ad quod unctus est, ut quæ jam dicta sunt ad illum pertineant. In monte Sinai. Sinai interpretatur *rubus* vel *tentatio* ; significat istud tempus in quo tentationibus et stimulis peccatorum terimur et indigemus Dei mandatis, quæ et accipimus. De consecratione Aaron in Exodo diximus. Moyses significat vel legem, quæ Christi incarnationem prædixit, vel divinitatem Christi, quæ ejus humanitatem ad tantam gloriam provexit, sicut dicitur : « Unxit te Deus, Deus tuus oleo, » etc. (*Psal.* xliv.) Filii Aaron apostoli sunt Christi, eorumque sequaces.

CAPUT VIII.

« Congregabis omnem cœtum, » et reliqua. Per passionem Christi congregatur Ecclesia ad doctrinam evangelicam. De vestimentis sacerdotum, sive ad Christum referas, sive ad quemlibet sanctum, jam supra dictum est. Linitur tabernaculum oleo, aspergitur altare cum basis et labrum, quia omne instrumentum Ecclesiæ et baptismo et gratia sancti Spiritus confirmatur. Septena aspersio ejus septiformem gratiam ostendit. Vitulus oblatus Christum significat. Super cujus caput manus ponimus, dum de ejus Divinitate prædicamus. Fundamentum altaris Doctrina est evangelica juxta quam passio Christi acta ; cætera ut supra. Arietes etiam typum Christi tenent, qui duo dicuntur, quia duo sacramenta corporis sui commendant. Tangitur extremum auriculæ propter obedientiam, quia et ipse « Christus factus est obediens Patri usque ad mortem (*Phil.* ii). » Cætera omnia quæ inferius comprehensa sunt, secundum sensum quem superius sparsim de sacrificiis posuimus, sive de Christo, sive de ejus membris accipi debent, ut tamen omni causæ quod sibi conveniat adjungatur. « Tollens de canistro azymorum, » et reliqua. Panes varii in canistro sapientiæ est varietas in sancta Scriptura. Sicut enim illud de virgultis, sic hæc de sanctis setentiis compaginata, fidelibus verbum vitæ ministrat. Nam et de Christo secundum humanitatem dicitur : Puer Jesus proficiebat sapientia, et ætate, et gratia (*Luc.* ii). De panum significatione in superioribus digessimus. Quæ in altari, id est in memoria passionis Christi Deo accepta redduntur. Pectusculum de ariete in partem est Aaron, quia rectam fidem de se Christus sibi exhiberi quærit. « Assumensque unguentum et sanguinem, » et reliqua. Aaron cum vestibus et filiis, id est Christus in sanctis membris, videlicet suis, gratia et infusione Spiritus sancti et in sua redemptione decoratur ; nam et in ipsum Spiritus sanctus legitur descendisse. De vestimento vero ejus dicitur omnibus his velut ornamento vestiri, videlicet congregatione Ecclesiæ de filiis, ita « dedit eis potestatem filios Dei fieri (*Joan.* i). » « Coquite carnes ante fores tabernaculi, et reliqua. Igne sancti Spiritus, juxta doctrinam apostolicam, sacramenta incarnationis et passionis Christi

fidelibus ad vitæ sustentaculum ministrantur. De canistro et panibus sæpe jam dictum est. « Aaron et filii ejus comedent eos. » Aaron, id est Christus, comedere dicitur, quia nobis sua sacramenta perfectibilia facit. « Quidquid autem reliquum fuerit, » et reliqua. Quidquid ex his nobis supersit, Spiritui sancto, qui est conscius secretorum, relinquamus. « De ostio quoque tabernaculi non exibitis, » et reliqua. Sive omni tempore vitæ præcipit in Ecclesia Domino serviendum, sive illud significat quod discipulis post passionem jussit suam : « Vos autem, inquiens, sedete in civitatem donec induamini ex alto (*Act.* I), » etc. Nam de resurrectione Domini septem hebdomades sunt, hoc est septies septem dies, et efficiunt dies quadraginta novem, ad quem numerum quinquagesimum addes diem, qui revoluto septies circulo diei resurrectionis occurrit, quem in sequentibus octavum nominat, quia prioribus per septenarium absumptis ipse est septenis, et fit idem primus et octavus. « Die ac nocte manebitis, » et reliqua. Id est in prosperis et asperis in Ecclesia ; observantes custodias, et reliqua : intendentes ejus mandatis ut vita æterna digni efficiamini.

CAPUT IX.

« Facto octavo die, » et reliqua. In die enim Pentecostes credendi sunt apostoli ministeria corporis Christi celebrasse, hoc est vitulum immolasse. Aries in holocaustum, ad ipsum pertinet, quia dux gregis, et tota passio ejus Dei dispensatione acta est. Filii Israel quibus imponitur fideles sunt, qui cum apostolis fuerunt. Nam centum et viginti ibi fuisse dicuntur. Obtulerunt hircum, vel Christi passionis gloriam prædicantes, qui pro peccatis nostris oblatus est ; vel quia Petrus eadem die prædicavit pœnitentiam. Agnum innocentem viventes [*f. add.* recte] obtulerunt ; bovem, id est fortia opera fortiter pro Christo certantes, arientem, ut supra. « In sacrificio singulorum, » et reliqua. In singulis sapientiam divinam exhibuerunt, sicut dicitur : « Cœperunt loqui variis linguis, prout Spiritus sanctus dabat eloqui illis (*Act.* II). » « Hodie enim apparebit Dominus vobis, » sicut scriptum est : « factus est repente de cœlo sonus, » etc. (*Ibid.*) Et post pauca : « Apparuerunt illis dispertitæ linguæ (*Ibid.*), » et cætera quæ sequuntur : Spiritus sanctus enim Deus et Dominus est. « Dixitque Moyses ad Aaron : Accede ad altare, » et reliqua, ac deinceps « et deprecare pro te. » Christus pro se orare et offerre dicitur, quod facit pro corpore suo ; vel etiam pro se secundum humanitatem oravit : « Pater, inquiens, in manus tuas commendo spiritum meum (*Matth.* XXVII), » et multa similia. Pro populo autem fideli orat, quia eorum vota Patri offert, et est propiatio pro peccatis eorum. Vitulum obtulit. Si ad Christum flectis, obtulit se pro nobis ; si ad aliquod summi pontificis membrum, tunc vitulus significat fortia opera quæ per Christum offerimus. Quæ sequuntur de vitulo supra dicta sunt, similiter et de holocausto. « Addens in sarifi-

A cio libamenta, » id est sapientiæ spiritualis in omnibus instrumenta. « Absque cæremoniis holocausti matutini, » id est agni, quem quotidie mane offerendum præcepit. Offerunt filii Aaron sanguinem, qui, sicut Apostolus præcepit, quotiescunque faciunt fideles, in ejus faciunt commemorationem. « Adipem bovis, et caudam, *usque* posuerunt super pectora, » quia omne desiderium et perseverantiam per fidem et in fide offerre debemus. « Extendens manus, » et reliqua. Extensio manuum intentam orationem significat, ut David dicit : « Elevatio manuum mearum (*Psal.* CXL), » etc. « Sicque completis hostiis descendit. » Descensio significat quod doctor aliquando orare, aliquando ad docendum aliis debet condescendere, ut Paulus dicit : « Sive excedimus Deo, sive sobrii

B sumus vobis (*II Cor.* V). » Vel : extendit manus dum se in secreto orationibus exercet ; descendit autem dum iterum ad sua facta discutienda revertitur. « Ingressi autem Moyses et Aaron, *usque* egressi, benedixerunt populum. » Coram Domini oculis, quasi in egressu, in secreto oratio fundenda est, ut inde quasi in egressu benedictio suscipiatur. Paulus enim dicit : « Benedictus Deus, qui benedixit nos in omni benedictione spirituali in cœlestibus in Christo (*Ephes.* I). » Primo enim dicit, id est laudat Deum, et postmodum datam narrat benedictionem. « Apparuitque gloria Domini » id est in die Pentecostes adventus Spiritus sancti. « Et egressus ignis a Domino, » et reliqua. Spiritus sanctus a Deo veniens, vota et desideria sanctorum Domino consecravit. « Quod cum vidissent turbæ, laudaverunt

C Dominum, ruentes in facies suas. » Cum vidissent Judæi gratiam in apostolis, et verba Petri audissent, ut Lucas refert (*Act.* II), compuncti corde baptizati sunt, et appositæ sunt animæ circiter quatuor millia. Quod dicitur, « ruentes in facies suas , » signat eorum humilitatem ad pœnitendum pronam.

CAPUT X.

Nadab et Abiu ignem alienum offerentes igne divino damnantur. Sic in Ecclesia ignem erroris vel cupiditatis incendentes, divina ultione condemnati, sicut hæretici, et hic anathematizantur, et in futuro ignibus reservantur. « Sanctificabor in iis, » et reliqua. Hoc est : sanctus appareo dum non recte ap-

D propinquantes justa damnatione dejicio. « Vocatis autem Moyses Misahel, » et reliqua. Misahel *attrectatio Dei;* Elsapham *Dei speculum* interpretatur ; Aaron hoc loco typum legis gestat ; Ozihel Evangelii, qui erat patruus Aaron, quia affinitate quadam et lex tendit ad Evangelium, et ad legem Evangelium : cujus filii, id est Novi Testamenti sectatores , qui attractant Deum, id est bonis operibus quærunt, et ejus majestatem pura mente speculantur, hæreticos, in suis peccatis tacentes, ab unitate propellunt Ecclesiæ. Cum tunicis lineis, quia deceptores speciem induunt pietatis quo facilius laqueos tendant. « Capita vestra nolite nudare, » et reliqua. Christum videlicet non dividatis, qui est caput Ecclesiæ. Pi-

leum quod de capite vetat auferre, humanitas Christi A est, in qua latebat Divinitas : in duabus enim naturis unum confitemur Christum. « Et vestimenta nolite scindere, » id est Ecclesiæ unitatem. » Et super omnem cœtum, » et reliqua. Sæpe pro peccatis prælatorum in subjectos ira provocatur. » Fratres vestri plangant incendium, » et reliqua. Compassio habenda est propter æqualitatem naturæ, non tamen propter eam quod majus est violandum. « Vinum et omne quod inebriare postest, » et reliqua. Illi tempore ministerii a poculis prohibentur, nobis nunquam subripiat ebrietas, quia assidue iu sancta conversatione persistere debemus. « Ut habeatis scientiam, » et reliqua, id est, nolite gravari crapula, ut discernendi inter justum et injustum, fictum et verum, habeatis cum justo judicio scientiam. Apostolus nam- B que monet : « Nolite inebriari vino, etc. (*Ephes.* v) ; » in quo intelligitur necessitatem corporis non abdicare, qui Timotheo dicit : « Modico vino utere, » etc. (*Tim.* v), sed ebrietatem, quæ hominem mortuo vel amenti similem facit, quia « vinum apotastare facit etiam sapientes (*Eccli.* XIX). » « Quæ locutus est ad eos per manum Moysi. » Dominus enim dictavit et præcepit, Moyses scribendo transfudit ; sic et hactenus sancti, quæ intus Spiritu revelante cognoverint, foris scribendo ad multorum utilitatem promulgant. Præcepit filiis Aaron, id est doctoribus, ut assumant mysteria quæ remanserunt de sacrificio in loco sanctæ Ecclesiæ juxta altare, in memoria passionis Christi, etc., ut supra. Filii et filiæ, id est firmi et infirmi eadem sanctificatione salvent. Hircus qui C oblatus est pro peccato exustus invenitur, dum peccator, dum vere pœnitens in peccatorum suorum peste finitur, de quorum interitu dum Dominus doctores increpat, ipsi dicunt : Manifeste coram nobis in peccatis ceciderunt, idcirco pœnitentiam eorum suscipere non potuimus ; quia sanguis non est illatus in sancta, id est vita eorum ad Dominum non inclinabatur. Sicque Dominus recipit satisfactionem, non quod lætetur in perditione malorum, sed quod digna suis factis recipiunt.

CAPUT XI.

« Omne quod habet divisam ungutam, et ruminat in pecoribus, comedetis. » Quærendum cur aliquod immundum decernant cum in Genesi dicatur : « Erant D cuncta valde bona (*Gen.* I), « et ad Noe Dominus post cataclysmum dicit : « Erunt omnia vobis in cibum quasi olera virentia. (*Gen.* IX). » Non enim propter immunditiam creaturæ quædam prohibuit, sed ob doctrinam quam in his figuris nobis reservavit. Omnis enim qui ungulam findit, id est cum discretione Scripturam sanctam intelligit, ut sciat mysticum separare sensum a littera, sicut Jeremiæ dicitur : « Si separaveris pretiosum a vili, quasi os meum eris (*Jer.* XV). » Et qui ruminat, id est qui assidue meditatur in lege Domini, hujus utendum est exemplis. Qui autem ruminat et ungulam non dividit, id est qui facit Domini voluntatem et bene non discernit, rejiciendus est : similiter qui ungulam findit et non ruminat. Nam camelus eos significat qui, scientes Domini legem, oneribus sæculi se subdunt, et discretionem non sequuntur, contrarii Apostolo dicenti : « Nemo militans Deo implicet se negotiis sæcularibus (*II Tim.* II). » Chærogrillus, animal spinosum, majus quam ericius, tardum quidem, sed rapax et bestiale, et eos designat qui, quamvis modicam habeant capacitatem, totum quod intelligunt in malum vertunt. Lepus est animal velox et timidum : signat promptos ad malum, ad bonum autem difficiles, sicut Judæi, ad Christum occidendum parati, ad resipisceudum eraut meticulosi dum dicebant : « Si dimittimus eum, sic venient Romani (*Joan.* XI), » etc. « Illic trepidaverunt timore ubi non erat timor (*Psal.* LII). » Sus, non ruminans, sed ungulam dividens, eorum typum tenet qui, legem Domini non scrutantes, vitam ducunt immundam. « Horum carnibus non vescemini, » et reliqua. Ac si proclamet : Talium simulatas virtutes non imitamini et operibus morti obnoxiis non communicetis. « Omne quod habet pinnulas et squamas comedetis. » Qui cum renati in basptismo cœlestem sectantur conversationem, et tantum levioribus peccatis propter fragilitatem carnis involvuntur, eorum exempla sequamini ; qui his non utuntur, sed gravioribus subjecti sunt peccatis, et superna appetere nesciunt, rejiciantur.

« Hæc sunt quæ de avibus comedere non debetis. » Non ita de avibus vitandis quamdam discretionem proposuit sicut de superioribus, sed nominatim expressit, quia multi cœlestem metiuntur conversationem, et ideo in variis cognoscuntur speciebus. Gryphes animal est pennatum et quadrupes : hoc genus ferarum in hyperboreis nascitur montibus, qui parte corporis leones sunt, alis et facie aquilis similes, equis vehementer infesti : homines visos discerpunt. Haliæetus, similis aquilæ, major avis, tamen minor vulture. Aquila autem et gryphes et haliæetus, id est, quamvis volent, tamen rapacitati deserviunt ; sic quidam simulantes se in contemplatione vivere, lucrum appetunt iniquitatis. Vultur strage occisorum delectatur, et eos designat qui discordias seminant et contentionibus deserviunt. Milvus circa domus prædam agit, eorum typum tenens « qui circumeunt domus, et captivas ducunt mulierculas oneratas peccatis (*II Tim.* III). » Corvus in genere suo nigrediuem infidelium in peccatis designat. Struthio, pennas habens, non volat, et eos designat qui specie tenus bonam simulant actionem, et tamen terrenis inhærent desideriis. Noctua, quæ in tenebris clare videre potest, non autem orto sole, sicut hi qui manifeste peccant et Evangelii lumen accipere nesciunt. Larus et in aquis et extra aquam conversatur, eos designans qui baptisma et circumcisionem æque accipiunt. Accipiter juxta genus suum, cujus genera Plinius sedecim dicit, qui mansuefieri solet, sed rapinis gaudet, et illis assimilatur « qui, sicut Dominus dicit (*Matth.* VII), veniunt in vestimentis ovium, intrinsecus autem sunt lupi rapaces. » Bubo, ut Plinius dicit, in urbibus aut omnino in luce visus, dirum ostensum est, qui

quando pastum quærit, eum innuit qui in tenebris peccatorum versatur et pascitur. Mergulus, nigra avis, mergit se sub aquas pisces quærere. Dubfusal vel alacfra vel tu afri [a] eos designat qui in baptismo renati sunt, sed infima desideria appetunt mundi. Ibin, avis in Africa longum rostrum habens. Josephus : Ibis est animal serpentibus inimicum ; fugiunt enim eis advenientibus et se celare volunt, velut flatu cervorum abreptæ devorantur : ibes autem valde sunt mansuetæ in genere, tamen serpentino feroces. Plinius : Invocant et Ægyptii ibes suas contra serpentium adventum, et Elei Musagorem [*Al.*, Myiagron] deum, muscarum multitudine pestilentiam afferente, quæ protinus intereunt quam litatum est ei deo. Cygnus et onocrotalus, quæ sonitum faciunt in aqua, sunt ii qui in quiete vitam ducere nesciunt, licet sint in baptismo mundati. Plinius vero ita : Olorum similitudinem onocrotali habent, nec distare æstimarentur omnino, nisi faucibus ipsius inesset alterius uteri genus. Huc omnia inexplebile animal congerit, mira ut sit capacitas. Mox perfecta rapina sensim in os reddita, in veram alvum ruminantis more refert. Gallia hos Septentrionali proxima Oceano mittit. Porphyrio, secundum Plinium, solus morsu bibit, id est proprio genere, omnem cibum aqua subinde tinguens, deinde pede ad rostrum, veluti manu, afferens. Herodio, falco, de illo sicut de accipitre dicitur. Caradrion quidam dicunt *leracha*. Upupa, sive opopa, quæ ædificat in stercoribus gemitumque in cantu simulat, eorum speciem tenens qui, terrenis inhærentes, tristitia sæculi pereunt. Vespertilio pennas habet, sed etsi in tenebris volat, plerumque terra graditur, sicut hi quorum scientia obfuscatur tenebris peccatorum, quorumque spes in infimis jacet.

« Omne de volucribus quod graditur super quatuor pedes, » et reliqua Eos dicit qui quatuor Evangeliorum doctrina non recte utuntur, vel eos qui corporis voluptatibus innituntur, quod ex quatuor elementis constat. Bruchus, similis locustæ ; aliter, bruchus, et locusta, et eruca unum est. Attacus atque ophiomachus, *contrarius serpentibus*. *Ophis* enim dicitur serpens, machus autem, *pugnans*, quasi *cum serpente pugnans*, sicut hi qui contra diaboli insidias certant. Quod locusta, bruchus et attacus salire dicuntur, hos designat qui operibus justitiæ solidati, spineta vitiorum transcurrunt, et herba divinæ Scripturæ pascuntur. Talium exemplis communicare debemus, superiorum vero quisquis vitiis attaminatur, « immundus est usque ad vesperam, » id est, noxius usque ad perfectam pœnitentiam. « Et si necesse fuerit ut portet quippiam eorum, » et rel. Id est, si contigerit aliquem talibus subjacere immunditiis, « lavabit » habitum morum suorum lacrymis pœnitentiæ, et reus tenetur donec quiescat fervor malæ voluntatis. « Quod ambulat super manus, » et reliqua. Qui operationem in sordibus polluit vitiorum. Mustela quasi mus longa, malitiosum animal est, fraudulentos et dolosos designans. Mus ob edacita-

A tem semper laborat, eos denotans qui ingluviem ventris sequuntur, et « quorum Deus venter est (*Phil.* III). » De crocodilo dicit Plinius : Crocodilum habet Nilus, quadrupes malum, et terra pariter ac flumine infestum. Unum hoc animal terrestre linguæ usu caret. Unum superiori mobili maxilla imprimit morsum, alias terribili [*al.* terribilem], pectinatim stipante se dentium serie. Magnitudine excedit plerumque duodeviginti cubitos. Parit ova quanta anseres. Unguibus autem armatus est contra omnes ictus cute invicta. Dies in terra agit, noctes in aqua. Eorum gerit figuram qui ex omni parte sævitia vestiuntur, quorum duritiam divini Verbi jaculum non penetrat, etc., quæ forma hujus bestiæ demonstrat. Chamelæon non habet unum colorem, sed diversa

B est varietate conspersus ut pardus. Dictus autem ita, quod hujus chamelæontis corpusculum ad colores diversos facillima conversione variatur, quod aliorum animalium non est ista ad conversionem facilis corpulentia. Significat autem instabiles, qui in omnium vitiorum devia raptantur. Mygale quidam dicunt *haramo*. Stellio, bestia venenata, id est genus lacertæ vel *moll*, ut alii volunt. Quæ utraque, id est mygale est stellio, quamvis sint infirma, tamen sunt malitiosa. Signant eos qui ipsum quod possunt in malum vertunt et ventri deserviunt. Nam mygale dicitur quasi mus gulosus. Lacerta et ipsa agilis et malitiosa. Talpa, quæ dicitur nasci ex pluvia et luto, cæcat ut fodiat terram, eum denotans qui secundum voluptatem carnis mente cæcatus, terrenis inhæret. « Super quod ceciderit quidquam de morticinis eo-

C rum polluetur, » et reliqua Distantia est inter eum qui tangit et eum super quem cadit. Tangit eum qui per se polluitur ; super eum cadit, qui casu aliquo decipitur, ut David deambulans in solario subito mulieris captus est pulchritudine (*II Reg.* XI). Vas ligneum signat lenitatem ; vestimentum, habitum morum ; pellis, mortificationem carnis ; cilicium, pœnitudinem. Si horum quidquam in homine alterius vitium commaculaverit, emundatur aqua compunctionis usque ad perfectionem pœnitentiæ. « Vas autem fictile, » et reliqua Vas fictile ad se humores trahit. Dicit autem : Si quis vitiis alienis communicans, in augmentatione eorum perstiterit, per excommunicationem fortiter corripiatur, ut dicit Apostolus : Traditum hujusmodi hominem in interitum

D carnis, etc. (*I Cor.* V). « Omnis cibus quem comedetis, si fusa fuerit super eum aqua, » id est ea in qua lavantur hæc vasa quæ polluta supra dixit : « Et omne liquens quod bibitur de universo vase, » et rel., eorum videlicet quæ immunda jam dixit antequam mundentur. Cibus et potus doctrina spiritualis vel bonæ operationis intelliguntur ; quæ si immunditiam supradictorum admiserint, non jam acceptu sunt digna : « Sive clibani, sive chytropodes, » et rel. Chytropodes vasa sunt fictilia pedes habentia. Clibani autem et chytropodes, in quibus panes et cibi temperantur, magistri sunt, qui aliis pastum vitæ debent parare ; si illi exemplis malorum maculentur, magisterio priventur. « Fontes vero et cisternæ, »

[a] Hæc forte ex glossa in textum irrepserunt.

et rel. Id est, licet multi deviaverint a divina scientia, tamen et fides catholica ejusque doctrina manet inexpugnabilis. « Si ceciderit super sementem, » etc. Id est si catechumenum, qui est in baptismo consepeliendus Christo ut vivificetur, ejusdem modi mala exempla attigerint, mundabitur in baptismo. « Sin autem quispiam sementem aqua perfuderit, » et rel., id est, postquam baptizatus fuerit, si se jam dictis involverit, reus erit. « Si mortuum fuerit animal quod licet comedere vobis, » et rel. Si quilibet justus, cujus exempla sequi rectum videtur, per se lapsus, mortem, animæ incurrerit, qui communicaverit vitæ ejus vel secutus fuerit exempla ejus, purget se fonte lacrymarum usque ad perfectam pœnitentiam. « Omne quod reptat super terram, » et rel., id est quicunque desideriis caducis innititur. « Quidquid super pectus quadrupes graditur, » et rel. Qui tota confidentia in terrenis confidit, quatuor Evangeliorum dictis et plurimorum aliorum testimoniis librorum suam nititur confirmare pertinaciam, hoc quod Dominus pro misericordia fecit sibi in desideriorum voluptatem vindicans, si invitatus ad convivia peccatorum assensit, et cætera similia. « Sancti estote, quoniam ego sanctus sum, » et rel., ut justo justi, sancto sancti, bono boni, famuli famulentur.

CAPUT XII.

« Mulier si suscepto semine pepererit masculum », et rel. In hoc capitulo primæ prævaricationis facit commemorationem, ut quia homo in iniquitatibus concipitur et in peccatis procreatur, sciat quomodo a veteri maledictione mundandus sit. Porro natus homo sub tali conditione immundam habet matrem ; septem diebus, id est toto tempore hujus vitæ, sub ingenita fragilitate se noverit obligatum. « Juxta diem separationis menstruæ, » id est quæ sanguine fluit sive post partum, sive in partu, septem diebus immunda est. « Die octavo circumcidetur infantulus, » quia justi in die resurrectionis, omni mortalitatis labe deposita, a primævæ damnationis vinculis absolventur. « Ipsa vero triginta tribus diebus manebit in sanguine, » et rel. Triginta tribus transcursis, id est perfectione bonorum operum in Trinitatis fide consummata, ad templum, id est ad cœlestis Hierusalem habitationem, cum gratiarum actione properamus, quia donec originalis peccati fœditate absolvamur, ad Sanctuarium accedere non valemus. Quod autem septem triginta tres quadraginta efficiunt, ideo fit ut quantis diebus homo formatur in utero, tantis purgatio peragatur. Dicitur enim conceptio humana sic procedere et perfici, ut primis septem diebus quasi lactis habeat similitudinem, sequentibus novem diebus convertatur in sanguinem, deinde duodecim diebus solidetur, reliquis decem et octo diebus formatur usque ad perfecta lineamenta membrorum, et hinc jam reliquo tempore usque ad tempus partus magnitudine augeatur. Septem autem, et novem, et duodecim, et decem et octo, in unum coacti faciunt quadraginta sex. Conclude ergo minorem numerum in majori, et videbis præceptum esse tantis pene diebus hominem mundari quantis formatur in utero : licet hic quadragenarius ad majorem tendat intellectum. Deus enim hominem formavit ad imaginem suam, qui hac conditione formari dicitur in utero, ipse Filium suum hac lege nascendi opere Spiritus sancti destinavit in uterum Virginis, « in quo habitat omnis plenitudo Divinitatis corporaliter (*Coloss.* II), » quæ est imago Dei invisibilis; qui, peracta dispensatione incarnationis, post passionis victoriam, quadragesimo die cœlos ascendit et ad dextram Dei victor consedit, ut nos pro quorum liberatione nascendo ut homo advenit, quorum naturæ consortium accipere non timuit, post tempora hujus vitæ, quibus quadragenarius convenit, et ad immortalitatem cum Dei auxilio, victoria contra diabolum peracta, in regnum cœleste sublevemur, et inter oves cum Christo regnaturas a dextris numerari mereamur. « Sin autem feminam peperit, immunda erit duabus hebdomadibus, » et rel. Quia femina primum seipsam et virum decepta decepit, ideo majori subjacet maledictioni ; viro enim dictum est : « Maledicta terra in opere tuo, » etc. ; et iterum: « Cum eam operatus fueris, » etc.; et : « In sudore vultus vesceris, » etc.; mulieri autem : « In dolore paries filios, et sub viri potestate eris (*Gen.* III). » Illi labor forinsecus, isti prædicitur intrinsecus. Dicunt etiam fluxum sanguinis pro masculo septem esse dierum, pro femina vero dierum quatuordecim ; et quanto est sexu infirmior, tanto sit natu inquinatior. Porro quatuordecim et sexaginta sex octoginta faciunt, in quo numerus superior duplicatur, quia mulier serpentis persuasioni consensit et virum persuasioni suæ consentire coegit ; vir autem soli consensit mulieri. Potest etiam ipse octogenarius numerus ad resurrectionis deflecti significationem : dicendum quoque quod quanto infirmior est homo, tanto majore indiget emendatione : « Deferet agnum et pullum columbæ sive turturem, » id est vitæ innocentiam et simplicitatem ac castitatem Deo offerat, qui mundatus a peccatis induci velit in Sanctuarium. Sacerdos Christus est, ut sæpe dictum est. « Quod si non invenerit manus ejus, » et rel. Sicut in omnibus providentia Dei pietatis consulit humano generi, ita et hic pauperum relevavit inopiam. Qui enim non potest agnum, id est innocentiam integram ducere , sumet duos turtures vel pullos columbæ, id est compunctionem et castimoniam. Quia isti alites gemitum pro cantu habent, duo dicuntur, quia duo sunt genera compunctionis : aliquando mens compungitur propter metum gehennæ, quod est unum offerre pro peccato : aliquando propter desiderium regni cœlestis, hoc est Dei visionis, quod est alium in holocaustum immolare.

CAPUT XIII.

« Locutus est Dominus ad Moysen et Aaron, » et reliqua. Cur ad utrumque loquitur cum in Exodo per Moysen ad Aaron se locuturum promiserit ? sed quia

duobus modis Deus loquitur ad homines, id est per A internam inspirationem et per evangelicum vel etiam aliorum hominum ministerium; ad Moysen secrete loquebatur Dominus et ad Aaron per Moysen. « Homo in cujus carne et cute, » et reliqua. Judæus videlicet, qui præceptum Domini fuerit prævaricatus, vel Christianus quilibet in cujus carne et cute a vita et operibus apparuerit iniquitas et peccatum notabile, « sive pustula, » majus et minus delictum, « aut quasi lucens quippiam, » id est manifesta peccata, de quibus Apostolus : « Quorumdam, inquit, hominum peccata manifesta sunt, præcedentia ad judicium (*I Tim.* v). » « Adducetur ad Aaron sacerdotem, » id est doctoribus spiritualibus ad examinandum publicetur, « qui dum viderit lepram in cute et pilos in album colorem mutatos, » et rel., id B est peccatum in moribus, et cogitationes de rectitudine status sui mutatas, ipsamque actionem anteactæ vitæ turpiorem et humiliorem, id est prioris « et ad arbitrium ejus separabitur, » id est, si dignus fuerit, excommunicabitur. « Sin autem lucens candor erit in cute, » et reliqua. Si manifestatur quidem peccatum, sed tamen non a statu prioris vitæ, ille qui peccat dilapsus est, nec cogitationes ad persistendum in peccato vel desperandum convertit, recludet cum septem diebus, id est per pœnitentiam et Spiritus sancti gratiam, qui in septenario numero describitur, illi remissionem promittat peccatorum. Ideo vero pili cujus sint coloris inspici jubentur, quia diligenti examinatione investigare convenit utrum peccatum ex diuturna malitiæ præmeditatione prodierit an casu secundum fragili- C tatem humanæ naturæ contigerit. « Si vero lepra ultra non creverit, » id est, si in consuetudine peccati homo non perduraverit, « nec terminos transierit, » id est alios mores suos non violaverit, « rursus includet eum septem diebus aliis. » Propter diligentem examinationem bis eum includi præcepit, tamen ei semper per Spiritum sanctum remissio promittatur. « Si obscurior fuerit lepra, » et rel., si per pœnitentiam deletum fuerit peccatum, « mundabit eum, » id est mundum judicabit : « lavabitque homo vestimenta, » id est lacrymis compunctionis conscientia mundabitur. « Quod si postquam a sacerdote visus est, » et reliqua. Si videlicet peracta pœnitentia, remissione accepta, rursus iterare peccatum præsumpserit, contaminatus judicabitur, D et si persistiterit, est separandus. « Plaga lepræ si fuerit in homine, » et rel., id est erroris et peccati contagium, adducetur ad sacerdotem, id est Christum vel magistrum, qui ejus vicem tenet. « Cumque color albus fuerit, » et rel., id est refrigeratio charitatis, nam propter frigus sæpe albor incanescit, « et capillorum mutat aspectum, » id est statum cogitationis : capilli dicuntur quasi capitis pili; « ipsaque caro viva apparuerit, » id est carnalis observatio legis : « lepra vetustissima judicabitur, » id est veteris hominis opus et inquinatio; « inolita cuti, » hoc est inhærens conversationi. « Contaminabit eum sacerdos, » et rel. Indignum communione judicabit, quia, ut Apostolus ait : « Si circumcidamini, Christus vobis nihil proderit (*Gal.* v); » et iterum : « Hæreticum hominem post unam et secundam correptionem devita, sciens quia subversus est hujusmodi (*Tit.* III). » « Sin autem effloruerit discurrens lepra, » et rel. Secundum historiam, non videtur consequens ut mundus sit, cujus totam carnem operit lepra, et ille immundus cui in uno loco lepra videtur inesse. Allegorice autem : carnem totam occupat lepra, dum vel peccator, confitens omnem vitam suam peccatricem, malum suum non abscondit; vel toto tempore vitæ publice pœnitens, Christi gratia se quærit dealbari, « mundus erit, » id est saluti proximus. « Quando vero caro vivens in eo apparuerit, » et rel., id est carnalis superstitio legis, judicio sacerdotum perquiratur utrum tam pertinax sit, ut jure condemnetur : « Caro enim viva si lepra aspergatur, immunda est, » id est observatio legis, si in errore sit, non prodest. Qui enim credit sine legis observantia non esse salutem sub gratia, errore illaqueatur. « Quod si rursum versa fuerit in alborem, » et rel. Si post remissionem iterum a recto deviaverit, immundus judicatur, « caro et cutis in qua ulcus est natum et sanatum, » et rel. Ulcus est quod de intus erumpit vulnus et plaga forinsecus inflictum. Si autem de voluntate hominis peccatum prodierit, non ex casu, et per pœnitentiam sanatum fuerit, « et apparuerit alba cicatrix, » id est carnalis Judaismus, « sive subrufa, » id est, post gratiam Evangelii, facta prævaricatio; humiliorem carne reliqua, id est pejorem priori vita, etc., ut supra. « Quod si pilus coloris est pristini, » id est intentio cogitationum priorem statum non relinquens, et si continuerit a peccato, promittatur illi per Spiritum sanctum remissio : si autem persistiterit in malis, condemnetur. « Caro et cutis quam ignis exusserit, » et rel., id est vita et conversatio quæ invidia et odio vulneratur, si emendans vel superstitionem legis sectatur, vel transgressum Evangelii et sanæ doctrinæ status admiserit, condemnabitur; si vero bona intentio non mutatur, fiat ut supra. Si post diligentiam examinationis plenam quasi septem dierum exspectationem errori obnoxius homo inveniatur, condemnetur. Plaga combusturæ est suspicio invidiæ, non ipsa, quia qui injuste alicui invidebat ante emendationem, si postmodum juste quem redarguit, per invidiæ hoc iteratione agere putatur, quod a doctore, utrum sit, diligenter perspiciendum est. « Vir sive mulier in cujus capite vel barba germinabit lepra, » et rel. Fortis sive infirmus, sapiens sive minus sapiens, qui in fide Divinitatis Christi vel humanitatis ejus errore maculatur, « si capillus fuerit flavus solitoque subtilior, » hoc est intentio cogitationum proprium statum reliquerit, ad malumque investigandum fuerit sagacior, condemnetur. « Sin autem viderit locum maculæ æqualem vicinæ carni, » id est non multum a veritate exorbitantem errorem, et « capillum nigrum » secundum cogitationes status sui, « recludet eum septem diebus, id est per doctrinam

ab Spiritu sancto præceptam examinet ; « et radetur homo absque loco maculæ, « id est examinet ejus vitia reliqua. Illud enim quod confessus est manifestum non indigens inquisitione : cætera ut supra : Subobscurum, id est non valde perspicuum. « Vir de cujus capite capilli fluent, » et reliqua. Hoc est cui sagacitas cogitationum et agilis sensus ad rimandum profunda defecerit, simplicitati studens, mundus esse decernitur ; cujus simplicitates modi sunt duo : unus in illis qui prudentes sunt ne decipiantur, et simplices ut nullum decipiant ; alter in illis quorum mens, hebetudine capta, boni a malitia distinguendi capax non est, quia a Græcis *moriones* [a] vocantur. Cætera de calvitio sicut supra. Sin autem prævaricatio in simplicitate contigerit, ipse factor ejus peccato justo judicio discutiatur. « Quicumque ergo maculatus fuerit lepra, » et reliqua, hoc est qui pro reatu suo juste sequestratur a communione ; « habebit vestimenta dissuta, « id est suis se viribus pronuntiet desolatum, « caput nudum, » id est salutis se galea indignum pronuntiat ; « os veste contectum, » id est a loquacitate pravitatis illud refrenans, et omni tempore se peccatorem pronuntiet, publice pœnitens, ut a Domino justificetur ; « solus habitabit extra castra, » in disposita sibi videlicet pœnitentia unanimiter persistens, donec a Domino veniam consequatur. « Vestis lanea sive linea, » id est virtus summa et inferior, sicut lanea vestis pretiosior est et majorem præstat colorem, et linea vilior minorem. Non est enim æqua virginitati, martyrio, substantiæ et mundi despectioni, pudicitia vidualis et conjugalis ; prædicatio sine persecutione, largitio eleemosynæ licet singula horum bona sint et utilia, stamen vero, quod cætera sustentat, Dei nutum, subtegmen, nostram intentionem potest exprimere, de quibus Dei auxilio et gratia præveniente virtutum, contexitur amictus. Pellis laborum tentationem tribulationemque significat, quæ in jejuniis vigiliis et aliis exercitationibus nobis ingerimus. In iis virtutibus, « si alba et rufa fuerit macula, » id est subreptio superbiæ vel jactantiæ, « recludet eam sacerdos septem diebus » ut supra ; si vero post examinationis diligentiam vitium virtuti inhæsisse reperiatur, « comburatur flammis, » id est excommunicationis condemnatione, vel pœnæ gehennalis terror exhibeatur : si vero in pœnis non profecerit, lacrymis pœnitentiæ abluatur et majori cautela probetur utrum in superbia persistat, quasi septem diebus aliis includatur. Si autem hominem in quo est, in majori jactantia elevari conspexerit, tantam in acquisito prius favore gloriari quasi licite, damnabilem judicabit. « Sin autem obscurior fuerit. » Hoc est aliquod signum peccati, ipsum a conversatione ejus abscindat unde superbiam in eo pullulasse decernitur. « Quod si ultra apparuerit in his locis, » etc., id est quæ recuperaverit pristinum facinus, majori periculo subjacet.

[a] Stultia μωρία, *stultitia*.

CAPUT XIV.

« Qui egressus e castris, » et reliqua. Christus sacerdos verus venit in mundum egressus a Patre, non relinquens Patrem, per cujus redemptionem emundatur peccator, si tamen in fide recta obtulerit quæ præcipiuntur : « duos passeres vivos, » duas videlicet in Christo naturas, sine contagione peccati. « Lignum cedrinum, » crucem ejus designat. Vermiculus sanguinem passionis. Hyssopus, boni odoris, pulmonem purgans, Spiritus sancti virtutem, qui peccata purgat. Unum ex passeribus immolabit in vase fictili super aquas vivas. Humanitatem ejus passam firmiter credat in carne mortali, post baptismi consecrationem. « Alium autem vivum cum ligno cedrino, et cocco et hyssopo tinget in sanguine immolati passeris, quo asperget illum qui mundatus est, septies, ut jure purgetur : et dimittet passerem vivum ut in agrum avolet. » Passer vivens Divinitatem ejus designat. Passer vivus cum ligno et hyssopo, tingitur in sanguine immolati passeris, quia Divinitas in eo vera fuit, qui passus est in cruce, Christus videlicet Deus et homo, Divinitate passionem non perferente. Cum hyssopo, quia Spiritus sanctus in passione ejus eum non deseruit. Septies aspergitur qui mundandus est, quia per Spiritus sancti gratiam peccatorum venia conceditur. Passer vivus in agrum dimittitur, quia Divinitas libera a passione cognoscitur. « Cumque homo laverit vestimenta sua, » id est mundaverit mores suos, « radet omnes pilos corporis, » id est, cogitationes suas illicitas abscindet : « lavabitur aqua, » id est lacrymis compunctionis, « purificatusque ingreditur in castra, » mundatus scilicet a prævaricationibus, unitati ecclesiasticæ communicationis reddatur. « Ut maneat extra tabernaculum suum septem diebus, » id est usque ad perfectam pœnitentiam, indignum se cæterorum consortio judicabit. « Radet capillos capitis, barbamque et supercilia, » id est emundet cogitationes interiores et exteriores quibus aut mentis secreto, aut rebus forinsecus positis animus delinquit, lotis rursum vestibus et corpore, id est, moribus et vita. « Die octavo, » et reliqua. Dies octavus ipse et primus est, nam octavus dicitur eo quod septimum sequatur, nam post passionem Dominus resurrexit octava die, quæ et prima dies. Jubetur ergo peccator die octavo mundari, id est firmiter in resurrectionem Domini credat. « Assumet duos agnos, » et reliqua. Duo agni Christum designant, qui utrumque sexum redemit ; vel innocentem vitam, quæ et interius et exterius servanda est. « Ovem anniculam, » id est mansuetudinem perfectam. « Tres decimas similæ, » fidem sanctæ Trinitatis, quæ oleo misericordiæ sit infusa. « Olei sextarium, » catholicam fidem, in qua omnes virtutes, quasi in sextario minores mensuræ, continentur. Ostium tabernaculi doctrina est apostolorum, hostia pro delicto, sive pro peccato, pœnitentiæ est exhibitio. Cætera ut supra.

« Assumensque sacerdos de sanguine hostiæ, ponet super extremum auriculæ ejusdem dextræ, » id est, per redemptionem Christi, eum doceat auditum

prosperum et benevolum ad audiendum habere justitiam. « Et super pollices manus dextræ et pedis » dextri, ad dirigendas videlicet operationes eminentes, et incessum in mandatis Dei. « Et de olei sextario mittet in manum suam sinistram, » id est, fidem integram in hac vita tenendam commendet. Æterna enim vita in dextera accipitur. « Tingetque digitum in eo, » et reliqua ; id est, cum discretione judicii perfectam veniam, quasi septies spargens, ei impetret apud Dominum. « Reliquum olei fundet super extremum auriculæ dextræ ejus, » id est, quamvis cunctapropter infirmitatem suam homo Dei mandata opere complere nequeat, studeat tamen audire et discere, ut sciens Domini voluntatem, quod opere non potest, bona voluntate recompenset. « Et super sanguinem qui effusus est pro delicto. Oleum super sanguinem funditur, quia post redemptionem misericordiæ operibus insistendum est, omniaque in Redemptoris nomine facienda. « Tunc immolabit holocaustum, » et reliqua. Primo enim debemus pœnitentiam pro commissis pleniter peragere in memoriam passionis et resurrectionis nostræ, ubi nostri Redemptoris cognovimus effectum, ac deinde purificati sensibus nosmetipsos ex integro in ara laudis Domini immolemus, ut jam non nobis sed illi vivamus, quos mortuos inveniens, ut vivamus per ipsum redemit et adjuvit.

« Quod si pauper est, et non potest manus ejus invenire quæ dicta sunt, » et reliqua. Si videlicet imbecillitate fragilitatis præventus quis perfectam innocentiam custodire nequiverit, offerat agnum, id est fidem passionis Christi diligenter custodiat ; « decimam partem similæ conspersæ oleo, » vel fidem Trinitatis, vel theologiam, quam confiteri et credere jubemur, cum oleo charitatis et misericordiæ ; « et olei sextarium, » integritatem fidei. De turturibus et pullis columbæ supra in plerisque locis diximus ; de die octavo similiter cætera quæ in hoc capitulo sequuntur, supra dicta sunt. Septem gentes Chananæorum vitia exprimunt summa, quæ Deus destruxit, dum adventu suo nos, qui de gentibus sumus, purificavit : in qua terra, infidelibus evulsis, quilibet domum possidet, dum sibi commissam doctor regit congregationem. In ea si erroris quidpiam apparuerit is qui præest ad conventum ecclesiasticum referat, sicut Paulus de Antiochenorum seductione apud apostolos Hieresolymis consilium quæsivit. « Inde præcipitur ut auferantur universa de domo, » id est, ut seducti de immundorum consortio separentur, ut postmodum judicio vero ipsum dogma discernatur. Valliculæ pravas sententias procedunt ; pallor et rubor jactantiam et superbiam. « Statim claudet eam, » hoc est illum damnat errorem, et ne ulterius divulgetur, oppilare contendat. « Reverusque die septimo, » id est post cautam examinationem, « si invenerit crevisse lepram » et reliqua id est si errorem perseverare conspexerit, « jubebit lapides ipsos erui, » vel ipsos seductores et eorum dogmata extra Ecclesiam inter hæreticos ponat. « Domum autem ipsam intrinsecus, » id est, ipsam mundare congregationem, « et pulverem, » hoc est contagia erroris faciet immunditiæ hæreticorum deputari, aliosque doctores pro his ordinari verisque dogmatibus ejusdem corporis compaginari concordiam. Sin autem novis magistris appositis redintegratus error ipsos cum reliqua domo commaculaverit, malitia est perseverans ; ideo lapides, et ligna, pulvisque extra urbem in loco immundo projiciuntur, id est, sive doctores, sive illi qui debuerunt fructum bonorum operum parturire cum dogmatibus suis, extra Ecclesiam, post certam agnitionem inter erroneos, anathematizentur. « Qui intraverit domum, » et reliqua. Qui se conjunxerit errori damnato, « immundus est » usque ad peractam pœnitentiam. « Qui dormierit in ea et comederit, » et reliqua, id est qui in illo errore requiem se habiturum confidit, vel communicaverit illi, si non est recte baptizatus, abluatur fonte sacro, sin aliter, lacrymis pœnitentiæ absolvatur. Si igitur error restrictus inveniatur cum auxilio Domini et pœnitentiæ instantia, purificanda est domus. De sequentibus hujus capituli in superioribus pleniter dictum est. Per rectam enim fidem omnia impetrare posse credentur. Varietas lepræ varietatem demonstrat errorum.

CAPUT XV.

« Locutus est Dominus ad Moysen et Aaron, » et reliqua, id est per legem et sacerdotium docuit Dominus filios Israel. « Vir qui patitur fluxum seminis, » id est doctor qui animi virtute debet urgere, si in doctrina sua errorem patitur, vel luxum rerum exercet mundanarum, immundus est, maxime si vitium consuetudine nutrit. « Omne stratum in quo dormierit, » id est illa consuetudo in qua requiem sibi videtur habere condemnatur. Si quis tetigerit lectulum, id est torpori ejus communicaverit, mundet actus suos usque ad perfectam pœnitentiam. Si sederit ubi ille sedit, id est imitatur torporem sicut supra. « Qui tetigerit carnem ejus, » hoc est exempla ejus fuerit secutus. « Si salivam hujuscemodi homo ejecerit super eum qui mundus est, » et reliqua. Si videlicet astutia sua et simulatrice sapientia recte credentem commaculaverit : cætera ut supra. Sagina filtrum, vel tapetium, vel aliud quodlibet sessioni paratum, quod cum reliquis postmodum comprehensis varias pollutorum significat perversitates, quibus utuntur. « Qui portaverit horum aliquid, » id est qui se his subdiderit pollutionibus. « Omnis quem tetigerit, qui talis est, non lotis ante manibus, » et reliqua. Hoc est quemcunque ille immundus, non mundatis prius operibus, suis exemplis attaminaverit, et reliqua ut supra. « Vas fictile quod tetigerit confringetur. » Si quem fragilem, qui facile corrigi non possit, seduxerit, forti disciplina coerceatur, qui se decipi permisit. « Vas ligneum » lenitatem aliquorum significat, quæ, dum labitur, per lacrymas pœnitentiæ restauratur. « Si sanatus fuerit, qui hujusmodi sustinet passionem, » hoc est si suprascriptus correctus fuerit, « numerabit septem dies, » remissionem

per Spiritus sancti gratiam sibi credat futuram, mundans A opera sua cum veste, id est exteriori conversatione lacrymis pœnitentiæ. « Die autem octavo, » in fide autem resurrectionis Dominicæ, « sumet duos turtures, aut duos pullos columbæ, » castitatem, et mansuetudinem, et meditationem divinæ legis, sicut dicitur : Meditabor ut columba (*Isa*, XXXVIII), » de quibus avibus sæpe diximus. « Vir de quo egreditur semen coitus, » etc. Hoc est vel qui desideriis sæcularibus defluit, mundabitur, ut supra, « vestem et pellem, » id est conversationem, mundet. Pellis uxor potest intelligi, quia et ipsa mundari necesse habet, quia in iniquitatibus conceptio perficitur ; sive pellis labor in vigiliis et cæteris operibus intelligitur. « Mulier cum qua coierit, » etc. Duæ sunt partes interioris hominis : spiritus, qui de superioribus et B interioribus tractat, et anima, quæ de exterioribus desideriis disponit. Hæc pars inferior, si spiritu inclinante se ad viliora polluta fuerit, necessarium habet emundari : « Mulier quæ redeunde mense patitur fluxum sanguinis, » etc., id est anima quæ, veniente Domini gratiæ visitatione, in idololatria maculatur, penitus immunda est : « septem diebus separabitur, » id est, divino judicio usque ad perfectam pœnitentiam foris communionem excludetur. De tactu ejus et cæteris sequentibus sicut supra intelligitur de viro fluxum seminis patiente. Vas vero secundum historiam cuncta utensilia dici possunt sicut vasa bellica dicimus. « Si coierit cum ea vir tempore sanguinis, » id est si cum idololatris quis sacrificaverit vel recumbit in idolio manducans de idolothytis, « immundus erit septem diebus, » id est perfectam pœnitentiam C sibi constitutam expleat. Nam persecutione ad immolandum coacto, et sua sponte reverso, utique pœnitentia constituta est. « Mulier quæ patitur multis diebus fluxum sanguinis non in tempore menstruali, » etc., id est anima quæ in idololatria post cognitam gratiam occupatur. Dum non sit tempus menstruale, in est, cum jam cæcitas gentium lumine veritatis pene sit irradiata, prius omni pene mundo in diaboli servitute errante. Sequentia ut supra. « Si steterit sanguis. » Hoc est, si cessaverit error stultitiæ, « numerabit septem dies, » ut supra, cætera quoque ut supra. « Docebitis ergo filios Israel ut caveant immunditiam et non moriantur in sordibus suis cum polluerint tabernaculum meum, » et reliqua. Id est, fideles caveant ab omni immunditia idololatriæ D vitiorum et peccatorum, ne Ecclesiam, quæ est domus Domini, corrumpant ; sive ipsos, pui templum Domini fieri debent, ut Apostolus ait : « Vos estis templum Dei, » et reliqua (*II Cor.* VI.)

CAPUT XVI.

« Loquere ad Aaron ne omni tempore ingrediatur ad sanctuarium, quod est intra velum coram propitiatorio. » Doctoribus jubet ne ea quæ humanum excedunt ingenium pro sua libitudine mysterio divinarum rerum disputando usurpent. Periculosum quippe est scientiam sibi vel aliis permittere quomodo verbum Dei æternum in carne verus homo appareret, et cætera multa talia in quibus cautela pernecessaria est. « Quia in nube apparebo super oraculum. » Vel in dictis prophetarum apparet Dominus, de quibus dicitur : « Mandabo nubibus ne pluant super eam imbrem, » vel in carne humana ; unde dicitur : « Ingredietur Dominus super nubem levem Ægyptum, » id est immundum in carne a peccatis immuni, vel etiam in secretis mysteriorum, in quibus illum penitus investigari non facile est. « Nisi hæc ante feceris, » id est, non ingredietur super oraculum in sancta Scriptura, « offeret vitulum pro peccato ; » vitulus, de tauris et vaccis ortus, Christum significat, de patriarchis et Synagoga, quæ jugum traxerat legis secundum carnem progenitum ; aries quoque ipsum, ut supra dictum est. » Tunica linea vestietur, » et reliqua. Tunica linea castitatem ; feminalia, continentiam ; zona, custodiam mentis ; cidaris, custodiam sensuum corporis significat, quibus indutum convenit esse, qui de mysteriis Domini est tractaturus. Possunt et hæ quatuor vestium species virtutes quatuor signare principales : tunica linea, justitiam ; feminalia, temperantiam, quæ castitatis est mater ; zona, fortitudinem ; cidaris, quæ caput tegit, prudentiam qua mens ornatur. « Quibus, cum lotus fuerit induetur, » id est post baptismum. « Duos hircos pro peccato. » Hi hirci Christum significant, qui peccata nostra tulit pro quibus oblatus est. Qui duo dicuntur propter geminam in Christo naturam. « Cumque obtulerit, » et reliqua. Christus sacerdos, qui animam suam pro nobis posuit ; et oraverit pro se et pro domo sua, id est pro humanitate fragilitatis, et pro Ecclesiæ, id est corporis sui statu, « duos hircos stare faciet coram Domino, » et reliqua. Placuit sanctæ Trinitati Christum pro humano genere pati, qui in duabus naturis unus est Dei Filius, Deus et homo. Sors mittitur super hircos, quod dispositum erat, juxta quod homo erat, eum pro mortuis mori. Mactatur caper unus pro peccato, quia pro nobis peccatoribus in ara crucis caro ejus immolata est. Caper emissarius statuitur vivus coram Domino, quia divinitas ejus nullam immutationem sui suscepit, ut cum carne hominis pateretur, sed æterna et vivida virtute cœlorum deserta petivit, non mutando locum, quia Deus ubique est, sed cohibens virtutem, ut daret spatium passioni, hoc et desertum ubi bonus pastor, dimissis nonaginta novem ovibus, abiit unam quærere quæ perierat (*Luc.* XV). Fundit sacerdos preces super caprum, quia Christus per divinitatem suam pacificat nos Patri : « Nemo enim potest dimittere peccata, nisi solus Deus (*Luc.* V). » Sunt qui dicant in duobus hircis duas partes populi intelligi, ut immolatos eos designet qui in passione Christi credentes quotidie se mactant in ara fidei ; emissus vero in eremum, illos qui in peccatis, perdurantes, converti nolentes, tendunt ad tenebras oneranti peccatis. Quod uterque pro peccato offertur, ostenditur omnes in originali peccato deprehensos, sed illos a Domino propter fidem susceptos, istos incredulitatis pertinacia damnatos : uterque statuitur eorum Domino, quia « multi

sunt vocati, pauci vero electi (*Matth.* XXII). » Ad omnes enim pervenit Evangelium. Dicant autem preces fundi super caprum emissarium dum infidelibus æterna ingeritur maledictio. Qui dimittuntur in solitudine, id est in damnationem perpetuam, Christi vero divinitas semper est et fuit in sinu Patris ; ubi ideo solitudo dicit, quia nulli præter ipsam Trinitatem ad liquidum patet qualiter se eorum æterna contineat essentia, eorum dico in personis, ejus in substantia. Qui sensus de duabus Christi naturis aptior videtur, qui ille solus tulit peccata mundi non ut sibi haberet, sed ut penitus perimeret. Eliga sibi prudens lector quod sequendum magis videatur, dum in omnibus fidei non vacillet auctoribus. « Assumptoque thuribulo, « et reliqua. Hoc vatillum, linguam intelligimus Dominicam, cum qua nobis, prunas de altari, id est de secreto cœlesti doctrinæ spiritualis ardorem ministravit. « Et hauriens manu compositum thymiama, » et reliqua, id est omnem doctrinam suam operibus virtutum est firmans ; quæ doctrina, in incensum est Domini parata, quia quæ omnia fecit, Patri pro odore suavissimo acceptant erant, de quo dixit : « Hic est Filius meus dilectus, in quo mihi complacui (*Matth.* III). » « Ultra velum intrabit in sancta. » Ascendit enim in cœlos, « æterna redemptione inventa (*Hebr.* IX), » « positis super ignem aromatibus. » Totum enim quod fecit, propter charitatem exhibuit dicens : « Majorem charitatem nemo habet quam ut animam suam ponat, » etc. « Nebula eorum et vapor operiat oraculum, » id est, pacificatio quam pro nobis fecit ad Patrem usque pervenit super omnes virtutes angelicas. « Tollet de sanguine vituli et asperget digito septies, » et reliqua. Passio Christi non solum hominum, sed et angelorum ordinis restauratio fuit, ideo de sanguine vituli illato dicitur, « digito aspergit, » qui nunc, « apparet vultui Dei pro nobis (*Hebr.* IX). » « Ad orientem. » Oriens ipse Christus est, qui seipsum solem justitiæ nobis ostendit, de quo dicitur : « Ecce vir, Oriens nomen ejus (*Zach.* VI). » De sequenti hirco similiter. Emundet sanctuarium. Præsens enim Ecclesia mundata est sanguine Christi a sordibus infidelitatis. « Quod fixum est in medio sordium hæreditatis eorum. » Quia Ecclesia est in medio nationum quam ab originalibus sordibus Christi adventus eripuit. « Nullus hominum sit in tabernaculo quando pontifex ingreditur sanctuarium, » et reliqua. Quando Dominus Christus per uterum Virginis Ecclesiæ suæ se copulavit ; nondum erat ejus unitas congregata, licet antiquos sanctos ad hujus structuram pertinuisse credamus. Rogat autem Christus sacerdos « pro se, » secundum humanitatem, « et pro domo sua, » id est Ecclesia. « Cumque exierit ad altare, quod coram Domino est. » Altare illud cœlestes virtutes sunt, in quibus præsidet Deus. Super quas ponitur sanguis hirci et vituli, quia illis multum profuit passio Christi. Non enim frustra ait Apostolus : « renovare omnia quæ in cœlis sunt, et quæ in terris (*Ephes.* I). »

Hoc altare quatuor cornua habet, quia illæ virtutes angelicæ quator utuntur principalium ornamentis virtutum, quæ quomodo ab his observentur in Exodo scripsimus, sanctificet illud « ab immunditiis filiorum Israel, « hoc est per passionem suam pacificans angelorum choros, ne inimicitias ultra propter peccatum originale illi exhiberent. « Postquam emundaverit sanctuarium et tabernaculum, et altare. » Rex paratis cœlestibus et humanis per passionem Christi, offertur hircus vivens, ipse Christus videlicet sine peccato, peccata nostra secundum divinitatis potentiam dimittere proponitur. « Posita utraque manu super caput ejus. » Debemus enim manibus extensis, ut se meminerit pro nobis manus in cruce extendisse, cum humillima scilicet supplicatione peccata confitentes, majestatem ejus exorare, quia fidelis est et remittet. Vere enim languores nostros ipse tulit, etc. « Emittet eum per hominem paratum, » et reliqua. Ipsum per ipsum mittimus, quia sua voluntate ad nos venit, et ut sibi placuit sese ad propitiandum reduxit, ut ipse ait : « Potestatem habeo ponendi animam meam, » etc. (*Joan.* X). « Revertetur Aaron ad Tabernaculum testimonii ; « hoc est quod ipse ait : « Ecce ego sum vobiscum usque ad consummationem sæculi » (*Matth.* XXVIII). « Depositis vestibus, « id est, carne mortali deposita, immortalitatis induit gloriam ; « lavabit carnem suam in loco sancto ; » Christus carnem susceptam intinxit sanguine passionis. Offert holocaustum egressus, quia ad Patrem ascendens totam dispensationem pro nostra salute explevit. Offert adipem, id est desiderium suum, quo nostram salutem sitiebat. « Ille vero qui dimiserit caprum emissarium, » et reliqua. Christus, qui peccata remittit, Ecclesiam, quæ est corpus ejus et vestimentum, a confessis peccatis emundavit aqua baptismatis, et sic mansionem suam in sanctis collocavit : vel aliter, ingressus est castra, id est post per actam redemptionem cælos ascendit. « Vitulum autem et hircum qui pro peccato fuerunt, » et reliqua. Utraque victima Christum significat. Quod cum carnibus, et pelle, et fimo comburuntur extra castra, innuit quod Dominus Jesus Christus in sua persona inseparabilis, qui est verus Deus, pro nobis extra portam passus est. Fimus peccatorum nostrum sordes ostendit. « Qui autem combusserit ea, » et reliqua. Si quis enim ex interfectoribus ejus crediderat, pœnitentia mundatus, in numerum fidelium receptus est. « Mense septimo, decima die, » et reliqua. Mensis septimus plenitudinem temporis innuit, in quo misit Deus Filium suum, etc. (*Galat.* IV). Decima dies perfectionis legis, sicut et Andreas decima hora diei cum fratre suo in Evangelio ad Jesum venisse legitur. « Sive indigena, sive advena, » id est sive Judæus, sive gentilis, « affligetis jejunantes usque ad vesperum ; hoc est autem principium prædicationis Christi : « Pœnitentiam agite, » etc. « Nullumque opus facietis, » eorum videlicet quæ ad carnalia pertinent desideria, sicut dicitur : « Operamini non cibum, qui perit, » etc. (*Joan.* VI). « In hac die expiatio erit, » et reliqua. In hoc enim tempore emendationis tempus indultum est. « Sabbatum enim requietionis est, » sicut Psalmista

dicit : « Vacate et videte, quoniam ego sum Deus, » A etc. (*Psal.* XLV). « Ut sacerdotio fungatur pro patre suo. » Sicut patrem filius sequitur, sic Christus Aaron, « cujus initiatæ sunt manus, » quia ei æterna data est potestas, in quo est nostra expiatio : « Indueturque stola linea, » id est Ecclesiam in corporis sui accipit unitatem, quæ castitatis candore refulget. « Sacerdotes quoque et omnem populum. » Majoribus enim et minoribus Domini adjutorio opus est. « Semel in anno. » Quod sacerdotibus in umbra jubebatur hoc fecit Dominus Jesus introiens semel in sanctum in anno placabili, quæ prædicat semetipsum offerendo æterna redemptione inventa (*Hebr.* IX).

CAPUT XVII.

« Homo si occiderit bovem. » Secundum historiam idololatriam prohibet : mystice autem bovem, id est forte opus, ovem innocentiæ, vel capram pœnitentiæ, sive aliud quodlibet opus diabolo, non Domino offert, « sanguinis reus erit, » id est homicidii, quo vitam propriam perdit. « Qui obtulerit holocaustum sive victimam, » et reliqua, per omnia ad superiorem pertinet sensum. Qui comederit sanguinem, id est qui sanguinolenta sequitur opera sive odii, sive omnis malitiæ, de quo sanguine corrupto multa leguntur. « Qui anima carnis in sanguine est. » Carnalium enim confidentia in corruptione est voluptatum, quam fragilitatem in amore Domini mortificare debemus, et nobis sumere in exemplum. « Si venatione aut aucupio ceperit avem aut feram, » id est, si quis doctrina salutis carnalem quemlibet, aut majori ingenio præditum, ad confessionem nominis Christi perduxerit, « fundat sanguinem ejus, et operiat illum terra, » id est, carnalem ejus vitam pœnitentia operiat, non sumens sanguinem in cibum, id est, sibi de vita ejus prava maculam non contrahens. Possimus etiam dicere quod ideo sanguinem manducare prohibeat, qui vitam significat carnis, quia nullus sibi vivere debet, sed omnia in nomine Domini facere. « Sanguinem universæ carnis non comedetis. » Hoc primum concesso esu carnium tempore Noe præceptum est, et ab apostolis similiter sub gratia ; significat autem homicidium. Quid sit homicidium Joannes apostolus dicit : « Qui oderit fratrem suum, homicida est (*Joan.* III). « Unde hic prohibemur : « Anima quæ comederit morticinum vel captum a bestia, » id est quæ hominis in peccatis mortui vel a diabolo depravati se exemplis immiscuerit, mundet se et actiones suas lavacro pœnitentiæ, et usque ad perfectam pœnitentiam rea est, et ita demum mundabitur : si vero non emendationi studuerit, damna prævaricationis incurret.

[a] Locus corruptus, ut alii bene multi.

CAPUT XVIII.

« Juxta consuetudinem terræ Ægypti non facietis, » et reliqua. In capitulo hoc maxime idololatriam prohibet nominis sui sæpius illis ingerendo memoriam, spiritualiter etiam monens de præteritis vitiis et instantibus valde cavendum. « Facietis judicia mea et præcepta mea servabitis et ambulate in eis, » id est perficite ; « quæ faciens homo, vivet in eis : » vere enim vivit, qui Domini mandata custodit. « Omnis homo ad proximam sanguinis sui non accedat, » et rel., ut non videlicet extra legitimam copulationem nubant docet. Nec revelet turpitudinem ejus, id est confitentis tibi peccata non publices, etiam paganorum et sceleratorum facta eis qui inde B lædi possint, divulges ; et in sequentibus penitus adulterium prohibet. In quibus allegoriam quærere non habemus necesse, sed in ipsa littera custodiatur satis esse videtur. In pellicatum, » id est in abjectionem vel concubinatum illius : concubinæ enim pellices appellantur. De menstruo mulieris supra dictum est. « Cum uxore proximi tui non coibis, » id est in paganorum philosophia, qui tibi sunt fragilitate proximi, non decipiaris. « De semine tuo non dabis, ut consecretur idolo Moloch, » qui erat deus Ammonitarum : universaliter autem in hoc uno omnia idola comprehendit. » Nec pollues nomen Dei tui. » Polluit nomen Domini, qui, sub specie religionis Dei constitutus, vivit impudenter, qualibus Paulus ait : « Per vos nomen Domini blasphematur C in gentibus (*Rom.* II). » « Ut evomat habitatores suos, hoc est, contumeliose rejiciat.

CAPUT XIX.

« Loquere ad omnem cœtum filiorum Israel : Sancti estote, quoniam ego sanctus sum, » et reliqua. Hoc non solum filiis Aaron, non solum Livitis, id est majoribus in Ecclesia, sed et omni cœtui Israel, id est universis fidelibus, præcipitur ut sanctitatem sectentur in omnibus, quia secundum sanctos habere servos oportet [a], qui de ejus sanctitate participentur. « Unusquisque patrem suum et matrem suam timeat. » Hoc omnino rectum est et etiam maxime convenit Dominum Patrem timere, et Ecclesiam maD trem venerari. « Sabbata mea custodite, » omnes solemnitates vobis statutas, nos vero semper a servilibus, id est a peccati operibus vacare jubemur. De hostia eadem die et secunda comedenda jam diximus in superioribus. « Si messueris segetem terræ tuæ, » et reliqua. Præcipitur Judæis dum Scripturis abundarent, ne peregrinis, id est gentilibus earum communionem detraherent, sed spicas, id est sententias sibi exuberantes, illis dimitterent ; similiter « in vinea racemos et grana, » id est ut Israel prophetas et eorum dicta gentibus permitterent esse communia. « Non facietis furtum, id est, omnem cupiditatem alicujus rei non recte acquirendæ non habeatis, et velut plebs Judæorum Christum resurgentem furto non

fingas ablatum. « Non mentiemini. » Docet ne in aliquo, veritate relicta, vel in verbo, vel in doctrina mendacium proferatur. « Nec decipiat unusquisque proximum suum. » In supradictis videlicet duabus rebus. « Non perjurabis in nomine meo. » Sic propter homicidium iram in Evangelio prohibuit (*Matth.* v), sicut jurare vetuit ne pejeremus : Quod enim superest, et abundantius est, ex malo est, quia si nos voluntate non propria juramus, id quod juramus ab ejus malitia venit qui credere non vult veritati. « Nec pollues nomen Domini, » male vivendo et injuste nomen ejus usurpando. « Non facies calumniam proximo tuo, » et rel., id est tu, Judæe, populo gentili, id est ecclesiastico, molestus non sis. « Non morabitur opus mercenarii tui apud te, » et rel., id est, redde ei laborem, unde forsitan vivere debet ; spiritualiter, prædicatori tuo necessaria corporalis vitæ non deneges. « Non maledices surdo, nec coram cæco pones offendiculum, » id est, coram simplice et præcavere nesciente laqueos non tendas seductionis. « Non considerabis personam pauperis, » et reliqua, id est, licet misericordia miseris præstanda sit, tamen peccans juste objurgetur, nec dives pro sua potentia levius supportetur. « Non eris criminator et susurro, » et rel. Detractor et murmurator. « Non quæres ultionem. » Docet hic patientiam. « Jumenta tua non facias coire, » et rel., id est simplices malorum pravitati non facias commisceri. « Agrum non seres diverso semine, » id est, Ecclesiam vera et falsa doctrina simul non imbues. « Veste quæ ex duobus texta est, » et reliqua, id est, fidei diversitatem et doctrinæ dissimilitudinem in te non suscipias, vel veris virtutibus simulatas non admisceas. « Homo si dormierit cum muliere coitu seminis, » et rel. Id est vir ecclesiasticus si ad Synagogæ, quæ ab Apostolo *ancilla* vocatur, errorem declinaverit, quæ etiam nobilis est, quia de patriarchis propagata, « et tamen pretio non redempta, » id est, cui passio Christi ideo non prodest, quia in duritia perseverat, nec libertate donata, » id est, liberationem sibi ipsi propter incredulitatem interdicens : « vapulabunt ambo, » id est, seductrix et seductus pœna se dignos agnoscant, « et non moriantur, » id est, pœniteant ne pereant. Ideo autem de hoc levius sanxit, quia non tantæ perniciei est Judæorum sectis involvi quantæ paganorum insaniis copulari, cum illi unum Deum colant, isti nullum. Non tamen de omni Synagoga supradictam malitiam sentire debemus, sed de his in quibus cæcitas contigit. « Pro delicto autem suo offeret Deo ad ostium tabernaculi arietem, » id est, rediens ad doctrinam apostolicam, fidem passionis Christi, id est redemptionis suæ, conservet. « Auferetis præcipua [præputia] eorum, » id est insistentes divinæ Scripturæ, carnalem legis culturam projicite, in his duntaxat quæ nihil nisi umbram præferebant. « Poma immunda sunt, » quia tales sententiæ superflue observantur. « Quarto anno omnis fructus eorum sanctificabitur, » hoc est evangelica gratia per Dominum apparente, eadem figura spiritualiter servanda docebitur. » Quinto autem anno comedetis

A fructus, » id est temporibus apostolorum, quia post resurrectionem Domini quinquagesimo die, hoc est, quinario decies ducto, Spiritus sanctus gratia adveniente spiritualis intelligentiæ vigor apparuit. Quibus ante passionem suam Dominus dixit : « Adhuc multa habeo vobis dicere, sed non potestis portare modo, cum autem venerit ille Spiritus veritatis, annuntiabit vobis omnia, » et reliqua (*Joan.* XVI). Non comedetis sanguinem, id est vos, Judæi, in effusione sanguinis victimarum figuralium non confidatis. Non augurabimini. Augurium dicitur quasi avigarrium, id est inspectio et observatio cantus avium ; auspicium vero, quasi avium inspectio, id est consideratio volatus earum. « Nec observabitis somnia, » id est falsa
B somnia. Quidam ex somniis prophetiam vindicaverunt sibi, ideo somnia observare prohibuit : eo enim minus hæc observanda sunt, quo hæc unde veniunt discernere non valemus. « Neque in rotundum tondes comam, » id est, cogitationes tuas terrenis voluntatibus non confirmes, orbis enim rotundus est. « Nec radetis barbam, » id est, animam virtutibus non spolietis. « Super mortuo non incidetis carnem vestram, » id est, in carnalibus delectationibus animam non laceretis ; « neque figuras aliquas et stigmata, » id est picturas, etc., id est, erroris varietate vel hypocrisi ne commaculemini. « Non prostituas filiam tuam, » id est ad prostibulum non tradas : spiritualiter vero, animam tuam in dæmonum et hæreticorum volun-
C tatem non tradas. « Et sanctuarium meum metuite, » id est Ecclesiam meam honorate, vel etiam sanctuarium corpus Christi intelligitur honorandum. « Ne declinetis ad magos, nec ab hariolis aliquid sciscitemini. » Omnem ritum maleficii vetat. Harioli dicuntur ararum inspectores, vel horarum, qui in extis pecudum suæ divinationis maleficia exercent. Mystice autem hæreticos signant, qui, scientiam quam non habent promittentes, diaboli fraude capiuntur. « Coram cano capite surge, » id est sapientem honora : cani enim sunt sensus hominis. De quibus senioribus, id est sapientibus, Paulus dicit : « Presbyteri duplici honore digni habeantur, maxime qui laborant in verbo et doctrina (*I Tim.* v). » Et Dominus ad Moy-
D sen : « Elige septuaginta viros, quos tu nosti, quod seniores sunt populi (*Exod.* XXIV). » « Si habitaverit advena in terra tua, » et rel., id est Judæus gentilem ad Dominum convertentem, quasi fratrem tractet, memor quod ipse natura filius fuisset iræ sicut et cæteri. « Nolite facere iniquum aliquid, » et rel. « In regula, » id est in virga mensuraria, et in omni rectitudine divisionis, et cætera quæ sequuntur, in quibus jubemur fraudem cavere, ne minori dare et majori mensura velimus repetere et accipere. « Custodite omnia præcepta mea, » et rel. Sine dubio enim beatus est qui omnium mandatorum Domini voluntatem habet implendorum.

CAPUT XX.

Si quis dederit de semine suo idolo Moloch. » Ideo hunc solum posuit, quia princeps vel principalis interpretatur, diabolum significans, qui est hujus mundi princeps ; cui si quis opera sua consenserit, reus est pœnæ. « Populus terræ lapidabit eum, » id est duris sententiis convincetur ; « et ego ponam faciem meam contra hominem illum, » id est iram vindictæ : « eo quod contaminaverit sanctuarium meum, » id est sive animam suam, quæ est imago Dei, sive congregationem, domum videlicet Dei. « Quod si negligens populus terræ, et quasi parvipendens, » et rel., id est, si magistri dissimulant, et ita ut dignum est non redarguerint peccantem, ponitur fa- B cies Domini super eum, « et cognationem ejus, » ira super eum et ei consentientes. « Anima quæ declinabit ad magos et hariolos, » hæreticos et simulatores, peribit de cœtu sanctorum. « Quia maledixerit patri et matri, » id est Domini Ecclesiam blasphemaverit. « Si mœchatus fuerit quis cum uxore alterius, » et rel., id est, si quis Ecclesiam sub alterius pastoris custodia deputatam miserit in sui erroris communionem, et persuasor et consentiens uterque condemnetur. « Qui coierit cum jumento, » et rel., id est, qui se errori stultorum immiscuerit. « Qui coierit cum masculo, » et rel., cum depravaverit, qui potest opera fortia perpetrare. « Mulier quæ succubuerit cuilibet jumento, » et rel., id est anima cujuslibet erroris stultitiæ consentiens. « Qui coierit cum muliere in fluxu C menstruo, » et rel., id est qui per philosophiam gentilium in errorem ceciderit : menstruum autem a mense dicitur, et mensis a mensura, secundum etymologiam Latini sermonis. Denique gentilium sapientia ideo menstruo comparari potest, quia de mensuris physice philosophandi adorsi sunt solertiam. « Qui coierit cum uxore patrui, » et rel., id est qui ab antecessoribus suis eruditis maculas errorum attigerit, sine mercede bonorum operum peribit. « Qui duxerit uxorem fratris sui, » et rel., sicut Herodes fecit. Qui necessarium amicum corruperit suis persuasionibus quem Dominus sub specie dexteræ manus et pedis commendavit, similiter interibit : « Ne et vos evomat terra quam intraturi estis, » et rel., id est, ne turpiter ab Ecclesia projiciamini, si in ea prave D vixeritis, quæ est terra generans herbam opportunam cum benedictione. Terra autem habitatores suos evomere dicitur, cum in ea manere non sinuntur exhæredandi. « Vobis autem loquor. Possidete terram eorum. » et rel., id est bonis moribus vos dignos qua hæreditate facite, nam ipsi libenter possederunt eam. Mystice autem populo fideli præcipitur ut terram Ecclesiæ, quæ diabolo et erroribus liberata est per Christum, sancta conversatione incolant et conservent. « Terram fluentum, » id est redundantem omni dulcedine : omnium enim ciborum qui parantur, lac et mel facillime parantur. In quibus eis innuit quod si præcepta ejus custodirent, sine ullo labore, cum omni jucunditate terram promissam A essent possessuri. Sed et nobis timentibus Deum promittitur in præsenti dulcedo doctrinæ spiritualis et donorum, et in futuro requies sine labore. « Separavi vos a cæteris populis, » quia illis legem dedit ; nos quoque separavit, qui nos fecit cognoscere suam potentiam. « Separate jumentum immundum, » id est, popularem hominem in stultitia erroris jacentem, ab eo qui simplicitate sua pauper est spiritu. « Ne polluatis animas vestras in pecore et avibus, id est ne decipiamini in stultitia errantium vel philosophorum astutia. « Eritis sancti mihi, » sancte viventes, reliqua ut supra. « Vir, sive mulier, in quibus pythonicus, » et rel. Major sive minor, qui sequuntur errorem et falsos prophetas, mortis sunt rei, duris, sententiarum jaculis convincantur, in peccatis suis, si non pœnituerint, peribunt.

CAPUT XXI.

« Non contaminetur sacerdos in mortibus civium suorum. » Dominus enim ad Ezechiel loquitur cum [f. de] omnibus sacerdotibus dicens : « Speculatorem dedi te domui Israel : si non annuntiaveris impio iniquitatem suam, in peccatis suis morietur ; sanguinem vero ejus de manu tua requiram » (*Ezech.* XXXIII), etc. Sic præcipitur magistris ne in peccatis civium suorum polluantur. « Nisi tantum in consanguineis, » etc. Sæpe evenit ut aliquis post rerum administrationem domesticarum ad sacerdotium promoveatur. Sed quia illud consortium conjugale non potest sine peccati admixtione haberi, permittitur sacerdos fragilitate pollui, id est curam necessario adjunctarum agere personarum : ubi vix, ut diximus, peccato careretur, non quod nuptias detestemur, sed quod originalis maculæ sciamus nos fæcibus irretitos. Jubetur enim, secundum Apostolum, is qui ordinandus est, bene præesse domui suæ filios habere pudicos, testimonium habere ab his quis foris sunt (*I Tim.* III). « Sed nec in principe populi sui contaminabitur, » id est, ne eis adulando peccatis eorum consentiat. « Non radent caput et barbam, » id est, non ad consentiendum peccatis cogitationes mentis declinent. In barba animi vigorem sive intellectum accipimus. De his similiter accipiendum, sicut de cogitationibus prænotavimus. « Neque in carnibus suis facient incisuras, id est, in vita sua non patiantur scandalum. « Incensum enim Domini, » id est orationes, « et panes, » id est hostias laudis, offerunt Deo. « Scortum et vile prostibulum non ducet uxorem, » id ést, hæreticis et paganis non miscebitur, nec repudiatam, id est, Synagogam superstitione a Christo dejectam imitabitur. « Sacerdotis filia, si deprehensa fuerit in stupro, » et reliqua Anima alicujus subjecti, si in errorem ceciderit, pœnitentiæ flammis purgatur, vel gehennæ exuritur. « Pontifex, id est sacerdos maximus inter fratres, » et reliqua. Christus pontifex æternus, qui unctus est Spiritu sancto præ omnibus sanctis. « Cujus manus consecratæ sunt, » id est in cruce pro nostra justificatione extensæ. « Vestitusque est sanctis vestibus, » in cœtu sancto-

rum. « Caput suum non discooperiet, » id est divinitatem suam non deturpet : honorificat enim Patrem humanitati subjectus, divinitate æqualis. « Vestimentum non scindet, » id est Ecclesiam non patitur scindi. « Ad omnem mortuum non ingredietur, » nullius enim peccati particeps fuit. « Super patre quoque et matre, » id est super populo Judaico et Synagoga. « Nec egredietur de sanctis, » id est de Patris voluntate, « ne polluat sanctuarium, » id est Ecclesiam vel corpus suam, quod omnino non facit. « Virginem ducet uxorem, » cui Apostolus ait : « Despondi enim vos uni viro virginem castam exhibere Christo. » — Viduam et repudiatam et meretricem, » et rel., id est Synagogam et paganicam superstitionem ; « sed puellam de populo suo, » id est, regeneratam atqua baptismatis Ecclesiam de universalitate gentium. Populum suum dicit, quia unde homo est omne humanum genus quasi cognatum habet. Nec omnino misceat stirpem generis sui, » et reliqua. Non enim membra sua cum pravis misceri permittit. Hæc de Christo potius prophetata quam jussa intelligamus, ut hæc omnia veraciter implentem patronum habeamus : « Qui habuerit maculam non offerat panes Deo, » id est, qui maculatam habet conscientiam de mysteriis Domini non tractet audaciter. « Si cæcus fuerit, » id est scientiæ lumen non habens ; « si claudus, » id est in mandatis, Domini non bene incedens : « si parvo vel grandi vel torto naso, » id est modica discretione vel nimia et perversa ; « si fracto pede, » id est non recte incedens in via Dei ; « si manu, » id est opere corrupto ; « si gibbus, » id est pondere peccatorum oppressus ; « si lippus, » id est mandata Domini videns, sed non dignis exsequens actibus ; « si albuginem habet in oculo, » id est obscuratum lumen scientiarum ; « si jugem scabiem, » id est carnis petulantiam ; « si impetiginem, » id est avaritiam ; « vel herniosus, » id est mentis superfluis gravatus. Comprehendenda habet hæc vitia in duodenario numero, ut ostendat omnia apostolicæ illa esse doctrinæ contraria. Qui ergo se hujusmodi maculis oneratum meminerit, non damnet seipsum corpus et sanguinem Domini sumendo indigne. « Vescetur tamen panibus, » et rel., id est, licet talis sit, præbeatur tamen ei doctrinæ spiritualis alimentum, ut aliquando resipiscat. « Intra velum non ingrediatur, » vel in reconciliatione non facile inducatur, vel in mysteriorum apertionem, vel ingressum sibi regni cœlestis non promittat, quia nihil immundum illuc intrabit. « Contaminare non debet sanctuarium meum, » indigne sibi sancta usurpat. « Locutus est ergo Moyses ad Aaron, » et reliqua. Indicat lex omnia mandata Domini sacerdotibus, cum omni populo Christiano.

CAPUT XXII.

« Ut caveant ab his quæ sanctificata sunt, » id est caute tractent. Aperit autem post paululum quid cavendum præmonuerit : « Omnis homo, dicens, qui accesserit de stirpe vestra, » *usque* « in quo est immunditia. » De his videlicet quæ superius relata sunt nunc facit rememorationem. Nobis quoque summopere advertendum est ne indigne mysteria Christi contingamus. « Et non contaminent nomen sanctificatorum, » et reliqua. Contaminat hostiæ nomen, qui illam indigne offert, non secundum ejus dignitatem. « Qui fuerit leprosus aut patiens fluxum seminis, » et rel. Hæreticus vitiisque variatus, et qui fornicationi et carnali inservit voluptati, non prius communicet quam per pœnitentiam sanetur. « Qui tetigerit immundum super mortuo, » et rel., id est in aliquo polluitur morticino ; de quibus superius pleniter dictum est. Mystice autem, communionem peccati varius hic tactus immodorum designat, quibus qui polluitur, « immundus est, » usque ad expletam pœnitentiam ; sed cum laverit carnem suam, » id est mundaverit conscientiam, et postquam « occubuerit sol, » id est peractæ pœnitentiæ fervor exsuperat, tunc jam, si integre sit mundatus, licenter sanctificatis utatur. « Morticinum et captum a bestia, » De quibus diximus supra. « Custodiant præcepta mea, » et reliqua. Diligenter hoc observemus, ne morte secunda prosternamur. « Omnis alienigena non comedet de sanctificatis, » id est paganus non admittatur mysteriis Christi. Unde Dominus prohibuit margaritas jacere ante porcos. « Inquilinus sacerdotis et mercenarius, » et reliqua. Inquilinus quasi inculinus dicitur, eo quod sit intus in domesticis serviens officiis ; mercenarius vero qui laborat in agricultura vel pecudum custodia : uterque tamen non ut in domo permaneat servit, sed semper exire paratus, mercedem in præsenti expetere non desistit, eos designans qui in Ecclesia ficte non propter æternam mercedem conversantes, indignos se Dominico corpore exhibent. « Quem autem sacerdos emerit, » et rel., id est qui evangelica coemptus doctrina fidelem in Ecclesia Christo exhibere servitutem debet, non alienatur : « Si filia sacerdotis cuilibet ex populo nupta fuerit, » et rel., id est anima quæ ignobilitati vitiosorun conjungitur, suspendatur a susceptione sacrorum. « Sin autem vidua vel repudiata, et rel., id est, si se a vitiis segregaverit ; a malo liberata, absque inveteratis hominibus malis restituatur. « Qui comederit de sanctificatis per ignorantiam, » et rel., qui in divinis rebus aliquid præsumptuose tractaverit, quasi ignorans ejus virtutem, ipsum pœnitentia persolvet, et quintam partem restituet, id est, unumquemque quinque sensuum ad se corrigendum instituat. « Qui autem obtulerit oblationem suam, » *usque* « masculus immaculatus erit, » et rel. Quidquid offerimus, in fortitudine firmæ actionis, sine malitiæ macula exhibeatur. « Ex bobus, » id est forti actione ; « ex ovibus, » id est innocentiæ virtute ; ex capris, » id est fructu pœnitentiæ : « si maculam habuerit, » et rel., si enim bonum opus pro alia qualibet re quam debet agatur, « non erit acceptabile. » « Homo qui obtulerit victimam, » et rel. Bovem offert qui aliquem in magisterio constituit ; ovem, humilem intellige auditorem ; capram, pœnitentiam, tales eos offerat quales hic præcipit

« Si cæcum fuerit, » id est lumine scientiæ carens; « si fractum, « id est non bene incedens; « si cicatricem habens, » id est præteriti notam peccati. Sunt enim quædam peccata quæ si manifeste in eo deprehendantur qui ordinandus est, rejicitur ab incœpto; « si papulas, » id est detractionis vitium; « scabiem, » inquietudinem et avaritiam; « vel impetiginem, » quæ sine dolore fatigat corpus, et convenit fornicationi, quæ carni dulcis, animæ est pernicies. Hujusmodi vitiis polluti nequaquam ad gradus promovendi sunt, quia acceptabiles Domino non sunt. « Bovem et ovum, aure et cauda amputatis, » et rel. Aurem abscisam habet, qui inobediens est, vel auditum verbi Dei fugit, vel vanarum rerum libens auditor est. Caudam perdidit, qui novissima sua prævidere non curat. Tales voluntarie offerri possunt, sed votum cum eis solvi non potest, qui ad pœnitentiam instruendi sunt, ut convertantur, sed tamen in magisterium non suscipiendi. « Omne animal quod contritis vel tunsis vel sectis ablatisque testiculis est, » et reliqua. Testiculi spectem gignendæ prolis significant, et ideo omnis qui infructuosus est, id est operum bonorum spe vacuus, non potest Domino esse acceptabilis.

« De manu alienigenæ non offeretis panes Deo vestro, » et reliqua. Si quid pagani dederint ad offerendum, non est accipiendum. Oramus tamen pro catechumenis et conversione infidelium : cæterum si in errore persistere voluerint, vota eorum detestabilia sunt. « Bos, ovis et capra cum genita fuurint septem diebus erunt sub ubere matris suæ. » Sive fortis, sive innocens, sive pœnitens in hoc tempore meminerit se sub fragilitate naturæ detentum. Die autem octavo, etc., id est, in die resurrectionis jam immortalitate recepta, soli Deo sine defectione servient electi. « Sive ille bos, sive illa ovis non immolabuntur una die cum fetibus suis, » id est cum legis superstitione et vetustate Evangelii novitatem non observandum. De hostia eadem comedenda supra dictum est. « Eduxi de terra Ægypti, » Christus etiam liberavit nos de diaboli potestate. « Ego Dominus, » ideo ad singula subjungit commemorationem sui nominis, ut terrorem eis incuteret nec peccarent, et dilectionem insereret, ut eos sua mandata diligentius, intueri doceret.

CAPUT XXIII.

« Hæ sunt feriæ Domini, quas vocabitis sanctas, » id est vacationes ad operibus malis quæ « Domini » dicuntur, quia Domini implent voluntatem. « Sex diebus facitis opus, » etc. Ostendit in hac vita piis laboribus insistendum, quia postquam ad requiem ventum fuerit, jam operandi tempus non erit. Bene autem dicit, « in cunctis habitationibus vestris, » quia in futura vita est mansio, in præsenti peregrinatio. « Mense primo quarta decima die mensis, « etc. In tempore passionis Christi, initium enim omnis conversationis nostræ redemptio. Quod « quarta decima die phase » dicit agendum in quinta decima A vero solemnitatem, humanitatem Domini ostendit sub Evangelio umbram subsequente veram solemnitatem rationis incipere. De quo die septem azymorum dies dinumerantur, quia non redemptos a Christo in tota vita nostra ad amaritudine Judaicæ perversitatis esse debere immunes et aliorum errorum. « Dies primus erit vobis celeberrimus, » *usque* « dies autem septimus erit celebrior et sanctior. » Dies primus ingressus est novæ vitæ, dies septimus consummatio laborum, in quorum utroque maxime curandum est ne « servile opus, » id est peccato obnoxium facientes inveniamur. Si quis autem circa initium desidiose torpuerit, in fine in bonis inveniri laboret. « Cum ingressi fueritis terram, » et reliq., id est fideles cum in Ecclesia moremini ; « et messueritis B segetem., » id est populos ad credelitatem perduxeritis, de quibus Dominus dixit : « Videte regiones, quia albæ sunt ad messem, « afferetis manipulos spicarum, » cœtum scilicet sanctorum in primitiva Ecclesia, quod et factum est appositis in una die tribus millibus animarum et altera die quinque. « Qui levabit fasciculum coram Domino, » et rel. Quia eo adjuvante, id est Christo sacerdote magno, fidelium oblatio est Deo per ipsum. « Altero die Sabbati et sanctificabit illum, » et reliq. In resurrectione sua sanctorum unitatem copulavit. Si vero manipulum Christi carnem eis intelligere, unde nobis panis vitæ ministratur alter dies passionis potest intelligi : uno enim die mysticam cœnam celebravit, altero corpus in crucis consummavit supplicio oblatus pro nobis. « In eodem die quo manipulus consecratur, cædetur C agnus immaculatus, » id est, quando Christus in ara crucis immolatus est, sanctificata est in sanguine Christi unitas fidelium. « Libamenta offerentur cum eo, » id est, eo passo profluxerunt ex latere sacramenta redemptionis nostræ. « Duæ decimæ oleo conspersæ, » et reliqua. Decimæ significant completionem legis. Duæ vero, duo Testamenta, vel legem et prophetas, in quibus manifestissime de passione Domini annuntiatur. « In odorem suavissimun Domino. » Opus enim gratissimum Patri quod Filius agebat. « Liba quoque vini, quarta pars hin. » Vinum doctrina est spiritualis : quarta pars hin dicitur, quia in singulis Evangeliorum libris plenitudo sapientiæ invenitur. « Panem et polentam et pultes, » et rel., id est in illam animæ tuæ requiem præparare coneris antequam scias fide ejus redemptionis D initiatum. « Numerabilis ergo ad altera die sabbati, » et reliq. Manipulus ergo ablatus est et sanctificatus, ut Josephus testatur, sexta decima luna ; nunc vero videtur præcipere ut numeret a quinta decima luna, quando ipsæ primitiæ allatæ, nec tamen sunt sacrificio sanctificatæ. Nos autem « ab altero die Sabbati, » id est resurrectionis numeramus pluralitatem quinquagenariæ solemnitatis : sicut enim in monte Sina a præsente Domino legis indicia [*f.* judicia] nondum conscripta populo Hebræorum, die quinquagesima postquam egressi sunt ex Ægypto, monstrata sunt : sic fidelibus post redemptionem quinquagesima die Spiritus sancti gratia de cœlis directa est. « Usque

ad alteram diem expletionis hebdomadis septimæ, » id est hebdomadibus septem peractis, cum una dies adjiceretur, fiebant. « Sacrificium novum ex omnibus habitaculis vestris, » novo genere præcones, nova virtutum munera per omnia conventicula offerre satagebant « panes primitiarum duos, » vel duo præcepta charitatis, vel duorum populorum collectionem. Dicuntur autem duæ decimæ similæ, quia utrumque Testamentum intima est sapientia formatum. Fermentata dicitur simila, id est firmitate doctrina repleta. Cocta in primitias Domini, id est, Spiritu sancto stabilita ad sanctificationem incipientium : septem agni immaculati Christum significant, qui per Spiritum sanctum voluit offerri : vel innocentiam vitæ, quam nobis gratia contulit Spiritus sancti. Vitulus Christum significat : arietes duo, vel Christum in duabus naturis, vel doctores duobus Testamentis imbutos; libamenta, vel mysteria redemptionis nostræ, vel sapientiæ spiritualis admixtionem; hircus pœnitentiam sonat, quam Dominus primo prædicavit ; duo agni pacem et sanctimoniam, sive humilitatem et mansuetudinem significant. De quibus Dominus ait : « Discite a me quia mitis sum (*Matth.* XI), » etc. « Cedent in usum ejus. » Omnia quæ egerimus, ad sacerdotem Christum pertinent, quia ab ipso suscipiuntur. « Et vocabitis hunc diem celeberrimum, « et rel. Vere sanctissimus est, in quo santificata est omnis Ecclesia. De cæteris ut supra, « Postquam messueritis segetem terræ vestræ, » et rel. O Judæi, legis intelligentiam nolite in litteram de spirituali sensu detorquere, sed quæ capere non potestis populo Ecclesiæ, pauperi spiritu, allegorica subtilitate investiganda relinquite. Cætera quæ supra dicta sunt, et sub gratia spiritualiter impleta sunt, et a nobis quotidie, ut Domino placeamus credenda. « Mense septimo, prima die mensi, » et vel. Hoc est in plenitudine temporum, quando Dominus Jesus prædicavit annum Domino acceptabilem, in quo requiescere a malis operibus quasi per septenarium jubemur. « Prima die mensis, » id est in initio prædicationis ; « clangentibus tubis, » id est personantibus doctrinæ clamoribus, « erit sabbatum memoriale, « id est consuetudo perseverans abstinendi a vitiis.« Decimo die mensis hujus septimi. » Id est in plenitudine ejusdem temporis, « dies expiationum » est affligere animas nostras; quia hoc tempus acceptabile, per pœnitentiam nosmetipsos castigemus, ut expiationem quæ in Christi passione nobis concessa est, inveniamus. « Omnis anima quæ afflicta non fuerit die hac, » et rel. Id est, quæ dum valet pro malis operibus pœnitentiam agere, dissimulat, exterminabitur de cœtu sanctorum in cunctis generationibus; quia in Ecclesia suadentibus aliis, idem cultus justitiæ servari debebit. « Affligetis animas vestras die nono mensis; a vespera usque ad vesperam celebrabitis sabbata vestra. » A vespera usque ad vesperam sabbatizare, est in afflictione pœnitentiæ usque ad finem permanere, donec illucescat mane futurum. « A quinto decimo die mensis hujus septimi erunt feriæ tabernaculorum Domino, » et rel. Quindenarius

A numerus excellentissimos in se continet, id est septem et octo, quorum prior ad legem propter sabbatismum, sequens ad Evangelium propter resurrectionem, non absurde comparatur : in quorum observatione toto tempore hujus vitæ memore nos esse oportet, quia « non habemus hic manentem civitatem, sed futuram inquirimus (*Rom*, XIII),» ut taliter vivamus sicut hospites ad patriam festinantes : cujus nobis spiritum donavit, qui nos a diaboli servitute eripuit, sicut illi hanc solemnitatem et recordationem liberationis suæ et eductionis ex Ægypto continuabant. Quod vero diem primum et octavum nominat celebres, ostendit medios simili devotione observandos, omnem quoque nostram vitam ab initio usque ad finem jubet esse custoditam. Est enim
B cœtus atque collectæ, id est dies cœtus pro genitivo, quasi congregationis; dies cœtus collecta, eo quod septem dies in ipso collecti sunt, id est consummati, quia erat finis festivitatis. Potest autem dies octavus intelligi resurrectio, quæ est dies cœtus et collectæ, quia tunc omnes congregabuntur in regnum Dei et temporum finis colligetur. « Offeretis in eis oblationes Domino holocausta et libamenta juxta ritum uniuscujusque diei, » et rel. Profectus virtutem varios offerre debemus, juxta quod tempus dictaverit, quia « tempus loquendi, tempus tacendi, tempus flendi et tempus ridendi (*Eccl.* III), » et quæ sequuntur. « Exceptis Domini sabbatis,» et reliqua quæ præcepta sunt faciamus, cæterum quidquid possimus adjiciamus. « A quinto decimo die mensis septimi, « et rel. Recapitulat quæ supra dicta sunt, quorum
C sensus in propatulo est. « Sumetis vobis die primo fructus arboris pulcherrimæ, « id est initio gratiæ fructus virtutum, quæ a Christo proferuntur, et doctrina ejus custodia : ipse est arbor pulcherrima, qui de se ait : Si in viridi ligno hæc faciunt, et rel. « Spathulasque palmarun, » id est virtute justitiæ. Nam palma victores, laurus milites, hedera poetas coronat. « Spathulas » dicit, quasi ad similitudinem spathæ longioris per diminutionem ; « et ramos ligni densarum frondium, » id est species multiplicium virtutum, ut est charitas, et misericordia, et humilitas : vel sententias sanctarum Scripturarum ramos nominat ; « et salices de torrente, » id est castitate in brevitate hujus vitæ. Siquidem salix fructum non gignit, torrens cito pertransit « et lætabimini coram
D Domino Deo vestro. » Spiritualiter potest gaudere, qui se his virtutibus scit exornatum. Sequentia ut supra. « Omnis qui de genere est Israel, » id est in consortio est Christianorum, « ut discant posteri vestri quod in tabernaculis habitare fecerim filios Israel, etc. » Ideo celebramus commemorationes redemptionis nostræ, ut et nos sciamus quantam benignitatem in nobis ostenderit Deus et eamdem noviter advenientibus manifestemus, ut reddatur Christo laus et gratiarum actio in sempiterna sæcula. « Locutus est Moyses super solemnitatibus, » etc. Lex loquitur fidelibus de omnibus observationibus Dei mandatorum.

A

CAPUT XXIV.

« Ut afferant tibi oleum de olivis purissimum ad concinnandas lucernas extra velum testimonii, » et rel. Filii Israel, qui sunt fideles, veram misericordiam exhibeant ad ornandum sua opera intra Ecclesiam : quibus Dominus dicit : « Sic luceat lux vestra coram hominibus (*Matth.* v), » etc. Aliter lucernæ sunt luminum Dei ibi, in quo misericordia maxime commendatur. « Ponetque eas Aaron a vespere usque ad mane, » et rel. Id est Christus, ubi sui claritatem et operum decorem in Ecclesia sua confirmat in nocte hujus vitæ usque in mane resurrectionis. « Super candelabrum mundissimum, » id est super Christum, qui omnem Ecclesiæ suæ continet statum. « Accipies quoque similam et coques ex ea duodecim B panes, » et rel. In sapientia divina instruantur doctores secundum apostolicam doctrinam ; « habebunt duas decimas, » id est utriusque Testamenti conservent perfectionem ; « quorum senos altrinsecus super mensam. » In sancta Scriptura concordant. Aliter panes illi Eucharistiam signant ; mensa , altare : quod erant duodecim perfectam significationem ejus designant. « Et pones super eos thus lucidissimum, » id est orationem vel illuminationem Dei verbi, quia thus oculis prodest. « Per singula sabbata mutabuntur, » id est doctores boni hinc translati ad requiem dicuntur, et alii in sabbato restituuntur propter eamdem requiem, alii subrogantur. « Suscepti a filiis Israel, » a fidelibus enim sancti doctores sumuntur ; « eruntque Aaron et filiorum C ejus, » quia Christus accipit in semetipsum. « Ecce autem egressus filius mulieris Israelitis, quem pepererat de viro Ægyptio inter filios Israel, jurgatus est in castris, » et rel. Hic vir eum designat qui, in religione ecclesiastica natus, habet patrem Ægyptium, id est si gentilium philosophia in errorem inciderit, hoc est enim jurgari ; et per hoc nomen Domini blasphemaverit, ut errans, mittitur in carcerem, quia castigandus est fortiter. Qui postmodum jubetur extra castra lapidari, quia in errore perseverans duris sententiis excommunicationis extra Ecclesiam propulsandus. « Homo, qui maledixerit Deo suo, » et rel., id est qui per errorem cultum Dei violare nititur, vel pœna pœnitentiæ, vel æterna damnatione affli- D get : « sive civis sive peregrinus, » id est Judæus gentilisve, « qui occiderit hominem, » id est seduxerit multis utilem, punietur, ut supra. Qui percusserit animal, reddat vicarium, id est qui seduxerit simplicem et stultum, ipsius seductionis culpam pœnitentia digna absolvat. « Qui irrogaverit macula, » etc. In quocumque læserit proximi vitam digna emendatione purget. « Æquum judicium sit inter vos, sive peregrinus, sive civis peccaverit, » sive Judæus, sive gentilis ad Ecclesiam confluens una emendatione se a prævaricatione mundet.

CAPUT XXV.

« Quando ingressi fueritis in terram, sabbatizetis Domini sabbatum, » id est intrantes Ecclesiam, requiem quærite futuram. « Sex annis seres agrum tuum, » id est in hac vita in præceptis legis labora, et in Evangelii gratia, quod est vineam sex annis putare ; « et colliges fructus ejus, » id est labora ut ad fructum vitæ pervenias. « Septimo anno sabbatum erit terræ, » et rel., id est in futura requie tempus non erit laborandi nec fructus cum labore quærendus, ideo præcipit non metere. « Sed erunt vobis in cibum, » quæ a Domino concedentur sine labore percipientur. Nec enim ibi merces illa ullius labore augebitur, sed misericordia Dei, quantum concesserit in cibum, id est refectionem vitæ ; Domino et servo, id est magistro et subjectis ; et mercenario pro æterna mercede in Ecclesia servienti ; « advenæ et jumentis » de gentilitate converso et simplicibus. « Multæ enim sunt mansiones in domo patris (*Joan.* XIV), quia secundum suum modum unicuique retribuetur. » « Numerabis quoque septem hebdomadas annorum, id est septies septem, » quod significat perfectionem requiei, « et clanges buccina. » Canet enim tuba et mortui qui in Christo sunt resurgent primi (*I Cor.* XV). « Mense septimo decima die, id est in perfectione promissæ quietis ; » sanctificabitis annum quinquagesimum. Quinquagenarius remissionem significare in multis ostendimus : in futura enim requie perfecta erit remissio, dum ad regnum vocabuntur omnes electi. Revertetur homo ad possessionem, id est paradisum, unde dudum exciderat, « rediet ad familiam, » suam id est ad angelorum consortium, prout cujusque merita expetunt. De non serendo et non metendo jam dictum est. « Sed statim oblata comedetis, » id est quæ Dominus justus judex retribuerit, statim his utamur, non quærentes seram laborum exercitationem. « Primitias vindemiæ non colligetis, » id est secundum litteram jubet ne colligant vinum exprimendum. » Anno jubilæi redient omnes ad possessiones suas, » id est in separatione corporis et animæ, vel in universali resurrectione redient electi ad paradisum, quo latro de cruce perrexit. « Quando vendes quippiam civi tuo, vel emes ab eo, » et rel., id est quando fratri tuo doctrinam commendabis, vel emes ab eo obedientiam, « ne contristes eum, » id est non majorem scientiam et actionem quæras ab eo quam tecum percepit : hoc est juxta numerum jubilæi emere. « Quanto plures anni remanserint post jubilæum, tanto crescet pretium, » etc. Quanto longiori tempore quis doctori inhæserit, tanto potiores fructus recompensare debebit. « Ut habitare possitis in terra, » et rel. Domini mandata custodiamus, ut absque pavore, diabolicæ versutiæ in Ecclesia conversantes,

fructum vitæ in ipsa acquiramus. « Perfecta charitas foras mittit timorem (*I Joan.* IV). » « Dabo benedictionem vobis anno sexto. » Id est in sexta ætate Domino incarnato, sicut Psalmista dicit : « Benedictio Domini super vos, benediximus vobis in nomine Domini (*Psal.* CXXVIII). » Benedictio Domini est super nos, qui redempti in sanguine Christi, fructum virtutum germinare valemus. Benedicimur autem in nomine Domini, qui per Christi adventum Patrem cognoscimus ; unde ipse ait : « Qui videt me, videt et Patrem meum (*Joan.* XIV). » Et faciet fructus trium annorum. Tanta enim benedictio data est, ut in fide sanctæ Trinitatis omnibus abundemus. « Seretisque anno octavo. » Hoc est resurgentes stabitis ante tribunal Christi rationem dantes operum bonorum, pro quibus coronemini. « Et comedetis veteres fruges usque ad nonum annum. » Id est in operibus bonis quæ in corpore acquisistis usque in æternum lætabimini et ultra. « Donec nova nascantur, edetis vetera, » id est eo vos deducant cum Dei gratia operum bonorum merita, ubi vobis ministrentur æterna. « Terra quoque non vendetur in perpetuum, quia mea est. » Licet multi devient Ecclesia, tamen non subvertetur in æternum, quia Christus in ea est. « Et vos advenæ et coloni mei. » Quamvis homo nascatur in Ecclesia, iterum renasci debet ut intret. « Unde cuncta regio possessionis vestræ, » et rel. Si quis corpus vel animam suam in servitutem peccati converterit, per pœnitentiam potest absolvi. « Si attenuatus frater tuus, » et rel. Si frater infirmatus fide vel actione subdiderit se iniquitati ; « et voluerit propinquus ejus, » etc., id est doctor quilibet, si voluerit, per verbum et rationem potest eum revocare. Cui Jacobus dicit : « Qui converti fecerit peccatorem ab errore viæ suæ, » etc. — « Et si ipse pretium ad redimendum poterit invenire, » et rel. Id est si alterius caret auxilio et ipse aliquo se zelo compunctionis correxit, « computabuntur fructus, » et rel., id est cogitet quantum servierit diabolo, et deinceps digno pœnitentiæ fructu vitam suam redimat. « Quod si non invenerit manus ejus ut reddat pretium, habebit emptor, quod emerat usque ad annum jubilæum. » Id est si nondum zelo emendationis eriget se, in magistri potestate est, usque dum perveniat ad jubilæum, id est per pœnitentiam ad veram remissionem. « In ipso enim omnis venditio redit, » et rel. In perfectione pœnitentiæ pristinæ libertati peccatorum restituitur. Vendita domus in urbe in uno anno redimi potest. Non deinceps anno revoluto, quia cultus in lege traditionibus Pharisæorum pejoratus in anno, id est in tempore incarnationis Christi, redimi potuit de prævaricatione, si credere voluissent. Qui enim pertinaces in errore fuerunt possedit eos Satanas. « Nec redimi poterunt in jubileo. » In passione Christi, ubi dixit Dominus : « Pater, ignosce illis, » etc. (*Luc.* XXIII). Qui autem crediderunt incarnationem ejus, in uno anno redemerunt conversationem suam, et illis hæc profuit oratio : domus in villa muros non habente sub conditione agrorum venditur, quia conversatio gentium custodia legis non ligata, si a vero deviaverit post agnitionem, pœnitentia redimitur. De jubilæo ut supra. « Ædes Levitarum quæ in urbibus sunt semper possunt redimi, » id est conventicula apostolorum quæ ipsi collegerunt pœnitentia, quod prius deliquerant, emundarunt. « Quia pro possessionibus sunt inter filios Israel, » quia illi quos converti fecerunt suis precibus, non eorum meritis, cum Domini pietate salvabant. « Suburbana eorum non veneant, » et rel., id est virtutes nunquam deserantur, quia sine illis vivere non possumus. Sunt autem quædam virtutes quæ nequaquam continuatim haberi possunt, ut jejunia et vigiliæ et cætera talia : aliæ autem, quibus nunquam homo debet spolari, ut est charitas, humilitas, etc. Superiores quoque ita assidue possideantur, si dum non habentur in facto, efficiantur in voto. « Si attenuatus frater tuus fuerit, » et reliq. Si conjunctus tibi in Christianitate infirmetur, actione : et tu « susceperis eum » docendum, quantum ei dederis, exige, id est juxta doctrinam tuam quære ejus obedientiam. « Pecuniam tuam non dabis ei ad usuram, » et rel., id est doctrinæ thesaurum cum infirmo commendaveris, non exigas super possibilitatem ejus operationem. Aliud autem dare pecuniam nummulariis, ut cum usura referatur. Superabundantia frugum obedientiam immoderatam significat. « Si paupertate compulsus vendiderit, se tibi frater tuus, » est., id est si infirmatus te sibi elegerit in magistrum ; non ita eum contemnas ut famulum, id est paganum, sed pro mercede futura tecum laboret usque ad jubilæum, id est remissionem peccatorum ; dicit enim Paulus : « Si præoccupatus fuerit homo in aliquo delicto vos, qui spirituales estis (*Galat.* VI), » etc. ; « operabitur apud te, » id est virtutes congreget : « et postea egredietur cum liberis suis, » id est operibus suis, « ut revertatur ad cognationem suam, » id est ad evangelicam conversationem « et possessionem patrum suorum, » id est paradisum. « Ne affligas eum per potentiam, » hoc est quod Apostolus præcipit : « Non dominantes in clero, sed forma facti gregis (*I Petr.* V). » — « Servus et ancilla sint vobis donationibus, » et rel., id est paganos inferiores vobis ducite ; « et de advenis qui peregrinantur apud vos, vel qui ex his nati fuerint, » id est catechumeni, vel illi qui eorum vitam sequuntur ; « hos habebitis famulos, » et rel., in æternum virtutibus super illis eminete. « Si invaluerit apud vos manus advenæ aut peregrini, » et rel. Si frater infirmus alicui peccato consenserit, « quod si voluerit de fratribus ejus, » id est Christianis per orationem vel doctrinam potest eum liberare ; vel si ipse zelum habuerit pœnitendi, reputet tempus venditionis suæ, quo servivit peccato, et dignam pœnitentiam in sequenti vita studeat exercere. Non affliges eum violenter in conspectu tuo, quasi dicat : Debitor illi es, ut non patiaris eum affligi, sed liberes. « Quod si post hæc redimi non potest, » et rel. Id est si per se vel alium citius non

redimitur, aliquando tamen, si pœnituerit remissione accepta, cum bonis operibus redditus libertati. « Eduxi de terra Ægypti, » id est de diaboli potestate redemi.

CAPUT XXVI.

« Non facietis vobis idolum, » et rel., id est avaritiam non habeatis, « quæ est idolorum servitus (*Ephes.* v) : » — « Nec titulos erigetis, » secundum litteram altaria plurima dicit, mystice principalia vitia et crimina capitalia. « Nec insignem lapidem ponetis, » et rel. Hoc juxta historiam patet, allegorice autem prohibet per avaritiæ culturam pretiosarum rerum, sive lapidum, sive aliorum metallorum, seu quarumcunque rerum congeriem cumulare. « Dabo vobis pluvias temporibus suis, » id est doctrinam Scripturarum vel bonorum magistrorum. « Et terra gignet germen, suum, » id est vestra vita virtutes bonorum operum. « Et pomis arbores replebuntur, » id est sanctis virtutibus. « Apprehendet messium tritura vendemiam, » et rel. Consummationem unius virtutis alia pro mercede subsequitur, ut Paulus dicit : « Deus, qui operatur in vobis et velle et proficere pro bona voluntate (*Phil.* II). » Pro bona enim voluntate perfectionem dicit bonis operibus subministrari. « Et comedetis panem vestrum in saturitate, » id est doctrinam spiritualem ; « et absque pavore habitabitis. » Qui enim mandata Domini custodit, insidiis diaboli non capitur. « Pacem dabo in finibus vestris, » id est in Ecclesia, sive in unoquoque homine : tunc autem vera pax, dum homo in semetipso conflictationes vitiorum non sentit. « Dormietis, et non erit qui exterreat, » id est requiescetis nullo perturbante. « Auferam malas bestias, » id est spirituales inimicos. « Gladius non transibit terminos vestros, » id est gladius discordiæ vel vindictæ. « Persequemini inimicos vestros, » etc., id est bene operando diabolum vincetis. « Persequentur quinque de vobis centum alienos, » id est pauci fidelium qui tunc sensus suos bene regunt, et divinam legem sequuntur, plenitudinem adversæ potestatis depellunt : perfecti numeri sicut in bono accipiuntur, ita contrarias habent malorum numerositates. « Cadent inimici vestri gladio, » id est maligni spiritus Dei vindicta. « Respiciam vos, » per misericordiam. « Comedetis vetustissima veterum et vetera novis supervenientibus projicietis. » Propter fertilitatem terræ dicit. Mystice hoc facimus, dum secundum Apostolum, « quæ retro sunt obliti (*Philip.* III), » id est interiora extendimur : semper enim sancti quasi in initio virtutum sunt, dum præterita bona sibi sufficere non putant. « Ponam tabernaculum in medio vestri, » id est in unoquoque justo habitationem meam. « Ambulabo inter vos, » id est ut vos ambulare faciam in præceptis meis. « Et confregi catenas cervicum vestrarum ut incederetis erecti, » id est pondera peccatorum abstuli, ut Deum cognoscatis, et ejus memoriam habeatis, nec terrenis desideriis incumbatis. « Visitabo vos velociter in egestate et ardore, » ut semper sitiatis et nunquam saturemini ; « qui conficiat oculos vestros, » id est ardor oculos vestros deficere faciat, et videant quod nolunt ; « et consumat animas, » propter angustias. Ardore et egestate designat contemptoribus mandatorum Dei sitim spiritualis intelligentiæ insistere. « Frustra seretis sementem, » et reliq., id est vos, qui sine Christo vultis esse, frustra virtutes aliquas imitamini, quia eas diabolus sua perversitate corrumpit. Quæ sequuntur ad eumdem pertinent sensum. « Fugietis nemine persequente, » id est nullam confidentiam habentes, conscientia accusante, in peccatis vestris tabescetis. « Addam correptiones vestras septuplum, » id est perfectam vindictam. Sic et in sequentibus. « Dabo vobis cœlum desuper sicut ferrum et terram æneam. » Simpliciter propter sterilitatem dicit, quia imbre desuper non veniente terra non gignit. Mystice autem nec divinum auxilium habent, nec fructum in Scripturis, vel in cordibus suis invenient Christum contemnentes. « Nec arbores poma præbebunt, » id est qui videntur fructum facere debere, nullis virtutibus insigniuntur. « Emittam bestias agri, » id est malignos spiritus, « qui consumant et vos et pecora vestra, » id est sapientes et hebetes : « desertæque fient viæ vestræ, » id est actiones, nullo eas exercente. « Ego quoque contra vos adversus incedam. » Qui Domini voluntati contrarii sunt, sciant sibi Dominum non satis esse præsentem ad auxilium. « Inducamque super vos gladium, » et rel., id est verbum Dei, qui vos Judæi convincat sine gratia Evangelii legem non posse salvare. Cuncta enim hæc quæ circumstant ad Judæos pertinent, Christum venientem non suscipientes. « Cumque confugeritis in urbes, » et rel., id est ad prophetas vestros convincet te eorum sensus mortaliter sapere. « Postquam confregero baculum panis vestri, » et rel., id est fortitudinem Scripturæ, quam carnaliter observatis. Lex enim sine Christo nihil valet. « Ita ut decem mulieres in uno clibano coquant panes, » et rel., id est decem mandata in legis angustia præparent sensum ; « sed minime dent ad saturitatem, » quia latitudinem spiritualis intelligentiæ non habent. « Ita ut comedatis carnem filiorum et filiarum vestrarum. » Quod utrumque et in captivitate Babylonica et romana actum est. Cæterum filiorum ac filiarum carnes comedebant, dum discipulos suos perversa doctrina decipiebant. « Destruam excelsa vestra et simulacra confringam, » id est sacerdotes et magistros. « Cadetis inter ruinas idolorum vestrorum, » Scribas et Pharisæos, idcirco idola, quia eorum superstitiones Domini mandatis præferebant, « urbes vestras redigam in solitudinem, » in prophetis carnalem sensum non sequamini ; « et deserta faciam sanctuaria vestra, » id est derelinquere cultum et religionem vestram. « Non recipiam odorem ultra suavissimum, » id est victimarum, quæ in umbra mihi placuerunt. « Disperdamque terram vestram, » id est Scripturam carnaliter intellectam ita permanere non patiar. « Et stupebunt super eam omnes inimici vestri, cum habitatores

illius fuerint. » Id est conversi de gentibus, qui fidei hæreditatem pro vobis acceperunt, duritiam vestram mirabuntur : inimicos autem eos dicit, quasi contrarios. « Vos autem dispergam in gentibus, » sicut deinceps post passionem Christi actum videmus. « Et evaginabo post vos gladium. » Ubique enim verbum Dei illos impugnat. « Tunc placebunt terræ sabbata sua, » id est Scripturæ, quod quiescit a carnali observatione, cui vos requiem justæ observantiæ non præstitistis. « Et qui remanserint, dabo pavorem in cordibus eorum. » Id est qui prius crediderunt, si reversi fuerint, dabo eis inquietudinem sub Christiano populo constitutis, de propriis sedibus pulsis. « Terrebit eos sonitus folii volantis, » id est sententia prophetarum : quidquid enim gentes viderint de his quæ lex prohibet præsumere, terret eos atque videre refugiunt ; « et ita fugiunt quasi gladium, » etc. Dum eis quisquam Scripturarum ostendit, « cadent nullo persequente, » id est putant in malum suum hoc agi, cum non propter aliud quam benevolentiam talis eis charitas ostendatur. « Corruent singuli super fratres suos, » id est deducent in ruinam. « Hostilis vos terra consumet. » Scriptura videlicet evangelica vos errare convincet. « Quod si de iis aliqui remanserint, tabescent in iniquitatibus suis, » etc. Qui persistere volunt in cœpto errore patria perdita, ipsi quoque pœnis deficiunt, « donec confiteantur iniquitates suas, « vel hic per pœnitentiam, vel in futuro ad rationem reddendam. « Et inducam in terram hostilem, » id est in doctrinam evangelicam, « donec erubescat incircumcisa mens eorum, » a veritate superata. « Et recordabor fœderis mei, » etc., spiritualis promissionis. « Terræ quoque memor ero, » id est synagogæ eorum. De sabbatismo terræ supra dictum est. « Attamen cum essent in terra hostili, non penitus abjeci eos, » etc. Hoc est quod dicit Apostolus. « Cæcitas ex parte contigit in Israel donec plenitudo gentium intraret, et sic omnis Israel salvus fieret (*Rom.* XI). » — « Et recordabor fœderis mei pristini, » etc., quia eis promissiones exhibitæ sunt.

CAPUT XXVII.

« Qui spoponderit animam suam, sub æstimatione dabit pretium. » Qui vitam suam Domino voverit pro æstimatione virium illi serviat. « Si masculus fuerit a vicesimo anno usque ad sexagesimum, » id est fortis ad bene operandum, a completione legis, quæ in decalogo constat, qui et secundum litteram et allegoriam debet observari usque ad sexagenarium, id est perfectionem operum. Senarius perfectus per denarium, æque perfectum, multiplicatur, ut hic proponitur. Dabit quinquaginta siclos, id est, totam vitam suam Spiritualiter vivat. « Si mulier, triginta, » id est, infirmior actu Trinitatis fidem cum observatione mandatorum. « A quinto anno usque ad vicesimum masculus dabit viginti siclos, » id est, postquam sciverit quinque sensibus corporis uti, usque ad prædictam completionem ipsam diligenter, si firmior est, observationem exhibeat. « Si autem mulier, decem, » id est, infirmior tamen historialiter decalogum servet. « Ab uno mense usque ad annum quintum, » id est, ab initio conversationis usque ad observationem sensuum fortior, quinque siclos, id est quinque sensuum dominationem ; infirmior, tres, hoc est Trinitatis fidem offerat Deo. Quibus incipientibus Petrus dicit : quasi modo geniti infantes (I *Petr.* II), etc. « Sexagenarius et ultra masculus dabit quindecim siclos. » Sexagenarius jam bello et nuptiis non satis aptus, et eum signat qui ad culmen summarum virtutum ascendere minus idoneus est, sicut est virginitas et martyrium et monachorum recta conversatio. Qui hæc jam minus implere potest, reddat quindecim siclos, id est fortiter quinque sensuum custodiam cum legis observantia, « femina, decem,» id est infirmior, decalogi vel historialem observantiam. Si pauper fuerit, » etc., id est, si inops virtutum, promissa recompensare non potuerit, quantum ei imponatur a majoribus considerata ejus virtute perficiat. « Animal quod immolari Domino potest, » etc. Discipulus quem ad Domini servitium disposueris non abjiciatur, ut quæras alium, « nec melius malo, nec pejus bono. » Bonum malo non commutes. Si vero malus est, de correctione ejus ne deficias nec penitus abjicias, sed ad promissum præsentare satage. « Qui mutaverit, » etc., id est si alium pro illo meliorem, acquisieris, ambos salvare memento. « Animal immundum, quod immolari Domino non potest, » etc. Id est, si quis cum Domino promiserit cujus vitia ne offeratur contradicunt, pretium ejus ponatur, id est studium impendatur, ut de illa immunditia liberetur. Quod sacerdos dijudicat bonum an malum sit, significat illum magistrum considerare debere utrum sit corrigibilis an non, etsi sit, studium correctionis ei adhibeat. Quod si facere voluerit, addet quintam partem, id est per intellectum suum hoc efficiat. Ideo quintam partem intellectum dicimus quia singulis quinque sensuum idem præest. « Homo si voverit domum suam, » etc., id est domesticam Ecclesiam ; qualis sit probet et quantum valet, tantum in Domini servitium redigatur. « Si autem ille qui voverat voluerit redimere eam, » id est si iterum cum gerere voluerit juxta intellectum suum, fructus ejus recompenset. « Quod si agrum possessionis suæ voverit, » etc., id est meditationem, quam in divina Scriptura debet habere ; juxta mensuram sementis æstimabitur, id est secundum capacitatem sensus sic promittatur. « Si triginta modiis hordei seritur, » etc. Si per Trinitatis fidem sensus legis in littera latentis capit, ad Spiritus sancti gratiam percipiendam meditetur. « Si statim ab anno incipientis jubilæi voverit, » etc. Si in initio conversationis meditationem suam ad divinam legem scrutandam commendaverit, quantum laborare potuerit, tantum remunerabitur. « Sin autem post aliquantum temporis, » etc., id est si in provectiori ætate ad hoc

agendum convolaverit, sicut minus jam capere poterit, sic minorem recipit mercedem. « Si voluerit redimere agrum qui voverat, » etc. Id est si meditationem suam ut semetipsum in Scripturis instruat revocare voluerit, non ut semper alterum audiens, nunquam sibi ipsi præbeat refectionem, juxta intellectum veritatis eam percipiat, ut ejus fructum recompenset Domino cui illam promisit, et sibi fructum inde dulcedinis metat. « Si autem noluerit redimere, sed alteris civilibus fuerit venundatus, » etc. Si meditationem suam, ut per se legat et intelligat, ad se reducere tardaverit, et alteri semper inniti voluerit, potest contingere ut illi adhæreat, de quo errorem capiat, unde non facile redimatur. « Quia cum jubilæi venerit dies, sanctificatus erit Domino, » etc. Cum enim venerit dies retributionis, « ad jus pertinet sacerdotis, » quia ei per quem Domino oblatus est merces restat laboris, licet ipse postea perierit. Ipse enim qui vovit sacerdos Dei est. « Si ager emptus et non de possessione majorum, » etc. Id est, si discipulus aliunde veniens meditationem inierit erga te, qui non sit de schola tua, supputa quantum in eo possis elaborare, et studium adhibe lucrandi eum. « In jubilæo autem revertetur ad priorem Dominum, » id est, ei qui primum laboravit in eo merces laboris impendet, te studii tui suscipiente remunerationen. « Omnis æstimatio siclo sanctuarii ponderabitur, » omnis judicii et negotiorum diversitas juxta doctrinam ecclesiasticam pensetur. « Siclus viginti obolos habet. » Ipse quidem modus doctrinæ divinæ in decalogo continetur, qui in vicenario bis ducitur, vel quia duo præcepta continet charitatis, vel quia et historialiter et allegorice est observandus. « Primogenita quæ ad Deum pertinent, » etc. Hi qui in primordio conversationis semetipsos Deo dedicant, non possunt in eis alii conversationis sibi usurpare effectum. « Sive bos, sive ovis, » ut supra. « Quod si immundum est animal, » etc. Debilitatis immunditiam dicit. Si quis semetipsum constrinxerit in aliquo voto, sicut est virginitatis promissio, et rursus in aliquo vitiosus fuerit, in eo quod ex sua promissione servavit, ab alio non potest Deo offerri; in alio vero, quo minus perfectum est redimi, juxta considerationem necessitatis opus habet. « Si redimere noluerit, vendetur alteri. » Si unus eum non redemerit, alius eum suo studio poterit restaurare. « Omne quod Domino consecratur, sive homo, » etc., sive rationalis et sapiens, sive subjectus, sive meditatio Domino offerenda consecratur, non commutetur alio, ut supra dictum est; « nec redimi poterit, » id est commutatione alterius. « Morte moriatur. » Quidquid Domino promittitur nullo modo prætermittatur, sed usque ad mortem servetur. Dicit etiam Apostolus de fidelibus Domini : « Carnem suam crucifixerunt cum vitiis et concupiscentiis (*Gal.* V). » « Omnes decimæ terræ, » etc., id est, omnium operum perfectio Domino consecretur. « Si quis redimere voluerit decimas suas, » etc., id est bona opera sibi confirmare justo intellectu, eorum fructum Domino recompenset. « Omnium decimarum, » etc., omnium ordinum qui sub disciplina Christi sunt. « Quidquid decimum venerit, » etc., id est, quicunque legis justam habet intelligentiam, Domino sine ulla commutatione ex debito hostia offertur : cætera ut supra. Pietatem autem tuam, Deus omnipotens, obnixe deprecor ut me facias tibi semper placitum sacrificium laudum tuarum offerre, ut et quæ agenda sunt veraciter agnoscam, et agnita fideli operum exsecutione perficiam, ne ignis Spiritus sancti et venerandæ charitatis quem perpetuo servandum præcepisti, quem per effusionem veri sanguinis in corde et pectore meo confirmasti, deficiat; sed ad laudem et honorem nominis tui, in tuæ servitio dilectionis ardescat in sæculum. Amen.

WALAFRIDI STRABI

FULDENSIS MONACHI

HOMILIA IN INITIUM EVANGELII SANCTI MATTHÆI

(Pez., Thesaurus noviss. Anecd., tom. II, p. 41.)

INITIUM SANCTI EVANGELII SECUNDUM MATTHÆUM. *Liber generationis Jesu Christi filii David, filii Abraham. Abraham genuit Isaac, Isaac autem genuit Jacob, Jacob autem genuit Judam et fratres ejus,* etc.

Moyses vir sanctus librum creationis cœli et terræ, divina fultus auctoritate, conscripsit, in quo perituri hominis originem texerat. Matthæus, apostolus Christi et evangelista, librum generationis Jesu Christi, in quo est initium salutis nostræ, et qui est perfectio æternæ beatitudinis nostræ, congruo scripsit exordio : quia Jesus *Salvator* interpretatur; Christus *unctus*, quod est nomen summæ dignitatis; quia antiqui reges et prophetæ atque sacerdotes oleo ungebantur sanctificationis. Jesus autem Christus Dominus noster oleo lætitiæ præ participibus suis unctus a Domino legitur. Qui venit in hunc mundum per electos et circumcisos patres, quorum nomina per ordinem Matthæus ideo in exordio sui

libri posuit, quia in his nostræ redemptionis et A æternæ salutis figuram, Spiritu sancto revelante, esse cognovit, et easdem figuras per Christum in veritate completas. Sicut enim Christus per horum patriarcharum genealogiam ad nostram in hunc mundum venit salutem, et horum omnium in semetipso gerebat officium: ita etiam in horum omnium interpretatione nominum nostram salutem spiritualiter voluit designari. Nos quoque, quantum, ipso inspirante atque adjuvante, possumus, eorum imitari debemus interpretationem, ut ait Joannes evangelista : Qui Christum desiderat imitari, *debet quomodo Christus ambulavit, et ipse ambulare.* Nunc ad ipsius libri ordinem redeamus.

VERS. 1. — *Liber generationis Jesu Christi filii David, filii Abraham.* Hic quæstio oritur, cur anteponitur David Abraham? Quoniam quidem major electio in David, quam repromissio. Nam electio in David, de quo dicitur : *Inveni David filium Jesse secundum cor meum, qui faciet omnes voluntates meas.* Et iterum : *De fructu ventris tui ponam super sedem tuam.* Repromissio vero ad Abraham. Cui dicitur : *In semine tuo benedicentur omnes tribus terræ.*

David *manu fortis* interpretatur ; quia superbissimum Goliath solus vicit et peremit. Abraham *pater multarum gentium* interpretatur ; quod utrumque Christus intelligitur. Ipse enim est bellator noster fortissimus, qui solus cum diabolo, hoste fortissimo pugnavit, eumque superavit et damnavit, et post hanc victoriam multorum effectus est pater populorum, id est pater omnium credentium, qui omnibus in se credentibus Patrem se invocare concessit, dicens : *Sic autem orabitis : Pater noster qui es in cælis.* Nos quoque in baptismo diabolicis omnibus renuntiantes operibus, omnibus quoque pompis diaboli abnegantes, difficillimum contra eum spiritualeque certamen inivimus ; et quomodo ipse nobis nunquam insidiare desistit ; ita nobis diligentissima cura vigilanter atque sollicite usque in diem exitus nostri in eodem certamine permanere necesse est, Deique omnipotentis clementissimam pietatem jugiter implorare, quatenus nobis sua magna misericordia victoriam tribuat, et patres nos multarum virtutum esse concedat, quod sunt arma militiæ spiritualis.

VERS. 2. — *Abraham autem genuit Isaac.* Isaac autem *gaudium* interpretatur. Bene etiam pater omnium credentium Christus, gaudium omnium suorum effectus est populorum ; quia in nativitate ejus angelus pastoribus locutus est, dicens : *Ecce evangelizo vobis gaudium magnum, quod erit omni populo.* Ita et nos per multiplicationem in perseverantia bonorum operum gaudium nobis vitæ æternæ cum sanctis angelis præparare debemus. Et in eodem nos semper gaudio speremus manere, ut Apostolus admonet, dicens : *Gaudete in Domino semper, iterum dico gaudete*, ut subaudiatur, ita de Christi nos nativitate, passione et resurrectione, atque in cœlos ejus ascensione gaudere oportet, ut ad gaudia æterna mereamur pervenire.

Isaac autem genuit Jacob. Jacob *supplantator* interpretatur. Postquam vero Christus nativitatis suæ gaudia mundo concessit, diabolum etiam, humani generis vastatorem, sua passione supplantavit, et vasa ejus diripuit. Ita et nos per gaudium secundæ nativitatis, id est post perceptionem remissionis omnium peccatorum in baptismo, supplantatores esse necesse est omnium vitiorum et carnalium delectationum, et diaboli in nobis supplantare tentamenta, ejusque fraudes et insidias omnino cavere, quantumcunque possimus Dei gratia largiente.

Jacob genuit Judam. Judas *confessio* interpretatur. Confessio namque non semper ad pœnitentiam B pertinet, sed aliquando ad Dei laudem et ad gratiarum actionem. Bene itaque Christus, supplantatis diaboli tentamentis, confessionem, id est laudem, obtulit Deo Patri, ut ibi : *Confiteor tibi, Pater, Domine cœli et terræ*, quod ad laudem pertinet. Nos quoque dum, auxiliante misericordia Domini Salvatoris nostri, aliquantulum vitiorum et carnalium delectationum in nobismetipsis vincere, et senserimus superare, hoc totum Dei misericordiæ deputemus, nihil nostris meritis tribuamus ; sed semper præveniamus faciem ejus in confessione peccatorum nostrorum : die quoque ac nocte in ejus semper permaneamus laude, ut sua nos clementissima protectione ab insidiis antiqui hostis defendere atque protegere dignetur, et confiteamur nomini sancto C ejus, et gloriemur in laude ipsius in sæcula sæculorum.

VERS. 3. — *Judas autem genuit Phares et Zara.* Phares *divisio* interpretatur, et Zara *oriens ;* bene etiam Christus divisio potest intelligi, quia sanctam Ecclesiam a societate infidelium separavit. Itemque in judicio segregat justos a peccatoribus, et reddet unicuique secundum opera sua. Nobisque necesse est ut dividamus nos ab impiis et infidelibus : actus quoque nostros ab eorum societate secernamus, ut in divisione ultima non cum impiis damnari, sed cum justis mereamur coronari. Bene in Zara, qui *oriens* interpretatur, Christus intelligitur, de quo Propheta : *Orietur vobis timentibus nomen Domini sol justitiæ.* Et ipse in initio prædicationis suæ, Isaiæ D usus testimonio, de semetipso aiebat : *Populus qui ambulabat in tenebris, vidit lucem magnam. Habitantibus in regione umbræ mortis lux orta est eis.* Et alibi : *Ego sum lux mundi.* Ita et nos postquam dividamus nos ab infidelium actibus, et carnalia desideria fugiamus, oritur in cordibus nostris splendor lucis æternæ, sol justitiæ Christus, et ipse in nobis habitare dignetur, sicque per operationem virtutum impleatur in nobis, quod ipse præcepit, dicens : *Sic luceat lumen vestrum, ut videant opera vestra bona, et glorificent Patrem vestrum qui in cælis est.*

Phares autem genuit Esron. Esron *sagitta salutis Domini* interpretatur. Christus enim salutis nostræ

sagitta potest intelligi; quia sagitta venenata cum A
in quodlibet vivum configitur, mortificat: ita et Christus sagitta prædicationis suæ nostra in nobis vitia et peccata mortificat, dicens: *Pœnitentiam agite, appropinquavit enim regnum cœlorum.* Et sancti apostoli, prædicatores Ecclesiæ, sagittæ Domini acutæ dicuntur, quorum prædicatione corripiuntur infideles et corriguntur fideles dum pro peccatis suis cumpunguntur ad pœnitentiam. Nos quoque sagittam districtæ examinationis justi judicii Dei ponamus ante oculos nostros, et digna defleamus pœnitentia mala quæ fecimus, et ut nostrorum mereamur veniam delictorum et aliis formam præbeamus salutis.

Esron genuit Aram. Aram *electus* interpretatur. Christus est electus Dei, de quo Pater loquitur: B
Ecce puer meus, electus meus, quem elegi. Nos quoque magnopere eligamus quæ sit voluntas Dei, eamque, quantum possimus, operemur, ut ait Apostolus Petrus: *Vos autem genus electum regale sacerdotium.*

Vers. 4. — *Aram autem genuit Aminadab.* Aminadab *populus meus spontaneus* interpretatur, Christus autem *spontaneus* recte interpretatur, quia sponte semetipsum obtulit pro nostra salute hostiam immaculatam. Nos quoque sponte Domino Deo nostro obedire oportet, ejusque voluntatem, quantum possimus, non coacti, sed sponte, operari facto studeamus. Et ipse in Evangelio eos qui voluntatem ejus faciunt, et fratres et matrem, et sorores ejus asserit, dicens: *Si quis fecerit voluntatem Patris mei* C
qui in cœlis est, ipse meus frater et soror et mater est.

Aminadab genuit Naasson. Naasson *augur fortis* interpretatur, quod Christus intelligitur qui est propheta fortis, cum de die judicii discipulis suis prædicavit, dicens: *Cum venerit Filius hominis in majestate sua, tunc sedebit in sede majestatis suæ*, ut judicet orbem terræ in æquitate, et reddet unicuique secundum opera ejus. Nos vero, in virtute Christi, mundanis auguriis gentilium relictis, promissis divinis fidem adhibeamus, et omnium prosperitatem rerum in Dei solius voluntate, non in falsis divinationibus collocemus, sed divinis pleniter credamus oraculis.

Naasson autem genuit Salmon. Salmon *sensibilis* interpretatur. Christus sensibilis, qui mulieri retro D
vestimenta tangenti dixi: *Tetigit me aliquis, nam et ego novi virtutem de me exisse:* qui scit omnia antequam fiant, qui novit omnia præterita, præsentia atque futura. Nos quoque in Domino sensibiles oportet existere, et sola ea quæ bona sunt teneamus, et sensibus perfecti, in malitia parvuli simus, ut unanimes uno ore honorificemus Dominum, et Patrem Domini Jesu Christi, ac sacræ Scripturæ sensibus instructi docibiles Dei efficiamur secundum Isaiæ vaticinium dicentis: *Et erunt omnes docibiles Dei.*

Vers. 5. — *Salmon autem genuit Booz.* Booz *robur virtutis* interpretatur, quod est Christus, qui de passione discipulis loquens suis dixit: *Cum autem exaltatus fuero a terra, omnia traham ad meipsum.* Et alibi: *Potestatem habeo ponendi animam meam et iterum sumendi eam.* Nos quoque ut confortemur in Domino, et viriliter agamus Christo confirmante manus nostras ad prælium, et digitos nostros ad bellum, ut robore patientiæ firmati omnium tentationum genera sufferre, et de inimicis triumphare possimus, sensusque nostros exercitatos habentes ad discretionem boni et mali, tenentes illud apostolicum, qui dicebat: *Omnia possum in eo qui me confortat.*

Booz autem genuit Obeth. Obeth *serviens* interpretatur, Christus bene *serviens* intelligitur, qui dixit: *Non veni ministrari, sed ministrare, formam servi accipiens, et habitu inventus ut homo, humiliavit se ipsum factus obediens usque ad mortem.* Nosque serviamus Domino in lætitia, videlicet servitute, qua non per spiritum timoris, sed per spiritum adoptionis servitur Domino: ac perfecta servitute perfectos servos exhibeamus nos Domino, ut cum tempus servitutis fuerit finitum, vocemur a Domino ad æterni regni gaudia.

Obeth autem genuit Jesse. Jesse *incensum* interpretatur. Christus enim bene incensum dicitur, qui ait: *Ignum veni mittere in terram, quem volo, ut ardeat:* Nosque incensum orationum nostrarum in ara cordis nostri jugiter incendamus, et in amore Domini nostri summo flagremus desiderio, dicentes cum Psalmista Domino: *Dirigatur oratio mea sicut incensum in conspectu tuo.*

Jesse autem genuit David. David *desiderabilis* sive *bellator fortis* interpretatur, quod utrumque Christus intelligitur, de quo propheta: *Speciosus forma præ filiis hominum.* Et Evangelista: *Et resplenduit facies ejus sicut sol. Et vestimenta ejus facta sunt alba sicut nix.* Sive bellator fortis, dum diabolum vincebat, et humiliavit calumniatorem nostrum. Nosque in typo Christi ac David prophetæ proprias remittamus injurias, et desiderabiles efficiamur Domino, avidumque erga Dominum habeamus desiderium ut diligentes Dominum diligamur a Domino. Fortes simul etiam bellatores, id est perfecto opere spiritalem gigantem diabolum proprio occidamus gladio, et de potestate ejus tam nostras quam proximorum animas eripientes; ut extremo adveniente judicio desiderabiles fulgeamus sicut sol in regno Patris nostri, et, bono certamine certato, repositam nobis in cœlis accipiamus a justo judice justitiæ coronam.

Vers. 6. — *David autem genuit Salomonem.* Salomon *pacificus* interpretatur. Christus enim pax nostra, ut ait Apostolus, qui facit utraque unum, id est ex Judæis et gentibus unam sibi fecit Ecclesiam, quam pretioso sanguine suo redemit et reconciliavit Deo Patri suo. Nos quoque cum Apostolo, quantum ex nobis est, cum omnibus hominibus pacem habentes, et intestino vitiorum bello spiritualibus victores virtutibus, et utroque homine nostro, id est interiori

et exteriori, in unum cœleste desiderium reconciliato, A pacem habeamus ad Dominum et proximum, et non solum cum omnibus pacati, verum omnibus etiam existamus pacifici, et discordantes scilicet fratres ad concordiam revocemus: *Beati*, inquit Dominus, *pacifici, quoniam filii Dei vocabuntur.*

VERS. 7. — *Salomon autem genuit Roboam.* Roboam *latitudo populi* interpretatur. Christus enim latitudo fidelis populi recte intelligitur; quia multi ab oriente et occidente venient, et recumbent cum Abraham, Isaac et Jacob in regno cœlorum id est, ex omnibus mundi partibus vocantur ad regna cœlorum fideles. Nosque latum mandatum charitatis implentes sine ulla personarum acceptione, omnibus charitatem fraternam exhibentes, spirituali bonorum gaudio perfruamur in cœlis.

Roboam autem genuit Abiam. Abia *Pater Dominus* interpretatur. Christus enim Pater noster, qui dixit: *Nolite vocare vobis patrem super terram; unus est enim Pater vester qui in cœlis est.* Nosque dignis exerceamus operibus, ut Patrem habeamus Dominum, et fratres simus in Domino, ut veraciter dicere possimus: *Pater noster, qui es in cœlis:* ut mereamur hæredes quidem esse Dei, cohæredes autem Christi.

Abia autem genuit Aser. Aser *tollens* interpretatur. Christus tollens, de quo Joannes ait: *Ecce agnus Dei, ecce qui tollit peccata mundi.* Nosque tollamus mentes nostras de præsentibus ad futura, de terrenis ad cœlestia sublevemus.

VERS. 8. — *Asa autem genuit Josaphat.* Josaphat qui interpretatur *judicans in* Josaphat, Christus judicans dicitur, qui ait: *Pater non judicat quemquam, sed omnes judicium dedit Filio.* Nos quoque ut recte judicemus tam nostra quam subditorum examinantes peccata, cogitantes simus illud quod ait ipse Dominus: *Nolite judicare, ut non judicemini.* Et: *In quo judicio judicabitur in cœlis.*

Josaphat autem genuit Joram. Joram interpretatur *excelsus.* In Joram recte Christus excelsus intelligitur, qui ait: *Nemo ascendit in cœlum, nisi Filius hominis qui est in cœlo.* Et Psalmista: *Excelsus super omnes gentes Dominus.* Nosque ut a morte peccatorum per opera justitiæ exurgamus cum Christo, quæ sursum sunt quæramus, id est cœlestia, non terrena; ut effecti in Domino sublimes nostram conversationem habeamus in cœlis.

Joram autem genuit Oziam. Qui interpretatur *robustus Domini:* quod Christo convenit quia in voce virtutis suæ quatriduanum Lazarum de monumento suscitavit. Nosque secundum Apostolum confortemur in Domino et in potentia virtutis ejus, ut, Domino nostro Jesu Christo roborante et pro nobis pugnante, conteratur Satanas sub pedibus nostris velociter.

VERS. 9. — *Ozias autem genuit Joatham.* Qui interpretatur *perfectus;* quod bene Christo convenit, qui baptizatori suo Joanni renuenti dicebat: *Sine modo, sic enim decet nos implere omnem justitiam.* Et alibi ait: *Non veni solvere legem, sed adimplere.* Qui etiam nos per discipulos suos perfectos esse in operatione nostra præcepit, dicens: *Estote perfecti, sicut et Pater vester cœlestis perfectus est.* Ideoque opera perfecta facientes, perfecti existamus et integri, nullatenus malignis tentationibus consensum adhibeamus.

Joatham autem genuit Achaz. Qui *apprehendens* dicitur: quod Christus intelligitur, qui cœlum palmo ponderavit, et terram pugillo concludit, ut ipse ait: *Omnia tradita sunt mihi a Patre meo.* Nosque ut apprehendamus et concludamus Christum in cordibus nostris, posteriorum obliviscentes, ad futura nos semper extendamus, ut possimus apprehendere veram vitam.

Achaz autem genuit Ezechiam. Qui *fortis Domini,* vel *confortans Dominus* interpretatur, quod est Christus, B de quo Paulus apostolus ait: *Nos autem prædicamus Christum, Dei virtutem et Dei sapientiam.* Et ipse discipulos confortans, dicebat: *Confidite, ego vici mundum.* Nosque jugiter fortitudinem pro nobis pugnantis laudemus; ut et ipse nos in sua voluntate confortet: humiliter deprecemur, ut sua misericordia nos ab omni malo liberet et vitam nobis concedet æternam.

VERS. 10.—*Ezechias autem genuit Manassem.* Qui *obliviosus* dicitur. Christus enim est obliviosus peccatorum nostrorum, qui ait per Ezechielem prophetam: *In quacunque die conversus fuerit peccator, omnium iniquitatum ejus non memorabor amplius.* Ipse etiam injuriarum nostrarum oblivisci nos docet, dicens: *Cum stabitis ad adorandum, dimittite si quid C habetis adversus aliquem, ex cordibus vestris, ut et Pater vester cœlestis dimittat vobis delicta vestra.* Nosque in nocte præsentis sæculi malorum præteritorum obliviscentes, memores simus nominis Domini: ultionem non quæramus remittentes debita fratribus nostris, ut nostra nobis a Domino dimittantur.

Manasses autem genuit Ammon. Ammon autem *fidelis* interpretatur. Christus fidelis pro omnibus est, qui dixit: *Petite et accipietis; quærite et invenietis; pulsate et aperietur vobis.* De quo Joannes in Apocalypsi ait: *Qui est testis fidelis.* Fidelis autem est, quia ejus promissa speranda sunt pariter et expavescenda. Nosque viriliter stemus in fide Christi, fidelique Domino fideliter adhæreamus quia *justus ex fide vivit.* Et ipse ait: *Qui credit in me, habet vi-D tam æternam.* Et fidelem servum in gaudia Domini intrare concedit, et super omnia bona sua constituet.

Ammon autem genuit Josiam. Qui interpretatur *Salus Domini.* Christus enim est salus nostra, de quo Apostolus ait: *Omnis enim, quicunque invocaverit nomen Domini, salvus erit.* Nos quoque operibus justitiæ, et pietatis salutem nostram simus operantes, ut ita per invocationem sancti sui nominis salutem consequi mereamur æternam.

VERS. 11. —*Josias autem genuit Jechoniam.* Qui interpretatur *præparatio Domini.* Quod est Christus, qui dixit: *Si enim abiero, et præparavero locum, iterum veniam, et accipiam vos ad meipsum*

Nos quoque in adventum Domini nos ipsos jugiter præparemus, semperque vigiles et suspecti, ne superveniat nobis repentina illa dies, quæ tanquam laqueus irruit super omnes qui habitant super faciem terræ. Caveamus ne, exemplo fatuarum virginum, excludamur a nuptiis, veniente Domino, sed cum prudentibus potius ad nuptias atque ad gaudia intromittamur æterna.

Jechonias autem genuit Joachim. Qui *Resurrectio Domini* interpretatur. Christus enim est resurrectio nostra, qui dixit : *Ego sum resurectio et vita : qui credit in me non morietur in æternum, sed resuscitabo eum in novissimo die.* Nos quoque a morte peccati ad justitiæ viam resurgamus, ut per istam resurrectionem animæ in resurrectione novissima cum sanctis et justis æterna mereamur possidere gaudia.

Vers. 12. — *Joachim autem genuit Salathiel.* Quod est *petitio mea Dominus.* Christus enim pro nobis petiit Patrem, cum ait : *Pater sancte, serva eos in nomine tuo, quos dedisti mihi de mundo.* Nosque unam petitionem petamus a Domino, ut habitemus in domo Domini omnibus diebus vitæ nostræ : *Quia omnis qui petit accipit, et qui quærit, invenit et pulsanti aperietur.*

Salathiel autem genuit Zorobabel. Quod est *magister.* Christus autem magister est omnium credentium, qui dixit discipulis suis : *Ne vocemini magistri, quia magister vester unus est Christus.* Nos quoque omni studio satagemus tam discipuli cœlestis et veri magistri fieri, quam magistri imperitorum, ut quæcunque didicerimus, opere complentes, alios doceamus, ut scriptum est : *Qui audit, dicat, Veni :* id est, ut qui ad spiritualem cœnam invitatus est, cæteros quoque invitet, ut sit domus plena discumbentium in vita æterna.

Vers. 13. — *Zorobabel autem genuit Abiud.* Quod dicitur *Pater meus iste,* quod est Christus qui dixit : *Ego et Pater unum sumus.* Qui est Pater et caput omnium credentium. Nosque dignis nos exerceamus operibus, ut sit nobis ipse Dominus Christus in Patrem, et nos illi simus in filios et filias, et ut talis progenies cum Patre regnet in cœlo.

Abiud autem genuit Eliachim. Qui *Dominus resuscitans* interpretatur, quod est Christus, qui ait : *Qui credit in me, non morietur in æternum, sed resuscitabo eum in novissimo die.* Nos quoque in confessione et lamento delictorum nostrorum in anima quotidie resurgamus a vitiis ad virtutes, ut Domino vivere mereamur in Spiritu sancto.

Eliachim autem genuit Azor. Qui dicitur *adjutus,* quod est Christus, qui ait: *Non sum solus, sed qui me misit Pater, mecum est.* Nos quoque, adjuvante Domino, aereas vincamus potestates, et in Domino solo confidentes dicamus : *Auxilium meum a Domino, qui fecit cœlum et terram.*

Vers. 14.— *Azor autem genuit Sadoch.* Qui *justus* interpretatur, quod Christus intelligitur, de quo Joannes ait : *Advocatum habemus apud Patrem Jesum Christum justum.* Nosque ejus imploremus cle-

A mentiam, ut justificari mereamur ab eo qui justificat impium, qui dicit per prophetam : *Impius enim in quacunque die ab impietate sua conversus fuerit justificabitur, et vita vivet, et non morietur.*

Sadoch autem genuit Achim. Qui interpretatur *frater meus.* Christus enim frater noster est, qui Dominum Patrem suum etiam nos Patrem invocare concessit dicendo : *Sic autem orabitis: Pater noster qui es in cœlis.* Et in Evangelio ait : *Quicunque fecerit voluntatem Patris mei qui in cœlis est, ipse frater, soror et mater est.* Et mulieribus post resurrectionem : *Ite, renuntiate fratribus meis.* Nosque omni conamine ejus jugiter facientes simus voluntatem ; ut hujus nominis dignitatem in cœlesti regno percipere mereamur.

B *Achim autem genuit Eliud.* Eliud autem interpretatur *Deus iste,* ut Thomas ait ad Christum : *Dominus meus et Deus meus.* Nosque nullum alium habeamus; Dominum Patrem, et Filium ejus unicum Dominum nostrum, et Spiritum sanctum.

Vers. 15. — *Eliud autem genuit Eleazar.* Quod interpretatur *Deus meus adjutor.* Christus enim omnium credentium sibi adjutor est, qui ait : *Qui me misit, mecum est, et non reliquit me solum.* Et item : *Amen, amen dico vobis, quidquid orantes petetis in nomine meo accipietis.* Nos quoque confiteamur salutem nostram in Domino Jesu tantummodo constare, cogitantes illud dictum : *Quærite ergo regnum Dei primum, et justitiam ejus, et hæc omnia adjicientur vobis.*

C *Eleazar autem genuit Mathan.* Qui interpretatur *donans.* Per Christum enim Deus Pater omnia nostra nobis donavit debita : *Et ipse ascendens in altum dedit dona hominibus,* id est beatitudinem, quam in Adæ prævaricatione perdidimus, sua nobis passione, resurrectione atque ascensione reddidit : sive cum Spiritum sanctum apostolis tradidit. Nos quoque donantes proximis nostris delicta eorum, et dona sancti Spiritus accipientes, gratia Dei mereamur ditari.

Mathan autem genuit Jacob. Quod est *supplantator.* Christus enim est supplantator antiqui hostis nostri, qui suis fidelibus dedit potestatem calcandi super serpentes et scorpiones, et super omnem virtutem inimici. Nos quoque rectores tenebrarum D harum cum vitiis et concupicentiis carnis virtute Dei et fortitudine supplantemus spirituali, ut ait Petrus apostolus in Epistola sua : *Resistite diabolo, et fugiet a vobis.* Sine certamine enim nequaquam belli victoria acquiritur æterna.

Vers. 16. — *Jacob autem genuit Joseph, virum Mariæ, de qua natus est Jesus, qui vocatur Christus.* Joseph *auctus* interpretatur, qui significat Christum, qui dixit : *Ego veni, ut vitam habeant, et abundantius habeant.* Et item : *Rogo Patrem meum, et alium Paracletum mittam vobis Spiritum veritatis, quem mundus non potest accipere.* Noster vero exterior homo, si mortificatione vitiorum corrumpitur, interior tamen de die in diem renovatur, et spiritualium

incrementorum augetur profectibus, donec de unoquoque nostrum spiritualiter dici possit : *Filius accrescens Joseph.* Crescamus itaque in charitate, donec occurramus omnes in virum perfectum, in mensuram ætatis plenitudinis Christi, ut transeuntes de virtute in virtutem, et de timore Dei, qui est initium sapientiæ, per gradus perfectionis ascendentes ad charitatem, quæ totius præcepti finis est postea videre possimus Deum deorum in Sion.

Maria, ut plerique æstimant, interpretatur *illuminatrix et stella maris.* Sermone Syro *domina* dicitur. Bene autem *illuminatrix* dicitur ; quia per ipsam lux totius mundi natus est Christus. Quia sicut per Evæ transgressionem in tenebris et umbra mortis æternæ damnata est omnis terra, ita et per merita beatæ semperque virginis Mariæ et per partum ejus, liberata, et sanctificata, atque illuminata est omnis terra. Nautarum mos est, ut, cum in aliquam terram remigare disponant, unum aliquod sidus eligunt, cujus signo luceque radiante in eam, quam desiderant, partem, sine errore possint adduci. Hoc idem in sanctæ Mariæ observatum est nomine. Quia nobis in mari hujus mundi navigantibus *stella maris* dicta est. Quicunque enim ecclesiasticus nauta mundi hujus pertubationibus periclitatur, si in stellæ hujus lucem, hoc est in Christum, de Maria virgine natum, tota mentis intentione respexerit, et in eo spem suam defixerit, et verborum illius exemplorumque ducatum secutus fuerit, sine ullo naufragio salutis et dispendio ad portum perveniet vitæ æternæ, ipso Christo dicente : *Ego sum lux mundi : qui sequitur me, non ambulat in tenebris, sed habebit lumen vitæ æternæ. Domina* vero cur sit nominata, explanatione non indiget, quæ Dominum peperit Salvatorem. Revera etenim mater regis Christi regnum, regina, mater Domini dominorum, *domina* debuit nuncupari, per quam lumen fidei et divinæ gratiæ accipientes ducamur ad ineffabilem Dei omnipotentis visionem, in qua gaudentes, ab omni tristitia sæculi liberati, in æterna beatitudine regnare cum Christo mereamur.

Decursis igitur generibus rursum Matthæus recapitulat, dicens: *Ab Abraham usque ad David generationes quatuordecim.* Cur itaque per tres ordines ter sunt positi, nisi quod trium seminum ordini, tricesimo scilicet, sexagesimo, et centesimo tres isti generationum ordines conveniunt ? Tricesimus quippe ordo, qui conjugatis fidelibus deputatur, bene Abraham congruit, qui fideli connubio Isaac filium sunt, quem in figuram Christi Domino hostiam obtulit, scribitur genuisse. Secundus etiam ordo, qui viduis deputatur, bene usque ad transmigrationem Babylonis ducitur : quo tempore regia stirps regali viduata est dignitate. Tertius inde ordo usque ad Mariam virginem, et ad ipsum caput virginum numeratur, quia centesimi perfectione numeri corona virginum designatur. Sive etiam quia per sanctæ Trinitatis confessionem, atque per observationem Novi et Veteris Testamenti fideles quique salvantur, et ad vitam perveniunt sempiternam : quia per decem præcepta legis et per quatuor Evangelia salutis nostræ perfectio demonstratur. Sive etiam quia a tribus mundi partibus, Asia videlicet, Africa et Europa, fidelium numerus adimpletur. Omnes itaque generationes ab Abraham usque ad Christum generationes quadraginta duæ sunt : quia filii Israel ab Ægypto profecti, quod hunc mundum significat sive tenebras, per quadraginta et duas mansiones terram repromissionis ingressi sunt. Sic per quadraginta et duos patres advenit nobis liberatio et redemptio nostra. Sive etiam quadragenarius iste numerus omnem vitæ nostræ perfectionem vult designare, ubi per corpus et animam vivimus sub labore et periculo tentationum, sperantes quod non videmus, et per patientiam expectantes quousque ad promissam æternæ felicitatis patriam pervenire mereamur.

Audistis et intellexistis, dilectissimi, beatum Moysem librum creationis cœli et terræ omniumque elementorum, visibilium et invisibilium, atque totius mundi conditionem ab initio describentem, etiam et perituri hominis jacturam de paradiso ; et in eadem similitudine Matthæum evangelistam etiam totius mundi restaurationem in Christo, sicut a sanctis Patribus pronuntiata vel figurata fuerat, pleniter esse perfectam audivimus descripsisse. Non immerito igitur beatus Matthæus apostolus pariter et evangelista tantorum Patrum seriem in Christi nativitate texuerat, quia in his omnibus per Spiritum sanctum mysterium nostræ salutis figurari cognovit, et quia singulus eorum in se Domini Salvatoris nostri typum gerebat, et quia ipse Dominus et Salvator noster horum omnium in semetipso reparationis nostræ complevit officium. Ipse enim in patriarchis patriarcha, in prophetis propheta, in sacerdotibus sacerdos, in judicibus judex, sicut superius satis evidenter congruentibus testimoniis declaratur.

Nos quoque summa hæc diligentia pertractantes intelligere debemus, quia easdem interpretationes omnium atque figuras, quas pro nostra omnium redemptione et salute in semetipso Christus in veritate complevit, suis discipulis et successoribus eorum imitanda reliquit. Ideoque magnopere pensandum est nobis, dilectissimi, magnaque formidine cogitandum, quia nos, qui vicarii et successores fieri beatorum apostolorum atque sanctorum Patrum constituti sumus, ea quæ ipse Dominus discipulis suis in exemplum concessit, etiam nos si ad æternam vitam pervenire cupimus, quantum possimus ipso Domino auxiliante, imitari debemus. Magna sunt enim hæc, fratres ; sed quanto majora sunt quantoque pluriora quæ imitari debemus, tanto majora et feliciora nobis speranda sunt præmia, si fideliter ea quæ commissa sunt, non nostræ tantum salutis cura, sed eorum qui nobis ad providendum subjeti sunt, observare et adimplere studeamus, cogitantes illud Apostoli : *Qui plus laborat, plus*

mercedis accipiet. Et ipse Dominus in Evangelio ait : *Qui autem in præceptis meis perseveraverit usque in finem, hic salvus erit.* Quod est ipse Jesus A Christus nobis præstare dignetur, qui cum Deo Patre et Spiritu sancto vivit et regnat Deus per omnia sæcula. Amen [a].

[a] In altero codice hæc clausula habetur : *Per eum qui vivit et regnat Deus per infinita sæcula sæculorum. Amen.*

WALAFRIDI STRABI

FULDENSIS MONACHI

EXPOSITIO IN QUATUOR EVANGELIA.

ADMONITIO MARTIANÆI.

(Opp., S. Hieronymi, tom. V.)

Commaticam in quatuor Evangelia expositionem reperi in codicibus manuscriptis falso ascriptam Hieronymo, tantisque scatentem barbarismis atque solœcismis, ut omnino videretur indigna quæ prodiret in lucem : sed cum hujusmodi opuscula non displiceant omnibus, hic cum aliis id genus eam Expositionem edere volui, maxime quod Strabus Fuldensis auctor esse potuerit hujus Commentarii, quem postea imperitissimus aliquis descripserit cum silva barbarismorum ac solœcismorum. Qualecunque illud est, ex antiquo codice Gemeticensi transcriptum opusculum, typographis nostris edendum tradidi cum suis pene universis vitiis. Neque vero dignum judicavi quod more nostro castigaretur, et in eo emendando tempus, oleum operamque perderem.

INCIPIT
EXPOSITIO QUATUOR EVANGELIORUM

Primum quærendum est omnium librorum tempus ; locum ; persona ; et quare non de duodecim Evangelia recipiantur nisi quatuor : quia totus mundus ex quatuor elementis est, id est cœlo terra, igne, aqua. Per cœlum Joannes ostenditur : quia sicut cœlum omnia superat, ita et Joannes qui dixit : *In principio erat Verbum :* Per Matthæum terra : qui dixit : *Liber generationis Jesu Christi ;* Per Lucam ignis, qui dixit : *Nonne cor jam ardens erat in nobis*, Per Marcum aqua, qui dixit : *Vox clamantis in deserto.* Id est, quatuor flumina de uno fonte quatuor evangelistas, significat, id est Christum. Fison, insufflictio, significat Joannem ; Geon, velocitas, significat Matthæum ; Tigris, felicitas, significat Marcum. Eufrates, fertilitas, significat Lucam ; irrigant mundum, id est Ecclesiam : et significant quatuor virtutes : Id est prudentiam, temperantiam, fortitudinem, et justitiam : et sicut paradisum irrigant quatuor flumina, sic et cor nostrun has quatuor virtutes et homo ex quatuor elementis consistit ; ex aere, igne, et aqua, et terra. Ex aere flatus : igne sanguis, aqua flamma, terra corpus : per caput cœlum, ubi sunt duo luminaria ; pectus, aer ; venter aquam ; pedes terram. Item, Adam a quatuor litteris, et a quatuor stellis nomen accepit, quod est *artis, dosis, anatholis, mesimbrio :* vel quatuor significant evangelistas, et sicut de Adam omnis B homo nascitur, ita per quatuor evangelistas omnes ad fidem veniunt. Item Arca Noe quadrata legitur ex lignis facta, longitudo trecentorum cubitorum et latitudo unius, altitudo triginta et uno cubito consummata, significat Ecclesiam ; per quatuor evangelistas longitudo spes vitæ æternæ, latitudo charitas, altitudo fides Trinitatis unum cubitum unum Dominum colere. Bitumina intus et foris charitatem Dei et proximi significat. Item arca testamenti ubi erant duæ tabulæ lapideæ et virga Aaron, quatuor circulis aureis portabatur, et vectes ex auro cooperti quatuor evangelistas significant ; arca Ecclesiam, vectes doctores, sicut illi circumdati erant ab annulis, ita sacerdotes de Veteri et Novo Testamento docti, quatuor evangelistæ portant Ecclesiam ab C hæresi defendendo ; per virgam crux ostenditur ; et sicut quadratum lignum in qua parte versum fuerit firmum stat : Ita homo ex quatuor evangelistis edoctus contra hæresim et tribulationem firmus fiat. Item Matthæus donatus, Marcus donum excelsum : Lucas consurgens : Joannes gratia Domini. Item rota in rota, Spiritus in rota, prædicatio Evangelii in mundo girans : Spiritus in rota, Spiritus sanctus in Evangelio : Item vas linteum et super ipsum quatuor lineæ quatuor evangelistas significant, hæc sunt, munda et immunda, Judæi et gentes : Item quatuor animalia habent oculos ante se retro clamantes

Sanctus, quatuor evangelistæ sunt : Item supplantavit Jacob ter fratrem suum, primum per benedictionem, secundo per lentem, tertio per benedictionem : Esau diabolum significat, Jacob Christum qui ipsum ter vicit et supplantavit, ita et nos debemus supplantare fratrem nostrum diabolum, tres vicibus in cogitatione, in verbo et in opere : Ideo frater noster est, quia Deus ipsum creavit qui et nos; unum patrem habemus Deum, et bonum illum creavit, sed per suum vitium superbiendo se privavit : Quatuor A evangelistas significat Matthæus faciem hominis Lucas vituli; Marcus leonis; Joannes aquilæ : Dominus Jesus Christus totum implevit, homo nascendo vitulus immolando : Leo surgendo, aquila ascendendo, Rota in rota, lege in legem, vetus in novum : cur quatuor evangelistæ, non per quatuor apostolos scribuntur, nisi per duos discipulos et duos apostolos; quia filii Jacob de duabus liberis, et duabus ancillis nati sunt. Matthæus mel : Marcus lac : Lucas oleum : Joannes vinum.

IN EVANGELIUM MATTHÆI.

Liber generationis Jesu Christi filii David, filii Abrahæ. Ideo duos patres nominat, quia de David dicitur : *De fructu ventris tui ponam super sedem meam.* De Abraham dicitur : *In semine tuo benedicentur omnes gentes.* Ideo David ante Abraham scribitur, quia propinquior est Christo de illo stirpe nascendo : *Jacob genuit Joseph*, secundum creationem dixit : Lucas secundum legem dixit ut filius Heli esset ; ideo mulieres in genealogia Christi sunt quia ipse ad vitam æternam veniunt ut viri : et ideo peccatores in genealogia Christi nominantur ; quia ipse dixit : *Non veni vocare justos, sed peccatores*, Lucas de Christo ab Adam dicens, ostendit quod per Christi genus Adæ solvitur a peccato sive quod de Christo exeunt qui revertuntur ad Patrem. Figura quadraginta duorum virorum in genealogia C Christi, hoc est quadraginta duæ mansiones filiis Israel ab Ægypto : usque ad terram repromissionis, id est, de mundo ad cœlum, quod significat per terna genera venire ad Christum per fidem, spem et charitatem. Quid per quatuordecim nisi per decem verba legis et per quatuor virtutes ; prima prudentia, servire Deo non idolis : secunda temperantia, non concupiscere : tertia justitia, non adulterare : quarta fortitudo, dimittere non occidere. Per quatuor fuit perditio mundi per virum, per mulierem, per lignum, per serpentem, et per quatuor restauratur, per Christum, per Mariam, per crucem, per virum Joseph, serpens qui fuit in Israel Christum significavit ipsa de aere facta cum quatuor rotis rotundis qui eam videbant sanabantur, et elevavit illum in caput virgæ ut toti viderent eam et fugissent animalia deserti, præ timore rotarum, et sic unusquisque sanatus est, si inspexerit Christum in caput virgæ, id est in crucem ; quatuor rotæ, quatuor evangelistæ significant : sic fugit diabolus Evangelium quando sonat in cœlum.

Christi autem generatio sic erat. Id est secundum carnem, dixerunt : Ideo Christi dicitur, ut ab ipso derivativo vocabulo Christiani vocentur : per etymologiam iterum Christus, id est unctus quia per ipsum post lavacrum crisme unctionem percepimus. Sic erat per æternitatem, sonat Maria stella maris ; quia stella dulcis est, mare (deletum est verbum B unum forte vero,) amarum est ; sic Maria, in mare mundi fuit inter peccatores, velut stellæ maris, quia mos est : stella viros ad portum adducit : si sequantur illam, sic Maria in mundo ubi natus est Christus, qui omnes ad vitam ducit si sequantur illum, desponsata mater ejus, id est, pro quatuor causis ut non lapidaretur ut adultera, et ut in fugam haberet solatium, et genealogia Christi per Joseph, ut partus cælaretur diabolo, antequam convenirent, id est, antequam fuissent in qua habitatione, inventa est ab Joseph in utero : non in vulva ut mulier, sed ut virgo habens de Spiritu sancto, id est factus ex Spiritu Spirius (*sic*), sicut ipse facit pomum super lignum, et Evam de ossa Adæ.

Joseph autem vir ejus. Ideo vir ejus dicitur, et ideo justus, ne alii humanitatis conjunctionem suspicaverit : « Noluit eam traducere, « id est in judicio ; ne legem transisset : quia sciebat virginem, ut diabolum partus ejus lateret. «*Hæc autem eo cogitante,* » id est dimittere an tenere cogitabat, hic prophetia impletur. Adjutor in opportunitatibus in tribulatione. *Angelus Domini in somnis dixit :* Non in somno, quia sæpius illi angelus in somnis venit. Non semel, quia mysterium Dei non potest cognoscere semel : *Joseph, fili David*, id est, prophetia impleta in Joseph per David, de fructu ventris tui et reliqua. *Noli timere*, id est, dilige et gaude conjugem non nuptialem, neque creationem, sed cohabitationem : tuam dixit : ut credidisset non ab alio, sed de Spiritu sancto conceptus, Pariet Filium, id est, ut D major gaudium esset illi de filio, sicut inter homines mos est, et vocabis nomen ejus. Item ad lætitiam ejus esset Jesum ac dixit et salvatorem, salvum facit populum suum, non dixit omnes nisi qui credunt in eum a peccatis eorum : Id est, quod non potuit alius medicus facere, hoc autem totum factum est : id est, quod angelus dixit : ut adimpleretur quod dictum est a Domino, id est, per prophetam Isaiam de Christo, hic ad litteram tantum ; ecce virgo in utero habebit, et vocavit nomen ejus Emmanuel, ideo hoc nomen interpretatum est, quia in utraque lingua excelsum dicitur nobiscum Deus, id est Deus et homo, in una fide sit, fecit sicut præcepit ei an-

gelus, ostendit quod ipse visionem Domini meruit videre, qui fecit sicut ei præcepit.

Et non cognoscebat eam donec peperit filium suum: donec pronum quam [*Forte*, priusquam] dicitur primogenitus in lege dicitur, quia prius aperuit vulvam. Non quem sequuntur filii, sed qui prius nascitur. Christus pro tribus dicitur primogenitus, in resurrectione a mortuis, et a Maria, et a creaturis. Cum ergo natus esset Jesus, tres confirmat causas, locum, tempus, personam : In Bethleem aptum fuit qui domus panis interpretatur, ut ubi panis vivus cœlestis nasceretur. Juda est respice Bethleem gentium : In diebus Herodis regis, id est, refert reges et duces Judæ, ut dictum est, non deficiat princeps de Juda ; nec dux de femoribus ejus donec veniat cui repromissum est, ipse erit expectatio gentium : Ideo dixit Herodem regem contra Judæos quia ipsi dixerunt ad crucem, Non habemus regem nisi Cæsarem. Ecce magi ab Oriente veniunt, dum Oriens est qui quæritur; ideo ab Oriente indicatur, ipse ad semetipsum nos ducit, in Jerosolyma venerunt, quia de Sion exibit lex et verbum Domini de Jerusalem.

Dicentes, ubi est qui natus est rex Judæorum ? Id est, rex confessionum, addunt causam inquirentibus, quis dixit vobis ? vidimus enim stellam ejus in Oriente, stella muta, sed lucida, lux ducit ad verbum : Item stellam ei, non cœli et terræ, necnon eorum fuit, sed filii Dei : Nec fuit postea nec antea, similis Christo in carne, ideo stella illos, ut cœlestis cœlestes ad cœlestem duxisset, et ideo non alia creatura sed muta, ut mutus muta, ad mutum duxisset, munerant, qui idolis adorabant, Herodes rex turbatus est, id est, per invidiam ne se suosque filios superasset : sive timuerunt omnes, nec non illis bene esse : Rex justus dum apud regem iniquum fuerit, ut non tam fiunt cari apud alium regem socii regis, vel ideo turbati sunt ut regi placuissent, item ad litteram, turbatio fit malis ostensio bona, et malus oculus solis ortu turbatur.

Et congregans omnes principes sacerdotum et scribas populi : id est, sperans ut eum advenissent, vel consilium recepisset ut Deus interroga patrem tuum et annuntiabit tibi, majores tuos et dicent tibi, patres principes seniorum et scribas ubi Christus nasceretur : Non dixit ubi natus est ubi est, at illi dixerunt in Bethleem Judæ, verbis dicunt, quod factis negant, cæci palpant ut Isaac Jacob : dum ire negligunt, quem adorando monstrant, tres magi tres filios Noe, cum tribus muneribus, Trinitate adorare significant : Tunc Herodes clam vocatis, hic defect historia, dum secreti indicat tempus stellæ, propter hoc distat opiniones, quando magi venerunt. Nam post annum unum aut duos, alii dicunt non in Bethleem, sed in Ægypto, inveniunt eum ; et si in duodecim dies, quomodo de longa terra Persæ vel Evile, Arabiæ vel Cedar, in duodecim dies venire potuerunt, sed potest id facere Deus cujus verbo saxa volant : montes movebunt, cui natura est fieri quod jubet diligenter tamen didicit ab eis tempus stellæ, id est, ut eissent in quo tempore forte putavit quod ab ipso natus esset filius, vel de suo genere.

Qui cum audissent regem abierunt, quando ad Christum quærendum mittit, audiendus est, et quando ad se reverti jubet contemnendus est, cum enim salvatorem in altum duceret, renuit, ipse non renuit, dum vero deorsum dimitti et se adorare jubet, recusavit legaliter, Dominum Deum tuum adorabis et reliqua. Sic illi exeuntes exire sciunt, redire nesciunt, et ecce stella, quam viderant, et reliqua, dubium fit ubi se abscondit, quando isti abierunt, aliquid humani consilii : quia Dominus abscondit a cordibus nostris ut etiam inquiratur stella, fides an lex ? compunctio quæ nos ducit ad Christum, antecedebat eos, quando venerunt ad Christum stella eos perduxit : nam ad Herodem, stella eos non duxit, Herodes diabolum significabatur, quia qui exiet de diaboli suggestione ad Christum cum fidei stellæ vadit, videntes stellam gavisi sunt, et reliqua, quia mos est omnibus, perditio inventa gaudere ejus : Ideo ostendit et excelsiorem puerum, quam suam matrem.

Et intrantes domum, et reliqua, utrum domum an diversorium ? Et procidentes adoraverunt eum, ante stellam adorabant, cessavit creatura, dum creator adoratur, *et apertis thesauris suis* et reliqua, aurum regi, tus Deo, mirra sepulcrum, utrum unus aurum, alius tus, tertius mirra obtulit : Non scitur, an unusquisque tria obtulit dona apte non dicitur, sed utrumque in figura. Non discordant, quia tres fideles unum sunt et in unum esset tres fructus, tricesimus, quadragesimus, centesimus, tricesimus in fide Trinitatis, quadregesimus in perfectione actualis vitæ, centesimus æternæ vitæ contemplatione, unusquisque tria offerebant, per aurum conscientiam puram, per tus orationem rectam, per mirram mortificationem voluntatum : Item tria munera, cogitatio sancta, verbum bonum, et opus perfectum, stella sic apparuit tantum in ejus nativitate sicut columba in baptismo. Nam stella quando antecedebat eos, non longe a terra.

Et responso accepto in somnis, et reliqua. Ideo in somnis oculo clauso, ut Deum invisibilem et incomprehensibilem adorarent, et vigiles non aperiantur oculi ad creatura, sed ad creatori : Ne redirent ad Herodem, id est, post pœnitentiam ad diabolum : per aliam viam reversi sunt in suam regionem. Regio paradisus est. Ille per aliam regreditur, qui totam vitam suam emendat, et de pravitate venit ad sanctitatem : qui cum recessissent.

Ecce Angelus Domini, et reliqua. Gabriel fortitudo Dei dicitur, dignum erat, ut infirmitatem humanitatis, fortitudo Dei confortaret, et aliter : quia tunc angelus nobis appropinquat, cum nos recesserimus ab Herode diabolo. Fugit in Ægyptum, fugæ victoriam ostendit, sicut Jesu Navæ quando dixit : Dividite vos et ite in fugam donec cives forat exeant, postea convertite, et vincetis eos : Christus primus

fugit donec retro diabolum vincit, sic Joseph in Ægypto domina sua fugit in licita, et post modum ipse super Ægyptum rex fuit : usque dum dicam tibi, hic ostendit quod non semper fugiendum est diabolum, ut Paulus apostolus ait : Resistite diabolo et fugiet a vobis; Noctem hic, ostendit quod secessit litteræ tenebræ legis. Apud Judæos post Christum usque hodie, usque ad mortis Herodem expectat, id est, tres annos, gentiles significat trinitatem credendum, et non pervenit usque ad mortem, Herodes indicat Judæos, qui ad Christum veniunt post mortem litteræ legis, ex Ægypto vocavi filium meum, primis Moysen et Aaron provocant Christum.

Tunc Herodes videns, quod inclusus sit a magis, hic prophetia impletur, draco iste quem formasti ad inludendum eis, *et mittit et occidit omnes pueros*, ut regem natum inveniret, hic plus inluditur quos extinctos putavit vivos in paradiso misit. *A bimatu et infra*, id est, ab anno præterito et sequenti, quia infantiæ nomen amorum duorum. Vox in rama et reliqua : Rachel interpretatur ovis videns Deum : Rama excelsus, Rachel, Ecclesia qui plorat in vallæ lacrymarum, quos perdidit qui ante peccaverunt de quibus non vult consolari, quia non sunt Christiani, Rachel mater fuit Benjamin, sive quia ibi mortua est et sepulta, ubi parvuli occisi sunt, defuncti sunt enim et reliqua. Ideo synedoche, parte pro toto.

Venit in civitatem Nazareth, id est flos munditiæ, aptum fuit, ibi habitare qui dixit, ego sum flos campi et lilium convallium : Archelaus, leo investigans, Nazaræus sanctus. Surge, accipe puerum et matrem ejus, primo surge a terra qui terrena relinquis, et puerum postea matrem jubet accipere, potius Deum amare, postea proximum : Archelaus, hæresis, qui se putant esse qnod non sunt, et cæci sunt.

In diebus illis, non ad regem Archelaus dicendum, sed a quinto decimo anno Tiberii Cæsaris; quia in ipso anno factum est verbum Domini super Joannem, ante Christum, vox ante verbum, lucerna ante solem, flos ante fructum, pœnitentiam agite et non operamini, quia opera foras corpora dicitur, agite interiore, interiori homini de corde agatur, pœnitentia vera est, amissa detlere et pœnitendo non committere.

Appropinquabit enim regnum cælorum, id est, baptismum vel Evangelium, Christi martyrium, vel Ecclesia, vox clamantis in deserto, Joannis Christi trinum modum fit clamor, si longe est, longe a peccatoribus salus, secunda a surdum si cum aspis surde et reliqua, tertia indignatur, id est, indignatus est, furor tuus : In deserto, in est sine lege, sine rege, sine sacerdote, vel Prophetia, erant Judæi, et qui amore amico conjugem conjungere sponsam, sic Joannes Ecclesiam Christo conjunxit : Ideo amicus sponsi dicitur, Joannes habebat vestem de pilis camelorum, ipse in jejunio natus est, et habebat vestitum et cibum jejunii, aptum fuit dum, pœnitentiam docuit ut prius in se impleret, ut omnis qui verbum prædicat,

A exemplo confirmet. Vestitum Joannis de camelolis, significat Ecclesiam gentium, vel divitias eorum quod Christus collegit et fit Ecclesia. Zona, id est mortificatio vitiorum circa lumbos : Id est fornicatio viri et mulierum in umbilico, escam ejus locustæ miserrimæ aves sunt, ostendunt Judæos qui litteram legis uti locustæ flos; mel Sylvestræ, significat dulces sermones Dei, vel Judæos qui susceperunt dulcem prædicationem et venerunt ad Christum.

Tunc exiebant ad eum Jerosolyma et reliqua. Id est Jude terræ pro habitatoribus dicitur, Jerosolyma visio pacis, indicat pacificis qui ad Christum veniunt per confessionem : Jordanis, id est, discensio, significat discendentes in humilitate ad Christum.

B *Et baptizabant in Jordanem*, ostendit quia per discensionem humiles venerunt ad baptismum confitentes peccata sua, ostendit quod oportet confiteri peccata antequam ad communionem veniat : Pharisæi, id est divisi, vel sarabate vocantur, Saducæi justificati apud semetipsos.

Et dixit eis progenies viperarum : idem venenum in lingua tantum est, nam patricida et matricidæ viperam : Pharisæi, Saducæi simulant qui matrem suam synagogam, et Patres et Prophetas occiderunt. Quis demonstravit vobis et reliqua : id est, quis non pro possibilitate, sed pro difficultate dum dicitur facite fructus bonus, id est deponite omne vitium, vel facite fructum dignum pœnitentiæ, id est, qui
C habet duas tunicas, det non habenti, qui facit inlicite ab inlicitis abstineat.

Potest Deus et lapidibus istis, et reliqua : lapides erant quia lapides colebant, sed plures inde ad Christi fidem venerunt, id est lapides simulat, quia gravi et duri et frigidi in fide sunt, securis posita est, id est, Evangelium ad radicem arborum, id est Judæis, securis, ex ferro et ligno constat, sic Christus ex divinitate et humanitate, radices, cogitationes, arborum peccatorum, vel radices filii, arborum parentum.

Omnis arbor qui non facit fructum bonum excidetur, id est, dividitur ab Ecclesia : In ignem mittitur, id est in die judicii, fortior me est : id est, non solum de Joanne, sed de omnibus fortior est
D Christus, ideo fortior, quia in Spiritu sancto et in igne baptizat, calciamenta portare, ideo non possum incarnationem ejus plenius enarrari.

Ipse vos baptizat igne : i est in judicio, vel in Spiritu sancto et igne, cujus ventilabrum et reliqua, id est justum judicium in manu, id est in potestate sua, area, id est mundus vel Ecclesia, triticum, id est sanctum, in horreum, in regna cœlorum : paleæ, peccatores, quia palea levis est, et portatur a vento, et ignis comburit, sic peccatores, ipsi custodiunt ignem, quia non deficit ignis nisi deficiant ligna.

Tunc venit Jesus ad Galilæam ut baptizeretur, et reliqua. Christus ad Joannem venit, id est, sponsa

osculatur sponsum, quia Joannis per Ecclesiam sponsus est, hic dicit, osculetur me osculo oris sui, vel ideo Christus ad Joannem baptizatur, ut servus non se excuset suo Domino baptizari, vel Dominus non dedignetur a servo suo baptizari : ego a te debeo baptizari, per ista causa Joannis cognovit Christum inter multos, dum Jordanis fugit illum, et montes exultaverunt; quia creatura creatorem agnovit et ideo, ad Joannem venit, ut mundaret aquas, et ut Spiritu sancto demonstraretur : quatuor causas sine modo, id est, donec baptizati essent ambo, id est, ab undis Christus, vel martyrio, ad te pervenit omnem justitiam et reliqua : id est, legem naturæ, vel legem litteræ, quia mos fuit in eis in seniores honorare, baptismum Joannis nihil profuit nisi figuravit baptismum Christi, ut non differrent baptismum Joannis de baptismo Christi. quia aqua lavat, extinguit; ideo per aquas baptismum fuit : ita Joannes lavat et extinguit peccatum, vivificat et satiat, ita baptismus mari, et quia duobus substantii baptizantur, id est, aqua et vox sacerdotis visibilem et invisibilem corpus et animam, ascendent de aqua significant, postea ascendere per bona opera et gradu humilitatis discendere quia Jordanis discensio dicitur; ecce aperti sunt cœli, id est, baptismum ostendit cœlum apertum est, uni cuique post culpam Adæ, et vidit spiritum discendentem sicut columbam, ostendit quod in forma columbæ tantum, quia ab aere spiritum corpus accepit : similitudo columbæ ad hoc facta est, nam antea non fuit : Ideo in columba venit spiritus in Christum, quia avis mitis est, ita Christus mitis sine macula. Nam aliter : septem figuras habet columba, septem formis spiritus significant, et ideo per columbam venit Spiritus in Christo, sicut stella quæ nec antea fuit nec postea, vel ideo quia filius in corpore, quia sicut non potuissent homines præsentiam filii Dei sustinere sine corpore, ita nec spiritus sine columbæ speciem sustinuissent : Cur super apostolos in igne, et Christo in columba, ad litteram dicendum ostendunt, *et vox de cœlis*, hic Trinitas comparatur : Vox Patris Filium dicit, spiritus per columbam; *hic est filius meus*, et reliqua : quia prius filius Adam displicuit, in Christo autem complacuit.

Tunc Jesus ductus est, id est, a Spiritu sancto ductus in deserto post baptismum, ostendunt quod per jejunium et orationem vincitur diabolus, debemus et nos in desertum duci a vitiis, ut vincamus ipsa; ut tentaretur a diabolo, id est, ut diabolum vinceret, quadraginta diebus et quadraginta noctibus, ne hæretici dicerent quod nocte manducasset, quadraginta signum quod Moyses jejunavit in monte, et quadraginta Elias : et fuit cum discipulis suis quadraginta diebus post resurrectionem, et quadraginta dierum diluvium, quia per hæc peccatum Adæ delere debuit; postea esuriit, indicat verum hominem, ut diabolus falleret ejus nativitate.

Accedens temptator, id est, tanquam piscis temptat amum, et vincitur, ut qui primum hominem per

A gulam vicit, a secundo per abstinentiam vincitur. Si Filius Dei es, dic, ut lapides, et reliqua : per ethimologiam, panis a pascendo, ut videret se de petra potuisset hoc facere, vel quia mystice diaboli cibus, homines lapidæi et duri, in peccato; sed ille, qui de aqua vinum, et de petra aqua produxit, potuit hoc si voluisset.

Non in solo pane vivit homo : et reliqua, id est, non vixisset homo, si non voluisset Deus, et jam panem manducasset, et si non manducasset panem si voluisset, vixisset, sicut Moysæ et Eliæ, quadraginta diebus; verbum Dei animæ, id est, æternam vitam in sancta civitate, id est Jerusalem, super pinnam templi, id est super murum archæ maceriæ, elationem significant : non est, ut a capite se temB ptare dimisit, qui per membrum a Pilato crucifigi permisit; hæc tres temptationes, in Adam, prius diabolus exigit, per gulam dixit, gusta, per vanam gloriam, eritis sicut dii, per avaritiam, scientes bonum et malum; sed per has tres, iterum temptavit Christum, gula, de petra fieri panem, per vanam gloriam, mitte te deorsum, per avaritiam, omnia tibi dabo et reliqua : sed qui eum in abyssum, verbo prædicationis, dicit : ostendit per has tres vincere diabolum, hic ostendit verum Deum et verum hominem, homo quem temptat diabolus. Deus est, cui angeli ministrabant, quadraginta dies, decima sunt anni, ut sicut ab omnibus rebus decimas dare debemus, ita et dierum vitæ nostræ Deo decimas dare studeamus.

C *Quoniam angelis suis*, et reliqua : ut vicisset Christum exemplo, hoc sicut Christus illum exemplo suo vicit per scripturam; sed diabolus non rectum illum psalmum de Christo intellegit : ait illi Jesus, non temptabis Dominum Deum tuum, hic dicit : dum ego sum Dominus Deus tuus cur me temptas?

Et ostendit ei omnia regna mundi : id est, aurum argentum hæc omnia tibi dabo, et reliqua : vere cadit, qui adorat diabolum, quicumque monachus principi propter mercedem curaverit, se diabolo mancipatur, *vade retro*, id est, regnum tuum nunc vel in judicio in infernum.

Dominum tuum adorabis, et reliqua : per tria exempla Deuteronomio qui significant Evangelium, id est, iteratio legis, Dominus diabolum vicit : item D significat, id est, temptatio in David et Goliat. Quinque lapides, quinque libri Moysi, qui de uno occidit diabolum, id est, unum librum ut lapide, per tres temptationes, id est, suggestio, delectatio, consensio, sed Christum per sola suggestione temptavit, quia suggestio, ex diabolo fit.

Cum autem audisset Jesus quod Joannes traditus esset, secessit in Galilæam : id est, Judæis, abiit ad gentes, vel relicta synagoga cum lege sua, collocavit Ecclesiam et Evangelium. Galilæa, volubilitas dicitur : ad eos venit qui de malo ad bonum veniunt, et quia pro sanitate puellæ venit, et mulierem in via sanavit, significat synagogam et Ecclesiam : relicta civitate Galilæa, venit in Cafarnaum, villa pulcher-

rima, figurat Ecclesiam, Nazareth flos dicitur : quia A de flore fructum fit; Cafarnaum villa pinguedinis, lux inluminat et pinguedo sanguine caret, ostendit : quod Christus a flore litteræ legis, pervenit ad fructum pinguedinis Evangelii lucis, id est scientiæ. In finibus.

Zabulon, et Nephtalim : Zabulon, habitatio pulchritudinis dicitur : Nephtalim, oblivio dicitur : Hic ostendit quia qui obliviscitur peccata sua, ipse in pulchritudine habitat, trans Jordanem et relqua : quia pro timore gentium populorum, iste in nocte manebat in campo.

Vidit lucem magnam, ut dicit : lux orta est eis, sedebant in tenebris, id est ignorantiæ peccatorum, lux orta est eis, id est Christus.

Pœnitentiam agite, id est, vinum in vulnere ponit; B *appropinquabit enim regnum cœlorum,* id est, oleum in vulnus, consolationem dat, quia in veteri pecora immolabant, in novo unusquisque Domino offeret ; ambulabat, ostendit nobis in mundo esse præsenti, transiendo non amando; juxta mare mundana carne, mare Galilæa, ipse est stagnum Genezareth, lacus salinarum et mare Tiberiades et lacus Cineret.

Venite post me, et reliqua : id est, animas trahere de pelago peccati ad litus, requie æternæ, quia mos est piscantibus navem et retem in mare habere, ita Apostoli Ecclesiam, Evangelia, et mundum; pisces homines, mittentes retias in mare, prædicationem in mundum.

Illi relictis retibus et patre, secuti sunt eum: Idem patre diabolo, retias habitationis et negotia sæculi, C Petrus et Andræas, retias miserunt in mare, ostendunt, quod Dominus elegit alios cupientes, rebus mundi adhærentes ; Jacobus et Joannes retias refecerunt, ut mitterent eas in mare, id est, quod elegit alios cupientes adhærere rebus mundi, quis plus reliquit de his quatuor ? Petrus et Andræas, plus reliquerunt, quia propria eorum sunt, nam his duabus aliis fuit non sua.

Faciam vos, et reliqua, mutavit affectum non officium, sed his quatuor, hæc est prima quadriga, nunc bini et bini mittuntur in Ecclesiam, sicut in arca Noe bini et bina animalia, quatuor virtutes significant; justitia, prudentia, fortitudo, temperantia : per tres vocationes vocati sunt populi : prima per Joannem, ad amicitiam, ecce agnus Dei : secunda, D ad credulitatem, Joanne dicente, hoc primum signum fecit Jesus in Cana Galileæ, ut crederent in eum discipuli ejus : tertia vocatio ad apostolatum, venite post me, et reliqua.

Circuibat Jesus totam Galilæam : et reliqua : sicut Gedeon vincebat Philistinos, ita Christus dæmonia, docens, id est, ea quæ legis erant, prædicat, id est, Evangelium, omnem languorem, id est medicus fuit populus, id est Israel, languor corporis, infirmitas animæ.

Et abiit opinio ejus in totam Syriam : id est, in omnes gentes, omnes male habentes, id est, multis peccatis insani fuerunt vel mala fide, *et qui dæmonia habebant :* id est, in anima idolis creditur *lunaticos,* id est, lunatici putabant, de ortu [lunæ infirmitate.

Obtulerunt ei paralyticos : id est, pigri ad bonum agendum, et secuti sunt eum turbæ multæ, id est : primo discipuli ad fidem : secundi infirmi pro sanitate : tertii legis periti, ad reprehendendum quarti : pauperes, pro elimosyna : quintas mulieres, ne ipsas disperarent : sexti parvulorum.

Ut dixit : sinite parvulos venire ; decapoli : id est, qui verba legis observant, *et de Jerusalem,* id est, quod videntes pacem Christum secuti essent, *et de Judæa :* id est, qui per confessionem secuti sunt Christum.

Videns autem Jesus turbas : item quatuor turbas secuta est Christum, et ipse quatuor sequuntur Ecclesiam : prima ut Christum per timorem et amorem, item ad Ecclesiam veniunt : secunda qui pro cupiditate cibi aut potus : tertia, pro invidia, ut habeant quod accusent : quarta doctores. Christus tria refugia habuit, ut fugeret turbas, in monte, in deserto, in nave super mare ; hæc tria nobis relinquit : in altitudinem mandatorum, discendere in deserto, deserere vitia, et in unitate Ecclesiæ intrare : navis Ecclesiam significat : ut qui habet gubernatorem et navigatores, et aqua qui jactant, hi de nave. Idem Episcopi, et laboratores, et qui ministeria intus faciunt, et tres offendunt naves, periculum in undis, in vento, in cilice, sic Ecclesia periculum, undis, temptationes diaboli, in vento peccatorum, in cilice falsis fratribus, quaudo ascendebant in montem significabat theorica, id est contemplativa : quando descendit, docet practica, id est, actuale, et cum sedisset, indicat incarnationem ejus non apparuisse, quia qui sedit, vestimentum corpus suum defendit.

Accesserunt ad eum discipuli ejus : id est, corpus et anima, et aperiens os suum, id est, qui aperuit ora Prophetarum : *beati pauperes spiritu,* id est, qui pro Spiritu sancto pauperes sunt cum divites esse possunt : *beati mites,* id est, qui nulli malum pro malo reddit : *quoniam ipsi possidebunt terram,* de qua dicitur : credo videre, et reliqua. *Beati qui lugent nunc,* non de omni fletu hoc dicit : sed de tribus fletibus, quo sæculum oportet habere : primum fletum pro peccato suo : secundum, pro peccato proximi : tertio, pro amore cœlesti : lacrymæ tres naturas habent, amara, pro peccato non flere, calida, per calorem caritatis proximi deflere delicta, jacent a cœlo pro ejus amore flere ; tribus causis lacrymis funduntur, pro recordatione, alii pro timore futuri, pro peregrinatione.

Beati qui esuriunt, et reliqua : id est, cui non sufficit quidquid boni facit, nisi amplius facere vult : *ipsi saturabuntur,* id est, in regno Dei. *Beati misericordes :* id est, qui misertis, de miseria liberantur, et cum dono suo in cœlum vadent : *beati mundi corde,* id est, qui puro corde, non tangit ulla cor

scientia peccati, quia mundus Deus, mundo corde respicit.

Beati pacifici: id est, in quatuor partes, inter Deum, et hominem, inter corpus et animam, inter hominem et proximuminter, hominem et amicum suum ; oportet vitium odire, et hominem diligere.

Beati qui persecutionem patiuntur propter justitiam, id est, in Christo : has octo beatitudines, ad octo homines pertinent, qui fuerunt in arca, et modo debent esse in Ecclesia : et septem possunt esse, qua septem mulieres, unum virum habuerunt Christum : id est, in resurrectione. Hæc octo beatudines in Christa complentur : beati pauperes spiritu : filius hominis non habuit ubi caput reclinet ; beati mites, discate a me, quia mitis sum : beati qui lugent, videns civitatem flevit super eam ; beati qui esuriunt, meus cibus est ut faciam voluntatem patris mei : beati misericordes, id est, misericordiam volo et non sacrificium : beati mundo corde, id est, estote sancti, quoniam ego sanctus sum : beati pacifici, pacem meam do vobis, et repliqua : beati qui persecutionem patiuntur, id est, si me persecuti sunt, et vos persequuntur.

Vos estis sal terræ : id est, apostoli et doctores dicuntur : terræ hujus mundi dicitur. quod si sal evanuerit, et reliqua : si doctor erraverit in quo emendatur. Sal saporat, vermes occidit, projecit et conculcetur ab hominibus, id est, exeant extra Ecclesiam et reputentur in parte gentilium : *Vos estis lux mundi* : id est, quia lux abscousa revelat, et tenebras inluminat, ita et vos, tenebras peccatorum inluminate : alias vero, sicut sol semper in cœlo manet, ita et vos ibi manete.

Non potest civitas abscondi, id est, Ecclesia super montem, id est, super Christum : neque accendunt lucerna, id est apostolos et doctores, non ponunt sub modio, id est, sub timore vel amore. Quatuor similitudines habent apostoli : Sal, sol, lucerna, civitas : super candelabrum, id est Ecclesia, ut luceant omnibus qui in domo sunt : id est in Ecclesia, vel in mundo : sic luceat lux vestra, id est doctrina, sive bona opera, et glorificent patrem vestrum, id est, in benefactis vestris.

Nolite putare, quia non veni solvere legem : Id est, quodcumque opus factum est implevit : quando filii Israel peccaverunt, Moyses et Levi, tres gladios ad vindictam super eos acciperunt, quod Christus fecit cum dicit, non veni pacem mittere, sed gladium, et implere, id est, quod minus erat, quia vetus lex, si quis adulterasset puniri jubebat, nunc autem non solvitur sed impletur, cum dicitur, qui viderit mulierem ad concupiscendam eam, et reliqua : et iterum : de omni verbo otioso, rationem reddere in die judicii : ecce non veni solvere legem, sed augere quod vetus non dixit *:* Amen dico vobis.

Amen, id est, vere sive fideliter : *Iota unum*, nomen litteræ : qui uno ducto fit, deca littera, id est, decem verba legis, apud Græcos x litteræ, quod nos A unum diximus, *unus apex*, uno puncto, ad litteram, ad sensum autem minima mandata legis, donec omnia fiant, quia quæ lege minima fuerunt, plena mysteriis fiunt ; iota vetus lex, apex novus.

Qui enim solverit unum de mandatis istis minimis. Id est, qui multum docet, et minime implet, Pharisæis excolentes culicem, et camelum glutientes : id est, qui aliis minime prædicat, et sibi majora committit, minimus vocabitur in regno cœlorum, id est in Ecclesia : *Nisi abundaverit justitia vestra plusquam Scribarum et Pharisæorum :* quia illi magna docebant, et modicum faciebant, vel qui alia mandata de lege, repudiabant, quæ non amabant, non dicebant, et quæ amabant dicebant.

Audistis quia dictum est antiquis, non occides:
B Id est, non solvere legem : *qui irascitur fratri suo.* Id est, ira in corde sine voce, reus erit in judicio : id est, id die judicii : *Racha*, id est, vacuus vel inanis. *Fatue*, id est sine cerebro : *reus erit gehennæ ignis*, id est, gehenna duplex pœna, eo quod animam et corpus punit.

Si offeres munus tuum ad altare, et reliqua : *vade reconciliari fratri tuo,* id est manus, orationem oblationem aut teipsum, ad commuuionem offeres : nunquam ad Ecclesiam veniendum est, usqueque fratri non reconciliaberis : *relinque ibi munus tuum* : quomodo hoc impletum erit, pariter ambos increpat, si est in propinquo bene, et si longe, mente tamen debet reconciliare, et jam quod dictum est, cum omnibus hominibus pacem habere.

C *Esto consentiens adversario tuo.* Id est Evangelium, *dum es in via cum eo*, id est in ista vita, sive adversario tuo diabolo, ut non facias quod suggerit tibi, ne sibi augeat pœna pro tuo peccato : si infans gladium petit, non ei porrigas, unde se pungat, et sic ei consentis, *ne forte adversarius tradat te judici*, id est ne lex Evangelii tradat te Christo judici : quia non consentistis Evangelio, ministro, id est angelo, qui animas in pœnam mittit in carcerem, id est in infernum.

Non exies inde, id est quia de inferno nemo erit, donec novissimum quadrantem reddat : *donec*, pro *semper* accipitur ; quadrans est, quarta pars nummi, quæ pro lavatione in mercede datur, vel pro minimo peccato dicitur : quandrantem reddere in infernum
D mitti, vel quia homo de quatuor elementis factus est. Audistis quia dictum est antiquis, non mechaberis, id est non adulterabis, qui viderit mulierem ad concupiscendum eam, duo concupiscentiæ sunt, prima quam si possibilitas sequatur affectus, operis non sequitur : secunda quæ consummatur si possibilitas supetat, mœchatus, in corpore, et in corde fit.

Si oculus tuus dexter scandalizat te, erue eum et projice abs te. Id est, princeps vel doctor tuus, erue, id est separa eum a te, si te de Dei servitio prohibuerit ; unum membrum tuum, id est melius est tibi ut princeps pereat, quam cum illo vadas in infer-

num : *oculus*, id est, desiderium tuum, quia corpus pro illum et gehenna mittitur : *dextera manus*, id est, minister aut ira tua : *scandalizat te*, id est, emenda a te : *manus*, id est, opus malum abscide.

Non jurare, id est, non perjurare ; *non jurare omnino*, id est nunquam jurare ; *neque per cœlum quia sedis est Dei*, aliter est, est ; *non non*, id est verbum dici in ore et in corde ; *quod amplius est, a malo est*, id est, ex indignitate illus, cui non creditur.

Oculum pro oculo, id est, non reddere malum pro malo : *si quis percusserit te in dexteram maxillam* id est, si hæreticus percusserit te in dogma malæ scripturæ, præbe illi alia dogma divinæ scripturæ, ad vivendum : *qui vult tunicam tuam tollere*, id est, crimen quod in te homines sciunt de te, dispoliare : *dimitte et pallium*, id est crimen, cujus solus conscius es da ei confessionem : *et si quis te angariaverit millæ passus, vade cum illo alia mille*, id est ut exieris corpore, vade et mente : *qui petit a te da ei*, id est qui interrogat, dic ei : sive pauperi, ælymosina.

Dictum est antiquis, diligis proximum tuum, et odio habebis inimicum tuum : quomodo dixit, non solvere legem : recte implet, quia in vetere dicit, de diabolo, inimicum odire : hic autem de utroque tres modis diligimus inimicos ; corde, qui nos corde odit ; opere bene facere, illi qui nos oper persequitur ; orare verbo ; qui nos verbo criminant : calumniantibus vobis, id est, falsa accusatio, ut sitis filii patris vestri, et reliqua, id est, quasi aliquis portasse aurum argentum nobis : et si maledixisset nos et percussisset, dilexerimus eum, et cum illa defecissent, et nos defecessimus, ideo non deficiente vita promittitur, qui solem suum et reliqua : et pluit super justos, quia in utroque totus mundus continetur : in sole, arida, et calida : in pluvia, humida et grigida : de his quatuor factus est mundus ; sic nos debemus dare dare inimicis nostris cibum et potum, vestimentum et verbum, dilectionis.

Si enim diligitis eos, et reliqua : Publicanus dicitur, quia publice peccat, aut qui rem publicam agit : ethnici, gentilis ; estote perfecti, id est, ut perfectæ hæc impleatis, in eleemosynis, in jejuniis, in orationibus : *ne coram hominibus videamini*, id est, quod bona opera per laudem humanam non fient.

Cum ergo facis elymosynam, id est sacerdoti, et pauperi, et inimico, *hypocrita* dicitur fictus *perciperunt mercedem suam*, non Dei : *nesciat sinistra tua*, id est, vana gloria : *dextera*, omnia propter Deum fac : *intra in cubiculum*, id est, cordis secreta, *clauso ostio*, id est, contra vanam gloriam.

Nolite multum loqui, id est ne multas petitiones aut multa verba discere sive per altitudinem vocis Deum rogare : *scit enim pater quod vobis opus est, sic ergo orate, Pater noster*, id est vivamus in terra, ut patrem habeamus in cœlo ; caritatem et fraternitatem ostendimus, dum dicimus *noster*, hoc dicit impera-

A tor, et mendicus : dicit Dominus, et servus, simul dicunt *Pater noster*, ergo qui unum patrem habent, fratres sunt : ideo non dedignetur Dominus servum suum fratrem habere, quem Dominus Christus frater voluit esse, et sic faciamus, ut hæredes patri possimus esse, nam et lex humana, hæreditare facit filios.

Sanctificetur nomen tuum : hic rogamus, ut in nobis sanctificetur, id est in operibus nostris ; nam ejus nomen semper sanctum est, *Veniat regnum tuum*, id est sicut optant filii regnum patri suo, et ita et nos oramus, ut ille regnet in nobis et non diabolus : ille et non peccatum, sive Ecclesia, sive Evangelium.

Fiat voluntas tua, et reliqua, etc. Sicut angeli in B cœlo sine culpa famulantur ita et nos ; vel sicut in animabus, ita et in corpore, vel sicut Christiani, ita hæretici, sicut Ecclesia, ita synagoga, sicut justitia, ita peccatum, convertant, ut illis fiat voluntas tua.

Panem nostrum quotidianum : id est omni die usque ad caput anni : *hodie*, id est semper : *panem*, id est Christum, sic agere debemus, ut eum quotidie possimus accipere ad remedium. *Et dimitte nobis*, et reliqua : hic cautionem cum Deo facimus si dimittimini dimittitur vobis.

Et ne nos inducas in tentationem. Sicut seduxisti homines in diluvio, vel illos in Sodoma, vel Faraonem in mare, sive in tentatione diaboli, aut hominum insidias.

Sed libera nos a malo. Id est a diabolo, a peccato C ab homine malo : hæc septem orationes quatuor communes sunt omnibus, ut septem gratiæ Spiritus sancti orasset : tres petitiones ad cœlestiam pertinent, id est sanctificetur nomen tuum, adveniat regnum tuum, fiat voluntas tua ; quatuor ad istam vitam.

Cum autem jejunaverit, et reliqua : *exterminant facies suas*. Id est transfigurant se, id est ut videantur ab hominibus quia jejunant : *unge caput tuum, et lava faciem tuam*, id est quod Domino dare vis, qui est caput tuum, proximo tuo da : *noli thezaurisare in terra*, id est in cœlo, ne erugo, id est vana gloria, aut ira, tinea, invidia aut superbia, fures, dæmones, aurum, sensum, mundus, vestimentum, nam cibus, prædicatio divina.

D *Lucerna corporis tui* : id est doctor, vel princeps tuus ; corporis, id est hominis interioris, si simplex fuerit, unius rei : *Nemo potest duobus dominis servire, ubi fuerit thesaurus tuus*, et reliqua : aut unum odio habebit, id est qui nec sibi bonus ; alium diligit, qui sibi bonus, id est diabolum contempnere, Deum amare, qui divitiis servit, diabolos eruit · mammona dicitur divitias, sive nomen diaboli.

Nonne anima plus est quam esca. Id est qui minora dat Deo, et majora diabolo. *Respicite volatilia cœli*, et reliqua. Quia mos est avium in altum volare et canticum cantare, et aliquid sibi voluerint in terra, accipiunt a Domino, ita et homines debent cœlestia cogitare, et Deum laudare, et cum civibus

indigent a Domino in terra accipiunt reparationem divinitatis, quanto magis pater vester, qui bonus est natura, *dabit bona petentibus se*, id est fidem per caritatem. Intrate per augustam portam, ubi non capent peccatores, nisi deponant portam fides palasticas II. id est caritatem Dei et proximi, duo luminaria, superior Evangelium, inferior vetus lex, ubi quis offendat non intrat, quam lata porta et reliqua : id est divitiis et propria voluntate servientes.

Attendite vobis, id est a falsis doctoribus cavete, *in vestimentis ovium*, id est boni doctores, lupi rapaces, id est animas in perdictione rapiunt ; *a fructibus eorum*, id est ex operibus cognoscetis eos, id est *nunquid colligunt de spinis*, id est de hæreticis uvas, id est virginitatem, *de tribulis ficus* : id est conjugem de hæreticis : arbor bona, homo bonus, arbor mala, homo malus : qui agit opera mala.

Non omnis qui dicit mihi, Domine Domine, et reliqua. De illis dicit qui amant in angulis stare orantes, *sed qui facit voluntatem Patris mei*, id est qui servat mandata, multi mihi dicunt Domine, id est multi sunt qui intrant per eam, quia nunquam novi vos, id est bonum vel hæretici : discedite a me, id est qui sperant non esse remissionem peccatorum : omnis qui audit verba mea et reliqua : qui contra prædicationem non agit assimilabitur viro sapienti, qui ædificavit domum super petram, id est super opus bonum, ne intraret pluvia in ea, id est doctrina hæretica, flumina, persecutiones hæreticorum venti, dæmones, nubes, accipiunt pluvia de mare, hæretici doctrina de mundo, et non cecidit domus, id est non cadit, qui super fidem stat in Christo.

Et omnis qui audit verba m ea et non faciet ea. Id est mos fuit in lege quod non esset in populo, qui non esset mundus, et si sanitatem accepisset, ostendisset a sacerdoti, et offerebatur pro eo munus, duos turtures, aut duos pullos columbrarum, et fuerat cum eis juxta hoc opus, lignum hysopem, et coccinum, erga cacumen ipsius ligni, et dispergebatur sanguis alterius avis super istud lignum : et super alterum avem, et ipse dimittebatur in aere, lignum crux Christi, coccinum, passio ejus, et opportet martyrium ire, per passionem Christi, et sanguis noster spargatur, super crucem ejus, nam ascendat ad Ecclesiam, post passionem corporis nostri in martyrio.

In testimonium illis. Id est ut non solvisset legem, vel vidissent quod natus esset a lepra : centurio figurat doctores, puer paralyticus contractus, significat genus humanum, in peccatis conclusum. Invenit Jesus in centurione trina mysteria, primam humilitatem ubi, ait : Domine non sum dignus ut intres sub tectum meum : secunda fides, ubi ait, tantum dic verbum, et sanabitur : tertia, id est prudentia, ubi dixit, homo sub potestate. Miratur Jesus in centurione, id est invenit in eum sapientiam, qua fuerat doctus per prædicationem divinam ; ab oriente conversi, id est ab infantia ; ab occidente, id est a senectute : a meridie, ab juventute ; ab Aquilone, id

A est de potestate diaboli, veniunt ad fidem, recumbent, id est inhabitant : quare cum tribus tantum, id est propter remissionem. Qui concupiscunt, illuc flebunt : illis est stridor dentium, quorum Deus venter est : socrum Petri febricitantem : id est synagogæ dubietas.

Tetigit manum. Præstavit auxilium, dimissa febre, id est desinit incredulitas, ministrabat ei, id est benedicebat ei ; per vesperum, ostendit ei finem mundi : dæmonia, id est peccata : per vulpes, id est homines incredulos : per volucres, homines divites : non reclinet caput, ubi non est fides : mortuus mortuum sepelire, id est corpus animam, aliter : si peccator, laudat peccatorem.

B *Navis* : id est Ecclesiæ : *motus et fluctus*, id est temptatio : dormitatus, id est incarnatus sive crucifixus : ventus, id est subitanea temptatio : dæmoniacus, gentilis, gens cum perfidia ; per monumenta, hoc sunt corpora ; per viam non transiit, id est per gentilitatem ad regnum, grex porcorum ostendunt homines ante conversionem : *dimersi in mare*, id est in profundum ; per pastorem ostendit philosophos.

Surrexit : id est, curatus est : *reversus in domum suam* : id est ad primam creationem : sponsus, Chistus est : sponsa Ecclesia : filii sponsi, Apostoli sunt ; rudis panis, doctrina Evangelium : scissis pannis, hoc sunt homines veteres : vinum novum, et utres veteres, nova prædicatio, ad homines veteres, princeps, figuram tenet prophetarum, vel patriarcharum;
C puella hæc est synagoga, tenuit Jesus manum ejusdem puellæ, id est auxilium ei præstitit, messes multa, id est corda parata, messores, doctores, non duas tunicas, id est non dupla mente, nec dupla fiducia, in novum : aut in Vetus Testamentum, non calciamentum, id est non testimonium malorum, neque virgam, id est non fortitudinem, sed per patientiam. Pax reversa, id est merces recepta, per pulverem iniquinamentum ; hoc sunt : quia pulvis tribus modis impendit, gressus obligat, oculus obscurat, vestimenta inquinat serpens cruciata abscondit caput suum, id est apostoli cruciati, non negantes Christum : persecutionem, hoc sunt hæreses. De civitate in aliam, id est per singulas quæstiones librorum.

Nihil opertum quod non reveletur : id est passio
D Christi et omnium doctorum : quod dico in tenebris, id est ad Judæos, dicite in lumine, id est in Ecclesia duo passeres, id est corpus et anima, seu Christus Barabias : asse, id est fides, per gladium, hoc sunt verbum prædicationis : aliter, duo passeres, id est duo testamenta esse, hoc est Christus, separare patrem a filio, hoc est, fideles ab infidelibus, accepit crucem, id est crucia teipsum : scandalizare in Christo, id est negare Christum : arundinem vento agitatam, hoc sunt homines adulatores, vacuos sine fructu : regnum cœlorum vim patitur, hic est quia per cruciationes carnis et pœnitentiæ, pervenit ad regnum Dei. ipse est Elias qui Joannis, quia ipse spiritus erat in Elia, in secundo adventu, qui in

Joanne fuit in primo adventu; pueri sedentes in foro, hoc sunt prophetas : cantavimus vobis et non saltastis tibias, id est nuntiavimus vobis adventum et non credidistis; lamentavimus et non planxistis, id est adnuntiavimus vobis pœnitentiam, expavistis confessioni, quatuor modis sunt laudationes.

Confitebor tibi, Domine : Pater cœli fidei, credo in Deum Patrem : martyrum, qui confitetur me coram hominibus, peccatorum, confitemini Domino quoniam bonus : *abscondisti a sapientibus*, id est qui sapientia hujus mundi utuntur, *revelasti parvulis*, id est discipulis : Vocatio quatuor modis facta est in novo.

Venite ad me, omnes qui laboratis : In vetere, venite, filii, audite me : in futuro, venite, benedicti : Jugum, id est doctrina, levis est volentibus, gravis nolentibus ea. Perfectio tres modis intelligitur, id est discipulorum, per baptismum : peccatorum, per remissionem : Judæorum, per renovationem Novi Testamenti, per sata, id est messis quod significat legem veterem : Sabbatho requies Novi Testamenti, discipuli vellentes spicas, id est trahentes testimonia de Veteri, ad confirmandum Novum, confricantes manibus, id est exprimentes in sensum spiritalem : homo manum aridam habens, ostendit avaritam, qu cupidus est in accipiendum, avarus ad largiendum qui solebat rapere, discat largire; extendit manum, id est purgavit corde, restituta est, significat conversionem ad fidem; lignum fumigans, id est corda gentium parata ad fidem, hominem dæmoniacum, mutum et cæcum, significat humanum genus, in domo alligavit fortem, id est Christus alligavit diabolum, vasa ejus, hoc sunt corda gentium : progenies, viperarum, quomodo potestis loqui bona cum sitis mali ? per vipera, ostendit synagoga; progenies, id sunt Judæi, sicut occidit filius viperam matrem suam, sic Judæi Christum qui est sapientia omnium mater, generatio mala et adultera, idem deserentes Domini, adhærentes idolis.

Regina austri venita finibus terræ : significat gentes, audire sapientiam Salomonis, id est doctrinam Christi. Immundus spiritus exiit ab homine, id est a Judæis, abiit per arida loca, id est per gentes, revertit in domum, id est ad Judæos : invenit eam scopis mundatam, id est traditionum paternarum; adsumpsit secum VII, spiritus nequiores, hoc sunt omnes dies eorum in malo opere versi, intrantes in domum, id est in corda persecutorum, quia Christum persecuti sunt et Prophetas : Mater et fratres, id est synagoga et Judæos, foras stantes, id est extra Ecclesiam, quærentes conloqui tecum : ostendit in futuro conversionem Judæorum ad fidem. Exiit Jesus de domo, sedebat ad mare, duobus modis intelligitur, id est de cœlo in mundum, de Judæis ad gentes, ascendit in navi, id est in cœlos, turbas ad littus, significat præsens vitam, in similiudinem, hoc in parabolis, seminat ipse qui prædicat, seminat, id est verbum Dei, secus viam, id est qui audit verbum Dei, et non intelligit, in petrosa, id est qui audit

A verbum Dei et accepit illum, et accendens temptatio, negat illum, in spinis, id est audit verbum, et propter divitias suffocat illud : in terram bonam, id est qui audit et intelligit.

Et facit fructum; tricesimum, ostendit ordinem conjugatorum : sequentes mandatum Dei, fructus LX. ordine viduarum, perseverentiam in Domino; fructus centesimus, hoc sunt ordines martyrum, monachorum vel virginum : qui habet dabitur ei, ostendit apostolis qui habent Christum dabitur eis et intellectum, et qui non habet ipsum quod habet auferetur ab eo, ostendit Judæos, ipsam legem quam habebant, auferetur ab eis; videntes non videant, hoc sunt Judæos, qui oculis vident et corde non credebant : audientes non audiunt : ostendit curis corB poris, audiebant et duribus cordis non intelligebant : simile est regnum cœlorum homini qui seminavit semen bonum in agro suo; qui seminat filius hominis est, semen verbum Dei in corda credentium, in agro, id est in mundum, zizania, filii nequam, id est operarii iniquitatis, inimicus qui seminavit, id est diabolus : Messes, consummatio sæculi est : Messores, angeli sunt, pro quid fasciculus dicitur, quia non omnes æqualiter judicantur, sed adulteri cum adulteris, et omnes pares æqualiter : granum sinapis, significat Christum, homo seminans Deus Pater est, in agro, id est in mumdum.

Minimum omnibus seminibus : Significat Christum, refutatum a Judæis : cum autem creverit, id est surC rexerit sic arbor, id est ascendit ad cœlum, rami ejus, hoc sunt apostoli, volucres in ramis ejus, id sunt sancti, qui terrena despiciunt, cœlestia concupiscunt. Aliter grano sinapis, sermo sancti Evangeii : homo seminans Christus est, in agro, in mundo : Minimum omnium, id est servatum in cordibus fideium, propter sapientiam philosophorum, sic arbor id est acendit super omnem sapientiam mundanam, ramos ejus, ostendit explanationes singulorum doctorum, volucres, id est amatores scientiæ, de semente accepto, id est doctrina Evangelii.

Mulier, id est sapientia, abscondit in farina, id est in corda fidelium, sata tria, ostendit tres filios Noe, donec fermentatum est totum, id est dum prædicatum est Evangelium in totum mundum. Simile est regnum cœlorum thesauro abscondito, thesaurus, D id est Chistus vel sapientia. In agro, id est Ecclesiæ sive in Scripturis divinis, vendidit omnia, id est reliquit vilia, seu res terrenas, emit agrum, id est regnum cœlorum : homo negotians, qui quærit doctrinam divinam, invenit unam margaritam, id est sapientiam Christi, vendidit omnia, id est vitia. Simile est regnum cœlorum sagenæ missæ in mare, per sagenam, verbum prædicationis ostenditur, in mare, id est in mundo, ex omni genere piscium congreganti, id est omne genus humanum; audit verbum Dei secus littus, id est prope fine mundi, pater familias, Christus est, Scribæ doctores apostoli sunt, venit in patriam suam, id est ad Judæos. Thetrarcha, id est inita pars regni.

Alligavit Joannem et misit in carcerem : ostendit terminum legis veteræ : Herodiades significat sinagogam, puella saltavit in convivio, ostendit gentes saltantes ante idolam, caput Joannis in disco significat corpus Christi in altare, caput illius in corde fidelium, datum est puellæ, id est Ecclesiæ ex gentibus, attulit matri suæ, ostendit conversionem Judæorum, in futurum, secutæ ostendit pedestres, ostendit non cum pecuniis anteguis, sed cum proprio labore debet homo sequi Deum : curavit infirmos, id est abluit peccatis et ab idolis : hora jam præteriit, id est littera legis, quinque panes, id est quinque libri Moysi, duo pisces, id est duo testamenta, sive duo ordines, id est sacerdotum et Prophetarum, sive duo libri Josuæ : turba discumbebat super fœnum, id est super arida corda, sive super vitia discumbebat, et acceptis panibus intuens in cœlum, id est abstraxit sensum, fregit, id est historiam legis expressit in spiritalem sensum et apparuit intellectus, benedixit, id est multiplicavit : duodecim cofinos plenos, id est de doctrina sancta duodecim apostolos, pro qua causa non computantur mulieres et parvuli sicut viri, quia parvuli non valent repugnare contra vitia sua, sic et mulieres, qua imperfectus sexus est : jussit ascendere in navicula, id est in Ecclesiam, præcedere transfretum, id est de Judæis ad gentes. Quatuor modis vocatur : prima natura. Secunda cognatio. Tertia gente. Quarta affectu : quatuor modis, dicitur homo, quid dicitur, id est bonum, bene. pœnitentiam agite, et reliqua. Malum male, sanguis ejus super nos, bonum male, ubi dicitur de cæco, tu solus discipulus ejus es ? Malus bene, ubi Apostolus ait, tradidi hujusmodi hominem in interitum Satanæ, ut spiritus salvus fiat. Vespere autem facto solus erat, ostendit finem mundi, solus venit redimere humanum genus.

Navis in medio mare : id est Ecclesia in medio mundi, jactabatur fluctibus, id est persecutiones patiebatur, ventus contrarius, id est diabolos, quarta vigilia noctis venit Jesus, ostendit in quarta lege, id est Evangelii, ambulans Jesus super mare, id est calcans amaritudines sæculi, ambulavit Petrus super aquas, super amaritudines sive, calcans vitia peccatorum, Petro mergente in mare, id est dubietatem fidei, sic omnis qui dubitat in fide, mergit in peccatum, extendit manum Jesus, apprehendit eum, id est dedit ei adjutorium fidei : hæc sunt quatuor leges : prima in natura : secunda lex littera : tertia Prophetarum, quarta Evangelistarum : cum transfretasset, id est cum transisset, venerunt in terram Genesar, id est de Judæis ad gentes, obtulerunt ei male habentes, id est idolis servientes.

Mulier Chananœa : ostendit primitivam Ecclesiam, filia ejus a dæmonia vexata, id est Ecclesia gentium, ab idolis corrupta, sanata est puella ex illa hora, ostendit conversionem gentium, ex illa hora qua Christo crediderunt : Non sum missus nisi ad oves quœ perierunt domus Israel, ostendit corporaliter ad Judæos ; aliter, quia omnes credentes in Deum Israel vocantur : sumere panem, id est doctrinam, filiorum, id est Judæorum, dari canibus, id est gentibus, catelli edunt, id est gentes, accipiunt de micis, id est de minoribus mandatis.

Misereor turbæ : ostendit quia Deus totus misericors est, triduum perdurant mecum, ostendit fidem Trinitatis, non habent quid manducent, id est non habent verbum prædicationis, nolo eos dimittere jujunos ne deficiant in via, id est ne pereant in via erroris in præsente vita, quia fides sine operibus mortua est : per septem panes ostendit eptaticum, paucos pisces ostendit ordinem prophetarum vel sacerdotum, super terram discumbens, ostendit perfectiores jam calcata vitia sua, per septem sportas, septem doctores Spiritus sancti, Pharisæi divisi, Saducæi, justificati, cœlum serenum, id est resurrectio Christi, cœlum rubicundum effusio sanguinis : cœlum triste, passionem Christi ostendit, tempestas rutilans significat persecutionem : cavete a fermento Pharisæorum, id est a doctrina eorum. Simon, id est obediens, id est filius Jona, id est columba quod interpretatur Spiritus sanctus, caro et sanguis non revelavit tibi id est pater et mater non ostendit tibi, portæ in inferni sunt peccata hominum, claves regni cœlorum potestas est ligandi et solvendi, id est per pœnitentiam aperientur, multa pati a senioribus et scribis, hæc dicens Jesus ostendit passionem et resurrectionem, dicit ad Petrum vade post me, ostendit ipsum crucifixum, post te abneget semetipsum, id est contemnat voluptatem carnis, qui amat voluptatem propriam animam perdit : anima hic, pro voluptate ponitur, qui perdit animam suam inveniet eam, duobus modis animam perdit homo, per martyrium et abnegatione corporis : inveniet eam, id est, in regnum Dei : commutationem dat pro anima, qui carnem suam cruciat et animam nutrit.

Post sex dies. Jam in septimo ostendit, ætates mundi, septima quæ requies intelligitur : Petrum, Jacobum et Joannem, hic ostendit totam Ecclesiam, ducit illos in montem, id est, in regnum Dei, splenduit facies ejus sicut sol, id est sancti in gloria Patris, aliter Vetus Testamentum splenduit in Novum : vestimenta alba sicut nix, id est congregatio omnium fidelium. Per Moysen ostendit litteram legis : Per Heliam, ordinem prophetarum, Christus cum discipulis ostendit Novum Testamentum : Nubes tetra, id est legis littera. Nuber candida, id est prædicatio Evangelii. Nubes pluvialis, id est prædicatio apostolorum, qui faciebant fructum pœnitentiæ, post ascensionem Christi, cum venisset ad turbas, id est cum descendisset in mundum.

Homo genibus provolutus : ostendit ordinem Prophætarum, qui rogabat posse, quasi Ecclesia : filius ejus lunaticus, ostendit populum gentium, adorantes idola, cadit in ignem, id est, in cupiditatem, crebro in aquam, id est in luxuriam, transit hinc de Judæis ad gentes, vade ad mare, id est ad gentes

Mitte hamum : id est verbum prædicationis : pisces qui primum ascendit in altum, ostendit cornemium, in ore ejus invenies staterem, id est confessionem fidei, humanitatem et divinitatem. Da eis pro me et pro te, id est pro me fidem, et pro te excusationem, parvulus intrat regnum cœlorum, id est non ætate parvus sed mente purus, unde ait Apostolus, Estote parvuli in malitia.

Qui scandalizaverit unum ex his : id est sive injuria corporalis, sive in adversione fidei. Suspendatur mola, id est cura sive circuitus hujus sæculi : In collo ejus, in labore sæculi : Dimergatur in mare, id est in sæculum : Manus tua, id est pares tuus : Pedes, id est minister : Oculus, id est episcopus tuus aut sacerdos seu doctor et senior. Nec contemnatis unum ex his, ne contra eorum innocentiam : Ovis quæ erravit, ostendit humanum genus : Pastor Christus est : Oves relictis in montibus, ostendit ordines angelorum qui consistunt in cœlestibus.

Si peccaverit frater tuus, corripe eum inter te et ipsum : ut detectio peccati non fiet, et improperio fratri non nascatur, dic Ecclesiæ, id est congregationi fidelium, ethnicus, id est gentiles et publicanus est qui publice peccat : Non imago eorum sit tibi in odio, sed opera eorum. Si duo consenserint, id est caro et anima : Si caro consenserit animæ : qui petit, per fidem accepit.

Simile est regnum cœlorum homini regi, qui voluit rationem ponere cum servis suis. Qui debet decim millia talenta, est qui peccat in Deum. Qui debet centum denarios, est qui peccat in fratrem suum, conservi qui judiciaverunt, angeli sunt.

Cum consummasset Jesus sermones istos, migravit ad Galilæam, id est in fine mundi, de gentibus ad Judæam.

Relinquit homo patrem et matrem : ostendit quia relinquit Christus Patrem in cœlo, sic tamen relinquit ut non deserat matrem, id est synagogam : adhærebit uxori suæ, id est Christus Ecclesiæ. Erunt duo in carne una, ostendit quia Christus est caput, corpus vero Ecclesia : Uxor deserere a vero, id est cum discesserit quis a Christo, tunc conjungit se hæresi in uno scelere : Quatuor animæ pereunt, id est qui dimittit uxorem suam extra rationem et qui dimissam ducit : difficile dives intravit et reliqua : de his dicit qui sub avaritia possident : foramen acus, posterula Jerusalem dicitur : Alio modo foramen acus, confessio fidei, vel pœnitentiæ, divites Judæi dicuntur, camelus populus gentium : tertio modo foramen acus, ostendit passionem Christi, camelus, id est qui portat peccata generis humani : In regeneratione, id est per resurrectionem.

Erunt novissimi primi : et primi novissimi. Novissimi fuerunt populus gentium ; Judæi fuerunt primi, facti sunt novissimi : Sic de Petro et latrone : Sic de infante et seniore : Paterfamilias, conduxit operarioris in vineam suam, Pater Christus est, prima mane ostendit initium mundi : operarios cultores mandatorum Dei. Vinea, id est Ecclesia, in vetere A vinea, lex sive synagoga, dinarium diurnium, vitam æternam : Prima hora venit Abel, tertia hora Noë, et filii ejus : In foro, id est in mundo, sexta hora venit Abraham. Nona hora venit Moyses et david : Undecima hora, venit populus gentium : Alio modo, prima hora, id est infantia secunda ; hora adolescentia, sexta juventus, novo senectus, undecima decrepita ætas : quacumque hora conversus ingemuerit homo ex toto corde accepit dinarium diurnum : Sero factum, id est fine mundi : Procurator vineæ Christus, qui murmuraverunt Judæi sunt, dicentes portavimus pondus diei, id est portantes legem et Prophetas.

Jericho, interpretatur luna, significat defectionem populi, duo cæci significant Judeos et gentes, seden-B tes secus viam, id est præsens vita juxta finem, transire Jesum, id est per incarnationem et humanitatis transivit, per mundum, stare Jesum, divinitatem ostendit, cum appropinquasset Jerosolyma, id est cum venisset in mundum : Bethfage, id est domus buccæ, vel maxillæ : Mons Oliveti, id est nomen trium luminum, id est refectio laboris, consolatio operis, notitia veri luminis, castellum quod contra vos est, id est Jerusalem quæ contra legem Evangelii repugnabat, solvite et adducite mihi, ostendit conversionem Judæorum, sive gentium, per prædicationem apostolorum. Dominus opus habet non aliud nisi fidem ad Sion, id est specula vitæ filiæ Sion, id est congregatio fidelium, per vestimenta, ostendit doctrinam, fecerunt eum desuper sedere, id C est, Christus in corda fidelium, straverunt vestimenta in via, conversionem humilitatis ostendit : Ramos de arboribus, id est, doctrina gentium, turba præcedit, ostendit Judæos, turba sequens, significat gentes : Osanna, salvum me fac, sive salvifica, sicut salvas Judæos, salva et gentes ; sicut salvas angelos salva humanum genus : Aliter ramos de arboribus, id est, simplices doctores, qui per simplicitatem doctrinam Patrum quasi surculos abscindunt. Intravit Jesus in templum, id est in Ecclesiam : Ejicit vendentes et ementes, id est qui dona Spiritus sancti vendunt et emunt, qui baptismum vel quaecumque sacrationem : Cathedra, id est doctrina : Mensa, id est mandata legis, pueros clamantes in templo, id est in Ecclesia, relectis illis abiit foras, ostendit re-D lictos Judæos, abiit ad gentes : Bethania, id est, domus obediens, ibi mansit, ostendit Christum in corde obedientium manere ; revertit in civitatem, ostendit in primo adventu venisse ad Judæos : qui esuriit nisi fidem Judæorum ? Arbor fici, id est synagoga, secus viam, juxta litteram. Nihil invenit in ea, nisi folia, id est sustitutionem Judæorum, et doctrinam paternarum : Arefacta ficulnea, ostendit synagogam sine pœnitentia : Mens id est Christus, tollite hinc, id est Judæis jactate in mare, id est in corda credentium.

Homo qui habebat duos filios : homo Christus est, duos filios, Judæos et gentes, quis ex eis fecit voluntatem patris, qui dixit eo et non fecit, ostendit Ju-

dæos : et qui dixit non eo et fecit, ostendit populum gentium qui fecit per confessionem fidei. Paterfamilias plantavit vineam : Homo Deus pater est. Vinea synagoga, spe circumdedit, id est custodia angelorum. Torcular, id est templum martyrium, turrem in medio, ostendit doctrinam legis : agricolæ doctores sunt, cum autem tempus fructi appropinquasset, id est adventus Christi servi missi, prophetæ sunt quem primum occiderunt, et Jeremias et Isaias quem lapidaverunt, es me Barth, sive Stephanus : Ejecerunt eum extra vineam, id est Jerusalem, in montem Calvariæ, hic vinea et alii colones ostendit Ecclesiam gentium, qui reddunt fructum, id est confessionem pœnitentiæ et fidei. Lapis, id est Christus : scissum de monte sine manibus, id est, sine actu virili et concubitu, de matre sine semine, de patre sine tempus. Factus in caput anguli, continet duos parietes, ostendit Novum et Vetus Testamentum, Judæos et gentes : qui ceciderit super lapidem confringetur, significat gentes super Christum, de infidelitate ad fidem confringetur super, id est in humilitatem, super quem vero ceciderit lapis conteret eum ostendit Judæos superstitiosos.

Homo rex qui fecit nuptias filio suo. Homo Deus pater est, per nuptias ostendit copulationem Christi et Ecclesiæ, sicut Eva ex costa Adæ, sic Ecclesia ex latere Christi redempta est, et sicut ex virgine terra processit Adam, ita et Christus ex virgine Maria natus. Misit servos suos, id est patriarchas, iterum misit alios, id est prophetas, prandium paratum, id est Scripturam sanctam, tauri occisi, ostendit qui pro Christo sanguinem fuderunt, Altilia, id est saginata : abierunt in villam, id est in cupiditatem : alii in negotiationem, id est, in mundo sicut ait Apostolus. Nemo militans Deo implicans se negotiis sæcularibus ut placeat ei cui se probavit : reliqui tenuerunt servos ejus, ostendit impetum persecutionis. Ait servis suis, id est apostolis : nuptiæ factæ sunt, id est corda credentium conjuncta cum Christo pro amore caritatis. Ite ad exitus viarum, id est ad gentes congregaverunt bonos et malos, ostendit præsentem vitam : intravit rex ad discumbentes ostendit secundum adventum, homo non habens vestem nuptialem, ostendit caritatem, ut ait, fides sine caritate mortua est.

Mulier, id est Synagoga, per septem viros, epticum intelligitur : mulier defuncta, id est littera defuncta transiendo de Veteri Testamento in Novo, in resurrectione cui erit, id est Ecclesiæ Christi. Dixit Dominus, id est Deus Pater Domino meo, id est, Christo, donec ponam inimicos tuos scabellum pedum tuorum, ostendit qui humiliavit Judæos et gentes per patientiam sub pedibus ejus, aut per vindictam puniantur persecutores et in futuro, super cathedram Moysi, id est super doctrinam ipsius, philacteria, id est, X. verba legis in cartula conscripta portantes Pharisæi in fronte.,

Jerusalem, Jerusalem : geminans ostendit affectum doloris, sicut gallina congregans pullos sub alas suas, in spiris pinnis, id est sublevatis alis, ita et Christus expandit palmas in cruce ut congregaret filios suos, sicut canticum Deuteronomii adserit, Expandit alas suas et adsumpsit eos super scapulas suas : ecce relinquetur domus vestras, desertas ostendit, quia derelicti sunt a lege sua et a prophetia et a sacerdotio : non me videbitis donec dicatis, Benedictus qui venit in nomine Domini, ostendit quia in secundo adventu videbit eum omnis caro, et plangent super se omnes tribus terræ qui pupunxerunt eum. Non relinquetur hic lapis super lapidem, ostendit dispersionem Judæorum, tunc scandalizabuntur multi, ostendit quia per magnitudinem persecutionis negabunt Christum : Abominatione ostendit statua Antichristi posita in templo : desolatio, id est consummatio : qui sunt in Judæa, id est in confessione fidei. Fugiunt ad montes, id est, ad doctrinan apostolorum, quis in tecto, id est, in contemplativa vita non descendant in domum, id est in activa vita : in agro, id est in prædicatione Evangelii. Non tollat tunicam suam, id est non revertatur ad pristinam conversationem suam.

Væ prægnantibus, id est concupiscentibus res alienas : Væ nutrientibus, id est, in opere perpetrantibus, per eremum, ostendit persecutionem, per sabbatho finem mundi. Ubi fuerit corpus, illuc congregabuntur et aquilæ : corpus Christus est : aquilæ animæ sanctorum sunt : Aliter in resurrectione unaquaque anima proprium corpus sumet : per solem, ostendit prædicationem Evangelii, per lunam, Ecclesiam, per stellas sancti sive prædicatores. Virtutes cœlorum commovebuntur, hoc est agmina angelorum ad judicandum apparet, signum in cœlo, id est crux Christi, per tubam ostendit sonitum angelorum. Erunt duo in agro, id est in prædicationem Evangelii : unus adsumetur, id est, qui complet prædicationem in opere : alius relinquetur, id est in opere justitiæ, in mola, in mundo, duo molentes, id est, in Ecclesia catholica et hæreticorum.

Simile est regnum cœlorum decem virginibus, accipientes lampades suas. Id est, in resurrectione corpora sua. Virgines sunt eo quod Christum non negaverunt : quinque prudentes, eo quod propter regnum Dei laboraverunt, quinque fatuæ, ostendit qui pro retributione humanæ laudis gesserunt : dormitare, est ante mortem languescere, dormire vero, in morte quiescere est, media nocte, id est, in errore sive in securitate negligentes. Nescio vos, id est, nescio opera vestra bona : homo proficiscens, Christus est, peregre profectus, id est de mundo ad patrem.

Vocavit servos suos, id est doctores, dedit illis bona sua, id est doctrinam Evangelii, quinque talenta, id est quinque sensus, visus, auditus, odoratus, gustus; tactus : quos per consuetudinem solebat movere, aut causas transitorias convertat ad æternam : sic de visu dictum est averte oculos meos et reliqua : de auditu, sæpi aures tuas nec audiant linguas blasphemiæ : de odoratu, bonus odor sumus Deo, in his qui salvi fiunt : de gustu, nolite

maledicere sed benedicite : de tactu qui furabatur jam non furetur, sed laboret manibus unde tribuet et indigenti. Ideo fiunt decem talenta : duo talenta, id est intellectus et operatio, qui habet hæc, et implet exemplis, et verbis docet, salvat semetipsum, et alios instruit. Ideo geminatur talentum : unum talentum ostendit intellectum : Abscondit in terra, id est qui prædicationem Evangelii pro terrenis rebus docet : post multum vero temporis, id est in fine mundi : Metit ubi non seminavit, id est, ubi non fuit prædicatio : tollite talentum, id est intellectum, date ei qui geminavit in bono opere : quinque sensus sicut ait Apostolus, ipsi sibi sunt lex, qui ostendunt opus legis in cordibus suis, qui habet fidem et caritatem, dabitur ei intellectus et operatio virtutum, qui non habet ipsum quod habet auferetur ab eo, id est qui habet fidem, et non habet caritatem, ipsa fides morietur in eo. Majestatem, id est potestatem, dignitatem, Judæos : oves vero populus gentium , dextrum, id est prosperum sive rectum : sinistrum, adversum , sive pœnale, qui apud Deum nihil est sinistrum : cum autem esset in Bethania, id est in domo obedientiæ, hic domus pro mundo ponitur.

Mulier : id est futura Ecclesia : alabastrum, id est corpus hominis, per inguentum, ostendit finem confessionis : caput Christi Deus Pater recumbens, idem Christus super Ecclesiam : pauperes semper habebitis, id est spiritualiter qui indigent doctrinam, sive corporaliter qui cibos indigent : me autem non semper habebitis, ostendit, secundum carnem : Joseph venditur in Ægyptum, xx argenteos ut satiaret famem corporis : Christus venditus xxx argenteos, pro peccatis hominum , et fame fidei : opportunitas , id est , tempus congruum, per azimam sinceritatis mentis ostendit , bibam illum in regnum Patris mei vobiscum , id est in membris suis in regnum, id est in Ecclesia percutiam pastorem, id est, Christi : dispergentur oves, id sunt apostoli, præcedam vos in Galilæam, hoc est relictos Judæos abiit ad gentes : si possibile est transeat a me calix iste, id est passio, hoc dixit pro parte carnis, per gladium ostendit verbum divinum. Amputa auriculam, id est amputatum auditum Judæorum in munditiam Judæorum accepit ut nostram immunditiam purgaret, flagellatus.

A tenuit, ut nos de flagellis peccatorum liberaret : sicut Adam extendit palmam in lignum vitæ, ita et Judæi extenderunt palmas in Christo proinde et Christus, extendit palmas in ligno crucis ut nos ab omni stimulo liberaret, per cantum galli ostendit refectionem Spiritus sancti : vinctus ductus ut vincula peccatorum nostrorum solveret.

Corbana Hebraice, Gazophilacia Græce, Latine divitiarum custodia dicitur : per effusionem sanguinis Christi redemptum est humanum genus , per pretium sanguinis emptus est ager ad sepulturam peregrinorum : Hyrus Pompeius est, Barrabas ductus in desertum, id est in infernum : alter immolatus, id est Christus pro peccato hominum : exuerunt Christum, id est expoliatum, a fide Judæorum, B induit clamidem coccineo, id est Christum indutum fide gentium. Induitur clamidem coccineo, id est Christum indutum fide gentium aliter per coccineum clamidem, ostendit effusionem sanguinis ipsius sive martyrium, exuerunt eum clamide , et induerunt eum vestimentis suis, ostendit in fine mundi conversionem Judæorum.

Milites qui diviserunt vestimenta ejus : figuram tenent Evangelii, qui diviserunt inter se doctrinam Christi, per scissionem veli ostendit scissionem regni Judæorum : Alio modo velum scissum est, ostendit scissionem legis litteræ per revelationem Spiritus sancti, vel ascensionem Christi scissi sunt cœli humano generi : terra mota, ostendit gratiam Dei, commota de Judæis ad gentes , petræ scissæ, hoc sunt corda gentium , scissa ad fidem : Monumenta C aperta, id est corda ad fidem.

Monumentum, id est Ecclesia ex gentibus : Novum ostendit, quia non fuit ante prædicatum verbum Dei gentibus, excisum monumentum in petra, ostendit Ecclesiam scissam, de duritia gentilitatis, lapidem volutum ad ostium monumenti, ostendit duritiam in corda Judæorum.

Vesper sabbathi : id est fine mundi, prima sabbathi ostendit diem resurrectionis, revoluto lapide, significat revolutam duritiam Judæorum in futurum, per fulgorem, ostendit terrorem, per candorem vestimenti ostendit consolationem recorrectionis, in Galilæa, in monte, ostendit de populo Judæorum ad gentes.

IN EVANGELIUM MARCI.

Initium Evangelii Jesu Christi Filii Dei. Quod dicit Filii Dei, ostendit nativitatem secundum divinitatem secundum carnem, ostendit dum dicit Jesu, ecce mitto, id est vox patris Angelum meum, id est Joannem : ante faciem tuam, id est, præcursorem Christi, notitam ejus facientem vox Joannis est, clamans Christus est in deserto significat Judæos, a lege, et a regno a sacerdotio derelictos, parate viam, id est corda, sive opera, rectas facite ejus D semitas, id est cogitationes cordis vestri, per baptismum aquæ, ostendit ablutionem corporis et animæ, baptismum pœnitentiæ, remissio est peccatorum, venit in domum Simonis Andreæ, id est, ad Judæos, diluculo valde surgens, ostendit adventum Christi, et initium Novi Testamenti, abiit in desertum locum, id est ad Judæos, ibique orabat, id est, ibi prædicabat.

Non possit in civitatem introire. Hoc propter fre-

quentiam populi, per paraliticum ostendit humanum genus, per lectum, corpus : A quator portabatur, hoc sunt quatuor elementa per quem constat homo, aut in quatuor ordines Evangelii : aut in quatuor virtutes animæ, id est fortitudo : justitia, prudentia et temperentia ; fortitudo est pugnare contra vitia, justitia est diligere Deum ex toto corde et proximum sicut seipsum, prudentia est providere futura, temperantia est omni iræ, imponere motum, nudaverunt tectum, id est historiam legis patefacientes, submisserunt grabatum, ostendit denudatam litteram legis, manifestum sensum Evangelii, præcepit eis ut in navicula sibi deservirent, id est Ecclesia prædicarent.

Ascendit in montem, significat ascensionem ejus cum carne in cœlum, tonans, Christus est, filii tonitrui, Apostoli sunt : Nubes prophetæ, pluvia prædicatio est, lucerna sub modio, id est qui pro cupiditate sæculi docet, sub lecto, id est obscuritate delinquentium non est absconditum quod non manifestetur, occulta lege Judæorum, qui manifestata est gentibus, homo qui seminavit, ostendit doctorem, quod seminavit, id est verbum divinum, in terra, in corde hominum, dormientem, id est nescientem, per noctem adversitatem sive ignorantiam ostendit, per diem vero prosperitas sive ignorantiam ostendit, per germen, compunctionem cordis, per herbam fidem operum, per spicam, perfectionem operationis, plenum fructum in spica, ostendit consummationem operum, per falcem amputatio, præsentis vitæ et consummatio sæculi, dimittente turba Judæorum habiit in navem, id est in Ecclesiam ex gentibus : Aliæ navis erant cum illo, id est diversas Ecclesias hæreticorum : per procellem venti : ostendit persecutiones contra fideles, fluctus mittebat, ut impleretur navis, ostendit persecutionem antichristi, seu sævissimam, ut prope abnegationem veniant.

Multi dilecto a Deo, perseverant in fidem, dormire Christum in puppe, ostendit probationem fidelium in persecutionem, excitant eum, id est invocant eum in persecutionem, in adjutorium sibi, facta est tranquillitas magna, id est post persecutionem antichristi et post resurrectionem, homo habens spiritum immundum significat humanum genus, catenas disrumpens, ostendit gentes prævaricantes legem naturæ suæ : sive doctrinam philosophorum, sic et Judæi disrumpentes litteram legis sive prophetiam : concidit lapidibus, ostendit populum gentium adorantes lapides : homo sedens, vestitus ad fidem Jesu, ostendit vestitum fide et caritate, sana mente, id est pura atque sincera mente, Erogaverat substantiam suam in medicis, id est quia totam fidem et conversationem et spem suam in philosophis posuerat.

Misit binos : ostendit duo testamenta, ut eadem ubique prædicent, similiter et quia caritas in minus duo non consistit : per virgam, consolationem, sive disciplinam, ostenditur ut Paulus ait : quid vultis virga veniam ad vos, an in spiritu mansuetudinis et consolationis : calciati sandalibus pro tribus causis, propter spinas, id est pro obligatione divitiarum, vel sollicitudine sæculi, propter frigorem, id est pro cupiditate mentis aut infidelitate, propter serpentes, id est propter doctrinam hæreticorum.

Non duobus tunicis, id est non dupla mente, nec dubietate inter fidem et infidelitatem, non dupla fiducia in novo aut in veteri : Non sicut simulares qui ab hominibus laudem quærunt, per cœnam quam non subsequitur prandium, consummatio sæculi, qui veniente Christo consummationem suam vidit, jam præteriit hora, id est littera legis, unde ait, vetera transierum et ecce facta sunt nova.

Naves in medio maris : id est Ecclesia in fluctuatione mundi : Jesus solus in mare, significat solus natus in terra sine tactu : Ventus contrarius, ostendit persecutionem diaboli post ascensionem Christi in Apostolos : Voluit præterire eos, ostendit ad probandos eos : Genesareth portum aptum interpretatur, abiit in partes Tyri et Sidonis, id est ad gentes, ingressus in domo, id est in mundum.

Neminem voluit scire, ostendit humilitatem : Non potuit latere, id est quia opera ejus manifesta sunt semper, per mulierem intelligitur primitiva Ecclesia, procedit ante pedes Jesu, Apostoli sunt : sine prius saturare filios, id est Judæos, ut percipiant mandata legis Evangelii : etsi indigne judicaverint regnum Dei, tunc accipiant gentes illud : invenit puellam jacentem super lectum, id est invenit eam in pristino...... corporis sui : surdum et mutum, ostendit humanum genus, surdus erat quia non audiebat mandata Dei ; nec dicere valebat mutus, quia confessionem laudis reddere non valebat, et confessionem fidei non habebat, educite eum extra turbam ostendit remotam vitam, quia in remotione semper cognoscit homo cæcitatem peccatorum suorum. Aliter educite eum de turba peccatorum ad pristinam conversationem bonæ naturæ.

Misit digitos in aures cordis ejus *et aperuit os ejus* in confessione fidei, suspiciens in cœlo, ostendit ut omnes laudes Deo referrent : ingemuit, id est pro peccatis generis humani quæ in mundo eminebat : Aliter, ut exemplum daret nobis ut cum supplicationibus rogemus Deum : per cæcum genus humanum ostendit, qui adduxerunt eum ad Jesum, ostendit doctores.

Aprehensa manu, id est dedit operationem : Eduxit eum extra vicum, ostendit remotionem contemplationis vitæ sive extra pristinam conversationem : expuens in oculos, per sputum, incarnationem Christi ostenditur per quam inluminatus est genus humanum : impositis manibus, id est dedit adjutorium operationis.

Video homines velut arbores, hic ostendit exemplum humilitatis ut nullus extollatur de virtutibus, sed minorem et inferiorem se existimet omnibus. Iterum imposuit manus super oculos : et aperti sunt, ostendit quia aperuit corda hominum ut viderent scientiam Dei clare et sine dubio crederent : restitus est, id est in bonis operibus.

Missit illum in domum suam, id est revocavit illum ad pristinam mundanæ naturæ : discensio Christi de monte, ostendit ejus discensionem e cœlis : hic discipuli, ordinem tenent Prophetarum vel Patriarcharum : turbæ inquirentes ab eis, adventum Christi ostendit : Quod turbæ, legem a Prophetis et Patriarchis conquirebatur : salutabant eum, hic salutem pro humilitate intelligitur : qui adtulit filium suum, ordinem tenet Patriarcharum filius genus humanum ostendit : per spumam superbiam ostendit : per stridorem dentium, per arescere avaritiam, ostendit discipuli non potuerunt curare : hic discipuli figuram tenent Patriarcharum, quia neque Prophetæ neque Patriarchæ potuerunt curare humanum genus, nisi veniens Christus suo sanguine redemit illum, ut ait Propheta frater non redemit, id est Moyses per legem redemit.

Homo, id est Christus : Ab infantia, id est prima ætate generis humani : dixit pater infanti : Credo, adjuva incredulitate mea, ostendit dixisse, si deest fides adauge, multum discerpens eum : ostendit quia quando vidit diabolum erasurum de terra in fine mundi : tunc datur illi potestas, ut faciat quantum vult propter electos Dei : cum vidit se de unoquoque hominem per confessionem et pœnitentiam expelli, tunc contra illos plus suscitavit vitia et crudelissimas impugnationes, factus est velut mortuus ; hic exemplum ostendit purgatum hominem, id est qui per confessionem et pœnitentiam, mortificat semetipsum : hic videtur duo miracula fecisse Jesus, a dæmonio curavit et quasi mortuum suscitavit : sic suscitavit genus humanum a morte peccatorum, et liberavit a dæmonio servitutis, per molam circuitus sæculi ostenditur : per asinum immunditia peccatorum.

Mergere in mare, id est humiliare se in saeculo per pœnitentiam vel perire in properio peccato : quia levius est pro se solo pœnam sustinere, quam et alii a regno Dei disturbent : per vermes ostendit sera pœnitentes, semper comedit illum in pœna quia dum spatium habuit non emendavit, omnis igne salietur : per ignem accensio Spiritus sancti intelligitur, quia sicut omnis caro periit sine sal, ita et omnis homo sine scientia verbi Dei infatuetur : habete salem in vobis, id est habete sapientiam Dei in vobis : Veni in finibus Judæ, ostendit in futurum reversos ad fidem Christi Judæos.

Ultra Jordanem, id est ad gratiam baptismi : sinite parvulos venire ad me, hic parvuli tenent figuram gentium : discipuli qui prohibebant, figuram tenent Judæorum, camelos per foramen acus non posset transire, nisi depositis oneribus, sic et Judæi nisi deposita onera peccatorum, sive divitias non possunt intrare in regnum Dei : quid relinquit Petrus qui dixit : nos omnia relinquimus, ostendit quia multum relinquit homo, qui semetipsum postponit, præcedat eos, id est præcedat oves suas exemplis : per calicem, ostendit passionem, per baptismum mortificationem sive dormitationem Ecclesiæ : sicut A Adam per tres peccavit, id est concupivit prævaricavit, superbe egit : ita et Christus tres dies fuit in sepulcro : similiter et proinde, ter mergitur homo sub unda baptismi : unde ait Apostolus consepulti enim sumus cum Christo per baptismum : in morte enim ipsius baptizati sumus, qui voluerit in vobis primus esse : erit omnium servus, hic ostendit doctores Ecclesiæ : cæcus tenet figuram gentium, sedebat juxta viam, id est juxta fidem.

Clamabat ad Jesum, miserere mei : Moralem sensum, cum incumbemus in oratione, tunc turba fantasma, mentes fidelium increpant, ut taceant dum volunt nos excludere ab oratione perseverantibus nobis : tunc Jesus stans secus nos : stare enim divinitatis est ; transire vero humanitatis est : præce- B pit illos vocare, id est per prædicationem apostolorum : Vocat gentes ad fidem : projecit vestimenta sua, id est pristinam conversationem suam : exiliens, id est de ignorantia ad scientiam de infidelitate ad fidem : invenietis pullum alligatum ostendit gentes alligatas, cum culpa peccatorum : super quem nemo sedit, id est ubi nullus doctor prædicavit : solvite et adducite ad me, id est per prædicationem adducite ad fidem, vidit arborem fici, ostendit quia longe erat fides Judæorum a Christo.

Non erat tempus ficorum, id est non erat tempus Judæorum ut crederent, quod se indigne judicaverunt, regnum non sciebat vas transferre per templum, qui corda fidelium : Non vult Christus aliud C fieri opus, vel transire nisi quod sanctum est : tradi eam colonis, id est custodire legem : torcular, hoc est templum Salomonis : Aliter ostendit martyrium : Venit ad synagogam ; synagoga sæpe custodia angelorum : turrem, hoc est lex : ejecerunt eum extra vineam, id est de Judæis ad gentes. Aliter de civitate Jerosolima in montem Calvariæ.

Vidua misit duos nummos, quod est quadrans, per quos intelligit hominem quadrantem qui se Deo obtulit : quæcumque petieritis, credentes in oratione, fiet vobis : quomodo sic sanctus Paulus dicit : ter rogavi Dominum pro stimulo et non recessit a me : diabolus petiit ut temptaret Job, et permisit eum Deus ; Paulus non est exauditus, ut per ipsum stimulum coronaretur : diabolus exauditus est, ut per ejus temptationes Job coronaretur : proinde Apo- D stolus ait, nescimus quid petamus, nisi Christum qui interpellat pro nobis : gens adversus gentem, id est paganorum adversus Christianorum : Moraliter caro adversus animam : regnum diaboli contra regnum Christi, vitia carnis adversus spiritum bonæ operationis : terræ motus, id est de infidelitate ad fidem, id est corpus sive anima audiendi verbum Dei : stantibus propter me in testimonium illis, id est si crediderint testimonium vestrum : erit illis ad vitam, etsi non crediderint erit illis ad pœnam.

De die et hora nemo scit : Nisi pater, ostendit pro parte corporis, quia corpus Christi Ecclesia est : quod dicit nescitis tempus, id est exitum uniuscujusque sive consummationem sæculi.

Homo peregre profectus est, id est, Christus de mundo cum carne ad cœlum : reliquit domum suam, id est Ecclesiam : doctoribus uniuscujusque operis, id est uniuscujusque gratiæ virtutis : per genitorem, Episcopum ostendit, sive doctorem, sero super Sodomam pluit ignis et sulphor de cœlo : media nocte percussa est Ægyptus in primogenitis suis : mane subversa est Sodoma et ascendit favilla ejus usque ad cœlum : ne veniat repente, inveniat vos dormientes, id est in ignorantia seu in securitate negligentiæ.

Fretus alabastrum : significat corpus Christi vulneratum in cruce, per unguentum confessio fidei ostenditur : caput Christi Deus Pater est ; quærebat opportune ut traderet eum, ostendit quia opportune tempus advenerat ad perditionem Judæorum, sive Judææ, et opportunitas redemptionis Ecclesiæ : primo die azimorum, id est die jovis azima sinceritatis est facta est Ecclesia, transitus quatuor modis dicitur, id est de mando ad patrem, de Judæis ad gentes, et nos de infidilitate ad fidem, de morte ad vitam.

Homo languenam aquæ bajulans, figurum tenet Apostolorum, sive successorum et baptizatorum per quos baptismum efficitur, languena baptismum Trinitatis significat : Pascha manducare cum discipulis suis; ostendit se cum discipulis ad Judæos : Aliter manducat in membris suis qui est Ecclesia : per cœnaculum altior vita ostenditur : per stratum magnum amplectitudo Ecclesiæ ostendit : Agnum immolatum in Egyptum ; ostendit immolatum in Novo Testamento mysterium corporis et sanguinis, quod vetus sacrificium Judæorum recessit, id est sanguis bircorum et taurorum : nam nostrum sacrificium quod vinum dicitur Melchisedech oblatum est revertente Abraham de cede : pro quid sigillatim interrogabant, ostendit ut nullus confidat de conscientia sua : relicto syndone fugiit nudus ab eis, ostendit relicta malitia Judæorum ; nudus fugiit, ostendit quod Apostoli nudi a superstitionibus Judæorum abierunt ad gentes, calefaciebat se Petrus ad ignem, significat tepiditatem Apostolorum et suam negationem et infidelitatem Judæorum.

Videbunt filium hominis sedentem a dextris virtutis, ostendit quia vidit illum Stephanus : vidit et Saulus quando prostratus fuit in via : viderunt et alii plures. Pilatus interpretatur os maleatoris : qui format non formatur, ita et persecutores formant animas justorum ad regnum cœlorum ; ipsi informes remanserunt a gratia Dei, spineam coronam Dominus in se suscepit, ut spinas peccatorum nostrorum ablueret, unde dictum est Adæ : spinæ et tribuli germinentur tibi : de tertia hora quod dicit Jesus crucifixum, ostendit eum judicatum ut crucifigeretur : sexta hora levatus est in cruce : eli eli lemasabactani, quod est Deus ; Deus meus, quare me dereliquisti, ostendit pro parte carnis, non secundum divinitatem reliquid, quia unitas est potestatis, reliquid carne filii ad hora in passione, ut per proprium filium adoptatos filios haberet : sicut spongia plenas cavernas aceto ita et Judæi pleni erant superstitionibus et acerva doctrina : Joseph figuram tenet primitivæ Ecclesiæ, ex gentibus mercatus est syndonem per pretium, syndone ostendit confessione fidei : per syndonem ostendit mortificationem Ecclesiæ sive gratia baptizatorum, involutum corpus Jesu in syndone novo, id est circumdato Christi Ecclesia et revocationem regenerationis : per monumentum et syndonem, ostendit altare in quo corpus Christ ponitur : Aliter Ecclesia, qui receperunt Christum per fidem in cordibus suis, sive manducandum corpus illius et sumendum sanguinem ejus : petra Christus est.

Momunentum scissum, petra ostendit Ecclesia ædificata de latere Christi : Advolvit lapidem ad ostium monumenti : ostendit absconsum Christum in lege et prophetia, revolutum lapidem ostendit apertam historiam legis, Christum, in novo testamento : Non est hic, id est non est apud Judæos, id est sed apud gentes : Ite, dicite discipulis et Petro : Nominat pro negatione, ut non disperaret et pro principatu Apostolati.

Maria, de qua ejecerat septem dæmonia. Per septem dæmonia ostendit totam vita millius inquinatam, quia per septem dies volvitur : prædicate Evangelium omni creaturæ, id est omni homini quia homo partem habet cum alia creatura, cum angelis intelligere vel discernere, cum jumentis videre et sentire, cum arboribus vivere : lignum vivit ex viriditate, sic et homo per juventutem, cum lapidibus esse, quia sicut lapides, sunt et homines credentes.

Dæmonia ejicient : sive spiritaliter sive corporaliter ; linguis novis loquentur, sive diversis linguis : Nova lingua prædicatio Evangelii est, serpentes tollent, id est veneno serpentino sive doctrina hæreticorum, si mortiferum biberint non eos nocebit, nec doctrina hæreticorum : super ægros manus, id est sive corporis sive animæ : tres legimus cum corpore de mundo adsumptos in cœlo : Dominus elevatus est a sua virtute, quia nec per concubitum genitus, nec per concubitum generans, sed ex virgine natus est : Enoch ablatus est, quia per concubitum generans : Elias cum curro raptus est, quia per concubitum genitus est non per concubitum generans quia virgo permausit.

IN EVANGELIUM LUCÆ.

Lucas ipse consurgens, Syrus natione Antiochensis, arte medicus, discipulis Apostolorum : secutus est Paulum serviens Deo sine crimine : nunquam habens uxorem ; LXXXIII annorum obiit in Bithinia plenus Spiritu sancto, sepultus in Constantinopoli. In Achaia, Græca lingua Evangelium scripsit : Mat-

thæus scripsit Judæis fidelibus : Marcus pœnitentibus : Johannes perfectis : Lucas Græcis fidelibus.

Fuit in diebus Herodis, et reliqua. Hic implevit ordinem, dixit regem et regionem in qua fuit, sacerdotem et gentem ejus et uxorem ipsius indicat : de vice Abia, id est in diebus Domini ; Zacharias memor Domini interpretatur : cui apparuit Angelus Domini ad dextris altaris, ostendit quod ei quia memor Domini est demonstratur mysterium Dei : Abia pater Domini interpretatur, aptum fuit ut in tempore officii. Patris Domini ceptus esse iste qui patrem Dominum prædicasset : Elizabeth : Dei mei saturitas interpretatur : figuram Mariæ portat, quæ plena Deo fuit, et ambo justi coram Domino non coram hominibus, quia olim sterilis in lege maledictus fuit : Incedentes in omnibus mandatis, id est totam legem servabant.

Non erat illis filius, quia Elizabeth sterilis, et ambo perseverant in diebus suis : Ideo hæ duæ causæ, memorat testimonium, major fuisse virtus : ingressus Zacharias in templum, id est Christus in Mariam, populus orat, idem primum rogat Zachariam populus, id est libertatem de captivitate : apparuit ei angelus, non dixit venit, quia ibi ante fuit : Zacharias turbatus est, id est quia Judæi turbabantur adveniente Christo : exaudita est oratio tua, id est magis quam petisti : rogasti pro liberatione plebis et donatus est tibi præcursor et multi in nativitate ejus gaudebunt, quia post perditionem gaudebunt in vitam æternam : quia ipse dixit ecce agnus Dei et reliqua : præcedit Christum, ante baptizatur et prædicavit ante conspectum, ante natus et mortuus : sex causas, quia sex menses inter eos erant : ego sum Gabriel, id est fortitudo Dei : concepit Elizabeth, non dixit de Zacharia : cognovit uxorem suam, quia defecit ab eis voluntas desiderii : et occultabat se propter pudicitiam : ut probaret quod conceperat si verum fuisset : mensibus quinque, id est v millia sæculi sive quinque libri Moysi.

Auferte obprobrium meum, id est sterilitatis obprobrium et conceptionis in senectute inter homines, quia non fuit obprobrium apud Deum sicut in sexto mense missus est Gabriel a Domino in civitate ita in sexto milliario mundi missus est Christus : Joseph salvator interpretatur qui salvavit Ægyptum de fame : sive Maria ; benedixit, id est a carne Christi : turbata autem quia nesciebat, si præterito an futuro quod angelus dixit : Spiritus sanctus venit in te ; Spiritus nomen est, omnis gratiæ quando inspiratur quomodo agnovit Maria quod dixit angelus, vel dum plena erat spiritu sciebat quod angelus locutus est ei : Virtus altissimi obumbravit tibi, id est abscondit te in Ægypto fugiendo : cognata tua ideo dicitur, quæ Elizabeth de tribu Levi fuit, id est de tribu Dei : ecce ancilla Domini ut dicit, filius ancillæ tuæ.

Abiit in montem cum festinatione : qui omnis voluntatem Dei implere : festinare debent : exultavit infans in utero matris ejus, id est honoravit filius filium sicut honoravit mulier mulierem. Exclamavit voce magna. Aptum fuit quia de Joanne dictum est vox clamantis in deserto : Johannes est nomen ejus ; cur non dixit Johannis erit ? quia ab angelo vocatus est antequam conciperetur, et mirati sunt, id es convenientia inter patrem et matrem : benedictus Dominus noster bonitatem Dei dum rogavit Zacharias pro liberatione plebis, illi præcursor donatum est : Erexit cornu salutis, id est Christus, quia cornu nec caro est nec ossus : sic et Christus nec caro nec caro est : tantum divinitas, puer crescebat, id est corpore : hæc descriptio prima facta est, id est Romanis, quia Julius primus regnavit Romanis, sed non tenuit universum mundum : et post eum regnavit Augustum, post Augustum Tiberius, in tempore Augusti et Tiberii tempus Christi completurus baptismum suum : quia quinto decimo anno de regno Augusti venerunt in uno curro ad civitatem suam Augustus et Filius ejus Tiberius post quam adsuerunt agnum mundi, ostendit quod in regno ejus nasceretur ipse, qui regnaret in universo mundo et pater unitatem filii sui voluntatem, ipso tempore apparuit circulus æreus erga solem, ostenditur nascitur in tempore ejus, cujus potestas et pulchritudo et lux et sapientia, circumdedisset omnem potentiam : primam pulchritudinem lucem et sapientiam : ipso tempore flexit fons oleum a tabernaculo meritoria tota die, usque ad vesperum : ostendit quod nascitur in tempore ejus, a quo fluxisset fons olei, id est spiritalis unctio per totum Evangelium usque in fine mundi : Augustus patrem figurat, Tiberius filium : propterea census datur ut sciret rex numerum hominum et magnitudinem a Perside Syriæ, ostendit locum de quo Christus fuit, ut prophetarent singuli in sua, civitatem ostendit, ut nullus extra Ecclesiam, censum Deo reddat : positus in præsepio, id est corpus Christi super altare : bos et asinus in præsepio Christi ostendit gentes et Judæos communicare super altare : locus in diversorio, id est domus inter duos muros, duas januas habet : figuram Ecclesiæ, inter paradisum et mundum, exercitus militum ostendit ducem Christum sequere : pastores loquebantur, aptum fuit ut pastores loquebantur, aptum fuit ut pastores testimonium darent : de vero agno : transeamus in Bethleem ostendit nobis non aspicere retro, nec ad dexteram, nec ad levam, nisi ad Christum : invenerunt Mariam, Joseph et infantem per hos tres sanatus est mundus.

Maria conservabat omnia verba hæc, id est quod angelus ei dixit, postquam consummati sunt dies octo ut circumcideretur : et in octava beatitudine, ostendit passionem Christi dum dicitur : beati qui persecutionem patiuntur : circumcisio Christi die octavo, ostendit sanguinem martyrum, usque in diem judicii : sive quia implevit legem et non solvit : postquam impleti sunt dies purgationis ejus, id est duodecim dies de puero, de puella triginta in lege fuit ut mulier non intret in Ecclesiam : per turturum, aut duos pullos columbarum, per sævitia turturis ostendit esse prudentiam sicut serpentes, per

columbam simplices esse : par, ostendit totum se homo offerat Deo, revelationem gentium, id est gloriam fidei : ecce positus in ruinam, id est his qui non credunt in resurrectionem : his qui credunt in eum et signum, id est Evangelium : Veni separare hominem adversus matrem et reliqua : Ut ipse ait, quæ est mater mea ? beatus ille venter qui te portabit, et reliqua, id est ut multi bonas cogitationes cogitent : dum non sola Maria mater Christi est.

Et tuam ipsius animam pertranseat gladius, id est sermo Dei, sive passio Christi, vixerat cum viro suo annos septem, id est synagoga cum eptatico, et non discedebat de templo, id est quia non debet Ecclesia discedere de cœlo : puer autem crescebat, id est corpore et confortabatur, id est Spiritu : cum esset duodecim annorum, id est duodecim tribus qui venerunt ad Christum : post triduum invenerunt eum : Pater, id est Ecclesia, et mater, id est synagoga, qui quærebant eum per tres leges et non invenerunt eum, nisi per Evangelium, *et erat illis subditus,* ostendit filius hominis non venit ministrari sed ministrare.

Ab anno quinto decimo Tiberii Cæsaris, primus rex, primus præses in nativitate Christi memorantur, id est dum non cœperant docere : Nunc autem rex quartus Tetrarcha commemoratur, dum ad prædicationem et ad baptismum venit : rex significat Christum, et quatuor Tetrarchæ ostendunt quatuor Evangelia : duos sacerdotes est duas leges : per senum numerum, factus est mundus : primus rex de Romanis, ostendit unitatem regni Romanorum, et quartus Tetrarcha super Judæos, ostendit divisionem regni Judæorum : factum est verbum Domini super Johannem, vade et prædica baptismum. Vallis implebitur, id est Judæi et gentes : Montes et colles humiliabuntur, id est qui se humiliat exaltat : et erunt prava indirecta, id est qui fuit luxuriosus, sit castus : et aspera in vias planas, id est qui superbus sit humilis. Videbit omnis caro salutare Dei, id est Judæi et gentes, viri et mulieres.

Venit a Nazareth : in qua nutritus est, ostendit Ecclesia in qua nutritus sit, homo non obliviscatur; et surrexit legere, hic ostendit si in juniori revelatum fuerit, senior taceat, id est Evangelista et pentateucum ; surgit et Petrus in medio discipulorum stetit, ostendit quod non reddendum prædicandum est, propter unxit me, id est non oleum commune, sed spiritale : evangelizare pauperibus, id est ut beati pauperes spiritu, et captivis redemptionem, id est Judæis de Faraone, et gentes de diabolo : cæcis visum, id est Judæi, et gentibus : dimitte confractos, id est Judæos : Lutum fabricandum et gentes idolis suplicando : anno Domini, id est quia annos quatuor tempora habet, ostendit quatuor Evangelistas : et duodecim menses, duodecim Apostolos ostendit : et diem retributionis, id est dies judicii : ad litteram, hodie impleta est scriptura in auribus vestris.

Multæ viduæ erant in Israel, id est Ecclesia : Elias significat Christum : Naëman Syrus, significat gentes : filia, id est nagoga : Giezi, id est Ecclesia : habens dæmonium, id est idolis credendum : Quid nobis et tibi ? id est nobis tormenta tibi gloriam : secus stagnum, id est secus legem : duæ naves, id est duas Ecclesias : duc in altum, id est Christum ascendentem in cœlum : tota die laborantes nihil cœpimus, id est per veterem legem nullum duximus ad vitam : impleverunt ambas naves, id est quia per Ecclesiam et synagogam convertit : ita ut mergerentur, id est homo qui divitias : et paupertatem non sustinet : exi a me, Domine, quia peccator sum, ostendit, id est non exivit Dominus, quia non deserit veram humilitatem.

Noli timere, id est non timeat peccator medicum : ambulabat magis sermo de illo, id est sanitatis et doctrinæ quando orabat ostendit theoricam vitam, quando sonabat, ostendit actualem vitam : per tegulas, id est per divinitatem : surge et ambula, ostendit resurrectionem omnium : exivit in monte orare : et discedit ad turbas, ostendit de theoretica et actuale, in unum.

Quatuor beatitudines leguntur, quia quatuor virtutes cardinales continentur : caudes, Latine dicitur cordis : istæ quatuor lenes, ostenduntur quatuor partes mundi : Item octo ad octo animas pertinet qui fuerunt in arca Noe, per quas omne genus humanum, ostendit mercis vestra multa est in gloria, id est pro prædicatione, persecutione et patientia : secundum hæc faciebant patres eorum Prophetas, id est odiebant, exprobrabant et ejiciebant nomina eorum, id est qui habetis consolationem vestram, et non Deo gratias agitis. Non Deo sed divitiis vestris : Væ vobis cum benedixerint homines, id est inimicis vestris : Nihil disperantes quod vos habetis date, ut in gloria recipiatis mercedem a Domino.

Nunquid potest cæcus cæcum ducere, id est stultus stultum docere : ambo in foveam cadent, id est in perditionem : Ibat in civitatem quod dicitur Naum, ostendit post sanatum infirmum, suscitavit mortuum, quia infirmitas præcedit mortem : filius unicus matris, id est Adam de terra portatur a quatuor, id est a quatuor elementis, unde homo est : tangitur locus a Deo, id est lignum crucis, quia periit Adam per lignum : Homo a terra portatur, quando sola terrena cogitat, sive quando æger est et ambulare non potest ; ab aqua portatur, quando luxuriare cogitat, sive quando pro nimio frigore corpus tangi non potest : ab aere portatur, quando omnia pro laude humana agit, sive quando pro ægritudine flare non potest : ab igne portatur quando avaritiam cogitat, sive quando pro nimia febre, tangi non potest : tres mortuos suscitavit Dominus, id est filium unius matris, et filiam principis et Lazarum, primum in domo, id est cogitatione : secundo in porta, id est in verbo : tertium de monumento, id est in opere, qui minor est in regno Dei, major est illo, id est Christus, quia angeli nati non sunt : ut dicat minuisti eum paulo minus ab angelis : tamen Christus major est Joanne regnante cum patre justi-

ficata est sapientia a filiis suis, id est populi et publicani, justificaverunt Deum.

Alabastrum unguenti, id est corpus cum fide : stans retro, id est post ascensionem Domini : secus pedes, id est Apostolorum : lacrymas rigabat, id est charitas interna in Deo : capilli, id est superflui cibi, et vestimentum dare : osculat pedes ejus, id est cum omnibus pacem habere : Unus debebat denarios quingentos, id est peccata gentium commissa per quinque sensus : Alius quinquaginta, id est peccata Judæorum : Ista mulier Maria Magdalena fuit de qua ejecta sunt septem dæmonia : quis est qui peccata dimittit ? id est potentia divina et virtus : ista Maria figurat Ecclesiam de qua ejecit septem vitia, quod in septem dies peccavit homo.

Vir quidam, id est populus gentium : temporibus multis, id est a principio mundi : Vestimentum non induebatur, id est fide. Nec manebat in domo, id est in Ecclesia : sed in monumentis, id est consuetudo peccandi : catenis pedibus, id est lex naturæ et litteræ : sedente, id est in fide ; post baptismum : vestitum, id est in immortalitatem : ad pedes ejus, id est ad Apostolos : dimisit illum et dixit redi in domum tuam, ostendit de theorica, non venire ad actuale.

Mulier, id est Ecclesia : fluxum sanguinis, id est lex naturæ : ab annis duodecim, id est duæ ætates.

Tangit fimbriam vestimenti ejus, id est credidit in minimum mandatum Christi : quis est qui me tetigit, id est qui me credidit : virtutem de me exisse, id est ad probatum qui fidem habuit : Petrus et Johannes et Jacobus, id est fides, spes, caritas : pater, id est episcopus : mater, Ecclesia : castella et civitates, id est servi et Domini ; narraverunt ei quæ fecerant : dies cœpit declinare, id est fieri nox ; dimittit, turbam Judæos.

Vos date illis manducare, id est prædicate gentibus, benedixit, id est Evangelium : fregit, id est ad litteram : oportet filium hominis multa pati, id est mori : navigantes ex politia periculo navigii, qui tranquillitatem post vidit periculum, excessus ejus multa pati sequenti die, id est in secunda lege : vir de turba exclamavit, id est Abraham : filius unicus, id est omne genus : subito clamans id est irascens, et elidit in adulatione proximi : dissipat eum, id est in desperatione, cum spuma, id est cum stultitia : manum super aratrum, id est opus super Evangelium : retro, id est in mundo : Vomeres, id est caritas : quatuor boves, id est quatuor Evangelistæ : designavit Dominus alios septuaginta discipulos, sicut Moyses elegit septuaginta presbyteros de duodecim tribus, id est ut septuaginta linguas qui divisas erant per superbiam in unam linguam, per humilitatem adunare : binos animales in arca et duo discipuli ad prædicationem, caritatem : ostendit novum et vetus Testamentum : corpus et anima, vir et mulier, et duo discipuli.

Mitto vos sicut agnos inter lupos : Ego pastor, vos oves ; lupi, id est Scribæ et Pharisæi Dæmonia subjecta sunt vobis, id est quod in lege non fuit in ore : super serpentes, id est super etnicos, quia serpens non occidit, sed venenum doctrinæ effundit : scorpiones cum cauda et caput equale occidit : idem diabolus, qui initio et fine decipere vult : homo discendebat, id est mundus qui anathema dicitur : in latrones, id est dæmones : dispoliaverunt illum, id est de bona fide : flagellaverunt illum, id est peccare fecerunt eum : semivivum reliquerunt, id est vivum corpus, conscientiam et animam mortuam : sacerdos, id est Aaron : Levita, id est tribus Levi cum lege sua : Samaritanus, id est Christus : qui est de suburbanis Samariæ ; ipse interpretatur custos, quia de Christo Deo : custodiens parvulos Dominus : alligavit vulnera ejus, id est per pœnitentiam strinxit peccata : infundit oleo et vino, severitate et suavitate scripturæ præmio et pœna : in jumentum suum, id est in corpus suum ; quia per passionem humanum genus perduxit ad stabulum, id est ad Ecclesiam : duos denarios, id est duas leges : dedit stabulario, id est ordo doctorum : quodcumque super erogaveris, id est quodcumque feceris per diligentiam tuam, de doctrina hominum ; ego revertens, id est ad judicium reddam tibi : Marta, id est Ecclesia actualis.

Maria, id est Ecclesia theorica quæ verba Christi semper audit : Marta dixit : ut soror sua se adjuvasse quia opus est, activæ vitæ ut ea contemplativa debeat adjuvare : Amice, id est doctor. Media nocte, id est in opportunitate : tres panes, ostendit fidem Trinitatis : Amicus meus, id est alius pœnitentiam agens de via, id est de mundo. Non habeo quod ponam ante eum, id est non scio docere eum : ostium clausum, id est ostium cœli quod non aperit, nisi caritas pueri mei mecum sunt, id est virtutes cœlestes : quod deforis est et intus, id est qui fecit corpus ipse fecit animam : date eleemosynam et omnia munda sunt : et si non dederitis immunda sunt omnia quæ habetis. Noli timere pusillus grex : id sunt Judæi dixerunt quia crediderunt : quod maledictus fuit in lege qui pauper fiebat.

Lumbi vestri præcincti : ostendit castitatem : Lucernæ ardentes, id est opera bona. Ut cum venerit, id est in dolore : et pulsaverit, id est anima per mortem : et confestim aperiant, id est semper paratum esse : transiit et ministrabit illis, id est post judicium vitam æternam : ignem veni mittere in terram, id est caritatem : et illi Galilæi decim et octo significant, super quos ceciderit turris, id est spiritus sanctus, quia sylva missus dicitur : dimitte eam et hoc anno, id est Evangelium : fodiem circa illam, id est prædicem, coffinus stercoris, peccata confiteri, in futuro, id est in diem judicii : mulier, id est humanum genus : spiritu infirmitatis, id est fide et opera : annos decim et octo, id est duæ leges, sive qui non impleverunt decem verba legis et non crediderunt in resurrectionem quia octavo die fit, per tres senos, ostendit infirma fuit ante legem : sub lege, sub gratia : inclinata ad terram, id est terrena desideria : sursum respicere, id est quia cœlestia per pœniten-

tiam non requirebat : vocavit ad se, id est per confessionem, et imposuit illi manum, id est bona exempla : curata est, spes sanitatis : prima sabbati, id est in futuram requiem : dicite vulpi illi, id est Herodes, quia diabolus animal est, interne habitat, vinea exterminat, ita Herodes diabolus exterminat vinea ut dicitur vinea de Ægypto transtulisti.

Homo hydropicus, id est humanum genus : fornicator, adprehensus sanavit, ostendit quod tum impetus fornicationis sanatur : homo, id est Deus Pater : cœna magna, id est Evangelium, vocavit multos, id est Judæos : misit servum suum, id est Christum in carnem : parata sunt omnia, id est quod de Christo prophetata sunt : villam emi, id est pro avaritia ad Christum non veni : juga boum, id est superbia : aliter juga boum quinque sensus, vel quinque libri Moysi : mulierem duxi, id est luxuriam : pauperes et debiles, id sunt qui cognoscunt peccata sua : ite in vias, id est ad gentes : compellite intrare, id est per confessionem : turrem ædificare, id est Christum sequi, sumptus, id est abrenuntiare mundo : quis rex, id est Apostolos, committere bellum, id est compensationem operum : adversus alium regem, id est adversus Christum cum decem millia, id est cum operibus quæ sentit homo : cum viginti millia, id est cum opera, quæ sunt in occulto, et in pala, legationem mittit, id est miserendo, eleemosynam dando, rogat quæ ad pacem sunt, ut est, non intres in judicio cum servo tuo, Domine : in terra, id est in divitias : in sterquilinium, id est in paupertatem, mulier quædam, id est divitias, lucerna accensa, id est Evangelium : dragma inventa in domo, id est peccator in Ecclesia conversus : homo quidam, id est Deus Pater.

Duos filios, Judæos et gentes, quia Judæis prius data est lex : da mihi portionem, id est vitam præsentem divisit substantia, id est dedit libertatem arbitrii, utroque populo : peregre profectus est, id est a Deo : vivendo luxuriose, id est idolis adorando : fame valida, id est de verbo Dei : uni civium, id est Philosopho : in villa sua, id est in mundo : pascere porcos, id est ut more porcorum vixit : et de seliquis, id est implere ventrem, et non impinguescere porci, id est stulti. Mercenarii patris mei, id est qui viliores sunt servi Dei : panibus saturabuntur, id est doctrina : peccavi in cœlo, ipsi dicunt hoc, qui diabolum patrem habent, qui peccavit in cœlo : misericordia motus, id est venit in carne : ad servos suos id est ad apostolos : stola Aprima, fides quam Adam perdidit : annulum, id est crux in frontem : calciamenta, id est Evangelium : vitulum saginatum, id est Christus ex diobus legibus mortuus erat : id est Adam : revixit, id est per baptismum perierat, id est in disperatione : inventus est, id est in spe : filius senior, id est Judæi : in agro, id est immundo desiderio ; simphonias et choros, id est prophetia et Evangelio : duo servi, id est Isaias.

Lazarus mendicus : Nomen pauperis dicit, et divitis non ; homines bonos scriptos in cœlo et malos non : vulneribus plenus, id est peccatis dives Judæos significat : pauper gentes ; canes doctores qui per linguam vulnera sanant in sinu Abrahæ, id est in requie : sepultus inferno, id est in littera : elevans oculos suos, quia Judæi oculi fuerunt, id est boni vivendo usque ad Christum : vidit, Abraham sic erit post judicium de inferno, vident regnum Dei : ut majorem pœnam habeant, et majore gaudium : extremum digiti sui in aqua, id est qui modicas eleemosynas dant : crucior in hac flamma, id est in propria pœna : caus magnum, id est confusio omnium rerum, sive vetus lex : recepisti bona in vita tua, id est bonum fecisti, recepisti : Lazarus mala, id est quia indicta de malis suis in vita sua recepit : quinque fratres, id est quinque libri Moysi observabant : signum ex mortuis resurrexerit, id factum est in Christo resurgente : alii ex Judæis crediderunt : si lapis molaris, id est si gentiles... ut equus molens non vidit cui servit, sive Philosophos docet Philosophiam : quæ illi non prodest, sed sanctæ Ecclesiæ : auge nobis fidem, id est dum auges mandatum.

Huic arbori moro, id est Evangelio, qui rubicundam Christi crucem nuntiat : sicut moro rubicundus est : eradicare, id est populo Judaico et transplantare in populo gentili, id est arbor moro, fructus ejus primus albus, postea rubicundus, deinde niger : ita diabolus, dum angelus albus fuit, niger in occisione Adæ, rubeus in homicidio Cain et Abel : duo molentes, ostendit duas Ecclesias : vel duo testamenta judex et vidua de semiplenis, et patientiam habebit in illis sed non semper tacebunt : duo ascenderunt unus magnificabat sanctitatem suam et perdiderat eam ; alter magnificabat peccata sua et perierunt : jejuno bis in sabbatho, id est absque cibo et muliere : quid faciam ut vitam æternam habeam, id est ut supra dictum, talium est regnum Dei : et ita Nichodimus similiter cogitabat : quomodo potest homo iterum renasci : non occides et reliqua : quare hæc dixit, quia in ipso corruit : cum adpropinquaret hiericho, id est cum venit ad incarnationem.

Vir nomine Zachæus, id est Judæus fuit et Judæos significat, interpretatur justificatus, sicut Judæi se justificant : propter turbam, id est divitiarum et vitiorum : in arbore id est crucis : dimidio bonorum, id est substantiæ meæ, do pauperibus, id est frange esurienti panem tuum : et si quid fraudavi reddam quadruplum, hoc in lege de animabus dictum et in Evangelio de omni creatura dicitur : homo nobilis, id est Christus abiit in regionem longinquam, id est, in cœlum : accipere regnum sibi, id est regnum cœleste et reverti ad judicium : decem servi, id est omne genus humanum : decem mna, decem verba legis : cives ejus, id est Judæi.

Miserunt legationem, id est occisionem Apostolorum : primus servus et secundus ordo Apostolorum : Mna uniuscujusque servi, id est scriptura : similes sui, utrumque invenit : Lapis clamabat, id sunt gentes Judæi tacuerunt : flevit super eam, ostendit nos flere peccata nostra : circumdabunt te, id est Romani cir-

cumdederunt eam undique, id est intus et foras : alteram, id est in infernum : filios, id est virtutes quod faciebat in die : in nocte ruebat. Ingressus in templum, id est quia die dominico intravit in templum : quærebant eum perdere ; ostendit novem servis qui non negati sunt in ministeriis suis : homo quidam id est Deus Pater : plantavit vineam, id est Judæos : colones id sunt legislatores : ipse peregre fuit, id est omnes dimisit in libertate arbitrii sui : primum servum, id est Isaiam : secundum, id est Jeremiam : tertium id est Dahel : extra vineam, id est extra Jerusalem : quid faciet Dominus vineæ : venit et perdidit, id est malus mala conquassabitur, id est cruce conteret voluntates ejus : comminuit illum, id est in vindicta crucis : Gens in gentem, id est genti in Romanos : regnum in regno, id est alii adversus Romanos : terrores, id est quadrigæ in aere audiebantur : signa erunt : ut fuit supra Jerusalem : stella cum gladio igneo, contingunt in testimonio, id est de Judæis ad gentes : ergo de vobis eos et sapientiam in Moysi dicitur ostendit tibi Deus sapientiam.

Capillus de capite non peribit, id est mortalitate : Jerusalem calcabitur, id est idola adorabitur in ea, donec impleatur tempora gentium, id est Judæos conversos in finem mundi ; signa in sole, id est ad litteram : sonus maris, id est factum est mare sodomiticum : pisces suos in terra jacet : venientem in nubibus cœli, id est in prophetis et apostolis : ficulnea et arbæ, id est synagoga et homines. In die docens in templum, id est laboravit cum Judæis : in nocte in monte Oliveti, id est requiescebat cum gentibus.

Homo anfora aquæ portans, id est Moysi et Johannes Baptista : domus cœnaculi, id est Ecclesia, stratum, id est fidem Trinitatis, donec impleatur regnum Dei, id est ministerium magnum : duo calices, unum cum aqua, alterum cum vino, id est cum mixtico aquæ et vini in calice, vinum unum cum aqua ostendit passionem per baptismum. Nunquid aliquid defecit vobis, quando fiebat cum illis in carnem, id est præcipiebat illis non habere curam sæculi, dum autem ab illis se separat habere unicam fidem : emat gladium, id est legem : duo gladii, id sunt duas leges.

Filius hominis sedens ad dextris virtutis : ut dixit Dominus Domino meo et reliqua : In vesta alba remisit eum ad Pilatum, id est in fide Trinitatis : venit ad gentes ad plebem Israel : facti sunt amici, id est uterque populus ad fidem Christi. Herodes significat populum gentium : Pilatus Judæos. Leviathan densi seduna Barrabam filius diaboli dicitur : flete super vos, id est super gentem vestram : tunc incipient dicere, id est plebis Israel : dicite montibus, id est Patriarchis collibus, id est prophetis : dimitte illis, id est bibant sanguinem quem effunderint, ut fiant vasa misericordiæ quæ sunt vasa iræ : nesciunt quid faciunt et si scirent Dominum majestatis nunquam crucifixissent : quia per ignorantiam fecerunt : hodie mecum eris in paradiso, id est qui sequitur Christo tenebras non habet sed lumen vitæ.

Joseph, id est populus Israel, aromata et unguenta, id est fides, spes, caritas : una sabbati, id est Evangelium quod lucescit per noctem veteris Testamenti : mulieres primis resurrectionem viderunt. Aptum fuit ut per ipsas prius salus cucurrisset per quas prius aucurrebat mors : et ecce duo viri steterunt in Mathæo primo angelus, in Marco adolescens, in Joanne duo angeli, in Luca duo viri dicuntur, est multa itinera mulierum et diversa sunt visiones vel in unum : iterum et una visio et dissimiles sunt narrationes Evangelistarum.

Linteamina sola posita, ostendunt quod non indigent corpora vestimenta post resurrectionem sicut mirans, id est quod derelinquitur vestimenta : duo ex illis ibant, ostendit gentes quia sic ostensus est illis qui foris erant ; sicut his qui intus erant : castellum, id est mundum.

Jerusalem, id est cœlestis stadium, id est octava pars de milliario : stadia LX ostendit numerum dierum in quibus factus est mundus. Nomen castelli Emaus, et ipse finxit se longius ire : id est, ad gentes et cognoverunt in fractione panis, et non cognoverunt eum in prædicationem audire. Evanuit ab oculis eorum : ostendit quod non possumus tardare in theorica, et longius fuit ab eis, quando non cognoverunt, id est quia longius possumus manere in actuali vita : cum aperiret nobis scripturas : pax vobis : nunc eos congregat in unam pacem ? quare non uno loco surrexit et ascendit ? quia honor descendit Jerusalem ad gentes. Dominus hic implevit quod ipse dixit orate pro persequentibus dimisit.

IN EVANGELIUM JOANNIS.

In principio erat Verbum, id est quia omnia in ipso inchoantur et finiuntur. Verbum Patris Filius apud Deum : quia filius apud Patrem semper est, Deus erat Verbum, id est Deus erat Filius : hoc erat in principio apud Deum : omnia per ipsum facta sunt, et sine ipso factum est nihil : hæc idola : quod est, in eo vita erat, hoc est quia illi omnia antequam fiant vivant : vita erat lux hominum, lux et vita Christus est : in tenebris lucet, id est in populo Judæorum per legem et Prophetas : Judæi eum non cognoverunt : erat lux vera quæ inluminat omnem hominem et reliqua : lux vera inluminat nascendo, nutriendo, vivendo, et per gratiam baptismi Spiritu sancti, inluminat scientiam in mundum venit, mundum non cognovit, id est populus Judæorum : pars aliena, pars aliqua cognovit eum : in sua venit : in sua gente secundum carnem : sui eum non receperunt : quique eum receperunt, dedit potestatem filios Dei fieri : per fidem ex eo nati sunt per renovationem baptismi : et gratiam Spiritus sancti.

Verbum caro factum est, et habitavit in nobis, id est per adsumptionem carnis vidimus gloriam ejus, id est, per transfigurationem et resurrectionem illius : post me venit, ostendit, secundum carnem nativitatem : ante me factus est : id est per ipsum facta sunt omnia : et quia prior me erat, et de plenitudine ejus non omnes accepimus : Nascendo, nutriendo, vivendo, gratiam pro gratia. Veteri Testamenti gratia novi Testamenti : Item per fidem et caritatem : per litteram legis vel prophetiam : tres modi per gratiam baptismi gratiam æternam, filius qui est in sinu patris, id est in corde vel in secreto : confessus est, Johannis non esse Christum.

Non negavit, se præcursorem esse Christi, aliter. ostendit Novum Testamentum et ego nesciebam eum, ostendit Johannes non scire per baptismum Christi redemptum esse mundum, nam sciebat, eum filium Dei esse et natum in carne.

Rabi ubi habitas? id est in qua doctrina ? commoveris : sive docere : venite, discite doctrinam meam qui omni vult venire ad se, apud eum manserunt die illo, ostendunt novum Testamentum sive vitam præsentem : hora decima significat vespere mundi : in crastinum voluit exire in Galilæam, id est post resurrectionem suam ad gentes sub fico, id est sub legis littera vel synagoga : cœlos apertos, id est generi humano, angelos ascendentes et descendentes, id est in ministerium Christi : die tertio nuptiæ factæ sunt, id est tertia lex, nuptias copulatio Ecclesiæ cum Christo intelligitur : Maria Jesu in nuptias, ostendit synagogam : Jesus et discipuli ejus, figura Ecclesiæ, deficiente vino, id est defectio litteræ legis.

Nondum venit hora mea, id est nondum venit tempus passionis Christi sex hidriæ, sex ætates in vinum Christus. Architriclinus Johannes ostendit, quod ante bibit Johannes passionem quam Christus : aqua vinum factum, ostendit renationem et vetus Testamentum in novum. Aliter per aquam baptismum Johannis per vinum passio Christi, item per vinum sanguis Christi ut ipse ait, sanguis ejus verus potus est, bonum vinum servare, ostendit mysterium : mysteria veteris Testamenti per boves vendentes doctores ostendit, qui dona sacra vendunt, per oves homines simpliciter ostendit, flagellum de resticulis, id est vindicta pro variis peccatis unde ejiciuntur, de Ecclesia : Jesus non credebat se ipsum illis, id est pro parte carnis Nichodimus nocte venit ad illum, per noctem ostendit litteram legis : sive ignorantiam cordis ut inlustraretur a lumine, scientiæ Dei : scimus quod a Deo venisti, ostendit eos qui receperunt Christum per fidem, caro nascitur ex carne et sanguine, ut vivat corporaliter in mundo, iterum renascitur anima ineffabiliter ex Spiritu sancto ut vivat in æternam.

Spiritus ubi vult spirat, id est quem vult inluminat, sicut dicit Apostolus, qui enim adhæret Christo unus spiritus est. Vocem meam audis, ostendunt inluminationem auris cordis unde Propheta ait, audiam

A quid loquatur in me Dominus Deus : quod scimus loquimur, quod vidimus testamur, quod dicimus ostendit per modos locutionis sive Tota Trinitas, vel Christus cum apostolis et prophetis : testamur, id est testimonium damus : testimoniorum nostrorum non accipitis, id est prædicationem nostram non creditis : Christus de cœlo descendit adsumendo carnem.

Nemo ascendit ad cœlum, nisi Christus cum arbore id est Ecclesia : sicut exaltatus serpens in deserto : et Christus exaltatus est in libano crucis : sicut illi percussi a serpentibus : ita per visum serpentis ærei liberabuntur : ita et homo percussus a diabolo qui credit passionem Christi liberabitur : Venit in terram Judæam, in terram confessionis in B Enon, id est nomen loci ubi immolaverunt filios et filias suas dæmoniis, unde accepit nomen gehenna : juxta Salim quæ interpretatur pacis quam vocaverunt iebus unde acceperunt nomen Jebusei ; nondum enim erat Joannes in carcere, ostendit quia nondum erat consummatio legis litteræ : illum oportet crescere, me autem minui : qui putabatur esse propheta, inventus est Christus et qui putabatur esse Christus inventus est Propheta : quod vidi et audivi secundum divinitatem hoc testificatur secundum divinitatem testimonium ejus nemo accepit : hic totum pro parte ponitur ; item credite quia Deus verax est.

Oportebat eum transire per Samariam, ostendit sicut prædicavit Judæis, prædicaret et gentibus : C prædium id est agrum, fons ad fluendum puteus ad potandum fatigatus Jesus ex itinere : ostendit veniendum per incarnationem super historiam legis litteræ, per horam sextam fidem Samaritanorum intelligitur qui erant ferventes : mulier id est synagoga : haurire aquam discere historiam legis litteræ : petit Jesus libere id est petere fidem mulieris, puteus altus id est altitudo mysterii legis : fons aquæ salientis ad vitam æternam, id est prædicatio Evangelii ebulliente ex ore apostolorum sive credentium : quinque viros, ostendit quinque libros Moysi, et hunc quidem habes est, tuus ostendit librum Josue : reliquid hydriam suam, id est pristinam conversationem : abiit in civitatem : os tendit primitivam Ecclesiam quasi ad gentes sive ad populum : levate oculos vestros id est oculos fidei albas messes id est corda fidelium : qui seminave- D runt, id est prophetas; qui metunt sunt apostoli. Mansit apud eos duos dies, id est post duo testamenta tradita Judæis : abiit in Galilæam, id est ad gentes : hic aliter qui mortui sunt corporaliter, in futuro audiunt vocem ejus et resuscitantur : sicut habet in se vitam ita et filius : quod dicitur dedit filio, hoc est pro parte carnis : qui bona fecerunt in resurrectione vitæ, hoc est qui seipsum judicat resurgit et aliter qui mortui sunt in peccatis, per conversionem fidei vivunt ad vitam, ipsi resurgunt ad judicium, qui hic male egerunt : quod dicit non facio a me quicquam, ostendit pro parte corporis : sicut audio et judico : judicium meum justum est, non quæro voluntatem

meam, sed qui misit me Patris, hic voluntatem suam posuit, pro membris.

Si testimonium prohibeo de me, testimonium meum non est verum; sicut ait Salomon, laudate alienus non os tuum : neque vocem ejus audiunt unquam, ostendit infideles qui prædicationem ejus non receperunt, ascendit in montem cum discipulis suis, id est ad altiorem vitam ascendere temptans Philippum, id est ad probandum non ad perdendum : quinque panes, quinque libri Moysi : per ordiatium, intelligitur asperitas legis litteræ : fœnum multum, perfectio populi ostendit : nunquid pereat de reliquis id est nolite mittere doctrinam ubi non ædificat : ascendit solus in montem, id est patrem, descenderunt discipuli ad mare, hoc est ad gentes : ascenderunt in navem, id est in Ecclesiam tenebræ factæ sunt, id est vesperascente mundo aut impetum persecutionis post ascensionem Christi : remigantes, id est confugientes ad Christum.

Jesum ambulantem super mare, id est calcantem vitia mundi : turbas ascendentes in navem quærentes Jesum, ostendit ut omnes cum proprio labore requirunt Christum : manu dicitur apud Hebræos, unde accepit nomen manna apud Latinos, hoc est panis vivus sive corpus Christi transfiguratum mysterio, tribus modis suscitatur homo, id est de infidelitate ad fidem, de peccato ad pœnitentiam, in novissimo die corporaliter, in resurrectionem : ego vivo propter patrem, ostendunt secundum divitatem scenophegia, id est fictio tabernaculorum : vos ascenditis ad diem festum, ego nos ascendo : Vos quibus mundum delectatur ego non ascendam, quia non sum de mundo, die festo mediante.

Ascendit Jesus Jorosolymam, maxime incendente zelo Judæorum : mea doctrina non est mea, et si mea quomodo non mea? mea est quæ ex ore meo eis procedit : non est mea quia quæ ad patrem audivi : hæc loquor vobis, aliter secundum carnem mea est, sed secundum divinitatem non est mea unum opus feci et omnes miramini totum hominem sanum feci in sabbatho, hoc est totum genus humanum, in novo Testamento : nolite judicare secundum faciem, id est personam hominis nolite accipere : nescitis unde sim, id est secundum carnem.

Adhuc modicum vobiscum sum, ostendit usque in passionem : quæretis me et non invenietis, id est corporaliter et ubi ego sum vos non potestis venire, id est per incredulitatem nisi per fidem : in novissimo autem die festivitatis, id est peracta festivitate Judæorum : qui sitit veniat et bibat, id est qui sitit verbum Dei veniat et bibat doctrinam Evangelii : flumina de ventre, id est doctrina de corde : fluent aquæ vivæ, id est prædicatio Evangelii, quæ donat perpetuam vitam : quia Jesus nondum erat honorificatus, ostendit honorificationem passionis et resurrectionis : reversi sunt unusquisque in domum suam id est in malitiam suam.

Mulier in adulterio deprehensa, ostendit synagogam quæ adulteravit legem Moysi secuta est tradi-

A tionum paternarum : sive Ecclesiam ex gentibus quæ relinquens Deum fornicata est cum dæmonibus : quia adducunt eam in medio, ostendit Judæos quia accusatores sunt Ecclesiæ Christi : Moyses mendavit lapidare tu quid dicis? temptantes eum pro duabus causis, si dixisset lapidare dixissent illi non facit ille quod docet remittitte ad nos, si dixisset non lapidari dixissent contradictor legis est : Jesus inclinans se deorsum, id est de sedibus paternis in mundum ad redimenda peccata generis humani, digito scribebat in terra : ostendit peccata eorum erexit te se ut erigeret eos qui incedebant in peccatis : iterum inclinans se, scribebat in terra, ostendit remissa peccata mulieris : remansit solus Jesus cum muliere in domo, id est cum Ecclesia in mundo :
B qui sequitur me non ambulat in tenebris, ostendit non tantum gressus pedum sed affectum cordis : non in tenebris, id est ignorantiæ, neque in tenebris peccatorum : sed habebit lumen vitæ, id est lumen scientiæ et lumen perpetuum multa habeo de vobis loqui et judicare, ostendit quia si credideritis multa vos docebo : et si non credideritis, multa loqui ad excusationem vestram.

Ille ab initio homicida erat : quia semetipsum interfecit superbiendo : aliter primum hominem quem Deus immortalem condidit et ipsum fecit mortalem, et per ejus suggestionem occisus est Abel : quis ex Deo est verba Dei audit, id est qui intelligit et facit : Samaritanis es et dæmonium habes, hic quod non fuit nec habere et quod erat tacendo consentit :
C ego gloriam meam non quæro, est qui quærit et judicet : Deus Pater ; non quæro sicut simulatores faciunt et injuste judicant : Abraham pater vester exsultavit ut videret diem meum : vidit et gravisus est, id est vidit fidem in spiritu et vidit illum in persona angelorum : tres vidit, quasi unum salutavit ubi dixit divertite domini mei ad domum servi vestri si inveni gratiam in oculis tuis : amen, amen dico vobis est amen geminatus intellectus, vere sive fideliter : adnuntians Novum et Vetus Testamentum : ante Abraham ego sum : de divinitate locus est : tulerunt lapides ut jacerent in eum, id est lapidea corda habentes : abscondit Jesus, ostendit se absconsum a cordibus eorum se, exivit de templo, id est de populo Judæorum Jesus transiit per medium eorum, id est
D abiit ad gentes.

Vidit hominem cæcum a nativitate : cæcus humanum genus significatur : *Neque hic peccavit neque parentes ejus*, ut intelligas hoc quod dixit neque peccavit : Adam primus creatus ad videndum malum clausos habuit oculos, cum transgressus fuit mandatum Dei : apertos oculos tenuit ad malum et clausit ad bonum? quid igitur parentes nisi genus humanum, et instigatores vitiorum aut ipsa vitia significantur? me oportet operari, id est prædicare : donec dies est, id est dum sum in mundo : venit nox, id est persecutio apostolorum sive persecutio Antichristi nox quando nemo potest operari, id est post

uniuscujusque exitum : exspuit in terram, id est in A carnationem Christi.

Lutum fecit, linivit oculos meos : ostendit sicut primum hominem de limo terræ formavit ita per eumdem genus luti reformavit genus humanum : Vade et lava ad natatoria Siloe, demonstrans baptismum : per parentes intelligitur diabolus seu vitia : qui dixerunt ætatem habet ipse pro se loquatur : qui noluit hominem confiteri Christum : hunc nescimus unde sit : ostendit quia nesciebant ejus divinitatem : in judicio ego veni, in hunc mundum, ostendit qui audit verbum, et recepit judicium accepit ad condempnandum : ut qui non vident videant, ostendit gentes : quæ legem non acceperunt : et qui videm cæci fiant, id est Judæos qui videbant per legem cæci facti sunt, quia non crediderunt in Christum.

Qui non intrant per januam : ostendit episcopos qui per præmia intrant non per vocationem Dei sive populi, pastores sunt ovium, qui pro lucro animarum non pro ambitione sæculi sunt : huic ostiarius apertit : primus ostiarius Joannes præcursor Christi, Scripturæ Scriptura divina vocati nominati, id est novit Dominus qui sunt ejus : producit illas in doctrinam sive in regnum, ante illos vadit, id est exemplum quod docuit prius fecit : præcedit illos in regna cœlorum, sive et omnes doctores boni præcedunt exemplis.

Vocem meam audiunt, id est doctrinam : alienus sequuntur, id est fides, doctrina hæreticorum : quotquot venerunt fures fuerunt et latrones, id est pseudoprophetæ qui fuerunt ei erunt tempore Antichristi ; per me si quis intraverit salvabitur : hoc est qui per doctrinam Christi salvabitur : ingrediatur per pœnitentiam in Ecclesiam, et egredientur de præsenti sæculo ad regnum Dei : aliter, egredere contra hæreticos expugnandum : fur non venit nisi ut occidet et perdet, isti sunt ordines sacerdotum qui pro gratia turpi lucri non pro lucro animarum ingrediuntur, ego veni ut vitam habeatis, id est doctrinam meam, et abundautius habeatis, id est vitam æternam : mercenarius est qui pro lucro terreno docet : vidit lupum fugit, id est diabolum vel hæreticum : alias oves habeo quæ non sunt ex hoc ovili gentes ostendit, sit unus grex et unus pastor, id est Ecclesia et Christus : hic lapis angularis intermedium parietem qui fit utraque unum.

Potestatem habeo ponendi animam meam et iterum sumendi eam : ostendit pro parte carnis, pater quod dedit mihi majorem omnibus, ostendit Christo vel Spiritu Dei majorem esse omnibus operibus sæculi : ego dixi dii estis tribus modis dicitur, id est essentialiter, qui semper est, id est Deus : nuncupativus, dii estis : false deos dicitur dæmones sive idola.

Abiit trans Jordanem, id est ad gentes, ubi Joannes primum baptizans mansit ibi, ostendit Ecclesiam : Lazarus figurat Judæos quia Judæi infirmi erant a fide Christi : Martha et Maria doctrinam bonorum Judæorum ostendit : hæc infirmitas non est ad mortem, ostendit quia qui mortui sunt hominibus Deo vivent : mansit ibi duos dies, id est duos testamenta. Eamus iterum in Judæam, reversam fidem in Judæos per Eliam et Enoch in finem mundi : duodecim horæ sunt diei, dies Christus est : duodecim horæ duodecium apostoli ; si quis ambulaverit in die non offendit in die, id est in doctrina Christi aut apostolorum non offendit in peccato quia lucem hujus mundi videt, id est Christum per scientiam videt.

Si quis ambulaverit in nocte offendit : per noctem intelligitur tenebræ peccatorum, sive ignorantia cordis : non erat ibi, ostendit, præsentiam carnis sciebat mortuum esse, id est quia omnia novit : unum in domo archisynagogæ, duo filium viduæ in portam civitatis tertium Lazarum de monumento, in domo, id est in corde : in porta, id est in ore ; in monu- B mento, id est in opere, per easdem moritur homo et per easdem resuscitabitur.

Martha ut audivit quia Jesu venit obviavit ei : Hic Martha significat Ecclesiam quæ obviavit Christo per fidem : Maria domi sedebat, contemplationis vitam ostendit, qui credit in me et mortuus fuerit vivit sive corporaliter, sive in peccatis per pœnitentiam : omnis qui vivit et credit in me qui hic in bonis operibus vivit in Christo, non morietur in æternum

Lacrymatus est Jesus : ostendit sicut verus Deus et verus homo exemplum compassionis est, ligatis manibus et pedes, ostendit vinculis peccatorum : facies sudario ligatus, id est velamen super corda Judæorum : solvite illum, id est per prædicationem C fidei. Judæi quanto majora signa videbant, tanto magis obcæcabantur : tulerunt locum et gentem, locum Jerosolymam, possident Romani et gentes quæ dispersi sunt per regiones, princeps causas dixit, expedit uuum hominem mori quam tota gens pereat, quia ministerium Dei habebat præ manibus et Spiritum Dei hoc locutus est, ut Filius Dei qui divisi erant congregaret in unum in toto mundo : Martha ministrabat, ostendit activam vitam.

Lazarus discumbens cum Jesu, significat Ecclesiam : Maria accepit libram unguenti, ita et totus mundus quod intelligitur corda fidelium : per unguentum odorem confessionis, Maria Ecclesiam significat, unxit pedes Jesu, id est per confessionem pœnitentiæ : domus repleta est ex odore unguenti D ita et totus mundus repletus est de passione et resurrectione Christi.

Ut audivit turba quod Jesus venisset, acceperunt ramos palmarum, obviam Jesu exierunt. Ostendit quia tres secundum adventum post resurrectionem rapiuntur in aera cum Domino invenit asinum, per asinum populum gentilium ostendit : sedit super eum, id est per confessionem fides : noli timere perditionem tuam, quia Salavator tuus venit filia Sion ostendit congregantium fidelium ex Judæis et gentibus : totus mundus post eum abiit, quia per passionem et resurrectionem suam totum mundum de peccato redemit, et secutus est eum : accesserunt ad Philippum et rogabant ut viderent Jesum, ostendit

gentes per prædicationem apostolorum conversas ad fidem : granum tritici figuram Christi tenet, si mortuum fuerit multa grana affert : sic et Christus... multiplicavit Ecclesiam suam.

Clarificabo et iterum clarificabo, id est clarifica illum in resurrectione Lazari, iterum clarifica illum in sua resurrectione : princeps mundi mittitur foras-id est diabolo ejecto de potestate mundi per passionem crucis : ambulante dum lucem habetis, id est dum Christum corporaliter et spiritaliter vobiscum habetis : ne tenebræ vos comprehendant, id est tenebras ignorantiæ et persecutiones peccatorum : abscondit ab eis, id est corporaliter sive spiritualiter, Domine, quis credidit auditui nostro ? quis pro raritate ponitur sive pro difficultate auditus fides est ; quam per Spiritum sanctum audivimus : brachium Domini Filius Dei est, qui revelatum est, id est aliqua credit in me non solum secundum humanitatem, sed secundum divinitatem, aliter non solum in me, sed et in Patre quia ego in Patre et Pater in me : qui videt me videt qui me misit ; ac si aperte dixisset, qui vidit me verum hominem esse et credit me verum Deum esse, videt et Patrem secundum divinitatem.

Non venit ut judicem, sed ut salvificem mundum: ostendit quod per effusionem sanguinis redimere mundum : dilexi vos quia eram in mundum usque in finem dilexit : exemplum dedit ut omnes in Dei veritate permaneant usque in finem : cœna facta ostendit passionem Christi sicut post cœnam prandium non fit, sic Christus postquam semel passus est non ostendit se iterum passurum : surgens a cœna, ostendit passionem nostram resurrectionem sive ascensionem : ponit vestimenta sua, ostendit quia deponenda erant vestimenta ejus ad crucem.

INCIPIT CAPITULATIO.

Accipiens linteum et præcinxit se linteo, id est mortificatio ipsius : mittit aquam in pelvim, ostendit gratiam baptismi : cœpit lavare pedes discipulorum suorum et extergere linteo, per lavationem pedum baptismum apostolorum intelligitur, per extersionem mei ostendit per passionem Christi extersionem peccatorum : non lavabis pedes mihi in æternum, pavore perterritus dicebat hoc : si non lavero te, non habebis partem mecum, ostendit qui non est lavatus per baptismum et per confessionem pœnitentiæ non habebit partem apud Dominum : recepit vestimenta sua, iterum ostenditur quod revertetur ad Judæos in finem mundi : non est servo major domino suo neque Apostolus eo major qui misit illum, id est si ego patior et vos patimini. Aliter si ego me humilio usque ad vestigia vestra, ita et vos humiliate vos omnibus lavabit contra me calcaneum, id est calcaneum extrema pars membri est.

Et per bucellam introivit in eum Satanas, id est, sicut Apostolus ait, qui indigne accipit corpus Domini et sanguinem ejus, judicium manducat et bibit : A præceptum novum do vobis ut et diligatis invicem : in vetere dicitur diliges amicum et odio habebis inimicum, Dominus dicit diligite inimicos vestros : hoc est præceptum novum, non conturbetur cor vestrum, hic prædicat Apostolis de passione sua, credite in Deum et in me credite quia Filius Dei sum.

Credite in domo patris mei, id est in Ecclesia mansiones multæ sunt, id est sicut in uno homine sensus divisus : est ita in Ecclesia quæ est corpus Christi gratiæ multæ sunt : vado parare vobis loc, id est parabo vobis vitam, sicut Apostolus advocatum habemus apud Patrem, qui interpelat pro nobis : ego sum via et veritas et vita, vita sine errore Christus est, veritas sine falsitate, via sine morte ipse est.

B *Amodo nostis eum et vidistis eum*, id est quem cognoverunt oculis corporis, et cognoverunt oculis cordis, secundum divinitatem per inlustrationem Spiritus sancti : majora horum facit, quia Christus per fimbriam mulierem sanavit : Apostoli vero per umbram infirmos curabunt.

Explicit Passio.

Rogabo Patrem eum et alium Paraclitum dabit vobis : per bis Spiritum acceptum dilectio Dei et proximi intelligitur : spiritum veritatis quem mundus accipere non potest, id est, qui mundum diligit non accipit illum, non relinquam vos orfanos, id est non relinquam vos secundum divinitatem : in illa die cognoscetis, id est in futuro, sive in resurC rectione Christi. Ego in Patre, id est secundum divinitatem, vos in me, quia membra mea estis : et ego in vobis, id est, in dilectione cordis vestri : manifestabo ei meipsum, id est, credentes in divinitatem, mansionem apud eum faciemus sicut ipse ait, ubi duo vel tres congregati fuerint in nomine meo, ubi sum et ego et reliqua : pacem meam do vobis, id est, sicut ego patienter suffero omnia, et vos patientiam habetis : pacem meam relinquo vobis, id est, sicut ego passus sum, ita et vos patiemini : non sicut mundum dat pacem ego do vobis, mundus interruptam pacem dat, Deus æternam dat : venit princeps mundi ad me, et nihil in me invenit, id est, diabolus venit ad crucem, et in Domino non invenit peccatum, quæsivit capere captus est ab eo : D sicut præcepit mihi pater sic facio, misit illum pater ut sanguinem suum funderet pro genere humano, et ita fecit : ego sum vitis vera unde perfluit sanguis, et aqua : et pater meus agricola est, id est, cultor Ecclesiæ : vos palmites, id est, apostoli sive fideles Ecclesiæ : sicut palmes non potest a se fructum ferre nisi manserit in vite, sic et unusquisque non fert fructum nisi manserit in Christo.

In hoc clarificatus est Pater meus, ut fructum primum afferatis, id est sicut prædicationem, ego et passionem fructificavi, ita et vos facite : sicut dilexit me pater, et ego dilexi vos, id est, sicut misit me pater prædicare et pati, et ego mitto vos : majorem caritatem nemo habet et reliqua : dilectio

fortior est morte, ego pro dilectione patior pro A vobis, et vos patimini pro Ecclesia : omnia quæ audivi a patre meo nota feci vobis, id est præcepta Evangelii : elegi vos de mundo, id est de mundanis actibus : non estis de mundo, id est, quia non diligitis mundum : ut ait Salomon, talis est mulier adultera, quæ, cum comederit, tetigit os suum, dicit, non suum operata malum, figurat Ecclesiam ex gentibus, quæ per confessionem abstersit se de immunditia peccatorum : ab initio mecum istis, id est ab initio prædicationis.

Si ego non abiero paraclitus non veniet ad vos : cum venerit paraclitus arguet mundum de peccato, id est, quia non credit in me, credat per prædicationem Evangelii : de judicio autem, quia princeps mundi judicatus est : Arguit de peccato, id est, ut B per prædicationem vestram convertantur ad pœnitentiam : de justitia, ut sicut diligit proximum, diligat et Deum ex toto corde : de judicio ut quidquid vultis ut faciant vobis homines, et vos facite illis : hæc enim est lex et prophetæ.

Modicum non videbitis me, id est, dum jacui in sepulcro : modicum iterum et videbitis me, id est, per resurrectionem : venit hora quando non in proverbiis loquar vobiscum, sed palam de Patre manifestabo vobis, id est, per resurrectionem : in illa die in nomine meo petetis, id est, quia ascendo ad Patrem resurgendo per potestatem. Pater diligit vos, quia diligitis me relinquo mundum, et vado ad Patrem, id est, per præsentiam corporis, nam secundum divinitatem non relinquit mundum : pres- C suram habetis, id est, a mundanis hominibus tribulationem : ego vici mundum, id est alligavi fortem in mundo, qui est diabolus.

Venit hora, Pater, ad clarificare Filium tuum : id est per resurrectionem : ut Filius clarificet te, id est per Filium convertantur et credant : ego te clarificavi super terram, id est notum feci omnibus, apud te manifestavi nomen tuum hominibus, ostendit quod secundum divinitatem, cum Patre erat, et corporaliter in terra : quos mihi dedisti de mundo tui erant, in præscientia ab initio tui erant : mihi eos dedisti, id est, ad docendum : et sermonem tuum servaverunt, id est, in fide permanserunt, ego pro eis rogo non pro mundo, quia scit Deus qui sunt ejus : omnia tua mea sunt, et mea tua sunt : et clarificatus D sum in eis, id est, in iisdem gentibus manifestatus sum, id est, quia crediderunt in me : in mundo sum corporaliter, et in mundo non sum corporaliter : et pro eis sanctifico meipsum, id est per martyrium et resurrectionem : ego claritatem, quam dedisti mihi dedi eis, id est, præcepta divina : exivit cum discipulis suis trans torrentem Cedron, ostendit impetum persecutionis.

Iterum transiens Jesus cum discipulis suis, id est de mundo ad patrem, et de Judæis ad gentes, venerum cum laternis et fagulis, id est, ipsi sibi accenderunt lumen pœnale, adduxerunt eum ad Annam, Anna gratia Dei interpretatur, qui gratia Dei acceperat principatum sacerdotis : sed illa visa est ostiaria, quæ introduxit Petrum in atrium significat primitivæ Ecclesiæ, exprobravit eum quia Dei Filium se esse dixisse : certe non rapinam arbitratus est se esse æqualem Deo, sed semetipsum exinanivit, formam servi accepit.

Jesus bajulans crucem suam : Exemplum dedit sicut ipse dixit : qui vult post me venire abneget semetipsum, et reliqua : duo latrones crucifixi erant cum Jesus, qui permansit unus in perfidia sua, ostendit Judæos, qui confessus est significat gentes : scriptum erat in titulo rex Judæorum, id est rex confessorum : fecerunt quatuor partes de vestimentis Jesu : quatuor milites, id est quatuor Evangelistæ : vestimenta divisa, id est prædicationem, incarnationem, passionem et resurrectionem, quæ prædicaverunt in quatuor partibus mundi, tunica autem inconsutilis desuper contexta, ostendit quia divinitas in Patre et Filio inseparabilis est : non scindamus eam, sed sortiamus de illa cujus erat, ostendit quia viri Catholici non scindunt unitatem divinitatis.

Mulier, ecce filius tuus : *discipulo, ecce mater tua* : hic virginem commendavit, ut incorruptam servaret : non fregerunt crura Jesu, id est, quod figuratum ante fuerat, per agnum in Ægypto : non crudum nec coctum aqua, sed assum tantum igni, ostendit passionem Christi, baculum in manu, ostendit crucem Christi, de mundo ad Patrem : non comminuetis ex eo, ostendit ut non fieret infracta crux Christi, lancea latus ejus punxerunt, ut impleretur scriptura : viderunt in quem pupunxerunt.

Exivit sanguis et aqua : sicut ex latere Adæ sumpta est Eva, ita ex latere Christi exivit redemptio Ecclesiæ : per sanguinem remissio, per aquam baptismum : duo discipuli currentes : Petrus et Joannes, ostendit duos populus currentes, Judæos per legis litteram, gentes per legem naturæ.

Joannes præcucurrit citius ; vidit linteamina posita et non introivit. Judæi per legem et Prophetas viderunt Christum venturum, et adventum ipsius non receperunt. Venit Petrus sequens eum, vidit linteamina et introivit, ostendit gentes quæ in adventum Christi, sive doctrinam illius : per linteamina incarnatio Christi intelligitur : per sudarium mysterium divinitatis intelligitur : sudarium non cum linteaminibus, sed separatim in unum locum involutum, ostendit quia divinitas longe est remota a sensibus humanis, in unum locum qui sunt universalis : tunc introivit et alius discipulis qui prius venerat ad monumentum, ostendit Judæos reversos ad fidem in fine mundi : angeli sedentes ad caput et ad pedes, ostendit initium et finem.

Dixit Maria, nescio ubi posuerunt eum, ostendit secundum carnem diligebat mundum, et per fidem credebat quod dixit Maria, ostendit cogitationem vocis : quia per dilectionem proximi cognoscit homo Deum : dixit Jesus, noli me tangere, id est in corde tuo, tibi non ascendi per divinitatem, discipuli pi-

scantes totam noctem nihil ceperunt : piscatores doctores veteres, in nocte ostendit ante adventum Christi nullus ad perfectionem per prædicationem legis veteris venisset.

Mane autem facto : ostendit factum adventum Christi : mittite in dexteram partem, id est, mittite prædicationem in gentibus. Erat enim Petrus nudus, id est nudi erant a fide Christi : tunica succinxit se, id est fidem Ecclesiæ : misit se in mare, id est in fluctuationibus, et amaritudines mundi per dilectionem Christi : alii discipuli navigio venerunt, id est, in Ecclesia fluctuationem mundi calcantes viderunt prunas, et piscem et panem positum, per piscem ostendit fidem, per prunas calorem caritatis, per panem verbum divinum : trahentes rete in terram, per littora ostendit finem mundi : plenum magnis piscibus, id est, plenitudo et magnitudo Ecclesiæ, per remissionem peccatorum : per tres ostendit trinitatem : indivisum rete et non scissum, id est, Ecclesiam in futuro incorruptam : manducavit Jesus post resurrectionem, ostendit veram incarnationem corporis ut credentes crederent.

Dixit Jesus, Simon Joannis amas me? Ostendit sicut ter negavit, ut ter confiteretur fidem Trinitatis : pasce oves meas, id est in Ecclesia : ingressus Jesus januis clausis ostendit quia clausis ingressus est januis uterum, sic et omnes sancti post resur- A rectionem induunt spiritale corpus, ubique sine metu ingredi possunt, unde integer et incorruptus matrimonio, tres testificant hanc sententiam.

Discipulis quem amabat Jesus. Secunda virtus est quod fecit Jesus in Cana Galileæ, vinum de aqua expressit opus paratum virginitatem Joannis ostendit quia illi sponsa conjuncta est : testimonium quod commendavit Jesus matrem suam Joanni : Maria Ecclesia figuratur. Johannes principatum, sicut fuit Johannes virgo matrimonio, sic fuit incorruptus et morte : Joannes genealogiam de divinitate narrat, nam alii de homine narrant : de divinitate Johannes dicit, in principio erat verbum, iste jacebat super pectus Jesu, et scientia divinitatis quæ fuerat in pectore Jesu ascendit Johannes de conjunctione duo- B rum pectorum : insita arbor, in alter facit fructum arboris, alterius in qua plantatur. Si secundum ordinem canonis iste liber Mathæum præmittendus esset, et quod in novissimam positus partem, est quia terra primis sanctificata est, deinde aqua, et postea novissime ignis, quia clarior est et subtilior : item in similitudinem duarum legum, id est, vetus et novum ; vetus prius tradita erat, nova tamen clarior est et major, quia de cœlestibus discernit et abundantior mea, quod ad Evangelium Joannis pertinet ex supra dicta

---

WALAFRIDI STRABI

FULDENSIS MONACHI

PICTURÆ HISTORIARUM NOVI TESTAMENTI

(Apud Goldast., Manuale Biblicum.)

Angelus ecce seni promittit munera nati.
Quem populus trepidans foris exspectabat et orans.

AL.

Concipit en verbo prolem castissima Virgo.

AL.

Angelus hic sponsum Joseph commendat alendum.

AL.

Hic genitrix Domini meat, Elisabethque salutat,
Utque Deo exsultet Joannem Spiritus implet.

AL.

Zacharias soboli nomen posuere propinqui,
Sed mage Joannes certant vocitare parentes.

AL.

Nuntiat angelicus Christum pastoribus hymnus.

AL.

In stabulo Dominum celebrant en omnia parvum.

AL.

Ecce Magi solio præsentant munera vero.

AL.

In Joannis moniti faciem fugere tyranni.

C

AL.

Sistitur hic Domino Jesus cum munere jusso,
Mox ipsum Dominum didicerunt corda piorum.

AL.

Partibus Ægypti differtur passio Christi,
Quem simulacra tremunt et chara habitacula linquunt.

AL.

Præcipit Herodes natos cruciare recentes :
Millia lactantum tendunt lætantia cœlum :

AL.

En senibus potior reperitur pusio doctor,
Qui tamen imperium dignatur ferre parentum.

Explicit de infantia Christi.

(Hi versus in dextro pariete chori : Isti vero in dextro pariete stationis populi.)

D Baptizat Dominum servi devotio summum.
Prædicat hunc genitor : invisit Spiritus unctor.

AL.

Dæmonis en fraudes Christus contemnit inanes,
Ejus cunctimodas ducens ut stercora pompas.

AL.

Demonstrat placidum Joannes nutibus agnum.

AL.

Andreas sequitur, fratri comperta profatur.

AL.

Imperat os vitreum post se properare Philippum,
Nathanael spissa qui mox subducit ab umbra.

AL.

Testibus nisce novum fecit de flumine signum,
Conviviis latices in vitea pocula vertens.

AL.

Retia germani linquunt in nomine Christi,
Mox alii lacrymas spernunt cum nave paternas.

AL.

Omnipotens medicus, hominum miserator et unus,
Omnimodis pressos jussit discedere sanos.

AL.

Spiritibus diris hominum de corpore pulsis
Das pecudum furiare greges, justissime judex.

AL.

En Verbum Domini curat medicanime verbi,
Præcipit et sanum proprium portare grabatum.

AL.

Principis ut natam sanet vel suscitet, ibat.

AL.

Furatur mulier sacra de veste salutem.

AL.

Reddidit en stupidæ Dominus sua munia dextræ.
Consilium stolidi faciunt de sanguine Christi.

AL.

Unicus en viduæ recivimus redditur orbæ.

AL.

Ingeminant plebes ; o vere magne prophetes.

AL.

Saltratrix petiit caput innocuumque recepit :
Lictores fluvidum linqunt in carcere truncum.

AL.

Panibus ex quinis, et piscibus haud mage binis,
En hominum large saturantur millia quinque.

AL.

Christus aquæ fluctus pressit vestigia gressu,
At fidei dubium mergunt vada turgida Petrum.

AL.

Hydropicum tangente manu quæ cuncta creavit,
Pallidus humor abit, facies et læta rubescit.

AL.

Ecce decem mundans templo se ferre jubebat ;
Unus regreditur grates persolvere Jesu.

AL.

Contentus pueros Deus est benedicere parvos,
Talibus atque sui promittit gaudia regni.

A AL.

Hic scribæ Domino sistunt in crimine captam,
Quam placidus censor damnatis solvit eisdem.

AL.

Ex limo reparat quidquid natura negabat,
Qui luteum primo totum plasmaverat Adam.

(Huc usque de miraculis Domini in dextro pariete : hi vero in fronte occidentali, in spatio quod supra thronum est.)

Ecce tubæ crepitant, quæ mortis jura resignant :
Crux micat in cœlis, nubes præcedit et ignis.

(Hic etiam subtus thronum inter paradisum et infernum.)

B Hic resident summi Christo cum judice sancti
Justificare pios, baratro damnare malignos.

(Passio Domini in sinistro pariete stationis populi.)

Esse sibi Patrem Domino tractante Tonantem,
Plebs furibunda pium certat lapidare magistrum.

AL.

Mortue quatriduo fetens et corpore toto,
Lazare, surge, veni, te morti tollo rapaci.

AL.

Funeris obsequium mulier prævenit amicum,
Dum caput atque pedes nardo perfudit honora.

AL.

Mansuetum regem plebs devota frequentat
Frondea cum festis præiens comistanque choreis.

C AL.

En urbis miseræ dignatur flere ruinas
Quæ manibus crudis ipsum discerpere gestit.

AL.

Hic sub carne latens deitas per signa patescit,
Dum turbas patria flagro proturbat ab aula.

AL.

En ficum viridem sterilem remanere jubebat,
Quod sibi jejuno fructum præbare negabat.

AL.

Agricolæ servos cædentes vulnere sævo
Post natum Domini satagunt hic mittere morti.

AL.

Gentiles Dominum cupiunt jam cernere Christum :
Discipulos idem mortem perferre docebat.

D AL.

Ecce sacerdotum primo populique nefandi
Infidum famulum censu corrumpere gaudent.

Cætera desunt.

WALAFRIDI STRABI

FULDENSIS MONACHI

DE

ECCLESIASTICARUM RERUM

EXORDIIS ET INCREMENTIS

LIBER UNUS,

AD REGINBERTUM EPISCOPUM.

(Ex Bibliotheca veterum Patrum, sæculi IX, parte II, tom. XV.)

PRÆFATIO AUCTORIS

In nomine Dei Patris, et Filii, et Spiritus sancti. De ministris Ecclesiæ et ministeriis ipsorum, necnon et de multiplicibus sacramentorum, officiorum et observationum, rationibus multi multa dixerunt : ita ut pauca vel pene nulla remanserint, quæ non jam per illuminationem Spiritus sancti sint demonstrata : non solum qualiter debeant fieri, verum etiam quomodo singula mystice debeant vel possint intelligi, diligenti examinatione excussa. Quorum omnium copiam, cum secundum solertissimum in rebus ecclesiasticis studium tuum, et libris habeas et memoria comprehensam, o venerande in Christo Pater Reginberte, salubri curiositate ardens, quædam non a prioribus penitus omissa, sed brevius quam volueras tacta, a me addi desideras, quasi aliquid illos aufugerit, quod nos possimus inspicere : cum potius vere fateri debeamus, omnia quæ illi inventa, nobis scriptis suis reliquerunt, nec ipsa discendi in- A tantia nos assequi posse. Sed est quod hujuscemodi inceptis sensus sui vivacitate videbantur perspicua. Scribam igitur, in quantum Dominus dederit facultatem, sicut ex authenticorum dictis, quæ adhuc attigimus, addiscere potui, de quarumdam ecclesiarum exordiis et causis rerum, et unde hoc vel illud in consuetudinem venerit, et quomodo processu temporis sit, indicabo : habiturus et si non pro scientia laudem, tamen pro obedientia certam mercedem. Et primum de sacris ædibus, in quibus ipsa celebrantur sacra, dicendum videtur.

AD LECTOREM.

Hoc opus exiguum Walafridus pauper hebesque,
Collugit, Patrum dogmata lata sequens.
Sed non sponte sua tam magnos venit in ausus,
B Dura Reginberti jussio adegit eum.
Si quid in hoc, lecto, placet assignare memento
Id Domino : quidquid displicet, hocce mihi.

INCIPIT LIBER.

CAPUT PRIMUM.

De exordiis templorum et altarium.

Altaria quidem Noe, Abraham, Isaac et Jacob, Domino, ut legitur, extruxerunt (*Gen.* VIII, XII, XXVI, XXXIII). Moyses vero primus tabernaculum, juxta exemplar divinitus sibi demonstratum, in deserto Sinai, filiis Israel de servitute Ægyptia liberatis erexit. Salomon quoque longo jam tempore eodem populo in terra repromissionis degente, et regiæ dignitatis apice, gentibus circumpositis præminente, templorum illud mirificum in Hierusalem (quam David pater caput ejus regni instituit) magnis ædificavit sumptibus, et diversis dotavit ornatibus. In quorum C utroque tabarnaculo videlicet ac templo, et arca Testamenti, et altaria cum utensilibus suis, aliæque species religioni illius temporis congruæ fuisse leguntur tam multiplices et tam consulta ratione provisæ, ut quidquid modo spiritualibus Ecclesiæ celebratur in studiis, totum in illis constructionem figuris pleniter et, ut ita dicam, consignanter delineatum atque constructum videatur. Paganos etiam templa fecisse diis suis, vel potius dæmonibus, seductoribus suis, non solum ex ipsorum libris, sed etiam ex divinæ Scripturæ testimoniis agnoscimus : Quia et templum Dagon in Samuele legimus et regem Sennacherib in templo Neserach trucidatum (*I Reg.* V ; *II Reg.* XIX) ; Danielem quoque in tem-

plo Belis, sacerdotum ejus strophas deprehendisse (*Dan.* XIV) : et Antiochum reliquiarum populi Dei persecutorem gravissimum, et templi, quod post reversionem de captivitate reædificatum est, violatorem, in templo Naneæ corruisse cognoscimus. (*II Mach.* I). Et multa alia quibus approbatur quod dicimus. Nolumus autem de libris paganorum ejusdem rei testes adsciscere, ne inter ecclesiasticæ ædificationis eloquia, lectoris animum inutilibus fabulis occupemus.

CAPUT II.

Qualiter religiones diversæ se invicem imitatæ sint, et quid commune habuerunt, quid diversum.

Et primus quidem temporibus, tam veros Dei cultores, quam etiam dæmonum veneratores, in locis congruis, suæ religionis cultum, sub divo celebrasse credendum est. Sed quia dæmones hominibus persuaserunt, in contumeliam Creatoris, imaginem incorruptibilis Dei, in similitudinem corruptibilis hominis, et volucrum, et quadrupedum, et serpentum commutare, et servire creaturæ potius quam Creatori (*Rom.* I), consequenter etiam ædificationem templorum, et sanguinis non solum animalis, sed etiam humani immolationem ad majorem persuasi erroris vindictam, sibi fieri exposcebant. Ideoque omnipotens et patiens Creator, facturæ suæ volens undecunque consulere, quia vero propter fragilitatem carnalium omnes consuetudines pariter tolli non posse sciebat, permisit et jussit quædam sibi obedienter a piis exhiberi, quæ dæmonibus damnabiliter ab impiis solvebantur : Sicuti sunt ædium constructiones, et diversorum genera sacrificiorum. Et factum est, ut quæ prioribus propter infirmitatem concessa sunt, ad exclusionem erroris nobis sequentis per Christi passionem patefacta, proficerent ad causam perfectionis, dum et in illis materialibus structuris ædificium Ecclesiæ spiritale, et in carnalibus victimis ac solemnitatibus, passionem Christi et virtutum documenta sentimus. Sicut autem quædam præcepta moralia nobis et veteribus voluit Deus esse communia : ut sunt ea quæ ad morum honestatem, et ad jus inter homines pertinent conservandum : ita quædam flagitiosa, quæ dæmonum voluptate instituta, et illis et nobis statui omnimodis fugienda, maleficia, videlicet ac mendacia stupra, et supertitiosos errores, et similia. Hæc cum ita sint dicta, sciendum est quædam esse omni religioni communia, ut est : *Quod tibi non vis fieri, alii ne feceris* (*Matth.* VII; *Tob.* IV) : et quidquid ex naturali lege, divinis congruum invenitur mandatis. Hoc tamen in illis distat, quod quidam illa propter honestatem, ut philosophi : quidam propter timorem, ut Judæi : alii propter dilectionem, ut Christiani, observant : ut autem ad proposita revertamur sicut Deus, ut destrueret opera diaboli, quædam sibi exhiberi voluit a cultoribus suis, quæ dæmones prius persuaserunt errantibus : ita cultum a Deo institutum, maxime in sacrificiorum et cæremoniarum multiplicitate, sibi deinceps dæmones exposcebant, sicut scriptum est de libris legis Dei, de quibus scrutabantur gentes, similitudinem simulacrorum suorum, ut scilicet, quomodo lex Domino servire, præcepit ejusdem ritibus, deceptores suos dæmones, deceptæ gentes venerarentur. Nam et temporibus Tiberii et Caii Cæsarum, idola in templo Domini legimus collocata. Et Julianus Apostata totum ecclesiastici ordinem ritus, ad diabolorum honorem detorquere conatus est. Et ipse diabolus a Christo se pro Deo voluit adorari (*Matth.* IV).

CAPUT III.

De profectu religionis Christianæ.

Postquam itaque venit tempus, quando veri adoratores in spiritu et veritate (*Joan.* IV), non in Hierusalem tantum vel monte Samariæ,id est non localiter, sed spiritualiter cœperunt adorare Patrem, et in omnes gentes secundum Domini jussionem doctrina salutaris emissa est : cœperunt fideles loca munda quærere, et ac tumultibus ad negotiis carnaliter conversantium semota in quibus orationes mundas, et sacrosancta mysteria, et mutuæ ædificationis solatia celebrarent. Quamvis enim secundum evangelistam erant discipuli cum credentibus semper in templo vel cœnaculo laudantes Deum, et orationi ac jejunio insistentes : tamen post adventum Spiritus sancti (*Act.* I, II), legimus eos circa domos orationes et fractiones panis celebrasse. Et non solum inter urbium ædificia, verum et extra in locis secretis convenisse. Nam et Paulus processisse legitur in Philippis extra portam, juxta flumen, ubi videbatur oratio esse, et ipse cum Ephesiis oravit in littore (*Act.* XVI, XX). Cum autem multiplicaretur numerus credentium, cœperunt domos suas facere ecclesias, ut in gestis sanctorum creberrime legitur : et privatas habitationes ad publicas fidelium contulerunt utilitates. Sæpe etiam persecutorum rabiem declinantes, in cryptis et in cœmeteriis, et speluncis, atque desertis montibus et valibus conventicula faciebant. Deinde magis magisque proficiente Christianæ religionis miraculo, et per lucra Christi, damno succedente diaboli : non solum novæ ad orandum domus constructæ sunt, sed etiam templa deorum, abjectis et exterminaties idolis cum spurcissimis cultibus suis, in Dei mutanbantur ecclesias.

CAPUT IV.

In quas plagas cœli orantes vertantur.

Et quia diversitas idololatriæ diversis modis templa construxerat, non magnopere curabant illius temporis justi, quam in partem orationis loca converterent, dum tantum videretur, ubi eliminatæ sunt dæmonum sordes, ibi Deum Creatorem omnium, qui ubique est, coli et adorari. Quanquam itaque sapiens dicat, nos ad orientem lucis adorare Deum, et revera congruum est, et salutari more institutum, ut orientem versus : facies orando vertamus : quia sicut ab oriente lucis adventum suspicimus corporeæ, sic in orationibus illuminari super nos vultum illius

deposcimus, de quo scriptum est : *Ecce vir Oriens nomen ejus* (*Zach.* VI) ; et, *Visitavit nos Oriens ex alto* (*Luc.* I). Tamen quia et templi tabernaculi introitus ab oriente fuit, ubi altare et labrum erat, et omnes victimarum et sacrificiorum ritus fiebant, certum est in utroque, ab oriente multos orasse contra Occidentem. Siquidem et Salomon dedicans templum, stetit ante altare et extendit manus in cœlum et effudit orationem tam devotione quam prolixate mirabilem (*III Reg.* VIII). Priora autem et anteriora templi vel altaris orientem respiciebant. Unde et apud veteres, orientales templorum partes, *antica* ; occidentales, *postica* ; aquilonares *sinistra* ; meridianæ, *dextra* dicebantur. Quod et de templi Domini latere meridiano sic scribitur : *Ostium lateris medii erat in parte domus dextræ* (*III Reg.* VI), Quia argo portæ trium atriorum una contra alteram positæ recta linea ad orientem patebant, ita sol æquinoctialis exoriens, radios suos per illas æqualiter contra medietatem templi erigeret, eodemque modo per ostia porticus et ipsius templi, in ostia Sancti sanctorum altrinsecus posita, pertenderet : sicut traditur a majoribus, illi qui in exterioribus atriis positi, ab introitu interioris, quibusdam quasi rationabilibus causis prohibebantur : per portarum contra se positarum patulum prospectum, oculos usque ad introitum templi dirigentes : quo pedibus non audebant precibus et votis et salutationibus accedebant. Sed et ipse Salomon, in illa celebri oratione de populo in peregrinationem propter peccata sua venturo, dixit ad Deum : *Si vocaverit contra civitatem quam elegisti, et templi quod ædificavi nomini tuo* (*I Par.* VI), et reliqua. Quod Daniel quoque propheta, et talis in quo suspicio nulla potuit reperiri, legitur fecisse. Apertis enim fenestris cœnaculi sui contra Hierusalem, tribus vicibus oravit per singulos dies (*Dan.* VI). His et aliis exemplis edocti cognoscimus, non errasse illos vel errare, qui templis vel noviter Deo constructis, vel ab idolorum squalore mandatis propter aliquam locorum opportunitatem, in diversas plagas altaria statuerunt : quia non est locus, ubi non sit Deus. Verissima enim relatione didicimus, in Ecclesia quam apud Æliam Constantinus imperator cum matre Helena. super sepulcrum Domini miræ magnitudinis in rotunditate constituit : idemque Romæ in templo, quod ab antiquis *Pantheon* dictum, a beato Bonifacio papa, permittende Foca imperatore, in honorem omnium sanctorum consecratum est, in Ecclesia quoque beati Petri principis apostolorum, altaria non tantum ad orientem, sed etiam in alias partes esse distributa. Hæc cum secundum voluntatem vel necessitatem fuerint ita disposita, improbare non audemus. Sed tamen unus frequentior (secundum quod et supra memoravimus) et rationi vicinior habet in orientem orantes converti, et pluralitatem animarum (*Sic*) ecclasiarum eo tenore constitui. *Unusquisque in sensu suo abundet. Prope est Dominus omnibus invocantibus eum in veritate, et longe a peccatoribus salus* (*Psal.* CXLIV) : *appropinquemus Domino, et appropinquebit nobis* (*Jac.* IV). Aliquin peccator, etiamsi fugerit, eum qui ubique est; evitare non poterit. Quia neque ab oriente, nec ab occidente, neque a desertis montibus, subaudi, patet locus fugiendi, quoniam Deus judex est, hunc humiliat, et hunc exaltat. Cui etiam Propheta dicit : *Quo ibo a spiritu tuo? et quo a facie tua fugiam? Si ascendero in cœlum, tu ibi es : si descendero in infernum, ades* (*Psal.* LXXIV, CXXXVIII).

CAPUT V.

De vasis quæ simpliciter signa dicuntur.

De vasis vero fusilibus vel etiam productilibus, quæ simpliciter signa vocantur, quia eorum sonoritate quibusdam pulsibus excitata, significantur horæ, quibus in domo Dei statuta celebrantur officia : de his, inquam, hic dicendum videtur, quod eorum usus non adeo apud antiquos habitus proditur : quia nec tam multiplex apud eos conventuum assiduitas, ut modo est, habebatur. Apud alios enim devotio sola cogebat ad statutas horas concurrere. Alii pronuntiationibus publicis invitabantur, et in una solemnitate proxime futuras discebant. Apud quosdam tabulis, apud nonnullos cornibus horæ prodebantur. Vasorum autem, de quibus sermo ortus est, usum primo apud Italos affirmant inventum. Unde et a Campania, quæ est Italiæ provincia, eadem vasa majora quidem *campanæ* dicuntur : minora vero, quæ et a sono tintinnabula vocantur, *nolas* appellant, a Nola ejusdem civitate Campaniæ, ubi eadem vasa primo sunt commentata. Quia vero tubas æreas et argenteas in lege habemus (*Num.* X), et propheta quasi tuba vocem prædicationis exsultare jubet (*Isa.* VIII) : congrue his vasis utimur in convocatione fidelium, ut prædicatio nostra in Ecclesia, pura in argento, in ære significetur durabilis et sonora, id est ut nec hæretica fœdetur rubigine, nec negligentiæ lassetur pigritudine, nec humana supprimatur formidine.

CAPUT VI.

Expositio nominum quorumdam, sacris rebus adjacentium.

Hæc a nobis, ut potuimus, dicta sunt : nunc de nominibus, quæ ipsis sacris locis vel ædificiis, non fortuito, sed rationabiliter imposita sunt pauca dicamus, ut lector, dum causas ædificiorum et exordia didicerit, cur etiam ita vel ita dicta sint possit advertere. Ecclesia quidem Græcum nomen est, et interpretatur *convocatio* vel *conventus* : cum sit vel generalis sanctorum unitas, in una fide et dilectione conjuncta, unde una et catholica dicitur Ecclesia : vel singulorum societas sancta locorum, unde et multæ dicuntur Ecclesiæ. Tamen etiam ipsa domus, in qua ad divina vel discenda vel celebranda, convenit multitudo fidelium, ecclesia vocatur : a re quæ ibi geritur, illud vocabulum mutuamus. Horum exempla Apostolus insinuat, dicens : *Ut exhiberet sibi gloriosam Ecclesiam, non habentem maculam ne*

quæ rugam (*Ephes.* v); et, *Sicut in omnibus Ecclesiis sanctorum doceo* (*I Cor.* iv.) Et, *Mulieres in Ecclesia taceant* (*I Tim.* ii), et multa his similia. Unusquisque etiam electorum, *domus et templum Dei* dicitur, sicut Apostolus et in suo et prophetico confirmat exemplo : *Templum*, inquiens, *Dei sanctum est, quod estis vos* (*I Cor.* iii) : *sicut dixit Dominus, quia inhabitabo in vobis* (*II Cor.* vi), et reliqua. Et Petrus : *Vos tanquam lapides vivi, superædificamini domus spitales* (*I Petr.* ii), et reliqua. Sicut ergo in Ecclesia, sic multæ domus et templa in domo Dei et templo conveniunt : *domus* autem dicta est a domate, quod Græce tectum vocatur. Dicitur etiam domus, familiæ totius sub uno tecto commorantis consortium, sicut urbs totius populi et orbis totius generis humani est domicilium.

Templum est dictum quasi tectum amplum. Unde et excellentioribus ædificiis hoc congruit nomen : sicut rex salomon sapientissimus in regia urbe, templum : Moyses vero in itinere dicitur tabernaculum condidisse. Dictum est autem *tabernaculum* a tabulis et cortinis, eo quod interstantibus tabulis, cortinæ desuper tenderentur. Unde et militum tentoria, quibus in itinere solis ardores, tempestates imbrium frigorisque injurias vitant, tabernacula dicuntur. *Ædes* et ædificia ab edendo putant dicta, quasi primitus ad edendum facta. Unde Plautus dicit :

Si vocassem vos id ædem ad prandium.

Potest enim fieri ut ædes ad edendum in eis sicut cœnacula ad cœnandum, primo sint facta, et postea longo usu in aliud verteretur. Sicut *Tabernæ* primitus plebeiorum domunculæ, quod sex tabulis ligneis fierint, dicebantur : unde et tabernaculum derivari quidam volunt. Nunc autem cauponum Ecclesiæ sic vocantur.

Basilica Græce, latine regalis vel *regia* dicitur a basileo, id est rege. Nam et carnalium regum palatia ita dicuntur, sicut scriptum est de Esther : *Stetit in atrio domus regiæ, quod erat interius contra basilicam regis* (*Esther.* v). Nostra autem domus orationis ideo *regia* dicitur, quia Regi regum in ea servitur, vel quia resges et sacerdotes, id est summi regis et sacerdotis membra, qui motibus corporis imperant, et spiritales hostia immolant Deo, ibi regenerantur ex aqua et spiritu et salutari nuntriuntur doctrina. *Absida* Græce, Latine *lucida* dicitur, quia lumen acceptum per arcum intromittit. *Exedra* est absida quædam separata modicum quidem a templo vel palatio, et dicta inde, quod extra hæreat : Græce autem *eyclon* vocatur. *Aram* quidam vocatam dixerunt quod ibi incensæ victimæ arderent : alii a predicationibus, quas Græci aras vocant. Unde et imprecationes * antara dicuntur *Altare* autem, quasi altæ aræ nomiuatur. Porticus a porta, ut vel quod sit aperta dicitur. Ad hoc maxime fit, ut per eam intretur et transeatur, *Cœmeterium* recubitorium vel dormitorium est mortuorum, qui et ideo ab Ecclesia dormientes dicuntur, quia resurrecturi non dubitantur. *Cryptæ*, sunt specus subterranei dictæ a pro-

A funditate abrupta, sicut et crepidines dicimus abruptas summitates quorumlibet corporum. *Martyria* vocabantur Ecclesiæ, quæ in honore aliquorum martyrum fiebant. Quorum sepulcris et ecclesiis honor congruus exhibendus in canonibus decernitur. Qui et loca, quæ sub incertis nominibus et reliquiis, vel tentum mortuorum appellatione construuntur nullo honore colenda constituunt. Quod beatus Martinus et Germanus Parisiensis suis leguntur confirmasse exemplis. *Sacrarium* dicitur, quia ibi sacra reponuntur et servantur. *Analogium*, quod in eo verbum Dei legatur et annuntietur. *Logos* enim Græce, *verbum* vel *ratio* dicitur. *Pulpitum*, quod sit in publico statutum, ut qui ibi stant ab omnibus videantur. *Ambo*, ab ambiendo dicitur, quia intrantem
B ambit et cingit. *Cancelli* videntur dici, quia minoribus columnis fiunt. Cancri enim vocantur majores columnæ, et maxime quadræ : vel cancelli dicuntur a cubito, qui Græce *ancos* dicitur. Solent enim plurimi non altius construi, quam ut stantes desuper inniti cubitis possint. *Januæ* a Jano quodam dictæ, cui gentiles omnem introitum et exitum consecrarunt. *Ostia* ab obstando extra positis, vel ostendendo aditum vocantur. *Valvæ* a volvendo. *Fores*, quod forinsecus sint positæ. *Portæ*, quia per eas portantur quæque et feruntur. Sunt autem januæ proprie primi ingressus in domum, ostia intra januam aditus ad locaquelibet : *Valvæ*, quæ intro voluntur, id est vertuntur et complicantur sicut fores quæ foras vertuntur. Portæ autem proprie sunt murorum et atriorum. *Camera* dicitur a curvitate, quæ solet in his
C ædificiis fieri, quæ cœmentitio opere desuper concluduntur. Hæc etiam a concavitate superiori, ad similitudinem ejusdem animalis, testudo nominatur. Græce enim * *Camyron* curvum dicitur. *Lacunaria* vel *laquearia* pendentia sunt templorum ornamenta, inde dicta, quod luceant in aere. Quia vero longum est singulas sacrarum ædium partes exponendo percurrere, multiplex est in eis, æque ut in cæteris structuris, nominum et specierum diversitas : sufficiant hæc de eminentioribus earum partibus dicta. Ad cætera quæ restant, per hæc signa ingressuum facilior studiosis patebit introitus.

CAPUT VII.

D *Quomodo Theotisce domus Dei dicatur.*

Dicam tamen etiam secundum nostram barbariem quæ est *Theotisca*, quo nomine eadem domus Dei appellatur : ridiculo futurus Latinis, si qui forte hæc legerint, qui velint simiarum informes natos, inter augustorum liberos computare. Scimus tamen et Salomoni (qui in multis typum gessit Domini Salvatoris) inter pavones simias fuisse delatas (*III Reg.* x). Ei Dominus qui pascit columbas, dat escam pullis corvorum invocantibus eum (*Psal.* cxlvi). Legant ergo nostri, et sicut religione, sic quoque rationabili locutione, nos in multis veram imitari Græcorum et Romanorum intelligant philosophiam. Multæ res sunt apud singulas gentes quarum nomina,

ante cognitionem ipsarum rerum, apud alias incognita sunt. Sicque fit sæpissime, ut rerum intellectus, alii ab aliis addiscentes, nomina quoque et appellationes earum vel integre vel corrupte, cum nova intelligentia in suam proprietatem trahant, ut ab Hebræis Græci, Latini et Barbari, *Amen*, *alleluia* et *Hosanna* mutuati sunt. A Græcis Latini et omnes qui libris Latinorum et lingua utuntur, *ecclesiam*, *baptismum*, *chrisma*, et omnium pene radices dictorum acceperunt. A Latinis autem Theodisci multa et in communi locutione, ut *schamel*, *fenster lectar* : in rebus autem divino servitio adjacentibus pene omnia. Item a Græcis sequentes Latinos, ut *kylch* calicem, *vatter* pater, *mutter* mater, *genez* a gynæceo ; quæ Græce dicuntur κύλιξ, πάτηρ, μήτηρ, et γυναικεῖον. Cum in quibusdan horum non solum B Latini, ut *genitor* et *genitrix*, sed etiam Theotisci proprias habeant voces, ut *atto* et *amatodo* et *toda*. Ab ipsis autem Græcis *kyrch* a kyrios, et *papst* a papa, quod cujusdam paternitatis nomen est et clericorum congruit dignitati : et *herr* ab eo quod est heros, et *monn* et *monath*, a μήνη, et alia multa accepimus. Sicut itaque domus Dei, *bacilica*, id est *regia*, a rege : sic etiam *Kyriaca*, id est *Dominica*, a Domino nuncupatur, quia Domino dominantium, et Regi regum in illa servitur. Si autem quæritur qua occasione ad nos vestigia hæc Græcitatis advenerint, dicendum et Barbaros in Romana republica militasse, et multos prædicatorum Græce et Latinæ locutionis peritos, inter has bestias cum erroribus pugnaturos venisse et eis pro causis, multa nostros C quæ prius non noverant utilia didicisse, præcipueque a Gothis, qui et Getæ, cum eo tempore, quo ad fidem Christi, licet non recto itinere, perducti sunt, in Græcorum provinciis commorantes nostrum, id est Theotiscum sermonem habuerint. Et (ut historiæ testantur) postmodum studiosi illius gentis, divinos liberos in suæ locutionis proprietatem transtulerint, quorum adhuc monumenta apud nonnullos habentur. Et fidelium fratum relatione didicimus, apud quasdam Scytharum gentes maxime Tomitanos eadem locutione, divina hactenus celebrari officia. Hæc autem permistiones et translationes verborum, in omnibus linguis tuam multiplices sunt, ut propria singularum jam non sint pene plura, quam cum aliis communia, vel ab aliis translata.

CAPUT VIII.

De imaginibus et picturis.

[a] Nunc jam de imaginibus et picturis, quibus decus ecclesiarum augetur dicenda sunt aliqua. Quia et earum varietas nec quodam cultu immoderato colenda est, ut quibusdam stultis videtur : nec iterum speciositas ita est quodam despectu calcanda, ut quidam vanitatis assertores existimant. Quis enim sanum sapiens, contra id quod scriptum est : *Domi-* A *num Deum tuum adorabilis, et illi soli servies* (*Deut.* VI). Et iterum : *Non facies tibi omnem similitudinem eorum ; quæ in cœlo, vel in terra, vel in quis sub terra sunt* (*Exod.* XX) : putabit in tabernaculi vel templi constructione, fecisse Moysem et Salomonem ? Cum et ille secundum divinam jussionem cortinarum varietatem et indumentum sacerdotale, diversis ornaverit figuris (*Exod.* XXVI) : et iste secundum sapientiam divinitus sibi attributam, picturis et sculpturis non tantum animalium, sed etiam arborum et herbarum, pene omne opus templi distinxerit (*III Reg.* VI) ? Uterque insuper cherubin similitudinem super arcam et propitiatorium statuerit ? Cum certum sit et illos ita sensisse, et nos ita sentire debere, quod videlicet non sint Deo debitis B cultibus et honoribus colenda, quæ ab illis vel nobis facta sint vel fuerint, aut significandi alicujus mysterii causa ut tabernaculi et templi structura omnis. Ob commemorationem rerum gestarum, ut picturæ historiarum, aut ob amorem eorum, quorum similitudines sunt animis videntium arctius imprimendæ, ut imagines Domini et sanctorum ejus. Neque enim fustra superiori sententiæ subjunctum est : Non adorabis, neque coles ea. Unde videlicet intelligamus, in his faciendis devotionem et utilitatem quam commoveri vel instrui appetimus, non esse culpandum : sed in his colendis, superstitionem et hebetudinem, qua spiritalem cultum ad corporalia traducere erronei nituntur, esse damnandam. Sane, si cui videtur ars pictorum vel fabrorum ob hoc culC panda, quasi ea quæ ab ipsis fiunt, propter artis decorem et convenientiam, ad cultum sui illiciant insipientes : poterit consequenter et Dei obtrectare facturis, quare ipse vel luminaria cœli tanti splendoris, vel herbas et olera tantæ creaverit venustatis et odoris : cum ipsa sicut et aliæ creaturæ, a quibusdam errantibus, divinis honoribus adorata sint et culta, qui error non auctori bonorum ascribendus est, sed dæmonum persuasioni, et hominum consensui iniquo qui bonis in malum abuti didicerunt. Notandum vero, quod sicut quidam easdem imaginis ultra quam satis venerantur, ita alii, dum volunt cautiores cæteris in religione videri, illas ut quasdam idolatriæ species respuunt, et præsumptionis fastu, simplicium corda scandalizant. Hujus rei D quæstio apud Græcos sæpe tantas contentiones excitavit, ut sub Gregorio papa juniore Constantinus imperator apud Constantinopolim omnes imagines deposuerit, et sub Gregorio tertio Romæ synodus sit facta contra supradictam (ut dixerunt) hæresim in quo firmatum est ut sanctorum imagines secundum priscum catholicæ Ecclesiæ ritum, restituerentur. Ipsa denique querela Græcorum, temporibus bonæ memoriæ Ludovici imperatoris, in Franciam perlata, ejusdem principis providentia scriptis synodalibus est confutata. Quam etiam Claudius quidam,

[a] Quæ hic Walafridus Strabus disserit de cultu imaginum, caute legenda, nam unus fuit ex illis Galliæ theologis qui errore præpostero retinendas imagines censebant ad ornatum templorum et instructionem historicam nullo tamen pacto adorandas.

Taurinensis episcopus, sed in veritatis itinere, nominis sui similitudine nutabundus, inter cæteras vanitatum suarum ineptias, cupiens renovare, antequam diversorum contra eum scribentium jaculis perfoderetur, suo judicio damnatus interiit : et fortasse qui imperatoris, fidelium veluti in numero conscripsit imaginem, ante tribunal ipsius, protervitatis suæ pariter et inquietudinis pœnas exsolvit. Non enim levem injuriam sæculi potentes sibi putabant illatam, si imaginem suam vel nomen in quolibet numismate a subjectis despici cognoverint et calcari. Non autem (quia populus Israel in deserto, vel Jeroboam (*Exod.* XXXII ; *III Reg.* XII) rex vitulorum fabricatione Deum offenderant) serpens æneus, quem ex jussu Domini Moyses fecit (*Num.* XXI), contemnendus erat : quippe cum percussi a veris serpentibus, imaginarii serpentis contemplatione sanarentur, quem quia populus, semper ad idololatriam proclivis, postmodum quadam superstitiosa veneratus est religione, Ezechias rex Juda religiosissimus legitur fregisse (*IV Reg.* XVIII). Ergo cum Christianus populus tanta sit in divinis rebus docilitate in interiora sapientiæ spiritalis inductus cellaria, ut non dicam picturam et imagines, sed ne ipsos quidem sanctos homines vivos vel mortuos, divinis credat colendos honoribus, vel adorandos : rogamus enim sanctos, non ut ipsi præstent per se, quæ saluti nostræ necessaria sunt ; sed ut ab auctore bonorum, a quo *est omne datum optimum et omne donum perfectum (Jac.* I), ut pote illi proximiores meritis, et ideo certius audiendi, impetrent quæ saluti petentium opportuna non nesciunt. Deum autem oramus, ut sua bonitate gratuita meritis et intercessionibus sanctorum, quæ nobis judicat commoda, largiatur. Et huic quidem, ut Deo Domino, judici, creatori, omnipotenti et Salvatori, supplicamus : illos vero, ut Dei amicos, Domini famulos, patronos vere honoratos, et pleniter salvatos, in adjutorium vocamus. Tales esse preces fidelium, qui publicas Ecclesiæ orationes considerare norunt, dubitare non potuerunt. Cum itaque talis sit Christiani perfectio sensus, non sunt omnimodis honesti et moderati imaginum honores abjiciendi. Si enim ideo, quia novimus non adorandas nec colendas iconas, conculcandæ sunt delendæ picturæ, quasi non necessariæ vel nocivæ. Ergo et quia credimus, quod Creator omnium, qui ubique est et cœlum et terram implet, non habitat in manufactis, destruenda sunt templa, ne videamur parietibus et tectis inclusum credere Creatorem ; sicque poterit evenire, ut dum cavemus ne uspiam sit aliquid, ubi insipientium mens possit errare, nihil pene habeamus, quo vel devotionem nostram exerceamus, vel simplices et ignaros ad amorem invisibilium trahere valeamus. Quantum autem utilitatis ex picturæ ratione proveniat, multipliciter patet. Primum quidem, quia pictura est quædam litteratura illitterato, adeo ut quidam priorum legatur ex picturis didicisse antiquorum historias. Deinde (ut brevitatis causa prætermittam plu- A rima) in gestis Sylvestri papæ legitur, Constantinum imperatorem, per * thoracidas apostolorum, quod ipsos in visione viderit, cognovisse. Et videmus aliquando simplices et idiotas qui verbis vix ad fidem gestorum possunt perduci, ex pictura passionis Dominicæ, vel aliorum mirabilium ita compungi, ut lacrymis testentur exteriores figuras cordi suo quasi litteris impressas. Ergo sicut *omnia munda mundis (Tit.* I), coinquinatis autem et infidelibus nihil mundum quia inquinatæ sunt eorum et mens et conscientia : ita malis omnes viæ offensionis plenæ sunt. Et sicut boni etiam malis bene, sic mal- etiam bonis male utuntur. Sic itaque imagines et picturæ habendæ sunt et amandæ ut nec despectu utilitas annuletur, et hæc irreverentia in ipsorum, B quorum similitudines sunt, redundet injuriam : nec cultu immoderato fidei sanitas vulneretur, et corporalibus rebus honor nimie impensus arguat nos minus spiritualia contemplari.

CAPUT IX.

De templis et altaribus dedicandis.

Quod templa Dei dedicatione solemni consecranda sint, exemplis antiquorum et congrua ratione docemur, quia et Jacob patriarcha erexisse lapidem legitur et oleo desuper fuso unxisse eum, et vocasse domum Dei : idemque super altare erectum invocasse fortissimum Deum Israel. Tabernaculum autem Moyses et Salomon templum celeberrimis dedicationibus consecrasse leguntur (*Exod.* XL ; *III Reg.* VIII). Un- C de in testimonium divinæ ostensionis et visitationis, ignis de cœlo descendens, oblata consumpsit, et supra utramque domum fumus ac nebula divinæ protectionis aparuit.

Notandum vero quod non tantum in prima constructione templi dedicatio est celebrata, sed etiam secundo vel tertio, post eversionem et profanationem ejusdem templi propter peccata populi perpetratam a gentibus, cum reædificatum sub Zorobabel (*Agg.* II), sive sub Machabæis fuisset purificatum iterata dedicatione subsecuta (*I Mach.* V). Unde ea quæ novissime facta est hiemis tempore, usque ad tempora passionis Christi observata cognoscitur, sicut scriptum est in Evangelio Joannis (*Cap.* X) : *Facta sunt Encænia in Hierosolymis, ei hiems erat,* D et reliqua. Nam cætera duæ aliis anni temporibus factæ, septimo videlicet et primo mense, narrantur. Invenitur etiam concilio Agathensi statutum, ut altare ungatur et benedicatur. Hæc quidem et alia exempla dedicandorum habemus templorum et altarium, non minus ad hanc observantiam probabili ratione perducti. Si enim pagani templa et statuas, erroris sui testimonia, dæmoniis deceptoribus suis, per quædam exsecramenta magis, quam sacramenta devovere et dedicare noscuntur, ut et suam devotionem diis, quibus placere desiderant arctius insinuent, et ad se invisendos dæmonum gratiam hac familiarite sibi concilient, sicut legitur Nabuchodonosor, rex Babyloniis fecisse dedicationem statuæ quam erexe-

rat in campo Puran (*Dan.* III). Quare non potius nos templa et altaria, nostræ religiositatis indicia, Deo Salvatori nostro per illibata et vestra sacramenta dedicare curemus (*Joan.* XIV), ut et cum nostræ devotionis officiis divinæ majestati placeamus : et ipse nos semper invisere, et mansionem sibi in nobis facere dignetur, qui per prophetam dicit : *Pavete ad sanctuarium meum* (*Lev.* XXVI), et reliqua.

CAPUT X.

Quia fieri debeat in locis Deo consecratis.

Quid autem fieri debeat in locis Deo consecratis, Dominus per prophetam et per seipsum manifestat dicens : *Domus mea, domus orationis vocabitur cunctis gentibus* (*Matth.* XXI ; *Isa.* LVI). Et Psalmista : *Introibo in domum tuam, adorabo ad templum sanctum tuum* (*Psalm.* V), et multas his similia. Angelorum etiam præsentiam in locis talibus haberi, et Jacob agnovit, quando scala in Bethlehem recta, vidit angelos ascendentes et descendentes (*Gen.* XXVIII). Et David testatur, dicens : *In conspectu angelorum psallam tibi, et adorabo ad templum sanctum tuum* (*Psal.* CXXXVII). Vota etiam et sacrificia in his Deo offeri debere, et lex Moysis pleniter docet (*Deut.* XII), et psalmista commemorat : *Vota mea* (inquiens) *Domino reddam in conspectu omnis populi ejus* (*Psal*, CXV), etc. Doctrinæ quoque verbum populo in Ecclesia dispensari, et Moyses ostendit, cum ad ostium tabernaculi mandata Domini populo exposuit : et ipse Dominus in templo duodenis inventus est in medio doctorum sedens (*Luc.* II) ; et creberrime in Evangelio reperitur in templo sermonem fecisse sicut et in passione sua fatetur se palam in synagogis docuisse et in templo, quo omnes Judæi conveniunt (*Joan.* XIX). Sed et Petrus cum Joanne in templo oravit et Paulus vota persolvit (*Act.* III), ot omnes apostoli docuerunt (*Act.* XXI). Unde cum eadem domus Dei oratorium dicatur, potest et a deprecationibus in ea faciendis, et a locutione doctrinæ, ita dicta putari, quia oratio, id est oris ratio, et non tantum humilis postulatio, verum et rationabilis intelligitur hoc nomine locutio. Inde est quod primi ordines in Ecclesiæ utuntur oratoriis, quia ad ipsos pertinet docendi officium. Et publici declamatores ac sapientes dictionum compositores, oratores vocantur. Baptismum quoque ibi convenientissime celebratur, quia ante tabernaculum labrum, et ante templum mare ac decem lateres positos legimus, in quibus et oblaturi sacerdotes, et victimarum carnes lavarentur. (*Exod.* XXX ; *III Reg.* VII). Et dignum profecto est, ut in Christi templo Christiani regenerentur.

CAPUT XI.

Quid item fieri non debeat.

Alia vero negotiorum carnalium in Deo consecratis ædificiis opera fieri non debere, ut non dicam, quæ nusquam licent : sed et quædam alia, quæ alibi interdum venialiter exercentur, inde esse movenda, Dominus ipse ostendit, cum zelo domus Dei ductus, vendentes et ementes ejecit de templo (*Joan.* II). Et per Prophetam quodam loco quæritur, dicens : *Dilectus meus in domo mea fecit scelera multa* (*Hier.* XI). Apostolus quoque Corinthios in ecclesia dissensiones habentes, itemque convivantes increpat, dicens: *Primum quidem convenientibus vobis audio scissuras esse* (*I Cor.* XI), et reliqua, et in consequentibus : *Convenientibus vobis in unum, jam non est Dominicam cœnam manducare. Unusquisque enim suam cœnam præsumit ad manducandum. Et alius quidem esurit, alius autem ebrius est. Nunquid domos non habetis ad manducandum et bibendum? aut ecclesiam Dei contemnitis, et confunditis eos qui non habent?* Et post multa subjungit : *Itaque, fratres mei, cum convenitis ad manducandum, invicem exspectate. Si quis esurit, domi manducet, ut non in judicium conveniatis.* Et superius de inordinatis orantium gestibus præmittit : *Hoc autem præcipio, non laudans, quod non in melius, sed in deterius, convenitis.* Unde beatus pater Benedictus in regula monachorum præcipit, ut oratorium hoc sit quod dicitur, nec ibi quidquam aliud geratur aut condatur. Ubi ostenditur eos culpabiles esse, qui nulla necessitate coacti, indigna ibi committunt, vel loca sancta in horrea et apothecas convertunt : cum in canonibus quoque sæpius sit interdictum, ne in ecclesiis convivia vel prandia fiant nisi quis itineris necessitate cogatar.

CAPUT XII.

De orandis modis ac distantia vocum.

Qualiter autem orandum sit idem Pater brevibus verbis, et maxime istis concludit, dicens : *Brevis et pura debet esse oratio : et non in multiloquio, sed in puritate cordis, et compunctione lacrymarum*, nos exaudiri sciamus, et non in clamosa voce, sed in lacrymis et intentione cordis. Et item, consideremus qualiter in conspectu Divinitatis et sanctorum angelorum esse oporteat, et sic stemus ad psallendum, ut mens nostra concordet voci nostræ. Intelligamus ergo his exemplis, quid Dominus in templis suis fieri velit, vel quid prohibeat. Qui et filios Heli propter scelera circa tabernaculum commissa punivit, et Annam, matrem beati Samuelis, in secreto cordis, motu tantum labiorum, sine strepitu vocis, orantem, in filii petitione exaudivit, ipsumque Samuelem, quia fideliter in domo Domini ministravit, reprobato sene, in prophetam, sacerdotem et ducem elegit. De cujus matre modestissima, et in oratione discenda est instantia humilis, et post orationem perseverantia salutaris. Legitur siquidem de illa quia vultus illius non sunt amplius in diversa mutati. Qui enim aut in oratione aliud quam debet, petit ; aut alio modo quam magister humilitatis insinuat, deprecatur, vel orare nescit, vel minus quam potuit proficit. Qui vero paracta oratione vel ad malam consuetudinem, vel ad nova facinora, sine respectu mox prosilit, fructum orationis perdit. Nam quidam in oratione pectus pugnis pavimentant, caput contundunt, voces muliebri gracilitate submittunt et in

proximo vel verbis vel factis alios conturbare, et semetipsos non metuunt culpabiles exhibere. Hi nimirum contra judicem, quem orando honorant, moribus pugnant. De vocum autem differentia dicendum illam esse divinis laudibus aptam, quæ qualitercunque sonuerit, ex bono thesauro cordis profecta, internæ intentioni concordat. Nam et in bono legitur vox alta, dum dicitur, in dedicatione templi Salomonis, *vox sacerdotum et Levitarum in turbis et hymnis exclamantium (III Reg.* VIII.), longius sonuisse, et sancti martyres sub ara Dei voce magna clamasse leguntur *(Apoc.* VI). Ubi quamvis intelligi possit, sicut et in aliis multis locis, illam esse magnam vocem quæ, quamvis sit sono humilis, ex bona devotione procedit, sicut ad Moysen dicit Deus : *Quid clamas ad me (Exod.* XIV*)*, cum non legatur ibi aliquid clamasse ; tamen bonum est, et omni quieto præferendum, in laudem Dei decenter et simpliciter laborare. Cumque omne genus laudationis divinæ, secundum rationem exhibitæ, sit laudandum, illud probabilius est dicendum quod habuerit vanitatis et jactantiæ minimum. Lege libros Confessionum sancti Augustini, et invenies quantum ille judicaverit esse periculi in cantilenarum cum melodia dulcedine.

CAPUT XIII.

Quibus prosit cultus divinus, et quibus non.

Sciendum sane ita demum templorum et officiorum sacrorum Deo , universorum creatori , cultus esse acceptos, si hominum pectora, quorum ob causam hæc sibi exhiberi permittit vel jubet , ipsius inhabitatione fuerint digna. In vanum enim ligna et lapides poliunt, qui mores non componunt. Frustra dona et pecunias comportant , qui interius divinæ subtilitatis oculum non placant. Nam quia Judæi Dominum interius non audierunt, exteriora eorum contempsit et abjecit , per prophetam dicens : *Reliqui domum meam, dimisi hæreditatem meam (Jer.* XII*)*. Et per seipsum : *Relinquetur vobis domus vestra deserta (Matth.* XXIII). Ergo propter peccata hominum loca sacra a Deo negligi, testis est arca ab Allophylis capta (*I Reg.* IV*)*, templum toties eversum vel profanatum, et multæ Christianorum ecclesiæ nunc a barbaris vastatæ vel subversæ, nunc ignibus vel fulminibus desolatæ, nunc terræ motibus vel turbinibus dirutæ. Unde et Dominus per Jeremiam peccatori populo confidentiam vel maximam aufert, dicens : *Nolite confidere in verbis mendacii, dicentes : Templum Domini, templum Domini*, etc. *(Jer.* VII). Non solum autem Dei protectionem, sed etiam angelorum custodiam et sanctorum curam a locis quondam sanctis discedere, cum prius habitatores vel cultores locorum a Deo discesserint, ex eo certum est quod omnis militia sanctorum solio Dei assistit : et ubi Deus non fuerit, ibi esse non possunt. Secundum gratiæ ostensionem dico, non secundum divinæ potentiæ immensitatem , quia neque infernalibus deest qui cœlum implet ac terram. Scribit enim Josephus *(de Bello Jud.*, l. VII, c. 17), imminente propter peccata urbis excidio, auditam fuisse custodum invisibilium vocem de interioribus templi :Transeamus ex his sedibus. Neque vero sacra loca illis prosunt, qui sanctitatem projiciunt, sicut nec loca horrida obsunt his qui Domini gratia proteguntur. Nam et in prædicta Hierusalem subversione, omnibus malis attriti, suffusos lacrymis oculos retorquentes ad templum , liberari non meruerunt sicut scriptum est : *Clamaverunt, nec erat qui salvos faceret : ad Dominum, nec audivit eos (Ps.* XVII). Subjungitur enim in eodem psalmo , quo merito : *Filii alieni mentiti sunt mihi*, et reliqua. (*Ibid.*) Præsumptores enim et negligentes in locis sanctis mulctantur, ut Nadab et Abiu, offerentes ignem alienum (*Lev.* X). Item Core cum seditiosis ante tabernaculum igne Dei devoratur *(Num,* XVI). Heli sacerdos in loco sancto fractis cervicibus exspiravit (*I Reg.* IV). Bethsamitæ in conspectu arcæ damnantur (*I Reg.* VI). Juxta aram perimitur Joab (*II Reg.* II) ; juxta altare trucidatur. Ozias , sacerdotium indigne usurpans lepra perfunditur *(II Par.* XXVI.*)* Econtra humiles et Deum timentes in locis infirmis et exitialibus justitia tuente , salvantur. Joseph in cisterna non perit,in carcere non dimittitur (*Gen.* XXXVII *et* XLI). Moyses in fluvio non necatur (*Exod.* II) ; Jacob de sterquilinio erigitur (*Job.* XLII) ; Jeremias de lacu cœnoso sustollitur (*Jer.* XXXVIII). Daniel inter leones tres pueri inter ignem illæsi servantur *(Dan.* V. *et* III. Petrus liberatur de carcere (*Act.* XII), Paulus evadit de mari (*Act.* XXVII). Et quid amplius dicam iniquitas de cœlo angelos dejecit, justitia de inferno homines liberavit.

CAPUT. XIV.

Justas oblationes et magis virtutes quam corporalia munera Deum desiderare.

Postremo admonendi sacrarum structores ædium vel ornatores, ut suæ devotionis affectum rebus juste acquisitis ostendant , quia Dominus per prophetam testatur, *se odio habere rapinam in holocausto (Isa.* LXI). Et alibi scriptum est : *Qui offert victimam de rapina pauperis, quasi qui mactet filium ante patrem* (*Ezech.* XXXIV.)Et in Proverbiis : *Hostiæ impiorum abominabiles, quia offeruntur ascelere (Prov.* XXI*)*. Itemque : *Honora Dominum de tuis justis laboribus*, et reliqua *(Prov.* III*)*. Meminerit etiam David regem noluisse accipere aream Areuna Jebusæi, ad ædificandum altare Domino, ipso gratis dare volente, nisi primum justi pretii rependeret quantitatem (*II Reg.* XXIV*)* : et revera non est remedium peccati, si contempto salutis præcepto, ipsius signa contemptus objicias præceptori. Deinde qui juste quidem offert, sed majora et utiliora legis mandata postponit, audit cum Cain : *Non ne si recte offeras, recte autem non dividas, peccasti? quiesce (Gen.* IV, *sec. LXX)*. Qualibus salvator dicit : *Væ vobis qui decimatis mentham et rutam, et omne olus : et quæ araviora sunt legis præteritis misericordiam, judicium et veritatem (Matth.* XXIII*)*. Hæc autem dicimus, non quo ædificactium et ornantium loca sancta devotionem

culpemus, sed quo doceamus eleemosynam in pauperes huic præferendam. Quia, ut beatus Hieronymus ait : « Superstiosum est parietes auro fulgere, Christumque ante januas fame et nuditate torqueri. » Ipse enim ibi nos jubet *thesaurizare ubi neque ærugo, nec tinea demolitur : ubi fures non effodiunt nec furantur* (*Matth.* VI). Et in judicio veniens, non utrum ecclesias ædificassemus, sed utrum membris ejus minimis profuissemus, inquisiturus est (*Matth.* XXV).

Hæc quidem ornamenta *sanctum sæculare* Apostolus nominat (*Hebr.* IX), quia sunt alia quasi sancta cœlestia, sicuti sunt ornamenta animarum. Quæ quo minus apud homines habent splendoris, tanto plus apud Dominum habent meriti et mercedis. Legitur enim de beato Gregorio papa quod non sicut alii in exstructione ecclesiarum laboraverit, sed in doctrina et eleemosynarum largitate : quam non solum apud suos, verum etiam apud longe et in exteris provinciis positos, exercere curavit. Si ergo in condendis vel ornandis sacris ædificiis summa sanctitas esset, debuerunt earumdem studiosissimi rerum, aliis qui minus his faciendis institerunt, meritorum præeminere distantia. Sed quia legimus Moysen, tabernaculi structorem, ad aquam contradictionis Domini offendisse (*Num* XX.), et idcirco ad terram repromissionis non pervenisse : Salomonem quoque, post singularem templi mirabilis exstructionem, mulierum seductum amore, Domini incurisse offensam (*III Reg.* XI); unde et regni, catenus uniti, potentia a semine ejus discissa, in aliam tribum perniciosa divisione partim concessit : intelligimus, et omni postposita dubietate fatemur, ita constructionem sacrarum ædium ex religiosa devotione laudandam, ut tamen virtutes, quæ sunt spiritales structuræ, et animarum in quibus Deus habitat ornament perennia, his multum prælatas. Quia terrena ornamenta quantalibet formositate fingantur, sine virtutibus Deo vilescunt. Virtutes vero quas et in angelis suis diligit, etiam sine materiali compositione semper sibi placere demonstrat, dicens per Michæam prophetam : *Indicabo tibi, o homo, quid sit bonum et quid Dominus quærat a te : utique facere judicium, et diligere misericordiam et sollicitum ambulare cum Deo tuo* (*Mich.* VI). Unde multos sanctorum et ante usum templorum sacrorum placuisse Deo; alios vero, postquam Deo per loca diversa sanctuaria sunt constituta; in desertis et squalentibus locis commorantes, scimus omnipotenti Domino solis virtutibus militasse.

CAPUT XV.

De oblationibus veterum.

Hæc de sacrorum fabricis et usibus locorum nos pro modulo tarditatis et ignaviæ nostræ commemorasse sufficit. Nunc de sacrificiis et oblationibus quæ in eis Deo exhibentur, quod ipse dederit, adjungamus. Abel et Cain primi Domino munera obtulisse leguntur; ille quidem de naturalibus ovium, quas pascebat, fetibus; de terrenis iste, quas arte et labore acquisivit, frugibus (*Gen.* IV). Sed dona amborum A non una dignatione suscepta, quia dispari fuerant ratione oblata, testis est divini censura respectus, et invidentis fraternæ felicitati Cain usque ad homicidii reatum prolapsa dementia. Noe quoque post dilivium de mundis animantibus obtulit Domino in odorem suavitatis (*Gen.* VIII.). Abraham etiam et Jacob, et patientiæ Job exemplar, sacrificia et holocausta Domino immolasse leguntur. Jam vero in lege quam multiplicia sint oblationum præcepta, ex ipsis libris discendum est. Ubi quadrupedum et volucrum carnes et sanguis, terræ fruges et fructus arborum, diversis modis offerri jubentur. Quæ omnia, cum legalium observationum umbris, licet Evangelii veritatem sua præfiguraverint exhibitione, tamen infirmo et quasi carnem et sanguinem sapienti populo imposita sunt catenus observanda, donec B veniret Dominus legis et prophetarum, et omnia quæ de se fuerant apertis vel mysticis dictis prænuntiata, vel imaginariis victimarum, sacrificiorum et solemnitatum ritibus præsignata, compleret : ita sane ut, illucescente Evangelii veritate, nec credentes ex Judæis ab illis observandis, quasi rebus sacrilegis et profanis prohiberentur; nec de gentibus ad fidem venientes, ad ea suscipienda, quasi saluti Christianorum necessaria, cogerentur.

CAPUT. XVI.

De sacrificiis Novi Testamenti, et cur mutata sint per Christum sacrificia.

Itaque Christus, qui credentibus finis est legis, carnis dispensationem subiens, legis statuta, ut pote C a Deo, non respuit; quin potius in se, ut terminaret, explevit. Novi vero Testamenti nova mysteria ad instruendum novum hominem tradidit : et morte sua vetera perficiens, resurrectione sua nova firmavit. In cœna siquidem quam ante traditionem suam ultimam cum discipulis habuit, post Paschæ veteris solemnia, corporis et sanguinis sui sacramenta in panis et vini substantia eisdem discipulis tradidit, et ea in commemorationem sanctissimæ suæ passionis celebrare perdocuit. Nihil ergo congruentius his speciebus ad significandam capitis atque membrorum unitatem potuit inveniri : quia videlicet, sicut panis de multis granis aquæ coagulo in unum corpus redigitur, et vinum ex multis acinis exprimitur, sic et corpus Christi ex multitudine sanc- D torum coadunata completur. Unde consulte a prioribus statutum est ne vinum in sacrificio sine aquæ admistione offeratur, ut videlicet per hoc indicetur, populos qui, secundum Joannem (*Apoc.* XVII), *aqua* sunt, a Christo, cujus sanguis in calice est, dividi non debere. Ergo nec vinum sine aqua, nec aqua sine vino offertur : quia nec Christus aliter quam pro populo suo passus est, nec aliter populus quam per passionem Christi potest salvari. Quia vero Christus *sacerdos* esse dicitur secundum ordinem Melchisedech, quod apostolus Paulus copiosissime astruit (*Heb.* VII), salva multiplicium ratione figurarum quibus idem sacerdos Dei summi Jesus Christus Filius Dei, qui semetipsum Patri pro nobis obtulit,

pronuntiasse cognoscitur : congruum genus sacrificii Dominus noster, sacerdos verus, in corporis et sanguinis sui mysterium providere dignatus est, ut videlicet sicut Melchisedech ante circumcisionem et legis cæremonias, vivens ex fide, panem et vinum legitur obtulisse : ita ipse Dominus, pontifex factus secundum ordinem non Aaron, sed Melchisedech, justus, et justificans eum qui ex fide est, post expletionem legis easdem species sacrificii fidelibus suis tradidit. Nec dubitemus non sine operibus legis justificari per fidem, dum illos imitamur libertate fidei et devotionis, quos sine servitute legis coactiva Deo cognoscimus placuisse per fidem. Ergo dum notus esset in Judæa Deus, dumque in uno tabernaculi vel templi loco sacrificia deberent offerri, præceptum est, vel potius permissum carnalibus, varias et sumptuosas ablationes exhibere, ut servilis religio gravibus desuaderet obsequiis. At vero postquam super omnem terram laudabile nomen Domini illuxit, dumque in omnibus locis et gentibus non speciale, sed generale sacerdotum geritur, itota fidelium unitate non in unum corporaliter locum, sed in unam spiritaliter fidem concurrente, statutum est fidelibus oblationes simplices Domino consecrare, quæ et veritatem mysterii continerent, et filios adoptionis nulla sumptuum difficultate comprimerent.

Non est autem discutiendum ratione mortalium cur hæc vel illa, isto vel illo tempore, quasi diversa et discrepantia, ille, qui semper idem est et mutari non potest, statuerit vel jusserit : cum ipsorum conditor et ordinator temporum quidquid in tempore fit, non temporali sapientiæ suæ ratione, sed æterna, juste, convenienter et utiliter, quamvis sæpius occulte, disponat. Notandum tamen quod non de majoribus, fortioribus, sanctioribus, utilioribus, ad minora, infirmiora, viliora, inutiliora genus humanum vocaverit : sed sicut persona Filii servis præmissis, vel angelis videlicet, vel hominibus, naturæ suæ præminet majestate ; sic ipse in carne ad veniens, illis majora instituit, et a carnalibus ad spiritalia, a terrenis ad cœlestia, a temporalibus ad æterna, ab imperfectis ad perfecta, ab umbra ad corpus, ab imaginibus ad veritatem docuit transeundum.

CAPUT XVII.

De virtute sacramentorum, et cur ab eis criminosi suspendantur.

Igitur cum ipse Filius Dei dicat : *Caro mea vere est cibus et sanguis meus vere est potus* (*Joan.* VI) : ita intelligendum est, eadem redemptionis nostræ mysteria et vere esse corpus et sanguinem Domini, ut illius unitatis perfectæ, quam cum capite nostro jam spe, postera re tenebimus, pignora credere debemus. Inde et sacramenta a sanctificatione vel secreta virtute, dicuntur. Unde etiam criminum fœditate capitalium a membris Christi deviantes, ab ipsis sacramentis ecclesiastico suspenduntur judicio. Qui enim corpus et sanguinem Domini digne manducat et bibit, designat se esse in Deo et Deum in eo : qui vero medicinam vel non habet vel ea indigne utitur, longe se a medico esse languendo testatur. Non enim mentitur qui dicit : *Nisi manducaveritis carnem filii hominis, ut biberitis ejus sanguinem, non habebitis vitam in vobis*, et reliqua. Sciendum enim a sanctis Patribus ob hoc vel maxime constitutum ut mortaliter peccantes a sacramentis Dominicis arceantur, ne indigne ea percipientes vel majori reatu involvantur, ut Judas, quem post panem temere a magistro susceptum, diabolus dicitur plenius invasisse, ut crimen quod prius scelerata præmeditatione conceperat, jam sceleratissimo consummaret effectu : vel ne (quod Apostolus de Corinthiis dicit) infirmitatem corporis et imbecillitatem, ipsamque mortem præsumptores incurrant. Et ut a communione suspensi, terrore ejus exclusionis et quodam condemnationis anathemate compellantur studiosius pœnitentiæ medicamentum appetere et avidius recuperandæ salutis desideriis inhiare.

CAPUT XVIII.

Quid offerendum sit in altari.

Quamvis autem eorumdem sacramentum usus ab ipso Domino traditus, et ab apostolis apostolicisque viris in totam Ecclesiæ catholicæ latitudinem sit transmissus, tamen primis temporibus quosdam alia quædam genera oblationem offerre solitos, intelligimus ex canonibus, et maxime apostolorum, in quorum tertio capitulo ita scribitur : « Si quis episcopus aut presbyter præter ordinationem Domini alia quædam in sacrificio offerat super altare, id est ut mel, aut lac, aut pro vino siceram, confectaque quædam, aut volatilia, aut animalia aliqua, aut legumina, contra constitutionem Domini faciens, congruo tempore deponatur. » Et in quarto : « Offerri non liceat aliquid ad altare, præter novas spicas et uvas, et oleum ad luminaria, et thymiama, id est incensum, tempore quo sancta celebratur oblatio. » Dum ergo quædam prohibentur offerri ostenditur ea a quibusdam licet extraordinarie, oblationibus adhibita. Unde Eutychianus, vicesimus octavus sedis Romanæ præsul, constituit fruges super altare tantum fabæ et uvæ benedici. Et hæc idcirco fortasse quia vino sanguinis Dominici mysterium celebratur, faba vero abstinentium cibus est. Alias autem diversarum species rerum statutum est ubilibet benedici a sacerdotibus, vel si ad altare benedicenda quælibet deferantur, speciali benedictione a consecratione Dominicorum sacramentorum, omnimodis discernenda : ut sicut pro innumeris legis mandatis, breviatum Evangelii verbum Dominus fecit super terram (*Isa.* X), ita pro diversis sacrificiorum ritibus simplex oblatio panis et vini fidelibus sufficiat, qui non in multitudine umbrarum apparituram quærunt veritatem, sed eam in manifestatione factorum tenent perspicuam. Unde quorumdam simplicium error de Judaicarum superstitionum seminario natus, et ad nostra usque tempora quædam vestustatis extendens vestigia, jam ex magna parte sapientium

studio compressus est. Et sicubi adhuc perniciosum hujus pestis germen revirescere fuerit comprobatum, mucrone spiritali radicitus est amputandum: illum dico errorem quo quidam agni carnes in Pascha, juxta vel sub altari eas ponentes, benedictione propria consecrabant, et in ipsa resurrectionis die ante cæteros corporales cibos de ipsis carnibus percipiebant. Cujus benedictionis series adhuc a multis habetur. Quod quam sit supervacuum, et a sacramentis Christianæ perfectionis abhorrens, facile perspicit qui veraciter intelligit quod *Pascha nostrum immolatus est Christus* (*I Cor.* v), et vult epulari non in fermento veteri, sed in azymis sinceritatis et veritatis *(Ibib.)*.

CAPUT XIX.

Non ab aliis quam a jejunis communicandum.

Hoc quoque commemorandum videtur quod ipsa sacramenta quidam interdum jejuni, interdum pransi percepisse leguntur, ut legitur in canonibus concilii Africani, capitulo octavo, his verbis: « Ut sacramenta altaris non nisi a jejunis hominibus celebrentur, excepto uno die anniversario quo cœna Domini celebratur, » et reliqua. Isti quidem eo die post prandium communicandum esse censebant, quia Dominus pos legalis paschæ cœnam, Novi Testamenti sacramenta legitur discipulis tradidisse. Alii vero, secta quadam singulari, non semel in anno sicut superiores, sed crebrius ante sacramentorum perceptionem cibis corporalibus refici debere judicantes, post prandia et plenitudinem stomachi, quasi confirmati, sacris rebus necessitate corporea communicabant, ut testatur Socrates in Historia sua ecclesiastica *(Hist. Tripart.*, lib. IX, cap. 3), ubi de diversis Ecclesiarum consuetudinibus faciens mentionem, post multas jejuniorum et solemnitatum varitates, hæc inter cætera ponit: « Sed etiam circa celebritatem collectarum, quædam diversitas invenitur. Nam dum per Ecclesias in universo terrarum orbe constitutas die sabbatorum per singulas hebdomadas sacrificia celebrantur, hoc in Alexandria et Roma quidem prisca traditione non faciunt. Ægyptii vero Alexandriæ vicini, et Thebaidis habitatores sabbato quidem collectas agunt, sed non, sicut moris est, sacramenta percipiunt. Nam postquam fuerint epulati, et cibis omnibus adimpleti, circa vesperam oblatione facta communicant. » Et paulo inferius: « In Antiochia vero Syriæ altare non ad orientem ecclesiæ, sed magis ad occidentem habent. » De qua re etiam nos quidem superius disseruimus (*supra, cap.* 4). « Et hi quidem, inquit, singulis sabbatis, isti post prandium vel cœnam communicabant. Qua auctoritate id facere voluerint, non adeo liquet. Illud vero quod superiores in anniversario cœnæ Dominicæ pransi, communicare permissi sunt, ex occasione supra exposita emersisse videtur. » Sed a sequentibus honesta et rationabili deliberatione statutum esse cognoscitur ut omni tempore a jejunis sacrosancta celerentur mysteria. Non enim ideo prius prandere, et postea com-

A municare debemus, quia Dominus completor legis, auctor gratiæ, prius legale Pascha perfecit, deinde sacramenta evangelica instituit. Sicut nec prius corporaliter cogimur circumcidi et postmodum baptizari, cum sciamus Dominum nostrum factum ex muliere, factum sub lege, primo secundum legis statuta circumcisum, ac deinceps ad expletionem omnis justitiæ lavacri salutaris subisse nobisque consecrasse primordia.

Ergo a jejunis semper celebrari debere eadem sacramenta, et generalis totius jam comprobat usus Ecclesiæ, et dicta synodi Bracarensis ostendunt. Ubi etiam supra memorata in die cœnæ Dominicæ communicatio post solutum jejunium anathematis interpositione abscinditur. Si itaque illo die post B prandium communicare non licet, cui et exemplum Domini et quorumdam assensus suffragari videbatur, multa minus aliis temporibus licet, quibus horum neutrum cognoscitur attributum. Hoc autem ita fieri non solum honestas sobrietatis, per quam receptacula pectorum tantæ sanctitati percipiendæ præparari convenit, ne si indigne sumatur, in judicium transeat medicina: sed etiam ratio necessitatis magna poscebat, quia videlicet, prandentes ante communicationem, proficiente, ut assolet, in pejus mala consuetudine, de parvis refectionibus usque ab ebrietatis ingluviem interdum prolapsos credibile est. Et quid tam absurdum quam tunc spiritalem atque vitalem percipere victum, cum ex nimietate ingestorum nec corporalia alimenta potest crapula-C tus honeste tractare? Apostolus autem præcepit, dicens: *Omnia vestra honeste et secundum ordinem fiant* (*I Cor.* XIV). Quæ moderationes, quamvis in singulis sanctorum operibus necessariæ sint, tamen etiam atque etiam in sanctissimi sanguinis et corporis Domini veneratione debent servari ut videlicet honeste, hoc est humiliter, pacem et charitatem in corde tenentes, jejuni et sobrii cum munditia corporis et cordis, quantum fieri potest, ipsa sacramenta contingamus: secundum ordinem autem, ut sanctificationem eorum a cibis cæteris, ut pote animæ vitam significantium, longe distare sciamus; et primo horum consolatione refecti, deinde corporis sustentacula capiamus. Quod autem neque ante, neque post communicationem in Ecclesiis sit convivandum, et canones discrete et manifeste loquun-D tur, et non superius commemoravimus (*cap.* 11).

CAPUT XX.

Quod alii rarius, alii crebrius, alii quotidie communicandum dicant.

Quia vero et ratione sacramentorum pauca perstrinximus, videtur subnectendum qualiter ad quotidianam celebrationem eorumdem mysteriorum usus pervenerit. Et quoniam multiplex est ejus rei apud doctores relatio, colligamus summatim quæ possumus, ita ut nomina singulorum auctorum propter prolixitatem non ponamus. Nihil vero conemur astruere quod non vel ita legimus, vel ex lectione

conjectavimus, vel veracium verbis percepimus, vel usu insinuante cognovimus. Alii, ut ex Patrum collationibus discimus, semel in anno communicandum censebant, ut videlicet diuturna præparatione corpus et animam purificantes, tandem ad communionem mensæ cœlestis digne pertingerent. Et quidem horum alii ipsam celebrationem annuam in die cœnæ Dominicæ faciebant, ut ibi solum sacramentorum gratia iteraretur illorum ubi primitus est ostensa. Unde et ipsa die solvebant jejunium, sicut in festis actitare solemus, et ante meridiem collectas explebant. Quod in canonibus partim ostenditur, et penitus prohibetur. Sed aliis cautioribus visum est istos eo indigniores ad annuam suæ observationis celebritatem pervenire, quo se putabant longa dilatione defæcatos, quandoque ad sacrorum perceptionem satis dignos accedere : meliusque credebant, quamvis animus indignus sit, crebrius iterari quæ sancta sunt; quia talis est illa spiritalis medicina ut et sanos adjuvet ad perseverantiam sanitatis, et vulneratis subveniat ad redintegrationem virtutis. Et eo dignius percipitur quo percipientes, per humilitatis custodiam substrati, nunquam se ad ejus perceptionem satis dignos arbitrantur. Qui autem tardius secundum judicium spiritalium medicorum ipsi admittuntur medelæ, ideo ad tempus abstinere debent, ne præpropere congrua suis valetudinibus ingerentes medicamina, gravius ægrotent : et quod aliis est reparatio, illis fiat damnatio. Alii omni Dominica vel omni sabbato apud Orientem et Hispanias missas facientes, commemorationem passionis Dominicæ omni septimana si facerent, sufficere credebant. Unde etiam orationem Dominicam, quæ ab ipsis, ut credimus, apostolis, vel apostolorum temporibus, ante communicationem et panis fractionem dicebatur, quidam illo tantum tempore recitandam crediderunt quo sacrificia celebrabant. Quia panem illum, qui in eadem oratione petitur, supersubstantialem intelligi, non quotidianum, voluerunt. Et sic fiebat ut qui semel per hebdomadam communicabant, semel etiam orationem Dominicam recenserent. Cyprianus autem quotidie dicendam esse ostendit, dicens : « Itaque in oratione Dominica panem nostrum, id est Christum, dari nobis quotidie petimus, ut qui in Christo manemus et vivimus, a sanctificatione et corpore ejus non recedamus. » Item Hilarius : « Et quia quotidiana oratio est, quotidie quoque panis vitæ, ut detur, oratur. » Sanctus Augustinus dicit : « De quotidianis parvisque peccatis, sine quibus vita hæc non ducitur, quotidiana oratio fidelium satisfacit errori. » Superioribus quidem ita ut prædictum est, complacuit : aliis vero non solum in Dominicis et festis generalibus, ut sunt Nativitas, Epiphania, Pascha, Ascensio Domini, et Pentecoste, verum etiam in natalitiis sanctorum, divinorum munerum celebranda esse mysteria. Legitur enim Felix vicesimus septimus papa constituisse ut super memorias martyrum missæ celebrarentur. Sed beatus Gregorius papa in ordine sexagesimus

A simus sextus præcepit super corpus beati Petri apostoli fieri missas. His ita observatis, cœperunt juniores tempore sequenti ferias jejuniorum augere, veraciter intelligentes panem illum quotidianum et quotidie petendum, et quotidie ab illis quibus competit, offerendum et accipiendum. Quia vero Melchiades, tricesimus tertius ordine Romæ præsulatum agens, statuit ut nulla ratione Dominico aut quinta feria jejunium quis fidelium ageret; pagani enim his diebus quasi jejunia frequentabant : ideo beatus Gregorius supradictus in dispositione officiorum anni infra quadragesimam, quintam feriam vacantem dimisit, ut quia festiva erat veluti Dominica, etiam officio diei Dominicæ celebris haberetur. Quæ quinta feria, quoniam postmodum cœpit ut cæteræ B jejuniis applicari, Gregorius Junior statuit eam missis et orationibus esse solemnem, et undecunque colligens, ejusdem diei augmentavit officia. Cum ergo Hebræi carnales suas oblationes quotidie ex jussione Domini celebrasse legantur, quare non Christiani hostias suas spiritales quotidie offerant et in monimentum suæ salutis frequentent? Legimus etenim, beato Gregorio (cujus supra fecimus mentionem) testante, Cassium Narniensem episcopum, post ordinationem suam omni die sacræ oblationis hostiam Domino immolasse et divina dignatione, ut solitis instaret operibus, commonitum ac magna promissionis gratia ad perseverantiam confortatum.

Gennadius autem, Massiliensis presbyter, in dogmate ecclesiastico quasi inter veteres et juniores C medius existens, id est cum adhuc alii Dominicis tantum, jam quoque nonnulli quotidianis, communicarent diebus, hujusmodi libramine sententiam suam temperat, ut quotidianam Eucharistiæ perceptionem nec laudare, nec vituperare se dicat : omni vero Dominica communicare, si capitalia peccata non prohibeant, et mens in delectatione peccandi posita non sit, hortatur. Apud Græcos quoque illi qui duas Dominicas vel tres sine communione transierent, excommunicari dicuntur. Quia vero venerabilis papa Silvester, tricesimus quartus a beato Petro, ferias clerum habere docuit, ut sicut apud paganos feriæ tantum dies aliquibus festis insigniti dicebantur (sic enim per Moysen dicitur : *Hæ sunt feriæ Domini* [*Lev.* XXIII]; ita Christianis, et maxime D clericis, omnes dies in ferias deputentur, videtur ratione plenissimum ut per singulos dies sacris occupemur officiis. Et quantum [quando] mentis vel corporis graviores maculæ non obsistunt, panem et sanguinem Dominicum, quibus sine vivere non possumus, jugiter ambiamus et desiderio illius tuitionis potius quam præsumptione nostræ puritatis, sumamus, imitantes primitivæ Ecclesiæ studium salutare, de quo in Actibus apostolorum ita scriptum est : *Erant autem perseverantes in doctrina apostolorum, et communicatione fractionis panis et operationibus* (*Act.* II). Et infra : *Quotidie quoque perdurantes unanimiter in templo, et frangentes circa domos panem, su-*

mebant cibum cum exsultatione et simplicitate cordis, laudantes Deum (*Act.* II). Et iterum: *Omni autem die in templo et circa domos non cessabant, docentes et evangelizantes Christum Jesum* (*Act.* V). Nota quod dicit prius eos fregisse panem ac deinde sumpsisse cibum.

CAPUT XXI.

Utrum semel vel sæpius in die offerre conveniat et communicare.

Diversitas autem quædam inter sacerdotes oboriri solet. Quia est talis qui semel tantum in die missam celebrare velit, nimirum credens idem mysterium passionis Christi cunctarum necessitatum esse generale subsidium, quia unus, qui dominator et judex est vivorum ac mortuorum, semel pro peccatis nostris mortuus est ad multorum exhaurienda peccata. Alius vero bis, ter, vel quotieslibet, eadem mysteria in die iterare congruum putat, credens tanto amplius Deum et misericordiam flecti quanto crebrius passio Christi commemoratur. Et fortasse consuetudinem suam inde confirmandam existimat, quia Romanorum usus habet duas vel tres interdum unius solemnitatis facere missas, ut in Nativitate Domini salvatoris et aliquorum festis sanctorum. Siquidem Telesphorus, nonus in ordine Romanæ sedis episcopus, in Natali Domini noctu tres missas celebrari constituit. Et revera non esse absurdum crediderim si dum plures in una die faciendæ sunt missæ, unus sacerdos duas vel tres, necessitate vel voluntate persuadente, celebret potius quam quasdam dimittat. Ad hoc accedit quod totius usus Ecclesiæ habet sæpius missas agere pro vivis, pro defunctis, pro eleemosynis et aliis diversis causis, quod etiam officia his attributa testantur. In diebus itaque publica celebritate conspicuis aut illæ diversarum rerum necessitates sunt intermittendæ, aut concurrentibus sibimet publica observatione et privata necessitate, utriusque expletio suis est discernenda officiis, vel, quod superius commemoravimus, una oblatione diversæ causæ sunt explendæ. Fidelium relatione virorum in nostram usque pervenit notitiam Leonem papam, sicut ipse fatebatur, una die septies vel novies missarum solemnia sæpius celebrasse; Bonifacium vero, archiepiscopum et martyrem, semel tantum per diem missas fecisse: qui et non longe ante nostra fuerunt tempora, et ambo tam scientia quam gradu præcipui. Itaque *unusquisque in suo sensu abundet* (*Rom.* XIV), dum fides condocet ut nec sæpius offerentes æstiment Deum aliter petitiones non posse discernere; nec semel hostias per diem immolantes putent suæ fidei subtilitatem potius quam superiorum devotionem divinis acceptam.

CAPUT XXII.

De ordine missæ et offerendi ratione.

Quoniam igitur qualiter ad celebrationem quotidianam missarum solemnia pervenerint, qualitercunque monstravimus, hinc de officio missæ quid, quando et a quibus statutum sit, quantum invenire potuimus, exponamus. Quod nunc agimus multiplici orationum, lectionum, cantilenarum et consecrationum officio, totum hoc apostoli, et post ipsos proximus, ut creditur, orationibus et commemoratione passionis Dominicæ, sicut ipse præcepit, agebant simpliciter. Unde circa domos, secundum superius commemorata testimonia, frangebant panem. Quod etiam alia sententia Lucas declarat, dicens: *Una autem sabbati, cum convenissemus ad frangendum panem*, et reliqua (*Act.* XX). Et relatio majorum est ita primis temporibus missas fieri solitas, sicut modo in Parasceve Paschæ (in quo die apud Romanos missæ non aguntur) communicationem facere solemus, id est præmissa oratione Dominica; et sicu ipse Dominus noster præcepit, commemoratione passionis ejus adhibita, eos corpori Dominico communicasse et sanguini, quos ratio permittebat. Proficiente dehinc religione amplius aucta sunt a Christi cultoribus officia missarum, quod vel pax præstita latius terminos propagavit Ecclesiæ, vel sanctorum copia usu facta est convalescente frequentior. Quod et in sacrarum ædium constructione vel ornatibus ita provenisse jam diximus; non quod aliqui sequentium apostolis fuerint scientia vel religiositate majores, sed quia illi maxime curabant ab infidelitate ad fidem, a tenebris homines ad lucem vocare, et in veritate stabiles reddere, ipsa facilitate religionis, melius quod volebant rudibus persuadere potuerunt. Unde etiam, sicut legitur, credentes primi de gentibus legalium pondere mandatorum deprimi voluerunt. Multi itaque apud Græcos et Latinos missæ ordinem ut sibi visum est statuerunt. Et Romani quidem usum observationum a Beato Petro principe apostolorum accipientes, suis quique temporibus, quæ congrua judicata sunt, addiderunt. Quorum morem ideo in sacris rebus tam multæ gentes mirantur, quia et tanti magisterii ex apice apostolico primordiis claret, et nulla per orbem Ecclesia æque ut Romana ab omni fæce hæreseon cunctis retro temporibus pura permansit. Ambrosius quoque, Mediolamensis episcopus, tam missæ quam cæterorum dispositionem officiorum suæ Ecclesiæ et aliis Liguribus ordinavit: quæ et usque hodie in Mediolamensi tenentur Ecclesia. Igitur ordinem missæ Romanæ, ut possumus, exsequamur. Antiphonas ad introitum dicere Cœlestinus papa quadragesimus quintus instituit, sicut legitur in Gestis pontificum Romanorum, cum ad ejus usque tempora ante sacrificium lectio una Apostoli tantum et Evangelium legeretur. Litaniæ autem quæ sequuntur, id est *Kyrie eleison, Christe eleison*, a Græcorum usu sumptæ creduntur, quia et Græca sunt verba et ea ipsi Græci sæpius in suis in terant missis. Hymnum autem angelicum in quo paucis verbis quædam ab angelis

[a] Sic solitum fieri olim exemplis quæ Walafridus adducit, apparet, ut unus sacerdos plures in die missas celebraret; ac jam ea consuetudo ob graves rationes merito abrogata est. In Natali Domini tres tantum missas dicere licitum.

circa Nativitatem Dominicam in laudem Dei sunt A prolata, sequentes sancti Patres, ad communem sanctæ et individuæ Trinitatis laudationem, dulcissimas et congruentissimas dictiones addiderunt, ut sicut ejus principium a cœlestibus est ordinatum ministris, ita etiam tota ejus series divinis esset plena mysteriis.

Illum, inquam, hymnum ante sacrificium dici Telesphorus, nonus Romanorum præsul, constituit, ut ad tantæ sanctitatis celebrationem congregatorum animi angelicæ modulationis dulcedine mulcerentur. Sed in hoc loco quæri potest : Si idem hymnus hujus papæ temporibus ante sacrificium cœpit dici, cur longo tempore post sub Cœlestino legatur tantum ante sacrificium lectionem Apostoli et Evangelium præcessisse, ut ille necessario de psalmis B David antiphonas quæ ante ipsas lectiones cantarentur, præposuisse videatur ? Ubi respondendum est vel constitutum quidem fuisse a Telesphoro ut idem hymnus in capite missæ diceretur, sed apud posteros ipsam ejus constitutionem intermissam, donec a sequentibus plenius totus ordo missæ componeretur : vel ita statutum ab eo ut ipse hymnus in summis festivitatibus et a solis episcopis usurparetur, quod etiam in capite libri sacramentorum designatum videtur, et ideo scriptum esse usque ad tempora Cœlestini ante sacrificium lectiones tantum habitas : ut subintelligatur, quamvis ille hymnus interdum ante missas diceretur, ut prædiximus, non fuisse tamen quod jugiter in omnibus missis ab omnibus sacerdotibus ante lectiones poneretur, antequam idem Cœ- C lestinus antiphonas ad introitum dicendas instituit : vel ita potuit evenire ut idem Cœlestinus, *Sanctus, sanctus, sanctus, Dominus Deus*, et reliqua ante sacrificium docuerit dicere, quod nihilominus hymnus angelicus dici potest, quia principium ejus Isaias propheta (*cap.* VI), seraphim pronuntiasse commemorat : sed ab imperitis quibuslibet in eodem loco ubi Telesphorus dicitur hymnum angelicum ante sacrificium posuisse, additum sit, *Gloria in excelsis Deo*, putantibus nullum alium intelligi hymnum angelicum nisi quem angeli nato Domino cecinerunt. Quæ verba, id est *Gloria in excelsis Deo*, si non essent posita in capitulo Telesphori, non nasceretur quæstio suprascripta, et intelligeretur hymnus angelicus ille qui ante actionem (id est canonem) cantatur. D Huic assertioni videtur illud suffragari quod legitur, Symmachum alii [*f. leg.* LIII] Romanorum præsulem constituisse ut omni Dominica vel natalitiis sanctorum *Gloria in excelsis Deo* diceretur. Aut enim, sicut prædiximus, illum hymnum Telesphorus non apposuit, aut si fecit, statutum illius longo tempore imperfectum remansit. Orationes quas Collectas dicimus, quia necessarias earum petitiones compendiosa brevitate colligimus, id est concludimus, diversi auctores, utcunque videbatur congruum, confecerunt. Solebant enim non solum inter officia missæ, verum etiam in aliis orationibus convenientibus et collocutionibus, quo cæteris aderant eminentiores, brevi oratione opus concludere. Quod et in sanctorum Patrum exemplis agnoscimus, dum alii alios honorificentiæ causa orationes colligere postulabant. Et venerabilis doctor Augustinus, in quibusdam sermonibus suis ad populum, ita terminavit locutionem, ut diceret extremo, *Conversi ad Dominum*. Ubi intelligitur oratione subita communem petitionem ad Dominum direxisse : sicut etiam nunc solent sacerdotes in conclusionibus nocturnæ vel diurnæ synaxeos, orationes breves, id est Collectas, subjungere, sunt enim tales ut non alibi quam circa sacrificii celebrationem sint dicendæ. Sunt vero aliæ quibus et in officio missæ, et non minus in aliis locis possumus uti. Crescente autem, sicut prædiximus, religionis cultu divinæ, crescebat etiam paulatim orationum et officiorum Ecclesiæ compositio, multis et ex summa scientia, et ex mediocri, et ex minima addentibus quæ congrua rebus explicandis videbantur. Ideoque credimus conciliis Carthaginensi et Milevitano statutum ut preces et orationes a quibuslibet compositæ, nisi probatæ fuissent in concilio, non dicerentur. Nam et Gelasius papa in ordine quinquagesimus unus ita tam a se quam ab aliis compositas preces dicitur ordinasse. Et Galliarum Ecclesiæ suis orationibus utebantur, quæ adhuc a multis habentur. Et quia tam incertis auctoribus multa videbantur incerta [*Al.* inserta] et sensus integritatem non habentia, curavit beatus Gregorius rationabilia quæque coadunare, et seclusis his quæ vel nimia vel inconcinna videbantur, composuit librum qui dicitur Sacramentorum, sicut ex titulo ejus manifestissime declaratur : in quo si aliqua inveniuntur ad hunc sensum claudicantia, non ab illo inserta, sed ab aliis minus diligentibus postea credenda sunt superaddita. Lectiones apostolicas vel evangelicas quis ante celebrationem sacrificii primum statuerit, non adeo certum est. Creditur tamen a primis successoribus apostolorum eamdem dispensationem factam, ea præcipue causa quia in Evangeliis eadem sacrificia celebrari jubentur : et in Apostolo qualiter celebrari debeant, docetur ; et ut ante sanctissimæ actionis (id est canonis) mysterium ex Evangelio salutis et fidei suæ recognoscerent fundamentum, et ex Apostolo ejusdem fidei et morum Deo placentium caperent instrumentum. Anteponitur autem in ordine quod inferius est dignitate, ut ex minoribus animus audientium ad majora sentienda proficiat, et gradatim ab imis ad summa conscendat. Statuit autem Anastasius papa quadragesimus unus, ut quotiescunque sanctum Evangelium recitaretur, sacerdotes non recti, sed curvi starent, ut videlicet humilitatem, quæ a Domino docetur, etiam corpore demonstrarent. Videtur autem non alias lectiones ante Evangelium fuisse tunc positas, nisi tantum apostoli Pauli, quas solum nominavit qui Gesta pontificum scripsit, cum antiphonarum mentionem subjunxit. Quod ante non fiebat, nisi tantum Epistola beati Pauli apostoli legebatur, et sanctum Evangelium. Quod etiam sanctae

Damasus papa, ad Hieronymum scribens, pene eisdem verbis ostendit. Et fortasse imprimis solius Pauli lectiones eo loco legebantur. Postea autem omnibus latius augmentatis, aliæ lectiones non tantum de Novo, verum etiam de Veteri, prout festorum ratio poscebat, intermixtæ sunt Testamento.

Nec mirum videri debet quod paulatim aucta narrantur officia, dum adhuc multa in rebus necessariis defuissent. Cum videamus usque hodie et lectiones, et collectas, et diversas laudum species, jam pene abundantibus omnibus, superaddi, ut et in hoc illud propheticum videatur impleri : *Pertransibunt plurimi, et multiplexerit scientia* (*Dan.* XII). Sed videndum est, sicut beatus Augustinus ait, ut ea cantentur quæ scripta sunt ut cantentur. Responsoria et Alleluia quæ ante Evangelium cantantur, deinde adjuncta videntur, postquam antiphonæ ad ingressum dici exspirarunt ; quæ et videntur prohibita canonibus Hispanorum, qui longo post tempore sunt constituti. In illis enim jubetur ne aliquis hymnus inter lectionem apostolicam et Evangelium in ordine missæ ponatur. Ex quo intelligitur id aliquos tentasse tunc temporis, sed propter novitatem rei studium eorum nondum fuisse a quibusdam receptum. Quod tamen postea usu Romano commendatum, ad omnes Latinorum pervenit Ecclesias.

Symbolum quoque fidei catholicæ recte in missarum solemniis [post] Evangelium recensetur ; ut per sanctum Evangelium corde credatur ad justitiam, per Symbolum autem ore confessio fiat ad salutem. Et notandum Græcos illud Symbolum, quod nos ad imitationem eorum intra missas assumimus, potius quam alia in cantilenæ dulcedinem ideo transtulisse, quia Constantinopolitani concilii proprium est, et fortasse aptius videbatur modulis sonorum quam Nicænum, quod tempore prius est ; et ut contra hæreticorum venena, in ipsis etiam sacramentorum celebrationibus, medicamenta apud regiæ suæ urbis sedem confecta fidelium devotio replicaret : ab ipsis ergo ad Romanos ille usus creditur pervenisse. Sed apud Gallos et Germanos, post dejectionem Felicis hæretici, sub gloriosissimo Carolo Francorum rectore damnati, idem Symbolum latius et crebrius in missarum cœpit officiis iterari. Concilio quoque Toletano statutum est omni Dominica idem Symbolum secundum morem Orientalium Ecclesiarum recitari, ut priusquam Dominica dicatur Oratio, fides vera manifestius testimonium habeat, et ad corpus Christi ac sanguinem prælibandum pectora populorum purificata accedant. In ejusdem loci concilio statutum est ut etiam hymnus trium puerorum ad missam omni Dominica in pulpito cantaretur. Quod Romani propter multiplicitatem officiorum non faciunt nisi quatuor per annum diebus, qui bus lectionum duodecim numerus adimpletur.

Offertorium quod inter offerendum cantatur, quamvis a prioris populi consuetudine in usum Christianorum venisse dicatur, tamen quis specialiter addiderit officiis nostris aperte non legimus, sicut et de antiphona quæ ad communionem dicitur, possumus fateri : cum vere credamus priscis temporibus Patres sanctos silentio obtulisse vel communicasse, quod etiam hactenus in sabbato sancto Paschæ observamus. Sed, sicut supradictum est, diversis modis et partibus per tempora decus processit Ecclesiæ, et usque in finem augeri non desinet. Traditur denique beatum Gregorium, sicut ordinationem missarum et consecrationum, ita etiam cantilenæ disciplinam, maxima ex parte in eam, quæ hactenus quasi decentissima observatur, dispositionem perduxisse, sicut et in capite Antiphonarii commemoratur.

Sciendum autem quosdam inordinate offerre, qui, attendentes numerum oblationum potius quam virtutem sacramentorum, sæpe in illis transeunter offerunt missis ad quas persistere nolunt. Rationabilius siquidem est ibi offerre ubi velis persistere, ut qui munus Domino obtulisti, offeras pariter pro eodem munere suscipiendo postulationem devotam. Non enim frustra in actione dicitur : *Qui tibi offerunt* ; non dicitur : *Qui obtulerunt*, ut intelligamus eos persistere debere in offerendo, donec oblata ad hoc perveniant ad quod oblata sunt. Sed et in hoc error non modicus videtur, quod quidam se non posse aliter plenam commemorationem eorum facere pro quibus offerunt, nisi singulas oblationes pro singulis offerant, vel pro vivis et defunctis non simul æstimant immolandam ; cum vere sciamus unum pro omnibus mortuum, et unum panem esse et sanguinem quem universalis Ecclesia offert. Quod si cui placet pro singulis singulatim offerre, pro solius devotionis amplitudine, et orationum augendarum delectatione id faciat, non autem pro stulta opinatione qua putet unum Dei sacramentum non esse generale medicamentum. Quodammodo enim in fide imperfectus est, qui putat Dominum non discernere, quando una petitone pro multis rogatur, quid cui sit necesse : vel fastidire eum æstimat, cum eadem oblatio nunc pro uno, nunc pro alio exhibetur. Præfationem actionis, qua populi affectus ad gratiarum actiones incitatur, ac deinde humanæ vocis supplicatio cœlestium virtutum laudibus admitti deposcitur, vel ipsam actionem, qua conficitur sacrosanctum corporis et sanguinis Dominici mysterium (quam quoque Romani Canonem, ut in Pontificalibus sæpius invenitur, appellant), quis primus ordinaverit nobis ignotum est. Auctam tamen fuisse non semel, sed sæpius, ex partibus additis intelligimus, quia et præfatio in quibusdam festis aliter quam diebus quotidianis dicitur ; et interdum non ipsa mutatur, sed inseruntur in medio speciales quarumdam rerum commemorationes. Actio vero sive Canon ex eo cognoscitur maxime per partes compositus, quod nomina sanctorum, quorum ibi communio et societas flagitatur, duobus in locis posita reperiuntur. Non enim verum est, quod quidam dicunt, ideo duos ordines nomi-

num ibi factos, quia posterius positi nondum coronati fuissent, cum priores in illo Canone ponerentur, cum sciamus Joannem Baptistam, ipsis apostolis non tantum parem tempore, verum et priorem; Stephanum vero parem, et utrumque ante apostolos coronatum; cæteros quoque qui in sequenti ordine numerantur, eisdem fuisse temporibus quibus fuere qui prius sunt positi. Unde constat sequentes Ecclesiæ doctores antiquis Patrum statutis, quæ congrua visa sunt, addidisse, ut sicut religiosorum aucta est multitudo, ita et religionis crescerent instituta: primam vero partem Canonis prædicti ex eo vel maxime antiquam esse cognoscimus, quia in eo ordo apostolorum non ita est positus sicut in emendatioribus. Evangeliis invenitur. Quod ideo fortasse evenit quia pars illa prius composita est quam. Evangelia ad eam veritatem quæ nunc habetur apud Latinos, corrigerentur. In prioribus enim editionibus (ut Hieronymus testis est) non solum evangelistarum mutatus est ordo, sed etiam verborum et sententiarum erat confusu commixtio. Alexander, septimus papa in numero, miscuit passionem Domini in precatione sacerdotum, quando missæ celebrantur. Quod cum ita de eo in Pontificalibus scriptum sit, dubium videtur utrum ille eam tantum partem actionis qua passio Domini commemoratur, ordinaverit, vel totam a capite usque ad ipsum locum. Sed huic secundæ æstimationi videtur contrarium quod in ea parte sancti nominantur, qui et ante illum, et qui post illius tempora longe fuerunt; nisi dicamus ab illo eos tantum qui ante illum fuerunt commemoratos, cæterorum vero nomina suis quæque temporibus ab aliis superimmissa. Unde et ipsius nomen Alexandri in sequenti ordine reperitur. Gregorius vero, de quo superius sæpius fecimas mentionem, augmentavit in precatione Canonis: *Diesque nostros in tua pace disponas;* ubi quidam volunt intelligi totam ab eo loco Canonis consequentiam, usque in finem per illum fuisse compositam. Cui sensui repugnare videtur quod passio Domini, quam Alexander eidem precationi inseruit, post hos versus habetur. Unde nonnulli credunt non amplius Gregorium quam illas tres petitiones, id est pro pace temporum et ereptione ab æternis suppliciis, et consortio sanctorum obtinendo, prioribus superaddidisse statutis. Leo quoque, quadragesimo sexto loco apud Romanos pontificatum agens, constituit ut intra actionem sacrificii diceretur, *Sanctum sacrificium*, et reliqua. De hoc etiam quæri potest utrum ab eo loco quæ sequuntur, addiderit, vel ipsa tantum verba, id est, *Sanctum sacrificium immaculatam hostium*, eo loco intermiscuerit. Quod quia manifeste non legimus, nolumus definire. Ex hoc tamen apparet Gregorium, qui longe post Leonem fuit, non totum Canonem ab eo loco quo sua inseruit usque in finem composuisse. Gregorius deinde, tertius ejusdem nominis papa, faciens oratorium in basilica Beati Petri in honorem omnium sanctorum, et quotidiana ibidem officia ac missus in eorum venerationem constituens celebrari, pariter instituit in Canone a sacerdote dicendum: *Quorum solemnitas hodie in conspectu tuæ majestatis celebratur, Domine Deus noster, toto in orbe terrarum*; quod quia specialiter ad illam pertinet celebritatem, non est Canoni, qui generaliter dicitur, adnotatum. Actio dicitur ipse Canon, quia in eo sacramenta conficiuntur Dominica, Canon vero eadem actio nominatur, quia in ea est legitima et regularis sacramentorum confectio. Sequitur Oratio Dominica, cum appositionibus congruis. Una enim præcedens, eam fiduciam prædicat qua Dominum creatorem Patrem dicere præsumamus: altera subsequens explicat quomodo et a quibus malis, per Dominum nos liberari petamus. Quæ oratio Dominica, quia prius qnam cætera in consecratione sacrificiorum assumpta est, in expletione ejusdem sacratissimæ actionis digne ponitur, ut per hanc purificati qui communicatur sunt, quæ sancte confecta sunt digne ad salutem veram percipiant. Pacem ante communionem dari innocentius papa decretis suis instituit, scilicet ut quod in oratione sancta sub sponsione remissionis promittimus, pacatos nos ipso opere demonstremus. *Agnus Dei* in confractione corporis Domini a clero et populo decantari Sergius, octogesimus sextus Romanorum antistes, constituit, ut dum præparatur ad dispensandum corpus Dominicum, rogent accepturi, quatenus ille qui pro eis oblatus est innocens, faciat eos salubriter pignora salutis æternæ percipere. Porro quod canones præcipiunt eum ad pacem non accedere qui non communicat, quidam sic intelligunt, quod non debeat pacem accipere quis in aliis missis, nisi in quibus communicat. Alii vero volunt illum tantum a pace prohiberi, qui judicio sacerdotali a commuuione suspensus est. Illum autem qui quadam ratione illo tempore [temporum, *del.* illo] differt communicationem, cum tamen non sit extra communionem, non debere a pacis gratia separari, ne humilitas ejus graviorum criminum suspicione notetur. Et quia de communicandi varietate quædam præmisimus (*supra*, *cap.* 9), hoc addendum videtur, esse quosdam qui semel in die communicare, etiamsi pluribus interfuerint missis, pro dignitate sacramentorum sufficere credant; esse vero alios qui sicut in una, sic in omnibus quibus adfuerint missis in die, communicare velint. Quorum neutros culpandos existimo, quia, sicut Augustinus ait de his qui quotidie communicant, et illis qui rarius: « Istos reverentia sanctarum retrahit rerum, illos vero amor salubrium invitat sacramentorum. » Nam et ipse sacerdos, quoties in die missas facit, communicare non omittit. Quod si non faciat, canonico est feriendus judicio. (*De cons.*, d. 2, c. *Relatum*). Et hoc non est mirum ita de sacerdote intelligi, cum conciliis Cæsaraugustano et Toletano communiter sit statutum de omnibus, ut qui acceperit Eucharistiam, et non sumpserit, quasi sacrilegus repellatur. Est autem legitimum tempus communicandi ante ultimam orationem, quæ dicitur *ad complendum*, quia ejus

petitio maxime pro eis est qui communicant. Unde A etiam eorum qui per singulas missas communicare volunt, accendi videtur voluntas. Quia per totam missam pro eis quam maxime et quasi nominatim oratur, qui ibi offerunt atque communicant. Possumus autem et debemus, ut eadem sancta missarum celebratio non paucis, sed multis prodesse credatur, dicere, cæteros in fide et in devotione offerentium et communicantium persistentes, ejusdem oblationis et communionis dici et esse participes. Quamvis autem, cum soli sacerdotes missas celebrant, intelligi possit illos ejusdem actionis esse cooperatores pro quibus tunc ipsa celebrantur officia, et quorum personam in quibusdam responsionibus sacerdos exsequitur, tamen fatendum est illam esse legitimam missam cui intersunt sacerdos, respondens, offerens B atque communicans, sicut ipsa compositio precum evidenti ratione demonstrat. Statutum est autem Aurelianensi concilio ut populus ante benedictionem sacerdotis non egrediatur de missa. Quæ benedictio intelligitur illa ultima sacerdotis oratio.

CAPUT XXIII.

De tempore missæ.

Tempus autem missæ faciendæ secundum rationem solemnitatum diversum est. Interdum enim ante meridiem, interdum circa nonam, aliquando ad vesperam, interdum noctu celebratur. Nam Telesphorus papa constituit ut nullo tempore ante horæ tertiæ cursum ullus præsumeret missam celebrare : qua hora Dominus noster secundum Marci Evange- C lium crucifixus asseritur. Inter hæc notandum neque jejunandum in Dominicis et festis majoribus, uti non cogit necessitas, sicut et canones ostendunt : nec in diebus jejuniorum. Vel unquam post meridiem, hymnum angelicum, id est, *Gloria in excelsis Deo* vel *pro* et] *Alleluia* dicendum nisi in duobus sabbatis Paschæ et Pentecostes, quæ specialibus mysteriis adornantur.

CAPUT XXIV.

De vasis et vestibus sacris.

Vasa quoque quibus præcipue nostra sacramenta imponuntur et consecrantur, calices sunt et patenæ. Calix dicitur a Græco nomine χύλιξ, patena a patendo, quod patula sit. Ampulla, quasi parum ampla. Zephirinus, Romanus pontifex vicesimus sextus, D patenis vitreis missas celebrare constituit. Tum deinde Urbanus, octavus decimus papa, omnia ministris sacrata fecit argentea, et patenas viginti quinque [*for.* quatuor, etc.]. In hoc sicut et in reliquis cultibus, magis et magis per incrementa temporum decus succrevit Ecclesiæ. Bonifacius martyr et episcopus, interrogatus si liceret in vasis ligneis sacramenta conficere, respondit : « Quondam sacerdotes aurei ligneis calicibus utebantur ; nunc e contra lignei sacerdotes aureis utuntur calicibus. » Sylvester papa constituit sacrificium altaris non in serico, non in panno tincto celebrari, nisi tantum lineo e terra procreato : sicut corpus Domini Jesu Christi in sindone munda sepultum est. Vestes etiam sacerdotales per incrementa ad eum, qui nunc habetur, auctæ sunt ornatum. Nam primis temporibus communi indumento vestiti missas agebant, sicut et hactenus quidam Orientalium facere perhibentur. Stephanus autem, vicesimus quartus [papa], constituit sacerdotes et levitas vestibus sacratis in usu quotidiano non uti, nisi in ecclesia tantum. Et Silvester ordinavit ut diaconi dalmaticis in Ecclesia uterentur, et pallio linostimo eorum læva tegeretur. Et primo quidem sacerdotes dalmaticis ante casularum usum induebantur, postea vero, cum casulis uti cœpissent, dalmaticas diaconibus concesserunt. Ipsos tamen pontifices eis uti debere ex eo clarum est quod Gregorius vel alii Romanorum præsules aliis episcopis earum usum permiserunt, aliis interdixerunt. Ubi intelligitur non omnibus tunc fuisse concessum, quod nunc pene omnes episcopi et nonnulli presbyterorum sibi licere existimant, id est, ut sub casula dalmatica vestiantur.

Statutum est autem concilio Bracarensi : Ne sacerdos sine orario celebret missam. Addiderunt in vestitus sacris alii alia, vel ad imitationem eorum quibus veteres utebantur sacerdotes, vel ad mysticæ significationis expressionem. Quid enim singula designent, quibus utimur nunc, a prioribus nostris satis expositum est. Numero autem suo antiquis respondent : quia sicut ibi tunica, superhumeralis linea, superhumerale, rationale, balteus, feminalia, tiara et lamina, sic hic dalmatica, alba, mappula, orarium, cingulum, sandalia, casula, et pallium. Unde sicut illorum extremo soli pontifices, sic horum ultimo summi tantum pastores utuntur.

CAPUT XXV.

De horis canonicis et genuum flexione. De hymnis item et cantilenis et incrementis eorum.

Præmissis his quæ de ordine missæ videbantur dicenda, de canonicarum statutis horarum, quæ Dominus dederit, adjungamus. Sciendum est multa post revelationem Evagelii tempora transisse antequam ita ordinarentur quarumdam per diem et noctem horarum solemnia sicuti nunc habentur. In Veteri autem Testamento legimus (*Exod.* XXIX) quasdam certas orationis horas, ut tempus matutini et vespertini sacrificii. Et quod Daniel legitur ter in die genu in oratione flexisse (*Dan.* VI), non absque ratione fecisse credendum est. In Novo quoque non tantum orandi, sed etiam genua flectendi, copiosa reperiuntur exempla. Nam Dominus Jesus Christus ante passionem suam, procidens in faciem suam, adoravit Patrem (*Luc.* XXII). Et Stephanus, positis genibus, pro lapidantibus exoravit (*Act.* VII). De Bartholomæo etiam legitur apostolo quod centies in die, centies in nocte flexerit genua. Quamvis autem geniculationis morem tota servet Ecclesia, tamen præcipue huic operi Scotorum insistit natio : quorum multi pluribus, multi paucioribus, sed tamen certis vicibus et dinumeratis per diem vel noctem genu flectentes, non solum pro peccatis deplorandis, sed

etiam pro quotidianæ devotionis expletione studium istud frequentare videtur. Quibus autem horis vel temporibus inter publica officia sine genuum flexione orandum sit, canones loquentur, id est in Dominicis et festis majoribus et Quinquagesima, juxta quos canones publice pœnitentes semper genua flectere debent. Horæ igitur canonicæ, quamvis omnes rationali auctoritate celebrentur, et nihil in eis observetur quod non exempla vel dicta sanctorum Patrum confirment, tamen quædam manifestioribus sunt dedicatæ documentis, ut ipsum Dominum nostrum in oratione legimus pernoctasse (*Luc.* VI); Paulum quoque et Silam noctis medio orasse carcere terræmotus ostendit (*Act.* XVI). Circa tertiam in apostolos orantes Spiritus sanctus descendit (*Act.* II). *Hora sexta Petrus ascendit in cœnaculum ut oraret* (*Act.* X); itemque cum Joanne in templum ad horam orationis nonam (*Act.* III), in qua etiam oranti Cornelio angelus apparuit. Testis enim etiam Philo [a] primitivam apud Alexandrinos Ecclesiam, inter alia bona, hymnos ante galli cantus lucanos celebrasse. Ex his itaque et similibus intelligimus apud multos horas, quæ et nunc celeberrimæ sunt, observatas, sed non ea distributione psalmorum vel orationum qua nunc utimur. Quam et circa tempora Theodosii senioris inchoatam, ac deinceps expletam, multis animadvertimus causis. Ambrosius enim Mediolanensis, ut in libris Confessionum suarum beatus Augustinus testatur, hymnos divinæ laudationis populo componens, persecutionem Justinæ Augustæ rerum novitate lenivit. Quo in tempore, sicut etiam in Vita ipsius Ambrosii scribitur, antiphonæ, hymni et vigiliæ in Ecclesia Mediolanensi celebrari cœperunt. Hilarius quoque Pictaviensis hymnos composuit. Et de Gelasio papa scribitur quod tractatus et hymnos in morem beati Ambrosii composuerit. Damasus vero constituit ut psalmi die noctuque canerentur per omnes ecclesias vel monasteria, et præcepit hoc episcopis et presbyteris. Deinde Joannes [Chrysostomus] Constantinopolitanus primus auxit in nocturnis hymnis orationes, ob hanc vel maxime causam : Ariani extra civitatem collectas agebant ; sabbato autem atque Dominica intra portas et porticus congregati, hymnos et antiphonas ex Ariano dogmate compositas decantabant ; et hoc maxima noctis parte facientes, diluculo cum ipsis antiphonis per mediam civitatem, ingressi portam, ad suam ecclesiam concurrebant. Cumque hoc crebro, quasi ad vituperationem orthodoxorum, facere non cessarent (frequenter enim etiam hoc cantabant : Ubi sunt qui dicunt tria virtute unum ?), tunc Joannes, ne simplices hujusmodi cantibus traherentur, instituit suum populum ut et ipsi nocturnis occuparentur hymnis, quatenus et illorum obscuraretur opus et fidelium professio firmaretur. Studium ergo Joannis nimis utile cum turba periculisque finitum est. Hæc in decimo libro Historiæ ecclesiasticæ, quæ Tripartita dicitur, ita inseruntur ; in quibus et hoc

[a] Vide Eusebii Hist. eccl.

A subnectitur paulo inferius : dicendum tamen est unde sumpsit initium ut in Ecclesia antiphonæ decantentur. Ignatius Antiochiæ Syriæ, tertius post apostolum Petrum episcopus, qui etiam cum ipsis degebat apostolis, vidit angelorum visionem quomodo antiphonas sanctæ Trinitati dicebant et hymnos. Isque modum visionis Antiochenæ tradidisse probatur Ecclesiæ, et ex hoc ad cunctas transivit Ecclesias. Notandum hymnos dici non tantum qui metris vel rhythmis decurrunt, quales composuerunt Ambrosius, Hilarius et Beda Anglorum Pater, et Prudentius Hispaniarum scholasticus, et alii multi, verum etiam cæteras laudationes, quæ verbis convenientibus et sonis dulcibus proferuntur. Unde et liber Psalmorum apud Hebræos liber hymB norum vocatur. Et quamvis in quibusdam ecclesiis hymni metrici non cantentur, tamen in omnibus generales hymni, id est laudes, dicuntur. Cantandos etiam illos qui legitime componuntur, Toletani auctoritas concilii ostendit, inter alia sic dicens : Et quia a nonnullis magno studio in laudem Dei atque apostolorum, et martyrum triumphos, compositi esse noscuntur, sicut sunt hi quos beatissimi doctores Hilarius atque Ambrosius ediderunt : quos tamen quidam specialiter reprobant, eo quod de scripturis sanctorum canonum vel apostolica traditione non exsistunt : respuant ergo et illum hymnum ad omnibus compositum [comprobatum], quem quotidie publico privatoque officio in fine omnium psalmorum dicimus : *Gloria et honor Patri, et Filio, et Spiritui sancto in sæcula sæculorum. Amen* ; sed et ille hymC nus quem nato in carne Christo angeli cecinerunt : *Gloria in excelsis Deo, et terra pax hominibus bonæ voluntatis* ; reliqua quæ ibi sequuntur ecclesiastici doctores composuerunt : ergo nec ipsi in ecclesiis canendi sunt, quia in sanctarum Scripturarum libris non inveniuntur ? Componuntur missæ sive preces vel orationes, sive commendationes, seu manus impositiones, ex quibus, si nulla decantantur in Ecclesia, vacant omnia officia ecclesiastica. His verbis ostenditur multa in Ecclesia noviter componi, quæ non sint, si a fide veritatis non abhorreant, abjicienda. Porro hymni metrici ac rhythmici in Ambrosianis officiis dicuntur, quos etiam aliqui in missarum solemniis propter compunctionis gratiam, D quæ ex dulcedine concinna augetur, interdum assumere consueverunt. Traditur siquidem Paulinum, Forojuliensem patriarcham, sæpius, et maxime in privatis missis, circa immolationem sacramentorum hymnos vel ab aliis vel a se compositos celebrasse. Ego vero crediderim tantum tantæque scientiæ virum hoc nec sine auctoritate, nec sine rationis ponderatione fecisse. In officiis quoque quæ beatus Benedictus abbas, omni sanctitate præcipuus, ordinavit, hymni dicuntur per horas cononicas : quos Ambrosianos ipse nominans, vel illos vult intelligi quos confecit Ambrosius, vel alios ab imitationem Ambrosianorum compositos. Sciendum ta-

men multos putari ab Ambrosio factos, qui nequaquam ab illo sunt editi. Incredibile enim videtur illum tales aliquos fecisse, quales multi inveniuntur, id est qui, nullam sensus consequentiam habentes, insolitam Ambrosio in ipsis dictionibus rusticitatem demonstrant. Dicendum vero de hymno qui ob honorem sanctæ et unicæ Trinitatis officiis omnibus interseritur, eum a sanctis Patribus aliter atque aliter ordinatum. Nam Hispani, sicut superius commemoravimus, ita eum dici omnimodis voluerunt. Græci autem, *Gloria Patri, et Filio, et Spiritui sancto, et nunc et semper, et in sæcula sæculorum. Amen.* Latini vero, eodem ordine et eisdem verbis hunc hymnum decantant, addentes tantum in medio : *Sicut erat in principio.* Pro quibus etiam particulis quidam Græci minus sapientes, Latinos, proximis B ante nos temporibus, calumniis impetere conati sunt. Intelligimus tamen nos in hoc non errare, credita consempiternitate gloriæ Patris, et Filii, et Spiritus sancti : pariterque scientes quod Romani firmissimi fidei servatores, remotis cæteris compositionibus, hunc hujus hymni tenorem non aliter suscepissent, nisi eum purum ab omni errore cognoverint. Affirmant siquidem multi hymnum istum Nicæni concilii sacratissima sanctione prolatum, ut omnibus officiis et orationibus intermixtus, et fidem coæternæ Trinitatis inculcet, et in singulis petitiodibus ipsa confessio melius favorem divinæ exauditionis obtineat. Hunc itaque hymnum nonnulli omnibus pene psalmis, et interdum incisionibus psalmorum coaptant, responsoriis vero paucioribus, ut C illi qui statuta Patris Benedicti in horis sequuntur canonicis. Romani eum in psalmis rarius, in responsoriis crebrius iterant. Sane versum, qui in capite omnium (præter missam) officiorum quæ horis canonicis exhibentur, dici solet, id est, *Deus, in adjutorium meum intende*, et reliqua, Patres antiqui suis Collationibus inveniuntur statuisse omnibus, non tantum officiis, sed etiam operibus præmittendum, ut invocatio divinæ opitulationis initio cujuslibet actionis assumpta faciliorem faciat et postulandi constantiam et obtinendi virtutem. In Agendis autem mortuorum, et circa passionis Dominicæ solemnitatem, inchoationes et expletiones officiorum non ut in cæteris fiunt, tristitiæ videlicet significandæ causa, nisi aliquo graviori decreto. Quia vero tanta est in ipsis diversitas officiis, non solum pro varietate gen- D tium ac linguarum, verum etiam in una gente vel lingua, pro temporum mutatione, vel magistrorum studiosa institutione : ut si velim cuncta replicare quæ de hac multiplicitate jam legimus, magis onerosus quam profructuosus videar auditurис : omittam igitur quæ infinita sunt, hoc tantum affirmans quod plenarius officiorum ordo, qui nunc per Romanum orbem servatur, post antiquitatem multis temporipus evolutam instiutis et ad omnem eminentiam sanctæ religionis est dilatatus. Crescente enim fidelium numero, et hæresis pestilentia multiplicius pacem maculante catholicam, necesse erat augeri

A cultum veræ observationis, ut et clarior religio accedentium ad fidem animos invitaret, et auctior cultus veritatis constantiam catholicorum adversus inimicos ostenderet. In tantum denique vel cantilenæ, vel psalmodiæ memoriter exercendæ usus erat rarus apud priores, ut de novissimis pene Romanorum præsulibus, et qui nec ducentis annis nostra tempora præcesserunt, quasi memorabile quiddam et singulare scribatur si qui eorum in rebus prædictis eminentiores cæteris viderentur. Hormisda enim, in ordine quinquagesimus quartus, clerum composuit et psalmis erudivit. Leo, octogesimus secundus, et Benedictus post eum proximus, itemque Sergius, octogesimus sextus, psalmodia et cantilenæ scientia floruisse dicuntur. De Gregorio autem tertio velut inauditum quiddam et novum refertur, quod omnes psalmos memoriter tenuerit. Ubi intelligi datur paucos priorum ita Psalterium didicisse. Solebant enim psalmos, æque ut cæteras Scripturas, partim etiam lectitando, suis officiis inserere. Quod si diligenter advertas, multis Scripturarum documentis apparet. Ordinem autem cantilenæ, diurnis seu nocturnis horis dicendæ, beatus Gregorius plenaria creditur ordinatione distribuisse, sicut et supra de Sacramentorum diximus libro cum multi ante sive post eum oratione, antiphonas vel responsoria composuerint. Nam et de antiphonarum inchoate superius diximus (*cap.* 22). Et responsoria ab Italis primum inventa traduntur, vel Ambrosio videlicet vel alii nova divinarum laudum augmentatione gaudenti. Et quia Gallicana Ecclesia, viris non minus peritissimis instructa, sacrorum officiorum instrumenta habebat non minima, ex eis aliqua Romanorum officiis immixta dicuntur, quæ plerique et verbis et sono se a cæteris cantibus discernere posse fateantur. Sed privilegio Romanæ sedis observato, et congruentia rationabili dispositionum apud eum factarum persuadente, factum est ut in omnibus pene Latinorum ecclesiis consuetudo et magisterium ejusdem sedis prævaleret : quia non est alia traditio æque sequenda, vel in fidei regula vel in observationum doctrina. Est etiam ille ordo officiorum laudabili, quam beatus Pater Benedictus monachis constituit observandum, scilicet ut qui proposito a cæteris discernuntur, etiam continuæ servitutis penso aliquid amplius cæteris persolvere studeant. Quam dispositionem ideo a pastoribus ecclesiarum non interdici putamus quia et vicina est auctoritati Romanæ, ei quia beatus Gregorius Vitam egregii Patris Benedicti describens, Regulam ab eo conscriptam, in qua idem officiorum ordo habetur, collaudans sua auctoritate, statutis ejus favere videtur. Sunt tamen qui, nescio qua præsumptione, non ea velint constitutione uti, volentes pigritiam vel protervitatem suam illo excusare permissu, quod sanctissimus vir per humilitatis suæ magnitudinem videtur concedere, ut si cui displicuerit distributio ejus quam fecit psalmorum, ordinet si aliter melius judicaverit ; quasi quiddam melius possint, suoque

ordini congruentius invenire, quam ille qui spiritu omnium sanctorum dicitur plenus fuisse. Psalmos autem, cum secundum LXX Interpretes Romani adhuc habeant, Galli et Germanorum aliqui secundum emendationem quam Hieronymus Pater de LXX editione composuit, Psalterium cantant. Quam Gregorius, Turonensis episcopus, a Patribus Romanis mutuatam, in Galliarum dicitur Ecclesias transtulisse. Cantilenæ vero perfectiorem scientiam, quam pene jam tota Francia diligit, Stephanus papa cum ad Pippinum patrem Caroli Magni (in primis in Franciam) pro justitia sancti Petri a Longobardis expetenda, venisset, per suos clericos, petente eodem Pippino, invexit, indeque usus ejus longe lateque convaluit.

CAPUT XXVI.

De baptismi incremento et mersione, et causis baptizandorum.

De baptismo etiam dicenda sunt aliqua, quod præfiguratum in transitu maris Rubri (*Exod.* XIV) vel Jordanis (*Jos.* III) manifeste, secretius autem aliis multis figuris præfiguratum cognoscitur. Hoc Joannes primus initio novæ gratiæ ad fidem Christi conversis ostendit, non sua adinventione, sed divina constitutione provisum, sicut ipse testatur dicens: *Qui misit me baptizare in aqua*, et reliqua (*Joan.* I). Baptizavit autem non in remissionem peccatorum, quod Christi baptismo agi consuevit, sed in pœnitentiam, dicens in eum qui venturus erat ut crederent, hoc est in Jesum. De quo etiam testimonium perhibuit, dicens: *Ego quidem vos baptizo in aqua in pœnitentiam. Qui autem post me venturus est, fortior me est: cujus non sum dignus calceamenta portare, ipse vos baptizabit in Spiritu sancto et igne* (*Matth.* III). Et plane dignum erit ut in nova generis humani per adventum Filii Dei in carne salvatione, novum panderetur purificationis mysterium: quatenus sicut sacerdotes Levitici generis lavari consueverant ante oblationem carnalium hostiarum, ita omnes Christiani nominis hæredes, qui dicuntur *regale sacerdotium* (*I Petr.* II), lavacro spirituali a peccatorum labe mundati, offerant Deo hostias spiritales in odorem suavitatis. Sciendum autem, primo simpliciter in fluviis vel fontibus baptizatos credentes. Ipse enim Dominus noster Jesus Christus, ut in nobis idem consecraret lavacrum, in Jordane baptizatus est a Joanne; et sicut alibi legitur: Erat Joannes baptizans in Ænon juxta Salim, quia aquæ multæ erant ibi (*Joan.* III). Et Philippus evangelista eunuchum baptizavit in fonte quem reperit in via. (*Act.* VIII). Sicut autem supra ostendimus, crescente processu temporum, religionis honore institutionum ecclesiasticarum usque ad plenitudinem decus crevisse: ita et hujus mystici lavacri, gradatim per temporum augmenta, in majus celebratio crevit. Addiderunt alii chrismatis unctionem, quam ex veteri sumptam consuetudine nemo qui dubitet, cum primis temporibus impositione manuum baptismum confirmari soleret, quod in Samaria fecisse Petrum legitur et Joannem (*Act.* VIII). Quæ confirmatio et tunc ad primos Ecclesiæ pastores pertinuit, et nunc pertinere non dubitatur: unde in canonibus sæpe interdicitur presbyteris ne chrisma conficiant, neque baptizatos in fronte consignent, quod solis debetur episcopis. Testantur hoc decreta Innocentii papæ et statuta Silvestri, quia et ipse instituit ut presbyter baptizatum chrismate liniat, propter occasionem transitus mortis. Quod si a diacono vel quodlibet alio homine baptizatus, casu ante confirmationem transierit, credendum non est perire propter hoc quia sub fide qua credidit poterit esse salvus, si eum post commissa peccata non perimant. Lege concilii Eliberitani decreta. Alii addiderunt in baptismatis sacramento exorcismos, alii consecrationem fontis, alii salis vel salivæ infusionem, alii catechumenorum ordinabilem instructionem, alii scrutinia diligentissime ad tantum mysterium præparationis statuerunt. Sed et multa alia quæ et exemplis divinorum actuum vel dictorum inventa sunt, et congruentissimis spiritalium perfectuum significationibus plena noscuntur, sicut copiosa priorum de eisdem rebus documenta demonstrant. Celebratur autem ipsum baptisma verum, non nisi in nomine summæ Trinitatis, quod et Dominus ipse ostendit, et canones apostolorum docent. Unde quicunque vel ab hæreticis in Trinitate baptizantibus, vel ab alio quolibet homine sub appellatione legitima ejusdem sanctæ Trinitatis fuerit baptizatus, rebaptizari non debet, ne invocatio summæ dignitatis annullari videatur; sed chrismate et manus impositione quod imperfectum erat perfici debet. Hoc in canonibus et decretis Patrum frequens habetur. Legitur quoque in ultimo ecclesiasticæ Historiæ libro quod Athanasius adhuc puer inter coævos baptismatis similitudinem per ludum exercuerit. Alexandrum etiam Alexandriæ præsulem, cognita interrogatione baptistæ et responsione baptizatorum, et cæteris quæ quamvis per ludum, tamen juxta nostram religionem gesta sunt, non rebaptizandos judicasse, sed usitatis Ecclesiæ confirmandos mysteriis. Concilio quoque Eliberitano fidelibus plenum baptisma habentibus in necessitate baptizare permittitur. Victor etiam, quintus decimus Romanorum pontifex, constituit ut, necessitate faciente, liceat ubi inventum fuisset, sive in flumine, sive in mari, sive in fontibus, christianæ credulitatis confessione clarificata, quicunque ex gentilitate veniens, baptizaretur. In hoc tamen et similibus non tribuitur quibuscunque baptizandi indiscreta licentia, cum concilio Carthaginensi mulieres prohibeantur baptizare; sed demonstratur per hæc ubi inevitabilis necessitas poscit, melius baptizari ubicunque et a quocunque in nomine Trinitatis quam periclitantem sine remedio deperire. Unde etiam tempora baptizandi legitima in talibus necessitatibus observanda non sunt, sed juxta decreta Leonis ægritudine, persecutione, obsidione et naufragio periclitantibus, semper est succurrendum: et concilio Gerundensi unius diei

infans, si in discrimine sit, baptizari jubetur. Eos autem de quibus incertum est, id est, qui nullo testimonio probare possunt se esse baptizatos, ex concilio Carthaginensi et decretis Leonis discimus baptizari debere. Illos vero, qui baptizatos se quidem noverunt, sed in qua professione ignorant, ejusdem Leonis papæ decreta sub manus impositione suscipiendos constituunt. Tempora autem baptizandi legitima Pascha et Pentecoste præfiguntur, secundum decreta Siricii, Leonis vel Gelasii episcoporum, quamvis concilio Gerundensi Natalis Domini et Pascha ponantur. Alii quoque in Epiphania Domini baptizare voluerunt, quia eo tempore Dominum nostrum traditur baptizatum, quod et ipsum ab aliis prohibetur. Quia vero secundum Apostolum in morte Salvatoris baptizamur (*Rom.* VI), et ipse Dominus intraturos regnum cœlorum ex aqua et Spiritu renasci debere præmonstrat (*Joan* III), congrue a præsulibus Romanorum hæc duo tempora sola ad celebrationem præfixa sunt baptismatis, id est, Pascha et Pentecoste : quorum uno, passio Domini et resurrectio ; altero, adventus celebratur Spiritus sancti. Alii trinam immersionem volunt, in similitudinem triduanæ sepulturæ, ut in canonibus apostolorum statutum habetur et Romanorum consuetudo observat. Alii unam propter divinitatis unitatem contendunt, ut in concilio Toletano plenissime habetur : ubi etiam commemoratur quod beatus Gregorius interroganti super hoc Leandro inter cætera ita responderit, quia in una fide nihil officit Ecclesiæ consuetudo diversa. Nos autem quod tertio mergimus, triduanæ sepulturæ sacramenta signamus, ut dum tertio ab aquis infans eductur, resurrectio triduani temporis exprimatur. Quod si quis forte etiam pro summæ Trinitatis veneratione existimet fieri, neque ab hoc aliquid obsistit baptizandum semel in aquis mergere, quia dum in tribus subsistentiis una substantia est, reprehensibile esse nullatenus poterit infantem baptismate ter vel semel mergere, quando et in tribus mersionibus personarum Trinitas, et in una potest divinitatis singularitas designari. Quæ singularis mersio, quamvis tunc ita Hispanis complacuit, dicentibus : Trinam mersionem ideo vitandam quia hæretici quidam dissimiles in Trinitate substantias dogmatizare ausi sint, ad consubstantialitatem sanctæ Trinitatis negandam, tamen antiquior usus prevaluit et ratio supradicta. Si enim omnia deserimus quæ heretici in suam perversitatem traxerunt, nihil nobis restabit, cum illi in ipso Deo errantes, omnia quæ ad ejus cultum pertinere visa sunt, suis erroribus quasi propria applicarint. Notandum autem non solum mergendo, verum etiam desuper fundendo, multos baptizatos fuisse, et adhuc posse ita baptizari si necessitas sit, sicut in passione beati Laurentii quemdam urceo allato legimus baptizatum. Hoc etiam solet evenire cum perfectiorum granditas corporum in minoribus vasis hominem tingi non patitur.

Notandum [a] quod primis temporibus illis solummodo baptismi gratiam dari solitam qui et corporis et mentis integritate jam ad hoc pervenerant, ut scire et intelligere possent quid emolumenti in baptismo consequendum, quid confitendum atque credendum, quid postremo renatis in Christo esset servandum. Refert siquidem venerabilis Pater Augustinus de seipso in libris Confessionum suarum quod pene usque ad viginti quinque annorum ætatem catechumenus perdurarit ; et ea videlicet intentione ut per hanc temporis moram, de singulis edoctus, ad eligendum quodlibet libero duceretur arbitrio, et defervescentibus lubricæ ætatis incendiis, melius quod sequendum erat servare potuisset. Sed augescente divinæ religionis diligentia, intelligentes Christiani dogmatis amatores peccatum Adæ originale non solos eos tenere obnoxios qui suis operibus prævaricationem auxerunt, sed etiam eos qui sine suis commissis : quia, secundum Psalmistam, in iniquitatibus concepti et nati sunt (*Psal.* L), immunes a peccato esse non possunt, dum de polluta radice procedunt ; ut merito de omnibus dicatur per Apostolum : *Omnes peccaverunt, et egent gloria Dei, justificati gratis per gratiam ipsius* (*Rom.* III). Et de Adam : *In quo omnes peccaverunt* (*Rom.* V). Hoc ergo sentientes sanæ fidei sectatores, ne perirent parvuli si sine remedio regenerationis gratiæ defungerentur, eos baptizandos in remissionem peccatorum [censuerunt]. Non sicut hæretici quidam, gratiæ Dei repugnantes, contendebant nulla necessitate parvulos baptizari, quia nondum peccassent : quod si verum esset, vel non baptizandi erant, vel si extra necessitatem baptizarentur, imperfectum et non verum in eis erat baptismi sacramentum, quod in Symbolo confitemur dari in remissionem peccatorum. Ergo quia omnes quos gratia Dei non liberat, pereunt in originali delicto, etiam qui sui sceleris non adjecerunt augmenta, necessario parvuli baptizantur. Quod et sanctus Augustinus in libro de Baptismo parvulorum ostendit, et Africana testantur concilia, et aliorum Patrum documenta quamplurima. Ex hac igitur occasione inventum est ut patrini vel matrinæ adhibeantur, suscepturi parvulos de lavacro, et pro eis respondeant omnia quæ ipsi per ætatis infirmitatem confiteri non possunt. Pariterque debet spiritalis pater vel mater ei quem de fonte regenerationis suscepit, cum ad intelligibilem pervenerit ætatem, insinuare confessionem quam pro eo fecit, ut qui aliena confessione, sicut paralyticus fide portantium (*Luc.* V), meruit a peccatorum solvi languore, studeat saluti præstitæ vivere non indigne, et sua impleat executione quod illorum confessus est ore, si

[a] Non est dubium quin primis Ecclesiæ temporibus multi jam adulti et grandævi interdum baptizarentur imo nonnulli pravo more baptismum usque ad finem vitæ differebant. At esse apostolorum traditionem ab ipsis Ecclesiæ primordiis semper usurpatam de baptizandis infantibus ante usum rationis, communis est orthodoxorum assertio. Vide post alios Ballaisinum, lib. VII, de Baptismo, cap. 8.

non vult salvatione carere quam illorum meruit fide. Non autem pater debet vel mater de fonte suam suscipere sobolem, ut sit discretio inter spiritalem generationem atque carnalem. Quod si casu evenerit, non habebunt carnalis copulæ deinceps ad invicem consortium, qui in communi filio compaternitatis spiritale vinculum susceperunt. Baptizandi sunt itaque non solum per ætatem loquentes et intelligentes quæ aguntur, sed etiam nondum per se vel pro se loquentes. Sicut etiam synodus Carthaginensis baptizandos statuit ægrotos, qui jam loqui non possunt, cum voluntatis eorum testimonium sui dixerint, aut ipsi aliquibus signis comprobare potuerint. Mortuis vero baptisma vel Eucharistiam, dari supradicti loci prohibetur concilio, quamvis primis prædicationis evangelicæ temporibus tanti fervoris quidam in divina credulitate referuntur fuisse, ut pro quibusdam charissimis, ante annuntiationem veritatis vel baptismi perceptionem defunctis, baptizari studerent. Quod apostolus Paulus ad astruendam resurrectionis fidem commemorat (*I Cor.* xv) ; quia nisi crederentur resurrecturi, stultum erat pro eis qui jam non exsisterent orare.

CAPUT XXVII.

De decimis dandis.

Decimas Deo et sacerdotibus Dei dandas Abraham factis (*Gen.* xiv), Jacob promissis insinuat (*Gen.* xxviii), deinde lex statuit (*Lev.* xxvii; *Num.* xviii), et omnes doctores sancti commemorant. Et profecto dignum erat ut Israelitæ decimas pecorum et frugum, et omnium pecuniarum Domino darent, qui ut eos liberaret, decem plagis percussit Ægyptios, et in novissima plaga primogenita cunctorum disperdidit, gratiamque suis præstitit, ut impetratis pecuniis spoliarent Ægyptum. De quibus decimis Augustinus doctor mirabilis dicit : « Decimæ ex debito requiruntur. Quid si diceret Deus, nempe : Meus es, o homo, mea est terra quam colis, mea sunt semina quæ spargis, mea animalia quæ fatigas, meus est calor solis, et cum omnia mea sint, tu qui minus accommodas, solam decimam merebaris ? Sed reserva tibi novem, da mihi decimam. Si non dederis decimam mihi auferam novem. Si dederis mihi decimam, multiplicabo novem. » Cum itaque Judaicus populus præceptum decimarum tanta diligentia observaret, ut de minimis quibusque olusculis, ruta videlicet, mentha et cymino, ut ipse Dominus testatur (*Matth.* xxiii), decimas daret, cur non majori studio plebs evangelica eamdem impleat jussionem, cui et major est numerus sacerdotum et sincerior cultus sacramentorum ? Ideo ergo dandæ sunt decimæ, ut hac devotione Deus placatus, largius præstet quæ necessaria sunt, sicut superius ostendimus. Ac ut sacerdotes et ministri Ecclesiæ, cura et sollicitudine necessitatum corporalium quibus sine hæc vita transigi non potest, relevati, liberiores fiant ad meditationem divinæ legis, et doctrinæ administrationem, atque spiritalis servitii voluntariam expletionem ; et ut munus populi in quotidianam oblationem Domino immoletur, necnon, secundum statuta canonica, in sustentationem pauperum et restaurationem ecclesiarum proficiat. Quatuor enim partes, juxta canones, fieri de fidelium oblationibus debent, ut una sit episcopi, altera clericorum, tertia pauperum, quarta restaurationi ecclesiarum servetur.

CAPUT XXVIII.

De litaniis agendis.

Litanias, id est rogationes publicas (quas majores vocamus) Romani una die denominata, id est vii Kal. Maii annuatim facere solent : quas Gregorius papa initio ordinationis suæ instituit, dum, post aquarum inundationem insolitam, inguinaria et insolita lues, primo Pelagio papa exstincto populum vastaret Romanum. Quia tunc eo modo septenam ordinavit litaniam, sicut Paulus in Gestis Longobardorum commemorat (*In Mauritio imp.*), ut precaturos Dominum in septem turmas distribueret, quo pietatem Domini multiplicius implorarent. In primo choro fuit clerus, in secundo abbates omnes cum monachis suis, in tertio omnes abbatisse cum congregationibus suis, in quarto omnes pueri, in quinto omnes laici, in sexto omnes viduæ, in septimo omnes mulieres conjugatæ. Triduanæ autem litaniæ, quæ proximis diebus ante Ascensionem Domini annue per omnes Galliarum vel Germaniæ Ecclesias celebrantur, in Galliis sunt constitutæ. Temporibus siquidem Clodovei regis Francorum, qui cum gente sua primus Christianus effectus est, dum civitas Viennensium crebro terræmotu subrueretur et bestiarum desolaretur incursu, sanctus Mamertus, ejusdem civitatis episcopus, eas legitur pro malis quæ præmisimus, ordinasse. Quas Aurelianensis synodus et eo tempore jubet fieri, et ab opere servili, ut plenius celebrentur, omnes vacare. Hispani autem, propter hoc quod scriptum est : *Non possunt filii sponsi lugere, quandiu cum illis est sponsus* (*Matth.* ix), infra Quinquagesimam Paschæ recusantes jejunare, litanias suas post Pentecostem posuerunt, quinta, sexta et septima feriis ejusdem hebdomadis, eas facientes. Alii eorum Idibus Decembribus triduanum statuerunt jejunium ; alii Kalendis Decembribus. Notandum autem litanias non tantum dici illam recitationem nominum qua sancti in adjutorium vocantur infirmitatis humanæ, sed etiam cuncta quæ supplicationibus fiunt rogationes appellari. Litania autem sanctorum nominum postea creditur in usum assumpta quam Hieronymus Maryrologium, secutus Eusebium Cæsareensem, per anni circulum conscripsit, ea occasione ab episcopis Chromatio et Heliodoro illud opus rogatus componere : quia Theodosius religiosus imperator in concilio episcoporum laudavit Gregorium Cordubensem episcopum quod omni die missas explicans eorum martyrum, quorum natalitia essent, nomina plurima commemoraret.

CAPUT XXIX.

De aqua sparsionis.

Aquam sparsionis cum sale benedici, et in habitaculis fidelium spargi, Alexander papa constituit. Sicut enim populus prior, legalibus institutis deserviens, sanguine lustrabatur (*Exod.* XXIV), ita novus Christianorum populus, baptismi sacramento renatus, digne aqua benedicta aspergitur, ut sicut sanguis agni in postibus ad repellendum percussorem ponebatur (*Exod.* XII), ita mysterium aquæ corpora et loca muniat renatorum.

CAPUT XXX.

De benedictione cerei.

Cereum autem benedici non solum in principalibus ecclesiis, sed etiam in parochiis, Zozimus papa constituit. Quod ipsum concilio Toletano ostenditur, quosdam Hispanorum observasse, quosdam neglexisse.

CAPUT XXXI.

Comparatio ecclesiasticorum ordinum et sæcularium.

Circa harum calcem rerum placet inserere quamdam sæcularium atque ecclesiasticarum comparationem dignitatum, quamvis non nesciam ordinationes potestatum et officiorum tanta diversitate pro varietate gentium, locorum et temporum perplexas, ut de eis vix aliquid certi possit exponi. Quotus enim quisque est qui se scire fateatur, quibus, non dico Assyriorum, Medorum et Macedonum, sed vel Romanorum, quod notius et proximius nobis est, imperium distributum fuerit et ordinatum administrationibus et officiis : cum per longitudinem temporum aliæ potestates aliis mutatæ sint, aliæ subditæ, aliæ abditæ, ut ipsa instabilitate rerum humanum esse et temporarium comprobetur, quod quadam inconstantia et in majus extenditur et in minus contrahitur ? Omissis ergo incertis, quæ notiora sunt invicem comparemus, ut ostendamus ordinationes mundanæ sapientiæ in spiritalem Ecclesiæ universalis rempublicam sacris distinctionibus commutatas, in similitudinem antiquæ historiæ qua vel pecuniæ Ægyptiorum in usum tabernaculi (*Exod.* XI) ,vel cedri de Libano cæsi in templi ædificationem profecisse (*III Reg.* V), Raab quoque, et Ruth, et Achior, in numerum populi Dei translati narrantur (*Josue* II; *Ruth* IV; *Judith* VI). Sicut autem gens Romanorum totius orbis monarchiam tenuisse fertur, ita summus pontifex, in sede Romana vicem beati Petri gerens, totius Ecclesiæ apice sublimatur. De quo Sardicensi concilio statuitur cunctorum statuta ad eum referri debere, idque observandum quod ipse statuerit : sicut vero summus sæculi principatus non tantum apud Romanos, verum etiam apud aliarum partium gentes interdum fuit, ita et aliæ Ecclesiæ dignitati sedis Romanæ consociantur, id est Antiochensis in Asia, Alexandrina in Africa. In concilio enim Nicæno harum trium privilegium Ecclesiarum cæte-

A ris omnibus anteferendum ostenditur. Sed potest trium locorum eminentia ad unam dignitatem referri, quia in duobus horum ipse Petrus sedit ; tertium nihilominus, id est Alexandriam, per Marcum filium suum et Evangelium, quod ex ore ejus ipse Marcus descripserat, suam effecerat sedem. Similiter intelligendum de principatibus sæculi, quod quamvis in diversis orbis partibus per tempora sua fulserint, tamen ad jus Romanum, quasi unum apicem, postremo omnes pene relati sunt. Comparetur ergo papa Romanus Augustis et Cæsaribus, patriarchæ vero patriciis, qui primi post Cæsares in imperiis fuisse videntur : ita et isti, qui satis pauci sunt, primi post trium sedium præsules habentur. Deinde archiepiscopos, qui ipsis metropolitanis

B præeminent, regibus conferamus. Metropolitanos autem ducibus comparemus. Quia sicut duces singularum sunt provinciarum, ita et illi in singulis provinciis singulis ponuntur. Unde in Chalcedonensi concilio jubetur ne una provincia in duos metropolitanos dividatur. Quod comites vel præfecti in sæculo, hoc episcopi cæteri in Ecclesia explent. Fertur enim in Orientis partibus per singulas urbes et præfecturas singulas esse episcoporum gubernationes. Sicut tribuni militibus præerant, ita abbates monachis, athletis spiritalibus, præesse noscuntur. Quemadmodum sunt in palatiis præceptores vel comites palatii, qui sæcularium causas ventilant, ita sunt et illi quos summos capellanos Franci appellant, clericorum causis prælati. Capellani minores ita sunt sicut hi quos vassos dominicos Gallica consuetudine

C nominamus. Dicti sunt autem primitus capellani a cappa beati Martini, quam reges Francorum ob adjutorium victoriæ in præliis solebant secum habere : quam ferentes et custodientes cum cæteris sanctorum reliquiis clerici, capellani cœperunt vocari. Porro sicut comites quidam missos suos præponunt popularibus, qui minores causas determinent, ipsis majora reservent : ita quidam episcopi coepiscopos habent, qui in rebus sibi congruentibus quæ injunguntur, efficiunt. Centenarii, qui et centenariones, vel vicarii, qui per pagos statuti sunt, presbyteris plebium, qui baptismales ecclesias tenent, et minoribus presbyteris præsunt, conferri queunt. Decuriones vel decani, qui sub ipsis vicariis quædam minora exercent, minoribus presbyteris titulorum

D possunt comparari. Sub ipsis ministris centenariorum sunt adhuc minores, qui collectarii, quaterniones, vel duumviri possunt appellari, quia colligunt populum, et ipso numero ostendunt se decanis minores. Sunt autem ipsa vocabula ab antiqua consuetudine mutuata, in qua officia prælatorum dicebantur ex numero subjectorum : ut sunt chiliarchi Græce, Latine millenarii, centenarii vel centuriones ; pentacontarchi, vel quinquagenarii ; decani, vel decuriones ; quaterniones, duumviri. Ad horum similitudinem sunt diaconi et subdiaconi, presbyterorum adjutores in verbo, baptismo et quotidiano officio. Sunt etiam archipresbyteri, in episcopis canonicorum curam gerentes. Habent et potestates

sæculi consiliarios in domesticis et liberorum pædagogos suorum, habent ipsi procuratores rei familiaris : similiter in quibusdam Ecclesiis archidiaconos, quos familiæ respicit gubernatio. Sunt in sæcularibus quæstionarii, id est qui reos examinant; sunt in Ecclesia exorcistæ, dæmonum exclusores. Habent aulæ potentium janitores, habet et domus Dei ostiarios. Habet mundus veredarios, commentarienses, ludorum exhibitores, carminum pompaticos relatores; habet Ecclesia acolythos, lectores, cantores atque psalmistas. Cæterum ex utriusque ordinis conjunctione et dilectione una domus Dei construitur, unum corpus Christi efficitur, cunctis membris officiorum suorum fructus mutuæ utilitati conferentibus; dum oculus est in sapientibus, qui veram lucem percipiunt et insinuant; os in doctoribus, auris in benevolis auditoribus, nasus in discretionis amatoribus, manus in operatoribus, pedes in proficientibus, venter in compatientibus, humeri in laborum toleratoribus, cuncta in cœteris : ut non sit schisma in corpore, sed si gloriatur unum membrum, congaudeant omnia membra; si contristatur unum, cuncta condoleant. Ista convenientia eo usque tenenda est, donec occurramus omnes in virum perfectum, ut sit Deus omnia in omnibus (*I Cor.* XI).

CONCLUSIO LIBELLI.

Gravi pondere tandem solutus, et utinam tam profectuoso quam magno, in fine conclusionis lectores obtestor ne quod obedientia subii, isti tribuant temerariæ præsumptioni. Fateor enim me nec reperisse cuncta, quæ dilucidare cupivi, nec cuncta posuisse quæ reperi : cum et rerum magnitudo sciendi cupiditatem succenderet, et diversitatum confusio fastidii nimietatem præberet. Habebit tamen in his lectoris mei curiosa vestigatio et si non copiam satietatis qua delectetur, qualemcunque tamen causam inquisitionis, qua melius exerceatur.

WALAFRIDI STRABI

FULDENSIS MONACHI

DE SUBVERSIONE JERUSALEM.

SERMO, seu TRACTATUS.

(Apud Canisium, Lectiones antiquæ, tom. II, pag. 277.)

Quantum Dominus omnipotens de profectu hominum gaudeat, quantumve de illorum ruina condoleat, ex multis locis Scripturæ sacræ, præcipue tamen ex præsenti lectione cognoscere possumus. Denique cum Judæi vellent Dei Filium interficere, et de ejus interitu tractarent, ipse ut pius pater eorum perditionem deflebat. Nam cum Dominus Judæos se quærentes interficere deflet patulo ostendit quantum de profectu humani generis gaudeat, qui tunc de futura longe post nece Judæorum dolebat. Narrat superius Evangelii textus quomodo Dei Filius miserit dicipulos pro pullo asinæ, cui insidens Hierusalem venerit, quando cœperunt omnes turbæ descendentium gaudentes laudare Dominum voce magna, super omnibus quas viderant virtutibus dicentes : « Benedictus qui venit Rex in nomine Domini, pax in cœlo et gloria in excelsis (*Luc.* XIX). » Et quidam Pharisæorum dixerunt ad illum : « Magister, increpa discipulos tuos (*Ibid.*). » Quibus ipse ait : « Dico vobis, quia si hi tacuerint, lapides clamabunt (*Ibid.*). » Juxta hæc verba subjungit Lucas evangelista : « Et ut appropinquavit Jesus Hierusalem videns civitatem, flevit super illam, dicens : Quia si cognovisses et tu, etc. (*Ibid.*) » Condolebat Dominus interitum perfidæ civitatis, quem nesciebat ipsa sibi esse venturum. Non existimandum est quod fleverit Dominus pulchra mœnia civitatis, aut ædificia murorum, aut altitudines turrium, sed per metaphoram habitatores deflet civitatis. Est autem metaphora tropus, ut Græcorum ac Latinorum docet peritia, per quem Scriptura plerumque loqui videtur; scilicet per inhabitantem [inhabitatum] ad habitatem, per irrationalem ad rationalem, per inanimalem ad animalem. Omittamus cætera, dicendo de præsentibus : per inhabitantem [inhabitatum] ad habitantem, sicut hoc in loco; et sicut alibi Dominus dicit : « Hierusalem, quæ occidis prophetas, et lapidas eos qui ad te missi sunt (*Matth.* XXIII). » Sicut enim ibi, ita et hic, non super Hierusalem flevit sed per habitatores ejusdem civitatis, quibus a flente Domino dicitur : « Quia si cognovisses et tu, » subauditur, fleres. « Et quidem in hac die tua, quæ ad pacem tibi, nunc autem abscondita sunt ab oculis tuis (*Luc.* XIX). » In die enim sua perversa civitas, ea, quæ ad pacem sibi erant, habebat; quia extollebatur in honoribus, gloriabatur in facultatibus, lætabatur in divitiis, in abundantia rerum, in fecunditate prolis, et in sanitate corporum. Et quia, quæ ad pacem præsentem pertinebant, habebat, futuram rixam non prævidebat. Unde et recte subditur : « Nunc autem abscondita sunt ab oculis tuis (*Ibid.*). » Præsens quippe gaudium tribulationem afferebat. De qua tribulatione recte subinfertur : « Quia venient dies in te, et circumdabunt te inimici tui vallo, et circumdabunt te, et filios tuos, qui in te sunt, et non relinquent in te lapidem super lapidem, eo quod non cognoveris tempus visitasionis tuæ (*Ibid.*). »

Qualiter autem hæc verba juxta litteram impleta sint, in subversione ejusdem civitatis et populi Judaici, Josephus historiographus pleniter narrat, qui

inter cætera quoque commemorat qualiter venerunt duo principes Romanorum, Vespasianus, et Titus, pater et filius, cum manu bellica ad subversionem ejusdem civitatis, quadragesimo secundo anno post Domini resurrectionem atque ejus gloriosissimam ascensionem. Et recte ac merito, ut qui Patrem Deum, et Filium denegaverant, a patre et filio necarentur. Exspectavit enim Dominus populum Judæorum post passionem suam quadraginta et duobus annis ad pœnitentiam, sed magna ex parte noluerunt converti, et proinde tam duros incurrerunt hostes. Nam cum populus Romanorum omnem circa regionem igne combureret, et omnis populus cum mulieribus et parvulis, quasi vir unus, civitatem ingrederetur in die solemni Paschæ ad celebrandum Pascha, repente urbs obsidione circumdata est, ita ut nullus ingredi vel egredi posset. Quod nutu Dei actum est, ut qui in solemni die Paschæ Filium Dei cruci crudeliter affixerant, in eadem die ab hostibus oppressi affligerentur : in tantum, ut ita dira fames interius viscera eorum torqueret, excepto quod gladius eos exterius affligebat, ut nonnulli nec ab ipsis calceamentis se abstinerent, sicut idem Josephus dicit. Alii reliquias feni veteris, et purgamenta frumenti, et paleas ruminabant : nonnulli vero indumenta portarum detrahentes, dentibus ea conficienda tradebant. In hac necessitate et omnis pudor et verecundia ab eis recesserat, quia totum sibi valida fames vindicaverat. Nam et mulieres a virorum manibus et pueri a parentibus, et quod infelicius est, ipsæ matres a filiorum dentibus cibum incomestum abstrahebant mulieres sparsis crinibus trahebantur, ut cibos absconditos detegerent : erga canitiem senum nulla reverentia, nulla erga parvulos miseratio servabatur. Super hæc omnia prædones inter eos surrexerant, qui gravius eos interius affligebant quam ab hostibus exterius affligerentur. Nam si cujuslibet fores clausas vidissent, indicium erat quod intus positi ederent, et continuo confractis foribus cibum de ipsorum manibus abstrahebant. Mensam igitur juxta morem nullus ponere audebat, sed propria quasi furtiva edebant ; frumentum in civitate deerat, et si quis pro collingendis herbis egredi voluisset, statim ab eis qui intus erant, detinebatur, quasi cum Romano exercitu pacem facere vellet. Jacebant igitur corpora juvenum per plateas civitatis, magis fame quam ætate defecta. Nullus juxta morem sepeliebatur, quia nec multitudo morientium nec virium debilitas hoc sinebant. Nonnulli corpora charorum suorum sepelire curantes, super ipsorum tumulos spiritum emittebant. Cumque tabo magnus, et intolerabilis fetor esset in civitate, cœperunt corpora mortuorum extra muros projicere, in tantum ut corpora ipsis muris coæquari viderentur.

Quadam autem die Titus civitatem cum foris gyraret (nam Vespasianus pater jam propter imperium Romam perrexerat), vidensque omnes vallos civitatis cadaveribus mortuorum plenos, et morientium corpora pene ipsis muris coæquari, testem Deum invocabat hoc opus suum non esse, elevansque oculos in cœlum cum ingenti gemitu fertur dixisse : O cives Romani, non cunctabor referre quod sentio ; arbitror quod si ab hac pestilentissima urbe exercitus Romanorum paulisper abscederet, habitatores ejus aut hiatu terræ absorberentur, aut ignitus Sodomitanis exurerentur, aut aquis diluvii necarentur. Hæc dicens, cum fortassis in crastino repausaturus esset exercitum, illico milites armat, custodias ponit, et cœpit iterum civitatem possidere. Merito ergo atroci fame torquebantur, qui panem vitæ necaverant.

Narrat etiam idem Josephus facinus inauditum in ea perpetratum, videlicet quod esset quædam mulier nomine Maria, filia Eleazar, prædives valde nobilique genere exorta, quæ cum cætera multitudine ad civitatem convenerat, cujus substantia, quam circa in regione habebat, cum ab hostibus esset vastata et igni combusta, nec non et ea quæ in civitate secum detulerat, consumpta, in hac necessitate vel tribulatione contra ipsam se fertur armasse naturam. Denique erat ei sub uberibus parvulus filius quem ante oculos statuens talia fertur dixisse : tangam enim sensum, quamvis verba ipsa dimittam : O infelix mater, et o infelicior fili, in fame, et bello, et vastatione prædonum cui te reservabo ? Nam et si vita sperari possit, jugo servitutis urgemur. O chare nate, esto cibus matri tuæ ! et esto prædonum furor ! sæculis fabula, et recordatio pessimæ famis. Hæc dicens, statim filium jugulat, et partem illius igni torret, partemque alteram in posterum sibi reservat, cumque ad odorem exustæ carnis juxta morem prædones adessent, mortem miseræ minari cœperunt, nisi cibos quos absconderat, detegeret. Tum illa truculendo vultu, et ipsis prædonibus truculentior : Optimam, inquit, partem reservavi vobis, et tunc cætera membra infantis detexit, dicens : Meus, inquit, partus est, et meus filius est, et facinus meum est. Edite, nam et ego prior comedi quem genui : nolite matre esse religiosiores neque feminis molliores. Quod si vos pietas vincit et exsecramini meos cibos, ego quæ talibus pasta sum, his iterum pascar. Tum obstupefacti prædones , et tantum facinus abhorrentes, nuntiaverunt urbi, et hoc unusquisque ante oculos statuens tanquam proprium nefas deflebat, et cum magno ejulatu, et fletu, et clamore statim porta civitatis aperta est, et ingressus Titus cum omni Romnorum exercitu, alios gladio peremit, alios igne exussit, et juvenes quos corpulentiores reperit in captivitatem destinavit. Colligens autem historiographus numerum eorum qui fame et ferro interempti sunt, invenit undecies centena millia : illorum vero qui in captivitatem dispersi fuerunt nonagiuta millia ; latrounm vero illorum qui postquam civitas capta est, diversis modis mortui sunt, incertus est numerus : civitas autem ita a fundamentis destructa est, ut non relinqueretur in ea lapis super lapidem.

Hæc ex Josepho commemoravimus, ut veredicam Domini sententiam fuisse approbemus, quia dixit : « Quia venient dies, et circumdabunt te inimici tui » vallo, et circumdabunt te, et coangustabunt te » undique, et ad terram prosternent te, et filios » tuos, qui in te sunt, et non relinquent in te lapidem super lapidem, eo quod non cognoveris » tempus visitationis tuæ (*Luc.* x). » Inde etiam alio in loco dicit Dominus ad discipulos : « Amen » dico vobis, non relinquetur in ea lapis super lapidem, qui non destruatur (*Matth.* xxiv). » Et alibi : « Cum videritis Hierusalem ab hostibus circumdari, scitote quia prope est desolatio ejus » (*Luc.* xxi). » Monstratur locus usque in hodiernum diem, quia in eodem loco, ubi tunc sita erat, lapis super lapidem non remansit. Sed postea foris portam civitatis, ubi Dominus crucifixus fuit, ab Ælio Adriano reædificata est, et nunc Ælia vocatur. Tanta autem vilitas fuit in emptione mancipiorum Judaïcorum, ut dantes unum argenteum, triginta sibi emerent Judæos. Et dignum sic fuit ut qui vili pretio Dominum emerant, vili mercimonio venderentur.

Tunc etiam adimpletum est vaticinium Ezechielis prophetæ quod ei a Domino dictum fuerat : « Et tu, » fili hominis, sume tibi gladium acutum radentem » pilos, et ducas eum per caput tuum, et barbam, » et facias inde quatuor partes : unam partem dis» perge in ventum, alteram projice in ignem, ter» tiam incide ferro, et reliquias liga in summitate » pallii tui (*Ezech.* v). » Quod totum tunc adimpletum est quando alia pars populi gladio interempta est, alia igne combusta, atque alia in captivitatem destinata, quæ captivitas usque hosdie in miseros Judæos per totum mundum perdurat. Per ipsam namque partem quam propheta in ignem projecit, intelligere debemus eos qui de populo Judæorum igne perierunt, sive combustam etiam abimis civitatem. Per eam partem quam incidit ferro, ostendit eos qui interfecti sunt gladio. Per partem quam dispersit in ventum, demonstrat eos qui dispersi sunt in captivitatem per diversa spatia orbis. Per gladium, quem evaginare jussit post ista, generalis percussio Domini intelligitur in eodem populo. Per reliquias quas in summitate pallii ligare jussit, significat eos qui de eadem gente in fine sæculi credituri sunt. Quare vero tam dura eis acciderint, subinfertur, « eo quod non cognoveris tempus visita» tionis tuæ (*Luc.* xix). « Tunc quippe eos visitavit quando inter eos incarnari voluit, quam visitationem optabat Psalmista dicens : « Visita nos, Do» mine, in salutari tuo (*Psal.* cv). » De qua etiam et Zacharias : « Visitavit, et fecit redemptionem » plebis suæ (*Luc.* i). « Visitavit nos Oriens ex » alto (*Ibid.*). » Sed hoc tempus visitationis perfida civitas non cognovit, quia Christo in carne apparente, populus Judæorum in eum credere contempsit. Unde et ad duritiam cordis eorum aves cœli in testimonio deducuntur, cum dicitur : « Milvus in » cœlo cognovit tempus suum, turtur, et hirundo, » et ciconia custodierunt tempus adventus sui : Israel » autem me non cognovit, et populus meus me non » intellexit (*Jer.* viii). »

Nec solum per semetipsum eos Dominus visitare dignatus est, sed etiam post suam ascentionem per quadraginta et duos annos variis signis et prodigiis ac portentis non solum eos visitavit, sed etiam terruit. Etenim, sicut idem Josephus narrat, quadam die admota in sacrificio vitula enixa est agnam. Sera etiam templi, quæ tanti ponderis erat ut vix a viginti viris moveri posset, per semetipsam est reserata. Media autem nocte ita lux in templo clara refulsit, ut a nonnullis media dies putaretur esse. Quod ignari cernantes, æstimabant prospera sibi esse ventura, sed sapientes minime latuit interitum civitatis significari. Strepitus quoque et voces auditæ sunt in templo dicentium : Transeamus ab his sedibus. Currus quoque et equites ignei visi sunt in aere deferri, interitum miseræ civitatis minantes. Ante duos etiam annos obsessionis eorum, stella gladio per omnia similis in cœlo per totum annum apparuit super civitatem. Sed et ante unum annum subversionis eorum, quidam vir nomine Jesus, plebius et rusticus, in die solemni Paschæ inter medios populos cœpit clamare et dicere : Vox ab oriente, vox ab occidente, vox a quatuor plagis cœli, vox super sponsos et sponsas, vox super Hierusalem et templum. Cumque a populis nimium cæderetur, nullatenus tacebat, et cum inter flagella spiritum emitteret, aiebat : Væ, væ Hierosolymis ! Cumque tot ac tantis miraculis et signis non solum visitati, sed etiam territi fuissent, non est mollitum cor eorum ad pœnitentiam, sed in suis malitiis et peccatis perseveraverunt.

Neque dignum erat ut sine ultione remanerent, qui tantis sceleribus fuerant auctores, quorum ultio in actibus Elisei prophetæ præfigurata est, quando descendens de Galgalis pueri insultabant ei dicentes : « Ascende, calve, ascende, calve (*IV Reg.* ii). » At ille maledixit eis in nomine Domini, et egressi duo ursi de saltu devoraverunt ex eis quadraginta et duos pueros. Per Eliseum intelligimus Dominum Christum, qui ductus a Judeis in locum qui dicitur Calvariæ locus, ad crucifigendum ; sicut Eliseus est a pueris irrisus, ita et Dei Filius a Judæis est delusus, quando flectentes genua dicebant : « Ave, rex » Judæorum (*Matth.* xxvii). » Et item. « Si Filius » Dei est descendat de cruce, et credemus ei (*Ibid.*). » Et percutientes eum dicebant : « Prophetiza nobis, » Christe, qui est qui te percussit (*Matth.* xxvi). » Per quadraginta et duos pueros quadraginta et duo anni figurantur quibus eos Dominus ad pœnitentiam exspectavit, sed illis pœnitere nolentibus egressi duo ursi de saltu, id est duo magni principes Romanorum, de silvis gentilium adventantes, Vespasianus scilicet et Titus, et interfecerunt eos.

« Et ingressus in templum cœpit ejicere vendentes » in illo et ementes, dicens illis : Scriptum est, Do-

» mus mea domus orationis est, vos autem fecistis » illam speluncam latronum (*Luc.* x). » Ædificavit rex Salomon domum Domini (*III Reg.* viii) ut esset domus orationis, sed a sacerdotibus, qui debuerant esse observatores legis et fabricatores, spelunca latronum facta fuerat, eo quod ibi mercimonia præpararentur. Dictum fuerat filiis Israel ut ter in anno se congregarent ad festa celebranda in Hierusalem (*Exod.* xxiii). Itemque lex præcipiebat : Non apparebit in conspectu meo vacuus (*Ibid.*). Venientes ergo de longinquis regionibus, non valentes secum deferre dona quæ offerrent, cogebant eos ministri templi ut emerent ab eis. Dante populo dona fraudebant sacerdotes, et non sicut præceptum erat, Domino immolabant, sed ad hoc sibi reservabant ut aliis iterum venderent, et ex hoc pretium muneris sibi multiplicarent. Unde juxta alios evangelistas oves et boves, turtures et columbæ in templo vendebantur ; et ne aliquam excusationem emendi haberent, nummularii in templo residebant (*Matth*). xxi ; *Marc.* xi). Domum vero orationis speluncam latronum fecerant, quia quod male emptum erat, iterum male vendebant. Et ad hoc in templo residebant ut si qui munera offerrent, eos magnis laudibus sacerdotes extollerent ; si vero non essent qui munera offerrent, flagellis percuterent.

Itaque ut qui hæc minus intelligerent mulceamus [*fort.*, doceamus], hæc historialiter perstrinximus nunc vero brevi sermone repetendum immorabitur. Quod diximus pertinere ad materialis templi destructionem, potest quoque et ad unamquamque peccatricem animam referri. Flevit tunc piissimus Dominus per semetipsum perditam civitatem; flet quotidie per doctores sanctos in Eclesia animas pereuntium. Illi nempe a doctoribus flendi sunt in Ecclesia, qui semetipsos flere nesciunt, qui ignorant cur plangantur, qui lætantur cum malefecerint, et exsultant in rebus pessimis. Taliter apostolus Paulus vice Christi lapsum discipulorum flebat, dicens : » Lugeam multos ex his qui ante peccaverunt (*II* » *Cor.* xii). » Et item : « Filioli mei, quos iterum » parturio, donec Christus formetur in vobis » (*Gal.* iv). »

Quod ergo a Domino flenti perituræ civitati dictum est, pereunti etiam animæ convenit. Ait enim Dominus perituræ civitati : Quia si cognovisses, et tu (*Luc.* xix), subaudi, fleres, si peccatrix anima, tribulationem et angustiam quæ ei in futuro crescunt, agnosceret, ubi vermes sunt qui non moriuntur, et ignis qui non extinguetur (*Isa.* lxvi), magis eligerent cum electis in hoc sæculo ad tempus lugere quam cum reprobis gaudere. « Et quidem in hac die tua, que ad pacem tibi » (*Luc.* xix). » Suam diem peccatrix anima habet, cum transitorio et cito finiendo gaudet in sæculo, cum inflatur honoribus, extollitur in divitiis, gloriatur id facultatibus, sed quæ in die sua habet, quod scandalum in die aliena patiatur, non prævidet, neque futuram tribulationem prospicit. Unde recte

A subditur : « Nunc autem abscondita sunt ab oculis » tuis (*Ibid.*). » Excæcat quippe oculos cordis, privatus amor ; et sicut pulvis oculos corporeos excæcat, ne clare videre possint; ita amor hujus sæculi et præsentes divitiæ oculum mentis excæcant, ne futurum judicium providere possint. De cujus tribulatione recte subjungitur : « Quia venient dies in » te, et circumdabunt te inimici tui vallo (*Ibid.*).» Quia venient dies in te, id est tempora mortis, dies tribulationis, dies angustiæ, dies calamitatis et miseriæ, quando incipiet infelix anima cum semetipsa rixari, et quasi dicere : Quare in malis operibus memetipsam dilatavi ? quare ex præteritis peccatis pœnitentiam non egi ? cur in bonis operibus meipsam non exercui? Et tunc incipiet pœnitere, cum B nullus fructus pœnitentiæ remanebit, sed sola districtio vindictæ. « Et circumdabunt te, et coangu- » stabunt te undique (*Ibid.*). » Infelici animæ non sunt pejores inimici quam immundi spiritus. De quibus se cupiebat eripi Psalmista cum diceret : « Eripe me de inimicis meis, Deus meus (*Psal.* lviii). » Et item : « Eripe me de operantibus iniquitatem » (*Ibid.*). » Ergo inimici miseræ animæ vallo eam circumdant, quando immundi spiritus circa diem mortis omnia peccata ei replicant, valdeque eam coangustant, quando ipsi qui primi ei fuerant persuasores ad crimina, fient exactores ad tormenta.

« Et ad terram prosternent te. » Ad terram quippe infelix anima prosternitur, quando virtutes quas se habere putabat, amittit, sive etiam caro, quæ de terra sumpta est, ad terram revertitur. Sicut scri- C ptum est : « Terra es, et in terram ibis (*Gen.* iii), » « Et filios tuos qui in te sunt (*Luc.* x). » Filii quo que in Scripturis sanctis, vel filiæ, opera significantt aliquando bona, aliquando mala. Bona, sicut ait Psalmista. « Et videas filios filiorum tuorum, pacem » super Israel (*Psal.* cxxvii). » Mala autem, sicut, in hoc loco, cum dicitur : « Et filios tuos qui in te » sunt (*Luc.* xix). » Ad terram quippe filii peccatricis animæ prosternuntur, quia non solum de malo opere, verum etiam et de ipsa cogitatione ; et non solum de mendacio, et perjurio, atque murmuratione, sed etiam et de ipso otioso sermone reddituri sumus rationem, Domino dicente: « De omni verbo otioso » quod locuti fuerint homines, reddent de eo ratio- » nem in die judicii (*Matth.* xii). « Et : « Non relinquent D » in te lapidem super lapidem, eo quod non cognove- » ris tempus visitationis tuæ (*Luc.* xix).» Sicut enim civitatis in ædificio lapis super lapidem ponitur ut crescat constructio, ita quoque cogitatio pessima super malam cogitationem ponitur, et malis operibus mala consuetudo jungitur, ut quoddam ædificium diabolicum construatur. In destructione civitatis lapis super lapidem non relinquitur, quia in die judicii non solum mala opera, sed etiam iniqua cogitatio cessabit et periet. Sicut Psalmista : « In illa » die, inquit, peribunt omnes cogitationes eorum » (*Psal.* cxlv). » Et ideo necesse est ut dum in hoc sæculo sumus, et nobis vacat, non solum a malsi

abstineamus, sed etiam bonum in omnibus operari studeamus. Ante omnia diem mortis ante oculos ponamus, quia facile contemnit omnia qui se semper cogitat moriturum. Unde Salomon nos hortatur dicens : « In omnibus operibus tuis memorare novissima tua (*Eccli.* VII). » Et item : « In die bonorum ne immemor sis malorum ; et in die malorum, ne immemor sis bonorum (*Eccli.* XI). »

Pius Dominus, qui nos patienter exspectat, acriter in die judicii judicabit, si conversi non fuerimus. Unde et nos admonet in Evangelio : « Currite dum lucem habetis, ne tenebræ mortis vos comprehendant (*Joan.* XII). » Et item : « Esto consentiens adversario tuo cito, dum est in via cum eo, ne forte te tradat adversarius judici, et judex te tradat ministro, et in carcerem mittaris : amen dico tibi, non exies inde donec reddas novissimum quadrantem (*Matth.* V). » Et Paulus apostolus : « Dum tempus habemus, operemur bonum ad omnes (*Gal.* VI). » Et item : « Ecce nunc tempus acceptabile, ecce nunc dies salutis (*II Cor.* VI). » Et Salomon : « Quodcunque potest manus tua facere, instanter operare (*Eccli.* IX). »

« Eo quod non cognoveris tempus visitationis tuæ (*Luc.* XIX). » Multis namque modis in præsenti vita peccatricem animam Deus visitat. Visitavit prius per adventum Filii sui et per ejus miracula, quotidie visitat prædicationibus doctorum, visitat per prospera et adversa, visitat per flagella, visitat per persecutionem ; sed anima perversa non cognoscit quo clausis oculis ad ignem vadit. Non enim in prosperitate se humiliat, nec in adversitate se recognoscit.

Omiseram supra quia Hierusalem terrestris quatuor modis intelligenda est ; historialiter primo ; civitas, quæ in monte Moria sita est, ædificata a Sem Noe filio, et vocata Salem : secundo possessa a Jebusæo, ex qua sortita est vocabulum Jebus. Tertia a Salomone, et inde vocata est Hierosolyma, ex Jebusæo et Salomone, quasi Jebusolyma : postea destructa a Romanis, reædificata est ab Ælio Adriano, a quo nunc Ælia vocatur : ecce ad litteram.

Allegorice autem Hierusalem interpretatur *visio pacis*, quæ significat sanctam Ecclesiam. Nam superna Hierusalem non potest continere nisi pacificos in fide Christi.

Per anagogem vero animam significat sanctam, quæ Dominum per contemplationem mentis semper meretur videre.

« Et ingressus in templum, cœpit ejicere vendentes et ementes in illo, dicens : Scriptum est : domus mea domus orationis est, vos autem fecistis illam speluncam latronum (*Ibid.*) » Quod tunc Dominus per semetipsum egit corporaliter, quotidie agit in Ecclesia spiritualiter. Templum Dei spiritualiter Ecclesia est, quia domus orationis recte dici potest, ubi Ecclesia quotidie Deo mundas preces offerre non cessat, dicens cum Psalmista : « Dirigatur oratio mea sicut incensum in conspectu tuo (*Psal.* CXL). » In quo templo, videlicet Ecclesia, vendentes et ementes sunt qui honorem ecclesiasticum non propter lucrum animarum, sed propter lucrum terrenum requirunt, vel propter favores hominum. Unde bene juxta alios evangelistas oves et boves, turtures et columbæ in templo vendebantur (*Matth.* XXI ; *Marc.* XI). Bovis quippe nomine in Scripturis sacris aliquando prædicatores designantur, sicut ait Dominus ad Moysen : « Non arabis in bove simul et asino, (*Deut.* XXII), » hoc est, noli conjungere in prædicatione, sive doctrina, prudentem cum stulto. Per ovem innocentia designatur vel simplicitas. Ovis quippe simplicissimum est animal. Qui ergo sanctitatem aut innocentiam Dei aliis ostendit, ut laudem ab hominibus requirat, ovem venalem in templo portat. De quibus Dominus in Evangelio dicit : « Omnia opera sua faciunt ut videantur ab hominibus (*Matth.* XXIII). » Et item : « Amen dico vobis, receperunt mercedem suam (*Matth.* VI). » Per columbam vero Spiritus sanctus designatur. Unde et idem Spiritus sanctus in specie columbæ super Dominum baptizatum apparuit (*Matth.* III) Qui ergo gratiam Spiritus sancti per impositionem manuum, quam gratis dare debuerant, Domino dicente : *Gratis accepistis, gratis date* (*Matth.* X), non propter Deum, sed propter munera vel lucrum terrenum aliis tribuunt, quasi columbas in templo vendunt. De quibus scriptum est : « Ignis devorabit tabernacula eorum qui munera libenter accipiunt (*Job* XV). » Et item : « Non accipies in judicio personam pauperis, quia munera excæcant oculos sapientum, et verba rectorum subvertunt (*Exod.* XXIII). » Tales Dominus e templo ejicit, qui quamvis in præsenti sæculo Ecclesiæ conjuncti corpore videantur, tamen in die judicii ab Ecclesia separabuntur, quando dicet illis : « Discedite a me, maledicti, in ignem æternum, qui præparatus est diabolo et angelis ejus (*Matth.* XXV). »

Et erat quotidie docens in templo (*Luc.* XIX). » Dominus quotidie docet in templo per sanctos prædicatores quoties sanctum Evangelium legitur, Apostolus recitatur, doctores prædicant. Semper Dominus in Ecclesia docet, sicut ipse ait : « Sine me nihil potestis facere (*Joan.* XV). » Hoc ideo ait ut nullus in die judicii aliquam possit excusationem habere peccati. Cum enim doctor im Ecclesia verbum Dei annuntiat, Christus in templo docet, et qui prædicatoris verbum contemnit, Christum audire renuit, ipso dicente : « Qui vos audit, me audit ; et qui vos spernit me spernit (*Luc.* X). » Hanc destructionem civitatis ad destructionem animæ nostræ expavescamus. Precemur itaque Dominum ut qui Hierusalem terrenam destruit permisit, et postea Hierusalem cœlestem permanere disposuit, destruat peccata corporis et animæ nostræ, quatenus nos introducat in cubiculis sponsæ suæ, ut cum eo videamus indeficienter bona quæ sunt in Hierusalem.

WALAFRIDI STRABI

FULDENSIS MONACHI

OPERUM OMNIUM PARS SECUNDA. — HISTORICA.

VITA SANCTI GALLI

ABATTIS IN ALAMANNIA

MABILLONII OBSERVATIONES PRÆVIÆ

(Acta Sanctorum ordinis S. Bened.)

1. WALAFRIDUM STRABUM seu *Strabonem* describendis S. Galli abbatis gestis operam navasse constat ex Hepidanno Gallensi monacho his suorum Annalium verbis : *Anno* 849. WALAHFREDUS *abba Augensis obit. Iste vir litteratus Vitas SS. Galli et Othmari ad petitionem Gozperti abbatis compilavit eleganter*. Adhuc juvenis huic lucubrationi incubuit post alium auctorem anonymum, cujus vestigiis insistere se in Præfatione (*num.* 1) confitetur. Vitæ S. Galli adjecit librum Miraculorum, quæ Gozbertus monachus partim jam scriptis ediderat (*in fine Vitæ*).

2. Præterea Walafridus S. Galli Vitam metricam Gozberto abbati in fine subjectæ Præfationis promisit præstititque, cujus Vitæ necdum editæ hoc circumfertur initium :

Promissi memor ecce mei, Gozberte, quod olim,

etc. Hic est Gozbertus seu Gotzpertus abbas Sancti Gallensis, qui, teste Ratperto in libro de Casibus S. Galli, c. 6, Werdoni « anno ab incarnatione Domini 816 » successit, deinde « anno 830 novam S. Gallo cœpit ædificare basilicam, quam spatio septem annorum ad plenum ædificando perduxit ; » demum « tempore procedente, » ait idem auctor, cap. 7, « cum jam ætatis gravitatem corporisque infirmitatem non sufficere crederet ad instantium necessitatem negotiorum, a Illudovico clementissimo Augusto impetravit, ut Bernwicus monachus successor illi exsisteret : quod statim ut postulavit, effectum est... anno incarnationis Domini 837. »

3. At vero Walafridus Strabus primum in monasterio S. Galli scholas frequentavit adolescens : inde Fuldam ablegatus audiendi Rabani causa, ibidem usque ad ipsius Rabani promotionem in sedem A Magontinam perduravit : tum relicta Fulda Augiam accedens, abbatis dignitatem tenuit, tandemque anno 849 fatis concessit. Hinc Gerardus Vossius in lib. II de Hist. Lat., c. 33, et Goldastus in Vitam S. Galli recte arguunt Trithemium aliosque, qui Walafridum S. Galli abbatem a Walafrido Fuldensi distinctum volunt. Certe nullus Walafridus inter abbates Gallenses ab Hepidanno, Ratperto aliisque adnumeratur, licet Walafridus Strabus primum in Gallensibus scholis institutus, ibi decanus fuisse a Mezlero et Vossio credatur. Est autem *Augia*, antiquis *Auva*, *Ouva*, *Sinthleoheswa*, vulgo *Richenow* et *Richenaw* dicta, abbatia quondam insignis sanctitate, nobilitate ac divitiis, unde *Dives* nuncupata (quo nomine ab Augia Majore seu Brigantina distinguitur), in insula Rheni paulo infra Constantiam sita, quam S. Pirminius, adjuvante Carolo Martello, anno 724, condidisse fertur. Ab Augia insula non longe distat S. Galli monasterium etiam nunc celeberrimum re- B ligione et dignitate S. Galli oppido nobilitatum, ad lacum Acronium in finibus Helvetiorum et Vindelicorum : cujus monasterii abbas inter Imperii principes locum habet, inter congregationis S. Galli Patres præeminet. In Vita S. Othmari de Viris illustribus istius monasterii dicemus sæculo sequenti. (*Vide infra*.)

4. Post Walafridum Notkerus Gallensis monachus, cognomento Balbulus, patroni sui vitam tribus libris cecinit : qui auctor sanctitatis nomine illustratus, anno 912, decessisse apud Hepidannum legitur. Notkeri opus metricum siquidem nancisci non licuit, nuus supplebit Walafridus, cujus lucubrationem in Capita ab auctore distinctam ex Goldasti tomo I, parte II, Hist. Alamann. repetemus.

PRÆFATIO AUCTORIS

Ad GOZBERTUM abbatem et monachos S. Galli.

I. Nisi me sanctarum auctoritas Scripturarum, et præcipue illa veridici prophetæ sententia, qua sacrificio obedientia præfertur (*I Reg.* XV), ad necessitatem obediendi constringeret, præceptis vestris, o sanctissimi Patres, apologiæ hujusmodi genus opponerem : si propheta qui, antequam formaretur in utero, a Do- C mino electus est, et priusquam exiret de ventre, sanctificatus est, dum eum Dominus Spiritu suo illustrans verbi officio manciparet, de ætatis infirmitate et ignorantia conquestus est (*Jer.* I) ; quid ego peccator acturus sum, qui in iniquitate conceptus et in delicto profusus, propter sordes vitæ incircum-

cisus sum corde et auribus, quia videlicet nec scienda digne percipio, nec audita devote conservo? Quomodo justitias Domini enarrabo, et assumam testamentum ejus per os meum, cujus ætatem nec tempus adhuc implevit, nec scientia commendavit? cujus dicta nec doctrina corroborat, nec vita confirmat? præsertim cum ea scribere jubeatis et ordinare, quorum dignitatem vix animo torpente conjicio. Tres tamen ob causas audendi talia viam invenio, scilicet quod credo me a Domino sublevandum, ob cujus jussa pariter ac promissa, quod virium consideratione exhorrui, obediendi cupiditate suscepi. Deinde quod me confido beati Galli intercessione vestrisque precibus adjuvari, pro quorum veneratione ac amore grande onus humeris aptavi debilibus. Postremo quod alienis insisto vestigiis veritatisque tenendæ lineam novis tantummodo cogor passibus dimetiri. Vitam igitur sancti confessoris Christi Galli, patroni nostri, cujus corporis thesaurum fidelibus servatis excubiis, sensu nobilem, scripto degenerem vultis a me lumine rectæ locutionis ornari, et seriem confusam capitulorum distingui limitibus.

II. Ego autem cum me non possim ab hoc excusare negotio, eligo potius pro ignavia lacerari, quam pro inobedientia condemnari. Porro dum pridem ipsum opus perlegerem, [inveni ab auctore ejusdem conscriptionis terram quam nos Alamanni vel Suevi incolimus, Altimanniam sæpius nominari; sed ipsius nominis originem quærens [a], apud nullum scriptorum quorum adhuc notitia nos respersit, ejus reperi mentionem. Nisi fallor enim, ab alto situ provinciæ idem vocabulum a modernis confictum est. Nam juxta scriptores authenticos, pars Alamanniæ vel [b] Sueviæ inter Alpes Penninas [et meridianum litus Danubii sita, Rætia dicitur. Porro quod est ad septentrionalem plagam, Histri Germaniæ deputatur. Et ut non nostra dicere existimemur, aliquos ipsius rei testes adsciscimus. Paulus Orosius, cujus dictis omnium fides concordat, de situ terræ scribens, hæc inter cætera ponit: « Pannonia, Noricus et Rætia habent ob oriente Mœsiam, a meridie Histriam, ab Africo Alpes Penninas [c],] ab occasu Galliam Belgicam, a cæercio Danubii fontem, a septentrione Danubium et Germaniam.» Cum Noricus regio sit Baioariorum, et ejus septentrionalis terminus Danubius ei Germania; necesse est Rætiam, quæ simul ponitur, eisdem finibus aquilonem versus terminari. Solinus quoque in Polyhistore (*Solini cap.* 24), ubi Galliæ facit mentionem, has provincias uno terrarum tractu positas his verbis designat: « Ex isto sinu, videlicet Galliæ, quaqua parte orbis velis exeas, si Thiracia sit petenda, excipit ager Ræticus, bonus frugibus, Brigantino lacu nobilis; inde Noricus frigidus, parcius fructuosus; qua subducitur a jugis Alpium, admo-

A dum lætus. Dehinc Pannoniæ viro fortes, solo plano ubertoque, Dravo Savoque inclytis amnibus circumfluæ. » Si Rætia solummodo infra Alpes est, ut multi volunt, quæ consequentia est ut Noricum a Gallia pergentes, asperitatem. Alpium transcendamus, et non potius per majoren Rætiam recto itinere Noricum usque tendamus? In qua etiam Rætia, secundum supradictam sententiam. Brigantium oppidum jam vetustate collapsum, lacui qui Rheno interfluente efficitur, nomen dedit, qui alio nomine, juxta Græcam etymologiam, Potamicus appellatur. Igitur quia mixti Alamannis Suevi, partem Germaniæ ultra Danubium, partem Rætiæ inter Alpes et Histrum, partemque Galliæ circa Ararim [d] obsederunt; antiquorum vocabulorum veritate servata, ab incolis nomen
B patriæ derivemus, et Alamanniam vel Sueviam nominemus. Nam cum duo sint vocabula unam gentem significantia, priori nomine nos appellant circumpositæ gentes, quæ Latinum habent sermonem; sequenti, usus nos nuncupat barbarorum. Similiter scimus Francos partes Germaniæ, vel Galliæ, non solum potestati, sed etiam suo nomini subjugasse.

III. Et quia provinciarum descriptiones attigimus, liceat paucis Hiberniæ insulæ, de qua nobis tantum decus emicuit, juxta eosdem auctores situm commemorare. Hibernia insula, ut scribit Orosius, inter Britanniam et Hispaniam sita, longiori ab Africo in boream spatio porrigitur. Hæc proprior Britanniæ, spatio terrarum angustior, sed cœli solisque temperie magis utilis: et, ut supradictus Solinus testatur, ita
C pabulosa, ut pecua ibi, nisi interdum æstate a pastibus arceantur, in periculum agat satias. Illic nullus anguis, avis rara. Quam horrenda vero ipse vel alii de moribus incolarum ejus testentur, fide Christi jam lucente supersedendum est; quia ubi abundavit peccatum, superabundavit gratia; et a solis ortu Indis vel Æthiopibus usque ad occasum Britannis vel Scotis jam laudabile est nomen Domini. Excelsus enim est super omnes gentes Dominus, et super cœlos gloria ejus.

IV. Obsecro itaque te, Gotzperte charissime, abba monasterii S. Galli, cunctosque fratres qui sub te militiæ deserviunt spiritali, ut me orationibus vestris adjuvetis, quatenus et hoc opus, et alia deinceps digne Deo merear explicare. Nam si gratanter recte a
D nobis posita susceperitis, clementer vero titubantia correxeritis, et si Dominus permiserit; hujus operis agreste pulmentum postmodum aliquibus metrorum condimentis infundam. Dignum quippe est ut nostris laudibus per orbem celebretur, quem de extremis orbi, finibus ad nostram salutem Dominus destinavit. Bene valentem et nostri memorem Paternitatem vestram in æternum sancta Trinitas conservare dignetur. Amen.

[a] Non probat Walafridus hanc Alamanniæ notionem, de qua litigant auctores.

[b] Hoc in loco præpositio *vel* disjunctiva non est. Nam apud priscos auctores Alamanni ac Suevi, quod finitimi essent, simul confusi reperiuntur.

[c] Quæ hac clausula continentur, desiderantur apud Surium.

[d] Id est Arolam, vulgo *Arr*, fluvium Helvetiorum in Rhenum influentem. Sic enim apud antiquos nonnunquam Ararim pro Arola sumptum Hadrianus Valesius in Histor. Francor. libro XXIV, pag. 478, tom. III, observavit.

O Pater, o Patris Proles, o Spiritus alme,
Unde et trine Deus, nos miserate rege.
Me tua jussa ligant, tua me promissa gubernent,
Luceat in dictis lux tua, quæso, meis.
A In te, Galle, Deum in Domino te, Galle, fatebor ;
Tu pro me sacras funde preces Domino :
Ut veniam noxis, dictis moderamina præstet,
Quod nocet, evellat ; quod juvat, amplificet.

LIBER PRIMUS

CAPUT PRIMUM.

Quibus profectibus beatus Gallus a pueritia sub magisterio sancti Columbani usque ad sacerdotis profecerit dignitatem.

Cum præclara sanctissimi viri Columbani, qui et Columba, conversatio per omnem Hiberniam celebris haberetur, et veluti splendidum ignei solis jubar singulari decore omnium in se provocaret amorem sicuti de eo priusquam nasceretur provisum esse liber gestorum ipsius pleniter indicat), inter cæteros quos fama virtutum ejus attraxerat, parentes beati Galli, secundum Deum religiosi, secundum sæculum nobiles [a], filium suum primæ ætatis flore nitentem cum oblatione Domino offerentes, illius magisterio commendaverunt, ut in regularis vitæ proficeret disciplina, et inter plurimos spiritalis militiæ sectatores, obedientiæ et arctioris propositi imitaretur exempla. Dumque bonæ indolis vir charo [*al.* casto] nutriretur affectu, magno virtutum crevit augmento. Superna quoque gratia se præveniente, tanto studio divinas epotavit Scripturas, ut de thesauro suo nova proferre posset et vetera. Grammaticæ etiam regulas, metrorumque subtilitates capaci consequeretur ingenio. Obscura autem Scripturarum tuam sapienter scire volentibus reseravit, ut cuncti qui ejus prudentiam et sermones audierant, admiratione eum et laude dignissimum judicarent. Qua sapientiæ maturitate factum est ut universorum communi consilio, et jussione Columbani abbatis, per singulos sacræ promotionis gradus ascendens, invitus sacerdotii susciperet dignitatem. Ergo dum sacris instaret officiis, die noctuque precibus Dominum placavit et lacrymis, et superni inspectoris oculis placere desiderans, pro virtutum et vitæ meritis amabatur ab omnibus, placuit universis.

CAPUT II.

Qualiter sancti viri, pro nomine Domini peregrinationem aggressi, ad Sigibertum regem pervenerint, et Luxovium cœperint incolere.

Dum hæc agerentur, quodidie beatus Columbanus, evangelicam cupiens assequi perfectionem, ut videlicet omnibus quæ habebat relictis, crucem suam tolleret, et nudus Dominum sequeretur ; consilio suo egit cum fratribus, quorum animos idem fervor accenderat, ut, spreta propinquorum et prædiorum dulcedine, mentis adorem opere comprobarent. Ascendentes igitur navim venerunt Britanniam, et inde ad Gallias transfretarunt. Cumque vir Dei ad Sigibertum regem cum suis pervenisset, rogavit eum rex ut infra Gallias resideret, nec eis relictis ad gentes alias commigraret : se vero spopondit omnia, quæ B sanctus Pater peteret, præbiturum. Ad hæc vir Dei respondit : Qui nostra reliquimus, ut secundum evangelicam jussionem Dominum sequeremur, non debemus alienas amplecti divitias, ne forte prævaricatores simus divini mandati. Cujus objectioni rex ita occurrens ait : Si crucem tollere et Christum sequi desideras, vastæ eremi sectare quietem : tantum ne solo nostræ ditionis relicto, ad vicinas transeas nationes. Poteris enim hoc consilio et tua præmia cumulare, et nostræ saluti prospicere. Itaque regis persuasioni consensit, et accepta optione cremum quæ Vosagus *(la Vosge)* dicitur cum suis intravit. Invenerunt autem locum muris antiquitus septum, calidis aquis irriguum, sed jam vetustate collapsum, qui vulgo Luxovium *(Luxeuil)* vocabatur. Ibi oratorium in honorem beati Petri apostoli con-C struentes, mansiunculas in quibus commanerent fecerunt. Illisque ibi conversantibus et ipsum locum excolentibus, multi non solum de genere Burgundionum, sed etiam Francorum amore vitæ laudabilis ad ipsos confluxerunt ; et monitis spiritualibus instituti, tantam compunctionis gratiam ex verbis eorum adepti sunt, ut omnia sua ad ipsum locum nonnulli contraderent, et coma capitis deposita monasticæ vitæ habitum voluntaria paupertate susciperent [b].

CAPUT III.

Qua auctoritate beatus Columbanus Theodoricun regem corripuit, et quibus odiis eum Brunichildis de regno illo ejecerit, qualiterque ad Lotharium regem indeque ad Theodebertum eum suis pervenerit.

D Cumque hæc tam felix commanentium semper in melius proficeret disciplina, singularis beati Columbani sanctitas, miraculis frequentibus comprobata, per totas cœpit Galliæ vel Germaniæ diffamari provincias. Laudabatur ab omnibus, colebatur a cunctis, adeo ut Theodoricus rex, filius Hildeberti, nepos Sigiberti, qui eo tempore Burgundionibus regnabat, ad eum sæpe veniret, et precum ejus suffragia summa cum devotione deposceret. Quem cum Pater sanctua increparet cur concubinarum pollueretur amplexibus, et non potius legitimæ conjugis connubio frueretur, monitis ejus obtemperans, cuncta

[a] Quæ de regia beati Galli prosapia referunt a Goldasto, non satis approbata videntur. Ex rege Hiberniæ Unuchun procreatus dicitur Kethernach, pater beati Galli, qui patria lingua Gallach dictus regnum spreverit.

[b] Quæ de Galli piscatione Jonas in Vita sancti Columbani num. 16 refert, hic supplere oportet.

hujusmodi illicita se vitaturum promisit. Sed Brunichildis, avia regis, videns eum viri Dei consiliis obedire, stimulo malitiæ concitata, mentem serpentino furoris armavit veneno. Verebatur enim ne si abjectis concubinis regina in consortium regni assumeretur, dignitas sua honore subtracto vilesceret. Quo timore laborans, invidiam contra virum Dei cœpit habere ; et post multas injurias quas illi machinata est (ut scriptura sanctæ conversationis ejus testatur), consilio cum rege inito ut cum regno suo deturbaret, misit legatarios suos cum epistola ad sanctum virum, denuntians ei ne deinceps in regno ille consisteret. Ille Jezabelis insidias vitans, iter cum suis aggressus, ad Lotarium regem pervenit. Apud quem cum aliquanto tempore moraretur, rogavit ut illius solatio ad Theodebertum, Austrasiorum regem, pervenire potuisset. Ad quem cum secundum petitionem voluntatis suæ venerabiliter missus esset, susceptus est ab eo cum omni honore et gaudio magno. Mansit itaque apud illum aliquot diebus, sacras Scripturas aperiens, et insinuans ei veritatem. Cumque et ipsum rogaret ut ad Agilolfum regem Langobardorum ejus jussu per Alamanniam duceretur, moleste ferens rex tantorum discessum virorum, pollicitus est eis intra terminos regni sui se reperturum loca venusta quæ famulis Dei et ad incolendum essent commoda, et ad instruendas verbo veritatis circumpositas nationes opportuna. Vir Dei semen verbi in cordibus gentium plantare desiderans, aliquantisper moraturum se promisit, si regia auctoritas factis dicta firmaret.

CAPUT IV.

Quomodo optione data quærendæ habitationis, ad tucconiam venerunt, et quid ibidem gesserunt.

Accepta igitur a rege licentia eligendi locum ubicunque voluissent, dum loca plurima perlustrassent, venerunt infra partes Alamanniæ [a] ad fluvium, qu Lindimacus [b] vocatur. Juxta quem ad superiora tendentes, pervenerunt ad lacum Turicinum. Cumque per littus ambulantes, venissent ad caput lacus ipsius in locum qui Tucconia dicitur, placuit illis loci qualitas ad inhabitandum. Porro homines ibidem commanentes, crudeles erant et impii, simulacra colentes, idola sacrificiis venerantes, observantes auguria et divinationes, et multa quæ contraria sunt cultui divino superstitiosa sectantes. Sancti igitur homines cum cœpissent inter illos habitare, docebant eos adorare Patrem et Filium et Spiritum sanctum, et custodire fidei veritatem. Beatus quoque Gallus sancti viri discipulus, zelo pietatis armatus, fana in quibus dæmoniis sacrificabant, igni succendit, et quæcunque invenit oblata, demersit in lacum. Qua causa permoti, ira et invidia sanctos insectabantur, et communi consilio Gallum perimere voluerunt : Columbanum vero flagellis cæsum et contumeliis affectum de suis finibus proturbare. Beatus Pater, cognito consilio eorum, zelo justitiæ imprecatus est eis talia dicens : Deus, cujus providentia mundus subsistit et cuncta reguntur, fac super caput generationis hujus reverti contumelias quas famulis tuis paraverunt. Nati eorum facile pereant, et antequam senescant, præ subitaneo stupore delirare cogantur : ipsique cum terra quam incolunt, dura potentium dominatione premantur, ut cunctis ignominia eorum pateat in æternum, et sicut scriptum est : Convertatur dolor eorum in caput ipsorum, et in verticem illorum iniquitas ab ipsis patrata descendat (*Psal.* VII).

CAPUT V.

Adventus eorum ad Willimarum presbyterum apud Arbonam, et humanitas ejus, et Brigantii commoratio.

Post hæc non timore persecutionis perterritus, sed amore spiritalis lucri persuasus, contumacium sterilem turbam reliquit, ne inaniter arida corda diutus irrigaret, qui benevolis mentibus quamplurimum prodesse interim potuisset. Pergens ergo inde cum suis pervenit in castrum quod Arbona vocatur (*Arbon*) : et invenit ibi presbyterum bonitate conspicuum, nomine Willimarum. Qui cum intuitus eum fuisset, dixit : Benedictus qui venit in nomine Domini, et reliqua. Cui vir Dei ita respondit : De regionibus congregavit nos Dominus. Presbyter ergo, apprehensa dextera ejus, duxit eum in oratorium, et postquam pariter oraverunt, introduxit eos in hospitium. Qui pacem domui imprecantes, deposuerunt sarcinulas suas. Postquam vero recubuerunt, jussione abbatis Gallus divina recitavit eloquia, profunda reserans veritatis. Inter sacra doctrinæ salutaris convivia, prudentiam viri sacerdos miratus, a fletu se continere non potuit. Toto autem septem dierum circula cum summo honore et diligentia illis ministravit, et quos carnalibus fovit diliciis, ab ipsis quotidie pastus est dapibus Scripturarum. Inter sacræ igitur ædificationis colloquia, Columbanus abba presbyterum interrogavit si sciret aliquem in solitudine locum in quo cellula fieri potuisset, custodiis aliquantulum regularibus opportuna. Hospes sanctorum huic inquisitioni respondit : Id hac solitudine locus quidam est antiquæ structuræ servans inter ruinas vestigia, ubi terra pinguis et fructuariis proventibus apta, montes per gyrum excelsi, eremus vasta et imminens oppido, planities copiosa victum quærentibus fructum laboris non negat. Et cum loci ipsius situm

[a] Alamanniam Helveticam Martinus Crusius libro primo de Rep. Hel. appellat.

[b] Surio Limagus dicitur, vulgo *le Limat*, hodiernæ Helvetiæ fluvius haud ignobilis, lacum Tigurinum, hic Turicinum dictum ingreditur, alluit Tigurum Tigurinæ regionis urbem primariam, et postea in Arolam influens, insimul in sinistram Rheni ripam devolvitur. Porro in capite lacus Tigurini Walafridus hic ponit Tucconiam, vulgo *Tuggen*. Confer Vitam S. Columbani auctore Jona, a num. 49. Notat Goldastus Tucconiam hodie Tuggium, vernacule *Zug* ideo appellatam quod veteres Alamanni τὸ *T* mutare amarent in *Z* : unde Turicinum *Zurich*, Tabernæ *zabern*, Duræaquæ *Zurzach*, et id genus similia.

per multa laudasset, indicavit nomen ejus Brigantium.

CAPUT VI.

Ut eumdem locum adierint, et quid in conventu populi beatus Gallus fecerit: qualiter oratorium restauraverint, et quandiu ibidem constiterint.

Illis igitur illuc ire cupientibus, paravit presbyter naviculam et imposuit remiges. Venerabilis autem abba cum comitibus Gallo et quodam diacono navem conscendens invocato nomine Domini, ad locum desideratum via recta pervenit. Egressi de navicula, oratorium in honorem sanctæ Aureliæ constructum adierunt, quod postmodum beatus Columbanus in priscum renovavit honorem. Post orationem cum per gyrum oculis cuncta lustrassent, placuit illis qualitas et situs locorum. Deinde oratione præmissa circa oratorium mansiunculas sibi fecerunt. Repererunt autem in templo tres imagines æreas deauratas, parieti affixas, quas populus dimisso altaris sacri cultu adorabat, et oblatis sacrificiis dicere consuevit: Isti sunt dii veteres, et antiqui hujus loci tutores, quorum solatio et nos et nostra perdurant usque in præsens. Columbanus itaque beato Gallo id injunxit officii, ut populum ab errore idololatriæ ad cultum Dei exhortatione salutari revocaret, quia ipse hanc a Domino gratiam meruit, ut non solum Latinæ, sed etiam barbaricæ locutionis cognitionem non parvam haberet. Cumque ejusdem templi solemnitas ageretur, venit multitudo non minima promiscui sexus et ætatis, non tantum propter festivitatis honorem, verum etiam ad videndos peregrinos quos agnoverant advenisse. Ergo dum ad horam orationis concurrerent, jussu venerandi abbatis Gallus cœpit viam veritatis ostendere populo, et ut ad Deum converterentur admonere, utque vanis abjectis adorarent Deum Patrem, creatorem omnium rerum, et unigenitum Filium ejus in quo est salus, vita et resurrectio mortuorum. Et in conspectu omnium arripiens simulacra, et lapidibus in frusta comminuens, projecit in lacum. His visis nonnulli conversi sunt ad Dominum, et confitentes peccata sua, laudes Domino pro sua illuminatione dederunt. Alii propter imaginum comminutionem ira et furore commoti, gravi indignationis rabie turbidi recesserunt. Beatus autem Columbanus jussit aquam afferri, et benedicens illam aspersit ea templum, et dum circuirent psallentes, dedicavit ecclesiam. Deinde invocato nomine Domini, unxit altare, et beatæ Aureliæ reliquias in eo collocavit, vestitoque altari, missas legitime compleverunt. Omnibus itaque rite peractis, reversus est populus in sua cum gaudio magno. Post hæc permansit ibi beatus Columbanus cum commilitonibus suis tribus annis [a]: et ædificata inibi cellula, alii hortum laboraverunt, alii arbores pomiferas excoluerunt: beatus vero Gallus texebat retia, et, misericordia Dei cooperante, tantam piscium copiam cepit, ut nunquam fratribus defuisset. Quin etiam adventantes peregrinos hujusmodi juvit solatio, et de eodem labore assiduas populo benedictiones exhibuit.

CAPUT VII.

Quas dæmonum voces Gallus audierit, et quomodo idem error abscesserit.

At dum quodam tempore retia sua mitteret in pelagus in silentio noctis, audivit dæmonem magno vocis strepitu de vertice montis proximi vocantem quemdam alterum nominatim quasi in pelago commorantem. Cumque et is qui vocabatur præsto se esse quasi de lacu responderet: Consurge, inquit ille, in adjutorium mihi, ut peregrinos istos ejiciamus de his sedibus: quia ipsi de longe venientes, me de templo meo expulerunt, simulacra mea contriverunt, et populum qui me sequebatur, post se averterunt. Commoveat te injuria quam patior, et hostes communes unitis viribus a nostris terminis arceamus. Et ipse respondit: Heu! quod de tuis calamitatibus narras, ex meo contemptu percipio. Nam unus ex illis me in pelago premit, et mea devastat, cujus nec retia unquam corrumpere possum, nec ipsum decipere, quia invocatio divini nominis de ore ejus nunquam recedit: quia munitus continua vigilantia insidias nostras contemnit. Quapropter tam cautos bellatores fidei nostræ non superabunt versutiæ. His auditis, vir Dei munivit se undique signo sanctæ crucis, et dixit illis: In nomine Domini nostri Jesu Christi, adjuro vos ut recedatis de loco isto, et neminem hic lædere præsumatis. Deinde cum ad littus festinanter redisset, abbati suo quæ audierat nuntiavit. Ille hæc auditu percipiens, ecclesiam petiit, et signo pulsato, fratres convenire fecit. Prius autem quam initium psallendi fecissent, auditæ sunt diræ voces dæmoniorum per montium summitates, et quasi discedentium ejulatus cum terrore confusus. Hæc audientes servi Dei, prostraverunt se in orationem, Domini postulantes protectionem, illique laudes et gratias persolventes, quia eos liberare dignatus est de terroribus malignorum.

CAPUT VIII.

Machinatio et malitia incolarum adversus sanctos viros, et post præceptum ducis consilium discedendi.

Interea nonnulli civium propter idolorum suorum abolitionem, prædicationis eorum monita contemnentes, cœperunt contra eos odia concitare, insidias machinari. Qua etiam intentione locorum ipsorum ducem, nomine Gunzonem, adierunt, et apud eum accusaverunt sanctos, dicentes venationem publicam in eisdem locis propter illorum infestationem peregrinorum esse turbatam. Quo audito dux furore succensus, missis nuntiis famulos Dei de loco eodem discedere jussit. Sed neque hoc sufficit satellitibus dæmonum: quin etiam vaccam eorum furto abstrahentes, in invia ducunt silvarum. Quos cum duo de fratribus e vestigio insequuntur, consurgentes la-

[a] Nimirum incompletis: nam anno 612 cum Columbanus vidisset devictum a Theodorico Theodebertum, relicta Italia atque Germania Italiam ingreditur, inquit Jonas in ejus Vita, num. 56.

trunculi interficiunt eos, et auferentes spolia eorum, discedunt. Mirati autem fratres cur tandiu differant redire, mittunt alios qui eos requirant. Illi vestigia eorum secuti, occisos eos inveniunt, et cadavera ipsorum suis humeris imponentes, ad cellam reportant. Inter hos angustiarum et tristitiæ fluctus, nuntius ducis adveniens, de illo eos loco commeare præcepit, nec immerito, quia non est societas luci ad tenebras. Egit autem hoc arte sua diabolus ut populum quem in præsentia lucis amittere cœpit, discedente sanctitatis fulgore, tenebris occuparet antiquis. Sancti igitur viri, moleste ferentes quod sede pellerentur amabili, consilio communi Italiam petere decreverunt ; et dum nimio tenerentur dolore, sanctus Pater Columbanus his verbis cœpit eos consolari : Invenimus quidem, fratres, his in partibus auream concham, sed venenatis serpentibus plenam. Cedat tamen tristitiæ languor exitialis, quia certa est fiducia de auxilio protectoris. Deus enim cui servimus angelum suum mittet nobiscum, qui nos perducat ad Agilolphum Langobardorum regem, ubi ejus clementia præparante humanos affectus et pace plenum habitationis locum inveniemus.

CAPUT IX.

Qualiter discedentibus cæteris Gallus ob infirmitatem remanserit, quaque sedulitate a Willimaro presbytero receptus sit.

Post hæc igitur, cum proficiscendi tempus instaret, beatum Gallum repentina febris invasit. Unde abbatis sui pedibus advolutus, indicavit se infirmitate vehementi laborare, et ideo iter propositum non posse perficere. Ille vero existimans eum pro laboribus ibidem consummandis amore loci detentum, viæ longioris detrectare laborem, dicit ei : Scio, frater, jam tibi onerosum esse tantis pro me laboribus fatigari : tamen hoc discessurus denuntio, ne me vivente in corpore, missam celebrare præsumas. Et cum ei licentiam per se conversandi dedisset, viam ingressus est abeundi. Post discessus magistri et sociorum, Gallus retia sua et sagenam navi imponens, ad Willimarum presbyterum venit, et cum obtulisset ei retia, inter lacrymas et suspiria, retexuit omnia quæ gesta fuerant circa fratres suos. Deinde infirmitatis suæ causas aperiens, rogavit eum ut sui curam dignaretur habere. Qui suscipiens eum cum omni charitatis obsequio, domum vicinam ecclesiæ ejus necessitati concessit, et duobus clericis suis Magnoaldo et Theodoro hanc sollicitudinem commendavit, ut cum omni diligentia ejus recuperationi servirent. Exactis aliquot diebus, Domino, qui medicus est verus, medelam impertiente, cœpit sumere cibos, et per incrementa temporum confortatus, perfectam indeptus est sanitatem. O infirmitatem omni humano robore fortiorem ! o febrem omni laude colendam ! o languorem sanitati et gaudiis adscribendum ! Exemplo enim Domini pro nobis Gallus doluit, ut animarum morbos prædicatione sacra depelleret : ire cum magistro non potuit, ut nobis viam veritatis ostenderet. Vere patiens et misericors Do-

A minus : in prædicatoribus suis jam pridem contemptus, dum conversionem peccatorum sustinet, doctorem ne errantes deserat retinet.

CAPUT X.

Insinuatio Hiltiboldi diaconi de loco solitariæ habitationis, quam vir Domini desiderabat.

Diaconus itaque sæpedicti presbyteri, nomine Hiltiboldus, omnes eremi semitas notas habebat et secessus ; solebat enim piscium et accipitrum causa capiendorum sæpius solitudinem pervagari, et secreta locorum usu quotidiano perdiscere. Huic cum vir sanctus familiaritatis suæ gratiam præstitisset, quæsivit ab eo an invenisset unquam in solitudine locum aquis abundantem puris et salubribus, planitie
B stratum, et humanis cultibus opportunum. Desiderio, inquiens, animi ferventis exæstuo, cupiens in solitudine ducere dies huic vitæ concessos, juxta quod Psalmista pronuntiat dicens : *Ecce elongavi fugiens et mansi in solitudine. Exspectabam eum qui salvum me faceret*, et reliqua (*Psal.* LIV). Diaconus respondit: Hæc, o Pater, solitudo aquis est infusa frequentibus, asperitate terribilis, montibus plena præcelsis, angustis vallibus flexuosa, bestiis possessa sævissimis. Nam præter cervos et innocuorum greges animalium, ursos gignit plurimos, apros innumerabiles, lupos numerum excedentes, rabie singulares. Timeo igitur ne si te illuc induxero, ab hujusmodi hostibus devoreris. Ad hæc vir sanctus : Apostoli, inquit, sententia est : *Si Deus pro nobis,*
C *quis contra nos (Rom.* VIII)? Et, *Scimus quoniam diligentibus Deum omnia cooperantur in bonum (Ibid.)*. Qui Danielem liberavit de lacu leonum, potest et me eripere de manu bestiarum. Cui diaconus hæc respondit : Mitte in peram tuam cibaria et rete parvissimum, cras enim introducam te in eremum ; et si inveneris locum tibi acceptabilem, age gratias Deo, et præcepti Dominici comple rigorem. Deus autem qui eduxit te de regione longinqua, ipse sicut Tobiæ famulo suo comitem cœlitus dedit, ita angelum suum mittet nobiscum, et ostendet nobis locum desideriis salutaribus aptum. Igitur vir beatus die eodem jejunus permansit, et usque ad alterius diei diluculum in orationibus pernoctavit. Dignum quippe erat ut quod divino inchoabat amore, instantissima prece Domino commendaret.

D

CAPUT XI.

Quomodo cum diacono desertum penetrans, optatum repererit locum sibique prælegerit, et de obedientia ursi.

Dum autem lucifer suo processu noctis latibula detexisset, et sol inferiora dimittens, cursu consueto superiores orbis plagas inviseret, igneumque jubar ab orientis axe mortalibus demonstraret, athleta Dei ea quæ ductor suus dixerat secum assumens, cum orationis benedictione, illo præeunte, viam aggressus est. Cumque per totum diem iter agerent, circa horam nonam dixit diaconus : Pater, hora refectionis jam instat : sumamus paululum panis et

aquæ, quia ita confortati, viæ quod restat melius A consummare poterimus. Homo Dei respondit : Tu juxta necessitatem corporis refectionem percipe, fili ; ego non gustabo quidquam antequam Dominus mihi locum desideratæ mansionis ostendat. Et ille : Sicut, inquit, socii sumus passionis, sic erimus et consolationis. His dictis, cœperunt iter agere festinato, quia dies jam declinabat, et solaris fervor appropinquabat occasui. Venerunt autem ad quemdam fluviolum qui Stemaha [*al.*, Stemiha, Staina] nominatur : ambulantesque per decursum ipsius, dum venissent ad rupem de qua idem cum impetu descendens gurgitem facit spatiosum, ibi viderunt plurimos pisces, et imponentes retia sua, ceperunt eos. Igne deinde succenso diaconus pisces assavit, et panem posuit super peram. Beatus autem Gallus B dum orandi gratia modicum ab illo divulsus esset, inter condensa veprium fruteta ambulans, et pede hærens, ad terram corruit. Quod diaconus videns, accurrit ut sublevaret prostratum. Sed vir Dei, præscius futurorum : Sine me, ait, hæc requies mea in sæculum sæculi, hic habitabo, quoniam elegi eam. Et cum post orationem surrexisset, sumens virgam colurneam [a] fecit crucem, et fixit in terram. Habebat autem pendentem collo capsellam, in qua continebantur reliquiæ beatæ Dei genitricis Mariæ et sanctorum martyrum Mauricii et Desiderii. Quam cum in ipsa cruce suspendisset, vocavit diaconum, et postraverunt se pariter in oratione. Tum vir venerabilis hujusmodi preces emisit : Domine Jesu Christe, qui pro salute humani generis de Virgine C nasci et mortem subire dignatus es, ne despicias desiderium meum pro peccatis meis ; sed in honore sanctæ genitricis tuæ et martyrum confessorumque tuorum præpara in hoc loco habitationem tuis aptam servitiis. Finita oratione, sole occumbente finitus est dies, et ipsi tandem cum gratiarum actione cibum sumpserunt, rursumque Deo gratias exhibentes, straverunt se in terra, ut aliquantulum requiescerent. Sed vir sanctus cum comitem suum alto teneri somno putaret, surgens prostravit se in figuram crucis ante capsellam, et preces Domino devotas effudit. Interea descendens ursus de monte micas et fragmenta quæ convivantibus deciderant, caute legebat. Hoc factum ut vidit homo Dei, dixit ad feram : Præcipio tibi, bestia, in nomine Domini, tolle lignum et mitte in ignem. Ad cujus præceptum bellua con- D versa, validissimum lignum attulit, et igni injecit. At vir benignissimus ad peram accedens, de parvo cellario panem integrum famulanti porrexit, et accipienti ita præcepit : In nomine Domini mei Jesu Christi ab hac valle discede, et hoc pacto montes et colles circumpositos habeto communes, ut nullum hic hominem, nil de pecoribus lædas. Dum hæc agerentur, diaconus dormire se simulans, quod vir Deo charus gessit cum bestia considerabat : et surgens prostravit se ad pedes ejus, et dixit : Nunc scio vere Dominum esse tecum, quoniam et bestiæ eremi obediunt tibi. Ille autem dixit ei : Cave ne omnino hoc alicui dixeris, donec videas gloriam Dei.

CAPUT XII.

Ut dæmonum phantasmata, in specie mulierum ostensa, eodem loco sanctus Pater depulerit.

Nocte igitur exacta, cum lux aurea silvarum illustraret opaca, diaconus ait : Pater mi, quid facturi sumus hodie ? At ille respondit. Obsecro te, fili, ne moleste feras quod dico. Quia Dominus nos fecit quod quæsivimus invenire, hunc etiam diem in hoc loco ducamus. Tolle rete, et ad gurgitem vade : ego quoque post te quantocius ibo. Forsan Dominus solitam nobis largitatem ostendet, ut regredientes ad castrum, offeramus patri nostro presbytero de hoc loco benedictionem, quam Dominus nos invenire donavit. Diaconus respondit : Gratum habeo quod præcipis, Pater : et surgens cito cum invocatione nominis Domini, assumpto retiaculo perrexit ad fluvium. Cumque illud in gurgitem mittere voluisset, diu dæmones in effigie mulierum steterunt in littore ita nudati, quasi balneum intrare voluissent. Et cum turpitudinem sui corporis illi objicerent, tollentes lapides, jactaverunt contra eum, et dixerunt : Tu induxisti virum istum in hanc eremum, virum iniquum et invidia plenum, qui suis maleficiis semper nos vincere consuevit. Ille autem reversus ad virum Dei indicavit illi quæ viderat et audierat. Electus Dei bellator pariter cum diacono prostravit se, et hujusmodi verbis Dominum deprecatus est : Deus omnipotens, ineffabilis bonitas, inæstimabilis majestas, secundum misericordiam tuam, non secundum merita mea, auditu placido has suscipe preces, et jube hos dæmones hunc locum deserere, ut sit sanctificatus in honore nominis tui. Surgentes ab oratione, venerunt ad gurgitem, et continuo dæmones in fugam conversi, ierunt per decursum fluvioli contra proximum montem. Sanctus vero Gallus dixit illis : Præcipio vobis, phantasmata, per immensæ potentiam Trinitatis, ut hunc locum deserentes, in montes desertos eatis, et huc revertendi ulterius non habeatis fiduciam. Deinde mittentes in gurgitem rete, ceperunt pisces quantos volebant ; et dum pisces de maculis lini absolvunt, audiunt in summitate montis voces quasi duarum mulierum defunctos plangentium, et dicebant ad invicem : Heu ! quid faciemus, aut quo pergemus ? Peregrinus hic inter homines nos habitare non sinit, in eremo quoque manere non patitur. Non solum autem tunc hæ voces auditæ sunt, verum etiam postmodum tribus vicibus, dum ipse diaconus saltum ad accipitres capiendos intravisset, audivit dæmonia de quodam monte qui *Himilimberg* [b] dicitur, clamantia et utrum adhuc Gallus esset in eremo, sciscitantia ; vel si jam discessisset

[a] Id est virgam ex corno factam, seu ex frutice qui cornus seu coryllus, vulgo *cornouiller* dicitur.
[b] *Himilimberg*, monachis interdum Mons-Cœli, olim *Monkelen*, nunc *Menkelen* dictus, ut Goldastus notavit.

CAPUT XIII.

Loci ipsius electio et serpentium discessio.

Igitur post discessum dæmonum, dum fideles illi eremi dilectores vallem lustrarent, videntes inter duos fluviolos multa desiderabilia, silvam speciosam, montes per gyrum, planitiem in medio, probaverunt locum ad ædificandum cellulam optimum esse. Et recordatus vir sanctus sententiæ quam Jacob, post visionem scalæ et angelorum ascendentium et descendentium per eam protulit, dicens : *Vere Dominus est in loco isto (Gen.* XXVIII). Erat autem usque ad illud tempus in eadem valle plurima serpentium multitudo. Porro ex illa die tam pleniter abscesserunt, ut postea ibi non comparerent. Congruit hoc miraculum cum prioribus. Nam diabolo inde expulso, dignum erat ut animal per quod hominem deceperat, habitationi cederet sanctitatis.

CAPUT XIV.

Qualiter locum eumdem jejunio dedicaverit, et ad castrum regressus mortem episcopi cognoverit.

Dumque reversi fuissent ad locum primæ stationis, ubi pridem vir Dei cruciculam defixerat, diaconus dixit ad eum : Sumentes peram et rete, regrediamur ad castrum. Et ille : Tu, inquit, fili, ut placet, ad propria revertere : ego vero his in locis aliquantisper moratus, post triduum Domino duce te subsequar. Diaconus dixit : Nequaquam te absente remeabo ad Patrem nostrum, ne forte dicas te propter spolia a me interemptum ; vel si homicidium negare voluero, hæc mihi objiciat : Cur illum dimisisti in solitudine ? cito reversus educ eum ad me. Et erunt mihi duo pariter, et labor duplicatus, et manifesta confusio. Ad hæc vir sanctus respondit : Vade, fili, ego post vestigia tua quantocius properabo. Quo abeunte, athleta Dei toto triduo ab omni victus adjumento corporei jejunus permansit, ut videlicet locum quem spirituali militiæ providebat, parcimoniæ consecraret initiis. Quarto itaque die eremo digrediens, domum revisit presbyteri, et inter amicæ salutationis officia, gratias Deo pro omnibus bonis quæ ei ostendit cum debita laude persolvit. Presbyter autem, suscipiens illum cum gaudio, jussit mensam apponi ; et cum consedissent benedicentes Deum, cum gratiarum actione cibum sumpserunt, et inter prandendum diaconus dicit presbytero : Si ursus adesset, fortassis Gallus porrexisset illi benedictionem. Interrogantique unde hujusmodi verba proferret, narravit omnia quæ gesta erant in eremo. Ex illo die et deinceps habuerunt eum sicut prophetam et virum sanctum, quotidie meritorum ejus magnitudinem per vitæ illius asperitatem et virtutum studia metientes. Interea illis commanentibus, nuntius venit ad presbyterum, indicans Constantiensem episcopum, Gaudientium nomine, de hac vita migrasse. Hoc audito, unanima fervore pro requie defuncti pastoris precibus et lacrymis institerunt.

CAPUT XV.

Quomodo ad ducem cum presbytero sit evocatus, et illuc ire nolens Rætiam commearit, et a Joanne diacono susceptus sit.

Septima post hæc die Gunzonis ducis epistola venit ad presbyterum, præcipiens illi ut die duodecimo ad Iburningas [a] villam veniret, et virum Dei secum adduceret. Nam filiam ejus, nomine Fridiburgam, quæ illi erat unica, singulari pulchritudine fulgens, spiritus invasit malignus : a quo dum diversis torqueretur molestiis, pene continuam toleravit inediam, et sæpius terræ prostata, inter spumas horribiles miserabili volutabatur insania, adeo ut vix quatuor virorum teneri posset instantia. Post triginta autem dierum circulum ex quo ei hoc accidit, cœpit ille habitator malignus per eam diras emittere voces. Hanc ob causam pater ejus nuntios misit ad regem Sigibertum [b], Theodorici filium, qui eam habuit desponsatam, ut ei nuntiarent quidquid circa puellam agebatur. Rex vero cum omni festinatione misit duos pontifices, de quorum meritis potissimum præsumebat, cum donis regiis ad puellam, ut eam medicamine orationum a furoris vesani languore sanarent. Igitur Willimarus presbyter, volens tempore per epistolam definito ad ducem venire, dixit beatissimo Gallo : Scis ducis mandatum : eamus ad illum. Et ille : Tuum est, inquit, hoc iter, non meum. Tu ergo proficiscere. Quid mihi cum principibus sæculi ? Nam in eremum unde exivi revertar. Noli, ait, ita agere, sed perge mecum, ne forte dux, qui in vexatione filiæ nimium contristatur, ira commotus mittat satellites teque vinctum illuc faciat perduci. Vir Deo plenus respondit : Vadam prius ad cellulam meam, ut provideam utilitatem et necessaria fratrum qui ibi sunt Domino servituri. Hoc idcirco dixit ne ad principem iret. Et consurgens, ad electæ pridem habitationis locum miles Domini tendebat egregius. Sequenti die fratribus qui secum erant interdixit ne quis eorum cuipiam quo pergeret, indicaret. Sed et si curiosius interrogati fuissent a quoquam, jussit ut eum per epistolam magistri sui ad Italiam dicerent invitatum. His dictis sumens secum duos de disci-

[a] Iburningæ, villa regia, seu castrum in dextro latere lacus Potamici, tum Alamanniæ ac Sueviæ ducum sedes, nunc libera imperii Romani urbs *Oberlingen* dicta, ut Goldastus observavit.

[b] Hæc narratio, si vera est (eam enim moderni auctores nonnulli in fabulas rejiciunt), convenire non potest Sigiberto Theodorici filio, qui, teste Fredegario in Chron. cap. 42, post Tulbiacensem pugnam una cum Corbo fratre jussu Clotarii regis exstinctus est vix duodennis ; sed vel Sigiberto Dagoberti filio (quemadmodum vetusta abbatiæ S. Martini Metensis instrumenta docent apud Meurissum Madaurensem episcopum in Hist. Metens. episc., *in Pappolo*), vel certe tribuenda est Sigiberto seu Sigberchto orientalium Anglorum regi, *homini bono ac religioso, qui dudum in Gallia dum inimicitias Redwaldi fugiens exsularet, lavacrum baptismi percepit* regnante Dagoberto, ut Beda in lib. III Hist., cap. 18, auctor est.

pulis suis, per solitudinem Rætiam Curiensem [a] commeavit. Cumque proximum montem transcenderent, venerunt in eremum quæ Sennia nominatur: indeque ad proximum vicum qui dicitur Quaradaves digressi, repererunt ibi Joannem diaconem, virum justum et Deum timentem: isque recepit eos hospitio, et omni fovit humanitatis obsequio. Finxerunt enim se de longe tunc venisse, et apud eum manserunt septem diebus.

CAPUT XVI.

Qualiter misso post virum Dei presbytero episcopi a rege directi filiam ducis liberare non valentes ad regem cum confusione redierint, confesso dæmone beati Galli virtutem.

Porro cum sæpe dictus presbyter, hospes sanctorum, audisset virum Dei de cellula discessisse, navem conscendens, ad ducem transfretavit, et quæ circa hominem Dei facta fuerant, indicavit. Dux vero ut cito reverteretur, illi imperavit, et missis post virum Dei legatis, eum advenire devote rogaret. Et adjiciens: Si enim, inquit, per ejus orationem filiam meam Dominus a dæmonio liberaverit, dabo illi ponti ficatum Constantiensis Ecclesiæ, et insuper eum copiosis præmiorum muneribus honorabo. Ille promittens se ut jubebatur acturum sicubi eum qui desiderabatur invenire potuisset, ratem petens ad propria remeavit. Interea pontifices a rege transmissi venerunt, et invenerunt ipsam quidem puellam nimio laborantem furore, parentes autem ejus omnemque familiam et propinquos flentes super eam, et miserabili mœrore depressos. Tota enim domus una clade contabuit. Puella vexabatur insania, cæteri torquebantur tristitia. Postquam ergo ingressi pontifices munera a rege directa præsentarunt, preces in conspectu puellæ fuderunt ad Dominum. Illa vero tenentium manibus se excutiens, vi eorum gladium abstulit, volens episcopos interficere: et cum id non posset efficere, spiritus immundus uni eorum dixit: Si volueras me, sicut regi promisisti, de hoc vasculo propulsare, cur filiam tuam, quam nonna illa de te concepit et genuit, non fecisti tecum venire? Deinde ad alterum: Et tu, inquit, cum tribus feminis fornicationem commisisti. Vestro quidem imperio, quod nullo sanctitatis merito roboratur, nunquam egrediar. Est vero quidam vir magnæ apud omnipotentem Deum virtutis, nomine Gallus, qui me de Tucconia, ubi diu optata quiete potitus sum potenter ejecit, domosque meas audenter destruxit: postmodum inveniens me apud Brigantium commorantem, eadem virtitute exhæredavit. Porro quia dux iste eum de eodem expulit loco, in ultionem ejus injuriæ puellam istam arripui: de qua possessione, nisi ipse advenerit, nullatenus amovebor. Unus deinde pontificum dedit furenti alapam, dicens: Obmutesce, Satana, desertor veritatis, falsitatis amator et auctor. Putavit enim eum de gallinaceo dicere gallo. Et dum spiritus nequam pluribus eos verborum injuriis affecisset, manserunt ibi tribus tantum diebus; ac deinde ad sua reversi, nuntiaverunt omnia quæ gesta fuerant regi.

CAPUT XVII.

Ut vir Dei per presbyterum ad ducem venerit.

Presbyter vero cum, secundum jussionem ducis, virum Dei fuisset e vestigio prosecutus, reperit eum in spelunca animum suum lectionis consolatione pascentem; et accedens salutavit humiliter, et dixit ad eum: Ne timeas, serve Dei, ad ducem venire. Sub testificatione enim jurisjurandi promisit se nullam tibi irrogaturum injuriam. Sed et cum posueris manum tuam super caput puellæ, et ab ea per orationes tuas spiritus immundus abscesserit, in sede Constantiensi pontificatus te sublimabit honore. Dum de hujuscemodi colloquium rebus haberent, superveniens Joannes diaconus, secundum consuetudinem obtulit ei panes azymos et laguneulam vini, oleum et butyrum, et mel in vasculis cum piscibus assis. Vir Dei eum eum venire cognovisset, gratias egit Deo, gaudio plenus, discubueruntque tres convivæ fidissimi, et cum gratiarum actione dona Domini perceperunt. Inter hæc vir sanctus presbytero: Due, ait, nobiscum noctem instantem, et crastina die tecum, Domino volente, proficiscar. Cumque huic consensum persuasioni præbuisset, ad virum Dei diaconus dixit: Mane primo diluculo huc veniam, et adducam mulum meum stratum, ut simul ire possitis. Ego vero cultor ero speluncæ, et eam cura diligenti custodiam. Sanctus Gallus respondit: Bene dixisti, fili, et ego quidem via qua venerunt per eremum regrediar ad cellulam meam, et visitabo fratres: postmodum vero, quam citissime potuero, ad castrum properabo. Presbyter ergo adjuratione valida constrinxit eum, ut nequaquam faceret contraria dictis. Et abcesserunt pariter. Joannes quoque accepta benedictione rediit in domum suam. Cumque vir beatus recto itinere pervenisset ad cellulam, requievit ibi nocte illa cum fratribus. Mane autem sequenti, sumptis secum duobus fratribus, perrexit ad castrum, reperitque inibi eum presbytero ducis missum qui eos cum omni festinatione ire deposceret; qui etiam indicavit puellam continuato jam triduo sine alimonia perdurare. At illi navicula conscensa, totis nisibus ire festinantes, ligno natatili profundi terga sulcante, nocte proxima pervenerunt ad ducem.

CAPUT XVIII.

Qualiter oratione et verbo filiam ducis a dæmone liberaverit.

Dumque devictis profundæ noctis tenebris sol terris cum jucunditate serenum restitueret diem, jussit eos dux venire in cubiculum, in quo arreptitia servabatur. Jacebat autem tunc in sinu matris suæ, oculis clausis, ore hianti. Membra quoque ejus ita erant disjecta, ut quasi mortua videretur. Fetor

[a] Rætiam primam appellant, Italæ conterminam, cujus Rætiæ caput est Curia oppidum, *Chur*. Rætiam autem secundam vocant quæ a Curia usque ad Danubium porrigitur.

vero tam gravis oris prorupit ex adyto, ut sulphure locus ipse aspersus putaretur. Pater itaque cum domesticis suis intravit, ut videret quid vir Dei esset acturus. Ille, de Domini largitate certissimus, humiliter se prosternens, has preces, Domino cum lacrymis fudit : Domine Jesu Christe, qui pro salute humani generis carnem sumere et per Virginem nasci dignatus es ; qui ventis et mari imperasti, diabolum etiam, calliditatis suæ fraudibus insistentem, retro ire jussisti, quique passione tua mundum redimere et libertati restituere dignatus es : jube hunc immundissimum spiritum de puella hac pro tui gloria nominis exire, ut plasma tuum superbus invasor deserat, et tibi creatori suo creatura tua gaudens deserviat. Et cum surrexisset ab oratione, apprehensa dextera ejus, allevavit eam (spiritus enim malignus conturbaverat eam), et imposita manu super caput ejus, dixit : Impero tibi in nomine Domini nostri Jesu Christi, spiritus immunde, ut exeas et recedas ab hoc plasmate Dei. Et cum hæc dixisset, aperiens illa oculos respexit in eum, et spiritus malignus his verbis eum allocutus est : Tune es, ait, Gallus, qui de habitationibus me expulisti prioribus ? Ego plane ob ultionem injuriæ quam dux iste tibi et sociis tuis irrogavit, filiam ipsius invasi, et sic ejicis me ? Si hinc exiero, quo vadam ? Illuc, ait, ubi tibi paratur in abysso supplicium sempiternum a Domino. Et statim, videntibus qui aderant, exivit de ore puellæ quasi avis nigerrima et horrore terribilis. Hora eadem sana surrexit, et a viro Dei gaudens gaudenti reddita est matri.

CAPUT XIX.

Qua ratione oblatum episcopatus honorem respuerit, et quomodo pauperibus dona ducis distribuerit, discipulum ad eleemosynam hortatus sit.

His ita patratis, dux jussit ei offerri dona quæ rex puellæ transmiserat, et insuper ut apicem pontificatus gradus dignaretur assumere postulavit. Ad quod vir beatus ita respondit : Vivente domino et patre meo Columbano, interdictum altaris officium non usurpabo, nisi ab illo permissus. Quare hujus regiminis pondus quod offers subire non possum. Quod si hoc indubitanter fieri cupis, sustine interim donec mittam epistolam ad abbatem meum, ad insinuandam illi voluntatem tuam : et si ejus permissum cognovero, tunc demum oblatum curæ pastoralis onus suscipiam. Et dux ad illum : Bene, inquit, dixisti, fiat secundum verbum tuum. Et dimisit eum cum pace. Ille, sumptis quæ donata fuerant, remigando pelagus superavit ; dux autem, sanctitatis ejus tam manifesto compunctus indicio, jussit Arbonensi præfecto ut cum omni plebis officio iret ad locum Cellæ (*Cell*), et quæcunque necessitas poposcisset ædificia, juxta viri Dei dispositionem construeret. Venerabilis ergo Pater post celeuma celebratum cum Arbonense castrum intraret, fecit convenire omnes pauperes et egenos, et dona quæ detulerat illis distribuit. Hæc videns quidam

A discipulus ejus nomine Magnoaldus dixit ad eum : Pater, habeo vas argenteum pretiosum, cælaturis insigne. Si vis reservabo illud, ut sacri vasa ministerii ex eo faciamus. Ille respondit : Fili, memor sententiæ beati Petri apostoli, quam paralytico speranti pecuniam protulit : *Argentum*, in quiens, *et aurum non est mihi* (*Act.* III) ; ne contrarius exemplo inveniaris salubri, vas quod possides pauperibus conferre curato. Nam præceptor meus beatissimus Columbanus in vasis æneis Domino solet sacrificium offerre salutis, quia fertur et Salvator noster clavis æneis cruci confixus. His omnibus expletis, reversus est ad dilectæ solitudinis aulam.

CAPUT XX.

B *Quo charitatis fervore Joannem diaconum litteris evocatum instituerit.*

Deinde misit epistolam ad Joannem diaconem, rogans eum ad se venire. Qui cum dilecti magistri litteras accepisset, tulit quod pro benedictione offerre poterat, et venit ad eum : et oblatis eulogiis salutavit patrem, et salutatione paterna est honoratus. Cui interroganti virum sanctum de prosperitate itineris ejus, ille respondit : Divina nos præveniente misericordia et subsequente, cuncta prospere provenerunt. Nam cum summa gratulatione suscepit nos princeps, et eripuit Deus filiam ejus a dæmonio, et ipse dedit nobis dona non modica, et insuper obtulit mihi episcopatus honorem : ego vero non consensi suscipere ante præceptum abbatis mei. Ergo, fili, acquiesce consiliis meis ; esto C mecum, et lege divinæ libros scientiæ, et docebo te, cooperante gratia Dei, intelligentiam Scripturarum. Cecidit autem diaconus ad pedes ejus gratias agens, fecitque redire in sua pueros qui secum venerunt ; ipse vero remansit apud virum venerabilem, et ille cœpit eum introducere in cellaria Scripturarum, ostendens ei Novi et Veteris occulta Testamenti. Superna itaque illustratus clementia, tanti magisterii profecit instantia, adeo ut in omni Scripturæ divinæ latitudine nobiliter eruditus laboris paterni fructus ostenderit.

CAPUT XXI.

Quibus verbis ducis filia vitam beati Galli et virtutes enarrans. Sigiberti regis illi gratiam et solatium impetraverit.

D Sigibertus igitur rex cum audisset puellæ redditam sanitatem, mandavit patri ejus ent eam suis conspectibus exhiberet. Qui sumens dona ingentia, et puerorum multitudinem ac puellarum, cum magno suorum comitatu duxit eam usque ad Rhenum ; indeque per comites ad regem transmisit. A quo dum gratanter suscepta fuisset, et interrogata quomodo suæ remedium conse cuta esset infirmitatis, cum per pontifices ad hoc missos sanitati non posset restitui, hanc reddidit rationem : Domine mi, inquiens, est vir quidam in provincia quam huc ducta reliqui, cujusdam incola solitudinis de gente Scotorum, nomine Gallus, tantæ apud Deum virtutis et meriti, ut adversus dæmones singu-

lari quadam utatur potentia. Nam cum ego ancilla tua gravi vexatoris instantia periculosum vitæ nutantis finem pene subirem, rogante patre meo idem vir Dei supervenit, et signo vexilli salutaris me muniens, imperiosa voce jussit exire tyrannum. Et videntibus cunctis qui aderant, exivit de meo ore quasi corvus colore piceus, horrore tartareus : cumque sacrificii cœlestis me pabulo confirmaret, pristinæ restituta sum sanitati. His ita relatis, puella prodicens ad pedes regis : Obsecro, ait, domine, ut virum ipsum tuæ gratiæ foveas lenitate, et pro me dignas illi gratiarum actiones rependere non graveris. Interrogavit autem eam in qua eremo vir mansitaret eximius. Et illa respondit : In saltu qui Arbonensi territorio adjacet, et est publici possessio juris ; situs autem inter Alpes Rætiarum et Brigantini marginem lacus. Rex igitur ut audivit in publicis eum commorari possessionibus, jussit fieri conscriptionem firmitatis, ut vir sanctus locum quem incolebat, per auctoritatem regiam obtineret. Auri quoque libras duas et argenti pondo totidem cum epistola concessionis jam dictæ per suos nuntios viro Dei destinavit, se sacris ejus orationibus commendans attentius : Gunzoni autem duci præcipiens ut si solitudinis incola esse vellet, solatiorum ei copiam ad ædificandam cellam subministraret.

CAPUT XXII.

Quo consilio eadem puella thalamos regis evadens divinæ se subdiderit servituti.

Non multis in medio revolutis diebus, volens rex idem puellam suis thalamis sociare, celebri edicto sacerdotum et principum suorum senatum nuptiarum præcepit adesse solemniis. Cumque stipatus agmine procerum introisset ubi ipsa manebat, dixit illi : Ascendamus in palatium, nam nuptiæ paratæ sunt ; sacerdotes et capita populorum cum benedictionibus [id est, muneribus] congruis advenerunt. Quibus illa auditis, cecidit ad pedes ejus, dicens : Mi domine, quia præterita passio suo me pondere tabefecit, vires absorbuit valetudo contraria, membrorum officia ægritudine sunt resoluta ; da mihi vel septem dierum inducias, ut aliquatenus virium detrimenta recuperem, et sic tuis possim applicari conspectibus. Quam petitionem dum rex pie susciperet, ad palatium remeavit, illa in privato commorante cubiculo. Fiebat autem utroque in loco ingens apparatus lætitiæ, admirantibus multis cur tandiu divisi, convivio distulissent connubia. Transactis interea septem diebus, circa matutinum officium puella cum duobus viris totidemque puellis ecclesiam beati Stephani protomartyris introivit ; et secedens post januas templi, exuit se vestimentis regalibus, et habitum propositi sanctioris assumpsit, nescientibus hoc viris qui pariter

A cum illa advenerant. Deposito ergo terrenæ dignitatis amictu, sanctimoniæ nitorem cum quodam sui secuta contemptu, accessit ad altare, et in faciem proruens, Dominum studiosius adoravit ; ac deinde cum se erigeret, cornu comprehendit altaris, et hujuscemodi voces emisit : Beate Stephane, qui sanguine tuo testimonium Christo perhibuisti, deprecationem meam tuis meritis Domino commendato, ut tua intercessione hodie cor domini mei regis convertat secundum voluntatem meam, ne velamen quod amore Dei suscepi, auferat de capite meo. Viri ergo qui erant cum illa hæc videntes venerunt ad regem, et nuntiaverunt ei quæ facta fuerunt. Et ille, advocans sacerdotes et quosdam principes suos, cœpit inquirere ab eis quid super hac re faciendum

B censerent. Cyprianus [a] Arelatensis regi respondit : Quia, ut liquido claret, puella hæc cum a dæmonio erueretur, hoc se voto, quod perfecisse videtur, constrinxit, cavendum tibi est, ne forte si irritum feceris votum ejus, redivivo dæmonum comprimatur incursu, et sint illi novissima pejora prioribus ; tu vero tanti criminis reatum incurias. Rex ergo justitiæ tenax, et timore Domini plenus, huic consilio devotæ mentis pendit assensum ; et ingressus ecclesiam, fecit afferri vestem nuptiis præparatam, et coronam sponsæ nitoribus imponendam. His illatis, dum puellam ad se jussisset accedere, sponsa Dei jam Agni comitatibus hærens, avelli non potuit ab altari, quia se timebat de ecclesia protrahendam. cumque instantius aræ cornibus inhæreret, rex eam

C ne timeret admonuit : Hodie, inquiens, per omnia tuæ voluntatis videbis effectum. Porro illa inter spem et metum posita, caput super altare reclinans : Ecce, ait, ancilla Domini, fiat mihi secundum voluntatem ejus. Rex vero jussit sacerdotibus ut elevarent eam et ad se perducerent. Quo facto, induta est, illo jubente, veste regali, et sacro velamine coronata. Intuitus autem eam rex religiosus, dixit illi : Ecce meis te nuptiis præparatam, sponsi cœlestis Domini nostri videlicet Jesu Christi cedo complexibus. Et dexteram ejus comprehendens, posuit in altari, deinde ecclesiæ limen excedens, lacrymis absconditum patefecit amorem. Post hæc vocavit eam, et juxta se fecit in palatio residere, et donis ingentibus honoratam prætulit [b] monasterio ancillarum Dei quod in honore beati Petri Principis apostolo-

D rum constructum est in Metensium civitate, ubi gesta sunt universa quæ proxima narratione retulimus. In his autem omnibus perficiendis secuta est puella consilium beatissimi Galli, qui eam Domino auxiliante a dæmonio liberavit.

CAPUT XXIII.

Quantum ex viri Dei doctrina et exemplis supradictus Joannes triennio profecerit.

Per idem tempus Joannes diaconus, perseverans

[a] Nullum hoc nomine episcopum sedi Arelatensi præfuisse probat Saxius in Pontif. Arelat., num. 39.

[b] Monasterium puellare S. Petri ab Eleutherio Francorum duce intra muros urbis Metensis conditum est, cui cœnobio B. Waldrada *temporibus Theoderici* et Theodeberti Galliæ regum et Childeberti regis illorum præfuit.

apud venerandum Patrem, prudentiam quæ in eo cœlitus abundabat, studio sitienti potavit, in absolutione dumtaxat difficilium Scripturæ divinæ quæstionum, et intemeratæ fidei ratione. Operis quoque quotidiani, quod idem egregius apostolicæ districtionis imitator sedula accelerabat instantia, non solum dilexit scientiam, verum etiam comprehendit. Gratiam enim illustratus divina, quidquid vel visu vel auditu percepti, altæ memoriæ, et, ut ita dixerim, armario cordis celer inseruit, et sub hujus magisterii disciplina cum omni mansuetudinis et humilitatis custodia triennium duxit.

CAPUT XXIV.

Quomodo beatus Gallus ab episcopali se promotione excusaverit in concilio principali.

Post hæc dux sæpe jam dictus per epistolam suam virum Dei rogavit ut ad Constantiam oppidum perveniret ad eligendum qui eidem sedi præficeretur antistitem. Advocavit autem Augustudunensem et Viridunensem episcopos cum multitudine clericorum. Nemidonæ etiam, quæ a modernis Spira vocatur, venire fecit episcopum; necnon per nuntios et epistolas suas totius Alamanniæ presbyteros, diaconos universasque clericorum copias generaliter die denominata, id est proxima Paschæ Dominica apud Constantiam convenire præcepit: ipse quoque cum principibus et comitibus suis huic intererat conventui. Cumque hæc synodus tantæ multitudinis celebraretur accessu, et trium spatio denuntiaretur futura dierum, beatissimus Gallus divino plenus consilio, assumptis Joanne et Magnoaldo diaconatus officio sublimatis perrexit ad oppidum; ingressoque eo locum concilii, dux hujusmodi verba profudit Deus omnipotens, cujus providentia totum corpus Ecclesiæ augmentatur et regitur, per interventionem et meritum beatæ Mariæ semper virginis, in cujus honore locus iste consecratus est, effundat hodie super nos Spiritum sanctum ad eligendum pontificem qui ad regendam plebem fidelium sit idoneus, et ad gubernandum Ecclesiam Dei pastorali sit diligentia plenus. Admonuit deinde pontifices et omnem clerum ut juxta saluberrima canonum decreta rectorem Ecclesiæ providerent. Cœperunt autem omnes clerici ad invicem dicere: Gallus iste testimonium habet bonum ab omnibus qui ejus vitam noverunt. In Scripturis divinis scientiæ culmen obtinet, et in omni vitæ honestate sapientiæ luce refulget, justitiæ autem vitæ castitatem corporis sociat, mansuetudinem cum humilitate possidet; continentiæ vero salutari patientiam jungit. Largitor est eleemosynarum, orphanorum pater, in viduarum solatiis alacer. Hunc omnium sectatorem virtutum decet esse pastorem populorum. His auditis, dux dixit ad illum: Audis quid isti loquuntur et affirmant? Sanctus Pater respondit: Bene quidem dicunt: utinam verum esset quod fatentur. Cum autem ad invicem talia tractant, nesciunt in canonibus esse prohibitum ne aliqui de locis suis commigrantes aliis facile ordinentur in locis.

A Est vero mecum diaconus quidam nomine Joannes vicinorum indigena locorum, cui merito testimonium quod isti mihi dederunt potest aptari. Hunc divino credens electum judicio, vobis offero promovendum.

CAPUT XXV.

Promotio et consecratio Joannis supradicti, et cura quam postmodum sibi exhibuerunt.

Cumque hac attestatione vir sanctissimus in Joannem cunctorum concitaret amorem (neque enim aliud de illo credere poterant quam quod vir Deo charus asseruit) dux diaconem venire fecit in medium. Tu es, inquiens, Joannes diaconus? Et respondit: Ego plane. Unde, ait, ducis propaginem generis? Et dixit: In Rætia Curiensi mediocri natalium B dignitate sum procreatus. Dux vero ad illum: Potesne, inquit, pontificalis infulæ pondus subire? Tunc venerabilis Gallus se pro filio responsurum promisit. Et dum hæc motuo sermonum commercio pertractarent, subtraxit se diaconus, et fugiens, latibulum quæsivit in ecclesia S. Stephani martyris, quæ est extra oppidum. Secuti sunt autem sacerdotes cum plebe, et apprehensum lacrymis perfusum [felicibus, licet renitentem in præsentiam pontificum pertraxerunt et ducis; et levaverunt omnes pariter vocem dicentes: Joannem elegit sibi Dominus pontificem hodie. Et respondit omnis populus: Amen. Episcopi itaque duxerunt eum ad altare, et solemni benedictionis officio ordinaverunt antistitem: consummatoque sacræ promotionis ministerio, rogaverunt eum C sacrificii salutaris celebrare mysteria. Præmissis ergo ex more divinæ libationis initiis, post lectionem Evangelii rogaverunt venerabilem Gallum ut multitudini quæ aderat verbi officio sacræ instructionis pabulum ministraret. Qui assumpto Joanne episcopo, gradum ascendit, eo videlicet pacto ut ipse quidem ædificationis instrumenta colligeret, episcopus vero ad utilitatem Barbarorum bene prolata interpretando transfunderet. Cœpit ergo verbum facere de initio creaturarum, et Adæ peccatum pro quo depulsus est de paradiso commemorare. Transiens inde ad diluvium patriarcharum consequenter tempora perstrinxit et actus. Egressum quoque filiorum Israel de Ægypto, et transitum per mare Rubrum, legisque lationem per Moysen, et cœlestis alimenti miracula D replicavit. Regum diende successiones et tempora prophetarum breviter attingens, adventus Dominicii tempus retexuit. Baptismum etiam Salvatoris et mirabilium ejus gloriam commemorans, crucis ignominiam cum impiis insectationum generibus veraci relatione subjunxit. Hæc audientes Ecclesiæ pastores, cum populi multitudine lacrymas fuderuut uberrimas, et ad invicem dixerunt: Vere Spiritus sanctus locutus est hodie per os viri istius. Ille vero prædicationem perduxit usque ad resurrectionem Christi. et in commemoratione generalis judicii terminavit, Omnes ergo qui aderant alacri mentis exsultatione repleti, benedicebant Dominum, et ad sua cum gaudio remeabant. Doctor itaque venerabilis manens

apud Joannem episcopum septem diebus, inter multa salutiferæ consolationis verba, hæc sæpius inculcavit : Quem Deus elegit, homo non despiciet: sed erit omnium veneratione sublimis, quem divinum commendat judicium. Deinde, accepta ab eo benedictione, reversus est ad cellulam suam. Episcopus autem jussit his qui rebus episcopii præerant ut ad virum Dei cum sibi subjectis venirent, et ejus obtemperarent jussioni. Post hæc tanto studio charitas mutua servabatur utrinque, ut spiritalis glutino clientelæ sibi semper cohærentes, solo corpore viderentur divisi. Magister paterna sollicitudine, precibus et consilio salutari matheten refovebat ; ille vero paterno honore et omni necessitatum subsidio didascalcum sublevabat, Sicque sacra piorum societas aucto crescebat honore, et multiplicato commendabatur amore.

CAPUT XXVI.

Ut transitum beati Columbani sanctus Gallus sicut prius per visionem cognoverat, ita post discipulis legationem factam comperit.

Tempore subsequenti cœpit virtutum cultor eximius oratorium construere, mansiunculis per gyrum dispositis ad commanendum fratribus, quorum jam duodecim monastici sanctitate propositi roboratos doctrina et exemplis ad æternorum desideria concitavit. Quadam itaque die, dum post laborem matutinalis officii quiescendi gratia lectos suos reviserent, primo diluculo vir Dei vocavit Magnoaldum diaconem suum, dicens illi : Instrue sacræ oblationis ministerium, ut possim divina sine dilatione celebrare mysteria. Et ille : Num, inquit, tu Pater, missam celebrabis? Dixit ergo ad illum: Post hujus vigilias noctis cognovi per visionem dominum et Patrem meum Columbanum de hujus vitæ angustiis hodie ad paradisi gaudia commigrasse. Pro ejus itaque requie sacrificium salutis debeo immolare. Et signo pulsato, oratorium ingressi, prostraverunt se in orationem, et cœperunt missas agere et precibus insistere pro commemoratione beati Columbani. Finito sacræ devotionis officio, venerabilis Gallus dixit ad Magnoaldum diaconem : Fili, non tibi grave videatur petitionis meæ pondus, sed arripe viam, et Italiam petite, pertransiensque usque ad monasterium quod Bobium nominatur, diligenter perquirito quid actum sit circa abbatem meum. Nota ergo diem et horam, ut si eum compereris esse defunctum, possis agnoscere utrum visio mea veritatis fulciatur effectu. Hæc ergo omnia sollicita investigatione perdiscens, regressus nuntiabis mihi. Diaconus ad pedes magistri provolutus, ignotum sibi iter esse conquestus est : sed vir beatus voce blanda eum ne timeret admonuit. Perge, inquiens, et Dominus diriget gressus tuos. Hac consolatione roboratus pii doctoris alumnus præcepto paruit, et accepto benedictionis viatico, viam festinenter aggressus est. Cumque pervenisset ad monasterium ut volebat, invenit omnia ita contigisse sicut Patri suo per visionem fuerant revelata. Mansit autem ibi una nocte, et accepit a fratribus epistolam ad beatum Gallum, continentem venerandi transitum Columbani. Qui et baculum ipsius, quem vulgo cambottam [*al.* cambuttam, *id est*, baculum pastoralem] vocant, per manum diaconi transmiserunt, dicentes sanctum abbatem ante transitum suum jussisse ut per hoc notissimum pignus Gallus absolveretur. Dimissus autem ab illis, iter acceleravit, et prospere in omnibus agens, die octava pervenit ad dominum suum et Patrem, ferens epistolam relationis, et absolutionis indicium. Lecta epistola sanctus Gallus charissimi patris amorem pleno retinens corde, lacrymas profudit uberrimas, et collectis fratribus causas mœroris aperuit. Deinde tanti patris memoriam precibus sacris et sacrificiis salutaribus frequentarunt.

CAPUT XXVII.

Miraculum tabulæ incremento monstratum.

Contigit autem quadam die, dum in construendo oratorio cum fratribus laboraret, ut tabula quædam parieti imponenda brevior cæteris mensura palmorum quatuor appareret. Quam dum ejusdem operis artifices vellent adjicere, beatus Gallus virtutis quam in Domino habebat sibi conscius, jussit eos ab opere disjungere, et domum ad percipiendam secum refectionem quam Dominus præparavit intrare. Quibus secundum jussionem ejus facientibus, benedictum panem manu sua porrexit. Post prandium autem cum omnes pariter opus repeterent imperfectum, invenerunt tabulam quam propter sui brevitatem pridem abjicere voluerunt, cæteris omnibus longiorem mensura dimidii pedis; et admiratione de eo quod evenerat habita, lignum quod mirabili creverat modo in loco suo parieti aptaverunt. Quod ipsum longo deinceps tempore a fidelibus expetitum, Domino faciente, dentium doloribus efficacitur medebatur, præter antiqui commemorationem miraculi, novis semper effectibus honorandum. In quo facto meritorum ejus magnitudinem, et orationis possumus pensare virtutem; quia et lignum aridum contra naturam incrementis auctum est, et ne vetus aboleretur miraculum, rediviva signorum attestatione semper est repetitum.

CAPUT XXVIII.

Qua ratione fratribus Luxovio venientibus satisfecerit, et quam mirabili eos doni cœlestis ubertate refoverit.

Post hæc abba monasterii quod Luxovium dicitur, nomine Eustasius, quem bonæ memoriæ Columbanus eidem loco præfecit ab hujus exsilio vitæ ad supernam patriam commigravit. Fratres ergo in eodem cœnobio constituti consilium inierunt ut venerabilem Gallum revocarent, et ejus regimini se subdendo contraderent. Miserunt itaque sex fratres ex his qui ab Hibernia venerunt, qui epistolam ferrent continentem causas ejusdem legitationis. Igitur illi recto itinere cum ad viri Dei cellam pervenissent, nuntiati advenisse, ducti sunt ad orationem: qua expleta, domum ingressi porrexerunt epistolam

Quam ut vir sanctus perlegit, dixit illis : Ego quidem, o fratres, verba Prophetæ cupiens imitari dicentis : *Extraneus factus sum fratribus meis, et peregrinus filiis matris meæ* (*Psal.* LXVIII, 9), deserui notos meos et propinquos, et ut liberius Domino possem vacare, solitudinis elegi secreta ; utque parentum et prædiorum dimissionem præteream, episcopatus honorem et divitias mundi suscipere non consensi. Et quo pacto post hanc renuntiationem et voluntariam paupertatem sæculi implicabor negotiis, exaltabor honoribus, ponderibus aggravabor ? Absit, inquam, ut qui manum in aratrum misi, oculos ad relicta retorqueam, et sicut canis revertar ad vomitum. Scitis ipsi me inter vos positum humilitati semper dedisse operam et subjectioni : et quomodo creditis ad tanti culminis me provocari posse fastigium ? Innovate consilia, aliorsum vos vertite ; mihi quod animo semel infixum est, Dominus immutare non sinet. His et similibus verbis animos eorum ab spe impetrationis hujus amovit. Vocavit deinde unum e fratribus, et eum interrogavit quid essent tempore refectionis sumpturi. Cumque responsum esset tantummodo sextarium farinæ ad usum haberi cunctorum, jussit fieri panes, dicens : Potens est Deus parare mensam in deserto. Et cum fecisset olera colligi, ipse sumens rete et unum ex discipulis suis cum fratribus qui supervenerant, ivit ad gurgitem, dicens : Videamus utrum misericors Dominus aliquos nostris velit necessitatibus largiri pisciculos. Cumque pervenissent ad gurgitem, viderunt piscem magnum in aquæ collectione natantem, duosque illum insequi lutros, quasi capere fugientem volentes. Immisso reti, captum eum traxerunt ad littus. Habebat autem in longitudine palmos duodecim, et in latitudine quatuor. Quo facto, lutri se profundis immergunt. Imposito rursum reti, cum piscatores sancti piscium latebras pulsando inquietarent, iterato lutri apparuerunt, piscium tantam multitudinem propellentes in rete, ut id sua pluralitate per loca disrumperent. Præda itaque ad littus perducta, vir discretione plenissimus quosdam pisces, adjuvantibus qui aderant, rursus in aquam projecit, et fratribus dixit : Hodie, propter adventum vestrum, mirabilem suæ largitatis evidentiam Dominus manifestare dignatus est. Illi econtra meritis ejus quod factum fuerat imputantes, eo alacriter præeunte domum redierunt. Et ecce juxta introitum cellulæ vir unus apparuit, ferens duos utres

A vino plenos, et ternos farinæ modios ob suæ devotionis indicium. Quibus cum gratiarum actione susceptis cibum sumpserunt, et post corporis refectionem, spiritalis colloquii dapibus animas suas pascere studuerunt. Detinuit autem eos beatus Gallus aliquantis secum diebus, et charitatis intuitu omni humanitatis fovit obsequio. Narravit quoque de communi Patre, beato videlicet Columbano, quod certa relatione didicerat. Deinde osculo pacis oblato, dimisit eos ; et illi benedictione tanti Patris armati ad sua remearunt.

CAPUT XXIX.

Quomodo sanctissimus Pater inter ædificationis studia apud Arbonam migrarit ad Dominum.

B Nec multo post, cum jam bonorum omnium Auctor et Propagator athletam suum de mundi agone sublatum præmiorum laureis vellet perennibus adornare, Willimarus presbyter veniens ad cellam viri sancti, rogavit eum ut secum egrederetur ad castrum ; et ut obtineret quod voluit, hujusmodi voce flebili querimoniam submissus explicuit : Cur, inquiens, o Pater, me, qui tuorum monitis dictorum invitor, quasi despectum dereliquisti, et doctrinæ tuæ salutaribus institutis auditorem fraudasti benevolum ? Cui hanc objectionem ascribere possim, nisi peccatorum meorum fetoribus ? Nisi enim vita mea tuo disiplicerel judicio, amabili me ædificationis tuæ non privares solatio. Nunc ergo noli nos pro peccatis nostris abjicere, sed Domini provocatus mandatis, viam veritatis desiderantibus aperi, et solitæ nobis benignita- C tis munus impende. Motus igitur hoc supplicantis alloquio pietatis amator, descendit cum illo, et venerunt in castrum. Vocata autem multitudine in die solemni, vir sanctus prædicationis dulcedine avidorum (auditorum) corda refecit, et tanta quæ dixerat sapientiæ luce vestivit, ut summa omnium gratulatione auditus, et plena cunctorum veneratione sit honoratus. Biduo itaque ibidem ducto, tertia die febre correptus, tantum in brevi ejus violentia depressus est, ut nec ad cellam redire nec cibi sustentaculum potuisset percipere. Cumque hac infimitate per dies quatuordecim laborasset, die sexto decimo mensis octobris, id est XVII Kalendas novembris, expletis nonaginta quinque annis suæ ætatis, in senectute bona, hujus vitæ liberatus ergastulo, animam D meritis plenam felicibus reddidit bonis inhæsuram perennibus [a].

[a] Ex dictis hujus capitis initio, beatus Gallus obiit *non multo post* beatum Eustasium, quem anno 625 ad superos migravisse constat. In Vita sancti Magni, seu Magnoaldi, Gallus beato columbano, anno 635 denato, annis duntaxat decem superfuisse dicitur, ut proinde anno 625 mundo excessisse videatur. Verum multa hunc calculum evertunt. Si Gallus annos natus nonaginta quinque decessit, quis putet Constantiensi clero ante annos decem venisse in mentem, ut hominem decrepitæ ætatis ultra annos quinque et octoginta provectum in sedem vacuam, uti supra cap. 22 legitur, promoveret ? Imo quis credat monachos Luxovienses post Eustasii mortem de Gallo jam fere centenario cogitasse, ut illum ex remota regione abbatem sibi arcesserent ? Deinde jam grandævum fuisse Gallum ac beato Columbano magistro suo ætate superiorem dum in Galliam venit dicere necesse est, si nonagenario major anno 625 mortuus est. Denique Gallum beato Dagoberto, Clotarii filio, supervixisse jam ad cap. 14 notavimus. Cui rei argumento est quod *Talto vir illustris, Dagoberti regis camerarius*, sanctum Gallum *cum in corpore viveret* coluisse dicitur (Ratpertus, *de Casibus S. Galli*, cap. 1). De auctoritate scriptoris Vitæ sancti Magni suo loco disseremus. Notandum porro est sanctum Gallum in sinceris Usuardi et Adonis Martyrologiis,

CAPUT XXX.

Ut funeri ejus Joannes episcopus interfuerit, et quemadmodum cognoverit non ibi eum debere recondi.

Cum igitur audisset Joannes, Constantiensis Ecclesiæ præsul, beatum Gallum apud Arbonam infirmari, ascendens naviculam, potuum et ciborum ea secum genera tulit quæ infirmitate laboranti noverat congruere, ut videlicet sua visitatione fidelissimum refoveret amicum. Cumque potui propinquaret, audivit in domo presbyteri planctum magnum circa funus viri Dei celebrari, et interrogavit quæ tanti esset causa ploratus. Audiens autem Gallum venerabilem, firmissimum suæ familiaritatis custodem, de hujus sæculi emigrasse periculis, misit se in aquam (neque enim poterat propter nimium dolorem sustinere donec navicula littus attingeret), descendensque cum his qui secum venerant, intravit in domum prebyteri, lugubri voce et corporis gestu mœrorem cordis insinuans. Invenit autem corpus viri senecti involutum et in loculo repositum; aperiensque sarcophagum, et examine amici cadaver inspiciens, amariores cum hac voce lacrymas dedit: Heu, heu, Pater amate, heu doctor egregie, cur me de domo patris eductum in his periculis quasi orphanum dimisisti, et confidentiam meam, qua de tuis consiliis plurimum præsumebam, immatura morte rupisti? Tibi quidem in perceptionem præmii, quod tam ardenter desiderabas, hæc tua mors est fructuosa; nobis autem in tot mundialium perturbationum procellis laborantibus multipliciter est luctuosa. Sed qui de vitæ corporalis interruptione dolemus, de animæ immortalis libertate gaudere debemus, certi quia orationibus non desinas adjuvare quos consilio et exemplis roborare consueveras. Inter hæc verba, presbyter eum ut surgeret monuit, ut pro requie defuncti ambitiosius Dominum precaretur. Intraverunt itaque ecclesiam, et episcopus pro charissimo salutares hostias immolavit amico. Finito autem fraternæ commemorationis obsequio, respiciens post tergum, vidit fossam in qua sanctum corpus humare volebant. Acceptaque cruce et his quæ exsequiis exhibentur, intraverunt domum, volentes thesaurum pretiosi corporis ad locum sepulcri deducere. Cumque arcam qua claudebatur cadaver feretro impositum, ad fossam sepulturæ conarentur deferre, nullis viribus usquam potuit commoveri. Quod novi genus miraculi dum mutuis mirando colloquiis retractarent, Joannes episcopus dixit: In veritate cognosco hanc sepulcri sedem Patri meo Gallo non placere. Et jussit presbytero ut duos equos inveniret indomitos, et faceret introduci. Quod cum factum esset, straverunt eos cum magno labore, et ad locum ubi corpus jacebat duxerunt, et episcopus A cum clero hujusmodi orationem dedit: Deus qui per potentiam majestatis tuæ ubique totus es, pro cujus amore vir iste reliquit patriam suam, ut præcepta tua conservaret; fac corpus ejus ab his equis indomitis ferri in locum quem tua voluntas meritis ipsius prævidit. Cumque finita esset oratio, cuncti qui aderant, Amen responderunt.

CAPUT XXXI.

Debilis per vestimentorum sancti viri munus acceptum sanatus.

Congruum videtur in hoc loco retexere miraculum quod Dominus inter sui confessoris exsequias exhibere dignatus est; quo liquido cunctis ostenderet servum suum secum veraciter tunc vivere, dum carnis B ejus carcere liberatur. Erat ibi quidam mendicus tanta per omnes membrorum juncturas debilitate contractus, ut penitus inter alias suæ infirmitatis molestias incessu pedum careret. Huic dum presbyter indumenta viri Dei distribueret pauperibus, caligas ejus cum calceamentis dedit. Statimque debilis, pro accepto munere summo repletus gaudio, ut sacras cruribus et plantis aptavit exuvias, per omnes artuum compages repente solutus est; et exsiliens, voce clamavit ingenti, et gratias egit Domino et Gallo, per cujus merita redditam sibi videbat sanitatem. Videns autem episcopus et cuncti qui aderant sanitatis hujus miraculum, unanimiter glorificaverunt Deum, atque dixerunt: Manifesta virtute dignatus est Dominus hodie gloriam servi sui nobis ostendere. C Dederunt itaque ei qui sanatus fuerat cereum, et prosecutus est funus cum cætero populo. Hoc primum signum post transitum ejus Dominus ad memoriam illius declaravit.

CAPUT XXXII.

Signa mortificationis ejus post obitum deprehensa.

Inter easdem quoque beati pastoris exsequias, aliud non mediocre sanctitatis ejus indicium apparuit. Habuit vir Dei capsellam de corio factam diligenter serratam, cujus clavem sub tam vigili custodia ipse retinuit, ut nullus discipulorum ejus, quandiu in corpore vixit, quid intus servaretur cognoscere potuisset. Hanc autem ex suis humeris pendentem ferre solebat, quocunque ambulavit. At ubi de hac D vita migravit, sumpta clave aperuerunt capsellam, et invenerunt in ea cilicium modicum, et catenam æream sanguine aspersam. Deinde corpus inspicientes magistri, invenerunt locum catenæ ubi sæpius præcingi solebat, carnemque ipsam in locis quatuor profundius catena sulcatam, adeo ut de eisdem vulneribus cruor decurrens, cilicium per loca perfuderit. Posuerunt autem capsellam cum cilicio ad caput ejus in feretrum, et deportaverunt cum corpore ad

non xvii Kalend. Novemb., quo die a Walafrido hic et a Wandalberto celebratur, sed x kalend. Martii memorari. Sic enim Usuardus: *Alemannia sancti Galli presbyteri et conf.* Et Ado: *In Alemannia sancti Galli conf.* Walafridus siquidem et Wandalbertus diem obitus xvii Kalend. Novemb. consignarunt; Usuardus et Ado x Kalend. Martii collocant forsitan elevationis memoriam, dum sancti Galli corpus a Bosono Constantiensi episcopo in decentiorem locum illatum est, quemadmodum in lib. seq., cap. 2, refertur. Obiit ergo sanctus Gallus xvii Kalend. Novemb., circa annum 645. Lege Notkeri Martyrologium xvii Kalend. Novemb., apud Henricum Canisium, tom. VI.

locum monumenti, et suspenderunt hæc tria mortificationis ejus indicia juxta tumulum ad caput ejus; per quæ deinceps ad ostensionem meritorum ipsius, plurimas Dominus virtutes pie quærentibus exhibuit Qua ex re intelligere possumus quia idem vir, et si a persecutore sanguinis effusione non est immolatus, semetipsum tamen offerens Domino hostiam vivam in odorem suavitatis, et crucem suam tollens, quotidieque Salvatorem secutus, martyrii laborem et palmam confessor adeptus est.

CAPUT XXXIII.

Quomodo ab equis indomitis ad locum sepulturæ ejus delatum sit.

Postquam sanctitas venerandi Patris et miraculi magnitudine, et horum manifestatione signorum, cunctis qui funeris ejus intererant negotiis, patenter ostensa est, episcopus ad feretrum accessit, et ex una parte illud sublevans, presbytero altrinsecus sustollente, equis superposuit, et astantibus dixit: Auferte frenos de capitibus eorum, ut, libertate concessa, quo Dominus voluerit pergant. Accepta ergo cruce et candelis, psalmos et melodias concinentes, iter agere cœperunt. Equi autem in neutram partem declinantes, recto itinere perrexerunt ad cellam viri Dei. Quo cum pervenissent, depositum est feretrum ante oratorium. Discipuli autem ejus, elevantes pii doctoris reliquias, intulerunt et ante altare posuerunt. Deinde pariter cum episcopo orationem pro illo facientes, fecerunt fossam sepulcri inter parietem et altare, ibique precibus huic rei congruentibus præmissis, sepelierunt eum; omnibusque rite consummatis, multitudo quæ ad tanti viri concurrit exsequias, episcopi benedictione communita, ad propria remeavit.

CAPUT XXXIV.

Miraculum in cereis ostensum.

Dum beati corporis thesaurum felix locus intra se suscepisset, volens Dominus de morte famuli sui mœrentibus consolationis præbere medelam, novitate miraculi patefecit qua apud se claritate spiritus fulgere amici. Nam duo cerei in castro dum corpus ejus elevaretur accensi, ita ardentes delati sunt usque ad locum sepulturæ. Positi autem, unus ad caput, alter ad pedes, per triginta deinceps dies (mirabile dictu!) non deficiendo ardebant, et ardendo non deficiebant. Et ut monstraretur has durandi vires ceræ liquenti cœlitus attributas, de ejus miraculi materia plurimæ in posterum virtutes emanarunt. Nam quicunque dentium fatigati doloribus, vel oculorum lippitudine, vel aurium præclusione laborantes, de eisdem ceries quippiam ceræ tulerunt, et locis quæ hujusmodi tenebantur incommodis aptaverunt, optatæ celeriter dona percepere salutis. Post hæc tanta virtus ad sanandos variis infirmitatibus depressos, apud sepulcrum beati viri cunctis illuc venientibus, et orationum ejus suffragia fideliter postulantibus apparuit, ut et fama tanti meriti cunctis quæ circumpositæ erant regionibus innotesceret, et locus ipse non mediocriter frequentaretur a populis.

CAPUT XXXV.

Conclusio libelli.

Quia igitur, o beatissimi Patres, vita et virtutes sancti Galli, si in unum compingantur librum, possunt ob sui prolixitatem aliquod legenti ingerere fastidium, statui duobus hoc opus libellis distinguere, ut prior illorum vitam ejus et actus usque ad sepulturam illius veridica relatione perducat; sequens mirabilia quæ postmodum pro meritis ejus Dominus ostendit: primo videlicet ea quæ priorum ad nos scripto perlata sunt retexat; deinde quæ a probatissimis testibus indicata, nostra ætate a Gotzberto charissimo fratre litteris sunt mandata, subnectat: ne quod particulatim scriptum est, laciniosa divisione disjungatur, sed potius quod junctum est paritate factorum, sit etiam copulatum comprehensione dictorum. Atque hic prioris libelli finis quæ præmissa sunt terminet, et sequenti quæ restant sine præjudicio comprehendenda reservet.

LIBER SECUNDUS

DE MIRACULIS POST MORTEM BEATI GALLI PATRATIS

CAPUT PRIMUM.

Quomodo hostes sepulcrum B. Galli violaverunt.

Meritis beatissimi Galli quotidie per miraculorum signa radiantibus et longe lateque circumpositorum aurea famæ suæ dulcedine mulcentibus, cum jam post transitum ejus anni quadraginta [a] fuissent evoluti, venit Othwinus, partium earumdem potestate præditus cum exercitu magno, et ira intolerabili concitatus devastavit non minimam partem pagi qui ab interfluente fluvio Turgowe nominatur, Constantiense quoque territorium et Arbonensis pagi confinia depopulari cœpit et igne succendere. Viros, quicunque inveniri potuerunt, gladio peremit, uxores et parvulos eorum in captivitatem egit. Peculiis quoque et omni supellectili sublata fructus om-

[a] In vulgatis sancti Magni Actis, id post triennium a morte sancti Galli accidisse dicitur. Quæ Acta, licet vitiosissima sint, rationem tamen præbent dubitandi num librariorum hallucinatione in Walafridi textum menda irrepserit. Certe cum in capite proximo, Walafridus Magnoaldum ac Theodorum isti impressioni superstites memoret, certumque videatur (si quid in sancti Magni historia veri est) eos longe postea devixisse, tantum intervallum a morte sancti Galli ad cladem hic descriptam effluxisse non potest. Confer sequentem adnotationem.

nes penitus demoliri fecit. Arbonenses itaque hujus A terroris immanitate compulsi, cum omnibus quæ habebant fugerunt in solitudinem, et ad cellam viri Dei se contulerunt; deinde facta in agro favea, absconderunt ibi quidquid habebant, et fossum terra coperientes ne secretum eorum deprehenderetur, lini semen desuper insperserunt. Cumque jam Arbonensem pagum hostes desolavissent, vestigia fugientium secuti, venerunt ad cellam sancti Patris, et fugitivos quos repererunt vinctos abduxerunt, et juvenes eorum in captivitatem miserunt. Erchonaldus (*al.* Erwinus) autem, præfecti vicarius, cum vicina solitudini inhabitaret loca, habuit res ejusdem cellulæ notissimas. Is oratorium ingressus invenit mendicum quemdam intus sedentem, quem bene noverat, et dixit illi: Indica mihi ubi isti, quos tam nudos et miseros B invenimus, vestes habeant repositas et utensilia, aurumque et argentum, quorum copia hactenus fruebantur. Ille respondit: Nonne mihi melius est illorum denudare secreta, quam vestræ severitatis iram incurrere? Si ita, inquit, egeris, eris in consortio nostro, et participio societatis nostræ gaudebis. Qua promissione persuasus, surrexit, et eum ad subterraneum duxit armarium. Quod cum idem vicarius aperiri fecisset, species quas inibi reperit his qui secum erant, facta divisione, distribuit. His ita patratis, putantes passim tale quid occultari, discurrerunt loca singula signis quibusdam sollicite explorantes. Ejusdem rei gratia Erchonaldus, assumptis secum septem pueris, introivit oratorium. Cumque clausis ostiis pavimenti planitiem pulsarent, ob spem videlicet inveniendæ pecuniæ, unus illorum post altare C veniens, pavimentum percussit; et audiens a cavitate tumuli sonitum reddi: Hic est, inquit, quod oppido desideratis. Accurrentes igitur pollinctores infesti, cœperunt fodere; et cum ad loculum pervenissent, extulerunt illum, dicentes: Quia isti Rætiani calliditate naturali abundant, videamus ne quippiam sub hac arca occulti remaneat. Huic sacrilegio inservientes, invasit eos horror immensus. Qui in fugam conversi, dum ostium oratorii singuli præoccupare niterentur, insania agitati, evaginatis gladiis invicem se conciderunt. Erchonaldus vero, hujus auctor sceleris, timore cogente, volens exsilire per ostium, caput superliminari illisit, et ad terram concidens, alienatus mente jacebat. Cumque a suis perduceretur ad propria, nimia infirmitate et novis doloribus cœpit urgeri. Toto itaque ipsius anni curriculo fortissimis D maceratus molestiis, capillorum honore et cutis superficie spoliatus, etiam digitorum ungues amisit. Et ut omnibus longo tempore ultionis in eum divinitus collatæ signa paterent, cunctis vitæ suæ diebus hac deformitate notabilis fuit.

CAPUT II

Qualiter Boso episcopus corpus ejus reposuerit.

Audiens Constantiensis Ecclesiæ præsul, nomine Boso [a], sepulcrum beatissimi Galli violatum esse ab hostibus, nullumque remansisse in cellula, præter duos fratres Magnoaldum et Theodorum, qui sacri corporis reliquias tumulo restituere potuissent, venit illuc cum clericis suis et invenit cellulam desolatam, sancti Patris corpus de sepulcro ejectum, altaria nudata, duosque fratres qui remanserant spoliatos jacentes in oratorio, et magnitudinem calamitatis gemitibus et lacrymis protestantes. Et misericordia motus, cœpit eos consolari multiplicibus verbis, illam replicans Psalmistæ sententiam qua dicit: *In tribulatione invocavi Dominum, et exaudivit me in latitudine. Dominus mihi adjutor, non timebo quid faciat mihi homo* (*Psal.* CXVII). His dictis, sumens loculum in quo sanctum corpus erat, posuit super terram inter parietem et altare, et desuper, ut moris est, arcam altiorem construxit, fossam vero terra replevit. De suo quoque fratribus vestimenta largitus est, et unde alerentur disponens, ad episcopium remeavit.

CAPUT III.

Qua pœna mulctati sint ejusdem loci violatores.

Post multum vero temporis, misit Pippinus majordomus [b] exercitum copiosum ad devastandam Alamannorum provinciam, et iterato Francorum ditioni subjugandam. Cumque terra tota hostili contereretur incursu, avidi prædones Arbonensem pagum percurrentes ad cellam viri Dei venerunt, et quoscunque ibidem invenerunt (nam multi illuc confugerant sperantes in Dei misericordia et patrociniis sancti illius) duxere captivos. Quinque autem supra memorati principis satellites ingressi oratorium, repererunt ibi quasdam ancillas ejusdem loci cum parvulis earum, et quæ essent percontati sunt. Quæ dum se de familia ipsius sancti esse proclamarent, hoc a prædonibus audierunt: Exite, egredimini; sanctum quem dicitus ignoramus. Et abduxerunt eas captivas in Franciam. Eodem verro anno, a malignis spiritibus arrepti et amentes effecti, nudi circumquaque discurrebant; et ubicunque urbes vel vicos ingressi sunt, cruciatus sui causas retexebant, dicentes: Gallus abbas nos habet ligatos. Et cum hac

[a] Hic adversus Walafridi calculum Goldastus opponit Hermannum Contractum, ut qui Bosoni Constantiensi episcopo Erufidum dicat successisse anno 736, quo anno in vivis esse non potuit Boso, si cladem ab Othwino illatam jam episcopus vidit. Longe validius argumentum desumi posset ab ætate Magnoaldi et Theodori, sancti Galli discipulorum qui ad octavum sæculum pervenire nequiverunt. Verum apud Hermannum non Boso, sed Audonius Erufridum habuisse successorem legitur: nec si aliter legeretur Walafrido præferenda esset Hermanni longo posterioris auctoritas. In episcoporum Constantiensium catalogo, quem Gabriel Bucelinus Benedictinus, vir multorum librorum, ordinavit, Boso, alio nomine Obliardus (seu Obbaldus), post Joannem beati Galli discipulum recensetur, atque inter Bosonem et Erufridum episcopi sex, postremus Audonius seu Ausonius inseruntur.

[b] Nempe Pippinus, Caroli Magni pater, qui anno 745 Alamanniam oppugnasse fertur. Lege Hadrianum Valesium in Rer. Franc. lib. XXV.

criminum misera commemoratione suorum, vitam infeliciter ducentes flebiliter finierunt.

CAPUT IV.

Quo miraculo palla super lectum sancti incensa redintegrata sit.

Alio tempore, diaconus quidam nomine Stephanus, dum in ejusdem Patris sancti ecclesia custodis fungeretur officio, quadam vespera incensam oratorio inferens candelam, posuit eam supra candelabrum juxta beati viri sepulcrum; quæ a rectitudine status vergens in partem, ardens cecidit super aram sepulcri. Cujus ardoris violentia unam comprehendens pallam, usque ad medietatem exussit, et ita restincta est, nihil lecto, nihil baculo qui in eo pendebat, vel aliis linteaminibus super sepulcrum expansis inferens læsionis. Qua ex re colligitur ad declarationem virtutum beati viri potius quam ad damnum rebus ejus inferendum idem evenisse incendium. Quia, ut in sequentibus apparet, pallam quam levis flamma diminuit, virtus manifesta restituit. Mane itaque facto, fratres, oratorium ingressi, quid factum fuerat perviderunt, et admiratione non minima sunt perculsi. Tertia vero die, cum ad matutinale convenirent officium, invenerunt in oratorio cereos ardentes, et duos juvenes stantes, unum ad caput et alterum ad pedes, distendentes inter se pallam quæ pridem fuerit ignis attacta vaporibus. Hoc viso, timore nimio conterriti, cum celeritate egressi, ad lectulos redierunt. Cumque se collocarent, ecclesiæ campanum insonuit, et auditi sunt duo chori, incredibili alternatium personarum dulcedine perstrepentes. Igitur pie illa nequaquam ausi sunt oratorium introire. Die autem sequenti, ante ostium ejus unanimiter conglobati, prostaverunt se in orationem; et cum surrexissent, cum magno timore intrantes invenerunt pallam quam partim ignis assumpserat super lectum expansam, sicut prius expandi solebat, nulla imminutionis habentem indicia; sed potius latitudinem vel longitudinem ejus trium auctam esse magnitudine cubitorum. Hujus perspicuitate miraculi hilares facti, benedixerunt Domino, qui tam manifesti gratiæ virtutibus servi sui merita declarare dignatus est.

CAPUT V.

Miraculum missæ avis.

Idem Stephanus, dum quodam tempore cum his qui simul aderant carnem ad percipiendum in cujusdam accessu jejunii non haberet, resedit in cellula, de eadem penuria cum cæteris locuturus. Dumque sermone vario paupertatis solatia mutuo ministrarent, avis quædam ignotæ formæ consedit in limine. Unus assidentium torrem de igne rapiens, alitem percussit. Cujus carnes dum suis usibus præparessent, incredibilem saporis dulcedinem in gustu earum deprehenderunt; facientibus hoc, ut credi-
A mus, beati viri meritis, ut sicut famulis ejus in similitudinem antiqui miraculi quo populus Dei coturnicum carnibus in solitudine est refectus, avis incognita missa est, ita sapor procuratæ cœlitus escæ novæ dulcedinis delectamentum haberet.

CAPUT VI.

De signorum sancti viri multiplicitate.

Tanta autem est miraculorum copia quæ Dominus apud tumulum ejus diversis temporibus ostendit, ut non facile scribendi studio comprehendi possit ex quibus propter abundantiam multa omittantur; pauca vero et eminentiora propter memoriam posteris commendandam huic inseruntur opusculo. Præter mortuorum enim resuscitationem cor-
B porum, cæterarum infirmitatum remedia creberrima inibi largitate a Domino præstita sunt et præstantur. Siquidem et dæmoniaci ibidem, et languentes sunt recreati, aurium claustra reserata, oculorum detersæ caligines, mutorum exclusa silentia, paralyticorum eliminata defectio. Sed et quicunque animæ vel corporis necessitate coactus fide integra apud sepulcrum beati Galli instantiam orationis exsequitur, Domino confessoris sui merita comprobante, pecum suarum nullatenus fructu privatur, verum etiam sine tarditate divinæ largitatis sentiens dona lætatur.

CAPUT VII.

Quomodo donarium sancto deferendum ab incendio sit reservatum.

C Tempore igitur Carlomanni majorisdomus, miraculum memoria dignum per merita sancti Patris effectum, huic operi inserere utile judicamus. Vir quidam pauperculus in pago qui Perahtoltespara dicitur, ex summa devotione cum uxore sua ad cellam beati Galli causa orationis properare disposuit. Cujus intentione devotionis, dum mulier pallulam quam in loco oblatura erat, contextam paravisset, involvit eam formella [a] ceræ, quam simul oblatum ire cogitabat, et in arca sua inter alia vestimenta reposuit. Contigit autem, dum ire pararent, domum illorum cum omnibus quæ infra illam erant rebus igne cremari. Cumque consumptis omnibus flamma cessante sopitum fuisset incendium, cœperunt inter favillarum cumulos ferramentorum reliquias quæri-
D tare. Et ecce inveniunt (mirum dictu!) ceram pallula involutam inter cineres et carbones, nihilque in eis læsionis apparuit, cum ipsam arcam et quidquid aliud in illa repositum erat penitus consumpsisset incendium. Viso igitur tantæ virtutis miraculo, et benedixerunt Deo et iter quod disposuerant, peregerunt. Et narrantes fratribus quæ gesta fuerant, obtulerunt donarium, quod huic voto consecratum, in supremis non poterat perire periculis. Servatæ sunt autem ibi eædem res in testimonium post futuris, usque ad tempora Othmari abbatis.

a Id est circulo cereo. Sic, I Regum, XVII, 18: *decem formellas casei*. Septuaginta habent τρυφαλίδας quam vocem Gaza apud Aristotelem *formaginem* reddidit, qua voce Franci et Itali etiamnum caseum appellant. Hæc Goldastus.

CAPUT VIII.

Correctio ejus qui caballum quem voverat fraude retinuit.

Neque illud silentio prætereundum videtur quod in supradicto pago temporibus Pippini regis contigisse refertur. Quidam vir nomine Willimarus, gravi infirmitate depressus, sub voto promisit se equum vivum duosque boves, si pristinæ restitueretur sanitati, ad ecclesiam beati Galli donaturum. Cumque illa die confortaretur, et plenam recepisset sospitatem, contigit ut cum Biethilone domino suo causa orationis ad cellulam sancti viri eodem vectus equo veniret. Igitur cum post orationem omnes illi qui simul advenerant digressi non longe essent ab ecclesia, equus quem sponsor infidelis postquam voverat fraude retinuit, repente substitit: et licet cum sessor calcaribus urgeret ac verberibus fatigaret, nusquam potuit commoveri. Videntes hoc qui aderant, cœperunt inquirere hujus miraculi causas. At ille, confusione digna correptus, prodidit reatum, et fraudem quam in voto fecerat confessus aperuit. Reversi autem omnes pariter, equum obtulerunt ad limen ecclesiæ, et, benedictione percepta, ad sua sine obstaculo redierunt. In quo facto, et divina pietas, et sancti viri virtus apparuit, dum is qui per se resipiscere noluit, per correptionem ad correctionem pervenit.

CAPUT IX.

Cera de furto oblata in lapidem conversa.

Illud quoque miraculum quod quarto anno Carlomanni regis in pago cujus supra mentionem fecimus contigit, libet memoriæ commendare. Pauperculus quidam, justa regiam possessionem quæ Rotenwila dicitur, commanens, dum ad cellam sancti viri Galli pergere voluisse, nec haberet aliquid quod ob devotionis indicium illuc deferre potuisset, diabolo suadenti consentiens, atrium cujusdam divitis irrupit, et alvear cum melle et apibus furtim auferens, intulit domui suæ. Apibus deinde exstinctis, ceram confecit, et non multo post inter vicinos et amicos cum hoc furtivo munere ad ecclesiam venerabilis Galli perrexit. Cumque singuli quod obtulerant attulissent, is qui contra fas offerre voluit de rapina donarium, ceram reperit in lapidis durissimi rigorem mutatam. Ingenti itaque timore perculsus, uni eorum qui secum venerant reatum suum confessus est. Qui deinde cum custodibus ecclesiæ quæ facta fuerant indicaret, fama hujus miraculi mira celeritate cunctis innotuit.

CAPUT X.

Pronuntiatio scriptoris de qualitate operis assumpti.

Descriptis his quæ priscorum solertia de vita, fine et virtutibus beati Galli ad nos usque scripto transmisit, hinc ea stylo comprehendere tentatibus quæ a fidelissimis testibus indicata, a charissimo fratre Gotzperto litteris sunt mandata. In quibus primo
A quomodo vel quando in cœnobio beati Galli regularis vitæ instituta servari cœpissent, liquido declaratur: deinde quibus miraculis ejusdem Patris virtus cunctis effulserit, probabiliter exponitur, commemoratis pariter singulorum quæ introducuntur assertoribus. Quæ idcirco novis dictionum positionibus ordinare voluimus ut cum prioribus aliquam similitudinem locutionis habeant, et brevitatis compendio succincta, fastidiosis lectoribus onerosa non fiant. Siquidem nomina eorum qui scribendorum testes sunt vel fuerunt, propter sui barbariem, ne Latini sermonis inficiant honorem, prætermittimus; scientes de veritate dictorum a fidelibus non esse dubitandum; quippe qui norunt nihil horum que referimus Deo impossibile esse, in quo fit quidquid per sanctos mi-
B rabiliter et laudabiliter fit. Sed et si quis earumdem rerum testes nosse desiderat, in conscriptione quam sequimur poterit invenire. Inseremus quoque huic operi nonnulla quæ non scripturæ testimonio, sed veracium virorum relatione didicimus. In quibus omnibus, quantum ad nos attinet, veritatis lineam servare studebimus, neque per amorem falsi aliquid de nostro iuserentes, neque per invidiam veri quippiam ex voto celantes. Et quia nos scripta vel dicta sequimur aliorum, ad illos veritas rerum, ad nos pertinet abbreviatio dictionum et adunatio rationum.

CAPUT XI.

Quemadmodum Pippinus eumdem locum Othmaro
C *cum privilegio et donis commendarit.*

Post venerandi Patris, beati videlicet Galli confessoris Christi, gloriosam, depositionem quotidianas excubias apud sacri corporis ejus reliquias quidam religiosi clerici, vel discipulatus ejus memoria, vel divino amore succensi per multa annorum corricula, scilicet quasi a temporibus Dagoberti regis usque ad Carolum patrem Carlomani et Pippini, ad laudem Christi administrabant. Igitur cum fama virtutum quas Dominus per confessoris sui merita pie quærentibus exhibere dignatus est, longe lateque circumpositorum mulceret aures populorum, cœperunt undique alacri devotione ad tanti Patris suffragia postulanda concurrere, eumdemque locum ob suæ diuturnitatem memoriæ multiplicibus substantiæ et possessio-
D num amplificare donariis. Cumque res hac largitate fidelium collatæ, aliquantulæ monachorum congregationi viderentur suppetere potuisse, Waldramnus quidam, ad cujus paternam possessionem termini vestæ solitudinis in quibus vir Dei cellam construxerat pertinere videbantur, videns res collatas a quibusdam præsumptoribus inordinate tractari, religiosum quemdam presbyterum, Othmarum nomine, cui summam earumdem committeret rerum, a Victore tunc Curiensium comite impetravit, et ei cellulam cum omnibus ad eam pertinentibus commendavit [a]. Postmodum consilio cujusdam ducis nomine Nebi

[a] Anno 710 id factum refert Hepidannus, monachus San-Gallensis in Annal. Sic vero Ratpertus in lib. I de Casib. S. Galli, cap. 2: « Tallonis filius fuit Thieltolt (Talto Dagoberti regis camerarius fuerat),

persuasus, ad præfatum principem Carolum cum eodem duce properavit, ipsique eamdem cellam proprietatis jure contradidit, et ut Othmarum presbyterum eidem loco præficeret, exoravit. Annuens petitioni ejus princeps. Othmaro ad præsentiam suam vocato locum commendavit, et ut regularem inibi vitam instituere studeret præcepit. Qui regressus arripuit statim boni pastoris initia, et undique versum habitacula monachorum usibus congrua disposite construens, ejusdem sancti statum loci utilitatibus diversis aptavit. Sed cum jam dictus princeps temporaliter regnandi et vivendi finem fecisset, duobus filiis Carlomanno et Pippino administrationem regni reliquit. Carlomannus itaque paucorum decursibus evolutis annorum, ob amorem regni cœlestis, sæcularis gloriæ pompam deposuit [a]; et cum causa quietioris vitæ Romam tenderet, in viciniam supradicti loci deveniens, ad idem monasterium causa orationis accessit : audiesque assiduis signorum virtutibus eumdem locum pro beati viri meritis a Domino illustrari, dixisse fertur : Tenuis quidem hic locus est facultate, sed pro meritis beati Galli celebri diffamatus rumore. Cumque vellet ibidem degentibus aliquod suæ largitatis conferre solatium, sed retractaret a negotiis se regni disjunctum explere non potuisse quod voluit, frati rescripsit ut sui amoris intuitu eidem monasterio aliquod regiæ largitatis solatium dignaretur impendere. Cum igitur ab Othmaro abbate præsentatam Pippinus princeps accepisset epistolam annuens petioni fraternæ, libellum quem Benedictus Pater de cœnobitarum conversatione composuerat, eidem abbati tradidit, et alia regiæ dignitatis impertiens dona, id ei sub omni diligentia injunxit ut in loco sibi commendato, ad supplendas beati Galli excubias, regularis ordinem institueret vitæ. Atque ut mellus posset quod jubebatur efficere, concessit illi quosdam tributarios de eodem pago, ut et illis collaborantibus officinas fratrum usibus necessarias construeret, et vectigalia quæ annuatim regiis redditibus inferre debebant, ad sustentationem fratrum sub commemoratione largitatis ejus haberet. Inter cætera quoque suæ munificentiæ donaria, rogante abbate, unum campanum ad sancti loci dedit ornatum ; quod ad usque nostræ ætatis tempora in cœnobio eodem pro memoria beneficiorum ejus permansit. Et ne cujusquam avaritia tanti incrementis obsisteret boni, diuturnæ firmitatis epistolam fecit conscribi, et ut moris est, circumspecta roborari cautela, quo deinceps tam ipse qui aderat quam successores ejus idem monasterium per regiam obtinerent auctoritatem, et nullius violentia pressi, solis rerum principibus subjacerent. His regiæ pietatis

A Othmarus abba donatus solatiis et sublimatus honoribus, monasterium lætus regreditur ; et ex illo tempore monasticæ vitæ in cœnobio sancti Galli exordium quidem cœpit, augmentum autem et profectus hodieque laudabiliter dilatari non desinit.

CAPUT XII.

Qualiter præcaventibus Victoris incursum populis signum sit divinitus datum.

Præmissa narratione qua comprehensum satis vere credimus, quomodo sacer locus immunitatis privilegium meruerit, et quo in tempore cœnobiali dignitate sit adornatus, liberius jam ad miraculorum beati Galli commemorationem stylum convertimus. Victor, Curiensis Rætiæ comes, cujus superius feci-
B mus mentionem, cum innumerabiles apud tumulum sancti Galli per merita ipsius virtutes ostendi creberrime didicisset, invidia perurgente tanta novarum generositate virtutum nostram gentem insigniri perdoluit ; et ut tunc fama vulgaverat, latenter voluit per abdita eremi supervenire, et pretiosi thesaurum corporis, si quo pacto potuisset auferre. Quia malitiosi raptoris intentione comperta, hi qui in circuitu cellæ viri Dei commanebant, custodibus vicissim per turmas deputatis, eumdem locum ab hostili incursione, ne videlicet tam chari fulgore margariti carerent, omni sagacitate defensare studebant. Igitur cum quadam nocte custodes in summitate montis qui monasterio superimminet, ad suspectos incursus armati residerent præcavendos, casu lucem e cœlo
C venire ac totius ecclesiæ perfundere mœnia conspexerunt. Immensitatem itaque luminis admirati, ad ecclesiam citius concurrerunt : et dum trepidi stupentesque ibidem constituti eumdem intuerentur splendorem, paulatim se lux submissa recolligens, astris inseritur. At illi viso miraculo agentes Domino gratias, securi ad propria remearunt, credentes corpus viri Dei per vim ab eo loco minime auferri posse, quem illi Dominus ante sæcula prævidit, et suæ illustationis honore temporibus istis decoravit. Unde datur intelligi quanti apud Deum meriti vir iste fuerit, cujus sepulturæ locum cœlitus contigit illustrari : ut videlicet lumen quo ejus anima perfecte fruebatur in cœlis, etiam mortuo corpori non deesset in terris.

CAPUT XIII.

D *Qua animadversione idem a sua præsumptione sit repressus.*

Audiens itaque comes prædictus a cella sancti viri discessisse custodes, cupiens suos explere conatus, virorum turbam assumpsit, ut quod male cogitaverat, repentino et latenti perpetraret accessu. Verum

cujux Thietonis filius Pollo, Pollonis autem filius Waldpertus, qui genuit Waltramnum, ipse vero Waltramnus locum istum in omnibus ob amorem sancti Galli augere desiderans, regularemque inibi vitam instituere cupiens, Othmarum sanctum virum a Victore, Rætiæ Curiensis comite, impetravit, eique cellam præfatam cum omnibus ad eam pertinentibus commendavit, abbatemque constituit. Postea vero tempore procedente atque statu monasterii in melius proficiente, præfatus Waltramnus eumdem abbatem Othmarum Pippino regi præsentavit, etc., qui idem monasterium per annos quadraginta feliciter rexit Waltramno prædicto viginti annis solatium illi præstante. »

[a] Anno scilicet 745, uti idem Hepidannus scribit.

quia non suæ devotionis utilitati prospiciens, sed A alienæ felicitatis profectibus invidens id moliebatur, Dei nutu cito repressus fuisse cognoscitur. Nam eodem momento quo iter illud aggressus est, de equo cui insidebat corruit coxaque illius eo casu confracta est, Domino beati viri merita in hoc quoque remunerante, ne a loco quem ipse elegerat auferretur, quem de ultimis Hiberniæ finibus ad salutem multorum Rætiæ destinavit. Et vicini quidem exhibuerunt excubando suæ devotionis obsequia : Deus vero, cunctorum custos bonorum, ibi etiam ad coercendum raptorem vigilavit, ubi sollicitudo alternantium non adfuit populorum. Et hoc quidem egit, ut credimus, ne fideles populi thesauro quem ferventibus studiis ambiebant fraudarentur, et ne is qui per malitiam hoc decus attingere voluit, suæ perversitatis B potiretur effectu ; præcipueque præcavens ne, ablatis sancti viri reliquiis, monachorum catervas quæ inibi laudibus Dei servituræ erant, deesse contingeret. Itaque omnes correptus et domum a famulis reportatus, per multa tempora nimiis doloribus est agitatus : ut intelligeret saltem ex pœna quam superbe id cogitaverit quod suis viribus effici potuisse credebat.

CAPUT XIV.

Paralyticus cæcus et surdus beati Galli meritis sanatus.

Quia igitur, Domino custodiente, pii pastoris corpus a devotarum septis ovium auferri non potuit, C dignum fuit ut miraculis fidem facientibus virtus meritorum ejus ibidem cunctis manifeste clarescerct. Quidam namque de vicino (*al.*, Tucino) territorio, cum diaturna ægrotatione vexatus lecto decumberet, subrepente humore nocivo, oculorum lumen auriumque sensum amisit. Deinde plantis pedum retortis ab nates, tanta depressus est infirmitate, ut de solo pectusculo vitæ manarent fugacis indicia. Qui a suis ad monasterium vehiculo delatus, dum petentibus amicis in ecclesia beati Galli unius spatium noctis ducere permissus a custode fuisset, solusque ibidem pernoctaret, circa gallorum cantum in subito mentis excessu quatuor viros candidissimis indutos vestibus oratorium introire conspexit. Qui dum altari appropiantes, diutissime dulci modulaminum alternatione concinerent, unus eorum laudi- D bus finitis ad lecticam in qua clinicus decumbebat accendens : Quid, inquit, causæ est, o homo, quod hic pernox tenebrarum transigis solus horrorem ? Crede tantum, et ab ac infirmitate deinceps eris securus. Ergo sanus exsurge, liber egredere. Qui protinus surgens, et omni debilitate submota egressus, ab suos sanus abscessit.

CAPUT XV.

Quomodo Othmarus abba ab iniquis primatibus sit afflictus.

Igitur Othmarus abba, cum multis annis idem cœnobium strenue rexisset, possessiones ipsius loci, religiosis quibusque circumquaque degentibus ob amorem mercedis æternæ plurima suæ largitatis dona conferentibus, in tantum amplificavit, ut infra paucos annos, suppetente exteriorum copia rerum et vitæ ejus clarescente munditia, multorum Pater existeret monachorum. Comites vero quidam Warinus et Ruodhardus [a], qui totius fere (*al.* tunc) Alamanniæ curam administrabant, cum infra ditionis suæ terminos ecclesiasticarum non minimam partem rerum suæ proprietatis dominio per potentiam subjicere niterentur, maximam de ejusdem monasterii possessionibus partem sibimet vindicarunt. Nam tributa quæ bonæ memoriæ Pippinus eisdem fratibus concesserat, abstulerunt, aliaque quamplurima quæ ex donatione quorumdam religiosorum eidem cœnobio fuerant contradicta, suæ rapacitatis abstraxere protervia. Insuper ipsum etiam abbatem, cum pro hac re apud principem illos accusasset, vinculis injecerunt, et in quamdam Rheni fluminis insulam juxta locum qui *Stein* dicitur, in custodiam relegarunt. Ubi cum aliquantum temporis sub arctissima, districtione mansisset, de carcere hujus vitæ ad lætitiam commigravit cœlestem, expletis non minus quadraginta annis regiminis sui, quo sancti illius loci statum et gloriam nobiliter amplificavit et auxit.

CAPUT XVI.

Qualiter eorumdem instinctu Sidonius episcopus eumdem locum invaserit.

Hoc itaque ita rebus humanis subtracto, prædicti comites sublatas sancti loci possessiones retinentes, Joannem quemdam monachum de proximo monasterio in ejus locum subrogaverunt : ac deinde, ut suæ tyrannidis crimen augmentarent, Sidonium [b] Constantiensis Ecclesiæ præsulem instigarunt ut idem monasterium episcopii partibus subjicere studeret. Et hoc idcirco fecerunt ut eo licentius, ipso machinationibus eorum favente, ea quæ injuste abstulerant retinere potuissent. Pontifex igitur cum suasionibus eorum libenter præberet assensum, monasterium ingressus, fratres opprimere et eumdem locum episcopii rebus subjicere molitus est. Porro fratres, dum potentiæ illius resistere non auderent, maluerunt ejus ditioni parere quam tot adversitatibus implicari. Sed sequentia probant quam perverse egerit, qui per avaritiæ morbum sacri loci privilegium ausus est violare.

[a] Hepidanus ad an. 758 : « Warinus, inquit, et Ruodhardus beatum et sanctum virum Othmarum multis injuriis affligebant : ipse vero plenus dierum, plenus etiam sanctitate meritorum, de angustiis hujus vitæ eripitur, atque in insulta Rheni fluminis quæ vocatur *Stein* sepultus est,» (*De S. Othmaro suo loco*).

[b] De eo ita jam laudatus Hepidannus : « Anno 744. » Sidonius, episcopus Constantiensis Ecclesiæ et abbas Augiæ, beatum Othmarum in synodo de adulterio accusatum damnavit, mox missum in exsilium ; » qui Sidonius, Othmaro abbate mortuo, « administrationem cœnobii sancti Galli anno 757 « per vim suscepisse » dicitur.

CAPUT XVII.

Quod damnum in rebus suis pro eadem temeritate incurrerit.

Fertur siquidem eumdem episcopum aliquando ad iter hostile sibi de ipsius monasterii sumptibus viaticum præparari jussisse. Quod dum fratres Prætermittere non arderent, ea quæ jussa fuerant navi imposita per quorumdam manus fratrum ad episcopum transmiserunt. Cumque qui missi fuerant navigare cœpissent, avis quædam, ut sæpe ipsi testati sunt, ante eos apparuit,et quasi ducatus eis officium esset præbitura, facili præibat volatu. Et dum per totius lacus vastitatem ipsius incognito uterentu ducatu, prospero tandem successu ad portum venientes, quid hæc novæ ducis opsequia portenderent mirabantur : illisque quam partem peteret di- B ligenter notantibus, domum quamdam littori contiguam, in qua res præfato itineri aptæ servabantur, intravit. Mirum dictu ! mox eamdem cellam flamma corripiens, in altum prorupit, et omnia quæ ibidem congesta fuerant, penitus consumpsit, ut nihil eorum omnino huic incendio superesset. Fiebatque justo Dei judicio, ut qui aliena per potentiam rapuerat, suis per supernam justitiam fraudaretur.

CAPUT XVIII.

Qua severitate fratribus institerit, et quam turpiter decesserit.

Tempore quoque alio, idem episcopus ad monasterium veniens, dum quadam violentia eumdem locum episcopio subjicere, suæque tyraunidi non C consentientes monachos quasi juste rebelles injuriis multiformibus afficere tentavisset, Tello quidam, Curiensis Ecclesiæ præsul, misit ad eum humiliter deprecans, ut sui amoris causa, quoniam eorumdem fratrum aliqui consanguinitatis vinculo illi erant conjuncti, ab eorum cessaret injuriis, nihilque incommodi Dei famulis irrogaret. Quam petitionem, furore dictante, superbe contemnens, remandavi se illius precibus nullo pacto consensurum, verum resistentibus celerem pro contemptu ill aturum vindictam. Et mox oratorium beati Galli confessoris quasi oraturus ingreditur, et ante aram ipsius nomini consecratam consistit; quique ad salutem non merebatur audiri, afflictiones quas aliis se irrogaturum juraverat, convenienti satis talione recepit. D Nam intestina ejus more sartaginis igni superpositæ fervere cœperunt, et tam diræ viscerum torsiones illum invaserunt extemplo, ut sine aliorum adminiculo nequaquam egredi potuisset, sed (quod dicere pudet) egestio naturæ turpi impetu prorumpens cum astantes nimio fetore gravaret, sine mora ab ecclesia ejectus, vehiculo quo decedere monasterio posset, sicut rogaverat, est impositus. Sicque immoderato fluore, naturæ consuetudine carens, vasi in quod egesta defluerent supersedens, egressus est, et

A ad vicinum monasterium, quod Auva nominatur, cui et tunc præerat, perductus est. Ubi etiam ingravescente languore, tantum sibimet famulantibus ob nimium fetorem intolerabilis factus est, ut ei jam pene nullus obsequia impendere solito potuisset. Tali itaque pœna multatus, cum hoc factionum suarum præmio post aliquot dies de cloaca corporis spiritum exhalavit.

CAPUT XIX.

Miraculum in sagina porcorum exhibitum.

Peracta superioribus sententiis relatione, qua nos satis vere comprehendisse credimus quomodo sacer locus per merita beati Galli sit diffamatus et possessionibus dilatatus, necnon quibus sit malevolorum quorumdam malitionibus impetitus, et quæ quosdam humiliaverit ultio ; nunc replicandum esse censemus quanta beatus vir præsidia sibi famulantibus ad res suas custodiendas vel defendendas accommodet, quaque auctoritate se postulantibus et de se præsumentibus multiformi genere virtutum succurrat, Domino meritorum ejus magnitudinem signorum assiduitate mortalibus declarante. Quodam tempore dum sterilitas terræ fructus arborum non solum porcis, sed etiam silvestribus feris, vel animantibus denegaret, ita ut in proximi eremi partibus nusquam sagina posset inveniri, qua suos qui in usus monasterii nutriebantur pasci potuissent, occulto quodam impulsu grex suillus par silvarum avia celeri cursu cœpit abscedere, transvadatoque Rheni fluminis alveo, remotioris eremi secreta penetravit. Subulcus autem subitam sui pecoris fugam miratus, evestigio insequitur, et gregem quem pessum ire putabat, reperit copiossisimis pascuis immorantem. Cumque viam redeundi nesciret, mansit ibi, fructibus arborum et carnibus victitans, donec grex totus affatim carnibus gravaretur obesis. Itaque domum redire cupiens, cœpit anxie cogitare quo ingenio ignotum iter aggredi potuisset. Nocte igitur quadam vidit in somnio senem quemdam reverendi habitus et vultus, canitie venerabilem, dicentem sibi : Quia, ut video, porci quos sequeris, ubertim sunt saginati, jam redire parato. Qui dum responderet se viam nescire dixit illi : Scrofam quam totus grex quasi ductricem sequi solet, cædito, et quocunque illa præcesserit, tendito gressum. Quod dum ille faceret, et præeuntem diligenter sequeretur, sine errore ad monasterium,cunctis aliud suspicantibus, ex opinato pervenit. Qua in re quid aliud quam beati Galli merita claruerunt, dum ad usum sibi famulanteum ignotum animantibus pastum ostendit, et ea rursus mirabili ordine ad propria revocavit?

CAPUT XX.

Qualiter deprehensi sint qui stabula incenderunt.

Frater quidam ejusdem monasterii possessiones

Auva monasterium seu Augia, vulgo Richenow, de quo supra in Observat præviis. Ratpertus, lib. I de casib. Galli, cap. 2 : « Post hæc vero, inquit, Sidonius, Constantiensis præsul, qui et monasterium quod Auva nominatur in sua potestate habebat, instigantibus comitibus cœpit inquirere monasterium nostrum et in potestatem episcopatus redigere, » etc.

quasdam sub sua cura habens, in quodam remotiori loco ob nutrimenta pecorum stabula construxit, et illic quamplurimum feni recondidit. Duo itaque homines, diabolica instigati persuasione, eadem repositoria cum omnibus quæ inibi congesta erant, noctu igni apposito succenderunt. Sed dum jam pene toto anno hujus, auctores facti laterent, unus eorum, arreptus a dæmonio, cœpit per vicina discurrere loca, publice proclamans : Stabula pecorum beati Galli succendi, et ideo versa vice ab ipso invisibiliter incendor. Cum itaque divinum in eo continuatim judicium patesceret, pluresque importunis ejus clamoribus concitati per loca singula ad hoc miserabile spectaculum convenirent, rogavit omnes ut ejus incendia restinguerent. Illis autem certatim in eum aquam mittentibus, pœna divinitus illata humanis viribus exstingui non potuit. Non paucis deinde diebus exactis in hoc miserabili genere tormentorum insanus vitam finivit. Alter vero cum sui sceleris socium tali cruciatu vidisset damnatum, ad præpositum supradictum venit, ultroque divinum perhorrescens judicium, delictum confessus est, duosque boves pro debito obtulit, ac se voto constrinxit quod deinceps nunquam rebus sancti Galli damnum inferret. Frater autem idem pœnitudinem ejus agnoscens, boves non suscepit, sed abire eum cum suis ad sua permisit.

CAPUT XXI.

Quomodo ille qui silvam publice incenderat correptus sit.

In possessione quadam ejusdem monasterii, quædam silvula ob porcorum pastum custodiebatur ne passim a multis consumeretur incisa. Hanc pauper quidam occulte solebat adire, et furtim inibi multa præcidendo, grande damnum inferre. Itaque die quadam, cum juxta morem suum latenter intraret, et pauca succideret arbusta, gladius quem tenebat, tam valide manui ejus adhæsit, ut illum deponere nullatenus potuisset. Agnoscens igitur cujus rei causa mulctatus sit, ad basilicam in honore beati Galli constructam festinavit, diuque orationibus incumbens, manu resoluta gladium ante altare dimisit. Egressus vero cogitare cœpit nihil obesse si ligna quæ præciderat domum deferret, non autem prodesse si putrefacta perirent. Subjunctis ergo bobus carpento, ad silvam remeat, et præcisa in unum comportat. Quæ cum vehiculo vellet imponere, dolore quodam prævalido ceu stimulis urgeretur, in posterioribus attactus est. Quo cum sine mora manum protenderet, gladium quem coram altari dimiserat, fortuito recepit. Digitis autem manubrium constringens, detestabile munus tam valide retinuit, ut articulorum juncturæ invicem laxari putarentur. Tum miser dolore compulsus, ad ecclesiam recurrit, ibique prostratus, veniam pro commisso et absolutionem manus deposcit. Cumque diu in oratione persisteret, et gladium nequaquam dimittere potuisset, juramento tandem ac voto promisit nunquam deinceps se damnum beati Galli rebus illatu-

A rum. Mox manus aperta gladium deposuit. Qui ob testimonium miraculi in eodem loco suspensus, multo tempore ibi permansit, invasoribus ecclesiasticarum rerum grande timoris pondus incutiens.

CAPUT XXII.

Quam perjurus vindictam partulerit.

Frumoldus quidam nomine de possessione quadam ejusdem monasterii ancillas duas vi abstulit, et suæ servituti subjecit. Is ab advocato pro eisdem feminis sæpius interpellatus, tandem censura judicum coactus est ut eas vel monasterio redderet, vel suo juri cum sacramento in altari sancti Galli peracto firmaret. Itaque avaritia impellente juramentum parvipendens, monasterium cum suis adiit, et ut
B dijudicatum fuerat, audacter peregit. Sed pro contemptu sancti ultio Dei cum festina prævenit. Nam juramento expleto ad propria iturus basilicam egressus est, jumentoque adducto, cum super illud saliendo vellet ascendere, mente captus, faciem suam ad postericra equi insidendo convertit. Æstimans itaque id per famulorum contigisse neglectum, iratus valde resiliit et caballum regyrari citius jussit. Cumque secunda ac tertia vice ascendere cupiens pari luderetur errore, tandem clientum adminiculo equo superpositus monasterio cum rubore discessit. Non longe autem inde positum, subito eum dirus oculorum dolor invasit, ac deinde per momenta singula decrescente visu, cæcitatis horrore damnatum, materiali funditus luce privavit.

C

CAPUT XXIII.

Quemadmodum invocatus vir sanctus quemdam a nece liberaverit.

Invocatus etiam venerabilis Gallus quam promptum impendat auxilium, sequenti liquebit exemplo : quidam vir, dum per silvam quamdam iter faceret, ac circumspecte incursus latronum qui in ea solebant commorari, multisque nocere, festinando devitare conaretur, tantus eum subito sopor invasit, ut vix incedere potuisset. Cumque periculi metu suspectos haberet itineris, casus, et dormiendi causa paulisper divertere vellet, rutiscum quemdam obvium habuit, eumque rogare cœpit ut interim custos sui existeret, donec importunitatem somni parumper quiescendo depelleret. At ille, pacem simu-
D lans, fidem spopondit. Itaque modicum divertens, pallium capiti supponit, et se prosternens, beati viri suffragia his verbis implorat : Sancte Galle, tua me protectione custodi. Signaculo crucis deinde munitus cum obdormisset, infidus custos sponsionis immemor, sumptis armis soporatum quasi pempturus aggreditur, de collo vestem subtrahit, quo facilius uno ictu perimat dormientem. Sed cum gladium in ictum vellet deponere, artubus rigore stupefactis inflecti brachia nequiverunt. Interea dormienti quidam astitit, et in somno dixit : Quid somno depr meris, quem ab imminenti interfectione modo, tutatus sum ? At ille evigilans, et fidelem socium nudato gladio cerneas capiti imminere exsilit, et compre-

hensum qua pro causa hoc scelus vellet admittere A percontatur. Qui cum pro spoliis illius excipiendis se id facere voluisse fateretur, continuo brachia, quæ divina obriguerant jussione, deposuit. Perpendens itaque alter se divina misericordia per merita beati Galli a nece servatum, pacem cum illo fecit, et illæsum abire permisit.

CAPUT XXIV.

Puella a dæmonio liberata.

Præterea tam multi a furore dæmonum per ejusdem sancti Patris merita sunt liberati, ut si omnium curationem commemorare velimus, fastidiosis lectoribus occasionem murmurandi tribuamus. Unum ergo ex pluribus replicamus, ne hoc virtutum genus viro sancto defuisse putetur, Puella quædam, B sævissima hostis antiqui vexatione detenta, et non ignobilium labore parentum ad monasterium perducta, cum oratorium beati Galli confessoris intrasset, statim horribili dæmonis infestatione agitata, ad terram concidit, miserabiliter se discerpens, horrendo clamore spurcissima verba cœpit effundere. Qua causa unus e fratribus, Stephanus nomine, miseriæ illius compassus, tandiu super eam exorcismum recitavit, quoadusque eadem vexatio finiretur. Resipiscenti autem puellæ modos pœnitentiæ indixit, seseque pro illa in orationibus ac jejuniis exercere cœpit. At misera femina ut de prohibitis escis quidlibet usurpavit, tam acriter eam continuo dæmon invasit, ut vix a multis teneri potuisset. Cumque identidem ad eumdem locum perducta esset, et Stephanus supradictus iterato super eam exorcismum C recitasset, animal parvulum in modum bruchi nigerrimum ab ejus ore prolapsum est. Hoc viso cum idem frater attentius adjurationi insisteret, tribus vicibus singulorum similitudo bruchorum ore excidit feminæ. Quæ animalia dum astantes manu capere miterentur, subito disparuerunt. Puella autem eadem hora surrexit incolumis, et reliquum vitæ suæ tempus æbsque ulla dæmonis infestatione peregit.

CAPUT XXV.

Miraculo olei defluentis anxietas increpata custodis.

Illud quoque libet ostendere evidenti miraculo quomodo vir sanctus quosdam in suo servitio de penuria rerum trepidantes corripuerit, et modicæ D fidei pusillanimitatem confortarit. Ecclesiæ ejus custos, dum quodam tempore olei copiam ad luminaria instruenda non haberet, lumen quod in crypta omnibus ardere noctibus solebat quamdam nocte exstinxit, quia lumen quod ante superius altare et tumbam ardebat, per quamdam fenestram radios suos ad altare infra cryptam positum dirigebat, et suffi cere utrique loco credeb atur. In eadem autem lampade vitrea, quam exstinctam a custode retulimus aqua inferius et olei pinguedo desuper erat. Mirabilem rem dicturus sum, ita totum oleum per rimam in fundo repertam guttatim ad terram defluxit, ut nil aquæ deesse videretur. Idemque liquor per terram usque ad altare decurrens, pallam ejus lineam ascendendo occupavit, et ita usque ad medietatem infecit, ut nunquam deinceps ablui potuisset. In quo quid potissimum mirer invenire non potero : utrumne quod oleum subtus aquam depressum est, an quod aqua per eamdem fracturam non defluit, vel certe quod oleum de pavimento in pallam sursum ascendit. In quibus tamen omnibus, et virtutem sancti viri ostensam et stultam parcitatem ministri increpatam non ambigo.

CAPUT XXVI.

Qualiter fugitivus monachus revocatus sit invitus.

Sileri non debet qua virtute servitium suum dimittentes et fraudulenter abscedentes beatus Pater reprimat, et vel lapsos revocet, vel pertinaces in malo feriat. Frater quidam de eodem monasterio fugam molitus, equum furto rapuit, et per noctem abscessit. Cumque ad Rheni fluenta fugax venisset, transvadare in equo tentavit : et a medio alvei necius ad locum ubi intravit caballo deferente reversus, cum magna festinatione ad monasterium rediit, sputans se in alias longe partes abscedere. Mane facto, cum se recognovisset frustra laborasse, confusus interdiu delituit : noctu vero fugam arripiens, in fluvio, sicut prius, salubriter errorem passus est, et stropha facta per eamdem viam nesciens remeavit. Confusioni igitur obstinationem jungens, ipsa etiam se die occuluit, et nocte insecuta tertio notum iter carpens, modo quo diximus itidem revocatur. Cumque jam tædio victus, die tertio se sopori in campo dedisset, a quibusdam equum cognoscentibus captus est et suo loco restitutus. Et quia effectum voluntatis suæ non invenit, etiam nolens sancti viri virtute victus, ad viam pervenit. Solent autem plures testari cunctos qui de sancti ipsius familia aufugerint, aut emendationem quantocius subire, aut manifestæ ultioni debere succumbere : neque cuiquam impune cedere, qui fidem illi plenam servare contempserit.

CAPUT XXVII.

Fulmine deformatus, partim Romæ, partim in hoc sancto loco sanatus.

Quod Dominus flagello suo quosdam a peccatis coerceat, et pro commissis affligat, testis est paralyticus cui ante sanationem Salvator peccata dimittit. Sic autem aliquando percutit, ut eos sanctorum suorum meritis suffragantibus sanitati restituat : ut et divinæ operationis sit indicium, cum interius homo per flagellum a peccato compescitur ; et virtus sanctorum liquido comprobetur, cum pro illorum meritis exterius sanitas exhibetur. Fit etiam interdum ut qui Dei occulto judicio non uni, sed pluribus infirmitatibus subjacet, non pariter omnia, sed diversis temporibus et intercessoribus debilitatis amittat incommoda : ut dum alicujus remedium mali per unius merita sancti conceditur, redintegratio sanitatis alterius precibus et honori servetur. Quarum omnium rerum evidens indicium dabit sub-

jecta narratio. Quidam violentia fulminis ictus, post A ægrotationem diuturnam ita totius formam corporis et membrorum officia perdidit, ut monstruosum quiddam potius quam hominem videretur exprimere. Siquidem et statura flebili contractione deposita, et gradiendi facultas ablata est : facies tanta combustionis est fœditate corrupta, et oculorum sedes ita sunt carne et cute superductis complanatæ, ut inspicientibus horribile ingereretur miraculum. Adminiculo igitur parentum Romam perductus, corporis quidem reliqui resolutis nexibus pristinum vigorem recepit et statum, in cæcitatis autem squalore permansit. Is a suis perductus cum ad cœnobium beati Galli venisset, et quadam Dominica nocturnis laudibus interesset, spore depressus, quasi duas ardentes sagittas ab altari vidit emissas, et sibi in B oculorum loca defixas. Statimque tanta visione perterritus exclamavit, et tremens ad terram concidit. Cumque diu in pavimento volutaretur, cute quæ oculis supercrevit, velut gladii sectione recisa, continuo de luminis amissi restitutione gavisus est. Tempore deinde procedente oculorum ejus acies tam pura inspectantibus apparuit, ut pueri perspicaces vincere videretur obtutus. Potuit quidem, ut indubitanter credimus, ille apostolorum eximius cui a Domine ligandi atque solvendi potestas collate est, meritis et precibus suis omni eum debilitatis genere liberare : sed divinæ providentia virtutis constat actitatum, ut in ejusdem novitate miraculi venerabilis Gallus apostolicis actibus æquaretur, quatenus hoc quoque modo meritorum ejus magnitudo claresceret C universis.

CAPUT XXVIII.

Surdus et mutus ibidem sanitati restitutis.

Insequenti quoque Dominica, surdus quidam et mutus, multorum ibi fratrum cognitioni notissimus, utpote qui idem monasterium solitus fuerat frequentare, cum nocturnis interesset excubiis, repente impulsu valido in pavimentum dejectus est ; statimque cum ab ejus ore et auribus plurimus sanguis prorumperet, sine mora utriusque membri munia recepit, et sanus abscessit.

CAPUT XXIX.

Furtum per visionem inducatum.

Videtur huic operi inserendum quantum Dei famulus invigilet ad eorum res defendendas, qui ejus suffragia devote postulare contendunt. Puer quidam qui postmodum corpori ejusdem congregationis insertus, hæc eadem attestari solebat, cum adhuc primavæ ætatis flore gaudens, inter scholasticos monasterii cujusdam Dominicæ noctis solemniis interesset, quidam e vicino territorio mansionem ejus irrupit, ipsiusque codicem et quæcunque inibi reperire poterat, furatus abscessit. Puer de basilica regressus, damnum quod illatum est, largo fletu perdoluit. Porro fratri illius foras monasterium posito senex quidam eadem nocte vultu placido in somnis assistens, cuncta quæ erga puerulum acta D erant indicavit. Nomen etiam furis locumque ubi commoraretur edixit, tempus pariter ejusdem furti depromens. Ille fidem visioni accommodans, ad monasterium regressus, quod in somnis audierat factum invenit : moxque indicia quæ perceperat secutus, absque difficultate furem deprehendit, et omnia quæ ablata fuerant recepit.

CAPUT XXX.

Qualiter ibi sanctimonialis femina brachia receperit.

Alio quoque tempore sanctimonialis quædam femina de episcopio Constantiensi, cujus brachia ad mamillas cum rigore contorta, ad nullius operis usum deflecti poterant, cum advenisset, et ante sepulcrum sancti Galli aliquantisper orasset, sanitatem indepta gaudens abscessit.

CAPUT XXXI.

Furtum in ferramentis factum quomodo sit denudatum.

Quidam non simplici, ut postmodum claruit, animo adveniens, dum quosdam monasterii operarios a divino agricolandi labore disjungentes, ferramenta in aratris per noctem dimisisse perspiceret, tempus tenebrosum fraudibus suis opportunum ratus, tot ferramenta sustulit quot oneri sufficere proprio credidit. Cumque fugam celerans, tota nocte vacuo laboraret conatu, in ipso lucis exortu ad portam monasterii ex improviso pervenit. Et quia factum latere non potuisse cognovit, confessione spontanea patefecit, quod præsumptione pestifera in rebus sancti Galli diabolo suadente commisit. Sicque reddens quod auferre molitus est, petita venia vacuus repedavit.

CAPUT XXXII.

Debilis reformatus.

Debilis quidam ita membris omnibus contractus ut nullo pacto per se quoquam progredi potuisset, ad memoriam beati Galli a suis perlatus, et quotidie juxta sepulcrum in crypta collocatus, dum usque ad vesperam ibidem orationibus insisteret, ab eisdem ad hospitium reportabatur. Quod dum aliquot ageretur diebus, presbyter quidam ejusdem congregationis die quadam in ipsa ecclesia non longe sacris oblationibus operam dedit : subitoque præter illos cum nullus adesset, æger cœlitus per merita, ut credimus, sancti Galli cujus suffragia sedulo flagitabat visitatus, confusa horribiliter cœpit voce perstrepere, ita ut idem sacerdos intra sacra missarum solemnia, sicut sæpius testari solitus erat, non minimo quateretur terrore et metu. Cumque circumspiciens oculis cuncta lustrasset, et per alicujus præsentiam magnitudinem timoris desideraret evincere, membris miseri ad statum suum redeuntibus, crepitum quasi virgarum in ariditate fractarum audivit : et huc illucque se præ angustia vertens, post paululum eum qui debilis fuerat, sanum de crypta prodire conspexit. Cui etiam tanta mox sanitatis accessit perfectio, ut sine infirmitatis obstaculo optato deinceps potiretur incessu.

CAPUT XXXIII.

Quidam a periculo fastidii liberatus.

In eadem Alamannorum provincia, quidam dives tantum valetudine contraria tabefactus est, ut pene per annum integrum fastidio laborans deficeret, et solatia alimentorum, ut sanitatis recuperatio poscere videbatur, percipere vel continere non potuisset. Is ad cœnobium beati Galli pro hac eadem causa perductus est. Post diuturnas igitur preces et suspiria, cum sacræ oblationis consummaretur officium, benedictionis panem de manu sacerdotis accepit. Quo comesto, caruit fastidio, et desiderio victualium congrue percepto, benedicens Domino, et merita sancti Galli miratus, sanus cum gaudio ad propria remeavit.

CAPUT XXXIV.

Altera ferri vinculis absolutus.

Pauperculus quidam, propter homicidii reatum circulis ferreis tam in collo quam in utroque constrictus brachio, quam gravibus quotidie suppliciis afficeretur, per sulcos quos ferrum carnibus ejus inflixerat, videntibus fidem fecit. Qui cum multa sanctorum loca pro ejusdem cruciatus remedio, et admissi sceleris abolitione lustrasset, divina tandem miseratione respectus, nexus quibus in collo vel uno brachio stringebatur, amittere meruit: et cum forte in viciniam cœnobii sancti Galli venisset, per visionem ei, sicut referre solitus erat, præceptum est ut sancti viri patrocinia quærens, monasterium adiret: pariterque indicatum quod ibidem circulum, quem uno adhuc ferebat in brachio, amissurus, et optatæ gratiam sanitatis esset adepturus. At ille desiderio promissæ sanitatis ardescens, utpote qui tanto tenebatur cruciatu, ut totum jam brachium ferro immerso in tumorem esset conversum, iter ad monasterium maturavit. Cumque nocturnis ibidem vigiliis interesset alto sopore depressus, senem assistere videt canitie venerandum, casula indutum, sibique dicentem: Quid tu, homo, cæteris laudem Domini celebrantibus, somni torpore deprimeris? Cujus præsentia perterritus, cum responsum reddere non auderet, baculo senex quem manu gestabat, locum ei vulneris tetigit. Dissiliente itaque longius ferro, præ dolore quem ex attactu persensit, horrendis vocibus astantes perterruit. Quibus percontantibus qua pro causa psallentes inquietaret, cuncta per ordinem quæ viderat retexuit; et licet recenti adhuc vulnere non careret, pro amissione tamen ferri cujus nexibus cruentabatur, quia sanitas in promptu erat, gaudio replebatur ingenti.

CAPUT XXXV.

Pharus cum lampadibus mirabiliter servata.

Alio quoque tempore, frater quidam, qui in eadem ecclesia custodis fungebatur officio, cum pharum c quæ ante altare sancti Galli pendebat, pro incendendis A luminaribus ad inferiora deponere debuisset, incaute funem quo ipsa pharus dependebat retraxit. Qui statim e manu dilapsus, paxillum cui insertus erat de pariete extraxit. Cumque eadem pharus sub nimia celeritate solo appropiasset, repente substitit, et absque ullo humanæ retinaculo artis in aere suspensa remansit. Custos igitur, miraculi stupore perculsus, allato igni lampades omnes accendit, et plurimis hoc factum cernentibus, absque pinguedinis effusione seu diminutione lucernarum, altius ipsam pharum quam pendere solebat, retraxit. Deo itaque laudes a cunctis, gratiæ referuntur ab omnibus, qui ad declaranda Patris eximii merita, stupendi novitate miraculi, lumen sanctis aptatum usibus, vel ad horam loco venerabili deesse passus non est.

B

CAPUT XXXVI.

Lucernæ casu non læsæ.

Idem frater, dum alio tempore lucernas vitreas in eadem lavaret ecclesia, alius quidam incaute deambulans, cum se alio repente vertisset, quasdam juxta positas veste attactas pavimento dejecit, ita ut violento ejusdem dejectionis impulsu usque in ecclesiæ cancellos ferrentur. Sed miro divinæ operationis modo absque læsione repertæ suis continuo non sine admiratione restitutæ sunt locis.

CAPUT XXXVII.

Qua medela medico periclitanti subventum sit.

Frater quidam ejusdem congregationis, medicinali scientia non ignobiliter instructus, dum quoC dam tempore incidi sibi cum phlebotomo venam fecisset, et præpropera festinatione post modicum quippiam operis incaute faceret, statim non solum brachium cujus venam incisio vulneraverat, verumetiam totum corpus ejus tumore distensum est. Qua ex causa accidit ut mortem suspectam habere cœpisset, quippe quia viderat suæ sibi artis industriam studiosius adhibitam nihil prodesse. Sequenti itaque nocte, vidit in somnio placidæ gravitatis senem sibimet assistere, causas infirmitatis blandis inquirentem sermonibus. Cumque interroganti totius ex ordine rei replicaret eventum, senex dixit ad eum: Memento, fili, ut luce terris reddita, oleo quod in crypta ante altare consuevit ardere, vulneris locum perungas, nam continuo sanitatem recipies. Itaque D facto mane, quod in somnio audierat custodi ecclesiæ retulit; pariterque cum illo basilicam ingressus, ut edoctus fuerat, certus de promissione peregit. Nec mora, sacro perunctus liquore, toto corpore detumuit, et integerrimam assecutus est sanitatem.

CAPUT XXXVIII.

Puella a nativitate cæca illuminata.

Mulier quædam unicam filiam, ab ipsa, ut referebat, cæcam nativitate, propriis humeris monasterio advexit, eamque ante altare, sancti Galli deponens, solo prostrata, precibus pro illa diutius incubuit. Illa-

a Vide præfationem.
Goldastus addit *presbyter*.

c Id est instrumentum pensile quo lampades suspenduntur in templis.

que orante devotius subito puella huc illucque in A pavimento volutata, miserabiliter exclamat; et inter angustias ac gemitus optato visu donata, gratissimum omnibus qui aderant præbet signi perspicuitate spectaculum.

CAPUT XXXIX.

Infirmus pulvere sarcophagi et oleo recreatus.

In eodem monasterio inter scholasticos tunc temporis erat quidam puerulus, pauperculis licet parentibus oriundus, studio tamen discendi satis intentus. Cumque immatura morte utriusque parentis solatio nudaretur, quamvis quotidianum victum suis laboribus assidue quæritaret, nequaquam tamen boni studii, etiam necessitate compellente, instantiam dereliquit. Is lateris quodam dolore percussus, B usque adeo gravi per longa temporum spatia infirmitate contabuit, ut in uno latere, ab humero videlicet usque ad extremam corporis partem, ulcera saniem emittentia paterent quamplurima. Qua infirmitate in tantum gravatus est, ut vix jam sine aliorum adminiculo quoquam gressum movere potuisset. Sed cum corporale medicamentum, quamvis sæpissime adhibitum, nihil illi prodesset, et jamjamque desperaretur a cunctis, custos ecclesiæ in festivitate beati Galli cineres de sarcophago illius collegit, et oleum quod ante ipsum altare ardebat admiscuit, adductique corpus pueri ea parte perunxit, quam dolor possederat. Qui die altera ulceribus jam superductis sanus inventus, ob memoriam redditæ sibi sanitatis reliquum vitæ tempus in ejusdem sancti loci excubiis C fideli devotione transegit.

CAPUT XL.

Manus arida puellæ restituta.

Post aliquantulum temporis, puella quædam jam multos per annos manus aridæ et curvatæ pondus ferens inutile, ad monasterium cum matre pervenit. Cumque pio voto manui torpenti globulum lini superponens, ad altare sancti confessoris accederet, impositura quod attulit, continuo manus ipsa restituta est sanitati.

CAPUT XLI.

Cera quam rusticus ab ecclesia rapuit in lapidem conversa.

D

Tempore vero alio, rusticus quidam in eadem beati Patris basilica ceræ particulam suis aptandam usibus ab altari occulte diripuit. Inde regressus ad hospitium, dum de sinu ceram ad quodlibet opus ex ea faciendum protraheret, in duritiam lapidis conversam invenit. Continuoque recurrens ad ecclesiam, loco suo quod abstulerat restituit, et astantibus suam salubriter confessus protерviam, quod factum fuerat indicavit. Qui rei novitate stupefacti, dum inter admirationem eamdem particulam, certius rem cognituri, tollerent de altari, mirum dictu! in pristinam suæ naturæ mollitiem reperere mutatam.

CAPUT XLII.

Mutus vocis officio muneratus.

Juvenis quidam pauperculus, orationis causa monasterium adiens, fratrem suum jamdudum amissæ vocis dispendia deplorantem secum adduxit. Cumque altari sancti Galli appropinquasset, presbyterum quemdam inibi sacrosancta tractantem mysteria conspexit; et consummationem sacræ actionis opperiens, ejusdem sacerdotis ab officio redeuntis genibus advolvitur, et ut pro muto dignaretur aliquas fundere preces ad Dominum instanter exorat. Et ille hujusmodi desiderio satisfaciens, primo orationem pro misero fecit, deinde crucis eum munivit signaculo, acsi Dominici corporis et sanguinis sacramento firmavit. Quo facto, resolutis linguæ vinculis, qui mutus advenerat pristinæ locutionis recepit officia.

CAPUT XLIII.

Puer contractus a debilitate liberatus.

Puerum quemdam, membris omnibus ita contractum ut per se nullatenus quoquam progredi potuisset, non longe in itinere quod ad monasterium ducit, hi qui eum ferre solebant solum dimiserunt. Armentarius autem quidam per eamdem viam de silva ad monasterium tendens, dum jacentem miserum conspexisset, ait ad eum: Quomodo et unde, o flebilis, advenisti? quove securitatis genere in hoc solitudinis horrore non timuisti remanere? quo itaque venire desiderasti? Et ille: Pro his, inquit, calamitatibus, quarum me numerositate septum vides, ad beati Galli patrocinia multo jam ex tempore pervenire cupiveram. Sed ecce hi quorum me labore illuc deferri sperabam, modo viæ longitudine fatigati, me miserum in hac solitudine reliquerunt fame cruciandum et bestiis lacerandum. Hisque ille questibus per compassionem ad misericordiam flexus, puerum humeris impositum per unum milliarium ad monasterium portat. Quem deinde frater, cui suscipiendorum pauperum cura commissa est, assumens, congrua mansione refovit. Nocte itaque quadam circa nocturnas vigilias, cæteris qui similiter suscepti fuerant ad ecclesiam festinantibus, cœpit idem puer omnes attentius exorare ut ad basilicam deferretur, cunctisque id quod petebat denegantibus, cœpit crebris beati Galli nomen invocare clamoribus: deinde etiam horribilius perstrepere, ita ut non parvum audientibus terrorem ingereret. Itaque quibusdam ut causas angustiarum ejus agnoscerent introeuntibus, sanus inventus est, et cum gratiarum actione ad ecclesiam properavit.

CAPUT XLIV.

Paralytica sanitati restituta.

Puellam paralysi multo tempore laborantem sui ad monasterium detulerunt. Quæ in ecclesiam deportata, ad lectionem Evangelii, quæ in nocturnis secundum consuetudinem regularis officii recitatur excubiis, circumstantes, ut se a terra sustollerent, et inter manus sustentarent, cœpit rogare: cumque

sublevata fuisset, dimitti se postulavit. Illis autem id facere metuentibus, ne forte casu subito læderetur, valere se confidentius affirmavit. Igitur dimissa, per se stetit, ac deinceps totius corporis resumpto vigore, sana recessit.

CAPUT XLV.

Cæca illuminata.

Cujusdam patrisfamilias non longe a monasterio commanentis ancilla, dum fortuito domus januas aperiret, turbo venti pulverem et paleas in faciem ejus et oculos projecit : statimque crescente molestia, paulatim ei usus decrevit, donec horrendis penitus tenebris cingeretur. Hæc ad ecclesiam beati Galli perducta, cum ejus suffragia primo ingressu devotissime precaretur, recepto quod amiserat lumine, gaudens abscessit.

CAPUT XLVI.

Candela cœlitus incensa.

Non multo interjecto tempore, dum festivitas octavarum Epiphaniæ annuo celebraretur officio, cunctis tempore sacrificii ad ecclesiam convenientibus, luminaria et candelæ incendebantur ex more. Una autem candela sine lumine inter cæteras ardentes dimissa, inter sacra missæ solemnia principalis, primo cæpit paulatim fumo tenui vaporare : deinde videntibus non paucis flammam concipiens et cæteris clarius rutilans, signi effectum splendoris singularitate commendavit.

CAPUT XLVII.

Scotus a multiplici debilitate curatus.

Nuper quoque de natione Scotorum, quibus consuetudo peregrinandi jam pene in naturam conversa est, quidam advenientes, unum e suis conviatoribus multiplici peste possessum in eodem monasterio dimiserunt. Qui cum aliquantis ibidem moraretur diebus, et quotidie infirmitatis suæ remedium plena fide deposceret, nocte quadam senem sibi per somnium vidit assistere, gestu et habitu venerandum, quem quis esset interrogans, beatissimum Gallum fuisse perdidicit. Et protinus ad illum : Cernis, inquit, o domine, toto me corpore dissolutum, meritorum tuorum quotidie evidentiam præstolari. Noli ergo quod te aliquando credo facturum differre A diutius. Ad hoc enim hujusque me reservatum esse cognosco, ut sicut his Barbaris virtus tua latissime claret, ita etiam gentis tuæ hominibus meritorum tuorum fulgor innotescat et claritas. Scis ipse, scis, inquam, a natali solo quam longe sim disjunctus, quantaque inter peregrinationis angustias corporis debilitate compressus. Succurre citius, opitulare quantocius. Qua ille motus querimonia, vultu placido paucis ita respondit : Die mortalibus reddita ecclesiam petito, et videbis divino te melius sublevari consilio, quam patriæ vel parentum solatio. Mane facto, summo animi gestiens ardore ad basilicam properat, et juxta tumulum beati Galli promissionis memor precibus insistit. Post orationem et lacrymas, angulo sarcophagi adnixus, cœpit se B sensim erigere ; nec prius lecti angulum cui innitebatur deseruit quam statura erecta et accepto robore per se ire et redire potuisset. Qui tempore procedenti plena sanitate donatus, in eodem monasterio precibus et sanctæ vitæ deserviens hactenus conversatur.

CAPUT XLVIII.

Conclusio auctoris.

Hæc de copiosissima segete beati Galli virtutum memoriæ horreis grana libuit commendare, et nostris et aliorum pastibus profutura. Poterunt hæc enim plurimum diligentibus justitiam ædificationis conferre : quia et morum honestatem insinuant, et ad laudem Domini, qui ita sanctos suos glorificat, devoti lectoris animum vel auditoris inflammant. C Cæterum tot et tanta sunt ejusdem sancti Patris miracula, ut nec a studiosis scriptoribus propter copiam sui possint comprehendi, nec a fastidiosis lectoribus sine tædio et rugata fronte percurri. En vero huic operi tantum inserta sunt, quæ et veracium relatione testium veritatem custodiant, et moderata brevitate nullius, quamvis etiam utilia nauseantis, mentem offendant.

Oratio Walafridi.

Obsecramus itaque te, beate Galle, Christi confessor, ut sicut sanitatem corporum meritis tuis multis te contulisse retulimus, ita nostris mentibus divinæ miserationis medelam implorare digneris. Amen.

VITA SANCTI OTHMARI

ABBATIS SAN-GALLENSIS.

MABILLONII OBSERVATIONES PRÆVIÆ

(Acta Sanctorum ordinis S. Benedic., tom. IV.)

1. Sancti OTHMARI nomen non uno modo pingebatur apud antiquos. In chartis a Melchiore Goldasto vulgatis in tomis II et III Rerum Alamannicarum, legitur *Audemarus, Audomarus, Autmarus* et *Otma-* D *rus, abbas Durgaugensis* seu *monasterii S. Galloni* quem alii *Gallonem*, vulgo *Gallum* appellant. Utriusque Vitam, sanctorum scilicet Galli et Othmari, litteris mandavit Walafridus Strabus abbas Augiensis, *ad*

petitionem Gozperti, abbatis sancti Gallensis, uti Hepidanus in Annalibus testatur cum ipso Walafrido in prologo suo : qui Walafridus *anno* 849 excessit vivis, et quidem XV Kalend. septemb. ex S. Galli Necrologio apud Goldastum.

2. Hujus fere æqualis Iso cœnobita monasterii S. Galli duobus libris translationes et miracula S. Othmari exaravit. Is multis laudatur ab Ekkehardo Juniore in libro de Casibus S. Galli, cap. 2, ubi *Notkerum Balbulum, Tutilonem et Ratpertum discipulos* habuisse dicitur. Apud Hepidannum vero, *anno* 871, *Iso magister obiit prid. Id. Maii*, quem itidem annum signat Hermannus Contractus. Exstant etiam hymni duo apud Canisium in tomo V antiquarum Lectionum, pag. 757 et 767, unus a Notkero medico, alius ab anonymo conditus in S. Othmari honorem.

3. Statim a suo ipsius obitu, Othmarus *sanctus* habitus est. Hinc post sepulturæ annos decem corpus ipsius e *Stein* insula revectum est in S. Galli monasterium. Non tamen ante annum 864 honoratus est publico cultu, quem Salomon, Constantiensis episcopus, ipsi decrevit post solemnem e tumulo levationem Ekkehardus, cap. 1, de Casib. S. Galli, [b] scribit, *B. Othmarum auctoritate Romano in sanctum levatum*. Quod vereor ut dixerit habita ratione sui temporis, nimirum sæculi XI, quo Romani Pontificis suffragium in levandis e terra sanctorum corporibus solebat exspectari. Nam Iso monachus, testis et historicus translationis a Salomone factæ, Romani pontificis intercessisse auctoritatem non memorat in lib. I, cap. 2 et sequentibus. S. Wolfgangus, Ratisponensis antistes, S. Othmarum præcipua devotione coluit.

4. Notkerus, medicus et monachus cœnobii S. Galli in hymno a se composito Othmarum *martyrem* drædicat his versibus :

Principum sævas doluit rapinas,
Inde raptorum studiit gravatus,
Martyris palma meruit superna
Scandere regna.

Nimirum eo tempore familiare erat ut homines innocentes violenta qualibet morte ab aliis affecti, martyres appellarentur. Verum et si pro justicia vitam finivit in exsilio S. Othmarus, non tamen continuo *martyr* appellandus, quem sane titulum apud solum Notkerum ipsi attributum legimus. *Cuonradus Camerarius instituit lumen ante aram S. Othmari omni nocte arsurum*, ut in necrologio Gallensi legitur V. II *Id. Octobris*.

5. Monasterium S. Galli, in diœcesi Constantiensi situm ad lacum Acronium, olim dictum *Durgaugense* eo quod situm esset in pago Durgaugia, quem etiam A Arbonensem vocant ; istud, inquam, monasterium, fama et amplitudine hactenus celeberrimum, sua debet primordia et incrementa Othmaro abbati, qui cellam exiguam a S. Gallo conditam et pene destitutam amplificavit, et necessariis instructam ædificiis monachis Benedictinis assignavit, factus et ipse monachus, cum antea fuisset presbyter sæcularis. Sane Pippinus rex, dum Othmaro cellam S. Galli commendavit, ipsi concessit *libellum quem Benedictus Pater de cœnobitarum conversatione composuerat*, testante Walafrido in libro de Miraculis S. Galli, cap. 2, ubi priscum cellæ S. Galli statum describit. Nec dubium quin eo animo a Pippino id factum sit, ut novum monasterium institutis Benedictis informaretur. Et Kero, S. Gallensis monachus, regnante Pippino, Caroli Magni patre, S. Benedicti Regulam Alamannice reddidit in gratiam monachorum imperitorum, uti apud Goldastum legitur in tomo II Rerum Alamannicarum. Hinc frequens mentio Regulæ S. Be- B nedicti in Historia Ekkehardi Junioris, cui præivit Hartmannus sæculo IX, ejusdem cœnobii monachus, in Litania metrica, tomo V Canisii, pag. 732, relata his versibus :

O dilecte Dei radians virtute corusca,
Sancte Othmare Pater, junge preces pariter.
Summe Dei cultor, monachorum rector et abbas,
O Benedicte sacer atque benigne Pater,
Istud cœnobium cœtumque tibi famulantum,
Nostraque sanctificans cuncta tuere simul.

6. Variæ donationes S. Othmaro factæ leguntur apud Goldastum in tomis II et III Rerum Alamannicarum, ubi Othmari nomen varie exprimitur, ut supra monuimus.

7. Floruere in illo cœnobio complures viri pii et illustres, in his præter Othmarum sancti Ensebius Scottus sæculo IX ; Notkerus, cognomento *Balbulus*, anno 912 mortuus ; Wiborada, femina reclusa ; Foillanus Scottus beatæ memoriæ sæculo X, de quibus C suo loco. Viri scientia pro temporum captu præditi : Iso magister, Tutilo, Ratpertus, Ekkehardi senior et junior, Hepidannus, Burchardus, Bertholdus, aliique Sancti Gallenses monachi, ut missos faciam plurimos episcopali et abbatiali dignitate conspicuos, qui ex eadem palæstra prodierunt. His adnumerandus est Notkerus, Leodicensis episcopus, uti alias probabimus. Ibidem etiam viguerunt scholæ interiores pro monachis, exteriores pro laicis. Notare juvat hoc loco, *Aginonem venerabilem Patrem, episcopum et rectorem monasterii S. Galloni* nominari in quadam Ruakeri charta, data anno 24 regni Caroli Magni, apud Goldastum in notis ad caput 15 historiæ Burchardi de Casibus ejusdem cœnobii ; quo tamen tempore Werdo abbas loco præfuisse dicitur.

INCIPIT VITA

PROLOGUS.

Ad Fratres monasterii Sancti Galli.

Finitis duobus libellis quos de vita et virtutibus beati Galli confessoris juxta fidem quæ vel scripto vel dicto ad nos usque pervenerat, vere potius quam lepide composuimus ; jubentibus vobis, fratres charissimi, qui in cœnobio ejusdem sancti Patris constituti, fervoris ejus quem in Dei rebus habuit, sancti strenuitate propositi specimen exhibetis, libet subnectere eam relationem, quæ de sancti Patris Othmari studiis et virtutibus per ejus merita ostensis D vestra assertione et cura litteris est mandata veracibus : quæ cum sit veritate plena, ratione perspicua, non ob aliud a nobis est iterata, nisi quia charissimus frater Gozbertus qui idem opusculum edidit, cujus charitati quidquam negare nec volumus nec debemus, id ut fieret postulavit, imo præcepit, quem etiam in hac occupatione instantissimum ergodiocten [a] sine tædio læti sustinuimus. Itaque lectori credulo sufficiat hæc abbreviatio nostra ; incredulus autem qui fuerit, ad eam conscriptionem quam sequimur recurrens, multiplici asti-

[a] Græce ἐργοδιώκτην, id est exactorem operis monitorem : qua voce usus est Hieronymus in Epitaphio Nepotiani.

pulatione testium conventus ad fidem, si gratus est, segnis non erit.

CAPUT PRIMUM.

Quomodo vir Dei Othmarus pro sanctitate vitæ cellulæ sancti Galli sit prælatus, et regia auctoritate regularem inibi vitam instituerit.

Igitur Othmarus, genere Alamannorum oriundus, in ætate puerili a fratre suo Rætiam [a] Curiensem perductus est, et in servitio Victoris, earumdem partium comitis, multo tempore constitutus, et litterarum scientia sublimatus, virtutum sectator morumque laudabilium possessor, sacerdotii gradum conscendit, et a supradicto comite benigne retentus, cuidam titulo sancti Florini confessoris prælatus est. Cumque morum ejus probitas et sanctæ vitæ munditia longe lateque plurimorum aures rumore dulci respergeret, Waltramnus quidam qui sibi vastitatem eremi, in qua sanctus Gallus cellulam construxerat, velut a parentibus hæreditario ad se jure transmissam vindicavit, eumdem Othmarum a Victore supradicto ad præficiendum eidem cellulæ postulavit; et voti compos effectus, cellulam cum omnibus quæ ad eam pertinebant, illi solemniter commendavit. Atque ut sui melius desiderii convalesceret utilitas, ad Pippinum [b] regem profectus, eumdem abbatem ipsi præsentavit, et locum cui eum pridem præfecerat, proprietatis jure principi contradidit, omni instantia deposcens ut regia auctoritate ex integro Othmarus abbas eidem præficeretur loco. Cujus petitioni jam dictus princeps assensum præbens, locum sibi traditum viro venerabili commendavit, et regularem inibi vitam instituere jussit. At ille regressus, confestim boni mandritæ studium in ipso exsecutus initio, undique versum congrua monachis habitacula construxit, et ipsius sacri loci statum ad utilitatem divini servitii studiosissime reformavit. Religiosos etiam quosque ita liberalitate sua ad devotionis studium invitavit, ut ex quorumdam donationibus possessiones ipsius cœnobii admodum dilataret, et infra paucos annos complures ad sacræ militiam vitæ attractos magisterio suo et cura decentissime gubernaret.

CAPUT II.

Qua conversationis sanctæ perfectione nituerit.

D His prælibatis, vitæ ejus sanctitatem liceat summatim perstringere, ut liquido cunctis clareat qui-

A bus profectuum gradibus ad hanc gloriam sit evectus. Erat denique parcimoniæ sectator eximius, creberrimo macerans jejunio corpus, ita ut in præcipuis jejuniorum diebus ex consuetudine bidui abstinentiam continuaret frequentius. Et his contra tentamentorum jacula clypeis præmunitus vigilias amabat, et assiduitate orandi spiritalia nequitiæ repellebat. Summæ autem humilitatis gratia præcipue præditus, in tantum voluntariam paupertatem diligebat, ut terrenam gloriam omnibus fugeret modis. Cui etiam hæc erat consuetudo, ut si quoquam pro utilitate monasterii eum tendere necessitas poposcisset, vilis miti dorso veheretur aselli. Erat inter cætera tanta in eo pauperum sollicitudo, ut eorum curam per se potius quam per alios exhibere studeret. In

B eo vero misericordiæ opere quod eleemosyna dicitur, vix cuiquam habebatur secundus. Nam ad suscipiendos leprosos, qui a cæteris hominibus sejuncti manere semotim consueverunt, hospitiolum haud longe a monasterio extra eas mansiones quibus cæteri pauperes recipiebantur constituit, et eis curam per se omnimodis impendebat ita sollicite, ut nocturnis etiam horis monasterio sæpe digressus, curam infirmitati eorum miro devotionis adhiberet obsequio. Capita siquidem eorum pedesque abluens, purulenta suis manibus vulnera detergebat, et victui necessaria ministrabat, illam semper animo revolvens sententiam quam justus Judex misericordibus prolaturus est dicens: *Quod uni ex minimis fratribus meis fecistis, mihi fecistis* (*Matth.* XXV). Sicque factum est ut cunctorum qui eum noverant venera-

C tione sublimis, Pater pauperum appellaretur a pluribus. Quem tam pleniter misericordiæ studium possederat, ut si quem pauperum nuditatis injuria torpentem conspiceret, plerumque suis exutus vestibus, miseri contegeret artus, ita ut interdum sine tunica, sola cappa [c] contectus ad monasterium remearet. Maluit enim per præsentis pompæ contemptum ad indumentum incorruptionis æternæ pertingere, quam per boni operis amissionem futuræ nuditatis opprobria sustinere.

CAPUT III.

Quantam in pauperes misericordiam habuerit.

Quodam etiam tempore ad Pippinum regem veniens,

D honorifice susceptus est, et inter alia largitatis ejus beneficia, ad necessitates fratrum suorum sublevandas argenti libras [d] septuaginta percepit. Sed mox

[a] Rætia Curiensis seu prima, cujus caput urbs Curia, *Chur*. ad Rhenum, comitatum Tirolensem complectitur: alia, secunda dicta, ab urbe Curia ad Danubium usque porrigitur, a Bajoaria Lico fluvio discreta.

[b] Imo ad Carolum Pippini regis patrem, ut patet tum, ex ipso Walafrido in lib. de Mirac. sancti Galli, cap. 11, tum ex Hepidanno monacho in libro de casibus sancti Galli, et Hermanno Contracto in Chronico ubi Othmarus « anno 720 cellæ sancti Galli primus Abbas constitutus, cœnobialem inibi vitam instituisse, et quadraginta per annos nobiliter, rexisse » dicitur. Porro Victor « consilio cujusdam ducis nomine Nebi persuasus ad præfatum principem Carolum cum eodem duce properavit, ipsique eamdem cellam proprietatis jure contradidit, et ut Othmarum presbyterum eidem loco præficere exoravit, » inquit Walafridus. Quanquam ex libro I Isonis de Miraculis sancti Othmari, cap. 5, discimus Otmarum per Victorem primo quidem ad Carolum, deinde, Carolo mortuo, ad Pippinum filium fuisse deductum, ut in concessi loci possessione confirmaretur.

[c] Id est cuculla, uti discimus ex epistola Theodemari, abbatis Casinensis, ad Carolum Magnum.

[d] Walafridus in libro de Miraculis S. Galli, cap. 11, auctor est Pippinum rogatu Carolomanni fratris multa S. Othmaro donaria concessisse, in his codicem Regulæ S. Benedicti et campanum: et cœnobii S. Galli prædia diplomate confirmasse.

ut ad sua rediret egressus, maximam ejusdem pecuniæ partem præ foribus palatii pauperibus erogavit. Paucos autem solidos vix a fratribus qui secum erant compulsus retinuit, quibus postmodum quoddam territorium monasterio vicinum coemit. Dominicorum enim non immemor mandatorum, sui causa de crastino non cogitabat, sciens monachum victu et tegumento contentum esse debere : et ideo paupertatem sibi potius suisque delegit, quam rerum transeuntium possessionem superfluam, expeditis mentibus onerosam.

CAPUT IV.

Qualiter a quibusdam iniquis pro zelo justitiæ, quo fervebat, multis affectus sit contumeliis.

Igitur cum jam Dominus meritis ejus digna rependere decrevisset, callidus universæ bonitatis inimicus bonis ejus actibus invidens, ejusque exemplis aliorum vitam dolens proficere, quietem quam in Christi servitio licet non parum laborando possedit, perturbare contendit. Sed, quamvis flatibus temporariæ adversitatis pulsata, radicem petræ veritatis habens infixam, paradisi cedrus inconvulsa permansit. Nam Warinus [a] et Ruadhardus, qui tunc temporis totius Alamanniæ curam administrabant, diabolo suadente immanissimo avaritiæ morbo præventi, res ecclesiarum sub sua potestate sitarum magna ex parte in proprietatis suæ dominium per vim contraxerunt. Qui cum sibi de possessionibus B. Galli perplura eodem violentiæ ausu vindicassent, vir Dei Othmarus non possessionibus terrenis inhians, sed cœnobialis vitæ in eodem loco rerum ingruente penuria defectum præmetuens, Pippinum regem adiit, ipsique tyrannicam eorum præsumptionem exposuit, pariter protestatus grave eum crimen incursurum si eorum actibus consentiendo faveret. Qua pro causa benevolus princeps utrumque conveniens, interminatus est eis gratia sua illos omnimodis carituros si non ecclesiæ Dei quæ injuste abstulerant, absque recrastinatione restituerent. At illi patriam repetentes, vitio rapacitatis infecti et bestiali sævitia efferati, jussionem regiam neglexerunt : virum etiam Dei Othmarum, cum pro hac re iterum principem adire vellet, missis post eum clanculum militibus, vinculis injectum per vim reduci fecerunt; necnon et Lambertum quemdam, qui fratribus ejus professione connumeratus erat, non vitæ sanctitate, persuase-

A runt ut ei ficta quadam machinatione crimen luxuriæ impingeret, id elaborantes ut, sanctitate ejus hujusmodi suspicionibus infamata, deponendi eum occasionem invenirent. Qua causa plurimi tam dolosæ factionis ignari ad concilium [b] sunt evocati.

CAPUT V.

Quam in objectione ficti criminis modestiam tenuerit, et qua accusator ejus pœna multatus sit.

Itaque vir venerabilis, castæ [*Al.*, castitate] integer vitæ ac morum maturitate grandævus, in medio concilii collocatur, et in ejus accusationem Lambertus falsitatis minister coram omnibus præsentatur : acceptaque loquendi licentia veritatis oblitus, falsitatis assertor dixit se quamdam feminam nosse

B quæ a viro beato vim pollutionis fuisset perpessa. Ad quod fertur nullum dedisse responsum. Cumque plurimis respondere cogeretur objectis, hujusmodi dicto temperavit eloquium : Fateor, inquiens, me supra modum peccasse in multis, de hujusmodi autem objectione criminis secreti mei inspectorem Deum invoco testem. Illis autem ut hujus facti se excusatione purgaret, attentius ei instantibus, mente securus, conscientia liber, tacitus perduravit. Et quia accusandi licentiam apud judices patere cognovit, maluit pro sinceritate sui pectoris divino quam humano pro excusatione criminis placere judicio. Mox ergo ut cunctis claresceret ipsius castimoniam falso fuisse infamatam, Lambertum ultio divina corripuit. Nam febrium vexatione pervasus, paulatim

C resoluto membrorum vigore contrahi cœpit. Sicque omnibus membris status sui amittentibus rectitudinem vel formam, capite ad terram more quadrupedum inclinato, non solum deformitate figuræ terribilis, verum etiam viva voce in sanctum peccasse omni tempore fatebatur.

CAPUT VI.

Quomodo inter arcta custodiæ claustra vitam finierit.

Consilio autem inique inchoato et iniquius terminato, vir Dei Othmarus apud villam Potamum [c] palatio inclusus est. Quo cum nullus intrare vel colloqui cum eo permitteretur, aliquot dies absque corporalis sustentaculo victus transegit. Cumque diuturna vexatione famis laboraret, Peragosus [*Surio* Patgozus] quidam e fratribus ejus noctu advenire

D solebat, et ei victus solatia ministrare. Postmodum vero Gozbertus [d] quidam, vir potens, dum sibi vi-

[a] Litteræ Scalcomanni cujusdam relatæ apud Goldastum in tomo II Rerum Alamannicarum, ordine 45, datæ « leguntur in anno primo Carlomanni regis sub Roadharto comite ; » et aliæ Winiberti, ordine 43, datæ « die Dominico, VI Idus Octob., anno X, regnante domno Pippino rege Franc. sub Warino comite. » Iidemque aliæ ordine 67. Warinus comes adhuc erat anno IV Caroli Magni, ex charta 29. Confer caput 15 Walafridi de Miraculis S. Galli (*supra*). Stumpfius Warinum Hegoviæ, Ruadhardum Turgoviæ comites facit ; Goldastus in notis ad Ratperti caput 2, *Cameræ nuntios* appellat, ex Ekkehardo de casib. S. Galli, cap. 1 ante medium.

[b] Nempe anno 715, testante Hepidanno his verbis : « Sidonius episcopus Contantiensis et abbas Augiæ B. Othmarum de adulterio accusavit, mox missum in exsilium. »

[c] Potamum olim oppidum, teste Ekkehardo infra citando, palatio regio illustre (a quo Potamicus lacus nomen traxit, alias Acronius et Brigantinus dictus), destructum est ab anno 917, quo in loco postea ibi reædificata arx *Bodmen* seu *Podmen*, quam hodie incolunt nobilissimi Bodmeni, uti Goldastus in Ekkehardi caput 1 adnotavit. Hinc non longe distat locus *Stein*, situs juxta emersum Rheni e lacu Veneto, ubi Othmarus diem supremum obiit.

[d] Apud Goldastum in tomo III Rerum Alamannicarum, pag. 51 et 55, legitur donatio Gaulzperti facta *Iudomaro abbati Durgaugiensi de monasterio S. Gallonis* VI *Kalend. Novemb., anno III regnante Pippino.*

rum Dei commendari ab iniquis principibus impetrasset, in quadam Rheni fluminis insula nomine *Stein* juxta prædium suum custodiæ illum deputavit : ubi idem sanctus Pater spirituali tantummodo exercitio, id est orationibus ac jejuniis vacans, eo liberius Domino deservivit quo ab humana frequentatione curisque sæcularibus fuerat absolutus. His et similibus notæ devotionis insistens operibus, exacto non multi temporis spatio, ab his mundanæ perturbationis angustiis ad cœlestis latitudinem gaudii, decimo sexto [*Chesnio male* decimo septimo] Kalendarum Decembrium die commigravit [a], et corpus ejus in eadem insula tumulatum multis deinceps diebus ibidem sine corruptione permansit .

CAPUT VII.

Qualiter post multum temporis corpus ejus sine corruptione repertum sit.

Evolutis autem post transitum ejus decem annis, fratres illius per visionem a Domino commoniti sunt, ut corpus chari Patris ad monasterium reducerent. Hoc patefacto divinæ voluntatis consilio, undecim ex eisdem fratribus noctu ad locum in quo sancti viri exuviæ servabantur deveniunt, et sepulcrum aperientes, corpus ejus ab omni corruptione illæsum reperiunt, excepto quod pars extrema pedis unius quam aqua abluebat, tantum colore mutato quasi tabida videbatur. Et congruo satis miraculo prima sanitatis ejus indicia claruerunt, ut videlicet tam illæsum a corruptione corpus illius inveniretur, quam liber ipse fuerat a crimine, cujus oppositione superatus videbatur ad tempus. Hac itaque devoti fratres rerum novitate, perfectius instructi, corpus honorifice sumptum rati imposuerunt, et accendentes candelas, unam ad caput, alteram collocaverunt [c] ad pedes.

CAPUT VIII.

Quam mirabiliter in translatione corporis ejus tempestas sedata sit.

Cumque deserto littore incertis se profundi viis commisissent, et summa instantia remigio insistentes sub omni celeritate cuperent remeare, continuo tanta vis pluviæ et ventorum prorupit, ut vix effugium se crederent habituros. Sed mira omnipotentis Dei dispensatione et (ut credimus) sancti viri meritis actum est, ut ipsa etiam elementa, quæ nobis insensibilia videntur, famulantia sui creatoris imperio, quanti viri reliquiæ ibidem veherentur sentirent. Nam pelagus circumquaque imbrifera tempestate commotum, undas in altum suspendens, nihil omnino remigantibus molestiæ intulit, sed in A quamcunque partem navis devenit, rejectis flatibus tumentes in se fluctus depressit. Et ita omni ex parte undarum molibus, imbrium effusionibus, ventorumque flatibus non parvo dimotis spatio, quasi sepe quadam scapha cingebatur, ut ne una quidem pluviæ gutta, quæ hinc inde vehementer inundabat, in illam descenderet. Cerei quoque qui in beati Patris obsequium ardentes ad caput pedesque fuerant collocati, lumen primæ accensionis nequaquam amiserunt, quoadusque corpus ejus ad monasterium deferretur.

CAPUT IX.

De abundantia potus cœlitus subministrati, et ubi corpus ejus post translationem sit tumulatum.

Aliud adhuc restat miraculum quod in eadem sa-
B cri corporis translatione devotis fratribus Dominus patefecit. Nam cum ex nimia remigandi instantia fessi, adveniente refectionis hora ad recuperandas alimento corporeo vires, laudibus Domini præmissis consedissent, tandemque felici convivio intermisceri potus solatia commonerent, unus ministrorum intulit nihil ibi jam potuum superesse, præter quod in flascone parvo servabatur, unde vix unicuique quippiam ad gustandum potiusquam ad bibendum præberi potuisset. Illi vero miraculorum Domini, quomodo paucis panibus multitudinem hominum paverit numerosam, facientes mentionem, ex eodem parvo quod habebant, cunctis qui aderant cum charitate distribui fecerunt. Et mirum in modum cœpit in eodem vasculo ita liquoris haustus crescere, ut conti-
C nua effusione nihil minui videretur, quoadusque bibentes poculorum copia vincerentur. Ergo, pro rei novitate obstupefacti, largitori omnium bonorum Domino, qui eis tam mirabiliter sufficientiam præbuit, debitas gratiarum actiones cum laudibus persolverunt. Statimque ut iter cœptum itidem aggressi sunt, in vasculo potus cessavit. Cumque optati littoris portum subissent, fratribus qui obviam cum Dei laudibus venerunt, quæ gesta fuerant ex ordine retexerunt; celebratoque in commune gaudio, sancti viri corpus magno sumptum cum honore ad monasterium transtulerunt, et inter aram sancti Joannis Baptistæ et parietem in sarcophago posuerunt. Ubi etiam postmodum ipsius facientibus meritis memoria digna Dominus dignatus est manifestare miracula.

D

CAPUT X.

Mutus et surdus ad sepulcrum ejus est curatus.

Denique quodam tempore surdus et mutus cum quibusdam de vicinis locis orationis causa monasterium adeuntibus venit. Et quia a primæva ætate et locutionis et auditus carebat officiis, tabellas duas

[a] *Expletis non minus quadraginta annis regiminis sui,* inquit Walafridus cap. 15 de Miraculis S. Galli ; et quidem *anno septimo regni* Pippini, ex Ivone infra lib. I cap. 5, proinde anno Christi non 758, ut apud Hepidannum, non 760, ut apud Albertum Stadensem abbatem ; sed anno 759, ut recte apud Hermannum Contractum legitur. Certe Joannem Othmari successorem, ex monacho Augiensi, cœnobio S. Galli præfuisse anno 761, immo anno 760, patet tum ex charta 44 apud Goldastum, data *die Dominico,* V *Nonas Maias regnante Pippino,* id est anno 761 ; tum ex alia charta 59, data *anno octavo Pippini regis, die 15 Januarii,* in gratiam Joannis abbatis, quod convenit anno 760.

[b] Omittit hoc loco Walafridus interitum Sidonii Constantiensis episcopi, ob direptas res monasterii S. Galli, ex cap. 18 de Miraculis S. Galli repetendum.

[c] Id factum anno 769 recte statuit Hermannus Contractus.

collo dependentes gestabat, quarum collisione et sonitu misericordiæ opus, quod voce nequibat, precabatur. Is cum suis conviatoribus ecclesiam ingressus, dum eos singulis altaribus particulas ceræ, sicuti pauperum est consuetudo, imponere conspiceret, ad viri Dei sepulcrum accedens, tabulas quas gestabat desuper posuit, seseque quasi oraturus ante illud prostravit; et protinus alto sopore depressus, ut ipse postmodum retulit, senem quemdam facie nitidum, monachico habitu gloriosum, quasi e tumulo vidit procedere dicentem sibi : O homo, cur hic sopore depNimeris ? Cumque ad interrogata nihil penitus respondere potuisset, senior ad eum dixit : Surge, et incommodorum quibus hactenus laborasti, remedium a me tibi impetratum scias. Ergo tabulis istic dimissis confestimque monasterio decedens, donum a Deo tibi concessum in hoc loco nemini pandas. Qui cum evigilans surrexisset, sub magna festinatione monasterio digressus, inclinato jam die vesperi ad cujusdam Ratgozi potentis viri hospitium divertit. Cumque ab illo interrogaretur unde veniret, per ordinem exposuit, ubi, quando et quomodo sanitatis donum fuisset adeptus. At ille narrationi ejus non credens, teneri eum et custodiri præcepit, ipseque veritatem rei certius inquisiturus, eadem nocte ad monasterium venit, et tabulas super tumulum positas reperit. Conviatores quoque sanati cum invenisset adhuc ejusdem facti ignaros, diligenter ab illis inquisivit, si talem hominem monasterium pergentes in comitatu habuissent : et continuo ex eorum narratione vera esse quæ domi audierat deprehendit. Quæ res et præsentibus citius innotuit, et ad nos usque relatione veridica pervenit.

CAPUT XI.

Quomodo lux in eodem loco cœlitus data apparuerit.

Presbyter quidam ex ipsa congregatione nomine Tanco, dum in eadem Ecclesia custodis officium gereret, nocturnæ quietis tempore pro reficiendis luminaribus basilicam solitus introire, tribus vicibus pene omnia reperit exstincta. Ad sancti autem viri sepulcrum perveniens, ardentem cereum juxta illud invenit, sciensque luminis illius administrari cœlitus splendorem, exstinguere non præsumpsit. Ut vero discessit, lux quæ per se venerat, per se etiam subtracta est. Ubi et ad majoris indicium miraculi, ignis quidem in candela solito rutilabat, ceræ vero nihil per hunc ardorem minui videbatur. Hæc idem venerabilis presbyter sæpius sua relatione confirmans, omne dubitationis argumentum ab hoc facto veritatis ratione depellit.

CAPUT XII.

Quidam ibidem casu desperatus quam facile convaluerit.

Quodam etiam tempore, dum ejusdem ecclesiæ tecta vetustate dilapsa necessario restaurarentur, quidam ex ipsius monasterii familia tegularum quas ad fastigia basilicæ deferre debuerat, onere prægravatus, de ipsa tecti altitudine supra viri Dei corruit A sepulcrum : moxque immensum aliud lignorum pondus corruentis impulsum attactu in ipso eum casus exitio desuper operuit. Cumque astantes occurrerent, ut ei quem jam exanimem crediderunt, funeris debita persolverent, sublato lignorum pondere aliquantisper, nullos membrorum motus ostendens jacuit; ac deinde per longa suspiria halitum resumens, absque ulla læsione surrexit incolumis, et ad incœpti operis laborem rediit gaudens. In hoc ergo miraculo haud dubie sancti Patris merita claruerunt, cum et altitudo tecti unde supradictus homo ceciderat, non minus quadraginta pedum mensura a terra esset suspensa, et pondus insequens corruentem quod ad multorum hominum oppressionem sufficeret, operire præcipitem, non conterere potuisset. B

CAPUT XIII.

Contractus sanitati restitutus.

Alio tempore cæcus quidam adveniens, hospitio pauperum necessitatibus præparato susceptus est; et nocte eadem cum ecclesiam vellet adire puerulus qui ei ducatum præbere debuerat, ob nimiam frigoris asperitatem officii sui negavit juvamen. Cumque nimis doleret quod tantæ solemnitati interesse non mereretur (erant quippe Dominicæ diei vigiliæ), adolescens quidam ita membris omnibus contractus, ut non aliter quoquam incedere quam manibus reptando potuisset; cum in eodem loco quiesceret, ejus dolori compassus de lecto se protraxit, et quali potuit solatio cæci vestigia rexit. Ut ergo ecclesiam C intraverunt, utili errore ad sepulcrum Othmari venere. Putabat etenim iisdam benevolus cæci præcessor in ipso angulo aliquod ostium patere, per quod cryptam eidem loco vicinam intrare potuissent. Itaque ex improviso in sarcophagum viri Dei quia paulo altius eminebat a terra impingens, subito resiliit, et ad terram protinus concidit, totiusque ecclesiæ spatia horrentibus implevit clamoribus. Cæcus vero hæc audiens, ductorem suum insania æstimans agitari, prout poterat aufugere studuit. Misericors autem Dominus totius boni auctor et amator, quia viderat debilem puerum ultra vires opus pietatis exhibere voluisse, beati Othmari etiam meritis id obtinentibus, benevolentiam ejus dono sanitatis remunerare dignatus est. Nam protinus in D statum suum membris restitutis, cæcum quem paulo ante manibus reptans ad ecclesiam traxit, firmatis jam gressibus per cætera in eodem ambitu orationis loca deduxit; et quia aliquandiu postea in ipso monasterio mansit, ita omnibus etiam qui huic facto minus interfuerant, idipsum declaravit, ut de eo nulli deinceps licuerit dubitare.

CAPUT XIV.

Terra in lapidem conversa.

Quidam de numero scholasticorum ab eodem beati Othmari tumulo particulam ceræ furtim subtraxit. Regressus autem ad hospitium cum parvipenderet quod commisit, statim manifesta Dei correctione stultitiæ suæ errorem confusus agnovit. Nam

cum eamdem particulam de sinu proferret, in lapidis duritiam eam reperit commutatam. Cumque temeritati obstinationem junxisset, multo tempore hoc factum a cunctorum agnitione abscondit, præter eum videlicet qui et earumdem rerum tunc erat conscius, et hoc in tempore miraculi quod retulimus relator exstat fidelissimus.

CAPUT XV.

Clerico cuidam manus restitutæ.

Alio quoque tempore clericus quidam advenit, cui utriusque manus officium miserabili prorsus modo fuerat denegatum. Nam contortis in volam digitis unguibusque ad ossa usque palmarum immersis, nimiis sine intermissione cruciabatur miser doloribus, ita ut etiam quædam partes manuum putrefactæ gravem longius fetorem emitterent. Is cum non longe beati viri tumulo consisteret, subito cœperunt digiti ejus singulatim ex ordine erigi, et ad naturalium concordiam actionum redire. Ipse vero qui pro concesso sanitatis dono gaudere debuerat, doloris magnitudinem clamore horribili testabatur, et eadem hora, manibus ad integrum restitutis, postmodum sanus abscessit.

CAPUT XVI.

Quomodo idem sepulcrum in destructione basilicæ illæsum permanserit, et qualiter in altum locum reliquiæ viri sancti translatæ sint.

Quid nuper quoque circa ejusdem viri sancti sepulcrum gestum sit, quando ecclesia B. Galli reædificandi causa destruebatur, arbitramur non esse silentio supprimendum. In eadem basilica, juxta aram beati Joannis Baptistæ, arca quædam parieti contigua non magnis lapidibus opere cæmenticio in quatuor lateribus constructa, superius autem tabulis, quarum grossitudo trium vel quatuor erat digitorum, in transversum positis cæmentoque desuper litis cooperta videbatur, in qua sancti viri corpusculum paulo altius a pavimento a sublevatum tabula lignea tantum supposita jacebat. Æstimantes igitur multi corpus sancti Patris sub terra positum, arcæ vero constructionem ad designandum tantummodo sepulturæ locum cæmentatam, ideo tumulum remanere intactum posse credentes, muros ecclesiæ machinis aggressi crebris arietum ictibus ruere compulerunt. Qui cum ex omni parte magnæ altitudinis essent, magnis machinarum impulsibus pariter pene corruentes, sepulcro viri Dei superferrentur, mirum in modum nullam arcæ particulam læserunt. Quæ evectis cineribus sic intacta ex omni parte reperta est, ac si nullo cadentium impetu parietum impetita fuisset. Postea vero dum quidam saxum haud grande super eam incaute jecisset, protinus quadam ex parte confracta est. Tandem itaque cognito quod in ea reliquiæ sancti Patris haberentur, cum magno eas honore inde transtulerunt, et in ecclesia beati Petri post altare posuerunt b.

CAPUT XVII.

Quæ ostensio in eodem oratorio cuidam fratri manifestata sit.

Paucis deinde diebus exactis, quidam frater dum nocturnas vigilias præveniens idem oratorium orandi gratia quadam nocte fuisset ingressus, totoque affectu precibus insistens ad altare direxisset intentum, nescio quam a dextris altaris in angelicæ claritatis nitore vidit stare personam, sacerdotali quidem habitu præfulgentem, facie autem ad orientem versa, gestu corporis intentissimæ orationis specimen exhibentem: vestimenta vero ipsa tanti fuisse nitoris asseruit, ut humanæ infirmitatis reverberarent obtutus. Cumque hæc diu conspiceret, et utrum propius deberet accedere anxia mentis agitatione trutinaret, persona quæ apparuerat se subtrahens, eum miraculo et stupore consternatum reliquit. Non est igitur incredibile eumdem venerabilem virum præsentiæ suæ visione declarare voluisse, digne circa translationem suam fraternæ devotionis iteratam fuisse solertiam.

a Nota morem antiquum asservandi sanctorum reliquias. Sic monachi Lindisfarnenses corpus sancti Cuthberti e terra levatum, « novaque in theca reconditum, supra pavimentum sanctuarii posuerunt, » inquit Beda in lib. IV, Hist., cap. 30. Legendus idem auctor, lib. IV, cap. 3, ubi describit locum sepulcri S. Ceaddæ episcopi, « tumba lignea in modum domunculæ facta coopertum, habentem foramen in pariete, per quod solent hi qui causa devotionis adveniunt, manum mittere, » etc. Eadem fere de tumulo S. Venerandi episcopi scribit Gregorius Turonensis episcopus in lib. de Gloria conf., cap. 37, ibidemque cap. 41. Tranquillus episcopus sepulcrum super terram habuisse perhibetur. In hunc fere modum hactenus visuntur monumenta S. Bernardi et S. Malachiæ apud Claramvallem. Corpus S. Othmari *ad dextram partem altaris* fuisse collocatum, tradit Iso monachus in lib. I Miraculorum, cap. 5, quod Beda etiam de SS. Aidani et Ceaddæ reliquiis affirmat in Hist. lib. III, capp. 17 et 23.

b Nempe anno, non 729, ut Hepidanno videtur, sed insequente, ut colligitur ex consecuta translationis historia. Certe basilicæ sancti Galli instaurationem anno 830 fuisse inchoatam docet Ratpertus cap. 6; et Iso monachus in lib. I de Mirac. S. Othmari, cap. 5 scribit hanc translationem factam fuisse « XVII Kalend. Maii, in die sancto Parasceves, » id est anno 830, quo Pascha in XV Kalend. Maii incidebat.

VITA SANCTI BLAITMAICI

ABBATIS HIENSIS ET MARTYRIS.

(Apud Mabillonium, Acta Sanctorum ordinis S. Bened., sæc. III, ex Canisio et Bollando.)

I. PROLOGUS.

Si tantam meruere suo pro carmine famam,
Qui scelerosorum mores et facta tulerunt
Laudibus in cœlum, perfusi dæmonis arte,
Frivola nectentes hominum monimenta malorum :
Cur non liberius sanctorum facta canamus,
Quos placuisse Deo nobis miracula produnt ?
Quæ fidei virtute gerunt per munera Christi.
Nam Scriptura canit, Domino spondente pusillis :
Os aperire tuum studeas, ego verba ministro *(Psal. LXXX).*

Quapropter, venerande Pater, charissime Felix,
Præceptis parere tuis ex corde paratus
Strabus ego, misit quem terra Alamannica natu,
Scribere disposui de vita et fine beati
Blaitmaici, genuit quem dives Hibernia mundo,
Martyriique sequens misit perfectio cœlo,
Ipsius ut meritis veniam per sæcla capessam.

II. BLAITMAICI PATRIA, REGIUM GENUS.

Regali de stirpe satus, summumque decorem
Nobilitatis habens, florebat regius hæres
Iste Dei sanctus vitam ducendo pudicam ;
Quodque solet raro factum et non sæpe videri :
Quanto major erat, tanto dejectior ibat.
Spes patriæ, fortuna patris, rex ille futurus ;
Judicio justus, prudens, et corpore castus,
Sobrius, ornatus, jocundus, cautus, honestus :
Nobilis in genere egregio, generosior actu ;
Obsequio locuples, melius virtutibus auctus ;
Tractabat laicus quod clericus efficiebat.
Cujus honorandum nomen sermone Latino,
Pulcher natus [a] adest : meritoque probabilis illo
Nomine dignus erat, Patrem qui cunctipotentem
Elegit, pulchroque Deum quæsivit amore.

III. FUGIT AD MONASTERIUM.

Sordebant terrena animo divina petenti,
Secretumque latens in solo pectore mansit,
Donec ad effectum processit sancta voluntas.
Cœnobium furtim quoddam sine teste petebat :
Quique fuit pridem patriæ per regmina princeps,
Nomine pro Christi est factus tunc verna minoris.
Fascibus in mediis qui quondam terruit omnes,
Omnibus admissis sibimet sine milite servit.

IV. PATRIS EJUS PROCERUMQUE ILLECEBRÆ DISCUSSÆ.

Fama ut forte volans patris pervenit ad aures,
Hinc stupor atque dolor mentem cinxere parentis
Subtractum dolet hæredem, mittitque senatum,
A Agmina, prætores, populum, præcepta, maniplos.
Duxque comesque ibant, properanter episcopus astat,
Abbatumque cohors, vicini, carne propinqui ;
Hoc solum nitente manu, si qualibet arte
Efficerent reducem vitata pericula mentem
Corde subire alio. O talis quam cæca voluntas :
Ille procellarum se vix de gurgite dempsit,
Quæsitoque diu titubans stetit anchora portu.
Nondum curarum potuit laxasse rudentes,
Nec terra fixisse pedem ; cum concita ventis
Aura pharetratis impegit ab æquore puppim.
Vique sua tremulam dissolveret unda carinam,
Ni regeret proram, qui sæcula cuncta gubernat.

V. BLAITMAICI VIRTUTES ; PRÆFECTURA.

B Mox miro a cunctis semper complexus amore,
Cunctorum studuit fieri dicique minister.
Mente humilis, linguæ custos, et norma bonorum.
Verba Dei capiens sitienti corde libenter,
Discendi studiosa gerens præcordia, libris
Perdidicit divina animo documenta sagaci.
Sicque vigens doctrinarum morumque nitore,
Agmina multorum rexit veneranda virorum ;
Exemplis sua dicta probans, vanosque favores
Pro nihilo ducens : cui laus et gloria solum
Christus erat, Christus sermo, Christus documentum.
Pax clypeus, lorica preces, patientia bellum,
Mucro Dei verbum, spes et dilectio totum.
Nulli detraxit, nulli convicia struxit.
C Singula quid fari per singula verba necesse est,
Cum quidquid legitur virtutum, rite teneret,
Et quidquid vitii monstrat Scriptura, caveret
Omnibus existens feliciter omnia factus,
Ut cunctos faceret Christo sua lucra referre.
Utilis et prudens servus per ovilia Christi,
Tempore qui certo mensuram farris opimi
Conservis tribuens, radiavit ubique fidelis.

VI. MARTYRII PALMAM EXOPTAT.

Utque nihil meriti, nihil et probitatis abesset,
Martyrii palmam quæsivit mente benigna,
Sæpius hac causa peregrinas visere terras
Nisus, ab incœpto populo retrahente quievit,
Unde animo sedit fugitivo calle parumper
Optatem tentare viam cum discipulorum
Agmine non multo, pretiosa monilia secum
Virtutum sub mole gerens : ruptisque tenebris,
Nocte fugam capiens, properanter abire parabat.

[a] Nunc *brah* sive *braa* Hibernis *pulchrum* sonat, *mac* filium ; ex Bollando.

Ecce superveniens fugitivis turba sequentum,
Ad caulas capto retrahit pastore bidentes.
Hoc quoque non taceam, sanctus quod Spiritus illi,
More prophetarum, rerum secreta ferebat.
Nam dum fama patrem longe lateque beati
Ipsius ad superos vita fugiente volasse
Proderet, exposuit non esse, sed esse futurum
Post modicum tempus, sancto spiramine doctus.

VII. Secedit in insulam Hii.

Insula Pictorum quædam monstratur in oris,
Fluctivago suspensa salo, cognominis Eo [a],
Qua sanctus Domini requiescit carne Columba.
Hanc petiit voto patiendi stigmata Christi.
Illic namque frequens pagana caterva Danorum
Adventare solet, furiis armata malignis.
Sed sanctus Domini tales tentare leones
Disponens animo, vana formidine mentem
Exuit, et clypeo fidei galeaque salutis
Munitus, hominum non horruit arma malorum.
Qui cum doctiloquo potuit cecinisse Propheta :
Est Deus adjutor mihimet, timor improbus absit.
(*Psal.* CXVII.)
Jam quoque doctus erat per publica bella ministros
Temnere dæmonicos, ipsum qui rite tyrannum
Straverat, et cunctis solus superavit in armis.

VIII. Danorum adventum prædicit.

Tempus erat quo magna Dei clementia servum
Consociare suum nitidis super astra maniplis
Disposuit, certamque bono conferre coronam
Victori : cum sancta viri mens præscia rerum
Venturos properare lupos, ut membra piarum
Dividerent ovium, sensu prænosceret alto.
Vos, ait, o socii, vobiscum mente sagaci
Quærite, si pœnas Christi pro nomine vobis
Sit tolerare animus. Mecum quicunque potestis
Exspectare, precor, sensus armate viriles.
At quibus infirmi pavitant penetralia cordis,
Ecce fugam celerent, ut parta pericula vitent,
Ad meliora suos armantes vota lacertos.
Proxima stat nobis certæ tentatio mortis.
Firma fides vigilet, rebus suspensa futuris :
Cauta minus fortes servet tutela fugarum.
His dictis compuncta cohors, quod posse videbat,
Hoc animo statuit. Quidam sub pectore firmo
Sacrilegas spectare manus, gladioque furenti
Supposuisse caput gaudebant mente serena.
A Ast alii quibus hoc nondum fiducia mentis
Persuasit, per nota fugam loca calle capessunt.

IX. Martyrio coronatur.

Aurea discutiens tenebras aurora madentes
Claruit, et nitidus pulchro sol orbe refulsit :
Cum sacer hic doctor missarum sancta celebrans
Officia, ante sacram vitulus stetit integer aram,
Hostia grata Deo mucrone litanda minaci.
Cætera turba jacet, lacrymis precibusque Tonanti
Commendans animas de pondere carnis ituras.
Ecce furens maledicta cohors per aperta ruebat
Tecta, viris minitando pericula sæva beatis.
Et reliquis rabida sociis feritate peremptis,
Ad sanctum venere Patrem, pretiosa metalla
B Reddere cogentes, queis sancti sancta Columbæ
Ossa jacent, quam quippe suis de sedibus arcam
Tollentes tumulo terra posuere cavato
Cespite sub denso, gnari jam pestis iniquæ.
Hanc prædam cupiere Dani : sed sanctus inermi
Restitit... manu firmo conamine mentis
Contra stare aciem, pugnamque lacessere doctus,
Cedere dissuetus, tibi talia, Barbare, dicta,
Ingerit : Ignoro penitus, quod quæritis aurum
Quo sit humi positum, tectum quibus atque latebris.
Quod si scire mihi, Christo admittente, liceret,
Nunquam nostra tuis hoc auribus ora referrent.
Barbare, duc gladios, capulum cape, jamque trucida
Auxilio, Deus alme, humilem commendo tuo me.
Hinc pia truncatis discerpitur hostia [b] membris,
C Quod que ferox miles censu pensare nequibat,
Rimari in gelidis cœpit per vulnera fibris.
Nec mirum : nam semper erunt, semperque resurgunt,
Quos furor in famulos Domini malus excitet omnes.
Ut quod pro cunctis Christi censura peregit,
Cuncti hoc pro Christo faciant, licet impare facto.

X. Conclusio.

Ille igitur Christi factus pro nomine martyr,
Testis, fert ut fama, loco requiescit eodem :
Multa ubi pro meritis dantur miracula sanctis,
Quo colitur Dominus digno veneranter honore
Cum sanctis, quorum meritis mea crimina solvi,
Credo, quibus laudum supplex donaria misi.
Nil negat his Christus, cui maxima lucra tulerunt,
D Qui cum Patre pio, sanctoque in sæcula Flatu
Regnat, et æterno pollet sine fine decore.

[a] Aliis Jova et Hii insula, in qua Hiiense monasterium.

[b] Dani adjacentesque Britanniam insulam vexaveruut non semel. Hanc irruptionem contigisse puto anno 793, quo Lindisfarnensis ecclesia per eos destructa est. Diem mortis 19 Januarii signant recentiora Martyrologia et Benedictinum.

VITA S. MAMMÆ MONACHI

(Apud Canis., Antiq. Lect., tom. II.)

STRABI PRÆFATIO.

Legistis, meminit vestra sagacitas,
Antiquos propriis carminibus viros
Horum subsidiis credere sæpius,
Quorum facta stylo dona vel explicant ;
Ut paucis valeas cætera discere,
Martem bella canens orat et Herculem :
Nymphas ruricolæ Panaque præferunt.
Extra hæc sunt varia, vana sed omnia.
At nobis Dominus ore vocandus est
Laudandusque pio corde vel actibus,
Cujus pandit opus quisquis honoribus
Sanctorum celebrat nomina congruis :
Anshelme, invigila ; chare precatibus
Vulfing, ne sileas poscere judicem ;
Importunus ei, Lantwine, clamita,
Quem qui plus petiit, plus meruit boni.
Hos jam versiculos quos volo subdere,
Pro me continuis promite solibus
Donec perficiam quod modo poscitius,
Perfectis etiam sensibus arduum,
At multis egomet sordibus obsitus,
Sanctorum precibus, quos colo carmine
Donari veniam credo fideliter
Magnis et nimiis quas veho classibus,

ORATIO EJUSDEM.

O rerum sator omnium tremende,
Qui mirabiliter genus creasti
Humanum, recreans idem potenter,
Dum pœnas crucis innocens luisti,
Audi me miserum malis gravatum,
In quo nil nisi repperis ruinam :
Tu solus vitiis potes mederi,
Te solum medicum requiro, sana.
Indignus quoque te rogare quicquam
Nil possum meritis meis mereri.
In quo deficiunt opes precandi
Mammæ subveniat tui precatus.
Cujus facta libet metro referre
Ad laudem tibi gloriamque, Factor,
A quo sanctus habet beatitatem
Et peccator habet reversionem.
Jam nunc ordiar, o beate Mammes,
Adsis, obsecro, Spiritusque sancti
Munus concilies meo labori
Trino ut digna Deo loquar, sed et te.

CAPUT PRIMUM.

Patria et pueritia viri sancti.

Urbem Cappadoces habitant, quos ille refertur
Progenuisse Mosoch, veniens de semine Japhet ;
A Quos Asiæ versus occasum rura minoris
Armeniæque latus, per fines tangit Eoos
Campus Amazonidum, septem de parte trionis
Nubifer opponit calidum juga Taurus ad Austrum.
Quam virtute potens construxit Perseus olim,
Post Romana suis rebus lætata potestas,
Cæsaream vocitare dedit, peregrinus et hospes
Corporis ac mundi felix hanc incola Mammes
Incoluit partim, cœlum nam mente petebat ;
Utque fides sobolis multo pretiosor esset,
Perfectam tenuere fidem pietate parentes
Et natum docuere sui servare timendo
Lucida jussa Dei ; non segnior ille repertus,
Moribus ætatem sensu tener extulit annos,
Carne puer, sed corde senex : qui deinde parentum
B Post mortem, custos vitæ cautissimus almæ,
Observans mandata Dei, dedit ocius arctæ
Exemplum normamque vitæ. Latitare nequibat
Urbs in monte sedens, modio neque tecta lucernæ
Flamma perit, sed lumen agens in domate cunctis
Cunctorum in sese purum convertit amorem.

CAPUT II.

Qualiter tempore persecutionis solitudinem duodecennis cum pecoribus petierit, et quid ibi fecerit.

Et jam bis senos puerilis flosculus annos
Attigerat, cum sæva mali lex Aureliani
C Ecclesiæ mactaret oves, vastaret ovile,
Lictoresque pium sequerentur ubique, tyranno
Præcipiente, genus, variis ut corpora pœnis
Afficiant variis nolentum solvere divis
Liba precesque patrum. Mox ergo ut vidit in ipsa
Cæsarea puer ista geri, fanisque profanis
Seductos servire choros, non passus inerti
Tantum animo tolerare nefas, quascunque parentum
Cura paravit opes sprevit, montemque petivit
Mentem carne sequens, mansit quæ semper in alto
Contemplata Deum, regumque æquabat opimas
Delicias in lacte gregis ; has denique solum
Ad montem perduxit opes, pascebat ovillum
Ipse pecus, victumque sibi quærebat ab illo.
Sæpius insistens precibus, librisque legendis
Otia longa trahens vitam sine crimine duxit.
D Quod montem petiit monitis consensit Iesu,
Excidii qui signa canens, hoc addit agendum :
Tunc qui plana colunt, ad summa cacumina tendant,
Maturentque fugam. Mores imitatus avitos
Pavit oves simplex, magni sectator Iacob ;
Alter Abel, patriarcharum sanctissima proles.

CAPUT III.

Quomodo in campum a Domino vocatus virgam et Evangelium invenerit.

Hæc inter campum Domini petat ore monetur,
Et pergens : Quo, Christe, vocas, quo te sequar, [inquit ?
Fulgida continuo per cœli virga serenum
Voxque simul cecidit : Tibi mittitur accipe, Mammes,
Et quodcunque tibi suadet mens sancta petendum,
Hac dabitur. Faciem tuum lætus ad æthera tollens,
Fert grates Domino ; mox virga ut contigit occas
Campi, Evangelium miro datur ordine sanctum :
Quod postquam sumpsit supplex et legit apertum :
Credo, sciens virga pastorem codice magnum
Doctorem institui, Dominum veneranter adorans,
Et quis, ait, dictis, ostende, monebitur istis ?
Donasti jam velle loqui, da credere verbis
Corda aliena meis. Dixit, vocemqne loquentis
Audiit : Accelera, Mammes, montemque revisens
Mox parvam compinge domum, dabo, deinde ju- [bendo
Hæc sacra dicta, quibus doctor capienda ministres.

CAPUT IV.

Quemadmodum ex præcepto domum in monte construxerit, et a silvicolis sit gregibus honoratus.

Ille pii præcepta Patris veneranda secutus,
Montem conscendit, præcisisque undique solers
Arboribus, struit antra magis quam dædala celsis
Tecta tholis, simul ædificans altare Tonanti ;
Postque laboris onus, sancto sudore fluentes
Artus composuit sessum librumque revolvit ;
Dumque sacros versus depromeret ore beato
Silvestres venere greges, animalia jussu
Acta dei, fixoque genu patienter adorant.
Quo recitante tacent, et acutis auribus astant,
Post verbum, cum lustra mares silvestria cuncti
Expeterent, quasi carnalem doctoris ad usum
Femineos liquere choros, quis lacte tumebant
Ubera tota uovo, domitis sine lite cohærent,
Quæ sancti sociavit honor ; si dicere dignum est,
Sic edocta suo servit Macedonia Paulo.
Dat carnale bonum per quem cœlestia sumpsit.
Miremur virtutis opus, doleamus iniqua
Brutaque corda hominum ; verbum faciente ma- [gistro,
Intentæ stupuere feræ : at ratione vigentes
Auditum strepitu sensum sermone retundunt ;
Dat fera mercedem, n os impia probra docenti,
Hinc fera non meritum, sed habet mens dura rea- [tum.

CAPUT V.

Ut agrestia cum mitibus mulgens, et caseos pauperibus tribuens apud præsidem sit delatus.

Vir Domini, agnoscens ideo remanere libenter
Ut grege cum proprio fetas mulgeret agrestes,
Accendes niveo sinum de fonte replevit :
Caseus efficitur paulatim lacte coacto.
Pinguis et immissis ditescit fiscina formis :
A Cernit abundantes lactis de munere fructus,
Et rogat ut Dominus quidquid velit inde futurum
Ostendat ; tum sancta virum mox jussio portas
Cæsareæ properare jubet, tandemque repertis
Pauperibus, viduis, orbatis luce parentum,
Qnod Dominus tribuit, largis contradere palmis.
Non secus ac jussum est, prompto perfecit amore.
Sæpius hæc passim cives miranda videntes,
Invidiæ pulsante malo, conspectibus adsunt.
Fortis Alexandri, qui dudum præses ab illo
Missus erat, nonam qui movit in orbe procellam
Christicolis ; cujus sanctum lex horrica Mammem
Propulit in montem : Clemens, o præses, obaudi,
Accusator ait, quemdam de stirpe magorum
Vidimus inclytis [*f.* inlicitis] leges mutare fera- [rum
B Carminibus, solers ortas compesce querelas.

CAPUT VI.

Qua missos præsidis humanitate susceperit.

His commota super furibundi præsidis ira,
Ire duos equites sanctumque adducere jussit.
Obvius his Mammes montis scandentibus alta :
Quo properatis, ait ? Mammetem quærimus, aiunt.
Si nosti, monstrato viam, qua mansit et ipse,
Vel qua pascat oves. Non hujus nominis, inquit,
Hic cognosco virum, nec hujus mansio nota est.
Non trepidans hoc dixit enim, sed verba monentis
Implevit Domini, sanctos qui jussit apertas
Declinare minas, ut servet jussa, peregit
In solo sermone fugam. Nam cætera fortis
C Tentamenta tulit, pro Christo ponere malens
Quam servare animam, verbisque sequentibus ipsum
Non timuisse docet : Mammes cur quæritur, inquit,
Declarate mihi et vobis monstrabo videndum.
Proditione, aiunt, pulsantur præsidis aures,
Audit et hunc puerum magicis confidere rebus
Et domitare feras et agrestibus imperitare.
Ille, Dei dono monitus, respondit : Eamus,
Gustemusque prius, tum jussa facessere tempus :
Adductisque domum convivia larga paravit,
Panis, aquæ niveique apponens munera lactis.
Non tantum propriis precibus dilexerat hostes,
Verum quod sancti monuit sollertia Pauli
Esuriemve sitimve pati non pertulit ipsos.
Hinc videas mentem prunas tetigisse calentes,
D Dum velut affines Mammem venerantur amicum.
Et redeunt sanctæ testes virtutis opimi.

CAPUT VII.

Qualiter ipsos concursu agrestium territos de se sit consolatus ; in quo de nominis ejus diversitate.

Ergo illis pariter prandentibus iutrat agrestis
Turba catervatim, legeret dum dogmata sanctus
Verbi evangelici : turbantur nescia visu
Corda virum, supplex alius complectitur aram,
Ille sacris genibus Mammæ timefactus inhæret.
Attoniti terrore novo, summamque salutis
Jam dubio sub corde tenent ; cernensque timentes,
Ne timeatis, ait, Mammetem cernitis, ecce

Quæritis, hunc ipsum vos invenisse sciatis;
Confortate animos, nihil hic nisi mite videtis.
At mihi restat adhuc dubitatio nominis hujus:
Nam *Mammas Mammæ*, et *Mammes Mammetis* habetur
Et *Mammes Mammis* scriptum liquere priores.
Sit quodcunque tamen cœlestis scriptio servat,
Quodcunque exprimimus sanctum signamus eumdem.
Si vis, sponte veni, si non, permitte reverti,
Pergite, ait, nil vestra timor jam pectora turbet,
Nam quocunque Dei me Spiritus egerit, ibo.
Continuo redeunt gaudentes atque timentes.
Quam facile Omnipotens hominum mutare repente
Corda potest, laudemque suis concedere sanctis.
Non modo ut hos homines timeant, sed cuncta creata.

CAPUT VIII.

Quomodo, admonente Dei Spiritu, leonem, qui se sequeretur, vocaverit.

Spritus egregium docuit sublimia Mammem:
Surge aiens, jamjamque voca de monte leonem
Qui multum virtutis habens, et corpore præstans
Judæos gentesque vocet, cum stirpe maligna.
Lætus ad ætherium Mammes suspexit Olympum:
O Deus alme patrum, mundi pie conditor, inquit,
Jam miserere, tuumque, Pater, ne desere servum;
Respice Mammetis quid corda fidesque volutent,
Passurumque tuo pro nomine multa tuere.
Dixit, cum veniens eremi de parte rugitus
Dat leo terribiles, horrendus colla jubasque.
Cui Mammes: Quo Christus, ait, vocat, impiger ibo.
Tu quoque divina venias ad scammata jussu,
Dumque cavo fuerint spectacula in amphitheatro,
Impia turba suum moriens te sentiat hostem.
Ac velut hoc dicens, miles vexilla sequeris,
Sternere disce ducis strictis mucronibus hostes.

CAPUT IX.

Quemadmodum Cæsaream veniens, præsidi innotuerit.

Cæsaream post ista puer venerandus adivit,
Repperit et portas juxta residere patentes
Quos dudum præses capiendum misit ad ipsum:
Qui sancto veniente stupent, humilique salutant
Alloquio: Salutem [salvum] temet gaudemus adesse:
Amplexique pedes, verbis venerantur amicis.
Surgentes ad celsa viri prætoria curruut,
Dicentes: O præses, adest quem quæris ut hostem,
Non magus, ut stulti confinxit opinio vulgi,
Nec reus illorum quæ garrula fama serebat,
Sed servus milesque Dei sine crimine summi.
Judex hæc contra: Pretio cognoscitur iste
Corrupisse meos, sererent ut falsa volentes.
Nos aiunt non falsa tibi, sed visa locuti,
Haud cupimus pretio verum mutare saporem.
Vidimus ad vocem Christum de more vocantis,
Silvicolas astare greges, quasi mitia quædam,
Orantemque satis humili circumdare gestu.
Nescimus hunc esse magum; si credere nobis
Duxeris indignum, præsto est, nam venerat ultro;
Judiciis inquire tuis nos vera locutos.

A His simul auditis multa de parte piorum
Ad Mammem venere, sacri consortia verbi
Quærentes, animos per gaudia sancta refecti.

CAPUT X.

Quibus responsis præsidi, confessionem magicarum artium quærenti, obviaverit.

Interea præses Mammem jubet ante tribunal
Constitui, et verbis adductum pulsat amaris.
Tu Mammes, quem fama magum serit, ille vocaris?
Servus ait, Christi, Mammes vocor, incola montis.
Dic, inquit, magica compescere qualiter arte,
Et domitare feras, debes nam pandere, possis.
Servio, ait sanctus, Christo, qui cuncta gubernat,
Cujus ad imperium substantia flectitur orbis;
Illum terra timet, cœlum, mare, spiritus omnis:
B Hæc scio et hæc fateor, novi nam cætera nunquam.
Dixit Alexander: Magicas si pandere fraudes
Dissimulando fugis, tormentis fortibus actus,
Nudabis quæ tecta tenes; dic ergo quod opto.
Non, inquit, didici mysteria fœda magorum;
Invoco sed Christum, cujus venerabile nomen
Omnia sancta facit: carnem tibi cedo terendam
Quam cruciare potes, liber sed spiritus iste
In Domini virtute manet, quem cuncta tremiscunt.
Præses ait: Magicis pœnas contemnere sacris
Te video; ne crede tamen me flectere posse
Nequitiæ commenta tuæ, vel carmine ludi.
Dixit, et e contra sanctus fert talia Mammes:
Odit quippe Deus vitamque genusque magorum.
Et magus esse nequit Domini qui flagrat amore;
C Non tua, scito, miser, timeo tormenta minasve,
Salvatoris habens scutum, qui sidera servat,
Qui me teque suo judex subjure retentat,
Quem colo, quem solum per legem doctus adoro.
Præses ait: Diversa studes opponere veris:
Hactenus artifici licuit lusisse loquela,
Jam montana mihi citius secreta patescant.
Et quid, ait, tibimet, judex scelerose, fatebor?

CAPUT XI.

Quibus itidem blanditias præsidis obviationibus confutaverit.

Hinc aliam tentare viam dementia cœpit
Judicis. Invicti jura per Cæsaris, inquit,
Fortunam numenque deum, nihil esse nefandæ
Artis apud Mammen, et citius securus abibis.
D Per nomen confirmo Dei Patris omnia Mammes
Lætus ait, Natique simul cum numine Flatus;
Ast hominum figmenta sequi sævisque redemptam
Dæmonibus damnare animam nullo ordine possum
Præsidis ira videns sibi fortia tela remitti,
Increpat, et dictis ardens pro talibus intus:
Nomen, ait, contemne Dei, jamque ipsa negato
Jura tui, nostrisque ferens libamina divis
Aureliana jubet cunctis quod sanctio comple.
Vir Domini solita fretus virtute Tonantis:
Quod didici sectabor, ait; qui cuncta gubernat,
Huic libare volo, quem solum semper adoro:
Dæmones ille colat Dominum qui nescit Olympi,
Vane puer, nimium præses seduceris, inquit,

Et doleo, nam pulchra tibi nunc suppetit ætas,
Et primos teneris ostentat floribus annos,
Nec poteris pœnas penitus perferre paratas,
Fervet enim crudo virtus in pectore magna,
Fervida sed languet bellis audacia cœptis.
Flectere, frange fidem, facilis fuga, forte furoris
Supplicium nostri; Dominumque Deumque negando
Offer sacra diis incensa potentibus, hoc est
Quod jubet Augustus, quo facto liber abibis,
Fultus amicitia. Reddit cui talia Mammes:
Jam cessa sperare, miser, mea vota reflecti,
Et pro te potius tandem doluisse memento,
Atque annos deflere tuos, me desine flere,
Cui Dominus protector adest. Volo protinus, inquit
Præses, ut ipse neges quem dicis jure colendum.
Non nego, sanctus ait, Dominum; tormenta parari
Cuncta jube: tolerabo libens pro nomine Christi.

CAPUT XII.

Ut suspensus equuleo verbera se non sensisse confessus sit.

Inflammat magnis vehemens fervoribus ira
Pectus Alexandri miserum, jubet altius ergo
Sanctum suspendi, tormentisque arcibus amens
Pulsat utrumque latus; dum carpitur unguibis uncis,
Nullam dat Mammes vocem de more dolentum.
Nondum, præses ait, sensisti, saxee plagas?
Dure, nec humanos juvenili in corpore sensus
Error habere sinit. Mammes ad sidera lætus
Intuitum vertens: Grates persolvimus, inquit,
Terrarum cœlique Deo, quia non magis ipse
Intus adhuc sensi, mentis securus in arce,
Crudeles quam te pœnæ tetigere sedentem.
O pia sanctorum miris patientia vincens
Aspera cuncta modis! cœlestia mente petentes,
Contemnunt carnem memori vel cernere visu;
Sic perdunt vitam, vita sine fine reperta.
Est leve momentoque volans fugit ocius omne
Quod tolerant, acuit spes muneris, ardor amoris,
Immensumque suis cœlestis gloria pondus
Mercedis tribuit. Quid pronum in prælia semper
Tironem minaris? Habet sua præmia victor:
Pro regno pugnat, regnans post bella quiescit.

CAPUT XIII.

Qualiter acrius tortus cœlesti allocutione sit confortatus.

Præses ut invictum sensit per vulnera Mammem
Obnixis durare animis, nec velle reflecti
Ad mundi ridentis opem: Jam funditus, inquit,
Interiora viri manibus pulsentur obuncis,
Ut tandem cesset magicis confidere vanis,
Et saltem nolens vestigia nostra sequatur.
Mammes sidereo figens sua lumina cœlo,
Spe meliore metum pœnarum liber abegit.
Credo, tenens quod Christus ait, non esse timendos
Corpora qui perimunt, communi obnoxia morti,
Victuras sine fine animas quia perdere nullis
Suppliciis possunt. Ergo dum talia Mammes
A Perpetitur, tractu cœli vox missa cucurrit:
Nunc opus, o Mammes, animis, nunc pectore forti,
Confortare, prope est victoria, plena corona
Utere, duritia miles invicte virili.
Hanc vocem quidam sanctis e fratribus almo
Auditu excipiunt, et pleno pectore gaudent;
Ast alios qui nulla sacri solamina dicti
Percepere, metus pariter mœrorque premebant.

CAPUT XIV.

Quomodo præses caminum instrui præceperit, sanctumque carcere manciparit.

Postquam illa judex animatum voce furentes
Carnificum tolerare manus et spernere Mammem
Vidit, ab incœpto mutatus, jussit ab alto
B Deponi totaque strui virtute caminum,
Ut quem non flexit ferus unguibus, igne perurat:
Demens, qui magnam regnare in pectore flammam
Sanctorum ignorans, ignes adhibere caducos
Non timuit, cum restingui non ignis ab igne,
Sed magis augeri soleat; nec fortibus undis
Sanctorum flammas superari posse beatas,
Testis adest Scriptura, sacro quæ prædicat ore
Quod multis non possit aquis pius ardor amoris
Exstingui. Tormenta parat dum talia miles,
Præses ab interno pulsatus judice, jussis
Obvia jussa ferens, Mammem jubet inde beatum
Carceris extremi gremio tenebrisque ligari;
Ipse magis tenebris cæca et caligine pressus,
Qui Domino ductore carens, petit exteriores,
Quis fletus stridorque, manent, sine luce tenebras.
C At sanctis mundus carcer, quo solvier orat
Se Psalmista Domum paradisi lætus ut intret.

CAPUT XV.

Quemadmodum ingressus carcerem, paverit ibi reclusos.

Sanctus in angusti perductus carceris antrum,
Repperit inclusos vario pro crimine dura
Sorte quater denos; mox primo in limine fixis
Ad Dominum genibus, fundebat talia Mammes:
Omnipotens, immense Deus, quem denique nostri
Dilexere patres, quia tu miseratus amasti,
Exaudi quas fundo preces, nec linquere [a] memet
Auxiliis qui vivo tuis, dignare, Creator.
Protinus inclusi, percepto nomine Mammis,
D Ad plantas volvere sacras sua corpora passim.
A quibus ut Mammes quid vellent voce reposcit,
Audiit esuriem languentum cuncta per ossa
Jam rabiem traxisse suam, nutare subactis
Viribus incessum, linguæque retundier usum.
Hæc inter patulam penetrare columba fenestram
Visa ferens mellis, nivei quoque munera lactis
Vox simul increpuit Tibi mittitur, accipe, Mammes,
Dulcius hoc domum pretiosis sumito cunctis.
Accipiens Mammes manibus sacra dona supinis
Mandit, et adjunctam satiat benedictio turbam.
Ut panes, quos forte puer portaverat unus,
Quinque dedit Dominus quondam per millia quinque,
Sic quod portat avis, Mammæ sub honore beati,

[a] Hank. legit, *Mammem* in not. ms.; sed retinenda vetus lectio. Basn.

Hanc turbam satiare valet; hæc munera sanctum
Trina decent, qui felle carens, dulcedine vitæ
Cœlestis jucundus erat, cui trina potestas,
Vita, fides, virtus, dilectio, spes, via, palma.

CAPUT XVI.

Ut vincti effugerint præsesque cum Mammete pro immolando sermonem habuerit.

Jam mediæ cum noctis iter labentia cœlo
Sidera signarent, subito sublata serarum
Claustra viam tribuunt cunctis quos carcer habebat.
Jamque fugam celerant miseri, solumque relinquunt
Convivam sub nocte suum: timor indicat ergo
Hos tolerasse reos, illum sub crimine nullo,
Sed tantum virtute animi, per prælia Regem
Velle sequi proprium, palmamque subire quietis.
Præses ut explosas audivit carceris umbras,
Effugisse reos, solumque residere Mammem,
Custodi jubet accito sibi sistere sanctum,
Adductumque affatur ita: Hæc datur optio, Mammes,
Sola tibi, veniam cunctorum præsto malorum
Si tantum puro Dominus sermone negetur,
Quem verbo vitaque Deum colis, asseris, oras.
Sanctus ait: Prolata semel sententia stabit.
Præses ait: Libare diis tibi, vane, necesse est.
Mammes: Cesset, ait; Christum colo, jussio vana.
Judex: Vincet, ait, fervens tua dicta caminus.
Eia age, quæque placet tandem tormenta parato,
Mammes lætus ait. Judex cui talia reddit:
Artibus ut semper magicis contemnis et ignes,
Sacrifica, fer dona diis, da munera templis.
Dic, inquit Mammes, censes quibus esse litandum:
Ira licet dare verba vetet, tamen hæc quoque præses?
Alcides votis magnusque colatur Apollo,
Proles sancta Jovis. Tum Mammes protinus infit:
Conveniunt tua dicta tuis erroribus ergo,
Perditio, quod Apollo sonat, vastare colentum,
Non salvare animas sævo solet igne tenendas.
His simul auditis irato pectore judex
Triste Dionysio Satanæ Zosimoque ministris
Mandat opus sanctumque jubet cruciare camini
Ignibus, ut totas confundat flamma favillas.

CAPUT XVII.

Qualiter in camino Deo gratias retulerit se ab igne lædi non posse.

Cumque Dei miles, deductus ad ora camini,
Cerneret officium pœnas sudare parando,
Visibus æthereum totis suspexit Olympum,
Hæc sacra dicta pio supplex de pectore fundens:
O patrum nosterque timor, tua jussa tenendo,
Te propter patior furibundi judicis iras,
Exaudi quas fundo preces, patientia nostram
Dirigat alma viam, virtus simul ignis hebescat,
Integer et Mammes vincat tormenta tyranni,
Lucis ut ignari capiant manifesta patenter
Virtutis documenta tuæ, te vincere solum
Posseque cuncta sciant. Sancto tum nomine Christi
Munitus, signoque crucis per singula facto,
Haud trepidat flammæ medios intrare per æstus.
Protinus ingresso cessit vis tota caloris
A Ignis, et exstinctis cœpit rarescere prunis.
Conspecta novitate, pio fert talia Mammes
Ore: Pater rerum, tibi reddimus, optime, grates
Nos, quia non aliter dignatus visere salvas,
Quam quondam pueros Babylonia sacra fideli
Pectore temnentes, medio fornacis honorem
Concelebrare tuum, salvator rore dedisti:
Mammes namque tuus non sentit in ignibus ignes.

CAPUT XVIII.

Quomodo præses incendium renovarit, intactumque audiens ipsum arcessiverit.

Tertia prætcrea dum cœlum aurora teneret,
Solis et impigri conscenderet ardua currus,
Ne qua sepulturæ cineris superesse vel ossum
B Igne minuta queant, reparato multa furore
Ligna jubet præses consumptis addere flammis.
Arida terrificis crepitant incendia tectis
Murmure de magno, fumus volat ater ad auras.
Nec mora pulchra cito dimissa columba natata
De cœlo venit, flammas secrevit, et omne
Ignis onus cameræ curvari more peregit,
Nec longum restincta rogi violentia cessit.
At post quinque dies judex, si corporis ullæ
Scire volens tanto restarent igne favillæ,
Fornacem reserare jubet, tum plurima turba
Militibus permixta volat, mirabile dictu!
Auribus appositus, intus sensere loquentem
Psallentemque Deo laudes gratesque ferentem.
Forsitan hæc sanctis Mammes permiscuit odis:
Fecisti nos, magne Deus, transire per ignes
C Fluminaque, et reddis post omnia dura quietem.
Attoniti, properata premunt vestigia retro
Judicis hæc rabido portantes dicta furori.
Hic homo non magus est, præses crede optime nobis,
Sed potius virtute Dei, non carmine, vincens
Sævitiæ tormenta tuæ, quem sedulus orat
Sub Christo salvante valet. Sed præses, ut audit
Non ignes tetigisse virum: Nunc arbitror, inquit,
Nos magicos superare dolos, miles tamen ibis
Adducesque virum: non me vivente recedet
Sanus et incolumis, pœnis vincetur amaris.

CAPUT XIX.

Quemadmodum educto præses, et magica neganti, feras promiserit.

Miles ut ingentis reseraverat ora camini,
D Angelicos astare choros, et cingere Mammem,
Suaviter in media vidit fornace sedentem,
Virtutemque humili trinam prece rite vocantem
Laudibus intentum Domini, sancto agmine septum;
Christicolæ pariter, testes virtutis habendi,
Hoc etiam speculantur opus: Procede, vocat te,
Miles ait, Mamma, præses, te cernere quærit
Quo jussam carpente viam, petiere supernas
Fulgida continuo sanctorum millia sedes.
Quis dubitabit enim cives pro cive beatos
Advenisse suo solatia sancta ferentes?
Hunc ad certa suæ properantem præmia palmæ
Non linquunt, sed stare monent occultius ipsum,
Victorem sancti ducant ut ad ardua cives.

Præses ut astantem sæva ad prætoria Mammem
Conspicit, his mentem pulsat sermonibus almam :
Quid magicæ tantum artis opus per singula posse
Cernitur ? ut flammæ vires ac fraude perirent,
Sic ignes, sic nostra tibi tormenta videntur
Contemnenda ? feras nuper quibus artibus, edic,
Legibus a propriis aliena ad fata vocasses,
Idem hæc error agit, fraudesque videntur eadem,
Te tantus fragilem quidquam ne læderet ignis,
Has artes dic sponte tua, tum liber abibis.
Nomen, ait, Christi, Mammes, mihi talia magnæ
Virtutis documenta dedit ; neque vana docebat
Ulla superstitio, pavi silvestria jussu
Quæ venere Dei, memetque secuta Tonantem
Vocibus in propriis mecum laudare solebant.
Hæc Mammem fecisse scias. Jam plurima cesset
Verborum jactura velim, veracia tandem,
Præses ait, proferre stude, si fidere vanis
Indubitanter habes, habeo quoque vincere pœnis
Conatus, decepte, tuos, jam detege demens
Qua ratione feras, qua tantum viceris ignem.
Non, inquit, magicas didici, vel profero fraudes,
Sed Natum coluisse Dei, de nomine cujus
Nomen habens, vitam tali pro rege paciscar.
Præsidis ira : Feras, inquit, promitto paratas
Humano gaudere solent quæ sanguine semper,
His dulcem te ferre volo velociter escam.
Non terremur, ait Mammes ; immitte, feremus.

CAPUT XX.

Qualiter ursa vel pardus non pœnas ei sed honorem intulerint.

Hæc ubi dicta, vocat judex de more ministros
Venandi quos cura ligat : Perniciter, aiens,
Ite, parate feras, quas nostis habere cruentos
Atrocesque animos : perimant ne corpora tantum,
De præda sed habere cibos videantur amatos.
Qui dum deinde cavo consideret amphitheatro
Adducunt Mammem, dimittitur ursa novellæ
Sævitiæ mentita minas, quæ carcere postquam
Processit caveæ cœlique nitore potita est,
Mammem læta quidem prædæque petebat amore
Sævitiæ memor antiquæ, tamen inscia rerum
Jam metas emensa viæ, stupet ora beati
Conspectumque viri. Nam quod temeraria venit
Excusat prostrata solo, veneranter adorans
Bestia, quem tantis hominum dementia damnat.
Post pardum laxare jubet : fera concita Mammem
Obsequium latura petit, collumque beati
Martyris amplectens, ulnis præmollibus ambit,
Sudoremque sacri detergit corporis, ergo
Servitio devota fovet, quem sternere jussa est.
Possumus hinc etiam meritum perpendere sancti,
Nam dum primus homo, Domino plasmante, creatus
Staret imago Dei, peccati et criminis expers,
Illa potestatis gaudens insignia primæ
Percepit donante Deo, quo cuncta creata
Orbis in obsequio solus subjecta teneret.

A Postquam colla animo subterit dura superbo
Deseruitque Deum, Domini non servus haberi
Sed magis ipse volens dominatum indignus adire,
Hinc collata prius cœpit fugitare potestas
Cunctorum, qui nuper erat sublimis honore,
A cunctis patitur, jam factus apostata, pœnas.
Hanc sancti pestem primi fugere parentis
Atque humili virtute animi, medicamine Christi
Suscepto, primi meruere insignia juris.

CAPUT XXI.

Quomodo capto ad interficiendum eum leone, ille quem prius vocaverat veniens, vocem sit imitatus humanam.

B Ut Mammem nullo violari vulnere judex
Conspicit : Ite, viri, totis conatibus, inquit,
Lustrentur montes, silvis sint retia, totis
Vallibus insidiæ, cunctas peragrate latebras,
Egregium donec sistatis in urbe leonem
Qui vires animis acuat, qui viribus iras,
Qui primo Mammis commisceat ora furore,
Et ne præceptis augustia temporis obsit,
En vobis spatium bis denum cedo dierum.
Mox jussis famulantur, eunt, miriqne repertum
Roboris alta citi ducunt ad tecta leonem.
Præses adesse feram dictis ut pluribus audit
Inclusam caveis, ornent jubet amphitheatrum.
Tertia deinde dies certo dum tempore surgit,
Procedit, monstrumque jubet dimittere sancto.
Dum timefacta manus, dissolvere vincula tardat
C Nam leo sævus erat, descendit montibus altis,
Cui martyr pridem dederat præcepta vocato :
Urbem adiens, nullum læsit sub mœnibus urbis ;
Per patulas festiva fores spectacula luctum,
Non risum laturus adit, mox ora beati
Intuitus Mammæ, vocem, mirabile dictu !
Induit humanam, primumque his vocibus usus :
Salve cultor, ait, summi venerande Tonantis,
O natura hominis sancto Spiramine plena
Plena simul meritis vitæ, tibi denique jussu
Cogimur angelico, naturæ munera contra,
Humanos proferre sonos, servitur honori,
O pastor dilecte, tuo : nam quod minus ipsa
Dat natura, fides itidem tua magna meretur.
Tu pastor, tibi nos æquum servire libenter.
D Miremur virtutis opus, doleamus iniqua
Facta hominum : laudat brutus bene facta magistri
Concesso sermone leo, meritisque fatetur
Hunc sancti venisse viri ; doctoris amore
Non turbas, non arma timet, servire paratus
Exitium tolerare cupit ; nos omnia contra
Ultro doctorum miseri bene facta silemus.
Fingere falsa libet, serimus vel facta libenter.
Scire quidem volumus, sed plus juvisse laborem
Quam doctoris opem ; probris lacerare magistros
Jam pauci metuunt ; multi non frangere portas,
Sed struere insidias polluto pectore gaudent,
Hos canibus porcisque pares sententia Christi
Sancta vocans, jubet hos fraudare nitela [a].

[a] Versus mutilus.

CAPUT XXII.

Qua severitate januis clausis Judæos gentilesque prostraverit.

Postquam verba leo volitantia fine peregit,
Ostia cuncta loci clauduntur cœlitus arcta
Obice, ne facilis miseros fuga demere posset
Quin omnes unum paterentur sævius hostem.
Protinus horribili prosternere cuncta furore
Ingreditur, tinguitque hominum rabida ora cruore.
Dentibus hos lacerat, sevis sæcat unguibus illos,
Impulit hos currens casuque peremit amaro.
Illos morte timor subita prosternit inertes
Casibus et variis, pariter gentilibus instat
Judæosque premit; prostratis omnibus ergo
Solus ab exitio præses paucique ministri
Mammetis jussu dilata morte feruntur
Immunes, optata viro ne passio desit,
Ipse parat vitam tormenta parantibus, ipse
Palmam morte petit. Judex, ut crimina nondum
Finem habeant, vivit. Numerum quis scire cadentum
Millia vel valeat, passim cum frusta per omnes
Sunt dispersa gradus? longe cervice revulsum
Rore caput rubeo commista strage natabat;
Abscissas aliena manus ad corpora jungi
Cernere erat, truncos gemino sine poplite ferri,
Cunctaque membra loco vel cæsa carere priori,
Saucia vel remanere suo; tantusque repente
Sanguis ad indicium facti terroris ab oris
Cædis fit plenis, ut flumen abire putares
Littoribus; veluti summis cum montibus ingens
Grando cadit, mixtisque simul tonat imbribus æther:
Tum collecta imas descendunt flumina valles,
Saxa trahunt, silvasque ferunt, totaque vagantur
Planitie agrorum, gemitus dat rusticus imo
Pectore: non aliter cæsorum membra feruntur
Sanguine rapta suo. Plebis spectacula talem
Finem habuere malæ. Mammes vocat inde leonem,
Et mandat propriis celerem se condere lustris.

CAPUT XXIII.

Quemadmodum sanctus Mammes leonem miræ superaverit crudelitatis.

Præsidis ira tamen tali nec vulnere plebis
Tacta capit requiem, verum ne evadere possit,
Induratur adhuc, Mammemque furore vocatum
Alloquitur prisco: Mammes, libamina divis
Aut devota dabis, pœna aut moriere cruenta.
Respondet martyr: Miror te dæmoniorum
Participem, tentare Dei post talia servum.
Nam Dominum cognosco meum, qui linquere memet
Nunquam, credo, volet; vos contra vindice flamma
Quos facit impietas Dominum scelerosa negare,
Quique Deos colitis, ligni lapidisve metallo
Quos manus artificum vano compegit honore,
Damnabit, stringetque reos sententia mortis.
Præses ut irato percepit talia sensu:
Noris, ait, nostro retineri jure leonem:
Sævior ille tuas discindet, frivole, carnes,
Si mea jussa animo ducas temnenda superbo.
Ne dubita, vinceris enim. Tum talia Mammes:

A Quæ facienda putas, tandem fecisse licebit,
Si modo quod memoras celeri compleveris actu.
Continuo stadium præses petit, et jubet illum
Qui miræ virtutis erat, laxare leonem,
Quem dudum spatio jussit quæsisse dierum
Viginti, captumque sibi jam credidit esse
Vincendi auspicium. Mammes fera jussa vomentem
Increpat, et dictis miserum mordacibus urget:
Impie, vane, miser, maledicte, insane, profane,
Jussa patris Satanæ sequeris, quæ mente maligna
Sunt facienda tibi, temet vincemus er illum.
His dictis magno mittunt clamore leonem.
Protinus adveniens sanctum fera, ut alta tuentem
Dicentemque Deo laudes meditamine forti
Perspexit, pedibus supplex prostrata, beatas
B Lambebat plantas, veniam pro crimine poscens.
Ut Scriptura refert, contra præcepta Tonantis
Consilium, ratio, sapientia, nulla voluntas
Prævaluisse potest; frustra tormenta paravit
Præses, ubi Mammem Domini pia dextera texit.

CAPUT XXIV.

Qualiter a populo lapidatus illæsus permanserit.

Ista videns populus fremitu vultuque minaci
Murmura longa ciens, celsa tum voce virum vir
Hortatur, pœnas inimico a sanguine sumant,
E medioque magum sæve cruciamine tollant.
Continuo ad lapides animo fervente legendos
Opposítas rupere moras, fit grando sine imbre,
Saxa volant, sanctumque ruunt super aggere facto.
C Gaudentes abeunt, sese vicisse putantes,
Sed potius victos rerum docet exitus ipsos:
Nil nocuere quidem tanto sub turbine Mammem,
Se vero æternis damnarunt crimine pœnis.
Post modicum Mammes, ut facta silentia circum
Sensit, ab aggesto surgens illæsus acervo,
Discedit, laudes Domino gratesque frequentans.

CAHUT XXV.

Quomodo voce vocatus superna pro inimicis deprecatus in pace quieverit.

Pergenti, sudum dimissa per aera venit:
Vos aiens, ascende, virum sanctissime Mammes,
Janua te cœli paradisi et claustra patenti
Excipiunt gremio, gaudet te Christus adire,
Quamque tibi portat tandem meruisse coronam.
D Jam propera, sanctus quem Flatus ubique gubernat,
Angelicos cernes misso certamine cives.
Hic Dominum laudans, orat mox talia Mammes:
Hæc illis dimitte precor, nec reddere judex
Quæ fecere mihi, districto examine quæras;
Talia qui mandas, exaudi talia clemens,
Atque animan permitte meam cum pace reverti
Ad requiem quandoque suam post prælia mundi.
Dixit et ætheriam conscendit spiritus aulam
Liber in æterno semper mansurus honore.
At somnus senectæ conclusit lumina carnis.
Semina quæ lacrymis Mammes infusa ferebat
Messuit hic fructu gaudens, qui flebat eundo
Fert veniens plenos lætus mercede maniplos.

CAPUT XXVI.

Quod cæteros sanctos non solum vita, sed et virtutibus æquiparaverit.

Jam quia Mammetis vitam finemque beati,
Deformi sermone licet, tamen ordine quodam,
Clausimus, ad laudis cumulum licet addere quædam
Dona quibus Domini servi quoque facta fidelis
Narrentur, mercesque humili sit plena poetæ
Munera de proprio sacræ superaddere laudis.
Quem non sanctorum Mammes pietate fideque
Moribus et signis, nec non certamine forti,
Æquiparet? sanctos cujus tibi vita priores
Sancta repræsentat, cunctorum facta resignans:
Simplicitas primi semper pastoris in illo,
Longævi pia vita Enoch, perfectio Noe,
Lot sacra sedulitas, Abraham credula virtus, B
Isaac cautela patris, benedictio Jacob,
Consilium Joseph, sancti sapientia Moysi,
Gratia tum Samuel, patientia fertilis Iob,
Pax Idida magni, dilectio mutua David,
Ardor apostolicus fervorque propheticus æque
Quodque suum tenuere locum; miracula vero
Tam manifesta dedit quam sunt duo lumina mundi,
Ex quibus ad tanti laudem famamque patroni
Quædam pauca libet veterum componere gestis,
Ut liquido agnoscas cunctorum dote piorum
Hunc nituisse virum. Prior in deserta vocatus
Est populus, legemque Deo donante receptans,
Pellibus et tabulis tentoria sacra paravit:
Sic Mammes deserta petens, dum construit ædem,
Donum evangelici meruit venerabile libri. C
Huic instar Salomonis, amet quodcunque petendum,
Cœlitus annuitur. Mammem sacra dicta legentem
Attonitæ stupuere feræ, mirabile dantes
Doctori obsequium; Samsoni ex ore leonis
Ut dulcedo data est. Propriis in mœnibus hostes
Elisei sectator alit. Quod agrestia parent
Tam tritum est sanctis, ut non sit ferre necesse,
Nec mirum quod stulta magum sententia dixit,
Belzebub Dominum si gens Judæa vocavit.
Cumque tribus pueris, mundi simul idola temnens,
Clauditur ignicremis flamma fervente caminis.
Verbera cum Paulo tolerat. Sectatur utrosque
In pœnis, itidem vincens sectatur utrosque
Unguibus hic fossus, serris est tortus Isaias;
Eliam corvi, Mammem pavere columbæ.
Ut Jonas ceto vivus sorbente repertus, D
Sic Mammem servare feræ, non lædere possunt.
Opprobrium Elisei geminis deletur ab ursis,
Et leo Mammetis stravit sævissimus hostes.
Ut bruti Dominus linguam reseravit aselli,
Ne populi exitium vates tractaret iniquus,
Humana sic voce leo Mammetis honorem
Prædicat, ut tali saltem doctore cruentus
Resipiat judex. Lapidum quoque grandine pressus,
Cum Paulo Stephanoque Deum pro talibus orat,
Exemplum morientis habens, in corpore Jesu.
His aliisque Dei clarissima dona ministrans,
A Ad regnum cœli, sanctis per sæcula paratum
Omnibus, æterna tandem pietate vocatus,
Pace Dei fruitur summa, sine fine beatus
Illic sancte tui Mammes memor esto poetæ,
Augia quem felix Strabonem nomine nutrit.

STRABI HYMNUS

IN NATALEM SANCTI MAMMÆ.

Laudem beati martyris
Ad Trinitatis gloriam
Sanctæ canamus supplices
Quæat coronam testibus.
Adversa mundi pertulit,
Calcavit ejus prospera.
Mammes Tonanti reddidit
Quod pro reis hic passus est.
Virtute, vita, moribus,
Sermone jucundissimus,
In charitatis gratia
Semper manens ditissimus.
Spernens opes cum casibus
Mundi, supernis institit.
Liber caducis exiit,
Nil ambiens ex infimis.
Mitis domans immitia
Illisque promens mystica,
Vivebat inter bestias
Quo cive gaudent angeli.
Adjutus armis spiritus
Vicit furores principum,
Sævi draconis conterens
Sacris caput conatibus.
Magni favor præconii
Debetur isti martyri,
Cui Christus esset vivere,
Lucrum resolvi maximum,
Mansit fides in pectore
Spes mente felix, integra
His major illum charitas
Intus foris possederat.
Exsultet omnis supplicum
Cœtus sereno gaudio,
Hujus patris suffragia
Pronis rogando cordibus.
Te martyr, ergo, quæsumus
Mammes, fave poscentibus
Sacro precatu protege,
Quos instruis certamine.
Impende curam dapsilis,
Aufer malum placabilis,
Confer boni solatia
Vitæ parando præmia.
Sit Trinitati gloria,
Virtus, honor, per sæcula
Quæ nos beatis martyrum
Semper juvet suffragiis.
Amen.

WALAFRIDI STRABI

FULDENSIS ABBATIS

OPERUM OMNIUM PARS TERTIA. — CARMINA.

(Ex Canisii Antiq. Lect., tom. II.)

DE VISIONIBUS WETTINI [a]

PRÆFATIO

AD GRIMALDUM CAPELLANUM.

Domino Patri, vereque felici, et purissima sinceritate venerando Grimaldo capellano, Walafridus Strabus æternæ beatitudinis in Salvatore mundi salutem.

Ex quo, Pater beatissime, familiari quadam pietate exiguitatem meam dignati estis agnoscere, sedulo tenaci memoria amplexabar, cujus præsentiam summo ardore sitiebam, sicut et hactenus ago. Licet enim longa interjectæ telluris spatia sequestrent, vasti montium et saltuum dirimant anfractus, animo tamen spiritali igne æstuans, quamvis absens, assidue vestros quasi quoddam speculum intueor obtutus. Denique jussu Adalgisi venerandi Patris in Domino, visionem Wettini propinqui vestri [b], quam beatus pater Hetto [c] urbanæ facundiæ, mellifluis floribus adornans, prosaicis verbis doctissime composuit, versibus hexametris furtim exemplare coactus sum. Ideo nulli hoc ut placeat exhibeo, tantum illius voluntati satisfeci, et major erat obedientia quam facultas. Sciebam etenim quia qui spiritalibus viris obtemperat, nunquam errat. Et si in pedum mensuris et synalœpharum positione fefelli, contra nullum luctamen inibo, quia ad rumusculos [d] spargendos non egi, sed potius ob propositi mei conservationem. Quippe cui nec ætas ad talia competit, nec scientia suppetit. Scintilla quædam inest et eget fomite.

In hoc autem primitivo carmine nec tempus morosum ad cautelam concessum est, nec proprii sermonis habui potestatem. Arbitror autem quod si per campos darentur vagandi induciæ, quivissem fortasse ramusculos aliquos decerpere, quibus mea rusticitas aliquantisper tegeretur. Unam itaque ob causam impossibilitatem superavit voluntas. Comperimus etenim quosdam esse qui hoc nil amplius vanis somniis dijudicantes, nec habere aut credere aut audire dignantur. Hanc autem præsumptionem ut audierint, turgentes assumunt in manus, avidique vitia quibus redundat rimantes, velint nolint, ipsum quod oderunt invenient, dum quod sitiunt quæsierint. Compulsum tamen me sciant in hoc prorupisse, et quasi stimulis plerumque impulsum scriptitasse. Sed propter amorem ejus qui hæc vidit, et ista fieri desideravit, et me hæc fiducia animavit.

Quapropter, beatissime Pater, quæso sanctitatem vestram ut emendare dignemini quidquid in hoc pittacio censura vestra aptum correctioni vel a vero discordans deliberaverit. Necesse enim est ut Erlebaldum dominum et Tattonem præceptorem meum hæc res non lateat, quia fas non est monacho suum quidquam celare abbatem. Si itaque considerantes nimiis nacti fuerint sordere mendaciis, statim pungent, non palpabunt. Et, ut vereor, qui pene octavum decimum jam annum transegi, dignis verberibus vapulabo. Optime enim hac arte, sicut et in aliis imbuti sunt, sed minus diligunt. Ideo defendere dignemini utilitatem meam, et hujus sedulæ infirma tueri. Quædam etiam nomina in contextu occultata, qui diligenter investigaverit, istis versibus impressa reperiet. Bene valentem, et Strabi memorem, te Deus omnipotens in æterna felicitate conservare dignetur, sanctissime Pater. Amen.

[a] Vide visionum ejusdem narrationem prosaicam inter Opera Hettonis Basileensis episcopi, Patrologiæ tomo CV, col. 767. Edit.

[b] Frater scilicet Grimaldi. Basn.

[c] Abbas Augiensis anno 801, Basileensis episcopus, Caroli Magni legatus ad Orientales. Basn.

[d] Forte *ramusculos*, ut paulo infra. Can.

INCIPIT LIBER

Oratio ad Christum.

Christe, novum qui pascha mihi concedis agendum,
Suscipe dona precum, laudisque salubria nostræ
Vota, voluntatem potius quam dona requirens.
Quantum posse dabis, tantum sum velle paratus
Cum tua majestas velle atque valere ministret.
Te precor, alme Deus, pueriles disjice ludos.
Et fermenta tui placida insere dogmatis, ut sit
Blanda mihi dulcisque Patris sententia, cujus
Jussa sequor, ne dorsa fero lacerare flagello
Incipiat carmenque animo reprobare citato.
Non aliunde quidem primum componere carmen
Disposui quam, sancta sequens præcepta priorum,
Primitias deferre Deo, cui cordis in ara
Fertur adeps, sanctæ cum laudis odore litatus.
Jesu Christe, crucis rogo per merita alma sacratæ B
Atque resurgentis per maxima festa Leonis,
Cujus adest hodie festum venerabile cunctis,
Ut me digneris vitiis mundare nefandis,
Ne quod voce probo, hoc nostro damnetur in actu.
Quid loquar ulterius? mundi miserere, Redemptor,
Perque potestatis numen succurre triformis.

De abbatibus Augiensibus. — Hettonis pueritia, præfectura, mors.

Rhenus ab Ausoniis quo ducitur Alpibus, æquor
Miscet, in occiduis diffusus partibus, ingens
Illius in medio suspenditur insula fluctu,
Augia nomen habens, jacet hanc Germania circa,
Hæc solet egregias monachorum gignere turmas.
Primus in hac sanctus construxit mœnia præsul
Pirminius, ternisque gregem protexerat annis.
Hujus quisque velit sanctorum cognoscere vitam,
Ipsa sepulcra petat, satis ipse probabit in Hornbach.
Postea septennis præsedit cursibus Eto;
Tum sequitur binis laudandus Geba sacerdos,
Bina Ermenfredus tum lustra peregerat abba,
Sydonius ternis denisque ibi præfuit annis.
Vicenos binosque receperat inde Joannes;
Quinque Petrus sortitur item venerabilis annos,
Quatuor inde tulit Waldonis lustra potestas.
Tempore sub quorum juvenis velut aurea surgit
Stella, tenebrosum citius vulganda per orbem:
Cœnobium quinquennis enim Insulanense petivit.
Nec latet urbs homines in vertice structa levato,
Sed neque testa subit modium; peregrina volando
Tanti fama viri regales verberat aures.
Post rapitur, non sponte, foras de carcere charo,
Et qui liber erat, fit, libertate soluta,
Pastor ovile tuens, cujus pars magna, profanis
Actibus insistens, Christi de valle viavit.
Provida quippe Dei talem sapientia Patrem
Constituit, qui cuncta sacris sub legibus arcens,
Rure tenus destructa novat, geminamque ruinam
A Elevat, inque Dei varium transmutat honorem,
Interiora medens atque exteriora reformans.
Cujus ad ingenium nullus mihi sermo redundat
Narrandum, quando specialis in orbe refulsit
Doctus in incultis jaciens sacra semina sulcis;
Largus in auxilio, vita probus, aptus amori,
Justus in arbitrio, arte sagax, perfectior actu;
Quid moror ista canens, cum possim jure fateri
Me nescire alium qui compensetur ad istum?
Cogitur interea monachorum pastor haberi:
Discipulus dudum, disponitur ipse magister.
Carceris ipse fuit custos, quo sæpe cupivit
Finitimum exspectare diem, tum morte revicta
Perpetuaque frui, Christo donante, corona.
Vocibus in septem si promat verba palatus,
Non erit ulla tamen narrandi cuncta facultas,
In quibus immensum parfecerit ille laborem,
Quidquid erat Christi per ovilia jure regendum
Fecit, et assidua constanter pace salutem
Christicolis statuit. Regali munere fultus
Dirigiturque maris trans æquora vasta profundi
Græcorum ad proceres, scopulisque illisa carina,
Fudit onus cunctumque virum, sed præsul ab undis
Seque suosque, manum Domino præbente, recepit [a].
Nulla maris post hæc rabidi discrimina passus,
Sed potius recto cursu futisque secundis
Argivum responsa rato tulit ordine Francis.
Denique longa tulit postquam fastidia, cœpit
Mente sub obscura refugus tractare recessum
Ordine de tanto, ne captus amore tenendi
Linqueret æternum cui semper munus inhæsit.
C Anno igitur decimo Ludovici Cæsaris, atque
Bis cessere novem illius tunc ordinis anni,
Sexaginta quoque ætatis jam tempora clausit,
Morbus in exitium traxit lethale patronum.
Ille dolor dilectus erat, charissima febris,
Mors contempta, fugæ hæc occasio prima patebat;
Venit adoptivum redeundi in carceris antrum
Tempus, ut alterius contemplans ora jubentis,
Quod prius injunxit, jam tunc servaret agendo.
Solvitur ex onere, atque sibi subjecta refutat,
Perfruiturque quiete silens feliciter exin:
Fare precor, quicunque velis, quæsitor honoris
Quod tibi munus erit, cujus mala fama cerebrum
Turbat et hanc famam durissima pœna sequetur?
Conspicis ecce meum dulci rumore refertum
D Pro nihilo duxisse volans et inane favoris
Molle decus, multumque viris miserabile justis.
O ne magna dies damnans inhonoret, honores
Spernite, per normamque sacri resipiscite Patris!
Versibus in paucis Hettonis gesta parumper
Depinxi, brevitate tamen majora potestis
Nosse sub invidia si mens non vestra gravatur.

[a] Illa legatio ad Græcos ab imperatore Carolo incidit in annum 811. Mab.

De Erbaldo et ejus electione in abbatem.

Musa soror, majora refer celerique volatu
Pange melos, laudisque facem generisque latebras
Cujus ab exortu Hettoni traditur hæres.
Est famosa tribus quæ legum docta per artes
Promeruit primo populi sedisse senatu,
Judicioque bonas justo discernere leges.
Illius e medio surgit generamine proles,
Dicitur Erbaldus, verso sermone *vir audax*.
Post septem denosque petit venerabilis annos
Insulanense solum, sociatur fratribus illis
Atque magisterio Hettonis traditur almi :
Quo monstrante, sacris non parva ex parte libellis,
Imbuitur, variæque vetant ne traderet artes
Septenas curæ, antiqui quas auribus indunt
Nobilium; namque lla refert scriptura Joannis
Ante retroque animalia sancta oculata fuisse ;
Sensus adest : Sic doctus homo ex ratione biformi,
Ante superna, videt, retro terrena, cavetque
Hac ex parte foret ne clauso lumine cæcus.
Mittitur ad quemdam, socio comitatus, ab inde,
Cujus multa viret sapientia dogmate, Scottum [a],
Quem dixi socium, carmen perquirit abundans,
Nam vitam meta et vires in morte triumphat,
Nunc incœpta sequar, post pauca parabor ad illud.
Denique post reditum luxit perfectior actus,
Moribus ardor inest, sermone fidelis amor stat ;
Fulget in ingenio verax, probus, aptus, honestus.
Norma boni, æqua fides, dilectio sancta sub illo
Innumerisque bonis nituit, quæ cuncta sub ista
Non possum brevitate sequi, ne audire recuses.
Hæc Hettonis erant postquam jactata aures,
Approbat ipse suo passim moderamine vera
Esse satis, secumque vehit per terga liquentum
Camporum, fluctusque secant, Argosque penetrant,
Diximus ut supra, redeuntque Augense sub antrum,
Ergo ubi Hettonis silet argumenta potestas
Per multa, alteriusque licet dum jura levare,
Jam precis arte patet, curritque per ora vicissim
Erbaldo debere dari his in mœnibus arcem.
Annuit ipse Deus, cunctos qui mente sub una
Hoc voluisse dedit, pastori mandat alendas
In tellure ferax quæ gaudet fruge bidentes.
Tum perfecta magis Domino servire voluntas
Incubat, insignemque virum vota optima produnt.
Mentis in occulto quantum prius esse benignus
Vellet, in adjecta poteris bonitate probare.
Dicam equidem quid in antiquis donasse figuris
Hinc agnosco Deum veteres recolendo prophetas
Heliæ successit enim venerabilis ille
Heliseus, vectumque leves effatur in auras ;
Spiritus oro tuus mecum duplicetur ; at ille :
Grandia, nate, petis, fiat tamen ipsa voluntas.
Maxima Hettonis nituerunt facta per orbem,
Si quid adesse potest, tamen exsuperatur ab isto,
Qui solita virtute potens pariterque benignus,
Virtutum custos, vitiis sævissimus hostis
A Ex ætate fuit puerili ipsam usque senectam.
Quam pulchre et digne multumque insigniter hæres
Vernat, uterque Pater vitaque graduque beatus !
Hic pater ante fuit, modo filius, astat, obaudit,
Per natumque regi proprium vult corde paterno.
Filius iste prius, ductor patris esse jubetur,
Et tamen intendit qua se sententia docti
Jam senioris agat, sequiturque per omnia pacis
Congeries, jungitque gregem concordia præpes
Pastorum, nullumque dolus, nullum ira lacessit ;
Res laudanda quidem pacis innata magistris :
Omnipotens, vitæ pacis lucisque repertor,
Ambobus vitam per sæcula multa ministret.

B *De Vettino et ejus ætate. — Visio dæmonum armatorum. Angelus dæmonem fugat. Orationes poscit Wettinus. Angeli consolatio et consilia.*

Spiritus alme veni, nostræque adjungere Musæ
Unius ut vitam præstanti fine capessam.
Perge Camœna, virum quem supra, tolle, reliqui,
Nam Wettinus erat celebri rumore magister,
Artibus instructus septem de more priorum,
Cui fortuna dedit scholis adnectier illis
Quis gaudere solet nitida et lasciva juventus.
Sed tamen, exterius quantum discernere nostrum est,
Moribus in castis vitam mediocriter egit,
Laudibus ex hominum multas vulgatus ad auras.
Hic igitur postquam Dominus descendit ab alto
Carnis in hospitium sexto quater atque peracto
Octingentesimo rapidis discursibus anno [b],
Undecimoque pii Ludovici Cæsaris, et dum
C Sexies Octimber [october] declinat quinque diebus
Adfuit illa dies septima in ordine constat,
Ut sibi moris erat, quemdam pro corporis haustum
Prosperitate tulit, quod tunc non solus agebat ;
Adduntur socii reliquisque salubriter actis,
Ipse nova ingentes patitur gravitate dolores,
Indigesta vomens, dapibusque in corporis usus
Sumendis fastidit ali : jam venit ab ortu
Prima dies, multusque parum discesserat augor ;
Tum reficit non cœpta tamen fastidia linquens,
Nec tractavit in hoc ullum se ferre periclum
Mortis, ad hanc vitam quando cibus ille animavit.
Tertia lux oritur noctisque rotam Hesperus affert,
Colligitur mixtura virum, residetur ad escas ;
Tum fratri : Non mensa placet, non pabula prosunt
D Cedo locum, compellor enim feritate doloris
Strata videre mea, hæc aliam portate sub umbram.
Tolluntur stramenta aliamque feruntur in ædem,
Contiguam cellæ quam cœnatum ante petivit.
Ergo ubi membra suo componit languida lecto
Conclausis oculis penitur dormire nequibat,
Spiritus ecce doli foribus processit apertis,
Clericus in specie, frontis latuere fenestræ,
Ut nec signa quidem parvi videantur ocelli ;
Jam manibus tormenta gerens capitique propinquans,
Magna sub ardenti complectens gaudia corde :
Cras torqueris, ait, meritumque rependitur omne.

[a] An Clementem Scottum, quem monachus Sangallensis in Vita Caroli Magni ait litteras docuisse in Gallia ? Mab.

[b] Anno. 823.

O mens orba hominum, quo te deducere cæcum
Expetis, et cujus retinentur sidera septem
In palma, hunc inimicitia aversaris amara,
Et cum luce cares, tenebris circumdaris atris,
Ille feroxque, rapaxque, minax, mendaxque, sagaxque
Finibus insidians fundo te tinguit averni,
At Dominus si ductor erit, transmittit Olympo.
Ille igitur dum tanta minans promittit inermi,
Turba catervatim piceum comitata magistrum
Affluxit, totumque locum tetro agmine supplet,
Armati velut in bellum curruntque per aulam,
Structuri angustum pœnalis carceris antrum
Nulla relinquentes fugiendi dona pavorem.
Hic locus insinuat Solymæ quod dixit Jesus :
Ecce dies venient, et tu circumdata vallo
Laberis usque solum, gladio mactabitur infans,
Et lapis esse super lapidem hac strage vetatur.
Urbs animam, lapides tractatus nempe figurant,
Vallus in angorem positus dignoscitur esse ;
Destructor nam dæmon erit, destructio finis,
Evenit hoc illi qui notum spernit Iesum.
His actis timor opera [*F.* ora] premit, pavor occupat [artus,
Spes jam nulla fuit nigram vitare catervam,
Sed divina cito advenit clementia cursu,
Viderat in cella monachos sedisse nitentes
Forma quibus radians, habitusque ignotus in armis,
Unus ait, media quem sors in sede locavit ;
Res injusta patet, fugite his sedibus hostes,
Hic homo sumet adhuc hujus compendia vitæ.
His dictis, velut in vallem cum lympha minator
Fertur, ab aspectu subitis discessibus agmen
Cessit, et anxietas, tandemque decorus in aulam
Angelus ingreditur fulgens in veste rubenti,
Gressibus insistens, sermone acclamat amico :
Te, dilecta anima, hoc momento visere veni.
Talia dicenti recubans sermone Latino
Subdidit : Omnipotens nostris si ignoscere culpis
Dignatur, pietatis opus perfectius auget ;
Sin alias, pugno concludimur illius omnes,
Impendat quodcunque placet sequimurque libenter.
Nam prima sancti patriarchæ fronte statuti,
Inde prophetarum collectio sancta priorum,
Sanctus apostolici demum globus ordinis, omnes
Hi genus humanum multo vexere labore,
Nunc etiam majora petit solamina præsens.
Colloquio in medio rumpuntur visa duorum,
Nondum verborum, sed visus finis habetur,
Evigilat, si quisque sibi quæsivit adesset ;
Vidit adesse duos, cunctis qui ad strata reversis
Forte domum intrabant, quorum tunc unus in ipso
Cœnobio præpostus erat, meus ipse magister,
Præcipua bonitate vigens, et moribus omnes
Præcellens, latitare volens, sed notus ubique.
Repperit hunc aliumque domo consistere fratrem,
Accitisque cavas utrum jaculavit in aures
Quidquid in angusto cognovit temporis actu.
Palluit ac timuit, carnisque dolore remoto.

A Surgit ab excubitu pronus tellure recumbens,
In patulæque crucis distendens membra figuram :
Jam tota virtute, viri, prece posco frequenti,
Inquit, adorantes, veniam deposcite nobis,
Intentas formate preces, clementia magna est.
Conspiciunt igitur tanto terrore gementem,
Cantibus insistunt, palmasque in sidera tendunt,
Cantantur septem lacrymarum carmina, nec non
Plurima psalmorum modulamina firmiter addunt.
Quæ tanta anxietas sibi continuare requirit.
Tunc surrexit humo, lectoque resedit anhelus,
Exposcitque legi sibi verba novissima sancti.
Gregorii, in scripto quod noscitur illius esse,
Dialogus, quo multa bonis documenta ministris
Construxit, mortisque situs per multa serebat.
B Grandis in hoc libro perlecta est lectio fratri.
Tunc ait, oro, Patres, componite corpora terræ,
Atque quiete gravem placida relevate laborem.
Et mihi quod restat spatium concedite noctis,
Corpus ut invalidum somno pascatur inani.
Postquam lassa suo prosternunt membra papyro,
Ipseque tam diros animæ carnisque labores
Dum recreare cupit, cœlorum e culmine missus,
Angelus albato vestitu venit amictus,
Assistens capiti, qui visum in veste priorem
Purpurea ostendit, juxta vestigia stando,
Blandaque dictorum præmittit verba suorum ;
Laudat et hoc studium, quod confugisset ad almum,
In precibus Dominum, quod lectio sancta placebat
Tempore quo graviter terrens angustia pressit ;
C Hoc servabis, ait, ne prætermiseris exhinc,
In multa quoque est psalmus perfectior unus,
Cui virtus moralis inest, post carmina constans [a]
Septena atque decem centumque ; hunc sæpe reflectes,
Lectio quo legitur, psalmique canuntur aperta
Veracique fide, jucundum munus habetur ;
Talis et ad Dominum utiliter devotio fumat,
Atque serenatum hoc placat certamine Christum.

Sacerdotum pravorum pœnæ.

His igitur dictis assumens angelus idem
Infirmum, duxitque via præcessor amœna.
Dum vadunt, montana vident quæ sidera tangunt,
Marmoris in specie pulchro commista colore,
Quæque in circuitu præcingens igneus amnis
D Ambit, inexhaustos tribuens intrantibus ignes.
In quo multa nimis monstrata est turba reorum,
Inque locis aliis diversa facta sequentes
Agnovit pœnas, multosque recumbere dudum
Quos habuit notos : ibi major et alter in undis
Ordo sacerdotum, præfixo stipite vinctus,
Terga dedit vinclis ; quæ curis carne superbis
Contra quemque stetit, mulier pro crimine stupri,
Fomes adulterii est consors pœnalis Averni ;
Tertia cum radios semper produxerit aura
Dicuntur cædi genitalibus artubus ambo.
E quibus ille aliquos sese cognosse ferebat.
Magna sacerdotum numero pars, angelus inquit,
Lucra petunt terrena, quibusque inhiantur adhærent,

[a] Id est existens.

Atque palatinis pereuntia præmia quærunt
Obsequiis, ornantque magis se veste polita
Quam radiis vitæ; pomposis fercula mensis
Glorificare parant, animarum lucra relinquunt;
Deliciis ducti per scorta ruendo volutant;
Hac ratione alios neque se defendere possunt:
Peste fameque inopem possent solarier orbem
Si tota virtute Deo sua lucra referrent.
Hanc summam mercedis habent, qui talibus instant
Rebus, ut æternam capiant in finibus iram.

Apostrophe ad sacerdotes. Monachorum cruciatus. De episcopo opem mortuo negante. Torquetur Carolus Magnus ob impuram libidinem, inter electos tamen annumerandus. Vitæ comitum descriptio.

O patres! si pauca addam, ne spernite, quæso.
Quid facit antistes? in ovile lupus ruit ullo
Non claudente fores, jacet ebrietate sepultus.
Pastor, adulterium in Domini committere sponsam
Qualiter audebis? Thalamum usque inducere debes
Regis, et ipse thorum prior invasisse nec horres?
Miror avaritiam sacratum pectus habere.
Cui servas? Resipisce, precor; non nascitur hæres.
Quid cumulas? Non quippe tuo sub jure tulisti,
Sed sic dona Dei quæ dispensare juberis.
Nemo bono obsistit si rectum velle tenebis.
Quid rapis et vendis, Solymorum more, columbas?
Valde cave expulsum, Dominus ne torqueat atris
Verberibus, pompasque truci condemnet Averno.
Cur tibi magnus eris, numerum si forte bidentum
Te recolis debere Deo signare potenti?
Crebra sub occultum claudis suspiria pectus,
Si non damna doles, verecundia ducat ab igne.
Cumque videbis oves dextra tui, parte sinistra
Esse tuas, nuper ductor, nec terga sequeris,
Pro cunctisque lues patiens incendia pœnas.
Nolo tibi ille canat, præsul sacrate, propheta
Plebis erit similis stultæ peccando sacerdos.
Laus gregis esse stude, et cœlestia regna mereris.
Vidit et horrendum ligni lapidisque opus illic
Materia exstructum, castelli more locatum,
Ordine confuso, summo atque vapore repletum
Territus his frater, quærens qui mansor inesset,
Audiit inclusam monachum pro sorte catervam
Purgandi, variis patriisque locisque manentum.
Hos inter speciale tenet discrimen et unus
Frater in illicitum cecidit qui crimen habendi:
Secretas cumulans injusto pondere gazas,
Roboream ille habuit, quem plumbea possidet arca,
Judicii usque diem dubio sub fine vomendum.
Hac se fraude duo primo armavere jugales
Saphira et Ananias, communis vasa pericli.
De quo fratre prius cuidam dum peste laborat,
Annos ante decem similis sententia visa est,
Dum raperetur in excessu: jamque illa vetustas
Diluit, donec memores revocentur ab isto:

A Ille etiam cui nunc patuit, nunc audit ante,
Indicat iste locus vitium, quod sæpe notatur
Sæpius hoc monachis magis ac magis esse cavendum,
Succidique juvat, quod tantum pondus adauget.
O monache, esse cupis, quod te jam velle negasti,
Dives opum, cui nulla patrum hoc documenta dederunt,
Sed paupertatem cujus pars Christus habetur.
Si vendis Christum, maneat quæ cerne, gehenna.
Liquisti commune bonum furtumque peculi
Eligis, haud capies communi sorte coronam.
Tu tamen, Omnipotens, proprios rege ductor alumnos
His visis celsum cœlo montemque propinquum
Aspiciunt, dum ductor ait: hac arce tenetur
Abbas [a] ante decem corpus qui liquerat annos.
Ventorum incursus tempestatumque furores
B Vim [b] pluviæ multumque discrimen ibidem
Abluit incauto quidquid neglexerat actu.
Lætus ut æterni ducatur Regis in aulam,
Deliciasque sacras sanctorum sedis in ævum
Obtineat, pœnaque carens ubi vita sequatur.
Angelus hæc addit: Quidam quod præsul eumdem
Deberet precibus factisque juvare benignis,
Ante dies multos, ceu demandaverat ipsi,
Legato ostensus, quem tunc per somnia ferre
Hortatur sibi dicta Patri: sed episcopus [c] ille
Esse ratus soliti mendacia inania somni,
Ludendo excepit, despecto fratris amore.
Mente piger, nec corde sagax, succurrere tardus,
Vi tormentorum jam nunc succumbit amare,
Sortiturque suas proprio pro crimine pœnas.
Ad quem frater: Ubi quem dicis clauditur, inquit
C Dixerat: Ex alia montis male parte tenetur.
At nos quæ paucis dedimus jam somnia verbis,
Monstramus per verba viri, qui hæc ipse videbit.
Orsus, ait, dormire casa squalente videbam
Disposito sedisse loco, quem diximus ante
Abbatem, surasque et crura cruore fluentes,
Labitur in vocem: Fili, fer dicta patrono,
Respicis hanc ædem, bini coluisse jubemur
Informem socii, duo namque lavare suescunt
His comites sese nantes in gurgite thermis,
Resperguntque domum hanc lethalis pestis odore,
Ut miseri istius pellantur ab æde coloni.
Ad loca sanctorum, pete, mittat ut ille virorum
Deposcens quod gratis agunt solatia ferre,
Reprimere ut possit paries ubi nullus habetur
D Immensum fetoris onus, releyetque dolores.
Hæc, mi nate, precor, non oblivisceris hæc tu.
Post hæc antistes, dum cuncta ex ore ferentis
Audiit: Hæc, inquit, phantasmata credo fuisse,
Idcircoque fidem verbis non commodo fictis.
Credere quæ renuit, hæc angelus iste resignat,
Quippe quod admonitus functis incredulus extans,
Auxilium conferre precis tardaret egenti;
Atque ideo propriis fruitur sine munere pœnis.

[a] Hic abbas erat *Waldo*, ut patet ex litteris acrostichis versuum sequentium. *Waldo* autem fuit primum abbas Augiensis, deinde sancti Dionysii prope Lutetiam Parisiorum. Obiit an. 814. Basn

[b] Versus corruptus.

[c] Hic episcopus fuit Adalhelmus, ut patet ex acrostichis ab eo versu: *Angelus hæc addit*. Sedes ejus ignoratur. Mab.

Denique quod paucis visum percurrimus odis,
Ante nec audivit qui nunc renovata revexit,
Et velut ad superos imo devexit abysso.
Annuit iste locus multum pia vota mereri :
Fidere sed noli post vitæ tempora solvi
Alterius per verba focos quos colligit ipse
Actibus ex pravis ; licet intercessio purget
Crimina multorum, tamen hac securus haberi
Nemo potest, quia quo nescit sua pondere facta
Pensentur ; quapropter ego esse mihi utile dico
Quod gessi purgare prius, sua quemque sequentur.
Contemplatur item quemdam a, lustrante pupilla
Ausoniæ quondam qui regna tenebat et altæ
Romanæ gentis, fixo consistere gressu,
Oppositumque animal lacerare virilia stantis,
Lætaque per reliquum corpus lue membra carebant,
Viderat hæc, magnoque stupens terrore profatur :
Sortibus hic hominum dum vitam in corpore gessit,
Justitiæ nutritor erat sæcloque moderno,
Maxima pro Domino fecit documenta vigere,
Protexitque pio sacram tutamine plebem ;
Et velutin mundo sumpsit speciale cacumen,
Recta volens dulcique volans per regna favore.
Est hic quam sæva sub conditione tenetur,
Jam tristique notam sustentat peste severam,
Oro, refer. Tum ductor : In his cruciatibus, inquit,
Restat ob hoc quando bona facta libidine turpi
Fœdavit, ratus illecebras sub mole bonorum
Assumi, et vitam voluit finire suetis
Sordibus ; ipse tamen vitam captabit opimam,
Dispositum a Domino gaudens invadet honorem.
Admonet hic hominem qui dignis moribus horas
Ilas servare cupit, ne quodam crimine cuncta
Perdat, et omne probum fundat vastante ruina :
Talis aquas haurit pertuso vase receptans,
Quodque diu immisit sorbente foramine linquit.
Est labor iste gravis, malus atque miserrimus, ex quo
Semper habet damnum, nunquam mercedis honorem;
Omnibus in rebus vitam moderetur in arvis,
Qui cupit in cœlis regnum retinere perenne.
Illic magnificis conspexit munera pompis
Dæmonis in manibus, jam præsentanda parari
Pallia, et in vasis auri argentique metallum,
Et lini obsequitur candentia fila caballus,
Plurimus hunc ornat species fulgentis habenæ.
Tum rogat hæc cujus hominum de parte venirent,
Quidque figurarent. Tali sermone rependit
Angelus : Hæc comitum sunt per diversa manentum
Regna soli, injuste legalia jura regentum,
Quatenus huc ducti inspiciant quod cuncta rapinis
Collegere avidoque minores ore vorabant.
Nomina quorumdam manifeste protulit ex his,
Dixit et hæc nunquam finiri dona, priusquam
Quisque sinum in proprium præventus morte receptet
Quidquid ad hospitium æternæ transmiserat aulæ.
Quam vero horrendo comitum sermone profanam
Intulerit vitam, nullus narrare redundat :

A Non scelerum ultores Satanæ, sed habentur
Illorum quidam multis stringendo periclis
Afficiunt homines, justos damnare reosque
Justificare viros, contempta lege, solentes :
Furibus adnexi vitumque per omne sodales ;
Muneribus capti, qui pro mercede futura
Nil faciunt, sed cum quædam sub lege coercent
Debita justitiæ, furiunt pietate carentes.
Ardor avaritiæ nescit concedere quidquam,
Sed totum extorquet totumque ad tartara mittit.
Accumulans iram cum venerit hora furoris.
Justitiam nunquam vitam quærendo beatam
Impendunt, et quam gratis præbere videntur,
Venalem portant animam pro pignore dantes.
Judicio quosdam jam nunc succumbere dixit,
B Dixerat ut Dominus de non credentibus olim :
Judicium sumpsit quicunque incredulus exstat.
Jam satis est dictum : felix qui corde reservat,
Ne sit amor nummi major quam mansio cœli.
Grandi abundantes subito comprendet egestas.
O comites, cujus comites perpendite sitis !
Christus ait : Quicunque polum conscendere quærit
Debet in angusto gressum configere calle.
Servus item mortis vestigia lata sequendo
Vergit in æternum miseris ploratibus ignem.
Omnia mittantur, nunc tristes læta tenebunt,
Quos gaudere libet, tristes tundentur in umbras.
Quod placet ingredere, est melius tunc læta tenere

C *Sanctorum preces pro fidelibus. Visiones sanctorum defunctorum. De martyrum et virginum sede. Angeli oratio ad Wettinum. Responsio Wettini. De angelo custode. Recedit a vitiosis.*

Vidit et innumeras diverso sorte phalanges
De monachis, gradibusque aliis, populique senatu,
De variisque locis longe patriisque remotis :
Ilos gaudere hilares, illos frendere gementes ;
Ilos paradisus habet, discindit tartarus illos.
His visis multisque aliis quæ scribere longum est,
Quæque stylus currens stricta brevitate reliquit,
Ducitur ad quædam præpulchræ mœnia sedis,
Quæ naturali consistere mole ferebat.
Hoc opus immenso nituit splendore, coruscans
Arcubus, effulgens variisque ornatibus aureis,
Argentique gerens multum structura metallum,
Præbuit arte oculis anaglyfa pascere mentem
D Mœnia, quæ tantum latam longamque tenebant
Mensuram, pulchrumque statum mirabile factum,
Altaque per volucres pandebant culmina ventos
Quantum nulla potest intentio mentis in visum (*F.* in,
Claudere tractandi, nec quis sermone fateri [usum)
Aut operi tanto veracem optare staturam,
Aut decus excellens veris disponere verbis.
Hæc cernunt fratrique sacer tunc angelus illi :
Cras migrabis, ait, vitæ confinia linquens
Terrenæ, tamen interea certabimus ambo
Pro pietate preces sanctis prosternere Christi,

a Agitur hic de *Carolo Magno*, qui patiebatur ob libidinem impuram. Acrostichi versus id probant ab eo versu *Contemplatur item*. BASN.

Ut vel parva tuis fiat concessio factis.
Inde beatorum parili venere volatu
Sedes usque sacerdotum, quis fulgidus ordo
Captat onus meriti, jugique potitur honore?
Angelus : Hos, inquit, secum Dominator opimis
Ditavit meritis, ideo enarrare coronam
Nemo potest qua quisque nitet cui Christus obumbrat.
Et quibus officia ornatas præbetis ad aras,
Hos rogitemus apud Dominum intercedere pro te.[a]
Tunc pedibus venerandorum subnixus uterque
Unius illecebras precibus relevare precatur ;
Nec mora sanctorum pariter consortia surgunt,
Aggressique thronum Christum petiere jacentes
Ut potius laxare velit quam digna referre.
Tum reboat de sancta vox testudine dicens :
Debuit exemplis multos incendere fratres,
Sed torpore madens desivit ferre laborem.
Hinc responsa silent, vocemque emittere cessant.
Angelus hæc inter, fraterque in parte steterunt
Eminus, et sancti sedes cum pace revisunt.
Ipse Dionysium, Hilarium sanctosque ferebat
Martinum Anianumque suas cognosse fenestras.
Qualiter agnovit, quos nunquam corpore vidit?
Sed sperare datur quod vel sermone beati
Hæc ducis audiret, vel quæ sibi gratia cuncta
Monstrarat, quosdam faceret cognosse silentes.
Tunc hortante iterum gressum ductore retorquent
Ad sedesque viam nitidas pressere resumptam,
Gloria martyribus qua pollet opima beatis.
Credere non poteris speciem numerumque quot essent.
Hos, ait, invictus tulit hæc in regna triumphus.
Hos etenim terris cælesti laude tenetis,
Hos precibus commissa suis tua solvere sanctis
Poscamus, statimque sacra ad vestigia sese
Projiciunt, citiusque sacer consessus ab inde
Surgit, et ante Dei auratam prosternitur aulam.
Dimitti peccata rogans, vox sede recurrit.
Si quos prava docens peccati felle fefellit
Deque via in præceps illex commisit abire,
Hos iterum revocet, solventur debita gratis.
Inquiruntque modum quo crimina solvere possit,
Qualiter ex aliis pravæ miserabile virus
Doctrinæ eximeret. Tum vox processit ad illos :
Convocet hos omnes quorum per inania mentes
Dogmata pervertit, nocuit vel in actibus unquam,
Aut quibus exemplum dicti vel præbuit actus
Quo vitam moresque suos corrumpere possent,
Et se sternat humo, dicatque per omnia sese
Esse reum, gessisse male et docuisse pudenter.
Sic veniam exposcat, statimque astantibus addat :
Vos precor, o nati Domini, per numina summi,
Per sanctosque viros, addens, animasque beatas
Cœlicolasque omnes repetat, ne crimina quisquam
Hæc vestrum tradatque alii faciensve docensve.
Et patet alterius quantum qui polluit actus,
Desipiat vel in exemplo seu dogmate pravo
Qui malus est, multos secum invitare suescit ;
Et tamen e cunctis scelerum commercia sumet,
Infelix sua ferre nequit, majora requirens.
Interea a longe bini de parte steterunt,
Ecce Sebastianum magno splendore micantem
Atque Valentinum specie cognovit aperta.
Inde etiam averso ducente, catervas
Virgineas adeunt, ubi splendor luce corusca
Summus adornavit nitidis consessibus ipsas ;
Sunt, ait, hæ sanctæ quarum sub honore Tonantis
Nomina divinis colitis famulatibus, ipsas
Pro longa ad Dominum vita præmittere præsta.
Sic ait, et pedibus sese prosternere certant,
Protinus assurgunt, citiusque ad limina pergunt
Celsa throni longam fratri deposcere vitam.
Sed prius orantes quam se prosternere possent,
Obvia majestas Christique immensa potestas
Elevat inclines miro splendore nitescens,
Qualis ab humanis cerni agnoscique figuris
Nunquam posse datur ; certant ut bella fidei,
Mitis ad astantes Christus dat verba puellas.
Justa docens si recta gerat, dignumque ministret
Omnibus exemplum, revocans ad mœnia vitæ
Quos adversa docens æterno prodidit igni,
Tunc vester præstabit honor quod cuncta remittam.
O meritum sublime tuum, sanctissima mater
Virginitas, quæ casta poli terræque supremum
Imperium retines, Domino quæ proxima Chisto,
Æternam super astra domum inviolata locasti :
Sola quidem cælebs tantum cognomen habebit ;
Et corrupta tamen si se post crimina saltem
Convertens anima ad Dominum submissa recurrit,
Præmia certa manent, si nomine in æva carebit.
His igitur gestis facili discedere gressu
Incipiunt, itinerque suum sacer angelus istis
Prosequitur dictis : Quantis humana volutet
Progenies vitiis, o quis narrare valebit!
Nam licet a Domino, numerosa peste laborans,
Abscedat genus humanum Factore relicto,
Atque jugo Satanæ sua colla gravare suescat,
Nulla tamen tanto peccata furore Creator
Vindicat offensus quam quæ contraria constant
Naturæ, quod quisque nefas vitare laboret.
Quapropter cunctos nimium certare necesse est
Ne subeat mater scelerum Sodomita libido,
Et templum Domini mutetur in horrida nigri
Serpentis delubra, quibus se degere gaudet.
Sordida non tantum hic morbus contagia præbens
Inficit, alternas maribus dum turpiter instat,
Commaculatque animas ardente cupidine stupri.
Vērum multiplici thalamum violare jugalem
Assolet illuvie, rabiem dum quisque sequentes
Luxuriæ, instinctu violenti dæmonis acti,
Naturæ concessa suis stimulante relinquunt
Conjugibus luxu, licitumque in stupra calorem
Vertentes, Satanæ incedunt hostile lupanar,
Unde tibi jubeo Auctoris de nomine nostri
Ista palam referens, ut clara voce revolvas,
Nec celare velis quantum discrimen adhæret.
Esse subinductas mulieres pluribus aptas :

a Versus mutilus.

Tempore nam quanto tam fœdis sordibus instant,
Non capiunt aditus cœli vitamque beatam.
O quicunque malis cupimus nos subdere tantis,
Incidat in mentem tormenti pœna futuri,
Dulcis enim est animo carnique insana voluptas,
Durior, heu! miseri gravibus plangoribus ignis
Tunc veniet, cum finis erit qui quemque sequentur.
Quæso, probare velis digitum si ferre per ignem
Hunc facilem possis; certe sufferre recusas:
Qualiter æternum tota cum mole calorem
Corporis incedis [a], quo vermis et ignis in ævum
Consistant vitiisque vicem dant omnibus atram.
Tunc Wettinus ait: Domine, hæc proferre pavesco,
Vilis enim persona mihi est, nec congruit isti
Judicio quod ad humanas transmittimus aures.
Angelus e contra, magnam promotus in iram,
Incusat: Quod summa Dei sententia jussit,
Non audes proferre pigro torpore retentus.
Tum satis admonuit proprios componere mores,
Atque suam radiis vitam illustrare beatis;
Adjungens: Ego sum qui te servare jubebar,
Angelus et custos rerum persisto tuarum.
Quem Scriptura Vetus Samsonem vulgat in orbem,
Hujus in auxilio semper mansisse colebam:
Et miranda, favente Deo, complevimus ambo,
Quem mandante Deo primo comitabar ab ortu,
Donec per Dalilam in Domini procurreret iram,
Venderet et scorto auctoris sacra munera Christi,
Quo scelere infectus Dominumque Deumque reliquit.
Tunc ego discessi vitiis offensus ab illo.
Ergo puer bene castus eras, mihi quippe placebas,
Sed postquam propriis cœpisti vivere votis,
Displicuit tua vita mihi, nam pravus abisti.
Nunc iterum placido temet complector amore
Mœrentem lacrymis, et toto corde reversum.
Cœlicolas hominum custodes esse sacrata
Scripta ferunt, Dominusque docens ostendit Iesus,
Ante Patris faciem stantes servare fideles,
Atque liber Pastoris opem demonstrat eamdem.

Monita pro monachis; præcepta paupertatis servanda.

Cœnobiis etiam monachorum valde monendum est,
Angelus adjunxit, vitii ut radicibus omnis
Abscissis, vireant virtutum germina pulchra.
Major enim numerus mundanis rebus inhæret
Quam qui, se stimulante Deo monitisque supernis,
Hæc ad castra ferant vitamque fideliter ornent;
Nescit enim carnalis homo quod Spiritus almi est.
Viribus idcirco totis certare necesse est
Carnalis ne turba premat sacra dogmata vitæ,
Pondere neu scelerum frigescat pignus amoris
Æterni, qui plura tenet spe pectora sancta.
Vulnus avaritiæ medicamina sancta repellant,
Qua dominante humilis fit nemo in nomine Christi,
Unde polum penetrare potest. Cui cura subintrat
Ingluviem vitare cibi potusque, monemus
Sufficiens et parva quidem sit pensio victus,

A Optimus usus aquæ, dedit hanc natura bibendam.
Tegminis ornatus mutetur ut algida tantum
Frigora depellat, nudosque ut contegat artus.
Mens humilis vigeat studiis non perdita fictis,
Deserat et totam perversa superbia mentem:
Nam quidam flexa placidi cervice videntur,
Erecto sed corde tument falsique probantur.
Pulcher apostolicæ vitæ pervertitur ordo,
Cum vitiis variis virtutum jura premuntur,
Et dum sub specie pietatis culpa subintrans,
Assidue crescens, proprio retinetur in usu,
Jam velut ex lege ad justos describitur actus.
Idcirco occiduis homines in partibus hujus
Ordinis instruimus, quos Gallica rura tenere
Novimus, et cunctos quos hæc Germania gignit,
B Pauperiem ut veram devota mente sequantur,
Janua ne cœli contra claudatur iisdem
Indique depulsi pareant sub faucibus ignis;
Qualiter omnipotens hominum Sator atque Redemptor
Per me terribili cunctis sermone remandat.
Hæc satis esse videas illis nihil addere possum,
Qui vitæ meritis debent præcellere cunctos,
Qui mundum fixisse sibi, mundoque refixi
Famantur, quod quippe Deo promisimus omnes:
Scimus enim documenta Patrum, finesque viasque,
Quotidie crepitant librorum verba per aures.
Inpugnat mundus: felix qui fugerit illum,
Et post terga oculum qui mittere vitat in ævum.

In viduas abbatissas. Alia præcepta angeli. Pestis causa. Geroldi comitis mors beata.

C Quautaque femineis nascantur damna catervis
Quo [quæ] servire Deo monachorum more suescunt
Angelus exponens: Quamplurima dæmonis, inquit,
Lucra virent, lucrumque Dei tepor occupat ingens,
Ordine confuso mulier dum mortua vivis
Præfertur, quia deliciis viduata marito
Sufficiens functa est, prohibent quam vivere gazæ
Subjectæ et vivæ mortis confinia sumunt,
Dum factis perversa suis exempla sequuntur.
Sic perduntur opes quas congessere fideles
Ad conservandum jus virginitatis honestæ:
Accipit has sitiens labentia gaudia mundi
Inque voluptatem fert sobria dona nefandam:
Vivit enim virgo, mortem scelerosa subibit.
D Denique jam viduæ capiunt dum jura regendi
Subvertunt pravam justo molimine vitam;
Sordibus e solitis paucæ se demere possunt,
Sed neque concubitu quædam cessare probantur.
Sic seducta cohors sequitur per cuncta magistram.
O Princeps, qui tale malum junxisse videris,
Da castis castas, aliud viduata receptet;
Non equidem prodest multorum perdere mores.
Creditur en mulier melior quam masculus esse.
Accipit illa gradum, raro est lex ista virorum,
Ut nupto citius dentur loca sancta regenda,
Confusum natura modum discernere poscit.
Frater item quærit ubi dogmatis illa moderno

[a] *Incendis* Hanck., not. ms.

Staret apostolici perfecta in tempore norma ?
Partibus ex aliis salsi maris [a], inquit, habetur
Ille rigor, veterumque viget constantia Patrum.
Qui paupertatum variis sine rebus adepti
Terreni nihil inquirunt quod vota retardet,
Sicque penetrantes cœlorum regna capessunt.
Felices patriæ, quarum de cespite surgunt
Optima gemmarum cœlo ornamenta nitentum,
Auxilium patriæ, meriti decus, orbis honestas,
His dictis iterum verbum sacer angelus infert
Crimine de veteri Sodomæ, quod rura necavit,
Cætera namque semel vitia exsecranda monebat.
Hunc autem morbum, mores animasque nocentem
Dæmonis instinctu, naturam perdere promptum,
Quinquies admonuit aut amplius esse cavendum.
Tum frater rogitat numerus cur tantus obiret
Pestis in exitio [b], plebis populique fidelis.
Hæc, ait, ex factis homines commercia pravis
Accipiunt, damnatque reos sententia grassans,
Significatque diem mundo properare futurum,
Terminus ut tandem ponatur in ordine sæcli.
Ecce dies veniet, nostrum sit quisque paratus,
Ecce venit Dominus, nostros ut congreget actus.
Jam vigilare decet, veniens ut quemque coronet.
Præcipue admonuit divinis laudibus omnes
Conatu servire bono studioque sagaci ;
Præcipiens ut nemo gravi torpore subactus,
Negligat assiduas Domino persolvere laudes,
Ecclesiæque decus celebretur ut ordine sancto ;
Sollicitus propriam quærit quicunque salutem,
Hæc agat, et esse poterit subducere flammis.
Non eget his Dominus, sed nos ut agamus egemus.
Quin etiam quondam comitem sacer ille Geroldum
Angelus asseruit requiem captasse beatam,
Martyribusque parem, quo gloria summa beatis
Civibus æternæ reddit dulcedinis haustum.
Et quando zelum Domini conceperat, inquit,
Gentibus infidis Christi defendere plebem,
Congrediens hujus sumpsit dispendia vitæ,
Æternis ideo meruit fulgere tropæis,
Munera perpetuæ capiens ingentia vitæ.
Hic vir in hac patria summa bonitate nitebat,
Moribus egregius, verax, mansuetus, honestus,
Cui regina soror, Ludovici chara genitrix
Hildegardis erat, parili bonitate venusta,
Viribus ille potens sanctoque potentior actu ;
Defuerat soboles, pariterque et defuit hæres.
His igitur verbis sese compescere cœpit,
Denegat hæredem Dominus, manet ipse superstes.
Quod dedit, accipiet, Mariæ commendo beatæ.
Sic votum factis sequitur, magis omnibus isti
Profuit ille loco, cujus nitet Augia donis.
Bella movet Carolus duros tum Cæsar in Hunnos,
A Hoc cecidit bello, populo certante, Geroldus,
Tunc Dominum famuli lacrymis sumpsere referti,
Hucque reportatum tam longa per avia corpus
Insulanensis humus contexit in æde Mariæ.

Wettinus quæ viderat refert et scribi jubet. — Varii scriptores visionum Wettini.

Hæc [c] et plura videns numerum quæ pene recusant,
Quæ festina manus currens intacta reliquit.
Experrectus item, jam cæca silentia noctis
Nuntius excussit lucis resonando per ædes,
Fratribus accitis, quos pernoctasse videbat.
Excubiis secum, trepidans multoque timore
Permotus, cecinit narrans ex ordine visum
Secretumque latens avidas effudit in aures,
B Poscit et ut veniens sermones protinus ipsos
Abbas excipere, et scripto mandare juberet.
Talibus astantes compescunt verba loquentis ;
Nunc solito fratres meditantur in ordine noctis,
Incumbuntque preci, nunc claustra silere necesse est ;
Non audemus enim nos hæc turbare, vel illi.
Vos, ait, interea molli depingite cera,
Ut fulgente die citius manifesta patescant,
Ne lingua torpente palam depromere visa
Non possim, quæ tam grandi sub mole minarum
Sunt injuncta mihi, manifesta voce canenda
Et cunctis liquido citius dicenda boatu.
Ut timeam si forte tacens dimisero quidquam,
Me veniam nec habere, gravi stringente reatu.
Ultima virgineæ turbæ intercessio memet
C Liquit in ancipiti positum ; nam nescio qualem
Implorasse Deo vitam præstante putemus,
Utrum perpetuam, vel temporis hujus amaram.
Si mihi defuerint præsenti commoda vitæ,
Ecce procul dubio, mortem cras corpus habebit.
Dux meus hæc dixit, cujus mihi sponsio certa est.
His igitur verbis fratres hortatus eosdem,
Expediens iterum jam dicta retexere cœpit.
Illi continuo tabulæ impressere liquenti.
Laudibus interea Domini jam rite peractis,
Abbas adveniens aliis comitantibus intrat ;
Nam solitus compellit amor refovere jacentem,
Assistunt propius, secretum infirmus adoptat.
Discedunt reliqui, remanent ibi quinque sedentes,
Primus erat Hetto, Erbaldus fuit inde secundus,
De quibus in primis modicas contextimus odas,
D Tertius ipse tacens [d] sapiente corde magister,
Quartus erat senior, multis provectus in annis.
Theganmar Domini famulus, cui longa senectus,
Contulit æterno venerandos munere canos,
Grandis honor capitis, major sapientia mentis,
Confessor [e] fratrum, gnarus conferre medelam,
Moribus antiquos sequitur sine crimine patres.

[a] *In transmarinis regionibus*, scribit Hetto. In Britannia insula an in Græcia ? Quanquam etiam in Gallia reflorescebat cultus regularis disciplinæ per Benedictum Anianæ abbatem. MAB.

[b] Anno 823 ingens pestilentia per totam Franciam hominum utriusque sexus innumeram multitudinem consumpsit, teste Eginhardo. MAB.

[c] Versus mutilus.

[d] An sit nomen proprium, an metaphoricum, allusione facta a Walafrido ipsi inditum, non liquet. MAB.

[e] In unoquoque monasterio unus frater designatus erat ad recipiendas confessiones fratrum. ID.

Quintus adest Tatto, cui gratia magna benigno
Contulit eximios vitæ perducere mores,
Nempe palatinas puer est translatus ad aulas,
Sed Christi fervore cales, mercede sodales
Servitii gaudere suos dimisit, et istud
Cœnobium ingrediens, monachum se lege ligavit,
Hoc recolens, quod prima inibi documenta recepit,
Est hodieque probus, felix, spectabilis, aptus.
Gaudeo quod tali merear parere magistro,
Cujus ob auxilium præsens me continet ætas.
His etenim quinis visa atque audita patenter
In verbis scriptoque simul quod nocte notavit
Veloci currente manu, narrando resignat.
Et surgens prostratus humi, commissa remitti
Poscit, et orantes Dominum placare tonantem.
Commendans arcana Dei, si morte fuisset
Raptus, ut in lucem verbo scriptoque tulissent,
Sin alias, prodenda sibi dimittere poscens.
Namque cupit patulis totum famare per orbem
Faucibus, et cunctas hominum vulgare per aures.
Denique vita manens, si corpore staret in isto,
Ulterius voluit strictam perducere vitam,
Ut potaret aquam, mergentia pocula nunquam;
Pluribus adjectis quæ nunc exponere longum est.
Inspiciunt vultus, nec pallida forma videtur;
Non macies fœdat, nec membra dolore rigescunt.
Attrectant venas, vivo quæ sanguine gaudent,
Nec signum lethale vident mortisve periclum.
Fidentesque animo, vitæ compendia spondent
Præsentis, mortemque procul discedere dicunt.
Ille quibus responsa dedit, quæ protulit ante,
Crastina namque dies animam de corpore pellet.
Taliter ergo diem frater, consumpserat illam,
Instantemque rotam noctis dieique sequentis,
Exponendo metum gravida de carne recessus;
Suspirans gemitusque imo de pectore fundens,
Fratribus et cunctis sesse committere certans,
Ad multosque breves rogitans direxit amicos,
Ut sanctis precibus veniam implorare studerent.
Has ego conscriptis manibus quibus ista notavi.
Denique cum primum radios produxerat aura,
Me vocitare jubet, residensque infigere ceræ
Præcipit, atque breves bis quinas dictat, eisdem
Sensibus adnectens, quas hic signare studemus,
Ut perfecta fides cunctis lucescere possit,
Nempe decem fuerant, quarum conscriptio talis:

Venerabillimo in Christo Patri ill. Wettinus jam devotus vester æternam ni Domino salutem. Scripsi vobis in mortis periculo, et quia juventus adhuc floruit, de alio sæculo meam infirmitatem consolare dignemini, ut hujus corruptionis mole deposita, ibi quoque gravitate pœnarum non constringar: si ad usque centum missas centumque Psalteria pervenerit oratio, erit merces certa. Vale, quem jam non mereor videre.

Hunc finemque Brevis jussit firmare per omnes,
Quod dum commutans aliter conscribere vellem,
Dixit ut haud dubiis possem sic dicere verbis:
A Nescius hoc scripsi, penitusque stupore movebar,
Quippe diem totum soli trangesimus illum.
Nunc legimus, nunc membra juvat componere lecto,
Me sopor oppressit, vigilem non contigit illum.
Orat in excubitu, surgit graditurque valenter,
Vesper adit, tandemque mihi est sic ore locutus:
Vade, puer, corpusque cibo relevare memento,
Proque labore tuo grates digneris habere.
Discessi, noctemque minans sol vergit in æquor.
Jamque poli pingunt fulgentia sidera centrum,
Adveniunt fratres, sistuntque in domate multi.
En, ait, incumbit metam finire supremam
Carnis in exsilio, terram terræque recondi
Omnimodis petimus, sacras protendite palmas,
Instantesque preci, nostrum defendite finem.
B Res invisa quidem! psalmos prior omnibus ille
Antiphonasque, velut quidam præcentor, adorsus
Principium cujusque suo depromit ab ore.
Finitis igitur concentibus, ille parumper
Respirat pavidus, fratresque ad strata recurrunt,
Surgit et huc illucque viam deflectere tentat,
Æstuat, agnoscens velox quod transitus instet,
Decidit in lectum Christi mysteria sumens,
Clausit et extremam vitæ mutabilis horam.
En venerande Pater, calcem compulsus adivi
  Cujus principium horror adire fuit.
Non ignoro quidem vitiis sordere camœnam:
  Extortos apices protege si valeas.
Ales enim quæcuuque suas præcurrere pennas
  Cogitur, ex superis corruit ima petens.
C Nil prodesse scio, tamen est parere necesse.
  Hoc potuit Dominus quam sacra thura cupit.
Vestra sequens humilis famulus mandata peregi
  Ætate et sensu impar ad istud opus.
Ne reputes non posse meum, sed velle videto,
  Atque bono vigeas longa per æva statu.
    Amen.

DE MORTE WETTINI.

AD GRIMALDUM CAPELLANUM.

Scribere nulla juvat, scriptor quia noster obivit,
Quia nova pectoribus monstravit dogmata nostris.
Ædificare volens longum stabilita per ævum
Tecta, sed indomita præventus morte, nequivit
Culmen in aerios templi sustollere cursus.
D Forsitan indigni fuimus sapiente magistro,
Sed licet hunc cœlestia non dubitemus adisse,
Abscessisse tamen nosmet deflere necesse est.
Primus hic incultis mandavit semina sulcis [a],
Ut collecta seges gereretur ad horrea Christi,
Mercedem et propriam præclarus haberet arator.
Hoc studium fuit, hoc votum, hoc etiam ipsa vo-
[luntas.
Plangimus interno compuncti corda dolore:
Flemus agrum subito tanto cultore carere.
Et specialis ego ingeminans connecto lacertos
More orbatorum, placidum deflendo patronum.

[a] His versibus docet Walafridus Wettinum Augiæ litteras docuisse. MAB.

Sæpe quod adjungo alterius ploratibus, unum est,
Quod nullus magni profertur dogmatis hæres.
Prædia tanta vacant nullo vineta colente,
Deperit abconsæ sapientia mentis ab usu.
Dicitur, heu misero, qui dum cadit, ipse levantem
Non habet, ille jacet cuncto miserabilis orbi,
Tu fratris desertant tui jam semina profer.
Non torpore vacat, sancta quod lege jubetur;
Est sed fructiferum, si quis sub lege potitur,
Decidit ille mihi, vicibus nemo illius astat.
Fercula pulchra dedit, victum quis porrigit arctum?
Vestibus ornavit, præbet quis tegmina grossa?
Innumerisque bonis meritum superaverat omne;
Quis mihi nunc misero verbum demonstrat adhortans?
Annales memorare dies mortemque notare
Quis cogit? nisi sollicita sub mente retractet,
Proximus esse sibi jussum de nomine Christi,
Ne fraterna suo tollatur ab ordine proles.
Hæc jam dicta legas, Pater optime, corde receptans,
Exhinc esse mihi dignare affabilis, atque
Rebus in occultis nostrum solare dolorem.
Scintillam portamus enim, quam si quis adauget,

A Multiplicabit opem veniarum fine futuro.
Adveniens sua dona Deus cum pace requirat,
Multorum quod sancta ferant tutamina nobis.
Inter convivas residens dulcesque catervas
Audivi cupidus prisci convivia cœtus,
Qui pascente Deo meruit saturier ipso
Panibus ex quinis, tum piscibus ordine binis.
Quæ cum re facta pandunt mysteria certa,
Adsunt et nobis per suavia dona Creantis
Panes, pisciculi, blandi quoque copia musti,
Semper ubique suis quia dat solatia servis,
Omnia qui condens renovat pereuntia clemens.
Interea dulcis fertur mihi normula piscis,
Asconis calidi, sequitur vas denique musti,
Optatum et calidum, large de principe missum,
B Abbas quod..... [a] transmisit laude colendus.
Quemquam laudarem, si tantum tempus haberem!
Quod mox ut cœpi, subierunt organa signi,
Quod Christi solitum monuit persolvere votum.
Quem dum tempus erit, gaudens mea Musa sonabit,
Centuplicatque modos, spatii quos deserit exsors.
Interea valeat, felixque per omnia surgat,
Lætus et in terris, superis lætetur in oris.

a *Forte* Grimald. Ed.

DE SINGULIS FESTIVITATIBUS ANNI.

In Nativitate Christi.

Natus enim est hodie sator atque redemptor,
Christus de Maria Virgine factus homo:
Ut nos consortes sanctæ Deitatis haberet,
Mundatos vitiis et placitos meritis.

In Octava Domini.

Accepit et nomen jam circumcisus Iesus,
Ut mundatus homo sit soboles Domini.

In Epiphania.

Munera suscipiens dignis apparuit ipse,
Sic pius adveniens munera nostra videt.

In Yppapanti [Hypapante].

Qui sine peccato in templo est oblatus ad aram,
Nos peccatores ad sua tecta vocat.
Cujus mater adest, mater sed Virgo perennis
Permanet nato glorificata suo.

In Septuagesima.

Ecce paramur enim ventura ad festa colenda,
Moribus in sanctis corda parare juvat.

In Quadragesima.

Exemplo Domini jejunia corporis extra
Incipimus, mentes abstineant vitiis.

In Palmis.

Obvia turba pio stravit sua tegmina Christo,
Nos ut in his sedeat, corpora nostra damus.

De Passione.

Ille crucem, plagas, alapas, sputa aspera passus,
Ostendit quanta te tolerare decet.

C *De Resurrectione.*

Tartara despolians, devicta morte resurgens,
Ut te vivificet, quam jacuisse videt,
Mortuus est ut peccatis moriamur ademptis,
Surgit ut in vitæ limine constituat.

In Ascensione.

Ascendit cœlos sumpto per sæcla triumpho,
Ut nos victores sidera ad alta vocet.

In Pentecoste.

Spiritus ad terras Domini descendit in igne,
Qui dat apostolicis ignea corda viris.
Illos quippe suo refovet tutamine præsens,
Quorum ardere videt, casto in amore animos.

In Natale sancti Joannis Baptistæ.

D Est hodie natus sanctus Baptista Joannes,
Cujus nos precibus dextra juvet Domini.

In Natale sancti Bonifacii archiepiscopi.

Gaudia præsentis, Bonifaci sancte, diei
Nos salvent, Domino dante tuis meritis.

In Assumptione sanctæ Mariæ.

Virgo Dei genitrix de corpore ducta pudico
In requiem Domini transiit ecce sui.
Ad quam nos precibus transire juvantibus ejus
Æternæ proles virginis alma velit.

De Apostolis.

Hi sunt quos toto divina electio mundo
Elegit primos, prætulit atque gradu.
Quorum non [a] fidei semper præcepta sequentes
Illorum precibus regna poli accipiant.

a *Nunc*, Hanck., not. ms.

De confessoribus.

Hos perfecta suo servans confessio Regi
Fecit in ætheria consocios requie.
Exemplis quorum dictisque in pace manentes,
Instruimur summæ pacis amare viam.

De martyribus.

Sanguine qui proprio cœlestia præmia adepti
Quæ sibi retribuit retribuente Deo.
Nos tolerando monent facile pretiosa subire,
Pro Christo opprobria, quæ sacra regna parent.

A *De virginibus.*

Fortis in infirmo viguit constantia sexu
Quæ sibi virgineum copulat officium.
Nosque monemur in hoc, mundi si incursio desit,
Saltem cum vitiis mens pia bella gerat.

In natale sancti Martini episcopi.

Iste Dei sanctus doctor venerabilis orbi
Vitæ exempla dedit, adjuvat et precibus.
Hæc quicunque legas, veniam deposcere Strabo
Sis memor, et cunctos hos voca in auxilium.

HYMNUS DE NATALI DOMINI

Gloriam nato cecinere Christo,
Angeli, famam retulere, clara
Voce pastores nova concrepabant
Gaudia mundo.

Laus in excelsis, pia pax in arvis,
Dicitur magnis celebranda votis,
Omnis adventu Domini movetur
Machina rerum.

Virgo conceptu gravidatur almo.
Conjugum mutæ sterilesque fibræ
Jam vigent donis uteri, prophetat
Carcere vates.

Splendidam cœli faculam dedere,
Movit ardorem sacra lux Magorum,
Territant sævam nova Judæorum
Nuntia plebem.

Sera longævus Simeon videndo
Vota, tam longe prius expetitam
Prædicat cunctis Domini salutem
Patris adesse.

Anna jam natu gravior, repente
Lucis attactu penetrata sanctæ
Quod diu traxit toleranter ævu
Læta peregit.

Martyrum flores ferus interemptor
Milibus multis, avide cruorem
Quæritans Christi cruciat malignæ
Frigore mentis

Ergo quam nostræ caput optionis
Novimus lucem celebrare plenis
Gaudiis, omni studeamus almæ
Pacis amore.

Editus sacro Patris ore semper
Virginis casta voluit sub alvo
Arta naturæ tolerare factor,
Munia nostræ.

Virgo portantem veneranda portat,
Lactat altorem, vehit et parentem,

B Spiritu prægnans operantis in se
Mater opusque.

Veritas terra pietasque nata est,
Solvit et primæ maledictionis
Damna, pro spinis tribulisque fructum
Terra ministrat

Fructus hic terræ, prius a propheta
Valde sublimis fuit indicatus,
Qui greges sanctos saturare vivo
Pane valeret.

Hic sub humana specie coruscans,
Vile præsepis voluit cubile
Ferre, quo sese dare nuntiaret
Pascua pastor.

Gaudeat cœli chorus, ut Creator
C Ejus antiquum numerum novaret,
Ipse descendit, simul et superbum
Sternere hostem.

Terra lætetur, radiata tanti
Luminis tractu, genus et redemptum
Vota gratanti voveat feratque
Debita mente.

Christe regnorum dominator auge
Principi nostro decus et triumphos,
Ejus et prolem bene cum pudica
Conjuge salva.

Sponsa quo felix tua sub patronis
Polleat tantis merito locoque
Præminens mundo, maneatque longa
Pace fidelis.

D Christe da nobis tua jussa vero
Corde sectari, simul et beatis
Actibus vitæ nitidum mereri
Stemma perennis.

Præstet hæc nobis Deitas beata
Patris et Nati, pariterque sancti
Spiritus summa pietate regnans
Omne per ævum.

HYMNUS DE AGAUNENSIBUS MARTYRIBUS

Felix Gallia fortibus tropæis
Ubertate soli, virum nitore,
Regni nomine purpurata magno,

Romanæ soror urbis atque consors :
Hæc, inquam, melius dicata Christi
Signis, illita martyrum cruore,

Excellentius has togas frequentat,
Quas non impius inquietat hostis.
Thesauros Rhodani quidem fluento
Vallatos colit Alpibus sub ipsis,
Sed non sola tenet decus sacratum
Quod toto liquet eminere mundo.
Magni Mauritium loquor rigoris
Cum quo Candidus, Exsuperiusque,
Armorum comitis fidem secuti,
Juverunt ducis optimi calorem.
Thebææ legio beata gentis
His concredita lege militari
Veri militiam secuta Regis
Vexillo crucis impedivit hostem.
Nullas sontibus intulere cædes,
Quin ipsi gladiis Deo immolati
Quam terris Orientis imbiberunt
Castris Occiduis fidem recludunt.
Auget crimina sævus imperator,
Quem nec carmine nominare dignum,
Dum sanctos jubet idolis litare,
Nolentesque necem subire mandat.
Dux primus socios simul coactos
Hortatur stabilem tenere mentem,
Nullus deficiat timore. Nemo
Perturbetur, ait, demum [a] sequamur
Armis jam satis hactenus caducis
Hostes stravimus æmulante dextra,
Nunc virtute animi domandus hostis
Major, major enim corona restat.
Nec dilata diu fatigat ergo
Merces stemmatis, ecce laurearum
Pugnantes hodie tropæa vosmet
Si vincatis apud Deum manebunt.
Perstant intrepidi, loquuntur ore
Uno : Præcipe Cæsar expeditos
Pro tutamine publicisque rebus
Depugnare viros, obediemus.
At si forte Deo cupis relicto
Nos servire tuis, profane, divis,
Te contemnimus et severitatis
Tentamenta tuæ minasque viles.
Jam nunc rumpe moras, abi satelles,
Hæc conamina nuntia tyranno,
Exurat, perimat licet necetque
Lympha fluminis, aut secet lapillis.
Stant inflexibiles manentque fixi,
Non dant liba diis, genuve ponunt,
Rex et conditor et quibus per ævum
Christus vivere commorique lucrum.
Hæc postquam ferus impiusque lictor
Crudeli domino relata perfert,
Commotum scelus ardet in cruentis
Statim pectoribus, magisque totum.
Hanc inquit gravibus notam querelis
Mecum vix tulerim quod ordo nostri
Tales officii remandat ausus,
Exemplum dabo jam per hos futuris.

[a] *Deum*, Hanek., not. ms.

A

Miles, perge, neca viros protervos
Et primo decimum recide quemque
Sic saltim mea jussa pertimescent.
His actis calor invenitur idem.
Instaurat reus integratque cædem
In totumque movet gregem machæram,
Certat se pia prævenire turba,
Serum quisque sibi putat, quod instat.
Cæduntur gladiis, replentur ipsæ
Valles corporibus, fluuntque rivi
Sacri sanguinis, ipse per cruorem
Sanctorum, Rhodanus sacratus exit.
Hinc jam nobilior, suoque major
Excursu, mare cum decore magnum
Majori petit, omne Galliarum

B

Regnum de nece martyrum coronans.
O quam nobilis unda, quæ beatas
Solvens exsequias, lavare plagas
Et secum meruit sacrata ferre
Et se corpora possidere circa.
Quæ pridem leve nomen indicabant
Felicis loca jam placent Agauni,
Angustos aditus refulget inter
Quod miratur amans quadratus orbis.
Postquam carnifices scelus peractum
Clauserunt, epulis dedere sese,
Inter funera pro dolore luctus
Ausi lætitiam sequi jocosam.
Ad convivia mente saniori
Pervenit stupidis senex medullis

C

Victor, cur geris, inquiens, maligna,
Miles, gaudia stragis in cruore?
Jussit providus imperator, aiunt
Omnem militiam deos colendo
Complacare sibi, quod, hæc rebellis
Nolens turba luit furore pœnas.
Suspirans senior, quid, inquit, istam
Ætatis seriem miser peregi?
Quam vellem, optio si daretur, inter
Hos finire pios gravem senectam.
Dicentem rapiunt, senem trucidant,
Fit martyr sociusque candidati
Cœtus, et quibus ante concupivit
Jungi, protinus additur maniplis.
O summis pia laudibus colenda

D

Sanctorum legio, cruore lota
Quam perfectior omnibus figuris,
Hoc senarius ordinat decore.
Nam sex millia sexiesque centum
Seni tum decies semelque seni
Dicuntur, numero fuisse pleno.
Nil sanctos melius potest decere.
Tanto munere gaudeamus omnes
Qui cœli super astra nos patronos
Tot confidimus inclytos habere
Quorum oratio quod petit meretur.
His si servitium fidele cures
O *Conrade* pater mihi colende,

Totis viribus exhibere, jugis.
Te per grandia facta pax sequetur.
Nam quamvis miser atque criminosus
Sim, credo tamen hoc labore parvo
Sanctorum meritis diu petitam
Strabonem veniam a Deo mereri.

A Sanctæ gloria magna Trinitati
Sit per sæcula cuncta, laus, potestas,
Virtus una, salus perennis, ipsa,
Semper nos prece martyrum coronet.
Amen.

DE MARIA VIRGINE.

Sit Dominus tecum, semper tua gratia mecum
Pacis et indicium, porrige daque manum.
Ad te clamantes lacrymis et voce precantes
Auxilio tutos, undique redde tuos.
Exhilara tristes, solare piissima flentes,
Nostraque turbata tergito pace tua.

VERSUS IN AQUISGRANI PALATIO EDITI.
Anno 16 Ludovici imperatoris.

DE IMAGINE TETRICI.

Strabus.

Cur non dulce decus quando se contulit hora
Et ver floriferis lætum se subrigit Austris,
Magnus et ardentem gradibus legit æthera Phœbus?
Jam spatiis crevere dies, dulcescit et umbra,
In flores partusque novos, et gaudia fructus
Herba recens arbos datur, et genus omne animantum,
Quod mare, quod silvas, quod rura, quod aera tranat,
Quærere me pateris, te respondere petitis?
Discere namque mihi votum, tibi dicere promptum.

Scintilla.

Nec te credo latet veteres quo more poetæ
Digna diis terrisque canebant carmina magnis,
Aut etenim abrupti montis juga sola sequentes,
Aut specubus, fossis, aut saltus valle remoti,
[a] O magnum pharetrata echonem voce ciebant.
Hirta suis hederis circum bene tempora cincti,
Teste nemus, testesque feræ, timidæque volucres,
Mens secura, procul furibundæ crapula curæ.
At nos pro sylvis, hederis, echone, coturno,
Immanes omni ferimus de parte tumultus,
Et vix ipsa luto subducit pupula sese,
Stercoribusque novissima pro pudor omnis inhorret,
Hinc detractorum sonat, illinc clamor egentum
Nudaque tergeribus sordescunt crura nigellis,
Has unquam Musæ si dilexere nigellas,
Stercora, clamores cœnosa fluenta, tumultus.
Respondere tibi nequaquam differo, sed si
Pauca loquar, quia deest locus, argue lenius oro.

Strabus.

Primum nosse velim, juxta quam sæpe viamus
Cur sic imago, suis sit effigiata figuris.

Scintilla.

Tetricus Italicis quondam regnator in oris
Multis ex opibus tantum sibi servat avarus,
At secum infelix, piceo spaciatur averno.
Cui nihil in mundo, nisi vix fama arida restat.
Quamquam thermarum vulgus vada præparat olli,
Hoc sine nec causa, nam omni maledicitur ore,

B Blasphemumque Dei ipsius sententia mundi
Ignibus æternis, magnæque addicit abysso.
Quam statuam vivo artifices si forte dederunt,
Credito blanditos insano hac arte leoni,
Aut etiam quod credo magis, miser ipse jubebat
Hæc simulacra dari quod sæpe superbia dictat,
Infelix nam nullus erit, nisi deserit ipse
Scire quod est, audens sese quod credere non est [b]
Curribus atque in equis noris si stare superbos
Non quod sedit equo, tecum miraberis unquam.

Strabus.

Cernimus aerias simul adventare columbas
Terque die, exorta, media, et vergente venire,
Talia non vanis addam spectacula rebus.

Scintilla.

C Nonne vides humiles sævos quasi amare tyrannos?
Non ex corde tamen, sed enim pro temporis hujus
Pace, petunt pastum, non nidificando quiescunt.

Strabus.

Cur dextra de parte, nolam gestare videtur
Nudus ob hoc solum, puto ut atra pelle fruatur.

Scintilla.

Et si non caneret, nequaquam pelle careret,
Quam semel induerat, sed erit quod dicere possis,
Flagitiosorum certe præconia, summis
Laudibus accelebarant, omnis virtutis egentes,
Verius ut dicam, dat nudo opprobria nudus.

Strabus.

Si quid in his aliud, nobis edicito, nosti.

D *Scintilla.*

Fulget avaritia, exornatis aurea membris,
Spicula fert quæ sæpe lætus pulsare pigrescens
Sufficiant, solidisque accendant corda rapinis;
Aureo quod regnat stipata satellite nigro,
Non aliud portendit enim, quam quod mala quantum
Luxuries quosdam, sensu distendit avaro
Tantum pauperies alios devastat adurens,
Quam subter labuntur aquæ, quia teste poeta,
Semper avarus eget; quod desunt frena notabis,
Quodque super lapides plumbumque et inane metallum

[a] Versus corruptus.
[b] Clarius: *Audens quod non est credere sese.* Hanck., not. ms.

Currit equo, signat se pectore bellua duro,
Corde pigro, sensuque cavo regnare superbam.
O pestis sine fine nocens, non sufficit omnem
Pervolitasse orbem bellis, et cæde potentum,
Quin etiam faciem præclara palatia contra
Christicolasque greges, videas posuisse nefandam.
Ante pedes ternos parentibus undique nervis,
Ille tuus sonipes, vacuum super aera nando
Tollet, et albentes monstrabitur inter olores,
Quam pia corda tuis maculas vis pessima telis.
Jam tamen ipsa pedem vanis conatibus unum,
Optima nequaquam contra consulta levasti,
Nam quotiens procerum tibimet conjungere quem- [quam
Es conata, tibi totiens aut obvia mortis
Ex insperato venere repagula nigræ,
Aut cautela Patrum, quos arx sanctissima semper
Substituit, pestem monitis compescuit atram.
Deficiat quorum sceptrum de semine nunquam,
Donec in ignivoma veniet Rex nube coruscans.

Strabus.

Dignum est, ut video, præmissis tristibus ergo
Debita principibus laudum persolvere vota.

Scintilla.

Novi equidem, sed felici nunquam obfuit illi
Adversis firmare animum, neque contingit ullum
Ante bonum non esse malum; sic numina nerunt
Aurea quæ prisci dixerunt sæcula vates.
Tempore magne tuo *Cæsar* venisse videmus,
Tu pietate reples, quidquid minus esse potestur,
Thesauris alii meritis tu comptior esto,
Tu bonitate places, aliique tyrannide gaudent,
Solus ad omnigenos transis *Rex magne* triumphos
Quem te namque vocem, nisi magnum in plebe Moy- [sen,
Qui populos tenebris per lumen ducis ademptis,
Qui morum nova templa struis, qui munera Christi
Quæ collata tibi cunctis communia præstas.
Ille umbram, tu corpus habes, eremo ille remota
Arte tabernaculum et saerpentes vinxit aenos
De silice hausit aquam, sumens de manna pruinis,
Tu vero in populis paradisi ad amœna vocatis
Templa regis, fundata sacris Rex magne lapillis,
Quorum pensa pater quondam tibi magnus adauxit
Aurea cui ludunt summis simulacra columnis
Cujus ad ingenium non confero dogma Platonis
Lacte fluis et melle simul, petræque sequentis
Largiris latices, undis Pharaone necato.
Laudibus altithronum celebras per sæcula Patrem,
Digna loco cui semper erunt spectacula amœno :
Hinc magnum Salomonis opus, hinc templa supremis.
Structuris æquanda micant, specularia subter
Dant insigne nemus, viridique volantia prato,
Murmura rivorum ludunt pecudesque feræque
Uri cum servis, timidis cum caprea damis,
Si quoque deinde velis, saltabunt rite leones,
Ursus, aper, panthera, lupus, lynces, elephanti,
Rhinoceros, tigres venient, domitique dracones
A Sortiti commune boumque oviumque vireetum.
Omnia pacatis animalia litibus assunt,
Aeriæ summo quercus de vertice lætis
Commodulantur aves rostris, et suave susurrant.
Ast alia de parte nitens fulgore corusco
Auratus discurrit eques, comitante pedestri
Agmine, tintinnum quidam, quidam organa pulsant
Dulce melos tantum vanas deludere mentes
Cœpit, ut una suis decedens sensibus ipsam
Femina perdiderit vocum dulcedine vitam.
Cedant magna tui super est ligmenta colossi
Roma velit *Cæsar magnus* migrabit ad arces,
Francorum quodcunque miser conflaverit orbis
En queis præcipue jactabat Græcia sese,
Organa Rex magnus non inter maxima ponit.
B Quæ tamen inceptos servent si intacta canores,
Deses erit qui sæpe suo quatit aera plectro.
Ante tamen spreta jactabit pelle lacernam,
Et ferri rapta bacchatus male sonoros
Comminuet truncos, et iniquas voce cicutas,
Nec frustra, quia nulla suo pro carmine dona
Emeruit, saltim ut fulvi pars extima nigros
Auri collatis meritis depingeret artus.
Interea magnis crepitant tabulata catervis,
Quæ clarum sequitur pulcherrima turba Moysen.
Obstupui fateor gemmis auroque decorum,
Et vidi et mecum volvens, tum singula volvi,
An Salomona pium, an magnum Davida viderem,
Herodem non esse sciens, nec talis honoris
Participem, faciat cœli Rex optimus illum.
Percepi tandem, postquam rigor ossa reliquit,
C Ossa sacri corrupta Patris, splendore corusco,
Hunc cui fulgorem divi consortia verbi
Ediderant, qui in terrigenis mitissimus exstat.

DE LIBRO MACHABÆORUM PRIORE

Machabæo minitante suis
Hostibus, armaque terribili,
Bellica consociante manu,
Fulsit in aureolis, rapidus
Sol clypeis, fulgente [a] chao.
Obtinuit legio numerum
Israel exsuperans cunei
Quem validis inimica cohors
Instituit prius agminibus
Ut populum quateret Domini.
D Res manet hæc imitanda piis
Quos furor exagitare feri
Dæmonis invidus, aut retrahit.
Quosque pericula sæva movent.
Martis adhuc terebrare minas.
Agmina dum tua jura velis
Quæ tibi nutrit alendo animus,
Sternere subsidio Domini
Castra volatilis exitii
Hostica providus arma nota.
Luminis accipe rite ducem
Et loca plana quiete pete
Campus amore juvet patulus

[a] *Fugiente*, Hanck., not. ms.

Ne maneas piger insolitis,
Nocte teraris ubi vitiis.
Justitiæ tibi Sol oritur.
In clypeisque tuis rutilat
Quæ rata sunt documenta Patrum;
Quis tua vita tegenda tibi est
Ne supereris ab hoste tuo.
Efficis hoc duce Machabæo
Qui vocitatur et ipse Judas
Dum tua facta pio Domino
Pandere non trepidas et opus
Semper agis tibi proficuum.
Respice magne parens hominum
Meque tuere, licet fragilem
Brachia ne mea forte queant
Prælia quotidiana dolo
Frangere, quæso, fave, Omnipotens.

DE SANCTO GALLO.

Vepribus offensus requies ait hæc mea sanctus,
Dum Levita studens vellet sustollere lapsum,
Mox cruce defixa sanctum cecinere poema
Auxilioque sibi, quærunt solatia Christi
En ursi Gallo famulantur pane recepto
Dum simulat somnum Levita cubando per arvum,
Sancti ductorem pisces captare volentem
Feminea in specie terrebant dæmonis iræ,
Henrico Regi sit præsto gratia Christi,
Quæ fuget omne malum, jungat et omne bonum.

DE LOTHARIO IMPERATORE.

At latere e dextro sancti spes optima regni
Procedit Josuæ præsagi nominis hæres,
Cui nil defuerit morum, virtutis, honoris
Qui si sospes erit, postquam te regna polorum
Sustulerint, visoque Dei lætabere vultu,
Principe sub Christo, terris cœloque canetur
Perficietque bonus primordia talia finis.

DE LUDOVICO REGE.

Inde tuos Jonathas læti dulcissime vultus
Contemplamur, adest tibimet par gratia pacis,
Par morum probitas, semper victoria compar,
Digna equidem referes nomen virtute paternum,
Quamquam cura minor, tamen est tibi gloria con- [sors
Nec doleas quod gaza negat, concordia præstat.

DE PIPPINO REGE.

Tertia gemma suos unquam non perdat honores,
De cujus meritis quod non mihi visus inussit
Haurio florigena lætæ dulcedine famæ.

DE JUDITH IMPERATRICE, ET CAROLO AUGUSTORUM FILIO.

Occurrit trepidæ pelagi vastissima proræ
Illuvies, via quam suadet modo cœpta secandam,
Sed moles absterret aquæ, atque volubilis obex.
A Vidi equidem cum pulchra Rachel solamen avorum
Benjamin dextro produceret ordine, cujus
Larga salus sanctam refovet per sæcla senectam,
Quem pars quinta super quam lætus percipit alter
Credo manet, namque ipse suo splendebit honore,
Ipse tribumque genusque pia virtute creabit,
In quo mater ovans, quamvis quid passa doleret,
Gaudia totius prompsit felicia mundi.
Gratia quæ teneram vestit miranda juventam,
Maturos jam format honesto in pectore sensus,
Felix progenies, tali mansura nepote,
Nomine quem sequitur, factis da Christe sequatur,
Moribus, ingenio, vita, virtute, triumphis,
Pace, fide, pietate, animo, sermonibus, ausu,
Dogmate, consiliis, successu et prole fideli.
B Et si perspicitis non frustra nomine Judith,
At Judith virtute refert et relligione,
Assyrius cui prædo caput submisit acerbum,
Illa gulam mortis, fidei mucrone trucidans,
Libertatis opem salvatis civibus auget.
Tympana raucisona pulsavit pelle Maria,
Organa dulcisono percurrit pectine Judith.
O si Sappho loquax, vel nos inviseret Holda,
Ludere jam pedibus, vel ferre futura valeres,
Quidquid enim tibimet sexus subtraxit egestas,
Reddidit ingeniis, culta atque exercita vita,
In qua multa simul nobis miranda videmus,
Semine stat locuples, apparet dogmate dives,
Est ratione potens, est cum pietate pudica,
Dulcis amore, valens animo, sermone faceta,
Læta cubans, sit læta sedens, sit læta resurgens,
C Læteturque poli felix in sede locata.

DE HILDUINO [a] ARCHICAPELLANO.

Protinus in magno magnus procedit Aaron
Ordine mirifico, vestis redimitus honore,
Punica tintinnis respondent mala sonoris,
Mala fidem, tintinna sonant documenta salutis,
Quis utrisque pius, vario pater ordine fulget,
Et divina sacro, celebrat celer orgia cultu.
Ante tibi contingit aquis, Thetis uda carere,
Idola quam tantus coquat exsecranda Sacerdos.
Idola quæ plebem stravere securibus almam,
Idola avarus habet, tu dicis apostole Christi.
I decus, i mundi melioribus utere fatis.
Vive Deo felix, felici fine potire.

D DE EINHARTO MAGNO EGINHARDO.

Nec minor est magni reverentia patris habenda,
Beseleel fabre primum qui percipit omne
Artificum præcautus opus, sic denique summus,
Ipse legens infirma Deus, sic fortia temnit.
Magnorum quis enim majora receperat unquam
Quam radiare brevi nimium miramur homullo.

DE GRIMALDO [b] MAGISTRO.

Quamvis subter agas Regum tabularia vitam,

[a] Fuit postea abbas Sandionysianus. Scripsit vitam S. Dionysii Areopagitæ tum carmine tum prosa. Hincmari *nutritor* et *sacri palatii clericorum summus*, ut loquitur Hincmarus ipse (*Ep. ad Carol., Anal.* I, *ep.* 60); illud enim erat archicapellanorum munus ut clericis palatii præessent. BASN.

[b] Fuit imperatoris capellanus, Wettini frater cui visiones illius abbatis dicavit Walafridus. BASN.

Non te prætereo, specubusne latebis Homere,
Novi namque Sicana tibi spelæa placere,
Solus ubi mensis Musarum et amore fruaris,
Sæpe tamen magnis victoribus optima crudis [a]
Carmina, tempus erit rutilo te Sole carere.
Corporis at nostri si singula membra loquaces
In linguas vario rerum vertuntur ab usu,
Argutæ aut setis possint crevisse cicutæ
Omnibus impar ero magnorum promere laudes,
Ut dignum est procerum melius miranda tacemus,
Quam tam magnum humili pondus sermone levemus.
Cura mihi fuerat tales cognoscere fasces.
Rimabarque sagax tantarum munia rerum,
Dumque sitim jam pene sacro restrinximus haustu,
Et sitis est ingens tam fervida cura [b] videndi,
Quæritur unde essem, et missu cujatis adessem;
Obstupui et totam pavitans rem rex ordine pando,
Sufficiat vidisse semel, laudare perennis
Instat amor, divina manum clementia vestram
Omnibus in populis faciat retinere trophæa,
Felicemque patrum famam cum prole togatam,
Et fieri in magno allectos per sæcla senatu
Utque timent vestros lætis in saltibus arcus
Ursus, aper, timidusque lepus, cervique fugaces,
Damma, lupus, immane boumque examen agrestum.
Sic Vulgar [Bulgar] sarræque Cynos malus hospes [Hyberis
Brutus Britto, Danus versutus, et horridus Afer.
Subdat honorandis sua colla exterrita dextris.
Nunc tandem crevit felix respublica, cum sat
Et reges sapiunt, simul et regnant sapientes.
Tetrice stulte vale, quia te suadente canebam,
Non mirum est vitiis nostram sordere camœnam
Nec mihi materiem, nec verba ostendere nosti,
Hæc tibi si qua ferat ratio tum Musa nitebis
Hic calamum placuit vesper jam figere surgit.
Edidit hæc Strabus, parvissima portio fratrum,
Augia quos vestris insula alit precibus.
Strabonem quamquam dicendum regula clamet,
Strabum me ipse volo dicere, Strabus ero.
Quod factor vitiavit opus, si dicere fas est,
Hoc vitiato edam nomine, parce Deus.

AD JUDITH IMPERATRICEM.

Omnia qui solus rerum secreta tuetur,
Præmia qui fidei devotis mentibus offert,
Illius arbitrio factum, nutuque fatebor
Ut qui corde humili vobis fidissimus esse,
Jam pridem statui, tandem quo nescio casu,
Servitio attrahere vestro, prolisque beatæ,
Quam vestris regnique simul profectibus hujus,
Alma Dei pietas concessit surgere magni,
Vos vestrosque Dei semper miserata potestas
Protegat, exaltet, firmet, regat, armet, adornet
Augustæ hæc humilis mittit munuscula Strabus
Pignora multorum domino transmissa sequestro
Pacis amatrix, lucis amica, quæ bona cuncta,
Mente tueris, hæc mea clemens, percipe scripta.

A

AD EAMDEM DE QUODAM SOMNIO.

Temporis infausta sub potestate dolendi
Dum fraudis commenta pios populumque patremque
Opprimerent, sanctamque fidem delere pararent
Præscripta, exsiliis, odio, vi, carcere, ferro,
Tunc, jacuere boni nebula mœroris opaci,
Solaque per gremium regni nutantis ineptos
Perfida exeruit terrore tyrannidis ausus,
Dum mihi sollicito, et recti pro parte gementi
Sæpius ingentes fluxere in pectora curæ
Nec requies præsaga mihi per somnia, donec
Haud dubia virtute Deus, prisci atra timoris
Nubila decutiens, nitidum sperare serenum
Edocuit, tenebris dum nox includeret altis
Pallida, quod terram et longum quod inane vocamus.
B Dum sopor internis animalia fessa medullis
Solvit, et angores longi curasque diei
Munere divino, moderamine temperat æquo
Visa libri series coram pulcherrima longi
Ante meos vultus, metricis qui versibus, omnem
Rite superficiem, gestabat in ordine plenam,
Dumque avidus rerum, cautus per singula lector
Irem, animadverti seriem de casibus ipsam,
Et regni et regis, textu resonare pedestri,
Cæsaris hic nomen quadam sub imagine versum,
Proque sacro semper Ludovici Equitatius illic
Nomine scriptus erat, neque me cognominis hujus,
Turbabat novitas, cum causa videlicet ipsa
Personam exprimeret, notis notissima gestis
Namque legebatur, geminæ discessio fraudis
C Impietas, raptusque duplex, patientia victrix,
Rectoris, rerumque decus reparabile semper.
Cumque oculi, sensus, aures, atque intima cordis
Antra sibi arderent relegendo sive legendo
Frater ab aspectu librum, miracula cujus
Præbuit eripiens, memori superaddidit ore:
[c] Tristior ex oculis humeros [d], quam tota decebat
Pectora, non longe passuri damna ruinæ.
Evigilans, pariterque volens retinere quod hausi,
Vix versus in fine duos, et nomen adauctum
Mente recordabar, reliquorum oblivia passus
Nominis auspicio paucis spem protinus auxi
Veloces virtutis opes Equitatius ille
Portendebat, idemque sequens assertio firmat
Tristari nimium, tolerantem pondera dura
Non debere, citos facturum in læta recursus.
D Hæc ego cum videam factis impleta, quid ultra
Occulerem, placuit vobis efferre probanda
Quæ nobis longi nutribant gaudia voti.
Augustæ, pauper decies dat munera quina
Strabo, petens veniam, signat quam calculus idem.

LUDOVICO IMPERATORI.

Vilia pro meritis sunt hæc munuscula vestris,
Sed tamen ex pleno quæ dat amore fides.
Quam vobis servare diu, totumque per ævum
Hanc animam veluti nitar ad usque obitum.
Quid mihi quid possit consistere clarius unquam,

[a] *Cudis* Hanck., not. ms.
[b] *Kura*, id.

[c] Videtur sensus imperfectus. Cass.
[d] *Humor* Hanck., not. ms.

Gloria quam Domini continuata pii?
Hanc sacer adventus Christi virtute potenti,
Auxit in affectum lætitiamque novam.
Parvulus ille quidem carnis de parte vocatus
Grandia nominibus sex et opima tenet.
Fortis et ipse Deus, mirabilis et pater ævi est
Alterius, pacis, consiliique potens.
Ipse pio vires divinaque munera regi
Et clarum æterno tempore det columen.
Pacem consilio faciat retinere salubri
Quem paci æternæ muneribusque parat.
Hic vos cum vestris repetitis sæpius annis
Hæc ad festa Deus provehat incolumes.

JUDITH AUGUSTÆ.

Multa quidem veniunt meritis non debita nostris
Quæ probitate sua nos hilarare queant.
Pauca sinisterius torquent tamen obvia flatum
Queis aliquot vobis me reticente patent.
Non horum extremum est, quod nullis jussio memet
Vestra ligat causis in quod adesse datur.
Non faciem video, non haurio verba, sed inter
Spem dubito atque metum, displiceam an placeam?
Gonscia corda tamen fidei, votique fidelis
Non desperare me meliora docent.
Sufficiat præfixa fides, orabo quod ipse
Hactenus orabam, quæque petenda reor.
Vita, præsidio, pace et solamine Christi,
Vos vestrosque simul tempus in omne frui.
Proxima sanctorum quod nos per festa dierum
Plenius acturos credimus et volumus.

DE OSSE DAMULÆ PER QUOD ARBUSCULA CREVIT, D. IMPERATOREM LUDOVICUM.

Arboris est altrix quondam vagina, medullæ
Tibia germen habet, nemque bonum omen erit.
Quod cortex humore caret, quod durior ipse est
Robere miramur, talis in osse vigor.
Nil, Cæsar, tibi magne vacat venabere Dammas
Ossibus ex quarum silva orietur, ave.

AD CAROLUM JUVENEM.

Natus et egregie, et cultu nutritus herili,
Disce quid auctori retribuas Domino.
Justitiæ virtus primis adolescat ab annis,
Tecumque hoc sana mente senescat opus
De pietate patris potius, quam stemmate regni
Degenerare ulla conditione time.
Si recolamus avos atavosque et magna priorum
Nomina, tum solum proderit hæc series.
Si sacra nobilitas pulchro spectamine morum
Fulgeat exclusis inscitiæ nebulis.
Gaudeat ergo sequax famulorum turba tuorum
Quos tantæ reficit indolis auspicium.
Nam nihil est quod adhuc felicibus avocet annis,
Omnia quæque geris, spem faciant animis.
Forma decore nitens, animusque capacior ævo,
Et quod precipuum est, zelus amorque Dei.

A Incipe quod tandem maturior expleat ætas
Quod primo imbiberint vasa, sapiunt.
Majestas tibi cuncta Dei det prospera semper
Et vitæ æternæ dulcia dona ferat.

HILTUINO [HILDUINO] SENIORI.

Si condire meos mellis dulcedine versus,
Sancte pater, possem, vel decorare rosis,
Non hæc pompa tamen condigna nitoribus esset,
Quos morum et sensus cum probitate geris.
Et tanto me vestra quidem clementia cultu
Suscepit, quantum promeruisse velim.
Nil servivi, nil merui, tamen ecce repente
Immerito assumptus pauper, honore fruor.
Et fruar, ac vestra jucunder pace per ævum,
Et vita et meritis, atque salute sacra.
B Compensare tibi nulla pro parte quod actum est
Sufficio, Dominus sed retributor erit.
Cujus ob intuitum nec, nos, nec nostra videris
Despicere, affectu sed tolerare pio.
Sum quapropter, eroqu ex toto corde fidelis
Vobis et vestris tempus in omne satis.
Obsecro, posco, precor, Domini pretectio vosmet
Ut tegat, atque regat, firmet, inaltet, amet.

HERIBALDO [a] EPISCOPO IN PERSONA CAROLI.

Non minimas grates, non parva rependere tantis
Præmia nos meritis velle, Heribalde, putes.
Quod tremebundus ad hoc nostro non segnis honori
Litterulas pleno mittis amore litas.
Jam completa quidem testantis verba Prophetæ
C Novimus, effectu sed repetita novo.
Et venit ad Dominum laudatio plena timoris,
Aurum fert Aquilo, frigore sæpe rigens.
Pectore quippe tuo, flammas ardere priores
Indicat igniculus, quem tua scripta gerunt.
Et quia scis nostrum justo moderamine more
Parcere subjectis, et tolerare malos.
His tibi pro donis, reddentur munera plura
Quam tibi perfidiæ lucra tulisset amor
Si quam dulcis inis, tam dulcis in extima tendes
Mi dulcedo tua, dulcior usque manet.
Disce gradus stabilire tuos, ne pendula rursus
Semita, saxosum digrediatur iter
Faustus in antiquo jam disce senescere nido
Donec vile tegat candida pluma caput.
D Tum febres tussimque gravem. turpemque podagram
Perpetiens, laribus immoriere tuis.
Hæc optasse tibi signum est redamantis amici
Vel mitis domini, vel patientis heri.
Sis felix nostrisque scias tua cordibus apte
Seria permistis complacuisse jocis.
Sæpius hocce gerens, animos perpende fideles,
Atque voluntatis mutua disce meæ.
Indigeas quotiens, toties per sæcla valeto
Sed nunquam nostri immemor esse velis.

[a] Fuit episcopus Antissidiorensis; ad quem scripsis Rabanus, cum quo recensetur inter Stercoranistas. BASN.

AD LUITGERUM CLERICUM.

Dulcibus officiis et amica mente colendo
Luitgero Strabus paucula verba dedit.
Parva licet fuerit nostræ dilectio partis,
Credo tamen memorem te satis esse mei.
Quidquid habes dextrum, gaudens volo: porro sinistrum
Si quid adest doleo, cordis in oppidulo.
Unicus ut matri, terris ut lumina Phœbi
Ut ros graminibus, piscibus unda fretri:
Aer uti oscinibus, rivorum et murmura pratis,
Sic tua, pusiole, chara mihi facies.
Si fieri possit, fieri quod posse putamus,
Ingere te nostris visibus, oro, celer.
Nam quia te propius didici consistere nobis
Non requiesco, nisi videro te citius.
Excedat numeros astrorum, roris, arenæ,
Gloria, vita, salus, atque valere tuum.

ITEM AD IPSUM.

Chare venis subito, subito quoque chare recedis,
Audio non video, video tamen intus, et intus
Amplector fugientem et corpore non pietate.
Certus enim ut fueram, semper, eroque foveri
Corde tuo me, corde meo te. Nec mihi tempus
Suadeat ullum, aliud tibi, nec persuadeat ullum
Visere si poteris, sat erit, si videro gratum,
Sin alias, rescribe aliquid, tua tristia novi
Atque dolens recolo, dolor est possessio mundi,
Quæque serena putas, magis hæc in nubila tristes
Et tenebras fugiunt, voluceri qui pendet in orbe
Nunc scandit, nunc descendit, rota sic trahit orbis. [a]

AD LUDOVICUM CLERICUM.

Cui, Ludovice, tui donasti munus amoris
Hæc tibi dat Strabo verba salutis, ave.
Vestra licet vilem fecit promissio memet
Versibus audere vos monuisse meis.
Nam quamvis magnos mundi teneatis honores,
Non vos credo tamen spernere nos minimos.
Divitias non dico hominum, dum spesque fidesque
Aruerint, solus tum superabit amor.
Non vestis, non ulla fero tibi dona metalli
Solo servire quæro in amore tibi.
Totus enim sensu, verbo, factisque studebo
Pomissum tibimet reddere amoris opus:
Esto memor memoris, Dominoque favente valeto,
Tot bona percipiens, quot meruisse sat est.

AD BODONEM HYPODIACONUM.

Hæc tibi dat Strabo, charissime pusio Bodo,
Paucula parva licet verba legenda tuus.
Quem fervore pari dudum defiximus arvis,
Surculus, ad superos prodeat ille Notos.
Pura per assiduos surgat dilectio motus,
Donec firma polos, astraque adire queat.
Sis memor in precibus, reddis dum vota Tonanti
A Strabonis, memor est semper et ipse tui.
Quod Domino sectare placet, quod jussit, amato:
Quod spondet, speres, quod prohibet, fugias.
Dilige virtutes, vitiis procul omnibus esto.
Præmia certa bonis, pœna datur miseris.
Ad meliora tuos ducat Deus omnia sensus
Et tibi perpetuo munera magna ferat,
Candide, chare vale, charissime semper ubique,
Pusio candidule, candide pusiole.

AD GOTABERTUM ITALICUM.

Non magis est nato lætata Verona Catullo
Mantua nec tantum ipsa Marone suo,
Lætior aut Hellas magnum fundebat Homerum,
Corduba vel Senecas misit et ipsa duos,
B Quam te, si valeas, crescet doctore Ticinum,
Fortunate puer, Tullius alter eris.
Sis quicunque vale, vel sis quicunque futurus
Noster eris, valeas poscimus in Domino.

AD THOMAM PRÆCEPTOREM PALATII [b].

Culmen apostolici cœpisti nominis hæres
Actibus et verbis, promeruisse tibi,
Qui bis sena suo prælegit pectora dono
Novit Strabonem te retinere animo.
Gaudeo non tantum mundi quod prospera rident,
Quantum quod cunctis pro bonitate places.
Hoc commune malis fieri quia sæpe videmus
Illud habent soli, qui placuere Deo.
Non dat honor meritum, meritis sed redditus ipse,
Nec peritura ligant pectora plena Deo.
C Ut sale, rore, ducum facie; caro, gramina, bella,
Non sine labe carent, sic ego te, alme pater,
In Domino sine fine vale, nostrique memento
Unius siquidem membra sumus capitis.

AD CONRADUM COMITEM.

Ex quo percipiens vestræ præconia famæ
Et crebra et vera, hanc ratione bibi.
Obscuris licet ingenio, natalibus atque,
Congaudere animo, laudibus his studui.
Egimus hoc, agimus nunc ipsum, semper agemus,
Dum vitalis alet pectora nostra calor.
Quidquid enim possum facto, prece, corde, fideque
Hoc totum vestro mancipo servitio
Et si non fuerit vacuum, præsentia quo me
Vestra hilaret, mente vos tamen intueor.
D Vilibus experiar dictis, liceatne volenti
Hinc mihi plura sacris credere dicta volis.
Nam data si fuerit tandem fiducia fandi
Vos penes haud apto tempore mutus ero.
Nobilitatis apex, hominum pater unus et una
Pauperibus proceres conditione ligans
Virtutem, vitam, pacemque in sæcula vestram
Amplificet, firmet, multiplicet, foveat.

AD RUADBERNUM LAICUM.

Ex quo fama tui celebrem mihi nominis auram

a Mallem *orbem*. Hanck., not. ms.

b Quis sit præceptor palatii explicat alibi Walafridus: « Quemadmodum, *inquit*, sunt in palatiis præceptores vel comites palatii qui sæcularium causas ventilant. » Fuerunt igitur *præceptores* iidem ac comites palatii ventilandis causis civilibus demandati a principe. Basn.

Attulit, et fidei robur, rerumque tuarum
Cognovi seriem, magno te pronus amore
Amplectens, jugi mecum venerabar honore.
Et quia quæsitum merui cognoscere tandem
Crevit amor, quanto propius pia notio crevit.
Quis numerabit enim, quantos persæpe labores
Sustuleris? quantisque tuam, *Rodberne*, periclis
Credideris vitam dominorum damna gemendo?
Dum fraus sæva pium premeret sibi noxia regem,
Reginamque humilem, Ligurum clausisset in urbem
In manibus posuisti animam, nec grande putabas
Exitium casusque tui discrimina, si quem
Moliri posses juris pro parte vigorem.
Quando horum cauta mecum sub mente recordor
Miror, et in lacrymas commoto pectore solvor,
Et quantum accipio, Domini solatia vires
Has tribuisse tibi, certo pro munere credo.
Heu quibus insidiis, arctissima septa viarum
Alpibus in mediis solers custodia cinxit!
Quanta per ingentes fluviorum angustia cursus
Terruit, et quotiens trepidum tenuere latebræ,
Pauperies pressit, præsens metus, omnia dura,
Nullum tempus erat securo munere plenum,
Nox obscura diem, noctem lux ipsa timebat:
Nulla domo campove quies, timor undique pulsans.
Sola fides rectique sibi mens conscia tantum
Suasit opus, docuitque aliquam sperare salutem.
Cætera sed nimio terrore pericla furenti
Sævitiæ cessere hominum; qua sæpe coactus
Commutasti habitum famulique vice apta per artem
Servitia explesti supplex, et mille gerebas
Ingeniis quod præcipua virtute nequires;
Sed mens plena fide nullo defessa labore
Non ante assumptum, quia vim formidinis unus
Deseruit, requiemve habuit, quam prima potentum
Corda per Hesperiam scriptis verboque coegit
Sacrilegum genuisse nefas; his deinde paractum est
Consiliis, ut fessa diu et compressa malorum
Ponderibus regina, feris educta tenebris
Non sine honore foret; tandemque occultus, et arte
Usus adumbrata, venisti et dulcia coram
Suscipiens mandata pio celer ipse libensque
Cæsari, et adjunctis portasti primus amicis.
Nec minus illud iter recidivo horrore molestum
Insidiisque dolisque tibi fuit undique plenum
Cumanum quando arcta lacum custodia nisa est
Præclusisse tibi; Domini sed dextra secundos
Immittens ventos inimico a littore vexit.
Rursus in aeriis, nivium vis Alpibus altas
Fecit habere moras, requiei inamabile tempus,
Has quoque decutiens studiis injuncta benignis
Nuntia, sollicito retulisti ex ordine regi,
His tibi pro causis et tam felicibus inquam.
Ausibus ille redux rex regina soluta
Et cuncti pariter plena pietate fideles,
Altius ascribent laudes et nomen honestum,
Insuper Omnipotens statuit qui jura fidemque
Qui dominos famulosque una radice creatos
Non æqua ditione facit, sed amore et honore
A Concordare sibi, reddet tibi præmia vera
Haud dubiæ fidei, quæ non cum laude volantis
Temporis intereant, sed in omnia sæcla redundent,
Hæc ætate quidem invalida dum tempora nondum
Pube sua teneris florerent tincta sub annis
Æmula paupertas, dum grandia facta vetaret
In probitate sua, temet potuisse volentem
Miramur, quæ posse dedit Deus ordine certo.
Ergo quis in reliquum de te dubitare sinetur
Quantum pro dominis, quantum pro jure fideque
Si locus affuerit melior, majorque facultas
Desudare velis? qui prima incommoda forti
Sustinuisti animo, rebus non victus amaris,
Spemque metumque inter dubio discrimine pendens
Ante oculos duro versabas pondere mortem.
B Ergo age, fer Domino grates, et numera laudum
Justitiamque simul dominorum attende merentum,
Tristia deserere, rursus in læta redire,
Nam qui erat mœsto tam desperabile regno,
Quam sua depositis iterato posse venire
Sceptra, statumque illos adipisci posse priorem?
Sed Deus occulti judex, atque arbiter æquus,
Hos illosque sua juvit virtute fideles,
Lætare, exsulta mecum. Nam gaudeo tecum,
Hoc quia compleri et completum parte videmus,
Ipse quod optavi, saltimque audire cupivi,
Quodque per ingentem quæsisti rite laborem
Felix participem qui se cognoscit honesti
Et consortem operis, quantum sibi conscius ille
Perfidiæ confusa globis per pectora tabet;
C Tantum, vel potius multo magis, omnia secum
Lætitiæ fomenta habeant, qui fida reservant
Corda suis dominis casusque invicta per omnes.
Jam videor nimium fortasse loquacibus usus
Hexametris, dum magna meos extendit amores
Materies, breviterque pudet dixisse, quod alto
Sit dignum ingenio, dignumque poemate longo.
Dat decies denos vilis tibi denique versus
Strabo, rogans solito ut tecum mediteris amore
Jussa Dei, valeasque simul per sæcula cuncta.

AD ADALHEIDAM.

Si quod mille sonat relationum
Assertoribus estque veritatis
Ubertate ratum, tacere nitar,
Fortasse invidiæ notam subibo.
D Non hoc ergo meæ placere menti
Contingat, potius velim benigne
Audire, et sine fraude publicare.
Quidquid nam bene de bonis refertur,
De vestra fateor probitate, tantus
Nosmet rumor alit, rapitque mentes,
Ut si dissimilem favere laudi
Contra, quod gero, conscientiam sit.
Miramur conscientiæ decorem
Quo vos præcipue nitere notum est,
Miramur meritum, probosque mores,
Quis vos non dubium est placere cunctis.
Qui vos laudat, honore se coronat;
Qui vos laudat; amat, colitque verum.

Qui vos laudat, habebitur benignus;
Qui vos laudat, agit quod est agendum.
Non isthæc adulantis ore promo,
Nec desidero complacere falsis,
Sed veris potius viam loquendi
Verbis institui parare rectam.
Nam si comperero licere nobis
Et si Cunctipotens hoc annuende
Clementer dederit, legetis exin,
Nostri pectoris indices figuras,
Nunc et semper, et hic et in futuro,
Salvete in Domino, valete, avete,
Vos sanctus Pater, et Patris beata
Proles, Spiritus et juvet per ævum.

FABULA ADMONITORIA AD QUEMDAM.

Cogito quid faciam nuper mihi contigit uno
Jam cecidisse loco, canibus lacerabar ibidem.
Calcibus hic populi cœno demersus in imo,
Si mihi consilium dederis, vitabo per ævum
Hanc calcare viam, probra quæ mihi tanta ministrat.
Nam vereor ne forte freti me subruat æstus,
Cujus ab incursu vix in tellure receptus
Effugi patulas furibundi gurgitis iras.

SIMILITUDO IMPOSSIBILIUM.

Albentes capiat corvos, cygnosque nigrantes,
Limaces quoque multiloquos, mutasque cicadas,
Cornutos adquirat equos, mutilosque juvencos,
Pisces nare vetet, constanter avesque volare,
Fontes stare citos faciat, tum currere montes,
Ferri cogat aquas sursum, flammasque deorsum,
Limus ad humorem, cera ut durescat ad ignem,
Ossaque sanguinibus tumeant, nervique medullis,
Lumbrici saliant, reptentque in pulvere cervi,
Gallinæ fundant hædos, atque ova capellæ.

EPITAPHIUM WERDONIS.

Postquam primo homini sævæ sententia mortis
Juste ulciscentis venit ab ore Dei,
Fama licet quosdam lato celebraverit orbe
Nominis atque auram ferret ad usque polos:
Justitia censente tamen, moribunda statutum est
Membra sepulturis posse capi brevibus;
Hæc magni tam pauca viri tenet area corpus
Cujus in ætheria spiritus arce manet.
Hujus namque loci fuerat patronus et abba
Nomine Werdo Dei plenus amore sui
Egregius sensu, nitidi sermonis abundans,
Dogmata commendans moribus eximiis;
Sedulitate placens, cunctis affabilis, atque
Devota Dominum religione colens
Hunc rexisse gregem pie per quinquennia septem
Scitur, et omnigenis accumulasse bonis.
Martius Apriles ter deno sole Kalendas
A Dum visit, Werdo mortem obit, astra subit.
Hujus pro requie titulum quicunque recenses,
Pectore de placido funde preces Domino.

IN ECCLESIA MONASTERII QUOD RURA VOCATUR.

Hoc templum Stephani celebratur honore dicatum
Cum Jacobo nostri fratre simul Domini.
Quorum sub precibus, Christi pietate receptis
Summi adpiscamur munera larga boni.
Hildigrim struxit, Hadabaldus episcopus archi
Sanctificavit: honor certus utrumque manet

Super unum altare ejusdem ecclesiæ.

Istam Danthertus retinet Martinus et aram,
Quorum nos precibus, Christe, tuere piis.

B

Super aliud.

Hic matri Domini sociaris, sancte Gregori,
Cum qua pro nobis poscito sceptra Dei

Aliud epigramma.

Hanc sancti sub honore Petri renovavit et auxit,
Abbas Grimaldus lucis amore domum,
Hic ex corde petens divino munere sumet
Quod cupit, et votis congrua dona suis.

Aliud.

Hoc quoque, virgo Dei genitrix veneranda, sacellum
Grimaldus humilis compsit honore tuo.
Ipsi mercedem, cunctisque precantibus istic,
Quod pie præsumunt, dedere posce Deum.

C

Aliud.

Versibus atque metris par est donare poetam
Ut mercatori charius est quod amat.
Bellica sordenti si portes arma colono
Despicit, et munus grande ligonis habet.
Miles item fortis, capiat si vomeris usquam
Dona, magis lituos deligit atque sparum.
Sic quod quisque colit, quærit magis. Hinc tibi [paucos
Credere versiculos, alme pater, volui.
Quantum delectet tua me dilectio, ne dum
Emanare queam, vix scio et ipse satis.
Disciplina tibi nativum et tristior usus
Abrasit Scottum [a] substituitque probum.
Esto jocum repetas quod dixi, sed mihi Chronmal
D More abiens vestro, tradidit ista loqui,
En Fortunati oratus tibi mitto libellos
Mensoremque orbis, perlege, scribe, reduc.
Sum tuus, esto meus, quod uterque habet alte- [rius sit,
Sic ego tu sim alter, tuque mihi alter ego.
Per nasum conjuro tuum, mi chare, valeto,
Et Dominum pro me, quæso, precare libens.

[a] Willelmus Malmesburiensis monachus, de Gestis regum Anglorum libro secundo in *Alfredo* II sic habet: « Hoc tempore creditur fuisse Joannes Scotus, vir perspicacis ingenii et multæ facundiæ, qui dudum concrepantibus undique bellorum fragoribus in Francia ad Carolum Calvum transierat. » Quæ vide, SCRIVERIUS. not. ms. in Canis. — At ab eo tempore quo scripsit hæc Scriverius, multo notior factus est ille Joannes Scotus, de quo plura habes apud Cave, Pinium, ut et in nostra Historia Ecclesiasticas, quæ hic referre piget. BASN.

DE HYMNO TRIUM PUERORUM.

Omnipotentem — Semper adorent
Et benedicant — Omne per ævum.
Astra polorum — Cuncta, chorique
Solque sororque — Lumina cœli
Omnipotentem.

Sic quoque Lymphæ, — Quæque supernæ,
Ros pluviæque — Spiritus omnis
Omnipotentem.

Ignis et æstas, — Cauma geluque
Frigus et ardor, — Atque pruinæ
Omnipotentem.

Nix glaciesque — Noxque diesque,
Lux tenebræque — Fulgura nubes
Omnipotentem.

Arida montes, — Germina colles,
Flumina fontes, — Pontus et undæ
Omnipotentem.

Omnia viva, — Quæ vehit æquor
Quæ vehit aer, — Terraque nutrit,
Omnipotentem.

Cuncta hominum gens — Israel ipse
Omnipotentem.

VERSUS IN QUODAM MANTILI.

Pinxit imaginibus rerum studiosa coruscis
Hanc itt.. pallam arte manuque sagax.
Si tam multa unam fabre finxere figuram
Quam pulchre binos colligit unus amor.
Orbe voluta suo nitidæ petulantia carnis
Vento flante perit, stat tamen aptus amor.

AD WERDRICHUM MONACHUM.

Nulla fides tecum, retinent mendacia totum,
Vulpibus assimilis esse videris enim.

VERSUS IN BACULO.

Si mihi pes lapset, relevans vice tu pedis asta.

VERSUS IN FLAGELLO.

Postquam nulla meis creverunt germina ramis
Ferre minas Cereri, fructumque refundere cœpi.

IN CAPULO CULTELLI.

Per ferrum efficio, per me quod non facit ullus,
Sic tibi sit ferrum utile, me retine.

ITEM IN ALIO.

Quid natura mihi simulata, quid indat imago,
Dic prudens uno nomine si sapiens.

IN MANICIS.

Ecce sumus geminæ socia paritate sorores
Sic tamen una vice vitet ut alterius.
Dic cate quid faciat, quod nil perfecerat unquam?
Vel quem dent liquido, muta labella sonum.

IN TABULA.

Pando quod ignoro, nec contradico petenti.

IN CEREO.

Hujus, Christe, manus factrices dirige cerei.

IN CONVIVIO.

Sal, panis, porrum, pisces, vinum, cibus adsunt,
Delicias regum nolo videre modo.

A AD EPISCOPUM FEREND.

Apparet ecce novum regali stemmate donum.
Urbs, persona, locus, regio, tribus, insula, mundus,
Undique congestis numero sine lanceque lucris.
Conciliare tuum, voto certante favorem.
India mittit ebur, croceos dat Tmolus odores
Aurum turbidulus solito plus egerit Hermus,
Te propter geminis fraudatur opima Canopus
Pontus, et ostriferi fauces vacuantur Abydi,
Engaddi lacrymam fundit tibi cortice lætam,
Docta minus sibi visa Tyros incusat hebentes
Muricis, haud dignos se judice fassa rubores,
Epirus palmas simul, atque Mosella novellas
Ceu pennatorum certant tibi gignere equorum,
Ἀργυρίου albentes depromit Suevia montes.
B Chrysea te vivente diu fore sæcula spondens,
Hæc inter gemmam nec tuta valle repertam
Gemmam lucidulam, raram, charam, pretiosam
Transmittit proprius prompto tibi pectore dulus (δοῦλος.
Ooliab sculpsit, qua Beseleelque notavit,
Voce quidem Græca gemmam testante probatam,
Quippe agathes, egathos, bonus est lapis, ipse fateris,
Bactrica non ebeni radiat sic forma nigelli,
Nec sic augustum decorant amethystina collum.
Vel jaspis fulvo cum clausus fulgurat auro.
Istic si Davidis resideret vertice regis,
Omnigenas proprio superasset lumine flammas.
Denique si vatis Moysi sub pectore fratris,
C Cogeret undenas sibi jus concedere gemmas,
Hæc tibi si gratus fuerit, licet ore nigratus,
Suevia fors ullum si profert amne lapillum,
Lacteolum, niveum, parium, seu scilicet album
Hunc tibi larga tui præbebit dextera servi,
Nec parcum dices dum fert Alemannia cautes,
Nec tibi Saxonia satius dant saxea dona
Sed vice tu nostra obsequio lapis acriter insta,
Dum veniens præsto valeam supplere quod opto

AD ALIUM EPISCOPUM.

Eheu mœrentem renuit dictatio mentem,
Aufugiens tristis confusa cubilia cordis.
Cuncticreans Genitor, mihimet succurre misello,
Filius atque pius, qui sæcula cuncta gubernas,
Spiritus alme veni, confer tu verba precanti;
D Sancta Dei genitrix nostri miseresce rogamus.
Asmata digna viro sunt nunc dicenda sereno,
Nomine..... perspicuo Domino.
Germine virtutum polles, et dogmate fulges,
Doctiloquosque sophos arte tua superas.
Vos laudant omnes, quos Francia gignit amœna
Norica regna simul, vos decorare student.
Suevia fida parens, jam comptis exilit odis
Gaudia magna canens, et super astra sonans.
Exsultant juvenes lætantes ac seniores
Pontificem egregium, Suevia quem genuit
Regis honor populis solatia larga ministrans,
Cunctis es mitis, dapsilis et miseris.
Si mihi centenas linguas natura pararet,

Oribus et totidem mille soni fierent,
Carmina laude tui non possem dicere digna
Nec sonitus vocis prendere cuncta valet.
Nobilitas generis cognoscitur omnibus horis.
Progenies clara vos generavit ovans,
Corpore sat pulcher, mentis virtutibus altus,
Omnibus in rebus comptus es atque bonus.
Tu clarus constas, tu lucidus optimus archos [princeps]
Nobilis in verbis, nobilior meritis.
Tu Phœbum superas, errantia sidera septem.
Hesperus ac pulcher te superare nequit.
Moribus ornatus fidei, firmissimus auctor,
Tu speciosus enim totus ad usque pedes.
Tu refoves inopes, quoque das bonus optima quæque.
Accipiasque simul gaudia perpetua.
Nunc precor ut valeas felix per climata cosmi [mundi]
Ac memor esse mei, ne dubites famuli.

ALIUD EPIGRAMMA.

Si decus argenti pretium mihi, seu foret auri,
A Aut etiam pulchros habuissem forte lapillos,
Hæc tibi tanta, pater, tribuissem dona libenter.
Hæc quia non habeo, quæ possum largior ultro.

ALIUD.

Ut gaudere solet fessus jam nauta labore
Desiderata diu littora nota videns,
Haud aliter scriptor optato fine libelli
Exsultat viso, lassus et ipse quidem.

AD AMICAM.

Cum splendor lunæ fulgescat ab æthere puræ
Tu sta sub divo, cernens speculamine miro,
Qualiter ex luna splendescat lampade pura.
Et splendore suo charos, amplectitur uno,
Corpore divisos, sed mentis amore ligatos,
Si facies faciem spectare nequivit amantem,
B Hoc saltem nobis lumen sit pignus amoris.
Hos tibi versiculos fidus transmisit amicus,
Si de parte tua fidei stat fixa catena,
Nunc precor ut valeas felix per sæcula cuncta.

WALAFRIDI STRABI
VERSUS

Quos post annum ætatis quintum decimum edidit de rebus diversis.

AD HEBONEM ARCHIEPISCOPUM RHEMENSEM,

In persona Tattonis.

Hac licet indigna liceat vos voce monere
Pontificum sublime caput, sanctissime præsul,
Viribus ut totis cœlestia jura struatis.
Pars quia magna boni vobis facientibus omni
Apparere potest mundo, quia se locus ultro
Obtulit, ut vobis obtemperet aulicus ultro,
Et Dominus speciale dedit pro tempore lumen
Ingenii, quo summa domum sapientia fixit,
Nec minor hoc retinet totum veneranda voluntas.
Omnibus his cum vos magnus daret arbiter omnis
Justitiæ, propriis locupletes crescere donis,
Non erit indignum tota si mente beatæ
Ecclesiæ piæ membra sua in compage medullis
Confortata suis, foveatis dogmate sacro,
Et primum vigeante oculi, pro luce diurna
Qua totum instruitur, recta ad vestigia corpus,
Vos sal, vos lumen, Domini vocat unica proles,
Solvere sacra vetans factis præcepta sinistris,
Vobis solvendi vobis dedit atque ligandi
Cuncta potestatem cœlo terraque manentem
Conservis alimenta jubens in tempore poni,
Vos igitur si vita decens ornaverit apte
Subjectos exempla trahent ad compita vitæ,
Et non subjectos series pulcherrima morum
Illiciet priscæ vitare erramina vitæ
Et cervice humili, faciet juga ferre Tonantis,
Primum namque decet, totoque et corde studendum est,
Ut pia catholicis firmetur regula factis,
C Post aliena sacris temptentur corda loquelis.
Cogere quid prodest ad ovilia morbida, sanos
Quos cupis esse greges, primum vitia omnia sacris
Pellantur stabulis, sic turba novella vocetur.
Nonne eadem quoque cura fuit doctoribus almis,
Ut sine labe suæ graderentur ad omnia vitæ,
Blasphemis ne forte locum vis sancta dedisset,
Paulus præco Dei, sese cupit omnibus esse
Omnia, ut ex multis caperet felicia lucra,
Scandala non demus Judæo et gentibus, inquit,
Ecclesiæve Dei, quæ rugas aufugit omnes,
Et capiti per membra sua se sedulo nectit.
Quanto namque caput fuerat pro corpore toto
Olfactu, auditu, gustu, speculamine, tactu,
Tanto vos potior legum strictura coercet,
D Hocque magis summæ debetis imaginis arcem,
Intrepido lustrare gradu; non hæc tamen istis,
Quod vobis aliquam virtutem deesse putemus
Prosequimur, sed magnus amor dicenda ministrat,
Nam cupimus vestra ad sanctum molimina finem
Ducier, at summum tractandi digna patenter
Novimus esse locum, ni desit sola voluntas,
Jamque etiam nostrum vosmet cognoscere votum
Non dubitamus, erit Christi perfectio donum.
Trina Dei vobis per sæcula cuncta potestas,
Æternæ tribuat vitæ, sine fine coronam
Ut vos cum Domino, vobiscum et læta sequentum
Turba, metat stabiles magna cum pace maniplos.

AD DEGAN [a] CHOREPISCOPUM TREVIRENSEM,

In persona Tattonis.

His tibi versiculis, doctor sanctissime Degan,

[a] Fuit ille vir celebris, Theganus alias dictus, qui Ludovici Pii gesta scripsit dum in vivis esset imperator. Desiit anno 837. BASN.

Tatto humilis mittit verba salutis ovans.
Arctor in ambiguis vario moderamine rebus,
Utrum pauca loquar, an potius sileam.
Scribere cogit enim dilectio mutua memet,
Sed vereor ne nom dem tibi digna, pater.
Tullius inferno quamvis repedaverit imo,
Exserat aut magnus ora faceta Plato;
Livius aut Titus secum ferat ipse Catonem,
Vel linguam teretem Sapho loquax terebret :
Non possent unquam laudum miranda tuarum.
Digne proferri, sunt quia multa satis.
Miramur merito sapientis munera mentis,
Doctrinam, mores, carmina, dicta animum.
Nec minus exterius miramur sancta staturæ
Incrementa tuæ, membra, manus, faciem.
Nos parvos humiles, murem sibi forma subegit,
Nosque gigantem esse gloria molis habet.
His sed sepositis tota virtute precamur
Ne laceres versus, præsul amate, datos.
Sed potius scriptis recinentia scripta ministres,
Queis nos correptos admoneas petimus.
Quin etiam dabimus puerorum pauca legenda
Hinc joca nostrorum, ut vitiosa seces.
Verum de reliquo si quid mandare velitis,
Mente sumus parti, sic tua jussa sequi.
Quæsumus obnixe, nos ne fraudetis amatis
Vestræ doctrinæ mellifluis modulis.
Sic equidem vobis, verbis audebimus ipsi
Dona salutis item mittere suppliciter.
Et faciat lætum regna poli capere.
Nunc valeas, vigeas meritis per sæcula pollens,
Sisque memor nostri, nosque tui in precibus.

IDEM AD EUMDEM.

Suscipe parva tui, præsul sanctissime Degan,
Munera Strabonis quæ tibi mittit ovans.
Sis memor in precibus, reddis dum vota Tonanti,
Strabonis, memor est semper et ipse tui.
Carmina Pygmei mittam, simul atque gigantis
Dum vacuum fuerit, semper ubique vale.
Amen.

ÆNIGMA.

Est monitor quidam, plures qui commonet ipse
Non tamen ulla canit dicta monente vicissim,
Quæ dum cauma coquit, penitus tacet atque refutat
Carmina, sed medio melius de frigore clangit.

DROGONI EPISCOPO METENSI.

Judicii decreta Dei dum Paulus acuto
Scrutatus sensu, tanti non posset honoris
Non dico effari, sed nec sontingere molem
Attonitus mirisque stupens affectibus. O quam
Sunt, inquit, divina homini penetralia longe
Occultis abstrusa viis, quæ corpore clausi
Per speculum rarisque vident ex parte figuris.
Quis dinoscet enim, quæ sit sapientia mundi ?
Quæ via ? quæ rerum latebrosa scientia ? quodve
Judicium quo cuncta Deus regit, ordinat, ut sint ?
Quo vasa interitus flagris et pace sinuntur
Tendere calle suo, per quod pietatis aguntur

A Vasa per adversos successus perque secundos
Lucis amare viam, quo factum sancte fatebor
Provisumque pater, primis ut casus ab annis
Sæpius asperior quateret, nec frangeret unquam
Quem lætis censura Dei laudanda diebus
Perpetuæque bonis voluit servare salutis,
Ne si securis riderent otia rebus,
Libertas gravius generaret lenta periclum;
Gignit enim diuturna quies fomenta laborum,
Juge exercitium pacem parit, addit honorem.
Qui vaga diluvio servavit semina mundi,
Et genus humanum parva de stirpe refecit,
Qui Joseph regnare dedit post carceris umbras,
Quique domum Israel duris dux ipse catenis
Exuit, et pariter promissa ad rura vocavit
B Post latebras, odiique dolos, et prælia. David,
Qui dedit imperium, natique immania gesta
Vertit in auctorem, rursusque in regna recepit,
Cui pax ipse fuit, vatem qui fauce leonum.
Ignibus et pueros mediis subduxit, et alto
Fornacis gremio, rorem pro caumate sparsit,
Qui Chistum post flagra, crucem, meledicta, sepul-
[crum,
Surgere et ad dextram fecit residere paternam,
Qui furvæ tenebras, et cæca silentia noctis,
Muta luce nova clari per lumina solis,
Qui nebulas pluviumque diem redeunte sereno
Purificat, terrisque suum post frigora brumæ
Ver reparans pomis, foliis et floribus arva,
Quæ fuerant pridem canis turbata pruinis,
Instruit et pelagi ferventia murmura sedat,
C Ipse per immensum pietatis munus amicæ
Vos mutare dedit, fuerant quæ tristia lætis,
Ut quia de Domini didicistis fidere donis,
Casuris hærere bonis, non deinde velitis.
Nempe beatus erit Domino qui sperat in ipso,
Est maledictus item qui carnis brachia credit
Sufficere, et Domini demens solatia temnit.
In Domino confisus enim, velut inclyta Sion,
Non metuet pulsata malis per sæcla moveri.
Nam qui verba Dei studiosis auribus haurit,
Et complere studet devotis agnita factis,
Hunc æterna viro similem sapientia dicit,
Qui mansura domus fulcit fundamina, sacræ
Mole petræ, quæ Christus adest, ubi templa bonorum
Sunt figenda operum, subito si venerit unda
D Fraudis, et errorum, aut pressuræ flumina fortis
Ventus et a Scythico ducens Aquilone fragorem
Sibilat illecebras antiqua fraude latentes,
Vel forte ingenti si tempestate fatigat,
Stat structor, stat structa domus, quia firma beatæ.
Fundamenta petræ, super imposuisse probatur.
Hæc de mole petræ, vero stat nomine Petrus.
In quo percepit solvendi sive ligandi
Ordo potestatem, merito qui nomine vestro
Dicitur. hunc quando factis et dogmate recto
Vosmet habere liquet; quem quo mage quisque me-
[retur,
Hoc et habere magis bene creditur; ergo tenenti

Non dat honor meritum meritis sed deditur ipse.
Hæc sunt principue quibus insignita refulget
Virtutis persona tuæ, sapientia radix,
Ordo, affabilitas, bonitas, patientia, virtus,
Vita, gradus, doctrina, locus, moderatio, victus,
Zelus amorque Dei, fidei insuperabile robur,
Relligio, officium, censura, modestia, gestus.
Hisce Dei virtus vosmet per tempora multa
Crescere concedat, proque his æterna rependat
Præmia, quæ servis tribuenda fidelibus auctor
Insinuat, vitæ Dominus, via, vita, redemptor.
Nominis alta mei si non oblivio meme
Fresserit, haud unquam vestri memor esse vetabor,
Et quæ præcinui votis optare benignis
Pastorum eximio peccator Strabo, pigerque
Quindecies et bis quinos fert munere versus.

AD MUATUCINUM [MODOINUM] EPISCOPUM.

Si qua viam faceret nostris fiducia votis
  Optabam dudum scribere sæpe tibi.
Suscipe nunc tandem, præsul charissime nobis
  Quæ simplex humili fert ratione animus.
Non aspernari tantum mea parva magistrum
  Crediderim, lati quem colit orbis amor.
Ditis heri locuples capit aurea vasa supellex,
  Argenti species adnumerans varias.
Hæc eadem non ficta luto, non lignea sparnit
  Vascula, sed propriis mancipat officiis.
Qui dat Erythreo summas de littore gemmas,
  Finibus Europæ succina quærit hians,
Oceani solitus balænas vellere fundo
  Vulgares tineas [a] ad sua lina vocat.
Aurificis studium, pretiosa monilia fingens
  Interdum gracilem corpore cudit acum.
Balsama, narcissum mundi per climata quærens
  Camporum violas, et coriandra legit.
Tu quoque summorum pastus virtute ciborum
  Dignare exigui muneris esse dapes.
Ac veluti post mella, gravis cape pocula myrrhæ
  Quæ sit sæva licet, pluribus auxilio est.
Gloria quæ vestris inolevit magna camœnis
  Ne laceret nostros cernuus oro trochos:
Carmina maturæ cupio pretiosa senectæ,
  Dicta juventutis, qui lego multotiens.
Quamvis multa canas sæcli celebranda catervis
  Nos apud es mutus, fama quibus minor est.
Ne, pater alme, sinas cunctis quod sponte ministras
  Expertem memet muneris esse diu.
Sperarem vestræ nunc jam solatia Musæ,
  Ni mala per regnum tanta voluta forent.
Nunc doctor, miles; præsul, bellator habetur
  Pessundant propria quique aliena gerunt.
Eheu! quam clare Satanæ servitur honori,
  Et pax pacis abest, orbe repulsa procul,
O proreta, pio studium dispone labori,
  Ne fluctus mergat qui furit in brevibus.

[a] Sic Auson.:
Quis non et virides vulgi solatia tineas
Novit, etc.
Hanck., not. ms.

A Sit Dominus tecum, semper tua gratia mecum,
  In Domino vates, o Modoine, vale.

IDEM AD QUEMDAM.

Si tibi frumenti superarit copia, sive
Condonare queas nobis, seu vendere quidquam
Exstat opus, quia pascendi mihi denique quidam
Sunt, prodesse quibus nolenter sive volenter
Debeo, chare, vale, sodes dominum ipse saluta
Prona voce tuum, scribam si suaseris exin,
Scribitur ut vilis properanter epistola, sic has
Crede mihi nugas, sine cera hac pelle notavi.

AD AGOBARDUM EPISCOPUM LUGDUNENSEM.

Dum vix ter senos habuissem temporis annos,
  Ad vos nomen iit, o pater alme, meum.
B Pervenisse scio, quando rescripta recepi,
  Quæ magni nobis instar amoris erant.
Si meministis enim, quia nam meminisse potestis,
  Gaudeo, et ut memores sitis ubique rogo.
Ipse amor ardet adhuc animis, viget ipsa voluntas
  Visendi temet, atque tuo ore frui.
Æthiopum si regna colens, si rura Sabæa
  Liquit regina, ut Salomona petat
Cur nos non potius quibus altera regna parantur,
  In solo auctoris semper amore sumus?
Nam fateor, si certa mihi nunc optio detur,
  Ut capiam mundi dona vel ingenii;
Otia liberius verum secura sciendi
  Aurea quam sæcla, sed peritura, sequar.
At de flore novo, qui vos penes ortus, odorem
C Prodit ubique sui, hæc loca rumor alit.
Flora venit quondam, dum singula quæque deorum
  Sunt affata, jugis prata thymumque gerens.
Huic floro melius sententia Christicolarum
  Attribuit, quidquid dogmate et ore viret.
Nam hic florus florem sequitur de germine Jesse,
  Et tradit quod amans attulit ille homini.
Quæ tam segnis erit donis ingrata supernis
  Quæ se hoc non sponte nectare pascat apes?
Floreat haud flaccens hic flos, et florea fragrans
  Spiramenta ferat semper ubique Deo,
Donec in astriferas porrecta cacumina sedes
  Erigat, et fructum jam sine fine habeat.
Cedant ambrosiæ, rosa, lilia, spica, crocusque,
  Suavia cuncta simul, hujus amor placeat.
D Hoc fruar, hoc utar, fovear, delecter, abundem,
  Auditu et visu hujus, alar, docear.
Det quandoque Deus, nos mutua dona vicissim
  Impertiri, aliquid pars utriusque metet.
Munere divino precor, o sine fine valeto,
  Mittentes vestræ dulcia scripta vicis.

AD RABANUM MAURUM ABBATEM FULDENSEM, MAGISTRUM SUUM.

Suscipe servorum, Pater optime, verba tuorum
  Annuat ut vestris Omnipotens precibus.
Fac supplere moras torpentem pectore Strabum
  Plurima ne dominis probra legat propriis.
Suscipe putriculum [F., patriculam] clementi corde [libellum

Emendata tuo viscera ut ore ferat. A
Vix reparata tuis concedere dogmata servis
Dignare, ut norint quam bene amore cales
Cresce valens, augere vigens, firmare beate
In Domino semper, inclyte quæso Pater.

AD EUMDEM PRO CALCEAMENTIS.

Rabano Patri per verba precantia Strabus,
Ante aliquot menses spondebat epistola nobis,
Huc autumnali venturos tempore missos
Usibus ut nostris ferrent, quæ nostra poposcit
Paupertas, sed spes miserum me vana fefellit,
Quo sic suspensum improvisa perurget egestas,
Sed licet innumeri pulsent mea pectora questus
Plus tamen impugnat, quod nudipedalia cogar
Ecce pati, ni vestra prius solatia nostros B
Respiciant casus, verbis ut pauca monenti
Occurrat, quæ fit cunctis largissima mater
Vestra manus, valeas per sæcula cuncta precamur.

AD EUMDEM PRO SERVITORE DANDO.

Quæsumus exigui temet, Pater optime, servi,
Sit nostri ut clemens vestra memor bonitas.
Ædis enim nostra est nobis augusta duobus,
Si terni essemus, lata satis fieret :
Unde exspectamus vestri promissa favoris,
Tu nos ut clemens teque juvet Dominus. Amen.

DE QUINQUE PARTIBUS RHETORICÆ.

Pars est rhetoricæ solers inventio prima,
Dicendi constat bene conditus ordo secunda.
Tertia condignis sequitur pars [a] angusta duobus, C
Quarta rogat memorem, collecta tenere magistrum.
Explet et ornatum dicentis formula quintum.

AD WENIBERTUM ABBATEM.

Suscipe, sancte Pater, pauper quæ munera Strabus
Mittit, et ex animo missa revolve libens ;
Nam quod apud gnaros gaza pretiosius omni est,
Hoc tibi porrigere viscera nostra volunt.
Non aurum, non ulla malis obnoxia curis
Munera, quæ incautos sternere sæpe solent;
Xenia sed mundas tantum pascentia mentes,
Quæ tibi quando fero centuplicata gero.
Hæc igitur si dicta pias dimittis in aures
Plura dabo, vitam si Deus addiderit.
Vive, vale, rescribe, doce, Weniberte benigne;
Esto memor memoris, et memor esto tui. D

AD SIGIMARUM MODO ABBATEM.

Sancte Pater, dignare brevem percurrere chartam,
Quam Strabus tenui edidit ingenio.
Sunt mihi namque patres celeberrima jura tenentes,
Talia curantes non recitare metra.
En ideo ignotis commendo probanda labellis,
Ut saltim inveniam qui pia verba ferat.
Respice quem torto spectare videbis ocello.
Iste puer mittit hæc tibi verba, pater,
Æternam cupiens tibi namque manere salutem,
Sis memor ut famuli mutua dando tui.

AD MAGISTRUM TATTONEM.

Litterulas lacrymæ nostras comitantur amaræ,
Optantes faciem ecce videre tuam.
Tu videas vitæ cœlesti in sede Datorem
Mercedisque feras præmia multa bonæ.

DE CARNIS PETULANTIA.

Quisquis tramite pendulo
Declivique spheram [b] loco
Plana ponit in area,
Ni prensum teneat manu
Statim cernit ad infima
Cursu nare volubili.
Qui plumam levibus manu
Aut credit folium notis
Dum ventis quatitur polus ;
Ni prenset manibus fugam
Molitur vaga concitam
Res, et fertur in aera.
Cum puppim fluvio levem,
Et sævis dare fluctibus
Cogit dura necessitas
Ni conto pigra robora,
Et remis subigat celer,
Te secum rapit alveus.
Ignis per stipulas volans,
Aut summas fruticum comas,
Quas vis Solis obusserat,
Ni fons fortior occupet,
Statim materiem vagam
Consumit simul, et perit.
Agrestem caveis feram
Captam, profuit aut avem
Sub custode tenerier,
Ni sic assiduus domes,
Pergit lustra per avia
Morem quærere pristinum.
Annis forte recentibus,
Si pullum patre nobili
Campis credideris satum,
Ni frenis bene presseris
Confisus petulantia
Te deponit, et avolat.
Novi flumina promptius
Primis currere callibus,
Quæ si forte coegeris,
Notos linquere tramites,
Ni consepseris undique,
Rumpunt fœdera protinus.
Hæc carnem stolidissime
Nostram respiciant homo,
Consuetam male vivere,
Puppis, pluma, focus, sphera,
Pullus, flumen, avis, fera,
Hæc attende sagaciter.
Quam ni sollicitus malis
Exarmaveris insitis,
Et conatibus intimis,

[a] Locus corruptus.

[b] *Sphæram*, correpta prima, more hujus sæculi.

Ad veram retrahas viam,
Nigros tendit ad inferos,
Et tu perpetuo gemis.
O qui munere perditas
Sanasti vitiis tuo
Terras, per genitum tuum,
Fac ne dæmonis horrida
Vis mentes sibi vindicet,
Quas baptismate laveras.

AD LIPHARIUM MONACHUM.

Strabus ab interno tibi mittit amore salutem,
In Domino ut valeas, doctor amande, tuo.
Sis memor et Strabi rescribens mutua pacis
Munera, si dicta vixero plura dabo.
Portitor accelerat, sensus in pectore tardant.
Sensus si melior venerit, instat amor

AD ALTGERUM MONACHUM ELAHWANG.

Strabus opem Domini veteri optat adesse sagittæ ;
Ipsa nimis valeat Strabus ut ipse rogat.
Plango tuos, fateor fautor, dilecte recessus,
Oraque largifluis, irrigo nunc lacrymis.
Sum memor auxilii, mihi quod conferre solebas,
Et munus recolo pacis amoris opus.
Oscula dulcisono libate precamur ab ore
Litterulis ego quas pollice et ore dedi.
Jam secura tua residere sagitta pharetra.
Cerneris, et placidis pascier ecce bonis.
Nec de mente cadat, fueris quis, quisque modo sis.
Perfecta in recto sunt documenta opere.
Marcuvardum Cotanen dignum precor omnia *Bertum*
Dona salutis ego Strabus habere diu.
Jam valeant cuncti fratres, valeat bonus Abba,
Servulus hoc vester, oro pusillus enim.
Tu memor esto mei sanctis sermonibus Altger,
Strabus ubique tui est memor in Domino.

IN PERSONA CUJUSDAM MONACHI AD ABBATEM SUUM.

Suscipe clementer paucos, pater optime, versus,
Suscipe vota precum, conspice mœstum animum.
Qui geris ecce vicem Christi pietate magistra,
Te credo esse pium de pietate Dei.
Nunquam me similis stravit, tetigitque procella,
Cujus ad incursum tam cito deficerem.
Quam me vestra quatit fictis suspicio rebus,
Qua miser ut timeo, nec fuga nantis erit.
Si tamen ad ventum licuisset flectere remum.
Securo eximerem pectore me pelago.
Idque rogo summe rogitans per numina summi
Jam me mundari, vel patere esse reum.
Mitius expelli ferrem de sorte meorum,
Iram quam vestram hoc meruisse modo.
Da veniam dictis, solito potioribus istis,
Ecce necesse mihi sic, pater alme, fuit.

GOTESCALCHO MONACHO, QUI ET FULGENTIUS.

Velox Calliope viam frequenta,
Qua fulgentius [a] invenitur, illum
A Post cunabula longuis meantem
Quæsisti, dubiam secuta famam,
Interdum vaga perstrepat illum
Romana positum ferens in urbe,
Devoto extera cogitare corde,
Gratis exsiliis adire rura.
Tandem quære suo loco reductum,
Et dic semper ave, valeque multum,
Cui quondam dederas honore nomen
Ductum dirigit hic tibi salutem.

Dulcia cum nostros sancti natalis amores
Jam propius tractis complerent gaudia votis
Addita sunt fasti fulgentia dona secundi,
Quod tua suspensis ingessit epistola nobis,
Ut requies lasso, sitienti ut dulcis aquæ fons.
B Lac maternum agnis, pluvia ut squalentibus arvis ;
Carcere constrictis ut lucis vena diurnæ :
Sic optata palatinas mihi metra tuapte
Scripta manu, nebulas vero pepulere nitore ;
Sed quia lucifluo succedunt sæpe sereno
Nubila, non aliter turbant mea gaudia Chauri,
Dum tua scripta sonant, bene me te posse carere
Ad faciem quantum, cum sit mihi testis in imo
Pectore, spes ardens a te me plurima velle
Lucrari, lucisque tuæ consortia ferre.
Te quoque sit certum multis testantibus, et me
Atque alios exemplorum verbique lucerna
Instruere, et sapidis infundere posse salivis.
Est aliud majore mihi mœrore gemendum,
Quod cum vita tibi potior sit lege Lycurgi
C Solus in accepto recubes non prodigus auro
Commissumque premant sudaria nexa talentum,
At qui in pauperie passa est quam nostra juven
Non talem te chare habui, minus aque benignum
Expertus non sum, fuerat quam cura petentum
Cur modo diutius mordax testetur in amplis
Fama tuam miror celare peculia dextram,
Quæ pater usuris clemens augenda reliquit,
Sol radios nec luna suos sæco invidet orbi.
Imber in arva cadit subjecta, fluuntque volentes
Moro suo fluvii, partum trahit aera mundus,
Gramina fert tellus, foliis et fructibus arbor
Sponte revestitur, lac manat ab ubere matrum,
Ipse Deus sine dat cunctis discrimine lucem,
Et pluvias, operisque sui jubet ire sequaces.
D Quis mihi persuasit sacra munera corde tenaci
Obstruere, auctori nisi qui contraria sentit ?
Quin potius monuit sancti quod pagina Pauli,
Servemus, bona quæ subsunt, operemur ad omnes,
Sed magis in sanctos, quos vita domestica nutrit.
Ergo pater fraterque meæ pars unica mentis
Noluerim mea dicta putes lacerare volentis
Sed tua nolentis reticere pericula, si quid
Mens mea scit, poteritque fidem servare fideli,
Non tibi talis ero, qualem meminere Philippum
Fraude in amicitiæ per prisca volumina fasti,

[a] Sequitur morem illius sæculi, quo nomina regum et virorum doctorum mutabantur. Fulgentius dicebatur Gotescalchus, eo quod cum illo de grati et prædestinatione sentiret. BASN.

Sis mihi quam merui longe rogo major amicus.
Quantus sum tibi, tantus ero, rescribe per istum,
Pacis amatorem nostræ, fidumque sequestrum,
Proque rogante ora, ne turbine raptus iniquo
Non meminisse tui queat, hinc in sæcla valeto.

DE QUODAM SOMNIO AD ERLUINUM.

Nox erat et magni alternis per climata cœli
  Ignibus auxerunt astra remota jubar;
Pollachar infusum Lethæo munere somnum
  Emotis curis, noctis amabat opes.
Cum subito tenebras fama est Jovis armiger altas
  Decutiens, oculis visus adesse viri.
Perge, ait, et terræ nebulas transcende prementes;
  Ducam etenim, quo te præmia magna manent,
Lætus ad hæc grates cernenti cuncta quod ægram
  Quæsitu longo vult satiare animam.
Ales ad alta volat, timidumque per aera portat,
  Donec terrorem purior æthra dedit.
Dædalus ille novus, partim suadente timore
  Partim præproperum, quod terit horret iter.
Sordibus hisne, inquit, quis turgent membra gravatum
  Lucida stelligeri me feret aula poli?
Quin patere excurrat distenti egestio ventris,
  Terra suum servet pondus, abibo levis.
Unguirapus ventura sciens caudam ore teneto
  Dixit, et expurga fœtida, quæque celer.
Tum vero ut longum mundus duraret in ævum,
  Ilia pro totis nisibus evacuat.
Hic aquila, absurdum est, divinis sedibus, inquit,
  Inserere, aspergat qui loca celsa lue.
Ergo redi et strati sordes intende relapsus
  Nec rursus speres sordibus astra sequi.
Evigilans quidquid supero sibi visus ab axe
  Fundere, per lectum repperit ire suum.
Pro pudor atque nefas, visis deceptus iniquis.
. . . . [a]

(Hic apud Canisium, sequuntur tredecim poemata, in honorem beatæ Mariæ et duodecim apostolorum. At ista sancto Aldhelmo sunt ascribenda, et a nobis recusa exstant Patrologiæ tomo LXXXIX, col. 291.)

INCIPIT PSALMUS.

Quam bonum ecce simul fratres concorditer omnes
Est habitare pios, capitis ceu vertice quondam,
Limpida fomenti fundunt velamina pepli,
Udaque rorifluì veluti cacumina collis,
Hermon et Sion, humescunt roscida rura,
Illic perpetuo pollebunt munera patris,
Vitaque fine tenus durat per sæcula sospes.

ORATIO DOMINICA.

Omnipotens auctor cœli regnator in aula,
Sanctificetur honore tuum laudabile nomen,
Longe repulso hoste qui nos livore fatigat,
In terrisque fiat nostris tua clara voluntas,
Sic veneranda poli qualis in culmine constat.
Summe Pater, nobis panem concede diurnum
A Donec nostra fides meritum succrescat in almum.
Plura quæ facimus nobis delicta remitte,
Ut veniam dantes laxemus debita fratrum,
Naturam nostram mala non tentatio frangat,
Non superet, laqueos ne inducas hostis iniqui:
Ergo mali magnis tu nos defende periclis,
Ut mereamur inire tui alta ad præmia regni.
Ista quidem, lector, qui sim, cognosce, loquela.

ALIUD.

Hartperto superi septo diademate regni
Virtutum vitam gradibus qui scandis honestam,
Servitio Domini nunquam marcescis in omni
Pectore sub fido devotus nuntiat, N.
Omnia quæ fieri possunt famulaminis ulli,
B Cum precibus fidis simul omnia tota salutis,
Responsum vestri jamjam venisse cupivi,
Tale quod ex vobis referat solamina nobis.
Vos ego vos vere dubito qui velle replere,
Auribus ut vestri dixere notamina nostri,
Vel melius fari, vel prorsus posco negari,
Cordis ut ambigui cito possint vincula solvi.
Sicut gaudet avis lætantur garrula ramis,
Corpore sic vestro gratulabor sospite viso,
Hæc rogo verus amor, jungat non dividat error.

ΔΙΣΤΙΧΟΙ ΠΡΟΣ ΤΟΝ ΑΡΧΟΝ ΤΩΝ ΑΓΑΘΩΝ.

Patri dilecto virtutum flore sereno
  Mathytes [b] fidus optat ubique decus.
Si mihi millenis fluerent modulamina bombis,
  Non possent tanti digna sonare tibi
C Quem tamen ut potero devoto pectore laudo,
  Laudandum merito vociferante sono.
Te cum symphoniis modulentur lymmata ternis.
  Harmoniæque decus consonet omne tibi.
Tessara cum modulis conflentur in organa trinis
  Nunc tibi dyplasium, nunc diapente sonet.
Te per grandisonas laudet moderator hydraulas,
  Colchica formetur ex adamante tibi.
Laudent concordes sueto te more sorores,
  Est quorum numerus bis quater atque semel.
Quæ testante mytho volitantes alite multo
  Auricomo comites intonuere polis.
Usibus una meis tantum restabat in arvis
  Quam vexit cygnus tardus ad istud opus.
Quæ mecum luteas interversando paludes
D Edocet in laude evigilare tua.
Denique veridicus varios felixque misellus,
  Amnes astrivagi prodiderat numeri.
Quorum jam reliquis quadam de parte remotis
  Extima nos duri afficit unda vadi.
Gurgite quo geminis tantum circumdata cygnis
  Nostra Thalia sedet, frigoribusque riget.
Denique candidulas nigro sub gurgite pennas
  Obsordere dolet, cum dolor alter abest.
His usura foret cum flumen lactis adesset,
  Hinc alios comites postulat hicce sibi.
Cornicem alpinam si quis transmittat ad illam

[a] Videntur hic aliquæ pagellæ ex cod. ms. excisæ, nescio cujus fraude. CAN.

[b] Μαθητής, *discipulus*.

Strimoniamve gruem, munera grata dabit.
Illi cum crotalis, tinnitibus atque lyrarum
Threicium superans, clangeret ipsa vacans.
Artibus omnigenis rutilans o nomine dulcis
Hoc opere ut tibimet obsecro chare vacet.
Nomen namque tuum recolit plus omnibus unum
Perdia quod memorat, nocteque connumerat.
Attamen indubitans istæc ut tu mihi credas.
Aspice quæ scripsit ipsa magistra tibi.

VERSUS THALLE AD EUMDEM.

Compar amande vale, nostri decus inclyte salve,
Quem nobis aptum facit experientia rerum,
Artibus in nostris qui non æquandus haberis.
Namque tuum nomen mihi semper amabile lumen,
Noctes atque dies mecum versabitur omnes
Quod stringens numeris cœlestis ad instar honoris,
Compono certis manifestans cognita rhythmis,
Cujus frons quinis, deciesque recognita quinis
Dat lateri triadem decadem ter denique signa.
Denique bis binis ipso de nomine sumptis
Litterulis quadrum signo per climata mundum
Mox totidem reliquis ductis exinde elementis
Quattuor in mundum spargentes dogmata latum,
Signantur proceres, Christi documenta notantes,
At tu si cautus hæc bina quadrangula cernis,
Bis centum numeros adjectis quinque notabis
Quos per septenos sollers si dividis orbes :
Sunt duo quæ restant geminam signantia pacem,
Eptas, nam totidem designat dona superna,
Sed si pentagonum cernis per grammata primum
Quodam cum plithongo resonat ceu nuntius alti.
Ternæ litterulæ restant de nominis arce,
Quas fidei sanctæ ternarius offerat ipse,
Aspice nunc clarum frater nomenque serenum,
Gaudens cum Domino felix, nostrique memento.

IN BASILICA SANCTI PETRI ET PAULI.

Hic Petrus et Paulus, quadrati luminaria mundi,
Absidam gemino tutantur numine lautam,
Necnon Andreas, qui quondam funera lætus
Passus et in patibulo sancta cum carne pependit.

A Hoc templum Buggæ pulchro molimine structum
Nobilis erexit Cenuvium filia regis,
Qui prius imperium Saxonum jure regebat,
Donec præsentis contemnens culmina regni,
Divitias mundi rerumque reliquit habenas,
Plurima basilicis impendis rura novellis,
Qua nunc Christicolæ servant monastica jura.
Exin sacratam perrexit quærere vitam,
Dum proprium liquit Christi pro nomine regnum.
Qui tamen ante tribus gessit certamina pugnis,
Et ternis pariter confecit bella triumphis
Post hunc successit, in bello famosus et armis,
Rex Caejivunalla [a] potens, regnique possessor et hæres.
Sed mox imperium mundi sceptrumque relinquens
B Alta supernorum conquirens regna polorum,
Clarum stelligeri conscindens culmen olympi,
Sed his principibus cœlum penetrantibus altum,
Quorum descripsi jam bina vocabula dudum,
Tertius accepit sceptrum regnator opimum,
Quem clamant Ini certo cognomine gentis,
Qui nunc imperium Saxonum jure gubernat.
Quo regnante novum præcelsa mole sacellum
Buggæ construxit supplex vernacula Christi.
Præsentem ergo diem cuncti celebremus ovantes,
Et reciproca Deo modulemur carmina Christo.
Sic rexit regnum plures feliciter annis,
Donec conversus cellam migravit in almam.
Inde petit superas meritis splendentibus arces,
Angelicis turmis ad cœli culmina ductus,
Cœlicolis junctus lætatur sorte superna.
C Turgida cum ratibus sulcabat cærula curvis,
Et maris æquoreos lustrabat remige campos.
Algida ventosis crepitabant carbasa flabris,
Donec barca rudi pulsabat littora rostro.
Exin nimbosas transcendit passibus Alpes
Aggeribus niveis et montis vertice septas ;
Cujus in adventu gaudet clementia Romæ,
Dum mergi meruit baptismi gurgite felix.
Post albas [b] igitur morbo correptus egrescit,
Donec mortalis clausit spiracula vitæ

[a] *Ceadualla.* Obiit Romæ post acceptum baptismum anno 689 XII Kal. Maias. De eo vide Alfordum, Annal. eccles. Anglo-Sax., ad ann. 688 et 689.

[b] Nimirum post baptismum.

WALAFRIDI STRABI
HORTULUS

AD GRIMALDUM MONASTERII SANCTI GALLI ABBATEM.

CANISIUS LECTORI.

Etsi Hortulus iste Strabi jam olim fuit evulgatus, hic tamen denuo publicare libuit, ut poemata Strabi, quoad fieri potest, tandem unum in corpus colligantur. Utinam sancti Galli Vitam ab eodem carmine scriptam addere licuisset ! Sed absterruit nos codex vitiosissime exaratus, ex quo te non magis expedias quam ex turbatis vento foliis Sibyllæ. Ut autem noveris quis sit iste Grimaldus, cui Hortulum hunc Strabus consecrat, placet ascribere quæ de illo notavit R. P. Jodocus Metzlerus, monasterii S. Galli professus. Ait ergo : Grimaldum archicapellanum suum, clericum sæcularem, Ludovicus, Austrasiæ rex, in locum Engelberti

defuncti abbatis substituit anno Domini 841, ut habet ms. Chronicon, vel, ut alii, 842. Hic abbas admodum bene monasterio præfuit. Non tam in temporalium quam regularium divinarumque rerum cura, etc. Excitavit Grimaldus oratorium S. Othmari, et eo corpus illius de ecclesia S. Galli per Salomonem episcopum Constantiensem transtulit anno Domini 867, die VIII Kalend. Octob., indict. 1. Ab hoc abbate in monasterium receptus est S. Notkerus parvulus ; sub eodemque empti sunt et scripti multi optimi libri magnis sumptibus. Erant item interior monachorum, et exterior sæcularium in monasterio celeberrimæ scholæ, in quibus et principum et nobilium filii accurate instituebantur. Obiit anno 872, cum præfuisset annis triginta uno. Et sepultus est, ut colligo ex sequenti epitaphio, in templo S. Othmari ; aliud enim condidisse non legitur. Epitaphium hoc est :

Hic. manet interius divinæ legis amator
Grimualdus humilis, templum hoc qui condere jussit.

PRÆFATIO AUCTORIS.

Plurima tranquillæ cum sint insignia vitæ,
Non minimum est, si quis Pestanæ deditus arti,
Noverit obsceni curas tractare Priapi.
Ruris enim quæcunque datur possessio, seu sit
Putris arenoso qua torpet glarea tractu,
Seu pingui mollita graves uligine fetus,
Collibus erectis alte sita, sive jacenti
Planitie facilis clivo, seu vallibus horrens ;
Non negat ingenuos olerum progignere fructus :
Si modo non tua cura gravi compressa veterno,
Multiplices olitoris opes contemnere stultis
Ausibus assuescit, callosasque ære diurno
Detrectat fuscare manus, et stercora plenis
Vitat in arenti disponere pulvere quallis.
Hæc non sola mihi patefecit opinio famæ
Vulgaris, quæsita libris nec lectio priscis,
Sed labor et studium, quibus otia longa dierum
Postposui, expertum rebus docuere probatis.

I. Culturæ initium.

Bruma senectutis vernacula totius anni
Venter, et amplitlui consumptrix sæva laboris,
Veris ubi adventu terrarum pulsa sub imas
Delituit latebras, vestigiaque horrida avaræ
Ver hiemis reduci rerum delere pararet
Stemmate [a], et antiquo languentia rura nitori
Reddere, ver orbis primum caput et decus anni :
Purior aura diem cum jam reserare serenum
Inciperet, zephyroque herbæ floresque secuti
Tenuia porrigerent radicis acumina, cæco
Tecta diu gremio, canasque exosa pruinas ;
Cum sylvæ foliis, montes quoque gramine pingui,
Prataque conspicuis vernarent læta virectis :
Atriolum, quod pro foribus mihi parva patenti
Area vestibulo solis convertit ad ortum,
Urticæ implerunt, campique per æquora parvi
Illita ferventi creverunt tela veneno.
Quid facerem ? tam spissus erat radicibus infra
Ordo catenatis, virides ut texere lentis
Viminibus crates stabuli solet arte magister :
Ungula cornipedum si (quando humore nocetur
Collecto) putres imitatur marcida fungos.
Ergo moras rumpens Saturni dente latentes
Aggredior glebas, torpentiaque arva, revulsis
A Sponte renascentum complexibus urticarum
Erigo, et umbricolis habitata cubilia talpis
Diruo, lumbricos revocans in luminis oras.
Inde Noti coquitur flabris solisque calore
Areola, et lignis ne diffluat obsita quadris
Altius a plano modicum resupina levatur ;
Tota minutatim rastris contunditur uncis,
Et pinguis fermenta fimi superinsinuatur.
Seminibus quædam tentamus oluscula, quædam
Stirpibus antiquis priscæ revocare juventæ.
Denique vernali interdum conspergitur imbre
Parva seges, tenuesque fovet præblanda vicissim
Luna comas. Rursus si quando sicca negabant
Tempora roris opem, culturæ impulsus amore
(Quippe siti metuens graciles torpescere fibras),
B Flumina pura cadis inferre capacibus acri
Curavi studio, et propriis infundere palmis
Guttatim, ne forte [b] velocior impetus undas
Ingereret nimias, et semina jacta moveret.
Nec mora germinibus vestitur tota tenellis
Areola, et quanquam illius pars ista sub alto
Arescat tecto, pluviarum et muneris expers
Squalleat aerei : pars illa perennibus umbris
Diffugiat solem : pars hæc, quia celsior, ignei
Sideris accessum lateris neget obice duri :
Non tamen ulla sibi fuerant quæ credita pridem,
Spe sine crementi pigro sub cespite clausit.
Quin potius quæ sicca fere, translata subactis
Suscepit scrobibus, redivivo plena virore
Restituit, reparans numeroso semina fructu.
Nunc opus ingeniis, docili nunc pectore et ore
C Nomina quo possim viresque attingere tantæ
Messis, ut ingenti res parvæ ornentur honore.

II. Salvia.

Elelifagus [c] prima præfulget honore locorum,
Dulcis odore, gravis virtute, atque utilis haustu.
Pluribus hæc hominum morbis prodesse reperta,
Perpetuo viridi meruit gaudere juventa.
Sed tolerat civile malum : nam sæva parentum
Progenies florum, fuerit ni dempta, perurit,
Et facit antiquos defungier invida ramos.

III. Ruta.

Hoc nemus umbriferum pingit viridissima rutæ
Silvula cæruleæ, foliis, quæ prædita parvis

[a] Id est corona.

[b] *Ne fors*, Hanck., not. ms.

[c] Græce, ἐλελίσφακος. Versus quidem claudicare videtur : sed si primam, more hujus ætatis, in *præfulget* corripias, stabit ; vel, si malis, primam verbi *elelifagus* syllabam verbo versus præcedentis ultimo absorptam intelligas, legendo tamen *primo* pro *prima*. Edit.

Umbellas jaculata breves, spiramina venti
Et radios Phœbi caules transmittit ad imos,
Attactuque graves leni dispergit odores.
Hæc cum multiplici vigeat virtute medelæ,
Dicitur occultis apprime obstare venenis,
Toxicaque invasis incommoda pellere libris.

IV. Abrotonum.

Nec minus Abrotoni promptum est mirarier alte
Pubentis frutices, et quas inspicat aristas
Ramorum ubertas, tenues imitata capillos.
Hujus odoratum lento cum vimine crinem
Pæoniis carptum prodest miscere medelis
Febribus obstat enim, telum fugat, adjuvat artus
Quos incerta premit furtivæ injuria guttæ.
Præterea tot habet vires quot fila comarum.

V. Cucurbita.

[a] Haud secus altipetax, semente cucurbita vili
Assurgens, parmis foliorum suscitat umbras
Ingentes, crebrisque jacit retinacula ramis :
Ac velut ulmum hedera implicuit cum frontibus [altam,
Ruris abusque sinu toti sua brachia circum
Laxa dedit ligna, summumque secuta cacumen
Corticis occuluit viridi tutamine rugas :
Aut arbustivum vitis genus, arbore cum se
Explicuit quavis, ramorumque alta corymbis
Vestiit, et propria sursum se sponte levavit :
Visitur ergo rubens aliena in sede recemus
Dependere, premit tabulata virentia Bacchus,
Pampinus et frondes discernit latior altas.
Sic mea sic fragili de stirpe cucurbita surgens
Diligit appositas, sua sustentacula, furcas,
Atque amplexa suas uncis tenet unguibus alnos
Ne vero insano divelli turbine possit,
Quot generat nodos, tot jam retinacula trudit.
Et quoniam duplicem producunt singula funem,
Undique fulturam dextra lævaque prehendunt.
Et velut in fusum nentes cum pensa puellæ
Mollia trajiciunt, spirisque ingentibus omnem
Filorum seriem pulchros metantur in orbes,
Sic vaga tortilibus stringunt amenta catenis
Scalarum, teretes involvuntque illico virgas,
Viribus et discunt alienis tecta cavarum
Ardua porticuum voluceri superare natatu [b].
Jam quis poma queat ramis pendentia passim
Mirari digne ? quæ non minus undique certis
Sunt formata viis, quam si tornatile lignum
Inspicias medio rasum, quod mymphure constat.
Illa quidem, gracili primum demissa flagello,
Oblongo tenuique ferunt ingentia collo
Corpora : tum vastum laxatur in ilia pondus,
Totum venter habet, totum alvus, et intus aluntur
Multa cavernoso sejunctim carcere grana,
Quæ tibi consimilem possunt promittere messem.
Ipsis quin etiam teneri sub tempore fructus
Ante humor quam clausa latens per viscera sero

A Autumni adventu rarescat, et arida circum
Restiterit cutis, inter opes transire ciborum
Sæpe videmus, et ardenti sartagine pinguem
Combibere arvinam, et placidum segmenta saporem
Ebria multoties mensis præstare secundis.
Si vero æstivi sinitur spiramina solis
Cum genitrice pati, et matura falce recidi,
Idem fetus in assiduos formarier usus
Vasorum poterit, vasto dum viscera ventre
Egerimus, facili radentes ilia torno.
Nonnunquam hac ingens sextarius abditur alvo,
Clauditur aut potior mensuræ portio plenæ
Amphora, quæ piceo linitur dum glutine, servat
Incorrupta diu generosi dona Lyæi.

VI. Pepones.

B Hoc simul in spatio, campo quo figitur imis
Hæc tam læta seges, vili quam carmine pinxi,
Visitur alterius vitis genus acre, per æquor
Serpere pulvereum, et fructus nutrire rotundos
Pomorum. Hæc species terræ super arida vulgo
Tecta jacens, crementa capit pulcherrima, donec
Solibus æstivis flavos intincta colores
Messoris calathos matura fruge replerit.
Tum videas aliis oblongo stemmate ventrem
Demissum, nucis aut ovi versatilis instar :
Vel qualis manibus quondam suspensa supinis
Lucet, agens circum lomenti bulla salivam
Ante recens maceratur aquis quam spuma refusis,
Dum lentescit adhuc digitis luctantibus, et se
Alternis vicibus, studioque fricantibus uno
C Inter utramque manum, parvo fit parvus hiatu
Exitus : huc stricto lenis meat ore Noti vis,
Distenditque cavum vitrea sub imagine pondus,
Et centrum medio confingit labile fundo,
Undique conveniat cameri quo inflexio tecti.
Ergo calybs hujus penetrat dum viscera pomi,
Elicit humoris largos cum semine rivos
Multiplici : tum deinde cavum per plurima tergus
Frusta manu spargens hortorum lætus opimas
Delicias conviva capit, candorque saporque
Oblectant fauces : nec duros illa molares
Esca stupere facit, facili sed mansa voratu
Vi naturali frigus per viscera nutrit.

VII. Absynthium.

Proximus absynthi frutices locus erigit acris,
D Herbarum matrem simulantes vimine lento.
In foliis color est alius, ramisque ordor alter
Puberibus, longeque saporis amorior haustus.
Ferventem domuisse sitim, depellere febres
Hoc solet auxilium clara virtute probatum.
Si tibi præterea caput acri forte dolore
Pulsetur subito, vel si vertigo fatiget,
Hujus opem rimare, coquens frondentis amaram
Absynthi silvam, tum jura lebete capaci
Effunde, et capitis perfunde cacumina summi.
Quo postquam ablueris graciles humore capillos,

[a] Ingeniosum est illud caput de cucurbita, nec a melioribus auctoribus melius concinnatum videtur. Barthius.

[b] Hanck., *meatu*.

Devinctas frondes superimposuisse memento.
Tum mollis fotos constringat fascia crines,
Et post non multas elapsi temporis horas
Hoc inter reliquas ejus mirabere vires.

VIII. Marrubium.

Quid referam juxta positi nimiumque potentis
Marrubii non vile genus, licet acrius ora
Mordeat, et longe gustum disjungat odore.
Dulce enim olet, non dulce sapit, sed pectoris ægros
Comprimit angores, tristi dum sumitur haustu,
Præcipue talis caleat si potus ab igni,
Et cœnam cyathis cogatur claudere crebris,
Si quando infensæ quæsita venena novercæ
Potibus immiscent, dapibusve aconita dolosis
Tristitia confundunt, extemplo sumpta salubris
Potio marrubii suspecta pericula pressat.

IX. Feniculum.

Nec marathri taceatur honor, quod stipite forti
Tollitur, et late ramorum brachia tendit;
Dulce satis gustus, dulcem satis addit odorem.
Hoc oculis quos umbra premit prodesse loquuntur.
Hujus item semen, fetæ cum lacte capellæ
Absumptum, ventris fertur mollire tumorem,
Cunctantisque moras dissolvere protinus alvi
Præterea radix marathri, commixta liquori
Lenæo, tussim percepta repellit anhelam.

X. Gladiola.

Te neque transierem Latiæ cui libera linguæ
Nomine digladii nomen facundia finxit.
Tu mihi purpurei progignis floris honorem,
Prima æstate gerens violæ jucunda nigellæ
Munera, vel qualis mensa sub Apollinis alta
Investis pueri pro morte recens Hyacinthus
Exiit, et regis signavit vertice nomen.
Radicis ramenta tuæ siccata fluenti
Diluimus contusa mero, sævumque dolorem
Vesicæ premimus tali, non secius, arte.
Pignore, fullo, tuo, lini candentia texta
Efficit ut rigeant [a], dulcesque imitentur odores.

XI. Libisticum.

Inter odoratam memorare libistica silvam
Fortia suadet amor parvi diffusior horti.
Hoc germen succo quamvis et odore gemellis
Orbibus officere et tenebras inferre putetur,
Semina sæpe tamen quæsitis addere curis
Parva solent, famamque aliena laude mereri.

XII. Cærefolium.

Quæ tot bellorum, tot famosissima rerum
Magnarum monumenta sacro pia conficis ore,
Exiles, Erato, non dedignare meorum
Divitias olerum versu perstringere mecum.
Infirmis divisa licet Macedonia ramis
Spargitur, et crebris ignobile semen aristis
Sufficit, illa tamen, toto reparabilis anno,
Pauperiem largo solatur munere plebis
A Indignæ [b], nec non restringere sanguinis undas
Corpore diffusas, facili solet obvia gustu.
Illa quoque infesto venter dum forte dolore
Turbatur, fomenta super non irrita ducit,
Pulcium sibimet frondesque papaveris addens.

XII. Lilium.

Lilia quo versu candentia, carmine quove
Jejunæ macies satis efferat arida musæ?
Quorum candor habet nivei simulacra nitoris.
Dulcis odor, silvas imitatur flore Sabæas.
Non Parius candore lapis, non nardus odore
Lilia nostra premit: nec non si perfidus anguis
Ingenitis collecta dolis serit ore venena
Pestifero, cæcum per vulnus ad intima mortem
B Corde feram mittens, pistillo lilia præsta
Commacerare gravi, succosque haurire falerno.
Si quod contusum est summo liventis in ore
Ponatur punctim, tum jam dignoscere vires
Magnificas hujusce datur medicaminis ultro.
Hæc et jam laxis prodest contusio membris.

XIV. Papaver.

Et cereale quidem nugarum in parte papaver
Hac memorare placet, quod raptæ mœsta puellæ
Mater ut immensis optata oblivia mentem
Exuerent curis, fertur Latona vorasse.
Hoc simul auxilio carbunculus, ater ad imo
Pectore qui ructus nimium convolvit amaros
Oris adusque fores, reprimi persæpe videtur.
Hujus ad alta caput, granorum semine fetum
C Protento fragilique solet se tollere collo,
Inque modum mali, regio cui Punica nomen
Indidit, unius patulo sub pellis amictu
Grana celebrandæ virtutis plurima claudit.
Deque sono mandentis habet formabile nomen.

XV. Sclarea.

Hic umbrosa novos inter sclarea virores,
Stipite [c] prævalido assurgens, ramosque comasque
Altius extollit: quæ quamvis rarius ulli
Quæsita auxilio, medicorum pene putetur
Effugisse manus, dulci tamen indita caldæ
Et vires et odorati fermenta saporis
Præstat, eam juxta hortensis non extima costi
Silva latet, stomachique moras ventremque salubri
Provocat auxilio, radicis munere coctæ.

XVI. Mentha.

D Nec mihi defuerit vulgaris copia menthæ
Multa per et genera et species diversa coloresque
Et vires: hujus quoddam genus utile vocem
Raucisonam claro rursus redhibere canori
Posse putant, ejus succos si fauce vorarit
Jejuna, quem crebra premens raucedo fatigat.
Est aliud præpingue genus hujusce frutecti.
Quod jam non parvi diffundat germinis umbras,
Celsa ebuli sed more petens, a stipite forti
Undique majores foliorum porrigat alas,

[a] Barth., *vigeant.*
[b] Barth., *indignæ.*
[c] Sclarea nostra non assurgit stipite. Scriverius, not. ms.

Quis odor alter inest, pauloque immitior haustus.
Sed si quid vires, species, et nomina menthæ
Ad plenum memorare potest, sciat ille necesse est
Aut quot Erythreo volitent in gurgite pisces,
Lemnius aut altum quot in aera Mulciber ire
Scintillas vastis videat fornacibus Ætnæ.

XVII. Puleium.

Non patitur cunctas angustia carminis hujus
Pulei virtutes celeri comprendere versu.
Hoc apud Indorum tanti constare peritos
Fertur, apud Gallos quanti valet Indica nigri
Congeries piperis, quis jam dubitare sinetur
Hac herba plures leniri posse labores?
Quam pretiis inhianter emit ditissima tantis
Gens, hebenoque auroque fluens, et mira volenti
Quæque ferens mundo, o magni laudanda Tonantis
Virtus et ratio, nullis quæ munera terris
Larga suæ non pandit opis, quæ rara sub isto
Axe videre soles, aliis in partibus horum
Copia tanta jacet, quantam vilissima tecum
Efficiunt : rursus quædam quæ spreta videntur
Forte tibi, magno mercantur ditia regna,
Altera ut alterius potiatur fenore tellus,
Orbis et in toto per partes una domus sit.
Puleium quam decoctum curabit amice
Et potu et fotu stomachum (mihi crede) morantem.
Dum canimus quæ certa gravi ratione tenemus
Quædam audita, et jam vero miscere cothurn
Fas ususque sinit : ramum conjungito pulei
Auriculæ, ne forte caput turbaverit æstus
Solis in aerio si te perflarit aperto.
Quod nisi me currens deponere vela Thalia
Cogeret, ac tandem portus intrare moneret,
Hinc tibi multiplices poteram decerpere flores.

XVIII. Apium.

Quamvis in nostris apium vilesceret hortis,
Et solito id multi prodesse sapore notarent,
Plura tamen propriis medicamina viribus, acri
Exhibet auxilio, cujus si trista capessas
Semina, torquentes urinæ frangere tricas
Dicitur, ipsum etiam tenero cum germine mansum
Concoquit errantes stomachi penetralibus escas.
Corporis hunc regem turbans si nausea vexet,
Mox apium lympha tristique bibatur aceto,
Passio tum celeri cedet devicta medelæ.

XIX. Bettonica.

Montibus et silvis, pratis et vallibus imis
Bettonicæ pretiosa licet collectio cunctis
Pene locis superet passim, tamen hanc quoque noster
Hortus habet, cultaque docet mansuescere terra.
Hæc tantum meruit generali nomine laudis,
Ut si quid mea Musa velit superaddere, tandem
Mole operis devicta sui, jam sentiat, illa
Utilitate minus quidquid deprompserit esse.
Hanc viridem si forte tuos coneris in usus
Carpere, siccatamve hiemi deponere pigræ,
Turbida sive tuas oblectant pocula fauces,
Seu potius longo tibi defecata labore
A Dona placent, hujus virtus mirabilis herbæ
Omnia sufficiet, quam quosdam pendere tanti
Novimus, ut contra, totum si injuria corpus
Impetit interius, muniri viribus ejus
Sese posse rati, soleant haurire diebus
Continuis hoc acre genus medicaminis almi.
Præterea caput infesto si vulnere fractum
Tabuerit, tum crebra terens imponito sacræ
Tegmina bettonicæ, statim mirabere vires
Illius in solidum fuerit dum clausa cicatrix.

XX. Agrimonia.

Hic quoque sarcocolam, campos quæ plurima passim
Vestit, et effetis silvarum inventa sub umbris
Nascitur, ordinus facile est discernere pulchris.
Hæc præter varium latæ virtutis honorem,
B Trita domat ventris prædirum et pota dolorem.
Si quæ forte chalybs infensus vulnera membris
Indiderit nostris, hujus tentare jubemur
Auxilium, partique imponere tonsa patenti
Germina, maturum nacturi hac arte vigorem
Si tamen addatur mordens cataplasmati acetum.

XXI. Ambrosia.

Haud procul ambrosiam vulgo quam dicere mos est
Erigitur, laudata quidem ; sed an ista sit illa
Cujus in antiquis creberrima mentio libris
Fit dubium est multis. Medici tamen arte suapte
Hanc ut cunque colunt, tantumque hæc sanguinis hausta
Absumit, quantum potus ingesserit alvo.

XXII. Nepeta.

C Herbarum in numero, quas hortulus ille recenti
Semper prole creat, nepetæ non segnior exit
Surculus, urticam foliis simulantibus, alto
Vertice pergratum late largitus odorem.
Hæc variis olim morborum accommoda curis,
Non extrema alias inter decernitur herbas.
Hujus enim succus, roseo commistus olivo,
Efficit unguentum, læsæ quod vulnera carnis
Atque cicatricum deformia signa novarum
Posse abolere aiunt, prisco reparare nitori,
Et revocare pilos plagæ quos forte recentis
Pestis hiulca tulit sanie taboque perosos.

XXIII. Raphanus.

Hinc raphanum radice potens, satoque comarum
Tegmine sublatum, extremus facit ordo videri
D Cujus amara satis, quatienti viscera tussim,
Mansa premit radix, triti quoque seminis haustus
Ejusdem vitio pestis persæpe medetur.

XXIV. Rosa.

Jam nisi me fessum via longior indupediret,
Scrupeus atque novi tereretur carminis ordo,
Debueram viburna rosæ pretiosa metallo
Pactoli et niveis Arabum circumdare gemmis.
Hæc, quia non Tyrio Germania tingitur ostro
Lata nec ardenti se Gallia murice jactat,
Lutea purpureis reparat crementa quotannis,
Ubertum floris, tantum qui protinus omnes
Herbarum vicisse comas, virtute et odore
Dicitur, ut merito florum flos esse feratur.

Inficit hic oleum proprio de nomine dictum,
Quod quam sæpe fiat mortalibus utile curis,
Nec meminisse potest hominum, nec dicere quisquam.
Huic famosa suos opponunt lilia flores,
Longius horum et jam spirans odor imbuit auras.
Sed si quis nivei candentia germina fructus
Triverit, aspersi mirabitur illicet omnem
Nectaris ille fidem celeri periise meatu.
Hoc quia virginitas fama subnixa beata
Flore nitet, quam si nullus labor exagitarit
Sordis, et illiciti non fregerit ardor amoris,
Flagrat odore suo. Porro si gloria pessum
Integritatis eat, fateor, mutabit odorem.
Hæc duo namque probabilium genera inclyta florum
Ecclesiæ summas signant per sæcula palmas
Sanguine martyrii carpunt quæ dona rosarum,
Liliaque in fidei gestant candore nitentis.
O mater virgo fecundo germine mater,
Virga fide intacta, sponsi de nomine sponsa,
Sponsa, columba, domus, regina, fidelis amica,
Bello carpe rosas, læta arripe lilia pace,
Flos tibi sceptrigero venit generamine Jesse,
A Unicus antiquæ reparator stirpis et auctor.
Lilia qui verbis vitaque dicavit amœna,
Morte rosas tingens, pacemque et prælia membris
Liquit in orbe suis, virtutem amplexus utramque,
Præmiaque ambobus servans æterna triumphis.

Dicatio Opusculi.

Hæc tibi servitii munuscula vilia parvi
Strabo tuus, Grimalde pater doctissime, servus
Pectore devoto, nullius ponderis offert.
Ut cum conseptu viridis consederis horti
Super opacatas frondenti germine malos,
Persicus imparibus crines ubi dividit umbris,
Dum tibi cana legunt tenera lanugine poma
Ludentes pueri, schola lætabunda tuorum,
Atque volis ingentia mala capacibus indunt ;
B Grandia conantes includere corpora palmis :
Quo moneare habeas nostri pater alme laboris
Dum relegis quæ dedo volens, interque legendum
Ut vitiosa seces deposco, placentia firmes.
Te Deus æterna faciat virtute virentem,
Immarcescibilis palmam contingere vitæ ;
Hoc Pater, hoc Natus, hoc Spiritus annuat almus.

APPENDIX
AD OPERA WALAFRIDI STRABI

SERMO IN FESTO SANCTORUM OMNIUM.

(*Vide inter S. Augustini Opera, Patrologiæ tom. XXXIX, part.* II, *col.* 2135, *serm. n°* 209.

CARMEN DE S. MICHAELE

Walafrido abjudicandum.

Ad te confugio, Michael, tua numina posco,
Eximium lumen mundi, qui vota precantum
Suscipis, et placido perducis ad astra volatu,
Præsidium cœleste ferens mortalibus ægris.
Principio veniam tribuas peccata remittens
Actibus aut verbis, aut solo noxia sensu ;
Mox animum corpusque tuo medicamine cures,
Vulnera restringens penitus variosque dolores
Atque in pace domum foveas, mentemque per ævum
Lætifices, cedant meliori tristia fotu.
Tu generis, tu conjugii fiducia nostri.
. . . .
. . . .
Torqueat inde ruens nullus mea pectora casus,
Avertas morbos, proprium aut consume periclum.
Impendens arcere velis, viresque potentum
C Disjicias, rabido qui me livore fatigant.
Non humilis pergam, nec vero inglorius ævum.
Sed liqueat, quantum pro me tua dextera possit,
Quæ quondam victumque dedit, famamque togato,
Ipse gubernator rerum, mihi providus adsis,
Impavidumque tegas, fortunatisque fovendum
Consilis, majore gradu contingat honorum
Illustrem justis operi sensuque beatum.
Efficias ne dura fames, aut turpis egestas
Dedecus immergat ; natis quos ipse dedisti
Perpetuum dones cibum, firmamque salutem.
Sim gratus, carusque meo semperque probandus
Martiano, quem tu incolumem summo renitentem
Fastigio, gravidus tutum defende periclis,
Nunc ego nunc tristem cernam relinquere [a] cogar.

EPITAPHIUM GEROLDIS COMITIS [b].

Mole sub hac magni servantur membra Geroldi,
Hujus jura loci cunctis qui viribus auxit,
Pannoniis vera Ecclesiæ pro pace peremptus,
D Oppetit sævo Septembribus ense Kalendis,
Sideribusque animam dedit. Artus Saxo fidelis
Abstulit, huc retulit dignoque hic clausit honore.

[a] Forte *relinquere* disjunctim.
[b] Cæsus est in certamine contra Hunnos, anno 799. Vide librum de Visionibus Wettini, supra, col. 1065.

VITA METRICA S. LEODEGARII [a]

EPISCOPI ET MARTYRIS,

Walafrido Strabo a nonnullis adscripta [a].

I. *Prologus.*

Carmina plura nitent, studio florente peracta,
Quæ ingenio clari composuere viri.
Dulcifluo hæc pascunt dociles modulamine mentes,
Infundunt plectris dulcia mella suis.
Materiem ut libuit sumebat quisque magister,
Proferat ut purum hinc opus egregium.
Hic Evangelii historiam, resonante camæna
Dulci, texebat; carmina vera dedit.
Hic vetus atque novum mira promiscuit arte,
Floribus ornatum, composuitque librum.
Alter apostolicos depromserat ore labores,
Expressitque actus versibus egregios.
Nec minus et patrum vitalia gesta peracta
Christicolæ eloquio composuere pio [c],
Occidui tantum quantum pars distat (ab ortu?) [d],
Ut stellas (præstat?) Phœbus et ignicomas,
Fago vel humiles gliscunt superante genistæ,
Excellit densos fraxinus et corylos;
Vers. 18.

A Sic superatus ego sophorum dogmate, dicta
Dum scrutor, jaceo corde benigna meo.
At, si magnarum cedrorum carpere poma
Tardus non valeo vertice frondifera,
Nec fructus teneros trudit quos cortice palma,
Est satis umbriferis mere cubare locis,
Unde meo gremio recidentia poma recondam
Sufficit *insuavidam* [e] jam saturare famem.
Me patronus agit noster vel dicere pauca,
Annali [f] propere nunc redeunte die [g],
Orbita dum reducem revocaverat undique turbam,
Quæ celebrat sacrum sanguine martyrium.
Quisquis amas recitare meos ex ordine versus,
Littera si sordet, syllaba vel titubat,
Nec solito lapsu decurrit *scansia* [h] metri,
Tempus non propria continet, atque loca,
Corrige raucisona, recto duc ordine calles;
Pumice, scalpello tolle terente tuo.
B Vers. 36.

[a] Vide prosaicam ejusdem Leodegarii Vitam Patrologiæ, tomo XCVI, col. 336. Quam hic sistimus, ex libro R. P. D. Pitra, cui titulus: *Histoire de saint Leger, évêque d'Autun*, notis auctam et denuo ab ipso recensitam mutuati sumus. Hanc Vitam suspicatur D. Pitra eamdem esse quam Vossius Walafrido nostro ascribit. Quibus hæc conjectura innititur, in uno ex tomis *Spicilegii Solesmensis* proxime edendis, in medium adducet argumenta vir doctissimus. EDIT. PATROL.

[b] Auctor ille, nullo fere indicio, sive ætatem, sive patriam, conditionemve suam prodidit. Duo tantum, nec nisi dubia, conjiceret licet, primum nempe, vixisse eum in prima sæculi noni parte, cum S. martyris ossa adhuc in cella S. Maxentii integra quiescere canit; neque enim ullibi Normannicarum meminit prædationum, quibus circa ann. 886 in Pictavorum territorio ingruentibus, S. Leodegarii reliquiæ per Gallias disjectæ fuerunt; deinde scripsisse haud procul a Jurensi aut Vosegi tractu; immo eum invisisse putem Luxovii cœnobium, quippe cui sedulo e quasi graphice describendo totus sit; floruisse demum eumdem inter Sangallenses innuit unicus qui hactenus repertus fuerit codex Sangallensis sæc. circiter IX. Cf. Mabill. *Vet. Anal. IV*, 639.

[c] His et præcedentibus alludit auctor tum *Evangelicæ historiæ* Juvenci tum, *Paschali carmini* Sedulii, tum metricis *Apostolorum Actibus* Aratoris, tum demum variis Prudentii, Paulini, et Fortunati in sanctorum gesta carminibus.

[d] Eo loci et quoties deficit textus vel inhiat, pro modulo nostro, haud semper incolumi latinitate, metrove aut Minerva, supplevimus.

[e] *Insuavidam*, forte *his avidam.*

[f] *Annali* pro *annuali.*

[g] *Redeunte die*, nempe V° idus octobris

[h] *Scansia*. Cangio deest.

LIBER PRIMUS.

VITA LEODEGARII MARTYRIS.

II. *De ecclesiastici anni vicibus* [a],

Tempora temporibus cedunt [b], vadit rota sæculi
(Turbinibus [c]) rapidis, nec ullum ferre recursum,
More fluentis aquæ, novit, quæ currit eundo
In præceps raptim, vasta crepitante ruina.
Annuus ordo meat, rector quem flectit habenis
Currum per volucrem, varia radiante figura;
Partibus inseritur paribus huic apta corona,
Haud unquam tardant duodenis mensibus anni.
Tempora bis bina: bis miscentur brumaque verque,
Curribus æquatis autumnus currit et æstas.
Ver tellure novo vernantia lilia promit;
Vers. 47.

C Ætas eque sinu flaventes trudit aristas;
Autumno gravidis incumbit vinitor uvis;
Tristis hiems calidum vulcanum spargit ad auras.
Quodque suo gaudet ditatum munere tempus,
Sideream prolem, summus quam misit ab astris,
Bruma fovet genitor, felici sorte quiescens.
Luciferi reditum redigit, quo victor ab imis [d]
Sedibus infausti barathri ver gaudet adesse,
Sole sub ardenti recubans in flatibus æstas,
Culmen apostolicum [e] clara sinuamine gestat.
Autumnus, meritis scandunt qui celsa polorum,
Tribula spernentes gaudent, insignis habetur.
Vers. 59.

[a] *Vicibus*, ob annuam S. Leodegarii circa Idus octobris festivitatem.

[b] *Cœdunt* cod.

[c] *Turbinibus* abest in apographo nostro.

[d] *Imus* cod.

[e] *Culmen apostolicum* festum nempe SS. apostolorum Petri et Pauli, imo forsan ejusdem S. Petri cathedram in toto Occidente, æstivo tempore, iis scilicet diebus cum clariori ac diuturniori solis luce mundus illustratur, celebratam.

III. *S. Leodegarii laus, ac pia vatis adprecatio.*

Annua vota refert autumnus, martyris almi
Incipiente die, primam post luce secunda,
Octimbris medium mensis qui dividit illum,
Egregium victor fletum quo reddidit astris.
Quem colimus læti, meritis qui fulget ubique,
Quo mare protendit, seu quidquid cingitur undis
Oceani, una omnes solarum testantur alumnum
Pro Domino proprium plebes fudisse cruorem.
Nunc igitur Dominus cœli mea cœpta secundet:
Tempus adest aptum dari quo facta retexam
Martyris egregii. Linguæ clustella resolve,
Qui Verbum Genitoris ades; da munera linguæ,
Linguam qui dederas, dederasque exordia vitæ;
Barbara sed reboet [a] quamvis compressa labellis,
Namque potes; poteras quondam qui guttura aselli [b]
Humanis formans labiis similare loquendo.
Mens mea jam gestit tanti depromere laudes
Vatis; sed graciles vires torpore tepescunt.
Non adeo sum desperans, quia omnia possis;
Gnaro nam memini scriptum pandente propheta:
Ora dehisce libens, ego donis illa replebo.

IV. *S. Leodegarii ortus nobilis, et pueritia studio florens.*

Progeniem claram clari genuere parentes,
Francorum procerum magna de gente creati:
Hunc LEUDEGARUM vocitavit cura parentum,
Tempore quo regni Francorum sceptra tenebat
Hlotharus rex, dives opum, qui fidus et armis.
Dum primævus adhuc tenero pubesceret ævo,
Jungitur obsequiis duri parere tyranni,
Vultibus utque frequens possit consistere coram.
At rex ingenio docilem commisit alendum
Tum puerum vati, ante alios qui dogmate claro
Pollebat; juvenis tandem nil jussa moratus,
Divinasque docendus, adit sine fraude palestras.
Hic vates juvenis memoratur avunculus esse.
Adfuit et tenero extemplo sapientia Christi.
Cordis et hospitium replevit lumine claro;
Ingenio eloquiisque piis fulgescere cœpit,
Maturos postquam doctus pervenit ad annos.
Ut fertur, fuerat prestanti corpore pollens.
Doctiloquus, prudens, castæ virtutis amator,
Cujus in aspectu species radiavit amœna;
Cujus haud unquam fuscavit spurca libido
Membra, sed innocuus permansit virgo per ævum.
Virginibus junctus, sequitur nunc candidus Agnum,
Agnus et hunc rexit ducendo ad amœna vireta [c],
Quæ paradisus alit, florente sorte beata.

V. *S. Leodegarius archidiaconus et abbas.*

Da, Deus, ut possim tantas proferre loquela
Virtutes, mea fecundis arentia donis
Corda riga, vatis ne tanta fluenta restringat
Haustus exiguus veniens de paupere lympha.
Accessere dies, ætas advolvitur annis
Bis denis, rapido jam jam remeante recursu.
Interea levita pias defertur ad aras;
Jura ministerii sacri tractanda replentur:
Continuo sancto spiramine crescere cœpit.
Laudibus almificis cunctos jam fama respersit;
Emicat et subito populis dum *lichinus* [d] ardens,
Mentibus ex multis depellens nocte tenebras.
Effectus levita pius, tum jussa facessit
Pontificis Pictavensis, qui culmina rexit
Ecclesiæ sacræ; per plebem sic semina spargit,
Vers. 120.

A Squallida rura means, spinis mundavit ademtis,
Messis ut esse queat Domini, ne gramina sæva
Urant culta pio cultro plantata novella.
Quæ loca jure sibi vates commissa tenebat
Impiger, et celeri gressu super cuncta cucurrit;
Solatur mœstos, curam quoque gessit egentum;
Erigit hic humiles imis, *mersatque* [e] superbos:
Blanda piis prestare parat, sed et aspera pravis.
Omnibus ipse pater cupiens medicamine blanda,
Diruta restaurans melius, renovatque vetusta;
Quæ neglecta prius, purgata sorde, nitescunt.
Ibat opima viri redolens jam fama per omnes;
Hæc lampas furvis tenebris ne mersa tepescat,
Ignicomas jaculat flammas. Sed ad ætheris alta
Ipse etiam, meritis crescentibus, archiminister
Efficitur; populis fulget jam clara lucerna.
Sed dum forte pater quidam suprema tulisset,
Atque diem solitum clausisset sorte suprema,
Qui quondam tenuit fratrum rexitque catervam,
B Ne deserta diu auxilio rectoris egeret
Ipsa cohors, melius monitis sed cresceret aucta,
Illius regimen, claro mandante magistro,
Suscepit levita pius: quam rexerat annis
Bis ternis caste, atque opibus ditavit opimis.

VI. *Leodegarius a palatio ad sedem Augustodunensem evehitur.*

Tum magis atque magis late respersit odorem
Fama pium; populus preconia sancta frequentat.
Nec minus interea regis defertur ad aures
Rumor dulcifluus, puro de fonte redundans,
Jura dabat populis celsus qui tempore in illo [f].
Tum pariter proceres, et jam sine nomine vulgus,
Obsequiis illum meritis adsistere regis
Dignum collaudant. Complentur vota petentum;
Protinus adductus, celso mandante tyranno,
Sistitur, atque suo vultu parere minister
C Jussus, adest; dudum remeavit pignus amoris:
Denique sic altis Leudegar jungitur aulis.
A cunctis colitur miris affectibus illic;
Illum quisque patrem gaudens et quisque magistrum
Gestit habere pium, pariter juvenesque senesque.
Urbs fuit antiquo gentis de more vocata,
Ædua, dives opum, necnon insignis et armis [g],
Ætas quam junior vocitavit, nomine verso,
Augustidunam, cecidit quo pastor ab oris
Supremis. Subito proceres dum calle citato
Undique conveniunt, regique hæc pectore promunt:
Præsul ut esse queat Leudegar, clarus alumnus,
Rex jubeat celsus. Post hæc, nil vota morantur,
Sed citius, cunctis miro dilectus amore,
Ecclesiæ Christi præsul præfertur ovanti,
Ædua quam gestit nutrix sinuamine pulchro.
Horrentem veluti mundat dum cultor agellum,
Aptus ut esse queat segeti, silvasque nocentes
Abscidit, sulcis committens dulcia farra,
Accumulata queat culmis ut surgere messis;
D Haud aliter vates, divini cultor agelli,
Judicio placidus, largus, vultuque serenus
Pastor ovans, rectus, nulli pietate secundus,
Quemque supervacuis radicibus orta rescindit
Christicolæ plebis peccamina falce loquelæ;
Virtutes nutrit, nutrimina prava coercet;
Centenos capiant cœlestia mœnia fructus,
Dum tonat ore pio Biblorum dogmata vates.
Vers. 182.

[a] *Reboet*, lege *reboent*, ac subintellige *guttura*; aut si *linguam* mavis, nihil adde.

[b] *Guttura aselli*. Solemnis est prope modum ac priscis agiographis frequens hujusmodi humillima assimilatio e Balaam asello desumpta. Cf. sæc. II Bened. *Prolog.*, passim.

[c] *Via recta*, cod.

[d] *Lichinus*, lege *Lychnus*, invito metro.

[e] *Mersat*, barbara vox, pro *mergit*, *evertit*.

[f] Hic intervertitur, ni fallor, rectus versuum ordo. ac legendum:

Nec minus interea regis defertur ad aures
Jura dabat populis celsus qui tempore in illo,
Rumor dulcifluus, etc.

[g] Virgil, *Æneid.*, lib. I.

VII. *Hildericus rex, curante Leodegario, in solium sublimatur, ac Ebroinus exsulat Luxorii : qui locus perinde describitur.*

His pollens præsul, decimus jam fluxerat annus :
Luctifico interea crepitavit buccina cantu,
Hlotharum subito regem decedere vita
Pandit, et exstinctum tristi celebrarier [a] urna :
His gestis, dubiis pendebat machina rebus,
Et titubans status regni. Tunc undique lecti
Conveniunt socii, veloci calle viantes.
Ocius et vates notam repedavit ad aulam ;
Congregat ac socios similes, quibus hæc ait ore
Armipotens miles, regni qui sceptra tenebat,
« Occubat en *vester* [b] : citius succurrite, dixit.
O socii, fessis nunc nunc succurrite rebus ;
Præcipitate moras : regni qui sceptra gubernet
Jam subeat. » Bini forsan mansere relicti
Fratres, nam senior Theothrich, junior quoque [Hiltrich,
Regules nati. Titubans dum turba remansit,
Pars certat sceptris seniorem, parsque minorem
Jungere ; pars vincit quam fulsit episcopus almus.
Irrita pars remanet, tandem quam schismatis auctor
Duxit in adversum, tenuit qui culmina regni,
Princeps qui procerum fuerat, qui a rege secundus :
Ebroinus enim tandem dispectus habetur.
Sed quid agat ? trepidus partes se versat in omnes ;
Coram nam genibus regis prosternitur, arvis
Ora quatit lacrymans, plantis et basia figit
Singultans, supplex artus vitamque precatur,
Et petit ut monachi liceat sibi sumere formam.
Intercessor adest præsul. Tum protinus ille
Luxoviense petit rapidis sub gressibus agmen,
Agminibus socius humilis conjungitur illis,
Atque comam capitis citius deponere certat.
Hocque monasterium dudum de lumine dictum
Luxovium fertur, *lucens* quod pascit *ovile ;*
Undique quod tegitur silvis frondentibus altis,
Passim per gyrum, vernantum flore venusto,
Pratorum species spectantum mulcet ocellos.
Per medium fluvius rapido torrente susurrat
Lignifer, et gestans squammosos gurgite pisces.
At sterili tellus quam viscum cespite degat,
Sed latices tamen ardentes de faucibus imis
Eructat, quæ membra lavant, præstantque medelam.
Christicolæ hic jugiter Domino famulantur ovantes,
Angelicis clarum juncti concentibus hymnum
Ore sonant læti dulci modulamine fratres.

VIII. *Leodegarius regni gubernacula capessit.*

Tunc apicem regni, firmatis undique rebus,
Sortitur Hiltrich, regali ac stemmate fulget.
Germanus Theotrich cauto custode tenetur [c].
Alternis vicibus remeat fortuna duorum :
Alter enim pollet lætis successibus, alter
Decrescit : vates sublimis in arce locatur,
Princeps et procerum Francorum more vocatur ;
Quippe Domus Major penitus, rectorque creatus,
Antistes meritis suscepit jura regenda
Aulæ post regem. Populus tum lætus ubique
Laudibus et regem claris vatemque frequentat ;
Exsultant tales sibimet meruisse patronos,
Sceptrorum regni sapiens quod flectat habenas,
Rex pariter præsulque palatia celsa gubernet.
Regimine suscepto [d], vates, rogitante senatu,
Nititur ad statum regnum revocare priorem.
Pax patriæ, pietas plebi, cultusque decorus
Vers. 243.

[a] *Celebrarier*, pro *celebrari*, ex more priscorum poetarum frequentissimo. Cf. infra v. 249, 305, 336.

[b] *Vester*, forsan legendum: *Neuster* vel *Auster*, quibus designetur regnum Francorum.

[c] *Tuetur* cod.

[d] *suscepto*, imo, metri gratia, lege . *accepto*.

A Christicolis crevit ; simul amplificantur honore
Fines imperii ; veterum monimenta patescunt.
Prudentes proceres, quorum mens conscia recti
Pollebat, tentans nunquam quos vana cupido
Delusit patriæ fines, qui regna tueri
Sunt soliti, semper satagens imitarier [e] heros.

IX. *Præsul in suam civitatem cum rege revertitur vitæque periculum obit.*

His rebus regni penitus feliciter actis,
Annorum remeat terris jam tertius ordo :
Nec poterat spectare oculis aut cernere vultu hoc
Dæmon jam dudum pavitantia corda volutans [f].
Namque dolos reparans antiquos mente maligna,
Atque duos inter sparsit, vatemque ducemque,
Infausti lolii maculantia semina pacem,
Tales et fraudes trux mentis in arma vocavit.
Forte dies aderat paschalis pulcher, ab omni
Qui colitur populo, mundus quo sanguine Christi
B Ereptus : vates regi depromsit ab ore
Has voces : « Jubeat (supplex tua jura reposco,
O rex), paschalem celebrare diem tua namque
Clara potestas, Augustiduno. » Citius rex
Verba petentis agit. Post hæc, nil vota morantur,
Sed pariter læti, magna comitante caterva,
Urbem perveniunt quam rexit episcopus almus ;
Illic et statuunt festas celebrare serenas.
Has medias inter sævo mittente inimico.
Vir malus accessit dubio sic intit ab ore :
« Est opus, antistes, cauta te sorte tueri.
Rex mediis tenebris, dulci dum pectore somnum
Captabis, jugulis sævis te tradere gestit,
Membris perfossis, animam quo sanguine fundas.
Tu ne verba putes vacuas volitare per auras.
Nocte meis dictis certus jam terminus instat. »
His dictis, vates tenuit suppressa dolore
Corda mœrens, quid agat, curas sub pectore versat
Ingentes, tacitus singultis viscera pulsat.
Huc animum celerem spargit, seu dividit illuc ;
C Nec sibi valde timens, sed regis turpia facta
Horrescit, potius cautus cui parcere curat,
Crimine ne tanto festi fœdaret honorem.
Hæc secum : vultum populis monstrabat alacrem,
Donec cuncta Deo solemnia rite peregit.
His gestis, Dominum supplex in vota vocavit :
« Da, Deus, ut possim soli tibi solvere vota,
Nec tenear mundi fallentis imagine captus ;
Sed liceat nocuos sæcli disrumpere nexus. »
Hæc fatus, famulos fidos delegit ab omni
Conventu, quibus hæc vates ex ordine pandit :
« Maturate fugam, chari, ne perfidus ille,
Inquit, pontificem truncet, fundatque cruorem,
Pontificis maculet nece maxima festa quotannis. »

X. *Invidiæ locum cedens, Leodegarius se Luxorii recepit, ac paulo post in urbem suam revocatur.*

Deseruit tandem mundi retinacula cuncta.
Per noctis spatium properans volat axe citato ;
D Donec lux tenebras furvas umbramque fugavit,
Pallentis Phœbi roseis cum curribus arva
Perflabat. Nimium tristis rex ipse remansit,
Illius abscessu querelis et tecta replevit :
« Quid facimus ? properate, viri : cur linquitis ? [inquit ;
Arma viri sumant, juvenum vis tela capessat :
Hunc equites cernent, celeres armate maniplos.
Currite post vatem : quæ nos dementia cepit ? »
Undique turba ruit, properant revocare magistrum.
Vers. 304.

[e] *Imitarier*. Cf. v. 186.

[f] *Volutans*, necesse visum est hunc versum ferme ex integro refingere. Quem enim non tæderet codicis hæc insulsa referentis

Dæmonia dudum pavitantia corda volutans

Ipse tamen precibus supplex absolvier [a] orat;
Luxoviense petit rapidus sub gressibus agmen.
Clericus hic equidem jam Ebroinus in ordine mansit
Sacro: tum pariter pacem, veniamque petentes,
Et lacrymis faciem largis profundit uterque,
Inque vicem peccatorum sic vincula rumpunt.
Quos pater egregius monitis instruxit amicis,
Qui sacrum studio monachorum rexerat agmen.
Et docuit Domini quæ sint mandata tenenda;
Quos tamen ad tempus disjunxerat ordine certo,
Dum penitus mentes discordes pax pia jungat,
Sic demum monuit jungant ut corpora secum.
Qui patris egregii studiose jussa facessunt,
Ac tandem formam monachi sumsere benignam.
Tempore non alio produxerat ultima metam
Hora ducis vitæ Hilrici: funera sæva
Plebs celebrat; furvis conduntur membra sepulcris.
Theodricus tandem populorum jura capessit,
E claustris missus strictis, quibus ante manebat.
Ecce autem populus, diversa parte propinquans,
Regem adit: « [Oramus] humiles ne sperne petentes,
Ut reduces jubeas nostros remeare patronos. »
Ardor inest cunctis amborum cernere vultum,
Sedibus ut priscis lætus reddatur uterque,
Ebroinus enim necnon et episcopus almus
Leudegar. Placidus contra sic orsa respondit:
« Ite, viris claris citius mea dicta referte:
Sit fas ad proprias sedes remeasse patronos. »
Confestim proceres, veloci calle viantes,
Usque, monasterium tali cum voce recurrunt:
« Redde, pater, notos patres nunc redde, rogamus,
Queis [b] sine pertæsum est supera jam vescier [c] aura.
Cerne fatigatos, imus per longa viarum
Huc spatia. » His dictis, mansit pater obstupefactus.
« Ne me, ne ad tales constringite causas,
Dixerat, ut cogam famulos remeare retrorsum
Christicolas. » Tandem spatium concessit eundi
Invitus precibus rogitantum, sed magis illi
Inviti cessere loco. Benedixit euntes
Attamen egregius: « Pax vos nunc summa sequatur:
Concordes animos jugiterque tenere necesse est:
Cordibus in vestris exsultet pax pia semper. »

XI. *Dum cives Leodegarium ovantes excipiunt. Ebroinus novas fraudes molitus, palatium repetit.*

Progressi pariter pergunt, urbique propinquant,
Quam quondam monitis clarus sacraverat almis.
Nec mora, fama citat populos, ruit undique turba,
Urbs populosa sonat, jaculatur clamor Olympo:
Pergit in occursum, magno comitante triumpho:
Plebs; pariter properat lætus majorque minorque,
Patres ac juvenes, pueri, innuptæque puellæ,
Matres conjunctæ, matrumque sub ubere nati;
Ætas cuncta volat, lætis resonantibus hymnis,
Suscipit egregium patrem, quem planxerat olim,
Abscessum sua de sede, quievit ab isto
Actu [d] turba; dehinc socii incubuere serenis
Jam dapibus, pariter convivia læta frequentant;
Instructas epulas certant circumdare mensas:
Sicque diem lætum ducunt, dum vesper Olympum
Clausit; suadebantque cadentia sidera somnum.
At ferus ista tuens Ebroinus mente sinistra,
Livida corda premit diris infecta venenis.
Haud poterat placida per hæc consistere mente,
Aut membris solitam noctis præstare quietem.
Quin potius fraudem celaverat ore sereno:
Donec obtectus tenebris aufugit iniquis,
Incomitatus abit, magno fraudatus honore.

A Quem voluit vates censu donare benigno,
Ædibus et propriis comitatu reddere lætum:
—Cur mediis tacitus tenebris te tollis et aufers?
Ergo, age, dic, sodes, dederas nec membra quieti:
Paulisper satius fuerat per lucis amœna
Pergere; latrones noctis sed tempora quærunt:
Filius ast lucis devitat noctis opaca.
An fraudes tractas, fugiendo mente maligna? —
Redditus at propriis Ebroinus, fœdera pacis
His mandat primum tenuit quos ante inimicos,
Offensis tandem sic se sociavit amicum.
Hæc sed cuncta gerit simulator corde sinistro:
Hoc probat et finis; nam post hæc, ipse malignos
Congessit socios regi; se præbuit ultro,
Inque priore gradu, magno mandante tyranno,
Susceptus, Majorque domus dehinc ipse creatur,
Princeps et procerum, firmatur rege secundus.

XII. *Ebroinus per cuncta nefanda tyrannice grassatur, et Leodegarium opprimendum statuit.*

B Mox furibundus agit stimulos sub pectore nigro,
Ut lupus infestus, siccis dum faucibus aret,
Molle pecus vastans avidus manditque trahitque
Territat imbellesque feras leo vocibus atris,
Irarum plenus, trepidantia colla fatigans
Erigit, aut aliter furiis jactatus et ira,
Cædibus insistens diris, funditque cruorem
Innocuum homines prostrantur more [e] duelli.
Nam plures procerum vita spoliavit et armis,
Finibus et patriis multos depellere certat,
Divitiis alios proceres proscripsit amatis.
Tale scelus patrans, actu bacchatur iniquo.
Interea vates residens, urbemque gubernans
Commissam sibi, seu monitis sacraverat almis.
Confestim infelix Ebroinus, pectore torvo,
Sedibus et propriis tractat detrudere vatem.
« Ille meis, inquit, palmis illæsus abibit,
Qui toties contra mecum conflixit eundo,
C Ut non percipiat meritis quæ gesserat olim?
Percipiet potius, vindictam sentiet ille!
Illum propter, compulsus sum perdere crinem,
Depulsus regno, monachalem sumere formam.
Conjugis amplexus dulces et basia liqui,
Oscula nec prolis collo suspensa tenebam.
O mihi si quisquam fidus hanc vindicet iram!
Huc ades, o quisquis cernens injuria qualis. »
Talia tractanti astabant duo mente nefanda,
His tristem blandis dictis mulcere feruntur:
« Nunc miseras voces, princeps, jactare per auras
Desine, pande libens quæ sit sententia cordis:
Dic, age, nos dictis ultro paremus ovantes;
Ecce sumus jamjam famuli complere quod optas. »
Diddo unus dictus, necnon Wegemarus [g] et alter:
« Ecce meos, dilecta manus, miserati dolores;
Semper vos firmos tenui. Nunc ite, parate
Insidias, dixit; vatem depellite sede. »

XIII. *Augustodunum armis obsidetur.*

D Ocius ast illi certant implere jubentis
Imperium sævum, velox ruit undique turba,
Ferro armante minax duro, vel fustibus atris.
Pars lituo resonat vacuo, pars vocibus altis;
Pars clipeis ænerata ruit post terga rotundis
Ast alii palmis gestant hastilia lata:
Pars levibus plantis fidit, pars flectere colla
Alipedum, feretrisque cavis et spicula trudit.
Tantis turba furens armis ac bella lacessens,
Ibat per campos, urbemque tenebat.

a *Absolvier*. Cf. v. 186, 249. Ut modo Virgilium, ita nunc auctor Lucretium imitatur.
b *Quis*, cod.
c Cf. v. 186, 249, 305.
d *Actu*. Forsan legendum *luctu*? Ac si dixisset noster aut dicere voluisset, urbem a suo luctu quievisse, cum Leodegarius fuisset in sedem suam restitutus, iis amotis qui, dum exsularet, vicem suam gerebant. Quidni melius legendum *œstu*, ut v. 398?
e *More*, an legendum *morte*.
f *Actu* forsan *œstu*?
g *Wegemarus*, alibi, *Waimerus*, *Vaimirus*, *Vagemar*. Cf. v. 609.

Hortantur semet socii. « Circumdate muros
Vallo, seu scalis altis nunc scandite tecta.
Pars quatiat subtus crebro fundamina muri
Ariete; pars etiam nervis jactata [a] sagittas :
Qui melior jaculis, adsit; date fortia tela.
Nunc opus est cœpti, juvenes : concurrite cuncti. »
Senserat ista Dei famulus. Tum congregat [b] omnem
Cum crucibus cunctum cereis lampadibus atq e
Clerum : « Ferte cruces, claros ornate lucernas;
Ducite relliquias sanctas, cineresque priorum.
Exemplum Domini splendens imitemur ovantes :
Obvius ipse prior turbis processerat, et nos
Intrepidi citius turbas properemus ad istas. »
Dixerat. Innocuos voluit servare bidentes,
Martyrii ad palmam lætus se præbuit ultro.

XIV. *Leodegarius, diro excæcatus, iterum in monasterio per biennium includitur.*

At non carnificis mucro tunc præbuit ictum,
Tempore quo voluit cœlestem carpere sertum :
Martyrii dilata est, non subtracta corona.
Attamen infausta! spreta reverentia Christi,
Factio perniciosa manus injecerat illi,
Atque oculos claros nimium sub fronte serena
Eruit ac strictim telo terebravit acuto.
Ille igitur laudes Domino gratesque rependit.
Nam fertur precibus summum laudasse Tonantem :
« Sit tibi, magne, salus, virtus et gratia, Christe,
Glorificare hodie tantum qui me voluisti. »
Cumque forent vacuæ patula sub fronte fenestræ,
Lux tamen interior micuit clarissima semper.
Sæva manus penitus carnales clausit ocellos,
Summa manus cordis rutilos reseravit ocellos.
Vir humilis, patiens, orator, cultor, amator
Permansit jugiter, palmam quo carperet almam.
Rebus, heu! nimium sceleratis his ita gestis,
Cauto cœnobio quodam custode tenetur
Vates, dum binis arcum sol volvitur annis :
Hic latuit patiens, multis exempla ministrans.

XV. *S. Garinus, Leodegarii frater, lapidibus obrutus, martyrii gemmis decoratur.*

Huic germanus erat, Garinus nomine dictus,
Quique metu propriis fuerat depulsus ab oris,
Huc profugusque illuc, incertis passibus errans.
Interea profugi propriis remeare jubentur,
Servitiisque sui solitis insistere [c] regis :
Quos inter pariter Garinus jussus adesse.
Nec minus et vates post hæc adhibetur ad aulam.
Quosque tuens princeps Ebroinus mente maligna,
Blasphemiis fratrem variis irrisit utrumque :
« En meritis, dixit, vestris adsistite turpes. »
His motus dictis fertur dixisse beatus,
Longa trahens tacitus mentis suspiria, vates :
« Nostris hæc meritis patimur, quia crimina multa
Gessimus ante Deum, quorum nunc damna luemus.
Major adest istis semper clementia Christi,
Nos qui dignatur vita donare perenni.
Infelix Ebroine, tuis jam desine factis :
Ecce, neci multos stricto mucrone parasti;
Tu, potius, miserande, subis tormenta severa :
En tibi porta patet subtus ferventis averni,
Flammarum socii flentes et parta gehenna,
Factis ni citius veniam merearis ab istis. »
His, magis, auditis, furiis incensus et ira,
Mox Ebroinus ait : « Quæ vos dementia fallit?
Hinc procul ite citi; citius propellite tales;
Tales desistant sermones ferre per auras :
Colloquiis vanis pariter verbisque fruuntur.
Garinus citius plectatur grandine saxi.

Vers. 496.

A Festinate, viri, tandem damnate superbum;
Adstrictum sudibus duris lorisque ligate. »
Cernens hoc vates, promens has pectore voces :
« O decus, o germane mihi lectissime semper
Huc aurem monitis paucis adverte, docebo;
Chare mihi, frater, firmum nunc pectus habeto.
Est opus, i ta brevis currens vehit omnia finis [d];
Nos quia mortis amara tenet sententia, constat
Suppliciis Christi pro nomine subdere corpus.
Nos tamen exspectat cœlorum in culmine clara
Vita manens, quæ fine caret, quæ permanet alma.
Ne timeas; quo regnemus, properemus ovantes. »
Nec mora : per ventos certant effundere vestes,
Impia turba ruit, pedibus vix ultima tangit;
Aera per tenuem, subductis acta lacertis
Saxa volant : subito nubes densatur acerba,
Saxea grando cadit; furor impius arma ministrat;
Et roseo duri sparguntur sanguine cautes.
Ille inter Dominum crepitantia saxa precatur,
B Palmis expansis : « Qui me dignaris ab ista
Auferri vita, cruciatum martyris instar,
O Deus, perpetuæ vitæ mihi redde coronam. »
Optat et ipse simul vates cum fratre coronam
Percipere, et fragilis vitæ jam claudere metam,
Ut simul in cœlis fruerentur civibus almis.

XVI. *Leodegarius variis tormentis afficitur, ac Waningo custodiendus traditur.*

Distulit infelix Ebroinus martyris almi
Accelerare diem; voluit differre coronam
Partam, blasphemis Dominum quo carperet aeris,
Neu possit meritis sanctorum æqualis haberi :
Quam Dominus famulo devoto servat habendam.
Impietas humana cupit subducere quantum
Altis e sedibus fratres, pietas tamen illos
Cum cœlis sociat tantum divina per ævum.
Ergo putat demens divinam flectere, more
Humano, mentem : sed non Deus flectitur ulla
Fraude, pia a servis qui numquam avertitur aure.
C Inde, ubi conspexit vatis præcordia firma,
Ingemuit, nigro stimulos sub pectore versans
Mens infecta malis; ardens furor addidit iram.
Tum mitem, humilem, patientem, corde venusto,
Piscinam quamdam nudis incedere plantis
Jussit (quæ vasta sub gurgite gestat acutos
In morem, lapides, clavorum) figere gressus.
Quo jussus [e], nudis pedibus calcaverat amnem,
Dum cruor horrendus scissa de pelle cucurrit,
Et roseis rivis bibulam perfudit arenam.
Jam fatigatus pedibus vel corpore fessus,
Substitit, et trepidos crebris quatit ictibus artus.
Compulsus latis tandem prosternitur arvis,
Dum labia abscidi ferro vel lingua jubentur :
Ablatis oculis, lingua geminisque labellis,
Gressibus ille fatigatis, seu corpore toto,
Officiis solitis summum laudare Tonantem
Nequivit; laudes Domino sed mente gerebat
Supplex, atque pias Christi direxit ad aures.
D Sed, cum præsidium humanum sibi crevit abesse,
Auxilium Christi sibi constans optat adesse.
Tunc, pietate carens Ebroinus, corda veneno
Plena gerens, sensu vacuus, ferus, asper, amarus,
Accersit quemdam citius; cui denique dixit :
« Cernebas quondam, tumida cape mente superbum,
Arctis hunc claustris vinclorum necte, Waninge.
Parcere nec cures; veniet mea jussio, quæ illum
Pœnali meritis damnabit sorte suprema.
Perge citus. » Pergit velox, qui jussa facessens,
Usque monasterium caute perducere certat,
Olim Fiscamnum constat quod nomine dictum;
Virgineum examen mansit quo matre sub una.

Vers. 564.

[a] *Jactata*, forsan *jactate*?
[b] *Laudibus*, cod.
[c] *Insistere*. Mendose scripserat notarius, *insiste*.
[d] *Finis* Vix inconcinnum hunc textum restitues, quin sæpe in solœcismos impingas. Scripserat eo loci notarius, sine ullo sensu : *Est opus ista brevis currens vehit omnia finis* : utcumque resarcire textum, haud salva latinitate, ausi sumus.
[e] *Quo jussus* forsan *jussu* aut *qui jussus*?

Actibus illa piis pollens per tempora cuncta,
Quo jugiter Domino modulatis vocibus hymnum
Perecrepuit ; degens ubi martyr tempore quanto,
Supplex altithronum Dominum veneratur [a] adorans.
Parcens namque cibo, sumens vel pocula pauca,
Raro seu membris concessit stramina lassis,
Sæpe etiam acclinis parieti membra reponit :
Intentus facie, manibus, vel corpore toto,
Astrorum regem summo conamine poscens,
Crimina quo laxet, veniam det, noxa remittat.
Impiger antistes hæc gessit nocte dieque.
Ecce labiis subito abscissis linguæve tacenti,
Munere divino, verborum reddita vox est :
Organa continuo remeant et guttura ; fauces
Instant officiis solitis, et reddere certant
Nec mora, dulcifluo funduntur dogmata ab ore,
Virgineoque gregi panduntur famina sacra.
Virginibus sanctis pandebat dogmata quando,
Cordibus illarum infundit ceu dulcia mella.
Floriferi auris, primo sub tempore verni,
Germina procedunt, cœlo dum spargitur imber,
Aptis temporibus, lentus, gliscuntque fruteta ,
Et plenis culmis gravidæ cumulantur aristæ.
Haud secus corda rigans antistes Christicolarum,
Doctrinam fundit puro de fonte fluentem.
Illinc permulti spernebant [c] acta sinistra ;
Ad melioris opus vitæ se reddere gaudent,
Perpetuum monitis sese evasisse periclum.
Undique conveniunt avidi quæ verba salutis
Percipiant populi, dulci quæ sanctus ab ore
Depromsit, lætus cunctis alimenta ministrans.

XVII. *Leodegarius, instigante Ebroino, spoliatur a dignitate et capite damnatur.*

Tempore concilium statuit rex nam sub eodem.
Pontifices veniunt, veniunt simul undique plebes,
Theodricus, clarus princeps, Ebroinus et idem ;
Huc etiam venit properans expulsor uterque,
Wagemarus fallax , nec non et Diddo malignus,
Wagemari socius, parilis quos culpa ligavit ;
Conveniunt alii, velox quos ultio justa
Haud impune tulit. Primus projectus ab illo
Concilio, factusque reus, jam Diddo ruebat,
Militibus [d] irrisus, vatem qui sede rejecit
E propria quondam, et damnatur proditor [e] amens.
Inde etiam meritis depellitur exul ab auris
Dulcibus, et mortis miserum sententia mulctat.
Wagemar infelix, simili dejectus honore,
Tum sequitur socius sceleris, seu fautor iniquus
Exstitit in causa justi, qui denique fertur
Verberibus tritus trucibus, quem factio cernit
Turpiter affectum pœnis, qui sumsit honorem
Immeritus. Nutu summi rectoris Olympi
Creditur effectum : nam post hæc guttura nectit
Infelix laqueo, mortis properavit ad umbras,
Tartareamque petit sedem, multatus amare.
Hac mercede suos Ebroinus donat amicos
Qui vatem propria justum de sede tulere.
Nunc extrema manent justo certamina palmæ
Exsuperanda, quibus jam victor scandit Olympum.
Ducitur e claustris strictis, quibus ante manebat,
Virgineas aures ubi sanctus dogmate sacrat.
Principis ad vultum, jussus, simul atque Ebroini
Pervenit. Statuunt extra quam parte sub una
Concilium, abstrusas res quærunt atque futuras.
Vers. 626.

A Attentando pium ; pandit quibus ordine cuncta
Illos quæ maneat sententia præscia rerum,
Aut alios ; citius finis hæc cuncta probavit,
Quem contra torvus verbis sic fatur iniquis :
« Quid toties verbis te jactas, improbe, vanis ?
Martyrii palmam speras te posse mereri ?
Ut fueris dignus, sertam palmamque capessis.
Nulla corona datur vitæ pro talibus actis,
Nec dignor tali te munere claudere metam
Claudis enim vitam properata morte, superbe. »
Dixerat infelix Ebroinus, mente revolvens
Illum quo dudum mundi destruxit honore,
Sic etiam cœli penitus depellit ab oris,
Illum quo mercede pia depellere gestit ;
Longius æternis adeo sed sanctus adhæsit.
Inde virum quemdam crebrata voce ciebat :
« Accipe, vinclorum claustris, Rotberte, ligare
Hunc studeas, inquit ; veniet jam tempus ut illum,
Ut meruit, dignis pœnis sub tartara mittam. »
B Concitus ille capit parenda jussa jubentis,
Adque domum propriam cautus perducere certat.

XVIII. *Quomodo beatus vir, vel ante martyrium, cœlesti lumine donatur.*

Passibus alternis certant dum carpere callem,
Protinus hunc fessum pedibus membrisque solutum,
Cerneret in mediis subito subsistere campis.
Cui miserans fert auxilium, seu pocula libat,
Dum pincerna parat placidum libare liquorem.
Splendidus artus enim veniens cum lumine magno,
E cœlis radians flammis lux missa cucurrit,
Martyrisque caput supra blandita resedit ;
Illæsos tetigit sancti, servatque capillos.
Hoc viso, timuere viri, vox faucibus hæsit,
Erectæ steteruntque comæ, tremor occupat artus,
Singultisque crebris flatus seu viscera pulsat.
At se reversi rumpunt has pectore voces :
« Jam tandem, cultor Domini, dic, optime, nobis ;
Ecce repente viam gradimur non passibus æquis,
C Dum lux ecce volat labens a cardine cœli,
Nuncque tuum supra caput est fulgore corusco :
Territat hæc cunctos, pedibus titubamus et omnes,
Nec simile e cœlo signum conspeximus unquam,
In modum circli flagrans tua tempora cingit. »
Audiit hoc martyr, pronus prosternitur arvis,
Has Domino voces supplex, gratesque rependit :
« Arcibus æthereis resides qui regna tuendo,
Qui cœli fabricator ades, qui conditor orbis,
Orbem qui quadrum summa ditione gubernas ;
Te veneror, tibi vota libens gratesque rependo,
Cujus hæc jussu cœlo lux missa cucurrit,
Tantum quod signum dignaris ferre super me. »
His animata piis plebes precordia mollit
Vocibus ; ad Dominum toto cum corde reversi
Tribula spernentes, penitus meliora secuti,
Mortis iter vitant, cœlestia regna requirunt.
Hos Domini famulus docuit quæ sint pia jussa :
« Cernitis, o nati, instabilis quo machina rerum
D Versatur, volitans liquidas ceu fumus in auras ;
Sic pomposa ruit florentibus gloria mundi.
Nos vocat aula Dei cunctos, sedesque beata ;
Angelici cupiunt sinibus gremiisque fovere
Nos propriis cives, ni mens nunc tarda tepescat.
Temnentes Dominum miseri sub tartara tendunt. »
Tunc famuli famulæque simul, Rotpertus et uxor,
Tota domus, vatem casto venerantur amore ;
Vers. 689.

a *Fruteta*, mendose scriptum *frutecta*.

b *Spernebant*. Codex eo loci multis vitiis depravatur : nonnulla, nec jam omnia correxi :

Illum per multi spernebant acta sinistra
Ad melioris opem vitæ se reddere gaudent.

c *Militibus*. Notarius scripserat *milibus*, ut esset metro utcumque satisfactum.

d *Perditor*, cod.

concilium. Ad lucem qualemcunque his intricatis verbis afferendam, consulenda sunt quæ eodem fere loco scripsit Ursinus, alterius Vitæ S. Leodegarii auctor : « Tunc et ipsum ad eamdem synodum accersierunt, non tamen intra concilium confirmatur fuisse, sed seorsum rex et Euroinus cum eodem conlationem fecisse dicitur. In qua eis multa prædixisse futura et evenisse manifestum esse conficitur. » N° 19.

Errorem cuncti penitus sprevere priorem.
Actibus insistunt sanctis, Christumque frequentant.

XIX. *Ultima sancti martyris passio ac victoria.*

Hæc faciens martyr, post hæc, non tempore longo,
At mortem sitiens justi mens effera semper
Nec furor insanus cædis, nec ira quievit,
Donec membra pii vatis mucrone feriret,
Artus atque neci tradat, fundatque cruorem.
Venit enim suprema dies, et passio sacra
Venit, quo famulum Dominus ditarier almis
Disposuit regnis, sanctum quoque ferret ad astra
Flatum, perciperet meritis ubi præmia sacra.
Ecce equites mittens Ebroinus prepete cursu,
Post tergum clypeis sancti ferroque minaces.
Dat sonitum tellus, altum [a] quatit ungula putrem;
Frendit equus frenis, et concutit ora cruenta;
Exit aquosus humor, fervescit et ossibus ignis.
Usque domum properant Roberti quattuor apti,
Ut caperent vatem sanctum, quem denique captum,
Per nemora alta vehunt furtivis passibus, atque
Collibus ignotis repedant, ducuntque beatum.
Dum hæc agerent, martyr subito compescuit illos;
Hæc ait: « O nati spatiis ne erretis in istis;
Ecce fatigati, toties desistite tandem:
Adsum haud ignarus enim; consumite jussum.
Cursum hic ponam vitæ finemque laborum.
Tempus adest citius; nati, nil jussa morate. »
Ecce repente ruunt, quarto superante superbo,
Ad plantas humiles terni, veniamque precantur:
« Criminibus nostris nunc indulgere rogamus,
Aiunt, nos benedic etiam, venerande sacerdos. »
Protinus ille manu extenta benedixerat illis.
Increpat hos quartus: « Procul hinc absistite, victi,
« Dixit. Sed quid agam? timida nunc canite mente.
Tende caput jugulo, dixit, vel cernua colla. »
Arduus ipse stetit, stricto mucrone coruscans.
Protinus ille genu fixit, palmasque tetendit,
Hæc supplex precibus rogitans et sidera pulsans:
Alme pater, genitum direxti [b] ut crimina mundi
Tolleret, atque cruore pia jam vulnera sanet;
Vers. 729.

A Per quem te meruit mundus cognoscere verum
Auctorem, cuncto sublato errore vetusto.
Error abit vanus, cædunt figmenta [c] deorum;
Gratia prompta redit, venit cultura fidelis,
Orbis ubique colit, tellus quoque, pontus et astra
Te pecudes, volucres, pisces qui flumina tranant,
Factorem verum testantur cuncta creasse.
Da veniam cunctis miserans, et parce inimicis
Omnibus atque istis, ver. quia nescia corda
Gestant, sæva etiam pœnam tormenta necemque.
Hæc propter, claris conspectibus, alme Redemtor,
Credo tuis me præsentari, et carpere vitam
Perpetuam hanc: animam placidis nunc accipe palmis. »
Armiger, his dictis, stricto caput abstulit ense:
Infantis manibus sacrato sanguine terram
Perfudit. Victor clarum sic æthera scandit.
Continuo Dominus miracula magna peregit;
Ut Psalmista canit: cuncti nunc cernite vultu.
B Ecce suum Dominus sanctum magno ornat honore. »
Et, capite abscisso, superabat corpus in altum
Erectum, ut fertur, spatioso tempore, quantum
Unius horæ metam sol scandit in axe.
Vitalibus ardor erat membris, calor ossa tenebat:
Impatiens homicida suis nam calcibus illum
Percussit, citius terra quo membra jacerent.
— Ensifer infelix, roseo maculate cruore
Martyris, et sacrum corpus qui calce petisti,
Nec licuit has te pœnas impune tulisse,
Sed mox multiplici constrictus peste teneris
Dæmonis, ac mediis flammis injectus anhelas. —
Fugit ab ore ejus, donec properavit ad umbras.
Conjugibus placuit, post hæc clam membra sepulcris
Tradere, prædictis, una cum veste respersa
Sanguine. Basilica conduntur membra sacrata
In modica; juxta fuerunt quo circiter annis
Binis, tecta solo latitantia mensibus et sex.
Ista die, certis jam signis gesta, secunda
Octoribus [d] mensis, sollemnia credite vere.
C Ingenio exiguo quædam jam portio facta est
Florigeræ vitæ. Nunc libri terminus adsit
Hujus, et alterius demum repetatur [e] origo.
Vers. 768.

[a] *Altum*, lege *agrum*.
[b] *Direxit* cod., claudicante tum sensu, tum metro; forsan legendum *direxti*, per synderesin nam *direxisti* metro repugnat.
[c] *Cædunt finementa* cod.
[d] *Octoribus* pro *octobris mensis die secunda*, sancto martyri dicata.
[e] *Reputatur*, lege *repetatur*.

LIBER SECUNDUS.

DE S. LEODEGARII MIRACULIS.

I. *De miraculis sancti martyris ante ipsius corporis elevationem.*

Continet ille prior sacrati gesta libellus
Martyris, in carnis placidus quæ tegmine gessit:
Exutus spoliis carnalibus, ecce secundus
Miris quæ gessit virtutibus implicat acta.
Hactenus expressi vatis pia munera justi,
Arenti sermone quidem, sed pinguia gesta;
At plus illa sonant, calcatis, victor Olympo
Jam residens, vitiis, Domino tribuente, peregit,
Quæ diversa piis signis manifesta teneantur.
Sermo, meæ, formans, torpenti illabere linguæ,
Cuncta prius, hominis labris, quam lingua sonaret
Carmine, quo passim multis ex pauca referret.
Saltim basilicæ parvæ servaverat ædes
Pervigil excubiis devota mente sacerdos.
Eminus aspiciens noctu, lanterna refulgens
Vers. 783.

D Apparet; hominum nullo subnixa ministro,
Ecce repente suis se flammis prodidit ultro.
Protinus hinc atque inde fluunt rumore venusto.
Martyris et nitido celebrant sermone sepulcrum;
Sed majora dehinc radiabant signa secuta.
Luminibus rediit cæcatis munus amatum,
Et solido claudis firmantur robore plantæ,
Auribus et gratus remeaverat aeris ictus;
Larva ruens atrox obsessi corporis artus
Liquerat, abscessu corpus mentemque levabat.
Claruit his primum virtutibus almus ubique.
Interea ecclesiæ vigili duravit amore
Ad tumbam custos vatis; cui denique latro,
Nocte tenebrosa, rapuit res arte maligna,
Antea quæ proprio congesserat ipse labore.
Illius et vacuas abiens fur deserit ædes,
Queiscum, quem tenuit reverenter, calceus unus [a]
Vers. 800.

[a] *Queiscum, quem tenuit reverenter, calceus unus...* disjecta sane ac prope modum absona verba, nisi hæc forsan accipias: *martyris calceus unus* quem clericus *tenuit reverenter, ex his ædibus fertur ablatus* fuisse.

Martyris ablatus fertur; sed clericus idem
Dum remeat, proprias mature ut viseret ædes,
Repperit exuviis spoliatam haspe acerram [a].
Concitus ille petit rediens veneranda sepulcra,
Crinibus extractis, et pugnis pectora tundens;
Nec caruere genæ lacrymis, nec guttura pulsu;
Vociferans, lacrymans, nimio clamore ruebat,
Persistens supplex precibus, horisque diurnis
Addidit et noctem, rogitans sibi reddere censum.
Fur fessus rediit demens, onerante cothurno,
Invitus domino tandem spolia ampla rejecit.
At dominus servi patrat perjuria falsa:
Digna sed immitem sequitur mox ultio utrumque;
Nam Dominus vitam celeri cum fine reliquit,
Et servus raptor pœna damnatur acerba.

II. *Ebroino nuntiantur miracula, ejusque invidia ac mors inopina referuntur.*

Nec latuere diu crescentia signa dolosum
Diversa in populis Ebroinum; rumor ubique
Indiciis certis manifestat quod prius ille,
Invidia faciente, mala celaverat arte.
— Adspice, cum Domino martyr jam regnat in arce,
Invidiose, rapax, homicida immitis, adulter:
Fulgescunt, radiant, flagrant, monstrantur, amantur
Signa pii vatis; virtus decorata nitescit.
Nunc, quid hæc poteris falsa proferre loquela?
Quid, nisi corde gemis, tacitus pavitans, Ebroine.
Optatam e tumulo certat captare medelam
Quisque suis membris: sanis nam callibus iste,
Ille oculis radios gaudet remeasse serenos,
Expulsis tenebris, nocuo caruisse colore.
Ast alius triste exultat vomuisse venenum
Dæmonis, et cunctos curat concessa potestas
Indicio est regnare polo, cui tartara sæva
Promittis voluisse, tua est depulsa potestas. —
Talibus attonitus doluit signis Ebroinus;
Hæc ait, ex imo rumpens hanc pectore vocem,
His questus lacrymis, dicens uxoris ad aures:
« Heu mihi! quid tantum populos celebrare sepulcrum
Audio? quid tantus plebis concursus ad illud
Pervehitur? Verum, conjux, an falsa videntur?
Estimo falsa magis vulgares ire per aures,
Martyra (quam?) dignas talem meruisse coronas:
Talibus auspiciis, credo, est delusa caterva.
Sed tamen, ut certos faciat nos, nuntius adsit,
Quique eat et redeat rapidis sub gressibus; ad nos
Certa ferens, dubios curet dissolvere nodos.
Unde, age, care comes, aliquis mittatur alumnus,
Pergat, et ad tumulum veniat qui cuncta requirat. »
Portitor, ad tumulum gradiens, se dicere jussit
Custodes, istis quæ sit sententia firma
Rebus, quæ populus resonat, qui vera fatentur.
Nuntius ille miser sanctum celebrare sepulcrum
Distulit, ac vacuas depromserat ore loquelas:
« Mortuus hic recubans vili sub cespite tectus,
Inquit, non poterit validam præstare medelam. »
Hæc fatus vecors, pedibus mox perculit urnam
Despiciens, abiit. Confestim pestis iniqua
Corripit hunc, donec lacerans ac viscera torquens,
Tristibus exequiis vitam cum fine reliquit.
Non risere tuo adventu, nec gaudia portas,
His lætus dominis qui te misere, viator.
Disce tuis pœnis nullum contemnere sanctum:
Sanctos qui temnit, dominum contemnere certum est;
Poplitibus melius flexis orasse beatum
Namque foret, plantis quam sacram tundere tumbam.
Pendulus expectans Ebroinus, portitor ad se
Quid ferat, et dubius, varia cum mente nutabat;
Ac secum tristis tacita cum voce susurrat:
« Cur cessat toties famulus qui missus abibat?
Cur etiam tardat remeans? vel non sine causa?
Aut istum suprema tulit sors, ut prius illum

Vers. 870.

[a] *Haspe acerram*, seu domum janua vel ostii cardine nudatam. Cf. Cang.

A Qui caput ante suo vatis mucrone peremsit:
Illius in cineres extemplo membra redacta
Comperimus. Simili hic etiam nunc sorte tenetur.
Forsan pœna sequax redeuntem perculit istum,
Et parili damno perduxerat usque favillam.
Quid facimus? late cujus nunc gloria crescit,
Nostra etiam nimium turpantur gesta priora.
Fama volat hujus, redolens rumore corusco;
Nosque rei, ferimur cunctorum vocibus acti.
Sed, ne forte magis placido sermone redundet
Hujus fama viri, conemur sorte sinistra
Objectare malas illi falsasque loquelas,
Ne nostræ in populo minuatur gloria laudis. »
Talia tractantem, maturis cursibus illum
Mors rapuit; sæva condebat fauce baratri,
Multos qui ad mortem stricto mucrone coegit:
Fervidus hunc gladius vita spoliavit et armis.
Est completa Dei veris sententia dictis,
Ut, cujus quicunque furens maculaverit artus,
B Fundat et ipse suum, gladio feriente, cruorem.
Tali sed tandem multatum fine tyrannum
Sufficiat dixisse; dehinc jam cætera dicam.

III. *Oritur tres inter episcopos de sancto martyre levando disputatio.*

His ita transactis, virtus jam proditur alma
Martyris, et toto fragrabat fervida regno.
Utque focis cum thura calent, vel trita sinapis
Semina depromunt nitidum fragranter odorem,
Aut pilis gravidis herbæ tunduntur olentes,
Et preciosa micant vasis unguenta cavatis;
Haud aliter rumore pio per quosque recurrens
Fama volat; populi miracula magna frequentant,
Æmula quæ a multis celabat perfidia ante.
Interea regis magni defertur ad aures
Cunctorum vatum procerum quoque fama beata.
Occurrunt alacres certatim calle citato
Pontifices, clerus, monachi, majorque minorque:
C Unanimis celebrat virtutes sexus uterque.
Clara salutiferi miracula martyris omnes
Laudibus astrigero jungunt trans nubila circlo.
Pontifices terni surgunt ex agmine tanto,
Vincianus et Ansoaldus et Ermanacharius,
Quorum quisque sui corpus decreverat esse
Juris, et e tumulo cupiunt auferre beatum:
« Ecce mei juris tellus tenet ossa sacrata,
Primus ait; requiem, hic dum sanctus astra petivit,
Ceperat, hic primum signis est proditus almis. »
« Talibus, alter ait, contendere desine verbis,
Frater; amata mihi manifestum est carne propin- [quum
Hunc fore; hunc aluit parochia quam rego præsul;
Hinc oriundus erat, sumsit primordia vitæ [b]:
Quare, jure mihi martyr conceditur almus. »
Tertius, his dictis, vatem compescit utrumque:
« Talibus adstantem verbis onerare catervam
Jam sinite, et potius tandem mea dicta tenete.
D Quam præsul tenuit sedem, quam dogmate sacro
Instruxit felix, hanc sacrent membra beata,
Hæc decet alterius sedis quo in sorte quiescat. »
Conticuere omnes, digitis simul ora premebant.
His dictis, melioris opem nanciscier optant
Consilii: statuunt precibus jejunia jungi.
His pariter certant summum pulsare Tonantem,
Cujus hunc meritis potius concedere vellet.
Totus namque dies hymnis extenditur almis,
Pervigili excubiis cura nox ipsa tenetur.
Post, ventura dies sacram cui tradere palmam
Depulsis, vellet tenebris, aurora rubebat:
Interea, et Phœbus rutilo surrexit ab ortu.
Pontifices aras ornant missasque celebrant,
Intentum populum sacro libamine pascunt,

Vers. 943.

[b] Hæc eorum sententiæ favent qui S. Leodegarium Pictavii natum, vel de gente Pict. oriundum autumant.

Inque tribus cartis et nomina scripta tenentur,
Quæque sui vatis specialis epistola gestat
Nomen, et altaris medio sub tegmine tecta
Servantur. Sacris missis jam rite peractis,
Ignaro pariter solum jussere ministro
Pandere, quam meritis voluisset prendere cartam :
Cujuscumque Deus ; citius qui jussa peregit.
Declarat prima Ansoaldum reddita luci
Pagina, ditatum tali mansisse talento.
Vocibus hunc cuncti dignum testantur honore
Tam caro, fuerat qui munera nactus ;
Huic palmam læti pariter dextramque dedere :
Indubii tandem litis retinacula linquunt.

IV. *Quanta miracula per translationem sacri corporis, Pictavium usque, peracta.*

Tunc famulus Domini fido mandavit alumno,
Olim quem martyr cauto nutrimine vexit,
Qui monachos rexit, martyr quos rexerat ante,
Audulfum vocitat quem nomine cura parentum,
Officium peragat lætus, vel jussa ministret,
Usque solum Pictavensem pia membra verenter
Ducat. « Perge celer, fratrum duc agmina tecum ;
Præcipitate moram, dixit ; utrumque patronum
Hymnis ad propriam sedem portate canoris ;
Ast ego forte domum miram requiemque dicabo. »
Perrexere citi, pastoris jussa jubentis
Perficiunt : onerant sacratis ossa canistris :
Optatis redeunt gaudenter callibus omnes.
Mox motis membris virtus non defuit ampla ;
Sanati abscedunt diversis pestibus ægri,
Languida membra diu optatam tenuere medelam.
Altithrono grates, miracula tanta tuentes,
Adstantes referunt, et cœptum carpere callem
Disponunt. Sequitur vulgus seu turba pedestris
Quoque ruit, sanctis devota mente ministris
Se junxit, alacrisque cucurrit sexus uterque.
Illius ardebant sancta virtute beati,
Dignis martyrii ac meritis cupiunt benedici,
Qui feretri partem, sacrum qui tangere velum
Certabant, possint humeris quoque ferre beatum,
Luminibus, crucibus plures, clarisque lucernis,
Partibus alternis properarant Christicolarum :
Civibus angelicis æquant ac sidera pulsant,
Laudes thurifero nitidas fragrantur odore ;
Quem validus morbus pressit, vel languor iniquus,
Aut quicunque diu vexatur peste gravante,
Si sacrum tetigit velum, sanctumque feretrum,
Sanatis rediit membris ac sospite gressu.
Vera fides faveat, si, falso errore remoto,
Dum vehitur spatiis veloci corpus ab ipsis
Cursu. Cujusdam vici jam tecta petebant,
Vultibus admœsti properabant ecce parentes,
Gestantes ulnis cæcato lumine natam :
Temporibus septem vocis dispendia muta
Senserat, et membris jacuit defessa puella :
Quamque triplex jugiter damnabat corpore languor.
Dum cupiunt natam sancti vel fila feretri
Tangere, cæruleis properans nox venerat alis.
Illic interea fessam sopor altus habebat.
Advenisse viros narrat splendente colore
Huc geminos, ægram tali firmasse loquela :
« Ecce salus optata tibi, nec credere tardes,
Adveniet. » Sequitur medicina protinus illam.
Evigilans, oculos, gressum linguamque tenebat.
Mox sanata Deo laudes gratesque rependit
Quod meritis, vitæ præsentis tempora longa,
Martyris, acciperet, veteri languore fugato.
Nec tibi parva salus, mulier, medicante beato
Martyre, dæmonii, convenit, qui pectoris antra
Jam dudum tenuit, stringes, fugiente furore,
Dum traheris palmis geminis, geminisque lacertis
Vinclatis, feretri possis quo tangere peplum.
Vers. 1013.

A Nec paveas demens tanto languore resultans
Millia dona tamen currebant ; ecce repente
Per sanctum Christi famulum, tangendo feretrum,
Spiritus infestus citius tua membra reliquit.
Inde viri variis læti successibus aucti,
Urbis jam Toronum fulgentia tecta subibant :
Hinc præsul promtus, magna comitante caterva,
Obvius amplifico meritis processit honore.
Urbem per mediam nitens perducere corpus
Laudibus excelsis altus pulsatur olympus.
En mulier trahitur duris constricta catenis,
Insimulata viri proprii pro morte nefanda,
Amissura cito caram de corpore vitam,
Auxilium Dominus ni ferret forte misellæ.
Martyris ecce pii cernens gestare feretrum,
Pervalido clamore boans hanc pectore vocem
Rumpens : « ecce meas pœnas nunc [a] respice clemens,
Leudegar, miseram digneris solvere vinclis
Injustis, ac tolle minas auferque malignam
B Quæ imminet injuste damnatæ nunc mihi mortem.
Auxiliare, precor, veniam da, audique rogantem.
Tendo meas, martyr, supplex ad sidera palmas. »
Talibus illa tonans lacrymis : nam lora repente
Dissiliunt, collo palmis cedere catenæ :
Obstupuere viri tortores atque recedunt ;
Hinc procul innocuam tandem liquere puellam.
Hoc populus factum crebro sermone frequentat.

V. *Tot prodigia, ac præcipue in agro Pictaviensi, quot vix sermo explicare queat.*

Otia longa trahens animus torpendo tabescit ;
Faucibus in mediis, pigris compressa labellis,
Lingua jacet ; calamum digiti tractare venustum
Haud poterunt ; oculi furvaque caligine mersi ;
Flatibus aucta nimis terrenis mens manet ipsa.
Excute torporem, segnem depelle teporem ;
Officium digiti solitum vel lingua loquelam
Da, Deus, ut captent ; spiramina nota recurrant
Per venias [b] ructant præcordia carmina sacra.
C Non canimus pugnas acres, aut triste duellum
Hectoris infausti, pariterque immitis Achilli,
Quando argiva manus regnum destruxit avitum
Pergameum ; diro maculatas sanguine tædas
Vel canimus, gemino statuunt quas carpere ferro
Turnus et Æneas, falsos duxisse penates
Qui fertur, latus tenuit dum regna Latinus :
Sed potius canimus sanctorum sacra trophæa,
Sanguine qui proprio stabilem merentur honorem,
Martyris intermissa diu miracula narrem.
Qui geminos propero cursu curavit egenos ?
Claudus erat plantis, multis lassatus ab annis ;
Pigrior atque diu marcescens, calle negato :
Nec valuit pedibus dilectum carpere gressum.
Advectus sanctum supplex in vota vocavit ;
Optatam meruit gaudens plantis medicinam.
Accelerans mulier, morbo vexata maligno,
Deformes digitis curvis ad sidera palmas
Protendit manibus mediis : « Nunc aspice, martyr,
D Ungula stat misere totiens infixa per artus,
Qualiter et membris cunctis augere dolorem
Non cessat, nocuum citius deserere pestem
Da, medicus Christi, da jam fomenta salutis. »
Continuo pestis maculans cum voce recessit,
Luridus atque color vadens sicca ossa reliquit,
Prisca redit manibus, Christi de munere, virtus.
Præsul ut audivit comitum properasse catervam,
Ad villam quamdam propria ditione dicatam,
Obvius, ut populo defesso alimenta ministrent,
Ansoaldus amore pio direxit alumnos :
« Ite, ait, et populo dapibus succurrite lasso ;
Sint epulæ cunctis large, sit copia panis ;
Delicias præbete simul, clarumque liquorem
Quo corpus sanctum fas sit perferre, citatim.
Vers. 1084.

[a] *Nunc* ita legendas esse duximus tres illas notari litteras *nnc*, quarum prior mendo irrepsisse videtur.

[b] *Per venias*, an forte *Per venas* ?

Lætificata bonis tantis jam turba quievit.
Sed stupidam cunctis rem gesserat Arbiter altus;
Ille liquor duplis iterum remeaverat undis;
Dulcia musta madent, perque et sua vascula crescunt.
Nec claustris contenta suis, jam una per arva
Larga fluunt, rivis planum maduit pavimentum.
Additur et signo signum, miracula miris.
Inde petunt vicum veloci calle viando,
Quem juxta fluvius vasto sub gurgite tranat.
Hunc adiit fluvium gaudenter turba pedestris;
Vincenna et fluvius vocitatur Sannonavius.
Ecce minax tumuit mente stridente procella,
Ac per terga freti furiis agitata cucurrit.
Turbidus et pontus undis incanduit atris:
Auras ad superas nothus volvebat arenas.
Nec iteris spatium patuit, nec apta carinis
Fluctibus in mediis via: « cernitis, inquit (ut æquor?),
Personat e scopulis [a], magno se murmure miscent,
Et venti pariter parant confligere telis,
Inque vicem pugnis contendunt Eurus et Auster;
Montibus e summis undarum personat echo.
His ripis satius rapidum compescere gressum,
Quam tumidis, navi fracta, submergier undis.
Tandem desinite infidis vos credere ventis. »
At pater intrepidus rerum cui credita cura est:
« Hæc vada nempe Deus poterit compescere, dixit,
Qui quondam ponti mandans confregerat iram:
—Tu, mare, cede loco, tumidique, silescite, venti. »
Prisca quies rediit, cessavit cerula ponti; —
Ipse etiam poterit commotos sternere fluctus.
Pergite fidentes, puppim submittite corpus. »
His gestis, cecidere minæ, turbansque procella
Immitis conversa, in mite lympha quiescit.
Huc mulier peregrina, suo cum pignore cæco,
Excubiis precibusque simul quo nocte sub ipsa
Martyris almifici [b] medicantia membra quierunt
Pernoctans solita remearunt dona salute.
Sicque diu clausæ reserantur fronte fenestræ.
Exsultat genitrix tantis ditata medelis.

VI. *De miraculis in Pictaviensi urbe patratis.*

Jam suspensa diu præsul sua vota meretur;
Comperit adventum celeris propiasse catervæ:
Obvius ipse sua tandem de sede propinquat,
Quocum perplures proceres comitantur heriles,
Clericus ordo simul monachorum examine pompa
Plebs, vulgus, pauper mixtus, vel sexus uterque,
Cum crucibus rutilis, claris cum thure lucernis;
Nubila cuncta tonant sursum, simul arva tremiscunt.
Quisque alium certat rapido præcurrere calle,
Cornua qui feretri tangat, qui fimbria pepli,
Qui subigat scapulis pondus, qui magna talenta
Ferre queat. Demum, suscepto pignore tanto,
Pictavent præsul lætus perrexit ad urbem.
Huc etiam venit mulier quæ corpore toto,
Curvatis nervis, spectabat cernua terram,
Nec poterat sursum, annoso languore coacta,
Cervicem flexam, proprium vel tollere vultum.
« Et mihi, qui multis, martyr, concede salutem,
Largiris virtute Dei, » dixit resoluta,
Corporeis pœnis clarum reminiscitur orbem [c].
Mox soli Domino laudes gratesque rependit.
Gressibus inde petunt lætis sanctam Radegundem,
Quæ meritis fulget sacris, super æthera nota;
Hic jacuit juvenis, diro torquente dolore,
Ignavus, gelidus, totis membrisque solutis:
VERS. 1149

A Martyris et meritis surrexit hic quoque sanus.
Protinus agminibus sospes comes additur illis,
Prosperiore via, populi jam tecta subibat
Doctiloqui vatis, quondam qui schismate sævo
Hilarius propriis fuerat depulsus ab oris,
Falsa pio doctor verbo dum dogmata damnat,
Arrius infelix quæ sparsit partibus orbis.
Lis fuerat talis cum hæc orta [duobus][d],
Hilarius talem doctrinam pandit ab ore:
« Terna manet persona, Deo substantia simplex, »
Arrius ad ternas ternam conjunxit usiam.
Hic binos bino medicans languore repulso
Vir gelido jacuit stratis sub corpore segnis.
Luminibus fraudata diu sub nocte puella,
Ipsa puella sacram per hæc permansit ad aram,
Officiis intenta piis, dum vita manebat;
Martyris et tumulum magno celebravit honore.

VII. *Quibus miraculis S. Maxentii cellula, quam olim Leodegarius rexerat, illustratur.*

B Martyr amat placidam membris captare quietem,
Et statione frui, dudum quo rexerat agmen.
Jam tandem, præsul, nec linquas vota morari:
Perge celer, populi magno comitante triumpho;
Cornibus ipse humeros supplex subnecte feretri!
Exspectant patrem monachi remeare priorem:
Sedibus et placidis spectat Maxentius almus,
Ac secum refovere cupit jam membra beata.
Pontificis scapulis martyr subvectus abibat,
Dum spatiis largis numerosum occurrit ovile,
Queis alimenta prius sacrato dogmate præbet,
Susceptque patrem monachorum læta phalanges.
His igitur populis tantis admixta meabat
Femina; seminecem tristis sub pectore natum
(Huic flatus modicus tantum sub gutture mansit)
Gesserat, ac lacrymis oculos perfusa tenebat;
Vociferans genitrix supplex clamore peralto:
« Redde mihi natum, solum quia gesto cadaver,
Cerne infelicem matrem, nec jam modo matrem
C Mors et ego inter nos pugnis confligimus, inquit.
Hæc tenebris furibunda meum vult cædere natum;
Tu clemens, concede iterum resipiscere, martyr
Aut pariter coram capiat [e] nos terra dehiscens;
Basia nec potero dilecti linquere nati. »
Ecce repente puer gracili cum voce respondit:
« Dic ubi sis, mater; me suscipe natum,
Adsum, mater ait, fili carissime. » Matri
Gaudia magna tulit geniti pro munere tanto.
Lætifica redit genitrix cum pignore sano.
Luscus adit quidam feretrum cum conjuge cæca,
Vir gestans oculum solum sub fronte serenum;
Conjux ambobus caruit, quam fune maritus
Ingratus toties tardo sub calle regebat.
Credula corde tum mulier, quod reddere possit
Amissum lumen martyr: sed vir dubitavit.
Vir dubius caruit posthæc sed lumine solo,
Ambobus mulier meritis donata recessit.
Sic infidus abit cæcus cernensque fidelis.
D Nec sileam quæ sint miracula facta beati
Maxenti septis. Monachorum hæc agmina promta
Obvius ire parant patri, dum namque puella,
Officio cessante, jacens tardata quotannis
Membrorum, nomen sancti, rumor frequenti
Expressum, ut primum patulis simul auribus hausit,
Protinus una manus, proprio redeunte vigore
Post ternos soles, corpus, veniente beato,
Jam totum meruit solita gaudere salute.
VERS. 1213.

[a] *Scopulis.* Medicam manum desiderabat textus incomtus ac mutilus: *cernitis, inquit, personat e speculis.*
[b] *Almifici.* Hanc vocem conferre juvat cum insolito, quo tumulo S. Leodegarii inscribitur, vocabulo *almiflui.*
[c] *Clarum.* solis nempe, *reminiscitur orbem*. Cf. v. 1242.

[d] *Duobus* adde, ut reor, ad sensum et ad metrum *viris*, Hilario nempe et Ario, aliterque versum effinge: *Lis fuerat cum tanta viris.* Hos versus præ cæteris inconditos sic forsan nonnulli excipient, ut ipsis noster evadat Pictaviensis poeta, indeque velint auctoris patriam dispicari.
[e] *Capiat.* Notarius absque sensu scripserat: *Aut parit cora capiat.*

Gaudia magna tuis, martyr, spectata reportas :
Te veniente, salus penetrans optata per omnes
Percurrit, nullus poterat consistere languor.
Ut primum tetigit veniens sacer atria sacra,
Capta oculis mulier splendenti reddita luci est,
Et puer infestus quem vexat dæmonis ardor ;
Femina hic etiam simili jactata furore,
Evomuere virus fœdum sanguinis unda.
Annos per plures superat victura juventa

VIII. *Summa præcedentium miraculorum sylloge, ac tumuli delineatio.*

Cuncta quis expediet calamo ? sed singula carptim
Nunc placet ut tangam, descripta ex ordine, signa.
Quæ gessit virtute Dei, jam redditus astris.
Unius horæ [a] spatium stat corpus in altum.
Percussor mediis flammis injectus anhelat ;
Cernitur in medio noctis lanterna refulgens ;
Custodis raptor rapuit res arte maligna :
Fuit mortem [b] dominusque fuit, sed reddita res est.
Morte abiit sæva, pedibus qui perculit urnam ;
Auctorem gladius vita spoliavit et armis ;
Opressit litemque latenter epistola sumta ;
Morbida septennis lumen linguamque recepit ;
Spiritus infestus mulieris membra reliquit ;
Morte caret conjux, falsa pro morte mariti ;
Claudus abit plantis, multis lassatus ab annis ;
Femina curvatis digitis sanata revixit ;
Ecce liquor duplis iterum remeaverat undis ;
Martyris adventu turbata procella quievit ;
Et nato lumen meruit paupercula mater ;
Cornua jam mulier solis reminiscitur orbem ;
Solvitur et juvenis diro torquente dolore ;
Curantur bini gelido sub corpore ; pauper,
Luminibus fraudata diu sub nocte puella ;
Seminecem meruit puerum jam vivere mater ;
Sic infidus abit cæcus, cernensque fidelis ;
Corpore sic toto gaudet solidata puella ;
Capta oculis mulier splendenti reddita luci ;
VERS. 1240

A Est puer ereptus quem vexat dæmonis ardor ;
Femina hic etiam simili jactata furore.
Gurgite de pelagi guttatim carpsimus ista,
Præterita ingenio gracili sed plurima restant ;
Scrutari poterit miracula cuncta relata
Quis, quamvis docili sensatus polleat arte,
Quæ Domini famulus rutila virtute peregit ?
Ad tumulum læti calamum vertamus amœnum,
Sedibus ipsa suis tandem sunt ossa relata,
Ecclesiæque sinu, pulchro tumulata sepulcro ;
Hymnidicoque choro resonant hinc inde frequentes
Clericus et monachus, pariter juvenisque senexque.
Obsequiis devotus adesse majorque minorque,
Donec cuncta Dei famulo sunt rite peracta.
Pollet ecclesiæ facies variante figura,
Parietibus distincta suis a fronte quaternis,
Planius in longum muris producta gemellis ;
Post hæc arte manet populo fabricata decora [c] ;
Subter crypta sinu sacratam continet aram :
B Postibus e summis, gradibus spatiatur ad illam :
Inde iterum scalis ad summas scanditur ædes ;
Illic ara nitet fulvo constructa metallo :
Continet hæc gremio sacro veneranda talenta,
Permeat inter has aras solidum pavimentum.
Hic requiem juxta placidis Maxentius almus
Ædibus accepit, servatque palatia sacra.
Pervius has una conjungens porticus aulas,
Quo monachi sacris recinunt concentibus hymnum.

Hoc tibi, magne Pater, devotus defero munus :
Hæc domino namque tuus famulus tibi porrigit æra
Magna queunt alii thesauri ferre talenta,
Inque tuas aurum gemmas transfundere gazas,
Argenti pondus pollent qui divite censu :
Quamvis frigidiora tegat præcordia sanguis,
Te tamen ardenti studio vult mens mea semper,
Teque libens veneror, supplex tua numina posco
Meque tui juris famulum, Domine, esse fatebor.
Auxiliis solitis, martyr, me protege semper.
VERS. 1287.

[a] *orc*, cod., nec molestius versum imperfectum attende.

[b] *Fuit mortem* : legendum, si conjicere libet ac metrum negligere : *fugit*. Cf. v. 810.

[c] *post hæc...* cum singulas basilicæ partes hic auctor noster recenseat, hæc verba ad absidem videntur referenda ; hunc putem eo loci esse legendum : *Post hæc arce manet*, immo lubentius : *post hæc arcu manet... fabricata decoro.*

ORDO RERUM

QUÆ IN HOC TOMO CONTINENTUR

WALAFRIDI STRABI, OPERUM PRIMÆ PARTIS CONTINUATIO.

Sequitur GLOSSA ORDINARIA.

EXPOSITIO IN XX PRIMOS PSALMOS.

WALAFRIDI STRABI HORTULUS.

APPENDIX AD OPERA WALAFRIDI.

VITA METRICA SANCTI LEODEGARII.

FINIS TOMI CENTESIMI DECIMI QUARTI.

Périgueux, imprimerie DUPONT et C., rue Taillefer. — D. 78.